COMMENTARIORVM

IN SACRO-SANCTVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI Euangelium ſecundùm Iohannem,

PARS PRIOR:

Acceſsit autem iam & PARS Altera in Reliqua XI. CAPITA.

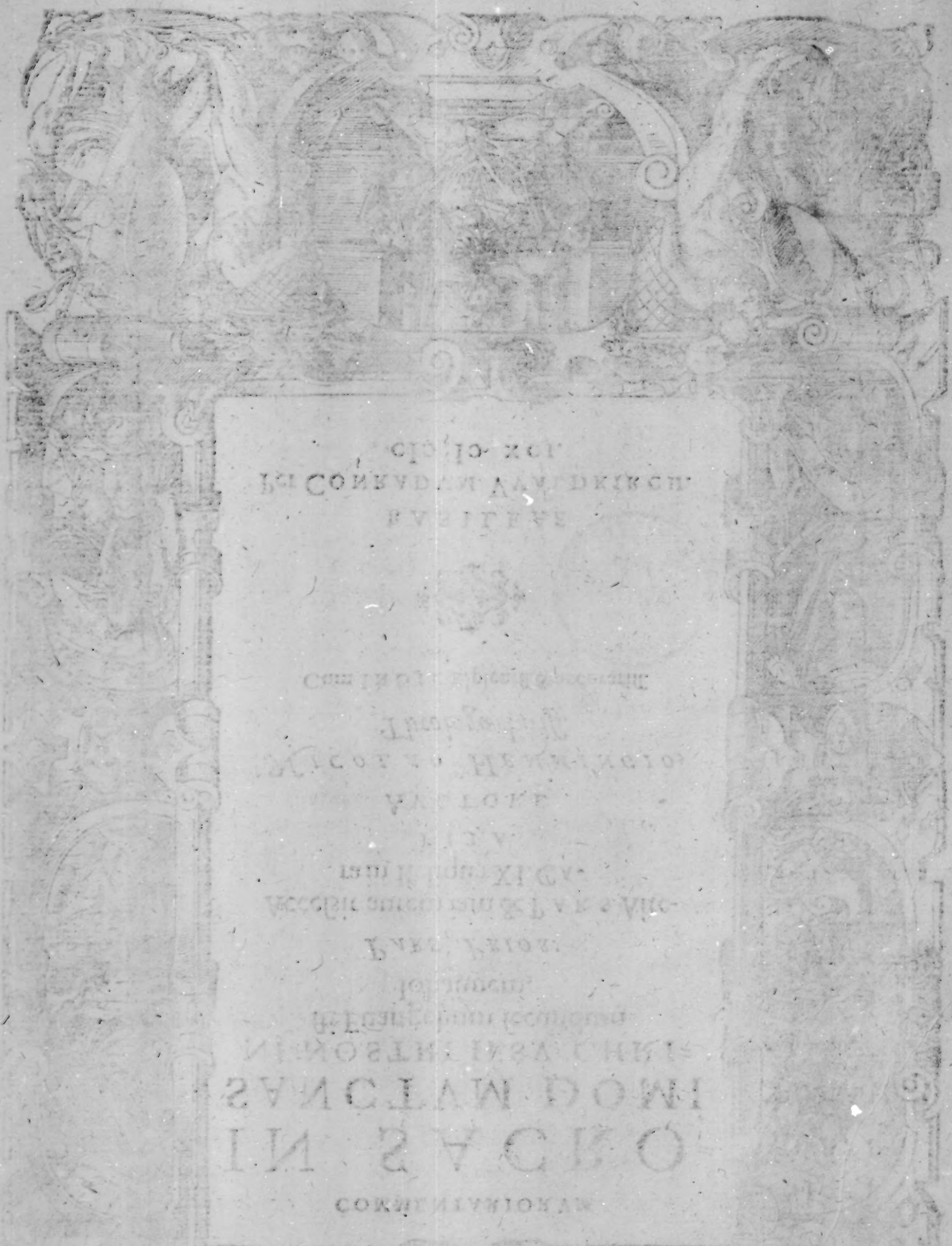
AVCTORE

NICOLAO HEMMINGIO, Theologo clariſs.

Cum INDICE pleniſſ. & accuratiſſ.

BASILEAE
Per CONRADVM VVALDKIRCH.
cIↃ IↃ XCI.

SANCTAE ET CATHOLICÆ ECCLESIÆ DEI, QVÆ EST IN DANIA, PATRIA MEA DVLCISSIMA,

vnà cum omnibus inuocantibus nomen Domini nostri IESV CHRISTI *in quouis loco; ego* NICOLAVS HEMMINGIVS, *gratiam, misericordiam & pacem à Deo patre, & à Domino nostro* IESV CHRISTO *precor.*

MVTVO osculantur se filius Dei & Ecclesia, Sponsus & Sponsa, osculo sancto: quo mutuum testantur amorem. Qui enim verè osculatur, verè amat. Quare & osculum concinnè Græcis ab amore φίλημα dicitur. Osculum autem quo spõsus noster Iesus Christus Ecclesiam spõsam excipit, est ipsius verbum, per quod in eam suum spiritum trãsfundit, quo ipsa donata vicissim illũ osculatur, hoc est, vero amore cõplectitur, eumq; fide & obedientia in tota vita, in aduersis & prosperis colit. Quãuis autem Ecclesia nigra est in hac vita, & polluta multis sordib. prauorũ affectuum, subinde orientiũ ex vitio deprauatę naturæ: tamen sponsus ipsius, filius Dei, eam osculatur, propterea quòd ornata sit veste nuptiali, remissione peccatorũ, iustitia sponsi sui, donatione Spiritus Sancti, & noua obedientia. In his enim consistit ille ornatus & decor filiæ regis, cuius symbola sunt vestes, elegantissimè auro & gemmis splendentes, vt est in Psalmo 45.

Huius copulæ, Christi sponsi & ecclesiæ sponsæ, typus & figura præcessit in primo coniugio in Paradiso instituto, quod coniugium Paulus Ephesiis scribens pronunciat esse magnum mysterium copulę Christi & Ecclesiæ. Vt enim Eua fuit membrum Adę, caro de carne eius, & os de ossibus eius, ita nos qui sumus Ecclesia Christi, sumus membra Christi, caro de carne eius, & os de ossibus eius.

Quomodo autem sibi hanc sponsam desponsauerit Dominus, Oseas Propheta, & Paulus nos docent. Propheta sic ait: *Desponsabo te mihi in sempiternum: desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & misericordia & miserationibus: desponsabo te mihi in fide, & cognosces Iehouah.* Ter hìc repetitur desponsationis vox, & tria nuptiarum Christi & Ecclesiæ significantur προσκείμενα.

Primum, Desponsabo te mihi in sempiternum. Hæc desponsatio non est ad tempus certum duratura, sed in perpetuũ mansura, etiam post hanc

vitam. desponsatio terrena cessat, altero sponsorum mortuo, sed copula Christi sponsi, & Ecclesiæ in omnem æternitatem durabit: nam semper viuet vterque, nunquam veteraſcet amor mutuus, nũquam tædium subrepet, sed gratia perpetua noua erit.

Secundum, Desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & misericordia, & miserationibus. in iustitia, qua te ornabo: in iudicio, quo te defendam & castigabo: in misericordia, qua magnitudine peccati te exonero: & miserationibus, quibus multiplices transgressiones tuas meo sanguine deleo, vt iusta, & sancta in conspectu Patris mei appareas.

Tertium, Desponsabo te mihi in fide, & cognosces Iehouah. in fide qua mihi adhærebis ac Deum cognosces, atque coles, veteribus amatoribus tuis renunciatis.

Paulus Ephesiis scribens interpretatur Prophetam ac clarius explicat & docet, quomodo Christus sibi conciliet, & vt spõsam sibi adiungat Ecclesiam. (*Christus* (inquit) *dilexit Ecclesiam & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt adiungeret sibi illam gloriosam, non habẽtem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt esset sancta & immaculata.* Hisce verbis circumstantiæ nuptiarum sponsi Christi & Ecclesiæ plures exponuntur. quas diligenter perpendere operæprecium est.

Prima, dilectio Christi, qua suam sponsam complectitur. Quæ sane dilectio habet causam non pulchritudinem vllam sponsæ propriam, non diuitias, non virtutem, non excellentem aliquam artem: (Nam homines omnes, post lapsum Adæ, ante hanc salutarem & coniugalẽ cum Christo copulam, sunt deformati imagine Satanæ, sunt extremè pauperes, nullas enim veras diuitias habent, sunt spirituali lepra & infinitis vitiis infecti, sunt adulterę Satanæ, deniq; prorsus deformes & inutiles, vt qui nihil boni cogitare possunt, ne dum facere) Sed gratuitam bonitatem Christi qui misertus suæ creaturæ, eam intimo amore complectitur.

Secunda, tradidit seipsum pro ea, hoc est, vt eã liberaret à seruitute Diaboli, sub qua propter peccatũ captiua tenebatur: tradidit se in mortẽ pro ea, vt merito mortis suæ, placaret iustã irã Dei, & satisfaceret pro peccato.

Tertia, finis est mortis Domini pro sua sponsa, vt illam sanctificaret, hoc est, separaret à prophanitate mundi, puram efficeret, abolito prioris fornicationis crimine, ac ipsam sibi consecraret iam puram & immaculatam effectam suo sanguine.

Quarta, modus sanctificationis: & mundaret eã lauacro aquę in verbo. Hîc notandũ, quod non dicat simpliciter, vt mũdaret eam lauacro aquæ, sed addit, in verbo: lauatur enim cùm credit verbo Euangelico, videlicet, *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.* Verbum enim est efficax, non quia dicitur, sed quia creditur. Est proinde lotio externa corporis per aquam, testimoniũ internę & spiritualis lotionis animi per sanguinẽ Christi & Spiritum Sãctum. nam Christus solus abluit suam ecclesiã sanguine proprio, eamq; suo spiritu regenerat & sanctificat. Sic enim docet Iohan.

cùm

cùm ait: *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni iniquitate.* Non ergo aqua baptismi per se abluit aut purgat animum quem nõ attingit, sed signum est solummodo, vt dixi, interioris purgationis, quæ fit per sanguinem Christi & Spiritum renouantem, id est, regenerantem & sanctificantem: ita enim Paulus seipsum interpretatur, cùm ait Tit. 3. *Saluos nos fecit per lauacrũ regenerationis & renouationis Spiritus Sancti,* (id est, quæ fit à Spiritu Sancto) *quem effudit in nos abundè per Iesum Christum saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius hæredes simus secundùm spem vitæ,* id est, vt simus hæredes vitæ æternæ, quemadmodum speramus.

Quarta copula Sponsi Christi & Sponsæ Ecclesiæ: vt eam, inquit, sibi adiungeret gloriosam, ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi. Cùm homo credit voci Euangelij, hac fide copulatur Christo sponso, & habetur gloriosa, sine omni macula. Quod quidem ad interiorem formam referendum est, (fide enim corda & non corpora purificantur) & ad imputationem diuinam, & ad inchoatam obedientiam hominis credentis in hac vita. Nam omnis sanctus in hac vita opus habet quotidie remissione peccatorum. Ideo precantur sancti quotidie ex mandato Christi: Remitte nobis debita nostra. Quicunq; ergo retinet fidem & bonam conscientiam, habetur coram Deo, etiamsi multis peccatis infirmitatis & ignorãtiæ adhuc sordescit, purus & sanctus. Augustinus ait: Nemo sanctus & iustus caret peccato, sed tamen in hoc non desinit esse sanctus, cùm affectu teneat sanctitatem. Verùm post resurrectionem mortuorum, vt perfecta erit regeneratio totius hominis, quo ad animam & quo ad corpus, ita perfecta erit etiam puritas ecclesiæ, & erit reipsa pura absque omni macula & ruga.

Sexta, castitas, quæ notatur hisce verbis: vt esset sancta & immaculata. Hæc castitas in hoc posita est, vt renunciet omnib. amatoribus prioribus, Satanæ, eius membris & operibus: vt suo sponso fide cõiugali adhæreat, & redamet intimè amãtem: vt eius solius vocem audiat, maneatq; in simplicitate doctrinæ ipsius: vt spirituali cultu patrem sui sponsi colat: vt morum suauitate & innocentia suo sponso placere studeat: vt sumpta lampade cum oleo expectet sui sponsi aduentum, in pietatis exercitiis non langueſcens, sed seipsam quotidie pietate superare contendens. His sanctis nuptiis Christi & ecclesiæ destinatur Euangelij prædicatio, iuxta illud Pauli 2. Cor. 11. *Paraui vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem castam, incorrupta doctrina & morum integritate.*

Porrò Christus hanc suam sponsam perpetuis beneficiis prosequitur. Nam eam vestit, pascit, potat, regit, custodit, in sua recipit.

Vestit nuptiali veste, eaq; duplici, videlicet, sua iustitia, qua illa ornata, Patri sponsi summopere placet, & donis variis Spiritus Sancti, quibus indies proficit in sanctitate & iustitia, qua sponsus maximè delectatur. Hæc vestis induitur fide, ostenditur charitate, splendet noua obedientia, & omnis generis virtutibus. Quemadmodum enim inaugurandi sacer-

dotes in veteri Testamento deponebant vestes proprias, lauabant corpus, induebant vestes candidas, & sacrificabant: ita nos maculatam nostram tunicam, hoc est, opinionem meriti iustitiæ, deponemus, lauabimus per veram pœnitentiam, mentem, affectus, voluntatem, actiones, induemus vestem nobis à sponso donatam, sacrificabimus Deo, offerentes illi vitulos labiorum nostrorum.

Pascit eam, iuxta illud: *Dominus pascit me, nihil mihi deerit*, pascit verbo, pane vitæ. Quomodo verbo? Quando verbum proponitur ei, à ministris sponsi, hoc est, piis concionatoribus. Hinc illud apud Ieremiam: *Dabo vobis Pastores, iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina*, hoc est, verbo Dei. Nam eo ecclesia pascitur, cùm illud auidè arripit, eo delectatur, illud meditatur die ac nocte. nam cum ex verbo credito percipit cõsolationem & ingentem lætitiam in corde ex beneficiis sponsi sibi exhibitis, pasci verbo dicitur. pascit eam pane vitæ qui de cœlo descendit, sine quo pane animam mori necesse est. Quàm autem necessarium sit pane vitæ pasci sponsam, & quomodo id fiat, docet ipse sponsus Iohan. 6. his verbis: *Amen, Amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis*, id est, non viuetis. Quid prodest hîc manducatio? Qui manducat, inquit, carnem meam & bibit meum sanguinem, habet vitam æternã. Quare? Quia caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui meam carnem edit, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Ideo qui manducat me, & ipse viuit propter me. Sed quomodo comeditur hic vitæ panis? Hoc quoque ipse Dominus docet cum ait: *Qui credit in me, habet vitam æternam.* Proinde quisquis credit, carnem Christi pro se datam in mortem, & sanguinem ipsius pro se effusum in remissionem peccatorum, & inde concipit lætitiam, consolationem & spem vitæ æternæ, propter meritum mortis Domini, is verè comedit carnem Christi, & verè bibit sanguinem eius, indeq; saturatur, exhilaratur, roboratur, vt viuat vitam beatam & æternam. Est proinde manducatio corporis, & bibitio sanguinis Christi, nihil aliud quàm perceptio consolationis & lætitiæ ingentis in corde per Spiritum Sanctum, ex cogitatione & fiducia remissionis peccatorum, & vitæ æternæ percipiendæ per & propter corpus Christi traditum & sanguinem effusum. Huic veræ manducationi & bibitioni corporis & sanguinis Domini, ceremonialis manducatio & bibitio seruit, quare magnifacienda est, & frequẽtiùs vsurpanda, vt tantum sponsi nostri beneficium magis in nobis sentiatur. Hoc pabulo pasti & saturati, ruminemus eius dulcedinem piis & sanctis cogitationibus, vt semper eius dulcedo in palato animæ nostræ, resideat. *Gustate*, (ait Dauid) *quàm suauis est dominus: beatus vir, qui sperat in eo.*

Potat eam aqua vitæ, de qua Iohan. 4. in hunc modum loquitur: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Hæc aqua alia esse non potest, quàm ipse Spiritus Sanctus & sanguis Christi fide haustus. Nam Spiritus Sanctus

ctus & sanguis Christi fide potatus recreant animam, reficiunt & exhilarant eam ad vitam æternam, adeò vt pia mens non alium potum expetat, quo recreetur ad vitam æternam.

Regit eam, verbo, Spiritu, disciplina: verbo regit Ecclesiam, vt se sequatur & non alienum. Quare alicubi dicit: *Oues meæ vocem meam audiunt.* Et Dauid precatur: *Dirige me in tua veritate, & doce me.* Spiritu regit ducendo in omnem veritatem, & mouendo corda ad veram obedientiam Deo præstandam. Regit disciplina cùm eam cruce castigat peccantem & frenat ne peccet. Cum enim Deus præsciat suam Ecclesiam peccaturam, maturè frenum illi injicit, quo eam cohercet ne peccet. Quare crucem regi prouidentia diuina omnino nobis persuadeamus.

Custodit Ecclesiam, donec illa custodit & seruat verbũ Dei, quæ tum demum verbum Dei custodit, quando illud in mente & in corde inclusum tenet. In mẽte per veram cognitionem, in corde per veram fiduciam; quæ non potest esse otiosa, cùm sit opus Spiritus Sancti. Qui ergo quæ rectè nouit, eadem piè credit, & ex fide operatur, quæ nouit facienda, custodit verbum Dei, & verè beatus est, iuxta dictum Domini: *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Cùm autem Ecclesia sponsa Christi, sic custodit verbum Dei, Deus vicissim illam custodit, sine cuius custodia planè esset actum cum illa, vt Psalmus 127. testatur. *Nisi Dominus custodierit domum, in vanum laborant, qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam.* Psal. 122. *Ecce non dormitabit neq; dormiet qui custodit Israel. Dominus custodiat te, Dominus vmbra tua super manũ dextræ tuæ.* Psal. 91. totus de hac custodia agit: Qui cõfidit Deo, habet Deum custodẽ. *Qui,* inquit, *desiderat me, liberabo eum, protegam eũ, quoniam cognouit nomen meum.* Hic vox fiduciæ Ecclesiæ propria est: sic & Psal. 86. *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum,* id est, quoniam separatus sum ab hostibus tuis, & tibi viua fiducia coniunctus. Psal. 98. *Qui diligitis Dominum, odite malum. Custodit animas sanctorum suorum, de manu impiorũ liberabit eos.* Huc precatio Dauidis Psal. 140. pertinet. *Eripe me Domine ab homine malo, à viro violento serua me.* Item: *Custodi me de manu impij, & ab hominibus violentis serua me, qui cogitauerũt supplantare gressus meos.* Hãc custodiam petimus à Patre ex mãdato Christi, quãdo oramus & dicimus: *Ne inferas nos in tẽtationẽ, sed libera nos à malo.* Cogitemus, quantũ sit hoc beneficiũ Christi spõsi erga suã Ecclesiã, quæ ne vel ad momentũ incolumis maneret, si Dominus eã nõ custodiret, & quotidie eam quasi à faucib. luporũ & leonũ eriperet. Hoc beneficiũ grati agnoscamus.

In sua recipit, hoc est postremum & summum beneficium sponsi Christi erga Ecclesiam, recipit eam in suam aulam regiam, & thalamum, vbi fruetur perpetuo amplexu sui sponsi in æterna beatitudine, vbi erit plena libertas, perfectum gaudium, summa fœlicitas, perpetua boni fruitio, iuge sacrificium laudis, & nihil non erit ab omni miseria & metu alieniſsimum, ibi intelligemus verum dixisse Paulum, cùm diceret: *Oculus non vidit, nec auris audiuit, & in cor hominis non ascendit, quæ Deus præparauit suis.* Huc;

huc inquam respicere Ecclesia debet, donec in hac vita peregrinabitur, cùm in prosperis, tum in aduersis: In prosperis, quæ in hac vita accidere possunt, cogitet nihil tam prosperum & fœlix esse in hoc mundo, vt vel vmbram referat eius beatitudinis, quàm Dominus suis largietur in cœlis: In aduersis cogitet, nihil tam aduersum & asperum esse, quin illud absorbeat cogitatio æternorum bonorum. Quid est leuitas afflictionis in præsenti vita, ad pondus gloriæ in cœlo? etsi ergo Deus onus nobis imponit: tamen salus est nostra.

Huc respiciat Ecclesia, cùm variis certaminibus exercetur in terris, sciat neminem coronari, nisi qui legitimè certauerit, crux præcedat gloriam oportet, quemadmodum videt Ecclesia in suo sponso Christo factum esse, nonne ille de se ait: *Sic oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam?* *Prædestinauit nos*, inquit Paulus, *conformes fieri imaginis Filij sui Iesu Christi.* hæc conformitas est crucis & gloriæ, pugnæ & victoriæ. Quare si ad gloriam tendimus, si victoriam expetimus, intermedium iter, videlicet, per crucem & varia certamina, necesse est nos conficere. *Omnes*, inquit Paulus, *qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur. Tribulatio est nostra*, (ait Augustinus) *in præsenti seculo, spes verò nostra de futuro seculo: nisi in tribulatione præsentis seculi consoletur nos spes futuri seculi, perimus.* Idem: *Angustia nostræ tribulationis finitur, latitudo autem quò transimus, non habet terminum, tota vita tribulatio est pio homini. Quare? Quia tota vita est tentatio.* Iacob. 1. *Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis, scientes, quòd exploratio fidei vestræ patientiam efficit.*

Porrò certamina varia sunt Ecclesiæ in hoc mundo, quorum alia sunt interna, alia externa.

Interna sunt quadruplicia. 1. affectuum & rationis. 2. rationis & fidei. 3. carnis & spiritus. 4. desperationis & spei. Horum primum inuenitur in quolibet homine, reliqua tria in quolibet Christiano.

Primum certamen est affectuum & rationis. Affectus quidem pro corpore certant, quibus præest φιλαυτία, quæ definitur τὸ πρὸς σῶμα πάθος ἄλογον. De hac in hunc modum Maximus scribit: πρόσεχε σεαυτῷ ἀπὸ τῆς μητρὸς τῶν κακῶν φιλαυτίας, ἥτις ἐστὶ τὸ σώματος ἄλογος φιλία. Ex hac enim nascũtur tres furiosi affectus, γαστριμαργία, ambitio, auaritia. horum affectuum conatus eò pertinet, vt corpus voluptatibus fruatur. Ratio verò pro mente certat, vt illa sit tranquilla. affectus trahunt ferrea catena, motib. turbulentis & prauis. Ratio trahit aurea catena, φόβῳ, νόμῳ, λόγῳ. Hæc cùm ligatur ab ira & concupiscentia, miserrima est hominis conditio. Quare fortiter pugnandum est ratione aduersus affectus prauos. Laudanda est vox Senecæ: *Maior sum & ad maiora genitus, quàm vt corporis mei sim mancipium.* Hic alibi hortatur inquiens: *Voluptates præcipuè extirpa, quæ latronum more nos complectuntur vt strangulent.*

Secundum certamen est rationis & fidei. In hoc certamine ratio conatur oculum fidei eruere, contrà vero fides rationis lumen extinguere molitur.

litur. Hoc certamen suscipitur de doctrina Ecclesiæ. Ratio nititur dialogismis & experientia, & petulanter aduersus fidem insurgit. fides contrà verbo Dei freta sibi persuadet, quòd quicquid Deus vult, hoc possit efficere, & quicquid promisit, hoc velit & faciat, vel reclamãte tota rerum natura. Huius certaminis pulchrum παράδειγμα nobis proponitur Rom. 4. vbi ratio contendit dialogismis & experientia, quòd fieri non possit, vt anus fiat mater, & effœtus senex fiat pater. hîc contrà fides nitens verbo promissionis, contra spem rationis ex fide sperat, nitens veritate & potentia Dei qui promisit: hîc ratio victa succubuit, & victrix fides triumphauit. Nam & anus Sara facta est mater, & Abraham effœtus factus est pater. Quando ergo res eò perducta fuerit, quòd ratio cedat fidei, & ab ea instructa, pareat, dulcis est subiectio, & gloriosa victoria, vt in Abrahamo videmus. Cuius filij si verè sumus, simili modo, simili victoria triumphabimus.

Tertium certamen est carnis & Spiritus, hoc est, veteris hominis & noui hominis in eodem ψυχικῷ homine. hoc certamen suscipitur de affectibus, moribus & actionibus, & describitur Gal. 5. *Caro concupiscit contra spiritum, & spiritus aduersus carnem*, &c. vbi recitantur studia & conatus contrarij spiritus & carnis.

Quartum certamen est desperationis & spei. hoc certamen suscipitur de promissionum completione post hanc vitam, & describitur in multis Psalmis. Desperatio adiungit sibi tanquam subsidiarios milites, Legem Dei damnantem omnes transgressores Legis: adiungit sibi pœnas, quib. obruitur totum genus humanum: adiungit sibi horrenda exempla abiectionis multorum: adiungit sibi propriam cuiusque hominis conscientiam. his militibus vtitur desperatio ad expugnandam spem, qua victa, actum est de salute hominis. Contrà verò spes fortiter se opponit desperationi, freta promissione diuina: *Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat*: freta Christi victoria, qua & quilibet pius vincit desperationẽ. *Confidite*, ait Dominus, *ego vici mundum*. Sic spes in Dauid vicit metum abiectionis. *Cur*, inquit, *tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, quia salus in vultu eius*. Breuiter, spes vincit freta Christi præsentia & auxilio. *Hæc est*, inquit Iohannes, *victoria, quæ vincit mundum, fides vestra*.

Externũ certamen est Ecclesię cũ hostib. externis, quorũ alij vi, alij fraude, alij vi & fraude simul vtuntur. Tyranni vi inuadũt Ecclesiam: Diaboli, hypocritæ, & falsi fratres fraude agũt: Antichristus vi & fraude conatur Ecclesiam funditus perdere. Ex quo manifestum est, in quanto discrimine versetur Ecclesia in hoc mundo. Aduersus tyrannos pugnemus manu (seruata ratione vocationis nostrę) & oratione. Quomodo aduersus Diabolum pugnandũ, & quibus armis vtẽdum, docet Paulus Eph. 5. & quomodo victoria potiamur, pingitur in pugna Dauidis & Goliad. Vt enim Dauid manu sua tollit gladiũ Goliad, quo illi caput amputat, ita nos

manu Christi Diabolum prosternimus, modò firma fiducia in Christum recumbamus. Contra hypocritas & falsos fratres, verbo pugnemus, pugnemus fide, pugnemus oratione. Fratres, etiamsi dissentiunt à nobis opinionibus, tamen eos feramus, donec fundamentum saluum nobiscum retinent. at si fundamentū subruerint, eos vt manifestos hostes fugiamus. Verùm si contra nos insurgunt, maledicūt & persequi incipiunt, obtemperemus Ambrosio qui ait: *Timere maledicta persequentium non debemus, cùm habeamus benedictionis autorem: nec mouere nos conuicia debent, vbi præsul est, qui potest auferre maledicta.* Psal. 109. *Maledicent illi, at tu benedices, confundentur inimici mei, seruus autem tuus lætabitur.* Esa. 51. *Ne timeatis probra hominum.* Matt. 5. *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, mentientes propter me.* Vide, quantus labor requiritur in Christiano milite. Ideo Timotheum suum hortatur Paulus ad laborem, cùm ait 2. Tim. 2. *Labora sicut bonus miles, nemo coronabitur nisi qui legitimè certauerit.* Sed quomodo tandem victor quis euadat, idem Paulus docet, cùm ait: *Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam.* Is ergo in pugna fit victor, qui legitimè & honestè certat: honestè autem & legitimè certat, qui retinet fidem & bonam conscientiam. Paulus & Barnabas, vt est Act. 14. confirmabant animos discipulorum, cùm eos persequerentur infideles, exhortabantur vt permanerent in fide. *Quoniam*, inquiunt, *per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum.* Habemus qualis sit Ecclesia in se, qualis in Christo, quæ beneficia Christi erga illam, quid vicissim illa debeat suo sponso, & quanta certamina illi incumbant, donec in hac vita ei peregrinandum erit, nunc nostrum erit, vt singuli adiungamus nos Ecclesiæ, quæ est sanctorum societas cum Patre, Filio, & Spiritu Sancto, & sanctorum sancta concordia & vnio, quæ vnio fieri non potest, nisi prius seiungamus nos à Diabolo, eius membris & operibus, idque sententia, voluntate, studio & conatu, & postea iunxerimus nos Christo capiti vera fide & obedientia, & coalescamus simul in vnum corpus mysticum sub vno capite Christo, vno Spiritu Christi, & mutua charitate connexi.

Huc ergo singuli conferamus nostra studia, & pro vocationum ratione studeamus ædificationi & conseruationi Ecclesiæ. Quamobrem & ego hos Commentarios ante annos sedecim dictatos in inclyta Academia Hafniensi, nūc in publicum permitto prodire, vt & ego pro meo modulo aliquid conferam in Ecclesiæ structuram & conseruationem. Hoc scio quod in his Commentariis duo studuerim facere: primum, vt verba Euangelistæ clarè & perspicuè intelligerētur: alterum, vt doctrinam vsibus Ecclesiæ accommodarem, ex quo factum est, quod sæpe eadem sunt inculcata & ferè eisdem verbis. Si autem cui displicet eadem sæpius repetita esse, meminerit prouerbij, Græcis vsitati: δὶς κὴ τρὶς τὰ καλά. Ego quidem prodesse meis auditoribus & Ecclesiæ conatus sum. Rogo Deum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt spōsam Filij sui, quam habet in hoc Danico Regno, & in quouis loco, ita dirigat, tueatur, conseruet, in hoc mūdo,

vt

vt olim cum electis omnibus ipsum celebret in omnem æternitatem.

Quod superest, tibi dulcissima patria, sponsa Christi, & mater mea suauissima, gratulor largissima dona sponsi tui, synceram & incorruptam doctrinã Euangelij, fideles doctores in Ecclesiis, & Scholis, integritatem morum in multis, fœlicem gubernationem Ecclesiarum, politiarum & œconomiarum. Et rogo Deum, patrem Domini nostri Iesu Christi, vt hæc fœlicitas sit diuturna.

Quòd autem disciplina, vt vbique ferè, ita apud nos nimium sit laxata, doleõ quidem, quod possum: sanare verò, quod opto, non possum. Quare feramus hoc incommodum, & sciat vnusquisque, quòd verissima sanctorum disciplina, sit vera humilitas: vera enim humilitas assiduè orat pro auxilio diuino, nihil tribuit suæ virtuti & sapientiæ, contra neminem effertur. Ideo Augustinus rectè, cùm ait: *Seruet vnusquisque humilitatem, quæ penè vna, disciplina Christiana est.* Huic adiunge fortitudinẽ animi, ne quis frangatur circumstantibus malis, infinitis scandalis, & magno numero mortuorum membrorum & hostium apertorum. Sicut enim margarita in sterquilinio lucet, ita Ecclesiæ decus inter ærumnas splendet. neque rosa pulcherrima & fragrantissima crescit, & fragrantiam edit, nisi in medio spinarum: & quò magis pungitur, eò latius suauissimum suum odorem spargit. Ita enim sapienti Deo visum est, vt isto pacto conformis reddatur imaginis Filij sui, cùm in hac vita, tum in futura. In hac vita, in cruce, in tentationibus, in variis certaminibus, in morte: in futura verò, in gloria & beatitudine, quæ nullo fine clauditur.

Te igitur, Fili Dei, λυτρωτὰ & custodem Ecclesiæ tuæ, rogo, vt iuxta hanc tuam promissionem, *Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi*, adsis Ecclesiæ tuæ, in hac mea patria, & in quouis loco: eam regas verbo, Spiritu, & sancta disciplina, eam pascas pane vitæ, potes Spiritu tuo Sancto, quò tandem te autore & donatore consequatur quæ promisisti sperantibus in te. Tibi cum Patre & Spiritu Sancto, sit honor, laus, victoria, in omnem æternitatem, Amen. Roschildio, anno Domini 1589. primariis gubernatoribus Regni, loco electi Regis CHRISTIANI IIII. (de quo spem optimam fouemus) nobilissimis & sapientissimis viris, Dominis meis obseruandissimis:

D. NICOLAO CAAS de Taarup.
D. PETRO MVNCK de Estwadgardt.
D. GEORGIO ROSENKRANTZ de Rosenholm.
D. CHRISTOPHORO VALKENDORP de Glorup.

IN EVANGELIVM IOHANNIS APOSTOLI ARGVMENTVM.

VT in aliis sacris Scriptis quatuor in initio enarrationis vtiliter examinantur, quò & tota enarratio fiat planior, expeditiorque, & vsus apertiùs conspiciatur: Ita in huius diuinissimi Euangelij explicatione eadem videbimus. Sunt autem hæc quatuor: Primum, quisnam sit scripti Autor: vnde autoritas totius operis colligitur. Ex quo fit, vt in Canonicis scriptis Prophetarum & Apostolorum enunciationes dogmaticæ vim demonstrationum habeant. Sunt enim conclusiones sapientiæ diuinæ, cui meritò omnis cedit humana autoritas. Historicæ enunciationes sunt etiã semper veræ quoad narrationem, non semper quoad res subiectas attinet: Cuius generis sunt hostium Christi in Christũ dicta. Secundum, quæ fuerit scribendi Occasio, cuius obseruatio permultum facit ad intellectum & ordinis & rerum quæ tractantur. Tertium, quis sit status seu quæstio, seu, quod idé est, materia principalis. Quartũ, quis sit tractationis ordo, qui nisi dextrè monstretur, nõ solùm docentis, verùm etiam discentium labor frustrà suscipitur.

DE PRIMO.

Scriptor huius Euangelij est Iohannes discipulus Domini, qui & Euangelista & Apostolus Iesu Christi nominatur. Euangelista quidem, quia & scriptor & annunciator Euangelij fuit: Apostolus verò, quia à Domino immediatè è piscatore creatus est Apostolus, Matth. 4. Hæc apostolica functio meritò nobis quàm commẽdatissimum reddet Euangelium à Iohanne scriptum. Nam cùm Apostolus Christi sit Iohannes scriptor huius Euangelij, hęc sex simul cogitanda sunt: Primum, quòd nobiscum loquatur vice Christi. Secundum, quòd adferat doctrinam cœlestem. Tertium, quòd nihil erroris sit ipsius doctrinę admixtum. Quartum, quòd doctrina ipsius sit Catholica, vt quæ ad totum mundum pertineat, & ad omnes nationes & populos cuiuscunq; fuerint conditionis aut sexus. Quintum, quòd non secus quàm voci diuinæ sit Iohanni credendum. Sextum, quòd qui doctrinam Iohannis reiecerint aut contempserint, ipsum Deum patrem, & filium eius Iesum Christum, & Spiritum Sanctum reiiciant & contemnant in propriũ exitium & damnationem perpetuam. Hic Iohannes (vt & frater ipsius Iacobus) à Domino vocatus est filius tonitrui, Marci 3. Cui daturus erat sonoram vocem, qua tonaret in toto orbe, ex cuius ore tonitrũ hodie adhuc auditur in lectione Euangelij ab eo scripti. Porrò de vita, gestis, exilio, reditu & obitu Iohannis legatur Ecclesiastica historia.

DE SECVNDO.

Occasio scribendi Euangelium duplex fuit Apostolo nostro: Prior & præcipua, vt errores Cerinti & Ebionis, qui diuinitatem Christi Domini negãrunt, refutaret, idq; ad petitionem Episcoporum Asiæ. Vnde meritò, vt Augustinus ait, in figura quatuor animalium aquilæ volanti comparatur, quæ volat altiùs cæteris auibus, & Solis radios irreuerberatis aspicit luminibus. Qui enim supra pectus Domini in cœna recubuit, cœlestis hausturn sapientiæ cæteris excellentiùs de ipso dominici pectoris fonte potauit. Posterior, vt omissa à prioribus Euangelistis exponeret, quemadmodum Eusebius testatur lib. 3. Ecclesiasticæ historiæ, cap. 24. *Iohannem*, inquit, *traduntvsque ad vltimum penè vitæ suæ tempus, absque vllius scripturæ indiciis Euangelium prædicasse. sed cùm horum trium Euangeliorum etiam ad ipsum notitia peruenissent, probasse quidem dicitur fidem & veritatem dictorum, deesse tamen vidit aliqua, & ea maximè, quæ primo prædicationis suæ tempore Dominus gesserat. Certum enim est, quod in superioribus tribus Euangeliis hæc videntur solæ contineri, quæ in eo gesta sunt anno, quo Iohannes Baptista vel inclusus est in carcerem, vel punitus. Denique si obseruet, statim in initiis narrationis, posteaquam refert Matthæus de quadraginta dierum ieiunio, & de tentatione Christi, continuò subiicit dicens: audiens autem quod Iohannes traditus esset, venit Iesus in Galilæam. Sed & Marcus similiter, cap. 1. Posteaquam, inquit, traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilæam. Lucas verò etiam, priusquam incipiat aliquid de actibus referre Iesu, dicit: adiecit Herodes super omnia mala quæ gesserat, & conclusit Iohannem in carcerem. Quia, inquam, ab his hæc videbantur omissa, rogatus est Iohannes Apostolus, vt ea quæ pr. teriérãt priores, ante traditionem Iohannis Baptistæ, Saluatoris gesta conscriberet, & ideò dicit in Euangelio suo: Hoc fecit initium signorum Iesus. Et iterum in alio loco indicat dicens: Nondum enim Iohannes missus erat in carcerem. Ex quibus constat, quod ea quæ antequam Iohãnes traderetur, à Iesu fuerant gesta, describit Et ideò si quis hoc diligentiùs consideret, euidenter inueniet, non sibi Euangelia dissonare, sed alterius temporis gesta esse, quæ scribit Iohannes, alterius, quæ cæteri Euangelistæ.* Hactenus Eusebius.

Porrò quia obstinati Iudæi fidem detrahunt Euãgelistis, eò quòd interdum videantur dissentire, ascribam verba Ludouici Viuis, qui clarè & piè Iudæorum vanitatem refellit, cuius hæc sunt verba: *At quatuor illi nonnunquam inter se dissentiunt? Huic quæstioni sic respondet Iohannes Chrysostomus: Paruæ interdum dissidentiæ in Euangeliis argumentum præbent veritatis, ne ex composito videantur scripsisse, si per omnia consentirent. Fuit Iohannes Apostolus Ephesi eodem tempore, quo etiam Paulus, alter tamen nullam in suis Epistolis de altero mentionem facit, nec multum conueniebant & colloquebantur, postquam satis erant à Spiritu Dei edocti, instructi & quasi armati, ne de communicata sententia & consilio viderentur annunciare Christum: sed ex ipsius Christi doctrina & monitis cœlestibus: Ergo in fundamento & summa rerum nusquam discrepant, nempe Christum esse Dei filium, natum de Maria Virgine, edidisse miracula ingentia, docuisse contemptum mundi huius, fiduciam, charitatem erga Deum & homines, vocasse cunctos mortales ad sempiternam fœlicitatem, passum, mortuum, surrexisse, ascendisse ad cœlos, sedere ad dextram patris sui, venturum iudicem hominum vniuersorum. Hæc vna voce, vna sententia constanter referunt & docent. Discrepant quandoque in circumstantiis, quas Græci περιστάσεις nominant, quæ rei summã non variant. Hic astrictiùs rem narrat, ille susiùs. hic perhibet sanatos duos, alter tres, vnus in egressu portæ, alius in ingressu: quod illa de causa sæpè euenit, quòd est tanta miraculorum Christi multitudo, vt quæ sunt diuersa, non tamen propter aliquam inter se similitudinem eadem esse existimemus. Eundem in modum in dictis & sententiis doctrinæ eadem dixit Dominus variis locis variis verbis. Hic refert quæ hic dixit hoc modo, ille quæ illo in loco paulùm diuerse. Colligunt videlicet centones concionum & verborum Christi, quæ ad institutionem & salutem nostram facerent, & vt congeruns*

acta Christi, magis verum habentes rationem quàm ordinis & temporis, videntur sæpenumero alia quæ sunt eadem, & eadem quæ sunt diuersa. Hactenus Viues. Porrò finem scriptionis Euangelij Iohannis ipse Iohannes indicat capite penultimo cùm ait: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei, & vt credentes habeatis vitam per nomen eius.*

DE TERTIO.

Cùm titulum huius libri, qui est Sanctum Euangelium Iesu Christi secundùm Iohannem inspicimus, summam argumenti habemus, videlicet, quòd Iohannes nobis exhibeat & proponat historiam & doctrinam de bono optatoque nuncio salutis per Christum partæ. Hæc autem historia & doctrina in hanc breuissimam sententiam includi potest, videlicet, quòd filius Dei homo factus docuerit viam salutis, & se mundi Saluatorem esse, & olim promissum Messiam diuinis operibus ostenderit, qui vt mortuus est pro peccatis hominum, ita resurrexit in eorum iustificationem, vt credentes per nomen ipsius vitam habeant.

DE QVARTO.

Historicum ordinem seruat Iohannes: Primùm enim scripturus de Christo, exponit quis sit: Deinde cur venerit: Tum quid gesserit & docuerit: Postremò quid illi euenerit. Sed hæc particulatim in enarratione explicabimus, & accommodabimus ad vsum conscientiarum, vt non solùm mens informetur, verùm etiam vt viuus sensus in corde sentiatur eorum quæ hîc traduntur. Vtrumque enim requirit Paulus, videlicet, γνῶσιν & αἴσθησιν: illa mentis est, hæc cordis.

EVANGELII IOHANNIS APOSTOLI.

CAPVT I.

SVMMA CAP. I.

FILIVS DEI homo factus, Iohannis Baptistæ cælitus edocti testimonio affirmatur esse CHRISTVS, *qui & aliis quibusdam discipulis se olim promissum* MESSIAM *esse declarauit.*

ORDO ET PARTES CAPITIS I.

Partes huius capitis præcipuè sunt quinque, quæ hoc ordine exponuntur.

Prima, est descriptio Diuinitatis & Personæ FILII DEI.

Secunda, est missio Iohannis Baptistæ.

Tertia, est incarnatio FILII DEI.

Quarta, est expositio testimonij Iohannis.

Quinta, est historia de quibusdam discipulis agnoscentibus IESVM esse MESSIAM.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 *IN principio erat Verbum, & Verbũ erat apud Deum, & Deus erat Verbum.*

2 *Hoc erat in principio apud Deum.*

3 *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.*

4 *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

5 *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt.*

HÆC prima pars capitis, est descriptio & assertio Diuinitatis Filij Dei & personæ ipsius: quæ cõstat decem propositionibus: quibus, tanquam tonitru quodam cœlesti prosternit Iohannes vanitatem multorum hæreticorum, qui diuinitatem Filij Dei, & distinctionem personarum, olim oppugnârunt, & hodie oppugnant.

Priusquam autem has decem propositiones declarabimus, tria videntur nobis vtiliter explicanda esse. Primum, quòd Verbum seu λόγος, in hac descriptione sit ipse Filius Dei Patri ὁμοούσιος. Alterum, cur Filius Dei dicatur λόγος, seu Verbum. Tertium, quàm sobriè & circumspectè versandum sit in hac doctrina de Diuinitate.

Quòd verbũ seu λόγος sit Filius Dei æternus, hisce rationibus euidentissimè demonstratur.

Prima: Omnia per λόγον facta sunt. Igitur λόγος est Filius Dei. Nam quod Iohannes dicit, per λόγον, Paulus per eundem Spiritum edoctus, à quo Iohannes, dicit, per Filium, Coloss. 1. 14. *Habemus*, inquit, *redemptionem per sanguinem ipsius & remissionem peccatorũ, qui est imago Dei inconspicui, primogenitus omnis creaturæ. Nam per eum omnia quæ in cœlis sunt, & quæ in terris visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue potestates, omnia per ipsum & in ipsum creata sunt.* Et ad Hebr. 1. 2. *Locutus est nobis per Filium, per quem & secula fecit.*

Secunda: λόγος caro factus est: Igitur λόγος est Filius Dei. Ita Paulus ad Rom. 1. 2. dicit: *Segregatus sum in Euangelium Dei de Filio eius Iesu Christo, qui natus est ex semine Dauid, & declaratus Filius Dei per virtutem*, &c. Et ad Rom. 9. 5. *Ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus laudandus in secula.*

Tertia: Apostolus ipse, quẽ in principio Capitis vocat λόγον, postea in eodem capite v. 15. vocat vnigenitum à patre, plenum gratia & veritate: Vocat agnum Dei tollẽtem peccata mundi, vocat denique expressis verbis Filium Dei: Igitur λόγος est persona verè subsistens, nempè Filius Dei, & nõ consiliũ aut promissio, quemadmodum hæretici veteres nugati sunt.

Porrò appellationis filij ratio hæc est: Quicquid ab altero generatur secundùm similitudinem naturæ, omni substantiæ proprietate seruata, eius Filius rectissimè dicitur: Cùm igitur λόγος æternus à Patre, secundùm similitudinem

naturæ, ſeruata eadem ſubſtantia, natus ſit, rectè Filius dicitur.

Quarta: Apocalyp. 19. 11. *Vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur fidelis & verax, & in iuſtitia iudicat & pugnat. Oculi autem eius ſicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, & veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine, & vocatur nomen eius ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.* Ergo Λόγος verè eſt filius Dei.

His quatuor euidentiſsimis demonſtrationibus ex verbo Dei petitis confirmati, ſtatuamus aduerſus omnes hæreticos, veteres & nouos, Λόγος hìc ſignificare Filium Dei à Patre genitum ante ſecula.

Nunc rationes quæramus huius appellationis, quæ tametſi variæ ſtatui poſſunt: tamè præcipua eſt, quam Apoſtolus infrà in hoc ipſo capite videtur inſinuare cùm ait: *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus Filius qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.* Dicitur ergo Λόγος, & quia Patrem, quẽ nemo vidit vnquam, nobis repræſentat, vt eius viua imago, & quia nobis enarrat ipſius voluntatem. Vnde Athanaſius ait: *Λόγος dicitur, quia eſt nuncius & interpres patris ſui.*

Hinc monemur primùm, vt ſi nobis curæ eſt Deum noſcere, eius imaginem intueamur: Deinde, vt ſi ſcire cupimus Dei voluntatem, ipſius Λόγου, hoc eſt, Filium audiamus. Quoties igitur Filius Dei dicitur Λόγος, toties monemur vt ipſum audiamus, & ſolum doctorem ſalutis & beatitudinis agnoſcamus. Baſilius Magnus appellationis huius rationem hiſce verbis reddit in Homilia quadam ita ſcribens: *Propter quid Λόγος dicitur? vt oſtendatur, quòd ex mente procedat. Propter quid Λόγος? Quia citra perpeſſionem natus eſt. Propter quid Λόγος? Quia imago genitoris eſt totum in ſe exhibens genitorem, videlicet diuinis operibus & enarratione voluntatis ipſius.* Atque hactenus de Verbo, & quòd Filius Dei ſit illud Verbum, curque Verbum dicatur.

Nunc quod tertio loco propoſui, adiiciam, quàm ſobriè & circumſpectè in myſterio Diuinitatis ſit verſandum. Cùm Dauid ait: *Lucerna pedibus meis verbũ tuum*, vult vt in rebus fidei ſapiamus, credamus & agamus ſecundùm verbũ, ſine quo in denſiſsimis tenebris verſamur. Et Salomon, Pro. 25. 27. *Scrutator maieſtatis opprimetur à gloria.* Igitur Bernhardus: *Sacramentum*, inquit, *hoc, magnum eſt, & quidem venerandum, non ſcrutandum, quomodo pluralitas ſit in vnitate, aut quomodo ipſa vnitas ſit in pluralitate. Scrutari hoc, temeritas eſt, credere, pietas, noſſe verò, vita æterna eſt.* Siquidem noſtra cognitio de Deo, vt ait Nazianzenus, eſt μιγάλης φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα, hoc eſt, magni luminis perexiguus ſplendor. Prohibemur quoque ſymbolo quodam, Exod. 19. 12. ne temerè indagemus ſublimitatem Diuinitatis. *Cauete*, inquit, *ne aſcendatis in montem.* Nos proinde ſequamur in hoc myſterio non cœcam rationem noſtram, ſed lucernam Dei, & hoc perexiguo ſplendore Diuinitatis, quem exhibet Verbum, ſimus contenti, donec in cœleſtem illam ſcholam venerimus, in qua hanc arcanam ſapientiam perfectè cognoſcemus.

Cùm igitur verbum Dei clarè ſonat ſine omni ambiguitate, Deut. 6. 4. *Audi Iſrael, dominus Deus noſter, Deus vnus eſt*, credamus contra Græcorum ſtultitiam, vnum tantùm Deum eſſe, & non plures. Rurſus cùm audimus diſtingui perſonas, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & ſingulis tribui quod ſoli eſſentiæ Diuinæ conuenit, credamus Patrem eſſe verum & perfectum Deum, & Filium verum & perfectum Deum, & Spiritum Sanctum verum & perfectum Deum: Nam cui tribuitur proprium quod vni ſoli eſſentiæ conuenit, huic etiam eſſentiam tribui neceſſe eſt: Et quamuis Pater eſt Deus, & Filius eſt Deus, & Spiritus Sanctus eſt Deus, non tamen tres dij ſunt, ſed vnus tantùm Deus eſt. Vnitas enim naturæ diuinæ non permittit tres deos dici. Etſi ergo tota Diuinitas eſt in Patre, & tota in Filio, & tota in Spiritu Sancto, quoniam Pater ſit verus & perfectus Deus, à quõ omnia, & Filius verus & perfectus Deus, per quẽ omnia, & Spiritus Sanctus verus & perfectus Deus, in quo omnia: tamen quia ipſa diuina natura eſt vna & eadem omnino numero in tribus, ideo Pater & Filius & Spiritus Sanctus non tres dij, ſed vnus Deus eſt. Etſi igitur diuerſi ſunt perſonis, qui gignit, & qui gignitur, & qui procedit ab vtroque: non tamen diuerſi ſunt eſſentia & natura. Tametſi igitur tres perſonæ realiter à ſe inuicem diſtinguuntur, eſſentialiter tamen omnino idem ſunt.

Poſtquam autem in hunc modum inſtructi ſumus ex verbo Dei, de Vnitate diuinæ naturæ & Trinitate perſonarum, non iniucundum erit, nec inutile, ſi veſtigia Trinitatis in opificio Dei quæſiuerimus. Quemadmodum enim omne opus imaginem quandam & ſimilitudinem refert ſui opificis, adeò vt ex opere, qualis ſit opifex, & ex opifice, quale ſit opus, in promptu ſit intelligere: ita in rebus omnibus creatis, diuinæ Trinitatis effigiem in vnitate ſubſtantiæ, licet, etſi obſcurè, conſpicere. Eſt ſiquidem in qualibet re condita & vnitas & trinitas: res ipſa quælibet per ſe vna eſt: Deinde in re qualibet eſt eſſentia, & potentia & actio. Eſſentia eſt quaſi Pater, vnde oritur potentia tanquam Filius, & ex vtriſque actio tanquam Spiritus Sanctus. Vt in animantibus quæ gignunt, eſt gignens, genitum, & amor copulans gignens & genitum: ita in Diuinitate eſt Diuinitas gignens vt Pater, & genita, vt Filius, & amor procedens ab vtriſque eoſque copulans Spiritus Sanctus. Sed hìc fit communicatio eiuſdem numero, naturæ & eſſentiæ, quod non fit in creaturis, in quibus, multiplicatis individuis, multiplicatur natura. In Sole eſt primùm Sol ipſe ſplendens & quaſi gignens, eſt ſplendor veluti genitus, & calor procedens ab vtriſque. Hìc ſi communicaretur eadem ſubſtantia Solis, vt eſt vna numero, ſplendori & calori, rectè diceretur, Sol ſplendens eſt Sol, ſplendor eſt Sol, & calor eſt Sol:

non tamen tres essent Soles, sed vnus Sol. Ad hanc imaginem respicit Paulus, cùm Filium vocat ἀπαύγασμα gloriæ Dei. Hebr. 13. Sed omissis aliis, proponamus animam hominis, quæ ad similitudinem & imaginem Dei condita est. Vt vna est anima, & tres eius facultates, & non plures: ita vnus Deus est, & tres personæ, & non plures. Vt in anima est mens, intelligentia, & volitio: ita in vna Diuinitate est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus. Sicut intelligentia oritur à mente, & voluntas à mente & intelligentia: ita Filius gignitur à Patre, & Spiritus Sanctus procedit à Patre & Filio. Vt mens, intelligentia & voluntas non sunt tres animæ, sed vna solummodò anima, cùm non sit nisi vna eius substantia: sic Pater & Filius & Spiritus Sanctus, non sunt tres dij, sed vnus Deus, cùm tantùm sit substantia vna numero, in qua communicant tres personæ. Hæc breuiter & sobriè de diuina Triade dicta sint.

Testimonia Vnitatis & Trinitatis aliùde petantur. Nunc ad propositiones ipsas, quas proponit Apostolus, veniamus.

PRIMA.

In principio erat Verbum.

Hoc est, à principio (vt ipse Ioannes in prima epistola se interpretatur) erat ἀρχὴ, hoc est, cùm Deus initium faceret creandi quicquid conditum est, erat, id est, subsistebat ἀρχή. Proinde hic ἀρχὴ est æternus. Nam quicquid non cœpit existere, æternum esse necesse est. Prima ergo hæc propositio æternitatem Filij Dei contra Ebionem, Cherintum & alios hæreticos confirmat. Nunquam ergo Pater fuit sine Filio, nec Filius sine Patre, etsi Pater principium & origo est Filij & Spiritus Sancti. Hæc proinde locutio, *Erat in principio*, monet animos attollendos esse supra principium temporis ad æternitatem ipsam, quando erat ἀρχή. At cùm in Genes. 1. 1. dicitur; *In principio creauit Deus cœlum & terram*, significatur cum temporis initio ordo rerum creatarũ. Vtrobiq; igitur & in Genesi & in hoc loco Principium, initium tẽporis significat: Sed in Genesi habet respectum ad sequentia, quæ ordine quodam in tempore producta sunt: In Iohanne verò ad præcedentia, id est, æternitatem, antequam vlla res creata est, alioqui, si Deus primùm creasset Verbum, dixisset Iohannes: In principio fecit Verbum, vel in principio factum est Verbum.

SECVNDA.

Et Verbum erat apud Deum.

Hæc propositio tria docet, videlicet distinctionem personalem, qua Filius à Patre distinguitur. Est ergo alia persona Patris, alia Filij: Subsistentiam realem, qua verè subsistit Filius apud Patrem subsistentem. Est igitur persona alia à Patre: Et similitudinem, iuxta quam Filius dicitur imago essentialis Patris. Nam vt præpositio πρὸς, & distinctionis est & similitudinis: ita verbum *Erat*, hoc est, ὑφίστατο, id est, subsistebat, subsistẽtiam realem significat. Hinc sumitur ratio, cur Patres aduersus Sabellium vsi sunt vocabulo personæ in mysterio Trinitatis. Omne enim quod subsistit in natura intelligibili, apud Latinos persona dicitur, & apud Græcos ὑπόστασις. Quia ergo tres sunt reuera subsistentes in diuina natura, videlicet Pater & Filius & Spiritus Sanctus, tres personas in Diuinitate posuerunt.

Porrò de Filio imagine Patris hoc tantùm breuissimè admonebo, quòd cùm Filius Dei dicatur imago Patris, hoc fiat duplici respectu. Nunc enim solius Patris respectu, nunc respectu hominum. Respectu Patris solius dicitur Filius imago Patris, quia Filius est eiusdem substantiæ cum Patre, vt cùm Adam dicitur genuisse Seth secundùm imaginem suam, hoc est, secundùm identitatem naturæ, omni substantiæ proprietate seruata. Sed hoc est discriminis, vt suprà quoq; admonuimus: in Adam & Seth multiplicatur eadem natura humana, & non manet in vtroque vna numero, vt est vna specie: In Deo autem Patre & Filio eius manet vna eademque natura numero, & vocatur hæc imago essentialis. Respectu hominum dicitur Filius imago Patris, quia nobis reuelat patrem. Vnde Augustinus: *Quantum ad nos, quibus reuelat Patrem, imago est, per quam cognoscimus Patrem, quem nemo alius nouit nisi Filius, & cui voluerit filius reuelare. Reuelat autem per hoc quod ipse intelligitur. A quo enim ipse fuerit intellectus, consequenter intelligitur & Pater, secundùm hoc quod ipse dixit: qui vidit me, vidit & Patrem.* Et hæc imago vocatur à Cypriano per gloriam virtutis. Vtraque naturalis rectè dicitur, quæ distinguitur ab ea quæ dicitur per gratiam, qua Adam est conditus ad imaginem Dei.

TERTIA.

Et Deus erat Verbum.

Hac propositione occurritur quæstioni seu obiectioni, quæ ex secunda propositione inferri poterat hoc modo: Si Verbum erat apud Deum, videtur aliud esse à Deo. Respondet Iohannes & ait: *Et Deus erat Verbum*, hoc est, ipsum Verbum, quod erat apud Deum, erat Deus. Nam articulus Græcus indicat, quòd Verbum sit Subiectum, & Deus Prædicatum, quasi diceret: tametsi persona Filij à Patris persona distinguitur realiter: tamen non diuiditur essentialiter. Est enim vna vtriusque essentia diuina. Proinde Filius est Patri ὁμοούσιος, hoc est, coessentialis, eiusdem naturæ, non multiplicatæ, sed vnius atque eiusdem numero. Hinc Patres ad refutãdum Arrium vocabulum ὁμοούσιος sumpserunt, quo significatur, quòd Pater & Filius & Spiritus Sanctus & simul existant, & eiusdem numero sint naturæ. Hinc nata est hæc loquendi formula in Ecclesia: *Non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus Sanctus, etsi alius est Pater, alius est Filius, alius est Spiritus Sanctus.* Neutrum

trum enim genus ad naturam, Masculinum verò ad personas referunt. Nec hæc Ecclesiæ consuetudo loquendi contemnenda est. Nam discernit eruditè inter naturâ & personas, vt sciamus, quę locutiones ad naturam, & quę ad personas pertineant.

QVARTA.

Hoc erat in principio apud Deum.

Tres priores propositiones in vnam cogit maioris euidentiæ causa, & est sensus: Hoc Verbum Deus, erat in principio apud Deum. Non ergo pater est Λόγος, nec Λόγος est Pater, sed distinctæ sunt personæ, coæternæ & consubstantiales. Vide quàm circumspectè agit Apostolus de hoc mysterio. Quemadmodum suprà, ne quis ex eo quod dixerat: *Verbũ erat apud Deum* inferret, Verbum esse aliud à Deo, mox subiecit: *& Deus erat Verbum:* ita hoc loco, ne quis ex dicto, *Deus erat Verbum*, concluderet vnitatem personæ in diuinis cum Sabellio, repetit quod dixerat de distinctione personali, & ait: *Hoc erat in principio apud Deum*, hoc est, Λόγος est Deus, Λόγος erat in principio, & Λόγος erat apud Deum. Iam si Λόγος est Deus, eadem est natura Patris & Filij. Si Λόγος erat apud Deum, certè alius est Λόγος à Deo, id est, distincta persona à Deo. Si Λόγος erat in principio, profectò coæternus est Patri. His refutatur Arrius, qui cœpisse Λόγον autumat, qui falsò existimauit, multiplicatis personis in diuinis multiplicari naturam, quemadmodum vsu venit in rebus creatis. Refutatur & Sabellius, qui ex vnitate naturæ non multiplicatæ, personæ vnitatem falsò colligit, quasi verò non possit esse in creatore quod in creaturis est impossibile, & quasi iusta comparatio fieri possit inter infinitum & finitum, seu inter Deum creatorem & res creatas.

QVINTA.

Omnia per ipsum facta sunt.

Hæc propositio ex Genesi sumpta est, vbi legimus Deum dicendo omnia condidisse, hoc est, vt Dauid interpretatur, Verbo omnia creasse & firmasse, quod Iohannes & Paulus adhuc clariùs exponunt, cùm dicunt, omnia per Filium condita esse. Neque hoc dictum, *Omnia per ipsum facta sunt*, ad instrumentum, vt Arrius exponit, vt inde concludat Filium minorem esse Patre vt instrumentum artifice, referendum est, sed ad efficientem causam, videlicet potentiam & sapientiam, quæ est ipse Filius. Hinc tria concluduntur: Primum: Ex ordine causæ & effectus æternitas Filij. Si enim omnia per Filium facta sunt, certè ipse non est factus. Nam fieri potest minimè, vt effectus sit sua causa prior. Si non ipse factus est, creator erit cum Patre, atque adeo Deus æternus: Secundum: Ex operis quantitate, pulchritudine, situ & ordine concluditur immensa potentia, summa bonitas, & sapientia, quæ similiter Λόγῳ esse Deum conuincunt: Tertium: Quòd vt omnia per Filium facta sunt: ita per eundem omnia salutaria in politiis & in Ecclesia geruntur.

SEXTA.

Et sine ipso factum est nihil quod factum est.

Anteuertit duplicem obiectionem: Vnam eorum, qui poterant restringere vniuersalem particulam ad omnia alia, scilicet præter Λόγον: quasi verò ipse primum esset factus à Deo, & deinde Deus reliqua omnia per illum fecisset. Sed hanc obiectionem necessariò anticipat, cùm addit: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Proinde nequaquam est factus, sed ab æterno genitus à Patre. Alteram eorum, qui ex malè intellecto dicto, *Omnia per ipsum facta sunt*, possent inferre peccatum etiam per illum esse factum. Sed Iohannes vult distingui inter res factas, id est, creaturas, & destructionem creaturarum quæ sunt peccatum & mors in Diabolis & hominibus.

Porrò ex hisce quinque propositionibus Ecclesia sumpsit quod in symbolo canit: *Credo & vnum Dominum Iesum Christum Filium Dei vnigenitum, & ex Patre natum ante omnia secula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.*

SEPTIMA.

In ipso vita erat.

Hoc est, vt omnia per Λόγον, Dei Filium, condita sunt: ita per eundem omnia consistunt, & quicquid est, mouetur, & viuit, per ipsum est, mouetur & viuit, iuxta illud in Act. 17. 28. *In illo viuimus, mouemur & sumus.* Quod sanè opus est prouidentiæ creatoris proprium, vnde etiam concluditur Diuinitas Filij. Loquitur autem hęc propositio de vniuersali rerum conseruatione per Λόγον. Fit enim Λόγος hic causa subsistentiæ, motus & vitæ omnium rerum, quæ sunt, mouentur & viuunt. Neque tamen hinc efficitur, quòd sit autor seu causa peccati, quòd peccatum est motus vel internus vel externus pugnans cum lege Dei. Nam discernendum est inter motum ordinarium qui est à Deo, & motum aberrantem ab ordine diuino, qui est liberæ voluntatis. Deinde quia Filius Dei conseruat naturam, & modum agendi in natura sustentat, vult vt naturalia naturaliter agant, & voluntaria voluntariè, alioqui destrueret opus suum. Quòd igitur voluntariè agimus, à Deo est: at quod abutimur hac potestate, à Diabolo & nobis ipsis est: Iuxta illud Iohannis 8. 41. *Vos facitis opera vestri patris Diaboli.* Item, *Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur; quia mendax est, & pater eius.* Quòd ergo Diabolus & Homo peccare possint, à Deo est, at quòd peccent, ab illis ipsis est.

Porrò notandum est, quòd Christus duplici nomine dicatur vita. Primùm, quia ipse vita est naturâ. Deinde quia efficit vitam in crea-

turis pro earum conditione: Vnde duplex vita est quam efficit Christus in creaturis, videlicet naturæ & gratiæ. Hanc posteriorem Paulus vocat vitam Dei.

OCTAVA.

Et vita erat lux hominum.

Hoc est, λόγος æternus, qui omnia conseruat & sua virtute facit, vt omnia in suo statu consistant, hominum etiam vita & lux est, hoc est, peculiari quodam modo homines viuificat & illuminat, ex quo diuino opere cõcluditur Diuinitas Filij.

Videtur autem hæc propositio potissimùm referenda esse ad homines primos ante lapsum, qui vita & luce Filij Dei vixerunt, originali iustitia ornati, & clara Dei notitia illuminati. Sed hanc vitã gratiæ & lucem, transgressi mandatum Dei, parentes nostri amisêre, & immersi sunt in densissimas tenebras. Nam vita illa & lux, quæ fuit quædam imago Dei, abolita est magna ex parte per peccatum, & tantùm vita naturæ, eaque contaminatissima, vt testatur experientia omnium hominum, remansit.

NONA.

Et lux in tenebris lucet.

Hanc propositionem refero ad statum hominum post lapsum, in quo remanet aliqua lux, id est, notitia de Deo, sed illa in tenebris lucet, quia homines iam tenebræ facti sunt propter transgressionem, amissa luce, qua lucebant ante lapsum. Quænam autem sit hæc lux remanens post lapsum, & lucens in tenebris, exponit Paulus ad Rom. 1. 19. *Notitia Dei erat illis manifestata, Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim Dei à creatione mũdi per ea quæ facta sunt, conspiciuntur: Sempiterna quoque eius potentia & Diuinitas, vt sint inexcusabiles.* Huic naturali notitiæ (quæ radius quidam est lucis Filij Dei) & creationi rerum (quæ confirmat insitas notitias) accessit tertio loco verbum promissionis, quod etiam in tenebris lucebat. Multis enim erat veluti inanis sonus. Hæc tria opera cùm sint diuina, testantur λόγον esse Deum, qui eorum autor existit.

Porrò homines tenebræ dicũtur has ob causas: Primùm, quia peccatum separat eos à luce diuina: Secũdò, propter ignorantiã qua fallũtur, quoties aliq̃d de Deo & eius volũtate ratiocinari incipiunt: Tertiò, quia pœnis circumdati sunt, & properant ad sempiternas tenebras.

DECIMA.

Et tenebræ eam non comprehenderunt.

Hoc est, homines in peccatum lapsi, nec notitia insita menti de Deo, seu luce naturali, quæ remãsit post lapsum, nec per creaturam in qua conspicitur potentia Dei & Diuinitas, perducti sunt in salutarẽ Dei notitiã, videlicet vt ipsum Deum agnitum glorificarent. Cuius rei rationẽ reddit Paulus ad Ephes. 4. 17. *Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, intelligentiã habẽtes obscuratam, & abalienatæ sunt à vita Dei per ignorantiã, quæ est in ipsis propter obdurationẽ cordis eorũ, qui dedolentes semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Hic Paulus plena enumeratione ostendit, qualis sit homo extra Christũ. Tres sunt in hominibus veluti fontes actionũ, videlicet mens, intelligentia, & cor, in quo sunt appetitiones. Menti, quam tantopere Philosophi extollũt, vt ipsam νοῦν, ἀρχὴν nominent, vanitatem tribuit, propterea quòd notitia illa de Deo potissimũ & eius veneratione manet ociosa & inefficax, quæ tametsi vera est: tamen ad effectũ & actionẽ, vt oportebat, nõ progreditur. Deinde intelligẽtiæ, cui officiũ est ex mẽtis notitiis, idest, ex principiis practicis, ratiocinari q̃d faciendũ & quid fugiendũ sit, tribuit cæcitatẽ. Vnde fit vt alienissimas à principiis cõclusiones extruat. Quid enim alienius est & absurdius quàm ex notitia de Deo mẽti insita concludere serpentes & crocodilos colendos esse, sicut Ægyptij fecerũt? Tertio loco cordi tribuit obdurationẽ, seu, vt Ambrosius vertit, duritiam, vnde fit vt homines nõ tangãtur sensu lucis, sed respuant lucem in ipsorũ mentes incurrentẽ, & deficiant à communibus notitiis. Hanc mentis vanitatem, caliginem intelligentiæ, & obdurationẽ cordis consequitur ἀλαζονεία quẽdã sponte se in gurgitem omnium vitiorum præcipitãs. Hæc omnia complectitur Euangelista noster, cùm ait: *Et tenebræ lucem non comprehenderunt.* Ad eundem ferè modum Paulus ad Rom. 1. 11. ostendit defectionem hominum nõ renatorum à luce menti insita, ad horrendas tenebras & absurditates ex diametro pugnantes cum ipsis principiis: *Vani, inquit, facti sunt in ratiocinationibus suis, & obscuratum est desipiens cor eorum, qui profitebantur se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis hominis corruptibilis, & volucrum & quadrupedum & reptilium.* Hic ostendit Apostolus & causam & effectum tenebrarum, quę sunt in hominibus, quæ tantæ sunt, vt ipsi homines non renati iurè tenebræ dicantur. Causa est ratiocinatio aberrans, hoc est, intelligentia, quæ ex luce mentis, nil nisi vanitatem & tenebras colligit, idque propter stultitiam cordis. Hinc est quòd qui profitebantur se esse sapientes, vt Thuscorum Aruspices: Gallorum Druides: Ægyptiorum Sacerdotes: Græcorum Philosophi: Persarum Magi: Indorum Gymnosophistæ stulti facti sint. Non ergo tantùm vulgus promiscuum & rude, sed sapientissimi quique etiam extra Christum meræ sunt tenebræ. Effectus est defectio à Deo, idololatria, & omnis impuritas & iniquitas. Atq; hactenus de hominibus qui non habuerunt facem verbi cœlestis. At qui verbum promissionis habuerunt, maxima ex parte manserunt tenebræ, vt Cain & eius posteritas, qui lucem promissionis non apprehenderũt. Pauci quidem, vt Abel, Seth, Enoch, & post diluuium paucissimi in tãta multitudine ex istis tenebris eluctati sunt, verbo promissionis fidem adhibentes. Ex quales sint homines ante regenerationem, nempe dẽsissimæ tenebræ, qui claritatem Solis se circumfulgentis

non

non apprehendunt. Quare non immeritò Apostolus noster dicit, tenebras non apprehendisse lucem.

Loci huius partis.

Primus, de diuina natura Verbi & eius personali distinctione à Patre, cui est coessentialis.

Secundus, de creatione omnium rerum per verbũ, item de destructione aliunde irrepente.

Tertius, de vigore qui inest singulis rebus creatis p verbum: Item de sustentatione & conseruatione earundem.

Quartus, de vita & luce hominum ex verbo ante lapsum.

Quintus, de tenebris humanis post lapsum, videlicet quòd omnes homines extra Christũ meræ sunt tenebræ, atq; adeò cæci, vt nihil omnino cernant in rebus salutis suæ. Etsi Deus se satis exhibet contemplãdum, cùm per notitiam naturalem, tum per manifestationem sui in singulis creatis.

Sextus, quòd totum genus humanũ coram Deo sit inexcusabile, vt quod nihil habeat quod prætendat in iudicio Dei, quò minus sit damnabile, propterea quòd Deum non colat iuxta insitam notitiam, & reuelationem in creaturis. Vnde consequitur, quòd multò magis dãmnabiles sint, qui cùm verbum Dei habeant, magis tamen amant suas tenebras, quàm lucem Dei.

Vsus huius partis.

Scopus totius huius descriptionis est, vt sciamus, quantus sit, & qualis reparator generis humani, vt huius potentiam opponamus omnibus Diabolis, & hominibus aduersantibus Filio Dei, & oppugnantibus Ecclesiam ipsius. Vt statuamus, sicut omnia p ipsum facta sunt, & conseruantur: ita etiam nos restituendos esse beatitudini, qua per peccatum excidimus, modò in ipsum crediderimus, & lucem ipsius salutarem, quæ est verbum ipsius, in nostra corda admiserimus. Vt consolemur nos ipsius prouidentia & præsentia in omnib⁹ aduersis. Vt caueamus, ne rursus immersi in tenebras, amittamus lucem ipsius salutarem. Vt non absterreamur à fide & confessione propter magnitudinẽ & multitudinem tenebrarum, hoc est, impiorum in mundo auersantium Euangelium. Vtq; Deum ex fide p tanta misericordia in Filio nobis præstita, mente, corde, ore, confessione, & tota vita celebremus. Nisi enim hæc praxis accesserit notitiæ diuinitatis, nihil proderit scire vnum esse Deum, & nosse personas Trinitatis recensere, in qua Papistæ collocant suam fidem, quã communem habent cum Diabolis. Paulus proinde Philip. 1. 9. vult, vt sicut in cognitione proficimus: ita etiam in sensu abundemus, hoc est, vt notitiæ mentis respõdeat fiducia cordis, qui est motus Spiritus Sancti, per quem Spiritus Sanctus sentitur adesse arrhabo hæreditatis nostræ.

PARS II.

6 Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Iohannes.

7 Hic venit in testimonium, vt testaretur de lumine, vt omnes crederent per eum.

8 Non erat ille lux illa: sed vt testimonium perhiberet de lumine.

9 Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Hæc secunda pars capitis continet legationem Iohannis Baptistæ, cum suis circumstantiis, quę sunt quinque, quarum singulæ suas doctrinas & admonitiones continẽt. Sunt autem hæ quinque circumstantię: Prima, legatio diuina. Secunda, nomen legati. Tertia, destinatio. Quarta, legationis finis. Quinta, discrimen inter legatum Iohannis & Dominum, cui legatus testimonium perhibet. De hisce quinque circunstantiis iam ordine dicemus.

PRIMA.

Fuit homo missus à Deo.

De hac legatione diuina prędixit Esaias cap. 40. 3. *Vox clamãtis in deserto, Parate viam Domini.* Et Malachias cap. 3. 1 *Ego mitto Angelum meum ante faciem tuam.* Hic Baptista à Malachia nuncupatus est Angelus, nõ quia naturâ Angelus esset (quẽadmodum quidam opinati sunt, qui Angelum Dei apparuisse in corpore humano, ac prædicasse existimant, ignorantes nomen Angeli ministerium, & non substantiam significare) sed quia ad annunciandum clamandumque venit, præparandam esse viam Domini. Hunc Zacharias pater, Prophetam altissimi vocat dicẽs, Lucæ 1. 76. *Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini ad parandas vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri.* Et Lucas cap. 3. 2. *Factum est verbum Domini ad Iohannem filium Zachariæ in deserto.*

Hinc duo colligamus: Primum, Iohanni non vt homini, sed tanquam legato Dei credendum esse, cuius legatio, vt antèà prędicta fuit: ita multis argumentis & miraculis postèà confirmata est. Alterum, quòd in ministris verbi requiritur missio per legitimam vocationem. Legitimam voco, quæ vel à Deo fit immediatè, vel à Deo per iusta media & ordinaria.

SECVNDA.

Cui nomen erat Iohannes.

Hoc nomen Iohannes legato Dei diuinitùs impositũ est, Luc. 1 63. vt esset symbolum quoddam officij huius diuini legati. Vt enim Iohannes gratiam significat: ita admonebatur sui officij hoc nomine, quòd esset gratiæ diuinæ, hoc est, Euangelij de IESV Christo præco, vt quemadmodum aurora exorientem Solem prędedit: ita Iohannes aduenientem Dominum præcederet, gratiam ipsius, hoc est, Euangelium de gratuita remissione peccatorum annuncians. Hoc nomẽ etiam omnes alios, qui succedunt Iohanni in ministerio, admonebit sui officij, quod est, annunciare gratiam Christi, hoc est, gratuitam

remissionem peccatorũ per Christum. Admonet & hæc appellatio de discrimine doctrinæ Mosis & Christi, hoc est, Legis & Euangelij, de quo infrà dicetur. Præterea ꝙ prædicatio pœnitentiæ, hoc est, conuersionis, quę propria Iohannis fuit, sit gratiæ prædicatio, & nõ maledictionis. Quare prædicare pœnitentiam, seu conuersionem, proprium Euangelij est, & nõ Legis.

TERTIA.

Hic venit in testimonium, vt testaretur de lumine.

Cui rei destinabatur legatio Iohannis, exponit, nimirum, vt testaretur de lumine. Respicit autem Apostolus noster ad prophetiam Esaiæ, quæ est cap. 60. 1. *Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* Et paulò pòst definiens hoc lumen ait: *Super te orietur Iehoua, & gloria eius in te videbitur.* Et Psal. 36. 10. *Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo lumẽ videbimus.* in lumine tuo, id est, in Christo, videbimus lumen, id est, consequemur veram Dei notitiam, iustitiam, consolationẽ, & vitã æternam.

Hinc duo colligamus: Primum, quòd vt Iohannes testis fuit aduenientis iam & præsentis Christi: ita omnium successorum eius, hoc est, ministrorũ verbi munus sit perhibere testimonium de exhibito Christo & eius beneficiis, atque adeò, si res postulat, sanguine suo testimonium veritatis confirmare, quod qui fecerunt, Martyres dicti sunt: contrà verò, qui hoc recusârunt facere, abnegatores Christi sunt habiti. Alterum, quòd vt Christus solus est lumen: ita totus mundus tenebræ sunt naturâ sua, donec lumine Christi illuminatur.

QVARTA.

Vt omnes crederent per illum.

Hîc finis est testimonij Iohannis, & scopus legationis ipsius, vt omnes crederent per illum, hoc est, vt omnes Iohannis testimonio persuasi agnoscerent IESVM Mariæ Filium esse Filium Dei, & promissum Messiam, atq; adeò viua fide in ipsum, tanquam vnicum Saluatorem recumberent, quò salui fierent.

Hîc primùm notetur, ꝙ finis ministerij verbi sit fides in auditoribus ad salutẽ. Deinde quòd beneficium Mediatoris sit vniuersale, quantum quidem ad consilium Dei attinet. Quòd autem multi non credant, ipsorum propria fit culpa, qui Spiritui Sancto se opponunt.

QVINTA.

Non erat ille lux illa: sed vt testaretur de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnẽ Hominem venientem in hunc mundum.

Necessaria fuit hæc occupatio, qua discernit inter Iohannem & Christum: fuerũt enim tum temporis non pauci, qui propter vitæ sanctitatem, & morum grauitatẽ putauerũt Iohannem Baptistam Messiam fuisse, quemadmodum apparet ex legatione Iudæorum ad Iohannem, vt in hoc ipso cap. sequitur. Sed horum errorẽ refellit Iohannes Euangelista hac demonstratione: Lux vera est, quæ illuminat omnẽ hominẽ venientem in hunc mundum: Non autẽ Iohannes, sed Christus hoc facit: Non igitur Iohannes, sed Christus est vera illa lux. Quid? An non Apostoli dicuntur vel Christi proprio testimonio lux mundi? An Baptista minùs vita & doctrina lux sit mundo quã Apostoli, cui Christus fert testimonium, ꝙ nõ surrexerit maior Iohanne Baptista inter natos mulierum? Discernendum est primùm inter lucem veram, id est, substantialem, quæ suâ naturâ est lux, & lucẽ, quæ participatione per gratiam est lux. Item inter lucem illuminãtem & lucem illuminatã. Deinde inter illuminationem, quæ fit docendo & viuendo tantùm, & quæ fit creãdo nouam lucem in hominibus. Hinc illud Cyrilli: *Dei verbum Filius Dei lux vera, illuminat omnem hominem venientem in mundum, nõ docendo, vt homines, aut forsan Angeli, sed creando vt Deus, qui vnicuique semen pietatis inserit.* Filius ergo Dei creatione illuminat: Doctores autem Ecclesiæ doctrina & exemplo.

Porrò hîc quoque obseruãda est vniuersalis particula, *Omnis*, vt sciamus gratiam promiscuè offerri omnibus, sed apprehendi tantùm ab iis, qui credunt, sicuti sequitur: *Quotquot autem crediderunt*, &c. Est ergo sensus: Illuminat omnẽ hominem, hoc est, nemo illuminatur, id est, gratiam, iustitiam & vitã consequitur, nisi ꝙ Christum. Exclusiuè igitur accipitur, id est, ἀϊῶς illuminat omnes, qui illuminantur, & non alius. Vbi ergo manet operum iustitia? vbi merita humana? vbi liberum arbitrium sine gratia Euangelij? Quidam, vt neget gratiam Christi vniuersalem esse, dicit Apostolum adhuc loqui de luce naturæ, cuius omnes homines sunt capaces, & non de luce gratiæ, quæ ad paucos, quemadmodum ille ait, pertinet. Sed infinita Scripturæ testimonia illius somnio aduersantur.

Porrò ex hoc loco Iohannis duæ natæ sunt hæreses. Vna Anabaptistarum, qui ex eo quod dicitur, *illuminat omnem hominem*, concludunt omnes homines, etiam impiissimos, tandem salutem consequuturos esse. Omnes, inquiunt, illuminat. Illuminantur igitur omnes. Si illuminantur, saluantur. Sed malè ex consilio Dei obedientiam hominum concludunt. Deinde non animaduertunt, quòd infrà beneficium illuminationis ad credentes referatur.

Altera hæresis est vetus, quæ ex verbo *venientem* colligit falsò ante corpora humana fuisse animas in cœlesti Ierusalem, & postea venire in mundum, quando corporibus immittuntur. Sed stultum est, vnam vocalem, eamque ambiguam, opponere totius Scripturæ consensui. In Græco est ἐρχόμενον, quod & ad lucem, & ad hominem referri potest. Si ad lucem refers, ita Latinè reddetur sententia: quæ illuminat omnem hominẽ veniens in hunc mundũ, scilicet assumpta humana natura: & hæc sententia ex eo confirmari videtur, ꝙ Iohannes dicit sine articulo ἐρχόμενον. Nam si ad hominem retulisset, dixisset Græcè & propriè ὁ ἐρχόμενον, venientem, id est, qui

qui venit in mundum. sed nos noluimus discedere à versionibus doctorum, qui referunt ad hominem: quod tamen non iuuat hæreticos. Nam venire in mundum dicuntur homines, quando ex vtero materno prodeunt in hác lucem. Nititur ergo ista hæresis debili fundamento, quare meritò potiùs ridenda est, quàm refutanda.

Vsus huius partis.

Vsus huius partis est, vt agnito Christo vero lumine, in ipsum credamus, & in eius lumine ambulemus: iuxta illud Esaiæ 2. 5. *Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Dei nostri.* Præterea vt nulli creaturæ demus gloriam illuminandi, hoc est, creandi in nobis nouã lucem & vitam. Adhæc vt Ministros Euãgelij, qui testimonium perhibent veræ luci, audiamus, & exempla eorum, quatenus exprimunt lucem, quam docẽt, imitemur: iuxta illud 1. Cor. 11. 1. *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.*

PARS III.

10 In mundo erat: & mundus per ipsum factus est. & mundus eum non cognouit.

11 In sua venit, & sui ipsum non receperunt.

12 Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri: iis scilicet qui credunt in nomen eius.

13 Qui non ex sanguinibus: neque ex voluntate carnis: neque ex voluntate viri: sed ex Deo nati sunt.

14 Et Verbum caro factum est: & habitauit in nobis (& vidimus gloriam eius: gloriam tanquam vnigeniti à Patre) plenum gratia & veritate.

Acturus Euangelista de incarnatione Filij Dei, primũ simpliciter narrat, quòd Λόγος, hoc est, Filius Dei, in mundum, qui per ipsum factus est, venerit: quomodo acceptus sit: quantũ decus adferat iis, qui se receperint, hoc est, qui in se crediderint, nempe vt nascantur, censeanturq; filij Dei: & quantum differat hæc spiritualis & cœlestis natiuitas ab aliis propagationibus carnalibus & terrenis in mundo vsitatis. Deinde modum aduentus exponit: conuersationẽ eius cum hominibus indicat: de gloria ipsius diuina testatur: & quantum boni attulerit secum in mundum, notat.

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est.

Hoc est, Λόγος, per quẽ mundus factus est, venit in mundum. Hic rursus discernitur inter Λόγον & mundum, vt inter Creatorem & creaturã, vt sciamus, ipsum Λόγον post assumptam humanam naturã nihilominus manere Deum creatorem & conseruatorem rerum omnium. Humiliauit quidem se veniendo in mundum, sed potentiam suam diuinam retinet. Hinc fides nostra discat, sub humili forma serui, maiestatem diuinam æterni Λόγου venerari.

Et mundus eum nõ cognouit. In sua venit, & sui ipsum non receperunt.

Quomodo exceptus sit Filius Dei, postquã in mundum venit, exponit. Pleræque gentes & plerique Iudæi ipsum nõ agnouerunt, nec receperunt, adeò à principe tenebrarum excæcati erant, vt præsentẽ Saluatorem nõ agnoscerent.

Hic duo grauissima argumenta ingratitudinis hominum erga Filium Dei indicantur.

Mundus p Filium Dei factus est: Ergo mundus iure debuit hunc Filium Dei recipere & venerari. Sed contrà, nec recipit, nec veneratur. ,pinde summa & detestãda est eius ingratitudo.

Iudæi fuerũt Christi peculium, adeò vt non præstiterit vlli alij nationi tam magnifica beneficia: ideò Iudæi præ aliis debebant erga ipsum esse grati: Sed ipsum in crucem actum occiderunt, quãta quæso est hæc ingratitudo? an non digna est, quæ æternis puniatur pœnis?

Hic monemur, ne exemplo multitudinis ingratorum erga Christum segnescamus, ac paulatim deficiamus à vita æterna, quam habẽt credentes in Christo. Multum præstat imitari paucos bonos, quibus vita æterna & beatitudo ,posita est, quàm multos malos, quos mors æterna & sempiterna miseria excipiet.

Monemur etiam, vt exemplo Christi pergamus bene mereri de omnibus hominibus, etsi maxima eorum pars est ingrata, spectantes potiùs, quid nos deceat, & quò nos pietas vocet, quàm malitiam ingrati mundi.

Porrò vt mundũ hìc vocat homines, q̃ amando mundũ mundus dicti sunt, vt loquitur Augustinus: ita suos vocat peculiari ratione Iudæos, quibus concredita erãt oracula Dei, & ex quibus natus est Christus secundùm carnem, q̃ est Deus laudandus in secula: alioqui vniuersus mundus iure creationis & prouidentiæ, Christi proprius dicitur.

Quotquot autem receperũt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri: iis scilicet qui credunt in nomen eius.

Hìc breuiter indicat Euangelista, quantũ decus adferat Filius Dei iis, qui ipsum receperint, hoc est, vt ipse sese interpretatur, qui in nomen eius crediderint, videlicet q̃ nascãtur filij Dei. Potestatis vocabulo honor summus & cœlestis, qualis est filiorum Dei, significatur, quemadmodum eruditè Nonnus explicat hunc locum, cùm ἐξουσίαν vertit ἀξιοπίστου τιμῆς, hoc est, cœlestem honorem, cum quo libertas filiorum coniuncta est. Perperam igitur Papistę vocabulum potestatis ad initium adoptionis torquẽt, quasi fides initium tantũ esset, vnde posteà adoptio, cùm accedunt merita.

Credere in nomen eius, est credere in ipsum, iuxta nomẽ quod tribuit ipsi prædicatio Euangelij: seu credere in nomẽ Filij Dei, est credere in ipsum Filium Dei talẽ, qualis nominatur in

prædicatione Euangelij, & probatur factis, videlicet quòd sit saluator sui populi, hoc est, omnium in se credentium. Hic fidelis anima duo faciat: Primum cogitet, qualis Christus prædicetur in Euangelio. Deinde ordine perpendat causas adoptionis nostri.

Prædicatur autẽ Christus in Euangelio primùm verus Deus: vnde fides confirmatur de ipsius diuina potentia. Secundò prædicatur verus Homo: vnde amor ipsius erga consortes eiusdem naturæ dignoscitur. Tertiò prædicatur vnus Christus, seu vna persona: vnde inæstimabile precium omnium actionũ in ipsius sanctissima humanitate concluditur. Postremò prædicatur Saluator, hoc est, Rex & Mediator, seu Sacerdos, qui sua victima satisfecit pro peccatis totius mundi.

Deinde perpendãtur ordine causæ adoptionis nostri, videlicet impulsiua, quæ est gratuita & vniuersalis promissio remissionis peccatorũ: Efficiens, bonitas & misericordia Dei: Materia, meritum Filij, videlicet obedientia sub lege & cruce: Forma, ipsa adoptio, quę est omnium credentium. Nam, vt hîc dicitur, credentibus tribuitur ἐξουσία, id est, honor & libertas filiorum Dei: Finis, æterna beatitudo & gloriæ Dei prædicatio. Quicunque ergo firmiter apud se statuerit, quòd Christus IESVS sit suus Saluator, vt qui morte sua suam destruxerit mortem, & vitâ suâ sibi parauerit vitam, is rectè & verè credit, & huius cœlestis honoris & libertatis particeps est, videlicet quòd sit Filius Dei: Si Filius Dei, ius habet cœlestis gloriæ & beatitudinis, à qua excluduntur omnes, qui hunc Filium Dei non recipiunt, quantumuis magni & clari in mundo fuerint. Hîc ergo cogitetur antithesis, videlicet quòd omnes sint filij Diaboli, seu, vt Paulus loquitur, filij iræ, qui non recipiunt Filium Dei, nec in ipsum credunt, qua profectò ignominia nihil potest cogitari vel triſtius, vel miserius.

Obseruetur & hîc vniuersalis particula *Quotquot*, quę docet beneficium Christi omnibus offerri, & fidem catholicam esse. Ab ea enim nulla ætas, nulla natio, nullus sexus, nulla conditio excluditur, aut repellitur.

Qui non ex sanguinibus: neque ex voluntate carnis: neque ex voluntate viri: sed ex Deo nati sunt.

Quia dixerat Euangelista, credentes fieri filios Dei, iam modũ inquirit, quomodo id fiat, & simul ostendit, quòd & quantum differat ille modus, quo nascimur filij Dei, ab aliis propagationibus in mundo vsitatis. Poterit autẽ res tota in hoc argumentum includi: Necesse est vt qui fiunt filij Dei, hunc honorem vel humano modo, vel diuino consequãtur. Si humano more contingit, id fit vel iuxta communem legem propagationis humani generis, ex parentum seminibus, vel ex singulari priuilegio. Si ex singulari priuilegio, certè id erit vel propter maiorum dignitatẽ, & merita, vel propter propriam dignitatem & merita.: Sed hæc filiorum Dei natiuitas, non contingit iuxta communem legem nascentium, nec ob dignitatem & merita maiorum, nec propter propriam dignitatem & merita. Igitur necesse est, vt diuinus sit modus, quo credentes fiunt filij Dei. Recitat proinde Euangelista quatuor modos, videlicet, ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri, & ex Deo nasci, quorum tres priores modos, vt terrenos & minimè aptos tantę gloriæ, seiungit à quarto, qui solus filiorum Dei est, vtpote diuinus & spiritualis.

Iam Euangelistę verba expẽdamus. Primùm dicit, *Non ex sanguinibus*, scilicet iuxta communem legem nascentium fiunt, vel nascuntur filij Dei, hoc est, non qui propagati sunt communi more & naturali ex seminibus maris & fœminæ, censentur filij Dei.

Sanguinis vocabulo ideò in plurali vsus est, vt & semen carnale & reatũ notaret. Omnes enim ex seminibus maris & fœminæ nati, vt carnales sunt: ita & rei, idque propter lapsum primorum parentum, vnde tota natura humana propagata ex sanguinibus, id est, seminibus maris & fœminæ contaminata & rea est: Sicut Paulus ait Rom. 5. 12. *Quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum hunc intrauit, & per peccatum mors: ita mors in omnes peruasit, quia omnes peccauerunt.* Hinc est, quòd nati ex sanguinibus minimè idonei sint gloriæ filiorum Dei. Huc illa querela Dauidis pertinet Psal. 51. 7. *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Dauid hoc loco nequaquam transfert culpam sui adulterij in matrem, sed conqueritur de communi contagione & reatu totius humanæ naturæ propagatis ab Adam in posteros. Nec actum coniugalem piorum coniugum pollutum pronunciat, sed se pollutum & reum in ipso conceptu deplorat. Non igitur vel status coniugalis hîc carpitur, vel cõcubitus piorum, q fit in timore Dei, taxatur: est enim sancta Dei ordinatio. Sensus igitur verborum est: in iniquitatibus conceptus sum, id est, mox à conceptione, fui pollutus communi naturæ vitio, & in peccatis concepit me mater mea, id est, cùm adhuc conciperer à matre mea, fui reus, idq; iusto Dei iudicio, quo propter vnius peccatum, rea est tota posteritas. Iure proinde à filiorum Dei honore excluditur, quæ est ex sanguinibus propagatio.

Secundo dicit, *Non ex voluntate carnis*, scilicet fiunt filij Dei, id est, non qui prætendunt prærogatiuâ carnis (vt Ismael & Esau, & multi alij ex sanctis parentibus secundùm carnem, voluerunt ideò pro filiis Dei haberi, quia propagati erant à sanctis parentibus secundùm carnem) censentur filij Dei. Ideò Paulus ait Rom. 9. 8. *Non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur pro semine*, id est, nõ qui nati sunt ex Abraham secundùm carnem, sunt filij Dei, propterea quòd ita volunt. Non est enim volentis, sed credentis promissioni, vt Abraham fecit. Ideò non dicit: Ex carne, sed, ex voluntate carnis,

nis, vt Iudæorum arrogantiam deprimat, qui volebant haberi filij Dei, quia erant propagati à sanctis parentibus secundùm carnem.

Tertiò dicit: *Non ex voluntate viri*, scilicet fiũt filij Dei. Homo & *vir*, Psal. 49.2. ita opponũtur, vt, quemadmodũ homo humilem, obscurum, ita vir magnum, antecellentẽ aliis sapientia, potentia, iustitia, autoritate denotet. Verba Psalmi sunt: *Non solùm filij hominis*, id est, humiles & obscuri, *verùm etiam filij viri, simul diues & pauper.* Sensus ergo verborum Iohannis est: nõ qui volunt propter suam dignitatem, nobilitatem & meritâ haberi pro filiis Dei, censentur filij Dei. Prærogatiuam igitur omnem excellentiæ, nobilitatis extra Christum exclusam esse à gloria adoptionis cœlestis ostendit Euangelista, cùm dicit, *Non ex voluntate viri.* Cum his congruit dictum Pauli Rom. 9.16. *Non est volentis, neq; currentis*, scilicet secundùm sapientiam, potentiam, dignitatem, & merita extra Christum. Ex hisce tribus membris hanc catholicam doctrinã colligamus: videlicet, q̃ vt omnes sumus naturâ rei & filij iræ: ita nec maiorum dignitate, nec propriis virtutibus ex istis malis eluctari possumus. Vnde monemur, vt quæramus Medicum, q̃ sanare nostra vulnera poterit, vt ex gratia obtineamus quod nobis naturâ denegatum est. Hanc esse veram interpretationem horum trium membrorum, nõ dubito. Sunt qui nasci ex sanguinibus, ex voluntate carnis, & ex voluntate viri pro eodem accipiunt: videlicet quòd carnalis propagatio, qualiscunque fuerit, non sit capax regni Dei & gloriæ adoptionis. Etsi autem hi in genere & in summa rei nobiscum sentiunt: tamẽ modos non exprimunt, quos numerat Iohannes. Sunt alij, qui primum gradum ad ordinariam successionẽ, qualis fuit Regum & Sacerdotum in veteri populo: Secundum ad electionẽ, seu adoptionem: Tertium ad imitationem referũt. Sed hæc interpretatio excludit generalem propagationẽ humani generis, iuxta communem legem, quæ sanè propagatio præ aliis vitiosa est & rea, quam ob causam vel in primis reiicitur à cœlesti honore filiorum Dei. Etsi autem ipse aliquando hanc interpretationem sum secutus: tamen nunc eam amplector, quam primo loco posui, quæ nõ solùm continet vberiorem doctrinam, sed magis ad rem facit, & congruit magis apostolicæ simplicitati, quàm illa politica interpretatio.

Quartum propagationis genus sequitur: *Sed ex Deo nati sunt*, scilicet qui credunt in nomen Filij. Hoc propagationis genus solius Ecclesiæ Dei est, hoc est, omnium qui audiunt, & amplectuntur Euangelium, seu, vt suprà dixit, qui recipiunt Christum, & credunt in nomen eius, iis enim solis confertur hic honor, vt sint & vocentur filij Dei. Siquidem qui credunt, arcano quodam modo ex Deo nascuntur filij Dei, vt ipse Dominus docet Iohan. 3.8. cùm ait: *Spiritus, vbi vult, spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat. Sic est omnis, qui natus est ex spirita.* hoc est: Quemadmodum ventus tum primùm sentitur, quando spirat, tametsi nemo nouit vnde veniat, aut quò vadat: ita spiritualis illa natiuitas, qua nascimur filij Dei, fit occulto quodam modo virtute Spiritus Sancti, in credentibus, quæ cùm facta est, sentitur per noui hominis nouos motus. Vt ergo fide obtinemus adoptionis gloriam: ita Spiritu Sancto certificamur de eius possessione, iuxta hæc dicta: Roman. 8.14. *Quicunque Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.* Ibidem vers. 16. *Ipse Spiritus reddit testimonium cum spiritu nostro, quòd simus filij Dei.* Ibidem vers. 15. *Accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba Pater.* Et 2. Corinth. 1.22. *Dedit arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.*

Porrò actio Spiritus Sancti in renatis, hoc est, filiis Dei, est duplex in genere: scilicet mortificatio & viuificatio, quarum illa veterem hominem domamus (ne feramur iuxta concupiscentias eius) & vera pœnitentia ducimur: hac sustentamur, ac consolationem percipimus, atque adeò excitamur ad cultum Deo præstandum, interiorem & exteriorem. Sunt autẽ hæc duo, mortificatio & viuificatio, partes regenerationis & sanctificationis nostri, sed de hac rẽ plura in tertio capite.

Et Verbum caro factum est.

Iam exponit Euangelista modum aduentus Domini in mundum: videlicet, quòd natus sit homo, non quòd mutatus sit in hominem, sed quòd assumendo humanam naturam in vnitatem personæ, factus sit homo. Mansit enim quod erat, & factus est quod non erat. Hoc ipsum docet Paulus ad Philipp. 2.6. *Qui cùm esset in forma Dei, non duxit rapinam, se esse æqualem Deo sed semetipsum exinaniuit, formam serui assumendo, similis hominibus factus, & habitu compertus vt homo.*

Caro hoc loco integrum hominem significat, constantem anima rationali, & corpore, vt in illo Iohelis 2. 28. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Vsus est autem vocabulo carnis, vt & summam humiliationem Filij Dei indicaret, & ostenderet, vnde vitam homines (qui per peccatum mortui sunt, & voluti caro sine Spiritu Dei) recuperarent, nempe ab ipso, qui cùm vita erat, carnem, hoc est, humanam naturam integram assumpsit. Finis huius admirandi operis exprimitur in Symbolo, cùm dicitur: *Qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit de cœlis, & incarnatus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria virgine.* Seu, vt Irenæus loquitur, *vt quod perdideramus in Adam*, id est, secundùm similitudinem & imaginem esse Dei, *hoc in* CHRISTO IESV *reciperemus.* Huc omnes promissiones factæ Patribus pertinent, quales sunt hæ inter multas: Genesis 3 15. *Semen mulieris conteret caput serpentis.* Item Genes. 22.18. *In semine tuo benedicentur omnes nationes terræ.* Esaiæ 7. 14. *Ecce Virgo prægnans pariet Filium & vocabitur nomen eius Emanuel.* Has prophetias completas esse testatur Iohannes etiam in 1. Epist. cap. 3.8. *Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli.*

Summa rei huc redit, quòd æternus Dei Filius sit factus filius hominis, vt nos filij hominum, in illo & per illum efficiamur filij Dei, placata ira Dei per victimam Filij, & imputata nobis ipsius iustitia ad vitam æternam.

Porrò cùm hic locus cõtinet caput totius religionis nostræ, cuius vel solius notitia est vita æterna, pietas postulat, & fides in me requirit, vt non perfunctoriè & oscitanter sublimia illa mysteria, quæ in dicto Iohannis continentur, percurramus: quare paulò copiosiùs hunc locum tractabo, & de his quatuor ordine dicam: Primùm, cur necesse fuerit, Mediatorem Dei & hominum esse Deum. Secundò, cur oportuerit eundem esse hominem. Tertiò, quòd & cur sit vna persona in duabus naturis subsistẽs. Quartò, quædam de communicatione idiomatum, id est, proprietatum in vna persona Christi, adiũciam.

DE PRIMO.

Quòd necesse fuerit Mediatorẽ esse Deum, duæ grauissimę sunt causæ: videlicet, magnitudo mali, quo premebatur natura humana: & impotentia, seu infirmitas creaturę ad restituenda bona, quæ per peccatum amissa erant.

Magnitudo mali cernitur in quatuor potissimùm: videlicet in peccati nostri grauitate, in iræ diuinæ iustitia, in potentia mortis, & in Diaboli tyrannide crudelissima.

Peccati grauitas maior fuit, quàm vt eius onus sustinere posset finita potentia, qualis est Angelorum & hominum. Nam cùm infinitus reatus sit propter bonum infinitum offensum, videlicet Deum, cuius maiestas læsa erat p peccatum primorum parentum, necesse fuit, vt hoc peccatum aut infinitis pœnis puniretur, iuxta normam diuinæ iustitiæ, aut pro eo satisfieret diuinæ iustitiæ. Verùm quia hæc satisfactio debuit esse pretium infinitæ bonitatis & æquiualens, nõ potuit ab vlla, imò ne ab omnibus creaturis simul fieri. Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. Solus enim Deus vt est infinitus: ita solus infinitum malum superare aboleréque potuit.

Iræ diuinæ iustitia proportionem vindictæ ad offensam postulabat. Cùm ergo offensa erat infinita, fuit & ira infinita, quam pura creatura sustinere placareq; non potuit. Quare necesse fuit, vt Mediator, qui iram Dei placaret, Deus esset. De hac ira loquitur Paulus Rom. 1.18. *Reuelatur ira Dei de cœlo super impietatem omnium hominum.* Quòd autem hæc ira Dei sit immensa & infinita propter peccatum (in quo concurrunt hæc mala: contemptus maiestatis diuinæ, superba contumacia aduersus Legem Dei, indigna imaginis Dei, ad quam conditus erat homo, conspurcatio, imitatio Sathanæ hostis Dei, fœda defectio à castris Dei ad Diabolum, & intollerabilis ingratitudo, &c.) cognoscitur ex pœna primorũ parentum, ex pœna sequuta in omnibus posteris Adæ, ex comminationibus diuinis, ex calamitatibus, quibus premitur humanum genus, ex tyrannide Diaboli in homines, ex signis iræ Dei in cœlo, & in terra, & in mari, ex magnitudine æternarum pœnarũ, quas luent, qui non conuertuntur, denique ex pretio infinito soluto pro redemptione pœnæ peccati. Quis hîc non videt, impossibile fuisse iram Dei tolli nisi per Mediatorem, cuius esset infinita potentia?

Potentia mortis maior fuit, quàm vt ab vlla creatura superari potuerit, adeò vt Plinius, sed falsò dixerit, *ne Deo quidem possibile esse, mortuũ excitare.* Nunc autem cùm munus præcipuum sit Mediatoris, destruere mortem, necesse fuit, vt potẽtia diuina polleret Mediator, qua vt vitam conferre, ita mortem abolere posset. *Non est enim apud illum, vt Angelus ait, impossibile vllum verbum,* Matth. 1.37.

Tyrannis Diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanũ propter peccatum, etiam erat opprimenda à Mediatore. Quàm autẽ hoc fuerit impossibile humanæ naturæ, historia mundi cum omnium hominum experientia testatur. Quare necesse fuit Mediatorem esse Deum, qui tyrannidem Diaboli sua opprimeret potẽtia. Hinc perspicuum est, q ad magnitudinem mali, quo premebatur genus humanum, tollendam, requirebatur vt Mediator esset Deus.

Hîc iuxtà cogitetur magnitudo amoris in æterno Patre, & Filio, & Spiritu Sancto erga genus humanum. Pater Filio suo nõ pepercit, sed voluit eum subiici pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens Patri, factus est victima, reatum peccati in sese derivãs. Spiritus Sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere. Hæc in nobis excitabunt fidem, inuocationem, & gratitudinem erga Deum, & munient animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus Diaboli tyrannidem, &c.

Secunda causa cur oportuerit Mediatorem Deum esse, est impotentia & infirmitas creaturæ ad restituenda bona, quę per peccatum amisimus. Etsi autẽ vna voce imaginis Dei hæc bona comprehenduntur: tamen plura ad eius reparationem necessariò requiruntur, quæ Paulus enumerat, 1. Cor. 1.30. cùm ait: *Christus natus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hæc quatuor bonorum genera, nulla creatura, aut finita potentia restituere hominibus potuit, quemad modum de singulis ordine videbimus.

Primùm itaque sapientiam debuit Mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur: Sed quę abscondita est à Principibus seculi huius, quę sanè sapientia à Zacharia definitur esse sciẽtia salutis in remissionem peccatorũ per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapiẽtia loquitur Euangelista noster infrà in hoc ipso cap. vers. 18. cùm inquit: *Deum nemo vidit vnquam, sed Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*

enarrauit nobis. An non Iohannes Baptista missus est, Zacharia patre teste, ad dandam hãc sapientiam? An non p Angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus reuelare hanc sapientiam? Aliud est dare sapientiam, & docere, vt Ministri faciunt, aliud est esse sapientiam, hoc est, efficaciter præstare, vt corda hominum percipiant salutarem sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis, at Filius Dei, qui est ipsa Dei sapientia, animum hominis luce, id est, sapientia replet salutari. Nam tum demum verbum Prophetarum fructũ adfert, quãdo Verbum Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina, qd sanè nõ est creaturæ vllius, sed Creatoris solius, ex quo sequitur oportuisse Mediatorẽ esse Deũ.

Secundo loco oportuit Mediatorẽ iustitiam restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire. Verùm perfectam iustitiam, quę sufficiat omnibus, nemo potest conferre, nisi Deus. Siquidẽ duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus corã Deo: quorum primũ est, liberari ab iniustitia & peccato, quæ mala in mundũ homines secum adferunt, & augent posteà. Alterum, donari & ornari plena Legis diuinæ (quæ est, mensura iustitiæ, quæ coram Deo valet) obedientia. Neutrum horum præstitisset Mediator, nisi Deus esset. De priori suprà diximus, vbi ostendimus enormitatẽ peccati, & iustitiam iræ diuinæ. De altero, quod est donari & ornari iustitia, quæ satisfaciat Legi Dei, manifestum est, q̃ nullius creaturæ iustitia cùm finita sit, possit sufficere infinitis hominibus in salutem, quod sanè in Mediatore requiritur. Siquidem vt sufficienti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeò omnem reatum tollere: ita obedientia sua erga Legem omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credũt, debuit. Ita enim Paulus 1. Cor. 5. 21. *Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso.* Talem proinde Mediatoris iustitiam, hoc est, infinitam esse oportuit, vt infinitis hominibus sufficeret. Quare necesse erat, vt Mediator noster sit verus Deus.

Sanctificatio tertio loco sequitur, quam Mediator adferre debuit, qd sanè cùm nulla creatura præstare potuit, Deum esse Mediatorem oportuit. Siquidem solius Dei est dare Spiritum sanctificatorem, sine quo ne inchoari quidem, nedum consummari sanctificatio nostri potest. Porrò cùm sanctificatio opponitur peccato, & in peccato sunt duo, videlicet formale vt reatus, & materiale vt vitiosæ qualitates & actiones, duplex erit sanctificatio. Vna, quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per Christi sanguinem. Altera opponitur vitiosis qualitatibus & actionibus, quæ est segregatio à prophanitate gentium per mortificationem carnis, & coniunctio eiusdem hominis cum Deo, per vitificationem Spiritus. Hæc sanctificatio vocatur etiam à Paulo Philipp. 3. 3. circumcisio spiritualis: *Nos*, inquit, *circumcisio su...us, q̃ Spiritu Deum colimus, in Christo gloriamur, & non in carne confidimus.* Proinde circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deum affectus. Atq; hæc reuera est sanctificatio illa, quam Deus & Homo Mediator noster adfert.

Redemptio, quã postremo loco collocat Paulus, primùm requirit perpetuã præsentiam Mediatoris in Ecclesia latè p mundum sparsa. Sed quis potest simul & semper in tot locis præsens esse, nisi sit Deus? Secundò requirit custodiam Ecclesiæ, videlicet vt Mediator sit custos, non solùm Ecclesię totius, verumetiam singulorum membrorum aduersus infinitas technas Diaboli & hominum, quod sanè diuinę potentię esse manifestum est. Tertiò requirit, vt Mediator inspiciat corda, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem cùm solius Dei sit intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, & hoc Mediatoris est officium, certè oportuit Mediatorem esse Deum. Quartò requirit, vt vbique audiat gemitus se inuocantium, & in spiritu & veritate precantes exaudiat, quod sanè solius diuinæ virtutis est. Quintò requirit, vt in extremo die exuscitet mortuos, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines inde vsque ab Adam ad vltimum. Sed quid ad tantum opus valent omnium creaturarum vires? Sanè omnes Angeli & omnes homines suis viribus ne vnum excitarent mortuum, nedum omnes, idque in ictu oculi. Sextò & vltimò requirit, vt Mediator conferat resuscitatis, qui in vera fide obierant, æternam vitam, perpetuam gloriam, & conformitatẽ cum Deo. Sed quantum hoc opus superat creaturarum vires, nemo non videt, nisi qui & mente, & sensu caret.

Cùm igitur Mediatoris sit, tantis bonis Ecclesiam suam ornare, quæ conferre nemo potest, nisi sit Deus, profectò necesse fuit Mediatorem esse Deum. Hoc cùm piè cogitaret Euangelista noster, voluit hoc fundamentum iacere de vera diuinitate Mediatoris in principio sui Euangelij, vt certò statuamus, Mediatorem verum Deum esse, personam à Patre distinctam, sed eiusdem essentiæ & potentiæ, vt & mala tolleret, quibus premitur humanum genus, & bona conferret, quibus per peccatum excidimus.

Breuiter, vt omnia vno verbo concludam: Si Mediator Deus non esset, Saluator nõ esset, sed potiùs Saluatore indigeret. Et Iohannes Cassianus: *Audi loquentem ad pastores de Dei ortu Angelum Dei, Natus, inquit, est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Ne solum vetique in Christo hominẽ intelligeres, & Domini & Saluatoris nomen adiecit: Scilicet vt quem Saluatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares. Et cum saluandi virtus nõ nisi diuinæ competeret potestati, diuinæ eum esse potentiæ non ambigeres, in quo saluandi potentiam esse didicisses.*

DE SECVNDO.

Hactenus, cur necesse fuerit, Mediatorem esse Deum, dictum est. Nunc secundò, vt proposuimus, dicendum erit, cur oportuerit eundem esse hominẽ: & possunt quatuor causæ ex Scri-

pturis aptè numerari, quæ ſunt: Iuſtitia Dei: reſtitutio imaginis Dei, amiſſę per peccatum: adoptionis ratio: & reſurrectionis certitudo.

Iuſtitia Dei requirebat, vt inobedientia commiſſa in carne noſtra, in eadem ſarciretur. Congruebat ordini diuinę iuſtitiæ, vt cùm genus humanum peccaſſet in vno Adamo, vnus aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam ſolueret, quæ eſſet pretiũ pro cæteris. Ideò ergo Dominus noſter aſſumpſit humanã naturam, & homo factus eſt, veluti perſonam ipſius Adæ referens (cuius etiam nomẽ ei tribuitur) vt pœnam peccati in carne, in qua admiſſum fuerat, perſolueret. Ideò Paulus Roman. 5.17. *Si vnius delicto mors regnauit per vnum* (ſcilicet Adam) *multò magis abundantiam gratiæ, donationis & iuſtitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum.* Ibidem 19. *Sicut per inobedientiam vnius multi conſtituti ſunt peccatores: ita per obedientiam vnius multi conſtituentur iuſti.* Item 1. Cor. 15. 21. *Quia per hominem mors, per hominem etiam reſurrectio mortuorum.* Item ad Hebr. 2. 14. *Quoniam pueri ſunt participes carnis & ſanguinis, ipſe quoque conſimiliter factus eſt particeps carnis & ſanguinis, vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, id eſt, Diabolum.* Huc & illud Irenæi dictum: *Oportebat eum, qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, id ipſum fieri, quod erat ille, id eſt, hominem.* Et Auguſtinus: *Caro obcæcauerat te, caro te ſanat, quoniam ſic venit Chriſtus, vt de carne vitia carnis reſtingueret.*

Reſtitutio imaginis Dei, ad quam homo fuit conditus, fieri debuit per naturalem imaginem Dei. Vnde Athanaſius: *Congruebat Filium aſſumere humanam naturam, vt hæc perſona, quæ eſt ſubſtantialis imago Patris, reſtitueret imaginem Dei in nobis.*

Adoptionis noſtri ratio idẽ poſtulabat. Ideò enim Filius Dei venit, aſſumptâ humanâ naturâ, vt nos filios Dei faceret. Voluit ergo nobis naturæ ſocietate iungi, & frater noſter fieri, vt nos ipſius membra effecti, filij Dei eſſemus. Nam ideò filij Dei ſumus, quia in Chriſto, qui eſt naturalis Filius Dei, ſumus per fidem. In hoc enim ſolo dilecti ſumus & Filij. In hanc ſententiam loquitur Irenæus: *Filiorum, inquit, adoptionis eius nõ participes poſſemus eſſe, niſi per Filium eam, quæ eſt ad ipſum, recepiſſemus ab eo communionem, niſi Verbum eius, communicaſſet nobis, caro factum.*

Reſurrectionis noſtri certitudo, vis & efficacia in hoc ſita eſt, quòd Mediator noſter ſit homo. Vnica enim ſpes & certitudo, quam de reſurrectione corporum habemus, eſt, quòd Chriſtus Mediator noſter carnem noſtram aſſumpſerit. Nam caro, quam nunc corruptioni obnoxiã circumferimus, iam ſuſcitata eſt in Chriſto, vt in primitiis, & in poſſeſsionem Regni cœlorum ingreſſa, ibique immortalis eſt facta. Virtute igitur ſocietatis, quã habemus cum Chriſto, excitabimur in extremo die, & donabimur etiam ſecundùm carnem immortalitate. Hiſce quatuor rationibus demonſtratur, ſummè neceſſarium fuiſſe, Mediatorem Dei & hominum, verum hominem eſſe,

DE TERTIO.

Tertio loco dicere propoſuimus, quòd Mediator, qui eſt Deus & homo, ſit vna perſona, & cur hoc fuerit neceſſarium. Quòd ſit vna perſona Mediator noſter, hæc teſtimonia confirmant: Iohan. 1. 14. *Et Verbum caro factum eſt.* quo dicto ſignificatur vnio diuinæ & humanæ naturæ, & non confuſio, aut mutatio. Nam *factum eſt*, refertur ad compoſitionem, ſeu vnionẽ extremorum, ſcilicet verbi & carnis, & non ad extrema compoſitionis. Dicitur autem Verbum factum, non abſolutè, ſed reſpectu carnis aſſumptæ. Ad Roman. 1. 3. *Filius Dei natus eſt ex ſemine Dauid ſecundùm carnem, & declaratus eſt Filius Dei per potentiam.* Ad Roman. 9. 5. *Ex quibus eſt Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula.* In hiſce dictis Pauli, *Secundùm*, eſt diſtinctiua particula, qua diſtinguuntur naturæ vnius & eiuſdem perſonæ. Lucæ 1. 35. *Quod ex te naſcetur ſanctum, Filius Dei vocabitur.* Galat. 4. 4. *Poſtquam venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum, natum ex muliere.* Philipp. 2. 9. *Dedit ei nomen, quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur, quòd Dominus ſit Ieſus Chriſtus ad gloriam ſui Patris.* Hæc dicta teſtantur, quòd Chriſtus ſit vna perſona, in qua ſunt duæ naturæ, non mutatæ, aut confuſæ, ſed perſonaliter vnitæ. Quòd autem ex Damaſceno & Gregorio Nazianzeno adfertur deificata natura humana, dextrè accipiendum eſt. Dicitur enim natura humana deificata, non quidem per conuerſionem ipſius in diuinam, ſed per coniunctionem humanæ naturæ ad diuinam in vnam hypoſtaſin. Quòd autem neceſſarium fuerit, vt Mediator eſſet vna perſona, & non duæ, vt ſunt duæ diſtinctæ naturæ, hæ ſunt rationes:

Prima. Mediator noſter Deus & homo vna perſona eſſe debuit, vt Deum & homines vnum faceret. Iungitur ergo Patri vera diuinitate, & homini vera humanitate, vt ita vtroſque copulet.

Secunda. Mediator inter partes diſſidentes nihil efficiet, ſi vni adhæret, & ab altera diſſidet. Quare oportuit, vt Mediator quadam neceſſitate vtrique partiiunctus ſit. Deo ergo, qui offenſus erat peccato noſtro, vera diuinitate iunctus eſt Mediator noſter: Homini autem vera humanitate ſociatus eſt, vt poſsit coniungere aduerſas partes ſocietate, quam habuit cum vtriſque, iuxta illud Irenæi libro tertio, capite vigeſimo, vbi agit de cauſis, cur Verbum Dei caro fieret: *Opotuerat, inquit, Mediatorem Dei & hominum propter ſuam ad vtroſque cognationem in amicitiam & concordiam vtroſque reducere, & facere vt Deus aſſumeret hominem, & homo ſe dederet Deo.* Et Theodoretus: *Quemadmodum qui duos quoſpiam manus inter ſe conferentes vult reconciliare, ſe medium interponens, & hunc quidem dextra, illum verò ſiniſtra tenens, ad amicitiam deducit, & coniungit: ita ipſe cùm diuinam naturam humanæ vniſſet, inuiolabilem, & quæ diſſolui non poteſt, pacem conciliauit.*

Tertia. Si non eſſet Mediator vna perſona,

opera

opera redemptionis in humana natura peracta nequaquam esset sufficiens pretium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Mors siquidem debebatur pro peccato, verùm purus Deus mortem sentire non potuit, nec solus homo superare potuit. Factus est ergo Deus homo, vt homo & Deus, & deberet, & posset satisfacere pro morte æterna humano generi debita. Assumpsit proinde æternus Dei Filius humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta infinitæ essent virtutis & meriti. Siquidem ex individua naturæ diuinæ & humanæ in vna persona vnione est dignitas infinita, perfectio absolutissima & inæstimabile pretium sanguinis, mortis, atq; adeò omnium actionum & passionum ipsius in sanctissima eius humanitate. Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, & potestas remittendi peccata, iustificandi, viuificandi & saluandi credentes. Etsi autem Christus in sola carne passus est: tamen passio personæ tribuitur propter illam arctissimam duarum naturarum vnionem in vna persona. Atque hoc vult Cyrillus, cùm ait: *Quoniam corpus quod proprium eius factum est, passum est, propterea Verbum ipsum pro nobis passum dicitur. Atque hinc est, quòd omnia in Christo habeantur diuina, immensa, inæstimabilia & salutifica opera & beneficia redemptionis.*

DE QVARTO.

Cùm obseruatio communicationis idiomatum plurimũ momenti habeat ad refellendum hæreticos, dignitatem Christi conantes quoquo pacto imminuere, operępretium facturum me iudicaui, si breuem eius rei declarationem huc adiiciam: præsertim cùm vnitas personæ Christi ex duabus naturis constans, diuina & humana, fundamentum sit huius doctrinæ de Communicatione idiomatum. Vt enim Christum vnam personam agnoscimus: ita in eo spectare duas naturas oportet: diuinam, quam habuit ab æterno cum Patre & Spiritu Sancto eandem: & humanam, quam assumpsit in tempore, qua nobis similis est factus, quæ ambæ retinent suas proprietates & actiones, quæ certo modo communicantur. Etsi enim magna est Dei & hominis, si naturas vtriusque respicias, diuersitas, postquam tamen in vnam personam coierunt, idiomata communicantur. Hæc siquidem est perpetua conditio personalis vnitatis, vt licèt diuersas naturas comprehendat, de altera tamen in concreto, quod est alterius, prædicari queat. Theologi veteres, Iustinus, Cyrillus, Athanasius, quos omnes Orthodoxi imitati sunt, similitudinem hominis proponunt, qua docent communicationem idiomatum in diuinis. Homo ex duabus substantiis constat, corpore & anima, quarum neutra tamen sic alteri permixta est, vt non retineat naturæ suæ proprietatem: neque enim aut anima corpus, aut corpus anima est. Quare & de anima seorsum dicitur, quod in corpus nullo modo cadere potest, vt intelligere, ratiocinari, dolere, gaudere, metuere, sperare, &c. & de corpore rursus, quod nulla ratione animæ conuenit, vt comedere, bibere, ambulare: de toto homine, quod nec de anima seorsum, nec de corpore nisi ineptè accipi possit, vt homo iustè agit. Postremò animi propria transferuntur ad corpus, & propria corporis ad animam, quum subiecta sunt concreta. Verùm vt hæc clariora euadant, similitudinis propositæ partes distinctiùs aspiciamus, easque accommodemus Christo Domino. Sunt autem sex partes, quibus aptè accommodari potest Christo præsens similitudo.

Prima. Vt vnus homo est vna persona, constans duabus substantiis: videlicet, anima & corpore: ita Christus vna est persona in duabus naturis: scilicet diuina & humana subsistẽs.

Secunda. Vt de homine dicuntur nonnulla, quæ ipsi conueniunt secundùm animam tantùm, vt intelligere, ratiocinari, sperare, &c. ita de Christo nonnulla dicuntur, quę ipsi attribui possunt tantùm secundùm diuinam naturam, vt Verbum, Filius Dei, Primogenitus vniuersæ creaturæ, Conditor seculorum.

Tertia. Vt de homine dicuntur nonnulla, quæ illi secundùm corpus tantummodò conueniunt, vt comedere, bibere, ambulare: ita Christo quædam attribuuntur, quæ illi solùm conueniunt secundùm humanam naturam, vt caro, homo, filius hominis, frater noster, esuriens, sitiens, fugiens pericula, formidans mortem, &c.

Quarta. Vt quædam proprietates sunt homini substantiales & perpetuæ, vt intelligere, viuere, circumscribi loco: & quædam temporariæ & pereuntes, vt comedere, bibere, dormire: ita in Christo quædam proprietates sunt substantiales & perpetuæ, quædam iam periẽre. Non enim iam comedit, dormit, bibit, fatigatur, nec mortalis est. Omnes enim infirmitates deposuit, surgens à mortuis, retinens tantùm cum veritate humanæ naturæ perpetuas proprietates & substantiales corporis.

Quinta. Sicuti quædam dicuntur de homine, quæ neque de solo corpore, neque de sola anima seorsum accipi possunt, vtpote ea, quæ officia personarum concernunt, vt Consulem agere, Præfectum, Prætorem, Regem, &c. vbi corpus & anima simul operantur, & actio personæ attribuitur: ita non pauca attribuuntur Christo, quæ neque diuinæ ipsius naturæ separatim conueniunt, neque humanæ tantùm. Sed ambæ naturæ sibi inuicem sua officia & proprietates communicant. Vt enim diuinitas agit cum humanitate: ita vicissim humanitas agit cum diuinitate, ex quo fit, vt actiones, quæ ad officia Mediatoris spectant, sint personæ ascribendæ, non naturis huic vel illi seorsum. Cùm ergo Christus dicitur Mediator, Sacerdos, Propitiator, Intercessor, Reconciliator, &c. non est referendum ad hanc vel illam naturam, sed ad personam quæ est Deus & homo.

Sexta. Vt quædam tribuuntur appositè homini secundùm naturam vtramque in abstra-

cto, vt homo agit. Nam & anima agit, & corpus agit: ita quædam Christo competunt secundùm vtramque naturam: Christus viuit in cœlo. Nam & diuinitas Christi, & humanitas Christi viuit in cœlo.

Ex hisce sex regulis apparet, quomodo intelligendum sit dictum Athanasij: *Sicut anima rationalis & caro vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus.* Est autè consentaneum, Deum ita hominem ab initio condidisse, vt esset in eo quædam imago admirandæ illius copulæ diuinæ & humanæ naturæ in vno Christo, quemadmodum in mente est totius Trinitatis illustris quædam imago. Iustinus Martyr in libello cui est titulus: *Ἐπίστεις τῶν κεφαλαίων*, pagina centesima septuagesimaoctaua dicit: *Aptum quidem esse paradigma vnionis animæ & corporis, sed tamen non per omnia quadrare.* Nam in homine ex natura corporis, & ex natura animæ, surgit natura tertia ex duabus composita, quæ dicitur humana natura: Sed in Christo non fit constructio vnius tertiæ naturæ ex diuina & humana, sed manet vtraque pura & inconfusa. Nam cùm post vnionem discerni potest, eorum quæ vnita sunt, perfecta diuersitas, non facta est confusio, sed inconfusa manet vnio, vt in Christo cernitur. Non ergo vna natura Christus Dominus. Si enim vna natura esset ex duabus composita, nec consubstantialis patri nec matri esset: Nunc autem cùm & patri & matri consubstantialis existit, necesse est vt vnum fateamur Christum, qui puram & synceram vtramque naturam retinet, quarum vna Patri consubstantialis existit secundùm veram diuinitatem: altera, qua matri consubstantialis inuenitur secundùm veram humanitatem. Sic ergo accommodanda est similitudo Athanasiana: *Quemadmodum anima rationalis & caro, vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus.* hoc est, nõ quemadmodum caro & anima rationalis vna est natura, sed quemadmodũ caro & anima rationalis vnus est homo, id est, vna persona: ita Deus & homo vna est persona. Hisce iactis fundamentis, & explicata similitudine, q̃ visa fuit sanctis Patribus Iustino, Cyrillo & Athanasio appositissima, rem propiùs accedamus.

Cùm igitur naturæ Christi (qui est vna persona) diuina & humana, sunt & inconfusæ, & diuersissimæ, necesse est, vt ipsarum naturales proprietates & actiones sint diuersissimæ, iuxta hanc regulam: *Quorum diuersæ sunt naturæ, eorundem & diuersæ sunt naturales proprietates.* Deinde cùm naturæ Christi diuina & humana inconfusè vnitæ sunt, & propterea necesse est, vt vtraque suam propriam differentiam retineat: propter tamen ineffabilem vnionem diuinæ naturæ & humanæ in vnam personam, fit mutua proprietatum & actionum vtriusque naturæ alternatio & alterna prædicatio: ita vt vnius naturæ proprietates & actiones alteri ob vnionem earum in vna hypostasi attribuantur in cõcreto. Nam vt ideò discernuntur proprietates, quia naturæ manent inconfusæ: ita communicantur proprietates propterea, quòd vna sit persona in duabus naturis subsistens. Vt autem proprietates naturæ sunt, sine quibus natura constare nullo modo potest: ita proprietates personæ sunt, quæ vnam personam ab aliis separant personis. Petrus & Paulus in natura conueniunt, quia vterque est homo, id est, vterque habet perfectam naturam humanam; sed persona Petri à persona Pauli differt iis proprietatibus, quæ sunt in Petro, & non perspiciuntur in Paulo. Nam quæ in nonnullis individuis eiusdem naturæ perspiciuntur, & in aliis non, hypostaticæ sunt proprietates. His definitionem adiungamus, hoc modo: Communio, seu communicatio idiomatum in diuinis non est confusio proprietatum, sed communis prædicatio earum de subiectis, quibus significatur persona, & non de subiectis, quibus significantur naturæ per se. Nam huiusmodi prædicatio esset potiùs confusio & abolitio naturarum. Vt ergo nunquam diuinitas est humanitas, nec humanitas diuinitas: ita nunquam quę sunt propria humanitatis, tribuentur rectè diuinitati in abstracto, nec quæ sunt propria diuinitatis, tribuentur rectè humanitati in abstracto, sed personæ, seu subiectis, quibus significatur persona, tribuuntur vtriusque naturæ proprietates, propter personę (vt ita dicam) identitatem.

Porrò personæ denominatio fit tribus modis: Aut enim ab iis fit, quæ sunt diuinæ naturæ tantùm. Aut ab iis, quę sunt solum modò humanæ naturæ. Aut ab iis, quæ sunt personæ immediatè, vt est Mediator.

Primus ergo modus est, cùm fit denominatio à diuina natura, seu eius substantialibus proprietatibus & actionibus propriis (ná hæc tria se mutuò consequuntur, natura, naturalis proprietas, & propria naturæ actio) vt cùm dicitur Filius Dei, Creator, Vnigenitus Patris, Verbum, Dominus gloriæ: vt, Filius Dei effudit sanguinem, Creator est passus, Dominus gloriæ est crucifixus. In his enim propositionibus subiecta habent denominationem ab iis, quæ sunt diuinæ naturæ, quibus tamen subiectis attribuuntur proprietates humanæ naturæ, propter vnionem personalem. Vnio enim facit nomina communia. Nam propter vnionem communia personæ euaserunt, quæ sunt propria naturarum. Idem enim propter vnionem est & Filius hominis, & Filius Dei, & Filius Dauidis, Vnigenitus Dei, & Primogenitus Virginis: attamen hæc nominum confusio nequaquam facit confusionem naturarum. Cùm ergo dicitur, Filius Dei est passus, vera est propositio communicatione idiomatũ, hoc est, de persona rectè sic dicitur.

Secundus modus est, cùm fit denominatio ab humana natura, seu ab illis, quæ propriè in illam competunt. Habet enim anima & corpus Christi omnes proprietates naturales, id est, omnes vires humanæ naturæ proprias & ordinatas, & ante mortem eas infirmitates, quę

sunt

sunt pœnæ, & non peccata in natura, videlicet naturam humanam patibilem & mortalem, sentientem dolores & alios affectus sine peccato. Sed has infirmitates deposuit surgens à mortuis, retinens substantiales & perpetuas humanæ naturæ proprietates. Ad hunc modum denominationis pertinent, Filius hominis, percussus, flagellatus, crucifixus, mortuus, sepultus, excitatus à mortuis. Vt, Filius hominis est Filius Dei, percussus à Iudæis, mortuus & crucifixus est creator omnium, est vbique præsens. Hæc rectè in hunc modum prædicantur, propter vnionem personalem secundùm hanc Basilij regulam: *Post vnionem tam quæ sunt sublimia, quam quæ sunt humilia, diuina Scriptura vni personæ attribuit, sed secundùm aliud, atque aliud.* Vt Filius hominis est vbique præsens, scilicet secundùm diuinam naturam. Deus est mortuus, scilicet in carne quam assumpserat, & suam propriam fecerat.

Tertius modus est, cùm fit denominatio ab iis proprietatibus, quæ immediatè personæ, vt est Mediator, conueniunt. Est enim Mediator persona Deus & homo, habens actiones in vtraque natura, quæ sunt, satisfacere, reconciliare, coniungere, & quæcunque pertinent ad Mediatoris officium, vt sunt, Christus, Mediator, Rex, Sacerdos, Intercessor. Christus enim est nomen personæ subsistentis in vtraque natura. Proinde quia est Mediatoris propria appellatio, omnes actiones & passiones, quæ tribuuntur Christo, sunt personæ, & non huius vel illius naturæ seorsum. Etsi enim diuinitas per se immortalis & impassibilis est: tamen tota actio in passione, hoc est, oratio, oblatio, intercessio, satisfactio, reconciliatio, pertinent ad hanc personam, quæ dicitur Christus. Neque enim sola natura humana orat, se offert, deprecatur iram Dei, satisfacit pro peccato, reconciliat nos Deo: Sed IESVS CHRISTVS verus homo, & verus Deus, id quod plurima Scripturæ testimonia conuincunt, ex quibus pauca ascribam. Paulus ad Galatas capite secundo, versiculo vigesimo: *In fide Filij Dei viuo, qui tradidit seipsum pro me.* Item: *Dilexit me, & tradidit seipsum pro me.* Ad Romanos capite quinto, versic. decimo: *Reconciliati sumus ei per mortem Filij.* Ad Romanos capite octauo, versiculo trigesimosecundo: *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Secunda ad Corinthios capite quinto, versiculo vigesimoprimo: *Eum qui nō nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso.* Prima Iohannis capite primo, versiculo septimo: *Sanguis IESV CHRISTI Filij Dei emūdat nos ab omni peccato.* Prima ad Timotheum capite secundo, versiculo quinto: *Vnus Mediator Dei & hominum, homo IESVS CHRISTVS.* Christus, vt diximus, vtramque naturam complectitur. Huc pertinet tota Epistola ad Hebræos, quę inter alia affirmat, Filium Dei assumpsisse carnem & sanguinem, hoc est, humanam naturam integram, vt haberet quod offerret. Ex his euidentissimè concluditur, quòd ea, quæ ad officium Mediatoris spectent, sint personæ secundùm vtramque naturam. Etsi autem aliæ Mediatoris actiones propriè Deo conueniunt, aliæ homini, tamen vtræque, personæ Mediatoris sunt.

Hactenus recitauimus sententiam Ecclesiæ de communicatione idiomatum, de qua rectè institui operæ precium est propter varias hæreses, quarum aliæ diuinitatem, aliæ humanitatem Christi, aliæ Mediatoris officium oppugnant, quas facilè refellet, qui obseruauerit ea, quæ adduximus de communicatione idiomatum.

Cæterùm cùm hoc tempore quidam à pia antiquitate deficiunt, & confundunt actiones Mediatoris cum modis naturarum (sic enim Augustinus loquitur) incurrunt in implicationem contradictionis, & in castra Eutychianorum se incautè recipiunt. Nam proprietates naturarum, quas acuratè primùm distinguunt, mox confundunt, cùm in abstracto tribuunt humanitati, quod est solius diuinitatis. *Cauendum*, ait Augustinus, *ne ita diuinitatem asseramus, vt veritatem corporis auferamus.* Quare nos retineamus testimonia diuinæ Scripturæ, Symbolorum, & Sanctorum Patrum, de modis naturarum diuinæ & humanæ in Christo. Quos Nazianzenus sic distinguit: *ἀφράστως & ῥήματι, ἀπερίγραπτος & πνεύματι.* Tertullianus: *Circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.* Theodoretus Dialogo secundo: *Corpus Christi glorificatum habet, quam priùs habuit, circumscriptionem.* Idem: *Illud corpus priorem habet formam & figuram, & circumscriptionem, & vt summatim dicam, corporis essentiam, etiamsi post resurrectionem immortale & immune à corruptione factum est.* Et Galatinus: *Etsi humanitate ad Patrem ierit, in forma tamen qua Patri æqualis est, nunquam à fidelibus suis discedit.* Damascenus, quo nullus alius de communicatione idiomatum inter veteres Orthodoxos Patres scripsit accuratiùs, ita ait: *Minoratur corporaliter & contrahitur, deitas autem est incircumscripta, non coextensa carne eius cum incircumscripta eius diuinitate. Totus igitur est Deus perfectus, sed non totum Deus. Nam non solùm Deus, sed & homo. Et totus homo perfectus, non totum autem homo. Non solùm enim homo, sed & Deus.* Et Magister Sententiarum: *Vbique totus, sed non totum.* Cùm hæc asserimus, non oppugnamus illos, qui dicunt, Christum Deum & hominem vbique esse maiestate. Nam hoc omnibus modis astruimus cum tota Ecclesia: Anathema sit, qui aliud vel sentit, vel docet. Sed definimus maiestatem, quemadmodum omnes sani in omnibus linguis faciunt, esse magnificū illum splendorem, qui comitatur honorem & reuerētiam exhibenda supremo & optimo, ob summa beneficia, merita, virtutes, & amplitudinem imperij. Quapropter maiestas, honoris & reuerentiæ filia prædicatur apud Poetas. De hac maiestate loquitur Dauid Psalmo septuagesimosecundo, versiculo decimooctauo: *Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus, be-*

nedictum nomen maiestatis eius in seculum, replebitur A *maiestate eius vniuersa terra.* Sic intelligunt maiestatem Augustinus & Cyprianus, quorum Augustinus quinquagesimo tractatu in Iohannem ait: *Sed quoniam verum est, quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, & abijt, & hic est, & rediit, & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cælo, maiestatem non abstulit mundo.* Item: *Secundùm præsentiam maiestatis semper habemus Christum, secundùm præsentiam carnis rectè dictum est Discipulis: me autem non semper habebitis.* Cyprianus B libro sexto, capite decimoquarto: *Hic animadvertendum est, quòd etsi corporis sui præsentiam hinc subduxit: maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à Discipulis abiturus pollicetur: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.* Hinc apparet fundamentum maiestatis diuinæ esse ipsam diuinitatem, potentiam immensam, summam bonitatem, amplitudinem imperij cum aliis virtutibus, quæ maximè lucent in eo, quòd dederit Filium, vt fieret victima pro nobis. Termi- C num verò: hæc ab hominibus & Angelis sentiri, cognosci & prædicari cum summa subiectione, reuerentia & cultu. Sed interdum pro fundamento, interdum pro termino, & sæpissimè, & propriè pro ipsa relatione accipitur.

Et habitauit in nobis.

Vt prima propositio de modo aduentus Domini in carnem, veram diuinitatem & humanitatem Christi, vt qui sit & Deus & homo vna D persona, nobis commendat: ita hæc secunda propositio, humanitatis Christi est assertio ex eo, quòd habitârit vt alius homo cum hominibus. Sic enim Nonnus rectè conuertit hunc locum: Habitauit in nobis, hoc est, habitauit cum hominibus, seu commoratus est inter homines humano more viuens, quo facto se verum hominem confirmauit. Paulus ad Philippenses capite 2. versic. septimo, hoc modo: *Et habitu compertus est vt homo.* hoc est, in omnibus, excepto E peccato, se gessit, vt verus & naturalis homo, circumcisus est, oblatus est in templo, creuit, comedit, bibit, dormiuit, fatigatus est, fleuit, tristatus est, Ioseph & matri subiectus erat. Breuiter, humanæ naturæ proprietatibus se verũ hominem demonstrauit. Huc igitur pertinet historia vitæ Christi inde vsque ab eius natiuitate ad mortem crucis.

Hic locus de vera humanitate Christi opponendus est Marcionitis, qui corpus Christi spe- F ctrum, seu phantasma esse impiè nugabantur, in sui erroris confirmationem torquentes Pauli dictum ad Philippenses capite secundo, versiculo septimo: *In similitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo.* In quo Pauli dicto nec similitudo separatur à natura, nec *Vt* particula improprietatis, sed veræ approbationis nota est.

Qui autem hoc dictum, *Habitauit in nobis,* interpretantur in hunc modum: habitauit in no- G bis, hoc est, Deus in nobis, id est, in corpore huic nostro simili, habitauit tanquam in taber-

naculo, refutantur vel ipsa voce Græca, qua Euangelista vtitur, σκήνωσεν, qua significatur temporaria & visibilis commoratio Christi inter homines. Alludit enim ad eos, qui in tabernaculis, seu tentoriis commorabantur ad tempus. Talem autem fingere commorationem Dei in humana natura, seu in Christi carne, impiissimum fuerit. Quare istam interpretationem, ex qua multa absurda sequuntur, vt falsissimam & impiam reiicio.

Et vidimus gloriam eius, gloriã tanquam vnigeniti à Patre.

Vt secunda propositio veram humanitatem Christi ab humanæ naturæ proprietatibus astruit: ita hæc tertia veram diuinitatem à gloria virtutis, quæ in Christo conspiciebatur, quasi ob oculos ponit. Et hæc gloria Christi in hisce præcipuè ab Apostolis conspiciebatur: videlicet, in diuina doctrina, in sanctitate vitæ, in beneficentia, in miraculis, in testimonio Patris cũ baptizaretur à Iohanne Baptista, & cùm colloqueretur in monte cum Mose & Elia, Lucæ capite nono, versiculo trigesimo: Matthæi capite decimoseptimo, versiculo tertio, in resurrectione à mortuis, in ascensione ad cœlum, & visibili donatione Spiritus Sancti. In quorũ tribus prioribus gloria quidem magna relucet, sed in reliquis gloria tanquam vnigeniti Filij à Patre refulget. Nam miracula, testimonium Patris, resurrectio à mortuis cum ascensione & donatione Spiritus Sancti, certissima sunt diuinitatis testimonia. De parte huius gloriæ, videlicet de gloria Patris Petrus, secunda Petri capite primo, versiculo decimoseptimo ait: *Accepit à Patre gloriam & honorem delapsa voce ad eum huiusmodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hisce partibus gloriæ Christi accedit miranda Ecclesiæ Dei conseruatio, in tot furoribus Diabolorum & hominũ. Huius gloriæ Christi notitia finem habet, quem Euangelista noster expressit in prima Epistola, capite primo, versiculo tertio, cùm ait: *Quod vidimus & audiuimus, annunciamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius* IESV CHRISTO. In qua sanè societate, quæ fit per fidem & Spiritũ Christi, vera beatitudo, vita, & salus consistit.

Porrò quia vocabulum Gloriæ multipliciter accipitur, libet hoc loco eius significata recensere, quæ sunt quatuor. Primùm enim pro fundamento, id est, pro eo, ex quo oritur gloria, accipitur, videlicet pro virtute, præclarè gestis, & summis meritis. Vnde Bernhardus: *Per virtutem peruenitur ad gloriam.* Item: *Virtus est mater gloriæ.* Cicero: *Is gloria maximè excellit, qui virtute plurimùm præstat.* Atque hoc modo accipitur gloria in dicto Iohannis, quod nunc interpretamur. Et capite 2. vers. 11. *Manifestauit gloriam suam.* Secundò pro termino, vt in illo Iohan. cap. 9. vers. 24. *Da gloriam Deo,* id est, agnosce & prædica diuinam erga te bonitatẽ, qui tibi cæco nato visum donauit. Tertiò accipitur relatiuè, cùm ipsum

splendorem

ſplendorem & claritatem, quæ ex virtute & eius celebri fama reſultat, ſignificat. Vnde Cicero gloriam virtuti reſonare tãquam imaginem affirmat. Hanc definit Cicero eſſe celebrem & peruulgatam alicuius famã cum eius celebratione ob virtutem. Hanc Ambroſius definit eſſe claram cum laude notitiam. hoc modo frequentiſsimè accipitur, vt in Hymno Angelico: *Gloria in excelſis Deo.* Quartò, accipitur pro iis qui ſunt gloria & maieſtate celebres, qua ratione & Deo & hominibus tribuitur. Deo quidem, vt in dicto, quod paulò antè adduximus: *Voce delapſa à magnifica gloria.* Hominibus verò, vt in illo 2. Pet. 2. 10. *Glorias non verentur blaſphemare.* Et in illo Iudæ verſu 8. *Glorias blaſphemant.* Hinc eſt quòd gloria ſeu maieſtas Dei, pro ipſo Deo ponatur, maieſtas regia pro ipſo rege.

Porrò vnigenitum à Patre vocat Chriſtum, quia is ſolus & ante omnia & præ omnibus eſt à Patre genitus, æternus æterni Patris Filius, per quem credentes adoptantur, iuxta illud Iohan. hoc cap. v. 12. *Dedit honorem ſeu poteſtatem filios Dei fieri.* Cùm dicit, tanquam vnigeniti, particula, *Tãquam*, non eſt improprietatis, ſed verę approbationis nota, qua de re ſuprà quoque admonuimus propter Marcioniſtas.

Plenum gratia & veritate.

Hæc quarta propoſitio de aduentu Domini in carnem, aperit, quid boni attulerit Verbum caro factum ſecum in mundum. Mundus ſine Chriſto eſt plenus peccato, ſed Chriſtus plenus gratia, in quo, vt in perfecto, gratia perfecta ſubſtantialiter ineſt, & vt de fonte emanat in alios, peccatum abolet, & gratiam conciliat mundo. Et hoc eſt quod Paulus dicit Epheſ. 1. 16 *Nos charos habet in dilecto.* 2. Cor. 5. 19. *Deus erat in Chriſto mundum ſibi reconcilians, non imputans eis peccata ipſorum.* Quid? An non Chriſtum creuiſſe & profeciſſe gratia ſcribit Lucas cap. 2. 40. Si creuit gratia, non videtur ab initio plenus fuiſſe gratia. Reſpondet Cyrillus: *Sed non vt Verbum & Deus profeciſſe intelligitur: verùm quia magis eum in dies admirabantur homines, illorũ potiùs de Ieſu opinio, quàm illius perfecta creſcebat gratia.*

Porrò effectus gratiæ Chriſti in nobis, quo ad voluntatem noſtram attinet, duplex eſt, videlicet gratia operans, & gratia cooperans (vt cum Auguſtino loquámur) neque tamen ſunt duæ gratiæ, ſed duo modi vnius gratiæ. Gratia operans eſt, quæ ab initio voluntatem ſanat & immutat. Nam voluntas cùm primùm ſanatur, concurrit cum gratia paſsiuè: Siquidem ea immutari dicitur, nos autẽ dicimur de nouo creari ſeu regenerari. Cooperãs gratia eſt, quę poſt iuſtificationem & regenerationem efficit, vt voluntas immutata & ſanata rectè agat, atque ita voluntas cum gratia cõcurrit actiuè & paſsiuè. Nam à Deo impulſa, docta & mota voluntas, ipſa quoque vult & eligit. Vnde ad Heb. cap. 12. 15. *Ne deſitis gratiæ Dei.* 2. ad Timoth. 1. 6. *Excita in te gratiam ſeu donum Dei.* 1. Theſſ. 5. 19. *Spiritum nolite extinguere.* Ergo regenerati non debemus ſegneſcere & otioſi eſſe, ſed iuxta gratiam nobis datam meditari profectum quotidie.

Obſeruandum quoque eſt, quòd Paulus opponit gratiam tribus, peccato, merito, & debito. Peccato quidem, quia gratia iuſtificamur, remiſſis peccatis. Merito, quia nulla in nobis ſunt merita fauoris. Debito verò, quia Deus ex ſola gratia in nos liberalis eſt, Rom. 4. non eſt debitum in Deo, nec meritum in nobis, ergo non debet nobis, nec mereri poſſumus. Deinde mundus ſine Chriſto plenus eſt mẽdacio: Nam ita Paulus ait, Rom. 1. 18. *Reuelatur ira Dei ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum, qui veritatem in iniuſtitia detinent*, hoc eſt, qui veritatem in mendacium conuertunt, loco veri Dei colentes idola, quæ eſt ſumma impietas. At Chriſtus ſuo aduẽtu hoc mendacium detexit, & nobis Patrem monſtrauit colendum ſpiritu & veritate. Hic eſt ſimpliciſsimus huius propoſitionis ſenſus, ſed vbi infrà opponuntur gratia & veritas Legi per Moſen datæ clariùs patebit, quid his vocabulis ſignificetur.

PARS IV.

Hæc quarta pars capitis continet teſtimonium Iohannis legati diuinitus miſsi de Chriſto, & recitat Euangeliſta quatuor vices, quibus Iohannes de Chriſto teſtatus eſt, ſicut ordine videbimus.

15 Iohannes teſtificatur de ipſo, & clamauit dicens: Hic erat quem dicebam, qui poſt me venturus eſt, & ante me factus eſt, quia prior me erat.

16 Et de plenitudine eius nos omnes accipimus, & gratiam pro gratia.

17 Quia Lex per Moſen data eſt: gratia et veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.

18 Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.

Hoc prima vice teſtimonium de Chriſto perhibuit Iohannes, cuius quatuor ſunt membra: Quorum primum eſt teſtificatio Iohannis de perſona Chriſti. Secundum deſcriptio ſeu indicatio officij Chriſti. Tertium comparatio inter Moſen & Chriſtum, & vtriuſque officium. Quartum cauſæ redditio eſt, cur à ſolo Chriſto gratia & veritas, atq; adeo omnia ſalutaria ſint expectanda.

DE PRIMO.

Iohannes teſtificatur de ipſo, & clamauit dicens: Hic erat quem dicebam, qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat.

Teſtificatio Iohannis de Chriſto. Quoniam autem in ſecunda parte huius capitis abundè dictum eſt de legatione Iohannis Baptiſtæ, hic tantùm de teſtificatione, cuius hìc fit mentio,

dicemus. Sunt autem huius testificationis plures circumstantiæ.

PRIMA.

Iohannes testificatur de ipso.

Hic non sine singulari Emphasi vtitur Euangelista præsenti tempore. Vt enim in narrationibus per præsens tempus significatur continuus actus: ita significat Euangelista, testimonium Iohannis perpetuum debere esse & sonare in Ecclesia. Non ergo hęc testificatio destinatur Iudæis tantùm, quibus tum temporis est locutus Iohannes, sed ad omnes nationes, ad omnia tempora, & ad omnes homines se extendit. Proinde hoc testimonium ita accipiamus, ac si ipsi coràm testificantem audiremus. Cuius testimonij finis est, vt per ipsum credamus, & vt credentes saluemur per Christum, quem Iohannes monstrauit autorem salutis.

SECVNDA.

Et clamauit.

Hac voce significatur non arcana aut paucis admodum reuelanda testificatio de Christo, sed clara & omnibus exposita, qua re significatur, quòd Christus venerit non paucis quibusdam, sed omnibus, qui per Iohannem crediderint in salutem. Hoc ergo omnibus ministris Euangelij accommodandum est: quorum est clamare, & omnium aures implere voce Legis & Euāgelij, vt agnito peccato confugiant ad misericordiam, & saluentur. Huc illud Esaiæ capite 58. vers. 1. *Clama, ne cesses, exalta, vt tubà, vocem tuam.*

TERTIA.

Hic est quem dicebam.

Reuocat Baptista auditoribus suis in memoriam, quòd sæpè antea de Christo testatus sit. Non enim semel aut iterum, sed subinde, quoties res hoc postulat, testes Christi testimonium illi perhibebunt. Hoc etiam ad ministros noui testamenti pertinet, quos non pigebit eadem de Christo sæpè testari & iisdem verbis inculcare. Nam cùm in eo solo salus sit quærenda, solus ipse est agnoscendus & prædicandus.

QVARTA.

Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

Hanc collationem inter ministerium suum & Christi officium: & inter personam suam, & Christi personam ideo instituit Baptista: vt discipulos suos liberaret ab erronea opinione, quam de se alebant. Pluris enim Iohannem, quàm Christum, fecerunt, ægreferentes quenquam Iohanni præferri, cuius vita sanctissima & innocentissima videbatur. Sensus ergo huius dicti est: Etsi ille post me suum officium auspicatur prædicando: tamen ipso longè inferior sum. Non est ergo, quòd me præponatis illi. Ipse enim vt me prior est: ita mihi omnibus modis præponendus est. Ipse ab æterno est, ego verò à mortali mortalis. Ipse Princeps meus est & Dominus (in Græco enim textu est πρῶτός μου, id est, primus meus, hoc est, Princeps seu Dominus) ego ipsius minister & subditus. Ipsius est crescere, meum autem est imminui. Hunc ergo mecum, quibus salus est cordi, amplectantur, venerentur, colant.

Hinc discant ministri Euangelij, nullam sibi, sed omnem gloriam Christo tribuendam esse. Cùm ergo officio rectè perfuncti fuerint, dicant cum Dauide Psal. 115. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

DE SECVNDO.

Et ex plenitudine eius omnes accepimus & gratiam pro gratia.

Hic indicat & describit officium Christi, cùi testimonium perhibet, ac si dicat: Quemadmodum solus Christus est plenus gratia & veritate: ita de plenitudine eius, quæ est gratiæ & veritatis, accipere oportet omnes, modò à peccato liberari & saluari cupiant. Est enim ipse vnicus fons gratiæ, isque plenissimus & omnibus expositus, atque adeo causa vnica, propter quam à Deo in gratiam recipiamur. Sine ergo illo extra gratiam sumus sub ira Dei & damnatione. Atque hoc est quod dicit: *Et gratiam*, scilicet apud Deum, id est, reconciliationem accepimus. *Pro gratia*, scilicet qua Pater Filium amat. Quia enim patri charus est Christus vt vnigenitus, nos chari eidem Patri efficimur propter ipsum. Atque hoc planè est idem quod Paulus ait ad Ephesios 1. 5. *Prædestinauit nos in adoptionem per Iesum Christum in sese, secundùm voluntatis suæ beneplacitum in laudem gloriæ gratiæ suæ, qua nos gratos reddidit in dilecto.* Hoc congruit cum dicto Patris de Filio Matt. 17. 5. *Hic est Filius meus dilectus, per quem placatus sum.* Quia ergo Christus est plenus gratia, gratiæ participes fiunt omnes, qui in ipsum crediderint. Nam ex fonte gratiæ manu fidei haurienda est gratia.

Porrò si distinctiùs placet habere, quæ sit plenitudo Christi; poteris quatuor eius gradus facere, qui legi Mosis, viribus, meritisque humanis opponendi sunt.

Primus, est Satisfactionis plenissimæ. Solus enim Christus satisfecit pro peccato, & mortis suæ merito sustulit peccatum, quod vt Lex solummodò monstrat, & non aufert: ita humana merita nulla sunt nisi mortis æternæ propter peccatum. Qui igitur aliunde quàm à solo Christo quærunt gratiam satisfactionis pro peccato, obstruunt sibi fontem gratiæ, & se præcipitant in barathrum mortis æternæ.

Secundus, est Iustificationis. Vt enim remissio peccatorum est ex plenitudine satisfactionis, quæ per victimam Christi facta est: ita iustificationis plenitudo est, quòd is plenissimè iustus sit, ita quòd ipsius iustitia toti mundo sufficiat. Ideo Paulus ait ad Rom. 10. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti*: nec ergo Lex iustificat, nec vlla humana opera iustitiam merentur;

quia gratia iustificationis soli Christo accepta ferenda est.

Tertius, est Sanctificationis. Nam nacti remissionem peccatorum, & ornati iustitia Christi, simul donamur Spiritu Sancto, quo & sanctificamur, & efficimur organa vtilia in Ecclesia. Hic Spiritus in fide iustificatis tria, vt generatim dicam, facit. Primùm, obsignat nobis gratiam remissionis peccatorum & iustitię. Secundò, certificat nos de adoptione nostri, quam ob causam à Paulo dicitur Spiritus adoptionis. Tertiò, cor mundum in nobis creans excitat in nobis studiũ obedientię erga Deũ & perseuerãtiæ. Hunc spiritũ lex conferre nõ potest, nec vlla opera mereri: sed ex sola plenitudine Christi percipitur. Is enim est qui effundit de Spiritu suo super omnẽ carnẽ, iuxta Ioelis vaticinium.

Quartus, est consummationis seu glorificationis, quæ est plena redẽptio Christi, & collatio sempiternæ beatitudinis, in qua plenissimo & ardentissimo amore iuncti Deo, fruentur ipsius conspectu in omnem æternitatem. Vide quæso, quantus bonorum thesaurus nobis repositus sit in plenitudine Christi, ex qua omnibus depromere gratiam & veritatem liberum est, modo manum fidei porrigant. Vide etiam vanitatem Sophistarum, qui vires & merita humana iactant contra apertissimum hoc dictum Euangelistæ, qui prõnunciat, non aliunde accipi gratiam, quàm ex plenitudine Christi. Hic proinde locus euidens discrimen facit inter Legem & Euangelium. Lex offert quidem vitam, sed implentibus Legem, hoc est, iis qui operibus suis merentur vitam. Verùm cùm conditio sit impossibilis, frustra ex Lege quæritur vita. Euangelium autem offert gratiam & vitam, hoc est, gratiam prædicat credentibus, videlicet remissionem peccatorum, iustitiam, Spiritum Sanctum, redemptionem, vitam æternam, idque pro gratia, id est, propter gratiam, qua Christus Patri charus existit, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.

A crimen inter ministerium Mosis, & officium Christi, hoc est, inter Legem & Euangelium. *Lex*, inquit, *data est per Mosen: gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Hic Baptista opponit Legem Mosis duabus rebus, videlicet, gratiæ & veritati, quæ contingũt per Iesum Christum. Gratia absque omni dubio significat fauorem Dei, & nostri reconciliationẽ cum Deo, remissis peccatis. Lex proinde, vt opponitur gratiæ, significabit iram Dei ob peccata, vt in illo Rom. B 4. 15. *Lex iram operatur*: Maledictionem ob reatum: vt in illo Deut. 27. 26. *Maledictus, qui non permanserit in iis, quæ scripta sunt in libro Legis*: Et nostri exclusionem à Deo, iuxta Esaiæ 59. 2. *Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum.* Hinc sequitur immota consequentia, quòd nullus Legis operibus, nec moralibus, nec cęremonialibus, nec iudicialibus, nec omnibus simul possit mereri remissionem peccatorum, & reconciliationem cum Deo. Ad hanc sententiam C multa scripturæ dicta congruunt, Rom. 6. 14. *Non estis sub Lege, sed sub Gratia*, ad Romanos cap. 3. vers. 20. *Per legem est agnitio peccati.* Rom. cap. 4. vers. 15. *Lex iram operatur.* Rom. cap. 11. vers. 32. *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnium misereretur.* Galat. cap. 4. vers. 4. *Christus factus est sub Lege, vt eos qui sub Lege erãt, redimeret.* Et Augustinus: *Lex ostendit peccata, non tollit.* Item: *Lex minabatur, gratia opitulabatur, iubebat, non sanabat, languorem ostendebat, non auferebat.* Deinde veritas opponi- D tur Legi Mosis, hoc est, res ipsa solida & vera opponitur vmbris & figuris & pædagogię, quibus res ipsa solummodo adũbrabatur in Mose. Sic enim habetur in Epistola ad Heb. 10. 1. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, nõ ipsam imaginem rerum.* Et ad Galat. 3. 24. *Lex pædagogus noster fuit ad Christum.* Nunc autem cùm res ipsa sit ipse Christus (quem adumbrabat Aaronicus Pontifex) remissio peccatorum (quorum fiebat tantùm commemoratio in Lege Mosis, cùm offerebantur hostiæ. Ita enim ait autor epistolæ ad Hebr. E cap. 10. 3. *In ipsis*, scilicet hostiis, *commemoratio peccatorum fiebat per singulos annos*) vera iustitia, & perfecta, qua constitimus coram Deo, vitæ æternæ vera possessio, & Sabbatismus perpetuus, sequitur quòd hæc bona non contingant per Legem, sed sint solius Christi gratuita dona, quæ omnibus in se credentibus impertit.

Quid? Annon sancti Patres, qui sub Lege vixerunt, participes erãt horum bonorum? Erant quidem, qui oculis fidei viderũt Christũ sub inuolucris legalibus. Ideo Paulus ait, 1. Cor. 10. 1. *Patres nostri omnes sub nube fuerũt, & omnes per mare transierunt, & omnes per Mosen baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritualem comederunt, & omnes eundẽ spirituale potum biberunt. Biberũt enim ex spirituali sequẽti petra. Petra autẽ erat Christus.* Et Dominus de Abraham testatur, infrà cap. 8. 56. *Abraham vidit diem meum, & gauisus est.* Sed Euangelista noster instituit, vt dixi, comparationẽ inter ministerium Mosis & officium Christi proprium, quemadmodum & Paulus, 2. Cor. 3. 9. facit, vbi Lex Mosis definitur esse mi-

DE TERTIO.

Quia Lex per Mosen data est: Gratia & veritas per Iesum Christum facta est.

Anthypophora est, inficiationis enim tacitæ obiectionis rationem reddit. Nam cùm dixisset Iohannes: *Ex plenitudine eius nos omnes accepimus & gratiam pro gratia*, Iudæi addictiores F Mosi obiicere poterant: Quid ergo Moses? An non ille gratiæ præco fuit? Annon per illum veritas patefacta est? Respondet per distinctionem, & inficiatur, per Mosen gratiam contigisse.

Hæc proinde cõparatio inter Mosen & Christum Iesum instituitur duabus de causis. Quarum prima est, vt Iudæi, qui plus æquo tribuebant Mosi, edocti Iohannis testimonio, scirent Mosen longè inferiorem esse Christo, vt mini- G strum suo domino. Altera, eaque præcipua, vt doceat Baptista hac comparatione clarum dis-

nistratio damnationis: Euangelium verò Christi, ministratio iustitiæ adeoque vitæ & salutis. Lex igitur Mosis separata à Christo, peccati & damnationis ministra fuit, à quibus sola Christi gratia liberamur, cùm in Christũ credimus.

Obseruetur ergo hic Aphorismus Euangelicus: *Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est*, qui perspicuum discrimen facit inter Christum & Mosen: inter ministerium Mosis, & officium Christi: inter Legem & Euangelium. Hic proinde locus vel solus tanquam murus opponi potest omnibus Pharisæis & Papistis, qui vel ex lege operum vel ex humanis traditionibus quærunt iustitiam, quos omnes Moses damnationi subiicit, donec confugerint ad iustificatorem Christum, per quem solum gratia & veritas facta est.

Hic locus postularet, vt integram doctrinam de Iustificatione ascriberem, sed hunc locum reseruabimus in tertium vsq; caput, vbi iustam disputationẽ instituam de Iustificatione, & aduersariorum obiectiones refutabo.

DE QVARTO.

Deum nemo vidit vnquã, vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ille enarrauit.

Causæ redditio est, cur à solo Christo gratia & veritas, atque adeo omnia salutaria, vt remissio peccatorum, iustitia, vita & salus, expectanda sint. Solus vnigenitus Filius Deũ vidit: Ergo solus vnigenitus Filius potest nobis gratiam & veritatem reuelare & communicare. Nam cùm Filius vnigenitus solus videt, nouit & audit Patrem, vt qui est Patri intimè dilectus, ex quo fit etiam, vt Pater ipsi arcana sua consilia communicet, nemo potest enarrare, hoc est, clarè & apertè exponere hominibus voluntatem Patris, nisi Filius. Huc illud facit quod est Matt. 11.27. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quisque nouit nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius reuelare. Venite ergo ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos.* Si ergo notitiam Dei habere, si voluntatem Dei scire, si saluti propriæ consulere, & mortem æternam declinare quis velit, Christum adeat, qui vt solus videt Patrem: ita solus omnibus gratiam offert fide accipiendam. Hactenus sententiam argumenti præsentis reddidimus, atque simplicissimè exposuimus. Iam de Visione Dei & sinu Patris quædam adiicienda videntur.

Quintuplex ergo visio Dei nobis commendatur in Scriptura, videlicet Naturalis, Symbolica, Essentialis seu Substantialis, per Fidem, in Gloria.

Naturalis Dei visio est, de qua Paulus loquitur ad Rom. 1.20. *Inuisibilia Dei à creatione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur, videlicet sempiterna eius potentia & Diuinitas, vt sint inexcusabiles: qui cùm cognouerunt Deum, nõ sicut Deum glorificauerunt.* Est ergo creatura veluti speculum, in quo diuinitatis quidam splendor refulget, cuius finis essentialis est cognitio & cultus: Accessorius autem finis accedit ex hominum culpa, videlicet vt sint inexcusabiles, vt qui nihil habeant quo se excusent homines, quin iure sint damnabiles.

Visio Dei Symbolica est, quę etiã visio similitudinis gloriæ à Cyrillo appellatur, de qua Esaias intelligẽdus est cap. 6.1. vbi ait: *Vidi Dominũ sedentem super solium excelsum & elevatum, & plena erat domus à maiestate eius, & Seraphim stabant circa ipsum.* Hæc similitudo quasi depicta in tabula symbolicè diuinæ gloriæ præstantiã vltra mentem & rationem hominis esse ostendebat.

Etsi autem Moses dicitur Deum à facie ad faciem vidisse: tamen illum modum visionis fuisse symbolicum testatur ipse Deus, cùm ait ad Mosen Exod. 33.23. *Videbis posteriora mea, facies autem mea non videbitur.* Posteriora Dei videre, est symbola gloriæ Dei videre, id est, opera. Vnde Augustinus: *Facta sunt illa visibilia corporaliter per creaturam, in quibus typus ostenderetur. non vtique substantia ipsa demonstrabatur & manifestabatur.*

Essentialis Dei visio est perfectissima, quæ solius vnigeniti Filij Dei est, vnde & imago essentialis & character personę Patris existit consubstantialis Patri. Vnde Cyrillus: *Soli consubstantiali Filio Pater visibilis est, & nulli præter eum alij.* Cum hac visione coniuncta est perfecta notitia Patris, & voluntatis consilium, ex quo fit, quod solus Filius possit enarrare hominibus plenè & perfectè voluntatem Dei, de saluatione & redemptione generis humani. Hoc consilium voluntatis Dei absconditum fuit ab omnibus creaturis, donec illud patefecit vnigenitus Filius Dei post lapsum primorũ parentum: quod & sæpè inculcauit per Prophetas, donec ipse carnem indutus factus est victima pro genere humano.

Visio Patris per Fidem est contemplatio ipsius in imagine eius quę est Filius æternus. Est autem Filius imago Patris dupliciter, videlicet per essentiam & per gloriam virtutis. Essentialis imago est, de qua diximus: quæ soli Patri visibilis existit. At imago Patris per gloriam virtutis, est quæ suos radios ad nos transmittit per diuinam doctrinam & diuina opera, quæ testantur de Patre, vnde suprà Euangelista ait: *Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à Patre.* De hac visione loquitur Dominus cùm ait cap. 14.9. *Qui videt me, videt & Patrem.* Et Iohan. 6. *Qui est à Deo, hic videt Patrem.* Hæc visio fidei est, qua ex doctrina & factis Filij cognoscitur Patris erga nos paterna voluntas, de qua ipse Dominus Iohan. 6.40. ait: *Hæc est voluntas Patris, qui misit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego suscitabo ipsum in nouissimo die.* Hac visione viderunt Deum Patrem omnes Patres ante Christum exhibitum, qui crediderunt primæ promissioni de semine. Hac & nos qui hodie viuimus, videmus Patrem, qui sumus in Christo per fidem.

Visio Patris in Gloria, futura est resuscitatis mortuis, quę lõgè præstãtior erit ea visione, qua primũ

primi noſtri parentes Deum ante lapſum viderunt, de qua viſione loquitur Iohan. 1. Iohan. 3.1. *Videte quantam charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eum: dilecti nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, & videbimus eum ſicuti eſt.* Et Paulus 1. Cor. 13. 12. *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſcimus ex parte, tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.* Apocalyp. 22. 3. *Seruient ei, & videbũt faciem eius.* Hac viſione transformabimur in imaginem Dei. 2. Cor. 3. 18. *Nos omnes, reuelata facie, gloriam Dei ſpeculantes, in eandem imaginem transformabimur à gloria in gloriam, quemadmodum à Domini ſpiritu.*

Etſi autem hæc transformatio hic fit per fidem ex parte: tamen tunc primùm perfecta erit, quando conſummata fuerit redemptio noſtri & plena coniunctio noſtri cum Deo in æterna beatitudine, quæ coniunctio eſt finis & conditi & redempti generis humani. Verùm qui in hac vita Deum fide non viderint, æternis tenebris obruentur, abiecti à conſpectu Dei.

Porrò vnigenitum Filium in ſinu Patris eſſe non eſt craſſè intelligendum, ſed figuratè. Nam vt ſinus propriè eſt pars illa, quæ eſt intra pectoris brachiorúmve complexum: ita in ſinu eſſe, tranſlatè eſt, eſſe intimum, & ardentiſſimo amore coniunctum, cui pectoris, quod eſt ſedes conſilij, arcana committi ſolent. Hoc ergo tropo redditur ratio, cur Filius ſolus videat, ſolus nouerit, & ſolus enarrare poſsit conſilia Patris de ſaluatione generis humani. Voluit ergo Spiritus Sanctus hoc geſtu accommodare ſe noſtro captui, qui non poſſumus percipere diuina niſi per comparationem ad corporata quæ ſunt in communi vſu. Sed cùm Lazarus dicitur eſſe in ſinu patris Abrahæ, aliter accipiendum eſt dictum. Nam ex eo quòd Lazarus dicitur eſſe in ſinu Abrahæ, Lucæ cap. 16. v. 23. primùm ſignificatur hoc geſtu, quòd Lazarus fuerit filius Abrahæ. Filij enim tenerrimi ad parentum ſinum vel in ſinu parentum geſtari ſolent. Fuit proinde Lazarus filius Abrahæ imitatione fidei & obedientiæ, ſicuti & nos. Secundò ſignificatur, quòd Lazarus viuat, foueatur ac periucundè habeat, vt infantes in ſinu parentum ſuorum. Tertio ſignificatur, quòd Lazarus ſit in eodem beatitudinis loco cum Abrahamo, quemadmodum omnes qui in vera fide hinc diſceſſerunt. Quartò ſignificatur, quòd ſit mutuus quidam amor, iſq́ue ſummus, animorum piorum inter ſe quieſcentium in ſinu Abrahæ. Omnes enim tanquam in ſinu eiuſdem patris fouentur & copulantur.

DE SECVNDO TESTIMONIO IOHANNIS.

Vt teſtimonium primum, quod perhibuit de Chriſto Iohannes, factum eſt coram omnibus, qui tum fortè aderant, hominibus priuatis, & diſcipulis Iohannis: ita hoc ſecundum, ſolenne & publicum teſtimonium eſt coram iis, qui erant à magiſtratu Eccleſiaſtico & politico miſsi. Etſi autem infrà dicitur, quòd miſsi erant à Phariſæis propter captioſam inſtructionem: tamen publica autoritate vtriuſque magiſtratus hanc legationem fuiſſe inſtitutam, non eſt dubium. Nam cùm magiſtratus vterque, in Metropoli regni Iudaici, audiret Iohannem in deſerto acriter peccata arguere, & inducere nouum ritum maioribus ignotum, videlicet Baptiſmum, prudenter quidem in hoc fecit, quòd miſsis legatis interrogauerit quis eſſet, & cur contra ordinariam Eccleſiæ gubernationem per Moſen traditam iſti populo nouum ritum inſtitueret, & populum ſibi adiungeret, quòd videbatur non parum facere ad euerſionem publici miniſterij, & ad extenuandam autoritatem docentium, potiſsimùm Phariſæorum, qui ſibi primas vendicarunt, quos tamen Iohannes non eſt veritus progeniem viperarum appellare. Verùm Iohannes diuinitus miſsus & inſtructus ad ſingula interrogata reſpondit planè & perſpicuè, & tandem ſuum factum tuetur Eſaiæ vaticinio, ac inter ſuam perſonam & Chriſti, item inter vtriuſque miniſterium clariſsimè diſcernit.

Porrò vt omnia planiora euadant, textum quo continetur hoc teſtimonium, partiemur in quatuor membra. Quorum primum erit de legatione. Secundum de interrogationibus propoſitis Iohanni à legatis & reſponſionibus Baptiſtæ. Tertium de Baptiſmo Iohannis & Chriſti. Quartum de loco, vbi hoc teſtimonium Iohannis de Chriſto editum eſt.

DE PRIMO.

19 Et hoc eſt teſtimonium Iohannis, quando miſerunt Iudæi ex Ieroſolymis Sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent ipſum.

Hæc legatio admonet vtrunq; magiſtratum de ſuo officio, videlicet vt curent prudenter & ſanctè quæ ad Eccleſiæ & politiæ conſeruationem facere videntur. Nam cùm Magiſtratus vterque, Eccleſiaſticus & Politicus, ſit cuſtos vtriuſque tabulæ, hæc fides in eo requiritur, vt caueat prudẽter & ſanctè, ne quid noui abſque diligẽti examine, plena cognitione & acri iudicio admittat, quod pugnet cum ordinario verbi Dei miniſterio. Tametſi autem diſtincta officia ſunt ciuilis & eccleſiaſticus magiſtratus: tamen in fine principali & vltimo conuenire eos oportet, qui eſt, gloriam Dei illuſtrare & propagare, cui rei miniſterium verbi, ſinceritas doctrinæ, & grauitas morum deſtinantur. Vt ergo Magiſtratus ciuilis externam diſciplinam, ordinarium verbi miniſterium, legibus, præmiis & pœnis conſeruabit in gloriam Dei: ita eccleſiaſticus docendo, monendo, hortando, obiurgando, conſolando conari debet, vt puritas doctrinæ retineatur, vt honeſtas in moribus con-

seruetur, vt caueantur corruptelæ & scandala.

Verùm si quis aliquid noui tentauerit, vel cõtra doctrinam, vel cõtra ritus Ecclesiæ receptos & approbatos, sequenda est regula Apostolica: 1. Ioh. 4. 1. *Nolite cuiuis spiritui credere, sed probate spiritus an à Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Cùm autem huius probationis regula sit verbum Dei, non affectibus, sed iudicio hic agendum est. Etsi autem hoc iudiciũ sit omnium in Ecclesia, quantum ad ipsum ius attinet: tamẽ rudes & indocti in Ecclesia, quantumuis autoritate polleant, hoc suo iure in commodum Ecclesiæ vti non possunt. Pij proinde magistratus erit, eorũ iudicium expetere & consilium audire nomine totius Ecclesiæ, quorum & autoritas probata, & vita innocens, & doctrina sincera esse cognoscitur. Horũ iudicio tum demum acquiescet pius Magistratus, vbi verbo Dei euidẽter fuerit conuictus de veritate & errore, id est, vbi demonstrata fuerit veritas, & monstrata falsitas. Nam si Magistratus in tantis rebus sequitur opiniones, propter solam autoritatem iudicum, sine euidentibus rationibus, sæpè in innocentes peccabit, & inuoluet se alienis peccatis, præsertim cùm sæpè contingat ambitione gubernatorum Ecclesię, in ministerium ordinarium corruptelas & superstitiosos cultus irrepere, quemadmodum videre est & in veteri populo ante Christum exhibitum. & in nouo populo post Christi aduentum. Periculosum proinde est Magistratũ fidem adhibere iis qui ad gubernacula sedent, nisi ipse euidenter intelexerit, & clarè viderit, quæ sit veritas.

Porrò cùm prudenter & sanctè iudicatũ fuerit de re controuersa, duo cogitanda sunt, videlicet mãdatum Dei, quo iubemur amplecti veram doctrinam, iuxta illud Matth. 17. 5. *Hunc audite.* Et interdictum, ne faciamus erroneæ doctrinæ locum, iuxta illud Mat. 7. 15. *Cauete à falsis Prophetis.* Quod interdictum, cùm sit vniuersale, quemadmodum & mandatum, obligat omnes homines, cuiuscunque fuerint ordinis. Neque hic autoritati humanæ, siue Imperatoris, siue Papæ, siue alterius cuiusuis cedendum est, contra manifestam veritatem verbo Dei monstratam, vel ex verbo Dei demonstratam.

Porrò quia multa sunt petulantia, inquieta & ambitiosa hominum leuium ingenia, præsertim eorum qui popularem auram captant sub religionis larua, & se esse dignos existimant maioribus honoribus, alios, quos vident se superiores esse vocatione, tãquam ex alto despicientes, quos Iohannes vocat φιλοπρωτεύοντας, in tertia, versu 9. qui vel nouis quibusdã & inusitatis loquẽdi formulis delectantur tanquam propriis inuentis seu proprio fœtu, vel in cæremoniis renouationem proprio iudicio moliuntur, hos tempestiuè reprimere oportet Magistratum, qui pie officio suo perfungi velit. Non enim dubium est, quin tales rimas quærant, vel nouis dogmatibus, vel nouis ritibus, quò noui magistri salutentur, & in precio sint: vnde hæreses & schismata oriuntur. Quare gubernatores Ecclesiæ omnia noua suspecta habeant, eorumq; autores legibus & sancta prudẽtia coherceant. Nã vel præsentem Ecclesiæ statum turbabunt, vel posteritati materiam inutilium disputationum præbebunt, vt taceam, nouitatem suspectã reddere doctrinam, & rudioribus non sine scandalo officere. Pij proinde gubernatores semper discernant inter ea, quæ fundamentum, hoc est, articulos fidei attingunt: & alia, quæ ad fundamentum directè non pertinent, & tueantur receptam & approbatam docendi rationem. Vt enim prudentiæ sanctæ est, retinere fundamentum tanquam caput salutis illæsum: ita simplicitatis piæ erit, cæremoniarum nõ subitam mutationem admittere: nisi monstretur manifesta impietas pugnans cum fundamẽto. Nam si stare possunt cæremoniæ, quæ videntur aliquid incõmodi habere cum fundamento, nihil tentabitur subitò, ne à gubernatoribus quidem Ecclesiæ, nedum aliis, cum periculo Ecclesiæ. Si quidem omnes mutationes subitæ aliquid damni afferunt: sed expectabitur opportunitas, vt quæ correctione opus habent, corrigantur paulatim, ne rudis plebecula subita mutatione offendatur.

DE SECVNDO.

Tu quis es?

20 Et confessus est; & non negauit. Et confessus est, non sum ego Christus.

21 Et interrogauerunt eum. Quid ergo? Elias es tu? & dicit: non sum. Propheta es tu? & respondit: Non.

22 Dixerunt ergo ei. Quis es: vt respõsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de te ipso? Ait:

23 Ego vox clamantis in deserto: dirigite viam Domini: sicut dixit Esaias Propheta.

24 Et qui missi fuerant, erant ex Phariſæis.

Quæstiones quatuor de persona Iohánis ordine ponit Euangelista, quibus explorant legati à Pharisæis instructi, quidnam velit sibi Iohánes ista noua docendi ratione, & nouo ritu baptismi, quarum quęstionum finis fuit, vt Iohannes facti sui rationem redderet. Primùm igitur quærũt indefinitè quisnam sit? Ille autem constanti & geminata cõfessione se negat esse Christum. Vulgo enim persuasum fuit, & multis ex potentioribus, eum esse Christum seu Messiam olim à Deo promissum. Nam & vita Iohannis præ se ferebat nõ vulgarẽ sanctimoniam & grauitatem, & omnia Prophetarũ vaticinia signauerunt iam tempus Messiæ promissi aduenisse. Geminata proinde confessione negat se esse Christum, vt errore, quo se Messiam esse arbitrabãtur, eos liberaret. Si simpliciter vna negatione negasset se Messiam esse, dissimulationem poterant interpretari, ac si ille nollet adhuc agnosci pro Messia, nondum satis ad tantum

tum munus instructus. Hoc Iohannis exemplum monet, vt fumum inanis gloriæ & popularis auræ fugiamus, constanterque veritatem tueamur, quò conceptas erroneas opiniones ex animis hominum maiori cura extirpemus, vt simplici veritati sit locus. Adhæc monemur exemplo Iohannis, vt cùm postulatur à nobis confessio doctrinæ & fidei, respondeamus non obscurè & in genere tantùm, sed perspicuè, &, vt ita dicam, formaliter ad rem, de qua quæritur, absque omni dissimulatione.

Secundò quærunt, An sit Helias: & respondet: *Non sum.* Quis & quantus Helias fuerit, & quæ certamina sustinuerit, habetur 3. Reg. 17. 18. 19. Et 4. Reg. 1. & 2. Et lib. 8. Iosephi cap. 7. Item lib. 9. cap. 1.

Porrò occasionem huic quæstioni præbuit communis opinio Iudæorum, qui pro indubitato habuerunt, Eliam fore Christi præcursorē. Vnde Matt. 17. 10. dicitur: *Scribæ dicunt, quòd oportet Eliam venire primùm.* Atque hanc sententiam videbatur confirmare vaticinium Malachię, cuius hæc sunt verba Malac. 4. 5. *Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & terribilis.* Ex hoc vaticinio Malachię duos errores extruxerant Iudæi. Vnum, quòd putarent homines sæpiùs resurgere, & animas transire nunc in hæc, nūc in illa corpora: & hæc fuit illis resurrectio. Alterum, quòd non intelligerēt nomine Eliæ significari similitudinem personæ officij ratione, non proprietatē personæ. Quando enim Malachias prædicit mittendum esse Eliam, non significat rediturum Eliam Thesbitem, cui negotium erat cum idololatris tempore Achab Regis; sed alium simili zelo ardentem pro gloria Dei, ac si diceret: Sicut olim Deus excitauit Eliam Thesbitem, vt suo tempore doctrinam ferè extinctam, & cultum Dei abolitū repararet: ita sub Christi aduentum veniet alius Eliæ similis, & zelo gloriæ Dei, & studio restituendi veri cultus Dei. Iam facile erit conciliare dictum Christi cum hac responsione Iohannis, negantis se esse Eliam. Nam cùm Christus de Iohanne Matth. 11. 14. ait: *Si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est.* Et Matth. 17. 12. *Elias iam venit, & non cognouerunt eum*: cum Malachia intelligit aliquem Eliæ non dissimilem, sed spiritu & virtute Elię prēditum: Quemadmodum & Angelus prædixit Zachariæ patri Iohannis Luc. 1. 17. *Ipse præcedet ante ipsum in spiritu & virtute Eliæ.* At cùm Iohannes negat se Eliam esse, ad intelligentiam legatorum, & eorum, à quibus missi erant, est referendum. Nam illi putārunt personam Eliæ Thesbitæ venturam, non intelligentes tropicam locutionem Prophetæ. Papistæ vt errori errorem adiiciāt, prophetiam de Elia accommodant secundo aduentui Christi: & adiungunt Eliæ socium Enoch, qui Antichristum arguant, & eius errores patefaciant, & tandem ab illo occidātur. Verùm nos somnium de personis Eliæ & Enoch omittamus, & statuamus Eliam, qui anteuertet secundum aduentum Domini, absq; omni dubio esse ipsum Martinum Lutherum: cui Deus vt Enoch adiunxit socium Philippum Melanthonem, qui cum suis discipulis, cultum Dei per Babylonicam meretricem oppressum instaurauit.

Tertiò quærunt: *Es tu Propheta ille?* & respondit: *Non.* Hæc quæstio ex prauo intellectu promissionis Dei, quæ est Deut. cap. 18. vers. 15. nascitur. Promissio hæc est: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui.* Hanc promissionem nō intellexerunt de Christo, quemadmodum oportuit, sed de eximio aliquo Propheta, qualis fuit Moses. Non enim indefinitè interrogant, an sit aliquis Propheta, sed definitè, quemadum Græcus Articulus indicat: ὁ προφήτης ἐκεῖνος. Et Cyrillus rectè ait: *Propter præiacentem articulum ad vnicum Prophetam, & Prophetarum omnium dominum pertinet.* Alij vim articuli omittentes, indefinitè accipiunt quæstionem, vt sit sensus: Es tu Propheta aliquis, scilicet ex antiquis iam iterum excitatus à mortuis, vel aliquis alius de nouo missus? & respondet: Non. Quod autem Zacharias pater Baptistæ pronunciat de filio dicens: *Et tu Propheta altissimi vocaberis.* Et quod Christus affirmat Iohannem Prophetam esse, imò prestantiorem quàm Prophetam, non pugnat cum hac inficiatione. Nam si accipimus propriè & definitè quęstionem, vt in Greco textu sonat, Es tu Propheta ille, scilicet de quo in Mose prędictum est: certum est, quòd Christus sit ille Propheta, & non Iohannes. At si de alio quouis, quales fuerunt antiqui Prophetæ, neque sic erat Propheta Iohannes. Nam cùm Propheta vulgò appelletur homo diuinitus missus ad aliquid olim futurum prædicendum, instructus diuinis miraculis, vt illi fides habeatur: Et Iohannes non olim futura prædicit, sed ostendit consummatas esse prophetias, mōstrat præsentia bona, nempe regnum Dei, adeoq; Christum dominum, meritò eximitur Iohannes numero Prophetarum. Nam Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem prophetabant.

Quartò, quia iam interrogauerant, prout instructi erant iuxta varias opiniones hominum de Iohanne conceptas, quorum alij ipsum Messiam esse, alij Eliam Thesbitem, alij Prophetam illum, siue aliquem ex Prophetis putauerunt: iam tandem, vt qui aliud diuinare non possent, petunt vt de seipso ferat testimonium, quò habeant aliquid quod respondeant iis, à quibus missi erant. In qua sanè re prudenter fecerunt. Nam non est prudentis legati, esse contentum obscuro aliquo vel ambiguo responso. His ergo Iohannes clarè & perspicuè respondet: *Ego vox clamantis in deserto, parate viam Domino, sicut dixit Esaias Propheta.* Parate viam Domino, id est, scitote iam iam affore Messiam, quem iam diu expectastis saluatorem. quasi diceret: vt is Rex iam iam aduentare intelligitur, cui via paratur qua transeat: ita vos scitote meam prædicationem & baptismum admonere vos de iam aduenīente Messia, cuius præco sum. Hue forma prædicationis Iohannis: *Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum*, id est, princeps

regni cœlorum iam iam aduentat, gratiam & salutem adferens. Esaias hortatur Prophetas vt consolentur populum Dei captiuum in Babylone, quia futurum est, vt breui liberentur, condonatis peccatis, quibus Deum offenderant, à captiuitate sua, quæ per Cyrum Regem soluetur. Sed quid hoc ad propositum? Ante omnia duo obseruanda hic sunt: Primum, quòd minora Dei beneficia, videlicet corporalia & temporalia semper admoneant nos de maioribus spiritualibus & æternis. Fuit proinde illa liberatio populi captiui, concessa per Cyrum, vmbra quædam & typus futuræ liberationis per Christum. Secundum, Prophetæ vaticinantes de liberatione populi carnali, altiùs spiritu prophetico euehuntur, & simul comprehendunt, vt sub typo, veritatem, spiritualem liberationem per Christum. Ex quo fit, vt sæpè admisceant diuina beneficia quæ sunt propria Messiæ, vt ante hoc dictum, quod Baptista adducit ex Propheta, præcedit: *Quia dimissa est iniquitas eorum*: Quod sanè beneficium Messię proprium est. Dictum ergo Prophetæ, vox clamantis in deserto, multò rectiùs conuenit Iohanni Baptistæ, quàm alicui Prophetarum, qui tum consolabantur populum rediturum ex terrena captiuitate.

Porrò exemplum Iohannis, primi præconis Euangelij Iesu Christi, (vt Marcus testatur 1.1. *Initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptũ est à Prophetis*, videlicet ab Esaia & Malachia, *Ecce ego mitto nũcium meum ante faciem tuam, qui præparabit viã tuam ante te: Vox clamãtis in deserto, parate viam Domino, & rectas facite semitas eius*) omnibus ministris noui testamenti accommodandum est. Nã in eo clarè cernunt, quinam sint ipsi, quodnam qualeque sit ministerium eorum: Vt igitur hìc Iohannes, dum ait: *Ego sum vox clamans in deserto*, significat, se præconem publicum Euangelij esse, vt qui omnibus Christum saluatorem mundi annunciet: ita ministri Euangelij sunt sicut publici præcones Euangelij, quod promiscuè omnibus annunciabunt sine discrimine: ita tamen, ne quis ordinariam suam vocationem deserat, & ad alios docendos se conferat cõtra vocatiõnem suam. Deinde vt Iohannes ex Lege arguit peccata in omnibus ordinibus hominũ, nulla personarum ratione habita: ita ministri Euangelij sancta prudentia adhibita, nulli parcent propter dignitatis, aut potentiæ eminentiam: quod si fecerint, fraudulenter opus Domini faciunt. Præterea vt Iohannes confitentes peccata sua ad resipiscentiam inuitat, & ad Baptismum admittit, in remissionem peccatorum Christum tollentem peccata mundi monstrans: ita ministri Euangelij turbatis conscientia peccatorum hominibus, pœnitẽtiæ seu conuersionis remedium proponent, eosque consolabuntur monstrato medico Iesu Christo. Atque hæc est illa salutis & remissionis peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri, scientia, ad quam dãdam & annunciandam Zacharias pater Baptistæ testatur filium suum Iohannem esse missum. Hanc ipsam scientiam salutis omnes ministri Euangelij profitentur.

Porro cùm additur: *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, quales legati fuerint, aperit. Vt enim suprà indicauit. quinam essent qui miserunt legatos ad Iohannem, nempe principes Iudæorum cùm politici, tùm ecclesiastici: ita hìc, qualesnam fuerint legati, & ex qua secta, ostendit. Dicit enim eos ex Pharisæis. i. è secta Phariseorum, fuisse, qui inter alias omnes sectas eminebant, dignitate & authoritate pollẽtes.

Cæterùm vt Studiosi sciant, qualisnam secta fuerit Pharisæorum, libet huc quædam de ea ascribere. Pharisæi enim à *Pharasch*, hoc est, segregando dicuntur, eò quòd seipsos à cæteris hominibus, quorum victum & amictum immundum, & vitam peccatis contaminatam, videri volebant, segregassent: ne ab illis ipsi quoque contaminarentur. Volebant videri cæteris hominibus sanctimonia vitæ antecellere, dilatabant φυλακτήρια, magnificabãt fimbrias, obscurabant facies, vt viderentur ieiunare, in synagogis & vicis largiebantur eleemosynas ad clangorem tubæ, faciebant prolixas orationes, idque in foro, vt conspicerentur ab hominibus. Atque in his rebus collocarunt summam iustitiæ & salutis, quibus Christus Matth. 23.13. acclamat illud lachrymabile *Væ*, qd toties repetit inquiens: *Væ vobis Scribæ, & Pharisæi, & hypocritæ*.

Huius Pharisaicæ sectæ septem numerantur ordines à Rabinis. Primus ordo eorum fuit, qui dicebantur *Sichemitæ*, eò quòd religionem suam carnalis alicuius commodi causa susceperant. Sicut Sichemitæ olim circumcisionem, ob nuptias Dinæ filię Iacob impetrandas, susceperũt, Gen. 34. Tales sunt hodie, qui externi commodi causa vel huic vel illi religioni adhærẽt, quos Epicureos rectè dixeris. Secũdus illorum fuit, qui vocabantur *Impingentes*, propterea quòd pedibus subinde in lapides impingerent religionis ergo, vt hypocritæ, qui sibi sponte accersunt crucem, quò videantur Christi socij esse, seu potiùs vt cruce sua fauorem Dei mereantur & præmia. Tertius eorũ fuit, *qui Sanguinem effundentes* dicebantur, propterea quòd crebrò capita parietibus aut columnis illiderent, donec multo sanguine maderent, non dissimiles Baaliticis sacerdotibus. Quartus eorum erat, qui *Caputiati* seu *Mortariarij* dicebantur, eò quòd caputio seu calyptra caput cooperti erant, vnde velut ex profundo mortario prospicerent, quibus hodie respondẽt cucullati Monachi. Quintus eorum fuit, qui semper habuerũt in ore hæc verba: *Quid debeo facere, & faciam illud*. Hæc enim verba inanis gloriæ causa subinde eiaculabantur. Cuiusmodi fuit is, qui Christo tam gloriosè respondit: *Hæc omnia seruaui à iuuentute mea: Quid adhuc mihi deest?* Sextus eorum fuit, qui amore præmij suam religionem sectabantur, quales sunt hodie nostri Pharisæi. Septimus eorum fuit, qui metu iræ Dei in suam superstitionem incidissent, quemadmodum multi facinorosi hodie faciunt, qui post multa flagitia perpetrata, in

ta, in monasteria se abdunt expiandorum scelerum causa, quibus rectè illud congruit: *Desperatio facit Monachum.*

Porrò Pharisæi omnes retinent Mosen & Prophetas, quorum interpretes sinceriores haberi volunt, sed solummodò hærent in superficie, spiritum Scripturę non intelligentes. Vnde fit, quòd hodie Pharisæos vocamus, qui in externis rebus summam religionis collocant: resurrectionem mortuorum fatentur, sed non sine errore. Putant enim animas iustorum quidē in alia atque alia corpora transire: Impiorum autem, tormentis subiacere perpetuis. De Fato rectiùs docēt, quàm Saducæi & Essæi, quos Iosephus Essenos vocat. Nam & Saducæi fatum omne tollunt, & Essæi omnia fato subiiciunt: ita Pharisæi tenentes medium inter vtrosque quædam fato subiiciunt, quædam à fati necessitate libera esse volunt.

DE TERTIO.

25 Et interrogauerunt eum atque dixerunt ei: Quid ergo Baptizas, si tu nō es Christus, neque Elias, neque Propheta?

26 Respondit Iohannes dicens: Ego baptizo aqua: in medio autem vestri stat, quem vos nescitis.

27 Is est qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius ego non sum dignus, vt soluam corrigiam calceamēti, ille vos baptizabit in Spiritu Sancto & igni.

Vt quatuor primæ interrogationes de persona institutæ erant: ita hæc quinta de facto Iohannis instituitur, cur baptizet, ac si dicerent: nemini licet aliquid innouare vel mutare in ordinario ministerio nobis diuinitus per Mosen commendato, nisi sit vel Messias, vel Elias, vel alioqui Propheta aliquis insignis diuinis miraculis instructus, vt sciatur quòd à Deo missus sit. Cùm ergo tu nec sis Messias, nec Elias, quem præcursorem Messiæ expectamus, nec Propheta miraculis clarus: temerè videris nobis facere, quòd ministerium ordinarium turbare: & nouum aliquem ritum in Ecclesiam bene constitutam inducere, conaris. Redde ergo rationem facti tui, & dic cur baptizes. Hìc apparet, quòd hi legati planè nō intellexerint, quod suprà respondit Iohannes: *Ego sum vox clamantis in deserto, parate viam Domino, sicut dixit Esaias Propheta.* Hìc Iohannes apertè testatur, se præcursorem Messiæ esse, de quo vaticinati sunt Prophetæ, Esaias & Malachias: id quod & pater Iohannis ipsos antea docuerat hymno, qui in omnium ore erat: *Præibis ante faciem Domini parare vias eius.* Tametsi autem Iohannes iustam rationem sui facti isto responso reddiderat: tamen hìc respondit de baptismo, de quo interrogatur: Ego, inquit, baptizo aqua, medius autem vestri stat, qui baptizat spiritu sancto & igni.

Etsi autem hæc verba: *Qui baptizabit in Spiritu Sancto & igni*, non sunt in vsitatis exēplaribus: tñ in quibusdā Græcis Codicibus vt annotauit Rob. Stephanus, legūtur, & vt legātur, requirit antithesis, quā instituit Iohānes inter se & Christū. Vt ergo appareat antithesis, & facilior sit explicatio, legamus sic: *Ego baptizo aqua, medius autē vestrūm stat, qui baptizabit Spiritu Sancto & igni:* ac si diceret: Ideo ego aqua baptizo, vt deducam vos ad Christum iam præsentem, qui multò efficaciùs baptizat, videlicet Spiritu Sācto & igni. Hìc Iohannes discernit inter suum aliorumque ministrorum Euangelij Baptismum, & Baptismum Christi proprium. Baptismus Iohannis & aliorum ministrorum incurrit in oculos & sensus hominis: sed baptismus Christi arcano quodam modo fit per Spiritum Sanctum. Nam vt minister aqua externè corpus abluit: ita Dominus internè conscientias purgat sanguine suo. Vt ergo Iohannes & alij ministri noui testamenti non remittunt peccata: sed eum ostendūt, qui remittit peccata: ita baptismus Iohannis & aliorum ministrorum non abolet mortē, sed est signum, quòd per mortem transeamus ad vitam, cuius dator est solus Christus. Hoc olim adumbratum fuit in mari rubro. Nam sicut filij Israēl in mari rubro baptizati, per mortem vitam ingressi sunt: ita qui hodie aqua baptizantur iuxta ordinationem Christi, per mortem in vitam ingrediuntur autore Iesu Christo. Est igitur accuratè discernendum inter id quod homo per se confert, & id quod per hominem & signum tanquam sua organa Christus efficit, vt gloria Christo vni salua maneat, & homo se non extollat. Homo prædicat verbum, externa actio est, quæ ferit aures audientium, sed Christus cor aperit & iacit in illud semina vitæ per verbum. Homo baptismum aquæ confert: sed Christus Spiritum Sanctum affundit, quo renascimur & sāctificamur. Homo porrigit per se panē & vinū: sed Christus dat corpus & sanguinem fide accipiendū. Homo verba cœnæ recitat.: sed Christus cœnā cōsecrat, & sic de aliis.

Iam videamus quid sit baptizari Spiritu Sancto & igni. Baptizari Spiritu Sancto, est donari Spiritu Sancto à Christo, qui in suo verbo & sacramento & adest & efficax est. Quid autem efficiat Spiritus Sanctus, quo baptizamur, significatur cū additur: *Et igni.* Vt enim ignis res immutat, alia exurendo, alia inflammādo: ita Spiritus Sanctus immutat regenerando, exurit veterem hominem mortificando, inflammat viuificando & nouum hominem excitando. Atque hinc est, q. Baptismus sit Paulo lauacrum regenerationis, ad Titum 3.5. & symbolū mortificationis & viuificationis, ad Rom. 6. 4. Vt ergo baptismus significat ablutionem à peccatis fieri per sanguinē Christi: ita nos admonet perpetuę regenerationis, quę tametsi in hac vita nō perficitur: tamē mortificādo corpus peccati, & excitādo spiritū nouū cōtinuatur, donec in hac vita sumꝰ, sed tū demū consūmabitur, vbi nos Deo Patri resuscitatis corporib. adduxerit Christus.

Etsi autē hic est sensus verborū Iohannis de baptismo Christi, ppetuò in Ecclesia duraturo: tamen hæc etiā accipi debent de baptismo visi-

bili, quo baptizati sunt Apostoli ipso die Pentecostes, h.e. quinquagesimo die à resurrectione Domini, quemadmodũ Lucas Actor. 1.4. testatur, cùm ait: *Præcepit Dominus Apostolis, ne Ierosolymis discederent, sed expectarent promissionem Patris, quã audistis, inquit, per os meum: quia Iohannes quidem baptizauit aqua, vos autẽ baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies.* Intelligatur ergo dictũ Iohannis de duplici baptismo Spiritus Sancti, videlicet temporario & visibili, qui seruiebat confirmationi Euãgelij: & de perpetuo & inuisibili, quo hodie baptizantur homines, h.e. donátur, dum baptizantur, Spiritu Sancto regenerante, mortificãte & viuificante. Qui enim Spiritum Christi non habet, is non est eius, Rom. 8. 9. Vbi autem Spiritus est, ibi nouus homo, in quo exuruntur paulatim sordes peccatorum, & nouus homo paulatim vires sumit & adolescit.

Etsi autẽ plures proprietates ignis huc accõmodari possent: tamen quas diximus, propriè præsenti rei conueniũt: quibus obseruatis possunt plura cõcinnè adduci, inter quæ hæc sunt: Vt ignis natura sua nũquam descẽdit ad terrã, sed semper sursum nititur: ita Spiritus Sanctus hominis animam semper attollit, ad cogitanda, meditãda & expetẽda cœlestia, reuocans à terrenis & caducis reb⁹. Hinc exhortatio Paulina ad Colloss. 3.1. *Si surrexistis cũ Christo, superna quærite, vbi Christus est, ad dexterã Dei sedens, superna sapite, non terrestria. Est enim nostra conuersatio*, Philip. 3.20. *in cœlis, vnde saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui transfigurabit humile nostrum corpus, vt sit conforme suo glorioso corpori, idq; ea potentia, qua potest sibi omnia subiicere.* Itẽ, vt ignis natura est lucere, probare, expurgare, aliena cõsumere, & quæ sunt suæ naturæ capacia, in se conuersa secũ sursum tollere: ita Spiritus Sanctus luce Euangelij mentem illuminat, probat fidem quò purgatior fiat argento septies purgato, expurgat affectus prauos, sordes peccatorum consumit, & spiritum hominis nouum in se veluti conuersum sursum eleuat Deoque iungit. Huius baptismi, q ignis baptismus dicitur, symbolum est baptismus aquæ, & vterque baptismus, scilicet aquæ & ignis, admonet nos, q sumus Deo consecrati, vt hostia illi longè gratissima. Segregati enim sumus per baptisma à rẽgno Sathanæ & prophanitate mundi, adducti sumus ad Deum, impositi sumus aræ Christo, vt accensi igne Spiritus Sancti simus hostia Deo placens per Iesum Christum. Proinde vt olim in limine domus, in quam primùm intrabant sponsus & sponsa, apponebantur aqua & ignis, vt memores forẽt cuiusmodi sacris essent initiati: ita aqua baptismi & ignis qui est S. Sanctus, admoneãt nos, q Deo dicati simus, tanquã hostia illi consecrata per baptismum: quam dignitatem, qua nulla maior esse poterit, contemnunt illi, qui scientes & volẽtes se recipiunt rursus in castra Diaboli per peccatũ, cui Diabolo antea abiurarunt: & fœdè contaminant stolam illam albam, qua donati sunt à Filio Dei.

Porro cùm addit Iohannes: *Cuius non sum dignus, vt soluam corrigiam calceamenti eius*, non est otiosè prætereundum. His enim verbis discrimen facit inter suam personam & Christi personam. Siquidem hac notatione: *Non sum dignus vt prouolutus soluam corrigiam calceamẽti eius*, significat se esse indignum, vt sit vel vilissimus minister Euangelij Christi, tantũ abest, vt patiatur se cum Christo cõferri. Hæc Iohannis humiliatio, & excellentiam Christi, & dignitatem ministerij Euãgelij nobis commendat. Si itaque Iohánes, cùm tãtus fuerit, quo nullus maior inter natos mulierũ (Christo ipso teste) surrexerit, dicat se indignum esse vt prouolutus soluat corrigiam calceamentorum Christi, quid sentiendum est aliis ministris Euangelij, qui vix digni sunt vt Iohannis Baptistæ calceos soluant? Prosternamus igitur nos coram Christo Domino, agnoscamus nostram indignitatem, perfungamur fideliter officio nobis commisso, sciamus si ad aliquid sumus idonei, hoc ab ipso Christo esse, qui promisit se affuturum ministerio verbi vsque ad consummationem seculi.

DE QVARTO.

28 Hæc in Bethabora facta sunt trans Iordanem, vbi erat Iohannes baptizans.

Hæc ciuitas Bethabora, id est, domus transitus, ab euentu nomen accepit, quia ibi traiectus erat, vnde & maior frequẽtia hominum ibi fuit quàm alibi apud Iordanem: quare hic locus oportunior ad prædicãdum & baptizandum Iohanni visus est. Non enim latebras quæsiuit tanquam paucis annunciaturus hoc lætum de Christi aduentu nuncium: sed palàm prædicabat & baptizabat, vbi maxima frequentia hominum conueniebat: significans Messiam non destinatum esse paucis quibusdam, sed omnibus promiscuè, vnde & vox clamans dicitur. Deinde Iordanis mentionem facit, vt nos admoneat de typo, & veritate typo respondente. Vt enim Moses, postquam populum deduxerat ad Iordanem, moritur, & cum honore sepelitur: Iosua autem transiens per medium Iordanem introducit populum in terram promissam, videlicet Canaan: ita lex cum suis hostiis & cæremoniis pædagogus fuit veteri populo vsque ad baptismum Christi, per quem moritur & veluti sepelitur lex vetus: Vt Christus per baptismum, cuius typus fuit transitus per Iordanem, introducat nos in hæreditatem cœlestem. Præterea quia Iohannes non Ierosolymis, vbi erat ordinarium ministerium: sed alibi exorsus est Euangelium Christi, significat, Euangeliũ nõ esse alligatũ certo loco, vt volunt Pontificij: sed omnẽ locũ orbis terrarũ esse idoneũ Euangelio prædicando. Vnde & Dominus amandans suos discipulos ait Marc. 16. 15. *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ*, id est, omnibus hominibus omnium nationum & conditionum, nullis exceptis.

DE TERTIO TESTIMONIO IOHANNIS.

Tertium testimonium Iohannis de Christo sequitur

sequitur, in quo plura sunt membra: Primum, Testificatio Iohānis de Christo, videlicet quòd sit agnus ille Dei, tollens peccatum mundi. Secundum, Collatio Iohānis & Christi. Tertium, Repetitio finis baptismi Iohannis. Quartum, Expositio modi quo Iohānes Iesum esse Filium Dei & Christum olim promissum cognouerit.

DE PRIMO.

29 Postero die vidit Iohannes Iesum venientem ad se, & dicit: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

Hic primum tempus significatur, quando Iohannes edidit hoc de Christo testimonium. Secundo enim die, postquam reuersus est Iesus (transactis 40. diebus ieiunij & tētationis post baptismum acceptum à Iohanne) in Galilæam. Nam primo die Iohannes edidit primum & secundum testimonium: Secundo die hoc tertium testimonium, quo die exacto, venit tertio die in Canam Galileæ, vbi nuptiis interfuit.

Porrò testimonium præsens non solùm Messiam monstrat, verumetiam ipsius officium clarissimè depingit hisce verbis: *Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi.* Hic obseruetur, quòd non sine maxima causa particula attentionis, *Ecce*, huic testimonio præfigatur. Nam debet hæc particula esse nobis vice lōgissimi exordij, quo & attentos & dociles & beneuolos ad audiendum meritò omnes mortales facit.

Porrò cogitanti mihi de modo enarrandi hunc diuinum aphorismum, qui & primus & summus est in Theologia nostra, multa, vt fit, occurrebant, nunc hęc nunc illa enarrandi methodus placebat, & cùm rerum profunditate penè obruerer, aliò atque aliò cogitatione inclinante, tandem visa est mihi commodissima ea explicandi ratio, non quam rei sublimitas postulare: sed quam simplicitas verborum requirere videbatur, in quam cùm diligentiùs intentus essem, videbar mihi ex ea simplicitate ferri in aktiorem huius mysterij considerationem. Deus suo Spiritu nobis adsit, vt ea quæ allaturi sumus, seruiant gloriæ ipsius, & sint nobis salutaria.

Constitui igitur sex quęstionibus concludere huius aphorismi enarrationem, ex quibus postea summam doctrinæ de beneficiis Christi Mediatoris extruam. Sunt autem hæ quæstiones, quas ipsa verba suppeditant:

1. Quis sit ille Agnus, qui monstratur à Iohanne.
2. Cur Agnus dicatur.
3. Cur Agnus Dei nominetur.
4. Quid faciat hic Agnus.
5. Quorum causâ faciat.
6. Quomodo facti eius seu meriti & victimæ reddamur participes.

De prima Quaestione.

Quis est ille Agnus qui monstratur à Iohanne?

Est Λόγος caro factus, est Iesus Filius Dei & Filius Virginis, est vnus Christus in duabus naturis, diuina & humana, subsistens. Nam vt hunc Iohannes verum hominem agnouit, & Filium Dei prædicauit: ita hunc vnum Agnum esse ostendit, vt significet, personę, quę est Deus & homo, conuenire officium Mediatoris inter Deum & homines. Non enim est Mediator, vt est Deus tantùm, quemadmodum falsò Osiander putauit: Nec vt est homo tantùm, vt opinatus est Stancarus, sed vt est Deus & homo, vna persona, quæ Christus dicitur, Sacerdos, Propitiator, Mediator. Est enim Christus personæ, quę est Deus & homo, appellatio. Hinc tria colligamus: Primum, quòd possit hic Agnus, quidquid velit: quia Deus est, cui omnia sunt possibilia, ex quo fit, quòd Ecclesia inuicta persistat aduersus portas inferorum. Secundum, quòd velit quicquid nobis salutare est, vt qui nobis naturæ societate iunctus sit. Tertium, quòd omnia opera ipsius sint infiniti valoris & tempore & merito. Quidquid ergo fecerat in sanctissima sua humanitate, valet omnibus ætatibus, & extendit se ad omnes homines, qui salutem in ipso quærunt.

Hæc igitur demonstratio Iohannis, vt confutat vtrosque, id est, & eos qui dicunt Christum esse Mediatorem secundùm humanitatem tantùm, & eos qui Mediatoris officium soli diuinæ naturæ attribuunt: ita confirmat veram & catholicam Ecclesię Dei constantem sententiam, quæ statuit Christum, qui est Deus & homo, esse Mediatorem Dei & hominum. Nisi enim ita esset, nunquam Filius Dei assumpsisset humanam naturam, vt ea assumpta esset Agnus ille qui tolleret peccatum mundi. Non ergo Christus est vulgaris aliquis Agnus, non legalis, sed Agnus quem lupi timēt, & qui occisus leonem occidit. Discipuli Domini Matth. cap. 10. vers. 16. dicuntur agni: *Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporum.* Sed hic Agnus singularis est, solus, sine macula, solus sine peccato, solus cuius maculæ absterſæ non sunt. Nam in eo macula fuit nulla: Solus, cuius puritas puros efficit alios. Plura in hūc locum vide supra in Dictum: *Et Verbum caro factum est.*

De Secvnda.

Diximus, quisnam sit ille Agnus, quem Iohannes monstrauit, videlicet Iesus Christus, Deus & homo: nunc cur Agnus dicatur, paucis aperiendum est.

Sunt autem duæ rationes præcipuæ, quare Iesus Christus Agnus dicatur. Vna, vt hæc appellatio commonefaciat nos de vtroque, videlicet vmbra & veritate, de quibus suprà dictum est: *Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Et Epistola ad Hebræos cap. 10. vers. 1. *Vmbram habet Lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Erat itaque Agnus legalis, Phasę præcipuè, & commonefactio de præterito beneficio Dei: & significatio seu adumbratio futuri. Quemadmodum enim admonebat Iudæos, quòd sicuti sacrificio agni in Æ-

gypto peracto, populus ex Ægypto egressus sit & è seruitute liberatus: ita significabat per Christi sacrificium humanum genus reconciliatum iri Deo, & asserendum in libertatem. Tribuitur igitur veritati appellatio vmbræ, vt sciatur quòd Iesus Christus is sit, quem Agnus paschalis in veteri Testamento adumbrabat. Vsitatum enim est, signis & rebus signatis easdem appellationes tribuere, vt ex collatione vmbræ & veritatis pleniùs erudiamur. Sic petra quæ fuit vmbra Christi, tribuitur Christo, quia in eo completa est veritas, quæ adumbrata fuit per petram in deserto. Sacrificiũ, quod erat tantùm figura futurę expiationis, dicebatur ἱλασμὸς, i. propitiatio, quæ appellatio à Paulo & Iohanne tribuitur Christo, qui solus verum propitiatorium Sacrificium obtulit. Atq; hanc regulam de communi appellatione vmbræ & veritatis accommodo ad ea quę sunt veteris Testamenti, non autem ad res noui Testamenti, quia nos nõ vmbras, sed imagines rerum habemus. Deinde cùm Iohannes Agnum Christum appellat, significat ipsum mactandum esse in victimam, atque ita finem omnium sacrificiorum legalium vno verbo expresit Iohannes, videlicet quòd adumbrarent victimam Christi, quæ vna sufficeret, & quia peracta cessare deberent Aaronica sacrificia. Sic enim Epist. ad Heb. habet cap. 10. 11. *Omnis quidem Sacerdos præstò adest quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: Hic autem vnam pro peccato offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici scabellum pedum eius. Vna enim oblatione consummauit in perpetuum omnes sanctificandos.*

His duabus causis quæ sunt præcipuæ, cur Christus dicatur Agnus, addi potest tertia ex cap. 53. 7. Esaiæ: ibi enim sic de Christo habemus: *Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se obmutuit.*

Porrò vt in genere saltem admoneamur de veteribus sacrificiis & eorum vero vsu, sciẽdum est, quòd sint in illis spectanda duo, videlicet typus & symbolum. Typus fuit adumbratio victimę Christi semel peragẽdæ pro peccato. Hęc adumbratio sine fide otiosum fuit spectaculũ, & alebat in offerẽtibus hypocrisin, & fiduciam operum, vt in Caino & in multis Iudæis. Sed quando accedebat fides non in victimam, sed in Christum adumbratũ victima (cuius solius sanguine, & non victimarum, abluuntur peccata, iuxta illud Heb. 10. 4. *Impossibile est sanguine taurorum aut hircorum auferri peccata.* Item vers. 12. *Vna oblatione consummauit,* (scilicet Christus Sacerdos, *in sempiternum sanctificandos*) placebat & persona offerens, & opus ipsum. Persona quidem, quia reconciliata Deo erat per fidem & iusta Christi iustitia. Opus verò, propter personam fide placentem. Ideo scriptum est de Abel, Gen. 4. 4. *Respexit Dominus ad Abel & munera eius.* Symbolum, id est, signum externum, comparatione docẽs, duplex est: Vnum, videlicet reatus offerentis: Alterum, debiti officij offerentis. Nam quemadmodum sanguis victimæ, reatum offerentis, & pœnam debitam propter reatum notabat, vt Epistola ad Heb. docet, cùm ait cap. 10. 3. *In ipsis,* (scilicet sacrificiis veteribus) *commemoratio peccatorum per singulos annos fiebat:* ita eiusdem occisio ad aram, monet nos occisionis veteris hominis & concupiscentiarum eius, quæ peragitur in ara nostra quæ est Christus, vt resurgat nouus homo ex fide Deo obedientiam præstans, & se Deo sistens tanquam victimam acceptam Deo per Iesum Christum, Rom. 12. 1.

Sacrificia vetera in hunc modum ex fide facta, seruata symbolica significatione, pinguia, id est, grata Deo dicebantur. Contrà verò sicca, id est, ingrata Deo erant, quæ fide & inuocatione destituebantur.

DE TERTIA.

Hic Agnus, *Agnus Dei* dicitur. Primùm, quia à Deo promissus & missus est. Huc pertinent omnia vaticinia de promissione Messiæ, & testimonia de exhibito Messia. Secundò, dicitur Agnus Dei, propter puritatem & conformitatem quã cum Deo habet. Est enim purus ab omni macula, atque adeò segregatus à peccatoribus, quemadmodum Agnus ille Phase, purus esse debuit, & segregatus à reliquo grege. Nam si in eo fuissent maculæ, non fuisset idoneus qui pro propriis peccatis, nedum pro peccatis totius mũdi expiandis offerretur. Siquidem immundus immundos purgare nequit. Cùm ergo innocens est hic Agnus, & nihilominus offerri debuit, sequitur eum non sua, sed nostra causa, immolandum fuisse. De hac Agni Dei puritate & innocentia testatur Esaias cap. 53. vers. 9. hisce verbis, *Iniquitatem,* inquit, *non fecit, nec fuit dolus in ore eius,* vt qui nec facto nec verbo vnquã vlla in re impegerit. Tertiò dicitur Agnus Dei, quia Deo placet, illiq; ante omnia acceptus est, idq; propter innocentiam, puritatem & obedientiã. Ita tertia causa secundæ consequens & necessarius effectꝰ est. Quartò, dicitur Agnus Dei, quia consilio Dei vt Agnus purissimus immolandus erat, vt ipsius victima esset sufficiens ἀντίτυπον, quo placaretur Pater, & nobis reconciliaretur. Tertiam & quartam causam coniungit Bernardus, cùm ait: *Quis peccatum melius tolleret quàm is in quem peccatum non cadit? Iste sine dubio me lauare potest, quem constat inquinatum non esse, hæc manus opertum luto detergat oculum, quæ sola sine pulueree est.* Sed cur Iohannes potiùs confert Christum agno, quàm aliis animalibus, quæ secundùm Legẽ mactabantur, & adumbrabant Christum? Inter omnes figuras veteris Testamenti nulla conuenientior fuit quàm agni. Nam vt agnus sine macula eligebatur & segregabatur ab aliis: ita Filius Dei tametsi homo est factus: tamen ab aliis omnibus hominibus segregatur, vt candidus & purus absque omni peccato. Item vt agnus fuit iuge sacrificium & principale, quod manè & vesperi offerebatur quotidie: ita Agnus hic Dei est, veluti iuge sacrificium, cuius vis & efficacia perpetuò durat. Prætereà

vt per-

vt peracto sacrificio agni Phase in Ægypto liberati sunt Israelitæ à seruitute Ægyptiaca: ita omnes homines credentes per mactationem huius Agni Dei semel factam liberantur à seruitute Diaboli.

DE QVARTA.

Cui rei destinetur victima Agni, quem monstrauit Iohannes, aperit, cùm ait: *Qui tollit peccatum mundi.* quasi dicat: Agnus ille Dei, scilicet immolandus per passionem & mortem suam, tollit peccatum mundi, id est, exonerat mundum peccato, quod in se transfert, vt illud merito suæ victimæ, id est, passionis & mortis aboleat. Hic tria perpendenda sunt, videlicet vmbra præcedens, veritas subsecuta, & efficacia perpetua.

Vmbra præcessit in mactatione victimarum veteris populi. Nam Sacerdotes manuum impositione in agnum mactandum significabant se peccata totius populi in victimam iniicere, quod tantùm vmbratile fuit.

Veritas autem est, quòd in hunc Agnum Dei IESVM Christum Deum & hominem iniecta sunt peccata totius mundi, vt solus reatum, iram, & maledictionem sustineret. Nam etsi immunis fuit à culpa, reatum tamen reuera & pœnam in se recepit. Atque hoc est, quod vult Esaias cap. 53. vers. 6. *Posuit enim in eum nostras omnium iniquitates.* Nam cùm nos iniquitates nostræ, vt onera grauissima, premerent, & alienati à Deo properaremus ad inferos, Christus transtulit in se nostra scelera, & omnium iniquitatum nostrarum colluuiem, quàtum quidem ad reatum & pœnã attinet, in se recepit, vt nos à peccato exoneratos in libertatem asseret. Et hoc est quod Iohannes ait, *tollens peccatum mundi,* quam ob causam Paulus vocat Christum maledictum, seu execrationem, cùm ait Galat. cap. 3. vers. 13. *Christus nos redemit de execratione Legis, factus pro nobis execratio.* Huc etiam facit, quòd eundem peccatum nominet, 2. Corinth. cap. 5. v. 21. cùm ait: *Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis.* & ad Rom. cap. 8. ver. 3. *Nam quod impossibile erat Legi, quia imbecillis erat per carnẽ, hoc Deus proprio Filio misso, sub specie carnis, peccato obnoxiæ, præstitit, ac pro peccatis damnauit peccatum in carne, vt iustitia Legis impleretur in nobis.* Tollit proinde Christus peccatum, quando nos eo exonerat, & illud in se transfert, vt pœnam nobis, & non sibi, debitã luat, vt expiato peccato, Christi iustitia donemur, qua iusti apparemus in conspectu Dei, idque ea iustitia perfectissima, quã Lex requirit, *Christus enim finis Legis est in iustitiam omni credenti,* Rom. cap. 10. v. 4.

Tertiò obseruãdum esse dixi efficaciam perpetuam victimę huius Agni: quę efficacia significatur verbo præsenti *Tollit.* Verbũ enim præsens in narrationibus significat continuum actum, vt suprà quoq; monuimus. Cùm ergo hîc dicit in præsenti *tollit,* ad omne tempus, & ad omnes ætates referenda est actus efficacia, non autẽ actus ipse. Nam vt semel mortuus est Christus p peccatis, & non sæpius moritur: ita mors eius ad expianda omnium hominum omnium ætatum peccata efficax exitit. Sic quoq; Chrysostomus hunc locum interpretatur: *Non ait, inquit, qui tollet, aut qui tulit, sed qui tollit peccatũ mundi, vt eius vis perpetuò duratura intelligatur.* Extendit proinde se efficacia passionis Domini, hoc est, victima huius Agni, ad vtrumque tempus, videlicet quod præcesserit victimam hanc, inde vsque ab exordio mundi, & quod sequutum est postea, sequeturque vsque ad extremum diem.

Verùm hîc Papistæ se nobis opponunt, fingentes, nescio quem, limbum, in quo seruatas animas iustorum dicunt, vsque ad peractam victimam Christi in ara crucis, actum primùm è tenebris, & è carcere eductas, quando Dominus descendit ad inferos, & resurrexit à mortuis. Videntur autem niti solido fundamento, cùm sic ratiocinantur: Impossibile est, effectum priorem esse sua causa. Liberatio animarum ab inferno est effectus passionis Domini. Proinde cùm passio Domini, quæ est causa redemptionis animarum, exactis quatuor millibus annorum contigit, sequitur animas hominum, qui ante illud tempus obierũt, in tenebris & in carcere fuisse vsque ad peractam victimam huius Agni Redemptoris.

Ad hoc argumentum Papistarum sic respondendum est, longè aliter iudicandum esse de actionibus diuinis, quã humanis. Etsi enim destinato diuinitùs tempore passus est Christus: tamen propter destinationem diuinam efficax fuit etiã in superioribꝰ ætatibus ante Christum exhibitum: Id quod significat Iohannes Apocalyps. cap. 13. vers. 8. *Agnus occisus est ab origine mundi,* quo dicto absque omni dubio indicat Iohannes, Agni merito, qui destinatione Patris iam à mundo condito occisus est, omnes credentes saluatos esse. *Abraham* (ait Dominus) *vidit diem meum, & gauisus est.* Idem Abraham Lucæ capite 16. vers. 25. ait: *Fili recordare, quòd receperis bona tua in vita tua: Lazarus similiter mala. nunc verò hic consolatio fruitur, tu verò cruciaris.* Item ad Hebr. cap. 13. vers. 8. *Christus hodie & heri vsque in seculã,* qui de ouibus suis sic testatus est, Iohan. cap. 10. ver. 28. *Non rapiet eas quisquam de manu mea.* Constanter igitur tenendum est, quòd animæ Sanctorum omnibus ætatibus virtute victimæ Christi seruatæ sint, quam, vt nos, fide apprehenderunt.

Porrò quantum ad tempus, quod sequitur passionem Christi vsque ad consummationem seculi, Papistæ similiter tenebras offundunt, qui vt fingunt se esse successores Christi, qui offerant pro viuis & mortuis: ita alios mediatores, videlicet Sanctos demortuos Ecclesię Christi obtrudunt, quorum vanitas & sacrilegium totius Scripturæ consensu euertitur. Clarissimè enim Epistola ad Hebræos ait cap. 10. ver. 12. *Vna oblatione consummauit Christus, Sacerdos, in perpetuum sanctificandos,* & negat ipsius sacerdotium transferri in alios. Et quid clarius est hisce verbis Iohannis, 1. Ioh. 2. 1. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrẽ, IESVM Christum iustũ, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, nõ pro nostris tantũ,*

ſed pro totius mundi. Inſigni proinde contumelia afficiunt Filium Dei, qui vel alios mediatores quàm Chriſtum excogitant: vel alia ſacrificia, quàm vnicum IESV Chriſti prædicant. Vt enim is ſolus vna victima ſatisfecit pro peccatis: ita ſolus manet æternus Sacerdos, ſemper interpellans pro nobis.

Eſt quoque obſeruandum hoc loco, quòd Iohannes hic ponat nomen ſingularis numeri, *Peccatum*, vt totum corpus peccati, ſeu totam molem peccati Chriſto impoſitam fuiſſe oſtendat, ne quis cum Papiſtis quibuſdam exiſtimet, Chriſtum tantùm originale peccatum abluere, nos autem pœnitentia & lachrymis, ieiuniis & eleemoſynis debere alia peccata, videlicet actualia, abſtergere, quod vel cogitare contumelioſum eſt in Filium Dei, cui ſoli hæc gloria debetur, q̃ ſit ἱλασμὸς pro peccatis totius mundi.

Porrò hoc Iohannis teſtimonium de Chriſto, *Agnus Dei tollit peccatum mundi*, ſit nobis loco principij immoti & indubitati, quo ſtante, corruunt omnia humana merita, omnia ſacrificia, omnia opera, omnes fictæ expiationes, quibus tribuitur vis abolendi peccata & reconciliandi nos cum Deo. Nam ſoli Agno Dei gloria tollendi peccatum, atque adeò ſaluandi tribuenda eſt.

DE QVINTA.

Quòd hanc quintam quæſtionem, de iis, pro quibus victima Chriſti peracta eſt, mouerim, duas habeo cauſas, quas Emphaſis vocabuli *Mundi* nobis commendat, quarum prima eſt, vt hoſtes gratiæ vniuerſalis refellam. Altera, vt conſternatis & deſperantibus propter peccatorum ſuorum enormitatem, ſolatium efficax proponam.

Hoſtes vniuerſalis gratiæ fabricant tabulas Parcarum, in quibus exarata finguntur nominatim, & ſaluandorum & damnandorum nomina, adeò vt neceſſe ſit hos damnari, & illos ſaluari, vel abſque conditione fidei. Verùm cùm Iohannes hîc dicit, *Qui tollit peccatum mundi*, prædicat vniuerſalem gratiam. Mundi enim vocabulo intelligit omnes homines, qui in mundo ſunt, quemadmodum & Iohannes 1. Iohan. 2. 2. cùm ait: *Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, & non pro noſtris tantùm, ſed pro totius mundi.* Item ipſe Dominus Marci 16. v. 15. ait: *Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Et Iohan. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eũ, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Item Paulus 1. Tim. 2. 4. *Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Et Petrus 2. Pet. 3. 9. *Longanimis eſt Deus, non volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere.* Quòd autem ſalus promiſſa requirat conditionem fidei, teſtatur totius Scripturæ cõſenſus. *Hæc*, inquit Iohan. 20. 31. *ſcripta ſunt, vt credatis, quòd* IESVS *ſit* CHRISTVS *ille Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in ipſo.* Et Dominus ipſe Marci 16. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, hic ſaluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hanc vniuerſalem gratiam confirmat mandatum Dei vniuerſale, quo iubetur, vt omnes audiant, & credant Euangelio: promiſſio vniuerſalis, *Venite ad me omnes*: teſtimonium gratiæ vniuerſale, videlicet Baptiſmus. Mandat enim Chriſtus omnes gentes baptizari: & λύτρον vniuerſale, quod, vt hîc Iohannes loquitur, *tollit peccatum mundi.* Et ipſe veritas ait Matth. 18. 11. *Venit Filius hominis ſaluare quod perierat.* His rationibus muniamus animos noſtros, contra Stoica deliramenta de Prædeſtinatione, quam perperam à modo auellunt, & nudam proponunt contra Scripturam, quę non aliam prædeſtinationem nouit, quàm eam, quæ nobis à Paulo commendatur ad Epheſ. 1. qui ſtatuit omnes audientes Euangelium, & credentes in Chriſtum ante mundi conditionem electos & ordinatos eſſe ad vitam æternam. Qui ergo credit, ſaluabitur, qui verò non crediderit, damnabitur, idq; ſua culpa, vt qui porrectam Dei manum dexteram, videlicet IESVM Chriſtum, noluerit apprehendere, vt reſurgeret. Tollit ergo Iohannes hoc vocabulo *Mundi*, non ſolùm prærogatiuam Iudæorum, qui putabant Chriſtum ſibi ſolis deſtinatum fuiſſe: verumetiam particularitatem Stoicam euertit. Vtrumque errorem refutat Paulus copioſè in Epiſtola ad Romanos cap. 9. 10. & 11.

Deinde altera cauſa cogitanda eſt, videlicet quòd Iohãnes Mundi potiùs, quàm Hominum vocabulo vſus ſit, vt efficax ſolatium proponat omnibus afflictis conſcientiis, & conſternatis propter peccatorum ſuorũ enormitatem. Nam cùm dicit, Chriſtum tollere peccatum mundi, ſignificat victimam Chriſti longè efficaciorem eſſe ad ſaluandum, quàm peccata totius mundi ad perdendum. *Gratia enim*, vt Paulus ait, *abundat ſupra peccatum.* Roman. cap. 5. verſ. 20. Quare omnium peccatorum grauiſsimum eſt, ſtatuere contra hoc teſtimonium Spiritus Sancti, peccatum vllum maius eſſe, quàm vt veniam conſequatur verè pœnitens. Tale fuit peccatum Cain, qui victus conſcientia ſcelerum, deſperabundus dixit, Geneſ. cap. 4. verſ. 13. *Maior eſt iniquitas mea, quàm propitiatio.* At huic rectè Auguſtinus reſpondet: *Mentiris Cain, maior eſt enim Miſericordia Dei, quàm omnium peccatorũ miſeria.* Arguit proinde Deum mendacij, quicunque deſperat de venia ob peccatorum ſuorum molem & magnitudinem, contemnit iuſurandum Dei, qui iureiurando confirmat, ſe nolle mortem peccatoris, ſed vt conuertatur, & viuat. Siquidem Deus cùm tuum peccatum intuetur, ſimul cogitat infinitum precium pro eo ſolutum eſſe, paſsionẽ Dominicam. Vnde illa vox conſcientiæ exultantis in Bernardo: *De remiſſione peccatorum validiſſimum teneo argumentum Dominicam paſſionem. Vox ſiquidem eius inualuit multò plus q̃ vox ſanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remiſſionem omnium peccatorum. Traditus eſt enim propter peccata noſtra, nec dubium eſt, quin potentior & efficacior ſit mors illius in bonum, quàm peccata noſtra in malum. Peccaui*, inquit Manaſſes, *ſupra arenam maris, ſed tu Domine indignũ ſaluabis me ſecundùm magnam miſericor-*

e

misericordiam tuam. Populus Israeliticus acriter reprehensus à Propheta, tandem in hâc vocem prorupit desperabundus, Ezechiel.cap.33.v.10. *Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, dicit* DOMINVS *Dominator: Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, sed vt conuertatur impius à via sua, & viuat. Conuertimini, conuertimini à viis vestris pessimis, quare moriemini domus Israel?* Quicunque ergo affligitur conscientia scelerum, & cum desperatione luctatur, recolat magnitudinem misericordiæ Dei, excedentis omnia opera Dei: cogitet voluntatem Dei esse, non velle mortem peccatoris, sed conuersionem & vitam: intueatur λύτρον persolutum à Christo, quod longè maius est colluuie omnium peccatorum totius mundi: Consideret exempla conuersorum post horrẽdissima peccata, vt Latronis, Manasis, ac aliorum plurimorum: caueat ne peccatorum suorum magnitudini addat desperationẽ, qua negatur veritas Dei, quo sanè peccato nullum grauius esse poterit: atque ita fide Christi se erigat, ac serio corde propter Christum petat veniam, nec cesset, priusquam in corde suo senserit per Spiritum Sanctum sibi responsum dari: quod absque omni dubio fiet, modò propositum peccandi serió abiecerit. Cùm hoc pacto firmatus est animus, rectè petitur confirmatio per vocem Ministrorum Euangelij, & vsum dominicæ Cœnæ. Verùm qui petit veniam, & nihilominus retinet propositum peccandi, damnatus hypocrita est, qui putat Deum sibi similem esse, vt qui moueatur & delectetur, aut etiam decipiatur hypocrisi. Huic, donec talis fuerit, & absolutio per ministerium Ecclesiæ, & vsus sacrosanctæ Cœnæ dominicæ cedit in maius iudicium.

DE SEXTA.

Quomodo meriti mactati Agni reddamur participes, Epistola ad Hebræos cap. 3. vers.14. explicat, cùm ait: *Participes Christi effecti sumus, si modò initium fiduciæ eius vsque ad finem firmum teneamus.* Hic duo fidei tribuũtur, videlicet quòd & apprehendat Christum, & eundem retineat, quâ amissâ, amittitur Christus ipse. Proinde conditio fidei, quæ hîc exprimitur, tenenda est, sine qua fide vt nemo placet Deo: ita nemo beneficiorum Christi particeps fieri potest. Loquor autem de adultis. Infantibus enim Christianorum singulare est priuilegium, quemadmodum constat ex fœdere inito inter Deum & Abrahami semen, Genes. cap. 17. vers. 7. Rom. cap. 9. vers. 8. Galat. cap. 4. vers. 28. 1. Corinth. capite 7. vers. 14. Cùm ergo per fidem dicit nos fieri participes Christi, & fides ex verbo pendet, & confirmatur sacramẽtis, hæc tria coniungenda sunt, videlicet verbum, fides & sacramẽta, vt instrumenta diuinitùs ordinata. Horum ordo est, quòd verbum præcedat, verbum fides mox excipiat, fidei firmandæ sacramentum accedat, vt signaculum Dei.

Horrendus furor est Papistarum, qui putant verba hæc, *Agnus Dei tollit peccata mundi*, suspensa ad collum salutaria & efficacia esse, vel ad sanitatem conseruandam, vel ad Diabolos abigendos, quo errore infirmi & simpliciores tanquam laqueo capti, à vero & salutari vsu Euangelij abducuntur. Horum superstitionẽ Chrysostomus refutat hisce verbis: *Quidam aliquam partem Euangelij scriptam circa collum portãt. Sed nónne quotidie Euangelium legitur & auditur ab omnibus? Cui ergo in auribus posita Euangelia nihil prosunt, quomodo possunt eum circa collum suspensa saluare? Deinde, vbi est virtus Euangelij? In figuris literarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis, at si in intellectu, in corde posita prosunt, & non circa collum suspensa.* Hæc Chrysostomus, ex cuius sententia sequitur, quòd omnis applicatio verborum Euangelij, seu alterius scripturæ, præter eam, quæ fit per lectionem, prædicationem, meditationem, sit eius abusus superstitiosus, & contra ordinationem verbi diuini, atque ideò omnibus piis meritò fugiendus est huiusmodi abusus. Est siquidem hic verus verborum diuinorum vsus, vt cùm prædicãtur, feriant aures, per auditum transmittantur ad mentem (quæ tanquam luce allata verbis Euangelij illuminatur) memoria teneantur, voluntate approbentur, viua fide excipiantur, ac totum hominem ad obedientiam præstandam Deo informent. Atque ita veluti fax prætensa, ducant hominem ab his miseriis ad sempiternam beatitudinem. Hæc omnia complectitur Paulus duabus vocibus, videlicet *cognitione & sensu*, ad Philippen. cap. 1. vers. 9. qui sensus est viuus motus Spiritus Sancti in corde ex aduerso respondens cognitioni. Cùm igitur huic cognitioni & sensui solummodò destinatum sit Euãgelium, perperam eo abutuntur, qui ad quascunque superstitiones illud transferunt. Hæc adiicere volui, vt refellerem errorem eorum, qui superstitiosè hæc verba, *Agnus Dei tollit peccatum mundi*, insculpta auro aut argento, aut scripta quouis modo ad collum suspendunt.

Secundum locum in accommodatione, seu applicatione victimæ huius Agni occupat fides. Nam vt Euangelium offert hunc thesaurum, videlicet meritum passionis & mortis Christi: ita fides in corde hominis per Spiritum Sanctum formata, tanquam manus apprehendit totum Christum cum omnibus suis beneficiis & promissionibus. Fides autem hæc non est nuda historię cognitio, qualis est in Diabolis, & potest esse in impiis hominibus & hypocritis, sed est cum notitia historiæ viua cordis fiducia, qua statuitur, quòd Christus verè nobis talis esse velit, qualis prædicatur in Euangelio, atque hoc est credere in nomen Christi, id est, in Christum, qualem illum prædicat Euangelium, videlicet, natũ nobis à Deo sapientiam, iustitiam, sanctificationem, & redemptionem, quę omnia beneficia sunt Mediatoris. Hęc fides perpetuá luctam cum ratione habet. Nam ambæ, hoc est, fides & ratio, in hoc totis viribus incumbunt, vt altera alteri oculũ eruat. Habet enim vtraque suum oculum: Fides quidem

ſpiritualem & diuinum, atque adeò caſtiſsimum. Ratio verò carnalem & mundanum, quo tametſi ſe acutum cernere putat: tamen reuera cæca eſt in rebus ſpiritualibus. Huius luctæ fidei, & rationis, & victoriæ fidei pulcherrimum exemplum videre eſt in Abrahamo Geneſ. 22. & Rom. 4. 18.

Præterea hæc fides ſi germana fuerit, eſt veluti fœcundiſsima mater plurimarũ virtutum, quas ex Spiritu Sancto conceptas parit. Nam poſtquam Chriſtum apprehendit, Deum vero cultu colit, proximum diligit, tolerat aduerſa, ſperat meliora, retinet hominem in officio, ne fractus cruce aut ſcandalis, néve ineſcatus voluptatibus, diuitiis, honoribus, potentia mundi confeſsionem abiiciat. Sunt ergo hæ germanæ virtutes veluti proles fidei pulcherrimę, pietas, timor, dilectio Dei & proximi, ſpes, tolerantia, humilitas. Etſi autem has & ſimiles virtutes ſecum fides ſemper habet: tamen ſola vt ſponſa ſponſum Chriſtum amplectitur, non freta prolibus aut comitibus virtutibus, ſed ſolo ſponſo IESV Chriſto, hunc amat, hunc complectitur, hunc ſolum ſine meritis ſuis Saluatorem veneratur. Hic ſponſus Chriſtus fidelem animam pulcherrimis ornat ornamentis, videlicet gratiâ & dono Spiritus. Gratiâ quidem, quâ eam induit vt ſponſam tunica nuptiali: hæc gratia eſt iuſtitia & perfecta Legis impletio, quâ Chriſtus fideli animæ imputat, vt iuſta ſit coram Deo, & appareat pulcherrima corâ Patre ſponſi, & eius Angelis. Nam poſtquam eam exuit maculoſa tunica carnis, expiando & delendo peccatum, ipſam induit noua tunica, imputando illi ſuam iuſtitiam, qua ornata prodit in conſpectum Dei & Angelorum eius. Eſaiæ 62. v. 5. *Sicuti gaudet Sponſus propter Sponſam ſuam, ſic gaudebit ſuper te Deus tuus.* Hinc illa fidelis animæ apud eundem Eſaiam 61. v. 10. exultatio: *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me, quaſi Sponſam ornatam monilibus ſuis.* Dono verò Spiritus, quo & illam fœcundam facit ad edẽdos fructus iuſtitiæ ſuauiſsimos, quos ſuprà enumeraui, & quales Paulus enumerat ad Galatas 5. 22. & eam armat aduerſus carnem inimicam, quæ perpetuò illi aduerſatur, vt hoſtis ἀνοικοδόμητος, aduerſus mundum, qui ſuis illecebris & variis technis conatur eam ſpoliare veſte, qua ornata eſt à ſuo ſponſo: & aduerſus Sathanam, qui inuidet ei amplexum ſponſi dulciſsimi IESV Chriſti.

Tertium locum in accommodatione victimæ huius Agni Dei tribui ſacramento. Nam vt verbum offert, & fides quod offertur, accipit: ita Deus ſacramento teſtatur de exhibita gratia, atque eam obſignat. Abraham credidit, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam, in cuius rei teſtificationem & obſignationem mandata fuit Abrahamo circumciſio, quâ non eſt iuſtificatus, ſed iuſtitia illi per eam obſignata eſt: Ita enim Paulus ait ad Romanos cap. 4. verſ. 11. *Signum accepit circumciſionis ſignaculum iuſtitiæ fidei.* hoc eſt, Circumciſio fuit teſtimonium Dei, quòd Abraham fide ſit iuſtificatus. Circumciſioni ſucceſſit Baptiſmus diuinitùs nobis mandatus. Ita enim ſcriptũ eſt de Baptiſta, Marci cap. 1. verſ. 4. *Docebat Baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.* hoc eſt, docebat quòd Baptiſmus ſit ſignaculum Dei, quo Deus teſtatur & obſignat peccata remitti iis, qui agunt pœnitentiam, hoc eſt, qui conuertuntur. Fit autem conuerſio hęc per fidem in IESVM Chriſtum. Hoc qui rectè perpenderit, intelliget non præciſè requiri ſacramentum Baptiſmi ad ſalutem. Etſi autem Baptiſmus ordinarium inſtrumentum eſt regenerationis: tamen Deus interdum ſine hoc inſtrumento inuiſibiliter efficax eſt, vt ſit conſtans ipſius promiſsio, Geneſis cap. 17. verſ. 7. *Ego ſum Deus tuus, & ſeminis tui poſt te in ſempiternum.* cuius promiſsionis hæredes ſumus nos, qui in Chriſtum credimus. *Tum igitur*, vt Auguſtinus ait, *impletur inuiſibiliter, cùm myſterium Baptiſmi non contemptus religionis, ſed articulus neceſsitatis excludit.* Nam *ſola fides*, vt quidam ex Orthodoxis Patribus rectè ait, *ſaluat non inuenientem à quo baptizetur. Occaſionem ſiquidem ſalutis, non perditionis, exquirens Chriſtus, ſacramenta inſtituit, nec in eis conſtituit ſic ſalutem, vt ſibi etiam ſine eis ſaluandi ademerit facultatem.* Nota, inquit Bernardus, *quòd Saluator, cùm diceret: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit, cautè & vigilanter non repetierit, qui verò non baptizatus fuerit, ſed tantùm, qui verò non crediderit, condemnabitur, innuens ſolam fidem interdum ſufficere ad ſalutem, & ſine ipſa ſufficere nihil.* Qui autem ex dicto Chriſti Iohan. cap. 3. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non introibit in Regnum cælorũ* colligũt infantes Chriſtianorum, qui ſubitò moriũtur ſine baptiſmo, damnari, falluntur. Nam mox poſt hæc verba, quæ adduximus, ſequitur immediatè: *Quod natum eſt ex carne, caro eſt, & quod natum eſt ex Spiritu, Spiritus eſt.* Hîc non repetit Dominus, ex aqua & ſpiritu, ſed ex ſpiritu ſolummodò, ſignificans ſpiritualem renaſcentiam aliquando fieri ſine externo ſymbolo. Quare Bernardus rectè affirmat ſpiritualem renaſcentiam aliâs peragi virtualiter tantùm, vt in ſemine Abrahæ, quod non externum ſacramentum morte præuentum acceperit: aliâs virtualiter & actualiter ſimul, vt cùm externum accedit ſacramentum. Vt ergo Iohannes Baptiſta ab vtero matris à Spiritu Sancto fuit afflatus, & ſanctificatus: ita Chriſtianorum infantes, etſi naturâ peccatores ſunt, quemadmodum Iohannes fuit: tamen ex gratia propter promiſsionem capaces ſunt Spiritus Sancti, quo regenerantur, & fiunt hæredes promiſsionis, id eſt, vitæ æternæ. Nam motus qui excitatur in infantibus per Spiritum Sanctum, qui loco fidei eſt, & fides aliqua ratione dici poteſt, ſufficit eis in ſalutem, præſertim cùm articulus neceſsitatis excludit Baptiſmum. Hęc de Baptiſmo admonere libuit, vt ſciamus aliquando ſola fide per Spiritum Sanctum applicari meritum victimæ Chriſti, & ſacramentum requiri vt teſtificationem & obſignationem

gnationem eius, quod intus fit p Spiritum San A
ctum. Solus enim Spiritus Sanctus est, qui re-
generat: Baptismus autem lauacrum regenera-
tionis ideò dicitur, quia est externa testificatio
& obsignatio renascentiæ spiritualis, quę fit per
Spiritum Sanctum.

Applicatur etiam meritũ Agni tollentis pec-
cata mundi per sacratissimã Domini Cœnam,
quę est sacramentum corporis & sanguinis Do
mini, ab ipso Domino institutum in sui recor-
dationem. Sciendum est autem, quòd pręter il- B
lum cœlestem modũ, quo Christus totus, Deus
& homo, sedet ad dextram maiestatis in excel-
sis, corpus eius & sanguis tripliciter considera-
ri debeat. Primùm enim corpus & sanguis Do-
mini tanquam victima & sacrificium consi-
derentur, idq́ue solùm in arca crucis, in qua semel
ante annos 1553. completos Christus seipsum
obtulit, vt satisfaceret iustitiæ diuinæ, placaret
iram Dei, expiaret totius mundi peccatum: vna
siquidẽ oblatione consummauit in perpetuum C
sanctificandos. Hoc corporis & sanguinis Chri-
sti sacrificium semel quidem peractum, nos vt
recens semper intueamur, quia eius vis omni-
bus seculis eadem durat in salutẽ omnium eo-
rum, qui credunt.

At Papistæ, qui iactant se offerre corpus &
sanguinẽ Christi in Missa pro viuis & mortuis,
arguũt Spiritum Sanctum mendacij, qui dicit,
vna oblatione Christi sanctificandos consum-
mari: & Christum contumelia horrenda affi- D
ciunt, qui solus est Sacerdos ille magnus, qui se
semel obtulit in sacrificium in perpetuum effi-
cax. Ita enim Petrus ait 1. Pet. 3. 18. *Christus semel
pro peccatis nostris mortuus est.*

Secundò consideratur corpus Christi vt in-
dumentum, & sanguis eius vt ablutio, seu pur-
gatio, idq; in Baptismo. Vnde Galat. 3. 17. *Quicun
que baptizati estis, Christum induistis.* Item: *Christus
nos lauit à peccatis sanguine suo*, Apocal. 1. 5. Et Pe-
trus affirmat nos sanctificari per aspersionẽ san- E
guinis Christi, 1. Pet. 1. 2. Hæc ablutio, siue pur-
gatio & aspersio significatur symbolo aquæ Ba-
ptismi. Nam semper iuxta ordinationem Chri-
sti, & symbolum externum, & res inuisibilis, vi-
delicet aspersio sanguinis Christi, coniungun-
tur in Baptismo. Quare huius corporis & san-
guinis Dñi iure reus peragitur Iudæus, quando
simulata religione Christiana, lucri gratiâ Ba-
ptismum accipit, quod sanè fieri nõ potest sine
cõtumelia Christi, & contemptu Baptismi, quẽ F
Christus instituit, vt esset efficax symbolũ com-
municationis sui corporis, & aspersionis sangui
nis sui in peccatorum remissionem.

Tertiò considerãtur corpus & sanguis Chri-
sti tanquam cibus & potus, idq; in sacra Cœna,
in qua iuxta institutionẽ Christi veraciter dis-
tribuitur corpus & sanguis Domini. Nã in Cœ-
na dominica tria sunt, videlicet veritas panis &
vini, quę sunt externa symbola propter cõpara-
tionem adhibita: veritas corporis & sanguinis G
Domini iuxta clarissimam promissionem Chri
sti: & veritas gratiæ spiritualis. Ad veritatẽ pa-
nis & vini sensus pertingit humanus. Hîc finge-
re, transmutari elementa, id est, panẽ & vinum,
& remanere specie panis & vini, id est, accidentia incurrentia in oculos, cõtra Scripturam est, & rationem sacramentorum euertit.

Ad veritatem corporis & sanguinis Domini in Cœna præsentium contemplandã sola fides assurgit. Hæc enim vt à Christo didicit, præsentiã esse spiritualẽ: ita à Paulo, esse κοινωνίαν, qua, mediante Spiritu Christi, efficimur credentes, κοινωνοὶ corporis & sanguinis Domini.

Ad veritatẽ spiritualis gratiæ percipiendam fidelis anima sola aspirat, & hoc dulcissimo fœdere mirificè afficitur, delectatur, accenditur, confirmatur. Etsi autem homo non quærit gratiam à sacramentis, quasi ab eis: tamen per illa quærit gratiã à Deo, vt Magister Sententiarum rectissimè dicit.

Fit ergo applicatio victimæ Agni per Cœnam dominicam, quia dominica Cœna est testimonium diuinũ, quòd Filius Dei humanam naturam assumpserit, & in ea factus sit victima expiatoria peccatorum mundi, id est, omnium credentium in mundo. Cuius rei testificatio & obsignatio est sumptio sacræ Cœnæ. Ideò Paulus ait 1. Cor. 11. 25. *Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine.* Et Dominus apud Matth. 26. 28. *Hìc est sanguis meus, qui est noui testamẽti.* Est proin de Cœna dominica, testificatio & obsignatio, qua Christus testatur & obsignat se remittere peccata, iuxta noui huius pacti conditionem, omnibus iis, qui se agnoscũt Agnum tollentem peccatũ mundi, & in se viua fiducia recumbũt. Plura de applicatione annotauimus in Psal. 84.

Hactenus enarraui, qua potui perspicuitate, dictum Iohannis de Christo: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi.* iam, vt promisi, summam doctrinæ de beneficiis redemptionis factæ p Chri stum proponam, cùm quia hoc tempore anni pij potissimùm occupantur in meditatione hu ius mirãdi operis, tum quia nihil piis mentibus dulcius esse potest, quàm rectè intelligere, & assiduè meditari redemptionis beneficium, sine quo vt extremè miseri sumus: ita per illud æter nùm beati efficimur. Vt autem certa methodo procedam, tres locos constituam, qui sunt:

Primus, definitio duplex passionis Domini, quæ est opus redemptionis nostri.

Secundus, ἀνάλυσις definitionis in certas & definitas circumstantias.

Tertius, salutaris meditatio passionis Dominicæ.

DE PRIMO.

Duas definitiones recensebo, quarum poste rior declarabit priorem. Christus ipse Iohan. 17. sua voce, iam iam passurus, quale opus sit sua passio, explicat, cùm ait Iohan. 17. 19. *Pro iis sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.* Sanctifico, id est, segregatus à peccatoribus puritate vera, & coniunctus Deo perfecto amo re & obediẽtia, offero meipsum Patri in ara cru cis per Spiritum æternum, in hostiam placatoriam, vt merito meæ victimę homines in me cre

dentes ſeparentur à prophanitate mundi, iungantur Deo per viuam fidem, & ita offerantur in hoſtiam ſanctam, vt ſint verè ſanctificati in æternum. Præſenti tempore *Sanctifico* vtitur ad ſignificandum perpetuò duraturam efficaciam victimæ ſuæ: nam eius vis extendit ſe ad omnia tempora, etſi definito tempore peracta eſt hoſtia. Loquitur igitur hîc Chriſtus de ſua paſſione, quâ definit eſſe ſanctificationem, id eſt, oblationem ſanctam ſui ipſius pro Diſcipulis, id eſt, omnibus credituris, vt ipſi ſint merito paſſionis ipſius ſanctificati, id eſt, tanquam hoſtia ſancta oblata Deo: ita nos Chriſtus in ſua perſona quodammodo obtulit Patri, vt & ipſius merito accepti ſimus & iuſti, & ipſius Spiritu renouemur in verâ ſanctitatem. Quid potuit breuius & abſolutius dici de opere redemptionis, quod eſt paſsio Dominica? Hanc proinde definitionem paſsionis Dominicæ alta mente teneamus, videlicet quòd ſit ſancta oblatio, qua Filius Dei ſeipſum Patri obtulit pro hominibus ſanctificandis. Neque eſt quòd quiſquâ miretur, nos paſsionem Domini actionem & opus dicere. Oblatus eſt enim Dominus, quia voluit. Prompta itaque voluntas fecit, vt paſsio Domini ſit actio omnium maxima, & opus maximè arduum. *Nequaquâ*, ait Chryſoſtomus, *errauerit, qui paſſionem Domini actionem eſſe dicat: Nam dum patitur, deſtruit mortem, quòd ſanè magnum & admirabile opus exiſtit.* Nunc alteram definitionem, ſeu deſcriptionẽ collectâ ex Epiſt. ad Heb. 9. 12. &c. adiiciamus: *Paſsio Domini noſtri* IESV *Chriſti eſt ſacrificium propitiatoriũ, in quo Filius Dei æternus, homo factus, & æternus Sacerdos à Patre conſtitutus, ſeipſum (obediendo Patri vſq; ad mortem crucis) per æternum Spiritũ obtulit æterno Patri in ara crucis, maledictionem Legis verè ſuſtinens, vt iſta ſua vna & perfectiſſima oblatione ſatisfaceret iuſtitiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iuſtiſſimã, & mereretur hac vnica victima omnibus, qui in ipſum crediderũt, inde vſq; à creatione mundi, & q credunt, & q credituri ſunt vſq; ad finẽ mundi, æternã ſanctificationem, hoc eſt, gratiam, benedictionẽ, liberationẽ à maledictione Legis, vitam & ſalutem æternam, vt & in hoc mundo Deum prædicent, & in omni æternitate conformes Chriſto, eundem perpetuis hymnis celebrent.* Hæc definitio, ſiue deſcriptio paſsionis Dominicæ collecta, vt diximus, ex Epiſtola ad Hebræos, conſtat circumſtantiis præcipuis, quæ concurrunt in hoc admirando opere redemptionis noſtri, quemadmodum iam in analyſi videbimus.

DE ANALYSI.

Duodecim ſunt circumſtantiæ in hac definitione ordine perpendendæ:

1. Sacrificium propitiatorium.
2. Sacerdos quis ſit, & à quo ſit conſtitutus.
3. Quid obtulerit.
4. Quomodo obtulerit.
5. Qua virtute obtulerit.
6. Cui obtulerit.
7. Vbi obtulerit.
8. Quantum onus in ſe receperit.
9. Cur obtulerit.
10. Pro quibus obtulerit.
11. Fructus oblationis.
12. Quid viciſsim debeãt, qui percipiunt fructum huius oblationis.

Has duodecim circumſtantias eo, quo propoſitæ ſunt, ordine examinemus. Nulla enim erit, quæ non ſingularem doctrinam, vberrimá conſolationem, efficacem admonitionem piis mentibus ſit allatura.

PRIMA.

Paſsio Domini noſtri dicitur ſacrificiũ propitiatorium, idque à proprio ſuo officio, ſeu effectu incõmunicabili vllis creaturis. Solus enim Chriſtus ſuo ſacrificio propitium nobis Deum reddit, vt qui perfectè ſatisfaciat iuſtitiæ diuinæ, placet iram Dei, aboleat peccatum & mortem. Propitiatoria legalia propter ſolam ſignificationem hoc nomẽ habuerunt: Chriſti verò vnicum ſacrificium peractum ſemel in ara crucis, nõ ſignificatiuè, ſed effectiuè propitiat Deum: hoc eſt planè idem, quod Iohãnes ſuprà ait: *Ecce Agnus Dei tollit peccatum mundi.* Item: *Lex per Moſen, gratia & veritas per* IESVM *Chriſtum.* Item Iohannes in Epiſtola, 1. Ioh. 2. 2. *Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.* Hîc ergo manifeſtè refutantur errores omnium hominum, qui aliunde, quàm per ſacrificium Chriſti, quærunt reconciliationem cum Deo. Nam aliis rebus tribuere hunc honorem, quàm ſoli Chriſto, eſt Chriſtum ignominia afficere, atq; eius pretioſum ſanguinem pedibus conculcare.

SECVNDA.

Sacerdos offerẽs eſt ipſe Filius Dei æternus, homo factus, idq; iuxta decretum Patris iureiurando ſancitum. Pſal. 110. 4. *Iuranit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech.* Hic Pſalmi verſus tria continet: Primum eſt decretum immutabile Dei, iureiurando confirmatũ de Sacerdote Chriſto. Vnde ſequitur, Chriſtum non habiturum ſucceſſorem, nec fore alium præter illum, qui ſacerdotio fungetur. Eſt enim eius ſacerdotium ἀπαράβατον, Hebr. 7. 24. vt quod ſucceſsione ad alium non tranſeat. Secundum eſt æternitas Sacerdotij, qua ſignificatur, quòd Chriſtus perpetuò ſit habiturus Eccleſiam. Nam Sacerdos relationem habet, & ad Deum apud quem agit pro hominibus: & ad homines, quibus placatum reddit Patrem, & pro quibus intercedit. Semper igitur manebit Eccleſia, etiamſi fractus collabatur orbis. Tertium eſt diſcrimẽ inter Chriſtum Sacerdotem, & Legales Sacerdotes. Legales enim ex tribu Leui erant, iuxta ordinẽ Aaronis. Hic autem IESVS Chriſtus ex tribu Iuda, eſt Sacerdos ſecundùm ordinem & ritum Melchiſedech, quem ritum Epiſtola ad Hebr. 7. 1. &c. explicat, & ſumma huc redit: Melchiſedech primùm iuxta ἑρμηνείαν Rex iuſtitiæ dicitur: deinde Rex pacis, Sacerdos Dei altiſsimi, refocillator victoris exercitus Abrahami, cui & benedixit, & à quo decimas accepit, cuius nec ortus, nec obitus ſcitur, ex quo prædicatur æternus Sacerdos, quę omnia tribuuntur Melchiſedech vt typo, quo-

po, quorum veritas in solo Christo elucet. Vide quæ annotauimus in 7. cap. Epist. ad Hebræos.

TERTIA.

Obtulit hic Sacerdos nõ pecuinas victimas, vt Leuitici, sed semetipsum. Ideò enim, vt Epistola ad Hebr. 2. 14. ait, particeps factus est carnis & sanguinis, vt haberet quod offerret. Nam sicut humana natura lapsa est in Adamo, & rea facta: ita Christus in natura humana, quã assumpsit, pœnã luit, vt ita iustitiæ diuinę satisfieret.

QVARTA.

Obtulit se per obedientiam, qua Patri obediens fuit vsque ad mortem crucis, Philip. 2. 8. Hæc obedientia meritorium facit sacrificium Christi, de qua Propheta Esa. 53. 7. *Oblatus est, quia voluit.* Etsi autem caro exhorrebat naturaliter cruciatum sine vitio: spiritus tamen fuit promptissimus ad obediendum Patri, sicuti ipse ait, Matth. 26. 41. *Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.* Voluit ergo Filius, quia Pater voluit: Verque voluit, vt hoc iusto medio saluaretur qd perierat. Quid ergo peccârunt, qui Christum occiderunt, cùm fecerint id, quod Deus voluit? Siquidem nullus, dum facit quod Deus vult, videtur peccare. Respondeo. Voluntatis bonitas & malitia ex causa dependet impulsiua & fine. Deus Pater voluit ex charitate Filium in mortem tradere, iuxta illud Iohan. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.* Et ad Romanos capite 5. versic. 8. *Deus commendat charitatem suam erga nos, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Filius voluit, sicuti iam dictum est, ex obedientia erga Patrem & amore generis humani, quod perditum erat per peccatum. Verùm qui Christum occiderunt, voluerunt quidem Christum mori, non sicut Pater vt resurgeret, sed tanquam hostes vt periret, idque alij aliis de causis fecerunt. Iudas fur fuit & auarus, pecuniam quærês Dominum prodidit. Pontifices & sectarij, qui odio & inuidia torquebantur, veritatem Dei ferre non poterant, quare Christum è medio sublatum voluerunt. Vulgus promiscuum cupiens gratificari magnatibus clamat, *Crucifige, crucifige.* Pilatus timens offensam Cæsaris contra conscientiam tradidit innocentem carnificibus. Carnifices partim lucri spe, partim studio gratificandi Principibus Sacerdotũ, partim vt obsequerentur Præsidi, Christum flagellârunt, & tandẽ cruci affixerunt. Hinc patet, quòd omnium horum voluntas alienissima fuit à voluntate Dei.

QVINTA.

Obtulit semetipsum p Spiritum æternum: Ità enim ait Epistola ad Hebr. cap. 9. *Qui per Spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo.* Leuitici Sacerdotes per ignẽ extinguibilem (qd significabat, cessatura esse Leuitica sacrificia) offerebant suas hostias. At Christus per Spiritum æternum (quo significatur perpetuus vigor sacrificij Christi) semetipsum obtulit. Vnde hæc maxima virtus & efficacia oblationis Christi manat, quòd ipse vnica sui oblatione in æternum consummauerit sanctificandos.

SEXTA.

Obtulit se Christus æternus Sacerdos æterno Patri. Christus enim ab ipso Patre constitutus Sacerdos, seipsum Patri obtulit in odorem suauitatis, vt eius iram iusta pœna pro peccato soluta placaret, & genus humanum imputata ei sua iustitia Patri reconciliaret. Vnde Paulus 2. Cor. 5. 19. *Deus erat in Christo, mundũ sibi reconciliãs.*

SEPTIMA.

Obtulit se Dominus in ligno tanquã super aram. Est enim ligno crucis clauis affixus. Etsi autẽ huius rei figuræ, & rationes multæ assignari possunt: ego tamẽ hac vice illustrioribus figuris contentus ero, quibus tres rationes subiiciã.

Inter figuras prima occurrit, Arca Noe, Genes. 6. 15. ex lignis compacta, quæ fuit, vt Augustinus ait, figura crucis Christi. Vt enim nemo extra arcam in diluuio aquarum seruabatur: ita nemo extra meritum crucis Christi in diluuio peccatorum huius mundi saluari poterit.

Secunda: In Isaach, Genes. 22. 6. crucis Christi adumbratio præcesit: Is enim immolandus à Patre ligna portauit, quibus postea impositus est, obediens Patri tanquam immolandus.

Tertia: Percusis in deserto Iudæis à Dipsadibus, mandatum accepit Moses, Num. 21. 8. vt æneum serpentem erigeret super lignum, quo aspicientes sanarentur. Hanc figuram Christus ipse ligno crucis accommodat, Iohan. 3. 14. vbi ait: *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis, vt omnis q credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Omitto sacrificij genus, quod *Theruma*, id est, leuanda dicebatur, quo significatum fuit, vt Christus immolandus exaltaretur in cruce. Prętereo altaria ex ligno *Cetim*, quæ lignum crucis adumbrabant. Taceo virgam Mosis, qua percusit Ægyptum, & alias figuras plurimas.

Præter has figuras obseruandę sunt rationes tres, cur oportuerit Filium hominis in crucem suspendi. Harum prima est: Congruum fuit, vt quemadmodum per lignum mors venit: ita per lignum vita restitueretur, videlicet, vt Diabolus, qui vincebat per lignum, per lignum etiam vinceretur. Vnde hymnus: *Hoc opus nostræ salutis, ordo depoposcerat: multiformis proditoris, ars vt artem falleret: & medelam ferret inde, hostis vnde læserat.* Secunda sumitur à reatu peccati. Reatus peccati, quem in se recepit Dominus, fuit maximus & dignissimus, qui ignominiosissima morte puniretur. Siquidem reatus hic fuit proditoriæ defectionis à Deo, quo maior nullus esse potuit. Nunc autem cùm iustitia Dei requirit, vt maximus reatus ignominiosissima morte puniretur, & nõ fuit apud Romanos ignominiosius mortis genus, quàm patibulo affigi, postulabat diuina iustitia, vt Dominus cruci affixus moreretur, qui omnium hominum reatum grauissimum & maximum in se recepisset. Tertia à pœna peccati sumitur, quæ à Paulo signatur ad Galatas 3. 13. *Christus redemit nos de maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Scriptum est enim: Maledictus omnis, qui pendet in ligno.* Est proinde Do-

minus super ligno suspensus, vt significetur q̃ verè maledictionem Legis in se receperit, quæ est pœna peccati iustissima.

OCTAVA.

Onus ergo in se transtulit, quod nemo alius sustinere potuit, videlicet peccatum nostrum, quantum ad reatum & pœnam, quæ pœna est ira Dei & maledictio. Hoc onere verè pressus Filius Dei clamat in cruce, Matth. 27. 46. *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?* ita tamẽ pressus, non est victus, sed victor euasit. Nam morte mo riendo destruxit, & vitã resurgendo reparauit.

NONA.

Cur obtulit se Filius Dei æterno Patri? Vt ista sua vna & perfectissima oblatione satisfaceret iustitiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustissimam. Breuiter, vt opponeret meritum suæ mortis omnibus nostris miseriis. Hoc vult prima promissio, Genes. 3.15. *Semen mulieris conteret caput serpentis.* Vnde in hymno concinnè canitur: *Adam vetus quod polluit, Adam nouus hoc abluit: Tumens quod ille dejecit, Humilimus hic erigit.*

DECIMA.

Etsi ex dictis manifestum est, pro quibus se Christus obtulerit: tamẽ hæc circunstãtia ideò diligẽtiùs obseruãda est, quia medetur duabus grauissimis tentationibus, videlicet particularitatis & indignitatis: quarum illa quidem oritur ex Stoica imaginatione de tabulis Parcarũ, hæc verò ex cogitatione enormitatis scelerum: vtri- D que tentationi opponendum est, quod Iohannes ait: *Agnus Dei tollit peccatum mundi.*

VNDECIMA.

Descriptio à nobis proposita præcipuos fructus passionis Dominicę enumerat, videlicet liberationem à maledictione Legis, iustificationem, sanctificationem, vitam, salutem, & beatitudinem nunquam finiendam, quæ opponẽda sunt tristissimis malis, videlicet captiuitati, seu seruituti sub Legis damnatione, peccato, pro- E phanitati, morti, condemnationi, & miseriæ sempiternæ.

DVODECIMA.

Qui hæc beneficia percipiũt ex morte & passione Domini, debent vicissim cùm in hac vita, tũ in futura suam declarare gratitudinẽ. In hac quidem vita sentẽtia, voluntate, fide, confessione, obedientia, seiungent se ab hostibus Christi, ac Deum veris cultibus colent, iuxta illud Psal. 29.2. *Afferte Domino gloriam nominis eius.* In futura F verò vita Christo cõformes effecti, & Deo perfectissimo amore iuncti, perpetuis laudib⁹ hoc redemptionis beneficium prosequentur.

DE MEDITATIONE PASSIONIS DOMINI.

Meditatio passionis Domini triplex est. Prima, Historica, quæ est cognitionis, qua mens rectè erudiatur de passione Domini, eius causis G & circumstantiis. Secunda, Spiritualis, quę est affectionis, qua cor ipsum afficitur, vt beneficiũ redemptionis verè apprehendatur & sentiatur. A Tertia, Practica, quæ est imitationis, qua vita & mores nostri ad exemplar formantur. Hæc tria meditationis genera ordine se consequuntur. Primum enim est causa medij, medium vltimi.

De Meditatione Historica.

Historica meditatio, quam ad mentis instructionem refero, occupatur in tribus, videlicet in notitia euentus: in collatione euẽtus ad typos, figuras & prædictiones: in causarũ inquisitiõe. B

Euẽtus & generatim & particulatim cognoscendus est: Generatim proponitur in Symbolo hisce verbis: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus.* Particulatim describitur in historia Euangelica, cuius sunt quinque veluti actus, seu membra, quę hisce versibus memoriæ causa complector:

Hortus, Pontifices, Reges, Crux atq; Sepulcrum:
Historiæ Christi patientis membra notentur.

C Deinde horum membrorum plures sunt veluti articuli, qui ad integritatem membrorum pertinent, qui etiam ex historia cognoscendi sunt.

Collatio historię seu euentus cum typis, figuris & prædictionibus, quę in Mose & in Prophetis præcesserunt, diligens adhibenda est, idque primùm in genere, deinde particulatim. Hæc collatio mirum in modum assensionem confirmat, quemadmodum Petrus, 2 Petri 1.19. testatur, hisce verbis: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Hoc primùm intelligentes, q̃ omnis prophetia Scripturæ non sit priuati impetus seu impulsus. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed à Spiritu Sancto acti locuti sunt sancti Dei homines.* De huius collationis vtilitate loquitur Augustinus, cùm ait: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerũt in Christo, prædicta sunt.* Hæc proinde collatio historiæ & prædictionũ, E opponenda est omnibus prauis Diabolorum & hominum quorumcunque iudiciis, qui nos malignis artibus à Christo vniso salutis æternę autore abstrahere volunt, vt hosti Diabolo rursus subiiciamur.

Tertium locum in meditatione historica tribui inquisitioni causarum, quarum cognitio vt iucundissima, ita salutaris maximè existit. Primùm proinde videamus, cur hæc ratio saluandi genus humanum per passionem Domini fuerit maximè conueniens, & Deo dignissima. Deinde causas concurrentes in hoc saluationis opere perpendamus.

Augustinus affirmat sanandæ nostrę miserię conuenientiorem modum alium nõ fuisse, nec esse potuisse, quàm per passionem Christi. Vt autem hoc intelligamus, ante omnia tanquam principium immotum tenendum est, q̃ Deus quidquid agit, hoc iustè, misericorditer, sapienter, & potenter agat, quod videre est in creatione rerũ, & gubernatione. Hæc connexio harum quatuor virtutum in actionibus diuinis dissolui non potest sine iniuria Dei. Iustitia enim sine misericor-

misericordia, crudelitas est: misericordia sine iustitia iniquitas est (neq; enim vnquá exercet Deus iustitiam in puniendo, nisi simul monstretur misericordię via) vtramq;, id est, iustitiam & misericordiam, moderatur sapientia, quibus accedit potentia, quæ exequitur qđ ex iustitia & misericordia sapienter ordinatum est. Ex hoc principio sic colligamus: Opus in quo maximè relucent iustitia Dei, misericordia, sapientia & potentia, Deo dignissimum est, & maximè congruit diuinæ bonitati. In hoc redemptionis nostri opere per passionem Domini nostri IESV Christi declarat Deus inenarrabilem misericordiam, summam iustitiam, admirandam sapientiam, & immensam potentiam. Fuit ergo hic redemptionis nostri modus Deo dignissimus, & diuinæ bonitati maximè congruēs. Inenarrabilis enim misericordia in hoc conspicitur, quòd tametsi homo suapte culpa inciderat in sempiternam miseriā, propter proditoriam defectionem à Creatore suo ad Diabolum hostem Dei: tñ misericordia motus, cogitat de remedio aduersus tam triste vulnus generis humani, & dat Filium medicum & sanatorē tanti vulneris. Iustitia in hoc apparet summa, ꝙ placari nō voluerit, nisi facta iusta compensatione iniurię sibi factæ. Homo peccauit, & totam posteritatem suo peccato in pœnas cōiecit æternas: In his pœnis hominē manssisse oportuit, aut iustam pœnam subire, qua satisfaceret iustitiæ diuinæ. At cùm nemo mortalium potuit tantam pœnā sustinere, vt ea satisfieret iustitiæ diuinæ, cùm quia peccatores erant omnes, tū quia offensa erat infinita, Deus iustissimus ex inenarrabili sua misericordia dedit Filium, vt homo factus lueret pœnam debitā humano generi, vt sicut vnus peccauit: ita etiam vnus peccatū iusta pœna persoluta aboleret, & iustā irá Dei mitigaret. Ad Rom. 5. In hac summa iustitia, & inenarrabili misericordia conspicitur & sapientia Dei, & potentia. Sapientia quidē, quia restituit hominē pristinę dignitati, qua erat conditus ad imaginē Dei, & beatam immortalitatē. Potentia verò, quia mortem destruxit, & eum q mortis habebat potestatem, hoc est, Diabolū, subegit. Hic ergo modus redemptionis humani generis p passionē Domini facit, vt gloria Deo tribuatur inenarrabilis misericordiæ, summæ iustitiæ, admirandæ sapientiæ, & immensæ potentiæ.

Iam causas concurrentes in hoc saluationis opere perpendamus, quę pleræq; omnes continentur hoc aphorismo omnib⁹ piis notissimo, Iohan. 3.16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitū daret, vt omnis q credit in illū nō pereat, sed habeat vitam æternā.* Hic obiectum externum mouens est mundus, i. miseria humani generis. Internum mouens est dilectio, qua Deus suá creaturam ad imaginē suam conditam complexus est. Hæc dilectio, quia nihil voluit absurdi facere ex iustitia, dedit Filium, vt per illum fieret iusta offensæ compensatio. Finis additur, salus hominum & destructio regni Sathanæ. Hoc totum redemptionis beneficium accipitur, possidetur, & retinetur fide. Ideò ait: *Vt omnis qui credit, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

De Meditatione Spirituali.

Meditatio spiritualis, cui destinatur historia, hunc scopū habet, vt cor hominis reuera sentiat hoc redemptionis beneficiū, ac eo perfruatur. Quod fit, quando viua fiducia in Christum passum, mortuū, & resuscitatū recumbimus, quēadmodum antea à nobis demonstratū est. Verùm quò magis sentiatur hoc beneficium magisq; nobis dulcescat, quatuor ordine serio corde perpēdamus. Primùm, quales creati simus. Deinde, quales effecti p peccatū. Tertiò, quomodo p Christū fiat reparatio. Quartò, quomodo in huius reparationis possessionē venire liceat.

Primum commonefacit nos de beatitudinis statu, in quo gestauimus in patre nostro Adam imaginem Dei, vnde nos excidisse dolebimus.

Secundum nobis ob oculos ponit enormitatem peccati nostri, iustam iram Dei, & sempiternam miseriam. Hæc cogitatio pariet in nobis verum dolorē ob peccatū, verum odium & fugam peccati, & hic est primus ad sanitatem gradus.

Tertium, qđ est notitia Christi reparatoris p passionē suam, commendabit nobis misericordiam Dei volentis nos pristinę dignitati & beatitudinis statui restituere, & amorem Filij deriuantis in se iram Patris, & nos Patri reconcilian tis, persoluto ἀντίλυτρον pro nobis. Ex quo in nobis nascitur spiritualis expetitio tāti beneficij. Hāc cordis seriam expetitionem excipit fides, per quam venimus in integram possessionē beneficiorum Christi. Qui enim credunt, participes sunt Christi, & merito passionis & mortis ipsius à iure peccati liberati sunt. Hinc spiritualis consolatio in tota vita & in morte oritur. Hinc verus timor Dei & sanctus nascitur. Hinc acre studium per totam vitam obediendi Deo manat.

Hæc spiritualis meditatio passionis Domini elegāter pingitur cruce, in cuius medio fides vt gemma preciosissima collocatur: ad caput charitas vt secunda gemma: ad dexterā tertia gemma, obediētia: ad sinistram quarta, patientia: ad pedes quinta, humilitas. Sub quibus reliquæ omnes Christianæ virtutes continentur.

Fides veluti mater reliquarū est gemmarum, Christum totum apprehēdit, pellit Diabolum, vincit mundum, vera solatia præstat: quare & in medio crucis collocatur.

Charitas est vt gemma lucida & dura: vt enim coram Deo & hominibus lucet: ita difficultatibus & inertiæ carnis non cedit. Quare Paulus charitati λίνον tribuit, 1. Thess. 3. atque ideò supremum crucis cornu occupat.

Gemma Obedientiæ à dextris est, & actuosa & ad iussa parata, cuius efficacia est maxima aduersus prudentiam carnis, peruersitatem mundi, & venena Diaboli.

Gemma Patientiæ à sinistris est, quę & impatientiam & desperationem superat.

Gemma Humilitatis ad pedes collocata, contra superbiam habet vires efficacissimas.

De Meditatione Practica.

Meditatio Practica, quæ est imitationis, vitam & mores ad exemplar formans, est, quando Christum Dominum & in vita, & in cruce, & in resurrectione nobis imitandum proponimus.

De imitatione vitæ loquitur Christus, cùm ait Matth. 11.29. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Iohan. 13.15. *Exemplũ dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis: ita & vos faciatis.* Iohan. 13. 34. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem, sicut ego dilexi vos.* Et Paulus 1. Cor. 11.1. ait: *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.*

De imitatione crucis Christi loquitur Petrus 1. Pet. 2.21. cùm ait: *Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt insequeremini vestigia ipsius.* Hæc imitatio crucis Christi non ad quantitatem, non ad qualitatem, non ad finem crucis Christi principalem referẽda est, sed ad imitationem fiduciæ, obedientiæ, patientiæ, inuocationis, expectationis glorioſæ liberationis, & tempore perſecutionis ad confeſsionis conſtantiam, vt inuicto animo perferamus crucem. Vt ergo Christus non detrectauit ignominioſiſsimam mortem ſubire pro noſtra ſalute: ita nos potiùs ignominioſiſsimã mortem patiamur, q̃ vt confeſsionem abiiciamus, aut cum hoſtibus Christi colludamus. Huic imitationis generi magna præmia ſunt propoſita, iuxta illud Pauli Rom. 8.17. *Si vnà cum eo patimur, ſimul etiam cum eo regnabimus.* Plura de imitatione crucis Christi annotauimus in 2. cap. prioris Epiſtolæ Petri.

De imitatione reſurrectionis Christi loquitur Paulus ad Rom. 6.4. vbi affirmat nos reſurrexiſſe cum Chriſto: quemadmodum baptiſmus noſter indicat, vt in nouitate vitæ ambulemus. Et Paulus Coloſ. 3.1. *Si ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, ſapite.* Sed de hac re in 20. cap. copioſiùs dicetur.

DE SECVNDO.

30 Hic est, de quo dixi, Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.

31 Et ego non noueram eam.

Hanc collationem Christi & Iohannis ſuprà expoſuimus, cuius ſenſus hic eſt: Etſi Chriſtus ſuum miniſterium poſt me auſpicaturus eſt: tamen mihi præferendus eſt, vt qui me multò præſtantior exiſtit, quem vt Dominum meum agnoſco & veneror. Vide quę ſuprà notauimus in tertio membro ſecundi teſtimonij Iohannis.

Quòd autem addit Iohannes Baptiſta, *Et ego non noueram eum*, & ad tempus quod præceſsit aduentum Christi ad Baptiſmum Iohannis: & ad faciem perſonæ Christi referendum eſt. Etſi autem antequam venit Chriſtus ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo, ignota erat facies Christi Iohanni. Nam Chriſtus hactenus in Galilæa, Iohannes verò in deſertis Iudææ degerat; non tamen ignota erat illi præſentia Meſsiæ, cuius præcurſorem ſe affirmabat, & quem adeſſe ſenſit cùm adhuc in vtero matris eſſet. Hìc obſeruetur ſingulare conſilium prouidentię diuinæ.

A Nam hoc ita factum eſt, ne peruerſitas mundi diceret, ex compoſito rem inter Iohannem & Chriſtum geri. Nam ſi vnà educati fuiſſent, aut vnà vixiſſent familiariùs, potuiſſent homines praui dixiſſe, qđ ex compoſito fraudem ſtruerent. Poſtquam ergo venit Chriſtus ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo, Iohannes & verbo admonitus eſt diuinitùs, quòd Ieſus, quí peteret à ſe Baptiſmum, eſſet Meſsias. Vnde ait Iohannes: *Ego debeo à te baptizari, & tu venis ad me?* &
B ſigno externo Spiritus Sancti ſedentis ſupra Chriſtum baptizatum in ſpecie columbæ confirmatus eſt. Nam hoc familiare Dei eſt, quòd verbo ſuo ſignum externum adiiciat humanæ infirmitatis gratiâ.

DE TERTIO.

Sed vt manifeſtetur Iſraeli, propterea veni ego baptizans aqua.

Repetitio finis Baptiſmi Iohãnis. Baptiſmus
C Iohãnis, analogia quadam docebat Baptiſmum Chriſti iam præſentis: Vt enim Baptiſmus aquę externè abluit hominem: ita Baptiſmus Spiritus, qui eſt Chriſti, internè abluit conſcientiam hominis à mortuis operibus, & hominem regignit in filium Dei. Atque ita Baptiſmus externus interni efficax ſymbolum eſt. Quare Paulus vocat Baptiſmum lauacrũ regenerationis, id eſt, regenerans, ad Titum cap. 3. verſ. 5. quia
D videlicet teſtatur, & obſignat internam regenerationem, quæ fit, non virtute aquæ, ſed virtute Spiritus Sancti, cuius ſymbolum eſt aqua: ita videmus ſymbolis tribui ea, quæ propriè ſunt eorum, quæ ſymbolis & ſignis externis ſignificantur, & verè offeruntur res promiſſę, fide accipiendę cum ſymbolis. Cùm ergo Miniſter verbi baptizat aqua, verè Spiritus Chriſti intus abluit hominem ſanguine Chriſti, qui per aquæ Baptiſmum ſignificatur adeſſe efficaciter, iuxta ordinationem diuinam. Proinde quando Iohannes prædicabat Baptiſmum pœnitentiæ in
E remiſsionem peccatorum, docebat Baptiſmum eſſe teſtimonium ſignaculum & pignus, quòd Deus remittit peccata pœnitentibus, id eſt, conuertentibus ſe ad Deum p fidem in Ieſum Chriſtum, in qua conuerſione arcano quodam modo generatio noua, qua filij Dei naſcimur, inchoatur. Quicunque ergo baptizatus eſt iuxta ordinationem Chriſti, circumfert ſecum diuinum teſtimonium, ſignaculum & pignus, p
F Deus velit ſibi pœnitẽti remittere peccata. Hoc teſtimonium, hoc ſignaculũ, & hoc pignus opponet pœnitens & indignitati ſuæ & particularitatis ſomnio. At quicunque de peccatorũ ſuorum venia deſperat, Deum mendacij arguit, ipſius teſtimonium, ſignaculũ, & pignus de remiſsione peccatorum contemnit.

DE QVARTO.

32 Et teſtimonium perhibuit Iohannes, dicens: Vidi Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cælo, & manſit ſuper eum.

33 Et

33 Et ego nō noueram eum: ſed qui miſit me baptizare aqua, ille mihi dixit: Super quē videris Spiritū deſcendentem & manentē ſuper eum, hic eſt, qui baptizat Spiritu Sancto.

34 Et ego vidi, & teſtimonium perhibui, quòd hic ſit Filius Dei.

Exponitur ſignum, p quod Baptiſta agnouit IESVM Mariæ filium eſſe Filium Dei, & CHRISTVM olim promiſſum. Eſt autē hic ordo expoſitionis: Primo loco narratur euentus. Deinde diuinitùs monſtratum ſignum, p quod agnoſceretur Chriſtus, indicatur. Tertiò, ex euentu eum ſigno congruente colligitur, q Ieſus Marię filius ſit Filius Dei, id eſt, promiſſus Meſsias, ex quibus hæc demonſtratio conficitur: Ille extra omne dubium eſt Meſsias promiſſus, quē Deus & voce & cœleſti ſigno Meſsiā eſſe teſtatur. Ieſus Marię filius eſt, quem Deus & voce & cœleſti ſigno Meſsiam eſſe teſtatur. Igitur Ieſus Mariæ filius extra omne dubium eſt Meſsias olim promiſſus, atq; adeò verus Dei Filius. Minorem confirmat prædictio & euentus. Prædictio eſt: Super quem videris Spiritum Sanctum deſcendentē & manentē ſuper eum, hic eſt qui baptizat Spiritu Sancto. Baptizare autē Spiritu Sancto, proprium Meſsiæ munus eſt. Euentum teſtatur Iohānes reſpondiſſe prædictioni. Nam ſuper Ieſum Mariæ filium vidit Spiritum deſcendentem quaſi columbā, & manentē ſuper eum. Hic euentus pleniùs deſcribitur Matth. 3. 16. & vox Patris auditur. Ita enim habet hiſtoria: *Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua, & ecce aperti ſunt ei cœli, & vidit Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam, & venientem ſuper eum: & ecce vox de cœlo, dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt.*

Ex hoc loco duo colligat fides. Primū demōſtrationem infallibilē de Meſsia. Secundum ex ſigno Spiritus Sancti apparētis in ſpecie columbæ, q Meſsias ſit pacificator, quemadmodū & voce ſua Pater teſtatur, in quo εὐδόκησα, id eſt, in quo placatus ſum. Vt enim columba olim adferens ramum oliuæ, ſignum dedit diuinę miſericordiæ & liberationis humani generis à diluuio, Geneſ. 8. 8. ita Spiritus Sanctus apparens in Baptiſmo Chriſti, & ſedens ſuper eū, ſignificat Chriſtum pacificatorē eſſe, & eos qui baptizantur, placationis & beatitudinis teſtimonium accipere. Deinde hic viſibiliter ſignificatur, q inuiſibiliter fit in noſtro Baptiſmo. Quemadmodum enim viſibiliter venit Spiritus Sanctus, & manſit ſuper Chriſtum baptizatum: ita inuiſibiliter datur Spiritus Sanctus baptizatis, quo regenerantur, ex quo Baptiſmus lauacrū regenerationis dicitur. Inſuper monētur baptizati, vt columbæ ſimplicitatem, manſuetudinem, & expertem fellis innocentiam imitentur. Adhæc vt columba à muſcarum & vermium cadaueribus abſtinēs, pura legit grana, quibus alitur: ita baptizati à putridis & fœtētibus corruptelis doctrinarum humanarū abſtineant, & paſcantur puriſsimo ſemine verbi cœleſtis. Symbolum proinde columbæ quatuor nobis cōmendet. Primum, pacificationem cum Deo, quæ confirmatur Baptiſmo. Secundum, præſentiam & efficaciam Spiritus S. in noſtro Baptiſmo. Tertium, innocentiam, vitę ſimplicitatē & alias virtutes cū his congruentes. Quartum, puritatem cœleſtis doctrinæ, qua vt puriſsimis granis alentur baptizati.

Quòd autem Spiritus Sanctus apparuit in die Pentecoſtes per ignē, aliam ſignificationem habet. Ita enim ait Auguſtinus: *Ne Spiritu ſancti ficati dolum habeant, in columba demonſtratum eſt, ne ſimplicitas frigida maneat, in igne declaratum eſt. Sed de hac re latius alias.*

DE QVARTO TESTIMONIO IOHANNIS.

35 Poſtero die iterum ſtabat Iohannes, & ex Diſcipulis eius duo.

36 Et conſpicatus Ieſum ambulantem, dixit: Ecce Agnus Dei.

Hoc quartum teſtimonium Iohannis, quod ipſe perhibuit de Chriſto corā Diſcipulis ſuis, eò pertinet, vt & Iohannes ſignificet, ſuum officium eſſe, omnes ad Chriſtum mittere, & nos exemplo Iohannis, non ad alium mittamus ſitientes ſalutem, quàm ad hunc Agnum Dei, q vt ſolus eſt victima accepta Deo, & verè propitiatoria: ita ſolus fons ſalutis eſt, de quo qui hauſerit, non ſitiet in æternum, ſed fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.

PARS V.

Quinta & poſtrema pars huius capitis continet hiſtoriam de quibuſdam Diſcipulis, qui ex teſtimonio Iohānis Baptiſtę & aliis quibuſdam ſignis agnouerūt, Ieſum Marię filium, eſſe Meſsiam olim Patribus promiſſum. Nos hanc hiſtoriam partiemur in quatuor membra, quorū ſingula notentur nominibus Diſcipulorum, q hic narrantur agnouiſſe Ieſum eſſe Meſsiam.

Primum de Andrea eiuſque ſocio, qui ſecūti ſunt monſtratum à Iohanne Chriſtum.

Secundum de Simone, qui per Andream fratrem adductus eſt ad Ieſum.

Tertium de Philippo, quem Ieſus inuenit, dum pararet iter in Galilæam.

Quartum de Nathanaele, qui p Philippum adductus eſt ad Ieſum. Horum quinque Diſcipulorum exemplum omnibus piis imitandum eſt. Vt enim hi agnitum Chriſtum aliis prædicabant, quò plures beneficiorum Chriſti fierēt participes: ita omnibus piis hoc potiſsimùm ſtudium eſſe debet, vt quàm latiſsimè ſpargatur fama Chriſti inter homines. Non enim ſibi ſoli pius Chriſtum quęret, ſed aliis quoque ad eundem viam monſtrabit, exemplo, confeſsione, prædicatione, ſcriptione, quò latiſsimè propagetur Chriſti Regnum, id eſt, Eccleſia. Deinde hic cœtus Diſcipulorum audiētium Chriſtum, eumque agnoſcentium, quid ſit Eccleſia, oſtendit: videlicet q ſit cœtus docentium & diſcen-

tium & amplectentium Euangelium Christi, qui cœtus tametsi caret pompa externa, qualis cernitur in imperiis mundi: tamen eius gloria longè maxima est, quæ tegitur cruce in hac vita, reuelánda tandem resuscitatis mortuis. Cùm ergo talis fuerit forma Ecclesiæ inde vsque ab initio, non frangamur animis propter præsentes ærumnas & persecutiones, sed respiciamus ad gloriam nobis propositam, & in periculis confugiamus ad nomen Domini, vt turrim fortissimam, ad quam qui confugerit, saluus erit. Prouerb. 18. 10.

DE PRIMO.

37 Et audiuerunt eum duo Discipuli loquentem: & secuti sunt Iesum.

38 Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dixit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei, Rabbi (quod est interpretatum, Magister) vbi habitas?

39 Dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eũ manserunt illo die. Hora autẽ erat quasi decima.

40 Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus, qui audierãt à Iohanne, & secuti sunt Iesum.

Hoc primum membrum exponit, quomodo Andreas & socius eius, videlicet Iohannes, huius Euangelij scriptor, monstratùm Christum à Iohanne secuti sunt. Ex quo primùm colligitur finis prædicationis Euangelij, vt audientes sequantur Christum sententia, voluntate, confessione & vita. Colloquium quod hîc instituitur inter Christum, & hos duos Discipulos, dulcissimum est: quo enim affectu Christus sit erga eos, qui se sequuntur, declarat. Primùm enim Christus conuertit se ad eos, & ait: *Quid quæritis?* Hæc interrogatio imprimis obseruanda est. Non ait: quem quæritis, ac si ignorasset se à Iohanne illis monstratum esse, sed, quid quæritis, vt admoneat aliquid singulare in se quærendum esse, præter personæ externę notitiam. Non enim satis est nosse personã Christi, eámque externis oculis tueri, sed oportet oculum fidei adhibere, & quærere in Christo sapiẽtiam, iustitiam, sanctificationem, & redemptionem. *Natus est enim nobis*, vt Paulus ait prima ad Corinthios capite primo, versiculo trigesimo, *à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Responderunt Discipuli, et dixerunt: Rabbi, quod est interpretatum, Magister, vbi habitas?

Etsi simplicissimè, maximè tamen appositè ad interrogationem Domini respondent. Primùm enim cùm eum magistrum vocant, se cupere ab eo discere significãt. Deinde cùm quærũt, vbi habitet, oportunum discendi locum cupiunt, quò plenius à Christo doceãtur, Vtruque nobis imitandum est. Nam & Christũ vnicum magistrum veræ sapientiæ & salutis agnoscamus oportet, & vt plenius ab eo instruamur, vbi habitet, nos scire par est. Habitat autem in Ecclesia, cui thesauros sapientiæ suæ commendauit, quæ propterea à Paulo dicitur columna & stabilimentum veritatis, 1. Timoth. cap. 3. v. 15. Non enim alibi inuenitur Christi sapientia in mũdo, quàm in Ecclesia. Hæc enim est, quæ filios Dei gignit & educat per verbi Dei prædicationem, vsum Sacramentorum, & verè bonorũ operũ exempla. Alibi, hoc est, extra Ecclesiam, tenebræ, mendacia, errores, impostura, superstitiones, vertiginis & stuporis spiritus, omnes denique corruptelæ omnia latè possident.

Quantum autẽ ad vocem *Rabbi* attinet, scien dum est, quòd *Rab* eminentem declarat, & eum qui multorum sit instar, propter multiplicem plurimarum rerum scientiam. Quidam distinguũt inter *Rab*, *Rabbi* & *Rabboni*. Titulum enim *Rab* attribuebant iis, qui in Academiis Babylonicis magisterium consequebãtur. *Rabbi* autem iis, qui in regione Israel per impositionem manuum declarati sunt sapientes. Titulus *Rabboni* peculiaris fuit sapientibus domus Dauid. Cùm Dominus vetat appellari *Rabbi*, non vult sublatam appellationẽ hãc penitùs, sed ambitionem animi damnat, qua ἀντιφιλοτιμία pleruñq; laborãt.

Ad interrogationem de habitatione, Dominus peramanter respondet, & ait: *Venite & videte*, quo responso significat se paratum esse ad recipiendos quosuis in suam domũ, h. e. Ecclesiã.

Venerunt ergo & viderunt vbi maneret, & manserunt apud illum die illo.

Hoc est, ab hora decima (quę nostrę ferè sextæ pomeridianæ verno tempore respõdet) vsq; ad Solis occasum, hoc est, duas integras horas, quibus Christus Andream & Iohannẽ plenius instruxit de se, & suo officio: & fortè, quia nox instabat, in diuersorio cum Christo manserunt tota illa nocte, quã haud dubiè non tã dormiendo, q̃ docendo, discẽdo, & orando transegerũt.

Cùm Euangelista addit: *Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Iohanne, & secuti sunt Iesum*: subindicat Euangelista, se alterum Discipulorum Iohãnis Baptistæ, qui Christum secuti sunt, fuisse. Solet enim Iohannes interdum de se ipso loqui, suppresso nomine, Iohan. 18. & 21.

DE SECVNDO.

41 Inuenit hic primùm fratrem suum Simonẽ, & dixit ei: Inuenimus Messiam (quod est interpretatum, Christus)

42 Et adduxit eũ ad Iesum. Intuitus autem eũ Iesus dixit: Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, qd̃ interpretatur, Petrus.

Hoc secundum membrum exponit, quomodo Simon per Andream fratrẽ sit ad Christum adductus, quomodoq; ab eo sit acceptus. Sunt autem in hoc membro potissimùm obseruanda con-

da confeſsio Andreæ eiusque fructus, argumentum Diuinitatis Meſsiæ, & prædictio de imponendo Simoni nouo nomine, videlicet Cephas.

Confeſsio hæc eſt: *Inuenimus Meßiam.* Quòd Andreas inuenerit fratrem ſuum Simonem, nec magnum nec admirandum fuit: At quòd inuenerit Meſsiam, iam quatuor millibus annorum expectatum poſt primam promiſsionẽ factam Patribus, hoc ſanè & maximum & inprimis admirandum erat. Hæc enim inuentio, omnibus theſauris, imò cœlo & terra pretioſior fuit. Siquidem Meſsiam inuenire, eſt iuſtitiam, benedictionem & vitam æternam inuenire, & liberari à peccato, morte, maledictione & miſeria ſempiterna. Nãvt ab his malis liberat Meſsias: ita æterna bona inuentoribus ſuis confert. Cùm ergo dicit Andreas: *Inuenimus Meßiam*, vox eſt exultantis animæ inuento Meſsia. Hic abſque omni dubio Andreas teſtimonia præſentis Meſsiæ adiecit, videlicet quòd ab ipſo Baptiſta eſſet & voce & geſtu monſtratus, quòd teſtimonio cœleſti, videlicet voce Dei Patris Filius Dei eſſet declaratus, quòd ſigno Spiritus Sancti apparentis in ſpecie columbæ ſuper ipſum baptizatum, eſſet ſignatus verus Meſsias, quod eſt interpretatum, Chriſtus, id eſt, vnctus, videlicet Rex, Propheta & Sacerdos Dei, idque nõ oleo, quali vngebantur Reges, Prophetæ & Sacerdotes Moſaici: ſed oleo ſpirituali, videlicet ipſo Spiritu Sancto, de quo Epiſtola ad Hebr. 1. 9. ex Pſal. 45. 8. *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ conſortibus tuis.* Conſortes Chriſti omnes Sancti ſunt, ſed ille ſingulariter Sanctus Sanctorum, ſingulariter Chriſtus, ſingulariter vnctus. Propter hanc ſingularem vnctionem, Mediator noſter Deus & homo, Hebraicè Meſsias, Græcè Chriſtus, Latinè Vnctus dicitur. Verùm vt hanc rem penitiùs introſpiciamus, primùm conferenda ſunt vmbra & veritas, & explicãda ſymbolica ratio: Deinde ad quid vnctus ſit Chriſtus noſter, aperiendum eſt.

Vmbra fuit oleum legale, quo vngebantur Sacerdotes Leuitici, & Reges Moſaici. Veritas eſt Spiritus Sãctus, quo ſanctus ſanctorum Ieſus Chriſtus vnctus eſt primùm: deinde eius conſortes, hoc eſt, credentes in illum. Vmbra fuit Aaron: veritas eſt Chriſtus. Vmbra ſenſus afficit: veritas animum attingit. Vmbra de capite Aaronis in barbam & in fimbrias veſtimentorum defluit: veritas de Chriſto in omnes ſanctos eius decurrit. Breuiter, vmbra fuit externa vnctio: veritas autem interna & ſpiritualis per Spiritum Sanctum.

Symbolica ratio hæc eſt: Quemadmodum oleum lucet, ardet, lenit, roborat: ita Spiritus Sanctus mentem illuminat verbo, cor inflammat viua fiducia, lenit dolores conſolatione, roborat vires aduerſus vitia & concupiſcentias carnis, vt ampliùs non militemus carni & mundo, ſed Deo & iuſtitiæ.

Iam ad quid vnctus ſit Chriſtus, videamus. Primùm ergo in Regem vnctus eſt oleo ſpiritus roboris, quo deſtruit opera Diaboli, quo per verbum in Eccleſia regnat, quo defendit Eccleſiam aduerſus inferorum portas. Deinde in Prophetam eſt vnctus oleo ſpiritus lucentis, id eſt, ſapientiæ. Is enim mẽtes hominum ad prædicationem & meditationem Euangelij illuminat per ſuum Sanctum Spiritum, quo in verbo vult eſſe efficax. Adhæc vnctus eſt in Sacerdotem oleo Spiritus veræ exultationis & lætitiæ, vnde fit, vt eius victima ſit Patri accepta, & eius interceſsio Patrem nobis propitium reddat, vt in ipſo exultemus & lætemur. Ad hunc ergo ſolum noſtrum Regem, Prophetam & Sacerdotem currendum eſt, quoties vel tyrannide Diaboli premimur, vel ſenſu peccati tangimur. Sic enim ait Iohannes 1. Ioh. 2. 1. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Ieſum Chriſtum iuſtum.*

Fructus fidei & confeſsionis Andreæ ſequitur. *Et adduxit eum* (ſcilicet Simonem) *ad Ieſum.* Eſt enim indoles veræ fidei & cõfeſsionis, Chriſti regnum augere, plures Chriſto voce, confeſsione & exemplo adducere. Nam cùm pij norunt, theſaurum Chriſti inexhauſtũ eſſe, quàm plurimos cupiunt inde diteſcere, quò à plurimis gratiæ agantur Deo per Ieſum Chriſtum, plenum gratia & veritate.

Argumentum Diuinitatis Chriſti haud obſcurum eſt, quòd hominem antea incognitum proprio nomine compellet, & cuius ſit filius indicet. *Tu es*, inquit, *filius Iohanna.* Hinc Petrus non parum firmatus eſt, vt ſtatueret Ieſum verè eſſe Meſsiam, quemadmodum ab Andrea fratre audiuerat. Fratris quidem teſtimonio mouebatur nonnihil, ſed argumẽto Diuinitatis Chriſti tanquam ſigno minimè fallaci, confirmatus eſt magis. Hinc ſiquidem modo Chriſtus conſuluit infirmitati Petri. Hoc modo nobis quoque conſulit: qui verbo ſuo, & interna teſtimonia & externa adhibet, quò nos ad ſe alliciat omnis beatitudinis autorem vnicum.

Prædictio de imponendo Simoni alio nomine ſequitur. *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus*, hoc eſt, rupes. Hæc appellatio tribuenda erat Simoni propter futuram fidei & confeſsionis conſtantiam, cui prædictioni vt euentus reſponderit, habemus Matthæi 16. 15. vbi Chriſtus interrogat diſcipulos ſuos dicens: *Vos autem quem me eſſe dicitis? Reſpondens Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus Filius Dei viui. Reſpondens autem Ieſus dixit ei: Beatus es Simon Barjona: quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus, qui eſt in cœlis. Et ego dico tibi: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam.*

In hoc Domini dicto tria ſunt inprimis notanda: Quorum primum eſt, quòd Chriſtus tribuat Simoni appellationem Petri, id eſt, rupis, idque propter confeſsionem. Hæc confeſsio ideo rupi confertur ſiue petræ, quia nititur & fixa eſt in ſolida rupe ſeu petra Ieſu Chriſto. Deinde quia non fuit leuis, erronea, inconſtans, inſtar auræ aut pulueris, ſed firma, verè

constans & immobilis, instar rupis, quam nemo loco mouere poterit. Confessionis forma hæc fuit: *Tu es Christus Filius Dei viui.* Hìc Simon Diuinitatem, humanitatem, & vnitatem personæ agnoscit, quam prædicat Christum esse, hoc est, Messiam & saluatorem mundi. Quia autem hæc confessio Simonis præuisa à Christo fuit, prænonet hìc Christus, fore aliquándo, vt propter eam nomen Cephæ, hoc est, petræ, esset accepturus.

Secundum, quòd hîc notandum est in dicto Christi, est, quòd ait: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Spiritus Sanctus singulari consilio genus mutat, etsi significationem retinet, idque ideo facit, ne quis ædificium hoc ad dignitatem personæ Petri referat, & non ad similem fidei cõfessionem & constantiam vt oportet. hoc ergo dicto: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, significat Christus, se similem confessionem & constantiam requirere in omnibus, qui aliquando Ecclesiæ suæ, per fidem Euangelij inserentur, ac si dicat: Mi Simon, qui simili tecum fide, confessione & constantia me agnoscunt, erunt etiam petræ, id est, viui lapides ædificij mei, ædificati super me, qui sum firma petra, & vnicum Ecclesiæ fundamentum.

Tertium quod notandum est in dicto Christi, est, quòd rupis nomine etiam significetur Ecclesiæ firmitas, videlicet, quòd inuicta sit futura Ecclesia, vt quæ in altissima rupe sit collocata. Huc promissio subiecta pertinet: *Et portæ inferorum non præualebunt super eam.* id est, quidquid Sathan potest vel cõsilio vel viribus, non euertat Ecclesiam Christi.

Porrò cùm Antichristus dictum Domini torquet ad stabiliendum primatum Papæ, suo more facit, peruertendo & corrumpendo Scripturam. Cuius Antichristi errorẽ & vanitatem satis refutat cùm ipsa circumstantia loci, tùm dictum Domini ad discipulos: *Reges gentium dominantur eorum: vos autem non sic.*

DE TERTIO.

43 Postero die voluit exire Iesus in Galilæam: & inuenit Philippum, & dicit ei: sequere me.

Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

In hoc tertio membro hoc singulare est, quòd Philippus non quærat Christum, sed à Christo quæsitus inueniatur. Beatus profectò, qui à Domino quæritur & inuenitur. Sed quomodo quærit Dominus? vbi quærit? quos quærit? & quomodo cum iis, quos inuenerit, agit?

Quærit vt pastor ouem, quærit vt saluator perditum, quærit verbo, quærit cruce. Breuiter, quẽrit ministerio Euangelij, & non paucos cruce cogit.

Vbi quærit? passim in vasto orbe, iuxta illud: *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.*

Quos quærit? Omnes. Ita enim ait Matth. 11. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis mole peccatorum.* Est enim diues in omnes, nec est vlla distinctio nationũ, hominum, statuum, sexuum. Neque enim dignitas hominum hîc habet locum, neque indignitas quemquam excludit, modò ad sanctum sanctorum cõfugerit, qui sufficiens ἱλασμὸς persoluerat pro toto humano genere. Quicunque ergo pereunt, sua culpa pereunt, vt qui nolint salutem oblatam fide amplecti.

Quomodo eos, quos inuenerit, regit? Verbo, Spiritu, Sacramentis, disciplina, cæremoniis, & obedientes tandem æterna beatitudine donat.

DE QVARTO.

45 Inuenit Philippus Nathanael, & dicit: Quem scripsit Moses in Lege & Prophetæ: inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.

46 Et dicit ei Nathanael. A Nazareth potest aliquid boni esse? dicit ei Philippus: Veni & vide.

47 Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.

48 Dicit ei Nathanael: vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam Philippus te vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.

49 Respondit ei Nathanael, & dixit: Rabbi, Tu es Filius Dei, Tu es Rex Israel.

50 Respondit Iesus & dixit ei: Quia dixi tibi: vidi te sub ficu, credis, maiora his videbis.

51 Et dicit ei: Amen Amen dico vobis, ab hoc tempore videbitis cœlum apertũ, & Angelos Dei ascendentes descendentesq; super Filium hominis.

Quatuor sunt in hoc membro: Primum, colloquium Philippi & Nathanaelis.

Secundum, colloquium Christi & Nathanaelis.

Tertium, confessio Nathanaelis.

Quartum, confessionis probatio cum promissione maioris certitudinis.

Colloquiũ Philippi & Nathanaelis de Christo, in quo primùm Philippus testatur de Christo in hunc modum: *Quem Moses scripsit in Lege & Prophetæ, inuenimus, Filium Ioseph à Nazareth.* Quò firmior esset Philippi assertio, Mosen & Prophetas in medium adducit, qui venturum Messiam orbis Saluatorem prædixerant. Nam tum demum constabit de veritate, vbi apparet consensus Mosis & Prophetarum cum euentu. *Et dicit Nathanael: à Nazareth potest aliquid boni esse?* Nathanael magno errore personam

ham ex loco æstimat, cùm potiùs persona loco dignitatem conciliet quàm locus personæ. Qua autem occasione factum sit, vt Ioseph nutricius Christi habitaret Nazareth, indicat Matthæus capite secundo, vers. vigesimo tertio. Ac ita diuina prouidentia factum est, vt Iesus à loco diceretur Nazaræus, seu Nazarenus, qui verus Nazaræus fuit naturâ & facto. Nam verè sanctus Dei fuit, segregatus à peccatoribus, sanctificans alios sua sanctitate. Nathanael Philippum sequitur, vt cognoscat, an sic se res habeat, quemadmodum à Philippo audiuerat. Magno enim desiderio videndi Messiæ tenebatur: quem cùm Iesus videret ad se venientem, dixit de eo: *Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.* Hìc Dominus edito argumento Diuinitatis suæ (solius enim Dei est corda hominum intueri & scrutari) vacillantem fidem Nathanaelis confirmat. Discrimen inter veros Israelitas & carnales tantùm, ad Romanos capite nono, versiculo septimo traditur, vbi Israelitæ veri definiuntur esse Filij promissionis, hoc est, omnes qui credunt promissioni gratuitæ, vt Israel fecit, coram Deo Israelitæ censentur. Habuit ergo Nathanael fidem in promissum Messiam, qua fide iustus erat & Deo acceptus, etsi personam Messiæ nondum nouit. Huius fidei germanus fructus fuit, quod fuerit sincerus, & sine omni dolo. Non ergo naturæ fuit ista in Nathanaele innocentia, sed gratię & fidei. Nam veræ fidei indoles est innocentia & candor.

Colloquium Nathanaelis & Christi sequitur. Cùm fortè interuenisset Nathanael, & audisset Christi de se testimonium, ait Christo: *Vnde me nosti?* ac si dicat: Mirum mihi videtur, quòd mihi ignoto tantum feras innocentiæ testimonium. Cui Dominus: *Priusquam Philippus te vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.* Ex hoc responso colligit Nathanael Christi Diuinitatem. Vnde confirmatus, fidei suæ confessionem edit hisce verbis: *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel.* Hanc confessionem approbans Dominus ait: *Quia dixi tibi: vidi te sub ficu, credis*, hoc est, quia Philippo credere noluisti, signo iam conuictus credis. *Sed maiora his signa videbis*, quæ fortiùs animum tuum conuincent, vt me statuas verum Messiam esse mundo promissum. Huc addit Dominus asseuerationem præposita iuratione: *Amen Amen dico vobis, ab hoc tempore videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis.* Hìc Dominus exponit, quid significauerit illa scala quam Iacob vidit in somniis, Genes. capite vigesimo octauo, versiculo duodecimo, vbi sic habetur: *Ecce scala erecta erat super terram, & caput eius tangebat cœlum: Ecce præterea Angeli Dei ascendebant & descendebant per eam.* Hæc pictura non ad aliquod singulare & visibile miraculum, sed ad perpetuam regni Christi administrationem referenda est. Scala ergo hæc Christus est, qui capite attingit cœlum, quia in eo est diuina natura, & consistit in terra, quia Filius Dei assumpsit humanam naturam. Quòd autem extremitatibus tangat cœlum & terram hæc scala, significat, quòd Christus coniungat, vt Mediator, Deum & homines. Atque hac de causa cœlum apertum dicitur, quòd antea peccatoribus occlusum erat, quia Christus Patrem propitium reddit, vt respiciat inuocantes, atque eos iure cœlestis habitationis dignetur. Angeli ascendentes per scalam significant, quòd accessum habeamus ad Deum per Iesum Christum. Iidem Angeli descendentes per eandem scalam significant ministerium Ecclesiæ in mundo efficax esse & salutare per eundem Iesum Christum, per quem Patri reconciliati sumus. Hæc ergo pictura administrationis regni Christi destruit omnes opiniones hominum, qui aliam viam in cœlum quærunt, quàm vnum Iesum Christum.

CAPVT SECVNDVM.

SVMMA CAP. II.

Christus aqua in vinum conuersa in nuptiis, descendit cum matre & discipulis Capernaum. Post paucos dies inde profectus Ierosolymam in Paschatis festo eiicit è templo ementes & vendentes. Quo facto offensi Iudei cum illo expostulant, quærentes signum. Interim multi miraculis moti, quæ edidit in nuptiis, in ipsum crediderunt.

ORDO ET PARTES CAPITIS II.

Quatuor sunt huius Capitis partes:

Prima, de nuptiis, & iis quæ in nuptiis contigerunt.

Secunda, de morâ CHRISTI in ciuitate Capernaum.

Tertia, de profectione CHRISTI Ierosolymam, & eius facto in templo.

Quarta, de Iudęis, qui offensi facto CHRISTI, signum postulant.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

DE PRIMA PARTE.

Primam partem huius capitis, quę est de nuptiis quibus interfuit Dominus, partiemur in sex membra, eaque accommodabimus institutioni nostri & vsui.

DE PRIMO.

1 Et tertia die nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi.

2 Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias.

HIC duo sunt spectanda, videlicet historia & mystica significatio, de quibus ordine dicemus.

In historia tres sunt circumstantiæ: Prima temporis. Secunda loci. Tertia personarum.

Prima circumstantia, quæ est temporis, eò pertinet, vt sciamus ordinem rerum gestarum à Christo. Christus cùm esset natus circiter annos 30. baptizatus est à Iohanne Baptista eo die Ianuarij, quem Ecclesia vocat Epiphaniam Domini, propter apparitionem trium personarum Diuinitatis in Baptismo Christi, videlicet Patris, cuius vox de cœlo audiebatur: & Filij qui baptizatus est à Iohanne, & declaratus Filius Dei testimonio diuino: & Spiritus Sancti, qui apparuit in specie Columbæ ad designandam pacificationem inter Deum & homines. Post Baptismum Christus secessit in desertum, vbi commoratus in ieiunio 40. dies, tentatur à Diabolo, Mat. 4. 1. Post ieiunium & superatam tentationem rediit Christus ad Baptistam, & tertio die post hunc reditum factæ sunt nuptię in Cana Galilææ, quarum hìc fit mentio, idque circa medium Februarij. Hic ordo historię est, vt eum annotauit Philippus.

Epiphanius, qui scribit Christum natum esse 33. anno Herodis, id est, 40 Augusti, & affirmat Christum baptizatum esse à Iohane 12. Nouembris, cùm ferè natus esset 30. annos, & post baptismum ieiunasse 40. dies, refert hoc miraculũ, quod edidit Christus in nuptiis, ad 6. Ianuarij, quem eundem facit natalem Domini. Funccius scribit Christum baptizatũ esse 10. Septembris 29. anni ætatis. Sed Philippi supputatio præ aliis mihi placet, interim relinquẽs cuique suum iudicium.

Secunda circumstantia loci est. *Erant*, inquit, *nuptiæ in Cana Galilææ*. Cana oppidum fuit in tribu Manasse, in Galilæa, obscurum & ignobile. Hìc nota, loci obscuritatem non impediuisse Dominum cœlorum, quominus illis nuptiis interesset. Nam cùm regnum Christi non sit de hoc mundo, haudquaquam decet eius gloriam loci dignitati, sed hominum potiùs pietati alligatam esse. Nemo ergo superbiat de loci, vnde sit, excellentia & splendore, & nemo animum despondeat, ob loci obscuritatem aut contemptum: sed in hoc quisquis laboret, vt fide, pietate, innocẽtia Christum inuitet, vt in se habitet, quò clarus ipsius præsentia reddatur, & qui in se obscurus est, vt iudicio Dei censeatur dignum Christi hospitium.

Tertia circumstantia personarum est, quæ hìc narrantur interfuisse nuptiis, videlicet mater Iesu, Iesus ipse, ac discipuli eius. Hæc circumstantia in primis obseruanda est. Clarissimè enim docet nuptias esse ordinationem Dei: approbari à Christo: Christum in piorum nuptiis præsentem esse: nuptias esse honorabiles, esse dignas quæ præsentia sanctorum ornentur. Hinc autor Epistolæ ad Hebræos cap. 13. vers. 4. dehortaturus à scortatione, quæ est opus Diaboli, & deformatio ordinationis diuinæ, ait: *Honorabile est inter omnes coniugium, & thorus immaculatus*. Quid ergo sit sentiendum de iis, qui contra ordinationem Dei: contra approbationem Christi: contra testimonium Spiritus Sancti coniugium vel extenuant vel damnant, non est difficile iudicare iis, qui sciunt, quidquid contra verbum Dei dicatur, proficisci à Sathana hoste Dei.

Tatianus, qui vixit Antonini tempore, nihil differre nuptias à scortatione, impurissimo ore euomuit. Hunc errorem secuti Euchratitæ nuptias rem esse Diabolicam dixerunt.

Hieronymus bonorum genere coniugium eximit, & inter minùs mala numerat. Ius Canonicum vocat coniugium immunditiem carnis, in quo qui sunt, Deo placere non possunt. Monachi suum Sodomiticum cœlibatum præferunt sanctissimo coniugio. Quid quæso magis horrendum est, quàm confusionem Diabolorum, & ordinationem Dei æquare? Quare nos furori damnantium coniugium opponamus ordinationem Dei sanctam, approbationem Christi, testimonium Spiritus Sancti, exempla plurimorum Sanctorum inde vsque ab initio mundi, fines instituti coniugij, ac memores simus prædictionis Apostoli 1. ad Timotheum capite quarto, vers. 1. *Spiritus manifestè dicit, quòd in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis Dæmoniorum, per hypocrisin falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium contrahere matrimonium*. Hoc Pauli vaticinium satis ostendit, quo spiritu ducantur & loquantur, qui vel minimum detractum volunt sancto coniugio. Syracides capite vigesimoquinto vers. primo. *Tria me exhilarant, & coram Deo simul & hominibus condecorant: concordia fratrum, amicitia propinquorum, & Vir & Vxor inter se bene consentientes*. De coniugio vide integrum tractatum in locis Philippi, & Enchiridio nostro. Item in Syntagmate.

Mystica significatio præsentiæ Christi in nuptiis, iam primùm auspicantis suum regnum, hæc est: Filius Dei in hunc mundum venit, vt Ecclesiam sibi tanquam sponsam copularet. Vnde Paulus Ephes. cap. 5. 32. arctissimam copulam Christi & Ecclesiæ magnum vocat mysterium, quod mysterium adumbratur quodammodo coniugio, id est, copula mariti & vxoris, quæ esse debet arctissimo & mutuo amore deuincta. Vt enim derelinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & qui duo erant, fient vna caro: ita Filius Dei de cœlo descendit & iungitur Ecclesiæ, vt ipse & Ecclesia fiat vna caro. Vnde Theodoretus rectissimè ait

mè ait: *Ipse Filius Dei superno Patre relicto, coniunctus est Ecclesiæ. Relinquere autem visus est ratione susceptæ humanitatis, cùm vt Deus à Deo separari non posset, vt qui ipse etiam haberet naturam, quæ non posset circumscribi.* Vt ergo Eua sponsa Adami, erat caro de carne & os de ossibus Adami: ita nos quemadmodũ Paulus ait, membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius. De hac admirãda copula Christi & Ecclesiæ loquitur Paul. 2. Corinth. 11. 2. *Despondi vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem puram*, hoc est, Euangelij prædicatione à fornicatione impura, qua contaminati eratis, adduxi vos ad Christum, cui purificanti vos à prioribus pollutionibus despondi tanquam marito, vt posthac exhibeatis vos vt puram virginem. Consistit autem hæc puritas in simplicitate doctrinæ Christi, in fide sincera, qua purificantur corda, in vero cultu sponsi Christi, in morum innocentia. Qui enim doctrinam vel corrumpit, vel fidem violat sponso datam, vel cultum debitum ei non exhibet, vel morum impudicitia lasciuus redditur, à Christo sponso ad fornicariam lasciuiam deflectit. De hac arctissima copula huius spiritualis coniugij Christi & Ecclesiæ, & eiusdem legibus vtrinque seruandis loquitur Dominus ipse apud Hoseam Prophetam cap. 2. 19. in hanc sententiam: *Despondebo te mihi in perpetuum: & despondebo te mihi in iustitia & iudicio, & in clementia & in misericordia: & despondebo te mihi in fide, & cognosces IEHOVAH.* Hìc Propheta, vt ostendat arctissimam esse copulam desponsationis Christi & Ecclesiæ, quinque huius desponsationis circumstantias ponit. Primùm enim ter repetit promissionem desponsationis perpetuò duraturæ. *Despondebo*, ait, *te mihi in perpetuum.* Hæc crebra promissionis repetitio opponenda est desperationi & indignitati. Nam in promissionibus diuinis non tam nostram indignitatem quàm Dei veritatem in promissis præstandis spectare oportet. Secundò, fœdus desponsationis ratum fore pollicetur, cùm ait: *Despondebo te mihi in iustitia & iudicio*, id est, fœdere firmissimo & inuiolabili, vt quod & iustum sit & à recto iudicio profectum. Tertiò, ne quis desperet aut existimet, priores sordes & fornicationes abominabiles impedire posse hãc nouam desponsationem, addit: *Despondebo te mihi in clementia & misericordia*, quasi diceret: propitius ero iniquitatibus eius, & peccatorum ipsius non recordabor. Ego enim sum, qui ex mera bonitate & misericordia mea, deleo iniquitates & abluo immunditiem prioris fornicationis, vt mihi virginem puram desponsem. Modus huius purgationis & ordo pulcherrimus monstratur à Paulo, qui in hunc modum scribit Ephesiis 5. 25. *Christus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt statuat ipsam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut quid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata.* Clementia ergo sua & misericordia ex immunda fornicaria, puram virginem facit, hanc lauat, hanc vngit, hanc vestit, hanc pascit, hanc potat. Lauat sanguine: vngit Spiritu: vestit stola iustitiæ & sanctimoniæ: pascit carne sua: potat aqua scaturiẽte in vitam æternam, in qua dulcissimo complexu mariti fruetur in omnem æternitatem, vbi erit hæc sponsa perfectè munda, perfectè sine ruga & macula, quæ hìc tantùm imputatione & inchoatione munda esse poterit. Hinc est, quòd sponsa Christi & nigra & formosa à Salomone dicatur. Nigra ob superiorem impietatem: Formosa propter pœnitentiam. Nigra propter infiditatem: Candida propter fidem. Nigra propter reliquias peccati: Candida & formosissima propter iustitiã Christi, qua vt infinito splendore nitet. Nigra propter crucem: Formosa propter Spiritum consolantem, & spem gloriæ promissæ. Quartò explicat Propheta, qua lege fiat hæc desponsatio Christi & Ecclesiæ, cùm ait: *Despondebo te mihi in fide.* Nam fides à parte sponsæ est, consensus in hoc nouum coniugium testificatio. Verùm quia fides est ex auditu, & auditus per verbum Dei, fit vt ministri verbi habeantur pronubi & nuptiarum conciliatores. Ideo Paulus, de se ait, scribens Corinthiis 2. Corint. 11. 2. *Despondi vos vni marito Christo.* Quinto loco addit Propheta: *Et cognoscesIEHOVAH.* Quibus verbis requirit firmam Dei notitiam, & cũ notitia fidem, quæ sine fructu nunquam existit. Cùm ergo cõiunctio illa, qua nos sibi deuinxit Christus, habet se vt coniugium inter nos & illum, monemur, quòd quemadmodum ipse omnibus officiis erga nos fidelis mariti defungitur: ita nobis vicissim stipulatur amorem & castitatem coniugalem, ne videlicet animas nostras Sathanæ libidini, fœdisque carnis cupiditatibus stuprandas prostituamus. Deinde cùm salus Ecclesiæ, quæ est sponsa Christi, in lucenotitiæ Dei efficacis cõsistit, monemur, vt semper intentæ sint mentes nostræ in Christum sponsum, vt scilicet maneat firma & stabilis nostri cum illo coniunctio.

Porrò quòd Papistæ ex eo quòd Paulus videtur vocare coniugium magnum mysterium, cùm tamen non ipsum coniugium, sed arctissimam copulam Christi & Ecclesiæ, quæ adumbratur coniugio, magnum mysterium appellat, numerant coniugium inter sacramenta noui Testamẽti, ab ipso Paulo refellitur, qui manifestè dicit, se mysterium magnum appellare nõ viri, aut mulieris copulam, sed arcanam illam coniunctionem Christi & Ecclesiæ. Deinde si omnia corporata, quæ habent analogiam ad res spirituales & inuisibiles, essent sacramenta, infinitus profectò foret sacramentorum numerus. Hìc Sol aspectabilis Christum sponsum signat: Stellæ Apostolos: Ignis Spiritũ Sanctum. Num ergo hæc inter sacramenta numerabimus noui Testamenti? nullo modo. Sunt enim Sacramenta cæremoniæ Ecclesiæ propriæ: habent promissionem gratuitæ remissionis peccatorum: Et requirunt fidem promissionis gratuitæ, & sunt per fidem efficacia. Deinde post-

quam perſuaſum fuit Papiſtis, coniugium eſſe
A
ſacramentum Eccleſiæ, ex vno errore in duos alios lapſi ſunt. Horum primus eſt de diuortiis iuſtis, quæ non re ipſa fieri putant. Alter de ſecũdis nuptiis, quas parum à ſcortatione differre putant, neque ideo negant ſecundò contrahentibus coniugium benedictionem ſacerdotalem. Nam & diuortia & ſecũdas nuptias cum ſacramenti ratione pugnare exiſtimant. Siquidem Sacramentum hoc, vt volunt, poſtulare videtur. vt maneat vinculum coniugij re ipſa, ſiue
B
adulterium committat alterutra pars, ſiue moriatur. Verùm cùm piis & rectè doctis conſtet, coniugium non eſſe ſacramẽtum Eccleſiæ, ruit fundamentum Papiſticum, ex quo ſuos errores extruunt.

DE SECVNDO.

3 Et deficiente vino dixit mater Ieſu ad eum: Vinum non habent.

4 Et dixit Ieſus: Quid mihi tecum eſt
C
mulier, nondum venit hora mea.

Huius ſecundi membri quatuor ſunt circumſtantiæ:

Prima. Defectus vini in nuptiis.

Secunda. Affectus Mariæ matris Domini erga nouos coniuges.

Tertia. Interceſsio matris apud filium.

Quarta. Reſponſio Chriſti cum ratione ſubiecta.

Prima. Defectus vini primũ arguit inopiam ſponſi & ſponſæ, quæ tamen inopia non impediuit Chriſtum cœlorum Dominum, quominus illorum intereſſet nuptiis: cuius exemplũ etiam nos imitemur, ornando præſentia noſtra honeſtas nuptias etiam pauperum. Secundò, indicat hic defectus vini imprudentiam ſponſi in ſupputandis ſumptibus & parandis iuxta numerum conuiuarum. Eſt enim prudentis &
E
conſiderati hominis, non vltra facultates ſumptus facere: ſed diligenti habita facultatum ratione videre, & quantum ferre poſsit, & quid ſe deceat, & proſpicere in futurum, ne ita vno anno ſumptus faciat, vt ſequenti cum vxore & liberis mendicet panem, id quod videmus multis euenire, qui huius ſponſi imprudentiam ſequuntur. Tertiò, hic defectus vini exemplum ærumnarum coniugij eſt: quæ ſanè ærumnæ non ſunt vnius generis. Nam alij aliis cum ærumnis conflictantur. hos premit inopia, illos
F
morbi infeſtant: incidunt interdum infœlices partus, magna difficultas obiicitur in educandis natis: nati ſæpè parentibus ſunt immorigeri: vnde haud raro incidunt in triſtes caſus, hinc dolor parentum maior efficitur, quàm ſi ipſi ea paterentur. Iuxta illud Prouerb. 19. 13. *Dolor patris, filius ſtultus.* Harum ærumnarũ plures ſunt cauſæ. Multi parentes ſegniùs faciunt officium in educandis natis. Multi ſuæ prouidentiæ ſucceſſum liberorum aſcribunt: Multi ordinatione
G
Dei, ſine timore Dei, vtuntur, & ſine inuocatione Dei. Diabolus hoſtis ordinationis diuinæ deformationem ordinationis diuinæ molitur. Deus interdum ſingulari & arcano conſilio ſanctos coniuges cruce exercet, quò reddantur ſibimet probatiores, & efficiantur inſtructiores aduerſus communem hoſtem Diabolum. Hæc omnia moueant coniuges, vt viuant in timore Dei, ſemper Deum inuocent, & præparent ſe aduerſus omnes fortunæ caſus, præſertim cùm omnes ordinationes diuinæ in hoc mundo habeant crucem comitem. Quartò, vt hæc inopia coniugũ & defectus vini ſeruiebat gloriæ Chriſti manifeſtandæ: ita omnes calamitates humanæ, & quantumuis triſtes caſus eò pertinent, vt Deo in gloriam cedant. Quod tum demum fit, vel quando in mediis ærumnis ad ipſum precibus confugimus, qui nunc apertum fert auxilium, nunc intus conſolatur, & adeſt nobis vt παραμύθιος, ne fracti cruce nobis impoſita deſperemus: vel quando fremimus ſub cruce & Deo iraſcimur nos iuſtè punienti. Tunc enim gloria Dei iuſtè punientis peccatum manifeſtatur. Exempla habemus in Pharaone Ægypti Tyranno, & multis aliis.

Secunda. Affectus Mariæ matris Domini ex eo ſe prodit, quòd ſit ſolicita pro his nouis coniugibus, & illorum calamitate, perinde atq; ſua, afficitur. Hoc exemplum matris Domini omnibus piis imitandum eſt. Siquidem omnes, qui verè pij ſunt, vnius corporis mẽbra in Chriſto Ieſu exiſtunt, adeò vt Paulus audeat dicere,
D
Chriſtum ipſum & omnes qui in ipſum credũt vnum eſſe Chriſtum. Ita enim ait ad Galat. 3. 28. *Omnes vos vnus eſtis in Chriſto Ieſu.* Huius vnionis in idem corpus teſtimonia ſunt Baptiſmus & cœna Domini. De Baptiſmo loquitur Paulus 1. Cor. 12. 13. *Etenim in vno ſpiritu nos omnes in vnum corpus baptizati ſumus.* De Cœna autem 1. Cor. 10. 17. *Quia vnus panis, vnũ corpus multi ſumus.* Qđ autẽ vnio hæc ſit ſpiritualis & arcana, oſtendit Paul. 1. Cor. 6. 17. cùm ait: *Qui adhæret Domino, vnus ſpi-*
E
ritus eſt. Hinc igitur eſt, quòd Paulus hunc mutuæ commiſertionis affectum erga confratres noſtros, & commembra, vt ita dicam, commendat nobis, Rom. 12. 15. *Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus,* & addit dulciſsimam ſimilitudinem: *Sicut in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra eundem actum non habent: Ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto.* Hæc proinde membrorum coniũctio per eũdem Chriſti Spiritum in vno eodemq; corpore, cauſa eſt eius
F
affectus, qui Græcè dicitur συμπάθεια, id eſt, condolentia ſeu commiſeratio: Et à Clemente Alexandrino definitur in hunc modum: συμπάθεια ἐστι πάθος ἑνὸς ὑπὲρ πάθους ἑτέρου, h. e. *Condolentia ſeu commiſeratio eſt affectio alicuius propter affectionem alterius.* Ad eundem ergo modum in calamitatibus aliorum, præſertim eorum, qui membra ſunt eiuſdem corporis, nobiſcũ affectos eſſe nos decet, quo ſunt affecta membra eiuſdem corporis, erga membra alia morbo aut quouis malo laborantia. Exẽpli gratia: Cùm quis laborat morbo pedis infimi mẽbri corporis, quid hic facit
G
membra alia eiuſdem corporis? An non os aperitur

ritur ad quærendum remedium? Annon auris ad audiendum patet? An non oculus ad videndum promptus est? Annon manus ad ligádum vulnus parata? Si similem affectionem non sentimus in nobis in ærumnis sanctorum, profectò vel mortua sumus membra, vel planè alieni sumus à corpore Christi. Nam in corpore Christi perpetua est membrorũ mutua affectio. Vnde Paul. 1. Cor. 12. 26. *Si quid patitur vnũ membrum, compatiuntur omnia membra. Si gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Vos autẽ estis corpus Christi, & membra de membro.*

Cęterùm quò magis excitemur ad hunc pietatis & commiserationis erga alios affectum, ordine causas pręcipuas recitabo, quæ nos meritò mouere deberent, vt alij aliorum afficeremur calamitatibus.

Prima. Cõformitas naturæ. Sumus enim homines eiusdẽ naturæ. Hinc Esaias 58. 7. commiserationis argumentum petit, cùm ait: *Cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris.*

Secunda. Origo communis. Sumus enim omnes ab eodem Deo creati, & ab iisdem parentibus Adam & Eua progeniti: Quam ob causam proximi dicimur alter alterius. vnde Augustinus: *Si putamus, non esse proximos, nisi qui de ijsdem parentibus nascuntur, Adam & Euam intendamus, & omnes fratres sumus.*

Tertia. Cogitatio conditionis nostræ, qui variis casibus expositi sumus, secũdùm notum & verisimum versiculum:

Aut sumus aut fuimus aut possumus esse quod hic est.

Huc & illa vox Didonis pertinet:

Haud ignara mali miseris succurrere disco.

Quarta. Fraternitas spiritualis. Sumus enim omnes, qui in Christum credimus, fratres inter nos, nati ex Deo, patre, & matre Ecclesia Ioh. 20. 17. *Ascendo*, ait Dominus, *ad Patrem meũ & Patrem vestrum, & ad Deum meum & Deum vestrum.* Cùm ergo nos fratres sumus, eandem habituri hæreditatem, profectò decet, vt alij aliorum necessitatibus afficiamur. Quod qui non faciunt, declarant se extra hãc spiritualem fraternitatem esse. Id quod Iohãnes 1. Ioh. 3. 17. testatur, cùm ait: *Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum habere necessitatem, & clauserit viscera sua* (id est, non tangitur eius calamitate) *quomodo charitas Dei manet in eo?* q. d. alienus prorsus à Deo est.

Quinta. Dignitas fratrum laborãtium & ope nostra indigentiũ, videlicet quòd sint filij Dei. Hæc dignitas monebit nos, vt quemadmodum oculis corporeis pannos Lazari & vlcera intuemur: ita oculo fidei contemplemur dignitatem & gloriam filiorum Dei, atque adeò summam illam charitatem cœlestis Patris erga suos filios. *Videte*, inquit Iohãnes, 1. Ioh. 3. 1. *quantam charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus.* Cùm ergo in externã speciem hominis quouis modo afflicti oculũ corporis intẽdis, simul purgato fidei oculo internam gloriam adoptionis contemplare, vt huius dignitas ad commiserationem & opem ferendam te commoueat: quæ si te non mouerit, certã notam habes, quòd gratiæ adoptionis adhuc sis expers.

Sexta. Æstimatio beneficij præstiti proximo Christiano apud Filiũ Dei. Hic. n. sibi factũ reputat, quidquid ex fide præstiteris discipulo eius minimo, i. cuiuis Christiano. Ita enim ipse ait Matth. 25. 40. *Amen dico vobis, quatenus fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Huc illud Hieronymi pertinet: *Quotiescunq; manum pauperi extendis, Christum cogita.* Hæ & similes causæ, si quem nõ mouerint ad commiserationem erga proximum, planè extra Christum est.

Tertia circumstantia est intercessio matris apud filium. Hæc intercessio matris apud filium, non confirmat, vt Papistæ volunt, inuocationẽ Sanctorũ, vt pro nobis intercedant, quam idololatriam Diabolus inuexit in mundum in contumeliam Iesu Christi vnici intercessoris nostri: sed commẽdat nobis charitatẽ erga proximos, quæ facit, vt inuocemus Deum, vt ipse opem ferat laborantibus fratribus. Huiusmodi inuocatio habet mandatum Dei, proficiscitur ex viua fide erga Deũ, & vera charitate erga proximos, habet promissionem diuinam, nititur dignitate Filij Dei, & intercessione: iuxta illud Ioh. 16. 23. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, hoc dabit vobis.* Denique tendit in gloriam Dei & salutem proximi. Deinde in specie monet nos hęc intercessio matris, vt nos quoque nouis coniugibus salutaria precemur.

Quarta circumstantia est responsio Christi cum subiecta ratione. *Quid*, inquit, *mihi tecum est mulier.* Vt intelligamus quid sibi hæc duriuscula responsio velit, discernendũ est inter Christi maiestatem, & humiliationem: inter Diuinitatis gloriam, & humanitatis subiectionem: inter opera saluationis, & moralia: inter tempus subiectionis, & officij Messiæ executionem.

Quantum ad maiestatẽ, Diuinitatis gloriam, opera saluationis, & executionem officij Messiæ proprij attinet, exemptus fuit Christus omnibus legibus humanæ subiectionis, nec habuit vllam personarũ acceptionem: sed se omnibus ex æquo saluatorem obtulit. Atq; ideo matrem, cui, quantum ad humiliationem & humanitatis subiectionem, paruit vsque ad tempus inchoati ministerij saluationis, in communem ordinem reiecit, eam nõ matrem, sed mulierẽ appellans. Matt. 12. 46. cùm Iesus occuparetur in operibus spectantibus ad Messię officium, quidam interuenit & ait: *Ecce mater tua & fratres tui foris stant quærentes te.* At ipse respondens dixit: *Quæ est mater mea & qui sunt fratres mei? Et extensa manu sua in discipulos suos dixit: Ecce mater mea et fratres mei. Quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater & soror & mater est.* Simile est quod habetur Luc. 11. 27. vbi mulier quędam ex turba clamat: *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.* Cui Dominus respondens ait: *Imo verò, beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Duriuscula ergo hæc responsio Christi eò pertinet, vt Maria cogitet nõ cadere sub maternam obedientiam, ea quæ sunt officij Messiæ, nec moueri Christũ in actionibus Messiæ pro-

priis, materna autoritate, sed spontanea alacritate ad iuuandũ omnes. Impiè proinde canunt Papistæ in Cantico, cuius initium est, SALVE REGINA: *Eia ergo aduocata nostra, illos tuos misericordiæ oculos ad nos conuerte, & Iesum benedictum fructum ventris tui nobis ostende.* Quasi Christus adhuc maternis legibus subiiciatur, cuius autoritati eum cedere oporteat.

Nondum venit hora mea. Hora Christi est opportunum iuuandi tempus, videlicet, cùm sentitur necessitas, cùm agnoscitur inopia, cùm seriò petitur auxilium. Tunc enim gratum esse solet beneficium, quando præstatur indigenti & anxiè petenti. Non ergo præscribamus Christo tempus in nostris angustiis, sed pulsemus vt aperiatur nobis oportuno tempore. Ipse nouit horam suam, nec deserit vnquam eos, qui orando non deficiunt. Siquidem firma manebit hæc promissio, Ioh. 16. 13. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Verùm quia ipse meliùs discernit inter Scorpionem & piscem, inter lapidem & panem, quàm nos, semper in petitionibus rerũ spectantium ad hanc vitam petemus cum conditione, videlicet vt det quod petimus, modò non impediat maiora & æterna bona. Ideo semper addendum est: *Fiat voluntas tua.*

DE TERTIO.

5 Dicit mater eius ministris: Quodcunq; dixerit vobis, facite.

Hæc vox matris ad ministros plena fiduciæ est. Etsi enim Christus statim non exaudiuit: tamen mater statuit fore, vt filius aliquo consilio succurreret præsenti necessitati. Hinc duo discamus: Vnum, non diffidere in nostris precibus, quin tandem exaudiamur. Nam dilatio, & fidei probatio est, & ardentioris precationis occasio. Alterum, omnibus suadere & præcipere quantum in nobis est, vt faciant quidquid mandauerit Christus, non tam qualitatem operis, quod præcipitur, spectantes, quàm autoritatem imperantis.

DE QVARTO.

6 Erant autem ibi Hydriæ lapideæ sex, positæ secundùm purificationem Iudæorum, capientes singulatim metretas binas aut ternas.

7 Et dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua, & impleuerunt vsque ad summum.

8 Et dicit eis: Haurite nunc, & ferte Architriclino: & tulerunt.

Huius membri circumstantiæ sunt quatuor: Prima, de hydriis sex, positis ad purificationem Iudæorum, quæ diuina prouidentia, futuro miraculo seruire debuerunt. Et notandũ est, quòd non dixerit simpliciter, sex vasa lapidea, sed, sex hydrias, id est, aquales, destinatas non vino, sed aquæ, quod ad fidem historiæ faciendam pertinet, ne quis aut fæces, aut vini quippiam intus resedisse suspicetur, quod postea infusæ aquæ vini colorem & saporem indiderit. Singulæ harum hydriarum capiebãt binas aut ternas metretas, hoc est, vt Philippus interpretatur, sexaginta Germanicos Cantharos. Sex ergo hydriæ sex amphoras, quas *Ämmer* vocant, capiebant. Vt autem hæc liberalitas ad dignitatem & magnitudinem miraculi faciebat: ita numerus hydriarum ad eiusdem certitudinem.

Secunda. Refert Euangelista has hydrias positas fuisse ad purificationem Iudæorum, videlicet superstitiosam illam, cuius Marcus meminit cap. 7. 3. vbi ait: *Pharisæi & omnes Iudæi nisi certatim lauerint manus, non edunt, tenentes traditionem maiorum: & à foro venientes, nisi baptizentur, nõ comedunt, & alia multa sunt, quæ acceperunt tenenda.* Hic videre est, quomodo de vna superstitione in aliam paulatim hypocritæ incurrant. Non fuerunt contenti Iudæi purgatione legali, sed multò plures adiecerunt, sicut Papistis nõ vnus Baptismus satis erat, sed insuper cacozelia Iudaica & Ethnica lotiones plures, per lustralem, vt vocant, aquam excogitauerunt. Quibus nõ solùm viuos purgari à venialibus peccatis putârunt: verùm etiam mortuorum animas in purgatorio refrigerari inde docuerunt, cùm eorum sepulchra aspergillo irrigarentur, facta simul inuocatione pro mortuis, vel recitato Psalmo, qui incipit: *De profundis.* In hunc vsum Papistæ intra templorum ianuas collocarũt vasa plena aquis, additis aspergillis, sicut ciues Canæ Galilææ suas hydrias posuerant, nõ sine impietate & superstitione damnãda. Sed quid hic facit Dominus? Non iubet frangi hydrias istas, & proiici fragmẽta in flumina, sed mandat impleri aqua, vt quæ hactenus destinatæ erant superstitioni damnandæ, iam gloriæ Christi manifestandæ seruiant. Ad eundem modum, quæ in Papatu erant dicata idololatrico vsui & superstitioni, vt templa, pocula, vestes, &c. non sunt abiicienda, cùm de iis perdendis & comburendis non habeamus particularia mandata, sed transferenda sunt in aliquem pium vsum, vt quæ olim destinata erãt prophanitati papisticæ, nunc seruiant gloriæ Dei, sed absterso superstitione & monstrato salutari vsu. Sed discernendum est accuratè inter ea quæ re ipsa & vsu sunt impia, & ea quæ vsu tantùm sunt talia. Missa papistica, inuocatio sanctorum, idola, & multa alia re ipsa simul & vsu sunt impia, quare prorsus abiicienda sunt. Templa, pocula, vestes, decantationes Psalmorum vsu tantùm sunt impia, quare monstrato salutari vsu retineri possunt. Deinde videndum est, vbi vsus superstitiosus corrigi potest, & vbi non. Si nõ potest corrigi, imitemur exemplum Ezechiæ regis destruentis æneum serpentem, sed seruata vocationis ratione. Præterea cauendus est zelus superstitiosus, qualis fuit Abdæ Persici Episcopi, qui destruxit pyræum Persicum, cuius factum secuta est persecutio Christianorum, quæ durauit 30. annos. Vide lib. 10. tripartitæ historiæ cap. 30.

Tertia circumstantia, mandatum Christi & eius executio. Christus dicit ministris: *Implete hydrias aqua.* Ministri dicto audientes impleuerunt

runt hydrias vsque ad summum, nihil cogitantes de futuro miraculo, sed fortè, vt erant superstitiosi, nouum purificationis ritum proponendum à Christo iudicarunt. Neque enim interrogant illum, in quem vsum hoc mandet fieri, sed simpliciter, vt ministri, imperata faciunt. Horum exemplum & nos imitemur, faciamus quæ Christus præcipit nobis, non præbeamus aliis magistris aures, qui vel corrigunt verbum Dei, vel planè mutant. Christus vult, vt quidquid petierimus, in suo nomine petamus. Christus mandat, vt omnes de calice bibamus. Si ergo sumus discipuli Christi, obediamus ipsius mandato, & Papam tãquam anathema detestemur, qui alios mediatores nobis obtrudit, & arcet laicos à sacrato calice. Ad eundem modum de aliis fiet iudicium.

Quarta. Aqua diuina virtute Christi, sine contactu, sine verborum quorumuis pronũciatione, sine longo apparatu in vinum conuersa est. Dicit enim ministris: *Haurite nunc & ferte Architriclino*, significans vinum esse, quod modò erat aqua. Ministri obtemperant & ferunt ad Architriclinum.

Etsi autem Christo fuisset facile, vacuas hydrias vino de nouo creato implesse: tamen ex aqua infusa voluit miraculosè vinum facere, vt ostenderet creaturas instrumenta suæ gloriæ esse, quas ita habet in sua manu, vt ipsius nutui obsequantur.

Architriclinus hîc dicitur qui præfuit conuiuio, & gubernauit consilio & authoritate reliquos qui ministrârunt. Dicitur autem Architriclinus à Triclinio, id est, loco tribus instructo mensis ad discumbendum. Deinde in genere triclinium significat quemuis locum conuiuiorum, & Architriclinus eum notat, qui præest gubernationi conuiuij, qui aliàs Græcè ἀρχιτρίκλινος dicitur, vt refert Athenæus lib. 4.

DE QVINTO.

9 Vt autem gustauit Architriclinus aquã vinum factã, & non sciebat vnde esset. (Ministri autem sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum.

10 Et dicit ei: Omnis homo primùm bonũ vinum apponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id quod est deterius. Tu autem seruasti bonum vinum huc vsque.

Quoniam ea quæ miraculosè fiunt, excedũt communem naturæ legem, ex aqua vinum factum per miraculum, multò fuit nobilius vino ex vuis expresso. *Nec aliter* (vt ait Cyrillus) *esse poterat quàm optimum, quod miraculosè à Christo factũ fuit.* Ideo Architriclinus existimans spõsum hoc generosum vinum seruasse huc vsque, id est, ad finem ferè conuiuij, arguit sponsum, quòd contra aliorum hominum consuetudinem fecerit, qui solent in principio conuiuiorum nobiliora vina apponere, postea autem vbi inebriati fuerint conuiuæ, ea quæ sunt deteriora. Quàm autem laudabilis sit ista consuetudo, viderit Architriclinus ipse: Sponsum satis excusat miraculum. Euangelista hæc refert ad conciliandam miraculo fidem, & ad probandam historiæ certitudinem.

DE SEXTO.

11 Hoc fecit initium signorũ Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum Discipuli eius.

Finis editi miraculi exprimitur. Manifestauit enim Christus hoc miraculo, quòd ipse sit Rex gloriæ, de quo canit Psalmus 24. 7. *Attollite portæ capita vestra, & eleuamini, quia intrabit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus Sebaoth. Ipse est Rex gloriæ.* Et quòd ipse sit sponsus Ecclesiæ, cuius curam ita gerit, vt deficientibus mediis ordinariis, ipse Ecclesiam suam miraculosè conseruare velit. Deinde conspecta hac gloria regis Christi, discipuli confirmati sunt, vt qui antea fouebant opinionem vagam, facilè in vtramq; partem nutantem, iam viuam fiduciam concipiant, cùm vident præsens miraculum transcendere naturę vires, & Dominum totius creaturę præsentem monstrare.

Est ergo duplex scopus miraculorum Christi. Vnus, vt intelligatur esse Rex gloriæ, id est, verus Messias. Vnde Ioh. 6. 14. scribitur, quòd cùm vidissent homines miraculum, quòd quinque millia virorum saturasset Iesus quinque panibus hordeaceis, dixerunt: *Hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.* Et Christus ipse ait: Ioh. 10. 25. *Opera quæ ego facio, testificantur de me.* Alter, vt homines conuicti miraculis de veritate Dei, credant, & credẽtes saluentur. De vtroque scopo loquitur Iohannes cap. 20. 31. cùm ait: *Hæc facta sunt, vt credatis, quòd Iesus sit Christus, et vt credentes vitam habeatis per ipsum.*

Etsi autem quæ hactenus diximus de miraculis, videntur simplicioribus sufficere: tamen quò clariùs ratio miraculorum intelligatur, superioribus addam tria.

Primum, quid sit miraculum, quæ eius genera & differentiæ.

Secundum, quid doceant & declarent miracula Christi in genere.

Tertium sintne quædã symbolicæ significationes miraculorũ Christi, cùm sint tam varia.

DE PRIMO.

Diuina illa opera Christi, quæ fuerunt veluti quædam solennia & authentica sigilla vocationis ipsius & doctrinæ, ad medendum infirmitati humanæ ac vacillantibus animis hominum edita, dicuntur nunc miracula, nunc prodigia, nunc signa, propter alios atque alios respectus. Miracula enim vocantur, propter effectum, eò quòd in admirationem sua nouitate hominum animos adducunt: vt conuersio aquæ in vinum miraculum fuit, quo in summã admirationem homines spectatores adducti sunt. Prodigia dicuntur, propter inusitatum euentum in re subiecta, digna propterea, in quæ quasi digitum intendas: vt cùm viderent conuiuæ aquam in vi-

num conuersam contra naturæ ordinem & vires, omnes & oculos & vultus in factum conuerterunt. Signa denique dicuntur, propter vsum & finem. Propter vsum quidem, vt spectatores agnoscerent diuinam potentiam in Christo edente signa: & veritatem infallibilem in doctrina eiusdem. Propter finem verò, vt agnoscentes Christum & credentes ipsius doctrinæ, vitam per ipsum haberent æternam. Sic conuersio aquæ in vinum, signum est diuinę potētiæ Christi & veritatis infallibilis doctrinæ eiusdem: vnde spectatores conceperunt fidem, cui proposita est vita æterna. Ideo Euangelista dixit: *Manifestauit gloriā suam, & discipuli eius crediderūt in eum.*

Horum miraculorum, siue prodigiorum, siue signorum genera sunt duo. Quædam enim sunt præter & contra naturam, vt quę superant potentiam naturę creatę, videlicet Angelorum, hominum & Diabolorum, vt mortuum hominem verè ad vitam reuocare: effętam aniculam & sterilem fœcundam facere, & huius generis multa, quæ sunt propria Ecclesiæ.

Hic obiter notetur, quòd aliquid possit dici contra naturam fieri tripliciter. Primùm cùm quod fit, superat potentiam & facultatem naturę, cuius autor solus esse potest, qui est supra ordinem naturæ. Secundò dicitur fieri contra naturam, quod vel defectum vel excessum patitur contra consuetū naturæ vsum, vt monstra quæ solent portendere aliquid noui. Tertiò contra naturam dicitur fieri, quod violat legem naturæ, vt incestus, & quidquid fit contra dictamen rectæ rationis.

Alterum genus miraculorum est eorum, quę fiunt præter consuetudinem, vt sanatio febricitantis nec fit præter nec contra naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans. Verùm quòd socrus Petri febricitans voce Christi sola, sit subitò & in momento restituta sanitati, præter & contra consuetudinem fuit, quare diuinæ potentiæ testimonium fuit.

Deinde modus editorum à Christo miraculorum obseruetur. Quædam enim imperando solummodò edidit: quædam inuocando: quædam per media: quædam sine mediis: quædam per pugnantia cum effectu: quædam nutu tantum, quæ omnia & singula potentiam Christi diuinam, & veritatē doctrinæ infallibilem manifestant. Tametsi autem plures sunt notæ, quibus Christi miracula & Sanctorum discernuntur à falsis miraculis Magorum & Dæmonum, de quibus diximus in enarratione Psal. 84. tamen hæ duæ sunt præcipuè & præ aliis obseruandæ, videlicet virtus & finis. Virtus quidem, quòd Christus ediderit sua miracula diuina potentia, quæ miracula vt verissima sunt: ita excedunt vires omnium creaturarum. At magi operatione dæmonū falsa miracula edunt per præstigias suas. Finis verò miraculorum Christi est, vt Christus glorificetur, & homines illi adhærentes saluentur. At Magorum finis in edendis miraculis est, vt decipiant & noceāt, vel inanem gloriam consequantur.

DE SECVNDO.

Symbolica significatio miraculorum Christi in genere quadruplex est. Prima: quemadmodum miracula Christi sunt supernaturalia. Solus enim is potest vera miracula facere, cui tota natura est subiecta: ita potentia regis Christi diuina & supernaturalis est, sicut & regnum, vt quod nullis viribus creaturarum cedat. Ideo scriptum est Matth. 16. 18. *Portæ inferorum nō præualebunt aduersus eam.* Secunda: vt miracula Christi sunt supernaturalia & diuina: ita doctrina eiusdem supernaturalis & diuina est, vt quæ omnem creaturarum sensum excedat. Vnde Paulus Rom. 16. 25. vocat Euangelium mysterium absconditum à seculis: Et alibi sapientiam Dei, 1. Cor. 1. 24. Cur autem doctrinam suam voluerit Dominus miraculis confirmari, hæc causa est: Congruebat, fidem, quæ est de rebus, quæ superant intelligentiam humanam, confirmari per ea, quæ sunt supra naturam & contra vsitatum naturę ordinem, vt cùm viderent homines oculis corporeis, ea fieri, quæ superarent naturę vires, excitarentur ad ea videnda oculis internis, & credenda quæ sunt supra naturam. Vt ergo quæ rationi subiecta sunt, demonstrationibus indigent, vt fides illis habeatur, & quæ sensui subiiciuntur, sensu percipiuntur: ita diuina & cœlestia excedentia sensuum & rationis humanæ mensuram, miraculis tanquam diuinis quibusdam demonstrationibus fidem merentur. Cùm ergo Euangelium audimus, mentes nostræ leuandæ sunt ad istas diuinas confirmationes, quæ sunt factæ per miracula, temporibus Prophetarum, Christi & Apostolorum. Ita enim Augustinus ait: *Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigefieret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam dubium nobis esse debet, ita esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos, populis persuadere potuerunt.* hactenus Augustinus. Tertia: vt miracula Christi sunt opera supernaturalia, testificantia de Christi potentia & doctrina, sicuti ipse ait Iohan. 5. 11. Ita redemptio, quæ fit per Christum, & salus promissa, rationis acie nō percipitur. Atque hoc est quod Paulus ait 1. Cor. 2. 9. *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum.* Quarta: vt miracula supernaturalia sunt: ita legatio Christi supernaturalis est, videlicet quòd Filius æternus æterni Patris sit missus in mundum, vt Diaboli regnū destruat, & regnum gratiæ extruat in gloriam Patris.

DE TERTIO.

Esse quasdam allegoricas & symbolicas significationes singulorum miraculorum Christi in specie, non est dubium. Verùm in his aptè eruendis & extruendis singularis cautio adhibenda est, ne ab analogia fidei deflectant & pugnēt cum axiomatis religionis nostræ. Ante omnia igitur curandum est, vt allegoriæ & symbolicæ significationes extructæ cum claro verbo Dei conueniant,

conueniant, & probatis exemplis consentiant. Quod cùm fit, earum vsus apud rudiores ampliſsimus erit. Nam vulgus hominum magis allegoriis, parabolis & exemplis ducitur, quàm acutis rationibus flectitur. Cùm Dominus sanat ægrotorum corpora, symbolicè significat, quòd sit animarum medicus, quemadmodũ se ipsum appellat, cùm ait Matth. 9.12. *Non opus habent, qui sani sunt, medico, sed malè habentes.* Congruit ergo symbolica significatio cum regula, hoc est, cum manifesto verbo. Sanat Dominus cæcum luto, qua re significat se posse vel repugnantibus omnibus mediis inuocantes se iuuare, iuxta promissiones apertas, Matth. 11. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, ego reficiam vos.* Item Ioh. 14.13. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Exemplum habemus in tribus illis viris, quos in ardenti camino miraculosè conseruauit. Quòd verterit aquam in vinum in nuptiis, symbolicè notat, quòd Christus, modò eius auxilium imploretur, in coniugio & in Ecclesia, aduersa consolatione temperet. Excitatio Lazari fœtentis in sepulchro symbolũ est, quòd quantumuis magnum peccatorem & in peccatis suis fœtentem possit & velit Dominus in vitam gratiæ reuocare, modò se clamantem audiuerit.

PARS II.

Secunda pars capitis continet profectionem Christi in ciuitatem Capernaum. Nam postquã edidisset miraculum in ciuitate Cana Galilææ, adiuncta sibi matre & fratribus & discipulis, descendit Capernaum. Ita enim habet textus:

12 Posthæc descendit Capernaum ipse & mater eius & fratres eius, & Discipuli eius. Et ibi manserunt non multos dies.

Quòd ipse Christus cum matre, fratribus & discipulis sit vnà profectus, ἐθικὸν est. Tametsi autem Christus communis omnium saluator venit: tamẽ extra negotium Messiæ proprium, cognationis & sanguinis, vt verus homo, rationem habuit, & sancta quadam οἰκειότητα suos complexus est, nobis pietatis & naturalis affectionis erga sanguine iunctos relinquens exemplum.

Porrò fratris appellatio in Scripturis sanctis latiùs patet quàm alibi. Primùm enim respectu primi hominis Adam omnes homines fratres sunt: atque ideo Dominus noster filium hominis, id est, Adam, se nominat, vt testetur, se esse fratrem nostrum, & nos fraterno complecti amore. Secundò, fratres dicũtur omnes qui sunt eiusdem gentis seu generis, qua ratione omnes Israelitæ fratres dicuntur. Deut. 17.15. *Non poteris alterius gentis hominem Regem facere, qui non sit frater tuus.* Hìc frater dicitur quilibet eiusdem gentis Israeliticæ. Tertiò, fratres dicuntur cognatione, quemadmodum Abraham & Loth, Genes. cap. 14.16. *Reduxit Abraham omnem substantiam, et Loth fratrem suum:* cùm tamen Loth & Abraham fuerint patrueles. Et in hac significatione fratris vocabulum in textu præsenti accipi debet. Quartò, dicuntur fratres, qui vel alterum parentem, vel vtrunque communem habent, vt Ismael & Isaach: Iacob & Esau. Quintò, spiritu & affectu sunt fratres, quotquot verè Christiani sunt. Ioh. 20.17. *Ascendo,* ait Dominus, *ad Patrem meum & Patrem vestrum.* Habent enim Christiani omnes vnum patrem Deum, vnam matrem Ecclesiam, iuncti vno & eodem spiritu Christi, & tandem vna hæreditate cœlesti fruentur.

Quid autem fecerit Dominus in ciuitate Capernaum, Lucas explicat cap. 4.15. cùm ait: *Et ipse docebat in Synagogis eorum et glorificabatur ab omnibus.* His verbis indicat Euãgelista breuissimè, quid fecerit Dominus in ciuitate Capernaum, & quid factum eius secutum sit.

Quid fecit? docebat. Hoc enim doctoris proprium munus est. Neque enim meretur doctoris nomen & dignitatem, qui officium doctoris non facit.

Vbi docuit? in Synagogis eorum, hoc est, domibus destinatis cœtibus & conuentibus sacris docendi & orandi causa. Quo facto significabat Dominus, se & doctorem esse, & paratum ad docendum quosuis, vt in hunc mundum propter omnes venit.

Quid secutum est doctrinam Christi? Glorificabatur ab omnibus, id est, omnes qui habitabant Capernaum, tribuebant ipsi gloriam propter doctrinam ipsius & vitam sanctissimam. Doctrina autem tum demum meretur laudem, quando grauitate, perspicuitate & moribus docentis ornatur. Verùm hìc deplorandus est casus Capernaitarum, qui cũm adeò in principio feruebant, quòd omnes amplecterentur doctrinam Christi, paulatim segnescebant, & tandem planè defecerunt ab hoc cœlesti doctore. Tanta est hominum inconstantia, temeritas & peruersitas. Laudabile quidem fuit in primis, quòd Capernaitæ Christum propter insignem eius doctrinam, quam miraculis auditorum suorum animis obsignauit, glorificauerũt. Verùm quòd mox segnescant, & tandem auersentur doctrinam Euangelij, incõstantiæ, temeritatis & peruersitatis fuit. Quare sibi grauissimas pœnas accersiuerunt, sicut hæc comminatio Domini, Matth. 11.23. satis indicat. *Et tu Capernaum, quæ vsque ad cœlum exaltata es, vsque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent in hanc vsque diem. At tibi dico, quòd terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij, quàm tibi.* Hoc exemplum meritò moueret eos, qui in principio reformatæ doctrinæ Ecclesiæ fuerunt Euangelij propagatores & defensores acerrimi, nec vitæ nec sumptibus parcentes vllis, nunc autem remittunt manus, sinunt tyrannos grassari in Ecclesiam Dei, effusione sanguinis sanctorum non mouentur, colludunt cum aduersariis: Breuiter, nihil minus curant quàm salutem Ecclesiæ. Et timendum est, ne aliquando cum Capernaitis cõfessionem doctrinæ Ecclesiæ abiiciant. His rectissimè accommodaue-

ris hanc Christi comminationem, quòd sit olim remissius futurum Sodomorum terræ quàm ipsis. Non enim beatus est, qui bene cœperit, nisi idem perseuerauerit ad finem vsque. Ita enim ipsa veritas ait, Matth. 10. 22. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit.* Simus ergo nos admoniti damno Capernaitarum, & militemus honestam militiam vsque ad finem retinẽtes bonam conscientiam & fidem: & curriculum præsentis vitæ in vera pietate perficiamus, quò tandem speratam salutem per Christum consequamur.

PARS III

Tertia pars huius capitis continet historiam profectionis Christi Ierosolymam ad festum Paschatos, exponitque quid in templo egerit. Verùm vt hanc historiam rectiùs intelligamus, ac in nostrum vsum transferamus, eam partiemur in membra quatuor, quæ sunt: Primum, temporis descriptio & profectio Christi Ierosolymam. Secundum, indignissima prophanatio sancti Dei templi. Tertium, heroicum Christi factum eiicientis prophanatores templi Dei, cui ratio subiungitur. Quartum, confirmatio discipulorum per collationem facti Christi ad prophetiam.

DE PRIMO.

13 Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam.

Quò pluribus viam salutis monstraret salutis autor, ascendit Ierosolymam in ipso Paschatis festo, quod erat primum ab eius Baptismo. In quo ex mandato Dei omnes mares Ierosolymis apparere coram Domino debebant, vt & memoriam celebrarent beneficij præstiti in Ægypto, & altiùs mentes tollerent ad cogitandas promissiones de vero Phase, id est, trãsitu à peccati regno in spiritualem requiem per agnum immaculatum Iesum Christum tollentem peccata mundi. Deinde voluit Dominus ascendere ad hoc festum, vt exemplo suo alios ad obedientiam inuitaret: Item, vt sua præsentia ministerium & cæremonias diuinitus ordinatas ornaret. Vtrunque nobis imitandum est, vt simus ἀπρόσκοποι, & nemini scandalum præbeamus. Voluit præterea hoc facto significare, quòd factus sit sub Legem, vt eos qui sub Lege erãt, redimeret. Quemadmodum enim circumcisus est & oblatus in templo iuxta Legem: Ita in festis ordinariis ter in anno apparuit Ierosolymis coram Domino cum cæteris Iudæis.

De Paschate.

Pascha seu Phase, seu Pesach etsi propriè trãsitum seu saltum significat: tamen vox postea per varios tropos accõmodatur pluribꝰ, quemadmodum breuiter indicabimus.

Primùm enim hac voce Paschatis duplex trãsitus significatur iuxta historiam, quæ est in Exodo cap. 12. Quorum prior fuit transitus Domini percutientis Ægyptiorum primogenita, & prætereuntis domos Iudæorum, sanguine iuxta præceptum Domini tinctas: Posterior transitus populi Israelitici per mare rubrum submerso Pharaone cum exercitu suo. De vtroque transitu loquitur Moses Exod. 12. 12. *Phase est Domino. Nam transibo per terram Ægypti nocte ista, & percutiam omne primogenitum in terra Ægypti: Prætereribo autem vos, & non erit in vobis plaga.* Et paulò infrà vers. 17. *Obseruabitis infermentata, quia hac ipsa die eduxi exercitus vestros è terra Ægypti: obseruabitis diem istum in generationibus vestris statuto tempore.* De vtroque transitu loquitur etiam Iosephus: de priori quidem lib. 2. antiquitatum Iudaicarum capite 5. vbi sic ait: *Pascha dicitur eò quòd Deus illa die præterierit, illæsis Hebræis, Ægyptiis morbo percussis. Nam pestis illa nocte absumpsit primogenita Ægyptiorum.* De posteriori verò lib. 17. cap. 11. *Pascha monumentum est veteris ex Ægypto effugij.*

Secundò, vox Paschatis ad tempus anni vtriusque transitus transfertur, & in tanti beneficij memoriam mandauit Dominus celebrari festum, quod Pascha iussit nominari. Ita enim ait Exod. cap. 12. vers. 14. &c. *Erit dies iste vobis in memoriam, celebrabitisque illum festum Domino in generationibus vestris, statuto perpetuo celebrabitis eum. In primo mense* (hic Mensis Chaldaicè *Nisan* dicitur, & plerunque respondet Martio nostro. Nam initium eius aliquando præcedit, aliquãdo sequitur æquinoctium vernum) *decimo quarto die mensis in vespera comedetis infermentata vsque ad diem vigesimumprimum mensis in vespera. Et in primo die conuocatio sancta, die quoque septima conuocatio sancta erit vobis, hoc est, primus dies & septimus festi azymorum, id est, paschatos, erunt vobis præ aliis solennes.* Leuit. cap. 23. vers. 4. *Mense primo, decimoquarto die eiusdem mensis inter duas vesperas erit Pesach Domino*, id est, comedetur agnus Paschalis. Atque hoc est illud Pascha, quod Euangelista vocat Iudæorum, vt qui Lege cogerentur singulis annis hoc festum celebrare. De quo & hoc Iosephus scribit lib. 18. cap. 3. *In festo azymorum, quod Pascha vocamus, mos est Sacerdotibus post mediam noctem aperire templi ianuas.*

Porrò quia hìc mentio fit Paschatos Iudæorum, quod fuit vnum ex præcipuis festis, populo Iudaico diuinitus imperatis, volo hìc breuiter ex vigesimotertio capite Exodi, ex vigesimo tertio capite Leuitici, & ex decimooctauo & decimo nono Numerorum commemorare, quæ fuerint festa Iudæorum, & qui eorundem fines.

Inter festa igitur veteris populi, erat quòlibet die iuge sacrificium, sed manè tantùm & vesperi celebrandum. Hoc institutum erat in memoriam diuinæ beatitudinis, eiusque perpetuæ. Nam Deus solus est, qui semper beatus existit, & solus beatitudinem perpetuò confert, dignus propterea, vt omni die spiritualibus sacrificiis colatur.

Secundum festum die septimo cuiusque septimanæ celebrabatur, Sabbatum Domini dictum. Hoc festum, si tempus præteritum respicis, institutum erat, vt & esset μνημόσυνον creationis re-

nis rerum, & adumbratio quædam Domini requiescentis in sepulchro peractis redemptionis nostræ laboribus. Si tempus præsens respicis, erat symbolum & quietis conscientiarum à peccatorum procellis, post liberationē à regno Diaboli per Christum: & sanctificationis nostri, qua Deus nos sanctificat, vt habetur Ezechielis cap. 20. vers. 12. *Sabbata mea dedi eis, vt esset signum inter me & eos, vt scirent quòd sim* IEHOVAH *sanctificans eos.* Si futurum tempus attendis, sabbatū typus fuit consummationis mundi. Vt enim sex dies creationis rerum adumbrabant sex annorum millia, quibus hic mundus durabit: ita sabbatum æternitatem quietis Sanctorum in cœlo adumbrabat. Taceo politicum finem sabbati, qui fuit, ne continuis laboribus serui, ancillæ, boues & asini deficerent, & perirent.

Tertio loco singulorum mensium festum institutum erat, Neomenia ex eo dictum, quòd in Calendis, id est, mensium exordiis celebraretur, idque in memoriam perpetuæ gubernationis & prouidentiæ diuinæ.

Adhæc singulis annis erant plura festa annua, inter quæ tria erant solennia præ aliis, videlicet Pascha, Pentecoste & festum tubarum, in quibus festis omnes mares debebant apparere Ierosolymis. De Paschate iam dictum est.

Pentecoste à dierum numero dicta est. Nam quinquagesimo die à primo die azymorum exclusiuè ex mandato Dei celebrari debuit, idque in memoriam datæ Legis in lapideis tabulis in monte Sinai quinquagesimo die ab egressu de Ægypto: tum in figuram dandæ Legis & scribendæ in cordibus carneis quinquagesimo die ab egressu Domini è sepulchro.

Festum tubarum seu clangoris, quod tertium erat inter maximè solennia festa, prima die Septembris celebrabatur. Fiebat autē clangor cornu arietino, & fertur institutum fuisse in memoriam liberationis Isaach ab immolatione, pro quo in holocaustū oblatus est aries, quæ res adumbrabat Christum immolandum in holocaustum, sed liberandum à morte p̄ gloriosam resurrectionem.

Præter hæc tria solennia & annua festa quartum fuit, quòd expiationis dicebatur, celebrandum decimo Septembris. Huius festi finis fuit, vt populus se ieiunio affligeret, publicā ageret pœnitentiam, publicè peteret peccatorum condonationem, &c.

Quintum festum annuum fuit tabernaculorum, celebrandum decimoquinto die Septembris vsq; ad vigesimumsecundum. Debebat enim populus ex Lege septem dies habitare in tabernaculis, in memoriam populi morantis in tabernaculis per quadraginta annos in deserto.

Sextū annuū festum dicebatur Collectæ, siue congregationis, quoniam adhuc hoc die, videlicet vigesimosecundo Septembris, retinebatur populus ad solennitatis complementum, & vicesimotertio singuli ad sua reuersi sunt.

Tertiò, Agnus qui mactabatur in Ægypto, ante exitum populi, & qui posteà primo die azymorum apud Iudæos domatim mactabatur, dicebatur Pascha, seu Pesach. Quia vt populum Iudaicum admonebat de transitu Angeli percutientis Ægyptios, & de transitu populi Dei ex seruitute Ægyptiaca: ita mysticè adumbrabat Agnum tollentem peccata mundi, Exodi cap. 12.

Quartò, Pascha dicitur Christus ipse, vtpote veritas respondens figuræ. Nam vt omnia sacrificia veteris Legis Christum adumbrabant: ita Agnus ille, qui dicebatur Phase, peculiari modo Christum figurabat. Quemadmodum suprà copiosiùs declarauimus, cùm hoc dictum Iohannis, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi, tractaremus.

Quintò, transitus eorum, qui conuertuntur à regno Sathanæ, & transferuntur in regnum Christi, Pascha spirituale dicitur. De vtroque Paschate, videlicet Christo ipso & spirituali piorum Paschate loquitur Paulus Epistola prima ad Corinthios, cap. 5. vers. 7. cùm ait: *Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, nempe Christus. Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ, sed in non fermentatis panibus sinceritatis & veritatis.*

Sextò, nobis Christianis dicitur Pascha festum institutum in memoriam resurrectionis Domini, qui verus ille Agnus est, qui vicit Leonem, id est, Diabolum, cuius victoriæ testimonium est ipsa resurrectio. Quid? Annon Paulus ait reprehendens Galatas, cap. 4. versic. 10. *Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, timeo vobis, ne frustrà apud vos laborauerim?* Annon idem in Epistola ad Colossenses, cap. 2. vers. 16. scribit: *Nemo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi?* Respondeo: Paulus vtrobique loquitur de obseruatione Iudaica, superstitiosa, quæ cessare debuit mortuo Christo, & resuscitato à mortuis: non de disciplina Christiana: Nam omnia vult fieri in Ecclesia ordine & decēter in ædificationem, prima ad Corinthios cap. 14. vers. 40. Rectores ergo Ecclesiarum habent potestatem ordinandi festa & cerimonias, quæ faciunt ad ædificationem, & non ad destructionem. Vide quę annotauimus in tertium caput Epistolæ ad Galatas, & in secundum ad Colossenses, vbi septem regulas de festis Christianorum ascripsi.

DE SECVNDO.

14 Et inuenit in templo vendentes boues & oues, & columbas: & numularios sedentes.

Hîc describitur prophanatio templi Dei indignissima, cuius prophanationis causa fuit auaritia inexplebilis Sacerdotum. Vt autem huius prophanationis magnitudo cōsideretur

meliùs, videamus in quẽ finem extructum fuerit templum, à quo consecratum, & cuius rei typus extiterit.

Fuit autem extructum templum Ierosolymitanum Deo, idque ex mandato Dei, vt domus Dei esset & nominaretur. Non quòd Deus habitet vt homo in domo aliqua, id quod Salomon etiam testatur hisce verbis, 2. Paralip. cap. 6. vers. 18. *Sed num verè habitabit Deus cum homine super terram? Ecce cœlum & cœli cœlorum non capiant te, quantò minùs domus hæc, quam ædificaui.* Et Stephanus in Actis, cap. 7. vers. 47. *Salomon ædificauit illi domum, sed Deus non habitat in templis manufactis.* Sed quòd in ea Deus peculiarem maiestatis suæ præsentiam & potẽtiam exhibeat & declaret, & in ea coli velit, & exaudire inuocantes: Quemadmodum oratio Salomonis indicat, 2. Paralip. cap. 6. vers. 19. vbi sic ait: *Respicias ad orationem serui tui, & ad deprecationem eius, ô Iehouah Deus meus, exaudiendo clamorem & orationem, quam seruus tuus orat, vt sint oculi tui aperti super domum istam die ac nocte, super locum de quo dixisti, quòd poneres nomen tuum ibi, vt audias orationem, quam orabit seruus tuus in loco isto. Atque exaudias deprecationem serui & populi tui Israelis, quam orauerit in loco isto: tu, inquam, exaudias è loco habitationis tuæ, id est, è cœlo. Exaudias & parcas.* Post hanc orationem subiungit Salomon necessitates, siue casus quosdam, in quibus confugiendum sit ad hanc domum, & petendum à Deo auxilium. *Si peccauerit quispiam in proximum suum: Si superatus fuerit populus tuus Israel ab inimicis: Si clauso cœlo pluuia ob peccata populi non fluxerit: Si fames orta fuerit in terra, vel pestis. Quidquid peccauerint in te, & deprecati fuerint in templo tuo, dicentes: Peccauimus, iniquè egimus, iniquitatem fecimus, exaudi preces eorum, & dimittas populo tuo, quamuis peccatori.* Hinc manifestum est, in quem vsum fuerit primùm extructum templum Ierosolymitanum à Salomone in monte Moria, & post reditum à captiuitate Babylonica reædificatum ab Esdra. Nam idem planè vtriusque templi finis fuit. Ita enim ait Dominus ad Salomonem, libro 3. Regum, cap. 9. vers. 3. *Exaudiui orationem tuam, & deprecationem tuam, quam deprecatus es coram me. Sanctificaui domum hanc, quam ædificasti, vt ponerem nomen meum ibi in sempiternum: & erunt oculi mei, & cor meum ibi cunctis diebus.* Obserua, quomodo huius templi consecratio fiat, Salomon orat & sacrificat, Deus solus sanctificat.

Iam, cuius rei typus fuerit & Salomon & templum Ierosolymitanum, videamus. Dauidi dictum fuerat, nasciturum ex ipso filium, qui templum Ierosolymis Domino ædificaret, quod & factum est, mittentibus ad tantum ædificium ligna & operarios etiam externis regibus. Quo facto significatur, quòd Christus Filius Dauidis secundùm carnem, Ecclesiam ex credentium multitudine colligeret, cui externi atque gentiles insererentur, cuique extruendæ Reges gentium locarent suam operam. Huc respexit Esaias cap. 49. vers. 23. *Erunt Reges nutritij tui, & Reginæ erunt nutrices tuæ.* Salomonis oratio, in qua petit pro toto populo, filij Dei pro Ecclesia intercedentis orationem adumbrat. Et sicut in templo Salomonis Deus Israelitas exaudire voluit: ita veri Israelitæ, hoc est, ciues Ecclesiæ Christi verè exaudiuntur, vbicunque fuerint terrarum. Sunt enim fideles verum Dei templum, 1. ad Corinthios, cap. 6. vers. 15. *An nescitis quòd corpus vestrum templum sit habitãtis in vobis Spiritus Sancti?* 2. ad Corinthios cap. 6. ver. 16. *Vos templum estis Dei viuentis*, &c. In hoc templo Deus clamorem inuocantium exaudire se promittit, propter intercessionem Filij. Atque ita hunc typum explicat Christus ipse, Iohan. cap. 4. vers. 21. vbi mulieri quærenti de loco orationis respondet: *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate*, significans fideles templa Dei esse, in quibus Deus habitans exaudit inuocantes. Iam ex fine extructi templi, ex autore sanctificationis eius, & eiusdem typica significatione promptum est colligere, quanta prophanatio fuerit, domum à Deo sanctificatam, Deo & precibus dicatam & adumbrantem Ecclesiam Filij Dei, transferre ad prophanos vsus vendentium & ementium, & eam polluere, non solùm stercoribus boum & ouium, verumetiam turpissimis animorum sordibus, præsertim eorum, qui præ aliis in templo Dei sanctitate eminere debebãt. Quò enim sanctior locus est, eò grauiùs peccat, qui ipsum prophanat.

Porrò quoniam prophanatio templi Ierosolymitani Iudæis obiicitur, nos hoc exemplo moneamur, ne domos destinatas diuino ministerio, (quas Græco nomine nũc κυριακὰς nominamus, vtpote Domino consecratas, nunc Ecclesias, quia in iis cœtus fideliũ conueniunt, nunc templa, quia sunt loca contemplationi rerum diuinarum destinata) prophanemus. Vt autem hanc prophanationem vitemus, verus vsus templorum Christianorum considerandus est, qui est, vt seruiant puritati doctrinæ: vt seruiant vero cultui Dei, iuxta verbum Dei: vt seruiant publicæ fidei confessioni: vt seruiant publicis precibus: vt seruiãt vnitati & cõcordiæ: vt seruiãt disciplinæ sanctæ. Vbi ergo impia & hæretica doctrina traditur: vbi defenduntur idololatrici cultus: vbi negatio veræ fidei cernitur: vbi violatur vnitas, & negligitur disciplina, ibi profectò fœdissimè prophanantur Christianorum templa. Id quod videre est in regno Antichristi, id est, Papæ, qui doctrinam Euangelij persequitur, qui colit Deũ humanis traditionibus, qui fidei veræ confessionem sanguine sanctorum impedire conatur, qui vanitatis potiùs, quã vnitatis patronus est, qui laxat suis frena ad omnem nequitiam & turpitudinẽ perpetrandam, quo sanè studio satis declarat se hostem Christi, atque adeò verum Antichristum.

DE TERTIO.

15 Factóque flagello de funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues, & argen-

tarios

tariorum numulos effudit, mensásque subuertit.

16 Et iis qui columbas vendebant, dixit: Tollite ista hinc: Ne facite domum Patris mei domum negotiationis.

Hîc describitur heroicum Christi factum eiicientis è templo Dei eius prophanatores. Huius rei ratione subiungit ab indignitate rei sumptam. Quid enim indignius esse potuit, quàm Deum eiicere de sua domo, & in eius locum substituere sordidos & auaros mercatores, & facere ex domo Dei, quæ est domus orationis, domum negotiationis seu mercatus? Matthæi capite 21. vers. 13. Marci cap. 11. vers. 17. Lucæ cap. 9. vers. 46. rationem sui facti à disparatis apponit Dominus, adducto testimonio ex cap. 56. vers. 7. Esaiæ. Ita enim ait: *Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur,* (id est, erit) *cunctis populis.*

Hoc Prophetæ dictum quia huc pertinet, & continet amplissimam doctrinam, libet breuiter enarrare: siquidem in eo instituitur collatio vmbræ & veritatis: indicatur vocatio gentium ad familiam Dei: traditur definitio veræ Ecclesiæ: proprium opus Ecclesiæ exponitur: & simul notatur discrimen inter domesticos Dei, seu ciues Ecclesiæ, & omnes alios cœtus in mundo.

Collatio vmbræ & veritatis est, qua confertur templum Ierosolymitanum, quod patebat solis Israelitis, cum domo Dei, quæ cunctis populis, per vastum mundum sparsis, patet. Nam quod Propheta intelligit de populo Dei in genere, respiciens tamen ad typum, id Christus loco & typo accommodat. Vmbra erat materialis illa domus, è qua eiicit Dominus vendentes & ementes. Veritas est domus Dei spiritualis. Nam vt Ierusalem terrestris, typus erat Ierusalem cœlestis, & Israel natus secundùm carnem figurabat Israelem verum, natum secundùm promissionem: ita & templum, quod erat Ierosolymis, spiritualem domum Dei, quæ est Ecclesia sparsa per orbê, adumbrabat. Sed discrimen est tantum, quantum est vmbræ & corporis, figuræ & veritatis, carnis & spiritus, & eius quod fit manu hominum, & sine manibus, operante Deo.

Deinde in hoc dicto significatur clarissimè vocatio gentium ad familiam Dei. Nam cùm dicit: *Domus mea erit domus cunctis populis*, significat, se velle, vt omnes gentes audiant Euangelium, & se in hanc domum Dei fide recipiant, vt fiant domestici Dei. Huc pertinet dictũ Pauli ad Ephesios cap. 2. vers. 17. *Christus veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & iis qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno Spiritu ad Patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis conciues Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, summo angulari lapide Christo IESV, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum Domino.* Hîc Paulus clarissimè vtrunque docet, videlicet templum Iudaicum fuisse typum templi spiritualis, quod est Ecclesia Christi, & gentes per prædicationem Euangelij accersendas esse in templum Dei spirituale, ædificandas super angulari lapide Christo IESV, vt ipse & Iudæi credentes vnam domum Dei constituant.

Definitio veræ Ecclesiæ traditur, cùm ait: *Domus mea*, id est, Ecclesia, *est domus orationis*, id est, populus, in quo habito, & in quo præstatur mihi verus cultus. Est enim omnis in quo Deus per gratiã habitat & colitur, domus Dei, id est, membrum viuum Ecclesiæ. Huc pulchrè quadrat definitio Ecclesiæ, quam Iohannes tradit 1. Iohan. cap. 1. vers. 7. vbi affirmat Ecclesiam esse societatem Sanctorum, id est, eorum, qui segregati sunt à prophanitate mundi, & aggregati familiæ Dei per fidem in IESVM Christum, vt iam tanquam domestici Dei habeãt societatem cum Patre & Filio eius IESV Christo, qua gloria nulla alia maior esse poterit. Ideò apud Esaiam dicit Dominus, cap. 43. vers. 7. *Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creani eum.*

Proprium opus Ecclesiæ indicatur voce Orationis, per quam orationem spiritualis cultus Dei, quo Deus in sua domo vult coli, per synecdochen intelligitur. Primùm ergo requiritur hîc notitia Dei, ad quem dirigenda est oratio. Deinde notitia Christi, sine cuius intercessione frustra instituitur oratio. Tum fides, per quam nitimur merito Christi, quáque statuimus nos exaudiri. *Quomodo*, inquit Paulus ad Romanos cap. 10. vers. 14. *inuocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent in eum, de quo non audierunt?* &c. Præterea ex fide, quę est directrix orationis, nascũtur fructus multiplices, vt verus timor Dei, dilectio Dei & proximi, & quæ cum his necessariò coniuncta sunt.

Postremò hæc sententia Esaię discernit inter veram Ecclesiam, & alios omnes cœtus in mundo. Vera Ecclesia sola orare potest, reliqui cœtus non verè orant, etiamsi maximè clament, & speciosissimis verbis vtantur. Quicunque ergo non orat, sciat se non esse viuum membrum Ecclesiæ. Nam Ecclesiæ ciuem nõ facit titulus, sed spiritus, quo excitamur ad hoc officium orandi ex fide præstandum.

Ostendimus, quare Christus ita incãduerit, quòd ementes & vendentes è templo eiecerit. Nunc videamus, quid potuissent prætẽdere Sacerdotes ad excusandum factum. Semper enim hypocrisis effugia quęrit, & se bene facere & rectè contendit, detorto interdum in suum patrocinium verbo Dei. Poterant proinde ex cap. 14. 25. Deut. respondisse Christo: Mandatũ Dei est, vt qui procul à Ierusalem habitant, vendant domi res offerẽdas in loco sancto, & rursus eadem pecunia, cùm venerint Ierosolyma, emant oues & boues & alia necessaria. Huic Dei mandato accedit, quòd emptio & venditio sint res licitę, vt contractus, sine quibus vita humana consistere non possit. Quid ergo peccati erat, in templo vendere, qd emebatur, vt offerretur in templo? Huiusmodi speciosa argumẽta adferre poterat

Sacerdotes, quibus suum factum defenderent. Verùm ita respondendum est: Concedo mandatum Dei esse, quod auducitur. Concedo, licitos esse contractus huic vitæ vtiles: tamẽ templum in forum non erat commutandum, neque ea, quæ sunt simpliciter licita, quouis in loco licitè fiunt. Forum proprius est negotiationis locus, templum verò orationis. Iure igitur culpandi erant Sacerdotes, qui, quod in foro agendum erat, in templo facere maluerunt, vt suam explerent auaritiam. Prætendebant quidem cultus Dei conseruâdi studium, quod paliabant lege Dei malè detorta, & contractuum libertate. Sed vera causa facti ipsorum fuit illorum inexplebilis auaritia. Adeò vsitatum est in mundo, facere ex non causis causas, vt habeat malitia hominum quod suis factis prætendat. Simile studium est Papistarum, qui horum Iudaicorum Sacerdotum discipuli haud ignaui videntur. Si reprehendis Missaticum idolum: Si damnas aquam lustralem: Si Papatus primatum negas, mox confugiunt ad verbum, quod detorquent ad suum factum, confugiunt ad Patres, bonam intentionem amplificant: cùm tamen suis imposturis nihil aliud agant, quàm vt dominentur in Ecclesia, abundent diuitiis & dignitatibus, & fruantur quibusuis voluptatibus. Vtinam Ministri Euangelij non sinerent se paulatim occultis fraudibus Diaboli, & carnis concupiscentia vinci, vt suæ quoq; auaritiæ prætexerent religionis zelum, dignitatem vocationis & iustam mercedem in magnum scandalum infirmorum, & in contemptum sui ordinis, ne dicam in contumeliam Euangelij. Nihil est turpius in Ministro Euangelij, quàm exemplo malo impedire cursum Euangelij, & præsertim nota auaritiæ aliis esse scandalo. Nam qui hoc faciunt, quod ore docent opere destruunt, & paulatim homines, quibus ad Christum duces esse deberent, Diaboli iugo implicant, cuius rei pœnas suo tempore luent.

Præterea cùm audimus, Christum adeò excanduisse, quòd eiecerit prophanatores è templo, non est existimandum, quòd Christus ita incanduerit solummodò, quòd videret templi Ierosolymitani prophanationem, quod breui soloæquâdum nouerat: verumetiam simul intuetur prophanationem illam horrendam templi Dei, quæ secuta est in Papatu per nundinationes multò turpiores, quàm quæ exercebantur in templo Ierosolymitano: videbat nundinationem Missarum, quibus prophanatur Cœna Domini, & calcatur pedibus sanguis Christi: videbat venditionem & emptionem Indulgentiarum: videbat inuocationẽ mortuorum: breuiter videbat omnia in turpissimum quæstum conuerti, idque ab iis, qui successores Apostolorum dici, & Apostolici vocari volunt. Hac indignitate motus Dominus, heroico impetu impulsus, purgare templum Dei voluit, significans fore, vt templum Dei pollutum ab Antichristo purgetur p viros ipsius Spiritu impulsos, id quod videmus inchoatũ esse per Lutherum & alios.

Iam quæstiones quædam hîc se offerũt, quarum diiudicatio vtilis est.

Prima, cùm Christi regnum sit spirituale, cur Christus voluerit viribus corporis & armis externam disciplinam tueri.

Secunda, cùm Christus dicit, *Sicut misit me Pater: ita ego mitto vos*, an liceat Ministris exemplo Christi arma sumere ad defendendam disciplinam Ecclesiæ.

Tertia, quatenus liceat Magistratui ciuili ministeriũ verbi & disciplinã Ecclesię armis tueri.

Quarta, quænam sit vera castigâdi ratio concessa, & mandata Ministris Euangelij.

Responsio ad primam Quæstionem.

Factum Christi expellentis flagello prophanatores templi, qualitatem sumit, non ab eo qđ foris apparet, sed ab impetu illo heroico & zelo spiritu flagrante. Proinde non est annumerandum operibus politicæ gubernationis, aut ordinariæ & externę disciplinę. Non enim vi corporali factum est, sed impetu Spiritus Sancti, quo Dominus contra istam turpissimam prophanationem templi Dei exarsit. Quod sanè factum potuisset vel solum Iudæos conuicisse, quòd hic vir non humana, sed diuina planè virtute præditus esset: vnde promptum fuisset colligere, illius doctrinam quoque fuisse diuinam & cœlestem. Nec dubito, multos hoc Christi facto fuisse confirmatos, sed plerique auaritia & ambitione quasi fascinati, nihil aliud cogitare potuerunt, q̃ quòd faceret ad quæstum & propriam gloriam. Ita enim Christus Ioh. 5. 44. ait: *Quomodo vos potestis credere, cùm gloriam alij ab alijs captetis, & gloriam, quæ à solo Deo est, nõ quæratis?* Atque ita hoc Christi factum ad miracula potiùs referendum est, quàm ad externam vim: Sicut Heliæ factum declarauit, ipsum verum Prophetam fuisse, libro 4. Regum cap. 1. vers. 9. Nam cùm Princeps quinquagenarius cum suis militibus quinquaginta ad eum veniisset, & ironicè diceret: *Vir Dei, Rex dicit, descende.* Cui Helias: *Si vir Dei sum, descendat ignis è cœlo, & consumat te atque tuos quinquaginta.* Et mox descendit ignis è cœlo & consumpsit eum & quinquaginta eius. Post quem missus est & alius, qui cum suis simili plaga est percussus. Hoc Heliæ factum heroicum fuit, non pertinens ad communem regulam, sed ad zelum, quo exarsit contra impios, qui doctrinam diuinam, quam profitebatur Helias, non admittebant. Huc & Petri factum referendum est, qui sola voce Ananiam mentientem occidit, Actor. 5. 5. Etsi autem hæc exempla eximuntur à communi regula: tamen certum est, vocem docẽtium in Ecclesia efficacem esse ad spiritualiter puniendos impios, & piorum preces aduersus persecutores Euangelij exaudiri diuinitùs, sicut scriptũ est Genes. 12. 3. *Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi.* Sed de hac re plura in responsione ad quartam quæstionem.

Responsio

Responsio ad secundam Quæstionem.

Tametsi Christus ait: *Sicut misit me Pater, ita ego mitto vos*: tamen non inde sequitur, quòd liceat Ministris verbi, arma sumere ad defendendum disciplinam externam exemplo Christi. Nam, vt iam dictum est, factum Christi singulare fuit, non pertinens ad communem regulam Ministrorũ Euangelij. Nec dictum Christi Iohan. 20. 21. *Sicut misit me Pater, ita ego mitto vos*, extendi debet ad ea, quæ Christi fuère peculiaria. Nõ enim mittit Christus Apostolos ad expianda mundi peccata, ad iustitiam comparandam hominibus, sicuti à Patre missus fuerat, sed ad prædicandum Euangelium. Similitudo ergo missionis Christi & Apostolorum ad doctrinam pertinet, & doctrinæ autoritatem, iuxta illud Lucæ 10. 16. *Qui vos audit, me audit*, vt & Ministri Euangelij cogitent, quantâ requiratur in officio illis commisso vigilantia & sinceritas: & auditores Euangelij sciant communicatam esse eam Ministris Euangelij autoritatem, quam Christus accepit à Patre. Non ergo minore cum reuerentia audiendum est Euangelium, quod hodie Ministri verbi proponunt, quàm cùm Christus ipse sua voce Euangelium fonaret.

Responsio ad tertiam Quæstionem.

Cùm Magistratus sit custos vtriusque tabulæ, quòd ad externam disciplinam attinet, manifestum est, quòd liceat Magistratui ciuili ministerium verbi & disciplinam, si res postulat, armis tueri. Nam si latrones, qui inuadunt bona corporis, reprimere armis Magistratus pius debet, multò magis corruptores doctrinæ & morum, videlicet hæreticos & schismaticos, qui animi bona inuadunt, cohercere debet Magistratus, modò ritè & prudèter suo officio fungi velit.

Cæterùm quum iudicium de doctrina non tantùm pertinet ad Magistratum, sed ad totam Ecclesiam, cuius pars est Magistratus, cauendum est, ne temerè iudicet Magistratus ex paucorum adulatorum sententia, sed audiat sententiam optimorum & doctissimorum in Ecclesia. Et vbi rem exactè nouerit, coherceat legibus & pœnis corruptores doctrinæ, exemplo Constãtini Imperatoris. Hic enim, cùm Donatistæ contenderent, Sacramenta per malos administrata, fieri irrita, iudicium commisit Episcopis Romanis: & errore Donatistarum cognito, transtulit bona ipsorum Ecclesiastica ad verã Ecclesiam. Hoc optimi Imperatoris exemplum pij Reges & Principes, aliiq; gubernatores imitati, bona ecclesiastica à Monachis transtulerunt ad veram Ecclesiam, ad fouendos rectè docẽtes & discentes in Scholis & Ecclesiis, ad alendos pauperes, &c.

Responsio ad quartam Quæstionem.

De armatura Ministrorum verbi loquitur Paulus in Epistola 2. ad Corinthos 10. 4. cuius hæc sunt verba: *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potentia valida, dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei. Et captiuam duximus omnem cogitationem ad obediendum Christo.* Hîc Paulus verbum Dei (quod in Epistola ad Ephesios 6. 17. vocat gladium Spiritus) pronunciat esse validum potentia Dei, & Ministros Euangelij eadem Dei potentia armari affirmat, quæ potentia facit, vt pergant de victoria in victoriam, vt Psalmus habet. Tametsi igitur hostes Ecclesiæ sunt potentes, qui sub principe tenebrarum militant aduersus Ecclesiam, videlicet Tyranni, Sophistæ, Hypocritæ, Alastores, Epicurei: tamen inuicta persistit Ecclesia, iuxta promissionem Christi, Matthæi 16. 18. *Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.* Huc accedunt preces, imprecationes, excommunicatio, anathematismus, quorum efficaciam maximam esse testantur plurima exempla.

DE QVARTO.

17 *Recordati sunt autem Discipuli eius, quòd scriptum sit: Zelus domus tuæ comedit me.*

Discipuli Domini videntes factum Christi eiicientis prophanatores templi cõgruere cum prophetia, quæ in Psalmo sexagesimonono, versic. 10. est, confirmantur magis de Messia. Conferunt enim inter se prophetiam & euentum: Quæ cùm pulchrè conueniunt, fidem Discipulorum confirmant, vt indubitatò statuant, IESVM esse olim Patribus promissum Messiã. Vnde Cyrillus: *Indies vndique rebus singulis Scripturam conferentes ad maius fidei robur progrediuntur.* Nam, vt ait Augustinus: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.* Est proinde hoc Discipulorum Domini exemplum nobis imitandum, vt prophetias veteres cum historia Domini conferentes, in fide Christi confirmemur. Hæc itaque demonstratio est firmissimè tenenda: Is solus, absque omni dubio, verus est Messias, in quem omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit, quidquid de Messia dictum est à sanctis Prophetis, Mose & aliis. In IESVM Mariæ filium concurrunt omnia Prophetarum vaticinia, eique soli conuenit, quidquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis. Ergo solus IESVS Mariæ filius absque omni dubio est verus Messias. Cuius demonstrationis minorem, quæ est ἀναλαμβανον, prolixè confirmauimus in enarratione Psalmi 84. quare illuc auditores remitto, & verba ex Psalmo adducta expendam: *Zelus*, inquit, *domus tuæ comedit me.* Hæc verba de persona Christi, prophetico spiritu eloquutus est Dauid, q. Christi typus fuit, quorũ hic sensus est: Ego qui intimè diligo domum Dei, adeò ingẽti dolore afficior, q. in eius prophanatores vehementissima ira exardescam, & vt depellam contumeliam, qua Deus afficitur, vitã meam in discrimẽ adduco. Concurrũt ergo hîc in Christo summus amor domus Dei, cultus &

gloriæ ipsius: maximus dolor ob eius prophanationem impiissimam, vehementissima ira in prophanatores domus Dei, vnde adducit vitam suam in discrimen, & flagello depellit prophanatores ipsos. Hic zelus Psal. 79. 5. confertur igni ardenti: *Accendetur velut ignis zelus tuus:* scilicet quo & amas populum tuum, & indignaris quòd se prostituat Diabolo ad peccandum, & punis atrocibus pœnis eos, qui fornicantur abs te. Vt enim maritus amãs suam coniugem non vult eam prostitui aliis, sed sibi soli vult ipsam adhærere, & indignatur & pugnat ne sibi eripiatur: ita Deus zelotes est amans Ecclesiam, non vult eam prostitui Diabolo per idola & atrocia scelera, sed vult ipsam sibi soli adhærere fide & obedientia, & indignatur cùm fidem abiicit, & per inobedientiam se veluti repudiat. Vnde zelus in Deo tanquã ignis exardescit ad puniendam contumaciam. Hęc collatio vtrunque explicat, qualis affectus fuerit zelus ille, qui exedit Christum intuentẽ domus Dei fœdissimam abominationem cum contumelia Dei coniunctam. Hoc Christi exemplum nobis quoq; proponendum est, vt vero zelo cupiamus gloriam Dei propagari inter homines, abolitis impiis hostibus Dei, & prophanatoribus cultus ipsius.

Porrò quia vsus huius vocabuli Zelus multiplex est in Scriptura, libet huc præcipua eius significata ascribere, quæ prudenter accommodanda sunt, prout locorum peristasis & sensus postulat. Est igitur Zelus in genere, cuiusuis affectus, boni vel mali, vehementior æstuatio. Dicitur autem zelus παρὰ τὸ ζεῖν, id est, à feruendo, vt zelus sit affectus feruens & vehementiùs æstuans. Huic generali significationi subiiciũtur hæ significationes tanquam formæ generis:

Prima: zelus est honestus ille affectus & laudabilis, quo accendimur ad alicuius virtutes imitandas, aut etiam superandas sine ipsius odio. Secunda: Accipitur interdum zelus pro inuidia & liuore. Tertia: zelus accipitur pro sancta zelotypia, quæ nõ proficiscitur à cuiusquam odio, verùm ab eorum amore, quos non nostri, sed ipsorum potiùs causa amamus. Quarta: zelus est sui ipsius amor nimius, cui sancta zelotypia prætexitur. Quinta: zelus est æstus animi ex indignatione de iis concepta, quæ indignè fiunt aduersus eum, quem amamus, vel aduersus homines nobis charos, vel aduersus Deum ipsum. Est autem hic zelus duplex: Vnus nimirum cum voluntatis Dei cognitione, ac vera in ipsum fide coniunctus, qualis Christi fuit. Alter, qui non est secundùm scientiam, videlicet cæcus impetus & furiosus.

PARS IV.

In hac postrema parte capitis secundi exponitur, quid actum sit in templo, eiectis eiusdem prophanatoribus, & confirmatis in fide Discipulis Domini. Iudæi auari & ambitiosi offensi facto Christi, quærunt signum, cur hoc fecerit. Dominus obscuriùs respondet, signum se daturum, nempe templi destruendi à Iudæis instaurationem per se futuram intra triduum: id quod Iudæi tanquã impossibile reiiciunt & deridٍent. Interim multi videntes miracula à Christo edita, eius doctrinæ credunt. Sed cùm Dominus scrutator cordium, non ignoraret hominum perfidiam & fraudulentiam, se ipsis non credidit. Atque ita membra huius partis quinque sunt.

DE PRIMO.

18 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quandoquidem ista facis?

Huius interrogationis hunc prætextum habuêre Iudæi: Prophetæ diuinitùs missi ad populum Dei, vt Moses, Helias, Helisæus, Daniel, & multi alij diuinis miraculis claruerunt, quò fides ipsis tanquam nunciis Dei à populo haberetur. Nam cùm doctrina cœlestis humanis rationibus demonstrari nequeat, mos Deo inde vsque ab initio fuit vsitatus, suos famulos Prophetas dono edẽdi miracula, veluti armare aduersus Sophistas & homines incredulos, præsertim cùm opus aliquod arduũ aut insolitum aggrederẽtur, vt & ostenderetur legatio esse diuina doctrinãq; cœlestis, & consuleretur eo pacto humanæ infirmitati, quæ maior est, quàm vt credat veritati Dei, nisi conuicta fuerit miraculis, quę solus vera edere potest, cui tota natura creata est subiecta. Hanc ergo causam poterant Iudæi prætendere: tametsi auaritiâ & ambitione moti hoc fecerunt potiùs, quàm veritatis studio. Interrogant proinde hoc pacto: *Quod signum ostendis nobis, quandoquidem ista facis?* Ac si dicerent: Quicunque aliquid arduum & insolitum aggreditur in populo Dei, sine mandato Dei, malè facit, & vt seditiosus & turbator ordinis politici & ecclesiastici, pœna dignus est. Tu igitur hoc arduum & insolitum cùm aggrederis opus, & eiicis priuata autoritate è templo Dei vendentes & ementes ea, quæ sunt necessaria ad diuinum cultum conseruandum, aut ostende signum, quo te probes diuinitùs missum esse, & ista facere ex mandato Dei, aut nos te, vt seditiosum & turbatorem ordinis politici & ecclesiastici iudici puniendum trademus. Hoc voluisse Iudæos sua interrogatione, ex responsione Domini manifestum euadit. Sed vide, quid facit auaritia? quid ambitio? Dominus solus contra tantam turbam, inermis cõtra tot armatos, prodit in medium, & eiicit solus è templo flagello, quos armatus exercitus vix armis eiecisset, & tamen excæcati erant perfidi Iudæi auaritiâ & ambitione, quòd non viderint hoc Christi factum ingens miraculum fuisse, quo & diuina ipsius potentia & diuina legatio confirmari poterat. Sed, vt diximus, auaritia & ambitio excæcat humanos oculos, vt diuina opera non queant aspicere. Quare ista, quibus salus curæ est, non secus quàm lutum pestilentissimum & fœdissimum, quo oculi mentis occæcantur, vt verum non cernant, fugienda sunt.

DE SECVNDO.

19 Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

Dominus obscurius respondens, promittit se signũ ostensurum, videlicet templi destruendi à Iudæis instaurationem per se futuram, idq; tertio die. Hoc Domini responsum nec Iudæi, qui sine tropo illud simpliciter acceperunt, nec Discipuli Domini planè intellexerunt ante ipsius resurrectionem à mortuis. Quærunt quidem signum Iudęi, sed Dominus promittit tale signum, quod inter omnia alia signa erit præcipuum & maximum, videlicet resurrectionem suam à mortuis, idque tertio die, postquam traditus & occisus fuerit à Iudæis. Hoc signum præcipuum & maximum fuit admiratione, potentia, fructus amplitudine & gloria. Quid quęso magis admirandum esse potuit, quàm q̃ mortuus se ipsum excitet à mortuis? Quid potentius, quàm mortem superare? Diabolum mortis autorem vincere? Quid fructuosius, quàm hominibus perditis & mortuis in suis peccatis, morte peccati veniam, resurrectione æternam vitam & iustitiam comparare? Quid denique glorioſius, quàm ignominia mortis abolita, per resurrectionem, gloriam, quã ab æterno habuit æqualem cum Patre, recuperare? Hoc magnum illud signum est, quod Dominus promittit Iudæis. Sed cur Dominus nõ est apertè locutus? cur vsus est figurata & adeò obscura responsione? Respondeo. Dominus videns interrogantium Iudæorum consilium eò tendere, nõ vt ab eo discerent & meliores fierent, sed vt ipsum ingratissimi perderent, non iudicabat eos aperto responso dignos. Tametsi ita temperat responsum, vt & Iudæi perfidi nullum inde excusationis captent prætextũ, & ipsi Discipuli suo tempore inde fructum perciperent singularẽ. Nam resuscitato Domino, intellexerũt Discipuli hac figurata locutione significatam fuisse mortem Domini in cruce, & resurrectionem eiusdem à mortuis tertio die. Vnde ipsorum fides nõ exiguum robur accepit. Vtrique ergo, hoc est, Iudæi perfidi, & Discipuli Domini simpliciores hõc responsum alta mente reponũt. Iudæi quidem, vt eo aliquãdo abuterẽtur in Christi pernitiem, vt est Matth. 26. 61. *Nouissimè venerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & tribus diebus reædificare illud.* Vide calumniam: Non dixit Dominus: Possum destruere, aut volo: sed, destruite. quod tamen non est præcipientis, sed prospiciẽtis euentum. Ac si diceret: Video fore, vt me interficiatis, tantum enim in vobis est veritatis odium, vt non cessetis, priusquam me è medio sustuleritis. Sed mortis victor prodibo è sepulchro viuus. Discipuli verò Domini, quemadmodum modò diximus, maius fidei robur inde sumpserunt. Atque ita verba Christi etiam hoc die aliis sunt odor mortis ad mortem, aliis odor vitę ad vitam.

Porrò cùm Nestorius hoc dictum Domini torquet ad tollendam vnitatẽ personæ in Christo, Sathanæ spiritu agitatur. *Filius*, inquit, *Dei in carne tanquam in templo habitauit. Ergo distinctæ, & non vnitæ erunt naturæ. Si non vnitæ naturæ, profectò Deus & homo non sunt vna persona, sed duæ personæ, vt sunt duæ distinctæ naturæ.* Respondeo, & nego consequẽtiam primi enthymematis. Nam nostra corpora aliter sunt templa Dei, aliter autem Christi corpus. Nostra enim corpora dicũtur templa Dei, propterea quòd Deus per Spiritus Sancti gratiam in nobis habitet separabiliter. At Christi Domini corpus dicitur templũ Dei, quia in eo habitat Diuinitas σωματικῶς, vt Paulus loquitur Colos. 2. 9. id est, personaliter & inseparabiliter. Assumpsit enim λόγος æternus nõ personam humanam, sed humanam naturam in vnionem personalem, eamque inseparabilem. Vnde Paulus dicit, 1. Timoth. 3. 16. Deum manifestatum esse in carne. Nestorius proinde sacrilegè facit, qui contra totius Scripturæ consensum hũc locum torquet ad suum impium dogma stabiliendum: & nõ distinguit inter habitationẽ Dei in homine separabilem, & inseparabilem: inter eã, quæ est per gratiam tantùm, & personalem.

DE TERTIO.

20 Dixerũt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & in tribus diebus excitabis illud?

21 Ille autem dicebat de corpore suo.

22 Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt Discipuli eius, quòd hoc dixisset, & crediderunt Scripturæ & sermoni, quem dixit Iesus.

Iudæi tanquã impossibile & absurdum reiiciunt, qd̃ dixit Dominus de templo destruendo, & rursus per se erigendo intra triduum. Et hac nituntur, vt ipsi rentur, demonstratione immota: Fieri non potest, vt vnus homo templum destructum, quod quadraginta sex annis à toto populo magnis difficultatibus & laboribus extructum est, rursus ædificet intra triduũ. Sed hoc templum nostrum magnis difficultatibus & laboribus quadraginta sex annis est extructum à toto populo. Proinde fieri non potest, vt tu, cùm vnus sis homo, illud destructum & solo æquatum intra triduum rursus ædifices. Igitur vana est tua iactantia & promissio planè impossibilis. Quare tu, vt impostor & nugator, meritò puniendus es. Maiorem putant immotam esse, quod quidem verum esset, si is, cum quo agerent, non etiam verus Deus esset, cui nihil est impossibile. Quare vel nutu solo erigere potuisset templum destructum, nedum triduo. Minorem ex historia extructi templi certam esse relinquunt. Nam vt est lib. 1. Esdræ cap. 5. Cyrus Rex Babylonicus primæ suæ Monarchiæ anno, proposuit edictum, vt domus Dei ædificaretur Ierosolymis rursus, qui annus erat primus post completos septuaginta annos capti-

uitatis. Deinde 1. Esdræ 6. scribitur: *Ædificauerũt & construxerunt, iubente Deo Israel, & iubente Cyro & Dario & Artaxerxe Regibus Persarum: & compleuerunt domum Dei istam vsq; ad diem tertium mensis Adarh, qui est sextus annus regni Darij Regis.* Verùm hæc templi completio tantùm de erecto Sanctuario intelligenda est, in quo fiebant sacrificia. Nam propter ignauiam populi occupati in priuatis construendis ædificiis interrupta est ædificatio vsque ad secundum annum Longimani, & completa est anno quinto eiusdem Regis, qui erat annus quadragesimus sextus à primo anno Monarchiæ Cyri. Hanc computationem cùm Iudæi, vt apparet, exactè tenerent, dixerunt, templum illud extructum fuisse quadraginta sex annis. Vide Chronicon Philippi, & Commẽtarios eiusdem in Iohannem. Quòd autem quidam dissentiant ab hac computatione, putantes plures annos interceſisse inter Cyrum & Longimanum, non considerant Reges quosdam simul regnasse, quorum tamen anni, ac si seorsim regnassent, numerantur à Græcis historicis. Sed Philippi supputatio verisima esse videtur, quam Lutherus ipse aliorum supputationibus præfert.

Cæterùm quantum ad argumẽtum Iudæorum attinet, Euangelista noster fallaciam aperit, & ostendit errorem Iudæorum, cùm dicit, Christum locutum fuisse, non de templo Ierosolymitano ex lapidibus & lignis extructo, sed de templo corporis sui: Quod vel excitandi verbum docere Iudæos potuisset. Id quod Discipuli Domini intellexerunt nõ statim: Sed cùm Dominus excitatus erat ex mortuis, posteaquã à Iudæis interfectus est. Nam tum demum intelliguntur verba Christi, quando ipse in nobis viuit per fidem, antea planè nobis sunt obscura ænigmata, mortuo adhuc Christo in nobis.

DE QVARTO.

23 Cùm autẽ esset Ierosolymis, in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa quæ faciebat.

Etsi principes Sacerdotum & magnates quidam Christum calumniabantur, & eius doctrinam palàm aspernabantur: tamen multi ex vulgo, videntes miracula Christi, crediderunt in nomen eius. Neque est quòd aliud expectent Ministri Euangelij, habebunt auditores varios, exponentur calumniis multorum: nihilominus tamen verbum nõ redibit ad eos vacuum, sed in multis fructum faciet. Cùm ergo sentiũt multos calumniatores, solentur se exemplo Christi, conscientia fideliter præstiti officij, & promissione diuina, videlicet quòd verbum ad ipsos non sit rediturum vacuum. Qualis autem fuerit fides plerorumque eorum, quos Euangelista dicit credidisse, ex fidei causa quam Euangelista ponit, & ex iis quæ mox sequuntur, apparet: *Videntes*, inquit, *signa quæ fecit*, & vt sequitur: *Dominus se non credebat illis.* Fuit ergo fides illa mentis, non cordis. Fides mentis est prior ordine, qua conuicti miraculis tanquam firmissimis demonstrationibus, statuimus doctrinã Christi veram esse. Ideò hi dicuntur credidisse in nomen eius, hoc est, se eius doctrinam vt veram amplecti profitebantur, vt qui autoritatem sibi & veritatis testimonium miraculis conciliasset. Hæc fides historica tantùm est, seu dogmatica, qualem Diaboli, scelerati homines & hypocritæ habere possunt, & dicitur à Iacobo mortua, Iacobi cap. 2. vers. 17. Duabus igitur rebus acquiritur hæc fides dogmatica, siue historica, videlicet clara expositione doctrinæ, & miraculis, quibus veritas doctrinæ demonstratur: Nec est voluntatis, sed intellectus, vnde nec volens quis poterit eam abiicere, vt qui semel hãc propositionem didicit: Contraria contrariorum sunt consequentia, non potest huius propositionis notitiam, etiamsi maximè velit, abiicere. Fides cordis ordine posterior, est viua fiducia in corde, quæ est opus Spiritus Sancti, per quem nascimur filij Dei credẽtes: iuxta illud Iohan. cap. 1. v. 12. *Dedit illis potestatem filios Dei fieri, qui credunt in nomẽ eius*, hoc est, qui talem Christum sibi esse verè persuadent & statuunt, qualem se esse prædicat credentibus in Euangelio. Hæc est illa fides, quæ iustificans dicitur apud Paulum. Nam qui apprehendit Christum totum cum suis beneficiis, simul apprehendit eius iustitiam, quæ cùm credenti imputatur, iustus fit, idque non sua, sed Christi iustitia. Dicitur autem hæc fides viua, propter eius viuum sensum in corde, quo verè sentimus, Christum nobis talem esse, qualem se esse prædicat. Vt igitur mente creditur ad notitiam: ita corde creditur ad iustitiam. Causæ huius viuæ fidei sunt, verbum Dei: miracula, quibus veritas verbi confirmatur: Spiritus Sanctus, qui in corde & voluntate efficax est: & voluntas docta verbo, mota Spiritu Sancto, & acquiescens firmiter in promissionibus diuinis. Est itaque hæc viua fides voluntatis. Nam potest homo eam abiicere, sicuti multa testantur testimonia. Paulus ait Epistola 1. ad Timotheum cap. 1. vers. 18. *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, quam cùm quidam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.*

DE QVINTO.

24 Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eò quòd ipse nosset omnes.

25 Et quia non opus erat ei, vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

Hinc apparet qualis fuerit plerorumque fides. Vulgus hominum instabile adeò est, vt meritò dixisse Poeta videatur:

Λάῳ μὴ πίσυνε, πολύφρονι ἴστιν ἰμιλῷ. hoc est:
Ne confide populo: Est enim vulgus varium & mutabile.

Ideò & Psalmus 146. v. 3. *Nolite confidere in Principibus, in quibus non est salus.*

Discernen-

Discernendum est ergo inter probatos amicos, & eos, quos nondum probauimus, iuxta Syracidæ illud cap. 9. vers. 15. *Vinum nouum, amicus nouus, veterascet, & cũ suauitate bibes illud.* Nam *amicus fidus*, vt idem ait capite 6. vers. 16. *medicina vitæ est, qui Dominum timent, talem nanciscentur.* Et Herodotus: *Pretiosissimus thesaurus est, & omnibus opibus antecellit amicus prudens & beneuolus.* Cicero: *Amicitia est optima & pulcherrima vitæ supellex.* Sed, vt idem Cicero testatur, non facilè diiudicatur, quis verus, & quis fictus sit amicus, nisi aliquod incidit eiusmodi tempus, vt quasi aurum igne, sic beneuolentia fidelis periculo aliquo perspici possit. Monemur igitur exemplo Christi, ne sinamus nos ficta fide & amicitia decipi. Monemur etiam, neophytis non esse nimium credendum, donec probati fuerint. Quare Paulus noluit neophytos eligi in Episcopos. Porrò cùm Paulus dicat, 1. ad Corinthios cap. 13. vers. 5. Charitatem non esse suspicacem, quid dicemus de Christo, qui se non credebat Iudæis credentibus? Inter nos & Christum hoc est discriminis, quòd Christus, vt Deus, sumit iudicium de arbore ex radice ipsa: nos verò, vt homines, ex fructibus. Debemus ergo de omnibus bene sperare, nisi longa & scelerata vita, & mores pessimi aliud testentur. Hîc etiam obseruetur testimonium Diuinitatis Christi. Solus is nouit intimos affectus hominum, & cogitationes, qui eorum corda finxit, iuxta Psalmi dictum, Psalmo trigesimotertio, vers. 15. *Qui finxit figillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.* & Actor. cap. 1. vers. 24. *Tu Domine καρδιογνῶστα omnium.* Christus proinde cùm nouit quidquid est in homine, vt Euangelista noster claris verbis testatur, verus & æternus Deus est, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit honor in secula.

AMEN.

CAPVT TERTIVM.

SVMMA CAP. III.

Vt CHRISTVS *Pharisaicam opinionem de iustitia Legis euertit, docetq; nemini salutem contingere, nisi de nouo fuerit natus: ita Iohannes Baptista interrogantibus de purgatione* CHRISTVM *salutis vnicum autorem commendat, & omnes in eum non credentes, iræ diuinæ subiacere testatur.*

ORDO ET PARTES CAPITIS III.

Partes huius Capitis quatuor sunt:

Prima. Descriptio Nicodemi.

Secunda. Colloquiũ Nicodemi & CHRISTI, in quo colloquio CHRISTVS de regeneratione agit, sine qua nemini salus contingit. Ostendit necessitatem regenerationis: Vnde sit, aperit: modum declarat: se vnicum autorem salutis affirmat: Patrem ex mera dilectione Filium dedisse saluatorem credentium testatur: Credentes liberos esse à Legis damnatoria sententia refert: Deniq; fructum fidei & regenerationis apponit.

Tertia. Profectio CHRISTI & Discipulorum in terram Iudæam, vbi & ipse & Iohannes baptizabat.

Quarta. Testimonium Iohannis Baptistæ de CHRISTO, quem prædicat vnicum salutis autorem esse, adeò vt omnes, qui in ipsum crediderint, saluentur: Qui verò non crediderint, iræ diuinæ subiaceant. Secunda & vltima pars principales sunt, reliquæ his seruiunt.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

DE PRIMA PARTE.

1 Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.

2 Hic venit ad IESVM *nocte.*

HÆC breuis personæ descriptio quatuor habet, videlicet, nomen personæ, sectam, de qua fuerit, publicum munus, & discendi studium.

Nomen personæ est Nicodemus, de quo ambigitur, sitne Hebraicum, aut Græcum. Si Hebraicum est, idem est quod innocens sanguis, *Nachi*, innocens, & *Dam*, sanguis. Si Græcum, victoria est populi. Sed hoc parum ad rem. Vtile est tamen nominis meminisse, vt videamus quomodo in fide profecerit.

Secta, quam profitebatur, Pharisaica fuit, præcipua inter illas tres sectas, quæ tum temporis celebres erant apud Iudæos. Huius sectæ, de qua fuit Nicodemus, obseruatio permultum faciet ad rectè iudicandum controuersiam inter Nicodemum & Christum. Pharisæi cum aliis Iudæis omnibus hoc habebant commune, quòd gloriarẽtur de patre Abraham, quasi ideò essent Deo acceptiores, quòd haberent patrem Abraham. Deinde Legem Dei tantùm concionari de externis factis putantes, docebant homines Legi Dei satisfacere posse, mereri remissionem peccatorum sacrificiis suis, & fieri iustos operibus Legis, & hæredes vitæ æternæ propriis meritis; non intellexerunt Messiæ pro-

prium esse hæc bona conferre. Nicodemus igitur cùm videret hanc Pharisaicam opinionem taxari à Iohanne & Christo, & audiret, nihil valere coram Deo propagationem carnalem à posteris Abrahæ, & Messiæ officium esse tollere peccatũ, conferre iustitiam & vitam æternam: iuxta testimonium Iohannis: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, non parum turbatur, præsertim cùm videat, Christum diuinis clarere miraculis, quibus conuictus, velit nolit, cogitur fateri ipsius doctrinam diuinam esse. Fuit ergo consilium huius Pharisæi, cum Christo conferre de his pugnantibus opinionibus Pharisæorum & Christi: Voluit scire, quid sentiendum esset de prerogatiua carnali filiorum Abrahæ, de iustitia Legis & meritis operum, an Pharisæorum sententiæ acquiescendum esset, aut Christi & Iohannis.

Tametsi igitur radices egerat in corde Nicodemi opinio de prærogatiua carnis, & quòd homo, qui fecerit Legem (quemlibet autẽ id posse arbitrabatur) iustus sit Lege, & mereatur obedientia sua vitam æternam: tamen miraculis Christi, vt dixi, motus, incipit vacillare, & cupit se rectiùs à Christo institui, id quod & factum est, quemadmodum ex fidei ipsius fructu manifestum est. Nam Iohannis capite septimo, versic. 51. in concilio Pharisæorum consultantium de Christo tollendo è medio, respondit: *Nunquid Lex nostra iudicat hominem priusquam audierit, & cognouerit quid fecerit?* Quo dicto effectum est, vt eo tempore à proposito desisterent Pharisæi. Deinde mortuo Domino, adest eius sepulturæ, adfert mixturam myrrhæ & aloes quasi libras 100. Hi fructus testantur, quantum profecerit Nicodemus in schola Christi Domini nostri.

Publicum munus Nicodemi additur, cùm dicitur: *Princeps Iudæorum.* Fuit ergo vnus ex primoribus suę gentis, qui ἄρχοντες Græcè dicebantur. Vt ergo secta, de qua fuit, religionem ipsius & studium interpretandi Scripturam: ita publicum munus eiusdem, autoritatem & dignitatem nobis commendat. Fuit proinde Nicodemus persona illustris, honoranda, religiosa & grauis.

Quartum, quod in descriptione personæ Nicodemi posuimus, est studium discendi, quod ex circumstantia temporis, quo ad Christum venit, concluditur. Venit enim ad IESVM nocte, quod tempus quieti potiùs, quã labori destinatum est. Hoc igitur exemplum Nicodemi commendet nobis discendi studium vel quouis tempore. Omne enim tempus aptum est ad ea, quæ salutis æternæ sunt, discenda.

Sed cur non venit interdiu ad Christum Nicodemus? Huius rei plures sunt causæ.

Prima: Nicodemus fuit Magister in Israel. idque de secta Pharisæorum, qui non volebãt videri ab aliis discere, claui scientiæ sibi vendicata, sed gloriabantur se præ aliis excellere in doctrina Legis & Prophetarum, quam ob causam se vocârunt Pharisæos & Legisperitos, non dissimiles Sophistis Parisiensibus & Louanienſibus, quos vocant Magistros nostros. Nam sicut hi Magistri nostri, exceptis paucissimis, qui se dociles præbent, abhorrent à veritate & luce Euangelij, cui præferẽtes suas traditiones & Thomisticas tenebras, omnes persequuntur sinceriorís doctrinæ professores & patronos: ita Pharisæi plerique rabie quadam diabolica & superbia ferebãtur aduersus Christum (qui illorum errores detexit, & in lucem protulit) vt veritatem Dei agnoscere non potuerint. Verissimum enim est quod ait Bernhardus: *Superbo oculo veritas non videtur, sincero patet.*

Secunda: Nicodemus fuit princeps Iudæorum, metuebat ergo sibi, & suo honori. Nam primores in isto populo leuitati tribuerunt & inconstantiæ, si qui Christum audirent, & se illi adiungerent. Nam cùm cæcus ille, Iohannis cap. 9. vers. 27. interrogaret Pharisæos, num ipsi quoque vellent fieri Discipuli Domini, conuiciati sunt eum, & dixerunt: *Tu discipulus ipsius esto, nos Mosi discipuli sumus.* Præterea Pontifices obiurgantes ministros, qui missi non adduxerunt IESVM, dixerunt: *Nunquid ex principibus aliquis credit in eum, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit Legem, maledicti sunt.* Non ergo audebat Nicodemus Christum interdiu accedere, ne se periculo exponeret, & cõuiciis suorum collegarum, qui sibi solis, vt diximus, clauem scientiæ vendicârunt.

Porrò qui hodie in Papatu se exemplo Nicodemi tuẽtur, se ipsi fallunt, & aliis malo sunt exemplo. Iudæi habuerunt Legem & sacrificia diuinitùs instituta, quibus interesse, Lege cogebantur, vsque ad mortem Christi. Tantisper enim Lex & sacrificia durare debebant. Si ergo Nicodemus recusasset diuinis cæremoniis interesse, se Legis diuinæ contemptorem declarasset. At Papistæ habent cultus non diuinitùs institutos, sed idololatricos, vt sacrificium Missæ pro viuis & mortuis contumelioſum in Filium Dei, adorationem panis, inuocationem mortuorum, & alia multa huius generis. Quare cùm mandatum sit omnibus Christi discipulis, vt fugiant idola, nemini licet idololatricis cultibus Papistarum interesse, nec potest quisquam se exemplo Nicodemi excusare. Quòd autem non collusserit Nicodemus cum aduersariis Christi, postquam à Christo rectiùs sit institutus, apparet ex iis, quæ suprà adduximus ex 7. cap. & 19. Iohannis.

PARS II.

Et dixit ei: Rabbi, scimus quòd à Deo veneris magister: nemo enim hæc signa potest facere, quæ tu facis, nisi Deus sit cum eo.

Nicodemus hoc exordiolo beneuolentiam Christi conatur sibi conciliare. Constat autem hoc exordiolum compellatione, propositione & ratione. Quæ tametsi paucissimis verbis absoluun-

absoluuntur, res tamen maximi momenti continent.

Compellatio vna voce absoluitur, *Rabbi*, quę cùm honoris est, tum testificationis de doctrina Christi. Literati enim homines tum temporis apud Iudæos Magistri dicebantur. Sed de hac voce vide quę annotauimus in primum caput. Nobis sufficiat hoc loco, quòd Nicodemus significet, se hac compellatione cupere magisterio Christi erudiri, nobis relinquens exemplum, vt Christum vnicum & verum doctorem Ecclesiæ agnoscamus.

Propositio exordij est: *Scimus quòd à Deo venisti Magister.* hoc est, scimus te diuinitùs missum esse ad nos erudiendos, & ab errore reuocandos. Nicodemus enim haud ignorabat, morem Deo esse familiarem, mittere Prophetas ornatos dono miraculorum, præsertim quando falsi Doctores ius docendi in Ecclesia sibi sumerēt, oppressis piis Doctoribus. Hinc factū est, quòd Iudæi nullum admitterēt Prophetam, nisi probaret se verbum Domini adferre, id quod testatur vox illa toties apud Prophetas repetita: *Hæc dicit Dominus Deus.* Item: *Os Domini locutum est.* Nicodemus proinde intuens signa, quæ fecit IESVS, & agnoscebat ipsum diuinitùs missum esse doctorē, & putabat errores quosdam negligentia gubernatorum irrepsisse in Ecclesiam, de quibus à Christo clarente miraculis doceri cupiebat. Hîc nobis perpetua regula commendetur, videlicet, Nullum agnoscendum esse idoneum Ecclesiæ Doctorē, nisi qui à Deo sit missus, & proferat non suam, sed Dei doctrinam. Ideò & Christus dicit: *Oues meæ vocem meam audiunt.* Item: *Cauete à falsis Prophetis.* Securè igitur contemnamus omnes Doctores, qui non adferūt vocem Archipastoris nostri IESV Christi ex propheticis & apostolicis scriptis. Nam quidquid locuti sunt sancti Dei Prophetæ & Apostoli, è thesauris sapientiæ Christi prompserunt. Siquidem in eo omnes thesauri sapientiæ & cognitionis reconditi sunt.

Ratio propositionis exordij: *Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi Deus sit cū eo.* Hæc ratio non solùm de Doctore diuinitùs misso: verumetiam de genere doctrinę & de certitudine nos monet.

Genus doctrinæ esse diuinum, probat eius confirmatio. Vt enim intelligibilia demonstrationibus, & sensibilia experientiis probantur: ita diuina miraculis, quæ cùm sint opera diuina, superantia facultatem creaturarum, ostendunt doctrinam, cui demonstrandæ adhibentur, verè diuinam esse, & rationis captum & sensum excedere. Quare nequaquam debet hoc doctrinæ genus mensuræ sensuum aut rationis subiici.

Certitudo etiam ex miraculis concluditur, quæ si conferatur cum certitudine philosophica, multò est euidentior, multò firmior. Non enim pariunt hæ diuinæ demonstrationes suspicionem, aut opinionem, aut fidem vacillantem, sed firmissimam scientiam. Quare Nicodemus non dicit: Suspicamur, aut opinamur, sed, scimus, tribuens testimonio diuino hanc gloriam, quòd in infinitum superet omnes probationes & demōstrationes philosophicas. Detestanda igitur vox illorum est, qui certitudinem philosophicam præferunt certitudini diuinæ. Dicunt enim Christianos habere fidem tantùm, quam Philosophi reiiciunt in tertium ordinem causarum certitudinis, & ferè cum phantasia coniungunt: Sed Philosophos præter fidem habere plura principia & præstantiora quàm fides est. Sed stulti homines non discernunt inter fidem hominum & fidem Dei. Fides humana rectè ab illis reiicitur in tertiam classem certitudinis, quia homines & errare & fallere possunt: Quare probabilia tantùm parit argumenta: Sed fides Dei est omni probatione sublimior & certior, quia Deus nec errare, nec fallere potest. Est enim & sapiens & bonus. Quia sapiens, non errat, quia bonus, non fallit. Præclarè igitur Basilius: ἰσχυρὸν πίστις ἀπόδειξις βεβαιοτέρα.

His ita explicatis, proponamus demonstrationem, qua Nicodemus nititur: Quicunque ea signa edit, quæ non possunt ab vlla creata potentia fieri, sed tantùm ab eo, qui diuina potentia armatus est. is & verè à Deo missus est, & doctrina ipsius absque omni dubio diuina & certissima esse conuincitur. Tu autem ea signa edis, quæ non possunt ab vlla creata potentia fieri, sed tantùm à Deo ipso, vel ab eo, qui diuina potentia armatus est. Proinde & verè à Deo missus, & doctrina tua absque omni dubio diuina & certissima esse conuincitur. Hac ergo ratione conuictus de doctrina tua & legatione diuina, ad te tanquam cœlestem Doctorem venio erudiendus.

Sed cur non hac ratione etiam moti sunt reliqui Pharisæi? Causas duas in secundo capite assignauimus, videlicet auaritiam & ambitionem, quæ vt homines etiam sapientissimos prudentissimosque excæcant: ita pessimi sunt consiliarij. Plura de miraculis Christi vide suprà in secundo capite.

3 Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, Amē dico tibi, nisi quis natus fuerit denuò, non potest videre Regnum Dei.

Hoc responsum Domini cum tanta asseueratione, præfixo iureiurando, elatum, opponendum est Pharisaicæ opinioni de consequendo Regno Dei. Nicodemus, vt Pharisæus, non parùm glorians quòd Abrahæ semen esset, putabat hanc prærogatiuam Deo placere. putabat se suis sacrificiis delere peccatum. putabat iustitiam Legis esse meritum Regni Dei & vitæ æternæ. At Christus cœlestis Doctor, affirmans neminem sine renascētia posse videre Regnum Dei, nedum eo frui in omnē æternitatem, prosternit tanquam fulmine cœlesti opinionem istam Pharisæorum, qua Nicodemus, vt Pharisæus, inflatus erat. Nam si prærogatiua carnis

hominem acceptum Deo reddit: Si sacrificia delent peccatum: Si denique Legis operibus homines mereri possunt possessionem Regni Dei, profectò non opus erat noua natiuitate, vt illud consequantur. At nunc opus est renascentia ad consequendum Regnum Dei. Proinde nec prærogatiua carnalis propagationis ex semine Abrahæ, nec sacrificia Legalia, nec opera Legis merentur possessionem Regni Dei & gloriæ cœlestis.

Minor nititur asseuratione Christi & eiusdem iureiurando. Quid? An ergo renascentia est causa possessionis cœlestis? An non solius Christi merito consequimur salutem? An non sola fide iustificamur, dum nobis credentibus iustitia Christi imputatur? Respondeo. Renascentia pendet à fide iustificationis, à qua renascentia (cùm sit ipsa certissimum indicium obtentæ iustitiæ Christi per fidem, quæ Christi iustitia nobis imputata, causa est Regni cœlestis) rectè cõcluditur possessio Regni cœlestis. Nam aliàs Scriptura à qualitatibus personarum, tanquam à principiis cognitionis & verisimis signis concludit. Aliàs ab ipsis rerum causis, vt videre est in Paulo & Iacobo: quorum ille à causis ad qualitates & actiones descẽdit, hic à qualitatibus & actionibus ad ipsas causas ascendit. Deinde hæc regula nota debet esse omnibus. Quando plura naturâ coniuncta sunt, & vnum ponitur, cætera intelliguntur: Vt, iustus est, ergo renatus: renatus est, ergo iustus.

Quod autem à qualitatibus & actionibus sæpe concludit Scriptura, ideò fit, vt hypocrisis hominum detegatur, & reprehẽdatur. Si Christus dixisset Nicodemo Pharisæo: Nemo potest videre Regnum Dei, niſi crediderit, facilè assensus fuisset Christo, & se verè credere dixisset. Nam hoc familiare est omnibus Pharisæis & hypocritis, fidem iactare, quam tamen non habent. Quare Christus, vt hypocrisi pharisaicæ non sit locus, & Nicodemus se spectro fidei non fallat, naturales fidei proprietates ponit, & ex propriis qualitatibus subiectum ostẽdit. Sed quid ad hæc Pharisæus?

4 Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, quum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, ac nasci?

Opponit Nicodemus asseuerationi & iureiurando Christi absurdum & impossibile. Est enim validissima refutationis via ex aduersarij dictis absurditatem inferre, vnde tanquam ex obliquo reprimitur aduersarius. Nam omnis hypothesis, ex qua manifesta absurditas sequitur, in bona consequentia falsa est: Siquidem ex vero nil niſi verum sequitur. Putabat igitur Nicodemus, quòd vt profundus Magister dictum Domini euertisset, atque eum quasi de mendacio conuicisset. Sed fallitur Nicodemus. Quòd enim Christus spiritualiter intelligit, id Nicodemus carnaliter & physicè accipit. Quâre declarat, quàm fuerit egregiè (si diis placet) versatus in schola Prophetarum, & quàm dignè sederit super Cathedram Mosis Magister in Israel.

Hic locus docet, quòd dignitas, titulus, ordinaria successio nõ debeat oculos nostros perstringere, vt hominibus propter dignitates, titulos, & ordinariam successionem credamus. Nicodemus, quia fuit Pharisæus, princeps suæ gentis, Magister in Israel, putabatur à vulgo non posse errare, aut aliquid ignorare: Sed tamen hîc prodit crassam suam ignorantiam & imbecillitatem.

Tales sunt Pontificij plerique omnes, Cardinales, Episcopi, & Monachi. Vendicant enim sibi ius & potestatem interpretandi Scripturas, cùm ne prima quidem doctrinæ Christianæ axiomata teneant, ac insuper vanis huius mundi voluptatibus dediti, à seria diuinarũ literarum lectione penitùs abhorreant.

Discamus igitur & nos, veram Ecclesiam non esse alligatam ad illos magnificos titulos & gradus dignitatum, vnde supra modum superbiunt Papistæ, & nos tanquam ex alto despiciunt: Sed ad verbum Dei, quod traditur in scriptis Propheticis & Apostolicis. *Ad Legem, inquit Esaias, & testimonium:* & confirmemus nos aduersus colluuiem Papistarũ mandato Christi, qui ait: *Canete vobis à Pseudoprophetis.*

5 Respondit Iesus: Amen, Amen dico tibi, si quis non fuerit natus ex aqua & Spiritu, non potest intrare in Regnum Dei.

Obiectionem Nicodemi diluit Dominus, affirmans se non loqui de carnali natiuitate iteranda: sed de spirituali, hoc est, non de ea, quæ est ex carne propagatio carnalis: sed de ea quæ ex aqua & Spiritu, id est, ex aqua spirituali, videlicet Spiritu Sancto est propagatio spiritualis, qua non substantia hominis mutatur: sed qualitas animi nouatur & sanctificatur.

Cùm enim per Spiritus Sancti gratiam mente & animo renouamur, renasci dicimur, cuius renascentiæ symbolum est aqua Baptismi. Nam vt aqua corpus mundat externè & reficit: ita Spiritus Sanctus intus animũ sanctificat, dum nouam lucem, qua agnoscitur Deus, & fidem, qua corda purificantur, infundit, quæ purificatio noua obedientia declaratur.

Cùm igitur Minister Baptismi ex mandato Christi ait: *Ego baptizo te in nomen* PATRIS, *&* FILII, *&* SPIRITVS SANCTI, sensus est: in hunc finem te baptizo, vt agnoscas, inuoces, colas, timeas, celebres hunc vnum Deum, qui est Pater, qui dedit Filium in mortem pro te, & Filius qui pro te mortuus est, qui te à peccato, suo sanguine emundat, qui te vestit sua iustitia, qui te membrum sui corporis facit: & Spiritus Sanctus, qui te regenerat, & sanctificat ad vitam æternam, vt Deo iunctus in omni æternitate beatus sis. Quoties igitur

igitur videmus infantes aqua Baptismi aspergi, admonemur arcanę regenerationis infantium, quæ fit non per aquam elementarem, sed per Spiritum Sanctum, cuius tamen aqua elementaris efficax symbolum est. Ac si diceret Christus: Vos Pharisæi miramini, cur ego & Iohannes nouam cęremoniam, videlicet Baptismum, vobis priùs ignotam introducimus: sed scitote, hac visibili cæremonia inuisibilem gratiam significari, sine qua nemo saluari poterit. Testatur enim hæc cæremonia de præsentia Spiritus Sancti, qui intus hominem lauat, & in nouum hominem regenerat, vt sit capax regni cœlorum. Atque hoc est, quod Baptista dicebat: *Ego baptizo aqua, in medio autem vestri stat, qui baptizat Spiritu Sancto & igni*, significans aquam non esse causam regenerationis, sed symbolum & testimonium spiritualis natiuitatis. Non enim sunt duæ natiuitates, vt vna aquæ, & altera spiritui ascribatur, sed vna dumtaxat, & illa non aquæ, sed spiritus est. Verùm quia aqua huius est symbolum, dicitur Baptismus lauacrum regenerationis, id est, testimonium & sacramentum internæ regenerationis, quæ fit per Spiritum Sanctum iuxta promissionem Domini. Non est ergo externo elemento attribuendum, quod spiritus est. Sed discernendum est accuratè inter sacramentum ipsum seu symbolum, & rem ipsam sacramenti seu signatum, hoc est, internam regenerationem. Quòd autem quidam ex veteribus ex his verbis Christi: *Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu*, &c. concluserunt, infantes Christianorum, qui hinc discedunt sine externo Baptismo, non esse capaces regni cœlorum, & ideo eos adiudicarunt æternæ damnationi, facilè refelli potest.

Primùm: si Christus externum Baptismum omnino necessarium ad salutem vt causam voluisset, in declaratione huius propositionis non præterisset mentionem aquæ, quod tamen fecit. Ita enim ait: *Quod natum est ex carne, caro est, quod natum est ex spiritu, spiritus est.*

Secundò: Christus amandans suos discipulos in mundum prædicatum Euangelium, ait: *Prædicate Euangelium omni creaturæ: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hìc in antithesi non omisisset mentionem Baptismi, si præcisè eius necessitas requireretur ad salutem.

Tertiò: Baptismus Christianorum succesit in locum circumcisionis Iudæorum, sed infantes Iudęorum circumcidebâtur, non vt circumcisione illa in fœdus Dei reciperẽtur, sed vt consortes illius esse monstrarentur. Nam vt Abraham ipse non ideo circumcisus est, vt in fœdus assumeretur, sed quia in fœdus Dei assumptus erat, fœderis signo obsignabatur. Iam autem certum est, Christianos esse filios Abrahæ & hęredes promissionis. Quare promissio facta Abrahæ: *Ego sum Deus tuus & seminis tui in sempiternum*, pertinet ad Christianos omnes & ipsorum infantes. Hac igitur promissione freti Christiani, adferũt suos infantes ad Baptismum, vt hoc externo sigillo fœdus priùs cum illis initum obsignetur. Quia ergo participes fœderis sunt Christianorum infantes, signaculum fœderis accipiunt. Nam hæc est signi externi ratio, non vt reddat gratiæ & fœderis participes, sed vt in gratiam & fœdus assumptos certificet & firmiter obsignet.

Quartò: Omnis obsignatio alicuius rei obsignatio est. Iam autem Baptismus non est simplex signum, quod significat aliquid simpliciter: Sed est σφραγὶς, vt qui circumcisioni succedat, hoc est, tale signum quod non solùm significat aliquid, sed etiam quo aliquid obsignatur, quoque certitudo rei quæ geritur, offertur & traditur. Proinde Baptismus cùm sit σφραγὶς, nõ solùm est signum aliquid significans, sed etiam obsignatio in corpore nostro promissioni adiuncta.

Quintò: Vox Ecclesiæ idem confirmat. Augustinus enim ita ait: *Tum impletur inuisibiliter, cùm mysterium Baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit.* Et Bernhardus. *Renascentia est spiritualis, sed peragitur aliàs virtualiter tantùm, vt in semine Abrahæ, quod non externum Sacramentum præuentum morte accepit: aliàs virtualiter & actualiter simul, videlicet cùm externum Sacramentum accedit.*

Porrò cùm hoc dicimus de Christianorum infantibus discedẽtibus sine externo Baptismo, nihil detractũ volumus Baptismo, quod ei verbum Dei tribuit: sed necessarium discrimen statuimus ex verbo Dei inter externa testimonia & inuisibilẽ gratiam, quam dicimus adesse posse sine externo signo, præsertim vbi contumacia non accedit. Nam vt non omnes externè baptizati (quod manifestum est in perfidis Iudæis, quorum multi Baptismum sumunt lucri gratia) per Spiritum Christi regenerantur: ita non omnes externo Baptismo priuati, Spiritu Christi priuantur, id quod in Baptista Iohanne, cùm adhuc in vtero matris esset, videre est. Nec dubito, hoc ita factũ esse, vt significaretur, quod Christianorum infantes etiam in vtero materno possint esse & sint capaces Spiritus Christi, sicuti olim tempore circumcisionis in Iacob Patriarcha declarata est constantia fœderis diuini. Nam & hic antequam in lucem editus est, sanctus fuit, placuit enim Deo. Etsi autem omnes naturâ sunt peccatores cùm Iudæorum, tùm Christianorũ infantes: tamen ex gratia sunt participes fœderis, nati ex semine Abrahæ, iuxta promissionem, quæ ad spirituale semen pertinet.

Cur ergo, obiiciet aliquis, baptizantur Christianorũ infantes, cùm sint sine Baptismo participes fœderis? Respondeo: Primum ob hanc ipsam causam baptizari Christianorum infantes oportet, quòd sint participes fœderis. Nam Baptismus obsignat eis fauorem Dei. Secundò, propter mandatum Christi, qui mandat omnes gentes baptizari. Hoc mandatum Dei contemnere extrema esset contumacia. Tertiò, vt cumulatiore gratia donentur per spiritum regenerationis & preces Ecclesiæ. Vt enim Apo-

ſtoli acceperunt Spiritum Sanctum, ſuffiante in eos Chriſto, & tamen poſtea eundem acceperũt viſibiliter in die Pentecoſtes, in maiorem gratiarũ cumulum: Et vt pij, in quibus Chriſtus habitat, per fidem ſacra Cœna vtẽtes, ſacramentaliter & veraciter Chriſti carnẽ & ſanguinem percipiunt, vt Chriſtum magis & efficaciùs in ſe habitare ſentiant: ita etiam infantibus, dum baptizantur, accedit cumulatior gratia per viſibile ſacramentum & preces Eccleſiæ. Quartò, vt in cœtum Eccleſiæ viſibilis recipiantur, & hac nota diſtinguantur ab omnibus prophanis hominibus. Quintò, vt ſit teſtimonium excuſsi iugi Sathanæ, & ſeruitutis peccati, vt quæ ſit teſtificatio continuationis in fœdere Dei. Breuiter, quid præſtantius eſſe poterit, quid præclarius quàm nota filiorum Dei inſignitum eſſe. Propter has cauſas velim parentes non differre infantium ſuorum Baptiſmum, ſed quàm primùm curare, vt hac nota filiorũ Dei inſigniantur. Sed de hac re plura aliàs diximus.

6 Quod natum eſt ex carne, caro eſt, quod natum eſt ex Spiritu, Spiritus eſt.

Neceſsitatem regenerationis ex effectibus contrariis generationis carnalis & ſpiritualis monſtrat, quò & arrogantiam phariſaicam deprimat, & hominem ſine regenerationis gratia totum ſeruituti peccati regnantis in vitioſa natura ſubiectum eſſe oſtendat. Obſeruanda ſunt autẽ hoc loco duo axiomata ſeu principia Theologica, ex quibus duo concluduntur ſyllogiſmi demonſtratiui, qui tanquam conſultationes multis adhiberi debent hypotheſibus iudicandis, præſertim iis de quibus controuerſum erat inter Chriſtum & Nicodemum alioſque Phariſæos.

Prior Syllogiſmus.

Quæſtio eſt, vt patet ex ſuperioribus, An quiſquam vel propter carnalem genituram ex ſemine Abrahæ, vel ob dignitatem ſacrificiorum, vel ex operibus Legis poſsit fieri capax regni cœlorum. Huius quæſtionis affirmatiuam partem Phariſæi tuentur: At Chriſtus contrà negatiuam concludit hac demonſtratione:

Quod natũ eſt ex carne (id eſt, ex vitioſa, corrupta, peccatrice & rea natura) caro eſt, (id eſt, vitioſum, corruptum, peccans, reum, ſapiens carnem, & ambulans ſecundùm carnem, cuius φρόνημα mors eſt & inimicitia cum Deo.) Nunc autem omnis homo non renatus per Spiritum Sanctum, eſt natus ex carne (id eſt, vitioſa, corrupta, peccatrice, & rea natura.) Ergo omnis homo ſine regenerationis gratia eſt caro (id eſt vitioſus, corruptus, reus, ſapiens carnem, & ambulans ſecundùm carnem.) Proinde fieri non poteſt, vt homo non renatus, vel propter carnis genituram, vel ob merita ſacrificiorum, vel ex operibus Legis fiat capax regni cœlorum. Paulus principium noſtræ demonſtrationis per Soriten colligit ad Romanos cap. 8. verſ. 5. in hunc ferè modum: Ambulantes ſecundùm carnem, carnalia ſapiunt: carnalia ſapientes, quæ mortis ſunt ſapiunt: Sapientes quæ ſunt mortis, inimici ſunt Dei: Inimici Dei Deo diſplicẽt: Diſplicentes Deo, ſunt ſub maledictione. Hinc à primo ad vltimum concluditur. Igitur verſantes ſecundùm carnem, ſunt ſub maledictione. Quare nequaquam capaces eſſe poſſunt regni cœlorum. Hoc igitur argumento refutatur Nicodemi opinio, qui putabat Iudaicum populum ideo placere Deo, quòd natus ſit ex ſemine Abrahæ: putabat ſacrificiis Moſaicis deleri peccatum: putabat homines ſatisfacere poſſe Legi Dei, & ſua obedientia mereri introitum in regnum Dei. Sed quomodo quæſo fieri poteſt, vt caro, id eſt, homo in peccatis conceptus & natus, totus vitioſus, corruptus & reus præſtet Deo puram, integram, perfectã, perpetuam & ſpiritualem obedientiam, qualem Lex requirit, quæ promittit vitam, modò quis hanc obedientiam præſtiterit, iuxta illud: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Quid ergo homo non renatus expoſtulabit à Lege? maledictionem. Ita enim ſcriptum eſt: *Maledictus omnis, qui non fecerit omnia quæ ſcripta ſunt in libro Legis.* Argumenta quibus refellitur gloriatio carnalis propagationis ex ſemine Abrahæ, vide ad Rom. 9. Quibus merita ſacrificiorum euertuntur, vide in tota epiſtola ad Hebræos. Quibus denique demonſtratur, quòd nemo poſsit Legi Dei ſatisfacere, vide ad Romanos 1. 2. 3. Et reuocantur argumenta omnia, quibus oſtenditur quòd nemo Legem præſtare poſsit, ad quatuor capita:

Primum, ad iudicium Dei punientis peccatum in omnibus hominibus: iuſtitia enim non infligit pœnam, niſi culpa anteceſſerit.

Secundum, ad vniuerſalem experientiam, quæ teſtatur omnes homines eſſe reos, & totam naturam corruptam.

Tertium, ad teſtimonium Scripturarum, quæ adimunt homini non renato iudicium boni & recti, voluntatem & conatum.

Quartum, ad victimam Chriſti. Si enim per Legem eſt iuſtitia, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Vide quæ annotauimus in primum, ſecundum & tertium capita ad Romanos, & in Pſalmum 84. in fine.

Poſterior Syllogiſmus.

Quod natum eſt ex Spiritu, ſpiritus eſt (hoc eſt, omnis homo, qui per gratiam Spiritus eſt regenitus, eſt ſpiritus, id eſt, Spiritu in ſe habitante agitur, ſapit ſpiritum, ſecundùm ſpiritum ambulat, ſpiritu actiones carnis mortificat, ſpiritu adoptionis clamat Abba pater, ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectat.) Omnis qui verè credit, natus eſt ex ſpiritu (id eſt, per gratiam Spiritus Sancti eſt natus filius Dei, iuxta illud: *Dedit hunc honorem credentibus, vt ſint filij Dei, non qui ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.*) Igitur omnis qui credit, ſpiritu in ſe habitante agitur, ſpiritum ſapit, &c. Proinde talis ſolus eſt regni cœlorum capax.

Porrò

Porrò hîc quatuor ſumma diligentia obſer-
A nanda ſunt. Primum, quòd credens ſeu renatus habeat remiſsionem peccatorum propter meritum mortis Chriſti, ex quo fit, vt liber ſit à damnatoria Legis ſententia, hac videlicet: *Maledictus omnis qui non fecerit ea quæ ſcripta ſunt in libro Legis:* Iuxta illud Galat. 3. 13. *Chriſtus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictũ.* Itẽ Rom. 8. 1. *Nulla condemnatio eſt iis qui ſunt in Chriſto Ieſu, & nõ ſecundùm carnem ambulant, ſed ſecundùm Spiritum.*
B *Lex ſpiritus & vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à Lege peccati & mortis. Quod enim per Legem fieri non potuit, eò quòd infirmabatur per carnem, hoc Deus præſtitit, dum proprium Filium miſit, & pro peccato damnauit peccatum in carne, vt ius Legis in nobis impleretur.* Credẽs igitur cùm ſit ſub gratia, ſeu ſub Lege ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, non poterit eſſe ſub Lege, videlicet damnante.

Secundum, quòd credenti perſonæ imputatur obedientia Chriſti (qua ipſe impleuit Legem) in iuſtitiam, iuxta illud Rom. 10. 4. *Chriſtus*
C *eſt finis Legis in iuſtitiam omni credenti*, hoc eſt, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iuſtitiam, non quam ipſe fecit, ſed quam Chriſtus illi imputat, qua purus, iuſtus, ſanctus in conſpectu Dei apparet. Proinde qui hanc iuſtitiam habet, nõ eſt ſub Lege accuſante. Eſt enim Legi ſatisfactum, iuxta illud Pauli Rom. 8. 33. *Quis intentabit crimina aduerſus electos Dei? Deus eſt qui iuſtificat: quis eſt qui condemnet?*

Tertium, quòd credens perſona habens re-
D miſsionem peccatorũ, & iuſtitiam Chriſti perfectam ſibi imputatam, agitur Spiritu Dei, quo renatus meditatur vitam Spiritu Dei dignam, & ſe libenter Legi Dei ſubiicit, vt qui mente ſeruiat Legi Dei, vt Paulus de ſe teſtatur, Rom. 7. 25. Hic motus Spiritus Sancti in credentibus, eſt teſtimonium regenerationis ſpiritualis, iuxta illud Pauli Rom. 8. 14. *Qui Spiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei.* Non eſt ergo hæc actio ſpiritus
E cauſa adoptionis noſtri, ſed effectus potiùs, vnde fit iudicium de regeneratione. Breuiter, quicunque retinẽt fidem & bonam conſcientiam, ſpiritualis regenerationis teſtimonium habent.

Quartum, quòd regeneratio in hac vita inchoatur, & paulatim creſcit pro fidei modulo, perficienda tandem in vita æterna, id quod oſtendit perpetua lucta carnis & ſpiritus in ſanctis. *Spiritus enim concupiſcit aduerſus carnem, & caro concupiſcit aduerſus ſpiritum.* Galat. 5. 17. Sed vita
F & mors pugnantibus propoſita ſunt. Ita enim Paulus ait Rom. 8. 13. *Si ſecundùm carnem vixeritis, moriemini*, id eſt, ſi vitioſæ naturæ imperata feceritis, regnante in vobis peccato per concupiſcentias ſuas, mortem tanquam mercedem reportabitis. *At ſi ſpiritu actiones corporis mortificaueritis*, id eſt, ſi non permiſeritis peccatum regnare per concupiſcentias ſuas, *viuetis*, videlicet vita fœlici & beata. Cæterùm ſi contigerit aliquando hominem à carne vinci, adeò vt eius
G concupiſcentias perficiat proſtrato ſpiritu, ſciamus quòd ianua ad amiſſam gratiam pateat per veram pœnitentiam ſeu conuerſionem, iuxta illud Ierem. 36. 3. *Reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſſima, & propitius ero iniquitati eius.* Item Ezech. 33. 11. *Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur à via ſua mala, & viuat.* Huius rei teſtimonium circumferimus Baptiſmum. Teſtatur enim Baptiſmus, quòd Deus omni conuertenti ſe, remittat peccatum.

7 Ne mireris quòd dixi tibi: Oportet vos naſci denuo.

8 Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed neſcis vnde venit, et quò vadit. Sic eſt omnis, qui natus eſt ex Spiritu.

Quòd Dominus non ſtatim reiiciat rudem diſcipulum tanquàm minùs aptum ad res tantas percipiendas, ſed ipſum propoſita ſimilitudine, vt rem de qua agitur, quodammodo pingat, informare pergit, eò pertinet, vt miniſtri Euangelij exemplo ſui magiſtri boni conſulant ſtupiditatem ſuorum auditorum, nec eos deſiſtant docere & monere, donec ſenſerint eorum in ſchola Chriſti profectum. Chriſtus primùm aſſeruit regenerationem eſſe neceſſariam, quod cùm Nicodemus iudicaret abſurdum, Dominus diſtinctione ipſum docuit, quòd aliud ſit loqui de regeneratione carnali, aliud de ſpirituali, quam neceſſariam ad ſalutem propoſuit. Verùm cùm ne ſic quidem profecit Dominus apud craſſum diſcipulum, vſitato omnibus docentibus more, præſertim cùm agitur cum rudi populo, proponit ſimilitudinem ductam à re, quæ eſt in quotidiano vſu. Nam cùm ſpiritualia quæ ſenſibus percipi non poſſunt, comparantur ad corporalia, ſimilitudine ducuntur homines in rerum ſpiritualium intelligentiam. Ita enim optimo Deo viſum fuit, has corporeas & in ſenſus incurrentes creaturas condere, vt aliquam analogiam ſeu comparationem haberẽt ad res ſpirituales: quò per eas doceri poſſent homines cõmodiùs. Iam præſentem ſimilitudinem, quæ à vento (nam hîc ſpiritus pro vẽto in priori membro ponitur) ſumpta eſt, videamus.

Quemadmodum neſcitur, vnde ventus veniat, aut quò vadat, antequam ſpirat: ſed cùm ſpirat, tum primùm & ſentitur, & eius vis percipitur: Sic eſt cuim homine qui regeneratur, non percipitur vnde veniat regeneratio, & quæ ſit eius vis, priuſquam quis regeneratus fuerit. Tunc enim & ſentit regenerationis ſpiritum, & eius virtutem percipit. Nam, cùm Spiritus Sanctus fidẽ inſpirat in corda noſtra, ſimul occulto & arcano quodam, nobiſque incognito modo nos regignit. At fide donati mox viuo conſcientiæ ſenſu, non modò adoptionis gratiam, ſed vitæ quoque nouitatem in nobis inchoari ſentimus, quæ nouitas cernitur & ſentitur in mortificatione veteris hominis, & viuificatione noui hominis. Mortificatio quidem fit per contritionem: viuificatio verò per fidem: vtraque manat ex efficacia mortis & reſurrectionis Chriſti, id quod etiã ſymbolo Baptiſmi, qui propterea lauacrum regenerationis dicitur, indicatur,

quemadmodum Paulus docet ad Rom. 6. 4.

Postquam autem similitudinem propositam declarauimus vtcunque, libet huc nonnulla adiicere de regenerationis causis & effectibus, vt & meliùs intelligamus hoc mysterium, & sciamus certiùs, an ipsi huius cœlestis regenerationis simus participes.

Regenerationis causæ variè in Scripturis referuntur, quas confundere, & non singulas suis classibus subiicere, plus quàm dici potest, obscurat doctrinam Euangelij, & parit multas noxias disputationes. Ordine proinde enumerabimus causas regenerationis nostri, & singulas suis classibus seu generibus subiiciamus, vt discerni clarè & perspicuè possint.

Tribuitur regeneratio, nũc verbo Dei, nunc Deo ipsi, nunc morti & resurrectioni Christi, nũc lauacro aquæ seu Baptismo, nunc fidei, nũc ministris Euangelij. Quis hìc non videt, necessariò distinguendas esse has causas? Qui enim hoc peritè non fecerit, in multiplicem contradictionis implicationem incurrat necesse est. Accuratè igitur has causas distinguamus.

Verbo Dei tribuitur regeneratio nostri vt semini. Habet siquidẽ verbũ Dei in regeneratione nostri, seminis rationem. Ita enim Apostolus Petrus ait in 1. Epist. 1. 22. *Renati*, inquit, *non ex semine mortali, sed immortali per verbum viuẽtis Dei, & manentis in æternum.* Verbum enim Dei, h. e. Euãgelium, iactum in agrum cordis, semen est illud immortale, ex quo nascimur filij Dei. Vocat autem hoc verbũ Euãgelij immortale semen propter effectũ. Nam si manserit in corde hominis vsque ad finem, habet promissionem immortalitatis & vitæ æternæ. Quòd autem quidam ex dicto Petri concludũt, fidem semel conceptam non posse penitus amitti, quia verbũ Euangelij iactum in cor hominis est semen immortale, friuolum est. Dicitur enim verbum Dei, i. Euangeliũ, semen immortale à sua natura, vsu & effectu, si modò ipsum in se solum modò cõsideres. Verùm si hominẽ spectes, effectus verbi & vsus ex conditione pendent. Nã si manserit verbum in hominis corde, vitam & immortalitatem adfert. At si haud manserit in corde, non quidem moritur verbum ipsum in se, siquidẽ manet in æternum. Sed homo qui immortale hoc semen in agro cordis sui fide non retinet, moritur. Hãc conditionẽ disertè requirit Dominus, cùm ait Mat. 10. 22. *Qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit.* Item Ioh. 15. 7. *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint.* Et Epist. ad Hebr. 3. 14. *Participes facti sumus Christi, si modò conceptam fiduciam vsq; ad finem firmã tenuerimus.* Et Coloss. 1. 23. *Si modò in fide permaneatis fundati, stabiles & immobiles à spe Euãgelij quod audistis.* Est proinde hæc conditio obseruanda, quòd verbum Dei tum demum immortalitatẽ adferat, vt semen regenerationis, quando fide retinetur vsque ad finem.

Deo tribuitur, regeneratio nostri, atque adeò singulis personis seorsim. Regenerat enim Pater, regenerat Filius, regenerat Spiritus Sãctus. De Patre 1. Petr. 1. 3. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundùm magnam misericordiam suam regenerauit nos in spem vitæ æternæ.* Est igitur Pater regenerationis autor, & prima causa principalis. De Filio dicitur: Ioh. 14. 6. *Ego sum via, veritas & vita.* Itẽ Ioh. 11. 25. *Ego sum resurrectio et vita.* Regenerat enim Filius vt Mediator, & vt vitis in qua palmes insita viuit & fructificat. Ioh. 15. 1. De Spiritu Sãcto suprà dictum est: *Nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu*, &c. Est enim Spiritus Sanctus veluti vis & anima seminis, hoc est, verbi Dei.

Morti & resurrectioni Christi regeneratio nostri tribuitur vt merito & efficaciæ. Merito quidẽ, quia merito mortis suæ nos Christus à iure mortis liberauit, & resurrectionis merito nobis vitam comparauit. Efficacia verò, quia Christus à nobis apprehensus fide efficax est in nobis & morte & resurrectione sua. Morte quidem, ad mortificandũ corpus peccati. Resurrectione verò, ad nouitatẽ vitę meditandã. Quòd ergo mortificatur in nõbis peccatum, efficacia fit mortis Christi, & hæc mortificatio, regenerationis nostri inchoatio est. Quòd aũt viuificatur in nobis spiritꝰ, efficacia fit resurrectionis Christi. Vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulemus, præbeamus corpora nostra arma iustitiæ Deo. Rom. 6. 13.

Lauacro aquæ siue externo Baptismo tribuitur regeneratio nostri, quia Baptismus de nostri regeneratione quæ fit virtute Spiritus Sancti, testatur, & hanc ipsam regenerationẽ obsignat. Sunt enim Sacramenta signacula promissionũ, quas verbum proponit, & fides apprehendit.

Fidei tribuitur regeneratio nostri vt instrumento recipienti semen illud immortale in cor hominis. Dedit enim potestatem filios Dei fieri qui credunt in nomen eius. Nã qui credit, & iustificatur, & donatur S. Sancto, per quem in nouum hominẽ regignitur. Hìc discernendum est inter perfectam veramq; fidem, & eius spectrũ. Perfecta & vera fides Christum apprehẽdit, cui insiti homines de nouo gignuntur. Nã Christus intra nos habitans, mortificationem & viuificationẽ per suum Spiritum operatur, quę vbi non sentiuntur, ibi nequaquam est vera fides & perfecta, sed tantùm eius inane spectrũ. Cùm enim fide iustificatur aliquis, fieri non potest, quin simul sanctificetur: & prout fides crescit: ita regeneratio incremẽta sumit, vt pro regenerationis incremẽtis dicamur adolescere in Christo. Voco autem perfectam fidem, quæ constat notitia promissæ misericordiæ & fiducia in eandem, etiamsi gradibus non est absoluta.

Ministris Euãgelij tribuitur regeneratio nostri tanquam agricolis, qui semen incorruptibile verbum Dei iaciunt, dum prędicant Euangelium Iesu Christi. Ita enim ait Apostolus: *In Christo Iesu per Euangelium vos genui.* Præclara sanè natiuitas, in Christo nasci, & fieri Christi membra per semen incorruptibile, quod est Euãgelium, quod vt iacitur à præconibus verbi per prædicationem Euangelij: ita fide in agrum cordis recipitur, vt Filij Dei nascamur credentes.

Iã de effectibus regenerationis pauca adiiciamus.

mus. Effectus regenerationis seu fructus sunt A noui hominis noui motus & actiones congruentes huic spirituali natiuitati, hoc est, vt vno verbo dicam, noua obedientia, qua vt veterem hominem mortificamus: ita per spiritum fidei, nouum excitamus, vt in nouitate vitæ ambulemus. Sunt ergo duæ partes nouitatis eius, quæ à regenitis requiritur, videlicet mortificatio veteris hominis, & viuificatio spiritus. Hæ partes vno sanctificationis nomine intelliguntur. Est siquidem Sanctificatio nihil aliud quàm segre- B gatio hominis regeniti à prophanitate gentium per mortificationem carnis, & coniunctio eiusdem cum Deo per viuificationem spiritus, vt iam sit Deo hostia pura & accepta. De priori parte loqtur Paul. Coloss 3.5 *Mortificate*, inquit, *membra vestra terrestria*, id est, omnem vim & vigorem naturæ deprauatæ restinguite, quæ natura vos deorsum trahit, & prauos illos motus spiritui repugnantes in vobis ciet. Hos motus & cupiditates prauas eleganter vocat membra, C quibus scilicet vetus homo, id est, ratio, voluntas & sensus hominis deprauata, perinde vtitur vt corpus membris suis, vtpote quæ ipsius etiam corporis membra secum trahit. De posteriori parte loquitur Paulus ad Rom. 8.14. *Quicunque Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei.* Aguntur autem Spiritu Dei, qui actiones corporis mortificant, & per iustitiam Deo seruiunt, ita vt nihil magis in voto habeant, quàm vt totam suam vitam Deo subiiciant. De vtraque parte simul D loquitur Paulus cùm ait: 1. Thess. 4.3. *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestri.* Et ad Rom. 8.10. *Si Christus in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum*, id est, victimam Christi, qui est efficax in vobis, *Spiritus verò vita propter iustitiam.* Ad Philip. 3.3. vtitur Apostolus alia loquēdi figura, qua regenerationis effectum explicat, cùm ait: *Nos circumcisio sumus, qui Spiritu Deum colimus & gloriamur in Christo, & in carne non confidimus.* Hìc Paulus ascendit ab vltimo effectu regenerationis ad E primum, quia posteriores effectus sæpè magis incurrunt in oculos, & sensus hominum, cùm priores velut intus latent, soli Deo & homini in quo sunt, cogniti. Nos igitur ordinem consecutionis sequentes proponamus effectus, quos hìc Paulus enumerat. Sunt autem tres: videlicet amputatio fiduciæ carnis, gloriatio in Christo, & spiritualis Dei cultus.

Amputatio fiducię carnis est, quando in nullam rem extra Christum collocamus fiduciam. F Caro enim hoc loco significat quidquid extra Christum est.

Gloriatio in Christo est, totius salutis fiduciam in vno Christo collocare vnico mediatore & saluatore.

Cultus Dei spiritualis, est obedientia ex fide præstita in gloriam Dei, quæ obedientia consistit in pietate erga Deum, charitate ergà proximum, modestia & innocentia in vita, & fide in vocatione. Breuiter, regenerationis effectus G sunt virtutes omnis generis, quarum choros ductat fides, adiunctis sibi spe & charitate, quæ tres à Paulo vt præcipuæ nominantur. Nā hæ & causæ sunt, & moderatrices aliarum omnium virtutū, quæ in ipso decalogo præcipiuntur, & præcipuè numerantur à Paulo ad Galat. 5.22. quos vocat fructus Spiritus.

Iam vnusquisq; nostrūm se probet tanquam ad Lydium lapidem, an sit regenitus nec ne. Si sentis fidem: si sentis Christum in te habitātem: si sentis efficaciā mortis & resurrectionis Christi in te, si sentis luctam spiritus & carnis: si carnis omnem fiduciam abiicis: si gloriaris in Christo: Denique, si nihil magis tibi in votis est, quā vt Deo totam tuam vitam approbes in vero timore & obedientia, testimonia habes, q; verè sis per Spiritū regenitus & noua creatura in Christo Iesu. Nec aliud vult Paulus cùm ait: 1. Tim. 1. 18. *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam.* Ex his cōcluditur, quàm sint necessaria bona opera, quæ tametsi non sunt causæ iustificationis: tamen testantur de Spiritu Sancto, cuius gratia regeniti sumus in nouos homines, vt non amplius carni & Sathanæ, sed iustitiæ & Deo militemus.

9 Respōdit Nicodemus: Quomodo possunt hæc fieri?

Etsi Nicodemus rectè facit, quòd suam agnoscat ignorantiam, & in discendo tarditatem: tamen in hoc culpandus est, quòd doctoris sui, quem agnouit diuinitus missum, vtpote armatū diuinis miraculis, certissimę doctrinæ opponit adhuc impossibilitatem. In primo ergo dignus est, quem discentes imitentur: In altero minimè. Hoc Nicodemi factum, quàm verum sit dictum Pauli, ostendit 1. Cor. 2.14. *Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei.* Monemur ergo vt in mysteriis religionis oculos carnis claudamus, & oculis fidei intenti simus in ea quæ Dominus loquitur, ìdque exemplo patris nostri Abrahami.

10 Respondit Iesus & dixit illi: Tu es ille magister Israelis, & hoc ignoras?

Non solùm tardiorem discipulum taxat Dominus, eique exprobrat, quòd cùm sit aliorum magister, ipse tamen ignoret quæ scire maximè referebat: verùm etiam dolet vicem populi Dei, non habentis doctorē, sed errātis instar ouium sine pastore. Vtinā Nicodemus hìc non haberet multos socios in magnum Ecclesiæ Dei detrimentum, idque non solùm in Papatu, vbi meræ tenebræ regnant: verumetiam inter nos. Multi ambiunt officia & dignitates amplosque reditus, pauci verò curā habent officij fideliter præstandi. Multi magis sunt soliciti pro consequendis Parochiis, quàm pro consequenda doctrina necessaria, putātes satis esse strenuè clamare, & verba vix intellecta ex Postillis detonare. Etsi autem horum iudicium horribile erit in extremo die, maius tamen futurum est eorum, qui tales ad ministeria Ecclesiæ Dei, quam ipse suo sanguine redemit, admittunt. Non ergo Paulus adeo serio absque grauissima causa hortatur Ephesinos Episcopos Actor. cap. 20. 28. cùm ait:

Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Sciant igitur qui aspirant ad sanctissimum ministerium in Ecclesia Dei, arduum esse officium, & requirere summũ studium & vigilantiam in doctrina & moribus. Sciant, vt summa præmia sunt proposita rectè fungentibus officio, iuxta dictum Daniel. 12. 3. *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates*: ita horrendas pœnas manere eos, qui Ecclesiam Dei sibi commissam fraudulenter produnt. Nam horum sempiternum erit opprobrium. Cogitent turpe esse in doctore, ignorare quæ scire oporteat: turpius, vendicare sibi earum rerum scientiam quam non habet: turpissimum, cum doctrina vitam moresq; pugnare. Primum, facit ineptum. Secundum, stultum. Tertium, mendacem & sui ipsius iudicem. Nam quisquis rectè docet, & malè viuit, toties se ipsum condemnat, quoties quod rectum est, docet, & non facit. Deinde qui docet tantùm, & non facit, ipse doctrinæ suæ detrahit pondus. Quis enim obtẽperet, cùm ipse præceptor doceat non obtemperare? Bonum est autem recta & honesta præcipere, sed nisi & facias, mẽdacium est. Et incongruens atque ineptum est, non in pectore, sed in labiis habere bonitatem. Simus ergo memores dicti Sapientis: *Fac in tuo stes ordine, in eoq; assiduò verseris, atque in tuo officio munereq; consenescas.* Item: *Ne mireris opera hominis scelerati, confide Domino, atq; in labore tuo perseuera.*

11 Amen Amen dico tibi: Quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur, & testimonium nostrum non accipitis.

Duo continet hæc asseueratio, Christi videlicet testificationẽ de cœlesti doctrina, quam ipse & Iohannes profitebantur, & reprehensionem Pharisæorum. Habet autem hæc reprehensio tacitam collationẽ, ac si diceret Dominus: Vos Pharisæi quod nescitis, loquimini, & quod non vidistis, testamini, & tamen vobis tanquam diuinitus missis doctoribus creditur. At ego & Iohannes, quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur, nobis tamen non creditur. Quid quæso indignius quàm falsum testimoniũ amplecti pro vero, & verum cœlesteq; tãquam falsum repudiare? Huius Pharisaicę cœcitatis exẽpla hoc die videre licet in Papatu. Volunt videri doctores Ecclesiæ, docent quæ ignorant, testantur, quod non viderunt, ferro & igni persequuntur omnes, qui suam doctrinam non recipiunt & sibi credũt. Vt enim Pharisæi olim suas traditiones in locum verbi Dei substituerunt: ita Papistæ humanas doctrinas, & Patrum traditiones abolito Euangelio inculcant, & tametsi sibi Ecclesiæ titulum vendicant: tamen testimonium diuinum traditum in Scripturis Propheticis & Apostolicis non admittunt. Pluris enim faciunt vnam sententiolam Thomæ Aquinatis, quàm sexcenta testimonia ex diuinis Scripturis petita.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis?

Exaggerat reprehẽsionem Pharisæorũ, sumpto argumento à maiori ad minus. Qui non credit terrena, id est, ea quorum vsus & experientia est necessaria in hac vita super terram, multò minùs credet cœlestia, quorum vsus & fruitio perpetua erit in cœlis post hanc vitam. At vos Pharisæi non illa creditis, multò minùs hæc credetis. Qui vocabula, *Terrena & Cœlestia*, ad materiam doctrinæ referunt, falluntur. Nam Græcę voces omnem ambiguitatem tollũt, quę significant, ea quæ hîc dicuntur, non ad materiam, sed ad loca diuersa & status hominum diuersos referenda esse, videlicet ad terram in qua habitamus, dum hoc mortale corpus circumferimus, & ad cœlum, ad quod aspiramus. Nam vt ἐπίγεια dicũtur, quasi τὰ ἐπὶ τῆς γῆς γινόμενα, i. quæ hîc in terris fiunt, & quorum vsus Ecclesiæ militanti in hac vita est necessarius, etiamsi si materiam spectes, planè diuina sunt: ita ἐπουράνια dicuntur ea quæ in cœlo olim gerentur, & quorũ perpetua fruitio erit in æterna vita. Hoc ad vtrumque referendum est, videlicet ad cognitionem & bonorum copiam. Cognitio in hac vita ex parte est, sed tamen tanta quæ viam mõstret ad immortalitatem. In futura autem vita erit perfecta & omnibus gradib. absolutissima. Hinc Paulus 1. Cor. 13. 9. *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: cùm autem venerit id quod perfectum est, abolebitur id quod est ex parte.* Itẽ vers. 12. *Nunc cernimus per speculum in ænigmate, tunc facie ad faciem.* De bonorum cumulo & abundantia idem Apostolus in hunc modum loquitur, 1. Cor. 2. 9. *Nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ Deus præparauit diligentibus se.*

13 Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo.

Vide quæso quàm apta & concinna methodo procedat Dominus in mysterij propositi declaratione. Primùm regenerationis docuit necessitatem. Deinde distinguẽdo inter duplicem natiuitatẽ, testatus est, se non loqui de carnali, sed de spirituali natiuitate. Tertiò proponit duo axiomata seu principia, ex quibus concluditur necessitas regenerationis. Quartò, modum regenerationis similitudine aptissima illustrauit. Nunc autem quinto loco pergit docere, quod in hoc mysterio summum est, videlicet quòd in hac regeneratione oporteat hominem inseri Christo, & fieri eius membrum, quò fiat regni cœlorum capax. Nam cùm vnus Christus ius habeat possessionis cœlestis, vt qui solus tanquam Dominus cœli descenderit è cœlo, & sit in cœlo, necesse est, vt illi veluti membrum corpori, & palmes viti inseratur, quisquis regni cœlorum particeps fieri cupit. Siquidem Christus qui & homo & Deus est, hominem & Deum solus coniungere, vt vnicus mediator & placator iræ Dei, potest: Atque hæc sententia huius dicti summa est. Videtur autem Domi-

nus

nus hìc reſpexiſſe ad ſcalam Iacob. Vt enim Angeli Dei viſi ſunt Iacobo aſcendere & deſcendere per ſcalã, cuius ima pars terram, ſuprema cœlum attingebat, Geneſ. 28.12. ita Filius Dei ſolus eſt, per quem & in cœlum aſcenditur & deſcenditur. Vide quæ annotauimus in fine 1. capitis.

Porrò hoc dicto Chriſti rurſus refutatur opinio Phariſaica de prærogatiua ſeminis Abrahæ, de merito ſacrificiorum, de iuſtitia Legis. Præterea quoque alius error Phariſęorum hìc taxatur, qui putauerunt, Meſsiæ officium eſſe mundi imperia ſibi ſubiicere, non intelligentes ne primam quidem promiſsionem: *Semen mulieris conteret caput Serpentis*, hoc eſt, Meſsias opera Diaboli deſtruet, ac vita ęterna donabit electos, hoc eſt, omnes qui in ipſum crediderint. Tametſi autem modum quo Chriſto inſeramur, & eius membra efficiamur, abolito peccato per mortẽ Chriſti, proximè ſequente ſententia exponit Dominus: tamen hìc monendos eſſe auditores duxi de diſcrimine inter iuſtificationem & regenerationem, quæ tametſi naturâ coniuncta ſunt cum fide remiſsionis peccatorum: tamen res ſunt diuerſæ, & diſtincta mediatoris beneficia, quæ à ſe inuicem ſeparari nequeunt. Adeo enim coniunctę ſunt iuſtificatio & regeneratio, vt vtrauis in ſubiecto poſita, concludatur altera, iuxta regulã: *Cùm proprietates diuerſæ & diſtinctæ pendẽt ab vna eademq; cauſa, valet conſequentia ab vna ad alteram, propter communem dependentiam.* Rectè igitur ſequitur: Abraham fide iuſtus eſt. Igitur Abraham eſt regenitus. Abraham regenitus eſt. Igitur eſt fide iuſtus. Vtrunque enim cum fide remiſsionis peccatorum cohæret. Tametſi autem hæc conſequentia neceſſaria eſt: tamen qui ex regeneratione iuſtificationem facit, vel contrà ex iuſtificatione regenerationem, quæ neceſſariò diſtinguenda ſunt, perperàm confundit, & occaſionem controuerſiis prębet, non diſcernens inter beneficium imputationis, & beneficium Domini, quod infunditur, & reipſa in homine exiſtit. Iuſtificatio ſiquidem eſt imputatio iuſtitiæ alienę, nempe Chriſti, quæ non eſt qualitas in nobis vlla. At regeneratio ipſa in nobis eſt, videlicet viuus in corde ſenſus Spiritus Sancti nos regenerantis. Etſi igitur iuſtificatio implicitè continet regenerationem, & regeneratio ſimiliter iuſtificationem: tamen vt diſcernatur beneficium iuſtificationis à qualitatibus, quas in nobis efficit Spiritus Sanctus, neceſſe eſt vt agnoſcatur iuſtitia, qua iuſti ſumus coram Deo, eſſe obedientia Chriſti, & non noſtra.

Præter ea quæ hactenus diximus, continet hęc aſſeueratio Domini tria, videlicet, quòd ipſe Ieſus ſit verus Deus, verus homo, vnus Chriſtus ſeu vna perſona. Quæ tria neceſſariò requiruntur in Meſsia. Nam nec ſeruare poteſt niſi ſit Deus, nec redimere debet niſi ſit homo, & neutrum poteſt niſi vnus & idem, ſit Deus & homo.

Quòd ſit verus Deus, ex eo euidentiſsimè patet, quòd ſimul & ſemel in terra ſit & in cœlo. *Deſcendit*, inquit, *de cœlo, & eſt in cœlo.* Vt ergo ſecundùm viſibilem carnem erat in terra: ita ſecundùm inuiſibilem maieſtatem in cœlo & in terra, imò vbique. Cùm igitur ſolius infinitę naturæ ſit, hoc eſt, diuinæ, eſſe eodem temporis articulo in locis pluribus, & maximè diſtantibus: Et hoc Ieſu Mariæ filio tribuitur, neceſſe eſt fateri illum verum Deum eſſe. Baſilius magnus ex hac Dei proprietate extruit demonſtrationem de Spiritu Sancto, qua concludit ipſius veram diuinitatem hoc modo: Omnis creatura habet ſubſtantiam circumſcriptam. Spiritus Sanctus non habet ſubſtantiam circumſcriptam. Igitur Spiritus Sanctus non eſt creatura. Etſi autem inuiſibiles creaturę loco & finibus non circumſcribũtur: tamen proprietate ſubſtantię finiuntur. Eſt proinde hæc demonſtratio de diuina natura Meſsiæ imprimis obſeruanda. Meſsias eſt ſimul & ſemel in cœlo & in terra, imò vbique. Igitur eſt Deus. Siquidem ſolius Dei eſt, vbique ſubſtantiâ & potentiâ præſentem eſſe.

Quòd ſit verus homo, ex eo patet, quòd ſe nominet hominis filium, hoc eſt, hominem de homine natum. Qui putant Chriſtum ideo ſe vocaſſe filium hominis, quòd ſit filius vnius hominis, videlicet Mariæ virginis, ex eo refelluntur quòd Spiritus Dei ſæpiſsimè Ezechielem Prophetã filiũ hominis nominet. Sed quatuor aliæ huius appellationis cauſę illuſtres reddi poſsũt.

Prima, Chriſtus filius hominis dicitur, quia ab Adam communi patre eſt genitus, Lucæ 3. vt ſignificetur, quòd ſalus à Chriſto allata, ſit toti generi humano communis: hinc ergo petamus conſolationem in tentatione particularitatis.

Secunda, vt ſe verũ hominem oſtendat, conſtantem anima rationali & corpore cum omnibus proprietatibus naturalibus veri hominis.

Tertia, vt ſignificet magnitudinem ſui amoris erga genus humanum, qui cùm eſſet in forma Dei, aſſumpſit formam ſerui, id eſt, hominis, verus homo factus, obediens patri vſq; ad mortem crucis. Vt hanc humilitatem Filij Dei pleniùs deſcriberet Bernardus, tres deſcenſus Domini in terram gradus facit. Quorum primus fuit à ſummo cœlo vſque ad carnem. Secundus vſque ad crucem. Tertius vſque ad mortẽ. Quibus gradibus deſcenſus opponit tres gradus aſcenſus. Quorum primus, gloria reſurrectionis. Secũdus, poteſtas iudicij. Tertius, conſeſſus ad dexteram Patris.

Quarta, quia Chriſtus Adam ſęcundus eſt, cuius typus fuit primus Adam, creatus ad imaginem & ſimilitudinem Dei, rectè dicitur filius Adam, hoc eſt, hominis. Verùm quia primus Adam amiſit per peccatum imaginem Dei, venit ſecundus Adam de cœlo, cœleſtis imago perſonæ Patris naturalis, vt in nobis repararet imaginem Dei, atq; ita nos in illo, quaſi noua creatura, imagine Dei ornata naſceremur. Omnino enim decuit, vt per naturalem Dei imaginem, imaginis Dei per gratiam fieremus participes.

Quòd Ieſus Filius Dei & filius hominis ſit vnus Chriſtus ſeu vna perſona, ex alternatione

prędicationis idiomatum manifeſtum eſt. Nam cùm proprietates diuinæ naturæ attribuuntur Filio hominis, & rurſus proprietates humanæ naturæ attribuuntur Filio Dei, neceſſe eſt, modò harum prædicationum veritas ſaluetur, vt fateamur Deum & hominem vnam perſonam eſſe ſeu vnum Chriſtum. Hinc Auguſtinus: *Nemo aſcendit in cœlum niſi qui deſcendit, Filius hominis qui eſt in cœlo: quò hæc pertinent? niſi vt intelligamus vnam perſonam eſſe Chriſtum, Deum & hominẽ.* Chriſtus ergo vnus eſt: Verbũ, anima & caro vnus Chriſtus: Filius Dei & Filius hominis, vnus Chriſtus: Filius Dei ſemper, Filius hominis ex tempore: tamen vnus Chriſtus ſecundùm vnitatem perſonæ. Sic erat Filius hominis in cœlo, quemadmodum erat Filius Dei in terra: Filius Dei in terra in ſuſcepta carne: Filius hominis in cœlo in vnitate perſonæ. Vera eſt ergo hæc propoſitio: Filius hominis eſt in cœlo, qa eſt Deus. Loquitur autem reſpectu temporis, quo Chriſtus cum Nicodemo locutus eſt. Item: Deus in terra viſus eſt, quia eſt homo.

Porrò cur oportuerit Meſsiam eſſe Deum, cur hominem, cur vnam perſonam, cur, quomodo & quando alternentur idiomata naturarum, & quis ſit horũ omnium vſus & fidei πρέπεια, ſuprà annotauimus in primo capite in enarratione huius propoſitionis: *Et Verbum caro factum eſt.* Eò ergo remitto Studioſos. Nam ſi toties eadem integrè eſſent explicanda, quoties occurrũt, nec finis lectionum foret, nec ſine tædio auditorum hoc fieri poſſet.

14 Et quemadmodũ Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto: ita exaltari oportet Filium hominis.

12 Vt omnis qui credit in eum, nõ pereat, ſed habeat vitam æternam.

Veritatem cum figura ſeu vmbra cõfert Dominus, idque ideo, vt & oſtendat ſuam doctrinam non nouam eſſe, vt exiſtimabat Nicodemus: & doceat peccatum non tolli per ſacificia legalia, vt idem putabat: ſed requiri mortẽ Meſſiæ (quam adumbrabant ſacrificia vetera) cuius meritum credentibus applicatur, vt immunes ſint à peccato, quod homines excluſit à cœleſtis hæreditatis poſſeſsione.

Continet autẽ hic locus tria, videlicet figurã, mortem Meſsiæ, & modum applicationis.

Figura, Num. 21. 4. proponitur, in qua populi culpa, pœna, pœnitẽtia, remedium, & ſignificatio ſpectentur. Culpam pœna diuinitus comitatur: Gratia pœnitentibus remedium offert: Significatio remedij materiam, mortem Domini, annunciat.

Culpa populi deſcribitur in hanc ſentẽtiam: *Cùm proficiſcerentur Iſraelitæ de monte Hor per viam, quæ ducit ad mare rubrum, vt circuirent terram Edom, tædere cœpit populum itineris et laboris. Locutusq; cõtra Dominum & Moſen ait: Cur eduxiſti nos de Ægypto, vt moreremur in ſolitudine, deeſt panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo.* Hactenus de culpa. Populus itineris difficultate & laboris magnitudine fatigatus, ex impatientia prorumpit in querelã aduerſus Dominũ & Moſen, & oblitus mirandę liberationis ex ſeruitute Ægypti, quæ non minùs quàm mors ipſa onerosa & grauis fuit, iam Deo & eius miniſtro Moſi exprobrat factum, & beneficium ſummum, maximum maleficium interpretatur. Inſuper etiam ad præſentem benedictionẽ quã diuinitus Dominus iſtum populum in deſerto miraculosè aluit, nauſeare incipit, & contemnit tanquam rem viliſsimam cibum cœleſtẽ, quem antea auidiſsimè expetiuit, & maxima animi alacritate percepit, in qua re cernere eſt & inconſtantiam & ingratitudinem populi.

Porrò ſi penitiùs hanc culpam populi introſpiciamus, inueniemus non ſolùm Iſraelitarum culpam hîc deſcribi: verumetiam omnium hominum (qui Spiritu Dei non ſunt regeniti, docti & confirmati) ingenium tanquam in tabula quadam depingi. Neq; hoc mirum eſt, cùm idẽ fons mali ſit in omnibus filiis hominum. Cùm igitur homines aduerſis caſibus premũtur grauiùs, ſubinde labaſcunt, paulatim fiũt impatientes. Impatientia victi nõ ſuam culpã agnoſcunt, quod facere deberent: ſed cauſam malorum in Deum ipſum & in eius miniſtros transferunt. Hinc querelæ, hinc murmura, hinc cæcitas, obliuio, atque deteſtãda ingratitudo cum beneficiorũ Dei præſentium extremo contemptu. In principio renati Euangelij in hoc regno multi fuerunt, qui tãquam liberationem ab Ægypto, imò ab inferno, beneficium hoc Dei interpretati ſunt, nihil fuit illis dulcius cęleſti cibo, h. e. doctrina Euangelij. Sed quid factũ eſt? Paulatim laboribus & cruce multi facti ſunt impatientes, multi adeo ingrati, q; cõqueſti ſint, ſe de medio regni Antichriſti exemptos, accuſent Deũ, culpam impingant miniſtris Euangelij ad ſua ſcelera conniuentes, nauſeent ad cibum cœleſtis doctrinæ, ac ſua ingratitudine & amentia iram Dei prouocent magis magiſque.

Pœna populi (quam ſecundo loco conſiderandã dixi) his verbis à Moſe deſcribitur: *Quamobrem immiſit Dominus in populum vrentes ſerpentes, qui mordebant populum, & mortuus eſt multus populus in Iſrael.* Vide quàm ſit iuſta & conueniens culpæ, pœna. Vt culpa paulatim creuit quaſi venenum ſerpentinum, & magis magiſq; exarſit, donec ad contemptum Dei ſummum peruentum eſt: ita pœna ex ictu ſerpẽtum vrentium ſerpit, & paulatim calore ſitim inducẽte aucta eſt, donec peſtilẽti flamma peccatores è medio ſuſtulit. Vt igitur ore virus maledicẽtiæ in Deum & in Moſen eiaculati ſunt ſerpentibus ſimiles: ita ſerpentes lethiferum venenum in eos euomuerunt, vt iuſta talionis ſeruaretur pœna. Solet enim Dominus pœnas delictis ita attemperare, vt appareat aliqua proportio culpæ & pœnæ. non q; vlla pœna in hoc mundo ſufficiat ad culpam delendam, qua læſa eſt diuina maieſtas: ſed vt ſit teſtimonium æternarum pœnarum, niſi fiat remiſsio.

Pœnitentia populi hiſcẽ verbis deſcribitur

Venerunt

Venerunt ad Moſen atq; dixerunt: Peccauimus, quia locuti ſumus aduerſus Dominũ et te. Ora vt tollat à nobis ſerpentes. Et orauit Moſes pro populo. Vt plaga hominem culpæ admonet ſuæ: ita plaga & culpa ſimul ad pœnitentiam inuitant. Siquidem Deus vt pœnitentes miſericordia recipit: ita impœnitentes damnationis iudicio reſeruat. Nam punit vt pater, ne puniat vt iudex. Eſt autem furoris Domini certiſsimum indicium, quando peccatores ſine caſtigatione permittit viuere. Quẽadmodum autor Epiſtolæ ad Hebr. 12.6. teſtatur, cùm ait: *Quem diligit Dominus, caſtigat: flagellat omnẽ filium quem recipit.* Et paulò infrà verſ. 8. *Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, certè ſpurij & adulterini eſtis, & non filij.* Signum ergo paterni amoris eſt, quòd Deus peccatores flagellet, qui ſi cõtumaces eſſe perrexerint, è familia Dei excluduntur, ſententiæ mortis ſubiacent, & reſeruãtur æternis pœnis. Proinde cùm caſtigamur, agnoſcamus & iuſtũ Dei iudicium, & paternam miſericordiam. Iudicio punit peccatũ, vt ex miſericordia inuitet ad pœnitẽtiam.

Porrò in hoc exemplo Iſraelitarum agẽtium pœnitentiam, videre eſt, quòd vera pœnitentia ſit dolor de peccato admiſſo, cum ſpe veniæ, & promiſsione emendationis vitæ in poſterum. *Peccauimus*, inquiunt, *quòd locuti ſumus aduerſus Dominum & te.* Hæc eſt peccati agnitio & confeſsio perpetrati peccati. *Ora vt tollat nobis ſerpẽtes.* Hæc ſpes veniæ eſt, quæ non poteſt eſſe ſine fide in mediatorem, quę fides propoſitum emendationis adiunctũ habet. Nos rectà ad Meſsiam contendimus, freti ipſius merito & interceſsione: *Si quis peccauerit*, inquit Iohannes, 1. Ioh. 2.1. *aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris tantum, ſed pro totius mundi.* Eſt proinde Chriſtiana pœnitentia conuerſio hominis (agnoſcentis ſuum peccatum, & dolentis quòd Deum offenderit) per fidem in Ieſum Chriſtum, cum promiſsione obedientiæ in poſterum. Sunt proinde tres partes pœnitentiæ ſeu conuerſionis, videlicet antecedens, dolor ex agnitione peccati & iræ Dei: formalis, fiducia in Chriſtum mortuum pro peccatis noſtris: & conſequens, videlicet noua obedientia. Hæ tres partes in vera pœnitentia & ſalutari neceſſariæ ſunt, ſed diuerſimodè. Dolor ob peccatum, quem cõtritionem vſitatè vocamus, neceſſarius eſt ad obſtaculum remouendum: fieri enim non poteſt, vt peccatum adhuc in homine regnans per ſuas concupiſcẽtias remittatur. Sola fides neceſſaria eſt ad beneficium mediatoris conſequendum, atq; ad eiuſdem iuſtitiam nobis imputandam. Hac ſola fide homo iuſtificatur abſq; omnibus operibus præcedentibus, coniunctis & conſequentibus. Cum hac fide iuſtificationis regeneratio quoq; coniuncta eſt, quæ à iuſtificatione ipſa diligenter eſt diſtinguenda, vt intelligatur beneficium mediatoris proprium. Noua obedientia, fidei, iuſtificationis & regenerationis effectus, eſt neceſſaria, vt iuſtitiæ & regenerationis fructꝰ proprius: fieri enim non poteſt, vt peccatum remittatur, vbi manet propoſitum peccandi. Et Bernardus rectè ait: *Inanis eſt pœnitentia, quam ſequens coinquinat culpa.* Proinde vt propoſito peccandi ſuccedat noua obediẽtia & ſanctũ propoſitum, neceſſe eſt. Vbi enim manet propoſitum peccãdi, vaſtatur conſcientia, & fides planè mortua eſt. Quare Paulus ait 1. Timoth. 1.18. *Milita bonã militiam retinens fidem & bonam conſcientiam, quam quidam rejicientes, circa fidem naufragium fecerunt.*

Porrò hęc noua obedientia, vt ſummatim dicã, abſoluitur pietate erga Deum, charitate erga proximum, ſanctimonia vitæ, & diligẽtia in vocatione. Plura de pœnitentia aliàs diximus.

Remedium aduerſus plagam populi hiſce verbis à Domino proponitur: *Et locutus eſt Dominus ad Moſen: Fac æneum ſerpentem, et pone eum ſuper lignum. Quicunque morſus fuerit, et aſpexerit illum, viuet. Fecit ergo Moſes ſerpentem æneum, quem poſuit ſuper lignum, quem cum percuſſi aſpicerent, ſaluabantur & viuebant.* Hoc remedium fuit diuinitus propoſitum contra morſus ſerpentum. In quo ante omnia ſpectãdum eſt, q̃ non in ſerpente æneo, vitæ ac actionis experte, fuerit vis ſanãdi, vt nec in piſcina Siloẽ, nec in Iordanis aqua, in qua ſe Naaman ex Prophetæ mãdato & abluit & mundatus eſt à lepra ſua: Sed in promiſsione diuina, & fide promiſsionis. Nõ ergo res quam Dominus mandat, æſtimãda eſt ab externa ſpecie, quę in oculos & in ſenſus incurrit, ſed ex decreto voluntatis Dei, qui ſingulari ſua ſapientia res ordinat in noſtros vſus, prout expedire optimè nouit. Noſtrum proinde erit iuſſa facere, & nobis perſuadere, quòd ea quæ iubet, velit, & quæ promitt, poſsit. Cùm igitur aqua externa iuxta inſtitutionem Chriſti abluimur, cùm pane in Cœna veſcimur & vino potamur, oculis fidei intueamur promiſsionẽ diuinam, & ſtatuamus nos interne ablui ſanguine Chriſti, & purgari à fœdiſsima peccatorum lepra: ſtatuamus nos alí & recreari vero corpore & ſanguine Domini iuxta ipſius promiſsionem, qui poteſt quidquid promiſit, quia omnipotens eſt, & vult, quia optimus.

Significatio ſerpentis ænei iam conſideretur. Dictum Lactantij, videlicet minora & exigua magnorum figuras & præmonſtrationes eſſe, huc optimè quadrat. Nam vt id quod ſignificat, videlicet ſignum aſpectabile æneiſerpẽtis, planè exiguũ eſt, vt nulla ſit eius ad id quod ſignificatur, ratio & proportio, ſi dignitatis gradus ſpectes. Quare altiùs mente eleuata, quid hìc ſignificetur, expendamus. Ante omnia ergo hìc ſcire oportet, cur Diabolus ſerpens, cur homo ſerpens, cur Chriſtus ſerpens dicatur. Deinde cur non verus ſerpens: ſed æneus, cui aſsimilatus eſt Dominus, ſit à Moſe ſuſpenſus.

Diabolus ideo ſerpenti confertur, quia vt ſerpens occultè ſerpit, & paulatim ſe applicat, donec venenum euomuerit in pernitiem animalium: ita Diabolus occultè & aſtutè illabitur, donec homines veneno ſuo occiderit. Primùm enim pertentat ſenſus: Deinde ſenſibus victis, ſe medullis hominis atque oſsibus implicat &

immergitur. Tandem nidum in corde hominis sibi ædificat, & eum lethifero veneno enecat, vt videmus in primis nostris parẽtibus, cùm quod Deus affirmaret, de eo mulier dubitaret, ipse astutè negaret, accusans Deũ mẽdacij & inuidię.

Homo dicitur serpens, siquidem corpus hominis per transgressionem factum est veluti serpens, in quo venena serpentis latent, depascentia animam hominis atque adeo ipsum hominem perdentia.

Christus dictus est serpens duabus de causis: Primùm propter corpus nostrum quod assumpsit, verùm sine peccato & veneno Diaboli, sed propter similitudinem, vt infrà dicetur, serpens dictus est. Deinde propter ignominiam & contemptum, sicuti ipse testatur Psal. 22. 7. *Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominis & abiectio plebis.* Quanta hæc Filij Dei humiliatio fuerit, nec Angeli nec homines satis cogitare possunt. Deinde scire oportet, cur non verus serpens, sed æneus à Mose suspensus sit, videlicet vt significaretur, Filium Dei assumpturũ corpus humanum, sed sine veneno. Huc dictum Ambrosij facit: *Non verus serpens est suspensus, quia in veritate quidem corporis, sed sine veritate peccati suscepit Dominus speciem peccatoris, vt per lubricum infirmitatis humanæ, simulando serpentem, depositis tarnis exuuiis veterè destrueret serpentis astutiã. Bonus ergo serpens Christus, vt qui de ore suo remedia, non venena fundat.* Huc Augustini eruditam huius figuræ enarrationẽ ascribam: *Quid est*, inquit, *exaltatus serpens nisi mors Christi eo significandi modo, quo per efficientem id quod efficitur, significatur? A serpente quippe mors venit, qui peccatum, quod mori mereretur, homini persuasit. Deus autem in carnem suam non peccatũ transtulit, tanquam venenum serpẽtis, sed tamen transtulit mortem, vt esset in similitudine carnis peccati pœna sine culpa. Vnde in carne & culpa solueretur & pœna. De maledicto ergo vicit maledictum, de morte mortem, de peccato peccatũ, de serpente serpentem: maledicta mors, maledictum peccatum, maledictus serpens, & hæc omnia in cruce triumphata sunt. Vt tunc, quicunque fuit à serpente percussus, serpentem æneum respiciebat, & sanabatur: ita nũc humanum genus, quod à spirituali serpente percussum fuerit, Christum credendo respicit, & sanatur. Tunc vnusquisque respiciebat serpentem mortuum, vt posset euadere viuum: nunc verò qui vult vitare Diaboli venenum, Christum respiciat crucifixum. Serpens æneus in ligno positus venena viuorum serpentum superauit: & Christus in cruce suspensus & mortuus antiqua Diaboli venena restinxit, & omnes, qui ab eo percussi fuerant, liberauit. Quicunq; ergo tunc percussus non vidit serpentem illum æneum, moriebatur: ita nunc nisi qui in Christum crucifixum crediderit, Diaboli veneno premitur & occiditur. Et vt serpens gustata hominis saliua, extinguitur: ita homo gustato serpentis veneno moritur, nisi ad serpentem suspensum, hoc est, ad Christum crucifixum, fide respiciat. Tunc enim quemadmodum serpens Mosis deuorauit omnes serpẽtes magorum Ægypti, Exod. 7. 12. ita Christus omnia serpẽtina inferni restinguit venena.*

Cęterùm cùm ex iis, quę diximus de serpente, qui est imago Diaboli hostis humani generis, propter astutiam & naturalẽ malitiam, quę-

ri potest, cur Dominus iubeat suos discipulos imitari serpentes, cùm ait Matthæi 10. 16. *Estote prudentes sicut serpentes.* Etsi autem serpentes infames sunt propter venenum lethiferum & astutiam: tamen quatuor sunt, in quibus eos imitari vtile est. Quorum primum est, vt sicut serpentes declinãt eos quibus sunt exosi: ita discipuli Domini declinent eos, qui se oderũt & persequuntur Euangelij causa. Ita enim Dominus se interpretatur vers. 22. *Et eritis exosi omnibus hominibus propter me.* Item vers. 23. *Cùm persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Item vers. 14. *Quicunque non receperit vos neq; audierit sermones vestros: exeuntes foras de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris.* Secundò, vt serpens accessurus bibendi gratia fontem, priusquam bibat, omne venenum euomit: ita nos accessuri fontem viuum Iesum Christum precationibus nostris, vt aquâ refectionis hauriamus fide, euomamus omne venenũ, odium, iram, malitiam, inuidiam, superbiam: denique omnes cogitationes & affectus pugnantes cũ Lege Dei. Tertiò, quemadmodum serpens obturat aurem ad vocem incantantis, ne vires suas amittat: ita nos obturemus aures nostras ad hæreticorũ voces, ne virtutem quam obtinemus in Christo, amittamus. Quartò, vt serpens abstinet à morsu hominis, ne in pœnam exclusionis de suo domicilio incidat, ita homo cauere debet, ne mordeatur à serpente Diabolo, quod si factum fuerit, à domicilio proprio, quod est regnum Christi, excluditur.

Hactenus de figura & eius circumstantiis: nunc de morte Messiæ & mortis ipsius efficacia quædam, quemadmodum à nobis propositum est, adiiciamus. Nihil enim homini æquè salutare est, atque rectè mysterium mortis Christi intelligere, eamq; piè meditari, quæ sola sapientia est electorũ. *Verbum crucis*, inquit Paulus 1. Cor. 1. 18. *pereuntibus quidem stultitia est, nobis autem qui saluamur, Dei virtus est.* Item vers. 23. *Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis verò stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis & Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.* Sciamus ergo in cruce Christi, hoc est, in morte Domini summam sapientiam Christianorum inclusam esse. Quare cum Paulo in cruce Christi gloriemur, qui 1. Cor. 2. 2. ait: *Non iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.*

Porrò quia suprà, in enarratione Dicti: *Ecce Agnus qui tollit peccatum mundi*, prolixè, & quanta potui perspicuitate, dixi de mysterio passionis & mortis Domini, hîc solummodò definitionẽ repetam, quæ efficaciam & virtutẽ mortis Domini continebit.

Passio & mors Domini nostri Iesu Christi sacrificiũ est propitiatorium, in quo Filius Dei æternus, homo factus, & æternus Sacerdos à Patre constitutus, seipsum (obediendo Patri vsq; ad mortem crucis) per Spiritum æternum obtulit æterno Patri in ara crucis, maledictionem Legis verè sustinens, vt ista sua oblatione vna & perfectissima satisfaceret iustitiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustissimam, & mereretur

mererentur hac vnica victima omnibus, qui in ipsum crediderunt, inde vsque à creatione mundi, & qui credunt & credituri sunt vsque ad finem mundi, æternam sanctificationem, hoc est, gratiam, benedictionem, liberationem à maledictione Legis, vitam & salutem æternam, vt & in hoc mundo Deum prædicent, & in omni æternitate conformes Christo effecti, eundem perpetuis hymnis celebrent. Huius descriptionis analysin vide suprà loco quem modò nominauimus, vbi etiam exposui causas cur oportuerit Christum in lignum suspendi, & tam ignominiosum mortis genus subire. Vnum saltem dictum Bernardi dignissimum memoria ascribam: *De remissione peccatorum validissimum teneo argumentum domini passionem. Vox siquidem sanguinis eius inualuit multò plus, quam vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem omnium peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra. Nec dubium est, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonũ quam peccata nostra in malum.*

Modus applicationis sequitur: *Vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Hæc fides duabus rebus constans, videlicet notitia vera Christi & firma fiducia in eundem secundùm promissionem Euangelij habet promissionem vitæ æternæ non ex suo merito, sed ex merito Christi quem totum apprehendit.

Cæterùm cùm credenti promittitur vita æterna, plura necessariò concurrunt cogitanda. Primùm enim necesse est, fide obtinere remissionem peccatorum, idque ex merito mortis Christi. Siquidem sine remissione peccatorum, nemo capax est regni cœlorum, nemo beatus. Ideo Paulus ad Romanos cap. 4. vers. 7. post Dauidem Psalm. 32. versiculo primo, ait: *Beatus quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: Beatus vir cui Dominus non imputauit peccatum.* Hanc peccatorum remissionem meruit Dominus per obedientiam crucis omnibus in se credentibus. Ideo Iohannes ait 1. Iohan. cap. 1. vers. 7. *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.*

Secundò, necesse est fide obtinere iustitiam, sine qua nemini in vitam ingredi datur. Est enim iustitia via vitæ æternæ vel Christi testimonio dicentis Matth. 19. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Verùm quia propter corruptionem naturæ non possumus Legem præstare, & iusti Legis sententia per nos fieri, venit Filius Dei & Legem præstitit, vt iustitia Legis impleretur in nobis, qui in ipsum credimus. Ita enim Paulus ait ad Romanos, capite 5. vers. 19. *Quemadmodum vnius inobedientia multi;* (id est, omnes secũdùm communem naturæ Legem ab Adam propagati) *sunt constituti peccatores: ita vnius obedientia multi* (id est, omnes credentes) *constituentur iusti.* Est proinde Christus, vt idem Paul. ait, *finis Legis in iustitiam omni credenti*, Rom. 10. 4. Fide proinde obtinetur iustitia, qua Legi Dei satisfit, vt de Abrahamo scribitur Genes. 16. 6. *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.* Et Paulus collatione quadã hoc illustrat, cùm ait ad Romanos cap. 4. vers. 4. *Ei qui operatur, merces non imputatur secundùm gratiam, sed soluitur ex debito. Ei autem qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam.* Et Rom. cap. 3. vers. 28. *Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus Legis* (scilicet à se præstitis.) De hac fidei iustitia plura legantur ad Romanos 3. & 4. ad Gal. 2. 3. & 4. ad Ephes. 2. Ad Philip. 3.

Tertiò ex hoc dicto, quo promittitur credenti vita æterna, necessariò colligitur, fide hominem regenerari. Nam cùm hic promittitur vita æterna credenti, & suprà dictum est: *Nisi quis natus fuerit denuo, non videbit regnum Dei*, necesse est fide homines regenerari. Huc illud Iohannis pertinet. Ioh. 1. 12. *Dedit potestatem filios Dei nasci iis qui credunt in nomen eius*, hoc est, iis qui credunt in ipsum secundùm nomen eius, videlicet quo nominatur & prædicatur in Euangelio & probatur ex factis. Ex his concluditur, cum fide remissionis peccatorum coniũctam esse gratiam & donum. Gratia quidem, est iustificatio gratuita, qua nobis imputatur iustitia Christi, quæ perfectissima Legis impletio existit. Donum verò est donatio Spiritus Sancti, quo regignimur, vt in nouitate vitæ ambulemus. Etsi autem hæc Christi beneficia perpetuò coniuncta sunt, vt quæ à se inuicem diuelli non possint: tamen accuratè distinguenda sunt, vt mediatoris beneficium à nostro debito obsequio rectè & clarè discernatur. Est enim aliud iustitia Christi, quæ nobis imputatur credẽtibus, quaque iusti apparemꝰ cõrã tribunali Dei, ac si ipsi Legem impleuissemus: aliud regeneratio nostri, quæ in nobis existit & in nobis sentitur, vnde noua obedientia manat. Facit enim vt non secundùm carnem, sed secundùm spiritum ambulemus.

Præter ea quæ hactenus à nobis dicta sunt, duo obseruentur. Primum, argumentum per contrarium sensum in hunc modum: Vt omnis qui credit, habebit vitam æternam: ita omnis qui non credit, peribit in suo peccato. Immotum est enim hoc dictum Iohannis. Ioh. cap. 3. vers. 36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum.* Est enim sub Lege, cuius iudiciariæ sententiæ duæ sunt: Prior Leuit. cap. 18. vers. 5. *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Posterior Deut. cap. 27. vers. 26. *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis.* Iam autem cùm calamitates humanæ, vniuersalis corruptio & experientia omnium hominum, testantur neminem Legem Dei implere posse, sequitur omnes homines natos secundùm communem naturæ Legem subiacere Legis damnatoriæ sententiæ. Vana proinde est imaginatio eorum, qui dicunt, gentes obseruatione suarum Legũ, Iudæos suis legibus & sacrificiis, & Christianos obseruatione Euangelicæ Legis saluari.

Alterum est vniuersalis particula, quæ ad vtrumque membrum æquè referenda est: OMNIS *non credens peribit:* Et, OMNIS *credens vitam habebit æternam.* Hoc est immotum decretum iustitiæ diuinæ, quod non abolebunt Parcarum

tabulæ aut Zenonis familia. Hoc Dei decretum confirmat vniuersale mandatum, quo iubentur omnes homines audire Euangelium eique credere. *Ite*, ait Dominus Marci 16.15. *in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ*: Vniuersalis promissio, quæ sine distinctione Iudæorum & gentium offert omnibus promiscuè gratiam. *Non est*, ait Paulus Rom.10.12. *distinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.* Et Dominus ipse inuitat omnes sine discrimine Matth.11.28. *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis.* Vniuersale ἱκανὸν sufficiens ad delēda omnia omnium hominum peccata. Dedit enim mediator Christus, vt Paulus 1.Tim.2.6. ait, seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus. Et ipse Dominus ait Matth.18.11. *Venit Filius hominis saluare quod perierat*: Et vniuersalis beneficiorum Christi obsignatio, quæ fit per Baptismum. Nam Dominus iubet baptizari omnes gentes in testimonium, quòd omnibus gētibus pœnitentibus remittantur peccata. Hæc quatuor semper opponamus tabulis Parcarum, & statuamus, de Deo, & eius voluntate iudicandum esse ex ipsius verbo, & non ex imaginationibus hominum, qui contendunt gratiam Dei particularem esse, & se nō extendere ad omnes.

16 Sic enim Deus dilexit mundū, vt Filiū suum vnigenitū dederit, vt omnis qui credit in illū, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Ratio est exaltati, id est, crucifixi Filij Dei in salutem credentium, sumpta à prima & principali causa saluationis nostræ, quę causa est gratuita dilectio Dei complectentis suam creaturam, quam ad imaginem suam & similitudinem condiderat. Hoc eò pertinet, vt sciamus opus saluationis esse opus totius Trinitatis. Pater ex mera dilectione misertus generis humani tradidit Filium in mortem, vt sua victima placaret iustam iram Dei. Filius Patri obediens vsque ad mortem crucis, peccatū merito mortis suæ expiat, iustitiam imputat credēti, intercedit & reconciliat peccatores cum Deo. Spiritus Sāctus ad prædicationem Euangelij efficax est, & regignit credentes in nouos homines. Hæc proinde dulcissima concio opponenda est iudicio Legis damnantis omnes non præstātes Legi Dei perfectam obedientiam: quod Legis iudicium confirmatur calamitatibus, quibus premitur genus humanum, & conscientiæ testimonio, quo homines omnes cōuincuntur de peccato. Nā cùm Deus iustus sit, non punit nisi reos. Quare necesse est, vt omnes fateantur suum reatum, quia omnes mole calamitatum & conscientię terrore premuntur. Contra hoc iudicium tenēda est hæc consolatio, q Deus nos diligat, & non puniat vt hostes, sed vt filios, modò filiorum ius in fide obtinuerimus. Est proinde discernendum inter Ecclesiam & alios in mundo cœtus. Ecclesia castigatur vt sanetur, reliqui qui sunt extra Ecclesiam, iusta ira Dei opprimuntur, & sua culpa pereunt. Nam traditio Filij in mortem testimonium est duarū rerum diuersissimarum, videlicet iræ & misericordiæ Dei. Iræ magnitudo ex eo colligitur, quòd nulla re alia placari potuerit Pater nisi morte Filij. Cùm enim Deus sit iustus, requirebat ipsius iustitia, vel iustam prō offensa pœnā à toto genere humano, quia Deū contumaciter offenderat, vel iustam compensationē pro offensa, qua placari potuit cœlestis Pater. Verùm cùm non potuerit aliquis in humano genere, nec omnes simul, necesse fuit omnes in peccatis suis perire, nisi succurrisset Filius Dei assumpta nostra in se causa. Misericordia igitur immensa in hoc cōspicitur, quòd Deus iustissimus voluerit potiùs vnigenitū Filium, de substantia sua natum, in mortem dare, vt esset mediator inter Deū & homines, vt persolueret λύτρον pro toto humano genere, quàm vt iuxta iustitiæ rigorem totum humanum genus ęternùm periret. De hac dilectione & misericordia loquitur Paulus in hūc modum Rom. 5.8. *Commendat Deus charitatem suam erga nos ex eo, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit. Multò igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.* De huius dilectionis effectu loquitur Iohannes 1.Ioh.3.1. cùm ait: *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei vocemur.* Hoc magnificum donum Apostolus noster suprà cap.1.12. ἐξουσίαν, h.e. cœlestem honorem nominat. Hoc donum seu hic cœlestis honor à Iohanne charitas dicitur, quia à charitate Dei proficiscitur.

Porrō vt sententia hæc, quæ est caput totius religionis nostræ, dulciùs cogitetur, eam retexā in suas partes, quæ sunt quatuor. Prima: Magnitudo miseriæ humanæ & eius causa. Secunda: Collatio dilectionis Dei & iræ iustissimæ. Tertia: Mors Filij & mortis eius efficacia. Quarta: Finis mortis Christi & applicatio meriti mortis Christi. Ad harum quatuor partium explicationem pertinet vniuersa Scriptura, quas qui rectè tener, sapientiam verè diuinā nactus est, quę est scientia salutis cū pietate & virtute coniuncta.

17 Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum: sed vt mundus seruetur per ipsum.

Repetit eandem sententiam, & simul discernit Dominus inter suum officium & Mosis, inter Legis ministerium & Euangelij proprium munus, quo constet eum in mortem traditum esse, vt à iure Legis, hoc est, iudicio damnationis credentes in se liberet. Hæc sentētia de fine primi aduentus Christi in mundum sæpè inculcatur in Mose, Prophetis & in nouo Testamento, vt sequentia testimonia testantur. Gen.3.15. *Semen mulieris conteret caput Serpentis.* Item Gen.12.3. *In te benedicentur omnes generationes terræ.* Itē Esa. 53.5. *Liuore eius sanati sumus.* Item Mat.1.21. *Saluum faciet populum suum à peccatis eorum.* Item Mat.18.11. *Venit Filius hominis saluare quod perierat.* Item Lucæ cap.5.vers.32. *Non veni vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Est proinde finis essentialis primi aduentus Domini in mundum, adferre salutem credentibus, & liberare eos à maledi-

maledictione Legis, idque merito obedientiæ A
duplicis, videlicet Legis & crucis. Quòd autem
alibi dicit Dominus, Iohan. cap. 9. vers. 39. sed ve
nisse in iudicium. Item cùm dicitur de Patre,
Iohan. cap. 5. vers. 22. *Dedit omne iudicium Filio.* Item
Lucę cap. 2. vers. 34. *Positus est multis in ruinam*, fi-
nis accessorius est ex hominum culpa non vo-
lentium oblatam per Christum salutem fide ap
prehendere. Quid significetur iudicandi verbo
hoc loco, ex antithesi manifestum est. Oppo-
nuntur enim iudicare & saluare. Vt ergo salua- B
re est ab interitu vindicare & salutem conferre:
ita iudicare est condemnare & perdere.

Porrò cùm Arriani ex hoc dicto & similibus
nituntur concludere distinctionem essentię Pa
tris & Filij: Item inæqualitatem personarum,
opponamus illis perspicua testimonia de vni-
tate essentię diuinæ, & æqualitate personarum,
& pluris faciamus symbola à sanctis Patribus
conscripta, & ex verbo Dei concluſa, quàm il-
lorum blasphemias olim damnatas autoritate C
diuinarum Scripturarum. Et teneamus hanc
regulam: *Proprietates personales personas distin-
guunt, & proprias actiones singulis attribuunt: non au-
tem distinguunt essentiam, nec dignitatem.* Etsi igitur
Pater mittit, & Filius mittitur: tamen Pater &
Filius sunt ὁμοούσιοι & coæquales.

18 Qui credit in eum, non iudicatur.

Prolepsis est: Ita enim obiici poterat: In om-
nibus hominibus & sentitur reatus & est pec- D
catum: Ergo omnes homines subiacent Legis
iudicio, id est, iudicantur & damnantur senten-
tia Legis. Sed Christus hìc excipit in se creden-
tes, in quos nihil iuris habet Lex, quantum
quidem ad damnationem attinet. Sunt enim
sub gratia, non sub Lege: Siquidem habent re-
missionem peccatorum ex merito mortis Chri
sti: ex quo fit, quòd Lex nihil habeat, quod in
credentibus vel accuset, vel damnet: Habent
iustitiam Christi sibi imputatam, qua Legi Dei E
per omnia satisfactum est, iuxta illud in Epis-
tola ad Romanos cap. 10. vers. 4. *Christus est finis Le
gis in iustitiam omni credenti.* Habent ergo creden-
tes quod Lex requirit, videlicet iustitiam, quæ
est via vitæ æternæ. Huc pertinet Pauli dictum
ad Romanos cap. 8. vers. 1. *Nulla igitur nunc est con
demnatio ijs, qui sunt in Christo IESV, & non secun-
dùm carnem ambulant, sed secundùm Spiritum. Nam
Lex Spiritus vitæ in Christo IESV liberauit me à Le-
ge peccati & mortis. Quod enim per Legem fieri non po- F
tuit, eò quòd debilitabatur per carnem, hoc Deus præsti-
tit, dum proprium Filium misit in similitudine carnis
peccati: Et pro peccato damnauit peccatum in carne, vt
iustificatio Legis impleretur in nobis, qui non secundùm
carnem, sed secundùm Spiritum ambulamus.* Cùm er-
go dicitur, in omnibus hominibus esse pecca-
tum, & propterea omnes homines damnari, ne-
ganda est consequentia.

Etsi enim in omnibus hominibus est pecca-
tum: tamen non eadem ratio peccati est in om- G
nibus. In omnibus quidem est, si materiale pec-
cati spectes. At si formale, quod est ipse rea-
tus, consideres, in credentibus peccatum non
est. Nam est remissum illis, imò planè abolitũ.

*Qui autem non credit, iam iudicatus
est, quia non credidit in nomen vnigeniti Fi
lij Dei.*

Antithesis est superioris sententiæ, quæ op-
ponitur opinioni Pharisæi de prærogatiua car-
nali, de merito sacrificiorum & iustitia Legis.
His enim tribus supra modum tumebant Pha-
risæi. Nam si omnis, qui non credit in nomen
vnigeniti Filij Dei, iudicatus, id est, condem-
natus est, sequitur profectò, nullum nec pro-
pter merita maiorum, nec propter sua propria
merita, damnationis sententiam effugere pos-
se. Atque hoc est, quod in primo capite dictum
est, vbi adimitur adoptionis gloria natis ex san-
guinibus, ex voluntate carnis, & ex voluntate
viri: & tribuitur solummodò à Deo natis per
fidem. Sed quænam est huius damnationis cau
sa propria? peccatum, quod tolli non potest,
nisi per solum Mediatorem, quem fide appre-
hendere oportet. Sed quando & vbi sententia
huius iudicij lata est? In Paradiso, vt est Genes.
cap. 2. vers. 17. *In quacunque die comederis ex ea, mor-
te morieris.* Adam ergo comedens, contra inter-
dictum Dei, in iudicium condemnationis in-
cidit, cum omni sua posteritate, iuxta illud Pau
li in Epistola ad Romanos cap. 3. vers. 23. *Omnes
peccauerunt, & carent gloria Dei.* Et ad Ephes. cap. 2.
vers. 3. *Eramus naturâ filij iræ.*

Secundò hæc sententia damnationis confir-
matur in posteris Adæ multis calamitatibus,
quibus premitur genus humanum.

Tertiò repetitur hæc sententia damnationis
in Lege, cùm dicitur Deuter. cap. 27. vers. 26.
*Maledictus omnis, qui non fecerit omnia, quæ scripta
sunt in libro Legis.*

Quartò confirmatur etiam eadem condem-
nationis sententia proprio cuiusque conscien-
tiæ testimonio.

An nõ Dominus hoc loco aliam causam con-
demnationis assignat, videlicet, *Quia non credi-
dit in nomen vnigeniti Filij Dei?* Non dicit, quia in
Adam reus est: non dicit, quia Legem non fa-
cit: sed, quia non credidit. Respondeo. Cùm Do
minus ait: *Quia non credidit*, significat omnes ma-
nere sub damnationis sententia, à qua illi so-
lummodò liberantur, qui Filium Dei fide ap-
prehendunt. Hic enim credentibus suam iusti-
tiam imputat, vt habeant quod Lex requirit,
iuxta illud, in Epistola ad Rom. cap. 10. vers. 4.
Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti. Dis-
cernendum est igitur accuratè inter veram &
propriã causam condemnationis, quę est trans-
gressio voluntatis diuinæ in Adam & in eius
posteris: & accidentalem, quæ est oblatum re-
medium aduersus peccati aculeum aspernari.
Vt enim in moriẽte homine propriè causa mor
tis est morbus, quo affligitur, accidentalis verò
medicinam contemnere: ita in homine propriã
damnationis causa & per se est ipsum pecca-
tum, accidentalis verò quòd Christum me di-

cum aſpernetur, qui ſolus peccati vulneribus A & flagitioſè viuentibus accipitur. Quintò. Vt
mederi poteſt. lux Regnum Chriſti dicitur & gratię in præſen
ti, & gloriæ in futuro: ita tenebræ regnum Dia-
Cur Filius Dei, Vnigenitus dicatur, ſuprà in boli ſignificant, cùm hic in culpa, tum poſt iudi
primo capite dictum eſt, videlicet, quia ſolus, & cium in pœnis æternis. Vnde Sathan princeps
ante omnes, & præ omnibus eſt à Patre geni- tenebrarũ dicitur, id eſt, & cæcitatis malitiæq;
tus, vtpote ipſi Patri coæternus. In nomen vni- in præſenti & ſuppliciorũ æternorum in futu-
geniti Filij Dei credere, eſt firma fiducia recum- ro. Et hæ ſunt tenebræ exteriores, vt illæ inte-
bere in vnigenitum Filium Dei, idque iuxta no riores. His ita cognitis, nõ erit difficile ea ſigni-
men ipſius, ſcilicet quo nominatur, id eſt, præ- ficata accommodare, quæ loci peritaſis poſtu-
dicatur in Euangelio, & comprobatur factis, B lare videtur.

19 Hoc eſt autem iudicium, quòd lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Erant enim opera eorum mala.

Repetit cauſam condemnationis eorum, qui non credunt Euangelio. Hoc eſt, inquit, iudicium, id eſt, hæc eſt cauſa condemnationis hominum, quòd lux Euangelii, ſeu Chriſtus ipſe venit in mundum, offerens omnibus pœnitentibus lucem & ſalutem, quam lucem homines C recuſarunt admittere. Magis enim ſuis tenebris delectabantur, quàm luce Euangelij, hoc eſt, anteponebant Euangelio ſuos errores de prærogatiua carnis, de merito ſacrificiorum, de iuſtitia Legis, idque ideò, quia opera eorum erant mala, id eſt, mens eorum & conſcientia erant polluta. Vnde contumacia & rebellio aduerſus Deum & odium Euangelij in omnium temporum Phariſæis, ſeu hypocritis. Hiſce Phariſæis planè ſimiles ſunt Monachi noſtri temporis, q D pluris faciunt ſuos boatus, Miſſas, murmura, cucullos, roſaria, & id genus nugas alias, quàm verbum Euangelij.

Porrò quia latè patet vſus vocabulorum, Lucis & Tenebrarum, in Scripturis, libet huc eorum varia ſignificata adiicere. Primùm ergo ꝓpriè accipiuntur, vt Geneſ. cap. 1. verſ. 3. vbi dicitur: *Fiat lux, & facta eſt lux.* Item verſ. 2. *Tenebræ erant ſuper faciem Abyſſi.* Vt ergo hîc lux eſt claritas, ſeu qualitas lucida: ita tenebræ ſunt priua- E tio lucis, videlicet obſcuritas. Deinde per tropos variant ſignificata, idque quinque modis. Primùm. Vt lux eſt mentis clara de Deo notitia: ita per tenebras mentis cæcitas & ignorantia ſignificatur. Quod enim lux & tenebræ ſunt externo oculo, hoc notitia clara & ignorantia oculo eſt interno, hoc eſt, menti. Secundò. Vt lux accipitur pro cauſa claræ notitiæ Dei, id eſt, pro ipſo verbo Dei, iuxta illud Pſal. 119. verſ. 10. *Verbum tuum lumen ſemitis meis*: ita tenebræ cæcitatis cauſam, id eſt, erroneam doctrinam notãt. Tertiò. Vt lux effectum claræ notitiæ Dei in homine ſignificat, videlicet vitã ſanctam, vt in illo Matth. cap. 5. verſ. 16. *Sic luceat lux veſtra*: ita tenebræ effectum erroneæ doctrinę notant, hoc eſt, mores malos, videlicet hypocriſin, idololatriã, flagitia facinora. Quartò. Vt lux pro cauſa, vnde lux exiſtit, vt cùm Chriſtus dicitur eſſe lux, Iohan. cap. 1. verſ. 4. & pro ſubiecto, in quod lux transfunditur, id eſt, piis, qui lucem Euangelij G admittunt: ita tenebræ pro cauſa, id eſt, Diabolo, & pro ſubiecto, id eſt, pro hominibus cæcis,

Ratio proximè præcedentis ſententiæ ſumpta à contrariorum conſequẽtibus: Omnis malè agens odit lucem. Qui autem lucem odit, non venit ad lucem, ne ipſius tenebræ ſeu ſordes, id eſt, mala opera, videlicet prærogatiua carnis, merita ſacrificiorum, fiducia operũ arguantur. Poteſt autem argumentum hoc dialecticè concludi in hunc modum: Nullus qui odit lucem, venit ad lucem. Omnis qui malè agit, odit lucem. Ergo nullus qui malè agit, venit ad lucem. Minoris ratio eſt, quæ additur, videlicet, ne opera malè agentis arguantur à luce Euangelij. Quòd autem de hypocritarum operibus hæc potiſsimùm accipienda ſunt, ex tribus manifeſtum reddi poteſt. Quorum primum eſt, quòd Dominus hanc diſputationem inſtituit cum Phariſæo, cuius externi mores erant irreprehenſibiles, quales illius fuêre, qui ſuperbè gloriatur de ſuis operibus, & miſerum Publicanum præſe contemnit, tanquã indignum, qui prodeat oraturus in templum Dei. Secundum, ꝙ hoc loco malè facere & veritatẽ facere opponuntur, ſicuti mox apparebit. Tertiũ, nulli homines magis oderũt puritatem Euãgelij, quàm hypocritæ, qui ſanctitatis laudem captant apud homines. Nõ enim ferre poſſunt, quòd illorum cultus, opera, merita, traditiones damnentur, & ſoli Chriſto tribuatur gloria iuſtitiæ, adeò quòd nemo mortalium conſiſtat coram Deo, iuſtitia Legis fretus. Hoc ipſe Dominus Matth. cap. 21. verſ. 31. teſtatur & exemplo confirmat: *Amen dico vobis, quòd publicani & meretrices præcedent vos in Regnum Dei.* Exemplum ſubiicit: *Venit Ioannes in via iuſtitiæ, & non credidiſtis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem videntes nec habuiſtis pœnitentiam poſtea, vt crederetis ei.*

Exemplum habemus illuſtre Lucæ 7. in Simone Phariſæo tumẽte ſua hypocriſi, & in peccatrice: Quorum ille hypocriſi ſua faſcinatus Euangelium contemſit: Hæc ſordes peccatorum ſuorum & vulnera conſcientiæ agnoſcens confugit ad medicum, qui omnes vocat promiſcuè cùm ait, Matth. cap. 11. verſ. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos.* Idem videre eſt in Monachis, qui cùm audiant ſuas Miſſas, indulgentias, inuocationem Sanctorum, luſtrationes, & alias nugas damnari voce Euangelij, & detrahi ipſis opinionem meriti & cultus, toto impetu feruntur aduerſus

præcones

præcones Euangelij, & fluminibus ſanguineis conantur impedire Euangelij curſum, ſicut hic dies manifeſtè docet. Contrà verò multi mercatores, & alij ſentientes peccatorũ ſuorum ſordes, ad Euangelij prædicationẽ conuertuntur, & fiunt membra Chriſti, agunt gratias medico, qui omnibus gratuita aduerſus peccata remedia offert. Multò igitur difficiliùs reuocátur hypocritæ à ſuis erroribus ad lucem Euangelij, q̃ aliàs ſceleratiſsimi homines.

21 Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifeſtentur opera eius, quòd in Deo ſint facta.

Antitheſis eſt ſuperioris ſententiæ illuſtrandi cauſa adhibita. Vt enim in ſuperiori verſu malè agere dicitur, qui peccatum ſuum non agnoſcit, qui nititur merito ſuorum operum: ita hîc dicitur veritatem facere, qui depoſita hypocriſi, agnoſcit peccatum ſuum, abiicit fiduciam carnis. Et hic venit, ſcilicet audito Euangelio, per fidem, quam operatur Spiritus Sanctus in homine ad prædicationem Euangelij: hic venit, inquam, ad lucem, id eſt, amplectitur lucem Euangelij, vt peccatis ſibi remiſsis, & iuſtitia Chriſti ſibi imputata, & corde accenſo Spiritu Sancto, in luce Euangelij ambulet, & iam fructus pœnitentiæ in Deo edat. Dicuntur autem opera in Deo facta, quæ illi probantur, quæ ſecundùm regulam voluntatis ipſius fiunt, ipſo duce & gubernatore.

Qui ex hoc loco conantur probare, hominem poſſe benefacere, & Deo aliquid gratum præſtare, antequam luce Euangelij fuerit illuminatus: & inde extruunt liberũ arbitrium & meritũ congrui, extendũt hoc Domini dictum vltra limites, intra quos claudi debet. Opponitur enim hoc dictum hypocriſi Phariſæorum (quorum opera externa fuerunt ſpecioſiſsima, & multis vtilia) non agnoſcentium ſua peccata, tumentium meritis ſacrificiorum, confidentium iuſtitia operum. Proinde facere veritatem eſt abſque omni dubio hoc loco, agnoſcere quod verum eſt de ſe ipſo, agnoſcere peccata ſua, abiicere fiduciam carnis, propriæ dignitatis & iuſtitiæ, vt Publicanus ille Lucę capite decimooctauo: Hæc opera per accidens fiunt bona opera, videlicet, cùm lucem Euangelij pœnitentes recipiunt. Poſtquam autem fide Euangelij fuerunt regeniti, edunt verè bona opera, quæ ſunt fructus, qui à radice fidei proueniunt. Eſt enim fides vnica bonorum operum radix.

PARS III.

22 Poſt hæc venit Ieſus & Diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptizabat.

23 Erat autem & Iohannes baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic: & veniebant, & baptizabantur.

24 Nondum enim miſſus fuerat Iohannes in carcerem.

Huius partis ſunt duo membra: Quorum prius eſt de Chriſti profectione in Iudæam terram, de eius mora illic cum Diſcipulis, & de Baptiſmo ipſius. Poſterius eſt de Iohanne baptizante in lacu Ennon. De Baptiſmo Chriſti & Iohannis ſuprà in 1. cap. dictum eſt.

Cùm hîc meminit Euangeliſta loci vbi baptizabat Chriſtus per Diſcipulos ſuos, & Iohannes: ac ſubiungit hanc rationem: *Quia aquæ multæ erant illic*, videtur ſignificare, quòd Chriſtus & Iohannes Baptiſmum peregerunt totius corporis ſubmerſione in aquam. Nam vel minima aqua ſuffeciſſet aſpergendis multis millibus. Verùm cùm vt baptizandi mandatum nos ad obedientiam obligat: ita modus nobis relictus eſt liber, non refert ſiue aſpergas aquam in hominem, ſiue hominẽ totum ſubmergas in aquam, modò teneatur ſpiritualis veritas iuxta Chriſti inſtitutionem.

De priori membro quæſtio eſt, quî poſsit fieri vt Chriſtus dicatur venire in Iudęam terram, cùm fuerit in ipſa metropoli Iudææ, videlicet in ciuitate Ieruſalem, vt patet ex fine ſecundi capitis. Hunc nodum alij aliter ſoluunt. Ego autem ſic exiſtimo: Chriſtus Dominus abſque dubio fuit adhuc Ieroſolymis, quæ eſt Iudææ pars, & inde prodiit in eiuſdem Iudææ territorium, hoc eſt, in ciuitates & pagos extra Ieruſalem in Iudæa. Nam cùm dicit Euangeliſta, *Poſthæc*, id eſt, poſt hoc colloquium cum Nicodemo, ſignificat, quòd mox à colloquio cum Nicodemo, quod in Paſchate Ieroſolymis contigit, profectus ſit in territorium Iudææ, vt paſſim Euangelij ſemina iaceret. Quo facto, teſtatur Chriſtus, ſe Doctorem & Saluatorem eſſe miſſum omnibus promiſcuè in ſalutem, vt non ſit diſtinctio, quantum ad Regnum Chriſti attinet, clarorum & obſcurorum hominum, ſiue habitantium in altis palatiis, aut in humilibus tuguriis. Non enim eſt προσωποληψία apud illum, qui venit ſaluare quod perierat. Hinc fidem ſuam confirment & clari & obſcuri, & diuites & pauperes. Siquidem Dominus vt omnibus hominibus naturæ ſocietate iunctus eſt: ità omnibus hominibus offert ſalutem fide accipiendam. Nec locum habet in Regno Chriſti diſtinctio ordinum, aut ſtatuum hominum, nec nationum, aut ſexuum in Regno Chriſti vlla eſt differentia. Nam omnes qui credunt, cuiuſcunque fuerint ordinis, conditionis, aut ſexus, filii Dei naſcuntur, membra Chriſti efficiuntur, ſpirituales Reges, Prophetæ & Sacerdotes creantur, quemadmodum Petrus docet, cùm ait, 1. Pet. 2. 9. *Vos eſtis genus ſelectum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus peculiaris, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile ſuum lumen.* Has diuitias gratiæ Chriſti cum gratiarum actione agnoſcamus & prędicemus, vt alij noſtro exemplo inuitentur, & adiungant ſe veræ Eccleſiæ IESV Chriſti.

PARS IV.

Huius partis duo sunt membra, quorum vnum occasionem exponit, cur ad Iohannem venerint Discipuli Iohannis cum quibusdam Iudæis aliis. Alterum continet ipsum colloquium Discipulorum & Iudæorum cum Iohanne, in quo Iohannes clarissimè determinat quæstionem controuersam inter Discipulos suos & Iudæos.

25 Orta est autem quæstio ex Discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Et venerunt ad Iohannem.

Hoc primum membrum est huius partis, in quo spectanda sunt duo. Vnum, qualitas quæstionis. Alterum, factum partium dissidẽtium.

Quæstionis qualitas est, quòd de purgatione, hoc est, de Baptismo Iohãnis & Christi contendant. Discipuli Iohannis, vt apparet ex forma quæstionis Iohanni propositæ, suum magistrum præferebant Christo, & Baptismum referebant ad ipsum, tanquam ad autorem. Iudæi autem fortè à Discipulis Christi baptizati, Christum meritò præferebant Iohanni, quem & autorem Baptismi contendebant. Quæstio ergo fuit, vter alteri præferendus esset, Iohannesne Christo, an Christus Iohanni. Item, vtrius Baptisma esset dignius. Hinc videmus peruersum hominum iudicium, qui suos, quos venerantur, magistros aliis, non sine contemptu, præferunt, quasi res penderet à dignitate hominum, & non à Deo ipso, cuius vice funguntur ministri. Hinc schismata, hinc distractiones animorũ, hinc sæpe magni tumultus oriuntur. Hunc peruersum zelum taxat Paulus Corinthiis scribens, cùm ait, epist. 1. ad Corinthios, cap. 3. vers. 3. *Cùm fuerit inter vos zelus & contentio & factiones, nónne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Cum enim quis dicat: Ego sum Pauli, alius verò: Ego sum Apollo, nónne carnales estis?* Huic zelo medetur idem Apostolus, cùm reuocat eos ad ipsum salutis fontem & Baptismi autorem. Ita enim ait: *Quis igitur est Apollo? quis verò Paulus, nisi Ministri, per quos credidistis, & vnicuique sicut Dominus dedit. Ego plantaui, & Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Quantæ turbæ omnibus temporibus excitatæ sint carnali hoc zelo & stulto, docent historiæ, & nostrum seculum suo magno malo experitur, dum alij Caluinum, alij Lutherum, alij Philippum, alij Flacium, alij alios præferunt, vnde primùm schismata manant, mox hæreses accedunt, hinc conuicia erumpunt, tandem cruenta bella conuicia excipiunt. Taceo defectiones multorum infirmorum ab Euangelio. Taceo aduersariorũ triumphum aduersus Ecclesiam Dei. Ab hoc pernitioso zelo dehortatur suos Christus, cùm ait, Matthæi cap. 23. vers. 8. *Vos nolite vocari Rabbi. Vnus est enim Doctor vester. Omnes autem vos estis fratres. Et patrem nolite vocare vobis super terram. Vnus est enim Pater vester, qui est in cœlis. Nec vocemini magistri, quia vester Magister vnus est Christus. Qui maior est vestrûm, sit minister vester: Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur.*

Hinc discamus humiliter & de nostris magistris, & de nobis ipsis sentire. Sentiamus Ministros Euangelij, quocunque sunt nomine, & in quocunque sunt dignitatis gradu, ministros Christi esse. Non contemnamus alij alios propter eorum dignitatem, quorum magisterio vtimur: Tegamus alij aliorum infirmitates, demus operam, vt vnum in Christo simus, omnem honorem, omnem gloriam vni deferamus Christo, vt & sentiamus & dicamus cum Dauide, Psalmo 115. vers. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Deniq; zelum stultum, & carnalem abiiciamus, qualis fuit in Iohannis Discipulis & Iudæis.

Secundo loco spectandum dixi factum dissidentium inter se, qui cùm ipsi inter se conuenire non possent, faciunt quod ipsa suadebat necessitas, rem controuersam deferentes ad eum, quem iudicabant sapientia, prudentia, pietate & autoritate pollere. Accedunt igitur Iohannem Baptistam, ipsi quæstionem controuersam proponunt, & ab eius iudicio stare & cadere decreuerunt.

Horum exemplum si hodie multi imitarentur, & res controuersas deferrent ad eos, quorum sapientia, prudẽtia, pietas & autoritas spectata est, minùs controuersiarum esset & tumultuum in Ecclesia. Actor. 15. refert Lucas, quòd orta disputatione de ritibus Mosaicis inter Pharisæos quosdam credentes ab vna parte, ab altera Paulum & Barnabam. Pharisæi conuersi docebant Circumcisionem omnino necessariam esse ad salutem, atque ideò volebant gentes conuersas ad Christũ circumcidi. Contrà verò Paulus & Barnabas intelligentes rectè libertatem Christianam, docuerunt Circumcisionem externam cum cæteris legalibus abolitã esse. Hîc cùm neutra pars voluit cedere, deferebant quæstionem ad Apostolos Domini, qui fuerunt Ierosolymis. Hi collecti definiunt credentes à iugo Legis Mosaicæ liberatos esse per Christum, nihilominus tamen ad tempus quædam ex charitatis regula permittunt, & hortantur, vt abstineant ab idolothytis, suffocato, & sanguine, ne infirmi ex Iudæis conuersis, eorum vsu qui fuit in Mose prohibitus, offenderentur. Horum exemplo ortis quæstionibus in Ecclesia pij gubernatores & imperatores ad petitionẽ docentium in Ecclesia coegerunt synodos & concilia, vt in iis quæstiones controuersæ diiudicarentur, & discerneretur quid quauis de re sentiendum & credendum esset. Verùm ne hîc autoritate hominum & sanctimonia fallamur, & in errores pernitiosos paulatim præcipitemur, hæc Augustini regula tenenda est: *Quidquid homines, quantũuis docti & sancti, singuli seorsim vel coniuncti vniuersi statuerint: tamen non ideò verum credi debet, quia ab ipsis ita statutum sit, sed quia quod statuerint, certis etiam scripturis ac rationibus comprobauerunt.*

Hanc

Hanc Augustini regulam secuti, amplectimur Nicenum Concilium, tanquam vocem Dei, in quo cõtumelia Arrij in Filium Dei damnatur, quia eius Concilij sententia pronunciata in Arium demonstratur ex verbo Dei. Atque ita de aliis iudicandum est.

Et dicebant ei: Rabbi, qui erat tecũ trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

Hæc oratio est Discipulorum Iohannis graui- B ter ferentium aliquid detrahi autoritati sui Magistri. Constat autem hæc oratio compellatione, narratione & querela.

Compellatio est vox *Rabbi*, quæ loco exordij est, & captationis beneuolẽtiæ. Nam cùm eum Rabbi agnoscunt, duo faciunt Primùm tribuũt ipsi iudicium, quòd peritè discernere possit inter rectum & iniquum. Deinde se ipsius Discipulos profitentur, vt ipse vicissim cogitet suum officium esse, vt se non sinat erroribus aut opi- C nionibus ambiguis fluctuare. Vt enim seduli discipuli est ea, quę ignorat, à magistro suo quærere: ita fidelis & boni præceptoris est, clarè & sine ambiguitate rem de qua quæritur, explicare & demonstrare.

Narratio breuis est. *Qui*, inquiunt, *erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, Ecce hic baptizat.* Non dicunt hîc Discipuli Iohannis: IESVS ille, quem prædicasti Agnum Dei tollentem peccatum mundi, & de quo vox audita est D de cœlo: *Hic est FILIVS meus dilectus, in quo mihi complacui.* Sed hæc astutè dissimulant, & ea solummodò referunt, quibus se existimant Christi autoritatem minuere, & Iohannem præceptorem & magistrum extollere. Iudæi autem absque omni dubio, qui se Iohannis Discipulis opposuerũt, testimonio diuinitùs edito de Christo confirmati, Christum Iohanni præposuerunt. Sed Discipuli Iohãnis vt notiores suo magistro, formant narrationem ita, vt suæ causæ E seruiat, quasi dicerent: de quo adeò præclarè meritus es tuo præconio trans Iordanem, ecce qualem gratiam tibi refert: Baptizat, & homines à te paulatim alienat & abducit, qui tibi iure obstrictus est ad gloriam tuam ornandam & amplificandam inter homines, & nõ obscurandam. Ecce quid faciat zelus carnalis, Iohannes fert testimonium Christo, id quod ex ratione officij sui facere debuit: Fuit enim præcursor ipsius diuinitùs missus. Hoc Discipuli Iohannis F cæco zelo referunt ad Christum contemptum, quasi is parùm candidè, & præstiti beneficij delatióque honoris immemor magistrum suum obscuraret.

Similis zelus ꝓ Mose fuit in Iosue filio Nun, Numer. 11. 26. qui cùm audiret Eldad & Medad in castris prophetare, cùm stulto suo zelo vellet hanc prophetandi gloriam apud Mosen suum Dominũ solummodò manere, accurrit ac nunciat Mosi tanquã rem indignam, & rogat vt eos G sua autoritate cõpescat atq; prohibeat ne prophetent, cui Moses: *Nunquid [illegible]mularis prę me? Vtinam vniuersus populus Prophetæ essent, & daret Dominus Spiritum suum super eos.*

Querela sequitur: *Et omnes veniunt ad eum*, quasi dicerent: Si diu sic perrexerit is, de quo tam præclarè meritus es, tecum actum erit. Breui enim futurum est, vt solus relinquaris, desertus etiam ab iis, qui te nunc venerantur magistrum. Quòd autem dicant, Omnes venire ad Christũ, hyperbole est vsitata in querelis. Hac enim figura id quod maius est, dicitur, vt quod reuera est, persuadeatur, vt cùm dicitur: Nusquàm tuta fides, significatur, quòd plerisque nõ sit tutè fidendum: tametsi inueniantur pauci in magno numero, quorum fides sit & tuta, & laudabilis.

27 Respondit Iohannes, & dixit:

Responsum Iohannis clarum & perspicuum est, absque omni ambiguitate, & verborũ perplexitate elatum, quo vt se ministrum: ita Christum Dominum esse, à quo salus & vita æterna expectanda sit, testatur, adeò vt qui in ipsum crediderit, habeat vitam æternam: Contrà, qui in eum credere recusauerit, maneat sub ira Dei. Hęc summa responsi est, nunc particulatim singula videamus.

Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo.

Hanc regulam opponit Iohannes errori & stulto zelo Discipulorum suorum. Sensus autem regulæ hic est: Nullus rectè & iure sibi sumit aliquid, nisi quod à Deo datur, & ratio vocationis postulat. Ego autem diuinitùs sum vocatus, vt sim præcursor Domini, & illi testimonium perhibeam, quòd sit Agnus Dei tollens peccatum mundi, atque ideò baptizo & prædico Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, idq; propter victimam Christi, quem vobis ostendi, nec mea vocatio, qua sum diuinitùs ad hoc ministerium vocatus, aliud postulat. Proinde plus mihi non vendico, sed me intra vocationis limites contineo. Maior, seu regula de debito & legitimo officio, ad quod aliquis diuinitùs vocatur, siue immediatè à Deo, vt Iohannes, Prophetæ & Apostoli, siue mediatè, sed legitimè per Ecclesiam, cui potestas vocandi diuinitùs est concessa, intelligenda est. Hæc regula ad Hebræos 5. 4. hisce verbis proponitur: *Nec quisquam sibi sumat honorẽ, nisi qui vocatur à Deo.* Et Paulus 1. Corinth. 7. 17. *Vt vnumquemque vocauit Deus, ita ambulet.* Item vers. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea ita maneat.*

Obseruetur igitur hæc regula, quòd quilibet debeat se intra limites suæ vocationis continere, & nihil vltra vel ambitione, vel curiositate affectare. Regula confirmatur exemplo Iohannis Baptistæ, quod piis Ministris potissimùm imitandum est.

Alij hoc dictum ad euentus negotiorum referunt. Sed peristasis loci & contextus conuincunt, quòd ad vocationem propriissimè referendum sit.

28 Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quòd dixerim: Ego nō sum Christus, sed quia missus sum ante illum.

Subsumptionis, seu minoris syllogismi confirmatio sumpta à testimonio Discipulorū Iohannis, ad hoc enim prouocat ipse. Testimonium autem hoc duo habet. Prius est confessio Iohannis: posterius indicatio officij.

Confessio est: *Ego nō sum Christus:* hoc est, promissus ille Messias, qui genus humanum liberabit à peccato & morte. Hanc confessionem tametsi ignorare non potuerunt Discipuli Iohannis: tamen noluerunt ne tantillum quidem suo Magistro detrahi, sed illum voluerunt omnino eminere supra Christum, hoc est, seruum supra Dominum suum. Tantum potest concepta opinio vel manifestè falsa, & carnalis zelus, qui nō scientiam, sed erroneam persuasionem pro fundamento habet.

Indicatio officij est: *Ego sum missus ante illum:* videlicet vt sim eius præcursor ad parandū vias eius, quasi diceret Iohannes: Hominem decet, concessa sibi de cœlo mensura honoris esse contentum. Cùm igitur ego solummodò sum missus ad parandum vias eius, intra hos meæ vocationis limites me contineo. His igitur verbis: *Ego sum missus ante eum*, reuocat Iohannes suis Discipulis in memoriam, quæ antea testatus est de officio suo ex Esaia & Malachia, qui de Iohannis officio vaticinati sunt.

29 Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.

Vt Iohannes ostendat, se longè aliter affectū esse erga Christum, quàm fuerunt Discipuli eius, & vt significet, quòd nihil magis in votis habeat, quàm vt Christi gloria indies magis magisque inter homines innotescat, similitudine pulcherrima, & maximè appositа discernit inter se & Christum. Christum quidem sponso habenti sponsam, se verò amico sponsi comparans, ac si diceret: Quemadmodū amicus sponsi non ægrè fert sponsum solum sua oblectari sponsa, sed imprimis sponso gratulatur, & audit ipsius præsentis vocē maximo cum gaudio: ita ego qui sum amicus & minister sponsi Christi, qui sibi desponsauit Ecclesiam tanquam sponsam castissimam, non ægrè fero Christum sponsum sua oblectari sponsa, quæ est Ecclesia, sed gratulor illi imprimis, ac ipsius præsentis vocem audio summo cum gaudio. Nihil enim mihi optatius accidere potest, quàm vt omnia illi ex voto cedant. Nolite igitur pro me æmulari: Illum potiùs mecum amplectimini, si vobis salus curæ est.

Hoc loco duo obseruemus: Vnum de Christo & Ecclesia, videlicet quòd Christus sponso, Ecclesia autē sponsæ comparatur. Alterum de Ministris noui Testamenti, quòd nō sint sponsi Ecclesiæ, sed amici sponsi & ministri. De vtroque breuiter quædam annotabimus.

Cùm Christus vocatur sponsus, & Ecclesia sponsa, primùm hac similitudine significatur arctissima illa copula Christi & Ecclesię, cuius copulæ typus & figura præcesserit in primo coniugio in Paradiso instituto. Id quod Paulus Ephesiis cap. 6. scribens docet, cùm affirmat hoc mysterium, videlicet quòd simus membra corporis Christi de carne eius & ossibus eius, quemadmodum Eua fuit membrum Adæ de carne eius & ossibus eius, esse magnum. Deinde significatur hac similitudine & intimus amor inter Christum & Ecclesiā, qualis est inter honestum sponsum, & honestam sponsam: & indissolubilis copula cum communione bonorum.

Vt autem æstimemus, vt par est, has spirituales nuptias, cogitare oportet, quomodo Christus sibi adiungat Ecclesiam vt sponsam, quæ sint eius beneficia erga spōsam: Et contrà, quid debeat Ecclesia sponso suo, quibus legibus sit illi obstricta, & quænam sit illa castitas, quam sponsus requirit.

Paulus Ephesiis scribens cap. 5. v. 25. exponit quomodo Christus sibi Ecclesiam conciliet, & vt sponsam adiungat, & quæ sint eius beneficia erga illam: *Christus*, inquit, *dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro illa, vt illam sanctificaret, & mundauit eam lauacro aquæ in verbo, vt adiungeret ipsam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam & rugam, aut aliquid eiusmodi, sed vt esset sancta & immaculata.*

Hisce verbis sex circumstantiæ nuptiarum Christi sponsi & Ecclesiæ sponsæ exponuntur. Quarum prima est dilectio, qua Christus futuram sponsam complectitur, quæ dilectio habet causam non pulchritudinē futuræ sponsæ, non diuitias, non virtutem, non excellentē aliquam artem. Nam homines omnes post lapsum Adæ, ante hanc salutarem & coniugalem cum Christo copulam, sunt deformes, vt qui referant imaginem Sathanæ, sunt extremè pauperes. Nullas enim veras diuitias habent: Sunt spirituali lepra & infinitis vitiis contaminati: Sunt denique prorsus inutiles, vt qui nihil boni cogitare possint, nedū facere: sed gratuita bonitate Christus misertus suæ creaturæ, eam intimo amore complectitur.

Secunda: *Et tradidit se ipsum pro ea*, hoc est, vt eam liberaret à seruitute Diaboli, sub qua propter peccatum erat, tradidit se in mortem pro ea, vt merito mortis suæ placaret iustam iram Dei, & satisfaceret pro peccato.

Tertia, finis est, videlicet, *vt illam sanctificaret:* hoc est, separaret eam à prophanitate mundi, puram efficeret, abolito prioris fornicationis crimine, ac ipsam Deo consecraret, tanquā hostiam ipsi acceptam.

Quarta, modus sanctificationis est: *Et mundauit eam lauacro aquæ in verbo.* Hîc diligenter obseruandum est, quòd non dicat simpliciter, *mundauit eam lauacro aquæ*, sed addit, *in verbo*, videlicet quòd testatur Baptismum aquæ esse signum interioris Baptismi, qui fit per sanguinem Christi & Spiritum Sanctum, & signaculum, quo Deus testatur

testatur se remittere peccata baptizatis agentibus pœnitentiam. Est igitur Baptismus externus testimonium interni & spiritualis Baptismi, quo Christus abluit suam Ecclesiam sanguine proprio, eamq; suo Spiritu regenerat & sanctificat. *Sanguis IESV Christi*, ait Iohannes, 1.Iohan.1.7.*purgat nos ab omni iniquitate.* Non ergo aqua Baptismi per se, abluit aut purgat animum, quem non attingit, sed signum est, vt dixi, interioris purgationis, quæ fit per sanguinem Christi, & Spiritum renouantem, id est, regenerantem & sanctificantem. Ita enim Paulus seipsum interpretatur, cùm ait, Tit.3.5. *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum Saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.*

Quinta copulæ est sponsi Christi & sponsæ Ecclesiæ. *Vt eam*, inquit, *sibi adiungeret gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi.* Cùm enim homo credit voci Euangelij, hac fide copulatur Christo sponso, & habetur gloriosa sine omni macula, quod quidē ad interiorem formam referendum est. Fide enim corda & non corpora purificantur, & ad imputationem diuinam, & non ad qualitatem hominis credentis in hac vita. Nam omnis sanctus in hac vita opus habet quotidie remissione peccatorum, iuxta illud Psal.32.v.6. *Pro hac orabit ad te omnis Sanctus.* Et precantur Sancti quotidie ex mandato Christi: *Remitte nobis debita nostra.* Quicunque ergo retinet fidem & bonam conscientiam, habetur coram Deo, etiamsi multis peccatis infirmitatis & ignorantiæ adhuc sordescit, purus & sanctus. Verùm post resurrectionem mortuorum vt perfecta erit regeneratio totius hominis, quò ad animam & quò ad corpus: ita perfecta erit etiam puritas Ecclesiæ, & erit re ipsa pura absque omni macula & ruga.

Sexta est castitatis, quæ notatur hisce verbis: *Vt esset sancta & immaculata.* Consistit autem hæc castitas in hisce quinque. Primùm, vt renunciet omnib⁹ prioribus amatoribus, videlicet Sathanæ & eius membris cum suis studiis. Secundò, suo sponso fide adhæreat. Tertiò, redamet intimè amantem. Quartò, eius solius vocē audiat, & maneat in simplicitate doctrinæ Euangelij. Quintò, spirituali cultu Patrem huius sui sponsi colat iuxta Euangelium: Denique morū suauitate & innocētia suo sponso placere studeat. Atque ita sumpta lampade cum oleo, expectet sui sponsi aduentum, qui incertus est, hoc est, in pietatis exercitiis non langueſcat, sed quotidie seipsam superare contendat. Non enim satis est, si quis bene inceperit, nisi perseueret ad finem vsque. Atq; hoc est, quod Dominus ait, Matth. 10. 22. *Qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit.* His salutaribus nuptiis Christi & Ecclesiæ, destinatur Euangelij prædicatio, iuxta illud Pauli, 2.Cor.11.2. *Paraui vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem castam.* Non ergo pij Ministri Euangelij sibi Ecclesiam in sponsam quærūt, sed vni Christo. Huic enim primùm (monstrata harum nuptiarum necessitate, voce Legis accusantis & damnantis omnes homines propter peccatum) per dulcissimam Euangelij vocem conciliant animos hominum tanquam sponsæ futuræ. Deinde desponsandā curant. Tum desponsatam iungunt. Hæc tria significantur voce Græca ἁρμοσάμην, qua Paulus vtitur. Hoc ipsum Iohānes Baptista significat se fecisse, cùm ait: *Amicus sponsi est, qui stat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi.* hoc est: Quemadmodum amicus viri ambiētis alicuius fœminæ nuptias, stat & audit voluntatem eius de persona quam ambit, cognita autem voluntate, conatur mandatum exequi, studet animum virginis, cuius nuptiæ expetuntur, amico conciliare, curat desponsari, & tandem iungi copula coniugali, quo facto vehementer gaudet, eò quòd nuptiæ ex voto succesſerint: ita ego amicus, imò potiùs seruus fidelis Dei Patris, & audiui vocem Christi Filij eius, & illi conciliaui animos hominum, atque eos illi soli tanquam sponsam paraui, desponsi, iunxi, quo meo ministerio peracto, vehementer & ex animo gaudeo. Proinde mea prædicatio, meusque Baptismus, non eò pertinent, sicuti vos falsò putatis, vt mihi sponsam quæram, sed vni Christo, qui solus Ecclesię sponsus est.

Hoc loco obseruetur doctrina vniuersalis de officio Ministrorum Euāgelij, quod est vocem Christi sponsi audire, & ab ea ne tantillum quidem declinare, sed iuxta eam, sponsam Christo conciliare, desponsere & adiungere. Sic fecerunt Prophetæ, Apostoli & hic Iohannes Baptista. Sic semper fecerunt & hodie faciunt omnes sinceri Ministri Euangelij. At qui non vni Christo, sed sibi sponsam quęrunt, vt pluris suam vocem quàm Christi faciunt, turpissimi adulteri sunt, qualis est Papa cum suis. Hic enim non vocem sponsi Christi, sed serpentis potiùs & suam propriam sonat. Sit ergo Papa cum suis nobis anathema.

Hoc ergo gaudium meum impletum est.

Accommodatio similitudinis. Quemadmodum amicus seruus & fidelis, qui procatur pro sui domini filio, tum demum ex animo gaudet, quando filio herili sponsam conciliauerit, desponderit, iunxerit: ita ego à Deo Patre missus ad quærendam sponsam filio eius, omnia feci quàm fidelissimè, & postquam iam video homines ad Christum Filium Dei venire, atque illi per fidem & Baptismum copulari, vt sponso charissimo, tanquam perfunctus mea legatione, gaudeo vehementer, vt qui meum ministerium adimpleuerim. Quòd ergo dicit: *Gaudium meum impletum est*, ad ministerium Iohannis pertinet. Nam in cœlestibus nuptiis in vita æterna ex omni parte implebitur gaudium amicorum sponsi, quando videlicet eius lætissimo conspectu fruentur in omnem æternitatem.

Hinc Ministri verbi discant, quale gaudium ratione officij sui expetant in hac vita, videlicet, vt plurimos Christo lucrifaciant per prædica-

tionem Euãgelij. Contrà verò nihil tristius piis Euangelij præconibus accidere potest, quàm videre euentum parum respondere laboribus suis. In hac tamẽ ingenti tristitia se consolabuntur præcones Euangelij hac diuina promissione, Esaiæ 55. 11. *Verbum meum non redibit ad me vacuum.* Deinde quòd multa sint Ecclesiæ membra, quæ non agnoscuntur.

30 Illum oportet crescere, me autem minui.

Assecutio est, pertinẽs ad confirmationem eorum, quæ dixerat Iohannes de Christo, & de se ipso. *Illum*, inquit, *oportet crescere, me autem minui.* quasi diceret: Id quod oportet fieri ex immoto Dei decreto, ex necessitate finis, ex natura & conditione personarum, nõ potest humanis consiliis inuerti & immutari. Sed Christum crescere, me autem minui, decretum Dei immotum, necessitas salutis comparandæ, natura & conditio personarum postulat. Oportet igitur ita fieri. Id quod cùm videam, imprimis gaudeo. Quid enim mihi iucundius esse potest, q̃ regnante Christum coràm videre? Vide quàm dissimile est gaudium Iohannis à gaudio hominum carnalium. Iohannes gaudet, eò quòd ipse decrescit, & Saluator crescit. At homines carnales gaudent, quando ipsi crescunt, & alij decrescunt. Decrescat igitur homo, crescat Deus.

Sed quomodo crescit Christus? Hoc incrementum nõ ad personam Christi, cui nihil nec accedere, nec decedere potest: Est enim Deus perfectus: sed ad notitiam eius inter homines, in quibus crescit: ad gloriæ reuelationem: ad victoriam super peccato, morte, inferno, Diabolo: ad maiestatis eminentiam: ad dexteram Patris: ad perpetuitatem Regni, referen'um est. Decremẽtum Iohannis & ad ipsius personam, & ad ministerium eiusdẽ refero. Ad personam quidem, idque non simpliciter, vt cui corona gloriæ in vita æterna proposita est, sed comparatiuè, hoc est, respectu Christi, cuius splendor cùm magis inclaruerit inter homines, eo minor apparet Iohannes, qui antea opinione hominum maior videbatur, vt q̃ putaretur Messias.

Cyrillus Luciferi & Solis exemplis illustrat hoc Iohannis dictum. Luciferi splendor ante Solis ortum longè gratissimus est hominibus, sed cùm lux Solis orbem nostrum aliquantum illuminauerit, maiori luci sensim cedit Lucifer. Ad ministerium verò non in vniuersum, sed in persona propria Iohannis. Nam iam instabat finis ministerij ipsius, manifestato Christo Iudæis, & vitæ præsentis terminus in propinquo erat. Hoc incrementum Christi & decrementum Iohãnis adumbratũ fuit natiuitate vtriusque. Vt enim Christus crescente iam die: ita Iohannes decrescente natus est.

Porrò exemplum Iohannis imitentur pij Euangelij Ministri, deponant φιλαυτίαν, ambitionem, sitim inanis gloriæ, & φιλονεικίαν, id est, rixandi studium, vt & sentire & dicere possint cum Dauide, Psalmo 115. vers. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Ferant æquo animo, si vel in nihilum redigantur, modò Christus emineat, ac eius nomen latè propagetur inter homines. Hic affectus in piis Pastoribus non aliunde proficisci potest, quàm ex sincero amore Christi, cuius negotium agitur. Huc pertinet triplicata illa Christi interrogatio, an Petrus se diligat, cum triplicato mandato de pascendis ouibus suis, Iohan. cap. 21. vers. 15. Nemo proinde idoneus est pascendis Christi ouibus, nisi qui amorẽ Christi suo honori, vitæ & commodis anteponit. Qui enim sic affectus est, nihil ex contentione, aut inani gloria, facit, sed cum Paulo Apostolo suum summum esse gaudium ducit, si pia in piis & honestis rebus consensio, & animorum coniunctio seruetur, si per humilitatem alij alios se præstantiores esse existimauerint, suppressa origine discordiæ, & peste concordiæ libidine rixandi, quę ex inani gloria & ambitione nascitur.

31 Qui è supernis venit, supra omnes est: Qui est ex terra, ex terra est, & ex terra loquitur.

Hactenus Iohannes Baptista respondit de officio Christi, & suo ministerio, illum promissum Messiam, se verò eius ministrum & præcursorem affirmans. Nunc autem altiùs ascendit, & agit de persona, doctrina, immensa spiritualium diuitiarum copia, potestate & beneficiis Christi & eorum applicatione: ac primùm ab origine, inter personam Christi, & suam differentias petit Baptista, vt pateat Christum supra omnes eminere, vt verum Deum, reliquos autem omnes longissimè infra illum collocari, vt homines tantùm. Hæc summa collationis est. Nunc verba ipsa altiùs perpendamus. *Qui è supernis*, inquit, *venit, supra omnes est.* Hæc propositio ponitur loco totius argumenti, quod hoc modo complebitur: Qui è supernis venit, supra omnes est. Christus venit è supernis: Igitur Christus supra omnes est. Minorem, quæ est λημμάτιον, confirmat primum caput huius Euangelij, plurima sacræ Scripturæ testimonia, officium Messiæ, atque omnia eius dicta & facta.

Quid autem sit venire è supernis hoc loco, rectissimè colligemus ex antithesi. Opponitur enim venire è supernis, esse ex terra, esse terrenum, & terrena loqui. Proinde venire è supernis tria complectitur, videlicet cœlestem originem, indolem origini similem, & actiones vtrique respondentes. Hinc eminentia Christi supra omnes.

Iohannes igitur hoc loco primùm pronunciat Christum esse verum Deum, quem paulò infrà vocat Filium Dei. Vnde sequitur, iure eũ eminere supra omnes, vt Deum verum supra creaturas. Deinde tribuit illi indolem Deo dignam, videlicet diuinam, hoc est, præstantiam ex deitatis virtute, & efficaciam promanãtem, qua etiam re meritò suprà omnes esse agnoscitur. Tertiò tribuit ei actiones diuina natura & excellentia

excellentia dignas. Omnia proinde Christi dicta & facta diuina & cœlestia sunt, & nihil habent terrenæ fæcis, aut erroris admixtum. Ex his singulis & omnibus manifestum est, Christum eminere supra omnes homines, quantumuis iudicio mundi excellentes, siue originem, siue indolem, siue acta respicias.

Sequitur antithesis: *Qui est ex terra, ex terra est, & ex terra loquitur.* Ita enim ad verbum ex Græco conuerto. Erasmus sententiam exprimit, cùm sic vertit: *Qui ex terra est, terrenus est, & è terra loquitur.* Hæc oratio manifestè tria continet, videlicet originem, qualitatem & actum.

Primò enim cùm ait: *Qui ex terra est*; Græcè significantius ἐκ τῆς γῆς, originem terrenam significat, hoc est, qui nihil aliud est, quàm homo, carò de carne. Secundò cùm addit: *è terra est*, id est, vt Erasmus conuertit, *terrenus est*, indolem terrenæ fæcis exprimit, quæ complectitur omnia incommoda, quæ sequuntur originem, vt sunt corruptio, ignorantia, tarditas, carnis rebellio in omnibus hominibus, etiam in sanctis. Tertiò cùm subiicit: *è terra loquitur*, fructum vitiosæ originis & peruersę indolis declarat. Quidquid enim è malo & fœtido fonte manat, malum & fœtidum esse necesse est. Ex hoc dicto veluti è principio Iohannes in hunc modum de se ipso concludit: Qui è terra est, terrenus est, & è terra loquitur. Ego è terra sum: Igitur sum terrenus, & è terra loquor, hoc est, vt vitiosa est mea origo: ita indoles & ingenium meum ea solummodò quæ vitiosa sunt, sapit, & omnes meæ actiones abiectæ sunt, humiles & vitiosæ.

Hinc patet quid de homine per se iudicandum sit extra regenerationis gratiam. Nam si Iohannes, quo nullus maior extitit inter natos mulierum, ita se abiicit, vt originem, indolem & fructum vtriusque vitiosa & corrupta pronunciet, profectò sequitur, omnes homines vitiosos & corruptos esse, vt nihil possint, nihil sapiant, nihil velint ex sua natura, nisi quod vitiosum est. Id quod Paulus in Epistola ad Romanos cap. 3. vers. 9. hisce verbis concludit: *Omnes sub peccato sunt, sicut scriptum est: Non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.* Proinde necesse est, vt aliunde accipiant homines, videlicet è cœlo, si quid possint, si quid sapiant, si qd velint quod virtuosum & laudabile est coram Deo. Atque hoc est, quod suprà à Domino dictum est: *Quod natum est ex carne, caro est.* Quòd ergo Iohannes, Apostoli & alij sancti viri diuina & cœlestia docent, hoc habent non ex natura sua, sed ex donatione cœlesti, iuxta illud Iacobi capite 1. vers. 16. *Nolite errare fratres mei dilecti: Omnis donatio bona, & omne donum perfectum è supernis est, descendens à Patre luminum.* Et Augustinus in hunc locum ita scribit: *Quantum ad ipsum Iohannem pertinet, de terra est, & de terra loquitur. Si autem aliqua loquitur diuina, illuminatus est à Deo. Nam si non esset illuminatus, terra terram loque-*

A *retur: Ergo seorsum est gratia, seorsum natura hominis.* Et paulò post: *Si quid diuinum audisti de Iohanne, illuminantis est, non recipientis.* Monemur ergo vt à Patre luminum illuminationem mentis petamus, & gratiam, vt possimus aliquid illi gratum & sapere & facere.

Qui è cœlo venit, supra omnes est.

32 Et quod vidit & audiuit, hoc testatur.

B Ex personę Christi eminętia doctrinæ ipsius certitudinem & præstantiam cõcludit. Loquitur autem de Christo Deo humano more. Vt enim quæ quis videndo & audiendo explorata habet, ea sine omni errore aliis enarrare potest: ita Filius Dei, qui est in sinu Patris, absque omni errore perspicuè, clarè & perfectè nobis Patris voluntatem explicare & enarrare nouit. Id quod etiam testatur, non solùm diuinis miraculis & arrhabone Spiritus, quo obsignat E-
C uangelium in cordibus hominũ: verùm etiam testimonio Patris, qui iubet nos Filium audire, veritatis & voluntatis suæ infallibilem testem.

Cùm igitur salus nostra agitur, curramus ad hunc salutis doctorem, qui cùm sit è cœlo, cœlestia docet, cùm sit Deus sapientissimus, errare non potest, cùm sit optimus, fallere nequit, cùm sit potentissimus, præstare valet quod verbis promittit. Hîc antithesis cogitanda est, videlicet, quòd qui è terra est, non vidit, nec audi-
D uit per se veritatem Patris cœlestis. Quare nec per se de veritate Dei, nisi diuinitùs doctus fuerit, testari poterit. Cùm igitur homines traditiones suas & ἐθελοθρησκίας nobis obtrudere conantur, respondeamus nos habere vnũ doctorem nobis diuinitùs commendatum, ad quem solum audiendum, in negotiis salutis nostræ, mandato Dei obligamur.

Et testimonium eius nemo recipit.

E Querela est de ingratitudine cineris & pulueris, hoc est, hominum carnalium & vilissimorum, qui testimonium Christi, id est, doctrinam Christi testificãtem de voluntate Dei, non recipiunt. Est autem hoc dictum comparatiuè intelligendum. Nam si totam colluuiem generis humani respicias, quasi pro nihilo reputantur pauci illi, qui Christi Euangelio credunt, & verè statuunt, Christi testimonium esse verum. Sin verò rursus Ecclesiæ decus spectes, pauci il-
F li, qui Euangelium amplectuntur, pro infinita multitudine reputantur, cùm interim maxima illa colluuies orbis terrarum, quasi pro nihilo coram Deo censeatur. Hæc querela vt horrendam cæcitatem & ingratitudinẽ hominum, qui creati sunt, vt Deum cognoscant & colant, ostẽdit: ita nos monet, ne multitudine & exemplo malorum, vel negligamus ea, quæ nobis salutaria sunt, vel segnescamus paulatim, & in
G cursu deficiamus, atque ita nostrapte culpa excidamus salute. Nihil enim est vsitatius, quàm multitudinis exemplo, & potissimùm eorum, qui in aliqua dignitate constituti sunt, decipi

& errare. Præterea admonet hæc querela nos de Ecclesiæ forma in hoc mundo, videlicet quòd sit futura, vt Christus loquitur, Lucæ capite 12. vers. 32. pusillus grex, ne scandalo multitudinis persequentium Euangelium perturbemur, & ab Euangelio deficiamus. Huc pertinet Psalmi 37. & 73.

33 Qui recipit eius testimonium, obsignauit quòd Deus verax sit.

Antithesis est superioris sententiæ. Qui, inquit, recipit eius testimonium, hoc est, qui credit Euangelio Christi, testificanti de voluntate Dei, is obsignauit, hoc est, certò cognouit, quòd Deus verax sit. Ponitur autem effectus pro causa, tanquam eius certissimum indicium, per Metonymiam. Cognouit autem per Spiritum Sanctum efficacem in ministerio verbi & obsignantem doctrinã in cordibus hominum. Nemo enim potest dicere Dominum IESVM nisi per Spiritum Sanctum, 1. ad Corinthios cap. 12. vers. 3. Et 1. Iohan. cap. 5. vers. 9. *Hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio: Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in semetipso.* Vt igitur homines, quæ certò cognita habent, ea in testimonium compertæ & certò cognitæ veritatis obsignare solent: ita obsignare hoc loco significat clarè cognoscere, vt nullus sit reliquus dubitandi locus. Et hæc obsignatio fit ad prædicationem verbi per Spiritum Sanctum, sicuti dictum est.

Hic obseruetur primùm, quid sit verè credere doctrinæ Christi, videlicet obsignare, quòd Deus sit verax, hoc est, obsignatam habere voluntatem Dei in corde per Spiritum Sanctum. Est ergo fides non vacillans opinio, sed vera & firma persuasio de veritate Euangelij cum fiducia firma promissæ misericordiæ propter Filium. Non igitur opinio errabunda meretur fidei nomen, multò minùs academica dubitatio. Deinde obseruetur, quàm pretiosa res sit fides, qua segregamur à mendaci mundo, & adiungimur Deo veraci, ac ipsi laudem veritatis tribuimus, id quod sanè sacrificium est Deo longè suauissimum, ac cultus maximè gratus, cùm contrà nihil Deum magis offendit, quàm eius verbo nõ credere, hoc est, ipsum accusare mendacij, iuxta illud Iohannis, 1. Iohan cap. 5. vers. 10. *Qui non credit Deo, mendacem facit ipsum, quia non credidit testimonio, quod testificatus est Deus de Filio suo.* Verùm cùm Deus verax sit, sequitur illum qui eius testimonium non recipit, vanissimum esse & mendacissimum. Huc illud Iohannis, 1. Iohan. cap. 2. vers. 22. *Quis est mendax, nisi qui negat IESVM esse Christum? Hic est Antichristus negans Patrem & Filium.* Quantumuis igitur magni peccatores sumus, caueamus, ne hoc addamus horrendum peccatum, vt Deum qui est ipsa veritas, mendacij arguamus. Tertiò monemur, vt intrepidè doctrinam Euangelij amplectamur, etiamsi sint pauciissimi, qui hoc faciunt, quum sciamus eius autorem, nempe Deum, veracem esse.

34 Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

Ratio est proximæ assertionis de certitudine & veritate testimonij Christi, hoc est, doctrinæ Christi testificantis de voluntate Patris. A Deo missus verba Dei absque omni dubio loquitur. Christus à Deo missus est. Proinde eius testimonium absque omni dubio verum est.

Missio Doctorum Ecclesiæ duplex est, videlicet immediata & mediata: Immediata est & Filij, qui est ipsa sapientia Patris, & seruorum, qui de plenitudine Filij accipiunt. Vtraque habet testimonium infallibilis veritatis. Quare vt Filius: ita etiam Ministri immediatè missi, audiendi sunt. Mediata missio est eorum, qui mittuntur, & vocantur per homines ad ministerium. Hi audiendi sunt, quatenus doctrinam Christi, Prophetarum & Apostolorum adferunt. Verùm cùm alienam vocem sonant, fugiendi sunt tanquam anathemata, iuxta illud Galat. cap. 1. vers. 8. *Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit.*

Non enim ex mensura dat Deus Spiritum.

Cùm hæc oratio sit comprobatio proximè præcedentis rationis de veritate doctrinæ Christi, necesse est vt eam ad Christum referamus. Quod cùm videret Erasmus, rectè suppleuit pronomen *Ei*, scilicet Filio, quem misit Pater. Sensus ergo est: Pater non dat Filio, vt mihi & aliis Ministris, Prophetis & Apostolis ex mensura, sed effusissimè præter omnem mensuram Spiritum suum Sanctum. Igitur Filius absque omni dubio Patris loquitur verba, & plenissimè nobis ipsius voluntatem enarrat. Proinde ipsius testimonium de voluntate Patris, vt est plenissimum, ita etiam verissimum.

Est autem hoc dictum de donatione Spiritus ad humanam naturam Christi referendum. Nam si diuinam naturam Christi respicimus, idem est Christus substantia, quod Spiritus Sanctus.

Obseruemus hoc loco perneccssariam doctrinam, videlicet quòd plena cognitio voluntatis Dei, de salute comparanda, sit nobis patefacta testimonio Christi, hoc est, Christi Euangelio. Facessant igitur procul à nobis, qui nobis alia obtrudere conantur, tanquam ad salutem necessaria. Deinde obseruemus discrimen inter Christũ & Prophetas, qui ante Christum exhibitũ in carne fuerunt, p quos Deus locutus est. Vt enim his Deus largitus est ex mẽsura: ita Filio præter omnem mensuram largitus est Spiritum, vt in ipso solo plenam & omnibus modis absolutam de voluntate Dei doctrinã quæramus. Prophetæ alij alias partes doctrinæ tradiderunt, ideque diuersis temporibus, & variis modis. Sed Christus omnia perfectissimè tradidit. Atque hoc est, quod autor Epistolæ ad Hebræos capite 1. vers. 1. vult, cùm ait: *Multifariam, multisque modis olim Deus locutus Patribus: nouissimè*

nissimè in diebus istis locutus est nobis per Filium, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem & secula fecit. Adhæc monemur de regula, quam Paulus tradit in Epistola ad Romanos capite duodecimo, vers. 3. *Vnusquisque sapiat ad sobrietatem, prout unique Deus partitus est mensuram fidei,* hoc est, quilibet maneat intra suæ vocationis limites, & mensuram donorum, ne videlicet vel sibi arroget quod nō habet, vel de eo quòd accepit, iuxta carnem glorietur: Sed acceptis donis in timore Dei vtatur in Domini gloriam & Ecclesiæ ædificationem, quò fidelis seruus & œconomus inueniatur.

35 Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.

Ex magnitudine dilectionis Patris erga Filium, infert amplitudinem & immensitatem bonorum, quæ Pater Filio dederat. Vt enim immensa est dilectio, qua Pater inenarrabili τοῦ Filium complectitur: ita immensa est bonorum copia, vnde nobis fide hauriendum est. Nam de plenitudine eius omnes accipiemus gratiam pro gratia. Hac igitur assertione distinguit Iohannes Baptista inter Christum & se, aliosque Ministros Euangelij, vt sciamus, quid de Domino, & quid de ipsius Ministris sentiendum sit.

Suprà distinximus inter dilectionem, qua Pater Filium diligit, & qua nos. Illum sine mediatore in se & propter se diligit. Nos autem charos habet in dilecto, ad Ephes. cap. 1. vers. 6. Hoc discrimē traditur in concione Patris super Filium, Matth. cap. 17. vers. 5. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.*

Porrō ex hac assertione de dilectione Patris erga Filium, & de omnibus Filio à Patre traditis doctrinam & consolationē vberrimam hauriamus. Doctrinam quidē, quòd Filius sit constitutus à Patre dator omnium bonorum, videlicet sapientiæ, iustitiæ, sanctitatis, salutis, & destructor operum Diaboli, videlicet peccati & mortis. Consolationem verò, quòd in nostris angustiis & ærumnis habeamus hunc fontem vberrimum omnis consolationis, videlicet IESVM CHRISTVM. Hunc igitur fide accedamus; vt auxilium inueniamus in tempore opportuno.

36 Qui credit in Filium, habet vitam æternam.

Suprà meminit testimonij Christi: Nunc exponit in summa, quale illud sit, videlicet quòd testetur Christus, Deum dare vitam æternam credentibus in Filium. Ita quoque Apostolus noster in sua Epistola Dei testimonium definit, vbi in hunc modum scribit, 1. Iohan. cap. 5. vers. 11. *Hoc est testimonium, quòd vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in Filio eius est. Qui habet Filium, habet vitam.*

Cùm igitur hîc Iohannes Baptista pronunciat, credentē in Filium Dei habere vitam æternam, monet eam non alibi quærendam esse. Nam qui Filium habet, primùm viam ad vitam æternam habet. Filius enim via est, vt ipse ait: *Ego sum via.* Deinde qui habet Filium, ianuam vitæ habet, iuxta illud Iohan. cap. 10. vers. 7. *Ego sum ostium.* Præterea qui habet Filium, meritum æternæ vitæ habet. Nam Filius non sibi, cui iure debebatur vita æterna, sed suis, hoc est, in se credentibus, vitam æternam meruit. Adhæc qui Filium habet, omnia cum Filio habet. Qui enim Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum, quomodo non daret etiam cum ipso nobis omnia? ad Romanos cap. 8. vers. 32. Præterea qui habet Filium, vnum cum ipso est. Fieri itaque non potest, quin verè cum Filio hæres vitæ æternæ sit. Denique qui Filium habet, ipsam vitam æternam habet. Ita enim ipse ait, Iohan. cap. 11. vers. 25. *Ego sum vita.* Siue ergo viam vitæ, siue ostium, siue meritum, siue fontem & dominum, siue vitam æternam quæris, habes hæc omnia in Filio, cùm in ipsum credis. Hoc enim vult Iohannes Baptista, cùm hoc loco ait: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Siquidem hoc dicto, & quomodo nobis applicentur beneficia Filij Dei, cui omnia à Patre tradita sunt, explicat, & summam beneficiorum Christi exponit, cùm nominet vitam æternam. Nam cùm ait: *Qui credit in Filium,* statuit fidem instrumentum esse, quo nobis beneficia Filij applicantur. Cùm addit: *Habet vitam æternam,* summam beneficiorum Christi, vt diximus, complectitur.

Priusquam autem plura de fide dicemus, declarabimus vsum promissæ vitæ æternæ, quæ est triplex, videlicet in cruce, in pugna spiritus aduersus carnem, in agone mortis.

In cruce opponenda est æterna gloria breui & temporaneæ afflictioni, 1. Pet. cap. 5. vers. 10. & ad Rom. cap. 8. vers. 18.

In lucta spiritus aduersus carnem erigamur spe promissæ vitæ æternæ, si in pugna perduraverimus inuicti.

In agone mortis opponamus vitā æternam breui cruciatui, & cogitemus Christum resurrexisse à mortuis, cuius nos membra sumus.

Quid sit autem in Filium Dei credere, sæpe declarauimus, & nunc idem repetendum est, quò hæc præsens Euangelica τόμος vberiorem nobis doctrinam & consolationem suppeditet.

Hæ duæ loquendi formulæ, credere in Christum, &, credere in nomen Christi, nobis perspicuè rationem salutaris fidei declarabunt. Etsi autem vtraque forma notitiam Christi requirat, quæ in quatuor consistit, videlicet in diuinitate, in humanitate, in personali vnione, & officio Christi: Prior tamen, videlicet credere in Christum, obiectum solummodò fidei, seu fiduciæ monstrat esse Christum. Posterior, nempe credere in nomen Christi, qualitatem fiduciæ indicat, videlicet, quòd talis debeat esse fiducia in Christum, quale est eius nomen in Euangelio, & qualia facta ipsius de ipso testificantia. Cùm ergo in Euangelio Christus no-

minatur, id est, prædicatur, Saluator omnium in se credentium, verus Deus, verus homo, vna vera & æterna persona, ac Agnus Dei tollens peccatum mundi: & multa exempla testantur facta Christi huic augusto nomini respondere: Vera fides in Christum erit viua & constans cordis fiducia, qua Christus statuitur esse Saluator omnium in se credentium, vt qui possit omnia præstare, quæ vult, tanquam Deus, velit nobis optima, vt homo nobis naturæ societate coniunctus, debeat vt Mediator inter nos & Deum à Patre constitutus, qui dedit semetipsum in precium redemptionis pro omnibus, vt omnis, qui credit, sanguine ipsius purgetur à peccatis, obedientia iustificetur, Spiritu regeneretur ad vitam æternam.

Hæc plenior fiduciæ in Christum descriptio in angustius contrahi potest, idque ex verbis Iohannis Baptistæ: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*, in hunc modum: Fides est notitia Christi, & firma fiducia vitæ æternæ obtinendæ propter illum. Huiusmodi fuit fides Latronis in cruce, qui ex firma fiducia dixit, Lucæ capite vigesimotertio, vers. 42. *Memento mei cùm veneris in Regnum tuum.* Cui responsum est à Domino: *Hodie eris mecum in Paradiso.* Peccatricis, Lucæ cap. 7. vers. 50. quæ à Domino audit: *Fides tua te saluauit.* Publicani, Lucæ cap. 18. vers. 13. ita precantis: *Deus propitius esto mihi peccatori.* Danidis, Psalmo vigesimoquinto, vers. 11. *Propter nomen tuum, Domine, propitiare peccato meo.* Hìc Dauid fiduciam cordis ad mensuram nominis Dei metitur. Hæc omnia quadrant ad regulam Psalmi secundi, vers. 12. *Beati omnes qui confidunt in eo.*

In hac regula sunt quatuor. Primum, particula vniuersalis, quæ monet, beneficium Christi extendi ad omnes. Secundum, fides & fiducia, qua beneficium Christi apprehenditur. Tertium, obiectum fiduciæ Christus ipse. Quartũ, certitudo promissionis. Nam cùm confidentes in Christum pronunciat beatos, significat eos certò consecuturos esse in Christo salutem, qui fiduciam suam in eo collocant. Ex his quintum per antithesin sequitur, videlicet quòd omnes, qui non collocant fiduciam suam in Christo, sint miseri.

Cæterùm quia aduersarij gratuitæ iustificationis non solùm negant fidem esse firmam fiduciam promissionis diuinæ: verumetiam inficiantur SOLA fide iustificari hominem, conabor firmissimis rationibus eorum vanitatem refellere. Primùm igitur rationes colligam, quibus demonstrabitur, quòd fides præter notitiam significet etiam firmam fiduciam promissionum diuinarum. Deinde ostendam, particulam exclusiuam SOLA rectè addi, & necessariò, cùm agitur de gratuita iustificatione.

Rationes autem, quibus conuincitur, quòd fides Christiana, qua apprehenditur Christus cum suis beneficiis, significet cum notitia fiduciam, hæ sunt præcipuæ.

Prima: Grammatica significatio vocis Græcanicæ, qua vtuntur Euangelistæ & Paulus, cùm de fide iustificante & saluante agitur. Vtuntur enim nomine πίστις & verbo πιστεύειν, quod à nomine deductũ est. Significat autem verbum πιστεύειν propriissimè fiduciam in aliquem collocare, iuxta eius verba & promissiones, vt in illo: λαῷ μὴ πίστευε, πολύφημός ἐστιν ὅμιλος, hoc est, *Populo ne credas, varijs enim afficitur modis turba.* Hìc ex ratione subiecta patet, quid τὸ πιστεύειν significet, nempe fiduciam in aliquem collocare iuxta eius verba & promissionem. Talem fiduciam non vult Phocyllides collocari in promiscuam multitudinem propter eius inconstantiam.

Cùm igitur Scriptura requirit à nobis fidem in Christum, vult vtrumq; videlicet vt & Christum agnoscamus, & firma in eum fiducia recumbamus secundùm eius verba, promissiones & testimonia. Vt enim is constans in suis promissis est, nequaquam similis inconstanti plebeculæ, quæ & potest & nouit fallere: ita conuenit, vt fides, id est, fiducia in illũ, propter constantiam eius sit constantissima. Talis enim fides est habenda dicenti & promittenti, qualis ipse est. Vocat Christus omnes ad se, promittit omnibus resipiscentibus veniam, ac multis factis id testatur. Hæc vocatio & promissio, quia Christus est ipsa veritas, vt qui nullo modo fallere possit, causa est fiduciæ in ipsum collocãdæ.

Secunda: Synonymorum collatio conuincit fidem significare fiduciam, vt Confidere in Propheticis scriptis. Vt Psalmo 2. vers. 12. *Beati omnes qui confidunt in ipsum.* πεποίθασι, παῤῥησία, ὑπόστασις, πληροφορία. Quòd autem his quatuor Græcis vocibus firma fiducia in genere significetur, manifestum est. Nam tametsi modi varij huius fiduciæ his diuersis appellationibus indicantur: tamen genus ipsum, videlicet firma fiducia, idem manet in omnib⁹. πεποίθησις enim fiduciam significat ex certa persuasione de veritate Dei concepta. Vt enim Deus est in suis promissis constans & verax: ita hęc πεποίθησις firmam & immotam fiduciam cum confidentia quadam notat. παῤῥησία fiduciam significat, qua credẽs non iam amplius fugit Deum, sed fretus ipsius promissis, illum accedit intrepidè & audacter, statuens sibi accessum ad Deum patere per IESVM Christum, ad Rom. cap. 5. vers. 2. & ad Ephesios cap. 3. vers. 12. vbi Paulus tribuit fidei & παῤῥησίαν qua accedimus Deum, & πεποίθησιν fiduciam, qua in ipsum recumbimus. *In Christo*, inquit, *habemus παῤῥησίαν & aditum cum fiducia per fidem in ipsum.* Quid quæso clarius dici potest de vera fidei indole, seu proprietate? ὑπόστασις vsurpatur in definitione fidei, ad Hebræos cap. 11. vers. 1. vbi sic scribitur: *Est autem fides sperandarum rerum* ὑπόστασις, *& ἔλεγχος non apparentium.* Hìc primo loco ponitur effectus, secundo causa. Est enim ἔλεγχος certitudo, qua mens conuicta diuinis testimoniis firmissimam esse statuit promissionem diuinam de beneficiis Christi. Ex hac certitudine immota nascitur ὑπόστασις, id est, fiducia. Est autem ὑπόστασις militare vocabulum, quo Polybius & Herodotus vtuntur pro confidentia,

tia ſiue firma fiducia, qua quiſpiam intrepidè consiſtit fixoque pede aduerſarium inuadentem excipit, certus de fœlici euentu & læta victoria. Ad eundem modum fides in ærumnis erigit animum, quæ fides eſt eiuſmodi Chriſtiani animi conſtans robur, quo luctetur contra omnia Chriſtianum animum oppugnantia. Hoc pacto accipitur ὑπόστασις Pſalmo trigeſimo nono, verſ. ſeptimo. Nam vbi Hebræus habet, *Thochalthi Leca Hu*, id eſt, *Expectatio mea in te eſt*, ibi Græcus habet: Καὶ ἡ ὑπόστασίς μου παρά σοί ἐστιν, hoc eſt, *fiducia mea à te eſt*. Significat ergo ὑπόστασις fiduciam firmam & conſtantem, quæ eſt viuæ fiduciæ proprietas. πληροφορία ſimiliter fiduciam notat, & tribuitur fidei Abrahæ, ad Romanos cap. 4. verſ. 21. Et ad Hebræos cap. 10. verſ. 22. *Accedamus cum vero corde in πληροφορίᾳ fidei, aſperſi cordibus à conſcientia mala, teneamus confeſſionem ſpei inflexibilem.* Eſt proinde fides talis fiducia, qua veluti pleno curſu & recto ferimur in portum ſalutis nobis per Chriſtum promiſſæ. Eſt enim metaphora ſumpta à nautis, qui panſis velis recto curſu feruntur in portum.

Tertia: Effecta fidei manifeſtè conuincunt, fidem ſignificare fiduciam. Per fidē accedimus ad Deum, fide ſaluamur: fide iuſtificamur: omnia credenti ſunt poſsibilia: Chriſtus per fidem habitat in cordibus noſtris: fide purificantur corda: Hæc eſt victoria quæ vicit mundum fides noſtra: Ex fide iuſtus, viuit. Hæc nequaquam tribui poſſunt notitiæ hiſtoriæ aut aſſenſui, ſed viuæ fiduciæ, qua Chriſtus mediator apprehenditur. Per hunc enim accedimus ad Deum, per hunc ſaluamur, per hunc iuſtificamur, in hoc mundum vincimus, in hoc viuificamur. Nam quidquid tribuitur fidei, hoc Chriſti proprium eſt, atque fidei ideo tribuitur, quia ea ſola Chriſtum apprehendit, & poſsidet ſaluatorem credentium.

Quartò: Cùm Chriſtus dicit Matth. cap. 8. 10. *Neque in Iſrael tantam fidem inueni.* Item aliquoties: *Fides tua te ſaluauit*: Et periclitantibus in mari Lucæ cap. 8. verſ. 25. *Vbi eſt fides veſtra.* Item: *ô mulier, magna eſt fides tua.* Item Iohannis cap. 5. verſ. 44. *Quomodo poteſtis vos credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis?* Item: *Si habueritis fidem, & non hæſitaueritis.* Nonne hæc dicta manifeſtiſsimè euincunt, fidem eſſe cum notitia firmam fiduciam de promiſsionibus diuinis. Quis enim non videt, hæc nequaquam conuenire notitiæ hiſtoriæ, qualis eſt in Diabolis, & eſſe poteſt in impiis ſuperbiſsimis?

Quinta: Exempla approbata ſimiliter conuincunt, fidem eſſe fiduciam: vt Abrahami, Iairi, Hæmorrhouſæ, patris lunatici. Hi enim non ſolùm nouerunt promiſsionem gratiæ, ſed iuxta promiſsionem ſe fide erexerunt, & viua fiducia acceperunt oblatam gratiam. Verùm quia Abrahæ exemplum, vtpote patris fidelium, præ aliis nobis commendatur, illo ſolo hac vice contenti erimus. Ita ergo Paulus indolem fidei exponit in illuſtri exemplo, videlicet Abrahami, ad Romanos cap. 4. verſ. 17. *Qui credidit*, inquit, *ei qui viuificat mortuos & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ſint, & qui præter ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium, ſecundùm id quod dictum ei fuerat: Sic erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cœli & arena maris. Ac fide minimè debilitatus, non cōſideravit ſuum ipſius corpus iam emortuum, cùm centum circiter natus eſſet annos, nec emortuam vulvam Saræ: aduerſus promiſsionem Dei non diſceptauit infidelitate, ſed robuſtus factus eſt fide, tribuens Deo gloriam, & plenè perſuaſus, quòd quidquid promiſit, poſsit etiam præſtare. Ideo & imputatum eſt illi ad iuſtitiam.*

Hinc ab exemplo rem in genere conclude hoc modo: Ergo fides eſt notitia & firma fiducia diuinarum promiſsionum, excludens carnis ſenſum, rationis argutias, pugnantes cum verbis promiſsionis diuinę, atque adeò omnem hæſitationem, firmiter acquieſcens in verbo promiſsionis diuinę, ſua conſtantia omnem incredulitatem vincens: quæ cùm Deo verè gloriam tribuit, pleniſsima fiducia, promiſſa Dei expectat. Talis fides Abrahæ fuit, etſi alia atque alia obiecta habuit. Quòd aût ſimilis fides in genere à nobis requiratur, docet Apoſtolus cùm addit: *Non ſcriptum eſt autem propter illum tantùm, quòd imputatum ſit illi, ſed etiam propter nos, quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum à mortuis.*

Hoc loco diligenter obſeruanda eſt regula. Etſi externa obiecta & negotia ſunt diſsimilia: tamen primum obiectum & proprium, ſcilicet promiſsio miſericordiæ in Chriſto, eſt idem in omnibus promiſsionibus & exercitiis fidei, iuxta illud 2. Corinth. cap. 1. verſ. 20. *Omnes promiſsiones in Chriſto ſunt etiam & Amen.* Ex quo fit, quòd exemplum fidei Abrahæ rectè accommodetur aliis credentibus in genere, videlicet propter primum & principale fidei obiectum, quod Abraham intuetur. In hunc ergo modum fidem Abrahæ iuxta regulam nobis accommodemus. Quemadmodum Abraham promiſsionem ſeminis ſibi factam ex verbo nouit, huic aſſenſum præbuit, hanc expetiit, in hac firma fiducia acquieuit: ita nos ex verbo Euangelij promiſsionē ſalutis in Chriſto, pro nobis mortuo & reſuſcitato, agnoſcamus, huic aſſentiamur, hanc expetamus, in hac firma fiducia ſine hæſitatione acquieſcamus. Hinc concluditur hæc fidei Chriſtianę definitio: *Fides Chriſtiana eſt notitia, aſſenſus, expetitio & fiducia promiſſæ ſalutis propter Chriſtum, pro nobis mortuum & excitatum.* Aſſenſum vſitatè ſub notitia intelligimus, & expetitionē cum fiducia cōiungimus. Sed ego explicatè hæc poſui, quò clariùs ratio Chriſtianæ fidei, & ea quæ fidei nomine continentur, intelligantur. Ex his quinque rationibus manifeſtè concluditur quod aliquoties iam diximus, videlicet quòd fides ſit & certiſsima perſuaſio de promiſsionibus diuinis, & viua fiducia in Chriſtum mediatorem, etiamſi ſenſus & ratio & natura, videantur reclamare. Nam iuxta dictum Bernardi: *Fides tranſgreditur rationis fines, humanæ*

naturæ vsum, experientiæ terminos.

Hactenus, vt opinor, satis probauimus, fidem Christianam esse firmam notitiam & fiduciam promissæ salutis in Christo. Nunc autem quod secundo loco proposuimus, aggrediamur, & ostendamus rectè dici: hominem SOLA fide iustificari. Hìc omnium primùm videndum est, quò particula SOLA pertineat. An in vniuersum omnes alias causas, an certum causæ genus excludat à iustificatione. Tenenda est ergo hæc regula: Etsi omnes causæ alicuius effectus coniunctæ sunt & concurrunt in suis actionibus & mutuis auxiliis consistunt: tamen singulæ causæ proprium quiddam habent in singulis actionibus. Vnde fit, quòd cuiuis causæ vox SOLA, propriè & rectè in suo genere & ordine accommodari possit. Cùm ergo dicitur, quòd SOLA fides iustificet, solummodo discernitur causa, quæ in nobis est, ab aliis omnibus, quæ extra nos sunt. In nobis enim tantummodò fides est ex operatione Spiritus Sancti ad prædicationem verbi, qua SOLA, oblatam per Christum gratiam, apprehendimus. Non ergo exclusiua SOLA distrahuntur causæ, quæ coniuncta virtute operantur: sed tantùm distinguuntur & discernuntur causarum ordines & operationes, & illa excluduntur, quæ falsò alicui causarum ordini affinguntur. Quare cùm dicimus, hominem SOLA fide iustificari, significamus, præter fidem nihil in nobis esse, quo Christi iustitia nobis applicetur.

Quod autem particula SOLA non excludat in vniuersum omnes alias causas præter fidem à iustificatione, manifestum est iis qui statum disputationis Paulinæ obseruant. Quæstio est, num operibus iustificemur, aut vllis humanis meritis nec ne. Item, fidéne & operibus simul constet iustitia Christiana. Item, an fide tantùm, sine operibus siue prærogatiua carnis, atque adeo sine omnibus meritis humanis.

In primo, secundo & tertio capitibus ad Romanos, firmis demonstrationibus concludit Apostolus, neminem ex operibus iustificari. In decimo eiusdem Epistolę, & in tertio ad Philippenses, conuincit idem Apostolus iustitiam fidei & operum, non simul consistere, ita vt opera & fides sint simul vel causæ vel partes iustitiæ, qua iustificamur coram Deo. Et concludit, hominem iustificari fide absque operibus Legis. Et hanc conclusionem probat copiosè ad Romanos capite quarto, & ad Galatas primo, secundo, tertio & quarto capitibus. Atque hoc est fundamentum eorum, qui rectè dicunt SOLA fide iustificari hominem, in qua assertione SOLA particula, est exclusiua operum humanorum, atque adeo omnium meritorum hominum. Incumbit autē piis doctoribus multiplex necessitas, vt hanc propositionem tueantur. Primùm enim necesse est, refutare corruptelas Papistarum, qui doctrinam gratuitæ iustificationis sophistica iuuadunt, & planè Pharisæorum more abolere conantur. Deinde vt Christo suus honor integer tribuatur. Nam qui vel operibus tantùm, vel operibus & fidei simul, tribuunt iustificationem, Christum suo honore spoliant, qui solus saluator mundi & iustificator credentium prædicatur in Euangelio. Tùm vt afflictæ conscientiæ habeant solidam consolationem, cùm intelligunt beneficium redemptionis gratuitum esse. Nam propterea ait Paulus ad Romanos cap. 4. vers. 16. *Ex fide est hæreditas, vt sit secundùm gratiam, quò firma sit promissio omni semini*, id est, omnibus credentibus. Adhæc vt sit illustre discrimen inter Legis iustitiam, quæ hominis, & fidei iustitiam, quæ Dei dicitur, Philip. cap. 3. vers. 9. Postremò vt statuatur verum & perspicuum discrimen inter causas & effecta, inter arborem & fructū, inter beneficium mediatoris proprium, & nostrum debitum obsequium. Verùm qui in gratiam Papistarum iam abstinent à particula SOLA, castra Christi perfidè produnt, & cum eius hostibus fraudulenter colludunt.

Porrò monstrata necessitate tuendi particulam SOLA, subiiciemus rationes aliquot, quibus probabimus rectè & necessariò ex Scripturæ sensu dici: Hominem iustificari & saluari SOLA fide.

Prima: Marci cap. 5. vers. 36. expressè ponitur particula SOLA, vbi Dominus Archisynagogo, cuius filia iam mortua erat, dicit: *Noli timere*, MONON πίστευε, id est, SOLVM *crede*. Hìc Dominus non requirit opera, sed solam fiduciam, quòd & possit & velit suam excitare filiam. Quòd autem consequentia valeat ab hoc particulari exemplo ad probandam vniuersalem doctrinam, suprà ostendi. Nam qualiacunque sunt externa obiecta: tamen necesse est ante omnia intueri primum & principale obiectum, videlicet promissionem gratuitæ iustificationis, in qua aliæ vt partes in toto includuntur. Primùm igitur Archisynagogus SOLA fide iustificatur. Deinde ex ea fide impetrat magnum beneficium, videlicet excitationem filiæ ex mortuis, quo facto magis confirmatur eius fides. Verùm hanc fiduciam Archisynagogi absque dubio secuta est gratitudo & noua obedientia.

Secunda. Vis particulæ SOLA æquipollentibus vocibus expressa, videlicet, *Nisi, Gratis, Non ex operibus, Gratia, Non ex vobis, Dei donum est.* Hæ voces planè idem volūt quòd particula SOLA. 1. cap. 2. vers. 16. *Scientes quòd non iustificetur homo ex operibus Legis nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credimus, vt iustificemur ex fide Christi, et non ex operibus Legis.* Rom. cap. 3. vers. 28. *Colligimus hominem iustificari fide absque operibus Legis.* Ad Ephes. cap. 2. vers. 8. *Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur.*

Quòd autem Pontificij dicāt, hæc dicta Pauli quæ recitauimus, & similia, non accipienda esse de operibus moralibus, sed de cæremonialibus solummodò, falsissimum est. Primùm enim disputatio Pauli in 1. 2. & 3. capitibus ad Romanos

manos luce clariùs conuincit, Paulum loqui de ea Lege, ad cuius obedientiam obligantur omnes homines sine discrimine. Nam & Iudæos & Gentes reos violatę Legis peragit. Nunc autem Iudæis seu populo Israelitico tantũ cæremoniæ Mosaicæ ad tẽpus erant datæ, & non aliis populis. Vanissimum proinde est commentum Papistarum, qui opera cæremonialia tantùm excludi à iustificationis causis contendunt.

Secundò: Transgressiones Legis, quas Paulus ad Romanos 1. opponit operibus Legis, quibus vim iustificandi adimit, sunt Legis moralis. Igitur opera Legis, sine quibus Paulus contendit hominem credentem iustificari, sunt Legis moralis. Siquidem eiusdem Legis est præcipere & prohibere contrarias actiones.

Tertiò: Apostolus in testimonium violatæ Legis diuinæ ab omnibus adducit postremum præceptum: *Non concupisces.* Quod sanè ineptissimum fuisset, si tantùm contra cæremonias disputaret Apostolus, & non de tota Lege.

Quartò: Cùm idem Apostolus ad Romanos cap. 7. vers. 14. dicit: *Scio quòd Lex spiritualis sit, ego verò carnalis, venditus sub peccato*, &c. vsque ad finem capitis, apertiora sunt quàm vt ad cæremonias torqueri possint.

Quintò: Dictum Pauli ad Galat. cap. 2. vers. 21. ostendit, per Legem in disputatione Paulina, totam Legem, & omnes eius partes intelligi: *Si*, inquit, *iustitia est ex Lege, Christus frustra mortuus est.*

Sexto: Galat. cap. 2. vers. 21. affirmat Paulus eos abrogare gratiam Dei, & eam penitus reiicere, qui volũt ex Lege iustificari. Nam id quod est gratię proprium, tribuunt suis operibus. Verùm cùm sit maximum flagitium, Dei gratiam abrogare, Papistę horrendo reatu se inuoluunt, dum, vt gratiam aboleant, particulam SOLA oppugnant.

At habent Papistæ quod in speciem videtur patrocinari illorum causæ. Nam in Epistola ad Gal. in qua Paulus de iustificatione agit, apparet occasionem scribẽdi præbuisse Paulo, quòd Christiani ex Iudæis cõuersi cęremonialia Mosis, & potissimùm circumcisionem necessariam esse ad salutem docuerint. Vt autem hunc errorem de circumcisione & aliis Mosaicis ritibus refutet Apostolus, scribit Gal. Hoc cum Papistis recipimus. Fatemur enim Apostolũ impulsum esse ad scribendam suam Epistolam ad Gal. ad refutandos quosdam surreptitios fratres, qui irrepserant ad explorãdam libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent, scilicet imposita nobis necessitate circumcisionis. Sed negamus consecutionem. Etsi enim Paulus hunc errorem, vt rectè dicunt Papistæ, sibi sumit refutandum ad Gal. tamen vt id faciat validiùs, & fortiùs aduersus Sophistas concludat, vniuersum genus proponit, vnde de eius partibus, subiectis, seu formis singulis iudicium vult fieri. Cùm igitur negat Apostolus operibus Legis vllum iustificari, sequitur, quòd nec moralibus, nec iudicialibus, nec cæremonialibus operibus tribuenda sit vis iustificandi. Quòd autem vniuersam Legem intelligat Paulus cum suis omnibus partibus, ostẽdit assequeratio quæ est in fine secundi capitis ad Gal. *Si per Legem est iustitia, igitur Christus frustra mortuus est.* Nam eadem est hîc ratio consequentiæ à toto & eius partibus singulis. Nam siue à tota Lege, siue ab vlla eius parte est iustitia, idem absurdum sequitur, videlicet quòd Christus frustra mortuus sit.

Tertia: Iustificamur non nostra, sed Christi iustitia, nobis nõ operantibus, sed credentibus in eum qui iustificat impium, imputata. Igitur iustitiæ, qua iustificamur corã Deo, nec partes, nec causæ sunt nostra opera, aut merita: quæ, cùm particula SOLA excludit, rectè dicitur quòd homo SOLA fide iustificetur. Nam fides sola apprehendit iustitiam Christi. Antecedens confirmat Dictum Pauli ad Rom. 10. 4. *Christus est perfectio Legis in iustitiam omni credenti*, hoc est, Christus est perfecta Legis impletio, quæ cedit in iustitiam omni credẽti, seu, vt Ambrosius loquitur: *Perfectionem Legis habet qui credit in Christum.* Ergo nulla pars iustitiæ ipsius in nobis est, sed tota in Christo, qui nobis credentibus suam iustitiam perfectissimã imputat. Et 2. Cor. 5. 21. *Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso*, hoc est, vt Augustinus interpretatur: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suã iustitiam nostram iustitiam faceret.* Vt ergo Christo imputatur peccatum nostrum absque omni ipsius commerito, cuius reus peragitur coram tribunali Dei in ara crucis: ita nobis ipsius imputatur iustitia absq; omni nostro merito, quia iusti censemur coram tribunali Dei. Item Rom. 11. 6. *Si gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia iam non est gratia.* Si verò ex operibus, iam nõ est gratia, alioquin opus iam non esset opus. Ratio consequentiæ huius argumenti redditur ad Rom. 4. 4. Quod pro operibus rependitur, est debitum, quod ex gratia tribuitur, merum donum est. Est proinde repugnantia debiti & doni. Ideò rectè Augustinus, cùm ait: *Gratia est nullo modo, quæ non est gratuita omni modo.* Quis hîc non videt, omnia humana merita & opera à iustificationis causis excludi? ad quod declarandum pij Ecclesiæ doctores particulam SOLA vsurpare solent.

Quarta: Exemplum Pauli, cum quo congruunt omnia sanctorũ exempla. Hic enim ad Philip. 3. 6. in hunc modum scribit: *Secũdùm iustitiam quæ est in Lege, fui irreprehensibilis, sed quæ erant mihi lucra, ea duxi propter Christum damnum esse: quinetiam certè duco omnia damnum esse propter eminẽtiam cognitionis Christi Domini mei, propter quem omnia pro damnis duxi, eaq; duco pro excrementis, vt Christum lucrifaciam, & comperiar in eo non habens meam iustitiam illam ex lege, sed eam quæ per fidem est Christi. Iustitiam, inquam, quæ est ex Deo per fidem.* Hactenus Paulus, cuius verba & exemplũ confirmant hominem gratis iustificari, hoc est, SOLA fide. Nam hæc particula solummodo ea excludit, quæ Paulus hîc quinquies manifestè

excludit. Tametsi autem Paulus erat, vt ipse fatetur, secundùm Legem irreprehensibilis, videlicet coram hominibus: tamen hanc Legis externam & literalem iustitiam damnum duceit, & pro excremento habet, vt Christi iustitia iustificetur, tantum abest vt vlla humana merita aut opera Legis statuat vel causas vel partes eius iustitiæ qua iustificamur coram Deo. Deinde iustitiam suam quæ est ex Lege, & iustitiam Dei quæ est ex fide Christi, tanquam contrarias opponit. Ex quo patet, quòd Paulus SOLA iustitia fidei nitatur, & non suis meritis aut operibus.

Quinta: Exclusio gloriationis confirmat rectè addi particulã SOLA, cùm agitur de iustificatione nostri, quæ fit per fidem in Iesum Christum. Nam cùm humana gloriatio habet causam vel prærogatiuam carnis, vel excellentiam maiorum, vel merita propria seu opera, profectò exclusa gloriatione, nullus locus carni, nullus dignitati, nullus meritis propriis relinquitur. Hinc Apostolus ad Rom. 4. 2. *Si Abraham iustificatus est ex operibus, habet quòd glorietur*, scilicet propter ipsa opera quibus iustificatur. At non habet scilicet quòd glorietur apud Deum. Proinde non est iustificatus ex operibus. Minorem confirmat Mosis testimonio: *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.* Hìc Apostolus credere & operari ita opponit, vt in causis iustificationis simul stare non possint. Exclusis igitur operibus excluditur gloriatio, & SOLA fide hominem iustificare sequitur 1. Corinth. 1. 30. *Christus natus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.* Et ad Rom. 3. 27. ex iustificatione gratuita infert Paulus exclusionem gloriationis cùm sic ait: *Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Sed per quam Legem? operum? non. Sed per Legem fidei*, id est, per fidem ipsam. Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis. Nam si vel tantillum in iustificatione nostri tribueretur nostris viribus, meritis aut operibus, aliqua saltem gloriandi materia relinqueretur homini, quæ iam in vniuersum excluditur, vt in solo Christo gloriemur, quem SOLA fide apprehendimus.

Sexta. Vox purioris Ecclesiæ nostram sententiam confirmat. Nam & ex Græcis scriptoribus & Latinis multi vsi sunt in hac doctrina particula SOLA. Ex Græcis hos annotauimus. Nazianzenus: *Nã iustitia quidem est TANTVM credere.* Basilius Magnus ad humilitatem exhortaturus, postquam omnem detraxit homini gloriandi materiam, de iustitia hæc addit: *Neque propria iustitia aliquis effertur, sed se nouit indigere vera iustitia, & SOLA fide quæ est in Christum, iustificatur.* Atque hanc suam sententiam confirmat Basilius exemplo Pauli, quod paulò antea adduximus ex tertio cap. ad Philip. & affirmat, Paulum gloriari in eo quòd propriam iustitiam contemnat & pro nihilo habeat. Athanasius in tertium caput Epist. ad Gal. in hæc verba Pauli (*Quoniam in Lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide vivit*) ita scribit: *Ostenditur igitur Lege execrabiles reddi homines, & maledictioni subesse: fide verò benedictiones accumulari. Nunc planè demonstrat Apostolus, fidē ipsam vel SOLAM iustificandi in se habere virtutem.* Et Abacuc dicentem inducit: *Quia ex fide, & non ex Lege viuet iustus est iustus.* Origenes in Epistolam ad Romanos capite tertio: *Apostolus*, inquit, *affirmat sufficere SOLVS fidei iustificationem, ita vt credens quis tantummodò, iustificetur, etiamsi nihil operis ab eo fuerit expletum. Per fidem enim iustificatus est latro sine operibus Legis.* Chrysostomus: *Latro credidit DVNTAXAT, & iustificatus est à misericordissimo Deo.* Hesychius in Leuiticum libro primo, capite secundo: *Gratia ex misericordia fide apprehenditur SOLA.*

Inter Latinos autem hi sunt: Ambrosius in Commentariis in Epistolam ad Romanos: *Quomodo*, inquit, *Iudæi per opera Legis iustificari se putant iustificatione Abrahæ, cùm videant Abrahamum non ex operibus Legis, sed SOLA fide iustificatum. Non ergo opus est Lex, quando impius per SOLAM fidem iustificatur apud Deum.* Idem: *Iustificati sunt GRATIS, quia nihil operantes neque vicem reddentes, SOLA fide iustificati sunt dono Dei.* Hilarius in Euangelium Matthæi scribens hæc inter alia habet: *Monet scribas remissum ab homine peccatum. Hominem enim tantum in Christo Iesu constituebantur, & remissum ab eo quod Lex laxare non poterat. Fides enim SOLA iustificat.* Glossa ordinaria in Epistolam Iacobi: *Abraham per opera quæ fecit, iustus non fuit, sed fide SOLA.* Et ad Galat. 3. *Si Lex non iustificauit sed SOLA fides, quare ergo posita est Lex & data?* Haimo in Euangelio de circumcisione Christi de gẽtibus agens ita scribit: *SOLA tantummodò fide saluabantur.*

Hactenus probatum est, quòd rectè & piè ad cauendas corruptelas in doctrina de gratuita iustificatione addant pij Doctores particulam exclusiuam SOLA. Nunc autem aduersariis breuiter respondebimus, qui hanc veram & catholicam doctrinam Ecclesiæ Dei, vel non recipiunt, vel corrumpunt. Sed quia nobis, de immota & infallibili veritate Dei, ex iis quæ diximus, constat, non iudicamus opus esse prolixa refutatione: sed pauca solummodò adhibebimus, ex quibus de aliis non erit difficile iudicare.

Priusquam autem ad Papistas veniam, pauca de Osiandrica sententia proponam, qui nostra ætate mouit disputationem de iustitia Christiana. Huius cùm nouum sit inuentum, ex mera ambitione natum, non est quòd magnopere laboremus in eo refutando. Nouitas enim per se suspecta esse debet. Fatetur nobiscũ Osiander, homines iustos fieri iustitia Dei, dum credunt: sed de iustitiæ huius definitione inter illũ & nos minimè conuenit. Is enim fingit homines credentes essentiali Dei iustitia iustos fieri: Nos verò impletionem Legis diuinæ in Christo, iustitiæ Christianæ materiam esse defendimus. Iustitia Dei essentialis Osiandro non est aliud, sicuti ipse fatetur, quàm ipsa diuina essentia.

sentiâ. Hanc suam opinionem sophistica munit, primùm in hoc peccans, quòd non discernat inter eam iustitiam, qua hîc iustificamur credentes, & eam iustitiam, quam expectamus spiritu ex fide: De qua Paulus ait: *Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.* Vt enim in hac vita imputatione iustitiæ Christi iusti coram Deo censemur: ita in vita æterna conformitate nostri cum Deo in omni æternitate iusti erimus, perfectè sancti & beati. Verùm ne in hac parte prolixior sim, vnam firmam demonstrationem opponam opinioni Osiandri, & simul definitionem iustitiæ, quam nos defendimus, firmissimam ex Scripturis ponemus. Iustitia Dei essentialis, non est Christi Dei & hominis, mediatoris inter Deum & homines obedientia. Quia nihil ea vtpote ipsa Diuinitate prius, superius, potentius & maius existit, cuius non est obedire sed imperare. Verùm iustitia qua iustificamur in Christum credentes, est obedientia mediatoris Dei & hominis Iesu Christi, quemadmodum Paulus clarissimis verbis docet ad Romanos 5. 19. collationē instituens inter merita Adami, & Christi mediatoris. Sic. n. ait: *Quemadmodū inobediētia vnius* (Adami) *peccatores costituti sunt multi: ita obedientia vnius* (Christi) *multi constituentur iusti.* Proinde iustitia qua iustificamur corā Deo, non potest esse essentialis Dei iustitia, qua ipse essentialiter iustus est. Paulus ad Philippenses claudit hanc Christi obedientiam, quæ est nostra iustitia, quo ad tempus, non quo ad fructum, termino crucis. Iam autem manifestum est, essentialem Dei iustitiam nullis claudi terminis: *Fuit*, inquit, *obediens vsque ad mortem crucis*. Est autem Christi obedientia duplex, Legis videlicet & crucis. Obedientia Legis à Christo præstita, sed nobis credentibus imputata, iusti sumus. Obedientia crucis purgamur à peccatis.

Præterea cùm Paulus dicit Rom. cap. 10. vers. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti*, manifestè ostendit, quòd iustitia nobis imputata sit Legis impletio, & non essentialis Dei iustitia, quæ à Lege minimè impetratur. Adhæc Paulus ad Romanos cap. 8. vers. 3. *Quod fieri non potuit per Legem, hoc Deus præstitit misso Filio, vt iustitia Legis impleretur in nobis*, dum videlicet nobis credētibus à Christo imputatur. Quod autē hæc Christi obediētia iustitia Dei dicatur, ideo fit, quia eam promittit, efficit, & acceptam habet Deus. Est proinde accuratè discernendum inter iustitiam Dei essentialem, iustitiam Christi nobis imputatam, iustitiam bonæ conscientiæ, & iustitiam (vt ita dicam) formalem. Iustitia Dei essentialis causa est omnium bonorum, & fons vberrimus, nullis clausus terminis. Iustitia Christi mediatoris nobis imputata, est eius obedientia, qua Deo obediens fuit & in Lege, & in cruce vsque ad mortem crucis. Iustitia bonæ conscientiæ est fructus iustitiæ fidei, videlicet cùm ex fide Deo obedimus, & nihil contra conscientiam scientes & volentes committimus. Iustitia formalis, qua formaliter & re ipsa iusti erimus in vita æterna. Nihil hîc dicimus de iustitia politica, quæ est communis piis & & impiis: Ita tamen vt cùm ad pios referatur, sit pars iustitiæ bonæ conscientiæ: At cùm ad eos referatur qui sunt extra Ecclesiam, larua iustitiæ potius sit quàm vera iustitia. Has firmissimas rationes opponamus argutiis Osiandri ab illo recens excogitatis, nihil soliciti etiamsi ad omnia eius sophismata respondere nequeamus, & simus contenti veritate ipsa qua nihil fortius.

Nunc ad Papistas veniamus, de quorum fundamento priùs dicendum erit. Fundamentum erroris Papistici est opinio partim politica, partim Pharisaica. Cum politicis hominibus collocant iustitiam in externa Legis obseruantia. Cum Pharisæis pingunt hanc externam obedientiam hypocrisi, & fuco humanarum traditionum inficiunt. Etsi autē in iustificatione impij faciunt mētionem remissionis peccatorum: Nam definiunt iustificationem impij esse remissionem peccatorum & consummationem bonorum operum: tamen in declaratione definitionis suæ contritionem, confessionem & satisfactionem mereri remissionem peccatorum docent. Deinde fidem formatam charitate iustificare contendunt, quo dicto volunt significare, charitatem cum suo fructu, id est, bonis operibus, esse formam iustitiæ, qua iustificamur coram Deo. Ex quo patet, quòd iustitia quam illi agnoscunt, sit monstrum ex politicis & Pharisaicis opinionibus de iustitia conflatum. Hoc fundamento erroris Papistici euerso, actum erit cum toto ipsorum ædificio.

Quòd autem Deus externam obedientiæ laruam non pro iustitia habeat, ex eo manifestum est, quòd ipse sit Spiritus, atque ideo spiritualem obedientiam requirat Ioh. 4. 24. Deinde hypocrisin omnem auersatur Dominus qui non facie rerum externa fallitur, sed cor intuetur. Hinc toties VAE in hypocritas pronunciat Dominus Matth. 23. Humanas traditiones reiicit Christus Matth. 15. 9. & Marc. 7. 6. Ex Esaiæ cap. 29. 13. *Frustra me colunt docentes doctrinas et mandata hominum.* Et Ieremias: *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis Patrum vestrorum.* Breuiter, totum fundamentum Papistici erroris euertit definitio iustitiæ Christianæ, quam suprà tradidimus, & confirmauimus, non esse in nobis qualitatem vllam, sed obedientiam Christi nobis imputatam. Est enim iustitia, qua credens iustificatur, obedientia erga Deū, omnibus numeris & gradibus absoluta, nō à credente, sed à Christo facta & credēti imputata. Quantū autē mali pepererit olim & pariat hodie Papistica ista opinio, manifestū est. Impedit. n. quo minus inflati hac Pharisaica opinione ad Christū veniant. Qui enim malè agit, odit lucē, & nō venit ad lucē. Deinde incitat eos ad persequēdum veram doctrinam, & eos qui veram doctrinam recipiunt, quemadmodum omnia tempora, & quotidiana experiētia testantur. Semper enim Sophistica tyrannide & hypocrisi sinceritatem

gratuitæ iuſtificationis inuadunt, & euertere & abolere conantur, quod profectò non facerent, ſi ſeipſos rectè cognoſcerent: ſi Legem Dei ſpiritualem eſſe intelligerent: ſi finem aſſumptæ humanæ naturæ à Filio Dei rectè perpenderẽt: ſi denique humiliationem Filij Dei vſq; ad mortem crucis, ea qua deceret humilitate coram maieſtate Dei ęſtimarent. Etſi autem rationes, quibus confirmauimus, ſola fide abſque operibus Legis hominẽ iuſtificari coram Deo, & quibus conuicimus, iuſtitiam, qua coram Deo conſiſtimus, non eſſe qualitatem in nobis, ſed obedientiam Chriſti nobis imputatam, ſatis piorũ mentes de vera ſentẽtia munire poſſunt: tamen prodeſt communes tenere regulas, ad quas recurrendum erit, quãdo nos ſua ſophiſtica adoriuntur Papiſtæ. Vult enim Paulus Tito ſcribens, vt miniſter Euangelij ſit potens ad arguendũ eos per ſanam doctrinam qui contradicunt. Vult id cum modeſtia fieri 2. ad Timoth. 3. Vult verbum Dei redargutionis regulam eſſe 2. Timoth. 3.16. *Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata vtilis eſt ad doctrinam, ad redargutionem, ad correptionem, ad inſtitutionem iuſtitiæ, vt perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè inſtructus.* Etſi autem velle omnia ſophiſmata refutare perinde eſt, ac ſi quis tentaret ventos rete capere, & oleum manu retinere: tamen cùm cogitentur communes viæ, quibus veritatem inuadunt Sophiſtæ, poterit pius & prudens ex Scripturarum collatione fraudes deprehendere & declinare. Vias proinde ſeu acies quibus Papiſtæ veritatem Dei impugnant, primùm paucis notabo: Deinde quomodo ſit illis ex verbo Dei occurrendum, oſtendam.

Acies itaque quas aduerſus nos inſtruunt, multiplices & varię ſunt. Nunc enim verbis expreſsis, hoc eſt, claris mandatis Dei tanquam aperto marte pugnant: nunc exemplis agunt: nunc promiſsiones & comminationes vrgent: nunc fallacibus concluſiunculis quaſi velitationibus quibuſdam veritati inſidiantur: Nunc ad Patrum patrocinia confugiunt: nunc ex obliquo nos adoriuntur, vt incautos opprimant.

Cùm verbis expreſsis & claris Dei mandatis pugnant, videntur ſine dolo & aperto marte agere, vnde fit vt ſimpliciores & rudiores, ignaros Scripturæ faciliùs capiant, & in ſua caſtra abducant.

Verba expreſſa & clara mandata Dei ex multis hæc ſunt: Leuitici 18.5. *Cuſtodite Leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis.* Deuteron. 4.1. *Audi præcepta & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas.* Deuteron. 30.19. *Teſtes inuoco hodie cœlum & terram, quòd propoſuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam, vt et tu viuas & ſemen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius.* Chriſtus qui eſt ipſa veritas Matthæi 19.17. clarè ait: *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.* Paulus Rom. 2.13. *Non auditores Legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores Legis iuſtificabuntur.* Iacobi 2.20. *Vis autem ſcire ô homo inanis, quòd fides ſine operibus mortua ſit.* Ibidem 24. *Videtis quòd ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm.* Huiuſmodi dicta cumulãt aduerſarij, quæ, cùm manifeſtè pronunciant, vitam victuros Legi obtemperantes, atque adeo iuſtos eſſe Lege, faciliùs rudiores capiunt, & alienant illorum animos ab Euangelio, quod offert gratuitam iuſtitiam & vitam æternam credentibus.

Sed quid ad hæc tam clara & perſpicua teſtimonia reſpondendum eſt? Ex omnibus his & ſimilibus dictis, vbicunque occurrunt, concluditur infallibilis iudicandi regula de omnibus & ſingulis hominibus abſque omni exceptione. Regula autem hæc eſt. *Omnes facientes Legem Dei iuſtificãtur Lege, & iuſtificati ex Lege viuent.* Hãc regulam quæ erit propoſitio in ſyllogiſmo practico, veriſsimam eſſe & infallibilem, fatendum eſt. Non enim hominem habet autorem, quem aliquid excipiendum ex generali regula fugere poterat, vt in artibus & iure ciuili plerunq; accidit: ſed Deum ipſum, quem nihil fugere poterit, vt qui ipſa ſapientiſsima veritas ſit. Quare hanc regulam omnes qui verbum Dei in vllo precio habent, amplecti oportet multò firmiùs quàm Euclidis principia, quibus ipſa natura fert teſtimonium. Nam hìc naturæ autorem teſtem habemus. Verùm non ſatis eſt regulam certam & omnino conſtãtem eſſe, ſed accommodanda eſt regula ſine dolo & ſine hypocriſi omnibus in genere & ſingulis in ſpecie hominibus. Quod ſi rectè facerent Papiſtę, nõ tam impudenter eam gratuitæ iuſtificationi opponerent. Quomodo autem hæc regula rectè accommodanda ſit, diſcamus à ſanctiſsimo Dauide, dicente Pſal. 130.3. *Si iniquitates obſeruaueris Domine, quis ſuſtinebit?* Itẽ Pſal. 143.2. *Ne intres in iudicium Domine cũ ſeruo tuo, non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens.* Hæc ergo regulæ applicatio iuſta erit: Omnes faciẽtes Legẽ Dei iuſtificantur Lege, & Lege iuſtificati viuent. Sed nullus mortaliũ facit Legẽ, excepto vno Ieſu Chriſto. Ergo nullus mortalium iuſtificatur Lege, nec Lege iuſtificatus viuet. Hic ſyllogiſmus practicus nõ fuit ocioſa ſpeculatio in Dauide, qualis eſt in hypocritis, qui lumen Euãgelij fugiunt, ſed eum acutiſsimus ſenſus in eius conſcientia luctãtis cum Legis damnatoria ſententia excipit. Sentit enim ſe procul abeſſe à Legis iuſtitia, cogitat ſententiam Legis & iudicium Dei in trãſgreſſores. Nam vt ex ſyllogiſmo practico, quem poſuimus, intellexit & ſenſit ſe procul abeſſe à iuſtitia Legis, & vita, quam Lex perfectè Legem implẽtibus promittit: ita ex Legis ſentẽtia damnatoria ſe ſub damnationis iudicio iacere concluſit hoc modo: Omnis qui Legem nõ impleuerit, maledictus eſt, iræ Dei & æternis pœnis ſubiectus. Nec ego nec alius quiſquam mortalium Legem implemus. Igitur & ego & alij mortales omnes maledicti ſumus, iręDei & æternis pœnis ſubiecti. Propoſitio ſententia Legis eſt, Deut. 27.26. *Maledictus omnis qui non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis.* Aſſumptionem Dauid ipſe agnoſcit veriſsimam eſſe cum concluſione, quando ait: *Si intres in iudicium cum ſeruo tuo, non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens.* Item: *Si iniquitates obſeruaueris*

nauerit Domine, quis ſuſtinebit? id eſt, quis non ſubiacebit iudicio damnationis æternæ. Horum ſyllogiſmorum prior, concludit communem reatum omnium hominum. Poſterior pœnam. Vnde Dauid compellitur ad quærendam propitiationem. Quare huic conſcientiæ ſuæ πράξει ſubiũgit: *Sed apud te propitiatio eſt, vt timearis.* Hinc apparet quomodo lex ſit pædagogus noſter ad Chriſtum.

Peccatrix Luc. 7. ex his ſyllogiſmis practicis ſuum reatum intelligens, & ſentiens iram Dei, & guſtũ æternæ damnationis, confugit ad Chriſtum propitiatorem, cui Dominus non proponit regulam examinis cõſcientiæ. Nam iam antea malleo Legis erat veluti contuſa, ſed dicit ei: *Fides tua te ſaluauit.* Verùm adoleſcentem Matth. 19.21. quærentem quid faciat vt poſsit vitam æternam conſequi, mittit ad regulam, dicens: *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.* Nam iuxta regulam, ſeruans mandata iuſtus eſt & viuet. Sed cùm ille hypocrita eſſet, & diceret ſe omnia quę Legis ſunt, impleuiſſe à iuuentute ſua, Dominus illum ab errore reuocaturus, ait: *Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & veni & ſequere me.* Quid hìc fit? Triſtis diſcedit, vulnere in conſcientia accepto. Anteponit enim ſuas diuitias obedientię erga Deum contra primum præceptum. Vnde ſe reum eſſe coram Deo ſentit. Nam hæc Legis extrema voluntas eſt, vt obedientiam erga Deum omnibus rebus vel chariſsimis anteponamus, quod qui non facit, ſententia Legis damnatus eſt. Etſi autem facultates vendere & dare pauperibus, non eſt vniuerſale præceptum, omnes obligans in ſpecie facti: tamen genus facti ſub Lege continetur, quod eſt, obedientiam erga Deum omnibus præferendam eſſe. Abraham accepto mandato de offerendo filio, ſi non paruiſſet, ſententia Legis fuiſſet damnatus. Nam filium anteposuiſſet Deo. Saul accepto mandato de occidendo Agagh rege Amalech non paruit. Quare à Deo reiicitur, vt qui obedientiam erga Deum poſtpoſuerit vitæ hoſtis Dei. Nam cùm Lex dicit Exod. 20.3. *Non habebis Deos alienos coram me*, obedientiam poſtulat in omnibus quæ Deus mandat, ſiue in vniuerſum omnibus, ſiue ſigillatim certis perſonis aut populis.

Porrò aſſumptionem prioris ſyllogiſmi practici quem propoſuimus, Paulus ſex firmiſsimis demonſtrationibus confirmat, quas tenere vtile eſt, vt ſimus inſtructiores aduerſus Papiſtas. Harum prima ſumitur à communi humanæ naturæ prauitate, ad Rom. 5. & ad Epheſ. 2. Secunda ab vniuerſali experientia, ad Rom. 1. Tertia à iudicio Dei punientis omnes homines propter peccatum, ad Rom. 1. Quarta ab apertis Scripturæ pronunciatis, ad Rom. 3. *Non eſt iuſtus ne vnus quidem.* Quinta à repugnantibus Legis diuinę & humanę naturę poſt lapſum, ad Rom. 7. Sexta à neceſsitate mediatoris, ad Gal. 2. Harum demõſtrationum explicationem & declarationem iuſtam vide in Commentariis noſtris in Epiſtolam ad Rom. & in Pſal. 84.

Ex dictis ergo Scripturæ quæ aſcripſimus, & ſimilibus, non colligitur quid valeat homo poſt lapſum, ſed quid potuerit ante lapſum, & quòd nunc poſt lapſum debitor ſit, reus & damnatus, niſi aliunde illi ſuccurratur. Atque hoc eſt quod Paulus ait ad Gal. 3.22. *Cõcluſit Scriptura omnia ſub peccatum, vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.* Nam vt rex ille Matt. 18. iuſtè exigit decem millia talenta ab eo qui debuit, etſi is non habuit quod ſolueret, idque ideo fecit, vt pauper ille agnito debito, & ſua inopia, & commerita pœna, ſi non ſolueret, confugeret ad miſericordiam regis, vt debitum ſibi ex gratia condonaretur: ſic Deus ſua Lege exigit plenam, perfectam, perpetuam & ſpiritualem obedientiam, quam nos cum patre noſtro, creato ad ſimilitudinem Dei, debemus, & minatur pœnas æternas hoc debitum non ſoluentibus. Sed quare hoc facit? vt agnito debito, intellecta inopia noſtra, & pœna commerita, confugiamus ad miſericordiam in Chriſto Ieſu propoſitã & promiſſam credentibus. Hoc ipſum teſtatur Auguſtinus in lib. de correptione & gratia cùm ait: *O homo in præceptione cognoſce, quid debeas habere, in correptione cognoſce, tuo te vitio non habere, in oratione cognoſce, vnde accipias quod vis habere.* Proinde, vt vno verbo dicamus, ideo requiritur Legis obſeruatio ad iuſtitiam, vt agnoſcamus, nos nihil habere iuſtitiæ, nec in nobis, nec à nobis, vtque agnita miſeria noſtra, cõfugiamus ad Chriſtum, qui eſt finis Legis in iuſtitiam omni credenti, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Si Papiſtæ rectè perpendiſſent dictum Pauli quod aduerſus gratuitam iuſtificationem torquent ex 2. cap. ad Rom. *Non auditores Legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores Legis iuſtificabuntur*, & ſcopum Paulinæ diſputationis ſibi ob oculos poſuiſſent, intellexiſſent proculdubiò, Paulum nihil aliud eo dicto voluiſſe, quàm quod & ex illo & multis aliis concludit, videlicet neminem iuſtum eſſe Lege cùm tantùm factores Legis, quales nullos eſſe iuſta diſputatione confirmat, iuſtificabuntur. Eodem planè pertinet dictum Chriſti Matth. 19. *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.* Hic Chriſtus monet vt legiſperitus iuuenis ſua iuſtitia tumens accommodet regulã ad πράξιν conſcientiæ ſuæ. Quod cùm faceret peccatrix, Luc. 7. nõ audit à Chriſto: *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata*: ſed, *Fides tua te ſeruauit*, ſignificans eam iam habere ex gratia, quod naturæ viribus obtinere non potuit. Rectiſsimã proinde viam vitę monſtrat Dominus ſuperbo Phariſæo, quam etſi ſciuit Phariſæo impoſsibilem eſſe: tamẽ vt iuſtam, veram & debitam illi propoſuit, non alio ſanè conſilio, quàm vt Phariſęus in ſeſe deſcenderet, agnoſceret debitum, miſeriam & iuſtam pœnã, & ita confugeret ad miſericordiam Dei, vt viam gratiæ in Chriſto Ieſu ad vitam æternam inueniret. Eſt enim duplex via vitæ æternæ: Vna per legem, quę etſi iuſtiſsima eſt, tamen à nullo, niſi ab vno Ieſu Chriſto calcata eſt. Altera per gratiam in Chriſto Ieſu, de qua ipſe Dominus ait: *Ego ſum via.* Illa oſtẽditur, vt hæc quæratur.

Illa impoſsibilis per naturam, hæc poſsibilis per gratiam. Nam Chriſtus Ieſus Legem implet, vt non implenti ſed credenti iuſtitiam Legis à ſe factam impertiat. Ad dictum quod ex Iacobo adducunt, reſpondebo vbi ſecundam aciem Sophiſtarũ aggrediemur. Hîc autem duo firmamenta teneamus: Vnum, quòd nemo poſsit Legis operibus conſiſtere coram Deo, ſed omnes obnoxij ſint & rei. *Quis poteſt*, ait Salomon Prouer. 20. 9. *dicere: purum eſt cor meum, & mundus ſum à peccato. Vnus eſt*, inquit Auguſtinus, *qui & carnem habere & peccatum potuit non habere*. Alterum, quòd ideo exigatur Legis perfecta obedientia, etſi nobis impoſsibilis eſt, vt omne os obſtruatur, vt omnes confugiant ad propitiatoriũ, Chriſtum Ieſum, ſine quo nemini cõtinget ſpeculam beatitudinis conſcendere.

Etſi autem Papiſtæ intelligunt, ſe victos eſſe demonſtrationibus quas adduximus: tamen ne videantur turpiter cauſa cadere, adferunt quædam ex Scripturis, quæ videntur non poſſe ſtare cum ſententia quam ex Scripturis probauimus: Atque ita Scripturæ Scripturam opponunt, quaſi Spiritus Dei qui in Scriptura loquitur, ſibi ipſi cõtrarius eſſet. Sed audiamus, quid adferant.

Quinque ſunt præcipua argumenta veluti ſubſidiarij milites primę aciei, quam Papiſtę aduerſus gratuitam iuſtificationem inſtruunt. His enim mandata Dei de præſtanda Lege & iuſtitia legali poſsibilia eſſe cum Pelagianis contendunt. Primum petunt ex 30. 11. capite Deuteronomij, vbi hęc ſunt Moſis verba: *Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non eſt ſupra te neque procul poſitum*. Secundum mutuantur à Iohanne 1. Ioh. 5. 3. *Mandata eius grauia non ſunt*. Tertium Paulo eripiunt ad Rom. 13. 8. *Qui diligit proximum, Legem impleuit*. Quartum ex 2. 14. ad Rom. ſumũt: *Gentes quæ Legem non habent, naturaliter quæ Legis ſunt, faciunt*. Quintum à politicis legiſlatoribus accipiunt, qui ſi impoſsibilia præceperint, tyranni audiunt. Lex ſiquidem impoſsibilis, tyrannica eſt. His rationibus Papiſtæ veritatem Dei oppugnant de gratuita iuſtificatione. Sed videamus, quantum valeat vnaquæque earum.

Primùm itaque cùm opponunt nobis dictum Moſis, videlicet: *Mandatum quod præcipio tibi hodie, non eſt ſupra te, neque procul poſitum*, non diſcernũt inter notitiam & obedientiam. Notitia Legis clara & perſpicua eſt. Verbis enim minimè ambiguis à Moſe propõſita eſt. Obedientia autem non reſpondet notitiæ, idque hominis culpa, ſicuti ſuprà à nobis probatum eſt. Hanc reſponſionem confirmat textus Hebraicus: *Mandatum quod præcipio tibi hodie, non eſt occultum à te*.

Porrò non eſt prætereundum, quòd Paulus mandatum, cuius hîc fit mentio, interpretetur verbum fidei ad Rom. ſignificans non Legem tantùm mandati nomine deſignari: ſed in genere totam doctrinam Dei quæ Euangelium ſub ſe comprehẽdit, cui qui credit, donatur iuſtitia Chriſti, qua Legi ſatisfit & regeneratur Spiritu Sancto, qui potenter in credentibus eſt efficax.

Secundum argumentum ſubſidiarium depromunt ex 1. Iohan. 5. *Mandata eius grauia non ſunt*. Hîc primùm impingunt Papiſtæ, quòd dictum quod ſolis credentibus Iohannes accommodat, promiſcuè ad omnes referunt, quaſi Apoſtolus loqueretur de humanis viribus quibus Lex Dei præſtari poſsit. Deinde in eo peccant, quòd ſimpliciter accipiunt quod Iohannes comparatè intelligit. Nam Lex ipſa per ſe & in ſe conſiderata nec grauis nec leuis dici poteſt, ſed quatenus accommodatur hominibus, grauis & leuis dicitur pro hominum diuerſitate. Nam ſi iis accommodatur qui ſunt in carne, & non credunt in Ieſum Chriſtum, grauiſsima eſt, quia eos magno põdere, nempe maledictione grauat & deprimit. At ſi accommodatur credentibus in Chriſtum, grauis non eſt, cùm quia liberati ſunt à pondere Legis, hoc eſt, à maledictione, tùm quia donati Spiritu Chriſti delectãtur Lege Dei: tametſi grauiſsimam luctam carnis aduerſus ſpiritum ſentiunt: in qua tamẽ lucta ſuperiores euadunt per fidem, quę eſt mundi victoria. Non ergo Iohannes affirmat, Legem non eſſe grauem, hoc conſilio, quaſi aliquis immunis poſſet à peccato eſſe. Nam ipſe dicit: *Si dixerimus, quod peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus*. Sed ideo, quia non grauat ſuo pondere credentes, qui non ſunt ſub Lege, ſed ſub gratia.

Tertium ſubſidiarium argumentum à Paulo petunt ex cap. 13. ad Rom. *Qui diligit proximum, Legem impleuit*. Hîc Paulum Paulo opponunt, ſeu potius Spiritum Sanctum (qui in Paulo loquitur) ſibiipſi. Nam in 1. 2. 3. 5. 7. capitibus eiuſdem Epiſtolæ firmiſsimis rationibus cõuictus negat vllum Legem Dei implere poſſe. Quare fieri nõ poteſt vt in 13. eiuſdem Epiſtolæ affirmet, quod tãta in ſuperiorib. aſſeueratione negauit. Quid ergo ſibi vult hoc dictum Pauli? *Qui diligit proximum, Legem impleuit*. Sciendum eſt, quòd duplex ſit impletio Legis, videlicet ſecundùm partes, & ſecũdùm gradus partium. Illa eſt omnium piorum, hæc ſolius Ieſu Chriſti, quæ requiritur ad iuſtitiam formalem Legis. Cùm ergo Paulus dicit: *Qui diligit proximum, Legem impleuit*, ſcilicet ſecundùm partes, nõ enim adulterium committit, non occidit, nõ furatur, non falſum teſtimonium dicit, non concupiſcit, &c. Rom. 13. Sed tamen qui ſic diligit, nõ implet Legem ſecundùm gradus partium, quod requiritur ad iuſtificationem legalem.

Quartum argumentum ſubſidiarium ſumũt etiam ex Paulo, ex 2. cap. ad Rom. *Gentes quæ Legem nõ habent, naturâ quæ Legis ſunt, faciunt*. Quòd Paulus hîc nõ loquatur de plena inobedientia erga Legem Dei, ex diſputationis, quam inſtituit, ſcopo, intelligitur. Scopus enim diſputationis Paulinę eſt, confirmare, quòd nec Iudæi, nec Gentes, nec adeò vllus homo iuſtificetur ex Legis operibus.

Quid ergo ſibi volunt hæc Pauli verba? Ab effectis tamquam ex certiſsimis indiciis colligit cauſam, hoc eſt, ab externis operibus Legis concludit Gentes habuiſſe naturalem Legis intelligentiam,

gentiam, vt ignorantiam non possint prætendere, quin iure sint damnabiles, vtpote Legis diuinæ transgressores.

Quintum subsidiarium argumẽtum est hoc: Si Lex est impossibilis, Deus est tyrannus. Nam obligatio ad impossibile est tyrannica. Respondeo ad probationem, quę non est in vniuersum vera. Nam duplex est obligatio ad impossibile: Vna iusta, altera tyrãnica. Iusta est, quoties impossibile, quod exigitur, est iustũ debitum, impossibile factum culpa debitoris, Matth. 18. Iam autem cùm homo sit conditus ad imaginẽ Dei, poterat ante lapsum implere Legem, quæ facta est impossibilis post lapsum, idq; hominis culpa à quo propagati sumus, & in quo perdidimus facultatem præstãdi Legem. Tyrannica obligatio ad impossibile est, cùm homo à superiore citra suam culpam obligatur ad id quod per se & simpliciter est impossibile. Cùm ergo Lex Dei obliget ad impossibile quod iure debemus, duo mẽte seria cogitemus, videlicet summam iustitiam, & immẽsam misericordiam Dei. Iustitiam quidẽ, quia Deus iustè exigit quod sibi iure debetur. Misericordiam vero, qua agnoscentibus debitum ex gratia omnia condonat, ne sententia Legis oppressi pereant. Atq; hoc est quod aurea illa sententia vult, quæ est Ioh. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, nõ pereat, sed habeat vitam æternam.*

Secunda acies, quam instruunt Sophistę aduersus gratuitam iustificationem, exemplis constat sanctorum, quos armatos, vt illi putãt, propria iustitia, tanquã gigantes inuictissimos aduersus nos producũt. Inter multos hi sunt: Iob, Abraham, Phinees, Zacharias, &c. Hos si spoliauerimus armis, id est, propria iustitia, qua Lex Dei ab illis impleta falsò dicitur, facilè alios in fugam vertemus.

Iob, inquiunt, non hominis, sed Dei testimonio, propria armatum iustitia vobis obiicimus, de quo in hũc modum scribitur, Iob. 1. 8. *Et dixit Dominus ad Sathanam: Appositisti ne cor in seruũ meũ Iob? Non est enim illi homo similis super terrã, vir perfectus ac rectus, timens Deum ac recedens à malo.* Hoc Dei testimoniũ de Iob viro sancto & iusto Pelagiani & Papistæ producunt, vt vniuersalẽ regulam, qua omnes homines pronunciantur iniusti & rei coram Deo, euertant, ac stabiliant iustitiam operum cum Pharisæis & hypocritis omnium temporum. Sed quid nos hìc dicemus? Quomodo huic giganti occurremus? num prę-clarum hoc testimonium, quo laudatur Iob, cõtrariũ est testimonio Dauidis, qui ait Psal. 143. 2. *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens?* num sapientissimum Salomonẽ mendacij arguit, qui ait Prou. 20. 9. *Quis potest dicere: mundũ est cor meum, & purus sum à peccato?* Nunquid aduersatur Paulo, qui magna asseueratione post Dauidẽ & Salomonem ait: *Non est iustus ne vnus quidem.* Rom. 3. 10. Item: *Omnes peccauerunt.* Item Eph. 2. 3. *Omnes naturâ*, id est originaliter, *sunt filij iræ?* Absit vt cogitemus, Spiritũ Dei in Dauide, Salomone, Paulo, contra testimonium Dei loqui, quod hìc Iob perhibetur, vel sentiamus testimonium Dei de Iob aduersari Spiritui Sancto in Paulo, qui omnia (id est, & homines & eorũ omniũ opera, cogitata, verba & facta) cõcludit sub peccatum, vt omnium misereatur. Certè cùm Iob ipse redemptorem agnoscit, se captiuum sub peccato fatetur. Quid ergo dicemus? Quoniam Paulus vult omnem prophetiam, i. Scripturę interpretationem, esse analogam fidei, & idem affirmat, nihil placere Deo sine fide, necesse est vt hoc prę-clarũ testimonium Dei de Iob seruo Dei intelligamus de Iob cõuerso per fidẽ in eũ quem agnoscit redemptorẽ. Quare hoc testimonium non ad iustificationis causas, sed ad fructus iustitiæ referendum est. Sed videamus penitiùs, quale sit hoc testimonium Dei de sancto viro Iob. Sunt autem huius testimonij quatuor partes, quæ veræ fidei certissima sunt indicia.

Prima: Dicitur fuisse perfectus, non quòd Legem Dei perfectè impleuerit secundùm gradus partium, vt somniant Papistæ: sed q; obedientiã erga Deum anteposuerit omnibus rebus mũdi sine hypocrisi. Talis fuisse Noë prædicatur. Tales sunt omnes, qui fidẽ Christi nõ mentiuntur.

Secunda: Prædicatur rectus fuisse, vt qui nec in publicis negotiis, nec in priuata vita, vel ad dexteram vel ad sinistram declinauerit, sed rectà ad metam in omnibus suis actionibus contenderit, videlicet ad gloriam Dei & vtilitatem proximorum, nec fauore aut odio, nec promissionibus aut minis corruptus.

Tertia: Timens Deum dicitur. Hic timor Dei causa est superiorum, qui cùm sanctus sit, à fide proficiscitur, & tendit ad meditationem & curã vitæ regendæ ad regulam voluntatis Dei. Hic timor vt cauet omnem Dei offensam: ita studet in omnibus se Deo pia obedientia approbare.

Quarta: Et recedẽs à malo, scilicet occasiones, consilia & exẽpla mali vitando, prauos affectus cohibendo, & se continuò in veræ pietatis exercitiis exercendo.

Habemus, qualis fuerit Iob ad Deũ cõuersus, planè Abrahamo patri nostro similis, in cuius vestigiis insistere oportet omnes Abrahæ filios, h. e. omnes credentes. Et quãuis in omnib. non sunt pares progressus: tamen volũtas similis & propositum requirũtur, quod fit cùm retinetur fides & bona conscientia. Etsi autem Dauid sua peccata agnoscit & deplorat, & clarè pronunciat, neminem corã Deo iustificari operibus suis: tñ sibi hæc quatuor, quæ sancto Iob tribuuntur, etiam tribuit. De primo & secũdo loquitur Psal. 25. 21. *Perfectio & rectitudo custodiant me.* Timorem sibi tribuit Psal. 86. 11. *Lætetur cor meum, vt timeat nomẽ tuũ.* Cũ hoc timore sẽper cõiungitur quartũ, quod est, declinare à malo, vt est in Ps. 34. 15.

Huc ascribamus etiam Augustini responsum datum Pelagianis lib. 2. cõtra Pelagianos. *Primis verbis*, inquit, *ex hominũ qui sunt in terra cõparatione laudatur: proinde omnibus qui tunc in terra iusti esse potuerũt, antecellebat. Nõ ergo ipse propterea nullũ peccatũ omnino habebat, quia in profectu iustitiæ cæteros anteibat. Deinde adiũgitur, sine querela, de quo nemo iustè*

quereretur. Iustus, qui tãta morũ probitate ꝓfecerat, vt nullus ei esset æquãdus, verus Dei cultor, qppe etiã suorũ peccatorũ verax humilis ꝙ cõfessor. Abstinẽs se ab omni opere malo, mirũ si etiã ab omni verbo & cogitatu malo. Quantus quidẽ Iob fuerit, ignoramus: sed nouimus iustũ, nouimus etiã in perferendis horrendis tribulationũ tentationibus magnũ, nouimus nõ propter peccata, sed ꝓpter eius demonstrandã iustitiã illa omnia fuisse perpessum. Veruntamen hæc verba quib. à Domino laudatur, possũt etiã de illo dici, qui cùm delectatur Lege Dei secundũ interiorẽ hominem, vidit aũt aliam Legem in membris suis repugnantem Legi mentis suæ, præsertim quia dicit: Nõ quod volo, facio bonũ: sed quod odi malum, hoc ago. Si aũt quod odi malum, hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatũ. Hactenus Augustinus: cuius sentẽtię hęc sũma est, ꝙ aliud sit corã Deo reũ peragi, aliud corã hominib. Apud illũ nemo innocens, homines tãtùm faciẽ intuentur. Præterea Deus de cõuersis iudicat nõ ex natura sed ex gratia, qua ipse eos diligit, & peccata illorum tegit. Sed qd multis? Ipse Iob se in castra nostra recipit, cum ait 14.4. *Quis dabit mundũ ex immũdo? ne vnus quidẽ.* Itẽ 19.25. *Scio ꝙ redemptor meus viuit.*

Quid ergo sibi vult, ꝙ Iob ipse disputãs cum amicis se innocentẽ & à peccato mundũ longissima oratione contẽdit? Amici Iob cõmuni omnium carnaliũ argumento, à præsentibus calamitatib. desumpto, nitũtur probare ipsum Iob, & in Deũ impium & aduersus ꝓximos iniustũ. Nã inter alia Eliphas Iob in hunc modũ alloquitur. Iob 4.7. *Recordare obsecro te, quis vnquã innocẽs periit: aut, quãdo recti deleti sunt? Quin potiùs vidi eos qui operãtur iniquitatẽ et seminãt dolores & metũt eos, quòd flatu Dei pereunt, & spiritu furoris eius deficiunt.* Hoc argumentũ carnalium hominũ est, qui afflictiones præsentes sanctorũ, indicia iræ diuinę interpretãtur. Non intelligũt prouidentiã Dei, qui mirabiliter agit cum Sanctis suis in terra, vt sint æternùm beati in cœlo. Nõ sciunt iudicium Dei à domo Dei inchoandũ esse. Non discernũt inter probationẽ seu castigationem filiorum & supplicia impiorum. His respondet Iob, & prouocat ad suam innocentiã, quã non opponit iudicio Dei, sed amicorũ suorũ & hominum carnalium errori. Sic Dauid sæpè prouocat ad suã iustitiam, ad innocentiam manuum suarum, ad conscientię testimonium, quæ opponit peruerso hominum iudicio & errori malè iudicantium de seruis Dei, qui in hac vita sæpè plus quàm hostes Dei affliguntur.

Deinde Abrahamũ operibus armatũ, sed inuitũ, contra nos producunt, quẽ & fide & operibus iustum esse factũ contendunt. Et vt magis nobis terribilis esse videatur, adiungunt ei Iacobum Apostolum tanquam *παραγάλω*, qui in hũc modum de Abrahamo scribit cap. 2. 20. *Vis nosse ô homo inanis ꝙ fides sine operibus mortua sit, Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est oblato suo filio Isaach super altare? Vides ꝙ fides cooperata fuerit eius operibus, et ex operibus fides perfecta fuerit, atq; impleta fuerit Scriptura quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est. Videtis igitur ꝙ ex operibus iustificatur homo, et non fide tantùm?* Hactenus Iacobus. Nos primùm hìc videamus argumenti summã. Deinde verba examinem⁹, vt appareat, vbi Papistæ impingãt.

Argumenti prẽsentis, quo supercilium hypocritarũ deiicit Apostolus, summa hæc est: Qualis fuit fides Abrahæ, talis & aliorũ credentium esse debet. (Nam is pater credentium propterea dicitur, quòd credẽtes eius fidem imitari debeant.) Sed Abrahæ fides habuit adiunctam obedientiam erga Deum. (Nam tanti fecit obedientiam erga Deum, quòd potiùs voluerit ad mandatum Dei vnicum mactare filium, quàm Deo non obedire.) Ergo & aliorum fides opera adiuncta habere debet. Quæ, si non habuerit, nõ vera, sed ficta est & hypocritica, vnde nõ immeritò inanis & mortua censenda est. Hæc argumenti summa est, quam omnes pij absque omni dubio recipiunt & amplectuntur. Iam verba Apostoli, quæ à sophistis contra gratuitam iustificationem torquentur, perpendamus.

Primùm ergo occurrit verbum iustificandi, de cuius significatione non conuenit inter nos & Papistas. Omnibus notum est, verbum Iustificandi non eodem modo accipi. Nunc enim significat ex iniusto iustum fieri, seu à reatu absolui: Nunc iustum declarari & ostendi. Papistæ in priori significatione verbum iustificandi accipiunt: nos autem in posteriori. Quòd nõ possit verbum iustificari hoc loco accipi, vt Papistæ volunt, ex regula superiùs demonstrata certissimum relinquitur. Nam soli facientes Legem eamq́ue perfectè implentes (quales nulli sunt, vt Paulus iustissima disputatione confirmat, & nos eius confirmationis capita suprà annotauimus) iustificãtur ex operibus Legis. Quare necesse est, vt posteriorem significationem verbi iustificandi hoc loco apud Iacobum amplectamur. Quod si fecerimus, sententia Iacobi habebit totius Scripturę consensum. Sin minùs, Spiritus Dei in Apostolis Iacobo & Paulo sibi ipsi contrarius erit, id quòd sanè vel cogitare horrendum fuerit.

His addamus tres firmissimas demonstrationes, quibus fulcietur nostra interpretatio. Sunt autem hæ:

Prima sumitur à scopo disputationis Iacobi, qui non instituit, vt Paulus ad Romanos & Gal. disputationem de causis iustificationis, sed tantùm ostendit, ex quibus effectis, tanquam certis indiciis, iustificatio gratuita colligi, & hominũ oculis quasi subiici possit. Nam vt sunt duo rerum principia: vnum existentię, alterum cognitionis: ita sciendum est, aliud esse causam vnde iustificatio existit, aliud effectum, ex quo iustificatio cognoscitur. Hæc qui confundit, perturbat ordinem rerum diuinitus sancitum, & densissimis ignorantiæ tenebris inuoluitur. Cùm igitur maximus sit error & planè intollerabilis, ex effectis causas facere eiusdem respectu, nullo modo ferẽdi sunt, qui scopi disputationis Iacobi & propositionis probandæ obliti in sublime feruntur, & conantur Pauli doctrinam de gratuita iustificatione conuellere, cùm longe aliud fuerit

fuerit ſcopus Paulo quàm Iacobo. Paulus enim A
cauſam iuſtificationis quærit, Iacobus eiuſdem
effecta producit. Paulus docet, quomodo iuſti-
ficemur, Iacobus quomodo iuſtificati eſſe decla
remur. Paulus excludit opera à iuſtificationis
cauſis, Iacobus includit eadem in iuſtificationis
effecta. Paulus negat opera præcedere iuſtificã-
dos, Iacobus affirmat opera ſequi iuſtificatos.
Cùm tãtum ſit diſcrimen inter conſilium Pauli
& Iacobi, quis non videt Sophiſtarum vanita-
tem, qui Apoſtolos Chriſti tanquam aduerſa- B
rios inter ſe committunt?

Secunda ſumitur ab ordine cauſarum & ef-
fectuum. Gen. 15. 6. teſtimonio Dei pronuncia-
tur Abraham fide iuſtificatus eſſe: *Credidit Abra-
ham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam.* Hoc autẽ
contigit 30. ad minimum annis, antequam man
datum acciperet Abraham de offerendo filio
ſuo Iſaach Gen. 22. Quomodo ergo fieri poteſt,
vt eo opere iuſtificatus eſſe dicatur, quod facere
propoſuit trigeſimo anno poſtquam diuina vo- C
ce iuſtificatus eſſe pronũciaretur? Proinde ne-
ceſſe eſt iuſtificari apud Iacobum non ſignifica-
re ex iniuſto iuſtum fieri, & à reatu abſolui, ſed
iuſtificatum declarari operibus. Sunt enim o-
pera certiſſima viuæ fiduciæ indicia.

Quòd autem verba Moſis: *Credidit Abraham
Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam*, non ſint acci-
pienda vt prophetia, ſed vt res geſta, conuincũt
hæc Pauli verba ad Rom. 4. 10. *Quomodo ergo im-
putata eſt?* (ſcilicet fides Abrahamo in iuſtitiam) D
*In circumciſione, an in præputio? Non in circumciſione,
ſed in præputio*, hoc eſt, antequam eſt circumci-
ſus, imputata eſt fides ei ad iuſtitiam. Nunc au-
tem circumciſus eſt Abraham anno integro an-
te natum Iſaach: fieri igitur non poteſt, vt eius
immolatione ſit iuſtificatus.

Tertia ſumitur ex verbis Angeli Gen. 22. 12.
poſtquam Abraham mactare filium propoſuiſ-
ſet ex mandato Dei, & à propoſito voce Angeli
reuocatus eſſet, audit ab Angelo: *Nunc cognoui,* E
*quòd tu timeas Deum, quia non pepercisti Filio tuo vni-
genito propter me.* Quid quęſo hæc verba aliud vo-
lũt, quàm ipſam promptiſsimam obedientiam
Abrahæ fuiſſe timoris Dei teſtimonium, atque
adeo iuſtificationis Abrahæ declarationẽ quan-
dam coram hominibus? Ex his conſtat de ſen-
tentia Iacobi, & quid illi ſignificet hoc loco iu-
ſtificandi verbum. Nunc reliqua verba Iacobi
videamus.

Cùm dicit fidem fuiſſe cooperatam operibus, F
naturam viuæ & ſalutaris fidei exprimit, nimi-
rum quòd ſit efficax & fœcunda bonorum ope-
rum mater. Hanc naturam cùm non habeat hy-
pocritarum fides, nequaquam vera ac viua iu-
dicanda eſt. Hoc igitur dictum Iacobi: *Fides coo-
perata eſt operibus*, nihil planè aliud vult, quàm
q bona opera ex vera & viua fide proficiſcãtur.

Quod ſubiungit Iacobus, quòd ex operibus
fides perfecta fuerit, nihil aliud eſt, quàm quòd
ex operibus fides Abrahę ſit declarata non fuiſ- G
ſe fucata & hypocritica, ſed vera & ſincera. Nam
hìc perfectum opponitur hypocriſi, vt in illo

A Eſa. 38. 3. *Tu ſcis, quòd ambulauerim coram te in corde
perfecto.* Nam aliàs nullius fides ita perfecta eſt,
quin opus habeat incremento, & vt fidelis pre-
cetur cum Apoſtolis Luc. 17. 5. *Domine adauge no-
bis fidem.* Cùm addit Iacobus, completam eſſe
Scripturam quæ dicit: *Credidit Abraham Deo, &
imputatum eſt ei ad iuſtitiam*, id non ad cauſam, ſed
ad effectum referendum eſt. Nam eo facto de-
clarauit Abraham, ſe verè antea fide fuiſſe iuſti-
ficatum. Iſtud ergo complere ad experientiam
B hominum, non ad rei exiſtentiam referendum
eſt. Raab meretricem, quam Iacobus ex operi-
bus iuſtificatam fuiſſe, eò quòd exceperit nun-
cios Hebræorum, eoſque per aliam viam, ne in-
terciperentur, dimiſerit, prætereo. Nam eadem
ratio eſt huius exempli & ſuperioris.

Inter exempla Phinees quoq; à Papiſtis nu-
meratur, de quo ſcriptũ eſt Num. 25. quòd quia
occiderit Sambri & Coſni ſcortantes, ſit iuſtifi-
catus, vt eſt in Pſal. 106. 30. *Et ſtetit Phinees, & pla-*
C *cauit te: & ceſſauit quaſſatio, & reputatum eſt ei ad iu-
ſtitiam in generationem & generationem vſque in ſem-
piternum.* Et Syracides cap. 45. 28. ait: *Gloria ab his*
(ſcilicet Moſe & Aarone) *tertius eſt Phinees Elea-
zari filius, eò quòd flagrarit ſtudio religionis Domini.
Quapropter Dominus pactum firmauit ei pacis, Antiſti-
tem fore ſacrorũ in ſuo populo, ac vt ei & ſemini ipſius
amplitudo Sacerdotij in perpetuum maneret.*

In hoc exemplo iudicando tria ſpectentur:
Cauſa facti, factum ipſum, & facti remuneratio.
D Cauſam facti pronunciat Dominus ipſe fuiſ-
ſe zelũ Domini. Ita eim ait Num. 25. 11. *Zelo meo
commotus eſt contra eos.* Item verſ. 13. *Zelatus eſt pro
Deo ſuo.* Sed vnde hic zelus Phineæ ad vindican-
dam gloriam Dei, quẽ Deus ſingulari præmio,
nempe perpetuo ſacerdotio ornat? Reſpõdeo.
Profectò aliunde proficiſci nõ potuit, quàm ex
fide. Nam vt impoſsibile eſt Deo placere quic-
quam ſine fide: ita fides Sola dirigit omnes ho-
minis actiones in gloriam Dei. Si ergo credidit
E Phinees, antequàm edidit hoc factum, quem-
admodum ex zelo ipſius indubitãter colligitur,
profectò iuſtus fide fuit ante hoc factum. Pro-
inde hoc factum fructus iuſtitiæ fidei fuit, & nõ
cauſa. Quare perperam faciunt Papiſtæ, cùm ex
effectu cauſam faciant.

Deinde conſideretur factum Phineæ, quale
fuerit: Occidit ſcortatorem cum ſcorto ſuo, zelo
Dei. Quale hoc factum eſt? profectò particu-
lare factum eſt. Vnum factum vnius præcepti
F tranſgreſsionem puniuit. Sed conſtat particu-
laria Legis facta non eſſe Legis Dei impletio-
nem. Quare fieri non poteſt, vt hoc facto ſit iu-
ſtificatus Phinees ſententia Legis, quæ requirit
integram, puram, perpetuam & ſpiritualem o-
bedientiam.

Quòd ergo dicitur, hoc factum ipſi imputa-
tum fuiſſe ad iuſtitiam, ita accipiendũ eſt, quòd
hoc factum iuſtum fuerit, proficiſcens ex zelo
Dei in gloriam eius, qualia ſunt omnia piorum
G facta ex fide profecta.

Tertiò conſideretur remuneratio facti, vide-
licet ius perpetui ſacerdotij. Ita enim textus ha-

bet: *Ecce do ei fœdus meum, & erit tam ipsi quàm semini eius pactum Sacerdotij sempiternum, eò quòd zelatus sit pro Deo suo.* Vide hic quomodo Deus particulare factum, ex fide profectum, particulari præmio remuneret, quod eò pertinet, vt sciamus zelum gloriæ Dei, ex fide manantem, atq; adeo omnem obedientiam, ex fide præstitam, habere suam remunerationis promissionem, quam fideles intuentur, sed extra iustificationis negotium. Frustra ergo nobis Phineem Papistę obiiciunt, qui potiùs contra illos pro nobis, quàm contra nos pro illis militat.

Pelagiani contra Augustinum Zachariam & Elizabeth parentes Iohannis Baptistę tanquam armatos propria iustitia contra gratuitam iustificationem, sed inuitos, producunt, de quibus Lucas cap. 1. 6 in hunc modum scribit: *Erant iusti ambo coram Deo, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Dei sine querela.* Hinc Papistæ concludũt, Zachariam & Elizabeth iustificatos fuisse suis operibus, atque adeo salutem consecutos propriis meritis. Et profectò si quis hæc verba Lucæ arripit sine collatione Scripturæ reliquę, & non ex collatione sententiam dicti colligit, peruertit Scripturam in propriam pernitiem.

Primùm huic splẽdido encomio opponamus Zachariam ipsum, qui longè aliter quàm Papistæ, in suo cantico definit scientiam salutis, cùm filium suum missum esse canit ad dãdam scientiam salutis populo per remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. Deinde si Zacharias iustificatus est ex operibus, habet quod glorietur: sed cùm hæc gloriatio Patri credentium adimatur, ad Rom. 4. profectò tribui nõ potest Zachariæ aut vlli alij mortalium præter vnicum Christum. Proinde hoc loco & similibus aliis sciamus iustitiæ fructus & testimonia, & non causam describi. Atque ipsum Abrahæ exemplũ tanquam regulam (contra quã nulla admittẽda est exceptio) omnium eorum qui iustificabũtur vnquam, opponamus omnibus particularibus exẽplis, & discernamus inter iustitiam imputationis, qua sola consistimus coram Deo, & iustitiam bonæ conscientiæ, quæ est fructus iustitiæ fidei, & nõ ipsa iustitia, iuxta illud Pauli 1. Cor. 4. 4. *Nullius mihi sum cõscius: tamen in hoc non sum iustificatus.* Augustinus contra Pelagianos in hunc modũ argumentũ soluit: *Zacharias*, inquit, *in eo numero Sacerdotũ erat, qui primũ pro suis, deinde pro populi peccatis offerebãt*, ad Heb. 7.

At vrgẽt verba Lucæ: Erãt, inquiũt, ambo iusti corã Deo seu in cõspectu Dei, h. e. coram Dei iustissimo tribunali, cuius iustitiæ ratio expressè additur, videlicet q̃ ambulauerint in omnib. mandatis & iustificationibus Domini sine querela. Primùm ad ipsam propositionem expositionis respondebo. Deinde ad rationem ipsam.

Erant, ait Euangelista, *ambo iusti coram Deo.* Hęc propositio est, quę quid quęso aliud vult, quàm quod suprà dictũ fuisse de Iob, Abraham & Phinee diximus? Nihil ergo hinc aliud concludere possunt Papistæ, quàm quod de Abraham, Iob & Phinee demonstratum est. Fatemur proinde cum Papistis Zachariam & Elizabeth fuisse iustos coram Deo, sed constanter negamus, eos fuisse iustificatos coram Deo operibus Legis, id quod contendunt Papistæ. Neque enim sequitur: Zacharias iustus est coram Deo. Igitur operibus Legis coram Deo iustificatus est. Nam hęc propositio: Zacharias iustus est coram Deo, ex ipsis verbis triplicem sensum habere potest. Nã iustus coram Deo dici potest, & qui Legis sententia iustus est, videlicet operibus Legis, iuxta illud: *Qui fecerit ea, viuet in eis:* & q̃ credit in Christum, qui est finis Legis in iustitiam omni credenti. Proinde omnis qui credit, coram Deo iustus cẽsetur: & qui ex fide viua obedientiam Deo præstat perfecto corde, vt Ezechias & alij sancti. Ex hoc triplici sensu quem propositio ex verbis recipit, deligũt Sophistæ primum, vt isto pacto gratuitam iustificationẽ, quæ habet perpetuum Scripturæ consensum, euertant, quorum vanitas sex euidentibus demonstrationibus suprà concluſa est. Nam demonstrauimus, in toto humano genere post lapsum primorum parentum præter vnum Christum extitisse neminem, qui Legem Dei perfectè impleuerit, quam profectò implere oportet eum qui iustitiam ex operibus Legis quærit. Quod cùm ita sit, vanum est commentum Papistarum, qui nugantur Zachariam & Elizabeth, operibus Legis fuisse iustificatos, idq̃ coram Deo: proinde necesse est, vt vel ad secundum, vel ad tertium, vel ad vtrumque sensum reuocemus Euangelistæ propositionem, hoc modo: Zacharias & Elizabeth fuerunt iusti coram Deo, scilicet fide & noua obedientia, quæ obedientia est iustitia bonæ conscientiæ. Vt enim fide posſederunt iustitiam Christi, qua iusti reputabantur coram Deo: ita noua obedientia hanc suam iustitiam declarabant coram hominibus. Neque aliud vult ratio quæ sequitur: *Ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela.* Est enim hęc obedientia certissimum indicium gratuitæ iustificationis. Ita enim Iohannes ait 1. Ioh. 2. 29. *Qui facit iustitiam, ex ipso natus est.* Item in 3. 7. *Qui facit iustitiam, iustus est.* Hic Iohannes, vt in priori dicto, regenerationem causam nouæ obedientiæ facit, ita in posteriori nouam obedientiam quam iustitiam appellat, certum indicium iustitiæ gratuitæ antea possessæ constituit. *Qui facit*, inquit, *iustitiam, iustus est*, hoc est, qui studet puritati & innocentiæ, vt retineat bonã conscientiam, declarat hominib. se fide iustũ esse corã Deo: fieri enim nõ potest, vt Spiritus Christi, quo donati sunt credentes, sit otiosus, & non cieat tales motus in corde credentis qualis ipse est. Siquidem impossibile est, spiritũ Christi à fide separari, modò viua sit & vera.

Sed adhuc instant Sophistæ, ac vrgent verba Euangelistæ: *Ambulantes in omnibus mandatis.* Cùm omnia mandata dicit, videtur significare quòd omnia mandata Legis impleuerint Zacharias & Elizabeth: quasi verò idem sit, in itinere esse, atq; ad metam peruenisse, seu idem, ambulare in omnibus mandatis, atque implere om-

re omnia mandata, quorum illud piorum omnium est, hoc solius IESV Christi. Cùm ergo dicuntur Zacharias & Elizabeth ambulasse in omnibus mandatis Dei, significatur studium & conatus sanctorum hominũ, in præstanda Deo vera obediẽtia: mãdata Dei omnia sibi proposuerunt facienda, in quæ in toto vitæ suæ cursu respexerint, decreuerunt declinare nec ad dexteram, hoc est, ad humana somnia, nec ad sinistram, hoc est, scelera & peccata, vastantia conscientiam, donec ad metá peruenirét, nihil magis in votis habentes, quàm vt omnem offensam Dei cauerent, ac totam suam vitam Deo vera pœnitentia approbarent. Non enim ignorârunt obedientiam erga Deum copulatiuam esse debere. Digni profectò vt illorum exempla nobis proponamus, tanquam veræ pietatis ex fide præstandæ imagines. Quod si facerent Papistæ, nõ tam fœdè & indignè abuterentur sanctorum hominũ exemplis ad euertendam gratuitam iustificationem. Hanc fusiorem solutionem dedimus, vt ex refutatione huius sophismatis, quod est vnum ex præcipuis, quibus Sophistæ veritatem Dei oppugnant, studiosi de similibus dexteriùs iudicare possint.

In tertia acie, contra veritatem Dei, de gratuita iustificatione, collocât aduersarij promissiones diuinas, sed confusè absque omni ordine. In multitudine enim sperât victoriam fitam esse. Ego autem quasdam ex eis annotabo, eásque primùm concludam sub generali promissione, tanquam sub genere, cui generalem solutionem apponam. Deinde speciales, ad singula testimonia, solutiones subiungam, atque ideò numeris testimonia distinguam.

Primum Ieremiæ 5.1. *Circuite vias Ierusalem, & considerate, & quærite in plateis eius, vt inueniatis virum facientem iudicium, & quærẽtem fidem, & propitius ero ei.*

Secundum Hoseæ 2.19. *Sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus, & sponsabo te mihi in fide.*

Tertium Deuter. 7.12. *Si, postquam audieris hæc iudicia, custodieris ea & feceris, custodiet & Dominus Deus tuus pactum tibi & misericordiam, quam iurauit Patribus tuis.*

Quartum Esaiæ 1.16. *Quiescite agere peruersè, & discite benefacere: quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur.*

Quintum Daniel. 4.24. *Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.*

Sextum Ezechiel. 18.20. *Iustitia iusti super eum, & impietas impij super eum erit. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iustitiam & iudicium, vita viuet, & nõ morietur: omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor, in iustitia sua, quam operatus est, viuet.*

Septimum Tobiæ 4.11. *Eleemosyna ab omni peccato & morte liberat, & non patietur animas ire in tenebras: fiducia magna erit coram Deo eleemosyna omnibus facientibus eam.*

Octauum Lucæ 11.41. *Date eleemosynam, & omnia munda sunt vobis.*

Nonum 1. Corinth. 13.2. *Si habuero omnẽ fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem nõ habuero, nihil mihi prodest.*

Decimum Lucæ 7.47. *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multùm.*

Hæc decem testimonia de promissionibus, & iis, quæ habent vim promissionum, ascribere volui, cũ quibus aliæ omnes promissiones, vbicunque leguntur, conueniunt.

Concluduntur autem omnes sub hac generali sententia, tanquam partes sub toto: *Deus reddet vnicuique iuxtá opera sua*, Psalmo 62.13. ad Romanos 2.6. & Matthæi 16.27. *Filius hominis veniet in gloria Patris cum Angelis: & tunc reddet vnicuique secundùm facta sua.* Postquam hanc generalem promissionem exposuerimus, erroríque Papistarum generalem appositionem solutionem, tanquam regulam particularium solutionum, particulatim ad singula, quæ adduximus, testimonia respondebimus.

Quoniam autem in hac generali promissione (*Deus reddet vnicuique secundùm opera sua*) dubitari possit, quid sit dicere *Secundum opera*, an sit secundùm dignitatem, merita, & quantitatem operum, an sit secundùm qualitatem & testimonium operum tantùm. Papistæ priorem, nos posteriorem interpretationem amplectimur. Quòd autem non possit accipi dictum, vt Papistæ volunt, de dignitáte, merito & quantitate operum, firmissimis rationibus, idque breuissimè, ostendam.

Prima. Nemo Legi satisfacit, quemadmodum suprà sex demõstrationibus cõclusum est.

Secunda. Iustificamur absque operibus: Ergo in iustificationis coram Deo articulo nulla est ratio dignitatis, meriti, aut quantitatis operum.

Tertia. Si iustitia est ex Lege, Christus frustra mortuus est, Gal. 2.21.

Quarta. Donum Dei est vita æterna in Christo IESV.

Quinta. Gratiâ saluati sumus.

Sexta. Nulla est proportio finiti & infiniti, id est, temporaneæ, seu momentaneæ obedientiæ ad æternæ beatitudinis gloriam.

Septima. Latro & multi alij in extremo ferè vitæ halitu conuersi sunt & saluati.

Octaua. Conducti in vineam accipiunt mercedem ex gratia æqualem. Fieri ergo non potest, vt secundùm opera significet secundùm dignitatem, merita & quantitatem operum. Siue igitur hanc promissionem: *Deus reddet vnicuique secundùm opera sua*, omnibus promiscuè, siue piis, aut impiis sigillatim accommodaueris, non efficies vllum hominem suis meritis iustificari & saluari. Si enim omnibus promiscuè accommodatur, nequaquam inde sequetur, vllum hominem operibus suis iustificari, donec steterit hoc Dauidis dictum, Psalmo 143.2. *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* Si piis accommodas, mox obiicitur illud de Abrahamo: *Si Abraham*

iustificatus est ex operibus, habet quod glorietur, at non apud Deum. Item: *Non est iustus, ne vnus quidem.* At si impiis accommodas, respondit Baptista: *Qui nō credit in Filium Dei, ira Dei manet super eum.* Quis ergo adferet illa opera, quæ suo merito digna sunt vita æterna, si nec renati, nec non renati id faciunt? Vnus Christus reliquus est, qui Legem Dei perfectè impleuit, huic reddit Deus secundùm dignitatem, merita & quantitatē operum. Hic proinde solus adfert opera vitâ æternâ digna. Hunc, quia nobis factus est à Deo sapiētia, iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur, fide apprehendimus, quò ipsius obedientia iustificati, placeamus Deo, & saluemur.

Proinde perfidè torquent hanc promissionē Papistæ, cùm illam de meritorum dignitate & operum interpretantur, contra quæ Paulus eo loco disputat, vnde Papistæ eam desumunt, vt interim taceam eos ineptè assumere τὸ ἀναλογον in argumentādo. Nam hoc in controuersia est, num aliqui reperiantur præter Christum, qui adferunt ea opera, quibus meritò debeatur iustitia & vita æterna. Illi aiunt, repugnante Scriptura & omnib⁹ Sanctorum exemplis, nos negamus infallibili veritate Dei firmati, sicuti modò demonstrauimus.

Cùm itaque iam demonstratum est, promissionem hanc vniuersalem: *Deus reddet vnicuique, &c.* non posse intelligi de dignitate, merito, aut quantitate operum; sequitur vt qualitatē & testimonium tantùm intelligamus, vt in symbolo Athanasij: *Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam:* Iohan. 5. 29. *Procedent, q bona fecerunt, in resurrectionem vitæ.* Luc. 16. 9. *Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, vt vos in æterna tabernacula recipiant.* Huc & exempla omniū Sanctorū inde vsq; ab initio mundi referēda sunt. Nemo enim fuit, vel esse potuit, qui de dignitate aut merito suorum operum gloriatus sit. Nam gloriari de dignitate, merito, & quantitate operum, solummodò hypocritarum est.

Verùm hæc, quę de vniuersali ꝓmissione diximus, dextrè & prudenter accipienda sunt, & accommodanda piis. Nam cū hęc sententia, aut similes renatis accommodātur, hæc quinque ordinè concurrūt perpendenda & examinanda.

Primum, ꝙ renati non sint sub Lege, sed sub gratiâ. Rigor enim Legis illis est sublatus, qui in tribus consistit: videlicet, quòd obedientia hominis non placeat, nisi sit perfecta, pura, perpetua & spiritualis, quòd non salutem & vitā promittat Lex, nisi qui plenam obedientiam Legi præstiterint, quòd maledictionis sententiæ subiiciat omnes, q Legem nō impleuerint perfectè. Ab hoc itaq; Legis rigore liberati sunt credentes, quibus Lex solummodò norma vitę existit.

Secundum, ꝙ homines credentes placeant Deo, & sint hæredes vitæ æternæ, idque solius Christi merito.

Tertium, ꝙ Deus à credentibus & iustificatis requirat obedientiam, vt pater à filiis.

Quartum, ꝙ Deus paterna bonitate promittat filiis obediētibus præmia, & in hac vita, & in futura, idq; non ex debito propter dignitatem operum, sed ex gratia mera propter paternam promissionem.

Quintum, ꝙ secundùm qualitatem & testimonia operū sit redditurus remunerationem, quemadmodum ipsa sententia extremi iudicij testatur, Matth. 25.

Hæc omnia congruunt cū regula Pauli: *Omnes promissiones in Christo IESV sunt etiam & Amē*, hoc est, ratę & constates. Vnde conficitur, ꝙ nulla promissio extra Christum habeatur firma.

Qualitas operum, hoc est, bonitas, seu quòd bona habeantur, aliunde proficisci nequit, q̄ ex fide. Siquidem quidquid non fit ex fide, peccatum est. Quid enim boni fieri potest ab eo, qui totus malus est, cuius mens & conscientia sunt pollutæ?

Testimonium operum potissimùm extrema vitæ clausula cōtinetur, vt in Latrone cernitur, & in multis aliis, qui in ipso agone mortis ad Deum conuertuntur, & Deum viua fide inuocant, quibus ipsi Angeli Dei perhibebunt testimonium in extremo iudicio.

Hactenus de generali solutione diximus, quę poterit omnibus particularibus promissionibus accommodari, tanquam regula catholica. Nunc particulatim subiiciemus speciales solutiones, quò magis appareat Sophistarum malitia, veritatem Dei contra conscientiam oppugnantium.

Ad primum ergo testimonium, quod desumptum est ex 5. cap. Ieremiæ, in quo promittitur propitiatio facienti iudicium, & quærēti fidem, id est, constantiam dictorum & factorum inter homines, dico primùm: Propitiatio promittitur pœnitentibus, non propter dignitatem pœnitentiæ, sed propter Christum, qui in Conuersione fide apprehenditur. Hic enim solus est propitiatio pro peccatis totius mundi, 1 Iohan. 2. 2. Verùm quòd hic promittat propitiationem operibus secundę tabulæ, ideò fit, quia obedientia secundæ tabulæ proficiscitur ex timore Dei. Secundò dico, propitiationem esse duplicem, videlicet culpæ pœnæq; æternæ, & pœnæ temporariæ propter certa peccata in hac vita. Sicut ergo credentibus Christus est propitiatio quò ad culpam & pœnam æternam: ita idem Christus est propitiatio emendantibus vitā suam, & officia charitatis proximis prętantibus, quò ad præsentes pœnas, quas certis peccatis sibi accersiuerunt. Has pœnas vel tollit, vel mitigat, si homines alioqui sint emendabiles. Quòd si Dominus pro sua sapientia viderit eos nō emendari vel sublatione, vel mitigatione pœnarū, eos vt bonus pater cohercet pœnis, ne deteriores reddantur. Hoc cū fit, propitius meritò iudicabitur Deus, qui punit, vt seruet, & hæc est tertia propitiationis forma secundùm Augustinum.

Ad Hoseæ testimonium, quod est in ordine secundum, respondeo, Hoseam loqui de duabus rebus: Primùm enim de iudicio, iustitia, misericordia & miserationibus Dei, quæ desponsationis

tionis cauſæ ſunt. Deinde de fide hominis, qua interroganti Deo reſpondetur, quaque deſponſatio homini applicatur, atq; adeò ex altera parte deſponſationi Dei reſpondet, vt fit mutua ſtipulatione firmata deſponſatio.

Tertium teſtimonium, quod ex Deuteronomio deſumptũ eſt, loquitur de qualitate & ſtudio eorum, quibus ſeruatur pactum diuinum, & miſericordia promiſſa, & nõ de cauſa ſeruati pacti, quæ cauſa eſt fides pacti, quæ ſola Mediatoris obedientia nititur.

Quartum teſtimonium ex Iſaia deſumptum promittit propitiationem pœnitentibus. Sed quænam ſit vera propitiatio, & quomodo applicetur, dictum eſt ſatis in ſolutione primi teſtimonij. Non enim pœnitentia meretur propitiationem, ſed fide pœnitentis apprehenditur propitiator Chriſtus.

Danielis dictũ, quod quinto loco poſuimus, videlicet, *Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum*, applicat generalem doctrinam de fructibus veræ conuerſionis ad regiam perſonam. Vt enim cuiuſuis hominis pœnitentia cernitur præcipuè in iis, quæ ipſius perſonę ſunt propria, & officio maximè conuenientia: Ita de regum conuerſione teſtantur fructus pœnitentię, q maximè regibus conueniũt, vt ſunt iuſtitia & miſericordia, quibus ſuccurritur ſubditis afflictis & oppreſsis, iuxta illud:

Regia crede mihi res eſt ſuccurrere lapſis.

Præterea redemptio duplex eſt: Vna à culpa & pœna æterna, quæ eſt ſolius IESV Chriſti, iuxta illud, 1. Corinth. 1. 30. *Chriſtus nobis eſt natus à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur*. Altera eſt pœnæ temporalis, videlicet cùm pœnitentibus aut tollitur, aut mitigantur pœnæ commeritæ. Verùm hæc poſterior redemptio ex fide prioris dependet. Vide quæ annotauimus de dicto Danielis in enarratione Pſal. 84.

Sextum teſtimonium, quod ex 18. cap. Ezechielis deſumptum eſt, loquitur de integra conuerſione, in qua fides ſola apprehendit remiſſionem peccatorum, & iuſtitiam propitiatoris. Deinde, quia ex fructibus fidei cognoſcitur verus timor Dei, promittuntur ex fide Deo obedientibus præmia iuſtitiæ, inter quæ vitæ conſeruatio & defenſio primũ locum tenet, vt promiſsio quarto præcepto addita, oſtendit. Diſcernendum eſt igitur accuratè inter partes pœnitentiæ, & ſingulis ſuæ proprietates tribuendæ ſunt. Contritione offenſam Dei dolemus. Sola fide propitiatorem peccati apprehẽdimus. Noua obedientia gratitudinẽ noſtram erga Deum teſtamur, & eſt teſtimonium Spiritus Chriſti, quo aguntur fideles. Huic obediẽtiæ ex gratia ſæpiſsimè promittuntur præmia in Scripturis. Harum partium prima poteſt eſſe ſine reliquis. Verùm fides & noua obedientia nunquam à ſe diuelli poſſunt, tametſi fides ordine naturæ prior eſt. Quoties proinde nouæ vitæ, hoc eſt, obedientiæ noſtræ, promittitur præmium qualecunque, cogitemus eam poſtremum locum inter partes pœnitentiæ obtinere, atque ideò fidem, qua apprehenditur remiſsio peccatorum & iuſtitia Chriſti, neceſſariò eam præcedere, etſi non tempore, naturâ tamen, quæ fides remunerationis cauſa eſt. Ideò enim promittitur obedienti præmium, quia credit. Siquidem fides facit, vt obedientia placeat, & accipiat mercedem. Nam quidquid non fit ex fide, peccatum eſt, nec arbor mala, fructus bonos edere poteſt.

Septimum teſtimonium ex quarto capite libri Tobiæ deſumptum eſt. Cùm Tobiæ liber non numeretur inter eos, qui in canone reputantur, hoc eſt, qui indubitatæ autoritatis & fidei exiſtunt, adeò vt ex ipſis canones, hoc eſt, regulæ fidei, depromi & confirmari poſsint, tantiſper Tobiæ teſtimonia, in confirmandis dogmatibus Eccleſiæ, & confutandis erroribus, admittimus, donec non trahantur in malam conſequentiam ab aduerſariis ad expugnãdam veritatem Dei. Si ergo Papiſtæ eleemoſynæ per ſe tribuunt, quòd liberet à morte, & ab omni peccato, atque adeò purget peccata, impia & blaſphema eſt interpretatio, quam affingunt Tobiæ. Quare iſtam interpretationem vt ſerpentis vocem execremur. Verùm ſi patiuntur Papiſtæ Tobiæ dictum accommodari renatis, quorum corda fide purificata ſunt, & peccata ſanguine Chriſti abluta, admittimus Tobiæ dictum, modò liberationem à morte & purgationem peccatorum de præmiis pœnitentiæ accipiant in hac vita, vt liberatio à morte, ſit defenſio vitæ præſentis, & condonatio præſentium pœnarum, quæ contingit verè pœnitentibus, vt in Niniuitis, & ſæpiſsimè in populo Iudaico videre eſt: & purgatio peccatorum ſit mitigatio pœnarum, quas propter peccata noſtra ſuſtinemus. Hæc placuit de dicto Tobiæ annotare, quia eius verba ſecundùm ſenſum, quem verba prima fronte videntur ingerere, pugnant cum analogia fidei. Si ergo Papiſtæ ſine omni mitigatione & interpretatione analoga fidei, Tobiæ autoritatem nobis obtrudunt, dicimus, Tobiæ librum non eſſe eius autoritatis, vt inde petantur canones diiudicandorum dogmatum in Eccleſia.

Octauum teſtimonium eſt vox Chriſti Lucæ cap. 11. *Date eleemoſynam, & omnia munda ſunt vobis*. Papiſtæ qui hoc dictum Domini ad expiationem, ſeu mundationem peccatorum coram Deo referunt, toto cœlo errant. Nam Dominus hîc ſuperſtitionem & hypocriſin Phariſæorum taxat, qui puritatẽ collocârunt in externa purgatione vaſorum, & crebris manuum lotionibus, cùm vera purgatio conſcientię eſſe debeat, qua ſanguis Chriſti purgat credentem à mortuis operibus ad ſeruiendum Deo, ad Hebræos cap. 9. verſ. 14.

Verùm quia purgatę conſcientiæ ſignum eſt Dei cultus (cuius pars quædam eſt pium beneficentiæ ſtudium. Eſt enim eleemoſyna omnis generis beneficẽtia, quæ præſtatur proximo ex miſericordiæ affectu.) Chriſtus ait: *Date eleo-*

mosynam, & omnia sunt munda vobis. hoc est, pia eleemosyna, vt pars veri cultus Dei, testatur de conscientiarum puritate, quæ aliam causam habet, videlicet sanguinem Christi, qui aspergitur credentium conscientiis.

Testimonium nonum, quod torquent Papistę contra gratuitam iustificationem, petitur ex 13. cap. prioris Epistolæ ad Corinthios: *Si habuero omnem fidem, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Ex hoc dicto Papistæ duo colligũt: Vnũ, quòd fides esse in homine possit sine charitate. Alterum, quòd fides sine charitate, nihil prosit, tantũ abest vt iustificet. Si dicimus, Paulum nõ loqui de fide iustificante, mox obiiciunt nobis particulam vniuersalem. Dicit enim Paulus expresè: *Si habuero* OMNEM *fiduciam.* Sed sciendum est, quòd particula OMNIS non eodem modo semper accipitur. Aliâs enim vniuersalem speciem generis, cui additur, complexum designat, vt cùm dico: Omnia bona sunt à Deo. aliâs eius speciei, cui apponitur, perfectionem declarat, vt cùm Paulus dicit Philip. 1. 9. *Oro vt adhuc magis charitas vestra abundet in omni cognitione, & omni sensu.* Et ad Rom. 7. 8. *Peccatum gignit in me omnẽ concupiscentiã.* Sic hoc loco OMNIS fides significat absolutissimã fidem, scilicet edendi miracula. Id quod ostendit Apostolus, cùm eius effectum addit, adeò vt montes transferam. Frustra igitur Papistæ particulam OMNIS vrgent, cùm nihil illorum causam iuuet. Proinde perperam colligunt ex particulari vniuersalem conclusionem, & inde pessimè inferunt fidem iustificantem posse esse sine charitate, nec sine charitate iustificare. Etsi autem verum est, quòd vt fides historica potest esse in improbis & Diabolis: ita fides edendi miracula possit inueniri in sceleratis hominibus: tamen hinc non sequitur, fidem veram non iustificare, & fidem iustificantem existere posse sine charitate. Nam fides illa iustificans, quæ Dei misericordiam in Christo apprehendit, cogitatione quidem & proprietate secerni debet & potest à charitate, societate verò nunquam. Nam qui credit, filius Dei est, Iohan. cap. 1. vers. 13. Qui autem filius Dei est, agitur Spiritu Dei, Rom. cap. 8. vers. 14. Quotquot Spiritu Dei ducuntur, filij Dei sunt. Hinc efficitur, fidem iustificãtem non magis posse à charitate diuelli, quàm splendorem à Sole, aut calorem ab igni. Quòd autem Apostolus ait, se nihil esse sine charitate, verissimum est Nam vbi charitas non est, ibi nec fides existit. Neque tamen ideò tribuit charitati proprietatem fidei, sed solummodò arctissimam copulam fidei veræ & charitatis indicat.

Decimum & postremum testimonium est dictum Christi Lucæ cap 7. vers. 47. *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multùm.* Cùm nos hîc dilectionem consequi remissionẽ peccatorum & esse fidei frũctum dicimus, illi contrà clamãt, effectum non esse priorem sua causa. Nam cùm Dominus dicit in præsenti: *Remittuntur peccata,* & in præterito: *dilexit multùm,* significat dilectionem remissionem peccatorum præcedere, vt causam suũ effectum. Primùm respondeo, Papistas, præsertim doctiores, contra conscientiam peccare, qui cùm sciant, ἀφίωνται, quo verbo Lucas vtitur, esse Præteritum: tamen falsam eius versionem præferunt, qua in re ostendunt, se non veritatem quærere, sed hoc conari, vt vana sophistica veritatem Dei euertant. Neque est, quòd particulam QVIA in suæ causæ patrocinium vocent. Fateor quidem, QVIA, esse coniunctionem causalem, vt quæ eius, quod præcessit, causam indicet. Sed alia est causa consecutionis, alia rei, alia consecutionis, & rei simul. Cùm dico: Laborat è pulmonibus, quia perpetua tussi fatigatur, quis hîc non videt, Quia, causam indicare consecutionis, & non rei. Ita cùm dicitur: *Remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multùm,* significatur coniunctorum, quæ ab vna eademq; causa dependet, mutua consecutio, iuxta regulam: *Cùm effecta diuersa pariter dependent ab vna eademque causa, valet consequentia ab vno effectu ad alium, propter communẽ dependentiam.* Quoniam igitur vtrunque, hoc est, remissio peccatorum & dilectio pendent ex fide, tanquã à causa propria, valet consequentia à dilectione ad remissionem peccatorum, propter communem dependentiam. Quidam particulam, ὅτι, pro *Ideò,* collectiua, siue relatiua particula accipiunt, vt sit directum Enthymema: Remissa sunt ei peccata multa, ideò dilexit multùm. Atque ita volunt remissionem causam esse, dilectionem verò effectum. Sed tametsi illorum sententia in se recta est & bona: tamen firmiorem solutionem præbet ipsa parabola, quam Dominus in medium adduxit. Nam cùm Dominus proponit Simoni parabolam de duobus debitoribus, quorum vnus debebat denarios quingentos, alter verò quinquaginta: qui cùm non haberent, quod soluerent, donauit vtrisque, & quærit Dominus à Simone, vter horum plus diligat: cui cùm respondisset, cui plus donatum est, quod responsum etiam Dominus ipse approbat, clarissimè conuincit hæc parabola, Dominum locutum esse de dilectione, secuta condonationem debiti. Nam is, cui maius debitum condonatur, magis diligit, id quod ratio ipsa gratitudinis erga benemeritos iure postulat. Vide quę annotauimus de hoc argumento in Psal. 84.

Quarto loco sine ordine prodeunt velites, qui incursationibus suis crebris, alios mouent, alios terrent, sed à cordatis aduersariis ridentur, & facilè in fugam vertuntur. Verùm quia sine ordine hi pugnãt, eos, prout oblati fuerint, excipiemus, causæ bonitate freti.

Merces est præmium laboris. Vita æterna est merces: Ergo vita æterna est præmium laboris. Sed quis labor est, nisi mandatus Legi Dei? Operibus ergo Legis consequimur mercedem, quæ est vita æterna. Proinde operibus Legis iustificamur. Est enim iustitia via vitæ æternæ. Speciosum est hoc argumentum, non veritate, sed fuco. Parabola quæ est Matthæi cap. 20. de Patrefamiliâs conducente operarios in vineam suam, qualis sit merces, quæ datur laborantibus,

bus, docet. Iubet nouissimis tantum dari, quantum primis. Quare necesse est, vt intelligamus, non debitam, sed gratuitam ex bonitate patrisfamiliâs promissam & datâ, hoc est, gratuitam remunerationẽ obedientiæ & patientiæ in cruce. Nam si vita æterna esset merces debita, falsum esset quod Paulus affirmat ad Rom. cap. 6. vers. 23. *Donum Dei est Vita æterna in Christo IESV Domino nostro.*

Sciendum ergo est, quòd vox Mercedis dupliciter accipiatur in Scripturis. Aliâs enim propriè accipitur pro compensatione debitâ & labori analogâ, hoc est, vbi labor & merces arithmetica proportione æquantur, & hęc merces seruorum est. Aliâs pro genere, hoc est, pro compensatione qualicunque, qua compensatur obedientia Deo præstita, & hæc merces filiorum dicitur. Hinc Epistola ad Hebr. 10. 35. *Ne abiicietis fiduciam Vestram, quæ magnam habet præmij remunerationem*, hoc est, compensationẽ obedientiæ erga Deum, & patientiæ sub cruce. Neq; sine causa mercedis vocabulo vtitur Scriptura. Primũ enim hoc facit, vt Deus testetur se nostrâ requirere obediẽtiam. Deinde, vt nos inuitet ad præstanda officia. Tum vt ostendat sibi placere obedientiam ex fide præstitâ. Postremò, vt sciamus Deum velle ex sua bonitate, non habita ratione dignitatis, operis, compensare obedientiam nostram. Hinc Deus Μεγαναύτης dicitur, ad Hebr. 11. 6. *Credere oportet Deum esse* Μεγαναύτῃ *iis, qui exquirunt eum.*

Paulus vixit secundùm Legem irreprehensibilis: Igitur Paulus impleuit Legem. Proinde & alij Legem implere possunt. Antecedens est falsum. Tametsi enim Paulus secundùm Legem vixit irreprehẽsibilis coram Synedrio Iudæorum & Pharisæorum iudicio: tamẽ coram Deo fatetur ipse se peccatorem & reum esse, & se ex misericordia per Christum saluatũ agnoscit. Clarissimè enim se numerat inter eos, qui gratia saluati sunt, ad Ephes. 2. Quod cũ facit, omnia sua merita excludit, vt interim taceã, Paulũ eo ipso loco, vnde hæc obiectio Papistarum desumpta est, damnare Pharisaicam opinionem de iustitia Legis, & gratuitam iustificationẽ prædicare.

Eadem ratio est partis quò ad partem, quæ totius est quò ad totum. Sed perfecta obedientia Legis est plena & perfecta iustitia. Ergo particularis obedientia Legis est particularis iustitia. Proinde laus iustitiæ non est omnino adimenda homini, qui facit quantum potest. Respondeo, Principium de proportione totius & partis hîc non valere, quia Deus non promittit quouis modo operãtibus secundùm externam faciem Legis vitam, sed solummodò implentibus Legem. Transgredientes autem vel in minimo, maledictos pronunciat. Deinde stante hoc argumento Pauli ad Roman. cap. 3. vers. 23. *Omnes peccauerunt & egent gloria Dei. Iustificantur autem gratis ipsius gratia per redemptionem, quæ in Christo IESV est*, non habet locum illa particularis iustitia, si quæ esset. Iam autem nulla esse potest, donec hoc oraculum Spiritus Sancti sterit: *Quidquid non fit ex fide, est peccatum.* Iacobus præterea dicit: *Qui in vno labitur, omnium reus est.* Ex quo dicto cùm copulatiua obedientia concluditur, frustra obiicitur particularis aliqua iustitia. *Tunc*, inquit Dauid, *non confundar, si respexero ad omnia mandata tua.*

Contrariorum contraria sunt consequentia, hoc est, contrariæ actiones & effecta. Bona opera & mala opera sunt contraria. Ergo si mala opera merentur mortem, profectò bona vitam merebuntur: Et si mala opera condemnant, bona iustificabunt. Respondeo. Vnum malum opus per se violatio Legis diuinæ est. Siquidem qui in vno labitur, omnium reus est. Sed vnum bonum opus non est impletio Legis diuinæ, imò ne vnum quidem bonum opus inueneris in homine non credente. Fides enim bonitatis qualitatem operi conciliat. Sine enim fide impossibile est placere Deo. Deinde iustitia & vita non promittuntur ex pacto Legis, nisi implentibus Legem, quam non conuersi ad Deum, ne inchoare quidem possunt, tantum abest, vt inde aliquam iustitiæ portionem mutuentur.

Philippus respondet: Contraria, si sunt pariter integra, habere contrarios effectus. quod quidem verissimũ est: sed, vt diximus, in nõ conuersis, ne vnum quidem bonum opus inuenire est, tantum abest vt in iis inueniantur contraria, videlicet bona & mala, modò ad tribunal Dei prouocemur.

Obedientia Christi iustificamur, ad Rom. cap. 5. vers. 19. *Per obedientiam Vnius multi constituentur iusti.* Obedientia Christi est opera à Deo imperata facere. Igitur istis operibus iustificamur. Hoc argumentum Vintoniensis Episcopi fuit in disputatione contra Bucerum, in quo argumento prodit ista vulpecula suam malitiam. Non enim potuit ignorare discrimen obedientiæ Christi, quæ est personæ Christi propria, & est actiua tantùm obedientia, qua videlicet ipse Filius Dei obediens erat Patri vsq; ad mortem crucis: & obedientiæ hominum propriæ, quæ dici potest obedientia Christi, quatenus imperatur à Christo, placet Christo, & Spiritu Christi iuuatur. Cùm ergo obedientia Christi non accipiatur eodem modo in propositione & assumptione, sophistica est collectio & insidiosa, præsertim cùm obedientia Christi propria, sit perfecta Legis impletio, & promptissima obedientia in cruce vsq; ad mortem. At hominum etiam regeneratorũ obedientia sit tantùm quędam inchoatio & fructus iustitiæ & fidei, non causa iustificationis gratuitę, sed germanus eius fructus. Illa ergo q̃a perfecta est, imputatur credentibus in iustitiam. Hęc quia imperfecta, non satisfacit Legi, placet tamẽ Deo in credentibus, quia ipsi fide propter Christum placent.

Non faciens bona opera, non placet. Igitur q̃ facit bona opera, placet. Ex quo sequitur, bona opera esse aliquam iustitiæ partem. Respõdeo. Argumentum à contrario sensu petitũ recipio, modò rectè intelligatur, & non confundantur

causæ. Antecedens igitur ita accipiendum est: Non faciens bona opera, nõ placet, scilicet quia fide nondum est iustificatus. Hinc rectè infertur Consequẽs. Igitur qui facit bona opera, placet, scilicet, quia persona faciens est iusta fide, sine qua impossibile est placere Deo.

Cùm igitur Sophista infert: Igitur bona opera sunt aliqua iustitiæ pars, neganda est consequentia. Peccat enim Sophista communi & vsitata Sophistarum malitia, quæ est, ex non causa causam facere, & confundere causas & effecta. Quare in hunc modum potiùs concludendum fuit: Igitur bona opera ex fide iustificante manant, & eam necessariò consequuntur.

Fide iustificamur. Fides est opus. Igitur operibus iustificamur. Respondeo. Etsi fides in genere est, qua creditur omne verbum Dei, tamẽ differentias sumit à qualitate promissionum. Nunc autem cùm aliæ promissiones Legis sunt propriæ, aliæ Euangelij, fides profectò alia Legalis erit, alia Euangelica. Fides proinde promissionum Legis rectè dicitur opus Legis. Nam huiusmodi fidem Lex ipsa requirit. Qui igitur credit implentẽ Legem iustificari operibus Legis, habet fidem, quæ est opus Lege Dei exactũ. Sed fides Euangelij non est opus Legis. Non enim versatur circa promissiones legales, sed est opus Spiritus Sancti, quia eam operatur Spiritus Sanctus in audientibus Euangelium. Neque tamen hæc fides Euangelij ideò iustificat, quia est opus, sed quia apprehendit Christum iustificatorem. Est enim fides instrumentum, & non meritum. Atque ita duplex fallacia committitur in hoc sophismate, videlicet æquiuocationis & accidentis.

In iustificatione non potest abesse regeneratio. Ergo regeneratio est pars, siue causa partialis iustificationis. Respondeo. Multa coniunguntur, quæ tamen non sunt partes & causæ eiusdem rei, sed singula habent suas proprietates & actiones proprias. Deinde plura sæpè sunt effecta eiusdẽ causæ, quæ licèt coniuncta sint, confundenda tamen cum causa non sunt, vt cùm dicimus: Fide iustificamur, & fide regeneramur. Hic duo diuersa effecta, videlicet iustificatio & regeneratio, eidem causæ, nempe fidei tribuuntur, & ita coniuncta sunt, etsi diuersa, vt ab vna ad aliud valeat consequentia: Vt, Abraham est iustificatus: Igitur Abraham est regenitus. Et rursus: Abraham est regenitus. Igitur Abraham est iustificatus. Hic dicere iustificationem esse causam regenerationis, aut regenerationem esse causam iustificationis, est peruertere ordinem rerum, & confundere causas & effecta: Quod qui facit, in multas absurditates incurret. Cùm ergo dicunt Papistæ: In iustificatione non potest abesse regeneratio: Igitur regeneratio est pars, siue causa partialis iustificationis, confundunt ordinẽ rerum, & ex effectu causam faciunt.

Maiores virtutes habent maiorem vim iustificandi. Sed charitas est maior fide, iuxta illud Pauli, 1. Corinth. 13. 13. *Fides, Spes, & charitas, tria hæc. Sed maior his charitas.* Igitur charitas iustificat & non fides. Respondeo. Argumentum procedit & rectè concludit de iustitia Legis, non de iustitia Euangelij. Deinde charitas est maior fide duobus modis, videlicet vsu inter homines & duratione. Nam durat post hanc vitam, vbi nullus fidei vsus erit. Sed fides est magna, maior & maxima in iustificatione. Nam *fides, vt Augustinus loquitur, impetrat, quod Lex imperat.* Sola enim maximum illud bonum apprehendit, retinet, & possidet, quod est IESVS Christus, cum omnibus suis beneficiis. Hæc fides tametsi naturâ suâ comitem habeat charitatem: tamen sine ea iustificat.

Deus iustificat. Deus est dilectio: Ergo dilectio iustificat. Respondeo & cõcedo argumentum de dilectione Deo, non de dilectione Dei passiua. Nam aliud est dilectio Deus, aliud dilectio Dei. Dilectio Deus, est ipsa Dei essentia, seu ipse Deus. Dilectio Dei duplex est, videlicet Actiua, qua ipse nos diligit, & hæc imperans causa est iustificationis, iuxta illud: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret*, &c. Passiua dilectio Dei est, qua à nobis diligitur, videlicet cùm ei nihil in diligendo & sequendo præponimus. Regnat enim carnalis cupiditas, vbi nõ est Dei charitas. Papistæ ergo cùm passiuam concludunt, plus ponũt in conclusione, quàm fuit in præmissis.

Remittite & remittetur vobis. Igitur remissio, qua proximis remittimus, quæ in nos deliquerunt, est causa remissionis peccatorum coram Deo. Respondeo. Parabola de debitore, Matth. 18. hoc argumentum soluit. Vt enim hic debitor accipit condonationem totius sui debiti gratis ex mera bonitate condonantis, sed postea propter sæuitiam in conseruum reuocatur ad supplicium: ita nos remissionem debiti, id est, omnium peccatorum nostrorum gratis accipimus, propter Christum. Sed si fuerimus in proximos crudeles, reuocabimur ad supplicium. Igitur dictum Domini non de causis remissionis peccatorũ nostrorum intelligendum est, sed de debito officio eorũ, quibus peccatum est remissum. Quod sanè officium piè præstitum, testimonium est fidei & remissionis peccatorum apud Deum quædam testificatio. Atque ideo Dominus iubet nos ita precari: Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris, vt remissionẽ nostram habeamus, tanquam testimonium & testificationem remissionis peccatorum nostrorum apud Deum.

Impletio Legis iustificat. Charitas est impletio Legis. Igitur charitas iustificat. Respondeo. Maior est vera, nam impletio Legis secundùm partes & gradus partium, iustificat, secundùm illud *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Minor est falsa de dilectione nostra, quoad perfectionem graduum. Nemo enim mortalium diligit Deum & proximũ purè, perfectè, secundùm gradus, perpetuò & spiritualiter, vt Lex requirit. Non ergo sequitur conclusio. Deinde si charitas iustificat,

aut

aut perfecta, aut imperfecta iustificat. Perfectâ nullus hominũ habet, præter solum Christum. Imperfecta Legem non implet secundùm gradus. Quare nec perfecta, nec imperfecta charitate iustificamur. Quid ad dictum Pauli Rom. 13. 8. *Qui diligit proximum, Legem impleuit*, respondendum sit, suprà dictum est.

Quæ in promissione Dei vnà coniungũtur, vnà iustificant. Fides & opera in promissione vnà coniunguntur: Igitur fides & opera vnà iustificant. Respondeo ad Maiorem p distinctionem. Promissio duplex est, videlicet reconciliationis, & remunerationis obedientiæ, seu bonorum operum. Fides habet promissionem reconciliationis. Opera ex fide præstita habent promissionẽ remunerationis obedientiæ. Non ergo fides & opera sunt coniuncta in eadẽ promissione: sed vt illa propriam, ita hæc suam habet promissionem. Argumentum proinde peccat fallacia æquiuocationis. Confundit enim promissionem Legis & Euangelij.

Quæ in Ecclesia vt ad vitam æternam necessaria requiruntur, illa simul iustificant. Fides & charitas simul requiruntur. Simul igitur iustificant. Respondeo. Maior est falsa. Sæpè enim fit, quòd multa sint simul, quæ tamen non concurrunt simili necessitate, quemadmodum suprà admonuimus. Fides enim requiritur vt causa instrumẽtalis necessaria, qua apprehenditur iustitia Christi, quę nobis imputatur corã Deo. Charitas requiritur vt iustificationis effectus necessarius. Non igitur idẽ finis fidei & charitatis, nec eadem necessitas est causę rei & effectus.

Pœnitentia ad salutem necessaria est iuxta illud Lucæ 13. 5 *Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis*. Sed pœnitentiæ partes sunt tres: videlicet contritio, fides, & noua obedientia, siue bona opera. Igitur omnes hæ partes sunt necessariæ ad salutẽ. Respondeo ad probationem maioris, *Nisi pœnitentiam egeritis*, id est, iuxta Prophetarum phrasin, nisi conuertamini. In Græco enim est: ἐὰν μὴ μετανοῆτε. Conuersio autẽ hæc fit per solam fidem in IESVM Christum. Debẽt ergo accuratè distingui pœnitẽtiæ partes. Quarum prima μεταμέλεια, id est, displicentia facti, in Matthæo dicitur, & vsitatè vocatur contritio, quæ nec pars, nec causa iustificationis, seu salutis est: sed solummodò p eam agnoscimus morbum nostrum, vt quæramus medicum. Secunda pars, videlicet fides, formalis est, qua sola & iustificamur & saluamur, ad Rom. 1. & 3. & ad Ephesios 2. Tertia pars, videlicet consequens, est noua vita, seu bonum propositum. Hinc patet, quòd istæ tres partes pœnitentiæ dissimiles habeant & actiones & fines. Peccati agnitio, vnde cõtritio nascitur, ad fidem compellit, tanquam ad vnicum salutis asylum. Ideò Paulus ait: *Dolor secundùm Deum operatur μετάνοιαν ad salutem*. Fides in Christum, per quam fit conuersio, apprehendit remissionem peccatorum, & iustitiam Christi, atque adeò salutem ipsam. Qui enim Christum habet, salutem habet. Noua vita, seu bonum propositũ est finis iustificationis, Rom. 6.

Nam ideò fide iustificamur, vt iustificati Deo seruiamus in iustitia & sanctitate vera omnib⁹ diebus nostris.

At rursus obiiciunt, & dicunt: Psalmus 51. 19. dicit; *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies*. Contritio ergo meritoria est remissionis peccatorum. Respondeo per distinctionem. Contritio consideratur dupliciter, videlicet ante fidem, & quatenus cum fide coniuncta est. Contritio ante fidem pœna est iusta, & non sacrificium. Sed accedente fide apprehendente remissionem peccatorum fit sacrificium. Quemadmodũ in Cain & Dauide videre est. Contritio enim in Cain fuit magna satis & aditus ad æternam mortem. Similiter in Dauide fuisset initium æternarum pœnarum, nisi fides succurrisset, qua fide, temperata, contritio facta est sacrificium Deo longè gratissimum. Neque tamen ideò meritoria est remissionis peccatorum, quę remissio peccatorum vt solius Christi donum est: ita fide Christi sola apprehenditur. Est proinde magnum discrimen inter contritionem impij, & conuersi ad Deum.

Quicunque supererogat, addit aliquid vltra debitũ officium. Sed multi supererogant. Proinde multi addunt aliquid vltra debitũ officium. Debitum autem officium est, Legis opera facere, quæ qui fecerit, viuet in eis. Minorem exemplo Pauli confirmari putant. Hic enim cùm officium debitum prędicando Euangelium fecisset, addit aliquid vltra hoc debitum officium: abstinet enim à stipendio, quod iure ipsi debebatur. Respondeo. Primùm in hoc peccat argumentum, quòd ex officio personę fideliter præstito, concludat toti Legi satisfactum esse, cùm officium vocationis facere, sit solummodò particula quædam vnius alicuius præcepti. Deinde nego Paulum aliquid supererogasse, hoc est, fecisse quod non debuerit ex officio. Etsi enim Paulus vltrà progressus est, q̃ requirat ordinaria vocatio: tamen nihil fecit, q̃ ex officio non debuerit. Ex officio enim Ministrorũ verbi est, atq; adeò omnium piorũ, offendiculis obuiare. Cũ ergo cerneret Apostolus Euangelij cursum impeditũ iri, si sua facultate vteretur in petẽdo stipendio, suum officium esse rectè iudicauit, vt potiùs noctu labore manuũ victum quæreret, q̃ vt Euangelij cursum impediret. Nam si ordinarium stipendium accepisset Paulus, hostes Christianorum dixissent, Paulum Euangelium prædicasse potiùs vt ex alieno viueret, quàm vt quæreret gloriam Dei. Nihil proinde supererogauit Paulus, quod non ex officio debuit.

Hîc obiter interseramus firmissimã demonstrationem contra opera & merita supererogationis. Nullum opus Lege Dei comprehensum est opus supererogationis. Est enim iustum debitum, Deo secundùm Legẽ obedire. Nam scriptum est: *Cùm omnia feceritis, quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, hoc fecimus*. Omne opus Deo acceptum, est Lege Dei comprehẽsum. Ita enim Dominus ait: *Fru-*

stra me colitis mandata hominum. Item: *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.* Deinde cùm duo sunt ordines bonorum operum. Aut enim ad Dei cultum immediatè, aut ad charitatē proximi referuntur, profectò nullum opus ad Dei cultum pertinens esse potest, quin contineatur sub hoc capite: *Dilige Dominū Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota virtute:* & nullum officium est charitatis, quod non requiratur illo præcepto: *Dilige proximum tuum sicut teipsum.* Proinde nullū opus Deo acceptū, est supererogationis, sed debitum officium.

Verùm Papistæ duo habent, quæ nobis obiiciunt, quibusque positam demonstrationem euertere conantur.

Primùm enim dicunt, opera supererogationis duplicia esse, videlicet consilij & laboris, qui vltra id, quod quis ex officio debet, præstatur. Sed primùm videamus de consilio. Nugantur consilia esse, & non præcepta, hæc tria, videlicet non vindicare, paupertatem sectari, & cœlibem vitam ducere. Sed cuius quæso consilium est dare, & cuius, præcepta tradere? Ambrosius dicit: *Præceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. De virginibus,* inquit Paulus, 1. Cor. 7. 25 *præceptum Domini non habeo, sed consilium do.* Non ergo consulit Deus, quod fieri velit, sed præcipit vt Dominus, cuius præceptis vt omnis creatura obtemperet, par est. Quòd autem Paulus consulit virginitatem, hoc fecit propter præsentia pericula, quibus tum temporis exposita erat Ecclesia, non quòd cultum Dei acceptiorem iudicauerit cœlibatum q̄ sanctum coniugium. Et cùm Paulus dicit, se præceptum Domini nō habere de cœlibatu, mirum est cur Papistæ hanc autoritatem sibi sumant, vt suos Sacrificulos & Moniales cogāt ad cœlibem vitam. Est proinde hæc Papæ temeritas manifestum indicium spiritus Antichristi. Ambrosij proinde sententiam amplectamur, qui ait: *Non imperari potest virginitas, sed optari. Nam quæ supra nos sunt, in voto magis, quàm in magisterio sunt.*

Cùm non vindicare ad consilium referūt, & negant esse præceptum Papistæ, produnt vel suam malitiam, vel crassam insciti am, non animaduertentes priuatā vindictam pugnare cum capite secundæ tabulæ, videlicet: *Diliges proximum tuum sicut teipsum:* & cum quinto & vltimo præceptis. Nec paupertatem voluntariam vllo consuli verbo Domini docebunt Papistæ. Dicit quidem Dominus homini tumenti Legis iustitia: *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Nunquid hìc consulit Dominus paupertatem? Nullo modo: Sed præcipit huic homini certo consilio, vt facultates vendat, & det pauperib⁹, videlicet vt hoc pacto homo iste veniat in cognitionem sui ipsius, & videat quantum absit à plena Legis obedientia. Fuit ergo hoc præceptum personale, hunc hominem obligās in specie facti. Hinc apparet vanitas Papistarum de discrimine præceptorum & consiliorum.

Alterum qd obiiciunt, est de labore alicuius in vocatione sancta, qui labor si extēditur vltra id, quod quis debeat ordinariè iuxta officij regulam: Vt si quis doceat in Schola, si quis concionetur in templo, idq; sæpius q̄ ipsa ordinaria vocatio postulat, hoc Papistæ indebitū vocant, quia non debeatur ex officij præscripta regula: atq; ideò illud supererogationis titulo ornant. Hoc argumētum speciosum quidem est, sed parum firmū. Videamus ergo an sit aliquid in tali opere, quod non debeatur. Notum est dupliciter debitum accipi. Nam & debitum est, ad qd nos obligat ius ciuile, & debitum est, ad quod nos ius diuinum obligat. Diuinum autem ius nō est vnius modi, sed varium est: Aut enim impressum est in natura diuinitùs, & dicitur ἄγραφον, quod Paulus vocat ἀναύμια τ̄ θεοῦ. Aut est traditum voce Dei, & dicitur scriptum. Nunc autem ratione officij, singuli homines iure diuino, etsi non scripto, impresso tamen in natura, obligātur ad omnia faciēda, quæ spectare videntur ad eum consequendum finem, cui destinatur officium. Nā vt ciuilis obligatio regulam certam præstandi officij præscribit, vltra quam nihil requirit: ita diuina obligatio nō solùm regulam præscriptam officij, sed etiam id qd̄ prę-cipuè finem, ad quem actiones officij ordinantur, intuetur, atq; ideò vult fungentem aliquo officio, omnia referre ad illum finem, cui vocatio destinatur, & tantisper obligari hominē, donec finem officij assequatur. Quam ob rem, qui omnia fecerit, quæ ad finem consequendum videbuntur facere, nihil fecisse putandus est, qd̄ non debuerit, ratione finis officij, ex diuina obligatione. Adhæc dico, id qd̄ fit vltra regulam obligationis ciuilis, esse compensationem, vel aliàs intermissi officij, vel sæpe nō satis diligenter præstiti: ex quo fit, vt tametsi hominum respectu, aliquid fecisse vltra officium debitū videaris: tamen respectu Dei & finis eius cui destinatur officium, non plura feceris, q̄ debueris. Taceo Papistas perperā modos debiti confundere. Est enim duplex officium debitū. Vnum cōmunis vocationis, ad quod omnes ex æquo obligantur, videlicet ad legis diuinæ obedientiam. Alterum personalis vocationis, seu certæ functionis, ad quod obligamur singuli, ratione functionis, quā vel in ciuili societate, vel in Ecclesia sustinemus.

Papistæ philosophantes, vel potius sophisticantes inter alia ex Paulo colligunt hoc sophisma: *Fides operatur per charitatem,* Gal. 5. 6. Igitur charitas non est forma fidei. Nam forma est, per quam natura agit. Respondeo. Etsi verum est, naturam per formam agere: tamen in voluntariis actionibus aliæ sunt actionum causæ. Deinde principium, quod assumunt Papistæ, non est constans. Nam anima hominis agit per corpus, ex quo non rectè concluditur, corpus esse formam animæ: ita fides Christiana, hoc est, fides iustificans, regenerans, & corda purificās, eiusmodi assensus est, & promissionis gratuitę fiducia, vt tametsi sine cæteris virtutibus esse nequeat, non tamen habeat vim & vitam suam ab

vlla

vlla virtute, ſed ab ipſo Spiritu fidei, à quo & illud fides obtinet, vt omnibus & virtutibus & bonis actionibus vim & formã ſuppeditet, qua & virtutes laudabiles, & opera bona cenſentur. Ex fide enim in nobis exiſtit omnis recta voluntas, & verè bonum opus. Nam ad perfectam boni operis actionem tria requiruntur: Fides, quę eſt fundamentum, principium, dux & gubernatrix actionum. Deinde opus Lege diuina præceptum. Mandata ſiquidem hominum, quo ad cultum Dei attinet, vox Dei condemnat: Et finis, cui deſtinatur opus, ad quẽ fides tanquam ad ſcopum collimat. Hic autem finis principaliter eſt gloria Dei, cui omnes alij intermedij deſtinantur. Hinc fit, ꝙ quidquid ſine fide moliatur, & faciat homo cultus gratiã, ſit peccatum.

Vt autem à iunioribus rectiùs intelligatur, ꝙ charitas non ſit fidei forma, vt Papiſtæ contendunt, rationes tres ſubiiciam, ex quibus liquidò conſtabit, quòd Papiſtæ contra Scripturam loquantur. Sunt autem hæ rationes:

Prima. Fructus fidei non poſſunt dici forma fidei. Arbor enim prior eſt fructibus. Bona opera, quæ charitate continentur, ſunt fructus iuſtitiæ fidei. Ergo non poſſunt dici fidei forma. Aliud eſt enim forma arboris. Aliud fructus, qui arbore poſteriores ſunt.

Secunda. Finis præcepti eſt charitas ex corde puro, conſcientia bona & fide nõ ficta. Quomodo igitur charitas fidei forma eſſe poterit, cùm eius effectus ſit. Sed ſi obiiciunt: Finis eſt forma, & charitas eſt finis: Igitur & forma. Reſpondeo. Sophiſma hoc in eo peccat, quòd ex genere non diſtributo certam generis ſpeciem concludat. Propoſitio enim tantùm vera eſt de fine naturæ agentis, cui finis eſt forma, quam nacta natura ceſſat, & non de fine rei productæ. Nam res producta certæ actioni vt fini deſtinatur.

Tertia. Quidquid non eſt ex fide, peccatum eſt: Igitur ſi charitas non eſt ex fide, peccatum eſt. Iam autem ſi forma fidei eſt charitas, quomodo ex fide erit? Etſi autem idem Spiritus eſt cauſa fidei & charitatis, diuerſo tamen modo hoc accidit. Nam fidei cauſa eſt Spiritus Sanctus immediatè: Charitatis verò, mediante fide, ex qua manat charitas. Siquidem eſt veluti riuulus ex fonte fidei promanans. Atque hactenus de velitationibus Papiſtarum ſatis.

In quinta acie cõtra gratuitã iuſtificationem collocãt aduerſarij Patres. Ex quorum ſcriptis decerpunt ſententias, quę Legis poſsibilitatem ſtabilire videntur, & iuſtitiam Legis confirmare. Verùm priuſquã Patrum dicta aſcribam, regulam obſeruãdam in Patrum lectione tradam neceſſariam.

Dicta Patrũ ſunt in triplici diſcrimine: Quædam enim demonſtrata ſunt, hoc eſt, ex manifeſto verbo Dei firmiſsima conſecutione extructa, qualia ſunt ſymbola Patrum, quibus non aliter credendum eſt, quàm ipſiſsimæ voci diuinæ, cuius autoritate nituntur. Quædam ſunt probabilia, videlicet quæ nõ ſunt ex verbo Dei extructa, ſed probabiliter dicta. Hæc tantiſper retineri propter Patrum autoritatem poſſunt, donec ab hoſtibus Dei trahantur in malam conſequentiam, contra aliquod dogma in Eccleſia Dei neceſſarium. quod cùm fit, hoſtibus veritatis obiicienda eſt regula: *Magis Deo, quam hominibus, obtemperare oportet.* Nam cùm homini obtemperandum eſt propter mandatum Dei, par eſt, vt homini imperãti, quod Deus prohibet, non obediamus. Hãc regulã Petrus obiecit ordinariis Doctoribus Iudaicæ gentis. Hanc regulam obiecit Socrates magiſtratui Athenienſi. Proinde omnes qui volunt pij & videri & eſſe, hanc regulam ſequantur, quoties religionis cauſa agitur apud homines quoſuis. Quædam per errorem & negligentiam piis interdum viris excidunt potiùs, quàm dicuntur contra Scripturam, quæ non maiorem autoritatem merentur, quàm vox ſerpentis, noſtros primos parentes decipientis. Quare hîc ſequamur Ambroſij regulam, quę eſt lib. 1. Officiorum: *Nos noua omnia, quæ Chriſtus non docuit, iure damnamus. Quia fidelibus via Chriſtus eſt. Si igitur Chriſtus non docuit, quod docemus, et nos id deteſtabile iudicemus.* Hac regula confirmati, non moueamur Patrum dictis, ſi quando contra demonſtrationes, quas ex verbo Dei adduximus, Legem Dei poſsibilem eſſe, & homines operibus Legis iuſtificari dicant.

Hieronymus primũ cornu tenet in hac acie. Hic enim ita ait: *Anathema ſit, ſi quis dixerit, Deum impoßibilia præcepiſſe.* Si hoc dictum intelligit Hieronymus de viribus humanis ſine diſcrimine cum Pelagianis, falſiſsimum eſt. Pugnat enim cum totius Scripturę conſenſu, vt ſuprà ſatis oſtẽdimus: Et vni Hieronymo duos Patres alios opponamus, Auguſtinum & Ambroſium, quorum Auguſtinus ait: *Si non eſſet apud te propitiatio, ſi iudex ſolùm eſſe velles, & miſericors eſſe nolles, obſeruans omnes iniquitates noſtras, quis ſuſtineret? quis ante te ſteſtaret, & diceret: Innocens ſum? quis ſtaret in iudicio tuo? Spes ergo vna eſt, quoniam eſt apud te propitiatio.* Deinde idem Auguſtinus contra duas epiſtolas Pelagianorum ad confirmãdam ſuam de Legis impoſsibilitate ſententiam, adducit duo Ambroſij dicta ex libro de Fuga ſeculi, quorum prius eſt: *Lex os omnium potuit obſtruere, non potuit mentem conuertere.* Alterum: *Lex factum damnat, non aufert malitiam.*

Verùm ſi Hieronymus intelligit, Legem poſsibilem eſſe per gratiam, ambigua eſt adhuc oratio. Nam ſi intelligit hominem regeneratum ex gratia poſſe implere Legem Dei, Paulo Apoſtolo aduerſatur, qui ad Rom. 7. 21. ita de ſe ipſo ſcribit: *Inuenio Legem volenti mihi facere bonum, quòd malum mihi adiaceat. Cõdelector enim Legi Dei, quò ad interiorem hominem, ſed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ eſt in membris meis. Miſer ego homo, quis me liberabit de hoc corpore mortis? Gratias ago Deo per Dominum noſtrum* IESVM *Chriſtum.*

Hîc tria coniungit Apoſtolus, videlicet confeſsionem, querelam & conſolationem.

Confeſsio eſt acerrimæ pugnæ carnis & ſpiritus in ſe. Vnde patet, quòd iuſtitiam Legis ple-

nam non habuerit Apostolus, impeditus importunitate carnis, & prauorum affectuum rebellantium Spiritui, hoc est, voluntati Pauli per Spiritum Sanctum renouatæ.

Querela est de grauissimo onere peccati hærentis adhuc in natura etiam regenitorum.

Consolatio, pro qua gratias agit, erigit illum in hac lucta acerrima spiritus & carnis. Statuit enim nullam condemnationē esse iis, qui sunt in Christo Iesv, qui nō secundùm carnem ambulant, sed secundùm spiritum, id est, in iis, qui actiones carnis spiritu mortificant.

Cum hac Pauli confessione cōgruit omnium sanctorum experientia, ex quo fit, vt quotidie precentur peccatorum veniam. Siquidem omnes sancti, qui nondum carnem exuerūt, nunc omissione, nunc commissione, nunc infirmitate, nunc negligentia peccant.

Verùm si intelligit Hieronymus Legem possibilem esse ex gratia, quia eius obedientia à Christo facta credenti imputatur, pia & vera est sententia. Præterea si possibilem dicit, quia credenti non imputatur eius transgressio, cum Iohanne Apostolo sentit, qui ait: *Qui natus est ex Deo, non peccat.* Item: *Præcepta eius grauia non sunt.*

Porrò cùm vrgemur à Papistis Patrum autoritate, hæc ordine faciamus.

Primùm videamus, an Patrum dicta recipiát plures interpretationes, quod si fit, deligamus eam, quæ stare poterit cum Scripturæ consensu, repudiatis cæteris. Hîc inuerit peristasin loci, vnde petuntur Patrum dicta, in consilium adhibere.

Secundò, si hac via nihil profecerimus, hoc est, si Patrum dicta non recipiant plures interpretationes, circumspiciamus an idē autor contrarium alicubi scripserit. Quod si deprehenderimus, autoritas dicentis ea in re diminuta est. Quis enim crederet contraria asserenti, nisi fortè in vno, quàm in alio loco maiori cum iudicio scripsisse ostendatur?

Tertiò, si neque hac via successerit, adhibeamus alios Patres in consiliū, & videamus, num sint, qui contrarium iis, quę contra nos adferuntur, ex hoc vel illo Patre, senserint, quod cùm fit, autoritatē plurium vnius errori obiiciamus.

Quartò, si neque hoc pacto aliquid profecerimus, absurdum ex dictis Patrum contra veritatem adductis, cōcludamus, hoc est, repugnantiam dictorum Patrum cum apertis & non ambiguis Scripturæ pronunciatis: Atq; hîc sequamur regulam, quam paulò antea ex Ambrosio adduximus. Hac admonitione de dictis Patrū contenti, transeamus ad extremam Sophistarum aciem.

In hac ergo extrema acie suprà collocauimus absurda, quibus conantur Sophistæ nō solùm euertere doctrinā Ecclesiæ de gratuita iustificatione, verùm etiam eam ita infamem reddere, & abominabilem, vt omnes eam fugiant, tanquam pestem, & si quid peste est peius.

Primum absurdum ita fabricant. Salomon Prouerb. 17. 15. sic ait: *Qui iustificat impium, & condemnat iustum, abominatio vterque est coram Domino*, hoc est, Dominus extremè abominatur tales iudices. Qua ergo pœnarum acerbitate expiari poterit Lutheranorum scelus, qui tribuunt optimo Deo, quod ipse iustissimè abominatur in homine? Respondeo. Paulus clarissimis verbis Deo tribuit quòd iustificet impium. Ita enim ait ad Rom. 4. 5. *Ei qui nō operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam.* Cùm igitur Spiritus sanctus in Paulo non veretur Deo attribuere hoc factum, videlicet q; impium iustificet, neq; nos autoritate apostolica freti idem verebimur affirmare. Quid ergo dicendum est ad Papistarum argumentum? Si illud planè contempserimus, opposita illi autoritate apostolica, quid habent quod contrà dicant Papistæ, nisi fortè Paulum eidem nobiscum damnationi subiicere velint. Sed quia ecclesiæ Dei admodum vtilis est huius rei perspicua declaratio, in hunc modum respondeo: Salomon loquitur de iudice homine, quem corā Deo abominabilem pronunciat, si impij causam iustam pronunciauerit, & iusti causam iniustam, atque ita absoluerit impium à pœna, & condemnauerit iustum ad pœnam. Verùm cū Deus impium iustificat, duo cogitanda sunt. Primùm, qualis sit homo ante iustificationem. Deinde, quemnam iustificet Deus, & quomodo id faciat.

Qualis sit homo ante iustificationem, ostendit Paulus, cum ait: *Qui iustificat impium.* Impius est proinde omnis homo, antequam à Deo iustificetur. Si impius, vbi merita cōgrui, vbi merita præparantia? Opus quidem præparans est, videlicet opus Legis condemnans impium, & contritio, quæ est dolor cordis ex agnitione peccati, ex sensu iræ Dei, & iustæ condemnationis nostri, propter peccatum conceptus. Sed nec opus Legis nobis est meritorium. Est enim alienum, & non nostrum: nec contritio meretur quicquam. Nam est iusta pœna peccati & morbi nostri sensus, qui impellit ad quærendum medicum.

Quemnam iustificat Deus? Paulus respondet ad Rom. 3. 26. *Qui iustificat eum, qui est ex fide Iesv Christi.* Quomodo eum iustificat? Num vt impius iudex facinorosum nebulonem? nullo pacto. Nam cùm Deus impium iustificat, tria facit. Primùm tollit impietatem, quam habuit impius, eamq; delet merito mortis Christi in homine credente. Secundò imputat illi iustitiam alienam, quam non habuit, nempe filij sui propriam, idq; propter meritum obedientiæ Christi perfectæ erga Legem Dei. Hac iustitia ornatus homo credens, iustus apparet, & est in conspectu Dei. Tertiò Deus dat homini, quem iustificat, Spiritū Sanctum, quo regeneratus meditatur veram iustitiam, & obedientiam erga Deum. Multum igitur interest inter hominem iustificantem impium, & Deum, qui impium iustificat. Nam homo iustificans impium, relinquit ipsum in sua impietate cum aliena iniuria, & contra Legem Dei & naturæ absoluit nocentem,

tem. Verùm cùm Deus impiũ iustificat, ipsum ab impietate purgat, & ornat Christi iustitia, & sanctificat Spiritu Sancto, vt ea quæ iusta sunt, meditetur & faciat.

Àt contrà obiiciunt, & dicunt, monstri simile esse, hominem iustificari aliena iustitia, quam non habet, & non potiùs sua propria, quam habet. Respondeo. Si hoc monstri simile est, erit & illud mõstri simile, qd Paulus ait, Rom. 5. 19. *Sicut vnius inobedietia multi constituti sunt peccatores: ita vnius obedientia multi constituentur iusti.* Item monstri simile erit Christo imputari reatum, quem non habet, & non potiùs quem habet. Erit & monstri simile, quod Paulus de se ipso ait, Philip. 3. 8. *Omnia pro damno duxi, vt inueniar non habens meam iustitiam quæ est ex Lege, sed eam quæ est ex fide* IESV *Christi.* Erit & illud Augustini mõstri simile: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.* Denique totum redemptionis mysterium, ipsa passio & mors Christi secundùm illos monstri similia erunt. Sed Dominus ipse perdit sapientiam sapientũ, & prudentiam prudentum improbat. Vnde Apostolus: *Quoniam non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultam prædicationem saluos facere credentes.* Decepti igitur Papistæ, ea quę rectè dicuntur de iustitia politica, impiè transferunt ad iustitiam Euangelij, confundentes Legem & Euãgelium, & politicam iustitiam cum gratuita iustitia. Præterea dico eos in hoc falli, quòd putent hominem iustificari fide, nullam habere propriam iustitiam. Nam qui credit, habet duplicem iustitiam. Vnam perfectam, nempe Christi. Vt enim Christo nostrũ peccatum imputatur: ita nobis vicissim credentibus eius iustitia imputatur. Alteram inchoatã, propriam scilicet. Nam qui iustus ex fide, viuit, & ea, quæ iusta sunt, facit: iuxta illud Iohãnis, 1. Iohan. 3. 7. *Qui facit iustitiam, iustus est.*

Tertiò absurdum esse clamitãt, affirmare hominem debere firmiter & certò statuere, sibi remissa esse peccata, non habita suæ conditionis & infirmitatis ratione, id quod potiùs est temerario iudicio, quàm autoritate duci Scripturæ. Vt autem hoc argumẽtum fulciant, adducunt dictum Ecclesiastæ ex cap. 9. 1. *Nescit homo an amore, vel odio dignus sit.* Respondeo & dico, rationem habendam esse nostræ infirmitatis, vt eius nos pœniteat: sed tamen statuendum esse sine dubitatione, q̃ Deus verè velit remittere peccata pœnitentibus, iuxta suam promissionem. Quam ob causam fides in Scriptura nunc πληροφορία, nunc πληροφορία dicitur, vt suprà ostendimus, alioqui promissio nequaquam certa esset, quam Paulus ad Rom. 4. 16. certam esse vult. Deinde symbolum Apostolicum iubet credere remissionem peccatorum & vitam æternam, quam symboli partẽ Papistæ inuadunt, & abolere conantur, cùm iubent nos dubitare de remissione peccatorum.

Iam ad dictum Ecclesiastę venimus: *Nescit homo an amore vel odio dignus sit.* Etsi autem hæc versio reprehendi potest: tamen quantum ad illam attinet, nõ mouebo litem Papistis, cùm ipse textus clarissimè monstret, quomodo hoc dictum sit restringendum & intelligendum, siquidem huius dicti mox in eodem contextu ratio sequitur: *Nã omnia,* inquit, *veniunt consimiliter omnibus, euentus vnus est iusto & impio.* Loquitur ergo Salomon de iudicio humano, quod vsitatè sumitur ab euentu. Sensus ergo est: *Nescit homo an amore vel odio dignus sit*, scilicet si euentũ communem piis & impiis consideres. Vtrisq; enim moriendum est, vtrique sæpe horrendis afflictionibus agitãtur. Sæpe piis malè, & impiis bene est. Hic ergo euentus non est amoris Dei, vel odij firmum argumentum. Verùm si Scripturã consideres, is verè Deo dilectus est, qui inuenitur in dilecto p̃ fidem, & Deo ex fide, quantum potest, obtẽperat, etiamsi maximis ærumnis cum Iob in hac vita obruitur. Contrà verò is à Deo contemnitur, qui cõtumaciter viuit sine fide & pœnitentia, etiamsi opibus, voluptatibus & honoribus in hac vita abundat. Pius ergo vel maximè afflictus ex fide loquitur in hunc modum cũ Iob. 19. 25. *Scio q̃ redemptor meus viuit.* Item Iob. 13. 15. *Etiamsi occiderit me, in ipsum sperabo.* Sciunt enim pij crucem esse castigationem paternam, & non iudiciariam vindictam.

Quartò absurdam esse eam doctrinam obiiciunt, quę facit vt homines segnescãt & languescant in pietatis operibus, & timore Dei. Dicũt homines magis timuisse Deum in Papatu, q̃ in hac clarissima Euangelij luce. Respondeo, discernendum esse inter hypocritas & verè pios. Illi vndecunque quærunt carnis licentiam, hi spiritus imperio reguntur, & nihil magis in votis habent, q̃ vt Deo per iustitiam seruiãt. Deinde dico, non esse imputandum doctrinæ Euangelij, si quis ea abutatur in suã pernitiem. Quid est enim, quo mali malè vti non possunt?

Absurda Paulo Apostolo obiecta hæc inter alia sunt. Primum ex eo, quod Paulus ad Rom. 5. 20. dixerat: *Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia*, inferebant aduersarij Pauli, Rom. 6. 1. *Permanebimus igitur in peccato, vt gratia abũdet.* Paulus negat consequẽtiam, & rationem petit à fine gratuitæ iustificationis, qui finis est sanctificatio nostri, id est, mortificatio & viuificatio, cuius rei symbolum est Baptismus. Ita ergo respõdit Apostolus: *Absit. Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo? An ignoratis, quòd quicunq; baptizati sumus in Christum* IESVM, *in mortẽ eius baptizati sumus? Sepulti igitur sumus cum eo in mortem, vt sicut excitatus est Christus in gloriam Patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

Secundum, ex eo, quod dixerat Apostolus, Rom. 6. 14. *Peccatum vobis non dominabitur, quia non estis sub Lege, sed sub gratia*, inferebant aduersarij: *Quid igitur? peccabimus quòd non sumus sub Lege, sed sub gratia?* Negat & hic Paulus consequentiam argumẽto à fine liberationis nostri à Lege desumpto. Ita enim ait: *Absit. An nescitis cui sistitis vos seruos ad obediendum, eius serui estis, cui obeditis, siue peccati ad mortẽ, siue obedientiæ ad iustitiam?* quasi diceret: Finis liberationis nostri à Lege dam-

nante est seruire liberatori, & non ei à quo manumissi sumꝰ, hoc est, peccato. Vide ad Rom. 6.

Tertium ex eo q̃ Paulus dixerat ad Rom. 3.7. *Si veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipsius, cur ergo ego vt peccator condemnor?* inferebant aduersarij: Vult igitur Paulus, vt faciamus mala, vt eueniãt bona. Sed Paulus respondet, horum damnationẽ iustam esse. Neq; enim peccatum per se causa est, quòd illùstrior redda tur gloria Dei. Neq; mala per se causæ sunt bonorum, sed per occasionem tantùm.

Quartum ex eo qđ dixerat Paulus ad Rom. 3.28. hominem iustificari fide sine operibus, & Deum iustificare Circumcisionem ex fide, & præputium per fidem: & ex eo quod dixerat ad Gal. 3. hæreditatem nõ esse ex Lege, sed ex promissione, inferebant aduersarij hoc absurdum. Sic fic est, Lex frustra à Deo data est. Sed Paulus priorem obiectionẽ euertit inuersione: *Imò*, inquit, *per iustitiam fidei Legem stabilimus.* Nã *quod Lex imperat*, vt ait Augustinus, *hoc fides impetrat.* Ad posterius respondet, negando consequentiam. Si hæreditas, inquiunt, ex fide promissionis est, & non ex Lege, Lex inutilis erit. Respondet. Etsi ex Lege non est hæreditas: tamen alius est eius vsus, iustificationi gratuitæ seruiens, videlicet quòd monstret transgressiones. *Lex addita est*, inquit, *propter transgressiones*, hoc est, vt Paulus alibi se interpetatur, Rom. 3.20. *Per Legẽ est cognitio peccati*, hoc est, Lex conuincit omnes homines peccati reos esse, videlicet, vt omnes confugiant ad gratiam per fidem in IESVM Christum.

Hactenus acies Papistarum, quantum licuit, perrupimus, & ostendimus, quę sit vera sententia de doctrina iustificationis nostri corã Deo. Nunc coronidis loco adiiciam confessionẽ Philippi Melanthonis optimè de Ecclesia Christi merĩti, in quodam conuentu Theologorũ propositam. Sunt autem hæc Philippi verba: *De Iustificatione retinemus doctrinam, quæ pio consensu in Ecclesijs nostris iuxta confessionem & ἀπολογίαν proponitur, acriè & constanter retinemus: Sola fide coram Deo iustificamur: & hanc propositionem intelligimus & declaramus iuxta consensum perpetuũ, traditũ in Prophetícis & Apostolicis scriptis, Quòd homo in conuersione ex iniusto fiat iustus, id est, ex reo habens remissionem peccatorum, reconciliatus & acceptus Deo ad vitam æternam per misericordiam gratis, propter solum Mediatorem Filium Dei, Sola fide & fiducia Mediatoris, iuxta promissionem: quæ fides nititur obedientia Mediatoris, propter quem persona credens iam est iusta, habens remissionem peccatorũ & reconciliationem, & accepta est Deo iustitiâ imputatâ propter Mediatorem, sicut Rom. 4.5. dicitur: Non operanti, credenti autem in eum, qui iustificat impium, fides imputatur ad iustitiam. Fit autem ea ipsa fide viuificatio, qua æternus Pater per Spiritum Sanctum viuificat & regenerat credentem, & ex doloribus inferorum liberat, sicut dicitur: Iustus sua fide, viuet. Item 1. Iohan. 5.11. Et vita in Filio est: Qui habet Filium, habet vitam. Et 1. Pet. 1.23. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum viuum Dei, & manens in seculum. Ad Galat. 3.14. Vt promissionem Spiritus accipiamus per fidem. Hæc certissimũ est, vbiq; in Prophetis & Apostolis tradita esse. Et accedit testimonium omnium piorũ in vera conuersione. Quanquam autem inchoantur fide viuificatio & nouitas: tamẽ sem per retinẽda est hæc consolatio: Fide sumus iusti, hoc est, imputata iustitia, & accepti Deo propter obedientiam Mediatoris, non propter sequentem nouitatem nostram, seu inhabitationem Dei, quæ est efficax in Sanctis. Et quanquam in Helia, & multis alijs Sanctis excellentia dona sunt: tamen ipsi longè anteferunt Mediatorem, & statuunt personam iustam & acceptã Deo propter Mediatorem promissum. Quia iuxta Legem totus mundus est reus coram Deo, ad Rom. 3.19. Et Iob. 9.2. Verè scio, q̃ non est homo iustus coram Deo, sed credentes iusti sunt, imputatâ iustitiâ, sicut dicitur ad Rom. 5.9. Iustificati sanguine eius saluabuntur per ipsum ab ira. Item: Per obedientiam vnius multi constituetur iusti. Cum igitur de iustitia coram Deo dicitur, semper fides nitatur obedientia Mediatoris. Hac fide persona iusta est corã Deo, etiam post regenerationem. Nec recipimus Synecdochen Origenis, Monachorũ, Papistarum, libri Interim, Stengeldi, Osiandri, & aliorum, qui sic interpretantur propositionem: Fide iustificamur, scilicet præparatione, vt simus deinde iusti alia re, & accepti coram Deo, scilicet nouitate, seu dilectione, seu inhærente iustitia, seu iustitia essentiali. Nec volumus abijci iustitiam imputatam, de qua Paulus expressè inquit: Fides imputatur credenti ad iustitiam: & rectè discerni volumus gratiam & donum. In tota Scriptura prophetica Sancti sic accedunt ad Deum, confugiẽtes ad misericordiam propter promissum Dominũ, vt Daniel 9.17. inquit: Non in iustitijs, aut iustificationibus nostris, sed propter Dominum exaudi me. Et Psal. 2.12. Beati omnes, q confidunt in eo. Et Psal. 6.5. Conuertere Domine, eripe animã meam. Saluum me fac propter misericordiam tuam. Item Psal. 143.2. Non intres in iudicium cum seruo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et ad Ephes. 3.12. Per quem audemus accedere in fiducia, quæ est in fide eius. Ad Roman. 8 33. Quis accusabit electos Dei? Deus est, qui iustificat. Quis condemnabit? Nitatur ergo fides Mediatoris obedientia & intercessione, non nostra nouitate, seu inhærente iustitia, seu essentiali. Hanc consolationem non abijciamus, sed nos exemplis & testimonijs Sanctorum confirmemus, vt sciamus, quomodo ad Deum accedendum sit, & hanc fidem, qua certò reputamur iusti & accepti Deo, quamquam ingens in nobis infirmitas est, niti Mediatore, vt dictum est. Cum verò hac consolatione corda viuificata sunt, vera sunt templa Dei, & habent iustitiam, scilicet ipsum Deum mouentẽ, & sanctificantem corda, seu nouitatem, quã efficit Deus, & quæ est fructus Spiritus, eoque nominatur, & est iustitia, etiamsi aliud est propter quod persona in iudicio Dei reputatur iusta, quæ nouitas nondum est integra, & tristes reliquiæ peccati hærent in omnibus in hac vita, vt suo loco copiosius dicitur. Denique totam doctrinam de iustificatione, Deo iuuante, retinemus.* Hæc Philippus.

Hîc dicendũ esset de nouitate vitæ, vnde sit, in quo sit posita, & quò tendat. Sed qa de hac re sæpe aliâs dictũ est, redeamus ad Euangelistam.

Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam. Sed ira Dei manebit super eum.

Antithesis est superioris aphorismi, & cõtinet horrendam

horrẽdam comminationem eorum qui Filium Dei contemnunt, & in eum credere recuſant. Comminatur enim illis irâ Dei perpetuò manentem, h. e. duraturam in omnẽ æternitatem.

Hîc quatuor ordine perpendenda veniunt.

Primum, reatus hominis non credentis.

Secundũ, iuſtitia Dei iudicãtis & punientis.

Tertium, pœna ipſa.

Quartum, magnitudo & diuturnitas pœnæ. De his ordine dicam.

Reatus hominis non credentis multiplex, videlicet naturæ communis ob lapſum primorum parentum, contumaciæ aduerſus Legem Dei, & contemtus Euangelij.

Reatus naturæ & contumaciæ aduerſus Legem Dei vterque per ſe & ſeorſim eſt tantus, vt hominẽ ęternis pœnis obnoxium reddat, iuxta illud Gen. 2. 17. *In quocunq; die de arbore iſta comederis, moriendo morieris.* Item Deut. 27. 26. Paul. Eph. 3. 10. *Maledictus omnis qui non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea.* Vnde fit, vt totus mundus obnoxius ſit Deo. Vt enim omnes reatu naturæ ob lapſum Adæ inuoluimur: ita nemo mortalium eam obedientiam Legi Dei præſtare poteſt, quam ipſa iuſtiſsimè requirit.

Reatus contemti Euangelij maior eſt, quàm vt vlla vel Angelorum vel hominum lingua explicari poſsit. Magnus fuit reatus crucifigẽtium Chriſtum, maior Pilati Chriſtũ inſontem condemnantis, ſed omnium maximus eſt eorum, qui Chriſtum offerentem ſalutem & vitam per ſuum Euangelium non recipiunt, ſed contemnunt, mandatum eius pro ludibrio habent, promiſsionem gratiæ ingratiſsimi abiiciunt, Deum diligentem ſe nefariè oderunt, Chriſtum paſsũ & mortuum pro ipſis ſceleratiſsimè derident, Spiritum Sanctum crudeliſsimè ſpernunt, Angelos Dei indigniſsimè contriſtant, damnatis Diabolis ſceleratiſsimè delicias præbent, hominibꝰ aliis crudeliſsimi defectionis ſunt autores, Chriſtum medicum animarũ vnicum tanquam phrenetici, inuadunt, & malum pro bono reddunt. Deniq; ſe ipſos, creatos ad imaginem Dei, non ſine Dei extremo contemptu, & intollerabili iniuria in æterna ſupplicia ſpontè præcipitant. Hinc aliquo modo cogitari poteſt, quantus ſit reatus contempti Euangelij, in quo tam multa horrenda flagitia concurrunt. Non ergo mirum eſt, ſi pœnæ, ira Dei, & maledictio triplicentur, triplicato reatu.

Cæterum quia vocabulum ἀπιστίαν, quo vtitur Euangeliſta, ſignificat & nõ credere, & ſe alicui contumaciter opponere, complector hîc duplicem reatum. Vnum contemti Euãgelij, de quo iam dictũ eſt. Alterum abnegati Euãgelij, quod quis antea amplexus erat, & de cuius veritate certus fuit. Sub huius reatus rationẽ venit blaſphemia in Sp. Sãctum, quam Chriſtus, Iohannes & Epiſt. ad Heb. irremiſsibilem eſſe pronunciant, non quidem ſubſtantia ſua. Nã gratia ſuperat peccatum: ſed circumſtãtia certa. Verùm quia video multos, nõ ſatis perſpicuè huius peccati, quod peculiari modo cõtra Spiritũ Sanctũ dicitur, rationem explicare, & plurimos hærere intelligo perplexos, cùm nõ ſciant q̃d certò ſtatuendũ ſit de hoc peccati genere: volo paucis ex collatione Scripturarum inquirere, quænam ſit vera huius peacati, quod aliàs dicitur blaſphemia in Spiritum Sanctum, ratio ſeu forma, vt nullus amplius relinquatur dubitandi locus.

Conferenti igitur mihi Scripturę teſtimonia de hoc peccato, quod ſingulari modo in Spiritum Sanctum committi dicitur, quinque ſe offerũt excutienda, quæ ad huius peccati plenam rationem explicandam pertinere videntur.

Primùm occurrit dictum Iohannis, 1. Ioh. 5. 17. *Omnis ἀδικία eſt peccatũ, ſed non ad mortẽ.* Hîc Iohan. diſtinguit peccatũ ad mortẽ, quod aliàs dicitur in Spiritum Sanctum à tranſgreſsionibus Legis diuinæ, ſiue ſint voluntariæ ſiue inuoluntariæ, ſiue multæ ſiue plurimæ. Dicit enim diſtributiuè: *Omnis ἀδικία*, id eſt, quælibet Legis tranſgreſsio, *eſt peccatum, ſed non ad mortem.* Hinc ergo concludamus, peccatum in Spiritum Sanctum non eſſe Legis moralis tranſgreſsionem vllam, nec vniuerſalem nec particularem. Eſtq; hæc concluſio imprimis tenenda contra multorum errorem veterum & recentium ſcriptorum.

Secundum, Chriſtus Dominus Matth. 12. 31. Marc. 3. 8. & Luc. 12. 10. obiicit blaſphemiam in Spiritum Sanctum Iudæis, qui nõ ſolùm Chriſtum & eius ſanctum Euangelium aſpernabantur, freti propriis iuſtitiis & ſacrificiis legalibus. Verumetiam dicebant, Chriſtum eiicere Dæmonia per Beelzebub principem Dæmoniorum, & habere ſpiritum impurum. Hinc efficitur, quòd materia ſeu generica differentia peccati in Spiritum Sanctum ſit contemptus Chriſti, & eius ſancti Euangelij, aſcribere ſpiritui Sathanæ quod eſt opus Spiritus Sancti proprium, & fiducia propriæ iuſtitiæ, & dignitatis ſacrificiorum legalium.

Tertium, cùm Diuus Paulus 1. Timoth. 1. 13. fatetur ſe fuiſſe blaſphemum in Chriſtum, complectitur omnia vitia, quæ Chriſtus obiecit Phariſęis. Tribuit enim Paulꝰ Diabolo opera Chriſti, quod eſt verè blaſphemũ eſſe in Chriſtũ. Nã detrahit Chriſto laudẽ veritatis, diuinã potentiam, qua ratione nomen Chriſti inter homines ſupra modum læſit, & inſuper plus quàm Phariſæi alij perſecutus eſt Chriſtum zelo Legis Moſaicæ. Hic Paulus tametſi blaſphemus fuerit in Chriſtum, & eius Euangelij perſecutor: tamen ſe conſecutum eſſe miſericordiam dicit, eò quòd ignorans hæc fecerit. Significat igitur Paulus duplicem eſſe blaſphemiam & perſecutionem Chriſti, atq; eius ſancti Euangelij, quarum vnam, quę ex ignorantia proficiſcitur, non eſſe peccatum in Spiritum Sanctum. Ideo ipſe Dominus apud Matth. 12. 32. ait: *Quiſquis locutus fuerit aduerſus Filium hominis, remittetur ei. Qui autem locutus fuerit contra Spiritum Sanctum, nõ remittetur ei neque in hoc ſeculo neque in futuro.*

Quartũ, eſt dictũ Domini, Matt. 12. 32. *Quiſquis autem locutus fuerit aduerſus Spiritum Sanctũ, non re-*

mittetur ei neq; in hoc ſeculo, neque in futuro. Hoc Domini dictum Epiſt. ad Heb. cap. 6. 4. hiſce verbis exponit: *Impoſſibile eſt eos qui ſemel fuerũt illuminati, guſtauerũntq; donũ cœleſte, & participes facti fuerũt Spiritus Sãct., guſtauerũntq; bonũ Dei verbum, & virtutes ſeculi futuri, ſi prolabantur, vt denuò renouentur pœnitentiam, vt qui rurſus ſibi crucifigãt Filium Dei, et ludibrio exponãt.* Hoc dictũ collatũ cũ verbis Domini differẽtiam ſpecificá peccati in Spiritũ Sãctũ ſuppeditabit, & ratione docebit, cur hoc peccatũ dicatur p̃cipuè in Spiritũ Sanctũ. Differẽtia ſpecifica eſt à Chriſto verè agnito, & ab Euãgelio per S. Sãctum, illuminantẽ corda cognito, deficere rurſus, Chriſtũ negare, eũ perſequi & cõtumelia afficere, ſpreta ipſius hoſtia. Eſt ergo ratio appellationis, q̃ tales ſcientes & volentes expellunt Spiritum Sanctum de cordibus ſuis, reiiciunt eius teſtimonium, per quem veritas Euangelij in ipſorum cordibus obſignata fuit.

Quintum: Cùm Epiſtola ad Hebræos 10. 26. ait: *Non eſt alia hoſtia reliqua pro peccato*, circumſtantiam cur hoc peccatum dicatur irremiſsibile, ponit. Quomodo enim is peccator reuocari per pœnitentiam poterit, qui pœnitentiæ fundamentum abiecit, videlicet Chriſtum ipſum. Renouatio enim fieri non poteſt, niſi per fidem in Ieſum Chriſtum. Deinde peccator, qui per Chriſti hoſtiam ſaluari non vult, vbi inueniet aliam hoſtiam, per quá ſaluabitur? Non enim eſt alia hoſtia, vt ait Epiſtola ad Heb. 10. 26. pro peccato quàm ſola Chriſti. Putabãt Phariſæi ſe ſuis ſacrificiis poſſe abolere peccatum ſine Chriſto, & ſine hoſtia Chriſti remiſsionem peccatorum cõſequi, quod Apoſtolus cõſentiente tota Scriptura dicit eſſe impoſsibile. Dicitur proinde hoc peccatum irremiſsibile, non quòd ſit potentius aut maius quàm gratia. Nam certiſsima eſt hęc Pauli regula: *Gratia ſuperat peccatum*: ſed quia non eſt alia quàm ſola Chriſti victima pro peccato, quam illi Phariſæi finaliter reiecerunt.

Ex his concludamus plenam definitionem huius peccati, quod dicitur in Spiritum Sanctũ. *Peccatum in Spiritum Sanctum eſt voluntaria rebellio aduerſus Chriſtum verè agnitum, defectio ab Euangelio in corde hominis per Spiritum Sanctum illuminantem obſignato, perſecutio Eccleſiæ cum fiducia propriæ iuſtitiæ & ſacrificiorum, ſpreta & abiecta finaliter Chriſti hoſtia, quæ ſola peccati expiatrix exiſtit.* Non igitur mirum eſt Dominum dixiſſe: *Omnia peccata quæ peccauerint homines, remittẽtur eis, ſed blaſphemia Spiritus non remittetur, neque in præſenti neque in futuro ſeculo.* Hinc petenda eſt declaratio dicti ad Heb. 10. 26. *Voluntariè peccantibus poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia.* Nam hìc voluntariè peccantes vocat eos qui renunciant Chriſto quem agnouerunt, atque eius hoſtiam abiiciũt. Nequaquam igitur iſte locus patrocinatur Donatiſtis, qui lapſis negarunt veniam. Nam inter lapſus morum & lapſum renũnciantium Chriſto verè agnito, & eius Euangelio, maximum eſt diſcrimen.

Iuſtitia Dei punientis requirit vt pœna reſpõdeat reatui iuxta eius gradus: *Nõ videbit*, inquit, *vitam*, h. e. morte æterna obruetur, nunquá fruetur conſpectu Dei, nunquá aliquid cõſolationis ſentiet, imò ne guſtum quidẽ vitæ percipiet vnquam. Hìc proinde euertũtur omnia hominum commẽta de iuſtitia hominis coram Deo extra Chriſtũ. Nã ſi iuſtitia via vitæ eſt, & nemo fruetur vita niſi qui credit in Chriſtum, ſequitur neminem iuſtum eſſe coram Deo extra Chriſtum. Deinde quia credenti promittitur vita, neceſſe eſt credentem eſſe iuſtũ. Nemo enim vitam conſequitur niſi idem iuſtus fuerit, iuxta illud Mat. 19. 17. *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.* Verùm quia nemo ſeruare mãdata poterit, & nihilominus oportet iuſtũ eſſe eum qui vitá ingreſſurus eſt, Chriſtus credẽti ſuam iuſtitiam imputat, vt credens ſit verè iuſtus, & vita fruatur, quę iuſtis propoſita eſt, atq; hoc eſt quod Paulus ait Rom. 10. 4. *Chriſtus eſt finis Legis in iuſtitiam omni credẽti.*

Pœna iræ diuinæ nomine metonymiæ ſignificatur. Hìc cogitetur collatiõ inter iram Dei & iram hominis. Homo iraſcens impediri, mutari & mori poteſt, Deus potentior eſt quàm vt impediatur, conſtantior quàm vt mutetur, viuacior quàm vt moriatur. Nemo igitur putet ſe poſſe iram Dei ſubterfugere.

Magnitudo & diuturnitas pœnę intelligitur ex reatus magnitudine & iræ diuinæ iuſtitia. Ideo Baptiſta dicit: *Ira Dei manet ſuper ipſum*, quaſi diceret: Ira Dei cui omnes obnoxij naſcimur, non venit iam primùm, cùm prædicatur Euangelium, ſuper homines, ſed quæ antea fuit, manet. Cùm enim Adam peccaret, venit ira Dei ſuper eum & omnes eius poſteros, quæ tunc veniſſe rectè dicitur, nunc autem manere, etſi duplicatam ſuper eum qui non conuertitur per fidem in Ieſum Chriſtũ. Quid quæſo magis horrendum cogitari poteſt q̃ ira Dei manens? vnde dicitur: *horrendum eſt in manus Dei viuentis incidere.*

Verùm hìc diſcernendũ eſt inter modos iræ Dei. Alia eſt enim ira Dei manens, alia non manens. Manens ira, id eſt, perpetuò durans, dicitur reſpectu eorum qui ſine pœnitentia ex hac vita diſcedunt, vt Cain, Saul, Iudas. Nõ manens dicitur reſpectu eorũ qui conuertũtur per fidẽ in Ieſum Chriſtũ. Hoc diſcrimẽ textus manifeſtè indicat: *Qui credit in Filium, habet vitam*: Igitur ira Dei non manet ſuper eũ, ſed placatur & tollitur merito mortis Filij Dei, & hoc eſt quod in Pſal. 103. 8. dicitur: *Miſerator et miſericors Dominus, tardus ad iram, & multum miſericors. Nõ in perpetuum contendet: neq; in æternũ iraſcetur.* Huius rei rationẽ paulò pòſt in eodẽ Pſalmo ſubiungit, dicẽs: *Miſericordia Domini ab æterno vſq; in æternũ ſuper timentes eum, & his qui ſeruant teſtamentum eius.* Sed cùm ſubiungit: *Qui non credit in Filium, nõ videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum*, ſignificat, iram manentem ad eos ſolummodò pertinere, qui non conuertuntur ante mortem.

Vt ergo hìc locus duos ordines hominum faciat: Vnum eorum qui pereunt, qui eſt omnium qui non conuertuntur, ſuper quos ira Dei manet. Alterum eorum, qui ſaluantur, & eſt omnium qui conuertuntur ad Deum per fidem in Ieſum

Iesum Christum. Hæc eò pertinent, vt nos separemus ab illo, & adiungamur huic, cui ira Dei per Filium sublata est: ita manifestè refutat Papistarum & Osiandri errorem, qui putant alios agere pœnitentiam ante mortem in hac vita, alios post mortem & acerbitate pœnarum adigi ad pœnitentiam. Nō nego illos dolere de facto, A quemadmodum de diuite Epulone legimus, cuius dolor non erat secundùm Deum, quare nec conuersionem operatus est: sed cōuerti eos nego. In quemcunq; enim locum arbor ceciderit siue ad austrum siue ad aquilonem, ibi erit, Ecclesiastæ 11.3. Et Paulus 2. Corinth. 6.2. *Nunc tempus acceptum est, nunc dies salutis.*

CAPVT QVARTVM.

SVMMA CAP. IV.

B *Vt profectio Domini à Iudæa per Samariam indicatur: ita occasio relictæ Iudææ, resq; gestæ in Samaria & inde in Cana Galilææ narrantur. Occasio relictæ Iudææ fuit, quod cognosceret Dominus Iudæos audiuisse, quòd ipse plures discipulos faceret & baptizaret quàm Iohannes. In Samaria mulierem de vera inuocatione docet, se Messiam esse fatetur, cum discipulis de cibo differit, & cùm mansisset cum Samaritanis biduum, in Galilæam venit: à quibus excipitur benigne. Inde profectus in Canam Galilææ, reguli filium sanitati restituit.*

ORDO ET PARTES CAPITIS IV.

Partes huius capitis sex sunt.

Prima, Profectio Christi à Iudæa in Samariam.

Secunda, Colloquium Christi cum muliere Samaritana, in quo agitur de aqua viua, de vero Dei cultu, de Messia quis sit, vnde fidem concipit Samaritana, & fructus fidei suæ ædit.

Tertia, Disputatio Christi cum discipulis de cibo corporis & cibo obedientiæ erga Deum, seu studio propagandi regni Dei.

Quarta, Conuersio Samaritanorum multorum ad concionem mulieris Samaritanæ, & confirmatio eorundem per præsentiam & doctrinam Christi.

Quinta, Christi exceptio benigna à Galilæis propter miracula in die festo Ierosolymis ædita.

Sexta, Miracula sanati filij reguli cum suis circumstantiis.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 Vt ergo cognouit Dominus, audiuisse Pharisæos, quòd Iesus discipulos plures faceret & baptizaret, quàm Iohannes.

2 (Quamquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)

3 Reliqt Iudæā, et abiit rursus in Galilæam.

4 Oportebat autem eum transire per Samariam.

EX occasione huius profectionis colligi potest, quid secutum sit disputationem discipulorum Iohannis cū Iudæis de purgatione, hoc est, de Baptismo Christi & Iohannis. Nā cùm Iohánes Christo vt Domino omnia deferret, ac se in ministrorū ordinem redigeret, plures cursitabāt ad discipulos Christi, vt ab iis baptizarentur, spreto quodammodo Iohannis baptismo. Quod cū Dominus cognouisset Pharisæos audiuisse, secessit in alium locum, absque dubio hoc consilio, vt & baptismum vtrumque, h.e. Iohannis & discipulorum suorum æqualem ostenderet, & inuidiam Pharisæorum ad tempus constitutum à Patre declinaret. C

Hinc duo discamus: Vnum, non pendere Sacramenta à ministrorum dignitate, sed à Domino Sacramentorum. Iohannes baptizabat & discipuli Domini baptizabant, vtrique ministri fuêre Baptismi, Christus autē Dominus & autor. Quare perinde est, à quocunq; conferatur ministro. Nā omnē suam vim habet à Domino, qui manu ministri aquā affundit, & Spiritu suo Sancto intus abluit. Atque ita verum est, quòd Iesus & baptizabat & non baptizabat. Baptizabat ministerio discipulorum: non autem baptizabat externā aquam propria manu affundendo, seu, vt Augustinus loquitur: *Iesus baptizabat, quia ipse mandabat: non baptizabat, quia non ipse tingebat. præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ille adiutorium maiestatis.* D E

Verùm hic quæstio se offert de ministris malis, vtrum ne illorum ministerium sit efficax nec ne? Parmenianus & Papistæ negant, Nos cum Paulo affirmamus. Quare vt hæc quæstio accuratè discutiatur, discernendum est inter ministros ipsos & ministerium eorum. Ministri mali esse possunt, qui suæ malitiæ pœnas luent suo tempore, sed ministerium eorū quo ad vsum Ecclesiæ attinet, nihilominus valet, quia nō suo sed Christi nomine, funguntur ministerio. Hoc videtur olim significatum fuisse in extructione arcæ Noë. Architecti ipsi, quia impij fuêre, in diluuio submersi sunt, sed arca seruabantur fideles. Docebat Iudas fur & nequam sibi in majus exitium, sed eius ministerium profuit in extruenda arca, id est in colligenda Christi Ecclesia. Baptizat Paulus, F G

baptizat Apollos, vterque bonus & fidelis mi-
nister, sed vnum est vtriusque baptisma, quia
vnus baptismatis Dominus. Baptizat Iudas, bap-
tizat & Petrus, vterque discipulus Domini, il-
le fictus, hic verus, sed Spiritus Christi idem in
vtriusque baptismo æqualiter fuit efficax. Ba-
ptizat hæreticus, baptizat Catholicus, ille ma-
lus, hic bonus: ministerium quidem hominis
est, sed potestas Christi. Vaticinatur Balaam,
vaticinatur Isaias, in vtroque fuit idem Spiritus
Dei, sed in Balaam vaticinans tantùm & do-
cens: In Isaia autem & vaticinans seu docens &
sanctificans simul. Sic ministri noui Testamen-
ti ratione officij cùm sequuntur regulam præ-
scripti verbi, Spiritus Sanctus in eorum mini-
sterio efficax est, tametsi non omnes habeant
Spiritum sanctificantem. Cùm his cõuenit sen-
tentia Augustini scribentis contra Parmenia-
num. *Spiritus Sanctus*, inquit, *in ministro Ecclesiæ sic
inest, vt si fictus non est, operetur per eum Spiritus San-
ctus, & ad eius mercedem salutem sempiternam, & eo-
rum regenerationem vel ædificationem qui per eum siue
consecrantur, siue euangelizantur. Si autem fictus est,
quoniam verissimè scriptum est Sap. 1. 5. Spiritus enim
Sanctus disciplinæ effugiet fictum, deest quidem saluti
eius vt auferat se à cogitationibus quæ sunt sine intelle-
ctu: ministerium tamen eius non deserit, quo per eum sa-
lutem operatur aliorum, propter quod Apostolus 1. Cor. 9.
17. ait: Si enim volens hoc facio, mercedem habeo: Sin au-
tem inuitus, dispensatio mihi credita est, id est, illis pro-
dest, quibus hoc dispenso, non mihi qui fictus sum.* Hæc
Augustinus.

Alterum, quod hinc discendum dixi, est, vt e-
xemplo Christi strenuè quidẽ obeamus vocati-
onis nostræ munus, hæc tamen cautione ad-
hibita, ne nos temere in pericula coniiciamus,
præsertim si gloria Dei & salus proximorũ per
nostram fugam non impediatur. Verùm quia
Scriptura nunc commendat, & nunc vituperat
fugam, tenenda est distinctio.

Fuga est duplex, videlicet animi & corporis.

Fuga animi semper vitiosa est & damnabilis.
Hęc committitur, cùm corpore quidem manes,
sed animo fugis seu discedis, idque vel commo-
di alicuius causa quærendi, vel periculi euitan-
di gratia. Hac fuga multi peccant & sunt dete-
riores mercenariis ipsis, qui prorsus gregẽ suum
relinquunt. Quid enim indignius est, quàm vi-
dere oues se rectà in fauces luporum coniicere,
& non eas etiam cum periculo vitæ ab interitu
reuocare? Verùm quia tales seruiunt sibi potiùs
quàm Christo, non est eis cura gregis, nisi qua-
tenus id fieri possit sine suo periculo, ideo dicũ-
tur animo fugere, etsi corpore manent.

Fuga corporis duplex est, videlicet illicita &
licita: illicita corporis fuga est, cùm & animo &
corpore discedis, ouibus lupo expositis. Hanc
fugam Christus mercenarij fugam vocat Iohan.
cap. 10. vers. 12.

Fuga corporis licita est, cùm animo manes, &
corpore discedis, pio ac bono fine seu consilio.
Hæc fuga habet mandatum Christi Matth. 10.
23. *Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in a-
liam.* Habet exemplum Christi hoc loco & sæpè
aliàs. Habet exempla Heliæ, Prophetarum, Apo-
stolorum & aliorum Sanctorum.

Augustinus petit distinctionem fugæ à perse-
cutionis circumstantiis. Nã est persecutio com-
munis, scilicet pastorũ & ouium simul: est per-
secutio pastorum tantùm, idque vel omnium
promiscuè, vel certorũ. Hic tres regulæ teneãtur.

Prima: Si persecutio est communis, eadem &
manendi & fugiendi necessitas imponitur Pa-
stori & gregi.

Secũda: Si persecutio est omnium Pastorum
ex æquo, & non gregis, non est deserenda Ec-
clesia à Pastoribus: sed sorte eligantur qui ma-
neant, discedentibus cæteris, vt seruati aliquan-
do Ecclesiæ seruiant.

Tertia: Si persecutio non est omnium Pasto-
rum, sed certorum tantùm, sit exemplum Pauli
Actor. 20. pro regula. Hic enim fugit hostium ra-
biem, relictis aliis, quos aduersarij tãto odio nõ
sunt persecuti.

Porrò quantum ad nomina locorum, quorũ
hic fit mẽtio, hoc annotatur, quòd Samaria quę
& vrbis & montis & regionis nomen est, sit in
medio inter Ierusalem & Galilæam regionem,
quæ ad Septentrionem in Iudæa sita est. Hinc
Christus Galilæus dictus est Matth. 26. 69. *Et tu
cum Iesu Galilæo eras.* Quod nomen inde obtinuit
Dominus, quòd sæpè illic versatus sit, præser-
tim Nazareth & Capernaum. Fuerũt enim Na-
zareth & Capernaum eius regionis ciuitates.

PARS II.

*5 Venit ergo in vrbem Samariæ, quæ di-
citur Sychar, iuxta prædium quod dedit Ia-
cob Ioseph filio suo.*

*6 Erat autem ibi fons Iacob. Iesus fatiga-
tus ex itinere ita sedit ad fontem. hora erat
quasi sexta.*

Occasio sequentis colloquij Christi & Sama-
ritanę exponitur. Ciuitatem quæ hic Sychar di-
citur, Sychem olim fuisse dictam, dubium esse
non potest, vbi Iacob diu cum sua familia habi-
tauit Genes. 33. Prædij, quod dedit Iacob Io-
seph filio, mentio fit Genes. 48. 22. *Ego*, inquit,
*do tibi partem vnam vltra fratres tuos, quam accepi è
manu Amorrhæi gladio meo & arcu meo*, scilicet non
gladio Simeonis & Leui, qui armauerãt me in-
uito totã domũ meam cõtra Sychimitas, ppter
stuprum illatum filiæ meæ Dinæ: sed meo gla-
dio & arcu meo, quibus vti consueui, hoc est, o-
ratione & fiducia in Deum. Hoc prædium mihi
ita diuinitus concessum, cuius partem tamen
exiguam iusto pretio mihi cõparaui, tibi, mi fi-
li, & hæredibus tuis, vltra fratres tuos donatum
volo. Hic vmbra & veritas conferantur: quòd
Dominus offensis Pharisæis reliquerit Iudæ-
am, & abierit ad alienigenas, vmbra fuit futuro-
rum, videlicet quod regnum Christi transfe-
rendum esset ad gentes propter pertinaciam
Iudæorum.

Iudæorum. Deinde prædium donatum Ioſepho à patre Iacob, figura quædam fuit gentium, quas Deus Pater Filio in peculium daturus erat, Pſal. 2. 8. Huc pulchrè quadrat, quòd illic dicitur fuiſſe fons Iacob, qui typus fuit fontis aquæ viuæ, qua potantur gentes conuerſæ ad Euangelium. Vt autem hanc vmbram explicaret Dominus, ſedit ad hunc fontem fatigatus ex itinere, ſignificans, ſe poſt paſsionis & mortis ſuæ defatigationem aperturum gentibus ſalutis fontem. Quod autem fatigatus ſcribitur Dominus ex itinere (id quod indicatur ex circumſtantia temporis. Erat ſiquidem hora diei quaſi ſexta, id eſt, circa meridiem, quando æſtus Solis propter duplicationē radiorum eſt maximus) idioma eſt naturæ humanæ Chriſti, quam aſſumpſit. Hæc enim defatigatio arguit eius veram humanitatem, etſi paſsibilem & mortalem, integram tamen, incorruptam, habentem omnes vires & appetitiones naturæ humanæ proprias & ordinatas: inſuper etiam infirmitates humanas quas generales vocant.

Verùm ne hìc erretur, ſciendum eſt quòd infirmitates hominum ſint in duplici diſcrimine. Nam quædam ſunt & peccata, & habent annexa peccata, vt ignorantia Dei, incredulitas, dubitatio, &c. Quædam nec ſunt peccata nec habent annexa peccata, quæ etiam ſunt duplices. Nam alię dicuntur perſonales ſeu ſpeciales, quę ſunt vel pœnę ſpecialium ſeu perſonalium peccatorum, vt ebrietatis epilepſia, vel defectus, vt cùm quis naſcitur vna manu aut pede, &c. Aliæ ſunt generales, quibus in vniuerſum obnoxium eſt genus humanum poſt lapſum primorum parentum, vt fames, ſitis, defatigatio, dolores. Has ſolas aſſumpſit Dominus cum natura humana, & cum reatu totius humani generis.

7 Venit mulier Samaritana, vt hauriret aquam.

Chriſto fatigato & ſedente ad fontem recreationis gratia, venit mulier Samaritana ad hauriendam aquam, nihil minus cogitans, quàm de ingenti illo beneficio quod eſt conſecuta. Ita ſępe res quæ videtur perexigua, & leuiſsimi momenti, conſilio Dei regitur, & vel magni boni conſequēdi, vel magni mali euadendi, vel etiam iuſtæ pœnæ luendæ, ſingulari Dei conſilio occaſionem præbet. Nec eſt quiſquam qui in ſua vita, huius rei teſtimonia, modò euentuum verus æſtimator fuerit, non deprehendat. Monemur ergo, vt in omnibus actionibus & vitæ negotiis, cogitemus Deum mirabiliter agere, ac præter omnem ſenſus & rationis captum ſuæ prouidentiæ conſilia ſapienter gubernare. Hæc mulier alienigena ob ſua ſcelera damnata & maledicta à Deo (erat enim adultera) venit ad hauriendam aquam, in vſum fortè culinarium, vel ſitis ſedandæ gratia, ſed hac occaſione fit hæres ſalutis, & liberatur à maledictione & morte æterna. Eſt qui in pueritia amittit parentes, & fit orphanus, qua re nihil videtur triſtius: ſed hac occaſione, ſic Deo ſapienter regente euentū, ad ampliſsimos honores emergit. Hoc conſilium Dei cogitans Paulus hanc regulā piis commendat tanquam certiſsimā, Rom. 8. 28. *Scimus*, inquit, *quòd diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Omnia, id eſt, & proſpera & aduerſa ſimul adiuuant diligētes Deum in bonum. Iohannes Fredericus Dux Saxoniæ ab hoſte victus, videtur ſapientibus mūdi, omnium Principum miſerrimus eſſe, idq; nō ſine maxima Eccleſiæ ruina: ſed ita euentum rexit Deus, vt maiorē gloriā fortitudinis & conſtantię ſit conſecutus victus, quàm ſi victor & triumphator extitiſſet. Hinc ergo monemur, & de prouidentia diuina, & de timore Dei. De prouidētia quidem, quòd præter conſilia humana, præter omnem expectationē, præter carnis ſenſum, & rationis perſpicaciam, multa ſua ſingulari ſapientia regat Deus, quę alioqui hominum oculis videntur caſu ferri. Vnde in ſapientiæ & bonitatis Dei admirationem nos excitari par eſt. De timore verò Dei, vt cogitemus nos in ipſius conſpectu ambulare, vt ipſum rogemus, vt noſtras cogitationes, conſilia & actiones gubernet, put ipſe nouerit optimè expedire, vt nec in proſperis efferamur, nec in aduerſis deficiamus, ſemper pergentes in recto curſu, tenentes fidem & bonam conſcientiam.

Porrò hìc etiam alia quæſtio haud contemnenda ſe offert. Quæri enim poteſt, cùm Chriſtus hìc decreuerit agere de ſummo articulo in myſterio ſalutis noſtræ, cur nō delegerit virum grauem, ſanctitate conſpicuum, qualis fuit Nicodemus, cum quo Dominus de eadem re collocutus eſt ſuprà in tertio capite: ſed fœminam alienigenam, adulteram, pauperculam. Ad hāc quæſtionem ita reſpondeo, quòd in hac re conſpiciatur ſingulare ſapientiæ diuinæ conſilium. Cùm enim hanc fœminam ad ſalutem inſtituit, eamq; in gratiam recipit, quatuor ſimul docet.

Primum, quòd nullum ſexum excludat Dominus à ſalutis ſpe, ſed omnes, cuiuſcunq; ſexus fuerint, modò dociles fuerint, recipiat.

Secundum, quòd nullam nationem, quantumuis humilem & contemptam, à gratia excludat.

Tertium, quòd paupertas nemini ſit obſtaculo, quin hæres ſalutis fieri poſsit.

Quartum, quòd peccatores etiam, quantumuis enormes, recipiat Dominus, modò per fidē ad ipſum conuertuntur. Hanc ergo delegit mulierem Dominus ex Samaritanis peccatricem, vt cùm reliqui, qui tāta nō perpetraſsēt ſcelera, viderent hāc infamem & turpem fœminam recipi in gratiam, non deſperarent de gratia.

Dicit ei Ieſus: Da mihi potum.

8 Diſcipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent.

Fons aquæ viuentis petit aquam à ſitiente fœmina. Chriſtus fatigatus ex itinere, corporis refocillationem petit, vt mulieris aridam animam aqua viua refocillet. Ad fontem Iacob accurrit mulier, Chriſtus fonte ſignificatus petit potum, qua re ſignificat ſe mulieris ſalutem

fitire. Hîc rursus ostẽditur humiliatio Filij Dei, qui cùm esset æqualis Patri, forma serui sumpta, se omnium ministrum fecit, & eò se demisit, vt fame & siti affligeretur, similis nobis per omnia factus, excepto peccato. Hora proinde diei sexta quæ respondet nostræ duodecimæ, refocillationem corporis lassi per potum & cibum appetit: Potum quidem communem aquam, cibum verò non delicatiorem: Naturæ enim humanæ refocillandæ, non voluptatibus potus & cibus Christi seruiebant. Sed quid est quòd in ciuitatem miserit discipulos vt cibos emerent? An non miraculo potuit potum & cibum creare? Potuit quidem, sed ordinariis mediis & vsitatis vti voluit extra extremam necessitatem, nobis exemplum relinquens, vt quæ ad hãc vitam conseruandam faciunt, quæramus mediis ordinatis, quæ si defuerint, committamus nos diuinæ prouidentiæ.

Historia narratur de duobus Eremitis, qui cùm proficiscerentur per syluam quandam, capti sunt à latronibus, & abducti in illorum speluncam. Cûm autem latrones cibum caperent, obtulerunt & Eremitis partem, quorum vnus recusabat cibum accipere è manibus latronũ. Dicebat enim se expectare cibum diuinitus. Alter cum gratiarum actione quod offerebatur, accepit. Post biduum prior ille qui miraculum expectabat, contempto latronum cibo fame extinctus est, alter verò à latronib. dimissus, viuus euasit. Mediis proinde ordinariis vtendum est, quando haberi possunt: Verùm cùm hoc non licet, diuinæ prouidentiæ res committenda est.

9 Dicit ergo mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cùm sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim commercium habẽt Iudæi cum Samaritanis.

Miratur mulier, quòd Iudæus à se potum petat, cùm sit Samaritana. Etsi autem Lege non prohibentur Iudæi, rebus pertinentibus ad vsum vitæ, vti communiter cum alienigenis: tamẽ ex duobus dictis, quæ sunt Leuitici cap. 5. 2. extruunt traditionẽ, cuius hîc fit mentio. Prius dictum est: *Anima quæ tetigerit aliquid immundum, rea est.* Posterius versu 3. *Si tetigerit quicquam de immunditia hominis, subiacebit delicto.* Sed prius dictũ intelligendũ est de cadauere cuiusque animalis, vt Moses seipsum interpretatur. Posterius loquitur de pollutione hominis legali, sicuti in textu Legis declaratur. Quare perperam Iudæi ex his dictis suam traditionem extruunt, quorũ error nos cautiores reddit, ne vel vltrà extendamus Scripturę dicta, quàm argumentũ quod tractatur, & loci circumstantia permittit, vel cõtrahamus in angustius quæ generatim dicuntur, & certo clauduntur genere. Iudæi ergo vltrà extendunt, quàm oportet, Scripturam, cùm ex locis adductis extruant traditionem suam, qua videlicet introductum fuit apud illos, vt ab omni vsu alienigenarum abstinerent. Abominabantur enim Iudæi Samaritanos tanquam immundos propter abominationem idolorum & superstitionis, & fortè multò magis, quia in locum decem tribuum alienigenæ successerãt. Sed Christus, qui, vt mederetur humanis miseriis, in mundum venit, ægrotos nõ contempsit: Ideo mulierem Samaritanam compellat. Sed illa turbata hoc inusitato Iudæi facto, quasi exprobrans Christo, quòd faceret contra suæ gentis legem, ait: Iudęi abhorrent ab vsu rerum Samaritanorum, nec consueuerunt vllis rebus cõmuniter cum illis vti. Quî ergo fit, quòd, cùm Iudæus tu sis, & ego Samaritana, aquam à me poscis? fortè in hac extrema necessitate, Legis tuæ gentis oblitus es, & petis à me potum, quã tamen more tuę gentis odio habes & abominaris. Atque ita responsio mulieris & admirationẽ apertam, & tacitam obiurgationem seu correptionem habet.

Porrò hic locus monet, vt breuem commonefactionẽ de traditionibus huc ascribã. Quoniam igitur Papistæ pro traditionibus humanis defendendis, tanquam pro aris & focis certant. Sciunt enim traditionibus humanis labefactatis, ruiturum totum regnum Pontificium, volo hìc breuiter, quid de traditionibus sentiẽdum sit, exponere.

Proferunt Papistę mandatum Christi dicentis Matth. 23. 2. *In Cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi: omnia quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite.* Item Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit.* Item illud Apostolicum ad Heb. vltimo, vers. 17. *Obedite præpositis vestris:* & omnium maximè vrgent illud Pauli 2. Thess. 2. 15. *Tenete traditiones, quas didicistis vel per sermonem, vel per Epistolam nostram.* Et quia gloriantur se esse Apostolicos, siue successores Apostolorum, eorum autoritate se tuentur & exemplo, qui Actor. 15. 29. præcipiunt gentibus, vt abstineant à suffocato & sanguine. Ex his & similibus locis colligũt Papistæ, quòd & liceat ipsis traditiones condere, & quòd populus debeat eis obedientiam in traditionibus, non minùs quàm ipsi Deo. Ex quo factum est, quòd adeò facilè orbem terrarum sibi subiecerit Papa tãquam Dei Apostolus: Nam omnibus suis figmentis Dei autoritatem prætendit. Hinc est, quòd tam violenter & tyrannicè Papa obtrudat Ecclesiæ Dei primatum suum, inuocationem Sãctorum, Missæ idolum, adorationem panis & circumgestationem, idolorum cultum, rosaria, purgatorium, indulgentias, cœlibatum sacerdotum, stata ieiunia, discrimina ciborum, & infinitas ferè alias nugas, partim superstitiosas, partim manifestè abominabiles, ex diametro pugnantes cum verbo Dei, & verũ Dei cultum abolentes. Vt autem has nebulas excutiamus, distinctionem traditionum proponam, & firmissimis rationibus ostendam, non omnes traditiones ex æquo obligare, sed esse quasdam eius generis, vt nemo eas, nisi Christo renuncia-re velit, seruare possit.

Traditio itaque duplex est. Vna diuina, altera humana: & vtraque rursus duplex est, videlicet doctrinę & rituum. Diuina traditio quo ad doctrinam attinet, est totius Scripturę Prophe-

ticæ &c

ticæ & Apoſtolicæ, cuius capita præcipua ſunt Lex & Euangelium, quibus reliqua continentur, vel ad ea referuntur. Quo ad ritus attinet in nouo Teſtamẽto, ſolus Baptiſmus & Cœna Dominica traditiones diuinæ ſunt. De vtraque, ſcilicet doctrinæ diuinæ, & rituum diuinorum traditione, tenenda eſt hæc regula: *Diuina traditio autoritate diuina obligat ad obedientiam verbo Dei præſcriptam, idq; propter finem in verbo monſtratum.*

Traditiones humanę ſimiliter duplices ſunt, videlicet doctrinæ & rituum, ſed harum ratio non eſt eadem nec par obligatio, quarum differẽtias inſpiciamus cùm doctrinæ humanæ tùm rituum. Doctrina humana vel eſt demonſtrata vel probabilis, vel manifeſtè contra doctrinam Dei. Si demonſtrata eſt doctrina, verbo Dei obligamur ad obedientiam autoritate Dei, ex cuius verbo extructa eſt. Hanc ob cauſam amplectimur ſymbola Apoſtolicum, Nicenum, Athanaſianum, Ambroſianum Chalcedonẽſe, &c. Si doctrina humana eſt probabilis, obligatio ſolummodò, ſi vlla eſt, humana eſt. Quare tantiſper obedire licet, donec paci & tranquillitati ea ratione cõſulatur. At ſi doctrina manifeſtè contra verbum Dei pugnat, autoritas diuina liberat nos ab obligatione obedientiæ, imò mandat ſeuerè ne obediamus. Ita enim Chriſtus ait Matt. 7. 15. *Cauete vobis à falſis Prophetis* (qui mentiuntur doctrinam, quam adferũt, eſſe diuinam, cùm non ſit diuina) Et Iohannes 1. Ioh. 4. 1. *Probate Spiritus, num à Deo ſint.* Et Paul. Gal. 1. 9. *Qui aliud Euangelium prædicat, anathema ſit.* Hìc ergo ſequamur regulam Apoſtolicam Act. 5. 29. *Magis Deo quàm hominibus obediẽdum eſt.* Cùm igitur obtrudant doctrinam aliquam pugnantem cum verbo Dei, obiiciamus illis viciſsim verbũ Dei, mãdatum Chriſti, & exemplum Apoſtolorum, qui recuſabant obedire Phariſæis propter regulam: *Magis oportet Deo quàm homini obtemperare.*

Si traditio humana externorum rituum fuerit, tenendum eſt diſcrimen rituum. Quidam enim ſunt boni & vtiles, in hoc à ſenatu Eccleſiæ inſtituti, vt nihil fiat inordinatè & tumultuariè in Eccleſia, ſed omnia piè & honeſtè tãquam in conſpectu Dei & Angelorum gerantur. Horum rituum finis eſt politicus, & non cultus Dei per ſe. Obligant ergo huiuſmodi ritus ratione politici finis, videlicet vt omnia fiant in Eccleſia ordinatè & decenter. Hos ergo qui contumaciter violat, fit reus ordinis violati & obedientiæ debitę piis gubernatoribus. Quidam ſunt non per ſe impij, ſed parum aut nihil conferunt ad ædificationem, quos præſtaret omnino abolitos eſſe. In his ſeruandis vel omittendis habeatur ratio ſcandali.

Verùm in vtroque genere cauenda ſunt: Primùm, ne ad ſalutem aut perfectionem Chriſtianam credantur neceſſarij, iuxta illud Coloſſ. 2. 17. *Nemo vos iudicet in cibo, potu,* &c. Secundum, ne conſcientiis iniiciantur laquei, libertate amiſſa. *In libertate,* ait Paulus Gal. 5. 1. *in qua Chriſtus vos vocauit, ſtate.* Tertium, ne pro cultu Dei habeantur. Scriptum enim eſt Matth. 15. 9. *Fruſtra colunt me mandatis hominum.* Item Ezech. 20. 18. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum veſtrorum.* Tametſi autem hi ritus, præſerim primi generis, ſeruiunt pietati excitandæ & fouẽdæ: tamen cultus Dei per ſe non ſunt. Quidam ſunt prorſus impij, in quib. ſequẽda eſt regula Chriſti, Matth. 16. 6. *Cauete à fermento Phariſæorum.* Et illa Apoſtolica Act. 5. 29. *Magis oportet Deo quàm hominibus obedire.* Ex his non difficile erit reſpondere ad Papiſtarum argumẽta, quibus ſuas impias traditiones conantur ſtabilire. Cùm igitur obiiciunt nobis neceſsitatẽ obedientiæ, diſcernamus inter obedientiam debitam iuxta regulam verbi Dei, & obedientiam, quam vel prẽter verbum Dei vel contra verbum Dei poſtulant. Cùm præcipiunt aliquid præter verbum Dei, hoc eſt, quod etſi verbo Dei expreſſum non eſt, facit tamen ad ordinem & diſciplinam in Eccleſia, obedientiam debemus, ne rei ordinis turbati & diſciplinæ diſſipatæ reddamur. Verũ cùm prẽcipiunt quicquam, quod cum verbo Dei vel expreſsè vel implicitè pugnat, ſequenda eſt regula, quam ſuprà annotauimus: *Oportet magis Deo obedire quàm hominibus.*

Cùm autem obiiciunt, obedientiam in cæremoniis Moſaicis, ſtante Republica Moſis, fuiſſe neceſſariam, & inde inferunt, obedientiã in ſuis quoque cæremoniis neceſſariam eſſe: Hìc primùm reſpondendum eſt, magnum fuiſſe diſcrimen inter obediẽtiam operum in veteri Teſtamento, quæ fuerunt cultus Dei per ſe, & cæremonias quæ fuerunt cultus ꝓpter aliud. Quantum autem ad obedientiam cultus attinet, nulla excuſabat neceſsitas: ſed in cæremoniis neceſsitas excuſabat, vt videre eſt in Dauide comedente panes propoſitionis, & in Machabæis qui die Sabbathi pugnabãt, quos excuſabat neceſsitas. Si ergo in his cæremoniis diuinitus ordinatis excuſabat neceſsitas, multò iuſtior excuſatio erit in traditionibus humanis. Deinde diſcernendum erit inter cæremonias diuinas ſeu diuinitus ordinatas, & eas quę humana tantùm autoritate introductæ ſunt. Illis debetur obedientia abſolutè, cùm præſtari poſsit: his cum conditione, videlicet ſi piæ ſunt, ſi religioſæ, ſi vtiles, aliàs minimè, vt ſuprà oſtendimus.

Cùm obiiciunt exemplum obedientiæ erga ciuilem magiſtratum, quam Paulus neceſſariò prẽſtandam eſſe docet, & inde concludunt, non minorem, imò maiorem obediẽtiam deberi gubernatoribus Eccleſiarum, reſpondeo, diſcernẽdum eſſe inter licita & illicita. In illicitis nulla obedientia debetur homini, ſiue politico, ſiue Eccleſiaſtico. Nam cùm Deus prohibet quod ab homine præcipitur, qui obtemperat homini, Deum contemnit. Deinde quantum ad licita attinet, debetur vtriſque obedientia, ſed diuerſimodè. Nam magiſtratui ciuili obedientia debetur ſimpliciter propter mandatum Dei, quo obligamur ad obedientiam erga magiſtratum. At gubernatoribus Eccleſiarum debemus obedientiam in licitis, ita tamen ne laquei iniiciantur conſcientiis, extra caſum ſcandali, vt dixi.

mus. Sũt & alia multa quæ nobis obiiciunt Papistæ, sed quæ attigimus sunt præcipua, reliqua sunt οἰκειρρίαι λόγων, & sophisticæ prædicationes laudum disciplinæ & obedientiæ, de quibus nõ erit difficile iudicare ex iis quæ diximus.

10 Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum illud Dei, & quis sit qui dicit tibi: da mihi potum, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

Christus occasionem nactus de Spiritus sui gratia concionãdi, non statim summam rei proponit, sed paulatim progreditur, ac mulieris animum accendit, quò magis in ea desiderium tanti boni acuatur, ac ita tandẽ Christus in mulieris cor plenissimè penetrat, petit potũ vt det potum, offert potum gratiæ suæ, quò mulier sitibũda magis expetat quod offertur. Quoniam autẽ in hoc Domini responso, quo mulierẽ veluti hortatur ad petendam viuam aquam, plura sunt consideranda, ea ordine videbimus.

Primùm igitur considerandum est, quòd Dominus nõ diluat mulieris exprobrationem, sed eam præterit tãquam nihil ad causam, quæ agebatur, facientem, vt cùm Pharisæi conuicia in ipsum iacerent, & dicerent eum Samaritanum esse, & præterea Dæmonium habere Ioh. 8. 48. Dominus prius cõuicium surda quasi aure præterit tanquam nullius momenti, posterius validissimis refutat argumentis, quia non solùm falsum fuit, verùm etiam cõtumeliosum aduersus Deum, cum magna scelere coniũctum. Hoc Christi exemplum nobis sit regula, quoties agendum est cum aduersariis. Si obiiciunt crimina, nostram innocentiam modestè tueamur. Si nostram personam contemnunt & tanquam ex alto nos despiciunt, eorum contemptum contemnamus taciti. At si gloriam Dei, puritatem doctrinæ & fundamentum salutis nostræ inuadunt, hìc nos totos opponamus, & causam iustam fortiter, etiam cum periculo vitæ nostræ, exemplo sanctorum martyrum defendamus. Verùm hoc die, proh dolor, res eò deuenit, vt magis certetur pro honoribus, & prærogatiuis hominum defendendis, quàm pro causa quam prętendunt. Vnde fit, vt excitatis vtrinque affectibus, magna animorum incendia & extinctu difficillima sequãtur, ex quo hoc malum etiam sequitur, quòd nimium altercãdo paulatim veritas amittatur, & Ecclesia Dei miserè dissipetur, & exponatur calumniis sophistarum, crudelitati tyrãnorum & hypocritarum fuco. Præstaret igitur gloriam Dei, exemplo Christi, & non nostram quærere. Quod si faceremus, maior pax, concordia, & tranquillitas in Ecclesia Dei esset. Sed qui eã turbant leuibus de causis, olim iusto iudici iustas luent pœnas.

Secundo, hìc considerandum est, quòd ignoratio Christi causa sit spreti Euangelij. Verissimè enim dicitur: *Ignoti nulla cupido.* Vt enim hęc mulier ex ignoratione Christi, gratiam Spiritus Sancti, quæ aqua viua significatur, ab eo non petit: ita omnes homines, quibus lux Christi non affulsit, Euangelium contemnunt, rident, persequuntur. *Si scires*, ait, *donum illud Dei*, (id est, donum illud magnum, videlicet quòd Deus dederit mundo Filium suum saluatorem: Nam cùm hîc δῶρεὰ ponitur cum articulo, significatur non indefinitè donum quodlibet aut vulgare, sed definitè magnum aliquod & peculiare, cuius mentio & definitio olim præcesserat. Nunc autem nullum maius, nullum præclarius, nullum magis optabile, quàm quod olim post lapsum primorũ parẽtum promisit Deus, videlicet, semen mulieris contriturum caput serpentis, cuius mentio deinceps sæpius facta est apud sanctos Dei Prophetas. Hoc ergo donum proculdubio est ipse Messias, quem Isaias 9. 6. donum appellat, cùm ait: *Filius datus est nobis.* Et Christus suprà cap. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.*) *Et quis sit qui dicit tibi, da mihi potum* (id est, quòd ego sim illud ipsum donum) *Petisses à me, & dedissem tibi aquam viuam.* Nunc ergo non petis à me aquam viuam. Proinde planè ignoras donum illud Dei, nempe quis sim qui loquor tibi. Argumentum hoc concludit destructionem antecedentis à destructo consequente.

Tertiò, hoc loco considerandum est, q. Christus claris verbis cognitionem Christi causam faciat expetitionis doni illius cœlestis & magni, de quo agit. *Si scires*, inquit, *petisses*. Ergo omnis qui scit, scilicet doctus verbo & Spiritu Sancto, petit. Proinde cognitio Christi causa est expetitionis salutis per Christum. Hæc expetitio siue petitio ordine fiduciam præcedit, & in eam tendit. Nam cùm Euangelium Christi (in quo Spiritus Sanctus vult esse efficax) prædicatur, concipitur in mente notitia, quam excipit assensus in voluntate. Hunc comitatur expetitio boni cogniti in corde. Nam omnis cognitio propter bonum expetẽdum comparatur. Huic expetitioni fiducia cordis respondere debet. Atque hæc est viua & salutaris & iustificans fides. Abraham auditam hanc promissionem Genes. 22. 18. *In semine tuo benedicentur omnes generationes terræ*, intelligit, ei assentitur, expetit bonum promissum, & in promittentis bonitatem viua fide recumbit, quæ fides illi imputata fuit ad iustitiam. Hæc omnia nunc cognitionis seu notitiæ, nunc fidei nomine continentur. De cognitione, vt Isaiæ 53. 11. *Cognitione sui iustificabit iustus meus seruus multos.* Hìc non cognitio nuda intelligitur, sed simul comprehenduntur vsitata Scripturæ synecdoche, notitia, assensus, expetitio, fiducia, qua sola accipitur & possidetur beneficium oblatum. De fide ad Romanos cap. 10. 17. *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Hìc per fidem cognitio viua & salutaris intelligitur, quæ nullo pacto esse poterit, nisi ista quatuor quæ enumerauimus, concurrant. Est proinde idem Isaiæ cognitio quod Paulo fides. Vt ergo, quemadmodum Augustinus rectè ait, bonum intellectum habet, qui quod faciendum est & rectè intelligit & facit: ita

ita veram fidem habet, qui quod credendum est, verè credit. Verè autem credit, qui mentis notitia & assensu expetit quod credenti offertur, & in promittentem firma fiducia recumbit. Hoc ergo membrum commendat nobis studium cognoscendi & discendi Euangelij, per cuius notitiam venimus in æternorum bonorum possessionem. Qui dicunt conuersionem hominis esse violentum tractum toto homine renitente, re ipsa idem sentiunt quod Stengfeldius & Anabaptistæ, qui nihil tribuunt externo verbi ministerio, tametsi verbis eos nobiscum execrantur. Sciamus ergo, verbum Dei organon efficax esse salutis, in quo Spiritus Sanctus est efficax, & voluntatem hominis doctam verbo Dei & motam à Spiritu Sancto posse assentiri & credere. Item posse resistere vtrique, scilicet verbo & Spiritui Sancto.

Quarto loco obseruandum est, quòd hîc & ipse Christus & salus per Christum oblata dicatur donum, ex quo sequitur vanum esse figmentum eorum, qui homines mereri vitam æternam vllis operibus aut meritis fingunt. Cum hoc ergo loco congruit dictum Pauli ad Rom. 6. 23. *Donum Dei est vita æterna per Christum Iesum Dominum nostrum.*

Quinto loco consideranda est personæ conditio, cum qua loquitur Dominus. Fuit autem misera adultera, contaminata multis sceleribus. Neque enim adulterium solum est, sed cum eo coniuncta sunt contemptus Dei, contumacia aduersus Legem Dei, grauissima proximi iniuria, obsequium Sathanæ, scandalum & multa alia peccata. Cùm ergo huic fœminæ tot modis contaminatæ & reæ gratiam offert Dominus cùm ait: *Si peteres ab eo, daret tibi aquam viuam* (id est, iustificaret te, donaret te Spiritu Sancto, & faceret hæredem vitæ æternæ) significat duo. Primum, cur in mundum venerit, nempe propter peccatores, quemadmodum ipse ait, Matt. 9. 13. *Non veni in mundum, vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Alterum, quòd Christus peccatores qui conuertuntur per fidem, recipiat in gratiam, idque sine omnibus præcedentibus operibus & meritis siue congrui siue condigni, aut quocunque nomine nominari possunt. Est enim Christus æqualis omnibus. Quare vt paratus erat ad recipiendam hanc mulierem peccatricem: ita promptus est ad recipiendos quosuis alios peccatores agentes pœnitentiam.

Sexto loco, vt Christus ad se venientibus sponte occurrit: ita testatur se nostris votis responsurum, modò ad eum in vera fiducia dirigantur.

Porrò aqua viua quæ sit, & quæ eius translationis ratio ad gratiam Spiritus Sancti, explicandum est. *Aqua viua*, vt ait Augustinus, *dicitur vulgò, quæ de fonte exit. Illa enim quæ colligitur de pluuiis in lacunas aut cisternas, aqua viua non dicitur. Et si de fonte manarit, & in loco aliquo collecta steterit, nec ad se vnde manabat admiserit, sed interrupto meatu tanquam à fonte tramite separata fuerit, non dicitur aqua viua, sed illa aqua viua dicitur, quæ manans excipitur.* Hactenus Augustinus.

Porrò aquæ nomen transfertur ad Spiritus Sancti gratiam quatuor potissimùm de causis, quas ordine recitabo.

Prima, vt significetur, quales simus sine Spiritus Sancti gratia. Vt enim terra arida sterilis est, vt quæ sit sine omni succo & vigore, planè infœcunda & inutilis: ita nos homines, postquam priuati sumus gratia Spiritus per lapsum primorum parentum, instar aridæ terræ steriles sumus & infœcundi, quantum quidem ad vitam beatam seu pietatis & virtutum germina attinet. Hinc æstimare promptissimum est, qualénam sit liberum illud arbitrium, quod Sophistæ adeò extollunt, qualia merita, qualia opera hominum omnium, dum adhuc iacent in peccatis suis ante regenerationem. Etsi autem homines ante regenerationem possunt multa facere in humana societate vtilia & commoda: tamen in familia Dei seu Paradiso Dei, ideſt, Ecclesia, planè sunt ἄκαρπα, id est, infructuosi, vt palmes auulsus à vite & aridus. Hinc ergo admoneamur de nostra inopia & miseria, item de necessitate regenerationis per Spiritum Sanctũ.

Secunda, Typus in prima rerum productione. Quemadmodum in prima rerum productione adumbratum fuit quod futurum esset spatio 6000. annorum, quos excipiet perpetuum sabbatum: ita regeneratio nostri per Spiritum Sanctum significata fuit per aquarum abyssum, vnde reliqua omnia ferè nata sunt. Nã vt illic sine aquis nihil productum: ita in regeneratione hominis requiritur aqua spiritualis sine qua nemo resuscitari potest, quemadmodum Dominus ipse in colloquio cum Nicodemo docuit. Quemadmodum ergo in principio rerum sine aqua nihil ferè est genitum, & nihil hodie in terris nascitur sine humido: quemadmodum semina iacta indicãt, quæ quidem aut humida sunt, vt animalium, aut sine humiditate non germinant, vt herbarum, stirpium, arborum, &c. ita planè in regeneratione nostri res se habet. Nam sine spirituali aqua qua regeneramur, manemus in nostris peccatis mortui & steriles, quemadmodum dictum est.

Tertia, figuræ legales & aliæ legalibus persimiles hîc explicantur. Moses per aquam salutem consequitur. Naaman Syrus per aquam à lepra mundatur. Aqua à petra manat: Spiritus Sanctus à Christo datur. Præterea lustrationes multæ per aquam fiebant in veteri Testamento, quarum significationem Prophetæ exposuerunt, vt Isaias, cùm ait cap. 44. 3. *Effundam super vos aquam mundam*, quam Zacharias cap. 12. 10. interpretatur Spiritum gratiæ & precum. Iudæi aliqua re polluti aqua aspergebantur expiationis gratia. Sacerdotes inaugurandi aqua se lauabant. Ethnici amissa doctrina retinuerunt cæremonias, vnde putarunt, vt Cicero testatur in Oratione pro Roscio Amerino: *Omnia quæ violata essent, mari expiari.* Et Euripides: Πάντα νιπτὸν πόντια σίδηρον κακά, hoc est: *Mare abs*

luet omnium hominum mala. Telemachus ſupplicaturus Palladi, in æquore manus abluit. Ablutio manuum Pilati nota eſt.

Quarta, Symbolica ſignificatio ſeu analogia aquæ & Spiritus quæ ſit, ex iis quæ diximus, intelligi poteſt. Dicitur ergo Spiritus Sanctus non ſolùm aqua ſine addito, ſed aqua viua & aqua munda. Aqua quidem, quia regenerationis noſtri cauſa eſt. Viua verò, quia ſicut aquæ cadentes in terram omnium, quæ gignuntur è terra & viuunt, cauſa ſunt: ita Spiritus Sanctus cadens in cor hominis, vitæ nouæ & actionum nouæ vitæ congruentium cauſa eſt. Spiritus enim Sanctus, vitam in nobis inſtaurat, tuetur, perficit. Hinc Cyrillus in hunc locum annotauit: *Aquam viuam viuificantem Spiritum gratiæ appellat, per quam humana natura ab ariditate infœcunditateq́, qua Diaboli artibus infecta fuerat, depulſa, ad priſtinam pulchritudinem & viriditatem irrigata recurrit magno virtutum numero florens, & charitate erga Deum ſuauiſſimos fructus producens, quod per Iſaiam cap. 43. 20. ita futurum Deus prædixit: Glorificabunt me beſtiæ agri, Dracones & Struthiones: quia dedi in deſerto aquas, & flumina in terra aquoſa, vt darem populo meo potum, quem mihi formaui, vt laudes meas enarret.* Dicitur & Spiritus Sanctus aqua mũda, quia ſordes abſtergit & purgat mortificando veterem hominem, & excitando nouum. Breuiter, Spiritus Sanctus dicitur aqua, qa eo regeneramur, reficimur & ſanctificamur ad vitam æternam.

Trãsferrur præterea aqua ad doctrinam Euangelij. Vnde Syrach 15. 3. *Aqua ſapientiæ ſalutaris potabit illum.* Et Iſaias cap. 12. 3. *Hauritis aquam de fontibus ſalutis.* Eſaiæ cap. 55. 1. *Sitientes venite ad aquas.* Et Chriſtus ipſe ait Ioh. cap. 15. 3. *Vos mundi eſtis propter ſermonem quem locutus ſum vobis*, propter ſermonem ſcilicet mente conceptum & creditum.

11 Dicit ei mulier: Domine, neque haurſtrum habes, & puteus profundus eſt. Vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipſe ex eo bibit, & filij eius & pecora eius?

Mulier nihil intelligens de aqua illa viua, cuius mentionem fecit Dominus, hæret in carnali cogitatione aquæ communis & terreſtris, atque ita ratiocinatur: Nemo poteſt ex alto puteo aquam haurire ſine hauſtro. Cùm ergo tu nec hauſtrum habes, & puteus eſt profundus, fieri non poteſt, vt mihi aquam des, niſi fortè illam miraculo de cœlo vel aliunde aquam impetraueris. Præterea Iacob pater noſter aquam habere non potuit niſi priùs effoſſo puteo in ſuum & pecorum ipſius vſum, de quo aquam collectam hauſit. Verùm ſi tu poteris mihi ſine fonte aut puteo aquam miniſtrare, profectò maior es patre noſtro Iacob, qui ſine puteo aquam habere non potuit. Sic ratio in rebus diuinis exercutire ſolet, cùm ſpiritualia & cœleſtia ad menſuram rerum corporalium & terrenarum reuocat.

Cùm Chriſtus Lucæ 17. 18. Samaritanos alienigenas appellat, quæritur, cur hæc mulier, cùm Samaritana ſit & alienigena, referat genus ſuum ad Patriarcham Iacob. Reſpondeo. Hæc mulier more ſuæ gentis facit: Samaritani enim nunc ſe cognatos Iudæorum dicebant, nunc planè ſe nulla cognatione cum illis iunctos eſſe affirmabant. Huius facti & inconſtantiæ rationem reddit Ioſephus lib. antiquitatum 9. capite vltimo hiſce verbis: *Chutei vocati Hebræis, Græcis verò Samaritæ, qui pro præſenti conditione mutabiles, quoties fœliciter degere Iudæos vident, cognatos ſe eorum appellant, vtpote à Ioſepho oriundos, & hac ratione ſanguine illis coniunctos. Quando verò in rebus aduerſis eos aſpiciunt, nihil ad ſe pertinere aiunt, nec illis quidquam debere beneuolentiæ, cùm ipſi ex longè remotis gentibus ad ea loca venerint.* Hæc Ioſephus.

In hac proinde muliere videmus ingenium hypocritarum, qui magnificè iactant nomina Patrum, vt hæc mulier de Iacob Patriarcha gloriata eſt, cùm tamen nihil magis oderunt quàm illos, qui cultum & doctrinam Patrum in Eccleſiam reuocare conantur.

13 Reſpondit Ieſus & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet iterum.

14 Quiſquis autem biberit ex aqua, quam ego dabo, non ſitierit in æternum. Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.

Dominus inter aquam terreſtrem & ſpiritualem diſtinguit, differentia petita ab vtriuſque virtute & efficacia, & ſimul ſignificat ſe maiorem eſſe Iacob, qui ſolummodò terreſtrem aquam dare, idque non ſine puteo potuit: *Omnis*, inquit, *qui biberit de aqua*, ſcilicet huius putei, *rurſum ſitiet.* Extinguit enim corporalem ſitim ad breue ſolummodò tempus. Vt enim corpus caducum eſt & mortale & corruptioni obnoxium: ita ea quibus fouetur & ſuſtinetur in hac vita, caduca & fluxa voluit eſſe Deus, in teſtimonium & argumentum mortalitatis corporum noſtrorum. *Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei*, ſcilicet ad extinguẽdam animæ ſitim, *non ſitiet vnquam.* Vt enim anima immortalis eſt: ita ſubſidia quibus fouetur, æterna eſſe oportet. Ideo Dominus ſubiungit de continua irrigatione per hanc ſpiritualem aquam, qua ariditati animæ ſuccurritur. *Aqua*, inquit, *quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam:* Hic per aquam ſalientem in vitam æternam, Spiritum Sanctum intelligit, vt ex ſuperioribus liquet. Hoc enim Spiritu dum credimus, regeneramur & ſanctificamur ad vitam æternam.

Quid? An non ſemper eſuriunt & ſitiunt ſancti iuſtitiam? An non perpetuo deſiderio fruitionis plenioris rerum ſpiritualium tenentur? Verum quidem hoc eſt. Etſi enim tota vita ſitiunt fideles, idque ardenter: tamen viuifico

ſucco

succo abundant, vt nunquam prorsus, donec fidem retinent, sint aridi. Non ergo satietas, quæ hic promittitur à Christo, desiderio, sed tantùm siccitati & meræ ariditati opponitur.

Sunt qui ex hisce Christi verbis extruunt hãc pernicioſam doctrinam, videlicet, quòd is qui ſemel hac aqua potatus fuerit, ſeu, cui ſemel hic Spiritus contigerit, cuique ſemel credere fuerit datum, nunquam poſsit gratia Dei excidere. Quod ſi verum eſt, quid quæſo ſibi vult iſta toties in Scripturis iterata conditio? Ad Coloſſ. 1.13. *Si modò permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à ſpe Euangelij.* Ad Hebræos cap. 3.14. *Participes facti ſumus Chriſti, ſi modò conceptam fiduciam vſque ad finem firmam teneamus.* Iohan. 15. 7. *Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint.* 1. Timoth. 2. 15. *Mulier ſaluabitur ſi manſerit in fide.* 2. Pet. 2. 20. *Si elapſi ab inquinamentis mundi per cognitionem Domini & ſaluatoris Ieſu Chriſti, rurſus implicati ſuperentur, facta eſt vltima eorum conditio deterior prima. Satius enim illis fuiſſet non cognouiſſe viam iuſtitiæ, quàm cognita illa regredi à ſancta doctrina ipſis tradita. Sed accidit eis quod veteri prouerbio dici ſolet: Canis reuerſus eſt ad ſuum ipſius vomitum, & ſus lota ad volutabrum cœni.* Dauid Pſalmo 51. 13. poſt commiſſum adulterium rurſus ad Deum conuerſus per veram pœnitentiam, precatur in hunc modum: *Et Spiritum tuum Sanctum ne auferas à me.* Hìc Dauid fatetur ſe in vera pœnitentia recepiſſe Spiritum Sanctum, quem antea per peccatũ amiſerat, & petit à Deo, ne rurſus à ſe per vllum peccatum auferatur. Apocalyp. 2. 4. *Habeo contrà te quod dilectionem tuam quam priùs habebas, amiſiſti. Memento igitur vnde excideris, & age pœnitentiam, & fac priora opera.* Sed quid clarius dici poteſt, quàm quod ipſe Dominus ait Matth. 24. 13. *Qui perſeuerauerit vſque ad finem, ſaluus erit*, ſignificans non fore ſaluum qui non perſeuerat. Et Epiſtola ad Hebræos cap. 6. 4. teſtatur illuminatos poſſe relabi in prophanitatem & amittere gratiam, cuius erant participes. Et Paulus cùm dixiſſet 1. Timoth. 1. 19. *Milita honeſtam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam*, addit, *qua* (conſcientia) *repulſa, nonnulli fidei naufragium fecerunt. Ex quibus eſt Hymenæus & Alexander, quos tradidi Sathanæ.* Hæc teſtimonia, & ſimilia multa euidentiſsimè oſtendunt, credentes poſſe amittere Spiritum Sanctum & fidem, atque adeò gratia excidere. Hãc proinde demonſtrationem immotæ veritatis opponamus errori, qui ei manifeſtè aduerſatur. Nam cùm ſit vna tantùm cuiuſlibet rei veritas, fieri non poteſt, vt eius contradictioni ſit locus ſine iniuria Spiritus Sancti qui Scripturæ autor eſt. Nihil enim certius eſt, quàm amitti fidem & excuti Spiritum Sanctum peccato vaſtante conſcientiam.

Sed quid dicemus ad aſſeuerationem Domini dicentis: *Si quis biberit de aqua quam ego do, non ſitiet in æternum.* Dominus ſimpliciter hìc docet mulierem, quòd aqua illa ſpiritualis quam promittit, hoc eſt, Spiritus Sãctus ſit, per quem ſolum, vt aliam aquam non deſideret, homo re-

A generatur abunde, & ſanctificatur ad vitam æternam, modò ſcilicet is, qui de hac aqua biberit, non eam ſua culpa euomuerit rurſus per diffidentiam & peccata conſcientiam vaſtantia. Debent ergo Chriſti verba intelligi cum ea conditione, quæ aliàs ſæpe expreſsè in Scripturis ponitur.

15 Dicit ad eum mulier: Domine da mihi iſtam aquam, vt non ſitiam neque veniam
B *huc ad hauriendum.*

Mulier nihil planè intelligens de aqua ſpirituali, de qua locutus eſt Dominus, hæret in aqua terreſtri, qua ſitis corporalis ſedari poteſt, & petit ſibi dari iſtam aquam, qua ſemel ipſius ſitis ita reſtingui poſsit, vt non opus habeat ſæpius ad puteum recurrrre aquę hauriendæ gratia. In hac ergo muliere pingitur hominum ingenium, quibus omnia quæ de diuinis & ſpiri-
C tualibus rebus dicuntur, videntur ridicula, donec Spiritu intus fuerint illuminati. Nam tum demum incipiunt guſtare quàm ſuauis ſit Dominus, & quàm iucunda & ſalutaris annunciatio ſit Euangelium Chriſti.

16 Dicit ei Ieſus: Vade, voca virũ tuum,
& veni huc.

Hoc mandato Chriſtus ſibi viam parat ad clariorem inſtructionem iſtius mulierculæ, vide-
D licet vt mulier iſta, & qualis ſit ipſa, & quis ſit cum quo loquatur, paulatim intelligat, & non repentè, ſed ſenſim & veluti pedetentim deducatur in cognitionem iſtius magni doni cuius antea meminerat. Ita enim ſolet ſuos Deus erudire inſtar fidelis pædagogi, qui paulatim inſtillat diſcentium animis, quæ cognitu vtilia ſunt. Etſi autem Dominus non ignorauit, fœminam illam eſſe adulteram, vt quæ cum alieno viro habitaret: tamen iubet eam accerſere
E virum ſuum, vt veniat ipſi in mentem, quàm ſit procul à ſalute, & quàm profundè in peccatorum barathrum ſit immerſa, idque in hunc finem, vt gratior & dulcior fiat gratia quæ illi offertur. Atque ita Lex arguens peccatum & damnans, paraſceue quædam eſt ad gratiam Euangelij expetendam.

17 Reſpondit mulier & dicit ei: non ha-
beo virum.

F Samaritana hæc mulier ingenuè fatetur, ſe virum, hoc eſt, maritum proprium non habere. Vnde abſque dubio percellitur ipſius animus cogitatione adulterij. Nam etſi homines ſæpe indormiunt peccatis ſuis, tanquam lethargo aliquo laborantes, tamen à peccatorum, quorum rei ſunt, mentione expergiſcuntur, & conſcientia ſcelerum turbantur. Vt ergo Chriſtus iubet accerſi maritum, quò mulierem (in gratiam recipiendam) ſuæ corru-
G ptionis admoneat: ita mulier mandato hoc excitata, peccatum ſuum agnoſcit, palamque confitetur, non ſine ingenti animi dolore. Non

esthenim dubium, verba Christi in intima cordis mulieris istius penetrasse.

Hoc Christi exemplum sit instar regulæ ministris gratiæ seu Euangelij, vt annunciaturi gratiam seu gratuitam salutem per Christum, primùm præparent auditorum animos concione Legis, quo reddantur capaces annunciandæ gratiæ. Vt enim nemo medicinam expetit, nisi qui morbum sentit suum, & quò intellexerit periculosiorem esse morbum, eò diligêtiùs medicum quærit: ita nemo est gratiæ cœlestis capax, nisi qui morbum animi sui priùs intelligat.

Monet quoque hoc Christi exemplum, non aspetè, non imperiosè agendum esse cum peccatoribus, modò lenitate & facilitate in viam reuocari possint.

Præterea huius mulieris factum admoneat nos modestiæ, vt cùm admonemur de nostris lapsibus, boni consulamus, ac sordes nostras agnoscamus, quò capaces gratiæ cœlestis efficiamur.

Dicit ei Iesus: bene dixisti: Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, nō est tuus vir. hoc verè dixisti.

Confessionem mulieris approbat Christus, ac vt reuocat ei in memoriam vitam anteactam: ita turpitudinem præsentem illi ponit ob oculos, non solùm vt in muliere crescat agnitio peccati, & dolor ob peccatū, sed ob duas alias causas grauissimas. Quarum vna est, vt mulier ex reuelatione actæ suæ vitæ, præsertim per eum qui peregrinus aduenerat, & se antea non viderat, ratiocinetur diuino Spiritu afflatum esse eum, qui secum lōquitur, & ad minimum, eum Prophetam Dei esse, hoc est, doctorem diuinitus missum agnoscat, atque ideo auidiùs ab eo discere cupiat. Altera, vt agnito morbo remedium maiori desiderio expetat, quemadmodum & fecit.

Locus obseruandus, quòd nihil occultum sit Deo, sed omnia nuda & aperta sint ante oculos eius. Vnde monemur vigilantiæ & diligentiæ in formandis moribus publicè & priuatim, in tenebris & in luce, ne ipsum & ipsius castissimos Angelos aliqua offendamus turpitudine. Nam si in oculis hominum ea facere erubescimus quæ parum honesta sunt, multò minùs id decet in conspectu Dei.

19 Dicit ei mulier: Domine, video quòd Propheta es tu.

Ex responso Christi mulier rectè colligit, Christum Prophetam esse. *Domine*, inquit, *Video* (Græcè θεωρῶ, quod ad aciem mentis, non oculorum carnis refertur) *quòd es Propheta.* Ac si diceret: Nemo potest arcana hominis videre, certò scire & enarrare, nisi Propheticum spiritum habeat, & à Deo excitatus sit doctor. Nunc autem tu qui peregrinus es, & me iam primùm apud hunc fontem vides, scis & clarè enarras, qualis hactenus fuerim, & qualis iam sim. Necesse est igitur te Prophetam esse, qui dictante Spiritu Sancto reuelas arcana, vt tuæ doctrinæ tamquam cœlesti fides habeatur. Nam hic finis est prophetiarum, non solùm vt Prophetæ futura prædicant, quorum euentus propheticum & diuinum Spiritum arguit: verum etiam vt auditores inde tanquam diuino testimonio certificentur de tota doctrina quam adferunt Prophetæ. Mulier ergò hæc cùm intelligat Iesum Prophetam esse, & totam ipsius doctrinam esse diuinam, certam & infallibilem, magno desiderio tenetur ab eo discendi, & præcipuè id quod maximè scire salutis hominum interest, & de quo tū temporis grauissimè disputabatur, præsertim inter Samaritanos & Iudæos, videlicet de vero cultu Dei. Proponit ergo in hūc modum.

20 Patres nostri adorauerunt in hoc monte: & vos dicitis: Ierosolymis est locus vbi oportet adorare.

Quæstio hæc agitabatur inter Iudæos & Samaritanos, quo in loco Deus sit adorādus & colēdus. Samaritani contēdunt in mōte Samariæ adorationē debere fieri. Iudæi autem contrà defendunt Deum colendum esse in templo Ierosolymitano. Samaritani nitebantur exemplis maiorū, ita ratiocinantes: Imitari exempla Sanctorum Patriarcharum, quorum pietas est manifesta & omnibus nota, maximè pium est & laudabile. In monte autem Garisim sacrificauerunt Abraham, Isaach, & præcipuè Iacob, de quo tantopere gloriamini vos Iudæi. Quare vt nos Samaritani sacrificantes in monte Garisim rectè facimus: ita vos iniuriam facitis, hunc cultum nostrum improbantes. Hac ratione impij Sacerdotes apud Samaritanos defenderunt suum templum & cultum in monte Garisim. Iudæi autem mandato Dei clarissimo nitebantur: Deus est colendus iuxta suum verbum & mandatum. Nunc autem nos Iudæi habemus & mādatum Dei de certo loco & certo templo vbi Deus vult nos sacrificare, & prohibitionem quòd non liceat alibi sacrificare. Igitur rectè facimus sacrificantes Ierosolymis, & taxantes vestrum errorem, qui contra interdictum Dei vobis templum extruxistis in monte Garisim.

Quid ergo hic dicendum? Patres rectè fecerunt sacrificantes in monte Samariæ, antequam nouum mandatum propositum est, & locus alius & certus à Deo designatus, in quo sacrificari voluit Deus. Verùm post designatum locum, contra mandatum Dei & interdictum fecerunt Samaritani extruentes templum & instituentes sacrificia in Samaria. Errarunt & Iudæi non discernentes inter typicam adorationem & veram. Hærebant enim in typica adoratione, atque idcirco putabant sua sacrificia, & adorationem, placere, quia in isto loco fiebant, non intelligentes veritatem respondentem typo, videlicet quòd Christus solus sit propitiatorium illud, in quo exaudiuntur preces, & fit vera adoratio in quouis loco.

loco. Sacrificia enim seu victimæ certo loco alligabantur, sed vera adoratio, seu verus Dei cultus non est locis, aut aliis circumstantiis alligatus. Nam spiritualis est, vt infrà dicetur.

21 Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, veniet hora, quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis Patrem.

22 Vos adoratis quod nescitis. Nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorant ipsum.

24 Spiritus est Deus, & qui adorant ipsum, in spiritu & veritate oportet adorare.

Hoc Domini responsum quatuor constat partibus.

Prima, est prædictio abolendæ typicæ adorationis.

Secunda, differentia inter Samaritanorum adorationem & Iudæorum.

Tertia, definitio veræ adorationis.

Quarta, ratio definitionis, cur videlicet Deus velit adorari spiritu & veritate.

De his quatuor partibus ordine pauca adiiciam. Nam hîc agitur vnum ex præcipuis totius religionis nostræ capitibus.

DE PRIMA PARTE.

Crede, inquit, *mihi*, quasi diceret: Tu conuicta firmo argumento, agnoscis me Prophetam esse, hoc est, doctorem veracem diuinitùs missum. Crede igitur mihi. Ego enim de adoratione & cultu Dei te rectè instituam. Hoc igitur primùm tene: *Veniet hora, quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis Patrem*. Hoc dicto Dominus plura complectitur.

Significat enim primùm, cessaturam esse pædagogiam Mosaicam cum omnibus typicis sacrificiis, cultibus & cæremoniis. Deinde tollendum esse interstitium & maceriem inter populum Iudaicum & alias nationes mundi, vt sit vnus Dei populus, permiscuè collectus ex Iudæis & gentibus. Tertiò, reuelandam esse breui veritatem, quam omnia Mosaica adumbrabant, videlicet verum Messiam IESVM Christum, atque eius beneficia spiritualia & æterna. Quartò, omnem locum adorationi & cultui diuino fore aptum & accommodatum. De his quatuor conclusionibus Paulus disputat in multis locis, vt ad Romanos, Corinthios, Galatas, Colossenses, item autor Epistolæ ad Hebræos clarissimè & fusissimè. Quare de his nolo hoc loco copiosiùs agere.

DE SECVNDA PARTE.

Secundò, cum ait: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est*, discernit inter Samaritanorum & Iudæorum adorationem. Hîc per Samaritanos intellige omnes Ethnicos, & omnes populos, qui non habent regulam veri cultus, id est, verbum Dei, & sunt extra Ecclesiam. Per Iudæos autem intellige populum Dei habentem verbum Dei, vnicam veram, certam & infallibilem regulam adorationis & cultus Dei. Ideò addit: *Salus ex Iudæis est*, hoc est, quod Isaias ait capite secundo, vers. 3. *De Sion exibit Lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Euentus modum exitus declarat. Ex Ierusalem enim prodierunt Apostoli, verbi præcones, iuxta Christi mandatum, Marci capite 16. vers. 15. *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.* Atque ob hâc causam Christus ipsum verbum salutem appellat, vt sciamus in quem finem verbum nobis proponitur. Est ergo hæc ratio sumpta ex causa veri cultus & salutis. Est enim Synecdoche in nomine Salus. Siquidem per salutem intelligit verbum salutis, hoc est, Euangelium.

Hinc extruamus doctrinâ, exhortationem, & consolationem.

Doctrina his quinque continetur propositionibus.

Prima. Nullus cœtus hominum, qui non est ecclesia, rectè inuocat & colit Deum.

Secunda. Sola Ecclesia Deum rectè colit & inuocat.

Tertia. Omnis cultus Dei extra Ecclesiam irritus est & damnatus à Deo.

Quarta. Sola Ecclesia, quantumuis in mundo est afflicta, salutem æternâ sibi propositam habet, & est hæres æternæ vitæ.

Quinta. Cultus Dei verus ex regula verbi Dei dependet, proinde nihil pro cultu Dei recipiendum est, nisi Dominus suo verbo illud suæ Ecclesiæ commendauerit. Vnde nô est difficile iudicare, quo in loco habendæ sint abominationes Papisticæ, quas Ecclesiæ tanquam cultus obtrudunt.

Exhortatio hinc sumatur, vt nos veræ Ecclesiæ adiungamus sententia, voluntate, confessione, cultu, φιλαδελφίᾳ, & seiungamus nos ab iis cœtibus, qui vel in totum doctrinam Ecclesiæ abiiciunt, vt Mahometistæ, vel fundamentum, hoc est, puram Euangelij doctrinam, articulos fidei, & verum Dei cultû subruunt quouis modo, vt Papistæ.

Consolatio in omnibus aduersis & persecutionibus hinc peti potest vberrima, videlicet quà in sola Ecclesia est salus. Tyranni mundi, q̃ persequuntur Ecclesiam, videntur sibi fortunati & fœlices: Contrà verò Ecclesia Dei infortunata & misera. Sed euentus aliquando ostendet, rem longè aliter se habere. Producet olim purpuratum diuitem contemptorem Ecclesiæ, horrendis & nunquâ finiendis malis oppressum. Producet Lazarum olim mendicum & vlceratum, gloria cœlesti ornatum, fœlicem & beatum. Producit Neronem funibus infernalibus in perpetuis flammis constrictum, & diuum Paulum iusticiæ corona decoratum. Hinc discamus, verè bona & verè mala non metiri sensu

carnis, sed amusi fidei, quæ non fallit, quia verbum, quo nititur, stabit in æternum.

DE TERTIA PARTE.

Cùm dicit Dominus: *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* definit verum adorandi modum, atque eum distinguit & ab Ethnico & à Typico. Samaritis illa adorationis efficaciam loci dignitate niti putabat, cùm diceret: *Patres nostri in hoc monte adorabãt, at vos dicitis: Ierosolymis est locus adorationis.* Sed Christus reuocat eam ab ista opinione, & docet verum adorãdi modum, qui est adorare spiritu & veritate. Cùm dicit, *Spiritu*, discernit inter adorationem, quę ex ore tantùm procedit, & eam quæ ex spiritu proficiscitur, qui spiritus, fidem in corde hominis operatur, ex qua & pendet & proficiscitur vera adoratio. *Quomodo*, ait Paulus, *inuocabunt, in quem non crediderunt?* Est ergo Synecdoche in voce spiritus. Comprehẽdit enim & causam & effectum, hoc est Spiritum Sanctum & fidem. Cùm autẽ addit Dominus, *in veritate*, interpretatur duas figuras veteres. Priorem montis, in quo precatus est Iacob. Posteriorem loci, qui erat Ierosolymis, & dicebatur propitiatorium. Mons enim ille Iacob admonebat, vt oraturi nõ spectemus vllam locorum in mundo dignitatem, sed vt ab omnibus vallibus mundi leuemus corda nostra ad montes, hoc est, in cœlum, vbi Christus Mediator noster, in cuius nomine inuocabimus, sedet ad dexteram maiestatis Dei in excelsis. Atque hoc vult Dominus, cùm iubet precantes dicere, *Pater noster qui es in cœlis.* Detestandi sunt igitur furores Papistarum, qui corda hominum volunt alligari statuis & idolis, vbi preces hominum exaudiri, propter intercessionem Sanctorum impudentissimè & impiissimè docent.

Locus ille destinatus adorationi Ierosolymis, dictus Propitiatorium, typus fuit veri Propitiatorij IESV Christi, Mediatoris nostri vnici. Nam vt versus propitiatorium illud typicum Iudæi precaturi se vertebant: ita veri adoratores vertẽt se ad vnicum Propitiatorem IESVM Christum, propter quẽ solum exaudiuntur & placent credentes, tectis & abolitis ipsorum peccatis, & imputata ipsis Mediatoris iustitia. Cùm ergo dicit, Patrem adorandum esse spiritu, requirit fidem, cuius effector est Spiritus, qui succurrit infirmitatibus nostris, & intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Cùm dicit, in veritate, vult vt abiecta vmbra ipsam veritatem, hoc est, Christum petamus, eius meritis precantes nitamur. Per hunc enim solum habemus accessum ad Patrem in fide, hoc est, dum in ipsum vera fide recumbimus. Hîc rursus discernitur perspicuè inter inuocationem prophanorum hominum ignorantium aut contemnentium Christum, & veram & efficacem inuocationem.

DE QVARTA PARTE.

Cùm Dominus addit: *Nam & Pater tales quæ rit, qui adorent ipsum. Spiritus est Deus, & qui adorẽt ipsum, in spiritu & veritate oportet orare.* rationem reddit, cur Deus velit spiritu & veritate adorari. Est autem argumentum huiusmodi: Naturæ spirituali spiritualia conueniunt. Deus est spiritus: Ergo Deus adorandus est spiritu & veritate. Tribuenda enim sunt vnicuique quæ maximè ei conueniunt.

Etsi autem Cato Ethnicus intellexisse videtur modum in genere, quo Deus coli velit, quum ait:

Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt,
Hic tibi præcipuè sit pura mente colendus.

tamen tria præcipuè adhuc Catoni defuerunt, videlicet notitia purificandæ mentis, regula cultus, & modus certus & verus.

Notitiam purificandæ mentis sola Ecclesia Dei habet. Nam cùm omnium hominum mẽs sit polluta & contaminata, quemadmodum & conscientia, sicuti Paulus ait in Epistola ad Titum cap. 1. vers. 15. *Infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & mens & conscientia*: necesse est vt mens & conscientia purgentur, priusquam homo Deo purum & verum cultum præstare possit. Quemadmodum autem mens purgatur verâ Dei notitiâ: ita conscientia viuâ fiduciâ remissionis peccatorum & imputationis iustitiæ Christi. Atq; hoc est quod in Actis cap. 15. vers. 9. dicitur: *Nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda illorum.* Et Epistola ad Hebræos cap. 9. vers. 14. *Sanguis Christi, qui per Spiritum æternum se obtulit inculpatum Deo, purgauit conscientiam vestram à mortuis operibus, ad seruiendum Deo viuo.* id est, vt positis Deo viuo seruire. Item capite 10. vers. 22. *Accedamus cum vero corde & certa persuasione fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluto corpore aquâ purâ*, id est, Spiritu Sancto, cuius symbolum est aqua Baptismi, qua corpus aspergitur. Ex his promptum est colligere, ad mentis veram purificationem requiri verbum, (vnde notitia) spiritum, Christi meritũ, & fidem. Cùm autem horum nihil habuerit Cato, rationem purificandæ mentis nequaquam tenuisse putandus est.

Regula cultus est ipsum verbum Dei. Nihil enim placet Deo nisi iusta obediẽtia. Obedientia autem nulla esse potest, nisi imperetur. Est enim obedientia mandati superioris prompta & debita executio. Ideò Dominus dicit, Ezech. 20. 18. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.* Item Matth. 15. 9. *Frustrà me colunt mandatis hominum.* Nam cùm omnis cultus Dei sit obedientia erga Deum ex fide præstita in eius gloriam, necesse est cultus regulam esse verbum Dei, & non mandatum hominum, aut traditionẽ vllam, & multò minùs idololatricã inuocationem, Missam, & alias nugas infinitas, quas Antichristus in mundũ inuexerat in contumeliam Dei, cuius mandatũ contẽnitur, quoties homines temerario suo iudicio audẽt instituere cultus, siue præter, siue contra verbũ Dei. Notũ est 9. Paulus Col. 2. 23. damnet omnes ἐθελοθρησκίας, hoc est, omnem cultum, quẽ homines propria

propria voluntate ſine verbo Dei inſtituunt. A Non ergo de cultu Dei iudicandum eſt ex ſpecie, ſeu externa apparentia, qua vulgus facillimè capitur, ſed ex verbo, quod eſt cultus regula, vt diximus.

Neque valet quòd prætendant Papiſtæ authoritatem Eccleſię & bonâ intentionem. Nam omnis autoritas Eccleſię ex verbo pendet, & ædificationi deſtinanda eſt. Si ergo aut cum verbo pugnat, aut ad deſtructionem facit, in nullo loco reputanda eſt Eccleſiæ autoritas. Quantum autem ad bonâ intentionem attinet, ſciendum eſt, quòd quicunque inſtituat cultum Dei ſine verbo, bona, vt vocant, intentione, quadrupliciter peccet. Primùm enim fit reus defectionis. Deinde incurrit in temeritatis vitium. Tertiò horribilis eſt ſuperbia, qua Deus tentatur, quaſi verò ille non ſatis ſapienter modum ſe colendi præſcripſiſſet. Quartò peccat exemplo, quo alij ad ſimiles ſuperſtitiones inuitâtur. B

Modus denique verus veri cultus Dei eſt, vt opus præceptum proficiſcatur ex corde puro, conſcientia bona, fide non ficta, & rectâ iuxta regulam tendat in hunc finem, vt Deus p Chriſtum glorificetur. Glorificatur autem Deus, cùm id fit, quod vult, eo modo quo vult. Hæc ergo tria, videlicet, notitiam purificandæ mentis, regulam cultus & verum modum cùm ignorauit Cato, vt qui verbum Dei non habuerit, fruſtrà quidam Catonis carmina tanquâ monſtrantia iuſtam colendi Dei menſurâ prædicât. C D

Poſtquam dictum eſt de vero Dei cultu, explicanda eſt ratio, quæ hac propoſitione continetur: *Spiritus eſt Deus.* In textu Græco nulla eſt ambiguitas, in quo articulus monſtrat Subiectum, vt vocant, propoſitionis: πνεῦμα ὁ θεός, id eſt, Deus eſt ſpiritus, id eſt, eſſentia non corporea, vt Anthropomorphitæ falsò putârunt, ſed ſpiritualis, ſine mole corporea. Hanc ſpiritualem eſſentiam, infinitam, æternam, omnipotentem, iuſtam, ſapientem, miſericordem, ex effectibus in creaturis intelligimus. In hac ſimpliciſsima vnaque numero eſſentia ſubſiſtunt tres perſonæ, Pater & Λόγος, ſeu Filius, & Spiritus Sanctus, qui tres ſunt vnus Deus, quia vna eſt trium eſſentia non multiplicata, ſed vna numero. In qua eſſentia perfectè communicant tres perſonæ ab æterno. Vnde dicitur: Pater eſt Deus, Filius eſt Deus, & Spiritus Sanctus eſt Deus. Non tamen tres Dij ſunt, ſed vnus Deus, quia vna tantùm eſt Deitas, ſeu Dei eſſentia. Hinc eſt, quòd quæ abſolutè, id eſt, ſine relatione dicuntur de hac diuina eſſentia, in ſingulari ſolummodò numero efferēda ſint. Proinde vt ſingulæ perſonæ ſunt vnus & idem, æternus, immenſus, infinitus, omnipotens & ſolus Deus: ita ea omnia, quæ ſunt Deo propria, ſingularia ſunt. Non ergo dicendum: tres ſunt æterni, tres omnipotentes, tres immenſi, tres infiniti: ſed vnus eſt æternus, vnus omnipotens, vnus immenſus, vnus infinitus. Teneatur proinde hæc regula: Quæ ratio eſt ipſius naturæ, eadem quoque eſt eorum omnium, quæ de ea E F G abſolutè prædicantur. Nam relatiuorum alia eſt ratio, hoc eſt, perſonarum ſubſiſtentium in vna diuina eſſentia, quæ ad ſe inuicem referuntur. Quare cùm alia eſt perſona Patris, alia Filij, alia Spiritus Sancti, rectè infertur: Ergo tres ſunt perſonæ. Quæ tres perſonæ vocabulo Trinitatis ab Athanaſio ſignificantur. Vt enim vnitatis nomine vnam eſſentiam diuinâ, in qua ſubſiſtunt tres ἰδιότητες, ſiue tres perſonæ ὑποστάσεις, accipimus: ita Trinitatis nomine tres intelligimus in vna eſſentia ſubſiſtentes perſonas. Nam cùm Scriptura dicit, Deuter. cap. 6. ver. 4. *Audi Iſrael, IEHOVAH Deus noſter, IEHOVAH vnus eſt.* Et Paulus Epiſtola 1. ad Timotheum cap. 2. verſ. 5. *Vnus eſt Deus.* Et quia hic Deus Hebræis dicitur IEHOVAH, & in Apocalypſi ὁ ὤν, compellimur Scripturæ autoritate Deum vnum in eſſentia agnoſcere & credere. Rurſus quum eadem Scriptura Patrem Deum prædicat, ſimiliter & Filium, item Spiritū Sanctum, & Patrem à Filio, & Spiritum Sanctum ab vtroq; diſtinguit proprietatibus perſonalibus. Pater enim gignit, Filius naſcitur, Spiritus Sanctus ab vtroque procedit, cogimur confiteri tria ὑποστάσεις, ſeu tres ἰδιότητας ſubſiſtētes, hoc eſt, perſonas, ſeu hypoſtaſes, easque coæquales, coæternas & conſubſtantiales, iuxta ſymbolum Nicenum, quod ex verbo Dei collectum & demonſtratum eſt. In confeſsione ergo huius ſymboli maneamus conſtantes, nec moueamur Arij, aut aliorum fanaticorum hominum cauillationibus, qui ſtulta ſua ratione & ſenſu, diuinam naturam metiri conantur, id quod certiſsimum eſt infidelitatis argumentum, quemadmodum grauiſsimè Iuſtinus Martyr monet in libello, cuius titulus eſt Ἐκθεσις τῆς ὀρθῆς, ἔλαχε δὲ καὶ ἀπιστίας τὸ ὠθεῖν πρὸς θεὸν λόγον.

Theologi veteres, quibus cum Philoſophis, qui poſt Chriſtum fuerunt, negotium erat, veſtigia vnitatis diuinę eſſentiæ, & Trinitatis perſonarum in naturis rerum rimati ſunt, quàm vnitatem & trinitatem quum animaduerterent Philoſophi maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ conſentaneam eſſe, paulatim conuertuntur ad fidem, & doctrinam de vnitate eſſentiæ diuinæ, & trinitate perſonarum grauiſsimè defendunt. In quorum numero Iuſtinus Martyr & Clemens Alexandrinus fuêre.

Etſi autem multa huius rei exempla in primo Longobardi libro collecta ſunt: nos tamen vnum atque alterum ſolummodò adiiciemus, ex quibus de reliquis facillimum fuerit iudicare. Nam quum verbum Dei veritatis amuſſim agnoſcimus, tutius eſt apud verbum ſimpliciter manere, quàm in rerum finitarum & infinitæ comparatione. Quemadmodum ergo omne opus imaginem quandam & ſimilitudinem refert ſui opificis, adeò vt ex opere qualis ſit opifex, & ex opifice, quale ſit opus futurum, in promptu ſit intelligere: ita in rebus omnibus animaduertere eſt, diuinæ Trinitatis effigiem in vnitate ſubſtantiæ. In cuiuslibet ergo rei vna eademque eſſentia, eſt vnitas & trinitas.

Vnitas quidem, quia vna res. Trinitas verò, quia in eius essentia est principium quoddam latens quasi Pater, vnde oritur potentia tanquam Filius, ex vtrisq; actio quasi Spiritus Sanctus procedit. Essentiæ ergo vnitas deitatem vnam, principium, potentia & actio tres personas, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum adumbrant. In anima hominis est mens veluti Pater, intelligentia veluti Filius, ex quibus procedit volitio.

Verùm hoc est discrimen. Tres personæ communicant perfectè, & subsistunt in vna eadémque simplicissima & infinita essentia diuina, vt rectè dicatur: Pater est Deus, Filius est Deus, & Spiritus Sanctus est Deus: non tamen tres Dij sunt, sed vnus tantùm, quia vna deitas est, non multiplicata, sed vna numero. Cùm ergo tres personę dicantur ὁμοούσιοι, non Philosophicè, sed Theologicè accipiendum est vocabulum. Philosophicè Petrus, Paulus, Iacobus sunt ὁμοούσιοι, id est, eiusdem essentiæ, quæ vna quidem est specie, vt quæ sit communis omnibus eiusdem speciei indiuiduis, non autem est vna numero. Nam in creaturis vt multiplicantur indiuidua: ita multiplicatur essentia. Vt tametsi in Paulo, Petro, Iacobo eadem est essentia specie, non tamen eadem est numero. Verùm in deitate aliter se res habet. Hîc enim ideò dicuntur ὁμοούσιοι personæ, quia sunt eiusdem essentiæ, non multiplicatæ ad numerum personarum, sed vnius numero. Cùm ergo dicitur: Solus Pater est Deus, falsa est propositio, quia hîc solus excludit alias personas ab essentia diuina. At cùm dicitur: Pater est solus Deus: item Filius est solus Deus: item Spiritus Sanctus est solus Deus, veræ sunt propositiones, quia hîc particula solus excludit diuersam deitatem, seu multiplicatam numero à personis, & tribuit eandem singulis personis perfectè. Verùm quia ratio humana hoc non potest suo acumine percipere, in verbo patefacto acquiescendum est. Nemo enim meliùs de Deo ferre testimonium potest, quàm ipse Deus de seipso.

25 Dicit ei mulier: Scio quòd Messias venturus est (qui dicitur Christus) cúmque venerit ille, annunciabit nobis omnia.

Etsi mulier hæc cõuicta erat miraculo, quòd IESVS, qui secum loqueretur, esset Doctor, diuinitùs missus, de cuius doctrina non erat dubitandum, tamen in eius doctrina non satis acquiescit, sed alium Doctorem, nempe Messiam ipsum expectat.

Exemplum est humanæ curiositatis, quæ nõ est contenta manifesta & clara doctrina, sed quærit aliam certitudinem, vt hodie multi Concilia & Synodos frustrà expectant, in quibus fore diiudicationes dogmatum & rerum controuersarum opinantur, quasi Moses, Prophetæ, Apostoli & Euangelistæ non essent satis locupletes veritatis testes. Sed nos sciamus, in verbo reuelato acquiescendum esse, & nõ pendendum ex humanis consiliis & diiudicationibus.

Porrò hæc Samaritis tria intellexit de Messia. Primùm, quòd esset venturus. Secundò, quòd esset futurus Doctor. Tertiò, quòd excellentior esset reliquis Prophetis, qui particulatim, & non plenè diuina docuêre, cùm Messias omnia plenissimè esset annunciaturus, adeò vt post illum non alio indigerent Doctore, aut Propheta. In hac ergo parte Samaritidem imitemur, & Messiam olim promissum esse IESVM Mariæ filium agnoscamus, ipsumq; perfectum Doctorem sequamur, nullũ alium post ipsum expectantes.

26 Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum.

Hîc Dominus se verum esse Messiam, olim Patribus promissum, fatetur, qua re Samaritidis animum supra modum exhilarat. Neque enim potest, aut debet homini quicquã charius esse, quàm vera Messiæ cognitio, quæ cognitio est vita æterna. Hîc videre est, cur Christus occultorum reuelatione suprà se veracem esse Doctorem Samaritidi persuaserat, nimirum vt miraculo tanquam demonstratione euidenti conuicta mulier, verum esse crederet, quòd Christus se esse Messiam diceret.

Porrò cùm hic locus postulat, vt aliquid de Messia dicamus, volo pauca de Messia huc ascribere, idq; breuissimè. Etsi autem pleraque sunt antea à nobis explicata: tamen hue pauca adiiciam, vt auditores Methodum iustam huic Mysterio explicando congruentem habeant, qua vti poterunt, quoties de vero Messia dicendum erit.

Primùm ergo dicam de promissione, nominibus & exhibitione Messiæ.

Deinde, ad quid promissus sit & exhibitus.

Tertiò, quæ qualisque conditio Messiæ esse debuerit.

Quartò, quòd IESVS, qui cum hac Samaritide loquitur, sit verus ille Messias, olim Patribus promissus.

Quintò, quid egerit exhibitus Messias, quidque agat.

Sextò, quomodo beneficiorum ipsius homines reddantur participes.

Septimò, quid homines vicissim ipsi debeant.

DE PRIMO.

Promissionis Messiæ fama non solùm Iudæis, verùm etiam gentibus innotuerat. Prophetia Balaam & Magorum interrogatio de Messia nota sunt. Et hæc Samaritis Samaritanorum, expectationem certam fuisse indicat, cùm ait: *Scimus venturum esse Messiam.* Etsi autem hic Messias sæpe promissus est verbo Dei: tamen non semper sub Messiæ nomine, sed aliis atque aliis nominibus, quibus ipsius officium, natura & eminentia significatur. Sed priusquàm de aliis nominibus aliquid dicamus, ratio nominis Messiæ explicanda est in genere.

Messias

Messias Hebraicè, Græcè χριστὸς, Latinè vnctus dicitur. Et quia multi vngebantur in veteri Testamento, vt Reges, Sacerdotes, Prophetæ, necesse est, vt hîc significetur aliquis excellentiore quodam modo vnctus, cuius vmbræ quædam & typi fuerunt Reges, Sacerdotes, Prophetę veteris Testamenti, vt hic sit veritas ipsa, cui hoc nomen Messiæ peculiariter tribuitur. Est enim & Rex & Sacerdos & Propheta, vnctus non oleo caduco & vmbratili, quale fuit oleum, quo Reges Mosaici, Sacerdotes Leuitici, & Prophetæ veteris Testamẽti vngebantur, ad breue tempus mansuri, sed oleo vero & perpetuò duraturo, videlicet Spiritu Sancto, idq; plenissimè ab ipso Deo Patre, eò q̃ esset futurus verus Rex, verus Sacerdos, verusq; Propheta in æternum mansurus. Est proinde maximum discrimẽ inter hunc nostrum Christum, & alios χριστὸς veteris Testamenti. Hic veritas est: illi vmbræ fuerunt. Hic Deus & homo purus à peccato: illi homines peccatores. Hic Spiritus oleo vnctus est: illi oleo caduco. Hic à Deo Patre vnctus est: illi ab Aarone, Samuele, Elia, &c. vncti sunt. Hic vt perpetuò sit, vnctus: illi ad tempus certum. Hic plenissimo Regis, Sacerdotis, & Prophetæ munere fungitur: Regis, quia regnum potentiâ acquirit, quia partum regnum verbo, spiritu & potentia gubernat, quia hostes captiuos in triumphum ducit: Sacerdotis, quia diuina confert bona, quia preces & vota offert pro populo, quia satisfacit pro peccato populi, quia reconciliat Deo populum, vt medius inter Deum & populum: Et Prophetæ, quia Doctor cœlestis est, proferens è sinu Patris verbum reconciliationis: Illi autem non nisi in parte aliqua, idque imperfectè & vmbraticè solummodò. Alij enim Regis, alij Prophetę, alij Regis & Prophetæ, alij Sacerdotis officio sunt functi. Non ergo mirum est, cùm tantum sit discrimen, hunc excellenti quodam modo Messiam, id est, Christum esse, & dici.

Iam nomina, quibus Messias in veteri Testamento significabatur, videamus. In Mose primùm dicitur, Genes. 3. 15. Semen mulieris contriturum caput Serpẽtis, hoc est, destructurum opera Diaboli, vt interpretatur Iohannes, 1. Ioh. 3. 8. Deinde dicitur Semẽ Abrahæ benedictum, vt in quo benedicãtur omnes gentes, Genes. 22. 18. Tertiò dicitur Silo, hoc est, Filius mulieris, q̃ erit expectatio gentium, vt qui salutem & benedictionem gentibus adferat, Genes. 49. 10. Promittitur quoque Prophetæ nomine, Deut. 18. 15. vbi dicitur: *Prophetã de medio tui & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus: ipsum audies.* Hunc adumbrabat Aaron & summus Sacerdos cum omnibus sacrificiis Mosaicis: Rex Dauid & ipsius filius Salomon, qui succedens patri Dauidi significabat Christum verum Regem successurum typicis Regibus. Psalmus 2. apertè de persona Christi loquitur, & vocat ipsum Messiam Domini, & Regem constitutum super montem Sion, cui & gentes subiicerentur. Psalmus 110. ipsum & Regem & Sacerdotem prædicat: *Tu es Sacerdos*, inquit, *in æternum, secundùm ordinem Melchisedech*. Esaiæ 7. 14. dicitur *Emanuel*. 9. 6. dicitur *Filius admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater æternitatis, Princeps pacis, cuius imperium multiplicabitur, & pacis eius non erit finis*: Et additur: *Super solium Dauid & super regnum eius sedebit; vt confirmet illud in iudicio & iustitia à modò & vsque in æternum.* In Ieremia 23. 6. IEHOVAH *iustitia nostra.* Præterea in nouo Testamento dicitur via, veritas & vita, resurrectio, lumen, character, & imago personæ Patris, pastor ouium, ostium, sapientia, potentia, virtus, iustitia, sanctificatio, redemptio, &c. quæ omnes appellationes & similes declarandis Messiæ personæ naturis, & officio seruiunt.

Hic Messias vt promissus erat: ita & exhibitus tempore à Iacob Patriarcha & Daniele Propheta indicato, & euẽtus clarissimè prædictionibus respondet, quemadmodum docet collatio historiæ Euangelicæ cum prophetiis. Hinc Paulus Gal. 4. 4. *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere, factum sub Lege, vt eos, qui sub Lege erant, redimeret.* id est, damnatos & maledictos homines redimeret. Sed de hac collatione prædictionum & historiæ in enarratione Psalmi octuagesimiquarti à nobis copiosè dictum est.

DE SECVNDO.

Ipse Dominus cur in mundum venerit, sæpissimè exponit, cùm ait, Lucæ 19. 10. *Venit Filius hominis quærere & saluare quod perierat.* Item Lucæ 5. 32. *Veni vocare peccatores ad pœnitentiam.* Hæc dicta congruunt cum promissione, Genes. 3. 15. *Semen mulieris conteret caput serpentis.* hoc est, vt hanc promissionem interpretatur Iohannes, 1. Ioh. 3. 8. *Christus apparuit, vt destrueret opera Diaboli.* Seu vt Paulus 1. Timoth. 1. 15. loquitur: *Christus venit in hunc mundũ peccatores saluos facere.* Causam huius admirandi facti ipse quoque Iohannes 3. 16. clarè proponit, cùm ait: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Causa ergo huius tanti boni est dilectio qua ipse complexus est suam creaturam, quam creauerat ad imaginem suam.

Verùm hîc ratio offenditur, atque ita obiicit: Deus est omnipotẽs: Ergo potuit alio modo liberare genus humanũ, quàm per mortem Filij ignominiosissimam. Item: Deus est misericors, diligens homines: Ergo voluit liberare genus humanum. Cùm ergo & potuit omnipotentia, & voluit φιλανθρωπία, cur non sine humiliatione & infami morte Filij hoc fecit? Respondeo. Fateor quòd Deus & potuerit, quia est omnipotens, & voluerit, quia est φιλάνθρωπος: Sed iuxtà sciendum est, quòd etiam sit iustus. Si iustus est, nihil vult sua potentia facere, nisi sit rectum & iustum. Si ergo Deus per potentiam & φιλανθρωπίαν tantùm liberasset genus humanum, actum fuisset de ipsius iustitia, sine qua Deus suam maiestatem tueri nequit. Est autem iustitia Dei, vt peccatum in homine

aut puniatur æternis pœnis, propter infinitum bonum læsum & offensum, aut aliquis deligatur ex humano genere, qui causam aliorum in se recipiat, & satisfaciat pro ipsis. Nam vt vnus Adam sua inobedientia coniecit omnes in mortem: ita conueniebat iustitiæ Dei, vt vnus homo sua obedientia vitam adduceret reliquis, vt pari dignitate & gradu consisterent potentia, misericordia & iustitia Dei. Verùm cùm omnes homines post lapsum Adæ sint immundi, de immundo concepti semine, & oporteat eum, qui alios mundabit, mundum esse: non est inuentus in toto genere humano qui ad hanc tantam rem idoneus erat. Et si quis fuisset mundus inuentus, & à peccato purus: tamen imbecillior fuisset, quàm vt morte aboleret, Sathanam vinceret, peccatum expiaret, iustitiam & vitam æternam conferret. Actum ergo hìc fuisset de salute generis humani, nisi ipse Deus sua sapientia consilium inuenisset, quo homines & potenter & clementer & iustè seruati sunt. Sic igitur colligit sapientia Dei. Nemo potest mala tollere, quibus oppressum est genus humanum, videlicet peccatum, iram Dei, mortem & tyrannidem Diaboli, nisi sit Deus: nemo potest reddere iustitiam & vitam æternam, nisi sit Deus. Rursus. Nemo iustè hoc facit, nisi sit homo, isq; purus, & ab omni peccati labe immunis. Hinc concludit diuina sapientia, quòd Saluatorem humani generis oporteat esse & Deum & hominem, vnam personam, vt hic Deus & homo sustineat ignominiosissimam mortẽ, propter turpissimum facinus, cuius genus humanũ reum fuit. Ad hoc Dei cõsilium respexit Paulus, cùm 1. Corinth. 1. 23. diceret: *Nos prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum: Græcis verò stultitiam. Ipsis verò vocatis Iudæis & Græcis Christum Dei virtutem & sapientiam.* Hoc Dei consilium q piè cogitat, adorabit bonitatem Dei, qui ita voluit genus humanum per Messiam liberare, vt Angeli canerent ipsi laudem potentiæ, misericordiæ, iustitiæ & sapientiæ.

DE TERTIO.

Quæ & qualis conditio Mediatoris esse debuerit, ex iis, quæ iam dicta sunt in secũdo membro, in promptu est colligere. Primùm enim, qa Sacerdos & Mediator esse debuit, non typicus, non vmbratilis, sed verus & efficax: oportuit ipsum coniunctum esse Deo vera deitate, & hominibus vera humanitate. Deinde debuit esse sanctus & impollutus. Ita enim autor Epistolæ ad Hebr. 7. 21. ait: *Talis decebat vt noster esset summus Sacerdos, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus.* Vide quid de hac re annotauimus in Psal. 84. & in Epistolam ad Hebræos.

DE QVARTO.

Augustinus ex verbis Christi, Lucæ 24. 25. *O stulti & tardi corde ad credendum ijs omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ: Nónne sic oportuit pati Christum, & ita introire in gloriam suam: Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, & interpretabatur in omnibus scripturis, quæ de se erant scripta:* extruxit hoc principium: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.* Paulus Actor. 17. veluti ex hoc principio cõfirmat IESVM esse Messiam olim promissum, & nunc exhibitum. Vnde admoniti Thessalonicenses quotidie scrutabantur Scripturas, num hæc ita se haberent. Et Petrus, 2. Pet. 1. 19. eodem nititur fundamento, vbi propheticum sermonem iubet cõferri cum gestis Christi. Et ne quis ambigat de prophetiarum certitudine addit hanc rationem: *Hoc primùm noueritis, quòd nulla prophetia Scripturæ sit proprij impulsus: Non enim voluntate humana allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu Sancto, locuti sunt Sancti Dei homines.*

Quòd ergo IESVS, qui cum Samaritide hac loquitur, sit verus & vnicus ille Messias, olim Patribus promissus, conuincitur hac demonstratione, cõtra quam ne inferorum quidem portæ quicquam valent:

Is solus absque omni dubio ac verissimo verius, atque adeò omnium confessione, verus est Messias, & vnicus, in quẽ omnia omnium Prophetarum vaticinia concurrũt, cuique soli conuenit quidquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis.

In IESVM autem Mariæ Filium, qui hìc se apud Samaritidem mulierem Messiam fatetur, omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, & huic soli IESV conuenit, quidquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis.

Ergo solus IESVS Mariæ filius, qui cum hac Samaritide loquitur, est verus & vnicus Messias, olim Patribus promissus. Maior huius demonstrationis ab omnibus, qui prophetica scripta amplectuntur, recipitur. Minor, quæ est ἀναπόδεικτον, confirmatur collatione prędictionum & historiæ Christi, quæ historia per omnia respondet prædictionibus propheticis. De hac collatione scripsit dialogum Vrbanus Regius lectu dignissimum. Ludouicus quoque Viues breuiter monstrat prædictionum & historiæ Christi conuenientiam. Vide quæ prolixè annotauimus in primum versum Psal. 84. vbi furorẽ Iudæorum negantium Christum adhuc venisse refutauimus.

DE QVINTO.

Quintò quæritur, quid egerit Messias exhibitus, & quid nunc agat. Suprà ostendimus, IESVM ideò dici Messiam, seu Christum, qnia est Rex, Sacerdos & Propheta. Nunc quæ sunt eius beneficia in genere tantũ, referemus. Sunt autẽ quinque præcipua eius beneficia & ppria.

Primum. Profert nobis verbum salutis è sinu Patris, id quod Prophetæ munus est: hoc verbo sibi Ecclesiam colligit.

Secundum. Aufert à nobis credentibus peccatum, quod nos habuimus, idq; merito sacrificij sui.

Tertium. Confert nobis iustitiam, quã non habuimus,

habuimus, idque merito obedientiæ suæ erga Legem, & simul pro nobis intercedens, reconciliat nos Patri.

Quartum. Sanctificat nos suo Spiritu, & regenerat nos in filios Dei, qui antea non fuimus. Atq; hęc tria ad sacerdotium Christi pertinent.

Quintum. Liberat nos ab inferno, quem nos meruimus, tuetur nos contra potestatem tenebrarum, & introducet nos in vitam æternam, & salutem, quam ipse nobis acquisiuit, atque hoc denique regiæ potestatis est. Hæc quinque beneficia Mediatoris suprà in 1. cap. vbi hęc sententia exponitur: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi*, declarauimus. Item in colloquio Christi & Nicodemi. Paulus 1. Cor. 1. 30. ad quatuor capita beneficia Christi reuocat, cùm inquit: *Christus nobis natus est à Deo Sapientia, Iustitia, Sanctificatio & Redemptio.* Sapiẽtiam conferre propheticum munus est. Iustitia hîc complectitur expiationem peccati & imputationem iustitiæ. Sanctificatio & imputationem sanctitatis Christi & regenerationem nostri cõtinet. Redemptio est salutis possessio, & fruitio Dei in omnem æternitatem.

DE SEXTO.

Applicationem beneficiorum Christi docuimus suprà fieri verbo, fide & Sacramentis, in q̃bus efficax est Spiritus Sanctus. Verbo enim offertur Christus cum suis beneficiis. Fide recipitur, & possidetur. Sacramentis obsignatur. Sed de hac applicatione vide ea, quæ suprà annotauimus in 1. & 3. capitibus.

DE SEPTIMO.

Officia hominum, qui beneficiorum Christi fide sunt facti participes, vno Christianismi nomine intelligũtur. Vt enim participatione Christi Christiani appellationem adepti sumus: ita Christianismus, q̃ est imitatio Christi, & dignitatem, ad quam euecti sumus per Christum, & debita officia, ad quæ obligamur, includit. Dignitas maxima est. Nam qui in Christo est p̃ fidem, adoptionis gloria, quòd sit Filius Dei, qui antea naturâ filius iræ fuit, gaudet, ad Ephes. 2. De hac dignitate, qua nulla maior esse poterit, loquitur Iohannes suprà cap. 1. v. 22. cùm ait: *Dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomen eius*, hoc est, hunc honorem cœlestem & dignitatem dedit, quòd filij Dei nascantur, q̃ credunt in nomen eius. Filij Dei effecti non solùm dilecti sumus in dilecto, ad Ephes. 1. 6. Verùm etiam vngimur oleo Spiritus in spirituales Reges, Sacerdotes & Prophetas. Ita enim ait Petrus, 1. Petri 2. 9. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit in admirabilem suã lucem.* Primùm hîc Petrus vocat Christianos electum genus, hoc est, filios Dei, vt qui præ omnibus aliis hominibus sint eximij & in magno pretio coram Patre suo Deo, cùm interim reliqui, id est, nõ credentes, sint filij Diaboli, reprobi & damnati. Hæc eximia Christianorum dignitas meritò Christianis ad piẽ sanctéq; transigẽdam in hoc mundo vitam, stimulum addere debet, ne sua culpa hac tanta dignitate excidant.

Secundò vocat Petrus Christianos Reges, non quidem prophanos, sed sacros: Sunt enim in Christo victores peccati, mundi, Sathanæ, inferni. Hæc victoria ideò in fide posita à Iohanne dicitur, quia fides eum habet & possidet, qui est victor peccati, mundi, Sathanæ & inferni. Neq; tamẽ contingit hæc victoria sine ingenti lucta. Nam peccatum latens in mortali nostro corpore, nõ desinit suis armis, hoc est, concupiscentiis prauis Spiritum oppugnare: Mundus nõ desistet, nunc prosperis, nunc aduersis, nunc exemplis malis pios oppugnare. Diabolus perpetuò circuit tanq̃ Leo rugiens, vt Petrus loquitur, 1. Pet. 5. 8. quærens quem deuoret. Hinc est q̃ Paulus hortetur suos Ephesios 6. 10. vt confortẽtur in Domino, & in potẽtia virtutis eius. Et addit: *Induite armaturã Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.* Etsi autem acre certamen est: tamen de victoria certi sumus, donec in Christo manemus, in quo, & per quẽ absq; omni dubio victoriam obtinebimus. Ideò Paulus querelæ de hoc acerbissimo certamine subiungit, Rom. 7. 25. *Sed gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrũ.* Nam Christus in suo regno, hoc est, in fidelibus gratiâ, verbo, spiritu & præsentiâ est potentior, quàm vt portæ inferorũ aliquid aduersus ipsos, qui in eo per fidem sunt, valeant.

Tertiò Petrus vocat Christianos Sacerdotes, eosq; non vulgares, non typicos, sed regios, vt q̃ in Christo ius accedendi Deum habeant, ad offerendas hostias spirituales Deo placentes in Christo IESV. Hostiæ autem spirituales, quas offerunt hi regij Sacerdotes, non sunt expiatoriæ (nam hostias expiatorias offerre, vnius est summi Sacerdotis IESV Christi) sed Eucharisticæ, videlicet omnis obedientia in actionibus & passionibus à piis præstita. Dicitur autẽ obedientia piorum sacrificium duas ob causas.

Prima est, propter comparationem ad veteris populi sacrificia. Vt enim illa mundabantur, segregabantur, applicabantur, sanctificabãtur, atq; ita accepta erant: ita in nostra obedientia requiritur mundatio, segregatio, applicatio & sanctificatio, quo Deo accepta sit. Vt enim in veteri Lege non licebat offerre animal immundũ: ita obedientia, quam Christiani offerent, debet esse munda, id est, mandata à Deo, non prohibita, aut hypocritica, aut superstitiosa. Deinde vt agnus à reliquo grege segregabatur: ita obediẽtia nostra fide separanda est ab actionibus aliorum hominum. Sic Cornelius suam eleemosynam à Pharisæi & aliorum hypocritarum separauit. Tertiò, vt agnus offerendus applicabatur aræ: ita obedientia nostra Christo applicabitur, hoc est, nitetur ipsius merito. Quartò, vt agnus igni cremabatur, ita nostra obedientia Spiritu Sancto veluti accenditur & sursum tendit, atq; adeò fit Deo accepta p̃ IESVM Christum. Hinc extruamus definitionem sacrificij Christianorum, videlicet, quòd sit omnis obedientia, hoc est, actio & passio diuinitùs imperata, separata à

prophanis mundi actionibus & passionibus fide, qua etiam tanquam sale conditur, atq; Spiritu Sancto tanquam igni cœlesti accenditur, & sanctificatur, atque adeò merito Christi Deo accepta fit in gloriam Dei per eundem IESVM Christum.

Altera causa, cur obedientia piorum dicatur sacrificium, est, vt sciamus eam seriò à Deo requiri, vt sciamus eam Deo gratã esse, vt sciamus eam Deo acceptam esse, & mereri mercedem p IESVM Christum. Sed de Sacerdotio & sacrificiis piorum, vide quæ annotauimus in Psal. 84.

Quartò Petrus vocat Christianos gentẽ sanctam & populum acquisitionis. Gens sancta, hoc est, segregata ab aliis prophanis cœtibus, & dicata Deo, eiúque in hostiam oblata, vt ipsum in vera sanctitate colat. Populus acquisitionis, hoc est, peculiaris, vt proprium Dei peculium, seu thesaurus.

Quintò finẽ huius eximiæ dignitatis adiungit Petrus, cùm ait: *Vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit in admirabile suum regnum plenum lucis & consolationis.* Habemus quanta sit dignitas, & quænã officia Christianorum, quorum admonemur in Baptismo nostro, p quem Christum induimus, & vngimur in sanctos Dei filios, Reges sacros, Sacerdotes spirituales, vt prædicemus virtutes Christi, id est, victoriam & beneficia.

Iam pauca de imitatione adiiciemus. Cùm itaque Christianismus sit imitatio Christi, omnium Christianorum est Christum imitari, atq; illum viuendi, agendi, patiendiq; regulam sibi proponere. Christus Matth. 5. 48. nobis Patris exemplum imitandum proponit: *Estote perfecti, sicut Pater vester, qui in cœlis est, perfectus est.* Christus de se dicit Iohan. 13. 15. *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, & vos faciatis.* Et Paulus ad Ephes. 5. 1. *Estote imitatores mei tanquam filij dilecti.* Item 1. Cor. 11. 1. *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.* Et ad Rom. 4. 21. commendat nobis Apostolus exemplum Abrahæ, in cuius vestigiis iubet nos insistere credendo & obediendo.

Commẽdatur ergo nobis triplex in Scripturis imitatio, videlicet Dei, Christi & Sanctorũ. Hæc imitatio, si genus respicis, vna est, quæ est referre imaginem Dei, ad quã creati sumus. Ad hanc reuocat Dominus populum suum, Leuit. 20. 7. cùm ait: *Sanctificamini, & sancti estote, quia ego sum Dominus Deus vester,* scilicet sanctus. Et paulò infrà in eodem cap. v. 24. rationem præcepti ponit, cùm ait: *Ego Dominus Deus vester, qui separaui vos à cæteris populis.*

Hinc desumpsit Nyssenus suam definitionẽ, cùm Christianismum definit esse imitationem diuinæ naturæ. Nã si hominis fabricatio ad imitationem Dei similitudinis erat: Et Christianismi professio est, vt homo reducatur ad pristinã & antiquam fœlicitatem, profectò Christianismus erit imitatio diuinæ naturæ. Huc Paulus respexit, cùm ait ad Ephes. 4. 22. *Deponite veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, & renouamini Spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate vera.* Hæc ergo generalis imitatio Dei Patris, Christi & Sanctorum in separatione nostri à prophanitate mundi per studium sanctitatis & iustitiæ posita est.

Verùm si Christum respicis, præter illam imitationem sanctitatis & iustitiæ in genere, quæ nobis Patris exemplo commendatur: Imitatio Christi sita est in pietate erga Deũ, in dilectione proximi, in vera humilitate, in fide vocationis, in patientia sub cruce, quæ omnia veræ sanctitatis & iustitiæ, quę nobis Patris exemplo commendatur, germani fructus sunt. Quàm autem hæc Christi imitatio sit necessaria, ostendit Iohannes, 1. Iohan. 2. 6. cùm ait: *Qui dicit se in eo manere, debet quemadmodum ille ambulauit & ipse ambulare.* Imitari autem Christum vel in ædendis miraculis, vel in sacrificio pro peccatorum expiatione sacrificando nec possumus, nec debemus. Illud enim extra vires humanas positũ est. Hoc velle facere, grauissimum sacrilegium est, quo Filius Dei iugominia afficitur, cuius sacrilegij rei sunt Papistæ, qui dicunt se sacrificare pro viuis & mortuis. Sed illis omissis cum suo Antichristo, dicamus de præcepta & vera Christi imitatione, quæ, vt ex dictis patet, quintuplex est.

Prima imitatio Christi est pietatis erga Deũ. Pietatis nomine omnes affectus, virtutes & actiones, quæ requiruntur in prima tabula, complector. Vt ergo Christus in sua sanctissima humanitate Deum piè coluit in vera fide, timore, inuocatione, gratiarum actione, prædicatione, confessione: ita & nos, modò imitatores Christi esse velimus, Deũ ex fide Christi piè colamus, in vera fiducia, sancto timore, ardenti inuocatione, iugi gratiarum actione, perpetua prædicatione, & constanti confessione. Etsi autem ignorantia, peccati mole, infirmitate virium, variis vitiosis affectibus subindè pullulantibus, prauis exemplis in omnium hominum ordinibus, & insidiis Diaboli, impedimur, quò minùs in hac vita perfectè præstare possimus, quæ Christus in sua sanctissima humanitate præstitit: tamen hæc tenuis imitatio, quæ à nobis fieri potest, retinentibus fidem & bonam conscientiam placet propter Christum, in quo nos Pater charos habet. Est ergo inter Christi pietatem erga Deum Patrem, & nostram, maximum discrimen. Nam Christi pietas perfecta fuit, nostra imperfecta: Christi pietas per se & propter se placuit, nostra autẽ per Christum & propter Christum placet: Christi pietas non potuit impediri vllis impedimentis vt nostra.

Secunda imitatio Christi in dilectione proximi cernitur. Dilectionis nomine hìc complectere affectus, virtutes & actiones omnes, quas requirit secunda tabula. Hanc imitationẽ commendat nobis Dominus Iohan. 15. v. 12. cùm ait: *Hoc est præceptum meum, vt diligatis alij alios, sicut ego dilexi vos.* Qualis autem hæc dilectio sit, docet Iohannes, 1. Iohan. 2. v. 10. Et Paulus in Epistola ad Romanos 5. v. 8. de magnitudine dilectionis Christi erga nos loquitur, cùm ait: *Cùm adhuc essemus*

ſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.

Porrò dilectio proximi, quam à nobis requirit imitatio Chriſti, complectitur quatuor: Affectum animi ſincerum: omnis generis beneficentiam: abſtinẽtiam ab omni iniuria: & capitis periculum ſubeundum pro ſalute proximi, ſi res ita poſtulauerit.

Tertia imitatio Chriſti ſita eſt in vera humilitate. Eſt autem humilitas Chriſtiana duplex: Vna cognitionis: altera affectionis. Prior à nobis ipſis diſcẽda eſt. Poſterior à Chriſto, qui ait, Matth. 11. 29. *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde.* Hoc Chriſti exemplum Paulus commendat Philippẽſibus 2. 5. cùm ait: *Hoc ſentiatur in vobis, quod & in Chriſto IESV, qui cùm adhuc eſſet in forma Dei, non rapinam arbitratus eſt eſſe æqualem Deo, ſed inaniuit ſemetipſum, forma ſerui ſumpta humiliauit ſemetipſum vſque ad mortẽ crucis.* Hæc Chriſti tanta humiliatio homines arrogantes meritò humiliare deberet, qui cùm ipſi nihil ſint, ſuperbè tamen ſibi arrogãt honores, ac ſi aliis meliores eſſent, quod quidem rapinę genus eſt. Simus ergo memores dicti Chriſti, Matth. 25. 12. *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Item Petri 5. 5. *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.*

Quarta imitatio eſt fidei vocationis. Vt enim Chriſtus munus ſibi impoſitũ ſumma cum fide obiit: ita quemlibet Chriſtianum ſic affectum eſſe decet, vt officium vocationis piè & fideliter exemplo Chriſti faciat. Etſi autem Chriſtus perfectiſsimè præſtitit ad quod à Patre miſſus erat, nec quiſquam poteſt eam induſtriam adhibere, vt laudem perfectionis in vocationis ſuæ munere mereatur: tamen laudanda eſt vel tenuis imitationis vmbra, modò prompta ſit voluntas, & conatus pius.

Miniſtri verbi cùm partem officij Chriſti ſuſtineant, & pro eo legatione fungantur, ſingularem adhibebunt operam, vt exemplum Chriſti in docendo, conſolando, monendo imitentur, ac prodeſt vt hæc Chriſti dicta ſibi ob oculos ponant.

Primum Iohan. 20. 21. *Sicut miſit me Pater.*

Secundum Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit.*

Tertium Matth. 5. 11. *Beati eſtis, cùm vos fuerint perſecuti propter me.*

Primum dictum conſolabitur pios Euãgelij præcones contra contemptum mundi, qui Miniſtros verbi ad infimam ferè plebeculę fæcem reiiciunt, contra quorum peruerſum iudicium opponant vocationis ſuæ dignitatem, videlicet quòd ab ipſo Chriſto ſint vocati & miſsi.

Secundum dictum conſolabitur Miniſtros Euangelij contra Papiſtas, & alios purioris doctrinę contemptores, & corruptores, qui neſcio quos Patres obtrudunt, quos volunt nos audire, ſeoulto Euãgelio Chriſti. Sed Chriſtus vult ſuos ita docere, vt ipſe per eos loqui videatur. Quod tum demũ fit, quando verbum traditum in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis proponũt, contemptis humanis ſomniis & traditionibus.

Tertium dictum conſolabitur eoſdẽ in perſecutionibus & cruce. Debẽt enim ſinceri Euangelij Miniſtri, non ad præſentẽ & ad breue tempus duraturam afflictionem, ſed ad pondus gloriæ futuræ reſpicere. Breuiter, Miniſtri verbi dent operam, vt ita Chriſtum in vocatione imitentur, vt cum Paulo poſsint verè dicere & in toto vocationis curſu, 2. Cor. 1. 12. *Hæc eſt gloriatio noſtra teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate & ſinceritate Dei conuerſati ſumus in mundo.* hoc eſt, quòd verbum Dei ſimpliciter, id eſt, ſine dolo, & ſincerè, id eſt, ſine admixtione peregrinæ doctrinę docuerim in mundo. *Et in extremo vitæ actu bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iuſtus iudex,* 2. Timoth. 4. 7.

Quinta imitatio Chriſti eſt crucis. Eſt autem duplex hæc imitatio. Vna laudabilis, ſuperſtitioſa altera. In laudabili crucis Chriſti imitatione, ſpectentur neceſsitas, vtilitas, dignitas, & modus.

Neceſsitas imitationis Chriſti in cruce exponitur Matthæi cap. 10. verſ. 38. *Qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus.* Marci cap. 9. verſ. 34. *Quicunque vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.* Lucæ cap. 9. verſ. 23. idem præceptum proponitur, niſi quòd additur, *Quotidiè.* Et Lucæ cap. 14. verſ. 27. *Qui non baiulat crucem meam, & venit poſt me, non poteſt eſſe meus diſcipulus.* Ratio huius rei eſt, quòd Sathan & mundus oderũt Chriſtum, atque ideò ipſius membra perſequuntur. At ſi quis recuſauerit crucem ob Chriſti nomen ferre, is nequaquã dignus eſt Chriſto diſcipulus.

Quiſquis ergo ſtatuit Chriſtum ſequi, eum magna animi fortitudine præditum eſſe oportet. Nam vt dies diem conſequitur: ita crux crucem in Eccleſia excipiet, donec hic mundus ſteterit. Atque hoc eſt quod Paulus ait, 2. Timoth. cap. 3. verſ. 12. *Omnes, qui volunt piè viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.*

Sed vnde tanta animi fortitudo? Nam omnes naturã exhorreſcimus ad mortis mentionem, & crucẽ fugimus? Donum gratiæ, & non naturæ robur hoc facit. Ita enim Paulus cruce preſſus audit, 2. Corinth. cap. 12. verſ. 9. *Sufficit tibi gratia mea: Siquidem potẽtia mea in infirmitate perficitur.* Et ad Philipp. cap. 1. verſ. 29. *Vobis datum eſt pro Chriſto, non ſolum in eum credere, ſed etiam pro eo pati.* Hoc ergo donum gratię, quo poſsimus perſiſtere in die malo, ardentibus precibus à Deo Patre per Chriſtum petamus, vt venientem crucem inuicto animi robore ſuſtineamus.

Vtilitas imitationis Chriſti ſub cruce maxima eſt, & duplex ſtatui poteſt. Vna in hac vita percipitur, de qua Paulus in Epiſtola ad Romanos cap. 6. verſ. 6. *Hoc ſcientes, quòd vetus noſter homo crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati,* id eſt, vt vis peccati innata deprimatur, *& vltrà non ſeruiamus peccato.* 2. Corinth. cap. 4. verſ. 10. *Semper mortificationem IESV Chriſti in corpore noſtro circumferentes, vt & vita IESV manifeſtetur in corporibus noſtris.* Facit ergo crux, vt & peccatum in

nobis paulatim aboleatur, & vita noua in nobis instauretur. Altera vtilitas imitationis crucis Christi percipietur in futura vita, de qua Apostolus ad Rom. 8.17. *Si vnà cum illo patimur, simul etiam cum illo regnabimus.* 2. Tim. 2.11. *Si vnà morimur, etiam vnà viuemus.*

Dignitas imitationis Christi in cruce est, & conformitas nostri cum Christo, & gloria promissæ beatitudinis. De conformitate loquitur Paulus ad Rom. 8.30. *Quos præscíuit, eosdem etiam prædestinauit conformes fieri imagini Filij eius.* Et ad Gal. 6.17. *Stigmata Domini IESV in corpore meo gesto.* Hinc gloriatio Pauli Gal. 6.14. *Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini IESV Christi.* De gloria beatitudinis ipse Dominus Matth. 5.10. concionatur: *Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est Regnum cœlorum: Beati cum maledixerint vobis & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersus vos mentientes, propter me.*

Modus imitationis Christi in cruce in hisce positus est: In fiducia viua, in obedientia spontanea, in patientia, in inuocatione, in gratiarum actione, & in spe glorioſæ liberationis.

Superstitiosa imitatio Christi in cruce, & hypocritica varia est, videlicet cùm sine vera fide & mandato Dei homines superstitiosi, & hypocritæ, sibiipsis vel crucem accersunt. Vt cũ Monachi & Moniales die sexto septimanæ, qui dicatus est passioni Dominicæ, se virgis flagellãt: Cũ superstitiosè signa crucis in vestibus circũferunt: Cùm Papa & Monachi pro corona spinea Christi, comam capitis circumcidunt: Cùm funè nodoso se cingunt Monachi: Cùm Sacrificuli in sua theatrica Missa gesticulationibus & certa vestium forma, passionis Domini historiam tanquam in fabula repræsentant, & impudenter iactant se offerre Christum pro viuis & mortuis, quo sacrilegio nullum vnquam fuit, vel esse potuit in mundo abominabilius. Plura quę huc pertinent, vide suprà cap. 1. vbi triplicẽ meditationẽ passionis Dominicæ exposuimus.

27 Et interim venerunt Discipuli, & mirabantur, quòd cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit, quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

Discipuli qui abierant in ciuitatem ad emenda cibaria, redeunt ad fontem, vbi Dominus fatigatus ex itinere quiescit. Et cùm animaduertunt eum cum muliere loqui, admirantur, absque dubio, q̃ mysteria sui regni reuelet Ethnicis. Putârunt enim Messiam ad Iudæos solos pertinere. At si vel maximè ad Ethnicos quoq; pertineret Messias, mirantur quòd non magis idoneum sexum elegerit, præsertim cùm fœminus sexus sit minùs aptus ad mysteria Regni Christi percipienda. Nobis igitur hoc Christi exemplũ seruiet, vt sine discrimine & acceptione personarum, quamuis occasionem nacti, regnum Christi propagare studeamus. Deinde si Christus non est dedignatus vni fœminæ, eiq̃ infami propter adulterium, verbũ suum de salute consequenda annunciare, quid faciemus nos, qui tantùm Ministri sumus?

Hocergo Domini exemplum imitemur, præsertim cùm habeamus promissionem hanc dulcissimam, & consolationis plenissimam, Esaiæ 55.11. *Verbum meum non redibit ad me vacuum.* Quòd autẽ nemo Discipulorũ, & ne Petrus quidem, etsi audacior, interrogauerit ipsum, reuerentię Discipulorum erga suum Magistrũ fuit, ex quo apparet, quo in loco habuerint Christũ ipsius Discipuli. Quorũ exemplum & nos imitemur, eosq̃ quos videmus excellentibus donis, vocatione, laboribus excellere, reuereamur tanq̃ singularia organa Dei, ac pro iis Deo agamus gratias, & tales mittat, ad instaurationem regni filij sui. Quod qui nõ facit, Diogenis potiùs quàm Christi discipulus censendus est.

28 Reliquit ergo hydriam suã mulier, & abijt in ciuitatẽ, & dixit hominibus: Venite.
29 Videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunq; feci. Num hic est Christus?

Indoles veræ fidei in exemplo proponitur. Nam vt hæc mulier nacta Christi salutarem notitiam, non cessat eandẽ prædicare aliis: ita quilibet pius nihil magis in votis habere debet, q̃ regnum Christi latissimè propagare, seruata tñ suæ conditionis & vocationis ratione. Vt enim fieri nequit, vt ignis non caleat: ita impossibile est veram fidem otiosam in pectore delitescere, sine fructu. Nos ergo & in hoc facto Samaritidẽ imitemur, & Christi gloriam ꝑ viribus ex fide propagemus. Deinde vt illa relicta hydria in signum maximi ardoris & festinationis, ad inuitandum plures ad agnitionem Christi, abiit statim significatum suis ciuibus quæcunq; à Christo audierat: ita nos, & præsertim qui vocati sumus ad ministeriũ Euangelij, omnibus curis & negotiis vitæ præteritis, Christi gloriam & regnum propagare studeamus. Hoc acre studium nobis commendat Dominus Lucę 9.62. cũ ait: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, est aptus regno Dei*, hoc est, Quemadmodum agricola occupatus negotiis ab agricultura alienis non est aptus aratro, id est, agriculturę exercendæ: ita Minister Euangelij implicitus negotiis secularibus, vt vocant, non est aptus regno Dei administrando per doctrinam Euangelij. Vide 2. Tim. 2. versib. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Quòd autem narrationẽ miraculi, videlicet ꝙ omnia sibi dixerit Dominus quæcunq; fecerat, proponit mulier, eò pertinet, vt Samaritas ad exeundum ad fontẽ, vbi Christus erat, & ad credendum Christo præparet. Miracula enim, sicuti suprà docuimus, fidei faciendæ seruiunt. Cùm subiungit mulier: *Num hic est Christus?* non est dubitantis, sed stupentis & admirantis, propter rei nouitatẽ. Nam cùm dicat Iesum sibi dixisse quæcunq; fecerat, se satis persuasam fuisse, quòd sit verus Messias, indicat, atque adeò Samaritas eodem argumento ad fidem inuitare conatur, quemadmodum & fecit.

30 *Exiit*

30 Exierunt ergo è ciuitate, & veniebant ad eum.

In horum Samaritanorum exemplo duo habemus, quæ nos imitari profuerit. Vnum est, vt quemadmodum illi nō contemnunt verbum, propter personæ vilitatem, aut infamiam verbum annunciantis: ita nos verbum Dei, à quocunque tandem annuncietur, magni faciamus. Nam cùm prædicatur Euangeliū, non tam spectandum est, quis sit, & qualis qui doceat, quàm cuius sit verbum, quod docetur. Inde enim dignitas & autoritas verbi dependet. Hoc significat Dominus, Lucæ cap. 10. v. 16 cùm ait: *Qui vos audit, me audit.* A quocunque ergo audis Euangelium, statue te Christum ipsum audire. Hæc cogitatio maiorem reuerentiam meritò in auditoribus Euangelij excitare deberet. Alterum, quòd vt ipsi audita fama de Christo præsente, mox accurrunt, & ad ipsum veniunt: ita nos Ecclesiam, in qua loquitur Christus, audiamus. Nam Ministri Euangelij, qualescunque sint, legatione pro Christo, vt Paulus loquitur, funguntur, 1. Corinth 5. 20.

PARS III.

31 Interea rogabant eum Discipuli, dicentes: Rabbi, comede.

32 Ipse autem dixit eis: Ego cibum habeo comedendum, quem vos nescitis.

33 Dicebant ergo Discipuli inter se: Num quis ei attulit quod ederet?

34 Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, & perficiam eius opus.

Hæc est disputatio Christi cū Discipulis suis de cibo corporis, & de cibo spiritus, seu animæ, seu obedientiæ erga Deum, quæ eò tendit, vt & intelligamus, quanto cum desiderio salutē nostram sitierit. Nam cùm longo itinere fatigatus & fame pressus, nō expetit cibum corporalem, significat animū ipsius grauioribus cogitationibus intentum esse: & vt in nobis excitetur fiducia in ipsum, qui se totum nobis offert, & summa delectatione afficitur, cùm nos ad illum conuertimur.

Iam videamus analogiam inter cibum corporis, & cibū animę. Vt cibus corporis à fame fatigato homine desideratur, sumptus recreat, delectat, conseruat: ita cibus animæ est, quidquid magno desiderio ab anima expetitur, & acceptum recreat, delectat, conseruat: idem de potu sit iudicium. Quemadmodum ergo cibus externus ad corpus fame grauiter defatigatum se habet: Sic studium faciendi voluntatē Dei Patris ad animam Christi se habet. Ac si diceret Christus: Hoc meum summum desiderium est, hoc votum ardentissimum, vt animus meus expleatur & satietur executione volūtatis Patris mei. Ea enim re summa afficior voluptate, mirum in modum recreor, & veluti sustentor. Huiusmodi affectum conuenit habere omnes, qui vicem Christi in mundo gerunt, & eius nomine legatione funguntur. Huiusmodi affectum requirit Dominus in Petro, cùm ter illi dicit: *Petre, amas me?* & simul tradit ipsi curam suarum ouium.

Habemus præterea quod hîc à Discipulis Domini discamus. Vt enim illi adferunt Domino corporalem cibum: ita nos Ministris Christi & membris eius quæremus necessaria vitæ, eosq; nostris facultatibus subleuabimus. Atq; nullo tanguntur affectu erga Ministros Christi, & nihil in eorum subleuationem conferunt, se alienos esse à Christi familia declarant. Non enim fieri potest, vt is, qui membrum Christi verè existit, reliqua membra eiusdē corporis negligat, cùm mutua sit affectio & συμπάθεια quædam omnium membrorum eiusdem corporis.

Porrò cùm addit Dominus: *Et perficiam opus eius*, definit quid sit voluntatem Patris facere, nempe opus ipsius, videlicet, ad quod misit Filium Pater, vt perficeret. Sed qualenam hoc opus est? Est opus redemptionis & saluationis hominum, cuius pars quædam est latè spargere semen Euangelij, & multos ad gratiæ cœlestis participationem inuitare. Quod autem hoc opus Patris nominat, eò pertinet, vt sciamus opus saluationis nostri esse totius Trinitatis. Pater enim saluat, Filius saluat, Spiritus Sanctus saluat, sed seruato cuiusque personæ actionis modo. Pater enim saluat, quomodo? mittendo Filium, & tradendo ipsum ex mera dilectione in mortem pro nobis. Filius saluat, quomodo? obediēdo Patri, satisfaciendo pro peccato, merito suæ mortis, iustificādo imputata nobis credentibus sua iustitia, & intercedendo pro nobis apud Patrem. Spiritus Sanctus saluat, quomodo? missus à Patre, & datus à Filio, regenerando & sanctificando.

35 Nónne vos dicitis: Adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet? Ecce ego dico vobis, attollite oculos vestros, & videte regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem.

Allegorica ratio est superioris sententiæ. Dixerat autem Dominus suum cibum esse facere voluntatem eius, qui misit se, & opus perficere. Iam comparatione messis terrestris & cœlestis, quanta sit opus festinatione, ostendit. Sumpsit autem Dominus occasionem ab anni tempore, nempe verno, cùm adhuc messis in herba esset, demetenda demum post quartū mensem, quasi diceret: Vos quatuor menses ad messem computatis, at ego vobis aliam messem albam & paratam ostendo. Est igitur allegoria præsens hoc explicanda modo: Quemadmodum maturâ messe terrestri opus est festinatione, vt fructus demetatur & congregetur in horreū, ne neglectus pereat: ita maturâ messe spirituali, id est, patratis hominum animis ad audiendum Euangelium, opus est festinatione, vt fructus demetātur per prædicationē Euangelij (est enim prædicatio Euangelij quasi messoria quædam falx)

& congregetur in vitam æternam, ne cessantibus messoribus fructus pereat. quasi diceret: Video promptissimũ esse istius mulieris animum ad recipiendum Euangelium, quemadmodum etiã in Samaritanis mox patebit. Proinde occasio non est negligenda. Summum ergo meum studium est annunciare ipsis Euangelium, quò ipsi vt fructus colligantur in vitam æternam.

Primùm hoc loco antithesis obseruetur inter hæc dicta: *Vos dicitis*, &, *Ego dico vobis*, qua significatur, quòd homines magis prospiciunt sibi de rebus spectantibus ad hanc vitam, quàm ad veram & beatam vitam, hoc est, quòd sint attentiores ad res terrenas, quã ad cœlestes, sicuti Christus alibi etiam testatur, cùm inquit: *Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua*, Lucæ 16.8.

Deinde quòd regiones albæ ad messem, sint hominum animi parati ad audiendum Euangelium. Sunt autẽ hominum animi parati, quando sentiunt sua mala, quibus inuoluuntur, vt hæc mulier. Huic maturitati seruit prædicatio Legis, crux, signa iræ Dei, &c. Animi hominum ita parati demetantur ex agro mundi per prædicationem Euangelij, & congregẽtur p fidem in horreum Domini, id est, vitam æternam.

Tertiò q; messores sint verbi Ministri, qui si cessauerint, alienis negotiis impliciti, maturã messe, messem perdẽt, & ipsi cessationis suæ pœnas luent.

36 Et qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam.

Ne messores messis spiritualis, id est, Apostoli & Ministri Euangelij laboris difficultate, molestia & periculis absterreantur, duas rationes apponit, quarum vna est merces, qua labor eorum copiosè compensatur. Altera est fructus laboris dulcissimus, hoc est, homines conuersi p prædicationem Euangelij, qui congreganturin horreum Dei, quod est vita æterna. Hinc Ministri verbi admoneantur, vt in suo ministerio respiciant ad debitum officium, quod facere necessariò ipsis incumbit. Hinc Paulus 1. Corinth. 9.16. *Væ mihi, si non euangelizauero. Necessitas enim mihi incumbit:* ad mercedem splendidam repositam apud Deum. *Reposita est mihi*, ait Paulus 2. Timoth. 4.8. *corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in die illo, iustus iudex:* & ad fructum iucundissimum sui laboris, qui est salus hominũ, qui illorum ministerio conuertũtur ad Deum. Hinc Paulus 1. Timoth. 4.16. *Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in illis. Hoc enim faciẽs, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.* Hæc tria opponant Ministri Euangelij omnibus difficultatibus, omnibus periculis & persecutionibus, & caueant, ne propter vlla impedimẽta segnescant in tam arduo & diuino officio, quo nullum aliud, vel augustius, vel dignius, vel magis necessarium esse potest. Cogitent præterea quàm grauia supplicia sibi immineant, si in tanto officio fuerint negligentiores. Nam si is qui in vilissima vocatione remissior est, quàm officij ratio postulat, dicitur fraudulenter facere opus Domini, quid dicemus de illis, qui in hoc diuino ministerio, in quo pro Christo legatione funguntur, cessauerint? Et si is, qui proximi effuderit sanguinẽ, reus est sanguinis proximi, & maledictus à Deo pronunciatur, vt qui imaginem Dei destruxerit, quid dicemus de illo, qui non corpus, quod alioqui mortale est & caducum, sed animam ad immortalitatem conditã occiderit, hoc est, sua negligentia separauerit à Deo, qui vera & vnica vita est credentium.

Vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Tempus sationis à tẽpore messis distinguit, & seminatores à messoribus. Tempus sationis fuit tempus Legis vsq; ad Christum exhibitum. Ergo seminatores sunt Prophetæ. Tempus messis est post Christum exhibitũ. Proinde messores sunt Apostoli, & eorum successores. Hæc collatio non negat multos conuersos & saluatos fuisse per prædicationẽ Prophetarum de semine promisso: sed solummodò inter obscuriorẽ & clariorem prædicationem Euangelij distinguit. Porrò cùm dicit, & eũ qui seminat, & eum qui metit, simul gauisuros, significat summum consensum inter Prophetas & Apostolos, & communem mercedem, similiter & fructum communem, atque adeò gaudium commune. Vnde sequitur, eos, qui in veteri Testamento fuêre obedientes Prophetis Dei, esse fructus congregatos in vitã æternam. Nam merito promissi seminis omnes qui ante Christum exhibitum crediderunt Prophetis, saluati sunt, perinde atq; nos, qui hodie in Christum exhibitum credimus.

37 In hoc enim est sermo verus, quòd alius est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad metendum, quod vos non laborastis. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

Illustrandæ collationis (quam adduxit) gratiã, vulgo vsitatũ prouerbium in medium adducit, quasi diceret: Vulgo dici solet, *Alius seminat, alius metit.* Hoc quoque in Prophetis & in vobis verum est. Siquidem illi seminauerunt per prophetias de Christo: Vos metitis regnũ Dei, annunciantes Christum iam exhibitum. Illi laborauerunt primi, vos in ipsorum labores fructum percepturi introistis. Attamen habebitis illos socios gaudij percepti ex labore sationis & fructu messis. Hîc iterum obseruetur discrimen inter Doctores Legis, seu Prophetas, & Doctores Euangelij, videlicet Apostolos, & eorum successores. In finali fructu per omnia conueniunt, qui est perceptio æternæ beatitudinis in vita æterna.

PARS IV.

Quatuor sunt membra huius partis.

Primum,

Primum, Cõuersio Samaritanorum ad concionem mulieris.

Secundum, Gratitudo credentium Samaritanorum erga Christum.

Tertium, Accessio credentium per præsentiam & doctrinam Christi.

Quartum, Constantia fidei Samaritanorum.

DE PRIMO.

39 Ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt propter sermonem mulieris testificantis: Dixit mihi omnia quæcunque feci.

Mulier Samaritana conuersa Christum prædicat, ad cuius prædicationem multi Samaritanorum conuertuntur & credunt in Christum. Absque dubio mulier hæc tria suis proposuit ciuibus. Primum, de aqua viua. Secundum, de vero cultu Dei. Tertium, de Messia, videlicet q̃ se Messiam promissum diceret. In horum omnium confirmationem adducit miraculum, videlicet quòd Christ⁹ reuelasset sibi omnia sua facta, tametsi ipsam antea non viderat. Hoc miraculo vt ipsa antea confirmata est: ita etiam Samaritani confirmantur. Nam audito illo diuino facto, crediderũt ipsum veracem esse, vt qui à Deo missus esset, & verba Dei promeret.

Hîc nos & Samaritidem & Samaritanos imitemur. Samaritidem quidem in propagando Euãgelio & regno Christi, ex viua in Christum fiducia. Samaritanos verò in recipiendo Euangelio, à quòcunque tandem prædicetur. Hîc nõ personarum annunciantium Euangelium dignitas spectanda est, sed excellentia & maiestas doctrinæ cœlestis est cogitanda. Deinde, hic locus docet, quòd cessantibus iis qui tenent ordinariam cathedram, possint & debeant pij homines Christum annunciare, quantumuis humiles & abiecti fuerint coram mundo. Non hîc expectabunt superiorum mandata, nec terrebuntur eorum minis: sed constanter exemplo huius mulieris Christum prædicent, cuius fructum absque omni dubio colligent in vitam æternam dulcissimum.

DE SECVNDO.

40 Cùm ergo venissent ad eum Samaritani: Rogauerũt eum, vt apud se maneret, & mansit ibi duos dies.

Vide quæso quid sit, vel minimum gustasse de verbo Dei. Sicharitæ audiunt fœminam ciuem suam (quam alioqui oderunt ob sceleratam vitam) annunciantem Christum. Verùm quia miraculum in medium adducit de reuelatione vitæ suæ anteactæ, fidem illi adhibẽt. Hæc perexigua fides ex cõcione mulieris concepta, excitat in illis maius desiderium salutaris doctrinæ. Quare ipsum Dominum accedunt discendi cupidi, eumq; rogant vt apud se maneat. Quare non solùm ostendunt quàm fuerint discẽdi cupidi, verùm etiam suam erga Christum gratitudinem declarant.

Hîc ergo duo habemus in Samaritis quæ imitatione digna sunt. Vnum, vt magis magisque cupiamus proficere in schola Christi, vt nõ simus contenti primis elementis: sed tendamus ad pleniorem notitiam, donec vixerimus. Nunquam enim possunt fontes Israel exhauriri. Alterum, vt grati simus erga eos quorũ opera nos in salutaris doctrinæ cognitione proficimus.

Quod autem Christus sinit se exorari, & manet apud Sicharitas, testimonium est facilitatis Christi ad exaudiendum vota nostra. Peracto demum biduo Dominus quidem corpore à Samaritis discedit, sed spiritu & gratia eos non deserit: cuius præsentia sentitur in meditatione verbi & precatione. Studeamus proinde vt Christus apud nos maneat, vt discamus sentire & dicere cum Dauide Psalmo 34. 9. *Gustate & videte quàm suauis est Dominus: Beatus vir qui speraat in eo.*

DE TERTIO.

41 Et multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

Hæc accessio credentium propter præsentiam & doctrinam Christi non solùm docet verum esse quod Paulus dicit Rom. 10. 17. *Fides ex auditu, auditus per verbum Dei*: verùm etiam indicat grauitatem docentium, sanctimoniam vitæ, & docendi rationem, plurimum facere, & ad faciendam doctrinæ fidem, & ad flectendos auditorum animos, & ad imitationem, cùm contrà leuitas docentium, docendi imperitia, & vitæ prophanitas cursum fructumq; verbi non parum impediunt.

Etsi autem par dignitas est verbi Dei, à quocunque tandem prædicetur: tamen non pares fructus ex verbo à quouis prædicato proueniunt. Neque tamen hîc hominis dignitati aliquid tribuimus, sed Deo soli omnem vendicamus gloriam, qui homines idoneos reddit ministerio Euangelij. Ita enim Paulus ait 2. Corinth. cap. 3. vers. 4. *Fiduciam huiusmodi habemus per Christum apud Deum, non quòd sufficientes simus à nobis ipsis cogitare aliquid tanquam a nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit Ministros noui Testamenti.* Non ergo omnes æquè idonei sunt ad tantum ministerium, sed alij dono Spiritus miraculosè & immediatè redduntur idonei, vt olim Prophetę, & deinde Apostoli à Deo immediatè missi: Alij præparatione longa, magno studio, morum grauitate, pietate, & vsu seu exercitatione efficiuntur idonei per eundem Christi Spiritum. Qui hoc modo facti sunt idonei, ab Apostolo Paulo 1. Timoth. 3. dicuntur διδακτικοί, id est, apti ad docendum, quales vult esse eos qui vocabuntur ad ministerium Euangelij, hoc est, requirit in ipsis liberalem doctrinam, exercitationem, morum bonitatem & prudentiam.

Hinc proinde admoneantur, & qui nunc sunt in ministerio, & qui aliquando ad ministerium vocabuntur, vt ita vitam & mores insti-

tuant: ita se dicendo & exercendo prę-
parent, vt non solùm doctrinam habeant, verùm etiam vt grauitas quædam in toto eorum ministerio reluceat. Breuiter, vt vero timore Dei à suis auditoribus præditi esse videantur. Hæc enim coniuncta in Ministris Euangelij ad persuadendum plurimum valent. Deinde est & aliud discrimen inter hanc mulierem alioſque Ministros Euangelij, & Christum ipsum, videlicet quòd Christus sit & doctor & effector salutis, alij omnes sint tantùm salutis doctores & annunciatores.

DE QVARTO.

42 Et mulieri dicebant: iam non propter tuam narrationem credimus. Ipsi enim audiuimus, & scimus, quòd hic est verè saluator mundi Christus.

Hìc describitur, quomodo confirmata sit Samaritanorum fides, videlicet verbis Domini cùm ipsum præsentem & loquentem viderent & audirent Samaritæ. Etsi autem antea crediderunt Samaritæ propter narrationem fœminæ, non dignitate ipsius, sed miraculo vero, moti: tamen fides illa adhuc languidior erat & dubitationi vicinior, adeò vt postquam ipsum Christum audiuerunt, pro nulla ferè habita sit respectu eius fiduciæ, quam ex prædicatione Christi conceperunt per Spiritum Sanctum. Fuit ergo prior illa Samaritarum fides notitia quædam vacillans dubitatione mixta. Hæc autem concepta ex verbis Domini, scientia erat salutaris. Dicunt enim: *Scimus, quòd hic est verè saluator mundi Christus.* Qui scit, non dubitat, non vacillat, non opinatur, non diiudicat seu disputat, sed certo notitiæ & fiduciæ fundamento nititur, & statuit contradictorium esse impossibile. Vt enim scire, in Philosophia, est rem per causas, quas ratio iudicat, cognoscere: ita scire in Theologia est, verbo Dei, testimoniis verbo additis, & Spiritu Sancto persuasum esse de veritate Dei, vt statuat fides quidquid cum hac veritate pugnat, esse mendacium, & impostu-ram Diaboli & organorum eius. Cùm ergo Samaritæ dicunt: *Scimus*, fatentur se verbis Christi, testimoniis verbo additis & Spiritu Sancto ita conuictos esse, vt statuant indubitatò, Iesum, qui secum loquitur, esse verè, id est, non typicè, non falsò, non fictè, non nomine aut opinione, sed re ipsa & certò Messiam seu Christum, qui sit mundi saluator.

Ex hac pericopa tria colligamus:

Primum, quòd fides vera sit firmissima notitia, id est, scientia cum fiducia salutis per Christum consequendæ coniuncta.

Secundum, quòd Samaritani definiant Messiam seu Christum esse Saluatorem mundi, hoc est, non Iudæorum tantùm, sed omnium etiam qui in ipsum crediderint.

Diligenter hoc loco obseruetur vtrumque, videlicet quòd Messias sit saluator, & mundi saluator. Si saluator est mundi, mundus profectò sine ipso damnatus & perditus fuit. Si mundi saluator, nemo certè in mundo est, ad quem huius saluatoris gratia se non extendat. Sed quia hęc gratia pẽdet ex notitia & fiducia Christi, suapte culpa pereunt, qui Euangelium audire & in Christum credere recusant.

Tertium, est cõfessionis exemplum. Vt enim hi Samaritæ Christum, in quem crediderunt, confessi sunt: ita nos eorum exemplum imitari necesse est, idque ob multas causas, videlicet, vt Deus nostra confessione honoretur, veritas defendatur, proximus ædificetur, infidelis confundatur. Breuiter, vt Christi regnum augeatur, & Diaboli regnum minuatur, ac paulatim aboleatur.

PARS V.

In hac quinta parte narratur historia Christi proficiscentis à Samaria in Galilæam, & exponitur, quomodo à Galilæis sit acceptus propter miracula, quę viderunt ab ipso fieri Ierosolymis in festo Paschatos.

Huius partis duo sunt membra.

Primum, profectio in Galilæam, relicta Samaria.

Secundum, receptio Christi à Galilæis propter miracula, quæ ædiderat Ierosolymis.

DE PRIMO.

43 Post duos dies exiit inde, & abijt in Galilæam.

Hæc Christi profectio testimonium est ardẽtissimi studij in Christo ad perficiendum opus, ad quod missus erat. Quod acre studium antea significauit, & cibo obedientiæ, & metaphora albicantis messis. Vt autem hoc studium Christi, affectum eius erga nos declarat: ita fidem, obedientiam & gratitudinem à nobis requirit.

44 Ipse enim testatus est, quòd Propheta in patria sua honorem non habeat.

Non est dubium hìc interrumpi historiam. Nam cùm à Samaria proficisceretur, audiretque, quemadmodum alij Euangelistæ narrant, Baptistam in carcerem ab Herode coniectum, secesserit, & venit Nazareth, vbi erat nutritus. Verùm cùm illic doceret in Synagoga, adeò vt mirarentur auditores eius ac dicerent: vnde huic sapientia hæc? nonne hic est fabri filius? nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas, & sorores eius omnes hìc apud nos sunt, vnde ergo huic omnia ista? & scandalizabantur in eo, ac tandem eiecerunt eum extra ciuitatem, volentes eum præcipitare de monte. Sed ipse transiens per medium illorum, venit in Galilęam, & testatus est, quòd Propheta honorem non habeat in patria sua. Sordescunt enim domestica, exotica & peregrina sunt in admiratione & habentur in pretio. Hoc iudicium non est sapientum

tum, qui norunt mundum communem esse patriam, non est piorum, qui sciunt omnes Deum timentes, siue suat domestici, siue peregrini, eiusdem ciuitatis Dei, hoc est, Ecclesiæ, ciues esse: non est denique eorum, qui discrimina hominum non ex loco, aut cognatione, sed ex virtutibus præclarè gestis, & meritis erga humanum genus petunt, sed stultæ, prophanæ, imperitæ & improbæ multitudinis, quæ sensu & affectu, non autem ratione & virtute ducitur. Nos ergo qui de Deo Patre gloriamur, habeamus in honore quos ipse agnoscit filios, & agnoscamus dona Dei in quibus uis hominibus, hoc vnum spectantes, nihil esse laudabilius, quàm esse ciuem patriæ laudatissimæ Ecclesiæ Christi, quę non locis certis est alligata, sed latè sparsa per terram, quam totam Dominus sibi vendicat, vt Dauid canit: *Domini est terra & plenitudo eius.* Vt hic locus monet ingratis non esse annunciandum Euangelium: ita consolatur eos, qui, cùm in patria sua, quę laude sunt digna, faciunt, contemnuntur tamen à suis præsertim æmulis, qui sibi detractum putant, quidquid honoris aliis exhibetur.

DE SECVNDO.

45 Cùm ergo venisset in Galilæam, receperunt ipsum Galilæi, cùm omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo. Nam & ipsi venerant ad diem festum.

46 Venit igitur Iesus rursus in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum.

Expulsus à Nazareth Dominus excipitur à Galilæis, & habitat in ciuitate Galilææ Capernaum, vt alij Euangelistæ narrát. Ratio cur Galilæi Christum receperint, additur, videlicet, q̃ viderint miracula ab eo facta Ierosolymis in die festo, nẽpe Paschatos proximi à Baptismo Christi. Neque tamen existimandum est, quòd Galilæi recipientes Christum fuerint omnes eodem animo affecti. Quidã enim nouitate rei afficiebantur, & delectabantur inspectione miraculorum sine fide in Christum, quemadmodum de Herode legimus, qui gauisus est Christo viso. Sperabat enim ipsum aliquod coram se miraculũ æditurum. Rursus alij miraculis ducebantur in admirationem personæ ædentis miracula, & in doctrinę certitudinem, quam Dominus proponebat, & cõfirmabat miraculis. Vnde fides in iis concepta est, qua & iustificati & saluati sunt. Atque hic proprius miraculorũ Christi finis fuit. Verùm Pharisæi multum à Galilæis differebãt, qui ex miraculis Christi maius odium aduersus ipsum conceperunt, & opera diuina Dæmoniis attribuebant.

PARS VI.

Hæc sexta pars capitis huius continet historiam sanati filij Reguli cuiusdam, quæ sanatio vt erat testimonium diuinæ potentiæ Christi, atque eiusdem cœlestis doctrinę: ita symbolum fuit sanationis animarum eorum, qui ad ipsum fide conuertuntur.

A Iam huius historiæ circumstantias, q̃ æ sunt sex præcipuæ, videamus.

Harum prima est occasio miraculi.

Secunda, increpatio Reguli atque eorum qui cum ipso erant.

Tertia, instãtia Reguli petẽtis sanationẽ filij.

Quarta, exauditio petitionis Reguli atque sanatio filij eiusdem.

Quinta, fides Reguli ex verbis Domini concepta & euentu rei confirmata.

B Sexta, fructus fidei Reguli in domesticis suis.

DE PRIMA.

Erat quidam Regulus in Capernaum, cuius filius ægrotabat.

47 Hic cùm audisset, quòd Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, vt descenderet ac sanaret ipsius filium. Siquidem is agebat animam.

C Hæc prima est circumstantia præsentis historiæ, videlicet occasio miraculi. In hac occasione quinque sunt perpendenda, videlicet quisnam fuerit qui Dominum rogat, cuius causa, vnde impulsus, quid petierit, quæ fuerit necessitas.

Quis ergo fuit βασιλικὸς, hoc est, Regius aliquis, seu aulicus clarus de aula Herodis. Verisimile est ipsum Senatorem fuisse Regium, grauem & præstantem virum, maritum honestum. Poterit etiam fieri, quòd fuerit Toparcha ciui-
D tatis Capernaum ab Herode illic constitutus, vt obseruaret ne quid à ciuibus tentaretur contra Romanum imperium. Hinc primùm colligendum est, Dominum non esse acceptorem personarum, sed omnem qui timet Deum, acceptum esse illi. Audiuimus suprà, quomodo piscatores idiotas, sapientem Nicodemum, adulteram Samaritidem, & ciues Sycharitas receperit Dominus, eodem modo hîc splendidum diuitem, & principem virum recepit: ex quo sequitur, quòd
E nulla hominum conditio aut vocationum differentia excludat quemquam à Christi regno, modò Christũ audiat, & in ipsum viua fide recumbat. Nam cùm sit saluator mundi, vt ex verbis Domini didicerunt Samaritæ, fieri non potest, vt se ipsum negent, & aliquem gratia, quam omnibus offert, excludat. *Venit* enim, vt ipse de se testatur, Matth. 18.11. *saluare quod perierat. Venit vocare peccatores ad pœnitentiam.* Matth 9.13. *Venit in mundum peccatores saluos facere.* 1. Tim. 1 15. idque
F per agnitionem & fiduciam sui. Valeant ergo Stoici, qui negant gratiam vniuersalem, qui fingunt Parcarum tabulas cum Zenonis familia, qui contradictorias voluntates in Deo mẽtiuntur. Nos igitur adoremus potentiam, iustitiam, misericordiam & sapientiã Dei, q̃ non vult mortẽ peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Ezech. 18.32. Neq; hoc prętereundũ est, q̃ hic Regulus siue aulicꝰ fuerit stipẽdiarius & miles, armis Romanũ imperiũ defendẽs, quę res Christo
G nõ displicuit, vt neq; ipsius præcursori Iohanni, qui militibus agentibus pœnitentiam non præcepit vt militiam desererent, sed vt neminẽm

concuterent neque calumniarentur, & vt essent suis stipendiis contenti. Ita potest aliquis & aulicus esse & pius, qualis & Cornelius, de quo in Actis Apostolorum legimus, fuit. Christi enim regnum non tollit discrimina ordinum & statuum hominum in mundo. Siquidem est spirituale: *Regnum meum*, ait Dominus Iohan. 18.36. *non est de hoc mundo.* Tametsi autem discernit inter ministros Euangelij & gubernatores politiarum: tamen neminem excludit è suo regno, qui ad se vera fide confugerit, nec iubet ipsum, vt vocationem mutet religionis causa. In quauis igitur vocatione, faciente ad honestam & piam conseruationem illorum statuum, quos Deus in mundo ordinauit, placet qui credit, & ex fide piè officium facit in gloriam Dei.

Sed cuius rei causa accedit Dominum hic aulicus? filius eius ægrotabat. Dum hic aulicus bene cum sua familia valet, Christum medicum non accedit. Nam qui benè valent, medicos parui faciunt. Verùm cùm iam sentit se destitui humana ope, cùm videt filium, quem tenerrimè dilexit, ægrotare, accurrit ad medicum, quem statuit iuuare posse. *In angustia*, ait Esaias 26.16. *Requisierunt te.* Et Dauid Psal. 119.71. *Bonum est mihi quòd humiliasti me*, videlicet afflictione & cruce. Agnitio ergo morbi cùm animi tùm corporis ad Christum vrget.

Morbus animi duplex est, videlicet sensus reatus iustæq; nostræ damnationis ob peccatum. Hic sensus ex prædicatione Legis, ex damnatoria Legis sententia, & ex signis iræ Dei concipitur, & confirmatur testimonio propriæ conscientiæ: & dolor propter ea quæ nobis contigêre aduersa, vel in amicis, vel in fama, vel in bonis externis. Hic dolor, qui est alter animi morbus, nos commonefacit de causa vnde prouenit, quæ est in nobis ipsis, videlicet peccatum ipsum. Ita hic aulicus ex morbo filij cõcepit dolorem, vnde venit in cognitionem sui.

Morbus corporis est, cùm nos ipsi in aduersam incidimus valetudinem, vt mulier laborans profluuio sanguinis, socrus Petri febricitans, cœcus à natiuitate, leprosi illi decem, Iob & alij, qui quauis corporis aduersitate affliguntur. Hu iusmodi morbi verus vsus est, vt homo inde ratiocinetur, morbum animi, videlicet peccatum, quod est vna causa efficax omnium calamitatum, & mortis in toto genere humano. Nam iustitia Dei peccati pœnam postulat, quam misericordia in resipiscentibus mitigat. Nam ideo permittit nos Dominus in varias calamitates incidere, vt agnita causa confugiamus in vera pœnitentia ad misericordiam. Sunt ergo in omni cruce, siue animi siue corporis, cogitanda, iudicium & misericordia Dei. Iudicium quidem, quo iustè peccatores punit. Misericordia verò, quia resipiscentibus ex paterna bonitate succurrit. Breuiter, ita se res habet cum Deo, vt cum patre terreno, qui errantes liberos flagris in viam reducit, vt & ferociam & contumaciam eorum pœnis coherceat, & eos meliores disciplina efficiat. Plura de cruce aliàs.

Sed quî fit, quòd nunc potissimum Dominum accedat hic aulicus? *Cum audisset*, ait Euangelista, *quòd Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam.* Ita enim apud se cogitabat aulicus ille: Iesus clarus est miraculis, multos sanitati restituit, leprosos curat, atque alias infirmitates tollit, hunc si præsentem haberem, fortè meum quoque filium sanaret. Hic aulicus hæret in magno errore, dum potiùs pedibus quàm affectibus ad Christum accedendum esse putet, dum faciliùs præsentem corpore quàm maiestate existimet illum iuuare posse, dum non verbo tantùm, vt ille qui aiebat: *Dic tantùm verbum, & sanabitur puer meus.* sed præsenti attactu opus esse ad sanandum iudicet.

Quid ergo petit? *Rogabat*, inquit Euangelista, *vt descenderet*, id est, veniret. Loquitur enim pro ratione situs loci, in quo Dominum inuenit, & eius loci ad quem ipsum vocabat.) *Et sanaret ipsius filium.* Hæc aulici fides ab vna parte robusta fuisse videtur, ab altera nimis infirma & imbecillis. Nam quòd crediderit Iesum potuisse filium suum sanare, cùm alij interea haud dubiè desperassent, fidei fuit minimè contemnendæ. Verùm quòd requirebat, vt corpore descenderet, & imbecillitatis & magni erroris euidens argumentum fuit. Nam vera fides Christo & omnipotentiam & omnipresentiam tribuit, qua vbique locorum æquè efficax esse poterit. Nam si hoc non posset, saluator nequaquam esset, sed nec illud, nec hoc posset, nisi verus & æternus Deus esset. Necessitas subiungitur: *Incipiebat enim eius filius mori, vt qui in agone mortis fuerit.* Hîc plus tribuit Christo Regulus, quàm aliis Medicis. Nullus enim Medicus arte medica hominem in agone constitutum sanare potest. Nam naturâ prorsus morbo prostratâ, omnis medicina otiosa est & inefficax. Verùm in hoc defecit aulicus, quòd non putarit Christum mortuum posse excitare, id quod impius Plinius etiam Deo impossibile esse nugatus est. Est autem hic figura Synecdoche obseruanda, qua tribuitur subiecto toti, quod est partis, eiusque inferioris ac brutæ. Nam anima quæ est potior pars hominis, vt quæ immortalis ad imaginem Dei sit creata, mori, id est, extingui, non potest. Cùm ergo homo moritur, corpus extinguitur discedente anima à corpore, & hæc dicitur in Apocalypsi mors prima. Animæ autem mors non eius interitus est, sed separatio ipsius à Deo autore vitæ, & coniunctio eiusdem cum principe tenebrarum autore mortis & miseriæ sempiternæ. Et hæc mors dicitur secunda.

DE SECVNDA.

Dixit ergo Iesus ad eum:

48 Nisi signa & prodigia videritis, non creditis.

In hac secunda circumstãtia præsentis historiæ duo obseruanda sunt, videlicet increpatio huius aulici & vsus miraculorum Christi.

Cùm

Cùm Dominus hunc aulicum autoritate, nobilitate, & potentia in aula Herodis valentem, increpat, suo nos docet exemplo, vt quæ officij nostri ratio postulat, faciamus cordatè, nullius potentiam aut autoritatem pertimescentes, vtque non adulemur nobilibus aut quibusuis aliis, & dicamus placentia nostræ tranquillitatis & securitatis gratia. Hîc enim obsequium, quod amicos conciliare solet, nullum habebit locum, nisi quatenus cum veritate stare possit. Hîc stolones amicitiæ, hoc est, assentationes, præstigiæ & fraudes adulatorum, amputandi sunt, quò puriores amicitiæ partes conseruentur, quæ sunt candidè monere amicos, vera dicere, errantes in viam reuocare, salutem amicorum quærere. Nam qui obsequium veritati præferunt, præsertim in sanctissimo verbi ministerio, seipsos, suam vitam & fortunas quàm Christum, ipsius gloriam & salutem hominum pluris faciunt, qua in re turpissimè se subiiciunt affectibus hominum, fraudulenter officio credunt, & nefariè occasionem sua adulatione potentibus præbent, vt in suis peccatis perseuerent, ac exemplo multos ad audaciùs peccandum inuitent. Vnde fit, vt malum tandem per omnes status & ordines hominum serpat ac plurimos inficiat in ipsorum certissimum interitum. Vt ergo piorum aulicorum est, qui potentia & autoritate valent, hunc regulum imitari in patienter ferendo iustam increpationem, in qua re etiam exemplum Dauidis illustrius habent, vt est in Psalmo 141. vers. 5. *Percutiet me iustus in misericordia, & increpabit me, & erit mihi oleum pretiosum.* Huc & illud Salomonis dictum Prouerb. 27. vers. 5. *Melior est increpatio manifesta quàm amor absconditus, & meliora sunt vulnera diligentis quàm fraudulenta oscula odientis:* ita Ministrorum verbi fuerit Christum hîc imitari, & fideliter officium facere, citra omnem personarum respectum. Primùm ergo sibi proponant hanc regulam, quæ est in Psalmo trigesimoseptimo, vers. tertio. *Spera in Domino & fac bonum, habita terram & pasce veritatem.* Et Syracides capite 11. vers. 21. *Eac in tuo stes ordine, in eoque assiduò verseris, atque in tuo officio muneréque consenescas. Ne mireris opera hominis scelerati, confide Domino, atque in labore tuo perseuera.* Deinde proponant sibi Ministri Euangelij exempla Christi, Prophetarum, Iohannis Baptistæ, Apostolorum, Ambrosij, Athanasij, Chrysostomi, & aliorum sanctorum, qui constanter officia fecerunt, nullos nec propter potentiam nec propter autoritatem formidantes. Tertiò, dent ipsi operam, vt ipsi præluceant aliis, ne quis illis iure obiiciat: *Medice cura te ipsum,* neque quicquam est turpius quàm cùm ipsa culpa redarguit doctorem. Quartò sapienter, fortiter & prudenter officium faciant, gloriam Dei, & salutem hominum, qui se audiunt, spectantes. Sunt enim officium & finis semper conjungenda, vt finis veluti calcar quoddam sit præstandi officij. Nam vt officium est, quod quis facere debet pro suæ vocationis ratione: ita finis est, propter quod quis officium facere debeat. Quintò, cogitent Ministri Euangelij, quàm dulcis sit nutrix animæ conscientia rectè præstiti officij: iuxta illud Pauli, 2. Corint. cap. 1. 12. *Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ, videlicet quòd bona conscientia faciam quæ requirit Apostolatus meus.* Sextò, intueantur præmium sibi diuinitus propositum, de quo Paulus in hunc modum, 2. Timoth. 4. 7. *Honestum certamen decertaui, cursum consummaui, fidem* (scilicet officij rectè præstiti) *seruaui. Quod reliquum est, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iustus iudex.* Septimò cogitent de pœnis impendentibus iis, qui fraudulenter officiuum suum fecerint. Si ministri verbi hæc cogitarent, & perpetuò in conspectu haberent, non proponerent sibi imitandos coquos aulicos, qui suauia curant, vtilia negligunt, palato solummodò suorum dominorum seruientes, sed potiùs sapientes & bonos Medicos, qui quidquid ad sanitatem cõducit, etiamsi ægroto ingratum fuerit, magno conquirunt & apparant studio.

Deinde obseruandum est, quòd tametsi Dominus increpet hunc aulicum propter imbecillitatem fidei, non tamen ipsum abiiciat. Nam vt humanæ fragilitatis est conscius Dominus: ita nouit se in mundum venisse infirmorum causa, vt ipsorum medeatur infirmitati. *Non habemus,* ait autor Epistolæ ad Heb. 4. 15. *Pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum per omnia.* Vt ergo hic aulicus petens, etsi est infirmus valde, non reiicitur: ita nos statuamus de nobis, quòd tametsi sæpè hæsitationes tristes in nobis suboriantur: tamen non abiiciamur, modò prorsus non deficimus, sed retinemus fidei initium & scintillam. Marci 9. 24. pater dæmoniaci intercedẽs pro filiõ cùm interrogatur, num possit credere, respõdet: *Credo Domine, succurre infirmitati meæ.* Et sæpe obiurgantur discipuli Domini tãquam ὀλιγόπιστοι, id est, modicæ fidei seu parum fideles. Mat. 6. 30. *Deus vestit herbam agri, multò magis vos parum fideles.* Matth. 8. 26. *Quid timidi estis parum fideles?* Mat. 14. 31. Petro ait: *Quare dubitasti parum fidelis?* Matth. 16. 8. Discipulis omnibus ait: *Quid cogitatis inter vos parũ fideles?* Hinc est quod Paulus ad Rom. 14. 3. de infirmo dicat: *Deus eum recepit:* Ita etiam hoc loco, etsi in hoc regulo infirmitas fidei taxatur hisce verbis: *Nisi signa videritis, non creditis:* tamen recipitur & exauditur. Verùm in hac infirmitate non mansit, sed superata est tandem hæc infirmitas miraculo, & concepta est firma fiducia atque adeò πληροφορία quædam & ὑπόστασις. Atque ita in omnibus sanctis initia sunt infirmiora, quæ exercitiis paulatim crescunt.

Verùm obiicitur, in omnibus hominibus etiam sanctissimis esse aliquam dubitationem, quæ videtur non posse stare cum firmo assensu, qualis fidei esse debet, quæ ideo scientia sæpe in Scripturis dicitur. Sed ad hanc obiectionem ita respondeo, & clarè affirmo, vtrumque verum esse, videlicet in sanctis esse dubitatio-

nem & firmum assensum, sed secundùm diuersa principia: Nam si spiritum respicis, fides est salutaris scientia, firmissimusque diuinarum promissionum assensus, expetitio & fiducia, nihil ambigens de verbo & promissionibus Dei. At si carnem respicis, subinde oriuntur dubitationes, contra quas pugnat Spiritus fidei. Hanc pugnam in Abrahamo fuisse ostendit Paulus ad Rom. 4.18. hisce verbis: *Qui contra spem sub spe credidit.* Item vers. 20. *Aduersus promissiones Dei non dispũtauit infidelitate, dedit enim gloriam Deo.* His verbis Apostolus ostendit, in Abrahamo fuisse carnem dissentem contra promissionem diuinam, sed Spiritum fidei superiorem euasisse in hac lucta. Ad eundem modum in omnibus hominibus etiam sanctissimis sentitur hęc pugna. Nunquam enim, dum in hoc mortali commorabimur corpore, inducię erunt inter spiritum & carnem. Firmum tamen manet quod suprà à nobis dictum est, fidem veram esse firmissimam salutis scientiam, cum viua fiducia coniunctam.

Vt autem signorum vsus conspiciatur apertiùs, tria spectanda sunt in signis, videlicet occasio, causa & finis.

Occasio, vt ex hoc loco & multis aliis colligere licet, est duplex, videlicet hominum incredulitas, & miseria eorum hominum, in quibus miracula fiebant. De priori hæc sunt inter cætera testimonia, Matth. 12.38. *Magister, volumus à te signum videre.* quibus Dominus respondens ait: *Generatio mala & adultera signum quærit.* Et 1. Cor. 1.21. *Iudæi signum quærunt.* Est autem signum quęrere dubitare de verbo & velle certificari alio modo quàm per verbum. Si ergo verbo Dei sine signis homines crederent, signorum nullus, quantum ad certitudinem doctrinæ attinet, vsus esset. Agnoscenda est igitur hìc nostra infirmitas & detestanda contumacia secuta lapsum primorum parentum, quòd non Deo sine testimoniis credamus. Atque omnium maximè illorum cœcitas est deploranda, qui nec verbis, nec signis credunt. Sed vt verbis, ita & signis alij eruditur in salutem, vt Nicodemus, Samaritis: alij indurantur in damnationem, vt Pharao, Pharisęi, Iudas & multi alij, quorum dãnatio multò erit grauior quàm prophanarum gentium, quæ tantam occasionem salutis non habuerunt. Nos igitur verbo Dei edocti & signis variis cõfirmati, ante omnia maximum illud signum Ionæ Prophetæ non dico ante oculos ponamus, sed in cordibus nostris habeamus. Nullum enim aliud eo efficacius est ad salutem. Est enim signum Ionæ Prophetæ, mors & resurrectio Christi, quæ mortem carnis & vitam spiritus in credentibus operatur.

De posteriore miraculorum occasione, videlicet miseria hominum, in quibus miracula fiebant, multa occurrunt exempla, vt Leprosi & Centurionis, Marci 8. Paralytici, filiæ Archisynagogi, fœminæ patientis fluxũ sanguinis, duorum cœcorum, & muti cuiusdam, Matth. 9. Hominis habentis manum aridam, & dæmoniaci cuiusdam, Matth. 12. filiæ Cananeæ à Dæmonio vexatæ. Matth. 15. Languidi ad piscinam sanati, Iohan. 5. Cœci nati, Iohan. 9. Lazari excitati, Iohan. 11. Sed quid multis? Euãgelica historia clarissimè & apertissimè docet, Christum miseria hominum motum fuisse ad edenda miracula, vt sanatione corporum doceret se quoque animarum esse medicum.

Porro hìc quæstio se offert necessariò excutienda. Nam Christus hìc increpat eos qui non credunt nisi signa viderint, quare sequitur eos laudari, qui fidem habent verbis Christi, & nihil quicquam prętер verbum requirunt, quo solo contenti sunt. Videntur ergo culpandi vt increduli, qui vel signa petũt, vel oblata suscipiũt, vel vllis signis confirmandę fidei causa vtuntur. Primùm, respondeo iis qui signa petunt, & dico eos grauiter peccare, quia & Dominum tentãt, & ipsius verbum in dubium vocant, præsertim si proprio arbitrio signa petunt. Neque Gedeonis factum, qui vocationem suam aliquo signo confirmari voluit, nostræ sententiæ aduersatur. Nam is singulari impulsu Spiritus signum petiit, non tam propter suam fidem confirmandam, quàm propter vocationem suam approbandam aliis.

Secundò, quantum ad eos attinet, qui oblata signa non suscipiunt, dico quòd vehemẽter peccẽt, & sunt ingrati Deo, qui signa oblata & proposita non recipiunt. Vt Achas, Esa. 7. cùm recusaret signũ diuinitus sibi per Prophetam oblatum. Longè ergo aliud est ex incredulitate signum petere, quàm signum diuinitus propositum amplecti. Nam qui signum propositum nõ suscipit, Deum contemnit autorem signi, & fit abominabilis coram ipso.

Tertiò, qui hodie confirmãdæ fidei causa ordinariis signis vtuntur, videlicet Baptismo & Cœna Domini, sanctè faciunt. Nam quę Dominus coniungi voluit, ea coniungere pietas suadet, neque est in potestate hominis ea disiungere. Summa ergo contumacia & ingratitudo phanaticorum quorundam est, qui Baptismum & Cœnam Domini negligunt, atq; ea tanquam puerilia rudimenta contemnunt. Hi docendi sunt, quòd longè aliud sit extraordinaria signa quærere, quàm ordinariis iuxta institutionem Christi religiosè vti.

Causa signorum in Christo similiter est duplex, videlicet φιλανθρωπία, & misericordia.

φιλανθρωπία, seu humanitas Christi est, qua ex amore erga genus humanum boni cõsulit tarditatem nostram ad credendum, & se nostro captui accommodat. Et est profectò admiranda Christi bonitas, qua ita se attemperat nostris infirmitatibus, vt nihil prorsus omittat eorũ, quæ ad nostram salutem facere quouis modo videntur. Cùm ergo rerum tradendarum hæc est absque omni dubio ratio rectissima, vt id adhibeatur ad probandum aliquid, quod est eiusdẽ generis cum eo quod probandum suscipitur. Vt quemadmodũ ea, quæ sub sensum & rationem cadunt, sensuum & rationis argumentis, quò illis fi-

lis fides habeatur, fulciuntur: ita ea quæ ſupra naturam ſunt, hoc eſt, diuina & cœleſtia, diuinis & cœleſtibus demõſtrationibus confirmentur, vt fides eorum ſit certa minimeque vacillans. Congruebat igitur, fidem quæ eſt de rebus quæ excedunt intelligentiam humanam, confirmari per ea, quæ ſunt ſupra naturam & contra vſitatum naturæ curſum, vt cùm viderẽt homines oculis externis ea fieri quę ſuperarint naturam, excitarentur ad ea videnda oculis internis, & credenda quæ ſunt ſupra rationem. Hæc proinde fides ex qualitate miraculorum has colligat hypotheſes. Vt miracula Chriſti ſunt opera ſupernaturalia: ita eius potentia eſt ſupernaturalis, hoc eſt, diuina & cœleſtis, vt nullis creaturarum viribus cedat. Proinde nec homines nec Diaboli regnum Chriſti euertent. Atque hoc eſt quod Dominus Petro dixit Matt. 16. 18. *Tu es Petrus, & ſuper hãc petram ædificabo Eccleſiam meam & portæ inferorum non prævalebunt aduerſus eam.* Præterea vt miracula Chriſti ſunt ſupernaturalia: ita doctrina eiuſdem, quæ miraculis confirmatur, ſupernaturalis eſt, vt qui omnem captũ rationis excedat. Adhæc vt Chriſti miracula ſunt ſupernaturalia: ita redemptio noſtri, & ſalus, quæ fit per Chriſtum, rationis acie cerni nequit. Vnde monemur, claudendum eſſe rationis oculum, cùm de myſteriis ſalutis agitur: Et aperiendum eſſe fidei oculum, qui ſolus myſteria ſalutis cernere poteſt.

Miſericordia verò eſt, qua cõmotus eſt Chriſtus, cùm cerneret homines variis morbis, tanquam vinculis quibuſdam Sathanæ captiuos teneri, & noſtræ miſeriæ miſertus eſt. Et quia venit in mũdum, vt opera Sathanæ deſtrueret, multos ægrotos ſanitati reſtituit, in teſtimonium, quòd eſſet promiſſum illud ſemen, quod genus humanum liberaret & eriperet è poteſtate Diaboli.

Finis ſignorum ſeu miraculorũ Chriſti ſubordinatus eſt duplex, videlicet notitia & fiducia Chriſti. Sunt enim verbo addita, vt monſtrent autorem verbi Deum eſſe, vtque credamus verbo propter autoritatem Dei. Ioh. 5. 36. *Ipſa opera quæ ego facio, teſtimonium perhibent de me, quòd Pater me miſerit.* Et Iohan. 10. 25. eadem ſententia repetitur: *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, illa teſtimonium perhibent de me.* Sunt ergo miracula Chriſti tanquam veſtigia quędam ſeu ſigna diuinitatis & potentiæ Chriſti, atque ideo Auguſtinus definiens ſignum ait: *Signum eſt res quæ præter ſpeciem quam ingerit ſenſibus, aliquid aliud facit in cogitationem venire.* Sicut ergo leonis veſtigio viſo cogitamus leonem præteriiſſe: Sic viſis miraculis Chriſti, tanquam ipſius veſtigiis diuinam ipſius præſentiam & cœleſtem doctrinam agnoſcimus, atque in ipſum firma fide reeumbimus exemplo eorũ, qui ſpectatores erant miraculorum Chriſti.

Finis vltimus miraculorum Chriſti eſt ſalus credentium. Hos tres fines, hoc eſt, duos ſubordinatos, videlicet notitiam & fiduciam Chriſti, & vltimum, qui eſt ſalus credentium, coniungit Euangeliſta noſter infrà cap. 20. 30. cùm ait: *Multa ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt, vt credatis, quòd Ieſus eſt Chriſtus Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine ipſius.* His addo finem acceſſorium, qui hominum culpa accedit, videlicet vt non credentes ſint inexcuſabiles. Nam quemadmodum ipſa Euangelij vox eſt ipſis pereuntibus odor mortis ad mortem: ita miracula Chriſti contumacibus cedũt in maiorem damnationem, quemadmodum videre eſt in Ægyptiis, Phariſæis & multis aliis. Quomodo autem vera miracula à falſis diſcernenda ſint, copioſè declarauimus in enarratione Pſal. 84.

DE TERTIA.

49 Dicit ad eum Regulus: Domine deſcende, priuſquam moriatur filius meus.

Regulus non regerit in Dominum conuicia pro increpatione, ſed patienter fert iuſtè ſe reprehendi, cuius exemplo meritò moueri deberent potentes & valentes autoritate in mundo. Sed pergit potiùs in petitione, & rurſus cõpellat Dominum, eumque precatur, ſpe concepta, vt tandem impetret quod petit. σπλὰγχνα enim naturalis intus patris viſcera concutiebat, ſcintilla fidei magis magiſque dolore ob filij mortem excitabatur, pronitas Chriſti ad iuuandum alios ſpem ipſi fecit, vt ſe tandem etiam præſenti dolore leuaret. Hìc multum profuerit plura fidei exempla inter ſeſe conferre, & videre quatenus conueniant, & quantum fides gradibus variet in aliis atque aliis hominibus, vt inde diſcamus neminem à Domino reiici, qui vel perexiguam ſcintillam fidei habuerit, & conemur ſanctorũ exemplis moti in vera cognitione & fide quotidie creſcere. Exemplum fidei in Cananæa ex parte congruens cum hoc aulici exemplo habemus Matth. 15. 22. Hæc accedit Dominum, queritur filiam ſuam à Dæmonio vexari, rogat Dominum vt opem ferat. Sed quid hìc Dominus? nihil reſpondet. Illa autem inſtat nihilominus, & cùm audit non eſſe bonum ſumere panem filiorum, & obiicere catellis, erigit ſe magis, & ſe inter catellos numerari patitur. Nam cùm ipſi de micis quæ cadunt de mẽſa dominorum ſuorum ſaturantur, ipſa fidem concipit, vt beneficium impetret, & ſanationem filiæ ſuæ. Etſi autem huius mulieris fides ſimilis videtur Reguli fidei in eo quòd vterq; ſub cruce Chriſtum accedât, Chriſtum inuocent, paſsi repulſam non deſiſtant, ſed vrgeant magis quò impetrent qd cupiunt: tamen gradibus multò eſt perfectior fides Cananææ quàm Reguli huius. Vnde rurſus monemur, quòd Dominus etſi infirmam fidem reprehendat, eam tamen non prorſus reiiciat. Fides Centurionis, Lucæ 7. 7. gradibus multò perfectior fuit quàm huius Reguli aut mulieris Cananææ. Regulus dicit: *Deſcende, priuſquam moriatur filius meus*, exiſtimans actum eſſe cum ſuo filio, niſi Dominus præſentia cor-

poris sui & attactu sanaret. Mulieris fides paulò A
re bustior erat. Sperabat enim se partem de mi-
cis catellorum accepturam. At Centurio optima spe concepta ait: *Tantùm dic verbum, & sanabitur puer meus*. Tribuit ergo Christo potentiam diuinam, quòd posset sanare puerum suum, etiamsi corpore præsens non sit. Hâc fidem Centurionis adeò extollit Dominus, vt dicat: *Amen dico vobis, nec in Israel tãtam fidem inueni.* Sed quorsum hæc?

Cùm hæc exempla in nostri instructionem B
proposita sunt, ab illis discamus non deficere in nostris precibus, etiamsi fides fuerit lãguidior, & Christus videatur ad tempus, nostras preces surda aure præterire, quod profectò facit non odio, sed amore, nó contemptu, sed vt tali exercitio proficiamus magis, non vt abiiciat nos, sed vt exercitatos exaltet, quo tandem in spiritualibus certaminibus quibus suis superiores euadamus, atq; fide nostra Diabolum, mundum, carnem & omnia aduersa vincamus, & in nostris C
precibus non desinamus, priusquam responsum Spiritus accipiamus. Anna mater Samuelis diu instat, tandem exauditur. Zacharias & Elizabeth multis annis solicitè prolem à Domino petunt, tãdem summo cum gaudio exaudiuntur. Precemur & nos sine hęsitatione, vt Iacobus monet, quæ gloriæ Dei, salutis & veræ vtilitatis intersunt, & sentiemus Deum nequaquam nostras preces reiicere.

Verùm prudenter discernamus inter ea bo- D
na, quibus & bene & malè vti possimus, atque ea quorum vsus non poterit alius esse quàm salutaris & bonus. Nam vt illa cum conditione: ita hæc absolutè absque omni conditione petenda sunt. Quidam segniores sunt in suis precibus ex eo quòd Deus sæpe vel dormientibus largiatur salutaria & meliora, quàm ipsi norunt petere. Etsi autem hoc verissimum est: tamen negari non debet, quin multa etiam nobis petentibus largiatur Dominus. Nam cùm iubet E
vt ad ipsum dirigamus preces nostras, vt ad ipsum confugiamus in nostris difficultatibus, vult absque omni dubio nos exaudire, vult vt statuamus se omnium bonorum fontem & datorem esse, vult vt exauditi se prædicemus.

DE QVARTA.

50 Dicit ei Iesus: vade, filius tuus viuit.

Hæc circumstantia miraculum ipsum conti- F
net, in quo plura obseruãda sunt. Primum enim ex eo quòd Dominus patrem precantem pro filio exaudierit (etsi fides precantis admodum languida erat) docemur, quòd Dominus velit preces pro aliis ex fide factas exaudire, & monemur vt nos quoque pro aliis simus soliciti, atque pro eis oremus, quod tum demum vtiliter fiet, quando fides nostra manet in fundamento, hoc est, cùm in Christi nomine precamur iuxta promissionem Ioh. 15. 16. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Deinde obseruetur modus miraculi, videlicet quòd Christus non G
voce, non attactu, non instrumento, non corporis sui præsentia, denique non medio vllo, sed solo nutu & voluntate luctantem cum morte, imo à morte ferè prostratum sanauerit: ex qua re cognoscitur Christi maiestas & omnipotentia, qua potest quidquid vult, sine omnibus mediis & instrumentis. Hinc nostra fides confirmetur & fulciatur in quauis afflictione, & in agone mortis. Nostrum ergo fuerit ex fide Christum inuocare. Siquidem is & nouit & potest & vult nos inuocantes iuuare & exaudire, omnis enim, qui petit, accipit, Luc. 11. 10. Præterea hic obseruetur miraculi magnitudo. Nam cùm Dominus dicit: *Vade, filius tuus viuit*, duos simul sanat, videlicet Regulum ipsum quo ad animũ, quem veluti mortuum excitat, & filium eius quo ad corpus iam morti vicinũ. Verùm quantò anima corpore est præstantior, tantò curatio animæ sanationi corporis præferenda est.

Videamus ergo bonitatem Domini, plus do-
nat quàm ab eo petitum fuit. Nos ergo hoc factum cogitantes, nostram in ipsum confirmemus fidem, qua statuamus illum velle nobis dare quæ pro sua sapientia nobis salutaria & vtilia esse nouerit. Nam cùm nos nescimus, quemadmodũ oporteat orare, vt Paulus testatur Rom. 8. 26. ipse nos suo spiritu confirmat, boni consulit nostram infirmitatem. At si quando precamur, quæ nobis noxia sunt, facit vt bonus pater, qui vt salutem vult suorum liberorum: ita petentibus solummodò ea largitur, quæ sunt ipsis vtilia. Atque hoc est quod Augustinus ait: *Quid sit vtile ægroto, magis scit medicus quàm ægrotus.*

DE QVINTA.

Credidit homo sermoni, quem dixerat ei Iesus, & profectus est.

Hæc circumstantia fidem Reguli ex verbis Christi conceptam continet. & habet hæc fides Reguli duas, proprietates germanæ & salutaris fidei, quas in initio nó habuit. Primũ enim credit Regulus, Christũ efficacem esse quouis in loco, quod antea non fecit, cùm rogaret Dominum vt descenderet secum, priusquam moreretur filius suus. Hinc nos discamus, non locorum interualla obstare posse, quin & præsens & efficax sit Christus quouis in loco iuxta suum verbum & promissionem, tametsi nec sensus noster percipit, nec ratio nostra intelligit præsentiæ & efficaciæ modum. Deinde, hic Regulus præter spẽ sub spe credidit vt foret voti compos. Tametsi enim natura reclamabat, adeò vt iuxta naturæ cursum nihil sperare posset: tamẽ promissioni Christi fidem adhibuit, tribuens Christo gloriam, quòd posset promissa præstare vel natura reclamante: Atque in hac re exemplum Abrahæ imitatus est, id quod etiam omnes facere debemus, qui gloriamur de patre Abraham.

51 Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes: filius tuus viuit.

Serui huius Reguli non ignorarunt, suum herum

herum vehementer mœstum esse ob filij aduersam valetudinem & imminentem iam mortem, ideo cùm iam viderent subitò sanatum esse filium, quem pater in agone mortis reliquerat, occurrunt hero suo, vt ipsum mœrore liberent, ac consolentur. Hoc exemplum probis seruis imitandum est.

52 Sciscitatus est ergo horam ab eis, in qua melius habuisset, & dixerunt ei: heri hora septima reliquit eum febris.

53 Cognouit ergo pater, quòd illa hora erat, in qua dixisset sibi Iesus: filius tuus viuit.

Ab euentu rerum fides Reguli confirmatur. Nam cùm promissio Christi & euentus rei promissæ concurrunt, adeò vt vel puncto temporis respõdeant, fides Reguli mirum in modum est confirmata, non solùm de valetudine filij, verumetiam de persona, doctrina & officio Christi, quem iam Deum, & promissum saluatorem mũdi statuit. Sed de hora septima quæritur, cuinam iuxta nostra horologia respondeat. Cùm in duodecim horas, incipiendo à Solis ortu, & numerando ad Solis occasum, quemlibet diem & in æstate & in hyeme, ex antiquo more distinxerunt Iudæi, sequitur sanatum fuisse filium huius Reguli, circa horam primam pomeridianam iuxta nostra horologia. Illa enim septima est ab ortu Solis. Hæc proinde tẽporis circumstantia miraculum illustrat. Nam cùm ea diei parte maximus sit calor, ægriùs habent continua febri laborantes. Cùm ergo eo tempore sanatus est Reguli filius, illustrius est miraculum. Vnde docemur, quòd nec temporis vis vlla, nec morbi magnitudo obstare possit potentiæ diuinæ Christi, qua & potest quidquid vult, & vult quidquid promisit.

DE SEXTA.

Et credidit ipse & domus eius tota.

Hic summus gradus fidei huius aulici est, quę vt ex verbo per Spiritum Sãctum est concepta: ita verbo aucta est, miraculo & euentu rei promissæ cõfirmata. Ex quo fit, vt qui vir princeps antea in aula Herodis splendidus fuerit: nunc filius Dei per fidem natus, multò illustrior in aula Regis cœlestis conspiciatur, idque non sine maximo fructu. Nam non modò ipse Deum rectè ex fide colit, verumetiam totam suam domum, hoc est, familiam, vxorem, liberos, seruos & multos aulicos ad Deum conuertit, ad pietatem exẽplo & exhortatione assuefacit, vt aula quæ antea fuit prophanorum hominum colluuies, nunc sit Ecclesia Dei sancta. Hic ergo Regulus primùm præcipuis viris & aulicis, deinde piis patribusfamilias, tum omnibus in genere, cuiuscunque sunt conditionis aut ordinis, imitandus proponatur. Est enim omnium, qui ad Deum per fidem conuersi sunt, Dei gloriam inter homines propagare. Neque enim fides ita occultari potest, quin se in suis fructibus conspiciendam præbeat. Patres ergo familias, qui pij videri volunt, & familiam non doctrina, admonitione, castigatione, exemplo assuefaciunt ad pietatem, verbis quidem & nomine se pios profitentur, sed factis negant. Nam nullo gloriæ Dei propagandæ studio teneri & argumentum est pietatis simulatæ, & occultæ prophanitatis certissimum indicium.

Iam ex historia præsẽti colligamus fidei Christianæ conditiones & proprietates, quæ hic in illustri exemplo sex proponuntur.

Prima: Vt hic Regulus cruce pressus ad Christum confugit: ita fides ad Christum, quem vnicum, salutis autorem agnoscit, hominẽ in quauis afflictione impellit.

Secunda: Vt hic aulicus Christum, quem accessit, inuocat: ita fides bonitate Christi freta, potius quàm sua dignitate Domini opem implorat, ipsique suam exponit necessitatem.

Tertia: Sicut hic Regulus non despondet animum eò quòd non statim exaudiatur, sed cogatur audire se reprehensione dignum esse: ita vera fides non fatigatur orando, sed indesinenter vrget, donec impetrat quod vult.

Quarta: Sicut hic Regulus perseuerans in precando tandem audit: *Filius tuus viuit*: ita vera fides non desinit orare, priusquam in suo corde responsum Spiritus Christi senserit.

Quinta: Vt hic aulicus ex responso dato concipit maiorem fiduciam: ita fides vera dum sentit respõsum Spiritus, maiora incremẽta sumit, vt iam ἐπιδόσεις quædam & πληροφορία sit.

Sexta: Vt hic Regulus credens fructum fidei edit, & conuertit suam familiam ad Deum: ita germana fides nunquam suis fructibus spoliari potest, sed perpetuò fœcunda est. Has fidei proprietates hoc disticho complecti soleo.

Vera fides Christum petit, inuocat, instat, ab ipso
Impetrat, & crescit, fructificatq; simul.

54 Hoc iterum secundum signum edidit Iesus, cùm venisset à Iudæa in Galilæam.

Reuocat Euangelista lectori in memoriam signum aquæ in vinum conuersæ in Cana Galilææ, vbi ad nuptias inuitatus fuit, vt quemadmodum ex illo miraculo: ita etiam ex hoc adducatur in admirationem potentiæ, doctrinæ, & officij Christi in eum credat & per illum saluetur. Nam iidem omnium miraculorum Christi fines sunt.

CAPVT QVINTVM.

SVMMA CAP. V.

Infirmus quidam à Domino die sabbati sanatus, iussu Domini gestat grabatum suum. Accusatur à Iudæis violati sabbati. Mãdato sanantis se, quem tamen se ignorare fatetur, factũ suum tuetur. Hic posteà inuentus in templo à Domino, ab eoq; admonitus ne amplius peccet, prodit Iudæis Iesum, qui se sanum fecerat. Iesus autem, cùm Iudæi ob hanc causam se occidere conarentur, patris autoritate quod fecerat, defendit. Verùm cùm magis incandescerent Iudæi ex responsõ Domini, videlicet quòd se diceret Filium Dei, æqualem se Deo faciens, prouocat ipse ad testimoniũ Patris, ad testimonium Iohannis, ad opera sua, ad vniuersam Scripturam, denique ad Mosen ipsum, de quo maximè gloriabantur. Atque ita vt se Dei Filium à Patre missum ostendit: ita Iudæos infidelitatis et malitiæ arguit, qui nec sibi nec Mosi credunt.

ORDO ET PARTES CAPITIS V.

Hoc caput partiamur in quatuor partes principales, quæ sunt.

Prima, profectio Christi Ierosolymam in die festo.

Secunda, sanatio infirmi decumbẽtis ad piscinam in Probatica.

Tertia, reprehensio sanati hominis gestantis suum grabatum in die sabbati, cum facti defensione.

Quarta, persecutio Christi propter sanatum hominem in die sabbati, vnà cum defensione Christi tuentis suum factum patris autoritate, & affirmantis se Filium Dei à Patre missum, idque pluribus argumentis, vt suo loco videbimus.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam.

HIc disputatur, de quonam Iudæorum festo Dominus hîc loquatur. Osiander disputat, festum, de quo hîc loquitur Euangelista, fuisse Pascha secundi anni à baptizato Christo. Alij aliter, inter quos etiam præceptor noster est Philippus Melanthon, cum Cyrillo sentiunt, & festum hoc Pentecostes primi anni fuisse à baptizato Christo existimant.

Osiander, qui falsè omnes, qui à se dissentiunt, ridet, duabus rationibus potissimùm nititur. Quarum prima hæc est: In secundo capite fit mentio primi Paschatis à Baptismo Domini, in quo Dominus egerit è templo ementes & vendentes. Post hoc festum baptizat Dominus per discipulos suos, & plures sibi adiungit discipulos quàm Iohannes, à quo plurimi defecerãt, & ad Christum se contulerant, quæ res adeò offendit Iudæos, vt coactus sit Dominus, quò declinaret inuidiam Iudæorum, discedere à Iudæa ad tempus. Quare profectus per Samariam & Galilæam multa miracula ædit, & conciones prolixas habuit ab Euangelistis notatas. Proinde verisimile est primam Pentecosten à Baptismo Domini præteriisse.

Altera ratio Osiandri hæc est: Dominus in quarto dicit: *Vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt: & messis veniet.* Certum est autem ex Leuit. 23. & Num. 28. messem in Iudæa intra festum Paschatos & Pentecostes semper fuisse completã. Nam antequam postridie Paschatos manipulus frugũ offerretur, nemo audebat falcem messi, quantumuis maturæ, immittere. Fuit ergo mensis primus, hoc est, Martius, in cuius medio ferè semper messis incipiebat. Proinde quatuor illi menses ad messem retrò numerando fuêre Februarius, Ianuarius, December, Nouember. Siue igitur tum, cùm Christus hoc diceret, Octobris siue Nouembris fuit mẽsis, manifestum est Christum in Iudæa permansisse, donec & festum Pẽtecostes, & festum tubarum (quod primo die Septembris celebrabatur) & festum expiationis, & festum tabernaculorum, & festum Collectæ fuissent elapsa, vt iam nullum aliud festum, de quo Iohannes loqui potuerit, præter alterum Pascha, reliquum fuisse sit manifestissimum. Nam festa annua mense Septembri clauduntur. Hæc Osiander tanquam infallibilem demonstrationem sequitur, statuens Iohãnem hìc loqui de secundo Paschate à Christi Baptismo, & non de proxima Pentecoste à Baptismo Christi, quemadmodum Cyrillus, & plerique alij viri doctissimi sentiunt.

Prior ratio Osiandri infirmior est, quàm vt quemque cogat, vt Cyrilli, & aliorum doctissimorum hominum sententia repudiata, Osiandricam sequatur. Osiander requirit lõgius tempus quàm inter Pascha & Pentecosten proximam à baptizato Domino, ad colligendos plures discipulos quàm Iohannes, ad ædenda miracula, ad baptizandum per discipulos, ad profectionem per Samariam in Galilæam, & ad reditum tandem in Iudæam. Sed dico, nihil prohibere quin ista omnia potuerint adhuc longè breuiori tempore fieri, præsertim cùm legimus Dominum nullibi interea, præter biduum aut triduum mansisse, nec apud eos quidem, à quibus humanissimè erat inuitatus: adeò operi, ad quod missus erat, intentus fuit.

Secunda ratio Osiandri plus coloris habet. Ita enim ratiocinatur: Christus ait suprà cap. 4. *Nonne vos dicitis, adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* Ergo cùm hæc dicit Christus, October siue

siue Nouẽber fuit anni primi à Baptismo Christi. Sequitur igitur, messem, de qua loquitur, incidisse nõ in Pentecosten primi anni, sed in Pascha secundi anni à Baptismo Domini.

Sed principium demonstrationis Osiandri fortè non est adeo firmum, atq; ipse putat, præsertim cùm sit ambiguum, recipiens plures sensus. Siquidem Christi verba & definitè, & Mimiticõs accipi possunt. Si ergo Christus loquitur definitè habita temporis, quo locutus est, ratione, demonstratio Osiandri immota stabit, quæ concludit, Iohannem de secundo Paschate à Baptismo Christi loqui. Verùm si Mimiticõs ex more hominum loquitur, qui longo tempore, vt exempli causa, quarto mese ante messem, solebant sibi de messoribus prospicere, infirma erit demonstratio Osiandri. Quòd autem Mimiticõs loquatur Dominus, ex eo videtur intelligi, quòd mox in eodem contextu subiungat: *Leuate oculos, & videte regiones, quoniam albæ sunt ad messem.*

Etsi autem Dominus loquitur de spirituali messe: tamen ex terrestri messe, tanquã symbolo cœlestis mesis, occasionem dicti absq; omni dubio sumpsit. Et quoniam mesis apud Iudæos matura fuit in medio Paschatis & Pentecostes, videtur eorum opinio probabilior esse, qui hìc festum Pentecostes intelligũt quàm Paschatos. Huc accedit, quòd Cyrillus absq; omni dubio ex historia aliqua veteri dicit, die Pentecostes consuetum fuisse Angelum Dei descendere in piscina ad turbandas aquas, in quas qui primi descenderent, à quibuscunq; morbis sanabantur. Præterea cum his valde congruit veritas aquæ spiritualis, qua perfusi sunt Apostoli in die Pentecostes proxima à resurrectione Domini, qua perfusione abluti sunt à morbis animi, ignorantia & infirmitate. Siquidem hæc aquæ turbatio, quę fiebat per Angelum, videtur fuisse quædam figura historię Spiritus effusi in Apostolos die Pẽtecostes, vt diximus. Hactenus opiniones diuersas de hoc Iudæorum festo recẽsui, sequatur Lector quã volet, præsertim cùm hìc nullus fidei articulus periclitetur, siue Osiãdrum siue Cyrillum sequaris. Ego cũ Cyrillo sentio, cùm propter historiam, quã recitat, tũ propter figurã, quæ pulcherrimè quadrat ad festum Pentecostes. Videmus enim Deũ in typis & antitypis, seu in vmbris & veritate exactissimè tempora obseruasse, vt illa obseruatio nos de collatione admoneat, pleniusque de veritate doceat.

Sed curnam redit Dominus Ierosolymam in die festo, præsertim cùm inde discesserit declinaturus inuidiam Iudęorum? Plures fuisse causæ videntur. Prima: Quia Dominus venit in mundum à Patre missus, voluit ad quod misus erat, perficere. Missus autem erat, vt Legi subiectus esset, quò eos, qui sub Lege iacuerunt damnationis sentẽtia oppressi, liberaret. De hac causa loquitur Paulus ad Gal. 4. 4. cùm ait: *Quando venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, natũ ex muliere, factum sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret.* Nunc autem pars Legis erat, vt Deut. 16, 16. habetur, vt omnis masculus aspẽderet Ierosolymam, & appareret in conspectu Dei sui ter in anno, videlicet in festo Azymorum, Pentecostes & Tabernaculorũ. Erat ergo Christus sub Lege, vt reliqui Iudæi, quo ad obedientiam attinet, hoc est, Christus erat debitor Legis totius, quemadmodum Iudæi omnes fuerunt: sed quoniam Iudæi nõ poterant se propriis viribus sub Legis mole erigere, Christus aduenit, & factus est Legi obnoxius, quò eos qui sub Lege erant, redimeret, scilicet præstando Legi Dei & omnibus eius partibus perfectam obedientiam, qua imputata credentibus, haberentur & ipsi coram Deo iusti, ac si ipsi Legem fecissent. Quomodo autem Christus Legem impleuerit, & quomodo vnius Christi obedientia multis imputari possit in iustitiam, sæpè dictũ est, quare hìc tantùm auditores admonendos duxi.

Secunda: Voluit Dominus in die festo latiùs spargere Euangelij semina, & plures suo regno aggregare. Nã cùm in die festo ex omnibus locis Iudææ conuenire consueuerint plurimi Ierosolymam, maiorem occasionem spargẽdi doctrinam Euangelij Dominus habuit. Nos genus facti imitemur in propagando regno Christi totis viribus, seruata vocationis nostræ ratione, ne extra limites vocationis nostræ curramus temerè.

Tertia: Voluit Dominus nobis quoque relinquere exemplum, vt quemadmodum ipse rediit ad ingratos, cupiens eos à suis erroribus reuocare, quò salui fierent: ita & nos quouis modo studeamus etiam hostium nostrorum saluti. Hoc videmꝰ & Prophetas multos & Apostolos omnes fecisse. Neq; est quòd Ministri verbi expectent à mundo singularem gratitudinẽ, qualem merentur. Quare oculos vertant ad Christum, ad Prophetas, ad Apostolos, ad gloriam Dei, ad necessitatem præstandi officij, & non ad mundi huius ingratitudinem.

Quarta: vt Christus, quemadmodum Cyrillus pulchrè ex collatione historię colligit, significet, fore, vt Iudæi tandem ob suam intollerabilem ingratitudinem abiiciantur, & gentes assumantur. Nam quòd recipitur Christus à Samaritanis, & reiicitur à Iudæis, vtriusque signũ fuit, hoc est, reiectionis Iudæorũ propter suam ingratitudinem, & assumptionis Gentium recipientium Christum. Sunt autem hæc Cyrilli verba: *Non absque causa reditum Domini in Ierosolymam superioribus Euangelista coniunxit: sed vt à collatione rerum ostenderet, quanto alienigenæ tam moribus quàm facultate credendi Iudæis præstarent. Hinc enim, non aliunde, discere possumus iustissimo Dei iudicio Iudæos à gratia decidisse, & locum eorum Gentes occupasse. Sed non est ab re, collationem rerum breuiter ante oculos ponere. Vniuersam igitur Samaritanorum ciuitatem vnius mulierculæ testimonio conuersam fuisse ostendit: Regulum & totam domum eius vno miraculo credidisse affirmauit. Ita facilitate Gentium demonstrata, in Ierosolymam rursus saluatorem reduxit, vbi longo confectũ hominem morbo liberauit. Regulus igitur cum vniuersa familia credidit. Iudæi cum mirari & amare deberent,*

impiè benefactorem ſuum quaſi perditū hominem perſequuntur, factis ſuis multo ſe peiores alienigenis oſtendentes, & multò poſt terga illorum relicti: hoc eſt certè quod in Pſalmis ad Dominum Ieſum dicitur: Quoniam pones eos dorſum. Nam qui primi omnium propter virtutes patrum erant, poſt vocationem omnium Gentium ſaluabuntur. Hactenus Cyrillus.

PARS II.

Secunda pars huius capitis duobus continetur membris, quorum primum eſt expoſitio hiſtoriæ de miraculis quę fiebant in piſcina ſita in foro pecuario Ieroſolymis non procul à templo. Secundum eſt narratio miraculi, ſanati hominis per Chriſtum, qui morbo ſuo detentus fuerat triginta octo annos.

DE PRIMO.

2 Eſt autem Ieroſolymis ad Probaticam piſcina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

3 In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum.

4 Angelus enim certo tempore deſcendebat in piſcinam, & turbabat aquam. Itaque qui primus deſcendiſſet poſt turbationem aquæ: ſanus fiebat quocunque detinebatur morbo.

In hoc membro plures ſunt obſeruandi articuli.

Primus: Deſcriptio loci.

Secundus: Indicatio miraculorum, quæ in eo loco fieri conſueuerunt.

Tertius: Modus editorum miraculorum, vbi de miniſterio Angelorum admonemur.

Quartus: Collatio typi cum veritate.

Quintus: Vſus & finis omnium.

Primus Articulus.

Erat, inquit, *Ieroſolymis ad Probaticam*, hoc eſt, apud forum pecuarium, ſeu in foro pecuario, προβατον enim Græcis, ouis ſeu pecus eſt Latinis: inde προβατικὴ, ſcilicet ἀγορὰ, id eſt, pecuarium forum. Erat autem hoc forum potiſsimùm propter hoſpites conſtitutum, vt haberent ad manum, quæ erant ad victimas offerendas neceſſaria. Erat, inquam, ad Probaticam piſcina quæ Hebraicè *Bethesda* cognominatur, hoc eſt, domus ſeu locus effuſionis, ſcilicet ſanguinis victimarum. In hanc enim piſcinam dicuntur ſacerdotes effudiſſe victimarum ſanguinem. Sed alij aliter hanc vocem interpretantur, ego autem hanc interpretationem, quam adduxi, præfero propter typum, de quo poſtea dicetur.

Piſcina Græcè κολυμβήθρα, hoc eſt, natatorium, nō quòd homines natare illic conſueuerint, ſed quòd ea fuerit aquæ copia, quòd natare potuiſſent, ſi qui vellent. Piſcina, qua voce vtitur Latinus interpres, etſi primùm à piſcibus nomen accepiſſe videtur, propterea quòd in ea viui ſeruarentur piſces: tamen poſtea ad genus tranſlatum eſt hoc nomen, vt ſignificet locum aquæ capacem inſtar piſcinæ, etiamſi in eo non fuerint piſces, nec deſtinatus ſit ſeruandis piſcibus. Hæc piſcina quinque στοὰς, id eſt, porticus habuit, hoc eſt, ædificia concamerata ſeu teſtudinea, quò illic morantes, ab imbribus & æſtu Solis immunes eſſent. Sic enim hunc locum intelligere videtur Nonnus, cùm ait:

Δαιδαλέην ῥοδόεσσα λίθων ὑψαύχενι μίτρῃ,
Εὐρυτέρὴν ἀναμιγδὸν,——

hoc eſt: *Lauacrum latum, camerato ex variis lapidibus operculo cinctum.*

Secundus Articulus.

In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum. Plura in hoc articulo ſunt obſeruanda, quæ ordine attingemus.

Primùm ex eo quòd magna infirmorum multitudo iacuerit in his porticibus, ſequitur, obſeruatum fuiſſe, quòd certo anni tempore, id eſt, ſemel in anno, vt Ambroſius ſcribit, idque ipſo die Pentecoſtes, vt Cyrillus notat, miracula ſanationum ſunt ædita, quibus Deus & ſuam præſentiam in iſto populo teſtabatur, & ſe in ea habere Eccleſiam ſignificabat, quâ iſtis ſuę præſentiæ teſtimoniis cōfirmare & cōſolari voluit.

Secundò, hîc obſeruandum eſt, quòd Eccleſia vera poſsit latere in magna impiorum & hypocritarum multitudine, qui vendicant ſibi Eccleſiæ titulum, gloriantur ſe populum Dei eſſe, habent cæremonias diuinitus ordinatas, gaudent de ſucceſsione, & tamen veram Eccleſiam perſequuntur, & ipſum Eccleſiæ caput petunt, hoc eſt, Chriſtum è medio tollere conātur. Hæc nos de duabus rebus admoneant, videlicet, ne iudicemus de Eccleſia vera ab eius externa ſpecie, ſed veras Eccleſiæ notas cogitemus, puritatem in doctrina, ſinceritatem in cultu, reuerentiam in vſu ſacramentorum, grauitatem in cæremoniis, & diſciplinam ſeu obedientiam erga miniſterium. Deinde ne frangamur animis intuentes externam Eccleſiæ deformitatem, ſed illi opponamus internam Eccleſiæ gloriam, quam mundus nec vidit nec nouit, videlicet quòd Eccleſia ſit templum Dei, familia Dei, in qua omnes qui credunt, ſunt filij Dei, habent remiſsionem peccatorum, iuſtitiam, & arrhabonem Spiritus Sancti de hæreditate promiſſa. Hæc gloria multò maior eſt, quàm principum huius mundi, qui ſunt extra Eccleſiam captiui ſub Diabolo, deformati omni peccatorum genere, iniuſtitia & iniquitate, habentes teſtimonium condemnationis proprię conſcientiæ aduerſus ſe. Ita in Turcia multa ſunt viua membra Eccleſiæ, ſed ſubiecta ſunt crudeliſsimo tyranno, cui tributa & vectigalia ſoluunt, & in rebus externis obtemperant, oppreſsi grauiſsima ſeruitute, quæ tamen ſeruitus libertatem Spiritus non impedit. Similiter in Papatu plurimi delitescunt, qui impietatem & tyrannidem Antichriſti execrantur. Hinc etiam concluditur vanitas

nitas Anabaptistarum, qui Ecclesiam negát esse in eo cœtu, in quo sunt plurimi impij.

Tertiò hìc obseruanda est inefficacia & infirmitas sacrificiorum Mosaicorum. Tametsi enim ista Mosaica sacrificia ex fide facta placuêre Deo, stante Republica Mosis, vsque ad passionẽ & resurrectionem Domini: tamen peccata tollere non potuerunt. Nam si peccata tollere potuissent sacrificia, multò magis curassent corporum infirmitates. Iam cùm non potuêre infirmitates corporum tollere, sequitur quòd fuerint tantùm signa purgationis peccatorum, quę fieret per sacrificium Christi. Atque ita vetera sacrificia quasi duces erant ad Christum. Quia ergo sanatio morborum corporis symbolum fuit sanationis morborum animi, hoc est, peccatorum, indicium certum est, quòd à solo Deo sanentur peccatorum vulnera.

Quarto loco hìc obseruandum est, quòd vt morbi atque adeò omnes calamitates humanæ sunt pœnæ peccatorum: ita nos debeant admonere, vt in vera pœnitentia seu conuersione petamus primùm remissionem peccatorum, deinde subiiciamus nos voluntati Dei, tum petamus vel mitigationem vel liberationem à malo quo premimur. Mitigatur autem hoc malum duobus modis, videlicet vel cùm remissius fit, & minùs nos affligit quàm antea, vel cùm æquè sæuit malum, robur tamen animo diuinitus additur ad perferendum malum ipsum. Vnde fit, quòd sancti forti & infracto animo aduersa ferant, & sæpe in mediis ærumnis exultent expectantes promissam per Christum liberationem.

Quinto loco hìc obseruetur, quòd Euangelista potissimum ea morborum genera recenseat, quæ vix possunt arte medica curari, vt magis manus Dei in eorum sanatione appareat.

Tertius Articulus modum editorum miraculorum continet.

Angelus, inquit, *certo tempore descendebat in piscinam & turbabat aquam. Itaque qui primus descendisset turbata aqua, sanus fiebat.* Hìc primùm obseruandum est, quòd in aqua per se sanandi non fuerit vis, alioqui quouis tempore in eam immersi fuissent sanati, sed in Deo ipso, qui ministerio Angeli vsus est ad turbandas aquas, quò sanctificarentur efficacésque redderentur. Ad eundem modum se res habet cum signis sacramentalibus in Ecclesia. Nam signa sacramentalia, nec per se efficacia sunt, nec naturam mutant, sed cùm sanctificantur, rerũ quarum signa sunt, nomina accipiunt. Per se efficacia nõ sunt, vtpote in quibus per se nulla sit virtus aut efficacia ad spirituales motus in vtentibus creandos: sed omnis virtus ex ordinatione & Spiritu Dei est. *Cognosce*, inquit Ambrosius, *quòd aqua non mundat sine Spiritu. Atque ideo Apostolus non erat contentus dicere, purgat nos lauacro aquæ, sed addit, in verbo, vt omnem efficaciam & purgandi virtutem vni Deo tribuat.* Naaman Syrus leprosus iussus ab Eliszo Propheta, vt septies se in Iordane lauaret, & sanitatem reciperet, aquam considerat sine verbo, vnde iratus ait 4. Reg. 5. 11. *Putabam quòd egrederetur ad me, & stans inuocaret nomen Dei sui, & tangeret manu sua locum lepræ, & curaret me. Nunquid non meliores sunt Amanah & Parpar fluuij Damasci omnibus aquis Israel? An non, si lauero me in illis, mundus ero?* Hìc Naaman rectè quidem iudicat virtutem curandi lepram non esse in aqua Damasci aut Iordanis, sed perperàm aquam à verbo separat, quę coniungi Propheta voluit. Nam non ex aqua vis illa sanandi venit, sed ex verbo. Aqua solummodo externum symbolum fuit diuinitus Naaman propositum. Verùm admonitus à seruis Naaman, credit tandem Prophetæ verbis, & curatur à duplici lepra, animi videlicet & corporis. Hinc patet, quòd signa sacramentalia ex se & per se efficacia non sint, sed omnem eorum virtutem ex verbo pendere, nõ quia dicitur, sed quia creditur, vt inquit Augustinus. Deinde vt aquæ piscinæ Iordanis, non mutât naturam suam, sed eandem quam priùs habuêre, retinent: Ita signa sacramentalia naturam non mutant, sed gratiam accipiunt, quare non mutari, sed sanctificari dicuntur, propterea quòd ab vsu communi separantur, & applicantur sacro vsui diuinitus ordinato, qui vsus cum actione solummodo durat, vt in Iordanis aqua & in hac piscina videre est. Sic aqua Baptismi dum aspergitur, sacra est, defluens rursus communis efficitur, vt quæ separatur à verbo. Idem est de pane & vino in sacra Cœna Christi iudicium Nam cessante Cœna, panis & vinum quæ supersunt, sacra esse desinunt & communia fiunt.

Thomas Aquinas, quia nomina rerum in Scripturis tribuuntur signis, magno cum malo Ecclesiæ docuit, cum nominum permutatione etiam fieri rerum permutationem, seu, vt ipse loquitur, transsubstantiationem, præsertim in sacra Christi Cœna, in qua panis corpus, & vinum sanguis Christi appellatur, non cum Augustino animaduertens, Scripturam res significantes tanquam illas quæ significantur appellare permutatis nominibus.

Tenendæ sunt ergo tres causæ grauissimæ, propter quas signis sacramentalibus nomina rerum, quarum causa sacramẽta ordinata sunt, tribuuntur.

Harum prima est, vt non cum Naaman Syro hæreamus in rebus solummodo, quæ in oculos nostros incurrunt, sed vt leuemus mentes nostras ad contemplationem rerum, quæ non corporis, sed fidei oculis patent.

Secunda causa, vt finis sacramentorum sit conspectior. Nam cùm panis corpus Christi, & vinum sanguis eius appellatur, admonemur his appellationibus, quòd finis institutæ Cœnæ sit, vt sit sacramentum nostræ redemptionis, per corpus Christi datum pro nobis, & sanguinem ipsius effusum pro multis in remissionem peccatorum.

Tertia, vt sciamus hæc signa non esse vacua elementa, sed verè ea offerre & exhibere quorum sunt signa.

DE ANGELIS.

Ecclesia in hoc mundo, est regnum Christi spirituale, positum in medio regni Sathanæ hostis & aduersarij Christi. Inter hæc duo regna, quæ sunt inuisibilia, nisi quatenus ex moribus tanquã certis notis agnoscuntur, acerrima sunt certamina, idq; non de leuibus rebus, sed de vita & morte, de salute & perditione, de cœlo & inferno, de æterna fœlicitate & sempiterna miseria. Haber autem vtrumque regnum & duces & milites fortissimos, qui vt nunquã segnescũt: ita nullas vnquam admittunt inducias, sed semper in armis sunt, & se inuicem petunt. Est enim inter eos πόλεμος ἄσπονδος, id est, bellum perpetuum & irreconciliabile, sed victoria plena tandẽ erit apud Ecclesiam, quando excitatos à morte Christus donabit ęterna requie & fœlicitate. Dux regni Christi ipse Christus est, Michael (hoc est, quis similis Deo?) appellatꝰ, vt est Daniel. 12. 1. & Apocal. 12. 7. hic sibi regnum sanguine acquisiuit, huic adsunt milites, hoc est, spiritus cœlestes, quos Angelos ab officio nominamus, & pij Ecclesiæ doctores, atque singuli pij suo loco. Cõtrà vero regni Sathanæ Draco magnus dux est, qui sibi regnum parauit mẽdacio & homicidio, cuius milites sunt & mali Angeli, qui Cacodæmones, eò quòd in malum humani generis sapiunt, nominantur. & homines mali, hoc est, Hæretici, Schismatici, Hypocritæ, Tyranni & Alastores. Horum ducum & militum meminit Iohannes Apocal. 12. 7. *Michael*, inquit, *& Angeli eius præliabãtur cũ Dracone, & Draco pugnabat & Angeli eius.* Etsi autẽ regnum Christi semper oppugnatur: tamen nunquam expugnatur, adeo vt Ecclesia semper & mente, & lingua hoc dulcissimum ἐπινίκιον canat, Psal. 129. 1. *Sæpe oppugnauerint me hostes, sed non præualuerunt mihi.* De vtrisque, hoc est, de bonis & malis Angelis, nonnulla colligemus ad nos commonefaciendos de maximo hoc Dei beneficio, qui tanta cura suam complectitur Ecclesiam.

De bonis Angelis.

Angelos omnes creatione fuisse bonos, dubium esse nõ potest. Nihil enim ab optimo Deo creari potuit, quod non esset bonitatis ipsius particeps. Ideo perfecto creationis opere, scriptum est Genes. 1. 31. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* Quonam autẽ tempore creati sint Angeli, ambigitur. Quidam, inter quos sunt Nazianzenus, Hieronymus, Damascenus, sentiunt Angelos omnes creatos esse primo die ante omnem sensibilem creaturam. Congruum enim esse putant, vt cùm spirituales creaturæ corporibus dignitate præstẽt, ante eas sint creatæ. Nonnulli die secũdo post cœlum conditum creatos esse Angelos autumãt. Siquidem oportuit domum esse paratam, anteaquam in eam inducerentur, qui ipsam habitarẽt, vt videmus in creatione hominis, cui Deus domum ædificauit, antequam ipsum conderet. Damascenus Nazianzeni sententiam sequitur hac ratione motus: *Decuit*, inquit, *intelligibilem substantiam primùm creari, deinde sensibilem, tum eam quæ ex vtrisque est, videlicet hominem.* Verùm quoniam Scriptura non meminit temporis creationis Angelorum, nos non anxiè de eo disputabimus, sed satis est scire eos esse creatos ante formationem hominis, idque per verbum, id est, Filium Dei, vt reliquæ creaturæ omnes, & esse omnes bonos creatos, in qua tamen bonitate non omnes perstiterunt, sed magna pars eorum libertate voluntatis abusi, non perstiterunt in veritate, sed à Deo defecerunt, & facti sunt hostes Dei & Ecclesiæ, quemadmodum in lapsu primorum parentum videre est. Sed de bonis Angelis, vt proposuimus, primo loco dicemus, & hæc quatuor ordine attingemus.

Primum, quales in se sint Angeli boni.

Secundum, quomodo affecti sint erga homines, & præcipuè Ecclesiam Dei.

Tertium, quænam sint officia & ministeria Angelorum.

Quartum, quid Deo, quidque ipsis Angelis pro eo ministerio ab hominibus debeatur.

DE PRIMO.

Angelus bonus est essentia spiritualis, intelligens, liberrima, potens, casta, iusta, sed creata, astans Deo eique seruiens, quæ mittitur in ministerium eorum, qui hæredes erunt salutis. Hæc definitio in suas resoluta partes, naturam, virtutem ac actiones Angelorum nobis ob oculos ponet.

Primùm ergo Angelus dicitur essentia, quia verè subsistit. Estque ὑπάρξεως, & non ὑπάρξεως, quemadmodum Saducæi impiè nugabantur, vt est in Actis Apostolicis cap. 23. 8. vbi hæc sunt Lucæ verba: *Saducæi dicunt non esse resurrectionem mortuorum, neque Angelum, neque Spiritum.* Sciamus ergo, Angelum verè essentiam esse, etsi ipsius speciem & terminum solus creator nouit.

Secundò, essentia Angelica non est corporea, sed multò dignior, videlicet spiritualis, iuxta illud Psalm. 104. vers. 4. *Facit Angelos suos Spiritus, & ministros suos flammam ignis*, id est, agiles instar ignis.

Est autem Spiritus res subtilior, quàm vt ipsum aut sensibus nostris aut ratione percipere valeamus. Per Spiritus igitur vocabulum intelligimus potiùs, quid non sit Angelus, quàm quid sit. Nam cùm Angelus dicitur spiritualis essentia, intelligimus eum non esse corpoream essentiam, id est, nec molem nec figuram, aut partes in quas distrahatur, habere, sed habere quandam similitudinem cum anima rationali, quæ etiam spiritus quidam est carens mole corporea.

Quî fit quòd Angelis facies, oculi, alę & pedes arq; alia membra in Scripturis tribuantur, cùm nõ sunt corporei? Ratio huiꝰ attributionis symbolica est. Nã iis membris quæ tribuuntur Angelis, significatur eorum indoles, præstãtia, & in ministerio quo funguntur, alacritas & promptitudo. Vt enim facies & oculi cognitionis: ita pedes seduli ministerij, & alæ alacritatis in obeundo ministerio symbola sunt. Idem iudicium sit de

sit de aliis membris, quæ attribuuntur Angelis. Nam ex vsu membrorum corporalium & visibilium intelliguntur inuisibiles cœlestium spirituum actiones, quas Angeli sine vllis corporeis membris & instrumentis perficiunt. Præterea cùm Angeli nominantur venti, ignes, nubes, leones, equi, lapides pretiosi, sciamꝰ tropos esse, quibus spiritualia ministeria Angelorum nobis veluti pingũtur, de quibus particulatim dicere non est necesse.

Tertiò dicitur essentia intelligens. Habet enim Angelus cognitionem longè perfectiorem quàm homo. Est autem in Angelis triplex cognitio, videlicet innata, reuelata & obseruata.

Innatam voco, quá ex creatione habent Angeli Dei, quá Christus Ioh. 8. 44. vocat cognitionẽ veritatis, qua nulla maior esse potest. Hac pfectè nouerũt Deum, hac rerũ conditarũ naturas & proprietates peruidẽt, hac inflammantur ad celebrandum mundi opificem Deum.

Etsi autem omnes Angeli cum hac cognitione sunt conditi: tamen in veritate non perstitêre omnes, nõ quòd amiserint omnino notitiam ipsam rerum, sed quòd lapsi à fine notitiæ defecerint, qui finis fuit perpetua opificis Dei celebratio. Nulla enim notitia veritatis est hoc nomine digna, nisi sit actuosa.

Reuelatam appello, cùm Deus missurus suos Angelos eis reuelat futura, quæ vice Dei annũciabunt hominibus, vt cùm Gabrieli reuelauit Deus tẽpus Christi oblaturi se in hostiam, sub mysterio hebdomadarum 70. vsque ad Christi aduentũ, Daniel. 8. Itẽ Iohannis & Christi conceptionem & natiuitatem. Sic etiam reuelabit Deus Angelis suis extremum diem.

Obseruatá nomino, quæ per experientiá longá colligitur. Similes. n. effectus plerunq; similes sequuntur causas. Hinc promptũ est intelligere, quantũ Angelorũ cognitio excedat humanam. Non. n. Angelus vnũ post aliud, aut vnũ ex alio intelligit vt homo, qui alia post alia & ex aliis colligit & intelligit: Sed supra tẽporis mensuram est, & totũ simul intelligit, prẽsertim cùm de primo & secundo cognitionis gradu loquimur. Vnde quidam inter Angelũ & animam hominis hãc statuêre differentiam, quòd Angelus sit spiritus νοερὸς, intellectualis, anima verò hominis sit spiritus λογικὸς, rationalis.

Quartò, dicitur Angelus essentia liberrima. Habet enim liberrimam voluntatis proæresin, qua & bona liberrimè eligit, & mala liberrimè fugit & auersatur.

Quintò, additur Potens in definitione. Vt enim Angeli natura sunt sapientissimi, & voluntate liberrimi: ita viribus potentissimi sunt. Psal. 103. 20. *Benedicite Domino omnes Angeli eius, potentes virtute.* Nam ea potentia vel vnius Angeli est, vt in momento posset vniuersum mundum vastare. Exempla huius potentiæ Angelicæ postea in tertio membro nonnulla adiiciemus.

Sexto, additur in definitione: Casta & iusta, quibus epithetis boni Angeli ab impuris & malignis spiritibus distinguũtur. Castitas quidem Angelorum indicatur & verbo & signo. Verbũ est, Matth. 22. 30. *In resurrectione neq; vxores ducunt, neq; nuptum dantur, sed erunt sicuti Angeli Dei,* scilicet castissimi. Signum est: vident faciem Patris, teste Christo, quod sine castitate fieri non potest, vt est ad Hebr. 12. 14. *Sectemini sanctitatem, sine qua nemo videbit Deum.* 1. Iohan. 3. 6. *Qui peccat, non videt Deum.* Hinc concluditur, Angelos Dei bonos esse sanctissimos & castissimos. Iustitia verò in obeundo ministerio cernitur, de quo postea in tertio loco dicetur.

Propter has proprietates Angelicas quidam ex patribus Angelum quandam imaginem Dei esse affirmant. Nam vt habet Angelus intellectũ proximè ad Diuinũ intellectum accedẽtem: ita castitate, sanctitate, iustitia Deum quodámodo repræsentat. Ob hanc causam Dionys. Angelos ἀγάλματα τοῦ Θεοῦ, tanquá speculs clarissima diuini numinis receptacula appellat. Vnde concluditur summa Angelorum dignitas & excellentia.

Septimò, in definitione adiicitur: Astãs Deo eumque colens, iuxta illud Daniel. 7. 10. *Millies mille ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.*

Octauò, in definitione apponitur, q̃ Angeli mittãtur in ministerium eorũ, qui hæredes erũt salutis, Heb. 1. 14. *Nonne omnes sunt administratorij Spiritus, missi propter eos qui hæreditatẽ capiũt salutis?* Hoc ministeriũ, quod Ecclesiæ Angeli prẽstant, nõ minuit quicquá de illorũ dignitate, nec eos in ordinẽ, infra homines deiicit. Siquidẽ Angeli ex ministerio, qd̃ regi suo præbẽt, nuncupãtur, & quamdiu durat cursus huius seculi, Angeli famulantur in negotiis regni regis sui Christi, sed hoc non est naturę illorũ finis, sed functio tẽporaria. Ministri igitur sunt Dei mittẽtis, qui suam Ecclesiam prẽsidio Angelorũ tutam esse voluit.

Porrò quoniá Isaias 6. 2. meminit Seraphim, & Moses Gen. 3. 24. Cherubim, Paulus Coloss. 1. 18. Thronorũ, dominationum, principatuum, potestatum. & ad Rom. 8. 38. Angelorum & virtutũ, ita prioris ad Thess. 4. 16. Archangelorum, pleriq; Patres post Dionysium faciunt tres hierarchias Angelorum, hoc est, tria sacra imperia, seu tres sacras præfecturas, & singulis hierarchiis tres Angelorum ordines subiiciunt, vt simul sint 9. ordines seu Chori Angelorum, qui perpetuos hymnos Deo canunt.

In prima hierarchia collocãt Seraphim, Cherubim & Thronos. Seraphim dicuntur, q̃ ardeant amore Dei, & instar ignis sint celeres. Horũ Seraphim Isaiæ 6. 1. descriptio quędá symbolica traditur hisce verbis: *Vidi Dominũ sedentẽ super solium excelsum et eleuatũ, cuius extrema replebant templum,* i. Ecclesiã (hactenus quædá diuinæ maiestatis imago ꝓposita est) *Et Seraphim stabant super ipsum: erãt singulis sex alæ, duabus operiebãt faciẽ suã, duabus tegebãt pedes suos, duabꝰ volabãt.* Quòd Seraphim dicantur stare, symbolũ est prõptitudinis Angelorũ ad exequẽda iussa Dei. Quòd velent faciẽ suã duabus alis, symbolũ est reuerentiæ & sancti timoris Dei in Angelis. Non. n. sustinent maiestatẽ diuinam intueri. Quòd volẽt duabus

alis, ſymbolum eſt ſeduli miniſterij & alacris obedientiæ in Angelis. Quòd denique tegant pedes ſuos, ne ſcilicet videantur, ſymbolum eſt, quòd Angeli velint omnem gloriam, omnem honorem non ſibi, ſed ſoli Deo tribui.

Cherubim meminit Moſes Gen. 3. 24. *Collocauit ante hortum Eden Cherubim*, hoc eſt, Angelos, qui Cherubim propter ſimilitudinem, qua apparuerunt, dicuntur. Vocabulum *Cherub*, cuius plurale eſt *Cherubim*, aliter ab aliis exponitur. Doctores Hebræorum, quibus in hac re credendum eſſe iudico, putant *Caph* literam in *Cherubim* notam eſſe ſimilitudinis, vt *Cherub* ſit quaſi puer, vel ſimilis puero. Dicuntur autem hoc nomine Angeli propterea, quòd ſæpè in humana forma tanquam adoleſcẽtes pulcherrimi apparuerint. Ratio ſymbolica hæc eſt, videlicet quòd Angeli ſint innocentes, caſti, pulchri, hominum amãtes, & quòd Angelorum Dominus Filius Dei aliquãdo eſſet appariturus in humana forma verus homo, innocẽs, caſtus, ſpecioſus præ filiis hominum, hominũ amans. Neq; huic ſententiæ repugnat, quod eſt apud Ezechielem cap. 10. 14. *Et quatuor facies vnicuique: facies prima, facies Cherub: & facies ſecunda, facies hominis: & facies tertia, facies leonis: & facies quarta, facies aquilæ.* Prima & ſecunda facies differũt, vt illa ſit tenerior, hæc virilior, quemadmodum viri ab infantibus forma & ſpecie diſcriminantur, ſicut Oecolampadius hunc locum Ezechielis rectè explicat. De faciebus Cherubim quatuor, quibus Patres nonnulli putabãt quatuor Euangeliſtas adumbrari, legitur Ezechielis. 1. 5.

Throni dicuntur Angeli tertij ordinis primę hierarchiæ. Eſt enim Thronus, in quo iudex ſedet, ſymbolum regni & iuſtitiæ, quam rex ſeu iudex ſeruat cùm in pœnis tũ in præmiis, abſq; omni perſonarũ reſpectu. Appellatio ergo Thronorum admonebit nos & de ęqualitate in Deo, & de futuro iudicio, in quo Rex Angelorũ Chriſtus iudicaturus eſt orbem terrarum in iuſtitia.

In media hierarchia collocãt dominationes, virtutes, poteſtates, quibus nominibus ſignificatur dominium & potentia Dei, quorum ſymbola ſunt Angelorum nomina, qui dominationis & eminentiæ Dei miniſtri ſunt.

In infima hierarchia collocãt Principatus, Archãgelos & Angelos. Principatus nomine eminentiæ dignitas ſignificatur. Sunt enim Angeli ideo principatus appellati, quia quotidie Ieruſalem cœleſtem regunt & tuentur tanquã principes. Archangeli ex eo dicuntur, q̃ ſint nuncij Dei ad homines in rebus maioribus, vt Gabriel, &c. Angeli ſimpliciter dicũtur, qui minores legationes obeunt, & perpetuę cuſtodiæ hominũ præfecti ſunt. Hæc antiquitas de hierarchiis & ordinibus Angelorũ poſteritati reliquit, vt nobis commẽdaret diuinam maieſtatem, bonitatẽ & φιλανθρωπίαν perpetuò adorandam, & excitent nos ad gratitudinem erga Deum, qui nos tantis præſidiis cingit & tuetur.

DE SECVNDO.

Secundo loco propoſui perpendendum eſſe, quomodo Angeli Dei ſint erga nos affecti. Quòd autem Angeli Dei admodum beneuolè ſint erga nos affecti, ſequentia argumenta clariſimè docent.

Primùm, Angeli ſunt creaturæ Dei, vt nos ſumus.

Secundò, Angeli ſunt ſpiritus noſtris animabus ſimiles, quæ ſimilitudo magni amoris teſtimonium eſt.

Tertiò, geſtãt imaginem Dei, ad quam & nos conditi ſumus.

Quartò, Angeli ſunt miniſtri Chriſti, quemadmodum nos qui Chriſti fidẽ habemus. Hinc eſt quòd Angelus in Apocalypſi ſe conſeruum Iohannis dicit, Apocal. 22. 9.

Quintò, Angeli nobiſcum hæredes ſunt æternæ vitæ per Chriſtum.

Sextò, Angeli ſunt conditi in gloriam Dei, quemadmodum & nos ſumus.

Septimò, amãt nos Angeli Dei ꝓpter ſocietatẽ naturæ Chriſti & noſtræ. Vident enim Filiũ Dei regẽ ſuum adeò nos dilexiſſe, q̃ voluerit fieri particeps humanæ naturæ in teſtimoniũ infallibile ſuæ dilectionis qua nos ꝓſequitur. Hic amor Angelorum facit, vt cupiant nos homines ſibi q̃ ſimilimos fieri in vera pietate, virtute, dilectione, innocentia, ſanctitate & iuſtitia. Hic amor facit, vt Angeli in cœlis gaudeãt ſuper vno peccatore pœnitentiã agente, Luc. 15. 7. Si gaudent ſuper agentib. pœnitentiã, profectò contriſtãtur, cùm videãt, nos cœno peccatorũ turpiter obuolui. Nã vt regnũ Chriſti augeri & ꝓpagari ardentiſsimis votis cupiunt Sancti Dei Angeli: ita regnũ Sathanæ opprimi, minui & planè deficere exoptant. Huius rei argumẽtum hymnus ille Angelicus eſt, iam nato Chriſto ab Angelis decantatus, Luc. 2. 14. *Gloria in excelſis Deo, in terra pax, & hominibus bona voluntas.* Et quod Seraphim apud Iſaiam canunt cap. 6. 3. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Deus Dominus exercituum.*

DE TERTIO.

Officia Angelorum ex verbo Dei duo eſſe in genere concluditur. Vnum, perpetuis hymnis Deum celebrare. Alterum, hominibus ex Dei mandato miniſtrare, eos iuuare & tueri aduerſus impuros ſpiritus. De vtroque officio ordine dicemus.

Vt rectè & vtiliter intelligamus, cur Angeli boni Deum celebrẽt, operæpreciũ eſt diligẽter cogitare, ex quib. cauſis alacritas illa in Angelis ad celebrandũ Deũ ꝓficiſcatur. Nã eorũ exẽplo nos noſtri admonemur officij. Hæc ergo ordine cogitemꝰ. Ex notitia Dei naſcitur in ſanctis Dei Angelis amor Dei. In amantib. Deũ, cõfirmatur gratia Dei. Ex gratia Dei eſt viſio & fruitio Dei. Ex viſione & fruitione Dei percipitur lætitia in Deo inenarrabilis. Ex hac lætitia erumpũt Angeli in perpetuas Dei laudes, idq; eò ardentiùs, quia hunc ſuæ conditionis norunt præcipuum & vltimum finem eſſe, vt Deum glorificent perpetuis laudibus. Huc accedunt duo maxima beneficia. Vnum Angelis ipſis, alterum hominibus Angelorum conſeruis præſtitum.

Angeli

Angeli ex creatione ſunt mutabiles ita vt potuerint liberè ſuo arbitrio prolabi à bono in malum, à virtute in vitium, à puritate in immunditiem, à gratia in iram, à gaudio in perpetuos luctus, à fruitione Dei in exterminationem ſempiternam, quemadmodum videmus contigiſſe iis Angelis qui ſunt lapſi. Verùm virtute promiſſi ſeminis ita confirmati ſunt ſancti Dei Angeli, vt in omnẽ æternitatẽ ſint facti cõſtantes & immutabiles in bono. Huc illud Pauli ad Epheſ. 1.10. vbi dicit, Deũ omnia inſtauraſſe in Chriſto cùm quæ in cœlis tùm quę in terra. Et ad Coloſ. 1.20. *Pacificans per ſanguinẽ crucis eius, & quæ ſunt in terra, & quæ ſunt in cœlo.* Et in Apocalypſi 12. 11. dicuntur ſancti Dei Angeli in ſanguine agni viciſſe. Bernhardus quoque idem teſtatur, cùm ait: *Qui erexit hominem lapſum, dedit ſtãti Angelo ne laberetur, ſic illum à captiuitate eruens, ſicut hunc à captiuitate defendens, & hac ratione fuit æquè vtrique redemptor, ſoluens illum & ſeruans iſtum.* Hoc ergo nouum beneficium Angelis præſtitum meritò eos excitat ad perpetuos hymnos Deo canendos. Atque ob hanc cauſam Dauid non immeritò inuitat Angelos Dei ad celebrandum Deum, cùm ait Pſal. 148.2. *Laudate Dominum omnes Angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius.*

Homines libertate voluntatis ſuæ abuſi peccarunt, Sathanæ peſsimo conſiliario obtemperantes, ſed Deus ex immenſa ſua bonitate reſtituit hominem in integrum, idque per ſummam iuſtitiam. Nam filium dedit, qui factus homo fuit pœnas peccatorũ noſtrorum, vt quemadmodum vnus Adã peccauit, & ſuo peccato conieçit omnes homines in cõdemnationem, ideo vnus Chriſtus qui propterea ſecundus Adam dicitur, iuſtus eſt inuentus, & ſua iuſtitia omnes qui in ſe crediderint, iuſtos facit, & hæredes vitę æternæ. Hoc beneficium Dei erga homines cõſeruos ſuos admirãtes Angeli canunt nato Chriſto Lucæ 2.14. *Gloria in excelſis Deo*, quemadmodum prædictum fuit ab Iſaia Propheta cap. 6. 3. vbi in hanc ſententiam ſcribitur. *Seraphim ſtabãt & clamabat alter ad alterum, & dicebant omnes: Sanctus, Sanctus, Sanctus, plena eſt omnis terra gloria eius.* Hæc Dei gloria fundamentũ habet potentiam, iuſtitiam, ſapientiam & miſericordiam Dei, per Filium ſuum liberantis genus humanum, ſuapte culpa perditum.

Hoc caſtiſsimorum Angelorum exemplum nobis imitandum proponitur. Non enim propter Angelos, ſed propter nos hæc ſcripta ſunt. Imitemur ergo Angelos, & petamus ex verbo Dei veram notitiam Dei, ex notitia cõcipiamus fiduciam, ex notitia & fiducia ſimul amorem & lætitiam in Deo, quem per fidem poſsidemus, accendamus. Ex his ſimul prorumpamus in laudes Dei, ei perpetuas gratias agentes, quòd adeò nos dilexerit, vt Filium ſuum vnigenitũ pro nobis tradiderit, vt omnis qui credit in illũ, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Hoc inenarrabile Dei beneficium erga genus humanum cogitans Dauid inuitat omnes populos & Gentes ad laudes Deo reddendas, cùm ait; *Laudate Dominum omnes Gentes: laudate eum omnes populi.* Pſal. 118. Cur ita? Reſpõdet Dauid: *Quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.* Hæc confirmatio facta eſt morte Filij Dei, quam vidit Dauid in ſpiritu, adeò quòd eius hiſtoriam clariſsimè prædixerit Pſal. 22. Verùm qui Angelorum exemplo non excitatur ad gratiarum actionem & laudes Deo agendas, viuens in ſuis peccatis mortuus eſt, in quibus & prorſus peribit, niſi reſipiſcat.

Alterum officium Angelorũ eſt, vt diximus, ex Dei mandato miniſtrare hominibus, eoſque iuuare & tueri aduerſus impuros ſpiritus. Hìc ſcire vtile eſt, quid caſtiſsimi illi ſpiritus præſtent ſingulis hominibus, quid Oeconomiis, quid Politiis, & quid Eccleſiæ.

Priuatim defendunt Angeli ſingulorum vitam. Nam ſingulis hominibus à natiuitate additi ſunt Angeli cuſtodes, ſicut multa teſtimonia teſtantur. Dauid ait Pſal. 91.21. *Angelis ſuis mãdauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus viis tuis.* Et Chriſtus ait Matth. 18.10. *Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis. Dico enim vobis, quòd Angeli illorum in cœlis per omne tempus vident faciem Patris mei, qui in cœlis eſt.* In hoc dicto Chriſti tria ſunt. Exordiolum, præceptum, & præcepti ratio.

Exordiolum eſt, *Videte*, qua voce requirit & ſummam attentionem, & maximam prudentiam. Attentionem quidem, vt ſciamus non eſſe leue aut vulgare præceptum, quaſi illud vel facere vel omittere non adeò multum referat, ſed magni ponderis & momenti, quod negligere nefas ſit. Prudentiam verò, vt cogitemus circumſpectione & ſingulari cura opus eſſe, ne incauti & imprudentes contra voluntatem præcipientis aliquid faciamus, cuius nos poſtea pœniteat.

Præceptum eſt: *Ne contemnatis vnum ex puſillis iſtis*, hoc eſt, honorate omnes puſillos iſtos, quod perinde eſt ac ſi diceret: Animo complectimini eos benevolo, verbis docete, conſiliis iuuate, conſolationibus erigite, autoritate ab errore reuocate, & omnia quæ illis bono ſalutique ſunt, procurate, & nolite eos vt viles reputare, negligere, voluntate, verbis aut factis vllis lædere.

Ratio præcepti eſt: *Dico enim vobis, quòd Angeli illorum in cœlis per omne tempus vident faciem Patris mei, qui in cœlis eſt.* Hæc verba, *Dico vobis*, immotæ certitudinis cauſa rationi proponuntur, quaſi diceret, reuera ita eſt, & abſque omni dubio, etiamſi oculis veſtris non cernitur, aut ratione veſtra non percipitur.

Porrò in hac ratione, quæ vna eſt, ſi formam verborum ſpectes, multæ rationes particulares virtute continentur, quas euolutas ordine notabo.

Prima, amor quo Deus complectitur pueros, haud obſcurè hìc ab effectu ſuo indicatur. Si igitur Deus amat pueros, quis tu es, qui eos odiſſe aut contemnere audes?

Secunda, clariſsimè ſignificatur maxima cura Dei pro pueris, qui eis tantos cuſtodes vitæ

adhibuit. Si igitur à Deo curantur pueri, certè non sunt negligendi aut contemnendi ab hominibus.

Tertia, dignitas puerorum hîc commẽdatur ex eo quòd castissimi spiritus sint illorum ministri. Si ergo tanti Deus facit pueros, profectò stultus est, qui eos tanquam indignos sua cura & auxilio abiicit.

Quarta, Angeli Dei sanctissimi & castissimi curam habent pusillorum, & dignantur eos suo quotidiano ministerio, multò magis hoc nos decet, qui longè inferiores & ordine & dignitate & donis sumus quàm Angeli.

Quinta, communis dignitas puerorum & adultorum. Vtriq; enim tanti fiunt à Deo, quòd ipsis custodes Angelos præficiat. Ergo non est quòd vel hos illi, vel illos hi contemnant.

Sexta, vindicta parata contemptoribus puerorum. Significatur autem vindicta hac notatione: *Angeli eorum vident faciem Patris mei qui in cœlis est*, scilicet parati ad vindicandum iussu Patris, si quis puellos, quos ipse in precio habet, contempserit.

Septima, Pater Christi qui in cœlis est, Angelorum custodia honorat pueros, quid ergo faciant patres terrestres aut alij homines, qui hìc in terris cum pueris versantur? An non multò iustiùs ab eis exegeris, vt puellos honore prosequantur?

Quòd autem vulgò persuasum hactenus fuerit, vnicuiq; homini à natiuitate duos esse additos Angelos, bonum Angelum & malum, neq; ex his verbis Christi quæ exposuimus, concluditur, neque ex verbis ancillæ, quæ errore Iudaico dicebat de Petro pulsante ianuam: *Angelus eius est*, satis firmiter euincitur, neque ex eo quòd sæpè vnus Angelus legitur in Scripturis vni homini adfuisse, eum direxisse consiliis & defendisse, neque ex opinione Philosophica, qua vnicuique homini genius bonus attribuitur, item genius malus, præsertim cùm legimus plures Angelos sæpè de vnius pij salute esse solicitos, & q̃ Lazarus prædicetur à pluribus Angelis in sinũ Abrahæ transuectus, & quòd insidiæ à multis malis Angelis vnicuique hominum struantur, contra quos plures pugnare bonos Angelos, dubium esse non potest. Videntur igitur extenuare Dei gratiam, qui tantùm ab vno Angelo vnumquemque nostrùm confirmari, adiuuari, defendiq́ putant.

Cæterùm cùm hęc de Angelis verè dicuntur, cauenda sunt duo præcipitia. Vnum ne cum Anabaptistis expectemus reuelationes Angelorum, qui nos doceant voluntatẽ Dei. Nam Deus Pater monstrato Filio, dixit Matt. 17. 5. *Hunc audite*. Et autor Epistolæ ad Hebr. 1. 1. ait: *Multifariam multisq́ modis Deus locutus patribus per Prophetas, nouissimè diebus istis locutus est nobis per Filium*.

Non ergo doctrina noua expectanda est per reuelationes Angelorum, præsertim cùm ipsi Angeli obstupescant ad prædicationem Euangelii, vt Paulus Eph. 3. 10. testatur, cũ ait: se prædicare Euangelium, *vt innotescat principatibus & potestatibus, in cœlestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundùm propositum æternum, quod statuit in Christo Domino nostro*. Et 1. Petri 1. 12. dicuntur Angeli παρακύψαι, id est, inclinando se attentè intueri, & prospicere ea quæ prædicabantur per Apostolos. Hinc satis liquet, quòd ab Angelis Dei bonis, non sit nouum doctrinæ genus expectandum.

Alterum præcipitium, quod hîc est cauendũ, est, ne tribuamus Angelis, quod est proprium Spiritus Sancti opus, videlicet operari fidem in cordibus nostris ad prædicationem Euangelij, creare cor nouum, in quo verus Dei timor, dilectio & aliæ virtutes relucent, obsignare veritatẽ Euangelij, viuificare & confirmare corda. Hæ enim sunt propriæ actiones Spiritus Sancti habitantis in cordibus piorum. Bernhardus pulchrè discernit inter Angeli officium & Spiritus Sãcti efficaciam in anima hominis cùm ait: *Angelus cum anima, Deus in anima: Ille vt contubernalis animæ adest, Deus vt vita animæ inest*. Præterea & hoc tenẽdum est, q̃ vt olim visibilia fuêre Angelorum præsidia, vt in Iacob, in Thobia, in Petro, & in multis aliis cernitur: ita hodie inuisibiliter, verè tamen, nos custodiunt & tuentur. Multi velint nolint coguntur fateri, se sæpenumero è maximis periculis contra omnem expectationem mirabiliter ereptos esse, neque enim sunt præsentes tantùm, sed adsunt vt protegant, adsunt vt prosint. Et Origenes dicit, vel minimis qui sunt in Ecclesia, adesse Angelos, qui regant, qui gubernent, qui actibus nostris corrigendis studeant.

Oeconomiarum quoque conseruatio Angelis Dei curę est. Pij coniuges haud rarò animaduertunt, diuinitus se defendi Angelorum ministerio, etsi inuisibili. Nulli infantes absque custodia Angelorum sine insigni læsione & mutilatione membrorum peruenirent ad iustam ætatem. Quoties cadunt nunc in aquam, nunc in terram, quoties periculosissimè impingunt? hîc qui non vident præsidia Angelorũ, planè mente stupidi sunt. Sæpè, inquies, pueri cadunt in aquam & submerguntur, nonnulli ex grauiori lapsu moriuntur, multis mutilantur membra, eruuntur oculi, &c. Quid hîc Angeli? Quoties talia accidũt, pœnas esse diuinitus inflictas sciamus: quæ parentes admoneant de ira Dei, cuius signum est desertio bonorum Angelorum. Quare piorum parentum est, piè & sanctè viuere, cauere, ne ipsorum liberi sua culpa Angelorũ præsidio destituantur. Orent proinde Deum quotidie, vt per suos sanctos Angelos & se & familiam tueatur.

Politiis, populis & regnis præfectos esse Angelos Dei docet Daniel cap. 10. 13. vbi meminit Angeli qui est Princeps Persarum. Item Angeli Principis Græcorum. Item Danielis 4. 10. dicũtur Angeli vigiles in arbore. Cùm ergo arbor regnum significat, sequitur Angelos excubare pro regnis. Quòd autẽ vnus Rex aut Princeps terrori sit multis, adeò vt ipsum etiam durissima interdum imperantem ferant, eiq́ obsequantur,

quantur, beneficio Dei fit, qui per suos Angelos Reges & Principes tuetur. Et si quid interdum oriatur in regnis aut politiis mali, vt sæpè fit, hoc non est ascribendum Angelorum ignauiæ, sed gubernatorum & subditorum peccatis. Nã Deus suo iusto iudicio propter grassantia peccata, regna, nunc bello, nunc principum exilio, nunc peste, nunc fame, nunc pluribus his, interdum omnibus punire consueuit.

Ecclesiæ Christi potissimum seruiunt Angeli iuxta illud Hebræorum cap. 1. 14. *Ministratorij Spiritus sunt missi propter eos qui erunt hæredes salutis.* Prætereo multas historias de variis Angelorum ministeriis visibilibus in veteri Testamento, & in primitiua Ecclesia, & solummodo qualia sunt hodie ministeria Angelorum inuisibilia in Ecclesia breuissimè indicabo. Et possunt sub quatuor capitibus, quantum ego quidem iudicare possum, cõtineri. Primùm enim ex intimo amore Christi studeant Ecclesiæ saluti. Deinde pugnant contra malignos Spiritus. Tertiò tyrannorum & hæreticorum violentiam, versutiam, & consilia reprimunt. Tandem deportant obdormientium in Christo animas in sinum Abrahæ.

Etsi autem non patet oculis nostris, quomodo Angeli Dei saluti Ecclesiæ studeant, eamque conseruant: tamen reuera id faciunt. Quemadmodum enim in veteri Testamento legimus Angelos Dei Ecclesiam conseruasse & sustentasse custodia, consolatione, consilio, victu: ita hodie idem faciunt, etsi inuisibiliter.

Quòd pugnent Sancti Angeli contra Diabolos, docet etiã 12. caput Apocalypseos, sed qualenam sit pugnæ genus, non intelligimus. Hoc loco diligenter cogitandum, quòd Angeli boni tum demum victoriam reportent, quando nos vnà cum illis arma induimus, & in statione nostra fortiter stamus pugnantes contra Diabolum. Paulus ad Ephes. 6. 10. παρατάξεω Christianorum magnificè sub figuris militaribus describit, docetque quomodo contra malignos spiritus pugnandum sit, cuius descriptionis sensus est simplicissimus, quòd Sathanæ regnum à piis inuaditur, & Sathan ipse in fugam vertitur pura Euangelij prædicatione, viua cordis fiducia, constanti oris confessione, ardenti Dei inuocatione, pura & sancta vita, inuicta animi fortitudine sub cruce, & constanti perseuerationevsque ad finem.

Vindictam de tyrannis & hæreticis sumunt Angeli, & illorum consilia & machinationes sæpissimè euertunt. Exempla vetera sunt nota: Sennacherib, 4. Reg. 19. Heliodori, 2. Machab. 3. Herodis, Actor. 12 Cherinti, vt est in Ecclesiastica historia. Vnum saltem exemplum nostri seculi attingam. Ante annos circiter 45. Princeps quidam potentissimus, Papisticæ factionis, ingentem vim pecuniæ à Papistis collegerat, conscripserat militem, inuasurus ditiones Principum protestantium. Sed quid fit? Subitò percutitur ab Angelo Dei, vt Herodes, vermibus & vlceribus, adeò quòd ne familiarissimi ipsius sustinuerint præ fœtore ipsum accedere, in quibus etiam fœtoribus miseram animam exhalauit, atq; ita Ecclesia mirabiliter seruata est. Hîc non apparuit Angelus Dei, sed reuera adfuisse docet factum ipsum congruens cum historia Herodis.

Tandem eorum animas qui in Domino moriuntur, deportant in sinum Abrahæ. Sed quis potest omnia beneficia Dei erga Ecclesiam per ministeria Angelorum recensere? Etsi autem suo nutu vel solo conseruare & securam reddere Ecclesiam suam potest Dominus: tamen sapientiæ eius placuit per Angelorum ministeria eam tueri & cõseruare, & vt conspiciatur ipsius adoranda prouidentia, & vt nos magis excitemur ad gratitudinem erga Deum, pro tanta ipsius erga nos cura.

DE QVARTO.

Cùm tanta sint Angelorum beneficia erga nos, par est vt iis grati simus. Verùm hîc cauendũ est, ne præpostera sit nostra gratitudo, qualis Papistarum est, qui Angelos colunt & inuocant, non cogitantes cultum & inuocationem soli Deo deberi, & non vllis creaturis quantumuis excellentibus. Epiphanius antiquum errorem vocat, loco Dei creaturas colere. Deinde, cùm Angeli sancti Deo iuncti sint sincero amore, non patiuntur sibi honorem, qui soli Deo debetur, tribui. Cùm Manue Iud. 13. 16. pater Samsonis vellet Angelo nuncianti nasciturum sibi filium, offerre holocaustum, audit ab Angelo: *Si vis holocaustum facere, offer Domino.* Similiter Angelus Domini Iohanni volenti se adorare dixit Apocal. 19. 10. *Vide quid feceris, conseruus tuus sum & fratrum tuorum habentium testimonia Iesu.* Impietatem igitur illam Ethnicam, Iudaicam & Papisticam fugiamus, ac soli Deo honorem cultus tribuamus.

Quid ergo Angelis faciemus & præstabimus pro tantis beneficiis? Nihil sanctis Angelis gratius feceris, quàm si eos imiteris in vno Deo colendo, in puritate corporis & animi, in casto sermone, in dilectione mutua, in officio piè præstando. denique in pugna aduersus Diabolum, & vitia quæ Diaboli arma sunt.

De malis Angelis.

Angeli mali sunt, qui boni quidem ex creatione fuêre, sed quia non seruarunt originem suam, & non perstiterunt in veritate, ex bonis facti sunt mali. Cur autem non seruauerint originem suam, & in veritate non steterint, sola superbia causa esse potuit, vt ait Augustinus. Hi odio Dei sine intermissione conantur Ecclesiam Dei deformare mendacio & homicidio. Quia mendaces sunt, incitant homines ad impias opiniones de Deo, & ad blasphemias calumniantes verbum Dei, sicut statim in initio Geneseos, cap. 3. 4. apud Euam calumniatus est Diabolus verbum Dei, & extenuauit verbi Dei autoritatem, & exemit reuerentiam erga verbum Dei. Ex hoc calumniandi studio, Diabolus, id est, calumniator dicitur. Deinde, quia homicida est,

conatur pdere homines,& prẹsertim pios. Hinc nomen Sathanæ est. Iohânes in Apocalyps. 12. 7. Diabolum draconem nominat, vt hac imagine ponat nobis ob oculos varias Sathanæ fraudes & nocendi modos. Descriptio igitur draconis accommodetur Sathanæ.

Draco dicitur serpens antiquus, magnus, tortuosus, acutissimè cernens, flatum venenatum exhalans,& insidiis gaudens.

Primùm dicitur serpens, vt qui in serpente delitescens primos nostros parẽtes decepit. Per hoc solum animal promissum est Sathanæ tentare, vt ait Augustinus, vt satis declaretur fœminę venenosum animal nõ nisi venenũ afflaturũ.

Secundò, dicitur antiquus. Vnde ipsius ad nocendum multiplex artificium concluditur. Longa enim consuetudine, longa experientia infinitas nocendi artes nouit.

Tertiò, magnus dicitur, vt qui viribus valeat ad nocendum, etsi nihil potest nisi Deo iustè permittente, vt in Iob videre est.

Quartò tortuosus dicitur. Ex quo calliditas ipsius intelligitur, quia variis modis affectibus hominum se insinuat. Naturam enim cuiusque hominis attendens applicat se ea parte qua hominem vidit ad fallendum idoneum.

Quintò, acutissimè cernit, hoc est, omnes fallẽdi vias nouit, & qua ex parte potissimùm sint inuadendi homines, nouit.

Sextò, vt draco venenato flatu aues præter uolantes attrahit, occultus sub arena: ita Diabolus hæreticorum venenata blandiloquẽtia, volantes, id est, instabiles homines decipit.

Septimò, vt draco insidiatur Elephanti, & pedibus extremis implicitum prosternit & occidit: ita Diabolus conatur, vt instillet hominibus prauos affectus, quibus eos euertat & tandem perdat.

QVARTVS ARTICVLVS primi membri, est collatio typi & veritatis, seu ostensio quomodo typo veteris Testamenti respondeat veritas in nouo Testamento. Opponamus igitur typum & veritatem in hunc modum.

Primùm, vt Ierosolymis solummodò apud templum corpora languẽtium in aquam piscinæ immersa sanabãtur: ita nullibi nisi in Ecclesia, in qua sonat verbum Dei, & Deus ritè colitur, sanantur animæ hominum.

Secundò, vt piscina illa quę erat Ierosolymis, sanctificata per Angeli descensum, seruiebat sanandis corporibus: ita aqua Baptismi sanctificata per Spiritum Sanctum in Ecclesia, seruit sanandis animabus.

Tertiò, vt aqua piscinæ nõ erat per se efficax, sed descendente Angelo & turbante aquam, sanandi vim obtinuit: ita aqua Baptismi non per se est efficax, sed Christo in aquam descendente & per Spiritum Sanctum operante, regenerationis efficitur lauacrum.

Quartò, vt tantùm vnus qui primus descendebat in aquam, postquam ab Angelo turbata erat, sanabatur corporaliter: ita vnus & solus Christianus populus spiritualiter sanatur, & nullus præter illum.

Quintò, vt Angelus in aquam descẽdit, vim sanandi aquæ conferens: ita Christus in terram descendit, assumens naturam humanam, vt medicus fieret & corporum & animarum.

Sextò, vt Angelus in piscinam: ita Spiritus in aquam Baptismi venit. Non sunt ergo vacua signa sacramenta Ecclesiæ. Quòd autem semel in anno, idque die Pentecostes descendit Angelus ad turbandas aquas, adumbrabat fore, vt die Pentecostes post Pascha nostrum verum immolatum Spiritus Sanctus descenderet, quò & Apostoli baptizarentur, & Euangelium Christi tanquam sigillo Dei confirmaretur.

Hanc analogiam typi & veritatis, magna ex parte agnoscit Ambrosius in lib. cui titulus est, De his qui mysteriis initiantur, cap. 4. Sunt autem hæc Ambrosij verba: *Crede*, inquit, *ergo, quia non sunt vacuæ aquæ, ideo dictum tibi est, quia Angelus Domini descendebat secundum tempus in natatorium, & mouebatur aqua, & qui prior descendisset in natatoriam post commotionem aquæ, sanus fiebat à langore, quocunque tenebatur. Hæc piscina Ierosolymis erat, in qua vnus annuus sanabatur, sed nemo antè sanabatur quàm descendisset Angelus, vt esset indicium quia descenderat Angelus. Mouebatur aqua propter incredulos, illis signum, tibi fides: Illis Angelus descendebat, tibi Spiritus Sanctus. Illis creatura mouebatur, tibi Christus operatur Dominus creaturæ. Tunc curabatur vnus: nunc omnes sanabuntur, aut certè vnus solus Christianus populus.*

QVINTVS ARTICVLVS est obseruatio veri vsus & finis eorũ, quæ hactenus de piscina dicta sunt. Vsus quidem est, spiritualiter fidei oculis intueri aquam Baptismi, & Christum operantem & sanctificantem in aqua Baptismi per Spiritum Sanctum. Finis verò, vt fide & vera obedientia iuncti Christo expectemus integram sanationem & corporum & animarum, per eundem Christum, extra quem nulla est expectanda sanatio siue purgatio. Solus enim Christus est, qui suo Spiritu & mundat & sanat, & à se mundatis & sanatis dat vitam æternam.

DE MEMBRO II.

5 Erat autem quidam homo illic triginta & octo annos habens in languore.

9 Hunc cùm vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset quòd multum iam tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri?

7 Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Sed interim dum venio ego, alius ante me descendit.

8 Dicit ei Iesus. Surge, & tolle grabatum tuum, & ambula.

9 Et statim fiebat sanus homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.

In hoc membro, in quo narratur miraculum de sanato ægroto apud piscinam in Probatica,

sex

sex sunt circumstantiæ præcipuæ obseruandæ:
Prima, Occasio miraculi.
Secunda, Interrogatio Christi, num velit ille ægrotus fieri sanus.
Tertia, Querela languidi.
Quarta, Mandatum Christi.
Quinta, Sanatio languidi miraculosa.
Sexta, Sanationis testimonium.

DE PRIMA.

Erat, inquit, *quidam homo illic triginta octo annos habens in infirmitate*, id est, qui erat infirmus. Ponitur autem hîc infirmitas pro morbo per Metonymiam, hoc est, effectus pro causa. Quanta fuerit huius hominis miseria, & ex morbo corporis grauissimo, & ex sæuo conscientiæ verbere, & ex diuturnitate vtriusque mali, facile est intelligere. Morbi sensus excitabat in ipso cogitationem causæ, videlicet communis & personalis. Communis quidem, quæ est communis naturæ humanæ corruptio & reatus, ad Rom. 5.12. Personalis verò, videlicet peccatum, & reatus personæ, hoc est, voluntaria Legis diuinæ transgressio. Ex morbo ergo corporis, qui pœna est peccati, ratiocinabatur animæ malum, videlicet peccatũ naturæ & personæ, iuxta illud: *Propter iniquitatem corripis hominem*, Psal. 39.12. Nã cùm Deus sit iustus, neminem punit iniustè. *Est enim iudicium Dei*, ait Paulus Rom. 2.2. *secundum veritatem*. Hinc cruciatus conscientiæ, quæ est instar mille testium: Siquidẽ Dei testimonium est. Huc accedit diuturnitas tanti mali, videlicet quòd triginta octo continuos annos detentus fuerit in sua infirmitate. Ad hæc desertio, quòd fuerit omni humano auxilio destitutus. Quid quæso hîc reliquum erat misero & afflicto homini, si sensum & rationem in consilium adhibuisset, nisi desperatio? Excipit enim cruciatum conscientiæ desperatio, nisi succurratur per Euãgelium. Quid enim potuit aliud cogitare iuxta carnis sensum & Legis diuinæ sententiam, quàm se propter sua enormia peccata abiectum esse, & à creatore ipso, & à creaturis omnibus? Non est dubium, quin tanto tempore postquam desperatum est de medicorum auxilio, & vberrimas lachrymas fuderit ob sua peccata, & preces quotidie pro peccati venia, & morbi curatione à solo iam Deo expectanda fecerit. Sed quid insuper hic miser in tantis malis constitutus facit? num desperat? minimè. Nam quòd non desperauerit, apparet ex eo, quòd quotannis redierit ad piscinam. Sed hæc spes longissima mora fuisset fracta omnino, nisi diuinitus fuisset confirmata. Nam ad regulam, quæ est in Psalm. 9.19. haud dubiè respexit, eaque spem suam sustentauit, fouit, aluit. Est autem hæc regula: *Non in perpetuum obliuioni tradetur pauper, & spes pauperum non peribit in æternum*. Hac regula cruce pressus se erexit, nec fecit desperationi locum, ne Deum mendacij arguere videretur. Hac ipsa regula Dauid se etiam in cruce sustentat, Psal. 119.92. *Nisi*, inquit, *Lex tua delectatio mea, tunc periissem in afflictione mea*. Hinc illa vox Iob cap. 13.15. *Etiamsi occidat me, in ipsum sperabo*.

Hunc proinde languidum imitemur & nos, nosque ipsius exemplo in aduersis corporis & animæ & fortunæ erigamus, freti promissionibus diuinis iuxta regulam ex Psalmo paulò antea propositam, & quæramus auxilium in vera pœnitentia ardentibus precibus à Domino, qui non dereliquit, vt Dauid testatur, quærentes se. Non ergo simus, dum affligimur, impatientes, vt Gentes ignaræ Deĩ, sed in vera pœnitentia expectemus vel mitigationem vel liberationem memores dicti Prophetæ Abac. 2.3. *Si moram fecerit Dominus, expecta eum*.

DE SECVNDA.

Hunc, inquit, *cùm vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset, quòd multum iam temporis detineretur, dicit ei: Vis sanus fieri?* Hîc Christus venit ad hominem morbo & peccato afflictum, medicus ad ægrotum, vt ostendat in mundum venisse se, vt tollat miserias humanas. Alibi clamat, Matth. 11.28. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos*. Sed ecce hîc ipse venit ad laborantem: ea est bonitas Iesu Saluatoris nostri, quòd non expectet, sed anteuertat clamorem nostrum, atque ita profectò est, nemo ad ipsum veniret, poterit, nisi ipse prior venerit. Vt tum ad languidum visibiliter venit: ita hodie venit verbo, Spiritu, gratia, ad quem nos venire dicimur, dum ipse nos conuertit, iuxta illud Ierem. 31.18. *Conuerte me Domine, & conuertar*. Venimus igitur ad ipsum in vera pœnitẽtia, quod cùm facimus, nequaquam se à nobis auertit, sed nos tanquam filios complectitur. Afficitur enim nostris calamitatibus. *Non habemus*, ait autor epistolæ ad Hebræos 4.15. *Pontificem, qui non potest affici sensu nostrarum infirmitatum*. Proinde, vt huic languido tandem succurrit: ita & nobis inuocantibus opem feret tempore, quod ipse pro sua sapientia oportunum nouit. Præterea exemplum Christi Domini commendat nobis pauperes & infirmos, vt eorum misereamur, feramus illis opem, precibus ad Deum, consiliis, & facultatibus nostris, ne videamur in conseruos nostros, & cohæredes vitæ æternæ crudeles: sicut purpuratus ille, qui in omnem æternitatem suæ crudelitatis in Lazarum pœnas luet, Luc. 16.25.

Sed quid est hoc, quòd hunc languidum interroget, num velit sanus fieri? Quis enim est qui sanitatem morbo nõ anteponit, hoc est, bonũ malo, nisi fortè sit vel furiosus, vt cùm Aiax insaniam anteponeret sanitati mentis? vel tanta malitia sit præditus, quòd ægrotus mallet ex alieno viuere quàm sanus ex proprio labore victum quærere? Legitur de quodam Sancto, qui quosuis sibi obuiam venientes, quocunque tandem laborarent morbo, inuocato Christi nomine sanaret, quem cùm quidam languidi cognoscerent aduenisse, cauebant ne illi occurrerent, & ab eo inuiti sanarentur, ne cum morbis etiam quæstus deficeret. Verùm quòd hic languidus non fuerit ex illorum numero, ex eo satis apparet, quòd ad piscinam tristis sederit, ex-

pectans sanationē. Cur igitur quærit ab eo Dominus num sanus fieri velit? Duæ apparēt fuisse causæ: Vna, vt languidus magis excitaretur ad petendam valetudinem, vtque sanatus medicum suum agnosceret. Altera, vt spectatoribus innotesceret miraculum, & per miraculum deducerentur in cognitionem Christi, & salutis per ipsum consequendæ. Hic enim finis est miraculorum Christi, Ioh. 20. 31.

DE TERTIA.

Hominem, inquit, *non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat mę in piscinam: sed interim, dum ego venio, alius ante me descendit.* Hæc querela languidi, & voluntatem & infirmitatē, & despectum ipsius apud suos contribules indicat. Præterea quoq; manifestè duritiem & inclementiam hominum qui illic erant plurimi, coarguit. Quòd sanari voluerit, & locus in quo erat, & miserrima querela ostendit. Quòd non potuerit sanari, in causa fuit ipsius maxima infirmitas, quæ impedimēto erat, quò minus maturè in aquam sanandus descenderet. Videtur enim quòd non sine alieno auxilio se de loco mouere potuerit. Despectus ipsius apud homines indicatur, dum nemo illum iuuat. Hypocritæ illum vt maledictum à Deo aspernabantur: Scribæ & Pharisæi lucro erant intenti: vulgus hominum eò se inclinat, quò fortuna: cognati, & affines, propter miseriam ipsum non agnouerunt: Quid quæso miserius esse potuit? videtur enim & à Deo & ab hominibus esse destitutus.

Quòd autem nemo inter Iudæos, qui fortè aderant in istis porticibus, apud piscinam, sit inuentus, qui huic misero opē ferre voluerit, indicium est malitiæ & duritiæ cordiū eius populi, qui tametsi peculium Dei dici voluit, & vnum Deum Patrem appellauit, & de patre Abraham gloriabatur: tamen procul aberat à vera pietate quam profitebantur. Siquidem foris non intus: pallio non affectu: verbis, non factis: cæremoniis, non moribus: hypocrisi & non veritate pij fuerūt, quales hodie, proh dolor, multi sunt, qui de Christo frustrà gloriantur. Nemo proinde qui verè pius cēseri velit, proponat sibi multitudinis exemplum, sed potiùs volūtatem Dei spectet, sequaturq; quocunque pietas suaserit & probata sanctorum exempla.

DE QVARTA.

Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Hoc Christi factum ostendit, quis quantusq; sit qui imperat, quale eius officium, quomodo erga miseros & afflictos sit affectus, & quòd ab hominibus spreti, non etiam reiiciantur à Christo, sed recipiantur potiùs.

Quis autem & quantus sit qui imperat, vt languidus surgat, opus ipsius docet. Imperat enim, & imperādo facit quæ nulla creata potentia facere potest. Nō hìc inuocat priùs Christus, & postea imperat, etsi hoc interdum facit. Prophetæ vt Elisæus & alij, vt ostendant se aliena potentia armatos miracula facere, priùs inuocant, & inuocātes virtute diuina miracula edūt in testimoniū vocationis & certitudinis doctrinæ, quam ex mandato Dei hominib. proponūt. Christus autem hìc imperat & imperādo facit, quod creaturæ negatum est. Ex quo concluditur, illum natura Deum esse Patri maiestate æqualem. Quòd autem interdū inuocabat Christus Patrem editurus miracula, hoc ad dispensationē pertinet, vt declaret se à Patre missum, vt opus sibi à Patre demandatū faciat. *Cibus meus est*, inquit, *vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius.* Cùm ergo miracula edit Christus sine inuocatione, diuinam suam potētiam declarat. Rursus, quoties inuocat, antequā edit miracula, officium redemptionis, ad quod missus erat, ostendit. Vtrumque nostræ fidei confirmandæ seruit. Vt enim illud fides opponit potentiæ mortis, inferni, Sathanæ: ita hoc peccato, iræ Dei, maledictioni & damnationi.

Officium quoq; Christi hìc tanquam in typo proponitur. Sanat Christus corpora, vt se animarum medicum esse doceat. Sanat varios languores, vt se omnis generis peccata abolere posse ostendat. Siquidem qui potest impedire solo imperio seu nutu causam agentem in rem subiectā, is profectò ea causa est potentior, ipsumq; valet destruere & prorsus è medio tollere: Nūc autem Christus vim peccati impedit, & eius impetum frangit, cùm tollit imperando morbum, quem peccatum inflixit. Proinde Christus peccato ipso est potentior, ipsumque potest abolere. Est ergo sanatio corporum, quæ fit per Christum, symbolum curationis animarum, quæ in abolitione peccati posita est. Hoc ita esse Christus ipse disertè docet, Matth. 9. 5. hisce verbis: *Vtrum facilius est dicere, remissa sunt tibi peccata: an dicere: surge & ambula? Vt autem sciatis, quòd potestatem habeat Filius hominis remittendi peccata* (scilicet videte quid faciam) *tunc dixit paralytico: Surge tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Tunc ille surrexit, abijtq; in domū suam.* Quoties igitur legimus sanationes corporum per Christū factas, leuemus mentes nostras altiùs, videlicet ad sanationes animarum, quarum signa sunt corporum curationes.

Quomodo præterea Christus sit affectus erga miseros & afflictos, factum præsens indicat. Misertus est Christus huius infirmi. Igitur & aliorum infirmorum miserebitur. Nam & æqualis est omnibus & missus est propter omnes, & omnes ad se vocat, & venit seruare quod perierat. Ratio ergo consecutionis est firmissima. Christus misertus est languidi, ergo & mei miserebitur. Hoc pacto & omnibus in genere, & singulis seorsim accommodari & possunt & debēt, quæ Christus fecerit miseris & afflictis hominibus, dum hìc in terra visibiliter versaretur. Sed tenendum est, corporales sanationes paucorum, symbola fuisse spiritualium sanationum animarum omnium quæ ad Christum veniunt, propter quas in mundum venit, quasque quotidie impertitur suis, hoc est, omnib. ad ipsum in vera fide confugientibus. Has igitur petere oportet sine omni dubitatione & cōditione, propterea quòd promissio gratiæ est, vniuersalis. At corporum

porum sanationes cum conditione non impediendæ gloriæ Dei aut propriæ salutis, petendę sunt.

Postremò docet & hæc circumstantia, non à Christo abiici eos, qui hîc in mundo spernuntur ab hominibus, modò Christi fidei se cũ Lazaro & hoc languido committant. Sit ergo contemptus hominum miseria & afflictis stimuli instar, quo ad Christum saluatorem impellantur. Est enim omnis paupertas & miseria ideo à Deo, vt ad fontem diuitiarũ & fœlicitatis Christum miseros & pauperes adducat.

DE QVINTA.

Et statim fiebat sanus homo ille. Hoc ipsum miraculum est diuina Christi potentia editum sine omni apparatu, sine exorcismis, sine inuocatione, solo nutu & voluntate, id quod nulla arte & potẽtia finita fieri potuit. Verùm quia de miraculis Christi sæpiùs antea à nobis dictum est, & præcipuè in 2. cap. & 4. hîc solũmodo reuocanda sunt auditoribus in memoriam, quę suprà diximus de finibus miraculorum. Duo sunt fines subordinati, videlicet notitia Christi & fiducia in ipsum. Vnus vltimus & principalis est consecutio vitæ æternæ. Hos fines continet dictum Iohannis cap. 20. 31. *Hæc scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus sit Christus, & vt credentes vitam habeatis per ipsum.* Vnus accessorius est, videlicet vt non credẽtes sint inexcusabiles coram tribunali Dei in extremo iudicio.

DE SEXTA.

Et sustulit grabatum suum & ambulauit. Hoc testimonium est sanationis subitò & miraculosè per Christum factæ. Nam quòd statim ad verbũ Christi surrexerit & ambulauerit, certum sanationis indicium est. Quòd autem sustulerit grabatum, eumque portauerit, in integrum restitutas esse vires homini sanato testimonium est.

Tria ergo hîc videmus, quæ præsens miraculum commendant. Primùm sanatur languidus nutu Christi, qui nulla medicorum opera sanari poterat. Inueteratus enim morbus erat triginta octo annis radicatus. Deinde sanatio fit subitò in momento temporis. Siquidem cum pronunciatione mandati sanus fiebat, id quod naturæ viribus fieri nequaquam potuit. Tum vires non paulatim, & temporis successu, sed in instanti integrè restitutæ sunt, quod nulla creaturarum omnium virtute fieri potuit. Nam qui arte sanantur, paulatim colligunt vires, idque longo tempore.

PARS III.

Erat autem sabbatum in die illo.

10 Dicebant ergo Iudæi, illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, Non licet tibi tollere grabatum tuum.

11 Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatũ tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula.

13 Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus autẽ declinauit à turba constituta in loco.

14 Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei: Ecce sanus factus es, noli posthac peccare, ne deterius aliquid tibi contingat.

15 Abiit homo ille, & nunciauit Iudæis, quòd Iesus esset qui fecit eum sanum.

Exponit Euangelista, quid acciderit, postquam languidus ille sanatus erat à Christo. Reprehenditur à Iudæis, qui sanatus est, eò quòd gestat grabatum in die sabbati. At is suum factum mandato eius, qui se sanum fecerat, tuetur. Interrogatus autem, quis nam sit ille qui se sanum fecerat, ait, se eum non nouisse, quem posteà in templo agnitum nunciat Iudæis Iesum esse.

Porrò clarioris explicationis gratia quatuor huius partis membra constituantur.

Primum, Reprehensio gestãtis grabatum in die sabbati, & facti defensio.

Secundum, Interrogatio Iudæorum, quisnam sit ille qui hoc fieri imperauit, cum responsione.

Tertium, Christus eum, qui sanus est effectus, inuentum in templo admonet, ne amplius peccet.

Quartum, Sanatus Medicum suum agnitum Iesum Iudæis prodit.

DE PRIMO.

Accusant Iudæi hominem gestantem grabatum suum in die sabbati. *Erat*, inquit, *Sabbatum in die illo*, scilicet quo sanatus est languidus ille, qui grabatũ suum sustulit. Iudæi rectè quidem in hoc faciũt, cùm sabbatum quod Deus sacrosanctum haberi voluit, nolunt violari operibus seruilibus. Nituntur enim expressa Lege quæ est Exod. cap. 20. 10. & sæpè repetitur in Mose & Prophetis. In Exodo sic scribitur: *Sex diebus facies omne opus tuum. At in die septimo non facies vllum opus*, scilicet tuum, hoc est, seruile & vsibus huius præsentis vitæ seruiens. Ratio sequitur: *Quia Sabbatum est Domini Dei tui*, scilicet sanctificantis te, cui te totum consecrabis faciens eius opera & non tua. Dicuntur autem opera Dei, & quæ ipse facit, & quæ ad ipsius cultum gloriamque illustrandam faciunt. Ex hac ergo Lege sic ratiocinantur Iudæi contra gestantem grabatum. Opera seruilia non licitè fiunt die sabbati. Gestare grabatum est opus seruile. Ergo non licet tibi tuum grabatum gestare die sabbati. Maior expressa Lex est. Minor est manifesta. Neque enim inficiari quis poterit gestare onera esse per se seruile opus. Verùm in hoc peccant Iudæi, quòd non ex subita curatione eius quem nouerant decubuisse & detentum fuisse maxi-

ma infirmitate totos triginta octo annos, deducti sunt in admirationem facti, & cogitarint miraculosam fuisse sanationem, & gestationem grabati testimonium fuisse miraculi diuinitus editi, quo factum non excusari tantùm, imò etiam defendi debuit tanquam licitum & sanctum, vt quod ad gloriam Dei illustrandam faceret. Peccant ergo Iudæi, imprudenter accommodantes causam ad Legem, & non Legem ad causam, vt fieri oportuit. Vt enim causa sæpè circumstantias habet, de quibus Lex generalis non loquitur, atque ideo tales circumstantiæ causam à generali Lege eximunt: ita Lex generalis pro circumstantiarum varietate sine exceptione debet causæ accommodari, id quod æquitas, quæ est ἐπανόρθωμα Legis scriptæ, & mens Legislatoris postulat. Duo ergo facere debuissent Iudei. Primum, causam examinassent iuxta suas circumstantias, quæ sub Lege expressa non continentur. Deinde, accommodassent Legem causæ pro varietate circumstantiarum, quod si fecissent, non tam verba legis præsenti causæ, quàm sententiam accommodassent. Quod si fecissent, potiùs laudassent gestatorem sui grabati, quàm reprehendissent. Qualitas ergo causæ ex circumstantiis sæpissimè dependet.

Sed quid hîc respondet ad hanc accusationem qui sanus est effectus? *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.* Hæc facti defensio constitutionis est assumtiuæ: foris enim assumit reus, quo suum factū tuetur. Estque in hac defensione tacita comparatio diligèter obseruanda, quasi diceret: Qui me sanum fecit, absque omni dubio & morbo quo tenebar, & causa morbi potentior est. Si potentior est morbo eiusque causa, profectò à Deo est, & autoritate diuina armatus potuit mihi imperare iure, vt die sabbati tollerem grabatum meum sine peccato. Non ergo iustè accusor à vobis violati sabbati, nec meo facto Legem Mosis transgressus videri debeo.

Verùm quò hæc defensio iustissima esse intelligatur, discernendum est inter opera Dei propria & opera immediatè facientia ad gloriam Dei, & seruilia opera, quæ hominum opera dicuntur.

Opera Dei propria, vt sunt miracula, quibus Deus testatur de sua voluntate, nō cadunt sub vllam Legem. Non enim Lex Deo, sed homini lata est. Est igitur Deus in suis operibus omnibus ἀνυπόδικος, vt qui non sit obnoxius ad reddendum rationem suorum factorum. Nunc autem miracula Christi sunt opera ipsius Patris, iuxta illud Iohan. 5.17. *Pater meus vsque adhuc operatur, & ego operor.*

Opera immediatè facientia ad gloriam Dei illustrandam sunt duplicia, videlicet opera cultus, & confessionis: quæ omni die non solùm licita, verumetiam perneccessaria sunt. Cùm ergo hic homo miraculosè à Christo sanatus, portat grabatum suum, edit opus confessionis necessarium: Nam cùm homines qui norunt hūc hominem multos annos difficillimo laborasse morbo, atque nunc vident eundem portare grabatum in testimonium sanationis diuinitus factæ, excitantur in admirationem facti, vnde in laudes Dei prorumpunt, & plures isto facto ad Christi fidem incitantur. Fuit ergo hoc opus proprium sabbati. Siquidem testabatur Deum esse qui sanctificat hominem, cuius sanctificationis symbolum est hoc Christi factum.

Opera seruilia sunt etiam duplicia, videlicet ordinaria & quis casu aliquo inopinato offeruntur. Ordinaria sunt vsitata hominum opera, quæ pro vocationum diuersarum ratione destinantur vsibus huius vitæ, qualia sunt seruorum, famulorum, asinorum, boum, de quibus Lex disertè in Mose loquitur atque de iis solummodò intelligenda est. Opera seruilia, quæ casu aliquo inopinato offerri possunt, vt si bos in foueam ceciderit die sabbati, atque in ea sit periturus nisi inde subtrahatur eodem die, aut si hostis vim inferret die sabbati, quem nisi repellerent pij, inciderent in maximum discrimen vitæ & fortunarum, aut si alioqui vitæ periculum agitur. In huiusmodi casibus tenenda est hæc regula. Cæremoniæ cedant necessitati extra casum confessionis, iuxta illud Marc. 2.27. *Non est homo propter sabbatum, sed sabbatum propter hominem.*

Verùm quia Lex cæremonialis Mosi nos non obligat: liberi enim sumus à cæremoniis Mosaicis: Erant enim ad tempus datæ, vt vmbræ quæ veritati illucenti cederent, quæri potest, num nostra festa in Ecclesia noui Testamenti, nos ita obligent ad obedientiam, vt non liceat nobis vlla seruilia opera in istis facere, nisi malumus in pœnas incurrere diuinas. Respondeo, non esse parem obligationem. Siquidem Iudæis solis ad præfinitum tempus lata erat ab ipso Deo Lex festorum. Nobis autem in specie nulla Lex lata est à Deo de festis, sed disciplinæ causa sunt à gubernatoribus Ecclesiarum instituta. Quare non est par obligatio. Proinde non est dicendus peccare, qui opera seruilia, hoc est, vsibus huius vitæ seruientia facit diebus festis, modò non impediatur ministerium publicum, & non contemnatur Ecclesiæ disciplina, & caueatur scandalum, quo charitas proximi violatur. Verùm illa seruilia opera, quæ homines Sathanæ imperio subiiciunt, non solùm in festis diebus, verum etiam omni tempore fugienda sunt iis qui Filij Dei censeri volunt. Nam cùm illorum sit perpetuus sabbatismus in Christo, cum quo sepulti sunt (quem sabbatismum vetus cæremonia adumbrabat) decet eos qui sancti Filij Dei haberi volunt, perpetuam quietem à seruilibus operibus, quæ sunt peccata, sectari.

DE SECVNDO.

Secundum membrum continet interrogationem Iudæorum & responsionem hominis qui sanatus est à Christo. *Interrogauerunt*, inquit, *eum, quis est homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula?* Absque omni dubio suspica-

ſpicabantur Iudæi Ieſum fuiſſe qui hoc imperauerat. Nam ſciebant illum tum temporis ſolum cum diſcipulis claruiſſe miraculis: tamen interrogant quis ſit, non vt illum agnoſcant ex miraculo, non vt in illum credant, non vt credentes ſaluentur, ſed mera malitia, qua moliebantur ipſi malum pro bono reddere. Ita enim cœci fuerunt effecti opinione iuſtitiæ, auaritia, hypocriſi, ambitione, quòd gloriam Chriſti relucentem in miraculis cernere non potuerint. Caueamus ergo nos, ne ſimilibus vitiis abrepti, ad lucem Euangelij cæcutiamus, ſicuti Papiſtis accidit, qui tametſi Chriſtum in ore habent, doctrinam tamen ipſius auerſantur, & tãquam hæreticam condemnant.

Sed quid ad hæc ſanatus? negabat ſe nouiſſe quis fuerit qui ſe ſanauit. Neſciebat enim quis eſſet à quo ſanatus erat. Nam cùm ipſum circumſtaret magna turba, Ieſus illum ſubitò ſanat, & declinat à turba, vt ſignificaret ſe non popularem auram, ſed gloriam Dei & ſalutem hominum quærere. Neque tamen ideo aut factum Chriſti ſiletur, aut eius gloria intermoritur, ſed vt vmbra corpus: ita res benè geſtas gloria ſequitur, quæ vt fugit quærentem: ita comitatur fugientem. Hoc Chriſti exemplum etiam nos admoneat modeſtiæ, ſi quando quid laude dignum feciſſe videbimur.

DE TERTIO.

Tertium huius partis membrum, quomodo Chriſtus à ſe ſanatum hominem in templo inuenerit, exponit. Ita enim ait Euangeliſta. *Poſtea inuenit eum Ieſus in templo, & dixit ei: Ecce ſanus factus es, noli poſthac peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Hic plura ſe offerunt perpendenda.

Primum, quòd ſanus effectus inueniatur in templo.

Secundum, quòd reuocetur ei in memoriam à Chriſto beneficium ſanationis.

Tertium, Exhortatio ad hominem ſanatum, ne videlicet amplius poſthac peccet.

Quartum, Comminatio grauioris pœnæ ſi rurſus peccauerit.

Quòd hic homo à Chriſto ſanatus inueniatur in templo, ſignum eſt gratitudinis ipſius erga Deum. Non enim dubium eſt, quin in templum ingreſſus ſit, vt Deo pro accepto ſanationis beneficio gratias ageret. hoc enim dictat natura, hoc Scriptura poſtulat, hoc pietas efflagitat, hoc iuſtitia requirit, hoc denique ſenſus communis etiam in beſtiis clamat, vt benemeritis reddatur gratia, & optimè meritis maxima gratia. Hic ergo homo nactus duo beneficia eaque maxima, videlicet ſanitatem corporis poſt diuturnum morbum, & ſanationem animę, hoc eſt, liberationem à Sathana, qui illum catenis peccati conſtrinxerat, & captiuum duxerat, meritò Deo autori gratias agat.

Verùm quò plenius iuniores erudiantur de vera gratitudine, duo huc adiiciam.

Primum, pro quib. rebus ſint agendæ gratiæ.

Alterum, quisnam ſit legitimus modus agendi gratias

Cùm Paulus ait 1. Theſſal. cap. 5. verſ. 18. *In omnibus gratias agite. Hæc enim eſt voluntas Dei per Chriſtum Ieſum.* Hæc Pauli exhortatio monet, vt & pro aduerſis & pro proſperis gratias agamus Deo noſtro, idque per Ieſum Chriſtum. Cùm pro aduerſis agendæ ſint gratiæ, hæc ordine facienda ſunt.

Primum verè ſtatuas, onus calamitatum quo premeris, eſſe teſtimonium & iudicij Dei & miſericordiæ. Iudicij quidem propter peccatum abs te commiſſum. Omnis enim afflictio peccati iuſta pœna eſt. Miſericordiæ verò, quòd iſto modo te caſtigatum vult ſeruari à grauiori pœna, videlicet æterna. Crucem ergo accipies, & tanquam iuſtam pœnam, & vt ſalutare remedium. Deinde, in vera pœnitentia agas Deo gratias, quòd te paterna virga caſtiget, ac dicas mente & ore cum Dauide Pſalmo 119. 137. *Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum*, & aſcribas miſericordiæ Dei, quòd non planè oppreſſus ſis, iuxta Prophetæ dictum Ierem. Thren. 3. 22. *Miſericordiæ tuæ Domine, quòd non conſumpti ſumus.* Tum petas propter Chriſtum vel liberationem vel mitigationem, vel robur Spiritus, ne ſub cruce ſuccumbas, vt contra omnes tentationes & ſcandala & ſentire & dicere poſsis cum ſanctiſsimo Iob. 13. 15. *Etiamſi occidat me Dominus, ſperabo in eum.*

Cæterùm cùm pro bonis ſpiritualibus, corporalibus, communib⁹ & priuatis quæ ſunt innumera, agendæ ſunt gratiæ, caue ne quicquam tuę dignitati aut meritis aſcribas, ac ſi tu dignus eſſes cui Deus benefacere deberet, caue ne te propter dona aut alia beneficia meliorem eſſe aliis putes, qui tanta bona non ſunt conſecuti: caue ne ſuperbias: caue ne donis Dei abutaris in contumeliam Dei, & in propriam pernitiem, & fac vt bonis Dei donis vtaris in Dei gloriam, in Eccleſiæ Dei commodum, & in eorum, qui tuis bonis egent, ſolamen & auxilium. Denique ſtude per omnia, vt in vſu bonorum diuinitus acceptorũ retineas fidẽ & bonam cõſcientiam.

Quis autem legitimus agendi Deo gratias modus ſit, docet Apoſtolus cùm ait Ephſ. 5. 20. *Gratias agentes per Ieſum Chriſtum.* Quibus verbis Apoſtolus multa complectitur. Primùm enim requirit fidẽ, cùm eius obiecti meminit, qui eſt Chriſtus Ieſus. Nemo ergo ſine fide Chriſti dicendus eſt Deo verè gratias agere. Secũdò vult vt agnoſcas & fatearis verè & ſine hypocriſi, te per Chriſtum mediatorem obtinuiſſe quidquid boni habes. Tertiò, vult vt ſtatuas tuam gratiarum actionem non propter te & merita tua placere, ſed tantùm propter Chriſtum mediatorem. Quartò, vult vt omnia referas ad Dei gloriam per eundem Ieſum Chriſtum, & conuertas omnia in ædificationem & conſeruationem & ornamentum Eccleſiæ ipſius, ipſum perpetuò mente, affectu, lingua & vita prædicans.

Quòd Chriſtus homini à ſe ſanato in memoriam reuocet acceptum beneficium, cùm ait: *Ecce ſanus factus es*, eò pertinet, quòd Chriſtus

velit hunc hominem primùm agnoscere, quantum sit beneficium acceptũ. Deinde, vt ipsum beneficium in perpetua memoria retineat, ne excidat vt fieri solet, Nam vt homines iniuriæ vel minimæ sunt tenaciſsimi: ita beneficiorum vel maximorum obliuione facillimè capiuntur, iuxta illud Menandri: μετὰ τῶν ἀδίκων τάχιστα χρόνου κάκει. Tertiò, vt præsentem sanitatem conferat cum diuturno malo, quo detẽtus erat, & cogitet morbum iustam pœnam fuisse, & sanitatem gratuitum beneficium in hunc finem collatam, vt eius perpetuus sit memor cum gratiarum actione. Hæc omnia complectitur Dominus cùm ait: *Ecce sanus factus es.*

Cùm addit Dominus exhortationem, videlicet, *Noli amplius peccare, ne tibi aliquid deterius contingat*, de tribus monet, quorum primum est, quòd hic homo suo peccato accersiuerit sibi malum, quo tãto tempore detentus fuerit. Secundum quod ex primo sequitur, est, quòd omnes morbi & calamitates in humano genere sunt iustissimæ peccatorum pœnæ, vt suprà quoque ostendimus. Tertiùm, q̃ peccatum remissum & iteratum denuo maiores pœnas meretur, & grauiores plagas accersit, quæ difficiliùs curantur. Nam vt in morbis corporis difficiliùs curatur is qui in morbum à quo fuerit curatus, recidit: ita peccata sæpius iterata tenaciùs hærẽt, & difficiliùs resipiscunt homines iis detenti, iuxta illud, 2. Pet. 2. 20. *Si elapsi ab inquinamentis mundi per agnitionem Domini & Saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superentur, fiunt eis nouissima deteriora prioribus.*

DE QVARTO.

Abijt, inquit, *homo ille, & nunciauit Iudæis quòd Iesus esset qui se sanum fecerat.* Sicut pio studio templum est ingressus hic homo, vt agnoscceret beneficium, & prædicaret benefactorem: ita absque omni dubio pio animo nunciat Iudæis Iesum esse qui se curauit. Fidei enim indoles est, quòd nõ possit occulta in corde latẽre, sed se in suis fructibus & naturalibus proprietatibus exhibeat contemplandam. Prædicat ergo Christum hic homo, publicè testatur Christum esse qui se sanum fecerat, vult omnes hunc Christum agnoscere, nec sibi solummodò salutem quærit, verumetiam aliis, quos cupit ad Christum venire, illum agnoscere, in illum credere, & fieri beneficiorum ipsius vnà participes, vt simul coniunctis animis & linguis benefactorem celebrent. Huius ergo exemplum & nos imitemur. Non lateat in nobis fides tanquam sepulta, sed prodeat seque contemplandam veris fructibus exhibeat in gloriam Dei & in aliorum commodum.

PARS IV.

Hæc quarta capitis pars grauissimam contentionem inter Iudæos & Christum continet. Iudæi accusant Christũ & violati sabbati, & in Deum blasphemiæ. Christus contrà nec sabbatum violasse se nec blasphemum esse grauissimis argumentis euincit.

Vt autem nos penitius hanc contentionem introspiciamus, eamq; in vsum nostrum transferamus, omnia limæ dialecticæ subiiciemus, quò vel pueris omnia fiant apertissima.

Primùm ergo videamus, quid accusent Iudæi in Christo, & quibus nitantur fundamentis. Deinde, defensionem Domini perpendamus particulatim.

Duo sunt ergo, vt diximus, quæ accusant Iudæi in Christo.

Primum quòd violauerit sabbatum.

Secundum, quòd se Filium Dei dixerit. Vtrumque morte dignum censent.

Argumenta, quibus nituntur, similiter duo sunt.

Primum: Violans sabbatum, reus est mortis. Iesus violat sabbatum. Igitur Iesus reus est mortis.

Secundum: Omnis qui se facit æqualẽ Deo, ob blasphemiam reus est mortis. Iesus facit se æqualem Deo. Igitur Iesus est blasphemus, atque adeò reus mortis. Assumptio primi argumenti, & propositio secundi sunt ἀναπόδεικτα. Nam ex his iudicium de quæstionibus controuersis dependet. Dominus igitur vt assumptionem primi refutat: Negat enim se violasse sabbatum: ita assumptionem secundi confirmat, videlicet quòd sit Filius Dei Patri per omnia æqualis. Vnde sequitur, propositionem secundi argumenti, quæ est: Omnis qui se facit æqualem Deo, est reus mortis, distinguendam esse hoc modo: Omnis qui facit se æqualem Deo, est blasphemus & morte dignus, si scilicet mentiatur & mendaciter rapiat sibi æqualitatem cum Deo. Verùm si non rapit sibi æqualitatem cum Deo, sed reuera est æqualis Deo, nequaquam est blasphemus dicendus, nec mortis reus. Nam testimonium veritati cum periculo perhibere, in summis laudibus ponendum est.

Cæterùm quoniam argumenta, quibus Dominus se tuetur, latiùs sparguntur, distinguenda sunt, & sunt hæc præcipua: Autoritas Patris, testimonium Patris, testimonium Iohannis, miracula, vniuersa Scriptura, & præcipuè Moses.

Verùm in horum argumẽtorum expositione asperguntur multa dicta de præcipuis articulis fidei nostræ, videlicet, de diuinitate Christi, de distinctione personali Patris & Filij, de missione Filij, de fine missi Filij, de æqualitate Patris & Filij, de communibus actionibus vtriusque, de æqualitate cultus, de fructu Euangelij, de resurrectione futura, de iudicio, de vita æterna reddenda bonis, & de suppliciis impiorum, de testimoniis Mosis & Prophetarum, de Christo, vnde firmitas fidei nostrę dependet. Hæc omnia in explicatione argumentorum Scripturis declaranda sunt.

16 Et propterea persequebantur Iesum Iudæi, & quærebant eum occidere, quòd hoc fecisset in sabbato.

Suprà diximus, quid probandũ & improbãdũ sit in Iudæis. Probandũ est, q̃ voluerint sabbatũ sacrosanctũ haberi iuxta legẽ suam. At improbãda est illorum & inscitia & malitia. Inscitia quidem quod non rectè definierint sanctificationem & prophanationem sabbati. Malitia verò, quòd non tam religione quàm odio Christum persequebantur, quem & audire, & in illum credere è re fuisset salutis ipsorum. Etsi autem suprà abũdè diximus de operibus quibus sabbatum sanctificatur & violatur: tamen hoc loco quia vertitur quæstio definitionis, opponam inter se quid sit sanctificare sabbatum, & quid sit prophanare sabbatum, vt ex collatione contrariorum petatur causæ præsentis determinatio. Sanctificare igitur sabbatum absque omni dubio, vt ex verbis Legis & sanctificationis voce colligitur, est sabbatũ segregare à communi vsu operum reliquorũ dierum septimanæ, atque eum applicare diuino vsui & cultui Dei sanctisq̃ue operibus. Proinde prophanare sabbatum erit occupari sabbato operibus communibus, hoc est, reliquorum dierum propriis & seruientibus solummodò vsibus præsentis vitæ. Hinc iam non erit difficile concludere, cui generi operum sanatio languidi & gestatio grabati sint annumeranda. Manifestum enim est, sanationem languidi miraculosam nõ esse commune opus & seruile, sed peculiare & diuinum atque adeò sanctum ad laudem & gloriam Dei faciens. Similiter gestatio grabati etsi in se considerata seruile opus videri poterit: tamen ex circumstantiis æstimatum planè sanctum opus est, & opus confessionis necessarium, quemadmodum suprà demonstratum est. Si ergo nec sanatio languidi, nec gestatio grabati est opus commune & seruile, sed diuinum & sanctum, sequitur & Christum sine violatione sabbati sanasse languidum, & sanatum sustulisse grabatum suum in testimonium sanationis miraculosæ ex mandato Christi.

17 Iesus autem respondit eis: Pater meus hucusque operatur, & ego operor.

Dominus minorem quæ est primi argumenti Iudæorum προλήψεως, refutat sumpto argumẽto ab autoritate Patris, cum quo simul operatur. Pater meus hucusque (id est sine intermissione temporis seu omni tempore, inde vsque ab initio cõditionis rerũ) operatur, ergo & hoc die sabbati & quouis alio operatur: ergo & ego operor. Ponitur autem hîc copulatiua particula ET pro illatiua. Cùm ergo me accusatis, vt qui, hunc curando, sabbatum fregerim, simul Patrem meum violati sabbati accusatis. Ille enim hactenus operatur perinde atque ego operor, ac si diceret. Cùm Pater me similem per omnia genuerit Filium: ergo quidquid facit ille, similiter ego cum illo facio. Vt enim est æqualitas & inseparabilitas personarum Patris & Filij:

A Ita etiam opera nostra inseparabilia sunt. Ego enim & Pater vnus Deus sumus. Proinde cùm curare ægros diuinæ est virtutis, & ego qui nihil nisi quod fecerit Pater, faciam, id hodie fecerim, sequitur, Patrem hunc ægrum pariter mecum sanauisse. Quapropter, quisquis me accusauerit violati sabbati, Patrem quoque accusat eiusdem criminis. Tantùm enim quæ ille facit, facit Filius. Atque ita Christus hoc dicto per Patrem, cuius autoritate, & cum quo omnia faciebat, voluit se excusare.

B Ex hoc Christi responso plura colligamus. Primum, opera creationis, gubernationis, & saluationis Filio cum Patre esse communia, à quibus excludi nõ potest Spiritus Sanctus. Nã vt est vna Deitas, vna maiestas, vna æternitas, vna coæternitas: ita vna operatio & eadem opera Trinitatis, seruatis personarũ proprietatibus. Secundum, quòd Iesus hîc se dicat Filium Dei esse, non θεοθεσίᾳ, id est, adoptione, quales sunt omnes credentes, sed φύσει, qualis ipse solus exC istit, à Patre ante rerum conditionem ab æterno genitus. Hinc concluditur & diuina & humana natura esse in vna persona Christo. Tertium, quòd ex identitate, vt ita dicam, actionum diuinarum concludatur coæternitas Patris & Filij, & ex vtraque vna deitas seu vna diuina natura. Nam si sine Filio nihil facit Pater, sed omnia per Filium facit, Filius ante omnem creaturam est. Non ergo est creatura Filius. Si non creatura, D Creator & verus Deus existit. Vt ergo Deus creauit mũdum per Filium: Ita gubernat & redimit mundum per eundem Filium. Sine enim illo factum est nihil quod factum est. Quartum, quæritur quomodo hoc Christi dictum: *Pater hucusque operatur*, congruat cum verbis Mosis Genes. 2. *Requieuit Deus ab vniuerso opere suo quod fecit, & benedixit Deus diei septimo, & sanctificauit illum quia in eo cessauerat ab omni opere suo quod creauit Deus vt faceret.* In hisce verbis Christi & Mosis E quædam ἀντιλογία videtur esse, quæ tamen reuera nulla est nec esse potest. Hoc ergo primũ certissimo certius tenendum est, q̃ Deus assiduus sit in suo opere. Nisi enim ipse sua virtute sustineret mundum, prouidentia gubernaret, foueretq̃ue omnes creaturas, easq̃ue propagaret, interirent protinus omnia & in nihilum redigerentur. *In ipso*, ait Paulus Act. 17. 28. *viuimus, mouemur, & sumus.* Augustinus quæstionẽ propositam in hunc modũ solui putat, q̃ Deus ideo dicF catur quieuisse & cessasse ab omni opere suo, q̃a nouas rerum species creare destitit. Verùm hæc solutio non est satis firma nec vera. Nã Gen. 3. 18. post lapsum hominis sequitur hæc cõminatio. *Terra germinabit spinas & tribulos.* Nunc aũt cùm ad pœnã hęc germinatio, quę fieri nõ potuit nisi Deo creante, pertineat & facta est post creationem rerum, verè dici non potest, Deum cessasse à nouis rerum speciebus creandis. Sicuti enim à Deo vltore post consummatum opificium, G quod instituerat ipse, & post lapsum hominis creatæ sunt spinæ & tribuli: ita multa alia pœnalia, vt monstra & hybridæ. Hæc ergo cùm vi-

demus, veniet nobis in mentem lapsus primorum parentum, & proprius reatus. Vnde admonebimur serię pœnitentiæ, vt fide confugiamus ad humani generis, atque adeò totius naturæ reparatorem Christum.

Quid ergo ad verba Mosis dicendum est? Ipsa Mosis verba diligentiùs inspecta, quæstionẽ soluunt: Ita enim ait: *Requieuit Deus ab omni opere, quod creauit vt faceret.* Hæc verba significant Deũ finem imposuisse mũdi fabricæ, postquam eam ad perfectionem deduxisset eamque perfectè ornasset sex diebus, præposito ipsi fabricæ homine principe. Statum ergo opificij Dei solummodò designat Moses, qualem Deus extare voluit, quando dicit, Deum cessasse ab opere quod faceret! Non ergo vltra propositum Mosis, dictum ipsius extendendum est.

Porrò in quiete illa Dei, qua dicitur quieuisse die sabbati, altius mysterium latet. Nã quemadmodum Deus perfecto creationis opificio cum suo ornatu, quieuit die septimo: ita Filius Dei, peracto & absoluto opere salutationis, idest, nouæ creationis, idque in ara crucis, quieuit die sabbati in sepulchro. Fuit proinde quies Dei creantis mundum figura quietis Christi de nouo lapsum hominem creantis. Item, vt Deus post creatum hominem & quietem diei sabbati semper adest suo opificio, ipsumque sua prouidentia regit, fouet, tuetur: ita Christus post redemptionis opus completum, & quietem sabbati in sepulchro, adest perpetuò suæ Ecclesiæ, eam regit, tuetur, fouet Spiritu & verbo. Adhęc, vt sex dies creationis præcedẽtes sabbatum Dei sex millia annorum, quibus hic mundus in labore & dolore erit, adumbrãt: ita sabbatum seu septimus dies æternam illam quietem adumbrat, in quo electi Dei cessabunt ab omni labore & dolore, fruituri æterna fœlicitate in Christo Iesu. Atq; hic est ille perpetuus sabbatismus electis Dei promissus.

18 Propterea ergo magis quærebant Iudæi eum occidere: quia non solùm soluebat sabbatum, sed patrem proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

Sicut rectè intellexerunt Iudæi, Christum affirmare se Filium Dei esse non adoptione, sed generatione æterna, eò quòd sibi & Patri eadem opera inde vsque ab initio tribueret, & rectè inferebant æqualitatem Filij cum Patre. Nam cuius verè & propriè Deus Pater est, is secundùm naturam, potentiam & maiestatem Deo æqualis est: ita perniciosè persequebãtur eum, quem ex operibus quæ fecerat, agnoscere poterant omnipotentem. Prætereà vt indignati sunt meritò, quòd audebat homo æqualem se facere Deo: ita immeritò indignantur, quia in homine non intelligebant Deum: carnem videbant, Deum nesciebant. Nõ ergo Iesus carnem æquabat Patri, nõ formam serui Domino comparabat, non quod factũ est propter nos, sed quod erat quando fecit nos. Hic ergo videre est, quid sit esse capitiuum Sathanæ. Iis enim rebus, quibus mitigari furor persequentium Christum debebat, augetur potiùs, sicuti & hodie videre est. Vindicatur vnius Christi gloria hodie per sinceram Euangelij prędicationem, non tamen mitigantur aduersarij Põtificij, sed in maiorem rabiem tanquã phrenetici aguntur. Christi ergo exemplo nos consolemur, si quando propter Euangelij confessionem ferenda est persecutio. Neque enim nostra cõditio melior erit, quàm fuit hactenus seruorum Christi à tempore Abel in hunc diem vsque.

19 Respondit itaque Iesus & dixit: Amen Amen dico vobis, non potest Filius facere quicquam, nisi quod videat Patrem facientem. Quæcunque enim ille facit, hæc etiam similiter Filius facit.

Ætiologia est à cooperatione operũ Patris & Filij. Pręponit autẽ huic ætiologiæ notam vehementioris confirmationis, tanquam iusiurandum quoddam, idque propter tres causas, quæ semper in assenerationibus Christi, quibus hæc particula præponitur, obseruandæ sunt.

Harum prima est, vt maius certitudinis pondus iis quæ dicentur adiiciatur, hoc est quod Basilius dicit, ὡς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων, id est, in confirmationem dicendorum.

Secunda, vt Dominus hoc pacto incredulitati hominũ medeatur, hoc est, vt homines verè statuant certa esse quæ dicuntur, hoc est, quod Basilius dicit, ὡς πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων.

Tertia, vt admoneamur hac particula & nostræ salutis & gloriæ Dei interesse ea & scire, & credere quæ dicuntur. Proinde consideremus & nos diligenter quæ hîc à Domino dicuntur.

Non potest, inquit, *Filius quicquam facere à seipso, nisi quòd videat Patrem facientem*, hoc est, non potest quicquam sine Patre cooperante facere. Nã Pater & Filius vnà operantur, & in iisdem operibus occupantur, adeò vt vna & eadem sit vtriusque operatio. Siquidem vt vna Deitas, vna potentia, vna sapientia, vna voluntas: ita vna quoque actio. Proinde cùm me violati sabbati damnatis, simul Patrem meum eiusdem criminis damnatis, hæc vna & verissima sententia est verborum Domini. Cùm autẽ Ariani hæc verba Domini humano captu, id est, sensu & ratione metiũntur, toto cœlo à veritate aberrant. Dicunt enim blasphemè, his verbis doceri Filium inæqualẽ esse Patri, vt qui discat à Patre, quem facientem intuetur: Qui faciat ad exemplã, quique agat posterius imitatione quadam operis paterni. Vnde conantur concludere, Filium minorem esse Patre, & ex hoc, non ab æterno Deum fuisse, de Deo genitum, Patri per omnia æqualem. Verùm quia cùm hoc Arianorum errore pugnant, quæ in primo capite præcedunt, atque adeò totius Scripturæ consensus, eum vt venenum Sathanæ fugiamus & execremur. In primo capite dictum est: *In principio erat Verbum, & Verbũ erat apud Deum, & Deus*

erat

erat Verbum. Item: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Quodlibet ergo opus facit Pater per Filium, vt nulla opera fiant vel à Patre sine Filio, vel à Filio sine Patre. Proinde hæc ita dicuntur à Christo, quia inseparabilis est operatio Patris & Filij. Quid est ergo quod ait: *Nisi quid facientem Patrem videat?* Ad quæstionem hanc videamus quid Augustinus respondeat in secundo de Trinitate. *Ita*, inquit, *videt Filius Patrem, vt quo eum videt, hoc ipso sit Filius. Non enim aliud ipsi est esse de Patre, id est, nasci de Patre, quàm videre Patrem, aut aliud videre operantem, quàm pariter operari: Sed ideo non à se, quia non est à se, & ideo quæ viderit Patrem facientem, hæc eadem facit & Filius similiter, quia de Patre est, neque enim alia similiter, sicuti pictor alias tabulas pingit, quemadmodum alias ab alio pictas videt, nec eadem dissimiliter, sicuti manus easdem literas exprimit, quas animus excogitauit. Sed quæcunque, inquit, Pater facit, hæc eadem facit similiter Filius, & hæc eadem & similiter, ac per hoc inseparabilis & par est operatio Patri & Filio.* Idem cõtra sermonem Arianorum: *Ideo dictum est, quòd non faciat aliquid Filius à se, quia non est à se, & ideo quidquid facit, Patrem videt facientem, quia videt ex ipso faciendi se habere potestatem, ex quo se videt existendi se habere naturam. Et quòd ait se non posse, non deficientis est, sed in eo quod de Patre natus est permanentis, tamque laudabile, omnipotentem non posse mutari, quàm laudabile, quòd omnipotens non possit mori. Posset enim Filius facere quod non vidisset Patrem facientem, si posset facere quod per illum non fecit Pater, hoc est, si posset peccare, neque naturæ immutabiliter bonæ, quæ à Patre genita est, conuenire. Hoc autem quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter. Eadem namque sunt opera Patris & Filij, non quòd Filius sit idem ipse qui Pater est, sed quia nullum opus est Filij, quod non per eum Pater facit, nec vllum Patris, quod non per Filium simul facientẽ facit.* Et paulò pòst in hunc modum concludit: *Non sunt ergo alia Patris, alia Filij opera, sed hæc eadem, nec dissimiliter fiunt à Filio, sed similiter. Cùm autem non alia similia, sed hæc eadem fiant à Filio quæ fiant à Patre, quid est similiter, nisi non dissimili facultate, non dissimili potestate? Si enim hæc eadem amborum quidem faciunt, sed alter altero facilius & potentius, non vtique similiter ea facit Filius. Cùm verò & hæc eadem & similiter, profectò nec alia sunt Filij quàm Patris opera, nec operantium est diuersa potentia. Nec vtique sine Spiritu Sancto, neque à faciendis amborum operibus, vllo modo amborum separabitur Spiritus.* Hactenus Augustinus.

Ambrosius lib. 4. de Fide breuissimè concludens contra Arianos, ait: *Cur scriptum est, eadem facit Filius, & non talia, nisi vt in Filio vnitatem, non imitationem paterni operis æstimares.*

Cæterùm quia & in hoc capite & in sequentibus multa occurrunt dicta de Christo, quæ nisi eruditè distinguantur, multis erroribus occasionem præbere possunt, regulam tradam, ex qua facile erit iudicare, quo respectu quæuis dicta de Christo accipienda sint. Est autem hæc regula: Quædam dicuntur de Christo respectu deitatis indefinitè: quædam humanitatis tantùm: quædam respectu Patris simpliciter: quædam respectu Patris, sed ratione officij mediatoris: quædam respectu personæ, ratione communicationis idiomatum.

Ex hac regula facile intelligere est, quando Filius vel æqualis vel minor Patre dicendus est vel neutrum. Nam respectu deitatis indefinitè nec æqualis nec maior nec minor dicitur. Est enim vna tantùm numero diuina essentia, in qua nullus est neque æqualitati neque inæqualitati locus. Respectu humanitatis Filius est minor Patre vt creatura creatore. Respectu Patris simpliciter Filius est alius à Patre, sed Patri per omnia æqualis. Respectu Patris, ratione officij mediatoris, minor dicitur Filius Patre. Christus enim mediatoris personam sustinens medium gradum tenet inter Deum & homines, neque tamen ideo minuitur ipsius maiestas. Nam etsi semetipsum exinaniuit, gloriam tamen suam quæ abscondita fuit coram mundo, non perdidit apud Patrem. Respectu personæ, sed ratione communicationis idiomatum ea dicuntur, quę cùm alterutrius sint naturæ, prædicãtur tamen de altera, sed in concreto tantùm, & non in abstracto. Nam concretum hypostasin simul notat. Abstractum naturam tantùm, & non hypostasin. Cùm ergo dicitur: *Deus acquisiuit sibi Ecclesiam sanguine suo:* vera est enunciatio, quia Subiectum huius enunciationis, Deus, etsi principaliter naturam significat diuinam, tamen simul hypostasin complectitur. At si dixeris: Deitas acquisiuit sibi sanguine suo Ecclesiam, falsa erit enunciatio, quia Subiectum, Deitas, tantùm naturam diuinam notat, quę pati nõ potest. Creare, est idioma diuinæ naturæ, pati, est idioma humanæ naturæ, at hæc idiomata prædicantur promiscuè de Subiectis, quibus simul comprehẽditur persona, qualia sunt concreta sola. Veræ igitur sunt hæ enunciationes: Deus est passus, Homo Iesus creauit cœlum & terram, quia eadem persona significatur & nomine Deus & nomine Iesus. Tametsi enim principaliter significatur Deitas nomine Deus, vt nomine Iesus humanitas: tamẽ simul significatur Subiectum seu ὑφιστάμενον seu hypostasis, id est persona, quæ vna tantùm est. Ita ergo debent huiusmodi enunciationes resolui, Deus passus est, id est, hæc persona quæ est Deus, est passa, scilicet in assumpta natura, seu, vt Petrus ait: *Christus est passus carne.* Iesus creauit cœlum & terram, id est, hæc persona quæ est homo, creauit cœlum & terram, sed per naturam assumentem, id est, diuinam. Hæc communicatio idiomatum quæ fit in concretis tantùm, tria docet, videlicet vnionem personalem, distinctionem naturarum, proprietatumque earundem, & precium actionum & passionum mediatoris in humana natura.

Vnionem personalem docent, quia nisi vna persona esset Deus & homo, nõ rectè diceretur: Dominus gloriæ crucifixus est, aut: *Nemo ascẽdit in cœlum, nisi qui descẽdit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Voluit ergo Paulus & Christus his dictis significare, naturam diuinam & humanam in vna persona subsistere.

Distinctionem naturarum proprietatumq; earundem docent, cùm in abstractis negatur alternatio naturarum & idiomatũ earum. Quemadmodum ergo in Christo naturas diuinam & humanam confitemur post vnionem saluas & integras manere sine aliqua cõfusione aut transmutatione: ita etiam substantiales earum differentias fateri debemus manere incolumes & illabefactatas. Non enim poterit natura aliqua sine naturalibus suis differentiis subsistere. Qui ergo confundit proprietates, simul naturas confundit, imò eas euertit & abolet.

Preciũ quoq; actionũ & passionũ mediatoris in humana natura docent. Nã ideo actiones & passiones mediatoris in humana natura sunt infiniti precij, quia persona agens & patiens est Deus. Nã vt ob ineffabilẽ hãc diuinæ naturæ & humanæ naturæ vnionẽ personalem fit mutua proprietatum vtriusque naturæ alternatio & alterna prædicatio, vt ostendimus: ita ex individua hac naturæ diuinæ & humanæ in vna personæ vnione est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile precium omniũ actionum & passionum Christi in sanctissima ipsius humanitate. Inde ergo est potentia & virtus delendæ iniquitatis, potestas remittẽdi peccata, viuificandi & saluandi credentes. Atque hoc est quod Liranus scribens in 11. caput Lucæ dicit: *A Christo prouenit gratia & gloria principaliter ratione deitatis, & instrumentaliter ratione humanitatis, quia humanitas est organon coniunctum ipsius deitati.* Sed hæc breuiùs de communicatione idiomatum, quia de hac suprà in primo cap. copiosiùs disseruimus.

Sed cur Christus hac loquendi formula vtitur? *Non potest filius à seipso facere quicquam, nisi quid videat patrem facientem.* Item: *Quæcunque ille facit, hæc filius pariter facit.* Hac formula loquendi vtitur Dominus, quemadmodum & sequentibus quibusdam, vt suam Ecclesiam hæc tria de se doceat. Primùm, quòd sit verus homo, verus Deus, & vnus Christus seu vna persona. Nam cùm dicit: *Nihil potest.* Item: *Videt Patrem facientem,* loquitur humanę naturę respectu. Cùm rursus dicit: *Hæc similiter facit,* diuinã naturam, qua vnà cum Patre agit eadẽ Filius, indicat. At cùm vtrumque, videlicet videre patrem facientem, & hæc eadem facere, tribuit vni filio, vnionem personalem clarissimè docet. Hæc ratio seruetur in multis dictis Christi, in quorum explicatione singula rectè applicentur, iuxta analogiam fidei de Christo. In hunc modum accepisse dictum Domini Cyrillũ, ex ipsius verbis apparet, cùm ait: *Nemo turbetur, quoniam nihil se facere ait, nisi quòd viderit patrem facientem. Nam quia serui formam assumpsit, propterea dispensando ita loquitur, vt Deum & hominem simul doceat.*

Sed qd nos ex hoc dicto Christi colligemus? doctrinam, & ex doctrina consolationem. Doctrinam quidem, quòd tametsi Dominus nobis naturæ societate coniunctus est vt verus & perfectus homo: tamen sit verus Deus, Patri potentia & maiestate æqualis, vtpote cuius operatio eadem est quæ & Patris, vt vnum agnoscamus Christum, Deum & hominem. Consolationem verò aduersus potentiam peccati, mortis, Diaboli, inferni. Nã cùm habemus redemptorem, non solùm omnipotẽtem, vt verum Deum, cui nullæ vires hominum aut Diabolorum possũt resistere: verùm etiam nobis naturæ societate coniunctum, fieri non potest, vt succumbamus ab vlla potentia victi, dummodo hunc nostrum redemptorem firmiter fide teneamus. Ex hoc principio fluit dictum Iohannis: *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra.*

20 Pater enim diligit filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit, & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.

Ratio cur dixerit Filium eadem facere quæ Pater facit, sumpta à dilectione paterna, qua Pater Filium in assumpta humana natura complectitur. Non enim absolutè accipienda sunt de Filio respectu Patris simpliciter, sed quatenus Filius in assumpta natura humana Patris est legatus, & mediator inter Deum & homines constitutus. Hìc rursus copulatiua particula pro illatiua ponitur. Est enim argumentum huiusmodi: Pater diligit Filium: Ergo Pater omnia demonstrat Filio. Est proinde Patri sapientia, potentia & operatione æqualis. Pertinet & hoc dictum ad confirmandum id quod propositum est, videlicet Patris & Filij operationem vnam & eandem esse, ex quo sequitur Patrem accusari violati sabbati, cùm Filius eius rei accusatur. Vt autẽ intelligatur clariùs, qualis nam sit hæc demonstratio, qua Pater demonstrat Filio omnia quæ facit, ascribam verba Cyrilli: *Pater,* inquit, *Filio demonstrat quæ ipse facit, non quasi depicta in tabulis, nec quasi ignorantem doctrina iuuans (omnia enim Filius veluti Deus nouit) sed totum se ipsum in natura sic pingens, vt quæcunque in se habeat, in Filio demonstret: ita, vt ex quibus, quænam sit natura Patris cognoscatur, ex illis etiam natura Filij demonstratur. Id circo dictum est Matth. 11 27. quòd nullus cognoscat Filium nisi Pater, nec Patrem cognouit aliquis, nisi Filius. Est autem in vtroque non per doctrinam, sed naturaliter vtriusque cognitio. Et Pater quidem in seipso Filium videt, Filius autẽ Patrem rursus in seipso videt. Propterea dicit: Ego in Patre, & Pater in me est, Iohan. 14. 10. Videre autem & videri non humano more, sed Deo conuenienter intelligatur.*

Porrò cùm addit: *Maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini,* collationem facit inter opus sanationis languidi, super quo stupebãt Iudæi, etsi indignabũdi, & vera mediatoris opera, quasi diceret: Magnum est opus, Patris & mea sanatio huius languidi, qui triginta octo annos detentus fuerat morbo, sed multò maiora erunt opera, & maiori admiratione digna mortuos in peccatis homines excitare, eos viuificare, & iustificare, totum mundum & Ecclesiam administrare, iudicare orbem atque alios vita æterna donare, alios autem æternis pœnis subiicere. Horum stupendorum operũ symbola quædam sunt visibilia, sanationes corporum, quæ vestras

mentes

mentes meritò excitarẽt ad cogitandum de sanationibus animarum & æternis bonis quę ego sum daturus.

Porrò de dilectione, qua Pater Filium complectitur, & de eius effectu in nobis quædã huc necessariò adiicienda sunt. Obseruanda est autem duplex in Deo dilectio. Vna qua filium suum complectitur ab æterno & in mũdum missum assumpta humana natura, de hac ipse Pater clamat supra Filium, *Hic est Filius meus dilectus*, Matt. 3. 17. Altera qua suam creaturam complectitur, & est duplex: Vniuersalis vna, qua omnes suas creaturas simul iuxta suos gradus & ordines fouet & gubernat. Hæc etsi magna est, tamen iustitiam Dei, qua punit contumacem naturam Angelicam, & humanam, non excludit. Altera est specialis, quæ fundatur in dilectione Filij, quem Pater ab ęterno diligit, quem & dedit in mortem, vt suæ iustitiæ fieret satis, ac genus humanum per peccatum perditum saluaretur. De hac loquitur Dominus Iohan. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.* Et Paulus ad Romanos 5. 8. *Deus commendat suam charitatem erga nos, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Huc pertinet vox Patris, Matth. 3. 17. *In hoc mihi complacui.* Et dictum Pauli ad Ephes. 1. 6. *Habet nos charos in dilecto.* Hæc Patris dilectio, qua nos in Filio complectitur, pariet & alet in nobis fiduciam, timorem, dilectionem, spem atque adeò promptissimam obedientiam in vita & morte. Fiducia nec esse potest, nec concepta crescere in nobis, nisi statuamus nos diligi à Deo, idq; nõ nostro merito, sed Christi solius merito & intercessione. Hinc ingens lætitia in corde concipitur, dum sentimus Spiritum Sanctum nostro Spiritui ferre testimonium, quòd simus in dilecto dilecti, atque adeò Filij Dei. Timor ex hac quoq; dilectione nascitur, quo cauemus offendere Patrem adeò nos diligentem, & studemus ipsi in omnibus obedire, & aduersamur hostibus eius, vitiisque ab eo damnatis. De hoc Dauid loquitur in Psalmo 112. 1. *Beatus vir qui timet Dominum: in mandatis eius volet nimis.* Hic Dauid causam & effectum seu rem & eius naturalem proprietatem coniungit, vt doceat, quisnam sit & qualis verus Dei timor, vnde colligitur hæc sancti timoris Dei definitio, videlicet quòd timor Dei sit affectus ardens venerandi & colendi Deum iuxta ipsius mandata. Hic ergo timor Dei Sanctus declinat offensam Dei, facit imperata, cauet insidias, quærit præsidia.

Dilectio quoq; qua nos vicissim Deum prosequimur, à dilectione Dei erga nos manat. Hęc dilectio talis esse debet, vt Deum cæteris rebus vniuersis anteponamus, honoremque & gloriam ipsius chariorem habeamus cunctis huius vitę honoribus, voluptatibus & commodis. Hac dilectione copulamur Deo fide iustificati. Est enim dilectio virtus, qua diligens copulatur dilecto. Sic enim Clemens ait: ἡ ἀγάπη πολλῷ ἡμᾶς τῷ θεῷ. Ex hac dilectione qua Deum diligimus, necessariò adeo nascitur dilectio proximi, vt Iohannes non dubitet dicere, eum qui non diligit proximum, Deum non diligere. Ascendit enim Iohannes à proprio effectu ad propriam causam. Siquidem infallibile indicium suæ causæ est effectus naturalis & proprius.

Spes inuicta aduersus omnia nobis aduersantia, ex hac Dei dilectione cõcipitur, fouetur, roboratur. Nam cùm tria sunt obstacula, quæ homines impediunt, quo minus se à Deo diligi existiment, videlicet calamitates præsentes, vox Legis, & chirographum Dei in cordibus hominum, id est, conscientia, his se spes inuicta opponit adeò vt sancti Dei homines etiam in media cruce exultent & triumphent, iuxta illud Pauli Rom. 5. 3. *Gloriamur in afflictionibus, quia afflictio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quare? quia dilectio Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctũ qui datus est nobis.* Hinc illa fiduciæ vox Rom. 8. 38. *Certus sum quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*

Obedientia denique in vita & morte ex hac Dei dilectione erga nos nascitur, cuius pulcherrimum exemplum habemus in patre nostro Abrahamo propositum Gen. 22. qui obedientiam erga Deum vitæ dulcissimi filij antepositi, cõmendans nobis suo facto, vt obedientiam erga Deum omnibus rebus mũdi quantumuis pretiosis anteponamus. Est autem obedientia erga Deũ, voluntatis Dei in verbo propositæ prompta & debita executio. De vero modo obedientiæ Deo præstandæ teneatur hæc Augustini regula aduersus Iulianum lib. 4. cap. 3. *Noueris itaque non officijs, sed finibus à vitijs discernendas esse virtutes. Officium est quod faciendum est; finis verò propter quod faciendum est. Cùm itaque facit homo aliquid vbi peccare non videtur, si nõ propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.*

21 Sicut enim Pater suscitat mortuos & viuificat. Sic & Filius quos vult viuificat.

Ratio est proximæ sententiæ. Dixit Patrem maiora his opera demonstraturum esse Filio, id nunc exemplis confirmare aggreditur. Est autem præsens argumentum huiusmodi. Maius opus est suscitare mortuos eosque viuificare quàm languidum sanare: Filius suscitat mortuos eosque viuificat, idque omni die etiam sabbato, perinde atque Pater. Siquidem vna est vtriusque actio. Nam, vt Augustinus ait, non vtique alios Filius suscitat, alios Pater, sed eosdem Pater & Filius, quia omnia per Filium. Ergo hoc opus Filij maius est quàm languidum sanare. Verùm si hoc opus quod reuera maius est non iustè culpatur, si fit die sabbati à Patre & Filio, pariter multò minùs culpabile erit opus quod minus est, quale est sanatio languidi.

Ambrosius hinc concludit vnam & eandem esse voluntatem Patris & Filij. Ita enim ait:

Dic quos viuificauerit Filius, & Pater viuificare noluerit? Cùm autem Filius quos velit, viuificet, & operatio vna sit, vides quia non solùm Filius voluntatem Patris, sed etiam Pater Filij faciat voluntatem. Quos ergo Filius viuificat, per Patris viuificat voluntatem. Vna igitur est voluntas.

Porrò suscitatio mortuorum & eorundem viuificatio duplex est. Vna ad animam, altera ad corpus pertinet. De priori hìc loquitur, quæ perpetua operatio est Patris & Filij in Ecclesia, de qua Paulus Ephesiis in hunc modum scribit. Ephes. 2. 4. *Deus diues misericordia, cùm essemus peccatis mortui, vnà viuificauit nos per Christum cuius gratia estis saluati, vnà, & suscitabit, vnà, & collocabit in cœlestibus in Christo Iesu.* Sed quomodo hæc suscitatio & viuificatio fiat, exponit ipse Dominus paulò infrà. Prætereà etiam infrà definit, quinam sint illi quos vult viuificare Filius, nempe audientes vocem eius. Hìc rursus docetur & eandem potentiam, & eandem voluntatem esse Patris & Filij: Vnde doctrinam & consolationẽ hauriamus. Doctrinam, quòd viuificatio & suscitatio à morte peccatorum, sit opus Patris & Filij. Consolationem verò, quòd non sit nobis, modò in fide maneamus constãtes, timendum à potentia mortis, cùm Pater & Filius pariter mortem destruant in audientibus vocem Filij Dei, & in eum viua fiducia recumbentibus, & pariter eosdem viuificent donato Spiritu Sancto, per quem regenerantur, & regenerati nouæ vitæ nouas actiones æduntur.

22 Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.

23 Vt omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem.

Aliud exemplum proponit eorum operum, quæ maiora sunt sanationibus corporum, quo exemplo ostendit Filium maiora facere opera quàm est corporum sanatio. Est autem argumentum huiusmodi: Iudicare mundum maius opus est quàm sanare corpora. Filio iudicandi mundum potestas data est à Patre. Ergo Filij maiora sunt opera, quàm sanationes corporũ.

Quoniam autem iudicãdi verbum, cùm Deo tribuitur, latiùs patet, & hìc additur distributionis nota Omne, qua significatur genus pro omnibus partibus subiecti accipiẽdum esse, iudiciũ hoc loco accipitur primùm pro vniuersali mundi gubernatione & vniuersali prouidẽtia, qua mũdus totus cõsistit, fouetur, conseruatur, regitur, gubernatur. Hoc iudicium Patris & Filij & Spiritus Sancti, vna est operatio & administratio, quę omnibus sanationibus corporum extra omne dubium maior est. Secundò accipitur iudicium pro gubernatione Ecclesiæ, quo Pater per Filium patefacit Euangelium, conseruat ministerium, dat Spiritum Sãctum, mortuos viuificat, colligit verbo, inde vsque ab initio, regnum Filio, hoc est, Ecclesiam. Est & hoc iudicium absque omni dubio omnibus corporum sanationibus anteponendum. Nam vt longè præstant animæ natura & dignitate corporibus: ita illarum sanationes excellentiores sunt & maiores quàm corporum. Tertiò, iudicium hoc ad extremum examen, in quo iudicabitur orbis terrarum, refertur. Tum enim Pater per Filium vt omnes Diabolos & homines Diaboli membra adiudicabit morti æternę & nunquam finiendis suppliciis: ita pios æterna donabit vita, qua in omnem æternitatem futuri sunt beati. de hoc triplici iudicio Trinitatis accipio Iudicandi vocabulum hoc loco propter distributionis notam.

Quòd autem Pater dicitur dedisse Filio hoc iudicium, intelligendum est naturæ assumptæ respectu in mediatoris persona. At inquies, huic interpretationi videntur aduersari verba Christi. Ita enim ait claris verbis: *Pater non iudicat quemquam.* Tu autem dicis, Pátrem iudicare omnia per Filium, vt vnum sit vtriusque (à quibus non excluditur Spiritus Sanctus) iudicium. Ad hanc obiectionem ita respondeo: A principio in primo capite posito, & sæpè ab Apostolis repetito nõ est discedendum. Principium autem hoc est: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Ex quo sequitur, nec Patrem quicquam sine Filio, nec Filium sinè Patre iudicare. Hinc Paulus omnia per Filium à Patre fieri concludit. Deinde finis iudicij hìc propositus à Domino docet iudicium esse Patris & Filij pariter. Est autem finis iudicij, vt omnes honorent Filium sicut honorant Patrem. Si ergo honor, qui est præmium operis, est par, profectò opus, propter quod honor tribuitur, erit commune. Nam ex æqualitate honoris concluditur æqualitas iudicij. Hæc ita esse, non potest esse vllum dubium. Sed quæstio nondum est soluta. Dicit enim Filius disertè: *Pater non iudicat quemquam: Sed omne iudicium dedit Filio.* Ergo Filius sine Patre iudicat. Ad hanc obiectionem duobus modis, & rectè, responderi potest.

Primùm, ex multis similibus locutionibus quæ in hoc Euangelista occurrunt, quales sunt hæ: Iohan. 5. 30. *Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Item Iohan. 7. 16. *Doctrina hæc non est mea, sed Patris.* Item Iohan. 9. 3. *Neque hic peccauit, neque parentes eius*, manifestum est, Christum sæpè loqui ex sensu eorũ ad quos dirigitur oratio. Vnde fit vt orationes huiusmodi non sint simpliciter negantes, sed secundùm quid, vt in scholis loquimur. Iudæi putabant Deum omnia iudicare, & hunc mundum vniuersum administrare sine filio. hoc negat Filius verum esse, vt sit sensus: *Pater non iudicat quemquã*, scilicet seorsim sine Filio, vt vos putatis: *sed omne iudicium dedit Filio*, videlicet vt ipse per Filium omnia iudicet & administret. Hæc solutio solida est.

Verùm qui Iudicium, cuius hîe fit mentio, referunt solummodò ad extremum iudicium, aliter quæstionem diluunt. Respondent itaque hoc modo: Pater ideo dicitur non iudicaturus esse, quia Pater in futuro iudicio viuorum & mortuorum non apparebit, sed Filius in forma

ſerui. Vnde Auguſtinus: *Pater non iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit Filio, quia in forma Filij hominis apparebit, quæ forma non eſt Patris ſed Filij, nec ea Filij in qua æqualis eſt Patri, ſed in qua minor eſt Patre, vt ſit in iudicio conſpicuus & bonis & malis.* Sic ergo Chriſtum locutum exiſtimãt, quia hominibus in iudicio nõ apparebit niſi Filius, Pater occultus erit, Filius manifeſtus: ſed priorem ſolutionem præfero.

Sed quid eſt honorare Filium vt Patrem? Hic honor in mente, in corde, in lingua, in confeſſione, & in vita poſitus eſt.

Mente honorantur Pater & Filius pariter, quando rectè ſentimus de Patre & Filio iuxta Scripturam, videlicet quòd Pater & Filius ſint vnus Deus, quòd Filius à Patre ſit ab æterno natus, diſtincta à Patre perſona, quòd Filius Patri ſit coæternus, æqualis potentia, ſapientia, maieſtate, quòd Pater omnia creauerit & adminiſtret per Filium, quòd Pater miſerit Filium in mundum, vt per ipſum mundum ſibi reconciliet, & reconciliatis det vitam æternam.

Corde honoratur Pater & Filius, quando viua fiducia recumbimus in bonitatẽ Patris propter Filium, & ſimili fiducia Chriſtum mediatorem apprehẽdimus retinemus & credimus nobis remitti peccata propter victimam Filij, ornari iuſtitia Filij, donari Spiritu Sancto, qui ſit nobis arrhabo hæreditatis promiſſæ per Chriſtum. Lingua honoratur Pater & Filius prædicatione Euangelij & gratiarum actione. Vocatur autẽ hic honor Pſal. 50. 14. Sacrificium laudis: *Immola Deo ſacrificium laudis.* Item: *Offerens laudem honorabit me.* Nam cùm ex prædicatione Euangelij ingens cordis lætitia concipitur, lingua prorumpit in Dei laudes, & gratiarum actionem, ſicut Pſal. 68. 27. docet: *In Eccleſiis benedicite Deo Domino de fontibus Iſrael.* Item Pſal. 68. 34. *Ecce dabit voci ſuæ* (id eſt, Euangelio) *vocem roboris*, (id eſt, efficaciam in cordibus per Spiritum Sanctum) *date gloriam Deo.* Item Pſal. 126. 1. *Cùm conuerterit Dominus captiuitatem Sion, replebitur os noſtrum gaudio, & lingua noſtra exultatione.* Hoc ipſum docet exemplum Filij Dei, Pſal. 16. 9. *Lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea.* Vtrumque coniungit etiam Iſaias, cap. 63. 7. *Miſerationum Domini recordabor, & laudem Dei annunciabo ſuper omnibus quæ reddidit mihi Dominus.* Et Hoſeas cap. 14. 3. *Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum noſtrorum.* Idem vult autor Epiſtolæ ad Hebræos, cùm inquit 13. 15. *Per ipſum offeramus hoſtiam laudis, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius.* Eſt ergo hic ordo retinendus, mente illuſtrata verbo Dei cor concipit fiduciam & lætitiam in Deo. Hæc lætitia occultari non poteſt, ſed ſe in lingua, deinde in tota vita quaſi conſpiciendam exhibet. Neque aliud vult Dauid vſquam in Pſalmis ſuis.

Cæterùm hypocritæ Papiſtæ, ſepulto Euangelio decantationem Pſalmorum per ſe cultum Dei eſſe ſtatuunt & opus meritorium, quo fingunt ſe mereri & ſibi & aliis remiſſionem peccatorum in contumeliam Filij Dei. Horum errorem ipſe Filius Dei refutat Matth. 15. 8. adducto teſtimonio ex Iſaia 29. 13. *Populus hic labiis me honorat, cor autem illorum longè eſt à me.* Verùm nos tum demum vtemur cum fructu decantatione Pſalmorum, ſi propter ſequentes fines Pſalmos decantamus.

Primus, vt in nobis Spiritus excitetur & accẽdatur ad ardentiorẽ numinis venerationem.

Secundus, vt nos mutuò doceamus & commonefaciamus quò proficiamus in cognitione & ſenſu.

Tertius, vt ædamus teſtimonium fidei noſtræ in cœtu ſanctorum.

Quartus, vt inuitemus alios exemplo ad meditationem bonitatis & miſericordiæ Dei. Cùm propter hos fines decantantur Pſalmi, aut alia Spiritualia cantica, vtilis eſt diſciplina, & placet Deo propter fines enumeratos.

Confeſsione honoratur Pater & Filius, quando Tyrannorum minis, amicorum blanditiis, voluptatibus carnis, calamitatibus & ſuppliciis, breuiter cùm neque proſperis neque aduerſis abſterremur ab agnitione & confeſsione Filij Dei.

Tota denique vita honoratur Pater & Filius, quando actiones omnes interiores & exteriores reſpondent notitiæ & viuæ cordis fiduciæ, quando obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponimus, quando multos noſtris piis moribus & exẽplo inuitamus ad Chriſtum, vt vnà nobiſcum & hìc in terra, & poſteà in omnem æternitatẽ Deum Patrem per Chriſtum prædicent, hinc in vera inuocatione nominis Chriſti diſcedentes.

Porrò ex hoc loco tria colligamus, videlicet doctrinam, refutationem & cõſolationem. Doctrinam de æqualitate Patris & Filij, quæ ex honoris æqualitate, vt diximus, colligitur. Refutationem Arianorum, qui Patre minorem eſſe Filium nugantur, non ſolùm reſpectu humanitatis & diſpenſationis, ſed etiam deitatis & reſpectu Patris ſimpliciter. Etſi enim Filius minor Patre eſt ſecundùm humanitatem & diſpenſationem certi temporis: tamen ratione deitatis idem eſt cum Patre Deus, & reſpectu Patris ſimpliciter æqualis eſt Patri. Conſolationem, quòd cõſortem naturæ noſtræ habeamus iudicem noſtri amantiſsimum, modò ipſius fidei nos totos committamus.

Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui miſit illum.

Quod dixit de honore Patris & Filij, antitheſi amplificat, qua Iudæos contemnentes Filium arguit. Putabant Iudæi ſe Deum Patrem honorare, cùm tamen Filium quem miſit Pater, contempſerunt & perſecuti ſunt. Iam autem cùm fieri non poteſt, quin ſpreto quouis legato ignominia afficiatur qui legatum miſit, quid dicemus de illis qui non vulgarem legatum, quales fuêre Prophetæ, ſed Filium Dei, qui Patris nomine legatione functus eſt, ignominia affecerunt & perſecuti ſunt. Hinc patet,

quales fuerint Iudæi, qui tum temporis sibi Ecclesiæ titulum vendicarunt, quibus non dissimiles sunt hodie Papistæ, qui Euangelium Iesu Christi igni & gladio persequuntur. Etsi autem quid sit non honorare Filium, patet ex antithesi: tamen regulam hanc quam Dominus hîc tradit, docendi gratia tribus hominum generibus accommodabo, qui non honorant Filium.

Primum genus eorum est, qui Filium prorsus negant, sub quo continentur Mahometistæ, Iudæi increduli, & multæ aliæ prophanæ gentes, quæ Christi nomen non sustinent. Hi enim omnes cùm Filium Dei nō agnoscunt, sed persequuntur, mentiuntur se Deum inuocare & colere. Quicunque enim non honorat Filium, Patrem contumelia afficiunt, quiduis prætendant. Extra enim Filium nec agnoscitur nec colitur Deus, vt qui iuxta verbum suum agnosci & coli velit.

Secundum est Hæreticorum, qui tametsi in externo Ecclesię cœtu sunt, tamen de Filio non rectè docent. Quidam enim diuinitatem, quidam humanitatem, quidam vnionem personalem, quidam officium impugnant.

Tertium eorum hominum est, qui & sunt in Ecclesia, & Euangelij doctrinam puram amplectuntur, & confessione testantur se abhorrere ab hæreticis, & omni superstitione, pugnante cum Euangelio: tamen vitam viuunt professioni non respondentem. Hi verbis quidem agnoscunt & honorant Filium Dei, sed factis ipsum negant & ignominia afficiunt, quemadmodum Paulus docet Tito scribens Tit. 1.16. Habemus itaque hanc Christi regulam, quæ discernit inter Ecclesiam Dei & omnes alias sectas in mundo. Item inter viua membra Ecclesiæ & mortua, seu *κρυπνήματα*, quæ ingentem dolorem adferunt viuis Ecclesiæ membris. Nam vt quicunque non honorat Patrem, non honorat Filium: ita qui Patrem honorat, simul Filium honoret necesse est. Non enim potest honor Patris & Filij separari. Et rursus, qui Filium honorat, is similiter necessariò Patrem honorabit. Qui ergo dicit, se Patrem honorare spreto Filio, mendax & vanus est.

Cæterùm si quæritur, quomodo Filius dicatur mitti à Patre, cùm Pater vbique sit cum Filio, & nusquam vel Pater à Filio, vel Filius à Patre recedat, adeò vt ipse Filius dicat: *Pater in me est, & ego in Patre.* Respondeo, missione Filij non significari vllam loci mutationē, quæ in Deum non cadit, sed dispensationem ratione mediatoris & incarnationis. *Est* enim *Deus*, vt Paulus 1. Timot 3.16. loquitur, *manifestatus in carne.* Item Phil. 2.7. *Exinaniuit seipsum formam serui assumēs, & factus est obediens vsque ad mortem crucis.* Sic rectè missionem Filij interpretatur Augustinus, cùm ait: *Missio eius, exinanitio sui ipsius est & formæ seruilis acceptio, quod rectè intelligitur, seruata etiam Filij cum Patre æqualitate naturæ.* Et alibi: *Quòd dicitur missus venisse ad nos, incarnatio ipsius commendatur.* Itē: *Ideo missus dicitur, quia de sinu Patris ad oculos hominum in formam serui tanquam egressus apparuit.* Hæc ergo missio ingentem amorem & Patris & Filij erga nos testatur, qui ideo in nostram carnem mitti voluit, vt nos Deo iungeret, & nos in suum peculium eligeret. Hunc amorem Dei Patris & Filij agnoscamus grati, debitum honorem Patri & Filio exhibentes.

24 Amen Amen dico vobis, qui sermonem meum audit & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium nō veniet, sed transiuit à morte in vitam.

Hoc dicto, & quodnam sit honoris qui Christo & eius Patri debetur, fundamentum, exponit, & symbolum sanationis corporum declarat. Fundamentum honoris, quem Patri & Filio debemus, est fides verbi Dei, ac in ipsum iuxta verbum viua cordis fiducia, qua apprehendimus & retinemus Christum datorem vitæ æternæ. Diximus suprà sanationes corporum esse symbola sanationū animarū. Quemadmodum ergo languidi, vt leprosi, claudi, cœci, paralytici credentes verbis Domini, mox à suis languoribus sanati sunt: ita omnes qui credunt verbo Euangelij quod Filius omnibus promiscuè loquitur, sanantur à languoribus animarum, adeò vt posthac vitam æternam viuant. Quòd autem hoc opus sit maius & beneficium vtilius quàm sanatio corporum, nemo non videt, qui intelligit æterna bona præferenda esse momentaneis, spiritualia corporalibus, quæ sunt animæ, iis quæ corporis solummodò sunt.

Iam argumenti summam tenemus. Nunc altiùs singula perpendenda sunt. Vsum geminatæ asseuerationis per particulam, *Amen*, suprà ostendimus. Promissio quæ hîc proponitur, propriè est Euangelii, & quàm sit magnifica, apparet ex antithesi. Nam vt omnis qui audit sermonem Christi, & credit ei qui misit illum, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transiuit à morte in vitam: Ita omnis qui non audit sermonem Christi, & non credit ei qui misit illum, veniet in iudicium, & hærebit in morte æterna. Quoniam autem ex verbo Dei manifestum est, quòd omnes homines boni & mali sistentur coram tribunali Christi in extremo die resuscitatis mortuis, hîc quæritur, quomodo congruat cum ista sententia, & hoc Christi dictum de credente: *Qui credit*, inquit, *non venit in iudicium*, & illud in cap. 3. 18. de incredulo: *Qui non credit, iam iudicatus est.* Sententia illa quæ dicit, Omnes bonos & malos iudicandos esse, simpliciter accipienda est, vt proponitur Matt. 25. 32. & sæpè apud Apostolos repetitur. Cum hac sententia neutrum Christi dictum pugnat. Nam vtrumque accipiendum est non simpliciter, sed certo modo, hoc est, vt loquūtur, secundùm quid. Nam cùm dicit: *Qui credit, non veniet in iudicium*, scilicet maledictionis, condemnationis & mortis æternæ. Huius rei causa subiicitur apud Euangelistam: *Sed transiuit à morte ad vitam*, id est, absolutus à sentētia maledictionis, condem-

condemnationis & mortis æternæ, donabitur vita æterna, quam hîc inchoauit. Contrà verò, qui non credit, veniet in iudicium, scilicet maledictionis, condemnationis & æternæ mortis.

Verùm quod dicitur Iohan. 3. 18. *Qui non credit, iam iudicatus est*, scil. quo ad culpam & reatum, iudicandus in extremo die iudicio pœnæ æternæ. Atque ita omnes quidem venient in iudicium declarationis, sed alio modo pij, alio modo impij. Suprà ostendimus, tres esse iustas causas condemnationis impiorum, quarum prima est vniuersalis naturæ corruptio & reatus. Secunda, volũtaria legis Dei transgressio. Tertia, contemtus mediatoris offerẽtis remedium aduersus peccatum.

Porrò in promissione præsenti tria sunt spectãda. Primum, quid Christus à nobis requirat. Secundum, quid boni nobis obedientibus promittat & offerat. Tertium, quid mali à nobis tollat & auferat, modò ipsi obediamus.

Quid ergo à nobis requirit Christus? A nobis, quia agnoscimꝰ nostra peccata ex lege Dei, & sentimus chirographum Dei de ira in nostris cordibus, & verè expauescimus propter iniquitates nostras, requirit Christus vt audiamus suum verbum, quod proponit, scientiam salutis de remissione peccatorum per misericordiam Dei in Christo propositam, & declaratã, & confirmatam: illud discamus, illudque decretum Dei de salute consequẽda per Iesum Christum immotũ esse statuamus. Deinde requirit Christus, vt iuxta hoc verbum credamus ei, qui misit Filium, hoc est, vt certissimo certius statuamus Deũ velle nobis propitium esse propter Filium, iuxta hâc Euangelij promissionem. Nam fides vtrumque complectitur, videlicet certam notitiam promissionis gratiæ & firmam fiduciam & in Deum Patrem propter mediatorem, & in mediatorem propter misericordiam Patris. Nam eadem fides & meritum mediatoris & misericordiam Patris complectitur, quam fidem Spiritus veritatis operatur in cordibus nostris ad prædicationem Euangelij, nisi nos malignè Spiritui Sancto opposuerimus. Plura de hac fide suprà diximus, vbi discrimen fecimus inter has locutiones: Credere in Filium Dei, &, credere in nomẽ Filij Dei. Papistæ qui dubitationem docent, non discernunt inter fidem hominum, id est, qua hominibus creditur, & fidem Dei, id est, qua Deo credi oportet. Fidem enim Deo debitam falsa metiuntur regula, videlicet fide hominum, qui & fallere & falli possunt.

Quid promittit audientibus & credentibus? vitam æternam. Verùm quia vita æterna obtineri non potest sine remissione peccatorum, sine iustitia, sine acceptatione hominis coram Deo, hæc omnia beneficia complectitur Dominus cùm nominat vitam æternam. Siquidem ista vitæ æternæ possessionem necessariò antecedunt. Si ergo, qui credit, habet vitam æternam, habet remissionem peccatorum, est iustus, est reconciliatus Deo. Item horum primo, vel medio, vel aliquo saltem posito, reliqua intelliguntur per Synecdochen. Cùm ergo vel remissio peccatorum promittitur, vel iustitia, vel reconciliatio, vel vita æterna, omnia hęc pariter intelligi necesse est. Hìc enim locum habet regula: cùm plura naturâ coniuncta sunt, & vnum dicitur, cætera intelligi oportet, quæ tamen accuratè distinguenda sunt, vt beneficiorum mediatoris magnitudo intelligatur, & gradus dignè æstimentur. Primùm ergo, qui credit, habet remissionem peccatorum, idque non dignitate fidei, sed merito mortis & passionis mediatoris Christi, qui sua obedientia in cruce satisfecit iustitiæ Dei. Hoc beneficium quantum sit, nemo satis cogitare potest. Peccata nostra distinxerunt inter nos & Deum, & planè nos excluserunt à Deo, sed Christus sumpsit nostra peccata in sese, & pro iis luit mortis supplicium: sine merito huius supplicij nullus vnquam accepit vel minimi peccati condonationem. Secundò, qui credit, accipit iustitiam qua Legi satisfit. Nam cùm sine iustitia nemo potest vitam æternam ingredi, non erit satis habere remissionem peccatorum, nisi simul iustificemur. Vt ergo obedientia Christi in morte est nobis purgatio peccati & satisfactio pro peccato: ita obedientia Christi, qua ipse solus Legem impleuit, nobis imputatur, vt ea iusti sistamur coram Deo. De hac iustitia loquitur Paulus ad Rom. 5. 19. cùm ait: *Sicut vnius inobedientia multi constituti sunt peccatores: ita vnius obedientia multi iustificabuntur.* Ad Rom. 4. 5. *Ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.* Hæc duo Pauli dicta vtrumque continent, & quòd credentes sint iusti, & quòd ea iustitia qua iusti sunt, non sit illorum opus, sed Christi obedientia ipsis credentibus ex gratia imputata. Ergo fides solum modò instrumentum est, quo Christus apprehenditur & retinetur, qui & purgat nos à peccatis, & suâ nobis iustitiam imputat. *Nostra delicta*, inquit Augustinus, *sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.* Præter hâc iustitiam Christi nobis imputatam, qua sola consistimus coram tribunali Dei, est quędam inchoata iustitia, i. obedientia erga Deum in iustificatis fide. Hæc iustitia nunc iustitia bonæ conscientiæ dicitur, nunc fructus iustitiæ fidei, nunc fructus Spiritus. Hæc tametsi non est Legis impletio. Nam nemo Legem nec ante iustificationem, nec post iustificationem in hac vita implere potest: tamẽ placet propter Christum, in quo est Patri dilectus, quisquis crediderit. Et quia fide iustus non est sub Lege (Legi enim per Christum satisfactum est in iustitiam omni credenti, adeò vt Lex nec accuset nec damnet credentem) sed sub gratia, qua à iure Legis exemtus saluatus est credens. Præter vtramque, hoc est, præter iustitiam imputatam credentibus, & inchoatam in credentibus expectatur perfecta quædam iustitia & formalis, de qua Paulus Galat. cap. 5. 5. *Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.* Hanc

Iohánes definit esse conformitatem nostri cum Deo, cùm inquit, 1.Iohan.3.2. *Scimus, quòd cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est.* Hanc ideo Paulus Gal.cap.5.vers.5. dicit nos expectare, quia resuscitatis corporibus ea iusti erimus & conformes Deo in omnem æternitatem. Hanc tertiam iustitiam cùm Osiander cum iustitia imputata & inchoata confunderet, turbauit & confudit quæ necessariò distingui oportuit.

Tertiò, qui credit vt habet remissionem peccatorum, & iustitiam Christi perfectam: ita etiam reconciliatus est Deo. Nam sublata causa offensæ Dei, offensa etiam aboletur. De hac reconciliatione loquitur Paulus ad Rom.3.25. cùm ait: *Reconciliati sumus per ipsius gratiam in sanguine ipsius.* Et 2.Cor.5.19. *Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians.* Habentes in hunc modum remissionem peccatorum, iustificati & reconciliati Deo, filij Dei sumus, & hæredes in Christo vitæ æternæ.

Porrò hîc obiter admoneantur auditores, idem, si rem spectes, valere has locutiones: Credentibus remittuntur peccata, &, pœnitentibus remittûtur peccata, quemadmodum multa dicta in veteri & nouo Testamento testantur. Proinde eandem rem & fidei & pœnitentiæ nomine in his locutionibus significari necesse est. Nam vtroque significatur conuersio quæ fit per fidem in Iesum Christum: sed modo differunt. Pœnitentia enim seu conuersio dicitur respectu temporis, quo homines in infidelitate & peccatis suis sordebant, vnde resipiscentes per fidem conuertuntur. Fides verò dicitur promissionis respectu, quam promissionem & apprehendit & possidet & retinet fides. Siquidem nô dicimur propriè conuerti nisi vel cùm primùm in Christum fidem concipimus, vel cùm in peccata lapsi contra conscientiam resurgimus: Sed credere semper dicimur post conuersionem, donec retinetur bona conscientia. Fides igitur in iustificatis & conuersis manet & semper est efficax per bona opera. Nam ideo iustificati sumus, vt mortificati carne, & viuificati Spiritu, idque per efficaciam mortis, sepulturæ & resurrectionis Domini, seruiamus per iustitiam Deo. Rom.6.19. Hos fidei effectus Baptista vocat fructus pœnitêtiæ Mat.3.8.h.e. conuersione dignos, h.e. quos conuersi necessariò ædant.

Sed hîc prætereundum non est, quòd doctores Ecclesiæ paulò latiùs accipiant pœnitentiæ vocabulum. Nam aliquando illis pœnitentia est sola contritio & dolor propter pœnam imminentem pro peccato, & hæc pœnitêtia ab Euangelistis μεταμέλεια, & non μετάνοια dicitur. Interdum pro pœnitentia initiali. Item pro continua pœnitentia. Item pro publica pœnitentia. Initialis pœnitentia est ipsa conuersio, de qua modô diximus, quæ fit per fidem in Iesum Christum. Nam in fide apprehendente Christum consistit hæc pœnitentia, quam initialem vocant, vt fides rectè huius pœnitentiæ causa formalis dicatur. Continua pœnitentia est iustorum retinêtium fidem & bonam conscientiam, & hæc est effectus fidei seu conuersionis initialis constans mortificatione & viuificatione: Hanc Paulus vocat Rom. 6.19. sanctificationem. Hac enim quotidie sancti proficiunt, & ingemiscunt petentes remissionem peccatorum & liberationem à mortali hoc corpore.

Pœnitentia publica est duplex: Vna qua tota Ecclesia flagris diuinitus immissis admonita confugit ad Deum, & simul ardentibus precibus ex fide admissorum peccatorum veniam petit. Alia est qua is qui scandalum admisit, reconciliatur Ecclesiæ, quæ est effectus conuersionis seu fidei. Hæc quia intelligitur ex lachrymis, ex confessione culpæ, & ex humili veniæ petitione cum promissione emendationis in posterum, eius partes fecêre Patres contritionem, confessionem & satisfactionem. Sed hanc postea, cùm Monachi non intelligerent veteris Ecclesiæ disciplinam, transtulerût ad pœnitentiam initialem coram Deo. Atque ita paulatim Euangelium totum de gratuita remissione peccatorum aboleuerunt, tribuentes nescio quibus satisfactionibus meritû remissionis peccatorû. Vnde natę sunt indulgêtię Papales, & paulatim infiniti errores in Ecclesiam irrepserunt.

Quid mali à nobis tollit Filius Dei, modò ipsius verbum audiamus & credamus? *Qui credit,* inquit, *non veniet in iudicium, sed transit à morte in vitam.* Sed cur dicit in præterito, transiit, & non potiùs in futuro, transibit. Quidam dicunt Euangelistam Enallage temporis, videlicet, præterito pro futuro vti, more Prophetico, vt significet tam certo completum iri suam promissionem, ac si nunc eam fideles possiderent. Verum quidem illud est quod adferunt de completione promissionis, sed mentem Euangelistæ non videntur esse assecuti. Neque enim hîc Euangelista enallage temporis vtitur, sed propriè loquitur docens & à quo malo in hac vita liberetur qui credit, & quid boni in hac vita consequatur. *Qui credit,* inquit, *transit à morte ad vitam.* Nam & merito filij Dei à sententia mortis iam absolutus est, vt non sit quod pertimescat sententiam condemnationis, modò in fide manserit ad finem vsque, & per eundem Filium Dei iam viuit. Siquidem & Filius Dei in ipso viuit, & ipse viuit in fide Filij Dei, adeo quòd vitam æternam iam fide inchoatam possideat, cuius plena fruitione gaudebit resuscitatis mortuis. Hinc fidelis anima consolationem hauriat in omnibus ærumnis, in morte, in die iudicij. Vita enim quam modò fide possidet, nunquam spoliabitur. Admoneamur igitur, vt ea quæramus quæ sunt vitæ in Christo Iesu, iuxta illud Pauli ad Colosss. cap. 3.1. *Si resurrexistis cum Christo, superna quærite vbi Christus est ad dexteram sedens Dei.*

Cæterùm quia hîc fit mentio iudicij & mortis, huc quædam de iudicio futuro ascribam, de resurrectione infrà dicturus.

De

De iudicio futuro in incredulos cogitemus hæc præcipuè, videlicet causas, præmonitiones, tempus, locum, iudicem, spectatores, sententiam, & sententiæ executionem.

Causæ in homine incredulo est peccatũ triplex, videlicet originale, voluntaria Legis transgressio & contemtus Euangelij. Causa in Deo est iustitia vltrix iniquitatis iuxta decretũ Dei æternum. Finis est vt prædicetur Deus in omnem æternitatem propter iustitiam, quam in iudicando seruat.

Præmonitiones sunt plures, videlicet, sententia mortis prolata in transgressores ante lapsum primorum parentum: eiusdem sententia voce Dei repetita in Lege: chirographũ Dei in conscientiis hominũ: calamitates præsentes, multa signa iræ Dei terra mariq;, & mors corporis.

Tempus instare non est dubium. Nam signa prædicta à Christo & Prophetis partim præterierẽ, partim hodie conspiciuntur, & finis temporis prædicti ab Helia Propheta in foribus est. Item Pauli Apostoli & Iudæ vaticinium de moribus hominum impendente extremo die completum est.

Locus: in terra iudicabuntur, qui in terra peccauerunt. In terra videbũt iratum iudicem, qui saluatorem mitem in terra contempserunt. In terra condemnabũtur, qui in terra condemnauerunt Ex terra viuentium excludentur, qui terram morientium contaminauerunt.

Iudex erit Christus viuorum & mortuorum, iuxta symbolum Etsi enim Pater iudicat per Filium, forma tamen serui, quam Filius assumpsit, sola in iudicio apparebit. Iudicabit enim Filius Dei verus homo ad iudicium veniens. Ipse siquidem erit iudex qui sub iudice stetit, ipse iudicabit qui iudicatus est, vt videant impij eius gloriam, in cuius mansuetudinem fremuerunt. Talis ergo apparebit iudex, qualis videri possit, & ab iis quos coronaturus, & ab iis quos damnaturus est. Huc pertinet dictum Sapientię cap. 5. 3. vbi nimis serò describuntur suam deplorare insipientiam.

Spectatores erunt omnes Angeli boni, & omnes homines electi. In horũ conspectu damnabuntur omnes qui Euangelio non credidêre. Atque tunc impuri spiritus exprobrabunt hominibus impiis ingratitudinem erga Christum iudicem, qui vt olim venit saluare ex gratia: ita nunc redibit ad puniendum ex iustitia. Tunc enim verè erit dies calamitatis & amara valde omnibus impiis.

Sententia iudicis Matth. 25. 34. exponitur. Oũibus quidem stantibus à dextra dicturus est iudex: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esurini enim,* &c. Hædis stantibus à sinistra dicet: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius.*

Executio sententiæ iudicis verbis duobus, videlicet vitæ & mortis significatur. Vitã enim beatam viuent electi in omnem æternitatem. Mortem verò amarissimam in æternum sustinebunt impij.

25. *Amen Amen dico vobis, quòd veniet hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei, & qui audiunt, viuent.*

Eandem sententiam cum asseueratione repetit. Dixit audientes sermonem suum & credentes ei qui misit illum, habere vitã æternam. Nunc autem quantum illud opus sit, & quòd multò maius sit quàm sanare corpora, ostendit. Nam cùm dicit, mortuos audituros vocem Filij Dei, & mortuos audientes victuros, immensam suam potentiam & virtutem nobis commẽdat, quæ in infinitum maior est omnibus corporum sanationibus. Intelligit autem hîc spiritualem mortem animæ, quæ multò tristior est quàm mors corporalis. Huius promissionis symbola quædam proponit Christus, dum Filium principis Synagogæ, filium viduæ, & Lazarum in vitam solo verbo reuocat. Nam vt illos corporaliter mortuos sua potẽtia excitauit: ita spiritualiter mortuos & audientes vocem suam à morte peccatorum spirituali eripit, eosq́ue vita spirituali & æterna donat.

Hic locus quinque docet præcipuè.

Primum, quod Lex non tollit peccatum & mortem, multò minus vlla humana opera aut merita. Nam si peccatum tollerent & mortem opera hominũ, vitã etiam conferrẽt, quod ea nõ facere hęc Christi verba manifestè conuincunt.

Secundum, quòd sine voce Euangelij mortui simus in peccatis nostris, id est, rei mortis æternæ propter peccatum.

Tertium, quanta sit vis Euangelij, cùm illud sonat in cordibus hominum. Est enim ministerium spiritus & vitæ & gloriæ, vt Paul. 2. Cor. 3. 9. testatur, & est potentia Dei in salutem omni credenti, Rom. 1. 16. De hac potentia Euangelij loquitur Psal. 68. 34. *Ecce dabit voci suæ voce roboris.*

Quartum, q, vita, i. regeneratio & viuificatio, salus & æterna beatitudo sit proposita audiẽtibus Euangelium & credentibus in Filium Dei.

Quintum, cùm hîc vocat eos, qui nondum regenerati sunt, mortuos, cumq; eos audituros dicit, atque pronunciat audientes victuros, vt significat nos nihil posse ex nobis in salutis negocio, vt qui mortui sim9: ita haud obscurè tres vitæ causas coniungit, videlicet verbũ Filij Dei, spiritum Filij viuificantem, & auditum verbi. Verbum Filij, hoc est, Euangelium inuitans ad pœnitentiã, & offerens pœnitentib. remissionẽ peccatorũ cũ aliis beneficiis, quæ cũ remissione peccatorũ coniuncta sunt. Est enim instrumentũ, seu, vt Paulus loquitur, ministeriũ vitæ. Spiritus Filij viuificans verbo Viuẽdi notatur. Vita enim spiritualis sine spiritu Filij nec inchoari, nec esse nec consistere potest Auditus verbi voluntatẽ à Spiritu Sãcto doctã & motã requirit. Nã verbũ vitę efficax esse non potest, donec nos ptinaciter Spiritui Sãcto restiterimus, Act. 7. Vt ergo hîc nobis diligẽtia audiendi & cognoscẽdi

Euangelium: ita alacritas voluntatis ad obe- A dientiam, ad quam Spiritus Christi incitat, dum prædicatur Euangelium, commendatur. Non ergo debemus expectare Enthusiasmos aut violentiam, qua reluctantes & inuiti trahamur in obsequium Euangelij.

26 Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso.

Ratio est cur audituri vocem Filij Dei sint victuri, quasi diceret: Vos miramini quòd vitam pollicear mortuis & audientibus vocem Filij Dei, sed scitote, potestatem vitæ conferendæ me habere à Patre qui pariter mecum mortuos viuificat. Vna est enim viuificatio, qua mortuos communi Spiritu viuificamus. Filius Deitatis & Patris respectu, sine respectu dispensationis ab omni æternitate vitam in semetipso habet. Verùm hìc loquitur respectu Patris ratione di- C spensationis, quatenus videlicet legatus est Patris & mediator à Deo constitutus in assumpta humana natura, idque ideo vt sciamus quid nobis à mediatore nostro sit expectandum. Quidquid enim Pater dedisse Filio, & quidquid Filius accepisse à Patre dicitur, eò pertinet, vt sciamus illa omnia data & accepta esse in nostros vsus, hoc est, vt ea nobis communicet, quæ à Patre accepisse dicitur. Hanc ergo vitam, quam Filius hìc dicit sibi Patrem dedisse, & in semetipso D habere, ipse nobis communicat, vt nos in eo viuamus, qui vita nostra est. Est autem Christus nobis vita, vt alibi à nobis quoque dictum est, dum regenerat, dum sanctificat, dum glorificat nos, qui ipsius membra sumus, os de ossibus eius, & caro de carne eius. Vita itaque regenerando nobis est, quàdo per suum Sanctum Spiritũ nos regenerat in nouos homines, quod fit cùm credimus. Tum enim nascimur arcano quodam afflatu & operatione Spiritus Christi E Filij Dei, iuxta illud Ioh. 1. 12. *Dedit ἐξουσίαν, Vt Filij Dei nascantur, qui credunt in nomen eius.* Nam credentes, veluti è sepulcro prodeuntes, suscitantur à morte peccati, vt sint noui homines. Atque hac de vita Dominus potissimùm agit hoc loco, tametsi alios modos non excludit, qui hunc consequuntur. Deinde Christus communicat nobis vitam, dum sanctificat nos. Nam regeniti per Spiritum Sanctum, indies magis magisque, virtute mortis & resurrectionis Christi F mortificantur carne, & viuificantur Spiritu, vt est ad Romanos, capite sexto versiculo quarto. Hæc mortificatio & viuificatio partes sunt sanctificationis, ad quam nos vocatos esse testatur Apostolus. Hæc sanctificatio (quæ est separatio hominis à prophanitate gẽtium per mortificationem carnis, & coniunctio eiusdem cum Deo per viuificationem Spiritus) est renouatio seu reparatio imaginis Dei in homine. Tertiò communicat nobis Christus vitam suam, dum nos G glorificat. Nam potentia qua ipse viuit, excitabit nos in extremo die, & excitatos donabit æterna vita & immortalitatis gloria. De hac vita & suprà dixit, & infrà, vbi de resurrectione corporum aget, dicturus est.

27 Et potestatem dedit ei etiam iudicium faciendi, quia Filius hominis est.

Amplificat potẽtiam Filij, vt appareat, quanta sint opera eius & quàm sint præferenda omnibus sanationibus corporum, ea opera quæ B propria sunt mediatoris, ac si diceret: Non solùm Filius habet potestatem conferendi vitam mortuis & audientibus verbum ipsius, verumetiam potestatem habet condemnandi æternæ mortis sententia omnes eos qui non audierint verbum eius, neque in eum crediderint. Quòd hic verborum sit sensus, clariùs patebit ex assequeratione quæ sequitur.

Vocabulum ἐξουσία, quo hìc vtitur Euangelista, non significat nudam potestatem, sed cum C dignitate & maiestate coniunctam, quæ gloria Dei propria est, quæ cùm tribuitur Christo, sequitur, ipsum eundem IEHOVA esse cum Patre, iuxta illud Isaiæ 42. 8. *Ego IEHOVA, hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo.* Cùm ergo hìc tribuitur Christo gloria Dei, necesse est fateri ipsum Deum esse, non alterum à Patre Deum, sed alteram personam à Patre eiusdem deitatis.

Sed quis vsus est huius dicti? duplex vsus est D huius sententiæ, vnus ad pios (quos sua potestate eripiet è manibus omnium aduersariorũ suorum & ab omni miseria vindicabit) pertinet, in quibus verum cum fiducia timorem excitabit, vt & caueant hunc iudicem, qui vitæ necisque potestatem habet solus, offendere, & studeant se illi innocentia vitæ approbare. Alter ad aduersarios Christi pertinet, quos admonet de futuris suppliciis, quæ iustus iudex olim ipsis inferet, nisi hìc maturè resipiscant.

Cùm hìc adiiciat rationem datæ potestatis, E hanc videlicet, *Quia Filius hominis est*, significat clarè, se loqui non respectu Patris simpliciter, sed quatenus legatus est Patris in assumpta humana natura. Nam vt est Filius Dei, eiusdem est potestatis cum Patre per omnia Patri æqualis: vt est Filius hominis, agnoscit hanc potestatem sibi à Patre donatam esse. Hæc ratio superioribus etiam dictis, in disputatione cum Iudæis accommodanda est, quæ vel sola furoribus Arianorum opponi potest, de qua suprà dictum F est, vbi regulam tradidi de discrimine eorum, quæ in Scripturis prædicantur de Christo.

28 Ne miremini hoc, quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

29 Et prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: Qui verò mala egerũt, in resurrectionem iudicij.

Datam esse potestatem Filio iudicandi suprà dixit. Nunc qualis sit futura sententia iudi-

cis,

cis,exponit,nimirum quòd in extremo die prodituri sint è sepulcris omnes homines qui mortui fuerant, pij & impij, vt piis æternam vitam, impiis autem perpetua supplicia reddat. Vt ergo quę suprà dixit de suscitatione mortuorum, referenda sunt ad animam: ita quæ hìc dicit, ad communem omnium resurrectionem pertinent. Hoc opus cùm sit multò maius quàm sanatio languidi vnius aut plurium, meritò admirationem incutiet, idque multò maiorem, quàm omnia miracula quæ in hoc mundo contigerunt.

Vsus huius loci est, vt corpora nostra sancta & pura conseruemus: quæ speramus aliquando subuehenda esse ad immortalitatis gloriam. Quoniam autem fides resurrectionis mortuorum, in qua boni donabuntur vita æterna, & mali suppliciis nunquam finiendis subiicientur, excedit omnem sensus nostri & rationis mensuram, necesse est vt firmis fundamentis nostram fidem confirmemus, ne cum Epicureis & maxima colluuie generis humani, vel de hoc articulo dubitemus, vel prorsus fidem eius abiiciamus.

Duo ergo hìc faciemus. Primùm, iaciemus solida fidei nostræ fundamenta, quò sit immota fides nostra de hoc articulo. Vt enim quod faciliùs sculpitur, faciliùs aboletur: ita citiùs venit in dubium quod velociùs fuerit persuasum. Non ergo leuia, sed solidissima argumenta proferemus, quibus fides huius articuli nitatur. Deinde reddemus rationem, cur Filius Dei nõ dicat credentes, sed eos qui bona fecerunt prodituros in resurrectionem vitæ, qui verò mala fecerunt, in resurrectionem iudicij.

Cogitantes itaque de hoc articulo primùm omnium veniet nobis in mentem, qua certitudine nitatur vniuersa Scriptura Prophetica & Apostolica, quam cùm constiterit esse infallibilem & immotam, animus non amplius de vlla promissione Dei dubitet, quantumuis illi videantur sensus & ratio, adeoq; tota natura contraria esse. Nam vt ratio & sensus non se extendunt vltra naturæ limites: ita fides promissionum diuinarum perrumpit cœlum, non dubitans de vlla promissione Dei. Nam Deum potentem, iustum, veracem, statuit.

Deinde regnum Messiæ quod habet perpetuum Scripturę consensum de perpetuitate, intueamur. Hoc regnum Christi, quod est vitæ æternæ, opponitur regno mortis & tenebrarum, quod Diabolo tribuitur. *Semen*, inquit Scriptura Gen. 3. 15. *mulieris conteret caput Serpentis*, hoc est, destruet opera Diaboli, id est, peccatum & & stipendium peccati abolebit, id autem fieri non potest, nisi resuscitatis mortuis. Necesse est igitur vt resurgant mortui. Siquidem Rex noster Christus mortuus & sepultus est, & nostrã vitam cùm è sepulcro prodiret, tanquam in primitiis è terra produxit, vt sciamus nos virtute ipsius in lucem prodituros. Pendet ergo resurrectio nostri à resurrectione Christi Regis nostri. Is primo dierum surrexit, nos in nouissimo die resurgemus. Ideo Paulus Christũ primitiis confert, nos verò maturæ messi. Est enim, vt ipse Dominus testatur Matth. 13. 39. consummatio seculi tẽpus messis. Cùm ergo scimus, Christum resurrexisse, sciamus & nos eius virtute resurrecturos.

Secundò: Patres ante Mosen cùm nondum Prophetica & Apostolica extarent scripta, quinque futuræ resurrectionis post mortem habuêre argumenta.

Primum à forma hominis erecta. Est enim hæc forma symbolum naturæ hominis, videlicet quòd sit composita ex terrestri & cœlesti natura. Siquidem homo conditus est ex limo terræ & spiraculo Dei. Dicere autem hanc tam nobilem naturam & singulare Dei opificium conditum esse ad certum interitum, nimis absurdum fuerit. Hinc coniecturam duxerunt Patres de resurrectione corporum.

Secũdum ab imagine Dei ex qua & finis hominis intelligitur & vitæ perpetuitas significatur. Nam vt imago Cæsaris in nummo monet quid debeatur Cæsari: ita imago Dei in homine docet quid homo debeat Deo, videlicet perpetuum cultum, ad quem præstandum perpetuitas vitæ requiritur. Præterea absurdum est cogitare, Deum velle suam imaginem perpetuo interitu obscurari & opprimi.

Tertium à loco in quo homo creatus, collocatus est. Ideo enim Deus hominem conditum in Paradiso collocauit, vt significaret statum hominis felicem fore, modò obediret præcepto. Iam autem cùm sit sapientis, non frustrari fine instituti opificij sui, Patres rectè ratiocinabantur hominem aliquando suo pristino statui restitutum iri, quod fieri non potest sine resurrectione mortuorum.

Quartum à semine promisso, quod omnium euidentissimum & maximum resurrectionis futuræ argumentum est. Sciuerunt enim Patres, semen mulieris promissum esse, vt contereret caput serpentis, hoc est, vt destrueret opera Diaboli, seu regnum Satanæ, quod est peccati & mortis. Hinc Patres absque omni dubitatione fidem resurrectionis extruxerunt.

Quintum à perpetuitate fœderis. Iniit Deus pactum sempiternum cum Abrahamo, videlicet quòd velit esse Deus ipsius & seminis eius post eum in sempiternum. Hoc fœdus non potest esse ratum, nisi homines à morte resurgant, postea perpetuò victuri: alioqui Deus ipsorum Deus dici non posit, cùm Deus non sit mortuorum sed viuorum. Atque ita Patres à forma hominis, naturam: ab imagine Dei, finem: à loco, statum: à semine, reparationem post lapsum: à fœderis qualitate, perpetuitatem reparationis: & ab his simul, resurrectionem hominis à morte ratiocinabantur.

Tertiò: Demõstratio resurrectionis firma sumitur à iustitia Dei. Nam cùm Deus iustus sit, necesse est vt virtuti præmium & vitio supplicium reddat. Quod cùm non fit in hac vita (nam ideo differt hoc Deus, vt extet testimoniũ

futuræ resurrectionis) necesse est vt homines boni & mali resurgant, vt vnusquisque reportet mercedem secundùm ea quæ gesit in corpore. Neque enim hîc satis erit dicere animabus præmia & supplicia rependi pro factis in hac vita. Nam cùm omnis vitæ nostræ vsus in corporis animæque consortio est, necesse est præmia virtutum & supplicia scelerum nō corpori seorsim, nec animæ seorsim, sed homini constanti ex corpore & anima deberi. Proinde animas redituras esse in eadem corpora vt homines resurgant necesse est. Interea vt corpora mortuorum cùm bonorum tùm malorum vermibus hîc obnoxia sunt: ita animę, piorum quidem cum gaudio expectāt resurrectionis diem, impiorum verò, vermibus & igni conscientiæ torquentur, metuentes iram in die resurrectionis, in quo tradentur cum corporibus, in quæ redierint, æternis cruciatibus.

Quartò: Clara Scripturæ testimonia de hoc articulo colligenda sunt, qualia sunt hæc inter multa, Esaiæ cap. 26. vers. 19. *Viuent mortui tui & interfecti tui resurgent.* Ezechiel. cap. 37. vers. 12. Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris popule meus, & dabo vobis Spiritum, & viuetis. Hîc Propheta liberationē populi Israelitici à captiuitate figuram esse futuræ resurrectionis mortuorum significat. Atque ita prophetico Spiritu vtrumque videt & complectitur, videlicet liberationem populi à captiuitate, & resurrectionem mortuorum generalem cum qua illam confert. Iob cap. 19. vers. 25. *Et ego scio, quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo* (scilicet die) *stabit super terram* (scilicet iudicaturus) *& postquam cum pelle mea excauauerint* (scilicet vermes) *hoc* (scilicet corpus meum) *etiam in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, non alienus,* hoc est, ego ipse proprietate personæ, & vtriusque substantiæ veritate, resurgam. Danielis cap. 12. vers. 2. *Multi qui dormiunt resurgent in nouissimo die, alij ad vitam æternam, alij ad opprobria & contemtum sempiternum.*

In nouo Testamento Christus contra Saducæos probat resurrectionem mortuorum. Matthæi 22. Item Matth. cap. 25. 31. resurrectionem & iudicium simul prædicit Dominus. Item hęc Christi sententia quam nunc interpretamur, præ aliis illustris est, quæ & resurrectionem, & iudicium, & iudicandos & iudicij executionem continet. Omnes præterea Apostoli resurrectionis futuræ testes sunt. Quid enim aliud est prædicatio Euangelij, quàm testimonium resurrectionis, iuxta illud Marci cap. 16. vers. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hæc manifestè generalem hominum resurrectionem concludunt. Paulus Apostolus potissimùm hisce rationibus articulum resurrectionis fulcit, videlicet prædicatione Euangelij, exemplo Christi resurgentis, 1. Corinth. cap. 15. 12. Potentia Christi saluatoris, Philip. 3. 21. Arrhabone Spiritus Sancti, Ephes. 1. 14. Signis in natura impressis, 1. Corinth. 15. 36. perpetuitateque regni Christi ibidem.

Quintò: Baptismus & Cœna Domini resurrectionis futuræ sunt visibilia testimonia. Sicut enim verbum menti: ita hæc sensibus de resurrectione futura testantur. Vt igitur Baptismus duplicis resurrectionis nostræ est symbolum, videlicet animæ à peccato, & corporis ex terra: ita Cœna Domini perpetuæ in Christo obtinendæ vitæ indicium certissimum est.

Sextò: Signa in natura expressa futuram resurrectionem adumbrant. Hieronymus, Ambrosius, & Augustinus dicunt resurrectionem futuram in Phœnice aue signatum esse, de qua scribitur, quòd cùm in cineres redacta fuerit, mox post irrigationem viua prodeat. Præterea experientia docet multas auiculas, vt vpupas, sturnos, hirundines tempore hyberno in profundis paludibus tamquam sepultas mortuasque delitescere, quæ verno tempore rursus viuę prodeunt. Granum coniectū in terram & mortuum, & posteà renatum etiam resurrectionis futuræ, teste Paulo, symbolum quoddam est. Est quoque vnusquisque dies imago vitæ, cui succedit nox & somnus, quo nihil morti est similius. Itaque reducti à somno ad vigiliam veluti à morte reuocamur ad vitam, quę res resurrectionis futurę quotidiana est admonitio. Prętereo Lunam qui post defectum & veluti mortem quandam noua prodit.

Septimò: præmonitiones considerentur in veteri populo. Enoch ante diluuiū viuus translatus. Ita enim scribitur Gen. 5. 24. & ad Heb. 11. cap. vers. 5. *Ambulauit Enoch cum Deo, & non compariuit, quia tulit illum Deus.* Hoc facto Deus voluit (abolita iam penè doctrina de victoria super serpēte) proponere communem omnibus doctrinam, videlicet, quòd pij aliquando plenam super serpente consequerentur victoriam, ne spem suam huius mortalis vitæ finibus inclusam haberent. De Elia scribitur, cùm iam maxima pars adhæreret Baaliticis sacerdotibus, oppressa vera doctrina, sit in cœlum receptus, vt Deus isto facto rursus doctrinam de æterna vita commendaret hominibus. Ita enim textus habet 4. Reg. 2. 11. *Aquis Iordanis diuisis, ecce currus igneus & equi ignei diuiserunt vtrumque,* scilicet Eliam & Elisæum, *& ascendit Elias per turbinem in cœlum.* Hoc facto voluit Deus hominibus istius seculi commēdare spē futuræ resurrectionis, in qua pij ab omnib. malis & persecutionib. liberētur oppressis illorū hostibus igne gehennę. Etsi autem Enoch & Elias in cœlum subuecti sunt in testimonium victoriæ futuræ super serpente: tamen in gloriam illam cœlestem & plenam, quæ est constituta electis, & percipienda in extremo die, non sunt recepti, sed tantùm miseriis huius vitæ soluti, expectant plenam gloriam cum toto Christi corpore.

Octauò: Symbola futuræ resurrectionis in nouo Testamento sunt suscitationes mortuorum, vt filiæ principis, Matth. 9. 25. filij viduæ, Luc. 7. 14. & Lazari, Iohan. 11. 44. Nam vt hæ suscitatio-

ſcitationes à morte corporis fuêre externa ſymbola ſuſcitationis animarum eorum qui credũt Euangelio: ita etiam haud obſcurè figurabant plenam liberationem quæ fiet in extremo die reſuſcitatis corporibus.

Nonò: Chirographum Dei in cordibus hominum, de præmiis bonorum & pœnis malorum, euidens teſtimonium reſurrectionis futuræ, præſertim cùm imminente iam morte magis ſentitur conſcientiæ morſus, magis torquetur animus cogitatione malè tranſactæ vitæ, idque in iis qui ad Deum per fidem non ſunt conuerſi. Nam alij, hoc eſt, pij, vehementer in ſpiritu exultant, quòd tandem in portum optatum & tranquillum, poſtquam variis calamitatum & miſeriarum in hoc mundo iactati ſunt procellis, perueniant. Siquidem Spiritum Sanctum promiſſæ hæreditatis arrhabonem in pectoribus incluſum habent, qui facit vt minimè mortem perhorreſcant.

Decimò & vltimò: Conſentientia ſanctorum omnium temporum ſuffragia fidem reſurrectionis futuræ comprobãt, quæ quia plura ſunt quàm vt numerari poſsint, ea omitto. Martyres præterea infiniti omnibus penè temporibus nũquam tam forti animo grauiſsima ſuſtinuiſſent ſupplicia, niſi ſuæ confeſsionis præmia in futura vita reſuſcitatis corporibus ſperaſſent. Hiſce teſtimoniis quorũ alia infallibiliter probant, alia probabiliter confirmant, alia venuſtè pingunt reſurrectionis futuræ myſterium, contenti ſimus. Neque moremur Epicuræorum voces, ſiue ioco ſiue ſeriò dicantur. *Infidelitas*, ait Ambroſius, *nõ poteſt claram fidem reſurrectionis habere, quia ſicut carbo cinere ſuo coopertus obcœcatur: ita hi perfidia ſua erroris tenebris circumdati luce carebunt.*

Poſtquam ergo conſtat nobis de veritate immota, ſciamus hanc vnam ſatis refutare Saducæorum & ſimilium vanitatem, qui ignorantes ſapientiam potentiamque Dei, & Scripturas de voluntate ipſius, ex menſura ſenſus humani, & ex rationis regula ſuum extruxerunt & extruunt errorem, à quibus quæramus, cur putent mortuos non reſurrecturos. Nam ſi, vt illi dicunt, mortui non reſurgent, neceſſe eſt vt id fiat, vel quia Deus non poteſt, vel quia non vult mortuos excitare. Si non poteſt, vel ignorat modum ſuſcitandi mortuos, vel ſi norit, imbecillior eſt quàm vt valeat. Nunc autem quia ſapientiſsimus eſt, ignorare non poteſt, & quia potentiſsimus, valet, vt patet ex creatione rerum ex nihilo, & earundem perpetua gubernatione. Nõ poteſt igitur imbecillior dici quàm vt valeat. Huc illud Auguſtini: *Abſit vt ad reſuſcitanda corpora vitæq; reddenda non poſsit omnipotentia creatoris omnia reuocare, quæ vel beſtia vel ignis abſumpſit, vel in puluerem cinerémue collapſum, vel in humorem ſolutum, vel in auras eſt exhalatum. Abſit vt ſinus vllus ſecretúmque naturæ ita recipiat aliquid ſubtractum ſenſibus noſtris, vt omnium creatoris aut lateat cognitionem aut effugiat poteſtatem.* His Auguſtini verbis Viues addit hanc ſimilitudinem: *Diligenti & acuto patrifamilias in promptu eſt & velut in manum ac ante oculos, vbi quidq; in amplis quamlibet ſuis ædibus ſit reconditum, & Deum aliquid putabimus in hoc mundo latere, cuius infinitæ ſapientiæ minor eſt hic totus mundus, quàm cuius noſtrum anguſtiſſima & minima capſula.*

Quòd autem velit Deus ſuſcitare mortuos, iam multis immotis rationibus demonſtratum eſt, adeò vt de voluntate Dei nemo ſanus dubitare poſsit. Hanc proinde immotam veritatem opponamus omnibus, quæ huic veritati opponi poſſunt, & hoc Pauli dictum tanquam clypeum opponamus & noſtræ rationi atque ſenſibus & aliorum argutiis, Rom. cap. 4. verſ. 21. *Qui promiſit, poteſt etiam præſtare.* In hoc dicto acquieſcamus expectemuſque è cœlis vẽturum ſaluatorem, qui transformabit noſtra contempta corpora, vt fiant conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia qua poteſt ſibi omnia ſubiicere, Philip. 3 21.

Quantum autem ad qualitatem corporum excitandorum attinet, ſciendum eſt, quid habeant commune corpora iuſtorum & iniuſtorum, & quid peculiare per ſe. Corpora vtrorumque, hoc eſt, iuſtorum & peccatorum tria habent communia, videlicet eandem carnis naturam cum perſonalibus proprietatibus abſque mole craſſa, ſuperflua & inutili: incorruptibilitatem, qua fit vt corrumpi & in nihilum redigi, aut in auras reſolui non poſsint: & immortalitatem, qua perpetuò ſupererunt ſine victu & aliis præſidiis, quorum vſus erat ipſis ſuſtentandis in hac vita mortali neceſſarius. Huius rei cauſam exponit Hieronymus, cùm ait: *Erit corpus quod reſurget incorruptibile & immortale, non ſolùm iuſtorum, ſed etiam peccatorum. Iuſtorum quidem, vt ſemper poſsint permanere cum Chriſto. Peccatorum verò vt abſque interitione ſua debitas luant pœnas.*

Diſcrimina autem inter corpora iuſtorum & peccatorum hæc erunt præcipua. Corpora iuſtorum erunt in gloria in compenſationem ignominiæ quam hîc ſuſtinuerũt: Peccatorum autem in confuſione quæ erit contumaciæ pœna. Iuſtorum corpora perpetuis delectationibus in Deo oblectabuntur pro momentanea huius vitæ afflictione: Peccatorum numquam finiendis tormentis ſubiicientur, cùm propter tranſgreſsionẽ Legis diuinæ, tũ propter contemtũ Filij. Iuſtorũ corpora in cœlo conformia erũt Chriſti corpori glorioſo, cui in hac vita ſub cruce erant ſimilia: peccatorum autem in inferno opprobrio ſempiterno obruentur. Iuſtorum corpora lumine diuino tanquam pallio veſtien tur: Peccatorum autem tenebris infernalibus oppreſſa, à fruitione vultus Dei excludentur. Atq; hæc excluſio à fruitione vultus Dei æterna mors dicitur. Sicuti contrà æterna vita eſt in omnem æternitatem iucundiſsimo Dei aſpectu frui.

Sed Paulum Apoſtolum de Sanctorum corporibus diſſerentem audiamus, *Sunt corpora*, inquit, 1. Cor. 15. 40. *cæleſtia, & ſunt corpora terrea ſtria. Sed alia quidem cœleſtium gloria, alia terreſtrium*

alia gloria Solis, & alia gloria Lunæ, & alia gloria ſtellarum. Stella ſiquidem à ſtella differt in gloria: ita erit reſurrectio mortuorum. His verbis Paulus ſignificat, quanta futura ſit corporum iuſtorum ſubtilitas poſt reſurrectionem, nimirum quòd ſint futura puriſsima, defæcatiſsima, ſubtiliſsima, cuius rei nos admonebit claritas corporum cœleſtium, quę Paulus hìc proponit tanquam gloriæ corporum noſtrorum poſt reſurrectionem ſymbola. Hinc facile eſt intelligere quod ſuprà dixi, videlicet quòd corpora iuſtorum ſint purgãda ab omni mole craſſa, obſcura, ponderoſa & inutili, clarificatis ſpiritib⁹, & carne, vt proximè accedant ad ſpiritualem naturam. Vnde ſequitur in Paulo, ver. 44. *Seminatur corpus corruptibile, ſuſcitatur incorruptum. Seminatur ignominioſum, ſuſcitatur glorioſum. Seminatur infirmum, ſuſcitatur potens. Seminatur corpus animale, ſuſcitatur corpus ſpirituale.* Et paulò poſt verſ. 49. *Sicut geſtauimus imaginem terreni,* (id eſt Adam in hac vita, in quo dominabatur anima viuens, vnde animalis dicebatur) *ita geſtabimus imaginem cœleſtis* (hoc eſt, Chriſti reſurgentis, vt in nobis Spiritus dominetur, vnde corpora noſtra ſpiritualia dicẽtur) Et idem Apoſtolus ad Philip. 3. 21. affirmat Chriſtum transfiguraturum noſtra contempta corpora, vt ſint futura cõformia ipſius corpori glorioſo, idque per eam potentiam, qua poteſt ſibi omnia ſubiicere. Horum quæ iam dicta ſunt de gloria corporum iuſtorum, vſus eſt, vt nos inde conſolationem petamus, dum corpora noſtra in hac vita variis morbis, contemtu & morte affliguntur: vt Sanctorum corpora habeamus in honore: v ea honorificè ſepeliamus: vt munda ſeruemus ea loca, in quibus ſanctorum corpora ſepeliuntur, & quaſi conſopita deliteſcunt, donec tuba Archangeli excitabuntur.

Sed cur dicit eos qui bona fecêre, prodituros in reſurrectionem vitæ, qui verò mala fecêre, in reſurrectionem iudicij? Num ergo bona opera, vt Papiſtæ hinc colligunt, merentur vitam? Nequaquam. Firma enim hæc ſunt veritatis teſtimonia, Rom. 6. 23. *Stipendium peccati mors, donum autem Dei eſt vita æterna per Ieſum Chriſtum.* Si eſt donum, gratis datur: ſi gratis datur, non redditur pro merito. *Gratia*, ait Auguſtinus, *eſt nullo modo, quæ non eſt gratuita omni modo.* Deinde ſolus Chriſtus eſt, qui remittit peccatum, qui iuſtificat, qui ſanctificat, qui homines Patri reconciliat, Ergo ſolus Chriſtus meretur ſuis, id eſt, in ſe credentibus, vitam æternam. Cur igitur hìc Dominus affirmat eos qui bona fecêre, prodituros in reſurrectionem vitæ, videlicet vt reſuſcitati viuant beatam & immortalem vitam, & qui mala fecerũt, prodituros in reſurrectionem iudicij, hoc eſt, vt ſuſcitati mortẽ æternã luant? Vt ex ſigno perſpicuo diſcernant inter hęredes vitæ æternæ, & damnandos, vt omnes creaturæ & potiſsimum ſancti Angeli filios Dei ex qualitatibus eorum propriis agnoſcant, vt nemo ſe ſpectro fidei & hypocriſi fallat. Non ergo hîc opera vitæ æternæ merita facit Chriſtus, quòd eſſet ſeipſum mediatoris gloria ſpoliare: ſed indicia fidei non fucatæ. Vt enim vera & viua fides efficax eſt per charitatem, & cernitur in operibus charitatis: ita ſpectrum fidei vanitate & hypocriſi delectatur. Verè ergo Bernardus ſentit, cùm ait: *Bona opera non ſunt cauſa regnandi, ſed via regni.* Cuius autem generis hæc opera potiſſimum eſſe oporteat, docet Chriſtus Luc. 16. 9. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant Vos in æterna tabernacula.* Et Mat. 25. 35. *Eſuriui, & dediſtis mihi cibum: peregrinus eram, & collegiſtis me: nudus eram, & cooperuiſtis me: infirmus erã, et Viſitaſtis me: in carcere eram, & Veniſtis ad me.* Et Mat. 5. 3. Chriſtus pauperes ſpiritu, mites, lugẽtes, eſurientes, ſitientes iuſtitiam, pacificos, mundos corde, patientes perſecutionẽ pronunciat beatos, h. e. liberos ab æterna miſeria quam ipſe ſuis peccatis meruerant, & hæredes vitæ æternę, quam ex dono Dei per Chriſtum habent. Ex his locis promtum eſt colligere. Primum, quòd non loquatur Dominus niſi de iis qui Filij Dei per fidem ſunt fact[illegible] Deinde, quòd ea opera quæ ſuntgermani fidei fructus, intelligat, qualia ſunt mortificatio carnis, patientia, ſtudium benefaciendi hominibus, miſericordia erga afflictos, facultatibus iuuare egenos. Huiuſmodi operibus tanquam hoſtiis quibuſdam delectatur Deus, & ſunt propriæ filiorum Dei notæ, & verę fidei germani fructus, qui non magis à fide affectu ſaltem ſeparari poſſunt quàm calor ab igni. Secundò quæritur, cùm multa genera ſint bonorum operum, quæ Dominus ſua Lege requirit, cur vnius certi generis tantùm Dominus Matthæi 25. 35. in ſententia iudiciaria meminit. Meminit autem ſolius beneficentiæ erga proximos, neq; id erga quoſuis proximos, ſed erga proximos miſerè afflictos, videlicet, eſurientes, ſitientes, nudos, vagos, incarceratos. Huius rei duas eſſe cauſas ſciendum eſt. Vnam, quia in hoc genere operum magis cernitur charitas erga proximum carere omni fuco, quæ ſanè charitas ſancti timoris Dei & viuæ cordis fiduciæ certiſsimum & infallibile eſt indicium. Eſt proinde hoc genus bonorum operum lucu lentum teſtimonium filiorum Dei, qui hęredes vitæ æternæ ſcripti ſunt. Alteram, quòd in hoc genere operũ manifeſtior eſt imitatio Filij Dei, cuius membra ſunt hæredes vitæ æternæ. Nam cùm Filiũ Dei hoc operum genere proximè imitantur homines, haud obſcurè teſtantur, ſe verè filios Dei eſſe per Chriſtum, cuius Spiritu mouentur ad beneficẽtiam miſerè afflictis præſtandam. Cùm igitur & adoptionis noſtri in Chriſto, & viuæ fidei timoriſque Dei teſtimonium ſit perſpicuum hoc genus operum, non mirum eſt Chriſtum eius potiſsimum meminiſſe in ſententia, quam ipſe iuſtus iudex pronunciabit in die iudicij. His tertiam cauſam nõ ineptè addiderimus: Dominus ipſe miſericordiam anteponit ſacrificio, & ceremoniali cultui, proinde hoc genus operum præcipuè requirit, vt ſciamus cum eo reliqua placere, & ſine eo nihil, ſi non præſtetur, modò poſsis. Nam deficiente facultate præſtandi, Deus affectum pium & prom-

promptam voluntatem loco facti reputat.

Tertiò, quæritur de illis qui maximam ætatis suæ partem transegerunt in sordibus suis sine vera pœnitentia, & tandẽ vel in mortis articulo conuertuntur. Respondeo: Peccata eorum, qui se conuertunt, in obliuionem venire apud Deũ, q̃ apud Isaiam ait, cap. 43.25. *Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor.* Qui enim in Filio est per fidẽ, habet remissionem peccatorũ, habet iustitiam Christi, qua apparebit iustus corã omnibus creaturis in die iudicij, & habet propositum benefaciendi, quod Deo pro facto est, quãdo negatur præstandi facultas. Præterea de horum conuersione & inuocatione, qua in mortis articulo se conuertũt, & cõmittunt se fidei Filij Dei, testabuntur Angeli eorũ in die iudicij. Sed rem illustremus exẽplis. Lazarus fuit Filius Dei & hæres vitæ æternæ. Sic & latro in cruce, & Cornelius aulicus, de quo Lucas in Actis. Lazarus & latro affectu hæc opera habuêre nõ externo facto. Ille enim paupertate, hic temporis breuitate post cõuersionem impediebatur, quo minus affectus sui externa testimonia æderét. At Cornelius, qui à conuersione diutius vixit, testimonia suæ fidei & pij affectus erga miserè afflictos luculenta ædidit, adeò q̃ ipsius eleemosynæ & preces cœlum penetrasse à Luca, Act. 10. 4. commemorẽtur. Hæc quæ diximus & necessitatem benefaciendi cõcludunt, & beneficium mediatoris esse gratuitum ostendunt, & inter olim iudicandos clarissimè discernunt.

30 Non possũ ego facere à meipso quicquã.

Ratio est efficaciæ vocis Christi, ad quã prodibunt qui in monumentis sunt, sumpta à virtute Patris, qua Filius omnia operatur vt vnus idemq; cum Patre Deus. Ita enim suprà dixit: Non potest Filius à se ipso facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Iustam huius dicti interpretationem vide suprà. Opponitur autem hæc ratio Iudæorum iudicio de Christo, qui illum nudum hominem putabãt. Ex illorũ sensu fatetur se nihil (scilicet diuinorum operũ. Est enim hîc vniuersalis particula accõmodanda ei operum generi, de quo instituta est disputatio, cuius quasdã species enumerat, vt sanare languidos, gubernare mũdum, suscitare in peccatis suis mortuos, mortuis vitam dare, excitare corpora mortuorum in extremo die, dare bonis vitam æternam, & condemnare peccatores) posse facere à seipso quatenus homo est qualis iudicabatur ab illis, sed omnia facere ex Patris iussu & mãdato, quatenus ipsius legatus est. Nõ igitur reprehendendus est vel ob violationem sabbati, vel ob alia quæuis opera, vt qui nihil faciat nisi Patre vnà operãte, iuxta id quod suprà dixit: *Pater meus vsque modò operatur & ego operor.*

Hic locus clarè docet & naturas diuinam & humanam in Christo non permixtas esse, & naturarum proprietates discretas & incõfusas. Est ergo vnio personalis in Christo talis verbi & carnis copulatio, in qua ΛΟΓΟΣ (hoc est Verbum) assumptam sibi naturam (scilicet humanam) ita copulat, & eam sibi ita propriam facit, vt sit vna persona in vtraque natura subsistens saluis naturis & earum proprietatibus inconfusis. Cùm ergo Ariani opponunt nobis hanc Christi vocẽ & ex ea concludũt Filium minorem esse Patre, concedamus id quidem verum esse, quantum ad humanam eius naturam, quam solam agnouerunt in Christo Iudæi, & quantum ad dispensationem ratione mediatoris attinet. Nõ autem vel quãtum ad deitatem indefinitè. Nam ea ratione vnus idemq; Deus est, cum Patre & Spiritu Sancto, vel quantum ad personam respectu Patris simpliciter. Hac enim ratione per omnia Patri æqualis est vt est coæternus.

Hic locus docet nos humiliter de nobis sentire, & non arroganter nobis quicquam tribuere. Si enim Filius Dei negat se quicquã facere quatenus purus homo consideretur, quid nos faceremus, qui concepti & nati sumus in peccatis? Si ergo quid possumus, si ad quid efficiendum videmur idonei, non gloriemur in nobis, sed in Christo, à quo habemus quòd ad quidquam idonei simus. 2. Cor. 3.5.

Sicut audio, iudico, & iudicium meum iustum est. Quia non quæro voluntatem meam, sed eius qui me misit Patris.

Hoc argumentum petitur à principio proximè præcedente. Non possum ego facere à me ipso quicquam. Ergo neque iudico à me ipso, sed sicut audio, scilicet à Patre, iudico. Ergo meum iudicium iustum est. Ponitur enim hîc copulatiua particula pro illatiua. Sequitur comprobatio. Quia non quæro voluntatem meam (scilicet solius, vt vos arbitramini) sed voluntatem quæro Patris qui misit me, quam nemo potest nisi iustissimam dicere. Hoc argumentum ea quę hactenus disputata sunt de factis Christi cõcludit, videlicet quòd sint extra omnem culpam, cùm sint Patris facta. Ac si diceret: Patris mei iudiciũ (id est, quidquid facit Pater meus) non est vllo pacto accusandum, sed laudandum potiùs vt iustum. Meum iudicium (id est, quidquid ego ago) pendet ex voluntate Patris mei. Ergo meum iudicium est iustum, hoc est, nihil eorum quæ ago culpandum est, sed potiùs laudãdum, vt à Patre profectum. Quòd autem hîc vocabulum iudicij generaliter accipiam, facit & principium quod proximè præcessit, & ratio assumtionis argumenti præsentis, quæ est, sicut audio, iudico. Est ergo hoc iudicium & ad doctrinam, & ad omnia Christi facta extendendũ.

Cùm dicitur: Non quęro voluntatem meam, non est simpliciter accipiendum, sed ex sensu eorum ad quos oratio dirigitur, quasi diceret: Vos putatis, quòd hæc ex me dicam & faciam sine Patris iussu, & voluntate, sed erratis, non enim meam solius voluntatem quęro, sed Patris, idque ideo quia ab eo missus sum. Fidelis enim legatus ea solummodo quæ sibi demãdata sunt, exequitur fideliter.

Hinc nos discamus, quid nos deceat, qui ad

sanctissimum ministerium Euágelij in Ecclesia & scholis vocati sumus. Sicut enim, inquit, Christus me misit Pater: ita ego vos mitto, scilicet, vt simili diligentia & fide nullas Tyrannorum minas pertimescentes legatione tam augusta fungamini, nisi in contumaciæ pœnas incurrere volueritis.

Hactenus ergo Christus clarè defendit suum factum, videlicet, quòd nō violauerit sabbatum sanando infirmum in die sabbati, ex quibus simul, se Filium Dei & æqualem Patri haud obscurè docuit. Nunc adiungit Dominus missionis suæ testimonium, vt se doceat verum illum Messiam esse, qui olim erat promissus. Nam si à Patre missus est, necesse est vt fateamur ipsum verum Messiam esse. Est ergo sequentium propositio: Ego sum à Patre meo missus. Hanc propositionē cùm teneamus, facillima erit sequentium in hoc capite explicatio. Nam omnia propositioni huic confirmādæ accōmodanda sunt. Et cōtinētur sub loco testimonij, vt sub genere, cuius formas particulatim examinabimus.

31 Si ego testor de me ipso, testimonium meum non est verum.

Occupatio est. Anteuertit enim eorum obiectionem qui cogitabant nō facilè cuiquam credendum esse propter proprium testimonium, sicuti apertè illi obiiciunt infrà cap. 8. 13. cùm inquiunt: *Tu de te ipso testaris, testimonium tuum non est verum*: sed requiri testimonia aliūde duo aut tria iuxta Legem Mosis, quòd quidem Christus agnoscit ex parte verum esse. Si, inquit, ego testor de me ipso, destitutus aliis testibus, fateor meum testimonium verum, id est, firmū & idoneum non esse iuxta legem vestram ad vos conuincēdos, videlicet quòd à Patre sim missus. Nō ergo negat Dominus suum testimonium verū esse simpliciter, sed eorum respectu ad quos dirigitur oratio, quemadmodum manifestè patet ex Christi responso ad hanc ipsam obiectionem infra cap. 8. 14. *Etiamsi*, inquit, *ego testor de me ipso, testimonium meum verum est, quia scio vnde venerim & quò vadam.*

Testimonium ergo verū dici potest duobus modis. Primò quo ad rem ipsam, de qua aliquis testatur. Secundò quo ad personas, coram quibus dicitur testimonium.

Hoc Domini dictum proponant sibi ministri Christi, vt nihil dicant, nihil doceant, nihil ordinēt aut instituant, nisi ex verbo Christi suorum dictorum, doctrinæ, ordinationis aut institutionis, saltem quòd ad genus attinet, testimonia habeant. Si enim sunt ministri Christi, sui magistri exemplum imitentur necesse est.

32 Alius est qui testatur de me, & scio quòd verum est testimonium quod testatur de me.

Genus confirmationis proponit, quod est testimonium Patris de Filio. Concluditur autem hoc modo. Patris testimonium de Filio absque omni dubio verissimū est: Pater testatur se missse Filium. Igitur hoc Patris testimonium absq; omni dubio verissimum est. Quomodo autem Pater testetur de Filio, particulatim exponit, & quinq; eius modos recitat, quos declarabimus, vbi priùs quædam de hoc probandi genere admonuerimus.

Cùm omne testimonium adhibeatur ad fidē rei dubiæ faciēdam, & testimonij vis tota ab eo qui testatur pendeat, distinguendum est inter testimonium diuinum & humanum, vt de certitudine fidei cui faciēdæ adhibetur vtrumque, rectiùs formetur iudicium nostrum. Nam nihil vulgari illo dicto verius est: *Talis vnicuique fides adhibēda, qualis est qui aliquid de re quauis pronunciat.* Ex quo sequitur, Deo dicenti, maiorem fidem deberi, quàm omnibus creaturis, nedum homini. Homo quantumuis sapiens, bonus, verus & potens, potest fallere & falli. Nam hæc sunt finita in homine. In nullo enim hominum est absoluta sapientia, perfecta bonitas, indubitata veracitas & immensa potentia. Vbi autem hæc quatuor: sapientia, bonitas, veracitas & potentia sunt suis gradibus perfectissima, vt in Deo solo, ibi nulla fallacia, nullus error locum habere potest. Aberrat sæpè ratio hominis in colligendo: sensus sæpè falluntur, vt menti inferant quæ nō ex omni parte sunt infallibilia. Quare quæ dicuntur ab homine, merentur quidem fidem ex autoritate & qualitate dicentis, sed nō eam quæ scientiam immotam, sed ἀξίωσιν & certam suo modo opinionem pariat. Deus autem non ratione colligit, non sensibus percipit quæ dicit, sed omnia ex immenso, & inexhausto sapientiæ suæ thesauro promit. Quare fieri non potest vt fallatur, quia sapiētissimus, nec vt fallat, quia optimus, nec vt frustretur, quia potētissimus, nec vt sentiat aliud quàm dicat, quia ipsa veritas est. Hinc patet, quo in loco habendum est testimonium Patris de Filio, & quàm firmæ sunt ipsius comminationes & promissiones.

Hinc nos firmemus animos nostros aduersus omnia mēdacia Diabolorum & hominum, aduersus omnē sensum carnis, & statuamus ea quæ à Deo dicuntur & promittūtur, indubitata & immota fidei esse, adeò vt cœlum & terra pereant, priusquam vel vnū iota de verbis Domini prætereat seu falsum deprehendatur. Atq; hoc est, quod Propheta ait: Psal. 119. *Verbum Domini stabit in æternum*, hoc est, Deus nunquam reuocabit aut irritū faciet quod vel dixit vel promisit, sed illud ratū habebit in omnem æternitatem. Iam autem cùm certitudo ex autoritate verbi Dei dependeat, & fiducia ex promissionis constātia, quis non videt, quàm sit impium Papistarum dogma, quo iubent nos dubitare an simus in gratia, h.e. hæsitare de promissionibus diuinis, an Deus seriò velit nobis propitius esse iuxta suas promissiones, cōfirmatas iureiurando Dei, morte, resurrectione & ascēsione Christi in cœlum, multis stupendis miraculis & arrhabone Spiritus in cordibus piorum?

Caueamus ergo omnibus modis, ne hoc deterrimum peccatū committamus Deum mendacij

dacij arguentes. Ita enim Iohannes ait 1.Ioh.5. 10. *Qui non credit Deo, mendacem facit eum.*

33 Vos misistis ad Iohannem, & testimonium perhibuit veritati.

Primum testimonium Patris de Filio misso in mundum per carnis nostræ assumptionem. Nuncium enim suum, videlicet Iohannem Baptistã, Pater misit, vt pararet viam Christo suo. Hic Iohannes diuinitus edoctus fuit, quomodo ex certo signo Filium Dei manifestatum in carne agnosceret, de quo suprà cap.1.33. in hũc modum: *Qui misit me baptizare aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu Sancto, & ego vidi, & testimonium perhibui quod hic sit Filius Dei.* De legatione Iudæorum ad Iohannem, & responso ipsius, de Messia, cuius hîc fit mentio, & ad quã Christus hîc Iudæos mittit, suprà in 1. capite copiosè à nobis dictum est. Alia testimonia Patris de se, videlicet Angeli nunciantis conceptionẽ & natiuitatem Domini, Zachariæ Patris Iohannis testantis de officio Filij, quòd esset Propheta qui præcederet ante faciem Christi, & Angelorum nunciantium pastoribus natum esse Regem Iudæorum, omittit, & recẽtia attingit, quæ ignorare non potuerunt Iudæi, cum quibus loquitur. Nos ergo hinc discamus delectũ habere testimoniorum, cùm fidem vlli rei dubiæ faciemus, vt ea potissimum adferamus, & vrgeamus, quæ nostris auditoribus magis accommodata esse videntur.

34 Ego autem nõ ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, vt vos saluemini.

Occupatio est, qua respondet huic obiectioni. Si Filius Dei es, quid confugis ad hominum testimonium? Respondet Dominus: Non mea causa factum hoc est vt Iohannes ferat mihi testimonium. Nõ enim indigeo, quantum ad me attinet, humano testimonio, cùm sim mihi conscius vnde venerim, sed propter vos placuit Patri meo Iohannem ante me mittere, vt mihi pararet viam, vtque eius testimonio admoniti me Patris legatum in vestram salutem reciperetis. Hîc clarè videmus salutem pendere ex conditione fidei mediatoris. Nam cùm dicit, *Vt vos saluemini*, subintelligitur conditio, videlicet, modò me à Patre missum fide recipiatis, alioqui minimè. Nam qui in Filium non credit, sub ira Dei manet. Nam hæc si vera sunt, vt sunt verissima, fatum Stoicum de tabulis Parcarum, & electione absoluta ab omni cõditione corruit. Obseruemus ergo & hoc loco ministerium verbi, hoc est, testimonium Prophetarum, Iohannis & Apostolorum de Christo, instrumentum esse salutis fide obtinendæ.

35 Ille erat lucerna ardens & lucens.

Commendatio Iohannis continens tacitam reprehensionem Iudæorum, qui testimonio ipsius de Christo non crediderunt. Iustè enim culpandus est, qui cùm lucem habeat, potiùs tamen tenebras amat quàm lucentem lucem sequitur. Dulcior autem erit hæc Metaphora similitudine integrè explicata. Vt ergo lucerna aliunde accẽditur, accensa ardet & lucet, discutit tenebras, illuminat vicinum aerem, dux viæ & actionum est: Ita Iohannes legatus Dei per se nõ lucet, sed à lumine Christo accẽditur, quando Spiritu Christi edoctus testimonium Christo præbet vero lumini, per se & ex se lucẽti. Sic lucens Iohannes discutit tenebras, dum ignorantiam populo Iudaico & peccata monstrat, eumq; ad conuersionem inuitat. Illuminat vicinum aerem, Christum verũ lumen monstrans, per cuius lumen videbimus lumen, hoc est, per cuius notitiam assequimur cõsolationem & lætitiam in corde. Dulce lumen & delectabile, ait Salomon, Eccles.11.7.oculis, videre Solem, sed multò dulcius & delectabilius sentire consolationẽ in corde ex luce Christi, h.e.ex Euangelio. Est & dux vitæ & actionũ, cùm id quod docet, vita exprimit, cuius exemplo alij quoque in salutis recta via persistunt & pergunt semper sermonem vitæ tanquam lucem prætendentes.

Hìc ergo discrimen obseruetur inter Christũ lumen archetypum, & Iohannẽ lucernam, mutuantem lucem ab archetypo, sine quo omnia sunt meræ tenebræ. Iohanni succedunt omnes ministri Euangelij, vt ipsi similiter sint lucernæ ardentes & lucẽtes sinceritate doctrinæ & morum sanctitate. Illi enim veræ lucis participes, eis hominibus quos erudiunt ab ignorationis tenebris educentes, lucernæ nõ immeritò nuncupãtur, quemadmodum & verbum quod docent, & lucerna & lumen dicitur Psalm.119.105. Hinc est quòd Paulus eos qui Euangelio credunt, & vitæ sanctitate tam augustæ professioni respondent, vocet filios lucis, Ephes.5.8. Præterea quoq; Ecclesia Christi regnum lucis dicitur. Hoc adũbrabat stella quæ apparuit Magis nato Christo tamquam sceptrum Regis luminum. Vnde Psal.36.10.de Christo: *Apud te fons vitæ est, & in lumine tuo videbimus lumen.* Et Isaiæ 60. 1. *Surge illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* De Ecclesia autem loquitur Psal.89.16. *Domine, in lumine vultus tui ambulabunt.* Hinc illæ exhortationes Isaiæ & Pauli. Esaias cap.2.5. *Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Dei nostri.* Paulus Ephes.5. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate.* Contrà verò potestas Christo aduersaria, nempe Sathanæ (qui flatu suo lucem Ecclesiæ extinguere conatur) regnum tenebrarum dicitur, vt quod in tenebris ignorantiæ & peccatorum palpans ad tenebras inferni sempiternas properat.

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

O quàm graphicè Dominus in Iudæis describit plerorumque hominum ingenium. Sicut enim illi ad concionem Iohannis, quem veluti omnis pietatis & virtutis speculum aspiciebant, obstupuerunt, & magno animi feruore ipsius doctrinam & Baptismũ amplexi sunt, sed pau-

lum iste animi impetus deferbuit, donec penitus in plerisque eorum extinctus sit: ita luce Euangelij oriente homines ad horam in ea luce exultant, hoc est, exiguo admodum tempore Euangelium in precio habent parati pro eo defendendo & propagãdo non dico fortunas, sed vitã ipsam in periculum adducere. Verùm quãtum paulatim deferbeat iste impetus donec in multis extinguatur, docet experiẽtia quotidiana, & historia mundi comprobat. Multis enim in locis vbi florentissimæ olim fuêre Ecclesiæ, & vbi Apostoli Domini docuêre, mera est barbaries & Christianæ religionis ingens odium. Omitto vetera, nostra ætas huius rei suppeditat, proh dolor, exẽpla nimis multa. In hoc Daniæ regno, quanto cum applausu, quanta cum exultatione Euangelij lucem ante 50. annos orientem, admirati sunt, & in luce Christi maximè exultabant, adeò quòd pauci multis, imò vnus multis se opponere, vt Euangelij gloria illæsa maneret, non sint veriti. Putabant enim nihil glorioſius esse quàm vel sanguine, Euangelij puritatem tueri, ac eius iucũdissimam lucem conseruare. Testis est hæc ciuitas in qua proceres regni & Episcopi decretum fecêre de extinguenda Euangelij luce, recens in hoc regno orta, quam vt nouam & hæreticam damnarunt, nondum rectiùs de veritate edocti: sed in hoc periculo pauci, imò vnus tantùm vulgaris ciuis PATRVS SCHMID, quẽ nos nouimus, se omnibus proceribus & Episcopis regni huius opponit, reliquisque ciuibus omnibus persuadet, vt in vera Euangelij confessione persistant, suos tueantur doctores, pluris faciant æterna bona, quàm fluxa huius vitæ & momentanea. Etsi autem iste ciuis in eo animi feruore perstitit vsque ad mortem, tamen si multitudinẽ spectes, multum deferbuit hic primus impetus, adeò quòd non pauci ad Euangelij lucem quodammodo cœcutientes, tenebras Antichristi reuocari cupiant, non secus atque Israelitæ ad manna cœleste nauseantes, ad ollas carnium Ægypti redire cogitarũt. Galli quidẽ hodie, etsi numero, potẽtia & autoritate suis hostibꝰ impares sunt, tamen in Euangelij luce exultãt, seque toti regno Papistico adeò opponunt fortiter, vt minimè dubius speretur super aduersariis triũphus, sed vtinã exemplo Iudęorum iste animus paulatim non flaccesseret, vt tandem pertæsi præsentem lucem parum cordatè Euangelium tueantur.

Quid nos hinc discamus? Inconstantiam nostram, cœcitatem, iniquitatẽ, & ingratitudinem deploremus. Inconstantia est indignissima, qꝺ lucem Euangelij adeò salutarem & iucundam amplexi, iam quasi eam fastidientes, tantum nõ contemnimus. Cœcitas, quòd nec videamus & æstimemus, vt par esset, ea bona quæ Euangelij lux suis amatoribꝰ offert, nec ea mala cernimus, in quæ nos incauti præcipitamur. Iniquitas est ex cœcitate nata, Diabolo hosti, Christi cum suis mendaciis, vt nostri primi parentes fecêre, potius quàm Deo credere. Ingratitudo execrabilis est, qꝺ Deum extendentem manus suas ad nos, contemnimus, quòd Filium vocantem recusamus audire, quòd Spiritum Sãctum contristamus. Sed quid tandem reportemus nisi grati perstiterimus in Euangelij luce, satis indicat illa comminatio Christi, quæ est Matth. 21. 43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & genti dabitur facienti fructus eius.*

36 Ego verò habeo testimonium maius quàm Iohannis. Opera enim quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea: Ea opera quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater me miſit.

Secundum testimonium Patris de Filio à se misso, quod per collationem amplificat & extollit, quasi dicat: Etsi Iohannis testimonium magnum est & illustre: tamen multò maius est Patris mei testimonium. Vt enim Deus in infinitum autoritate hominem excedit: ita testimonium Dei Patris de me multò est dignius & efficacius ad fidem faciendam hominibus. Sed quodnam est illud testimonium Patris de Filio, cuius hîc fit mentio? *Opera*, ait, *quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea*, id est, opera quæ ego facio, *testantur de me, quòd Pater me miserit.* Sunt autem hæc opera duplicia, videlicet saluationis, de quibus suprà, & miraculosa, de quibus hîc potissimùm loquitur.

De miraculis hoc loco in genere obseruẽtur.

Primùm, quòd miracula à Christo ædita sint Patris & Filij opera pariter. Est enim Patris & Filij vna operatio, si diuinam virtutem, vnde proficiscuntur miracula, respicimus, quemadmodum suprà demonstratum est.

Secundò, cùm dicit, ea opera sibi data esse à Patre, vt ea perficiat, humanæ naturæ respectu loquitur, & quatenus mediator in medio gradu inter Deum & homines est constitutus.

Tertiò, quòd definitio miraculorum Christi hîc aptissima tradatur, videlicet quòd miracula Christi sint opera, per quæ Pater perhibet testimonium de Filio in assumpta humana natura.

Verùm quia de miraculis Christi suprà à nobis copiosè dictum est, nolumus huc plura adiicere, sed remittimus auditores ad secundum & quartum capita, vbi iusta methodo hanc doctrinam de miraculis declarauimus.

37 Et qui miſit me Pater, ipse testatus est de me, neque vocem eius audistis vnquam, neque speciem eius vidistis.

38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem, quia quem miſit ille, huic vos non creditis.

Tertium testimonium Patris de Filio. Pater ipse testatus est sua voce (scilicet in cordibus electorum) quòd me miserit: Igitur verè sum à Patre missus. Verùm quòd hoc Patris mei testimonium ignoretis, vos ipsi in culpa estis. (Non enim hîc excusat Dominus, sed accusat Iudęos) Nam vocem Patris mei, quo deceret modo, nõ audistis vnquam, neque speciem eius vidistis fidei oculis, quòd sermonem ipsius non habetis in vobis manentẽ, hoc est, ipsius sermo non egit

radices

radices in cordibus vestris. De litera quidē sermonis Dei gloriamini, sed eius Spiritu estis destituti, id quod ex eo liquet quòd non credatis illi quem Pater misit. Nam si huic crederetis, quem Pater misit, tunc & sermonem Patris haberetis in vobis manentem, & iure gloriari posſetis, vos Patris vocem audiuisse, & speciem vidisse, gustādo scilicet ipsius bonitatem & misericordiā in Filio. Loquitur ergo hìc Christus de arcano Patris testimonio, de Filio per Spiritum Sanctum sonantem vocem Patris in cordibus electorum. Nam hic sermo Patris est virtus & efficacia, qua Pater & Filius cognoscūtur ad salutem, quę non habuit locū in illis ad quos Dominus hoc loco orationem dirigit. Notetur ergo hoc loco efficacissimum testimonium Patris esse de Filio, arcanum illum afflatum Spiritus in cordibus electorum. Vt autem testimonium Patris de Filio, cuius hìc fit mentio, non referam ad testimonium Patris de Filio, vel per Prophetas, vel in Baptismo Christi, vel in monte voce proditum, contextus verborū me cogit.

Obseruetur hoc loco duplex modus auditus vocis Patris de Filio. Vnus externus, alter internus. Huic ille destinatur: Externus sine interno cui destinatur, otiosus est, & pro nullo coram Deo habetur, vt qui suo fine frustretur proprio. Est enim litera occidēs. De interno igitur auditu hìc loquitur Dominus, cùm negat Iudęos, cum quibus loquitur, vocem Patris audiuisse.

Est & obseruanda visio Patris multiplex. Essentialis, qua solus Filius Patris conspectu fruitur. Symbolica, qualis Mosis, Esaiæ, Danielis fuit. Salutaris seu spiritualis, quæ fidei est per gratiam. Et hæc est omnium qui verè credunt, de qua hìc loquitur Dominus. Illi enim Patrem in Filio vident, vt ipse Dominus testatur cùm ait Ioh. 14. 9. *Qui videt me, videt & Patrem.* Gloriosa & perfecta, qualis erit electorū in æterna vita, de qua Psal. 17. 15. *Ego in iustitia videbo faciem tuam, satiabor, cùm expergefacta fuerit imago tua.*

39 Scrutamini Scripturas, quia vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testantur de me.

40 Et non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

Quartū testimonium Patris de Filio, est consensus vniuersæ Scripturæ, ad quam Dominus prouocat. Quasi diceret: Non potestis inficiari eum verè esse Filium Dei & promissū Messiam, de quo vniuersa Scriptura perhibet testimoniū, quòd sit Messias. De me autē testatur vniuersa Scriptura, quòd sim à Patre meo missus Messias, quod sanè ignorare non posſetis, modò eo quo deceret modo arcana Scripturæ scrutaremini, quod ideo vos facere maximè deceret, quòd existimetis vos in ipsis vitam ęternam habere, quam tamen non assequemini, quia me fontem vitæ in Scripturis nō quæritis, quod ex eo manifestum est, quòd nolitis ad me venire, vt vitam habeatis. Ex quo fit vt mortem æternam, cùm propter vestram iniquitatem aduersus legem Dei, tum propter contumaciam aduersus me vitæ fontem, incurratis.

Hic plura obseruentur. Primum, mandatum Christi, quo omnes homines obligantur ad audiendam, discendam, scrutandam & meditandam Scripturam, extra quam nulla vita, nulla salus expectanda est. Scrutatur autem Scripturam, vt oportet, qui legit Scripturam, lectam intelligit, intellectā conseruat, conseruatam confert, & ex his omnibus fidem viuam concipit in Christū, quem Scriptura fontem vitæ mostrat.

Secundum, Scripturā lectam, cognitam, pictam & decantatam sine Spiritu Christi esse vel ociosam vel mortuam literam, vt Paulus loquitur. Requiritur ergo Spiritus Scripturæ, quò vitam è Scriptura hauriamus.

Tertium, Christum esse quærendum in Scripturis vitæ æternæ vnicum fontem.

Quartum, quęsitū & inuentum Christum in Scripturis fide apprehendendū & possidēdum esse, quò per eum vitam æternam cōsequamur.

Quintum conditionatam esse promissionem vitæ in Christo. Volentibus enim venire ad Christum vita offertur, venientibus datur, nolentibus autem negatur.

Sextum, cùm Dominus argumentū ex Scripturis petitum subiicit miraculis, monet tum demum miraculis credēdum esse, quando cum Scripturis consentiunt. Hoc est quod Propheta vult, cùm ait Esa. 8. 20. *Ad Legem & testimonium.*

Potest etiam hic locus exponi in indicatiuo modo, vt sit concessio, quasi diceret: fateor quidem vos scrutari Scripturas, quia in illis putatis vos vitam æternam habere, sed malè scrutamini, cùm me de quo Scripturæ potissimū testantur, non quæritis, nec inuenitis, quod ex eo satis manifestum est, q̄ ad me fontem vitæ venire recusetis, ex quo fit vt vitam nō assequamini, quā falsò putatis vos in Scripturis literaliter intellectis habere. Vtraq; interpretatio satis conuenit, sed priorē antepono, ppter ordinē probationis.

41 Gloriam ab hominibus non accipio.

Anteuertit obiectionem Iudæorū, qui ex eo quod dixerat Christus: non vultis venire ad me vt vitam habeatis, de Christo ex suopte ingenio iudicabant, quasi diceret: Vt estis vos ambitiosi, captātes inanem gloriam: ita etiam de me iudicatis, quasi ego hæc dicerem, & vos ad me venire vellem inanis captādæ gloriæ causa, vt in vobis possim gloriari tantis discipulis & sectatoribus. Sed res ipsa ostendit, me ab ista vanitate alieniſsimum esse, vt qui nihil magis in votis habeam, quàm voluntatē Patris mei à quo missus sum perficere, atque hæc mea solida gloria est. Hoc Christi exemplū ministris Euangelij proponatur, vt non suam, qua ipsi prędicētur apud homines, sed Dei gloriam, qua ipse solus emineat, quærant. Sint igitur bona cōscientia contenti, cuius testimonium abunde magna gloria est piè præstantibus officium, ac fugiant, vt pestem, inanem gloriam, quę nihil aliud est, quàm fœtens fumus, omnia hominis facta quātumuis vtilia & magna contaminans.

42 Sed noui vos quòd dilectionem Dei non habetis in vobis.

Causam exponit Dominus, quæ impediat, quo minus ad se Iudæi perducantur Scripturarũ lectione, videlicet quòd nulla sit in ipsis Dei dilectio, sed mera hypocrisis, cui induunt pietatis laruam, qua & se & alios decipiunt. Hæc hypocrisis causam habet occultam arrogantiam & gloriæ cupiditatem, quæ omnia quæ attingit turpiter fœdat. Atque ita Dominus retorsit in aduersarios quod ipsi obiecerant.

Quòd autem dicit, *Noui vos*, sciendũ est, quod huius notitiæ duplex sit principium. Vnum internum, videlicet sapientiæ æternæ, qua omnia nouit Filius vt Deus. Alterum externum, videlicet externi mores qui testantur de affectione animi, iuxta regulam Matth. 7.16. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*: Item Ioh. 14. *Qui diligit Deum, mãdata eius seruat.* Præterea hîc obseruetur, quòd sancti Dei homines habeant duplex in se argumẽtum dilectionis Dei. Vnum internum, nempe bonum propositum, quo statuunt omnibus rebus anteponendam esse voluntatem Dei. Alterum externam obedientiam ab interno principio, hoc est, viua fiducia fluentem, eamq; duplicem, videlicet communem cum omnibus, & peculiarem ratione functionis quam sustinent.

43 Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: Si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis.

His verbis Dominus non solùm probat, Iudæos dilectionem Dei in se non habere, verumetiam grauissimè eos obiurgat, pœnasque contemtæ legationis paternę eis comminatur. Probatio sumitur à consequentibus contrariorum, hoc est, ab effectis contrariis, videlicet dilectionis & contemtus Dei. Qui diligit Deum, suscipit ipsius legatum. At qui nõ diligit Deum, contemnit eius legatum, & alios suscipit. Cùm ergo vos, me, qui veni in nomine, id est, mandato & voluntate Patris mei, legatione pro ipso fungens ad vos saluandos, odio habetis, & me non suscipitis, sed alios potiùs quosuis, qui in suo nomine veniunt, manifestum est quòd dilectionẽ Patris mei in vobis non habeatis. Obiurgatio est, *Veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me*, quasi diceret, quid indignius esse potest, quàm Patris optimi legatum contemnere? nulla maior ingratitudo esse potest, quàm Deo, à quo omnia bona habet homo, se opponere, nulla maior stultitia, quàm oblatam salutem repudiare, nulla maior amentia, quàm gloriari de Deo, & ipsius Filium non suscipere, nulla negligentia fœdior, quàm pietatẽ iactare, & pietatis doctorem odio habere. Hæc obiurgatio nõ ad Iudæos tantùm pertinet, sed ad omnes homines, qui postquam doctrinã cœlestem acceperunt, paulatim segnescunt, donec planè deficiant, & in contemtum doctrinæ æstu Sathanæ veniant, donec prorsus doctrinam amittant.

Comminatio horrenda sequitur, quæ est iustissima pœna contemtus Euangelij. *Si alius ve-*

niat in nomine suo, (hoc est, inanis gloriæ cupiditate impulsus, fingat se Christum esse) *illum suscipietis*, iustè à Deo propter vestram malitiam & ingratitudinem deserti. De hac cõtumaciæ pœna loquitur Paulus 2. Thessal. 2.10. cùm ait: *Pro eo quòd dilectionem veritatis non acceperunt in hoc vt salui fierẽt, mittet eis Deus efficaciam seductionis, in hoc vt credant mendacio, vt damnentur omnes qui non crediderũt veritati, sed oblectati sunt in iniustitia.* Huius quoque meminit idem Apostolus ad Rom. 1.28. cùm ait: *Sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobam mentem.*

Exempla huius horrendæ comminationis in Iudæis & Ecclesia Gentium cernere licet. Iosephus lib. 2. de bello Iudaico meminit cuiusdam Ægyptij Magi, qui triginta millia hominum, mentiens se Christum esse, cógregauerat. Alius tempore Hadriani maximam turbam eodem prætextu seduxerat. Multi quoque alij diuersis fuêre temporibus, qui Messiæ titulum sibi vendicarunt. Taceo Georgium illum, qui nostra ætate non paucos seduxit eadem fraude. Quid in Ecclesia gentium factum sit propter ingratitudinem erga Euãgelium, testantur multæ historiæ, & hic dies manifestè docet. Sed de hac re plura videantur in commentariis nostris in posteriorem epistolam ad Thessalonicenses.

Quid? An non hîc ignorãtia & error eos qui à Pseudochristis decipiuntur excusat? Minimè. Prouenit enim hic error à voluntaria à Deo defectione, crescit superstitione, & confirmatur hypocrisi. Est ergo de hac ignorantia & errore iudicandum ex ipsius propria causa, & non à fato Stoico. Notetur præterea infallibilem esse notam hostium Dei non suscipere eos quos ipse mittit suæ voluntatis legatos, sed alios qui traditiones & superstitiones cumulãt, vt fit in Papatu. Admoneantur quoque hîc ministri Euangelij, ne sua culpa, præter Euangelij caussam accersant sibi hostes, quod cùm fecerint, vnà cum hostibus Deum aduersarium habent.

44 Quomodo potestis credere, qui gloriam mutuò à vobis accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?

Vt Iudæis firma ratione ademit Dominus dilectionem Dei: ita quoq; fidẽ illis adimit sumpto argumento à contrariis effectibus. Vt enim veræ fidei proprietates veluti naturales sunt, se humiliare coram Deo & hominibus, omnem gloriam soli Deo tribuere, atq; adeò in solo Deo gloriari: ita hypocrisis se extollit contra Deum, homines contemnit, atque adeò in hoc incumbit tota, vt ab hominibus prædicetur, idq; propter laruam pietatis externam, qua suam tegũt impietatem. Huiusmodi quoque hodie est ingenium Monachorum, & eorum qui ab illis decipiuntur. Quiduis ferũt potiùs quàm vt aliquid suæ hypocrisi detrahi permittant. Ex quo fit, vt tametsi Christum in ore habent, & ab eo nuncupari volunt Christiani, tamen solidam gloriam sapientiæ, iustitiæ, sanctitatis & redemtionis illi soli non tribuant, quod sanè facerent, si

loco

loco inanis gloriæ dilectionem Dei in se habe- A
rent, & gloriam Dei seriò quærerent.

Quæritur autem gloria Dei duobus modis, videlicet, illicitè & licitè. Illicitè quærunt Dei gloriam, qui sibi, quod est Dei proprium, vendicant, vt qui vel diuinos honores affectant, vt multi tyranni olim fecêre, vnde turbâ illa Deorum apud Græcos est, vel alioqui gloriantur de sua sapientia, potentia, diuitiis & aliis quibusuis rebus, non agnoscêtes quòd quidquid habeant, diuinitus habeant. Tales verè sacrilegi dici pos- B
sunt. Rapiunt enim quod Deus negat se vlli daturum: *Gloriam*, inquit, *meam alteri non dabo*. Esa. 42.9. Atq; ita Diabolo se socios adiungunt patri mendacij, superbiæ & vanitatis. Quare non mirum est, quòd Apostolus Petrus affirmat Deũ ἀντιτάσσεσθαι ipsis. 1. Pet. 5.5.

Licitè gloriam Dei quærunt, & qui omnia ad gloriam Dei referũt, & qui in solo Deo gloriantur, à quo Christus natus est nobis sapientia, iu- C
stitia, sanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1.30.

Obseruetur hîc luculentum testimonium de indole veræ fidei, videlicet quòd non sit tantùm notitia historiæ, quæ sedem in mente habet, nec assensus tantùm historiæ, quæ in filiis superbiæ esse possunt, sed quòd sit fiducia cordis, qua in bonitate Dei acquiescimus per Spiritum Sanctum, statuentes nos in Filio dilectos esse, quod cùm facimus, Deus sibi gloriam tribui iudicat. Siquidem vt vera fides humiliat hominem in quo est: ita Deo omnem gloriam vêdicat, à quo D
omnia se habere seriò agnoscit.

45 Ne putetis quòd ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui vos accuset, Moses, in quem vos speratis.

Anthypophora est, qua Dominus deprimit Iudæorũ vanam gloriationem de Mose, & corrigit eorum errorem de vtroque, hoc est, de se & Mose, retorquens in ipsos quod sibi obiicere cogitabant. Fuit autem Iudæorum, ad quos Do- E
minus hîc orationẽ dirigit, hæc persuasio, quòd propter Legem & cultus externos à Mose præscriptos placerêt Deo, quamobrem Mosis quasi patrocinio securi Christũ ipsum audacter contemnebant tanquam aduersarium Mosis, perinde ac si Christus accusaret, quos Moses tanquam iustos defenderet. Quasi diceret Dominus: Vos de Mose gloriamini tâquam patrono & defensore vestræ causæ, contra me, accusantem & damnantem vestram impietatem. Sed F
multum fallimini, cùm ipsum Mosen aduersus vos habeatis accusatorẽ & iudicem vestræ contumaciæ aduersus Deum Patrem, & aduersus me, quem ille misit. Sic enim ille scripsit de me: Deutero. 18.15. *Prophetam de medio tui, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Cùm ergo me non auditis, sed contemnitis, quem tamen Moses iubet vos audire, manifestè contemnitis eum, nempe Mosen, de quo maximè gloriamini. Non est ergo quòd G
Mosis præsidio nitamini, qui potiùs vos accusat vt hostis, quàm defendit vt patronus.

Negatio proinde hoc loco non remouet simpliciter, sed corrigit potiùs errorem. Huiusmodi sunt multæ aliæ locutiones in Scriptura, quę omnes accipiendæ sunt ex hypothesi eorum ad quos oratio dirigitur. Talis est illa Ioh 6.38 *Descẽdi de cœlo, vt faciam non voluntatẽ meam, sed Patris qui misit me.* Et in Marco 9.37. *Quicunque me recipit, non recipit me, sed eum qui misit me*, id est, non tam me recipit; quàm eum qui misit me. Ita & hîc locus explicandus est. Non est quòd tam me putetis accusaturum vos quàm Mosen quem patronum vestrum iudicatis. Hanc sententiam esse verborum Christi hoc loco contextus ipse conuincit, & scopus disputationis. Nõ ergo hoc loco tempestiuè disputatur de discrimine officiorum Mosis & Christi, cùm hîc potiùs de vtriusque consensu agitur. Iudæi putârunt Christum aduersari Mosi, Christus contrà defendit Mosen secum consentire.

Locus obseruandus est de ingenio hypocritarum, qui tametsi totam Scripturam se accusantem habeant: tamen de eius patrocinio tanquam sancti superbè gloriantur. Cùm hîc dicit Dominus: *In quem speratis*, Metonymia est qua Mosen pro Lege Mosis accipit.

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis etiã mihi. Nam ille de me scripsit.

Ratio hæc (quintum testimonium Patris de Filio, videlicet ab autoritate Mosis sumptum, continens) & confirmat interpretationem proximæ sententiæ, & causam cur Moses Iudæos cõtumaciæ aduersus Christum sit accusaturus, exponit. Qui credit, inquit, Mosi, testimonium Mosis de me recipit. Ille enim de me scripsit, sed vos testimonium Mosis de me nõ recipitis. Proinde Mosi non creditis. Quare vt contumaces ab illo accusamini.

Sed quæritur, cur Mosi fides necessariò adhibenda sit: Respondeo. Propter testimonia diuina, quibus ornatus fuit, videlicet in Ægypto, in transitu maris rubri, in monte, in deserto per 40. annos, in victoriis diuinis, in prædictionum cum euentu comparatione, in doctrinæ sublimitate, ac in rerum quas docet maiestate, &c. quibus omnibus accedit Prophetarum & Apostolorum constantissimus consensus omnibus temporibus.

47 Si verò illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

Significat Dominus Mosen adeò secum consentire, vt qui vni credit, credat & alteri, & contrà, qui vni non credit, nec alteri credat. Eadem enim vtriusque de Messia doctrina est: De consensu Mosis & Christi lege tractatũ meum, cui titulus est, Demonstratio: & inuenitur inter opuscula mea pag. 591. & deinceps.

CAPVT SEXTVM.

SVMMA CAP. VI.

Cùm turbâ quinquies quasi mille hominum, quæ sequuta erat Iesum ad mare Tyberiadis, miraculosè saturata, conuiuatorem Iesum, regem creare statuissent, ipse turbam declinans solus secessit in montem. Verum discipuli nauem ingressi, & Iesum ambulantem super mare, non tamen agnitum, cernentes, timent: Hunc mox agnitum in nauem recipiunt. Caterum quoniam turba saturata rursus venit ad Iesum, ipse occasionem nactus, de vero ac viuifico pane copiosè disputat, quem, cùm definit carnem suam esse, & à saluandis comedendam, murmurant multi absurditate offensi, atque ab eo deficiunt: mox cùm duodecim illi interrogati, num & ipsi abire vellent, respondissent, se cum illo mansuros, ipse eos præmonet de discipulo olim se prodituro.

ORDO ET PARTES CAPITIS VI.

Huius capitis quatuor sunt partes præcipuæ.

Prima, Miraculum saturatæ turbæ quinquies quasi mille hominum, idque quinque panibus & duobus piscibus.

Secunda, Narratio nauigationis discipulorum Christi, & eorundem Christum ambulantem super mare recipientium in nauim.

Tertia, Colloquium Christi & turbæ de vero & viuifico pane.

Quarta, Discipulorum Christi diuersa iudicia. Quidam absurditate doctrinæ Christi offensi prorsus ab eo deficiunt. Quidam sincero corde doctrinam Christi recipiunt. Vnus manet quidem cum Christo, sed occultè impietatem fouet, & proditionem meditatur.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

HÆc prima pars huius capitis, continet miraculum saturatæ turbæ quinquies quasi mille virorum, idque quinque panibus hordeaceis & duobus piscibus. Quòd autem Iohannes hoc miraculum post Matthæum 14. 16. Marcum 6. 38. & Lucam 9. 14. tractare voluit, grauissimæ sunt causæ. Plurimas enim spirituales admonitiones habet. Primùm siquidem omnium est symbolum verbi diuini, quod principio tenue & modicum videtur carni, sed postea sentitur eius vis maxima in iis in quibus crescit, ita vt abundet in spiritualem alimoniam. Vt ergo Dominus sicuti est Deutero. 8. 3. dedit manna populo Israelitico, vt ostenderet ei, quòd non in solo pane viuat homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini: ita Christus saturat maximam hominum turbam paucis panibus, vt ostendat verbi sui efficaciam, pingat Ecclesiam & ministerium verbi. Deinde præsens miraculũ est etiam symbolum alimenti spiritualis, videlicet quòd Dominus ipse vno pane viuifico, videlicet carne sua vera, infinita millia hominũ alat in vitam æternam. Ita enim Dominus ipse hoc miraculum infrà interpretatur. Tertiò, est hoc miraculũ testimonium prouidẽtiæ Dei, videlicet quòd ipse curam habeat eorum, qui se suæ fidei committunt, & exemplum regulæ, quæ est Matthæi 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & ista omnia adijcientur vobis.* Dominus enim præsenti miraculo confirmat suam promissionem, vt nos promissione & miraculo confirmati, nostram vitam ipsi commendemus certi quòd curam nostri gerat, iuxta dictum Psal. 55. 23. *Iacta in Dominum curam tuam, & ipse te enutriet.*

Porrò huius partis membra sunt quinque.

Primum, Occasio miraculi.

Secundum, Parasceue eiusdem.

Tertium, Miraculum ipsum.

Quartum, Effectus miraculi.

Quintum, Fuga Christi in montem.

DE PRIMO.

Post hæc abijt Iesus, &c.

Huius primi membri de occasione miraculi quinque sunt articuli, quorum singuli suas habent doctrinas & admonitiones, sicut ordine declarabimus.

PRIMVS.

1 Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis.

Hìc tria obseruentur, videlicet series historiæ, causa profectionis Christi, & imitatio facti.

Series historiæ ita colligitur. Matthæus 14. Marcus 6. & Lucas 9. testãtur miraculum saturatæ turbę quinq; panibus, cuius hìc fit mentio, factum esse post decollationem Iohannis Baptistæ, qui biennium ferè docuit. Quare quæ præcedunt in quinq; prioribus capitibus, referenda sunt ad primum annum post Baptismũ Christi, & quæ in hoc capite narrantur, contigerunt in principio secundi anni post Baptismum Christi, paulò ante festum Paschatos.

Causa profectionis Christi triplex fuisse videtur. Prima, vt Herodẽ adhuc sanguine Iohannis Baptistæ madentem & meditantem aduersus se mala declinaret, suaque absentia tyranni furorem nonnihil placaret. Sciuit enim Dominus tyrannorum naturam, qui postquam vnius atq; alterius insontis hominis sanguine se contaminauerunt, ruunt furiosi in quosuis pios, eorumque sanguine quasi saturari gestiunt.

Secun-

Secunda, vt Dominus nonnihil quieſceret. Nimium enim, vt ex Marco conſtat, premebatur à turbis. Quare diſcipulis etiam dicit: *Venite ſeorſum in deſertum locum, & requieſcite.*

Tertia vt latiùs ſuum propagaret regnum doctrina & miraculis.

Imitatio huius facti Chriſti hæc eſt, vt miniſtri verbi Tyrannorũ furores non augeant pertinacia, ſed mitigent potiùs fuga ſua, modò Eccleſia non deſeratur, & exponatur lupis. Deinde vt pro ſuæ vocationis modo regnum Chriſti promoueant & dilatent vigilantia, doctrina, hortatione, conſolatione & exemplo.

SECVNDVS.

2 Et ſequebatur eum turba multa.

Exemplum huius turbæ omnibus piis proponatur. Poſtquam enim Chriſtum audiuimus per ſuos miniſtros ſonantem vocem Euangelij & multa bona conferentẽ ſuis ſectatoribus, debemus nõ ſegneſcere, vt multi faciunt, ſed ſtrenuè progredi, & ſequi Chriſtum quocunque perrexerit, etiamſi multa pericula nobis obiiciuntur. Nam vt regnum Chriſti non eſt de hoc mũdo: ita ſuos nõ introducit Chriſtus in ſplendida palatia, (qualia regum huius mundi ſunt) vbi voluptatibus fruentur, ſed per mare in deſertum, id eſt, per varios tentationum fluctus in ſolitudinem, vbi nõ eſt panis, ſed fames, nõ voluptas, ſed triſtitia, nõ gloria, ſed ignominia. Sed interea conſolabuntur ſe pij euentu, quem fide expectant. Qui enim Chriſtum hùc in aduerſis ſequitur, eundem habebit perpetuæ felicitatis conſortem.

TERTIVS.

Quia videbant eius ſigna quæ faciebat ſuper ius qui infirmabantur.

Rationem reddit, cur tanta turba ex vicinis ciuitatibus confluxerit & ſecuta ſit Ieſum. Videbant miraculoſas infirmorum, qui adducebantur ad Chriſtum, ſanationes. Neque tamen ſentiendum eſt, quòd omnes in iſta turba ſimiliter de iſtis ſanationibus iudicabant. Quidam enim corporeis tantùm oculis eas ſpectabant admirantes inuſitatũ ſanandi modũ, nihil amplius cogitantes. Quidam oculos mentis altiùs leuantes potentiam diuinã in Ieſu contemplabantur, & ex ea ratiocinabantur, Ieſum diuinitus eſſe miſſum Prophetam, & eius doctrinam, vt quæ confirmaretur diuinis teſtimoniis, eſſe diuinam & ſalutarem, qua corrigerentur errores, qui irrepſerant negligentia doctorum. Quidam adhuc propiùs acceſſerunt, & facta collatione euentus ad vaticinia de venturo Meſsia, crediderunt Ieſum, qui hęc miracula æderet, eſſe Meſsiam olim promiſſum & ſaluatorẽ mundi, in quem & fiduciam collocarunt, qua fiducia etiam ſaluati ſunt, qui in ea perſtiterunt vſque ad finem. Nam multos ab ea fide rurſus defeciſſe, haud obſcurè infrà ſignificatur circa finem capitis. De ſignis vide quæ annotauimus ſuprà cap. 2. & 4.

QVARTVS.

3 Aſcendit autem in montem Ieſus, & ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis.

Poſt magnos labores aſcendit Ieſus cum diſcipulis ſuis in montem, vt ibi quieſceret, & fortè vt miraculum quod erat æditurus, magis in oculos, & in mentes hominũ incurreret. Exemplum diſcipulorum aſcendentium in montem cum Ieſu nobis commendat Cyrillus hiſce verbis: *Sequamur etiam & nos ipſum fugientem, vt & in montem aſcendamus, & ibi cum eo ſedeamus, id eſt, ad ſublimem gloriam veniamus, et cum eo ſimul regnemus.*

QVINTVS.

4 Appropinquabat autem Paſcha, dies feſtus Iudæorum.

Quotum hoc Paſcha fuerit à Baptiſmo Chriſti, quæritur. Quidam ſecundum, nonnulli tertium fuiſſe putant. Primum enim non fuiſſe ex ſecundo capite patet. Qui volunt tertium eſſe, exiſtimãt integri anni hiſtoriam, vtpote ab aliis Euangeliſtis ſatis deſcriptam, omiſſam eſſe à Iohanne. Tametſi autẽ ego iis aſſentior, qui ſecundũ eſſe putant, tamen hoc ſcrutari ſubtiliùs nolo. Lyranus ſcribit Dominũ hoc Paſchatis feſto non aſcendiſſe Ieroſolymã, vt declinaret rabiem ſacerdotũ, donec veniret tempus præſtitutum à Patre, & oſtenderet ſe etiam Dominum eſſe feſtorũ omnium. Sed neque Lyrani coniectura firma eſt, quia ſcriptũ eſt: *Factus eſt ſub Lege.* Cùm igitur videmus Euangeliſtas incurioſos ordinis rerum à Domino geſtarũ fuiſſe, vtpote qui per ſe ad negotium pietatis non faciat, nos illorum exemplo iis attendamus potiſsimùm, quæ in nobis veram ſalutis ſcientiam pariunt, & pietatem alunt.

DE SECVNDO.

Sunt & huius ſecundi membri de paraſceue ſeu præparatione miraculi articuli plures, videlicet geſtus Domini: affectus eiuſdem erga turbam: tentatio Philippi: reſponſio Philippi: Andreæ conſilium: diſcubitus turbæ ad Chriſti mandatum. De hiſce articulis ordine dicemus.

PRIMVS.

5 Cùm ſubleuaſſet ergo oculos in cœlum Ieſus.

Hic geſtus Chriſti leuãtis oculos ſuos in cœlum, inter orandum & docendum, ſymbolum eſt animæ leuantis ſe ad Deum in vera inuocatione. Exemplo monemur, vt in omnibus neceſsitatibus noſtris leuemus animas noſtras ad Dominum qui in cœlis eſt, iuxta illud Pſal. 123. 1. *Ad te Domine leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.*

SECVNDVS.

Et vidiſſet, q̃ multa turba veniret ad ſe.

Hìc intelligitur affectus Chriſti erga turbam preſentẽ, qui affectus diſertis verbis exprimitur, Matt. 14. 14. *Et miſertus eſt eius,* ſcilicet turbæ. Hoc affectu impulſus Dominus curauit lãguidos, vt Matthęus narrat, & cœpit turbã multa docere,

vt Marcus refert cap. 6. Tametsi autem seceſſerat Dominus in montem quietis gratia: tamen hanc quietem interrumpit vrgente neceſsitate, cuius exemplo monemur, vt nō ſimus contenti feciſſe vtcunque officium noſtrū iuxta regulam ordinariam, ſed etiā vt poſtulāte neceſsitate ſeruiamus aliis in eorum ſalutē, & commodum, interrupta etiam noſtra quiete, & ꝓpriis negociis.

Porrò cauſam huius affectus Chriſti erga turbam exponit Marcus, cùm ait Marc. 6. 34. *Quia erant ſicut oues non habentes paſtorem.* Vt enim oues laniene luporum, & vulpium inſidiis exponuntur abſente paſtore: ita homines deſtituti ſinceris doctoribus in fauces Diaboli incurrunt, & vulpium, id eſt, hypocritarum fraudibus obnoxij ſunt. Hinc ergo moniti grati ſimus Deo, qui dat pios & ſinceros paſtores, eumq; rogemus, vt miniſterium verbi aduerſus Diabolum, tyrannos & hypocritas cōſeruet. Sed dices fortè, cùm Dominus ipſe qui eſt omnipotēs, miſeretur hominum non habētium paſtores, quī fit quòd omnibus non det paſtores, ſed ſinit multos tanquā oues errātes, errare ſine paſtoribus, & incidere in luporum & vulpium fauces? Reſpōdeo, verum quidem eſſe, Dominum & omnipotentē eſſe & ſemper affici calamitate & miſeria hominum: Verùm hoc quoq; ſciendum eſt, q̄ ipſius iudicium ſit ſecundùm veritatem. Eſt enim hoc iuſtum Dei iudicium, vt homines ingrati Deo & contemnētes ipſius doctrinā, paſtorum cura deſtituantur. In quo iudicio ſi non eſſet miſericordiæ ſuæ memor, omnes ſubitò exterminaremur, ſed dum flagellat, miſeretur, iuxta illud Abacuc 3. 2. *In ira miſericordiæ recordaberis.* Et Threnorum 3. 22. *Miſericordiæ Domini quòd non conſumti ſumus, quia non deficiunt miſerationes eius, nouæ ſunt quolibet mane miſericordiæ eius.* Quādo ergo punit Dominus grauiùs aliquam gentem, & illa ſe humiliat ſub potenti manu Dei, ſolet ipſe ſui Euāgelij radios mittere & ſanare quos percuſsit, iuxta illud Oſeæ 6. 1. *In tribulatione ſua quærent me, dicētes: Venite, & reuertamur ad* IEHOVAH, *quia ipſe rapuit & ſanabit nos, & ipſe percuſſit, & alligabit nos.* Vide exempla in Pſal. 107.

TERTIVS.

Dicit ad Philippum, vnde ememus panes, vt manducent hi.

6 Hoc autem dicebat tentans eum. Ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus.

Interrogatio Domini eſt ad Philippum, cuius cauſam exponit Euangeliſta. Ideo enim Dominus interrogat Philippum, vt ipſum tentet, quo poſtea miraculum quod æditurus erat, magis ſit admirationi, & eius memoria firmior ſit. Non ergo interrogat Chriſtus ex ignorantia, ſed vt exploret diſcipulorum ſuorum animos. Fuit enim communis diſcipulorum Domini morbus infirmitas fidei, quam voluit Dominus hac tentatione ipſis diſcipulis fieri notiorem, quò magis in fide creſcerent. Conſilium ergo Chriſti tentantis, eò ſpectat, vt probentur diſcipuli, & vt probati proficiant in fide.

QVARTVS.

7 Reſpondit ei Philippus: ducētorum denariorum panes non ſufficiunt eis, vt ſinguli eorum puſillum quiddam accipiant.

Philippus, ſenſus & rationis iudiciū ſecutus, reſpondet ad interrogationem. Vidit Philippus magnam turbam, iniit rationē ex tempore, non abſurdam quidem ſi iudicium humanum ſpectes. Denarius nummus argenteus fuit apud Romanos, ita dictus quòd permutabatur decē nummis æreis, quorū ſinguli libram æris pendebant. Etſi autem menſurarum & ponderum ratio vix definiri explicarive ſatis poteſt, ꝓpter variam eorundē dimenſionē, tamen veriſimilis eſt eorum coniectura, qui putant denarium Romanum valere nummum Germanum, quem *Schreckenberger* vocamus, qui apud nos ſeptem Solidis ꝓmutatur. Quod ſi verū eſt, tunc ſinguli centuriis turbæ quinq; millium ex ducentis denariis dari poterāt panes, 4. denariis, hoc eſt, 28. Solidis noſtratibus emti. Proinde ſingulis in ea turba, potuit dari panis valēs paulò plus tribus nummulis noſtratibus. Nā acceptis à ſingulis tribus nummulis ſupererunt tres Solidi noſtrates. Videtur ergo Philippus nō imperitē ad interrogationē Domini reſpondiſſe. Verùm ex Marco coniectura ſumi poteſt, q̄ Philippus reſpexerit ad ſummā pecuniarum, quam habuiſſe videntur diſcipuli. Ibi enim ſic habetur: *Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis ad manducandum.* Hanc ſi ſequamur ſententiam, pulchrum pietatis exemplum in diſcipulis Domini habemus. Vt enim illi ex dilectione parati erant omnia ſua in vſum afflictæ Eccleſiæ exponere: ita piorum eſt neceſsitatibus pauperum in Eccleſia potiſsimum ſuccurrere ſuis facultatibus, & anteponere dilectionem erga fratres omnibus priuatis commodis.

QVINTVS.

8 Dicit ei vnus ex diſcipulis eius Andreas frater Simonis.

9 Eſt hîc puellus vnus, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piſciculos: Sed hæc, quid inter tam multos?

Conſilium Andreæ quod ex ſcintillula fidei habuit, mox ſuffocat caro. Videtur enim quinq; panum, quos neceſſe eſt fuiſſe perexiguos, cùm geſtarentur à puello, & duorum piſcium meminiſſe Andreas, cogitans de potentia Chriſti, quē antea vidit in nuptiis aquam in vinum miraculosè conuertere. Sed hæc fidei ſcintillula, ſenſu carnis obruta facilè ſuffocabatur, atque ita homines fluctuant inter ſpem & metum, donec in ſolidum ſe regendos verbo Dei permittant, renunciantes iudicio ſenſuum & rationis.

SEXTVS.

10 Dicit ergo Ieſus, facite homines diſcumbere. Erat autem gramen multum in eo loco.

Diſcus

Discubuerunt ergo homines numero circiter quinque millia.

Etsi parum spei fuit, vel in discipulis vel in turba, de prandio quo omnes saturari possent: tamen Domino obtemperant expectates euentū. Graminis multi meminit Euangelista, vt facilem discubitum notaret. Nos exemplum discipulorum & turbæ nobis proponamus, obtemperemus Domini iussis, & statuamus eū nihil promittere, nisi quod & possit & velit. Nos solummodò captum sensus nostri & rationis subiiciamus ipsius verbo, nihil hęsitantes de ipsius promissionibꝰ, in memoriam reuocemus antiqua, qualia sunt seruatio Noe, egressus populi de Ægypto per mare rubrum miraculosè exiccatū, transitus eiusdem populi per Iordanem, cibus & potus miraculosè datus in deserto. Horū cogitatione confirmemus & nos de promissionibus diuinis, quas adhuc fide expectamus.

DE TERTIO.

Iam miraculum ipsum sequitur, cuius plures sunt articuli, videlicet acceptio panum in manus Domini: gratiarum actio: fractio panum: traditio panum in manus discipulorum: distributio panum per discipulos: saturatio turbę: reliquiarum collectio & copia.

11 Accepit autem panes illos Iesus.

Hìc piè quęritur, curnam Dominus hos viles & plebeios panes sumpserit, cùm potuerit delicatissimos verbo creare, item, cur nō potiùs vel cibū de cœlo dederit, vt olim in deserto, vel non saturauerit hanc turbam occultè sine pane. Hęc omnia potuit pro sua diuina potentia cui nihil impossibile est. Is enim per quem omnia cōdita sunt & consistunt, potuit vel solo nutu, ingentē panum, eorumq; preciosissimorum, copiam, & delicatissimos cibos populo apposuisse. Potuit etiam non solùm sine mediis omnibus, verum etiam repugnātibus omnibus mediis hanc turbam, imò omnes homines in mundo sustētasse. Sed sapientiæ diuinæ aliter visum est. Voluit enim Dominus hoc facto, docere & ostendere tanquā symbolo quodam quomodo velit suam Ecclesiam seu regnum in hoc mundo gubernare. Etsi enim per se sine mediis potenter omnia potest: tamen per media vult suam Ecclesiam regere, eaq; interdū perexigua & vilissima, quò in eis diuina ipsius virtus eluceat. Vt enim hi quinque panes viles fuerunt & vulgares, vtpote hordeacei, qui propter ariditatē, & minus habēt succi & minus nutriūt q̄ triticei aut siliginei: ita Dominus alit, tuetur & cōseruat suā Ecclesiam, non p delicias, nō per splendorē, nō per ea quæ in hoc mūdo admirabilia & magna videtur, sed per tenuia, vilia & contemta in mūdo, media tamē, vt ipsi soli gloria tribuatur, dum ipsius præsentia in Ecclesia ex ipsius occulta potētia colligitur. Etsi igitur Ecclesia Christi non habet magnas opes incurrētes in oculos hominū, nō habet monarcharū mūdi p̄sidia, tamē alitur, tamē defenditur, tamen inuicta manet iuxta promissionē: *Portæ inferorū non præualebunt aduersus eam.*

A Turca potētissimus tyrannus, & sitientissimus Christiani sanguinis, toto fertur impetu aduersus Ecclesiā Christi. Antichristus cū suis cohortibus, Cardinalibus, Archiepiscopis, Monachis antesignano Diabolo, sophistica, hypocrisi & armis oppugnat. Multi Reges, multi Principes, alij apertè, alij occultè conspirāt aduersus pusillum gregē Christi, sed frustrā. Nā Dominus, qui promisit se adfuturū Ecclesiæ suæ, vsq; ad consummationē seculi huius, tuebitur & alet suam
B Ecclesiam, etsi mediis perexiguis & cōtemtis in mūdo. Vt enim panibus quinq; hordeaceis aridis & duobus piscibus hāc tantā turbam aluit: ita nunc etiam quasi in manus suas sumit media in mundo contemta, quibus suos tuetur, & Ecclesiam suam conseruat. Cùm igitur cogitamus de exilio Ecclesiæ, vagantis quasi in deserto sine pane copioso & precioso, habentis tamen paucos panes, eosq; hordeaceos, h.e. viles quosdā
C cōtemtos (si respicimꝰ potētissimos monarchas orbis) custodes & defensores, non desperemus de salute Ecclesiæ. Nā cùm Dominus hos viles panes in manu sumit, accipiunt mirabilē & occultā virtutē, qua sufficiunt ad alendā & conseruandā Ecclesiam. Vnū Principē Saxoniæ ante 54. annos tanquam panem paruum sumpsit in manus suas Dominus, in quo efficax fuit ad alēdā & conseruandā Ecclesiam, quā tum tēporis totus mundus oppugnauit. Ita etiam hodiè faciet, tametsi Antichristus & Turcicus tyrannus
D plenam sibi victoriam aduersus Ecclesiam polliceantur. Quòd autem Christus nō magno apparatu, non insigni splendore, nō instructis copiis, non regum suffragiis & præsidiis vtitur in Ecclesiæ suæ gubernatione in hoc mundo, eò pertinet, vt ab his caducis rebus mundi auertamus oculos & fidei oculis intueamur gloriam regni Christi mundo occultam, & discernamus æternum Christi regnum ab his mundi regnis caducis & perituris.

Et gratias egit.

E In Matthæo est: *Et aspiciens in cælū benedixit & fregit panes.* Iohannes & Matthæus etsi verbis discrepāt, re tamen ipsa maximè consentiunt. Nā vt in omni gratiarum actione oratio & benedictio includitur: ita in omni precatione gratiarū actio cōtinetur. Cur aūt ante vsum cibi & æditū miraculū Dominus aspexerit in cœlū, & gratias egerit, Cyrillus exponit, nēpe, vt & se nobis ꝓponeret exemplū, quod imitemur in vsu rerū, &
F vt naturæ deitatis virtutē miraculi attribueret. Cùm igitur exemplū Christi benedicētis & gratias agētis ante vsum cibi nobis ꝓponitur, duo hìc ordine dicemus. Vnū quænā sit vera & sancta cibi benedictio. Alterū quæ qualisq; gratiarū actio esse debeat. Vera cibi benedictio est eiusdē sanctificatio per verbum & precationē, vt
G docet Apostolus 1. Tim. 4. 5. cùm ait: *Sāctificatur*, scil. cibus, *per verbū Dei & precationē*. Per verbum quidē sanctificatur cibus, nō quia recitatur, sed quia docet & commōstrat cibum à Deo & conditum esse, & virtutem alendi habere & dari hominibus, vt eo hæc vita sustentetur. Recitatur

autem verbum, cùm propter commonefactionem, qua fides roboratur, tùm propter confessionẽ qua testamur nos à manu Dei cibum accipere, & alios exemplo inuitamus ad prædicãdum Deum pro suis donis. Per precationẽ verò sanctificatur cibus, quando ex fide petitur eius vsus in gloriam Dei, & in nostræ vitæ sustentationem. Vtrumque coniungit Dauid Psal. 145. 15. cùm ait: *Oculi omnium in te sperant Domine.* (His verbis symbolicè significatur precatio) *& tu das escam illorum in tempore tuo: Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione.* Hoc verbo docemur cibum à Deo conditum esse, à Deo benedici, & dari hominibus. Vt autem hæc cibi sanctificatio & benedictio clariùs adhuc intelligatur, sciendum est, quòd etsi omnis cibus in se est bonus, vt qui ab optimo Deo sit cõditus. Est enim omnis Dei creatura bona: tamẽ variat eius vsus pro conditione hominum. Cùm itaq; hominũ alij sunt sancti, alij prophani, quorum respectu quasi communis habetur cibus. Sed sancti homines sanctificant suum cibum, hoc est, separãt eum à cibo communi per fidem verbi & precationem, ita vt vsus cibi in sanctis purus fiat placeatq́ue Deo tanquam sacrificium quoddam. Contrà verò prophani homines Deum non timentes, prophanãt & contaminant suum cibũ, eumq; non volentem, vt Paulus loquitur Rom. 8.20. vanitati subiiciunt, quod quidem horrendum scelus est. De vtrisque loquitur Paulus ad Tit. 1.15. *Omnia munda mundis, contaminatis seu pollutis, & infidelibus nihil est mundum, sed maculata est eorum & mens & conscientia.*

Hinc ergo admoneamur, vt creaturis Dei vtentes cogitemus de liberalitate Dei cum gratiarum actione, vt in prandiis & cõuiuiis nostris sermones de Dei bonitate misceamus, vt abstineamus ab abusu rerum, quo Deus horribiliter offenditur, vt cõmunicemus pauperibus ex benedictione diuina, vt inter prandendum & conuiuãdum abstineamus à scurrilibus, leuibus & prophanis sermonibus, quibus cibus prophanatur & impurus redditur, quantumuis in se splẽdidus & delicatus fuerit. Hæc ex verbo Dei de vera cibi benedictione seu consecratione sint dicta, videlicet quòd cibus tum demũ benedicitur & consecratur, quando sumitur ab inuocantibus Deum cum gratiarum actione.

Verùm Papistæ lõgè aliter statuunt de ciborum & aliarum bonarum creaturarum benedictione seu consecratione. More enim magico præscripta quædam verba & certos exorcismos tanquam incantationes recitant, idq́ue lingua peregrina, quibus putant cibos, herbas, candelas, ramos palmarum, & alia quæque consecrari, id est, ex non sacris sacra fieri, ac si virtus aliqua ex verbis recitatis manaret in creaturas obiectas, vt putatur fieri in magorum incantationibus, ad quas serpentes obturant aures, ne venena vi incantationum amittãt, atque ita à Magis illæsis capiãtur: sed ista ludibria Diaboli scia mus fugienda esse, vt quæ voce diuina damnata sit, Deuter. 18.11. Esaiæ 47.12. Ierem. 8.9.

Porrò quantum ad delectũ ciborum attinet, quatuor sunt obseruãda discrimina, Iudaicum, Papisticum, Politicum, & Medicum.

Iudaicũ discrimen fuit quo Iudæi Lege quæ est Leuit. 11. prohibebantur à certorum animalium vsu, quæ immunda appellantur propter significationem. Neque enim illa prohibitio naturas rerũ, aut bonitatem vllo pacto extenuat, sed disciplinæ causa ad tempus facta est. Noe siquidem eiusq; nepotibus tradita legũtur, Gen. 3.9. omnia in cibum, vt holera graminis. Verùm postea discreta sunt lege immunda à mundis, vt sint symbola earum impuritatum, à quibus cauendum est, quæ animam polluunt. Disciplinæ ergo causa, vt dixi, illa prohibitio facta est, vt quę symbolica quædam morum doctrina fuerit. Exempli gratia. Prohibebatur esus porcorum, vt esset symbolum, populum Dei non debere se polluere peccatorum cœno & volutabro instar porcorum. Ita enim Petrus, 2. Pet. 2.22. hoc symbolum interpretatur. Item aquilæ & vulturis esus prohibebatur, vt significaretur non altè sapiendum, neque ex præda viuendũ esse. Verùm postquam politia Mosis cessauit, nihil in quenquam iuris habet ceremonialis illa prohibitio, tametsi res significata retinenda est. Præterea Paulus ab hac Lege pronunciat liberos Christianos, vt est videre Rom. 14.20. 1. Cor. 8.8. Gal. 5.1. Colos. 2,20 prioris Timot. 4.3. ad Tit. 1.15.

Papisticum discrimen initio videbatur non incommodum piè ieiunantibus. Nam ideo abstinebãt à carnibus animalium terrestrium, vtpote calidiorib⁹, vt caro magis huiusmodi ieiunio domaretur & subiiceretur spiritui, & vescebãtur piscib⁹ vtpote frigidiorib. & leguminib⁹. Verùm posteà obtinẽte Antichristo imperiũ in tẽplo Dei accesserunt quatuor mala, quib. delectus ille ciborum fœdissimè pollutus est, videlicet superstitio, coactio, necessitas, opinio cultus, propter quæ mala rectè edocti de libertate Christiana, legem Antichristi de ciborum delectu non recipiunt, stantes in libertate quam habẽt in Christo Iesu, præsertim cùm Paulus Rom. 14.17. dicat: *Regnum Dei non est cibus & potus, sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu Sancto.* 1. Cor. 8. 8. *Esca nos non commendat Deo.* Sed quod omnium maximum est, idem Apostolus, 1. Timoth. 4.3. numerat abstinẽtiam, prohibitionem certorum ciborum inter notas spirituum erraneorum, à quibus vult pios sibi cauere.

Politicum discrimen seu Oeconomicũ, quia politicum finem habet, relinquatur consuetudini & arbitrio gubernatorum, patrumfamiliarum, & Oeconomorum, qui cibos ordinant pro vtilitate sua. Verùm interim caueant à Iudaico & Papistico fermẽto. Item à Iudæorũ sordibus.

Medicum discrimen relinquatur prudentiæ medicorum, cùm habeat finem corporum incolumitatem. Medici enim cùm corporum valetudinem ciborũ delectu & moderatione conseruare conantur, discernunt inter noxios & salubres cibos. His qui non obtemperat, non solùm Medicos offendit, verùm etiam in seipsum crudelis

crudelis est, atque ideo in Deum grauissimè peccat, qui vult nos corporum nostrorum iustam curam habere, ne vitam nostram ante tempus abrumpamus.

Gratiarum actio quę Deo fit, duplex est. Vna polluta, sancta altera. Polluta gratiarum actio eorum est, quorum & mens & conscientia est polluta, qualis Pharisæi fuit, Luc.18.11. quæ hypocritica & Pharisaica interdum dicitur. Hæc causas quidem habet ignorationem Dei, & beneficiorum eius, fiduciam meritorum & φιλαυτίας: Fines verò gloriam propriam, & opinionẽ sanctitatis apud alios. Nam externos piorum gestus instar simiæ imitatur, non autem affectus. Hæc gratiarum actio meritò damnatur vt abominabilis coram Deo. Nam Deus potiùs per illá contumelia afficitur, quàm honoratur. Sancta gratiarum actio eorũ solummodò est, quorum mẽs luce Dei illuminata est & cor fide purificatum. Hæc definitur rectè esse vera agnitio & vera confessio beneficiorum diuinitus acceptorum per Iesum Christum, vnà cum gratitudine mentis prædicatione bonitatis Dei & studio placendi Deo in omni vita, per eundem Iesum Christum. Hanc sanctam gratiarum actionem Dauid sacrificium laudis nominat Psal.50. 23. *Sacrificiũ laudis*, inquit, *honorificabit me*. Ex quo sequitur, Deum gratiarum actionem seriò à nobis requirere, ei placere, & esse summè gratam, modò condiatur sale sancto, hoc est, vera & viua in Deum fiducia.

Porrò in hac sancta gratiarũ actione spectentur plura, videlicet, materia, causa, finis, forma. Materia gratiarum actionis est quidquid nobis diuinitus obtigit siue prosperi quo recreamur, siue aduersi quo castigamur. Si quid aduersi cõtigit, imitaberis exemplum latronis dextri, ac primùm aduersitate ipsa, qualiscunque fuerit, admoneberis peccati tui & pœnitẽtiæ. Est enim quæuis aduersitas testimonium iudicij diuini aduersus peccatum. Deinde aduersitatem, qua premeris, reputabis esse paternam castigationẽ cœlestis Patris, erudientis te cruce, vt ea castigatus resipiscas & non pereas in peccato tuo. Ad hæc pro paterna castigatione gratias ages Patri cœlesti per Iesum Christum, simul petens patientiam sub cruce, liberationem aut mitigationem crucis, sed cum conditione gloriæ Dei non minuendæ, & propriæ salutis non impediendę.

Verùm si quid prosperi contigit, debes verè sentire, istud non casu, non merito tuo & industria, sed Deo dante & benedicente contigisse. Et licet infinita sunt bona, quæ Deus quotidie in nos effundit, pro quibus meritò agendę sunt gratiæ: tamen omnibus modis redemtionis & saluationis beneficium præferendum est, pro eoque maximè sunt agendæ gratiæ.

Causa gratiarum actionis est iustitia, quæ iubet reddere cuique quod illi debetur. In hac iustitia continetur gratitudo, quæ est naturalis quædam obligatio, qua obligamur lege æterna ad reddendam gratiam benè meritis, & optimè meritis summam gratiam. Cùm ergo Deus est, in quo sumus, mouemur & viuimus, & à quo ad beatam immortalitatem & conditi & vocati sumus, profectò omnium maxima gratia illi debetur. *Semper*, (ait Augustinus) *perirem, nisi tu me semper regeres. Semper morerer, nisi tu me semper viuificares. Omni ergo momento me tibi obligas, dum omni momento mihi tua magna beneficia præstas.*

Finis gratiarum actionis est, vt Deo suus debitus honos tribuatur, vt ostẽdamus nos agnoscere illum omnis boni fontem esse, & vt alij inuitentur exemplo nostro. De hoc fine loquitur Esaias, cùm ait Esa. 43.7. *Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum.*

Prætereo fructum gratiarum actionis, qui maximus est. Qui enim semper in gratiarum actione, semper in gaudio spiritus est, semper proficit in melius, semper victoriam obtinet aduersus hostem tenebrarum, semper ditatur in spiritualibus donis, semper in choro Angelorum est, qui perpetuam laudem Deo canunt.

Forma gratiarum actionis est, testificationem gratitudinis nostræ pro acceptis beneficiis fieri per Iesum Christum mediatorem nostrum. Debet ergo in omni sancta gratiarum actione fides prælucere, debet mediator per & propter quem accepimus, agnosci. Debet denique statui, quod nostra gratiarum actio placeat per eundem mediatorem.

Sequitur de fractione panum, cuius meminerunt Matthæus, Marcus & Lucas: *Benedixit*, inquiunt, *& fregit*. Cùm Dominus frãgit panes, virtutem & augmentum accipiunt panes, quo monemur quod omnes creaturæ attactu Domini benedicuntur & crescunt. Attingit autem & frangit, quando benedicit, benedicit cùm ipse dator agnoscitur & inuocatur. Huic ergo tradamus in manus nostrum panem, vt ipsum nobis frangat, hoc est, omnia nostra ipsi fide & inuocatione commendemus, vt ea sanctificet & adaugeat suo attactu.

Distribuit discipulis: Discipuli verò discumbentibus.

Panis non solùm creuit in manibus Domini, verumetiam in manibus discipulorum, qui ipsum distribuebant discumbentibus. Hoc symbolo docemur dona nobis diuinitus data crescere, cùm ea ex iussu Domini communicamus aliis. Atque hoc est quod Dominus alibi dicit Matt.13.12. Luc.19.26. *Omni habenti dabitur & redundabit abundantior, qui verò non habet, etiam quod habet tolletur ab eo.* Dicitur autem is habere, qui sibi à Domino tradita, non solùm possidet, verumetiam iis ad volũtatem eius, à quo accepit, vtitur. Qui autem sic habet dona Dei, videlicet πίστιν καὶ χάριν, promissionem audit dulcissimam, videlicet, quòd abundantior reddatur, id est, dona, quibus rectè vtitur, crescãt. Vt ergo panes, quos acceperunt discipuli à Domino, creuerunt vsu, id est, dum eos ex iussu Domini distribuerent discumbẽtibus: ita doctrina, sapientia, opes, atque adeò omnia Dei dona, cùm rectè possiden-

tur, & iuxta voluntatem Dei communicantur aliis, crescunt benedicente Domino. Cõtrà verò non habenti tolletur ab eo quod habet. Hæc grauissima comminatio opponitur promissioni, cuius sensus ex antithesi facilè colligitur, videlicet, quòd qui possident dona Dei, & iis non rectè vtuntur, spoliabuntur iis quæ habent, id est, amittẽt dona Dei, vt ingrati serui, qui talentum acceptum à Domino infoderũt in terram.

Similiter & ex piscibus quantũ volebãt.

Vt panes acceptos è manibus Domini distribuerunt discumbentibus, ita & pisces eodẽ benedicente distribuebant. Cùm autem addit: *Quantum volebant*, significat pisces adeò in manibus discipulorum creuisse, vt non solùm turbæ præsenti saturandæ sufficerent, verumetiã multũ supereſſet de piscibus. Vt ergo hîc magnitudo miraculi cõmendatur: ita significatur, quàm diues sit benedictio Domini in iis qui donis Dei rectè vtuntur. Non enim sibi tãtum & aliis quibus debẽt ex iussu Dei sua bona communicare, sufficiunt, verumetiam multa supersunt reseruanda in necessarios vsus.

12 Vt autem impleti sunt, dicit discipulis suis: colligite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat.

13 Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis.

Hîc duo sunt obseruanda, videlicet, miraculi magnitudo, & præceptum Domini. Miraculi magnitudo in hoc cernitur, quòd non solùm saturatur tanta turba, quinque hisce panibus & duobus piscibus, verumetiam magna copia reliquiarum supereſt, ita vt duodecim cophini impleantur, quod sanè omnem admirationem excedit. Panes isti antequam eos in manus sumpsit Dominus, ne vnum quidẽ cophinũ, eumq; minimum implere poterant, sed ab eo, accepti, fracti, & traditi discipulis ad distribuendum discumbentibus nõ solùm saturare poterant tantam turbam, verumetiam ex fragmentis quæ supererant, implere duodecim cophinos. Quæ res rursus nos monet, vt in vsu rerum à Domino petamus benedictionem, & ab eodem expectemus incrementa.

Præceptum Domini est: *Colligite quæ superfuerunt fragmẽta, ne quid pereat.* Hîc Dominus requirit, vt dona Dei pluris faciamus quàm vt ea temerè per luxuriam profundamus. Quo admonentur diuites & potentes, nè in magna rerum abundantia sint vel negligentiores vel prodigi: Sed cogitent dona Dei esse, quæ non vult perire, sed conseruari in eos, in quos conditi sunt vsus. Taxantur ergo hîc qui sua fragmenta, quæ ipsis ex magnis conuiuiis supersunt, potiùs in canes effundunt, & sæpè in cœnum abiiciunt, quàm in vsum pauperum, quibus non solùm nostras reliquias, verumetiam nostram vitam postulante necessitate debemus.

DE QVARTO.

14 Homines ergo illi, cùm signum vidissent quod fecerat Iesus, dicebant: Hic est verè Propheta ille, qui venturus est in mundum.

Hîc effectus miraculi breuiter describitur, videlicet, quòd per hoc miraculum Iesus sit agnitus esse Propheta ille olim à Deo promissus, vt est Deuter. 18. 15. *Prophetam de medio tui & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Verùm quoniam copiosè à nobis & in secundo, & in quarto capitibus suprà, dictum est de miraculis Domini, eò remitto auditores. Etsi autem quędam antea de mystico huius miraculi sensu diximus: tamen adhuc nonnihil adiiciam de symbolica prędentis miraculi significatione. Nam omnia Christi facta aliquid in se latentis mysterij habent, sicuti Augustinus docet hisce verbis: *Domini nostri Iesu Christi facta non sunt tantummodò facta, sed signa. Si ergo sunt signa, præter id quod mira sunt, aliquid profectò significant.* Proinde in omnibus miraculis Christi symbola beneficiorum spiritualium cogitanda sunt. Aptissimo sanè symbolo hîc ministerium verbi depingitur & eius virtus atque efficacia. Pictura ministerij verbi hęc est: vt Christus hîc panibus & piscibus benedicit, dat discipulis, discipuli distribuunt discumbentibus, discumbentes saturantur, saturata turba discipuli fragmẽta in cophinos colligunt, & in necessarios vsus conferuant: ita idem Christus pani cœlesti, id est, verbo suo benedicit, dat discipulis, id est, omnibus piis Ecclesiæ doctoribus, discipuli verbum à Christo sibi traditum distribuunt, id est, prædicant, quo verbo saturantur auditores, quibus spiritualiter saturatis discipuli colligũt fragmẽta, id est, scripta piorum doctorum, eaque conseruant in necessarios vsus Ecclesiæ, vt perpetuum extet apud Ecclesiam testimonium piorum de consensu in cœlesti doctrina. Neq; sunt aliunde colligenda fragmẽta, quàm ex illo ipso pane, quem Dominus distribuendum tradidit. In hunc ferè modum Philippus symbolum huius miraculi explicat, quod quia pulchrè congruit cum re significata, & cum totius Scripturæ consensu, non est contemnendum. Allegoriæ enim tum demum valent, quando cum dictis manifestis & non figuratis congruunt.

Porrò quia Christus ex hoc miraculo sumit occasionem differendi de cœlesti pane, quem interpretatur carnem suam esse, nolo de hac re copiosiùs hoc loco agere. Nam posteà mysterium huius miraculi planiùs excutietur.

DE QVINTO.

15 Iesus ergo cùm nouisset, quòd venturi essent, & eum rapturi vt facerent ipsum Regem, discessit rursus in montem ipse solus.

Ex his verbis colligit Augustinus, quòd cùm Dominus sederet in monte cum discipulis suis, & videret turbas ad se venientes, descenderit de monte, & infra montem turbas pauerit. *Nam quomodo*, ait, *fieri poterat, vt rursus illuc fugeret, nisi*

ante

entè demõte deſcenderet. Significatur ergo aliquid quòd Dominus de alto deſcendit ad paſcendas turbas: pauit & aſcendit. Symbolum proinde hîc habemus iſtius magni myſterij, videlicet æternus Filius Dei de monte, id eſt, è cœlo deſcendit, quando aſſumpſit humanam naturã, pauit turbas verbo, Spiritu, merito ſuæ mortis & reſurrectionis, & aſcendit rurſus in cœlum, ita tamen vt ſemper verè adſit ſuæ Eccleſiæ eamque paſcat pane vitæ æternæ. Hæc ſymbolica interpretatio congruit cum re ipſa, & confirmatur ſequenti aſſeueratione de pane vitæ æternæ deſcendente de cœlo, & de aſcenſione Filij hominis in cœlum, vbi erat priùs.

Sed quid dicemus de facto huius turbæ volentis Chriſtum Regem facere? quid de fuga Chriſti nolẽtis oblatum honorem? Etſi autem hæc turba ex miraculo rectè colligit Ieſum eſſe Prophetam olim promiſſum, id eſt, Meſsiam: tamen in magno errore hæret, dum exiſtimat Meſsiæ regnum mundanum fore, & Meſsiam ipſum terrenum Monarcham, ſub quo Iudaica gens opibus, potentia, diuitiis ac voluptatibus abundaret. Videbant Ieſum tantam turbam paſcere, idque paucis & perexiguis panibus, ex quo facto ratiocinabantur, ipſum facillimè ſubiicere poſſe ſibi alios mundi monarchas. Nam quod illi non poſſent facere ſine maximis impenſis, maximis opibus, videlicet alere ingentes copias bellatorum, hoc Ieſus ipſe ſine impenſis, ſine opibus, ſine magno apparatu facere poſſet ſola voluntate, quæ res commodiſsima videbatur ad promouendum imperium, & ad ſubiuganda omnia mundi regna Nam nec milites eſſent defuturi à tam liberali Domino, nec impedimenta eſſent remoratura, quin citò orbem vniuerſum peragraret. Præterea ſuum commodum priuatũ, vt vulgus facere ſolet, ſpectabant. Si enim talem Regem habere poſſent, qui ſe miraculosè aleret, ſe in ocio & voluptatibus ſecurè victuros ſperabant. Non ergo tam Chriſto honorem deferre, quàm ſibi quietem quærere putandi ſunt, quo vitio plerique cum hac turba laborant. Eſt & hoc imprimis culpandum in hac turba, quòd ſtatum gubernationis præſentem priuatis conſiliis mutare voluerunt ſuæ commoditatis gratia, non cogitantes imperia eſſe ordinationes diuinas, quas mutare aut trãſferre priuatorum non eſt, ſed potiùs in timore Dei iis obedire in iis quæ non ſunt contra Deũ, hoc eſt, in iis quæ facere non poteris, niſi ipſe etiam pecces.

Quantum autem ad fugam Chriſti attinet recuſantis dignitatem regiam, quæ ſibi offerebatur, ſciendum eſt, quòd Chriſtus vocationem ſuam, ad quam à Patre vocatus erat, anteponere omnibus aliis honoribus & dignitatibus voluerit, id quod ipſa poſtulabat iuſtitia, & vocationis requirebat neceſsitas. *Deſcendi*, inquit, *de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me Patris.* Miſſus erat à Patre, vt doceret Patris voluntatem, vt fieret victima pro genere humano, vt peracto redemtionis opere aſcenderet in cœlum, & ſederet ad dexteram Patris, daret Eccleſiæ paſtores & doctores, eam regeret ſuo Spiritu & verbo tandem iudicaturus in fine ſeculi viuos & mortuos: non autem vt armaret milites mundanis armis, non vt magnas aleret copias, non vt acciperet regna mundi. *Non enim erat talis rex* (vt Auguſtinus ait) *vt ab hominibus fieret, ſed talis rex qui hominibus regnum daret.* Deinde Chriſtus hoc facto diſcernit inter ſuum regnum & regna mundi, & inter vtrorumque adminiſtratores. Vt enim ipſe regiam dignitatem in mundo recuſabat: ita vult ſuos miniſtros manere intra limites ſuæ vocationis, & nõ appetere aut accipere regna mundi. Nam cùm ſint diuerſæ adminiſtrationes regni Chriſti, & regnorum mundi, fieri non poteſt, vt qui in his occupetur, idoneus ſit Chriſti regno adminiſtrando. Id quod Chriſtus hac allegorica ratione pulcherrimè docet, Luc. 9. 62. *Nemo qui manu ſua ad aratrum admota reſpexerit retrò, aptus eſt regno Dei.* Occaſio huius dicti fuit hæc. Cùm Dominus plures diſcipulos nempe illos 72. quos miſſurus erat ad prædicandum, collegeret, contigit quòd inter alios quidam ſe Chriſti diſcipulorum numero adiungere cupiens, ait ad Dominum: *Sequar te Domine, ſed permitte mihi priùs vt valedicam his qui ſunt domi meæ.* In hoc homine duo videmus. Vnum quòd in diſcipulorum numerum quos Chriſtus ad docendum emitteret, ſe recipi voluerit. Cùm enim dicit, ſequar te Domine, ſenſus eſt, ego diſcipulus tuus eſſe volo, & abs te inſtructus, imperata faciam. Alterum quòd conditionem adiecerit, videlicet, ſed permitte mihi priùs, vt valedicam his qui ſunt domi meæ. Huius conditionis adiectio Domino diſplicuit, non quòd hoc humanitatis officium, videlicet, valedicere amicis ſit Chriſto ingratum. Nam hoc fuiſſet alienum à charitate quam toties nobis commendat, vt notam Filiorum Dei, ſed quòd hic homo opus vocationis ſuæ priuato negotio interrumpere voluerit, ideo ait ei Dominus, Luc. 9. 62. *Nemo qui manu ſua ad aratrum admota reſpexerit retrò, eſt aptus regno Dei.* Hæc oratio allegorica ſimilitudinem hanc implicitam habet. Vt qui ſemel ſe addixit aratro, id eſt, agriculturæ, & interea negotiis quantumuis honeſtis, & per ſe laudabilibus, alienis tamen ab agricultura, ſe inuoluit, non eſt εὐθετος, id eſt, bene diſpoſitus ad agriculturam exercendam: ita qui ſemel addixit ſe regno Dei, ſcilicet, per prædicationem Euangelij propagãdo, & ſe poſteà inuoluit alienis ab officio negotiis & occupationibus, quibus interrumpitur vocationis opus, non eſt ad tam auguſtum miniſterium aptus. Hoc ipſum alia allegoria ſignificat Paulus 2. Timoth. 2. 4. vbi hortatur Timotheum, vt miniſterium verbi committat iis qui ſunt idonei ad docendum. *Nemo*, inquit, *militans implicat ſe vitæ negotiis, vt ei qui ſe in militiam delegit, placeat.* Hîc confertur miniſterium verbi militiæ, & miniſtri verbi militibus. Vt ergo milites probi omnibus negotiis à militia alienis abſtinent, & ſoli militiæ intenti ſunt, vt ei qui

se in militiam delegit, placeant: ita ministri Euangelij negotiis ab Euangelio alienis abstinebunt, & soli ministerio intenti erunt, vt Christo cui in propagãdo regno Dei seruiunt, placeant. Nec est quòd quisquam excipiat & dicat, se posse alia etiam curare, idque nõ improbari, modò officium faciat. Verùm qui sic sentit, non rectè æstimat grauitatem officij, cui nemo, vt par est, sufficere potest, nedum alia simul agere. Quàm autem hoc verũ sit, experitur Ecclesia iam multos annos non sine plurimarum animarum certissimo interitu. Postquam enim Episcopi contra Christi exemplum, & cõtra Christi mandatum se Reges & Principes creari sunt passi, imò postquam rapuere imperia mundi contra manifestum Christi interdictum, Luc. 22.25. *Reges Gentium dominantur eorum, Vos autem non sic*, neglecta est puritas doctrinæ, laxata est Ecclesiæ disciplina, mutilata sunt & polluta sacramenta, introductæ sunt traditiones humanæ, auctæ sunt subinde superstitiones, inuecta est inuocatio mortuorum, ordinatus est cultus idolorum, cum magno Ecclesiæ damno, vt videre est in Papatu. Hęc enim omnia inde manarunt, quòd vocati ad sanctissimũ Euangelij ministerium, se alienis negotiis inuoluerint. Nos igitur & exẽplo Christi & mandato, præterea periculo & nostro & aliorum admoniti, contenti simus quisque sua vocatione, non affectantes quæ nos nõ decent. *Vnusquisque*, ait Paulus 1. Cor. 7.20. *maneat in vocatione, ad quam vocatus est.*

A B C D

PARS II.

In secunda huius capitis parte narratur profectio discipulorum, in naui quæ sola erat in ista ripa, nauigantium ad oppidũ Capernaum, quibus laborãtibus Christus ambulans super mare agnoscitur. Deinde quomodo turba tandem non inuento Iesu, quem nouit non soluisse cum discipulis, secuta sit discipulos in aliis nauibus, quæ fortè Tyberiade venerant, & profecta sit Capernaum, vbi inuenit Iesum.

E

Huius partis membra tria constituamus.

Primum, nauigatio discipulorum.

Secundum, miraculum Christi ambulantis super mare, cum aliis quibusdam miraculis.

Tertium, factum turbæ quærentis Christum.

DE PRIMO.

16 At vbi iam vespera esset, descenderunt discipuli eius ad mare.

F

17 Et conscensa naui venerunt traiecto mari ad oppidum Capernaum: iamq; tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

18 Mare autem vento magno flante intumescebat.

Primo loco breuiter indicat, quò nauigando venerint discipuli. Deinde nauigationis circumstantias exponit, vt difficultatem nauigationis ostendat. Huius autem nauigationis causa colligitur ex aliis Euangelistis, videlicet

G

vt ita commodiùs dimitteret turbam, vt ipse declinaret importunitatem turbæ volentis se regem creare, vtque semotus à turbis oraret: his adde, vt symbolo quodam statum Ecclesiæ vsque ad finem mundi pingeret.

Porrò huius membri articuli plures sunt, videlicet, nauigatio ipsa, tenebræ, motus maris, & periculum discipulorum nauigantium.

Nauigant discipuli iussu Domini, nauigemus & nos eiusdem iussu, hoc est, officium nobis diuinitus demandatum faciamus, vel in medio maris, hoc est, in summis periculis.

Tenebræ erant absente Domino, sed illo adueniente illuxit dies. Tum enim erat quarta noctis vigilia, & in portum deferuntur discipuli. Symbolum videntur hæ tenebræ fuisse obscuritatis doctrinæ Euãgelij in Papatu, quas tenebras dispellere cœpit nostra ætate salutaris Euangelij lux. *Meritò tenebræ*, ait Augustinus, *absente luce, quantum accedit finis mundi, crescunt errores, crebrescunt terrores, crescit iniquitas, crescit infidelitas. Sed in medio harum tenebrarum affulget lux Euangelij.*

Motus maris intumescentis vento contrario adumbrabat motus turbulenti mundi aduersus Euangelium & ministros eius, quos motus tandem sedabit Dominus glorioso suo aduentu. *Tempestates & venti*, ait Augustinus, *clamores sunt maledicorum, inde fluctus augentur, & turbatur nauis.*

Quòd autem Dominus permittat discipulos iactari tantis tempestatibus turba secura nauigante, eò pertinet, vt sciamus Dominum suos grauioribus exercere periculis, vt in timore Dei contineantur, vt periclitantes inuocent, vt liberati è periculis pleniùs beneficia liberatoris agnoscant, vt gratias agant, vt cogitent se non ad delicias huius vitæ caducæ vocatos, sed ad labores vocationis ferendos, quos tandem lætissimus excipiet exitus.

DE SECVNDO.

19 Cùm ergo progressi essent stadia 25. vel 30. vident Iesum ambulantem super mare, & cùm appropinquasset naui, territi sunt.

20 Ille autem dicit eis: Ego sum, ne terreamini.

21 Volebant ergo accipere eum in nauim, & continuò nauis appulit ad terram, ad quam ibant.

Non attingit Iohannes omnes circumstantias quas alij Euangelistæ notant, videlicet de iactatione nauiculæ in medio maris, de contrariis ventis, de labore discipulorum in remigando, de terrore discipulorum putantium se spectrum videre, de Petro ambulante super aquas ex iussu Domini, de trepidatione eiusdem, de reprehensione trepidantis, de sedato mari recepto Iesu in nauim, de confessione discipulorum ex miraculo agnoscentium Iesum esse

esse Filium Dei. Hæc omnia depingunt nobis statum Ecclesiæ in hoc mũdo. Iactabitur Ecclesia instar nauiculæ in mediis fluctibus maris, dum se illi opponent sapientes & potentes in mundo, sed nihilominus laborabunt remiges discipuli, & totis viribus opponent se fluctibus huius mundi, sæpe terrebuntur spectris Iesum nauiculam suam deseruisse existimantes. Sed in summis periculis vbi actum esse cum nauicula videtur, aderit ipse Dominus nauis, conscendet nauem, sedabit mare, & subitò nauem in portum adducet. Hoc symbolum status Ecclesiæ in hoc mundo, Cyrillus explicat in hunc locum ita scribens: *Operæpretium est*, inquit, *obseruare non statim, neque in principio periculorum, sed quando iam longè à terra remigauerant, Christum discipulis apparuisse. Non enim incipientibus aduersis gratia Christi confestim nos saluat, sed postea quam terror increuerit, & certum videtur immínere periculum, tunc è medijs periculis eripit.*

Porrò præter ea quæ diximus in hac historia, quatuor miracula sunt obseruanda, de quibus ordine dicemus.

Primum miracula: Ambulatio Iesu super mare, cuius causa videtur fuisse, vt turba non animaduertente veniret ad discipulos quos perielitari animaduertit. Finis autem vt quis & quantus esset suus magister, ex hoc miraculo discipuli cognoscerent, nempe vt scirent ipsum etiam maris Dominum esse, qui illud sibi seruire coegit. Non ergo hinc proprietas corporis Christi alia quàm aliorum hominum, sed potentia personæ colligenda est. Vnde fides nostra fiduciam concipiet in mediis persecutionum fluctibus, videlicet quòd habeat Dominum, qui se ab omnibus malis & periculis potenter eripere possit.

Secundum miraculum in Petro conspicitur, qui vocante Domino etiam super aquas ambulat contra naturam corporis quod sua mole in aquam immergi solet. Hoc ergo facto significatur, quòd Dominus suos miraculosè in hoc mundo tueri potest, etsi sæpè ob diffidentiam suam grauioribus obiiciuntur periculis, non vt in illis pereant, sed vt Christum inuocantes è periculis liberẽtur, sicuti Petrus hîc, postquam ex incredulitate demergi cœperat, implorat Christi opem, & eripitur mox è periculo. Vnde & nos monemur vt in nostris periculis non despondeamus animum, ac si iam de nobis actum esset, sed ardentiùs Christum inuocemus, dicamusque cum Petro: *Domine salua nos*. Atque ita absque omni dubio futurum est, vt Dominus sua manu nobis porrecta clementer nos liberet.

Tertium miraculum est: Iesus conscensa naui, mare tranquillum reddidit, quantumuis turbulentissimum. Symbolicè hoc miraculo significatur, quòd Dominus, cùm omnia videntur minari nauiculæ, id est, Ecclesiæ suæ, interitum, possit motos componere fluctus, ita vt qui sæuissimè in eam grassati sunt, arma deponant, ac mitescant. Hoc confirmant non solùm plurimæ historiæ omnium temporum, verumetiam proximi hi quinquaginta anni, quo tempore sæpissimè videbatur nauicula Christi fluctibus persecutionum obrui, sed multi tamẽ ex hostibus ferocia deposita, ex crudelibus persecutoribus facti sunt constantissimi & liberalissimi Ecclesiæ Christi nutritores.

Quartum miraculum, quòd nauis illicò, (quod minimè expectarunt discipuli) repugnante medio interuallo, appulerit ad ripam. Putabant enim discipuli adhuc multum laboris sibi restare in remigando. Hunc subitum nauis appulsum in portum, præter nauigantium expectationem, non dubito symbolum esse, hoc est, signum, comparatione docens inopinatum aduentum Domini ad iudicium, & subitam Ecclesiæ venientis in portum salutis liberationem. Vt enim hæc nauis in qua vehebantur Christus & discipuli eius, subitò præter expectationem appulit portui: ita etiam absque omni dubio futurum est, vt cùm rectores nauiculæ, id est, doctores Ecclesiæ existimabunt sibi longum restare iter, priusquam Ecclesia in portum veniet, mox Christus minimè expectatus ad futurus sit, Ecclesiam suam in portum salutis perducturus.

DE TERTIO.

22 Postridie turba quæ stabat trans mare, cùm vidisset, quòd nauis alia non erat illic nisi ea sola, in quam conscenderant discipuli eius, & quòd non venerat Iesus cum discipulis suis in nauem, sed soli discipuli abierãt.

23 Porrò aliæ naues venerunt à Tyberiade prope locum vbi comederant panem, postquam Dominus gratias egisset.

24 Cùm ergo vidisset turba, illic Iesum non esse, nec eius discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naues, & venerunt Capernaum quærentes Iesum.

Coniecturas populi recitat Iohannes, quibus ratiocinabatur Christum, quem inuenire non poterat, miraculosè mare traiecisse. Quare & illum sequuntur in nauibus quæ venerant Tyberiade ad suscipiendos qui nauigare cuperent. Ratiocinabantur autem hoc modo: Vnica hîc nauis fuit, in qua discipuli eius abierant relicto Domino ab hac parte, qui iam nullibi hîc inuenitur. Igitur verisimile est eum miraculosè traiecisse, præsertim cùm discipulos suos præmiserit. Hæc summa sententiæ est.

Verùm hoc inter alia memorabile est, quòd Iohannes iterum mentionem facit gratiarum actionis Domini ante editum miraculum saturatæ turbæ, quinque panibus & duobus piscibus. Sed hoc ideo factum est à Iohanne, vt rursus obliuiosis lectoribus inculcaret, incrementa rerum & efficaciam quibus vtimur, à bene-

dictione Domini esse: vsum creaturarum, vt cibi, potus aliarumque rerum, fieri licitum, sanctificari & segregari à prophano infidelium vsu per inuocationem & gratiarum actionem: nosque exemplo Domini, qui alioqui ad precandum ignaui & frigidi sumus, excitari debere ad inuocationis & gratiarum actionis cultum. Præterea nos etiam qui in templis & in scholis docemus, exemplo Iohannis admoneamur, ea quæ sunt maximè cognitu necessaria, subinde segnioribus auditoribus & discipulis inculcare.

PARS III.

Hæc pars huius capitis continet colloquium Christi & turbæ ad se venientis in oppido Capernaum, altero die post editum miraculum saturatæ turbæ quinquies mille hominum quinque panibus & duobus piscibus. Instituitur autem hoc colloquium de discrimine cibi corporalis, seruientis huic caducæ vitæ, & spiritualis efficacis ad vitam æternam consequendam, hoc est, de discrimine operum & fidei, Legis & Euãgelij, veteris Testamenti & noui Testamenti, Mosis & Christi, breuiter, vmbræ & veritatis. Hanc docendi rationem cùm ita à sensibilibus ad altiora subducimur, Nazianzenus vocat ἀναγωγὴν, quæ est figura, qua visibilia ad inuisibilia, terrena ad cœlestia contemplanda referuntur. Tametsi autem colloquium hoc videtur valde obscurum & difficile intellectu: tamẽ cognita eius occasione, perpensa populi huius conditione, & cõsilio Domini in hoc colloquio, vt par est, considerato, omnia lucem accipient admirabilem, ita vt miremur tãtum lucis ex inopinato accessisse huic parti.

Occasio hæc est. Populus legis saturatus panib⁹ quærit panes, h.e. terrena beneficia à Christo, idq; ex vulgi opinione concepta de Messia. Nõ enim putabat hæc turba, alia bona allaturũ Messiam quàm corporalia. Siquidem animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei.

Conditio huius populi fuit, quòd totus fuerit addictus literæ Legis Mosaicæ, pendebat à Mose, Mosis mentem non intelligens, in sacrificiis, cæremoniis, & externis operibus collocabat salutis meritum, de Messiæ officio nihil rectè cogitabat.

Consilium Christi est in hoc colloquio, vt auditores subducat ab vmbra ad veritatem, à terrenis ad cœlestia, à momentaneis ad æterna, à corporatis ad spiritualia. Breuiter, à iustitia Legis ad iustitiam Euangelij, à veteri Testamento & Mose ad nouum fœdus, & seipsum, qui Christus & saluator in Mose & Prophetis promissus est. Hac occasione colloquij, hac conditione huius populi, & hoc consilio Domini bene consideratis, expeditior & iucũdior erit præsentis colloquij explicatio.

His ita constitutis membra colloquij ordinemus, quæ septem sunt.

Primum, Dominus præposterum rerum terrenarum sub panum nomine, quibus hic populus saturatus erat, studium, in hoc populo reprehendit, & hortatur eum, vt non tàm studeat cibo perituro, quàm permanenti in vitam æternam. Vt enim suprà Samaritidem ab aquis corporeis ad aquas spirituales subduxit contẽplandas & desiderandas: ita hũc populum à desiderio cibi corporei, ad contemplandam cœlestẽ & spiritualem alimoniam anagogicè subducit. Est proinde scopus, vt diximus, populum Legis ab vmbra ad veritatem perducere, vt iustitiam, vitam & salutem in Christo per fidem quærat; quę frustra ex Lege quæruntur, cùm nemo Legem præstare possit. Ad hunc ergo scopum omnia quæ sequuntur in hac parte, referenda sunt.

Secundum, quoniam hic populus operationis & cibi permanentis ad vitam æternam mentionẽ fieri audit, & ex percepta persuasione nõ putauit aliunde quàm ex Legis operibus vitam æternam contingere, quærit ironicè de operibus Dei, id est, de operibus quibus homo coram Deo iustificari possit, & vitam æternam consequi. Persuasum enim erat huic populo non alia monstrari posse opera, quibus vita æterna promissa est, quàm opera Legis, quibus annexa est hæc promissio: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Sed Dominus breui admodum responso excludit omnia opera Legis, dũ mittit omnes ad Filium, in quem credere oportet omnem qui vitam æternam expetit. Significat ergo hoc respõso neminem opera Legis perfectè præstare posse, ac ideo neminem Legis operibus iustificari & mereri vitam æternam.

Tertium, quoniam populo Legis persuasum erat, Mosen à Deo datum esse legislatorem, atque ideo videretur contra Mosen, imò contra Deum esse, aliam viam salutis monstrare, quàm Legem Mosis, præsertim cùm scriptum sit: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis*, quærit populus signum à Iesu, quo se oftẽdat Mose superiorem esse, qui Moses tantis in deserto claruit miraculis, vt sibi persuadeat, vt huic nouo doctori credãt potius quàm Mosi. Hìc Dominus discernit inter ministrum Mosen & Deum, qui miraculosè pauit populum in deserto, & docet manna non fuisse viuificum panem, sed veri panis vmbram fuisse modò, quem panem Moses non potest dare, sed solus Pater cœlestis. Atque ita transfert causam beneficij à Mose ad Deum, & clarè inter vmbram & veritatem discernit.

Quartum, cùm Iudæi hæc carnaliter acciperent, petunt ironicè istum panem sibi semper dari, quibus Dominus respondens affirmat se panem istum esse verum, qui de cœlo descenderit, & addit tria, videlicet, efficaciam huius panis, reprehensionem incredulitatis populi, & doctrinam de Patris bona voluntate.

Quintũ, Iudæi rursus offensi murmurant inter se, & perabsurdũ esse iudicãt vtrumq;, videlicet, quòd Dominus se panẽ vitæ esse dixerit, & quòd de cœlo descenderit. Verùm Dominus sitiens illorũ saluté, respõdet placidè, ac primùm exponit istius murmuris causã, q̃ carnaliter tantùm

tùm ſapiãt,& nõ ſint ſpiritualiter edocti. Deinde inculcat promiſsionẽ vniuerſalẽ & modum manducationis, videlicet, ꝙ quiſquis in ſe crediderit, habeat vitam æternam. Et rurſus affirmat ſe panẽ vitæ eſſe, quem à manna quo veſcebantur Iudæi in deſerto, diſtinguit efficacia & virtute. Nam hunc vitæ panem eſſe efficacem pronunciat ad vitam æternam operandam: Et ne amplius de hoc pane dubitent, definit ipſum eſſe carnem ſuam dandam pro mundi vita.

Sextũ, Iudæi rurſus carnis ſenſum ſecuti, impoſsibile eſſe putant ipſum poſſe dare carnem ſuam comedẽdam. Quibus Dominus opponit neceſsitatem manducationis carnis ſuæ & potationis ſanguinis ſui, vt ſine qua nemo vitã æternã conſequi poſsit. Ex quo infert eos ſolummodò vitæ æternæ fore participes, qui manducauerint carnem ſuam & biberint ſanguinẽ ſuum, cuius rei rationem ſubiungit, iterum inculcans diſcrimen inter Moſaicum manna & panẽ quem ipſe dat, vt inter vmbram & veritatem.

Septimum, cùm ex his Domini dictis, de mãducatione carnis ſuæ, & potatione ſanguinis ſui, non ſolùm auditores promiſcui, ſed etiam ex diſcipulis eius multi offenderentur, atque adeò deficerent ab illo, quaſi Dominus requireret cyclopicam quandam lanienam & deuorationẽ carnis ſuæ, ſigno oſtendit ſe non loqui de carnali & phyſica manducatione, & docet modum manducationis ſpiritualem eſſe, quæ ſola viuifica eſt, cùm illa carnalis nihil proſit. Hæc membra ſunt præſentis colloquij quorum explicatio non erit difficilis, diſtributione membrorum, quam poſuimus, ſeruata, modò animum ſemper in occaſionem huius colloquij, in conditionem huius populi, & in conſilium Domini intentum habuerimus.

DE PRIMO.

Hoc primum membrum conſtat articulis quatuor, quorum primus eſt curioſa interrogatio Iudæorum.

Secundus, obiurgatio, qua Dominus taxat præpoſterum ſtudium Iudæorum, qui potiùs ventris quàm mentis curam habuẽre.

Tertius, exhortatio ad operandum cibum permanentem in æternum.

Quartus, ratio exhortationis.

25 Et cùm inueniſſent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi quando veniſti huc?

Hic primus articulus eſt. Quoniam autem non dubitarunt, vt ex prædictis coniecturis patet, Ieſum miraculosè veniſſe Capernaum, quærunt quando venerit, ex quo apparet magis eos nouitate rei, quàm amore doctrinæ veniſſe ad Chriſtum. Eſt enim communis morbus, nouarum rerum admiratio cum curioſitate. Tametſi autem non eſt dubitandũ, multis malis admixtos fuiſſe aliquos bonos: tamen maior numerus hærebat in carnali & Phariſaica opinione de Meſsia, ideo ad eos ſermonem dirigit Dominus. Et quoniam Dominus eorum curioſitatem, vt quæ carnem ſaperet, non neceſſariam eſſe vidit, ad eorum interrogationem nihil reſpõdet, nos ſuo facto docens diſsimulandas eſſe quæſtiones quæ magis ſunt curioſæ quàm vtiles, quæ plus deſtruunt quàm ædificant. Huiuſmodi curioſis quæſtionibus & inutilibus plena eſt ſcholaſtica Theologia, & hodie proh dolor Eccleſia Dei curioſitatis multorum pœnas luit.

Porrò cùm hac blanda appellatione Rabbi vtuntur Iudæi, ingenium hypocritarum produnt, qui cùm nihil in re habeant, verborum tamen blanditiis ſe pios & ſanctos ſimulant, quam ſimulationem Dominus acerrimè reprehendit Matth. 7. 21. cùm ait: *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum, ſed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis eſt.* Verũ pij Eccleſiæ miniſtri exemplo Chriſti huiuſmodi hypocritas arguant grauiùs, & caueant ne verborum blanditiis ineſcati decipiantur, & adulatione corrumpantur, vt officium fideliter non faciant, id quod multis accidit.

26 Reſpondit eis Ieſus & dixit: Amen Amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panibus, & ſaturati eſtis.

Hic eſt ſecundus articulus obiurgationem continens. Simulant Capernaitę ſua interrogatione ſe ſignorum admiratione captos quærere Ieſum, & diſsimulant veram cauſam, quæ fuit vt ſine labore miraculosè per Chriſtum ſaturarentur. Ita morbus eſt non infrequens in humana vita, arte tegere veras cauſas actionum, & ſimulare cauſas non veras. Verùm Dominus, quem nihil latêre potuit, hypocriſin illorum detegit, & veram cauſam cur ſe quæſierint aperit, atque ita tranſlatione cauſæ vtitur, ac ſi diceret: vos vultis videri quòd me quæratis, quia vidiſtis ſigna ſanationum quæ edidi ad confirmandum meam legationem eſſe diuinam, & ad confirmandam fiduciam in ſpectatoribus, ſed mera eſt hypocriſis. Nam ideo me quæritis, vt ventres veſtros ſine labore veſtro impleam. Vtinam hodie non eſſent plurimi his Capernaitis ſimiles cùm inter docentes, tùm inter auditores, idque nõ ſolùm in Papatu, verumetiam inter nos, qui de Chriſto & eius Euangelio gloriamur. Hinc eſt ꝙ toties mutemus vocationes, vt pinguiora lucra percipiamus, quod profectò non fieret, ſi amore Chriſti, & gloriæ Dei promouendæ ſtudio teneremur magis. Qui ſunt huiuſmodi, magis aures hominũ delinire ꝙ animas cœleſti pane ſaturare ſtudent. Hos cauendos eſſe monet Paulus Rom. 16. 17. cùm ait: *Obteſtor vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſſentiones et offendicula præter doctrinam quã vos didiciſtis faciũt: & declinate ab illis. Huiuſmodi enim Chriſto Domino non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, et per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.* Et Philipp. cap. 3. 18. *Multi ambulant* (loquitur autem de docentibus Euangelium) *quos ſæpè dixi vobis, inimicos crucis Chriſti eſſe, quorum finis interitus, quorum Deus venter eſt.*

Simili morbo plerique etiam ex auditoribus laborant, qui suæ quietis & cõmodi causa quamlibet religionem amplectuntur, & pauciſsimi, vbi periculum aliquod imminet, veram religionem publicè profiteri audent, pluris facientes ſuas fortunas & facultates alioqui perituras, quàm ſalutem animæ ſuæ.

27. Operamini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis vobis dabit.

Tertius articulus, qui eſt exhortatio ad Iudæos, vt operentur cibum, id eſt, vt quærant magno ſtudio & deſiderio non cibum qui perit id eſt, terrena commoda, ſed cibum qui permanet in vitam æternam. Vtitur autem Dominus hîc verbo Operandi, accommodans ſe infirmitati iſtius populi, qui nihil niſi opera cogitare potuit, quoties de ſalute ageretur, ac ſi diceret: Vos qui hypocriticè ſemper opera in ore habetis. Si placet operari, monſtrabo vobis opus vtiliſsimum, & imprimis neceſſarium. Operamini, id eſt, ſtudioſè quærite, cibum permanentem in vitam æternam. Vt autem non aberrent in quærendo hoc cibo, néue ſtatuant illum meritis operum dari, addit: *Quem Filius hominis dabit vobis.* Non ergo aliunde quærendus eſt hic cibus quàm à ſolo Chriſto, à quo non operibus emitur, ſed ex gratia datur credentibus, atque ideo etiam Filius Dei ſe hîc Filium hominis nominat, vt ſignificet ſe hominem eſſe factum propter nos & noſtram ſalutem. Non enim Filius hominis propter ſe eſt, ſed propter nos, vt piè ait Auguſtinus.

Porrò cum hac Chriſti exhortatione cõgruit illa exhortatio prophetica, Eſaiæ 55.1. *Sitientes omnes venite ad aquas, & qui non habetis pecuniam, venite, emite & comedite: venite, inquam, emite abſque pecunia, & abſque vllo pretio vinum & lac.* Item: *Audite, audiendo me, comedite bonum & oblectet ſe in pinguedine anima veſtra. Inclinate aurem veſtram & venite ad me, edite, & viuet anima veſtra, & percutiam vobiſcum fœdus, miſericordias Dauidis fideles.* Hîc videmus Chriſti exhortationem congruere cum vaticinio Prophetæ, quod in hunc modum explicandum eſt. Quemadmodum pane, vino, lacte, & aquâ (meminit autem vulgaris cibi iſtius populi) corpora noſtra nutriuntur ad fouendam, recreandam & conſeruandam hanc caduducam vitam: ita anima noſtra doctrina Euangelij, Spiritu Sancto & aliis Chriſti donis, atque adeò Chriſto ipſo veſcuntur & ſuſtentantur ad vitam æternam. Vt ergo anima plus eſt quàm corpus, & vita æterna præferenda eſt huic caducæ vitæ: ita cibus animæ multò maiori ſtudio & amandus & quærendus eſt quàm cibus corporis.

Porrò cibus animæ in genere dicitur aptiſsima metaphora, propter ſimilitudinem effectuum cibi animæ & cibi corporis: quidquid alit animam, eamque recreat, ſuſtẽtat, exhilarat, eius cibus eſt, vt Dominus ſuprà in cap. 4.34. indicat, cùm ait: *Meus cibus eſt vt faciam voluntatem eius qui miſit me*, quaſi diceret: hoc meum ſummum deſiderium eſt, ſummaque voluptas, vt animus meus expleatur ſatieturque executione voluntatis Patris mei. Deinde in ſpecie cibus animæ ſignificat quidquid vllo modo facit ad vitam æternam conſequendam, vt doctrina Euangelij, Spiritus Sanctus, piæ exhortationes, ſacramenta. Breuiter, omnia dona, quibus aut vita animæ comparatur, aut iam viuens in timore Dei & vera pietate, alitur, reficitur, ſuſtentatur & conſeruatur, quæ omnia Chriſtus hîc iubet nos anteponere cibo pereunti.

Porrò cùm Dominus dicit: *Operamini non cibum qui perit*, comparatè accipiendum eſt. Non enim ſimpliciter vult nos abiicere curam fouendi corporis eiuſque conſeruandi, per cibum in hunc vſum diuinitus conditum & datum, ſed præpoſteram curam taxat eorum, qui non iuſto ordine hoc faciũt. Iuſtus autem ordo commendatur nobis, Matth. 6. 33. his Domini verbis: *Quærite primùm regnum Dei & iuſtitiam eius, & cætera omnia adijcientur vobis.* Nos igitur quibus ſalus cordi eſt, memores ſimus & huius regulæ & præſentis exhortationis Chriſti, & anteponamus ſalutem animæ omnibus rebus & commodis huius caducæ vitæ. *Quid prodeſt*, ait Dominus Matth. 16.26. *homini, ſi mundum vniuerſum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo compenſationem animæ ſuæ?* id eſt, quid dabit homo cuius permutatione redimet animam ſuam? Omnibus proinde rebus, gloriæ, diuitiis, voluptatibus, & commodis qualibuſcunque anteponamus animæ noſtræ vitam & ſalutem æternam.

Hunc enim Pater ſignauit Deus.

Ratio eſt proximæ ſententiæ à Patris voluntate & immoto, & quaſi obſignato decreto ſumpta. Formabitur autem argumentum præſens hoc pacto: Is ſolus cibum permanentem in vitam æternam dare poteſt, quem Deus Pater ſignauit, hoc eſt, ſelegit ab aliis, & miſit ad hoc faciendum, & veluti ſuo ſigillo & immoto decreto ordinauit: Sed Filium hominis Ieſum Mariæ filium, Deus Pater ſignauit & ſegregauit ab aliis, & veluti ſuo ſigillo & immoto decreto ordinauit ad hunc cibum communicandum aliis: Igitur hic ſolus Mariæ filius poteſt cibum permanentem in vitam æternam dare. Auguſtinus in hunc modum enarrat hunc locum: *Signare eſt ſignum rei imponere: cuicunque rei ponit ſignum, ideo ponit ſignum, ne confuſa cum aliis à re non poſſit agnoſci. Pater ergo eum ſignauit. Quid eſt ſignauit? proprium quiddam illi dedit, ne cæteris compararetur hominibus. Ideo de illo dictum eſt, Pſal. 45.8. Vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* Et paulò infrà. *Quid eſt ſignaret? proprium aliquid mihi daret, quo non confunderer cum genere humano, ſed per me liberaretur genus humanum.*

Cæterum quia hæc in genere dicta obſcuriora fortaſſe videntur, huc modos, quibus Pater obſignauit Filium, adiiciamus.

Primus:

Primus: Pater obsignat Filium charactere A personæ suæ, ad Hebr. 1.3. Est enim Filius character personæ Patris. Huius obsignationis meminit Cyrillus, in hunc locum scribens.

Secundus: Pater obsignat Filium admiranda incarnatione. Solus enim Filius Dei conceptus est à Spiritu Sancto, & natus est à castissima virgine.

Tertius: Pater obsignat Filium Spiritu Sancto excellentiùs quàm alios, iuxta illud Psal. 45. 8. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis.* Aliis enim dat Pater per mensuram, Filio plenissimè absque omni mensura. B

Quartus: Pater obsignat Filium diuinis operibus seu miraculis. Iohan. 10. 25. *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.*

Quintus: Pater obsignat Filium propria voce de cœlo delapsa, cùm ait: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* Matth. 3. 17. & 17. 5. De hoc testimonio loquitur etiam Dominus, Iohan. 5. 36. *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me.* Et Petrus 2. Pet. 1. C

Sextus: Pater obsignat Filium perfectissima puritate & innocentia qua segregatur à peccatoribus. Ita enim habet autor Epistolæ ad Hebræos 7. 26. *Sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus.*

Septimus: Pater obsignat Filium sacerdotij & regni eminentia. Is enim solus habet sacerdotium in æternum, & ἀπαράβατον, & is solus est Rex seculorum. Ad Tit. 1. 2. Item Rex regum, & D Dominus dominantium, 1. ad Timoth. 6. 15.

Octauus: Pater obsignat Filium admirandis signis, quæ contigêre illo patiente & moriente in cruce. Vnde Centurio conspectis illis signis exclamat Matth. 27. 54. *Hic vere Filius Dei fuit.*

Nonus: Pater obsignat Filium gloriosa resurrectione à mortuis, qua Filius se declarauit esse iustum, & potentiorem omnibus creaturis. Nulla enim creatura potest mortem sua potentia superare. E

Decimus: Pater obsignat Filium glorioso triumpho ascensionis visibilis in cœlum, & sessione ad dexteram Patris, in throno maiestatis in cœlestibus.

Vndecimus: Pater obsignat Filium visibili donatione Spiritus Sancti in die Pentecostes, Act. 2. 4.

Duodecimus: Pater obsignat Filium mirabili collectione & conseruatione Ecclesiæ, cùm videmus manifestè iuxta promissionem Domini, Matth. 16, 18. Portas inferorum non præualere aduersus eam. F

Decimustertius: Pater obsignat Filium consensu Mosis, Prophetarum & omnium Apostolorum de Filio.

Decimusquartus: Pater obsignat Filium in cordibus credêtium, cùm dat illis arrhabonem hæreditatis 2. Cor. 1. 22. ad Ephes. 1. 17. & 4. 11. Restat autem vt Pater obsignaturus sit Filium glorioso aduêtu Filij ad iudicium, & iudiciaria po- G testate, qua iudicabit viuos & mortuos. Hisce signaculis confirmati obsignemus & nos in cordibus nostris testimonia Iesu.

Hinc duo concludamus. Vnum, quòd in solo Christo quærenda sit vita æterna, & omnia quę ad vitam æternam consequendam faciunt: Ideo ipse alibi ait Ioh. 14. 6. *Ego sum via, veritas & vita.* Via extra quam aberratur à vita. Veritas in qua vita est. Vita à qua vita æterna est. Alterùm, quòd quicunque quouis prętextu nos aliò mittunt ad quærendam vitam, quàm ad solum Iesum Christum, sigillum Dei infringant, Deum mendacem faciant, Christum suo honore spolient, & seipsos in certam damnationem proiiciant. Vbi ergo merita congrui, cõdigni, supererogationis? vbi opera & traditiones hominũ, quibus placare Deum agyrtæ Papales contendunt? vbi sanctorũ suffragia? vbi thesaurus Ecclesiæ Romanæ? cuius se custodem & Oeconomum Papa iactitat, & ex eo vendit stultis hominibus prout numerauerint. Breuiter, sacrilegi omnes sunt, qui aliunde vllam vel minimam salutis portionem præterquam in eo quem Pater obsignauit, quęrunt. Huius sacrilegij reatu reos teneri Papistas, nemo verè pius dubitauerit. Quare nos securè contemnamus Papam, hoc est, Antichristum Romanum, cum tota suâ cohorte, qui sigillum Dei, quo Filium obsignauit, perfidè reiicit.

DE SECVNDO.

Hoc secundum membrum duobus articulis absoluitur, quorũ primus est interrogatio ironica Iudæorum de operibus Dei.

Secundus est responsio seria Domini ad interrogationem.

Articulus primus.

28 Dixerunt ergo ad eum: quid faciemus vt operemur opera Dei?

Quoniam Dominus fecerat mẽtionem operationis cibi permanẽtis in vitam æternã, quem se daturum pollicebatur, & quoniam Iudæi ex percepta persuasione Pharisaica, iudicarunt vitam æternam contingere ex operibus Legis, ideò quærunt non ex bono animo, non ex discendi cupiditate, sed ironicè de operibus Dei, h. e. de operibus quæ Deus exigit, quæq; illi probantur vt iusta, & quibus placatus tanquam iustis dat operantibus vitam æternam, vt qui ex operibus Legis iusti sint.

Porrò error Iudęorum de iustitia Legis duas habuit præcipuas causas, quarũ vna fuit, q̃ putarent Legem tãtùm externam disciplinam requirere, vt apparet in Pharisęo, Luc. 18. 11. in quo luto hærent etiam Papistæ, vt videre est in illorum coryphæo Lombardo. Altera q̃ ex promissione legali, quæ habet annexâ conditionẽ implẽdę Legis, videlicet, si fecerit ea homo, viuet in eis, perperá de suis viribus statuerunt, putantes se Legem præstare posse, & propter eius impletionem consequi vitam æternam. Priori causæ erroris enarrationem Prophetarum, qui Legem cor requirere, & purissimos affectus docent, opponere oportuisset. Posteriori finem

annexæ conditionis, videlicet vt vires suas ad Legis normam conferrent, & inde reatum suum discerent, quod si fecissent, in hunc absque dubio modum ex conditione annexa Legi ratiocinati fuissent. Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Nullus autem facit ea. Nullus igitur in eis viuet, sed totus mundus Deo obnoxius est, vt damnationem æternam meritus, & conclusus sub peccatum, vt omnium misereatur Deus. Quicunque igitur in suis peccatis perire nolint, quærant alienam iustitiam, cùm non habeant propriam, hoc est, confugiant ad propitiatorem Christum, qui nobis est natus à Deo iustitia, 1. Corinth. cap. 1. vers. 30. Sic vsus est hac Legis promissione Dauid, cùm diceret Psalmo 130. 3. *Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? sed apud te propitiatio est vt timearis.* Sic etiam Paulus vsus est præcepto & promissione Legis, Rom. 7. 14. *Lex spiritualis est, ego carnalis, sed gratias ago Deo per Iesum Christum.*

Porrò Legem perfectè à nemini præstari posse, docet idem Apostolus ad Romanos, Galat. Philip. & alibi. De hac re plura annotauimus in fine capitis tertij, vbi doctrinam de iustificatione gratuita copiosè enarrauimus, eò igitur remitto auditores.

Secundus Articulus.

29 Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

Hoc responso Dominus duo facit. Primùm, admit operibus Legis iustitiæ laudem, non quòd non iustificarent opera, si fierent iuxta Legis mentem, sed quia homines ea præstare non possint propter virium infirmitatem, vt Paulus testatur ad Rom. 8. 3. cùm ait: *Lex infirmabatur per carnem*, hoc est, conditio hominis carnalis impedit, quo minùs Lex præstari possit. Hinc Paulus Rom. 4. 14. concludit, nec fidem nec promissionem firmam esse, si pendet ex Lege, vt quæ habeat conditionem annexam impossibilem. Deinde monstrat Dominus remedium aduersus damnatoriam sententiam Legis, quod remedium est fides in illum, quem Deus misit, hoc est, in Christum. Is enim est solus finis Legis in iustitiam omni credenti. Nam cùm vtrumque verissimum sit, videlicet, neminem posse vitam consequi æternam, nisi mediante iustitia, quæ est via vitæ æternæ, & neminem mortalium suis viribus Legem præstare posse, vt ex Lege sit iustus, Christus venit, impleuit Legem, ac suam iustitiam imputat credenti, vt quemadmodum ipse Christus alieno peccato factus est peccator: ita credentes aliena iustitia, id est, Christi, fiant iusti, quo habeant iustitiam viam vitæ æternæ. Huc dictum Augustini pertinet: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.* Suprà dixit Dominus: Operamini cibum qui permanet in vitam æternam, hic interpretatur quid sit operari cibum permanentem in vitam æternam, videlicet, credere in eum quem misit Deus. Atque hoc est quod Augustinus in hunc locum scribit: *Hoc est ergo*, inquit, *manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam: vt quid paras dentes & ventrem? crede, & manducasti.*

Porrò cùm fides in Christum requiritur, duo simul requiruntur, videlicet, vera notitia Christi, & firma fiducia in ipsum, iuxta eius verba, facta, & promissiones. In tertio capite admonui duas formulas loquendi de fide obseruandas esse, quæ multum lucis huic doctrinæ adferunt, videlicet credere in Christum, &, credere in nomen Christi. Etsi autem vtraque forma requirit notitiam & fidem Christi, tamen prior obiectum solummodò fidei mostrat esse Christum, posterior verò, nempe credere in nomen Christi, qualitatem fiduciæ indicat, videlicet, quòd talis debeat esse fiducia in Christum, quale est eius nomen in Euangelio, & qualia sunt facta ipsius de ipso testificantia atque promissiones. Cùm igitur Christus in Euangelio nominatur, id est, prædicatur saluator omnium in se credentium, qui hoc sibi verè persuadet, veram fidem habet, qua iustificatus coram Deo fit hæres vitæ æternæ.

Sed cur Dominus fidem vocat opus Dei? Primùm quia placet Deo, non quidem vt opus, sed vt instrumentum quo apprehenditur Christus. Deinde vocat fidem opus ex imitatione illorum, ad quos eius sermo dirigitur. Non ergo hinc petendum est discrimen inter fidem & bona iustificatorũ opera, quasi fides sit opus Dei, & opera bona iuxta Legem facta, sint opera hominum in renatis. Nam omnia bona opera idem Spiritus Christi in sanctis operatur. Non ergo hoc loco fides consideranda est, quatenus est opus in nobis, seu qualitas quædam, sed relatiuè consideranda est, hoc est, quatenus instrumentum est, quo solo Christum, iustitiam & vitam nostram apprehendimus, retinemus & possidemus.

DE TERTIO.

Non potuit non offendere Iudæos de iustitia & Messia carnaliter iudicantes, quòd Dominus interrogatus de operibus Dei (hoc est, de operibus quæ Deus exigit, & quæ illi probantur, adeò vt homines illis coram Deo iustificati, consequantur vitam æternam) non miserit illos ad Mosen & ad Legem, præsertim cùm scriptum sit Deut. 27. 18. *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Sed sine operum Legis mentione postulat fidẽ in eum, quem misit Pater, id est, in seipsum. Hoc responsum cùm ipsis absurdum videretur, & contra Mosen, quærunt signum à Domino, quo ipse se ostendat præferendum esse Mosi, & audiendum magis quàm Mosen. Non enim intellexerunt, vt erant cœci, Christum non aduersari Mosi, sed apparuisse vt ea compleret quę Moses de Christo prædixerat. Deinde ne videantur temerè se Christo opponere, significant quo ipsi nituntur fundamento, quòd Mosen Legislatorem Christo anteponant. Verùm Dominus iis placidè respondens discernit inter

Mosen

Moſen & ſe, & inter vmbram & veritatem, ſicuti ſuprà in notatione membrorum huius colloquij indicaui.

Articuli autem huius membri ſunt tres.

Primus, petitio ſigni.

Secundus, Moſis præconium.

Tertius, reſponſio Chriſti, in qua eſt tranſlatio beneficij dati, mannę, à Moſe ad Deũ ipſum, & diſcrimen inter vmbram & veritatem, & indicatio vnde ſit verus ille panis qui vitam dat mundo.

Articulus primus.

30 Dixerunt ergo ei, quod ergo tu facis ſignum, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

Quoniam Deus quoties voluit aut errores populi corrigere, aut futura prædicere, miſit Prophetas, quos miraculis variis tanquam potentia diuina armauit, vt legatio diuina agnoſceretur, vt populus Prophetis tanquam legatis Dei, imò tanquã ipſi Deo fidem adhiberet: Atq; ita de volũtate Dei certificaretur in ſuum commodum & ſalutem. Ideò quærunt ſignum ſingulare à Chriſto, vt ſolenni ſignaculo Dei obſignetur doctrinæ Chriſti veritas. Et tametſi hic populus viderat multa miracula Domini, vt ſanationes multas infirmorũ, & miraculoſam ſaturationem quinque mille hominum, quinquẽ hordeaceis panibus & duobus piſciculis: tamen hæc miracula nihil eſſe per ſe putarũt ad ea miracula quibus Moſis legatio & autoritas in deſerto per 40. annos confirmata eſt. Etſi autẽ hic populus in eo rectè facit, q̃ non facilè recipiat nouam doctrinã, aut quemuis doctorem: tamẽ eius cœcitas & ignorantia meritò in eo taxanda eſt, q̃ Moſi mandanti, vt hũc Prophetam à Deo mittendũ, vt ſe, audiant, non credant, nec prædictiones Moſis & Prophetarum de tempore & miraculis à Meſsia ædendis cogitauerint, quæ omnia ex carnali de Meſsia ſomnio profecta ſunt. Atque hinc eſt quod dicunt:

31 Patres noſtri manducauerunt manna in deſerto, ſicut ſcriptum eſt: panẽ de cœlo dedit eis ad manducandum.

Hæc Chriſto opponũt, falsò iudicantes Moſen panem de nubibus cœli dediſſe populo 40. annis in deſerto. Hiſtoria huius diuini beneficij & miraculoſæ ſuſtentationis populi in deſerto per 40. annos legatur, Exod. 16. Numer. 11. Ceſſauit autem manna pluere quadrageſimo anno ab eo tempore quo incepit pluere, vt eſt in eodẽ capite, & Ioſuæ cap. 5. Tametſi autẽ Moſes non dedit panẽ illũ de cœlo, ſicuti Chriſtus ipſe teſtatur, ſed Deus ipſe: tamen Deus iſto miraculo dati panis de cœlo & legationem & doctrinam Moſis diuinam eſſe in omnium piorum mentibus cõfirmauit: Ita enim Moſes ante datũ manna dicit: *Veſpere ſcietis quòd Dominus eduxerit vos de terra Ægypti, & manè videbitis gloriã Domini.* Voluit ergo Deus & iſtis miraculis quæ cõtigere in deſerto, & aliis multis quæ variis tẽporibus in iſto populo ædita ſunt, quorũ pleraque in Pſal. 78. congeſta ſunt. Primum vt proprio ſuo teſtimonio tanquã ſigillo authentico cõfirmaret Moſis autoritatẽ & doctrinã, vt nullũ dubium relinqueretur, de Moſis legatione, quin omnes eam diuinam eſſe agnoſcerent. Deinde voluit Deus adumbrare veritatem, quam non Moſes vt famulus, ſed Chriſtus vt Filius adferret, ideo ſuprà dictum eſt: *Lex per Moſen data eſt, gratia autem & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.* Horum primũ videlicet Moſis autoritatem & doctrinã confirmari miraculis tanquã diuinis teſtimoniis omnes intelligebãt Iudæi, & qui morabãtur in deſerto & alij: Etſi ſubinde malitia potiùs q̃ ignorantia Moſis legationẽ in dubium reuocarunt. Alterum, videlicet adumbrari veritatẽ figuris & miraculis veteris Teſtamenti, pij ſolũmodò intelligebãt, quibus manna illud non ſolùm erat alimonia corporea, verumetiã cibus ſpiritualis dulciſsimus, hoc eſt, ſacramentũ quoddã panis cœleſtis, nẽpe Chriſti, quẽ fide expectarũt. Atq; ob hãc cauſam Paulus vocat manna cibum ſpiritualem. Sed de hac re infrà plura dicentur. Ad hæc ſciamus q̃ manna illud de nubibus datum populo ad manducandũ teſtimonium fuerit, q̃ uidentiæ Dei conſeruantis & alentis Eccleſiam ſuam. Quare opponamus hoc factũ Dei diuinitus alentis ſuam Eccleſiam in deſerto vſitatę Epicureorum dubitationi de prouidẽtia, & certò ſtatuamus Deum etiam noſtri curã habere, modò iuxtà regulam Chriſti vitam inſtituerimus, Mat. 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei & iuſtitiam eius, & cætera adijcientur vobis.* Docet ergo hoc miraculum aliti populi in deſerto, Eccleſiam Dei non caſu iactari in mundo, non regi, non defendi, non ſeruari humanis conſiliis, ſed mirãdis modis, quos non poteſt humana ratio proſpicere. Nos igitur hinc confirmemur in omnibus aduerſis noſtris, ſcientes q̃ Deus curam noſtri non abiecerit, etiãſi multos Eccleſiæ ciues permittat per tyrannos è medio tolli. Sed horum ſanguis in conſpectu Domini pretioſus eſt.

Secundus Articulus.

32 Dixit ergo eis Ieſus: Amen Amen dico vobis, non Moſes dedit vobis panem de cœlo: Sed Pater meus dat vobis panẽ de cœlo verũ.

Vult Dominus hoc reſponſo reuocare ſuos auditores Iudæos à Moſe ad Chriſtũ: à manna quo paſcebatur corpus, ad verũ cibum quo paſcitur anima ad vitã ęternam, à cœlo aſpectabili ad cœlũ ſecretũ diuinitatis. Breuiter, ab vmbra ad veritatẽ, h. e. à veteri Teſtamento ad nouum, item à Lege ad Euangelium, ſeu à iuſtitia Legis ad gratuitam iuſtitiam, quam Euangelium proponit, quorum omnium autor eſt vnus & idem Deus. De hiſce ergo maximis rebus concionatur Dominus hoc loco quæ ſub reſponſo hoc Domini ſynecdochicõs cõprehenduntur, quare attentè conſiderandæ ſunt & ex Scripturis expendendæ ac iudicandæ. Autor epiſtolæ ad Hebr. 3. 2. collationem inter Moſen & Chriſtum

faciens inter alia in hunc modum scribit. *Moses quidem fidelis in tota domo Dei tanquam famulus in testimonium dicendorum: Christus verò tanquam Filius super domum eius, cuius domus sumus nos.* quasi dicat: Filius præfertur famulo vel fidelissimo. Christus est Filius & architectus domus, Moses verò est famulus solummodo & œconomus, omnia faciens ex iussu Domini sui. Est igitur Filius Dei Christus præ famulo Mose considerandus, honorãdus & audiendus. Finem ministerij Mosis indicat, cùm ait: in testimonium τῶν λαλησομένων, id est, in testimonium eorum quæ olim dicenda erant per Filium, hoc est, per verum Messiam. Tota ergo politia Mosis, & sacrificia Legis, fuerũt conciones de vẽturo Christo, id quod ipse Moses haud obscurè indicat in Deuteron. 18. 15. cùm ait: *Dominus Deus tuus excitabit tibi Prophetam, ipsum audies.*

Porrò quàm variis modis, Moses præmonuerit de Christo, alibi ostẽdimus. Summa omniũ huc redit, vt in Mose nihil aliud, nisi vnũ Christum, per quẽ & Moses saluatus est, quæramus.

Hic locus nos admonet de ministrorum Euangelij officio. Vt enim Moses testis erat de venturo Christo: ita ministri Euangelij testes sunt exhibiti Christi, & vt Moses solummodò visibilia administrabat, Domino inuisibiliter agente in animis piorum: ita hodie ministri Euangelij ea solummodò præstare possunt, quæ in sensus incurrũt. Solus enim Dominus suo Spiritu intus efficax est ad externam prædicationem Euangelij, & externam administrationem sacramentorum, sicuti Baptista de se testatur, cùm ait Matth. 3. 11. *Ego baptizo aqua, in medio autem vestrũm stat, qui baptizat Spiritu Sancto & igni.*

Comparatio mannæ & veri cibi quo anima pascitur, hæc est. Manna de cœlo, id est, de nubibus cœli, descendit: verus cibus qui est Iesus Christus, est de cœlo, id est, de secreto diuinitatis. Est enim Filius Dei adeoque verus Deus. Manna non fuit verè cœlestis, id est, diuinus panis: Christus est verè cœlestis & diuinus panis. Manna solummodò corpus aluit, sed verus ille panis, qui est Filius Dei, animam satiat ad vitam æternam. Breuiter manna fuit vmbra: Christus ipsa veritas est.

Quid? An non Paulus vocat manna escam spiritualem, cùm ait 1. Cor. 10. 3. *Omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* Paulus in eo loco non loquitur de manna per se considerato, sed tanquam de sacramento spiritualis escę, quo respectu cœlestis, diuinus & spiritualis panis dicebatur manna, sicut aqua manans de petra rectè dicebatur spiritualis potus. *Omnes*, inquit, *eundem potum spiritualem biberunt. biberunt enim ex spirituali sequente petra. Petra autem erat Christus.* Cum visibili ergo manna coniunctũ erat manna absconditum, quod fideles solummodò percipiebant, de quo Iohannes in Apocal. cap. 2. 17. *Victori*, inquit, *dabo edere ex manna abscondito.* Non igitur pugnant verba Pauli cum hoc Christi dicto. Nam Christus hìc distinguit inter terrenũ manna, & verum cibũ quem Pater dat. At Paulus loquitur de manna vt de sacramento, & vocat manna spiritualem escam, non à natura, sed à significatione. Quòd autem Christus de terreno solummodò agit, hoc facit ex hypothesi Iudæorum, cum quibus agit, qui non aliud quàm materiam visibilem & vsum corporeum mannæ cogitauerunt. Separarunt enim manna à suo fine proprio, quẽ hìc Christus indicat, cùm ait: *Sed Pater meus dat vobis de cœlo panem verum*, ac si diceret: Manna Mosaicum tantùm vmbra, figura & sacramentum quoddam vetus fuit veri panis, qui de cœlo descendit. Vnde Augustinus: *Non ergo Moses dedit panem de cœlo, Deus dat panem: Sed quem panem? fortè mannam? Non, sed panem, quem significabat manna ipsum, scilicet, Dominum Iesum.* Et Cyrillus: *Sensibile manna intelligibile figurabat. Est autem intelligibile manna ipse Christus, sensibile verò rudior Legis disciplina.*

Iam ex parte totum æstimãdum est. Vt enim manna visibile temporarius cibus erat, qui fuit vmbra cibi permanentis in æternum: ita omnia Mosaica temporaria fuêre adumbrantia res æternum duraturas. Hinc ergo monemur de discrimine inter vetus Testamentum & nouum Testamentum, inter Legem & Euangelium, inter vmbram & veritatem, vt veritate obtenta, in ea sola acquiescamus.

Vetus ergo Testamentum, est vmbra & figura noui Testamenti, de quo autor epistolæ ad Hebr. 9. 19. ex capite 24. 8. Exodi in hunc modũ scribit: *Cùm Moses omne præceptum iuxta Legem exposuisset omni populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccinea & hyssopo, simul & ipsum librum, et totum populum aspergit dicens: Hic est sanguis testamenti quod mandauit vobis Deus.* Ex his facile colligere est, quòd vetus Testamẽtum fit nihil aliud quàm noui quędam adumbratio. Huius Testamenti tot partes sunt quot sunt vmbrę in Mose, cuius tamen præcipua obsignatio fuit sanguis vaccæ aspersus super populum, qui sanguis ideo Testamenti nomen præcipuè accepit.

Definiatur autem pleniùs in hunc modum: vetus Testamentum annexum sacerdotio Leuitico, fuit mutua obligatio Dei & populi Israelitici: Dei quidem promittentis sub certa conditione possessionem terræ Canaan, populi verò obligantis se ad obedientiam Deo præstandam iuxta Legem Mosis, cuius vt externa testificatio & veluti obsignatio erat sanguis animalis quo aspergebatur populus: ita finis vltimus erat, vt in hoc certo populo conseruaretur memoria promissionis gratiæ vsque ad aduentum Messiæ, qui ex hoc populo nasceretur. Huic Testamento veteri ex aduerso respondit nouum Testamentum, vt vmbræ veritas, Luc. 22. 20. *Hic calix nouum Testamentum est in meo sanguine.* Apud Matth. 26. 28. verò: *Hic est sanguis meus noui Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.* Quoniam autem sanguis Christi obsignatio est noui fœderis de remissione peccatorum, dicitur nouum Testamentum. Hoc Testamentum constat duabus rebus, videlicet promissione

missione Dei gratuita, & fide hominis. Promissio Dei est, Ierem. 31. 33. *Ero ipsis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, dabo leges meas in mente eorum, & in corde eorũ inscribã eas, & ero propitius iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum, & iniquitatum eorum iam nõ memor ero.* Fides hominis est quæ promissionem hãc Dei excipit, & est firma noticia & fiducia in Christum sacerdotem. Hic enim solus est sponsor noui testamenti. Hebr. 7. 22.

Definiatur autem in hunc modum: Nouum testamentum annexum sacerdotio Christi est mutua obligatio Dei & hominis. Dei quidem promittentis, interposito iureiurãdo, remissionem peccatorum, iusticiam & vitam æternam, propter merita Christi, cuius sanguine confirmatur hoc fœdus. Hominis verò promissionẽ hanc gratuitam fide accipientis: Item promittentis & præstantis ex fide obedientiam. Vide quæ annotauimus in Psal. 84.

Porrò de legis & Euangelij discrimine sæpè aliàs dicitur, & infrà quædam dicentur.

Tertius Articulus.

33 Panis enim verus est, qui de Cælo descendit, & dat vitam mundo.

Duas differentias ponit inter manna & panem verum, quem gratis offert omnibus. Panis verus de cœlo descendit, manna pluit de nubibus cœli. Panis verus dat vitam mundo, manna pauit corpora populi in deserto ad breue tempus. Hic verus panis è cœlo est, quia Deus est. Panis est, quia sol⁹ cognitione sui & spiritu suo pascit omnes, à quibus fide sumitur ad vitam æternam, id est, facit, vt æternùm bene beateq; viuamus. Accõmodatur autem hæc ratio præcedenti assueration*i* Domini in hunc modum: Panis qui de cœlo descendit & dat vitam mundo, est verus panis. Manna autem non descẽdit de cœlo, nec dat vitam mũdo, sed filius Dei descendit de cœlo, & dat vitam mundo. Proinde non manna, sed filius Dei est verus panis. Hic panis vt gratis offertur & gratis datur, ita sola fide in animam recipitur & operatur vitam æternam, modò quis eam in infidelitatem relapsus non euomat ingratus.

DE QVARTO.

Cùm Iudæi carnaliter ea quæ Dominus de pane qui descendit de cœlo, & vitam dat mundo, acciperent, ironicè petunt sibi istum panem semper dari, non secus atq; Samaritis illa cùm audiret Christum dicere, Ioh. 4. 14. *Qui bibit ex aqua, quam ego dabo, non sitiet vnquam*, ait: *Domine da mihi hanc aquam, vt non sitiam & veniam huc ad hauriendam.* Verùm Dominus misertus cœcitatis illorum, placidè illis respondet, ac se vitæ panem esse clarè affirmat, quantaq; sit eius efficacia, indicat, mox vt fidus magister reprehendit tarditatem & contumaciam auditorum suorum, extollit donum patris & eius fructum amplificat, exponit voluntatem patris esse, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam.

Sunt ergo huius quarti mẽbri articuli septẽ.

Primus, petitio Iudæorum.

Secundus, Assẽueratio Domini de pane vitæ.

Tertius, huius panis efficacia.

Quartus, reprehẽsio incredulitatis Iudæorũ.

Quintus, quòd soli illi ad Christum veniant, qui dantur ei à patre.

Sextus, huius rei causa designatur.

Septimus, indicatio seu assẽueratio voluntatis paternæ.

Primus Articulus.

34 Dixerunt igitur ad eum: Domine, da nobis semper panem hunc.

Ex responso Domini exprobrantis Iudæis incredulitatem eorum apparet ipsos ironicè hunc panem à Domino petiisse: adeo in illis locum habet illud: *Sordidus loquetur sordes, & cor eius machinabitur iniquitatẽ.* Hinc videre est, quantum valeat sordida hypocrisis longa persuasione confirmata. Nullis enim cedit veritatis viribus, sed magis magisq; à veritate recedit, à luce veritatis, oculos auertens. Non enim doceri se finit, ne iusticiæ opinione & laude excidat, quã opinionem quotidiè, vt alios alliciant, nouis fucis ornant, vt videre est in papatu, qui non Dei gloriam sed suam quærunt. Atque hoc est quod suprà à Domino dictum est: *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam à vobis inuicem accipitis, & gloriã quæ à solo Deo est, non quæritis?* Humiles ergo & nihil sibi arrogantes auditores quærit Dominus. Quare Iudæorum damno cautiores facti sapiamus, ac dominum docentem sinceris animis & auribus audiamus.

Secundus Articulus.

35 Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ.

Dominus nõ offensus ironica petitione prefracti populi, ab officio destitit, sed potiùs habita ratione paucorum piorum, qui haud dubiè in isto cœtu erant, pergit docere quæ docenda proposuerat, ministris verbi relinquens exemplum tuendi officij aduersus vsitatam mundi ingratitudinem. Dixerat suprà Dominus quærendum esse cibum permanentem in vitam æternam. Dixerat filium hominis dare hunc cibum: dixerat patrem dare panem de cœlo verũ: dixerat panem Dei esse qui de cœlo descẽdit & dat vitam mundo, quæ omnia eò pertinebant, vt in auditoribus suis magnum huius panis desiderium excitaret. Nunc tandem ne suspensos diutius teneat auditores, mõstrat illum panem quasi digito, & claris verbis affirmat se panem vitæ esse: Ego, inquit, sum panis vitæ. Etsi autẽ Dominus sciebat hac assẽueratione magis irritatum iri populum legis: tamen furoribus multorũ anteponenda erat veritas Dei & salus pauorum, quod exemplum nobis quoque imitandum est.

Porro hæc assẽueratio, *Ego sum panis vitæ*, plura cõtinet, videlicet, quòd Iesus sit filius Dei de cœlo descẽdens, id est, quòd filius Dei factus sit

filius hominis, vt mediator Dei & hominum esset, quò vitam in eo consequerētur: quòd idem sit veritas quam mána Mosaicum adumbrabat: quòd sine illo non pateat ad vitam æternam aditus: quòd is solus sit vitæ æternæ dator: quòd nullus leg alibus iustitiis, aut vllis meritis, possit vitam æternam mereri aut consequi. Breuiter, quòd à solo Christo sit vita & salus expectāda. Dicitur siquidem panis vitæ, quia ab illo solo est & datur vita æterna, & dicitur panis, vt heri quoq; admonuimus, quia eius cognitione & fiducia animi fidelium pascuntur ad vitam æternam. *Hæc est*, inquit Ioh. 17. 3. *Vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & Iesum esse Christum quem misisti*. Nos igitur hunc vitæ panem amemus, eumque anteponamus omnibus rebus mundi, amicis, fortunis, patriæ, honoribus, voluptatibus, opibus. Qui enim hunc panē habet, etiam in mediis flammis beatus est. At qui hunc panem non habet, miserrimus est, etiamsi in sinu fortunæ gestari videatur.

Tertius Articulus.

Qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam.

Rationem reddit, cur se panem vitæ, id est, vi uificum dixit, ostendit quanta sit eius panis vis & efficacia, atq; adeò modum accipiendi hunc panem eoq; rectè fruendi tradit. *Qui venit*, inquit, *ad me, nequaquam esuriet*, id est, non alium panem ad famem spiritualem sedandam requiret. *Et qui credit in me, non sitiet vnquam*, id est, non alium potum ad sedandam spiritualem sitim requiret, sed me solo contentus erit. Concludamus ergo in hunc modum argumentum præsens. Is solus meritò panis viuificus dicitur, qui solus famen & sitim ita tollit, vt alium panem præter hunc non expetant homines quo satientur, nec alium potum quærant quo recreentur. Ego huiusmodi panis sum. Igitur meritò me panem vitæ nomino. Panis vocabulo synecdochicè potum quoque intelligit. Solus enim Christus vt panis animam pascit, & vt potus animam recreat.

Porrò venire ad Christū & credere in Christum hoc loco synonyma sunt. Venit ad Christum, qui credit in Christum, & qui credit in Christum, venit ad Christum. Ex quo sequitur, quòd nouisse Christum & in illum firmam fiduciam collocare sit manducare panem illum viuificum, qui est Christus ipse. Non ergo dentium & ventris ministerium ad hanc manducationem requiritur, sed mētium & cordis, quibus verè agnoscitur, creditur, accipitur, retinetur & possidetur hic vitæ panis.

Cùm dicit: *Nequaquam esuriet*, item: *Non sitiet vnquam*, significat se solum sufficere ad vitam æternam dandam omnibus in se credentibus, & nulla prorsus alia adminicula requiri ad vitę æternæ consecutionem. Ruit ergo hîc in conscientiis piorum totus Papatus cum suis meritis, siue congrui siue condigni vocentur, cum suis traditionibus quātumuis fuerint speciosæ, cum ficto purgatorio & Missis pro viuis & mortuis, cum inuocatione & patrocinio Sanctorum.

Verùm hîc grauis quæstio oritur. Nam cùm dicit dominus: *Qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam*, videtur confirmari illorum dogma, qui docent eos qui semel crediderunt, fidem non posse amittere, nec posse excutere spiritum sanctum, etiamsi in maxima flagitia ruunt, & in eis vsque ad mortem perseuerant. Etsi autem ex iis quæ diximus intelligi potest excluſiuè hæc dici, videlicet quòd nullus panis, nullus potus præter hunc vnicum requiratur ad animæ vitam æternam comparandam: tamen quia sunt, qui hoc dictum secus accipiunt, nimirum in hunc modum: Qui semel hunc panem gustauerit, nūquam esuriet, id est, nunquam amittet panem semel manducatum: quod si sic est, stabit illorum dogma, & euertet multa Scripturæ pronunciata, quæ clarissimè docēt fidem & Spiritum sanctum amitti posse. Verùm quia Scriptura vnum & eundem autorem Deum habet, non potest sibi ipsi contraria esse. Ideo oportet vt eam dicto Domini interpretationē adhibeamus, quæ poterit stare cum totius Scripturæ consensu.

Nos ad hanc quæstionem respondimus Iohan. 4. 14. vbi similis locutio occurrit: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*, hoc est, non quæret alium potum ad spiritualem sitim extinguendam. Aliud est ergo loqui de rei alicuius natura qualis in se est, aliud est de hominibus loqui, qui ipsa re abuti possunt libertate voluntatis, quæ in vtrumuis procliuis est. Hi enim suapte culpa impedimento sæpenumero sunt, quominus vsum & fructum rei percipiāt. Non ergo à rei natura fructus & vsus in hominibus constans & perpetuus colligitur, cùm homines vsu rei ob propriam culpā excidere possunt. Præterea si verum est dogma illud de fide nunquam amittenda semel concepta & de Spiritu sancto nunquam auferendo, qui semel cor hominis habitare cœpit, peccatum in Spiritum sanctum nullū planè esse potest. Nam hoc nullibi locum habere potest, nisi vbi fides & Spiritus sanctus perfidè vniuersali defectione à Christo excutiuntur: nec Dauid peteret sibi non auferri Spiritum sanctum, quem sensit se amisisse adulterij & homicidij crimine, & hypocrisi crimen illud excipiente. Adhæc confirmaretur in multis impunitas scelerum. Nam cùm homines statuerint semel conceptā fidem amitti non posse, licentiùs ruerent in omnia scelera. Et si fides amitti non posset, Paulus non hortaretur ad retinendam fidem, & ad non extinguēdum Spiritū, nec vnquam dixisset: vastata conscientia naufragium fidei fieri. Neq; Scriptura conditionem perseuerantię in fide rectè salutis fundamentum nominaret. Ita enim ait autor epistolæ ad Hebr. 3. 14. *Participes facti estis Christi, si vsque ad finem firmam fiduciam retinueritis*. Paulus pronunciat Colossenses saluari, modò in fide, vt in ea fundati sunt, permaneant, Coloss. 1. 13. Idem ait 1 Corint. 10. 12. *Qui stat, videat ne cadat*, & seipsum

seipsum exemplum statuit, 1. Cor. 9. 27. Dicit enim sibi necessitatem incumbere, vt Euangelizet, quod si non faceret, reprobus fieret. Quid? Annon ipsissima veritas dicit: Matt. 24. 13. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit.* Quid dicam de multis martyribus, qui nunquam adiissent adeò crudelia vitæ pericula & fortunarum pro confessione veritatis, si salute excidere non potuissent, quam semel fide obtinuerunt. Cùm hæc argumenta sint solida & immota, & in qualibet re non est nisi vna veritas, quę demonstrata euidēter, efficacissima est omnium errorum, qui veritati rei demonstratæ repugnant, confutatio: imitemur Paulum, qui sæpe vel vno solido argumento veritatis oppositio aduersariorū sententiæ, omnes illorū calumnias ridere solet.

Quartus Articulus.

36 Sed dixi vobis, quòd etiam vidistis me, & non creditis.

Grauissima hæc accusatio est incredulitatis Iudæorū, qui tametsi viderunt & intellexerunt ex miraculis Iesum esse Messiam, sicuti supra testati sunt, adeò vt dicerent: *Verè hic est Propheta ille qui venturus est in mundum.* non dixerunt: fortè hic Propheta ille, sed verè, sublata omni dubitatione & disputatione. Conuicti enim erant diuino testimonio tāquam propria Messiæ nota. Habuerunt ergo fidem cognitionis, tamen in eum non crediderunt fide fiduciæ, hoc est, tametsi per miracula Christi in Christi notitiā perducti erant: non tamen à notitia, id est fide cognitionis ad fiduciam peruenerunt, quod fieri oportuisset. Nihil enim iuuat mentem persuasam esse de veritate Dei, nisi fiducia cordis respondeat persuasioni in mente. Ideo autor epistolæ ad Hebr. 11. 1. coniungit in viua & salutari fide ἔλεγχον & hypostasin, id est, firmam persuasionem, qua mens conuicta est de veritate Dei, & firmam fiduciam, qua cor acquiescit in veritate Dei, certò expectans promissa beneficia.

Vide quàm horrēdum sit semel à Satana extra viam abduci. Nam quos semel pertraxerit Satan in hypocriseos cœnum, eorum oculos ita luto obuoluit, vt sponte sua potiùs velint ad apertam lucem cœcutire, quàm vt quicquam de sua hypocrisi decedat. De his loquitur Dominus. Iohan. 3. 20. *Qui mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguātur opera eius,* quæ sunt prærogatiua carnis, merita sacrificiorum, fiducia operum. Non enim ferre possunt hypocritæ qui sanctitatis laudem captāt apud homines, quòd illorum cultus, merita, traditiones damnentur, ac soli Christo tribuatur gloria iustitię. Hinc est quòd maximi peccatores polluti horrendis flagitiis citiùs conuertantur ad Christum quàm hypocritæ, quemadmodum ipse Dominus testatur Matth. 21. 31. vbi sic ait: *Publicani & meretrices præcedēt vos in regnum Dei.* Exemplum mox subiungit: *Iohannes venit in via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, vt credaretis ei.* Ad eundem modum hi cum quibus Christus hic agit, quia non agnoscunt morbum, medicum cōtemnunt. Oremus ergo nos, quibus splendor Euangelij illuxit, ne nos propria culpa nobis tenebras accersamus rursus, ac in iis tandem pereamus.

Notentur hoc loco gradus, quibus ad summum fastigium peruenitur. Miracula in notitiam eius, qui miracula ædit, adducunt. Notitia fidei doctrinæ destinatur: fides doctrinæ ad fiduciam in eum, quem nouimus & veracem esse statuimus, inuitat. Fiducia salutem propositam habet vt finem vltimum. Verùm quia Iudæi plerique substiterunt in primo gradu, & nō peruenerunt ad vltimum miraculorum scopū, salute exciderunt.

Quintus Articulus.

37 Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, non eiiciam foras.

Ratio obiurgationis, cur videlicet non credant Iudæi. Soli enim illi veniunt ad filiū quos pater dat filio. Pater autem nondum vos dedit filio. Igitur non mirum est, vos nondum venisse ad filium, hoc est, credidisse in filium. Venire ait Dominus ad se quod sibi dederit pater, non quia ipse non possit, quoscunque velit, adducere, sed quia nemini hoc nisi soli diuinæ naturæ conceditur, vt ignorantiæ tenebris inuolutos illuminet. Vt ergo homo, hanc rem patri attribuit, quam ipse vnà cum patre facit. Est enim vna eademq; voluntas & actio patris & filij. Fieri enim non potest vt homo ad Christum conuertatur, nisi Spiritus Sanctus ad prædicationē seu meditationem Euangelij operetur in homine fidem, quod quidē facit in omnibus qui non suapte culpa spiritui operanti repugnant.

Verùm ne ex hoc loco cum quibusdam putemus confirmari Parcarum tabulas, duo hîc obseruanda sunt. Vnum, in quem finem hæc dicantur. Alterum, quinam ex verbo Dei censendi sint dari filio à patre.

In quem ergo finem hæc dicuntur? vt confirment iustè accusari Iudæos incredulitatis. *Causam,* inquit Cyrillus, *cæcitatis subiecit, vt discant in diuinam se iram occurrisse, non vt in morbo semper morentur, sed vt citiùs atq; faciliùs ab eo resiliant.* Non ergo excusationis argumentum hîc texitur, sed iustæ obiurgationis. Ex quo sequitur, culpam Iudæorum esse, quòd non sint dati filio à patre. Frustra proinde hinc sumitur defensio dogmatis de particulari gratia.

Quinam ergo dicuntur filio à patre dari? Soli credentes. Iam autem cùm Dei patris mandatum sit vt omnes credant, & promissio patris sit vniuersalis, ac filius sit agnus datus pro peccatis mundi, atque idem vocet omnes ad se, dicatq; se venisse in mundum ad saluādum quod perierat, atque adeò tanquam certissimo sigillo, videlicet baptismo omnibus suam gratiam obsignet, quis audebit Deo tribuere προσωποληψίαν, præsertim eùm ipse eam in hominibus damnet? quis putabit illum præcipere, promitte-

re & obſignare, quod tamen non velit.

Sed his videtur dominus (aiunt aduerſarij vniuerſalis gratiæ) aduerſari his clariſsimis verbis: *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet.* Verùm hæc locutio explicanda eſt, vt non pugnet cum eo, quod Dominus probare inſtituit, nec analogiam fidei euertat. Conemur ergo hanc locutionem clariùs explicare vt ſtet cum analogia fidei noſtræ. Pater dat filio. quos? quos trahit ad filium. Quos trahit ad filium? quos docet. Quinam ab eo docentur? qui audiunt & diſcunt. Quinam audiunt & diſcunt? qui verbo & ſpiritui docentis non repugnant, quemadmodum Iudæi fecerunt, ſicuti eis obiicit Stephanus Act. 7. 51. Hinc ergo ſequitur, eos non dari filio à patre, qui Spiritui Sancto reſiſtunt. Reſiſtunt autē Spiritui Sancto, recuſantes credere in Filiū, ne apud homines opinione iuſtitiæ excidant. Semper enim adeſt Spiritus Sanctus in prędicatione Euangelij, & mouet corda audientium Euangelium, quorum alij Spiritui mouenti & Patri verbo trahenti obtemperant, alij contumaciter reſiſtunt, præſertim hypocritæ, qui iuſtitiis legalibus tumentes, non ferunt ſuas tenebras à luce Euangelij argui.

Verùm hîc tenendum eſt, duplicem eſſe repugnantiam. Vnam ex ignorantia & multitudinis exemplo, & hæc curabilis eſt. Huic enim occurritur doctrina, exhortatione, obiurgatione, comminatione. Talis fuit Nicodemi & Samaritidis. Alteram ex inueterata hypocriſi & odio Chriſti, quæ planè inſtar lepræ inueteratæ inſanabilis eſt: huiuſmodi fuit repugnantia Iudæorum, quibus Chriſtus obiicit blaſphemiam in Spiritum Sanctum. Atque hæc repugnantia fuit cauſa reiectionis populi Iſraelitici, quemadmodum Paulus prolixè docet ad Roman. 9. 10 & 11. & non Parcarum tabulę, ex quibus perperam iudicatur de myſterio prædeſtinationis, quæ ex perpetuo Scripturæ conſenſu, & ex diſputationibus Paulinis in hunc modum abſq; omni errore & confuſione definitur. Prædeſtinatio eſt Dei præordinatio infallibilis, qua ipſe Deus præuidens lapſum primorum parentum ante mundi cōſtitutionem æterno decreto ſtatuit omnes credentes promiſsioni gratiæ, hoc eſt, verum Abrahæ ſemen, in Chriſto erigere & ſaluare. Non ergo tàm perſonarum definitus numerus, quemadmodum hoſtes vniuerſalis gratiæ contendunt, quàm certus & infallibilis prædeſtinationis modus ſpectādus eſt, qui modus Paulo teſte conditionalis eſt. Habet enim annexam conditionem fidei in Chriſtum. Vide quæ annotauimus in primum caput ad Epheſ. & in 9. ad Rom.

Porrò quod Dominus ſubiungit hoc loco: *Et eum qui venit ad me, non eiiciam foras,* dulciſsima eſt promiſsio, opponenda infirmitati credentium, particularitati Stoicæ, indignitati. Breuiter omni tentationum generi. Qui enim cœpit in nobis opus bonum, ipſe perficiet, modò fidei naufragium non fecerimus. Ipſe nouit figmentum noſtrum, non ſinet nos tentari ſupra vires. Teneamus ergo confeſsionem, retineamus fidem & bonam cōſcientiam in hac triſti ſuper terram militia, ipſe tuebitur, ipſe ſaluabit nos, qui nos ſancto ſuo obſignauit Spiritu, & donauit arrha hæreditatis cœleſtis.

Sextus Articulus.

38 Quia deſcendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam: Sed voluntatem eius qui miſit me Patris.

Ἀντιλογία eſt à potentia Chriſti ſumpta: formabitur autem in hunc modum argumentum: Ego deſcendi de cœlo vt faciam voluntatem Patris qui miſit me. Ergo neminem qui venit ad me à patre mihi datus, eiiciam foras. Nunc autem cùm eadem ſit patris voluntas quæ & filij, & filius affirmat ſe veniſſe ſaluare quod perierat, ex quo fit quòd omnes promiſcuè ad ſe vocet hac dulciſsima inuitatione, Matt. 11. 28. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos.* Sequitur voluntatem patris eſſe vt omnes audiant filium ac ſaluentur per filium.

Sed quid eſt quod dicit: *Deſcendi non vt faciam voluntatem meam, ſed eius qui miſit me Patris.* An ergo alia voluntas patris quàm filij erit? nullo modo. Verùm ita loquitur Dominus ex ſenſu Iudæorum, ad quos ſermonem dirigit. Illi enim ſeparantes filij voluntatem à patris voluntate, putabant dominum ſuam propriam voluntatem feciſſe, & non patris, quod Chriſtus negat, ſignificans ſe nullam habere voluntatem ſeparatam à patris voluntate, ſed ſuam & patris voluntatem vnam eandemque eſſe, vtrumq; velle ſalutem hominum, propter quam filius Dei deſcendit de cœlo & factus eſt homo, videlicet vt nos ſuo ſanguine purgaret, obedientia iuſtificaret, Spiritu ſanctificaret, potentia ſaluaret. Vide quæ in primo cap. in hæc verba: *Verbum caro factum eſt,* annotauimus.

En rurſus habemus teſtimonium de diuina & humana natura filij, de identitate perſonæ. Item de officio quod eſt facere voluntatem patris. Eſt ergo Chriſtus verus Deus, eſt verus homo, eſt vna perſona, & executor voluntatis paternæ, hoc eſt, Saluator mundi.

Septimus Articulus.

39 Hæc eſt enim voluntas eius qui miſit me Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, ſed ſuſcitem illud in extremo die.

Suprà dixit: *eum qui venit ad me, non eiiciam foras.* Hîc eius dicti rationem reddit à conſtanti conſilio & decreto patris. Ratio autem hæc potiſsimum opponitur Epicuræorum iudicio de promiſsione vitæ per panem verum acquirendæ. Homines cùm pij tùm impij videntur iiſdem legibus mortis & interitus obnoxij eſſe, vnde Epicuræi concludunt vanas eſſe promiſsiones de vita æterna conſequenda. Verùm Chriſtus reſpondet, & fatetur quidem verum eſſe, quòd experientia infallibiliter conuincit, mori cùm pios tùm impios, ſed negat eos prorſus

sus interire. *Omne*, inquit, *quod dedit mihi pater non perdam ex eo, sed suscitabo illud in extremo die.*

De resurrectione mortuorum vide quæ annotauimus cap. 5. in hæc verba: *Veniet hora, in qua omnes qui sunt in monumentis, &c.* Illic enim decem firmissimas demonstrationes futuræ resurrectionis recitaui. Cùm ergo Christus ait: *Sed suscitabo illud in extremo die*, vult vt non figamus oculos in figuram huius mundi; vult vt non existimemus gloriam & felicitatẽ piis propositam esse in hac vita, sed ignominiam potiùs, miseriam & contemtum, vult vt cogitemus de vita beata, in qua decus ecclesiæ perfectè lucebit. Hac cogitatione nos in omnibus aduersis erigamus & consolemur.

40 Hæc est enim voluntas Patris mei qui misit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego suscitem illum in vltimo die.

Hæc oratio clariùs superiorem sententiam explicat, & disertè affirmat vidẽtes Filium Dei & credentes in illum habituros vitam æternam. Hîc quatuor perpendenda sunt. Primùm, voluntas Dei opponatur iudicio sensus & rationis de suscitandis mortuis. Filius missus opponatur tyrannidi diaboli, & opinioni pharisaicæ de iustitia legali. Fides in Filium apprehendat vitam æternam in Filio. Promissio hæc: *Suscitabo eum in vltimo die*, opponatur, vt paulò antea diximus, Epicuræorum & Saducæorum dubitationibus de promissa vita æterna.

Vocabulum ὁ θεωρῶν, id est, qui videt, ad notitiam non ad externum sensum, quemadmodum ὁ πιστεύων, id est, qui credit, ad fiduciam referendum est. Sunt enim hæ duæ partes, notitia videlicet & fiducia Christi, salutaris fidei veluti substantia. Plura quæ requiruntur ad huius loci explicationem, vide supra in fine capitis 3. vbi hoc dictum Domini: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*, explanauimus. Ibi enim & quid vera fides sit, & cur dicatur sola iustificare. Item quid sit discriminis inter has scripturæ phrases: credere in Filium, &, credere in nomen Filij, qua potui fide & diligentia exposui.

DE QVINTO.

Vt Iudæi non nisi carnaliter sapuerunt: ita non nisi carnalia de Messia cogitare potuerunt. Quia ergo dixerat Iesus se esse panem qui de cœlo descendit, vehementer offenduntur, murmurant inter sese differentes de eo quod dixerat, opponunt Domino firmissimum, quemadmodum opinabantur, argumentum, quo absurditatem sermonis Domini ostendere conabantur, verùm Dominus nihilominus veritatem suæ doctrinæ tuetur, & se esse panem vitæ, qui de cœlo descendit, asseuerat, quem panem definit esse carnem suam dãdam pro mundi vita.

Sunt autem huius membri plures articuli.

Primus: Offensi Iudæi disputant contra Dominum.

Secũdus: Dominus iubet deponi offensam.

Tertius: Rursus apponit Dominus causam cœcitatis & offensionis Iudæorum.

Quartus: Asseueratio de vita æterna per fidem in Christum consequenda.

Quintus: Repetitio collationis mannæ & panis cœlestis.

Sextus: Repetitio asseuerationis de pane vitæ, quem definit esse carnem suam, quam dabit pro mundi vita.

Primus Articulus.

41 Murmurabant igitur Iudæi de eo, quia dixerat: Ego sum panis, qui de cœlo descendi.

42 Et dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit iste: è cœlo descendi?

Iudæi offensi absurditate dicti Domini affirmantis se de cœlo descendisse, in hunc modum contra illum argumentabantur. Homo qui hìc in terra natus est à parentibus terrenis patre & matre, non est dicendus de cœlo descendisse. Iesus hic in terra natus est à terrenis parentibus patre & matre. Igitur hic Iesus non est dicendus de cœlo descendisse. Quid proinde absurdius est quàm quod affirmat se de cœlo descendisse? Atque ita Christus fit Iudæis signum cui contradicitur, & petra scandali. Sed quid hîc defuit Iudæis? rectum de Messia iudicium. Antea rectè confessi sunt Iesum esse Messiam, viso miraculo saturatæ turbæ quinque milliũ hominum quinque panibus & duobus piscibus. Si isti confessioni addidissent descriptionem Messiæ, quæ passim in propheticis scriptis occurrit & officium Messiæ rectè cogitassent, tum Iesum & verum hominem esse, & verum Deum agnouissent. Disertis enim verbis Messias apud Ieremiam 23. 6. vocatur Iehouah iustificator noster. Sed Dominus officium Messiæ vrget vt vel ex eo venirent Iudæi in notitiam duplicis naturæ Christi, videlicet diuinæ & humanæ. Matth. 22. 44. proponit Dominus quæstionem de naturis Messiæ, vt doceat ipsum esse & Deum & hominem, vbi ita ait: *Quid vobis videtur de Christo, cuius Filius est? dicunt ei, Dauid.* (Psal. 109. 2.) *Ait illis: Quid ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominũ, cùm dixit: Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* Hîc si scripturam de Messia in consilium adhibuissent Iudæi, respondissent, Messiam esse Dauidis filium secundùm humanitatem, & Dei filium secundùm diuinitatem, non tamen duos filios, sed vnum, quia vna persona est cõstans naturis duabus, diuina videlicet & humana.

Secundus Articulus.

43 Respondit ergo Iesus & dixit eis: Nolite murmurare inter vos.

Quoniã nihil magis officit discentibus quàm contumaciter se opponere magistro suo, iubet Dominus deponere murmur & offensam quò fiant dociles & apti ad discendum. Nos ergo hoc Domini dicto admoniti præbeamus nos dociles nihil murmurantes aut disputantes aduersus Christum Dominum nostrum, qui cùm ipsa veritas sit, non potest nisi quod verum est dicere aut docere. Est siquidem hæc germanæ fidei perpetua indoles, nihil disceptare aduersus promissionem Dei, ad Rom. 4. 20. Sed Deo laudem veritatis tribuere, vt qui posit præstare quod promiserat.

Tertius Articulus.

44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum, & ego suscitabo eum in vltimo die.

Hîc Dominus rursus exponit causam cœcitatis & offensionis Iudæorum esse, non rectè æstimare Messiæ officium. Antea dixit: *Omne quod dat mihi Pater, venit ad me:* nunc idem repetit alia loquendi formula: *Nemo*, inquit, *venit ad me nisi quem Pater traxerit*. An ergo inuiti trahimur? An fides cordis qua Christum apprehendimus est violentum quid in nobis? num inuiti credimus? An vt homo lignum aut saxum post se trahit, ita Pater homines ad Filium trahit? Nullo modo. Nam & volentes credimus & volentes trahimur. Obseruandus est ergo modus huius tractionis. Non enim est tractio coactionis, sed tractio voluptatis & ingentis desiderij. Trahitur quippe ad Filium à Patre, qui gustata suauitate Filij credit in Filium. Credit autem in Filium qui eum rectè didicit, id est, qui eum cogitat habere Patrem Deum, & esse omnis boni fontem & vitæ æternæ datorem. Hæc bona qui nouit & amat, voluptate trahitur, desiderio tanti boni trahitur. Si ergo Poetæ licuit dicere: *Trahit sua quemque voluptas*, cur nobis non licebit dicere, hominem trahi ad Christum, qui delectatur veritate, delectatur beatitudine, delectatur iustitia, delectatur sempiterna vita? Huius tractionis similitudines duas ponit Augustinus. *Ramum*, inquit, *viridem ostendis oui, & trahis illam, nuces puero demonstrantur, & trahitur. & quia quò currit trahitur, amando trahitur, sine læsione corporis trahitur, cordis vinculo trahitur.*

Fit autem hæc tractio per doctrinam de beata vita consequenda per Christum, in qua Spiritus Sanctus est efficax in non repugnãtibus. Si violẽta esset tractio hæc, quemadmodum Stoici putant, quis quæso esset vsus doctrinæ in ecclesia? quis admonitionum? quis consolationum? quis exhortationum? quis comminationum? Annon hæc omnia eò pertinent, vt trahamur ad Christum? *Gustate*, ait Psalmista, Psal. 34. 9. *& videte quàm suauis est Dominus: Beatus vir qui sperat in eo.* Non ergo venerunt Iudæi ad Christum, quia non gustauerunt eius dulcedinem, putantes se sua iustitia posse coram Deo subsistere. Cum hac nostra interpretatione congruit dictum Chrysostomi: *Qui trahit, volentem trahit.* Item illud Nazianzeni: ὁ Θεὸς ἐκ ἄκοντας σώζει. Item illud Augustini: *Si non traheris, ora vt traharis.* Trahitur ergo mens Spiritu Sancto per verbum, & Spiritus sanctus efficax est in cordibus eorum, qui ei non repugnant. Iudæorum cæcitas nobis hîc depingit tenebras mentium humanarum, quæ nihil planè intelligunt de reb. diuinis sine luce diuina.

Qui ex hoc loco oppugnant liberum arbitrium, rectè quidem faciunt, si hominem sibi relictum neciudicium, nec voluntatem nec conatum veri boni habere sentiunt. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. 1. Corinth. 2. 14. Verùm si facultatem adimunt homini, postquam verbo Dei edoctus est, eligendi quæ salutaria sunt, destruunt opus Dei in homine, hoc est, volũtatem negant. Nam si Deus verbo & spiritu operatur in nobis velle, certe velle habemus, sed hoc liberum est. Ergo libera voluntate eligimus, quæ monstrantur nobis esse salutaria.

45 Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docti à Deo.

Hoc testimonium quo ad sensum attinet, est omnium prophetarum de efficacia euangelij. Verùm si verba spectes, potissimum videtur desumptum ex 54. capite v. 13. Esaiæ, vbi hæc verba leguntur: *Dabo vniuersos filios tuos doctos à Deo.* Pertinet autem hæc promissio ad nouum fœdus, de quo Ieremias, cap. 3. & 15. *Dabo vobis Pastores secundùm cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.* Et cap. 31. Item autor epistolæ ad Hebr. cap. 8. 10. *Dabo*, inquit, *leges meas in mentem eorum, & in cor eorum inscribam eas, & ero illis in Deum, & illi erunt mihi in populum, & ego propitiabor iniquitatibus eorum.* Proinde docti à Deo seu docti Dei sunt discipuli Dei, verbo & spiritu ipsius eruditi. Atque ita Dominus modum per quem trahimur ad Filium, hoc loco definire voluit, quem modum illatio sequens clariùs adhuc ostendit.

Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

Hæc conclusio clarissimè exponit, quid sit Patrem trahere ad Filium. Audire enim à Patre, scilicet docente, & ita audire vt perdiscas, est trahi à Patre. Docet ergo Pater vt audias, audis vt discas, discis vt ad Filium venias, id est, vt credendo ad Filium conuertaris eoque fruaris, qui est panis vitæ. Docet autem Pater non sono aut voce, sed illuminatione mentis, qua rectè diuinas scripturas percipimus. Audit homo qui docentis spiritui non repugnat. Discit homo, qui ex persuasione doctrinæ, quæ est per Spiri-

Spiritum, credit: qui credit, ad Filium conuertitur eoq; fruitur. Non ergo vi fit, sed ex persuasione oritur fides, qua venitur ad Christum. Etsi homines ab hominibus audiunt: tamen quòd intelligunt, intus datur, intus coruscat, intus reuelatur, vt Augustinus ait. Potest ex hoc loco extrui definitio Ecclesiæ, videlicet, quòd sit cœtus hominum audientium Euangelium, quorũ mentes Pater illuminat, vt ad Filium suum veniant, in eumque credant.

46 Non quòd Patrem viderit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.

Occupatio est qua occurrit obiectioni Iudæorum, qui poterant ex dictis hãc calumniam inferre. Tu dicis Patrem audiendũ & ab eo discendũ esse, sed nemo vidit Deum, quem tuum Patrem facis. Ergo nemo illum audit, & nemo discit ab illo. Dominus respondet, Patrem videri & audiri in Filio, qui est à Patre, scilicet ab æterno, natus. Hæc sententia suprà in 1. capite hisce verbis effertur: *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis.* Luc. 10. 22. *Nemo scit, quis sit Filius nisi Pater, & quis sit Pater nisi Filius, & cui voluerit reuelare.* Hæc reuelatio tribuitur etiam Patri Matth. 16. 16. Nam cùm Petrus diceret: *Tu es Christus Filius Dei viui*, Christus respõdet: *Beatus es Simon Bar Iona, quia non tibi reuelauit hoc caro & sanguis, sed Pater meus qui in cœlis est. Ista reuelatio*, ait Augustinus, *ipsa attractio est.* Ex his efficitur Patrem audire, & à Patre discere nihil esse aliud quàm Filiũ audire, & à Filio discere, Spiritu vtriusque efficaciter agente in cordibus audientium. Nam Pater & Filius vnũ sunt natura & essentia, etsi Filius alius sit à Patre, id est, distincta persona à Patre. Iam autem cùm Filius alibi dicit, Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit*, sequitur omnes eos audire à Patre & discere à Patre, qui credũt Euangelio, à quocunque tandem prædicatum fuerit.

Notetur hoc loco testimonium de diuina natura Filij. Nam cùm dicit: ἑώρακε παρὰ τοῦ θεοῦ, significatur & essentia diuina Filij, & æterna generatio Filij à Patre. παρὰ enim cognationem & coniunctionem declarat. Nihil enim Patri coniunctius quàm Filius, qui est ὁμοούσιος cum Patre. Discernẽdum est igitur accuratè inter has formulas loquendi in Scripturis, esse ἀπὸ θεοῦ, &, esse παρὰ θεοῦ: Illa enim simplex missio, hac generatio significatur. Cùm ergo Dominus hîc dicit: Qui est παρὰ τοῦ θεοῦ, vult Iudæos reuocare à contemtibili hominis specie ad contemplationem diuinæ naturæ. Atque ita diluit obiectionem Iudæorum, qui argumento absurditatis negarunt Dominum descendisse de cœlo.

Quartus Articulus.

47 Amen Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 Ego sum panis vitæ.

Repetit quod iam aliquoties dixerat, & ad quod totum hoc colloquium pertinet, & asserat se panem vitæ esse, & eos hoc pane vitæ frui, qui in ipsum credunt. Concluditur autem argumentũ hoc modo: Qui vescitur pane vitæ habet vitã æternã. Qui credit in me, vescitur pane vitę. Ergo qui credit in me, habet vitam æternam. Proinde manducare panẽ vitæ, &, credere in Filium Dei, vnum idemq; significãt. Vt enim cibus dum ore sumptus est, applicatur & coalescit corpori nostro, vt illud conseruet ac foueat: ita Christus fide in ãnimam hominis receptus alit ipsam solus ad vitam æternam.

Hic rursus Christus omnia hominum merita euertit, omnes iustitias legales. Quoties enim credentibus iustitia & vita æterna promittitur, toties omnis laus iustitiæ & meritum vitæ æternæ hominibus adimitur, & sola gratia Dei in Filio commendatur. Ita enim colligit Paulus ad Gal. 3. 11. *Quòd autem per Legem nemo iustificatur apud Deum, manifestũ est, quia iustus ex fide, viuet: Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Hoc est, si ad normam dialecticã reuocetur, Quidquid est ex fide, non est ex Lege. Iustitia quæ est via vitæ æternæ, est ex fide. Igitur iustitia quæ est via vitæ æternę, non est ex Lege. Minoris probatio est testimonium Prophetæ: *Iustus ex fide, viuet.* Christus enim in quem creditur, est finis Legis in iustitiam omni credenti.

Quintus Articulus.

49 Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.

50 Hic autem est panis de cœlo descendens, vt quis ex eo manducet, non moriatur.

Repetitio est collationis Mannę & panis cœlestis, vt differentiam eorum maximam esse, si efficaciam respicis, doceat. Suprà quidem ostendit collationẽ inter Mosen & Deum, inter manna & panẽ verum, quem Pater dat de cœlo. Nũc fortiùs vrget discrimen, &, vt se demonstrat esse panem qui de cœlo descendit: (Nam ὅτις ὅτι, demonstratiue accipiendum est) ita manducationem mannæ affirmat nihil conferre per se ad vitam consequendam ęternam, sed solam manducationem panis de cœlo descendentis vitam conferre æternam. Etsi autem mãducatio mannæ fuit sacramentalis, vt Paulus docet 1. Cor. 10. 3. tamen hæc externa mannæ manducatio sine spirituali manducatione panis cœlestis nihil profuit Patribus, illis videlicet qui sine fide hanc manducauerunt. Nam Mose, Aaron, Caleph, Iosue, salutaris fuit manducatio mannę, non quia corpus aluit, sed quia Sacramentum illis erat panis vitæ, quo fide vescebantur, ex quo iudicium etiam de nostris sacramentis sumendum est. Est autem memorabile dictum Augustini in hunc locum scribentis. *Hunc panem*, inquit, *significauit manna, hunc panem significauit altare Dei. Sacramenta illa fuerunt: in signis diuersa sunt, sed in re quæ significatur, paria sunt.*

Iam argumentum præsens ad formam dialecticam reuocabimus. Iste est vitæ panis, qui manducatus confert vitam æternam. Manna

manducatum non confert vitam æternam, ſed panis de cœlo deſcendens. Ergo nõ manna, ſed panis de cœlo deſcendẽs eſt vitæ æternæ panis, id eſt, quo alimur ad vitam æternam. Partem priorem minoris confirmat, cùm ait: *Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt.* Poſteriorem magna cum aſſeueratione ponit, ſignificans ex eo viuificum eſſe panem, quia de cœlo deſcendit.

Porrò hîc quæſtio oritur, cùm dicit, Patres comediſſe de manna & mortuos eſſe, nõ autem mori eos qui de pane vitæ edunt. An non Abraham, Iſaac, Iacob, Apoſtoli Domini manduearunt panem vitæ, & mortui ſunt? Ad hanc quæſtionem non meis, ſed Cyrilli verbis reſpondeo. *Mortui ſunt, inquit, qui manducauerunt, quia nullam inde perpetuæ vitæ virtutem perceperunt. Non enim viuificabat, ſed famem ſolummodò corporalem amouebat, & figura erat veritatis. Qui verò panem vitæ ſuſcipiunt, immortalitatem conſequentur, & omnia interitus mala effugient, cum Chriſto æternaliter viuentes. Nihil autem verbis noſtris officit, nec idcirco mentiri videbimur, quia fideles qui Chriſto participarunt, corpore moriuntur. Nam etſi hac communi omnium morte cadere videantur, viuant tamen Deo, vt Paulus ait.*

Sextus Articulus.

51 Ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.

Repetitio aſſeuerationis de pane vitæ. Panis viuus dicitur, & quia ipſe vita eſt in ſe, & quia viuificat alios. Ergo *ἰδίωμα* & cauſam & effectum declarat. Eſt viuus in ſe, & viuus efficacia, id eſt, viuificus, quia vt ipſe teſtatur, ſi quis ex hoc pane manducauerit, viuet in ęternum. Ex hoc pane ſcilicet, qui ipſe ſum, cuius participes fiunt omnes qui credunt. Non ergo hic panis alius eſt quàm ipſe Chriſtus Deus & homo. Ex hac aſſertione concluditur neminem in æternum victurum qui ex hoc pane non comederit, ſed moriturum potiùs in æternum. Ex quo ſequitur in ſolo Chriſto ſpem ſalutis repoſitam eſſe.

Et panis quem ego dabo, caro mea eſt, quã ego dabo pro mundi vita.

Hîc apertiùs adhuc definit panem vitæ quam promittit, eamque affirmat eſſe carnem ſuam, & exponit quomodo fiat panis vitæ, videlicet cùm datur & offertur ab ipſo in ſacrificium pro mundi vita, id eſt, vt mundus propter illum in cruce oblatum viuat. Hæc ſententia in capite 1.29. hiſce verbis effertur: *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.*

Duo ergo continet hoc dictum. Primum, quòd Filius Dei ſit factus homo, vt fieret victima pro humano genere, qua victima genus humanum liberaretur à morte æterna, & eiuſdem victimæ merito donaretur vita æterna. Alterum, quòd Chriſtus hîc ſacrificiis Leuiticis opponat ſuum ſacrificium tanquam vmbra veritatem. Sacrificia enim Leuitica adumbrabant ſolummodò ſacrificium, cuius virtute aboleretur peccatum. Chriſti autem ſacrificium reipſa expiat peccatum & placat iram Dei. Hoc diſcrimen inter Leuitica ſacrificia & Chriſti ſacrificium ex totius Scripturæ conſenſu tradit autor epiſtolæ ad Hebræos, cap. 10. In Leuiticis igitur ſacrificiis fiebat commemoratio peccatorum quotannis, ſed per oblationem Chriſti ſemel peractam ſanctificati ſumus, hoc eſt, accipimus remiſſionem peccatorum, iuſtificamur & ſanctificamur. Vna enim oblatione ſanctificauit in ſempiternum ſanctificandos.

Ex hoc ergo loco colligamus definitionem manducationis panis vitę, videlicet, quòd manducatio panis vitæ fiat per fidem, qua credimus Filium Dei aſſumſiſſe humanam naturam in vnitatem perſonæ, & eam obtuliſſe pro nobis, hoc eſt, corpus ſuum tradidiſſe pro nobis in mortem, & ſanguinem ſuum fudiſſe pro nobis in remiſſionem peccatorum, vt ipſius morte placaretur ira Patris, & nos reciperemur in gratiam & donaremur vita æterna. Hac manducatione animæ fidelium aluntur ad vitam æternam, cuius ſymbolum eſt manducatio Sacramentalis. Plura de hac oblatione in 1. capite annotauimus. Item in Enarratione Pſalm. 84. & ad Hebræos.

DE SEXTO.

Vt Iudæi carnales erant, ita carnaliter omnia quæ à Domino dicuntur, accipiunt, & quia inflati erant opinione iuſtitiæ, conantur doctrinam Chriſti, quam ſuæ opinioni aduerſari rectè iudicabant, ſuſpectam, imò odioſam reddere auditoribus. Quia enim dixerat carnem ſuam eſſe panem, quam manducare neceſſe eſt eos qui vitam æternam poſsidebunt, offenduntur abſurditate, vt illis videtur, dicti, vnde & litigant inter ſeſe, præoccupati iuſtitiæ Legis opinione, qua vitam æternam ſe mereri falsò putabant. Sed Dominus vſitato ſibi iuramento præfixo non eſſe ſperandam vitam ſine carnis ſuæ manducatione, & ſanguinis ſui potatione affirmat. Deinde promiſsionem ponit, quam infrà confirmatione munit, & diſcernit rurſus inter manna Moſaicum & panem vitæ verum qui ipſe eſt.

Articuli huius membri ſunt ſex.

Primus: Litigatio Iudæorum inter ſeſe.

Secundus: Abſurditas, vt putant, dicti Domini.

Tertius: Aſſeueratio quòd vita æterna non contingat homini ſine manducatione carnis Chriſti & potatione ſanguinis ipſius.

Quartus: Repetitur propoſitio præſentis diſputationis.

Quintus: Iuſta propoſitionis confirmatio.

Sextus: Concluſio per collationem mannæ Moſaici, & panis vitæ, qui eſt Chriſtus Ieſus.

52 Litigabant ergo Iudæi inter ſeſe, dicentes.

Primus Articulus indicat auditores Domini non

non fuisse omnes eodem modo affectos erga ipsum, & eius doctrinam. Quidam enim ipsum vt cœlestem doctorem meritò admirabantur. Quidam contrà vt vanum & falsum, temerè contemnebant. Hinc nascitur inter ipsos dissidium, dum alij accusant, alij excusant. Notetur hìc perpetua sors Euangelij & piorum doctorum in hoc mundo. Vt enim semper habèt paucos pios fautores: ita nunquam illis desunt calumniatores maligni. Hac Euangelij sorte & piorum doctorum nos cõsolemur, si similia experiri cogimur.

Secundus Articulus.

Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

Absurditatem dicti Domini, dicentis carnem suam esse panem vitæ, interrogationis schemate exaggerant. Concluditur autem argumentum Iudæorum hoc modo: Absurdum est & crudele hominem hominibus carnem suam dare ad manducandum. Cùm ergo hic sit homo, quid absurdius excogitari potest & crudelius, quàm quòd dicat se carnem suam nobis dare ad manducandum? In hoc argumento duplex est παραλογισμὸς, & vterque peccat æquiuocatione. Nam præter illum crassum & cyclopicum manducandi modum, de quo ipsi existimant Christum loqui, duplex est modus manducandi carnem & bibendi sanguinem Domini, videlicet, cæremonialis seu sacramentalis, & spiritualis. De hoc posteriori Dominus loquitur. Ita caro hominis Christi distinguenda est à communi carne hominum. Illa viuifica est, quia est caro hominis, qui est Deus. hæc scilicet communis caro non est viuifica, quia in se rea est & immunda, vt quæ aliunde vitam mutuetur, modò victura sit. Hìc rursus videre est ingenium sophistarum, & hostium veræ doctrinæ, qui non accipiunt ea quæ piè dicuntur, iuxta suam ψιφισιν, sed hoc solummodò spectant, vt commodè dicta ad aliquam absurditatem torqueant, vt docenti odium & doctrinæ contemtum concilient.

Tertius Articulus.

53 Dixit ergo eis Iesus: Amen Amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis & biberitis sanguinem eius, non habetis vitam in vobis.

Hæc asseueratio, quòd vita æterna non contingat homini sine manducatione carnis Filij hominis, & sine potatione sanguinis eius, opponitur opinioni Pharisaicæ, de iustitia Legis & meritis sacrificiorum & traditionũ, & destruit quidquid homines excogitant & docent de iustitia, salute & vita æterna consequenda. Nam cùm hìc omnia Christo tribuit, nihil relinquit creaturis vllis. Cùm enim nemo Legi satisfacit, fieri non potest, vt quisquam operando iustitiá Legis assequatur. Omnes enim hoc Domini dicto damnatoriæ Legis sentẽtiæ subiiciuntur. Congruit ergo hoc Domini dictum cum illo Dauidis, Psal. 143. 2. *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* Item Psal. 130. 3. *Si iniquitates obseruaueris Domine, quis consistet?*

Pertinet proinde hoc Domini dictum ad primam pœnitentiæ partem, videlicet contritionem. Nam cùm audimus, quòd non habeamus vitam in nobis sine Christo, intelligimus nos mortis reos esse propter peccatum. Vnde oriri debet in nobis μετανοια, & dolor secundùm Deum, qui operatur μετάνοιαν, hoc est, conuersionem, quæ fit per fidem in Christum.

Quartus Articulus.

54 Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; & ego suscitabo eum in vltimo die.

Repetitio propositionis principalis huius colloquij, cuius sensus est sine tropo. Qui videt Filium & credit in eum, habet vitam æternam. Siquidem manducare carnem Christi, & bibere eius sanguinem, nihil aliud est quàm credere in Christum, qui dedit carnem suam pro nobis, & effudit sanguinem suum pro nobis, in remissionem peccatorum; & se ea fiducia consolari & erigere aduersus peccatum, mortem & infernum, & certò statuere Christũ iuxta suam promissionem daturum credentibus vitam æternam. Neque tamen otiosa est hæc figurata locutio. Nam ea & vis fidei & copulatio nostri cum Christo significatur arctissima, vt rectè intelligamus cur credentibus proponatur vita æterna. Siquidem vt cibus à nobis comestus, in ventrem transmissus, est noster, corporibus nostris coalescit corporaliter, vt eius virtute sustẽtemur in hac vita: ita Christus à nobis creditus & in animam receptus, est noster, & animabus nostris coalescit spiritualiter, vt eius virtute sustentemur ad vitam æternam. Est autem hæc manducatio non spiritualis carnis, sed veræ & physicæ carnis Christi, datæ pro nobis, spiritualis manducatio, nec est spiritualis sanguinis, sed veri sanguinis effusi pro nobis spiritualis potatio. Hæc spiritualis potatio & manducatio fit, vt diximus, per fidem, cui tanquam externa testificatio Sacramẽtalis manducatio & potatio instituta à Domino destinatur, quę externa manducatio spirituali coniũcta salutaris est, sed sine illa spirituali planè otiosa cæremonia est, & cedit manducantibus in iudicium. Huc illud Augustini: *Res ipsa cuius Sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunque eius particeps fuerit. Sacramentum autem sine re in iudicium cedit, idque hominis vitio.*

Quod autem additur: *Et ego suscitabo illum in vltimo die*, anticipatio est & eorum qui obiicere similem interitum, & piorũ, & impiorũ poterát; & eorũ qui obiicere poterát, etiam sanctissimos homines mori. Ne ergo putarent, vt ait Augustinus, sic in isto cibo & potu promitti vitam æternam, vt qui eam sumerent, iam nõ corpore morerentur: Huic cogitationi occurrit, quasi diceret: Qui manducat carnẽ meam & bibit sanguinem meum, habet vitam ęternã, iam secundùm

Spiritum in æterna Sanctorũ requie, quæ Sanctorum Spiritus ſuſcipit. Quòd autẽ ad corpus attinet, nec caro eius vita æterna fraudetur. Nã in vltimo die excitabitur, ac ſi diceret: Etſi vtrique, pij & impij, moriuntur quo ad corpus attinet, tamen impar eſt eorum conditio. Nam qui hîc ſaturantur manducatione carnis Chriſti, & inebriantur potatione ſanguinis ipſius, iam viuunt quo ad animam, & rectè dicũtur iam poſſidere vitam æternã, cuius arrhabonem habent Spiritum Sanctũ. Verùm quantũ ad corpora attinet, excitabũtur in vltimo die, quo claudentur ſecula: quę ſecula in Sanctis quidẽ excipiet beata æternitas, in impiis verò ſempiterna miſeria.

Hæc propoſitio, quæ continet ſummam beneficiorum Chriſti, opponatur omnibus hominibus & Diabolis, qui aliunde vllã ſalutis portionem querendã eſſe docent aut putant, quàm à ſolo Filio Dei, qui ideo factus homo vt corpus ſuum traderet pro nobis, & ſanguinẽ ſuum effunderet pro nobis. Eſt enim immota hæc conſecutio, ſi ex ſola manducatione carnis Chriſti, & potatione ſanguinis eius eſt vita ęterna, certè aliunde non eſt. Id quod ipſe Auguſtinus ſentit cùm ex hac propoſitione per argumentũ à contrario ſenſu ſic infert: *Ergo qui non manducat iſtum cibum & non bibit iſtum ſanguinem, non habet vitam æternam. Quid ergo? profectò in morte æterna hæret.*

Quintus Articulus.

55 Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.

Ratio propoſitionis à cibi qualitate ſumpta. Accõmodabitur autẽ propoſitioni ſimpliciter hoc modo: Qui mãducat cibũ qui verè cibus eſt, & qui bibit potum qui verè potus eſt, habet vitam æternam. Sed qui meam carnem comedit, & ſanguinem meum bibit, is cibum qui verè cibus eſt manducat, & potum qui verè potus eſt, bibit. Ergo qui manducat carnem meam & bibit ſanguinem meum, habet vitam æternã. Sola minor propoſitio ponitur, quam iuſta argumẽtatione colligit, vt mox videbimus.

Sed quinã cibus & potus verè dicitur cibus & potus? qui facit, vt inquit Auguſtinus, id quod homines cibo & potu appetunt. quid appetũt? vt neq; eſuriant neq; ſitiant. Hoc autẽ veraciter nõ præſtat, niſi ille cibus & potus qui eos à quibus ſumitur, immortales & incorruptibiles facit, h.e. vt verbis Domini vtamur, qui non perit, ſed permanet in æternũ, quem ſolus Filius Dei dare poteſt. Hic autem cibus & potus eſt caro & ſanguis Domini, q̃ eſt caro & ſanguis Filij Dei. Non enim ſimpliciter hominis caro & ſanguis eſt, ſed eius, qui naturali vitæ coniunctus, vita effectus eſt, ex quo fit, vt ipſa mors hoc cibo & hoc potu radicitus euertatur & deſtruatur.

56 Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut miſit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, ipſe viuet propter me.

Secunda ratio propoſitionis à cauſarũ & effectuũ neceſſaria connexione, quę aptè concluditur ea argumentãdi forma quam Soriten vocant in hunc modũ: Qui mãducat carnẽ meam & bibit ſanguinẽ meum, in me manet & ego in eo. Qui in me manet & in quo ego maneo, is viuit propter me. Qui viuit ꝓpter me, viuit propter Patrem. Qui viuit propter Patrẽ, habet vitam ęternam. Igitur qui manducat carnẽ meam & bibit ſanguinem meum, habet vitam æternã. Ex hac connexione effectuum & cauſarum, vis argumenti Chriſti intelligitur meliùs, quàm ſi ſingulos proſyllogiſmos per ſe cõſideraremus. Sed argumentum obſcurius facit inuerſus ordo propoſitionum vltimæ & penultimæ.

Porrò in Chriſto manere dicitur, q̃ eius membrum eſt, eiuſq; Spiritu viuit, ei per fidẽ inſitus, & Chriſtus viciſsim in eo manet, vt vita ipſius, & vt Deus in tẽplo ſuo. Vnde Paulus ad Epheſ. 3.17. dicit Chriſtũ per fidẽ in cordibus illorum habitare. Vt enim Chriſtus fide apprehenditur & retinetur, ita apprehenſus & retentus eadem fide manet in homine, donec ipſa fides manet. Cum his congruit ſentẽtia Auguſtini qui in hũc locũ ſic ſcribit: *Hoc eſt ergo mãducare illam eſcam, et illũ bibere potum, in Chriſto manere, & illum manẽtem in ſe habere, ac ꝓ hoc, qui nõ manet in Chriſto, & in quo non manet Chriſtus, proculdubio nõ manducat ſpiritualiter carnẽ eius, nec bibit eius ſanguinẽ, licet carnaliter & viſibiliter premat dentibus Sacramentũ corporis & ſanguinis Chriſti; ſed magis tantæ rei Sacramentum ad iudicium ſibi manducat & bibit, quia immundus præſumit ad Chriſti accedere Sacramenta.*

Porrò cùm dicit Dominus: *Et ego viuo propter Patrem*, accipi poteſt dupliciter, videlicet, vel ſecundùm diſpẽſationem qua Filius à Patre miſſus dicitur humana natura aſſumpta in vnitatẽ perſonę: vel quia naturaliter à viuo Patre natus eſt Filius ab ęterno, vt ſit vna & eadẽ vita Patris & Filij. Non enim Filius ſecũdùm diuinitatem particeps eſt vitę, vt nos, ſed naturaliter vita eſt, cuius vitæ nos credentes participes facit, vt vitam viuamus æternam.

58 Hic eſt panis ille, qui de cœlo deſcendit.

Epiphonema eſt ex proximo argumento illatum. Hæc verba non ad Patrem ſed ad Filium referenda ſunt, quibus rurſus oſtendit Dominus vnde ſit viuifica caro ipſius, nempè à diuina natura Chriſti, ex qua & ipſa natura humana Chriſti, & omnes actiones Chriſti in ſanctiſsima ſua humanitate ſuam habent æſtimationem, precium & efficaciam. *Hic*, inquit, *eſt ille panis qui de cœlo deſcendit*, ſcilicet, vt illum mãducando viuamus ac in cœlum conſcendamus æternùm victuri. *Hic panis*, inquit Tertullianus, *in cauſam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus.*

Porrò cùm nominatur caro Chriſti & ſãguis Chriſti, ſynecdoche eſt, qua totus Chriſtus intelligitur, ſed ideò potiſsimùm carnis & ſanguinis meminit, quia carnem dat pro mundi vita, & ſanguinem effundit pro remiſsione peccatorũ,

ſed

sed beneficium & meritum est personæ, quæ assumpsit humanam naturam, vt haberet quod offerret pro salute humanæ naturæ.

Sextus Articulus.

Non sicut manducauerunt Patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.

Conclusio est præsentis disputationis, cuius sensus est: vt manna & omnia Mosaica solùmodò vmbræ fuerunt futurorum, & per se sunt inefficacia, vt quæ nullam vitam conferant: ita solus Christus efficax est ad conferendam vitam carnem suam manducantibus, hoc est, credentibus in Christum Oratio hæc deficiés sic complebitur: Non, sicut manducauerunt Patres vestri manna, & mortui sunt, sic morientur qui hunc panem edunt, sed qui manducat hunc panem, viuet in æternum, quia hic panis Christus est vita æterna.

59 Hæc dixit in Synagoga docens in Capernaum.

Locum & vrbem addit Euangelista, non solùm vt nihil de veritate narrationis dubitemus, verumetiam vt sciamus ipsum Dominum voluisse doctrinam suam innotescere omnibus. *Vt auditores non credentes essent inexcusabiles, palàm hæc verba fecit*, inquit Cyrillus, *omnem Iudæis atque incredulis excusationem auferens & maioris criminis reos faciens. Si, inquit, non venissem et locutus essem eis, peccatum non haberent, nunc autem non habent excusationem de peccato suo. Nec clam traduxit Dominus absentes, vt malignæ naturæ faciunt, sed palàm arguit errantes, & monstrauit veram salutis viam, non deterritus multitudine & minis aduersantium sibi.* Huius exemplum & nos in asserēda veritate Dei sequamur.

DE SEPTIMO.

Cùm non solùm hypocritæ quales fuerunt multi inter auditores Domini, verumetiam ex discipulis eius non pauci, offenderentur verbis Domini, falsò putantes, quòd Dominus requireret Cyclopicam lanienam & deuorationem immanem suę carnis. Dominus ruditati eorum consulens & signis & verbis mãducationis modum exponit, discernens inter Spiritualẽ manducationem, quæ fide fit & sola est salutaris, & carnalem, quam nihil prodesse affirmat.

Huius membri articuli sunt plures.

Primus: Offensio Iudæorum & eius ratio.

Secundus: Signo ostendit Dominus, se non fuisse locutum de carnali manducatione.

Tertius: Distinctio manducationis viuificantis & inutilis.

Quartus: Dominus monet suam doctrinam non carnaliter accipiendam, sed spiritualiter.

Quintus: Exprobratio diffidentię eorum qui non crediderunt.

Primus Articulus.

60 Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt: Durus est hic sermo, quis potest illum audire?

Pharisæi & quidam ex discipulis offensi absurditate doctrinæ Domini, quam carnaliter acceperunt, non solùm ipsi deficiunt à Christo, verumetiá alios abstèrrere conãtur, cùm dicũt: *Durus est hic sermo, quis potest eum audire?* quasi dicerent: Is, cuius doctrina immanem crudelitatem & hominibus indignam requirit, nullo mòdo audiendus est. Iste, cùm carnem suam manducandam docet, an non requirit cyclopicam & immanem & bestiis dignam humanæ carnis deuorationem? Quis igitur nisi omnis humanitatis expers ipsum audire sustinebit? Qui ergo sapit, talem doctorem vt pestem fugiat. Hic sensus verborum horum discipulorum manifestè includitur in hisce verbis: *Durus est hic sermò*, id est, immanis & homine indignus.

Hìc rursus Sophistarum artificium aduersus veritatem Dei videre licet, qui ea quæ nò intelligunt, aut falsè contemnunt aut calumniis defœdant, vt vnà secum alios quoq; à veritate absterreant. Nam vt leprosi vellent omnes secum simili scabie laborare: ita hypocritæ non nisi hypocrisin ferunt, qua omnes secum pollutos cuperent.

Secundus Articulus.

61 Sciens autem Iesus apud semetipsum, quòd murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat?

62 Quid igitur si videritis Filium hominis ascendentem vbi erat priùs?

Infirmitati discipulorum Dominus mederi conatur hisce verbis, signo ostendens se non locutum esse de corporali & cyclopica manducatione carnis suæ, ac si diceret: Vos ideo offendimini, quia carnalem intelligitis mãducationem carnis meæ. Sed quid dicetis vbi videritis Filiũ hominis ascendentem vbi erat prius? an non tum demum intelligetis me nõ loqui de carnis meæ, quã in cœlum subleuabo, carnali & crassa mãducatione & deuoratione? Quomodo enim hæc simul stabunt: Ego ascendam integer in cœlum glorificata carne mea, & homines meam carnẽ dentibus lacerabunt & traiicient in ventrem? Non ergo mea verba carnaliter accipienda sunt, quasi probarem aut requirerem Thyesteas aut cyclopicas epulas, quibus nihil immanius fingi potest. Hunc esse sensum verborum Domini, mecum testantur grauissimi & sanctissimi Patres, Magnus Athanasius & diuus Augustinus.

Athanasij differentis de hac ipsa carnis Christi manducatione ad Serapionem hæc sunt verba: *Propterea ascensionis suæ in cœlum mẽtionem fecit, vt eos à corporali intellectu abstraheret, ac deinde carnẽ suam de qua locutus erat, cibum è supernis cœlestem & spiritualem alimoniam & ab ipso donandam intelligerent. Quæ enim, inquit, locutus sum vobis, Spiritus est & vita, quod perinde est ac si diceret: Corpus meũ quod ostenditur & datur pro mundo, in cibum dabitur, vt vnicuiq; spiritualiter tribuatur, & fiat singulis tutamen præseruatiõq; ad resurrectionem vitæ æternæ.*

Augustinus autem in hunc ipsum locum scribens sic ait: *Hinc soluit quod illos mouerat? Hinc aperuit vnde fuerant scandalizati? Hinc planè, si intelligerent. Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum. Ille autem dixit se ascensurum in cœlum vtique integrũ. Cùm videritis Filium hominis ascendentẽ vbi erat prius, certè vel tum videbitis, quia non eo modo quo putatis, erogat corpus suum: certè vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur morsibus.* Et alibi. *Vita vnicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur.*

Tertius Articulus.

63 Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam.

Discernit Dominus clariùs inter manducationem spiritualem & carnalem suæ carnis. Hãc abominantur Capernaitæ tanquam immanem lanienam hominibus indignam, & Dominus eandem reiicit vt inutilem: illam vt necessariam & viuificam requirit. Sensus ergo verborũ Domini hic est simplicissimus: Spiritus est qui viuificat, hoc est, spiritualis manducatio carnis meæ viuificat, caro non prodest quicquam, id est, carnalis manducatio non prodest. Non ergo hoc dictũ: *Caro non prodest quicquam*, latiùs extendendum est quàm pro loci peristasi, alioqui absurdissimum esset dicere carnem Christi, in qua operatus est nostram salutem, nihil prodesse. De sola ergo manducatione carnali accipiendũ est hoc Domini dictum: *Caro nõ prodest quicquam.* Sententia igitur verborum Domini concluditur hoc argumento. Requiro necessariam manducationẽ, & non inutilem & immanem. Manducatio spiritualis necessaria, vt quæ sola viuificet, carnalis verò est inutilis, vt quę nihil prosit. Igitur spiritualem carnis meæ manducationem postulo, & non carnalem.

Quartus Articulus.

Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.

Hoc est, manducatio carnis meæ & potatio sanguinis mei, de qua sum locutus, spiritualis est, & viuifica. Seu, quæ locutus sum de manducatione carnis meæ & potatione sanguinis mei, accipienda sunt de spirituali & viuifica manducatione & potatione.

Porrò hìc necessariò quæritur de cęremoniali seu sacramentali manducatione carnis Christi & potatione sanguinis ipsius, de qua ante omnia sciendum est, quòd sine spirituali manducatione & spirituali potatione planè carnalis sit & inutilis, vt quæ cedat in iudicium ea abutentibus. Verùm quando coniungitur illa sacramentalis manducatio, & potatio cum spirituali, quã solam esse viuificam diximus, plurimum habet vtilitatis. Est enim vice sigilli Dei quo Deus obsignat homini suam gratiam & spiritualem manducationem quæ fide fit, quemadmodum aliàs copiosè de sacramentali manducatione & potatione dici solet. Quare solùm modò hoc loco ea quæ in cæremoniali manducatione & potatione concurrere oportet, attingam, & quinque versibus rem vniuersam complectar, quos volo esse testimonium sententiæ meæ de tota re Sacramentaria.

Vox diuina solet signis dare nomina rerum,
Vt cùm signa capit sensus, mens dona superna
Percipiat, quorum sunt ista externa sigilla,
Hisce fides confirmatur, cor pascitur intus
Diuinis epulis, lætatur fructificatq;.

Veritas satis manifesta est, sed partim malitia, partim arrogantia, partim cœcitas hominum maior est quàm vt veritatem ferat. Oro igitur Deum, vt ipse vulneribus Ecclesiæ medeatur, ac citò finem imponat Diabolorum & hominũ contumaciæ auersantium veritatem Dei.

Quintus Articulus.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui nõ credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus sit eum.

65 Et dicebat: propterea dixi vobis: Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

Exprobratio incredulitatis discipulorum est, inter quos Iudam præcipuè notat, & repetit incredulitatis causam, videlicet quòd nolint à Patre discere. Verùm quia de hac causa suprà diximus in 2. 3. & 5. membris huius colloquij, eò auditores remitto.

PARS IV.

Hac in parte narratur, quàm fuerit diuersum discipulorum Christi de ipso ac doctrina ipsius iudicium. Nonnulli enim absurditate doctrinę, vt ipsis videbatur offensi, prorsus ab eo desciuerũt. Quidam sincero animo & doctorem & doctrinam ipsius complectuntur, credunt docenti, etiamsi omnia mox non capiunt. Vnus manet quidem in numero discipulorum Domini, sed occultam apud animum fouet impietatem, & proditionem meditatur.

Huius partis tria sunt membra.

Primum, multorum discipulorum à Domino defectio.

Secundum, confessio duodecim discipulorum per Petrum ædita.

Tertium, prædictio proditionis futuræ per Iudam, qui vnus erat ex illis duodecim.

DE PRIMO.

66 Ex eo tempore multi discipulorum eius desciuerunt ab eo, nec amplius cum illo ambulabant.

Cùm animalis homo nõ percipit ea quæ sunt Spiritus Dei, offenditur audita doctrina mensuram sensus & rationis excedente: Contrà verò spiritualis, id est, qui Spiritui sancto cedit, sensus & rationis mensura relicta. Deo dat laudem veritatis, tametsi doctrinæ sublimitas terminos

minos sensus & rationis excedat. Esaias enim ait: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Sequamur ergo regulam: *Sola ad dictorum confirmationem rerum sufficit demõstratio, quãdo probatio in autoritate dicentis est.* Sic fecit Abraham cùm Deus illi prolem promitteret ex effœta & sterili anu, cuius & nos imitemur exemplum, modò filij Abrahæ censeri velimus. Etsi autem hìc notatur vna defectionis à Christo causa, tamen sunt plures quas in numerato habere vtile est, vt singulis sua remedia opponam⁹. Has igitur breuiter signabimus additis aduersus eas remediis.

Prima, doctrinæ Christi sublimitas, quá cùm sapientes mundi capere non possunt sua ratione, contemnunt & deridենt. His opponenda est sapientia Dei, quæ limites rationis in infinitum excedit, & ascendendum est in montem Domini, relicta asina nostra ad pedem montis exemplo Abrahæ, hoc est, sensus ac rationis iudicio abiecto, in voce diuina acquiescendum est.

Secũda, anticipata religionis opinio, vt cùm Iudæi persuasi de Mosis legatione, stupendis miraculis confirmata ipsum anteponunt Christo, non intelligentes Mosis ministerium fuisse temporarium, hoc est, ad tempus ordinatum, tanquam Pædagogiam quandam ad Christum. In eodem luto Papistæ hærent hodie tenaces anticipatæ religionis, ex quo fit vt purum Christi Euangelium ferant minimè. Vtrisque opponamus veritatis diuinæ lucem, scientes anticipatam religionem nos minimè excusare, si à vero vitæ fonte Christo aberremus. Obtemperemus igitur Spiritui Sancto, qui hisce verbis nos hortatur ad sequendam veram lucem: Esa. 2.5. *Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Dei nostri.* Hauriamus itaque aquas de fontibus salutis, spretis humanis cisternis.

Tertia ex secunda fluit, videlicet, cùm non tam amor religionis quàm maiorum exempla nos excœcant, vt iudicemus singularis cuiusdam grauitatis esse tueri maiorum religionem eamque armis propagare. Hoc veneno infecti sunt non pauci reges & principes. Turpe enim putant à maiorum suorum institutis deficere. Sed his opponamus mandatum Dei, Ezech. 20. 18. *Ambulate in præceptis meis, & non in præceptis Patrum vestrorum.* Item Matth. 17.5. vocem Patris de cœlo sonantem: *Hìc est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hunc audite.* Hìc iubet Pater, vt omnibus aliis magistris relictis, vnum audiamus Filium.

Quarta, hypocrisis. Vbi enim hæc fortiùs radices egit in humano pectore, difficiliùs euellitur. Oderunt enim hypocritæ quidquid ipsorum turpitudinem in lucem profert. Proinde nihil difficilius est quàm hominem hypocritam ad Christum adducere. De hac hypocrisi loquitur Dominus, cùm ait Ioh. 3.20. *Qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.* Hæc larua tùm demum detrahatur, quando mẽs Legis penitus introspicitur, ac homo suam vitam rectè ad normam Legis examinat, quemadmodum Nicodemus fecit, postquã ei Dominus suas maculas posuisset ante oculos.

Quinta, scandalum multiplex, videlicet crucis & persecutionis Ecclesię, paucitatis credentium, multitudinis hostium Euangelij eorumque potentissimorum & sapientissimorum iuxta mũdum dissidiorum, hæresium & schismatum in Ecclesia. Sed huic scandalo opponamus prædictiones Prophetarum, Christi & Apostolorum, qui causas horum scandalorum prædixerunt esse fremitum Diaboli aduersus Christum, item peccata multiplicia in docentibus & auditoribus.

Sexta, cura & solicitudo huius mundi. Mundus enim sua vanitate ita excœcat non paucos, vt pluris faciant huius mundi commoda & vanas voluptates quàm veras diuitias & nũquam perituras delicias, quas hìc gustant electi, & in æterna vita plenè fruentur. Huic tentationi & omnibus huius mũdi vanitatibus opponamus æternæ vitæ certissimum gaudium, quod omnibus iis, qui in fide vsq; ad finem perseuerant, propositum est.

Septima, odium personæ docentis sæpè facit vt homines superbi doctrinam contemnãt. Sed huic odio amor propriæ salutis opponatur. Nulla enim stultitia maior est quàm propriam negligere salutem alieno odio.

Octaua, inueterata peccãdi consuetudo, quę quodammodo necessitatem peccandi parit. Facit enim vt homines planè surdescãt ad vocem hortantium se ad meliora, adeò vt verissimus sit sermo: *Consuetudo est altera natura.* De hac necessitate loquitur Propheta Ierem. cap. 13.23. cùm ait: *Nunquid mutabit Æthiops pellem suam, aut pardus maculas suas, et vos poteritis benefacere assueti malefacere?* Nihil ergo periculosius est quàm cùm consuetudo mali viribus sumptis æquat naturam. Huiusmodi homines sanare miraculum fuerit, non minus quàm quatriduanum Lazarum excitare. Quare imprimis cauendum est, ne in peccatis diutius sordescamus, & peccatorum mensura impleta obruamur ira Dei, qui nos sinit ruere pro nostris cupiditatibus in reprobam mentẽ. Demus ergo Domino Deo nostro gloriam, antequam contenebrescat, & antequam offendant pedes nostri ad montes caliginosos. Ita enim ait Dominus, Iohan. 9.14. *Operamini dum dies est, veniet nox in qua nemo potest operari.*

Nona, Doctorum Ecclesiæ defectio à sincera doctrina, quam antea & voce & scriptis, non sine ingentibus periculis tradiderunt, & Ecclesiam Christi cum laude ædificârunt. Hi enim plurimos secum in ruinam trahunt. Nam, vt ingens de altissima rupe cadẽs saxum, plura fragmenta facit: ita cùm deficiunt, qui columnæ Ecclesiæ videbantur, scandalo plures frangunt & alienant à pura doctrina, vt Staphilus, Chalichius & multi alij. Verùm his opponamus doctorem vnum, ad quem collati alij puluis & cinis sunt. Hic autem doctor est Iesus Christus, cum quo qui manet, vitam æternam habet vt sequitur.

DE SECVNDO.

67 Dixit igitur Iesus illis duodecim: Nunquid & vos vultis abire?

68 Respondit igitur ei Simon Petrus: ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

Christus non ex ignorantia interrogat duodecim discipulos, num velint & ipsi abire offensi ipsius doctrina, sed partim vt magis discipuli ipsius confirmentur ædita clara confessione de Christo & eius doctrina, partim, vt Iudas admonitus resipiscat, vel saltem sit inexcusabilis si resipiscere nolit, vt qui sciens & volens autorem vitæ, suæ auaritiæ & furto postposuerit.

Priusquam confessionem Petri & sociorum eius examinabimus, quæramus causas diuersitatis sententiarum Iudæorum, qui dixerunt: *Quomodo potest hic dare nobis carnem suam manducandam?* Item: *Durus est hic sermo, quis poterit illum audire?* & Petri hic dicentis suo & aliorum discipulorum nomine: *Quò ibimus, verba vitæ æternæ habes.* Etsi autem verba Petri quæ sequuntur, videlicet, *Nos credimus & cognouimus*, discrimen monstrant verum & infallibile inter Petrum & Capernaitas, videlicet quòd Petrus cum suis excepto Iuda, crediderit Christo, & Capernaitę non crediderint, atque ideo non intellexerint. Est enim fides causa salutaris & efficacis intellectus iuxta dictum Esaię cap. 7. 9. *Nisi credideritis, non intelligetis*: tamen propter causas certas cogor istud discrimen altiùs repetere. Dominus suprà causas contumaciæ Iudæorum dixit esse, quòd non traherentur à Patre, quòd non essent Christo à Patre dati, quòd non audissent Patrẽ, & didicissent à Patre, denique quòd non essent à Deo docti. Has locutiones suprà ostendimus nihil aliud declarare quàm quòd non crederẽt: sed repugnarent Spiritui Sancto per vocem Euangelij efficaci in non repugnantibus, quæ nostra interpretatio totius Scripturæ consensu cõfirmatur, quam iterum firmis rationibus demonstrabimus.

Quæstio est num doceri à Deo, & credere Euangelio Christi, per Apostolos & eorum successores tradito, idem sit necne. Si idem, stabit interpretatio nostra, quam suprà dedimus. At si non idem, triumphent sanè enthusiastæ noui & Chiliastæ veteres, quorum illi ab his, vt aspides à viperis, venena mutuantur.

Demonstratio qua nos nitimur hæc est: Nullus saluatur nisi doctus à Deo. Nunc autem Filius Dei amandãs discipulos suos in mundum prædicatum Euangelium dicit, Matth. 28. 18. *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omnibus gentibus: Qui crediderit, saluus erit.* Si ergo doctus à Deo saluabitur, & credens Euangelio saluabitur, profectò idem erit à Deo doceri, & voci Euangelij cedere. Cùm ergo Deus docet per Euangelium, & homo Euangelio credit, doctus à Deo dicitur.

Verùm ne quis hìc somniet sine verbo Enthusiasmum, vt somiant baptistæ faciunt, fortiùs concludam quid sit à Deo doctum esse. Qui audit ministros Euangelij & discit ab eis (id est, credit illorum doctrinæ) audit Filium Dei, & discit ab illo iuxta hoc Christi dictũ, Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit*, loquitur autem de efficaci auditu videlicet cùm discitur quod auditur. Qui audit Filium Dei & discit à Filio Dei, audit Patrem, & discit à Patre. Ita enim Filius ait Iohan. cap. 7. vers. 16. *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.* Qui autem audit Patrem & Filium, & discit à Patre & Filio, à Deo doctus est. Igitur qui audit ministros Euangelij, & ab eis discit, id est, credit illorum doctrinæ, à Deo doctus esse censebitur. Hoc ipsum pulchrè concluditur ex collatione contrariorum. In Scripturis opponuntur repugnare Spiritui Sancto, & trahi à Patre, seu doceri & discere à Patre. Qui ergo nó repugnat Spiritui Sancto efficaci per vocem Euangelij, trahitur à Patre, docetur & discit à Patre, atque ideo rectè à Deo doctus esse dicitur. Nunc autem cùm repugnare Spiritui Sancto sit, si Stephani testimonium recipimus, verbis Mosis & Prophetarum non credere, quis non videt, nisi sponte cœcutire malit, doctũ esse à Deo, & credere verbo Dei per ministros Dei prædicato, idem esse. Præterea doceri à Deo, & doceri à carne & sanguine, id est, magisterio sensus & rationis discere opponuntur, Matth. 16. 17. vbi Dominus Petrum hisce verbis alloquitur: *Beatus es Simon Bar-Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est.* Qui ergo renũciat carni & sanguini, hoc est, sensus & rationis magisterio, is credit Euangelio Christi & dicitur à Deo doctus esse. Nam Deum reuelare aliquid, & docere, idem planè sunt, ne quis sibi fingat Anabaptisticas apocalypses.

Porrò qui dictum Prophetæ, *Erunt docti à Deo*, referunt vel ad arcanum afflatum Spiritus sine verbo, vt Anabaptistæ hodie faciunt, vel ad tempus aliquot certorum annorum præcessurum iudiciũ, vt Chiliastæ olim fecêre, accusant Christum falsi, vt qui dictum Prophetæ accommodet tempori suo, & auditoribus, quos tum præsentes habuit.

Sed his relictis, quos luce clariùs cõfutat demonstrata veritas in qua acquiescẽdum est, veniamus ad confessionem Petri, quę confessio in omnibus saluandis eadem esse debet. Primùm cùm dicit: *Ad quem ibimus?* non est dubitantis, sed constanter sibi persuadentis animi vox, qua significat se nullum alium magistrum agnoscere. Cùm addit: *Verba vitæ æternæ habes*, Ratio est clara confessio, quòd Christus solus sit donator & doctor vitæ æternæ. Nam habere verba vitæ æternæ est doctrinam habere, quam qui recipit, habet vitam æternam.

Notemus hoc loco verborũ Emphasim. Non dicit Iesum habere enthusiasmos de vita æterna, sed loquitur de verbis sonantibus, ferientibus aures auditorum, & penetrantibus corda eorum quæ in corde recepta operantur vitam æternam. Concluditur autẽ argumentum Petri hoc modo: Is solus magister adeundus est & sequendus

quendus, cùm agitur ſalus & vita æterna, qui verè habet doctrinam vitæ æternæ. Nũc autem nemo præter te ſolum habet doctrinam vitæ æternæ. Ad quem igitur niſi ad te ſolum ibimus? Dicitur autem doctrina vitæ æternæ Euangelium de Ieſu Chriſto, qui apprehenſus fide in vera conuerſione ſolus eſt panis vitæ æternæ.

Hac ergo confeſsione Petrus omnibus Moſaicis cæremoniis, ſacrificiis, purgationibus, ſacramentis: Item meritis humanis, Patrum traditionibus, & quidquid nõ eſt Chriſtus, adimit virtutem tollendi peccatum, conferendi iuſtitiam, & reconciliandi homines Deo. Præterea omnes ſiſtit nudos & reos coram tribunali Dei, qui doctrinam Chriſti non recipiunt, in ipſum non credunt, vt viuo pane, qui eſt ipſe, paſcãtur ad vitam æternã. Refutatur ergo delirium Mahometiſtarum, qui fingunt homines ſua quemque religione ſaluari, Iudæos Moſaica, Chriſtianos Chriſtiana, Gẽtes legis naturæ obſeruatione, quibus tanquam murus opponenda eſt hæc Petri cõfeſsio: Item dictum Iohannis, Ioh. 3. 36. *Qui non credit, ira Dei manet ſuper eum.*

Cum hac Petri cõfeſsione conferatur doctrina Papæ, qui ſe ſucceſſorem Petri impudenter mentitur. Petrus ſoli Chriſto tribuit hunc honorem, quòd verba vitæ æternæ habeat. Papa autem etſi ſeruum ſeruorum Dei ſe ſcribit, tamen hanc Petri confeſsionem hodie ſanguine ſanctorum abolere conatur. Nam quid eſt aliud ſacrificium Miſſę, inuocatio Sãctorum, figmentum Purgatorij, meritum operum, quàm huius confeſsionis impugnatio, & manifeſta abnegatio. Nos igitur in hac Petri confeſsione conſtantes maneamus, ſcientes Chriſtum autorem vitę ſatis potentẽ eſſe ad implenda ea quę ꝓmiſerat.

69 Et nos credidimus, & cognouimus, quòd tu es Chriſtus Filius Dei viuentis.

Fundamẽtum confeſsionis Petri hoc eſt, quo fides Chriſtiana ſolo nititur, videlicet credere & cognouiſſe, Ieſum Mariæ filium eſſe Filium Dei, & Chriſtum ſaluatorem mundi. Credere enim nemo poteſt ſine verbo, & nouiſſe nemo poteſt ſine fide. *Si crediderit is*, ait Propheta, *intelligetis*, vtpote *à Deo docti.*

Hìc imprimis duo tenenda ſunt, ſine quibus nemo ſaluabitur. Primum, quid ſit ſentiẽdum, credendum & cognoſcẽdum de Ieſu quem hìc Petrus confitetur eſſe Chriſtum & Filium Dei. Alterum, quomodo ipſius beneficiorum redda mur participes, id eſt, quomodo ipſe fiat nobis ſaluator.

Quid eſt igitur ſentiendum de Chriſto? Petri verba rectè expenſa nobis quatuor cõmendant in Chriſto obſeruãda, quorum primum eſt natura humana Chriſti, quã agnoſcit Petrus, cuius naturæ ſocietate cùm nobis iunctus ſit, intimè nos amat. Nã cùm dicit Petrus: *Tu*, ſcilicet Ieſu, qui me interrogas, Mariæ filius: veram humanitatem Chriſti confitetur, quam ſemel aſſumptam nunquam deponet aut mutabit in aliam naturã, etſi glorificata eſt, vt nos qui eiuſdem naturæ ſumus, ſimiliter glorificabit. Secũdum eſt diuinitas Chriſti, quam palàm confitetur, ipſum Filium Dei nominans, vnde fides nouit, & certò ſibi perſuadet ipſum præſtare poſſe quidquid vult, & velle quidquid promiſit. Cùm dicit: *Dei viuentis*, diſcernit inter verum Deum & fictitios Deos, qui nihil ſunt, qui non ſunt viuentes. Huius cùm Ieſum Filium nominet Petrus, clarè ipſius diuinitatem, qua vnus eſt cum Patre Deus, agnoſcit. Tertium, eſt perſonæ vnitas ſubſiſtẽtis in duabus naturis, ex qua vnione vis meritorum Chriſti pendet. Non enim dicit, Vos, ſed Tu, non Chriſti, ſed Chriſtus, vnam prædicans perſonam, *Tu*, inquit, *es Chriſtus.* Etſi ergo duas fatetur naturas diſtinctas, vnũ tamẽ agnoſcit Chriſtum, ſeu vnam perſonam. Quartum, eſt officij Chriſti confeſsio. Nam cùm eum Chriſtum prædicat, abſque omni dubio tribuit ipſi Meſsiæ, ſeu Chriſti officium, quod eſt conterere caput ſerpentis, adferre benedictionem, iuſtitiam & vitam abolita maledictione, peccato & morte. Breuiter, quòd ſit nobis à Deo natus ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio, redemtio.

Sed quomodo efficimur beneficiorum Chriſti participes? ſeu quomodo fit nobis ſaluator? Vt teſtimonium Petri docuit nos, quid ſit de Ieſu ſentiendum: ita ipſius exemplum docet quomodo beneficiorũ ipſius reddamur participes. Vt enim ipſe credidit & cognouit viua cordis fiducia, Ieſum eſſe Chriſtũ Filium Dei: ita nos credamus Ieſum eſſe noſtrum Chriſtum, qui in verã conuerſione recipitur, retinetur fide & poſſidetur, quod cùm fit, meritum mortis Chriſti opponitur peccato noſtro, à quo ipſe nos ſuo ſanguine purgat, iuxta illud: *Sanguis Ieſu Chriſti purgat nos ab omni peccato.* Meritum obedientiæ nos iuſtificat. Nam credenti Chriſti, obedientia imputatur ad iuſtitiã, ſicut ſcriptum eſt Rom. 10. 4. *Chriſtus eſt finis Legis in iuſtitiam omni credenti.* Meritũ interceſsionis nos Patri recõciliat adeò vt Pater nos in Filio dilectos habeat, iuxta promiſsionem Patris, dicẽtis Mat. 17. 5. *Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui, ipſum audite.* Cùm itaque purgati à peccatis, iuſtificati obedientia Chriſti, & reconciliati Deo ſumus, debitores facti ſumus liberatori, vt & ipſius hoſtibus Diabolis, eorumque operibus renunciemus, & Deo in ſanctitate & iuſtitia, ſeruiamus omnibus diebus noſtris. Quomodo autem huic rei ſeruiant Sacramenta, aliàs ſæpiſsimè dictum eſt.

DE TERTIO.

70 Reſpondit eis Ieſus: Nonne ego vos duodecim elegi: & ex vobis vnus Diabolus eſt?

71 Dicebat autẽ Iudam Iſcariotham. Hic enim erat traditurus eum vnus, cùm eſſet ex illis duodecim.

Dominus confeſsionem Petri æditam nomine ipſius & ſociorum, vt veram approbat: quam Matth. 16, 18. petram vocat, ſuper quam ædificabitur Eccleſia Chriſti, & contra quam non prævalebunt portæ inferorum. Verùm ne Iudas

putet Christũ latere sui cordis malitiam, Christus suppresso nomine Iudam notat, idque vt resipiscat, vel vt si nolit resipiscere, sit omnino inexcusabilis. Vnus ex vobis Diabolus est, videlicet, propter simile calumniandi studiũ & prodendi animum. Ita Christus infrà alloquitur Iudæos calumniatores, Iohan. cap. 8. vers. 44. *Vos ex patre Diabolo estis. Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.*

Hîc quæstio occurrit. Cùm honestus & sapiẽs paterfamilias non patitur (modò nouerit) seruum improbum & furem in sua familia, quî igitur fit quòd Dominus, qui videt intimos recessus cordis Iudæ, patiatur ipsum inter suos discipulos, eosque selectissimos? Respondeo cum Augustino. *Magnus ille artifex si non posset illo vti, nec esse eum permitteret.* Voluit enim Dominus in suo paruo cœtu ostendere quid secuturũ erat omnibus temporibus, vsq; ad finem mundi. Semper enim erunt in Ecclesia qui Iudam Iscariotham referunt, hoc est, qui verbis Christum confitebũtur, sed interim viri mercedis erunt. Singulari igitur prouidentia Dei videtur huic proditori, & nomen & cognomẽ inditum esse. Nomen quidem Iudas à confessione seu laude dicitur apud Hebræos, vt hic Iudas Christum confitetur verbis eumque laudibus extollit missus cum aliis. Cognomen verò Iscariothes, id est, vir mercedis, quod cognomẽ optimè cõgruit huic proditori, qui mercede Dominum vẽdidit. Tales sunt multi hodie in Ecclesia, qui foris sunt Iudę ad tempus, intus verò viri mercedis, vt qui omnia faciant propter mercedem.

Hinc ergo admonęamur de externo Ecclesię cœtu, in quo & inter doctores, & inter auditores erunt hypocritæ. Nam vt inter socios Apostolos latuit Iudas, larua Apostoli & doctoris tectus: ita semper in Ecclesia Dei erunt qui ministri Christi haberi volunt, cùm tamen veræ doctrinæ struant insidias, quos & Christus nouit, & tempus aliquãdo prodet. Præterea, vt inter auditores Christi, multi sunt non sinceri, qui nunc murmurant, nunc manifestè se Christo opponunt, & tandem plane deficiunt: ita semper in externo Ecclesiæ cœtu erunt non pauca membra mortua, quæ sunt in Ecclesia, hoc est, sanctorũ societate, veluti vlcera in humano corpore. Cùm ergo videmus hodie multos deficere, & inter eos non paucos qui ob excellentem sapientiam & dona varia in magna sunt admiratione, non frangamur animis hoc scandalo, nec desperemus, sed sciamus Ecclesiam nihilominus mansurã esse iuxta promissionem Christi, Matth. 16. 18. *Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.*

Habet & hæc Christi interrogatio, vim exhortationis ad vigilantiam. Nam cùm vni generaliter tantum impietatis onus imminere affirmat, omnes sollicitos reddit, & horrore quodam ad maiorem vigilantiam erigit.

Confutantur præterea hîc Anabaptistæ & Donatistæ, cum Staphilo apostata, qui contendunt non posse esse Ecclesiam Dei in illo hominum cœtu, in quo vel sunt Hæretici, vel schismata, vel vlla manifesta crimina, quos etiam Diuus Paulus, 1. Cor. 11. confutat, cùm Ecclesiam Corinthiacam sanctam nominat, in qua tamẽ fuêre plurima scandala, pernicioſæ hæreses & multorum hominum mores corruptissimi.

Postquam autem hoc sextum caput vtcunque enarrauimus, iam breuiter vsum totius huius disputationis & colloquij, Augustini verbis concludamus. *Hoc totum, inquit, quod Dominus de carne & de sanguine suo locutus est, & quòd in eius distributionis gratia vitam nobis promisit æternam, & quòd hinc voluit intelligi mãducatores & potatores carnis & sanguinis sui, vt in illo maneant, & ipse in illis, & quòd non intellexerunt, qui non crediderunt, & quòd spiritalia carnaliter sapiendo, scãdalizati sunt, & quòd eis scandalizatis & pereuntibus, consolatio Domini affuit discipulis qui remanserunt, ad quos probandos interrogauit: Nunquid et vos vultis abire? vt responsio permanſionis eorum innotesceret nobis. Nam & ille nouerat qui manebunt. Hoc ergo totum ad hoc nobis valeat, dilectissimi, vt carnem Christi & sanguinem Christi non edamus tantùm in Sacramento, quod & multi mali faciunt, sed vsque ad Spiritus participationem manducẽmus & bibamus, vt in Domini corpore tanquam membra maneamus, vt eius Spiritu vegetemur, & non scandalizemur, etiamsi multi nobiscum manducant & bibunt temporaliter sacramenta, qui habebunt in fine æterna tormenta. Modò enim corpus Christi mixtum est tanquam area, sed nouit Dominus qui sunt eius. Si tu nosti, quid trituras, quia ibi est latens massa, nec consumit trituratio, quod purgatura est ventilatio. Certi sumus, fratres, quia omnes qui sumus in corpore Domini, & manemus in illo, vt & ipse maneat in nobis, in hoc seculo necesse habemus vsque in finem inter malos viuere.* Hactenus Augustinus.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SVMMA CAP. VII.

Dominus in festo tabernaculorum, clam Ierusalem ascendens, post lõgam expectationem Iudæorum, in templo docet, & contra calumnias aduersariorum doctrinæ ac factorũ suorum reddit rationem. Et cùm varia iudicia vulgi de ipso ferebantur, in fine festi summam Euangelij sui proponit, Pharisæis frustra quærentibus ipsum apprehendere, inter quos cùm iurgium oriretur, Nicodemo contendente, contra Legem esse hominem non auditum damnare, soluitur Concilium.

ORDO ET PARTES CAPITIS VII.

Etsi hoc caput confusius est, & non facilè in certas & definitas partes propter tumultus vulgi & Pharisæorum subinde aliud atque aliud tumultuariè inculcãtium de Christo distribui potest: tamen docendi gratia sex partes à nobis constituantur.

Prima: Expositio moræ Christi in Galilæa, & colloquium ipsius cũ incredulis cognatis de profectione Ierosolymam versus in festo tabernaculorum.

Secunda: Profectio Christi Ierosolymam occulta, & varium ac promiscuum multitudinis iudicium de ipso.

Tertia: Concio Christi in templo, qua suę doctrinæ & facti, hoc est, sanati à se hominis in die sabbati rationem reddit.

Quarta: Furor principum & Pharisæorum mittentium ministros qui caperent Iesum.

Quinta: Concio Christi in fine festi, vnde & variæ sententiæ populi de Christo nascuntur.

Sexta: reuersis ministris Pharisæorum & non capto Christo, indignantur magis Pharisæi, & consultant de illo è medio tollendo, quorum consilio per Nicodemum turbato, vnusquisq; abiit in domum suam.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PRIMA PARS CAPITIS.

PRIMA pars huius capitis exponit, vt diximus, moram Christi in Galilæa, qui nolebat se in manus hostium dare ante tempus, vnde cognati eius offensi, vtpote incredduli, de mora cum eo disputant, quasi præter decorum, & officium faceret, qui cùm vellet clarus haberi inter homines, iam latebras quæreret, quibus Dominus modestè respondens moræ causam transfert ad tempus suum.

Sunt autem huius partis duo membra.

Primum, mora Christi in Galilæa & eius causa.

Secundum, colloquium Christi & cognatorum eius de profectione Ierosolymam versus in die festo.

DE PRIMO.

1 *Et ambulabat Iesus posthæc in Galilæa. Non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant ipsum Iudæi occidere.*

Etsi clariora sunt hæc Euangelistæ verba, quàm vt vlla declaratione indigeant: tamen hic quatuor diligenter perpendenda sunt.

Primum, mora Christi in Galilæa.

Secundum, imminentis desertionis gentis Iudaicæ signum.

Tertium, pœna vsitata ingratitudinis aduersus Christum.

Quartum, exemplum fugæ in persecutione.

Mora Christi in Galilæa docet nos, quòd sæpè vnius gentis malitia facit, vt Euangelium ad aliam gentem transferatur, & Christus veluti migrare videatur ab hostibus ad alios, qui se audire non recusant.

Futuræ desertionis populi Iudaici signum hoc Christi factum esse videtur. Sicut enim hîc recusat Christus in Iudęa versari, atque illic docere, quia quærebant Iudæi ipsum interficere, ita posteà secuta est definita vastitas istius populi iuxta vaticinium Danielis.

Pœna ingratitudinis aduersus Christum quo ad omnes nationes & populos, est priuatio lucis Euangelicæ, cuius pœnæ exempla penè infinita sunt. Vbi ipse Christus suo sancto ore Euangelium docuit, an non ibi iam Mahometici furores locum habent? Vbi Apostoli ipsi prędicauerunt, nonne partim Mahometici furores, partim Papistici errores dominantur? Vsque adeò verum est, quod Paulus per Spiritum Sanctum prophetauit, cùm ait 2. Tess. 2.11. *Mittet eis Deus efficacem illusionem, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati.* Hæc horrenda ingratitudinis pœna nos admoneat timoris Dei, inuocationis, gratiarum actionis, diligentię in audiendo & discẽdo Euangelium, sanctæ & honestæ disciplinæ, qua caueãtur hæreses, schismata & scandala, quæ veluti quędam præludia sunt tenebrarum, quę sequentur contemtum Christi ac eius sancti Euangelij. Sint ergò gubernatores diligentes in tuenda disciplina. Sint doctores in scholis & in templis concordes, & fidi sinceræ doctrinæ custodes. Sint auditores attenti & dociles, vt indies proficiant magis magisque in omni cognitione & sensu, & probent, quæ sunt meliora, vt sint ἀπρόσκοποι, & pleni fructibus iustitię in diẽ Christi, Philip. 1.9.

Exemplum fugæ tempore persecutionis in Christo proponitur. Verùm hîc plura sunt per-

pendenda, videlicet cur Christus fugerit, quænam fuga laudabilis sit, quæ non, & de cruce Ecclesiæ.

Cur igitur Christus fugit? Quia Iudæi volebant eum occidere. Quid? An non potuit Christus versari inter Iudæos, & nō occidi? certè hāc potentiam, cùm voluit, demōstrauit. Nam cùm eum iam passurum tenere vellent, ait illis Ioh. 18. 4. quem quæritis? Responderunt, Iesum, & ille, ego sum, non se occultans, sed manifestans. Ad eam tamen manifestationem illi non substiterunt, sed recedentes retrò ceciderunt. Poterat ergo, si voluisset, non capi, non teneri, non abduci, non occidi, sed quando tempus eius venerat, tenetur, abducitur, occiditur, q̄a voluit. Nō ergo dubium est, quin potuisset inter Iudæos conuersari, & non occidi. Cur igitur fugit? cur latuit cùm in eius potestate esset occidi vel non occidi? Ad hanc quæstionem pulchrè respōdet Augustinus hisce verbis. *Quando latuit vt homo, non potētiam perdidisse putandus est, sed exemplum infirmitati præbuisse, quoniam futura erant membra eius, id est, fideles eius qui non haberēt illam potestatem, quā habebat ipse Deus noster. Quòd latebat, quòd se tāquam ne occideretur, occultabat, hoc indicabat factura esse mēbra sua, in quibus vtique membris suis ipse erat.* Item: *Non ipse perdiderat potestatem, sed nostram consolabatur fragilitatem. Futurum enim erat, vt aliquis fidelis eius absconderet se, ne à persecutoribus inueniretur, & ne illi pro crimine obijceretur latibulum, præcessit in capite quod in membro confirmaretur.* Hactenus Augustinus. Hinc ergo duas conclude hypotheses. Vnam, quòd aliqua fuga & aliquod latibulum sit sine culpa. Alteram, q̄ coniicere se in manifestū discrimen, vbi sine peccato latere licuit, peccatū tētationis Dei & stultæ temeritatis sit. Hoc Christi exemplo prohibetur & damnatur temeritas eorū, qui sponte se in manus hostium coniiciunt, cuius peccati rei fuēre multi martyres, qui se sponte in manus carnificum tradiderūt. Sed hoc peccatum fide Christi absorptum esse putandum est.

Porrò cùm Christus Matth. 10. 23. fugā præcipit, inquiēs: *Si igitur persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Et idē Christus Ioh. 10. 12. fugā dānat, vt quæ non sit pastoris boni, sed mercenarij fugientis veniente lupo, hīc quæritur de fuga præcepta & prohibita, de licita & illicita.

Vt autē sine errore hāc determinemus quæstionem, primùm sciendum est, duplicē esse fugam, animi vnam, corporis alteram. Illa semper in vitio est, hæc circumstantiis variat.

Fuga animi vt est ādmodū vsitata: ita & fœdissima, quæ sæpè in eos cadit, q̄ se gloriantur strenuos esse Christi milites, quiq; corpore fugiētes tanquā trāsfugas condēnant. Est autē animi fuga, cùm aliquis corpore quidē manet prēsens in officio, sed animo discedit ab officio. Cōmittitur autē hæc fuga animi, vel cōmodi alicuius quærendi gratia, vel periculi declinandi causa, & est multò fœdior hæc fuga q̄ mercenariorū, qui p̄pter metum corpora de loco in locū transferūt. Si nō doces sincerè quæ docēda sunt, si non arguis quæ sunt arguenda, si nō mones quæ sunt monenda, animo turpiter fugis, etiamsi corpore manes. Vnusquisq; se examinet, an huius fugæ sit reus necne. Si reus, proditor est gregis Christi, opus Dei fraudulenter facit, & in iudicium Dei incurrit: Nihil hīc iuuat ficta excusatio. Ar si non reus, agat Deo gratias, det gloriam Deo, petat à Deo constantiam.

Corporis fuga, cùm vno loco relicto fugitur in alium, duplex est, licita vna, altera illicita.

Licita est, cùm quis animo manet, corpore discedit bono consilio & bono fine. Hæc interdū officij est. Nemo enim debet sibi spōte pericula accersere, quādo bona cōsciētia declinare licet.

Illicita, cùm & animo & corpore aliquis discedit, ouibus lanienæ luporū expositis. Hæc fuga proditoria est & cōtra officiū boni pastoris. Est enim boni pastoris, animā suā ponere p̄ ouibus.

Augustinus distinctionē fugę corporis sumit à qualitate p̄secutionis, quę p̄secutio vel est cōmunis pastorū & ouium, vel pastorum tantùm, eorumque vel omnium, vel certorū. Hinc idem Augustinus tres regulas de fuga licita extruit.

Prima: Si persecutio est communis, eadē vel manendi vel fugiendi necessitas incūbit vtrisq;, h.e. pastoribus & gregi. Si ergo māserit grex, maneat & pastor. Si grex discesserit, discedat quoq; pastor. Verùm prudēs pastor hīc cogitabit, quāta sit imbecillitas humanæ naturæ, & suadebit auditoribus suis vt potiùs per fugā vitæ suæ cōsulāt, declinantes paulisper impetū atq; incursum hostium, quàm vt stantes in acie certaminū atq; periculorum, fidei fiant desertores: neq; vllum animæ periculum adfert, si quis per fugam fidem conseruet, imò cōfessionis testimonium talem fugam dixero.

Secunda: Si persecutio fuerit omnium pastorum simul, & non gregis, sorte eligātur qui maneant, discedentibus aliis, vt seruati aliquando Ecclesiæ sedatis tumultibus seruiant.

Tertia: Si persecutio fuerit non omniū pastorū, sed certorū dumtaxat, sit Pauli exemplū Act. 20. pro regula, qui fugit rabiem persequentium se relictis aliis apud gregem, quibus ipse gregē commendauit, affirmans esse Episcopos qui pascerent Ecclesiam quā ipse Deus suo sanguine sibi acquisiuisset. Quid? An non ipse Dominus Matth. 10. 28. dicit: *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere.* Cùm ergo omnis fuga sit cum timore animi coniuncta, videtur probibitione timoris omnis corporis fuga prohiberi. Respondeo, vt timor animi qui est contra officium: ita fuga corporis cum officio pugnans damnatur.

Fuga corporis illicita & dānanda, est cùm pastor aliquis de loco vno in aliū fugit, vel rei augendæ gratia, vt auarus, vel tædij causa vt voluptuarius, vel ingratitudine auditorum fractus, vt effœminatus, vel persecutionis malo deterritus, vt impatiens. Non ergo vel auari, vel voluptatibus dediti, vel effœminati, vel impatientes apti sūt ministerio Euāgelico. Huiusmodi enim potiùs mercenarij q̄ pastores putādi sunt. Plura de

de fuga licita & illicita legantur in enarratione Euangelij Dominicæ secundæ post Pascha.

Porrò cùm fuga sit species crucis ecclesię, monet hic locus vt nonnulla huc de cruce adiiciamus. Est autem crux, vt in ecclesia accipitur, quicquid quouis modo nos cruciat & affligit, siue intus siue foris. Hæc si à subiectis differentias petimus, triplex est. Prima communis piis & impiis. Secunda eorum qui sunt extra ecclesiam. Tertia ecclesiæ propria. Hæc tria crucis genera definiri & distingui causis efficientibus & finalibus possunt hoc modo.

De Cruce communi.

Crux communis habet duas causas: Vnam in homine, alteram in Deo. Causa crucis cõmunis vna & eadẽ in omnibus hominib. post lapsum primorum parẽtum est peccatum hæreditariũ, quod in omnibus hominibus pœnam meretur. Causa crucis communis in Deo, est Dei iustitia, qua ipse iustissimè punit deficientes à norma suæ volũtatis, quá in paradiso ante lapsum non solùm Adam & Euę, sed cõmuni humanæ naturæ proposuit, quæ natura communis ob transgressionem primorum parentum rea est, & rea punitur. Huius autẽ crucis partes sunt nuditas, exclusio à paradiso, maledictio, labor, dolor, mors corporis & mors animæ, donec regnũ peccati in homine per Christum non destruatur & fiat per eũdem plena redemptio. Hinc est quòd cùm pij tùm impij fame, siti, morbis, morte affliguntur. De hoc crucis genere ipse Deus Genes. 3. 11. loquitur, cum primis parentibus nostris nuditatem suam exprobrat, & minatur pœnas, quas modò enumerauimus. Præterea Iob, cap. 14. 1. huius crucis meminit, cùm ait: *Homo natus de muliere breui viuens tempore, repletur multis miseriis, qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit veluti vmbra, & nunquam in eodem statu permanet.* Quoniam autem hæc crux cõmunis est piis & impiis quemadmodum ostendimus, non est temere de pietate vel impietate ex cruce iudicandum, quemadmodum amici Iob fecerunt, & vulgus hominum quotidie facit. Teneatur ergo hæc regula. Non est de quoquam ferendum iudicium ex iis rebus quę piis & impiis, filiis Dei & filiis Diaboli communes sunt.

Fines huius communis crucis quinque numerari possunt.

Primus, vt crux ipsa reuocet nobis in memoriam lapsum primorum parentũ. Est enim omnis aduersitas, vndecunq; venerit, commonefactio quædam de lapsu totius naturæ humanæ in primis parentibus. Hîc iuxtà cogitetur tota creationis hominis historia, videlicet qualis cõditus fuerit & qualis factus sit per lapsum Adæ.

Secundus, vt admoneamur de proprio reatu. Nam vnius delicto mors in omnes peruasit. Rom. 5. 12. Huc pertinet confessio Dauidis Psal. 51. 7. *In peccatis concepit me mater mea.*

Tertius, vt crux ipsa sit publicum testimoniũ iræ Dei aduersus omnes homines ab Adam iuxta communem nascendi legem propagatos.

Quartus, vt crux communis sit præmonitio futuri iudicij in omnes homines & meritæ condemnationis ad æterna supplicia propter bonum infinitum læsum, nisi aliunde, id est, per Christum nobis succurratur.

Quintus, vt Christum quæramus, qui ideò promissus & datus vt destruat opera diaboli peccatum & mortem.

De Cruce eorum qui sunt extra Ecclesiam.

Crux eorum qui sunt extra ecclesiam, prętet communẽ causam habet causas in hominibus personales lapsus, & iustitiam in ipso Deo, quæ distribuit pœnas pro ratione culpæ & delictorum. Pœnæ autem personaliũ lapsuum vt plurimum habent comparationem ad scelera perpetrata iuxta regulam quæ est Sapientiæ 11. 7: *Per quæ quis peccat, per eadem etiam punitur.* Ex hac regula cõcluditur dictum Domini ad Petrum: Matt. 26. 52. *Qui gladium acceperit, gladio peribit.* Huius rei exempla plurima videre est in historia eductionis populi de Ægypto, & in multis morbis qui sunt pœnæ helluationum & libidinum.

Huius crucis fines plures sunt.

Primus, vt crux & afflictio impiorum sit testimonium prouidentiæ Dei punientis scelera.

Secundus, vt cùm pœnis cohercentur scelerati, alij tranquilliùs viuant.

Tertius, vt ipsi scelerati cruce inuitentur ad pœnitentiam.

Quartus, vt non resipiscentes habeant præsentem afflictionem, tâquam ἔνδειξιν quandam τῆς ἀπωλείας, hoc est, apertum testimonium & indicium venturæ super eos perditionis.

De Cruce Ecclesiæ.

Crux Ecclesiæ propria, quæ etiam eius nota dici meretur, tres causas habet semper coniunctas. Vnam in homine, quæ est cõfessio seminis mulieris. Tametsi hæc causa, si propriissimè loquamur, occasio potiùs dicenda est. Est autem hæc confessio adeo necessaria, vt nũquam à fide separari possit si postuletur. *Corde enim,* inquit Paulus Rom. 10. 10. *creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem.* Alteram, rabiem in diabolo & membris eius iuxta dictum, Gen. 3. 15. *Tu mordebis calcaneum ipsius.* Tertiam, storgam paternam in clementissimo patre cœlesti. Teneatur & hîc regula Pauli. 2. Tim. 3. 12. *Omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur.*

Fines crucis ecclesiæ sunt hi præcipui. Primus, vt in omnibus quæ nobis in hac vita accidunt, siue prospera, siue aduersa, subiiciamus nos sapienti prouidentiæ Dei, idq; in vero timore Dei, in ardenti inuocatione, in iugi gratiarũ actione, in alacri obedientia, sustẽtantes nos diuinis promissionibus. Timor enim Dei facit, vt in omnibus actionibus nostris, quę palàm & occultè fiũt, Deum inspectorem & iudicẽ reueremur. Ardens inuocatio impetrat à Deo in nostris necessitatibus consiliũ & auxiliũ. Gratiarũ actio benefactorẽ agnoscit, eum prædicat, inuitatq; ad plura nobis beneficia conferenda. Alacris obediẽtia ex fide profecta expectat promissam remunerationem & defensionẽ in hac vitæ

iuxta has promiſsiones. Exod.20.6. *Faciens miſe-* A *ricordiam in multa millia iis qui diligunt nomen meum & cuſtodiunt præcepta mea.* Item Gen.20.12. *Honora parentes, vt bene tibi ſit ſuper terram.* Etſi autem nemo præſtat perfectam obedientiã iuxta normam Legis: tamen promiſsiones legis ratę ſunt fidelibus, iuxta illud Pauli. 2. Corin.1.20. *Omnes promiſſiones in Chriſto Ieſu ſunt etiam & Amen.* Sit ergo in nobis alacre ſtudium obediendi Deo, ſit conatus, quantus eſſe poſsit ex fide.

Secũdus, vt in peregrinatione hac ſimus con B formes Chriſto in cruce, qui olim in patria cœleſti & regno gloriæ cum illo glorificabimur. *Si* inquit Roman. 8.17. Paulus, *cum illo patimur, cum illo quoque glorificabimur.*

Tertius, vt flagello Dei caro noſtra caſtigata non ferociat aduerſus ſpiritum. Ideo enim clemẽtiſsimus pater caſtigat ſuos vt eos veluti freno iniecto reprimat, & in officio cõtineat, iuxta illud Prouerb.3. 11. *Diſciplinam Dei ne auerſeris & non abomineris correptionem. Quem enim diligit Dominus caſtigat, eoq; veluti pater filio delectatur.* Cum C his congruit dictum Tertulliani: *O ſeruum illum beatum, cuius emẽdationi Dominus inſtat, cui dignatur iraſci, quem admonendi diſsimulatione non decipit.* Et illud Auguſtini: *Et cùm blandiris pater es, & cùm cædis pater es, blãdiris ne deficiam, cædis ne peream.* Item: *Illi Deus iraſcitur, quem peccantẽ non flagellat.* Nam cùm verè propitius eſt, non ſolùm donat pecca ta, ne noceant ad futurum ſeculũ, ſed etiã caſtigat, ne ſemper peccare delectet. Breuiter, Deus D cruce præſumptionem propriæ virtutis euertit, hypocriſin detegit, confidentiam carnis excutit, & vt in ſe ſolum recumbamus, facit.

Quartus, vt cogitemus nos non habere hîc manentem ciuitatem. *Exeamus*, ait autor epiſt. ad Hebr.13.13. *ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.* Non enim hîc habemus manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

Quintus, vt non ponamus in vllis rebus huius vitæ ſpem noſtram, ſed ſemper leuemus cor E da noſtra in cœlum, vnde expectamus ſaluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum.

Porrò cõſolationes ſub cruce petant pij ex 8. cap. ad Rom. vbi Paulus ſex præcipua argumenta conſolationum colligit, quorum primum ſumitur à collatione præſentis afflictionis ad futuram gloriam. Secundum ab exemplo creaturarum. Tertium ab exemplo apoſtolorum. Quartum ab ordine & tẽpore liberationis. Quintum ab auxilio diuino. Sextum ab euentu ſeu exitu F afflictionum. Cum his conſolationibus nullæ philoſophicæ conſolationes conferri poſſunt, quæ tàm citò euaneſcunt quàm dicuntur.

DE SECVNDO.

Hoc ſecundum membrum continet colloquium Chriſti & cognatorũ eius de profectione Ieruſalem ad Feſtum tabernaculorum.

Sunt autem in hoc mẽbro quatuor articuli.

Primus. Occaſio colloquij.

Secundus. Compellatio fratrum Domini. G

Tertius. Indicatio incredulitatis eorundem.

Quartus. Reſponſio Domini.

Primus Articulus.

2 Propè autem erat Feſtum Iudæorum Scenopegia.

Occaſionem colloquio inter cognatos Chriſti & Chriſtum dedit tempus ipſum, videlicet quòd appropinquaret Feſtum Iudęorum quod à figẽdis tabernaculis Scenopegia Græcè dicebatur, Hebraicè ad verbũ Feſtũ tabernaculorũ. Celebrabatur autẽ hoc Feſtũ in Septẽbri ſeptẽ integros dies, initio ſumpto à 15. eiuſdẽ menſis. Huius feſti rationem Dominus apponit, cùm ait: *Vt poſteri veſtri ſciãt quòd in tabernaculis fecerim habitare filios Iſrael, cùm educerem eos de terra Ægypti.*

Sed cur voluit Dominus filiis Iſrael reuocare in memoriam habitationem in tabernaculis? plures ſunt cauſæ.

Prima vt admonerentur de miſerrima & calamitoſa vita, quam maiores eorum in deſerto duxerãt, in quo errarunt exules 40. annos ſine domo, ſine agro & inter gentes inimiciſsimas.

Secunda, vt reuocarentur animi illorum ad memoriam miraculorũ, quibus Dominus conſeruauerat eos & tradiderat eis terram Canaan.

Tertia, vt conferrent præſentẽ felicitatẽ cum pręterita miſeria, videlicet q; tunc errarint exules in deſerto, nunc autem poſsideant tot regna Canaã, quot tũc nec domos nec agros poſſederint, ſed neceſſe habuerint in tuguriis habitare, eaq; ſubinde mutare, nunc autẽ poſsideãt non domos tãtùm, ſed magnificas ædes, adeoq; clariſsimas & munitiſsimas vrbes, quodq; tunc omnibus finitimis nationib. prædæ & direptioni fuerint, nũc autem omnibus ſint formidabiles.

Quarta, vt & pro olim præſtitis maiorib. eorum beneficiis & pro præſenti conſeruatione Deo gratias agerent. Vt ergo iſtis ſeptem diebus meditabãtur beneficia præſtita Iſraeli poſt exitum de Ægypto in deſerto: ita occupabantur in gratiarum actione, quam teſtabãtur quotidie ſacrificiis.

Quinta, vt omnia Moſaica vmbræ fuêre futurorum: ita hęc in tabernaculis habitatio peregrinationis eccleſiæ in hoc mũdo typus erat. Cùm igitur intuemur præſentẽ eccleſię ſtatum, cogitemus eius vmbram præceſsiſſe in deſerto, non quo ad calamitatẽ præſentem attinet duntaxat, verumetiam quantum ad ingenia hominũ attinet, & mores eorũ, qui ſunt in externo eccleſiæ cœtu. Vt enim in illo cœtu fuêre multi infirmi, multi inereduli prorſus, multi murmuratores & opponẽtes ſe duci Moſi, & pauci verè pij: ita hodiè in eccleſia ſunt multi infirmi, multi mortua membra, multi murmuratores hæretici & ſchiſmatici, & pauci admodũ verè pij, quos tamẽ dux noſter Chriſtus in hoc deſerto defendit.

Sexta, quemadmodum poſt peregrinationẽ longã populus introductus eſt in terrã Canaã: ita eccleſia duce Chriſto in cœleſtem patriã ſuperatis præſentib. afflictionibus introducetur. Cùm ergo præſentẽ eccleſiæ ſtatum intuemur, cogitemus gloriam promiſſam, & non frangamur animis, quoniã ſpes noſtra non pudefiet.

Secundus

Secundus Articulus.

3 Dixerunt igitur ad eum fratres eius: transi hinc & vade in Iudæam, vt etiam discipuli tui videant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto quid facit, & quærit ipse palàm esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

Duo facit hîc Euangelista. Primùm indicat, quinam fuerint qui Domino hîc insultant. Deinde addit orationē eorum ad Dominum, seu compellationē insultationis plenam. De vtroque, ordine dicemus.

Non frustra Euangelista refert, fratres Domini, hoc est, cōsanguineos Mariæ virginis matris Domini, (nam quilibet cognati & affines Hebræis fratres dicuntur, vt Abraham & Loth dicuntur fratres, tametsi Abraham fuit patruus Loth. Laban & Iacob fratres sunt dicti, cùm tamen Labā esset auunculus Iacob) fuisse, qui Dominum compellant eiq; insultant. Nam hac relatione seu indicatione significat Euāgelista regnum Christi non esse alligatum prærogatiuæ carnali aut cognationi carnis sed fidei promissionis, id quod Scriptura multis in locis docet. Euangelista noster Ioh.1.12. sic habet: *Quotquot receperūt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomen eius: qui non ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Matt.12.48. quidam dicūt Domino: *Mater tua & fratres tui quærunt te:* quibus Dominus respondens ait: *Quæ est mater mea, & qui fratres mei? & extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea & fratres mei: Quicunq; enim fecerit voluntatem Patris mei qui in Cœlis est, ipse meus frater, mea soror & mater mea est.* Similiter quædam mulier, vt est Luc. 11. 28. extollens vocem de turba dixit: *Beatus vēter qui te portauit, & vbera quæ suxisti,* cui Dominus: *Imò verò beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Huc pertinet etiam dictū Pauli ad Rom.9.8. *Non filij carnis sunt filij, sed filij promissionis æstimantur in semine.* Hinc concludamus doctrinam catholicam, quòd in regno Christi non habeatur ratio prærogatiuæ carnis, aut cognati sanguinis, sed solūmodò promissionis & fidei, qua promissio apprehēditur. Maria mater Domini nō saluata est, quia fuit mater Saluatoris, sed quia in Filium saluatorē credidit, quemadmodum audit ab Elizabetha: *Beata es quia credidisti.* Sic Iohānes & Iacobus non cognatione, sed fide saluati sunt. Hęc doctrina est Prophetarum, Christi & Apostolorum, quæ adeò offendit Iudæos, quòd ipsum Dominum vsq; ad mortem crucis persecuti sint. Estq; hęc doctrina fundamentum, quo nititur Paulus docens de reiectione Iudæorum & assumptione Gentium. Illi enim credere in Saluatorem recusarunt. Hæ autem fide Christum vt vnicum redēptorem receperunt. Etsi autem Dominus assumpsit humanam naturā in Iudæa ex prosapia Dauidica: tamen non est Iudęis vinculo carnis ita alligatus, vt propterea priorē locum in regno Christi habeant, quemadmodū vxor Zebedæi, quæ alterum filiorū in regno Christi volebat sedere ad dexterā Christi, alterum ad sinistrā, somniabat. Ideo enim dicitur Ioh.1.14. *Λόγος caro factus est*, vt sciatur q; Dominus societate naturæ ex æquo omnibus hominibus sit coniunctus, vtq; sciant omnes homines sibi patere viam vitę per eū qui factus est homo, modò fide nascantur filij Dei.

Colligamus ergo hinc doctrinam & consolationem. Doctrinā quidem de vniuersali gratia contra familiā Zenonis. Vt enim Christus communem naturā assumpsit, ita omnibus hominibus eiusdē secum naturæ participib. promiscuè salutem offert, sed fide accipiendā. Ideo dicit discipulis, Mar.16.15. *Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ: qui crediderit, saluabitur.* Non est ergo distinctio Iudæi & Græci, Dominus diues est in omnes, qui inuocant eū. Hoc cùm videret in spiritu Dauid, inuitabat Gentes ad laudes Deo canēdas. Psal.117. *Laudate,* inquit, *Dominum omnes Gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.*

Consolationem verò, quòd tametsi nos non sumus nati ex sanctis illis patribus, quibus facta est promissio: tamen promissionis Filij sumus, & reputamur pro semine, modò in Christum firma fiducia recubuerimus, quemadmodum copiosè Paulus docet ad Rom.4.16. & 9.8. Item Galat. 3. 19. & habet hæc doctrina totius Scripturæ consensum. Plura de hoc argumento ad Rom.9.10. & 11. legantur.

Oratio seu cōpellatio fratrum Domini constat propositione, ratione duplici & cōclusione.

Propositio est: *Transi hinc & vade in Iudæam.* Hęc propositio infidiosa est, & insultationis plena. Non ignorarunt hi Christi fratres, quòd Iudæi Domino, propter hominem sanatum in die sabbati, quem morbus 38. annos tenuerat, insidiarentur, atq; eum occidere molirentur, nec latuit eos, quòd Dominus vt declinaret hunc Iudæorum furorem, diutius in Galilæa latuerit, neq; enim furiosis hostibus suis non vrgēte vocatione, & tempore nōdum oportuno, occasionem obiicere voluit. Ex quo facile est coniicere, cognatos Domini non amore Christi, nec studio obseruandæ legis motos Dominum admonuisse, vt in Iudæam se cōferret: sed potiùs inuidia, vt è medio tolleretur, si veniret Ierosolymā, haud dubiè seducti erant à Pharisæis & pellecti vt hoc facerent. Hanc fortunam si hodiè cogantur experiri ministri Christi, consolentur se exēplo magistri sui sciantq; discipulum non esse supra magistrum suum, nec seruum supra Dominum suum, id quod ipse Dominus suos apostolos cogitare voluit, dum eos ablegauit ad annunciandum regnum Dei, si quid aduersi in legatione contingeret. Matth.10.

Cæterùm cognati Domini suppressa vera ratione, qua moti Dominum vrgebant ad profectionē, alias honestas fingunt, quod quàm vsitatū sit in mūdo, quotidie experimur. Vafri enim homines rationes suorum consiliorū sæpè com-

miniſcũtur honeſtas & graues, cùm interim veras cauſas inſidiosè occultant. Sed audiamus quid dicant cognati Domini. *Vt & diſcipuli tui, inquiunt, videant opera tua quæ facis.* Hæc prima eſt propoſitionis ratio, quam prætexũt, magna, vt apparet, & grauis. Videri enim volunt ſtudere honori & gloriæ Chriſti propagandæ, dum eius diſcipulos miraculis Domini confirmari volunt, vt confirmati latiùs & maiori cum confidentia ſpargant doctrinam eius. Verùm præpoſtero ſtudio hoc fecerunt. Sciuerũt enim Domini diſcipulos antea fuiſſe & doctrina & miraculis confirmatos. Sciuerunt quoque eos tum obligatos fuiſſe vt paſsim nunciarent regnum Dei, & inuitarent homines ad pœnitentiam. Ab hoc neceſſario opere & legitima vocatione volebant reuocari diſcipulos Domini ſub candoris & obſeruantiæ prætextu, quam artem & hodiè hypocritæ egregiè callent.

Sequitur altera ratio. *Nemo enim, inquiunt, in occulto quid facit, & quærit ipſe palàm eſſe*, ac ſi dicerent: Hęc ita inter ſe pugnant, vt meritò ſtultus habeatur, qui ea ſimul ſtare poſſe exiſtimet. Quid enim magis pugnat quàm cupere celebrẽ fieri inter homines, vt omnes ipſius magnifica facta prædicent (hæc enim duo vocabulo παῤῥησίας ſignificantur) & quærere latebras & in obſcuris locis magnifica opera exhibere conſpicienda paucis quibuſdam & obſcuris hominibus? atq; ita cognati Domini ſtultitiæ eum accuſant, vt qui non ſapiat quod vel minimus quiſque è vulgo ſapit.

Sequitur cõcluſio. *Si hæc facis, manifeſta te mundo.* Etſi hîc deeſt illatiua particula: tamen manifeſta eſt concluſio, cuius hic eſt ſenſus. Si ergo vis celebris haberi, ſi vis tua facta innoteſcere mundo, ſi vis per omnium ora celebrari, deniq; ſi vis haberi Meſsias, tranſi hinc, vade in Iudæã, & in hoc celebri Feſto, ad quod totus Iſrael concurrit, & multi ex vicinis populis cõfluunt, manifeſta te mundo, oſtende te Meſsiam eſſe, æde miracula in conſpectu tantæ frequentiæ hominum, vt eam gloriam, quam quæris, cõſequaris.

Tertius Articulus.

5 Neque enim fratres eius crediderunt in eum.

Hæc Euangeliſtæ verba cõfirmant interpretationem noſtram quam attulimus. Hiſce enim verbis ſignificat Euangeliſta, quòd cognati Domini ironicè & inſultãdo ſint locuti, & non ſincero corde. Quod hîc in capite præceſsit, expectent mẽbra, quod Domino accidit, ſeruis eueniet, neq; eſt quòd diſcipulus expectet meliora, quàm quæ ſit expertus magiſter eius. Conſolemur itaque nos exemplo Domini, quando ſine noſtra culpa, fratrum & domeſticorum experimur perfidiam, & ſciamus Deo placere obediẽtiam in perferenda tali ingratitudine.

Quartus Articulus.

6 Dicit igitur eis Ieſus: Tempus meum nondum adeſt, tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum.

7 Non poteſt mundus odiſſe vos, me autem odit, quia ego teſtificor de ipſo quòd opera eius mala ſint.

8 Vos aſcendite ad Feſtum hoc, ego nondum aſcendam ad Feſtum hoc, quia tempus meum nondum impletum eſt.

9 Hæc cum dixiſſet eis, manſit in Galilæa.

Hæc Domini reſponſio primùm cauſam continet, cur Dominus non ſtatim aſcenderit Ieroſolymam ſub initium feſti. Deinde cauſam odij Iudæorum aduerſus ſe exponit. Tum iubet vt ipſi cognati aſcendant, ſimulq; repetit cauſam ſuæ moræ in Galilæa.

Cauſa cur non aſcẽderit ad fratrum ſuorum petitionem in Galilæã, indicatur, cùm ait: *Tempus meum nondum venit*, Græcè καιρὸς oportunum tempus notat. Significat ergo Chriſtus, obtemperãdum quidem eſſe vocationi, ſed obſeruata oportunitate, quaſi diceret: Vos ſcitis Iudæos me odiſſe, & vitæ meæ inſidiari, ſed nondum venit tempus meum, quo ſcilicet vel occidar ab ipſis, vel quo glorificer à Patre: ſed cùm venerit, Patri meo in mea vocatione obediã. *Veſtrum autem tempus ſemper eſt paratum*, hoc eſt, expeditũ & liberum ab omni periculo. Sæpe enim ſine periculo veſtro & in Iudæam profieiſci, & aliò quocunq; libet, vobis liberum eſt. Hanc eſſe ſententiam horum verborum ex antitheſi liquet. Non eſt ergo quòd hîc ſubtiliora quæramus. Nã Dominus ſimpliciter ad cõpellationem cognatorum reſpondet, quemadmodum ratio ſubiecta clariùs adhuc oſtendit, cùm ait: *Non poteſt mũdus vos odiſſe.* Auguſt. *Non poteſt mũdus vos odiſſe amatores ſuos, teſtes falſos ſuos.* Bona enim dicitis quæ mala ſunt, & mala quę bona ſunt. Me autẽ odit, vt qui mala, mala: & bona, bona dicam, quaſi diceret: Cùm mũdus vos non odit, ſecuri poteſtis verſari vbi placet. Verùm quia me odit, non me tradam illi, antequam tẽpus meum aduenerit.

Addit & cauſam cur mundus ſe odio habeat. *Quia*, inquit, *teſtificor de ipſo, quòd opera eius mala ſint.* Chriſtus enim vt medicus nõ facit vulnera, ſed mõſtrat & teſtatur de vulneribus, vt ægroti opem medici implorent & ſanentur. Hinc eſt quòd Dominus ſe medico conferat in Euangelio. Nam cùm diſcipuli Domini interrogarẽtur à Phariſęis, cur eorum magiſter manducaret cũ publicanis & peccatoribus, Dominus anteuertens diſcipulos, reſpõdit: *Non opus eſt valentibus medico, ſed malè habẽtibus.* Hunc medicũ imitẽtur ſinceri Euangelij miniſtri, vt Petrus Actor. 2. Itẽ Prophetæ & Apoſtoli omnes, ne homines ægroti neglectis vulneribus medicũ etiã contemnãt.

Sed quomodo hæc congruunt cum iis quæ ſunt in cap. 5. 45. *Nolite putare, quòd ego accuſaturus ſim vos apud Patrem. Eſt qui accuſat vos, Moſes.* Iſto locus cõparatiuè accipiẽdus eſt. Non enim ſimpliciter negat Chriſtũ accuſaturum Iudęos, ſed corrigit errorẽ Iudæorũ, qui de Moſe gloriabantur tãquam patrono ſuæ cauſæ aduerſus Chriſtũ. Eſt ergo iſtius loci ſentẽtia. Nõ ego ſolus, vt

vos

vos putatis, accuſo vos, verumetiam Moſes mecum conſentit, à quo accuſamini. Neque tamen hinc rectè infertur: Chriſtus accuſat homines, & eos peccati reos peragit. Ergo Euágelium eſt prædicatio qua peccata hominum arguuntur per ſe. Nam Chriſtus dum accuſat peccata, alienum opus facit, vt ſuum faciat. Siquidé vt Lex ipſa per ſe accuſat peccatum & damnat peccatores: ita Euágelium per ſe monſtrat Chriſtum medicum, qui peccata tollit omniũ eorum qui ad ſe conuertuntur, & ob hanc cauſam Euangelium propriiſsimè definitur prædicatio pœnitentiæ, id eſt, conuerſionis & remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti. Hæc ſiquidem tria ſunt propria Euangelij, prædicare Chriſtũ, docere remiſsionem peccatorũ fieri merito Chriſti, teſtari quòd hæc peccatorum remiſsio offeratur pœnitentibus, id eſt, iis qui per fidem conuertuntur. Nihil horum trium præſtat lex, quæ miniſterium mortis eſt.

PARS II.

Secunda pars huius capitis nihil obſcuri habet. Continet enim claram hiſtoriam de profectione Chriſti ad feſtum tabernaculorũ, & exponit varia cùm principum Iudęorum tum vulgi iudicia de ipſo. Et ſi in articulos placet diſtinguere, ſit:

Primus, occulta aſcenſio ad Feſtum.

Secũdus, Iudæorũ de Chriſto perconctatio.

Tertius, diuerſitas iudiciorum de Chriſto.

Quartus, indicatio furoris Iudęorum aduerſus Chriſtum, qui tãtus erat, quòd nemo palàm ſit ausus de ipſo loqui, nedum cõfiteri Meſsiam eſſe. De hiſce articulis breuiſsimè dicemus.

Primus Articulus.

10 Vt autem aſcẽderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit non manifeſtè, ſed tanquam in occulto.

Hîc quando & quomodo aſcenderit Dominus ad feſtum, exponitur. Nos cauſas etiam aſcenſionis adiiciemus. Aſcendit poſt quam fratres aſcẽdiſſent, aſcendit occultè ſine comitatu.

Cauſæ cur aſcenderit ſunt plures.

Prima, obedientia erga legem Moſis, quæ lex duo requirit. Primum, vt omnes maſculi ter in anno, videlicet in feſto azymorum, in feſto hebdomadarum, & in feſto tabernaculorum cõuenirent in locũm à Deo ordinatum, videlicet Ieruſalem, idq; publicæ confeſsionis cauſa. Alterum vt ſinguli pro ratione ſuarum facultatum aliquid offerrent in teſtimonium gratitudinis pro conſeruatione iſtius populi. Huc pertinet Pauli dictum, Gal. 4.4. *Factus eſt ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret.*

Secunda, vt occaſionem calumniæ propter violatam legem vitaret. Tametſi enim ipſe erat Dominus ſabbati, atque adeo omnium feſtorũ: tamen ſubiecit ſe ſabbato aliisque feſtis, vt hypocritæ non haberent quod Dominum traducerent apud vulgus propter violata feſta.

Tertia, vt exemplo ſuo & teſtimonio confirmaret miniſterium diuinitus ordinatum.

Quarta, vt in frequentiori turba ſuam doctrinam ſpargeret: quare ſignificabat ſe gratiã ſuam omnib. promiſcuè offerri & minimè abſterreri minis. Nam vocationis neceſsitatẽ antepoſuit minis & periculis omnibus, relinquẽs miniſtris Euágelij exemplum, vt ita deuitent pericula ne interim officiũ vocationis neceſſariũ negligant.

Hîc duo ſe offerunt expendenda, videlicet, quòd ad ingratos voluerit redire, & quòd ceremoniis infinitis corruptelis & phariſaicis opinionibus contaminatis, intereſſe voluerit.

Quòd ad ingratos voluerit redire eosq; vocare ad ſalutem, ſummi amoris indicium fuit. Voluit enim ſalutem eorum, qui in ſuam machinabantur perniciem. Atque hoc eſt quod dicit Propheta: *Quoties expandi manum meam ad populum rebellem & contradicentem mihi?*

Quantum autẽ ad ceremonias attinet, tenendum eſt ante omnia diſcrimẽ inter humanas & diuinas ceremonias. Humanæ, ſi faciunt ad ordinem & decorũ ſine impietate & ſuperſtitione ſeruandum, non ſunt cõtemnendæ, ſed pacis & vitandi ſchiſmatis cauſa ſeruandæ ſunt, adeò vt qui eas violat cum ſcandalo reus fiat corã Deo, vt qui pacem & charitatis legem violauerit. Si ſunt planè impiæ, vt vigiliæ mortuorum, inuocationes Sanctorum, Miſſæ Papales in quibus non fit diſtributio, fugiendę ſunt non ſecus atq; ſerpens ipſe, qui primos noſtros parentes ſeduxit. Si ſunt diuinæ ceremoniæ, vel ſeruantur puræ iuxta inſtitutionem Chriſti, quarũ obſeruatio neceſſaria eſt propter autoritatem mandantis: vel contaminatæ ſunt humanis traditionibus, vt Communio & Baptiſmus. Hîc ſequendũ eſt exemplum Domini. Tametſi ergo magna ex parte ſunt contaminatę: tamen non ſunt omnino fugiendæ, niſi neceſsitas confeſsionis obſtiterit. Velim igitur pium hominem qui in Papatu verſatur, non abſtinere à Baptiſmo infantium in Papatu. Quantum autem ad Cœnam, maior eſt quæſtio. de qua vide quæ ſcripſimus in enarratione Pſalmi 84.

Secundus Articulus.

11 Iudæi igitur quærebant ipſum in Feſto, & dicebant: vbi eſt ille?

Quærunt Iudæi Chriſtũ, ſed quem quęrunt, oderũt, ex quo facile intelligere eſt, quo animo ipſum quæſierint. Si præſentem habuiſſent, cuperent ipſum de medio tolli, ſi autem ad feſtum non veniſſet cum aliis, ſecũdùm legem eum tanquam legis tranſgreſſorem damnarent, ac facilè populo perſuaderẽt, ipſum à Deo non eſſe, qui legem Dei auderet contemnere. Hîc rurſus cogitemus imaginem eccleſiæ omnium temporum, quę ſemper plures hoſtes habet, quàm veros & ſinceros patronos.

Tertius Articulus.

12 Et murmur multum de eo erat in turbis. Alij quidem dicebant, bonus eſt. Alij verò, non: ſed ſeducit turbam.

Hîc notantur varia iudicia Iudæorũ de Chriſto

sto. Murmuris causa fuit contentio, contētionis dissentientes de Christo opiniones. Alij enim Christum diuinitus missum doctorem agnoscebant, alij seductorem populi clamabant, vtriq; suas secuti sunt rationes. Qui Christum bonū, hoc est, diuinitus missum doctorē agnouerunt, moti sunt innocentia vitæ, doctrinæ maiestate, miraculis Dei, testimoniis propriis, quæ simul absque omni dubio contulerunt cum vaticiniis Prophetarum de Messia. Horum sincerum iudicium confirmabat in eorum cordibus Spiritus sanctus. Neque enim in tanto periculo confessionem hanc de Christo æditissent, nisi virtute Spiritus Sancti fuissent roborati. At qui Christum dicebāt non bonum sed seductorem turbæ, habebant causas alias, sed quales hypocritæ prætendere solent: curabat languidum in die sabbati, iustitiam pharisaicam damnauit, legem neminem præstare contendit: se Messiam affirmabat, testabatur de iis qui sanctissimi in isto populo haberi volebāt, quòd opera eorum mala essent. Has & similes causas habuēre cur Christum malum & seductorem dicerent. Hoc vulgi iudicium est dicētis bona esse mala, & mala esse bona, de quibus Isaias in hunc modum, cap. 5. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: & putatis tenebras lucem, & lucem tenebras.*

Sed quid Christus hîc facit? Sciuit se esse positum multis in ruinā, & multis in resurrectionem in Israel, ideo non frangitur hoc maligno mundi iudicio, sed strenuè in officio pergit & colligit in regnum Dei ex magnis turbis paucos, qui sinunt se doceri à Deo & duci à Spiritu Sancto. Hunc nostrum intueamur magistrum, quoties cogimur audire peruersum mundi de nobis iudicium. Tueamur fidem in nostro officio: faciamus omnia in gloriam Dei bona conscientia, & commendemus Deo exitum. Ipse enim nequaquam fallet nos, sed potēter præstabit quod paternè promiserat. Et cùm videmus multos quotidiè fieri apostatas, cōsolemur nos hoc Christi exemplo, qui eandem fortunam est expertus, & non frāgamur animis, cùm similia cogimur experiri.

Quintus Articulus.

13 Nemo tamen palàm loquebatur de eo propter metum Iudæorum.

Quantus fuerit furor Iudæorum aduersus Christum omnis boni fontem, hinc apparet, q; nemo ausus sit aliquid boni de ipso loqui propter metum Iudæorum. Iudæos intelligit haud dubiè principes Iudæorum & sectarios, qui omnes se Christo opposuerunt, quem plebecula & Galilæi non audebant confiteri, tametsi de eius doctrina & diuina vocatione ex miraculis confirmati erant. tantum potest ambitio & auri sacra fames.

Hîc videtur pingi imago ecclesiæ ante extremum diem. Sapientissimi quiq; persequentur ecclesiā. Quidam contemti legatione pro Christo fungentur. Auditores minis magnatum absterrebuntur à confessione sinceræ doctrinę, id quod hodie inceptum esse in vicinis quibusdā regnis cernitur, adeò vt euentus tandem videatur respondere vaticinio Christi qui ait, Lucæ 18. 8. *An putas filium hominis cum venerit reperturum fidem in terra?* His figuris quæ præcesserunt in Christo, sciamus responsurum ecclesiæ statum in fine mundi. Quare nos exemplo Christi consolemur expectantes post crucem gloriosam redemptionem. Spes enim sanctorum Dei nequaquam pudefiet.

PARS III.

In hac parte texitur historia de Christo docente in templo, admirantibus Iudæis, & asseuerante doctrinam suam esse cœlestē, & factum suum sanantis languidum in die sabbati non esse sabbati violationem, ex quo varię disceptationes inter auditores nascuntur.

Huius partis tria sunt membra.

Primum, de Domino docente in templo admirantibus Iudæis & defendente doctrinam suam patris autoritate.

Secundum, defensio facti quòd in die sabbati languidum curauerit.

Tertium, disceptationes variæ de Christo, & Christi testificatio de sua legatione. Ex quo duo sequuntur, maior rabies in hostibus, & ardentior fides in turba.

DE PRIMO.

Huius primi membri plures sunt articuli.

Primus: Ascensio Christi in templum.

Secūdus: Admonitio Iudæorū & eius causa.

Tertius: Doctrinæ Christi autoritas.

Quartus: Vnde petēda sit certitudo de Christi doctrina quòd sit Dei & non hominis.

Primus Articulus.

14 Cùm iam dimidiū festum esset, ascendit Iesus in templum, & docebat.

Ideo meminit Euangelista dimidij festi, quia tum maxima populorum frequentia aderat. Quare & oportunum erat vt Dominus in tanta frequentia doceret, quò latiùs ipsius doctrina spargeretur, pluresq; fide in Christum saluarentur, ex quo patet quòd Dominus promiscuè omnibus suam offerat gratiam. Ascendit in templum, & docendi munus in templo sibi vendicat, vt significet & se doctorem esse, & templum destinatum esse verbo Dei & cultui diuino, nō humanis traditionibus & mercaturis. De hoc ascensu Domini in templum prædixit Malachias, cap. 3. 1. *Veniet in templū suum dominator, quem vos quæritis.* nec vnquam potuit maior cōtingere gloria huic templo, quàm eum recipere in se docentem, quem adumbrabat. Magna quippe gloria primi templi erat, quòd à tanto rege Salomone extructum sit, & in quo tantus rex preces fuderit, sed illa gloria tenuis quædam vmbra fuit veritatis. Nam vt Christus Salomonem excellit, ita gloria secundi templi gloriam primi superat. Hac de re vaticinatus est olim Haggæus

gæus Prophetа anno ante Christum natum ex Virgine circiter 500. Ita enim ait, cap. 2. 8. *Veniet desiderabilis cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria.* Item v. 10. *Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ.* Hoc argumento excitabatur populus ad ædificandum templum, postquam à Dario rege permissum est Iudæis redire in patriam & ædificare denuo templum, in quo ipse Messias esset appariturus & docturus.

Hinc duo concluduntur. Vnum, summam esse ingratitudinem Iudaici populi non agnoscentis magnitudinẽ amoris Dei, qui ipsis hunc desiderabilem miserit. Alterum, frustra à cœcis Iudæis hodiè expectari Messiam, quasi nõdum natus & exhibitus esset. Nam cùm venire debuerit iuxta Prophetæ vaticinium Messias in templum, istud tunc extruendum ex iussu Darij regis, quod iam solo æquatum est, imò adeo deletum vt ne rudera quidem supersint, quis non videt frustra expectari à Iudæis, quem ipsorum maiores olim crucifixerunt. Hæc cogitare vtile est, cùm hîc legimus Dominum ascendisse in templum illicque docuisse.

Secundus Articulus.

15 Et admirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas nouit cùm non didicerit?

Hæc Iudæorum admiratio, iusta est ipsorum condemnatio. Nam cùm scirent ipsum non didicisse literas, & tamen viderent legentem & audirent exponentem prophetias Mosis & Prophetarum de Messia, iure cogitare debuissent eum diuinitus edoctum esse, & cœlestem adferre doctrinam. Sunt ergo Iudæi inexcusabiles, qui & hoc & infinita alia diuinitatis Christi testimonia non agnouerunt.

Porrò cùm audiuimus, Christum non didicisse literas, sciuisse tamen, nequaquam putabimus Christum ignorantiam & discendi negligentiam nobis commendare. Is enim per se & à se sciuit omnia vt verus Deus, nos autem discimus vt homines, quos Deus non doctos, sed aptos formauit ad discendum. Quòd Christus ex indoctis piscatoribus fecerit doctos apostolos, miraculũ fuit diuinæ virtutis Christi. Nunc autem vult nos vti mediis ordinatis & non expectare miraculosam institutionem, aut Enthusiasmos anabaptisticos.

Tertius Articulus.

16 Respondit eis Iesus & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

Cur ipse Dominus non didicerit literas humano more, rationem reddit, vt & Iudæos cœcitatis arguat, qui ex miraculo opus Dei non agnoscunt, & autoritatem suæ doctrinæ conciliet ex eo quòd à patre sit profecta diuina & cœlestis. Cùm autem dicat Dominus: *Mea doctrina non est mea*, non est accipiendum simpliciter. Nam reuera doctrinam suam profert: sed *κατὰ τὸ δοκεῖν*, hoc est, vt cœci Iudæi opinabantur, qui nihil in Christo agnouerunt, præter hominem, eumque temerarium, qui ex suo capite nouam & inauditam proferret doctrinam. Est ergo sensus: Mea doctrina, scilicet, quam doceo, non est mea hominis, sed Patris mei qui misit me. Vos autem quia me non creditis à Patre missum, non putatis me idem esse cum Patre, sed nudum hominem, qualis quilibet ex vobis est. Hac sanè ratione mea doctrina nõ est mea, sed Dei, quam ego vt legatus Dei vobis trado. Verùm si intelligere velletis ex operibus Patris quæ & mea sunt, & me meam & Patris doctrinam vnam eandemque docere intelligeretis. Hoc ergo dicto Dominus & autoritatem suæ doctrinæ conciliat, & Iudæos contumaciæ arguit, qui Christo credere recusarunt.

Porrò cùm Christus hîc non sua, sed Patris autoritate nititur, vt suam doctrinam auditoribus commendet, quid quæso nos faciemus quibus munus docendi in scholis & in tẽplis commissum est? Si Filius Dei non sua, sed quæ à Patre accepit, protulit, quid faciet puluis & cinis? Nos ergo Christi doctrinam quæ & Patris est amplectamur, & doceamus, humana figmenta tanquam vocem serpentis fugientes. Sciamus proinde eos qui doctrinam Christi non adferunt, veros antichristos esse, & non sinceros Christi seruos.

Quartus Articulus.

17 Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum à Deo sit, aut ego à me ipso loquar.

Dixit Dominus vnde sit sua doctrina, nunc vnde illud ipsum cognoscatur exponit, ac si diceret: qui in scholis hominum eruditur, is primùm experientiam quærit: deinde assentitur. Verùm qui in schola mea vult proficere, is primùm assentietur docenti, & deinde viuo cordis sensu percipiet doctrinæ efficaciam & intelliget ex effectu meam doctrinam à Deo esse & non ab homine. Vos quidem fatemini, me non didicisse ex literis quæ adfero. Verùm si cognoscere velitis, me doctrinã Dei adferre, primùm voluntatem eius qui misit me, facite, id est, audite me & credite mihi. Hæc est enim voluntas Patris, vt credatis ei quem misit ille. Est ergo hæc Christi promissio diligenter cogitanda. Continet enim regulam ordinis fidei & cognitionis salutaris, quæ regula apud Isaiam hisce verbis habetur: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Et Dauid dicit: *Gustate & videte quàm suauis est Dominus.* Gustamus fide, videmus, id est, sentimus in corde per experientiam, hoc est, efficaciam Dei in nobis. Hæc regula in omnibus promissionibus Dei tenenda est. Deus promittit inuocantibus auxilium: huic qui credit, & ex fide inuocat, sentit promissionis efficaciam.

Hîc Dominus tria simul requirit ab homine, videlicet vt statuat doctrinam Euangelij esse diuinam, vt eam discat, vt eam velit fide amplecti. Non ergo homo habet se vt truncus ad prædicationem Euangelij Si vult, potest audire, potest assentiri auditis. Si neutrum posset homo, frustra proponeretur ei vlla doctrina, frustra-

neæ essent admonitiones, obiurgationes, comminationes. Neque tamen id potest homo nudis viribus humanis. Quî fit ergo quòd Dominus dicat, si quis voluerit? Spiritus Sanctus in prædicatione Euangelij est efficax & operatur fidem in non repugnantibus Spiritui Sancto. Quare & dictum Augustini verum est: *Non inuenit quod exigit nisi donauerit quod inueniat.* Et enumeratio causarum quas coniungit Philippus, si quis dextrè eam accipiat, verissima est. Coniunguntur enim hæ causæ, vt ipse docet, Fidei verbum, Spiritus Sanctus, & voluntas non repugnans verbo & Spiritui Sancto.

10 Qui à se ipso loquitur, gloriam propriam quærit.

Antithesi amplificat quod superiùs dictum est, videlicet: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. A seipso ergo loqui dicitur hoc loco, qui vel non missus à Deo loquitur, vel qui propria loquitur. Qui talis est, is profectò, quia vel ambitione vel auaritia vel vtraque simul impulsus est, non potest nisi gloriam propriam quærere, hoc est, vanam. Nam cùm ambitio habet sibi propositam celebrationem nominis apud homines, & auaritia idolũ pro Deo colit, quid quæso aliud spectare potest qui non à Deo missus loquitur, quàm proprium commodum & gloriam?

A Deo autem missus dicitur qui vel immediatè à Deo mittitur sine hominum consilio & approbatione, vel mediatè, cùm consilio & approbatione hominum, præcedente inuocatione Dei, aliquis legitimè vocatur ad ministeriũ. Verùm immediata missio interdum fit solenniter, videlicet cùm Deus & voce & signo externo testatur se mittere aliquem, vt olim sunt missi Moses & multi Prophetæ in veteri Testamento, & in nouo Apostoli. Vtrique enim vt instructi erant à Deo: ita armati quoque signis diuinis erant, quibus eorum missio diuina hominibus comprobata est. Huius missionis finis fuit gloria Dei, quemadmodũ & doctrina ipsa Dei erat, & non hominis. Interdum fit hæc immediata missio sola inspiratione absque externo signo, sed loco signi externi armatur missus claritate doctrinæ, qua tenebræ & errores manifestè arguuntur, & efficacia doctrinæ in mentibus & cordibus auditorum, iuxta illud Ierem. 23. 29. *Verba mea sunt quasi ignis, & quasi malleus conterens petram.* Præterea etiam ingenti zelo, qua is qui missus est, anteponit gloriã Dei propriæ vitæ. Hanc missionem esse diuinam, & finem habere propositum gloriam Dei, euentus ipse comprobat. Huiusmodi absque omni dubio fuit missio Lutheri, sicuti ex iis quæ diximus, si quis ea cum doctrinæ perspicuitate, cum efficacia doctrinæ, & cum zelo fortissimi viri Dei conferat, constare potest. Interim non est negãdum, quin immediatè interdum missus & diuinitus instructus, sicut & vocatus mediatè, aliquando propriam quærat gloriam, vt, proh dolor, in multis apparet. Sed discernendum est inter finem ministerij, qui semper est gloria Dei & salus hominum, & finem ministrantis, qui variat prout affectus est is, qui vel mittitur à Deo immediatè vel mediatè intercedente hominum vocatione. Vterque si Deum verè amat, finis ministerij & ministrantis vnus idemque est, videlicet gloria Dei, quem finem solum ministerij & ministrantis requirit Christus à Petro, dum ter ipsum interrogat an se amet, & ter addit mandatum vt pascat oues suas, Iohan. 21. 11.

Verùm si quis siue à Deo missus, siue ab hominibus vocatus, Deum non amat, hoc est, non anteponit gloriam Dei suæ vitæ & commodo, manet quidẽ finis ministerij, quod Dei est, sed missus seu vocatus quia se magis amat quàm Deum, alium finem sibi proponit, ex quo fit, vt tametsi ministerium in salutem multorum cedit, ipse tamen minister seipsum condemnet. Talis fuit Balaam in veteri Testamento, qui à Deo & instructus & missus erat, vt nunciaret de venturo Messia, & prædiceret ea, quæ ventura erant ante finem mundi, quæ per se ad gloriam Dei illustrandam pertinebant, etsi ipse Balaam mercede iniquitatis seductus est. Similiter Iudas à Christo instructus & missus, ministerio quidem illustrabat gloriam Dei, animo verò auaro propriam quærebat gloriam sibi in perpetuam ignominiam. Huic socij adiungendi sunt omnes illi, qui tametsi ministerio illustrant gloriam Dei vel inuiti, animo tamẽ quærunt propriam gloriam in certissimam sui ipsorum perniciem. Huiusmodi sunt omnes qui vel metu periculi vitæ, vel commodi alicuius minuendi amittendive gratia, non audent scelera hominum carpere & dicere singulis in os suam iniquitatem, vt ita Euangelio locum parent. Frustra enim Euangelium prædicat, qui non priùs montes prædicatione iræ Dei in peccatores humiliat. Nam qui non agnoscit peccatum suum, & non tangitur sensu iræ Dei propter peccatum, is euãgelij Christi nequaquam capax esse potest.

At qui quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est & iniustitia in eo non est.

Hoc superiori sententiæ declarandi gratia opponitur & est sensus. Qui à Deo missus est & à Deo instructus est & quærit Dei gloriam, hoc est, hoc solùm spectat vt Deus ab hominibus agnoscatur & glorificetur propter sua beneficia innumerabilia erga homines, is verax est, id est, quæ vera sunt & salutaria docet, cui eos credere oportet quibus salus curæ est. Et iniustitia in eo non est, hoc est, non ambitione impulsus inanem quærit gloriam & applausum vulgi, sed in vnius Dei gloriam semper intẽtus est, quam etiam propriæ saluti anteponit, sentit & loquitur cum Dauide Psalm. 113. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Hinc patet quid sit iudicandum de Iudæis, Mahometistis, Papis, Monachis, Anabaptistis & aliis quocunque tandem titulo gloriantur, qui vel aliam doctri-

doctrinam quàm Dei adferunt, vel ipſam doctrinæ puritatem ſuis commentis fœdant atq; adeo deformant, vt ne veſtigia quidem ſinceri oris doctrinæ appareant. Nos igitur qui cupimus in ſchola Chriſti in noſtram & aliorum ſalutem proficere, meminerimus huius regulæ, quam hîc Dominus ſuis miniſtris commendat.

DE SECVNDO.

Quia Dominus intuetur corda concurrentium ad ſe audiendum in templo, & videt multos zelo erroneo aduerſus ſe ferri propter hominem in feſto Pentecoſtes à ſe ſanatum die ſabbati, quo facto Iudæi, qui tantùm literam legis viderunt, ſabbatum violatum eſſe putarũt, & legem Moſis à Chriſto fuiſſe contemptam. Huic furori & errori mederi conatur Dominus docens ſe non violaſſe ſabbatum, eosque arguens totius legis Moſis violatæ.

Huius membri articuli ſunt plures.

Primus, inuerſio ſententiæ Iudæorum de facto Chriſti.

Secundus, blaſphemia turbæ.

Tertius, defenſio facti, videlicet ſanati à ſe hominis in die ſabbati.

Quartus, admonitio de iuſtè iudicando.

Primus Articulus.

19 Nonne Moſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis legem facit? Quid me quæritis interficere?

Quoniam Iudæi perperam iudicarunt de Chriſti facto, quo putarunt ipſum violaſſe ſabbatum, inuertit eorum ſententiam, ac ſi ita diceret: peruerſè iudicat qui impium iuſtificat & iuſtum condemnat. Vos omnes etſi legis tranſgreſſores eſtis, tamen vos ipſos iuſtos iudicatis, me autem qui legem præſto, tãquam iniuſtum perſequimini, vitæ meæ inſidiantes. Quid ergo iniquius eſſe poteſt, & magis peruerſum?

Hoc Domini dictum primùm teſtatur, quòd nemo poſsit legi Dei perfectam præſtare obedientiam ſeu ex operibus legis iuſtificari, ex quo ſequitur omnes manere ſub condemnatoria Legis ſentẽtia, donec per Chriſtum liberentur, quod fit cùm per fidem conuertuntur. Tũc enim peccatum remittitur, Chriſti obedientia imputatur in iuſtitiam, atque adeò homo reconciliatur Deo. Lex proinde requirens perfectam obedientiam quæ à nemine præſtari poteſt, impellit ad Chriſtum, qui ideo factus eſt ſub legem, vt eos qui ſub lege erant, redimeret. Præterea hoc dictum domini conuincit commentum Phariſęorum & Monachorum falſum eſſe, qui fingunt Legem tantùm cohibere manus, Euangelium verò manum & animum. Nam ſi hoc verum eſſet, falsò Dominus accuſaſſet Iudæos omnes tanquam reos violatæ Legis. Deinde euertit hoc dictum Domini opera ſupererogationis. Nemo enim ſupererogat, niſi qui priùs ſoluit quod iure debet. Si ergo nemo hoc ſoluit vt Chriſtus hîc clarè teſtatur, fruſtra de ſupererogatione gloriatur.

Porrò quantum ad quæſtiones has attinet, cur Lex denuò lata ſit quæ mẽtibus hominum in creatione eſt inſculpta? Cùm Lex ſit impoſſibilis, cur non tyrannica cenſenda ſit? & cùm nemo eam præſtare poſsit, cur lata ſit, & quiſnam ſit eius vſus? ſæpè anteà à nobis dictum eſt, præſertim in Catechiſmo, in Enchiridio & Syntagmate.

Secundus Articulus.

20 Reſpondit turba & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere?

Blaſphemia turbæ notatur. Audiuit hæc turba quòd Dominus omnes ſimul ſine diſcrimine aceuſaret tranſgreſsionis legis Moſis, quo facto omnes quoque iniuſtos eſſe & ſententiæ legis damnatoriæ ſubiectos, huic videlicet: *Maledictus omnis qui non fecerit omnia quæ ſcripta ſunt in libro Legis.* Audiuit præterea (quod ipſi apud animum conceperant) quid me quæritis interficere? Hîc turbatur turba, & tanquam phrenetica inſurgit in medicum, atque hanc blaſphemam vocem in Dominum eiaculatur: *Dæmonium habes:* hoc eſt, malum ſpiritum quo impelleris, vt ſanctum Dei populum accuſes violatæ legis, & inſuper dicas, nos te velle interficere, quod ſanè ſcire non poſſes ſine maligni ſpiritus afflatu. Hîc pingitur imago multorum auditorum verbi Dei. Cùm dicuntur placentia, quieti ſunt, & feruntur miniſtri Dei. At cùm arguunt illorum ſcelera, mox mouentur & grauiter offenduntur. Vt enim cœnum commotum peius olet, & latiùs fœtorem peſtilentem ſpargit: ita plerique homines verbo Dei accuſati & conuicti ſuorum ſcelerum, prodũt quod antea intus in corde veluti ſepultum latuit. Herodes placidè audiuit baptiſtam, eiuſque conſiliis ad tempus libenter vſus eſt. Verùm poſtquam illi baptiſta inceſtum cum fratris ſorore concubitum exprobraſſet, oſtendit quid in animo latuit. Hîc enim turbatur Herodes, iraſcitur miniſtro Dei, coniicit illum in carcerem, & tandem ſecuri percutit. Ita ſolet latens ſanies erumpere, quando vlcus malignum à medico tangitur fortiùs.

Hîc duo obſeruemus exempla. Vnum Chriſti, alterum turbæ. Chriſti quidem imitandum, turbæ verò fugiendum. Chriſtus hîc horrenda iniuria affectus, & ſupra quàm dici poteſt contemptus non viciſsim maledicit, non fulmine, quod illi facile fuiſſet, blaſphemos in ſe & in Patrem ſuum proſternit, denique non malum pro malo reddit. Hoc nos imitemur exemplum qui legatione Chriſti fungimur, feramus patienter quaſuis iniurias, Deo relinquentes vindictam, cuius iuſtum eſt iudicium. Hoc exemplum ponant ſibi ob oculos miniſtri Dei, quando ab ingrato mundo pro fideliter præſtito officio conuicia reportant. Hoc enim in Domino ita præceſsit, vt eius miniſtri cùm idem experiri cogantur, ſe conſolentur exemplo, ſcientes ſe participes futuros gloriæ, qui

hîc cum Christo crucem patiuntur. Turbæ exemplum iis fugiendum est, quibus salus est curæ. Non enim hæc turba impunè conuicia ista in Dominum iecit, sed & cœcitate percussa est, & tandem exterminata prorsus & deleta, atque adeò seruata æternis suppliciis. Idem expectent hodie qui vel surdas aures Euangelio præbent, vel pias admonitiones & correptiones ex verbo Dei non ferunt. Nos igitur cogitemus verisimum esse Salomonis dictum, Prouerb. 27. 6. *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis.*

21 Respondit Iesus & dixit eis: Vnum opus operatus sum, & omnes admiramini.

Defensio facti Domini sanantis languidum in die sabbati. Sensus autem horum verborum hic est: Sanaui languidum in die sabbati, quod à me factum admiramini, non vt diuinum opus, vt facere res ipsa vos cogeret, sed tanquam diabolicum, quo sabbatum vestro iudicio violauerim. Sed multum fallimini, non enim hoc opere sabbatum violo: sed sanctifico potiùs, cũ factum meum in gloriam Dei cedat. Atque ita his verbis insinuatur propositio defensionis facti Christi, cuius confirmatio sequitur.

Tertius Articulus.

22 Propter hoc Moses dedit vobis circumcisionem, non quòd à Mose sit, sed ex patribus, & in sabbato circumcidit is hominem.

23 Si circumcisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur Lex Mosis: mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato?

Exemplo defendit Dominus, quòd in sabbato sanauerit hominem languidum sine violatione sabbati. Iudæi putarunt nullum planè opus licitè fieri in sabbato. Christus contrà firmissimè concludit, non omne opus sine discrimine prohibiri in sabbato, hoc videlicet argumento. Διὰ τοῦτο, propter hoc scilicet attendite quæ dico, vt vestrum errorem agnoscatis. Circumcisio cùm fit in sabbato, non soluit, hoc est, non violat sabbatum. Circumcisio est opus. Proinde aliquod opus potest fieri in sabbato, vt non soluatur & violetur sabbatum. Si hoc ita est, vt reuera est, non debetis temerè de omni opere pronunciare quòd sit contra sabbatum. Hoc est principale argumentum hoc loco.

Verùm cùm Dominus meminit patrum & sanati totius hominis, sunt duo alia argumenta hoc loco indicata. Vnum à comparatione patrum & Messiæ. Alterum à collatione externæ circumcisionis, quæ fuit vnius partis hominis ad sanationem totius hominis. Prius in hunc concluditur modum. Patrum opus si fit in sabbato, non violat sabbatum, multò minùs Messiæ opus, qui est & patrum salus & dominus sabbati, violat sabbatum. Posterius autem sic. Circumcisio non violat sabbatum, qua parti-

A cula cutis abscinditur. Ergo sanatio totius hominis non violat sabbatum. Pendet autem hoc argumentum à firmissimo principio, videlicet moralia præferenda esse ceremonialibus. His argumẽtis Dominus hoc loco tuetur suum factum. Aliàs aliis defensionibus vtitur, quas vtile est obseruare, vt intelligamus, quibus operibus prophanetur & quibus sanctificetur sabbatum.

Matth. 12. 2. Pharisæos accusantes discipu-
B los Domini vellentes segetes in die sabbati refutat Dominus quatuor argumentis. Quorum primum sumitur ab exemplo Dauidis, qui domum Dei ingressus panes Propositionis cùm esuriret, comedit. Secundum ab exemplo sacerdotum, qui in templo operabantur in die sabbati. Tertium, à collatione ceremoniarum & operum misericordiæ, videlicet quòd opera misericordiæ sint præferenda ceremoniis. *Misericordiam*, inquit, *volo, & non sacrificium.* Quar-
C tum à relatiuè oppositis. Homo est Dominus sabbati, ergo sabbatum debet cedere necessitati hominis. Ita enim hoc argumentum exponitur Marc. 2. 27. *Sabbatum factum propter hominem, & non homo propter sabbatum.*

Matth. 12. 15. Sanat in sabbato manum aridam, & factum defendit hoc argumento. Licet bouem lapsum in foueam seruare die sabbati, multò magis licet hominem totum seruare, vt non soluatur sabbatum. Hinc genus infert, i-
D deo licebit sabbatis benefacere.

Luc. 13. 12. Sanatur sabbato mulier quæ habuit spiritum infirmitatis annos decem & octo, quod factum ægreferens archisynagogus audit à Domino: *Hypocrita, annon vnusquisque vestrûm soluit bouem suum aut asinum die sabbati à præsepi, & ducit aquatum? Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Sathanas, ecce, decem & octo annis non oportuit solui à vinculo isto die sabbati?*

Marc. 3. 4. Dominus curaturus habentem
E manum aridam sic præfatur: *Licet ne sabbatis benefacere an male, animam saluam facere aut perdere eam?* Significans operibus charitatis nequaquam violari sabbatum.

Iohan. 5. 17. Sanat Dominus languidum die sabbati, & factum suum tuetur autoritate Patris cooperantis: *Pater meus operatur & ego operor.*

Hoc autem loco confert Circumcisionem externam, & sanationem totius hominis, & vt diximus, concludit sanare hominem sabbato licitum esse, si licet circumcidere hominem.
F

Ex his defensionibus Domini, si penitius eas introspicimus, has hypotheses concludere licebit. Primam, sabbatum cedere necessitati hominum. Secundam, opera charitatis non violare sabbatum. Tertiam, opera misericordiæ præferenda esse sacrificiis & ceremoniis. Quartam, benefacere semper licitum esse vel quouis
G die. Quintam, non esse differenda aut procrastinanda officia necessaria religionis prætextu. Sanctificare enim sabbatum non est nihil operis facere, sed gloriam Dei, & salutem hominum

num quærere. His enim operibus ſolis ſabbatum ſanctificatur, nec interrumpitur eius ſancta quies.

Plura de ſabbato in quinto capite diximus vbi definiuimus ſabbatum ſanctificare, eſſe ſabbatum ſegregare à communi vſu reliquorum dierum & ipſum applicare diuino vſui, & diuinis operibus, qualia fuère ſanationes omnes per Chriſtum factæ in ſabbatis.

Iam de Circumciſione pauca adiiciamus. De omnibus ſacramentis veteris populi & noui generalis hæc doctrina tenenda eſt, videlicet quòd vt illa, ita hæc ſint ſigna gratiæ, quemadmodum verè docet Auguſtinus. Eſſe autem ſigna gratiæ eſt eſſe teſtimonia diuina, quòd Deus verè credentes recipiat in gratiam, remittat illis peccata, eosque iuſtificet & acceptet ad vitam æternam gratis propter Chriſtum: In hoc fine communi cõueniunt tum vetera tum noua ſacramenta. Ideo Paulus pronunciat circumciſionem fuiſſe ſignaculum iuſtitiæ fidei, hoc eſt, diuinum teſtimonium, quo Deus teſtatur ſe credentem remiſſis peccatis iuſtificare. Idem de baptiſmo ſi rem ſpectas docet Baptiſtà, dum prædicat baptiſmum pœnitentiæ in remiſsionem peccatorum. Prædicare autem baptiſmum pœnitentiæ in remiſsionem peccatorum eſt teſtari & docere baptiſmum eſſe Dei teſtimonium & veluti ſigillum, quòd pœnitentibus remittuntur peccata.

Quid aliud eſt Cœna Domini, ſi vltimum finem ſpectes, quàm teſtimonium quod credentibus in Chriſtum, qui dedit corpus ſuum pro nobis & effudit ſanguinem, hoc eſt, ſatisfecit pro peccatis, remittantur peccata, cum qua remiſsione coniuncta eſt iuſtificatio & acceptatio gratuita ad vitam æternam. Videmus ergo conuenire omnia ſacramenta in vltimo & principali fine, videlicet quòd ſint ſigna gratiæ, quemadmodum propoſitis exemplis declarauimus.

Sed dicet aliquis. Cùm vnus ſit finis, cur plura inſtituta ſunt? Etſi autem veriſsima ſunt quæ diximus: tamen in ſubordinatis finibus, quos tempus & analogia diſcernunt, maxima eſt differentia.

Tempus hoc modo: Circumciſio ſignificabat venturum Meſsiam. Baptiſmus teſtatur eum aduenisſe. Cœna Domini, opus redemptionis peregisſe. Ceſſare igitur debuit Circumciſio poſt aduentum Chriſti, durantibus vſque ad finem mundi Baptiſmo & Cœna Domini, quæ teſtantur Meſsiam & aduenisſe & peregisſe opus redemptionis.

De analogia Baptiſmi & Cœnæ Domini aliàs ſæpè dictum eſt: hîc ſolummodò dicemus de Circumciſione, ſed breuiſsimè. Huius analogiam, hoc eſt, comparationem cum rebus externo ſigno adumbratis ſuprà triplicem eſſe docuimus, ſine cuius diligenti contẽplatione Circumciſio planè res ridicula & omnino inutilis ceremonia fuit.

Prima ergo analogia circũciſionis fuit, quòd admonebat veterem naturam, quam habemus ab Adamo, abſcindendam, ex quo intelligebatur rea & deſtinata morti propter peccatum. Vt enim abſciſio cutis membri genitalis deſtructionem veteris naturæ adumbrabat: ita ſanguinis effuſio in Circumciſione reatum notabat: & quoniam infantes circumcidi iubebantur, ſignificabatur non ſolùm adultos, verumetiam infantes obnoxios eſſe malo originalis culpæ. Hinc querela illa Dauidis, Pſalm. 51. *In peccatis concepit me mater mea.*

Secunda, obſcurius ſucceſſurum aliud ſemen adumbrabat Circunciſio, cuius ſeminis virtute vetus natura reſecanda eſſet. Hoc autem ſemen eſt Chriſtus Ieſus, qui efficacitate mortis ſuæ veterem naturam paulatim mortificat, & tandem prorſus abſcindet.

Tertia, abſciſione veteris hominis ſignificabatur noua quædam natiuitas, quam propterea Paulus circumciſionem ſpiritualem vocat & cordis. Spiritualis dicitur, vt appareat quomodo vmbræ reſpondeat veritas, & intelligatur qua virtute fiat, nimirum Spiritus Sancti regenerantis credentes. Deinde cordis dicitur circumciſio, vt intelligatur quòd hæc noua natiuitas initium habet in corde, ex quo eam manare in omnia membra interiora & exteriora oportet. Hinc eſt quod Prophetæ etiam meminerint circumciſionis cordis. Deut. 10. 16. *Circumcidite præputium cordis veſtri.* Item Deuter. 30. 6. *Circumcidet Dominus Deus tuus, cor tuum & cor ſeminis tui vt diligas Dominum Deum tuum, &c.* Ieremias meminit circumciſionis aurium, capite 6. 10. cum ait: *Ecce incircumciſæ aures eorum, & audire non poſſunt.* Ergo circumciſio aurium eſt eos præbere patentes & obſequentes prædicationi verbi Dei. Ad eundem modum de aliis membris in regeneratis circumciſio ſpiritualis intelligenda eſt. Sine hac ſpirituali circumciſione nemo ſaluatur. Quare Dominus Nicodemo dicit, Iohan. 3. 3. *Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt introire in regnum Dei.* De vſu circumciſionis carnalis in Abrahamo, qui primus eam accepit, & in patribus ſanctis, vide quæ ſuprà annotauimus. Hæc pauca libuit hoc loco de Circumciſione annotare propterea quòd Dominus hîc Circumciſionis mentionem fecerit.

Porrò ab exemplo Chriſti diſcamus & nos ita gerere in omnibus, vt non deſint nobis noſtrarum actionum iuſtæ rationes, ne vel iniquitatis vel temeritatis arguamur.

Quartus Articulus.

24 Ne iudicate ſecundùm ſpeciem, ſed iuſtum iudicium iudicate.

Concludit Dominus defenſionem facti ſui, videlicet, quòd ſanauerit languidum in die ſabbati, grauiſsima admonitione de iuſto ferendo iudicio. Sunt autem huius admonitionis duæ partes. Prior quid in iudicio fugiendum ſit,

monet. Posterior quomodo iudicandum sit docet.

Prior est. *Ne iudicate κατ' ὄψιν*, id est, secundùm aspectum, seu speciem, seu vt Augustinus ait: personaliter. Hoc iudicium pugnat cum dilectione Dei & proximi. Nam huiusmodi iudicio & Deus contemnitur & proximus læditur. Quare à Propheta abominatio coram Domino dicitur. Verùm huius praui iudicij plures causæ esse possunt: videlicet, fauor quo impius iustificatur: odium quo iustus damnatur, ignorantia qua causa ignoratur: imprudentia qua circumstantiæ causæ negliguntur, & metus, quo impeditur iusta sententia. Fauori & odio, item metui vnus timor Dei medetur & animus alienus ab auaritia: Reliquis pium & sedulum indagandæ veritatis studium.

Posterior est. *Sed iustum iudicium iudicate.* Hoc iudicium proficiscitur à recto corde. Est autem cor rectum quod recta sentit, vera cogitat, vult iusta, studet gloriæ Dei & proximi saluti. Quæ hactenus diximus, ad vtrumque iudicium refero, videlicet priuatum & publicum. De publico extat hæc regula Exodi capite 18. vers. 21. *Prouide viros sapientes & timentes Deum, in quibus sit veritas & qui oderint auaritiam.* Huius regulæ fundamentum traditur 2. Paralipom. cap. 19. versic. 6. hisce verbis: *Non hominis exercetis iudicium, sed Domini. Sit ergo timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: non est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.* Cùm ergo homo ordinatur à Deo, vt vice Dei fungatur in ferendo iudicio, requiruntur conditiones istæ in bono iudice quas ex Mose recensui, videlicet vt sit sapiens, timens Dei, verax, & alienus ab auaritia. Cùm enim hæ quatuor virtutes regunt iudicem, nec cõtra Deum nec contra proximum fertur. Nam dum sapientia sinit se regi iudex, discernit inter rectum & iniquum. Hanc sapientiam hauriet ex fonte sapientiæ verbo Dei, ex legibus congruentibus cum Decalogo, ex longa experientia & vsu, quæ omnia Dei inuocatione augentur & confirmantur. Timor Dei iudicem veluti refrænat, ne suos in iudicando sequatur affectus, ne personarum respectum habeat, ne existimet sibi liberum esse quod libet. Hunc timorem Dei bonus iudex opponet tyrannidi & cuiuis periculo, in quod incidere possit propter iustè latam sententiam. Veracitas in iudice facit vt in omni causa & controuersia quærat veram legis sententiam & extremam legislatoris voluntatem, quæ interdum ex nudis verbis legis non perspicitur. Hinc fiet vt non semper causam ad legis ῥητὸν, sed interdum legem ad causam flectat instar Lesbiæ regulæ. Sit exempli causa hæc lex: Homicida occiditor. Huic iudici offerantur tres homicidæ, quorum primus ex insidiis matrem interfecit: alter cum inimico congressus eum interemit: tertius inuitus ex casu hominem occidit. Hic iudex primum & vltimum iudicaturus inflectit legem ad causam, sed in iudicando medio causam legi accommodat, & τὸ ῥητὸν legis sequitur. Nam vt primus seueriorem & vltimus mitiorem pœnam meretur quàm iuxta legis ῥητὸν: ita medius verbis legis damnatus occiditur. Postremò requiritur in iudice, vt sit alienus ab auaritia. Vbi enim numarij sunt iudices, actum est de æquitate. Nihil enim magis excæcat animum iudicis quàm munerum acceptio, hoc est, quòd Moses dicit, Deuteron. cap. 16. v. 19. *Munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* Atque hæc de iudicio publico breuiter sint dicta.

DE TERTIO.

Huius membri quatuor sunt articuli.

Primus: variæ disceptationes promiscuę multitudinis de Christo.

Secundus: testificatio Christi de seipso & sua doctrina.

Tertius: rabies hostium Christi volentium ipsum apprehendere.

Quartus: fides in Christum in multis auditoribus concipitur.

Primus Articulus.

25 Dixerunt igitur quidam ex Ierosolymitanis: Nonne hic est quem quærunt interficere?

26 Et ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes, quòd hic sit verè Christus?

27 Sed hunc nouimus vnde sit: Christus autem cùm venerit, nemo sciet vnde sit.

Varias fuisse disceptationes promiscuæ multitudinis de Christo hinc apparet. Ierosolymitani conscij consiliorum principum & seniorum, duabus turbantur quæstionibus, quarum prior est, vbi cum admiratione quærunt in hunc modum: *Nonne hic est quem quærunt interficere? ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt.* Huius admirationis causa est subita, vt ipsi putarunt, mutatio consilij in principibus & senioribus ciuitatis Ierusalem. Sciuerunt, quanto flagrarint odio aduersus Christum. Sciuerunt eos ex hoc odio decreuisse eum è medio tollere, offensi doctrina ipsius, sanationibus in die sabbati, & testificatione ipsius de se ipso, quòd esset à patre missus, hoc est, Messias patribus olim promissus & iam exhibitus. Ex hac subita consilij, vt ipsi arbitrabantur mutatione sic ratiocinabantur: palàm & audacter loquitur, idque in templo, quem decreuerunt intercipere & interficere. Ergo videtur quòd aliter nunc de illo iudicent quàm antea. Antea enim existimabant illum falsò se Messiam dicere, atq; ideo eum vt seductorem populi quærebant

bant

bant interficere: Nunc verò cùm ei parcunt, & nihil ei contradicunt in templo docēti, videtur quòd mutauerint ſententiam, atque eum verè Meſsiam eſſe agnoſcant. Sed falluntur Ieroſolymitani. Non enim principes & ſeniores populi mutauerant decretum ſuum crudeliſsimū de interficiendo Chriſto innocente, ſed magis inflammabantur aduerſus eum, quòd in templum etiam conſcenderit ad docendum. Quî ergo fit quòd non iniecerint in eum manus? Dei potenti manu repreſsi ſunt, vt non facerent quod ſceleratè facere decreuerant. Hoc conſilium Dei cùm ignoraret turba, cauſam comminiſcitur alienam, vt eſt vſitatum in mundo falſas prætexere cauſas. Nos igitur hinc admoneamur primùm de fugienda leuitate vulgi in iudicandis operibus Dei. Secundò, de conſilio Dei gubernantis Eccleſiam & defendentis Eccleſiæ doctores aduerſus tyrannos volentes delere Eccleſiam & opprimere pios doctores. Tertiò, de conſtantia in officio, ne propter tyrannidem aut metum opera vocationis prætermittamus, ſed audacter & palàm, cùm res poſtulat, teſtemur de Chriſto, ſcientes ne pilum quidem capitis noſtri poſſe nobis auferri ſine voluntate Dei, & cùm hoc permittit fieri, cedere in ipſius gloriam, & in ſalutem eorum qui propter Chriſti nomen hîc affligi permittūtur. Quartò, de externa Eccleſię forma in hoc mundo, in quo ſemper erunt diuerſa diuerſorum iudicia & ſtudia. Ex quo fit vt Eccleſia ſemper in hoc mundo ſit calumniis malorum expoſita & cruci ſubiecta, quæ tamen ad extremum cum ſuo capite glorioſè liberabitur.

Poſterior. Quærunt Ieroſolymitani inter ſe de Meſsia & argutantur contra principes & ſeniores ſuos, quos falsò putârunt agnoſcere Ieſum eſſe Meſsiam. *Sed hunc*, inquiunt, *nouimus vnde ſit: Chriſtus autem cùm venerit, nemo nouit vnde ſit*. Hinc ſe putant fortiter concludere contra ſuos principes & ſeniores, in hanc ſententiam. Is non eſt Meſsias, de quo ſcitur vnde venerit: Non eſt igitur hic Ieſus Meſsias ſeu Chriſtus. Falluntur igitur principes noſtri, ſi hunc Meſsiam eſſe agnoſcunt, quem antea tanquam ſeductorem perſecuti ſunt. Sed vide quęſo, quali fundamento nititur hæc vulgi argutatio, an Scripturis? nequaquam. Nam ſiue *vide* ad locum, ſiue ad perſonas, ſeu maiores, ſiue modum referas, ſcriptura nos docet, & à quo loco proditurus eſſet Meſsias, & à quibus maioribus naſciturus, & quo modo appariturus. Nam locus à propheta Michea Bethlehem: Maiores Abraham, Dauid, & virgo caſtiſsima: Modus à Zacharia, quòd pauper eſſet futurus, ab Iſaia conſpicuus & agnoſcendus ex miraculis prædicitur. Vanum eſt igitur fundamentum, quo nititur hæc turba, vt quod ex craſſa & affectata ignorantia profectum ſit.

Porrò opinio iſta: *Chriſtus cùm venerit, nemo nouit vnde ſit*, ex aliquo fortè Scripturæ loco perperam intellecto concepta eſt. Quidam putant Iudæos iſtam opinionem hauiſſe ex hoc Iſaiæ cap. 53. 8. dicto: *Generationem eius quis enarrabit?* Sed Propheta nō loquitur illic de origine Chriſti, ſed de fructu mortis & reſurrectionis ipſius, quemadmodum clariſsimè conuincit periſtaſis loci. Hunc fructum vaticinatur Propheta fore poſteritatem innumerabilem quæ verbo gignitur, hoc eſt, multitudinem credentium qui filij Dei naſcuntur per fidem. Sunt alij qui hoc ad Micheæ vaticinium referunt, cuius hæc ſunt verba, cap. 5. 2. *Egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis*. Sed Micheas piè coniungit, quæ iſti ſceleratè ſeparant. Nam cùm Propheta ex Scripturis & officio Meſsiæ intelligeret, Meſsiam non fore nudum hominem, ſed Deum & hominem ſimul, vnam perſonam, prædicit de vtraque natura & vtraque generatione, videlicet quòd ſecundùm humanam naturam eſſet naſciturus Bethlehem, ex poſteritate Dauid, & ſecundùm diuinam ſit æternus, ab æterno Patre ante ſecula natus. Verùm cœci Iudæi ſuo more lacerantes verbum Dei & non intelligentes Scripturas de officio Meſsiæ, nudum hominem Meſsiam fore putarunt, inſtructum magna potentia, pompa, diuitiis, quæ vnde eſſent, nemo ſciret. Nos igitur de rebus diuinis iudicaturi non laceremus Scripturas, vno alicui dicto addicti: ſed conſenſum totius Scripturæ quæramus de re qualibet controuerſa, & ex collatione plurium dictorum veram colligamus interpretationem, quæ poterit ſtare cum tota Scriptura reliqua.

Secundus Articulus.

28 Clamauit igitur in templo docens Ieſus & dicens: Et me noſtis & noſtis vnde ſum, & à me ipſo non veni, ſed verax eſt qui miſit me, quem vos non nouiſtis.

29 Ego autem noui ipſum, quia ab illo ſum, & ille me miſit.

Reſponſio Domini, qua temeritas populi redarguitur, qui arroganter ſe ſcire vnde Ieſus eſſet iactabant. Clamans ergo Dominus inuehitur in illorum temeritatem ſignificās nihil magis obſtare veræ & ſalutari ſcientiæ conſequendę quàm opinionem anticipatam, quę difficulter, ſi lōgiorem moram fecerit, deponitur. Clamat proinde Dominus vt exaudiatur ab omnibus, clamat vt maius pondus orationi ſuæ adferat, clamat vt ſe omnibus communicet, clamat & hodie voce Euangelij: *Qui*, inquit, *vos audit, me audit*, clamat Spiritu in cordibus fidelium. Beatus qui clamāti aurem præbet, extremè miſer qui ad clamorem ipſius, aures auertit.

Quod ſubiungitur, *Et me noſtis & noſtis vnde ſum*, Ironicū eſſe oſtēdit ratio quę mox ſequitur. Eſt ergo ſenſus abſque figura. Nequaquam me noſtis nec noſtis vnde ſum. Loquitur autem & de natura, & de legatione ſua, quam illi ſua culpa minimè nouerunt, ſed putarunt illum

tantummodo hominem esse sui similem. Ideo addit: *A me ipso non veni*, hoc est, vos quidem putatis, quod munus docendi mihi sumam sine vocatione, sed fallimini. Non enim à me ipso veni, vt is qui se ingerat in docendi munus sine vocatione, sed est verax, id est, fidelis, qui misit me. Certissimus enim sum quòd à Patre sum missus, vt eius voluntatem perficiam. Cùm addit: *Quem vos non nouistis*, sensus est: Qui non nouit eum à quo sum missus, nec me rectè nouit. Vos autem non nouistis Patrem à quo sum missus. Igitur nec me rectè nouistis. Vana est proinde vestra iactantia cùm dicitis, *Hunc nouimus vnde sit*. Sequitur asseueratio. *Ego noui illum, quia ab illo sum, & ille me misit*. Hac asseueratione significat neminem nouisse Patrem nisi Filium, qui & à Patre ab æterno est natus, & in plenitudine temporis missus à Patre assumta humana natura, vt homines Patrem in Filio agnoscant, iuxta illud Lucæ cap. 10. 22. *Nemo nouit Patrem nisi Filius, & cui Filius voluerit reuelare*. Et ad Philippum, Iohan. 14. 9. *Qui videt me, videt & Patrem*. Si ergo quærimus notitiam Dei, accurramus ad Filium, qui nobis loquitur voce Euangelizantium. Is enim suam, quæ & Patris mittentis est, voluntatem & verbis & factis declarat. Verbis quidem, dum omnes inuitat Matth. cap. 11. 28. *Venite*, inquit, *omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos*. Factis verò, cùm omnes ad se venientes absque vlla personarum aut nationum acceptione recipit & sanat. Hîc, homo nihil habet quod adferat præter voluntatem, quæ & ipsa à communi Spiritu, hoc est, Patris & Filij docetur & trahitur, etsi non coactè.

Porrò quoties audimus Patrem mittere & Filium mitti, meminerimus dicti Augustini: *Vbi audis, ipse me misit, noli intelligere naturæ dissimilitudinem, sed Patris autoritatem.*

Tertius Articulus.

30 Quærebant igitur eum apprehendere, & nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora ipsius.

Rabies hostium Christi, irritus eorundem conatus, & eius rei causa indicatur.

Hæc Iudæorum rabies, vt ex serie historiæ Euangelicæ promtum est colligere, habet causas antegressas opinionem anticipatam falsam, ambitionem, auaritiam & hypocrisin, quibus se maxima vitiorum colluuies adiungit.

Opinio anticipata sed falsa fuit de Mose, de Lege, cæremoniis, & Messia promisso. Mosen ita putabant sibi à Deo constitutum esse doctorem, vt nullus illi vnquam succederet aut præferretur. Quare indignabantur eius autoritatem diminui. Legem præstari posse humanis viribus falsò opinabantur, atque ideo iustos Lege non opus habere alia vitæ & salutis via. Cæremoniarum aut sacrificiorum merita existimabant se tanquam cumulum adiicere iustitiæ Legis, quo Deum sibi debitorem facere volebant. Messiam expectabant non qui peccatũ & mortem auferret & conferret iustitiam & vitam, sed qui imperia mundi occuparet armis, eaque Iudæis subiiceret & distribueret. Hæc anticipata opinio, etsi falsissima, dulcior fuit Iudæis quàm vt illam commutare veritate vellent. *Tanta enim vis est*, ait Augustinus, *veteranarum opinionum & diu defensæ atque creditæ falsitatis, vt rationem sequi recuset.* Hinc est quòd Iudæi plerique extremè persequerentur Christum, qui isti tam dulci eorum opinioni aduersabatur. Neque enim vllis rationibus ab ea se abduci patiebantur.

Ex hac opinione falsa ambitio nata est, qua nulla alia pestis Ecclesiis & Rebuspublicis perniciosior est. Hæc enim in Ecclesia non solùm fidei occludit aditum in cor hominis, quemadmodum ipsa veritas testatur, cùm ait: Ioh. 5. 44. *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam à vobis inuicẽ quæritis*: verùm etiam cùm eminere super alios cupiat, sectarum & dissidiorũ scaturigo est maxima. Hinc Essæorum, Pharisæorum & Saducæorum sectæ apud Hebræos, quibus doctrina Mosis & Prophetarum ferè oppressa iacuit cùm Dominus aduenirent in mundum assumta natura humana. Quantum autem mali adferat ambitio imperiis & rebuspublicis, historiæ mũdi abundè docent, & ruinæ Romani imperij testantur.

Cum ambitione coniuncta est auaritia. Diuitiæ enim vt ambitionis & gloriæ captandæ instrumenta sunt idoneæ: ita si quis iis non rectè vtitur, demergunt homines in laqueos Diaboli, vt sub eo captiui teneantur.

Huc accedit hypocrisis quę ita perstringit humanas mentes & corda, vt non videant nec sentiant proprias sordes, sed vitia sua virtutum larua induũt, in suam certissimam damnationem, nisi resipiscant.

Tales cùm essent primores plerique Iudæorum, non mirum est eos excanduisse ad Domini clamorem, quo eos erroris tanti arguit, vt ne Deum quidem nossent, de quo imprimis gloriabãtur tanquam illi soli essent Dei peculium, aliis omnium nationum hominibus ab ea dignitate exclusis. Hac indignitate, vt ipsis videbatur, moti Iudęi fremunt aduersum Christum Domini, & quærunt ipsum apprehendere, vt eum è medio tollant.

Sed quid fit adeò furentibus hostibus Christi? *Et nemo*, ait Euangelista, *iniecit in eum manum*. Hîc turba conscia consiliorum principum Israel miratur quid & volẽtes & potentes Christi hostes impediuerit, quo minùs Christum apprehenderint vt decreuerant. Nõ defuit profectò Iudęis nocẽdi volũtas, nec si vires & potentiam spectes, facultas, ad opprimẽdum Christũ. Sed consiliũ Dei nondũ fuit, vt Christꝰ victima fieret. Hæc congruunt ad regulas Isaiæ 46. 10. *Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet*, id est, homines frustra nituntur cõtra meum decretũ. Et Prouerb. 21. 30. *Non est sapientia, non prudentia,*

non

non consilium contra Dominum. His regulis & hoc exemplo confirmati non desponeamus animũ in persecutione. Quare cùm videmus Turcam & voluntate & potentia pollere, quibus facilè pusillum Christi gregem opprimeret, cogitemus simul de consilio Dei, quo impiorum conatus sæpissimè impeditur. Cæsar Carolus, Papa, Cardinales, Reges mundi omnes simul conspirauerunt aduersus vnum legatum Christi Lutherum, sed frustra, tametsi & voluntate & facultate id facillimè præstare posse videbantur. Sed cõsilium Dei, quod stare oportuit, fuit, per illum vnum hominem, veritatem ferè tenebris Pontificiis oppressam in lucem reuocare. Hoc Dei consilio non solùm ministri Euangelij, verumetiam omnes pij se consolentur aduersus furores tyrannorum volentium Ecclesiam Dei opprimere. *Noli*, ait Lucæ cap. 12. 32. Veritas, *timere pusille grex, quia placuit Patri vobis dare regnum.*

Sciamus ergo contra consilium Dei, nihil valere vires humanas, & irritos fore conatus hostium, donec sapientissimo Deo visum fuerit, id quod significat Euangelista, cùm causas impediti conatus Iudæorum subiungit, hanc videlicet, *Quia nondum venit hora eius*, scilicet diuinitus decreta. Intelligit enim horam non fatalem, (*Non enim*, ait Augustinus, *Dominus sub fato natus est: hoc nec de te credendum est, quanto minus de illo, per quem factus es, &c.*) Sed horam voluntariæ captiuitatis, passionis & mortis, quam horam æterna excepit gloria & felicitas.

Cùm ergo videmus nobis parci, quòd non opprimamur ab hostibus, quorum tamen voluntas promtissima est, & facultas maxima ad nos opprimẽdos, sciamus horam nostram nondum venisse. Contrà si rapimur ad supplicia, sciamus hoc bono consilio Patris nostri fieri, vt hoc modo liberati tandem ab his ærumnis, perueniamus ad portum æternæ felicitatis, quam promissam expectamus. Horam enim afflictionis nostræ excipiet æternitas felicitatis nostræ. Ita enim Paulus dicit Rom. 8. 17. *Si vnà cum illo patimur, vnà etiam cum illo regnabimus, eiusdem cum eo gloriæ & felicitatis consortes.*

Quartus Articulus.

31 Multi autem de turba crediderunt in eum, et dicebant: Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet quàm hic fecit?

Ex verbis & signis Christi multi ex turba fidem concipiunt. Nam vt Christus verbis suis docuit: ita signis doctrinam suam confirmauit. Neque enim fieri potuit, vt verbum Dei ad Dominum vacuum rediret, & nullum salutarem fructum faceret.

Hìc omnium primùm occurrit exemplum turbæ omnibus piis imitandum. Etsi autem hęc turba videt principes & seniores sui populi rabiosè se opponere Christo & eius doctrinæ, tamen non impeditur potentum splendore, autoritate, exemplo, nec Pharisæorum hypocrisi, quin Christo obediat & in eum credat: nec iudicabat se principibus suis aut doctoribus obedientiam debere præcipientibus impia. Sed rectè obedientiam erga Deum, obedientiæ hominum antepositi iuxta regulam Act. 5. 29. *Magis Deo obediendum est quàm hominibus.* Neque hoc ascribendum est leuitati turbæ, quæ quauis aura inconstantior est, sed firmissimæ rationi ex propheticis scriptis petitæ. Nam cùm dicunt: *Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet quàm hic fecit?* inter se colloquentium & disputãtium de Christo & eius doctrina vox est, cui quamuis à multis contradicebatur: tamen illi qui cum factis Christi conferebãt vaticinia Prophetarum de notis Messiæ, crediderunt in eum, vt hìc Iohannes testatur. Ad has notas mittit Christus legatos ad ipsum missos à Iohanne, de quibus loquitur ipse Dominus, cùm ait: *Si mihi non creditis, credite operibus meis quæ testantur de me.* His notis adiiciantur alia testimonia certitudinis Euangelij, de quib. suprà & sæpè aliàs diximus.

PARS IV.

Huius partis tria sunt membra.

Primum de furore Iudæorum indignãtium propter fidem turbæ.

Secundum, de verbis Christi obscurè significantis breui instare tempus suæ passionis & glorificationis.

Tertium, de dubitatione principum non intelligentium sermonem Domini, quem ipsi ex suo sensu interpretantur, non tamen sine hæsitatione.

DE PRIMO.

32 Audiuerunt Pharisæi turbam murmurantẽ de eo hæc: & miserunt Pharisæi & principes ministros vt apprehenderent eum.

Pharisæi & principes sacerdotum non solùm sibi ipsis, verumetiam aliis salutis viam occludere moliuntur. Audiunt turbam murmurantem de Domino, de signis ab eo æditis, quæ testantur ipsum esse verum Messiam. Hinc metuunt principes sacerdotum & Pharisæi defectionem ab ordinariis doctoribus ad Christum, ex quo & lucrum suum diminui & famam periclitari & rem tendere in seditionem cogitauerunt. Quare antenertere hęc pericula conantur missis satellitibus, qui Dominum capiant. Eadem planè hodiè cernuntur in Pontificiis. Hì audiunt Euangelium Christi purè in multis locis prædicari, vident quotidie defectionem à regno Antichristi, sentiunt quæstum meretricis Babylonicæ diminui. Hæc impedire variis artibus moliuntur, mittũt satellites Tyrannos qui armis Ecclesiam inuadant: Iesuitas qui nouo fuco Papatum pingant: Apostatas qui apertè confessionem veræ doctrinæ abiiciant, vt alios exemplo suo ad defectionem pelliciant: & falsos fratres, magna pecunia clam conductos, qui sub specie pietatis seminent hæreses varias, & quotidie nouis disputationibus prin-

cipum piorum animos fatigent, sperantes vt vel isto pacto alienent multos à veræ religionis confessione. Hæc cùm audimus, cogitemus de hac historia & consolemur nos præsenti exemplo, scientes Christum defensurum suam Ecclesiá aduersus omnes Diabolos & homines.

DE SECVNDO.

33 Dixit igitur eis Iesus: Adhuc pusillum temporis vobiscum sum, & abeo ad eum qui misit me.

34 Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego sum, eò vos non potestis venire.

Dominus quatuor his verbis indicat.

Primum, quòd aliquantulum temporis debeat adhuc inter Iudæos liberè versari & docere, simul perstringens illorum ingratitudinem, qui legatum à Deo missum non recipiunt, & deridens illorum stultum conatum contra Dei consilium.

Secundum, quòd tempore diuinitus decreto debeat voluntariè mori, resurgere à mortuis & ascendere ad ad Patrem. Nam hæc omnia significantur per abitum ad Patrem, qui miserat eum, quemadmodum ex cap. 16. clariùs patebit. Abitus autem ad Patrem significat eum perfunctum esse legationis suæ munere.

Tertium, quòd tandem contumaces Iudæi oppressi malis agnoscent suum peccatum, sed nimis serò, cùm hostis iam imminet, & machinas muro ciuitatis adhibet. Videtur enim significare vastationem quæ facta est per Titum Vespasianum. Est ergo horrenda comminatio: *Quæretis me & non inuenietis*, scilicet quando vos apprehendent mala illa, quæ vos manent propter contumaciam vestram, quòd gratiam oblatam cõtempseritis, & legatum Dei reieceritis.

Quartum, quòd significet excludendos esse Iudæos rebelles à cœlesti gloria, & obruendos sempiterna miseria omnes eos qui Christum non recipiunt. *Vbi*, inquit, *ego sum, eò vos non potestis venire*, hoc est, à consortio diuinæ maiestatis excludimini ingrati & contumaces.

Hìc admoneamur officij nostri, quibus vita & salus cordi est. Cùm Christ⁹ ad nos venit suo Euangelio, recipiamus illum, simus ei grati, ne si ingrati fuerimus & contumaces, à nobis discedat, & nos cùm in præsentia mala tum in sempiternam miseriam incurramus.

DE TERTIO.

35 Dixerunt igitur Iudæi inter sese: Quò hic profecturus est? quòd nos non inueniemus eum? Nunquid in dispersionem Græcorum profecturus est, & docturus Græcos?

36 Quis est hic sermo quem dicit: Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego sum, eò vos non potestis venire?

Pharisæi suis opinionibus anticipatis cæci effecti nõ considerant aut intelligunt vaticinia de morte, resurrectione & glorioso Messiæ regno. Ideo magis ad veritatis lucem cœcutiunt, qui cùm Christum oderunt, tamen inuident gentibus adeò quòd nollêt ipsum inter gentes viuere & eas docere. Tanta est malitia hypocrisis. Hinc admoneamur ne nos potentum & eorum qui sapientes videri volunt, calumniis sinamus nos abduci à verbi Dei simplicitate.

PARS V.

In hac quinta parte narratur historia vltimi diei festi tabernaculorum, qui erat celeberrimus. Proponitur autem summa Euangelij paucissimis verbis. Inuitat Dominus omnes ad salutis fontem, sed, vt fit, hìc oriuntur diuersa hominum de Christo iudicia. Alij ipsum prophetam esse dicunt. Nõnulli Messiam esse, credunt. Quidam Pharisæorum autoritate & verbis decepti eum comprehendere conantur, vt tanquam seductorem tradát in manus principum, sacerdotum & Pharisæorum.

Constituamus huius partis tria membra.

Primum, de clamore & verbis Domini.

Secundum, de sententia Euangelistæ verba Domini interpretantis.

Tertium, de variis auditorum iudiciis.

DE PRIMO.

37 In vltimo autem die magno festi, stabat Iesus & clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me & bibat.

38 Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.

Quarum rerum nos admoneat clamor Christi, suprà diximus. Vltimi diei festi meminit, vt duo hìc cogitemus, videlicet tum maximam auditorum multitudinem adfuisse, & Christum se omnibus saluatorem obtulisse. Neque ingratitudine retractus est ab officio, ad quod perficiendum missus erat, sed palàm vel ingratissimis, modò resipiscere nõ dedignentur, fontem vitæ æternæ aperit, cùm ait: *Si quis sitit, veniat ad me & bibat.* In hoc breui dicto plura continentur, quæ summa attentione cogitanda sunt, vt huius fontis fiamus participes.

Primum ergo hìc obseruetur vniuersalis particula.

Secundò, qualis sit sitis de qua Dominus hìc loquitur.

Tertiò, exhortatio ad totum populum, videlicet, vt veniant omnes sitientes.

Quartò, promissio, quòd venientibus, de fonte aquæ viuæ abundè præbere velit vt non sitiant.

PRIMVM.

Vim particulæ vniuersalis habet, τὶς τις, *Si quis*, vt sciamus quòd quemadmodum lapsus vnius Adam fuit vniuersalis: ita etiam gratia in Christo, qua erigimur, sit vniuersalis, tametsi non est eadem ratio vniuersalis lapsus quæ est gratiæ. Nam lapsus ipse comitatur naturam in omnibus iis qui iuxta communem nascendi legem

legem propagantur ab Adam. Gratia autem non naturam comitatur, sed obedientiam fidei, atque ideo gratia conditionalis est, & offertur omnibus qui eam volunt fide apprehendere. Ideo Dominus hîc sub conditione loquitur, cùm ait: *Si quis*, quasi diceret: Gratia omnibus parata est, quam paratâ accipiat, quisquis voluerit eam fide apprehendere. Hanc conditionẽ Christus & Apostoli sæpissimè inculcant, ex quo facile est intelligere, eos errare, qui dicũt hominem in Conuersione se habere vt truncũ aut saxum quod violenter trahitur. Nam si violentus tractus esset, omnino inuoluntarius esset & nõ requireret conditionem nostræ obedientiæ. Neque est quòd quisquam putet, hac doctrina labefactari sententiam eorum qui disputant arbitrium hominis esse seruum & non liberum. Nam cùm affirmatur arbitrium esse seruum, seruitus intelligitur voluntaria, non coacta, videlicet cùm homo se sponte subiicit dominio peccati. Contra verò cùm liberum esse defenditur, libertas opponitur coactioni & necessitati. Quidquid enim voluntas eligit, liberè & non coactè eligit, vt cùm quis peccat, liberè peccat, & sponte peccato seruit.

A B C

SECVNDVM.

Si quis, inquit, *sitit*. Hîc Dominus respicit ad prophetiam quæ est Isaiæ cap. 44. 3. cuius hæc sunt verba: *Effundam aquam super sitientem, & fluenta super aridam*, vt isto pacto excitaret Iudæos ad cogitanda vaticinia Prophetarum de Messiæ officio. Loquitur autem hîc Dominus de spirituali siti, quæ est non eorum qui opinione suæ dignitatis, iustitiæ & meritorum sunt ebrij, quales sunt hypocritæ, sed eorum solummodò qui pauperes spiritu sunt. Quemadmodum enim illi, quorum ventriculi prauis, crassis, & superfluis humoribus intra concauitates interceptis & detentis, sunt ita repleti vt semper sibi saturi esse videantur. Et si quid interdum appetunt, nihil appetunt, nisi fuerit simile corruptis illis humoribus quibus antea abundant, & nauseant ad bonum & salutarem cibum, quem non possunt ferre, donec purgentur arte medica, ab istis superfluis humoribus, à quibus qui non purgantur, ad mortem properant: ita hypocritæ, qui opinione dignitatis, iustitiæ & meritorum sunt ebrij, non appetunt veram iustitiam & veram sanctitatem, sed ad eam nauseant, vt qui semper suis opinionibus delectentur, & si quid appetunt, simile est iis, quibus antea repleti erant. Huius generis sunt traditiones humanæ, & variæ superstitiones, à quibus malis si non liberantur, ad mortem properant, & miseriam sempiternam. Huiusmodi noxiis humoribus, hoc est, opinionibus dignitatis, iustitiæ & meritorum fuit repletus Nicodemus, cùm noctu ad Dominum veniret, adeò vt ad mentionem salutaris cibi & potus nausearet, donec arte medici Christi ab istis opinionibus liberatus est. Iam ex antithesi facile est intelligere, quænam sitis sit, de qua Dominus hîc loquatur, videlicet, desiderium fontis aquæ viuę, de quo qui biberit, viuet in æternum, Iohan. cap. 4. 14.

D E F G

Sed quinam sunt qui hac siti laborant? pauperes, vt dixi, spiritu, hoc est, qui verè sentiunt, se nihil habere iustitiæ, nihil meriti, nihil dignitatis, sed potiùs peccatores esse & reos coram Deo, quibus peccati stipendium mors proposita est. Hos sitientes Dominus ipse Matth. cap. 11. 28. vocat laborantes & oneratos, cùm inquit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis*. Laborantes sunt, qui conscientia peccati molestantur. Onerati sunt, qui mole peccatorum sentiunt se adeò premi, vt mori cogantur æternam mortem, nisi onus eorum leuatum fuerit. Vt ergo iuxta Psalmum 42. 1. ceruus desiderat ad fontes aquarum quo sitim suam restinguat, postquam in venatione longo cursu fatigatus est: ita peccator postquam conscientia peccati territus est, & mole peccatorum tantum nõ oppressus, quærit refocillationem.

Porrò vt homo conscientia peccati terreatur, & peccati onus sentiat, Lex Dei facit, vt Paulus ait Rom. 3. 20. *Per Legem est agnitio peccati*. Item Rom. 4. 15. *Lex iram operatur*. Pertinet ergo ministerium Legis eò, vt purget hominem à superfluis humoribus, hoc est, faciat vt deponat opinionem propriæ dignitatis, iustitiæ & meriti, & verè sentiat, se nudum esse & pauperem coram Deo, vt qui nihil habeat, quod adferat coram tribunali Dei, præter peccatum & merita mortis & damnationis æternæ: qui hanc suam ariditatem sentit, & onus peccati intelligit is tandem sitit, scilicet remissionem peccatorum, iustitiam & salutem, quam nõ aliunde habere potest quàm à Christo: qui ergo agnoscit peccatum suum, iram Dei in peccatorem & iustam maledictionem sentit, is sitit remissionem peccatorum, reconciliationem cum Deo, benedictionem, salutem & vitam æternam.

TERTIVM.

Veniat ad me. Verbum ἐρχέσθω, hortantis est, non cogentis seu violenter inuitum trahentis, sed offerentis ex gratia, quod voluntatis liberæ est vel amplecti vel auersari. Nemo enim hortatur eum rectè, cui obediendi facultas nulla est, neque punit iustè non obedientem, si nulla est reluctantis culpa: quę sanè reluctatio non est inuoluntaria, sed ex libera præresi proficiscitur. Nemo ergo se excuset, si vocatus non venit, si hortanti non obtemperat, sed propriæ contumaciæ acceptam ferat suam condemnationem. Deinde hoc dictum monet, quòd Christus sit fons aquæ viuæ, qua sitis illa quæ ex peccati agnitione venit, restinguitur. Ad hunc fontem venire omnes oportet, qui nolunt in sua siti perire, id quod accidit omnibus iis qui sentiunt peccati sui magnitudinem, iustissimam iram Dei, & meritam condemnationem, & non quærunt remedia à Christo, sed alia remedia quærunt, vt applicationes meritorum Sanctorum, Missas, inuocationes

Sanctorum, humanas superstitiones, &c. Hos necesse est tandem siti mori & æternum perire. Nam nullus his succurrere potest præter vnum Christum, ideo dicit: *Veniat ad me*, & alibi in Scripturis hâc ipsam ob causam se medico confert. Ad hunc ergo solum accurrêdum est, qui solus viuam aquam sine mercede, donat ad se venientibus.

Sed, quid est venire ad hunc medicum, & huius medici viuũ fontem? hoc planè nihil aliud est quàm quod Petrus ait Actor. 2. 38. Μετανοῆσαι, hoc est, conuerti ad Deum per fidem in Iesum Christũ. Hanc conuersionẽ, quam vsitatè pœnitẽtiam vocamus, docet solũ Euangeliũ, quemadmodum Christus ipse testatur, cùm ait Luc. 24. 46. *Sic scriptum est, & sic oportuit pati Christum, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius* μετάνοιαν, hoc est, pœnitentiam seu conuersionem, quæ fit per fidem, *& remissionem peccatorum, omnibus gentibus*. Vt ergo Lex facit vt sitim sentiamus: ita Euangelium monstrat fontem, quo solo sitis ista restinguitur. Hunc fontẽ monstrare nihil aliud est, quemadmodum diximus, quàm inuitare homines ad pœnitentiam, vt à pœna æterna liberentur, quam Lex minatur omnibus trãsgressoribus sine vlla exceptione. Quidam volunt prudentiores videri, putantes se controuersiam istam motam de definitione Euangelij facilè (si diis placet) componere posse, si dicant vtramque doctrinam, videlicet Legem & Euangelium, docere pœnitentiam de qua loquimur, sed crassissimè hallucinantur. Nunquam enim monstrabunt vel vnum testimonium huius suæ argutæ conciliationis. At dicunt: Lex arguit peccatum, & Spiritus Sanctus in Euãgelio arguit peccatum: Ergo & Lex & Euangelium arguit peccatum. Hoc verissimũ esse fatemur, sed falsò inde colligunt, vtramque doctrinam docere pœnitentiam vel inuitare ad pœnitentiam. Nã longè aliud est, indicare morbum quàm remedium morbo applicare & mederi. Lex & Euangelium indicãt morbum, dum arguunt peccatũ, sed solum Euãgelium, dũ inuitat ad pœnitentiã, remediũ aduersus morbũ nouit & monstrat. Lex tantũ ostendit peccatũ, arguit peccatũ, minatur æternã mortem peccatoribus, vt quæramus medicum, quam ob causam Lex ab Apostolo pædagogus ad Christum dicitur. Euangelium dum hortatur ad pœnitiam, medicinam aduersus morbum adhibet. Nam Euangelium fundamentum pœnitentiæ nõ iram sed gratiam facit. Sic Ierem. 14. 20. agnitio iniquitatum ad compunctionem cordis impellit: contrà verò cognitio fœderis ad pœnitentiam seu cõuersionem inuitat. *Recordare*, inquit, *ne irritum facias fœdus tuum nobiscum*. Petrus Actor. 2. ex Lege arguit peccatum, sed compũctis corde dicit, μετανοῆτε, pœnitentiam agite. Neque tamen nego pœnitẽtiam interdum accipi pro displicentia facti & dolore, ob pœnam imminentem propter factum, sed tum vtitur Scriptura vocabulo μεταμέλεια, quam docemus necessariò præcedere conuersionẽ, hoc est, salutarem pœnitentiam, quam nos defendimus solius Euangelij esse, & Legem prorsus nihil de ea scire. Ita ergo habemus, quomodo veniamus ad Christum, & cõsequamur aquam viuam, qua nostra sitis restinguatur, nimirum per veram pœnitentiam, quæ nihil aliud est quàm conuersio hominis ad Deum, per fidẽ in Iesum Christum, quã conuersionem, vt necessariò antecedit cõtritio: ita necessariò sequitur noua obediẽtia, propter quem nexum & necessariam cohærentiam, seu consecutionem pij doctores in Ecclesia bono consilio tres pœnitentiæ partes numerant, quæ sunt Contritio, pars videlicet antecedens, seu parasceue ad pœnitentiam salutarem, quæ ideò pars dicitur, quia ordine prima est respectu finis: Fides, pars formalis scilicet, per quam fit ipsa conuersio: & Noua obedientia, pars consequens. Nunquam enim potest noua obedientia abesse à conuersione seu fide.

QVARTVM.

Et bibat. Hæc promissio est. Promittit enim Dominus quòd sitientibus & venientibus ad se velit fontẽ salutis aperire, & infundere seipsum mentibus non repugnantium. Hic potus est spiritus fidei, qua remissis peccatis iustificamur regeneramur & sanctificamur. Neque hic potus ita statim inebriat, quin porrò sitiamus: sed non eodem modo, vt ante iustificationem. Nam iustificati fide, etsi perfectè iusti censemur coram Deo: tamen nondum plenè regenerati & sanctificati sumus, sed ex parte tantùm. Ex quo fit, vt donec in hoc mortali corpore sumus, sitiamꝰ donorum Dei incrementa in Christo Iesu.

Plura de hoc spirituali potu in 4. capite annotauimus. Iam subiungitur metaphoræ declaratio. *Qui credit in me*, hoc est, qui collocat in me plenam fiduciam iuxta promissionis verbum. Est enim verbum promissionis fidei regula. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. Hoc testimonium non ex verbis, sed ex sensu Scripturę, quam nos habemus, petitum videtur. Nam omnia vaticinia Scripturæ de effusione Spiritus Sancti in credentes, hunc sensum habent, quem hìc Dominus paucis expresit verbis. Verũ metaphora explicanda est dicto Domini, quod est Iohan. 4. 14. *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons salientis in vitam æternam*. Spiritus enim Sanctus credentibus persuadet de bonitate Dei erga se, & in eis obsignat misericordiam Dei, ac variis donis eos ornat, quibus se mutuò fideles iuuant. Docet ergo hìc Christus, quid sit bibere de aqua viua, nempe credere in ipsum. Sola enim fide hauritur hæc viua aqua, quę efficax est in vitam æternam. Hæc ipsa sententia in 6. capite manducatione carnis Christi & potatione sanguinis eiusdem expressa est, vt sciamus vnde pendeat salus nostra, videlicet ex merito Christi, qui dedit corpus suum pro nobis, & effudit sanguinem. Verùm hìc Spiritui tribuitur & fidei, vt sciamus sine Spiritu Sancto fidem in nobis non concipi. Nam Spiritus Sanctus ad prædicationem Euangelij mouet voluntatem, vt sua sponte assentiatur verbo promissionis.

DE

DE SECVNDO.

39 Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in ipsum. Nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia Iesus nõdum glorificatus erat.

Interponit Euangelista interpretationem aquæ viuæ & fluminum aquæ viuæ, quam definit esse Spiritum Sanctum.

Verùm hîc tria sunt excutienda:

Cur Spiritus Sanctus conferatur aquæ viuę. B

Cur credentes dicantur Spiritum accipere, cùm ipse ad prædicationem Euangelij insinuet se cordibus hominum ac fidē in ipsis operetur.

Quid sit Spiritum Sanctum nondum fuisse, cùm constet ipsum ab æterno esse.

Cur ergo Spiritus Sãctus dicitur aqua? propter similitudinem effectuum, quam habet Spiritus Sanctus cũ aqua. Primùm itaque, vt nihil in terra absq; humiditate gignitur, id quod semina iacta indicãt, quæ quidē aut humida sunt, C vt animaliũ, aut fine humiditate nõ germinant, vt sunt stirpium, quò pertinet encomium illud aquæ apud Pyndarum: ἄριστον μὲν ὕδωρ, quo significatur quòd nihil sine aqua nec nasci nec viuere possit: ita non regeneramur in nouos homines sine Spiritu Sancto regenerante. Vt ergo aquæ cadentes in terram, omnium quæ è terra nascuntur, causæ sunt: ita Spiritus Sanctus cadens in cor hominis, regenerationis, vitæ nouæ & sanctarum actionum causa est. Huc pertinet D Cyrilli dictum: *Aqua viua significat viuificantem Spiritus gratiam, per quam humana natura ariditate infœcunditateq; quæ Diaboli artibus inuecta fuerat, depulsa, ad pristinam pulcritudinem & viriditatem irrigatur.* Damascenus ait: *Vt in principio creationis rerum aqua super omnem terram effundebatur: ita in regeneratione necesse est Spiritum Sanctũ effundi in corda hominum, sine quo sumus veluti arida sterilisq; terra, vt in quibus nullus fit succus, nullus salutaris vigor.* Deinde, vt aqua mundat à sordibus corporis: E ita Spiritus Sanctus à sordibus animi, dum sordes affectuum abstergit & purgat. Præterea, vt aqua recreat fatigatos, & ardorem restinguit, ita Spiritus Sãctus conscientia scelerum fatigatos, & cruce tanquam ardore grauissimo æstuantes fiducia in Christum subleuat, & consolationibus recreat, quam ob causam Spiritus exultationis & consolationis dicitur. Breuiter, vt aqua generat, nutrit, auget, mundat, perdita restituit, conseruat, copulat, mollit, latè fluit: ita Spiritus F Sanctus spiritualiter in animis fidelium analogas habet operationes.

Quomodo credentes dicuntur hîc accipere Spiritum Sanctum, quem constat fidem anteuertere: Operatur enim Spiritus Sanctus fidem in cordibus hominum, ad prædicationem Euangelij? Hoc comparatiuè accipiendum est. Etsi enim omnis qui credit, per Spiritus Sancti operationem credit: tamen dicitur Spiritum Sanctum accipere fidelis, quando vis Spi- G ritus Sancti magis se exerit in credentibus ad eos sanctificandos, ex quo fit, vt nunc Spiritus A fidei, nunc sanctificationis dicatur. Quatenus ergo Spiritus Sanctus in credentibus habitat, & in eis operatur, dicitur fide accipi, non quòd antea eum non habuerint, sed quia tunc se manifestat apertiùs & ostendit efficaciùs suam præsentiam, dum videlicet impellit ad Spiritus opera sectanda, dum armat animatque fideles contra carnis opera. Quatenus autem Spiritus Sanctus per verbum & sacramenta fidem excitat, cum verbo & sacramentis exhibetur, & fidem in cordibus creat, ordine nõ tempore præueniens fidem.

Verùm si penitius introspiciamus hunc textum, & conferamus hoc Euangelistæ dictum cum ratione quæ sequitur, *Nondum enim erat Iesus glorificatus*, intelligemus Euangelistam nec de essentia, nec de persona, nec de inhabitatione & efficacia Spiritus Sancti in fidelibus loqui, sed de singulari modo Spiritus Sancti, qui sequuturus erat glorificationem Christi. Hic modus manifesta & visibilis donatio Spiritus Sancti fuit in die Pentecostes post resurrectionem & ascensionem Domini in cœlum. Item in primitiua Ecclesia, qua donatione Spiritus visibili, & confirmabatur Euangelium Christi, & ostendebatur discrimen inter ministerium veteris & noui Testamenti, & monstrabatur regni Christi gloria, quæ longè alia est à gloria regnorum mundi. Nam Christus suam Ecclesiam regit verbo, & Spiritu Sancto sanctificat ad vitam æternam.

Ex his iam facile respondere est ad tertiam quæstionem, cur videlicet Iohannes dicat: *Nondum erat Spiritus Sanctus*. Nam quod ad essentiam, personam & efficaciam Spiritus Sancti attinet, fideles dubitare non possunt. Norunt enim Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum vnum esse & æternum Deum: norunt Spiritum Sanctum esse personam distinctam à Patre & Filio: norunt ipsum efficacem fuisse in omnibus credentibus inde vsque ab initio mundi. De creatione dicitur Geneseos cap. 1. 2. *Spiritus ferebatur super aquas*. De gubernatione & prouidentia: Psalm. 33. vers. 5. *Verbo Domini cœli firmati, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et Petrus dicit 1. Petr. cap. 1. vers. 21. Spiritum Christi fuisse in Prophetis. Item 2. Petr. cap. 1. vers. 22. Spiritu Sãcto inspiratos locutos fuisse Prophetas. Non ergo dictum istud Iohannis, *Nondum erat Spiritus Sanctus*, accipi debet aut potest de essentia, persona & efficacia Spiritus Sancti, sed de nouo modo quo se Spiritus Sanctus patefecit glorificato Christo, qui Christus cùm vsque ad mortem humiliatus esset, gloria resurrectionis ascensionis in cœlum & sessionis ad dexteram Patris est glorificatus, cuius gloria confirmata est hoc nouo & admirando patefactionis modo, quo Spiritus Sanctus visibiliter in Apostolos & alios illapsus est.

Porrò quoniam quæstio hodie agitatur de tempore humiliationis & glorificationis Christi, quod à nonnullis magni nominis Theologis videtur confundi, nõ intempestiuum fuerit

nonnulla huc sed breuissimè ascribere, præsertim cùm Euangelista noster hìc claris verbis distinguit tempus glorificationis, à tempore humiliationis, cùm inquit: *Nondum enim Iesus erat glorificatus.* Hìc omnium primùm discernendum est inter naturas Christi & personá Christi. Quantum ad naturam diuinam Christi attinet per se consideratam, nunquam erat non glorificata: Neque enim cadit humiliatio seu diminutio in naturam diuinam, seorsim consideratam. Si humanam Christi naturam respicimus, tempus humiliationis ipsius fine interruptione durabat à tempore conceptionis in vtero virginis vsque ad eiusdem glorioſam resurrectionem ex mortuis. Tunc enim primùm natura humana supra omnes creaturas euecta particeps facta est, non naturæ diuinæ, sed diuinæ gloriæ & maiestatis propter personæ vnitatem. Neque cum his pugnat transfiguratio Christi in monte. Non enim hęc sustulit mortalitatem, nec alias conditiones infirmitatis Christi carnis, sed solummodò persona Christi in colloquio cum Mose & Elia, tenuem quandam suæ gloriæ lucem discipulis ostendit, idque ideo, vt confirmaretur caro Christi aduersus mortem quæ imminebat, vtque discipuli hoc spectaculo viso in fide Christi stabilirentur, quæ fides horribiliter concutienda erat tempore passionis Domini, vsque ad resurrectionem ipsius à mortuis.

Verùm si personam Christi consideramus respectu naturæ assumtæ, dicitur illa quoque humiliata esse à tempore assumtæ humanitatis vsque ad mortem crucis, hoc est, vt clariùs nos explicemus, Natura diuina Christi quatenus carni sese vniuit, dicitur solummodo humiliata. Siquidem non vt in carnem participatio gloriæ: ita diminutionis ignominia in diuinam naturam cadit. De hac humiliatione personæ loquitur Paulus Philip. cap. 2. 7. cùm ait: *Qui cùm esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo, sed seipsum exinaniuit, formam serui assumens, in similitudinem hominum factus, & habitu repertus vt homo, humiliauit semetipsum, factus obediēs vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter hoc & Deus ipsum exaltauit, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, &c.* Cùm Apostolus hìc dicit, *in nomine Iesu*, clarè significat ipsam personam secundùm vtramque naturam maiestatis diuinæ participem esse, quæ maiestas non corrumpit, non abolet humanam naturam, nec mutat ipsam in diuinitatem, quemadmodum impius Eutyches somniauit, sed eam ornat & euehit super omnes creaturas, & conseruat essentiales ipsius proprietates, videlicet veri corporis modum, circumscriptionem &c. in omnem æternitatem. Neque cum his pugnat hæc verissima asseueratio: Homo Iesus est vbique. Nam hìc persona intelligitur, quæ tota vbique esse verissimè dicitur: propter vnicam naturarum hypostasin. Est proinde Christus etsi non secundùm vtramque naturam: tamen secundùm

A personæ vnitatem vbique totus. Omnia ergo implet totus Christus Deus & homo, cùm nusquam sit Christus ab assumta carne separatus. Atque hoc est quod Magister Sententiarum & Damascenus dicunt (quorum sententiam omnes orthodoxi hactenus approbauerunt) *Christus est vbique totus, non totum.* Totus Christus, id est, Christus personaliter consideratus. Totum Christi, id est, natura diuina & humana Christi.

B

DE TERTIO.

40 Multi autem ex turba cùm audirent sermonem hunc, dicebant: Hic est verè Propheta.

41 Alij dicebant: Hic est Christus. Alij autem dicebant: Nūquid ex Galilæa Christus veniet?

C *42 Nonne Scriptura dicit, quòd à semine Dauid, & à Bethlehem vico, vbi erat Dauid, Christus veniet?*

Schisma igitur in turba factum est propter hunc. Quidam autem ex ijs volebant comprehendere illum: sed nullus iniecit in eum manus.

Hìc videmus promiscuæ multitudinis de Christo & eius doctrina varia iudicia, diuersa studia. Alij enim alias rationes secuti aliter

D iudicabant, neque aliud vnquam à vulgo expectandum est. Nam vt pardus non mutat maculas suas, nec Æthiops nigrorem suum: ita nec turba quauis aura leuior inconstantiam suam mutabit, quemadmodum hìc clarè videmus. Sunt enim in hac turba, qui affectus suos sequuntur sine ratione. Sunt rursus, qui variis rationibus fluctuant inconstantes. Non desunt adulatores, qui contra conscientiam in magnatum gratiam multa & dicunt & faciunt. Quidam enim dicebant: verè Propheta est, haud dubiè moti sublimitate doctrinæ,

E sanctimonia vitæ & miraculis Domini: sed vt facilè hanc opinionem de Domino conceperunt, cùm eum præsentem viderunt & audiuerunt: ita eandem deposuerunt rursus leuitate sua, cùm præsentem non haberent ob oculos & præsentia miracula non cernerent. Alij dicebant: hic est Christus, id est, olim promissus Messias. Hi etsi verum dicebant: tamen

F fluctuant, nec in hac sententia manent constantes nisi paucissimi. Nam hæc sententia verissima, qua confitebantur Iesum esse Christum, inuaditur ab iis, qui à Pharisæis erant instructi hoc argumento, quo multi haud dubiè seducti, mutarunt sententiam. Christus nascetur ex semine Dauid in oppidulo Iuda Bethlehem, quemadmodum Scriptura docet, cui credendum est. Sed iste Nazarenus est in Galilæa natus, nec ex Dauide oriūdus, nec natus in Beth-

G lehem vico Dauidis. Igitur non potest esse Messias. Huius rationis principium firmissimum est. Nam vtrumque testatur Scriptura, videlicet

licet quòd Christus proditurus esset ex semine Dauid, iuxta illud Psalm. 132.11. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, & nascituras in vico Bethlehem Iuda, iuxta vaticinium Micheę Prophetæ, quemadmodũ Matthæus testatur completum esse, cap. 1. & 2. Sed falsum ex vero principio extruit turba, non veritatẽ historiæ Christi, sed opinionem eorum falsam, qui Dominum non Bethlehem, sed Nazareth natum putarunt, in qua opinione fuit quoque Nathanael. Nam cùm diceret Philippus, Iesum Nazarenum Filium Ioseph, esse Messiam de quo scripserat Moses, respondet Philippo Nathanael cum admiratione: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Verùm si rem qua decuisset diligentia examinassent, inuenissent Dominũ natum quidem Bethlehem ex familia Dauidis, nutritum verò in viculo Galilææ Nazareth prope montem Thabor. Verùm hypocritæ nolentes abiicere anticipatas opiniones, non tam quærebant, quomodo veritatem discerent, quàm quomodo eam à se propellerent. Horum exemplo monemur, vt non opinionem vulgi in ferenda sententia de rebus magni momenti sequamur, sed omnia summa cum diligentia examinemus, ne in nostram perniciem sapiamus.

Verùm fuisse in ea turba, qui se isti rationi opposuerunt, ex eo patet, quod sequitur: *Schisma igitur in turba factum est propter hunc.* Nec aliud hodie expectandum est. Nam semper mundus sibi similis est. Semper erunt concertationes in Ecclesia, vbicunque Christus purè prædicatur. Sed pios aduersus istud scandalum oportet prædictionibus, exemplis & promissionibus munitos esse.

Porrò in schismate aderant qui Christum voluerunt comprehendere, vt rem Pharisæis hostibus Christi gratam facerent, sed consilio Dei impediti sunt, vt nemo in eum iniiceret manus. Vnde nos consolemur in persecutionibus. Sed de hac re suprà copiosiùs diximus.

Porrò ex hoc tertio membro colligamus confirmationem aduersus Staphilum apostatam & Anabaptistas, qui negant Ecclesiam esse in eo hominum cœtu, in quo sunt dissensiones, schismata & sectæ variæ. Nam cùm non dubium sit, Ecclesiam fuisse in eo cœtu in quo Christus ipse docuit, inter cuius tamen auditores horrendæ dissensiones & hæreses erant, non dubitemus Ecclesiam veram esse, vbi vox Euangelij incorrupta sonat, etiamsi multa sunt illic mortua membra, & multæ infirmitates viuorum membrorum. Hoc quoque loco cernimus, qualibus armis Satan soleat vti aduersus Ecclesiam Christi, videlicet Sophistica & Tyrannide. Nam cùm videt se frustrà Sophistica agere, ad Tyrannidem se conuertit.

PARS VI.

In hac postrema huius capitis parte, recitatur historia de ministris Pharisæorum, qui missi erant vt caperent Iesum, redeuntibus re infecta, de obiurgatione eorundem à Pharisæis: Præterea de Nicodemo discipulo Domini, sed occulto, impium Pharisæorum conciliabulum dissipante.

Huius partis tria constituamus membra.

Primum, de reditu ministrorum & eorundem excusatione, quòd Iesum captum non adducerent.

Secundum, de obiurgatione & eius rei causa, non tam inciuili quàm impia.

Tertium, de Nicodemi admonitione, qua offensi Pharisæi soluunt impij impium concilium.

DE PRIMO.

45 Venerunt igitur & ministri ad Principes sacerdotum, & dicebant eis illi: Cur non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri. Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.

Copulatiua, *Et*, indicat multos anteuertisse ministros Pharisæorum, ac retulisse quomodo variè in turba disceptaretur de Domino, post quos redeunt etiam ministri Pharisæorum re infecta. Ad quem enim capiendum missi erant, non solùm non capiunt, sed admirantur, suspiciunt, colunt, præferunt omnibus aliis doctoribus & oratoribus, atque adeò ipsis quoque Scribis & Pharisæis: adeò impiorum consilia aduersus Dominum incassum abeunt & vana sunt. Pharisæi reuersis dicunt: *Cur non adduxistis eum?* Hac interrogatione & suam autoritatem læsam conqueruntur, & ministrorum perfidiam notant, & seditionem orituram significant. Putarunt enim antea neminem audere suę autoritati resistere, neminem detrectare imperium, neminem audere quicquam seditiosè moliri, de quibus omnibus nunc actum esse metuunt. Atque ita hìc exemplum regulæ cernitur, quæ est Psalmo 1. vers. 6. *Via impiorũ peribit.* Non rectè computarunt ἀγώμονες isti, sufficere ad consiliorum executionem, voluntatem & vires humanas, excludentes quod primas tenet partes in omni re agenda, consilium & decretum Dei. Hinc monemur, non fidendum esse humanis consiliis, tanquam ipsa sufficerent ad aliquid perficiendum. Nam res magnæ non voluntate & viribus humanis perficiuntur, sed Dei consilio, quod in omnibus rebus agendis non solùm primas, sed etiam secundas & tertias iure obtinet. Furant igitur quantum velint hostes Dei, minus quàm nihil efficient, donec potens Dei manus ipsis aduersatur.

Sed quomodo se excusant ministri? dicunt: *Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.* Qualis quæso hæc excusatio? Non erant missi vt audirent docentem, sed vt docentem, inuita ordinaria potestate, captum adducerent. Sed magna vis verborum Christi est, qua ipse capit eos, qui missi erant vt se caperent. Paulus missus fuit, vt sanctos qui erant Damasci caperet &

ducerent vinctos Ierosolymam, sed ipse capturus capitur, non violentis manibus, sed verbo Iesu. Sic sæpe verbum amicos facit, quos hostes malitia fecerat. Eadem vis verbi Iesu hodie est. Mittuntur multi vt Iesum in suis membris capiant, sed verbo Iesu capti consilium & sententiam mutant, & fiunt ex hostibus amici, imò ex mancipiis Satanæ, filij Dei viuentis. Nam tametsi hic inter multos verbum Iesu sonuit in scandalum hominum culpa, tamen multos attraxit, & quod mirum est, ex ministris iniquitatis non paucos. Centurio ille minister necis Domini, virtute verbi euidenti signo confirmatus, factus ex hoste est confessor Christi. Magni ergo faciamus verbum Christi, cuius tanta vis est, nō quidem ex literarum characteribus, non ex sono & recitatione, non ex scriptione, quæ esset magica impostura, sed ex virtute Spiritus Christi, qui in verbo est efficax ad fidem operandam in iis, qui verbo contumaciter se non opponunt.

Contemnamus ergo Anabaptisticos furores, & Enthusiastarum ineptissimas nugas, qui ministerium verbi non solùm sacrilegè extenuant, verumetiam impiè sublatum volunt, quod sanè nihil aliud est quam mãdatum Dei contemnere, Christum repudiare, Satanam recipere & propriæ salutis curam abiicere. Fieri enim non potest, quin homines verbo Dei neglecto capiantur laqueis Diaboli, quemadmodum primis nostris parẽtibus accidit, qui verbo Dei repudiato, Satanæ præbuere aures.

Cæterùm hîc quæstio oritur, de qua inter politicos viros & veros Dei seruos non conuenit. Quæstio autem hæc est: Num ministri iis quibus pacto obligati sunt & certo stipendio deuincti ad præstandam obedientiam, possint in vllis rebus Dominorum suorum imperata detrectare, an non? Domini qui imperant, nolunt contra suum imperium aliquid fieri à ministris. Qui politicè sapiunt, idem negant. Qui Deum timent, inter imperata, & eos qui imperant, discernunt, lucem verbi Dei & veritatem, non tenebras rationis aut falsas imaginationes, sequentes. Dominis hoc vulgare dictum in ore est: *Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.* Sapientes mundi putant actum fore de rebus humanis & incolumitate Rerumpublicarum, si in vllis rebus permittatur ministris suorum Dominorum aduersari voluntati, & detrectare imperia, & multa argutè ad hanc suam sententiam confirmandam adducunt. Verùm pij Deum hominibus præferunt, diuinas leges humanis anteponunt, rectè facta sceleribus præponunt, has apostolicas regulas amplectentes: *Oportet Deo magis obedire quàm hominibus.* Act. cap. 5. 29. Item Ephes. cap. 6. 5. *Vos serui obedite dominis vestris secundùm carnem, cum metu & tremore, tanquam Christo.* Ex his regulis tria concluduntur.

Primum, quòd dominis nostris iuxta carnem debeamus obedientiam propter mandatum Dei.

Secundum, quòd obedientia erga Deum sit præferẽda obedientiæ quam homini debemus.

Tertium, quòd Christus sit nobis regula, ad quam obedientia exigenda est. Hæc tria luce clariùs ostendunt, quòd ministri Pharisæorum rectè fecerint, qui mandatum Dei anteposuerunt impiis mandatis suorum Dominorum, qui magis Christo regi cœlorum, quàm sceleratis hominibus morem gerere voluerunt. Quando enim dominus imperat contra Deum, & contra honestatem, ius dominij amittit.

Vt ergo hi ministri Pharisæorum fecerunt: ita oportet omnes Deum timentes facere. Nec est hîc metuẽdum exitium Rerumpublicarum, sed potiùs incolumitas & salus humanæ societatis expectanda est. Nam si magnates non haberent instrumenta suæ tyrannidis, à multis iniustis bellis abstineretur, multis innocentibus parceretur, essetque tranquillior multò Ecclesiæ status, atque adeò incolumitas humanæ societatis charitatis vinculo meliùs conseruaretur. Ad regulam, quam tradidimus, quadrant laudabilia sanctorum exempla. Obstetrices Ægyptiæ iussæ à Pharaone occidere infantes Hebræorum, quæ tamen hoc non faciunt, quia noluerunt à regula discedere: Oportet Deo magis obedire quam hominibus, quemadmodum textus clarè indicat Exod. 1. 17. cùm ait: *Timebant enim Deum.* Saul, vt est 1. Reg. 22. 17. mandat seruis suis, vt interficiant Abimelech cum sacerdotibus collegis. At illi noluerunt extendere manus in sacerdotes Domini, qua voce significant se magis Deo quàm impio tyranno debere obedientiam. Verùm cùm Doeg idem iuberetur facere, sacerdotes Domini trucidat. Non enim timebat Deum. Abdias ad mandatum impiæ Iesebelis, vxoris impiissimi tyranni Achab, noluit interficere Prophetas Dei, sed eos abscondit pascens eos pane & aqua, cuius rei causa in textu adiicitur, videlicet, quòd timuerit Dominum Deum suum, 3. Reg. 18. 21. Iubetur Dux Saxoniæ Elector tradere in manus Pontificum Martinum Lutherum pium Euangelij Christi præconem, sed eum abscondit nolens obedire impio Imperatoris mandato.

Cum hac quæstione coniuncta est & alia, videlicet, An magistratui populari liceat, si aliter fieri non potest, tueri subditos aduersus supremum magistratum, volentem vel veram religionem abolere, vel falsam obtrudere. Hæc quæstio ab eodem fundamento dependet. Popularis magistratus debet summo magistratui obedientiam propter mandatum Dei: ergo supremo magistratui imperanti defectionem à vero Deo, ad cultum idolorum, non debet popularis magistratus obedire. Et quoniam popularis magistratus ideo est ordinatus, vt supremi sit moderator, ne quid vel contra Deum, vel contra honestas leges faciat, potest, imò debet, modò officium suum tueri velit, armis impedire tyrannicè inuadentem pios, & obtrudentem iniquas leges: Quòd si non faceret popularis magistratus, contra officium faceret. Rectè ergo feciſſe pronuncio principes Germaniæ, cùm se Imperatori & Papæ opponerent, volentibus

impedi-

impedire Euangelij cursum in Germania. Sed de quæstione hac plura legantur in enarratione nostra in Psal.84.

DE SECVNDO.

47 Respondérunt igitur eis Pharisæi: Num & vos seducti estis?

48 Nunquis ex principibus credidit in eum aut ex Pharisæis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, maledicta est.

Hęc horrẽda est blasphemia, quòd ipsam Dei veritatem seductionem vocant, & Filium Dei seductorem, cui tamen non solùm omnes Prophetę testimonium perhibent, verumetiam Pater ipse de cœlo sonans hãc vocem: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacuit, hunc audite.* Tantum potuit malignus spiritꝰ in illis, qui tum videbãtur columnæ Ecclesiæ. Quo exemplo monemur, vt non autoritate gubernatorum, & eorum qui iactant ordinariam successionem, finamus nos à veritate Dei abduci. Quas autẽ causas hæc mẽtis cæcitas in Pharisæis, & cordis obduratio habeat, suprà exposuimus esse quatuor, videlicet opinionem falsam anticipatam, ambitionem, auaritiam & hypocrisin. Vide quę suprà annotauimus in hęc verba: *Quærebant igitur eum apprehendere.*

Sed videamus obiurgationis huius causas. Nullus principum aut Pharisęorum credidit in eum: ergo qui in eum credit, seducitur. Item turba ista quæ in ipsum credit, est maledicta, vt quę Legem non nouit: ergo qui credit cũ turba, seducitur. Hìc iniquissimã legem condunt Pharisæi, videlicet quòd principũ voluntas & Pharisæorum debeat esse regula fidei subditorum. Deinde iniquissimam sententiam ferunt de turba credente in Christũ, videlicet quòd sit maledicta & damnata à Deo, vt quæ Legem non nouerit. Verùm autoritati principum & ordinariæ potestati opponendum est mandatum Dei, quo iubemur credere, non vt principes credunt, non vt ordinaria potestas postulat, sed vt verbum Domini credere præcipit. Neque fulmina maledictionis metuenda sunt iis, qui Deum sequuntur, & ipsius verbum vt fidei regulam amplectuntur.

Papa hodie similem legem sanxit, vult suam voluntatem esse regulam fidei orbis terrarum, anathemate ferit omnes qui ipsius impiis decretis aduersantur. Sed contra eum cõsolemur nos præsenti exemplo, ac potiùs adiungamus nos paucis bonis iisq; miseris & pauperibus de media plebecula, quàm multis malis vel potentissimis, quorum finis erit miseria sempiterna. Fugiamus igitur serpentem in hypocritis loquentem nec metuamus nobis à Papistarum fulminibus, quæ in fumos abeunt.

DE TERTIO.

Huius membri tres sunt articuli.

Primus: Sententia Nicodemi.

Secundus: Refutatio Sophistica.

Tertius: Dissipatio consilij impiorum & labor Pharisæorum irritus.

Primus Articulus.

50 Dicit Nicodemus ad eos, qui venit nocte ad eum, vnus cùm esset ex ijs. Num lex nostra iudicat hominem, nisi audierit ab eo priùs, & cognouerit quid faciat?

Nicodemus, qui erat vnus ex principibus, audit cõtra Christum duriorem & insuetam ferri sentẽtiam, videlicet, vt indicta causa rapiatur ad supplicium: hanc impiam sententiam suorũ collegarum conatur Nicodemus corrigere, idque legis ipsius autoritate, seu potius Dei qui legem tulerat. Erat enim in Nicodemo nõ solùm scintillula fidei, quam ex colloquio, quod noctu cũ Domino habuit, cõceperat, verumetiam maior æquitatis ratio, quàm in aliis suis collegis, vt ex cap.3. apparet. Hinc est quòd (etsi admodũ meticulosè) ad legem prouocet, acsi diceret: Iusti iudices non iudicant quemquam aut damnant contra Legem. Qui inauditum damnant, cõtra Legem faciunt. Igitur nõ decet, modò iusti esse velimus, vt ipsum damnemus, priusquã audiatur & cognouerimus quid fecerit, dignúsne sit morte an non. Nam sententia ex causa, non ex affectibus nostris petenda est. Hìc Nicodemus apertè taxat suorum collegarum peruersum iudiciũ, significans eos potiùs zelo iniquitatis ferri, quàm amore æquitatis duci, quo nihil est in iudice magis detestandũ. Hunc iniquitatis zelum hodie videmus in Pontificiis, qui multos sanctos, eosq; inauditos, horrẽdis afficiunt suppliciis, quia cum hac turba Christo credũt, spreta principum sacerdotum autoritate.

Porrò Nicodemi consilium fuit, quod Euangelista insinuat, cùm ait: *Qui venit ad eum nocte*, vt isto pacto impediretur conatus hostium Christi, & ipse euaderet ac declinaret rabiem Pharisæorum, quæ tũc magis irritata erat propter disceptationes in turba, & defectionem plurimorum ab ordinaria potestate. Sperabat siquidem tempore mitigari posse pharisęorũ furores, modò doctrinam Iesu degustarent. Habemus ergo in Nicodemo quod imitemur, videlicet, æquitatem in iudicando, prudentiam in agendo, fortitudinem animi in corrigẽdis collegarum erroribus. Videtur quidem in eo taxãdus, quòd doctrinam Christi nõ apertè defenderit, quòd nõ ædiderit illustriorẽ fidei suæ confessionem. Sed sciamus initia fidei in Nicodemo fuisse infirma & perexigua, quę Deus voluit paulatim crescere, & tandem post mortem & resurrectionem Domini iusta incrementa sumere.

Cæterum de illis, qui in aulis tyrannorum in Papatu & in illorum collegiis delitescunt, rectè docti sinceram Euangelij doctrinam, & animo auersantes idola papistica, quæritur, num rectè se defendant exemplo Nicodemi, necne? Clarè respondeo, tales frustra Nicodemi exemplum suæ simulationi prętendere, cùm confessionem suam non ædunt, cùm Papistarum errores, non

patefaciunt, cùm ſua ſuperſtitione alios in ſuperſtitionibus confirmant. Nam plurimum diſcriminis eſt inter hunc Nicodemum, & iſtos pſeudoNicodemos, quod in hiſce quinq; articulis cernitur, videlicet, in cæremoniis, ſacrificiis, cultu, confeſsione, tempore.

Si cæremonias Iudæorum, quæ tum temporis in vſu erant, & Papiſtarum, reſpicimus, magnum inueniemus diſcrimen. Iudaicę enim cæremoniæ habebant ordinationem Dei, & mandata erat obedientia, & res maximas adumbrabant. Verùm cæremoniæ Papiſticæ nec ordinatæ à Deo ſunt, nec mandata eſt obedientia, & pleræque ἀνόμους habentes admixtas multas impietates, inuocationem Sanctorum, ſuffragia pro defunctis, breuiter, finem impium, videlicet quòd per ſe ſint cultus Dei, & meritoriæ vitæ æternæ. Quapropter nemo rectè edoctus, modò Deum timeat, verbo aut facto eas approbare poteſt. Nam qui ſimulat aliquid & præ ſe fert contra agnitam veritatem, facto approbat, quod improbari oportuit. Siquidem quiſquis ſimulat, fingit quod non eſt. Neque enim aliud eſt facto ſimulare quàm verbo mentiri. Velum ergo quod hìc obtenditur, nullius eſt momenti. Multi, inquiunt, pij interfuêre Iudaicis cæremoniis, perinde atque Papiſticis hodie multi pij interſunt. Quid igitur intereſt inter Nicodemum & hominem rectè edoctum in religione Chriſtiana, cùm vterque ſui temporis cæremoniis cum multis impiis vtatur? Reſpondeo, diſcrimen non à perſonis petendum eſſe, ſed à rebus quibus perſonæ vtuntur. Non enim perſona per ſe, rem vitioſam reddit, ſed res perſonam polluit, ſi ſine impietate exerceri nequit. Cæremoniæ Iudaicæ, nondum facto interſtitio inter Gentes & Iudæos, exercebantur ſine impietate à Nicodemo. Sed Papiſticæ cæremoniæ, cum quibus manifeſta impietas eſt coniuncta, non exerceri poſſunt à rectè edoctis, quin eis polluantur. Nam & ſimulatione indigna ſe maculant, & manifeſtæ impietati patrocinantur, etſi non animo, facto tamen.

Sacrificia ſi ſpectamus, quibus Nicodemus intereſſe ſolebat, & ea quæ pſeudoNicodemi exemplo ſuo confirmant, plurimum eſt diſcriminis. Nam illa diuinitus ordinata, piis fuêre pædagogia ad Chriſtum: hæc, videlicet Papiſtica, inter quæ primum locum habet illorum Miſſa, abducunt à Chriſto ad idola. Quid enim magis idololatricum eſt, quàm Chriſti corpus & ſanguinem offerre pro viuis & mortuis? Quid eſt magis horrendum quàm panem leuare, reponere, & circumgeſtare vt adoretur? Hanc impietatem ſua ſimulatione confirmant, qui Nicodemi exemplo ſe excuſari putant, cùm impiis Papiſtarum ſacris interſunt. Etſi autem multi ſunt abuſi ſacrificiis Moſaicis: tamen inter verũ finem ſacrificiorum magnum eſt diſcrimen. Finis ſiquidem ſacrificiorum Iudaicorum per ſe bonus erat & laudabilis. Sed Papiſticæ Miſſæ finis bonus non eſt, ſed horrenda abominatio coram Deo. Quare non vt vſus ſacrificiorum Iudaicorum in ſanctis ſanctus eſſe potuit: ita vſus Miſſæ non poteſt eſſe ſanctus, nec in piis, nec in impiis, cùm ſit impia & ſacrilega prophanatio Cœnæ Dominicę. De abominatione Miſſæ, lege quæ annotauimus in Enarratione Pſal. 84. & 2. Theſſalon. 2.

Sequitur cultus, quem ſi attendimus, multũ intererit inter Nicodemum & noſtri temporis pſeudoNicodemos. Nicodemus in templo ordinato diuinitus adorauit verũ Deum, qui patefecit ſe maioribus ipſius, & ſciuit illud templum domum adorationis eſſe. Noſtri autem pſeudoNicodemi cum Papiſtis procumbũt coram pane idolo Papę, & coram mortuorum ſtatuis, quod perinde eſt, ac ſi procumberent corã idolis gẽtium. Sed excuſant ſe iſti hiſce potiſsimum argumentis: dicũt ſe animũ flectere Deo, adducunt Naaman Syri exẽplum, dicunt ſe nõ ſtatuas adorare, ſed quod ſtatuæ ſignificãt. Hæc defenſio planè impia eſt, ex quo fit vt non tam excuſet quàm accuſet magis, præſertim eos qui rectè in religione vera ſunt edocti. Dicunt ſe corda Deo flectere, & corpora tantùm ſtatuis, quaſi verò nõ idem Deus & animorum & corporum Dominus eſſet, quaſi totus homo, modò verè pius ſit, nõ eſſet templũ Dei. An nõ Paulus apertè dicit 1. Cor. 6. 20. *Glorificate Deum corpore veſtro & ſpiritu veſtro quæ Dei ſunt.* Idẽ Deus dicit Exo. 20. 4. *Non facies idola, nec adorabis ea.* Non ergo vult Deus vt corpora noſtra iſta ignominia afficiamus, vt ea curuemus coram ſtatuis. Sed de hac impietate ſatis, præſertim cùm omnibus cõſtet, quàm ſit impia & abominabilis corã Deo.

Confeſsio ſequitur. De qua Paulus in hunc modum Rom. 10. 10 *Corde creditur ad iuſtitiam, ore fit confeſsio ad ſalutẽ.* Quid hìc Nicodemus? quid pſeudoNicodemi faciunt? Nicodemus cùm audit tractari de Domino è medio tollẽdo, idq; indicta cauſa & contra legem, ſe opponit collegis ſuis, & ſua ſentẽtia impium ſacerdotũ impedit decretũ. Quid hìc quæſo pſeudoNicodemi? Cũ audiunt ferri cruentas ſententias in pios, qui ne audiuntur quidẽ, muti ſunt vt piſces, etſi animo dolẽt, tamẽ ne mutire quidẽ audent, atq; ita tacendo in ſanctorũ necem conſentire videntur.

Poſtremò temporis meminimus, in quo plurimũ eſt diſcriminis inter Nicodemũ & noſtri temporis ſimulatores. Nicodemus Chriſto adhuc humiliato credidit, ſed parũ firmiter. Iactabatur enim inter ſpem & metũ, concutiebatur ipſius cõſcientia cõtrariis argumẽtis. Obſcurior enim erat in eo pro temporis ratione cognitio Chriſti, quæ reſuſcitato Domino ex mortuis clarior eſt effecta & cõfirmatior. Nõ ergo mirũ eſt Nicodemũ fuiſſe infirmiorẽ. Verùm pſeudoNicodemi noſtri, qui verſantur in regno Papæ, norunt Chriſtum glorificatum eſſe, norunt doctrinam Chriſti viſibili Spiritus Sancti donatione confirmatam, norunt omnia clariùs, quàm vt vlla poſsit de Meſsia, id eſt, Chriſto noſtro, iuſta ſuboriri dubitatio. Ex his collationib. facile eſt intelligere, quàm falsò multi in Papatu exemplum Nicodemi ſuæ prętexãt ſimulationi.

Neque

Neq; est quòd ad vlla confugiant exempla quibus se tuẽtur. Nihil enim periculosius est quàm imitari exempla, si nulla alia adest probatio. Nã sæpè in exemplis sunt personalia quædam propter circumstantias, quæ toti generi sine errore accommodari non possunt.

Secundus Articulus.

52 Respondérunt & dixérunt ei: Num & tu ex Galilæa es? Scrutare & vide quòd Propheta ex Galilæa non surrexit.

Hęc solutio partim est Sophistica ex malitia, partim imperita ex ignorantia profecta. Cùm dicunt: *Num & tu ex Galilæa es?* Exutenismus est. Probri enim loco habebatur apud Iudæos Galilæi appellatio, sicuti supra Christo exprobrãt, quòd sit ex Galilæa. Perfidi quoq; Iudæi Christum etiam post resurrectionem Galilæum vocarunt, nolentes agnoscere, quòd esset in Bethlehem Iuda natus, & solummodò educatus in Nazareth. Hinc Iulianus Apostata victus ab hoste, & iam ex vulnere moriturus obiicit Christo vt probrũ, Galilęi appellationem *Vicisti*, inquit, *tandem Galilæe*, Christum intelligẽs. Fuit autem ideo probrosum nomen Galilæi apud Iudæos, quia permixtæ erant in Galilæa Iudæis Gentes incircumcisæ: quare & Galilæa Gentium vocabatur ad discrimen superioris Galilææ, quæ Iudæorum erat. Nam Galilæa Gentium fuit inferior non procul à Tyro & Sidone, vbi aliquot vrbes Dauid regi Hiram concesserat, qua occasione cœperũt Gentes illic habitare, vnde & nomen accepit. Etsi autem aliæ nationes alias habent cognominationes, quæ ipsis vel probri nomine obiiciuntur, vel etiam in laudem dicũtur: tamen verè pij agnoscunt vnam laudatissimam patriam esse omnium qui in Christum credũt, nempe ecclesiam, cuius ciues nos esse rectè tum demum gloriamur, quando Christo capiti viua fide coniuncti sumus vt eiusdem corporis membra. Hæc ecclesia instar arcæ Noæ est, in quam qui verè receptus fuerit, diluuium irę Dei in extremo die superabit, iuxta dulcissimum illum versum Nazianzeni:

Ζητῶ Νῶε κιβωτὸν ὅπως μόνην αἰνὺν ἀλύξω.

Tertius Articulus.

Et abiit vnusquisque in domum suam.

Soluitur concilium impiorum vnius hominis voce non sine metu prolata. Atque ita sæpè fit, vt in magno malorum cœtu, vnus quispiam homo timens Dei posset omnium aliorum studia & conatus euertere, idq; non tàm ob dicentis autoritatem, quàm ex prouidentia Dei qui dissipat impiorum consilia. Neque dubium est hoc tempore, quin sæpissimè improborum consilia paucorum piorum vocibus impediantur. Quare nostrum est Deum inuocare, vt in aulis hostiũ ecclesiæ, excitet vel aliquot Nicodemos, qui conentur eorum, qui aduersus nos mala cogitant, conatus impedire. Simus ergo memores & dicti & exempli sanctissimi Regis Iosaphat, 2. Paralip. 20. 12. *Cùm ignoramus*, ait, *quid facere debeamus, hoc solum habemus residui, vt ad te Domine oculos nostros dirigamus.*

CAPVT OCTAVVM.

SVMMA CAP. VIII.

Domino in templum reuerso, adultera à Iudæis accusatur, qua absoluta variæ inter Christum & Iudæos agitantur quæstiones. Ex vna enim quæstione, vt fit, alia nascitur. Totius autem contentionis huius occasio fuit, assenerationis Christi, qua ipse se lucem mundi affirmauit. Nam cùm hoc non crederent Iudæi, reiiciunt assenerationem Christi, tanquam testimonium vnius seu priuatum. Verùm Domino affirmante suum testimonium verum esse, & ad testimonium patris prouocante, oritur de patre quæstio, ad quam Dominus respondens & exprobrans Iudæis ignorantiam Dei, grauiùs eos offendit. Hinc Dominus cùm & de sua gloria futura, et de certo aduersariorum interitu qui in ipsum non credunt, prædiceret, tanquam obliti prioris assenerationis, quærunt aduersarij quisnam sit: quos Dominus reuocans ad superiùs dicta, addit fore, vt tandem vbi exaltatus fuerit, cognoscant quis sit, & à quo sit missus.

Cæterum quia sciuit quosdã eorum qui vnà aderant in se credere, hortatur eos ad constantiam, proposito vtilitatis argumento, videlicet quòd tum demum consequuturi sint libertatem, si in veritate liberatrice, hoc est, in suo verbo mãserint. Sed quid hic Iudæi? mentione libertatis audita, cogitant se haberi à Domino pro seruis: Domino igitur opponũt patrem suum Abraham, cuius liberi volunt haberi Filij. Sed Dominus eos à seruitute hominum ad seruitutẽ peccati, quæ multò tristior est, reuocans, conuincit eos filios Abrahæ non esse, & frustra eos prouocare ad Deum tanquam communem patrem ostendit, cùm sint verius à patre diabolo, cuius opera faciunt. Posthæc Dominus de sua innocentia agens, ad omnium, etiam hostium, testimonium prouocat, simul grauiùs Iudæos incredulitatis accusans, vt verbi Dei contemptores, & alienos à Deo: qua re offensi Iudæi, non rationibus amplius, sed conuiciis, blasphemiis contra Dominum agunt. Verùm ipse se purgans, vitam in suo verbo positam esse constanter affirmat.

Cæterùm illi hanc promissionem vt vanam deridẽt eo argumento, quòd & Abraham & Prophetæ mortui essent. Sed Dominus iterum necessitatem verbi sui vrgens affirmat Abraham gauisum esse vt videret diem suum, atq; eum vidisse. Cùm autem hoc ætati Christi non videbatur congruere, absurdum & incredibile iudicatum est: contra quos Dominus apertè affirmat se esse antequam Abraham natus esset. Verùm cùm Iudæi hoc responsum absurdissimum esse iudicarunt, lapidibus ipsum obruere moliũtur, quorum ipse declinans rabiem, occultè de templo exiit.

ORDO ET PARTES CAPITIS VIII.

Etsi autem hoc caput cõtentionibus turbatius videri potest, tamen nos docendi gratia eius quinque partes constituamus, quarum prima discreta est ab aliis, reliquæ inter se connexę sunt, & quasi sub vno capite continentur.

Prima: Reditus Domini à monte oliuarum in templum, vbi adducta adultera accusatur à Iudæis, & à Christo à peccato absoluitur, etsi non à pœna ciuili quam legi debuit.

Secunda: Asseueratio Christi qua se lucẽ mundi affirmat, vnà cum opposito Iudæorum argumento, & eiusdem dilutione.

Tertia: Prędictio Christi de futura sua gloria, deq; interitu Iudæorum Christum non recipientium: vnde infertur à Iudæis quæstio, quis sit, cum responsione Domini & declaratione.

Quarta: Admonitio Domini qua credentes in se admonet, quibus promittit libertatem, modò in ipsius verbo constantes perstiterint, ex quo oritur disputatio de libertate carnis & spiritus: item, de seruitute ciuili & spirituali, & concluditur, frustra Iudæos gloriari de Deo & de Abraham, cùm sint filij Diaboli.

Quinta: Testificatio Domini de sua innocentia, in qua prouocat etiam ad hostiũ suorum testimonia. Hinc accusat Iudæos contempti verbi Dei, vnde illi suo more offensi magis irritantur. Deinde cùm Christus promittit vitam æternam seruãtibus suum verbum, Iudæi opponunt Christo Abraham & Prophetas, quos dicunt mortuos esse: sed Dominus contrà, se & Abrahæ & Prophetarum seruatorem significat, quod cùm audire non sustinuerunt Iudæi, ad arma more Tyrannorum confugiunt.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

HIVVS partis quatuor sunt membra.

Primum, Reditus Domini à mõte Oliuarum in templum proximo die à festo.

Secundum Accusatio adulteræ.

Tertium Obliqua accusantium reprehensio dum iubet Dominus, vt ἀναμάρτητος primus lapidem in illam mittat.

Quartum, Absolutio adulteræ.

DE PRIMO.

1 Iesus autem profectus est in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

Huius membri quatuor veluti articuli sunt, quos ordine excutiemus ac in nostrum vsum conuertemus.

Primus Articulus.

Iesus profectus est in montem Oliuarum, absque omni dubio vt & quiesceret à laboribus & oraret. Oratio enim ardẽtior secessum amat. Interdiu docuit, noctu partim quieuit, colligẽs vires corporis, qua in re se verum hominem declarauit, partim orauit patrem, quod erat pars officij mediatoris. Orauit autem, vt pater prosperum redderet ministerium suum, ac multi in familiam Dei per ipsius prædicationem aggregarentur. Hoc exemplum Christi omnibus legatis ipsius sit ante oculos. Nam hoc præcessit in capite vt in membris sequeretur. Sciant ergo ministri Euangelij suum officium esse docere & orare, & non voluptatibus carnis & negociis huius vitæ abducẽtibus ab officio indulgere, quod qui faciunt, minimè apti sunt regno Dei propagãdo. *Qui enim admota manu ad aratrum respexerit retrò, non est aptus regno Dei. Lucæ 9.62.*

Secundus Articulus.

Et diluculo rursus adfuit in templo.

A quiete & oratione redit Dominus ad laborem vocationis, hoc est, ad officium præstandũ, non motus quòd superiori die coactus sit multa audire conuicia, multas perferre blasphemas voces, & videre hostes suos ad arma concurrere vt se obruerent. Nam his omnibus opposuit necessitatem præstandi officij & vocationis. Exemplum hoc etiam omnibus ministris verbi, in quocunque gradu ministerij fuerint, imitandum est. Hoc si cogitarent quidam, non tam impatienter quærerent, propter molestias quas sibi fingunt, nouas sedes.

Tertius Articulus.

Totus populus veniebat ad eum.

Exemplum huius populi in genere facti imitandũ est. Nam vbi Christus per suos ministros docet, illuc accurrere piorum est, vt vel discant quæ ignorarunt, vel confirmẽtur in iis quæ norunt, vel alios exemplo inuitent, testenturq; se hostes diaboli esse, qui Euãgelium Christi odit. Nunquam enim verbum Dei sine fructu audiri potest, modò animum pium adferas. Quantum autem ad affectus & studia huius turbę attinet, non dubium est, quin multi calumniandi & accusandi libidine accurrerint. Taceo spectacula miraculorum, quibus multi alliciebantur: Minima pars pio studio hoc fecit. Nec dissimiles sunt nostri auditores hodie: quæ res non facit nos in officio segniores, modò hoc Christi exẽplum nobis ponamus ob oculos.

Quartus

Quartus Articulus.

Et sedens docebat eos.

Docebat Dominus vt auditores discerẽt, crederent & saluarentur ex misericordia: quod si non facerent, suapte culpa damnarentur ex iustitia, vt qui Patrem in Filio loquẽtem, & Filium Dei Patris legatum docentem contemnerent. Quotiescunque ergo verbum Euangelij prędicatur, æditur testimonium Dei publicum de voluntate ipsius, videlicet quòd velit auditores discere, credere & salutem consequi. Atque hic est finis proprius & essentialis prędicati Euangelij, & non vt quidam Stoici falsò putant, finem esse Euangelij etiam proprium, vt non electi indurentur magis. Nam hoc de Christo sentire, est tribuere ipsi contradictorias voluntates, seu vt Scriptura loquitur duplex cor, vt cuius animus non respondeat dictis. Nos igitur de doctrina sciamus idem sentiendum esse quod de scriptis, de quibus Iohannes ait: Iohan. 20. 31. *Hæc scripta sunt vt sciatis quòd Iesus sit Christus Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Accessorius verò finis est qui accedit non consilio Dei volentis omnes saluos fieri, sed hominum culpa, videlicet vt contumaces damnentur. Vtrunque finem coniungit Paulus, cùm testatur 2. Corin. 2. 16. Euangelium aliis esse odorem vitæ ad vitam, aliis odorem mortis ad mortem.

DE SECVNDO.

3 Adducunt autem Scribæ & Pharisæi ad eum mulierem in adulterio deprehensam, & statuentes eam in medio.

4 Dicunt ei: Magister, hæc mulier deprehensa est palàm in adulterio.

5 In lege autem Moses nobis præcepit tales lapidare. Tu igitur quid dicis?

6 Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare ipsum.

Scribæ & Pharisęi semper sui similes sunt. Omnes enim odio Cainico quamuis quærunt occasionem perdendi fratrem suum Christum & calumniandi eius doctrinam. Tãtum potest hypocrisis & ambitio in mancipiis Satanæ. Neque hodie venenum istud Cainicũ in hostibus Christi extinctum est.

Quid ergo hîc faciunt? Occasionem nacti, vt ipsis videbatur, commodam, adulteram adducunt, quam coram Domino fistunt & accusant adulterij: & tametsi legem de morte mulctãdis adulteris ex Mose nouerunt, quod & ipsi fatentur: tamen sententiã domini quærunt, sed mala mente, & malo animo. Nã hoc fecerunt, vt Euangelista ait, tentantes eum, vt ipsum criminarentur & periculo exponerent. Nam cùm animaduertereht Dominum semper omnium afflictorum & peccatorum miseriis vehementer affici, eosq; ad se venientes recipere, & cõsolari, sperabant vt cõtra Mosen aliquid diceret & legem de lapidãdis adulteris vel abrogaret vel reprehenderet. Quod si fecisset, eum tanquã in Deum legis autorem blasphemum accusassent, atque ita iustam eius perdẽdi causam habuissent. Verùm si in alteram partem inclinasset Dominus & iussisset eam iuxta legem lapidari, eum crudelitatis erga miseros peccatores insimulassent, ac eo pacto multos absterruissent miseros & afflictos, propter quos tamen saluandos in mundum venit: quanquam non est dicenda crudelitas, sed iusta potiùs misericordia, iuxta leges in reos animaduertere, vt cęteri pœnarum exemplo moniti sibi caueant.

Quòd autẽ morte Lex Dei iubeat adulteros & adulteras puniri, grauissimæ sunt causæ. Siquidem in adulterio plura capitalia ac morte digna peccata concurrunt. Qui enim adulterium cõmittit, primùm peccat defectione à Deo. Siquidem ipso facto Deum abnegat, se à corpore Christi abscindit, & templum Spiritus Sancti prophanat. Deinde peccat plagio, nam consortem spoliat parte sui. Sũt enim maritus & vxor alter alterius caro. Adhæc in proprium corpus peccat, illud alienans à se, & tradẽs veluti in possessionem fœdissimæ adulteræ, vt iam sit nõ sua sed adulteræ caro. Talis alienatio proprij corpõris non fit per alia peccata, quam ob causam Paulus dicit alia peccata extra corpus fieri, scortationem verò in propriũ corpus vt quod tradatur in alterius possessionem. Insuper societatem in qua viuit adulter siue adultera, quod & de scortatoribus accipiendũ est, scandalo offendit. Præterea quando impunitum manet adulteriũ aut scortatio, fit pabulum omnium flagitiorum, & paulatim serpit in omnes status & ordines hominũ, non secus atq; Cancer morbus, qui si maturè vstione vel sectione non tollitur, paulatim serpit, donec totũ corpus inficiat, vt postea frustra medicinam adhibeas. Hoc quia prævidet Deus, legẽ sanxit, qua seuerius mandat in adulteros & adulteras animaduerti: quę lex si hodiè seruaretur, non tam vsitatę essent libidines, scortationes & adulteria: neq; mancipia Veneris, nõ sine piorum luctu, adeò se iactarẽt propter suas libidines, propter stupratas à se virgines & matronas, quorum iudicium iustum erit. Hîc enim mentis cœcitate percutiuntur & traduntur in reprobam mentem, vt quæ bona sunt, mala iudicent, & contrà, quæ mala, in bonis numerẽt. Taceo quòd huiusmodi in ἀναλγησίαν incurrant, vt nunquam sensu peccati tangantur, sed ruant quotidiè de peccato in peccatum, donec penitus pereant. Hæc potiùs cogitemus, quàm quæ Epicureorum familia, & infecta nostra caro nobis dictitat.

DE TERTIO.

Huius membri plures sunt articuli, quos distinctè proponam & declarabo, nostrisque vsibus accommodabo.

Primus Articulus.

Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

Dominus hoc gestu vel significat se Scribarum, accusantium adulteram, factum iudicare leuius, q̃ vt eos attentiùs audiat, præsertim cùm

legem habeant, quę non obscurè de ea re loquitur. Disertis enim verbis mandat Lex adulteros & adulteras morte puniri. Vel id facit, quod mihi verisimilius est, vt hac occasione Scribæ & Pharisæi, accusatores huius miseræ adulteræ, se faciliùs posteà, Domino rursus in terrā scribente, subducant, audientes Dominū imperare vt immunis à peccato primus lapidē in eā iaciat.

Exemplum hoc prudentioribus ministris Euangelij imitandum est, vt si quando occasio se dederit, sic agant cum hypocritis, vt ipsi suas sordes agnoscant, & prodant impuritatem animi, quam sanctitatis larua tegunt.

Secundus Articulus.

7 Et cùm perseuerarēt interrogantes eū, erexit se & dixit eis: Qui est inter vos immunis à peccato, primus in illam lapidē mittat.

Qui volebant Christum in sermone capere, responsum accipiunt se dignum, quo responso nec Dominus quicquā detrahit Legi Mosis, sed potiùs eam probat vt iustam, nec in miserā peccatricem crudelis esse deprehenditur, sed ipsos accusatores pungit excitans in eis sopitam propriorum scelerum conscientiam. Neque tamen ex hoc loco sequitur, neminem debere in aliis damnare aut punire cuius ipse reus est, nisi cùm de hominis, hoc est, priuato agatur iudicio. Nā discernendum est accuratè inter iudicium hominis per se, & iudicium Dei. Iudicium hominis ex malitia vel leuitate profectum tendit in malum eius & perniciem de quo iudicatur. De hoc iudicio dictum Domini accipiendum est: *Nolite iudicare ne vos condemnemini.* Iudicium Dei est, quod Deus magistratui suo nomine exercēdum commisit. *Non vestrum*, inquit Iosaphat, *exercetis iudicium, sed Dei.* Ex quo fit, vt reges & iudices Dij in scripturis dicantur: quibus hæc regula præscripta est: *Iustum iudicium iudicate.* Hoc igitur Dei iudicium exercebit iudex, siue sit ipse reus eiusdem sceleris quod condemnat, siue non. Siquidem mandato Dei cogitur officium sibi demandatum facere.

Cæterùm si iudex eiusdem sceleris reus fuerit, quemadmodum sæpè accidere potest, vt sumus omnes ad peccādum proni, tacitè apud se deploret suum peccatum, cogitet se non minùs esse dignū pœna publica, quàm is quem ex mandato Dei condemnat, & in vera pœnitētia se ad Deum conuertat, agnoscēs misericordiam Dei esse quòd pœnis, quas Deo & legibus debet, nō subiiciatur. At si non fuerit reus eiusdem sceleris, agat gratias Deo, qui se à simili lapsu sua clementia conseruauit, tangatur misericordia erga miseros & reos, rogetque Deum, vt se quoq; in posterum conseruet, ne seductus à Satana, & victus à carne propria contra Deum ruat. Nam qui stat, videat ne cadat.

Tertius Articulus.

8 Et rursus inclinans se deorsum, scribebat in terram.

Confusis accusatoribus adulteræ, Dominus rursus scribebat in terram, vt vel conscientia accusante propria, hypocritę confusionem cordis facto declararēt externo, hoc est, vt oportunam occasionem nacti, cùm Dominus inclinatus deorsum in terram scriberet, acsi non animaduerteret quid agerent, se subducerent, vt qui se agnoscerēt eiusdem criminis, vel saltem aliorum multorum, reos.

Quartus Articulus.

9 Illi autem hoc audientes egrediebantur sigillatim, incipientes à senioribus: & relictus est solus Iesus & mulier in medio stans.

Hic facto externo Scribæ & Pharisæi confusionem cordis sui produnt. Nam postquam admoniti sunt verbis Christi dicentis: Expers peccati mittat primus in illam lapidem, conscientia scelerum in ipsis sopita priùs excitatur: ex quo fit, vt se subducant vnus post alium, relicta peccatrice in medio. Siquidem vox argues peccatum est veluti flabellum, quo conscientia scelerum accenditur, vt homo ad gratiam confugiat, quod tamen hi Scribæ & Pharisæi non fecerunt: qua in re profectò faciunt, vt qui morbum suum agnoscunt quidem, sed medicum fugiunt, ne tangat hulcus eorum ac sanentur. Quòd autem peccatrix hæc se vnà non subduxerit, indicium fuit confugientis ad misericordiā suspiriis cordis, etsi vox eius nō audiebatur.

Huius mulieris exemplum & nos imitemur, vt cùm sentimus nostrorum peccatorū magnitudinem, ad solum propiciatorium Christum confugiamus, ac apud illum solum stemus concepta in ipsum fiducia. Proinde vt Scribæ suo monent exemplo quid cauendum sit, videlicet hypocrisis, cùm peccatum in nobis sentitur: ita hæc mulier suo exemplo docet, quid expectanti salutem faciendum sit.

Præterea hîc obseruādum est, quomodo malitia Scribarum horum & Pharisæorum cesserit huic mulieri peccatrici in maximæ felicitatis occasionem. Nam si hac occasione non fuisset ad Christum perducta, fortè in suis peccatis obdurata fuisset, ac tandem in eis miserrimè periisset: sic sæpè impiorum consilia electis in bonum cedunt, Deo sic sapienter prouidente. Nos igitur in omnibus & prosperis & aduersis, siue amici nos foueant, siue persequantur hostes, committamus nos sapienti Dei prouidentiæ, retinentes fidem, timorem Dei, spem, cum obedientia & patientia: gratiasq; agentes Deo per Iesum Christum cùm pro aduersis tùm pro prosperis, certi quòd omnia nobis, modò dilexerimus Deum, in bonum cedant. Non igitur frustrabimur spe nostra quæ in Christo fixa & rata est. Non enim fieri potest, vt se ipse abneget, quod faceret si promissis non staret. Sit mora quantumuis longa, veniet tamen certissimè tempus gloriæ adoptionis nostri. Firmum est enim fundamentum spei nostræ. Huc pertinet Dauidis consilium Psal. 37. 3. cùm ait: *Spera in Domino & fac bonum, inhabita terram, & victum quære cum fide: delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.*

DE

DE QVARTO.

10 Erigens autem se Iesus cùm neminem videret præter mulierem, dixit ei: Mulier, vbi sunt illi accusatores tui? Nemo te condemnauit?

11 Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemno. Vade & noli amplius peccare.

Confusis accusatoribus adulteræ compellat Dominus ipsam, ac quærit vbinam sint qui se accusarunt. Non quidem id facit ex ignorantia, sed ex misericordia sua maxima, qua recipit omnes peccatores ad se confugientes. Hac enim interrogatione mulierem erigit, vt concipiat fiduciam, & speret veniã. Nam cùm interrogat: *Nemo te condemnauit?* vult, audito responso mulieris (vt qui viderit gemitus ipsius cõfugientis ad verum propiciatorium) suam sententiam de absolutione subiicere, videlicet: *Neq; ego te condemno, vade & noli amplius peccare.* Hanc appẽdicem adiecit Dominus, vt conditionem veræ pœnitentiæ ostendat. Requirit enim salutaris conuersio, peccati perpetrati odium & fugã, cum proposito vero, in posterum tempus omnem vitam emendandi. Nam qui absoluitur voce ministri, & tamen retinet peccandi propositum, non soluitur sed ligatur arctiùs.

Cæterum hoc loco duo sunt explicanda. Vnum de iudiciis criminalibus. Alterum de absolutione Ecclesiastica.

Anabaptistæ arripiunt hoc Christi dictum, videlicet: *Nec ego te condemno*, & inde cõcludunt: non licere Christianis iudicia exercere: atq; ita de ecclesia Magistratum prorsus tollere conantur, & videntur sibi firmissimo niti fundamento. Dicunt enim exemplum Christi, quod meritò debet esse norma actionum omnium qui Christiani esse & dici volunt, imitandum esse. Recipio regulã hanc, modò non trahatur in malam consequentiam contra Christi mentẽ, hoc est, si nihil alieni illi assuatur. Christus dicit: *Neque ego te condemno*. Quid hîc nos suo exemplo docet? Duo. Vnũ, vt in peccatores exerceamus misericordiam. Alterum, vt inter munus politici Magistratus, & officiũ Christi ministrorumq; eius discernamus. Misericordia exẽplo Domini erga omnes exercenda est, videlicet, vt afficiamur omnium hominum miseria & calamitate, vtq; eos leuemus à miseria quantũ in nobis est. Hoc profectò ad omnes pertinere qui Christiani dici & esse volunt, affirmo. Verùm hæc misericordia non tollit officium magistratus, qui ex mãdato Dei, vt Dei vicarius, punit scelera, quò tranquillè, quietè, honestè & piè in hoc mundo viuamus: quemadmodum Paulus docet, 1. Timot. 2. 2. & Rom. 13. 3. In hoc officio Magistratus, non debet minister Euangelij se intrudere, id quod Dominus hoc loco docere suo exemplo voluit, & ministris Euangelij in posterum commendare, vt clarum discrimen sit, in oculos hominum incurrẽs de discrimine regni Christi & imperiorum mundi. Non ergo habeat minister Euangelij alterum pedem in foro, & alterum in templo. Siquidem Christus vult officia ciuilis Magistratus & Ministrorum verbi distincta esse. Neque tamen hinc sequitur, non licere ministris Euangelij accusare & dãnare peccata, quæ Deus odit & damnat, & vult damnari voce Legis. Nam aliud est accusare & damnare peccatũ sistereque homines coram tribunali Dei, vt peccatorum suorum conscientia confusi pœnitentiam agant & saluentur, quàm gladiũ magistratui commissum accipere, & ciuiliter ferre in noxios sententiam, vt pœnis quas legibus debent afficiãtur. Quod tametsi opus bonum est, vtpote à Deo præceptum: tamen Christus non vult suos ministros, qui suo nomine peculiariter legatione fungũtur, istud munus obire, vt isto pacto, sicuti diximus, discernat inter administrationem sui regni & imperiorum mundi. Christi enim regnum administratur verbo, Spiritu, Sacramentis & disciplina: cõtrà verò humana imperia legibus & gladio, vt illi qui turbant societatem humanam, sceleratis suis moribus coherceantur, &, si aliter fieri non potest, tollantur è medio, quò cæteri in pace viuant. Non ergo pugnant inter sese Christianum esse & magistratu fungi ad cohercendos malos vi corporali. Sed magistratũ obire, & munus docendi in Ecclesia sustinere, sunt ita distincta, vt vni homini committi nec possint nec debeant. Neq; tamen his aduersatur, si pius Euãgelij minister admoneat magistratum cessatorẽ, & vrget ipsum ad faciendum iuxta voluntatem Dei officium, hoc est, vt rectum iudicium iudicet non iustificando impium & damnãdo iustum, sed sine personarum acceptione iuxta qualitatem causæ, hoc est, bonitatem seu malitiã iudicare, quò disciplina Ecclesiæ, & incolumitas societatis humanę conseruari possit. In hoc ergo conuenit inter Magistratum politicum & doctorem Ecclesiæ, vt ambo pacem, honestatem, & pietatem conseruare studeant seruato vocationum discrimine. Plura de hoc argumento legantur in locis Philippi & in nostro Enchiridio. Iam ad Absolutionem veniamus Ecclesiasticam, nobis & exemplo & mandato Christi commendatam. Absolutio in Ecclesia duplex est, videlicet, necessaria, & pędagogica. Illa perpetua est & habet certam regulam, sine qua nullus vnquam salutem adeptus est: Hæc variat nec certam habet regulã verbo Dei expressam, nisi ex parte quadam. Sed de vtraque ordine dicamus.

Vt autem hæc necessaria in Ecclesia doctrina clariùs intelligatur, obseruandi sunt modi loquendi Ecclesiæ, quibus hæc solutio, & quæ illi opponitur, datio significatur. Nam collatæ inter se locutiones istæ, & comparatæ antitheses rem vniuersam clarissimè ob oculos ponent.

Solutio itaque, & apertio regni cœlorũ, idem re ipsa pollent, etsi modo quodã differũt & ordine. Est. n. prior solutio, posterior apertio, ordine non tẽpore. Priùs enim soluitur peccati vinculũ, posteà liber ingressus datur in regnũ cęlorũ;

Etsi ergo hæc duo coniũcta sunt: tamen vnum est prius, alterum posterius ordine. Præterea vt solutio & apertio idẽ sunt, ita & ligatio & clausio, quæ illis opponuntur. Ligatio enim solutioni, & clausio apertioni aduersatur. Sed priùs de ligatione & solutione dicamus, quæ voces à foro ciuili desumptæ ad ecclesiam transferuntur, vt similitudine externa, in rerum inuisibilium cognitionem quasi manu ducamur.

Ligatio itaq; & reatum & destinationem ad pœnam notat. Vt enim ciuiliter ex sententia iudicis ligantur rei vinculis carnificis, & tandem ducũtur ad pœnam, si nulla reddatur compensatio, qua redimãtur à pœna quam legibus debent: ita Spiritualiter ex sententia iusti iudicis Dei, peccatores non agentes pœnitẽtiam, vt qui rei sint mortis & damnationis, ligantur vinculis peccati & Satanæ, & ad postremum trahuntur ad pœnas æternas. nisi ante obitum soluto precio soluantur. Hos dicuntur ministri Euangelij ligare, non quòd reuera ligent, sed quia voce legis ex mãdato Dei eos ligatos esse testãtur.

Solutio, quæ ligationi opponitur, significat liberationem à reatu & pœna, λύτρῳ persoluto. Vt ergo captiuus aliquis à vinculis soluitur, & dimittitur liber soluto capitis precio, quod Græci nunc οὔτρον, nunc λύτρον vocant, Homerus ἄποινον, idq; ex sententia iudicis: ita homo captiuus sub diabolo, ex sententia iudicis Dei, soluitur à vinculis Satanæ & peccati, persoluto λύτρῳ à Filio Dei, qui omnes in se credentes à peccato purgat, purgatos donat iustitia, reconciliat eos Deo: breuiter, à reatu & pœna æterna liberat, vt sint plenè soluti à vinculis Satanæ, peccati & mortis. Hos dicuntur etiam ministri Euangelij soluere, non quòd suapte potestate aut virtute hoc faciant, sed quia ministerio Euangelij testantur omnes in Filium Dei credentes liberatos esse à peccato, & donatos vera libertate. Nam cùm omnis qui credit in Filium Dei, habet vitam æternam, certum est ipsum solutum esse priùs à reatu & pœna, atq; adeò à vinculis Satanæ & mortis. Vt ergo peccatum est culpa & reatus cum obligatione ad mortem æternam & damnationem: ita solutio absque omni dubio est liberatio hominis credentis à culpa & reatu, & obligatione ad mortem & damnationem, & donatio veræ libertatis & vitæ æternæ in Christo, hoc est, ex merito Christi, qui solus λύτρον soluit. Hæc solutio, vt diximus, necessaria est, vt sine qua nemo vnquam est saluatus. Et vt fit occultè à solo Deo propter preciũ à Christo solutum, iuxta illud Isaiæ 43. 25. *Ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorũ tuorum non recordabor.* Et Augustinus: *Nemo tollit peccata, nisi solus Deus, qui est agnus tollens peccata mundi. Hic enim solus & maculam culpæ abstergit, & à debito mortis æternæ absoluit:* ita sentitur occultè ab illo solo qui soluitur & confirmatur pio proposito. Soluitur autem, vt dictum est, quisquis crediderit, & omnis qui credit, ex hac solutione sentit veram in corde consolationem per Spiritum Sanctũ, qui huius solutionis internus testis est. Ipse enim persuadet cordibus nostris, quòd habeamus Deum patrem intimè nos in Filio complectentem. Ex quo testimonio appellatur Spiritus adoptionis, per quem clamamus, Abba Pater. Hæc solutio arcana & necessaria nullo modo pendet ab autoritate humana, nec ab vlla creatura impediri potest. Imò sæpissimè accidit, vt qui condemnatur ab iis, qui de potestate plenaria gloriãtur, absolutus sit in cœlo, & iam sit inscriptus vitæ æternæ hæres. Nõ ergo Deus semper sequitur ordinarię potestatis iudicium, quæ per ignorantiam interdum iudicat. Deus autem semper iudicat secundùm veritatem. Et Origenes: *Interdum qui foras mittitur, intus est, & qui foris est, intus videtur retineri.* Homo ergo solummodò vt externus testis de illa interna absolutione testari potest, dummodo apud vocẽ Euangelij manet. Huc pertinet illud Matth. 16.19. *Quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque solueris super terram, erit in cœlis solutum,* hoc est, cùm testaris voce Euangelij, omnem qui credit saluari, id est, solutũ esse, tuum testimonium erit in cœlo ratum: & rursus cùm testaris, omnem qui non credit, damnari, id est, ligatum esse, testimonium tuum erit ratum in cœlo. His verbis significatur immotum esse Dei decretum, & de salute credentium, & de damnatione incredulorum. Ex his clarissimè patet, quòd solutio & ligatio quæ fit per ministrum Euangelij, sit conditionalis, vt quæ pendeat ex conditione fidei. Est igitur hæc sententia ministri Euangelij absoluentis & ligantis, Euangelij vox: omnis qui credit saluabitur. Tu igitur si credis, verè saluaberis: sin minùs, verè damnaberis. Neque latiùs ministrorum Euangelij potestas se extendit, vt rectè monet Hieronymus in huius dicti declaratione: *Hunc locum,* inquit, *quidam non intelligẽtes aliquid sumunt de supercilio Pharisæorum, vt damnare innoxios, vel soluere se putent noxios, cùm apud Deum non sententia sacerdotũ sed reorum vita quæritur.* Quid quæso manifestiùs contra Papatum dici potuit?

Porrò hæc ligatio & solutio clausionis etiam & apertionis vocibus significantur, quæ voces ab Oeconomica administratione desumptæ sunt. Vt enim Oeconomi clauibus sibi à patrefamilias traditis aperiunt & claudunt, non ex arbitrio suo, sed ad voluntatem & imperium patrisfamilias: ita ministri Euangelij, qui sunt Oeconomi mysteriorum Dei, claui scientiæ claudunt, id est, clausum ostẽdunt, seu testantur, regnum Dei incredulis. Omnes enim homines, cùm natura sint peccatores, se sua natura excludunt Paradiso, atq; adeo regno cœlorum: aperiunt, id est, apertum testantur credentibus regnum cœlorum. Nam cùm credentibus facta est remissio peccatorum & donata est iustitia, ius adoptionis donatum est in Christo, adeò vt nec peccatum, nec infernus, nec mors nec diabolus ius vllum habeat. Quod enim Christus aperit, nemo claudit: & quod claudit, nemo aperit, iuxta illud Esa. 22. 22. *Dabo clauem Dauid super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat:*

&

& claudet, & non erit qui aperiat. Prædicatio ergo seu notitia Euágelij de remissione peccatorum impetranda per Christum vnica clauis est ad aperiendum regnum cœlorum à Christo data. Si verò is qui audit, adhibet fidem prędicato Euangelio, est fides eius veluti clauis altera, quæ iure clauis Spiritus Sancti dicitur, cùm fides sit opus Spiritus Sancti. His duabus clauibus aperitur regnum cœlorum, hoc est, accipitur remissio peccatorum, donatur iustitia Christi & reconciliatur Deus, atque adeo datur ius possessionis regni Dei in omnem æternitatem.

Has duas claues coniungit Christus amandans suos Apostolos prædicatum Euangelium omnibus Gentibus. Nam cùm dicit, Mar. 16. 15. *Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ: qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur,* claues quas suæ dedit ecclesiæ, interpretatur. *Euntes,* inquit, *prædicate Euangelium:* habes priorem clauem. Cùm additur: *qui crediderit,* habes alteram clauem. Cùm vero subiicitur: *saluus erit;* habes apertum regnum cœlorum. At cùm annectitur antithesis: *Qui non crediderit, condemnabitur,* eadem claui regnum cœlorum clauditur, non tam virtute clauis, quàm vitio hominis, qui se sua incredulitate excludit, atque hoc pacto Euangelium aliis est odor vitæ ad vitam (scilicet sua natura) aliis odor mortis ad mortem (scilicet hominum vitio.) Videmus hîc clarissimè salutē promissam pendere ex duabus rebus, videlicet ex merito Christi, & ex conditione fidei.

Porrò quod vulgò dicitur de discrimine clauis scientię & potestatis, rectè accipiendum est. Est enim vna prorsus & eadem clauis scientiæ & potestatis. Sed prior appellatio à re subiecta, quæ est scientia salutis de remissione peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri, hoc est, prædicatio seu cognitio Euangelij, sumitur. Altera ab vsu seu effectu petitur, videlicet cùm ministri Euangelij suo ministerio testantur de arcana apertione regni cœlorum. Quòd autem potestas hæc apud solum Christum remaneat, ipse Christus testatur, cùm ait: Matt. vlt. 18. *Mihi data est potestas omnis in cœlo & in terra: profecti igitur, docete omnes Gentes.* Hanc ergo potestatem non tribuit Apostolis, sed ministerium solummodò illis commendat, quod est docere Euangelium, & doctrina testari de ipsius potestate & voluntate. Ipse autem iuxta promissionem sua potestate aderit suę Ecclesiæ vsq; ad cōsummationem seculi. Ita enim consolaturus eos quos ad prædicandum emittit, ait: Matt. vlt. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Non ergo ministri verbi absentis legatione funguntur, sed præsentis potestate freti ministrant. Hinc clarissimè cōcluditur, quòd testificatio ministrorum de aperto regno cœlorum, tum demum vera sit, quando intus in corde vera esse sentitur per Spiritum Christi verè præsentis, alioqui vanum erit testimonium ministrorum, & nihil iuuat eos quibus voce Euangelij ministri aperiūt cœlum, nisi ipsi non voce tantū, sed sincero corde alteram clauem, videlicet viuam in Christo fiduciam, adhibeant. Neq; tamen hoc ita accipiēdum est, quasi interna absolutio fieri non possit sine externa ministri testificatione. Si enim externa absolutiō per prædicationem Euangelij est testimonium internę absolutionis, quæ pendet ex notitia Euangelij & fiducia in Filium, profectò res ipsa verè possidetur, vbicunq; est hæc Euangelij notitia & fiducia in Christum, etiamsi externus testis nullus accedat. Hoc nihil detrahit ministerio Euangelij, sed consolatur eos, qui in iis locis degunt, vbi publicè vox Euangelij non sonat. Ibi enim internus testis, videlicet Spiritus Sanctus, certificat credentes de aperto regno cœlorum.

Pædagogica absolutio est externa disciplina ædificationis gratia in ecclesiæ cœtu ordinata, qua vel priuatim examinantur admittendi ad Dominicæ Cœnæ vsum, vel publicè recipiuntur in gratiam, qui scandalo Ecclesiam offenderunt. Hæc tametsi in specie pręcepta non est: tamen quantū ad genus attinet, ex ordinario verbi ministerio dependet. Nam cùm Apostolus 2. Cor. 13. 8. affirmat ministros Euangelij habere potestatem ad ædificationē, non ad destructionem: & idem ex spiritu Dei pręcipit, in Ecclesia 1. Cor. 14. 40. omnia fieri ordinatè & decenter, nemini dubium esse potest, quin hæc disciplinæ pars, vt quę ministerio verbi vtiliter seruiat, & maximè ad ædificationem faciat, rectè & vtiliter ordinata sit. Quare nequaquam audiendi sunt qui nihil in Ecclesiæ administratione ferunt, nisi quod à Christo & Apostolis ordinatū & vsitatum fuerit: quorum quidem sententia si de verbo solummodo eam accipi paterētur, nobis quoque placeret vt verissima, sed cùm eam disciplinæ externæ accommodant, non est tolleranda ob causas illas quas posuimus.

Hæc pædagogica absolutio, vt ex definitione, quam dedimus, colligitur, est duplex, videlicet priuata & publica. Vtraque requirit confessionem, non papisticam illam, sed Euangelicam, qua homo petens absolutionem, confitetur & suum lapsum, & suam in propiciatorem fidem, & propositum posthac omne peccatum vitandi quantum in se est, hoc est, quòd non velit volens & sciens contra conscientiam ruere in peccatum. Nam sine hac confessione minister verbi qui cor non intuetur, nihil facere aut debet aut potest. Verùm si simulat reus, & minister eum verbis absoluit, absolutio illa fit obligatio noua ad maius iudicium, idq; non culpa absoluentis, qui vt homo decipitur, sed vitio hypocritæ, qui conuersionem mentitur: quo pacto multi & Deum in se prouocant, & eius ministros fallunt, & se ipsos miserè perdunt accersentes sibi ipsis necessitatem quandam peccandi, Iuda multis modis iniquiores. Iam seorsim de vtraq; absolutione, quam pædagogiæ subiecimus, dicemus.

Priuata absolutio pædagogica, quam nostri iuxta ordinationem Ecclesiasticā in hoc regno requirunt ante vsum Cœnæ Dominicæ, est eo-

rum, qui secretum colloquium cum ministro Euangelij petunt, in quo & suam miseriã deplorare, & fidem in Christum testari, & emẽdationem vitæ in posterum promittere, & cõsolationem petere ex Euangelio, qua confirmentur in fide Christi, oportet. Et si qui rudiores fuerint, quàm vt hæc ordine facere possint, interrogandi sunt ordine de singulis, vt cõstet ministro de eorum confessione. Hac confessione audita, & petitione consolationis, minister Euangelij magnitudinem peccati exaggerabit, misericordiã Dei prædicabit, iubebit firmam teneri fiduciam in propiciatorem, quæret an firmum propositũ habeat à peccato abstinendi & faciendi bonum. Hoc cùm pollicetur confitens, minister Euangelij exponit ei Euangelium Christi, qui non vult vllos perire, sed omnes pœnitentes, quantumuis fuerint maximi peccatores, in gratiam recipere, modò gratiam hanc fide apprehendere velint, ac ita pronunciat credentem habere, & remissionem peccatorum ob meritum Christi, & iustitiã ex imputatione obedientiæ Christi, & reconciliationem cum Deo per intercessionem Christi. Atq; hæc pronunciatio est absolutio priuata, quæ tum demum vera est & rata in cœlis, si cõfitens verè in corde sentit quod verbis confitetur. Hîc si imponitur manus ministri capiti eius qui absoluitur, sit illa manus impositio symbolum seiũctionis hominis à diabolo & prophanitate mundi, applicationis ad Deum per fidem, & oblationis in hostiam gratam Deo per nouam obedientiam, & doceantur rudes de hac symbolica manus impositione. Hinc intelligitur, quòd absolutio hæc pædagogica, si genus spectes, nihil aliud sit quàm prædicatio Euangelij quæ est clauis qua aperitur regnum cœlorum. Plura de hac re legantur in Pastore nostro.

Quid? Ergo qui credit Euangelio, siue audito ab alio, siue lecto, aut cogitato à se ipso, est absolutus? Verè absolutus est. Qui enim credit in Filium, remissionem peccatorum habet, iustitiam habet, pacem cum Deo habet & verè ab omni damnatione, item à Satanæ & peccati vinculo, liber est. Proinde meritissimè absolutus est censendus. At si ita est, videtur non esse necessaria hæc priuata absolutio? Initio distinxi inter necessariam absolutionem & pædagogicam, de qua hîc agimus. Hæc enim, etsi necessaria non est: tamen est vtilis disciplina in Ecclesia benè constituta, adeò vt qui eam contemnit, Ecclesiæ autoritatem in nullo loco habeat, ordinem in Ecclesia benè constitutum violet, concordiæ neruum, hoc est, disciplinã scindat, atq; adeò charitatis legẽ cõtumaciter trãsgrediatur.

Verùm hîc discerni volo inter contẽptum, & vsum libertatis Christianæ sine contemptu. Vt enim cõtemptum abesse volo: ita quoq; saluam cupio Christianam libertatem, si quis (de cuius fide & confessione nulla est dubitatio) interdũ, sine isto priuato examine, sacra Christi Cœna vti velit. Interdum dico. Nam qui semper id facit, non videtur à contemptu procul abesse. Verùm vt de hac re plenius sit iudicium, consideremus fines pædagogicæ huius & priuatæ absolutionis, qui præcipui tres sunt.

Primus, vt iuuentutis & hominum rudium profectus exploretur. Nõ enim ad sacram Christi Cœnam admittendi sunt, qui vel causas institutionis non intelligunt, vel se ipsos probare non possunt. Nam apostolus requirit, vt nemo mensam Domini accedat, qui se priùs non probauerit, videlicet an sit in fide, an sentiat Christum in se habitantẽ, an abiecerit peccandi propositum. Hæc exquirere ministros verbi decet, priusquam rudes admittãt ad sacrã Christi Cœnam, quæ sanè exploratio non potest meliùs fieri, quàm in priuato colloquio, in quo & consulitur minister Euangelij, & interrogat cõsulentem, & docet ignorãtem, & instigat cessantem. Hic finis vel solus tanti momenti est, vt meritò propter ipsum priuatum illud examen ante vsum Cœnæ Dominicæ in nostris ecclesiis retineatur. Inter hũc vsum Absolutionis priuatę & eam quam vocant Confirmationem, hoc est discrimen. Hæc absolutio priuata est & dicitur. Confirmatio autem fiebat publicè audiente tota Ecclesia. Nam Episcopus examinabat confirmandos in Catechismo, examinatos interrogabat an vellent constanter ad vitæ vsque finem perseuerare in Christianismo, & non rursus deficere ad Gentilismum. Quod si promitterent, certitudinis gratia testes tuæ promissionis darent. Hæc disciplina vtilis fuit, cum in medio Idololatrarum habitarent Christiani, & crebræ fierent defectiones, quibus hoc confirmationis ritu occursum est.

Secundus finis est vt ignoti interrogentur de sua fide & confessione, antequam admittantur ad vsum Cœnæ. Nam cùm multæ & variæ sunt Sectæ, quæ omnes se titulo Christiani nominis tegunt, ministrorum verbi refert, eorum fidem cognoscere qui se petunt ad vsum sacræ Cœnæ admitti. Nõ enim debet adeò nobilis margarita porcis aut canibus obiici, sed filiis solummodò communicari, hoc est, fidelibus, qui clara cõfessione Christũ saluatorẽ agnoscũt & profitẽtur.

Tertius finis est, vt vacillantes in priuato isto colloquio fulciantur doctrina, promissionibus & consolationibus. Sæpè enim fit, vt etiã rectè religionẽ docti, & nobis satis noti, trepidatione concutiantur. Multiplices enim sunt artes Satanæ, quibus pios inuadit; magna est carnis infirmitas: plurima quotidiè oboriuntur scandala: vnde fit, vt nũc ad dubitationem, interdum ad desperationem, aliquando ad defectionẽ pij solicitẽtur, vt opus habeãt remedio: quod doctus & peritus animarum medicus adhibere potest, modò eius consiliũ petitur, quod commodissimè fit in isto priuato colloquio. Etsi autem hîc quilibet pius, qui Euangeliũ rectè didicit, vacillanti succurrere potest: tamen anteponendum iudico doctum & pium pastorem, propter promissionem hãc, Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit.* Hos tres fines esse priuatæ absolutionis, quę digna est vt retineatur in Ecclesia, statuo. Neque

vellem

vellem quenquam, præter hos fines, seu saluis his finibus semper cogi ad istam seruitutem, vt quoties cuperet sacra Christi Cœna vti, necessariò priuatam absolutionẽ peteret, cùm solummodo, vt diximus, pædagogica quædam est informatio, qua carere possunt rectè in verbo Dei edocti, tantisper dum exemplo disciplinam Ecclesiæ non conuellunt.

Publica absolutio eorum est, qui scãdalo Ecclesiam offenderunt, & propter sua facinora, Ecclesiæ nota excluſi sunt à communione. Nam si vel maxima fuerint facinora, modò occulta sũt præstat ea celare quàm publicare. Hîc enim locũ habet dictum Salomonis, Prou. 10. 11. *Charitas operit multitudinẽ peccatorum.* Verùm hoc ita accipi velim, si peccator locũ fecerit, priuatis admonitionibus: quod si non fecerit procedẽdum est cum eo ex præscripto Domini. Conscius enim facti adhibebit testem vnum atq; alterum, & cohabitur criminosum in viam reuocare. Verùm si hic nihil profecerit, corã senatu Ecclesiæ reus sistendus est. Verùm si hîc cõtumax esse perrexerit, excõmunicationis pœna castigabitur donec resipiscat. Verùm si nolit resipiscere, habeatur vt Ethnicus & prophanus Christi hostis.

Porrò hanc absolutionẽ pædagogicam & publicam oportet pœnitentiã publicam præcedere, quæ si vera est, proficiscitur ab ea cõfessione, cum qua occultã illam & necessariã absolutionem coniunctam esse diximus. Hęc pœnitentia publica, cùm finem habeat reconciliationẽ eius qui offendit cũ Ecclesia, debet in oculos Ecclesiæ incurrere, vt Ecclesia ex certis signis seriæ emendationis & internæ cõuersionis testari possit. Volebant igitur veteres morũ censores hanc publicę disciplinę partẽ cõstare tribus, videlicet cõpunctione cordis, cõfessione & satisfactione.

Compunctio cordis seu contritio probabatur pallore, trepidatione, lacrymis & aliis mœsti animi indiciis.

Confessio facti publica fiebat verbis coram Ecclesia offensa.

Satisfactio fiebat precibus, quib. rei petebant sibi ignosci. Nam lacrymæ humiliationis & supplicationis testimonia erant. Hæ tres exterioris & publicæ pœnitentiæ partes indicia sunt interioris pœnitentiæ, quæ fit per fidem in vera conuersione ad Deum. Quare fides non erat inter has partes numeranda, sed distinguenda vt causa à suo effectu. De hac publica pœnitentia accipiendum est dictum Ambrosij, videlicet, quòd pœnitentia sit mala præterita plangere, & plangenda iterum non committere. Nam qui sic alia deplorat, vt alia tamẽ committat adhuc, pœnitentiam agere aut ignorat aut dissimulat.

Porrò qui hoc pacto pœnitẽtiam interiorem testabantur, publicè per ministrum Euangelij recipiebantur in Ecclesiæ cœtũ & admittebantur ad sacrorum participationẽ. Verùm in hac re duriores fuerũt veteres, qui neminem nisi semel tãtùm ad publicam pœnitentiam admiserunt. Quibus Augustinus hoc modo respõdet: *Quamuis cautè et salubriter prouisum sit, vt locus illius humillimæ pœnitentiæ semel in Ecclesia concedatur, ne medicina vilis, minùs vtilis esset ægrotis, quæ tantò magis salubris est, quantò minùs contemptibilis fuerit: quis tamen audet Deo dicere, quare huic homini, qui post pœnitentiam primam rursus se laqueis iniquitatis obstrinxit, adhuc iterum parcis?*

Porrò iis, qui hac publica pœnitentia recipiebantur in Ecclesiam, imposuerunt mulctas seu pœnas, vt alij cautiores redderentur, quas mulctas Græci ἐπιτιμία, Latini satisfactiones nominarunt. Harum relaxationes dicebãtur indulgentiæ. Verùm sequens ætas hanc pędagogicam & publicam pœnitentiã & absolutionem fœdissimè corrupit. Nã non solùm partes publicæ pœnitentię, quas posuimus, transtulit ad internam & necessariam pœnitentiã coram Deo, excluſa fide, sed etiam succesſu tẽporis indulgẽtias fecit venales, donec puritas Euangelij istis sordibus tanquã immundissimo cœno sit turbata. Hinc purgatoriũ natum est: hinc Missæ venales: hinc suffragia Sanctorum & cultus reliquiarũ: hinc Monachorum & Monacharũ sectæ penè innumeræ. Breuiter, hinc erectum, propagatũ & stabilitum regnum Antichristi in infinitarum animarum certissimam perniciem. Nos igitur rectiùs edocti, Deo agamus gratias, eumq; rogemus, vt ipse nos doceat, & in sua veritate gubernet, ne rursus in tenebras priores, ob ingratitudinem nostram ruamus.

Superest adhuc vna quęstio. Christus hîc absoluit mulierem nõ reconciliatã priùs Ecclesiæ quam offenderat: quæritur igitur, nũ exemplo Christi liceat ministris Euãgelij eos absoluere, qui vel graui scandalo offenderunt Ecclesiã, vel alios quouis pacto per iniuriam læserunt, vt fures, latrones, homicidæ, adulteri. Annon Christus Matth. 5. 23. hunc ordinem nobis commendat vt incipiamus ab eo quem offendimus, & posteà nos & nostra dona Deo offeramus. *Si*, inquit, *offeras donum tuũ super altare, & illic memineris quòd frater tuus habet aliquid aduersus te, relinque dõnum tuum coram altari, & vade prius & reconciliare proximo tuo, & tunc reuersus offer donum tuum.* Cùm igitur qui absoluitur simul se Deo offert in sacrificium per fidem & obediẽtiam, hæc Christi regula postulat, vt à læso seu offenso per iniuriã fratre incipiat. Similiter Ecclesiastica ordinatio huius regni, ex eodem fundamẽto, vetat, ad pœnitentiam recipi eos, qui læsæ seu offensæ per iniuriam parti, & magistratui ciuili, non satisfecerunt. Præterea rectè dici videtur, quamdiu res, propter quam peccatum est, non redditur, non agitur sed fingitur pœnitentia. Quid ergo dicemus ad quæstionem propositam?

Primùm discernendum est inter ea quæ fieri possunt, & quæ non possunt fieri. Deinde inter priuatam & publicam pœnitentiã. Reconciliaberis proximo, si fieri potest, resarcies damnũ si facultates ferunt. Zacheus restituit quadruplũ, quia potuit: Latro restituit nihil, quia facultates defuêre. Vterq; tamẽ æquè à Christo absolutus est, nõ minùs latro, qui voluit restituere & non potuit, quàm Zachæus qui & voluit & potuit.

Si igitur Zachæus non restituisset per iniuriam ablata, ipsius pœnitentia nequaquam vera, sed ficta fuisset. Si non voluisset Latro, quod tamen non potuit, non egisset, sed simulasset pœnitentiam, atq; ita neuter fuisset verè absolutus. Deinde discernêdum est inter priuatam pœnitentiam & publicam, de qua ordinatio Ecclesiastica huius regni loquitur. Nam cùm publica absolutio adhibetur, vt reus reconcilietur Ecclesiæ, iustissimum est, vt læsæ & offensæ per iniuriam parti Ecclesiæ mêbro satisfaciat, priusquam admittatur ad publicam pœnitentiam. Nam cùm & Magistratus sit pars Ecclesiæ, & is qui læsus est per iniuriam, iustitiæ & disciplinæ ordo postulat, vt secundùm Deum (cui occultè per veram conuersionem reconciliatur reus) reconciliatio ab ipsis incoetur. Priuatam autem absolutionem cuiuis peccatori verè pœnitenti nullus negauerit, nisi qui hoc Christi exemplum ad se nihil pertinere existimat: tametsi ad Cœnam non esse admittendum quenquam, nisi sit Ecclesiæ reconciliatus, fateor.

PARS II.

Huius partis articuli sunt quinque.

Primus, Assertio Christi affirmantis se lucem mundi esse.

Secundus, Obiectio ingratissimorũ Iudæorum reiiciêtium Christi testimonium, ac dicentium vnius testimonium nullum esse.

Tertius, Responsio Christi asseuerantis vel suum solius testimonium firmum esse, cuius rei causam subiungit: Et prouocantis ad patris testimonium, vt iuxta Legem, duorum testium testimonium, firma sit probatio.

Quartus, Interrogatio Iudæorũ ironica quærentium quis sit Pater Christi, ad cuius testimonium prouocat.

Quintus, Respõsio Christi taxantis illorum ignorantiã & ignorãtiæ ipsius causã exponẽtis.

Primus Articulus.

12 *Rursus igitur Iesus eis locutus est dicẽs: Ego sum Lux Mundi: qui sequitur me, nequaquam ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

Christus hac sententia plura docet: Primùm enim se esse verum Messiam affirmat. Secundò, qualénam sit Messiæ officium exponit. Tertiò quòd Messiæ beneficia non angustis vnius nationis limitibus claudãtur, sed latè toti orbi terrarum pateant, ostendit. Quartò quomodo beneficiorũ Messiæ homines fiant participes, docet. Quintò quòd extra se nihil inueniatur præter tenebras ignorantię, peccati & mortis, indicat. Ex quibus omnibus & hoc concluditur, quòd Messias noster sit verus homo, sit verus Deus, sit vna persona, & sit saluator eorum qui se sequantur, & sibi adhæreant vera fide. De his ordine, vt proposita sunt, dicemus, sed breuiùs quàm vt tanta res dici possit. Fateri enim nos oportet, nulla humana voce posse hanc Dei sapientiam, vt par est, explicari. Simus ergo contenti qualicunq; huius mysterij enarratione, ac simul rogemus Christum lucem nostram, vt radios suæ lucis in corda nostra mittat, quò illum in hac vita sequamur illiq; adhæreamus, donec quæ nunc in ænigmate videmus, clarissimè in æterna vita cognoscamus.

Primùm itaq; cùm dicit: *Ego sum τὸ φῶς mundi*, articulus magnam Emphasin habet. Significat enim Christus hac locutione, se illum esse, cuius nomen vel notissimum Iudæis esse oportuit. Nam cùm ait: *Ego sum Lux illa mundi*, mittit auditores suos Iudæos, ad typos, vaticinia & opera sua, vt ex istorum collatione de se informentur, & inde discant, se habere præsentem Messiam tanto tempore expectatum.

Typus præ aliis insignis proponitur Exod. 10.23. vbi dicitur: *Vbicunq; habitabant filij Israel, lux erat.* Illa lux typus Messiæ fuit, qui in sola Ecclesia lucet luce gratię, reliquo mundo vniuerso in tenebris relicto. Fuit & huius lucis. i. Messiæ, typus candelabrũ cũ suis lucernis, Exod. 25. quẽ typũ Ioh. in sua Apoc. exponit & Christo accõmodat. Et ca. 21. 23. ait: *Ciuitas nõ eget Sole & Luna, sed claritas Dei illuminabit eã, et lucerna eius est agnus.*

Vaticinia de hac luce, hoc est, de Messia infinita sunt in scripturis, ex quibus pauca eaq; maximè illustria adscribemus. Esa. 60.1. *Viuit Lumen tuum ô Ierusalem, & gloria Domini super te orta est, & ambulabũt gentes in lumine tuo.* Idem ibid. v. 19. *Non erit tibi Sol ad lucendum per diem, nec splẽdor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.* Idem cap. 9.2. *Populus qui ambulat in tenebris, vidit lucem magnam, & habitantibus in vmbra mortis, lux orta est eis.* Idẽ 42.6. *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de carcere vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Hos typos & hæc vaticinia Zacharias & Simeon Iesu filio virginis accõmodant. Zacharias enim Luc. 1 18. sic canit: *Visitauit nos oriens ex alto, vt illucescat iis qui in tenebris & in vmbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* Et Simeon cùm teneret Iesum in vlnis, oblatum in templo, Luc. 2.32. *Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumẽ ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.*

Porrò opera Christi cũ his typis & vaticiniis per omnia congruunt. Aperit oculos cœcorum vt Luc. 7. legitur. Cœcis multis donauit visum, cœcum à natiuitate sanat Iohan. 9. Hæ sanationes cœcorum fuerunt symbola spiritualium sanationũ, videlicet quòd Christus sit lux illa vera, qua mentes hominũ illuminantur ad salutẽ.

Cùm Iudęi igitur habuêre & typos & vaticinia, & viderunt opera Christi clarissimè testantia, quòd is verè esset quem typi figurarũt, & vaticinia prædixerunt, quî fit quòd Christũ non agnouerint? Ipse Dñs ad hãc interrogationem respondet Ioh. 3.19. *Lux*, inquit, *venit in mundũ, et dilexerunt homines magis tenebras quàm lucẽ, &c.* Hîc Dominus tenebras & mala opera vocat, quæ Iudæi magnã lucem & sanctissima opera existimabant, nêpe iustitiam Pharisaicã, hoc est, hypocrisin, qua se iustos esse fingebãt, cùm alioqui essẽt impurissimi & planè corã Deo abominabiles.

Nullum

Nullũ enim peccatũ est quod tã intercludit viã hominib. ad lucem Euãgelij quàm hypocrisis. Hypocritis enim dulcior est sua hypocrisis, quã vt velint eam luce Euangelij commutare.

Secundò hoc Christi dictum pulcherrima & dulcissima metaphora Messiæ officiũ pingit & ob oculos clarissimè ponit. Nã cùm inquit: *Ego sum Lux Mundi*, mittit eos ad creaturas, vt ex earum cõsideratione deducamur in officij Messię notitiã. Vt enim corpora lucida & intra se lucẽ habent, & in obiecta lucem suam emittunt: ita Christus lux est, vt qui & intra se lucem habeat. Est enim lux essentialis & æterna: & in homines lucem suam emittit, quò luceant luce aliena qui in se meræ erant tenebræ.

Verùm huic æternæ luci accidit quod Soli, cuius illuminatio variat iuxta obiectorũ discrimina. Quemadmodum enim lumen Solis incidens in aerem, totum aerem videtur illustrare, sed recedente corpore Solis tenebræ rursus succedunt: ita lumen Christi Solis æterni, quod est ipsius sanctissimum Euangeliũ, quando incidit in aures multorum, videntur quidem illi multi illuminari, hoc est, verbo moueri & oblectari: verùm mox vbi sonus verbi cessat, succedũt priores tenebræ, atq; hi sunt illi qui audiũt verbum & non retinent, sed mox eius obliuiscuntur, negociis huius mundi occupati. Præterea vt lumẽ Solis incidens in corpus densum externam solummodò superficiem ambiens illustrat & non pẽnetrat totũ corpus: ita lumen quod est verbũ Christi incidẽs in hypocritas, non penetrat cor, sed tãtùm apparet in superficie, hoc est in externa vita, & gignit hypocrisin non sua natura, sed hominũ vitio, qui intra se lucem Euangelij nõ admittunt. Adhęc vt lumen Solis nonnulla corpora penetrat, & ea paulatim transmutat, vt noue species gignantur, vt Crystallus, Carbunculus, & alij pretiosi lapides, in quib. claritas quædam remanet etiam absentibus Solis radiis: ita quidã homines recipiunt lumẽ Christi, hoc est, Euangelium intra se, quo transformãtur in nouos homines tanquam in lapides pretiosos, qui intra se lumen Christi retinent & propterea viuis lapidibus cõferuntur. Ex his ciuitas Dei ædificatur & ornatur quæ dicitur Sancta & magna Ierusalem, quę habet claritatẽ Dei, cuius lumen simile est lapidi pretioso lasp idi, sicut Crystallum, Apoc 21.11. Hac similitudine commẽdatur nobis assidua lectio, auditio & meditatio Euangelij quod est Christi lumẽ, quòmagis magisq; luminis istius virtute transformemur, vt & ipsi fiamus lux in Domino. Præterea vt virtus lucis inuisibiliter operatur sensum & motum in animantibus: ita lux Christus inuisibiliter vitã infundit hominibus, qua spiritualiter sentiũt, moũtur, viuunt, adeoq; nouæ creaturæ fiunt. Adhęc vt lux corporalis, vt ait Augustus tenebras expellit, mœrores dissoluit, insidias prodit, securitatem parit, omnem speciem lætã iucundamq; inducit, omnibus rebus formam & decorem tribuit: ita lux Christus spiritualiter in mentibus & cordibus hominum audientium & recipientium Euangelium hæc omnia operatur multò perfectiùs. Tollit enim tenebras ignorãtiæ prædicatione Euangelij: mœrores cordis dissoluit: consolationibus spiritualibus insidias Sathanę carnis & mundi prodit: securos nos reddit aduersus tentationum procellas, &c.

Verùm quò distinctiùs, quid virtus Christi qui est lux Ecclesiæ, efficiat in hominibus, sciamus, scripturas audiamus & ex illis proponamus quæ nobis videntur præcipua, maximeq; ad nostri informationem faciant. Christus qui ἀϊδιος lux est æterna, in tẽpore lux est ἐπιφανὴς, idq; in cordibus electorum quemadmodũ sequitur.

Cùm Esaias, cap. 42. 6. ait: *Dedi te in lucem Gentium, Vt aperires oculos cœcorum*, significat Christũ esse lucem notitiæ, per quam mens hominis sapientia Dei illuminatur. Quod enim oculus est in capite, hoc in mente est notitia.

Cùm idem ait cap. 9. 2. *Habitantibus in regione & vmbra mortis, lux orta est eis*, indicat Christum esse lucem vitæ qua homines spiritualiter viuificantur.

Cùm Dauid dicit, Psal. 4.7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, & dedisti lætitiam in corde meo*: Significat Christum esse lucẽ qua accenditur in corde hominis credẽtis spiritualis quæ dã lætitia & consolatio quę opponitur iræ Dei, terroribus legis, & propriæ conscientię iudicio.

Cùm Esaias rursus ait, 49. 6. *Dedi te in lucem gentium, vt sit salus mea ad extrema terræ*, docet Christum esse lucem salutis, vt qui salutem det omnibus se recipientibus.

Cùm iterum idem Propheta, cap. 60. 19. ait: *Erit tibi Dominus in lucem sempiternam*: significat Christum esse lucẽ æternæ beatitudinis, vt qui conferat æternam & beatam vitam omnibus in se credentibus. Est igitur Christus lux docẽdo, est lux viuificando, est lux consolando, est lux saluando, est deniq; lux beando. Proinde qui huius lucis particeps est, omnia habet. Qui verò ea caret, in tenebris miser palpitat, nihilq; habet nisi peccatũ, cui mors & dãnatio debentur.

Tertium, quod in hoc Christi dicto obseruãdum dixi, est, quòd Messiæ beneficia non angustis nationis vnius limitibus claudãtur, sed latè toti terrarum orbi pateant, id quod lucis imagine pulcherrimè pingitur. Sicut enim Sol hic aspectabilis manè oriens æqualiter omnibus lucet, siue procul siue propè sint, & non retrahit vllis hominibus suos radios: Sed vt Psal. 19. 6. canit, *Tanquam sponsus procedit de thalamo suo: exultat vt Gigas ad currendam viam: ab extremo cœlorum egressio eius, & recursus eius vsq; ad extremitates eorũ: nec est qui se abscondat à calore eius*: ita Christus Sol iustitiæ suo Euãgelio & virtute illucescit omnibus hominibus, nec à quoquam suæ misericordiæ radios retrahit, sed omnibus eam promptissimè offert. Et sicut lumen in domo accensa æqualiter omnibus qui in domo sunt, lucet. Non enim aliter lucet diuiti quàm pauperi, non aliter nobili quàm ignobili, non aliter viro quàm fœminæ, non aliter Græco quàm Barbaro: ita lumen lucis Christi quod est Euangeliũ accensum, in hac magna domo, hoc est, mundo vniuerso, ex quo omnibus lucet sine nationum &

personarum discrimine. Hinc nos concipiamus fiduciam quòd Dominus noster, qui est nobis natus & datus, vt sit lux nostra, velit omniũ salutem, modò eius lumen fide recipere non recusauerint. Qui Parcarum tabulas fingunt, hanc lucem quantum possunt intercludunt, & abolent magnam Euangelij partem. Nam Euangelium vniuersalis prædicatio est pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi, vt hæc dicta declarant: Mar. 16. 15. *Ite in mundum vniuersum prædicate Euangelium* OMNI *creaturæ.* Item Luc. 24. 4. *Oportet prædicari* OMNIBVS *Gentibus.* Præterea conditio addita est Vniuersalis: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. Opiniones stoicas sæpius alias refutauimus, & iis quatuor solidas rationes opposuimus. Obtemperemus ergo nos Domino, qui infrà cap. 12. 35. ait: *Dum habetis lucem, credite in lucem, vt filij lucis sitis.*

Quartum, quod in hac sententia Euangelica dixi obseruãdum esse, est modus applicationis luminis Christi, hoc est, beneficiorum Messiæ. Sunt autem plura impedimenta quibus homines impediuntur, quò minus intra se recipiant radios huius lucis. Diuus Paulus in priori epistola ad Corinthios, cap. 1. vers. 26. tria enumerat, quæ multos remorantur ne lumen Christi, hoc est, Euangelium, admittant, vt sunt sapientia mundi, potẽtia, & nobilitas. præter quæ sunt alia duo quæ non minùs impediunt, videlicet cœcitas & hypocrisis. Tametsi autem sapientia, nobilitas & potentia per se sunt dona Dei præclara & eximia: tamen hominum vitio qui iis abutuntur, fiunt laquei quibus capiũtur homines, & impediuntur ne lucem Euangelij aspiciant. Sapientibus enim mundi idem accidit quod bufonibus: vt enim hi, tametsi claros, acutos & lympidos oculos habent: tamen Solem ferre non possunt: ita sapientes huius mundi acutum quidem cernunt suo iudicio, sed isto tamen visus sui acumine non possunt Solẽ Christum intueri. *Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei,* 1. Cor. 2. 14. Et quemadmodum vespertiliones & noctuæ lumine Lunæ delectantur & fugiunt Solem, quem ferre non possunt: ita sapientes huius mundi lumine sapientiæ mundanæ inconstanti oblectantur, veram lucem vitæ auersantes. Potentes similiter in mundo splendore inanis gloriæ circumfusi altiùs non aspiciunt, sed inani suo splẽdore contenti sunt. Nobiles præterea cùm vident Ecclesiæ externam formam, contemnunt Ecclesiam, ne fiant participes ærumnarum, quibus cum conflictatur. Hæc ergo tria impedimenta tolli oportet, modò quis Christi lucem cum fructu aspicere velit. Qui sapiens est in mũdo, fiat stultus, vt in Christo sapiens inueniatur. Qui potens est, deponat potentiæ fastum, vt potens in regno Christi euadat. Qui nobilis est, sit tanquam ignobilis, sciẽs se in idem peccati cœnum cum tota posteritate Adæ immersum esse, vt claritate Christi illustris fiat. Atq; hoc volunt prophetę, cùm aduenienti regi Christo iubent omnes æquari & deprimi, ne sint aduenienti regi impedimento. Cœcitas, qua malum præsens, peccatum & imminens dãnatio ad æternas pœnas non cernitur, multos impedit ne quærant lucem Christum. Bene enim valẽtes non opus habent medico. Hypocrisis omnibus superioribus perniciosior est. Hæc enim lumen Euangelij odit, nec ferre potest hypocrita argui sua peccata: Atque ideo ad lumen non venit, ne aliam admittat iustitiam quàm Pharisaicam. Verùm his duobus malis medetur Lex Dei rectè intellecta & applicata conscientiis. His ergo impedimentis sublatis, vera nostræ miseriæ cogitatione, sensu iustissimę iræ Dei & proprio conscientię testimonio apti efficimur ad luminis Christi participationem, vt iam Christum sequi possimus prætenso lumine ipsius quod est Euangelium. *Qui sequitur,* inquit, *me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

Sed quomodo sequemur Christum lucem? Non pedibus corporis, sed mente, corde, vita. Mente sequimur, quãdo ipsius salutare lumen intra nos recipimus, hoc est, quando Sanctum ipsius Euangelium exclusis ignorãtiæ tenebris amplectimur. Corde sequimur, quando viua fiducia accensa in nobis lumine Christi, hoc est, Spiritu Sancto, Christi merito nitimur, statuentes nobis peccatum esse remissum propter meritum Christi, iustitiam eiusdem nobis imputatam esse, qua iustificati & Deo reconciliati sumus. Vita Christum sequimur, quando exemplum Christi vt normam vitæ nobis imitandum proponimus. Hæc enim tria necesse est coniungi in iis qui decreuerunt Christum sibi in salutem sequi. Hypocritæ, quales sunt Monachi & Iesuitæ, qui falsò hoc nomen sibi attribuunt tanquam imitatores Christi essent, discedunt à Christo, dum Christi purum Euangelium abiiciunt, substituentes in eius locum prophanitatem Missarum, dum in locum meritorum Christi humanas satisfactiones obtrudunt, dum exemplo Christi Monachatum præferunt, quo fingunt se mereri remissionem peccatorum & vitam æternam. Verùm de imitatione exempli Christi cùm in moribus tùm in cruce, vide quę annotauimus in 2. cap. 1. Epist. Iohan. iuxta hæc verba: *Qui dicit se in eo manere, debet & quemadmodum ille ambulauit, ita & ipse ambulare.* Illic enim necessitatem, vtilitatem, dignitatem & modum imitationis Christi exposuimus.

Quintum & postremum, quod in hoc Christi dicto obseruandum diximus, est, quòd extra lucem qui est Christus, nihil est præter tenebras ignorantiæ, peccati & mortis. Ita enim ait: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Proinde qui non sequitur Christum, in tenebris ambulat. Siquidem solus Christus lumen vitæ se sequentibus prætendit. Sed quî fit quòd non sequentes Christũ ambulant in tenebris? Cum Adam in peccatum cecidit, vt ab arbore vitę, ita etiã à lumine vitæ exclusus est, ex quo factũ est, quòd

quòd tota eius posteritas nõ illuminata à Christo in tenebris ignorantiæ, peccati & mortis palpitet, vnde nemo eluctari poterit, nisi dextra Dei, hoc est, Christo luce vera erigatur & educatur, quod tum demum fit, cùm homines Euangelium Christi audiunt, recipiunt & vita exprimunt.

Secundus Articulus.

13 Dicebant igitur ei Pharisæi: tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum.

Cùm Euangelista nominat Pharisæos ex aduerso Christo respondentes, satis indicat quo animo acceperint dictum Domini. Nam cùm Pharisæi se clauem habere scientiæ gloriarẽtur, & se duces cæcorum iactarent, cùm in doctrina tum in moribus, vt qui iustitiam absolutam se habere putarint, dubium non est, quin vehementer offensi sint hoc Domini dicto, quo se gloria qua tumebant, & opinione iustitiæ spoliari intellexerunt. Reiiciunt ergo hoc Domini dictum per contemtum. Vnius testimonio non est credendum: Tuum testimonium est vnius tãtùm, & tuum solius: Ergo tuum testimonium non est verum, hoc est, tale vt mereatur fidem. Principium quo nituntur Pharisæi, est debile, vt quod semper locum non habeat. Tametsi enim in controuersiis forensibus Deus voluit Iudices cautiores esse in ferenda sententia, cùm dicat: *In ore duorum aut trium stabit omne verbum.* Item: *Ad vnius testimonium nullus condemnabitur:* tamen habenda est ratio autoritatis docentis, videlicet, quòd tum demum simplex expositio sufficiat, cùm probatio sit in autoritate dicentis. Deinde cùm facti euidentia in oculos incurrit, frustra expectantur alia testimonia. Item, cùm quis opere testatur quod verbis affirmat, firmum habebitur eius testimonium. Viderunt hi Pharisæi innocentiam Christi, animaduerterunt singularem ipsius in dicendo simplicitatem & grauitatem, miracula multarum sanationum non erant illis ignota. Breuiter, pluribus argumentis conuicti erant, quòd Dominus fuerit diuinitus missus. Quare dubitare minimè potuerunt, eius doctrinam diuinam, salutarem & veram esse. Sed quid hic faciunt Pharisæi? Absque omni dubio contra conscientiam peccant. Adeò enim tenaciter suam hypocrisin defendere decreuerunt, quòd vel contra ipsissimam veritatem bellum gerere maluerint, quàm tantillum discedere ab anticipatis opinionibus. Horum exemplo multi omnibus ætatibus impegerunt. Etsi enim non parum hodie in conscientiis suis conuicti sunt de veritate Dei, de idolomania Missæ, de inuocatione & cultu Sanctorum, de tyrannica dominatione Papæ & imperio in Ecclesiam Christi: tamen ne videantur causa cadere, mordicus tuentur manifestos errores, idque contra suam conscientiam. Neque hoc solum vsu venit in Papatu, verum etiam proh dolor in reformatis Ecclesiis, vbi cùm variæ quæstiones agitantur, quæ tamen non euertunt fundamentum, quilibet pro sua opinione defendenda tanquam pro aris & focis dimicant. Vtinam non multi contra conscientiam, vt qui potiùs quàm cederent aduersariis vel in minimo, viderent omnia susque deque ferri, & aboleri Ecclesiam Christi. Tantum potest φιλαυτία, & inanis gloriæ sitis. Multò rectius iudicauit prophanus ille Socrates, cùm suo Antagonistæ apud Platonem diceret: Non tam spectandum est quid ego & tu sentiamus, sed hoc potiùs vterque spectabimus vt veritati cedamus. Meminerimus proinde dicti Augustini, dicentis: *Gloria est vanitatis non cedere viribus veritatis.*

Admoneamur igitur exemplo Domini constantiæ & inuicti animi in propaganda iuxta vocationem nostram veritate Dei, etiamsi nostro facto offendantur tyranni, Sophistæ, Epicurei & hypocritæ. Verùm si nos tanquam mendaces proscindunt, abiiciunt, persequuntur, trucidant, simus contenti hisce quatuor: testimonio Dei, approbatione conscientiæ, officio fideliter præstito, & spe futuræ remunerationis, hoc certò scientes, quòd ipsa veritas tandem victrix sit triumphatura, vtvt ad tempus premi videatur. Tametsi enim illi qui nos audiunt docentes, interdum non videntur percipere fructum ex veritatis testimonio quod proponimus: tamen veritas ipsa aliquando se proferet, & eius fructus apparebit dulcissimus, vbi minimè sperabatur. Nos solummodò nostrum facere officium satagemus, Deo obediamus, & simus in nostra vocatione fideles, & constantes, cauentes ne aliud vita quàm voce doceamus. Dominus ipse faciet quod sibi bonum esse videtur.

Tertius Articulus.

14 Respondit Iesus & dixit eis: Etsi ego testimonium perhibui de me ipso, verum est testimonium meum.

Consecutionem argumẽti Pharisæorum reiicit Dominus. Ex quo sequitur fundamentum quo nitebantur, nõ esse ab omni parte firmum. Tametsi enim, vt diximus, in foro vbi causæ capitales tractantur, nemo condemnabitur propter vnius testimonium: tamen alia ratio est doctorũ Ecclesiæ qui diuinitus missi diuinam doctrinam adferunt. hi enim non humano sed diuino testimonio & bona conscientia contenti sint exemplo Christi, qui, vt sequitur, ad Patris testimonium, & propriæ conscientiæ approbationem prouocat. Iohannes Baptista incepit contra ordinarios doctores palàm Euangelium docere, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum*, & nullis erat miraculis clarus, sed vocatione diuina, conscientia bona, & virtute doctrinæ insultabat aduersariis, genimina viperarum illos appellitans.

Quia noui vnde veni & quò vado.

Hoc testimonium est conscientiæ. Christus enim certissimus est de sua vocatione non so-

lùm ex eo quòd verus Deus sit ex vero Deo, ab æterno natus, & verum lumen de vero lumine, verumetiam ex eo quòd sit à Patre missus in mundum, vt mundus ipsum audiat, lucem videat & sequatur. *Hic est Filius meus*, ait Pater, *dilectus, ipsum audite.* Verum hic quæstio oritur de accessu & recessu Christi. Si enim Christus est Deus, an non reuera est vbique? Si vbique, quomodo accedere & recedere dicitur? Vbique est quidem iuxta diuinitatem, non autem iuxta humanitatem. Ita enim Augustinus ait: *Dicitur venisse à Patre, non quòd à Patre discesserit, sed quòd in carne se manifestauerit.* Idem: *Dominus noster Iesus Christus, & venit, & ibi est, & rediit & hìc est, iuxta illud: Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit, Filius hominis qui est in cœlo. Præterea hìc erat secùndum carnem, modò hìc est secundum diuinitatẽ.*

Vos autem non nouistis, vnde venerim & quò vadam.

Accusat Christus Iudæos crassę & affectatæ ignorantiæ, ac si diceret: Quòd vos ignoretis vnde venerim & quò vadam, vestra culpa est. Creditis vos habere clauem scientiæ, nihilominus ignoratis quod maximè vos scire oportuit, præsertim cùm Moses & Prophetæ clarissimè de me loquantur & testentur Messiam esse Dei Filium humiliandum in carne assumpta, & glorificandum resurrectione, ascensione, sessione ad dexteram Patris in excelsis, &c. Hos si intelligeretis vt gloriamini, nequaquam possetis ignorare me esse lucem mundi, quemadmodum affirmo me esse, & opera Patris mei idem testantur. De hac ignorantia loquitur Augustinus, cùm ait: *In iis qui intelligere noluerunt, ignorantiæ peccatum est.* Et Bernhardus: *Qui nesciunt, vel sciendi in curia, vel discendi desidia, vel verecundia inquirendi, nullam habent excusationem.*

15 Vos secundùm carnem iudicatis.

Causa ignorantiæ Iudæorum exponitur. Iudæi habebant carnalem imaginem de Messia. Putarunt enim ipsum magno splendore instar maximi & potentissimi Monarchæ mundi circumfusum progressurum & occupaturum regna mundi, & partiturum ea inter Iudæos: cùm igitur viderunt Christum humilem, offendebantur externa specie personæ Christi, qui prodit humilis, pauper, non stipatus militibus, non fulgens purpura, non gemmis & auro nitens, cũ armis subiiciens sibi populos & nationes mundi, sed docens, miracula edens, adiungens sibi discipulos, eosque ferè omnes rudes piscatores, qui similiter pauperes erant, nulla pollentes vel eloquentia, vel autoritate. Monemur ergo nos hoc Domini dicto, vt ad verbum & testimoniũ de Messia iudicaturi nos vertamus, & non ad externam speciem. *Beatus*, inquit, *qui in me non fuerit offensus.*

Ego non iudico quemquam.

Hoc dictum opponit tacitæ cogitationi Pharisæorum. Nam cùm audirent Christum se lucem mundi affirmare, & significare Pharisæos ambulare in tenebris qui se non sequerentur, suspicabantur se à Christo accusari & damnari, vt qui in tenebris palparent sine lumine vitæ. Putabant suam pharisaicam iustitiam hìc periclitari, vt quæ tenebris iudicaretur à Christo nõ esse dissimilis. Sed Christus hìc discernit inter suum proprium officium & Mosis ministerium siue Legis officium. Mosis & Legis est accusare & damnare. Christi autem principale officium propter quod in mundum sit missus, est, docere, placare iram Patris, saluare. Factus est enim hostia pro peccatis nostris. Factus est Pontifex qui interpellet pro nobis. Factus est Rex qui nos defendat contra portas inferorum. Hæc eadem sententia in fine quinti capitis, hisce verbis proponitur: *Ne existimate quòd ego sim vos accusaturus apud Patrem: Est qui vos accusat, Moses, in quem vos speratis.* Sed quomodo hæc cõgruunt cum istis: *Omne iudicium Pater dedit Filio.* Item, *Hoc est iudicium quòd lux venit in mundum.* Item, *In iudicium veni in mundum.* Ad hanc quæstionem ita respondendum est. Discernendum est inter Christum mediatorem & iudicem. Item inter primum aduentum Christi & secundum. In primo aduentu venit principaliter vt mediator, atque ideo adfert verbum, non Legis damnantis omnes homines, sed reconciliationis, quo videlicet ostenditur quomodo liberentur homines ab ira & damnatione, & salui fiant, videlicet si conuertantur, h. e. si fide accipiant recõciliationem promissã propter meritũ Filij Dei. Ob hãc ergo causam principaliter est missus Messias, videlicet, vt credentes saluentur, & non iudicentur. Atq; hoc est quod Christus dicit Iohan. 3. 17. *Non misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum: sed vt seruetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur: Qui autem non credit, iam iudicatus est.* Sed quare inquies non iudicatur, qui credit in eum? Quia non est sub Lege, cuius proprium est iudicare corda, accusare & damnare omnes homines. Propterea quòd omnes sint rei & circumferant peccatum. Quare iam iudicatus est, qui non credit? Quia est adhuc sub Lege accusante & damnante, & contemnit remedium diuinitus sibi propositum in Messia, contra mortem, & damnationem, iuxta illud Iohan. 3. 19. *Hoc est iudicium quod venit in mundum, quòd dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem*: & huius respectu Christus in iudicium venit, & erit iudex viuorum & mortuorum, atque ideo subiicit.

16 Et si iudico ego, iudicium meum verum est.

Correctio est, quasi diceret: putatis me vos damnare, cùm me affirmem lucem mundi, & eos qui me non sequuntur, ambulare in tenebris. Etsi autem hoc meum non est proprium, sed Legis: Tamẽ si vos contemptores Dei damnauero, qui me à Patre missum in vestram salutem non agnoscitis, verum erit meum iudicium. Augustinus vsum huius dicti pulcherrimè ostendit hisce verbis: *Ecce habes & iudicem, sed cognosce saluatorem ne sentias iudicem.*

Quia

Quia nõ sum solus, sed ego, & qui misit me Pater.

Rationẽ reddit cur suum iudicium verũ esse dicat, si Pharisæos contumaces condẽnauerit: quia videlicet iudicium Patris iudicat à quo sit missus. Atq; hoc opponit principio quo nitebãtur Pharisæi reiicientes testimoniũ Christi asseuerãtis se esse lucẽ mundi. Ideo subiũgit & prouocat ad legem Mosis, cuius autoritate Pharisæi niti videbantur.

Porrò cùm hìc distinguitur Pater à Filio: Sabellius refutatur, qui Patrem & Filium vnam & eandem personam esse falsissimè docuit. *Audi*, inquit Augustinus, *Sabelliane, audis Filium, audis Patrem. Pater, Pater est: Filius, Filius est. Non dicit: Ego sum Pater, & ego ipse sum Filius, sed solus non sum*, inquit. *Quare solus non es? Quia mecum est Pater: Ego sum & qui misit me Pater.*

17 *Sed & in Lege vestra scriptũ est, quòd duorum hominum testimonium verum est.*

18 *Ego sum qui testor de me ipso, et testatur de me, qui misit me Pater.*

Vt Dominus se ruditati Pharisæorum accommodet, principiũ quo nitebãtur allegat ex cap. 19. 15. Deut. sed ita vt fortiùs ex eo cõcludat qd̃ proposuit. Principium autem ex Lege petitum hoc modo accommodabitur. Duorum testium qui de vna re conueniunt, testimonium est verum. Nunc autem Pater meus qui misit me, & ego sumus duo testes. Ergo vel nostro iudicio nostrum testimonium verum est. Nã si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est. Est autẽ duplex testimonium Patris de Filio, videlicet, externũ & internum. Externum habet plures partes, quæ sunt testimoniũ totius Scriptũræ de Christo: Miracula Christi quæ opera Patris dicuntur: Vox Patris de Filio bis de cœlo sonans, videlicet, in Baptismo & in transfiguratione. *Hic est Filius meus dilectus in quo complacui.* Angeli: Resurrectio à mortuis: Ascensio in cœlum: Effusio Spiritus Sancti visibilis in Apostolos ipso die Pentecostes: Gubernatio, & defensio Ecclesiæ aduersus tot insidias Diabolorum & hominũ. Internum testimonium Patris de Filio est, de quo 1. Iohan. 5. 9. sic scribitur: *Hoc est testimonium Dei quod testatus est de Filio suo: Qui credit in Filium Dei, habet testimoniũ in semetipso.* Hoc testimonium definit Paulus, 2. Cor. 1. 21. cũ ait: *Qui confirmat nos vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus est: Qui etiam obsignauit nos, deditq; arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* Hoc ipsum testimonium internum, idem Paulus 1. Cor. 2. 4. vocat demonstrationem Spiritus & potentiæ, quam opponit demonstrationibus humanæ sapientiæ, vt multis modis certiorem.

Quartus Articulus.

19 *Dicebant igitur ei: Vbi est Pater tuus?*

Etsi Pharisæi & ex Mose, & Prophetis, & ex doctrina Christi, & ex testimoniis Zachariæ, & Simeonis, & ex miraculis Christi, quibus suã doctrinã cõfirmabat, scire potuisset, Patrẽ Christi Deum esse, tamẽ vt sibi viam vitæ præcludãt, ironicè quærunt qd̃ maximè eos scire oportuit: *Vbi est Pater tuus?*, perinde ac si dicerẽt: Tu prouocas ad Patris testimoniũ, quẽ tamen nõ corã sistis, vt ipsum de te testantẽ audiamus. Neq; enim satis est nominare testẽ nisi corã sistatur, & audiatur. Fruſtra igitur cõfugis ad eius testimonium. An non hæc calũniosa & viruleta irrisio cõtra ipsorũ conscientiam, quemadmodũ ex iis patet, quæ proximè de Patris testimonio diximus? Tales sunt etiã hodie multi qui odio veritatis impulsi & à Diabolo excitati, audacter, vt phrenetici, exerunt blasphemas linguas contrà agnitã veritatem, vt Iesuitæ ac tota colluuies Papistarum & Epicureorum hodie faciunt. Prætereo eos qui domestici fidei haberi volũt, cùm tamen Ecclesiam Dei virulentis scriptis & mendacibus deformare non cessant.

Quintus Articulus.

Respondit Iesus: neque me nouistis, neque Patrem meum. Si enim me nouissetis, & Patrem meum nouissetis.

Taxat ignorantiã Pharisæorũ & ignorantiæ causam exponit. Illi dicunt, vbi est Pater tuus? Dominus autẽ respõdet: Nõ nouistis me. Igitur nec Patrẽ meum nouisse potestis. Nã p̃ mei notitiam in Patris mei notitiã venitur. Ita. n. suprà cap. 5. 38. ait Dominus: Sermonẽ eius nõ habetis in vobis manentẽ: quia quẽ misit ille, huic vos nõ creditis. Hoc quoq; infrà cap. 14. 9. docetur, vbi Philippus petit, vt Dominus ostendat discipulis Patrem. Cui Dominus respõdens ait: *Tãto tẽpore vobiscũ sum & non cognouistis me Philippe, qui vidit me, videt & Patrẽ.* Hìc ergo grad9 mõstratur, quo venitur in notitiã Patris. Est. n. Filius imago Patris, in qua voluntas Patris cernitur & declaratur. Qui. n. nouit Filium, & credit in eũ, is nouit Patrẽ, h. e. intelligit Patrẽ sibi propitium esse, & nouit paternũ ipsius erga se affectũ. Vt. n. Pater & Filius eiusdẽ naturæ sunt: ita etiã eiusdẽ voluntatis, quę volũtas cernitur in doctrina, miraculis & operib. Filij. Hinc & doctrinã salutarẽ & consolationẽ dulcissimam petamus. Doctrina est q9 sol9 Christ9 sit via in notitiã Patris. Nemo. n. nouit Patrẽ, nisi Filius, & cui voluerit Fili9 reuelare. Ideo alibi ait Ioh. 14. 4. *Ego sum via veritas et vita.* Consolatio est q9 habeamus voluntatẽ Patris in Filio expressã. Cùm ergo Filius vocat ad se omnes laborãtes, & affirmat se venisse ad vocandũ peccatores ad pœnitentiã, id quod & obedientia vsq; ad mortẽ crucis, & multis operibus sanationũ declarauit: Statuamus eandem prorsus Patris volũtatem esse. Fieri. n. non potest vt alia sit volũtas mittentis Patris, q̃ quæ à Filio misso nobis factis & verbis declaratur.

20 *Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendebat eum, quia nondum venit hora eius.*

Circumstantiam loci addit Euangelista, vt si-

gnificet Dominum in medio hostium docuisse, neminem tamen eum manus iniecisse, eò q̃ nõdum venerit hora eius (scilicet eum rapiendi ad suppliciũ.) Gazophylacium Thesauri, locus fuit in ipso templi aditu, sub porticibus: eò multi confluebant, & ciues & peregrini ad mittenda donaria religionis causa, quibus & templũ conseruaretur & doctores Ecclesiæ & pauperes subleuarẽtur. Vt igitur Dominꝰ frequentius haberet auditorium, in hoc gazophylacio docere voluit, etsi illic maius periculũ illis imminere videbatur. præferebat enim necessitatem officij præstandi vitæ propriæ.

Porrò circumstantia temporis quæ additur, videlicet, nondum venit hora eius, scilicet qua raperetur à Iudæis, & fieret victima pro peccatis nostris (Loqtur ergo hîc de dispositionis ordine, & non de fatali necessitate) docet diuinitus defendi pios facientes officiũ suum. Ex quo nos petamus consolationem, si quãdo & nobis propter veritatẽ defendendam pericula subire contigerit. Nã Deus mirandis modis contra omnẽ expectationẽ hominum suos defendit, vt nõ veniant in manus hostiũ, donec ipsi videatur commodum in suã gloriam & in hominũ salutẽ. Verùm cùm permittit suos venire in manꝰ hostiũ, iis intus assistit suo Spiritu Sancto, ac cõfirmat, vt coronã iustitiæ cum gaudio accipiant, vt quę ipsis promissa sit ab eo qui mentiri nequit.

PARS III.

Quamadmodũ Dominus in secũda parte huius capitis, fœlicitatẽ eorum qui se lucẽ mundi sequuntur, indicat: ita in hac tertia parte, quãtæ miseriæ eos maneant, qui Christũ in hac vita nõ recipiũt, h. e. qui in ipsum non credũt, ostẽditur. Futurũ est n. vt moriãtur in peccatis suis, à quibus nemo mortalium liberari poterit, nisi per vnum & solum Iesum Christum. Monet præterea Dominus fore, vt se tandem agnoscant, sed frustrà, qui modò ipsum persequuntur. Horum causas interserit à diuersissima Christi & Iudæorum conditione.

Porrò huius partis plures sunt articuli, quos numeris distinguemus & ordine explicabimus.

Primus Articulus.

21 Dixit ergo eis iterum Iesus: Ego vado & quæretis me & in peccato vestro moriemini. Quò ego vado, vos non potestis venire.

Hæc oratio etsi obscurior erat cœcis Iudæis, qui carnalem opinionem fouebant de Messia: tamen nobis eius sensus clarissimus est cùm ex Prophetis, tum ex historia Domini, quę cũ Prophetis congruit. Cùm ergo hîc Dominus dicat: *Ego vado, & quæretis me.* Et rursus: *Quò ego vado, non potestis venire, eò quod moriemini in peccato vestro*: Significat se excitatũ à mortuis, in cœlestẽ gloriã ingressurũ, & sessurũ ad dexterã Patris, in omnẽ æternitatẽ, omnib. in ipsum nõ credẽtibus in æternas pœnas abiectis. Peccati enim mole pressi nõ possunt ad eã gloriam conscẽdere. Hinc doctrina colligitur, q̃ solus Christus sit via vitæ æternæ. Est enim Christus finis Legis in iustitiã omni credenti. Deinde q̃ causa mortis æternæ non credentium in Christum sit in ipsis, nempe peccatũ, non solùm naturæ & actuale, verumetiam contumacię in Filium Dei, quẽ cùm saluatorem mitem agnoscere noluerunt, experiẽtur iustum & seuerum iudicem.

22 Dicebant ergo Iudæi: Num interficiet semetipsum, quia dicit: Quò ego vado, vos nõ potestis venire.

Ex cœca mẽte cœcum iudicium. Quid enim ineptius est hac conclusione. Iste vadit quò nos nõ possumꝰ venire: ergo iste seipsum interficiet, quasi verò ipsi se interficere nõ possent, qd tamẽ reuera fecerunt, dum ppria cõtumacia se à vitę fonte Christo excluserũt. Etsi autẽ Christus reuera seipsum in mortẽ traditurus erat pro mundi vita: tamen hoc Iudæi nequaquã cogitarunt, sed hoc solum modò calũniosè dixerunt, vt isto pacto illuderẽt Christo, sibiipsis viã salutis præcluderẽt, auditoresq; ipsius abalienarẽt ab ipso tanquã à furioso, vt qui sibiipsi intentaret mortẽ. Hinc ergo apparet, qualisnã sit sapientia mũdi in rebus salutis. Studet enim non solùm sibi, verumetiam aliis idq; apertis calũniis viã salutis p̃cludere, & nihil nõ facit vt Euãgeliũ Christi ludibrio exponatur. Hoccine sanè artificium Sathanæ est in contemtoribus Euangelij. Quare moniti caueamus nobis ab eorum insidiis.

Secundus Articulus.

23 Et dicebat eis: vos ab infernis estis, ego ex supernis sum. Vos ex hoc mundo estis: Ego non sum ex hoc mundo.

24 Dixi igitur vobis, quòd moriemini in peccatis vestris. Si enim nõ credideritis quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.

Hîc Dominus apertè discernit inter se & Iudęos, atq; adeò omnes alios homines, & causam reddit cur ipse in gloriã ingressurus sit. Alij autẽ homines omnes quotquot in ipsum nõ crediderint, moriãtur in peccatis suis. *Vos*, inquit, *ex infernis estis*, h. e. ab Adam nati & propagati peccatores, iniqui & infideles estis, atque adeò æternæ mortis rei. *At ego è supernis sum*, i. à Patre meo ab omni æternitate natus, & iã missus vobis saluator, assumta humana natura, & non sum ex hoc mũdo peccator similis vestri, sed ex cœlo iustus, vt iustificẽ eos, qui ad me veniunt. Hinc ergo sequitur omnes morituros in suis peccatis, qui in me nõ crediderint. Cõtrà verò omnes victuros vitã æternã, qui in me lucẽ mundi fidem collocant. Nam cùm inquit: Si nõ credideritis quòd ego sum lux mundi, quam qui sequitur fide, nõ ambulat in tenebris, spoliat omnes nõ credentes iustitię laude, atq; peccati mole oppressos, vt in cœlestem gloriam non conscendant, indicat.

Obseruetur hîc conditio addita contra tabulas Parcarum. *Si*, inquit, *non credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Ergo si crediderit is, q̃ ego sum, nõ moriemini in peccatis vestris. Hinc eadem concluduntur quæ ex superiori assseueratione, videlicet, quòd Christus sit vitæ via,

via, in qua ambulatur per fidem in ipsum: Et quòd quicunque sunt extra hanc viam, hoc est, qui carent fide in ipsum, morituri sint in peccatis suis. Nam qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum. Nam & Legis Dei transgressor est, & medico ingratus, qui gratis salutare remedium obtulit.

25 Dicebant igitur ei: tu quis es?

Quia Dominus dixerat: *Ego sum à supernis, & non ex hoc mundo.* Item: *Nisi credideritis quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris,* inferunt hanc interrogationem: *Tu igitur quis es?* Etsi autem paulò antea dixerat: *Ego sum lux mundi.* Item: *Ego sum à supernis*, vnde ex collatione prophetiarum cũ doctrina, miraculis & historia Christi intelligere poterant, quòd se olim promissum Messiam diceret, qui è cœlo missus, Deus in carne manifestatus esset: tamen contumaciter se veritati opponunt sibiipsis viam salutis intercludentes, offensi quòd omnem laudẽ iustitiæ ipsis adimeret dicendo: *Nisi credideritis in me, moriemini in peccatis vestris.* Siquidẽ quisquis dicitur moriturus in peccatis suis, tanquam iniustus damnatur, vt qui Legem Dei nõ impleuerit, cuius iustitia via est vitæ æternæ: iuxta illud Matt. 19.17. *Si vis ad vitã ingredi, serua mandata.* Itẽ Luc.10 28. *Hoc fac, et viues.* Itẽ Leuit.18.5. *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.*

Tertius Articulus.

Et dixit eis Iesus: Principium quod & loquor vobis.

Dominus interrogatus quis sit, respondit, πλὼ ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quod reddiderunt alij: principium quod & loquor vobis: Alij, principium qui & loquor vobis. Quidã secuti hanc obscurã versionẽ, & Græcę linguę imperiti, principium acceperunt in nominatiuo casu, ac interpretati sunt, principiũ, scilicet sum, quod & loquor vobis, manifesto errore: quod facilè intelligũt qui Græcæ linguę elemẽta saltẽ degustarũt. Ex hac aliena ab hoc loco interpretatione piam doctrinã de naturis & persona Christi extruxerũt. Nã vt principium ad diuinã naturã: ita qui loquor vobis, ad humanã retulerunt, singulari verbo vnitatẽ personæ significãtes. Nõnulli in quorum numero est Augustinus, etsi Græcè callentes, phrasin tamen Græcã non perpendentes sic interpretantur: Principium, scilicet, dico me esse, qui etiã loquor vobiscũ. Hi quoq; multa de naturis & persona Christi hîc disputant. Nõnulli phrasin Græcã rectiùs obseruantes interpretati sunt: prsus quod loquor vobis, scilicet sum. Nã πλὼ ἀρχὴν Græci ponũt interdũ pro παντελῶς, h. e. omnino. Horum sententiam si sequimur, sensus erit, prorsus id sum, quod loquor vobiscum, id est, planè illud ipsum verbum sum quod loquor vobis. Quia Christus est Verbum Patris, Ioh.1.1. Et qa se esse Verbũ testatur, vult in verbo cognosci. Etsi autẽ hæc interpretatio nõ est incõmoda: tamen videtur alienior à verbis ipsis, qa πλὼ hîc abũdat, quod nõ puto fruſtra adiectũ esse, sed collationẽ significare. Nonnus videtur adhuc rectiùs interpretari, etsi illi quoq; πλὼ abũ dat. Ita enim ait: ὅτι καὶ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς ἀλεγξον, h. e. qd vobis à principio dicebã, scilicet sum, h. e. vt sem per ab initio, postquã prędicare cępi, dixi me esse Verbũ Patris, missum à Patre, verum Messiam olim ꝓmissũ, lucem mũdi, iudicẽ à Patre cõstitutum: Breuiter, saluatorẽ mundi, quẽ qui fide receperit, habebit vitã æternã: Qui verò in me nõ crediderit, morietur in peccatis suis: ita reuera sum. Sum enim verè à Patre missus lux & saluator mũdi. Potest etiã πλὼ ἀρχὴν lõgiùs extẽdi, & ad vaticinia Mosis & Prophetarum de Christo, quasi diceret: Quod à principio per Prophetas in spiritu dixi, & postea in carne manifestatus sæpè inculco, idẽ nunc dico. Sum enim is quem & Prophetæ me esse prædixerunt & ego me esse doctrina & factis declaro.

Verùm mihi hoc pacto ordinãda cõstructio videtur: πλὼ ἀρχὴν, scilicet κατὰ. (Nã huius præpositiõis ἀλληγορία vsitatissima est) hoc est, in principio scilicet, dixi quis sim, ὅτι καὶ λαλῶ, quod etiam dico; scilicet nunc. Nã νῦν includitur in præsenti verbo. Atque ita tacita est obiurgatio negligentiæ & oscitantiæ auditorũ Christi, quib. exprobrat hac oratione ꝙ adhuc ignorent, quod toties antea audiuerãt. Quapropter & nos hinc doctrinã & admonitionẽ petamus. Doctrinã quidẽ, vt sepositis omnibus speculationibus, quas suggerit cœca ratio de Christo, sentiamus, loquamur & statuamus ex ipsius verbo, sicut in Deut. 30.12. præcipitur. *Ne dicas: quis ascendit in cœlum? propè est verbum in ore tuo.* Et Esa. 8.20. *Ad Legẽ & testimonium. Quod si non dixerint iuxta verbũ hoc, non erit eis matutina lux.* Et Dauid Ps.119.105 *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Item Paulus Phil. 2.16. *Sermonẽ vitæ prætendentes.* Admonitionem verò, ne occasionem discendi negligamus in propriam perniciem, quemadmodum hi Iudæi fecerunt.

Quartus Articulus.

26 Multa habeo quæ de vobis loquar & iudicẽ: sed qui misit me, verax est. Et ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

Obseruata antithesi seu aduersatiua oratione, hæc propositio: Multa habeo, quæ de vobis loquar & iudicẽ, seu multa possũ de vobis loqui & iudicare, opponitur mittentis Patris & missi filij consentienti doctrinæ. Est ergo sensus huius propositionis. Multa habeo, quę de vobis loquar & iudicẽ, h. e. Scio, & vobis declarare possum, q̃ sitis cõtumaces aduersus Deũ Patrẽ, qui me misit, & aduersus me filiũ q ea solũmodò loquor in mundo quę ab eo audiui, & ꝓpter hanc contumaciã suo tẽpore vos iudicabo, qui hîc de me & mea doctrina secũdùm carnem iudicatis, nolentes me saluatorem recipere, quem olim seuerum experiemini iudicẽ. Sed vtut veritati vos proteruè opponitis, Deus qui me misit, manebit verax, cuius veritatem nõ mutabit vestra malitia. Ego quoque qui ea mundo annuncio, quæ à Patre audiui, manebo verax, quãtumuis mundus se mihi furiosè opponit. Hinc doctrinam & consolationem hauriamus. doctrinam quidem, quòd Deus sit verax in suo verbo, quã

veritatem nunquam mutabit, sed veraciter præstiturus est, quę promisit, modò nos in fide promissionis perstiterimus. Consolationem verò aduersus iudicium mundi de nobis, qui doctrinam Christi profitemur. Vtvt enim mũdus nos & doctrinam Christi persequitur, manebit tamẽ inuicta doctrinę veritas, cuius veritatis scintillulæ aliis atque aliis temporibus illustriùs emicant. Fieri enim nẽ potest vt Dei veritas prauis hominum iudiciis aut mutetur aut tollatur prorsus. Quemadmodum enim olim in populo Iudaico pontifices & sacerdotes qui pollebant dignitate & gaudebant ordinaria successione, se Christo & eius discipulis contumaciter opposuerunt, sed nihilominus veritas tandem vicit, ita hodie Papa, Cardinales, Episcopi, cum sectis Monachorum se veræ doctrinæ opponunt, & nihil magis in votis habent quàm vt veritatem Dei opprimant, & aboleant, nihilominus tamẽ vincet tandem veritas & magis se proferet in omnibus mũdi angulis, etiam in medio hostium. Ecclesia enim iuxta promissionem Christi vel inuitis inferorum portis stabit. Hinc nos consolemur aduersus hostium Euangelij iudicia & furores, & statuamus nos Deo curę esse, qui nec veritatem sui Euangelij sinit aboleri, nec permittit hostibus potestatem in suos ministros, pro eorum votis, ex quibus etiamsi multi trucidantur ab hostibus: tamen victores erunt & triumphabunt in extremo die.

27 Non cognouerunt, quòd de Patre eis loqueretur.

Indicat Euãgelista, quanta fuerit Iudæorum cum Christo disputantium cœcitas, vt qui non cognouerint quòd de Patre Deo loqueretur. Huiusmodi cœcitatem meretur contemptus verbi Dei & cõtumacia aduersus pios doctores. Similis cœcitas hodie in Papistis est, qui admirantes Deum Maosim, planè ad clarissimam Euangelij lucem cœcutiunt. Multi tyranni hodie vt religiosi videantur, audiunt quidem Euangelium crebrò, verùm quoniam illorum animus alibi vagatur, nihil proficiunt, sed iusto Dei iudicio obdurãtur magis. Idem accidit hypocritis, quos obstinatiores fieri ex prædicatione Euangelij videmus, tantum abest vt doctiores euadant. Firmum enim vaticinium Pauli 2. Thess. 2. 1. stabit, videlicet: *Iis qui non credunt veritati, mittet Deus efficacem illusionem, vt credant mẽdacio.* Hac enim pœna digni sunt qui ab Euangelij prædicatione aures auertunt.

Quintus Articulus.

Dixit igitur eis Iesus.

28 Cùm exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quòd ego sum, & à me ipso facio nihil, sed quemadmodum docuit me Pater meus, hæc loquor.

29 Et qui misit me, mecum est.

Etsi autem me iam manifestatũ in carne non agnoscitis Filium Dei esse, vobis in salutem missum: tamen futurum est, vt serò tandem post mortem meam cognoscatis quis sim. Tũc enim ipsi vel inuiti, fatebimini, me esse Filium Dei & verum Messiam, atque adeò doctrinam cœlestem vobis à Patre meo attulisse: qui semper mecum est.

Cùm dicit: *Cùm exaltaueritis Filium hominis*, quatuor simul indicat, videlicet, rabiem Iudęorum, qui se essent cruci affixuri: veritatem typo exaltati serpentis in deserto respondentem: mortis genus, videlicet, quòd cruci esset affigendus, in signum quòd factus sit maledictum, vt credentes in ipsum benedictionem consequãtur. Scriptum est enim Deut. 21. 23. *Maledictus qui pendet in ligno.* vide Gal. 3. & passionem Messiæ in carne, seu humana natura, futuram non simul patiente diuinitate, quæ planè impassibilis ab æterno fuit, & erit.

Sed quomodo, inquies, cognouerunt Christum, postquá exaltatus fuit in cruce? Ipse Centurio minister crucifixionis, moriente Domino dixit: *Verè Filius Dei erat iste*, obscuratur Sol, & multa alia signa testabantur de morientis Christi innocẽtia: Resurrectio à mortuis ipsum Messiam & vitæ autorem esse manifestabat: visibilis Ascensio ipsius in cœlum 40. post resurrectionem die, idẽ conuincebat: Effusio Spiritus Sancti in Apostolos die Pentecostes, qui iuxta prædicationem Christi arguit per Petrum mundũ, hoc est, Iudæos Christum crucifigentes, de peccato, quòd non crediderint in ipsum. Atque de hac cognitione sui Dominus hìc potissimum loqui videtur.

Porrò se Filiũ hominis vocat Dominus plures ob causas. Primùm vt ostendat quantum se, cùm Filius Dei esset Patri æqualis, humiliauerit propter hominem. Factus est enim homo Filius Dei, vt hominem redimeret, eumque Deo Patri in omnem æternitatem coniungeret. Deinde Filius hominis dicitur, quia homini est à Patre datus, iuxta illud Esa. 9. 6. *Puer natus est nobis, & filius datus est nobis.* Tum vt homini nolenti hunc Filium sibi donatum recipere, exprobret intolerabilem ingratitudinem & superbam aduersus Deum rebellionem. Adhæc vt sciamus, eum esse fratrem nostrum ab eodem patre Adam natum, vt Filius hominis sit filius Adam, communis nostri parentis. vnde fiduciam concipimus de eius affectu fraterno erga nos, vt suprà admonuimus.

Quod autem additur: *Et à me ipso facio nihil*, accipiendum est ex sentẽtia Iudæorum, cum quibus Dominus loquitur. Illi enim putarũt ipsum non diuinitus missum, sed se ingerere in munus docendi proprio impulsu, vt homo temerarius & gloriæ inanis cupidus, quod ipse negat prouocans ad Patrem qui se miserat, qui secum erat, & cuius doctrinam annunciaret mundo.

Etsi autem hic locus occasionem offert dicẽdi de morte & glorificatione Domini: tamen hanc doctrinam reseruabo in suum locum, præsertim cùm in primo capite copiosiùs hoc argumentum à me tractatum sit.

Non

Sextus Articulus.

Non reliquit me solum Pater.

29 Quia ego quæ placita sunt illi, facio semper.

Hîc de obedientia sua erga Deum Patrem loquitur, idque respectu humiliationis in assumta humana natura in qua fuit Patri obediens vsq; ad mortem crucis, cuius obedientiæ merito credentes & purgantur à peccatis, & iustificantur, & reconciliantur Patri.

Primùm, hic notetur discrimen inter Christum & alios homines. Christus Patri puram perpetuam & perfectam obedientiam præstat, quę credentibus imputatur in iustitiam. Talem obediẽtiam nulli alij homines post lapsum primorum parentum præstiterunt. Vbicunque enim est peccatum, illic nec est obedientia pura, perpetua & perfecta, quæ ipsis in iustitiam imputari possit, nedum aliis. Deinde notetur hîc, quomodo iũgamur Deo & cum eo maneamus coniuncti, ne nos relinquat, videlicet, fide & obedientia, quę obedientia propter personam fide iustificatam placet.

Septimus Articulus.

30 Hæc eo loquente multi crediderunt in ipsum.

Efficacia verbi Dei, videlicet quòd nõ redeat vacuum ad ipsum. Etsi enim multi fuerunt & sunt contumaces aduersus doctrinam Euangelij, tamen vbicunque prædicatur Euangelium, fructum edit, & aliqui inueniuntur qui se sinũt verbo & Spiritu Sancto flecti, vt credant & saluentur, non expectantes exemplum procerum & maiorum suorum. Hîc enim agitur salus cuiusque, quæ non pendet ex aliorum, sed ex propria cuiusque fide. Etsi autem non dubium est quosdam in fide perstitisse: tamen non pauci eorum qui hic scribuntur ab Euangelista credidisse, vacillabant, & non erant in fide constantes. Nam postea offensi libertatis promissę mentione, se rursus Christo opposuerunt.

PARS IV.

Huius partis principalis propositio est promissio libertatis. Promittit enim Dominus libertatem in se credentibus, & manentibus in ipsius verbo. Verùm Iudęi hac promissione tanquam inani offensi, gloriantur se liberos esse, ideoque vanam esse promissionem libertatis, quã Dominus in se credentibus promittit. Sed horum errorem corrigit Dominus distinctione seruitutis carnis & spiritus, quibus opponitur libertas carnalis & spiritualis: Significans se nõ de carnis, sed de spiritus libertate loqui. Deinde gloriationem eorum primùm de patre Abraham refutat, ex dissimilitudine actionum Abrahæ & ipsorum: Deinde de communi Patre Deo, ex studio & conatu illorum aduersus se, & concludit illos potiùs Diaboli, quem mendacio & homicidio imitantur, filios esse, quàm Dei, cui se contumaciter opponunt.

A Huius partis articuli sunt plures, quos notis numerorum distinguemus.

Primus Articulus.

31 Dicebat igitur Iesus ad eos, qui crediderant ipsi, Iudæos: Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.

32 Et cognoscetis veritatem, & veritas liberos reddet vos.

B Dominus conuertit orationem ad eos qui cœperant in ipsum credere, ac primùm discernit inter suos discipulos & Pharisæorum. Deinde geminum fructum quem sui discipuli sunt reportaturi, exponit. Discrimen suorum discipulorum & Pharisæorum, hisce verbis tradit Dominus: *Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis*, hoc est, Si sermonem meum audieritis, & fidem verbis meis adhibueritis, & sinitis vos regi meo sermone, verè discipuli mei C estis. At discipuli Pharisæorum, hoc est, qui audiunt Pharisæos, & in eorum traditionibus acquiescunt, ij in vmbris & cæremoniis, & non in veritate ipsa ponunt fiduciam, existimantes se istis cultibus iustos esse, atque ideo non opus habere mediatore. Hinc ergo discamus veram notam discipulorum Christi esse, audire Christum relictis aliis doctoribus, acquiescere in ipsius doctrina, & sinere se solum ipsius verbo regi, sicuti pulcherrimè Nonnus hûc locum exponit, cùm D vocat sermonem Christi κυβερνητῆρα μύθων. Vt enim rector nauis in fluctibus maris nauem regit, vt salua in portũ perueniat: ita sermo Christi κυβερνητὴρ est discipulorum Christi, vt qui eos regat in flumine huius turbulentissimi mundi, vt rectà in portum salutis ferantur, cùm omnes alij, qui alios doctores sequuntur, à portu salutis aberrant, & diluuio peccatorum suorum miserrimè absorbentur. Hãc notam discipulorum Christi si rectè æstimauerimus, facilè discernemus inter veram Ecclesiam, quæ est cœtus E discipulorum Christi, & eam quæ falsò Ecclesiæ titulum sibi vsurpat. Pontifex ergo Romanus cum suis discipulis, hoc est, cum iis qui in ipsius traditionibus acquiescunt, puro fonte Euangelij, id est, sermone Christi, contempto, falso sibi Ecclesiæ nomen vendicat, quem non Isaac filius liberę, sed Ismael ex ancilla natus adumbrabat. Cùm ergo disputatur de vera & falsa Ecclesia, nõ audiamus iudicia mundi, sed Christum, F qui hîc notam suorum discipulorum minimè fallentem ponit, & nos adiungamus isti coetui, quantumuis in mundo contempto & pusillo, qui sermonem Christi audit, & sinit se eo regi in hac vita.

Commendatur itaque nobis hoc loco studium docendi & discendi sermonem Christi, & simul damnantur omnes sectæ, quæ vel Euangelium doceri per publicum ministerium nolunt, expectantes nescio quos Enthusiasmos, G vel purum Euangelij fontem cœno Pharisaico turbant, vt hodie Monachi faciunt, vel astutè iuuentutem à lectione sacrorum librorum auo-

cant, quasi maturè satis in senectute tandem sacri libri legerentur.

Præterea obseruetur hîc particula cõditionalis. *Si*, inquit, *mãseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis*, cõtra Stoicos, qui docẽt, illos, qui semel crediderũt, non posse fidem abiicere & damnari. Nam manifestè Christus hîc ostendit, quòd credentes possint deficere & fieri ex discipulis hostes. Quid enim clarius est hac consecutione: Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis: Ergo si non manseritis, non eritis discipuli mei. Et Dominus alibi clarissimè dicit, vt alia testimonia præteream: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.* Hæc proinde conditio euertit illorum sententiam qui conditione hac excluſa necessitatem defendũt ineuitabilem. Quorum errori opponamus promissionem Dei, quæ semper habet annexam conditionem fidei.

Geminus fructus, quem reportant discipuli Christi sequitur: *Et cognoscetis veritatem, & veritas liberos reddet vos.* Cognoscere hîc veritatem Christi dicuntur, qui indies in schola Christi proficiunt. Nam qui verè discipuli Christi sunt, indies magis magisque in cognitione & sensu abundant. Veritas hoc loco opponitur vmbris & figuris Mosaicis, & est ipsa via vitæ æternæ, seu scientia remissionis peccatorum, & salutis, per viscera misericordiæ Dei nostri. Atque ideo adiũgit Dominus: *Et veritas vos liberos reddet*, hoc est, liberi eritis à peccato & morte æterna, verè recipiemini à Deo, & donabimini perpetua iustitia & vita. Hæc ingentia beneficia mediatoris nostri opponamus vanitatibus huius mundi, nec frangamur cruce & persecutione, sed semper meditemur portũ salutis nobis promissæ. De libertate infrà copiosiùs.

33 Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: Quomodo tu dicis, liberi eritis?

Hîc Iudæi more Sophistarum ambigua falsis miscent, & vanitatem, vt decipiant, concludunt. Quod enim Dominus dixerat de spirituali libertate, hoc aduersarij Sophistæ malitiosè ad carnalem torquent, vt absurditatem ex Domini sermone concludant, hoc consilio vt turbam circumstantem, in qua non pauci erant credentes, ab ipsius doctrina absterreant, quo ipsi eminere tanquam sinceri doctores videantur. Hoc ipso sanè artificio Satanas etiam hodie in suis ministris passim vtitur, idque non solùm in Papatu, in quo plenum imperium obtinet: verumetiã in Ecclesia, inter eos qui sinceri verbi ministri esse gloriantur. Sed concludamus aduersariorum Christi argumẽtum in formam dialecticam, quò magis vitium agnoscatur. Semen Abrahæ est liberum: Nos sumus semen Abrahæ: Ergo nos liberi sumus. Hinc inferunt promissionis Christi absurditatem, idque interrogationis schemate vt fortiùs aduersarium premere videantur. *Quomodo igitur*, inquiunt, *tu dicis, liberi eritis?* Ac si dicerent: absurdum est, & planè ineptum, te iis promittere libertatem, qui iam liberi sunt. Sed argumentum hoc planè Sophisticum est. Procedit enim à principio non distributo & indistincto. Semen Abrahæ, quantum ad hoc propositum attinet, est duplex, videlicet, carnis & promissionis. Semen promissionis, etsi seruum est carne, spiritu tamen liberum est. At semen carnis, nec carne, nec spiritu liberum est. Vana est igitur gloriatio Iudæorum, qui nec carne, nec spiritu, liberi erant. Carne enim seruiebãt tum temporis Romano Impetatori: spiritu verò peccato & Diabolo, cuius opera fecerunt. Cùm igitur dicunt hîc Iudæi: *Nemini seruiuimus vnquam*, manifestè mentiuntur. Qualis enim quæso libertas Seminis Abrahæ erat in Ægypto 400. annis? qualis postea sub Babylonicis tyrannis? qualis cùm hæc loquerentur sub Romano Imperio? Nec iuuat eos si dicant, se iure quidem liberos esse, sed nunc premi iniusta dominatione Romanorum. Nã quid aliud est seruitus carnalis, quàm premi alterius dominio siue iusto, siue iniusto. Hinc ergo apparet & vanitas, & cœcitas, & impudentia Iudæorum, qui se hîc Christo opponunt. Vanitas fuit gloriari de eo quod non habebant. Cœcitas magna, quòd non intelligerent Christum de spirituali libertate loqui. Denique impudentia maxima fuit, quòd & apertè mentiri & manifestè veritati se opponere ausi sint.

Secundus Articulus.

34 Respondit eis Iesus: Amen Amen dico vobis: Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.

Iudęorum aperto mendacio opponit Dominus hanc assenerationem duplicato iureiurando fulcitam, idque ideo, vt sciamus eam immotam & Catholicam veritatem continere. Est autem hæc assueratio principium demonstrationis practicæ, ex quo quilibet sine errore possit apud se concludere liber an sit an seruus. De hac seruitute & libertate loquitur Paulus ad Rom. cap. 6. 16. *An non scitis quòd cui sistitis vos seruos in obedientiam, serui estis cui obeditis, siue peccati in mortem, siue obedientiæ in iustitiam.*

Verùm ne hîc erretur, discernendum est inter peccatorem habentem peccatum, operantemq; quod odit, & facientem peccatum. Peccatoris vocabulum latiùs se extendit. Natura enim omnes, siue renati, siue non renati, peccatores sumus, vt Paulus docet ad Rom. 5. 12. Nam & in renatis multa sunt nõ congruentia ad normam Legis, & multa fiunt ab illis aliàs ex infirmitate, aliàs ex ignorantia, aliàs ex negligentia. Peccatum habent etiam sanctissimi quique, donec in hoc mũdo versantur. Peccatum enim habitans in ipsis, etsi domatur, non tamen deponitur ante mortem, sed ex eo subinde pullulant praui affectus, qui tametsi statim spiritus imperio reprimuntur, vt peccatum non dominetur, tamen sua natura peccata sunt. Hinc est etiam

quòd

quòd Sancti dicantur operari nō quod volunt, sed quod oderunnt, vt Paulus conqueritur ad Rom. 7. 16. Huc facit illud Iohan. 1. Ioh. 1. 8. *Si dixerimus quòd peccata non habeamus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis & iustus est Deus, vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniustitia.*

Porrò peccatum facere quid sit, ex Epistola Iohannis, 1. Ioh. 3. 3. facile est intelligere, modò obseruemus antithesin.

Primum membrum antithesios hoc est: Omnis qui habet hâc spem in eo, purificat semetipsum, sicut ille purus est. alterum membrū antithesios sequitur: Quicunq; facit peccatum, etiam iniquitatem facit. Iam cùm verbo præsenti in priori membro significat studium puritatis, debet etiam in posteriori membro studium significare. Vt igitur is purificare se dicitur, qui studet puritati vt quotidie reddatur purior, etsi in hac vita perfectè purus nō erit: ita peccatum facere dicitur qui studet peccato, & sinit peccatum in se regnare, adeo vt se eius imperio subiiciat. Id quod Paulus Rom. 8. 1. vocat secundùm carnem viuere, quemadmodū omnes isti faciūt, qui à iugo peccati per Christum non sunt liberati. Nam in iis & iudicium est deprauatum, & affectus corrupti pręualent, & volūtas sua sponte deprauato iudicio & prauis affectibꝰ obtemperat, vt homo planè sit peccati seruus. In huiusmodi hominibus Lex nō solū nō cohercet peccatum, sed potiùs illud magis irritat, iuxta illud Pauli ad Rom. 7. 5. *Quando eramus in carne, passiones peccatorum, quæ irritantur per Legem, efficacia erant in membris nostris.* Ex quo fit, vt omnes non regeniti, sine omni exceptione sub peccati dominio teneantur, id quod etiam Paulus ad Rom. 3. 10. docet, cùm ait: *Non est iustus, ne vnus quidem. Non est qui intelligat, nō est qui exquirat Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Hìc graphicè depingitur humana conditio, qualis est omnium hominum, qui Christi membra nondum sunt effecti. Ex quo sequitur quod proposuimus: Omnes peccati seruos esse & sub dominio peccati manere captiuos, donec à Christo libertate donentur, ac per fidem in ipsum filij Dei nascātur.

Hìc quæritur, num non renati, serui sint peccati necessitate, an voluntate. Si voluntate, videntur posse exuere seruitutem, quando volūt. Si necessitate peccati iugo subiecti sunt, videntur prorsus culpa carere, vt qui necessariò tales sint. Ad hanc quæstionem in hunc modum respondendum esse iudico: Quòd non renati & voluntate & necessitate serui peccati sint. Volūtate quidem, quia & primi homines à quibus originem ducimus, & cum origine vitium trahimus, persuasi à Diabolo, voluntate serui peccati effecti sunt, sine omni coactione, & eorum posteri non regeniti sua sponte, concupiscentiis peccatorum obsequuntur. Ex quo fit, vt coram tribunali Dei prorsus sint inexcusabiles. Necessitate verò peccati serui sunt non renati, cùm quia originale vitium circumferunt cum suis concupiscentiis, quæ nunquam non æstuant, & sæpissime in actiones prauas erumpunt, tum quia necessitate praui sint, non quòd cogantur ab externo aliquo per violentiam, sed quòd necessitatem peccandi sibi volentes creauerunt, & peccādi voluntaria consuetudine eandem confirmauerunt, quam peccandi consuetudinem rursus abiicere, quia naturam æquat, sine regenerationis gratia non possunt. Verissimi enim versus sunt:

Consuetudo valet longos mansura per annos
Tempore naturam, vires si sumpserit, æquat.

Nam vt plurimum peccandi consuetudo diuturna ἀναλγησίαν quandam inducit, vt homo de resipiscentia non cogitet. Hinc facile est intelligere, qualisnam sit libertas volūtatis in non renatis, vt qui liberè peccato seruiant, nec aliud possint, cùm sibi peccādi consuetudinem sponte acquisiuerint. Verùm hìc inter affectus peccatorum & externas actiones discernēdum est. Affectus peccatorum quibus inflammatur voluntas, tolli prorsus ne in renatis quidem possunt. Actiones autem externæ etiam in non renatis, legibus & disciplina coherceri possunt. At in renatis, vt mens magis magisque illuminatur: ita affectus purgantur, qui tametsi non perpurgantur, vt prorsus sint absque omni vitio & macula: tamen spiritus imperio ita domantur, vt voluntatem non in obsequium pertrahant, nec actiones externæ à iudicio mentis discrepent, ex quo fit vt homo renatus etsi peccator sit: tamen facere peccatum nō dicatur. Adiutus enim diuina gratia non sinit peccatum in se regnare per concupiscentias corporis: tametsi acerrima certamina experitur. Vnde Paulus Romanorū 7. 22. *Condelector Legi Dei secundùm interiorem hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuantem me legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo quis liberabit me de corpore mortis huius? gratias ago Deo per Dominum nostrum Iesum Christum.* Hìc significatur & acerrima lucta inter carnem & spiritum in sanctis, & certissima victoria reponitur credentibus in Christo Iesu. Huc pertinet illud Iohannis, 1. Ioh. 5. 4. *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra.*

Operæprecium quoque est, vt hìc causæ perpendantur, quibus voluntas hominis, & ad malum & ad bonum moueatur. In omnibus hominibus renatis & nō renatis, cùm ad malum mouetur voluntas, vel in iudicio erratur, vel voluntas turbatur affectibus, iisque victa cedit. Vt enim in iudicio erratur, cùm bona & recta iudicamus quæ reuera bona & recta non sunt, alioqui nemo vltrò malū faceret: ita affectuum iniquo de bonis & rectis iudicio, sæpiùs rapitur voluntas ratione repugnāte: Vt cùm equi currum trahunt, & in præcipitium magno impetu feruntur reluctante & inuito auriga: Aut si rex quispiam non sapientum consilio, sed infimæ plebeculæ importunitati cederet. Hoc in Medea cernitur, quæ in hunc modum de seipsa testatur: *Laudo meliora proboq́, deteriora sequor.* Quòd

probet laudetque meliora, hoc facit ex rectæ rationis consilio. Quòd autem sequatur deteriora, affectuum importunitati cedit. Affectibus enim abrepta amorem Iasonis prætulit patriæ, parentibus & saluti liberorum. Atque in hunc modum sæpè actio non rationem, voluntate imperatrice turbata, sed affectum sequitur, qui sine ratione spe aut metu fertur. Hinc est quòd Plato dicat: Quilibet nostrûm duos in se contrarios & amentes consiliarios habet, voluptatem & dolorem, quos affirmat esse tanquam fontes duos semper scaturientes, sed ex vtroque sobriè hauriendum esse monet, & vt vim affectuum idem Plato clariùs describat, confert eos funibus & neruis, cùm ait: *Affectus in nobis insunt, veluti nerui aut funes quidam, quibus trahimur in contraria. Alij enim ad virtutem, alij ad vitia trahendo nos impellũt.* Proinde tametsi huiusmodi actiones voluntariæ videntur, propriè tamen non sunt voluntatis purę, sed affectuum prauorum, quibus voluntas victa & turbata rapitur.

Hoc malum cùm sapientes mundi viderent, admirati sunt, vndenam manaret in tam præstantem naturam. Et cùm luce verbi Dei destituerentur, alij alias causas finxerunt. Quidam enim in materiæ fluxibilitate & instabilitate fontem huius mali posuerunt: Alij cùm hoc viderent minùs firmum esse, ab homine transtulerunt culpam in Deam, quam Aten appellarũt, ex eo dictam, quòd omnibus noceat. Verùm hanc opinionem absurdam esse Platonici demonstrant hisce verbis: ἀλλ' ὑφ' ἑαυτῶν ὄντων ὁ μὲν ἀγαθουργὸς, ὁ δὲ κακοποιὸς, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἑαυτῷ τὸ ὀρθὸν ξύμφυτον ἔσχεν. Etsi autem hæc Platonicorum sententia est vera, nihilominus tamen Plato à vero mali fonte aberrat, cùm ita in Timæo scribit: πολὺ μὲν ἐκὼν οὐδεὶς, διὰ τι πονηρὰν ἕξιν τῷ σώματι ἢ καὶ ἀπαίδευτον τροφὴν ὁ πολὺς γίγνεται πανταχοῦ. Nescio an Pyndarus, etsi Poeta, propiùs accedat ad veritatem, cùm causam prauitatis hominum facit ἀτέλεστον νέφος λάθας, hoc est, obliuionis quandam nubem, quæ nulla coniectura comprehẽdi potest.

Verùm Ecclesia Dei non ducitur coniecturis, sed nititur euidentissima ex verbo Dei petita demonstratione, in quo verbo, fons omnis mali & prauitatis in hominibus, lapsus primorum parentum esse monstratur. Siquidem ex isto fonte, & reatus & veluti lues in totam posteritatem Adæ peruasit, idque non imitatione, sed propagatione, sicuti clarissimè Paulus, Mosis & Prophetarum optimus interpres docet, ad Romanos cap. 5. Neque Ecclesia solummodò hunc mali fontem nouit, verumetiam salutare remedium aduersus istud malum, & firmissimam spem recuperandæ in Christo amissæ integritatis, habet. Ex hoc fonte manant particulares causæ, quibus voluntas humana ad mala flectitur, vt cogitatio absentis rei illicitæ, in quam affectus fertur, obiectum præsens quo sensus irritantur: ἀπαίδευτος τροφὴ, id est, indisciplinata, vt ita dicam, educatio: & *idiomata* φυσικὰ. Horum diuersitas facit vt alij aliter moueantur, ac diuersis rebus delectentur. His accedit consuetudo mali, qua voluntas victa sæpè contra rationem ruit.

Porrò quòd multi non renati simulacra quędam virtutum habere videntur, plures sunt causæ, quarum præcipua est laudum immensa cupido, item præmium quod homines inde percipiunt: intus tamen affectus æstuant, in aliis magis, in aliis minùs, pro ratione educationis, assuefactionis & temperamenti. Hinc est quòd Aristoteles, cùm videret Xenocratem castiùs reddẽtem vrinam, diceret: ἀγαθὸς μὲν χάρις φρὼν δὲ ἰχνεύματα.

Porrò regeniti ad bene recteque faciendum principaliter mouentur spiritu regenerationis, cogitatione voluntatis diuinæ, dignitate adoptionis, fine obedientiæ, qui est vt Deus prædicetur, & alij inuitentur exemplo. Deinde præmiis obedientiæ, pœnis contumaciæ, & periculo. Multi enim cùm ruunt volentes contra Deum, nunquam resipiscunt, vt Cain, Saul, Achitophel, Iudas.

Cæterum quoniam multi non sancti versantur in externo cœtu Ecclesiæ nobiscum, & faciunt opera multa, qualia Sancti faciunt, non facilè possumus discernere verè sanctos ab hypocritis: Sed vnusquisque se optimè nouit, & ex spiritu adoptionis poterit scire se Filium Dei esse, & placere Deo, etsi obedientia admodum languida est. Qui talis est, semper studet lectione, oratione, aliisque pietatis exercitiis excitare fidem, vt fiat robustior, & retinere bonam conscientiam: & quoniam multa ex infirmitate facit cùm omittendo, tùm committendo, semper confugit ad propitiatorium Christum, & precatur cum sanctis omnibus remissionem peccatorum, quod cùm facit, verè sentit in corde consolationem & responsum Spiritus Sancti, quo confirmatur de adoptione & remissione peccatorum propter Christum. Nam cùm sit bellum irreconciliabile inter carnem quam circumferimus, & Spiritum, non est quòd existimemus, nos fore in hac vita sine grauissimis certaminibus, sed victoria in his certaminibus est fides Christi, qua mundus cum suis concupiscentiis vincitur.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum.

Ex principio posito: Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati, hoc argumentum infert. Seruus non manet in domo in æternum. Vos estis serui: Igitur non manebitis in domo in æternum. Quòd autem seruus non maneat semper in domo, ideo fit, quia hæres non est, cuius domus est propria. Nam tum demum excluditur seruus, quando hæredi se opponit, & non facit imperata, vt seruum decet. Atque ita Dominus à simili argumentatur. Quemadmodum enim serui terreni ad tempus seruiunt, sed excluduntur, quando dominis suis visum est: ita qui sunt in externo Ecclesiæ cœtu serui, hoc est, peccati mancipia, excluduntur à domo cœlesti,

cœlesti, & hæreditate vitæ æternæ. Est autem hîc domus Dei duplex obseruanda: vna typica, altera vera. Illa temporaria, hæc æterna. In domo typica, hoc est, in terra Canaan, vnà versabantur & serui & liberi. In domum veram tantùm introducuntur filij. Cùm ergo Dominus hìc dicit: Seruus non manet in domo perpetuò, intelligit Iudæos peccati seruos & excludendos esse à domo typica, abolita politia Mosis, populoque abducto in perpetuum exilium, & non admittendos in veram domum, quæ est solummodò filiorum, videlicet gloriosum Christi regnum, in quo filij in omnem æternitatem beati viuent. Hæc comminatio maximè horrenda est, qua Dominus exuit Iudæos larua iustitiæ & meritorum qua superbiebant, & sistit eos nudos ac reos coram tribunali Dei, subiicitque Legis damnatoriæ sententiæ. *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis.* Quotquot enim extra Christum sunt, serui sunt peccati, vt qui faciunt peccatum, nec possunt se suis viribus aut vllo precio redimere ab ista miserrima seruitute, sed in ea perpetuò hærebunt captiui, qui non fuerint redempti vno sanguine Filij Dei, de qua redemptione loquitur Petrus, cùm ait, 1. Petr. 1. 17. *Non caducis argento & auro redempti estis ex vana vestra conuersatione à patribus accepta, sed precioso sanguine Christi incontaminati Agni.* Atque hoc est quod Dominus hìc subiungit.

Quartus Articulus.

Filius manet in æternum.

36 Si igitur Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.

Qui manet in æternum in domo, hoc est, hæres, est liber: Filius manet in æternum in domo: igitur Filius est liber. Nunc autè cùm nemo nisi liber, libertatem aliis conferre potest, infert Dominus hâc conclusione conditionalè. Si Filius (scilicet qui solus liber est) vos liberauerit (qui serui estis peccati) verè liberi eritis, scilicet à peccato, à peccati stipêdio, à peccati carcere, & à tortore Diabolo. Hinc sequitur ex sensu contrario: Si Filius vos non liberauerit, verè liberi non eritis, sed manebitis peccati serui, captiui sub Diabolo, & moriemini in peccatis vestris. Hìc rursus omnes pronũciantur esse serui peccati, qui per Christum non manumittuntur, hoc est, non adoptantur, & Filij Dei fiunt per fidem in Christum liberatorem.

Cæterùm quoniam Dominus hoc loco concionatur de libertate Filiorum Dei, quæ opponitur tristissimæ seruituti peccati, placet hîc breuiter doctrinam de libertate Christiana repetere, eamque certis limitibus concludere, vt faciliùs à quouis intelligatur.

Est autem duplex Christiana libertas, prior personæ, posterior voluntatis.

Libertas personæ est manumissio spiritualis sanguine Christi parta (quia sanguine Christi abluuntur peccata nostra) quam Euangelium credentibus offert, per quam credentes adoptantur in Filios Dei, liberantur à peccato à maledictione legis, à ritibus Mosaicis, & humanis traditionib. in conscientia extra casum scandali, vt cõscientiæ piorum formidulosæ coram Deo pacificentur, vt sub cruce glorientur, certi quòd eorum liberator Christus verè ipsos ab omnibus malis suo tempore sit ereptur us, vtque ampliùs non sint serui humanarum traditionum, sed vt liber populus iis vtantur, boni ordinis & disciplinæ gratia, citra opinionem iustitiæ, meriti, cultus, & necessitatis. Hæc descriptio ex multis scripturæ locis extructa, causas, modum, gradus & fines libertatis Christianæ, quantum ad personam attinet, continet.

Causæ tres hìc ponuntur: Efficiens vna, nempe Christus liberator, vt hìc expressè dicitur: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Duæ instrumentales, videlicet Euangelium, quo offertur hæc libertas: & fides qua accipitur. Vbicunque ergo Filius non agnoscitur, Euangelium non prædicatur, & fides in liberatorem Filium Dei non concipitur, illic non est hæc vera libertas, sed miserrima seruitus, qualibuscunq; tandem velaminibus in mundo tegatur. Nihil hîc nec maiorum insignia, nec parêtum stemmata, nec diuitiarum splendor, nec victoriarum gloria iuuat, sed omnes simul qui fidem in Filium liberatorem ad prædicationem Euangelij non concipiunt, manêt sub captiuitate peccati, maledictione Legis, tyrannide Diaboli, & morte æterna, quæ est summa miseria & tristissima seruitus, cuius testimonium circumferunt conscientiam, quæ semper accusat & torquet omnes, qui hac spiritus libertate nõ sunt donati à Filio Dei.

Modus huius spiritualis libertatis non incurrit in oculos hominum, vt cùm homines ob sua merita & præclarè gesta libertate donantur, sed occultè fit, dum fidelium animæ asperguntur sanguine Filij Dei, reformantur per Spiritum Sanctum, & conscientię fide purgantur ab operibus mortuis, ex quo fit vt hęc libertas vbicunque sit, habeat comites iustitiam & pacẽ & gaudium in Spiritu Sancto, in quibus regnum Dei in hac vita positũ esse docet Apostolus ad Rom. 13. Cùm hâc libertatem sentiret in sua conscientia vlcerosus Lazarus, eam opposuit splendori & diuitiis diuitis epulonis, atque ita spe sua damna leuabat.

Gradus huius libertatis sunt plures, qui se mutuò consequuntur & cohęrẽt connexi, quos ordine, sed breuissimè, exponemus.

Primus, est liberatio à peccato, iuxta Pauli dictum: Rom. 8. 2. *Lex spiritus vitæ, in Christo Iesu liberauit me à peccato & morte.* De hoc gradu Dominus hoc loco potissimùm concionatur, cùm ait: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Quanta autem sit hæc libertas, & quantam dignitatem habeat sibi coniũctam, tum demum intelligemus, si quanta vis peccati sit, quidq; effecerit, perpendimus. In creatione iuncti fuimus Deo, creati ad ipsius imaginem, sed superuenit peccatum astu Diaboli, & libera primorum parentum vo-

luntate. Hoc peccatum est medium separãs nos A à Deo, & coniungens nos hosti Dei Diabolo, vt homo peccator nisi liberetur per Christũ, mancipetur Diabolo in omnem æternitatẽ. De hoc medio separante nos à Deo loquitur Esaias cap. 59.1. *Non grauauit aurem ne audiat, sed peccata vestra separant inter vos & Deum.* Hoc medium separans nos à Deo, & coniungens nos Diabolo, demolitus est Filius Dei merito mortis suæ, & factus est medium coniungens nos Deo, ac separans nos à Diabolo, vt homo liberatus à peccato, iun B gatur Deo, in omnem æternitatem beatus. De hoc medio coniungente nos Deo loquitur Paulus, cùm ait, 1. Tim. 2.5. *Vnus Deus & vnus mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus.* Hominem hîc vocat mediatorem, vt ostendat quomodo nos iungat Deo. Vt enim nobis vera humanitate iunctus est, ita Patri vera diuinitate iungitur, vt sit medium verè nos cum Deo coniungens, ac separans à Diabolo.

Sed dicat aliquis. Si peccatũ est medium separans inter nos & Deũ, & omnes circumferimus C peccatũ, vt Iohan. testatur, 1. Ioh. 1.8. *Si dixerimus quòd peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis nõ est*: Quomodo dicis nos à peccato liberatos & iunctos Deo, destructo medio separante inter nos & Deum? Discernendũ est inter peccatum domitum & dominãs, item inter materiale peccati & formale. Peccatum dominans est medium separans inter Deum & hominem, non autem peccatum domitum. Hoc enim non D imputatur credẽtibus. Nam eius formale, videlicet reatus, per Christum in credentibus sublatum est, iuxta illud Psal. 32. 1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.*

Sed cuinam non imputatur peccatum? credenti in eũ qui iustificat impium. Huc pertinet illud Iohannis, 1 Ioh 3.6. *Omnis qui in eo manet, nõ peccat.* Itẽ *Omnis qui natus est ex Deo, peccatũ nõ facit.* Non dubium est, peccãdi vocabulũ in his dictis E Iohannis significare habitũ & studium peccãdi cũ cõtumacia, qualis fuit in Diabolo & in Cain. Nã alioqui septies in die cadit iustus & resurgit. Et Ecclesiastæ 7. scriptũ est: *Non est iustus in terra, qui quamquam facit bona, non etiã peccet.* Etsi enim in sanctis est constans voluntas & proæresis rectè faciendi: tamen affectiones peccatorum subinde oriuntur, quas varias varius rerum & temporum adfert euentus, quæ sanctis reluctãtibus in peccatum non imputantur. F

Hic primus gradus libertatis admoneat nos, & de beneficio maximo liberatoris nostri, videlicet q̃ ipse à iure peccati nos liberauerit, & de officio nostro, nẽpe vt grati simus liberatori, & summo studio caueamus, ne rursus laqueis peccati inuoluamur, ne posteriora fiant priorib. deteriora, sed potiùs indies magis magisque in cognitione & sensu ꝓficiamus, vt ꝓbemus ea quæ excellũt, & simus inoffensi in diem Christi, pleni fructibus iustitiæ in laudem & gloriam Dei. G

Secundus est liberatio à maledictione Legis. Ita enim Paulus ait Gal. 3.13. *Christus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictũ.* Hic gradus primo iũgitur. Siquidẽ vt peccatũ in nobis est causa maledictionis, h. e. iræ Dei & mortis æternæ: ita iustitia in Christo, sublato peccato est causa benedictionis, h. e. gratię Dei & vitę æternæ. Nam si credentes finẽ Legis in Christo consequũtur, qui finis est iustitia, iuxta dictũ Rom. 10.4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti.* profectò etiam erunt participes benedictionis, id est, gratię Dei & vitæ æternæ, quæ iustis promittitur, abolita maledictione, quæ fuit iustissima peccati pœna iuxta Legis sententiam, & in Paradiso latam, & in monte repetitam.

Verùm altiùs hoc loco perpendendum est, quomodo Christus factus sit maledictum pro nobis, & quomodo Christi maledictio cedat nobis in benedictionem, vt verè liberi à Legis maledictione simus.

Christus est factus maledictũ, quia reatũ omnium peccatorũ mundi in se transtulit, vt nobis suã imputaret iustitiã. Nam cũ personã nostram sustinuit, luiturus, quæ nos peccauimus, oportuit illũ cum reatu, maledictionis pœnã sustinere. vox enim Legis est: *Maledictus omnis qui non manet in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.* Quæ sanè vox congruit cũ eo dicto quod est Genes. 2. *Quandocunq; peccaueris, morieris.* Quòd autẽ Christus factus sit maledictum pro nobis, lignum crucis, in quod suspensus est, ostendit. Nã longè antea à Mose prædictũ fuit: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Id quod Paulus ad Gal. capite 3. vers. 13. clarissimè docet hisce verbis: *Christus nos redemit de maledictione Legis, factus pro nobis maledictio. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno, vt gentibus benedictio Abrahæ contingeret in Christo Iesu, vt promissionem Spiritus acciperemus per fidem.*

In hac pericopa Pauli quatuor sunt, quæ hũc secundùm libertatis Christianæ gradũ illustrãt.

Primum est ipsa liberatio, seu redemtio à maledictione Legis facta per Christum. Redemit enim nos à maledictione, quam Lex ex Dei iustissimi iudicis sententia intentat, Legis, hoc est, normæ iustitiæ diuinæ transgressoribus, quales sunt omnes posteri Adæ, vno Christo excepto. Oportuit enim illum à peccatis purum esse qui alios purgaret.

Secundum, est modus redemptionis nostri à maledictione Legis per Christum. *Factus*, inquit, *pro nobis maledictio*, vt scriptũ est Deut. 21.23. *Maledictus qui pendet super lignum.* Est igitur lignũ crucis, testimonium, q̃ Christus in se trãstulerit maledictionis pœnam, quam nos merueramus.

Sed obiiciat aliquis. Quomodo hæc simul stare possunt? Pater dicit de Filio: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacuit.* Et Filius Dei factus est execratio, vt in quẽ Deus effuderit suã iram, adeo vt voluerit ipsum ignominiosissimã mortem subire? Hæc optimè congruunt. Neq; enim dilectio in Deo & summa *videtur* qua cõplectitur Filiũ, potest impedire iustitiã in Deo, qua peccatũ totius mũdi punit in dilecto. Cũ igitur Christus vnicè Patri dilectꝰ in se recepit ex volũtate

Patris

Patris personam nostram, quantum ad reatum & pœnam peccati attinet, Deus voluit ex dilectione nostri, vt ipsius filius iustè puniretur pro culpa hominum, quam in se transtulerat. Atq; hoc est quod Dominus ipse apud Iohan. dicit. Iohan. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, &c.* Et Paulus Rom. 5. 8. *Deus commendat charitatem suam erga nos, quòd cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.* Non ergo pugnant inter se summa dilectio in Deo cum iustitiæ ipsius executione. Deus dedit Filium nobis quia nos dilexit, vt filius ipsius dilectus iustitiæ suæ satisfaceret, ne nos iustè periremus.

Tertium est finis, cur Christus pro nobis factus sit maledictum, videlicet vt gentibus benedictio Abrahæ obtingat in Christo Iesu, hoc est, vt gentes fiant participes benedictionis & salutis promissæ Abrahamo in semine, de quo dictum est: Genes. 22. 18. *Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ.*

Quartum est modus applicationis benedictionis factæ Abrahamo: *Vt promissionem*, inquit Paulus Galat. 3. 14. *spiritus accipiamus per fidem.* Fides enim sola instrumentum est, quo perducimur in possessionem benedictionis, hoc est, gratiæ & vitæ æternæ, quæ opponitur maledictioni, iræ Dei, morti & damnationi.

Cæterum hîc quæri potest, cur non à morte prima per Christum liberemur, vt à morte secunda, quam æternam dixi, præsertim cùm morti etiá primæ homines subiiciantur propter peccatum Adæ, vnde ad Heb. 9. 27. scriptum est: *Statutum est omnibus hominibus semel mori.* Et 1. Cor. 15. 22. *In Adam omnes moriuntur.* Respondeo. Cùm regnum Christi non sit de hoc mũdo, Christus non sustulit mortem primam, quę naturæ dicitur, sed eius conditionem in suis mutauit, iuxta regulam, Rom 8. 28. *Diligentibus Deum omnia sunt adiumento in bonũ.* Vt ergo mors prima impiis est pœna & ianua ad æternam mortem, quæ mors æterna, non solùm est tristissima à conspectus Dei fruitione separatio, verùm etiam iustissima pro meritis ad æterna supplicia damnatio: ita eadem mors prima piis, hoc est, liberatis à peccato & maledictione Legis est extinctio reliquiarum peccati in mortali nostro corpore, & ianua ad æternam vitam, in qua sancti fruentur conspectu Dei cũ beata immortalitate. Mors proinde talis erit moriẽtibus, quales inuenit morientes. Mors impiorum vera mors est, qua anima separatur à Deo. Mors iustorum vmbra solummodò mortis est, qua caro ad tempus separatur ab anima, atque ideo placido somno comparatur. Hoc Dauid intellexit cùm scriberet, Psalm. 115. 15. *Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Et Paulus Phil. 1. 21. *Mori mihi lucro est.* Item ibid. 23. *Cupio migrare & esse cũ Christo.* Ecclesiastæ 7. 2. *Melior est dies mortis die natiuitatis.* Et Syrach 41. 5. *Noli metuere iudicium mortis.* Cyprianus quoque ait: *Mors est ianua vitæ, victoria belli, portus maris.* Tametsi igitur mors ipsa prima in se sit acerba, tamen piis & filium Dei in agone mortis inuocãtibus fit placida. Nam fide vincunt mortis acerbitatem. Quemadmodum enim vnctus oleo Mandragorę ferrum & sectiones non sentit: ita sancti oleo exultationis & consolationis à spiritu Christi vncti mortem patienter ferunt ac superant.

Sed inquies, audio conditionem mortis primæ in sanctis mutatam esse, sed non ipsam mortem penitus sublatam, quod videtur requirere meritum Christi, quod opponitur merito Adami. Vt enim per Adamum in mortem naturæ incidimus: ita per Christum vita naturę donari nos oportuit. Respõdeo. Discernenda sunt tempora regni gratiæ & gloriæ Christi: Item tempora beneficiorum Christi distincta. Est tẽpus regenerationis animæ, & est tempus regenerationis corporis. Anima credentis priùs in vera contritione mortificata in hac vita regeneratur pro incremento fidei, & fruitur libertate, qua & à peccato & à maledictione legis liberata est. Corpus credentis in hac vita non regeneratur nec regenerari potest antequam moriatur. Necesse est igitur vt prius moriatur quàm regeneretur. Ideo Paulus ait, 1. Cor. 15. 36. *Tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur.* Deinde addit Apostolus, qualẽnam corpus exoriatur: *Seminatur*, inquit, *corpus animale, excitatur corpus spirituale.* Est enim peccatum Originis per mortẽ, quæ dicitur naturæ debitum, deponendum, vt totus homo cõstans anima & corpore subiiciatur spiritui & confirmetur in perpetua obedientia erga Deum, quò simus conformes Deo in omnem æternitatem. Ideo Paulus dicit: Rom. 8. 24. *Spe saluati sumus.* Et Iohannes 1. Ioh. 3. 2. *Nunc filij Dei sumus, & nõ apparuit quod erimus. Scimus autem quòd cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est.* Significat ergo Iohannes perfectiorem fore sanctorum statum in regno gloriæ, quàm est hîc in regno gratiæ. Breuiter, morte prima exuenda est mortalitas, deponẽda infirmitas, acquirenda conformitas, perficienda sanctorum societas, & beata immortalitas est induenda. Vnde quidam ex Patribus, *Finis*, inquit, *mortis sanctorũ est laboris consummatio, ad portum applicatio, peregrinationis terminus, oneris grauissimi depositio, de equo furioso descensio, de domo ruinosa liberatio, omnium ægritudinum terminus, omnium periculorum euasio, omnium malorum consummatio, debiti naturæ solutio, reditus in patriam & ingressus ad gloriam.*

Non est prætereundũ quod Augustinus paulò aliter ad quæstionẽ respondeat lib. 13. de Trinitate, cap. 15. Ita enim ait: *Quamuis & ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter venerit: tamen bonus eius vsus glorioſissimos Martyres fecit, & ideo non solùm ipsa, sed omnia seculi huius mala dolores laboresq; hominum, quanquam de peccatorum & maximè de peccati originalis meritis venerint, vnde facta est & ipsa vita vinculo mortis obstricta: tamen remissis peccatis remanere debuerunt, cum quibus homo pro veritate certaret, & inde exerceretur virtus fidelium vt nouus homo per testamẽtũ nouum inter mala huius seculi nouo seculo præpararetur.* Idẽ cõtra Pelagianos lib. 2.

Qui autem dicũt: Si peccato mors ista corporis accidisset, non vtiq; post remissionem peccatorũ, quam redemptor nobis tribuit, moreremur. Non intelligũt, quomodo res, quarum reatum, ne post hanc vitam obsint, Deus soluit: tamen eas ad certamen fidei sinit manere, vt per illas erudiantur & exerceantur proficientes in agone iustitiæ. Hæc sint breuiter de quęstione proposita dicta, in cuius examine cogitentur discrimen regni Christi & aliorum regnorum, necessitas & vtilitas mortis primæ, discrimen inter regenerationem animæ & corporis, tẽpus gratiæ & gloriæ, quod est restitutionis omnium, exercitiũ fidei, spei, inuocationis, & officiorum charitatis, robur spiritus in lucta aduersus carnem, diabolum & mundum, victoria super omnibus malis. Denique quòd mors carnis, iuxta Paulum, 1. Corin. 15. 26. sit vltimus hostis, qui per gloriosam resurrectionem abolebitur.

Tertius est donatio Spiritus Sancti. Hic gradus superiorum inuisibilis est obsignatio, vt qui nõ tam cernatur oculis carnis, quàm sentiatur viuo conscientiæ sensu. Nam cùm Spiritus Sanctus obsignat cordib. nostris adoptionẽ nostri, iuxta dictum Apostoli, Rom. 8. 14. *Accepistis spiritũ adoptionis, in quo clamamus Abba pater*, testatur & peccatũ remissum esse, & maledictionẽ sublatã.

Porrò Spiritus adoptionis quo donantur fideles, ideo adoptionis dicitur, quia & eo regeneramur in filios Dei dum credimus, & eo confirmamur de adoptionis gratia, dum videlicet excitat in nobis motus nouos congruentes ipsius naturę. Vt enim agens naturale, similitudinem quandam sui, imprimit in corpus, in quod agit: ita Spiritus Sanctus motus sibi similes in fidelibus excitat, dum spirat in mentibus nostris nouam lucem, & accendit in cordibus lætitiam & amorem, ac totum hominem sanctificat, vt iam sit noua creatura, non iuxta carnem sed secundùm spiritum viuens.

Hac de re concionatur Paulus ad Rom. 8. 14. cùm ait: *Quotquot Spiritu Dei agũtur, hi sunt Filij Dei.* Aguntur autem homines Spiritu Dei, & quãdo mortificatur in eis peccatum per inhabitantem spiritum, & cùm excitatur in eis spiritus inuocationis, dilectionis, timoris & obedientiæ. *Si*, inquit Paulus, Rom. 8. 11. *Spiritus qui excitauit Iesum à mortuis, habitet in vobis, qui excitauit Christũ à mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora, per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* Item v. 13. *Si Spiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis.* Hic Spiritus adoptionis non solùm certificat nos de præsenti gratia, verumetiá confirmat nos de futura gloria. Atq; ideo Paulus ait ibid. v. 16. *Idem Spiritus testatur cum spiritu nostro quòd sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes verò Christi.* Atq; hoc est quod Paulus ait ad Ephes. 1. 13. *Obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ.* 2. Cor. 1. 21. *Qui confirmat nos vobiscum in Christum & vnxit nos, Deus est: Qui etiam obsignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* Vide quàm multa paucis complectitur Apostolus. Primo loco meminit confirmationis, propterea quòd Spiritus Sanctus certitudinem Euangelij nobis ratam esse testatur, quæ certitudo, 1. Cor. 2. 4. vocatur ἀπόδειξις πνεύματος demonstratio Spiritus, vt ei vel reclamante ratione & omni naturæ sensu indubitatam fidem habeamus. Cùm ergo animalis homo non capit ea quæ sunt spiritus Dei, quicunque Dei verbũ indubitata fide amplectitur, Spiritus Sancti magisterio eum edoctum & confirmatum esse necesse est. Secundo loco vnctionis meminit, qua spiritualiter vnguntur, qui verbum Dei indubitata fide recipiũt. Deus est qui vngit: vnctio est Spiritus Sãctus qui efficit motus in cordibus nostris congruentes cum lege & voluntate Dei. Vngitur omnis qui viua fide verbum Dei recipit, idque propter hos fines, vt oleo lætitiæ inunctus in Deo exultet, vt Sacerdos, Rex & Propheta Dei efficiatur, vt sit luctator vnctione spiritus præparatus ad luctam ineundam cum vitiis & carnis concupiscentiis, vtq; posthac non carnised spiritui militet. Tertio obsignationis meminit, qua obsignatur promissio. Spiritus enim sanctus testimonium reddit spiritui nostro, quòd simus filij Dei. Postremò Spiritum Sanctum quo donantur credentes, arrhabonem prædicat. Vt enim arrhabo est pacti symbolum seu pignus, quod dari solet in certitudinem eius quod promissum est: ita Spiritus Sanctus est veluti quædam arrha hæreditatis cœlestis.

Quartus est liberatio à ritibus Mosaicis & humanis traditionibus. Hic gradus etsi longè inferior est superioribus: tamen à Paulo signatus est. Sunt autem duæ partes huius gradus: Vna de ritibus Mosaicis: Altera de traditionibus humanis, de quibus ordine dicemus.

Ritus Mosaici fuêre ceremoniæ, sacrificia & sacramenta diuinitus populo Iudaico commendata, quæ quia vmbræ fuerunt veritatis, debebant reuelata veritate cessare, vt quæ adeptæ essent finem, propter quem institutæ erãt, quem admodum Apostolus ad Hebræos, Colossenses & Galatas docet. Vt autem de ceremoniis Mosaicis rectè iudicemus, ante omnia tenẽdum est discrimẽ operum, quorum alia sunt cultus per se, alia propter aliud. Cultus Dei per se sunt vera dilectio Dei & proximi, & quæ in illis continentur. Hæc enim Deo per se placent. Cæremoniæ autem, sacrificia & Sacramẽta non fuerunt cultus per se, sed placuêre Deo propter aliud, hoc est, propter fidem vtentiũ ceremoniis & intelligẽtium earum verum vsum. Hoc discrimen apertè tradit Dominus cùm ait: Matt. 9. 13. *Misericordiam volo, non sacrificiũ:* quia misericordia per se est specimen & probatio veræ pietatis. Sacrificiũ verò sine pietate inutilis est ceremonia Deo non placẽs. Hinc est quòd Dominus apud Prophetas abominatur sacrificia Iudæorum, & dicit se ea non mandasse, scilicet vt fierent isto modo quo fiebant à Iudæis, qui nucleo abiecto in cortice & nudis ceremoniis hærebant.

Vt autem hoc apertiùs intelligatur, sciẽdum est, quòd cæremonię Mosaicæ tripliciter considerentur, videlicet extra Christum, cõtra Christum, &

stum, & in Christo. Extra Christum considerabantur, cùm consuetudinis tantùm gratia seruabantur à Iudæis, aut cùm lucri alicuius aut honoris ratio habebatur: qua quidē ratione prorsus inutiles fuerunt. Contra Christum erant, quādo opinio iustitiæ tribuebatur istis externis obseruationibus sine fide, vt cùm circumcisionem iustificare, & alias cæremonias mereri salutem docerent Iudæi. In Christo dupliciter considerantur Mosaicæ cæremoniæ, videlicet ante Christum exhibitum, & post Christum manifestatum in carne. Ante Christum exhibitum cæremoniæ Mosaicæ fuerunt pia exercitia. Nam Christum quem figurabāt, quodammodo in se continebant. Post Christum manifestatum in carne, & peractam ipsius victimā in ara crucis, prorsus expirauerunt cæremoniæ Mosaicæ adeo vt Paulus Gal. 4. 9. eo respectu appellet eas infirma & egena elementa. Breuiter, omnes ritus, omnia sacrificia & sacramenta Mosaica considerata extra Christū, contra Christum & post Christum manifestatum in carne, prorsus sunt abolita, adeo vt qui ea obseruare velit, excidat libertate, quam habemus in Christo, quemadmodum Paulus docet ad Galat. 5.

Traditiones humanæ complectuntur & doctrinam humanam & cæremonias, quę nō sunt diuinitus institutæ, sed traditæ ab hominibus, aliæ propter alios fines. Nam vt alij magis à fundamento aberrarunt quàm alij: ita etiam in traditionibus, & earum finibus variabāt. Et vt breuissimè me expediam, teneatur hoc discrimen traditionum humanarum. Quædam sunt planè impiæ, quædam sunt pædagogicæ & vtiles assuefactiones. Impiæ sunt, quę apertè pugnant cum verbo Dei, & abducunt à Christo, vt inuocatio Sanctorū, reliquiarum & statuarum adoratio, Missarum prophanatio, nugamentū Purgatorij, indulgentiarum nundinatio, & multarum cæremoniārum inepta congeries. Huiusmodi traditiones ab omnibus piis execrandæ sunt. Quādo igitur aduersarij obiiciunt hæc aut similia dicta: *Obedite præpositis vestris*, Heb. 13. 17. *Tenete traditiones* 2. Thess. 2. 15. Respōdendum est nullam obedientiam deberi præpositis in traditionibus humanis, quæ aduersantur puritati Euangelij & abducunt à Christo: Siquidem nulla obedientia præstāda est, cùm homo præcipit quod Deus prohibet. Deinde vt vniuersale mādatum est, Matt. 7. 15. *Cauete à falsis Prophetis*. Item Matt. 16. 6. *Cauete à fermento Phariseorum*: ita regula est Catholica Matt. 15. 6. *Frustra me colunt mandatis hominum*: Item Ezech. 20. 19. *Ambulate in præceptis meis, & non in præceptis patrum vestrorū*. Quapropter hîc securè detestemur Papisticas traditiones, doctrinas & cæremonias, quæ vel manifestè impiæ sunt, vel alioqui ineptę, nihil ad ædificationem faciētes. Sunt enim verissimè à Deo permissæ in pœnam abiiciētium veritatem Dei iuxta vaticinium Pauli 2. Thess. 2 11. *Mittet efficacem illusionem, vt credant mendacio qui noluerunt veritati credere*. Hoc etiā pacto punitus fuit Iudaicus populus, vt est in Psal. 81. 12. *Et non audiuit populus meus vocem meam, & Israel non voluit me, & dimisi eos secundùm desideria cordis illorum: ibunt in adinuentionibus suis.*

Pædagogicæ & vtiles cęremoniæ in hoc à senatu Ecclesiæ institutæ, vt nihil fiat inordinatè & tumultuariè, sed piè & prudenter in conspectu Dei, etsi extra casum scandali conscientias non obligant: tamen lege charitatis obligant, adeo vt qui eas contemnit, & contumaciter cum scandalo negligit, reus violati ordinis, & rupti charitatis vinculi coram Deo peragatur. Plura de traditionibus humanis & cæremoniis anno tauimus in Enchiridio & passim in commentariis nostris super Epistolas apostolicas.

Hactenus de gradibus Christianæ libertatis, quātum ad personam attinet, dictum esto, vltra quos gradus Christiana libertas se non extēdit. Quare execrādus est furor Libertinorum & Anabaptistarum, qui Christianam libertatem etiam ad scelerum licentiam extēdunt. Libertini enim impiè Christianam libertatem cuiuis carnis libidini & quibusuis flagitiis prętexūt, quasi ideo essemus libertate donati, vt iā liceat quidquid libet. Hanc suam insaniam stabilire conantur Libertini dicto Pauli ad Rom. 7. 25. *Ego idem mente quidem seruio Legi Dei, carne autem legi peccati.* Hinc dicunt se carne tantùm scortari, inebriari, homines trucidare, impurè viuere, mēte autem ac spiritu puros esse & seruire legi Dei. Annon furorē istorum nebulonū refutat Christianorū vocatio? Sūt n. ad sanctificationem vocati, hoc est, vt seruiant Deo animo, spiritu & corpore in vera sanctitate. Annon cōditio peccati eos coarguit? Est enim peccati conditio eos oēs qui sibi obtēperant, subiicere tristissimę seruituti, iuxta hoc Domini dictū: *Qui facit peccatū, seruus est peccati. Seruus autē nō manet in domo perpetuò.* Omitto dicta Pauli, Rom. 8. 15. *Si secundùm carnē vixeritis, moriemini.* Item Rom. 6. 18. *Manumissi sumus à peccato, vt iustitiæ seruiamus.* Verba Pauli: *Carne seruio legi peccati*, sunt verba nō ociosi hominis, iacentis in peccatis, sed luctantis contra peccatum. Nam captiuus trahitur & inuitus, imploratus auxiliū, speranśq; in Christo victoriam. Deinde non loquitur Paulus de operibus externis seu volūtariis, sed de pullulātibus vitiosis affectibus, quos ne sanctissimi quidē in totum abiicere possunt, donec hoc mortale corpus circumferunt. Non ergo simpliciter libertas hîc accipienda est: sed κατὰ τι, videlicet in gradibus à nobis enumeratis, ad quos etiam gradus nomen libertatis, epitheto Christianæ restringitur.

Anabaptistę non minùs insaniunt, dum prætextu Christianæ libertatis ciuilem magistratū è medio sublatum volūt. Sed quid est ineptius hoc concludendi modo: Christiani sunt liberi: Ergo Christiani non debēt seruire magistratui. Tollendus est igitur è medio magistratus, idq; gladio subditorum. Respondeo ad principium quo nituntur, quod perperam extendunt vltra quàm decet. Nam solummodò accipiendum est de libertate spirituali, quæ nō tollit seruitutem ciuilem. Quid enim impedit liberum esse

animo,& ſeruum corpore. Chriſtus ipſe Pilato dixit: Ioh.18.36. *Regnum meum non eſt de hoc mũdo.* Et Paulus, 1. Cor.7. 21. *Seruus vocatus es ne ſit tibi curæ.* Idem ait: Epheſ.6.5. *Vos ſerui obedite carnalibus dominis veſtris tãquam Domino.* Annon Paulus manifeſtè dicit:Rom.13.2. *Qui magiſtratui reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit.* Item ibid.5. *Oportet obedire non ſolùm propter iram, ſed etiam propter cõſcientiam.* Sed quid opus eſt teſtimoniis in re manifeſta?

Verùm hîc de obediẽtia magiſtratui præſtanda tenẽda eſt regula, quòd magiſtratui omnino parendum ſit, modò præcipiat honeſta, aut certè ea, quæ licet iniqua ſunt tantùm, non tamen nos reddãt impios, ſed afflictos. Verùm ſi impij reddimur obtemperãdo magiſtratui, ſequenda eſt regula, Act.5.29. *Magis obtemperandum eſt Deo quàm hominibus.* In huiuſmodi enim non debemus fieri ſerui hominum. Saul,1.Reg.22.17. imperat ſatellitibus ſuis Deum timentibus, vt interficiant Abimelech ſacerdotem ſanctum cum ſuis ſociis, ſed illi recuſant imperium, ac nolunt extendere manus in Sacerdotes Domini. At Doeg non timens Deum iuſſus idem facere, impio mãdato paret, ac ſe maiori impietate inuoluit. Sicut ergo ſatellitũ iſtorum, timentiũ Deũ & reuerentiũ ſacerdotes Domini, factum, & laudandum & imitandum eſt: ita impia obediẽtia Doeg damnãda eſt & perpetua infamia digna, qui etiam facti ſui pœnas in omnem æternitatẽ luet. Verùm Doeg iſte plurimos hodiè habet ſocios, qui ad impia tyrannorũ decreta, Deo contempto cum ſuo verbo, trucidant pios & in eos crudeliſsimè ſæuiunt. Hîc profectò officiũ eſſet magiſtratus intermedij ſeu popularis ad moderandam Tyrannorum libidinem conſtituti, vel cõſilio impedire impios Tyrannorum conatus aduerſus Eccleſiam, vel armis innocẽtes defendere ſi fruſtra tẽtantur conſilia. Eſt enim officiũ intermedij ſeu popularis magiſtratus moderari Tyrannos, ne contra leges aut religionẽ veram quidquam moliantur in Dei contumeliam, & in ſubditorum certam perniciem. Pertinet enim ad illos dictum Pſal. 82. 4. *Eripite pauperem et egenum de manu peccatoris.* Et ſi interea ſuccumbunt, potentia Tyrannorum victi, conſolentur ſe conſcientia recti, & cauſam ſuam iuſto iudici Deo committant.

Quantum autẽ ad eos attinet, qui huiuſmodi magiſtratu non funguntur, ſciant ad ſe pertinere mandatum Dei: 1.Ioh.5. 21. *Cauete abidolis.* Cogitent de commination Chriſti, Luc. 9.26. *Quemcunq; puduerit mei corã hominibus, eius me pudebit coram Patre meo cœleſti.* ardẽter inuocent Deũ, vt vel tyrannis meliorem det mentẽ, vel ipſe reprimat conatus Tyrannorũ ac ſuam tueatur Eccleſiã. Verùm ſi viderint certa vitæ pericula imminere, fugiant tyrannorum manus ſi poterũt. Si non poterunt, conſtanter ferant quiduis potius, quàm vt abiiciant confeſsionẽ. Quare ſi res ita poſtulauerit, ſanguine ſuo ferant veritati doctrinæ cœleſtis teſtimoniũ. Quod ſi fecerint, & Martyres Dei ſancti habebuntur, & illorũ mors cenſebitur preciosa victoria coram Chriſto, quã victoriam excipiet corona iuſtitiæ à iuſto iudice Chriſto legitimè certantibus propoſita.

Quid autem boni ex martyrio ſanctorũ prouenìat, perpulcrè explicat Theodoretus, cùm ait: *Vt quondã rubus ille quẽ vidit Moſes, (Exod.3.2.) ardore ignis non eſt abſumptus: ita nec Chriſtianos imperiorum bellis petitos tela hoſtilia conſumpſerunt, quin potius ſicut lignatoribus cædentibus ſyluã, multò plures pullulãt propagines à radicibus, quàm ſunt rami qui inciduntur: ita nunc quoq; piis quamplurimis interfectis, multò plures quotidie ad doctrinam Euangelij accedunt, cruorũq; cæſorum corporum irrigatio quædã eſt nouis in eccleſia emergentibus plantulis.* Martyr ergo cùm patitur, non ſolum ſibi patitur, ſed etiã cuilibet, vt ait Ambroſius. Sibi enim patitur ad præmiũ, cuilibet ad exemplum: ſibi ad requiem, cuilibet ad ſanitatem: diabolo in confuſionẽ, Deo in gloriam. Siquidem martyrium ſanctorum, teſtimonium reddit veritati doctrinæ cœleſtis, cuius finis eſt, vt ipſo tanquam veritatis Dei ſigillo plures inuitentur ad amplectendum ſinceram religionem in gloriam Dei, in multorum ſalutem, & in deſtructionem regni peccati & diaboli.

Cæterum quoniã ſancti interdum offenduntur ſcandalo crucis, & mirantur, quî fiat quòd Deus cùm ſit iuſtiſsimus, ſinat ſuos ſãctos, quos tamen intimè amat, adeò horrendis modis tantisq; contumeliis & cruciatib. affici & deformari, huc nonnulla in admonitionẽ & conſolationem eorum adiicienda duximus. Primùm ergo omnium hoc teneatur tãquam firmiſsimum & immotum fundamentum, quòd nihil præter ſapientiſsimã & paternam prouidentiam Dei ſanctis Dei in hac vita accidere poſsit vel proſperi vel aduerſi, adeo vt ne capillus de capite ſanctorum ſine paterna Dei prouidentia auferatur, quemadmodum ipſa veritas teſtatur, Luc.12.7. & 21.18. *Capilli capitis omnes numerati ſunt.* Item: *Capillus de capite veſtro non peribit.* Huic paternæ Dei prouidentiæ, oportet, vt ſancti ſe ſubiiciãt & ſtatuant Deum nihil permittere ſine optimo conſilio, & maxima vtilitate ſanctorum ſuorum, etiamſi cõſilij ipſius abyſſum penetrare non poſſumus. Quare piorum eſt ſub quauis cruce ſe Deo ſubiicere, illum timere, inuocare, ac gratias ei agere in vera patientia & ſpe glorioſæ liberationis. De hac prouidẽtia eiusq; cauſis in hunc modum loquitur Auguſt. *Vnuſquiſq; malus apud ſe habet voluntatem nocendi. Vt autem poſsit nocere, non habet in ſua poteſtate: vt velit iam reus eſt, vt poſsit, occulta diſpenſatione prouidentiæ Dei in alium permittitur ad pœnam, in alium permittitur ad probationẽ, in alium permittitur ad coronam.* Ad pœnã, quomodo permiſsi ſunt ἀλλόφυλοι, id eſt, alienigenæ, rapere populum Iſrael, quia peccauerũt in Deum. Ad probationẽ permiſſus eſt diabolus in Iob: probatus eſt autẽ Iob, confuſus eſt diabolus. Ad coronã verò permiſſæ ſunt perſecutiones in Martyres. Multis proinde modis fœliciores ſunt martyres in ſuis tormentis, quàm potentiſsimi Monarchæ in ſuis deliciis, opibus, honoribus, & voluptatibus, vt rectè ab Auguſtino dictum ſit: *Seculi homines infeliciter fœlices, Martyres fœliciter infœlices*

infœlices erant. *Erant enim ad tempus infœlices, sed æternùm beati.* In omni ergo afflictione cogitemus regulam Pauli, Rom. 8.28. *Scimus quòd diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum.* Secundo cogitetur dictum Pauli: 2. Tim. 3.12. *Omnes qui volunt piè in Christo viuere, persecutionem patientur.* Et in Act. 14. 22. *Oportet per multas afflictiones intrare in regnum Dei.* Est enim crux via ad gloriam, sicut idem Paulus testatur cùm ait: Rom. 8. 17. *Si cum illo patimur, cum illo etiam glorificabimur.* Et Petrus 1. Pet. 4.13. *Tanquam communicantes Christi passionibus gaudete, vt et in reuelatione gloriæ ipsius gaudeatis exultantes.* Tertiò cõferantur inter se hoc breue afflictionis tempus, cum nunquã finienda beatitudine, vt vel huius cogitatione nos sub cruce sustentemus. Huc illud Pauli 2. Corin. 4.17. *Leue momentum afflictionis huius adfert pondus æternæ gloriæ.* Et Petrus 1. Pet. 5.10. affirmat modicam esse afflictionem huius vitæ ad futuram gloriam. Et ad Rom. 8. 18. *Non sunt condignæ afflictiones huius seculi ad futuram gloriam.* Huc pertinet dictũ Psal. 126. 5. *Qui seminãt in lacrymis, in exultatione metent: Euntes eunt & flentes portãt pretiosum semen: Venientes autem venient, portantes manipulos suos.* Vt ergo Agricolæ bono animo ferunt molestias stercorationis agrorum, arationis & sationis, propter spem frugis in messe reportãdæ: ita Sancti Dei, mentem & oculos referant non modò ad tempus sationis, sed multò magis, ad lætissimũ tempus, quo manipuli cum exultatione colligẽtur. Hæc cogitentur de diuina prouidentia & consilio Dei permittentis tyrannis Ecclesiam cruciatibus & probris deformare. Vt enim in terra Ægypti permisit Deus Pharaoni & aliis Tyrannis Ægyptiis crudelissimis modis affligere Ecclesiam, vt ipsius liberatio esset & dulcior & gloriosior: Ad eundem modum potissimũ ante finem mundi permittit diabolo, & ipsius membris, Sophistis, & Tyrannis, vt crudelissimè in sanctos Dei homines sęuiant, quò ingressus in requiem æternę beatitudinis fiat & dulcior & gloriosior. Breuiter, Deus permittit suos cruciatu & probris examinari, vt discant, vt humilientur, vt purgentur, vt probentur, vt conformentur capiti Christo, & vt tandem coronentur.

Fines Christianę libertatis sequuntur, qui, vt in descriptione attigimus, tres sunt, videlicet pacificatio conscientiarũ coram Deo, gloriatio sub cruce cum spe gloriosæ victoriæ, & liber vsus humanarum traditionum non impiarũ. De secundo & tertio in superioribus satis dictũ est: Quare hoc loco solũmodò de primo, qui est pacificatio formidulosarum conscientiarũ coram Deo, agemus. In quouis homine sancto in hac vita triplex est dissidium. Primum affectuũ & rationis. Secundum carnis & spiritus. Tertium conscientię & fidei. Hoc tertium non est hostiũ, sed amicorum potius vt ægroti & medici.

Primum dissidium quod dixi esse affectuum & rationis, est piis cõmune cum impiis, etsi magnum est discrimen. Nam impij prauis affectib. contra rationem pugnantibus sponte vt plurimum cedunt, propterea quòd in iis peccatũ dominetur, ex quo fit, vt non magni faciãt rectum rationis iudicium & consilium, sed affectuum seditiosam ἀναρχίαν sequuntur, quibus ipsa quoque voluntas inflammata & turbata affectibus miserrimè seruit, etsi nouit meliora probatque.

Etsi autem inueniuntur apud Ethnicos, qui virtutis laude moti, visi sunt rationẽ sequi contra affectus, tamen malum ipsum in iis non est diminutum: sed tantummodò larua virtutis tectum, at in piis, pro fidei incremẽto & mensura; affectus praui, etsi nõ extinguuntur prorsus, tamen paulatim minuuntur & veluti eneruãtur, atque adeo domantur, vt in actiones non erumpant. Id quod tamen fatendum est non solius rationis viribus fieri, sed multò magis spiritu fidei, quo ratio roboratur, vt non cedat affectibus, sed fortiùs se illis opponat.

Secundum dissidium in sanctis est carnis & spiritus, & hoc est piis ita peculiare, vt in nullis aliis locum habeat. Neq; hoc dissidium cessabit vnquam in hac vita: est enim inter carnẽ & spiritum implacabile odiũ. Caro hoc loco omnes vires & facultates hominis complectitur, videlicet mẽtem, affectus, intelligentiam, volũtatem, quæ simul se opponunt spiritui, qui spiritus est nouus ille spiritus, creatus in fidelibus per Spiritum Sanctum. De quo Dauid Psal. 51.12. loquitur, cum ait: *Cor mundum crea in me Deus, & Spiritũ rectũ innoua in visceribus meis.* De hoc carnis & spiritus dissidio & grauissima lucta loquitur Paulus cùm ait, Gal. 5.17. *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.* Iis autem quorũ spiritus victor in hac pugna euadit, magnũ brabium propositum est nempe vita æterna. *Si,* inquit Paulus, Rom. 8.13. *actiones carnis mortificaueritis spiritu viuetis.* De horum diuersis studiis, fructibus & operibus, vide Paulum Gal. 5.19.

Tertium dissidium in sanctis est conscientię & fidei. Conscientia hominis pij sæpissimè turbatur, vt est tenera & formidulosa. Nunc enim sententia legis damnatoria eam molestat, sentit enim peccatum in se non prorsus extinctũ esse, nunc pullulantes praui affectus eam commouent, nũc calamitates, quibus expositi sunt sancti, conscientiam inquietam reddunt, nunc dubitationes horrendæ concutiunt, adeo vt sæpè succumbere etiam in sanctissimis videatur.

Verùm huic cõscientiæ ita turbatæ & formidulosæ opponit se fides, nõ vt hostis, sed vt amica, cupiens infirmitati conscientiæ mederi. Peccato itaq; opponit fides λύτρον & victimam Christi, & hanc sententiam inter alias ipsi inculcat: 1. Ioh. 1.7. *Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato.* Legis dãnatoriæ sentẽtiæ opponit fides dictum Pauli, Rom. 8.1. *Nulla est condemnatio iis, qui sunt in Christo Iesu.* Irę Dei opponit benedictionẽ in Christo promissam. Pullulantibus affectibus opponit spiritum, quo affectus praui reprimuntur & cohercẽtur, vt nocere non possint iis, qui nõ sunt sub Lege, sed sub gratia, & qui nõ secundùm carnẽ ambulãt, sed secũdùm spiritũ. Calamitatib. præsentis vitę opponit fides necessitatẽ cõformitatis sanctorũ cum capite suo Christo.

Dubitationibus incidentibus opponit veritatē Dei infallibilem, seu demonstrationem spiritus & potentiæ. Breuiter, Spiritus Sanctus quo donantur credētes, persuadet nobis & obsignat in cordibus nostris, quòd simus filij Dei, quibus omnia cooperātur in bonum, quòd habeamus pacem cum Deo per Dominum nostrū Iesum Christum. Hanc pacem quum viuo fidei sensu sentit conscientia, tranquilla redditur, & excitatur in corde hominis inenarrabilis lætitia. Vt enim Spiritus Sanctus est substantialis amor & lætitia coæterna inter Patrem & Filium: ita mittitur in corda credentium, vt amorem & lætitiā acquiescentem in Deo in iis accendat. De hac lætitia conscientiæ loquitur Syrach cùm ait 30. 16. *Non est oblectamentum supra cordis gaudium*: & Salomon Prou. 15. 15. *Secura mens quasi iuge conuiuium*. Hoc modo conscientia pacata spiritu roboris in vera inuocatione confirmatur, quo spiritu animus pij hominis redditur inuictus, adeo vt contra omnia aduersa fortiter se opponat, 2 Timoth. 1.

Libertas voluntatis discreta est à libertate personæ. Hanc, vt rectè intelligamus, tria ordine nobis explicanda & perpendenda sunt. Primum, quid voluntas ipsa sit, quæq; eius actiones. Secundum, quæ seruitus voluntatis, & vnde ea sit. Tertium, quæ voluntatis libertas, & eius libertatis causæ.

DE PRIMO.

Cùm de volūtate agitur, accuratè distinguendum est inter substantiam ipsam voluntatis, & habitum eiusdem. Quantum ad substātiam attinet, est bona Dei creatura, nullis laudibus satis deprædicanda. Accipitur autē voluntas communiter & propriè. Communiter voluntas est naturalis facultas, qua aut appetitur quod placet, aut declinatur quod displicet, & hac ratione est duplex voluntas, sensualis & rationalis. Prior illa etiam in infantibus est, quæ non extra sensus extenditur, hoc est, non erigitur supra eū motum qui de corporis sensibus nascitur. Infantes enim sæpè videndo, audiendo, odorando, gustando, tangendo ostendunt se aliquid velle, aliquid nolle, & ea quibus delectātur amant, & ea quibus offenduntur oderunt. Quid autem aliud est amare, nisi velle & volendo adhærere? quid odisse, nisi nolle, & nolēdo auerti? Propriè accepta voluntas est facultas seu vis animi, naturalis, qua bonum expetere, & malum auersari possumus duce ratione. Horum prius, videlicet bonum expetere, ἐπιθυμητικὸν, id est, vi concupiscibili: Posterius δυνατὸν subiiciunt. Actio autem voluntatis Græcis προαίρεσις dicitur, quam vt præcedat συλλογισμὸς, hoc est, ratio, inquisitio & consultatio necesse est. Est autem προαίρεσις voluntatis actio talis, qua pluribus propositis alia eliguntur, alia declinantur ex rationis arbitrio. Hinc sequitur, quòd actiones voluntatis sint duæ, videlicet eligere, hoc est, velle, & auersari, hoc est, nolle. Velle enim est actio voluntatis suum bonum eligentis. Nolle est auersio voluntatis suum malum auersantis. Sunt autem hæ actiones ita contrariæ, vt simul stare non possint, sed vna posita alterā remoueri necesse sit. Fieri enim non potest, vt idem velim & nolim simul eodem tempore, etsi diuersis temporibus hæ actiones commutari possunt. Harum cōtrariarum actionum priuatio est, cùm voluntas otiosa neutram in partem inclinat, vt non nolle.

Porrò hæc voluntas, vt est naturalis facultas simplex, quemadmodū eam iam definiuimus, qualitatem in se nullam habet, sed talis omnino fit, quale est illud quod amplectitur. Si bonum, bona: contrà vero si malum, mala. Voluntas enim ex fine rei cuiusq; est pensanda. Ideo Damascenus in hunc modum distinguit inter volūtatem naturæ & personę, vt facultas ipsa simplex volendi naturæ sit, sed variis modis velle personæ sit. Vnde Chrysostomus: *Voluntas insita est nobis & innata, & est à Deo. Huius autem vel illius rei voluntas nostra est & nostri iudicij, hoc est, non naturæ sed personæ.* Illa Græcis θέλησις, hæc βούλησις dicitur. Neq; prætereundum est, cur Deus hanc facultatem homini attribuerit, nimirum ideo, vt ad finem suum rectā feratur, hoc est, bonum adipiscatur, cui amando adhæreat, & in quo solo acquiescat amore. Est enim optima & præstantissima actio volūtatis in amore posita, qui amor desiderium habet coniungendi & fruendi re chara, nunc autem cùm nihil desiderium hominis implere poterit nisi summum bonum quod est Deus, sequitur in cognitione & fruitione Dei qui est summum bonum, præstantissimam esse positam actionē volūtatis, ad quam & homo conditus est & redemptus. Finis proinde voluntatis est, vt in solo Deo acquiescat, vt in summo bono, in quo & finis totius hominis est positus.

DE SECVNDO.

Quoniam autē personæ voluntas variat quo ad seruitutem & libertatem pro varietate status hominis, & duplex est status hominis: Vnus sub peccato ante regenerationē: Alter sub gratia post regenerationē: Sciendum est, quòd voluntas hominis planè sit serua, donec totus homo seruus peccati manet. Nam cùm homo ante regenerationem sit impius, inimicus Deo, seruus peccati, vt qui ducatur sensu carnis, & non intelligat quæ sunt Spiritus Dei: Non dubium est, quin volūtas personæ non iustificatę, quantum ad negotiū salutis attinet, sit mala, hoc est impia, aduersa Deo, serua peccati, tametsi liberè agit & non coactè. Nam sponte sua mala præ bonis eligit. Loco enim rectæ rationis quam vt ducem sequi deberet, sex habet amentes consiliarios, quorum cōsiliis regitur. horum quatuor domestici sunt, duo externi, de quibus breuiter dicemus.

Primus hominis non renati consiliarius domesticus caro dicitur. Est autem caro hoc loco corruptæ naturæ vitiositas, videlicet peccatum originis, quod naturæ dicitur. *Quòd natum est*, ait Dominus, Iohan. 3. 6. *ex carne, caro est*, hoc est, corruptum.

ruptum, pollutum, peruersum. Suggerit igitur hic consiliarius talia consilia, qualis ipse est, hoc est, quæ faciunt ad corruptionem, pollutionem & peruersionem hominis. Quicunque ergo his consiliis obtemperat, sciat sibi mortem mercedis loco repositam esse. Ita enim Paulus ait, Rom. 8. 5. *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini: φρόνημα enim carnis, mors est.*

Secundus hominis non renati consiliarius domesticus, nominatur à Paulo concupiscentia carnis, qua scilicet caro, hoc est, peccatum originis efficax est ad producēdos fructus, indolem radicis referentes, hoc est, pessimos. Huius consiliarij vires, hoc est, cōsilia pessima omnes mortales in se experiuntur, quibus non renati sponte se subiiciunt. Cùm huic consiliario homo obtemperat, dominium manet penes carnem, & peccatū in homine regnare dicitur, iuxta illud Pauli Rom. 6. 12. *Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore vt obediatis ei in cōcupiscentiis eius.* Regnum igitur peccati est, quando homo eius consiliis ita obtemperat, vt quocunque suadet concupiscentia, promptus feratur.

Tertius hominis non renati consiliarius domesticus διάνοια carnis dicitur, hoc est, cogitatio excitata à concupiscentia carnis, ratiocinans & disputans de expetendis & fugiendis. Verùm quia non renatorum διάνοια iuxta Paulum cœca est, non potest nisi de tenebris consilia dare. Ideo Paulus ait Rom. 1. 21. *Vani facti sunt, & obtenebratū est desipiens cor eorum, qui cùm se profiterentur sapientes esse, stulti facti sunt.* Et in cātico virginis, Luc. 1. 51. *Dispersit superbos διανοίᾳ cordis ipsorum.*

Quartus hominis non renati consiliarius domesticus est voluntas illa carnis, quam philosophi imperatricem & reginam nominant. Hæc consilio & ratiocinationi cœcæ intelligētiæ obtēperat, & sponte imperio carnis se subiicit, eiq; seruit, vnde & serua manet, tametsi liberè & spōtè carni, hoc est, peccato seruit. Verùm quia quemadmodum equus motu habenarum huc illuc flectitur: ita nerui in homine ad volūtatis impetum flectuntur ad ea quæ ipsa vult, fit vt internæ & externę vires hominis voluntati obtemperent, eiusq; imperata facere satagant. Tametsi autem ratio interdum igniculis honesti in natura relictis incensa, ad meliora suadet: tamen voluntas ipsa impetu carnis impulsa cōcupiscentiis inflammata & ratiocinatione carnis confirmata abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis vndis renitēte remige propellitur.

Quintus hominis non renati cōsiliarius qui est primus inter externos, est αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου, vt Paulus loquitur, Ephes. 4. 2. hoc est, seculū mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & innumerabilia omnium scelerum exempla. Hi mores mundi peruersi, hæc scandala, hæc impietatis & scelerum exempla sunt veluti pabulum omnis nequitiæ & iniquitatis in mundo, quo multi etiam inter eos, qui decreuerunt Deum timere, veluti saginati ferociunt, & contra Deum petulantiùs insurgunt.

Sextus hominis non renati consiliarius & secundus inter externos est princeps huius aeris, vt Paulus ipsum nominat Eph. 2. 2, hoc est, Diabolus. Hic enim, vt historia de Iuda testatur, Luc. 22. 3. intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia hortatur & impellit, vt hoc modo vel destruat, vel saltem turbet Christi regnum.

Cùm horum consiliariorum quibus reguntur homines non renati, conditiones & consilia rectè perpendimus, facile est iudicare quid sit iudicandum de Libero arbitrio, quod Philosophi omnes & multi Theologi veteres supra modum extollunt. Et quanquam in scripturis non nominatur Liberum arbitrium: tamen non negandum est ex scripturis statui posse. Verùm vt auditoribus in hac re etiam seruiam, quid sit liberum arbitrium, & quid sit de eo statuendum, breuiter exponam.

Liberum itaque Arbitrium, vt simplicissimè definiam, est libera facultas inclinandæ voluntatis huc illuc pro arbitrio. Vt enim liberum voluntatem: ita arbitrium rationem respicit. Nam vtrunque, vt suprà ostendimus, in voluntate λογικῇ concurrit. Verùm liberum non semper eodem modo accipitur. Aliàs enim opponitur coacto, aliàs seruo. Si coacto opponitur, nemo inficiabitur liberum arbitriū, nisi simul tollet voluntatem. Coacta enim voluntas nulla. Hoc modo Erasmum accepisse vocabulum *Liberum* in hac disputatione consentaneum est. At si seruo opponitur liberum, nō dubium est quin serua sit voluntas, donec persona manet in peccatis suis, & concupiscentiis corporis obtemperat regnante in se peccato, quis non negabit liberum arbitrium, qui cum scripturis loqui & sentire velit? Lutherus igitur quando conuellit liberum arbitrium, eos solos oppugnat, qui eam facultatem homini tribuunt, qua homo nondum afflatus Spiritu filiorum Dei & cognoscere & velle & facere diuina opera Deoq; accepta possit. Quorum sententiam tum demum vanissimam esse deprehendemus, cùm ex scripturis ea æstimemus, ex quibus opera diuina Deoque grata pendeant. Sunt autem tria, ex quibus opera cultus dependent, nimirum cognitio, appetitus, & facultas efficiendi.

De notitia Paulus loquitur, cùm ait 1. Corin. 2. 14. *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Imo ne potest quidem: stulticia enim illi sunt.* Item Rom. 3. 12. *Non est intelligens ne vnus quidem.* Item Ephes. 4. 17. *Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excœcati intelligentia, alienati à vita Dei propter ignorantiam quæ in ipsis est.* De appetitu Moses loquitur Genes. 6. 3. *Non rixabitur,* ait Dominus, *spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* Item Genes. 6. 5. *Vidit Deus, quòd multa esset hominum malitia, & omne figmentum cogitationum cordis eius totum ad malum omnibus diebus:* Item, *Figmentum humani cordis malum est ab infantia.* Et Paulus Gal. 5. 17. *Caro concupiscit aduersus spiritum.*

De facultate efficiendi ipsa veritas ait, Ioh. 15. 5. *Sine me nihil potestis facere.* Et Paulus Rom. 3. 12. *Omnes simul inutiles facti sunt.* Cùm ergo videmus in homine nō renato, nec esse iudicium

rectum nec appetitum bonum (appetitus enim bonus à recto pendet iudicio) nec vires efficiendi opera diuina, quis non videt liberum arbitrium, (cùm seruo opponitur) planè nullum esse in non renatis? Etsi enim voluntas liberrimè alia vult, alia non vult: tamen serua est, quia sponte sua seruit peccato & eorum consiliariorum arbitrio regitur, quos commemorauimus. Tametsi autem in seruitutis statu quo ad opera ciuilia, & quantum ad externam disciplinam attinet, non negamus homini esse liberum arbitrium quod naturale dicitur: Ea enim opera & naturali nostræ notitiæ subiecta sunt, & ea liberè appetimus, & vires non superant: tamen longè aliter se res habet, cùm de operibus cultus agitur, quemadmodum clare à nobis demonstratum est. Sciamus ergo arbitrium & liberum & seruum rectè dici etiam in non renatis. Liberum quidem, quatenus voluntas semper potest velle & nolle, idque liberrimè pro arbitrio. Seruum verò, quatenus ea vult quæ suadent illi amentes consiliarij, de quibus diximus. Hi enim rationis interdum non pessimum consilium peruertunt, & seducunt rationem. Est siquidem duplex rationis error. Aut enim latet nos, quid sit iustum & iniustum in rebus agendis, aut si id etiam quod iustum est, aliquo modo cernitur: tamen in conferendis & iudicandis rationibus, cupiditas ipsa ad imbecillius argumentum se adiungit, ex quo fit vt firmior ratio neglecta deseratur. Vt in Medea quæ ait: *Laudo meliora proboq́, deteriora sequor.*

DE TERTIO.

Tertium quod proposuimus, erat de voluntatis libertate in renatis & iustificatis, & de eius causis. Vt autem rectè & sine errore intelligamus, quomodo voluntas ex serua fiat libera in ipsa conuersione hominis ad Deum, quædam explicanda sunt quæ ordinis quadam necessitate ita cohærent, vt intelligi non possint, nisi simul aspiciantur & considerentur. Sunt autem hæc: parasceue conuersionis, conuersio ipsa, quomodo se habeat voluntas in conuersione, qualis sit voluntas in renatis, qualeque liberum arbitrium renatorum.

Parasceue conuersionis est, sine qua conuersio fieri non potest. Est enim præparatio quædam necessariò præcedens salutarem conuersionem. Complectitur enim ea, sine quibus fides, per quam fit conuersio, concipi non potest. Sunt autem huius parasceues (vt simplicissimè dicamus, captui populari sermonem accommodantes) partes quatuor, quas ordine prosequemur.

Prima pars est peccati cognitio, quam ex Lege Dei consequimur. Ita enim Paulus ait, Rom. 3.10. *Per Legem est cognitio peccati.* Lex enim Dei regula est, ad quam actiones hominis interiores & exteriores examinandæ & probandæ sunt. Ex quo fit, vt facilè iudicemus, quid sit iustum, quid iniustum. Iustum enim est, quod Lex vult à nobis fieri. Contrà verò iniustum, quod vult à nobis caueri. Quidquid ergo vel est in nobis, vel fit à nobis non congruens cum regula, iniustum est, & quia iniustum, peccatum est, quo Deus horribiliter offenditur. Ad hanc ergo regulam quilibet sua facta examinet, vt ex ea concludere possit de suis operibus, peccatáne sint annon.

Verùm ne quis in hoc operum suorum examine flectat regulam iniquiùs, eamque suis factis perperam accommodet, quemadmodum hypocritæ semper facere consueuerunt, de duabus rebus admonebimur, quarum prima hæc est: vt Lex Dei amorem Dei, & dilectionē proximi requirit: ita quidquid vel Dei amori, vel proximi dilectioni aduersatur, siue expressum verbis Legis sit, siue non, damnatur Legis sentētia, hoc est, Dei. Nam vniuersa Lex hisce duobus capitibus continetur: *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex toto robore tuo: & dilige proximum tuum vt teipsum.* Secunda, Lex est spiritualis, vt quæ requirat puram, perfectam, perpetuam & spiritualem obedientiam. Ex vtraque re promptum est intelligere, quòd nullus mortaliū legem implere possit. Sunt enim conditiones hominis, naturę Legis planè contrarię, quemadmodum Paulus docet, Rom. 7.14. & se exempli gratia posuit. *Lex,* inquit, *est spiritualis, ego autem carnalis, venundatus sub peccatum.* Hinc ergo concludat vnusquisque apud sese, quòd verè sit reus coram tribunali Dei, quodque non possit vllam obedientiam Deo præstare iuxta Legem, priusquam regenitus fuerit per fidem Christi. Siquidem & mens & conscientia ipsius polluta est, & ipse reprobus ad omne bonum opus.

Secunda pars huius parasceues excipit primā, & est sensus iræ Dei in corde hominis propter peccatum. Nam quoties cogitamus peccatum, simul cogitare oportet & de ira Dei, cui homo propter peccatum suum subiectus est: & de pœnis, ad quas obligatus est homo propter peccatum, donec fiat remissio. Hic sensus iræ Dei accenditur magis harum rerum cogitatione. Primùm si cogitetur lex in Paradiso lata: Genes. 2.17. *Quando comederis de arbore ista, morte morieris.* Hîc minatur Deus toti Adamo, hoc est, non solummodò personæ Adæ, verùm etiam naturæ, cuius omnes participes sumus, qui ab Adam originem duximus. Ex quo fit, vt eadem damnatio in quam Adam incidit propter peccatum, nos quoque maneat, quemadmodum Paulus copiosè docet ad Rom. 5. Cùm igitur hanc legem cogitamus in Paradiso latam nos reos peragentem, accenditur in nobis sensus iræ diuinæ. Deinde si cogitetur sententia Legis, quam Deus apposuit suę Legi, vt eius autoritatem stabiliret, videlicet, Deuteron. 27.26. *Maledictus omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro Legis.* Hæc maledictio, vt ex iusta ira Dei prouenit: ita omnes æternis suppliciis subiicit, qui ab ea non liberantur per mortem Christi. In hac cogitatione magis etiam accenditur sensus iræ Dei in cordibus, adeo vt multos in desperationem

sperationem adigat, vt Cain, Iudam, Saul, &c. Adhæc si cogitetur Chirographum Dei in cordibus nostris manu Dei exaratum, quod & de peccato nostro, & de pœnis, quibus propter peccatum obnoxij sumus, nos admonet. Hoc Chirographum est propria hominis conscientia, quæ testatur de vtraque sententia, videlicet lata in Paradiso ac postea repetita in monte per Mosis ministerium. Quotiescunque igitur sentimus conscientiæ morsum propter peccatum, sciamus Deum hoc suo testimonio nos admonere de futuro iudicio & de pœnis æternis, quæ debentur peccatoribus, nisi ante mortem reconcilientur Deo per Christum. Postremò si intuemur signa testantia de ira Dei, quæ sunt duplicia: aut enim puniunt simul & testantur de ira Dei, cuius generis sunt pestis, fames, bella, inusitatæ tempestates, &c. Hisce enim plagis alij tolluntur è medio in testimonium iræ diuinæ, aliis parcitur, vt vel agant pœnitentiam, vel admoneantur de æternis pœnis, quę ipsis propter peccata imminent: aut significant peccatoribus pœnas imminere. Huius generis sunt omnia quæ inusitatè in cœlo, in aere, in aquis & in terra conspiciuntur. Cùm huiusmodi signa minãtia apparent, Deus nos de duabus rebus admonet, videlicet de peccato nostro, eiusdemque iusta pœna, & de iustitia Dei, eiusdemque misericordia. De iustitia quidem, qua nos vult punire, nisi resipiscamus: de misericordia verò, qua nobis vult parcere, modò serió egerimus pœnitentiam.

Tertia pars paraseues ad salutarem conuersionem est verus dolor ob peccatum, quo & dolemus nos peccasse, & peccata perpetrata abominamur. Etsi autẽ hic dolor, ex agnitione peccati, ex sensu iræ Dei, & ex metu imminentium pœnarum nascitur: tamen mirum in modum crescit & augetur, si cogites aduersarium Dei diabolum gaudere super tui perditione: Si cogites, quantum mali tibi thesaurizes peccandi cõsuetudine: Si cogites peccati turpitudinem, qua & aboletur Dei imago, & succedit imago diaboli, & si cogites sanctos Dei angelos custodes tuos fœditate peccati offensos te deserere.

Quarta pars iustæ paraseues ad fidem, qua conuertuntur homines ad Deum, est vera Christi cognitio, quam per Euangelij notitiam consequimur. Euangelium enim docet, quis sit Christus, cur venerit in mundum, quomodo affectus sit erga miseros peccatores, qui ad ipsum veniunt, & quòd neminem à sua gratia excludat. Est verus Deus, & verus homo, potens & φιλάνθρωπος, venit in mundum vt peccatores saluos faceret, vocat omnes ad se: Matth. 11. 28. *Venite*, inquit, *qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: Qui videt Filium* (id est, qui agnoscit Filium esse saluatorem mundi) *& credit in eum, habebit vitam æternam, & ego suscitabo eum in nouissimo die.* Hactenus sit dictum de paraseue conuersionis.

Hanc paraseuen excipit conuersio hominis ad Deum per fidem in Iesum Christum. Nam cùm cogitas de tua & præsenti & futura miseria propter peccatum quo Deum offenderas, pertimescis metu futuri iudicij, sentis inferni dolores in corde tuo, ac desperabundus trepidas. At cùm vertis te ad promissionem Euangelij de gratuita misericordia in Christo omnibus quantumuis enormibus peccatoribus proposita, aspiras paulatim ad fruendum illo bono, & simul in hoc voto per Spiritum Sanctum accenditur fides, qua sponte recumbis in promissionem Euangelij, adeo vt iam statuas peccatum tibi remissum esse propter Christum, qui affirmat se in mundum venisse ad vocandum peccatores ad pœnitentiam, Matt. 9. 13. Hîc Spiritus Sanctus efficaciùs sentitur, per quem responsum in corde tuo accipis, cùm ipse spiritui tuo persuadet, te esse in gratia, & adoptione filium Dei in Christo factum. Hinc ergo clarè intelligitur, quòd conuersio hominis quæ μετάνοια dicitur ab Euangelistis & apostolis, sit veluti transitus quidam à desperatione propter peccatum ad salutis fiduciam propter Christum, id quod etiam vsitata pœnitẽtiæ definitio vult, cum dicitur: Pœnitentia est conuersio hominis ad Deum per fidem in Iesum Christum. Hęc si rectè perpenditur, clarissimè intelligi potest, quòd contritio, quam vocant, sit pars pœnitentiæ, id est, conuersionis, necessariò præcedens fidem, vt Christus ipse docet Matth. 21. 32. & confirmatur exemplis plurimis. Hæc pars pœnitẽtiæ cùm temperatur fide, fit sacrificium Deo gratissimum, iuxta illud Dauidis, Psalm. 51. 19. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies.* Fides autem ipsa (quæ secunda pars pœnitentiæ dicitur) per quam fit conuersio, est ingens cordis ẽluctantis è desperatione desiderium, quo homo expetit participem fieri misericordiæ omnibus in Christo oblatæ, atque adeo firma fiducia in Christum, quòd velit ex gratia remittere peccatum & saluare credentem absque omnibus humanis meritis & operibus. Qui autem ita credit, totum Christum possidet cum omnibus suis beneficiis. Habet ergo remissionem peccatorum merito mortis Christi: est iustus imputatione iustitiæ Christi: est reconciliatus Deo intercessione Christi: est adoptatus in filium Dei in Christo, cuius membrum est: est denique vera libertate donatus per eundem Christum, iuxta dictum: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Quoniam autem hanc fidem, per quam fit conuersio, necessariò comitatur noua obedientia, tertia pars pœnitentiæ rectè dicitur. Fieri enim non potest, quin qui iam effecti sunt filij Dei per fidem, ducantur Spiritu Dei, qui in eis excitat nouos motus congruentes cum lege & voluntate Dei. Ex his promptum est intelligere, cur Philippus fidelissimus Ecclesiæ doctor, tres Pœnitentiæ, hoc est, conuersionis partes faciat, nimirũ ideo, quia quemadmodum cõtritio necessariò antecedit fidem, quæ fides est formalis (vt ita dicam) conuersionis pars: ita necessariò fidem comitatur no-

ua obedientia, vt fructus arborem. Testatur enim noua obedientia de fide: vbi enim noua obedientia non est, ibi neque fidem esse necesse est. Cùm has partes pœnitentiæ numerauit Philippus, habuit respectum ordinis earum ad finem, qui est in Christum inseri, & in Christo manere, & tandem per ipsum salutem consequi. In Christum non inserimur nisi per fidem, at dolor ob peccatum est transitus quidam ad fidem, quemadmodum ostendimus. In Christo denique manere & perseuerare, donec in salutis portum deducamur, nemo poterit sine noua obedientia. *Nam si secundùm carnem*, vt Paulus ait, Rom. 8. 13. *Vixeritis, moriemini: at si spiritu opera carnis mortificaueritis, viuetis*. Rectissimè proinde partes Pœnitentiæ numerantur contritio, fides, noua obedientia.

Hîc quæri cœptum est, non tam studio gloriæ Dei, quàm zelo contentionis, quomodo se voluntas hominis habeat in conuersione, actiuéne an passiuè. Alij enim aliud hîc statuunt. Qui dicunt voluntatem actiuè concurrere, putantur ab aliis nimium tribuere humanis viribus. Contrà verò qui affirmant voluntatem passiuè concurrere, iudicâtur à suis aduersariis ex homine truncum facere, & quòd Deus hominem inuitum seruet.

Sed quid in hac diuersitate opinionum sentiendum est? Melanchthon tria vt necessaria requirit ad conuersionem, videlicet verbum, Spiritum Sanctum & voluntatem hominis. Sed quid hîc faciunt ingrati discipuli? Synergistam vocant, & hoc dogma tanquam hæreticum conuellunt, quasi verò Philippus, cùm Spiritum Sanctum nominat, ociosum fingeret, & non potiùs efficacem in mente & in corde, ad illustrandam mentem & innouandam voluntatem. Etsi autem fatendum est, quòd animus hominis, dum illuminatur, præparatur, immutatur, & disponitur, passiuè se habeat: tamen quo ad assensum, voluntas docta verbo & reformata per Spiritum Sanctum, actiuè etiam concurrit, idque sponte & magno profectò desiderio, alioqui voluntas non esset voluntas. Deinde quid esset magis ridiculum, quàm doctrina, promissionibus, hortationibus & comminationibus inuitare homines ad pœnitentiam, si voluntas assentiri non posset? Profectò Deus frustra ministerium Euangelij ordinasset, frustra clamaret Filius: *Venite ad me omnes, &c.* Et iniustè Spiritus Sanctus per ministerium reprehenderet contumaces, nolentes credere. *Quoties*, ait Filius Matt. 23. 37. *Volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti?* Et Propheta Esa. 65. 2. *Expandi manum ad populum contumacem & contradicentem mihi*. Et Stephanus in Actis Apostolicis 7. 51. exprobrat Iudæis, quòd semper restiterint Spiritui Sancto. Nec aliud vult Propheta Ieremias, cùm ait cap. 31. 18: *Castigasti me Domine & eruditus sum, quasi iuuenculus indomitus. conuerte me & conuertar, quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam. Et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum*. Annon hoc testimonium clarè testatur & de actione Dei in saluatione hominis & de assentione voluntatis humanæ? Ezechiel 18. 30. *Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proiicite à vobis omnes iniquitates vestras, quibus præuaricati estis*. Annon hîc Propheta similiter requirit voluntatis assensum? Idem ait ibid. vers. 31. *Facite vobis cor nouum & Spiritum nouum*. Et rursus, Ezech. 36. 26. *Auferam cor lapideum de carne eorum, & tribuam eis cor carneum*. Item: *Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri*. Cùm hic Propheta primùm iubet, vt homines faciant sibi cor nouum & spiritum nouum, & deinde dicit in persona Dei, dabo vobis cor nouum & spirirum nouum, annon manifesta ἀντιλογία videtur, nisi neutrum dictum excluſiuè accipiamus? Deus quidem dat cor nouum, sed voluntatis humanæ assensum postulat. Homo facit sibi cor nouum, dum voluntate sua manui Dei creanti cor nouum cedit, & Spiritui Sancto assentitur. Annon ergo hæc testimonia idem planè docent, quod Philippus piè ex illis extruxit, nimirum requiri ad conuersionem hominis verbum Dei docentis & promittentis Spiritum Sanctum innouantem corda: & voluntatem hominis non reluctantem Spiritui Sancto, sed liberè ei assentientem? Augustinus conferens inter se Nabugodonosor & Pharaonem ita scribit: *Quantum ad naturam, ambo homines erant, quantum ad dignitatem, ambo reges, quantum ad causam, ambo populum Dei captiuum possidebant, quantum ad pœnam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quòd vnus manum Dei sentiens, in recordationem propriæ iniquitatis ingemuit. Alter libero contra misericordissimam Dei voluntatem pugnauit arbitrio*. Testimonia proinde, quæ partes aduersariæ pro se adferunt, conferenda sunt cum tertio testimoniorum genere, quibus & Deo soli tribuitur saluationis gloria, & homini relinquitur voluntatis non coacta, sed libera assentio. ex quo intelligitur, quòd neutra testimonia sunt prorsus excluſiuè accipienda. Ea enim testimonia, quæ omnia Deo tribuunt, sunt accipienda de causa saluationis hominis: ita tamen quòd Deus postulet nihilominus voluntatis humanæ assensum. Rursus quæ homini videntur omnia tribuere, tamen restringenda sunt ad assentionem voluntatis illustratæ, & innouatæ per Spiritum Sanctum.

Iam non obscurum erit definire, qualisnam sit voluntas in renatis, videlicet reformata manu Dei, non quidem substantia, sed qualitate noua & promptissima, vt & velit quæ Deo grata sunt, & nolit quæ Deo displicent: Nam cùm Paulus dicit ad Romanos, capite 7. vers. 22. *Condelector Legi Dei secundùm interiorem hominem*, significat suam voluntatem iam planè & promptissimè velle quæ Deus vult, hoc est, quæ Deus sua Lege mandat, & nolle quæ prohibet.

Huius-

Huiusmodi voluntatem precatur Dauid, cùm ait: Psal. 51. 12. *Cor mundum crea in me Deus*, hoc est, ex lapideo carneum, ex malo bonum, ex contumaci obediens, ex peruerso rectum effice. Et in eodem Psalmo, vers. 14. voluntatem renati, principi confert, cùm eam spiritum ἡγεμονικὸν nominat, vt qui imperet Deo placentia & homini salutaria, regatque & gubernet nos in omni vita nostra, actionibus & cruce, vt Deo obediamus, & nō sinamus vitia in nobis dominari.

Cæterum vt homo in statu seruitutis suos sex consiliarios, quemadmodum exposuimus, habet: ita homo in statu libertatis, habet etiam sex consiliarios, superioribus omnino contrarios, de quibus ordine dicemus.

Primus consiliarius hominis renati est spiritus, qui se carnis, id est, primi consiliarij hominis non renati consiliis opponit. Est autem hic spiritus motus in anima hominis renati, quem excitat Spiritus Sanctus in credentium cordibus: & est fons omnium piarum actionum in hominibus. Vt enim quod natum est ex carne, caro est: ita quod natum est ex spiritu, spiritus est, hoc est, integrum, rectum, sanctum, syncerū.

Secundus cōsiliarius hominis renati est concupiscentia spiritus, quæ in piis solummodò & conuersis locum habet. Quomodo autem hæc se opponat concupiscentiæ carnis, quam secundo loco posuimus inter consiliarios malos, ostendit Paulus ad Galat. 5. 17. cùm ait: *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.* Hæc enim sibi inuicem aduersantur. Quid autem hęc spiritus cōcupiscentia suadeat, quæque sint eius consilia, Paulus in eodem capite, vers. 22. exponit, cùm ait: *Fructus spiritus est charitas, pax, lenitas, benignitas, fides, mansuetudo, temperantia.*

Tertius consiliarius bonus est Διανοια spiritus, quæ opponitur Διανοιᾳ carnis tertio non renati consiliario. Hæc Διανοια spiritus principia suæ ratiocinationis & consultationis habet oracula diuina, à quibus nec concludendo nec agendo discedit. Hinc Dauid: *Testimonia tua viri consiliarij mei.* Psal. 119. 24. Ex his enim quid credendum, quid faciendum, quid omittendū, quid sperandum, quidque ferendum, concludit firmissimis demonstrationibus, & tanquam amussi quadam diuina & infallibili omnia metitur. Nihil enim aggreditur fidelis homo priusquam audiuerit hanc vocem: *Hæc dicit Dominus Zebaoth:* Ex quo fit, vt hæc Spiritus Διανοια acutum cernat, cùm interim Διανοια carnis in negotiis ad salutem spectantibus prorsus sit cœca.

Quartus consiliarius bonus est voluntas spiritus, qui à Dauide, vt diximus, spiritus ἡγεμονικὸν dicitur. Opponitur autem hæc Spiritus voluntas voluntati carnis quæ seruilis est. Hæc spiritus voluntas consistit in bono proposito, & semper imperat quæ pia & recta sunt iudicio mentis doctæ & illuminatæ per verbum & Spiritum Sanctum: Verbum enim Dei vt lucernam in tenebris sequitur, necubi impingat. Hac homo renatus omnibus rebus mundi obedientiam erga Deum cum Abrahamo patre fidei nostræ anteponit, in qua quidem re Christiana perfectio in hac vita consistit.

Quintus cōsiliarius bonus seculo huius mundi oppositus est cœtus castissimorū spirituum & piorum hominum, quibus nihil iucundius, nihil antiquius, nihil charius esse poterit, quàm Deo obedire piè sanctéq; viuendo.

Sextus consiliarius bonus principi aeris, hoc est, Diabolo, oppositus est Christus Iesus Dominus noster, in quem cùm intuemur, exemplar omnium virtutum habemus, Iohan. 13. 15. *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis ita & vos faciatis*, & rationem addit, *quia seruus non est maior Domino suo.* Item Matt. 11. 29. *Discite à me, quia ego mitis sum & humilis corde.* Item Ioh. 13. 35. *In hoc cognoscant homines, quòd mei discipuli sitis, si vos inuicem dilexeritis.* De duplici imitatione Christi, vide quæ annotauimus in secundum caput primæ epist. Iohannis.

Nunc reliquum est, vt quale sit liberum arbitrium in renatis exponamus. Quod tametsi multis modis, quoad actuum obiecta attinet, ab eo differt, quod non renatis tribuimus: tamen non est omnino liberrimum, quale futurum est resuscitatis mortuis in æterna vita. In non renatis voluntas est mala, vt diximus, serua peccati, vt quæ pessimis consiliariis obsequatur. Vult enim ea quæ isti suadent, hoc est, pernicioſa, & declinat ea quæ declinare consulunt, hoc est, salutaria. At in renatis voluntas reformata manu Dei, bona est, libera à seruitute peccati, optimosq; habet consiliarios, quorum consiliis in agēdo regitur. Liberum ergo arbitrium in renatis est libera facultas inclinandæ voluntatis ad ea eligenda, quæ à consiliariis, quos habet optimos, monstrantur esse salutaria, & ad ea declinanda, cauendaque, quæ ab iisdem pernicioſa esse perhibentur.

In hac definitione liberum & seruo & coacto opponitur. Seruo quidem, quia voluntas non amplius seruit peccato. Est enim per Christum à peccati seruitute liberata. Coacto verò, quoniam voluntas liberè eligit salutaria & auersatur pernicioſa. Verùm hîc distinguendum est inter ipsam proæresin liberam in renatis, quæ semper bona est, & executionem (id est, actum exercitum & exteriorem.) Proæresis est in potestate arbitrij. Executio autem non semper, idque propter carnem, quæ semper aduersatur spiritui. Atque hoc est, quod Paulus suo ipsius exemplo in medium adducto docet & deplorat ad Rom. 7. 21. *Reperio legem volenti mihi facere bonum quod malum mihi adiacet.* Item: *Condelector Legi Dei secundum interiorem hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ.* Hinc querela quam subiicit: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo meo per Dominum nostrum Iesum Christum.* Hæc Pauli dicta docent Proæresin renati hominis esse in potestate arbitrij, non autem executionem. Scholastici in hunc modum loquuntur: Libertas arbitrij fortissima est creatura-

rum, adeo vt Dæmones nec eorum ministri, vel creaturæ quæcunque illam mutare, prohibere, cogere vel frangere possint, quantum quidem ad actum interiorem elicitum attinet, qui dicitur velle & nolle. Semper enim liberè potest velle, & semper liberè potest nolle. Verùm quantum ad actum exercitum, vt vocant, attinet, hoc est, quantum ad executionem operis imperati à voluntate, non potest semper exequi quæ potest liberè velle, vel liberè nolle.

Sed cur, inquies, facultas exequendi ea quæ voluntas imperat, non datur in hac vita renatis? Multæ huius rei sunt causæ, eæque grauissimæ, quarum præcipuas recitabimus.

Prima, vt contineantur pij in humilitate vera. Nam si omnia pro arbitrio præstare possent, paulatim obreperet superbia, partum bonum amitteremus. Ideo Dauid dicit Psal. 119. 71. *Bonum est mihi Domine, quòd humiliasti me.* Auget enim Deus in hominibus humilibus gratiam, quam superbis subtrahit.

Secunda, vt sciamus semper fide constare iusticiam, qua sumus Deo accepti, & non operibus nostris, neque præcedentibus, neque sequentibus iustificationem gratuitam. Si legem perfectè præstare possemus, minueretur gloria Christi, cuius solius est impium iustificare.

Tertia, vt habeamus occasionem semper inuocandi Deum, & implorandi ipsius opem, vt sua gratia nobis adsistat, viresque suppeditet, vt aliqua ipsi grata faciamus. Tametsi enim aliqua grata Deo facere possunt renati, quod nõ possunt non renati, tamen à perfectione longissimè absunt: tametsi studium eorum, donec retinent fidem & bonam conscientiam, pro perfectione coram Deo habeatur.

Quarta, vt perpetuis suspiriis cum Paulo aspiremus ad cœtum castissimorum angelorum & beatorum hominum, qui nullis impedimentis retrahuntur, quin Deo obedientiam perfectam præstare possint.

Quinta, vt cogitemus, quanta felicitas sit futura in æterna vita resuscitatis & reformatis corporibus, in qua beati liberum habebunt arbitrium omnibus gradibus absolutissimum. Erunt autem tria præcipua discrimina inter liberum arbitrium renatorum in hac vita, & sanctorum in beata immortalitate. Nam in hac vita neque iudicium est perfectissimum, neque voluntas constantissima, neque executio absolutissima. Verùm in æterna vita iudicium erit perfectissimum, vt quod non ratiocinationibus indigeat, ex iisque pendeat, sed quieta contemplatione boni ac recti fruatur absque omni impedimento. Voluntas erit in bono constantissima, adeo vt nunquam velit nisi optimum, quo præsenti fruitur, in eoque solo acquiescit. In hac quidem vita potest voluntas bene velle & malè velle, vt præmiis & pœnis sit locus. Verùm in æterna vita voluntas beatorum non poterit malè velle. Nam in bono ita firmabitur, vt non possit velle nisi quod bonum est. Ergo, inquies, non erit liberum arbitrium? Maximè erit, & sane ideo liberrimum, propterea quòd omnino non possit seruire peccato. Ideo Augustinus rectè ait: *Neque voluntas culpanda est, aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, qua beati sic velle volumus, vt esse miseri non solùm non velimus, sed nequaquam esse possimus. Sicut igitur anima nunc habet nolle infœlicitatem: ita tunc nolle iniquitatem semper habitura est.* Et Anshelmus: *Qui sic habet quod decet & expedit, vt hoc amittere nequeat, liberior est quàm ille qui sic habet ipsum, vt possit perdere. Liberior igitur est voluntas, quæ à rectitudine declinare nequit.*

Executio operis erit in æterna vita absolutissima. Nam cùm conformes Deo erimus in omnem æternitatem, perfectissima erit in nobis iustitia, perfectissimus amor Dei & proximi. Quemadmodum enim nunc iusti sumus imputatione iustitiæ Christi, qua accepti sumus Deo: ita tunc perfectione iustitiæ erimus iusti in omnem æternitatem, perpetuò patri per Iesum Christum gratias agentes pro diuitiis suæ bonitatis in nos effusis. Atque hactenus de libertate Christiana & coniunctis quæstionibus. Nunc ad textum redeamus.

Quintus Articulus.

37 Noui quòd semen Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in vobis.

38 Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor: Et vos igitur quod vidistis apud Patrem vestrum, facitis.

Quoniam gloriabantur Iudæi de patre Abraham, in quo se liberos esse iactitabant, concedit quidem Dominus, quòd sint semen Abrahæ, ita tamen vt hoc nihil eos iuuare ostendat, cùm Abrahamum in timore Dei & obedientia erga Dei nuntios non imitentur. Nihil ergo prodest à magnis prognatum esse, si illorum vestigiis non insistas. Fatetur quidem Christus Iudæos esse semen Abrahæ, sed carnale tantùm vt qui promissiones seminis, quod erat Christus, curam non habuerint, quod vel ex eo patet, quòd Christum interficere, in quem sperabat Abrahã, voluerint, cuius rei rationem subiicit Dominus cùm ait: *Quia sermo meus non habet locum in vobis.* Hæc oratio significantior est in Græco: ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Metaphora sumpta à vasis, quæ cùm antea sint repleta, non recipiant si quid velis infundere, nisi prius exhauriantur. Cùm igitur Dominus ait: *Sermo meus non habet locum in vobis*, significat Iudæorum mentes, ad quos sermonem dirigit, occupatas esse & veluti repletas carnalibus & Pharisaicis opinionibus de Messia, quem putarunt fore Monarcham mundanum, potentiorẽ omnibus aliis Monarchis, Alexãdro, Augusto & aliis: De Mose, quem solũ sibi datum à Deo magistrũ iactitabãt: De Lege qua se iustos esse somniabãt:

De

De cæremoniis & sacramentis, in quibus Christum inuolutum non cernebant, sed de externis illis operibus Deum sibi debitorem facere stultè existimabant. Mentes igitur Iudæorum his opinionibus plenę, nullũ locum relinquunt sermoni Christi. Quilenim fieri potest, vt cor infectum opinione proprię iustitiæ & meritorum admittat doctrinã de gratuita misericordia propter Christum? Præterea quia animus illorum opinione libertatis carnalis occupatus erat, ridiculus videbatur ipsis sermo Christi de libertate Spiritus. Dulcior enim illis erat seruitus peccati, q̃ vt ab illa se liberari per sermonem Christi sustinuerint. His Dominꝰ clariùs adhuc subiungit dissidij inter se & Iudæos causam, cùm ait: *Ego quæ vidi apud Patrem meum, loquor*, hoc est: Ego non terrena, sed cœlestia, non quæ sunt libertatis carnis, sed Spiritus, non quæ in rebus terrenis mentes & animos detinent, sed quæ ad cœlestia euehunt, loquor, eaque vobis ex Patris mandato annuncio. *Vos autem quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.* Hic Dominus nondum eos apertè ex patre Diabolo esse affirmat, sed tantùm hoc obscuriùs significat, mittens eos ad facta propria, vt ipsi ex illis ratiocinentur, quemnam patrem habeãt, Abrahamúmne, qui Deo obediuit atque eius nuntios benignè complexus est, an Diabolum, qui homicidiis & mendaciis delectatur.

Doctrinæ hîc obseruẽtur. Prima, ꝙ mens persuasa opinionibus erroneis, non facilè cedat veritati Dei. Secunda, ꝙ ministri verbi exẽplo Domini, priusquam infundant dulcissimum Euangelij liquorem in vasa cordium hominum, debeant ea priùs exonerare fœtoribus opinionũ hypocriticarum de propria iustitia & meritis. Hoc autẽ faciunt, cùm hominũ facta ad normã Legis examinãt. Tertia, ꝙ actiones hominis testentur de eo quod in animo hominis lateat, amórne Dei an Diaboli. Quidam ex Patribus festiuè admodum in hanc sententiam scribit: *Si ignis Dei*, inquit, (hoc est dilectio Dei) *in corde ardeat, respice ad feneſtras omnium sensuum, an scintillæ ex isto igne per feneſtras erumpant. Si audis libenter quæ Dei sunt, si vides cum gaudio proximorum commodum & salutem, si auertis oculos à vanitate, si tractas semper quæ ad ædificationem sunt, si foues pauperes, si Dei nuncios benignè excipis, si denique totus in hoc es, vt ad normam Legis vitam tuam componas, per istas scintillas scire poteris, num ignis Dei sit in corde tuo. Verùm si vertis oculos ad vanitatem, si loqueris prophana, blasphema in Deum & perniciosa hominibus, si occuparis in huius mundi deliciis, & voluptatibus, si non tangeris misericordia erga afflictos, si nuncios Dei odisti & persequeris: iste fumus pestilens ostendit cor tuum plenum esse igni infernali.* Hæc pulchrè congruunt cum dictis Domini: *Ex abundantia cordis os loquitur.* Item: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Item: *Bona arbor facit fructum bonum, mala malum.*

39 Responderunt et dixerunt ei: Pater noster Abraham est.

Quoniam Dominus agnouit carnis originẽ in Iudæis esse ab Abrahamo, & videt non cordis fidem & pietatem vitæ, sed omnia dissimillima, misit eos ad facta sua, vt inde ratiocinarentur, cuiúsnam filij essent. Neq; enim poterant ignorare, Scripturam filios appellare, non tantũm eos, qui carnis originem ab aliis traherent, sed etiam eos qui vitæ similitudinem exprimerent, vt in illo Ezechielis 16. 3. *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chetæa.* Nam cùm impij erãt Amorrhæi & Chetæi, atque eorum mores imitati sunt Iudæi, factum est vt illi patres, hi filij eorũ propter morum similitudinẽ dicti sint à Propheta. Etsi autem hoc intellexerunt Iudæi: tamen hoc toties repetunt, vt vel hypocrisin suam tegãt, dum se vano carnalis patris titulo iactant. Hæc enim hypocritarum indoles est, vt solummodò in externis hæreant, ad externa respiciant, videlicet, ad maiorum dignitates, res gestas, virtutes, ad titulos, ad successionem ordinariam, cùm interea ipsi sint alienissimi à maiorum virtutibus: vel profectò hoc faciunt, vt Dominum prouocent ad dicendum aliquid contra Abrahamum, quò haberent causam, propter quam ipsum traderẽt. Nam hoc proprium hypocritarum est, vt vel ex singulis factis & dictis calumniandi occasionem quærant. neque dissimile est studium hypocritarum nostri æui.

Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quã audiui à Patre: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera Patris vestri.

Refutatio est futilis gloriationis Iudæorum de patre Abraham, acsi diceret: Si filij Abrahæ estis, factis probate, nõ verbis. Etsi autem ex responsione Domini, vt diximus, intellexerũt Iudæi Dominum non disputare de carnali propagatione, qua ex Abraham descenderant: tamen hypocritæ suo more persistunt in sua vana gloriatione, vt qui solidi nihil habeant quod Domino opponant. Nã firmissimo argumẽto Dominus illorũ vanam gloriationem arguit, nõ quærens procul quo eos conuincat, sed cõscientiam illorũ irritans, facta ipsorũ tanquã testes domesticos in medium adducit, atq; ita concludit: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. At nunc opera Abrahæ nõ facitis. Igitur filij Abrahæ non estis. Minorem probat à factis Iudæorũ contrariis operibus Abrahæ. Abrahã amans veritatis fuit, Abrahã nuncios Dei, qui ipsi veritatẽ à Deo nunciarunt, benignè fouit. At vos odistis veritatẽ, & annunciantes vobis ex mandato Dei veritatem, interficere conamini. Manifestè proinde vestra opera aduersantur operibus Abrahæ. Quare frustra gloriamini, vos eius filios esse. Hinc infert Dominus, eos alium patrem habere quem imitentur, quàm Abrahamum. *Vos*, inquit, *facitis opera patris vestri*, hoc est, cùm vestra opera mala sint, necesse est vos ma-

lum quoque patrem habere, quem similitudine operum refertis. Hæc Domini responsio ad huius quoque temporis Ecclesiam pertinet, in qua sunt non pauci, qui gloriantur de fide, de gratuita iustificatione, de libertate Christiana, &c. Breuiter, quòd sint filij Abrahæ, qui nobis à Deo propositus est, vt fidei exemplar viuum, quem si imitamur, vestigiis fidei ipsius & obedientiæ insistentes, verè filij eius sumus: Sin minùs, vana est nostra gloriatio. Nunc autem, proh dolor, plurimi inueniuntur, qui gloriantur de fide Abrahami, quorum tamen opera non sunt Abrahæ, sed hostis Dei Diaboli. Hinc ergo admoneamur, vanam esse fidei gloriationem, nisi adsint fidei luculenta testimonia, sicuti Iacobus multis docet. Quemadmodum ergo Abraham credidit, & Deo ex fide obediuit, adeo quòd obedientiam erga Deum vitæ filij dulcissimi anteposuerit: ita quicunque verè credit exemplo Abrahæ, is eiusdem exemplo & spiritu fidei ad obedientiam flectitur, quam anteponit omnibus rebus mundi. Si ergo quis gloriatur de fide sine obedientia erga Deum, vanus est, seipsum spectro fidei fascinat, vastata est eius conscientia, amissa est libertas, seruus est peccati, amisit Spiritum Sanctum, ac de nouo se Diabolo mancipauit, cuius opera facit. Obseruetur quoque in verbis Domini testimoniũ de vnitate personæ Christi, & de duab⁹ naturis in Christo humana & diuina.

Septimus Articulus.

Dixerunt igitur ei: nos ex fornicatione non sumus nati: vnum Patrem habemus Deum.

Hypocritæ Iudæi persistunt adhuc in sua defensione, etsi vana. *Non*, inquiunt, *sumus ex fornicatione nati*, ac si dicerent: Si negas nos esse filios Abrahæ, ex fornicatione statuis nos natos esse, sed hoc falsum est. Sumus igitur, quemadmodum diximus, verè filij Abrahæ. Si filij Abrahæ, liberi quoque sumus (hoc enim caput quæstionis fuit.) Sed ecce quomodo hypocrisis se folio ficus tegit, vt & se innocentem ostendat, & vt alios in periculum adducat. Nam cùm se ex fornicatione non esse natos clamitant, concitare vulgus aduersus Dominum volunt, acsi ipse totum istum populum ex fornicatione natum diceret. Verùm quia Dominus eos fortiùs pressérat, quàm vt isto velamine satis viderentur tuti, confugiunt ad aliam defensionem, quæ tamen sine priori collabitur, & magis insolescunt aduersus Dominum cùm dicũt: *Vnum patrem habemus Deum*. Huius dicti sensus est: Nos Iudæi semen Abrahæ sumus: Ergo Deus est noster Deus ac nostrũm omnium pater, qui ab Abrahamo nati sumus. Sed ab antecedente negato stultè inferunt consequens, cùm eius contrarium potiùs sequitur, quemadmodum Dominus ipse paulò pòst concludit. Cùm autem ita Iudæi colligunt: Abrahę semen sumus: Ergo sumus filij Dei, cogitant promissionẽ factam Abrahamo: *Ero Deus eorum*. Sed obliti erant cœci Iudæi applicationis promissionis, quæ fit fit per fidem, & non per carnis prærogatiuam. Contra hos Paulus disputat ad Rom. 9. 10. & 11. capitibus. Et Iohannes clarè pronunciat: *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, scilicet per fidem. Rursus hìc nota indolem hypocritarum, qui in externis rebus ponunt fiduciam, vt qui carnaliter sapiãt. Ex quo fit, vt etiam magis cœcutiant ad veritatis Euangelij fulgorem instar noctuarum quæ lucem oderunt.

42 Dixit eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi & veni. Neque enim à me ipso veni, sed ille me misit.

Refutat Dominus vanam Iudæorum gloriationem, qua se Deum patrem habere iactabant, idque argumento sumpto ab infallibili signo, videlicet mutuo parẽtum & liberorum affectu. *Si Deus*, inquit, *Pater vester esset, diligeretis vtique me* (scilicet Filium Dei.) Nunc autem odistis me, & interficere molimini. Proinde Deus Pater vester non est. Est igitur vana vestra gloriatio. Propositionem ex eo probat, quòd ipse à Patre venerit in mundum, vt mittentis se doctrinam mundo annunciet. Nunc autem fieri non [illegible] legatum imò Filium odio habeatis & interficiatis. Manifestum est, Dominum hìc loqui de filiis adoptionis, non communis creationis. Adoptio autem pendet ex fide promissionis & non ex prærogatiua carnis. Cùm ergo Dominus hìc affirmat, Iudæos non habere Deum patrem, accusat illorum incredulitatem, eosque esse extra Dei familiam ostendit. Nihil est ergo de titulo & successione gloriari, nisi pietas in animo fuerit. Nemo itaque credat titulis, sed facta fidei indicia quærat. Rursus hìc obseruetur infallibilis filiorum Dei nota, quæ est diligere Deum, & amicè complecti ipsius nuncios.

43 Propter quid loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

Cur nihil proficiant Iudæi ex concionibus suis, exponit Dominus. Est autem oratio ideo interrogatione & subiectione figurata, vt magis aduersarios vrgeat. Interrogat quidem ipse, sed illis percontantibus respõdet, & veram causam contumaciæ illorum exponit. Argumentum autem tale est: Qui non potest audire patienter docentem, non potest eius doctrinam percipere. Vos odio mei non potestis patienter audire me docentem. Igitur mirum non est, quòd meam doctrinam non percipiatis. Nota, quòd Euangelium requirat auditorem docilem, nihilque eum in schola Christi proficere posse, qui se patientem & attentum non præbet discipulum. Sunt qui hæc Domini verba ad prædestinationis necessitatem referunt, quasi Iudæi non possent audire, eò quòd nõ essent prædestinati, sed

sed supra modum hallucinantur, qui & se ipsos fallunt, & eos qui sibi aures præbent. Hîc enim de populo Dei, cui factæ erant promissiones, agitur, & accusatur illorum cõtumacia, propterea quòd legatum Dei admittere, eumque audire recusarint, qui ipsis patris nomine salutem gratuitam obtulit. Neque fieri potest, vt Filius Dei verbis offerat quod animo nolit. Augustinus igitur rectè in hunc locum scribit: *Ideo non poterant cognoscere, quia non poterant audire. sed vnde audire non poterant? nisi quia corrigi credendo nolebant.* Non ergo hîc loquitur Dominus de impotentia ab externo, ex necessitate fati aut violentia, sed de impotentia ab interno, ex malitia & obduratione cordis spontanea.

Octauus Articulus.

44 Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Quando loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & eius rei pater.

45 Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.

Iam tandem ex superioribus conclusionibus infert Dominus clarissimè sententiam aduersus Iudæos incredulos, & à factis eorum concludit eos esse filios Sathanæ, & ex ingenio Sathanæ esse osores & persecutores veritatis Dei, hoc est, Euangelij. Propositio huius loci est: *Vos ex patre Diabolo estis*, quæ propositio probatur hac ratione: Quicunque desideriis Diaboli obsequuntur, filij ipsius censentur. Vos desideriis Diaboli obsequimini. Igitur filij Diaboli estis. Ex hac conclusione ad caput quæstionis de libertate procedit in hunc modum: Qui filij sunt Diaboli, sunt homicidæ & mendaces. Homicidæ & mendaces veritatem ferre non possunt. Non ferentes veritatem, non possunt credere: Est enim veritas obiectũ fidei. Vos igitur quia filij Diaboli estis, homicidæ estis & mendaces, osores veritatis. Proinde credere non potestis. Iam quia credere nõ potestis, manetis in peccatis vestris. Nõ ergo liberi estis vt gloriamini, sed serui peccati. Qua autem ratione impij sint filij Diaboli, Augustinus pulchrè explicat, cùm ait: *Impij sunt filij Diaboli non natura, sed vitio, non nascendo, sed imitando, non quia creauit aut genuit, sed quia persuasit & tenuit. Diabolus enim cùm inuideret homini, serpente indutus locutus est mulieri, & per mulierem virum quoque veneno infecit. Mortui igitur sunt Diabolum audiendo, quem non audissent, si Dominum audire voluissent. Positus erat homo inter eum qui creauit, & eum qui lapsus est. Obtemperare debuit creatori, non deceptori. Est ergo Diabolus homicida & mendax ab initio, non creationis rerum, sed seductionis hominis.*

Obseruetur hîc pessimum homicidij genus, quod est verbo mendaci occidere. Diabolus ergo non gladio armatus, sed verbo mendaci primos homines inuasit, eosque occidit, cuius exemplum omnes imitantur qui falsa & mendaci doctrina seducunt homines, & auertunt eos à veritate Euangelij, atque ita ipsos crudelissimè occidunt.

Primum hîc obseruemus lapsum Angelorũ, qui ex bonis facti sunt mali. Boni quidem fuerunt creatione: Ita enim scriptum est: *Vidit cuncta quæ fecerat Deus, & erant valde bona.* Mali verò facti sunt defectione à Deo, quæ defectio causam habuit liberum arbitrium, quo vt maximo ornamẽto donati erant Angeli omnes, sed cùm quidam ex ipsis illo abusi sunt, facti sunt ex bonis mali.

Qualis autẽ defectio Sathanæ fuerit, & qualis sit ipse factus per defectionẽ, Dominus ipse clarissimè docet. Nam cùm ait: *In veritate non stetit*, hoc est, nõ perstitit, significat haud obscurè eum aliquando & in veritate fuisse, & stetisse, etsi breuissimo tempore. Et cùm affirmat eũ in veritate non stetisse, probabilis cõiectura est, quòd & superbierit aduersus Filium Dei, qui in scripturis veritas dicitur, & inuiderit homini eam fœlicitatem, quòd esset creatus ad imaginem Dei, & per hoc ad immortalitatem & æternam beatitudinem.

Qualis autẽ sit factus Diabolus per defectionem, ostendit etiam Dominus, cùm ait: *Et veritas in eo non est.* Ex superbia enim & inuidentia factus est mẽdax, & homicida. Postquam enim ipse suo libero arbitrio defecit à Deo, & factus est hostis Dei, aggressus est primos nostros parentes, vt spoliaret paradisum. quod & fecit, idque in hunc finem, vt homines sibi socios in odio aduersus Deum, & æternis suppliciis faceret. Atque hoc fuit initium regni Diaboli, quod Christus hoc loco constare homicidiis & mendaciis affirmat. In hoc regno sunt omnes qui nõ credunt Euangelio, atq; hi à patre Diabolo esse dicuntur, propterea quòd mendaciis & homicidiis regnum Christi inuadunt. Nam vt ipse Diabolus mendacio blasphemat Deum, & homicidio occidit genꝰ humanum, ita eadem hodie agit in filiis suis, hoc est, in iis qui non sunt Christi. Primùm enim facit vt mendaces sint, id est, contemptores Dei, confidentes se ipsis. Deinde facit vt sint homicidæ, vt se solis saluis omnes perditos velint. Et quoniam tales sunt omnes, hoc est, homicidæ & mendaces, qui non sunt in Christo, facile est cernere, cuiusmodi sit sapientia & iustitia humana, facile est iudicare, quale in illis sit liberum arbitrium, promtissimum est concludere, omnes tales manere æterna, cum Diabolo homicida & mendaci, supplicia. Monemur ergo vt adiungamus nos Ecclesiæ Christi, in qua Christus suos & in hac vita tuetur contra Diabolum, & tandem donabit immortalitatis gloria, modò in pugna aduersus Diabolum perstiterimus inuicti per fidem Christi. Est siquidem fides victoria qua vincimus mundum, hoc est, totum Diaboli regnum. Nunquam enim Diabolus arma deponet, sed

semper aduersus Christum & eius regnum bellū geret. Vt enim in initio spoliauit Paradisum homicidio & mēdacio: ita hodie idem est ipsius studium, vt nouum Paradisum, hoc est, Ecclesiam Christi mendaciis & homicidiis concussā spoliet, sed frustra laborabit aduersus eos qui in veritate Euangelij constātes persistunt, & perseuerant retinentes fidem & bonam conscientiam. Cùm igitur in tanto versemur periculo, vigilemus & stemus in armis aduersus Satanā, ne nos suis mendaciis circumuentos occidat. *Aduersarius vester*, ait Petrus, *circuit tanquam leo rugiens, quærens quem deuoret.*

Porrò cùm Dominus ait: Diabolus mendax est & Pater eius, Manichæi sic accipiunt verba ista, ac si hic esset verborum sensus: Diabolus mendax est & pater eius, scilicet Diaboli, est mendax, vt hoc pacto confirmēt suum errorem de principiis duobus, bono videlicet ac malo, quorum illud nunc Deum, nunc φῶς, hoc interdum ὕλην, interdum σκότος appellāt. Sed horum errorem refutat ipse textus. Nam hæc verba *in veritate non stetit*: significant Diabolum creatum fuisse ab initio, à Deo bonum, & bonam Dei creaturā fuisse ab initio, sed non in statu innocentiæ perstitisse, quemadmodum suprà declarauimus. Cùm ergo textus habet: *Mendax est & pater eius*, subintelligatur quod paulò antea præcesserit, videlicet ψεύδης, hoc est, mendacij. Hoc mendacium vocat Christus proprium Diaboli, propterea quòd illud non ex creatione, sed ex defectione propria habuit. Non ergo est substantia in Diabolo malitia, sed accidens. multò minùs peccatum hominis substantiale credendum est.

Sed quid dicemus ad Nonnum, cuius paraphrasis ab omnibus doctis laudatur. Hic enim ita habet: ψεύστης αὐτὸς ἦν, ψευδήμονος γεννήτωρ, hoc est: *Mendax ipse fuit de mendaci genitore.* Nonnus videtur hîc eorum sentētiam amplecti, qui in verbis Christi Diabolū interpretantur Cain, qui primus hominem manu occidit, videlicet fratrem proprium, verum Dei cultorem. Hic Cain fuit quidem à patre Diabolo non nascendo, sed eius facta imitando, non quidem manu occidendo, tametsi hoc facit per filios suos, sed verbo mendaci, vnde & mendax appellatur. Nos itaque priorem interpretationem, quæ à plerisque recepta est, anteponamus, quam non dubitamus verisimam esse. Quæ enim hic tribuuntur Diabolo, nullo modo Caino conuenire possunt. Etsi enim in ipso Caino ostendit suam potentiam Diabolus, dum ipsum aduersus fratrem armat: tamen ipse Cain vita functus, non est efficax in filiis contumaciæ, quemadmodū Diabolus, consentiente vniuersa Scriptura & tristissima multorum experientia.

PARS V.

Etsi continua est hæc disputatio inter Christum & incredulos Iudæos, & omnia ad idē caput quæstionis de qua disputatur, referuntur, docendi tamen gratia ita distinguere partes nō videbatur incommodum. Nam quæ distinctiùs proponuntur, faciliùs percipiuntur. In hac ergo parte Christus amouet impedimētum quod prætendere poterant Iudæi, quòd Domino nō crederent. Neque enim cuiuis credendum est. Prouocat ergo Dominus ad eorum conscientias quas sistit coram tribunali Dei, iubetque vt dicant, si quid habeant quod vel ipsi, vel ipsius doctrinæ meritò obiicere possint, quoque excusentur quòd ipsius doctrinam non recipiant: & mox repetit contumaciæ ipsorum causam, ostendens cur se docentem veritatem Dei non audiant. At Iudæi suo more inde magis irritantur, & ad blasphemiam se conuertūt, Christum Samaritanum & Dæmonium habentem impiè clamitantes. At ille calumniam retundens promissionem Euangelij repetit, eamque iureiurando confirmat, qua magis irritantur Iudæi, præsertim quòd tantam virtutem tribuat sermoni, vt illum audientes, non gustent mortem in æternum. Calumniam hinc suam vt iustam ingeminant, proposito & Abrahæ & Prophetarum, quos mortuos esse dicunt, exemplo. Verùm cùm Dominus hanc obiectionem facta mentione suæ diuinitatis diluit, ad lapides confugiunt, quibus salutis autorem obruere conantur, sed frustra. Nam ipse, etsi erat solus in tanta malorum multitudine, vt declararet suam diuinam potentiam, abscondit se, atque ita euasit ab illorum manibus.

Porrò membra partis huius sunt duo, quorū primum continet purgationem Christi: Secundum summam Euangelij repetit. Sed horum capitum plures sunt articuli, vt videbimus.

DE PRIMO.

46 Quis ex vobis arguit me de peccato? At si veritatem dico cur vos non creditis mihi?

Primus Articulus.

Sententia horum verborum est, vt ex antithesi patet: Aut pseudopropheta sum, aut sum doctor diuinitus missus. Si pseudopropheta sum, vt vos contra conscientiam vestram fingitis, prodeat aliquis in medium, & conuincat me vel minimi peccati, siue in vita, siue in doctrina. Quod cùm nemo vestrū facere poterit, proditur vestra malitia. At si diuinitus sum missus doctor, id quod & vitæ innocentia, & doctrina & operibus diuinis ostendo, vestra contumacia est detestanda, quòd meam doctrinam non recipitis, quam nouistis diuinam esse. Hinc tria concluduntur: Primum de Christo. Secundum de Iudæis. Tertium de nobis.

De Christo concluditur, quòd sit verus Messias. Est enim vera Messiæ nota, esse absque peccato. Nullus enim hominum vnquam fuit sine peccato absque vno Messia. Nam hic nec naturæ vitio infectus erat, nec in persona sua deliquit vnquam, nec officium, quod à Patre erat illi demandatum, negligenter aut perfidè fecit.

De Iudæis concluditur, quòd fuerint à Diabolo ita excœcati, vt veritatis cœlestis splendorem ferre non potuerint, id quod ex hypocrisi, veternosis opinionibus, & inuidia Christi profectum est.

De nobis hæc admonitio concluditur, vt qui in docendi officio sumus, studeamus innocentiæ vitæ & puritati doctrinæ, ne nobis iustè obiiciatur: *Turpe est doctori cùm culpa redarguit ipsum.* Deinde ex damno Iudæorum admonemur, vt simus cautiores, caueamusque ne nostra contumacia nobis ipsis ianuam gratiæ præcludamus.

47 Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo nõ estis.

Rationem reddit Dominus, cur Iudæi, cum quibus loquitur, verba Dei nõ audiant. Est autem argumentum à remotione mutua causæ & effectus sumptũ, & est integer syllogismus, cuius cõclusio in medio ponitur, h.e. inter propositionem & assumptionem. Quare transpositis partibus, hoc modo ad normam dialecticam reuocabitur: Qui ex Deo est, verba Dei audit. Vos ex Deo non estis. Ergo verba Dei non auditis. Nec est vitium in syllogismo, cùm extrema propositionis sint paria. Propositio ergo si conuertitur simpliciter, hoc modo in secunda figura concluditur syllogismus. Qui verba Dei audit, ex Deo est. Vos ex Deo non estis. Ergo verba Dei non auditis. Conuertitur enim causa totalis cum suo effectu. Alterum enim alterũ ponit aut remouet. Vt igitur omnis qui audit verba Dei, ex Deo est: Ita omnis qui ex Deo est, verba Dei audit. Verùm qui offenduntur forma syllogismi, variant inter se. Alij enim à contrario sensu concludendum esse argumẽtum Christi aiunt hoc modo: Qui ex Deo est, verba Dei audit. Ergo qui nõ est ex Deo, verba Dei nõ audit. Sed hi non vident, se in eundem scopulum impingere quem declinare voluerunt. Nam collectio per contrarium sensum non valet, nisi antecedentis extrema fuerint paria. Quis enim feret hanc collectionem à contrario sensu: Qui ratiocinatur est animal. Ergo qui non ratiocinatur, non est animal. Sunt enim extrema antecedentis imparia. Verùm si sunt paria antecedentis extrema, vtraque forma consistit, & à contrario sensu, & syllogistica. Nos igitur syllogismum hîc expresè positũ retinere maluimus, quàm mutare formam. Alij similiter forma syllogismi offensi, malunt concludere per contrapositionẽ hoc modo. Qui ex Deo est, verba Dei audit: Ergo non audiens verba Dei, non est ex Deo. Sed hi manifestè cum scopo pugnant. Est enim propositio probanda & concludenda: Iudæi non audiunt verba Dei, cuius ratio est, quia à Deo non sunt. Non ergo ratio, quæ est causa conclusionis, debet in conclusione poni. Hæc dialecticè placuit ascribere propter iudiciorum in hoc argumento varietatem.

Quid autem sit esse à Deo, ex antithesi colligitur hoc modo: Esse à Diabolo dicuntur, vt Christus ipse definiuit, qui obsequuntur desideriis Diaboli. Ergo à Deo sunt, qui voluntati Dei obsequi studeunt, qualescunque antea fuerint. Manasses donec verbum Dei est persecutus & occidit Prophetas Dei, à Diabolo fuisse rectè dicitur, imitationis causa. At postquam flexit genua cordis Deo in carcere, & cõfugiens ad misericordiam petiit veniam à Deo, à Deo esse cœpit. & verbum Dei promptissimè audire statuit. Audire autem verba Dei is dicitur, qui postquam motus est à Spiritu Sancto, non illi amplius resistit, sed illud libenter audit, discit, conseruat, qui illud anteponit omnibus doctrinis Diabolorum & hominum, qui iuxta illud credit vitamque componit, ac tandem confessione & sanguine confirmat, si res postulauerit. Hîc enim nullum locum habet dissimulatio, modò confessio publica expetitur.

Cæterũ hîc non prætereunda est quæstio, qua quæritur quî fiat quòd alij audiant, alij non audiant verbum Dei. Dicitur quidem hîc, quòd qui à Deo sunt, audiant verbum Dei, alij verò nõ. Sed variãt hîc interpretes. Sũt enim qui hîc ad electionẽ confugiunt, & esse à Deo definiunt qui sunt electi, atq; ita culpam abiectionis nõ in homines, sed in necessitatem electionis transferunt, cùm tamẽ Christus & vniuersa Scriptura contumaciæ hominum hoc tribuat. Age igitur discrimen, de quo quæritur, iactis firmis fundamentis inquiramus. Omnes homines in Adamo creati fuêre ad vnam Dei imaginem, & per hoc ad immortalitatem & beatitudinem. Deinde cùm omnes homines in vno Adamo lapsi sunt æqualiter, & facti sunt simul absque discrimine, mortis & damnationis æternæ rei, qua ratione à Diabolo esse dicuntur omnes non natura sed imitatione. Adhæc promissio reparationis facta est illi qui lapsus est. Lapsum est autem in Adamo totum humanum genus, quare negari non potest, quin promissio facta Adamo sit vniuersalis. Præterea mandatum Dei vniuersale esse quo omnes iubemur audire Euangelium & credere, manifestum est. *Ite*, inquit, *in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Nec defectus est in λύτρῳ quo satisfactum est iustitiæ Dei. Ita enim ait Baptista: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Et Paulus: *Certus est sermo & omni approbatione dignus, quòd Christus venit in mundum peccatores saluos facere.* Huc & mandatũ Christi pertinet de baptizandis omnibus gentibus, in testimoniũ quòd velit omnes sua membra fieri, quò saluari possint ipsi⁹ solius merito. Hîc nulla videmus discrimina nationum, aut personarum, nullas hîc Parcarũ tabulas cernimus, sed ab vna parte videm⁹ summã miseriam, ab altera summam misericordiam, eamque omnibus expositam & oblatam. Est enim hæc vox Dei. *Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur ac viuat.* Et Petrus è Spiritu Sancto loquens ait: *Deus est longanimis, nolens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere.* Ex his clarè concluditur, quòd causã perditionis hominis non ad Deum, sed ad ipsum hominem referẽda sit, iuxta illud: *Perditio tua à te Israel, in me tantummodo auxilium*

tuum. Sed non, inquies, soluta est quæstio. Quæritur enim adhuc, cur alij audiant verbum Dei & saluentur, & alij non audiant, & damnentur. Audiamus quid dicat ipsa veritas, plorans super perditionem Israel: *Quoties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti?* Sed quid quæso eos impediuerit, quo minus voluerint? Hoc etiam veritas declarat Ioh. 3. *Qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.* Manifestum est Dominum hic de hypocritis agere, & non de manifestis & crassis peccatis, quæ omnium iudicio pœna digna videtur. Hæc hypocrisis facit, vt multi cœcutiant ad lucem Euangelij, imò multos ita perturbat, vt odio prosequantur Euangeliũ. Matth. 21. Dominus confert inter se hypocritas & eos peccatores, qui se à culpa excusari non poterant. *Amen*, inquit, *dico vobis, Publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Iohannes, in via iustitiæ, & non credidistis illi: sed Publicani et meretrices crediderũt ei. Vos autem*, scilicet hypocritæ, *videntes non pœnitentia ducti estis, vt crederetis ipsi.* Est proinde hypocrisis causa impediens, quo minus multi aurem Euangelio præbeant. Huc accedunt opiniones erroneæ longo tempore, & sapientum hominũ autoritate confirmatæ, quæ dulciores sunt multis, q̃ vt velint eas veritate Euangelij commutare. Ex quo fit, vt potiùs in suis peccatis mori, quàm Christum audire velint. In multis cõsuetudo peccandi ita obtinuit, vt iá quasi necessitate quadam constricti nõ possint nõ peccare, vnde fit vt Spiritui Sancto efficaci in ministerio Euangelij peruicaciter se opponant. Id quod suis contribulibus obiecit Stephanus, in Actis: *Vos*, inquit, *dura cervice præditi, & incircumcisi corde et auribus: Vos, inquam, semper Spiritui Sancto restitistis, quemadmodum patres vestri, & vos.* His accedit forma externa Ecclesiæ, & infinitorum scandalorũ magnitudo. *Beatus*, inquit Dominus, *qui in me nõ fuerit offensus.* Hæc ergo impedimenta fuere peculiaria, cur plerique Iudæorum Christum non receperint doctorem. *Propter quid*, inquit, *loquelam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.* Hæc sanè impotentia voluntaria est, vt quæ ex hypocrisi nata lõgo errore confirmata sit. Nos igitur Iudæorũ dãno admoniti caueamus, ne vel hypocrisi locũ faciamus, vel sinamus nos à fontib. salutis abduci ad cisternas põtificias, vel consuetudine lõga peccãdi ita obdurẽtur corda nostra, vt ad vocẽ Euangelij surdescamus, vel scandalis vllis, vel Ecclesię forma offendamur. Sciamus Deum verè omnium salutem velle, sed per salutem, hoc est, per Christũ, quem qui nõ audiunt, causis enumeratis impediti, patrem habent Diabolum, quem mẽdacio & homicidio imitantur. Atque hæc sint dicta ad quæstionem propositam. Obiectionibus aduersariorum vel subtilissimis & acutissimis opponamus immotam veritatẽ, quæ vel sola diluendis obiectionibus sufficit.

Porrò hæc verba Domini suppeditant nobis duas definitiones: vnam Ecclesiæ Dei, alteram regni Diaboli. Ecclesia Dei hîc κατὰ τύπον definitur esse cœtus eorum hominum qui audiũt verba Dei: Atque ideo se separant à Diabolo, & à prophanitate mundi, & adiungunt se Deo per fidem, confessionem & nouam obedientiam. Hæc enim tria ita coniuncta sunt, vt separari nõ possint. Monemur ergo vt huic cœtui nos adiungamus, vtvt fuerit in mũdo exiguus & contemtus: memores dicti magistri nostri: *Nolite timere pusille grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Extra enim hũc gregem nulla est salus. In hoc enim solo est hostia pro peccato.

Regnum Diaboli hic significatur esse cœtus hominum, qui verba Dei non audiunt, atque ideo separant se à Deo per contumaciam, & adiungunt se Diabolo, cuius desideriis obsequuntur in homicidiis & mendaciis.

Præterea Christi factum nos monet ne sinamus nos externa falli larua hypocritarum, sub qua se tegunt filij Diaboli. Iudæi gloriabantur de Mose, de Lege à Deo data, de regno & sacerdotio diuinitus instituto, de maiorum sanctitate, de successione ordinaria, ex quibus concluserunt, sed falsò, se esse Dei populum, & alios omnes esse prophanos & maledictos. sed dominus istam laruam eis detrahit, dum veram notã Ecclesiæ hìc proponit, & affirmat esse auditum verbi Dei. Nihil ergo proderit externa gloriatio, nisi verum pietatis fundamentum in corde sit iactum. Ex his promptissimum est iudicare de regno pontificio, quòd fruſtra se iactat Ecclesiam Dei esse. Habet enim, vt alia omittam, tres notas quæ testantur regnum pontificium nõ esse Christi Ecclesiam, sed Diaboli regnum. Prima nota est, quòd Pontificij anteponãt verbis Dei doctrinas & traditiones humanas, grauiusq́ue & crudeliùs animaduertunt in transgressores suarum traditionum, quàm in manifestè blasphemos in Deũ. Secunda nota est quòd pontificij instituunt & defendũt idololatricos cultus, inuocationem mortuorum, oblationem pro viuis & mortuis, circumgestationem & adorationem panis, nundinationem indulgentiarum & multa alia. Tertia nota est, quòd pontificij innocentes crudelissimè interficiunt, & sanctos Dei exquisitissimis suppliciis è medio tollunt, nullas alias ob causas quàm quòd Christũ Antichristo Romano anteponant, quòd Euangelium Christi humanis doctrinis præferant, quòd verum Dei cultum in locum superstitionum Papalium restituere conentur. Breuiter, quòd obedientiam erga Deum imperio tyrannico Romanæ bestiæ præferant.

Tertius Articulus.

48 Responderunt igitur Iudæi & dixerunt ei: nonne bene dicimus nos, quòd Samaritanus es tu & Dæmonium habes?

Criminatio est. Nam cùm non haberent impij & contumaces Iudæi, quod Christo vel in speciem obiicerent, ad cõuicia suo more se conuertunt, atque pro salutari doctrina, & paterna admonitione, ingrati, criminationẽ rependunt.

Nam

Nam dum illum Samaritanum vocant, non solùm tanquam alienum à populo Dei contemnunt, verùmetiam veluti Legis Dei & cæremoniarum Mosaicarum transgressorem accusant, sed vtrumque falsò. Nam & nouerunt ipsum esse à sua gente ortum, & ꝙ Legem Mosis nunquam fuerit transgressus, sed singulis annis more istius populi iuxta Legem ascēdisse Ierosolymam, vt testaretur suam erga Mosis Legem obedientiam & obseruantiam. Quòd autem dicant, ipsum Dæmonium habere, similiter contra cōscientiam faciunt. Nam & sanctitas vitæ, & doctrinæ puritas, & testimonia Dei, quibus ornatus erat, istam blasphemiam satis superq; refutabant. Habere autem dæmonium, & is dicitur, qui est obsessus à dæmonio, & is qui afflatu & potestate dæmonis aliquid facit. Cùm hāc iniuriam Dominum, passum esse legimus, consolemur nos aduersus oblocutiones & cōtumelias Papistarum, qui sinceros Ecclesiæ doctores, & pios auditores consimili modo cōuiciis proscindunt, clamant eos hæreticos, diabolos, apostatas, vt ita eos deforment, autoritatemq; verbi Dei extenuent. Sed nos non moremur illorum conuicia, anathemata & execrationes. Solemur nos bonitate causæ nostræ, & exēplo magistri nostri, qui talia pati est dignatus, ne cùm ipsi similia audire cogimur, animos despondeamus. Studeamus itaque vitam & mores componere, vt nemo habeat quod iustè in nobis criminetur, siue in doctrina, siue in moribus.

Quartus Articulus.

49 Respondit Iesus: Ego Dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos inhonorastis me.

50 Ego autem non quæro gloriam meam. Est qui quærit & iudicat.

Depulsio est criminationis. Quoniam autem duo Domino obiecerant aduersarii: alterum contra personam, alterum verò contra officium ipsius. Illud vt leuius attingit, hoc vt intollerabile refutat. Nō enim dicit apertè, Samaritanus nō sum. Hæc enim personæ fuisset defensio. Sed hoc tantum: *Dæmonium non habeo*, vt officiū suum tueatur. Id quod facit argumento sumpto à facto suo. Qui habet Dæmoniū nō honorat Deū. Fieri enim non potest, vt idem Deum honoret, & afflatus spiritu Dæmonis loquatur & agat. Ego honoro Deum prædicatione verbi ipsius & obedientia erga ipsum. Ergo Dæmonium non habeo. Malignus enim spiritus Deum honorare non potest, sed ipsum in suis mēbris blasphemat, eosq; ignominia afficit, qui à Deo mittūtur. Quod cū vos facitis, factis vestris de vobis ipsis testimoniū perhibetis. Igitur vos potiùs spiritu maligno agitamini. Hæc etiāsi Dominus nō expressè dicit: tamē ex verbis ipsius clarissimè sequuntur. Ná cùm dicit: *Et vos inhonorastis me*, significat eos afflatos esse à Diabolo, vt ꝙ legatū Dei contemnant & persequantur. Notetur ꝙ & oratio & vita hominis testimonia sunt Spiritus quo agitur. Si quis n. piè loqtur & sanctè viuit, eum Spiritu Dei Sācto impelli necesse est. Contra verò, si ꝓphana & blasphema in ore habet, spiritu Sathanæ eū agitari manifestū est. Quod autē subiungit Dominus: *Ego autē non quæro gloriam meam*, opponit conuiciis Iudæorū, ꝙ ipsum Samaritanū vocarunt, quasi diceret: Vocer sanè à vobis Samaritanus, habear, vt placet, contemtus, sed Deus, qui iustus est iudex, suo tempore patefaciat quisnā sim. Atq; ita Dominus ꝓuocat ad Deum iudicē, coram cuius tribunali suos aduersarios sistit. *Est*, inquit, *qui quærit*, scil. meam gloriam, *& iudicat*, scil. de mea gloria. Non est ergo ꝙ ego istud conuicium depellā, qui Samaritanus à vobis vocor, Deus ipse meā gloriam suo tēpore illustrabit. Habēt ergo Christi verba tacitā comminationē iudicij Dei, in eos, qui Christū & eius Euangelium contēnunt. Hīc Christi exemplo discamus, nō tam gloriam nostrā quęrere, ꝙ sincerè officium facere, & cōtemnere eorum voces, qui nostras personas deformare conantur. Habemus n. iustum iudicem. Discamus etiā verā gloriam esse in officio rectè ꝑstito gloriam non affectare, sed bona conscientia officiū nostrum in timore Dei præstare. *Hæc est*, inquit Paulus, *gloria nostra, testimonium conscientiæ nostræ.* Gloria etenim vera est ab interno principio, & tendit ad triplicem finē, videlicet ad conseruationem conscientiæ bonæ, ad ædificationē proximi bono exēplo, & ad gloriam Dei, à qua incipit, per quam progreditur & in qua finit.

DE SECVNDO.

51 Amen amen dico vobis, si quis sermonē meū seruauerit, nō videbit mortē in æternū.

Primus Articulus.

Etsi autē Christus horrēda blasphemia & minimè ferendis conuiciis erat exceptus à Iudæis: tñ non definit suum facere officium, eisq; salutē offerre, qui pro beneficiis conuicia rependebāt. Hoc Christi exēplo docemur, piorum doctorū esse, non solùm non frāgi crescente hominū aduersus se cōtumacia, verùmetiam multò magis animari & excitari ad faciendum officium, vt aliquos saltē è malorū numero eximāt, eosq; adducant Christo quò saluentur. Christus enim hīc postquam habere Dæmonium dictus est à suis auditoribus, prædicationis suæ beneficia largiùs impendit, vt nos suo animaret exemplo, ad benefaciendum etiam ingratis.

Porrò hæc verba Christi, continēt promissionem Euangelij propriam, iureiurando Christi confirmatam. Sunt aūt plura in hac promissione perpendenda. Primum, iuratio Domini. Secundum, quòd promissio præsens sit vniuersalis. Tertium, quòd eadē sit conditionalis. Quartum, promissionis substātia. Quintum, quid ex hac promissione sequatur. Hæc si diligentiùs examinauerimus, vberiorem doctrinam & consolationem hic locus suppeditabit.

De iuratione Christi hæc scienda sunt, ꝙ & certitudinis dictorū suorum causa iurauerit, & in amoris sui erga homines testimonium quo-

rum infirmitati se accommodat, vt sibi iurato facilius & citius credat in salutem. Etsi autem doctrinam suam testimoniis Mosis & Prophetarũ sæpè confirmat, & eandem multis diuinis operibus diuinam esse demonstrat: tamen ipsius philanthropiæ placet, etiam iureiurando suæ doctrinæ fidem facere, vt vel isto pacto nostræ infirmitati consulat. Quantum ad formam iurationis attinet, qua aliquando simplici, & aliquando, idque apud nostrum Euãgelistam potissimum, geminata vtitur, vt cùm dicit: *Amen, amen*, sciẽdum est, quòd sit propria Christi, qua nulli alij, vel in veteri vel in nouo Testamento vsi sunt, sed Christo soli est relicta. Nam ipse solus est veritas substantialis à patre ab æterno nata. Cùm ergo Dominꝰ iurat hac forma: *Amen*. siue duplicata: *Amen amen*, ipsa veritas veritatem sistit coram tribunali Dei, eamque Deo obligat, & veluti oppignorat, cum hac conditione, vt ipsa pereat, si ipse mentiendo fallit: Quemadmodum Deus ipse, qui natura & essentia vita est quædam substãtialis, suam vitam in periculum adducit, cùm iurat: *Viuo ego, nolo mortem peccatoris*. Hac ergo Christi iuratione, qua maior nulla esse potest, confirmati de promissione proposita, sciamus priùs cœlum casurum, quàm vt illa mutetur aut reuocetur.

Secundum, quod hìc perpendendum dixi, est, quòd promissio sit vniuersalis, vt quę nullas nationes, nullos hominum ordines aut status, nullum sexum, atque adeò nullas personas excludat. Ita enim habet promissio: *Si quis seruauerit*, hoc est, vt Scriptura seipsam interpretatur, quisquis seruauerit, vel, omnis qui seruauerit, vt particula vniuersalis, nõ genera seu ordines hominum, sed indiuidua humanæ naturæ comprehendat. Id quod Paulus apertè docet, cùm ait: *Deus vult omnes homines saluos fieri. Quia vnus est Deus, vnus est mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus*. Hìc ab vna parte ponitur Deus vnus, ab altera homines sine discrimine omnes. In medio, hoc est, inter Deum & homines, vnus statuitur mediator, ita vt sit omnium mediator, quemadmodum vnus Deus est omnium Deus.

Verum quia Dominus hìc ait: *Si quis seruauerit sermonem meum*, & Scriptura sæpè promittit audientibus & seruantibus verbum, item credẽtibus, salutem: Anabaptistæ hinc occasionem sumunt, & negãt sacrilegè infantes saluari posse, cùm sine auditu non sit fides, & sine fide nulla salus. Clarè enim dicitur sine omni verborũ ambiguitate: *Qui non crediderit, condemnabitur*. Hìc quidam respondent, vt Anabaptistarum errorem confutent, superiora dicta, & alia similia, pertinere etiã ad infantes, sed baptizatos, quos dicunt credere, etsi illorum fides non est ex auditu verbi, quemadmodum adultorum. Tribuunt enim aquæ Baptismi eam vim, quòd per ipsam regenerentur infantes, sine qua regeneratione non est salus, & quòd ita regenerati iam credant. Etsi autem hi nonnihil dicunt contra absurdam Anabaptistarum opinionem, tamen nec satis commodè, nec rectè omnino se explicant. Tres enim sunt in eorum sentẽtia errores minimè ferendi. Horũ primus est, quòd ea quæ dicuntur, & accipi debent de adultis, qui verbũ audire possunt, & ex auditu verbi fidem concipere, vel etiã verbo reluctari contumaciter, trãsferant ad infantes, qui verbum intelligere, & ex verbo fidem concipere nequeunt. Secundus, q̃ tribuant signo externo, quod est internæ virtutis ac occultæ Spiritus Sancti operationis, dum alligãt gratiam spiritualem externo signo, quod signum est solummodò symbolum & signaculum gratiæ & spiritualis regenerationis, quę nõ est alligata sic signo, quin fieri possit sine signo. Tertius, q̃ promissionẽ fœderis vniuersalẽ, restringãt, repugnante Dei verbo, ad eos solos, qui signi externi efficiuntur participes, quasi verò Deus sine signo, aut nõ posset, aut nõ vellet seruare pactũ, quod ad totũ semen ptinere voluit.

Verùm quo hæc res clarior euadat, pactũ Dei cum Abrahamo, & cum semine eius initum, inspiciẽdum est, quod his verbis exponitur Gen. 17. *Ego ecce pactum meum tecum, eriſq; in patrem multitudinis gentium*. Hisce verbis significatur, q̃ gentes fide inserendæ essent in genus Abrahæ, licet ab eo non progenitæ secũdùm carnem, Rom. 4. Et paulò infrà: *Ego statuam pactum meum inter me & inter te, atq; inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim tibi in Deum & semini tuo post te*. Hæc pacti diuini verba sunt, quæ tria continent imprimis perpẽdenda. Primùm, inter quosnã initum sit hoc pactum. Secũdum, quousq; se extẽdat. Tertium, cuius rei sit pactũ. Est autẽ hoc pactum initum inter Deum & Abrahamũ, & ipsius semen vniuersum, & est perpetuum, extendens se ad omnia tẽpora, adeo vt nunquam aboleri possit. Nam vt Deus idẽ manet & non mutatur vnquam: ita ipsius pactum iuxta promissionis verba perpetuò ratum erit. Præterea hoc pactum in eo consistit, quòd Deus velit esse Deus eorum quibus cum hoc pactum iniit, hoc est, quòd velit eos æternum viuere, & beatos esse fruique suo conspectu in æternum. Tametsi autẽ huius fœderis participes moriuntur corporaliter: tamen vis fœderis postulat, vt tandem resurgant ad ęternã vitã & beatitudinẽ. Deus siquidẽ, vt veritas ipsa ait, nõ est Deꝰ mortuorũ, sed viuorũ. Hoc proinde pactũ est de gratia corã Deo, & de æterna vita, quę datur iis, qui huius pacti sunt participes, idq; ex gratuita misericordia Dei, sine humanorũ meritorũ conditione, non tamen sine fide adultorum, quæ respondet promissioni eamque apprehendit.

Porrò quoniam Deus conscius fuit infirmitatis hominum, voluit huic suæ promissioni seu pacto externum signum adiicere, quod esset testimonium, pignus & signaculum pacti initi inter se & inter Abrahamum eiusq; semen in perpetuum, & ne facilè obliuiscerentur vsus instituti signi, videlicet Circumcisionis, tribuit ei nomen ex pacto, vocauitque Circumcisionem pactum suum. Non q̃ Circumcisio ipsa fuerit pactum ex se & per se, sed quia testabatur de pacto, & erat externum testimonium pacti. Atque

inde est, quòd Paulus Circumcisionem definiat σφραγίδα, hoc est, signaculum iustitiæ fidei. Hîc clarè videmus, pactum præcedere, & eius obsignationem sequi. Signaculum igitur non confert gratiam, nec est causa gratiæ, sed solummodò obsignat & confirmat eam, sicuti & alia sacramenta faciunt. Proinde Iudæorum infantes non sunt adepti salutem ex Circumcisionis virtute, sed Circumcisio tantùm testabatur, q̃ antequam circumcidebantur, fuerint in gratia, idq; ex pacti virtute, quod Dominus inierat cũ Abrahamo & cũ eius semine in sempiternum.

Iam si Christiani sunt semen Abrahæ, sunt etiam consortes fœderis inter Deum & Abrahamum, ipsiusque semen initi: & illorum infantes sunt promissionis hęredes, idque antequam baptizantur. Nam ob hanc causam baptizantur Christianorum infantes, vt Baptismus eis obsignet gratiam, cuius antea ex virtute pacti erant participes. Quod autem Christiani sint verè semen Abrahę, cui facta est promissio, Paulus clarissimè docet, qui Rom. 4. definit filios Abrahę, qui insistũt vestigiis fidei Abrahę: Et ad Rom. 9. discernit inter duplex semen Abrahæ, carnis videlicet, & promissionis. Vt enim carnis semen est, quod ducit originem ex carne Abrahæ: ita promissionis semen est, quod ducit originem ex fide Abrahæ. Sunt enim promissionis filij, qui promissioni credunt, quemadmodum Abraham credidit. Ad Gal. 3. apertissimè hæc demonstrantur. Ita enim ait Paulus: *Abraham credidit Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Scitote igitur, quòd qui credunt, hi sunt filij Abrahæ.* Item: *Qui credunt, benedicuntur cum fideli Abrahamo.* Et rursus: *Vos omnes vnus estis in Christo Iesu. Si igitur vos Christi. Igitur Abrahæ semen estis, & secundùm promissionem hæredes.* Iam si Christiani sunt filij Abrahæ, vt iam probauimus, erunt profectò illorum liberi participes fœderis initi inter Deum & Abrahamum, eiusque semen in sempiternum. Ad hæc cùm extra controuersiam est, Baptismum nostrum in locum Circumcisionis successisse, & semen Christianorum reputari pro semine Abrahæ, sequitur, quòd non magis noceat Christianorum infantibus, si discedant ex hac vita sine Baptismo, quàm Hebręorum infantibus, qui non circumcidebantur ante octauum diem, intra quem tamen absq; omni dubio infiniti sunt extincti, & qui 40. integris annis in deserto non circumcidebantur. Id quod profectò illis nequaquam nocuisse putandum est, quia Deus in suis promissis verax est. Sicut ergo Circumcisio non dabat gratiam, sed eam obsignabat iis qui iam in gratia erant: ita Baptismus noster non confert Christianorum infantibus gratiam, sed eam iam habentibus obsignat. Quòd autem Deus minetur iis, qui non circumcidebantur, internecionem & exterminationem de populo suo, accipiẽdum est de adultis, qui cùm signum fœderis contemnerent, satis declarabant, se ipsum fœdus nihili facere. Idem omnino iudicandum esset, si Christianorum liberi adulti Baptismum contemnerent, aut fidem fœderis abiicerent. Atque hactenus dictum sit, quomodo hæc vniuersalis promissio accipienda sit, videlicet de adultis, qui verbum audire possunt, & nõ de infantibus Christianorum, qui tametsi natura sunt peccatores: tamen virtute promissionis sancti sunt etiam in vtero materno.

Tertium, quod in hac promissione perpendendum dixi, est quòd sit conditionalis. Pendet enim ex cõditione, sine qua irrita est. Est autem hîc conditio dup lex obseruanda, videlicet fidei cùm verbo audito creditur, & perseuerationis in fide vsque ad finem. Sic enim ait Dominus: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.* Et Paulus: *Participes facti sumus Christi, si conceptam fiduciam vsque ad finem firmam tenuerimus.* Hoc pugnat cum illorum dogmate, qui docent fidem semel conceptam amitti non posse, quare & se & alios miserè fallunt. Sed de conditione suprà copiosiùs diximus.

Quartum, quod hîc perpendendum monuimus, est de substantia promissionis, hoc est, de re promissa. *Non videbit*, inquit, *mortem in æternum*, hoc est, non sentiet æternam mortem, seu, non morietur in æternum, hoc est, vt alibi dicit, habebit vitam æternam. Ergo res promissa est liberatio à morte æterna, quam merueramus peccato, & donatio vitæ æternę, quę est donum Dei per Dominum nostrum Iesum Christum.

Porrò vt mors æterna est mors maledictionis & damnationis cũ Diabolo & angelis eius nunquam finiendæ, quæ excipiet mortem temporalem, in omnibus iis qui non conuertuntur. ita vita æterna est vita benedictionis & salutis cum Christo & electis eis perpetuò duraturæ, quæ in animabus quidem inchoatur, & à morte manet corporali in iis omnibus, qui in vera fide vitam finiunt, perficienda tãdem, resuscitatis corporibus in extremo die.

Quintum, quod hîc perpendendum admõnui, est, vt cogitemus quid ex hac promissione sequatur, videlicet, quòd hac promissione omnes homines non conuersi per fidem in Iesum Christum peragãtur rei coram tribunali Dei, vt qui obnoxij sint iræ Dei & mortis æternæ. Si enim qui seruauerit sermonem Christi, non videbit mortem in æternum, sequitur sanè, omnes morituros æternum, qui Christi beneficio à morte æterna non liberantur. Quoties igitur Christus promittit vitam æternam in se credentibus, seu seruantibus suum sermonem, liberationem à morte æterna, toties accusat homines, & sistit eos reos coram tribunali Dei. Nam cùm Dominus promittit vitam, significat eos antea non habere vitã. Quare? Quia iustitiam non habent, quæ est via vitæ æternæ. Et cùm promittit liberationem à morte æterna, indicat eos morti æternæ esse obnoxios. Quare? Quia peccatũ habent, cuius stipendium est mors æterna. Hoc cùm intelligerent Iudæi, ægrè ferebant se spoliari iustitia Legis & meritis operum quibus tumebant. Qui enim malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem ne arguantur opera eius. Atque ideo Dominum magis persequuntur, quemad-

modum etiam hoc die hypocritæ ferre nõ poſ-
ſunt, quòd doceamus ſola fide hominem iuſtifi-
cari, ſoloq; Chriſti merito conſtare ſalutem.

Hinc ergo monemur, quòd Euãgelium quo-
ties prædicatur, ſimul accuſet peccatum, dam-
net non habentes iuſtitiam, minetur mortem
æternam: Sed ex conſequẽti, ſiue per accidens.
Nam per ſe, Euangelium eſt vitæ & ſalutis læ-
tiſsima annunciatio per Ieſum Chriſtum. Lex
autem per ſe & propriè peccatum accuſat. Per
legem enim cognitio peccati: ſed ex conſequen-
ti ſiue per accidens Lex ad Chriſtum medicum
vulneratos mittit. Ideo Paulus dicit: *Lex eſt pæ-
dagogus ad Chriſtum.*

Secundus Articulus.

52 *Dixerunt igitur ei Iudæi: Nunc cognouimus, quòd Dæmonium habes. Abraham mortuus & Prophetæ: & tu dicis: Si quis ſermonem meum ſeruauerit, nequaquam guſtabit mortem in æternum.*

53 *Num tu maior es patre noſtro Abraham? qui mortuus eſt, & Prophetæ mortui ſunt: Quem te ipſum facis tu?*

Ad obiectam claram Euangelij lucem magis
cœcutiunt hypocritæ, magiſque incandeſcunt,
atque vt gladium blaſphemam ſuam linguam
in benefactorem ſtringunt. Hæc enim reproborum
natura eſt & hypocritarum, vt beneficiis
perceptis peiores fiant. *Nunc*, inquiunt, *cognouimus, quòd Dæmonium habes.* Vnde quæſo? Quia
promittit vitam æternam ſeruantibus ſermonẽ
ſuum. Quaſi verò Dæmonia damnata vel vitam
promitterent, vel darent, quod non habent. Rectiùs ergo ex verbis Domini collegiſſent: Hic
promittit liberationem à morte æterna ſeruantibus ſermonem ſuum, quem tantis miraculis
confirmat. Ergo vel eſt Meſsias promiſſus, vel alioqui doctrina eius eſt diuina. Audiamus igitur illum. Sed hypocriſis eorũ mentes perſtrinxerat, & Diabolus eos impulerat contra Chriſtum, vt quod Dei erat, tribuerẽt Dæmoni. Sed
videamus fundamentum, ſuper quod Iudæi extruunt ſuam blaſphemiam. Qui Abrahamo &
Prophetis ſe anteponit, meritò dæmonium habere dicitur, (ſi mẽtitur.) Tu Abrahamo & Prophetis te anteponis. Igitur rectè te habere Dæmonium dicimus. Aſſumptionem probant ab
efficacia doctrinæ. Is cuius doctrina ſeruata vitam æternam confert, meritò maior & melior
habetur eo cuius doctrina id præſtare non poteſt. Si igitur tua doctrina hoc facit, profectò maior es Abrahamo & Prophetis, quorum doctrina non ipſos quidem, nedum alios, à morte ſeruare potuit. In hac ratiocinatione multipliciter
peccatur. Primùm in eo, quòd non agnoſcant
ex Prophetarum vaticiniis, & ex miraculis Domini iuxta vaticinia, Ieſum eſſe Meſsiam olim
promiſſum. Deinde, quòd non intelligant, Meſſiæ beneficium proprium eſſe tollere peccatum
& mortem, conferre vitam & ſalutem. Atque ita
primæ promiſsionis de Meſsia datæ, obliti eſſe
videntur, huius videlicet: *Semen mulieris conteret caput ſerpentis*, hoc eſt, abolebit mortem, & dabit
credentibus ſuo verbo vitam æternam. Præterea quòd hîc accipiant de vita carnis, qua neceſſe
eſt omnes ſimul mori, quod Dominus de vita animæ intelligit, qua nec Abraham, nec Prophetæ mortui ſunt: vſque adeò ſua ſe malitia & cœcitate inuoluit hypocriſis, vt ſibi ſalutis viam
præcludat.

Tertius Articulus.

54 *Reſpondit Ieſus: Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt. Eſt Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, quòd Deus veſter ſit.*

55 *Et non nouiſtis eum. Ego autem noui eum. Et ſi dixero, quòd non noui eum, ero ſimilis veſtri, mendax. Sed noui eum, & ſermonem eius ſeruo.*

56 *Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum, & vidit & gauiſus eſt.*

In hoc reſpõſo Dominus primùm ad id quod
vltimo loco quęrunt, ex quo priora dependent,
reſpondet. Deinde quemnam patrem ſuum nominet, clarè exprimit. Tum arguit Iudæos ignorantiæ & mendacij. Adhæc ſe patrem nouiſſe
affirmat, cuius & ſermonem ſe ſeruare teſtatur.
Poſtremò Abrahami de ſe iudicium adiungit.

De primo. *Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt. Eſt Pater qui glorificat me.* Acſi diceret: Vos
ex eo quòd de meæ doctrinæ efficacia dixi, offenſi, quęritis, quem te ipſum facis? Ego verò ad
teſtimonium patris mei vos mitto, qui de me abundè teſtatur. Nam ſi ego glorificem me ipſum,
hoc eſt, ſi ipſe me dixero maiorem eſſe & Abrahamo & Prophetis, vt qui Filius Dei ſim, verus
Deus, veruſque homo, id quod Meſsię conditio
poſtulat, gloria mea nihil eſt, hoc eſt, vos meum
teſtimonium non recipitis. Atque ita nihil erit
mea gloria, non quidem in ſe, ſed veſtra opinione, qui meum teſtimonium impediente veſtra
contumacia & cœcitate non eſtis recepturi. Pater igitur meus me glorificat, cuius teſtimonio
vos non poteſtis vt vile contemnere. Quomodo
autem Pater teſtatus ſit de gloria Filij, ſuprà in
tertia capitis huius parte oſtendimus.

De ſecundo. *Quem vos dicitis, quòd Deus veſter ſit.* Hîc Dominus clarè exprimit ſuum Patrem
nõ terrenum eſſe aliquem, ſed eſſe verum illum
Deum, quem Iudæi ſuum Deum vocitabant.
Hîc ergo Dominus apertiſsimè ſuam deitatem
teſtatur, vt Iudæi ſciant ipſum & Abrahamo &
Prophetis maiorem eſſe, nihilq; habeant quod
ſuæ contumaciæ prætẽdant, quin iure ſint damnabiles, qui ipſum non agnouerint. Scire enim
debuiſſent Iudæi, Meſsiam non hominẽ ſolum
modò debere eſſe, ſed etiam verum Deum, ab
æterno Patre ab omni æternitate natum, iuxta
Prophetarum de Meſsia vaticinia, de quibus ſuprà prolixè diximus. Etſi autem hic Deus omnium credentium Pater dicitur: tamen Chriſti
Pater ſingulari modo eſt & dicitur, nempe na-

tura,

cura, cùm credentes ſolummodò ſint filij adoptione, vt qui Chriſto inſerti ſint per fidem, & eius membra habeantur. Concluditur ergo ex his domini verbis, quòd Chriſtus ſit & Abrahamo & Prophetis maior.

De tertio. *Quem vos dicitis, quòd Deus veſter ſit, & non nouiſtis eum.* Hìc Dominus aduerſarios ſuos mendacij arguit hoc argumento: Qui non nouit Filium, non nouit Patrem: Vos non nouiſtis Filium. Igitur nec Patrẽ nouiſtis. Eſt proinde vana & mendax gloriatio veſtra, qua Deũ veſtrum Deum eſſe iactitatis. Vana eſt ſiquidẽ omnis gloriatio de Deo, ſine notitia Filij, & fiducia in ipſum. Hoc argumentum verè ſub verbis Domini cõtinetur. Nam & alibi dicitur: *Nemo nouit Patrem niſi Filius, et cui voluerit Filius reuelare.* Item: *Si me nouiſſetis, & Patrem meum nouiſſetis.* Item: *Qui videt me, videt & Patrem.* Item: *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem.* Eſt ergo cõiuncta notitia Patris & Filij. Qui enim Patrem nouit, nouit & Filium, & qui Filium nouit, nouit & Patrem. Loquitur autem hìc Dominus de notitia ſalutari, quæ fidem in Filium includit, quem Pater miſit vt omnes credentes in ipſum ſaluentur.

De quarto. *Ego autem noui eum. Et ſi dixero: non noui eum, ero ſimilis veſtri, mendax. Sed noui eũ, & ſermonem eius ſeruo.* Dominus nouit Patrem, vt Filius, nouit Patrem, vt mediator Deus & homo, nouit Patrem, vt homo. Prima notitia eſt æterna, quæ ad naturam & perſonam pertinet, nobis planè inſcrutabilis. Secunda, eſt conſilij & æterni decreti de redemptione generis humani per mortem Filij: vt hanc notitiam mundo communicaret Filius, humanam naturam in vnitatem perſonæ aſſumpſit. De hac intelligendum eſt dictum: *Nemo nouit Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.* Tertia, eſt fiduciæ & obediẽtiæ. Nam vt homo collocat in patrem fiduciam, & ei obtemperat obedienria perfecta in humana natura, atque ideo hìc dicit: *Noui eum, & ſermonem eius ſeruo.* Eſt enim notitiæ Dei infallibile argumentum, iuxta verbũ ei obedire: Qui enim verbum habet, & nõ iuxta verbum viuit, vanus eſt & mendax, ſi dicat ſe notitiam Dei habere. Nam vera notitia Dei ſemper coniunctam habet & fidem & obedientiam. Verùm ne Iudæi arrogantiæ aſcriberent, quòd ſe Deum nouiſſe diceret, addit confeſsionis neceſsitatem. *Si*, inquit, *dixero: non noui eum, ero ſimilis veſtri, mendax.* Non ergo arrogantiæ fuit, ſed neceſſariæ confeſsionis, quòd Dominus ſe Deum nouiſſe diceret. Vitandá eſt quidem arrogantiæ ſuſpicio, ita tamen, vt non relinquatur veritas.

De quinto. *Abraham Pater veſter exultauit, vt videret diem meũ, & vidit & gauiſus eſt.* Nõ timuit, ait Auguſtinus, *ſed exultauit vt videret diem meum, & vidit & gauiſus eſt. Credens vtiq; exultauit ſperando, vt videret intelligendo diem meum.* His ergo verbis Dominus ſignificat, ſe maiorem eſſe Abrahamo, vt à quo Abraham ipſe ſperauerit ſalutẽ.

Porrò quinque ſunt quæ potiſsimum Scriptura nobis commendat de fide Abraham, qua & nouerit Meſsiam, & in eo cognito exultauerit. Primum eſt promiſsio. Accepit enim Abraham promiſsionẽ benedictionis in ſemine ſuo, hoc eſt, in Chriſto, cui & credidit, & ea fides eſt illi imputata ad iuſtitiam, & factus eſt pater multarum gẽtium, hoc eſt, omnium eorum qui veſtigiis fidei ipſius inſiſtunt. Secundum, eſt adoratio, in qua agnoſcitur Filius Dei. Nam, vt eſt Geneſ. 18. *Tres vidit, et vnum adorauit.* Ibi enim viſibiliter inſinuabatur per creaturam inuiſibilis Trinitatis, hoc eſt, Patris & Filij, & Spiritus Sãcti, æqualitas, atque in tribus perſonis vna eademq; ſubſtantia agnoſcebatur. Tertium, oblatio. Diem enim oblationis ſeu crucis Chriſti Abraham vidit in oblatione arietis. Nam cùm iuſſus eſſet offerre filium ſuum Iſaac, quem dilexit, qui etiam ſponte ſe patri ſubiecit, vt fieret holocauſtum, ſed iuſſu Dei de rogo ſublatus eſt: intellexit haud dubiè, fuiſſe figuram mortis & reſurrectionis Chriſti, vnde exultatio inenarrabilis in corde Abrahami accenſa eſt. Quartum, obedientia. Ex fide enim potiùs offerre vnigenitum Filium ad iuſſum Dei voluit, quàm detrectare diuinum imperium, quo facto ſignificabat obedientiam ex fide Chriſti anteponendam eſſe omnibus rebus mundi vel dulciſsimis & exoptatiſsimis. Quintum, eſt ſpes immutabilis de promiſsis diuinis. Contra enim omnem ſenſuum & rationis captum ſtatuit Deum propter Chriſtum omnia ſua promiſſa completurum;

D Vide hìc quàm hi Iudæi, cum quibus Chriſtus hìc loquitur, ſint diſsimiles patri Abrahamo. Abraham exultauit vt videret diem Chriſti. Iudæi autem dolent & præſentem non ferunt: Qua re ſatis declarant, ſe non Abrahę filios eſſe, ſed Diaboli potiùs.

57 Dixerunt itaque Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti.

E Dictum Domini ironicè excipiunt, tanquam abſurdiſsimũ & impoſsibile: Atque hoc Enthymemate putãt, ſed vaniſsimè, ſe aduerſus Chriſtum triumphare, cùm tamẽ miſerrimè prodũt ſuam ignorantiam, vt qui ex Scripturis non cognouerint Meſsię conditionem, videlicet, quòd oportuerit ipſum & Deum ab æterno eſſe, & hominem in tempore natum, vt homines peccato perditos ſaluare poſſet. Sed de naturis Chriſti copiosè in primo cap. diximus. Locus obſeruandus, quòd ratio humana, amiſſa luce verbi Dei, in rebus diuinis, non ſolùm cęcutiat, verùmetiã ſtultè triumphet in propriam pernicíem.

Quintus Articulus.

58 Dixit eis Ieſus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham natus eſt, ego ſum.

Hìc Dominus apertè teſtatur de ſua diuinitate, quam non videre Iudæi, ſed intelligere ex vaticiniis Prophetarũ, & factis Chriſti poterãt.

G In aperto enim erat caro, in occulto verbũ: homo manifeſtus, Deus occultus. Obſeruandum autem eſt, ꝙ Dominus teſtaturus de ſua diuina

natura seu deitate vtatur verbo præsenti, *Sum:* Diuinitas enim, nec præteritum nec futurum tempus habet, sed semper esse habet. Non ergo, ait, ante Abraham fui, ne quis hoc de promissione interpretaretur. Fuit enim promissus Christus, antequam Abraham est natus: Sed anteaquã Abraham natus est, ego sum, quod est deitatis proprium. Vnde & ad Mosen dicit: *Ego sum qui sum, & dices ad filios Israel: Qui est, misit me ad vos.* Notetur ergo hoc loco testimonium deitatis Christi, cuius vsus est, vt opponamus potẽtiam Christi, omni creatæ potentiæ Diabolorum & hominum, scientes q; Christus & possit, & velit suos liberare, & dare promissam salutem.

Sextus Articulus.

59 Tulerunt igitur lapides Iudæi, vt iacerent in eum.

Postquam nihil Sophistica, nihil cõuiciis obtinere poterant Iudæi, ad arma confugiunt, vt verberibus vincant quem rationibus superare non valebant. Hoc ipso artificio vtitur Satanas & hoc die aduersus mẽbra Christi. Sed exemplo Christi constantiam & fidẽ retinẽt verè fideles.

Septimus Articulus.

Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.

Dominus vel nutu solo potuisset suos aduersarios prosternere, sed quia pati venerat, exercere iudicium nolebat, nec tamen se obrui ab iis lapidibus voluit, quia nec hoc genere mortis mori debuit, necdum venerat hora eius, Abscõdit ergo se, vt mortis tempus expectaret. Idem Dominus tuebitur suos ministros, donec ipsi visum fuerit expedire. Baptista rapitur ad supplicium: Euangelistæ nostro parcitur: vtrumq; factum est sapienti Dei consilio, qui optimè nouit, quid quoquo tempore expediat. Quod autem Dominus exierit è templo, symbolicũ est. Significat enim Christũ non morari Sanctitatẽ loci, sed locũ relinquere, in quo ipsius verbum sedem non habet. Non igitur locus hominẽ, sed homo, modò pius sit, locum sanctificat.

CAPVT NONVM.

SVMMA CAP. IX.

Dominus responso discipulis de causa cœcitatis hominis cuiusdam, qui natus erat cœcus, quærentibus, dato, sanat eundem: quod cùm turba cum admiratione vidisset, sanatum ad Pharisæos ducit, à quibus cœcus interrogatus, exponit factum. Vocantur parentes cœci, qui interrogati, suum quidem filium agnoscunt, de sanationis verò autore nihil se scire affirmãt. Verùm postquam contra Pharisæos, qui Christum vt peccatorem contemnerent, propterea quòd in sabbato cœcum curasset, factum non esse peccatoris contenderet cœcus, contemnitur, & à Pharisæis vt peccator eiicitur foras. Verùm Dominus sanato inuento, & à se instructo de Messia, miraculi rationem exponit. Quod cùm audirent Pharisæi, quærunt num & ipsi cœci sint, quibus Dominus respondet: Si cœci non essetis, peccatum non haberetis.

ORDO ET PARTES CAPITIS IX.

Etsi continua est historia huius capitis: tamen docendi causa quinque eius partes constituamus.

Prima. Interrogatio discipulorum Christi de causa cœcitatis hominis eius, qui cœcus erat natus, cum responsione Domini.

Secunda: Sanatio miraculosa cœci, luto macerato sputo super oculos eius illito.

Tertia: Admiratio vulgi super sanatione facta, & eiusdem disceptatio cum responsione sanati.

Quarta: Sanatus ducitur ad Pharisæos, quibus exponit sanationis modum, & autorem indicat. Verùm quoniam in Sabbato hoc miraculum factũ est, oritur inter ipsos Pharisæos disputatio, vnde & schisma, cùm alij aliter de facto iudicant. Tum veluti dubitantes de facto accersunt parentes cœci nati, qui interrogati, præ metu dicunt se ignorare, quisnam fuerit sanationis autor. Hinc rursus colloquuntur cum sanato, & cùm Christum tanquam peccatorem condemnant, sanatus eum defendit, admirans Pharisæos ignorare vnde sit, cùm oculos suos aperuerit. Quo dicto Iudæi offensi, sanatum conuiciis affectum eiiciunt foras.

Quinta: Instructio est, qua Dominus sanatum de Messia instruit, & rationem miraculi exponit. Quod audientes Pharisæi, num & ipsi cœci sint, interrogant, quos Dominus cœcos esse concludit.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 Et prætereiens Iesus vidit hominem cœcum à natiuitate.

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes: Magister, quis peccauit, hic ne aut parentes eius, vt cœcus nasceretur?

PVLCHERRIMO ordine attexitur historia sanati cęci, doctrinæ Christi, quę in octauo cap. traditur. Ibi enim docet Dominus, se lucem mundi esse. Hìc autem symbolo sanati cœci, doctrinam suam cõfirmat. Cœcitas enim corporalis huius hominis, symbolum fuit cœcita-

cœcitatis totius generis humani: & vt hic homo corporaliter sanari non potuit nisi per Christum: ita totus mundus in cœcitate sua manet, donec illuminetur per Christum. Hoc symbolũ clariùs explicatur in fine huius capitis. Iam parasceuen miraculi videamus. Cùm Dominus intueretur cœcum, misertus ipsius, quærunt discipuli, vtrum is aut parentes eius suo peccato, illam accersissent cœcitatem. Nam hoc tãquam immotum principium tenebant discipuli: omnem miseriam humanam à peccato originè trahere, tãquam iustam pro culpa pœnam. Sed in hoc errant, quòd non altiùs quærant radicem mali, quàm in ipso cœco & parentibus eius. Ita enim statuẽdum est, miseriam omnem per peccatum intrasse in mundum, sed miseriæ modos & gradus variòs esse, quos ipse Deus ordinat pro sua sapiẽtia. Lazarum voluit esse paupẽrem & vlcerosum, hunc voluit esse cœcum, aliũ claudum, alium leprosum, alium paralyticum, &c. Sed omnes hi modi & miseriarum gradus, habent eundem fontem communem, nempe peccatum primorum parentũ. Interea tamen fatendum est, personalia delicta, personales adferre miserias. Sed vt delicta à communi fonte: ita & gradus miseriarum, manant & variant propter personalia errata.

Iam examinemus interrogationem discipulorum Domini: *Quis*, inquiunt, *peccauit, hicne an parentes eius?* Ac si dicerent: antea à te sanato dixisti: noli ampliùs peccare, ne quid deterius fiat. Verùm hic homo à natiuitate sua cœcus fuit: igitur ascribi hæc cœcitas peccato ipsius non potest. Deinde quia scriptum est: filius non portabit iniquitatem patris, non potest dici, quòd ob parentum suorum peccatum cœcus sit natus. Quid ergo dicis? si neque ob suum peccatum, neque propter parentum peccatum cœcus est natus, vnde ergo hæc cœcitas, præsertim cùm iudicium Dei sit secundùm veritatem.

3 Respondit Iesus: neq; hic peccauit neque parentes eius, sed vt manifestata fierent opera Dei in ipso.

Hoc Domini responsum accipiendũ est iuxta intentionem eorum, qui interrogant. Nam si latiùs extenditur, pugnat cum Scripturę totius consensu. Omnes enim dum cõcipimur in vtero matris, rei sumus cõmuni naturæ vitio, quod ab vno in omnes manat, ad Rom. 5. Deinde in lucẽ editi, multa delinquimus omnes, adeo vt etiam iustissimus quisque, septies in die cadat. Non ergo Dominus simpliciter hîc loquitur, quasi & hic cœcus & eius parẽtes prorsus essent ἀναμάρτητοι, cùm fieri non possit, vt quis sit & homo & non peccet. Solum Christũ semper excipimus, cuius erat singulare priuilegium, vt qui solus conceptus fuerit de Spiritu Sancto, & natus ex castissima virgine, Deus & homo, vt peccatum, ipse purus à peccato aboleret. Debet igitur hoc Domini dictum restringi ad propositũ discipulorũ, hoc est, ad rem de qua discipuli interrogant. Interrogãt autem non de communi miseria generis humani, sed de causa particulari cœcitatis huius hominis, ad quam Dominus responsum suum accõmodat, cùm ait: *Sed* (scilicet cœcus natus est) *vt manifesta fierent opera Dei in eo*, id est: Iste homo cœcus natus est, vt in eius miraculosa sanatione, Dei opera manifesta fierent, hoc est, vt homines intelligerent, eius sanationẽ verè esse opus Dei, atq; adumbrare, quid in cœcitate totius generis humani per Christũ agendum sit. De euentu igitur loquitur Dominus more Scripturæ. Sæpe enim Scriptura tribuit agẽtibus propter aliud, finem, qui ab euentu pendet, & non à causa efficiente, ita Deo sapienter rerum euenta moderãte. Sic ergo retexenda est ratio præsens. Manifestatio operum Dei, non fuit causa per se, vt hic cœcus nasceretur. Verùm quia cœcus natus est deficiente natura, euenit vt opera Dei in eo manifestarentur. Atq; ideo Theophylactus ait, particulã iræ non hîc accipi αἰτιολογικῶς, hoc est, vt finem facti proprium exprimat, sed συμβατικῶς, hoc est, vt significet qualis fuerit euentus, qui aliam causam habuit. Si ergo per se spectatur huius hominis cœcitas, τιμωρία fuit, vt communis miseria humani generis. Est enim pars quædam eius miseriæ, quæ propter peccatum imposita est generi humano. Verùm si ex eo spectatur quod inde euenit, ἀφορμὴ erat manifestationis operũ Dei. Hinc doctrina & consolatio petatur. Doctrina quidẽ, quòd quæ per se malam causam habent, sæpe prouidentia Dei, vertantur in gloriam Dei, & hominibus in salutem cedant, iuxta regulam: *Diligentibus Deum, omnia cooperãtur in bonum.* Consolatio verò, quòd nihil tam acerbum in vita accidere possit, quin vertatur in bonum nostrum, modò Christi manus accesserit, id quod fit in vera pœnitentia & inuocatione, sicuti contrà nihil tam suaue est & gratum hominibus, quin illud dolor excipiat excluso Christo. De loco communi, videlicet de cruce, suprà à nobis dictum est.

4 Me oportet operari opera eius qui me misit, donec dies est.

Ratio à necessitate vocationis Christi. Christus à Patre missus est, vt operetur opera eius qui se misit. Ergo oportet Christum istis occupari operibus, quæ ipsius vocatio postulat. Nunc autem opera Domini, propter quæ venit Filius in mundum, sunt restituere imaginem Dei, destruere regnum Diaboli. Breuiter, seruare quod perierat. Quod fit, quando illuminantur mentes hominum luce Euangelij, & Spiritus Sancti illustratione, quæ symbolicè significatur per corporalem cœcorum sanationem. Circumstantiam temporis addit: *Donec dies est:* Diem autem vocat in genere tempus lucentis Euãgelij, & sicuti dies alij aliis sunt clariores, ita aliis temporibus clarior est lux Euangelij, aliis obscurior. Meritò igitur clarissimus dies iudicandum est tempus illud, quo ipse Dominus hic in terra corporaliter versatus est, & docuit Euãgelium suum sanctissimo suo ore, &

idem confirmauit diuinis suis operibus, & obsignauit in cordibus suorum signaculo Spiritus sancti. Hæc opera & Patris & sua opera vocat, vt sciamus quòd quemadmodum vna est potentia, vna Deitas, vna voluntas Patris & Filij: ita etiam vna est actio Patris & Filij. Hunc diem Christi, præcessit aurora in doctrina prophetica de Christo, præcessit vmbra in cæremoniis & ritibus Mosaicis, donec tandem ipse Sol iustitiæ, qui est Filius Dei æternus, in humana natura assumpta apparuit.

Veniet nox, quando nemo potest operari.

Hæc horrenda est comminatio secuturarum tenebrarum in populo Iudaico, & in toto genere humano. Hîc enim Dominus, præuidens ingratitudinem Iudæorum, & totius mundi, minatur fore, vt lux Euangelij ab illis auferatur. Est autem inprimis notandum quòd dicat, neminem posse in nocte operari, hoc est, neminem luce Euangelij sublata, posse operari aliquid salutare, sed omnes sine luce Christi, in densissimis tenebris palpitare. Quãtumuis ergo magni sunt conatus hominum in nocte, hoc est, vbi non lucet Sol iustitiæ Christus, per purã Euangelij doctrinam: tamen nihil operãtur, in vanum abeunt omnes conatus. In Iudaico populo sacrificabatur in nocte, hoc est, sine luce Christi. Quare iste labor verè fuit inanis. Non enim salutaris erat. In Papatu, multum videtur sibi laborare, sed nihil iuuat iste labor, quia in nocte sine Christo laborant, inuocant sanctos, instituunt Missas, ieiunãt, vigilant, canunt, prolixas preces faciunt, augent quotidie superstitiones, fingunt nouos cultus, sed eorum labor non est salutaris, quia in nocte operantur, hoc est, Christi notitiam salutarem non habent. *Sine me*, inquit Dominus, *nihil potestis facere.* Nam sine Christo omnia sunt tenebræ, omnia nox & densissima caligo. Qui ergo operari cupit, lucem sequatur, in die operetur, quò sui laboris fructum percipiat dulcissimum.

At Papista hîc contrà insurgit & ait: Ego agnosco Christũ, credo illum Filium Dei esse, & assumpsisse humanam naturam, passum, mortuum, sepultum, resuscitatum, ascendisse in cœlum, & sedere ad dexterã Patris, & inde rediturum, ad iudicandum viuos & mortuos. Respondeo. Hoc Diaboli sciunt multò quàm tu & meliùs & perfectiùs. Quemadmodum & Iacobus testatur, cùm ait: *Diaboli credunt & contremiscunt.* Nõ est ergo ista tua notitia lux salutaris: sed notitia, cum firma fiducia cordis, iuxta promissionis verbum coniũcta, lux salutaris existit, videlicet qua credo me habere remissionẽ peccatorum, non meritis sanctorum, non dignitate contritionis, non operum quorumuis merito, sed merito mortis solius Iesu Christi. Hic enim solus traditus est propter peccata mea & solus tollit peccatum mundi. Tu quidem ore dicis te credere remissionem peccatorũ, sed hoc factis negas, cùm dignitati cõtritionis & meritis sanctorum & tuis hoc tribuas. Item credo me iustum esse non operibus legis, non operibus quæ ego facio, sed operib. quæ Christus fecit, hoc est, statuo me iustificari coram Deo imputatione iustitiæ Christi, qui est finis legis in iustitiã omni credenti. Præterea credo me reconciliatũ esse Deo non intercessione beatæ Virginis, aut aliorum sanctorũ, sed solius mediatoris Iesu Christi intercessione, quia ipse solus factus est ἱλαστήριον pro peccatis nostris. Breuiter, solius Christi sacrificio me Deo recõciliatum statuo, verùm tu hoc pedib. rursus cõculcas indignissimè, quando in Christi locum substituis idolum Missæ, quod fingis te offerre pro viuis & mortuis in cõtumeliam filij Dei, qui vna oblatione consummauit sanctos in perpetuum. Ex his intelligis, quænam sit illa lux Christi, quam qui sequitur, non ambulat in tenebris. Quare & operari potest, hoc est, Deum rectè colere, timere, diligere, proximum amare pro modulo fidei. Breuiter, piè, modestè, & iustè viuere.

5 Quãdiu fuero in mundo, lux sum mũdi.

Declarat proximum dictũ. Vt autem absentia Christi à mundo, nox mundi est: ita præsentia Christi in mundo, lux mundi est, id est, dies, in qua homines operari possunt.

Sed quid est quod dicit: *Quamdiu fuero in mundo?* An Christus qui vbiq; est, alicubi abesse poterit? Certum est Christum ratione Deitatis seu maiestatis, vt August. loquitur, nunquã à mundo abfuisse vel abesse posse. Et alibi ait: *Ego sum vobiscum vsq; ad consummationem seculi.* Necesse est igitur, vt de alio præsentiæ modo dictum Domini accipiamus. Num igitur de humanæ naturæ præsentia accipiendũ? Si de hac accipiatur Domini dictum, sequitur Christum iam nõ esse lucem mundi, humana ipsius natura in cœlũ subuecta, in qua redibit in extremo die iuxta scripturas. Quomodo est ergo in mundo? vt lux mundi, id est hominum, qui lucem Euãgelij in se recipiũt. Est enim Christus solus Sol iustitiæ, qui sua præsentia diẽ gratiæ facit. Est ergo Christus lux mundi, vt in octauo docuimus, in prædicatione Euangelij. Vbicunq; enim purè prædicatur Euangelium Christi, ibi Christus spiritu adest, lux hominum recipientium Euangelium. Nam in iis accenditur noua quædam lux, hoc est, vera Dei agnitio, viua fides, timor Dei, & verus Dei cultus, quæ sunt opera lucis, & à Paulo dicuntur ad Ephesios 5. fructus lucis, & qui ea opera faciunt, filij lucis appellantur, & lux in Domino.

Purè autem prædicatur Euangelium, quando solus Christus prædicatur sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio nostra, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Purè prædicatur Euangelium, quando solus Christus prædicatur via, vita & veritas. Purè prædicatur Euangelium, cùm solius sanguinis Christi merito, purgari credentes homines à peccatis, & solius Christi iustitia iustificari purgatos, & solius Christi intercessione reconciliari iustificatos, & donari eos vita æterna, prædicatur.

Breuiter,

Breuiter, purè prædicatur Euangelium, quãdo in nomine ſolius Chriſti prædicatur pœnitentia, id eſt, cõuerſio & remiſsio peccatorum, idq; omnibus promiſcuè abſq; conditione populorum, nationum, ſtatuum & ordinum hominũ. De hac puritate Euangelij teſtatur Chriſti ſpiritus in cordibus hominum, qui perhibet eis teſtimonium, quòd ſint filij lucis, hoc eſt, filij Dei. Vbicunq; autem non prædicatur Euangelium purum, vt nos definimus ex verbo Dei, ſed admiſcetur illi aliquid humanarum traditionũ ac meritorum, ibi obſcuratur ſaltem lux Euãgelij, vnde fit, vt luci amabili triſtiſsimæ tenebræ ſuccedant paulatim, donec ſol iuſtitiæ prorſus extinguatur in cordibus hominũ. Vt ergo illi ſoli recipiunt lucem Chriſti, qui Euangelio ſincerè credunt: ita Chriſtum ſolem iuſtitiæ non capiunt, in quibus vel obſtinata malitia, vel meritorum opinio ſeu hypocriſis, lucem excludit. Ab vtraque igitur, cor liberari neceſſe eſt, vt capiat Chriſtum mundi lucem.

In Papatu ergo nulli ſaluantur? Reſpondeo. Multi pij ſemper fuêre & ſunt in Papatu, quorũ aliis maior, aliis minor, lux Euangelij affulſit: & multi luctantes cum deſperatione, erexerunt ſe tandem articulo fidei remiſsionis peccatorum, Papiſticis nugis, de meritis humanis, valeiuſſis: in horum numero Bernhardus fuit.

Licet ne ergo rectè doctis de religione in Papatu viuere, & illorũ ceremoniis intereſſe, cùm ipſi fidem in corde habeant? Paulus reſpondet: *Corde creditur ad iuſtitiam, ore fit confeſsio ad ſalutem.* Quare inter infirmos & rectè doctos in Papatu ſemper diſcernendum eſt.

PARS II.

6 Hoc cùm dixiſſet, expuit in terram, & fecit lutum ex ſputo, & illeuit lutum ſuper oculos cæci.

7 Et dixit ei: Vade, laua in piſcina Siloã, quod interpretatur miſſus. Abiit ergo, & lauit: & venit videns.

Hæc miraculi deſcriptio eſt, cuius plures circumſtantiæ ſunt expendendæ.

Prima. De medio, quo vſus eſt Dominus in ſanatione huius cæci.

Secunda. De mandato, quo iubetur is, cuius oculi iam erant luto illiniti, lauare ſe in piſcina Siloam.

Tertia. Obedientia cæci.

Quarta. Miraculum ipſum, hoc eſt, reſtitutio viſus miraculoſa. Hæ circumſtantiæ ſigillatim cõſideratæ vtiliſsimas doctrinas & admonitiones continent. Quare de ipſis ordine dicemus.

DE PRIMA.

Dominus non ſemper eodem modo miracula edidit. Nunc enim ſolo verbo, nunc contactu, nunc præſens, nunc abſens corpore, hîc luto ſputo macerato ſuper oculos illito, ſanat: nõ quòd alia virtus aliis rebus inſit, quaſi diuerſarum rerum virtute diuerſos ſanaret languores: ſed vt doceat, non à mediis quibus vtitur, ſed à ſe ſolo ſanandi manare virtutem. Nam perinde illi facilis eſt ſanatio, quibuſcunque mediis vtatur, vt qui omnia vel ſolo nutu, quæ vult facit. Eſt enim Deus cui omnia ſubiecta ſunt. Verùm cùm variis modis id facit, noſtræ infirmitati conſulit.

Cùm ergo ſolo verbo ſanat, non eſt cogitandum vim ſanandi eſſe in verbo prolato, ſed eam procedere ex voluntate ſanantis, cuius interpres verbum eſt. Eſt enim inſulſus error multorum Papiſtarum, & ſemipapiſtarum, quòd virtutem alligent verbo prolato, quod ſolummodò nuncius eſt, vt diximus, eius qui inuiſibiliter agit. Cùm ergo ſcriptura tribuit verbo efficaciam aliquam, hoc non facit, vt vim aliquam putemus ineſſe verbo per ſe, quaſi prolatum ſolummodo hoc atque illud efficiat: ſed quia Deus verbo ſuam voluntatem hominibus aperit, quam cùm homines excipiunt fide, virtus Dei ſentitur & percipitur, quæ cùm Dei ſit propria, verbo ſolummodo per communicationem attribuitur. Numerorum 6. *Inuocabunt nomen meum ſuper filios Iſrael, & ego benedicam eis*, ſcilicet fide verbum recipientibus. Execremur igitur Magorum & Papiſtarum incantationes, qui non ſolùm verbis prolatis, verumetiam literis ſcriptis & characteribus vim tribuunt & efficaciam rontra naturæ ordinem & ſcripturam. Quòd autem Paulus dicat, cibum ſanctificari per verbum, non intelligendum eſt hîc verbum pronunciatum, ſed creditum. Pronunciatur autem vt credatur, non vt virtute Magica aliquid efficiat. Seruiet ergo verbum pronũciatum fidei & confeſsioni.

Cùm contactu ſanat, precium carnis ſuæ, per quam ſalutem noſtram operatus eſt, indicat. Factus eſt enim carnis particeps, hoc eſt, narus eſt verus homo, vt ſeipſum offerret Deo Patri per ęternum Spiritum in hoſtiam, qua hominum peccata expiarentur, & iuſtitia ſolida conferretur in ipſum credentibus.

Cùm nunc abſens nunc præſens corpore ſanat, ſignificat, efficaciam ſuam non pendere vel à præſentia, vel ab abſentia corporis ſui. Quare ſtatuendum eſt, ipſum non minùs hodiè in hominibus efficacem eſſe, quàm fuit, quando cum hominibus corporaliter verſaretur in terra. Aſcendit enim in cœlum, vt omnia ſua diuina virtute impleat. Non ergo impedit diſtantia locorum virtutẽ Chriſti, ſed eam percipiunt omnes, qui viua fide in ipſius promiſsionem recũbunt.

Cæterùm quòd hîc puluere, ſputo macerato, cæcum ſanat, vt rationi ridiculum, & ordini naturæ contrarium fuit: ita magis piis in admiratione eſſe debet. Qui omnia in principio ex nihilo produxit, facilè ſine materia etiam oculos feciſſet. Sed viſum eſt Domino luto ad hoc vti, vt oſtenderet ſe creatorem, qui in principio hominem ex luto fecit. Hinc proinde doceantur pij, quid ſit mediis per ſe, quibus Dominus in gubernatione ſuæ Eccleſiæ vtitur, tribuendum. Certum eſt, quòd in luto,

quod illeuit Dominus ſuper oculos cœci, non fuerit ſanádi oculos virtus, ſed potius excœcandi, ſi per ſe conſideretur ex naturali ſua proprietate. Quare hîc docemur, virtutem fuiſſe in ſolo Chriſto, non in luto, ſed vſum fuiſſe luto, tanquam internæ actionis externo ſigno & veluti ſacramento quodam. Confert igitur Dominus, quod ipſius proprium erat, per id quod in ſe inefficax eſt, vt omnia ipſius bonitati tribuãtur & non creaturis. Creaturis autem vtitur tãquam occultæ ſuæ actionis ſignaculis, quam ob cauſam etiam iis nomina rerum ſignificatarum tribuuntur, quemadmodum docet Auguſtinus, & Theodoretus ex totius ſcripturæ conſenſu.

DE SECVNDA.

Mandatum Chriſti ſequitur: *Vade*, inquit, *& laua in piſcina Siloam*. Hieronymus qui in ea regione habitauit & oculis omnia conſpexit, ita ſcribit: *Siloam autem fontẽ eſſe ad radices montis Zion, qui non iugibus aquis, ſed in certis horis diebuſq; ebulliat, & per terrarum concana & antra ſaxi duriſſimi, cum magno ſonitu veniat, dubitare non poſſumus, nos præſertim qui in hac regione habitamus.* Hæc ille: In hãc piſcinam mittit Dominus cœcum, cùm ait: *Vade & laua in piſcina Siloam.* Quibus verbis oſtenditur, vnde vis ſit ſignorũ, quibus Dominus in Eccleſia ſua vtitur, nimirũ à fide promiſsionis, & obedientia mãdati Chriſti. Si cœcus hic contempſiſſet verbum, ſequutus ſtultę ſuæ rationis conſilium, nihil profectò profuiſſet ei lutum ſuper oculos illitum, ſed manſiſſet, vt antea fuit, cœcus: & propter contemptum mãdati Chriſti fuiſſet grauiùs punitus, & in iudicium ceſsiſſet ei lutum, à Domino oculis impoſitũ. Diſcamus ergo hinc, coniũgere cum ſigno externo, fidem promiſsionis & obedientiam erga mandatum Chriſti, & non diuellamus ea à ſe inuicem, quæ Dominus vult coniuncta eſſe. Semper enim eadem ratio, quo ad finem vltimum attinet, ſignorum eſt. Etſi igitur hoc lutũ cœco illi fuit ſacramentum, & non nobis: tamen nobis certiſsimũ documentum eſt. Ex hoc enim iudicium rectè formare poſſumus de cõmunibus Eccleſiæ ſacramentis. Neq; enim maior vis ineſt aquæ per ſe ad ſpiritualem regenerationem, quàm inerat luto ad aperiẽdos oculos cœci. Quare vt hîc vis omnis pendebat ex promiſsione & fide promiſsionis: ita & in aqua Baptiſmi vis non aquæ eſt, ſed Chriſti propria, qui Chriſtus noſtrę infirmitatis cauſa, externa ſigna ordinauit, vt nos quaſi manu duceret in poſſeſsionem theſaurorũ cœleſtis gratiæ, quæ etſi non eſt alligata ſignis, per ſigna tamen viſibiliter fidelibus exhibetur. Atque ideo ſigna hæc Græcis μυστήρια dicuntur, vt fides noſtra verbo promiſsionis nitatur ſolo, & non ſenſuum aut rationis ſequatur menſuram, quæ diuina myſteria non poteſt capere.

DE TERTIA.

De obedientia cœci ait Euangeliſta: *Abiit ergo & lauit.* Ecce quomodo mandatum Chriſti excipiat obedientia cœci, cuius exemplũ nobis proponitur, vt non tã quid iubeamur facere, quàm quis iubeat, ſpectemus. Naamam Syrus iuſſus à Propheta Dei, lauare ſe in Iordane, vt lepram ſuam ablueret: aquam & lotionem intuetur nudam & ſpoliatam verbo promiſsionis. Ex quo factum eſt, vt mandato Dei per Prophetã parere recuſauerit, etſi poſtea à ſeruis admonitus & lauit & ſanatus eſt à lepra ſua, iuxta dictum Prophetæ. Etſi autem hic cœcus poterat ſic ratiocinari. Quid lutũ conferet ad aperiendos oculos? Annon vel oculatiſsimos occœcare ſolet lutũ? Quid eſt quod iubeat, vt me lauẽ in piſcina Siloam, in qua ſæpius me laui, & nihilominus cœcus permanſi? Profectò ſi iſte ſanare poſſet, præſens potiùs quàm abſens hoc faceret: tamen nihil horum cogitat, nihil in cõtrarium diſputat, ſed mandatum Chriſti cum promiſsione intuetur, quemadmodum Abrahã fecit promiſſa ipſi ſobole ex ſterili anicula. Hæc proinde vera fidei indoles eſt, vt rationibus carnis relictis in ſolo verbo acquieſcat, ſtatuens Deum, & veracẽ eſſe in ſuis promiſsis, & potentem ſatis ad præſtanda ea quæ promittat, etiamſi tota rerum natura promiſsis reluctari videatur.

DE QVARTA.

Cum hac obedientia & fide cœci cõiungitur miraculum. Ita enim habet textus: *Et venit videns.* Hîc ſola Chriſti voluntate fit, quod neque per naturam, neq; per artem fieri poterat. Quidam ex Patribus opinantur lutum non lotione depoſitum eſſe, ſed in oculos conuerſum, vt refert Theophylactus, quam ſententiam & Nonnus ſequitur, cùm ita ſcribit:

Γράψας ἀλείψας κύκλα μέσῳ ἐχάραξεν ἰνωπῷ,
Ὀφθαλμὸν τιλίην νιφετοχέας ἐλάδι πηλῷ, id eſt:
Pictis duobus circulis & in eorum medio pupilla exarãta, oculos nouos ex parato luto fabricauit. Verè igitur magnum miraculum hoc fuit, quo & Chriſtus ſuam manifeſtauit gloriam, videlicet quòd potentia diuina polleret: & doctrinam fulciuit, & fidem in aliis confirmauit vt ſaluarentur. Ea enim quę de maiori eſt fides, quod minus eſt, certificat. Si ergo Deum eſſe credis Chriſtum, conuictus operibus ipſius, non potes dubitare de doctrina eius, quin & ipſa diuina ſit: ſi diuina, digna ſanè fide exiſtit.

Porrò quia ſuprà aliquoties de miraculis à nobis dictum eſt, hîc ſolũmodo regulam repetam, quæ in omnibus miraculis diuinis cogitanda eſt, videlicet quòd Deus cùm edit miracula, & doctrinæ ſuæ excellentiam oſtendit & probationem doctrinę rectè ad doctrinæ genus accommodat. Vt enim doctrina diuina eſt & cœleſtis: ita decuit eius probationem vires naturæ excedere & ſuperare.

PARS III.

8 Itaq; vicini & qui viderant eum priùs, quòd cœcus eſſet, dicebant: Nonne hic eſt qui ſedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant: hic eſt. Alij autem: ſimilis eſt ei. Ille verò dicebat: Ego ſum.

10 Dicebãt ergo ei: Quomodo aperti ſunt tibi

tibi oculi? 11 Respondit ille & dixit: Homo qui dicitur Iesus, lutum fecit & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abij & laui, vidi.

12 Dixerunt igitur ei: vbi est ille? ait: Nescio.

Hæc pars ad confirmationem miraculi facit. Cõtinet enim colloquium vicinorũ huius cœci, & aliorum qui ipsum priùs nouerãt cœcum & mendicantem. In quo colloquio disputatur de facto. Nam cùm omnium expectationem superaret hæc inopinata sanatio, non mirum est, diuersas in illorũ animis subiisse cogitationes, adeo vt nonnulli suos sensus falli existimarent, ex quo fit, cùm alij cõtendunt eundem esse quẽ antea nouerant mendicantem & cœcum à natiuitate. Alij autem cõtradicunt, non esse eum, sed ei similem. Verùm hanc cõtentionem componit ipse, in quo editum erat miraculũ, & clarè affirmat: *Ego sum*, scilicet, qui fui à natiuitate cœcus, & hîc sedebã mendicans; & nunc video. Huic ergo qui credunt, quærunt quomodo oculi ipsius sint aperti, præsertim cùm id per naturam & artem fieri non potuerit, quibus ille & modum sanationis exponit, & autorem apertè nominat & confitetur Iesum.

In hac parte duo cõmendantur nobis exempla: Vnum differentium de sanatione cœci: Alterum ipsius sanati cœci. Exemplum differentium de sanatione huius cœci commendat nobis & diligentiam in mirabilibus Dei operibus contemplandis, & fidem qua opera diuina relucẽte naturæ ordine æstimamus grati. Etsi enim in ista turba multos fuisse hostes Christi dubium non est: tamen fuisse etiam nonnullos stabilẽdum est, qui inexpectato miraculo viso, sunt moti vt fidem in sanatorem conciperent, & agnoscerent ipsum verum Messiam, non solùm corporum, verumetiam animarum curatorem.

Exemplum sanati cœci commẽdat nobis iustitiam & veritatem. Iustitiam quidem, quòd benefactorem agnouerit gratus: veritatem verò quòd se suo testimonio oppoſuerit iis, qui miraculi veritatẽ in dubium vocare conati sunt. Deinde monet nos hoc factum cœci, vt nõ pudeat nos prioris status & aduersæ fortunæ, postquã inde emerserimus bonitate Dei. Vt enim hic cœcus non est verecundatus de priori sua miseria, sed iam beatior effectus, eã agnoscit palàm, gratus benefactori: ita decet nos quoq; actorũ laborum meminisse, vt Dei beneficia erga nos illustriùs conspiciantur, & alij nostro exemplo ad gratitudinem inuitentur. Quidã obliti prioris status duplicant peccatum: emergũt ex puluere, & in altum per benedictionem diuinam leuantur. Sed quid faciunt? pudet eos suæ originis & vilis conditionis prioris, ingrati & progenitoribus & Deo, superbiunt ac si sua propria industria clari essent effecti. Verùm hos plerunque vel in senecta tandem propria cõscientia & accusat & torquet, & plerunque miseria diuinitus illata corripiũtur. Præterea hoc exemplum sanati cœci nos ad confessionẽ inuitet, vt Christum liberè etiam in medio hostium confiteamur: vnde August. *Cœcus ille confitebatur, & cor impiorum frangebatur, quia non habebant in corde, quod iam ille habebat in facie.*

Porrò quòd Iesus sese subduxerit edito miraculo, commendat nobis humilitatem, ne gloriam nostram & applausum popularem quæramus, si quid laude dignum præstiterimus.

PARS IIII.

Hæc pars vt certitudinẽ miraculi confirmat: ita furorem cœcorum Pharisæorũ patefacit, ac constantem sanati confessionem commendat.

Sunt autem huius partis quatuor membra.

Primum. Confessio sanati, coram Pharisæis hostibus Christi.

Secundum. Disceptatio Pharisæorum inter se de Christo sanante hunc cœcũ in die sabbati.

Tertium. Vocatio parentum cœci qui interrogantur de facto & respondent.

Quartum. Colloquium Pharisæorum & sanati cœci, in quo cœcus constantem confessionem edit ac defendit factũ Christi diuinũ esse, vnde offensi Iudæi contumeliis affectũ eiiciunt.

DE PRIMO.

13 Adducunt ad Pharisæos eum qui cœcus fuerat.

14 Erat enim sabbatum, quando lutum fecit Iesus & aperuit oculos eius.

15 Iterum ergo interrogabãt eum & Pharisæi, quomodo vidisset. Ille añt dixit eis: lutũ imposuit mihi super oculos, & laui: & video.

Hæc est confessio sanati cœci corã Pharisæis Christi aduersariis. Vt enim antea coram vulgo claram Christi confessionem interrogatus hic cœcus edidit: ita etiam hîc corã principibus sacerdotum & Pharisæis interrogatus confitetur benefactorem, commẽdans nobis suo facto constantiam confessionis, non solùm coram vulgo ignobili & inermi, verumetiã coram potentissimis mundi armatis, qui Christum in suis membris persequuntur. Interserit autem Euãgelista circumstantiam temporis sanati cœci: *Erat enim sabbatum, cùm hunc cœcũ Dominus sanaret*: vt hypocrisin Pharisæorum manifestiorem faceret, qui peruersè de operibus sabbati iudicarunt, cùm non Legis verbis cõtenti essent, quæ opera prohibita in sabbato apertissimè definit, & cõmendat omnia opera quæ faciunt ad sanctificãdum sabbatum. Sed de his paulò pòst agemus.

DE SECVNDO.

16 Dicebant igitur ex Pharisæis quidam: hic homo non est à Deo, quia sabbatum non seruat. Alij autem dicebant: quomodo potest homo peccator talia signa facere? & schisma erat inter eos.

17 Dicunt cæco rursus, quid dicis de eo q̃ aperuit oculos tuos? Ille dixit: Propheta est.

Agnoſcunt factum Phariſæi, ſed de nomine & qualitate facti inter eos non conuenit. Quidam enim cauillátes factum Domini, videlicet ſanationem huius cœci, violationẽ ſabbati definiunt, vnde autorem facti non eſſe à Deo, hoc eſt, impium & Legis diuinæ tranſgreſſorem inferunt. Alij definitione omiſſa, qualitatem facti expendunt, dum agnoſcunt diuinum factum eſſe ſanationem cœci, ex quo autorẽ ipſum innocentem eſſe concludunt. Hinc ſchiſma inter eos oritur, dum ſententiis non conueniunt, ſed vtrorumq; argumenta penitus introſpiciamus & examinemus.

Qui factum Chriſti culpant, hoc nituntur argumẽto: Violator ſabbati nõ eſt à Deo, hoc eſt, Deo ac Legi diuinitus datæ ſe opponit. Hic ſanans cœcum in die ſabbati, violator eſt ſabbati. Proinde à Deo non eſt, ſed eſt peccator & impius, maledictioni Legis ſubiectus. A Deo enim non eſt, qui ſciens & volens ipſius Legem tranſ greditur. Vt autem à Deo eſſe dicitur, qui Deo paret: ita à Deo non eſſe iudicatur, qui ipſius imperata volens & ſciens tranſgreditur.

Maior propoſitio vera eſt, ſed minor eſt *negãda*. De hac enim iudicandum eſt, vtrum videlicet miraculoſa ſanatio cœci in die ſabbati ſit violatio ſabbati nec ne. Nam ſi hæc ſanatio, vt illi putant, prophanat ſabbatum, eſt profectò violatio ſabbati pugnans cum Lege Dei. Verùm ſi ſanctificat ſabbatum ſanatio cœci, proprium opus ſabbati, atq; ideo ſanctum cenſendum eſt. Quòd autem non prophanet ſabbatũ, atque ideo non ſit violatio ſabbati, manifeſtum eſt ex Lege, quæ ſolũmodò ſeruilia opera prohibet & hominem prophanãtia, non autem diuina opera, quibus gloria Dei, & hominum ſalus promouetur. Falsò igitur concludunt hypocritæ, hanc ſanationem cœci factam in die ſabbati, eſſe violationem ſabbati.

Alij admirantes, vt par erat, factum Domini, ſic concludunt: opera diuina quæ excedunt humanas vires, & ſunt hominibus ſalutaria, nullo pacto peccata eſſe cenſenda ſunt. Hoc opus ſanationis huius cœci verè opus diuinum eſt, & homini ſanato ſalutare. Igitur qui eum ſanauit, non eſt peccator & tranſgreſſor ſabbati habendus. Huius argumenti propoſitiones & maior & minor ſunt firmiſsimæ, & indubitatæ fidei. Quare firma eſt horum collectio, qua defendũt innocentem. Horum exemplum dignum imitatione eſt, videlicet vt in cõſultationibus & deliberationibus de rebus magnis, nõ moueamur autoritate illorũ & ſophiſtica, qui ante nos malè de quæſtione propoſita iudicarunt: ſed veritatem firmis rationibus nitentem tueamur.

Sed quid faciunt hic hypocritæ? videt ſe ſuis propriis rationibus refutari, ideo vt videantur nonnihil agere, vertũt ſe rurſus ad eum, in quo miraculum editum erat, quærũtque ab eo quid ipſi videatur de eo qui ſibi oculos aperuit, ſperantes fore vt præ metu non auderet autorem facti confiteri. At is apertè & conſtanter reſpondet: *Propheta eſt*, quaſi diceret: Ipſius opera teſtantur, quòd ſit diuinitus miſſus, vt doctrinam cœleſtem nobis ex mandato Dei proponat. Didiciſſe enim videtur hic cœcus, quòd quoties Deus mitteret aliquem prophetam, qui vel doctrinam corrigeret, vel mores formaret, vel futura prædiceret, eum armaret miraculis, id eſt, diuinis operibus, quæ de ipſius legatione teſtarentur, vt homines non dubitarent, doctrinam, quam proponeret, eſſe diuinam & hominibus ſalutarem.

DE TERTIO.

Hoc membrum in tres diuidamus articulos illuſtrandi cauſa.

Primus Articulus.

18 Non crediderũt ergo Iudæi de illo, quòd cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vocauerunt parentes eius qui viderat.

19 Et interrogauerunt eos dicentes: Hic eſt filius veſter, quem vos dicitis cæcum natum eſſe, quomodo ergo nunc videt?

Quia non poterat inter Iudæos conuenire de facto, cùm alij ſabbati prophanatorem eſſe eius autorem definirent, alij diuinũ eſſe factum contenderent, omiſſa diſputatione de nomine & qualitate facti ad aliam conſtitutionem confugiunt, ac fingunt ſe dubitare, an is de cuius ſanatione agebatur, fuerit aliquando cœcus nec ne, & an fuerit cœcus natus. Vocant igitur parentes eius qui ſanatus erat, eos interrogant, nũ ipſorum ſit filius, num fuerit cœcus natus, & quomodo iam viſum receperit. Hoc fecerunt alij alio conſilio. Qui Chriſto clam adhærebant, parentes huius cœci aduocari voluerunt, vt eorum teſtimonio Chriſti gloria fieret illuſtrior, confirmato ipſius facto pluribus teſtibus. At hoſtes Chriſti, qualis maxima pars Iudæorum fuit, ſperabant, vt vel negarent parentes vocati hunc eſſe ſuum filium, vel eius ſanationem aliò quàm ad Chriſtum referrent. Ecce quomodo in his Iudæis, Chriſti aduerſariis, pingatur conatus & peruerſitas hypocritarum, qui vertunt ſe in mille formas, vt veritatem Dei obruant, ac ſibi ſalũtis viam intercludant. Quod oculis vident, quod manibus palpant, quod auribus audiunt, hoc impudenter inficiantur hypocritæ & ſeipſos ſponte omnibus quaſi ſenſibus ſpoliãt. Idem hodie Papiſtæ in clariſsima Euangelij luce faciunt. vſque adeo hypocriſis, contumacia & ſophiſtica armata ruit reluctante conſcientia & iudicio contra Deum, & propriam ſalutem miſerrimè negligit.

Secundus Articulus.

20 Reſponderunt eis parentes eius & dixerunt: ſcimus quòd hic ſit filius noſter, & quòd cæcus natus ſit.

21 Quomodo autem nunc videat, neſcimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos neſcimus. Ipſe ætatem habet, ipſum interrogate, ipſe de ſe loquatur.

Interrogati parentes huius ſanati hominis palàm

palàm fatẽtur & ſuum eſſe filium, de quo interrogantur, & cœcum fuiſſe natũ. Id quod facit ad præſentis miraculi cõfirmationem, & ad augendam iuſtam contumaciæ Iudęorum damnationem, qui Chriſtũ in ſuis factis non agnouerunt. Iudæi longè aliud reſponſum expectarunt. Putarũt enim vt parentes huius cœci prę metu vel negarent ſuum Filium eſſe, vel aliò transferrent ſanationis cauſam, vt veritas opprimeretur. Sed hæc veritatis natura eſt, vt per quæ putatur inſidias pati, per ea fortior euadat. Cõtrà verò mendacium ſibiipſi obuiat, & per ea quæ lædere veritatem videntur, clariorem eam oſtendit. Cur autem parentes huius cœci, autorem facti dicant ſe ignorare, quem haud dubiè nouerunt, ipſe Euangeliſta exponit, cùm ſubiungit.

Tertius Articulus.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerant Iudæi, vt ſi quis confiteretur eum eſſe Chriſtum, extra Synagogam fieret.

23 Propterea parentes eius dixerunt: ætatem habet, ipſum interrogate.

Cur authorem ſiluerint parentes cœci, exponit, nimirũ quòd timerent excluſionem à ſynagoga. Decretum enim erat à ſacerdotibus & primorib. populi, vt ſi quis ipſum diceret Chriſtũ, indignus haberetur cõmunione. Quid? An hoc erat agnoſcere Ieſum eſſe Chriſtũ, prędicare ipſum ſanaſſe hunc cœcũ? potuerũntne fateri Ieſum ſanaſſe hunc cœcũ, & nihilominus negare eum eſſe Chriſtum? Annon Helias & Eliſæus excitarunt mortuos, qui tamen non fuerũt Meſſiæ? An non multi Prophetę & Apoſtoli omnes claruêre miraculis, qui Meſsiæ miniſtri erant? Reſpondeo. Doctrina & miracula ſunt coniungenda. Hæc enim ſunt illius demonſtratio. Helias, Prophetæ & Apoſtoli doctrinam quam docuêre, miraculis confirmarunt, ſed nullus eorũ dixit ſe Meſsiam eſſe. At Ieſus docuit, ſe Meſsiã eſſe, & hãc doctrinam, & multis aliis miraculis, & ſanatione huius cœci confirmauit. Fuit enim hæc ſanatio ocularis quædam demonſtratio & ſignum minimè fallax, quòd Ieſus Mariæ filius, eſſet Meſsias, hoc eſt Chriſtus. *Opera*, inquit, *quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtimoniũ perhibẽt de me.* Rectè igitur iudicarant Iudęi, idem eſſe agnoſcere Chriſti miracula, & ipſum confiteri Meſsiã. Ex quo concluditur Iudæorum iuſta damnatio, qui non ſolùm ipſi Chriſtum agnitũ ex miraculis perſecuti ſunt, verumetiam eos qui ipſum agnoſcerent, à ſuis ſynagogis, tãquam indignos cõmunione, prætextu iuſtitiæ ſtudioq; pietatis excluſerunt. Verùm illa excluſio inane fulmen erat in innocentes. Nam quos impij Iudæi excludebant ſine culpa, hos Chriſtus excipiebat ſua gratia, & in familiã patris ſui recipiebat, qua ſanè gloria nulla maior eſſe poteſt, quã hypocritæ exiſtimarunt eſſe ſummam ignominiam. In Papatu hoc die fulmẽ excõmunicationis eiaculantur Papiſtę in pios Euangelij doctores, non ſanè ob aliam cauſam, quàm quòd hũc Ieſum prędicant eſſe Chriſtum, hoc eſt, vnicum mundi ſaluatorem, qui ſolus tollit cœcitatẽ noſtrã, ſolus purgat nos à peccatis, ſolus ornat nos ſua iuſtitia, & ſuo Sancto Spiritu ſanctificat, & facit hæredes vitę æternæ. Quare illorũ fulmen piis minimè timendũ eſt. Non enim nocet, ſed potiùs cedit illis in maiorẽ gloriam. Tametſi autem ordinaria poteſtate & ſucceſsione ſuperbiunt Papiſtæ, quemadmodũ Iudæi fecerũnt: tamen quia doctrinam Euangelij non retinẽt puram, vana eſt illorum gloriatio. Quare illorum anathematiſmus non eſt excluſio à ſanctorum Eccleſia, ſed à ſynagoga malignantium. Exemplum ergo parentum huius cœci, ingratorum benefactori, nequaquam imitandum eſt: ſed ferendum quiduis potiùs eſt, quàm vt ſinamus nos à Chriſti confeſsione auelli.

DE QVARTO.

Hoc membrum in ſeptẽ partiamur articulos, quorum ſinguli ſuas habent doctrinas & admonitiones, de quibus ſigillatim dicemus. Nam vt Bernhardus ait: *Quod particulatim diſtinctum fuerit, legitur dulcius, & melius conſeruatur.*

Primus Articulus.

24 Vocabant igitur ſecundò hominem, qui erat cœcus, & dicebant ei: Dá gloriam Deo. Nos ſcimus quòd homo iſte peccator eſt.

Poſtquam viderunt perfidi Iudęi, ſe factũ negare non poſſe, conantur inſidioſe à Chriſto factum transferre aliò, cùm in hunc modum alloquuntur eum qui cœcus fuerat: *Dá gloriam Deo. Nos ſcimus, quòd hic homo peccator eſt.* Diabolicæ ſanè inſidiæ hæ ſunt. Non dicunt hypocritæ ſimpliciter & expreſsè quod volebãt, ſed prætextu piæ informationis hominẽ ſimplicem ad negationem autoris facti inducere aſtutè moliũtur. Simpliciter quidem hoc volunt, vt hic ſanatus neget Ieſum autorẽ eſſe ſuæ ſanationis, ſed hoc non dicũt apertè, ſed ratione ſubiecta inſinuãt. *Da*, inquiunt, *gloriam Deo*, id eſt, Deo ſer acceptã tuam ſanationẽ, & non homini iſti, qui Ieſus nominatur. Quòd autem hanc antitheſin intelligi velint, oſtẽdit ratio quã ſuo conſilio apponunt. *Nos*, inquiũt, *ſcimus quòd iſte homo peccator ſit.* Græcè ἁμαρτωλὸς, id eſt, vitiorũ deformitate pollutus ſeu criminoſus. Hoc ergo argumentũ eſt hypocritarum. Homo turpitudine ſcelerum cõtaminatus, nõ poteſt diuina miracula facere, non poteſt oculos cœcorũ aperire. Iſte homo Ieſus eſt turpitudine ſcelerũ pollutus. Ergo iſte non aperuit tuos oculos. Negato igitur illũ hoc feciſſe, ac Deo tribue hoc factũ. Maior vera eſt. Minor eſt impudens mẽdacium. Nunquam enim peccare potuit, qui vt peccatum tolleret, venit. Imò ſi peccator fuiſſet, non ſiluiſſent, quando eis dixit: *Quis ex vobis arguit me de peccato?* Prætextu igitur ſimulatę pietatis hypocritę hominẽ ad blaſphemiam prouocare conantur. Nam is non tribuit Deo gloriam, qui non agnoſcit organa, per quæ Deus ſibi benefacit: multò minùs Deo tribuit, qui Chriſtum, per quem ſolum, Deus verè glorificatur, excludit. Si ergo iſti hypocritę non

fuissent excœcati propria malitia, in hunc modum verè concluſissent: tu qui cœcus natus es, & iam miraculosè prêter expectationem viſum recepisti, tribue Deo gloriam. Iſte enim homo, qui te ſanum reddidit, verè à Deo miſſus eſt, id quod diuina opera, quę per ipſum fiunt, clariùs conuincũt, quod profectò nemo inficiari poterit, niſi ſponte velit cũ ratione inſanire, & impudẽter negare quod oculis cernit & manibus palpat. Obſeruemus hîc nequitiã hypocritarũ, qui ſub pallio fictæ pietatis tegũt mendacia & fraudes, quib. ſimpliciores à vera pietate deterreãt, ne quid ſuæ hypocriſi, ſuis voluptatib. & honoribus decedat. Diſcamus ergo cauere huiuſmodi inſidias, ac in ſimplici veritate acquieſcamus.

Secundus Articulus.

25 Reſpondit igitur ille & dixit: An peccator ſit, ignoro: Vnum noui, quòd cœcus fuerim, & modò videam.

Ironicè reſpõdit cœcus, quaſi diceret: vos de homine loquimini, quòd peccator ſit, ſed eſto ſanè: ego autem de re ago, cuius conſcius ſum. Nam cùm cœcus eſſem, ipſe quem vos peccatorem dicitis, fecit vt iam videam. Quod ſanè factum ſine me, autorem ſatis celebrat, vindicatq; à veſtra calumnia. Manifeſtè enim ipſum non eſſe peccatorem, vt vos calumniamini, conuincit, ſed diuinitus potiùs miſſum vt ipſum docentem audiatis. Non ergo mea voce indiget, de quo teſtatur res ipſa in omnium oculos incurrens. Cuius exemplo & nos veritatis profeſſores & doctores amemus & defendamus contra iniuſtas hoſtium calumnias, qui cùm in doctrina nihil habeant quod culpent, inſtar catellorum lacinias veſtium rodunt.

Tertius Articulus.

26 Dixerunt igitur ei rurſus: Quid fecit tibi, quomodo aperuit oculos tuos?

Quòd illi inſidioſè quęrunt, quod tamen antea norunt, ad gloriam Dei illuſtrandam facit, & ad miraculi veritatem confirmandam. Abſq; enim omni dubio eò pertinebat hæc interrogatio, vt vel præ metu negaret quod antea confirmauit, vel in facto ipſo aliquid deprehẽderent, vnde calumniandi occaſionem nacti, traducerent Dominum tanquam Magum aut Dæmonio agitatum, vt vel iſto pacto gloriam Chriſti obſcurarent. Ita Diabolus mirus inſidiarum artifex eſt in ſuis organis.

Quartus Articulus.

27 Reſpondit eis: Dixi vobis iam, & non auditis: Quid iterum vultis audire? Nunquid & vos vultis diſcipuli eius fieri?

Reprehenſio eſt Phariſaicę vanitatis, & ironica interrogatio. Phariſaica vanitas eſt inani verborum ſtrepitu hominũ aures obtundere, cùm nihil aliud habeant quod dignum auditu videatur. Ironica interrogatio eſt cum ſeria cõfeſſione: Nunquid & vos. *Quid eſt* ait Auguſt. *Nunquid & vos? niſi quia ego iam ſum, nunquid & vos vultis? Iam video, ſed non video vos videre.* Huius exemplo & nos cùm de veritate nobis conſtat, audaces Phariſæorum vanitatẽ rideamus, vt vel confuſi, tandẽ reſipiſcãt, cùm noſtrã videãt conſtãtiam.

Quintus Articulus.

28 Conuiciati ſunt ergo ei, & dixerunt: Tu diſcipulus illius eſto, nos autem Moſis diſcipuli ſumus.

29 Nos ſcimus, quòd Moſi locutus eſt Deus. Hic autem vnde ſit neſcimus.

Hoc hypocritarum artificium eſt, vt veritatis ſuffragio deſtituti confugiant ad conuicia, quibus innocẽtes deformare laborant. Iudicant iſti hypocritę, ignominioſum eſſe, appellari Chriſti diſcipulum, verùm huiuſmodi hypocritarũ conuicia, non tam nocent piis, quàm illis cedunt in maiorem gloriã, modò conſtantes in confeſſione Chriſti perſtiterint. Quod autem addunt *Tu diſcipulus illius eſto. Nos autem Moſis diſcipuli ſumus:* Conceſſio eſt ironica, & vana Phariſæorum gloriatio. Gloriantur enim ſe eſſe Moſis diſcipulos, cuius nec doctrinam norunt, nec mores imitãtur, nec conſilio obtemperãt. Ita enim Chriſtus obiicit Iohan. 5. *Si Moſi crederetis, crederetis et mihi: De me enim ille ſcripſit.* Item: *Moſes eſt qui vos accuſat, in quo vos ſperatis.* Sed quonam quæſo fundamento nititur hæc Phariſaica gloriatio? *Nos ſcimus*, inquiunt, *quòd Moſi locutus eſt Deus.* Hoc quidem rectè dicunt: ſed quod ſequitur: *Hic autem vnde ſit neſcimus*, prauum iudicium eſt Phariſęorum: credunt auditis tantùm, & non credunt viſis & auditis ſimul. Hinc Chryſoſt. *Ea quæ per viſum cognoſcitis, auditu minora æſtimatis. Nonne fide dignior eſt, qui miraculis ſtupendis demonſtrat, ſe à Deo veniſſe, quemadmodũ Ieſus facit, cuius miracula & audiuiſtis & vidiſtis, quàm ille, de quo ſolummodò audiuiſtis à progenitoribus veſtris.* Huc optimè quadrat reſponſum cœci quod ſequitur.

Sextus Articulus.

30 Reſpondit ille homo, & dixit eis: In hoc certè mirabile eſt, quòd vos neſcitis vnde ſit, & aperuit meos oculos.

31 Scimus autem quòd peccatores Deus non exaudit. Sed ſi quis Dei cultor eſt, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.

32 A ſeculo non eſt auditum, quòd quis aperuerit oculos cœci nati.

33 Niſi eſſet hic à Deo, non poſſet facere quicquam.

Aperta reprehenſio cœcitatis Phariſaicæ, cui additur iuſta defenſio Chriſti ab euidenti & minimè fallaci ſigno ſumpta. Sũt autem duo quæ hîc controuertuntur: Vnum, vnde ſit Ieſus, hoc eſt, ſit ne diuinitus miſſus nec ne: Alterum, an ſit peccator. Phariſæi dicunt, ſe neſcire vnde ſit Ieſus, & ſcire quòd ſit peccator. Vtrunque grauiter reprehendit & confutat hic nouus Chriſti diſcipulus. De priori ſic ait: *In hoc certe mirabile eſt, quòd vos ignoratis vnde ſit, & aperuit oculos meos.* Senſus eſt: hic aperuit oculos meos, igitur mirum eſt, quòd ignoretis illum à

Deo

Deo esse. Aesi diceret: cõsuetum est à vobis, credere hominibus, qui miraculis clarent, & statuere eos diuinitus missos esse. Mirum est igitur, q̃ huic nõ credatis, qui mihi oculos aperuit. Ratio consecutionis sequitur in fine huius articuli: *Nisi*, inquit, *hic esset à Deo, nõ posset facere quicquam*, hoc est: nullum huiusmodi miraculũ edere posset, quale est aperire oculos cœci nati, quod profectò manifestum opus Dei est. Nam hoc in confesso est, neminem facere posse opera supernaturalia, id est, quæ excedunt potentiã naturæ creatæ, nisi armatus sit virtute eius, qui est supra naturam, hoc est, Dei. Diaboli conantur quidẽ imitari Deum, dum præstigiis suis hominũ oculos perstringunt, sed vera miracula nõ possunt edere. Atq; ita clarissima demõstratione refutat hic nouus Christi discipulus, ignorantiam Iudæorum, qui negarunt se scire vnde esset tanti miraculi autor. Potest enim fieri, quòd hic nouus doctor respexerit ad illud, quod est Esa. 35. *Deus ipse veniet & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorũ & aures surdorum patebunt.* Hìc externum signum cum re significata coniungit Esaias. Externum symbolum est aperire oculos corporis & aures corporis: res autẽ significata est interna mentis illustratio & cordis exultatio in Messia saluatore. Quãdiu enim alieni sumus à Christo, cœci & surdi sumus mente & corde. Verùm postquam Christus accesserit & aperuerit nobis oculos & aures, incipimus videre & audire, hoc est, venimus in cognitionẽ Dei, & iuxta illam cognitionem Deo paremus. Exẽpla habemus in his Pharisæis & in hoc nouo Christi discipulo. Illi quidẽ putant se acutum cernere, sed cœci sunt. Hic verò à Christo & anima & corpore illuminatus acutum videt: ex quo fit, vt horum Pharisæorũ cœcitatem grauiter damnet, qui gloriabãtur se clauem habere scientiæ, vt qui doctores essent in Dei populo, hoc est, interpretes Mosis & Prophetarum. Ad eundem modũ & hodie in Ecclesia agitur. Qui potẽtia, sapientia & dignitate cæteris antecellere videntur, vt hi Pharisæi, Christum in suis discipulis & mẽbris persequuntur, non sanè ob aliam causam, quàm quòd cœcitatem & hypocrisin eorum damnent, idq; non ex priuatis affectibus, sed propter mãdatum Christi, cuius testes sunt in hoc mundo. Cõsolemur ergo nos aduersus rabiem hostiũ Christi, scientes quòd Christus, suo tempore, sit omnes suos inimicos positurus sub pedib. suis, & erepturus suos è potestate diaboli & peruersitate huius mundi. Non ergo frangamur animis propter præsentes Ecclesiæ ærũnas, sed mentes nostras leuemus ad contemplandam gloriosam illam libertatem filiorum Dei, quam tota creatura ingemiscens nobiscum expectat. Rom. 8.

De posteriori parte acturus hic nouus Christi discipulus, hoc iacet fundamentum: *Scimus quòd Deus peccatores non exaudit*. Hinc i: a colligit: Peccatores non exaudiuntur à Deo. Hic à Deo exauditur. Igitur hic nõ est peccator. De maiori paulò pòst dicemus. Minorem cõfirmat euidenti signo, quod coniecturalem demõstrationem

A suppeditat. *A seculo*, inquit, *nõ est auditum*, hoc est, nullo vnquam tẽpore auditum est, *quòd quis aperuerit oculos cæci nati*, quemadmodum hic scilicet meos aperuit. Ergo exauditus est à Deo, vt sincerus Dei cultor & voluntati ipsius obsequens. Atque ita hic nouus Christi discipulus magistri sui innocentiã, vt gratũ discipulũ decet, tuetur. Iam de fundamẽto, quo nititur hic cœcus, dicamus. *Scimus*, inquit, *quòd Deus peccatores nõ exaudit*. Quidam existimant, hoc non dici secundùm rei
B veritatẽ, sed ex opinione hypocritarum, qui se iustos gloriabantur, & propterea solos exaudiri à Deo. Atq; hoc confirmari putãt multis exemplis peccatorũ, vt Manasis, publicani, peccatricis, latronis in cruce, & aliorum, qui sunt exauditi à Deo. *Si Deus*, ait August. *non exaudiret peccatores, frustra Publicanus diceret: Deus propitius esto mihi peccatori*. Breuiter, cùm omnes sumus peccatores, vt Iohan. ait: *Si dixerimus quòd peccatum non habemus, nos ipsos seducimus*: nulla prorsus salutis
C spes nobis relinqueretur, si statuendum esset, q̃ Deus nõ exaudiat peccatores. Qui huic opinioni se opponunt, hoc fundamento nituntur. Nullus est ad Deum accessus, nisi per Christũ. Christi nullus est particeps, nisi qui in Christum credit. Proinde sine fide nemo Deũ accedere, hoc est, orare potest. Atq; hoc est quod Paulus clarissimè docet, Rom. 5. *Iustificati ex fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum: per quem etiam fide habemus aditum ad gratiam hanc*
D *in qua stamus*. Huc pertinet & illud: *Quidquid non fit ex fide, peccatum est*: Item: *Impossibile est placere Deo absq; fide*. Hinc rectè concluditur: Deus peccatores non exaudit.

Quomodo ergo soluenda est hæc ἀντιλογία: Deus peccatores exaudit, &, Deus peccatores nõ exaudit? Suprà diximus, ἁμαρτωλὸν, quo vocabulo hìc vtitur Euãgelista, nõ significare quemuis peccatorem, sed eum solummodò qui omni scelerũ turpitudine pollutus viuit sine timore
E Dei & sine pœnitẽtia. De huiusmodi peccatore est accipiendum ἄξιωμα hoc Euãgelicum: Deus peccatores non exaudit: non autẽ de resipiscentibus, qui fide ad thronũ gratiæ cõfugiunt, qualis fuit Manasses, publicanus, peccatrix, latro in cruce. Nã omnes, quantumuis enormiter peccauerint, dum tanguntur peccati sensu & cõfugiunt ad gratiam, trãsferuntur de castris peccatorum, qui diabolo militant, in castra Dei, qui
F non vult mortem peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat. Manasses ergo agnoscẽs peccata sua in carcere & flectens genua cordis sui Deo, nõ amplius militauit in castris Satanæ, sed se in castra Dei receperat, ideoq; oratio ipsius exaudita est. Sic Publicanus, cùm diceret: *Deus, propitius esto mihi peccatori*. Et peccatrix Luc. 7. quę audit à Domino: *Remissa sunt tibi peccata tua*. Item: *Fides tua te sanauit, vade in pace*. Et latro cùm orasset in hunc modum: *Domine memẽto mei, cùm veneris in regnum tuum*, audit hanc cõsolationem: *Hodie eris mecum*
G *in Paradiso*. Hoc quod iam à nobis dictum est, ex antithesi peccatoris perspicuũ est: *& voluntatem eius facit*. Iam autem voluntatem Dei facit, qui à

peccatis resipiscit, & petit veniam, iuxta illud: *Non volo mortem peccatoris, sed, scilicet volo, vt peccator conuertatur & viuat.* Teneatur ergo hoc discrimen inter peccatores: Alij agunt pœnitentiam, & abiiciunt propositum peccádi: Alij non agunt pœnitentiá, & retinent peccandi propositum. Illos exaudit Deus, hos autem minimè. Qui ergo exaudiri vult à Deo, agat pœnitentiá & abiiciat peccandi propositum. Qui enim retinet peccandi propositum, is nequaquá agit pœnitentiam, sed simulat, cuius damnatio iusta est.

Septimus Articulus.

34 *Responderunt & dixerunt ei: In peccatis tu natus es totus, & tu doces nos? & eiecerunt eum foras.*

Iudæi conuicti rationibus huius noui magistri, non respondent amplius ad rem, sed personá tenenunt, eamq; conuiciis & tyrannide coherere conantur. Quorum exemplum hodiè strenuè imitantur, qui bestiam Romanam adorãt, hoc est, Antichristũ. Dum aiunt: *In peccatis tu natus es totus*, exprobrant illi cœcitatẽ, cum qua natus erat: acsi dicerent: ista tua cœcitas testimonium est, quòd tu totus in peccatis natus sis: ex quo patet, quàm aptus sis ad nos docendos, qui legem Dei nouimus & obseruamus: & constituti sumus magistri & doctores populi Dei.

Quòd autem hunc ab aliis hominibus separant, quasi maioribus sceleribus cõtaminatum, vt qui in peccatis totus natus sit, ex Scribarũ errore profectum est, qui μετεμψύχωσιν, hoc est, animarum transmigrationem à corporibus in corpora finxerunt. Putabant enim animas, corporibus prioribus exutas, in noua corpora migrare, vt illic priorum scelerum pœnas luerent, quẽ errorem non ex Mosis & Prophetarum, sed ex Platonis & Pythagoræ schola hauserant.

Porrò quòd hunc suum magistrum foras eiiciunt, qui se salutaria docuit, adumbrat synagogam satanæ, quæ pallio pietatis foris ornata, sinceros Euágelij doctores contemnit, eosq; communione indignos iudicat. Verùm huius cœci exemplo, consolemur nos, si quando nobis tale aliquid, propter veritatis confessionẽ acciderit.

Cęterum quoniam Euangelista noster suprà decretum fuisse factum à Iudæis meminit, vt si quis Iesum diceret Christum, excluderetur à synagoga: non dubito, quin eiectio, cuius hîc meminit, sit intelligenda de publica exclusione à communione populi Dei, quæ exclusio excommunicatio dicitur. Quid enim aliud est excommunicare, quàm eiicere foras & excludere à cõmunione? Est autem hæc exclusio siue excommunicatio absque dubio certis ceremoniis peracta & publica autoritate communita, vt eo magis in hominum oculos incurreret eosque deterreret à confessione Christi. Verùm vt iudicia nostra rectè formemus de hac disciplina, teneamus excommunicationem duplicem esse, iustam vnam, alteram iniustam.

Iusta excõmunicatio opponitur communioni, quæ duplex est, videliçet interna & externa. Vt ergo interna communicatio est societas spiritualis cum Christo & sanctis eius, quæ fit per fidem, & bona conscientia conseruatur: ita interna excõmunicatio est, cùm aliquis seipsum excludit à spirituali societate Christi & sanctorum eius per malam conscientiam & naufragium fidei. Hac excõmunicatione nihil tristius est vel hominibus vel angelis Dei. Etsi autem occultè fit, & non incurrit in oculos hominũ: tamen vel acerbissima morte tristior est. Præterea vt externa cõmunio est externa societas eorum qui amplectuntur Euágelium & profitentur Christianam religionem, iuxta articulos fidei, qui vnà orant, vnà Deum prædicant, vnà confessionem edunt, vnà sacramentis participant: ita externa excõmunicatio est externa segregatio hominis sceleribus polluti, nunc à participatione Cœnę Dominicę, nunc à societate piorum, cuius fines sunt, vt nemo feratur in populo Dei cum Dei ignominia & infirmorum scandalo, vt excõmunicatus, pudore suffusus resipiscat petatque veniam ab Ecclesia quam offendit, vt alij exemplo admoniti fiãt cautiores. Hæc excommunicatio verè pertimescẽda est. Nam cùm in terris iustè exercetur, in cœlis habetur rata. Qui ergo eam contemnunt, & Deum & ecclesiam contẽnunt.

Iniusta excommunicatio, vel fit per gubernatores veræ Ecclesiæ, sed errore humano & parũ deliberatè, quæ æquo animo ferenda est, donec rectiùs statuatur, vel fit per eos qui nõ sunt vera Ecclesia, sed iniustè & per tyrannidem sibi Ecclesiæ titulum vendicant, quia illi excludũt eos, qui suis erroribus non patrocinantur. Hæc excommunicatio non solùm non est timenda, sed ridenda potiùs & prorsus contemnenda. Nam qui sic excommunicatur ab impiis, edit testimonium confessionis fidei suæ. Non ergo eiicitur è societate Christi & sanctorum eius, sed potiùs in eam includitur. Nam qui illum excommunicant, nihil habẽt commune cum Christo & sanctis eius. Quare potiùs magnũ decus est, quàm ignominia, ab impiis excommunicari.

PARS V.

Hæc postrema pars huius capitis instructionem continet, qua Dominus à se sanatum plenius informat, & se filium Dei esse affirmat, in quem credat oportet, quisquis salutem expetit. Deinde rationẽ editi miraculi exponit, vt quid hîc visibiliter gestum est, sciamus semper in Ecclesia inuisibiliter agi. Nam vt omnes homines cœci sunt mẽte, antequá ad Christum veniunt: ita omnes qui Christũ audiunt, ab eo illuminantur, id quod Dominus clarè ostendit in hac parte, qui hosce Pharisæos cœcos esse pronunciat, qui se sine Christo acutũ cernere arbitrabantur.

Sunt autem tria huius partis membra.

Primum. Colloquium Christi & cœci à Christo sanati.

Secundum. Indicatio causæ sui aduentus in mundum.

Tertiũ. Interrogatio Iudæorũ, nũ & ipsi cœci sint, cũ responsione Dñi. Singula mẽbra in suos partiemur articulos, & numeris distinguemus.

DE

DE PRIMO.

31 Audiuit Iesus, quòd eiecerant eum foras, & cùm inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

Primus Articulus.

Nouus ille Domini discipulus eiectus è communione externa populi Dei innocenter, haud dubiè turbatus incedit & fide vacillat. Nō enim parum est eiici de eo cœtu, in quo sunt doctrina cœlestis, sacramenta & ceremonię diuinitus institutæ. Opus ergo habuit cōfirmatione, ne igniculus fidei, qui in ipso erat, extingueretur. Etsi autem Dominus poterat ipsum arcano afflatu cōfirmare: tamen voluit verbū adhibere vocale tanquam organum ordinariū administrationis suæ ecclesiæ, vt ipsi discamus in honore habere externum Euāgelij ministerium. Non ergo audiamus Anabaptistas & alios, qui vocale ministerium nimium eleuāt, & iubent expectari Enthusiasmos, quibus sine externo ministerio docēri volūt, contra ordinem diuinitus institutū. His opponamus hoc Christi factum cum totius scripturæ consensu: & dulcissimū illud dictum Psalmi: *Nisi lex tua delectatio mea, tunc periissem in afflictione mea.* Deinde obseruetur & hæc doctrina, quòd Dominus iis qui propter cōfessionem fidei cōuiciis & ignominia afficiūtur, se pleniùs aperiat, compensetque pleniori gratia iniuriam quam propter sui cōfessionem patiūtur, quemadmodum hic suum discipulū dominus informat pleniùs, qui iam premebatur duriùs à suis aduersariis. Huc pertinet dictum Psal. 94. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerūt animam meam.* Et 2. Cor. 1. *Vbi abundat afflictio, ibi abundat consolatio.*

Iam audiamus verba Domini. *Dicit ergo ei: Tu credis in Filium Dei?* Non interrogat Dominus quasi ignorans quid in corde hominis huius lateat. Est enim scrutator cordium, vt qui intimos cordium nostrorum recessus habeat sibi expositos maximeq; cognitos, sed vt seipsum huic homini manifestet, quò fidē in se concipiat salutarem. Deinde non dicit: Tu credis in filium hominis? sed, in Filium Dei, vt ostendat obiectum fidei non esse creaturā, sed Deitatem in Christo Deo vero & homine vero. Creditur ergo in Filium Virginis, quia idem est Filius Dei, hoc est verus Deus. Nam si Filius Virginis non esset verus Deus, maledictus esset qui in eum confideret. Habemus proinde hic testimonium diuinæ naturæ in Christo, & vnitatis personæ in duabus naturis subsistentis.

Etsi autem hic cœcus fidem habet implicitā, qualem Cornelius habuit, antequam à Petro sit informatus: tamen vt explicitè sciret, quisnā sit Messias, opus habuit vberiori instructione. Nō satis ergo est scire aliquē esse Messiam & mundi saluatorem, sed oportet statuere Iesum Mariæ filiū esse Messiam, & nō aliū. Atq; hoc est quod Dominus alibi ait: *Hæc est vita æterna, vt te agnoscāt verū Deum, et Iesum esse Christū illum quē misisti.* Hāc fidē tenere oportet eū qui vult saluus fieri.

Secundus Articulus.

36 Respondit ille & dixit: Et quis est Domine, vt credam in eum?

Appositè admodum ad interrogationē Domini respōdet. Fidem enim vt præcedat notitia necesse est. Quærit igitur, quis sit ille Filius Dei vt fidei certum obiectū habeat. Nemo enim in eum credere potest quē ignorat. Hinc est quod Epist. ad Hebr. in definitione fidei coniungat ἐλεγχον οὐ βλεπομενων, hoc est, firmā demōstrationem seu notitiam, & constantē fiduciam lętum euentum expectantē. Hinc patet, quàm ridicula fuerit superstitio Athenienſium, in quorum quadā ara scriptum erat: ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕΩ, IGNOTO DEO, quam superstitionem Paulus reprehendit & monstrat eis verum Deum esse qui condidit cœlum & terram, & prædicat ipsis Iesum esse Christum, qua concione Dionysius Areopagita ad fidē Christi conuersus, abiecta superstitione ethnica in qua antea vixit.

Tertius Articulus.

37 Dixit autem ei Iesus: & vidisti eum, & qui loquitur, tecum ille est.

Quia auidus discendi erat hic nouus Christi discipulus, lux clarior notitiæ in ipsius mente oritur, idque non ex enthusiasmo, sed ex auditu verbi, iuxta illud: *Fides ex auditu: auditus autem per verbum Dei.*

Quartus Articulus.

38 Ille autem dixit: Credo Domine, & adorauit eum.

Vide quęso qualis sit huius hominis fides. Videt hominē, & credit ipsum Filium Dei esse. Hominis ergo & Dei Filium vnū Iesum esse credit & eundē Christum agnoscit. Etsi autem Deitas oculis non patet, sed humanitas tantùm, eundē tamen quem vidit esse hominē, mēte lota Spiritu Christi, credidit esse Dei Filiū, verum & æternum Deum, mundiq; saluatorē. Agnoscit proinde hic Christi discipulus quatuor in Iesu, videlicet, quòd sit Deus, quòd sit homo, quòd sit vnus Christus, quòd sit saluator mūdi: & iuxta hanc notitiam credit & ex fide adorat. Non enim potest ociosa esse fides, quæ est veluti flamma Spiritus sancti in corde hominis accensa. Huius ergo cœci exemplum & nos credamus, & eum in quem credimus, vero cultu prosequamur.

DE SECVNDO.

39 Et dixit Iesus: in iudicium ego in mundum hunc veni, vt qui non vident videant, & qui vident cœci fiant.

Indicatio causæ aduentus Christi in mundū, qua consolatur Dominus discipulum suum nouum eiectum & damnatum à Pharisæis. Etsi autem hæc verba obscura sunt, si seorsim auulsa à contextu spectētur: tamen facilis est eorum sensus, si in sua peristasi considerentur, & accōmodentur causæ propositę. Sēsum ergo paraphrasticōs sic reddā: Acsi diceret Dominus: Tu quidē iam es iudicatus à Pharisæis, hoc est, segregatus à cōmunione populi Dei iniustè. Iniuriam

enim tibi fecerunt. Quare vt hoc feras æquo animo, iubeo. Nam ego penes quẽ ſumma iuriſdictio eſt in populo Dei, quiq; ſummo imperio & autoritate emineo, iuſtè iudicabo, eosq; qui te iniuſtè excluſerunt ab externa ſocietate populi Dei, ipſe iuſtè excludam, & ſegregabo à vera & ſpirituali ſocietate ſanctorũ Dei. Huius iudicij exemplũ petit Dominus à re præſenti, cùm addit: *Vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant*, hoc eſt, quemadmodum ego te, qui cœcus eras à natiuitate, videntẽ reddidi corpore: ita homines qui mẽte cœci ſunt, & ad me veniũt, mente vt videant efficio. Verùm contrà qui acutum ſe mente arbitrantur videre, vt iſti Iudæi qui te dãnauerũt, cœci fient, hoc eſt, in tenebris ignorantiæ relinquentur, non quòd non eos illuminare vellẽ, ſed quia ſua obſtinata malitia ſe mihi opponunt, qui veni in mundum, vt omnes qui volunt lucẽ recipere, illuminem gratis. Atq; ita hic duplex finis aduentus Chriſti conſideretur: Vnus proprius: Alter acceſſorius. Proprius finis habet cauſam gratuitam beneuolentiã patris & obedientiã filij volentis omnes homines ſaluos fieri. Acceſſorius finis habet cauſam malitiã hominum, qui nolunt Chriſtum recipere ſaluatorem, ex quo fit vt tãdem ipſum iudicem ſeuerũ experiantur. Hos fines coniungit Paulus, cùm affirmat Euangelium aliis eſſe odorem vitæ ad vitam, aliis odorem mortis ad mortem. Atq; ita videmus dominũ clarè expreſsiſſe, quid ſymbolicè ſibi velit corporalis ſanatio huius cœci, videlicet quòd, vt totus mundus ſpiritualiter cœcus eſt: ita illuminari nequit, niſi Chriſtus oculos ſuo verbo & ſpiritu aperuerit. Præterea vt hic cœcus à Chriſto illuminatur alioqui cœcus mãſurus: ita requiritur, ſi quis illuminari à Chriſto velit, vt & ſuam cœcitatẽ agnoſcat & pareat Chriſto medico, qui illuminat omnem hominẽ qui illuminatur. Ita enim ſuprà cap. 8. dictũ eſt. *Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me, nequaquam ambulauerit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.* Contrà verò qui ſe videre fingit, & acutũ ſua opinione cernit, atq; ideo medici manum contẽnit, iuſto Dei iudicio in cœcitate ſua relinquitur. Etſi igitur Chriſtus venit in mũdum vt peccatores ſaluos faceret, id eſt, vt cœcorum oculos aperiret: tamen non violenter hoc facit, ſed conditionem fidei, qua medicus admittitur, poſtulat. Ex his iam promptũ eſt intelligere, quomodo hoc dictum Domini: *In iudicium ego veni in hunc mũdum*, congruat cum illo: *Non miſit Deus Filium ſuum in mundum vt iudicet mundum, ſed vt ſeruetur mundus per ipſum.* Item: *Ego non iudico quenquam.* Nam vt hic de iudicio diſcretionis (quo diſcernit inter eos qui ſunt verè populus Dei, & qui non ſunt, ſed ſe fingunt eſſe vt Phariſæi, quos Dominus hic ſegregat à Dei populo) loquitur: ita in iſtis locis de iudicio damnationis impiorum, quod exercebit in ſecundo ſuo aduentu, agit, quemadmodum ex antitheſi manifeſtum eſt. Opponit enim iudicium ſaluationi, ſicuti & in illo:

Qui non credit in me, iam iudicatus eſt, hoc eſt, damnatus.

DE TERTIO.

40 Et audiuerunt ex Phariſæis hæc, qui cum illo erant, & dixerunt illi: num & nos cæci ſumus?

Primus Articulus.

Phariſæi quidem rectè intellexerũt cœcos à Domino pronunciari, quotquot ab eo nõ ſunt illuminati, ſed quia arbitrabantur ſe obedientia legis & meritis ſacrificiorũ iuſtos eſſe, ægrè tulerunt ſe cœcorum numero aſcribi, ideo interrogant: *Num & nos cæci ſumus?* quaſi dicerent: nos duces ſumus populi Dei doctrina & vita. Iniuriam igitur nobis facis, ſi nos etiã cum vulgo inter cœcos numeras. Atq; ita hypocriſis ſibi ipſi ſalutis viam intercludit, dum carnalẽ iuſtitiam admiratur & contemnit Euangelium.

Secundus Articulus.

41 Dixit eis Ieſus: Si cæci eſſetis non haberetis peccatum: nunc autem dicitis: videmus. peccatum igitur veſtrum manet.

Hoc eſt: ſi vos cœcos agnoſceretis & cõfugeretis ad me medicũ, vt hic homo fecit, non haberetis peccatũ, hoc eſt, peccatum vobis remitteretur. Nunc autẽ dicitis, videmus, hoc eſt, notitiã Dei & iuſtitiam legis habemus, atq; adeo duces ſumus populi Dei doctrina & vita. Peccatũ igitur veſtrũ manet, quod tolli nequit niſi per me mediatorẽ. Hanc eſſe genuinam ſententiã huius loci, ipſa periſtaſis cõuincit. Alij peccatũ hoc loco accipiũt καθ' ἐξοχὴν pro blaſphemia in Spiritũ Sanctũ, propterea q; hi Phariſæi cõuicti doctrina & miraculis Chriſti, nihilominus ſe veritati agnitæ oppoſuerũt & ſua peccata defenderunt.

Porrò vt hic totus locus docet, omnẽ infidelium vitam peccatum eſſe & cœcitatẽ: ita diſcrimẽ facit manifeſtum inter Phariſaicã iuſtitiam, quam politici homines in externa diſciplina & obedientia externa erga legem Dei collocant: & Euãgelicam, quam nõ intelligit caro, non enim in oculos hominũ incurrit, ſed fide ſentitur. Illa ſuperbos hypocritas facit, vt qui legis impletionem definiãt externam diſciplinã. Nam vt ſunt cœci, non vidẽt legis ſenſum, putãtes ſe externa illa diſciplina corã Deo iuſtos eſſe: ex quo fit, vt Chriſtum oderint & perſequãtur, propterea q; illorũ arcana ſcelera producat in lucẽ, ac monſtret ipſis ſuã deformem cœcitatẽ, hoc eſt, ignorantiã Dei, cum qua coniuncta eſt dubitatio de Deo, carnalis ſecuritas, cõtemptus mediatoris. Contrà Euangelica iuſtitia eſt, cùm homines agnoſcunt ſuam deformẽ cœcitatẽ, cupiunt illuminari à Chriſto, cõfugiunt ad Chriſtũ, petunt ſuorum delictorum veniã. His Chriſtus non ſolùm aperit oculos, verumetiã remittit peccatũ, reddit lucem claram, notitiam Dei & iuſtitiam, quã ipſi non habuerunt, dum ipſis ſuam iuſtitiã imputat, eos patri reconciliat donatq; Spiritu Sancto, vt iam aliqua Deo grata faciãt, quorum obedientia placet, non propter ſui perfectionẽ, ſed propter Chriſti interceſsionem, qua liberati ſunt à iure peccati & Legis, vt qui nõ ſecundùm carnem, ſed ſecundùm Spiritum ambulent.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

SVMMA CAP. X.

Vt Dominus reprehẽdit Phariſæos, qui officium ſibi paſtorum vendicarunt in populo Dei, vero doctrinæ fundamento prætermiſſo: ita ſe paſtorem bonũ affirmat, id quod ex proprio paſtoris officio oſtendit. Deinde à Phariſæis interrogatus, num ipſe ſit Chriſtus, ad opera prouocat, quæ ipſum teſtantur eſſe Chriſtũ, & ſimul ſe clarè Filium Dei nominat. Verùm quia hoc dicto tanquam blaſphemo offenduntur Phariſæi, ad arma confugiunt. Dominus & facta & verba ſua Scripturæ teſtimonijs defendit, ac rurſus ad opera prouocat, quibus vt credant Phariſæi, iubet. Sed dum illi furore perciti Dominũ comprehẽdere moliuntur, abit rurſus trans Iordanẽ, illicq; aliquãdiu moratur.

Porrò totum hoc caput ad hanc ſummam refertur: Ieſus eſt Filius Dei olim promiſſus Meſſias, verus Eccleſiæ paſtor, ac vnicum Eccleſiæ caput, à quo ſolo ſalus & vita expectanda eſt.

ORDO ET PARTES CAPITIS X.

Partes huius capitis ſunt quatuor.

Prima: Reprehenſio Phariſæorum, qui vendicant ſibi autoritatem paſcendi populum Dei, excluſo Chriſto, ſine quo vniuerſa Scripturæ veluti clauſa manet.

Secunda: Demonſtratio eſt in qua ex propriis notis boni paſtoris ſe bonum eſſe paſtorem docet, atque hanc demonſtrationem illuſtriorẽ collatione boni paſtoris & mercenarij reddit.

Tertia: Interrogatio Iudæorum, num ipſe ſit Chriſtus, cum reſponſione eiuſque confirmatione, vnde offenſi Iudæi, lapides in Dominum iacere conantur.

Quarta: Defenſio eſt, qua Chriſtus ſua facta & dicta Scripturis & operibus diuinis tuetur, & ſe Filium Dei eſſe clariſsimè affirmat. Sed Iudæi veritatem non ferentes, Dominũ vt blaſphemũ comprehẽdere ſtudent, ſed fruſtra. Nã ipſe furorem hoſtium declinans trans Iordanem abiit, illicq; manſit.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

QVONIAM Iudæi ſe Chriſto oppoſuerunt, vendicantes ſibi munus paſcendi populũ Dei, tanquam ſoli haberent hanc poteſtatem, atq; ideo hominem à Chriſto ſanatum è communione populi Dei excluſerũt, ipſi potiùs excludendi, vt cœci cœcorum duces, vt fures & latrones, & non veri paſtores: Dominus hìc iuſtè eorum vanitatem taxat, vt qui doceãt excluſo doctrinæ vero fundamento, videlicet Chriſto, quem vnicũ docere oportuit, vt ianuã in Eccleſiam Dei, & autorem vitæ æternæ. Hãc reprehenſionem Dominus pulcherrima pictura, vt diximus, illuſtrat, collatione inter furem, latronemq; & paſtorem.

Sunt autem huius partis tria membra.

Primum: De fure & latrone.

Secũdum: De paſtore & eius propriis notis.

Tertium: De oſtio in ouile ouium.

DE PRIMO.

1 *Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per oſtium in ſtabulũ ouium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt & latro.*

Hoc Dominus arrogãtiæ Scribarum & Phariſæorum opponit, & ex eo concludit, eos eſſe fures & latrones, & non paſtores, vt ipſi gloriabantur. Obiicit illis cœcitatem, quam ipſi peccandi conſuetudine inſanabilem ſibi fecerant. Hac cœcitate impediebantur, quo minus Chriſtum receperint. Illi autem ſe acutum cernere, vt duces & paſtores Dei iactabant, ac Chriſtum tanquam erroneum & falſum Prophetam non recipiendum eſſe contenderunt. Sed Dominus & illorum vanitatem refutat, & ſe verum eſſe paſtorem docet. Illorum autem vanitas à Domino hac demonſtratione refellitur. Qui non ingreditur per oſtium in ſtabulum ouium, ſed aliunde aſcendit, ille fur eſt & latro. Vos Scribæ & Phariſæi non ingredimini per oſtium in ſtabulum ouium. Igitur vos Scribæ & Phariſæi fures eſtis & latrones: Si fures & latrones, profectò vana eſt veſtra gloriatio, qui gloriamini eſſe duces & paſtores populi Dei, cũ planè cæci ſitis.

Sed quodnam eſt ſtabulum ouium? quid ingredi in ſtabulum ouium? quid per oſtium intrare? quid aliunde aſcendere?

Stabulum ouium, cœtum populi Dei, ſeu Eccleſiam hoc loco ſignificat. Iſraeliticus enim populus virtute fœderis initi inter Deum & Abrahamum ſtabulum ouium fuit, in cuius rei teſtimonium, Circumciſionis ſacramentum acceperant. In hoc ſtabulo veluti oues fuerũt infantes Iudæorum, in cuius rei argumẽtum octauo die circumcidebãtur. Verùm adulti facti & doctrinæ capaces, multi à furibus rapiebantur de ouili & mactabantur: Sic Chriſtianorum infantes in ouili ſunt, ſed adulti facti poſsũt abduci à ſtabulo & mactari, ſi in fures & latrones inciderint, hoc eſt, in malos doctores, qui fundamentum doctrinæ non tenent.

Ingredi in ſtabulũ ouium hìc dicitur, qui ſibi docendi munus ſumit in Eccleſia, ſiue ipſe ſua ſponte ſe ingerit, ſiue ordinariè aliis ſuccedit, ſiue vocatur legitimè ab aliis ad docendi munus.

Per oſtiũ intrare dicitur nõ tãtùm q̃ legitimè vocatur, ſed multò magis qui doctrinã purã de mediatore adfert, ſine qua doctrina ſtabulũ vaſtatur, & oues diſperguntur & à lupis lacerãtur.

Aliunde ascendere est rupta doctrinæ puritate de mediatore, & in eius locum inuectis humanis traditionibus, sibi autoritatem docēdi in Ecclesia sumere. Vt ergo fures & latrones non per ostium intrant in ouile, sed aliunde, rupto vel pariete, vel tecto, vel subruto fundamēto, vt prædam auferant: ita Scribæ & Pharisæi hypocritæ, instar furum & latronum non per doctrinam mediatoris, sed per suas traditiones Ecclesiam Dei inuadunt, quibus sanè traditionibus, oues, h.e. populus Dei, non aluntur, sed abducuntur à stabulo, & miserrimè mactantur. Est enim erronea & falsa doctrina instar gladij latronis, quo animæ hominū trucidantur & mactantur, vt æternum pereant, secluſæ à societate sanctorum Dei. Hinc apparet, quòd nulla sit capitalior pestis hominibus, quàm malus pastor. Fures qui res nostras inuadunt, non nocent nisi in bonis quæ dicuntur fortunæ, & spectant ad hāc caducam vitam: Tyrāni qui in nos violenter insurgunt, tempus huius caducę vitæ abbreuiant. Verùm malus pastor opes spirituales eripit, ac miseras animas crudelissimè mactat, vt æternū pereant. Qua re quid quid quæso potest esse tristius? Proinde malus pastor meritò quidem fur dicitur, quia alienat oues à stabulo. Latro verò, quia alienatas à stabulo immanissimè trucidat, vt æternum pereant.

Hìc ergo notetur, quòd fures & latrones apertè pronunciantur à Domino, quotquot aliam viam vitæ æternæ docent, quàm vnum Iesum Christum. Proinde quicunque ab hoc Christo aberrat, à ianua vitæ æternæ aberrat. Sed sciendum est, quòd aberratur ab hac ianua, vel omnino vel aliqua ex parte. Omnino aberrant omnes à ianua, qui Christum totum abiiciunt, vt plerique Iudæi hodie, vt Mahometistæ omnes, vt multæ prophanæ gentes, vt hi Pharisæi, ad quos Dominus sermonē dirigit, de quibus Luc. 11. sic ait: *Væ vobis Legisperitis, qui tulistis clauē scientiæ, ipsi autem non intrastis, & eos, qui intrabant, prohibuistis.* Et Matt. 23.13. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quòd claditis regna cælorum ante homines. Vos autem non ingredimini, neque volentes ingredi sinitis intrare.* Ex parte aliqua aberrant à ianua, vel quantum in se est, ianuam frangunt, qui malè sentiunt & docent, vel de natura diuina Christi vel de vnitate personæ Christi, vel de officio Christi, vel de fide qua Christus nobis applicatur, à nobis possidetur & retinetur. Arrius ergo qui dicit: *Aliud est Pater, aliud Filius*, veram Christi diuinitatem negat, & à ianua vitæ æternæ aberrat. Sabellius cùm dicit: *Qui Filius est, ipse est Pater*, personas malè confundit, & à ianua miserrimè aberrat. Photinus similiter, qui sic loquitur: *Christus est homo tantùm, et non Deus*, ianuā non habet, quia vnus idemq; Christus & Deus est, & homo est. Impurus Eutyches qui humanitatem Christi in diuinitatem conuersam prædicabat, ianuam sibi occlusit. Nā humanam naturam integram & circumscriptā, quam semel assumpsit Christus, in omnem æternitatem retinebit gloriosam. Papistę tametsi Christum rectè Deum agnoscunt, alteram personam in Trinitate, eiusdē naturæ cum Patre & Spiritu Sancto, rectè hominem verum prędicant, rectè vnitatem personæ defendunt: tamen quia partem officij illi adimunt, & fidem cum dubitatione coniungunt, errāt & ipsi à ianua stabuli ouium. Breuiter, qui aliter Christum docet, vel sibi fingit, quàm qualem habet veritas, per ianuam nō intrat. Cur autem Christus ianua dicatur, postea clariùs exponemus, vbi Dominus ipse se ianuam esse affirmat.

Porrò hæc reprehensio, qua Christus Pharisæos accusat infidelitatis in officio, nos monebit, ne sinamus nos decipi externo splendore eorum qui præsides Ecclesiæ haberi volunt, sed vt quæramus doctrinæ puritatē, & in ea acquiescamus, quantumuis viles & abiecti videantur ipsius propagatores. Nō enim ex hominum dignitate, vel indignitate, sed ex bonitate & misericordia Dei tota hæc res pendet.

Deinde & hoc notetur: Si oues furto abduci possunt à stabulo, & abductæ à latronibus trucidari, quemadmodū Dominus clarissimè hoc loco testatur, falsum est illorum dogma, qui docent per Spiritum Sanctum fidem semel conceptam abiici nō posse, sed occultari solummodò, dum horrenda scelera perpetrātur contra conscientiam, quasi verò Dauid cùm proditor, homicida, & adulter factus est, & cùm Salomon idola coluit, & infinitis libidinibus se polluit, fidem nihilominus retineret, contra doctrinam Pauli qui dicit: Vastata conscientia naufragium fidei fieri. Sed hunc errorem suprà copiosiùs refutauimus.

DE SECVNDO.

2 Qui aũt intrat per ostiũ, pastor est ouiũ.

3 Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Et quum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia nouerunt vocem eius.

5 Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non norunt vocem eius.

Antithesis est superioris dicti de fure & latrone, ex qua, vt à principio, idē concluditur cōtra Pharisæos, qui se pastores populi Dei gloriabātur, qd ex superiori argumēto, nēpe Pharisæos nō esse pastores. Concluditur autē argumērum vt ad summam quæstionis refertur, hoc modo: Pastor ouium intrat per ostium in ouile: Ergo vos Pharisæi nō estis pastores. Vt ergo suprà allegorica descriptione depinxit malos pastores, videlicet Pharisæos, q non merētur nomē pastoris, cùm veriùs sint fures & latrones, q̄ veri pastores, de quib. Ierem. 10. 21. *Stultè egerūt pastores, & Dominū nō quæsierūt: & dispersus est grex eorū.* His acclamatur triste illud ἰὼ φεῦ μοι Ierem. 23.1 *Væ pastoribus qui dispergūt & dilacerāt gregem pascuæ meæ:* ita hìc simili allegoria bonos pastores depingit, quales

quales fuêre Moſes & Prophetæ diuinitus miſſi, & qui eos ſecuti ſunt Apoſtoli, cum eorum ſucceſſoribus, qui ſincerè officio ſuo ſunt functi & funguntur in Eccleſia, de quibus Ierem. 3. *Dabo vobis paſtores ſecundùm cor meum, qui paſcent vos doctrina & ſcientia.*

Quod autē Dominus hîc loquatur de paſtore homine, manifeſtum eſt. poſtea enim ſeorſim de ſeipſo ſummo paſtore agit, etſi ex eodē principio, ex quo hîc concludit vanitatē Phariſæorum. Quare etiam nos præſentem ſimilitudinē paſtori homini in genere accōmodabimus hoc modo: vt paſtor ouium ſe habet ad gregem ſibi commiſſum: ita paſtor hominū ſe habet ad populum Dei, cui paſcendo per verbum Dei, præeſt. Paſtor autem ouium quid facit? intrat per oſtium in ouile. Ergo & verus paſtor hominum intrat per oſtium in Eccleſiam Dei. Eſt autem oſtium, vt ſuprà diximus, Chriſtus ipſe ſeu doctrina de Chriſto. Ille igitur in ouile ouium intrat per oſtium, qui intrat per Chriſtum. Intrat autem per Chriſtum, qui de eodem creatore & redēptore humani generis vera ſentit, vera prædicat, curæq; ſuſcepti ouilis ſolerter inuigilat.

Sequuntur octo circumſtantiæ, quarum aliis diligētia & ſumma cura paſtoris ouium pro ouibus commēdatur, aliis obedientia ouium erga paſtorem, & fuga alienorū pingitur. Hæ circumſtantiæ tametſi in genere tutiùs accommodantur paſtori hominum & piis hominibus, ita vt moneant, ſummam curam paſtorum hominum eſſe debere, vt oues non in furum aut latronum manus incidant, aut in fauces luporum deuorandæ per negligentiam eorum incurrāt, & vt pij præbeant ſe obſequentes ſuis doctoribus & fugiant pſeudoprophetas: tamen conabimur vberioris admonitionis gratia circumſtantias has ſeorſum paſtoribus hominū & eorum auditoribus accommodare.

Prima. *Huic oſtiarius aperit.* Vt oſtiarius homo non aperit lupis ſtabulum ouium, ſed vero paſtori ad quem oues pertinēt: ita oſtiarius Deus, hoc eſt, Spiritus Sanctus aperit animarum paſtori ouile, cùm ipſe dat clauem ſcientiæ ſpiritualis, qua & paſtor ipſe in ouile ingreditur, & ipſę oues in ouile congregantur, & in eodē continentur. De hoc Spiritu Sancto oſtiario Dominus ait: *Ipſe docebit vos omnem veritatem.* Cùm ergo oſtium eſt Chriſtꝰ, qui eſt ipſa veritas, quis oſtiarius, niſi qui docet veritatem, hoc eſt, Spiritus Sanctus?

Chryſoſtomus ſentit oſtiarium eſſe Moſen. Illi enim oracula Dei concredita ſunt. Auguſtinus ipſum Dominum oſtiarium eſſe dicit, qui Spiritu ſuo aperit Scripturas. Neque enim abſurdū eſt diuerſo reſpectu Dominū, & oſtium & oſtiarium & paſtorē dicere. Sed quomodocunq; accipias, res eōdem redit. Nam Filius Dei & Moſen ſuo Sancto Spiritu impleuerat, cui oracula Dei ſunt credita, & Spiritum Sanctum dat piis paſtoribus, qui eos ducit in omnem veritatem, & ipſe autor eſt lucis mentium, & via æternæ vitæ. Res ergo eōdem redit, ſiue Moſen, ſiue Spiritum Sanctum, ſiue Dominum ipſum oſtiarium dixeris.

Secunda. *Et oues vocem eius audiunt*, hoc eſt, vt oues paſtoris ſui vocem audiunt, eiq; obtemperant: ita pij homines, paſtoris ſui, h. e. docentis vocem audiunt eiq; parent. Eſt autem vox boni paſtoris vox Euāgelij, vox obedientiæ, vox patientiæ, vox pacis & concordiæ. Hanc vocem audiunt fideles, quibus nihil Euangelio dulcius eſt, quo annunciatur eis remiſsio peccatorum, offertur & confertur iuſtitia, donatur Spiritus Sanctus, obſignatur vita æterna. Nihil gratius remiſsione delictorum, nihil amabilius iuſtitia, qua ornantur vt veſte ſpōſæ, qui credunt Euangelio, nihil precioſius arrhabone Spiritus, nihil optabilius vita æterna qua donabuntur, qui à voce veri paſtoris nō deficiunt, ſed ei vera obedientia ſe ſubiiciunt. Hinc patiētia in cruce, ſuſfulta ſpe glorioſæ liberationis: Hinc pax cum omnibus, quantum quidem id fieri poteſt incolumi pietate: Hinc concordia cum fratribus, eiuſdem corporis myſtici membris. Cum hac pij paſtoris voce quid quæſo conferri poteſt? num diuitiæ? ſed illæ caducæ ſunt & ſine ſenſu, quæ nec ſe nec ſuos poſſeſſores beare poſſunt. Num voluptates huius mundi? ſed hæ amaritudine triſti mixtæ, tandem exitium adferūt ſuis ſectatoribus. Num imperia? Sed hæc diuturna eſſe non poſſunt, vt quæ ſunt fortunæ, & plus miſeriæ quàm felicitatis adferunt.

Tertia: *Et proprias oues vocat nominatim*, hoc eſt, vt paſtor ouium proprias oues nouit, caſq; vocat nominatim, vt ſi quæ fuerit debilitata, eam cōfortet, vt ægrotam medicetur, vt confractam obliget, vt errabundam reuocet, vt perditam quærat, vt vel ſpinis læſam, vel quauis ſcabie pollutam arte curet: ita paſtor hominum eos, qui ſuæ fidei commiſsi ſunt, vocat non generatim tantùm, ſed nominatim, vt eos audiat, exploret de eorum profectu, videat ne aliqua macula polluti periclitentur, pigros excitet, ceſſantes inſtiget, imbecilles corroboret, contumaces obiurget vt in viam redeant. Hanc curam boni paſtoris eſſe docet Ezechiel, cap. 34. Et Paulus Actor. 20. 28. *Attendite vobis ipſis & toti gregi, in quo vos Spiritus Sanctus poſuit Epiſcopos, vt paſcatis Eccleſiam Dei quam acquiſiuit ſuo ſanguine.*

Quarta: *Et educit eas*, hoc eſt, vt paſtor ouium educit oues ſuas in prata, & ad aquas refectionis, vt eas paſcat herbis, reficiat aquis, virga regat, ne à paſcuis aberrēt, & baculo defendit aduerſus impetum luporum: ita paſtor hominum ſuas oues educit, dum eas verbo Dei paſcit, conſolationibus reficit, diſciplina moderatur, ne in vitia præcipites ruant, ac potentia verbi reprimit aduerſarios, qui inſtar luporū, gregem Dominicum inuadunt. Huc illud Dauidis: *Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt.*

Quinta: *Et ante eas vadit*, hoc eſt, vt paſtor ouium ante ſuas oues vadit, vt præuideat abrupta ne oues ſuæ præcipitentur: ita paſtor hominum ante ſuas oues vadit doctrina, vita, patientia ſub cruce. Debet enim bonus paſtor formā

gregis esse in doctrina, in vita, in cruce. Vt enim oues Iacob ad aspectum virgarum tales fœtus concipiebant, quales pastor earum volebat: Sic bonus pastor talem se præbebit in vita, & omni conuersatione, quales vult esse oues suas. Nam cùm pastor per abrupta vitiorum graditur, necesse est vt in præcipitium grex labatur, vt rectè ait Gregorius.

Sexta: *Et oues illum sequuntur*, hoc est: Quemadmodum oues sequũtur pastorem suum quocunque iuerit, vel fistula inuitauerit, siue per aspera, siue per læuia: ita pij sequuntur suos pastores quocũque vocauerint, vel doctrinæ puritate, vel vitæ sanctimonia, vel patientia sub cruce Breuiter, in omnibus ad pastoris exemplar se formari sinunt.

Septima: *Alienum autem non sequuntur*, hoc est, vt oues non sequuntur alienum pastorem, vtut blandiusculè fistula canat: ita pij non audiunt pseudoprophetas, quantumuis Angelorum sanctimoniam præ se ferunt. Vident enim eos non eandem vocem adferre, quam verus pastor. Ná alta mente repositum habẽt mandatum summi pastoris: *Cauete à falsis Prophetis, qui venient ad vos in vestimentis ouium & intrinsecus sunt lupi rapaces.*

Octaua: *Sed fugiunt ab alieno*, hoc est, quemadmodum oues non solùm nõ sequuntur alienũ, sed ab eo fugiunt, metuentes insidias: ita Dominici gregis oues cauent sibi ab insidiis falsorum Prophetarum, & ab iis tanquam immanissimis lupis fugiunt, quia nõ nouerunt vocem eorum, qui non sonant vocem summi pastoris Christi.

Ex his iam colligamus, & oues intelligi, qui simplici, vera, puráq; fide pietatem amplectuntur, & pastorem bonum esse veræ pietatis doctorem & exemplar.

Sed quęnam est ratio appellationis? Cur homines dicuntur oues? Etsi autem ea quæ hactenus diximus de ouibus, sufficere videri possunt: tamen clarioris institutionis causa huc causas adiiciam, cur homines in Scripturis oues dicantur, vt ex collatione hominum ad oues admoneamur, & quę sit nostra ignauia stupiditasque, & quæ sint nostri officij partes, qui oues Dominici gregis esse gloriamur.

Prima: Homo dictus est ouis à casus & naturę similitudine. Quemadmodum enim ouis pastoris voce neglecta facilè errat, & in deserta loca se abdit, vnde redire non potest, nisi pastoris ductu. Est enim animal natura stupidũ & stultum: ita primus homo Adam neglecta pastoris Dei voce aberrauit à caula, & in desertum se abdidit, vbi eum perire necesse fuit, nisi humeris pastoris in ouile reportatus fuisset. Hoc Dominus clarissimè significat, cùm se confert pastori habenti centum oues, quarum cùm vna periit, iuit quæsitum perditam, inuentá imposuit humeris cum gaudio, & reuersus domum iussit vt congratularentur sibi amici, quem quę perierat, inuenerat. Hilarius non dubitat interpretari nonaginta nouem oues, quæ non perierant, Angelos Dei bonos, qui non sunt lapsi. Vnam autem ouem totum humanũ genus. Vna proinde ouis vnus homo intelligendus est, & sub homine vno vniuersitas accipienda. In vnius enim Adæ errore totum humanum genus aberrauit. Atque hoc est, quod ait Esaias cap. 53. *Omnes nos quasi oues errauimus. Vnusquisque in viam suam declinauit: et Dominus posuit super eum iniquitates omnium nostrũm.*

Secunda: Pij dicũtur oues à similitudine curæ, qua pastor ille magnus suam Ecclesiam complectitur. Quemadmodum enim pastor bonus pascit oues suas, reficit, medicatur, sanat, defendit, & in ouile colligit: ita Christus pastor pios verbo pascit, spiritu reficit, consolationibus medicatur, merito sanat, potentia defendit, & tandem in aulam regni cœlorũ colligit, vt illic sint beati in omnem æternitatem.

Tertia: Pij dicuntur oues propter similitudinem periculi, in quo versantur. Vt enim fures & latrones insidiãtur ouili, vt inde abducãt oues, & abductas mactent, & lupi insidiosè circumcurrunt & cingunt ouilia, vt casu elapsas vel exclusas dilanient & deuorẽt: ita pseudoprophetę instar furum & latronum quęrunt perrumpere ouile & dispergere oues, & Diabolus cum tyrãnis mundi insidias struit ouili, vt inde abductas oues interficiat, idq; odio pastoris Christi & siti perditionis hominum. Hoc periculum cogitantes includamus nos in ouile, semperq; voci pastoris nostri adhæreamus fide & vera obediẽtia.

Quarta: Fideles appellantur oues propter conditiones quasdam, quas habent communes cũ ouibus. Sed nos omissis iis quæ in vitio sunt, de quibus nonnihil egimus in prima causa, eas solummodò recitabimus, quę imitationem merentur, & sunt hæ præcipuæ: Oues agnoscunt pastorem suum, agnoscunt matrem & stabulũ, sunt simplices, sunt innocentes, sunt imbelles, sunt concordes, sunt timidæ, obedientes, patientes, gratæ.

Vt ergo oues pastorem agnoscunt proprium, eius cornu & fistulam norunt: ita fideles suum pastorem agnoscunt Christum, hunc sequuntur, huius tubam audiunt, per eius ministros sonãtem. Deinde, vt agnus in magno grege matrem propriam nouit, & ad eam confugit siue nutrimenti indigẽs, siue defensionẽ requirens: ita fideles in hoc vasto mundo Ecclesiam Dei norunt, ad hanc confugiunt, in hac nutriuntur, reficiuntur & tuti sunt, vt quæ & mater & stabulum sit ouium: Mater quidem, propter nutritionem & refectionem: Stabulum verò propter securitatem & defensionem. Basilius hanc agni proprietatem pulchrè describit, hisce verbis: *Quî fit quòd agnus ex stabulo emissus & exultans inter mille oues vocem matris agnoscit, & recto cursu ad eam contendit, & quærit proprios lactis fontes, & quas libuscunque vberibus maternis contentus præterit plurima vbera lacte distenta, & mater ipsa inter mille agnos suam sobolem agnoscit? Vna quidem vox est, & color idem, & odor similis omnium, quantum nos olfactu indicare possumus. Sed tamen insitus est ipsis sensus ad percipiendum acrior, qui regit mutuam agnitionem inter matres & agnos.* Hactenus Basilius. Hìc pulcherrimè

rimè pingit Basilius piorum affectum erga Ecclesiam matrem, cuius solius vberibus pascũtur fideles, præteritis humanæ sapientiæ vel pulcherrimis aspectu pabulis.

Vt oues sunt simplices, & fraudulẽtæ occultationis nesciæ: ita pij prudenti simplicitati studebunt: *Estote*, inquit Dominus, *prudẽtes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Et Dominus Petro dicit: *Pasce oues meas*, agnos ideo vocans suam plebem, vt agnorum naturam simplicitate mentis imitetur. Huc illud Solomonis: *Simplicitas iustorũ dirigit eos.* Itẽ: *Iustitia simplicis dirigit viam eius.*

Vt oues sunt innocentes, vt quæ nemini vim inferunt: ita plos Innocentiam sectari par est. Hinc illud apud Cyprianum: *Meminisse debemus, quo vocabulo Christus plebem suam appellet, oues nominat, vt innocentia Christiana ouibus æquetur.*

Vt oues sunt imbelles, egentes alienæ opis, gubernationis & defensionis: ita fideles si respiciunt proprias vires, nihil planè possunt contra insidias furum, latronum & luporum. Quare vt oues conscię suæ infirmitatis sinunt se regi virga pastoris & defendi baculo: ita fideles conscij infirmitatis suæ sinẽt se regi verbo & Spiritu Sancto, retinentes fidẽ quę est mũdi victoria, vt quæ sub clypeo sui ducis homines contineat.

Vt oues non delectantur solitudine, sed societatem amant, in qua dulciùs pascuntur, & securiùs reficiuntur: ita fideles debent per charitatem in societate Ecclesiæ viuere, in ea dulciter pasci verbo Dei & refici mutuis cõsolationibus, orationibus & officiis. Hæc concordia piorum in Ecclesia & amica societas, iuxta Psalmum, omnem balsami fragrantiam superat.

Vt oues sunt timidæ & naturali instinctu nõ solùm lupũ fugiunt: verumetiam strepitu propriorum pedum terrentur, adeò vt non rarò in cursu concidant, iaceantque metu perculsæ: ita pios decet lupum Diabolum cum suis membris hæreticis, hypocritis, flagitiosis & tyrãnis auersari & fugere, & ad strepitum pedum propriorum, hoc est, ad insurgentes prauos affectus exhorrescere, & mox eorum cursum impedire, ne bello domestico ingruente, domus concidat.

Vt oues sunt obedientes, sequuntur pastorem quocunque vadit, vocem audiunt, dictoq; obediunt: ita pios affectos esse oportet erga suum pastorem Christum, & suo modo erga eos qui vice Christi funguntur. Hinc Psalmus: *Deduxisti veluti oues populum tuum in manu Mosis & Aaron.*

Vt oues sunt patientes, dum ducuntur ad mactationem: ita pios decet, vt Deo in cruce obtemperent exemplo agni tollentis peccatum mundi, de quo Esaias 53.7. *Sicut ouis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se, obmutescet, et non aperiet os suum.*

Vt oues gratæ sunt suo pastori, præbentes illi lac & lanam: ita decet fideles summo pastori imperatam gratitudinem referre mẽte, lingua, vita, semper ipsius bonitatem prædicantes, & iis qui eius vice funguntur, soluere τὸ ἀδιάπτωτον, seu, vt ita dicam, τὸ ποίμνιον.

Scribitur etiam de ouibus, quòd genero fiores & validiores oues, niuem super se cadentem in principio hyemis, mox discutiunt concussu totius corporis, ne collecta super se niue, paulatim opprimantur ac tandem pereant: ita decet fideles, oues imitari, ne sinant se grauari curis & sollicitudinibus huius vitæ, quib. multi oppressi pereunt, perinde atque oues segniores, quæ niuem super se cadentem non mox excutiunt, paulatim ita grauantur & onerantur, vt sub onere tandem succumbant.

Præterea vt agni ægrotare incipiunt, cùm nimis impinguantur circa renes, quia si operiantur pinguedine renes, moriuntur, atque ideo etiam arcentur à pascuis pinguioribus, ne nimis impinguentur: ita fideles, cùm se voluptatibus tradunt, ægrotare incipiunt spiritu, & periculo mortis vicini fiunt. Huc pertinet admonitio Domini: *Cauete ne grauentur corda vestra crapula & ebrietatẽ.*

Potest & hoc addi, quòd fideles etiam ideo oues dicantur, vt sciant se Deo offerendas esse in hostiam viuam, sanctam & placentem Deo per agnum innocentem Dominum nostrum Iesum Christum. Atque hoc in veteri testamento adumbratum est sacrificio ouium.

6 Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autẽ non cognouerunt, quid loqueretur eis.

Hæc verba interiecit Euangelista, vt cœcitatẽ & arrogantiam Pharisæorũ sua iustitia, propriis meritis & scientia legũ diuinarũ tumẽtium coarguat. Etsi autẽ erat difficile, ex disputationis præsentis argumẽto & occasione intelligere, Dominum eos vocare fures & latrones, quos antea cœcos, pnunciauerat, atq; ideo frustra de pastorũ autoritate & eminẽtia gloriari: tñ anticipata opinio falsa, & malitia voluntatis in Pharisæis, potentissima veritatis cognoscẽdę impedimẽta tanquã velamen fuêre, impositũ eorũ cordibus, vt ea quę vel apertissimè pingebãtur, oculis mẽtis nõ cernerent. Simili velamine Papistę tot seculis impediti fuere, vt ad solem Euãgelij plusquã noctuæ cœcutirẽt. Hoc ergo proprium est hypocriseos, ita excœcare hominũ mentes, vt ad clarissimã Euãgelij lucem cœcutiant. Nos ergo illorũ dãno cautiores facti, grati simus Deo pro luce Euãgelij sui in nobis accẽsa, & caueam⁹ ne nostris scelerib. & ingratitudine duritiẽ cordis nobis accersamus, ac prouocemus iram Dei vt auferat iratus à nobis suum verbum & tradat nos in reprobam mentem cum Iudæis, ita vt improbanda probemus & probanda improbemus in propriam perniciem.

Vocabulũ παροιμίας, quo hîc vtitur Euãgelista, ꝓpriè significat prouerbium, i. dictũ, quod in ore omnium est, h. e. dictum figuratum, breue, rebus & temporibus accommodatum, & vulgò vsitatum: At hoc loco pro parabola ponitur.

DE TERTIO.

7 Dixit ergo eis iterũ Iesus: Amen amen dico vobis: Ego sum ostium ouium.

Rursus geminato iuramento fulcit sermonẽ

suum Dominus, vt vel isto pacto Pharisæis persuadeat de veritate Dei, & vera salutis consequendę ratione. *Ego*, inquit, *sum ostium ouium*, hoc est, sine me nullus accessus est in ouile ouium, hoc est, in Dei familiam, quæ est Ecclesia, extra quam nihil est præter desertum, in quo morantur & sæuiunt bestiæ destinatæ morti & perditioni.

Porrò hîc attêtiùs cogitandũ est, cur Dominꝰ se ostiũ ouium appellet. Est aũt hæc ratio maximè cõcinna & propria. Prima promissio, quę est caput & initium doctrinæ Ecclesiæ, facta est de Christo Domino. Postquã enim Adam in quo nos omnes errauimꝰ, exclusus est ab ouili, ꝓpter suum peccatũ, & expulsus est Paradiso, interclusum est ouile. Id qđ expulsione Adami de Paradiso adumbratũ est, & manssisset cũ tota sua posteritate exclusus perpetuò, nisi Deus mera sua misericordia promissionem nouam de Messia proposuisset, hanc videlicet: *Semen mulieris conteret caput serpẽtis.* Hoc ergo semen mulieris solum ostium dicitur, per quod intratur in ouile ouiũ. Atq; hoc est, quod Augustinus ait propriis verbis: *Ista fides sana est, qua credimus nullum hominem, siue maioris siue minoris ætatis, liberari à contagio mortis & obligatione pecati, quod primò natura contraxit, nisi per vnum Deum & hominem mediatorem Iesum Christum.* Proinde mirum non est per ianuam eos non intrare, qui docendi munus sibi vsurpant in Ecclesia excluso Christo, quemadmodum fecerunt Pharisæi, ad quos Dominus hîc sermonem dirigit. Hoc ipsum alia metaphora Paulus expressit dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.* Et Dominus ipse metaphora viæ infrà idem docet, cùm ait: *Ego sum via, veritas & vita.* Puræ locutiones, quæ idem volũt, infinitæ sunt in Scripturis, quales hæ sunt: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Item: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, &c.* Item: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: Qui verò non credit, ira Dei manet super eum.* Sed Metaphoricæ & figuratæ locutiones coniunctæ cum puris sententiis, ideo sunt gratiores, quia non solùm res docent: verumetiam similitudinibus pingunt, vt quasi in sensus ipsos incurrant, quò magis homines permoueantur. Cum igitur solus Christus sit vnicum ostium regni Dei, viderint isti quid faciant, qui Fabios, Scipiones, Catones, & nescio quos alios, cœlo includunt, & beatos prædicãt, qui nihil planè de ostio ouium nouerunt, tantum abest vt per illud in ouile intrauerint.

8 Omnes quotquot venerunt ante me, fures sunt & latrones.

Vetus interpres omisit has duas voculas *ante me*, repugnantib. Græcis exemplaribus. Timuit fortasse ne, si legeretur, *Omnes qui venerũt ante me*, Moses & Prophetæ Dei sancti, furibus & latronibus ascriberentur, quemadmodum quidam hæretici dictum Domini interpretati sunt, teste Chrysostomo, quod sanè horrẽdum & impium est cogitare, nedum dicere. Nam Moses & sancti Dei Prophetæ neq; ante Christum venerũt, quia Christus Spiritu per sanctos Dei Prophetas loquutus est, teste Petro: Nec sine Christo à quo missi erant. Verùm falsi Prophetæ venerũt quidem ante Christum, vt qui nec ab eo missi sint, nec eius Spiritu edocti, de quib. Dominus ipse conqueritur Ieremiæ 23. vbi dicit Dominus se nec misisse eos, nec mandasse eis. Augustinus similiter omittit particulas *Ante me*, atque ita interpretatur: *Quotquot venerunt*, scilicet præter me, quod & ipsum ambiguum est. At cõsiderato diligentiùs disputationis præsentis scopo, facilè est intelligere quo sensu ista verba *Ante me*, accipienda sint. Manifestum est Dominum solummodò eos hîc notare, qui sine mediatore, seu sine doctrina de mediatore docendi munus sibi in Ecclesia sumunt. Nõ ergo ad tempus, sed ad ordinem hæc oratio, *Ante me*, referenda est. Vt igitur omnes falsi Prophetæ, in quorum numero sunt Pharisæi, cum quibus Dominus hîc loquitur, ante Christum venerunt, vt qui Christo præterito, à quo incepisse eos oportuit, in ouile inuaserunt, vt fures & latrones: ita ante Christum hodie veniunt, qui non Christum, sed humanas traditiones loco Christi seu Euangelij hominibus obtrudunt. Breuiter, omnes qui Christum non pro fundamento ædificij, non pro summo pastore, non pro ostio vnico, nõ pro pane vitæ, non pro via vitæ æternæ habẽt, ante Christum in ouile instar furum & latronũ inuadunt. Contra verò omnes pij pastores & oues ipsę per hãc ianuam, id est, per Christum ingrediuntur in ouile: Pastores quidem, cùm ab ipso instructi verbo, & donati Spiritu Sancto, veniunt ad docendum, docentque ea, quæ sunt salutaria, hoc est, vnum Christum esse saluatorem credentium: Oues verò, cùm in Christum collocãt fiduciam, & eum solum autorem vitæ æternæ agnoscunt, confitentur & prædicant.

Sed non audiuerunt eos oues.

Prolepsis est. Nam huic obiectioni respondet Dominus: Si tu ostium es in ouile, profectò nõ multi in ouile ingressi sunt, sed maxima pars hominum extra ouile vagatur. Respondit Dominus. Nunquam defuturos verè pios, quantumuis immensa multitudo impiorum est, qui impios doctores audiunt, & per eos seducuntur. *Reliqui mihi*, ait Dominus, *septem millia hominum, qui non curuauerunt genua Baal.* Et alibi dicitur: *Reliquiæ saluabuntur.* Non ergo quę hîc dicuntur, ad tabulas Zenonis referenda sunt, sed ad fidem & infidelitatem hominũ. Pauci sunt quidem, qui credunt & saluantur. Multi verò, qui non credunt & pereunt, id quod Dominus hac sua querela ostendit: *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Nõ ergo hæc res ex destinatione diuina, sed ex hominum malitia dependet. Hic ergo locus docet: Primũ semper fore Ecclesiam in mũdo, etiamsi exiguus admodum grex erit verè credentium. Deinde hic locus discernit inter oues quæ seducuntur, quæ quidem seductæ & perditæ nõ amplius oues habentur, & inter perseuerantes in ouili sub obedientia pastoris, quæ ouium nomen

men retinent. Nam cùm Dominus dicit: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit*, indicat eũ qui bene cępit, posse aberrare ab ouili. Huc omnia dicta pertinẽt, quæ conditionem fidei iuxta vocem Euangelij requirunt. Non ergo hæc sententia patrocinatur illorum errori, qui periculosè docent, & impiè, eum qui semel credidit, & donatus sit Spiritu Sancto non posse amittere fidem, excutere Spiritum Sanctum & seduci ab ouili Christi.

9 Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

Idẽ repetit & addit promissionẽ dulcissimã, quã percipiunt, qui per Christũ in ouile ingrediuntur. Est aũt hic simplicissimus verborũ sensus: Et pastores & oues, qui per me ingrediũtur, saluabũtur fide. Ingredientur, i. per me habebũt accessum ad Deũ, & ius inuocãdi Deũ, ad Rom. 5. *Egredientur*, per obedientiã erga Deum & cõfessionem. *Et pascua inuenient*, id est, consolationẽ in præsenti, & vitam æternam in futuro. Atque ita quatuor continet hæc promissio. 1. salutem. 2. Accessum ad Deum. 3. constantiam confessionis & obedientiæ. 4. Felicitatem, hoc est, vitam æternam & perpetuam beatitudinis gloriam. Potest autẽ & hic locus in hunc modum explicari, vt primo loco totum beneficium pastoris in genere ponatur, & deinde explicetur particulatim, quò oculis magis subiiciatur. Totum beneficium est, cùm inquit: *Si quis per me introierit, saluabitur*, hoc est quod simpliciter alibi dicitur his verbis: *Qui credit in Filium, habeat vitam æternã*. Explicatio est quæ sequitur: *Et ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.* Ingredietur, scilicet per me, hoc est, in me credens, & egredietur de miseria huius vitæ ad gloriam cœlestem, & pascua inueniet æternæ salutis & immortalitatis. Sed vtraq; interpretatio congruit cum fundamento, & præsenti argumento potest accommodari. Nam quo ad finem & scopum attinet, prorsus conueniunt.

Ex his & superioribus colligimus, duplicem esse ingressum, & duplicem egressum, videlicet malum & bonum. Vt ergo malus ingressus est aliunde quàm per ostium intrare: ita malus egressus est à stabulo ouium per infidelitatẽ aberrare. de quo egressu Iohannes loquitur, cùm ait: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Deinde vt bonus ingressus est per Christum intrare, & per eundem Patrem accedere: ita bonus egressus est & laudabilis, per nouam obedientiam & confessionem fidei lucere coram hominibus in gloriam Dei Patris.

10 Fur nõ venit nisi vt furetur & mactet & perdat: Ego autem, vt vitam habeant, & abundantius habeant.

Concludit collationem institutam, qua discernit inter Pharisæos qui vendicabãt sibi munus docendi in Ecclesia: & seipsum. Illi vt fures & latrones, furãtur & mactãt & perdunt: Christus autem vt verus pastor, oues colligit & pascit, vt viuant & felices sint. Sed hoc suum beneficium Dominus clariùs explicat in secũda parte capitis, quam modò aggrediemur.

PARS II.

In hac parte Dominus à thesi ad hypothesin descendit. Vt enim in prima de pastore bono & eius conditionibus disserit, opponens bonum pastorem furi & latroni: Ita in hac parte de seipso summo pastore, & de suo affectu erga oues agit, opponens se mercenario. Deinde repetit asseuerationem, ac de suo officio concionatur, indicans se pro salute ouium sponte mortẽ subiturum, & à mortuis resurrecturum, idq; virtute propria, vt ita fiat vnum ouile & vnus pastor. Verùm quia hæc se facturum ex mãdato Patris diceret, dissidium inter Iudæos oritur, dum alij Dominum vt furiosum & Dæmonium habentem condemnant, alij contrà conuicti miraculo ab illo edito, ipsum vt innocentem defendunt.

Sunt autem huius partis quatuor membra.

Primum: de Christo pastore, de mercenario, & lupo, & horum diuersis studiis.

Secundum: asseueratio eiusdem doctrinæ de summo pastore & eius cura pro ouibus, cũ admonitione de morte sua & colligendo vno ouili sub vno pastore, sublato discrimine Iudæorũ & Gentium.

Tertium: Mortem suam pro ouibus subeundam gratã fore Patri testatur, & simul affirmat se & sponte sua moriturum, & sua diuina virtute mortem superaturum: & hæc omnia ex voluntate Patris.

Quartum: De schismate orto inter Iudæos propter sermonem Domini.

DE PRIMO.

Huius membri sunt tres articuli, quorũ primus est propositio, qua Christus se asseuerat esse pastorem illum bonum.

Secundus: Ratio propositionis.

Tertius: Antithesis. Opponit enim bono pastori mercenarium, simul indicans, quid damni metuendũ sit ouibus, quę sub mercenario sunt.

Primus Articulus.

11 Ego sum pastor ille bonus.

Propositio est. In articulo Græco Emphasis est. Significat enim Dominus se pastorem illum bonũ, scilicet præ aliis omnibus suspiciendum, vt de quo præcipua & peculiaris facta sit promissio, quam oportuit Iudæis, cum quibus Dominus loquitur, notissimam esse.

Quoniam autem Messias promittitur vt Rex summus super populum Dei, Psal. 2. & alibi, & Reges vsitatè in Scripturis pastores dicuntur, non potuerunt hìc dubitare Iudæi, q. Dominus sub pastoris nomine se Messiam esse significaret. Deinde Ezechielis 34. 23. Pastoris nomen Messię tribuitur. Ita enim habet vaticinium: *Suscitabo super vos pastorem vnũ, seruum meum Dauid, ipse erit eis in pastorem.* Dauid Ps. 23. Messiam suum

pastorem nominat, cùm ait: *Dominus pastor meus, & nihil mihi deerit.* Vbi pulcherrimis allegoriis pingit pastoris Christi officium & beneficia erga oues. Propheta Mich. 7.14. Compellat Messiam, quem & pastorem vocat, cùm ait: *Pasce populũ tuum in virga gregem hæreditatis tuæ.* Et Esaias cap. 40.11. de Messia loquens ait: *Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio congregabit agnos & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit.* Omitto typum Christi pastoris Dauidem & alios.

Porrò Epitethon ὁ καλὸς, vt affectum & officium pastoris Christi in genere notat: ita opponitur pastori illi malo, hoc est, Antichristo, qui propter ingratitudinem hominum erga bonũ pastorem excitabitur, iuxta vaticinium Zachariæ cap. 11.16. Quod vt rectiùs intelligamus, teneatur hæc regula Apostoli: Quòd omnia quæ contigerunt in veteri testamento, typi fuerunt eorum quæ futura erant in nouo testamento, siue misericordiã respicimus, siue iudicium Dei. Iam ascribamus vaticinium Zachariæ: *Ecce ego suscito pastorem quendam in terra, qui oues succisas,* (id est moribundas & afflictas) *non visitabit: quod iuuenile est,* (id est agnos) *non quæret, quod confractum est* (id est, oues quouis casu læsas) *nõ sanabit: quod stat* (id est, oues, quæ præ infirmitate se de loco mouere non possunt) *non portabit: sed carnes pinguium comedet, & vngulas earum confringet.* Hunc pastorem, quem & stultum nominat, & idolum, de quo hìc loquitur Zacharias, esse Romanum Pontificem, non est dubium, quem Deus suscitat, permittendo vt puniat ingratitudinem hominum, qui bonum illum pastorem audire recusant. Vlciscitur ergo Deus hoc modo cõtemptum verbi sui, & cõtumaciam, qua eum nimis prouocat mũdus. Meminerit ergo hodie mundus se dare meritas pœnas suæ ingratitudinis, cùm ita crudeliter & indignè tractatur à malo illo pastore Antichristo, qui truculentia omnes lupos & sæuas bestias superat. Nam lupi & bestiæ contenti sunt carnibus ouium: sed hic non pinguibus carnibus contentus est, nisi etiam confringat ossa & vngulas ouium, vt Propheta loquitur. Hac horrenda comminatione excitati & iusto iudicio Dei admoniti agamus seriò pœnitentiam, cõfugiamus ad bonum illum pastorem Dominum nostrum Iesum Christum, ne rursus nostra culpa sæuissimo tyrãno Romano Pontifici subiiciamur, quem, cùm videmus hodie prosperum habere successum, cogitemus irã Dei in nos esse accensam.

Secundus Articulus.

Pastor ille bonus animam suam ponit pro ouibus.

Ratio propositionis à certissima nota boni illius pastoris desumpta. Nam ex facto pastoris tanquam ex infallibili testimonio affectus eiusdem erga oues & cura pro ouibus, in quibus bonitas pastoris relucet, demonstratur hoc modo: pastor ille bonus animam suam ponit pro ouibus, scilicet redimendis à pœnis æternis & eripiendis è faucibus lupi. Ita enim scriptum est: *Propter peccata populi mei percussi eum.* Item: *Percutiam pastorem, & spargentur oues.* Ego animã meam pono pro ouibus meis, scilicet redimendis, conseruandis & saluandis. Proinde ego sum pastor ille bonus, iam lõgo tempore in Scripturis promissus. Iam si pono animam meam pro ouibus, quod breui futurum est, intimè eas amo, summam earum curam gero, pasco, foueo, sano, porto, easque defendo cõtra lupum Diabolum, qui per Antichristum & eius ministros in ouile Dominicum perrumpere conatur.

Porrò vt hic pastor Iesus summus est: ita eius peculiaria sunt beneficia, quorum hìc præcipuum ponitur, cùm mentionem suæ mortis pro ouibus, facit. Morte enim sua emit vitam ouibus, factus pro eis peccatum & maledictum, vt peccatum & maledictio euacuaretur. Habent ergo hìc credentes amplissimam consolationẽ, qua statuunt se pastoris sui morte redemtos esse, qui ipsis præsens est, cùm in morte, tum in aliis ærumnis. Hac fiducia inuicti stant pij in cõflictu aduersus Sathanam, mundum & carnem, sperantes breui fore integram liberationem, & intercludendas esse lupo omnes vias, ne quâ irruat in ouile.

Huc adiiciamus collationem pastoris Christi & aliorum bonorum pastorũ, vt appareat eminentia Christi super alios.

Pastor Christus, est verus Deus & verus homo, vna persona: sed alij boni pastores homines tantùm sunt, quos summus ille pastor suo sancto regit Spiritu, & ornat variis donis, vt sint salutaria organa Ecclesiæ.

Pastor Christus solus de sinu patris profert Euangelium, id est, pabulum vitæ æternæ. Sed alij boni pastores doctrinam ab illo acceptam fideliter tradunt Ecclesiæ. *Qui vos,* inquit, *audit, me audit.*

Pastor Christus ἀρχιποίμην est, vt Petrus ait. Ad hunc enim oues pertinent tãquam Dominum & possessorem vnicum. Sed alij boni pastores huius ministri sunt, ab eo missi, vt iuxta eis traditam normam excubent super ouili.

Christus pastor, solus est & pastor & ostium. Sed alij boni pastores non sunt ostium, sed pastores tantùm, qui cum ouibus per idem ostium intrant.

Christus pastor solus mortuus est pro ouibus redimẽdis, ideoque pastor magnus ouium in sanguine testamenti æterni, ad Heb. 13. dicitur. Sed alij pastores boni ab hoc solo redempti sunt, perinde atque oues ipsæ, & exponunt se mille mortibus pro ouibus conseruandis.

Pastor Christus intus agit sua diuina virtute, & est efficax per se. Sed alij boni pastores externo solummodo ministerio agunt, prædicando & sacramenta ministrando.

Pastor Christus baptizat Spiritu Sancto & igni. Sed alij boni pastores aqua tantùm baptizant, cui adest Christus iuxta suam promissionem, & Spiritu intus agit, quod aqua foris adumbrat.

Christus pastor pascit animas ouium pabulo vitæ

vitæ æternæ, videlicet, corpore & sanguine suo. Sed alij pastores boni elemẽta solummodò administrant, quibus Christus se præsentem fore & efficacem testatur.

Christus pastor oleo Spiritus oues recreat, fouet, confortat: sed alij boni pastores consolationibus erigunt, doctrina & verbis cõfortant.

Denique Christus pastor est vita & salus ouium: sed cæteri boni pastores huius rei testes sunt, quorum est officium, vt vitæ puritate & innocentia oues ad imitationẽ Christi inuitent.

Huic summo pastori si opposueris Antichristum pastorem illum stultum, quem idolum vocat Zacharias, eiq; subiicias malos pastores qui Antichristi imperio parẽt, magis apparebit gloria summi nostri pastoris, & dignitas aliorum pastorum, qui ab ipso mittuntur.

Tertius Articulus.

12 Mercenarius autem & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues & fugit: & lupus rapit & dispergit oues.

Antithesis hæc additur & illustrandi gratia & admonẽdi causa. Illustrat quidem boni illius pastoris amorem erga oues & curam pro illis. Admonet verò de futuris periculis Ecclesiæ, quę inter paucos bonos pastores habebit plurimos mercenarios, qui lupo, id est, Diabolo veniente per Antichristum & eius ministros, fugient & deserent gregem. Discrimen inter pastorẽ bonum & mercenarium in genere monstrant ipsę appellationes. Pastoris enim propriũ est pascere oues: Mercenarius, etsi ad tempus vtiliter pascit, mercedem tamen potissimùm spectat, qua deficiente, curam ouium abiicit & fugit vt suæ vitæ consulat.

Causæ huius discriminis hæ sunt: Bonus pastor ad faciendum officium, & patiendum pro ouibus, si quid aduersi ingruat, accẽditur amore Christi, quem anteponit propriæ vitæ: habet propositam sibi gloriam Dei, quam præfert vanitati, diuitiis, honoribus & voluptatibus huius mundi: salutem ouium quærit, pro qua non minus quàm de propria sollicitus est. Hæc omnia in pastore bono Christus requirit, cùm ter à Petro quærit: *Petre amas me?* & toties commendat illi pascendas suas oues. Nam qui nõ amore sincero Christi, officium pastoris sibi sumit, pastor quidem videri potest pacis tempore, sed aliud docebit euentus, si grauiora inciderint pericula. Mercenarius contrà ad pascendum oues mouetur amore sui, quem anteponit saluti ouium, habet propositam gloriam humanã, quam antefert gloriæ Christi, lucrum cum quiete quærit, ex quo fit vt sæpè sub silentio se abscondat non audens eos carpere, qui videntur vel autoritate, vel potentia suo lucro & quieti posse officere. Et quoniam semetipsum amat, propriam vitam anteponit saluti ouium. Vnde fit vt veniente lupo vel deserat oues, ac fugiat, quod est crudele, vel mutata voce, lupo se subiiciat, & ex mercenario fur fiat & latro, quod nõ solum crudele, verumetiam diabolicum planè est.

Porrò hîc duæ quæstiones excutiendæ sunt: Vna de mercede, altera de fuga. De mercede quæritur, num merces peti licitè possit à piis pastoribus, cùm hîc reprehẽdi mercenarios videmus? Respondeo verbis Pauli, 1. Cor. 9. 14. *Sic Dominus ordinauit, vt qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuant.* Non ergo hîc reprehenduntur pastores pij, qui mercedem ordinatam petunt. Sed illi tãtùm, qui mercedem vt scopum sui laboris spectant, & fugiunt, hoc est, vel subtrahunt corpora, vel abscondunt se sub silentio: vel mutant vocem veniente lupo. Sed de mercede ministrorum verbi vide Paulum copiosè disserentem, 1. Cor. 9. Item ad Gal. 6. Altera quæstio est de fuga: An omnis fuga sit damnanda propterea quòd Dominus hoc loco mercenarium fugientem damnet. Respondeo. Est fuga mandata, est fuga prohibita. Illa licita & laudabilis, hæc illicita & damnanda est. Sed de vtraque vide quæ suprà notauimus in principium septimi capitis.

Iam de lupo aliquid dicẽdum est, & quomodo in ouile Dominicum inuadat, aperiendum. Lupus itaque, vt diximus, ipsum Diabolum notat, quem Apocalypsis draconem & serpentem antiquum nominat, seductorem totius orbis terrarum. Deinde, quia lupi vnius hîc meminit Dominus, notat singularem aliquem, qui præ aliis sæuus sit & truculentus, quem suprà à Zacharia stultum pastorem & idolum dici memínimus. Hic reuera Antichristus est & Toparcha Diaboli, quem Iohannes sæuam bestiam nominat, cui draco virtutem dat omnia in Ecclesia disperdendi. Tertiò, quia Diabolus & eius Toparcha Antichristus ministerio hominum vtitur ad stabiliendum regnum suum, ipsi homines parentes eius imperio, vt impij tyranni, hæretici & hypocritæ lupi dicuntur, de quib. Paulus in Actis: *Ego noui quòd ingressuri sunt post discessum meum lupi graues in vos, non parcentes gregi.*

Causa, cur Dominus conferat Diabolum & eius ministros lupis, hæc est, vt obseruata lupi natura, cogitemus quantum periculi sit piis à Diabolo & eius mẽbris pertimescendũ. Quod enim lupus est ouibus, hoc Diabolus cum suis ministris est gregi Dominico.

Cæterùum vt non vnum luporum genus est: ita nec vna insidiarum forma. Aristoteles scribit in India quoddam luporum genus esse, quod habet tres ordines dẽtium, superiùs & inferiùs, habet pedem leonis, & faciem hominis, habet caudam scorpionis, cuius vox est, sicut vox hominis, sed terribilis vt vox tubæ: Est velox vt ceruus, & homines deuorat. Nescio an conuenientiori pictura, crudelitas, ferocia, hypocrisis & tyrannis Romani pontificis, veri Antichristi pingi possit. Vt in Æthiopia feruntur esse lupi adeò diuersis & multis notati maculis, vt nullus color eis deesse videatur: ita Diabolus in suis ministris vertit se in mille formas, vt homines decipiat & abducat à Deo. Interdum venit vt

mitissima ouis, si externâ eius speciem spectes, A sed intus est lupus rapax. Occultat enim in corde quod vultu dissimulat. De hoc luporum genere loquitur Dominus, cum ait: *Cauete à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.* Hac pictura Dominus pingit hypocritas, qui sub sanctitatis larua fraudes tegunt lupinas. Interdum prodit vt Angelus Dei, hoc est, quasi nuncius Dei de cœlo delapsus, magnifica loquês, sed insidias struit, Angelica sub specie virus continens lethale. Inter- B dum amici familiaris personam induit, ludos iocosq; excitans, multa simul pollicens. Sed ad extremum collusores suos dilaniat & occidit. Hinc λυκοφιλία dicitur, id est, lupina amicitia, qua significatur suspectum fœdus, quod tâdem vergit in alterius partis perniciem. Scribitur enim de lupo, quòd si puerum rapuerit, primùm cũ illo ludat: Deinde cùm puer putat, se securum esse, ex familiaritate, deuoratur à lupo. Est enim lupus cruoris appetẽtissimus. Præterea quem- C admodũ lupus cùm ad ouile pergit prædæ causa, it contra ventum, ne canes vigilantes ad ouile, sentiant eius odorem, atque ita occurrant insidiis: ita ministri Diaboli, inuasuri Ecclesiam Sophistica singulari suas pingunt corruptelas, ne appareant insidiæ, id quod hodie strenuè facit Antichristus per eos qui se vocant Iesuitas. Præterea vt lupi somnum canũ, absentiam aut dissidiam pastorum explorant: ita Antichristus D cum suis somnolentiam ministrorum verbi, dessidiam & negligentiam gubernatorum obseruat, vt in ouile Dominicum irrumpat. Breuiter, vt lupus est rapax, crudelis, appetens cruoris, insidiator, astutus, vorax & insatiabilis, ex quo fit vt cùm in ouile irrumpat, non sit contentus vna aut altera oue, sed totum gregem inuadat, singularũ ouium guttur petat, vt citò eas strangulet & prosternat occisas, quo facto prædæ partem abducit, reliqua humo abscondita: ita Diabolus & eius Toparcha Antichristus plus- E quam lupinam malitiam exercet, aduersus ouile Christi, hoc est, Ecclesiam Dei, dum ipsam inuadit omni ex parte, nec est contẽtus finibus vnius regni aut alterius, sed totam Ecclesiam, per orbem terrarum diffusam crudelissimè inuadit, adeo vt rabiem luporum multis modis superet, vt qui ne in remotissimis partibus ouilis Domini velit vnam ouem relinqui, adeò sanguinis Christiani rapax iste lupus sitiens est. Nec vno modo Ecclesiam Dei inuadit, sed mul- F tis & variis. Quomodo quæso omnibus temporibus, hæresibus variis Ecclesiam Dei inuaserat Sathan? Quomodo doctrinam corruperat? Quomodo Sacramenta fœdauerat? Quomodo hypocrisi totum orbem oppleuerat? Quis numerauerit hypocritarum sectas? Quis infinita scandala recensuerit, quibus miris modis lacerauerat concordiam Ecclesiæ? Legatur Epiphanius & alij historiarum Ecclesiæ scriptores, G imò ipsæ vitæ Paparum Antichristi truculentiam & crudelitatem ob oculos ponunt. Neque præsens dies silet, quo minatur Ecclesię vastitatem. Ideo admoneo, vt nos, qui incidimus in postremam Ecclesiæ senectam, & quorum cerui cibus iam imminere videtur sæuus iste tyrannus pontifex, simus cautiores, ardentiùs inuocemus Deum pro conseruatione Ecclesię, ac diligentiùs præuideamus lupi istius insidias.

Fertur de lupo, quòd si prouisus fuerit ab homine, deponat ferociam, & quòd ad collisionẽ lapidum fugiat. Est enim illi ictus lapidis lethalis, ac ignem metuit. Nos igitur ex verbo Dei discamus nouisse lupum & discernere à pastore, vt illum prius videamus quàm ipse nos. Lapidem Christum in corde circumferamus ac intus ardeamus viuâ fide & ardenti inuocatione, ita futurum est vt à luporum insidiis quo ad animas nostras simus tuti. Huc illud Ambrosij: *Si in te insurrexerit lupus, petram accipe, & fugit lupus: Petra tua Christus est. Si ad Christum confugias, fugit lupus, nec terrere te poterit.* Summus noster pastor Matth. 10. armat nos oues suas aduersus luporum insidias, prudentia serpentina & simplicitate columbina. Ita enim ait: *Ecce, ego mitto vos quasi in medio luporum. Estote igitur prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.*

13 Mercenarius fugit, quia mercenarius est, & non est ei cura de ouibus.

Rationem reddit, cur mercenarius fugiat veniente lupo. *Fugit*, inquit, *mercenarius, quia mercenarius est*, hoc est, quia mercedem spectat, vt suæ curæ proprium finem, quo cum vel frustratur, vel non sine periculo vitæ illum assequi potest, non amplius est pro ouibus sollicitus, vt qui nõ ouium sed curam sui habeat. *Mercenarius quippe est*, ait Gregorius, *qui pastoris locum tenet, sed lucrum animarum non quærit, terrenis commodis inhiat, honore prælationis gaudet.*

An non & pastor bonus mercedem spectat? Spectat sanè. sed nõ principaliter, spectat terrenam mercedem propter necessitatem huius vitæ, sed hanc nõ solam, vt mercenarius facit, sed multò magis cœlestem mercedem, quia videlicet promissa est: *Merces*, ait Dominus, *vestra copiosa est in cœlis.* Cùm ad hanc mercedem respicit pastor, non fugit veniente lupo, nec subtracta terrena mercede. Quia vt amore Christi impulsus pascit oues: ita mercede cœlesti proposita à Christo, se solatur, si quando lupus illum propter oues dilaniat.

Cæterum, cùm Dominus hæc verba de mercenario toties inculcat, non est dubium hîc significari peculiares quosdam mercenarios, qui non infimi pastores gregis Dominici & haberi & salutari volunt, & haud dubiè notantur hîc postrema tempora, in quæ nos incidimus, quibus sapientia, doctrina, donis & autoritate excellentes, in gratiam hominum, propter dignitates, honores & opes & quietem sunt defecturi à puritate Euangelij, & subiecturi se Romano Pontifici, stulto illi pastori & idolo, qui iam mille artibus cùm amicos tum hostes sollicitat, & multis execrandis proditionibus agit, vt relicto fonte saluatoris, quæramus rursus cisternas humanas,

nas, & sequamur doctrinas Dæmoniorum in ruinam Ecclesiæ, & plurimarum animarum perniciem, de quibus Micheas vaticinatus esse videtur, cùm ait: *Principes eius pro muneribus iudicabunt: Sacerdotes eius pro mercede docebunt, Prophetæ eius pro pecunia diuinabunt.* Cum his etiam congruit vaticiniũ Danielis, de quo legantur Chronica. De his ideo diligentiùs hoc tempore admoneo, quia video omnia tendere ad ruinam, & plerosque omnes suam gloriam, suam quietem, suos honores & voluptates quærere. Deus sui pusilli gregis misereatur.

DE SECVNDO.

Sunt & huius membri tres articuli.

Primus, de mutuo amore pastoris & ouium.

Secundus, de ouibus, morte pastoris redimendis.

Tertius de vocatione gentium ad ouile Christi, vt sicut ille est vnus pastor: ita sit & vnum ouile.

Primus Articulus.

14 Ego sum pastor ille bonus, & cognosco meas, & cognoscor à meis.

15 Quemadmodum cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem.

Hic Dominus amorem suum erga oues, & ouium vicissim amorem erga se pastorem per comparationem describit. Est autem comparatio hoc modo ordinanda: Quemadmodum pater me cognoscit & ego cognosco Patrem: ita ego oues meas cognosco, & oues meæ me cognoscunt. Cognitio hoc loco pro dilectione accipitur, cum qua dilectione approbatio & summa coniunctio cohæret, quæ omnia voce hebraica *Rason*, & Græca εὐδοκία intelliguntur. De hac summa dilectione, approbatione & coniunctione loquitur Pater, cùm ait: *Hic est Filius meus dilectus,* ἐν ᾧ εὐδόκησα. Hîc verbo εὐδόκησα, significatur summa dilectio, approbatio atque coniunctio, videlicet quòd Pater per hunc Filium velit placari & recipere omnes qui in eo sunt, hoc est, omnes credentes, in gratiam. Ad Ephes. 1. *Adoptauit nos in filios per Iesum Christum in sese secundùm εὐδοκίαν voluntatis eius in laudem gloriæ gratiæ ipsius, quo gratos nos fecit in dilecto.* Pater ergo & Filius se diligũt amore æterno. Hinc amor nascitur, quo Filius oues suas, hoc est, fideles complectitur, quemadmodum Pater ipsum. Proinde fieri nõ potest, vt Christus oues suas, quas adeò diligit, derelinquat. Huius, pinde dilectionis, qua Christus suas oues prosequitur, cogitatio meritò fidem in nobis accendere, & confirmare deberet, exclusa academica dubitatione, qua Papistæ iubent nos dubitare an simus in gratia, hoc est, an verè diligamur à Deo, vt filij à patre. His proinde Epecticis & Pyrrhoniis opponamus hanc Christi pastoris dulcissimam vocem, qua testatur ipse se diligere oues suas, quemadmodum ipse Pater se diligat. Cum hac sanè dilectione & odium & dubitatio pugnat. Causa autẽ pernitiosi dogmatis Papistarũ est imaginatio meritorum humanorum, ex quibus dilectionẽ Dei erga homines pẽdere putant, contra totius Scripturæ consensum.

Secundus Articulus.

Et animam meam pono pro ouibus.

Dilectionis suæ erga oues Dominus firmissimum argumentum ponit. Quid enim magis testari potest de amore erga aliquem, quàm pro illo redimendo à morte, mortem oppetere. Nũc autem Christus pro ouibus suis à morte æterna redimendis mortuus est. Proinde ipsius dilectionem erga oues maximam esse oportet. Etsi autem dilectio Patris & Filij eadem est dilectio, effecta tamen ordinantur, vt visum est sapientię Dei commodissimum. Siquidem Pater ex amore dat Filium, vt pro ouibus moriatur, & Filius ex amore sponte sua moritur pro ouibus. Vt ergo Pater & Filius æterno amore se complectuntur, ita vterque amat oues, sapienti ordine eundem finem spectans. De hoc amore loquitur Paulus Rom. 5. *Deus commendat suam charitatem erga nos, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Et 1 Iohan. 3. *In hoc apparuit dilectio Dei erga nos, quòd Filium suum vnigenitum miserit in mundum, vt nos viuamus per illum.* Huc Domini illa asseueratio pertinet: *Sic Deus dilexit mũdum vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Ex hac dilectione, qua Pater nos in Filio pro nobis mortuo complectitur, Paulus extruit πληροφορίαν fidei, Rom. 8. 31. *Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui sanè proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donaret?* & cõsolationem sub cruce: *Quis,* inquit, *nos separabit à dilectione Dei,* hoc est, quid potest efficere, vt Deus nos nõ diligat? *An afflictio, an angustia, an persecutio, an nuditas, an gladius?* quasi diceret, nullo modo. Hæc enim omnia superat dilectio Dei. Et tandem veluti triumphans concludit: *Persuasus sum, quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neq; instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*

Discrimen inter mortem pastoris Christi & mortem aliorum pastorum manifestum est. Christi enim pastoris mors est ἀπολύτρωσις seu hostia expiatoria: Aliorum pastorum mors pro ouibus non est ἀπολύτρωσις, sed tantùm testimonium sollicitudinis pro salute ouium, & est sacrificium εὐχαριστιῶν. Definienda est ergo mors Christi longè aliter, quàm mors vllius alterius creaturę, in hunc videlicet modum: Mors Christi est sacrificium expiatorium, quo Filius æternus in assumta natura humana se æterno Patri obtulit per æternum Spiritum in hostiam, qua satisfactum est iustitię Dei, & placata est ira Dei æterna, redemptione parta credentibus.

Præterea hic locus refutat errorem Apollinaris asserentis Filium Dei non assumpsisse animam humanam, sed tantùm carnem, quia scriptum: *Verbum caro factum est.* Non attendens,

quòd carnis vocabulum in Scripturis pro integro homine conſtante corpore & anima accipiatur. Cùm ergo Chriſtus dicit, ſe animam ponere, Apollinaris errorem euertit. Loquitur enim de vera anima humana, quam poſuit, dum eam à carne per mortem ſeparare voluit ad tempus. Diuinitas autem poſt vnionem factam nũquam vel à carne vel ab anima ſeparata eſt, ne in morte quidem. Nam diuinitatis virtute anima in corpus poſt tertiam diem rediit. Neque cum hac ſententia pugnat, quod in Pſalmo dicitur: *Deus, Deus meus, cur deſeruiſti me?* Deſeruit enim quieſcendo, non diſcedendo.

Tertius Articulus.

16 Et alias oues habeo, quæ non ſunt de hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient: & fiet vnum ouile & vnus paſtor.

Hîc de vocatione Gentiũ ad Euãgelium, ſeu de Eccleſia vna colligẽda ex toto humano genere, ſublato diſcrimine Iudæorũ & Gẽtium, agit. *Habeo*, inquit, *alias oues, quæ non ſunt de hoc ouili*, h.e. habeo præter eas, quæ ſunt de carnali ſemine Iſraelis, per miniſteriũ verbi adducẽdas. Cùm dicit: *Habeo oues*, ſignificatur certus euẽtus. Multi enim tũ erant lupi, leones, porci, &c. qui poſtea audito Euãgelio, facti ſunt oues manſuetæ. Hos propter euentũ oues nominat. id quod ſequentia verba indicant, cùm ait: *Et illas oportet me adducere, & vocem meam audient*: Significans miniſterium Euangelij inſtrumentum eſſe ſummi paſtoris, quo oues in ouile aggregantur. Neq; hîc vaticinatur Dominus, vt quidam exiſtimant, de extremis mundi temporibus, ſomniantes Romanum Epiſcopum fore vnum paſtorem vnius Eccleſiæ catholicæ latè diffuſæ per orbem terrarum ante iudicium extremũ: ſed de eo quod mox accidit poſt ipſius glorioſam reſurrectionem ex mortuis. Hoc primùm indicat velum templi ſciſcum, & vox Domini in cruce: *Conſummatum eſt.* Seiſsio enim veli diſcrimen Iudæorũ & Gentium coram Deo ſuſtulit. Deinde hoc indicat mandatum Domini ablegantis Apoſtolos in orbem terrarum: *Ite in mundum vniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: Qui verò non crediderit, damnabitur.* Atque ita videmus completum eſſe dictum Domini: *Fiet vnum ouile & vnus paſtor.* Id quod & Paulus pulcherrimè tradit ad Epheſ. 2. 14. cùm ait: *Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnum, & interſtitium maceriæ ſoluens, inimicitiam in carne ſua* (id eſt victima carnis ſuæ) *lege mandatorum in decretis abolens, vt duos conderet in ſeipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem vt reconciliaret ambos, in vno corpore Deo per crucem, inimicitiam in ipſa interimens.* Collecta eſt ergo vna Eccleſia ex Iudæis & Gentibus audientibus vocem Chriſti & credentibus promiſsioni Euangelij. Huius Eccleſiæ eſt vnus ſummus paſtor Ieſus Chriſtus in ſanguine æterni teſtamenti. Nam cùm hîc dixiſſet: *Et illas oportet me adducere*, mox ſubiungit modum adductionis: *Et vocem*, inquit, *meam audient*, hoc eſt, quotquot vocem meam, quam ſonabunt mei legati, receperint, aggregabuntur in ouile meum, quod vnum eſt, vt egovnus ſum paſtor. Paulus 1. Timot. 2. 4. puris expreſsit verbis, quod hîc figuratè dicitur: *Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum homo Ieſus Chriſtus, qui dedit ſeipſum pretium pro omnibus.* A tempore ergo reſurrectionis Domini cœpit hoc vnum ouile ſub vno paſtore Chriſto colligi, extra quod nulla eſt ſalus. Porrò qui ex hoc loco conãtur docere, quòd ante extremum diem fiat omnium hominum cõuerſio ad Chriſtum paſtorem, vanius eſt, quàm vt refutatione egeat. Quomodo enim quadrat cum dicto Domini: *An putas quòd Filius hominis cùm venerit, repertus ſit fidem ſuper terram?* Et Paulus affirmat fore ἀποστασίαν maximam ante aduentum Domini. Idem ait, Antichriſtum, hoc eſt, Romanum Pontificem, qui ſe paſtorem illum vnum ouium iactat, & cœtum, qui ſibi adhæret, definit illud vnum ouile, cuius Dominus hîc meminit, illuſtri aduentu Domini ad iudicium abolendum & exterminandum.

Porrò quia hîc Dominus facit mentionem vocationis Gentium ad Euangelium, plura cogitanda hîc ſe offerunt. Primum, quòd vocatio iſta Gentium, non pendeat vel ex meritis, vel ex præparantibus operibus vt vocant. Quæ enim opera, quæ merita habere poterant Gentes omni Idololatriæ turpitudine pollutæ? Deinde quòd beneficia Euangelij ſint gratuita. Tum quòd ſint vniuerſalia iuxta mandatum: *Ite in mundum vniuerſum, prædicate omni creaturæ.* Præterea quòd ſola cõditio fidei requiratur. Oportet enim vocem paſtoris audire, quæ nihil proderit, niſi fide recipiatur. Poſtremò quòd ritus Moſaici & Sacramenta veteris populi, non requirantur à Gentibus quæ conuertuntur.

DE TERTIO.

Huius membri quatuor ſunt articuli.

Primus, quòd mors Chriſti paſtoris pro ouibus ſit Patri accepta.

Secundus, quòd mors Chriſti fuerit voluntaria, & non coacta.

Tertius, quòd Chriſtus propria poteſtate, & moritur & reſurgit.

Quartus, quòd & moriatur & reſurgat Chriſtus ex mandato Patris.

Primus Articulus.

Propter hoc Pater me diligit, quia ego pono animam meam, vt rurſus ſumam eam.

Dominus dixit ſe moriturũ pro ouibus ſuis. Iam addit, q; mors ipſius ſit accepta futura Patri ſuo, vt quæ ſit hoſtia pro peccatis mundi, Patri gratiſsima. *Pater*, inquit, *me diligit*, non tantùm ſci. æterna dilectione, qua me dilexit ante cõditũ mundũ, verumetiã nunc, vt ipſius ſeruum in aſſumpta humana natura. *Quia ego pono animã meã*

hoc

hoc est, hanc ob causam Pater meus singulari amore me cõplectitur & sincerè diligit, quia pro mundi salute animam meam spõte mea pono, & à carne per mortem separo, vt iterum sumam eam per resurrectionem tertia die futuram. Ex hac dilectione etiam me exaltabit, & dabit mihi nomen quod est supra omne nomẽ, vt in nomine meo flectatur omne genu. Insuper, vt propter me recipiat in gratiã omnes qui in me crediderint. Nam qui in me credunt, in me sunt vt viua membra. Ex quo fit, vt per me filij Dei dicantur & sint. Huc illud: *Dedit potestatem filios Dei fieri omnes, quotquot credunt in nomen eius.* Hæc omnia cõtinet dilectio, qua pater filium mortuum & resuscitatum cõplectitur. Prædicit ergo Dominus hîc de sua morte & resurrectione, qua omnibus vita & salus acquiritur. Obseruetur hîc commendatio bonitatis Dei & obedientia filij Dei, qui ex dilectione patris pro nobis mortuus & resuscitatus est. hinc fides in nobis accendatur, gratiarum actio, inuocatio aliæq; virtutes. Deinde quòd obedientia filiorum Dei in cruce & morte placeat Deo, & quòd Deus sic obedientes diligat in dilecto.

Secundus Articulus.

18 Nemo tollit eã à me, sed ego pono eam à meipso.

Hoc opponit Dominus crudelitati Iudęorũ, qui iam in mortem ipsius conspirauerant, acsi diceret: scio quàm sitis aduersus me pleni odio, & nihil aliud moliamini, quàm vt me interficiatis, quod tamẽ non est in potestate vestra. Neq; enim me inuitum ad mortem trahetis. Sed ego me mea sponte, in manus vestras tradã illudendum & interficiendum, vt & patri obediam, & õuibus meis vitam æternam morte mea acquiram. Hoc ergo: *Nemo tollit eam à me*, non est accipiendum ita, quasi à vulnerib. & passione mortuus non sit, sed quòd potuisset diuina sua potentia, hostes suos quantumuis immanes & furibundos impedire, ne se interficerẽt. Huius rei manifestum specimen edidit in horto, cùm ad illum venerunt rapiendum ad mortem. Ibi enim ad vnam vocem Domini tanquã mortui retrocesserunt & ceciderunt in terrã tanquã mortui, in quorum manus mox seipsum spõte tradidit.

Tertius Articulus.

Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus sumendi eam.

Non solum his verbis significat Dominus se resurrecturũ à mortuis: Verumetiam vendicat sibi quod vniuersæ creaturæ negatum est. Nulla enim creatura vbi mortua fuerit, habet potestatem sumẽdi animam, vt rursus viuat, sed necesse est, vt si reuiuiscat, aliena potestate vitam recipiat. Se igitur Dominus extollit hisce verbis supra omnẽ creaturam. Quare necesse est, vt ipsum Deum æternum esse fateamur. Hinc poterant Iudęi intelligere, quòd Dominus se Messiam diceret, qui non solùm in scripturis dicitur semen mulieris, semen Abrahæ, filius Dauidis, verumetiã Iehoua & filius Dei. Quocirca quia homo fuit, mori potuit & debuit, quia Deus est, potestatem habuit viuificandi rursus mortuum corpus. Atque hoc est quod Petrus ait: *Christus mortuus carne est, viuificatus autem spiritu.*

Hic locus duo docet, cõmunicationem idiomatum in distinctis naturis, & vnitatẽ personæ in duab. naturis, humana videlicet & diuina. Nã nisi persona vna esset, non communicarentur idiomata, hoc est, non prædicarentur proprietates diuersarum naturarum promiscuè de persona. Et nisi distinctæ essent naturæ, non haberẽt singulæ peculiaria idiomata, sicut hîc videmus. Sed ascribamus verba Augustini, quibus hic locus mirificè illustratur. *Quando*, inquit, *Christus animam posuit? quando Verbum voluit. Principatus enim in verbo erat. Ibi potestas erat, quando poneret carо animam, quando sumeret. sicut enim Vnus homo anima & corpus: sic vnus Christus Verbum & homo. Anima & corpus duæ res sunt, sed Vnus homo, Verbum & homo duæ res sunt, sed Vnus Christus. Nemo enim titubet in fide, quando audit Dominum dixisse: potestatem habeo ponendi animam meam. Posuit eam caro, sed ex potestate Verbi, sumit eam caro, sed ex potestate Verbi. Verbum, anima, caro, Vnus est Christus: & dum caro occisa fuit, Christus occisus fuit, & dum caro animam resumpsit, Christus animam resumpsit. Quia quidquid ibi factum est in dispensatione humanæ salutis, totum Vnus Christus egit, Vnus Filius Dei proprius & perfectus. Vnus Deus Verus & omnipotens, homo propter Verbum Deus, Deus propter hominem homo, sicut dictũ est: Verbum caro factum est.* Hæc Augustinus.

Quartus Articulus.

Hoc mandatum accepi à Patre meo.

His verbis significat Dominus consilium & decretum Patris sui fuisse, vt ipse filius humilis in humana natura appareret ad mortem vsq; & victoriam super mortẽ. Loquitur igitur hîc de persona in assumpta humana natura, quo respectu minor fuit Patre, & accepit mandatum à Patre, etsi patri ab omni æternitate, quod ad diuinam naturam per se cõsideratam attinet, æqualis est, vtpote eiusdem essentię cum Patre & Spiritu Sancto. Ideo Augustinus hic dicit: *Verbum non Verbo accepit mandatum, sed in Verbo vnigenito Patris est omne mandatum.* Sed discernendum est, vt dixi inter Filium Dei manifestatum in carne, qua ratione factus est medium inter Deum & homines, & eũdem sine carnis (in qua humiliatus est ad tẽpus) respectu, ne cũ Ario impingamus.

DE QVARTO.

19 Schisma igitur rursus factum est inter Iudæos propter sermones hos.

20 Dicebant autem multi ex eis: Dæmonium habet & insanit, cur ipsum auditis?

21 Alij dicebant: Hæc verba non sunt Dæmonium habentis. Num Dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

Inter auditores Euangelij semper fuerunt, sunt & erunt calumniatores contumaces, & dociles homines. Calumniatores rapiunt vel opti-

mè dicta, & ea calumniis deformare conátur, ac tribuunt diabolo opera Dei, quod horrendum dictu, hoc solo nomine, vt homines abducant à Christo, sicuti hîc faciunt Iudæi, qui hoc argumento simpliciores decipere conantur. Dæmonium habens & furens non est audiendus. Hic Dæmonium habet & insanit. Igitur non est audiendus. Sed hâc calumniam refutant alij quibus nonnulla gratia collata erat. *Nunquid*, inquiunt, *potest Dæmonium oculos cæcorum aperire?* ac si dicerent: Signum doctrinæ ostendit vnde sit doctrina & qualis sit. Signum autem diuinum opus est, vt quod nulla creatura imitari possit. Quis enim oculos cæci nati aperire potuit, nisi Deus sit cum illo? Proinde doctrina huius non est Dæmonium habentis aut furentis, sed Dei. Hîc rursus monemur de vsu miraculorum Christi, qui ratiocinando colligitur, vt iam ostendimus. *Hæc sunt facta*, inquit Iohannes, *vt credatis quòd Iesus sit Christus, & vt credentes vitam habeatis æternam per ipsum*. Vide quæ suprà de miraculis annotauimus.

PARS III.

Hæc tertia pars capitis cõtinet interrogationem Iudæorum, qui interrogant Dominũ, num ipse sit Christus, quibus Dominus respõdet, ad opera patris, quæ testantur de ipso, prouocans. Cur autem Iudæi multi non credãt Domino & operibus eius, rationẽ reddit, quòd non sint de ouibus ipsius. Huc addit indicationem summi beneficij Christi pastoris erga oues, videlicet q̃ ipsis daturus sit vitam æternã. Idq; ideo quia Pater cum quo ipse vnum est, maior sit, quàm vt quisquã aliquid de manu eius eripiat. Hinc rursus Iudæi offensi, ad arma cõfugiunt. Huius partis mẽbra duo sunt. Vnum interrogatio Iudæorum cum respõsione Christi. Alterũ descriptio ouiũ Christi cũ indicatione felicitatis earundẽ.

DE PRIMO.

Huius membri articuli sunt quatuor.
Primus. Interrogationis occasio.
Secundus. Interrogatio ipsa.
Tertius. Responsio cum sua probatione.
Quartus. Expositio causæ contumaciæ Iudæorum.

Primus Articulus.

22 Facta sunt ἐγκαίνια Hierosolymis, & hyems erat.

23 Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis.

Hæc interrogationis Iudæorum occasio fuit. Iudæi nacti tempus & locum commodum, Dominum accedunt & interrogant, num ipse sit Messias. Tẽpus describitur, cum ait: Facta sunt ἐγκαίνια Ierosolymis & hyems erat.

Ex collatione plurium locorũ, vbi fit mentio encæniorum, hęc definitio generalis colligitur. Ἐγκαίνια sunt cuiusq; rei nouę ante eius vsum dedicatio seu cõsecratio, qua gratiæ aguntur Deo, & petitur rei vsus concedi salutaris in gloriam Dei, & in hominum rerum vtentium vtilitatẽ. Nam cùm Dominus omnium rerum donator sit, sibi sacras esse rerum primitias & gratias sibi agi ante earum vsum voluit. Monemur igitur, vt pro omnibus rebus, & præcipuè cùm primùm quid in vsum nostrũ vertimus, gratias agamus Deo, ex quo fit vt mens amore Dei, ac ita ad omnem pietatem magis accendatur, simulq; admoneamur vt donis Dei q̃ castissimè vtamur. Quis. n. sapiẽs reabutatur ad luxum & fastum, pro qua iam Deo gratias egit, cogitatq; donũ eius esse?

Fuerunt autem duplicia ἐγκαίνια, videlicet priuata & publica. Priuata, cùm homines quilibet absoluto nouo opere dedicarunt illud Deo per gratiarum actionem & preces, quò vsus ipsis in bonũ cederet. Hinc mos fuit apud Iudæos ἐγκαινίζειν, id est, dedicare nouas domos absoluto iam opere, vt est Deut. 20. 5. *Quis est homo, qui ædificauit nouam domũ, & non ἐνεκαίνισεν αὐτὸν, eat & reuertatur in domũ suam ne moriatur in bello, & alius homo ἐγκαινιεῖ αὐτὸν.* Sic omnes pios in populo Dei fecisse non est dubium. Psal. 30. meminit in titulo ἐγκαινισμοῦ domus Dauid, significãs quòd ante eius vsum cũ recẽs esset extructa, Dauid eã Deo consecrauerit per gratiarum actionẽ & petitionẽ, vt ei⁹ vsus & Deo in gloriã & sibi in bonũ cederet.

Publica ἐγκαίνια fuêre, quæ publicè instituebãtur cum magna solennitate, in memoriam alicuius rei absolutæ & perfectæ. Fuerunt & hæc duplicia. Quædam enim fiebant semel tantùm absoluto iam opere, vt cùm Salomõ ædificasset tẽplum, ante eius vsum ἐγκαίνια celebrat, vt scribitur 3. Reg. 8. idq; tempore autumni & absoluto altari. Num. 7. Principes obtulerunt dona ἐπὶ τὸν ἐγκαινισμὸν altaris. Item, Nehem. 12. fit mentio ἐγκαινίων muri Ierusalem, extructo enim muro & denuo reparato post reditum à captiuitate Babylonica, Esdra præcedente ascenderunt sacerdotes & Leuitæ & cantores cum instrumentis muficis, & psallentes incedebant per murũ. Atque hic ἐγκαινισμὸς factus est tẽpore veris. Quædam ἐγκαίνια fuerunt annua, quæ singulis annis iterabantur, & certo die mensis, videlicet in 9. Hebræorum mense & die 25. Horum fit mentio 1. Machab. 4. *Fecerunt*, inquit textus, ἐγκαινισμὸν *altaris diebus octo*: tempus autem in textu præcedit hisce verbis: *Quinta & vigesima die mensis noni, hic est mensis Cisleu* qui est quidem nonus à Nisan, primo mense Hebræorum, nostro Aprili respondente, sed duodecimus à nostro Ianuario, hoc est, Decembris, cuius 25. die singulis annis, ex instituto Iudæ Machabæi & fratrũ eius, hæc encænia celebrabantur. Ideo Iohannes addit: *Et erat hyems*, vt intelligamus eum loqui de annuis illis encæniis institutis & celebratis à Iuda Machabæo, cùm is hoc die repurgatum templũ & altare sacrificio diuinitus institutodedicasset, quinquẽnio postquam eodem die mensis Cisleu ab Antiocho Epiphane prophanatũ fuerat. Nam cùm Antiochus Epiphanes ex Ægypto Romanorum edicto eiectus esset, Ierosolymam cum exercitu ingreditur, templum spoliat, altare prophanat, id quod accidit anno ante natum Christum 167.

Porrò

Porrò quoniam Christus his encæniis humana autoritate institutis interfuit, videtur stabilire traditiones humanas. Respondeo, discernendum esse inter humanas traditiones. Non enim omnes sunt eiusdem generis. Nam sunt & piæ & impiæ traditiones ab hominib. in Ecclesiam introductæ. Cùm ergo Christus interfuit his encæniis piis & vtilibus, non probat impias traditiones, nec eas suo exemplo confirmat, sed sólummodò pias & vtiles traditiones suo exemplo approbare videtur. Etsi ergo festum encæniorum Lege Dei præceptum non erat: tamen ordinatum fuit & institutũ bono cõsilio. Quare cùm Christum legimus huic festo interfuisse, ipsius exemplo & docemur & admonemur. Docemur quidẽ, quòd liceat piis gubernatoribus, docendi & disciplinæ gratia festa & ritus vtiles ordinare, ordinis seruandi & decoris causa, sine superstitione, & citra opinionẽ necessitatis aut cultus. Admonemur vero exẽplo Christi, vt nõ contemnamus ritus vtiles à maioribus docẽdi & disciplinæ gratia institutos, sed eos reuerenter, liberè tamen obseruemus. Etsi non obligamur simpliciter ad humanas traditiones seruãdas, sed ratione disciplinæ, cõcordiæ & boni ordinis seruandi, citra opinionem iustitiæ, cultus & necessitatis. Verùm si ceremoniæ impiæ fuerint, ad eas fugiendas obligamur præcepto diuino: *Fugite idola.* Item: *Cauete à falsis Prophetis.*

Hîc non importunè quæritur de cõsecrationibus & dedicationibus tẽplorum Christianorum. Nam ex consuetudine Iudæorum, qui primum tẽplum Salomonis, cùm recens extructũ esset, cõsecrarunt, hoc est, seiunxerunt à prophano vsu, & dedicauerunt Deo vt ipsius domus esse diceretur: ad huius facti imitationem, Papistę voluerunt sua templa cõsecrare, cùm recens essent extructa. Deinde quia singulis annis dedicationem templi ordinatam à Iuda Machabæo celebrarunt Iudæi: Christiani quoq; cœperunt suorum templorũ renoualia celebrare, quemadmodum Beda docet cùm ait: *Encænia autẽ vocabantur solennia dedicationis tẽpli quæ populus Dei ex antiqua patrum traditione per singulos annos celebrare cõsueuerat, quorum vestigia nos hodie per Christianum orbẽ sequentes, annuam dedicationis nostræ Ecclesiæ diẽ diuinis laudibus & vigiliis studuimus agere solennẽ, & hanc festiuitatem eò maiore deuotione celebrare oportet, quòd eam redẽptori nostro gratissimã esse cognouimus, adeo vt in illa ipse tẽplum ingredi & sermonẽ facere ad populũ, ac diuinitatis suæ sacramenta pandere dignatus sit.* Hęc Beda. Respõdeo: Speciosa est oratio Bedę, laudãda videtur sanctorũ imitatio, sed simul cogitandus est euentus. Fateor, principium nõ fuisse pessimũ, sed vt fit, traditiones humanæ sæpè abeunt in abusum & superstitionẽ, à qua nullis remediis liberari possunt, vt videre est in nostris dedicationibus, in quibus minima ratio habita est celebrationis nominis Dei, & maxima prophanationis, superstitionis, potationis, scortationis, mercaturæ. Et si quis religione istis dedicationibus interesse voluit, nihil aliud vidit quàm prophanationẽ Cœnæ Domini, inuocationem Sanctorum, adorationẽ statuarum, cultum reliquiarum vt vocant. Quamobrem rectè feciſſe iudico reformatores doctrinæ, qui istam prophanam nundinationem aboleuerũt, commendantes nobis templũ illud verum quod est Iesus Christus. Neq; exemplum valet, quia templum Salomonis & quæ postea in eodem loco reparata fuit, fuere typica adumbrantia verum templum Iesum Christum, vt epist. ad Hebr. testatur. Nõ ergo tutò ἀναχρονίας Iudaica ἐγκαίνια nostrorum templorum celebrabimus, præsertim cùm seruari non possint sine offensione Dei. Quare longè consultius est operã dare, vt quotidie verum Dei templum innouetur in nobis, in laudem & gloriam ipsius.

Porrò quòd Dominus ambulauerit in templo, in porticu Salomonis, significabat eũ occasionem docendi quæsiuisse. Omnibus enim se obtulit, omnibus paratus erat, neminẽ à se repulit. Cuius exemplo & nos admonemur prõptitudinis ad docẽdum tum gratos tum ingratos.

Sed quid est quod Euãgelista dicit Iesum ambulasse in templo in porticu Salomonis? Num ergo templũ & porticus idem sunt? aut si sunt diuersa, num simul & in tẽplo & in porticu, hoc est, diuersis locis ambulabat? Templum interdum per Synecdochen duo significat, videlicet oraculum, & partẽ illam, quę velo distincta erat ab oraculo. Interdum tria, videlicet porticum, partem intermediam, & oraculum seu sanctum sanctorum. Interdũ propriè templum dicitur pars interposita inter porticum & oraculũ. Hîc ergo tẽplum totum significat, cuius prima pars erat porticus quæ dicitur Salomonis, quia primum ab illo extructa erat, etsi postea destructa est & noua rursus extructa. Secunda templum. Tertia oraculum seu sanctum sanctorum.

Cæterùm porticus ipsa ad orientem erat, habebatque ostium ab Oriente cõtra ostium templi, ita vt sol æquinoctialis oriens, vt scribitur, directis suorum radiorum lineis per ostia tria videlicet porticus, templi & oraculi, arcam testamenti perfundere posset.

Nec prætereundũ est, quòd Euangelista hyemis mẽtionem faciat. Voluit enim hac additione seriẽ historiæ Christi notare. Fuit enim hæc hyems proximè præcedens passionem Domini, quæ in vere proximo contigit.

Secundus Articulus.

24 Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant: quousq; animam nostram tollis? Si tu es Christus ille, dic nobis palàm.

Hanc interrogationem insidiosam fuisse, vt per quam calumniãdi & accusandi Dominum occasionem quærerent hypocritę, dubium non est. Nam persuaserant sibi Iudæi, Christum non venturum adeo humilẽ & inermem sine pompa, auro, gẽmis, purpura, &c. Sed potentem, terribilẽ armis, fulgẽtem gemmis & auro. Siquidẽ vt erant carnales Iudæi: ita nisi carnaliter poterãt de Messia cogitare, huc applicãtes vaticinia Prophetarum, quæ sub figuris regnorum mũdi

regnum Christi describunt. Verùm si officium Messiæ ex Prophetarum oraculis intellexissent, distinctum esse regnum Christi à forma regnorum mundi, & dicta Prophetarum accommodassent ad modum regni Christi, quod non est mundanũ, sed cœleste. Quare etiam alia ratione administrandum esset. Nam vt regna mundi legibus & armis: ita Christi regnum, cùm sit spirituale, verbo & Spiritu Sancto gubernari necesse est. Sed audiamus interrogationis formam. *Quousque*, inquiunt, *animam nostram tollis?* hoc est, quàm diu suspensum tenes animum nostrum, siue, quamdiu nos anxios in dubio relinquis, & nos veluti enecas? Atq; ita hac interrogationis forma volunt videri magno teneri desiderio veritatis de Messia cognoscẽdę. Quare subiiciunt: *Si tu es ille Christus, dic nobis παῤῥησίᾳ*, hoc est, clarè, aptè & liberè, absq; omni sermõis ambiguitate.

Tertius Articulus.

25 Respondit eis Iesus: Dixi vobis, & non creditis, opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

Hæc Domini responsio tria continet: Primũ, quod iam diu dixerat, de quo illi interrogant, videlicet se esse Christum. Quoties enim dixerat: *Qui credit in me, habet vitam æternam.* Item: *Ego sum lux mundi: Ego sum panis vitæ: Ego sum pastor ille bonus qui animam ponit pro ouibus:* toties se clarè Messiam, id est, Christum esse testatus est. Hæc enim sunt propria Messiæ officia, quæ nulli alij tribui possunt. Secundum, quòd ignorantiam Iudæorum ascribat ipsorum contumaciæ & incredulitati, & inquit: *non creditis*, quasi diceret, dicitis quidem vos suspensos ac dubios esse, sed hoc aliunde non prouenit, quàm ex contumacia vestra & hypocrisi, quæ vos impediunt, quò minus verbis meis fidem habeatis. Tertium, quòd suo more ad opera prouocat, quæ cùm sunt diuina & congruunt cum vaticiniis Prophetarum, qui prædixerant Messiam agnoscendum in talibus diuinis operibus, palàm conuincunt ipsum promissum Messiam esse. *Opera*, inquit, *quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me*, hoc est, me promissum Messiam esse, clarissimè demonstrant. Loquitur enim de iis operibus, quæ nullius creaturæ potentia fieri poterant, qualia sunt sanatio cœci nati, resuscitatio mortuorum.

Porrò cum dicit: *Opera quæ facio in nomine Patris mei*, discernit inter sua miracula & prestigias diabolorum, quæ non sunt miracula dicenda. Particula enim, *in nomine Patris mei*, tres causas miraculorum Christi complectitur, videlicet efficientem, formam & finem. Efficiens est virtus Patris, quæ eadem est & Filij, quæ per nomen Patris significatur. Vide quæ annotauimus capite 5. in hæc verba: *Opera quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testantur de me.* Forma est quòd opera Christi fiant in nomine Patris, hoc est, ad inuocationem veri Dei, qui est pater Christi, id quod Dominus sæpè & signo & voce ostẽdit. Signo, quoties oculos in cœlum leuauit, edens miracula. Leuatio enim oculorũ in cœlum, veræ inuocationis symbolum est. Voce, dum Lazarum excitat. *Pater*, inquit: *gratias ago quòd me exaudieris.* Finis est, quòd miracula Christi fiant in nomine Patris, hoc est, ad hunc finem, vt Pater in Filio agnoscatur, & glorificetur: quod fit cùm filius per miracula agnoscitur esse Messias, in mundum à Patre missus in omnium salutem, qui Christi miraculis credunt, eumq; fide recipiunt. Plura de miraculis suprà aliquoties diximus.

Quartus Articulus.

26 Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis.

Expositio est causę contumaciæ Iudæorum, quæ in hunc modum concluditur. Quicunque non sunt de ouib. meis, non credunt mihi. Vos contumaces Iudæi nõ estis de ouibus meis. Igitur vos nõ creditis. Sed quę est causa, quòd non sint de ouibus Christi? An necessitas aliqua fatalis? an consilium Dei destinantis eos morti? nullo modo, sed voluntaria contumacia qua reiecerunt beneficium oblatum, sicuti alibi testatur Dominus cum lachrymis, cùm ait: *Quoties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, sed noluisti?* Qui ergo oues non sunt, credendo oues fiunt, oues factæ pastorem sequuntur, intrant, exeunt & pascua inueniunt. Non ergo negat Christus Iudæos hos ad quos sermonem dirigit, credere posse, sed eos non esse oues, donec non credant, significat: quòd si autem aliquando crediderint, oues fieri. Omnes enim homines promiscuè & sine discrimine ad fidẽ vocat, vt qui factus sit *λύτρον* pro omnibus. Nam si fatalis necessitas aut consilium Dei esset, vt hi Iudęi non crederent, non rectè accusarentur à Domino, nec vt contumaces damnarentur. Cùm igitur ob incredulitatem & contumaciam damnatur quisquis damnatur, manifestum est, culpam cur damnetur, in ipso quærendam esse, iustum autem esse Deum qui cõtumacem condemnat. Potest & aliter responderi: *Vos non creditis, quia non estis de ouibus meis*, hoc est, quia impegistis in petram scandali, somniantes regnũ Messiæ fore mundanum, & hypocrisi excœcati, ad lucem Euangelij sponte cœcutitis, ac testimonia Patris mei obduratione cordis non recipitis, sed me qui à Patre missus sum vobis in salutem, contra conscientiam persequimini, ipsi vobis ianuam salutis occluditis, quam ego omnibus aperio. Atque ita vobisipsis quasi necessitatem quandã furoris aduersus Euangelium conciliatis.

Si quis autem obiecerit hoc Augustini: *Hoc dixit, quia videbat eos ad sempiternũ interitum prædestinatos, & non ad vitam æternã sui sanguinis precio comparatos.* Respondeo: Si Augst. loquitur de euentu, qui pendet ex hominis culpa, verũ est ipsius dictũ: At si quis dictum Augustini ad decretũ & consiliũ Dei referat, cum cõsensu totius scripturæ pugnabit. Hoc ergo fundamentũ immotum teneamus: Deus vult omnes homines saluos fieri, modò scilicet ipsi salutẽ oblatã per mediatorem non spreuerint.

DE

DE SECVNDO.

Sunt & huius membri quatuor articuli.
Primus: De ouibus Christi & earũ felicitate.
Secũdus: De causis securitatis ouiũ Christi.
Tertius: Quòd Pater & Filius vnum sint.
Quartus: Rabies Iudæorũ aduersus Christũ.

Primus Articulus.

Quinam sunt oues Christi, & quæ sit illarum felicitas, exponit, ac primùm dicit.

27 Oues meæ vocem meam audiunt.

Horum verborum hic sensus est: Quicunque volunt oues meæ fieri, necesse est vt vocem meam audiant, & in me iuxta auditam vocem credant. Nam audiendo & credendo intromittimur in stabulum ouium.

Secundò dicit: *Et noui eas.* Hoc ad notitiam cognitionis, approbationis, dilectionis & gubernationis pertinet. Non est ergo quòd quis se putet in obliuionem pastoris venire, si vel cruce premitur, vel obscuro carcere includitur, vel infami morte è medio tollitur, vel in cineres cõuersus iam prorsus periisse videtur. Nam pastor noster Christus nouit suos, & nouit eos suo tẽpore ad se colligere.

Tertiò dicit: *Et sequuntur me*, scilicet in doctrina, fide, inuocatione, obedientia, patientia. Qui ergo hoc modo non sequitur Christum pastorem, vel nunquã fuit, vel turpiter desinit Christi ouis esse. Hinc concluditur discrimen inter veram ecclesiam & falsam. Vera enim ecclesia est cœtus hominum sequẽtium Christum, hoc est, amplectentium ipsius doctrinam, credentium in ipsum iuxta vocem Euãgelij, & ex fide obediẽtium ipsi cùm in omni vita tum in cruce.

Quartò dicit:

28 Et ego vitam æternam do eis.

Hoc est ergo summum beneficium pastoris erga oues, dare ipsis vitam æternam. Si Christus dat vitam æternam, certè vita æterna donum pastoris est. si est donum, non est ex merito, sed ex gratia: merito intelligo ouium, non pastoris. Nam pastor vt merito mortis, à morte liberat æterna: ita merito iustitiæ suis æternam vitam donat, hoc est, quod Paulus ait Rom. 6. *Vita æterna est donum Dei per Dominum nostrum Iesum Christum.* Hinc sequitur grauissima accusatio omnium hominum, qui nõ sunt oues Christi. Nam si solis ouibus datur vita æterna, aliis omnibus qui non sunt oues, mors æterna debetur. Si mors æterna illis debetur, eorum culpam esse infinitam necesse est. Est enim iudicium Dei rectum & secũdùm veritatem. Quoties igitur omnibus ouibus Christi æterna vita promittitur, toties iis omnibus, qui non sunt oues Christi, comminatio mortis æternæ proponitur, qua ad pœnitentiam inuitantur nisi perire volunt.

Porrò quantum bonum sit hoc donum vitæ æternæ, cùm ex adiunctis, tùm ex antithesi intelligitur. Adiuncta vitæ æternæ sunt gloria & beatitudo æterna, ex fruitione Dei nunquam finiẽda, cuius magnitudo, humana ratione comprehendi nequit. Antithesis, mors æterna, qua nihil tristius, cum sempiterna miseria, cum diabolo & eius membris, cùm ex vermi conscientiæ, tum ex inenarrabili cruciatu animæ & corporis. Hæc igitur inter se cõparata bona & mala excitent nos ad fidem, qua in vitæ æternæ possessionẽ venimus. Docet & hic locus discrimen inter regem Christum & mundi reges. Mundi reges vtcunque ad tempus tuentur hanc caducam vitam & aliquam interdum tranquillitatem. Sed hic rex Christus Iesus dat vitam æternam cum immortalitatis gloria & beatitudine.

Quintò additur. *Et non peribũt in æternum.* Hic meritum omnium hominum notat, si in se considerantur, hoc est, extra Christum. Nam si omnibus pereundum est in æternum qui sunt extra Christum, certè meritum mortis æternæ in omnibus est, videlicet peccatũ. Sed quomodo peribunt in æternum? nõ vt non sint, sed vt esse non vellent, propter horrẽda supplicia, quibus in omnem æternitatem subiacebunt. Huius interitus sententia lata est in Paradiso toti Adæ, hoc est, non tãtùm personæ Adæ, sed toti ipsius posteritati quæ in ipso erat, vt in massa, de qua totum genus humanum sumptum est. Ab hoc interitu, quẽ omnes meruimus propria culpa, liberãtur illi soli qui vocem pastoris Christi audiunt eumq; sequuntur. Hinc ergo fideles, petant consolationes, in ærumnis huius vitæ. Nullum enim efficacius remedium est cõtra crucis acerbitatẽ & mortis horrorem, quàm cogitatio & fiducia huius beneficij pastoris Iesu Christi.

Sextò additur. *Et nõ rapiet quis eas de manu mea.* Hæc promissio opponatur omnibus tẽtationibus spiritualibus, omnium diabolorum furoribus, omnium tyrannorum crudelitati, denique toti regno diaboli. Nã quod hîc Dominus promittit, facillimè præstabit ea potentia, qua potest sibi omnia subiicere. Habemus quæ sint oues Christi, id est, quæ sit vera ecclesia, & quæ sit eius felicitas, & vnde sit, nempe à solo pastore Christo.

Secundus Articulus.

29 Pater meus qui dedit mihi, maior est omnibus, & nemo potest rapere de manu Patris mei.

Hîc exponitur causa securitatis ouium Christi, argumento à potẽtia Dei petito. Pater meus qui dedit mihi oues, est maior, hoc est potẽtior omnibus & diabolis & hominibus creaturisq; aliis simul collectis. Ergo nulla res potest oues meas rapere de manu Patris. Sed quomodo dat Pater Filio oues? vt mittens misso, non vt Deus Deo, cùm vnus sit Deus, nec vt Pater Filio simpliciter, sed secũdùm humiliationem & dispensationis tempus. Quoniam autẽ supra dixerat: *Non rapiet quis eas de manu mea*, & hic ait: *Et nemo potest rapere eas de manu Patris mei:* Significatur, vna eadẽq; sit manus Patris & Filij, id est, vna potestas, id quod ex sequentib. verbis cõcluditur.

Tertius Articulus.

30 Ego & Pater vnum sumus.

Occupatio est & argumentum potestatis Christi. Occupatio quidem, qua anteuertit obiectionem quæ ex dictis obiici poterat, hanc videlicet: Tu dicis de ouibus tuis: Nemo potest rapere eas de manu mea. & rursus dicis: Nemo potest rapere eas de manu Patris mei. Aut igitur est vna manus Patris & tua, quod fieri non potest, aut absurda est oratio tua, & blasphema, qua tibi Dei quem Patrem tuum dices, potestatem rapis. Respondet Dominus: *Ego & Pater vnum sumus*, hoc est, tametsi Pater alius est à me, & ego alius à Patre, id est, alia persona, tamen Pater non est aliud & ego aliud, sed vnum sumus ambo vnitate essentiæ, naturæ & diuinitatis. Non igitur absurdum est meam manum & Patris eandem esse, si diuinitatem respicitis. Argumẽtum verò potestatis Christi est sumptum ab vnitate essentiæ ad æqualitatem potestatis, quod hoc modo concluditur: Patris & Filij vna & eadem Deitas est, vna maiestas, vna æternitas: ergo est & vna potestas & vna volũtas, qua & possunt & volunt Pater & Filius tueri oues suas. Proinde fieri non potest, vt oues rapiantur de manu nostra. Obseruemus hoc loco testimonium distinctionis personarum & vnitatis essentiæ in diuinis. Nam cum dicit: *Ego & Pater sumus*, copulatiua & verbo plurali distinguit personas cõtra Sabellium, qui vnam personam Patris & Filij ex vnitate essentiæ non multiplicatæ impiè collegit. Cùm rursum dicit, *Vnum* in neutro genere, vnitatem essentiæ Patris & Filij docet contra Arrium, qui duas essentias Patris & Filij ex distinctione personarũ impiè docuit. Vterq; rationis argumento deceptus est. Nam secundùm mensuram rerum creatarum voluerunt de Deitate & diuinis personis iudicare. Quidam hîc carpunt veteres scriptores, quasi abusi essent hoc Christi dicto contra hæreticos Sabellium & alios. Dicunt enim Christum hîc loqui de vnitate consensus & concordiæ tantùm Patris & Filij, & non de vnitate naturæ, vnde æqualis potestas concluditur. Sed ipsi potiùs carpendi sunt, qui non animaduertunt argumenti σύνιχον. Dixerat suprà Dominus: *Nemo potest oues meas rapere de manu mea*, quod hoc pacto probauit: Pater meus qui dedit mihi eas, maior est omnibus, & nemo rapiet eas de manu Patris mei. Hîc conclusio subintelligitur, videlicet: ergo neq; quisquam eas de manu mea rapiet. Huc additur probatio consequentiæ: *Ego & Pater vnum sumus*, quasi diceret: Cùm nemo potest rapere eas de manu Patris mei, & ego & Pater vnum sumus, sequitur quòd nemo possit eas de manu mea rapere. Vnitas ergo Patris & Filij essentiæ, Deitatis, potentiæ & gloriæ intelligitur, & non concordiæ tantùm. Plura de hoc articulo in primo capite annotauimus.

Quartus Articulus.

31 Tulerunt igitur rursus lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

Hîc ostendunt perfidi Iudęi, quo consilio interrogarũt Dominum, num ipse Christus esset. Nam ex verbis Domini collegerãt, quòd se Messiam esse & eiusdem cum Patre essentiæ & potestatis significaret, vnde indignantur suo more, & quia nihil habent quod ipsi contrà obiiciant, ad lapides confugiunt, vt authorem vitæ interficiant. Quid quæso magis hac ingratitudine detestandum est? Christus vitam offert, sed illi mortem moliuntur rependere. Obseruemus hîc exemplum Domini, qui non destitit ab officio fideliter præstando propter ingratorum multitudinem.

PARS IIII.

Huius partis duo sunt membra:

Primum. Apologia, qua Dominus calumniã Iudæorum refutat.

Secundum. Narratio secessionis Christi trãs Iordanem, & eorum quæ illic gesta sunt.

DE PRIMO.

Huius membri quinque sunt articuli.

Primus. Interrogatio Domini, cur Iudæi ipsum lapidibus obruere conentur.

Secundus. Responsio Iudæorum, qua suum factum vt iustum defendere videri volunt.

Tertius. Refutatio responsionis Iudæorum.

Quartus. Defensio Christi per opera ipsius.

Quintus. Rabies Iudæorum ex verbis Domini magis excandescens, vnde & ipsum apprehendere vt eum morti tradant, cupiunt. Sed ipse qui non nisi volens apprehendi poterat, euasit ẽ manibus illorum.

Primus Articulus.

32 Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quale eorum me lapidatis?

Hæc interrogatio eò pertinet, vt Dominus aduersus perfidos Iudæos suam tueatur innocentiam. Missus erat Dominus vt verbis & operibus testaretur de veritate Dei & de suo, propter quod missus erat in mundum, officio. Hoc cùm facit, hominum experitur malitiam, calumnias sustinet, pericula adit, nobis relinquẽs exemplum, vt & nos similiter faciamus, cùm id officij ratio postulat, præsertim cùm gloria Dei, & salus hominum agitur, hoc perpetuò satagentes, vt ad dicta & facta nostra, bona conscientia prouocare possimus. Habemus & hîc hypocritarum malitiam in exemplo depictam. Christus multa saluifica opera ostendit huic populo, quæ testabantur ipsum non aliud quærere, quàm gloriam Dei & salutem hominum. Sed homines hypocrisi sua excœcati, potiùs volunt perire, quàm opinione sanctitatis, qua coram hominibus tumebant, spoliari. An non videmus hodie idem papistis accidere, qui contra conscientiam suam defendunt idola, ne quid de sua existimatione decedere videatur?

Secundus Articulus.

33 Responderunt ei Iudæi dicentes: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quòd

& quòd tu homo cùm sis, facis teipsum Deũ.

Factum suum conantur tueri Iudæi, sed ipsi sese miserè inuoluũt, & propriis verbis se accusant. Agnoscunt Christi miracula, sed doctrinã, quã confirmãt miracula, nõ ferunt. Quod pfectò nihil aliud est, quã cõtradictoria manifestè ponere, & negare rerũ necessariã & euidentem cõsecutionẽ. Nam si opera Christi diuina sunt, est & doctrina diuina. Huic. n. confirmãdæ adhibentur. Si doctrina diuina nõ est, nec opera erunt diuina. Alterũ. n. ex altero necessariò sequitur. Cùm igitur fatẽtur Iudæi opera Christi bona & diuina esse, seipsos cõfodiunt, carpẽtes doctrinã ipsius. *De bono*, inquiunt, *opere te non lapidamus.* Vide hypocrisin. Hoc verbo se planè innocentes, ut qui nõ offendantur probè & bene factis, videri volunt, qui tamen imponere solent Christi factis qualitatẽ, non ex factorum veris causis, quod fieri oportuit, sed ex suo prauo iudicio, quo bona mala, & mala bona peruersè iudicant, id quod iusta pœna est propter contemptũ Deum in suo verbo. De hac pœna loquitur Paulus ad Rom. 1. *Et tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent quæ non conueniunt.* Ex hoc reprobo sensu proficiscuntur, & ea, quib. hîc suũ factũ maximè tueri conãtur Iudæi. Ita. n. aiunt: *Sed de blasphemia, & q tu, cùm homo sis, teipsum Deũ facis.* Si Iudæi sano iudicio fuissent præditi, verba Christi & facta ad regulam uerbi Dei examinassent: quod si fecissent, & Iesum Messiã agnouissent, & eundem Dei filiũ honorassent, tantũ abest ut ipsi notã blasphemiæ inurerent, à qua ipse alieniſsimus erat. Quid sit aũt blasphemia, sic collige ex antithesi. Sanctificare nomẽ Dei, & blasphemare nomen Dei opponuntur, ita ut sint omnino & ex omni parte cõtraria. Cùm igitur is dicitur sanctificare nomẽ Dei, qui piè de Deo sentit & loquitur, qui uero cultu Deũ colit, qui sanctimonia vitę alios ad pietatẽ inuitat: Profectò is blasphemus est habẽdus, qui impiè de Deo sentit & loquitur, qui superstitiosis cultib. Deum colit, qui vitæ impuritate, alios à confessione auocat. Breuiter, qui impiè & contumeliosè cõtra Deum loquitur, blasphemus est, & blasphemia, per quam de ipso Deo falsa dicuntur. Ex quo fit, vt blasphemia peior sit periurio, cùm peierando falsæ rei adhibetur testis Deus: Blasphemando aũt, de ipso Deo falsa dicuntur. Hinc apparet quàm atrox iniuria sit, quòd hic Christum blasphemũ vocãt Iudæi, quo nullus vnquã rectiùs de Deo sensit & locutus est, nullus sanctiùs Deum coluit, nullus denique innocẽtia vitæ magis ad Deum colendum homines inuitauit. Huius ergo exẽplo ferentis hanc contumeliã nos cõsolemur, si quãdo ab hypocritis & aduersariis veræ religionis, blasphemi, hæretici & turbatores Ecclesiæ traducimur, hoc certò statuentes, quòd veritas tãdem sit superatura. Neq; hoc prætereundum est, quòd Iudæi hîc rectiùs intellexerint dictum Christi: *Ego & pater vnum sumus*, quàm quidam, qui illud interpretantur de consensus & voluntatis concordia solumodo. Nam quod Dominus hic dicit: Ego & pater vnũ sumus: Iudæi putarunt idem valere ac si dixisset Dominus, ego & pater vnus Deus sumus. In qua quidem re non peccarunt, sed in eo peccarunt, quòd non crediderunt id ita esse. Ex quo fit vt illud blasphemiam interpretẽtur, quod nõ fecissent, si scripturis de Messia & Domini operibus fidem adhibuissent.

Tertius Articulus.

34 Respondit eis Iesus: An non scriptum est in lege vestra: Ego dixi dij estis?

35 Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura.

36 Quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixerim: Filius Dei sum?

Refutat Dominus calumniam Iudæorum argumẽto à comparatis sumpto. Scriptura Deos vocat, ad quos Dei sermo factus est. Ergo multò magis & verius Deus & Dei filius dici potest, quem pater sanctificauit, & misit in mundum, hoc est, per quem pater mundo loquitur, accepta ab eo legatione. Atq; hæc est summa & vis argumenti, quo calumniam iniustã Iudæorum à se repellit. Iam singula ordine perpendamus.

An non, inquit, *in lege vestra scriptum est: Ego dixi Dij estis?* Cùm hoc testimonium sit desumptũ ex Psal. 82. manifestum est, legis vocabulum in genere accipi pro doctrina cœlesti, seu quouis verbo Dei. Vocabulum enim Hebraicum *Thora* quod Græci νόμον & Latini legem vertunt, doctrinam in genere significat, vt in illo: *Beatus qui in lege Domini meditatur die ac nocte.* Item: *Lex Domini immaculata.* Quoties igitur lex seorsim ponitur in genere, pro doctrina cœlesti seu verbo Dei accipitur. *Ego dixi Dij estis.* Metonymia est, qua Elohim, id est, Deos vocat, quorum functio est diuina seu diuinitus cõmissa. Alloquitur aũt Dominus in persona Dauidis reges & gubernatores rerumpublicarum, quos Deos vocat propter functionem, quam diuinitus acceperunt. Sunt enim organa, per quæ Deus regit homines in hac externa societate, vt tranquillè, quietè, honestè & piè viuamus. Vnde monentur gubernatores officij sui, videlicet vt cogitent se à Deo accepisse potestatẽ, & ipsius ministros esse: qua potestate si abutuntur, pœnã incurrent, sicuti Psalmus ipse, de quo hoc testimonium depromptum est, indicat. Quòd aũt reges potestatem à Deo accipiãt, significat Christus, cùm ait: *Ad quos sermo Dei factus est*, id est, quib. verbo Dei aliqua potestas commissa est. Factum enim esse sermonem Domini ad aliquem, Hebraico idiotismo significat, aliquod ei à Domino datũ esse negotium. *Et non potest solui scriptura*, hoc est, scriptura non potest esse falsa, irrita aut mendax. Hinc maior argumenti, si quis eius formã integrã requirit, peti potest hoc modo: Quidquid dicit scriptura, minimè falsum est, sed verissimũ potiùs. Nititur enim veritate Dei. Nunc autem scriptura vocat eos Deos, quibus aliqua diuinitus est commissa potestas. Ergo rectè vocantur Dij & filij excelsi. Hinc iam subsumitur hoc pa-

cto hypothetic̃: Si Dij dicuntur & filij excelsi, A quibus Deus aliquam commiserat potestatem, ego certè nō sum blasphemus, Deum & filium Dei me nominās. Consecutionem probat cùm addit: *Quem pater sanctificauit & misit in mundum.* Sanctificauit, hoc est, selegit & segregauit me ex vniuersis mortalibus, ac donauit me potestate omnium maxima & diuinissima, vt sim rex regum, & Dominus Dominantium. Quapropter non iniuria me filium Dei dico. Verùm hîc discernendum est inter hunc filium Dei, qui ab B æterno natus est Deus de Deo, verus & naturalis Dei filius, & alios, qui vel creatione, vel adoptione, vel cōmissione potestatis filij Dei dicuntur. Sed filio Dei hoc loco satis fuit calumniam Iudæorum refutare. Nam & suprà aliquoties, & mox se verum Deum esse probat. Quam ob causam sæpe in scripturis dicitur Iehoua, quod nomē propriū Dei est & incōmunicabile.

Quartus Articulus. C

37 Si nō facio opera patris mei, ne credite.

38 At si facio, & si mihi non credideritis, operibus credite, vt cognoscatis & credatis, quòd in me pater, & ego in eo.

Alia defensio assertionis Christi affirmantis se Dei filium esse, idq; longè excellentiori modo quā alij homines, ad quos sermo Dei factus est. Sumit aūt Dominus, vt sæpè aliàs, argumentum ab operibus patris, hoc est à miraculis suis, D quæ diuina virtute edidit. Sunt enim hæc miracula loco euidentis demonstrationis de Christo, quòd verè sit filius Dei. Nam miracula eam doctrinam confirmant, quam is adfert qui edit miracula. Nunc aūt Christus dicit se esse filium Dei. Igitur ipsius miracula hanc doctrinam veram esse conuincunt, videlicet quòd verè sit filius Dei. Elias edidit miracula, quibus confirmauit doctrinam, quam ipse attulit. Sic Eliseus, E multiq; Prophetæ & Apostoli: Sed nullus horum docuit se filium Dei esse. Quare necillorū miracula eos esse filios Dei cōuincūt. Sed quid est credere patrem esse in Christo, & Christum in patre suo? hîc cùm agitur de actionib. patris & filij communibus, quibus probatur Christus esse filius Dei, patrem esse in Christo, est patrē esse efficacem in filio, & filium esse in patre, hoc est, viuere & efficacem esse virtute patris. Nam de his opera Christi testantur: Loquitur enim hîc dominus de efficacia patris, quæ relucebat F in Christo homine facto.

Quintus Articulus.

39 Quærebant iterum eum apprehendere, & exiuit de manu eorum.

Rursus offensi Iudæi conantur Dominum apprehendere, vt eum morti tradant, sed ipse exiuit de manu eorum: vt significaret nō in potestate eorum esse se interficere, sed cùm tempus veniret, traditurum se sponte in eorum manus ad illudendum & crucifigendum.

De Secundò.

Huius membri tres sunt articuli: Primus, Abitus Christi vltra Iordanem.

Secundus, Iudicium plurimorū, qui ad Christum venerant.

Tertius, fides multorum, qui crediderunt in Christum moti testimonio Iohannis & signis quæ fecit Dominus.

Primus Articulus.

40 Et abijt rursus vltra Iordanem in locum vbi erat Iohannes primùm baptizans, & mansit ibidem.

Dominus discedit ab ingratis & aliò se confert, vt fructum aliquem faciat & confirmet eos qui ante in se crediderūt propter testimonium Iohannis. Hoc Christi factum significat, quid semper futurum sit, donec hic mundus steterit. Christus suo verbo venit ad homines, eos docet & vocat ad se. Quòd si autem ipsum audire contempserint, discedit ab eis & aliò se confert, & manet vbi nactus fuerit obsequentes discipulos. Venit olim ad Iudæos, ad Græcos, sed quia contempserunt ipsius verbum, discessit ab eis, & venit ad Romanos & alios, ibiq; mansit, donec illum receperūt fide. Verùm postquam defecerunt à puritate verbi ipsius, discessit ab eis, & in eius locum Antichristus successit, iuxta vaticinium Pauli. Hodie apud nos manet, sed caueamus, ne nostra ingratitudine offensus, à nobis discedat.

Secundus Articulus.

41 Et multi venerunt ad eum, & dixerunt: Iohannes quidem signum fecit nullum, omnia autem quæcunque dixit Iohannes de hoc, vera sunt.

Etsi Iohannes ipse miraculis non claruit: tamen ipsius vocatio stupendis miraculis confirmata est. Taceo quòd ab Angelo ipsius natiuitas prędicta sit, taceo quòd in vtero matris Christum agnouerit: Prętereo partum aniculę, miracula in patre edita & patris vaticinium. Sed hoc vnū solummodo dico, quòd patefactio diuina, exhibita Iohanni in baptismo Christi, in qua illustre personarum diuinitatis testimoniū monstratum est, omnibus miraculis antecellat. Nam hæc patefactio confirmabat auditores Iohannis de veritate doctrinæ ipsius, qui vnum & solū Iesum Christū prædicabat & digito monstrabat.

Tertius Articulus.

42 Et crediderunt multi illic in eum.

Ciuitas, quæ custos esse debuit verbi Dei, fit spelunca latronū: sed alij obscuri homines, circa Iordanem habitantes, filium Dei recipiunt, & in ipsum credunt. Roma quæ gloriatur se esse sedem ecclesiæ præcipuam, Christum in suis membris persequitur. Alij qui procul habitant ad maria & flumina, recipiunt Euangelium, & in Christum credunt. Quid si isto modo filius Dei voluit extrema tempora ante suum aduentum pingere?

CAPITIS DECIMI FINIS.

LOCORVM SCRIPTVRAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI IN HISCE COMMENTARIIS EXPLICATORVM, INDEX.

Ex Veteri Testamento.

Genes. 1.1. In principio creauit Deus cœlum & terram 7.c
Genes. 1.3. Fiat lux, & facta est lux 159.d
Genes. 2. Requieuit Deus ab uniuerso opere suo, quod fecit 230. d & 231.a
Genes. 3.15. Semen mulieris conteret caput serpẽtis 353.f 15. Semẽ mulieris conteret caput serpentis 145.b 24. Collocauit ante hortũ Eden Cherubim 307.a
Genes. 15. 6. Credidit Abrahã Deo, & imputatum est ei ad iustitiam 201. b
Genes. 22. 12. Nunc cognoui quòd tu timeas Deum, quia non peper cisti filio tuo 201.e
Genes. 48. 22. Ego do tibi partem unam ultra fratres tuos, &c. 236.e
Leuit. 5.2. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, rea est 239.
Leuit. 23.4. Mense primo, decimo quarto die eiusdem mensis inter duas uesperas erit Pesach Domino 108.d
Exodi 20.3. Non habebis deos alienos coram me 193.e 10. Sex diebus facies omne opus tuũ. At in die septimo nõ facies ullũ. 322.e
Deut. 7.12. Si postquã audieris hæc iudicia, custodieris & feceris ea 205.e & 209.a
Deut. 17. 15. Non poteſtis alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus 105. f
4. Reg. 5.11. Putabam quòd ingrederetur ad me, & stans inuocaret nomen Dei sui 302 a
Iob 1.8. Et dixit Dominus ad Sathanam: Apposuistine cor in seruum meum Iob? 197. e
Iob 19. 25. Et ego scio quòd redemptor meus uiuit 355.d
Paralip. 6.19. Respicias ad orationem serui tui, &c. 111. b
Psal. 4.7. Signatum est super nos lumen uultus tui Domine 514. c
Psal. 23. Dominus pastor meus, & nihil mihi deerit 627.a
Psal. 25. 11. Propter nomen tuum, Domine, propitiare peccato meo 179. d
Psal. 36.10. Apud te est fons uitæ, & in lumine tuo lumen uidebimus 15.c (181. a
Psalm. 39. 7. Expectatio mea in te est
Psal. 51.7. Ecce in iniquitatibus conceptus sum. 20. d 12. Cor mundum crea in me Deus 561.a 13. Et spiritum tuum sanctum ne auferas à me 249.c
Psal. 68.34. Ecce dabit uoci suæ uocem roboris 341.d
Psal. 69.10. Zelus domus tuæ comedit me 118.c.f
Psal. 79.5. Accendetur uelut ignis zelus tuus 119.a
Psal. 104.4. Facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis 302.e
Psal. 106.30. Et stetit Phinees, & placauit te 202.c
Psal. 110.4. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos 72.d
Psal. 112.1. Beatus uir, qui timet Dominum: in mandatis eius uolet nimis 337.e
Psal. 119.10. Verbum tuum lumen semitis meis 159.f 71. Bonũ est mihi quòd humiliasti me 283.c
Psalm. 143.2. Ne intres in iudicium cum seruo tuo 192.d
Psal. 145. 15. Oculi omnium in te sperant Domine 383.a
Prouerb. 17. 15. Qui iustificat impiũ, & condemnat iustum, abominatio uterque eorum est coram Domino 224.a
Eccleſiast. 9.1. Nescit homo ãn amore uel odio dignus sit 225.g
Tobiæ. 4. 11. Eleemosyna ab omni peccato & morte liberat 249.g
Esaiæ 1. 16. Quiescite agere peruersè, & discite benefacere 249.e
Esaiæ 6.1. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum 306.f
Esaiæ 9.2. Habitantibus in regione & umbra mortis, lux orta est eis 514.b
Esaiæ 46. 10. Consilium meum stabit, & omnis uoluntas mea fiet 470.g
Esaiæ 49.6. Dedi te in lucem gentiũ 514.c 23. Erunt reges nutricij tui 111. g
Esaiæ 53. 8. Generationẽ eius quis enarrabit 470.a 9. Iniquitatem non fecit, nec fuit dolus in ore eius 60. d 11. Cognitione sui iustificabit iustus meus seruus multos 244.f
Esaiæ 55. 1. Sitientes omnes uenite, emite & comedite 399.c
Esaiæ 60.19. Erit tibi Dominus in lucem sempiternam 514.d
Ierem. 5. 1. Circuite uias Ierusalem, & quærite in plateis eius, ut inueniatis uirum, &c. 205. d & 208.d
Ezech. 18.20. Iustitia iusti super eum 249. f 30. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus uestris 560.a
Ezech. 36. 26. Auferam cor lapideũ de carne eorum 560.b
Ezech. 37.12. Ecce ego aperiam tumulos uestros, & educam uos de sepulchris 355.b
Daniel 4.24. Peccata tua eleemosynis redime 249.f
Hoseæ 2.9. Sponsabo te mihi in iustitia & iudicio & in misericordia 205. e & 208 g.19. Desponsabo te mihi in perpetuum 93.c
Michææ 5.2. Egressus eius ab initio à diebus æternitatis 470.b
Zachar. 11.16. Ecce ego suscito pastorem quendam in terrã 617. b
Malach. 3. 1. Ego mitto angelum meum ante faciem tuam 14.c
Malach. 4. 5. Ecce ego mitto uobis Eliam prophetam, antequam ueniat dies Domini magnus 49. c

Ex Nouo Testamento.

Matth. 5. 16. Sic luceat lux uestra 159.f
Matth. 7. 15. Cauete uobis à falsis prophetis 241. c & 631.a
Matth. 10. 22. Qui perseuerauerit usque ad finem, hic saluus erit 169 f
Matth. 11. 28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis 155.b & 478.b
Matth. 13. 32. Omni habenti dabatur & reddetur abundantior 386.f
Matth. 16. 19. Quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum 504. c 26. Quid prodest homini, si mundum uniuersum lucretur, animæ uerò suæ detrimentũ patiatur 400.d
Matth. 17. 5. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui: hũc audite 433.e
Matth. 18. 10. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis 310. c
Matth. 19. 21. Si uis uitam ingredi, serua mandata 193.b & 194.e
Matth. 22. 44. Quid uobis uidetur de Christo, cuius filius est? 418.f
Matth. 23. 8. Vos nolite uocari Rabbi, unus est enim doctor uester 163.g
Matth. 24. 13. Qui perseuerauerit usq; ad finem, saluus erit 249.d
Matth. 26. 61. Possum destruere templum Dei, & tribus diebus reædificare illud 121.f
Marci 1.4. Docebat baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum 68.a
Marci 5.36. Noli timere, solùm crede 184.c
Marci 9.37. Quicunque me recipit, non recipit me, sed eum qui misit me 374.a
Marci 16. 15. Ite in mundum uniuersum, & prædicate Euangeliũ omni creaturæ 16.f 155.a & 505.b
Lucæ 1. 6. Erant iusti ambo coram Deo, incedentes in omnib. mandatis 203.b
Lucæ 7. 47. Remittũtur ei peccata multa, quia dilexit multum 206.a
Lucæ 9. 62. Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, est aptus regno Dei 272.c & 390.c
Lucæ 10. 16. Qui uos audit, me audit 436.a
Lucæ 11. 21. Date eleemosynam, & omnia munda sunt uobis 206. a
Lucæ 13. 5. Nisi pœnitentiam egeritis, oẽs similiter peribitis 217.d
Lucæ 24. 46. Oportuit Christũ pati

& resurgere à mortuis tertio die 479.b
Ioan.1.12. Dedit illis potestatē filios Dei fieri 124.c & 154.b 14. Et verbum caro factū est 28.a 22. Dedit potestatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomē eius 265.e
Ioan 3.16. Sic Deus dilexit mūdum, vt filium suum vnigenitum daret 77.f 19. Lux venit in mundū & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem 512.f 20. Qui mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem 413.e
Iohan. 4. 21. Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabūt patrem in spiritu & veritate 112.b
Iohan 15.3. Vos mundi estis propter sermonem quē locutus sum vobis 147.d
Ioan. 17.19. Pro ijs sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate 70.f
Actor 1 4. Quia Iohannes quidem baptizauit aqua, vos aūt baptizabimini Spiritu Sancto 65.a
Rom.1.11. Vani facti sunt in ratiocinationibus suis 12. d 18. Reuelatur ira Dei super omnem impietatem & iniustitiam hominū 38.b 9 Omnes sub peccato sunt 172.e 10 Non est iustus, ne vnus quidem 533.d 20. Per legem est cognitio peccati 227.c 27. Vbi igitur gloriatio? exclusa est 187.d 28. Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus legis 154.a
Rom.4.2 Si Abraham iustificatus est ex operibus, habet quòd glorietur 187.c 10. Quomodo ergo imputata est? In circumcisione, an in præputio? 201.d 11 Signum accepit circuncisionis signaculum iustitiæ fidei 67.g 16. Ex fide est hęreditas, vt sit secundùm gratiam 183 b 17. Qui credidit ei qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ nō sunt tanquā sint 182.a 18 Qui contra spē sub spe credidit 287.b
Rom. 5 8. Commendat Deus charitatem suam erga nos ex eo, &c. 156. c 19. Quemadmodum vnius inobedientia multi sunt constituti peccatores 153.f 189 c 20. Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia 226.e
Rom. 6. 6. Hoc scientes quòd vetus noster homo crucifixus est, vt destruatur corpus peccati 270.f 14. Peccatum vobis non dominabitur, quia non estis sub lege, sed sub gratia 226.f
Rom. 7 21. Inuenio legem volēti mihi facere bonū, quòd malum mihi adiaceat 222.f 22. Condelector legi Dei secundùm internum hominem 534.d & 562.f
Rom 8. 3. Quod fieri nō potuit per legem, hoc Deus præstitit missō filio 198 e 403.d 10. Si Christus in vobis, corpus quidē mortuū est propter peccatum 141.d 13. Si secundùm carnem vixeritis, morieimini 137.f 14 Quicūq; Spiritu Dei agūtur, hi sunt filij Dei 141 c 28. Scimus quòd diligentib. Deū omnia cooperātur in bonū 238 a 31. Si Deus pro nobis, quis contrà nos? 634.d
Rom. 9.5. Ex quibus est Christus secundùm carnem 28.b 8. Non qui filij carnis, ij filij Dei 20.f 16. Non est volentis neq; currentis 21.b
Rom. 10 4. Christus est finis legis in iustitiam omni credenti 137.c 186.c 189.e 17. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei 244.f
Rom. 12.3. Vnusquisque sapiat ad sobrietatem, prout cuiq; Deus partitus est mensuram fidei 177 a
1. Cor. 1.30. Christus nobis datus est à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio 265.b
1. Cor. 2. 9. Nec oculus vidit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ Deus præparauit diligentibus se 144.d
1. Cor. 3.3. Cum fuerit inter vos zelus & contentio & factiones, nónne carnales estis? 163.d
1. Cor. 7.17. Vt vnumquemque vocauit Deus, ita ambulet 166.f
1. Cor. 9.17. Si enim volēs hoc facio, mercedem habeo 236.c
1. Cor. 10. 3. Omnes eandem escam spiritualem manducauerūt 407.f
1. Cor. 13. 2. Si habuero omnem fidē, ita vt montes transferam 206.a
1. Cor. 15. 40. Sunt corpora cœlestia & sunt corpora terrestria 359.a
2. Cor. 1. 12. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ 270.a 286.a 21. Qui confirmat nos vobiscum in Christum, & vnxit nos, Deus est 543.f
2. Cor. 5 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso 186.c
2. Cor. 10. 4 Arma militiæ nostræ nō carnalia sunt 1 8.a
2. Cor. 11. 2. Dæspondi vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginē puram 93.b
Gal. 2 16. Scientes quòd non iustificetur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi 184.f
Gal. 3. 11. Quod aūt per legem nemo iustificatur apud Deum, manifestum est 422. b 13. Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictio 540. d 22. Cōclusit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus 194 a
Gal. 4. 4. Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus filiū suum, &c. 262. c 10. Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos 110. d
Ephes. 2. 3. Omnes natura sunt filij iræ 197. f 14 Ipse est pax nostra, qui fecit vtraq; vnū 635. f 17. Christus veniens Euāgelizauit pacem vobis, &c. 113. f
Ephes. 3. 12. In Christo habemus παῤῥησίαν & aditum cū fiducia per fidem in ipsum 180 f
Ephes. 4. 17. Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, intelligentiam habentes obscuratam 11. g
Ephes. 5. 20. Gratias agentes per Iesum Christum 316. e 25. Christus dilexit Ecclesiam & semetipsum tradidit pro illa 168. c
Philip. 2. 7. Qui cùm esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo 35. e 483. e
Philip. 3. 3. Nos circuncisio sumus, qui Spiritu Deum colimus 141. d 6. Secundū iustitiā quę est in lege, fui irreprehensibilis 186. f 18. Multi ambulāt, quos sæpe dixi vobis, inimicos crucis Christi esse 398. g
Coloss. 2. 16 Nemo vos iudicet in cibo & potu aut in parte diei festi 110. d
Coloss. 3. 5. Mortificate membra vestra terrestria 141. b
1. Thess. 5. 18. In omnibus gratias agite 320. a
1. Tim. 2. 5. Vnus Deus & vnus mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus 539. b
1. Timoth. 4 1. Spiritus manifestè dicit, quod in nouissimis temporibus discedent quidam à fide 92. d
2. Timoth. 4. 7. Honestum certamen decertaui, cursum consummaui 286. a
Hebr 3. 2. Moses quidem fideles in tota Dei domo tanquam famulus in testimonium dicēdorum 407. a 14. Participes Christi effecti sumus, si modò initium fiduciæ eius vsq; ad finē firmū teneamus 65. e
Hebr. 5. 4. Nec quisquam sibi sumat honorem, nisi qui vocatur à Deo 166. e
Heb. 6. 4. Impossibile est eos qui semel fuerunt illuminati, &c. 231. a
Heb. 10 12. Vna oblatione consummauit 59. f 22. Aspersi corda à conscientia mala, & abluto corpore aqua pura 256 d 26. Voluntariè peccantib post acceptā notitiam veritatis, iam nō relinquitur pro peccatis hostia 231. f 35. Ne abiecerītis fiduciam vestrā, quæ magnam habet præmij remunerationem 213. b
Hebr. 11. 1. Est autem fides sperandarum rerū ὑπόστασις & ἔλεγχος, non apparentium 180. f
Iacob 2. 20. Vis nosse ô homo inanis, quòd fides sine operibus mortua sit 199. f
1. Pet. 1. 22. Renati nō ex semine mortali, sed immortali per verbum viuentis Dei 139. c
1. Pet. 2. 9. Vos estis genus electum, regale sacerdotium 265. f
1. Iohan. 2. 29. Qui facit iustitiam, ex ipso natus est 204. e
1. Iohan. 3. 1. Videte qualem charitatem dedit nobis pater, vt filij Dei vocemur 156. c 2. Nunc filij Dei sumus, & non apparuit quod erimus 542. d 6. Omnis qui in eo manet, non peccat 539 b 7. Qui facit iustitiam iustus est 204. e
1. Ioan. 3. 17. Qui habuerit substantiā huius mundi, & clauserit viscera sua 97. e
1 Iohan 5. 17 Omnis ἀδικία est peccatum, sed non ad mortem 230. b
Apocal 13. 8. Agnus occisus est ab origine mundi 62. d

LOCORVM SCRIPTVRAE FINIS.

RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM HVIVS OPERIS LOCVPLETISSIMVS INDEX.

A

Abdæ Persici Episcopi zelus superstitiosus 110.f
Abdias recusat interficere Prophetas Dei 488.d
Abraham anno integro ante natum Isaac circumcisus est 201.d
Abraham cur pater credentium dicatur 200.a cur sit circũcisus 133.f
Abraham & Loth quomodo fratres fuerint 105.g
Abraham non ex operibus legis, sed sola fide iustificatus 188.b
Abrahã uoce angeli à proposito reuocatus est 201.d
Abrahami circumcisio carnalis 466.e
fides adiunctam obedientiam erga Deum habuit 200.a
Abrahæ fidei exemplum rectè aliis in genere credentibus accommodatur 182.d
Abrahæ fides imputata ad iustitiam 182.b
Abrahæ fidem quomodo nobis accommodemus 182.e
Abrahæ filij qui 581.c
Abrahæ obedientia, timoris Dei testimonium 201.e
Abrahæ semen duplex 532.a
Abrahæ cur circumcisio mandata 67.f
Absoluere an liceat ministris ecclesiæ eos qui grani scandalo offenderunt ecclesiam 510.d
absolutio externa per prædicationem Euangelij, est testimonium internæ absolutionis 506.a
absolutio in ecclesia duplex est 502.e
absolutio pædagogica duplex est 506.d pendet ex ordinario uerbi ministerio 506.c priuata quæ sit 506.g
absolutio pædagogica quid 506.b 507.d utilis est disciplina in ecclesia bene constituta 507.e
absolutionis pædagogicæ & priuatæ fines tres 508.a
absolutio priuata quando uera & rata in cœlis 507.c publica quorum sit 509.a
inter Absolutionis priuatæ usum & confirmationem quódnam sit discrimen 508.c
Actionum contrariarũ priuatio 552.a
actionum fontes in hominib. tres 12.a
actionum sanctarum causa est Spiritus Sanctus 481.c
Adam conditus ad imaginem Dei 8.d
Adam primus, secundi typus 146.f
Adam sua inobedientia coniecit omnes in mortem 263.a
Adæ unius errore totum humanum genus aberrauit 620.a
Adoptio pendet ex fide promissionis 568.d
adoptionis gloriã fide obtinemus 22.a
adoptionis gratiæ quis expers 98.a
adoptionis nostri causæ 19.b
adoptionis spiritus quo donantur fideles, cur adoptionis dicatur 543.c
Adorandi uerus modus 255.b
adoratio uera unde pendeat 255.b
adorationis Samaritanorum & Iudæorum discrimen 250.g
Aduentus Christi duplex finis 611.b
aduentus Domini in mundum modus 22.c
aduentus primi & secundi discrimen 520.c
aduentus primi Domini in mundum finis essentialis 156.g
pro Aduersis agendæ gratiæ 326.a
cum Aduersarijs quoties agẽdum est, Christi exemplum nobis sit regula 243.d
aduersitas omnis cũmonefactio quædam de lapsu totius naturæ humanæ in primis parentibus 445.f
aduersitas quæuis testimonium iudicij diuini aduersus peccatum 385.c
Adulteri turpissimi qui sint 170.d
adulteros & adulteras cur lex Dei puniri iubeat 498.b
adulterium impunitum fit pabulum omnium flagitiorum 498.c
in Adulterio quæ capitalia peccata cõcurrant 498.b
cum Adulterio quæ sint coniuncta peccata 245.d
Affectus in nobis sunt ueluti funes quidam, quibus trahimur in contraria 535.b
Affectuum & rationis dissidium est pijs commune cum impijs 549.f
afflictionis horam excipit æternitas fœlicitatis 473.e
in Afflictione omni cogitemus regulam Pauli 549.a
afflictiones sanctorum carnales indicia iræ diuinæ interpretãtur 199.d
Agnus ille qui monstratur à Iohanne, quis sit 57.g
agni mactati in Aegypto figura, Christus 110.a
agni mactati merito quomodo reddamur participes 65.d
agni proprietatem quomodo Basilius describat 620.f
agni uictima cui rei destinetur 61.a
agni uictimæ applicatio cur per cænã dominicam fiat 70.b
agni uictimæ perpetua efficacia 61.f
agno cur Iohannes Christum potius conferat, quàm alijs animalibus 60.f
Aiax insaniam anteponit mentis sanitati 318.f
Allegoriæ quando ualeant 388.e
allegorijs uulgus hominum magis ducitur, quam acutis rationibus flectitur 105.a
Aliunde ascendere quid sit 615.a
Ambitio imperijs & rebuspubl. perniciosa 472.c
ambitione nulla pestis perniciosior 472.b
Ambrosij dictum 186.c 219.d 222.e
Ambrosij locus 151.c 188.b 301.f 316.b 333.f 357.d 632.b
Ambrosij regula sequenda 222.c
Ambulatio Christi super mare 393.c
ambulare in omnib. mandatis & implere omnia mandata longè differunt 205.a
Amicitia optima & pulcherrima uitæ supellex 125.a
amicus fidus medicina uitæ est 125.a
amicus prudens & beneuolus, thesaurus pretiosissimus 125.a
amicus uerus à ficto quando discerni possit 125.b
inter Amicos probatos & quos nondum probauimus, discernendum 125.a
Amor quo Filius oues suas complectitur, unde nascatur 633.e
amoris paterni signum, peccatorum flagellatio 149.b
Anabaptistæ uocale ministerium nimium eleuant 609.b
Anabaptistarum delirium 16.e 485.e
in Anabaptistarum sententia de non baptizandis infantibus tres errores 580.a
Anabaptistarum uanitas 301.a

ἀναγωγὴ qualis figura 395.e
Ananiam mentientem Petrus sola voce occidit 116.f
Anathematismi efficacia 118.b
Angelus cur essentia dicatur 304.d 305.a
Angeli & animæ discrimen 305.e
Angeli ascendentes per scalam, quid significent 90.d quid item descendentes ibidem
Angeli boni cur Deum celebrent 308.e defectione à Deo facti sunt mali 570.a
Angeli boni quales in se sint 304.c quando victoriam reportent 313.d quib. epithetis à malis distinguantur 305.g
Angelorum bonorum desertio, signum iræ Dei 312.e
Angeli cur ἀγάλματα θεοῦ 306.b cur principatus appellati 307.f
Angeli ex creatione sunt mutabiles 309.a
Angeli mali cur in veritate non steterint 314.f ex bonis facti 314.e
Angelos omnes creatione fuisse bonos 303.e
Angeli quid præstent singulis hominibus 310.b
Angeli quomodo erga nos sint affecti 308.a
Angeli quónam tempore creati 303.f
Angeli sancti pugnant contra diabolos 313.d
Angeli uindictam de tyrannis & hæreticis sumunt 313.f viribus potentissimi 305.f virtute promissi seminis quomodo sint confirmati 309.a
Angelorum castitas 306.a castissimorum exemplum nobis imitandum proponitur 309.e duo officia 308.e
Angelorum ministerium 306.c
Angelorum præsidia olim uisibilia 312.c
Angelorum tres hierarchiæ 306.e
Angelis cur membra humana tribuantur 304.f non tribuendum quod proprium est Spiritus Sancti opus 312.b quid præstandum 314.e
In Angelis triplex cognitio 305.b
Angelos esse politys, populis & regnis præfectos 312.f
ab Angelis non est expectandum nouum doctrinæ genus 312.a
In Angustys nostris Christo tempus non præscribendum 99.b
Anima ad similitudinem & imaginẽ Dei condita 7.a
anima extingui non potest 284.e
anima hominis una est, & tres eius facultates, non plures 7.a
animæ cibus 273.f maiori studio quærẽdus est quàm cibus corporis 399.f (ferenda 292.b
animæ curatio corporis sanationi præ
animæ mors tristior corporali 350.b
animæ subsidia qualia esse debeant 248.e
animas fuisse ante corpora humana, vetus hæresis 16.f
ab Animalium terrestrium carnibus cur Papistæ abstineant 348.d
Animi hominum quando sint parati 275.b
Anshelmi locus 564.b
Anthropomorphitarum error 257.d
Antichristus in locum Christi successit 652.c
Antichristus multis modis luporum rabiem superat 631.e pastor stultus 627.c 629.a truculentia lupos et sæuas bestias superat 627.d
Antiochus Epiphanes quando templum spoliarit 640.g
ἀναδεῖν vocis significatio 229.f
Apollinaris error 634.f
Apostolorum baptismus 55.a
Appetitus bonus à recto indicio pendet 555.a
Aqua elementaris baptismi, efficax Spiritus Sancti symbolum 133.a
aqua in uinum versa quid symbolicè notet 105..c munda cur Spiritus Sanctus dicatur 247.c
aqua non est causa regenerationis, sed symbolum spiritualis natiuitatis 133.b non mundat sine Spiritu 301.f transfertur ad Euangelij doctrinam 247.d
aqua uiua quæ dicatur 245.f
Aquæ encomiũ apud Pyndarum 418.c nomen cur ad Spiritus Sancti gratiam trahatur 246.a
aquæ terrestris & spiritualis differentia 248.d
Aquila cæteris auibus altiùs uolat, Solisq; radios irreuerberatis aspicit luminibus 1.b
aquæ turbatio quæ fiebat per Angelum cuius figura fuerit 2.b
aquilæ esus cur in lege prohibitus 384.c
Arbitrium hominis quale 477.b
arbitrium liberum & seruum rectè dici etiam in non renatis 555.b
Arca Noe crucis Christi figura 74.b
Archangeli unde dicantur 307.f
Archisynagogus sola fide iustificatur 184.e
Architriclinus unde dicatur 101.d quem notet ibidem
Aries in holocaustum pro Isaach oblatus 109.c eius typus ibid.
ἄριστον μὲν ὕδωρ, Pyndari dictũ 481.c
Arri habo, pacti symbolum 544.c
Arrius λόγον cœpisse autumat 9.c verã Christi diuinitatẽ negat 615.f
Arrij error 647.d
ad Arriũ refutandum patres vocabulum ὁμοούσιον sumpserunt 8.f 460.c
Arriani ex quo dicto distinctionẽ essentiæ patris & filij cõcludere nitantur 157.b
Arrianorum error 332.f
Ate dea vnde dicta 535.e
Athanasij locus 27.d 188.a 430.f
Athanasij similitudo quomodo accommodanda 31.d
Athenienſium superstitionem Paulus reprehendit 610.b (472.c
Auaritia cum ambitione coniuncta
auaritia & ambitio non secus quàm lutum fœdissimum fugienda 120.g
pessimi consiliarij 130.e
Auditorum multorum imago 461.c
auditorum stupiditatem minister Euangelij boni consulere debet 138.c
Auditus uocis patris de filio modus duplex 369.c
Augustini dictum 42.c 186.c.e 225.b 292.d 447.c 459.a 471.d 472.a 518.b 520.g
Augustini locus 8.c 27.c 55.a 44.c 68.b 82.b 104.d 118.d 134.b 151.c 164.f 173.f 194.c 245.f 263.g 333.b.c 338.d 341.a 357.f 392.c 408.b 426.f 428.c 431.a 404.a 422.f 427.c 440.c 443.c 473.c 509.g 519.b 521.b 548.e 560.d 564.a 569.a.f 598.a 603.g 606.b 623.c 638.b 644.f (tum 199.f
Augustini responsum Pelagianis data
Augustini sententia 97.c 222.d 386.a
Aulicorum piorum est, regulum imitari 285.c
Authoritas Ecclesiæ quando in nullo loco reputanda 257.a

B

Balaam mercede iniquitatis seductus 460.c
Balsami vaticinium 235.a
Baptismа Christine uel Iohannis sit dignius 163.c
baptismus aquæ, signum interioris baptismi 168.g
baptismus Christianorum successit in locũ circũcisionis Iudæorum 133.f
baptismus cur regenerationis lauacrũ dicatur 69.a 133.c 138.g
baptismus efficax symbolum cõmunicationis Christi corporis & aspersionis sanguinis sui in peccatorum remissionem 69.f
baptismus est obsignatio in corpore nostro promissioni adiuncta 134.b

baptismus est oppayit 137.a
baptismus & Cœna Dominica traditiones sunt diuinæ 241.a resurrectionis uisibilia testimonia 356.a
baptismus externus interni symbolum 80.c 169.a
baptismi ignis, symbolum est baptismus aquæ 55.e
baptismus lauacrum regenerationis 54.f
baptismus non confert infantib. gratiam, sed eam iam habentib. obsignat 581.f
baptismus regenerationem obsignat 140.c
baptismus quorum nos admonere debeat 55.f
baptismus signaculum Dei, quo testatur peccata remitti pœnitentib. 68.a
baptismus signum est interioris purgationis 169.a
baptismus symbolum mortificationis & uiuificationis 226.e
baptismus unus Papistis nõ satis est, sed plures lotiones excogitãt 100.b
Baptismi aquâ quoties infantes aspergi uidemus, quorum admoneamur 133.a
baptismi Ioannis aliorũq; ministrorũ & Christi discrimen 54.b
baptismi necessitas præcisè ad salutẽ non requiritur 133.e
baptismi uisibili cæremoniâ inuisibilem gratiam significari 133.a
Baptismo externo priuati non omnes spiritu Christi priuantur 134.d
Baptismum cur Paulus uocet lauacrũ regenerationis 80.c
baptismum & cœnam Domini negligere, summa ingratitudo 288.d
baptismum quomodo Christus & Ioannes peregerint 162.b
Baptista cur Angelus uocetur 14.c
Baptizari in nomen Patris, Filij & Spiritus Sancti 132.f
Baptizare Spiritu Sancto est proprium Messiæ munus 81.c
Baptizari Spiritu Sancto et igni quid sit 54.e
Baptizatus circumfert secum diuinũ testimonium, quòd Deus uelit sibi pœnitenti remittere peccata 80.e
baptizati columbæ uirtutes imitentur 81.f
Basilij de fide sententia 130.b
Basilij locus 5.d 33.b 187.f 620.f
Beatitudo uera in qua re cõsistat 36.e
Beatus est non qui bene cœpit, sed qui perseuerauerit usq; ad finem 107.a
Bedæ presbyteri locus 641.e
Benedictio Domini in quibus sit diues 387.b
Benedictionis factæ Abrahamo, applicationis modus 541.c
Benefacere semper licitũ esse, uel quouis die 464.f
Benefaciendi propositum quando Deo profacto sit 361.b
Beneficium Christi uniuersale 19.e
beneficium quando sit gratum 99.b
Beneficia corporalia semper nos admoneant de spiritualibus 51.a
Bernhardi de Angelis sententia 309.b
Bernhardi de fide dictum 182.g de morte Christi locus 153.a
Bernhardi locus 5.f 60.e 68.c 134.c 312.c 519.d
Bernhardi sententia 64.f 128.b 360.a 602.c
Bethabora ciuitas ab euentu nomen habet 56.c
Bibere de aqua uiua quid sit 480.f
Blasphemia Christi duplex 230.f
blasphemia in Spiritum Sanctum cur irremißibilis 229.f
blasphemia quid 649.d
blasphemia cur peior periurio 649.c
Blasphemus quis sit habendus 649.e
Bonitatem in labijs tantùm habere, ineptum 143.c
Bona opera an uitam mereãtur 359.e cuius generis esse debeant 360.a
bona uera & mala unde metiri debeamus 254.g
Bonorum Ecclesiasticorum ad ueram Ecclesiam translatio 117.f
bonorum operum duo ordines 219.a
in Bonis petendis quomodo discernendum 291.d

C

Cæci corporalis sanatio quid symbolicè sibi uelit 611.d
Cæci miraculosa sanatio in die sabbati, utrum sit uiolatio sabbati 599.c
cæci sanatio, ocularis demonstratio quòd Iesus esset Messias 601.e
cæci qui à Domino pronuncientur 512.a
Cæcorum sanationes symbola spiritualium sanationum 512.e
Cæcitas corporalis symbolum cæcitatis humani generis 589.a
Cæremoniæ humanæ & diuinæ differunt 454.c
cæremoniæ impiæ fugiendæ 641.c
cæremoniæ Mosaicæ tripliciter considerantur 544.g
Cæremoniarum diuinarum & humanarum discrimen 242.e
cæremoniarũ subita mutatio nõ admittenda 48.b
Caini contritio 218.b
Calamitas est testimonium iudicij & misericordiæ 326.a.b
Calamitates humanæ quando Deo in gloriam cedant 96.b sunt peccatorum pœnæ 301.c 327.c
in Calamitates uarias cur Dominus nos incidere permittat 283.f
in Calamitatibus aliorum quomodo affecti esse debeamus 6.f
Calamitatibus ut alij aliorum afficiamur, quæ causæ nos monere debeãt 97.b
Cana oppidum in tribu Manasse, in Galilæa ignobile 91.a
Cananæa fides 290.b reguli fides perfectior 290.f
Candelabrum cum suis lucernis typus Christi 512.b
Capernaitæ cur grauißimas pœnas sibi adsciuerint 106.e
Capernaitarum casus deplorandus 106.d
Capernaitis plurimi hodie similes 398.e
Carnalis propagatio non est capax regni Dei 21.d
Carnales qui sint 20.c
Caro Christi quomodo panis uitæ fiat 423.e
caro fidei inimica 67.e
caro hominis Christi distinguenda est à communi carne hominum 425.d
hominis non renati consiliarius domesticus 552.f
caro omnes uires & facultates hominis complectitur 550.c
caro quid 552.g
Carnis & Spiritus luctæ acerrimæ 287.a 534.e
Carnis semen quid 581.c
carnis significatio 22.d 141.f
carnis uocabulum in Scripturis pro integro homine accipitur 635.e
carnis uoluntas, hominis non renati consiliarius domesticus 553.d
Carnem Christi manducare, & sanguinem eius bibere quid sit 426.c
secundùm Carnem uersantes sunt sub maledictione 176.a
ex Carne quod natum est, caro est 135.e
ex Castigatione iustum Dei iudicium & paterna misericordia agnoscenda 149.b
Catoni quæ defuerint in colendo Deo 256.b
Causæ qualitas sæpe ex circunstantijs dependet 323.c
Causas ex non causis facere, usitatum est in mundo 115.b
Centurio ex hoste fit confessor Christi 478.b eius fides qualis 290.f
Corinthus & Ebion Christi diuinitatem negarunt 1.b

Certitudinem philosophicam certitudini diuinæ præferetium, nox detestanda 130.a
Charitas fide est maior duobus modis 216.a non est fidei forma 221.b
Cherubim cur angeli dicantur 307.b
Chirographum Dei in cordibus hominum resurrectionis futuræ symbolum 357.a
chirographū est propria hominis conscientia 557.a
Christiana perfectio in qua re consistat 562.a
Christianum esse & magistratu fungi non pugnant inter se 502.c
Christiani, gens sancta et populus acquisitionis 267.b qua promissione freti infantes suos ad baptismū adferant 133.g
Christiani quales reges 266.a
Christiani quales sacerdotes 266.d
Christiani sunt filij Abrahæ & promissionis hæredes 133.f
Christiani uerè semen sunt Abrahæ 581.b
Christiani spiritu & affectu sunt fratres 106.a
Christianorum à lege libertas 384.c
Christianorum acre certamen 266.c
eximia dignitas 265.g
Christianorum infantes etiam in utero materno posse & esse capaces spiritus Christi 134.e
Christianorum μαντεῖα 313.e
Christianorum templa quando fædissimè profanentur 112.e
Christianismus est imitatio Christi 267.d
Christianismi nomine intelliguntur officia hominum, qui beneficiorum Christi fide sunt participes facti 265.d
Christus anteuertit clamorem nostrū 381.c
Christus bonus pastor 628.a
Christus cognationis & sanguinis rationem habet 105.e
Christus credentibus est propitiatio 208.e
Christus cuius respectu in iudicium uenit 520.e
Christus cur à languido quærat, num sanus fieri uelit 319.a cur agnus Dei nominetur 60.b.c cur dicatur filius Adam 146.f cur discipulos in ciuitatem miserit ad cibos emendos 239.b cur factus sub legem 461.f cur figurata & obscura responsione sit usus 121.d cur filius hominis dicatur 146.c.d
Christus cur fugerit 443.a cur innua dicatur 616.a cur Ierosolymam in ipso Paschatis festo proficiscitur 107.b.e cur in mundum uenerit 262.d cur iurauerit 578.g cur legem impleuerit 195.a cur miracula ediderit 288.a cur missus à patre 389.g cur multos ægros sanitati restituerit 289.d cur non ad fratrum suorum petitionem ascenderit in Galilæam 452.b cur non didicerit literas humano more 457.f cur pro nobis factus sit maledictum 541.b cur se absconderit 588.b cur se Deo patri obtulerit 75.b cur se filium hominis nominet 105.f 528.d cur se medico conferat 452.e 479.a
Christus cui se obtulerit 74.a cur se ostium ouium appellet 623.a cur se panem uitæ nocet 411.c cur super mare ambulet 393.c cur uerbum salutem appellet 254.b cur uoluerit uiribus corporis & armis externam disciplinam tueri 116.b
Christus doctor & Saluator missus omnibus promiscuè in salutem 162.d
Christus duabus de causis serpens dictus est 151.b
Christus duplici nomine dicitur uita 10.g
Christus efficax est ad conferendam uitam carnem suam manducantibus 429.b
Christus est is quem agnus paschalis in ueteri Testamento adumbrabat 59.a est ubique totus, non totum 484.a
Christus fidei obiectum 178.f
Christus filius Dei homo factus 3.a finis legis in iustitiam omni credenti 204.b fit Iudæis petra scandali 418.d
Christus heroico impetu impulsus templum Dei purgat 115.f
Christus idem substantia, quod spiritus sanctus 176.e
Christus in ciuitate Capernaum quid fecerit 106.b
Christus in fidelibus potentior est, quàm ut portæ inferorum aliquid aduersus ipsos ualeant 266.c in mundum cur uenerit 279.f in piorum nuptijs præsens 92.a
Christus iustus index 349.d
Christus lux æternæ beatitudinis 514.d lux mundi 392.e
Christus meretur suis uitam æternā 359.e miracula editurus cur patrē inuocet 320.a
Christus nostra delicta cur sua fecerit 186.e
Christus omnibus legibus humanæ subiectionis fuit exemptus 98.e opinionem Phariſæorum tanquā fulmine cœlesti prosternit 130.g
Christus pastor bonus 626.f panis panibus maximam hominum turbam saturat 376.a personæ quæ est Deus & homo, appellatio 58.b post baptismum tentatur à diabolo 91.c pro quibus se obtulerit 75.c
Christus quæ uirtute obtulerit 73.f quando à Ioanne sit baptizatus 81.b.d.e quando animā posuerit 638.b quando peccatum tollat 61.e quando natus 91.d
Christus quantum onus in se transtulerit 75.a
Christus qui ὁ ὢν lux est æterna, in tempore lux est ἐνεργείᾳ 514.b
Christus quid à nobis requirat 345.c.d
Christus quo consilio in alium locum cesserit 234.c quo respectu ostium & ostiarius & pastor dicatur 617.f
Christus quos peccatores recipiat in gratiam 245.c quos quærat 88.a
Christus quòd à Samaritanis recipitur, & à Iudæis reijcitur, cuius rei signum sit 298.e quòd sit uerus Deus, unde pateat 145.g item quòd sit uerus homo 146.c
Christus quomodo affectus sit erga miseros & afflictos 320.e quomodo accedere & recedere dicatur 519.a.d quomodo dicatur uenire in Iudæam terram, cùm fuerit in ipsa metropoli Iudææ 162.c quomodo eos quos inuenerit, regat 88.b quomodo in Euangelio 19.a quomodo nobis sit uita 351.d quomodo nobis uitam communicet 351.e.f quomodo profecerit 37.e quomodo pro nobis factus sit maledictum 540.b quomodo quærat 87.f quomodo sibi adiungat ecclesiam ut sponsam 168.b quomodo sit affectus erga eos qui sequuntur 83.d quomodo sub lege fuerit 298.a quomodo uelit suos docere 269.f
Christus quoto die Ianuarij à Ioanne sit baptizatus 91.b.d
Christus scala 90.c
Christus se omnibus ex æquo saluatorem obtulit 98.e
Christus solus est propitiatorium, in quo exaudiuntur preces 252.g solus finis legis in iustitiam omni credenti 403.e solus salutis fons 82.c solus sol iustitiæ 592.e solus uia uitæ æternæ 523.g
Christus, sponsus ecclesiæ 102.b
Christus ubi quærat 87.g ubi se obtulerit

ſerit 74.a
Chriſtus Verus agnus qui vicit leonẽ 110.d Verus & æternus Deus 126.b Verus Meßias olim promiſſus 363.b Verus Nazarenus natura & facto 89.a
Chriſtus Vnde Galilæus dictus 236.c Vnctus cur ſit 85.a
Chriſtus Vnicus & Verus eccleſiæ doctor agnoſcendus 129.b Vnicus gratiæ fons 40.c Vnicus ſalutis author 125.f
Chriſtus vnigenitus à patre 37.b
Chriſti affectus erga turbam 378.f eius cauſa 379.b ardentiſſimum ſtudium 280.d
in Chriſti aſſeuerationibus quæ obſeruanda 332.c
Chriſti beneficium ad omnes extenditur 179.d
Chriſti beneficia peculiaria quæ 628.b
Chriſti beneficiorũ quomodo fiamus participes 438.c
Chriſti bonitas admiranda 288.
Chriſti clamor quarum rerũ nos admoneat 476.d
Chriſti comminatio ob contemptum Verbi 107.a
Chriſti conſortes omnes ſancti ſunt 85.d
Chriſti corpus cur dicatur templum Dei 122.b
Chriſti corpus tripliciter conſiderari debet 69.b.d.f
in Chriſti corpore perpetua eſt membrorum mutua affectio 97.a
Chriſti crucis figuræ 74.d
Chriſti deitatis teſtimonium 587.a
Chriſti dicta & facta qualia 173.a
Chriſti diuinitas ex quo opere concludatur 11.b
Chriſti diuinitatis argumentum 86.c teſtimonium 126.a
Chriſti doctrina ſupernaturalis & diuina 104.b
Chriſti doctrinam quid ſecutum 106.c
de Chriſti duplici imitatione 562.b
Chriſti duriuſcula reſponſio quomodo intelligenda 98.d quò pertineat ibidem f
Chriſti eminentia ſupra omnes homines 172.f
Chriſti & Apoſtolorum miſſionis ſimilitudo quò pertineat 117.b & eccleſiæ arctiſſima copula 92.f 168.a magnum myſterium 94.e
Chriſti & eccleſiæ deſponſatio qua lege fiat 94.b
Chriſti & eccleſiæ myſterium coniugio adumbratur 92.f
inter Chriſti & Iohannis perſonam differentia 172.d
Chriſti & miniſtrorũ diſcrimẽ 279.a & Prophetarum diſcrimen 176.f
Chriſti exemplum nobis proponendũ 119.c ſit inſtar regulæ gratiæ miniſtris 250.a
Chriſti facultas ad exaudiendum Vota noſtra 278.b
Chriſti factũ ad miracula potius referendum eſt, quàm ad externam vim 116.d ingens miraculum 120.f
Chriſti facta, ſigna ſunt 388.b
Chriſti fuga recuſantis dignitatẽ regiam 389.f
Chriſti gloria 36.b 307.f
Chriſti heroicum factum 113.a
Chriſti hora quæ ſit 99.a
Chriſti humiliatio 483.d ignoratio cauſa ſpreti Euangelij 243.f imitatio in quib. ſita ſit 268.a quã ſit neceſſaria ibid.b incrementum & Iohãnis decrementũ quo adumbratum 171.f quòd ſit referendum 171.c
Chriſti indoles Deo digna 172.f
Chriſti indicium & noſtrum, diuerſum 126.a
Chriſti legatio ſupernaturalis eſt 104.f
Chriſti αὐτάρκεια ſufficiẽs ad delenda omnium hominum peccata 155.b
Chriſti miraculorum finis 103.f
Chriſti notitia in quatuor cõſiſtit 178.f obedientia cur Dei iuſtitia dicatur 189.
Chriſti officium 40.b 320.b
inter Chriſti officium & Moſis miniſterium quo diſcernendum 520.a
Chriſti opera diuina cur miracula Vocentur 102.f cur prodigia dicantur 102.g cur ſigna appellentur 103.a
inter Chriſti pietatem erga Deum patrem & noſtram maximum eſt diſcrimen 268.e
in Chriſti plenitudine quantus bonorum theſaurus nobis ſit repoſitus 41.c
Chriſti potentia diuina & ſupernaturalis 104.a potentia ſupernaturalis 289.b poteſtas 352.a.b
Chriſti præſentiæ in nuptijs myſtica ſignificatio 92.f
Chriſti profectionis cauſæ 376.f
Chriſti promptitudo ad docendum 642.b regnum adminiſtratur Verbo, ſpiritu, ſacramentis & diſciplina 502.b reſurrectio à mortuis, præcipuum ſignum 121.b
ad Chriſti ſacerdotium quæ pertineãt 265.a
Chriſti ſanguine internè abluimur à peccato 250.d
in Chriſti ſchola proficere 458.b
Chriſti ſpiritus in credentibus non ociosus 204.f
Chriſti ſplendor cùm magis inclaruerit inter homines, eo minor appareret Iohannes 171.e
Chriſti tentantis conſilium quò tendat 379.g
Chriſti teſtimonium abſq; omni dubio verum 176.a
Chriſti transfiguratio in monte 483.b
Chriſti Verba alijs ſunt odor mortis ad mortem, alijs odor Vitæ ad Vitam 121.g
Chriſti Verba quando intelligantur 123.d
Chriſti victima efficacior ad ſaluandum, quàm peccata totius mundi ad perdendum 64.d pro quibus peracta 63.e
Chriſti zelus 119.f
Chriſto Vt Vero Deo nihil impoßibile 122.f
in Chriſtum credentes, fratres ſunt 97.d
Chriſtũ cur mũdus odio habeat 452.e cur Paulus maledictum ſeu execrationem vocet 61.d item peccatũ ibid. e doctorem cur Iudæi non receperint 575.d
inter Chriſtum & eccleſiam qua ſimilitudine intimus amor ſignificetur 168.b
inter Chriſtum & Moſen diſcrimen 43.a
Chriſtum in hac vita non recipiẽtes, quantæ miſeriæ maneant 523.d
per Chriſtũ intrare quis dicatur 617.e
Chriſtum lucem quo ſequemur 516.c
inter Chriſtum lumen archetypũ & Ioannem lucernã, diſcrimen 366.e
extra Chriſtum nemo iuſtus coram Deo 232.a
inter Chriſtum noſtrum & alios χείρους veteris Teſtamenti diſcrimen 261.b ſacerdotem & legales ſacerdotes diſcrimen 72.f
Chriſtum qui honorib. ſpolient 184.a qui non ſequitur, in tenebris ambulat 516.f
à Chriſto cur omnia ſalutaria ſint expectanda 43.c ſponſo ad fornicariam laſciuiam quis deflectat 93.c
in Chriſtum quomodo adoleſcere dicantur 140.e
de Chriſto quid ſentiendum 437.f quo reſpectu quæuis dicta accipienda, regula 333.g
Chryſoſtomi locus 1.c 62.a 66.a 71.c. 188.b 552.b 604.d
Cibus animæ quid in genere ſignificet 399.f quid in ſpecie 400.a

cibus & potus qui rectè dicatur cibus & potus 427.e
cibus in sanctis purus fit 383.c per verbum sanctificatur 382.f
cibus quando consecretur 383.e quando per precationem sanctificetur 383.a
Cibi benedictio sancta quæ sit 382.f
cibi corporis & animæ analogia 273.e
Cibum qui profanent 383.c
cibum sanctificari per verbum quomodo intelligendum 594.d
Ciborum delectus quibus rebus pollutus 384.d
in Ciborum delectu quatuor discrimina obseruanda 384.a.d.f
Ciborum discrimina 384.a
Ciceronis locus 125.a
Circumcisio aurium 466.d cordis cur dicatur 466.c
circumcisio cur pactum vocetur 580.g
circumcisi o signaculum iustitiæ fidei 465.e 581.a
circumcisio spiritualis quid 25.g quæ 466.c
circumcisio testimonium pacti 580.g
circumcisionis analogia 466.a.b
sine Circumcisione spirituali nemo saluatur 466.d
Ciues Ecclesiæ quando nos rectè gloriemur 494.a
Clauis scientiæ & potestatis discrimen 505.d
Clauibus duabus aperitur regnum cœlorum 505.a
Cœlibatum suum Sodomiticum monachi sanctissimo coniugio præferunt 92.c
Cœna Domini quid 69.a testimonium quòd credentibus in Christũ remittantur peccata 465.d
cœna dominica est obsignatio, qua Christus testatur & obsignat se remittere peccata 70.c
Cœnæ institutæ finis, vt sit sacramentum nostræ redemptionis 302.f
ad Cœnam sacram qui non admittendi 508.a
in Cœna dominica tria sunt 69.f
Cognitio Christi, causa expetitionis doni cœlestis 244.c
cognitio idem Esaiæ, quòd Paulo fides 244.g
cognitio in hac vitâ ex parte est 144.c nostra de Deo, est magni luminis perexiguus splendor 5.f omnis propter bonum expetendum cõparatur 244.d
Collectæ siue congregationis festum 109.f
Collectio per contrarium sensum non valet, nisi antecedentis extrema fuerint paria 373.e
Columbæ symbolum quatuor nobis commendat 82.a
Commiseratio quid 96.f
Commiserationis argumentum vnde Esaias petat 97.b
ad Commiserationem proximi quæ nos mouere debeant 98.a
Communicatio idiomatum quæ fit in concretis tantùm, tria docet 334.f
communicatio externa quid 607.g item interna ibidem
Communicationis idiomatum vsus 29.d
Communicationem idiomatum in diuinis quâ similitudine patres ostenderint 29.f
de Communicatione idiomatum accuratissimè scripsit Damascenus 34.d
Communio externa quid 608.a
Compunctio cordis seu contritio quibus indicijs probetur 509.d
Concretũ hypostasin simul notat, abstractum naturam tantùm & nõ hypostasin 334.c
Concupiscentia hominis non renati consiliarius domesticus 553.a
Condemnationis eorum qui non credunt Euangelio, causa 159.b
inter Condemnationis propriam & accidentalem causam accuratè discernendum 158.f
Conditio duplex obseruanda 582.a
Condolentia quid 96.f
Confessionis constantia 598.e
Confessione quando pater & filius honoretur 342.c.
Confiteri ob quas causas Christũ debeamus 280.a
Coniugium immunditiem carnis ius Canonicum vocat 92.c
Coniugium Papistæ inter sacramenta noui Testamẽti numerant 94.e
Coniugij ærumnæ non sunt vnius generis 95.e ærumnarum causæ plurimæ 95.f
Conscientia hominis pij sæpissime turbatur 550.d
Conscientia rectè præstiti officij, dulcis animæ nutrix 286.a
conscientia quomodo purgetur 256.c quomodo tranquilla reddatur 551.a
Conscientiæ afflictæ quando solidam consolationem habeant 184.a
conscientiæ bonæ testimonium abundè magna gloria est piè præstantibus officium 370.f
conscientiæ cruciatus vnde 317.c
conscientiæ purgatæ signum est Dei cultus 210.f turbatæ fides se opponit 550.e
Consilijs humanis nõ fidendum 486.e
Constantinus Imp. transtulit bona Donatistarum ecclesiastica ad veram Ecclesiam 117.f
Consummationis seu glorificationis Christi plenitudo 41.b
Contraria quando contrarios effectus habeant 214.c
Contritionis duplex cõsideratio 218.a inter Contritionem impij & conuersi magnum est discrimen 218.c
Contumaciæ pœna 372.a
Conuersio cùm temptatur fide, fit sacrificium Deo gratissimum 558.d fit per solam fidem in Iesum Christum 217.e hominis transitus est à desperatione ad salutis fiduciam 558.c
cõuersio salutaris quid requirat 501.c
Conuersionis parasceue 555.e eius partes quatuor ibid.f
conuersionis tres partes 149.c
Conuersionem docet solum Euangelium 479.b sequitur noua obedientia 480.a
ad Conuersionem tria necessaria 559.c
de Conuersis Deus iudicat non ex natura, sed ex gratia 199.b
Correctum quodnam sit 467.c
Corde quando pater & filius honorentur 341.c quomodo Christum sequamur 516.c
Corporis morbus quis sit 283.e eius verus vsus ibidem
Corpori & animæ cur præmia & supplicia debeantur 355.a
Corpora iustorum & peccatorũ quæ communia habeant in resurrectione 358.c
Corporum extitandorũ qualitas 358.c iustorum subtilitas post resurrectionem 359.a sanatio symbolum curationis animarum 320.d
Creationis, gubernationis & salutationis opera filio cum patre esse cõmunia 330.b
Creatura veluti speculum in quo diuinitatis quidam splendor refulget 43.g
creaturæ corporeæ analogiam quandam habent ad res spirituales 138.d
creaturæ in[illegible]ũeta gloriæ Dei 101.c
ex Creaturarum consideratione quomodo ducamur in officij Messiæ notitiam 513.a
Creaturarum destructio 10.b vsus quomodo licitus fiat 395.a
Creaturis quomodo Dominus vtatur 595.b
Creaturas loco Dei colere, antiquus error 314.c
Credens in Christum cur non iudicetur 520.d non est sub lege damnante

nante 137.b
Credēs seu renatus cur liber sit à damnatoria legis sententia 137.a
non Credens quare iam iudicatus est 520.e
Credenti personæ imputatur obedientia Christi 137.b
Credentes à iugo legis Mosaicæ per Christum liberati 164.e arcano quodam modo ex Deo nascuntur filij Dei 21.f filij Dei adoptione 585.a habent quod lex requirit 137.e
credentes non posse abijcere fidē, Stoicorum opinio 531.a placere Deo, idq; solius Christi merito 207.f posse amittere Spiritum Sanctum & fidem 249.e
credētes quomodo dicātur accipere Spiritum Sanctum 481.f
credētes sub gratia sunt, non sub lege 157.d
Credentium fides qualis esse debeat 200.a
Credentibus in Christum lex non est grauis 196.b
in Credentibus quatenus peccatū non sit 158.a
Credere & operari opposita, in causis iustificationis simul stare non possunt 187.c
Credere in nomen filij Dei 18.g
credere patrem esse in Christo quid sit 451.e
qui Credit, duplicem habet iustitiam 225.d
Crux castigatio paterna, & non iudiciaria vindicta 226.c
cōmunis duas habet causas 445.b ecclesiæ tres habet causas coniunctas 446.d eius fines ib.f. eorū qui sunt extra ecclesiam 446.a eius causæ ibid.b fines ibid.c publicum testimonium iræ Dei 445.g
crux quid 445.a
crux via est ad gloriam 549.a
Crucis Christi adumbratio in Isaac præcessit 74.c imitatio quò referenda 79.b
in Crucis Christi laudabili imitatione quæ spectanda 270.b
crucis communis fines 445.e in Deo causa 445.b partes 445.c
crucis imitatio duplex 270.b
crucis lignum testimoniū, quòd Christus in se transtulerit maledictionis pœnam 540.f
crucis scādalo sancti offenduntur 548.c
crucis tria genera 445.a
in Cruce omni quæ cogitanda 283.f
sub Cruce vnde pij consolationes petant 447.c
Culpæ conueniens pœna 148.e
Cultus Dei spiritualis 141.f verus ex regula verbi Dei dependet 254.d
cultus veri Dei qui sit 257.c
cultus regulam esse verbū Dei 256.f
Cultum quem Paulus damnet 256.g de Cultu Dei quomodo iudicandum 257.a
cultus Dei per se qui sint 544.e
Cypriani de morte sententia 541.g
Cypriani locus 35.b
Cyri regis edictum de domo Dei ædificanda Ierosolymis 122.g
Cyrilli locus 16.b 29.c 37.e 44.c 118.d 247.b 298.f 335.f & 336.d 393.b 378.b 408.b 423.b 429.c 481.d

D

Dæmonium habere quis dicatur 577.b
Damascēni locus 34.e 481.d
Damnationis in homine propria causa quæ sit: item accidentalis 158.g
à Damnationis sententia qui liberentur 158.e
Damnationis causa propria quæ sit 158.c sententia quando & vbi lata ibid. confirmatur in posteris Adæ multis calamitatib. ibid.d
Dānia quanta cum exultatione Euangelij lucem sit admirata 367.b
Darius Rex permittit Iudæis redire in patriam & denuò ædificare tēplum 457.a
Dauid, Christi typus 118.f in cruce qua regula se sustentet 317.g in vera pœnitentia recipit Spiritum Sanctum 249.c
Dauidis contritio 218.b
à Debitore cur decem millia talenta exigantur 194.a
Debitum dupliciter accipi 220.b
Debito cur gratiam Paulus opponat 38.a
Dedicationum templorum abusus 641.f
Defectionis à Christo causæ 433.b.c
Delictis quomodo Deus pœnas auferret 148.f
Demōstratio quæ firmissimè de Christo tenenda 108.e
Demonstrationes diuinæ firmissimā scientiam pariunt 129.g
Denarius nummus cur dictus 380.b eius valor ibid.
Descēsus Dñi in terram quot gradus Bernhardus faciat 146.e
Desperatio excipit cōscientiæ cruciatū, nisi succurratur per Euangeliū 317.d
Desperatione nullum grauius peccatum 63.b
Desponsationis causæ 208.g Christi & Ecclesiæ 93.d
Deus assiduus est in suo opere 330.e Christi pater singulari modo est et dicitur 584.g cum impium iustificat, duo consideranda sunt 224.c
Deus cur credentibus præmia promittat 208.a cur lege sua plenā obedientiam exigat 194.b cur mirabiliter cum sanctis suis in terra agat 199.d cur permittat suos cruciatu & probris exam.nari 549.e cur spiritu & veritate velit adorari 256.a
Deus & homo, vna persona seu vnus Christus 147.a
Deus μισάδελφος cur dicatur 213.c
Deus non punit nisi reos 155.f
Deus omnium credētium pater 584.g
Deus pater regenerationis autor 140.a
Deus quando glorificetur 257.c
Deus quo in loco sit adorandus 252.c
Deus quō iustificet impium 224.e quō suos erudiat 250.d
Deus reddet vnicuiq; secundum opera sua, quō intelligendum 206.c
Deus sanctos coniuges singulari consilio cruce exercet 96.a
Deus verax in suo verbo 526.g
Deus vnus in essentia 258.b
Deus zelotes ecclesiam suam nō vult diabolo prostitui 119.b
Dei fœdus cum Abrahamo 354.e
contra Dei consilium nihil valent humanæ vires 473.c
Dei & proximi dilectio, verus fidei fructus 114.d
Dei gloriam qui illicitè quærāt 373.a qui licitè ibid.b
Dei gratiam abrogare, magnum flagitium 185.d (612.e
cum Dei ignorātia quæ cōiuncta sunt
Dei imitatio in quib posita sit 268.a
notitia vbi quærenda 471.c
sine Dei notitia frustra instituitur oratio 114.c pactum cum Abrahāmo initum, quale 580.b
Dei solius est vbique substantiâ & potentiâ præsentem esse 146.c
Dei testimonium de sancto viro Iob 198.b
Deo dilectus quis verè sit 226.b
Deo nihil occultum 250.e
Deo quomodo iungamur 529.c
Deum quis mendacem faciat 175.e
Deum sequentibus fulmina maledictionis non metuenda 489.e
à Deo doctus esse quis dicatur 436.b.d
à Deo esse qui dicatur 599.c qui itē non ibi.
à Deo quæ dicuntur, indubitatæ fidei sunt 364.e

ex Deo esse quid sit 573.g
Diabolus cur serpenti conferatur 150.f
diabolus & eius ministri cur lupis conferantur 630.e
diabolus & eius toparcha antichristus plus quàm lupinam malitiam exercet aduersus ouile Christi 631.e
diabolus mirus insidiarum artifex in suis 603.e multis modis luporum rabiem superat 631.f ordinationis diuinæ deformator 96.a permissus in Iob ad probationem 548.f
diabolus qualis sit factus per defectionem 570.c
diabolus vnde dicatur 314.g
Diaboli tyrannis crudelissima 24.b
diaboli vera miracula edere non possunt 605.a
Diabolum cur draconem Iohannes appellet 315.a
à Diabolo esse qui dicantur 573.g
διαφθορα carnis hominis non renati cõsiliarius domesticus 553.c non renatorum cæca 553.c
Didonis vox 97.d
Dies septimus æternã quietem adumbrat 331.d vnusquisq; imago vitæ 356.c
Diem ex antiquo more Iudæi distinxerunt 293.c
Diebus festis an seruilia opera facienda 324.e
Dilatio, fidei probatio est 99.d
Dilectio Deus & Dei differunt 216.b
Dilectio Dei duplex 216.c 337.a
dilectio pendet à fide tanquam causa propria 212.c proximi quatuor complectitur 269.a qua Deum diligimus, qualis esse debeat 33.f
dilectio quid 337.g summa in Deo cum iustitiæ ipsius executione non pugnat 541.b
Dilectionis qua Christus futurã sponsam complectitur, causæ 168.d qua Christus suas opes prosequitur, cogitatio quorum nos admonet 633.f
Dionysius Areopagita ad fidem, Pauli concione conuersus 610.b
Discentibus quid maximè officiat 419.a
Discipulus Christi quatuor in Iesu agnoscit 610.e
Discipuli seduli officium 165.c
discipuli quo in loco Christum habuerint 272.a
Discipulorum Christi de ipso ac doctrina ipsius diuersum iudicium 432.d
discipulorũ Christi vera nota 530.c
discipulorum Domini communis mos bus quis 379.f exemplum quo modo nobis imitandum 118.d
Distinctionis personarum & vnitatis essentiæ in diuinis testimoniũ 647.c
Diuina & cœlestia miraculis tanquã diuinis quibusdam demonstrationibus fidem merentur 104.c & humana natura in vna persona Christo 330.c
Diuinitatis sublimitas non temere indaganda 5.f
Diuortia & secundas nuptias cum sacramenti ratione pugnare, Papistæ existimant 95.a
Docens rectè, & malè viuens seipsum condemnat 143.b
Doceri à Deo & credere Euangelio Christi an idem sit 435.e
Doctrina Christi supernaturalis 289.c erronea & falsa est instar gladij latronis 615.b
doctrina quando laudem mereatur 106.d
Doctrinæ contemptus 434.c
ad Doctrinæ fidem faciendam quæ plurimùm faciant 278.d
doctrinæ Christi credere quid sit 175.d
Doctrinam suam cur Dominus voluerit miraculis confirmari 104.b
de Doctrina Christi idem sentiendum quod de scriptis 497.b
Doctoris proprium munus 106.b
Doctorũ Ecclesiæ missio duplex 176.a piorum officium 578.e
Doeg sacerdotes Domini trucidat 488.d
Dolor ob peccatum cur necessarius 149.e
dolor verus ob peccatum, parascene ad salutarem conuersionem 557.d vnde nascatur ibid.
Dominus cur ante cibi vsum in cœlum aspexerit 382.e non est acceptor personarum 282.d
dominus quando dominij ius amittat 488.a
dominus quomodo patrem nouerit 585 c.d
dominus relinquens Iudæam, & abiẽs ad alienigenas, cuius vmbra fuerit 236.g
Domus Dei duplex 537.a
Domos nouas absoluto opere Deo dedicare, apud Iudæos vsitatũ 640.b
Donatistæ lapsis negauerunt veniam 231.f
Donatistarum error 117.f
Donum quid 154.c
Dona nobis diuinitus data quando erescant 386.c
Donis Dei quàm castissimè vtendum 640.a
Draco cur serpens dicetur 315.b
Draconis descriptio sathanæ accommodanda 315.a.b
Dubitatio Academica non meretur fidei nomen 175.d
Dubitatio sanctorum 286.g
Dux Saxoniæ non tradit Lutherum in manus Pontificum, sed eum abscondit 488.e

E

Ecce particula quam vim habeat 37.c
Ecclesia Christi, regnum lucis dicitur 366.d sponsa 167.f columna veritatis 84.a
ecclesia cur castigetur 155.f
ecclesia in hoc mundo semper calumnijs malorum exposita & cruci subiecta 469.d
ecclesia instar arcæ Noæ est 494.a
ecclesia quid 82.g 303.a
ecclesia quomodo filios gignat & educat 84.a
ecclesia sanctorum societas 114.b
ecclesia vera 530.e errare potest 114.d non est alligata ad magnificos titulos & gradus dignitatum 132.c potest latere in magna impiorum multitudine 300.b.c
Ecclesiæ authoritas pendet ex verbo 257.a
ecclesiæ castitas in quibus consistat 169.e
ecclesiæ Christi defensio 389.f
ecclesiæ ciuem non facit titulus, sed spiritus 114.e
ecclesiæ Dei definitio 576.a
ecclesiæ definitio 421.a
ecclesiæ Doctor qui idoneus agnoscendus 129.d
ecclesiæ Doctorum missio immediata 176.b
ecclesiæ firmitas rupis nomine significatur 87.c
ecclesiæ forma in hoc mundo qualis 175.a 469.c
ecclesiæ imago ante extremum diem 455.f
ecclesiæ internæ gloria 300.e
ecclesiæ membrum non est, qui non natat 114.a
ecclesiæ opus proprium orationis voce indicatur 114.c
ecclesiæ patriæ laudatissimæ ciuem esse, nihil laudabilius 281.b
ecclesiæ puritas quando perfecta erit 169.d
ecclesiæ salus in luce notitiæ Dei efficacis consistit 94.d
de Ecclesiæ salute non desperandum

dum 382.b
ecclesiæ status in hoc mundo 393.a
ecclesiæ veræ definitio 114.a & aliorum in mundo cœtuum discrimen 114.d 465.d
ecclesiæ veræ nota 576.c
ecclesiæ viuum membrum quis 114.b
ecclesiæ Christi potissimum seruiunt Angeli 313.b
Ecclesiam Dei sibi commissam fraudulenter prodentium pœna 143.b
inter Ecclesiam & alios in mundo cœtus discernendum 155.f
ecclesiã suã Christus regit verbo, & Spiritus sanctus sanctificat 482.c
Dñs per media vult regere 381.e
in Ecclesia sola est salus 254.e
Ecclesiarum gubernatoribus debemus obedientiam in licitis 242.g
de Ecclesia vera quomodo iudicãdum 300.d
ἐκλογὴ 101.d
Effectus non est prior sua causa 9.f
ex Effectis causas facere eiusdem respectu, error intolerabilis 200.f
Ego sum panis vitæ, hæc asseueratio quæ contineat 410.g
Egressus duplex 625.e
Eleemosyna quid 210.g
eleemosynæ quid Papistæ attribuant 180.f (210.c
ἐλλύχνος quid
Elemento externo non est attribuendum, quod spiritus est 133.c
Elias doctrinam suam miraculis confirmauit, quam ipse attulit 651.d
resurrectionis spes 356.e
Eliam qui antecedet secundum aduentum Domini, quem statuamus 49.g (tur 199.d
Eliphas quibus verbis Iobum alloqua
Emptio & venditio res sunt licitæ 114.f
ἐνιαύσια annua 640.e duplicia 640.b priuata quæ 640.b quæ publica
ἐνιαύσιαι quid 639.f (640.c
Encænia, solennia dedicationis templi 641.e
Encæniorum festum bono consilio institutum 641.b
Euchratitæ nuptias rem esse diabolicam asserunt 92.b
Ennon lacus 162.a
Enoch resurrectionis symbolum 356.d
ἐπίγεια quæ dicantur 144.b
Epistolæ ad Galatas scribendi ratio 185.e
ἐπουράνια quæ dicantur 144.c
Error nullus vbi locum habeat 364.c
Examen priuatum ante vsum cœnæ Dominicæ 508.e
Excommunicatio duplex 607.f externa quid 608.b eius finis ibid. insta opponitur cõmunioni 607.g iniusta prorsus contemnenda 608.c
excommunicatio quid 607.f
Excommunicationis efficacia 118.b fulmen cur Papistæ in pios Euangelij doctores eiaculentur 601.g
Excommunicatione interna nihil tristius est vel hominibus vel Angelis Dei 608.a
Exempli Christi imitatio 516.e
Exempla imitari, si nulla alia adest probatio, nihil periculosius 493.a
Exemplis vulgus hominum magis ducitur, quàm acutis rationibus flectitur 105.a
Euangelista sibi non dissonat 1.c
Euangelistarum in circunstantijs discrepantia 1.c
Euangelistis fidem detrahũt Iudæi 1.c
Euangelistas incurioſos ordinis rerũ à Domino gestarum fuisse 378.d
Euangelium cur semen immortale dicatur 139.d cognitioni & sensui destinatum 66.d
Euangelium de Christo doctrina vitæ æternæ 437.a
Euangelium Iohannis cur aquilæ volanti comparetur 1.b
Euangelium mysterium à seculis absconditum cur Paulus vocet 104.b qualem auditorem requirat 568.f quando purè prædicetur 592.f & 593.a quanta reuerentia audiendum 117.c
Euangelium quid 43.a 583.a quid doceat 557.e
Euangelium quo pacto alijs sit odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem 505.c
Euangeliũ vniuersalis prædicatio est pœnitentiæ & remissionis peccatorum 515.a
inter Euãgelij auditores semp fuerũt calumniatores cõtumaces, & docibles homines 638.g beneficia gratuita 636.d
Euangelij Christi qui nequaquam capax esse possit 460.e
Euangelij cognoscẽdi & discẽdi studiũ 245.a contempti quãtus sit reatus 229.c.e definitio 453.b doctrina cur intrepidè amplectenda 175.g efficacia 420.d
Euangelij & piorũ doctorũ sors perpetua in hoc mundo 425.a
Euangelij Iohannis titulus 3.a
ad Euangelij ministeriũ vocati quales esse debeant 278.f
Euangelij ministri quæ opponant omnib. difficultatibus 275.f
in Euangelij ministro nihil turpius, quàm exemplo maloimpedire cursum Euangelij 115.d
Euangelij ministri vni Christo Ecclesiã in sponsam quærãt 169.g ministrorũ officium 170.c partem in collo gestatiũ superstitio 66.a pijs præconib. nihil tristius accidere potest, q̃ videre euentũ parũ respondere laboribus suis 171.a potentia 350.d prædicatio, testimoniũ resurrectionis 355.f prædicati proprius & essentialis finis 497.b prædicatio, est clauis qua regnũ cœlorũ aperitur 507.d. est quasi messoria falx 274.g prædicationis finis 83.d puritatem nulli homines magis oderunt quàm hypocritæ 160.d scriptionis finis 3.a tria propria 453.b
sine Euangelij voce mortui sumus in peccatis 350.d
Euãgeliũ qui fructra prædicet 460.d
Euangeliũ qui audire, & in Christũ credere recusant, suapte culpa pereunt 280.a
Euangelium scribendi occasio quæ fuerit Apostolo prior 1.b quæ item posterior ibid.
in Euangelijs paruæ interdũ dissidentiæ argumentum præbent veritatis 1.c
Euripidis locus 246.g
Eusebij locus 1.b
Eutyches humanitatem Christi in diuinitate conuersam prædicat 615.f
Eutychis delirium 483.e
Ezechiel sæpissimè filius hominis dicitur 146.e

F

Facta Christi aliquid in se latentis mysterij habent 388.b
Facultas exequendi ea quæ voluntas imperat, cur non detur renatis in hac vita 563.b
Fatigatio Christi idonea est humanæ naturæ 237.b
Festum expiationis decimo die Septẽbris celebratum 109.e eius festi finis ibid.
Festum septimi diei 108.f cur institutum ibid.g symbolum quietis conscientiarum à peccatorum procellis 109.a
festum singulorum mensium 109.b
festum tubarum seu clangoris primo die Septẽbris celebrari solitũ 109.d
ad Festum cur Dñs ascenderit 453.e
Festa & cæremonias ordinandi potestatem qui habeant 110.e
festa præ alijs tria solennia 109.c
Fideles cur oues appellentur 620.d
Verum Dei templum 112.a
Fides Abrahami circuncisione confirmata 67.f & 68.a
fides bonitatis qualitatem operi conciliat 214.b
fides Christiana quid 182.f

fides cordis ordine posterior 124.b
fides cum notitia cur fiduciam etiam significet 179.f
fides cur in Scripturis nunc πίστις, nunc πληροφορία dicatur 225.f
fides Dei omni probatione sublimior & certior 130.b
fides duabus rebus constat 153.c
fides efficax & fœcunda bonorum operum mater 201.f
fides est instrumẽtum, non meritum 215.d *est veluti flamma Spiritus Sancti in corde hominis accensa* 610.e *est victoria, qua vincimus mundum* 570.g
fides & nouæ obedientiæ nũquam à se diuelli possunt 209.f *cum signo externo coniungenda* 595.d
fides Euangelij non est legis opus 215.c
fides ex persuasione oritur 422.a *ex verbo pendet, & sacramentis confirmatur* 65.f
fides germana perpetuò fœcunda est 294.e
fides habet promissionem reconciliationis 217.b
fides historica duabus rebus acquiritur 124.b *mortua* 124.d *potest esse in improbis & diabolis* 211.d
fides impetrat, quod lex imperat 216.
fides in ærumnis quo animum erigat 181.d *in Christum cum requiritur, duo simul requiruntur* 404.a *in medio crucis collocatur* 78.e *in nobis est ex operatione Spiritus Sancti ad prædicationem Verbi* 183.c *sine Spiritu Sancto non concipitur* 480.g
fides instrumentum est quo Christus apprehenditur 346.d *quo nobis beneficia filij applicantur* 178.c *quo perducimur in beneditionis possessionem* 541.c
fides iustificans à charitate non diuellenda 211.e
fides iustificans apud Paulum 124.c *qualis sit assensus* 220.g
fides mentis ordine prior est 123.g
fides meritum mediatoris & misericordiam patris complectitur 345.e
fides mortua quæ censenda 200.b *mundi victoria* 196.c *necessaria est ad beneficium mediatoris consequendum* 149.f
fides nititur mediatoris obedientia et intercessione 228.e
fides nullius ita perfecta est quin opus habeat incremento 202.a
fides nusquam tuta 166.b
fides orationis directrix 114.d *perfecta quæ sit* 140.f *plurimarum virtutum mater* 67.a *qualis fiducia* 181.b *quàm pretiosa res sit* 175.e *quantum gradibus in alijs atq; alijs hominibus variet* 290.d *quid* 175. 287. 409.a 558.d
fides sacramentis confirmatur 65.f
fides sola apprehendit iustitiam Christi 186.b *sola dirigit omnes hominis actiones in gloriã Dei* 202.d
fides talis dicenti & promittenti est habenda, qualis ipse est 180.c
fides vera in Christum quid 179.a
fides vera quid 66.f 279.f *vbi nõ sit* 140.e
fides viua cur dicatur 124.d *voluntatis est* 124.e
fides vnica bonorum operum radix 161.f
Fidei causa est Spiritus Sanctus 221.e
fidei Christianæ conditiones 294.b. c.d
fidei effector est Spiritus Sanctus 255.e
fidei & charitatis non idem finis 217.d *& pœnitentiæ quomodo tribuatur remissio peccatorũ* 347.d *& rationis, & victoriæ fidei exemplum in Abrahamo* 67.a
fidei & rationis perpetua lucta 66.g
fidei firmitas in quo sit 118.d 264.a
fidei fructus 114.d
fidei germanæ perpetua indoles quæ 419.b *virtutes* 67.b
fidei hostes qui 67.e *indoles* 327.e *indolem Paulus illustri exemplo exponit* 181.g
fidei initia in Nicodemo infirma & perexigua 490.f *natura* 201.f *oculus mysteria salutis cernit* 289.c
fidei obiectum non est creatura, sed deitas in Christo 609.e
fidei proprietates quo disticho complexæ 294.e
fidei salutaris rationem quæ loquendi formulæ nobis perspicuè declarent 178.f
fidei veræ & charitatis arctissima copula 211.f *& confessionis indoles* 86.c
fidei veræ indoles 272.c 373.c 596.b *proprietates* 372.e
fidei visio 44.f
fidei viuæ causæ quæ sint 124.d
fidei quod tribuitur, hoc Christi proprium est 181.d
Fidem amittere non posse cum, qui semel credidit, impia doctrina 625.a
fidem amitti & excuti Spiritum Sanctum peccato vastũ & conscientiam 249.f
fidem comitatur noua obedientia 558.f
fidem cuiusmodi Lex requirat 215.c
fidem cur Dominus vocet opus Dei 404.c
inter Fidem hominum & Dei magnũ discrimen 130.b 345.e
fidem iactare, quàm non habent, familiare omnibus hypocritis 131.d
ad Fidem paraseue est vera Christi cognitio 557.e
fidem semel conceptam non amitti, friuolum 139.d
fidem semel per Spiritũ S. conceptã abijci non posse, falsum est 616.c
fidem significat fiduciam, quæ coniungant 181.e
fidem veram qui habeat 245.a 404.c
inter Fidem veram eiusq; spectrum quæ sit differentia 140.d
fidem vt præcedat notitia necesse est 610.a
de Fide Abrahæ quæ potissimum nobis Scriptura commendet 585.g
Fide copulatur homo Christo sponso 169.c
fide corda, non corpora purificantur 169.c
de Fide duæ loquendi formulæ obseruandæ 404.a.b
Fide hominem regenerari, vnde colligatur 154.a
fide iustificamur, quomodo aduersarij interpretentur 228.c
cum Fide iustificationis regeneratio coniuncta est 149.f
fide obtinetur remissio peccatorũ 153.d
cum Fide remissionis peccatorum coniunctam esse gratiam & donum 154.b
fide sola iustificari hominem 183.f
fide sumus iusti 228.a
in Fide viua & salutari cur Apostolus ἐνέργειαν & hypostasin contineat 413.d
fide viua Verbum Dei recipiens cur vngatur 544.b
Fiducia in Christũ qualis esse debeat 178.g
Fiduciæ carnis amputatio quæ sit 141.
fiduciæ in Christum descriptio quo angustius contrahi possit 179.b
Fiduciam suam in Christo qui non collocant, sunt miseri 179.e
Filius character Patris 401.a
filius creator est cum patre, atq; adeò Deus æternus 9.f
filius cur non sit factus 9.f
filius Dei cur descenderit de cælo 416.d *cur dicatur imago patris* 8.b *cur homo factus* 423.f *cur hominis filius sit factus* 23.a *cur λόγος vocetur* 5.d *cur se filium hominis nominet* 399.d *cur vnigenitus dicatur* 159.a *λόγος dicitur, quia est nuncius & interpres patris sui* 5.c *non est creatura* 330.c
filius Dei patris voluntatem nobis clarè explicare potest 174.b

filius Dei quantum decus adferat iis qui ipsum receperint 18.e *quo sit exceptus* 18.a *quoties ὑιος dicitur, toties monemur vt audiamus ipsum* 1.c
filius Dei regenerat vt mediator 140.
filius Dei solus est, per quē in cœlum ascenditur & descenditur 145.a *nequaquam factus est, sed ab æterno genitus a patre* 10.a
filius patris imago dupliciter 44.e 522.d
filius patri est ὁμοούσιος 8.f
filius plenissime nobis patris voluntatem enarrat 176.d
filius quo dicatur mitti a patre, cùm pater vbique sit cum filio 343.e *quo saluet* 274.d
filius veritatis & voluntatis patris infallibilis testis 174.c
Filij a patre distinctio 7.f
filij æternitas 9.f
filij appellationis ratio 4.d
filij Dei beneficia quo nobis applicentur 178.c
filij Dei cur simus 27.e
filij Dei diuinitatis & personæ descriptio 3.d
filij Dei ex quo semine nascamur 139.c
filij Dei humilitas 146.c 151.b 239.a
filij Dei voluntas vbi cernatur 522.e
filij diaboli seu iræ, qui 19.d
filij persona licet a patris persona distinguatur realiter, non tamen diuiditur essentialiter 8.e
filij reguli sanatio cuius rei symbolum 281.f
Filio quinam a patre dari dicantur 414.f
Filium cùm ἀναλαμπὴν gloriæ Dei vocat Paulus, quò respiciat 7.a
extra Filium Deus non cognoscitur 343.b
in Filium Dei credere quid sit 178.e
inter Filium Dei & alios discernendum 650.f
filium Dei quo operum genere proximè imitentur homines 360.e
filium hominis cur in crucem suspendi oportuerit 74.c.f
in Filium qui credat 469.d
filium qui non honorent 343.a.b
filium vnigenitum in sinu patris esse quo intelligendum 45.c
in Filio quæ habeat credens 178.a.b
filios quos Scriptura appellet 566.a
Filiorum Dei infallibilis nota 568.e
filiorum Dei notâ insigniri, nihil præclarius 135.b
filiorum Dei natiuitas vnde sit 20.a
Finis calcar sit officij præstādi 285.g
Fœderis diuini constantia in Iacob Patriarcha declarata 134.e
Fons aquæ viuentis petit aquam à sitiente fœmina 238.f
Fons Iacob, typus fontis aquæ viuæ 237.a
Fontem monstrare quid sit 479.c
ad Fontem viuum venire quid 479.a
Forma est, per quā natura agit 220.f
Forum, negociationis locus 115.a
Fratris appellatio in Scripturis sanctis latiùs patet quàm alibi 105.e
Fratres qui dicantur 105.f. 449.b
fratres quo respectu omnes homines sint 105.f
Fratrum laborantium dignitas 97.e
Fridericus Dux Saxoniæ victus maiorem fortitudinis & constantiæ gloriam est consecutus, quàm si victor extitisset 238.a
Fuga animi fœdissima 443.f
fuga animi quæ sit 443.f *quo committatur* 443.f *semper est vitiosa & damnabilis* 235.e *quo committatur* ibid.
fuga corporis duplex est 234.f 444.a
licita quæ sit 235.f *quæ item illicita* ibid. 44.f
fuga omnis an sit damnanda 630.b
Fugæ corporis distinctionem vnde Augustinus sumat 444.b 236.a
Fugam corporis quomodo Christus vocet 235.f
in Fuga quæ regulæ tenendæ 236.a.b
fuga quæ sit sine vitio 443.e
de Fuga licita regulæ Augustini 444.c.d
Fures & latrones qui à Domino pronuncientur 615.

G

Galatini locus 34.d
Galilæa gentium 493.c
in Galilæa Christus benigne excipitur 233.c
Galilæi appellatio probri loco apud Iudæos habita 493.b.c
Galilæi Christum recipientes non eodem omnes animo fuerunt 281.d
cur Christum receperint 281.d
Galli se regno Papistico opponunt 367.e
Gazophylacium thesauri 523.a
Gedeon vocationem suam signo confirmari voluit 288.c
propter Genituram carnalem ex semine Abrahæ an quisquam regni cœlorum capax fieri possit 135.e
Gentis vnius malitia sæpe facit vt Euāgelium ad aliam gentē transferatur 442.c
Gentes, Iudæorum locum occupasse 298.f
gentes naturalē legis intelligentiā habuisse vnde Paulus colligat 196.g
Gentium vocatio vnde pendeat 636.c
Genus humanum coram Deo inexcusabile 13.c
Generis humani reparator quantus & qualis sit 13.a
Georgius ille qua fraude multos sedu xerit 372.c
Germaniæ principes rectè fecisse opponendo se Imperatori & Papæ, volentibus Euāgelij cursum impedire 488.g
Gestus Christi leuantis oculos suos in cœlum symbolum 378.e
Gloria Dei vero zelo inter homines propaganda 119.c *iustè punientis peccatum quando manifestetur* 96.c *non nostra quærenda* 243.f
gloria est vanitatis, non cedere viribus veritatis 518.b *fugit quærentem, comitatur autem fugientem* 325.c
gloria quæ Dei propria 352.c
gloria qua ratione Deo & hominibus tribuatur 37.b *quomodo à Ciceronē definiatur* 37.a *item ab Ambrosio* ibid.
gloria vana fœtens fumus 370.g
gloria vera ad triplicem finem tendit 578.c
Gloriæ quatuor significata 36.f
gloriæ vocabulum multipliciter accipitur 36.e
Gloriam Dei inter homines propagare, quorum sit 294.a
Gloriari de dignitate, merito & quātitate operum, hypocritarum est 207.e
Gloriatio carnalis propagationis ex semine Abrahæ quibus argumentis refutetur 136.e
gloriatio de Deo quæ vana 585.b
gloriatio in Christo quid sit 141.f
Gradus quibus ad summum fastigium perueniatur 414.a
Granum in terram coniectum resurrectionis symbolum 356.c
Gratia est nullo modo, quæ non est gratuita omni modo 186.c *operans quæ sit* 37.f *quæ item cooperans* ibid. *promiscuè omnibus offertur* 16.c *quare sit conditionalis* 477.a *quid* 154.c
Gratiæ Christi effectus in nobis duplex 37.e *cœlestis nemo capax est, nisi qui morbū animi sui prius intelligat* 250.b
gratiæ & gloriæ Christi tempora quo discernenda 542.b *promissio est vniuersalis* 320.g *pro quibus reb. sint agendæ* 326.d
gratiæ significatio 42.a
ad Gratiam amissam ianua patet per veram pœnitentiam 137.g

gratiam Dei qui abrogent 185.d
gratiam quibus Paulus opponat 38.a
in Gratia an simus impium Papistarum dogma 364.f
Gratiarum actio polluta damnatur ut abominabilis coram Deo 385.b quorum sit 385.a eius causæ ibid. finis ibid.b
gratiarum actio quæ Deo sit, duplex 385.a sancta quorum sit 385.a quid sit 385.b
gratiarum actionis causa est iustitia 385.g finis & forma 386.a.c fructus 386.b
gratiarum actionis materia 385.d
gratiarum actionem sanctam Dauid sacrificium vocat 385.c
in Gratiarum actione oratio & benedictio includitur 382.e quæ spectanda 385.d
Gratias Deo agendi modus legitimus 326.e
Gratitudo quid 385.g
aduersus Gratuitam iustificationem quã acie Papistæ instruant 195.c
de Gratuita iustificatione quib. rationib. Papistæ veritatem Dei oppugnent 195.e
Gregorij locus 632.d
Gubernatorũ autoritate non sinamus nos à veritate Dei abduci 489.c

H

Habere quis dicatur 386.f non Habẽti tolletur ab eo quod habet 387.a
Habitationẽ in tabernaculis cur Deus filijs Israel in memoriam revocare voluerit 448.b
ἁμαρτωλὸς quem peccatorem significet 606.d
Heliæ certamina 49.b factum declarauit ipsum verum Prophetam fuisse 116.e zelus 116.f
Herodes cur viso Christo gauisus 281.
Herodoti locus 125.a
Hesychij locus 188.b
Hieronymi dictum 222.c
Hieronymi locus 358.d 504.d 595.b
Hilarij locus 188.b
Historia & doctrina Iohannis in breuissimam sententiam includi potest 3.a
Historiæ cum typis collatio 76.c
historiæ series 376.e
Historicæ enunciationes quando veræ, & non veræ 1.a
Homo cur serpens dicatur 151.a
homo imago copulæ diuinæ & humanæ naturæ in vno Christo 31.a
homo in statu libertatis quos habeat consiliarios 561.b
homo omnis non renatus per Spiritũ Sanctum, est natus ex carne 135.f
qualis sit ante iustificationẽ 224.d quo faciat sibi cor nouum 560.c
Hominis duplex status 552.c
hominis forma symbolum naturæ hominis 354.b oratio & vita, testimonia sunt spiritus quo agitur 577.g
hominis prudentis est, non vltra facultates sumptus facere 95.b
hominem conditum cur Deus in Paradisum collocarit 354.d
Hominem & Deum solus Christus coniungere potest 144.g
inter Hominem iustificantem impiũ, & Deum qui impiũ iustificat, multum interest 224.f
hominem iustificari & saluari sola fide, quibus rationibus probetur 183.a 184.c.d
ab Homine Dominus quid requirat 458.f
de Homine extra regenerationis gratiam quid iudicandum 173.d
in Homine quouis sancto in hac vita triplex est dissidium 549.f
homines ad res terrenas magis sunt intenti, quam ad cœlestes 275.b ante regenerationem in familia Dei sunt ἄναρχοι 246.c quales sint 12.g
homines cur oues dicantur 619.d.e
homines extra Christum meræ sunt tenebræ 13.b
homines libertate voluntatis suæ vbi si peccarunt 309.c oẽs vitiosi & corrupti 173.c quo minus se à Deo diligi existimẽt, quæ obstacula impediant 338.a quib. impedimẽtis impediãtur quo minus radijs lucis intra se recipiant 515.c
Hominũ ingeniũ in muliere Samaritana depingitur 250.a non renatorũ ingeniũ 146.b ordo alius est perennitũ, alius saluandorũ 232.f.g peruersum iudicium 163.c
Hominib. non propter dignitates, titulos & ordinariã successionẽ credendum 132.a
Honorare filium vt patrẽ quid 341.a
Honoris fundamẽtum, quem patri & filio debemus, quid 344.b
Hostia pro peccato non est alia, quam sola Christi 231.c
Humilitas Christiana duplex 269.a
Humilitatis gemma ad crucis pedes collocata 78.g
Hyperbole vsitata in querelis 166.a
Hypocrisis & ambitio quantum possit in mãcipijs Sathanæ 497.e est causa impediens, quo minus multi aurem Euangelio præbeant 575.c intercludit viam hominib. ad lucẽ Euangelij 513.a mentes & corda perstringit 472.d
Hypocrisis quanta sit malitia 476.a quo sibi salutis viam intercludat 612.b semper effugia quærit 114.e
hypocrisis proprietates 372.f
hypocriseos proprium 622.a
Hypocrisin omnem Deus auersatur 190.d
Hypocritam ad Christum adducere, nihil difficilius 433.f
Hypocritæ difficilius à suis erroribus ad lucem Euangelij reuocantur, quam sceleratissimi homines 161.c non appetunt verum iustitiam et sanctitatem 477.e paulatim de vna superstitione in aliam incurrunt 100.a quando discedant à Christo 516.d
Hypocritarum artificiũ quale 604.b
hypocritarum indoles quæ sit 566.b & 568.a ingenium 248.c 374.c 398.b pictura 631.a
inter Hypocritas & verè pios discernendum 226.d
cum Hypocritis quo ministri Euangelij agant 499.a
Hypothesis in bona consequentia quæ falsa 131.f
ὑπόστασις quid apud Græcos dicatur 8.a 180.g & 181.b vsurpatur in definitione fidei 180.f
Hypostaticæ proprietates 32.b

I

Iacob Patriarcha antequã in lucẽ est editus, sanctus fuit 134.e
Iacobus Apost. in quẽ modum de Abrahamo scribat 199.f eius disputationis scopus 200.c
Ianua aberrare vel omnino vel aliqua ex parte 615.d
Iehoua nomen proprium Dei 651.a
Ierusalem terrestris typus Ierusalem cœlestis 113.d
Ierosolyma Iudææ pars 762.c
Ierosolymam cur Dominus in festo redeat 297.f
Iesuitæ nouo fuco Papatum pingunt 474.f
Iesus Christus cur agnus dicatur 38.f & 59.c
Iesus cur Messias dicatur 264.f
Iesus Filius Dei & hominis 148.g nõ θεοφόρος, sed χριστοφόρος 330.b
Iesus Mariæ filius, est verus Messias 118.f
Iesus quòd baptizarit & non baptizarit, quomodo verum 234.e
Iesus q̃ sit verus & vnicus Messias, qua demonstratione conuincatur 264.b
Idiomatum communio seu communicatio quid 32.b
Ignis Dei num in corde tuo sit, quomodo

modo ſcias 565.e
Ignis proprietates 55.c.d
de Ignorantia & errore quo indicandum 372.d
Imago Dei in homine qd doceat 354.c
Imitatio Chriſti in cruce ſuperſtitioſa & hypocritica, varia eſt 271.c Chriſti in dilectione proximi cernitur 268.f Chriſti in vera humilitate eſt ſita 269.a triplex nobis in Scripturis cõmendatur 267.e
Imitationis Chriſti in cruce dignitas 271.a modus in quibus poſitus ſit 271.c neceſſitas 270.c
imitationis Chriſti ſub cruce vtilitas duplex 270.f
inter Imperata & eos qui imperant diſcernendum 487.e
Impia eſſe ordinationes diuinas 389.e
imperia humana adminiſtrantur legibus & gladio 502.c
Impij prauis affectibus contra rationẽ pugnantib. ſponte cedunt 549.g qua ratione ſint filij diaboli 569.e
Impiorum condemnationis tres cauſæ 345.b
Impiorum conſilia aduerſus Dominũ vana 486.d ex prouidentia Dei diſſipantur 494.c ſæpe electis in bonum cedunt 500.e
Impium cùm Deus iuſtificat, tria facit 224.e
inter Impia quæ reipſa et vſu ſunt, et quæ vſu tãtùm, diſcernendũ 100.e
Imprecationum efficacia 118.b
Indoles terrenæ fæcis 173.b
Indulgẽtiæ Papales vnde natæ 348.c
Infantes Chriſtianorum cur fœderis ſignaculum accipiant 134.a
Infantes Chriſtianorum ex gratia tã paces ſunt Spiritus Sancti 68.f ſine baptiſmo hinc diſcedentes non adiudicandi æternæ damnationi 133.d ſine baptiſmo morientes non damnari 68.d cur baptizantur, cùm ſine baptiſmo ſint participes fœderis 134.f 181.b
Infantes cur ſaluari poſſe anabaptiſtæ negent 579.e
infantes ex gratia ſunt participes fœderis 134.c
Infantium arcana regeneratio quomodo fiat 133.a
infantium baptiſmus cur nõ differendus 135.b
Infantibus dum baptizantur, accedit cumulatior gratia per viſibile ſacramentũ & preces Eccleſiæ 135.a
Infidelium vita peccatum eſt 612.d
Infirmitates hominum in duplici ſunt diſcrimine 257.c
Ingratis Euangelium non annunciandum 281.b
Ingratitudinis pœna quorum nos admoneat 442.e
Ingreſſus duplex 625.e
Ingredi in tabulum ouium quis dicatur 614.f
Iniquitatis zelo Pontificij multos ſanctos horrendis ſupplicijs afficiunt 490.d
Innocentia & candor veræ fidei indoles 89.d
Intelligentiæ officium 12.b
Intentione bona qui cultum Dei inſtituit ſine verbo, quadrupliciter peccat 257.b
Inuocatio Dei vnde proficiſcatur 98.c
Iob Abrahæ patri noſtro ſimilis 198.e
Iob obedientiam erga Deum anteposuit omnibus rebus mundi ſine hypocriſi 198.c
Iob quomodo fuerit perfectus 198.b
Iohannes à Domino vocatus eſt filius tonitrui 1.b à ſuis diſcipulis præfertur Chriſto 163.b
Iohannes Apoſtolus Epheſi eodem tẽpore fuit, quo etiam Paulus 1.c
Iohannes cur merito eximatur numero Prophetarum 50.d
Ioannes, Euangelij huius Euangeliſta & Apoſtolus 1.a
Iõannes hiſtoricum ordinem ſeruat 3.a
Iohannes in vtero matris Chriſtum agnouit 652.e
Ioannésne Chriſto, an Chriſtus Ioanni præferendus 163.c
Ioannes quam regulam opponat errori & ſtulto zelo diſcipulorum ſuorum 166.d
Ioannes quæ deſcribat 1.b
Ioannes quomodo inter ſe & Chriſtũ diſcernat 167.e
Iohannes vt gratiam ſignificat, ita admonebatur ſui officij 14.f
Ioannis commendatio 365.f confeſſio 167.a Ioannis de Chriſto teſtificatio 38.g eius finis 39.b
Ioannis & Chriſti collatio 39.f diſcrimen 15.f 56.a
Ioannis exemplum omnib. miniſtris Noui Teſtamenti accommodandũ 51.d & imitandum 171.f
Ioannis gaudium à gaudio hominum carnalium diſſimile 171.e
Ioannis natiuitas ab angelo prædicta 652.d
Ioannis officij indicatio 167.c
Ioannis teſtimonij finis 15.d
Ioannis vocatio ſtupendis miraculis confirmata eſt 652.d
Ioanni non vt homini, ſed tanquã legato Dei credendum 14.e
Ioan. Caſiani locus 26.f
Ioſaphat Regis dictum 494.c
Ioſephi locus 108.b 248.b
Ioſuæ pro Moſe zelus 165
Ira Dei immenſa propter peccatũ vnde cognoſcatur 23.f
Ira Dei manens 232.e non manens ibidem
Iræ Dei & hominis diſcrimen 232.c
Iræ Dei magnitudo vnde colligenda 156.a
Iræ Dei ſenſus quarum rerum cogitatione accendatur 556.e.f
Irenæi locus 27.c.e 28.f
Iſrael natus ſecundum carnem figura Iſraelis veri 113.e
Iſraelitæ omnes quà ratione fratres dicantur 105.f
Iſraelitæ veri qui 89.a vbicunq; terrarum fuerint, exaudiuntur 112.a
Iſraelitarũ verorũ & carnalium diſcrimen 89.b
Iudas auaro animo gloriam propriam ſibi in perpetuam ignominia quærit 460.c
Iudæ proditori ſingulari Dei prouidẽtia nomẽ & cognomẽ inditũ 439.a
Iudam Iſcarioth multi in Eccleſia referunt 439.c
Iudæã cur Dominus reliquerit 233.b
Iudæus lucri gratia baptiſmũ accipiens, reus fit corporis & ſanguinis Chriſti 69.e
Iudæi carnales carnaliter de Meſſia cogitãt 642.g Chriſtũ Ioãni præponũt 165.d cur extremè Chriſtũ perſecuti 472.b cur inexcuſabiles 457.d cur minus ad Dñm perducatur, cauſa 371.a cur nõ credant 414.c cur non ſint de ouib. Chriſti 644.c cur Samaritanos ſint abominati 239.g iuſtiſſimo Dei iudicio à gratia dicti derunt 298.f
Iudæi multi cur nõ credãt Dño 639.e
Iudæi perfidi, baptiſmũ ſumunt lucri gratia 134.d quo cognouerint Chriſtũ, poſtquam exaltatus fuit in cruce 528.b
Iudæorum admiratio, iuſta eſt ipſorũ condemnatio 457.c aduerſus Chriſtum furor 455.e cæcitas & ignorantia in qua taxanda 403.d cæcitatis cauſa 419.c
Iudæorum contumaciæ cauſa 435.d
Iudæi cur non audiant verba Dei 573.b.f
Iudæorum de Chriſto varia iudicia 454.g & 455.a.b
Iudæorum error de iuſtitia legis, duas habuit cauſas 402.f de templo Ieroſolymitano 123.d
inter Iudæorum & Papiſtarum ceremonias magnũ eſt diſcrimẽ 491.a.c
Iudæorum ignorantiæ cauſa 519.d
Iudæorum iuſta damnatio vnde concludatur 601.f

Iudæorum paſcha 108.d
Iudæorum perſuaſio 373.e
Iudæorum rabies 648.c quas cauſas habeat 471.e
Iudæorum vanam gloriationem Dñs refutat 568.b
Iudæorum vanitas, cæcitas & impudentia vnde eppareat 532.c
Iudæos dilectionem Dei in ſe non habere, vnde conſtet 371.d
inter Iudæos & Samaritanos quæſtio agitabatur, quo in loco Deus ſit adorandus 252.c
Iudaici populi ingratitudo 457.b
Iudaicum populum cur Deo placere Nicodemus putauerit 136.a
Iudex quale iudicium exercebit, ſiue ſit reus ſiue non 499.e
Iudicis ſententia 349.f
Iudicis ſententiæ executio duob. verbis ſignificatur 349.g
in Iudice bono quæ conditiones requirantur 467.d
Iudices cur ab auaricia alieni eſſe debeant 468.a
Iuuandi verbo quid ſignificetur 157.a
Iudicare quid 157.b
Iudicium Dei iuſtum 379.c quid 499.d rectum & ſecundum veritatem 645.f
Iudicium & miſericordia in omni cruce ſunt cogitanda 283.f
Iudicij fines 340.c
Iudicij futuri in incredulo cauſæ 349.
Iudicij futuri locus 349.c præmonitiones 349.b tempus 349.c
Iudicij praui cauſæ 467.b
Iudicij ſpectatores 349.e
Iudicij varia acceptio 339.e.f
inter Iudicium hominis & Dei diſcernendum 499.c
in Iudicio quid fugiendum ſit 467.a
Iudicia hominum de Chriſto diuerſa 476.b
Iulianus apoſtata victus ab hoſte, obiecit Chriſto Galilæi appellationem 493.c
Iuſtini Martyris locus 31.b
Ius diuinum nõ eſt vnius modi 220.b
Iuſtificamur non noſtra, ſed Chriſti iuſtitia 186.b
Iuſtificandi ſignificatio apud Iacobum 200.d 201.c verbum non eodem modo accipi 200.c
Iuſtificatio quid 145.e
Iuſtificationis Chriſti plenitudo 40.f
Iuſtificationis & regenerationis diſcrimen 145.c gratuitæ finis eſt ſanctificatio noſtri 226.e
Iuſtificationem quo Papiſtæ definiãt 190.c
Iuſtitia aliena quærenda, cùm nõ habeamus propriam 403.b
Iuſtitia apparet in paſſione Chriſti 77.c
Iuſtitia bonæ conſcientiæ quid 189.f 203.e
Iuſt. a Chriſti & regeneratio noſtri quo differant 154.d
Iuſtitia Chriſti mediatoris nobis imputata quid 189.f
Iuſtitia Chriſti nobis imputatur 186. perfectiſſima legis impletio 154.c
Iuſtitiæ diuinæ decretum immotum 154.g
Iuſtitia Dei eſſentialis quæ Oſiandro 188.g eſt cauſa omnium bonorum 189.b.f
Iuſtitia Dei eſt, vt peccatum in homini puniatur 262.g
Iuſtitia eſt tantùm credere 187.f
Iuſtitia eſt via vitæ æternæ 582.f
Iuſtitia Euangelica quæ ſit 612.f
Iuſtitia fide obtinetur, qua legi Dei ſatisfit 153.f
Iuſtitia humana qualis ſit, facile eſt iudicare 570.f
Iuſtitia iræ diuinæ proportionem vindictæ ad offenſam poſtulat 23.e
Iuſtitia perfecta eſt conformitas noſtri cum Deo 347.a
Iuſtitia politica pijs & impijs communis 190.a
Iuſtitia qua coram Deo conſiſtimus, non eſt qualitas in nobis, ſed obedientia Chriſti 191.b
Iuſtitia qua credens iuſtificatur, qualis obedientia 190.f
Iuſtitia qua iuſtificamur coram Deo, non poteſt eſſe eſſentialis Dei iuſtitia 189.e
Iuſtitia qua iuſtificãtur in Chriſtum credentes quæ ſit 189.b
Iuſtitia qua iuſti ſumus coram Deo, eſt obedientia Chriſti 145.f
Iuſtitia via eſt vitæ æternæ 153.e
Iuſtitiæ Chriſtianæ definitio totum fundamentum Papiſtici erroris euertit 190.e
Iuſtitiæ Phariſaicæ & Euangelicæ diſcrimen 612.d
Iuſtitiam fidei & operum non ſimul conſiſtere 183.e
inter Iuſtitiã Dei eſſentialem, iuſtitiam Chriſti nobis imputatã, iuſtitiam bonæ conſcientiæ & iuſtitiam formalem accuratè diſcernendum eſt 189.f
inter Iuſtitiam imputationis & bonæ conſcientiæ diſcernendũ 203.e
Iuſtitiam qua ſumus Deo accepti, fide conſtare 563.c
Iuſtitiam qui operib. tribuũt, vel operib. & fidei ſimul, Chriſtũ honoribus ſpoliant 184.a
Iuſtus coram Deo quis dicatur 204.a
Iuſtus fide non eſt ſub lege 346.f vt homo coram Deo ſit, quæ requirantur 25.g
Iuſtum & iniuſtum quid 555.e
inter Iuſtorum & peccatorum corpora diſcrimina 358.c

L

Labor in Papatu ſalutaris non eſt 591.d
Lactantij dictum 150.e
Languidi ſanatio & grabati geſtatio, opus diuinum 329.d
Lapſis ſuccurrere, res regia eſt 209.c
Latro fide iuſtificatus 188.b
Lazarus quo fuerit filius Abrahæ 45. quo ſit in ſinu patris Abrahæ 45.d
Lazari fœtentis in ſepulchro excitati ſymbolum 105.c
Lex cæremonialis Moſis nos nõ obligat 324.c
Lex credentibus ſolummodo norma vitæ exiſtit 207.f cur pædagogus ad Chriſtũ dicatur 479.e Dei cur obliget ad impoſsibile, quod iure debemus 197.b Dei, regula 555.f eſt ſpiritualis 556.c & Euangelium quo differant 479.e facit vt ſitim ſentiamus, Euangelium monſtrat fontem 479.c impellit ad Chriſtum 461.f mortis miniſterium 453.b
Lex Moſis duab. reb. opponitur 42.a quid ibid.g oſtendit peccata, non tollit 42.c peccatum non tollit 350.c poſsibilis ex gratia 223.b proprie peccatum accuſat 583.a qualem obedientiã requirat 202.f
Lex quatenus grauis aut leuis dicatur 196.b quatenus in credentes nihil iuris habeat 157.d
Lex quibus grauiſsima 196.b quib. non grauis 196.b quib. vitã promittat 136.b
Lex quo ſit pædagogus noſter ad Chriſtum 193.a quo ſit paraſceue ad gratiam Euangelij expetendam 250.c (tur 556.b
Lex vniuerſa duob. capitib. continetur
Legis damnatoriæ ſententiæ oẽs homines ſubiacere 154.f aduerſus Legis damnatoriam ſententiam quod remediũ Dominus monſtret 403.e (409.b
Legis & Euangelij diſcrimen 41.d
inter Legis & Euangelij doctores diſcernendum 276.f
Legis extrema voluntas quæ ſit 193.c impletio duplex 196.d iudiciũ calamitatib. & conſcientiæ teſtimonio cõfirmatur 155.e miniſterium quò pertineat 478.c naturæ cõditiones hominis plane cõtrariæ 558.c legis

legis notitia clara & perſpicua eſt 195.e obedientia à Chriſto præſtita iuſti ſumus 189.d obſeruatio ad iuſticiam cur requiratur 194.c operа non mereri remiſſionem peccatorum 42.b
ex Legis operib. an quiſquam regni cœlorum capax fieri poſſit 135.e
Legis particularia facta nõ ſunt legis Dei impletio 202.f pfecta obedientia cur exigatur 195.b perfectionem habet, qui credit in Chriſtũ 186.c proprium 520.d rigor in quibus conſiſtat 207.e
à Legis rigore credentes liberati 207.f
legis ſententia 154.e
legis vocabulum in genere quo accipiatur 650.a
legis vſus 227.c
Legem Dei nemo præter Chriſtum perfectè implenit 204.c neminẽ implere poſſe, quæ teſtentur 154.f
legem & Euangelium Papiſtæ confundunt 225.c
per Legem in diſputatione Paulina quid ſignificetur 185.c
legem perfectè à nemine præſtari poſſe 403.c
legem quòd nemo præſtare poſſit, argumenta ad quot capita reuocentur 136.d
iuxta Legem totus mũdus eſt reus coram Deo 228.b
ſub Lege accuſante non eſt, qui credit 137.c
ex Lege qui iuſtificari volunt, gratiã Dei abrogant 185.d
Libertas carnalis & ſpiritualis opponitur ſeruituti carnis & Spiritus 529.f
libertas Chriſtiana duplex 537.f
libertas perſonæ 537.g
libertas vera vbi non ſit 538.c
libertas voluntatis diſcreta eſt à libertate perſonæ 551.c
Libertatis Chriſtianæ fines 549.e ſpiritualis cauſæ 538.b comites 538.e gradus 538.f & 539.g modus 538.d
Libertinorum furor execrãdus 546.b
Libertas qualis in non renatis 534.b
Liberum arbitrium dum Lutherus tonuellit, quos oppugnet 554.d
liberum arbitrium in renatis quid 562.d
inter Liberum arbitrium renatorum in hac vita, & ſanctorũ in beata immortalitate tria ſunt diſcrimina 563.e
liberum arbitrium quale ſit in renatis 562.c quid 554.b (rit 554.c
liberũ arbitriũ quo Eraſmus accepe-
de Libero arbitrio qd iudicãdũ 554.b
liberum non ſemper eodem modo accipitur 554.c
inter Licita & illicita diſcrimẽ 242.f
Ligatio & ſolutio, clauſionis & apertionis vocibus ſignificantur 504.e
ligare peccatores cur miniſtri Euangelij dicantur 503.b
Ligatio reatum & deſtinationem ad pœnam notat 503.a
Ligatio ſolutioni, & clauſio apertioni aduerſatur 503.a
Lingua quo Pater & Filius honoretur 341.d
Lirani locus 335.c
Locus quò ſanctior, eò grauius peccat qui ipſum profanat 112.c
Locutiones figuratæ coniunctæ cũ puris ſententijs cur gratiores 623.e
locutiones quæ ex hypotheſi eorum ad quos oratio dirigitur, ſint accipiendæ 374.a
Λόγος cauſa ſubſiſtentiæ 10.e cur æternus 7.d cur Filius Dei vocetur 4.b eſt perſona verè ſubſiſtens 4.d non perſonam humanam aſſumpſit, ſed humanam naturã in vnionem perſonalem 122.b patri ὁμοούσιος 4.a poſt aſſumptam humanam naturã manet Deus creator & conſeruator omnium 17.f
Ludouicus Viues clarè & pie Iudæorũ vanitatem refellit 1.c. prædictionum & hiſtoriæ Chriſti, conuenientiam breuiter monſtrat 26.e
Ludonici Viuis locus 1.c ſimilitudo 357.g
Lumen vt Chriſtus eſt, ita mundus tenebræ 15.d
Lupina amicitia 631.b
Lupus an colliſionem lapidum fugit 632.a
lupus cruoris appetentiſſimus 631.c
Lupi natura 631.c.d
Luporum quoddam genus in India quale Ariſtoteles eſſe ſcribat 630.f
Luſtralis aquæ Papiſtarum vſus 100.c
Lutherus veritatẽ ferè tenebris Pontificijs oppreſſam, in lucem reuocauit 473.b
Lutheri miſſio qualis fuerit 459.f
Lux Chriſti quæ ſit 592.b Meſſiæ typus 512.b quid 159.d.e
lux remanẽs poſt lapſum quænam ſit 11.d
Lucis & tenebræ ſignificata per tropos quinq; modis variant 159.e
lucis & tenebrarum vocabulorum vſus latè in Scripturis patet 159.d
lucis filij qui appellentur 592.f
lucis illuminantis & illuminatæ diſcrimen 16.b
Lucem Chriſti qui recipiant 593.b
extra Lucem, qui eſt Chriſtus, nihil eſt præter tenebras 516.f

M

Magiſtratus ciuilis & Eccleſiaſticus in quo fine conuenire debeant 46.f
Magiſtratus pars Eccleſiæ 117.e
magiſtratus popularis officium 547.d
inter Magiſtratus politici munus & officium Chriſti miniſtrorumq; eius diſcernendum 501.e
Magiſtratus officium 46.e
Magiſtratui ciuili quatenus liceat miniſterium verbi armis tueri 117.d
magiſtratui populari an liceat tueri ſubditos aduerſus ſupremum magiſtratum, volentem veram religionem abolere, vel falſam obtrudere 488.e
magiſtratui ſimpliciter obedientia debetur 242.f
inter Magiſtratum politicum & doctorem Eccleſiæ in quo conueniat 502.d (bantur 129.a
Magiſtri apud Iudæos literati dicebantur 129.a
Magorum incantatio 383.f
Mahometiſtarum delirium 437.b
Maieſtas Dei pro ipſo Deo ponitur 37.b
Maieſtas honoris & reuerentiæ filia
Maieſtatis definitio 34.f (34.f
maieſtatis diuinæ fundamentum 35.b terminus ibid.c
Maieſtatem quo intelligant Auguſtinus & Cyprianus 35.a.b
Malum duob. modis mitigatur 301.c
Mali idem fons in omnib. filijs hominum 148.c magnitudo in quib. cernatur 22.c omnis & prauitatis fons in hominib. qui ſit 535.c
Manaſſes quando à diabolo fuiſſe dicatur 574.a quando à Deo eſſe cœperit ibid.
Manaſſis oratio cur exaudita 606.f
mandatum quo Paulus interpretetur 195.f
Manducandi carnem & bibendi ſanguinem Dñi modus duplex 425.c
Manducare panẽ vitæ, & credere in Filium Dei, vnum idemq; ſignificant 422.a (411.e
manducare panem vinificum quid ſit
Manducatio ſacramentalis cõiuncta cum ſpirituali, plurimum habet vtilitatis 431.f ſpiritualis neceſſaria, carnalis verò inutilis 431.d carnalis & ſpiritualis diſcrimen 429.e
Manducationis carnis modus 397.a
Manere in Chriſto qs dicatur 428.b
Manna cibus ſpiritualis cur à Paulo dicatur 406.c (408.a
manna eſca ſpiritualis 407.e &

mãna sacramẽtũ panis cælestis 406.b
manna, veri panis vmbra 396.c
mãnæ & panis veri differẽtiæ 409.c
mannæ & veri cibi quo anima pascitur comparatio 407.d
Manus impositio cuius rei symbolum 507.c
Marcionitæ Christi corpus spectrum impiè nugabantur 35.f
Mariæ matris Dñi exemplum omnibus pijs imitandum 96.c
Martyr cùm patitur, nõ sibi patitur, sed cuilibet 548.b
Martyres fœliciores sunt in suis tormentis quàm potentißimi Monarchæ in suis delicijs 548.f
Matris apud filium intercessio cõmendat nobis charitatem erga proximos 98.b
Medea amorẽ Iasonis præfert patriæ, parẽtib. & librorum saluti 535.a
Mediator cur debuit esse vna persona 28.d.e cur Deus esse debuerit 23.c & 24. cur item homo 27.a.b
Mediator Deus & homo cur sit vna persona 28.a
mediator noster Hebraicè Meßias, Græcè Christus, Latinè vnctus dicitur 85.d (esset 26.e
mediator si Deus nõ esset, saluator nõ
Mediatoris beneficiũ vniuersale 15.e beneficia vanitatib. huius mundi opponẽda 531.d cõditio quæ & qualis esse debeat 263.e iustitia qualis esse debeat 25.e sanctitas 25.e
Medijs ordinarijs vtendum est, quando haberi possunt 239.d
medijs quid tribuendum 594.g
Melchisedech iustitiæ & pacis Rex dicitur 72.f
Membrorum coniunctio per eundem Christi spiritũ in vno eodẽq; corpore, cuius affectus sit causa 96.e
membrorũ omnium eiusdem corporis συμπάθεια 274
Menandri sententia 327.a
Mendacium proprium diaboli 571.d
Mens opinionib. erroneis persuasa nõ facilè cedit veritati Dei 565.d
mẽs purgatur vera Dei notitia 256.c
mens trahitur Spiritu Sancto per verbum 420.a
Mentis illuminatio à patre luminum petenda 174.a
ad Mentis puritatem quæ requirantur mentis vanitas 12.c (tur 256.d
Mente creditur ad notitiam, corde verò ad iustitiam 124.d quando pater & filius honoretur 341.b quo Christum sequamur 516.c
Mensium singulorum festum, neomenia 109.b (632.c
Mercenarius cur fugiat uenientẽ lupo
Mercenarium quem Gregorius vocet
Merces filiorum quæ 213.b (632.d
merces num licitè peti possit à pijs pastoribus 630.a
merces seruorum quæ 213.b
Mercedis vocabulo cur Scriptura vtatur 213.c vox dupliciter in Scripturis accipitur 213.a (38.a
Merito cur gratiam Paulus opponat
Merita & opera humana à iustificationis causis excluduntur 186.e
Meßias donum ab Isaia dicitur 244.b
Meßias ob quã causam principaliter sit missus 520.d
Meßias quòd sit verus Deus, vnde pateat 146.a & 146.b
Meßias quib. nominib. in veteri Testamẽto significabatur 261.e quib. item in nouo 262.a.b
Meßiæ beneficia latè toti terrarũ orbi patent 514.e
Meßiæ beneficia et propria quæ 264.
Meßiæ cognitio, est vita æterna 260.
de Meßiæ diuina natura quæ demonstratio obseruanda 146.b
Meßiæ nominis ratio 261.a
Meßiæ propriũ officium 583.g 643.d
Meßiæ titulum multi sibi vendicarunt 372.b
Meßiæ vera nota 572.f
Meßiam inuenire quid 85.b
Meßiam Samaritani definiunt 279.f
in Meßia quæ requirantur 145.f
Meßis in Iudæa qñ completa 296.b
meßis tempus post Christum est exhibitum 276.b
Μετανόησις cõuersionẽ præcedit 479.g
μετανόησις & μεταγνῶσις differũt 347.f
Μετανοήσωσιν Scribarum 607.d
Ministerium Euangelij instrumentũ summi pastoris, quo oues in ouile aggregantur 635.d
inter Ministerij & ministrantis finẽ discernendum est 460.a
ad Ministerium in Ecclesia Dei assistrantib. quæ consideranda 143.a
Ministri an posßint in vllis reb. dominorũ suorum imperata detrectare 487.d (imitẽtur 363.f
ministri Christi sui magistri exẽplũ ministri Dei quod exemplum sibi ob oculos ponant 462.f
ministri Euangelij quatenus audienzdi & non 176.b.c (rãt 370.f
ministri nõ suam, sed Dei gloriam q̃s
ministri quinam quod ore docent, opere destruant 115.d
ministri qui nõ apti ministerio 444.g
ministri quo Christum in vocatione imitentur 270.a
ministri verbi cur habeãtur pronubi & nuptiarum conciliatores 94.c
quale gaudiũ ratione officij sui in hac vita expetant 170.g
ministri uerbi quorum admoneantur 275.e
Ministrorum est Christum imitari 285.d
ministrorum & ministerij discrimen 234.f
ministrorum Euangelij officiũ 407.e 496.c
ministrorum Euangelij varij auditores 123.e
ministrorum malorum ministerium vtrum efficax sit nec ne 234.e
ministrorum verbi armatura 117.g
officium 285.f 377.a
ministrorũ vocationis dignitas 269.e
in Ministris requiritur mißio per legitimam vocationem 14.c
ministris Euangelij quænam sit vera castigandi ratio concessa 117.g
in Ministris Euangelij quæ ad persuadendum plurimum faciant 279.a
ministris verbi an arma sumere liceat ad defendendum externam disciplinam 117.a
de Ministris Euangelij quo sit sentiẽdum 164.a
Minora magnorum figuræ & demõstrationes sunt 150.e
Miraculum aliti populi in deserto qd doceat 406.d
Miraculum hoc cur Ioannes tractare uoluerit 375.f
miraculum quid 302.f
Miraculi Christi modus 242.a
miraculi editi finis 102.b
miraculi magnitudo 292.b
Miracula Christi contumacibus cedunt in damnationem 290.a excedunt vires omnium creaturarum 103.f sunt vestigia quædam diuinitatis & potentiæ Christi 289.e supernaturalia 104.a
miracula à Christo edita sunt patris & filij opera 368.c
miracula eam doctrinam confirmãt, quam is adfert, qui edit miracula 651. c (da 601.d
Miracula & doctrina cur coniungens
miracula fidei faciendæ seruiũt 272.f
miracula non semper eodem modo Dominus edidit 593.f
miracula sunt euidentes demonstrationes de Christo, quòd vere sit filius Dei 651.b sunt opera diuina, superantia facultatem creaturarũ 129.f (da 290.b
miracula vera quo à falsis discernens
Miraculorum à Christi editorum modus obseruandus 103.e.f
miraculorũ Christi allegoricæ significationes 104.f
miraculorum Christi causæ 643.f

miraculorum Christi definitio 368.d
miraculorum Christi duplex scopus 102.c.d
miraculorum Christi & sanctorum discrimen 103.f
miraculorum Christi finis 644.a
miraculorum Christi finis duplex 289.e
miraculorum Christi finis proprius 281.f Vltimus 289.g
miraculorum Christi forma 643.g
miraculorũ Christi symbolica significatio quadruplex 104.a
miraculorum Christi vsus 639.b
miraculorum duo fines subordinati 321.c
miraculorum genera duo 103.b.d
miraculorum occasio duplex 287.c.f
miraculorum omnium Christi idem finis 294.f
in Miraculorum symbolicis significationibus eruendis cautio adhibenda 104.f
in Miraculis Christi symbola beneficiorum spiritualium cogitanda sunt 388.c
in Miraculis omnibus diuinis quæ cogitanda 596.e
Miraculis quando credendum 370.c
Miraculis verbi veritas confirmatur 124.d
inter Miracula Christi et præstigias diabolorum discrimen 643.f
ex Miraculis certitudo concluditur 129.f
Miraculosè quæ fiunt, excedunt communem naturæ legem 101.f
Miseriæ humanæ origo 589.b
miseriæ modi varij 589.b
Misericordia Dei immẽsa in quo conspiciatur 156.b
misericordiæ in Christo promissio est obiectum in omnib. promissionib. & exercitijs fidei 180.d
Missa Papistica coram Deo horrenda est abominatio 491.g
Missæ vsus sacrilega profanatio est cœnæ Dominicæ 492.a
Missâ Papisticâ nihil abominabilius in mundo 271.d
Missarum nundinatione profanatur cœna Domini 115.f
Missio mediata quorum sit 176.b
missio immediata interdum fit sola inspiratione absq; externo signo 459.c
missio immediata quando solenniter fiat 459.d huius missionis finis ibidem e
missio ingentem amorem Patris & Filij erga nos testatur 344.a
Missionem filij quomodo Augustinus interpretetur 343.f
Missus à Deo quis dicatur 459.c
Monachi cur Euangelij cursum impedire conentur 160.f
monachi iuuentutem astutè à lectione librorum sacrorũ auocant 530.g
Monachorum ingenium 372.f
Moralia ceremonialibus præferenda 464.a
Morbus animæ duplex 283.b.c
Morbi cùm animi tum corporis agnitio ad Christum vrget 283.c
Mors æterna quæ sit 582.c
mors æterna, exclusio à fruitione vultus Dei 358.f
mors animæ quæ sit 284.f
mors carnis Vltimus hostis 543.b
mors Domini Iesu Christi quid 152.f
mors impiorum, vera mors est 541.f
mors iustorum vmbra solùm mortis est 541.f
mors piorum placida 542.a
mors prima 284.e item secunda ibidem f
Mortis primæ vsus 542.e
mortis causa in homine moriente quæ sit: item accidentalis 158.f.g
mortis Christi analysis 153.a
mortis Christi definitio 634.f
mortis Christi mysterium intelligere, homini salutare 152.d
contra Mortis horrorem remedium 646.d
mortis potentia 24.b
Morti & resurrectioni Christi regeneratio nostri tribuitur vt merito & efficaciæ 140.b
Morte æterna nihil tristius 646.a
in Morte Domini summa Christianorum sapientia inclusa 152.e
à Morte prima cur non per Christũ liberemur, ut à morte secunda 541.c.d
Mortuorum suscitatio & eorundem viuificatio, duplex 339.a
Mortificatio & viuificatio partes sunt sanctificationis 351.f
mortificatio & viuificatio regenerationis nostri partes 22.c
mortificatio fit per contritionem 159.f
mortificatio regenerationis nostri est inchoatio 140.c
Mosaicæ ceremoniæ in Christo dupliciter considerantur 545.a
Moses per aquam salutem consequitur 246.e
moses quõ Deum à facie ad faciem viderit 44.b
Mosis & Christi consensus 374.f
mosis & Christi discrimen 407.a
mosis ministerium temporariũ 433.c
mosis politia & sacrificia legis fuerunt conciones de venturo Christo 407.b
Mosi cur fides necessariò sit adhibenda 374.e
inter Mosen & Christum comparatio cur instituatur 41.f
Motus & cupiditates pravas eleganter Paulus membra vocat 141.c
Mulier Samaritana cur referat genus suum ad patriarcham Iacob 248.a
Mulieri Samaritanæ cur Christus turpitudinẽ ob oculos ponat 250.c
Multitudinis de Christo variæ disceptationes 468.e
multitudinis exẽplo decipi, nihil vsitatius 174.g
multitudinis promiscuæ de Christo & eius doctrina varia iudicia 484.c
Munda ab immundis quare in lege discreta 384.b
Mundus communis patria 281.a
mundus totus Deo obnoxius 229.c
mundus semper sibi similis 485.d
Mundi ingratitudo 18.b
mundi nomine quid intelligendũ 63.e
mundi peruersi mores hominis nõ renati consiliarius domesticus 353.f
mundi potius quàm hominum vocabulo cur Iohannes vsus sit 64.c
mundi sapientia in rebus salutis qualis 524.c
Mutationes subitæ aliquid damni afferunt 48.c
in Mysterij propositi declaratione quàm apta methodo Dominus procedat 144.c
in Mysterio diuinitatis sobriè & circumspectè versandum 5.e

N

NAaman quomodo à lepra mundatus 150.c 246.e
Nathanael vnde Christi diuinitatẽ colligat 89.d
Nathanaelis & Christi colloquium 89.d
Natiuitas spiritualis in credentibus quomodo fiat 22.a
Natura diuina Christi quatenus se carni viuit, dicitur solùm humiliata 483.d
natura humana cur deificata dicatur 28.d
natura sine naturalibus differentijs subsistere non potest 335.a
contra Naturam aliquid posse fieri tripliciter 103.c
inter Naturas Christi & personam Christi discernendum 483.a
Naturas diuinã & humanã in Christo non esse permixtas 361.f

Nauis subitus in portũ [illegible]us. cuius rei symbolum 394.b
Nazianzeni locus 187.f
Nazianzeni sententia 5.f
Nazianzeni versus de arca Noe 494.b
Necessitatibus alij aliorum cur affici debeant 97.c
Necessitatibus pauperum succurrere, piorum est 380.d
Neophytus non esse nimium credendum 125.b
neophytos cur Paulus noluerit eligi in Episcopos 125.b
Nestorius Domini dictum torquet ad tollendam vnitatem personæ in Christo 122.a
Nestorij error 122.b
Nicenum concilium ex verbo Dei collectum 258.c tanquam vocem Dei amplectendum 165.a
Nicodemus apertè taxat suorum collegarum peruersum iudicium 490.c carnaliter accepit, quod Christus spiritualiter intelligit 131.g cuius secta fuerit 126.e
Nicodemus cur non interdiu ad Christum venerit 127.f 128.
Nicodemus discentib. imitãdus 142.c
Nicodemus in quo sit culpãdus 142.c
Nicodemus miraculis Christi motus, cupit se rectius à Christo instituì 127.c
Nicodemus multos socios habet in ecclesiæ Dei detrimentum 142.c
Nicodemus non colludit cum Christi aduersarijs 128.e
Nicodemus qua demonstratione nitatur 130.c
Nicodemus quantũ in Christi schola profecerit, qui fructus testentur 127.d
Nicodemus quib. opinionibus fuerit impletus 477.f
Nicodemus quomodo sibi Christi benuolentiam conciliare sit conatus 128.g
Nicodemi cõsilium quale fuerit 127.b
Nicodemi cultus quid differat à pseudonicodemorum cultibus 492.a.b
Nicodemi exemplum multi in Papatu falsò suæ prætexunt simulationi 492.g nobis discendi studium quouis tempore commendet 127.f
Nicodemi munus publicum 127.e
nicodemi nominis interpretatio 126.d
in Nicodemo quid imitandum 490.e
inter Nicodemum & nostri temporis simulatores multum est discriminis 492.e
inter Nicodemum & pseudonicodemos plurimũ est discriminis 491.a
Nisan mẽsis Martio nostro respondet 108.c
in Nomen Christi credere quid 66.f
Nomen Dei sanctificare & blasphemare, opponuntur 649.d
nomen Dei sanctificare quis dicatur 669.d
in Nomen vnigeniti filij Dei credere quid sit 159.a
Nonni locus 300.a 526.a 571.d 596.d
Nonni paraphrasis ab omnibus doctis laudatur 571.d
Notitia cum firma fiducia cordis coniuncta, lux salutaris existit 591.f
notitia Dei vera semper coniunctam habet fidem & obedientiam 585.e
notitia & fiducia Christi, salutaris fidei substantia 417.d
Notitiæ Christi duplex principium 371.b
notitia & obedientiæ legis discrimen 195.e
notitiæ mentis fiducia cordis respondeat 13.f
Noua suspecta Ecclesiæ gubernatoribus esse debent 45.a
noua vita est finis iustificatiõis 217.g
Nouarum rerum admiratio cum curiositate, communis morbus 397.f
Nouitas per se suspecta esse debet 188.f
Nouitatis eius quæ à regenitis requiritur duæ sunt partes 141.a
Nouum Testamentum constat duab. reb. 408.d quid 409.b
Nuptiæ, Dei ordinatio 92.a
nuptiæ in Cana Galileæ quando factæ 91.c
Nuptiarum Christi sponsi & Ecclesiæ sponsæ circunstantiæ 168.d
Nuptias nihil à scortatione differre, Tatianus impurissimo ore euomuit 92.b
nuptias secundas à scortatione parum differre, Papistarum arbitriũ 95.a
Nyssenus vnde Christianismi definitionem desumpserit 267.f

O

Obedientia certissimum gratuitæ iustificationis indicium 204.e
obedientia Christi duplex 189.d in morte est nobis purgatio peccati & satisfactio pro peccatis 346.c
obedientia crucis purgamur à peccatis 189.d
obedientia cur notitiæ non respondeat 195.f cur præmium promittatur 210.a
obedientia erga Deum hominum obedientiæ anteponenda 474.a iusticia bonæ conscientiæ dicitur 346.e
obedientiæ hominis præferenda 487.g quid 338.d
obedientia ex fide præscita habet suã remunerationis promissionẽ 203.a
obedientia impia Doeg damnanda 547.c
obedientia in quibus consistat 141.f
obedientia in vita & morte vnde nascatur 358.c
obedientia noua est iustitia bonæ conscientiæ 204.d nunquam potest à conuersione abesse 480.b quo absoluatur 150.b
obedientia piorum cur sacrificiũ dicatur 266.c & 267.a
obedientia quid 256.c
obedientia secundæ tabulæ proficiscitur ex timore Dei 208.e
obedientia, Spiritus Christi est testimonium 209.f
Obedientiæ Christi & hominum discrimen 214.e.f 529.b
obedientiæ Christi merito credentes à peccatis purgantur 529.a
obedientiæ Deo præstãdæ modus 338.d
obedientiæ externæ laruam Deus pro iustitia non habet 190.d
obedientiæ gemma à dextris est 178.f
obedientiæ nouæ necessitas 149.g
de Obedientia magistratui præstanda quæ regula tenenda 547.b
Obligatio ad impossibile duplex 197.a
obligatio iusta ad impossibile quæ sit 197.a
obligatio tyrãnica ad impossibile quæ sit 197.b
Oblationis Christi fructus 75.d
oblationis fructus percipientes quid vicissim debeant 75.e
Obsequium veritati non præferendũ 285.b
Obstetrices Ægyptiæ infantes occidere recusant 488.c
Oculorũ in cœlum leuatio, symbolum veræ inuocationis 644.a
Oeconomiarum conseruatio Angelis Dei curæ est 312.d
Offendiculis obuiare est omnium piorum 218.e
Officium debitum duplex 220.e
officium & finis semper sunt coniungenda 285.f
Omnis particula non eodem modo semper sumitur 211.b
Opinio concepta quantum possit 167.b
Opinio errabunda non meretur fidei nomen 175.d
Opinionum veteranarum vis 472.a
Operari cibum permanentem in vitã æternam, quid sit 403.g
Opus nullum lege Dei comprehensum est opus supererogationis 218.f
opus omne imaginem sui opificis refert 6.d

ad Operis boni perfectam actionem tria requiruntur 221.a
Operis totius autoritas vnde colligatur 1.a
Opera bona ex fide iustificante manant, & eam necessariò consequũtur 215.b
opera ex fide præstita habent promissionem remunerationis obedientiæ 217.b
opera bona quàm sint necessaria 142.b
opera bona Spiritus Christi in sanctis operatur 404.d
opera bona testantur de Spiritu Sancto 142.c
opera Christi cum typis & vaticiniis per omnia congruunt 512.e
opera Christi propter quæ venit in mundum quæ sint 590.f
opera cultus ex quibus dependeant 554.e
opera Dei propria non cadunt sub vllam legem 323.e
opera Dei quæ dicantur 322.f
opera fidei non fucatæ indicia 360.a
opera immediatè facientia ad gloriam Dei, sunt duplicia 323.f
opera in Deo facta quæ dicantur 161.c
opera misericordiæ ceremonijs præferenda 464.b
opera ordinaria 324.b seruilia ibid.
opera quæ per accidens bona fiãt 161.e
opera seruilia sunt duplicia 324.a
opera supererogationis duplicia faciũt Papistæ 219.b
opera viuæ fiduciæ certissima indicia 201.c
operum bonitas ex sola fide proficiscitur 208.b
operum discrimen 544.e
inter Operum obedientiam in Veteri Testamento & cæremonias, magnum est discrimen 242.d
Operum quod genus præcipuè à nobis Deus requirat 360.f
operum testimonium potissimùm extrema vitæ clausula continetur 208.b
Operibus charitatis nequaquam sabbatum violari 464.e
operibus legis vllum iustificari negat Apostolus 185.g
operibus quib. Deus delectetur 360.c
secundùm Opera quid significet 206.c
ex Operibus quòd fides Abrahæ perfecta fuerit quid apud Iacobum 201.f
Oratio ardẽtior secessum amat 496.b
oratio frustra instituitur sine Christi intercessione 114.c
Ordinationes diuinæ in hoc mundo crucem comitem habent 96.a
Origenis locus 188.a 504.b
Originis vitiosæ & peruersæ indolis fructus 173.e
Osiander quomodo opinionem Sophisticam muniat 189.a
Osiandri argutijs quæ rationes opponendæ 190.a de festo Iudæorum ratio 295.f & 296.b de iustitia Christiana disputatio 188.f
Ostium est Christus ipse, seu doctrina de Christo 617.b
per Ostiũ intrare quis dicatur 614.f
Ouis animal natura stupidum et stultum 619.e
oues Christi qui sint 645.a
oues nonaginta quæ non perierant, Hilarius non dubitat interpretari Angelos bonos, qui non sunt lapsi 619.f
Ouiũ Christi securitatis causa 646.e
Ouib. Christi pascendis quis idoneus 172.b
inter Oues seductas & perseuerantes discrimen 624.g
in Ouile ouium per ostium quis intret 617.b

P

Pactum Dei cũ Abrahamo in quo consistat 580.d
Pacti diuini verba quæ contineant 580.c
Pacto cur Dominus signum adiecerit 580.f
Panis vitæ cur dicatur 423.d
Panes quando Dominus attingat & frangat 386.d
Papa hostis Christi 112.f
Papa sibi orbem terrarum tanquam Dei Apostolus subiecit 240.e
Papa vanitatis potius quàm vnitatis patronus 112.f
in Papatu meræ tenebræ regnant 142.f quæ idololatrico vsui dicata erant, in pium vsum sunt transferenda 100.d
Papistæ ex effectu causam facientes, perperam faciunt 202.e
Papistæ offerentes corpus & sanguinem Christi in Missa, Spiritũ Sanctum mendacij arguunt 69.c
Papistæ Iudaicorum sacerdotum discipuli 115.b
Papistæ quomodo iustificandi verbũ accipiant 200.c
Papistæ sanctorum hominum exemplis fœdè & indignè abutuntur 205.b
Papistarum anathematismus 602.b commentum vanissimum 185.a consecratio 383.f cultus idololatricus 128.e
Papistarum & magorum incãtationes execrandæ 594.c
Papistarum fulmen pijs minimè timendum 602.a
à Papistarum fulminibus non metuimus nobis 489.f
Papistarum gloriatio vana 602.a impius cantus 99.a limbus 62.b superstitio à Chrysostomo refutata 66.a. vanitas de discrimine præceptorum & consiliorum vnde appareat 219.g
Papistici erroris fundamentum est opinio partim politica, partim Pharisaica 190.b
Parabolis vulgus hominum magis delectatur, quàm acutis rationibus flectitur 105.a
Parcarum tabulæ 63.d
Parcarũ tabulis quæ opponenda 155.c
Parmeniani error 234.e (180.e
παῤῥησία qualem fiduciam significet
Pascha cur dicatur 108.b dicitur Christus ipse 110.a
Pascha monumentum est veteris ex Aegypto effugij 108.b
Pascha, Phase seu Pesach quid proprie 107.f
Pascha spirituale piorum 110.c
Paschatis voce duplex transitus significatur 107.g
Passio Domini nostri cur sacrificium propitiatorium dicatur 72.b quid 152. validissimum argumentum de remissione peccatorum 64.f
passionis Christi definitio 71.a.d
passionis Christi practica meditatio 79.a
passionis Domini meditatio triplex est 75.f
passionis historica meditatio in quib. occupetur 76.a
passionis quinq; actus seu membra 76.b
passionis spiritualis meditatio 78.a hæc in cruce eleganter pingitur. ibidem d
Pastor bonus an non mercedem spectet 632.d debet forma gregis esse in doctrina, in vita, in cruce 619.a
pastor malus meritò fur dicitur 615.c
pastor summus quo oues suas aduersus luporum insidias armet 632.c
Pastoris boni cura 618.e (626.a
pastoris boni & mercenarij discrimẽ
pastoris bonitas vnde relucent 627.f
pastoris Christi & aliorum bonorum pastorum discrimen 628.c.d
inter Pastorem bonum & mercenarium discrimen quæ appellationes monstrent 629.d causæ huius discriminis ibid.e
in Pastore bono quæ Christus requirat 629.e
Pastore malo nulla pestis hominibus capitalior 615.b
inter Pastoris Christi & aliorum pa-

storum mortem discrimen 634.e
pastoris summum erga oues beneficiũ 645.d
Pater cur dicatur nõ iudicaturus esse 340.g cur filium diligat 637.a
pater & filius sunt ὁμοούσιοι & coæquales 157.c
Pater, Filius & Spiritus Sanctus nõ tres dij, sed vnus Deus est 6.c 7.b
Pater, Filius & Spiritus Sanctus simul existunt, & eiusdem numero sunt naturæ 8.f verus & perfectus Deus 6.a
Pater nunquam fuit sine filio, nec filius sine patre 7.d
Pater principiũ & origo Filij & Spiritus Sancti 7.d
Pater quibus filium obsignet 401.a.b
pater quos filio det 415.a quos non det ibid.b
Pater quomodo det filio oues 646.f quomodo filium obsignet 401.a.b quomodo saluet 274.c
Patris de Filio efficacissimum testimonium 369.b testimonium duplex 521.d
patris dilectio qua nos in filio complectitur, quid in nobis pariat 337.c
ex Patris erga filium dilectione quã doctrinam & consolationem hauriamus 177.d.e
Patris & Filij vna actio 591.a coæternitas vnde concludatur 330.c eadem natura 9.c operatio inseparabilis 333.a vna eademq; operatio 332.e
Patris & Filij vna potestas 646.f voluntas 338.g 414.d
patris visio multiplex 369.d
patris voluntas in filio expressa 522.f
patris testimonium internum de filio 521.e testimonij externi partes 521.d
Patri nihil coniunctius quàm Filius 421.e
Patrem audire, et à patre discere quid sit 421.d
Patrem esse in Christo quid 651.f
Patrem Filio iudicium dedisse, quomodo intelligendum 340.b
Patrem trahere ad Filium quid sit 42.a
à Patre ad Filiũ qui trahatur 419.d
à Patre qui trahatur 436.b
Patres cur aduersus Sabellium vsi sint vocabulo personæ in Trinitatis mysterio 8.a
Patres qua visione Deum viderint 44.f
Patrum dicta sunt in triplici discrimine 221.f
in Patrum lectione quæ regula obseruanda 221.f
Patientiæ gemma à sinistris est 78.f
Paulus capturus capitur 487.a
Paulus & Iohannes Apostolus in fundamento & summa rerũ nusquã disceptant 1.c
Paulus fatetur se ex misericordia per Christum saluatum 213.d
Paulus gloriatur in eo quòd propriã iustitiam contemnat 187.f
Paulus γνῶσιν & ἀποδοχὴν requirit 3.a
Paulus sola iustitia fidei nititur, non suis meritis 187.b
Pauli confessio 222.g
cum Pauli confessione congruit omnium sanctorum experientia 223.b
Pauli consolatio 223.a
Pauli & Iacobi scopus diuersus 201.a
cum Pauli exemplo congruunt omnia sanctorum exempla 186.e
Pauli querela 223.a
Paupertas nos ad fontem diuitiarum adducere debet 321.b
peccandi consuetudo necessitatem peccandi parit 434.c diuturna vt plurimũ ἀπαλγησίαν inducit 534.b
peccandi propositum vbi manet, vastatur conscientia, & fides planè est mortua 150.a
Peccatrix iram Dei sentiens confugit ad Christum propitiatorem 193.b
Peccatricis mulieris exemplum nobis imitandum 500.d
Peccatum causa omnium calamitatũ 283.e
peccatum cuinam non imputetur 539.d
peccatum etiam habent sanctissimi quiq; 532.f
peccatum in Spiritum Sanctum cur dicatur irremissibile 231.c d nõ est transgressio legis moralis 230.c quid sit 230.d vbi locum habeat 412 e
peccatum non remittitur, vbi manet propositum peccandi 150.a
peccatum nostrũ Christo imputatur 188.d
peccatum originis per mortem deponendum 542.c
peccatum quid 10.e 503.e
peccatum remissum, & denuo iteratum maiores pœnas meretur 327.c
Peccati agnitio ad fidem compellit 217.f
peccati conditio 546.d
sub Peccati dominio qui teneantur 533.d
peccati granitas 23.d
peccati in Spiritum Sanctum definitio 231.e
peccati regnum quódnam sit 553.c
peccati serui qui sint 537.e
Peccato cur gratiam Paulus opponat 38.a
Peccatum facere quid sit 533.a.b
inter Peccatũ domitum et dominans discernendum 539.c
Peccata cõuertentium se, in oblitionẽ apud Deum veniunt 361.a
inter Peccatorum affectus & externas actiones discernendum 534.b
Peccatorum remissionem Dominus per obedientiam crucis omnibus in se credentibus meruit 153.d
sine Peccatorum remissione nemo capax est regni cœlorum 153.d
peccatorum vulnera à solo Deo sanantur 301.b
Peccatoris vocabulum latè se extendit 532.f
inter Peccatorem habentem peccatum & facientem discernendum 532.e
Peccatores maximi citius conuertuntur ad Christum quàm hypocritæ 413.f
peccatores quomodo Deus exaudiat, & non exaudiat 606.d
peccatores sine castigatione viuere, furoris Domini iudicium 149.a
inter Peccatores quod discrimẽ tenendum 607.a
cum Peccatoribus quomodo agendum 250.b
Pelagianorum error 195.d
Pentecoste vnde dicta 109.c
πληροφορία qualem fiduciam significet 180.d
Perditionis hominis causa nõ ad Deũ referenda, sed ad ipsum hominem 574.g
Periculis grauioribus cur suos Dominus exerceat 392.d
in Periculis quomodo nos geramus 393.f
Persona apud Latinos quid 8.a
persona loco dignitatem conciliat potius quàm locus personæ 89.a
Personæ cur ὁμοούσιοι dicantur 259.c
personæ denominatio tribus sit modis 32.d
personæ tres coæquales 258.c communicant perfectè & subsistunt in vna eademq; essentia diuina 259.b tur in diuinitate ponantur 8.b vocabulo Trinitatis ad Athanasio significantur 258.a
personæ singulæ sunt vnus & idem æternus Deus 257.f
Personarum Euangelium annunciantium dignitas non spectanda, sed doctrinæ cœlestis excellentia 277.d
Personalis in Christo vnio 361.g

personalis vnitatis conditio 29.e
Petentibus Dominus vtilia largitur 292. d
in Petitionibus rerum ad hanc vitã spectantium qño orandum 99.c
Petra cur tribuatur Christo 59.b
Petrus Ananiam mentichtẽ sola voce occidit 116.f
Petri confessio 436.f
Petri confessionis fundamẽtum 437.e
Petri confessionẽ Papa sanguine sanctorum abolere conatur 437.c
Petri socrus febricitans Christi sola voce sanitati restituta 103.d
in Petro cuiusmodi affectum Dominus requirat 274.a
Pharaonem & Nabugodonosor quomodo Augustinus inter se conferat 560.d
Pharisæus publicanũ cõtemnit 160.d
Pharisæo superbo rectissimam vitæ viam Dominus monstrat 194.f
Pharisæi à Galilæis multum differunt 281.f
Pharisæi de fato rectius docent quã Saducæi & Essæi 53.b
Pharisæi Mosis & Prophetarum interpretes haberi volunt 53.a
Pharisæi plerique rabie quadam diabolica & superbia aduersus Christum ferebantur 128.a
Pharisæi quid commune cum Iudæis habuerint 126.e
Pharisæi quibus supra modum tumuerint 158.e
Pharisæi vnde dicantur 52.b
Pharisæorum & Christi discrimen 625.f
pharisæorum ignorantiæ causa 522.c
pharisæorum & discipulorum Christi discrimen 530.b
pharisæorum purgatio in quib. consistat 210.f
pharisæorum secta qualis fuerit 52.b
pharisæorum vana gloriatio 604.c vanitas qua demonstratione à Domino refellatur 614.d
Pharisæis similes sunt Monachi nostri temporis 159.c
Pharisæos accusantes discipulos Domini vellentes segetes in die sabbati quomodo Dominus refutet 464.b
pharisæos quos appellemus hodie 53.a
Pharisaica secta præcipua inter Iudæos 126.e
pharisaica vanitas quid 603.f
Pharisaicæ cæcitatis exempla in Papatu 143.e
pharisaicæ sectæ ordines septẽ 52.d.e.f
Philippus Melanthon optimè de Ecclesia Christi meritus 227.d eius de iustificatione sententia 227.e
Philippi supputatio de templi ædificatione, verissima 123.c
Philippum cur Dominus interroget 379.f
Phinees cur iustificatus 202.b eius factum quale 202.e facti remuneratio 202.g eius zelus ad vindicãdum gloriam Dei vnde 202.d
Phocyllidis versus 180.a
Phœnix resurrectionis symbolũ 356.b
Photini error 613.f
Pij cur oues dicantur 620.a.b
pij vnius corporis in Christo Iesu mẽbra existunt 96.c
Piorum affectus erga ecclesiam matrem 621.a
piorum in Ecclesia concordia 621.d
piorum vocibus improborum consilia impediri 494.c
Piscina πολυπλόθρα 299.f eius quinque porticus 300.a
piscina vnde nomen acceperit 299.g
πρόβατον quid proprissimè significet 180.a
Plaga & culpa simul ad pœnitentiam inuitant 149.a
Plato à vero mali fonte aberrat 535.d
Platonis locus 535.d
Plenitudinis Christi gradus 40.e.f
Plinius Deo impossibilitatem tribuit 284.e
πληροφορία quid 181.b
Pœna nulla in hoc mundo sufficit ad culpam delendam 148.f
pœnæ magnitudo & diuturnitas vnde intelligatur 232.c
pœnitentia Christiana quid 149.d
pœnitẽtia continua est iustorũ 348.a hanc Paulus sanctificationem vocat ibid.
pœnitentia cuiusuis hominis in quib. cernatur 209.c
pœnitentia est mala præterita plangere, & plangenda iterum non cõmittere 509.f
pœnitentia initialis 347.f
pœnitentia interdum accipitur pro dispensatione facti 479.f
pœnitentia non meretur propitiationẽ 209.b
pœnitentia publica duplex est 348.a
pœnitentia quid 149.c 480.a 558.c
pœnitentiæ tres partes 149.e 480.b 509.d
pœnitentiæ tres partes cur Philippus faciat 558.f
inter Pœnitentiæ partes accuratè discernendum 209.e 217.c (347.f
pœnitentiæ vocabulum latè sumitur ad Pœnitentiam publicã veteres neminem nisi semel tantùm admiserunt 509.f
pœnitentiam prædicare, proprium Euangelij est 15.a
inter Pœnitentiam priuatam & publicam discernendum 511.a
pœnitentiã publicã in ecclesiam receptis cur pœna imposita 510.a
pœnitentes Deus misericordia recipit, impœnitentes damnationis iudicio reseruat 149.a
Pontificis Romani pictura 630.f
Pontificij regni notæ tres 576.d.e
Populi captiui liberatio typus futuræ liberationis per Christum 51.b
Populi Iudaici aduersus plagam remedium 150.b culpa 147.f inconstantia & ingratitudo 148.b pœna 148.e pœnitentia 148.g
Porcorum esus cur prohibitus 384.b
Porticus Salomonis 642.d
Posteriora Dei videre quid 44.b
Potentiæ diuinæ Christi nec temporis vlla vis nec morbi magnitudo obstat 293.d
Prauitatis hominum causam quam Pyndarus faciat 535.d
Præceptoris fidelis & boni officium
Prædestinatio quid 415.e (165.c
Prædestinationem nullam aliã Scriptura nouit, quàm eam quæ à Paulo commendatur 64.b
Prædicare baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum quid sit 465.c
Prædium donatum Iosepho à patre Iacob, gentium figura 237.a
Precandum sine hæsitatione 291.c
in Precatione gratiarum actio continetur 382.e
Preces pro aliis ex fide factas Dominus exaudit 291.f
Precum efficacia 118.b
in Precibus non desinendum, priusquam responsum Spiritus acceperimus 291.c nostris non diffidendum 99.d
Princeps huius aeris hominis non renati cõsiliarius domesticus 554.a
Principi aeris oppositus est Christus Iesus 562.a
Principum authoritati & ordinariæ potestati opponendum est mandatum Dei 489.e
in Principibus non cõfidendum 124.g
Principij significatio 7.e
Probaticæ piscinæ vsus 299.e
Proæresis & executionis discrimen προαίρεσις quid 551.f 622.f (562
Prodigiorum genera duo 103.b
Promissio Abrahæ facta ad Christianos omnes pertinet, & ipsorũ infantes 133.f
promissio Christi vniuersalis 179.c Dei cur conditionalis 582.a duplex est 207.b facta Adamo cur

vniuersalis 574.d nulla extra Christum habetur firma 208.b semper habet annexam conditionē fidei 531.b
Promissionis filij qui 581.c semē quid 581.c verbū fidei regula 480.d
Promissionē diuinā perfidē torquent Papistæ 207.b vitæ in Christo esse conditionatam 370.c
in Promissiōe Christi quæ sint spectāda 345.b vniuersali quæ perpendenda 207.e.f
Promissiones legis ratæ sunt fidelib. 447.a (205.d
Promissionum diuinarum testimonia in Promissionibus Dei quæ regula tenenda 458.f diuinis non tam nostra indignitas quàm Dei veritas spectanda 93.d
Propheta vulgò quis appelletur 50.d
Prophetā nullum Iudæi admiserūt, nisi probaret se verbū Domini adferre 129.c (ruerint 120.b
Prophetæ cur diuinis miraculis clarent
Prophetæ munus quodnam sit 264.f
in Prophetarum & Apostolorū scriptis cur enunciationes dogmaticæ vim demonstrationum habeāt 1.a
Prophetarū & Apostolorū summus cōsensus 276.c verbum quando fructum adferat 25.b
Prophetiæ veteres cum historia Domini conferendæ 118.d
Prophetiarum finis 252.a
Propitiatiō cur pœnitētib. promittatur 208.d duplex est 208.e
Propitiatorium typus Christi 255.e
Proprietates personales personas distinguunt, & propias actiones singulis attribuunt 157.c
Proprietates qui confundit, simul naturas confundit 335.a
Proprietatum diuersarū ab vna eademq; causa pendentiū consequentia 145.c (militudinis 8.a
vbi præpositio distinctionis est & si-
Proximi cur alter alterius dicamur 97.c (342.b
Psalmi propter quos fines decantandi
Puerorum dignitas ex quo commendetur 311.a (tur 310.f
Pueros quando amore Deus prosequatur
Purgatio vera quæ sit 210.b
Purgatione legali non contenti multò plures adiecerunt 100.b
Purificare seipsum quis dicatur 533.b
Puritas in quib. rebus consistat 93.b
Pyræum Persicum ab Abda Episcopo destructū 100.f eius factū insecuta est persecutio Christianorū ib.

Q

Quæstiones quæ dissimulandæ 398.a
à Qualitatibus & actionib. cur sæpè Scriptura concludat 131.d
Quies Dei creantis mundum; figura quietis Christi 331.c
Quieuisse cur dicatur Deus & cessasse ab omni opere suo 330.f

R

Rab, Rabbi & Rabboni vocum significatio 84.c
Raab meretrix cur iustificata 202.b aduersus Rabiem hostiū Christi quō nos consolemur 605.e
Ratio cæca in rebus spiritualib. 67.a humana in rebus diuinis cæcutit 247.g 586.f
Rationis duplex error 355.c
Rationi quæ subiecta sunt, demōstrationib. indigent 104.c
Reatus hominis non credentis multiplex 229.d
Redemptio duplex est 209.d perpetuam præsentiā mediatoris in Ecclesia requirit 26.a qua fit per Christū, rationis acie non percipitur 104.e quid sit 265.c
Redemptionis & Saluationis beneficium aliis præferendum 385.f
redemptionis nostri modus 540.e
in Redemptionis nostri modo inenarrabilis Dei misericordia conspicitur 77.b
Refutationis validissima via est; ex aduersarij dictis absurditatem inferre 131.f
Regeneratiō in hac vita incipit, perficienda in vita æterna 137.e nostri quō baptismo tribuatur 140.c quō Euāgelij ministris tribuatur 140.f quō fidei tribuatur 140.d quō probanda 142.a Trinitati tribuitur 139.g quid 145.g
Regenerationis causa est Spiritus Sanctus 481.c effectus quot Paulus enumeret 141.e effectus sunt omnis generis virtutes 141.g fructus 141.a necessitas vnde monstretur 135.c nostri causæ distinguendæ 139.b effectus posteriores magis in oculos incurrunt 141.e spiritualis qui testimonium habeāt 137.e
in Regenerationis homine requiritur aqua spiritualis 246.d (tingit 125.d
sine Regeneratione nemini salus constat
Regeniti ad bene rectèq; faciendum quib. causis moueantur 536.b & nouæ creaturæ in Christo testimonium 142.b
Regnum Christi à forma regnorum mundi distinctum 643.a non tollit discrimina ordinū & statuū in mundo 283.a opponitur regno mortis & tenebrarum 353.f
regnum diaboli quid 576.b
regnum pontificium non esse Christi Ecclesiam 576.d
inter Regni Christi & imperiorum mundi discernendum 390.b 502.b
Regni Christi gloria 482.c hominū pietati alligata 91.f milites 303.b
regni Cœlorum particeps qui fieri cupit, Christo inserendus est 144.f
regni sathanæ milites 305.c
in Regno Christi non habetur ratio prærogatiuæ carnis 440.e
à Regno Christi nulla hominum conditio aut vocationum differentia quenquam excludit 282.e
inter Regem Christum & mundi reges discrimen 646.a
Reges & iudices cur Dij in Scripturis dicantur 499.d (626.f
reges pastores in Scripturis dicuntur
Regum conuersionem quæ testentur 209.c potestas à Deo est 650.c
Regulus qua in re Abrahæ exemplum sit imitatus 292.f vnde in sui cognitionem venerit 283.d
Regulifides duas proprietates salutaris fidei habet 292.d qualis 284.e
Regula infallibilis iudicandi de omnibus & singulis hominibus absque omni exceptione 192.b
regula quæ nota esse debeat omnibus 131.c
in Religionis mysterijs carnis oculi claudendi 142.d
Remissio peccatorum & dilectio à fide pendent 212.c
Remissionis peccatorum testimonium 216.e
Remissionem peccatorum quis sitiat 478.d
Renascentia pendet à fide iustificationis 131.b
Renascentiæ symbolum est aqua baptismi 132.e
renascentia opus est ad consequēdum Dei regnum 131.d
Renasci quō dicamur 132.e
Renatus cur peccatum facere non dicatur 534.d (tia 207.e
Renati nō sunt sub lege, sed sub gratia non Renati num serui sint peccati ne cessitate an voluntate 533.e
Reproborum natura 583.c
Repugnantia duplex est 415.c quæ causa reiectionis populi Iudaici 415.d quæ curabilis 415.c quæ insanabilis 415.d (164.c.e
Res cōtrouersa ad quos deferri debeat
in Rei cuiusl. bet vna eademq; essentia, est vnitas & trinitas 258.g
Res magnæ consilio Dei perficiuntur 486.e
Rerum duo principia 200.f
Rerumpublicarum gubernatores cur Dij

Dij vocentur 850.b
Rerum tradendarum ratio rectissima 488.f
Resurrectio nostri vnde pendeat 353.g
Resurrectionis articulum quibus rationibus Paulus fulciat 355.f
resurrectionis demonstratio firma vnde sumatur 354.f
resurrectionis fide sanctorum suffragia comprobant 357.c
resurrectionis futuræ demonstrationes 417.a testimonia 355.c patres ante Mosen quot argumenta habuerint 354.a.b
resurrectionis nostræ vis & certitudo in quo sit 27.e
resurrectionis symbola in nouo Testamento 356.g
resurrectionis præmonitiones in Veteri Testamento 356.d
Resurrectionem futuram quæ signa in natura expressa adübrent 356.b
Reum coram Deo & hominib. peragi differunt 159.b
in Reos animaduertere non crudelitas, sed misericordia potius dicenda est 498.a
Ritus Mosaici vmbra fuerunt veritatis 542.d
Ritus vtiles à maiorib. docendi & disciplinæ gratia instituti, non contemnendi 641.c
in Ritibus impijs seruanda est Christi regula 242.a
Roma Christum in suis membris persequitur 654.f

S

Sabbatismus perpetuus electis promissus 331.d
Sabbatum necessitati hominum cedit 464.f (453.f
Sabbato cur se subiecerit Christus
Sabbatum profanare quid 329.c sanctificare quid sit 329. 464.g & 465.a typus consummationis mundi 109.b
Sabellius ex vnitate naturæ nõ multiplicatæ, personæ vnitatẽ falsò colligit 9.d Patrẽ & Filiũ vnã & eandem personã falsissimè docuit 521.b personas male cõfundit 615.f
Sabellij error 647.c
Sacerdotium Christi ἀπαράβατον 72.e
Sacerdos offerens est filius Dei æternus 72.d
Sacerdotis Christi oblatio 73.a
Sacerdotes cur iure culpandi 115.a
inter Sacramentũ & rẽ ipsam sacramenti seu signũ accuratè est discernendum 133.c
Sacramenta cæremoniæ Ecclesiæ propriæ 94.f gratiæ signa 465.b omnia in vltimo & principali fine conueniunt 465.d per fidem efficacia 94.g per malos administrata, fieri irrita, Donatistarũ error 117.e promissionũ signacula 140.d (deat 234.d
Sacramentorum dignitas vnde pendeat
Sacramẽtis Christus obsignatur 265.c
de Sacramẽtis Ecclesiæ quo iudicandũ 595.e quæ doctrina tenenda 465.b
Sacrificiũ figura futuræ expiationis 59.a iuge quolibet die celebrandũ 108.f quodnam sit Deo longè suauissimum 175.e
Sacrificij Christianorũ definitio 266.
Sacrificia Iudæorũ à Papistarũ Sacrificijs quid differãt 491.e cur Dñs apud Prophetas abominetur 544.f
Sacrificia tantũ signa purgationis peccatorũ 301.b veteris legis Christũ adumbrabãt 110.b veterà mortis Christi typus 147.e
ob Sacrificiorũ dignitatẽ an quisquam regni cælorũ capax fieri possit 135.e
Sacrificiorũ Iudaicorũ finis bonus & laudabilis 491.f merita quib. argumẽtis refutẽtur 136.c Mosaicorum infirmitas 301.a. (da 59.e
in Sacrificijs veterib. duo sunt spectan inter Sacrificia Leuitica & Christi sacrificium discrimen 424.a
Saducæorum negantium resurrectionem confutatio 357 d
Salomon & templum Ierosolymitanũ cuius rei typus 111.f
Salomonis oratio cuius rei typus 112.a
Saluandi genus humanũ per passionẽ Dñi ratio cur maximè conueniens fuerit 76.f
Saluare & iudicare opposita 157.b
saluare quid sit 157.b
Saluationis nostræ causa 155.d opus totius est Trinitatis 155.d 274.e
in Saluationis opere quæ causæ cõcurrant 77.f
Saluatoris bonitas quãta 318.c (280.c
Saluatoris gratia ad oẽs se extendit
Saluatorem humani generis oportet esse Deum & hominem 263.f
Salus cuiusq; pendet ex propria fide 529.d
salus nostra vnde pendeat 480 f
salus per Christum oblata, donum dicitur 245.c
salus promissa pendet ex merito Christi & conditione fidei 505.c requirit conditionem fidei 63.f
salus vnde pendeat 365.e
in Salutis negotio nihil possumus 350.
à Salutis spe nullum sexum Dominus excludit 238.d
Salutis scientiã Zacharias aliter quã Papistæ definit 203.c
Salutem nostram quanto cum desiderio Christus sitierit 273.e
per Salutẽ quid intelligendum 254.b
Samariæ situs 236.c (da 273.a
in Samaritanorũ exemplo duo imitanda
Samaritanorũ fides qũo sit cõfirmata 279.b vniuersa ciuitas vnius mulierculæ testimonio credens 298.f
in Samaritanis duo imitatione digna 278.a
Samaritis tria de Messia intellexit 260.a tria suis proposuit 277.b
Samaritidẽ & Samaritanos qũo imitemur 277.c
in Samaritide quæ imitanda 260.a
Sanationes corporales qũo petẽdæ 321.a qũo item spirituales 320.f
Sanctificatio duplex 25.f oppenitur peccato 25.e quid 141.b 351.f
Sanctificationis Christi plenitudo 41.a
Sanctus & purus coram Deo qui habeatur 169.d omnis quotidie opus habet remissione peccatorum 169.c
Sancti duplex in se argumentũ d. lectionis Dei habẽt 371.c vnde dicãtur operari nõ quod volunt, sed quod oderunt 533.a
Sanctorum animæ omnib. ætatib. Virtute victimæ Christi seruatæ sunt 62.e (ueniat 548.a
ex Sanctorũ martyrio quid boni proin Sancta constans voluntas & proæresis rectè faciendi 539.e
Sanguis Christi obsignatio est noui fœderis 408.g
ex Sanguinib. nati cur minimè digni fin. gloriæ filiorum Dei 20.e
Sapientia diuina quid 156.e (24.f
sapientia qũo à Zacharia definiatur
Sapientiã cõferre Propheticũ munus est 265.b dare & esse sapientiã differũt 25.a vnde iudex hauriat 476.
Sapientibus huius mũdi idem accidit quod bufonibus 515.d
Sapientissimi quiq; extra Christũ meræ sunt tenebræ 12.e
Sathan qualib. armis vtatur aduersus Christi Ecclesiã 485.f tenebrarum princeps 160.a
Sathanæ defectio 570. b potestas, regnum tenebrarum dicitur 366.f
Sationis tẽpus fuit tempus legis vsq; ad Christum 276.c
Satisfactionis Christi plenitudo 40.e
Saul quare à Deo reyciatur 139.d
Saulis serui nolunt extẽdere manus in sacerdotes Dñi 488.c 547.c
Scala Iacob, Christus 145.a
Scandalo quæ opponenda 434.a
Schismata vnde nascantur 163.d
Scripturæ abusus 66 b
Scholastici qũo de libertate arbitrij loquantur 562.g (clauis 515.d
Scientiæ & potestatis vna & eadem

Scientiæ salutari consequendæ quid maximè obstet 470.e
Scire quid in Philosophia, item Theologia 279.d.e
Scortatio opus diaboli 92.a
Scribæ & Pharisæi externo facto confusionem cordis sui produnt 500.b semper sui similes 497.e
Scribarũ & Pharisæorũ malitia quò cesserit mulieri peccatrici in maximæ fœlicitatis occasionem 500.e
Scribendi occasio permultũ facit ad intellectũ & ordinis & rerũ quæ tractantur 1.a
in Scriptis Sacris quatuor initio enarrationis vtiliter explicantur 1.a
Scriptura à qualitatib. personarũ tanquã à principijs cognitionis & verissimis signis concludit 131.c
Scriptura nõ potest sibi contraria esse 412.c (156.d
Scriptura vniuersa ad quæ pertineat
Scripturæ dicta quò extendenda 239.f
Scripturæ Prophetic æ & Apostolicæ certitudo 353.d (litas 191
scripturæ scrutatio 370.a totius vti-
Semen promissum resurrectionis futuræ argumentum 354.d
Seminis rationem habet verbum Dei in regeneratione nostri 139.c
ex Sensu reprobo quæ proficiscantur 649.c (monium 432.a
Sententiæ de re Sacramentaria testi-
Seraphim cur dicantur Angeli 306.f cur stare dicantur 306.g cur velent faciem suam duab. alis ibid. cur volent duab. alis 307.a cur tegant pedes suos ibid.
Sermo Christi ἀνυπόστατος μῦθος 530.d
Sermonem Domini ad aliquẽ factum esse quid Hebraico idiotismo significet 650.
Serpens æneus cur à Mose sit suspen
serpens imago diaboli 151.g (sus 151.c
Serpentis ænei erectio crucis Christi figura 74.c significatio considerandæ 150.e
Serpẽtes cur Dominus discipulos suos imitari iubeat 152.a in quibus imitari debeamus 152.a.b.c
Seruitus carnalis quid 532.c
Seruus cur non maneat in domo 536.f
Signaculum non est causa gratiæ, sed solummodo obsignat eam 581.a
Signare quid 400.f
Signum Ionæ 287.f quale Dominus promittat Iudæis 121.c
signum quid Augustino 289.f
Signi externi quæ sit ratio 134.a
signum quærere quid 287.d
Signa de ira Dei testantia sunt duplicia 557.b
signa externa cur Christus ordinarit in Ecclesia 595.e
signa minantia cùm apparent, Deus nos de duab. reb. admonet 557.c
signa oblata non suscipientes vehementer peccant 288.e
signa sacramentalia cùm sanctificantur, rerum quarum signa sunt, nomina accipiunt 301.f cur sanctificari dicantur 302.c Ecclesiæ nõ sunt vacua 316.a
Signorum Christi finis subordinatus duplex 289.e
signorum genera duo 103.b
signorum in Christo causa 288.e
signorum sacramentalium virtus ex verbo pendet 302.b
signorum semper quoad finem eadem ratio 595.d
signorum vis vnde sit 595.c
Signis sacramentalib. cur nomina rerum tribuantur 302.e.f
in Signis tria spectanda 287.c
Siloa fons ad radices mõtis Zion 595.b
Simon Pharisæus fascinatus sua hypocrisi Euangeliũ contemnit 160.f
Simoni cur Christus Petri appellationem tribuat 86.f
Simulare facto est verbo mẽtiri 491.c
in Sinu esse quid sit 45.c
Sitis spiritualis quorum sit 477.d
Siti spirituali qui laborent 478.a
Socrates quam regulam magistratui Athoniensi obiecerit 222.b
Sola particula æquipollentibus vocibus exprimitur 184.e
Solis illuminatio variat iuxtà obiectorum discrimina 513.b
Soluere peccatores cur ministri Euangelij dicantur 503.d
Solutio cur necessaria 503.e
solutio & apertio regni cælorũ idem reipsa pollent 502.f & ligatio quæ fit per ministrum Euangelij, est conditionalis 504.c
solutiõ quid significet 503.c
Solutiõis internus testis est Spiritus Sanctus 503.g
Somno nihil morti similius 356.c
Sophistæ Parisienses à veritate & luce Euangelij abhorrent 128.a
Sophistarum artificium 430.b
sophistarum & hostium veræ doctrinæ ingenium 425.d
Spes vnde concipiatur aduersus omnia aduersantia 338.a
Spiritus Dei sibipsi non contrarius 195.c
Spiritus Sanctus apparens in baptismo Christi, significat Christum pacificatorem esse 81.e
Spiritus Sanctus cur dicatur aqua 247.a.b 481.b
Spiritus Sanctus distincta persona à Patre & Filio 482.d
Spiritus Sanctus efficax est in prædicatione Euangelij 459.a est fons omnium piarum actionum in hominibus 561.b in animis fidelium quas analogas operationes habeat 481.d.e hæreditatis cælestis arrha 544.c
Spiritus Sanctus in fide iustificatis tria facit 41.a
Spiritus Sanctus nondum erat, quomodo accipiendum 482.e
Spiritus Sanctus quando aperiat vnicuique pastori ouile 617.e
Spiritus quid 304.e
Spiritus Sanctus quomodo animum sanctificet 132.e quo hominẽ regeneret 138.f quo saluet 274.d Verbi Dei vis & anima est 140.a actio in renatis duplex est 22.b
Spiritus διαδοσια principia suæ ratiocinationis & consultationis habet oracula diuina 561.e
Spiritus Sancti diuinitas vnde demonstretur 146.a efficacia in anima hominis quomodo Bernhardus discernat ab Angeli officio 312.b
Spiritus & carnis irreconciliabile bellum 536.e pugna 287.a
Spiritus fructus qui Paulo 142.a
sine Spiritus Sancti gratia quales simus 246.a
Spiritus Sancti motus in credentibus, est testimonium regenerationis spiritualis 137.d
Spiritui Sancto repugnare quid 436.e
Spiritu Dei quando homines agantur
Spiritu Dei qui agantur 141.c (543.e
ex Spiritu natus est omnis, qui verè credit 136.f (est 136.e
ex Spiritu quod natum est, spiritus
in Spiritualium rerum intelligentia quomodo homines ducantur 138.d
Sponsa Christi cur nigra & formosa à Salomone dicatur 94.a.b
Sponsi amicorum gaudium in cælestibus nuptijs implebitur 170.f
Stabulum ouium quid 614.e
Staphili error 485.e
coram Statuis cur corpora nostra non curuemus 492.c
contra Stoica deliramenta de prædestinatione quomodo animos nostros muniamus 64.b
Supererogare quis dicatur 461.f
è Supernis venire quid sit 172.e quid complectatur ibid.f
in Superstitioso vsu qui corrigi nequit, Ezechiæ exemplum imitandum 100.f
Sychar ciuitas olim Sichẽ dicta 236.e
Συνάδελφος quo à Clemente Alexandrino definiatur 96.f

Synodorum & conciliorum in ecclesia vsus 164.f
Syracidæ de amico dictum 152.a

T

Tabernaculorum festum quando & quandiu celebrari solitum 109.f 448.a
in Tabernaculis habitatio, peregrinationis ecclesiæ in hoc mundo typus 448.e
Tatianus quando vixerit 92.d
Templum in forum non est commutandum 115.a
templum Ierosolymitanum cuius rei typus 111.f in quem finem extructum 111.d mandato Dei extructum 111.a
templum Iudaicum typus templi spiritualis 114.a
templum orationis locus 115.a
templum quod erat Ierosolymis, spirituale domũ Dei adumbrat 113.e
templum Salomonis, cuius rei typus 642.a
Templi ædificatio quando completa 123.b completio de erecto sanctuario est intelligenda 123.a consecratio quo fiat 111.e
templi Dei profanatio 110.f
templi Dei polluti purgatio 115.g
templi significatio 642.c.d
Templa contemplationi rerum diuinarum destinata 112.d
templa Dei cur dicantur corpora nostra 122.a
templa Dei fideles 112.b
Templorum Christianorum verus vsus 112.e
templorum consecratio apud Papistas 641.d
Tempus omne aptum est ad ea, quæ salutis æternæ sunt, discenda 127.f
Tempora Deus in typis & antitypis seu in vmbris & veritate exactissimè obseruauit 297.e
Tenebræ cur homines dicantur 11.e quid 159.d.e
Tenebrarum quæ sunt in hominibus causa & effectus 12.d
Tertulliani locus 34.c 428.f 447.c
in Testamento veteri quæ contigerunt, typi fuerunt eorum quæ futura erant in nouo 627.b
Testimonium verum duobus modis dici potest 363.c
Testimonij Dei definitio 177.f
testimonij diuini & humani discrimẽ 364.d
Testimonio diuino quæ gloria tribuẽda 130.a
Testimoniorum delectus habendus 365.c
Theodoreti locus 34.d 93.a 548.a
Thomæ Aquinatis authoritas quanta sit in Papatu 143.g
Thora quid Hebræis 650.a
Thronus symbolum regni & iustitiæ 307.d
Throni cur Angeli dicantur 307.d
Timor Dei quid 337.e verus fidei fructus 114.d
Timor verus Dei ex fructibus fidei cognoscitur 209.e
Tobiæ dictum de eleemosyna quando admittendum 210.c liber cuius sit autoritatis 210.e verba cum analogia fidei pugnant 210.d
Tractio quomodo fiat 419.f
Tractionis Dei modus 419.d
Tractionis similitudines Augustini 419.e
Traditio duplex est 240.f
traditio humana si externorũ rituũ fuerit, tenendum est discrimen rituum 241.e
Traditiones humanæ complectuntur doctrinam humanam & ceremonias 545.c duplices sunt 241.b
traditiones humanæ quæ impiæ 545.d sæpè abeunt in abusum 641.f
Traditionum humanarũ quod discrimen tenendum 545.d (190.e
traditiones humanas Christus reiecit inter Traditiones humanas discernendum 641.a
pro Traditionib. humanis defendendis Papistæ certant 240.c
de Traditionib. quæ regula sit tenenda 241.a
Trahi à patre quid sit 420.f
Tribuere Deo gloriam 602.g
Triclinium 101.d
Trinitatis effigies in vnitate substantiæ 258.g
Trinitatis nomine tres intelligimus in vna essentia subsistentes personas 258.a
Trinitatis vestigia in opificio Dei quærere 6.d
de Trinitatis mysterio quàm circumspectè Apostolus agat 9.b
Tubarum festum quando celebratũ 296.d
Turba cur Christum sit secuta 377.d
turba inconstantiam suam nõ mutat 4.d
Turbæ exemplum quibus fugiendum 463.a
Tyrannorum natura 376.g

V

Vanissimus & mẽdacissimus est, qui Dei testimonium non recipit 175.f
Vaticinia Scripturæ de effusione Spiritus Sancti in credentes quem sensum habeant 480.e
Veli scissio discrimen Iudæorum & gentium coram Deo sustulit 635.e
de Venia peccatorum suorum à sperans arguit Deum mendacij 64.e
Veniæ spes non potest esse sine fide in mediatorem 149.c
Venire ad Christũ & credere in Christum synonyma sunt 411.c
Verbum caro factum quid secum in mundum attulerit 37.c
Verbum Dei cur caro factum 28.f cur semen immortale 139.d efficax organon salutis 245.b
Verbum Dei, gladius Spiritus 118.a nunquam sine fructu audiri potest 496.f quando immortalitatem adferat 139.f
Verbum Dei quî fiat quòd alij audiant, alij non 574.b
Verbum Dei redargutionis regula 191.c
Verbum Dei veritatis amussis 258.f
Verbum, fides & sacramenta sunt cõiungenda 65.f
Verbum in quem finem nobis proponatur 254.b
Verbum præsens in narratione significat actum continuum 61.f
Verbi auditus quid requirat 350.f
Verbi Christi efficacia 376.a 487.a.b
Verbi cursum quæ impediant 278.d
Verbi Dei contemptus cuiusmodi cœcitatem mereatur 527.d
Verbi Dei efficacia 529.c
Verbi dignitas & authoritas vnde pendeat 273.b
Verbi effectus & vsus vnde pendeãt 139.e
Verbi ministeriũ salutis instrumentum 365.f
Verbi ministerij finis est fides in auditoribus ad salutem 15.e
Verbi ministri, messores 275.c
Verbi sui contemptum quomodo Deus vlciscatur 627.d
Verbo cur Scriptura efficaciam tribuat 594.
Verbo Dei non credere, Deum maximè offendit 175.e
Verbo Dei regeneratio nostri quomodo tribuatur 139.c
Verbo mendaci occidere 569.g
Verbo signum externũ adijcere, Deo familiare 80.b
ad Verbum Dei alligata est vera ecclesia 132.c
contra Verbum Dei quidquid dicitur, profluiscitur à diabolo 52.b
in Verbo reuelato acquiescendum est 259.g
sine Verbo Dei in densissimis tenebris versamur 5.e
Verba Dei audire quis dicatur 574.a

Verborum diuinorũ verus vsus 66.c
Veritas fidei obiectum 569.e
Veritatis doctores contra iniustas hostium calumnias defendendi 603.d
veritatis natura 601.a
Veritatem Christi cognoscere qui dicantur 531.c
veritatem Dei quibus vijs Papistæ impugnent 191.d
veritatem facere quid sit 161.a.e
Veritate nihil fortius 190.a
Vetus Testamentum quid 408.e
Veteris & Noui Testamenti discrimen 408.c
Via vitæ æternæ duplex 194.f
Viam Domino parare quid 50.f
Victimæ Christi efficacia extendit se ad omnia tempora 71.a
in Vineam conducti accipiunt mercedem ex gratia æqualem 206.f
Vini defectus, exemplum ærumnarũ coniugij est 95.e
Vintonienſis Episcopi contra Bucerũ argumentum 214.d
Virginẽ purã Christus clementiâ suâ ex immunda fornicaria facit 93.g
Virginitas non potest imperari, sed optari 219.d
Virginitatem cur Paulus consulat 219.c
Virtus gloriæ mater 36.f
Virtutum quædam simulacra non renatos habere 536.a
Visio Dei essentialis, est perfectissima 44.c naturalis 43.f quintuplex nobis commendatur in Scriptura 43.f Symbolica 44.a
visio patris in gloriâ 44.g multiplex 369.d per fidem 44.d
Vita æterna cùm credenti promittitur, quæ necessariò concurrant cogitanda 153.c cur credentibus proponatur 426.d donum 645.c donum Dei est, non merces 213.a in solo Christo quærenda 402.a quæ sit 582.d vita cur frustra ex lege quæratur 41.d
Vita & lex magna ex parte per peccatum abolita 11.c
vita & salus in qua re consistat 36.c
vita & mors pugnantibus proposita sunt 137.f
vita humana sine contractu non potest consistere 114.g
vita Spiritualis sine Spiritu filij nec inchoari, nec esse, nec consistere potest 350.f
vita tota quando honoretur Pater & Filius 342.c
Vitæ æternæ donum quantum sit bonum 645.f possessionem quæ antecedant 345.f promissæ vsus triplex 178.d
vitæ æternæ qui participes 397.b
verba habere quid 436.f
Vitæ causæ tres 350.e
in Vitæ huius ærumnis vnde fideles consolationes petant 646.c
vitæ nouæ causa est Spiritus Sanctus 481.c
ad Vitam hanc conseruandam quæ faciunt, mediis ordinarijs quærenda 239.b
vitâ quomodo Christum sequamur 516.d
Vnio facit nomina communia 32.e
vnio spiritualis & arcana quid sit 96.d
Vnionis in idem corpus testimonia sunt baptismus & cœna Domini 96.d
Vnitas & trinitas est in qualibet re condita 6.e
vnitas naturæ diuinæ non permittit tres deos dici 6.b
Viuere secundùm carnem quid Paulo 533.c
Viuificatio fit per fidem 138.f
Vocationis officium facere, est particula vnius præcepti 218.d
intra Vocationis suæ limites quilibet se continere debet 166.f
Voluntariè peccantes quos vocet Apostolus 231.f
Voluntas communiter & propriè accipitur 551.d communiter quid 551.d
Voluntas duplex 551.e
voluntas eligit liberè, nõ coactè 477.c
voluntas ex fine rei cuiusque est pensanda 552.b
voluntas humana quibus causis ad mala flectatur 535.f
voluntas hominis quãdiu serua 552.e
voluntas hominis quibus causis ad bonum malumq; moueatur 534.e quomodo se habeat in conuersione, actiuè ne passiuè 559.b.c
voluntas in non renatis est mala 562.c in renatis bona ibid.d
voluntas personæ quatenus variet 552.e
voluntas propriè accepta quid 551.e
voluntas qualisnã sit in renatis 560.f
voluntas quomodo ex serua fiat libera in ipsa conuersione hominis ad Deum 555.d
voluntas serua 555.a
voluntas spiritus carnis voluntati opponitur 563.f in quibus consistat 561.f
Voluntatis actio προαίρεσις 551.f
voluntatis bonitas & malitia ex causa impulsiua & fine dependet 73.e
voluntatis Dei plena cognitio nobis patefacta Christi testimonio 176.e
voluntatis duæ actiones 551.g
voluntatis finis 552.d
voluntatis optima actio in amore est posita 552.c
inter Voluntatis substantiam & habitum eiusdem accuratè distinguẽdum 551.d
inter Voluntatem naturæ & personæ quomodo Damascenus distinguat 552.b
Voluntatem patris facere quid sit 274.b
de Voluntate Dei quomodo iudicandũ 155.c
Voluptas & dolor contrarij & amentes consiliarij 535.a
Vox boni pastoris, est vox Euangelij 618.a
vox docentium in Ecclesia efficax 116.f
Vocem filij audituri cur sint victuri 351.b
Vrbani Regij dialogus 264.e
Vulgus varium & mutabile 124.f
Vulgi opinio in ferenda sententia de rebus magni momenti non est sequenda 485.c
Vulturis esus cur in lege prohibitus 384.c

Z

Zacharias & Elizabeth quomodo in omnibus Dei mandatis ambularint 205.a quomodo iusti coram Deo fuerint 204.d summo cum gaudio exaudiuntur 291.c
Zacharias iustus est coram Deo, quẽ sensum habeat 204.a
Zelus carnalis quid faciat 165.e
zelus Dei ardenti igni cõfertur 119.a
zelus duplex 119.f
zelus gloriæ Dei ex fide manans habet suam remunerationis promissionem 203.a
zelus in Deo tanquam ignis exardescit ad puniendam contumaciam 119.b
zelus in genere quid 119.d
zelus Iosuæ pro Mose 165.f
zelus stultus & carnalis abijciendus 164.b
zelus superstitiosus cauendus 100.f
zelus vnde dicatur 119.d
Zeli variæ significationes 119.d.e
Zelo carnali quantæ turbæ omnibus temporibus sint excitatæ 163.e
zelo pernerso Corinthiorum quomodo Paulus medeatur 163.e
zelum peruersum Corinthiorũ Paulus taxat 163.d
à Zelo pernicioso dehortatur suos Christus 163.f

FINIS.

LAMPADA PEDI
BVS MEIS VER
BVM TVVM

COMMENTARIORVM
IN SACROS.

EVANGELIVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI SECVNDVM IOHANNEM.

Pars altera,

COMPLECTENS VNDECIM posteriorum CAPITVM luculentam explanationem.

AVTORE
NICOLAO HEMMINGIO Theologo clarissimo.

Cum INDICE pleniss. & accuratiss.

BASILEAE
Per CONRADVM VVALDKIRCH, Anno
cIↃ IↃ xcI.

COMMENTARIORUM

IN SACROS

EVANGELIVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI SECVNDVM IOHANNEM

Partes IV.

COMPLECTENS VNDECIM

Postremos Capitulos.

AVCTORE

NICOLAO HERMANNO Theologo

Casalino.

BASILEAE

Per Conradum Valdkirch, Anno

clo Io xcv.

EVANGELII IOHANNIS APOSTOLI

CAPVT XI.

SVMMA CAP. XI.

Aegrotante Lazaro mittitur nuncius ad Dominum a ſororibus ipſius Martha & Maria: ſed interea moritur Lazarus, quem Dominus quatriduo mortuum, & iam in ſepulchro fœtentẽ, in præſentia plurimorum ciuium, à Ieruſalem qui venerant ad conſolandum ſorores Lazari, excitat à mortuis. Quo facto multi moti crediderunt in eum. Verùm quoniam Pontifices & Phariſai viderunt facilè omnes hoc miraculo perſuaderi poſſe, vt IESVM Meßiam eſſe crederent, conſiliũ ineunt de Domino è medio tollendo.

ORDO ET PARTES CAPITIS XI.

Duæ ſunt huius cap. partes principales.

Prima, hiſtoria ægrotantis, morientis, & per CHRISTVM reſuſcitati Lazari.

Secunda, eſt conſultatio Pontificum & Sacerdotum de CHRISTO è medio tollendo, ne homines in ipſum credant, moti tantis miraculis.

EXEGESIS CAPITIS VNDECIMI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

HIVS primæ partis, quæ continet hiſtoriam, vt diximus, ægrotantis, morientis & reſuſcitati Lazari, membra ſunt quatuor.

Primum: continet legationem ſororum Lazari ad Chriſtum, cui additur colloquium Chriſti & Diſcipulorum de Lazaro.

Secundum: narrat Chriſtum veniſſe quarto die à morte Lazari: cum colloquio Marthæ & Domini.

Tertium: habet colloquium Mariæ, ſororis Lazari cum Chriſto.

Quartum: exponit miraculum excitati Lazari, & indicat, quòd multi ciues, qui venerant ad conſolandum ſorores Lazari, moti miraculo, crediderunt in illum.

DE PRIMO.

Huius membri plures ſunt articuli, quos ordine in enarratione textus numeris diſtinguemus, quo nobis doctrinas & admonitiones, quæ ſe offerunt, diſtinctiùs accommodemus.

PRIMVS.

1 Aegrotabat autem quidam nomine Lazarus à Bethania de caſtello Mariæ & Marthæ ſororum eius.

BREVISSIME tria hîc indicantur: videlicet morbus Lazari, vnde ſit Lazarus, & quam habeat cognationem. Hæc tria eò pertinent, vt fides habeatur hiſtoriæ, cùm perſonæ, quæ hîc nominantur, haud ſint obſcuræ, ſed plurimis notæ, ideoque dignæ, quæ de miraculo teſtari poſſunt. Cùm hîc infirmitatis Lazari fit mentio, admonemur de communibus humani generis calamitatibus, & earum cauſis & remediis. Geneſis 2. dictum eſt: *Quocunque die comederis ex eo, morte morieris.* Comedit Adam, & moritur: hoc eſt, incurrit in omnis generis calamitates, propter ſuam tranſgreſsionem. Et quoniam totum genus humanũ in Adam fuit, tanquam in communi maſſa, tales poſtea genuit, qualis ipſe tranſgreſsione factus eſt: hoc eſt, peccatores, reos, calamitoſos, morbis, morti, & damnationi obnoxios. Sicuti Paulus copioſè & perſpicuè, vt alias Scripturas præteream, docet ad Rom. 5. *Per vnum hominem peccatum in mundum introiit, vt per peccatum mors.* Item: *Vnius delicto multi mortui ſunt.* Hîc mortis vocabulo, omnes calamitates humani generis comprehendũtur, quæ diſtinctiùs his nominibus in Scripturis proponuntur: labor, dolor, mors corporis, maledictio, mors æterna. His tantis malis, quæ iuſtæ pœnæ ſunt tranſgreſsionis, opponitur promiſsio ſeminis, quæ ſtatim in initio poſt lapſum primorum parentum, facta eſt primis parentibus noſtris, videlicet: *Semen mulieris conteret caput ſerpentis:* hoc eſt, deſtruet regnum Sathanæ, & reſtituet hominibus vitam, victa morte; & benedictionem, maledictione abolita. Siquidem Chriſtus promiſſus eſt, qui liberet nos ab omnibus malis, & det vitam æternam omnibus in ipſum

credentibus. Congruebat enim iusticiæ diuinę, vt sicut per vnum qui peccauit, mors peruenit in omnes: ita per vnum iustum, vita peruenire in omnes, qui hunc iustum fide recipiunt. De hac congruentia iusticiæ diuinæ Paulus docet ad Rom. 5. & 1. Corinth. 15. Tametsi autē Christi λύτρον sufficiens est ad tollenda omnia mala omnium hominum, non minùs quàm culpa vnius ad reatum omnium: tamen soli credentes participes beneficiorum Christi, ex pacto fiūt. Hi enim nascuntur p fidem, & efficiuntur membra Christi. Quemadmodum enim populus Israel, olim præcedente Mose, & columna nubis, & ignis, euasit seruitutem Ægyptiacam: ita nos non liberabimur à seruitute peccati, & calamitatibus, quibus premimur, nisi præcedente Christo, & face verbi ipsius prælucente: hoc est, nisi verbo Christi fuerimus erecti & animati. Hic enim ait: *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.* Ex quo sequitur: Omnem, qui non credit, haudquaquam victurum. Nos igitur, collatis malis & bonis inter se, ad Christum viua fiducia confugiamus, vt mala euadamus, & bona in Christo promissa consequamur: hîc quidem spe, sed in extremo die, plena possessione, & fruitione. *Spe enim*, vt Paulus ait, *salui facti sumus*: quæ spes non confundit, modò nos in fide vsque ad finem firmi perstiterimus. *Beatus*, ait Dominus, *qui perseuerauerit vsque ad finem.* Verùm vt omnia in summam contrahamus, quoties cogitamus de calamitatibus humani generis, reuocemus in memoriam lapsum primorum parentum, admoneamur reatus proprij, cogitemus calamitates esse testimonia iræ diuinæ, statuamus ea esse ὑπόδειγματα quædam futuri iudicij & suppliciorum æternorum, nisi per Christum liberemur. Quare ad ipsum fide confugiamus, cuius hæc est promissio: *Qui credit in me, non morietur in æternum.*

SECVNDVS.

2 Erat autem Maria ea, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit eum capillis suis, cuius frater Lazarus ægrotabat.

HAEC in parenthesi legantur. Voluit autem Euangelista breuiter indicare, quænā fuerit hęc Maria, cuius meminit: quā non ex nobilitate generis, sed ex facto cōmendat. Scriptura enim nō ex nobilitate generis, sed ex nobilitate virtutis, vera commēdationis argumēta petit. Quænam autem fuerit hæc Maria, quæ dicitur pedes Domini extersos vnxisse, disputatur inter Scriptores. Quidam enim, vt Augustinus, existimant eam peccatricem illam fuisse, cuius fit mentio Lucæ 7. quam eandem faciunt cum Maria Magdalena. Alij, inter quos Chrysostomus, non illam peccatricem, nec Mariam Magdalenam, sed honestam & religiosam fœminam, hanc Mariam fuisse, autumant. Atque horum sententia mihi verisimilior esse videtur. Nam non fuisse peccatricem illam, cuius fit mentio in Luca, ex eo coniecturam facio, quòd illa ἐν πόλει, hæc ἐν κώμῃ habitasse narratur. Nec Mariam illam, quæ dicitur Magdalena: Nam hæc videtur cognomen habere à ciuitate, vnde erat, Magdal. Sed hæc non sunt eius momenti, vt ea curiosiùs inquiramus. Satis est nobis scire, hanc Mariam, Marthę sororem, incolam fuisse Bethaniæ, cum Lazaro fratre. De extersione & vnctione pedum Domini, in duodecimo dicetur.

TERTIVS.

3 Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Ecce, quem amas ægrotat.

Mœstæ sorores, ob infirmitatem fratris, nuncium ad Iesum mittunt. Quarum exemplo & nos afficiamur calamitatibus fratrū, & pro ægrotantibus solliciti precemur Dominum, vt ipse eos dignetur sanare. Narratio nuncij breuis, in qua & morbus Lazari indicatur, cùm dicitur, *ægrotat*, & argumentum petitionis, cùm additur: *Ecce quem amas*. Solent enim, qui amant, vel non rogati, iis, quos amant, in necessitatibus opem ferre. Nam cùm amor sit affectus, quo amans copulatur amato, fieri non potest, quin & aduersis amatorum tristentur, & prosperis lætentur, qui sincero amore sunt pręditi. Ex quo etiam amore, ad iuuandum, reddantur promptissimi. Amare Christus non potest, & deserere, hoc enim esset non amare. Christus vt homo, amat hominem Lazarum, propter virtutem & dulcem vitæ consuetudinem. Christus vt Mediator & Saluator, amat omnes homines longè ardentiùs: *Non veni*, inquit, *vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Si enim peccatores Dominus non amaret, nunquam carnem nostram induisset. Huic Christo nos amanti, fide iungimur. Quod cùm fit, non ampliùs nos Christus vt peccatores, sed vt iustificatos diligit. Atque ideò Paulus: *Commendat Deus charitatem suam erga nos, quòd cùm essemus adhuc peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Multò igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.*

QVARTVS.

4 Hoc audito, Iesus dixit: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per eam.

Propter exitum Dominus affirmat infirmitem Lazari non esse ad mortem, scilicet vt mortuus in morte maneat non reuocandus ad vitam, sed facere ad gloriam Dei illustrandam, miraculosè resuscitato Lazaro à morte. Nam homines viso hoc miraculo, quod nec per naturam, nec per artem vllam fieri poterat, fidem in Christum conceperunt, glorificauerūt Deum, & Iesum verum Messiam agnouerunt, atque ita veram mortem euaserunt. Hîc rursus Christus diuinitatem suam indicat: *Infirmitas*, inquit, *est pro gloria Dei.* quod mox explicat, cùm subiungit: *Vt glorificetur Filius Dei per eum.* id est, per infirmitatis exitum.

Hic locus præterea docet, afflictiones & infirmitates piorum, esse instrumenta gloriæ Dei

&

& salutis hominum iuxta regulam: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* idq; fit cõtra Legis sententiam, quæ afflictiones & infirmitates hominum pœnas interpretatur & iræ Dei signa.

QVINTVS.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 Vt igitur audiuit quòd ægrotaret, tunc quidem mansit in loco, in quo erat duobus diebus.

Mira est consecutio huius argumenti: Iesus diligebat sorores Lazari & ipsum Lazarum: Ergo differt auxilium commorando in eo, quo fuit loco biduo. Sapientia carnis contrario modo conclusisset, hoc videlicet: Christus diligit Lazarum: Ergo moras rumpit, & mox se itineri accingit, vt hospiti percharo opem ferat. Verùm sapientia Dei rectiùs, quàm rationis acumen veri amoris limites nouit, & quid quouis tempore agendum sit, perspicit. Si statim Dominus accurrisset, & Lazarum iacentem in lecto sanasset, nec gloria Christi miraculo fuisset illustrata, nec fides adeò creuisset in sororibus Lazari & Lazaro excitato. Nam hoc miraculo & colloquiis præcedentibus miraculum, confirmati sunt Lazarus & sorores eius, vt postea inuicti perstiterint in fide & confessione, cùm Dominum cruci affigerent Iudæi. Atque ita discamus ex hoc loco, quòd Dominus interdum differat auxilium, & videatur preces suorũ negligere maioris alicuius boni causa; videlicet vt exerceatur fides, vt ardentior fiat inuocatio, vt tandem impetrato beneficio gratiarum actio sit magis seria. Nemo igitur deficiat precãdo, quia differtur auxilium, sed expectat cum patientia auxilium à Domino, ipsi tribuens sapientiam, bonitatem & potentiam. Nam quia sapiens est, nouit optimè tempus & iuuandi modum. Quia bonus est, vult opem ferre, ex fide inuocantibus. Denique quia potens est, nemo potest impedire manũ eius, quin eam ad iuuandum porrigat, cùm tempus postulat. Fidelis ergo anima subiiciat se sapienti & paternæ prouidẽtiæ Dei, idque in vero timore, inuocatione, gratiarum actione & obedientia vocationis. Ita futurum est, vt spes sua minimè frustretur.

SEXTVS.

7 Deinde post hoc dicit Discipulis: Eamus in Iudæam rursus.

Biduo lapso post mortem Lazari, accingit se Dominus itineri, vt reuersus in Iudæam petitioni Mariæ & Marthę, quas amabat, satisfaciat, Lazaro à morte ad vitam reuocato.

SEPTIMVS.

8 Dicunt ei Discipuli: Rabbi, modò quærebant te lapidare Iudæi, & rursus abis illuc?

Hæc interrogatio est improbantium Christi consiliũ de reditu eius in Iudæã, quasi dicerent: Non est sapientis se sponte dare in manus hostium, cùm securus esse possis in loco alio. Tu igitur non rectè facis, quòd velis redire in Iudæam, vbi paratæ sunt tibi vitæ insidiæ. Verùm discernendum est inter necessitatem vocationis & temeritatem. Qui temerè se in pericula coniicit, stultus est, & iure accusandus. At q̃ paret necessitati vocationis, rectè & piè facit, qualiscunq; sequuntur euẽtus, siue læti, siue tristes.

OCTAVVS.

9 Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt.

10 At si quis ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

Refutatio obiectionis Discipulorum Christi, ac si diceret Dominus: Vos quidem suadetis, vt in Iudæam non redeam, eò quòd me lapidare volunt Iudæi. Sed parendum est vocationi. Quemadmodum enim qui in die ambulat, non offendit; sed qui in nocte ambulat, offendit: ita qui vocationi diuinæ paret iuxta lucem verbi, non offendit; sed qui contrà facit, offendit. Est enim cuique sua dies vocationis sua. Qui huic obtẽperat, rectè facit, qualiscunq; sequuntur euentus, siue placidi, siue tristes. Est autem parabolicum dictum, quo nititur hoc Domini responsum: *Nónne duodecim sunt horæ diei?* quod quia generale est, applicatio illius ex loci circunstantia, & dictorum hypothesi dependet, quæ hoc in loco in hunc modum accommodabitur: Vt dies in qua homines sua negotia agere oportet, distinguitur duodecim horis, in quibus strenuè laborandum est, Sole actionibus prælucente; ita cuique in sua vocatione certum est concessum diuinitùs spatium, in quo oportet vocationis opera perficere, luce verbi Dei prælucente. Ego proinde iam inclinante die vocationis meæ non debeo cessare, sed opera vocationis facere, non absterritus periculis vllis. Nam necessitatem vocationis omnibus periculis antepono. Hîc ergo monemur, seruiendum esse vocationi. Sed de vocatione vide Enchiridion.

Porrò horarum differentiæ aliis nationibus aliæ fuêre. Nobis dies naturalis in vigintiquatuor horas æquales diuiditur. Ex quo fit, vt plures sint horæ diei artificialis longioris, pauciores verò breuioris: vt circa solstitium æstiuũ, q̃a dies artificialis longior est, plures horæ sunt, q̃ in bruma, cùm dies artificialis breuissimus est. Dicitur autem dies artificialis ab ortu Solis vsque ad eiusdem occasum. Olim Iudæis & Romanis in vsu fuêre inæquales horæ, quas Græci ὡρας ἀνωμάλους vocant, propterea quòd tempore variãt, vt nunc breuiores, nunc longiores sint, prout dies artificialis breuior ac longior est. Mensurabant autem quemlibet diem, ac quamlibet noctem duodecim horis. Ex quo factum est, vt tam in bruma, quàm in solstitio æstiuo diei artificiali ab ortu Solis ad eius occasum attribuãtur duodecim horę, vt hora sit duodecima pars diei & noctis, quæ horæ solummodò in æquinoctio

æquales sunt, eò quòd nox & dies sunt æquales. Alio autem quouis tempore, propter noctis & diei inæqualitatem, inæquales, hoc est, aliàs breuiores, aliàs longiores sunt dies, quarum prima exordiũ capit oriente Sole. Sexta semper in meridie est. Postrema, hoc est, duodecima, semper clauditur Solis occasu. Has horas καιρικὰς vbique quando fit mentio horarum in sacris Bibliis oportet intelligere, vt in Euangelio, qui hora vndecima venerant, duabus horis ante Solis occasum venisse intelliguntur. Porrò noctem diuidebãt in quatuor vigilias æquales, vt diẽ in custodias, cuique tres horas καιρικὰς assignantes.

NONVS.

11 Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum.

12 Dixerunt ergo Discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit.

13 Dixerat autem Iesus de morte eius. Illi autem putauerunt, quòd de dormitatione somni diceret.

Dominus vt Discipulorum suorum corda præparet in admirationem miraculi, vnde fidem concipient ipsi, de morte Lazari ambiguè primùm loquitur: deinde palàm dicit, Lazarum mortuum esse. Primùm enim in genere loquitur, & dicit Lazarum dormire, quod potest intelligi de dormitione soporis & mortis. Sed Discipuli quod in genere dicitur, somno soporis accommodant, quod tamen ex verbis subiectis, videlicet: *Ego vado vt excitem eum*, poterant rectiùs intelligere, videlicet dictum fuisse de somno mortis. Sed homines pleriq; solent, quæ ambiguè, præsertim de amicis dicuntur, in plausibiliorem accipere partem. Sed cur somnus ipsa mors dicitur? Plures sunt causæ. Quarum prima est prophanis etiam scriptoribus notissima: videlicet similitudo somni & mortis. Vnde Homerus mortem somnum vocat, sed ferreum. Est quoque Catonis dictum notissimum:

Stulte quid est somnus gelidæ nisi mortis imago?

Et Virgilius: ——*Pressitq; iacentem*
Dulcis & alta quies placidæq; similLima morti.

Secunda causa soli Ecclesiæ nota, est resurrectio futura. Nam propter futuram resurrectionem corporum, Scriptura mortem somnum nominat. Vnde sepulchra & loca, in quibus humantur corpora Christianorum, κοιμητήρια à dormitione dicuntur. Tertia est admonitio de morte, quam nullus euadere poterit. Vnde Menãder: ὕπνος ἡ θανάτου τις προμελέτησις τυγχάνει. hoc est, *Somnus mortis quædam præmeditatio est.* Quoties ergo homo it dormitum, toties cogitabit de morte, cuius imago somnus est.

DECIMVS.

14 Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est.

15 Et gaudeo propter vos, vt credatis quòd non fuerim ibi. Sed eamus ad eum.

Interpretatur Dominus quid per dormitionem intelligat, nempe mortẽ corporalem, quæ est separatio animæ à corpore. Est autem hîc non tandum testimonium diuinitatis Christi, qui absentia vidit & nouit. Cùm autem addit Dominus: *Et gaudeo propter vos, quòd non fuerim ibi*, significat se Lazarum ipsum mortuũ ad vitam à morte reuocaturum, vt Discipuli illius credant: hoc est, confirmentur magis in fide, viso tanto miraculo: quale nunquam in mundo editum erat priùs. Verùm si Dominus adfuisset ægrotanti ante mortem, morbum curasset miraculosè quidem, sed non tanta cum admiratione. Si aduenissent ante sepulturam, mortuum excitasset, quod tamen hostes in dubiũ reuocassent. Nunc autem differt aduẽtum, donec in sepulchro fœteat cadauer. Ex quo fit, vt omnes, cùm amici, tùm hostes stupescant, videntes tantum miraculum, quo Dominus ita suam legationem fulsit, vt nemo possit contradicere.

Porrò cùm dicit, se non fuisse ibi, ad præsentiam corporis pertinet, quod circumscriptum semper fuit, & est, & non ad præsentiam Deitatis, qua vbique adest. Vide quę annotauimus ad Hebr. 1. in hæc verba: *Sedet ad dexteram Maiestatis in excelsis.*

VNDECIMVS.

16 Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad Discipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

Hæc sunt verba, improbantis profectionem Christi in Iudæã, & desperantis de euasione Domini è manibus Iudæorum. Nam cùm dicit: *Vt moriamur cum eo*, satis apparet, quòd nõ sit confidentis, sed trepidantis oratio, qua tamen significare vult, suum affectum erga Dominum, sed carnalem prorsus. Thomas à *Thom* Hebraico, quod gemellum significat, nomen habet, qui dicitur Græcè Δίδυμος, id est gemellus.

DE SECVNDO.

Longam parasceuẽ instituit Euangelista, antequam ad descriptionem miraculi accedit. Atque hoc facit, vt eò digniùs æstimetur rei magnitudo. In hoc igitur membro narratur, quòd Iesus tandem venerit, quarto die à morte Lazari: Indicatur locus: referuntur multi Iudæi venisse ad Martham & Mariam, consolãdi eas gratia, super morte fratris eorum: Exponitur colloquiũ Marthæ & Christi, in quo summa Euangelij indicatur. Editur cõfessio Marthæ de Messia. Huius mẽbri articulos numeris distinguemus.

PRIMVS.

17 Venit igitur Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

Christus fuerat in deserto, non procul à Iericho & Bethabara: Iericho autem distabat à Iordane sexaginta stadiis, hoc est, ferè nostris duobus miliaribus: à Ierusalem verò centum quinquaginta stadiis, id est, ferè nostris 5. miliaribus. Bethabara verò, in altera ripa erat in deserto, & longiùs distabat à Ierusalẽ. Quare à deserto ad

Bethaniam

Bethaniam, quæ tantùm dimidio noſtro miliari diſtabat à Ieruſalem, interuallum ferè octo noſtrorum miliarium, ad quæ opus eſt, eunti cum comitatu, itinere bidui. Hæc Philippus.

Porrò hæc narratio pertinet ad confirmandum, quòd Lazarus verè fuit mortuus, vt qui ſepultus, quatuor integros dies, in monumento iacuerit. Vnde manifeſtum eſt, eum iam corruptum fuiſſe atq; ita fœtuiſſe, vt non ſine periculo aſtantium, ſepulchrum eius aperiretur.

SECVNDVS.

18 Erat autem Bethania prope Ieruſalem, ferè ſtadijs quindecim.

Notatur locus, vbi ſepultus erat Lazarus: nempe in vico ſeu villa, proprio nomine Bethania dicta, quæ diſtabat à Ieruſalem 15 ſtadiis. Stadium Græca eſt menſura, & habet nomen ἀπὸ τῆς ϛάσεως, id eſt ſtatione: cuius appellationis hæc eſt ratio: Hercules, ſpacio centum viginti quinque paſſuum vno anhelitu confecto, conſtitit, qua menſura Græci poſtea metiebantur loca, in quibus ludos exercebãt. Deinde etiam quælibet viarum ſpacia.

Porrò ſtadium trigeſies & bis numeratum, facit miliare Germanicum. Quare quindecim ſtadia, dimidium miliare Germanicum, vno ſtadio minus, faciunt. Germanicum autem miliare & noſtrũ, parũ admodum aut nihil differũt.

TERTIVS.

19 Et multi ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt conſolarentur eas de fratre ſuo.

Veri amici afficiuntur aduerſis amicorum. Quare & mitigare ipſorũ dolores cupiũt. Probandum eſt igitur horum Iudæorum factum & pijs imitandum. Verum intereà & hoc tenendum, quòd diuina quadam prouidentia factum ſit, quòd tantus fuerit Iudæorum concurſus, ad has fœminas conſolandas. Amicitia quidẽ cauſa fuit, quòd venerint: Sed conſilium Dei erat, vt ſub pluribus teſtibus ederetur miraculum, ne vllo dolo aut fraude occultaretur aut negaretur ab hoſtibus Chriſti. Atque ita Dominus ſua agit, cùm hoc minimè homines cogitant. Quare adoremus prouidentiam Dei, qui omnia pro ſua ſapientia, in ſuam gloriam, & eccleſiæ cõmodum moderatur, & deligit etiã ea, quæ hominibus videntur gloriæ Dei & ſaluti Eccleſiæ obſtare. Huc pertinet regula Pauli: *Diligentibus Deum omnia adiumento ſunt in bonum.*

QVARTVS.

20 Martha aũt vt audiuit quòd Ieſus veniret, occurrit ei: Maria verò domi ſedebat.

Veniente Domino occurrit Martha dolorẽ ſuum medico expoſitura & conſolationem acceptura. Nos ſuo exẽplo docet, vt in noſtris doloribus Chriſto occurramus, atq; ex ipſius verbo conſolationem capiamus. Quod aũt Maria (quæ alioqui & in Luca & infra in 12. religioſior deſcribitur quàm Martha, quæ maiorẽ curam rei familiaris habebat) domi ſedebat, inde fortè accidit, quòd non audiuit Dominum aduenisse, vt Martha.

QVINTVS.

21 Dixit ergo Martha ad Ieſum: Domine ſi hic fuiſſes, non fuiſſet mortuus frater meus.

22 Sed & nunc noui quòd quæcunq; petieris à Deo, dabit tibi Deus.

Quoniam Martha certa fuit, quod Dominus diligeret Lazarũ fratrẽ ſuum, eius amoris fiducia ait: *Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus.* Neque vero hìc ſubſtitit, ſed ſubiecit: *Scio quòd quidquid petieris à Deo, ipſe dabit tibi.* Quaſi diceret: Etſi mortuus eſt frater meus: tamen nõ dubito quin excitare eum poſsis, neque dubito quin velis, cùm ipſum diligas. Hìc Martha nos docet, qualis debet eſſe vera inuocatio, nempe vox fidei, qua homo ſtatuit Deum ex miſericordia & amore velle ſe exaudire, & dare petẽti ex fide, quidquid per illius gloriã concedi poteſt, atque petenti in ſalutem cedit, iuxta verbum promiſsionis. *Omnia quæcunque petieritis credentes accipietis.* Matthæi 21.

SEXTVS.

23 Dicit ei Ieſus: reſurget frater tuus.

Hac promiſsione dominus docet, & vitam & mortẽ in ſua poteſtate eſſe. Nam cùm promittit reſurrectionẽ, & in mortẽ ſe habere imperium ſignificat, & ſe vitę datorem eſſe teſtatur. Siquidem reſurrectio nihil aliud eſt, quã è morte reuocatio ad vitam. Verũ, quia hæc promiſsio excedit limites rationis ac ſenſus humani, opus eſt fide, qua promiſsio accipitur, vtut videtur impoſsibilis. Nam fides ſtatuit Deum poſſe, etiamſi naturæ ordo & omnia media repugnare videantur. Cùm igitur Chriſtus promittit nobis aliquid, quod videtur per naturam fieri nõ poſſe, opponamus naturæ, potentiam Chriſti, qua poteſt ſibi omnia ſubiicere, & reſpiciamus ad rerum primã conditionẽ, ex qua fides ſic colligat: Poterat Deus omnia ex nihilo condere, & hominem ex limo terræ facere, cur iam à ſe condita non gubernaret pro ſua voluntate? Cur non Lazarum mortuum vitæ reſtituerit? cùm hoc promittit ſe facturum. Sit ergo fidei regula, promiſsionis verbum, & non rationis acumen, aut ſenſus experimentum. Præterea hìc obſeruetur bonitas Chriſti, qui plus promittit, quam apertis verbis petitum erat. Vnde docemur ipſum non tàm verba quã gemitus cordis ſe inuocantium ſpectare.

SEPTIMVS.

24 Dicit ei Martha: noui quòd reſurget in reſurrectione in extremo die.

Quaſi diceret Martha: De reſurrectione futura & fratris mei & omnium aliorum hominum in extremo die, ſecura ſum. Illam enim certõ noui futuram. At de præſenti fratris mei reſurrectione incerta ſum. Atque ita inter ſpem & metũ luctatur fides Marthæ. Ex quo fit, quòd prõ

missionem de præsenti factam, accipiat de futuro. Nam fides eius vacillabat ad promissionis verbũ. Etsi antea dixerat: *Et nunc noui quod quæcunq; petieris à Deo, dabit tibi.* Fides enim hominis extra πάθος videtur robusta, cùm ad πάθος ventum fuerit, sæpè labascit, etiam in hominibus sanctissimis.

Porrò hîc obseruandum est, quòd pij in populo Israelitico retinuerint & crediderint articulum resurrectionis mortuorum, quam etiam defenderunt Pharisæi contra Saducæos, vt est Matthæi 22. Nam ex prima promissione patris, intellexerunt Messiam restituturum esse, quod Adam amiserat per peccatum, vnde hæc dicta manarunt. Esaiæ capite vigesimo sexto: *Viuent mortui tui & interfecti tui resurgent.* Iob 19. *Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum.* Cum his congruit responsum Marthæ. De articulo resurrectionis, vide quæ in 5. caput annotauimus.

OCTAVVS.

25 Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & vita.

Quia Martha resurrectionem in extremo die futuram cogitabat, & de præsenti fratris sui resurrectione dubitabat, Dominus eam ad se reuocat, vt se præsentem quem oculis cernit, resurrectionem & vitam agnoscat, qui non solùm in extremo die mortuos suscitabit, verumetiam quandocunq; vult, potestatem habet mortuos suscitandi, cùm sit ipse resurrectio & vita. Hoc dicto Dominus & primam promissionem promissi seminis interpretatur, & se illud ipsum semen esse affirmat. Quare vt hoc Domini dictũ clarius intelligamus, conferendus est lapsus hominis & promissio reparationis, cum hoc Christi dicto, vnde liquidò apparebit, cur Dominus se resurrectionem & vitam potius, quàm resuscitatorem & donatorem vitæ nominat. Cecidimus in Adamo & mortui sumus omnes. Promissio facta est contra lapsum & mortem, hæc videlicet: *Semen mulieris conteret caput serpentis*: Ergo semen illud mulieris erigit lapsos, atq; vitam mortuis restituit. Verùm lapsus causa fuit peccatum Adæ, vnde reus cũ tota sua posteritate est factus Adam, cuius reatus iusta pœna est mors & maledictio. Proinde si semen mulieris erigit Adam, & eos qui ab Adam propagati sunt, debet profectò peccatum, reatum, maledictionem & mortem tollere: Præterea etiam iustitiã conferre, sine qua nemo viuet. Hæc omnia complectitur hoc Christi dictum: *Ego sum resurrectio & vita.* Resurrectio quidem sum, quia merito obedientiæ meæ sub cruce, tollo peccatũ, quo sublato, reatus sublatus est, reatu sublato pœna est remissa quæ est mors & maledictio. Vita verò sum, quia merito obedientiæ meæ erga legem Dei, confero iustitiam, dum meam obedientiam omnibus in me credentibus imputo: & vitam, dum in me credentes viuifico. Atque ita videmus, quòd Christus sit resurrectio & vita, non solum quia est resuscitator vt pater & Spiritus Sanctus: verumetiam quia ipse destruet regnũ mortis, id est tollit peccatũ, mortis causam, adfert meritum iustitiæ, & habet in se efficaciam mortuos viuificandi. Proinde non tantùm resurrectio & vita est à Christo vt effectore seu autore, verumetiam ex ipso, vt ex fonte, vnde nostra resurrectio & vita manat. Ideo à Paulo dicitur: *Primitiæ eorum qui dormierunt.* Infundit enim credentibus suam vitam, vt per se & in se viuant. Præterea notandum est, quòd Christus sit resurrectio & vita dupliciter, videlicet & in hoc seculo & in futuro. Vnde Apocalypsis meminit resurrectionis primæ & secundæ. Prima est gradus ad secundam. Quomodo autem vtraque resurrectio & vita contingat, ipse Dominus docet, cùm ait.

NONVS.

Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.

26 Et omnis qui viuit & credit in me, nequaquam morietur in æternum.

Etsi Christi merita infiniti sunt precij & valoris, atque ideo sufficientia omnibus mortalibus ad resurrectionem & vitam: tamen non applicantur hæc merita nisi credentibus (De adultis loquor. Nam infantibus eorum, qui sunt in Ecclesia visibili, virtute fœderis applicantur Christi merita & obsignantur baptismo) Fides enim vnicum instrumentum est quo Christum cum suis meritis & beneficiis apprehendimus, retinemus & possidemus. Quando ergo homo assentitur promissioni Euangelij & cõfidit per Christum placatum esse patrem & se recipi in gratiã merito Christi, viuam fidem habet, qua apprehendit, retinet & possidet Christum, expiatorem peccati, iustificatorem & reconciliatorem. Teneatur ergo toto pectore hæc Christi promissio: *Qui credit in me, etiamsi moriatur*, scilicet carne, *viuet.* Hæc verba Domini si penitius introspiciantur & conferantur cum miraculo resuscitati Lazari, hunc habent sensum: Quemadmodum mors fratris tui non impedire poterit potentiam meam, qua ipsum te conspiciente excitaturus sum & reuocaturus à morte ad vitam: ita nullius mors in me credentis impedire potest, quin & ipse viuet anima, & ego ipsum, quo ad corpus exuscitaturus sim, diuina mea potentia, ad vitam æternam. Atque ita hęc Christi promissio, vt clarè eorum sententiam refutat, qui animas alto somno sopitas, vsq; ad cõmunis resurrectionis tempus impiè fingunt: ita symbolum resuscitati Lazari continet. Sicut enim hîc clamando excitat Lazarum mortuũ: ita in extremo die cùm dixerit: *Surgite mortui*, omnes pariter prodibunt viui; qui crediderunt quidem, ad vitam beatam, qui verò non crediderunt, ad ignominiam sempiternam.

Porrò hîc sciendum, quòd illam communẽ resurrectionem corporum ad beatam vitã præcedat resurrectio animarum in hac vita. Qui enim hîc non resurgit anima, nequaquam in extremo

tremo die ad gloriam, sed ad ignominiam resur A get. De hac animarum resurrectione, quæ in Apocalysi prima resurrectio dicitur, aliquid hoc loco dicendum est. Dicamus hæc ordine, sed breuissimè.

1. Quisnam resurgat.
2. Quomodo resurgat.
3. Qua virtute resurgat.
4. Et ad quid resurgat.

Quis ergo resurget? Anima quæ priùs cecidit per peccatum. Sic enim Ezechiel capite 18. B ait: *Anima quæ peccauerit, morietur.* Cùm igitur omnes peccauimus in Adamo, omnes cecidimus in Adamo, & mortui sumus quoad animam. Est enim gratia Dei vita animæ, separata ab anima per peccatum.

Quomodo resurgemus? Apprehensa manu Saluatoris Iesu Christi erigimur & viuificamur. Quod fit, quando in ipsum viua fiducia recumbimus, sicut præsens promissio docet. Tum enim regeneramur per Spiritum Sanctum, & C nascimur filij Dei.

Qua virtute resurgemus? Solius Christi. Quando enim in illum credimus, illi simul inserimur atque eius membra efficimur. Ex quo fit, vt iam ipsius Spiritu viuamus. Nam vt virtute mortis Christi morimur peccato: ita virtute resurrectionis eiusdem viuimus Deo. Atque hæc vita noua, effectus est primæ resurrectionis, quæ est animæ, de qua Iohannes in Apocalypsi: *Beatus est qui habet partem in resurrectione prima.* D

Porrò hæc nouitas vitæ, ad quam resurgit anima à morte peccati, indicium certum est excitatæ animæ. Hinc ergo quilibet de seipso iudicium sumat, an anima viuat, nêcne. Secunda resurrectio, quæ erit corporum, est cuius hic potissimum fit mentio, tametsi includit primam, quæ est via ad secundam. *Qui credit,* inquit, *in me, etiamsi mortuus sit, viuet, & omnis qui viuit & credit in me, nequaquam morietur in æternum.* Duo promittit hîc Dominus, videlicet destructionem E æternæ mortis & donationẽ vitæ æternę. Quâobrem resurrectionem & vitam esse affirmat. Nam non solùm excitabit mortuos in vltimo die, verumetiã excitatos à mortuis, modò hinc in vera fide discesserint, ornabit immortalitatis gloria. De hac resurrectione & æterna vita eiusque causa loquitur Apostolus, cùm ait: *Christus resurrexit primitiæ dormientium. Nam vt per hominẽ mors: ita etiam per hominem resurrectio mortuorum,* F scilicet ad vitam sempiternam.

DECIMVS.

Credis hoc?

27 Ait illi: etiam Domine, ego credo quòd tu es Christus filius Dei, qui in mundum venturus erat.

Recitata promissione, quærit Dominus auditrice sua Martha, num credat. Id autem nõ facit vt ignorans, cùm sit inspector cordium, sed G vt magis fides mulieris crescat & clarã de Messia edat confessionem: quod & facit. Ita enim clarissimè ait: *Ego credo quòd tu es Christus Filius Dei qui in mundum venturus erat.* Scilicet non per mutationem loci, sed per assumptionem carnis. Quid? An nõ Christus quærit de eo quod proposuit, videlicet *ego sum resurrectio & vita. Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit, viuet?* &c. An non Martha hîc videtur non respondere ad propositam interrogationem? Non enim dicit: Credo te esse resurrectionem & vitam: Credo victurũ omnem, qui in te crediderit: Credo te donatorem esse vitæ æternæ & abolitorem mortis æternæ. Quid ergo? *Credo,* inquit, *quod tu es Christus filius Dei, qui in mundum venturus erat.* Respondeo. Cùm Martha fatetur personam Messiæ, simul fatetur eius officium, videlicet, quòd sit resurrectio & vita omni in se credenti. Pulchrè ergo Martha ex persona Messiæ ratiocinatur officiũ, & ex officio personam. Est igitur sententia responsi Marthæ. Messias est resurrectio & vita omni in se credenti. Tu es Messias: Ergo tu es resurrectio & vita omni in te credenti. Hæc sapientia latuit sapientissimos in isto populo, quî ecclesiã Dei videri volebant. Eodem planè modo hodiè multi plebei in mundo homines, hâc sapientiam norunt, cùm interea sapientissimi pontifices nihil prorsus de ea intelligant. Hæc Marthę confessio, si eã retexuerimus, quatuor habet, quæ ante omnia sunt de Mediatore nostro Christo cognoscenda. Primùm agnoscit Iesum Mariæ filium, cum quo loquitur, esse verũ hominem. Secundò fatetur clarè eundem esse Dei filium. Tertiò hunc Mariæ filium & Dei filium, & vnam personam & Christum prædicat. *Tu,* inquit. Singulari enim numero vnitatem personæ significat. Dum Christum agnoscit, id est Messiam, hoc est Regem illũ & Sacerdotẽ, qui placaturus erat iram patris, cõfitetur. Quartò fatetur se in illum credere, hoc est firmiter statuere, quòd sibi & omni in ipsum credenti sit resurrectio & vita.

In textu Græco est πεπίστευκα, id est, credidi. Qua voce significat Martha se iam pridem credidisse, & credere Iesum esse Messiam & filium Dei. Hæc confessio Marthæ verè salutaris est, & omnibus piis proponenda & imitanda. Continet enim summam doctrinæ de Messia, videlicet de humana natura, de diuina natura, de vnione personali, de beneficiis & de applicatione beneficiorum. Hæ doctrinæ partes de Messia longis concionibus in scriptis Propheticis & Apostolicis explicantur, & nos suprà copiosè de singulis diximus.

DE TERTIO.

Vocatur Maria ad Iesum à sorore sua Martha. Illam exeuntem comitantur multi Iudæi. Coram Christo se prosternit Maria, & conqueritur de morte fratris. Christus videns lachrymantem, lachrymatur & ipse, & spiritu turbatur, quæritq; vbi illum posuerint. Varij oriuntur sermones de Domino, sed ipse pergit ad sepulchrum, vbi Lazarus erat sepultus. Huius etiam membri articulos numeris distinguemus.

Primus

PRIMVS ARTICVLVS.

28 Et hæc cùm dixisset, abijt & vocauit Mariam sororem clàm dicens: Magister adest, & vocat te.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad illum.

30 Nondum enim venerat Iesus in vicũ, sed erat in loco vbi occurrerat ei Martha.

Etsi hæc clariora sunt, quàm vt vlla egeant explicatione, eò tamen pertinent, vt cogitemus prouidentiã Dei, qui isto pacto voluit vt plures accurrerent, qui miraculi futuri testes esse possint. Quod citò surgit Maria & venit ad Iesum, amoris fuit & fiduciæ qua cõsolationẽ à Domino expectabat. Exemplum Mariæ imitemur & nos, & vocati ad Christum vocantib. pareamꝰ.

SECVNDVS.

31 Iudæi igitur qui erãt cum ea in domo, cùm viderent Mariam quòd citò surgeret & exirei, secuti sunt eam, dicentes: vadit ad monumentum vt ploret ibi.

Officium horum Iudæorum laudabile est & imitatione dignum. Quòd autem Maria non significet Iudæis quò abeat, id fortè ideo facit, ne Dominus se in manus eorum ex inopinato tradat, cuius etiam factum imitari debent pij, ne innocentiũ vitam temerè periculis exponãt.

TERTIVS.

32 Maria igitur venit, vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius dicens ei: Domine si fuisses hic, frater meus mortuus non fuisset.

Congruit querela Mariæ cum querela Marthæ sororis, nisi quòd Maria se ad pedes Domini prosternat reuerentiæ causa, & vt supplex impetret à Domino quod petitura erat. Obseruãdum autem est quod scriptura duplices adorationes meminit, quarum vna est reuerentiæ tantùm, quæ hominibus dignioribus exhibetur, & mandatur in quarto præcepto. Altera cultus est, quæ soli Deo debetur. Hæc cùm aliò transfertur siue ad statuas, siue ad homines, siue ad quamcunque rem aliam, idololatria est damnanda.

QVARTVS.

33 Iesus ergo vt vidit eam plorantem & Iudæos, qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu & turbauit seipsum.

34 Et dixit: vbi posuistis eum: Dicunt ei: Domine veni & vide. Et ecce lachrymatus est Iesus.

Cùm Iesum legimus infremuisse spiritu & lachrymasse, hoc principiũ ante omnia tenẽdum est. Iesus redemptor noster perfectam hominis naturam assumpsit, cum omnibus affectib. qui futuri fuerant in Adam, si in natiua conditione perseuerasset: Corpus sensibile, animã sensibilem & naturalibus passionibus obnoxiam sed absque peccato. Præterea etiam de malis pœnæ ea duntaxat accepit, quæ communis lapsus conditionem generaliter consequuntur absq; culpa. Ab ijs quæ sigillatim accidunt nobis, abstinuit. Verùm inter lachrymas Christi & Iudæorum Mariæq; maximum est discrimen. Etsi autem Christus lachrymatus est humano affectu, vt Iudæi & Maria: tamẽ plures & grauiores causas habuit Dominus suarum lachrymarum. Lachrymas enim Christi præcedunt fremitus spiritus & turbatio, quæ causæ fuerunt lachrymarum Christi. Etsi autem quãtus fuerit fremitus spiritus in Christo, nemo explicare potest: tamen eum ex indignatione maxima & grauissima ira proueniisse dubium non est. Nam cùm mortuum Lazarum cogitat, cogitat simul de mortis authore diabolo, cui adeò irascitur, quòd infremat spiritu, & gemitu indignationem ostendat.

Verbum Græcum ἐμβριμᾶσθαι significat vehementer indignari & irasci propter rei indignitatem. Cùm ergo Christus fremere spiritu hîc dicitur, significat eum vehemẽter indignari propter indignitatem rei, videlicet quòd diabolus hominem ad imaginẽ Dei conditum, tam proditoriè seduxerit, eumque sibi subiecerit. Qua quidem re nihil indignius cogitari potest. Quare ex hac indignitate irascitur diabolo, cũ quo erat congressurus paucos post dies, vt eius caput contereret imperiumque destrueret. Turbatio venit ex cogitatione miseriæ humanæ, quæ in tantas calamitates inciderat, propterea quòd seductori diabolo paruerit. Lachrymatur insuper nõ solum cogitans sibi iam imminere igneminiosissimam mortem pro morte abolenda: verumetiam intuens ingentem maximæ partis humani generis ingratitudinem erga se propter quam incursura erat in sempiternam miseriam. Has causas fremitus, turbationis & lachrymarum Christi fuisse non est dubium. Sed magnitudinem harum in Christo affectionum nemo, vt antea diximus, vel cogitare poterit. Nos autem hinc primùm discamus affectum Christi erga nos, nimirum quòd velit salutem nostram, ac doleat de nostra damnatione & miseria. Quare ad illum confugiamus, ac ipsi nos subijciamus in vera fide & timore expectantes per illum victoriam super morte & diabolo. Deinde obseruemus hoc loco testimonium de vera humanitate Christi. Nã afflictiones q̃ hîc describuntur, nõ cadũt in deitatẽ, sed humanitatis solummodò propriæ sunt. Hinc ergo quidam ex Patribus cõtra hæreticos eruditè confirmarunt Christum verũ hominẽ esse, cõstantem corpore & anima, quæ sine affectionibus humanis esse non potest. Neque hæ affectiones per se in natura humana sunt peccata, sed aliunde fiũt vitiosæ, videlicet cùm non proficiscuntur ex iustis causis, nec tendunt ad iustum finẽ. In Christo igitur, qui iustis de causis infremit, turbatur & lachrymatur, spectans gloriam Dei, & salutem humani generis, nequaquam fuêre hæ perturbationes vitiosæ ac peccata. Nec in sanctis

alijs

aliis sunt peccata, quando iustis causis efficientibus & finalibus rectè clauduntur. Præterea hic locus ἀπαθείαν Stoicorum euertit, qui disputant huiusmodi affectiones in sapientem virum cadere non posse, sed ista subtiliùs disputantur ab ociosis quàm monstrantur in calamitosis.

QVINTVS.

36 Dicebant igitur Iudæi: Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt hic non moreretur?

Hi varij sermones de Christo proficiscuntur partim ex ignorantia, partim ex malitia. Ignorantia fuit quòd non, vt oportuit, de lachrymis iudicarunt, sed solummodo ex humano sensu. Sic enim apud se ratiocinati sunt. Qui amat alterum, amati aduersis dolet, & prosperis lætatur. Cum ergo hîc dolet de morte Lazari, non potuit esse dubium, quin ipsum amauerit. Doloris enim testes sunt lachrymæ. Malitia erat quòd opera diuina rideant, ac si dicerent. Ille oculos cæci dicitur aperuisse & hunc suum amicũ languentẽ sanare nõ potuit. Aut ergo fictæ sunt hæ lachrymæ, quia non iuuit, aut si veræ sunt, iuuare non potuit, quod sanè potuisset si oculos cæci aperuisset. Huiusmodi sanè contumacium sunt, qualis & illa est: *Alios saluos fecit, seipsum seruare non poterit.* Item. *Sperauit in Domino, liberet eum si vult eum.*

SEXTVS.

38 Iesus ergo fremens in semetipso venit ad sepulchrum.

Magnam luctam Christo fuisse cum Sathana, qui absq; dubio volebat hoc miraculum impedire hic iteratus fremitus testatur. Sed Christus pergit in pugnam cõtra Sathanam, ipso facto ostensurus quòd sit potentior Sathana, qui conatur homines detinere sub morte.

DE QVARTO.

Hoc membrum ipsum resuscitati Lazari miraculum continet, sed pluribus amplificatur circumstantiis. Describitur sepulchrum, iubetur tolli lapis de sepulchro, Martha diffidit, carnis sensum secuta, & à Domino corrigitur, tollitur lapis, precatur Dominus, ac voce euocat mortuum è sepulchro, prodit viuus qui mortuus fuerat. Hoc viso miraculo, alij Iudæorum crediderunt, alij ad pontifices se contulerunt, ut factum ipsis exponerent. Huius membri articulos etiam numeris distinguemus.

PRIMVS.

Erat autem spelunca, & lapis impositus erat ei.

Descriptio est sepulchri Lazari. *Erat*, inquit, *spelunca*, hoc est, sepulchrum Lazari erat rupes, seu petra excauata, cui lapis impositus erat. hoc est, ianua sepulchri claudebatur lapide, atque ita totum sepulchrum lapideum erat, non sine magnis sumptibus extructum. Hinc est colligere, Lazarum & Sorores eius, non fuisse vulgares homines, sed nobiles & prędiuites. Quòd autem adeò magnifica sepulchra extruxerint in populo Israelitico, ideo factum est, vt cogitarent homines, sanctorum corpora non contemnenda, vt alia cadauera, sed honoranda propter eorum glorioſam resurrectionem. Hanc enim ob causam, singulari cum solennitate, in electis sepulchris, suos mortuos prius vnctos, sepeliuerunt Iudæi, quem morem cum Christiani imitari inciperent, res paulatim in deterius prolapsa est. Nam nõ solum reliquias, vt vocãt, sanctorum, in honore habuêre, verumetiam nõ sine impietate adorandas prostituerunt, & cultum Dei definiuerunt esse, profectiones ad sanctorum sepulchra. Sed hac superstitione, imò idololatria omissa, pios honestè sepeliamus, reliquias sanctorum, quãtum fieri potest, intactos relinquamus. Sepulchra sint honesta, sed sine non necessariis sumptibus. Κειμηλάρχια seruentur munda à fœtoribus. Ministri Euangelij admoneant magistratus, vt fœdatores cœmiteriorum acriter puniant.

Hîc omitto iustam querelam, non solùm de nostris cœmiteriis, verumetiã de violatoribus sepulchrorum. Sæpè enim fit vt homines corpora mortuorum adhuc integra effodiant, & cum contemptu vel abijciant, vel terræ infodiant, vel aliò transferant, vt suis sepulchra extruant, in locis, vt putant, splendidioribus, vt scilicet à pluribus illorum sepulchra cõspiciantur.

De lachrymis quibus pij prosequuntur suos mortuos duo sunt præcepta. Vnum Syracidæ. Alterum Pauli. Syracides ita ait cap. 38. *Fili effunde lachrymas super mortuo, luctumq; vt acerba passus exordire.* Paulus ita præcipit 1. Thessal. 4. *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ne contristemini sicut & cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Iesus mortuus est, & resurrexit: ita Deus eos qui dormierunt per ipsum adducet cum eo.* Prius præceptum requirit luctum, qui proficiscetur ex cogitatione causæ mortis, & ex pietate erga mortuum. Alienum enim est ab omni pietate & humanitate, morte amicorum non affici. Posterius requirit moderationem luctus, quæ proficiscetur ex cogitatione glorioſæ resurrectionis.

SECVNDVS.

39 Dicit Iesus, tollite lapidem.

Fidem præsentium spectatorum explorat Dominus. Iubet vt tollant lapidem à sepulcro, significans se mortuum ad vitam reuocaturum.

TERTIVS.

Dicit ei soror mortui, Martha: Domine iam fœtet, quadriduanus enim est.

Martha suprà audiuit à Christo, *frater tuus resurget*: Item *ego sum resurrectio & vita*: Et ipsa palàm dixit: *Et nũc scio quod quidquid petieris à Deo dabit tibi.* Verum hîc, cum ad rem ventum est: Marthæ fides vacillat, imò tãtum non succum-

bit. Plus enim tribuit Martha iudicio sensus & rationis suæ, quâ promissionis verbo. Ita enim colligit Martha. Quatuor dies in sepulchro iacuerat mortuus Lazarus: Ergo iam fœtet & putrescit caro ipsius. Si fœtet, non potest excitari. Frustrà igitur iubes lapidem è sepulchro tolli, qui si sublatus fuerit, de sepulchro, fœtore cadaueris, offendemur non sine veneni periculo. Sic caro obstrepit fidei, & sæpè veluti cœno quodam illam obruit. Quare nos discamus diuinas promissiones non sensibus & ratione metiri, sed sapientia, bonitate & potentia Dei promittentis, exemplo Abrahæ. Qui cùm haberet vxorem & natura & ætate sterilem, & cùm ipsius corpus effœtum esset: tamen contra sensus & rationis iudicium credidit promissioni diuinæ, dans Deo gloriam veritatis, & statuens eum, qui promiserat præstare posse promissa.

QVARTVS.

40 Dicit ei Iesus. Nónne dixi tibi quòd si credideris, videbis gloriam Dei.

Obiurgat Christus Martham propter infirmitatem fidei, vt ea ferè subuersa erigatur rursus. Et est hîc obseruanda in primis φιλανθρωπία Christi, non abiicientis Martham propter paruitatem fidei. Vnde & nos statuamus Dominum, cùm non sit προσωποληπτης, infirmitatem nostram boni consulere, si modò aliquis fidei igniculus in corde remaneat.

Gloriam Dei vocat reuocationem Lazari à morte ad vitam Metonymicῶς, quia pertinebat ad illustrandam gloriam Dei in Christo, quem miserat ipse Saluatorem mundi.

QVINTVS.

41 Sustulerunt ergo lapidem à loco vbi is, qui mortuus fuerat erat positus.

Inter spem & metum constituti spectatores Christo obediunt, lapidemq; ad mandatũ Christi à sepulchro remouent. Quorum exemplo, & nos Domino pareamus, quantumuis videatur vel absurdum quod mandatur, vel impossibile quod promittitur.

SEXTVS.

Iesus autem attollens sursum oculos dixit: Pater gratias ago tibi quòd audisti me.

42 Ego autem sciebam quod semper me audis, sed propter turbam quæ circumstat dixi vt credant quod tu me miseris.

43 Atque hæc cum dixisset voce magna clamauit: Lazare veni foras.

44 Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fasciis sepulchralibus, & facies ipsius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, soluite eum & sinite abire.

Expositio est miraculi cum suis circunstantiis, quæ sunt plures.

Prima: Gratias patri acturus dominus & precaturus, sursum leuat oculos, quod symbolum fuit cordis eleuatis se ad Deũ fiducia exauditionis. Discernendũ est hîc inter inuocationẽ Messiæ & aliorum. Inuocatio Messiæ seu inuocatio qua Messias patrẽ inuocat, est, eleuatio animæ Messię ad patrẽ, vel petẽtis aliq̃d à patre vel gratias agẽtis, idq̃; non propter alienũ meritũ & dignitatem, sed fiducia proprij meriti, dignitatis & paternæ storgæ. Ita enim de filio pater testatur: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui.* Et Paulus meriti meminit cùm ideo dicit Christum esse vnicum Mediatorem, quia ipse solus factus est ἀντίλυτρον pro omnibus. Inuocatio aliorum hominum vera, est eleuatio cordis ad Deum, vel petentis aliquid à Deo, vel gratias agentis pro acceptis beneficiis, idque non fiducia proprij meriti aut dignitatis, sed propter meritum, dignitatem & intercessionem vnici Mediatoris Domini nostri Iesu Christi.

Porrò symbolum eleuationis oculorum in cœlum, ipse Dauid interpretatur, cum ait: *Ad te Domine leuaui animam meam.* Non ergo vera inuocatio est clamor vocis, aut multorum Psalmorum decantatio, sed cordis gemitus, & eleuatio animæ ad Deũ ipsum, fiducia exauditionis propter Mediatorem. Idem significatur eleuatione manuum. Vnde Ieremias: *Leuemus corda cum manibus nostris ad Deum in cœlos, promissione auxilij & mandato fiduciæ.* Nã vt promissione certificamur de voluntate Dei: ita mandato fiduciæ per Mediatorem Christum erigimur, aduersus omnia obstacula, certi, quòd qui mãdauit vt credamus & promisit credentibus, potẽs sit ad præstanda promissa. Nam cum & voluntatem & facultatem in Deo esse nouimus, fiducia orantis non potest frustrari.

Secunda: *Pater gratias ago tibi quod audisti mẽ.* Filius Dei humiliatus in carne assumpta, vt Mediator inter Deum & hominem patrẽ compellat, eiq̃; gratias agit quod se exaudierit. Qualis aũt fuerit petitio filij Dei, ex re præsenti de qua agitur, facilè intelligitur. Petiuerat enim Dominus, vt Lazarũ mortuũ reuocaret ad vitã, in gloriã patris, & in confirmationẽ quòd à patre missus sit. Quòd aũt forma precationis nõ exponitur, sed gestus solummodo orantis indicatur, eò pertinet, vt sciamus precationẽ verã, potius esse cordis gemitũ, seu eleuationẽ cordis ad Deũ, q̃ oris sonitũ. Vt ergo precatio cordis est occulta, soli precãti & Deo cognita: ita respõsio Dei etiã occulta est, qua Deus cordi hominis per Spiritum Sanctum persuadet, quod velit exaudire & dare, quæ petuntur secundùm ipsius voluntatem. Iam singula verba Domini, gratias agentis patri, examinemus.

Primum: occurrit dulcissima hæc compellatio *Pater*, quæ est vox fiduciæ ex amore paterno conceptæ. Sine enim hac fiducia qua homo statuit Deum suum patrẽ esse, & ex amore paterno velle se exaudire, nemo orare potest. Verũ hîc discernẽdum est inter Filiũ naturæ, & filios adoptione. Christus est Filius Dei natura ab æterno à patre natus, eiusdẽ essentiæ cum patre. Hunc hominẽ factũ, & Mediatorẽ inter Deũ & homines exaudit pater, propterea quòd ipsum ab æterno diligat, & quod filius obediẽtia sua,

hoc

hoc à patre meruerit. Dignus ergo est filius in A se quē pater exaudiat. *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα.* Filij adoptiõe (vt sunt omnes qui credunt in nomẽ Christi, iuxta illud: *Dedit potestatẽ Filios Dei fieri seu nasci omnes qui credunt in nomẽ eius*) propter filiũ natura, in quo sunt dilecti, exaudiũtur. Nequaquá enim ob sua merita, opera & dignitatẽ exaudiri credẽdi sunt, sed solummodo quia sunt in filio dilecti, vt diximus, iuxta illud: *Hic est filius meus dilectus, in quo placatus sum.* Ideo Dominus ait: *Quidquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.* Cum dicit, *Quidquid*, significat quòd siue pro nobis ipsis, siue pro aliis aliquid petamus, in nomine solius Christi exaudiamur. Cùm ergo oramus siue pro aliis siue pro nobis, eodem fundamento nitimur, nempe merito vnius Iesu Christi.

Papistę qui inuocãt sanctos, & nitũtur sancto rũ meritis, à regula quá Christus cõmendauit precãtib. aberrãt. Nullius enim dignitas, nullius nomẽ aut meritũ in precationib. locũ habet prę ter vnius Iesu Christi. Is enim solus dedit se *ἀντίλυτρον* pro omnib. vt solus Mediator sit, in cuius solius nomine, Deus inuocãtes exaudit. Hinc ergo pẽdet præcipuũ discrimẽ inter inuocationẽ veræ Ecclesię, & aliarũ sectarũ Mahometistarũ, Iudæorũ incredulorum, & aliarũ prophanarũ gentium. Etsi enim Turcæ dicũt, se vnũ Deum creatorẽ cœli & terræ inuocare: tamen à vero Deo aberrant, quia nõ agnoscunt Mediatorem, per quem solum exaudiuntur orãtes, & in quo D solo Filij Dei cẽsentur. Qui enim sẽ filiũ Dei esse per fidem nõ statuit, frustra orat, vt qui accessum ad Deum nõ habeat. Caret enim Mediatore. Ideo Dominus præscripturus discipulis suis orãdi formã, hanc compellationẽ ipsis commendat: *Pater noster qui es in cœlis.* Cùm enim iubet eos dicere *pater noster*, requirit fidem per quam Filij Dei efficiuntur. Cùm aũt addit, *Qui es in cœlis*, reuocat eos ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, qui vel ad statuas procumbũt, vel ob E loci sanctitatem se exaudiri putant. *Veri enim adoratores adorent patrem in spiritu & veritate.*

Deinde sequitur: *Gratias ago tibi quòd audisti me.* Hinc sumatur Catholica regula videlicet, quod officium piorum sit, Dei beneficia accepta agnoscere, prędicare, atq; gratias agere, mẽte, corde, lingua adeoq; tota vita. Sed de gratiarum actione vide quæ annotauimus cap. 6.

Cum dicit: *Quòd audisti me.* Argumentum est accepti responsi per Spiritum Sanctum, videli- F cet, quod pater voluerit glorificari per excitationem Lazari à mortuis. Hinc monemur, ne prius desinamus orare, quã Spiritus Mediatoris in corde nostro responsum obsignauerit, quod fit cùm inter precandum accenditur lætitia & cõsolatio in corde per Spiritum Sanctũ, cuius informatiõe reliquimus Deo exaudiendi modũ. Neq; enim semper exaudit Deus ad votum carnis, sed ad gemitũ Spiritus, q se Deo subiicit, G expectãs ab optimo patre, quod ipse salutare esse iudicat. Huc illud Augustini: *Multis propitius Deus, nõ tribuit quod volunt, vt quod vtile est tribuat.*

Tertia: *Ego aũt sciebam quòd semper audis me.* Argumentũ fiduciæ exauditionis de excitãdo Lazaro. Semper me pater exaudis: Ergo etiã nunc me exaudis. Hinc cõsolationẽ fides petat in tẽtationib. & hoc modo colligat. Christus mediator & intercessor in agone mortis pro omnib. in se credẽtib. & crediturus orauit & exauditus est: Proinde statuo me ipsius intercessione, reconciliatũ esse patri. Hac fiducia triũpho, contra mortẽ, peccatũ, infernũ & diabolum, præsertim cùm B Mediator hic meus, peccatum aboleat merito mortis suæ; iustitiã cõferat, merito obedientiæ suæ; reconciliationem paret, merito intercessionis suæ. Huius fidei praxis sentitur in tentationibus & agone mortis.

Quarta: *Sed propter turbam quæ circũstat dixi, vt credant, quod tu me miseris.* Dominus gemitu cordis orauit patrẽ & responsum patris accepit. Verũ hoc de sua oratione ad patrẽ, & exauditione ideo adiecit, vt legationẽ ipsius, spectatores in- C telligerẽt, diuinã esse & nihil facere filiũ, nisi ex volũtate patris qui se miserat. *Opera*, inquit, *quæ ego facio testificãtur de me, quod pater me miserit.* Hinc ergo manifestum est, quò pertineat hoc Christi miraculum, nimirũ vt eo viso, homines credant Iesum Messiã esse olim promissũ, destructorem mortis, & donatorẽ vitæ sempiternæ & beatæ. Fides ergo nõ est violentus impetus aut enthusiasmus, sed firma persuasio de veritate Dei & fiducia misericordię, ex verbo demonstrato cõ- D cepta. Nã in verbo semper vult esse efficax Spiritus Sanctus, idq; in omnib. qui verbũ audiunt. Quod aũt multi, proh dolor, audiũt verbũ sine fructu, id fit eorũ culpa qui Spiritui Sancto resistunt. Non cõsilio Dei, q reuera vult oẽs homines saluos fieri & ad agnitionẽ veritatis venire.

Quinta: *Atq; hæc cùm dixisset, voce magna clamauit* (scilicet vt oẽs circumstãtes audirẽt & testarẽtur de miraculo) *Lazare veni foras.* Hic Dominus voce sua Lazarũ, qui mortuus erat, ad vitã E reuocat, quo facto: Primùm significat vocis suę, hoc est, Euãgelij efficaciam. Nam suscitatio Lazari, per vocem Christi, absq; omni dubio Symbolum fuit spiritualis gratiæ, quæ per Euangelium contingit. Vt enim hìc clamãdo Dominus à morte reuocat Lazarum, qui mortuus erat: ita quotidiè voce Euãgelij multos in peccatis suis mortuos, reuocat ad vitam, non temporaneam & caducã, sed sempiternã & beatam. Vnde tanta vis verbi? Ab ipso Deo, qui sonãte voce Euan- F gelij & in vsu Sacramentorum est efficax. *Pater*, inquit, *sanctifica eos in veritate tua, sermo tuus veritas est.* Quomodo sanctificat sermo Dei? non quia auditur, sed quia creditur. Sonat igitur vt audiatur, auditur vt credatur, creditur vt credentes sanctificentur spiritu Christi, quem fide apprehenderunt. Tametsi autem non videtur prophanis hominibus miraculum, homines in peccatis suis mortuos, voce Euangelij reuocari ad vitam, reuera tamen maximè miraculum est, & sanè non minus, quàm mortuum corporaliter reuocare ad vitam hanc caducã. Nam vt multò tristior est mors animæ, quæ est spiri-

tualis, morte corporis: ita multò præstantius opus est, à morte animę hominẽ reuocare ad vitã beatã & sempiternã. Hoc aũt cùm fit, officiũ ministrorũ Euãgelij, in quo Christus vult esse efficax in omnib. audientib. Euangeliũ, satis patet in quo loco ministeriũ verbi, & qui illud sincerè docent, habendi sint. Potuit Christus Lazarum sine clamore, & sine voce excitare, sed vti voluit mediis, ad nos monendos & docendos, quò intelligamus Deum autorem quidem salutis esse, sed velle nos mediis vti à se ordinatis. Deinde alta Saluatoris vox, quæ Lazarum suscitauit, Symbolũ est tubæ illius magnæ, ad q̃ oẽs in extremo die prodibunt ex sepulcris suis.

Sexta: *Et statim prodyt qui fuerat mortuus.* Hoc ipsum miraculum est. Lazarus quatuor dies mortuus & in sepulcro iam fœtens, ad vocem & imperiũ Christi viuus, sanus & integer è sepulchro prodit. Hoc miraculo Filius Dei obsignat, quod antea dixerat: *Ego sum resurrectio & vita*, ostendit se diuina potentia armatũ esse, atq; adeo verũ Deum esse, probat suã legationẽ diuinã esse, cõuincit se nõ solùm morte potẽtiorẽ esse, & fortiorẽ autore mortis Diabolo, verũetiã se donatorẽ esse vitæ æternę testatur. Miraculũ aũt ipsum eò tẽdit, vt credẽtes Iesum esse Christũ, vitã habeãt in ipso, & vt non credẽtes sint inexcusabiles qui cõtumaciæ suæ æternas luẽt pœnas.

Septima: *Manus et pedes habẽs reuinctos sepulchrali. fascijs* (id est, tegumẽtis quib. inuoluta erant mẽbra mortui) *& facies ipsius sudario erat obuincta.* Hìc describitur velocissimus cursus, quo Lazarus ad vocantẽ Dominum properauit. Sed qũo potuit prodire de sepulchro ligatis manib. & pedib.? Eius potẽtia, qui ipsum à morte ad vitã reuocauit. Huic n. nihil est impossibile. Hìc significatur symbolicè, quod nulla potẽtia, nulla moles, nulla vincula, possint impedire, quin oẽs, ad extremã tubam, sint prodituri è sepulchris. Nihil enim iudici vẽturo est impossibile. Cùm ergo nobis cõstat de voluntate Dei, nihil dubitemus de potentia. Nam quidquid vult põt. Non aũt quidquid potest vult. Primũ ergo ex verbo de voluntate Dei simus certi, & nõ ex potentia de volũtate iudicemus. Nam etsi omnia potest, nõ tamẽ omnia vult. Nihil. n. vult absurdi, nihil cõtra ordinẽ à se cõstitutũ, nihil cõtra decreta à se facta. Stulta est igitur illorũ ratiocinatio, q̃ ex potentia voluntatem concludunt, cum tãtummodo ex voluntate potentia concludenda sit.

Octaua: *Dicit eis Iesus, soluite eum & sinite abire.* Dominus qui miraculosè euocauit è sepulchro Lazarũ reuinctos pedes habentem, poterat etiã miraculosè soluere ligatum, sed hoc noluit. Voluit enim eos, qui soluerent, testes esse miraculi. Illorum nugas contemno, qui hinc allegoriam stultã extruũt. Dicũt enim nõ sufficere: Si Christus nos à peccati onere liberat, & nos viuificat suo Spiritu, nisi Sacerdotũ solutio accedat. Hęc enim imaginatio vt falsa est: ita omnino contumelioſa in filiũ Dei, cuius solius est, totũ saluationis beneficiũ. Cum hoc dico, nõ cõuello pædagogicã absolutionẽ, q̃ fit per ministros Euangelij. Hęc enim nihil aliud vult, quã testari verã & perfectam solutionem esse ab vnico Christo, qui solus est Mediator Dei, & hominum.

Hactenus parasceuen, & expositionẽ historię excitari à mortuis Lazari declarauimus. Iam quædã adiiciamus de symbolica significatione speciali huius miraculi. Neq; enim dubium est, quin oẽs miraculosæ actiones Christi, adũbrent actiones spirituales Christi perpetuas in Ecclesia, id quod vno saltẽ Christi testimonio declarabimus. Postquam Dñs, vt est Ioannis 6. saturasset turbam 5000 hominũ miraculosè quinq; panib. hordeaceis & duobus piſciculis, mox descẽdit ad explicandam Symbolicã significationem: *Amen, Amen*, inquit, *dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panib. & saturati estis. Operamini nõ cibum qui perit, sed qui permanet in vitã æternã, quem filius hominis dabit vobis.* An non Dñs hìc clarè docet, nõ esse hærendum in externo signo, sed altius leuãdam esse mentẽ ad cogitãda spiritualia bona, quorũ sunt symbola bona corporalia. Vt ergo hìc Dñs deducit suos auditores à corporali cibo ad spiritualem: ita in reliquis quoque Christi miraculis anagoge concinna, quæ claris Scripturæ testimoniis illustrari potest, quærenda est. Non est ergo dubiũ, quin hoc miraculum symbolum sit actionis alicuius Spiritualis, quam Christus semper operatur in sua Ecclesia spiritualiter. Augustinus in hũc modum Symbolum explicat: *Sicut tribus gradib. ad peccatũ peruenitur, suggestione, delectatione, consensione: ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, & in corde, & in facto, & in consuetudine, tanquam tres mortes. Vna quasi in domo, id est, cũ in corde consentitur libidini. Altera verò quasi iam prolata extra portam cùm in factum procedit assensio. Tertia cùm vi consuetudinis malæ, tanquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulchro fœtens, quæ tria genera mortuorum, quisquis legit Euãgelium, agnoscit.* Hæc Augustinus. His tribus generib. mortis opponãtur tria resurrectionis genera, quorum primum est liberatio à cogitatione mala: Secundum ab actione iniqua: tertium à consuetudine praua. Horum primum facilius, secundum difficilius, tertium maximè difficilè.

Ambrosius scribens contra eos qui negarunt lapsis veniam, Symbolicam significationem miraculi explicat in hunc modum. Quod quantumuis sit magnum peccatum, deleatur à gratia, modo peccator ad gratiam confugiat. *Quantuslibet*, inquit, *mortui fœtor sit, aboletur vbi sacrum redoleuerit vnguentum, & surgit defunctus, qui adhuc in peccato est, tollitur velamen de facie eius, quod veritatem gratiæ, quam accepit, adumbrat, sed quia venia donatus est, reuelare faciem, aperire vultum iubetur. Non enim est quod erubescat, cui peccatum dimissum est.* Hucusque Ambrosius. Exẽpla sint Latro in cruce: Manasses in carcere, & peccatrix. Luc. 7.

SEPTIMVS.

45 *Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit crediderunt in illum.*

Esse-

Effectus miraculi & eius vsus. Miraculum editum fuit, vt videntes illud crederēt Iesum esse missum à Patre, & verū Messiam olim promissum, & vt credētes in illum haberēt vitam æternam. Cùm igitur hi credunt in Christū, agnoscunt illum nō solum à Deo missum esse & esse Messiam olim promissum: Verumetiam esse victorem mortis & donatorem vitæ æternæ.

Obseruemus hic, quòd tametsi misericordia exhibita sororib. Lazari à Iudæis, non sit causa aut meritū fidei: tamē occasio fuit fidei, atq; ita sæpè vnum pietatis officium, occasio fit vberioris gratiæ consequendæ. Vt enim hi Iudæi non venerant vt ex miraculo fidem cōsequerentur, sed tantum vt mœstas ob fratris mortem sorores consolarentur, nihilominus tamen gratiam fidei ex miraculo cōsequūtur. Ita & aliis officia diligenter præstita, fiunt occasiones plurimorū bonorū. Hoc excitabit nos ad omnia humanitatis officia præstanda hominib. cùm ea Deus soleat nouis gratiis, non propter eorum dignitatem & meritū, sed ex sua bonitate, compensare.

OCTAVVS.

46 At quidam ex ipsis abierunt ad Pharisæos & dixerunt eis quæ fecit Iesus.

Quod hi non studio promouēdi gloriā Christi, sed malitia abierint ad Pharisæos, nō solum ex particula aduersatiua, verumetiā à personarum, ad quas itum est, cōditione manifestū est. Nulli enim magis aduersabātur Christo, quàm Pharisæi, propterea quòd ipse istorum hypocrisin detegeret & damnāret. Abeunt ergo ad Pharisæos vt ipsis significēt de miraculo edito, quo magis ad prodendū Christum inflammentur. Nam & hos ex Pharisæorum secta fuisse consentaneum est.

Sed quænam causa est, cum omnes ex æquo doctrinam Christi audiuerunt, & miraculum viderunt, quod non omnes pariter credant, aut quod non omnes simul abeant ad Pharisæos? Hic non fingendæ sunt Parcarum tabulæ, quasi vero illi prædestinati, hi autem non fuerint, sed causa in ipsis Iudæis quærenda est. Credentes enim victi sunt miraculo Christi: Non credentes fascinati propria hypocrisi, Spiritui Sancto restiterunt, & magis terrenis commodis, quam cœlestibus mouebantur. Miraculum enim editum erat, vt textus testatur, vt omnes crederent Iesum esse Messiam à patre missum. Quòd ergo non omnes credant, contumaciæ voluntariæ, non credentium ascribendum est.

SECVNDA PARS.

In hac secunda præsentis capitis parte, agitatur consilium inter Pontifices & Pharisæos, de tollendo Christo è medio. De hac cōsultatione vaticinatur secundus Psalmus, cui vaticinio euētus apertissimè respondet, quæ res plurimū facit ad confirmandam piorū fidem. Sed videamus causas vtrinq;, easq; inter se conferamus. Christus amans populi Iudaici, atq; adeo omnium hominū in orbe terrarū, docet doctrinam quā attulit ex sinu patris, & edit miracula quib. cōfirmat doctrinā, vt Iudæos & Gentiles à morte sempiterna liberet, & vita æternā donet: At Pharisæi doctrina & miraculis Christi offensi, Christū oderunt, persequūtur & morti tradere conātur, vt suā hypocrisin, & gloriam humanā tueantur. Christus mortuos ad vitam reuocat: Iudæi suis consiliis, vitæ autorem persequūtur, nec cessant priusquam ipsum interficiant.

An non hæc pulchrè ad nostra tempora congruunt? Christus sua voce, per pios ministros Euangelij multos, qui in peccatis suis mortui fœtebant in papatu, reuocat ad vitam. Sed pontifex summus cum suis Cardinalib. Episcopis, Monachis, Sacrificulis, & tyrannis mundi, Christum in suis mēbris persequitur, nec prius cessabit, quā plerosq; morte mulctauerit, vt suā hypocrisin, regnum tyrannicum, & Sacerdotium hypocriticum tueatur. Verū quēadmodum tunc Christus à morte liberatus est, per gloriosam suā resurrectionē, deletis tandem ipsius aduersariis: ita pij Euāgelij ministri, & alij sancti, qui hodie magno numero trucidātur à Papistis, surgent virtute Christi, ad immortalem vitam & beatitudinem, obrutis aduersariis eorum per potentiorem aliquem, Papa & papalibus perpetua ignominia, & nunquam finiendis supplicis. Nos ergo non offendamur præsenti specie Christi, qui in suis membris persecutionem patitur & occiditur. Sed timeamus Deum potius quàm homines, intueamur gloriosam Christi victoriam, qui non suæ personæ tantum, sed membris omnibus victoriam acquisiuerit. Firmissima enim est Pauli regula: *Si cum Christo patimur, cum Christo etiam regnabimus.*

Porrò huius partis tria sunt membra. Primum: continet deliberationem Iudæorum de Christo tollendo è medio.

Secundum: describit abitum Christi occultantis se ad tempus.

Tertium: habet chronographian seu indicationem temporis quando hæc gesta sunt & expositionem eorum quæ tum gerebantur.

DE PRIMO.

Huius membri continentis consultationem Pharisęorum, de tollendo Christo è medio, plures sunt articuli, quos nostro more numeris distinguemus.

PRIMVS.

47 Collegerunt igitur Pontifices & Pharisæi concilium.

Qui summi in Ecclesia Dei haberi volebant, concilium conuocant & consilium ineunt de Christo Ecclesiæ capite interficiēdo. Non enim possunt ferre Christum in Ecclesia eminere solum. Malunt esse sine Christo, quàm vt vel minimum de sua autoritate discedāt. Magis cogitant quō innocenti noceant eūq; perdant, quā quō sibi consulant ne pereant. Simili zelo furūt hodiè pontificij, qui homicidiis & latrociniis Christū in suis membris interficere moliuntur. Verūm nos euentum cogitemus. Interficitur quidem Christus in suis mēbris, sed non perit.

Gloriosè enim resurget hostibus, suis vinculis infernalibus ligatis, & æternis pœnis mancipatis.

Sed hîc quæritur quomodo fuerit hoc concilium collectum à Pontificibus & Pharisæis? Respondeo. Tria fuerunt iudiciorum genera apud Iudæos. Minimum, medium & maximum. Minimum erat de diuitijs, & bonis mobilibus, cui tres tantum præerant iudices. Medium erat animarum, & fiebat per viginti tres iudices. Maximum erat in quo iudicabatur de sceptro, de Pseudopropheta, de Sacerdote magno, & administrabatur à septuaginta vno iudicibus. Ex quo intelligitur, quòd tota domus iudicij septuaginta vnius iudicum, ad iudicandum Christum simul conuenerit. Vide Galatinum lib. 4. cap. 5.

SECVNDVS.

Et dicebant, Quid facimus quia hic homo multa signa facit.

Propositio est, consultationis habẽs in se tacitam reprehensionem, morę gubernatorum istius populi, q̃ non cõsiliis suis, & diligentia anteuerterint, ne tot signa ederet Iesus, ad confirmandam suam doctrinã. Vide quid facit demẽs impietas, & cæcitas hypocritarũ, & ambitiosorũ hominum. Si rem recto iudicio æstimassent, sic collegissent: Hic homo magna signa facit: Igitur à Deo missus est, & nostrum est, ipsum vt Dei legatum excipere, audire eique obedire, alioqui Deus nos vt cõtumaces abiiciet. Sed cæcitas hypocritica illorum mẽtes ita perstrinxerat, vt benefactori mortem struerent. Simili cœcitate, & hypocrisi hodiè feruntur Pontificij contra Christum in suis membris. Hanc cœcitatem, iustissimam peccati pœnam, Paulus vocat *reprobam mentem*, quã probanda improbantur, & improbanda probantur.

TERTIVS.

48 Si permiserimus eum sic, omnes credent in eum, venientq; Romani, & tollent tum locum nostrum, tum gentem.

Ratio consultationis, sumpta, vt ipsi fingunt, à publica necessitate, ac si dicerent: Si homo iste perrexerit miracula edere, omnes credent illi, eique adhærebunt: vbi omnes crediderint illi, eique adhæserint facilè regnum inuadet: vbi regnum inuaserit, veniunt Romani nobis bellum illaturi, tanquam deficientibus à Romano imperio, & nos vinctos abducent in perpetuam captiuitatem. Vide hîc impietatem horum Gubernatorum. Primùm, fatentur diuinitùs geri quæ à Christo fiebant. Sciebant enim nullis viribus creaturarum posse fœtentem in sepulchro, reuocare ad vitam. Deinde, per inuidiã causantur affectari à Christo regnum, & prætendunt publicam necessitatem. Sic solet in rebus pub. fieri, vbi sine fide administratur res, metu delinquitur, quæruntur præsidia secundum carnem, & prætexuntur causæ aliæ quàm intus fouentur.

QVARTVS.

49 Vnus autem ex istis Caiphas, Pontifex anni illius dixit eis, vos nescitis quicquam.

50 Nec cogitatis quòd expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat.

Hic videmus quid faciat cœca arrogantia, & arrogans hypocrisis. Omnes præ se contemnit hic Pontifex. Solus inter omnes sibi sapere videtur aliisque insciciam ascribit. *Vos*, inquit, *nescitis quicquam*, hoc est, vos prorsus ignoratis, q̃d expediat, aut quid non expediat imperiti rerũ agendarum, pro salute reipublicæ nostræ. Quid ergo tu das consilij Caipha? *Expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo, ac non pereat tota gens.* Verùm hoc quidem est Caipha, quod dicis, sed nõ iuxta vertiginis tuæ Spiritum & somnium, sed iuxta Spiritum Dei, qui etiam in asina Balaam est locutus. Tuum somniũ, hoc est, quòd expediat vobis, si interfeceritis Iesum, tot edentem miracula (quibus allicit ad se quam plurimos) ne adiuncta sibi turba regnum inuadat, quo facto Romani offensi, bellum vobis inferrent, ac victos omnes in prædam ac triumphũ adducerent, atq; ita actum foret de tota vestra gente. Hoc tu quidem Caipha somnias, ignorãs quod maximè te summum Pontificem scire oporteret, nempe Messiæ regnum non esse de hoc mũdo, nec administrari armis, nec aduersari Romano imperio diuinitus constituto. Verùm secũdum spiritum Dei, hæc est verborum tuorum sententia, quod expediat, vt vnus, nempe Christus, nobis natus & datus, moriatur pro populo, hoc est, fiat victima qua placatur ira Dei, ne homines in peccatis suis moriantur, ac pereant. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Porrò Caiphas cuius hîc fit mentio, proprio nomine Iosephus dictus, à præside Romano Valerio Pontificatum accepit. Nam postquam Simon annuum Pontificatum obtinuisset, iussus est eum cedere Iosepho, qui cognominabatur Caiphas. Vide Iosephum libro antiquitatum Iudaicarum 18. capite 3. Hæc ideo de Caipha ascribere volui, vt studiosi conferãt tempora inter se. Vt enim tunc ad summam istam dignitatem in populo Dei peruenerunt homines per Romanos præsides non sine maximis muneribus: ita hodiè Pontificatus, & Episcopatus in Papatu venales sunt, ex quo fit vt nõ tam Christum curent quàm fiscum. Quare & orbem terrarum hodiè commouent horribiliter, tantũ vt suas opes & honores tueãtur, oppresso Christo in suis mẽbris. Christi quidẽ prætendunt nomẽ & Ecclesiæ Catholicæ, sed reuera cum Caipha Christum in suis membris cupiunt oppressum, vt ipsi Domini orbis terrarum salutentur, habeantur sanctissimi, & prædicẽtur sapiẽtissimi.

QVINTVS.

51 Hoc autem à seipso non dixit, sed cum esset

esset Pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente.

52 Et non gente tantum, sed vt etiam filios Dei dispersos congregaret in vnum.

Interponit Euangelista expositionē dicti Caiphæ, quod dictum ab ipso Caipha profectū esse negat, quantum quidem ad rei veritatem attinet, sed quantum ad peruersam impij Pontificis voluntatem. Siquidem Pontifex ipse politicè intellexit quæ dixit, cuius sententia hæc fuit, vt heri admonuimus: præstat vt vnus moriatur, qui regnum affectat, quod Romanis subiectum est, quàm vt seditione mota accersamus nobis interitum. Verùm Spiritus, vaticinans in impio Pontifice, aliud spectabat, videlicet Christum fore victimam pro mundo.

Porrò quæstiones hîc se offerunt dignæ explicatione. Prima: An Pontificibus Spiritus Propheticus sit alligatus. Secunda: An Pontificibus manifestis hostibus Christi, Ecclesia sit subiecta. Tertia: An impij Gubernatores moueantur, in consilijs dandis, à Spiritu Sancto.

Ad primam quæstionem ita respondeo. Et si huic impio Pontifici, Spiritus Propheticus adfuit: tamen inde non est regula constituenda: præsertim cùm veri Prophetæ norunt, & intelligunt quid loquantur. Hic autem Pontifex nequaquam nouit quod dicebat, vt textus manifestè indicat. *Hoc*, inquit, *à seipso non dixit*: Propheticum enim Spiritum Deus dat cui vult & liberrimè, nec vult hunc alligatum esse sedi aut ordinariæ successioni, quēadmodum Scriptura multis exemplis docet. Præcipui enim Prophetæ, vt Dauid, & Esaias non ex tribu Leui, vndè erant summi Pontifices, sed ex tribu Iuda originem duxerunt. Falluntur ergo Papistæ, qui contendunt, ad ordinariam sedem pertinere donum Prophetandi, & interpretandi Scripturam, vt interim taceam eos, multò minus posse gloriari de ordinaria successione, quàm Caipham, qui dolo & propter munera accepit Pontificatum. Hinc intelligi potest, quā ridiculum sit, quod Pontificiam dignitatem velint hoc loco confirmari Papistæ.

Ad secundam respondeo ex regula: *Si Angelus è cælo prædicauerit aliud Euangelium, sit anathema.* Iam si sunt anathemata Pontifices, qui peruertunt Euangelium Iesu Christi, certè Ecclesia Dei non est illis subiecta. Præterea vox Dei apud Prophetam, liberat pios ab impiis Pontificum decretis. *In præceptis*, inquit, *meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.*

Ad tertiam dico quod fieri possit interdum, vt impij gubernatores moueātur à Spiritu Sancto in consiliis dandis, propter bonum Ecclesiæ aut Reipublicæ commodum. Sed inde non est regula constituenda, cùm res manifestè ostendit sæpè à Sathanæ Spiritu eos impelli contra Deum, & aduersus Ecclesiam Christi, quemadmodum hic dies docet.

Porrò quòd addit Euangelista, *Vt filios Dei dispersos congregaret in vnum*, non est ita accipiendum ac si vlli homines reuera filij Dei essent ante regenerationem, quæ tùm fit, cùm ex prædicatione Euangelij, homines fidem concipiunt, qua nascuntur filij Dei. Sed filios Sathanæ, hoc est, peccatores conuertendos aliquando per prædicationem Euangelij, vocat filios Dei, propter euentum, qui prædicationem Euangelij sequutus est. Manasses fuit filius Sathanæ dum Prophetas trucidaret. Paulus fuit filius Sathanæ, cùm Christianos persequeretur. Sed & Manasses, & Paulus poterāt etiam tum, cùm maximè sęuirent, dici filij Dei, propter cōuersionem quæ sequuta est.

53 Ab illo ergo die consultabant inuicem, vt interficerent eum.

Hæc est conclusio sententiæ Pontificum, & Pharisæorum de Christo, è medio tollendo, quæ sanè conclusio non ex argumētorum pondere, sed affectuum malicia est confecta. An non antea sæpè struxerunt Iudæi Christo insidias, vt eum interficerent? Antea quidem sæpè eum conati sunt interficere, sed sententia mortis non est in iudicio lata, & confirmata, & si sæpè proposita est. Iohannis capite septimo, impeditur mortis sententia per Nicodemum dicentem, legem non damnare quenquam nisi prius auditum, & conuictum de facto morte digna. Verùm hîc sententiam mortis, publica authoritate & iudicio confirmant, etsi contra legem Dei & rectum iuris processum. Eodem prorsus modo hodiè impij Pharisæi, hoc est, Cardinales, Episcopi, Monachi, sacrificuli cum Herode & Pilato, hoc est, Principibus & Regibus mundi, sententiæ Caiphæ, hoc est, Pontificis Romani subscribunt, vt Christus in suis membris tollatur è medio, vt per prædicationem Euangelij nihil discedat de authoritate & opinione sanctitatis, & sapientiæ Romanæ bestiæ, & eorum qui illi propter lucrum adhærent. Hi cum nullas habeant iustas causas sui furoris, fingunt tamen causas quibus imperitos capiunt & malignè pertrahunt in suā sententiā.

An non videntur hi Pharisæi exequi consilium Dei, qui voluit Filium suum mori pro humano genere? Si Pharisæi volunt quod Deus vult, & Deus non potest velle nisi quod bonum est, cur damnantur Pharisæi? Voluntas, vt omnis actio, æstimatur ex causis efficientibus & finalibus. Si ergo in his conueniunt Deus & Pharisæi, profectò eorum voluntas est laudanda, vt quæ congruat cum voluntate Dei. At si in his sibi aduersantur voluntas Dei, & voluntas Pharisæorum, pessima est & minimè laudanda, vt quæ cum voluntate Dei pugnat. Videamus ergo causas & fines, & eas inter se conferamus, vt manifestum fiat quantum dissident inter se voluntas Dei & Pharisæorum. Pharisæi ex odio volunt Christum è medio tolli, vt nemo credat in eum: Deus vult eundem mori, vt omnes credāt in eum. Pharisæi volunt Christum sublatum vt prorsus pereat nomen ipsius: Deus vult eum mori vt ad nomen ipsius da-

mne genu flectatur cœlestium, terrestrium & A
inferorum. Pharisæi volunt Christum interficere, ne regnet: Deus autem vult filium suum mactari, vt resuscitatus in æternum regnet, & regni ipsius nullus sit finis. Hinc clarissimè patet quantum discriminis sit inter voluntatem Pharisæorum, & Dei de Christo interficiendo. Eodem modo iudicandum est de voluntate vendentis Christum triginta argenteis, & de voluntate diaboli, qui impulit Iudam vt venderet Christum. Vt ergo Iudas auaritia, & diabo- B
li instinctu incitatur ad perdēdum Dominum: ita diabolus planè Pharisæorum consiliarius fuit, vt exequerentur quod ipse voluit.

De Secvndo.

Hoc membrum describit fugam, seu abitum Christi non fugientis mortem, quam sciuit se ex patris voluntate subituram, sed differentis eam ad tempus diuinitùs constitutum, quod Paulus vocat, *plenitudinem temporis*, & Petrus *articulum temporis*. C

44 Iesus ergo iam non palàm ambulabat inter Iudæos, sed abijt illinc in regionem iuxta desertum in ciuitatem, quæ dicitur Ephraim, & ibi versabatur cum Discipulis suis.

Dominus hic fugit insidias Iudæorum, quia nondum venerat hora ipsius, qua ipsum fieri victimam oportebat. Quoniam autem hic locus mentionem faciat fugæ, monemur vt de fu- D
ga rectè iudicemus. Nam cum Scriptura nunc damnat, nunc excusat fugam, necesse est vt discrimina teneantur, de quibus tametsi supra sæpè diximus, huc tamen nonnihil adiiciemus.

Sit prima hæc distinctio. Est fuga animi & est fuga corporis. Fuga animi est, cùm quis corpore quidem manet, sed animo discedit, vel commodi alicuius causa quærendi, vel periculi euitandi. Hæc fuga semper est in vitio, cuius multi rei sunt, qui tamen videre volunt sinceri E
pastores, sed reuera sunt deteriores mercenariis qui prorsus gregem relinquunt. Potentes & diuites te sciente peccant, quos si non carpis, animo turpissimè fugisti, tametsi corpore illis ades, familiariter cum illis viuis ac fabularis.

Fuga corporis duplex est: Vna licita & probanda cùm animo manes, & corpore discedis, bono fine. Hæc fuga habet & mandatum, & exemplum Domini, Prophetarum & Apo- F
stolorum. Mandatum est Matthæi capite decimo: *Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Exempla huius fugæ sæpè occurrunt in Scripturis. Illicita fuga est & damnanda, cùm & corpore & animo discedis, ouibus lanienæ luporum expositis.

Augustinus distinctionem petit à persecutionis qualitate. *Persecutio*, inquit, *vel est communis Pastorum & ouium, vel Pastorum tantum, idq; vel omnium vel certorum.* Hinc tres regulas.

Prima. Si persecutio est communis, eadem & G
manendi, & fugiendi necessitas incumbit vtrisque, id est Pastoribus & gregi.

Secunda. Si omnium Pastorum est persecutio, & non gregis, forte eligantur Pastores qui maneant discedentibus aliis, vt aliquando Ecclesiæ seruati, seruiant.

Tertia. Si persecutio non est omnium Pastorum, sed certorum solummodo, sit exemplum Pauli Actorum capite vigesimo pro regula, qui fugit rabiem hostium relictis aliis Pastorib. quorum tanto odio non flagrarūt hostes doctrinæ.

De Tertio.

Hoc membrum, vt supra monuimus habet Chronographiam temporis, quo hæc fiebant. Præterea expositionem eorum, quæ tum gerebantur. Huius membri articuli tres sunt.

Primvs.

55 Prope autem erat Pascha Iudæorum, & ascēderunt multi Ierosolymam ex illa regione ante Pascha, vt purificarent se.

Meminit Euangelista temporis quo Dominus latitabat, fugiens furorem Pharisæorum: quòd sanè fuit admodum breue. *Instabat*, inquit, *Pascha Iudæorum*, scilicet quartum à baptismate Christi, *Et ascenderunt multi de regione*, scilicet, in qua morabatur Dominus ante Pascha, id quòd erat religionis singularis, non præcepti. Præceptum enim erat vt omnes ascenderent, ad ipsum festum paschatis. Verùm qui magis religiosi erant ante festum ascenderunt, vt se præpararent ad agnum Phase comedendum. Atque hoc est, quod ait Euangelista *vt purificarent se*. Hæc purificatio erat ceremonialis, & peragebatur lotionibus, sacrificiis, ieiuniis, rasuris, &c. quæ prorsus erat inane spectaculum, sine spirituali purificatione, quæ fide & spiritu fiebat in verè pœnitentibus. Exemplum nobis propositum est, vt nos ante manducationem phase nostri purificemus vera pœnitentia, non quod nostra pœnitentia purget, sed quia pœnitentes purgat is solus, qui sanguinem suum fudit in remissionem peccatorum credentib.

Secvndvs.

56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur alij cum alijs in templo stantes. Quid videtur vobis quod non veniat ad diem festum?

Hic locus monet quid in templo faciendum sit, videlicet quod Iesus sit illic quærendus. Historia vult significare, quanta fuerit rabies Iudæorum, aduersus Christum. Ideo stantes in templo quærunt alij ab alijs de Christo, cur non venerit ad diem festum. Putarunt enim illi qui magis religiosi erant, vt Christus anteuerteret festum suo more, acibi doceret populum numerosius accurrentem. Alij existimabant Iesum metu Iudæorum abfuisse. Non defuerunt, qui mercedem captarunt à Pharisæis, si proderent Christum, id quod sequentia verba indicare videntur.

TERTIVS.

57 *Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum, vt si quis nosset vbi esset, indicarent, vt comprehenderent eum.*

Hoc mandatum Pontificum quia impium erat, & eius executio polluebat, obtemperantes nullos obligabat. Nam quod non potest fieri sine scelere non est faciendum, quantumuis is, qui imperat, necessitatem obediendi vrgeat. Non enim obligat mandatum hominis contra mandatum Dei. Nam hæc regula tenenda est: *Magis oportet Deo obedire, quàm homini.* Hanc regulam opponamus Papæ, qui fulmine excommunicationis ferit omnes, qui suis vel iniquissimis mandatis non obtemperant.

CAPVT XII.

SVMMA CAP. XII.

Dominus Bethaniæ cum Lazaro cœnans, vngitur à Maria obmurmurante Iuda. Sequente die equitãs cũ pompa ingreditur Ierusalem, Pharisæis indignantibus. Porrò Græci aduenæ petunt à Discipulis Domini, vt ipsis liceat Iesum videre. Sed Dominus interrogatus à Discipulis, agit de vtilitate mortis suæ, significans carnalem visionem parum prodesse. Posteà cogitans de horrenda passione sua, turbatur anima, orat, & ex Patris responso consolationem capit. Huc additur expositio caussæ obdurationis Iudæorum, etsi multi ex Pharisæis crediderunt Iesum esse Messiam. Postremò Dominus magno cum clamore de suo concionatur officio, de fide & de contumacium iudicio.

ORDO ET PARTES CAPITIS XII.

Prima: Historia Domini cœnantis cum Lazaro die sexto ante Pascha Iudæorũ, qui à Maria sorore Lazari precioso vnguẽto vnctus, defendit factum contra obmurmurantem Iudam.

Secunda: Descriptio equitantis Christi Ierusalem, & turbæ acclamantis Hosanna: *Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Tertia: Petitio Græcorum hospitum cupientium Christum videre cum responso Domini, affirmãtis tum demum salutarem fore sui visionem, vbi à morte resuscitatus fuerit.

Quarta: Dominus anima turbatus, ex cogitatione imminentis mortis, inuocat Patrem, à quo & exauditur, responso cœlitùs dato. De quo responso, cùm variarent iudicia eorum, qui aderant: Dominus respondit & exponit caussam respósi paterni, & simul de vtilitate mortis suæ concionatur, contra quem turba disputat, non intelligens quomodo Messias sit & moriturus, & manssurus in æternum.

Quinta: Expositio est caussæ obdurationis Iudæorum & indicatio caussæ, cur credentes Pharisæi, non palàm ediderint suæ fidei confessionem.

Sexta: Concio Christi de suo officio, de felicitate eorum, qui in se crediderint, & de iusta condemnatione eorum, qui credere recusárunt.

EXEGESIS CAPITIS DVODECIMI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

DIVS partis tria sunt membra: Primum, de cœnante Domino in vico Bethania, vnà cum Lazaro, quem Dominus à morte ad vitam reuocauerat.

Secundum, de Maria vngente pedes Domini, & abstergente eos capillis suis.

Tertium, de Iuda improbante factum Mariæ, quod factum Dominus contra Iudam defendit. Nostro more singula membra articulis distinguemus, quo omnia melius ad vsum accommodentur.

PRIMVS.

1 *Iesus igitur ante sex dies Paschæ venit in Bethaniam.*

Notetur tempus quando Dominus venit in Bethaniam, inde profecturus Ierusalem, vt illic victima fieret pro genere humano. *Ante sex*, inquit, *dies Paschæ*, id est, sexto die ante festum Paschatos, hoc est, Sabbatho proximo ante Dominicam, quam nos vocamus Dominicam palmarum, à stratis palmarum frondibus in via, cùm Dominus ingrederetur Ierusalem.

Quoniam autem vmbra Paschæ Iudaicæ hîc cessat, eique veritas succedit, hoc est, verum Pascha, qui est Christus Iesus, oblatus in ara crucis: libet hîc collationem vtriusque, hoc est, vmbræ & veritatis instituere. Habet enim illa & doctrinæ & consolationis plurimum. Nam cùm videmus omnia pulcherrimè congruere, mentes nostræ magis confirmantur de veritate Dei, & corda nostra vberiore consolatione capiunt.

Ritus quo Pascha vetus celebrari solitum sit, describitur Exodi 12. nec dubiũ est illo Paschate significatum esse Christum, iuxta illud 1. Cor. 5. *Pascha nostrũ immolatus est Christus.* Deinde quia corporale Pascha est illud vetus, necesse est vt sit typus Paschatos æterni. Educebatur enim Israel ex Ægypto, vt benedictione æterna beneditceretur, quæ erat Patribus promissa. Interim hæ benedictiones quia corporales fuerunt,

quibus nemo à peccato & morte liberabatur, necesse est signa fuisse benedictionum spiritualium & æternarū, sicut & Paulus testatur, cùm ait Colos. 2. *Quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.*

Secundò, Profectio ex Ægypto per mare rubrum, haud dubiè significat libertatē, in quam vocati sumus p Euangelium, quam libertatem per mare rubrum, hoc est, per mortem ingredimur. Nam Christi morti inserimur, dū in ipsum credimus, & mortis Christi efficacia mortificamur. Oportet enim planè mortificari vetustatē carnis nostrę. 1. Cor. 10. scribit Paulus, Patres nostros omnes in Mosen baptizatos esse in nube & mari. In Mosen, id est, verbo Mosi, cùm ille consistere iuberet visuros magnalia Dei. Quòd per mare ingrediebantur, mortificabantur: quòd nubes præcedebat, viuificabantur.

Tertiò, fuit Pascha Iudęis signum, quo admonerentur, quomodo ex Ægypto educti sint, vt apparet Exodi 12. & 13.

Porrò qa fuit præteritæ rei & corporalis monumētum, certè significabat meliùs Pascha secuturum esse, propterea Ierem. 16. scriptum est: *Ecce dies venient, & non dicetur vltrà, Viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de Ægypto.* Ergo illud corporale Pascha euacuabitur, & erit aliud Pascha, & alius egressus.

An igitur pugnat Ieremias cum Mose, qui dicit, Pascha illud diuinitùs institutum cultu sempiterno celebrandum esse in generationibus Israel? Respondeo. Quia Moses addit in generationibus vestris, significat quòd q̄ diu illa generatio, populus Dei est, celebrari hoc Pascha debeat. Quasi diceret: Ideò in vestris generationibus perpetuò duret hic ritus, quia vos carnalis Israel mihi iam populus estis, & vobiscū carnali Israel hæc egi, vt testificarer me memorem esse promissionis factę ad Patres. Ergo quoad duratis celebretur hoc Pascha. Nam posteaquā apparuit Christus, iam illa carnalis generatio & ille carnalis Israel desiit esse populus Dei. Postq̄ autem hęc in genere diximus de veteri Paschate & eius significatione, nūc Paschalis Agni veritatē videamus, facta collatione vmbrę ad veritatem.

Collatio Agni Phasę Iudaici, & Christi, hoc est, vmbræ & veritatis.

Historia instituti Agni Paschalis Iudaici legatur Exodi 12. Nos in accommodatione typi, hoc est, Phasæ Iudaici ad veritatem, hoc est, verum Agnum, q̄ est Christus Dominus, non persequemur minutissimas partes, sed præcipuas solummodò attingemus, easq; notis numerorū distinguemus, vt & clarior & dulcior sit collatio.

1. Vt Dominus certo die mensis, & in primo mense voluit solennitatem Phasæ celebrari, Agnumq; Phasæ comedi: ita voluit Filium suum certo tempore fieri victimam pro genere humano. *Postquam,* inquit Paulus, *venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natū ex muliere & factum sub Lege, vt eos, qui sub Lege erant, redimeret.* Hoc tempus Prophetæ inquisiuerunt, & prædixerūt, teste Petro, vt Iacob, Daniel & domus Eliæ, de q̄bus legantur Chronica Philippi. Functius annū à mundo condito ad immolationem veri Agni Iesu Christi, facit 3995. in qua computatione desunt solummodo 5. anni ex prædictione temporis iuxta domū Elię. Alius quidam vir doctus 4000. annorū præcisè completa fuisse scribit. Sed non est quòd laboremus solicitè de isto numero, præsertim cùm ex Daniele satis constet, quo anno Christus erat occidendus, hoc est, futurus victima pro peccatis hominū, vt adduceret sempiternā iustitiam: & in testimonium exhibiti Christi aboleretur politia Mosaica. Quòd autē Deus voluerit principio mensium Agnum Phasæ mactari, significat initium futuri seculi, & reuelandi Euangelij, tempus Paschatos esse.

2. Iubentur Israelitæ accersere vicinos, si vna domus Agno edendo nō sufficiat: id quod sanè adumbrabat, Christum communiter cū vicinis, id est, Gentibus, comedendum esse, hoc est, Gentes accersendas esse per vocē Euangelij ad Christi communionē, hoc est, vt fide Christum manducarent, & fierēt vnum cum illo, in cuius rei externum testimonium sacra Christi cœna instituta est.

3. Agnus Phasæ absq; macula eligi debebat, vt significaret Christum segregatū esse à peccatoribus. Hic enim cùm non fecerit ipse peccatū, factus pro nobis peccatum est, hoc est, & imputatum est illi nostrum peccatū, & factus est victima expiatoria pro peccato. Oportuit enim nobis Pontificem innocentem esse, cui nō esset necesse pro suis peccatis hostias offerre. Ita enim Epist. ad Hebr. ait: *Talis enim decebat vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, excelsior cœlis, qui non habet necessitatem quotidiè (quemadmodum Sacerdotes) priùs pro suis delictis hostias offerre: deinde pro populi, hoc enim fecit semel se offerendo.*

4. Agnus Phasę masculus esse debuit, ad designandum regnū & potentiam Agni, tollentis peccatū mundi, & destruentis regnum Pharaonis, id est, Diaboli. Regni Messiæ sæpe fit mētio in Scripturis. Psal. 2. *Ecce constituo Regem meū super Sion monte sanctum meū.* Psal. 21. *Quoniam Dñi est Regnū.* Item Psal. 110. *Dominabitur in medio inimicorum suorū.* Sed quid hęc pauca refero, cū tota Scriptura cōcionetur de Regno Christi, & eius potētia?

5. Debuit præterea Agnus Phasæ esse anniculus, quo significabatur Christus tener & imbecillis. Ita enim appellatur Christus ab Esaia cap. 53. *Desideraumus,* inquit, *eum despectum & nouissimum virorum, virum dolorū, & scientem infirmitatem.* Sed quomodo hæc conditio conuenit cum superiori? Optimè sanè. Ná potentia est diuinę naturæ, & personę victricis. Infirmitas est humanæ naturæ, humiliationis tēpore. Vnde Esaias: *Verè languores nostros ipse portabit.* Corporis est igitur, hoc est, nostrum est quòd esuriit, nostrū est quòd fleuit, nostrum est quòd fatigatus est, & quòd tristis fuit vsque ad mortem.

6. Agnus Phasæ accipiendus erat de grege, quo significabatur Agni veri humana natura.

Debuit

Debuit esse ex grege, hoc est, de numero fratrũ, atq; adeò frater esse debuit, per omnia similis factus nobis, & tentatus secundùm similitudinẽ, sine peccato, idque in hunc finem, vt & fiducia augeretur in cordibus credentium, seque fratri suo committentium, & sciremus illum compati, quia & ille passus sit. Ita hunc typum explicat Epistola ad Hebræos.

7. Iubetur tota multitudo immolare Agnũ Phasę, quo significabatur populus credentium, hoc est, totus Israel collectus per vocem Euangelij, ex Iudæis & Gentibus. Atq; hinc est, quòd toties in Psalmis inuitentur Gentes ad prædicandam bonitatem & misericordiam Dei: *Laudate Dominum*, inquit, *omnes Gentes.* &, *Laudate nomen eius omnes populi, quoniam confirmata est misericordia Dei super nos.*

8. Dignum est etiam consideratione, q̃ suprà singulæ familiæ iubentur suum Agnum immolare. Nunc autem tota multitudo vnum Agnum mactare iubetur: hoc ideò factum est, vt veritas clariùs indicaretur. Nam multis illis Agnis, qui per familias mactabantur, significabatur vnicus ille Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

9. Iubetur populus Agnum Phasæ immolare, quo significabatur populi Christiani sacrificium, non quo Christum immolant, vt Papistæ impiè sentiunt, sed quo Christum glorificant p confessionem fidei, per prædicationem Euangelij, iuxta illud: *Immola Deo sacrificium laudis.*

10. Quòd ad vesperam iubetur Israel immolare Phasę, adumbrat tempus nouissimum, quo Euangelium reuelatum est. Hoc etiam significatum est Genes. 3. hisce verbis: *Cùm audissent vocem Domini deambulantis in Paradiso vesperè.*

11. Isopus, quæ iubetur imbui sanguini, quo aspergi debebant postes & limen, adumbrabat Euangelium, quod vel ex Psal. 51. intelligi potest: *Asperges me Domine Isopo.* quod explicat, cùm infrà addit: *Auditui meo dabis gaudium.* Euangelio enim sanguis Christi aspergitur cordibus electorum. Aspergi sanguine Christi, est purgari & sanctificari. 1. Pet. 1. *In sanctificationem Spiritus, & aspersionem sanguinis Iesu Christi.* Veteribus in magno precio fuit Isopus: vnde Plinius scribit, quòd sine Isopi aspersione se purificari nõ posse in delubris reputaret.

12. Postes & superliminare synecdochicè p toto ædificio ponuntur. Quòd hæc aspergãtur sanguine Agni, significat quòd oporteat totam Ecclesiam aspersam esse sanguine Iesu Christi Agni immaculati. Hæc aspersio vt per prædicationem Euangelij fit, videlicet cùm fide recipitur: ita significatur sacro baptismate.

13. *Edent*, ait Moses, *carnes nocte illa.* Nox ista adumbrat omne hoc tempus, quo durat regnũ fidei, seu gratiæ, vsq; ad reuelationem filiorum Dei: quando videlicet regnum gloriæ incoabitur. *Ea nocte*, id est, toto tempore militantis Ecclesię sancti Agnum edent, id est, Euangelio pascentur: videlicet dum viua fide Christum in se habitantem habẽt. Sic enim editur Christus, vt ipse Iohan. 6. testatur, vbi edere carnẽ Christi, & bibere sanguinẽ Christi, p credere in Christum ponuntur. Vt enim corpus nostrũ alitur, conseruatur, & reficitur pane & vino, seu cibo & potu: ita anima nostra fide Christi pascitur, conseruatur, & reficitur. Hinc est quòd apud Prophetam fiat mentio famis, nõ panis, sed verbi Dei, quod cũ fide recipitur, non ampliùs esurimus, sed lautissimè pascimur, & exhilaramur. In huius rei testimonium sacra Christi cœna instituta est.

14. *Non comedetis in eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantũ igni.* Quid hæc sibi volunt? Euangelium nec crudũ sit, nec coctum aqua. Euangelium dicitur crudum iis, q̃ ipsi crudi sunt, id est, non mortificati: & coctum aqua iis, q̃ viciatum sensu carnali & traditionibus humanis audiunt Euangelium. Vt nihil efficiat Euangelium in afflictis conscientiis, quæ medicabantur sibi p satisfactiones & iustitias operum, quibus iam Euangeliũ non erat Euangeliũ. Assum igni dicitur Euangelium, quando corda igni iudicij diuini mortificata, viuificantur p Euangelium. Debet enim Euangelium paulatim consumere quidquid est in nobis vitiorum. Etsi autem ipse Deus, vt est in Deuteronomio, est ignis consumens: tamen hæc vis ipsius verbo attribuitur, vt ipsius ordinario instrumẽto, in quo Spiritus Sanctus vult esse efficax.

15. Agnum edi, est fide verbũ concipere, eoq; concepto renasci. Eo autẽ quòd carnes edebantur, significata est resurrectio. Nam Euãgelij potentia resurrectionẽ fieri, & nouam carnẽ parari, ex Scripturis certum est. Verùm quia hæc nõ statim tota fit, sed subinde perficitur, donec intereat caro, ideò opus est renatis in hac vita multiplici consolatione, sicut Paulus inquit: *Abundat verbum Dei inter vos.* & Dauid: *Secundùm multitudinem dolorũ in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt me.* Ideò Moses vult azymos adhiberi.

16. Per azymos enim panes, significata est Euangelica dulcissima cõsolatio, qua augescit cognitio Dei, fides, timor Dei, patientia, & alij fructus fidei, cũ quibus non possunt stare contrarij affectus & vicia: ideò Paulus azymos interpretatur sinceritatem & veritatẽ, quas opponit fermento veteri, hoc est, malitię & nequitię. Quòd autem septem diebus azymis vesci debebat carnalis Israel, adumbrabat q̃ toto vitę suæ tẽpore, quod septem diebus voluitur, debeat Philosophus Christianus innocentiæ studere.

17. Cùm iubẽtur Israelitæ carnes edere cum lactucis agrestibus, seu potius cũ acidis herbis, adũbrabatur Lex, quæ sæpissimè inculcari deberet, vt mortificentur reliquię vetustatis in carne nostra, vt euidẽtiùs agnoscatur infirmitas, infidelitas, insipiẽtia & hypocrisis nostra, sicut Ieremias ait: *Postquam ostendisti, percussisti femur meum.*

18. Quòd autem carnalis Israel iubebatur Agnum totum cũ capite, pedibus & intestinis comedere, abumbrabat totũ Christũ fide edendũ esse, vt q̃ planè nihil prosit, nisi fide edatur. Nam q̃ simulanter credũt, edunt sine capite. Siquidẽ in his fides non est opus potentiæ Dei; ideoq;

ignorant caput Christi, id est, potentiam Dei in Christo. Hypocrisis igitur, qua fingitur fides, externa quędam est larua & non viua fides, qua totum Christum in se habitantem possideat. Qui sine intestinis edunt, id est, qui sine passionibus Christi, & sine vera cordis affectione & lætitia simulant fidem. Qui sine pedibus edunt, hi non currunt ad Christum, nec confitentur Christum. Propterea totus Agnus, id est, Christus edendus est, idque non ore, sed fide non simulata.

19. Addit Moses: *Renes vestros accingetis, & calciamenta habebitis in pedibus vestris, tenentes baculos in manibus.* De renibus seu lumbis Christus ait: *Sint vestri lumbi circumcincti.* Et Petrus: *Præcincti lumbis mentis vestræ, sobrij perfectè sperate in eam gratiam, quæ vobis allata est per reuelationem Iesu Christi.* Et Paulus ait: *State succincti lumbis veritate.* Vt enim lumbi, in quibus potissimæ corporis vires sunt, cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: ita animus Christiani militis veritate Dei firmādus est, ne Diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius prosternat, & prostratos trucidet. Deinde significatur per cincturam renum, sensum carnis & concupiscētias prauas premi debere verbo Dei, vt Spiritus maneat in simplicitate fidei. Calciamentis, quæ sunt progressus in actione symbolum, significatur progressus in cognitione Euāgelij. Ita enim Paulus ait: *Calciati pedes in præparationem Euangelij pacis.* Dicitur autem Euangelium pacis, quia est præconium nostræ reconciliationis cū Deo. Per baculos significatur defensio diuina, præterea etiā verbum Dei, cui in periculis & tentationibus fatigati innitētes acquiescimus, & confirmamur. Hunc typum intellexit Dauid, cùm diceret: *Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Distinguitur autem inter virgam & baculum. Virga est castigationis, correctionis & disciplinæ symbolum. Baculus autem symbolicè significat consolationem, auxilium & sustentationem.

20. Cùm Moses addit, *Comedetis festinanter*, significatur, quòd verus Israel debeat anhelare ad solennitatem cœlestis patriæ. Vnde Gregorius: *Nemo in huius vitæ itinere torpeat, ne in patria locum perdat.* Hæc collatio à nobis instituta, analoga fidei est, & optimè congruit. Verùm si quis aliter quædam huius collationis membra interpretetur, modò nihil contra analogiam fidei adferat, cum eo non pugnabo. Possunt enim sub vno typo plura contineri, eaq; diuersa, non autē cum veritate pugnantia.

SECVNDVS.

Vbi Lazarus fuisset mortuus, quem suscitauit Iesus.

Repetit historiā reuocati Lazari à morte ad vitam ab ipso Domino, vt miraculi certitudo & magnitudo fortiùs infigatur animis, atq; eius vsus pleniùs consideretur in salutem credētium, & in confusionem Israelis carnalis, qui huius miraculi euidentia nō sit persuasus de Messia, nec egerit pœnitentiam.

TERTIVS.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat. Lazarus verò vnus erat ex eis, qui simul accubabant cum eo.

Christus pridie Palmarum cœnat cū Lazaro in certissimū signum, quòd verè reuixerit, qui mortuus fuerat, ne quis existimaret spectrum fuisse, & ad breue tempus apparuisse. Scribitur præterea quòd hic Lazarus, postquā excitatus sit à mortuis, vixerit annos 30. & docuerit in Massilia Euāgelium Christi. Martha ministrās, piis fœminis relinquit exemplum, vt Christo in suis membris ministrare, & de suis facultatibus necessaria præbere nō recusent. Lazarus, q̄ mortuus fuerat, epulatur cū Domino, in signum illius magnæ cœnæ, cuius participes erimus cum Christo, quotquot hîc spiritualiter à Christo viuificamur. Beati qui veniunt ad nuptias Agni. Beati qui Christum conuiuam habent. Pij igitur dent operam vt in suis conuiuiis Christum præsentem habeāt: quod tum demum fiet, si viua fide in illū recumbant, si in timore Dei & inuocatione, benedictione Dñi vtātur, si membra Christi egentia à suis conuiuiis non excludant.

DE SECVNDO.

3 Maria ergo accepit libram vnguēti nardi pistice pretiosæ, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Domus autem impleta est ex odore vnguenti.

Quæstio hîc magis curiosa quàm vtilis agitatur, de tempore huius cōuiuij, in quo Maria vnxit pedes Domini. Sed Iohannes & Marcus collati inter se, hanc quæstionē clarissimè diluunt. Iohānes enim vnctionis meminit, quę sexto die ante Pascha contigit, vt clarissimè ex textu conuincitur: Marcus autem eius vnctionis mentionem facit, quæ facta est tertio die ante Pascha, in domo Simonis leprosi. Diuersa sunt igitur conuiuia, & diuersæ vnctiones. Sed his vt curiosis omissis, factum ipsum Mariæ videamus.

Hoc factum Mariæ sororis Lazari, humanitatis & intimi amoris erga Christum testimoniū fuit, quæ non solùm Christum lauto conuiuio excipere, verùm etiam fatigata eius membra ex itinere, vnguento pretioso lenire voluit. Non enim putabat perire sumtus, quos Domino suo impenderet. Si ergo quæritur de hoc facto Mariæ, quale in se fuerit, vtrum cultus opus, nēcne? Si neges opus fuisse cultus, mox tibi aduersabitur ipse Dñs, qui testatur hoc opus sibi placuisse. At si cultus opus fuisse dicas, cōfirmari videtur opinio eorum, qui dicunt, quodlibet opus factum bona intentione esse cultum, & placere Deo. Non enim ostendi vllo mandato potest, quo Dominus hoc opus à Maria exigat. Respondeo, hîc omnium primū discernendum est inter Christum humiliatū & glorificatum, & inter ministeria Christo humiliato exhibita, & glorificato exhibenda. Christus humiliatus opus habebat ministerio corporali, & huiusmodi ministerium

sterium placuit ex sincero amore profectũ. Verùm Christus glorificatus, quantum ad ipsius personam attinet, iam non corporali ministerio indiget. Quare colendus est in spiritu & veritate, iuxta regulam, hoc est, verbũ Dei. Sed quantum ad membra ipsius attinet, quæ hîc in terris nobiscum versantur, reputat sibi factum, quidquid vel minimo eorum, qui credunt in illum, fecerimus. Deinde dico hoc opus Mariæ per se cultum nõ fuisse, nec placuisse Christo propter se, id est, ex opere operato. Verùm quia ex dilectione Christi manabat, & fiebat ex fide in honorem Christi, placuit propter fidem Mariæ. Nam si fecisset hoc opus Maria cultus gratiâ, aut opinione iustitiæ & meriti, haud dubiè peccasset. Nunc autem more suæ gentis (in qua & nascebantur aromata flagrantissima, & magnus eorum erat vsus, cùm in honestis hospitibus excipiendis, tum in mortuorũ corporibus condiendis) hospitem suum ex intimo amore excipere voluit. Proinde humanitatis & ciuilitatis laudandæ opus fuit, nõ cultus per se. Quare nemo potest hinc regulam facere, quasi quodlibet opus ex bona, vt vocant, intentione factum, sit cultus per se, contra regulam manifestam: *Quidquid non sit ex fide, est peccatum.* Verùm vt hæc explicatiùs adhuc declaremus, distinguenda sunt genera operum: Quædam opera sunt expressè mandata: quædã sunt expressè prohibita: quædam libera sunt. Opus Mariæ nec fuit mandatum in specie, nec prohibitum in genere. Igitur liberum fuit. Hac operum distinctione posita, tres teneantur regulæ. Prima, vt opus mandatum in specie, necessariò est faciendum: ita opus prohibitum, siue in genere, siue in specie, necessariò est fugiendum. Secunda, opus liberum confessionis gratiâ æditum, placet propter genus, fidem & vsum. Nam opus confessionis gratiâ factum, modò non sit prohibitum in genere, continetur sub genere, iuxta illud: *Qui confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo cœlesti.* Tertia, opus in se liberum, sed factum cultus gratiâ, planè vsu fit impium, vt quod contineatur sub hac prohibitione: *Frustra colunt me mandatis hominũ.* Iam autem qualênam opus Mariæ fuerit, ex circunstantiis est colligere. Certum est quòd nec mandatum, nec prohibitum fuerit in specie; quare liberum fuisse per se manifestum est. Num ergo confessionis caussâ, vel cultus gratiâ vnxit pedes Domini Maria? Iudæi persequebantur Christum, in quem Maria credidit. Vt ergo suæ fidei confessionem palàm ederet, in conuiuio, in quo plures aderant, Christum hoc honore excepit, vt hoc suum factum iudicio hostium opponeret. Fuit ergo confessionis opus, & placuit propter genus, fidem & vsum. Dauid saltat coram Domini Arca, quod sanè factum nec prohibitum, nec mandatũ fuit in specie: sed erat liberrimum confessionis opus, & ideò propter genus, fidem & vsum placuit.

Iam breuiter quædam de vocabulis adiiciemus. Libra pondus est habens duodecim vncias. Nardus Indica flagrantissima habetur. Vocabulum πιστικῆς, pro quo Latinus posuit pistic̃, putatur Latinum esse, facta terminatione Græca & metathesi literarum, vt pistic̃ sit positum pro spicatæ. Nam Nardi sunt plures species, quarum nobilissima in spicas exurgit, vnde spicata dicitur. Theophylactus falsò putat πιστικὴ dici à nomine πίστις, vt πιστικὴ sit idem quod sincera & germana. Sed ego priorem interpretationem, propter caussas adductas antepono. Nõ enim inusitatũ fuit Græcis vicinioribus Italiæ, Latina vocabula in suum transferre vsum.

DE TERTIO.

PRIMVS.

4 Dixit ergo vnus ex Discipulis eius Iudas Simonis Ischariotes, qui erat eum proditurus:

5 Quare hoc vnguentum non veniit trecentis denariis, & datum est egenis?

Offenditur Iudas profusione (vt videri vult) vnguenti tanti precij. Ita enim hypocrita auarus & ambitiosus, honestum quærit prætextum transferendi ad se precium tanti vnguenti, quo frustratus, odio Christi tanto inflammatur, vt non cesset, priusquam Dominum suum prodiderit, accepta à Pharisæis mercede. Vnde non solùm à tribu Isachar, verùm etiam ab euentu seu facto Ischariotes, id est, vir mercedis, vt qui Dominum pro mercede vendiderit, dictus est. Hic Discipulus nequam, æstimat vnguentum in pedes Domini effusum, trecentis denariis, hoc est, triginta coronatis. Valet enim denarius octò solidos nostrates. Tanta fuit apud Iudæos diurni laboris merces. Decem ergo denarij faciunt quinque marcas nostrates, quæ ferè coronatũ valent. Ex quo sequitur centum denarios facere decem coronatos, & trecentos denarios facere triginta coronatos. Fuit ergo nõ contemnendi precij vnguẽtum, quod Iudas dixit in vsus pauperum meliùs fuisse collocatum.

Hinc ergo quæstio oritur, An liceat homini pio, qui diuitiis abundat, sumptus facere voluptatis gratiâ, non necessarios, vt hîc Maria, iudicio Iudæ, quæstoris Domini, fecisse videtur? Ad hanc quæstionem facilis erit respõsio, vbi diuinam bonitatem in rebus conditis in humanos vsus considerauerimus. Omnium ergo primũ, hãc teneamus regulam: Quòd quidquid est rerum conditarũ, hoc Deus fecerit in vsus hominum. Ex qua regula hoc sequitur, q. Deus nõ velit damnari vsum vllius creaturæ legitimũ, hoc est, ad quẽ condita est. Nunc autem res conditæ in triplici sunt differentia. Quædam enim ad vitæ nostræ sustentationem necessariæ sunt, vt victus & amictus. Quædam medicinę seruiunt, vt per eas afflictam valetudinẽ recuperemus: quędam delitiis & voluptatibus destinãtur, vt multæ odoriferæ herbæ, aromata, & quædã vnguenta. Hoc postremo rerum conditarum genere Pater noster cœlestis non tam sustentari, quàm

oblectari nos voluit. Quare nō improbabit eorum vsum, modò fiat in timore Dei, & gratitudinem exhibeamus largitori. Has enim delitias Deus suis concedit, vt in earum vsu excitentur ad cogitandas veras delitias æternæ vitæ. Legimus pios Reges huiusmodi delitiis abundasse, nec propterea damnatos esse. Quare neque nos damnare debemus eos, qui huiusmodi vtuntur in timore Dei, & cum gratiarū actione. Verùm qui abutuntur quouis rerum conditarum genere, sacrilegè faciunt, & propterea iustè damnantur. Non ergo rectè sentiunt Anabaptistæ, qui omnia in pauperes eroganda esse dicant, quæ nobis ipsis non sunt omnino necessaria ad vitæ nostræ sustentationem. Nam si illorum decretum standum esset, Christus haud dubiè Iudæ sententiam approbasset, ac Mariam ob suā profusionem damnasset. Dives Epulo non est damnatus, quia splendidè est vestitus, & vixit lautè, verùm quia nihil est impartitus mendico Lazaro. Quare nos discamus rebus à Deo nobis concessis vti, in timore Dei, cum gratitudine, & curam habere pauperum, piorum præsertim, qui nobis & vinculo naturę, & fœdere gratiæ, & spe gloriæ coniuncti sunt. Futuri enim sunt hæredes vitæ æternæ nobiscum.

A B C

SECVNDVS.

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium, eaq; quæ mittebantur, portabat.

D

Interponit Euāgelista suum de Iuda iudiciū. ac inuertit rationē, quā Iudas impuro ore afferebat. Iudas quidē in ore pauperes habuit, sed in corde reuera Diabolū. Nā eius instinctu impulsus, furto suæ auaritiæ consultū voluit. Multos habet Iudas socios hoc die, q̄ suis imposturis intenti alias causſas, easq; honestas prętexunt. Hîc duæ quæstiones diluendæ occurrunt. Vna, an rectè fecerit Iohannes, furem appellans collegam suum. Altera, cur Christus passus sit Iudam marsupium portare, cùm haud dubiè sciuerit illum furem fuisse. Ad primam dico: Quòd liceat de quouis collega verum testari, modò ex animo fiat benè erga collegā affecto. Nam vt mendacium vicium est fugiendum: ita veritas est amanda, & de ea rectum testimonium, cùm res postulauerit, pronunciandum. Deinde licebit pio quemlibet hominem inemendabilem accusare, & damnare, vt alij caueant, ne ipsius contagione inficiātur. Est enim huiusmodi iudicium non hominis, sed Dei, sed ore hominis prolatū.

E F

Ad secundam respondeo, quòd Dominus ideò sit passus furem istum in numero Discipulorum suorum, vt significaret, quòd in Ecclesia semper sint futuri, etiam inter summos, quidam Iudæ similes: & puto profectò adumbratā fuisse eo exemplo Antichristi proditionē, & furtum, q̄ imperia huius mundi & opes anteponit Christo & eius Euangelio.

Porrò cùm Euangelista addit, *Portabat ea, quæ mittebantur*, significat quòd ditiores Christi Discipuli, quales fuêre Nicodemus, Ioseph, Zacheus, mulier Cananea, & alij multi, miserint Domino & eius Discipulis necessaria, ex quibus & ipsi se sustentabant, & habebāt quod erogarent in pauperes. Horum exemplum piis imitandum est, vt aliqua suarum facultatum parte, Christum in suis membris indigentē subleuēt: quod qui non faciunt, produnt suam aduersus Christum ingratitudinem, satisque declarant, quòd non sint quod audiunt: hoc est, filij Dei. Verùm hodie, proh dolor, inuenies plures, qui Christum in suis membris spoliant, quàm qui in eum liberales sunt, nihilominus tamē volunt Christiani appellari. Reseruantur enim horrendo Dei iudicio, iuxta illud Iacobi: *Iudicium fiet sine misericordia ei, qui non fecerit misericordiam.*

G

TERTIVS.

7 Dixit ergo Iesus, Sine illam, in diem sepulturæ meæ seruauit istud.

8 Pauperes enim habetis semper vobiscū, me verò non semper habetis.

Dominus Mariæ factum defendit, & rationē, quam attulit Iudas, diluit. *Sine*, inquit, *illam*, hoc est, noli ei tuo murmure molestus esse. Non enim hoc vnguentum profudit (vt tu putas) temerè, sed hoc seruauit in hunc diem, quo mea mors & sepultura instat, & voluit corpus meū, breui sepeliendum, hoc honore afficere.

An Maria tum cogitauit de sepultura Domini? Maria absque omni dubio honoris gratiâ tantùm hoc fecit, nihil cogitans de Domini sepultura. Verùm Dominus propter euentum sic loquitur, more Scripturæ. Futurum enim erat, vt sexto post hanc vnctionem die, moreretur, peccatis mundi, & sepeliretur. Regula ergo hęc tenenda est: Sæpe agenti propter aliud, tribuitur effectus, nō ex consilio agentis, sed ex euentu, qui suam propriam causſam habet, pendens. Hæc regula multis locis Scripturæ lucem adfert, de qua vide Enchiridion nostrum.

Rationem, quam adfert Iudas, videlicet, *Poterat hoc vnguentum vendi & dari pauperibus*, diluit Dominus, cùm ait: *Pauperes semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.* Etsi Dominus nouit cor Iudæ, qui non tam solicitus erat pro pauperibus, quàm vt suam crumenam repleret: tamen ad verba Iudæ maluit respondere, vt & doceat semper curam pauperum habendam esse, & ostendat officia quæ sibi fiebant in corpore mortali præsenti non esse negligenda. Ita ergo vult curam pauperum haberi, vt nō alia humanitatis officia negligantur. Possunt ergo qui rebus huius vitæ abundant, interdum liberaliores se exhibere erga suos dominos, & alios, qui de ipsis bene meriti sunt, modò interea pauperes non negligantur.

Sed quid est quod Dominus dicit, *Me non semper habetis?* An non vbique est, cùm sit Deus? An non ipse alibi dixit: *Ecce ero vobiscum vsque ad consumationem seculi?* Augustinus hanc quæstionem rectissimè diluit, his verbis: *Loquebatur*, inquit, *de præsentia corporis sui. Nam secundùm maiestatem suam.*

ſuam, ſecundùm prouidentiam, ſecundùm ineffabilem & inuiſibilem gratiam impletur quod ab eo dictum eſt: Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſq; ad conſummationem ſeculi. Secundùm carnem verò, quã verbum aſſumſit, ſecundùm id quòd de Virgine natus eſt, ſecundùm id quòd à Iudæis præhenſus eſt, quòd ligno crucifixus, quòd de cruce depoſitus, quòd linteis inuolutus, quòd in ſepulcro conditus, quòd in reſurrectione manifeſtatus, non ſemper habebitis vobiſcum. Quare? Quoniam conuerſatus eſt ſecundùm corporis præſentiam quadraginta diebus cum Diſcipulis ſuis, & eis deducẽtibus videndo non ſequendo aſcendit in cœlum, & non eſt hic. Ibi eſt: ſedet enim ad dexteram Patris: & hic eſt. Non enim receſſit præſentia maieſtatis. Aliter: *Secundùm præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum, ſecundùm præſentiam carnis rectè dictum eſt Diſcipulis: Me autem non ſemper habebitis. Habuit enim illum Eccleſia ſecundùm præſentiam carnis paucis diebus, modò fide tenet.* Hæc Auguſtinus, cum quo ſentit tota antiquitas & Symbola omnia, quæ ex totius Scripturæ conſenſu extructa ſunt.

Neque eum his pugnat veritas huius propoſitionis: Ieſus filius Marię verus homo eſt vbiq;. Nam natura diuina aſſumens naturam humanam in vnionem perſonalem eſt vbique: cuius reſpectu Chriſtus homo vbique eſſe rectè dicitur. Non autẽ reſpectu humanitatis, cuius idioma eſt eſſe circumſcriptã, quemadmodum cum Scriptura omnes Patres vno ore confitentur.

Quid? An non Chriſtus credẽtibus ſe totum communicat? An non Chriſtus totus in nobis credentibus habitat? An non inſerimur Chriſti humanæ naturæ, vt ſimus caro de carne eius, & os de oſsibus eius, vt ſcriptum eſt? Hæc veriſsima eſſe totius Scripturæ conſenſus teſtatur. Chriſtus enim ſe totum credẽtibus communicat, Chriſtus verè in credentibus habitat, credentes verè inſeruntur humanæ naturæ Chriſti, etſi caro illius in cœlo ſit, illicque locum occupat circumſcripta. Etſi autem hoc magnum myſterium eſt, vt ipſe Apoſtolus teſtatur: tamẽ quantum nobis reuelatum eſt, conabimur verbo Dei explicare. Modos ergo, quibus ſe Chriſtus nobis communicat inquiramus, ex quibus propoſitarum quæſtionum diiudicatio pendet. Communicat Chriſtus ſe nobis credẽtibus merito, eſſentia, efficacia, in quibus totum beneficium Saluatoris conſiſtit. Quare hos communicationis modos ordine videamus.

Quomodo ergo Dominus ſe merito nobis communicat? Meritum, hoc eſt, λόγου, propter quod recipimur à Deo, eſt veriſsimè vtriuſque naturæ diuinæ & humanæ, vnius perſonæ Ieſu Chriſti, ſed ſeruatis naturarum proprietatibus eſſentialibus. Tametſi enim oẽs actiones Chriſti ſunt ipſius perſonæ, tamen vt aliæ, ſic & meriti actiones quædam communes ſunt vtriuſq; naturæ, vt voluntas obedientiæ, interceſsio pro nobis, qua nobis gratiã à Patre impetrat. Quædam ſunt propriæ diuinę naturæ, vt admiranda Filij Dei humiliatio, de qua Paulus ad Philip. 2. ſic ſcribit: *Qui in forma Dei exiſtens non rapinam duxit æqualitatem cum Deo, ſed ſeipſum exinaniuit, formam ſerui aſſumens, ſimilis hominibus factus, & geſtu inuentus vt homo, humiliauit ſeipſum, λόγῳ æternus, vſq; ad mortem crucis.* Quædam ſunt humanæ naturæ tantùm, vt paſsio, mors, effuſio ſanguinis, iuſtitia & conformitas cum Deo in humana natura, ſicut Petrus ait: *Paſſus eſt carne.* ad Epheſ. 1. *In quo habemus redemtionem per ſanguinem eius.* ad Rom. 5. *Per vnius obedientiam iuſti conſtituentur multi.* Hoc meritum quo ſic Chriſtus ſe nobis communicat, applicatur nobis per fidem, qua Chriſtum totum apprehendimus, & eſt cauſſa propter quã diuinitas nobis coniungitur, & in nobis exercet effectus ſpiritus & miſericordiæ.

Quomodo Chriſtus communicat ſe credentibus eſſentia ſeu perſona? Hæc communicatio fit etiam ſecundùm vtramque naturam, idq; ordinatione, ſimilitudine & applicatione. Ordinatione, quia Dominus, Rex, Sacerdos & frater noſter eſt. Similitudine, quia humanitate nobis ſimilis eſt, & diuinæ naturæ facit nos participes. Applicatione denique, cùm ſe nobis applicat, ſicut caput ſe membris applicat, & vitis palmitibus, ſeruatis tamẽ naturarum diſcriminibus, ita ſcilicet, vt diuina natura ſit intra nos, & nos ſibi & aſſumtæ naturæ copulet, ſuamque naturam humanam & noſtram eodem Spiritu viuificet. Humana verò natura non quidem in nobis habitet, ſed nobis tamen per λόγον copulata ſit, vt non tantùm τῷ λόγῳ, ſed etiam naturæ aſſumtæ, id eſt, humanæ inſeramur, ſicut neque ipſa intra noſtram, neq; noſtra intra ipſius ſubſtantiam exiſtat. Sumus ergo humanæ naturæ Chriſti coniuncti, quia nos & humana natura Chriſti cohæremus vni tertio, videlicet λόγῳ, ſeu diuinæ naturæ Chriſti: id quod Paulus diſertè teſtatur, cùm Eccleſiæ & Chriſti copulationem confert copulæ coniugali. Vt enim ſponſus & ſponſa vno ſpiritu amoris copulantur: ita Chriſtus & credens, ſpiritu vno iuncti ſunt. Ideò Paulus dicit: *Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.* ſignificans nos Chriſti humanitati coniunctos eſſe, mediante ſpiritu, id eſt, diuinitate Chriſti. Hinc eſt, quod Paulus alibi ait: *Membra ſumus corporis eius, caro de carne eius, & os de oſsibus eius.* Verùm tamen nexus diuerſus eſt. Nam humana natura Chriſti & λόγῳ perſonali vnione iunguntur: nos verò eidem copulamur ſociali nexu, quod hac ſimilitudine vtcunque declarari poteſt. Caput corporis noſtri non eſt intra manum, nec manus intra caput: tamen manus vt alia membra omnia capiti cohærent. Hæ igitur locutiones, Chriſtus eſt vitis, nos palmites, Chriſtus eſt caput, nos membra, vtramque naturam complectuntur. Nobis enim copulatum eſſe vtrique naturæ commune eſt. Atque hæc dicta, Chriſtus eſt in nobis, Chriſtus manet in nobis, Chriſtus habitat in nobis, Chriſtus nos ſibi copulat, per communicationem idiomatum dicuntur. Nam eſſe in nobis, & nos coniungere, tam diuinitati, quàm humanitati ſuæ, ſunt propria naturæ diuinæ omnipotentis, infinitæ. Hæc tamen propoſitio, Chriſtus eſt, ſeu manet in nobis: ſi intelligatur de copulatione, ſeu cohærẽtia Chriſti, no-

biſcum, vera eſt etiam de vtraque natura, & ſic Auguſtinus loquitur de verbis Domini Sermone 53. *Quemadmodum ille* (Chriſtus) *in nobis eſt hic, ſic & nos ibi in illo ſumus.* Hæc ſententia loquitur perſpicuè de humana natura Chriſti, etſi loci ratione à nobis abſente, nobis tamen ratione communicationis præſente. Huc pertinet dictũ Domini Iohan. 15. *Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non poteſt fructum ferre à ſemetipſo, niſi manſerit in vite: ſic nec, vos niſi in me manſeritis. Ego ſum vitis, vos palmites.* Hoc eſt, manete mihi copulati & inſerti, ſicut palmites viti copulati ſunt & inſerti. Ita enim futurum eſt, vt participes ſucci mei, hoc eſt, Spiritus, ſeu diuinitatis meæ fructum feratis. Nam hoc Spiritu mediante, meæ perſonę ſecundùm vtramque naturam copulati eſtis, vnde omnis vis ad fructificandum viuos & ſalutares fructus manat. Quoniam autem vnius naturæ ſunt vitis & palmites, λόγος, cuius naturæ nos non ſumus: factus eſt homo, vt in illo eſſet vitis humana natura, cuius & nos homines palmites eſſe poſsimus. De copula, qua vitis & palmites, hoc eſt, humana natura Chriſti & nos iungimur, loquitur Iohannes, 1 Iohan. 3. *In hoc cognoſcimus, quòd in ipſo manemus, & ipſe in nobis ex Spiritu, quem dedit nobis.* Hîc Iohannes clariſsimè copulam vitis & palmitum definit eſſe ſpiritum Chriſti, quo nos perſonę Chriſti copulamur ſecundùm vtramque naturam. Vt enim is Spiritus eſt copula inter Patrem & Filium, ita inter nos & illos. Atque hinc ſumitur definitio Eccleſiæ, 1. Iohan. 1. videlicet quòd ſit κοινωνία, id eſt, ſocietas Sanctorum, cùm in Patre & Filio virtute Spiritus Sancti, tum inter ipſos Sanctos per eundem Spiritum. Ita enim Iohannes ait: *Annunciamus vobis quod audiuimus, vt & vos habeatis ſocietatem nobiſcum, & ſocietas noſtra eſt cum Patre & cum Filio eius Ieſu Chriſto.*

Quomodo Chriſtus ſe nobis communicat efficacia? Hæc efficacia eſt propria diuinæ naturæ, & perſonę congruit per communicationem idiomatum. Nam vt viuificatio in ipſo Chriſto, non humanæ, ſed diuinæ naturæ potentia facta eſt: ita viuificatio in nobis & alij effectus ſpirituales, fiunt in nobis potentia diuinæ naturæ. Hoc Paulus clariſsimè docet ad Rom. 8. *Si Spiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum ex mortuis habitat in vobis, qui ſuſcitauit Ieſum ex mortuis, viuificabit & mortalia veſtra corpora, per inhabitantem Spiritum ſuum in vobis.* Et quid clarius eſt dicto Domini? *Spiritus eſt, qui viuificat.* Ex his iam facillimè intelligitur, quomodo ſe Chriſtus nobis communicet, quomodo in nobis habitet, & quomodo nos ei inſeramur ſecundùm vtramque naturam, tametſi corporali præſentia non adeſt, vt ipſe ait: *Me autem non ſemper habetis.*

Hîc fortè aliquis quærit, an non adhuc reliquum ſit vnum communicationis genus? Nam Sacramentis Chriſtus etiam ſe nobis communicat. Reſpondeo. Hoc non eſt nouum communicationis genus, ſed externũ teſtimonium internæ & ſpiritualis communicationis. Vt enim Baptiſmus eſt inſertionis noſtri in corpus Chriſti teſtimonium, & obſignaculum regenerationis noſtri per Spiritum Sanctum, & purgationis noſtri per ſanguinem Chriſti: ita ceremonia, in qua diſtribuuntur panis & vinum, iuxta Chriſti inſtitutionẽ, eſt teſtimonium externum manſionis & habitationis Chriſti in nobis credentibus, & obſignaculum omnium beneficiorum Chriſti, quæ ipſe nobis meruit traditione corporis ſui in mortem, & effuſione ſanguinis ſui pro multis, in remiſsionem peccatorum. Nam hoc vult abſque omni dubio ceremonialis manducatio & potatio, quemadmodum ipſa veritas docet, Iohan. 6. vbi manducare carnem Chriſti, & bibere ſanguinem eius, pro credere in Chriſtum ponuntur. Cuius ratio analogica hæc eſt: Vt corpus noſtrum alitur, conſeruatur, reficitur pane & vino: ita anima noſtra fide Chriſti in nobis habitantis paſcitur, conſeruatur, reficitur, & præſentia Chriſti in nobis confirmatur.

QVARTVS.

9 Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quòd illic eſſet, & venerunt, non propter Ieſum tantùm, ſed vt Lazarum quoque viderent, quẽ ſuſcitauerat Dominus ex mortuis.

Hæc narratiuncula pertinet ad euidentiam miraculi reſuſcitati Lazari, cuius fama iam peruaſerat totam Iudęam, ex quo factum eſt, vt plurimi confluxerint ad videndum tam ſtupendum & admirabile factum, quo Chriſtus ſuam diuinam potentiam apertiſsimè demonſtrauit, ad confirmandam fidem piorum, & in confuſionem hoſtium Chriſti, qui inde maiorem furorem conceperunt aduerſus Dominum.

QVINTVS.

10 Conſultabant autem Principes Sacerdotum, vt & Lazarum interficerent.

11 Quoniam multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Ieſum.

Ecce quò prorui hypocriſis, quæ quiduis facit, vt ſibi viam ſalutis præcludat. Miraculum Chriſti clarius fuit, quàm vt quiſquam illud vel obſcurare, vel negare potuerit, quò & Chriſti miſsio à Patre & cœleſtis ipſius doctrina confirmata eſt. Quod tametſi hypocritæ Iudæi viderunt: tamen anticipatis opinionibus arrogantia, auaritia & hypocriſi ita excœcatæ ſunt mentes eorum, & indurata corda, vt maluerint ſuas tenebras ſequi, quàm clariſsimam veritatem Euangelii aſpicere. Atque ita videmus verum eſſe dictum Apoſtoli, qui affirmat dari efficacem illuſionem iis, qui nolunt veritati credere, qua pœna nulla poteſt grauior cogitari. Videmus Papatum hoc die horribiliter hac pœna puniri. Nos igitur vtrorumque calamitatibus excitati, ſimus cauti ne & nos aliquãdo propter noſtram ingratitudinem tradamur in reprobam mentem, quam excipiet ſempiterna miſeria.

PARS

PARS SECVNDA.

Hęc ſecunda pars capitis hiſtoriam continet, in qua deſcribitur quomodo Dominus quinto ante Paſcha die profectus ſit Ieroſolymam, ſedens ſuper aſellum, turba ſternente viam ramis palmarum, & acclamante, *Hoſſanna benedictus qui venit in nomine Domini.*

Porrò quoniam plures ſunt huius partis circunſtantię, numeris eas diſtinctas declarabimꝰ.

PRIMA.

12 Poſtero die turba multa, quæ venerat ad feſtum, cùm audiſſent quòd veniret Ieſus Ieroſolymam.

13 Acceperũt ramos palmarum, & egreſſi ſunt obuiam ei, & clamabant Hoſſanna, Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Iſrael.

Spargitur Ieroſolymæ fama, quòd Chriſtus ſit venturus ad feſtum. Hac fama turba multa, quæ venerat ad feſtum mota, obuiã eunt Chriſto, ipſumq; Meſsiam promiſſum & facto & voce teſtantur. In hac ergo circunſtantia tria ſunt in primis obſeruanda. Primùm, quænam fuerit hæc turba. Secundùm, factum huius turbę. Tertiùm, acclamatio turbæ, ſeu congratulatio.

Hæc turba non fuit ex incolis ciuitatis Ieruſalem, ſed ex peregrinis. Nam Euangeliſta dicit: *Turba quæ venerat ad feſtum.* Hìc ergo ſignificatur, quòd regnum Chriſti colligendum ſit ex gentibus, abiectis Iudæis propter ſuã contumaciam. Et eſt in primis obſeruatione dignum, q̃ Iudæi, qui populus Dei cenſebantur, qui Chriſtum habebant præſentem, qui audiuerunt docentem, & viderunt miracula edentem iuxta Prophetarum vaticinia, non crediderunt tamen. At gentes ex ſolà fama de Ieſu fidem conceperũt in illum, qua & iuſtificati & ſaluati ſunt. Horũ exemplo & nos, audita fama de Ieſu per prædicationem Euangelij, ipſum agnoſcamus Meſsiam, in ipſum credamus, ac anteponamus confeſsionẽ ipſius omnibus rebus mundi, nihil morantes quòd regna mundi, & qui ſapientes haberi volunt, ſe illi opponant, atque ipſum in ſuis membris perſequantur.

Qualénam fuit factum huius turbæ? *Acceperunt*, inquit, *ramos palmarũ, & egreſſi ſunt ei obuiam.* Etſi autem hæc turba myſterium ſui facti haud intellexit: tamen diuina prouidentia ſic factum eſt, vt glorioſa Chriſti victoria ſuper peccato, morte & inferno adumbraretur. Solebãt enim olim rami palmarũ præferri victoribus & triumphatoribus, & coronabantur ipſi victores ramis palmarum, propterea q̃ huiuſmodi ingenium ineſt ligno palmę, vt impoſitis oneribus reſiſtat, & vrgentibus prementibuſq; non cedat. Vnde in Apocalypſi ſcribitur: *Sancti erant in conſpectu throni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum.* Chriſtus igitur intuens hoc turbæ factum, cogitat de pugna, quam initurus erat cum morte & inferno, & cogitat de victoria, quã rami palmarum adumbrabant, & hac cogitatione ſe erexit aduerſus horrorẽ mortis. Verùm vt diſtinctiùs ſymbolum palmarũ explicemus, proprietates palmæ, quantũ quidem ad noſtrum inſtitutum ſatis erit, proponemus, easq; Chriſto triumphatori & Eccleſiæ, hoc eſt, Chriſti regno accommodabimus.

Primùm ergo palma arbor eſt nobilis & inſignis, ſempiternæ pulcritudinis & viroris: Chriſti regnum ſemper in mundo ſpiritualiter virebit, ac ſubinde alios atq; alios ramos germinantes producit. Hinc Theologi ſurculos palmarũ iuſticiæ germina appellant. Et Dauid: *Iuſtus vt palma florebit.*

Deinde palma diutiſsimè durat: regni Chriſti nullus erit finis.

Tertiò, ponderibus reſiſtit palma. Chriſti regnum potentius eſt, q̃ vt portæ inferorũ aduerſum ipſum prævaleãt. Huc libet adſcribere verba Gellij ex cap. 6. lib. 3. *Si*, inquit, *ſupra palmæ arboris lignũ magna pondera imponas, ac tam grauiter vrgeas oneresq;, vt magnitudo oneris ſuſtineri nõ queat, nõ deorſum palma cedit, nec infrà flectitur, ſed aduerſus pondus reſurgit, & ſurſum nititur.* Hæc Gellius. Sic placuit ſapientiſsimo Deo in hac arbore pingere quodammodo pótẽtiam regni Filij ſui, quod onera ſemper ſuſtinet grauiſsima, nec tamen cedit, ſed contrà nititur, & in altum tendit. Placet etiã pulcherrimũ Epigramma Alciati adiicere:

Nititur in pondus palma, & conſurgit in altum,
Quò magis & premitur, hoc magè tollit onus.
Fert & odoratas bellaria dulcia glandes,
Quîs menſas inter primus habetur honos.
I puer, & reptans ramis has collige, mentis
Qui conſtantis erit, præmia digna feret.

Quartò, rami palmæ arboris ſurſum creſcũt, & ſemper erecti manent, nunquam deorſum ſe inclinantes. Ciues regni Chriſti terrena deſpiciunt, ac ſemper corda in cœlos eleuãt, vbi eorũ πολίτευμα eſt, vnde etiam Saluatorem expectãt.

Quintò, dactili palmæ arboris in principio amari ſunt, ſed maturi ſuaues & delectabiles: Regnum Chriſti hîc in terris duriora patitur, ſed tandem fructum feret dulciſsimum, æternam beatitudinem.

Sextò, palma arbor tardè proficit, ſed diu in viriditate perſiſtit, nec vllum foliorũ defluuium patitur. Eccleſia ſancta per multas difficultates ad firmum fidei ſtatum venit, auctaq́ue iam & propagata ſtabit perpetuò. Hoc Dauid intellexit, iuſtum comparans palmæ florenti: Pſal. 92. *Cuius folia non defluunt*, Pſal. 1.

Porrò vt rami palmarũ victoriæ ſymbola fuêre: ita frondes oliuæ ſupplicum petentium pacem, & implorantium miſericordiam ſigna fuêre. Cùm Marcus nominat στιβάδας, haud dubiè intelligit frondes ex arboribus mõtis oliuarum exciſas, & ſtratas in via. Vt ergo quidam ex turba palmæ ſymbolo victoriã Chriſti adumbrãt: ita alij, frondibus oleę ſe ſupplices eſſe regi Chriſto pacem ab eo petere & miſericordiam teſtantur, in ſignum, quòd rex noſter Ieſus Chriſtus paratus ſit ad præſtãdam omnibus ſupplicibus miſericordiam. Nos ergo Domino, aduenienti

per prædicationem Euangelij, eamus obuiam cum frondibus oleæ, hoc est, prosternamus nos coram eo in vera humilitate, & supplices petamus ab eo pacem & misericordiam, quam non est negaturus vlli, qui se vera fide ad ipsum conuerterit. In signum pacis & fœderis Dei cum homine, columba rediens ad arcam, tenuit ramum oleæ, virentibus foliis in ore. Vnde Noe confirmatus est de misericordia Dei, recipiêtis rursus hominem in gratiam. Sine oleæ ramis non mittebantur Legati Romani, vel ad impetrandam, vel ad offerendam pacem. Legati Locrensium Consulibus Romanis, vt habet Liuius, in conuiuio sedentibus, velamenta supplicum ramos oleæ porrigunt. Sequitur acclamatio turbæ.

Et clamabant Hosanna: Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israel. Hæc acclamatio sumta est ex Psal. 118. qui continet insigne vaticinium de Christo & Ecclesia, & vtriusq; afflictione & victoria. Quòd Euangelista habet *Hosanna*, Hebræis est *Hoschia na*, hoc est, saluum fac obsecro. Sensus est: Obsecro, ô Deus, hunc tuum Messiam adiuua, da ipsi victoriam, & fac vt ipse prosperè agat, & ipsius regnum floreat, oppressis ipsius hostibus, Diabolis & hominibus impiis.

Cùm addit turba: *Rex Israel*, quasi digito designat eum, de quo Psalmus est vaticinatus, ac si diceret. Hîc habemus præsentem Regem illum benedictum, hoc est, de quo promissio benedictionis facta est, id est, in quo benedicentur omnes, qui ipsum recipiunt, iuxta promissionem factam Abrahamo: *Benedicentur in semine tuo omnes cognationes terræ*. Opponitur autem hæc benedictio maledictioni, id est, quicquid mali in mundum inuectum est p peccatum, atq; adeò ipsum peccatum. Benedictionis ergo voce continetur iustitia, vita & salus æterna, & quæ cum illis coniuncta sunt. Dicitur ergo Christus benedictus, quia ipse venit ablaturus maledictionem, & redditurus benedictionem, hoc est, reconciliationem cum Deo, iustitiam, vitam & salutem æternam. Hic benedictus venit in nomine Domini, hoc est, venit missus à Deo, armatus potentia Dei, afferens doctrinam à Deo, nempe Euangelium pacis & reconciliationis, habens animum & studium propagandi & extollendi nominis Dei. Hinc monemur de officio nostro, videlicet quòd nos, qui Ecclesia Dei habere volumus, debeamus semper precari, vt Deus seruet & sustineat regnum Christi contra furores hominum & Diabolorum.

Neq; quicquam detrahit veritati historiæ, q̃ hæc acclamatio nõ eodem modo & iisdem verbis recitetur ab omnibus Euãgelistis. Matthæus habet, *Hosanna Filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in altissimis.* Marcus, *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, benedictum quod venit regnum in nomine Domini Patris nostri Dauid, hosanna in altissimis.* Lucas, *Benedictus qui venit Rex in nomine Domini. Pax in cœlo, & gloria in altissimis.* Quæ est ratio huius diuersitatis? Omnibus idem scopus est propositus, omnes idem precantur, sed alij aliis verbis per eundẽ spiritum. Sed particulas, quas reliqui Euangelistę habent, exponamus. Matthęus, *Hosanna in altissimis*, hoc est, obsecro, vt tu, qui præsides in altissimis cœlis, des huic nouo Regi successum & victoriam. Etsi autem Deus est vbiq;, iuxta Scripturam: tamen in cœlo dicitur habitare, quia illic illustriùs conspicitur eius Maiestas, vbi adoratur ab Angelis & piis mentibus, propterea cœlum dicitur thronus maiestatis diuinæ, vt habetur in Epistola ad Hebræos, vbi Dominus dicitur sedere in throno maiestatis in excelsis. Vbi tametsi vbique est Christus, tamen nunc secundùm humanitatem suam sedet ad dexterá Patris in cœlis, quò omnes pij corda leuant, expectantes inde Saluatorem, sicuti Paulus docet Philip. 3. Quòd Lucas ait: *Benedictum quod venit regnum Domini Patris nostri Dauid.* interpretatur typum regni Dauidis. Nam regnum Dauidis adumbrabat Christi regnum benedictũ, hoc est, in quo & benedictus ille præsidet, & benedictione donat quotquot se in hoc regnum receperint. Quòd autem Lucas addit: *Pax in cœlo, & gloria in altissimis.* ad fines regni Christi victoris pertinet, quorũ vnus est pax hominis cum Deo, qui in cœlo habitat: alter gloria Dei, qui illi tribuitur in altissimis ab Angelis, propter immensum illud beneficium, quòd Deus Pater Filium suum pro nobis hominem fieri voluerit, qui moreretur pro peccatis nostris, & resurgeret à mortuis propter iustificationem nostri, in gloriá Patris. Cum hac particula congruit hymnus angelicus: *Gloria in excelsis Deo, hominibus pax & bona voluntas.*

SECVNDA.

14 Nactus autem Iesus asellum sedit super eum, quemadmodum scriptum est.

Dominus cum Discipulis suis proficiscitur Ierosolymam, sedens super asellum: Primùm, vt impleretur Scriptura. Deinde vt ostenderet se voluntariam subire mortẽ (nisi enim voluntaria fuisset mors Domini, ne grata quidem Deo, tantũ abest, vt sacrificium propiciatorium fuisset.) tum vt adumbraret gentes iugum Christi subituras, & permissuras se à Christo regi & gubernari. Asellus enim, super quem nemo antea sederat, vt Marcus ait, significat populum gentilem, qui sub iugo legis Mosaicæ non erat, iugum Christi subiturum. Præterea vt symbolo doceret, suum regnum in hoc mundo, à splendore, opibus & potentia alienum esse. Hæc clarissimè significantur Prophetæ verbis, quæ Euangelista subiungit.

TERTIA.

Noli timere filia Sion, Ecce Rex tuus venit, sedens super pullum asinæ.

Hoc dictum desumptum est ex cap. 9. Zach. cuius verba iuxta Hebraicam veritatẽ hæc sunt: *Exulta valde filia Sion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & Saluator ipse pauper, & vehitur super asinum & pullum asinæ.* Hæc prophetia tria habet: Primùm inuitat Sion, seu incolas Ierusalem ad lætiçiam & iubilum, propter aduentum

tum Regis sui. Deinde qualis hic Rex sit, & quid adferat, ostendit. Tertiò formam regni Christi externam symbolo pingit.

Inuitat filiam Sion, id est, ciuitatē Ierusalem, seu potiùs habitatores ciuitatis Ierusalem ad lætitiam & exultationem, cùm ait: *Exulta valde filia Sion, iubila filia Ierusalem.* Euangelista noster p contrarium negatum idem expressit, cùm ait: *Noli timere filia Sion.* Nam sperare & timere opponuntur. Ergo noli timere, idem valet quod bene spera. Huius spei effectum posuit Propheta, quasi diceret: Tu multum quidem nunc affligeris, adeò vt nullus exitus afflictionum videatur patere. Sed huic tuæ tristitiæ & afflictioni grauissimæ medebitur Rex tuus, vbi aduenerit, si modò illum agnoueris. Nam cū dicit, *Ecce:* item, *Rex tuus*, requirit fidem in Regem. Hîc ergo docemur, quòd vt sine Christo omnia sunt plena doloribus & periculis: ita Christo præsente omnia læta, & exultatione nō corporali, sed spirituali plena sunt, tametsi foris omnia minātur luctum & mortem. Nemo ergo bonitatem Domini rectè gustauerit, nisi qui anteà de fonte lacrymarum hauserit. Ideò Legis doctrina Euangelij prædicationem præcedere debet.

Describit qualis hic Rex sit, & quid afferat, cùm ait: *Iustus & Saluator ipse.* Iustus quidem, q & in se iustus sit, perfectè Deo obediens, & aliis: nimirum credentibus, suam iusticiam communicet. Saluator verò, quia plenam redemptionem suis adfert. Est enim nobis à Deo natus sapientia, iusticia, sanctificatio & redemptio, vt q gloriatur, in Domino glorietur. Quidā Hebraicam vocem penitiùs introspicientes, hîc putant Prophetam vaticinari de morte & resurrectione Domini. Hebraicè enim habetur *noschaa hu*, id est, seruatus ipse: vel vt Santes Pagninus vertit, *seruans se erit.* Non enim inusitatum est apud Hebræos sub passiua forma actionem significari. Hîc ergo siue seruatus ipse legas, siue seruans se, eadem erit omnino sententia. Propheta enim hîc, etsi obscurè, prædicit mortē & resurrectionem Domini. Nam cùm Christus nocens & iniustus videri poterat, quòd adigeretur in crucē: respondit Propheta, etsi in crucem adigetur, tamen iustus est, & seruabit seipsum, hoc est, resurget propria virtute, & declarabit quòd reuera sit iustus & saluator.

Symbolicè pingitur regnū Christi, cùm additur, *Pauper, & vehitur super asinum.* Forma ergo regni Christi externa, humilis est & contempta coram mundo. Non enim incurrit in oculos hominum, vt splendor regnorum mundi. Voluit ergo Deus huiusmodi spectaculo Christum venire Ierusalem, vt sciamus decorem regni Christi non in corpore, aut rebus externis conspici, sed in mentibus piorū splendere per efficaciam prædicati Euangelij. Etsi igitur Christus secundùm externā speciem est contemptibilis mundo: tamen forma regni ipsius interna, & decor ipsius Regis in infinitum superat gloriam et decorem omnium regnorū mundi. De qua re pulcherrimè canit Psal. 45. in quo Psalmo mirificè Christi Regis & Sponsi forma, & Ecclesię Reginæ & Sponsæ ornamenta pinguntur.

QVARTA.

16 Hæc autem non cognouerunt Discipuli eius primùm, sed cùm glorificatus esset Iesus, tunc meminerunt, quòd hæc essent scripta de eo, & quòd hæc fecissent ei.

Hæc interserit Euangelista, vt sciamus nō statim & vno momento homines sapientia diuina perfectè donari, sed esse gradus & progressus cognitionis, & augeri dona in hominibus recto & legitimo eorum vsu. Christo facillimum fuisset vel nutu tantùm omnia arcana Discipulis suis aperuisse, sed hoc noluit, vt discendi studium in mentibus suorum Discipulorū excitaret. Hoc ergo nos quoque admoneat inuocationis & acris studij, quo indies magis magisque in cognitione & sensu ꝓficiamus. In cognitione quidē, vt mens semper aliquid addiscat, & maiorem lucem Euangelij in se recipiat: in sensu verò, vt cor ardeat viuo fidei sensu inuocationis & aliarum virtutum, quæ cum his coniunctæ sunt.

QVINTA.

17 Testabatur igitur turba, quæ erat cum eo, cùm Lazarum vocasset ex sepulcro, & suscitasset eum ex mortuis.

18 Propterea & obuiā venit turba, quòd audierant eum edidisse hoc signum.

Testimonium turbæ de Iesu, videlicet quòd verè excitasset Lazarum ex mortuis, & eius testimonij fructus. Nam ea turba quæ corām astitit, & suis oculis vidit quod fecerat Iesus, ita vt nulla fraus aut dolus subesse videretur, aliam turbam & hominum multitudinē testificatione sua adeò commouit, vt fidem in Christum conciperēt. Ex quo factum est, vt obuiam Christo aduenienti cum ramis palmarum prodirēt. Hoc ergo miraculum vt in multis operabatur fidem: ita in hostibus Christi maiorem furorem excitabat. Nos relictis cœcis Iudæis, turbæ testificantis de Christo exemplum imitemur, & multos ad Christum nostro testimonio adducamus.

SEXTA.

19 Pharisæi ergo dixerunt intra se, videtis quòd nihil proficitis: Ecce mundus post eum abiit.

Rabies Pharisæorum notatur. Offenduntur Pharisæi, quòd multi Christo adhęreant, ne sibi vlla sapientiæ & iusticiæ gloria discedat. Tantū potest hypocrisis & cœca arrogantia in membris Satanæ. Non possunt ferre quòd mundus abeat post Christum, per quem tamen mundus factus est. Vnde apud Esaiam hoc de Pharisæis extat vaticinium: *Posuimus mendaciū spem nostram.*

PARS TERTIA.

Hæc tertia pars capitis continet historiam

de gentibus religiosis, qui solebant in festis Iudæorum ascendere Ierosolymam adorandi gratiâ. Hi moti fama Christi, petũt à Discipulis Domini, vt ipsis quoq; liceat Dominum videre. Discipuli Dominũ interrogãt, quibus ipse respondet, tum demum salutarẽ fore sui visionem, vbi resurrexerit à mortuis. Hanc partem quia breuior est, non in membra, sed in articulos solum modò distinguemus.

PRIMVS.

20 Erant quidam Græci ex his, qui ascenderant, vt adorarent in festo.

Cùm Iudæus & Græcus opponuntur, Græcus pro gentili, seu ethnico ponitur, vt in illo Pauli: *Non est distinctio Iudæi & Græci.* id est, hominis cuiusuis de quauis gente orbis terrarum. & sæpe aliàs. Vetus ergo Interpres vertens Ἕλληνας gentiles, sententiam rectè expressit. Horum gentilium (qui solebãt ascendere Ierosolymam in festis Iudæorum) nationes recitantur multę, Act. 2. Sed cur Gentiles in festo solebant ascendere? vt adorarent. Finis ergo bonus fuit, & laudabilis. Hinc patet, quòd plurimi ex Ethnicis eo tempore religionem Iudaicam sine superstitione amplexi sint. Qui autem religionis gratiâ habitare cum Iudæis voluerunt, Circumcisionem quoque acceperunt. Et vt discernerentur à veris Iudæis, dicti sunt Proselyti, id est, aduenæ.

SECVNDVS.

21 Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogãrunt eum, dicentes: Domine volumus Iesum videre.

22 Venit Philippus, & dixit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

Quòd hi Gentiles cupiũt Iesum videre, causa fuit miraculum ab eo editũ, & fama de ipsius doctrina. Cupiunt ergo Christum videre, vt ipsum audiant, & ab eo salutis viam discant. Ecce Iudæi persequuntur Christum, Gentiles cupiunt ipsum videre, vt agnoscãt, & in illum credant, id quod prædictum fuit à Propheta, Oseæ cap. 1. Quòd Philippus rogatus à Græcis adiungat sibi Andream, reuerentiæ fuit erga Dominum & Magistrum. A Gentilibus ergo his discamus, Christum videre in salutem nostram: à Discipulis Domini, summa cum reuerentia eundem cognitum venerari & colere.

TERTIVS.

23 Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora vt glorificetur Filius hominis.

Hoc responso Dominus nõ repellit à se Gentiles, sed significat breui fore, vt cum vtilitate ipsum videant, hoc est, vt passim per orbem vniuersum prædicetur ipsius Euangelium, ad cuius prædicationem conuertentur Gentiles ad Christum, & ipsum conuersi agnoscent & prædicabunt. Et tunc Gentiles, qui non erant populus, fient populus, & fide Christum in salutem videbunt: quasi diceret, Visio mei corporalis in hac mea humiliatione non multum conferet, Gentilibus præsertim, cũ nunc mea mors ignominiosissima instat. Verùm cùm excitatus fuero à mortuis, multi Gentiles me videbunt, & celebrabunt. Atq; hoc est, quod Dominus subiungit, cùm ait.

QVARTVS.

24 Amen Amen dico vobis, Nisi granum frumenti deiectum in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manebit. Si verò mortuum fuerit, multum fructum adferet.

Hac similitudine ostendit Dominus necessitatem suæ mortis: videlicet quòd sit via ad gloriam, & ad salutarem multis sui cognitionem. Similitudo autem hæc in hunc modum complenda est. Sicut granum frumenti non fructificat, nisi priùs deiectum in terram moriatur, & tum demum multum fructum adfert: ita ego solus maneo, donec mortuus fuero. At tunc è terra prodiẽs per resurrectionem meam, copiosum fructum adferam, sparso Euangelio per Apostolos meos in vniuersum orbem. Atq; tunc Gentiles, qui nunc me adhuc mortalem videre cupiunt, in suam salutem me videbunt: non quidem oculis corporis, sed mentis. Atque ita Dominus hac similitudine fructum mortis & resurrectionis suæ significat, & quæ sit salutaris visio sui ostendit.

Præterea obseruemus hîc in genere, crucis commendationem: videlicet quòd crux sit, per quam fructum faciamus, modò morti Christi priùs inseramur per fidem, alioqui crux pœna est; ideò Paulus dicit: *Complantatos morti Christi fructificari.* Nam donec extra mortis Christi implantationem sumus, non nisi steriles manemus: sed in mortem Christi, tanquam in ferax solum transplantati, fructum facimus copiosum, succo spiritus Christi in nos transfuso. Sed quid facit hæc crux in homine? præsumtionem virtutis propriæ euertit, hypocrisin detegit, confidentiam propriæ carnis excutit, & in solum Deum hominem recumbere facit.

QVINTVS.

25 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

Occurrit Dominus obiectioni carnis, quæ naturâ fugit crucem & mortem, & non vult vitam venire in discrimen propter iusticiam, sed potiùs vocationem deserere, quàm vt mortem pro veritate Dei asserenda sustineat. Qui ergo hîc animam suam amat, hoc est, qui anteponit vitam suam mandato & voluntati Dei, atque ita officium vocationis deserit, is perdet eã, vt qui officij desertor & contemptor Dei, incurrat in mortem æternam. Nam perditio, cuius hîc meminit Dñs, opponitur vitę æternę, vt ex antithesi patet. Non ergo simpliciter accipiendum est dictum, *Qui amat animã suam*: sed cõparatè, hoc est, qui

q̃ cõtra ordinẽ diuinũ amat animã ſuam, is perdet eam. Quis eſt ille ordo diuinus? Vt Deũ ante omnia amemus, & eius mãdato & vocationi pareamus. Deinde nos ipſos & proximum aliasq; creaturas iuxta eorum ordinẽ, & conditionẽ. Contra hunc ordinẽ amat animã ſuam, qui recuſat adire pericula in vocatione propter mãdatum & voluntatẽ Dei. Ex his, quæ iam diximus, ſequitur duplicẽ eſſe amorẽ, quo quis ſe amare poſsit. Vnum laudabilem, alterum vicioſum. Laudabilem quidem, cũ legitimus ſeruatur ordo: Vicioſum verò, cum quis ſe contra ordinem amet. Hinc philoſophi duplicem amorẽ ſui fecerunt, videlicet iuſtũ & cœcum. Iam facilè intelligitur antitheſis: Qui odit animam ſuã in hoc mundo, hoc eſt, qui anteponit obedientiam erga Deum in vocatione propriæ vitæ, is cuſtodiet eam in æternam vitam, non quidem merendo, ſed in recto curſu ad vitam æternam perſeuerando. Qui enim Deo in vocatione non obtemperat, is declinat à via & amittit fidem in authorem vitæ æternæ. Stat enim immotũ principium Pauli: *Donum Dei vita æterna per Chriſtũ Ieſum Dñm noſtrum.* Obedientia igitur noſtra, quæ ſequitur fidem, non eſt cauſa, ſed via vitæ æternæ per Chriſtum Ieſum, & ideo mercedem diuinitus promiſſam habet non ex dignitate & merito ſuo, ſed ex dignitate & merito Chriſti.

SEXTVS.

26 Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur.

Hoc dictum hortantis eſt. Nam poſtquam Dñs de ſua morte dixiſſet, & de neceſsitate obedientiæ Deo præſtandæ in vocatione, addit exhortationem, qua exhortatur eos, qui ſui Diſcipuli eſſe volunt, vt ſe ſequãtur, videlicet in præſtanda Deo obedientia, nulla periculorum huius vitæ ratione habita. *Si quis*, inquit, *mihi miniſtrat*, hoc eſt, ſi quis meus vult eſſe miniſter, cuius ego ſim Dñs & Magiſter, *is me ſequatur*, hoc eſt, ad meum exemplar vitam inſtituat, non abijciens officium propter crucem. Hanc ſententiam Lucas in hũc modum effert: *Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucẽ ſuã, & ſequatur me.* Abnegat autem ſemetipſum, & tollit crucem ſuam, qui abiectis curis præſentis vitæ, auocantib. à Chriſto, paratus eſt ad quiduis ferendum pro Chriſto. Notetur hic conditio libera, *Si quis*, inquit, *vult*. Relinquit ergo cuiq; liberũ, neminem inuitũ trahit, nec renitentẽ cogit.

SEPTIMVS.

Vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit.

Hæc oratio duplicem ſenſum, & vtrumq; cõuenientem propoſito recipere poteſt. Nam vel vt ratio exhortationis præcedentis, vel vt promiſsio mercedis propter obedientiam præſtitã accipi poteſt. Si accipiatur vt ratio, argumentũ ab officio probi miniſtri ſumptum eſt, cuius ſenſus eſt. Probi & fidi miniſtri eſt, fideliter ſuo Domino ſeruire, & in iis promptè occupari, iuxta mandatum Domini, in quibus ipſe Dominus occupatur, adeò vt nihil contra Domini iuſſum & voluntatem faciat. Nunc aũt ego Dñs veſter, pro veritate Dei propugnanda, mortem adeo. Ergo vos quoq; modò mei miniſtri eſſe vultis, ſimile diſcrimen adire non recuſabitis. Vt particula *vbi* non ad locum, ſed ad vitæ rationem & officium referatur.

At ſi hoc dictum tanquam promiſsionẽ mercedis, propter obedientiam præſtitam, accipiamus, ſententia eius hæc erit: Qui mihi miniſtrat, ei futurum eſt quod & mihi: Ego autem victa morte in gloria patris ero. Proinde & miniſtri mei, ſuperatis huius mundi difficultatibus, gloria mecum fruentur æterna, etſi diſsimili modo. Ego enim vt caput & Dominus regnabo: illi autem vt membra iuncta capiti conregnabunt. Atque hoc eſt, quod Paulus ait ad Rom. 8. *Si cum eo patimur, cum eo etiã regnabimus.* Hanc promiſsionem ad nos pertinere ſtatuamus, quam opponamus omnibus huius vitæ moleſtiis, & periculis. Ineptum Sophiſma Papiſtarum, qui ex hoc loco probari cõtendunt, ſanctos demortuos vbique eſſe, atque ideò poſſe noſtras preces exaudire, cùm ſint cum Chriſto, qui vbique præſens eſt, ſponte corruit. Non enim hîc de loco agitur, ſed vel de vitæ ratione & officio, vel de gloria beatitudinis, qua fruentur ſancti cum Chriſto. *Quem maiorem honorem*, ait Auguſtinus, *accipere poteſt adoptatus, quàm vt ſit, vbi eſt vnicus. Non æqualis factꝰ diuinitati, ſed cõſociatus æternitati.*

OCTAVVS.

Et ſi quis mihi miniſtrauerit, honorabit eum pater.

Hæc definitio eſt mercedis miniſterij Chriſto præſtiti. *Si quis*, inquit, *mihi miniſtrauerit*, hoc eſt, ſi quis fidelem ſe mihi miniſtrum exhibuerit in docendo, viuendo, & patiendo, illum honorabit pater, hoc eſt, pater meus corona iuſtitiæ illum donabit. Ita enim Paulus hunc honorem definire videtur 2. Timoth. 4. *Bonum certamen certaui, curſum cõſummaui, fidem ſeruaui, quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die iuſtus iudex.* Vocat autẽ Paulus iuſtitiæ coronam, immortalitatis gloriam, quæ tametſi cauſam habet miſericordiam Dei, & Filij meritum, tamen repoſita dicitur obedientibus propter compenſationem laborum, & afflictionũ. Et obſeruandũ eſt, q̃ ideo mercedẽ promiſsã honoris nomine expreſsit, vt hũc honorem promiſſum opponam⁹ præſenti ignominiæ, & opprobrio. Æternus. n. honor abũdè cõpẽſabit momẽtaneam huius vitæ ignominiã, q̃ propter Chriſtum ſuſtinere coguntur fideles.

PARS QVARTA.

Poſtquã Dñs feciſſet mẽtionẽ mortis ſuę, & viuificatiõis, fructificatiõisq; p ſuã glorioſã reſurrectionem, ineipit turbari anima, cogitãs de ira Dei, q̃ ſuſtinebat omniũ hominũ cã ſibi impoſita, peatur patrẽ, ſubijcit ſe patris voluntati, reſponſum accipit, de vtilitate mortis ſuæ verba facit. Verũm turba non intellligens, quomodo Meſsias & moreretur, & regnaret in æternum, contra Dominũ diſputat. Sed Dominus ijs obſcurè reſpõdet, hortans vt in luce, dum il-

lam habent, ambulent. Huius partis duo sunt membra: Quorum primum continet turbationem animæ Christi, precationem, consolationē & causam cōsolationis, cū significatiōe victoriæ breui obtinendæ, super Principē huius mundi. Secundū, habet admonitionē de morte Christi, & eius fructu: obiectionē turbæ cum responso.

DE PRIMO.

Primum membrum continēs turbationem animæ Christi, &c. plures habet articulos, quos numeris distinctos declarabimus.

PRIMVS.

27 Nunc anima mea turbata est.

Christus moriturus pro humano genere, testatur de animæ suæ turbatiōe summa, tristicia & pauore. Nam cogitās Dñs primùm de ira Dei quā sustinebat tanquā alter Adam, quam iram placare debuit victima, & obediētia sua, vt primus Adam sua inobediētia totam suam posteritatem sentētiæ mortis, & maledictionis subiecit: Deinde de ignominiosissima morte, & laceratione corporis sui, item de opprobrijs quæ in cruce ferenda essent, tum de ingratitudine maximæ partis mundi. Nam vidit hanc suam victimam peragendam pro omnibus, paucissimis (si totam mundi colluuionem respicias) cessurā in salutem. Hæc inquam cogitans, anima turbatur & exhorrescit, subiturus mortem. De hoc pauore & mœrore Saluatoris nostri prædictum est à Dauide, qui ait in persona Christi: *Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis.* Vocat autē inferni dolores lethales dolores, vt qui tanti sint, vt penè enecēt hominem, & in sepulchrū detrudāt. Item: *Anima mea repleta est malis* (id est ingentibus doloribus.) *& vita mea inferno appropinquauit.* Hunc pauorē & trepidationē maximā fuisse, testatur & hoc, q̄ opus habuerit consolatione de cœlo. Neq; cum his pugnat quod sit verus Deus, in quem dolor cadere non pōt. Siquidem diuinitas quiescebat, quo verè sentiret Christus onus sibi impositū, & verè angeretur pressus ira Dei, non suū sed nostrum, quod tū suum fecerat, recipiēdo in se nostram personā & causam. Ideo quidā ex Patrib. ait: *In omnib. quæ ad Dñi nostri Iesu Christi pertinent passionē, hæc Catholica fides tradit, hæc exigit, vt in Redemptore nostro, duas nouerimus conuenisse naturas, & unaquamq; proprietatib. earum tantam factam vnitatē, vt trius q; substantiæ, vt nec inferat vnitas cōfusionē, nec dimmuat proprietas vnionem.* Aliud est passibile, aliud inuolabile. Et Irenæus ait: *Quēadmodum fuit homo vt tentaretur, ita etiā verbū vt glorificaretur, & quiescebat quidem verbum, dum tentaretur, crucifigeretur, & mortem obiret. Homini autem aderat dum vincēret, sustineret, resurgeret, & in cœlum ascenderet.*

Quoniam aūt diuina Christi Maiestas videtur indignū esse, quod tāto pauore, mœstitia & turbatiōne corrept⁹ fuerit Filius Dei, multi interpres hic quærūt effugia, & fingūt tropos, quib. mollire cōnantur & prædictiones Prophetarū, & narrationes Euangelistarum, ex quibus paucas primum ascribam. Deinde quidnam iuxta verbum Dei sit sentiendum ostendam.

Dauid, vt iam diximus, testatur Dñm fuisse *doloribus inferni circūdatū.* Esaias affirmat ipsum *languores nostros verè portasse.* Marci 14. dicitur, *cœpit q̄ expauescere & mœrore affici.* Luc. cap. 22. euidentissimo signo ostēdit, quā anxius fuerit Dñs, & turbatus, cū præ dolore animi, *guttas sanguinis sudauerit.* Item alibi dicit Dñs: *Tristis est anima mea vsq; ad mortē.* Hæc vaticinia & hæ narrationes cōgruentes cū vaticiniis, nō admittūt tropos, quibus nōnulli conātur hæc mollire. Nam cōsentaneū est, vt quēadmodum mors Christi omni morte fuerit acerbior secūdum sensum corporis: ita reformidationē omnium amarissimā fuisse in sanctissima anima ipsius. Atq; vt immēsa charitas nihilo fecit mitiorē sensum mortis: ita nihil mitigauit de reformidatiōis acerbitate. Sit ergo nobis, vt in aliis, sic & in hac q̄stione lucerna verbū Dei, nec nostra cōmētatione corrigamus, q̄ oēs Prophetę, Euāgelistę, & Apostoli vno ore cōfitētur. Nā si nos timoris & mœsticię Christi pudet, effluet, & peribit nobis redēptionis beneficiū.

Ambrosius scribēs in hunc locū Luc. 22. *Pater si poßibile est trāseat à me calix iste*, ita ait: *Hæret plerig, hoc loco, qui tristiciā Saluatoris ad argumentū imolitæ potius à principio. q̄ susceptæ infirmitatis inclinat, et naturalis sensum cupiūt extorquere sentētiæ. Ego autem nō solum excusandum nō puto: sed etiā nusquā magis potentiā eius maiestatē q̄ demiror. Minus. n. cōtulerat mihi, niss meū suscepisset affectū. Ergo pro me doluit, q̄ pro se nihil habuit q̄ dolere, & sequestrata delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit. n. tristiciā meā, vt mihi suā læticiā largiretur, et vestigijs nostris descēdit vsq; ad mortis ærumnā, vt nos suis vestigijs reuocaret ad vitā. Confidēter ergo tristiciā nomino, quia crucē prædico. Neq; n. speciē incarnationis susceptt sed veritatē. Debuit ergo dolorē suscipere, vt vinceret tristiciā, et nō excluderet. Neq; n. habēt fortitudinis laudem, qui stupore magis vulnerū tulerint, q̄ dolore.* Hæc Ambrosius. Turbationis proinde & ingentiū dolorum in anima Christi, verus sensus fuit, cuius causa erat conscientia scelerū omniū hominum, quorum personā sustinuit, & reatū in se receperat. Ambrosius rursus: *Non turbatur eius diuinitas, sed turbatur anima, secundum humanæ fragilitatis assumptionē. Nam qui susceptt animā, susceptt etiam animæ passionē.* Breuiter: Si concedimus Christū, quēadmodum Scriptura cōcedere cogit, perfectū esse hominē, vt qui assumpserit perfectā hominis naturā cum omnib. affectib. qui futuri fuerāt in Adā, si in natura cōditione perseueraſſet, corpus sensibile, animā sensibilem & naturalib. passionibus obnoxiam, profectō non inficiabimur illum turbatum anima, & exhorruisse in propria persona mortē. Neq; enim conuenit illi perfectam hominis naturā tribuere, & id detrahere, quo nihil est cum natura cōiunctius. Quòd si ergo vtrūq; iuxtā naturale est, vt anima ex præsenti malo doleat, & de imminēte affligatur, non potes hæc Christo edimere, nisi humana natura ipsum spolies. Ipse enim clarissimis verbis ait: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Assumptæ igitur conditionis infir-

infirmitate turbatus est anima Dñs, & mortem vicinam horruit, sed Spiritus promptitudine, & virtute obedientiæ eandem constanter susce pit. Vincit enim affectum infirmitatis, & se totũ paternæ voluntati submittit.

Iam reliquum est, vt argumenta eorum qui aduersantur nostræ sententiæ videamus, eaq; diluamus. Sunt autem aduersariorum argumẽta q̃nq; præcipua, ex quorũ recta dissolutione, facile soluẽtur alia quæ ex istis præcipuis manant.

Primum: Summus dolor seu reformidatio cũ summa felicitate stare non põt. Hęc enim ita repugnãt, vt in vno tertio cõuenire nõ possint. Christus semper fuit summè fœlix & beatus, vtpote verus Deus, & absq; omni malo miserię cã, hoc est peccato. Solum. n. peccatũ, miserię meritũ est. Non ergo potuit in Christo summus dolor seu reformidatio esse, vnde turbatio animæ oriretur. Proinde tropus in verbis Dñi quęrendus est. Respondeo. Assumptio vera est, sed propositionẽ distinguo. Verũ ante omnia hoc principiũ tenẽdum est. Omnia mala quæ Christus susce pit nostra erãt, nõ illius. Omnia nostra bona, illius sunt bona, nõ nostra. Noster ergo erat ille reformidabilis affectus & nõ illius, & tamen erat illius. Noster, quia cũ infirmitate carnis nostra causa eum susce pit: illius, quia verè in anima eum perpessus est. Id quod voce, lachrymis & sanguineo sudore testatus est. Timuit mortẽ & non timuit, voluit mortem, & non voluit. Timuit non vt nos inordinatè, sed ordinatè, verè tamen: timuit non suum malum, sed nostrum: non sua causa, sed nostra. Noluit mortem, quia per se mala est, & inimica naturæ quam assumpserat. Voluit eandem, quia salutem paritura erat multis. Mortem ergo suam, & non suam tulit. Suam quia verè mortuus est. Non suã, quia pro nobis, & à nobis ortam dependit. Cùm igitur hæc omnia ita in Christo fuerunt, vt neq; ad diuinitatem pertinerent, neq; Spiritus alacritatem, & promptitudinem impedirent, neq; rationem præcurrerent, neq; gaudium animæ, diuinitatem assiduè cõtemplantis obscuraret, neq; læticiam eiusdem quam de salute hominũ percipiebat imminueret. Non est quòd dubitemus summam reformidationem cum summa mentis alacritate, summũ gaudium cum extremo dolore, deniq; summam felicitatem cũ summis cruciatibus copulare. Etsi igitur hæc felicitas semper summa, & perfecta fuerit in Christo, quod ad eius personam attinet. (Semper enim videbat, & diligebat summum bonum, videlicet Deum Patrem, eoq; fruebatur, in quib. rebus summa beatitudo posita est) tñ in humiliatione ipsius pro nobis, si carnem respicis, nõ in cruce & agone mortis fulsit gloria illa beatitudinis vt postea. Nam resurgens à mortuis, carnem immortalem factam in cœlum intulit, ad dexteram Patris supra omnes creaturas. Ideo precatur, *Pater glorifica me.*

Secundum: Fortis viri est in duris, & aduersis animũ immotũ habere, & nõ succũbere malis, sed sponte se obijcere cũ res postulat. Nunc aũt omnium hominũ fortissimus fuit Christus. Qui ergo illi turbationẽ animæ, expauescentiã & reformidationẽ tribuit, laudem fortitudinis illi adimit. Respondeo, duplex est turbatio animi seu expauescẽtia, siue reformidatio. Vna ab ignauia mẽtis, altera à natura ꝓficiscitur. Vt illa in fortẽ virũ non cadit: ita à Christo alieniss ima erat. Hæc aũt vt à natura profecta est: ita in fortissimũ quenq; cadere potest. Atq; hãc Christo tribuimus. Neq; enim fortitudo putãda est, nihil expaueſcere in adeundis periculis, sed ea fortiter susce pere, & cõstanter perferre, & vincere. Quoniam autem ἀπάθεια, ἀπαλγησία, & ἀοχλησία Stoicorum cum natura pugnat, nihil volumus ad Stoicorum figmenta respondere.

Tertium. Si Christus verè tristatus est anima, & reformidauit mortẽ, non fuit absoluta in eo Charitas, neq; erga Patrẽ, neq; erga genus humanũ. Nam charitatis natura est, vt quæ per se sunt acerba, ea faciat dulcia, sed fuit in Christo absoluta charitas & erga Deũ, & erga humanũ genus. Ergo nec verè turbatus est anima, nec verè reformidauit mortẽ. Respondeo ad maiorẽ. Vtrũq; fuit immẽsę charitatis, & formidare mortẽ, & mortẽ constãter adire. Nam alacritas & reformidatio habẽt diuersa principia vnde oriuntur. Alacritas. n. voluntatis fuit promptissima, formidatio erat infirmitatis carnis, q̃ amor supe rauit. Deinde verissimũ est, charitate dulcia esse animo, quæ tñ sensu sunt molesta, à quib. natura abhorret. Vt ergo summa charitas cum summo cruciatu corporis stare potest: ita eadem cũ summa animi trepidatiõe, præsertim cũ in Christo trepidatio animi nihil aliud sit, q̃ eius cruciatꝰ. Totius siquidẽ hominis Christi, puniri ꝓ peccatis nostris opus erat. Breuiter, Tenẽdum ante omnia hoc est, quo plura nostrę infirmę naturę incõmoda in se receperit, eò magis ipsum nos amasse, censendus est. Omnia. n. amore fecit, vt interim taceã eos maximè illius amorẽ erga nos extenuare, q̃ corpus illi tribuunt, & animã omnis doloris expertẽ contendunt. Sed quid multis? *Argumentum amoris*, vt ait Gregorius, *est operis exhibitio*. Per corporis igitur & animi cruciatum nos redemit eius charitas, in quo fuit acerbior, quo cumulatior. Hoc illi nostrã saluté, & charioré fuisse & charius emptã intelligimꝰ. Itaq; dolorib. accumulatis tanq̃ fomentis aggestis, amoris flamma cum non potuit obrui, latius emicuit.

Quartum: Si Christus reformidauit mortẽ, nõ fuit obediẽs Patri, q̃ voluit Filium mori pro peccatis. Sed fuit obediẽs vsq; ad mortẽ crucis, vt Paulus docet. Igitur non reformidauit mortẽ. Respondeo. Hoc argumentũ facilè ex iis quę suprà diximus, soluitur: Reformidauit siquidẽ mortẽ, & nõ reformidauit: Voluit mortẽ & nõ voluit, secundũ diuersa principia, & diuersos respectus. Reformidauit & noluit mortẽ suã, q̃ a inimica erat naturæ, q̃ assumpserat. Non reformidauit, sed voluit, q̃ a necessaria erat ad humani generis salutem, quam ideò ex mera charitate, ad Patris iussum sponte susce pit. Ideo & verè obediens fuit vsque ad mortem crucis.

Quintum: Membra Christi, vt sancti Dei martyres plurimi, maxima cum lætitia supplicia adijsse scribuntur. Ergo absurdum fuerit, hoc negare in capite, quod in membris laudatur. Respondeo & nego consequentiam. Dissimiles enim causæ habent dissimiles effectus. Christus sustinuit iram Dei pro nostris peccatis, quare pro ijs etiam pœnas luere debuit non fictè, sed verè. Martyres autem quorum peccata remissa erãt propter Christi victimam, pro veritate Dei asserẽda patiebantur, vnde & Martyres dicebantur, quasi veritatis diuinæ testes. Atque hinc factum est, quòd Christus alijs Martyribus hanc dederit gratiam, vt crucem prorsus contemnerent: alijs autem in cruciatib. aderat suo Spiritu, vt sub crucis mole non succumberent & desperarent.

A

B

C

D

E

F

G

SECVNDVS.

Et quid dicam? Pater serua me ab hac hora. Sed propter hoc veni in hanc horam.

28 Pater glorifica nomen tuum.

Hæc precatio Domini vt concisa, ita obscura, profecta est à turbatione animæ. Anima enim Christi, hoc est, vis sensibilis vt in vero homine affectibus perturbatur, cogitans dehorrenda ira Dei, & de ingenti supplicio, quod iam iam imminebat. Ideo ex infirmitate carnis, quæ natura & sine vitio quoduis malum & inimicũ naturæ reformidat, precatur & ait: *Et quid dicã?* Hæc est querimonia hominis Christi in summas angustias ex cogitatione horrendæ mortis redacti, adeò vt nec verba inueniat, quibus exprimat doloris sui magnitudinem, nec consilium secundùm hominem. Hæc querimonia testatur Christum sensisse se opus habere diuinitùs remedio & consolatione, quare etiam ad patrem se recipit ac ait: *Pater serua me ab hac hora*, hoc est, transeat à me calix imminentis supplicij. Atq; hæc est precatio infirmæ carnis. Sequitur correctio. *Sed propter hoc veni in hanc horam*, id est propter hoc missus sum, & hoc exigit vocationis meæ necessitas, & redemptionis officiũ. Fiat ergo non quod ego volo, scilicet ex carnis infirmitate, sed quod tu vis ex tuo sapienti decreto & consilio. Atque ita Dominus voluntatem carnis subijcit voluntati mentis, & corrigit quod prius dixerat. Suprà diximus quomodo hic sensus carnis in Christo non sit peccatũ vt in alijs hominibus. In Christo enim ordinatus, hoc est, merè naturalis fuit & temperatus ad voluntatem Dei: In alijs hominibus sensus carnis viciosis affectibus polluitur, & difficulter temperatur ad voluntatem Dei, quare & inordinatus est & viciosus. Tametsi ergo Christus corpus mundum à peccato habebat, non tamen erat corpus Christi naturalibus necessitatibus & appetitionibus exutum. Quod subijcitur in precatione Christi: *Pater glorifica nomen tuum*, ad finem mortis Christi pertinet. Est enim mortis Christi finis verus, vt nomen patris in mundo celebretur ab hominibus agnoscentibus iustitiam, & misericordiã Dei in morte Filij. Iustitiã quidem, quòd hoc pacto Deus voluerit sibi satisfieri pro peccato. Sicut enim peccatum in omnes homines ab vno Adamo venit: ita postulabat iustitia Dei, vt ab vno Christo fieret satisfactio, vt non periret genus humanum. Misericordiam verò, quòd dederit filium in mortem, ne periret in peccatis suis totum genus humanum, quod ad gloriam suam condiderat. Atq; hoc est, quod suprà in tertio dicitur, *Sic Deus dilexit mundum, &c.*

Porrò hæc Christi precatio, plura nobis cogitãda & in nostros vsus trãsferẽda cõmendat.

Primum enim hîc docemur, quòd Christus verè pauores, & dolores grauissimos, quales nullus mortalium vnquam expertus est, in sanctissima suã anima perpessus sit, multò sanè grauiores lacerationib. corporis, & opprobriis hostium. Nam horũ causa fuit principalis & summa ira Dei, quæ in ipsum sustinentem personã totius humani generis, effusa est. Deinde accesserunt aliæ causæ, quas suprà attigimus. Hinc fides nostra confirmetur de reconciliatione nostri cum Deo. Nam hæc omnia perpessus est, vt iram patris placaret.

Secundò, hinc discimus, quò confugiamus, & quem inuocemus, cum nescimus quid facere, & quò nos verterẽ debeamus, oppressi pœnis & variis difficultatibus, nempe ad patrem Christi, qui & noster pater est. Ipsius quidẽ, naturâ: noster vero, adoptionis gratia. Huc præceptum & promissio pertinent. *Inuoca me in die tribulationis & eripiam te, & honorificabis me.*

Tertiò, Exemplo capitis nostri admonemur vt nostros affectus, qui ex sensu carnis oriũtur, subiiciamus patris cœlestis voluntati, quæ sola est regula iustitiæ, ad quam regulam omnes cogitationes, & actiones in tota vita nostra exigendæ sunt. Quæ autem sit voluntas patris, in Lege & in Euangelio patefactum est. Ideo Augustinus ait: *Hominis susceptit infirmitatem, vt doceret contristatum dicere, non quod ego volo, sed quod tu vis.* Est ergo hic ordo perpetuò tenendus: Omnium actionum norma sit voluntas Dei. Huic se subiiciat voluntas renatorum sincera & recta, quæ superior dicitur. Ad vtriusq; normam corrigatur voluntas, sensuum carnis seu animę pars inferior, quam sensualitatem vocant Theologi, & est vis illa animæ, quæ ea quæ sensuum corporis sunt appetit, & declinat inimica, vt illa superior ea, quæ iudicij mentis sunt, respicit.

Quartò, à Christo hîc discimus, omnia referre & quæ nobis molesta sunt, & quæ grata ad nominis Dei laudes & celebritatem, hoc est, ad finem, ad quem primùm conditi, & deinde redempti sumus.

TERTIVS.

Venit igitur vox de cœlo: Et glorificaui & glorificabo.

Christus precatus in summis doloribus animæ, à patre cœlesti exauditus est. *Vox*, inquit Euangelista, *venit de cœlo. De cœlo*, inquit, quia ibi thronus Maiestatis Dei est. Etsi autem vbique

que est Deus, vt qui omnia repleat, tamẽ cœlum eius sedes potissimum dicitur, propter plenissimam, & nobis incomprehensibilem diuinæ essentiæ, & maiestatis lucem, quæ illic exhibetur. Hinc ergo vox venit, vt & sciamus vnde Filius Dei ad nos venerit, & quò redierit peracta sua pro peccato victima, & quò victor mortis suos vocet, eisq; locum parauerit ad fruendum cum Christo immortalitatis gloria.

Sed quænam vox venit? *Et glorificaui, & glorificabo*, scilicet nomen meum. Coniungit quod factum est cũ promissione futuri, vt præteritũ quod futurũ erat confirmet. Sed quomodo glorificauit nomen suum? Hìc ante omnia tenendum est, quòd vna sit gloria Patris & Filij. Cùm ergo Filius glorificatur, nomen Patris simul glorificatur. Glorificatus est aũt Filius multis modis, videlicet: testimonio Angelico, Stella indice, voce paterna, signo, miraculo, doctrina.

Testimonio Angelico, dum Angelorum militia nato Christo canit, *Gloria in excelsis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas.*

Stella indice, cuius ductu Magi venerunt ad domum vbi natus est Iesus, & Dominum cœlorum, quem Stella demonstrauit, adorarunt.

Voce paterna, in baptismo & in transfiguratione, de qua voce Petrus sic ait: *Accepit enim à Deo Patre honorem, & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, hunc audite.*

Signo, quando Spiritus S. in specie columbę descendit super Christũ, in Iordane baptizatũ.

Miraculo, dum surdos, claudos, leprosos sanat, dum mari imperat, dum dæmones fugat, dum mortuos excitat.

Doctrina, dum efficacia Spiritus auditores suos ad Patrem conuertit. Christus enim non solum voce persuasit, vt Prophetæ, Apostoli & eorum successores: verumetiam Spiritu intus traxit suæ doctrinæ auditores, nec his obstat q; multi contumaciter se ei opposuerint. Nam cõditione certa saluat, & neminem inuitũ cogit.

Quomodo glorificabit? Fortitudine animi in subeundâ cruce pro genere humano, testimonio hostium de ipsius innocentia, Sole obscurato ipso moriente, gloriosa Resurrectione, aspectabili Ascensione in cœlum, visibili donatione Spiritus Sancti in die Pentecostes: gubernatione Ecclesiæ, efficacia ministerij verbi, conseruatione Ecclesiæ, & defensione eiusdem aduersus inferorum portas, glorioso aduentu ad iudicium cum omnibus sanctis Angelis, beata immortalitate suorum in gloria beatitudinis, & damnatione perpetua omnium hostium Christi. Hæc glorificatio eò pertinet, vt & nos sub cruce leuemus mentes ad caput nostrum, cui consociati sumus vinculo Spiritus, & non dubitemus nos, superatis huius mundi difficultatibus, cœlestis gloriæ possessionem ingressuros, præsertim cùm sciamus, Christum omnia nostra causa fecisse. Verùm vt hæc fidem requirunt: ita patientiam & spem postulant.

Cęterũ Christi hostes cũ Diabolo, & eius Angelis tradẽtur ęternis pœnis, q̃ erũt exclusio à luce ęterna, & inclusio in ppetuas tenebras: cõiunctio cũ hoste Dei Diabolo, vermis conscientiæ nunquã morituras, cruciatus ineffabilis, & opprobriũ sempiternum, quib. malis nihil erit, nec cogitari poterit tristius, p̃sertim cũ omnis spes liberationis, & mitigationis pœnarũ sit inclusa.

A

B

C

D

E

F

G

QVARTVS.

29 Turba igitur quæ steterat, & audierat, dicebat tonitru factum esse. Alij dicebant, Angelus ei locutus est.

Eorum qui aderãt Christo, in vehemẽti illa animi turbatione & precatione, incõsueta voce de cœlo delapsa, alij stupescũt adeò vt nõ possint discernere inter articulatã vocẽ, clarum sensum exprimentẽ & tonitru, seu sonitũ confusum. Alij minus hebetes in turba, Angelicã vocẽ fuisse opinati sunt, sed nõ sine diminutione Maiestatis Dei. Tribuũt. n. Angelo, q; Dei est. Sic caro in reb. diuinis desipit, nec põt intelligere quę Dei sunt, nisi diuinitùs doceatur. Quare nos sensum carnis relinquamus, & sequamur ductum Spiritus, ducẽtis nos in oẽm veritatem per verbum. Alij, vt Discipuli Dñi, vocem patris intelligunt. Sic hodie Euangelium Christi multis est veluti confusus sonus seu tonitru. Alij agnoscunt quidem doctrinam esse cœlestem, quam tamen non percipiunt, prauis affectibus impediti. Nonnulli, vt veri Discipuli, cum fructu Euangelium audiunt, fidem concipiunt, & præstant Deo obedientiam iuxta Euangelium.

QVINTVS.

30 Respondit Iesus, & dixit, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.

Quid? An nõ Christus verè turbatus est anima? An non conflictatus est cum ira Dei, & cogitatione horrẽdi supplicij iam iam imminẽtis? An non verè reformidauit mortem? An non opus habuit consolatione cœlesti? Dicitur enim clarè hic à Dño, *Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.* Transfert. n. causam vocis auditæ à se ad turbã, & Discipulos qui aderãt. Respondeo. Dolor in Christo nõ fuit simulatus, sed verus, nec lucta ficta sed vera, quẽadmodũ suprà ex vaticiniis Prophetarũ, ex narrationib. Euangelistarum, & ex necessitate satisfactionis ostendimus. Verùm quia poterat pater Christum, sine voce confortare, & erigere occulto modo, Dñs sic loquitur. Deinde vt finem huius vocis de cœlo delapsæ p̃cipuum ostendat, videlicet vt credãt hũc Iesum verè à Deo missũ esse, vt & pateretur & glorificaretur, vtq; infirmi Discipuli nõ prorsos oẽm spem abiicerẽt, cũ viderent suũ magistrũ cruciatib. & opprobriis, & turpissima morte inter latrones affici: maximè aũt, vt post resurrectionem reuocarent hanc vocem in memoriam, ad confirmandam fidem suã in resuscitatum Messiam, & munirentur animi illorum aduersus Iudæorum calumnias, & mendacia.

Poterit etiam hoc Domini dictum ita exponi. Hæc vox non facta est propter me solummodo, scilicet confortandum, sed etiam pro-

pter vos erudiendos, & muniendos aduersus scandalum crucis. Similiter & hoc modo: Hæc vox non facta est propter me, ac si ego turbarer propter meum reatum, & pœnam meo reatui debitam: sed propter vos quorum personam sustineo, quorum reatum in me suscepi, quorũ pœnas luo, vt satisfiat patris mei iusticiæ. Augustinus autem sic. *Hic ostendit illa voce non sibi indicatum quod sciebat, sed eis quibus indicari oportebat.* Sicut autem vox illa non propter eum facta est, sed propter nos: Sic anima eius non propter ipsum, sed propter nos turbata est. Hoc est, vt supra ostendimus: Christus in se recepta persona nostra & causa, verè dolores nostros sustinuit in sanctissima anima sua, & cruciatum corporis vsque ad mortem.

SEXTVS.

31 Nunc iudicium est mundi huius, nunc princeps huius mundi eijcietur foras.

Dominus responso diuinitùs accepto, quo & confirmatus est, concionatur de morte & resurrectione sua, cuius effectus est victoria super diabolo, peccato, & morte, & de iusticia & vita æterna merito suæ obedientię, quę resurrectione confirmata, est adducẽda. *Iudicium mũdi* potest accipi dupliciter, videlicet quod iudicat mundus, & quo iudicatur mũdus. Si priori modo accipimꝰ, iudicium mundi erit, quod tum meditabantur Iudæi, quoq; Pharisęi & Pilatus Christum iudicaturi, damnaturi, & interfecturi erant. Vnde per Synecdochen hîc Dominus etiam suã mortem intelligit, vt effectum iudicij mũdi, de quo iudicio Psalmus secundus agit. Atque ita posterior versus, *Et Princeps huius mundi eijcietur foras*, consequens resurrectionis erit, quo significatur ipsa resurrectio. Nam Princeps huius mundi non eijcitur foras, id est, non vincitur nisi victa morte per resurrectionem Domini. Si posteriori modo accipimus iudicium mundi, pro iudicio videlicet quo mundus iudicabitur, referendum est potissimum ad accusationem, & damnationem hostium Christi, hoc est, pro iudicio quo accusantur, & dãnantur Pharisęi, qui Christum crucifixerunt. De hoc iudicio infrà cap. 16. agit Dominus cùm ait: *Spiritus Sanctus arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me: de iustitia, quia vado ad Patrem: de iudicio, quia princeps huius mũdi damnatus est.* Hoc iudicium patefactum est per Petrum die Pentecostes Actorum capite secundo. Habet testimonium prędicationem Euangelij, & efficaciam Spiritus Christi in cordibus electorum: pronunciabitur voce filij Dei in extremo die, subiectis hostibus ipsius sub pedibus eius, iuxta vaticinium Psalmi 110. Ideò addit Christus: *Et princeps huius mundi eijcietur foras*, hoc est conteretur, iuxta primam promissionom, caput Serpentis, id est diaboli. Significatur ergo hoc dicto, quòd multi adducendi sint Christo per ministerium Euangelij, quod cùm fide recipitur, Christus recipitur victor Sathanæ. Ex quo fit vt Sathan eijciatur, vbicunque Christus in corde habitauerit. Nulla enim Belial, & Christo conuentio. Neque tamen ita eijcitur diabolus, vt non foris oppugnet, sed vt non intus regnet.

Porrò Sathan princeps huius mundi dicitur non iure imperij, sed hominum impiorũ respectu, qui se sponte ipsius imperio subijciunt.

DE SECVNDO.

Hoc membrum habet admonitionem de genere mortis Christi, & de eius fructu, cum obiectione turbæ & eiusdem solutione. Articulos numeris distinguemus.

PRIMVS.

Et ego si exaltatus fuero è terra, omnes traham ad me. Hoc autem dicebat significãs quali morte erat moriturus.

Cùm Euangelista hîc addit, *Significans quali morte erat moriturus*: satis docet hîc significari exaltationem Christi in aram crucis, in qua erat moriturus & futurus pro peccato victima. Hoc antea prædictum fuisse Dominus ipse supra capite tertio testatus est, inquiens, *Sicut Moses exaltauit Serpentem in deserto: sic oportet exaltari Filium hominis, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Atque ita quatuor hîc coniunguntur, videlicet causa salutis, dilectio in Deo, meritum eiusdem, mors filij. Applicatio, fides, Donum, vita æterna in Christo Iesu. Sed quid est quod hic additur, *Omnes traham ad me.* Particula *Omnis* primum tollit discrimen nationum seu Iudæorum, & gentium. Deinde neminem saluari nisi per mortem Christi docet. Quicunque enim oblatam in Christo gratiam respuunt, sua culpa pereunt. Nam gratia ipsa volentibus trahi offertur. Trahit enim Dominus ad se omnes, videlicet, volentes obedire Euãgelio, & credere in Christum mortuum & resuscitatum.

Porrò vt hæc tractio melius intelligatur, circumstantias has cogitemus, videlicet quis trahit, vnde trahit, quos trahit, quò trahit, & quomodo trahit.

Quis trahit? Filius Dei trahit, quo trahente trahit & pater. Ita enim in sexto scriptũ est: *Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum.* Vt ergo vna est operatio Patris & Filij: ita vna tractio.

Vnde trahit? E carcere omnium miserrimo, in quo homines detinentur à Satana, donec inde trahantur à Christo.

Quos trahit? Omnes. Nam nulli per se venire possunt. Omnes enim qui veniunt, tracti veniunt. Hîc ergo omnium hominum merita destruuntur. Nam si vlli suis meritis venire possent, non rectè diceret Dominus, *Omnes traham.*

Quò trahit? *Traham*, inquit, *ad meipsum*, id est ab inferno ad cœlum, à morte ad vitam, à sempiterna miseria ad æternam gloriam.

Quomodo trahit? Pater & filius communi Spiritu, qui in verbo est efficax, trahunt. Tractio ergo hæc si hominem spectes, non est coactionis, sed voluptatis & ingẽtis desiderij. Monstrata

ſtrata.n. dulcedine Chriſti in p̃dicatione Euãge A lij, homines volẽtes credũt, & volẽtes trahũtur.

Iam à cõſequente cõcludatur antecedens neceſſariò, videlicet victoria Chriſti ſuper morte, per glorioſam ipſius reſurrectionẽ. Quomodo enim ad ſe traheret, ſi maneret in morte. Proinde hæc tractio & effectũ mortis Chriſti docet, & reſurrectionem eiuſdem à morte conuincit. Tametſi aũt ſuprà in 3. cap. recenſuimus rationes cur Chriſtus crucifigi debuerit, hîc tamen tres cauſas, quas enumerat Athanaſius aſcribã. B Harum prima eſt, vt factus pro nobis maledictum, nos à maledictione legis redimeret. Scriptum eſt enim: *Maledictus qui pendet in ligno.* Secunda, vt exaltatus in crucem omnes ad ſe traheret, vt iam dictum eſt. Tertia vt repurgaret aerem à potentia dæmonum ad Epheſ. 6. Verùm nos præter typicam rationem erecti ſerpentis in deſerto, maximam & præcipuam cauſam ſuprà annotauimus, hãc videlicet: Congruebat iuſtitiæ diuinæ, vt pro offenſa turpiſsima, maxima C & ignominioſiſsima, pœna lueretur turpiſsima, maxima & ignominioſiſsima. Nunc autem vt peccatum generis humani fuit offenſa turpiſsima, maxima & ignominioſiſsima: ita ſuppliciũ crucis turpiſsimum, maximum & ignominioſiſsimum, apud Iudæos erat. Igitur quoniã Chriſtus hanc offenſam expiare debuit ſua morte, cõgruebat iuſtitiæ diuinæ, vt Dñs patibulo crucis affixus, fieret victima p̃ humano gñre. Hãc ſapientiam Dei grati agnoſcamus & nõ pudeat D nos crucis Chriſti, in qua ſola noſtra ſalus eſt.

SECVNDVS.

34 Reſpondit ei turba, nos audiuimus ex lege, quòd Chriſtus manet in æternum, quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis, Quis eſt hic filius hominis.

Dñs prædixit ſe moriturũ. (Nam exaltari Filium hominis, eſt ipſum ſuſpẽdi in patibulum E & mori) & nihilominus ſe promiſsũ Meſsiam eſſe, & voce docebat, & miraculis demõſtrabat. Offenſi ergo mortis mentione, ſic quidã ex turba argumẽtantur: Meſsias manet in æternũ. Tu igitur ſi es Meſsias, non morieris. Et ſi morieris, certè Meſsias non es. ſed falſo tibi Meſsię nomẽ vendicas. Dic ergo nobis palàm quis ſit ille Filius hominis de quo loqueris, tũne an alius? q̃ſpiã. Principiũ ſeu fundamentũ quo nitũtur eſt lex ipſa. Sed quænam eſt illa lex? Legis vocabulum hic latius patet. Nam in genere pro quauis F doctrina cœleſti, quæ in Moſe & Prophetis tradita eſt, accipitur. Ergo in hac lege, id eſt, in Scripturis ſanctis tribuitur Meſsiæ Regnum æternum. Eſaiæ 9. dicitur de Meſsia, *Pater erit futuri ſeculi.* Daniel 6. *Poteſtas eius poteſtas æterna.* Et in Pſalmo ſcribitur: *Adorabunt eũ donec erit Sol, & Luna.* Iam ſi regnum Meſsiæ eſt æternũ. Si Meſsias habet poteſtatẽ æternã, Si præſtabitur ei æternus cultus, manebit profectò in æternũ. Hactenus quidem rectè turba cõcludit. Verùm ſi hæc G turba peritè cõtuliſſet ſcripturas inter ſeſe, facilè intellexiſſet vtrũq;, videlicet & Meſsiam moriturum, & nihilominus regnaturũ in æternũ. Eſaias ait: *Vbi poſuerit animam ſuam pro peccato, Videbit ſemen longæuum.* Hic Eſaias & de moret Dñi, & de ipſius Regno æterno apertè concionatur. Et Daniel vaticinatur Meſsiam moriturũ, & nihilominus tribuit ipſi æternum Regnum. Quare neceſſariò ſequitur eum ex morte reuicturũ. Ex harum Scripturarũ collatione, vt plurimas omittam, promptiſsimũ fuiſſet cõcludere, Meſsiam & moriturum pro peccato, & reſurrecturũ ex mortuis, vt poſsit in æternũ regnare. Sed quid impediebat hanc turbam, q̃ hanc collationem non inſtituerit? Id quod plerosq; mundi infatuat ſapientes, qui omnia mẽſura ſenſuum, & rationis ſuæ metiri volunt, ex quo fit, vt oẽs promiſsiones diuinas, quæ captum ſenſuum & rationis fugiunt, derideant. Verùm Filij Dei fidei normam ſequuntur, quæ fides ſtatuit verũ eſſe, quicquid Deus promittit, vel vniuerſa natura reclamante. Eſt enim ſupra naturam, qui etiam ea quæ ſunt ſupra naturam promittit, & præſtare poteſt, quia natura potentior eſt. Commendabit præterea hic locus nobis diligens ſtudium inquirendæ veritatis in Scripturis, ne ita vnum dictum arripiamus, vt amiſſa collatione, & διαφ. neceſſaria, peruertamus Dei veritatem. Atq; ita torqueamus reliquas Scripturas violenter ad opiniones, quas ex particularibus dictis concepimus.

Supra dictũ eſt cur Ieſus ſe Filiũ hominis nominat, nimirũ vt & quãta fuerit humiliatio Filij Dei cogitetur, & quãtus eius amor fuerit erga genus humanũ intelligatur, & q̃d verus ſit homo habẽs corpus, & animã cũ omnib. ſuis naturalib. facultatib. & appetitionib. ſicuti alij homines, oſtenderetur. Hæc vicißim à nobis fidem, amorem, & obedientiam, in quibus noſtra erga eum cernitur gratitudo, requirunt.

TERTIVS.

35 Dixit igitur eis Ieſus, adhuc ad breue tempus lumen vobiſcum eſt. Ambulate donec lucem habetis, ne vos tenebræ occupent.

Rudem turbam ad diſcendũ hortatur, argumento ſumpto ab occaſione, & periculo. Occaſio eſt: Lux doctrinæ cœleſtis nũc ſplendet, q̃d diu non eſt futurũ in hoc populo. Igitur occaſio nõ eſt negligẽda. Obſcurè his verbis ſignificat Dñs, vt Lux doctrinę cœleſtis breui trãsferatur à Iudæis ad gẽtes, propter ipſorũ contumaciam & ingratitudinẽ. Periculum eſt, tenebrę occupabunt torpẽtes in via, vt eò quo tẽdunt nõ perueniant. Proinde prudentis eſt ambulare in luce, dum adhuc ſplendet. Ambulandi verbũ viuẽdi rationẽ ſignificat. Vt enim via proprie eſt illud terrę ſpaciũ per quod itur, & à loco ad locũ pertranſitur: ita metaphoricè in gñre eſt ratio inſtitutioq; vitæ hominis. Et ambulare in via, eſt certum curſum vitæ tenere. Dñs dicit: *In præceptis meis ambulate.* Hîc vides præcepta Dei inſtar viæ eſſe, & ambulare, vitam inſtituere ad præceptorũ regulam. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*, id eſt, qui dum hanc viuũt vitam, ea

faciunt, quæ lex Dñi præcipit atq; mandat, beati sunt. Ratio locutionis huius, vt ex collatione superà facta intelligi pót, hæc est. Vt via recta ad locum ad quem quis tendit ducitur: ita pia vita ad beatitudinem ad quam tendimus peruenitur.

Cæterũ vt intelligamus cur Dñs & se, & suã doctrinam lucẽ nominet, curq; tenebras & sui ignorantiam & doctrinæ suæ insciciã appellet, hæc regula tenenda est, cuius vsus in Scripturis & maximus est, & multam lucem plurib. Scripturæ locis adfert. Regula aũt hæc est: *Nomina rerum diuersarũ sæpe propter similitudinẽ effectuũ, cùm docendi tum admonendi gratia permutantur.* Christus & vitis, diuersarũ rerum sunt nomina: Christus tamen se vitem nominat, propter similitudinem effectuũ. Nam vt vitis ministrat palmitibus in se manentibus succum suum, vnde virescunt, germinant & fructificant: sed amputatis frondibus nullum amplius succum impartitur. Quare & arescunt, & nullum amplius fructum ferunt: ita Christus Dominus suum Spiritũ, vt succum quendam infundit in eos, qui in se manent per fidem. Ex quo fit vt & viuant, & fructificent, aliis autem qui in se non manent, nõ ministrat suũ spiritum. Quare nec viuere, nec fructificare possunt. Ideo ipse dicit: *Sine me nihil potestis facere.* Vides quantum lucis hæc regula attulit dicto Christi: *Ego sum vitis, vos palmites.* Spiritus Sanctus & aqua, diuersissimarum rerum appellationes sunt. Sed Spiritus Sanctus nomẽ aquæ accipit apud Prophetam, propter similitudinem effectuum. Vt enim aqueus humor ad generationem physicam requiritur, adeò vt sine eo nulla generatio fieri possit: ita Spiritus Sanctus ad generationem spiritualem requiritur. Sine enim eo nullus regenerari potest. Petra & Christus, diuersarum rerũ sunt nomina: sed tamen Christus nomen petræ accipit, propter similitudinem effectuũ. Vt enim à petra, q̃ erat in deserto, manabat aqua (sed prius percussa à Mose) quã potabat populus in deserto: ita à Christo (pro mortuo in ara crucis) manat Spiritus Sanctus, quem potant fideles, vt Paulus ad Cor. loquitur. Ad hanc regulam exigẽdæ sunt omnes sacramẽtales locutiones, in veteri & nouo Testamento. Prophani quoq; scriptores sacrificiis nomina tribuunt, à rebus propter quas fiunt sacrificia. Homerus & Aristophanes Euangelium vocant *Sacrificium gratulatorium*, pro læto nũcio. Idem Homerus sacrificia, quæ fiebant ab hostibus reconciliatis, ἱερεῖα νίκης nominat. Sed vt alia infinita omittamus, verba Christi ad hanc regulam exigamus. Christus se hic lumen vocat, similiter & suam doctrinam lucẽ pronunciat. Sed quænam est ratio permutationis nominum, rerum tam diuersarum? Similitudo effectuum. Vt enim lux obscura loca illustrat, vt qui in iis sunt, & lucẽ sequi volunt, possint exire, & inuenire, ad quem tendunt locũ: ita Christus Dominus, hominibus in tenebris sedentibus, Lux est, & suo lumine, hoc est, doctrina Euangelij, obscuras hominum mentes illustrat, vt exire possint, & venire quò velint, hoc est, in patriã cœlestem. Hoc pulcherrimè in cantico Zachariæ explicat his verbis: *Visitabit Oriẽs ex alto, illuminãs eos, q̃ in tenebris, & in vmbra mortis sedent. Ad dirigẽdos pedes nostros in viã pacis.* Hic etiã affectibus nomen pedum propter similitudinẽ effectuum tribuitur. Vt enim pedib. corporis imus de loco in locum: ita affectibus aut ad Deum accedimus, aut ab illo discedimus.

QVARTVS.

Et qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadit.

Hæc ratio est exhortationis proximæ à contrariis sumpta. Qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadit. Igitur ambulate in luce dum eam habetis. Similitudo hoc modo explicabitur: Quemadmodum illi, qui noctu in densissimis tenebris ambulant, nesciunt quò vadunt, viam enim non tenent, atque ideò in præcipitia incidũt, & in vitæ pericula: ita qui Luce Euãgelij destituuntur, & eunt in tenebris ignorantiæ, feruntur in æternæ mortis præcipitia, vnde eluctari nõ possunt, horrẽda caligine obruti. Hinc ergo docemur, quòd ratio hominis, seu lumen intellectus, quod adeò prædicant Philosophi, sit mera caligo, cùm de via vitæ æternæ quæritur.

QVINTVS.

36 Donec lucem habetis, credite in lucẽ, vt filij lucis sitis.

Ex dictis infert exhortationem, & exponit quid sit ambulare in luce, nempe credere in lucem, hoc est, in filium Dei, qui lux illa vera est, veniens in hunc mundum. Non ergo pedib. corporis currendum est, vt lucẽ assequamur Christũ: sed viua fide, quæ cordis fiducia est, acquiescens in Luce Euangelij. Plura de hac luce legãtur Iohan. 8. in hęc verba: *Ego sum lux mundi.*

Hæc locutus est Iesus, & abiens occultatus est ab ijs.

Etsi Iudæi iam consultabant de Christo occidendo: tamen ipse officium docendi non deserit, nobis relinquens exemplum, vt non frangamur animis propter plerorumq; ingratitudinem. Verùm ne Dominus videretur temerè se tradere in manus hostium, secessit adhuc paulũlum: suo exemplo nos erudiens, ne non necessaria præsentia nostra perfuncti officio, irritemus magis furorẽ hostiũ Euangelij, sed consulamus nobis fuga corporis, modò animo nõ fugiamus.

PARS QVINTA.

Hęc pars cõtinet expositionẽ obdurationis Iudęorũ, & exponit cur q̃dam ex Phariseis q̃ crediderũt, nõ palam ediderint suæ fidei cõfessionẽ. Huius partis duo sunt mẽbra. Primũ de obdurationẽ & cõtumacia Iudæorũ. Secũdum de Phariseis credẽtib. sed præ metu nõ audẽtib. palã suæ fidei cõfessionẽ edere. In illis dãnãda est malitia & cœcitas: in his humana deplorãda est infirmitas. Singula mẽbra nostro more articulis distin-

DE PRIMO. (guemus.

37 Hæc autem cùm fecisset signa coram eis, non crediderunt in eum.

PRIMVS.

PRIMVS.

Propositio est incredulitatis Iudæorum, quę cũ suis circumstantiis rectè perpendenda est, vt intelligamus ea, quæ sequũtur & videtur causã obdurationis Iudæorũ aliò trãsferre, q̃ ad ipsos Iudæos, qui contumaciter se Christo, atq; eius doctrinæ opposuerunt. Hîc ergo si rectè perpẽdamus cur Christus docuerit, & cur ediderit miracula, facilè intelligemus quæ fuerit vera causa contumaciæ, & infidelitatis Iudæorum.

Cur ergo Christus docuit? Ex mandato Patris docuit, vt auditores crederent, & credentes saluarẽtur. Voluit ergo Pater, voluit & Filius, vt auditores crederẽt: proprius siquidẽ finis & p̃ximus Euãgelij p̃dicati est, vt auditores credãt.

Cur edidit miracula Dñs? Vt auditores de autore doctrinæ, & certitudine confirmarẽtur, videlicet, quòd Doctor ipse sit, olim promissus Messias, & doctrinam adferat cœlestem, salutarem credentibus. Ita enim scriptum est: *Hæc facta sunt vt credatis quòd Iesus est Christus, & vt credentes vitã habeatis in ipso.* Vt ergo doctrina Christi: ita miracula eius eò pertinẽt, vt audiẽtes doctrinam, & vidẽtes miracula crederẽt, & credentes saluarẽtur. Hoc ita esse cõfirmat etiã querela Christi, & lachrymæ Matth. 22. *Quoties*, inquit, *volui vos congregare, vt gallina pullos suos congregat, & noluistis.* Hîc Dñs flens dixit causam obdurationis Iudæorũ in ipsis esse, qui contumaciter se Deo opponunt. Ergo causa incredulitatis vera intra ipsos est voluntas eorũ, qua liberè & sponte se Christo opposuerũt. Huius aũt peruersæ volũtatis in Iudæis duas causas Christus nobis aperuit: quarũ vna est amor tenebrarũ, in ipsis Iudæis, altera gloriæ cupiditas. De priori ita ait: *Dilexerunt tenebras magis quàm lucem.* Itẽ, *Qui malè agit, odit lucẽ.* His verbis significat Dñs Iudæos impeditos fuisse amore tenebrarũ, hoc est hypocrisi, & opinione iustitię, vt non crederẽt. Quæ vicia Dñs seueriſsimè in ipsis castigauit vt emẽdarentur, & emẽdati crederẽt ac saluarentur. De altera sic ait: *Quomodo potestis credere, qui gloriam à vobis inuicem quæritis, & non gloriã quæ est à Deo?* His veris causis cõtumaciæ Iudæorũ accedit scãdalum, quo Iudæi offendebãtur in p̃sona Christi, nõ rectè cogitãtes talem fuisse promissũ à Prophetis, & distinguendum esse in ipso tempus humiliationis à tempore glorificationis.

Qui ea quæ hactenus diximus recipiunt quidem, sed ita, vt occultas tñ causas incredulitatis Iudæorum in Deo fingant, id Deo optimo tribuunt, quod nemo nisi pessimo tribuere audebit, videlicet vt aliud celet in animo, & aliud ore loquatur. Qui talis est, in Scripturis duplex cor habere dicitur, quod non solum ipse Deus abominatur vt peruersum, verũetiã prophani homines extremè oderũt. Achilles apud Homerũ affirmat, se magis odisse eum, qui aliud in corde celat, & aliud ore loquitur, quã inferni portas. Cum ergo Dñs dicit: *Volui te congregare, & tu noluisti*, an nõ manifestè tribuũt Christo cõtradictorias volũtates, videlicet idem velle & nolle, qui fingit ipsum animo noluisse quod verbis A se velle significauit. Idem crimen Patri impingunt, qui dicit, *se manus extendisse ad populum contumacem, & contradicentem sibi.* Eodem malo Spiritum Sanctum inuoluũt, cui Stephanus dicit, Iudæos *pernicaciter restitisse.* Absit ergo à piis mẽtibus hæc horrenda cogitatio de Deo, qui vt optimus est & sapiẽtissimus: ita optimè vult suæ creaturæ, & sapientissimè illi proposuit medium salutis per vnum Iesum Christum. Hoc iacto fundamẽto de causis incredulitatis Iudæorum, & de voluntate Dei, cuius nuncius erat Iesus Christus, qui mentiri & fallere nequit, muniamus mentes nostras aduersus eos, qui ex sequentibus verbis Euangelistæ, alias cæcitatis, & incredulitatis Iudęorum causas fingunt, quibus nõ solum Iudæos excusant iniustè, verum etiam Deum Patrẽ, atq; ipsius Filium impudẽter & sacrilegè accusant, non timentes iudiciũ Dei aduersus se, qui in extremo die iudicabit eos, & socios faciet Diabolorum mendacium in æterna miseria, & suppliciis nunquam finiendis. Iam audiamus quid dicat Euangelista.

SECVNDVS.

38 Vt Sermo Esaiæ Prophetæ impleretur quem dixit.

Occupatio est. Anteuertit enim hanc obiectionem Iudæorum. Messias est promissus nobis Iudęis, vt noster sit Rex, nobisq; salutem adferat. Nunc aũt pauciſsimi ex nostra gẽte Iesum recipiunt, & Messiã agnoscunt. Igitur nõ videtur, quòd Iesus iste in quem nolunt credere Iudæi, ad quos præcipuè erat mittẽdus Messias, sit ille olim promissus Messias. Euangelista obiectionẽ hanc diluens, ostẽdit ex vaticiniis Prophetarum, quòd Messias exhibitus contemneretur Iudaico populo, ad quem præcipuè erat missus. Cùm ergo hæc Iudæorum contumacia aduersus Messiam prædicta sit, magis facit ad confirmãdum quòd Iesus sit Messias, quàm ad infirmandum quòd non sit. Iam tenemus mentem Euangelistæ, qui non Deum authorem incredulitatis Iudæorum fuisse, sed contumaciam spontaneam, qua oblatam gratiam respuerunt, ingrati affirmat.

Sed hæc, dicet aliquis, pugnant cum verbis Euangelistæ, videlicet: *Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur.* Si ergo contumaces sunt facti Iudæi, vt sermo Prophetæ impleretur, profectò non poterant non contumaces fieri. Proinde hæc contumacia non videtur fuisse voluntatis, sed necessitatis. Respondeo. Quicquid fit dum fit necessariò fit, etiamsi antequã fieret, habuit causam quæ aliter agere posset. Deus præuidit contumaciam Iudæorum tanquam tum fieret, cùm præuidit. (Nam omnia Deus in suo ętherno tanquã præsentia videt.) Ergo euentus prędictionis Prophetę de contumacia Iudęorũ fuit necessarius nõ simpliciter, aut necessitate causę, sed facti. Omnia enim dũ fiunt necessariò fiunt, etiãsi multi habebãt causas antequã fierẽt, quę aliter agere poterant. Vt voluntas Iudęorũ poterat non esse contumax;

sed credere, si Iudei voluissent, sicuti clarissimè & sine omni ambiguitate testantur hæc Domini verba: *Quoties volui te congregare, vt Gallina congregat pullos suos, & noluisti.* Hinc sequitur prædictionē Prophetæ nō attulisse Iudæis necessitatē cōtumaciæ. Hæc responsio vera, & solida est, & attētis facilis intellectu. Aliter aūt sic responderi potest: particula ἵνα, id est vt, nō est semper αἰτιολογικὸν, sed sæpè ἐκβατικὸν, hoc est, nō causam rei semper, sed aliquādo exitū & euentū, q̄ propriā causam habuit, notat. Non enim ideò facti sunt cōtumaces Iudæi, quia Propheta hoc prædixit, sed quia Propheta & ex præteritis, & præsentibus de futuris coniicere poterat, & cùm Spiritū Propheticum haberet, videre omnia, quæ euentura Christo erant ab isto ingrato populo, prædixit hanc Iudæorum aduersus Christum contumaciam. Non ergo hæc facta sunt necessitate prædictionis Propheticæ, sed necessitate certitudinis euentus, qui habuit causam nō necessariam, sed voluntariā Iudeorū cōtumaciam, quam infallibiliter præsciuit Deus, cuius spiritu dictāte, Propheta hæc prædixit. Augustinus aūt sic ad quæstionē respondit: *Quidam inter se mussitant, & vbi possunt, aliquādo proclamāt, & turbulenta disputatione cōtendunt, dicentes. Quid fecerūt Iudæi, vel quæ culpa eorū fuit, si necesse fuit, vt sermo Esaiæ impleretur? Quibus respodemus Deum præsciū futurorū, per Prophetā prædixisse infidelitatē Iudæorum, prædixisse tamē non fecisse. Non enim propterea quemquā Deus ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata iam nouit. Ipsorum enim peccata præsciuit, non sua, non cuiusque alterius sed ipsorum. Quapropter si ea quæ ille præsciuit ipsorum, non sunt ipsorum, non verè ille præscisuit. Sed quia illius præscientia falli non potest, sine dubio non alij, sed ipsi peccāt, quos Deus peccaturos esse præsciuit. Fecerūt ergo peccatū Iudæi, quòd eos non cōpulit facere cui peccatū non placet, sed facturos esse præsciuit, quē nihil latet.* Hęc Augustinus. Breuiter, summa responsionis huc redit: Prędictio Prophetica nō est vlla causa euētus, id est, contumaciæ Iudæorū, sed solummodo indicatio, quæ ideò infallibilis est, quoniam Deus infallibiliter præsciuit euentum. Atq; hoc respectu necessaria fuit prædictionis impletio.

TERTIVS.

Domine, quis credidit auditui nostro, & Brachium Domini cui reuelatum est?

Hoc testimoniū desumptū est ex capite 53. Esaiæ, in quo Propheta vaticinatur de morte, & resurrectione Dñi, & de ingratitudine, & contumacia gētis Iudaicæ aduersus Christū: ad ipsos quidē missum, sed reprobatū, qui tñ iuxta aliam Prophetiā factꝰ est in caput anguli. Oratio hæc, *Quis credidit auditui nostro* (hoc est, prædicationi nostræ) admirantis est contumaciā istius populi, in quo pauciſsimi erant agnituri Christum. Non ergo hæc interrogatio, *quis credidit*, significat neminem credidisse, sed pauciſsimos, si totā gentem spectes. Hīc ergo monemur, ne ex multitudine pendeamus, sed potius paucos bonos sequamur ad gloriā, quā infinitā multitudinē, ad ignominiā. Nō est dubiū, in isto populo multos periisse studio imitationis. Nam cū viderēt principes suos, sapiētes plurimos, & Phariſæos, qui habebant opinionē sanctitatis, Christū persequi, putarunt se rectè, & laudabiliter facere, si eorum sequerentur exempla.

Sed quid est *Brachium Dñi?* Brachium Dñi dicitur eius virtus & potentia, hoc est, ipse Filius Dei, per quē Pater omnia fecit, hoc est: *Verbum quod caro factū est, & habitauit in nobis.* Hoc dictū Prophetæ arripuerūt Sabelliani, qui vnā personā Patris & Filij, & Spiritus Sancti falsò finxerūt, quā vnā personam pro diuersitate causarū, nunc dici Patrē, nunc Filium nominari, nūc Spiritum Sanctum appellari docuerunt. Horū hæreticorū obiectionē, ex hoc loco sic proponit, & soluit Augustinus: *Ecce, videtis quia solus est Pater, si Brachiū eius est Filius. Non enim duæ sed vna persona est, homo & brachium eius.* Ad hoc argumentū, in quo peccatur fallacia æquiuocationis, sic rectiſsimè respondit Augustinus: *Non intelligunt neq; aduertunt, inquit, quò verba de rebus alijs adres alias transferantur propter aliquā similitudinē, etiā in locutionib. quotidianis & notiſsimis rebus, quāto magis vt nobis ineffabilia qualitercunq; dicantur, quæ dici sicuti sunt, omnino non possunt.* Non ergo Filius Patris Brachium dicitur, quòd Deus pater figura determinetur carnis humanæ, eiq; Filius tāquā membrum corporis hæreat, sed quia omnia per ipsum facta sunt.

QVARTVS.

39 Propterea non poterant credere, quia rursus dixit Esaias.

40 Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

Hoc Prophetæ testimoniū eodem pertinet, nempe ad muniendas mentes piorum aduersus scandalum paucitatis Iudæorum, recipientium Messiam exhibitum. Postquam enim pij, qui erant pauciſsimi in populo Iudaico, respectu tantæ multitudinis, vident hanc Iudæorū contumaciam aduersus Christum, longè antea fuisse prędictam, nō offenduntur paucitate credentium, sed magis confirmantur in fide Messiæ, videntes euentum respondere prædictionibus Propheticis. Hęc est sententiæ summa. Nūc verba perpendantur. Primum dicit Euāgelista: *Non poterant credere:* Quia Esaias eorum contumaciam prædixit. Videtur ergo prędictio necessitatem attulisse contumaciæ Iudæis. Hæc obiectio suprà soluta est. Contumacia Iudæorum reuera fuit voluntaria, & non necessaria in se. Hāc Spiritu Prophetico Esaias prædixit. Huius prędictionis euentus fuit ineuitabilis, nō ex necessitate euentus, sed ex certitudine prædictionis. Nam Esaias hanc contumaciam vt præsentem vidit. Augustinus autem sic soluit obiectionem; *Non, inquit, poterant credere Iudæi, quia hoc Esaias Propheta dixit. Hoc autē Propheta prædixit, quia Deus hoc futurū esse præsciuit. Quare aūt non poterāt, si à me quæratur, ita respondeo, quia nolebant. Malam quippe eorum voluntatē præuidit Deus, & per Prophetā præ-*

nunciauit

nunciauit ille cui abſcondi futura nõ poſſunt. Hæc Auguſtinus. Sicut ergo laus eſt voluntatis diuinę, quòd illos ſaluos fieri voluit, ita quod illi nõ poterant credere, culpa eſt voluntatis humanæ.

Sed, inquies, Propheta aliam cauſſam ponit, quàm Iohannes hîc refert. Et Paulus in Epiſtola ad Romanos capite vndecimo eandem adfert, diſſerens de reiectione Iudęorum; ita enim habet textus: *Excœcauit oculos eorum, & indurauit cor eorũ.* Quis excœcauit? quis indurauit? Deus. Si Deus, Iudæi ſunt extra culpam.

Sed audiamus alia Scripturæ dicta, vt ex collatione eruamus certitudinem. In Pſalmo ſcriptum eſt: *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite indurare corda veſtra*, id eſt, nolite veſtra duritie reſiſtere Euangelio Chriſti. Cum hac exhortatione Spiritus ſancti impoſsibile eſt pugnare poſſe factum Dei. Ieremias capite decimonono ſic ait: *Indurauerunt cor ſuum, ne audirent verba Prophetæ.* Vide quæſo, ſi Deus indurauit cor eorum, certè ipſi non indurauerunt: Si ipſi indurauerunt, profectò hoc Deus non fecit: Erit ergo Propheta contra Prophetam? Certè erit, ſi eodem modo indurandi verbum vtrobique acceperimus; videlicet pro efficientia indurationis. Neceſſe erit ergo, vt alius ſit modus indurationis apud Eſaiam, & alius apud Dauidem & Ieremiam, alioqui non ſtabit verbum Dei. Vt aũt modos iſtos rectè diſtinguamus, hoc fundamẽtũ immotũ tenendũ eſt. Deus nõ vult peccatũ, Deꝰ nõ vult mortẽ peccatoris. Si ergo Deus nõ vult peccatũ, certè nec facit peccatũ, nec cogit hominem ad peccandum, ſed illum potiùs vult conuerti & viuere. Non ergo Eſaiæ dictum: *Deus indurauit*, de efficientia indurationis accipi poterit. Quare neceſſariò ſequitur de permiſſione indurationis accipiendum eſſe, vt ſit ſenſus: *Deus indurauit*, id eſt, non molliuit: & Ieremiæ dictum ſicut & Dauidis de efficientia indurationis, quia hoc dictum Scripturæ ſolui nõ poteſt; *Perditio tua ex te Iſrael eſt.* Hac ſeruata diſtinctione modorum indurationis, non pugnant Prophetica dicta, ſed optimè congruunt. Vt enim Eſaiæ dictum tribuit Deo iuſticiam: ita Ieremiæ & Dauidis tribuit Iudæis voluntariam contumaciam aduerſus Deum. Iuſticia Dei eſt, vt illos, quos ſæpè ſuo verbo ad conuerſionem inuitauit, ſi ſibi reſiſtant & opponant ſe nuncijs ipſius, deſerat, & ſinat ruere pro libidine affectuũ à peccato in peccatũ, vt tãdem pereãt ingrati. Ita. n. Paulus ait in Epiſtola ad Romanos capite primo: *Sicut non probauerunt habere Deum in notitia, tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent, quæ non conueniunt.* Huc pertinet Domini dictũ Oſeæ capite quarto: *Quoniam tu ſcientiam repuliſti, repellam te.* Item: *Oblita eſt domus Iſrael Legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego.* Hanc igitur deſertionem, vt rectè Auguſtinus ait, eorum voluntas meruit. Sic enim excœcat, ſic obdurat Dominus deſerendo, non adiuuando. Hæc nos moneant ne conſuetudine peccandi & contumacia noſtra efficiamus, vt Deus nos deſerat iuſtè, qui ex miſericordia nos paterna ad pœnitentiam vocat.

Deſertionis finis ſequitur: *Ne videant oculis & ne intelligant corde, & conuertantur, & ſanem eos.* Quomodo, inquies, hoc congruit cum dicto: *Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat?* Si Deus non vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat, ſi verè vult conuerſionẽ peccatoris & vitam: quomodo quadrat hoc, quod hic dicit: *Vt non videant oculis, & non intelligant corde?* Reſpondeo. Paternus affectus eſt, quo pater bonos omnes ſuos filios vult eſſe bonos voluntate paterna: verùm rebelles & perpetuò contumaces vult è domo eijcere & excludere hæreditate voluntate iuſta, quæ non præcedit, ſed ſequitur filiorum contumaciam. Idem de Deo ſentiendum eſt.

Hæc breuiter de præſentibus quæſtionibus ſint dicta. Qui plura deſiderat, legat Commentarios noſtros in Epiſtolam ad Romanos. Item Enchiridion de prædeſtinatione. Multi cùm Iohannis & Eſaiæ dicta ad fatalem neceſsitatem referunt, ſeipſos labyrinthis inextricabilibus inuoluunt, & alios miſerè ſeducunt. Nam ex illorum dogmate nihil aliud conſequi poſſunt, qui illud recipiunt, quàm aut ſecuritatem ſtultam, aut deſperationem miſeram. Quemadmodum multa tragica exempla etiam recentia teſtantur. Timeamus ergo Deum, ac teneamus eam ſententiam, quæ & habet totius Scripturæ conſenſum & digniſsima Deo eſt, & homini maximè ſalutaris, qualem illam eſſe, quam attulimus, non dubitamus.

QVINTVS.

41 Hæc dicit Eſaias, quãdo vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo.

Vtrumque vidit in Spiritu Eſaias, videlicet contumaciã Iudæorũ aduerſus Chriſtũ humiliatũ vſque ad mortẽ crucis; & gloriam quæ ſecuta eſt humiliationem ipſius, cuius veluti partes ſunt, glorioſa eius reſurrectio, aſcenſio viſibilis in cœlum, miſsio Spiritus Sancti in Apoſtolos, prædicatio Euangelij in vniuerſo orbe, collectio Eccleſiæ ex Iudæis & Gentib. ſententia extremi iudicij, qua electos æternũ beat, & reprobos cum diabolis pedibus ſuis ſubijcit, vt ita ad nomen Ieſu flectatur omne genu, cœleſtium, terreſtrium & inferorum. Huius gloriæ quã ſuis communicat, cogitatio, accendat fidẽ in nobis, operetur patientiam, foueat ſpem, ac nos in Dño confortet, ne cum impia mundi colluuione deficiẽtes à Chriſto, miſerè pereamus.

DE SECVNDO.

Huius ſecundi membri, de Phariſæis credentibus & non confitentibus, tres ſunt articuli, quos ordine declarabimus.

PRIMVS.

42 Attamen ex principibus multi crediderunt in eum.

Et ſi reſpectu totius gentis Iudaicæ pauciſsimi credidérunt in Chriſtum, quemadmodum Prophetia prædixit, & euentus comprobauit:

tamen seorsum à colluuione totius gentis plurimi erãt qui in Christum crediderunt. Atq; ita non pugnãt, paucos credidisse & multos. Aliud est enim simpliciter dici aliquid, aliud comparatè. Notetur hîc primum iuxta regulam: *Verbum meum ad me vacuum non redibit*, nunquam fore vt in aerem tantum transeat verbum Dei à quouis Ministro prædicatum. Alijs enim erit odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem, siue multis siue paucis annũciatum fuerit. Hac ergo regula consolentur se pij Euangelij Præcones & exemplo Christi erigantur ad faciẽdum officium, siue auditores grati, siue ingrati fuerint. Iaceatur ergo semen in terram, & relinquatur Deo incrementum.

Præterea hîc videmus confundi discrimen, quod volunt quidam esse inter has locutiones, credere Christo, & credere Christum, & credere in Christum, vt credere Christo, sit ipsius verbis habere fidẽ: Credere Christũ, sit statuere Christũ esse: & credere in Christũ sit viua fiducia iuxta ipsius promissionẽ in ipsum recũbere. Nam hoc loco credere in eum, significat ei credere, hoc est verbis ipsius & miraculis fidẽ adhibere, vt certò statuant ipsius verba vera esse, & miracula diuina testimonia, quibus verba confirmantur. Huius confusionis ratio hæc est: ꝙ Hebraica phrasi idem sit credere Deo, & credere in Deum. Nam vtrumq; eodem modo pronunciant articulo ei præfixo. At Latini Theologi in suis scriptis vt plurimùm discernunt istas locutiones, vt exposuimus.

SECVNDVS.

Sed propter Pharisæos non confitebantur, ne excluderentur à Synagoga.

Causa redditur suppressæ confessionis Pharisæorum credentium. Verebantur enim ne à Pharisæis, qui tum videbantur columnæ Ecclesiæ, excluderentur à communione populi Dei, quæ pœna grauissima videbatur, propter infamiam, in quam incurrebant excluſi. Fuit quidẽ vtilis disciplina ad continendos homines in officio, cùm iustè exercebatur. Contra autem tyrannis erat execrabilis, quando exercebatur iniustè, quemadmodum tum fiebat à Pharisæis, cùm à communione, seu Synagoga excludebantur, qui Christi doctrinam amplexi erant, cognitis Pharisæorum corruptelis.

TERTIVS.

43 Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.

Causa hîc redditur eius, quod dixit: *Ne excluderentur à Synagoga.* quasi diceret: In Synagoga ergo habere locum, est gloria apud homines. At è Synagoga excludi, est ignominia. Principes igitur credentes Christum veritatis doctorem esse & diuinitùs missum, quia dilexerunt gloriam hominum, non palàm suæ fidei ediderũt confessionem. Vide hîc quid faciat spectrũ gloriæ humanæ: impedit ne nos audeamus id, qd̃ sentimus fateri, ne tantillum offendamus homines, aut discedat vel minimum de nostra existimatione.

Hæc vera est hypocrisis natura, vt aliud simulet, aliud dissimulet, quod est apud Græcos *πολύτροπον* esse, in Ecclesia duplex cor habere. Atque vt breuiter nos expediamus, diligere gloriã hominum hoc loco est propter humanum fauorem, id quod scis & probas, non confiteri apud homines, ne quid commodi videatur tibi perire. Gloria ergo Dei est, vt quod credis corde, confitearis ore, iuxta illud: *Corde creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem.* Filius Dei dicit: *Quem puduerit mei coram hominibus, pudebit & me eius coram Patre meo, qui est in cœlis.* Ex quo patet, quàm sit necessaria confessio fidei, sine qua nulla est fides cordis, sed fictio solummodò religionis, quæ magis nocet quàm prodest. Qui ergo Christum verè agnoscunt Saluatorem, debent palàm coram omnibus Diabolis & hominibus, si res postulauerit, ipsum confiteri, alioquin audient in extremo die: *Discedite à me, ego non noui vos.*

Verùm duplex est confessio fidei, vna necessaria, altera temereria. Necessaria confessio uel fit cum periculo, vel expers est periculi. Hęc etsi est necessaria, tamẽ facilis est cuiuis vel meticulosissimo. Illa quæ cum periculo iuncta est, fortis est animi. Hæc non solùm habet laudem, verumetiam coronabitur corona iusticię in die illo. Filius enim Dei vult omnes in extremo die agnoscere suos esse, eosq́ue æterna beatitudine coronare, qui se in hac vita fuerint confessi. Temeraria confessio variat causis. Nam vel stulto zelo fit, vt multi olim (quemadmodum habet historia Ecclesiastica) se sponte in manus carnificum tradiderunt. Hæc etsi in se parum laudabilis fuit: tamen excusatur propter finem, & iste error cum alijs peccatis Sanctorum tegitur, & sanguine Christi aboletur: vel gloriæ humanæ causa fit, qualis fuit multorum Anabaptistarum his annis, quos Diabolus suo spiritu seduxit, ad confirmandam impiam eorum doctrinam de multis tetris erroribus.

SEXTA PARS.

In hac parte Dominus vt fidem postulat sui verbi, fructumq́ue qui inde manat monstrat: ita admonet contumaces de futuro iudicio, si non conuertantur, & vt authoritatem suo sermoni conciliet, omnia ad Patrẽ mittentẽ refert.

Huius partis duo sunt membra.

Primùm, quòd credere in Filium & in Patrẽ vna sit fides, & quòd fides Christi educat è tenebris in lucem.

Secundùm de iudicio, quod manet eos qui non resipiscunt.

DE PRIMO.

Huius membri tres sunt articuli, quos ordine explicabimus.

PRIMVS.

Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me.

Clamor Domini non solùm fortem & inuictum animum ipsius declarat, in præstando officio, etiamsi iam videbat imminere sibi grauissimos cruciatus: verùm etiam quantum sitiat hominum, etiam hostium salutẽ ostendit. Præterea etiam monet, quòd gratiã promiscuè omnibus offerat fide accipiendam. Exemplum imitentur Ministri Euangelij. Quæ sequuntur, videlicet, *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*, tria continent. Primum, vnde sit Euangelium. Secundum, quæ sit Euangelij autoritas. Tertium, q̃ Christus sit legatus à Deo in mundum missus: id est, verus Messias.

Vnde ergo Euangelium? *Qui*, inquit, *credit in me, credit in eum, qui misit me.* Est ergo Euangelium à Patre, id quod ideò non poterat persuadere Iudæis, quia putabant doctrinam Euangelij, qua docetur, quòd homo iustificetur fide, absque omnium operum bonorũ & malorum respectu, pugnare cum doctrina Legis de iusticia, de qua dicitur: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Ideò alibi dicunt: *Nos Mosis discipuli sumus.* Item: *Scimus vnde sit Moses.* Verùm si miseri Iudæi sua facta ad normam Legis exegissent, intellexissent maiores esse sordes suas, omniumq; hominum in mundo, quàm vt vllus possit Legis operibus iustificari: vnde agnouissent magnitudinem misericordię Dei, qui dedit Filium, qui fieret victima pro peccato, & credentes sua iusticia donaret, ne Legis sententia damnarentur. Nam qui credit, habet iusticiam, quam Lex requirit: non quidem à se factam, sed sibi à Christo imputatã, adeò vt qui hanc imputatam iusticiam habet, non sit iam sub Lege damnante, sed sub gratia condonante peccatum.

Quænam est Euangelij autoritas? Diuina. Qui ergo Euangelium docet, diuina autoritate nititur: & qui Euãgelio credit, Deo credit. Contrà verò, qui Euãgelium contemnit, Deum autorem Euangelij cõtemnit, quod profectò non feret impunè. Admoneantur igitur hîc, & qui docent Euangelium, & q̃ Euangelium audiunt. Illi quidem vt summa cum fide & constãter doceant, statuentes Euangelium esse potentiam Dei in salutem omni credenti. Hi verò vt in timore Dei cum summa attentione audiant, docentes tanq̃ ipsum Deum & Filium eius Iesum Christum: *Qui vos*, inquit, *audit, me audit.* & in hoc loco: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me.* Cùm ait, *Non credit in me*, non negat eos simpliciter in se credere, sed loquitur ex sententia præsentium auditorum, qui putârunt Iesum non esse diuinitùs missum, nec adferre doctrinam ex sinu æterni Patris, sed sua sponte cucurrisse, & se ingessisse in prædicandi munus, sine vocatione diuina.

Tertium, quod habet præsens articulus, coniunctum est cum primo & secundo: videlicet, quòd Iesus Christus sit legatus Patris in hoc missus, vt scientiam salutis hominibus tradat. Id quod & diuinis miraculis ipse confirmauit, & Pater idem de coęlè testatus est, sicuti suprà ostensum est.

SECVNDVS.

45 Et qui videt me, videt eum, qui misit me.

Verbum θεωρεῖν nõ solùm significat oculis cernere, sed etiam mente rem contemplari, & corde in re acquiescere. Significat ergo hoc loco videre Christum, eius noticiã habere, ac in ipsum firma fiducia recumbere. Sed quomodo videt Patrem, qui videt Filium? Hoc non ad substantiam, sed ad voluntatem Patris pertinet. Nam cùm Pater Filium mittit, vt fiat victima, & colligat verbo Euangelij Ecclesiam: satis ostendit, q̃ velit hominum salutem, ad quam Filius omnes inuitat. Hoc ergo dicto Dominus ostendit, se non suam doctrinam, vt Iudæi putabant, adferre, & eos, qui in se credunt, non in se tantùm credere, sed etiam in Patrem mittentẽ. Est enim vna voluntas Patris & Filij, qua ambo salutem hominum volunt. Verùm hoc clariùs sequentia ostendunt.

TERTIVS.

46 Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

Ratio est cur dixerit Dominus, *Qui videt me, videt & eum qui misit me. Ego sum lux*, inquit, qua scilicet Patrem meum noscitis: videlicet quòd sit qui faciat misericordiã, iudicium, & iusticiam, vt Ieremias loquitur. Et ego factis & verbis idem declaro, vt nemo negare possit, idem velle & Patrem & Filium: nempe exhibere misericordiam credentibus, iudicium contumacibus, iusticiam omnibus. Sed quomodo Christus lux est? id suprà multis exposuimus. Est lux docendo, viuificandõ, saluãdo, & beando Christus ergo hoc dicto, *Ego lux in mundũ veni*, significat se verũ Messiam esse, quem Prophetæ sæpissimè lucem nominant. Esaiæ 42. *Dedi te in fœdus populi, & in lucẽ Gentium, vt aperias oculos cæcorũ.* Esa. 9. *Habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est.* Esa. 49. *Dedi te in lucẽ Gentium, vt sit salus mea vsq; ad extrema terræ.* Esa. 60. *Erit tibi Dominus in lucẽ sempiternam.* Et in Psal. dicitur: *Signatum est super nos lumen vultus tui Dñe, & dedisti lætitiam in corde meo.* Et in alio Psal. *Accedite ad eum, & illuminemini, & facies vestræ non confundentur.* Huc & illa exhortatio Esa. 2. pertinet: *Domus Israel venite, & ambulemus in lumine Dei nostri.* Hæc & similia Scripturæ dicta de Messia loquũtur, ad quæ Dñs hoc loco respicit, & vult suos auditores docere, q̃ ipse sit verus Messias, sine cuius luce totum humanũ genus manet in tenebris ignorantiæ & malitiæ. Ideò hîc ait: *Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris.* Ex hoc dicto quatuor colligãtur.

Primùm, q̃ gratia sit vniuersalis. Venit enim in mundũ, vt sit lux mundi, vsq; ad extrema terræ, vt loquitur Esaias. Ergo hæc lux nõ est includenda inter angustos limites nationũ. Nam vt hic Sol aspectabilis omnibus impertit suũ splendorem: ita Christus lux mundi paratus est ad illuminandos omnes, qui illuminari volunt.

Secundùm, quòd Euangelium sit prædica-

re Christum esse lucem, qua Patris voluntatem cognoscimus.

Tertium, quòd credentes fiant participes huius lucis, vt & ipsi lux dicantur, & quòd fides non possit stare cum tenebris ignorantiæ aut malitiæ. Fieri enim non potest, quin Spiritus fidei semper sit actuosus & efficax.

Quartum, quòd omnes homines, qui Euangelium non audiunt, & iuxta Euangelium non credunt, in tenebris densissimis palpitent, vtut multum gloriantur de sapientia humana. Vocat autem hîc tenebras & ignorationem Dei, & ea quæ cum ea coniuncta sunt, vt sunt peccatũ, securitas carnalis, fiducia carnis, quæ tandem excipiet sempiterna miseria. Hęc meritò nos excitarent ad amorem Euangelij, ad acre studium discendi, ad fidem, timorem, inuocationem, gratiarum actionem, patientiam, & ad alias virtutes.

DE SECVNDO.

Huius membri, in quo agitur de iudicio in contumaces, Christum nolentes, nec ipsius doctrinam recipere, septem sunt articuli, quorum singuli suas doctrinas continent, vt iam videbimus.

PRIMVS.

47 Et si quis mea audiuerit verba, & nõ crediderit, ego non iudico eum.

Anthypophora est. Occurrit enim eorum obiectioni, qui ex dictis inferre poterant: Tu dicis non mansurum in tenebris, qui in te crediderit. Ergo in te non credentes, condemnas, qua quidem re sumis tibi authoritatem supra Mosen, qui nobis Legem diuinitùs acceptam dedit, iuxtà quam viuentes, viuent beati. Scriptum est enim: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Vita autem hæc non est tenebrarum, sed lucis. Tu ergo te Mosi anteponis, ac si tua doctrina Legi Mosis esset præferenda, vt sine qua maneamus in tenebris. Respondet Christus: Non eum qui in me non crediderit, condemno meo priuato iudicio. Habet enim suum iudicem. Siquidem subiacet huic sententiæ Legis: *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis.*

SECVNDVS.

Non enim veni vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum.

Ratio responsionis Domini à fine aduentus ipsius in mundum. Et petitur argumentum à contrariis: Veni in mundum, vt seruem mundum. Igitur nõ veni vt condemnem & perdam mundum. Discernatur hîc inter proprium finem aduentus Christi in mundum, & accessorium: inter proprium finem Euangelij & accidentalem, qui non ex consilio Christi & natura Euangelij, sed ex malitia hominum dependet. Finis siquidem proprius, cur Christus in mundum venerit, est de quo Angelus concionatur Pastoribus: *Annuncio vobis gaudium magnum, quia hodie natus est vobis Saluator.* Et ipse Dominus ait: *Veni seruare quod perierat:* scilicet vocando peccatores ad pœnitentiam.

Accessorius autẽ finis est, iudicium Dei pronunciare in contumaces, vnde istæ comminationes: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ.* In hanc sententiam loquitur Paulus de Euangelio, quòd Euangelium sit aliis odor vitæ ad vitam, aliis odor mortis ad mortem. Nam qui Euangelium non recipiunt, non solùm damnantur, vt Legis diuinę transgressores, verùm etiam vt contemptores remedij oblati per Euangelium. Ideò alibi dicitur: *Si non veniſſem, peccatum non haberent.* scilicet contempti Christi, & ipsius Euangelij.

Accusat ergo Euangelium homines vt ingratos, accusat vt lux tenebras, accusat ex consequenti. Nam cùm offert omnibus credentibus salutem, significat omnes damnari, qui Euangelio non crediderint: id quod Iudæi optimè intellexerunt, cùm offerenti Christo credentibus remissionem peccatorum se opponerent.

TERTIVS.

48 Qui reijcit me, & non accipit verba mea, habet eum qui se iudicat.

Ne quis putaret sibi impunè licere Christum & eius Euangelium contemnere, quia dixerat: *Non iudico eum, qui in me non crediderit.* Item: *Non veni vt iudicem mundum*, hoc addit: Ac si diceret, non propterea euadet iudicium, qui me reiicit, quòd ipse eum non iudicem. Nam habet eum qui se iudicat: nempe Mosen, de quo frustra gloriantur, qui Legem non seruant. Ille enim non promittit vitam & salutem, nisi cum conditione Legis implendæ: quam cùm nemo implet, obligat omnes ad pœnas, à quibus liberari non possunt sine Mediatore. Quare qui illum reiicit, nõ solùm manet sub Lege accusante & damnante, verùm etiam vt ingratus erga Mediatorem damnatur.

QVARTVS.

Sermo, quem locutus sum, ille iudicabit eum in extremo die.

Transtulit iudicium à se in alium, nempe Mosen. Nunc autem clarè pronunciat, quòd Euangelium omnes contumaces, qui Christum non receperũt, condemnabit in extremo die. Proinde Euangelij est etiam iudicare & damnare. Verùm tempora distinguit Dominus. Nunc contumaces & hypocritæ non sentiunt se accusari & damnari voce Euangelij. Nam securè contemnunt Euangelium, quorum quidam pro libidine ruunt in omnia scelera, nihil morantes iudicium Dei. Quidam, vt hypocritæ, nituntur Lege, ac si Lege iusti essent. Sed veniet tempus, quo reuelabitur iudicium, quòd nunc contemnunt: quando videlicet iustus Iudex in extremo die iudicaturus est viuos & mortuos.

QVINTVS

QVINTVS.

49 Quod ego à me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi in mandatis dedit, quid dicam, & quid loquar.

Qualênam iudiciũ sit futurũ sermonis Christi in extremo die, indicat: nimirum q eius veritas tũ patefiet, idq; in damnationẽ omnium, q Euangelio obedire recusarunt. Tunc. n. testabitur Pater, q & me miserit, & dederit mihi mandatum dicendi & loquendi, nõ meã, vt vos iudicatis, sed ipsius voluntatẽ. Videbũt proinde impij in extremo die veritatẽ Euangelij, & sera pœnitentia ducẽtur. Hinc se consolentur pij in his confusionibus, cũ vidẽt florentissimã orbis terrarum partẽ, persequi Christum in suis mẽbris, eiusq; S. Euangelium contẽnere: cogitent immi nere iustum iudicium, quo & saluabuntur q Euangelio crediderũt, & adiudicabuntur sempiternis suppliciis, qui Christum nõ receperunt.

SEXTVS.

50 Et noui q mandatũ eius vita æterna est.

Quãta bona efficiat Euangeliũ, vna voce expressit. Euangelium vocat mandatum Dei, propterea q Deus iusserit Filium audire, inquiens: *Hic est Filius meus dilectus, hũc audite.* Hoc Dei mandatum dicit esse vitam æternã, modò scilicet illi credatur. Mandatum autem hoc simul & mandat, & promittit. Mandat vt audias, discas, credas. Promittit vt vitam æternam fide obtineas, idq; solius Filij Dei nobis nati & nobis dati dignitate & merito.

Obseruetur ergo summa beneficiorũ Euangelij, promissio gratuita vitæ æternæ, quæ promissio sola fide accipitur, retinetur, & possidetur, cuius fidei finis est salus animarum, vt Petrus inquit. Nam nõ statim à morte corpora recreantur, sed animæ tantũ, quæ in extremo die redibunt ad corpora, vt vnà fruantur partis per Christum bonis: videlicet gloriosa immortalitate, & nunquam finienda beatitudine.

SEPTIMVS.

Quæ igitur loquor ego, quemadmodum dixit mihi Pater, sic loquor.

Hæc conclusio generalis est concionũ Christi, quas habuit coram Iudæis, in quibus & salutis viam, omnibus volentibus Euangelio obedire, monstrauit, & pœnas contumacibus imminentes prædixit. Exemplum Ministris Euangelij proponatur, doceant non sua, sed Christi, ferantq; plagas, si sic Deo visum fuerit, ac Deo committant exitum.

CAPVT XIII.

SVMMA CAP. XIII.

Christus lotis Discipulorum pedibus ratione facti exponit, Discipulosq; ad imitationem facti, hoc est, ad humilitatem & mutuam charitatẽ hortatur. Deinde de Proditore agit, qui ad petitionem Iohannis signo indicatur. Post autem exitum Proditoris, monet Dominus, etsi obscuriùs, de morte & resurrectione sua, commendatq; suis germanam Discipulorum suorũ notam: nempe mutuam dilectionem. Cæterùm cùm Petrus Christum abiturum, & se eum sequi non posse audiret, affirmat temerè se animam suam pro ipso positurum: cui Dominus respondit: Amen dico tibi, non canet gallus, donec ter me negaueris.

ORDO ET PARTES CAPITIS XIII.

Etsi quę in hoc capite narrantur, ita commixta sunt, vt difficiliùs in partes secari possit: tamen nos huius capitis quatuor partes constituamus, quæ sunt.

Prima: lotio pedum Discipulorum Christi, cuius plures sunt circunstantiæ, ex quibus symbolica significatio huius lotionis colligenda est.

Secunda: interpretatio lotionis pedũ, & hortatio ad imitationẽ, quę imitatio in vera humilitate & mutua dilectione posita est.

Tertia: turbatio Christi, cogitãtis de morte imminente, & de ira Dei, quam sustinere debuit; & prædictio de Proditore, de quo tùm dubitaretur, signo proditur.

Quarta: admonitio de morte & glorificatione Christi, quæ transitus & glorificationis nominibus indicãtur: exhortatio ad dilectionem, cum prædictione negationis Petri, in eadem nocte futuræ.

EXEGESIS CAPITIS DECIMITERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARUM.

PARS PRIMA.

HÆc pars, in qua exponitur lotio pedum Discipulorum Dñi, quia plures habet circunstantias, eas ordine explicabimus, & ad nostrum vsum accommodabimus.

PRIMA.

1 Ante autem festum Paschæ.

Prima circunstãtia temporis est. Notat enim tempus, quo Dñs Pascha comedit, pedes Discipulorum lauit, cœnam instituit. Ex 12. cap. Exodi, tempus Paschæ, hoc est, Agni mactandi Lege Dei præscribitur dies 14. mensis Nizan, q vtplurimùm respõdet nostro Martio. Hunc mensem, in quo eductus est populus Israel de Ægypto, voluit Dñs postea initiũ anni esse, & eius die 14. celebrari Phase in tanti beneficij diuinitùs isti populo præstiti memoriam. Cùm autem Matthæus, Marcus & Lucas dicunt Dominum cœnatum esse primo die azymorum, hoc est, ipso die, cũ Phase immolabatur, q erat 14. Nizan (Hebræi mẽsis cuiuslibet initia supputãt ab eo tempore, quo Luna recens noua apparet) q eo tempore incidit in 8. Cal. Aprilis, id est, 24. Martij,

iuxta Calendarium Iulianum. Et Iohannes hîc dicit idem factum esse ante festum Paschæ: meritò quæritur, quomodo veritas Euágelistarum seruari possit, cùm videantur sibi contraria dicere. Nam dicere idem ante festum fieri, & in festo fieri, contrarietas videtur. Græcorum quorundam futilitatem hîc omitto, qui dicunt, Iohannem alios Euangelistas corrigere. Ista enim correctio veritatẽ Euangelistarũ euertit. Quare alia & solidior cõciliatio Euangelistarum quærenda est. Si dixerimus Matthæum, Marcum & Lucam loqui iuxta legem Mosis, quæ tempus mactationis Agni præscribebat, & Iohannem de traditione quæ à Lege discedebat, stabit Euangelistarum consensus. Nam hæc traditio Rabinorum fuit, vt si quando Pascha, vel quoduis aliud ex magnis festis incideret in sextam Sabbathi, hoc est, in diem q proximè præcederet Sabbathum, transferetur festum in ipsum Sabbathum. Potest etiam hoc pacto responderi, vt seruetur Euangelistarum constans veritas. Cùm Matthæus, Marcus & Lucas dicunt hæc gesta esse primo die azymorum, quæ Iohannes affirmat esse facta ante festum Paschæ, loquũtur more Hebræorum, q à vespera diem inchoant, iuxta illud: *Factum est vespere & mane dies vnus.* Decima ergo quarta die mensis Nizan, incipiendo à vespera, initium erat diei Paschatos. Iohannes autem cùm dicit, *Ante festum*, loquitur more aliarum gentium: quarum aliæ à media nocte inchoant diem, aliæ ab ortu Solis ad alium ortum. Poterit & breuiùs dici, voce ἑορτῆς significari initium festi. Atque hactenus de concordia Euangelistarum. Cæterùm hoc in primis obseruandum, quòd Deus Pater voluit Filium suum verum Phase, id est, agnum tollentẽ peccata mundi, in ipso die Paschatis Iudæorũ, iuxta Legem fieri victimam pro peccato, & Sabbatho proximo quiescere in sepulcro, vt ita veritas responderet figuræ.

SECVNDA.

Sciens Iesus quòd venisset hora ipsius, vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos.

Hæc præfatur Euangelista de dilectione, qua Christus suos complexus est, vt & ostendat Dominum præscisse passionis suæ tempus, & causam exponat, cur mortem oppetere voluerit, quæ causa erat summus erga genus humanum amor. Dicit ergo: *Sciens quòd venisset hora*, scilicet passionis suæ, decreta à Patre, *vt transiret de hoc mundo ad Patrem*: hoc est, vt victa morte resurgeret, atque ita gloriosus victor ad Patrem ascenderet. Vide quæso quàm pulcrè Euangelista typum veteris Phase explicet. Nam vt transitus Israel ex Ægypto vmbra fuit: ita veritas vmbræ respondẽs, est transitus Filij Dei à morte ad vitam, è terris ad cœlum. Atque ita apparet, cur transitus nomine vtatur Euangelista: nimirum vt hoc pacto ostendat quomodo veritas respondeat figuræ. Deinde sciendum est, q hîc transitus non ad diuinam, sed ad humanam naturam referri debeat. Transiuit enim corpore p mortem è terris in cœlos, quo transitu veritas humanæ naturæ Christi post resurrectionẽ etiam significatur. Ineptum est igitur figmentum & veterum & recentium Euthychianorum, qui fingunt corpus Christi post resurrectionem, vel mutatum in diuinam naturam, vel factum esse ἀνθρώπατον, contra proprietatem veri corporis, contra symbola, & contra totius sacræ Scripturæ consensum.

Porrò cùm dicit Euangelista, Dominum dilexisse suos vsq; in finem, significat constantem esse Christi amorem, quo suos, id est, omnes in se credentes, seu Discipulos, complectitur. Non ergo mutatur voluntas Domini diligẽtis, vt hominum inconstãtium, sed manet perpetuò constans & perfecta: vnde nos fiduciam concipiamus, quòd & nos, quantumuis imbecilles & infirmos discipulos, tamen diligat, & ex dilectione tueatur & conseruet.

TERTIA.

2 Et facta cœna.

Euangelista noster omittit multa, quæ ab aliis Euangelistis copiosiùs sunt perscripta, quæ tamen nos, vt series historiæ eius vesperæ distincte intelligatur, significabimus, & ea, quæ ea vespera in domo acta sunt, notabimus. Primùm ceremonialis Agnus comeditur. De ritu edendi nihil scribunt Euangelistæ, vt qui notus erat ex Mose. Deinde cœna non peracta, sed instructa tantùm, lauat Dominus pedes Discipulorũ. Tum sedens, caussam facti exponit. Deinde discumbit, & cœnat cum Discipulis. In fine cœnæ instituit Sacramẽtum corporis & sanguinis sui. Posthæc habetur sermo ad Discipulos prolixior, & oratio ad Patrem, quæ durant vsque ad medium 17. capitis. Tandem finito hymno, exitur è domo in hortum. Quoniam autem Iohannes omisit Agnum ceremonialem, & institutionem Cœnæ, nos pauca de iis huc adiiciemus, priusquàm Euangelistæ nostri verba declarabimus.

De ceremoniali Agno.

Quia in principio 12. capitis prolixè contulimus vtrumque Phase, vetus & nouum, id est, vmbram & veritatem, nolo eadem hîc repetere. Sed cur Christus voluerit Legi Mosis de celebrando Phase subesse, curq; tempus à Lege prescriptum, & non à Rabinis traditum sequi maluerit, breuiter ostendam.

Cur ergo Christus Legi Mosis de Agno Phase mactando & comedendo subesse voluit? Magnæ profectò & graues sunt caussæ, quarum prima & præcipua est, quã Paulus Galatis scribens ponit, hisce verbis: *Vbi venit plenitudo temporis, ea misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub Lege, vt eos, qui sub Lege erant, redimeret.* In hoc dicto Pauli duo sunt obseruanda. Primùm, quòd Filius Dei sit Legi subiectus, vt illam facto impleat. Alterum, quomodo nos redimat, id quod idem

idem Paulus docet, cùm ait: *Christus nos redemit de maledictione Legis, factus pro nobis maledictum.* Secunda, vt ostenderet Iudæum se esse, & circumcisum, ideoq; abhorrentē ab omni ethnica prophanitate, vt q̄ socius esset Sanctorum Dei. Tertia, vt testaretur hoc facto Legem Mosis diuinitus datam, esse bonā & sanctam. Quarta, vt suo exemplo alios obedientiam erga Legem Dei doceret. Si enim ipse Legi subesse voluit, eiq; obedire, qui erat super Legem: multò magis alij, q̄ sub Lege sunt, obedientiam Legi debent. Quinta, vt ostenderet se veracem esse in suis dictis. Dixerat enim: *Non veni soluere Legem, sed adimplere.* Sexta, vt finem imponeret veteri ceremoniæ, & nouam institueret, duraturam vsq; ad finē mundi. Vt enim vetus Phase significabat Christum venturum & mactandum pro peccatis hominum: ita sacra Christi Cœna significat Christū aduenisse, & peregisse victimam suam pro peccatis totius mundi.

Cur non Iudæorum traditionem secutus est Dñs, quod ad tempus comestionis Agni Phase attinet? Iudæi, vt suprà annotauimus, transtulerunt Phase à sexta Phase Sabbathi in ipsum Sabbathum, publicæ vtilitatis, vt fingebant, gratiā, ne videlicet tam longo tempore abstineretur à necessariis laboribus. Sed traditio hæc Iudæorum vtut speciosa visa est: iniqua tñ fuit, vt quæ auaritiā causam habuerit. Quid ergo indignius esse poterat, q̄ vt Lex Dei cederet auaritiæ hominum? Commendat ergo nobis Dominus suo facto regulam, quæ est Ezech. 20. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis Patrum vestrorum.*

Etsi autē traditio illa de transferendo festum in Sabbathum, reuera fuit contrà mandatum Dei, & tentārunt Deum, qui in hac re ordinationem diuinam ausi sunt corrigere: tamen seruiuit sapienti Dei prouidentiæ, qui voluit Filium suum, verum Phase, ipso die à Lege præscripto, fieri victimā pro peccato, vt veritas responderet figurę. Nam si Iudæi Legem seruassent, religione festi fuissent impediti, & Christi passionem in aliud tempus distulissent. Atque ita videmus Deum suum opus, etiam per impios suę Legis contemptores perficere.

De Cœna institutione.

Quoniam alibi à nobis & sæpe de sacra Christi Cœna scriptū est, nolo hîc prolixior esse, sed solummodò dicā de Christi consilio, instituentis hanc Cœnam, & de legitimo Cœnæ vsu.

Christus veteribus sacramentis, quibus præter obsignationē gratiæ ipsius aduentus in carnem & mors adumbratur, finem imponens, noua instituit sacramenta, quibus, præter obsignationem gratiæ, ipse exhibitus esse significatur. Atque hoc discrimen in vniuersum tenendum est inter sacramenta vetera & noua. Sunt autem sacramenta exhibiti Christi, Baptismus & Cœna Domini. Illo inauguramur corpori Christi, & regeneramur: hac alimur noui homines effecti. Vtrumque signum gratiæ est, & signaculum fauoris Dei erga legitimè vtentes. Verùm si de modo prædicādi quæritur, ex Scriptura discendus est. Externo signo, quod sacramentum dicitur, tribuit Scriptura nomē rei, quę sacramento significatur & obsignatur, idque eo consilio, vt finis & vsus instituti sacramenti intelligatur. Circumcisio Genesis 17. dicitur fœdus. Verùm ne quis hic hæreret in re externa, seu in opere operato, vt loquuntur, tanquam res externa, seu opus operatum per se fœdus esset: mox Dominus in eodē capite se interpretatur & dicit, Circumcisionem signum fœderis esse. Quoties ergo res diuinitùs ordinata dicitur fœdus, sciendum est, q̄ perinde sit, ac si diceretur, est signum fœderis. Verùm quia signorum non eadem est ratio, Paulus ad Rom. 4. σφραγίδα interpretatur, hoc est, signum obsignans rem promissam, seu signaculum, quo res promissa ex pacto mutuo inter Deum & hominem obsignatur. Vt Circumcisio est σφραγὶς iusticię fidei, hoc est, Circumcisio est signaculū Dei, quo Deus obsignat credenti iusticiā. Hinc catholica regula sumēda est: *Omne sacramentū est* σφραγὶς, i. signaculū Dei, quo res promissa, legitimè sacramento vtenti, obsignatur. Cùm ergo dicitur, Baptismus est lauacrum regenerationis, sensus est: Baptismus est σφραγὶς, id est, obsignaculum, quo Deus testatur, legitimè vtentem Baptismo, regenerari, eiq; regenerationis gratiam obsignari. Panis est corpus Christi, vinū est sanguis Christi, sensus est: Panis est obsignaculum corporis Christi, traditi pro nobis. Vinū est obsignaculum sanguinis Christi, effusi pro multis, id quod expressiùs dicitur, cùm Dominus ait: *Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine:* hoc est, Deo ipso interprete, Hoc vinum est signum & σφραγὶς noui testamenti: videlicet quo Deus obsignat legitimè vtenti suum fœdus, de remissione peccatorum, propter meritū effusi sanguinis. Et Paulus 1. ad Corinth. 10. dicit, panem esse κοινωνίαν corporis Christi, & calicem esse κοινωνίαν sanguinis Christi: hoc est, vt ipse cōtextus conuincit: Panis est signum & obsignaculum, quòd legitimè vtens sacra Christi Cœna, iungatur corpori Christi & sanguini Christi, idque pane quidem sacramentaliter, Spiritu verò Christi efficaciter, quo Spiritu sanctissimæ Christi humanitati iungimur. Quòd autem hæc coniunctio sit spiritualis, quę figuratur ceremoniali manducatione & potatione, modus ipse copulationis ostendit. Nam vt Christo capiti iungimur, non nisi Christi Spiritu: ita etiam inter nos κοινωνοὶ efficimur eodem Spiritu, cuius consociationis vnus panis ex multis granis constans, symbolum est & testimonium. Verùm quia prima & principalis copula fit cum Christo capite, rectè fit in nostris Ecclesiis, quòd etiam singulis ægrotantibus & petentibus porrigatur sacra Christi Cœna, vt morituris obsignetur vita æterna, in Christo promissa. Hæc plana & vera sunt, extructa ex solido verbo Dei. Hinc iam extruamus claram & perspicuam definitionem sacramenti Cœnæ Dominicæ, quæ faciat ad ædificationem conscientiarum.

Cœna Domini est σφραγὶς, id est, obsignaculum, quo Filius Dei legitimè vtentibus hac Cœna, obsignat omnia beneficia, quæ nobis meruit sua obedientia, traditione corporis in mortem, & effusione sanguinis sui. Legitimè vtentes sunt, qui fidem in promissionem afferunt. Sine enim fide promissio nec accipitur, nec obsignatur, iuxta regulam: *Omnis promissio fide accipitur.* Hinc sequitur pactionem duplicem in sacræ Cœnæ vsu requiri. Vnam à parte Filij Dei, alterá à parte hominis, legitimè vtentis sacramento. Filius Dei promittit remissionem peccatorum legitimè vtenti, cum qua remissione omnia beneficia Euangelij coniuncta sunt: Homo vicissim fidem in promissionem recumbit, & obligat se ad perseuerantiam in fide & bona conscientia. Huius mutuę pactionis & dulcissimæ fœderis σφραγὶς, hoc est, obsignaculum, est sacra Christi Cœna, de qua regula in omni sacramẽto obseruanda, tenenda est: *Nihil habet rationem sacramenti extra vsum diuinitus ordinatum.* qui vsus in actione legitima cernitur, & requirit cogitationem & meditationem, videlicet cur Christus sit pro nobis mortuus, cur effuderit sanguinem, & quid requirat ab vtentibus. In hac enim cogitatione sentitur vis fidei, & intelligitur cur promissio Euangelij & fides, qua promissio accipitur, manducatio carnis Christi & potatio sanguinis ipsius dicuntur. Nam vt homo fame corporali & siti corporali pressus, mortis periculo proximus est, sed recreatur rursus, colligit vires & exhilaratur esu panis & potu vini: ita hominis anima prostrata & victa fame spirituali, & siti spirituali, vt mortis æternæ periculo subiaceat, erigitur rursus, roboratur & exhilaratur fiducia Christi, qui tradidit corpus suum, & effudit sanguinem suum pro nobis, in remissionem peccatorum. Hæc fides vsu Cœnæ cõfirmatur. Ideò ab Augustino rectè dictũ est: *Crede & manducasti.* Ceremonialis enim manducatio, spiritualis est obsignatio, in legitimè vtentibus ceremonia. Cum hoc principali fine, qui est obsignatio gratiæ, plures sunt coniuncti: vt insertio legitimè vtentis in corpus Christi: consociatio spiritualis communicantium simul: obligatio vtentis legitimè ad fidem & bonã conscientiam: testimonium confessionis publicum: testificatio consensionis in tota doctrina & cultu: tessera seiunctionis à castris Satanæ, & ab omnibus sectis alienis à Christi vera agnitione.

Hac breui explicatione contenti simus, maneamus in Christo, vt in nobis maneat, abstineamus ab inutilibus disputationibus, quibus hominum animi auocantur à vero Cœnæ vsu, atque ita dulcissimi huius fœderis, non solùm fructum amittunt, verùm etiam sibi accersunt iudicium, propter abusum tanti sacramenti.

QVARTA.

Cùm Diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariothæ vt eum traderet.

Pridie azymorum pactus est Iudas cum Phariszis de tradendo Domino, ac Magistro suo. Huius traditionis & prædictio, & caussa, & significatio in primis sunt tenenda.

Prædictio præcesit Psalm. 69. & Psalm. 109. Quemadmodũ Petrus, Spiritu Sancto plenus, interpretatur Act. 1. Facta est autem hæc prædictio, ne quem turbaret euentus cùm fieret, sed magis in fide confirmarentur homines, videntes euentum respondere prædictioni. Neq; ideò putandum est, Iudam tradidisse Dominũ, quia prædictum fuit: sed quia traditurus erat, prædictum fuisse. Huius Iudæ typus Doeg Idumæus fuit, qui Dauidem prodidit.

Caussa fuit auaritia, quæ cùm cor Iudæ totũ occupasset, accedit suggestio Diaboli, & immiscet se Diabolus cogitationibus Iudæ, atque ita intelligentiam eius peruertit, affectum auari animi commouet, & voluntatem impellit, vt faceret, quod promiserat: hoc est, vt Magistrum & Dominum suum traderet, accepto precio 30. argenteorum. Vide indignitatem rei. Iudas Magistrum Dominum ac nutricium suum nõ pluris facit, quàm triginta denarios. Vide quæso qualem conuiuam hîc Christus habuerit? Venerat Iudas ad conuiuium Christi, explorator Pastoris, insidiator Saluatoris, venditor Redemtoris: qui tamen tolerabatur à Domino & Magistro suo. Quid quæso hîc facit auaritia? luerũ temporale anteponit saluti animæ, gratitudinis erga optimè meritum Dominum & Magistrum obliuiscitur, submittit se Satanæ, fidei & pactorum nullam rationem habet: denique facit, vt Iudas ex amico hostis fiat, ex Discipulo persecutor, ex Apostolo proditor nutricij turpissimus. Atque ita videmus verissimum dictum esse Syracidæ, cap. 31. *Auaritia est lignum offendiculi*, id est, occasio ruinæ. Et Paulus 1. Tim. 6. affirmat, auaros incidere in tentationem & laqueum, & in concupiscentias multas stultas & noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Radix enim malorum omnium est auaritia, cui addicti quidam aberrârunt à fide, & implicuerunt seipsos doloribus multis. Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc. Hîc profectò videtur Paulus intueri ipsum Iudam, & vult Timotheum discipulum hoc maximo auaritiæ malo à proposito auocare ab auaritia omnium vitiorum turpissimo. Nã tametsi auaritia est turpis in omnibus, tamen maximè fœda est in Ministris Euangelij. Siquidem non solùm ipsis nocet, verùm etiam eius malũ serpit in auditores propter exemplũ

Significatio haud dubiè hæc est: Vt Doeg typus fuit Iudæ proditoris: ita Iudas, qui in numero Apostolorũ fuit, significat Antichristum, qui fingit se esse Christi discipulum, sed eũ prodit in suis membris, propter quæstum. Hoc qui non videt in Papatu fieri, cœcus omnino est. Quid enim aliud impedit hodie cursum Euangelij, quàm auaritia Iudæ, hoc est, Antichristi, quem non dubito Papam esse, cuius veluti corpus est tota Papistarum colluuies, quorum & Deus venter est, & propter hunc Deum omnia sunt illis venalia. Ex quo fit, vt quæ ꝓpria sunt Christi, sibi sacrilegè ascribant. Verùm nos caueamus

ueamus Diaboli insidias, qui nobis laqueos vitiorum, & potissimùm auaritiæ conatur iniicere, vt incautos capiat, & captiuos à castris Christi abducat, atque trucidet. Ne autem decipiamur à Satana, & propria carne, opus est assidua precatione, qua precamur præsentiã Christi, vt ipse nos aduersus hostem suum tueatur, & sub scuto beneuolentiæ suæ clemẽter defendat.

QVINTA.

3 Sciens Iesus quòd omnia dedisset illi Pater in manus, & quòd à Deo exisset, & ad Deum abiret.

4 Surgit è cœna, & ponit vestimenta sua, & cùm accepisset linteum, præcinxit se.

5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes Discipulorum suorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

Descripturus Euangelista summam humiliationem Christi, lauantis suis sanctis manibus pedes Discipulorum, & extergentis eos linteo. Primùm, vt maior admiratio huius humiliationis animos nostros capiat, describit eius celsitudinem, potentiam, diuinitatem & victoriam super morte, ac si ita diceret Euangelista: Ecce, tametsi Iesus Filius Dei est, atque adeò verus & æternus Deus, etsi omnia dederat Pater in manus eius, etsi ad Patrem iam per victoriam super morte & peccato iturus erat: tamen infra omnes homines se deiicit & humiliat, flectit genua coram Discipulis, lauat eorum pedes, lotos abstergit linteo. Quid magis admirandum, quàm quòd impurissimi proditoris ac furis pedes lauerit? Quo tamen facto minimè motus est Iudas, sed paulò pòst egreditur, ac Dominũ suum & Præceptorem prodit.

Hæc humiliatio Christi, lauantis pedes Discipulorum, figura fuit imminentis humiliationis Christi in ara crucis, in qua suo precioso sanguine conscientias peccatorum purgaret. Vt enim Christus se deiicit infra suos omnes, neque id sua aliqua causa, sed vt illorum pedes lauet: ita in passione factus est omnium nouissimus, vermis & nõ homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis, vt p̃ nostro peccato satisfaciat, quo certi essemus, quanquam morientes: tamen peccato per Christum sublato, nos victuros esse.

SEXTA.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei Petrus: Domine tu mihi lauas pedes?

Hîc quæritur an lauerit Dominus aliquorũ, aut omnium pedes, priusquam ad Petrum veniret. Ociosa sanè quæstio est: nam potiùs hîc de summa humiliatione Filij Dei cogitandum est, quàm de ordine, quo loti sunt Apostolorum pedes, disputandum. Veruntamen vt curiosis respondeamus, hoc videtur ad quæstionem respondendum. Primo locò Euangelista exponit Domini factum: videlicet quòd pedes Apostolorum lauerit. Deindè de ordine agit.

A Ideò particula illatiua vtitur Euangelista, & dicit: *Venit igitur ad Simonem Petrum.* Igitur, scilicet quia iam accinxerat se ad lauandum Discipulorum pedes. Simonis nomen habuit à parentibus, Petri ab euentu Nam propter confessionis constantiam dictus est Petrus, id est, firmus, instar rupis, petra enim rupem notat. Sed omissis inutilibus, agamus de necessariis.

Christus venit ad Petrum, incuruat se, & genua flectit coram Petro, vt ipsius pedes lauet. B Hîc in primis admiratione dignum est, quòd Rex cœli, & Dominus dominantium, verus & æternus Deus adeò se humiliet, vt pedes Discipulorum, ex itinere sordidos, lauare voluerit. Sed quid Petrus? Opponit se Domino suo, contendit cum Magistro, & non patitur vt Dominus pedes suos lauet. Sed caussam huius facti videamus, quam facilè erit ex simili Petri facto colligere.

Christus venit in nauem, in qua erat Petrus, C iubet vt suo nomine laxet rete in capturam piscium. Cui cùm Petrus obediret, præter expectationem magnam multitudinem piscium capit. Vnde colligit Petrus, Christum plus esse, quàm vulgarem hominem. Vnde prorumpit in hanc vocem: *Domine exi à me, quia ego homo peccator sum.* Atque ità etiam hoc loco Petrus duplicem confessionem edit. Vnam de propria vilitate: alteram de celsitudine Domini, ac si ita diceret: Non decet me Discipulum permittere, D qui sum homo peccator, nec te Dominum ac Magistrum, qui sanctus & absque peccato es, hoc facere, quod intendis. Non ergo feram vt pedes meos laues. Sed hæc iam ad thesin transferamus. Caro sentit indignum esse facinus maiestate diuina, quòd se deiiciat Christus eò vsque, vt vilissimum officium faciat. Non potest imaginari ratio, Dominum gloriæ eum esse, qui se eò vsq; deiicit, vt maledictum sit à Deo factus. Atque ita ratio sentit, deberi Christo reuerentiam & gloriam, & nõ decere vt ita se infra omnes humiliet. Sed quid Dominus contentioso Discipulo respondet. E

SEPTIMA.

7 Respondet Iesus, & dixit ei: Quod ego facio tu nescis modò, scies autem postea.

His verbis indicat Dominus, mysteriũ quoddam subesse lotioni pedum Discipulorum, quod F caro non poterat percipere. Arguitur ergo hic ignorantiæ Petrus, quod eò pertinet, ne quis putet reuerentiam à carnis æstimatione profectam, Spiritus Sancti opus esse: q̃ Spiritus Sanctus tametsi erat in Petro, nondum tamen contra scandalum crucis Petrus satis confirmatus erat: quod indicat & Lucas, cùm Christus prædiceret passionem. Subiicit enim: *Ipsi horum nihil intellexerunt.* Quòd autem Dominus subiicit: *Scies autem postea*, significat quòd experientia in Sanctis eos erudiat; videlicet quòd oporteat G eos deiici, & per crucem glorificari, exemplo Filij Dei. Item quòd plena diuinarum rerum co-

gnitio, non detur vlli in momento, sed paulatim tempore instilletur, vt maior ipsius amor acriusque discendi studium in animis piorũ incendatur, quoque magis magisq; indies in omni cognitione & omni sensu proficiant Spiritus Sancti Discipuli. Simus ergo dociles, atq; quotidie magis magisque proficiamus, vt tandem assequamur plenã salutis in Christo scientiam.

OCTAVA.

8 Dicit ei Petrus: Nequaquam lauabis pedes meos in æternum.

Pertinacia Petri indicatur, Dominus & Magister venit ad Ministrum & Discipulum, vt lauet ipsi pedes. Sed Minister & Discipulus vult sapientior videri suo Domino, ac Magistro. Igitur recusat quod Dominus imperat, & voluntate Domini ac Magistri sui nõ est contentus, sed ei primùm modestius reluctatur: deinde verò admonitus, totum se Domino ac Magistro pertinaciter opponit. Nam negatio repetita οὐ μή, emphasin habet, & quasi iuramentum in se includit, ac si diceret Petrus, nullo pacto feram, sed moriar potiùs, quàm vt tu mihi pedes laues. Habemus ergo hîc exemplum pertinaciæ in retinendis & defendendis opinionibus carnis anticipatis, quod nihil est aliud, quàm se Deo opponere, & arcere Christum à lotione pedum nostrorum. Nota phrasin Scripturæ, quòd non in æternum, significet nunquam. Hoc enim in æternum non fit, quod nunquam fit.

NONA.

Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habes partem mecum.

Pertinaciam Discipuli retundit Dominus, & simul, etsi obscurè, mysterium lotionis pedum subindicat: *Si non*, inquit, *lauero te, non habes partem mecum*. Ergo si te lauero, habebis mecum partem. Proinde vt hæc lotio Christi externa, est symbolum lotionis internæ & spiritualis per sanguinem & Spiritum Christi: ita permittere se lauari à Christo, est in Christum credere, cuius solius sanguine purgantur conscientiæ à mortis operibus. Literalis lotio, vt Circumcisio literalis nihil prodest, id quod in Iuda cernitur.

Obseruetur hîc catholica doctrina, quòd nullus possit habere partem cum Christo in gloria cœlesti, nisi lotus fuerit ab eo à peccati maculis, quia scriptum est, Apocal. 21. *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum.* Hinc concluditur, quòd vt solo merito passionis Christi, quæ hîc lotionis symbolo significatur, purgamur à peccatis: ita nemo iustificari possit, nisi eiusdem obedientia. Nam si quis iustificari posset propriis operibus, profectò non opus haberet purgatione Christi.

DECIMA.

9 Dicit ei Simon Petrus: Domine, non pedes meos tantũ, sed etiam manus & caput.

Remittit Petrus pertinaciam, audito pericu-

lo non loti à Christo, & offert non solùm pedes lauandos, verùm etiam manus & caput. Hîc Petrus renuncians carni & carnali prudentiæ, se per fidem Domini volũtati permittit, vt secum vtcunque tandem libet, agat. Hinc concluditur quæ sit vis fidei: videlicet, quòd homines totos voluntati Domini exhibeat, vt ipse secum agat pro sua voluntate. Sic Dauid se Deo submittit, cùm ait: *Si dixerit mihi, non places, præstò sum.*

VNDECIMA.

10 Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauentur, sed est mundus totus.

Cur Dominus nolit hoc loco, caput & manus lauare Petri, aut aliorum Discipulorum, rationem reddit: *Qui lotus est totus, non indiget nisi lotione pedum.* Tu Petre es totus lotus, atque adeò mundus: ideò non lauabo tibi caput & manus, quæ lotione non indigent. Sed quomodo lotus & mundus est Petrus, atque alij Discipuli? Loti sunt & mundati interne & externè. Interne Spiritus Sancti gratiâ, & sanguine Christi, mediante fide in Christum, vt instrumento. Fide enim beneficium Christi applicatur. Hîc insignis doctrina, & summa consolatio proponitur. Doctrina est, quod quicunque sunt Discipuli Christi, à Christo loti sint, atque adeò vt mundi sint toti. Non ergo indigent alia lotione, qui sunt Christi Discipuli. Valeant ergo purgationes Pharisaicæ per merita humana. Vnus est enim sanguis Christi, vnus est Spiritus Christi, qui sufficit omnibus hominibus credentibus, ad purgandas conscientias illorum ab operibus mortuis. Externè loti sunt Baptismate sacramentaliter. Est enim Baptismus internæ lotionis significatio & obsignatio iis legitimè vtentibus Baptismo. Nam si quis non legitimè vtatur Baptismo iuxta institutionem Domini, is profectò non accipit salutem, vt loquitur Augustinus, sed iudicium. Sed alias de Baptismo.

Summa consolatio est, quòd hîc Christus pronuncier lotos & mundos eos, qui nec mysteria Euangelij satis intellexerint, nec plenam fiduciam in Christum habuerint, sed multùm turbabantur carnalibus cogitationibus. Etsi enim Christum agnouerũt Magistrum, etsi Christum Messiam crediderunt, non tamen ipsius magisterio satis edocti erant, nec de vero officio Messiæ satis confirmati. Sic Cornelius aulicus fidem habuit, sed admodum imbecillem: verùm docilis erat, vt Discipuli Domini, ideò & acceptus Deo.

Hinc nos infirmi, imbecilles & rudes, capimus consolationẽ, quòd Christus nos non abiiciat propter infirmitatem. Nam si sumus Discipuli Christi, quantumuis rudes & infirmi fuerimus, placemus & mundi habemur, modò igniculus fidei adfuerit, & simus dociles. Quare grati simus Christo, atque indies magis magisque proficiamus in schola Christi, in omni cognitione, & omni sensu. Nam qui non proficit quotidie

tidie, ingratus est Discipulus, imò nomine solummodò Discipulus est, & non re.

Sed cur Dominus addit: *Non opus habet nisi pedes lauari?* Respicit Dominus ad morem eorum, qui postquam balneis exierunt, toti abluti, pedes, quibus terram attingunt, atque ita puluere iterum maculatos lauant. Significatur ergo hoc symbolo, quòd tametsi credentes toti mundi sint, id est, iusti, quoad imputationem: tamen circunferant reliquias peccati, quæ opus habēt quotidiana p Christum lotione. Qui enim nos totos lauat, lauat & pedes, & nō alius quispiam. Vnde Augustinus: *Quotidie nobis pedes lauat, qui quotidie interpellat pro nobis.* Vanum est ergo figmentum eorum, qui putant reliquias peccati, & lapsus ignorantiæ & infirmitatis, ablui ieiuniis nostris & satisfactionibus. Qui enim sic sentiunt, nolunt suos pedes à Christo lauari, sed à seipsis. Quare non habent partem cum eo in cœlesti hæreditate.

At nos aliter Christus docet, cùm nos iubet orare quotidie: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Et Augustinus: *Si enim confiteamur, sicut scriptum est, nostra peccata, profectò ille, qui lauit pedes Discipulorum suorum, fidelis est & iustus, qui dimittet nobis peccata nostra, & mundet nos ab omni iniquitate, id est, vsque ad pedes, quos & ipse solus mundet, quibus pedibus conuersamur in terra.* Caueamus igitur, modò Discipuli Domini esse velimus, ne rursus sordibus vsque ad verticem, qui toti abluti fuimus à Christo, repleamur. id qđ illis accidit, q peccatis rursus cōtra conscientiam indulgent, in quibus haud dubiè peribunt, nisi de nouo purgentur à Christo, quod fit, cùm rursus redeunt ad illum in vera pœnitentia, quæ sanè pœnitentia non purgat ipsa per se, sed ad purgatorem nos adducit. Pœnitentia enim est occasio, non caussa purgationis. Cùm igitur promittitur pœnitentibus venia, ideò fit, quia pœnitētes ad Christum confugiunt, qui solus est propiciatio pro peccatis totius mundi.

Idem iudicandum est de eleemosyna, quę est pœnitentis. Nam hypocritarum eleemosyna est abominatio, quia mens eorum & conscientia polluta est. Deinde qa nostra natura gignit multos errantes affectus, oremus Christum vt eos lauet priusquam voluntatem secum trahant, & nos totos rursus ad verticem coinquinent. Breuiter, lotus est totus, vt non indigeat nisi lotione pedum, qui retinet fidem & bonam conscientiam. Contrà verò totus immundus est, qui conscientiam vastat, & fidei naufragium facit.

Dvodecima.

Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quis nam esset; qui eum traderet, propterea dixit, non estis mundi omnes.

Omnes Discipulos Dominus pronunciat mundos, præter Iudam traditorem. Id ideò adiecit Dominus, vt significaret se scire, quid haberet in animō Iudas, cuius modò pedes lauerat, & quæ agitaret consilia. Deinde vt Iudas adhuc prænonitus resipisceret. Immotum enim decretum Dei est: *Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat.* Non ergo fato aut decreto Dei coactus Iudas, tradidit Dominum. Poterat enim eum non tradere si voluisset. Verùm plenus amore pecuniæ, non erat iam capax salutaris admonitionis. Quare vt suo vitio auarus erat: ita etiam sua culpa proditor, non aliena. Huius exemplo moniti, primis motibus peccatorum resistamus, ne voluntas tandem victa succumbat.

Deinde & hoc obseruandum est, quòd tametsi Dominus lauit pedes Iudę suis sanctis manibus, tamen mansit Iudas immundus, Domino teste. Fide enim caruit, per quam interna lotio fiebat. Scriptum est enim: *Fide purificantur corda.* non quòd fides per se purget, sed quia apprehendit Christum purgatorem, cuius solius sanguine & spiritu purgamur, & sanctificamur. Idem iudicium est de externo Baptismo, quo baptizatur adultus. Similiter de Cœna Domini. Hæc enim obsignant fidelibus promissionē, quæ sola fide accipitur, non inclusa in aqua Baptismi, aut in aliis rebus externis.

Secvnda Pars.

Postquam Dominus lauisset pedes Discipulorum, consedit rursus ad mensam cum Discipulis, quibus exponit rationem facti, & hortatur eos ad imitationem, idque cùm suo exemplo, tum vtilitate & necessitate proposita. Verùm in medio orationis rursus Proditoris mentionem facit, & indicat sic olim prædictum fuisse, ne quis nefandi facti turpitudine fractus, vel offenderetur, vel deficeret. Hanc partē, vt omnia in nostros vsus vtilius transferamus, articulis distinguam, eosque ordine declarabo.

Primvs.

12 Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cùm recubuisset, iterum dixit eis: Scitis quid fecerim vobis.

Allegoriam depositi vestimēti, & rursus post lotionem assumpti hanc dicere, nō est absurdū. Depositio vestium, significat humiliationem Christi per mortem, qua ipse nos purgat, & lauat: Assumtio vestium significat exaltationem post humiliationem. Sed allegoria omissa, veniamus ad verborum Domini declarationem. Cùm ita Dominus inchoat orationem: *Scitis quid fecerim vobis,* exordiolum est, quo illos & attentos facit, & adducit in maiorem facti admirationem, idque in hunc finem, quo reddantur dociliores, magisque ad imitationem inuitentur. Huic enim rei seruit imitationis schema.

Secvndvs.

13 Vos vocatis me Magister & Domine, & bene dicitis. Sum etenim.

14 Si ergo ego laui pedes vestros, Domi-

nus & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes.

Postquam Dominus exhibuit imaginē deiectionis suæ, indicauitq; fructum deiectionis: scilicet quòd p crucem & glorificetur ipse, & glorificet alios. Nunc eandem imaginem ad Discipulos accommodat, hoc est, ad Ecclesiam, vt commendet nobis crucem, & cum cruce officia mutua humiliationis, dilectionis, ac benignitatis. Fundamentum argumenti sumit Dominus à cōfessione Discipulorum & eiusdē approbatione. *Vos*, inquit, *me compellantes, dicitis Magister et Domine.* Ergo vt me vestrum Magistrum ac Dominum agnoscitis, ita vos meos Discipulos & Ministros fatemini. *In qua re rectè facitis. Nam sum & Magister & Dominus vester.* Ex meo ergo ore pendere debetis, & mea iussa facere, qd̄ est sincerorum Discipulorum & Ministrorum munus. Debet ergo Ecclesia doctrinam Christi anteponere omnibus doctrinis alijs, & ab eo imperata solummodò facere, modò velit de Christo Magistro ac Domino non futiliter gloriari. Ex quo & hoc sequitur, quòd contrariam doctrinam & imperata, qualia sunt Antichristi, fugere, tanquam serpentis sibilum oporteat. Sed verbis Domini duo loci Scripturæ videntur aduersari. Vnus q̄ est Prouerb. 27. *Non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui.* Alterum Matth. 23. *Nolite vocari Rabbi*, id est, Magistri super terram. Respondeo: Neuter horum locorum prohibet veritatem dicere sine arrogantia, sed solummodò humanā superbiam retundit, & veram humilitatem in timore Dei requirit. *Quomodo*, inquit Augustinus, *fons negat, quod bibens prædicat? quomodo lux occultat, quod videns indicat?* Hactenus fundamētum argumenti: nunc ipsum argumentū, quod ex fundamento infertur, videamus. *Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alij aliorum lauare pedes.* Propositionem ponit loco totius argumenti. Assumptio probatur ex præsenti facto Christi, quā spontè conclusio excipit. Argumentum autem præsens sumptum est, si vim consecutionis spectes, à minori ad maius. Si Magister & Dominus lauit pedes Discipulorū, quod minus videtur, vel Petri iudicio decorum, multò magis Discipuli alij aliorū pedes lauare debent. Hoc enim magis conuenit, & est officium magis congruens eiusdem Magistri & Domini Discipulis & Ministris. Lauare aliorum pedes, est sese infra alios abiicere, & aliorum errata sanare, fouereque concordiam, tolerando iniurias priuatas, quarum depulsio nocet publicæ tranquillitati, & alit discordiam.

A exemplar, hoc propriè exemplū dicitur, quamtamen differentiam sæpe autores confundunt. Vis accommodationis exempli ex collatione p̄sonarum non per se, sed respectu actionū dependet, ac si diceret: Si ego naturā Dñs & Magister, sicut seruus & discipulus inter seruos & discipulos fui & egi, multò magis vos, q̄ naturā & conditione serui & discipuli estis mei, debetis seruilem vestram conditionē cogitare, & vobis inuicem præstare officia humilitatis & dilectionis.

B Etsi autem factum Domini in genere potest & debet Discipulis accommodari: tñ in specie non nisi literaliter potest, non autē mysticè. Solius enim Christi est, si mysterium spectes, lotio totius & partis. Solus siquidem nos purgat, & mūdos facit totos. Solus enim pedes lauat, idq; non aqua, sed suo sanguine ex perfectissima dilectione, qua nō vnum atq; alterum, sed totum humanum genus complectitur, vt mundi appareamus in conspectu Dei.

C Quomodo ergo in genere nobis Christi factū accōmodabitur? Dixi suprà de symbolo lotionis pedum: Qui lauat alterius pedes, se infra illū abiicit, eius sordes abluit & abstergit, vt sit mundus totus. Hæc sanè sunt summæ humiliationis & dilectionis opera. Hoc ergo Dñi factum nobis in genere ad imitandum propositum est, vt seruiamus alij aliis p̄ charitatē in quibusuis necessitatibus. Hinc concluduntur omnia officia dilectionis, quibus possumus esse vsui alij aliis:

D videlicet vt oremus Deū p̄ fratribus, quo ipsos suo Spiritu regat, confirmet in bono, & conseruet à malo, vt nobis inuicem condonemus incidentia errata, vt alij aliis consiliis adsimus, vt errantes reuocemus in viam, vt indigētes sublenemus facultatib⁹ nostris, vt pia ἐπιταύσεις tegamus, & sanemus alij aliorū n̄uos. Breuiter, vt omnia faciamus, quæ sanctæ societatis sunt & coniunctionis in Christo. Quò simul vno corde, & vno ore Deum p̄ Christū celebremus, piè, honestè

E & sanctè in hoc mundo viuentes. Qui autē his contraria faciunt, non Christum, sed hostē eius Diabolum imitātur, q̄ & imitationis mercedē, sempiternam confusionē consequentur, nisi resipiscant. Loquor de iis, q̄ ex proæresi tales sunt, non de iis, q̄ ex ignorantia & infirmitate labuntur, & lapsi statim se fide erigunt, agnoscentes suorum pedum sordes, quos petūt quotidie ablui p̄ Christum. In multis enim labimur omnes, & Nazianzenus dicit: *Fieri non posse, vt quis sit & homo, & non peccet.* Et Iohannes: *Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.*

F

TERTIVS.

15 Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis.

Dominus factum suum accommodat Discipulis, vt illud imitentur. ὑπόδειγμα, inquit, *dedi vobis*, id est, præmonstraui vobis meo facto, quid vos facere oporteat. Est enim ὑπόδειγμα factum alicuius ad imitādum propositum, cuius accommodatio ad alios παράδειγμα dicitur: illud Latinis

G

QVARTVS.

16 Amen, Amen dico vobis, non est seruus maior Domino suo, neque Apostolus est maior eo, qui misit eum.

Repetit Dñs σωλλογον, seu fundamētū argumēti: *Nullus*, inq̄t, *seruus maior Dño suo, et nullus Apostolus maior est eo, q̄ se misit.* Vos aūt estis serui mei, vos estis Apostoli mei: ergo me nō estis maiores, sed inferiores & minores. Cū ergo ego me infra vos abieci, vt lauerim pedes vestros: profectò vos, q̄

me

me estis minores, multò magis decet, vt alij aliorum pedes lauetis, vobis inuicem per charitatem seruientes, & portantes alij aliorum onera. Hæc repetitio eò pertinet, vt sciamus quàm seriò Dominus requirat à nobis, vt suum in tota vita sequamur exemplum.

QVINTVS.

17 Si hæc scitis, Beati estis, si feceritis ea.

Hæc grauissima admonitio est, quæ eò pertinet, vt non gloriemur de cœlestium rerum cognitione, nisi ex altera parte, sensus in corde, & actio in vita cognitioni respondeat. Ideò Paulus coniungit cognitionem, quę rerum optimarum scientia constat: & sensum, quo cognitionis vis in corde & opere sentitur. Scire proinde qđ verum est & rectum non sufficit, nisi & facias. Imò cognitio, cui non respondet actio interior & exterior, obligat ad maiores pœnas, iuxta Domini dictum: *Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis.* Et Iacobus ait: *Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.* Hinc patet, quàm sit vana gloriatio eorum, qui gloriantur de Christi nomine, & interim viuũt Sardanapalos, Epicuros, Nerones.

Porrò cùm hìc Dominus pronunciat Discipulos beatos fore, si fecerint quæ sunt facienda, non loquitur de caussa beatitudinis, quæ nõ est alia, quàm meritum Christi, sed de qualitate Discipulorum Christi. Est enim perpetuò tenendum discrimẽ inter proprium officium Christi, & nostrum obsequium, ne confundamus caussas & effectus cum Papistis, atque ita tribuamus homini, quod est solius Mediatoris nostri Iesu Christi. Solus Christus suo sanguine purgat nos à peccatis. Solus Christus sua iusticia imputata iustificat nos. Solus Christus sua interceśsione reconciliat nos Patri. Breuiter: Opus saluationis totum non est nisi vnius Christi. Verùm nostrũ est fide accipere oblata beneficia, & obediẽtia nostra declarare nos esse Christi Discipulos, seiunctos à familia Satanæ. Hinc præterea manifestum est, quanta sit eorũ vanitas, qui oppugnant necesitatem nouæ obedientiæ. Nam si beati sunt, qui sciunt & faciunt: certè non sunt beati, qui sciunt, & non faciunt. Verùm hoc perpetuò tenendum est: Arbor in quocunque loco ceciderit, ibi erit, id est, qui in fide Christi moritur, saluus erit: qui expers fidei hinc discedit, manet sub ira Dei, iuxta illud: *Qui nõ credit in Filium, ira Dei manet super eum.*

SEXTVS.

18 Non de omnibus vobis dico. Ego noui quos elegerim. Sed vt adimpleatur Scriptura: Qui manducat panem meum, leuauit contra me calcaneum suum.

Iam tertiò proditorem suum admonet Dominus. Scripturæ testimonium, quod hìc Dominus adducit, sumptum est ex Psalmo 41. in quo Dauid conqueritur de quodam sibi familiarissimo, adeò vt sit ad regiam ipsius mensam admissus, qui haud dubiè vnus ex præcipuis consiliariis Dauidis erat. Hunc conqueritur Dauid, sibi insidias struere, & velle opprimere & delere. Sed quid hoc ad Iudam? Vt Dauid typus fuit Christi: ita iste Dauidis familiaris typus erat Iudæ, qui abiit, vt Christo insidias strueret, malumque pararet, atque adeò ipsum opprimeret, & deleret. Nã leuare calcaneũ, est abire & struere insidias: vel, vt Augustinus interpretatur, conculcare.

Porrò Iudas non electus dicitur, quia fuit incredulus, sicut omnes increduli dicũtur nõ electi. Non ergo hoc ad consilium Domini referendum est, quod hìc de electione dicitur, sed ad euentum. Stat enim firmũ & immotum hoc principium: *Deus vult omnes homines saluos fieri.*

SEPTIMVS.

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt cùm factum fuerit, credatis quòd ego sim.

Cur toties faciat mentionem sui proditoris exponit, ac si diceret: Etsi frustrà Iudam toties admoneo, impulsum à Diabolo, & auaritia corruptum: tamen hæc admonitio vobis proderit. Nam cùm videritis euentum respondere prædictioni meæ, (euentus enim cũ prædictione congruens, veritatis diuinę obsignaculum est) fides vestra de me magis confirmabitur: videlicet, vt certò statuatis, me eum esse, quem me sæpe esse dixeram, hoc est, Messiam à Patre meo missum in mundum, vt tradar in manus Iudæorũ, proditus à Discipulo, & fiam victima pro peccatis mundi. Atq; ita fit sæpe, cùm vnus carpitur, multi ædificantur: cùm vnus inemendabilis obsurdescit ad verbum Dei, multi salutarem medicinam inde capiunt.

Pij ergo Ministri Euangelij, quos sciunt vel flagitiosè viuere, vel inemendabiles esse norunt, admoneant in cœtu publico, suppresso tamen nomine. Si admoniti non emendantur, fructus tamen ad auditores pios, qui admonitione cautiores efficiuntur, redit. Nam si Christus voluit proditoris sui nomen ad tempus supprimere, quem tamen sciuit inemendabilem esse: multò magis Ministros Christi decet, spe emẽdationis, abstinere à nominibus eorũ, quos sciuit impios esse & flagitiosos, nisi fortè impietas & flagitia sint vulgò nota, & multis videntur cedere in ruinam. Tum enim Christi præceptũ: *Dic Ecclesiæ:* & exemplum Pauli, qui nominatim excommunicat incœstum, locum habent. Nam hoc requirit vera charitas, vt maior ratio vnitatis quàm vnius habeatur.

OCTAVVS.

20 Amen, Amen dico vobis, Qui recipit si quem misero, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum, qui misit me.

Hęc asseueratio iureiurando confirmata, non solùm ad Apostolos, quos Dominus tum volebat animare contra scandalum crucis, & defectionis, ne cum Iuda proditore perirent: verũ etiam ad omnia tempora vsq; ad finem mundi.

pertinet. Recipere quem mittit Christus, est ipsum legatum Christi agnoscere, eius verbum tanquam Christi recipere, iuxta verbum credere, ex fide obedire, & in fide atque obedientia in finem vsque perseuerare. Qui autem hoc facit, nõ solùm Christum ipsum recipit, verùm etiam Patrem, qui Filium misit. Hæc igitur gradatio, q recipit missum à Filio, recipit Filium, qui recipit Filium, recipit Patrem mittentem. Igitur qui recipit missum à Filio, recipit Patrem mittentẽ, ad consolandos sub cruce Apostolos, atq; adeò ad omnes Ministros Euangelij ptinet. Sed quomodo agnoscitur aliquis à Christo missus esse? Si Christum pure docet, iuxta Scripturam, verum Deum, verum hominẽ, vnam personam, & vnicum mundi Saluatorem esse, atq; hunc Christum nostrum fieri, cùm fide eum apprehendimus. Hîc proinde admoneantur & Ministri verbi, & eorum auditores. Ministri quidẽ verbi, vt se in omnibus ita gerant, docendo & viuendo, vt Ministri Christi ex fructibus agnoscãtur: Auditores verò vt Ministros, tanquã Christi & Patris eius legatos venerentur, eosq; audiant, tanquam ipsum Christum & Deum Patrem, sicuti ipse ait: *Qui vos audit, me audit.*

Pòrrò cùm Arriani ex hoc loco concludunt tres gradus, & in medio Filium collocant, tanq; minorem Patre: rectè quidem id facerent, si ad dispensationis tempus respicerent, sed peruersè agunt, cùm dictum Domini ad diuersitatẽ substantiæ referũt. Quantum enim ad substantiam pertinet, ipse Dñs ait: *Ego & Pater vnum sumus.*

TERTIA PARS.

Huius partis tria sunt membra.
Primum, de perturbatione & zelo Christi.
Secundum, de Iuda proditore.
Tertium, de consolatione, qua Christus se erigit in media perturbatione.

DE PRIMO.

21 Hæc locutus Iesus, turbatus est spiritu.

Quiescẽte verbo, perturbatur anima Christi, sustinentis personam totius generis humani, cogitantis iram Dei, quam placare sua mõrte debuit, videntis iamiam sibi imminere horrendos cruciatus & opprobria, deplorantis cæcitatem cùm Iudæ, tum plurimorũ Iudæorum, & eorũ certum interitum, præuidentis ingratitudinem maximæ partis orbis terrarum. Tametsi autem hæc omnia iam enumerata, in perturbatione animæ Christi concurrunt: tamen potissimùm hoc loco horrorem Christi animæ incutit, indignitas rei, videlicet q Iudas ad tantam dignitatem euectus, tam fœdè suum ordinẽ maculet, vt ipsum Filium Dei, cuius legatus non solùm erat, verùm etiam Patris, qui Filium miserat, proderet. Hic Christi zelus Sanctis imitandus est, præsertim cùm viderint sanctissimum ministerium ab illis, vel impia doctrina, vel impura vita, vel desertione pollui, quibus commissum est.

Quòd autẽ Euangelista nõ simpliciter dicit, Christus turbatus est: sed, turbatus est spiritu, id est, anima, eò pertinet, vt significet, non fuisse simulatam perturbationem, sed vehementem & veram, vt quæ animã Christi zelo ardentissimo inflammauerit propter rei indignitatẽ. De hac perturbatione animæ Christi prædictum fuit ab Esaia cap. 53. *Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit, & saturabitur.*

DE SECVNDO.

Huius mẽbri de Iuda proditore, plures sunt articuli, quos ordine notabimus.

PRIMVS.

Et testificatus est, & dixit: Amen, Amen dico vobis, quòd vnus ex vobis prodet me.

Testificatus est, id est, palam & magna cũ asseueratione est locutus, iureiurãdo adhibito, tanquam testimonio asseverationis. Atque ita hîc pulcrè docet Euangelista, cur Christus in asseuerationibus suis multis vtatur hac forma, vel simplici, vel geminata, Amen, Amen: nimirum vt sit assaverationis subiectæ testimonium per iusiurandum in hunc finem, vt auditores de euentu reddantur certissimi. Sed videamus præsentem asseuerationem Christi: *Amen, Amen dico vobis, q vnus ex vobis prodet me.* En, rursus meminit Dñs sui proditoris, iam in pessimo proposito à Satana & propria malitia cõfirmati, adeò vt minimè motus sit, tam miserabili spectaculo perturbati Christi. Sed quò magis Christus languescit, eò magis Iudas induratur, id qd accidit similiter in omnib⁹ inimicis Christi, vt quò sit infirmior Christus in suis membris, & quò miserabilior apparet status corporis ipsius, id est, Ecclesiæ, eò minùs misereſcant, id quod in Psalmo etiã prædictum est: *Super dolorem vulnerũ meorũ addiderunt.*

SECVNDVS.

22 Aspiciebant ergo ad se inuicem Discipuli, hæsitantes de quo diceret.

Non dubium est, valdè contristatos fuisse Discipulos Domini, nõ solùm quòd toties meminerit proditionis suæ, quæ prodiret ex ordine Apostolorum. Verùm etiam quia nesciebãt, quisnam ille esset, se mutuò intuebantur, vt vel ex signis aliquid colligerent. At Iudas conscius sui pessimi propositi, hîc perfricta fronte sedet inter Apostolos, particeps mensæ Domini, qui non solùm non flectitur ad misericordiam, sed magis magisque induratur, & nihilominus simulat se probum discipulum esse, non cogitans Dominum videre cogitationes suas, & consilia pessima. Ad eundem modum impij multi, occulti Ecclesiæ hostes, latitant in externa Ecclesiæ societate, machinantes Christo in suis membris interitum. Cuius rei exempla hæc ætas nõ pauca suppeditat.

TERTIVS.

23 Erat autem vnus ex Discipulis Iesu, recumbens in sinu ipsius, nimirum is, quem diligebat Iesus.

Discipu-

Discipulum hunc, cuius hîc Euangelista meminit, ipsum Ioannem, scriptorem huius Euãgelij fuisse, nullum est dubium: Verùm ita tanq̃ de alio loquitur, ne videatur seipsum extollere, q̃ in tanto fauore apud suum magistrum fuerit, vt præ aliis ob suas virtutes diligeretur. Etsi autem omnes dilexit Christus, vt Saluator communis, tamen hunc Discipulum, propter singularem haud dubiè virtutis indolem, vt homo dilexit. Pij ergo exẽplo Christi omnes homines, & inter eos præcipuè, omnia membra Christi diligant. At eos singulari beneuolentia complectantur, in quibus maius virtutis decus fulget. Quòd autem hic discipulus in sinu, id est super pectus Christi recubuerit, signum fuit singularis amoris, qui coniungit amantem amato.

QVARTVS.

24 Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei, quis est de quo dicit.

Vt Petrus erat præ alijs feruentioribus affectibus: ita hîc quoq; solus, etsi Dominũ ipsum interrogare non audet, curiosius laborat. Nutu ergo dixit, non verbo, vt sciat quis sit, qui Dominum suum sit proditurus, idque vt ipso manifestato, alij essent extra suspicionem. Porrò quòd discipuli non voluerunt coniecturis vllum notare, sinceri amoris fuit, qui facit vt benè de omnibus iudicemus, priusquam res ipsa aliter ostendatur.

QVINTVS.

25 Itaq; cum recumberet ille super pectus Iesu, dixit ei: Domine quis est.

Admonitus Iohannes nutu Petri, qui sermonis vice fungebatur, & fretus familiaritate, & Præceptoris sui intimo amore, interrogat & quærit quis sit ipsius futurus proditor. Neque hoc curiositatis fuit, sed charitatis, qua voluit certus fieri, ne de innocente aliquo conciperet suspicionem.

SEXTVS.

26 Respondet Iesus, ille est, cui ego intinctam buccellam dedero.

Dominus ad petitionẽ discipuli, signo ꝓmittit se indicaturum proditionis suæ autore, qđ ideò facit, vt & alios à suspicione tam nefarij flagitij liberet, & se præscium esse futuræ per Iudã proditionis significet: ex quo admirabilis bonitas Redemptoris concluditur, qui tam diu passus sit eum mensæ socium habere, quem sciuit se proditurum esse. Quis quæsò adeo patiens inuenitur, vt proditoris conspectum patiatur, nedum ipsum ad mensam, prius lotis à se ipsius pedibus, recipiat?

SEPTIMVS.

Et cum intinxisset buccellam dedit Iudæ Simonis Ischariotæ.

Signo monstrat proditorem suum Iudam, quod signum dilectionis Christi erga Iudam, & coniunctionis symbolum fuisset, si Iudas seipsũ à Dño prius non excluſisset animo. Culpa ergo Iudæ, quod erat amoris signum, fit proditionis indiciũ. Atq; ita homines impij suopte vicio sæpe faciũt sibi indicia culpæ, q̃ sua natura & ordinatione diuina, fuêre testimonia bonitatis Dei. Diuitię epulonis, testimonia bonitatis Dei erga ipsum fuere, verũ animus ipsius fecit, vt fierent indicia crudelitatis aduersus pauperẽ Lazarũ, & occasiones damnationis ipsius. Atq; ita sæpè nimia bonarum rerum copia, ingens est initium malorum.

OCTAVVS.

27 Et post buccellam introiuit in eum Sathanas.

An non Satanas antea legitur immisisse in cor Iudę? An nõ Lucas refert, Satanã introijsse in Iudam, anteq̃ abijt & pactus est cũ Iudæis de tradendo Iesu? Etsi aũt Satanas introiuerat antea in Iudam: tñ nunc dicitur intrare, quia plenius Iudam possidet & in eo operatur efficacius. Idẽ de Spiritu S. dicitur: Apostoli habuerũt Spiritũ S. dum Dñs eos mundos pronunciat, dicuntur tñ postea Spiritum S. accepisse, resuscitato Dño. Nam cũ Christus sufflaret in eos, dixit: *Accipite Spiritum S.* Et rursus die Pentecostes dicũtur accepisse Spiritum S. quia tũc magis senserunt Apostoli præsentiam & efficaciã Spiritus. Omnes credẽtes habent Spiritum Christi, quẽ tamen dicuntur accipere per fidem. Similiter omnes credentes habent Christum in se habitantem per fidẽ, & tamen eundem dicuntur accipere in legitimo sacræ cœnæ vsu, propterea q̃ tum magis ipsius efficacia sentitur, dum fides confirmatur obsignatione diuina.

Porrò Satanas dicitur in hominem intrare duobus modis. Aliàs enim per obsessionem, cũ hominem torquet variis modis, cùm loquitur per os hominis, linguis homini ignotis, & cùm alijs signis externis se in homine habitare ostendit, id quod Deus interdum permittit fieri, non tam in pœnam hominis qui obsidetur, quàm vt sit alijs in signum, vnde appareat, quantũ malum sit peccatũ, quod hominẽ ita tyrannidi diaboli subijciat. Aliàs per inspirationem, cùm hominem occultè impellit ad facinora praua, quibus amittitur fides, & Spiritus Sanctus ejicitur. Nam cum Diabolus nouit optimè temperamentum hominis, vnde etiam scit ad quæ vicia maximè inclinet, semper imminet occasioni, interdum obijcit sensibus occasiones peccati. Non enim ignorat, sensuum organa viciorũ esse ianuas, ac sæpissimè immiscet se humoribus corporis, & eos humores mouet, adhibitis occultè instrumentis idoneis, seu venenis, quib⁹ veluti humores fermẽtantur. Hinc cogitatio nascit, tanq̃ diaboli inspiratio: cogitatio affectũ mouet: affectus magis magisq; accẽditur: accensus affectus voluntatẽ turbat, & iudicium corrumpit. Voluntas si obtemperauerit affectibus & exequit̃ imperata, homo seruus peccati fit, & Satanę mancipium, imò tanquam domicilium. Hic, si diutius imperium obtinuerit in hominem, fit veluti quædam peccandi necessitas. Siquidem diuturnior consuetudo potentior est,

quàm natura, vt Philo rectè dixit.

Cùm hominem obsidet Diabolus, vna via, iuxta scripturam, expellitur, nimirum sobria & ardenti inuocatione, quemadmodum ipse Dñs testatur, cũ ait: *Hoc genus Dæmoniorũ nõ ejicitur nisi ieiunio & precatione.* At cũ inspiratiõe occulta diabolꝰ hominẽ agit, cõuersione hominis ad Deũ, per fidem in Iesum Christũ, fugatur, & vera pietate excluditur, vt nõ redeat. Pietas.n. est flammæ similis. Vt enim flãma vrit subiectam materiam, & illustrat vicinum aerem; ita pietas exurit vicia & prauos affectus, & totam mẽtem replet lumine, qđ lumẽ princeps tenebrarũ fugit.

NONVS.

Dicit igitur ei Iesus, quod facis fac citò.

Hæc oratio nõ est imperãtis, sed permittẽtis & cõdemnantis inemẽdabilem discipulũ, quasi diceret Dñs: Quod habes in animo Iuda, vt facias, nõ solùm nõ impedio, sed sponte permitto, postq̃ ita tibi visum sit, nec locum vllum misericordiæ erga me præceptorem & Dñm tuum relinquas. Sic Deus permittit ferri ꝓ libidine impios, qui post multas admonitiones persistunt inemendabiles. Notetur, ꝙ facere in Scripturis dicatur non solum, qui manum applicat operi, verumetiã qui cogitat de opere, & proponit se facturum si possit, idq; cùm in bono, tum in malo. Mœchus habetur qui alienam cupit, & Abraham perfectus, propter opus quod non perfecit, sed quod perficere proposuit, iudicatur.

DECIMVS.

28 Hoc autem nemo intellexit discumbentium ad quid dixisset ei.

29 Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus, eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret.

Hinc apparet, quod Dñs in aurẽ dixerit discipulo recũbenti in pectꝰ suũ, de signo quo agnosceretur, qui se esset proditurus, vnde etiã solus potuit ex signo dato scire, ꝙ Iudas is esset & nõ alius, de quo toties locutus erat, vt ipsum in viã rectam vocaret. Alij ergo discipuli, ex consueto Dñi more, coniecturas faciunt, sed alij aliud sentiunt. Quidam.n. putarunt Dñm iussisse, vt Iudas emeret necessaria ad Festum. Quidam, vt eleemosynam egenis distribueret. Vt ergo œconomica cura, & pauperũ ratio ad Iudã pertinebat, ita videmus, Christum solitum fuisse per Iudã emere, quæ necessaria erant ad alendos Apostolos, & reliqas inter egenos distribuisse. Hoc ergo Christi exẽplum ad oẽs pariter pios pertinet, nempe vt & iustam domus suæ rationẽ habeant, & egenis aliquid pro ratione facultatum impertiantur. Vult aũt Deus semper in mundo egenos esse quosdam, vt & ipsi egeni habeant, quo exerceatur eorum patientia; & diuites habeant, quo suam obedientiam Deo approbent, exemplumq̃ Dei imitentur. Ideo Dominus dicit: *Estote misericordes sicut pater vester misericors est.*

VNDECIMVS.

30 Cùm ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuò, erat autem nox.

Iudas à Diabolo impulsus, & propria auaritia dementatus, vt Dñm suũ proderet, iam tandem egreditur, sed nocte ad tenebrarũ opus, vt lucẽ prodat. Antea quidem mẽte cõceperat atq; diu fouerat nefariam proditionem, iam parturit eãdem, sed partus iste cedit ipsi in pernitiẽ & sempiternam miseriam. Huius ergo mali alij cautiores reddantur.

DE TERTIO.

31 Quum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.

32 Si Deus glorificatus est in eo, & Deus glorificabit eum in semetipso, & continuò glorificabit eum.

Postquã Iudas abijt, prædicere cœpit Dñs passionẽ & glorificationẽ suã, vt discipuli cũ viderent Christũ suspẽdi in crucẽ, non omnino scandalo crucis frãgerentur, sed aliquo modo se hac prædictione erigerent. Oratio Dñi obscura est, tanq̃ prophetica. Quare ex euentu petẽda est eius interpretatio. Dolori, perturbationi, ignominiæ, proditioni, crucique & morti Christi opponitur eiusdem gloria. Ideò gloria Filij, hoc loco erit liberatio à dolore, per lætitiã cordis, à perturbatione, per robur animi, ab ignominia, per honorem, à proditione crucẽq; & morte, per victoriã & resurrectionem gloriosam. Huius gloriæ cogitatio, animũ Christi erigit, in media lucta, vnde summam consolationem percipit. Sensus ergo est: *Nunc glorificatus est Filius hominis*, hoc est, ego qui sum Filius hominis, nunc rursus sentio cõsolationem, superata hac lucta & hoc dolore, quo conflictatus sum donec aderat Iudas. Sentio nouum animæ robur, ac lætus ac volẽs obediã Patri, certus de victoria, qua & Pater me glorificabit & ego Patrem, hoc est, postq̃ ego à Patre cõfirmatus sum, vicissim Pater mea obedientia, mea victoria, & mea prædicatione celebrabitur, & propter obedientiã meã, qua subeo mortẽ crucis, paulò post rursus me Pater noua gloria in resurrectione ornabit, idq; in semetipso, propterea quòd vna sit gloria Patris & Filij. Atq; ita hîc Dominus, licet obscurè, loquitur de liberatione sui à dolore, à perturbatione, ab ignominia & cruce per victoriam super morte, diabolo, inferno, &c. id est, per gloriosam resurrectionẽ, quæ testabitur eum iustũ & sanctum esse, victorem mortis & donatorẽ vitæ æternæ.

Porrò, quod de capite hîc dicitur, etiã ad mẽbra, suo quodam modo, referẽdum est. Vt enim Christi dolorem, ignominiam & crucem, secuta est gloriosa victoria; ita piorum persecutionẽ, ignominiam & crucem, breui excipiet gratissima liberatio, gloria & vita beata. Nam si cum eo patimur, sicut Paulus loquitur, cum eo etiã regnabimus. Hinc ergo pij petant consolationẽ sub cruce, & contra minas tyrannorum, & quæ

uis

uis iræ Dei signa, qualia his annis non pauca in cœlo conspecta sunt. Et cogitent vel longissimum tempus crucis in hac vita, non habere rationem momenti ad æternitatem, in qua sancti reportabunt mercedem copiosam sui laboris & patientiæ, idq; per Iesum Christum, cuius corpori per fidem inserti sumus.

QVARTA PARS.

Obscurè admodum indicat passionem suam iamiam instare, quã excipiet gloriosa victoria: Hortatur ad dilectionem mutuam; Petrũ prædicit ter se negaturum, antequam gallus canat.

Sunt ergo tria veluti membra huius partis, de qb. ordine agemus, distinctis per articulos.

DE PRIMO.

PRIMVS.

33 Filioli.

Hæc compellatio loco exordij est concionis sequẽtis vsq; ad medium capitis 17. Est aũt hæc cõpellatio dulcissima, qua nõ solùm Discipulorum suorũ beneuolentiã captat Dñs à suo patre no erga eos affectu: verũetiam, vt attẽtissimè q̃ dicturus est audiãt, facit. Neq; pertinet hæc cõpellatio ad Apostolos tãtum, qui tum aderant, verumetiam ad Discipulos Christi omnes omnium temporum. Ideò apud Prophetam appellatur Pater futuri seculi, cui ibidẽ promittitur semen longæuum. An non se fratrem nostrum facit alibi, cùm ait: *Ascendo ad Deum meum, & Deum vestrum, ad Patrem meum, & Patrem vestrum?* Idem & Pater est & frater. Pater quidem omnium, creatione: fidelium verò, adoptione. Hos enim ex incorruptibili semine verbo suo, & Spiritu suo Sancto gignit. Frater est, quia nostram naturam assumpsit in vnionẽ personalem, & eundem Patrem nobiscũ agnoscit Deũ. Est ergo Deus Pater, noster Pater; Filius Deus & homo, est & Pater & Frater noster. fieri ergo nõ pòt, vt pereamus, qui eundẽ habemus & Patrẽ & Fratrem & Redẽptorem. Hinc fides nostra in huius mundi ærumnis se erigat. Discant præterea ministri verbi hìc à Christo, qũo eos affectos esse erga suos auditores oporteat. Debẽt enim eos vt filios cõplecti. Hic affectus, si non simulatè in eis fuerit, erit regula doctrinæ, admonitionis, consolationis, castigationis, atq; adeò omnium partium ministerij ipsorum, in ædificationem Ecclesiæ Christi.

SECVNDVS.

Adhuc pauli∫per vobi∫cum ſum.

Indicat Dominus his verbis abitum suum ad Patrem, per mortem, gloriosam resurrectionẽ & ascensionẽ in cœlos, quasi dicat: En, hoc die tradar Iudæis, flagellabor, crucifigar, moriar in cruce, sepeliar, sed tertia die resurgam, & post resurrectionem cõuersabor vobiscum 40. dies, quibus elapsis in cœlos vobis spectantib. ascendam, vt vobis locum parem. Sed quomodo hoc congruit cum illa promissione: *Ero vobiscum vsq; ad cõsummationẽ seculi?* Cyrillus ad hãc quæstionẽ respondet: *Credere oportet fideles, quãuis à nobis corpore abſit, virtute tñ ſua omnia & nos gubernare, adeſſe, ſemper ipſum omnib. qui eum diligũt, propterea dicebat: Amen amen dico vobis: Vbicunq; ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. Nam quẽadmodũ, qñ vt homo in terra cõuerſabatur, tunc etiã cœlos implebat, & Angelorũ cõſortia nõ relinquebat: eodẽ nũc modo cũ ſit in cœlis eũ carne, terram tñ replet, & cũ eis eſt, qui eũ diligũt. Obſeruãdum aũt eſt, quia quãuis ſecũdum carnẽ ſolùmodo abiturus erat (adeſt.n. ſemper virtute deitatis, vt diximus) tñ tempore modico cũ diſcipulis ſe futurũ dicebat, aptè ſeipſum nominãs, ne quis in duos filios diuidere Chriſtum audeat.* Hæc Cyrillus.

Augustinus duplicẽ præsentiã Christi facit; vnã corporalem, diuinã alterã. Corporalis, sensibus mortalib. patet, & ea dupliciter cõsiderat. Nam vt præsentia corporalis Christi, vsq; ad passionẽ & mortẽ, erat mortalis cõditionis, videlicet qua Christus corporaliter in mortali carne versatus est cũ discipulis suis; ita post resurrectionẽ infirmitatis humanæ expers est pr̃sentia Christi corporalis, qua videlicet cõuersatur cũ discipulis 40. dies post resurrectionẽ, qua in cœlos ascẽdit, quâq; inde vẽturus est iudicatũ viuos & mortuos. Diuina pr̃sentia sensibus ignota est mortalib. de qua dicit, cũ ait: *Ecce ego vobiſcum ſum, vſq; ad cõſummationẽ ſeculi.* Ergo vt idẽ Augustin. ait: *Et abiit & hic eſt, & redijt & nos nõ deſeruit. Corpus.n. ſuũ intulit cœlo, Maieſtatẽ nõ abſtulit terræ.* An non ergo verè copulamur humanæ Christi naturæ? verisimè sanè, sed modũ nobis explicat Augustinus cũ ait: *Quẽadmodum ille in nobis hic, ſic & nos ibi in illo ſumus.* Sentit igit Augustinus, humanam Christi naturam loci ratione à nobis absentem, sed nobis tñ copulatam per λόγον.

TERTIVS.

Quæretis me, & ſicut dixi Iudæis, quò ego vado, vos non poteſtis venire, ita & vobis dico nunc.

Cùm inquit: *quæretis me*, significat se abiturũ corpore, videlicet per ascensionẽ in cœlũ, & hoc est quod dicit: *Quò ego vado, vos non poteſtis venire*, id est, ego ascendam in cœlum, quò vos nõ poteſtis, scil. statim, venire, sed postea venietis absoluto sc. militiæ vestrę curriculo in terra. Sicut dixi Iudæis, sc. suprà cap. 7. vbi sic scriptum est: *Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego ero, vos non poteritis venire.* Verba quidẽ Iudæis & discipulis dicta, conueniunt, sed sensus omnino diuersus est. Illic enim Dominus minatur Iudæis mortem & damnationem, propter suam contumaciam. Nam non venire, quò Christus venit, est sub morte & damnatione venire. Hic autem consolatur discipulos, qui propter suum abitum mœsti erant, ac si diceret: etiamsi statim non poteſtis venire, quò ego vado: tamen postea venietis. Vt enim ego crucem & mortem passus sum, glorificandus per resurrectionem & gloriosam ascensionem in cœlum: ita & vos, post exantlatos labores in terris, eritis mihi socij in regno cœlesti. Hoc etiam ad nos pertinet, vt huius promissionis cogitatione, sub cruce nos inuictos Christi milites exhibeamus.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

34 Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos mutuo, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis vos mutuo.

Redit ad significationem lotionis pedum. Lauit Dominus discipulorum suorum pedes, in testimonium intimi amoris, quo eos est complexus. Debêt igitur discipuli Christi se mutuo lauare pedes, id est, intimè se mutuo diligere.

Porrò, vt sciât discipuli Christi nō solum exêplo Magistri sui se flecti oportere ad dilectionē mutuā, verūetiā necessitate obedietiæ impelli, ait: *Nouum mandatū do vobis, vt diligatis vos mutuo.* Quid: Estne mādatū legis diuinæ, vt homo hominē diligat? Estne lex naturæ impressa hominib. de mutua dilectione? Ioānes scriptor huius Euāgelij, in 2. cap. 1. epistolæ suæ, docet, quod & vetus & nouū sit, idē dilectionis mādatū. Ita. n. ait: *Non mādatū nouū scribo vobis, sed mandatū vetus quod habuistis a principio. Rursus mādatū nouū scribo vobis, quod est verū in ipso & in vobis.* Hic Ioānes idem mādatū, videlicet mutuæ dilectiōis, & vetus & nouū vocat, sed diuersō respectu. Nam si materiā, hoc est ipsam doctrinā, spectes, vetus est, vt quod & naturæ primorū parentū impressū sit, & postea lege Dei cōfirmatū. At si formā intueris, nouū dicitur, q̄ formā Ioānes exprimit his verbis: *Quod est verū in ipso, & in vobis*, hoc est verè mādatū nouū est in Christo & in vobis, i. est nouū cūm Christi respectu, tum respectu ad vos ipsos. Nam vt Christus noua forma viuēdi est, & viuū omnis virtutis exēplar: Ita. n. ipse ait: *Hoc est mandatū meū, vt diligatis vos mutuo, sicut ego dilexi vos*: ita nos spiritu ipsius, iam noui homines facti, regi debemus. Ita enim Paulus ait: *Si quis in Christo est, noua creatura est.* Hoc ita esse, cōfirmatur ἀναλογία, q̄ superiorib. verbis subiicit Ioānes. *Quia*, inquit, *tenebræ præterierūt, & lux vera iam lucet: qui dicit se in luce esse, & fratrē suū odit, in tenebris est adhuc*, id est adhuc vetus homo est, vt q̄ Christum lucem veram in se habitantem nō habeat. Breuiter: vetus mandatum est veteris hominis, quod fit nouum, cūm innouato corde prædicatur, quia iam aliter intelligitur, & aliter fit, quā intelligebatur aut fiebat ante illuminationem mentis, & innouationem cordis.

Quidam cū legunt hoc Dñi dictum: *Nouum mandatū do vobis vt diligatis vos mutuo*, putāt Euangeliū definiri nouam dilectionis mutuæ legem, sed falluntur. Non. n. hîc docet Christus, quid Euangeliū sit, sed officiū suorum discipulorum (hoc est eorum, qui nacti sunt merito Christi remissionē peccatorū, & iustificati sunt fide Euāgelij, imputata sc. ipsis obedietia) ostendat esse, vt se mutuo diligāt. Est proinde accuratè distinguendum inter proprium Euangelij officiū, & debitū eorum obsequium, qui recipiunt beneficia per Euangeliū oblata. Nam confusio Euangelij & obsequij, q̄ Deo debetur, obruit Christi bñficia, hoc est, meritū mortis & obedientię, tollit cōsolationē cordis, discrimen legis & Euāgelij euertit, Pharisaicos errores parit, gratuitā iustificationē abolet, iustificationē & sanctificationē confundit, causarū & effectuū confusionem inducit. Quare imprimis cauendū est, ne hîc cūm Papistis & Enthusiastis impingamus, in nostrum ipsorum certum interitum.

SECVNDVS.

35 In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei sitis, si charitatem habueritis inter vos mutuam.

Sensus est, ego Magister vester, vobis discipulis meis & facto cōmendo charitatē, & mādato meo vos obligo ad mutuā dilectionē. Igitur par est, vt vos, cūm mei discipuli sitis, mutuā inter vos habeatis charitatē. Hinc ergo homines cognoscēt vos esse meos discipulos, vt qui & me exemplar imitemini, & meo mādato pareatis. Hinc duæ concludūtur hypotheses. Vna, quod vera charitas sit nota discipulorū Christi. Altera, q̄ nemo, nisi sit discipulus Christi, verā charitatē habeat (alioqui enim certa discipulorum Christi nota nō esset) sed spectrū tantū charitatis, & carnalem solūmodo affectum, eūq; impurum, vt qui à corde impuro proficiscatur.

De charitate Christiana erga proximum.

Charitas Christiana, est rectissima animi affectio, ex afflatu Spiritus Sancti in cordibus piorum concepta, qua Christiani inter se iungun tur, se mutuo amanter & beneuolè complectuntur: sibi inuicem & optimè cupiunt, & optimè faciunt: cūm propter mandatum Christi & exemplum, tum propter κοινωνίαν illam, qua sociantur vt membra in vno corpore, ad vnum caput quod est Christus.

In hac Christiana charitate, qua se mutuo cōplectuntur fideles, spectentur.

1. Origo:
2. Necessitas:
3. Dignitas:
4. Modus:
5. Gradus:
6. Effectus:
7. Fructus.

De Origine Christianæ charitatis.

Paulus Timotheo scribens, prioris Timothei primo, originem charitatis Christianæ indicat his verbis: *Finis legis est charitas ex puro corde, conscientia bona, & fide non ficta.* Cùm hîc postremo loco fidem ponit, sciendum est, quod ascendat Apostolus ab effectibus ad causam, quia effectus proprij, suæ causæ certissima sunt indicia, quod eò pertinet, ne quis seipsum fidei spectro decipi... fides viua statuit remissum esse peccatū propter Mediatorē, nō sine ingēti lætitia cordis. Hinc conscientia sanatur, & ex mala bona fit, cùm & acquiescit in fide remissionis peccatorum, & abijcit malum propositum, & approbat Deo totam suam vitam per veram obedientiam. Eadem fide qua conscientia sanatur & purgatur,

gatur, cor simul purificatur. Huc illa dicta: *Sanguis Christi purgat conscientias nostras ab operibus mortuis.* Item: *Fide purificantur corda.* Ex hac fide non ficta, & conscientia bona, & corde puro, manat charitas fraterna, operante Spiritu Sancto. Quare, nec causa, nec pars, nec meritum iustitiæ, quâ sumus iusti coram Deo, esse potest. Causa enim præcedit effectum, & non sequitur, id quod hîc admonere volui, vt ordinem causarum & effectuum studiosi teneant. Fides causa est bonæ cõscientiæ, similiter & puri cordis, hoc est, iustificati fide. Ex his quoniam charitas oritur fraterna, sequitur charitatem fraternam non meritum, non causam, non partem, sed iustificationis finem esse, vt hîc Paulus clarissimè docet.

Porrò, cùm Apostolus dicit charitatem oriri ex fide nõ ficta, indicat, vbi ficta sit fides, ficta sit & charitas: & vbi sincera sit fides, sincera sit & charitas: & vt fides sincera crescit, ita charitas etiam incrementa facit. Cùm ergo mẽs illuminatur vero iudicio, per verbũ & Spiritum Sanctũ, & cor fide purificatur, cogitat immẽsam misericordiã Dei erga se, gustat quã suauis sit Dñs spirãtib. in ipsum, gustat bonũ Dei verbũ, & donũ cœleste, & virtutes futuri seculi, incipit magis magisq; ardere dilectione Dei, qui filio suo non pepercit; inflãmatur admirãda dilectione filij, q̃ voluit deriuare in se irã patris, ne nos perirem⁹; accẽditur Spiritu Dei, qui est amor substãtialis, quo Pater & Filius iungũtur. Hinc vt summa lętitia in corde sit ita gratitudo erga Deũ nascitur, & promptitudo quædã, & alacritas ad prẽstãdã illi verã obedientiã: studiũ coniungẽdi se illi vero amore, & quoniã Pater & Filius requirũt gratitudinis erga se signum & testimonium, à conuersis fraternam charitatẽ, parere illis studentpij, & vtriusq; mandatũ & exemplum sibi proponunt, cogitãtes simul se & eiusdem corporis Christi membra esse, & cohæredes vitæ æternæ in Christo Iesu Domino nostro. Cum hîc Spiritus Sanctus, qui est Spiritus Patris & Filij cõmunis, iungitur cordi humano, ex illa coniunctione efficitur charitas illa sancta, quã Christiana nõminamus, quæ quotidiana incremẽta capit ex cognitione Dei, & alijs pietatis exercitijs.

De necessitate charitatis Christianæ.

Cùm charitas Christiana caput sit obedientiæ erga Deum, eius causæ in genere erũt, quæ obedientiæ seu bonorum operum recitari solent, videlicet necessitas, dignitas, præmium. verùm hoc in loco nos de necessitate charitatis Christianæ dicere statuimus.

Primũ itaq; Christiana charitas omnib. pijs necessaria est, vt iustũ debitũ: *Nemini,* ait Paulus Rom. 13. *quicquam debeatis, nisi vt vos mutuo diligatis.* Si ergo debitum est mutua charitas, iusticia postulat vt illud soluas.

Sed cur hęc fraterna charitas est debitũ? Primũ propter mandatũ Dei, quo obligãtur homines ad mutuã charitatẽ. iuxta illud: *Dilige proximũ tuum sicut teipsum.* & Christus ait: *Nouũ mandatũ do vobis, vt mutuo diligatis.* Et Paulus: *Charitatem fraternitatis diligite.* Qui igit hoc debitũ non soluit, quãtum quidẽ in se est, Deo cõtumaciter se opponũt, Redẽptoris sui præceptũ contẽnunt, & Spiritui Sancto resistũt, atq; pœnas cõtumaciæ sibi accersunt. Deinde debetur mutua charitas naturali obligatione. Nam natura obligati sumus, idq; ordine diuino, ad nos mutuo diligẽdos. Qui hãc naturalem obligationẽ pro nihilo habet, legis naturę contemptor est. Tertiò, obligatio est spiritualis, quæ est solummodo eorũ, qui vnum corpus constituũt, cuius caput est Christus, & vno Spiritu Christi reguntur, cuius Spiritus est spirare charitatem. Huc pertinet similitudo Paulina, de mutua affectione membrorum eiusdem corporis inter se.

Secũdò, Christiana charitas est necessaria, vt vera & germana nota Christianismi. Est autem Christianismus, nõ solũ publica Christianæ religionis, pfessio, verũ etiã, idq; multo rectius, Christi imitatio, atq; adeò Dei, vt Gregorius Nyssenus rectè docet. Iam aũt Christus, quẽ nos imitari necesse est, modò ipsius Discipuli esse velimus, cõmẽdat nobis charitatẽ tribus, symbolo, facto, pcepto. Symbolũ est lotio pedũ. Lauit. n. Christus suorũ Discipulorũ pedes, vt ista lotio symbolum officiorũ mutuorũ inter Discipulos Christi esset. More. n. Scripturæ, & vsitata synecdoche, particulare factũ, p vniuersõ gñre ponit. Cũ igitur lauare pedes alterius, sit humanitatis & dilectionis opus, omnia opera humilitatis & dilectionis, symbolo lotionis pedũ cõprehẽduntur. Factũ Christi est, quod ipse oẽs discipulos in finẽ vsq; amauerit, nõ solũ beneuolẽdo omnib. verũetiã multa bñficia pstando, corripiẽdo errãtes, cõsolãdo pusillanimes, verũetiã tradẽdo sei psũ in mortẽ, p ipsis, & qd, mirũ est, suũ, pdito rẽ amauit, fouit, aluit, lauit illi pedes. Hoc nos imitari oportet, mõ germani ei⁹ discipuli esse & haberi velimus. Præceptũ Christi est Ioã. 15. *Hoc mãdo vobis, vt diligatis vos inuicẽ.* Si ergo nõ mouet nos symbolũ, nec factũ, nec mãdatũ Christi, verbis q̃dẽ, sed nõ re, discipuli Dñi sumus. Memores igitur simus dicti Dñi: *Ex hoc cognoscent oẽs vos meos discipulos esse, si mutuã charitatẽ habueritis.* Hinc iã promptũ est cõcludere, cur illa charitas, quã Christus à nobis requirit, dicat Christiana, videlicet: cũ quia Christianos decet, qui Christũ magistrũ habent exeplar vitæ, tũ quia Christianos seiungit ab omnib. aliis sectis mundi & fictis fratribus, qui Christum Magistrum aut non agnoscunt, aut imitari recusant.

Tertiò, Christiana charitas necessaria est, vt naturalis fidei, pprietas & testimoniũ Spiritus S. habitãtis in corde credẽtis. Sumus. n. templum Spiritus S. modò verè credimus. Si ergo Spiritus S. habitat in discipulis Christi, certè in illis spirat tales motus seu affectus, qualis ipse est. Quare cùm sit amor Patris & Filij, non potest non spirare amorem Dei & hominum, in quibus habitat. Breuiter, adeò necessariò cohæret fraterna dilectio cum fide, vt sublata fraterna dilectione, fides nulla sit in corde, nisi ficta. Ideo à Iohanne dictum est: *Qui non diligit, manet*

in morte. Si in morte manet fide viua vacuus est. Fides igitur viua, qua apprehenditur misericordia Dei, cogitatione quidem à charitate potest & debet separari, reipsa verò minimè: tametsi accuratè ab illa distinguenda est. Similiter vbi non est Christiana charitas, ibi nec hominis cor, Spiritus Sancti templum existit. Ideo Iohânes ait: *Si diligimus nos mutuo, Deus in nobis manet.* Proinde, si non diligimus nos mutuo, Deus nequaquam in nobis manet. Eodem pertinet & illud; *Deus charitas est, & qui in charitate manet, in Deo manet & Deus in eo.* Fruſtra proinde gloriatur de fide & Spiritu Sancto, qui Christianæ charitatis expers est.

Quartò, Christiana charitas necessaria est, necessitate cohærentiæ. Ita enim cohæret cum dilectione Dei, vt neutra possit consistere sine altera. Ideo Christus præceptum de dilectione proximi, simile dicit præcepto de dilectione Dei. Idcirco Iohannes dicit: *Si quis dixerit diligo Deum & fratrem suum odit, mendax est: Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Idem concludit Iohannes ab effectu charitatis, cùm ait: *Quicunque habuerit victum mundi huius & viderit fratrem suum egentem & clauserit viscera sua ab eo: Quomodo charitas Dei manet in eo?* Proinde qui proximum non diligit, nec Deum diligit. Deinde qui non diligit membra Christi, quomodo potest Christum ipsum diligere? Sicut ergo odium proximi signum est & testimonium quod Deum non diligas, quod Christum caput non ames: Ita dilectio proximi signum & testimonium est, quòd Deo Patri & Filio ipsius Christo, vinculo Spiritus Sâcti, hoc est, vero amore cohæreas.

Quintò, Christiana charitas necessaria est, necessitate conseruationis sanctæ fraternitatis, hoc est, societatis Sanctorum, qua societate & iuncti Patri filioque sumus, & inter nos sociamur. Vtriusque consociationis Symbolum est vnus panis in sacra Christi cœna. Huc etiam illud pertinet, *Charitas est vinculum perfectionis*, videlicet quia incolumitas, integritas, societas & arctissima coniunctio membrorum corporis Christi, id est, Ecclesiæ charitate fit & cõseruat.

De dignitate Christianæ charitatis.

Magna dignitas charitatis Christianæ est, quòd ea proximè homines ad Deum accedunt, socij electorum & castissimorum Angelorum, qui castissimo amore Deo iuncti, homines, eosque præcipuè qui Christi membra sunt, prosequuntur. Hæc charitas ferro ignito similis esse prædicatur. Nam vt ferrum ignitum simile est igni: Ita anima hominis, ignita vera charitate, Deo est similis. Vnde illud Bernhardi: *Si Deum diligis, Deus es: Si cælum diligis, cælum es: Si terram diligis, terra es.* Hæc charitas nobilissima quædam gemma dicitur, qua Christi crux pulcherrimè ornatur. Hæc est ornamentum templi Spiritus Sancti, quod est cor fidelis hominis, est pulcherrimum. Hæc odor est bonæ fragrantiæ in templo Dei. Nam vt odium veluti fœtor quidam est impurissimi Spiritus, qui Sanctum Dei Spiritũ ex corde hominis expellit: Ita charitas Christiana thymiama est, Spiritui Sancto in templo suo habitanti, suauissimum & gratissimum, quo & Angeli & homines suauiter recreantur.

Paulus 1. Corinth. 13. excellentiam, & dignitatem charitatis Christianæ descripturus: quatuor potissimum Argumentis eam extollit, quæ ordine ascribemus.

Primum sumitur à comparatione charitatis ad alia dona, quibus homines excellere videntur, & concluditur hoc modo: Quęcunque sunt eius naturæ vel conditionis, vt suis possessoribus nihil prosint, nisi coniunctam habeant charitatem moderatricẽ, meritò charitati cedunt, eiúque postponũtur, cuiusmodi sunt, genera linguarum, dona prophetandi, mysteriorum diuinorum scientia, fides edendorum miraculorũ, facultatum distributio in pauperes, martyrium pro confessione doctrinæ susceptum, hæc igitur merito charitati cedunt & postponuntur. Iam si charitas eminet super ea quę maxima videntur in mundo, & in omnium sunt admiratione, quis quæsò satis dignitatem veræ charitatis extulerit? Ideo Paulus dicit; *Si linguis hominum loquor & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum tinniens, & si habeam prophetiam & nouerim omnia mysteria omnemq; scientiam, & si habeam omnem fidem, adeò vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum, & si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, nihil iuuat.* Qui ergo superbit linguarum cognitione, qui tumet maximarum rerum scientia, qui mysteriorum interpretationẽ nouit, qui liberalitate in egenos eminet, qui multa se aduersa propter fidei Christianæ cõfessionem passum esse gloriatur, quid est præter meram vanitatem, nisi hæc condiantur Christiana charitate? Sunt quidem hæc excellentia dona, quæ aliis vsui esse possunt: Verùm illi qui ea possident, nihil prorsus iuuant, sed magis obsunt, nisi vera charitas adfuerit. Non igitur mirum est, his omnibus solam chariratem anteponi ab Apostolo.

Secundum Argumentum, ex quo concludit Apostolus excellentiam charitatis, petitur ab Adiacentibus & effectis charitatis. Meritò dignissima ea virtus habetur, quæ sine inuidia, insolentia, fastu, auaritia, ira, &c. omnia patienter fert, benignè agit, delectatur iustitia, cõgaudet veritati. Breuiter: Omnia fert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, quæ ferre, credere, sperare & sustinere pietas suadet. Hæc autem vna charitas facit syncera. Hinc illa encomia charitatis apud patres, quod aliâs dicatur mater virtutum, aliâs radix omnium bonorũ, aliâs pacis vnda, ros gratiæ, semen concordiæ.

Tertium Argumentum, quo excellentia & dignitas Christianæ charitatis demonstratur, petitur à durationc charitatis: Bona diuturnio-ra præferenda sunt minus diuturnis. Charitas autem est magis diuturna, quàm alia quæuis dona, quibus donantur homines in hac vita.

Nam

Nam charitas nũquá excidit aut aboletur, ſicut alia dona pfuncta ſuo in hac vita miniſterio ceſſabunt & abolebũtur. Proinde charitas iure dignior eſt alijs donis, & excellentior habetur. Aſſumptio Pauli eſt, cuius hæc ſunt verba: *Charitas nunquã excidit ſiue prophetiæ abolebuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue cognitio abolebitur.* Siquidem & docendi & diſcendi finis clauditur intra huius vitæ terminos; in æterna aũt vita Deo conformes erimus, & omnia videbimus in ipſo Deo, vt non ſit opus docendi miniſterio.

Quartum Argumentum Pauli ſumitur à collatione Chriſtianarũ virtutũ inter ſe. Ea virtus, quæ alijs maior eſt, meritò digniſsima & excellentiſsima cenſetur. Nunc autem cũ tres ſint virtutes Eccleſiæ Dei propriæ, quæ Theologicæ vulgò appellantur, ad diſcrimen earũ quas Philoſophia tradit, videlicet Fides, ſpes & charitas. Ita enim Paulus inquit: *Fides, Spes & charitas, ſed maior iſtis charitas:* Meritò proinde & excellẽtior & dignior habet. Sed quî fit vt charitas ſit fide maior, qua fide iuſtificamur, renaſcimur, Chriſtus in nobis habitat, ipſa deniq; charitas cõcipitur & gñratur? Ideò maior fide & ſpe dicitur charitas, quia vis eius maior eſt inter homines & latius ſe diffundit in vſus humanos. Deinde, quia nunq̃ abolebitur, vt quæ hic inchoata, in æterna vita perficiatur. Superuacanea.n. fides eſt in futura vita, cùm res euidenter apparent. Si enim fides eſt earum rerum quæ ſperantur ἐνάργειος, rebus iam apparentibus, fide non amplius opus eſt. Ita etiam ſpes eſt illic ſuperflua. Spes enim quæ videtur non eſt ſpes. Quod enim videt quis, quomodo ſperat? At illic charitas manebit & conſummabitur, ea conformitate quam cum Deo habebimus. Hic rurſus reuocemus in memoriam. Quòd vt fide iuſtificamur, naſcimur filij Dei: Ita charitas non cauſa, ſed ſignum eſt, quòd iuſtificati ſimus & filij Dei nati.

De modo Chriſtianæ charitatis.

Modus Chriſtianæ charitatis in genere eſt, vt non ficto animo, ſed ſyncero & vero corde nos inuicem diligamus. Nam ſi vera eſt fides & viua. veram charitatem & viuam parit. Scriptura plures modos dilectionis præſcribit. Vnus eſt cùm præcipitur: *Diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Hic modus ergo eſt Chriſtianæ charitatis, vt diligamus proximos noſtros, vt nos ipſos. In hoc modo dilectionis, finis, regula & ratio ſpectanda ſunt.

Finis ex mandato intelligitur, videlicet vt diligamus proximos propter Deum, quod cũ fit, charitas noſtra ſancta eſt.

Regula eſt, *Odite malum & adhærete bono*, in bono igitur & non in malo proximum diligere debemus; ex quo fit vt dilectio noſtra ſit iuſta.

Ratio eſt, vt ipſum proximum non propter noſtram vtilitatem & commodum diligamus, ſed propter ipſius vtilitatem & commodum. Quod cum fit, vera eſt dilectio. Cum igitur modus dilectionis proximi, ſit menſura dilectionis tui ipſius, & tu teipſum ſanctè & iuſtè, & verè debeas diligere, ſequitur quòd dilectio proximi debeat eſſe ſancta, iuſta, vera.

Alius modus dilectionis eſt, quem ipſe Dominus ſuis commendat diſcipulis, cum ait: *Diligite vos mutuo, ſicut ego dilexi vos.* Hic Chriſtus ſeipſum regulam charitatis Chriſtianæ ſtatuit. Sed quomodo Chriſtus nos diligit? Etſi charitas Chriſti, qua nos diligit, omnem ſenſuum noſtrorum & rationis noſtræ menſuram excedit: tamen docendi & conſolandi gratia, ad quatuor particulares modos referri poteſt, qui ſunt: Chriſtus diligit nos gratis, iuſtè, maximè & conſtantiſsimè.

Primum diligit nos gratis: Gratis, hoc eſt, abſque merito noſtro, & nullo beneficio à nobis prouocatus. Quomodo enim beneficijs eorum prouocaretur, qui erant ipſius inimici & mancipia Diaboli, nec vt à nobis accipiat quicquam: bonorum enim noſtrorum non eget, ſed vt nobis donet aliquid. Qui ergo decreuit Chriſtum exemplar charitatis ſibi proponere, non ſuam vtilitatem, ſed proximi ſpectabit, vt charitas ipſius ſit gratuita & non mercenaria. Vnde Paulus Philippen. capite ſecundo: *Non quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes, ſed quæ aliorum.* Et Roman. cap. 12. *Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod eſt alterius.*

Deinde, Dominus ſuos iuſtè diligit, diſcernens inter id quod à Deo habent homines: & id quod à Diabolo ſuaque culpa, hoc eſt, Chriſtus hominem amat, non vicia hominis, ſed ea carpit, corrigit, emendat: ita nos, modò Chriſtum imitari velimus, diſcernemus inter perſonas & vicia. Perſonas amabimus propter Deum: vitia vel tegemus vel emendabimus charitate. *Charitas enim,* iuxta Salomonem, *operit multitudinem peccatorum.* prou. 10. v. 12. 1 Pet. 4. v. 8.

Tertiò, ſuos Chriſtus diligit maximè, adeò vt vitam ſuam pro ipſis poſuerit. Iohannes capite decimoquinto: *Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* Hunc dilectionis modum Iohannes prima Epiſtola, Ioannis tertio, accommodat piis, cùm ait: *In hoc cognouimus charitatem Dei, quòd ipſe animam ſuam pro nobis poſuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere.* Hîc habemus & exemplar dilectionis proximi & imitationis modum. Exemplar eſt Chriſtus ipſe, qui poſuit animam ſuam pro nobis. Ita enim Paulus ait: *Commendat Deus ſuam charitatem erga nos, quòd cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus ſit.* Imitationis modus eſt, vt nos, priuſquam ſinamus proximos noſtros perire, pro ipſis pericula vitæ adeamus. Ideo Bernhardus dicit: *Sit fortis & conſtans amor tuus, nec cedens terroribus, nec ſuccumbens laboribus.* Hinc veræ & Chriſtianæ charitatis definitio ſumi poteſt, videlicet: Quòd ſit affectus cordis intimus, quo ita proximum amore complectimur, vt ſalutem ipſius noſtræ præponamus vitæ.

Denique, Chriſtus conſtantiſsimo amore ſuos diligit. Ita enim Iohannes ait: *Cùm dilexiſſet*

set suos qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos. A Non ergo debet Christiana charitas esse inconstans, & vices fortunæ imitari, hoc est, non debet imitari hirundines, quæ tempore æstiuo & iucundo aduolant, & cum hominibus habitare gaudent: sed hyeme & asperiori tempore rursus auolant. Rectè proinde quidam ex Patribus ait: *Germana charitas similis esse debet Carbunculo, qui non minus noctu quàm die rutilat & splendet.* Debet ergo vera charitas in prosperitate amicorum gaudere, in aduersitate condolere, B adiuuare pariter & consolari. Hanc membrorum συμπάθειαν aliquoties commendat nobis Paulus. Huc pertinet illud Iohannis: *Filioli mei, ne diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.* Hic discernit Iohannes inter hypocriticam charitatem, & Christianam. Hypocritæ verbis & lingua solummodo charitatem iactant absque syncero dilectionis affectu, & absque veris officijs charitatis. De hac Hypocritica charitate loquitur Iacobus, cùm ait capite secun- C do: *Si frater aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis, ite in pace, calefacimini: non dederitis autem illis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* Sed piorum charitas ex vero cordis affectu ad opera & officia charitatis, exemplo Christi proficiscitur. Nam plena ratio charitatis veræ & Christianæ, consistit in affectu cordis fide purificati, in linguæ testificatione, & in operum exhibitione, iuxta versiculum: D

Tu fer opem miseris affectu, munere, verbis.

Horum vnum si defuerit modo possis, charitas tua languet, vnde fidei languor concluditur.

De Gradibus Christianæ charitatis.

Gradus charitatis Christianæ spectentur dupliciter. Primum enim quatenus ipsa charitas in se cõsideratur. Deinde respectu eorum quos amare iubemur.

Quantum autem ad ipsam charitatem in se, vt in homine est, attinet, sciendum est, quòd E gradibus variet, sicuti ipsa fides, ex qua nascitur, crescit & augmenta capit. Hæc fides dum concipitur, valde tenera est, concepta crescit & ad perfectionem paulatim progreditur, tametsi ad perfectionem, si gradus respicis, in hac vita peruenire non potest, nihilominus tamen perfecta est substantia, dum in Christum recumbit & ex eo solo pendet. Ad eundem modum & charitas se habet, vnde Augustinus, scribens in Catholicam Iohannis, ait: *Charitas cùm fuerit nata, nutritur: cùm fuerit nutrita, roboratur; cùm fuerit roborata, perficitur.* Quibus verbis significat Augustinus, charitatem intus in corde crescere, & gradus augmenti acquirere maiores, vt ipse nouus homo crescit & augescit in Christo. Monentur ergo pij vt flabellis fidei, inuocationis, gratiarum actionis, aliorumque piorum exercitiorum se ipsos excitent, quo & nouus noster homo magis magisque adolescat, donec ad perfectionem perueneri- G tur, & ipsa charitas, ex fide nata, nutriatur quotidie, roboretur ac summo conatu ad perfectionem tendat.

Deinde spectentur Gradus charitatis Christianæ, respectu eorum qui à nobis diligendi sunt. Loquimur autem de charitate inter homines, cuius Paulus duos gradus facit.

Vnum domesticorum fidei. Alterum aliorum. Iubet enim Paulus nos esse beneficos erga omnes & maximè erga domesticos fidei. Domesticos vocat eos, qui sunt in eadem qua nos familia Domini, cuius character est fides, qua & assumimur in familiam Domini, & in ea manemus vt filij eiusdem patrisfamilias. Hos enim & propter Deum, & in Deo, nos diligere oportet. Propter Deum quidem, quia hoc præcipit nobis Deus. Et in Deo, in quo sunt nobiscum per fidem. Omnes enim qui credunt, à Deo nati sunt filij Dei, & in Deo sunt, & Deus in illis. Vt ergo naturali lege magis eos qui nobis proximè sunt iuncti, vt qui sunt in eadem familia nobiscum: ita Paulus vult nos magis beneficos esse erga fratres, qui nobis necessitudine spirituali coniuncti sunt.

Quantum aũt ad eos attinet, qui non solum spirituali necessitudine nobis cõiuncti sunt, verùm insuper etiam carnali necessitate nobis sociantur, vt parentes & liberi, mariti & vxores, liberi inter se, item cognati, alijq; remotiores, qui sunt à stipite: item qui affinitate iunguntur: ipsa natura docet, quòd eos singulos suo ordine aliis, id est, non coniunctis nobis carnali necessitudine, anteponamus. Nam vt Paulus inquit: *Qui domesticos negligit, infideli deterior est.*

Verùm si ita accideret, vt parentes, fratres, liberi alijq; cognati & affines essent impij ac veræ religionis persecutores, tum ijs præferendos esse pios vel remotissimos à naturali necessitudine statueret. Nam domestici fidei, iuxta Pauli regulã, alienis à familia Dei semper pferẽdi sunt.

De inimicis habemus præceptum Domini: *Diligite inimicos vestros.* Et Paulus ait: *Si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da illi potum; Hoc enim si feceris, carbones ignis coacernabis in caput eius.*

Sed qũo Christi præceptum & Pauli, cõgruunt cum dicto Dauidis Psal. 16. *In cuius conspectu malignus contemptus est.* Item Psal. 119. *Nonne odientes te Domine oderam.* Item: *Perfecto odio oderam eos.* Pręterea Christus Luc. 14. ait: *Si quis venit ad me, nec odit patrem suum, ac matrem & vxores & liberos, & fratres & sorores, & amplius quoq; animam suam, non potest meus esse discipulus.*

Primùm ad hæc omnia dicta & similia in genere dico, quod odium his in dictis per Metalepsin, significat seiunctionem & fugam parentũ eorum, qui Christi Euangelio aduersantur & aduersus ipsum arma capiunt.

Secundò dico, discrimẽ inter inimicos tenendum esse, hoc videlicet: Aut tuæ personæ sunt inimici, quauis de causa: Aut Ecclesiæ hostes, cuius ciuis es: Aut Reipub. in qua viuis Quocunq; horum modorũ aliquis inimicus est, foue illum, si de vita periclitatur, cibo, potu, veste, &c. Idq; exemplo Dei Patris, qui sinit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super vtrosq;. Si tibi inimicus est tua culpà, reconciliare ei, si potes:

tes: sin minus, relinque Deo causam tuã. Si Ecclesiæ Dei hostis est aliqs, ora Deũ, vt vel ipsum cõuertat: vel si resipiscere nolit, impediat furorẽ eius aduersus suam familiã. Deinde ipse resistito ipsius furorib. & precib. & consilio cũ ciuibus Ecclesię inito. At si Reip. in qua viuis, hostis est, & insurgit contra rempub. armis, iubente magistratu, arma aduersus illum capito, non tanquã contra bestiam, sed contra hominem, quem diligere iuberis. tunc enim necessitate te eius furori opponere cogeris. Sic Abraham, sic Dauid, & sic multi alij sancti fecisse leguntur, qui tamẽ in Scripturis propter pietatem laudantur.

Verùm hic obijci potest dictum sapientis, Sapient. 14. *Deus ex æquo*, id est similiter, odit impium & impietatem ipsius. Si ergo Deus non solum odit impietatẽ, verũetiam hominẽ, in quo est impietas: profectò nos non debemus eum diligere, quem odit Deus. Respondeo. Deus odit impietatẽ hominis per se. Hominem verò per accidens, hoc est, ratio ne obstinatæ cõtumaciæ, non ratione naturæ, quam Deus vellet nõ perire, modò homo resipisceret. Ita & nobis licebit hominem odisse ratione vitij, non naturæ.

Augustinus lib. 1. de doctrina Christiana cap. 23. sic ordinat gradus charitatis: *Quatuor*, inqt, *sunt diligenda. Vnum quod supra nos est, vt Deus ipse. Alterum quod nos sumus. Tertium, quod est iuxta nos, id est, proximus noster. Quartum, quod est infra nos, quod est quicquid ad nos pertinet, hoc est, quicquid nostri causa conditum est, siue quantum ad loci rationem attinet, supra nos aut iuxta nos, aut infra nos sit. De Secundo*, inquit, *& quarto, nulla præcepta danda erant, quia ea inconcussa naturæ lege diligimus.*

De effectibus Christiana charitatis.

Christiana charitas similis est fonti, ex quo multi fluunt riuuli. Fons ipse cor hominis est, quod primũ dulcissimo charitatis liquore perfunditur, & veluti balsamo quodam suauissimo refocillatur. Riuuli sunt actiones omnes & officia charitatis, quibus alij veluti asperguntur & reficiuntur. Hinc ergo primùm discrimen effectorum Christianæ charitatis petamus, vt alia Christianæ charitatis effecta hominẽ ipsum in quo est solummodo attingant, alia foras prodeant in vsus aliorum. Sed primùm de priori genere dicamus.

Quantum igitur ad ipsum hominem attinet, in quo est Christiana charitas, hæc potissimum operatur.

Primùm, Christiana charitas est conseruatrix & custos bonæ conscientiæ. Nam vt scriptum est, primæ Corinth. decimotertio: *Charitas non cogitat malum.* Item ad Romanos capite decimo: *Charitas malum non operatur.* Iam si charitas nec cogitat nec operatur malum, optimo iure bonæ conscientiæ custos & conseruatrix prædicatur. Siquidem qui nec cogitat nec operatur malum, semper bonum, propositum retinet, semper vitia premit, semper abstinet ab iniuria proximi, & gaudio Spiritus & placatæ conscientiæ delectatur. Quantum autem bonũ

A hoc sit, nemo satis oratione explicare poterit. Verùm sensus eius in corde iucundissimus est, quo videlicet sensu, sentimus Christum in nobis per fidem habitare & viuificare nos Spiritu Sancto.

Deinde, Christiana charitas facit suum possessorem temperantem, modestum, sobrium, vigilem, quietum, sine curiositate, in officio sedulum, vt omnia tanquam in cõspectu Dei faciat.

Tertiò, Christiana charitas operat *αὐτάρκειαν*, B hoc est, facit, vt qui vera charitate præditus est, sua sit sorte contentus. Nam, vt rectè ait Seneca: *In charitate omnis pauper est dives, sine charitate omnis dives est pauper.* Dives enim est, non qui plus habet, sed qui minus cupit.

Quartò, Christiana charitas operatur patientiam in aduersis, vt ea præditus non frangatur duris & asperis, spe enim se sustinet. Augustinus: *Omnia sæua & immania, leuia & penè nulla facit amor.* Idem: *Nihil durum atq; ferreum, quod non amore vincatur.* C Item: *Verus amor non sentit amaritudinem, sed dulcedinem, quia soror amoris dulcedo: est sicut soror odij, est amaritudo.* Qui enim amat, non laborat; id est, non succumbit laboribus. Omnis enim labor non amantib. grauis est. Solus amor est qui nomen difficultatis erubescit. Prosper congeriem effectorum charitatis, quæ hominem in quo est attingunt, colligit, cùm ait: *Si dilectionem Deo & proximo exhibeamus de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta, facilè peccato resistimus, bonis omnibus abundamus, seculi blandimenta* D *contemnimus, & quæ difficilia sunt & aspera humanæ fragilitati cum dilectione superamus.*

Effecta charitatis Christianæ, quæ foris prodeunt tanquam ex fonte riuuli, plures sunt, & in genere rectè dicitur, quod Christiana charitas mater sit, & radix omnium virtutum, quibus cum hominibus agendum est. Ex hac enim nascitur vniuersalis illa iustitia, quæ omnes particulares virtutes in se cõtinere dicitur, E id quod ex eo manifestum est, quòd omnes virtutes Decalogi dilectionis lege continentur, teste Paulo post Mosen & Christum. Nos aũt hoc loco, vt magis ad charitatem flectamur, particulatim quædam adijciemus, in quibus vis Christianæ charitatis magis conspicietur.

Primum ergo omnium vera & germana charitas multos animos, vt Augustinus ait, & multa corda vnum facit, hoc est, homines coniungit vera & sancta concordia. Ad hanc vnionem F & concordiam, etsi plurima inuitant argumenta, tamen præcipua sunt.

1. Creatio,
2. Redemptio,
3. Gubernatio,
4. Finis,
5. Mysticum corpus, &
6. Structura templi Dei spiritualis.

Primum ergo, Creatio primi hominis ad vnionem nos vocat. Creauit enim Deus non simul duos homines, Marem & fœminam, vt in reliquis creaturis fecit: sed vnum solummodo, G & ex eo formauit illi sociam, & postea promun-

ciauit duos vnum esse, quare significat homines conditos esse ad vnitatem. Tametsi autem ista creatio præcipuè ad vnionem coniugalem pertinet: tamen rectè etiam in genere accommodatur vnitati inter homines, cuius effectrix est vera & non fucata charitas.

Redéptio eodem nos vocat. Vt enim sumus ex vno patre creante: ita ex vno patre redimente. Sumus ergo fratres natura & gratia. Matthæi capite vigesimoquarto: *Vnus est pater vester, vos autem fratres.*

Gubernatio similiter nos ad vnitatem colendam inuitat, de qua Chrysostomus in hunc modum: *Præterea domum vnam hunc mundum dedit nobis Deus, vnum nobis accendit solem, vnum extendit tectum cælum, vnam proponit mensam terram, dedit nobis & mensam vnam multò maiorem, & calicem vnū.*

Finis quoque creati & redempti hominis eodem pertinet, vt de vna terra sumus: ita ad vnam redibimus, & ad vnam cœlestem patriam tendimus.

Ratio mystici corporis ad vnitatem etiam hortatur, ad Romanos capite duodecimo: *Multi vnum corpus sumus in Christo.* Vt ergo multa mẽbra vnum corpus physicũ constituunt: ita Christiani, cẽs vnũ corpus mysticũ faciunt. Quare vt natura docet vt mẽbra physica se mutuo iuuãte, & consentiant in seruando corpore saluo & incolumi: ita par est vt gratia doceat, mystica membra vnius corporis incolumitatem seruare totius corporis, iuuando, compatiendo, &c. Structura templi Dei spiritualis similiter vnitatem & coniunctionem postulat. Christiani enim sunt vt lapides viui super eodẽ fundamento extructi. Decet igitur vt vnà in ædificio cemento charitatis iungantur. Ad hanc vnitatem hortatur Paulus Apostolus, cùm ait ad Ephesios 4: *Soliciti sitis seruare vnitatem Spiritus cum omni humilitate & mansuetudine, cum longanimitate, sustinentes inuicem in dilectione & vinculo pacis.* Huc pertinet illud vnitatis & concordiæ encomium, quod est in Psalmo 133. *Ecce quam bonum & quã iucundum habitare fratres in vnum.* Hunc Psalmũ Philippus pulcherrimè versib. reddidit, quos adscribam, vt eos studiosi ediscant.

Exiguis addit vires concordia rebus,
Et male quassatas fulsit, & auget opes:
Vitã senis celso manantia vertice Aronis,
Defectos artus balsama larga rigant:
Siue satis vt vita redit dum Syrius agros
Torret, si gelido rore madescat humus.
Sic vbi sunt æquo sotiatæ fœdere mentes,
Fidáq; communis pectora iunxit amor.
Virtutem Deus aspirat, placidoq; fauore
Adiuuat, & vitæ cuncta pericla regit.

Deinde, charitas tegit multitudinem peccatorum, vt post Salomonem Petrus testatur. Salomon ita ait: *Odium excitat rixas & omnia delicta tegit charitas.* Oppositio ipsa satis conuincit, q; Salomon hîc loquatur non de proprijs delictis coram tribunali Dei, sed de alienis in humana societate & conuictu. Et Petrus ait: *Ante omnia autem charitatem alij in alios propensam habentes.*

A *Nam charitas operit multitudinem peccatorum.* Cur autem charitas tegat multitudinem peccatorũ, ratio est: charitas est benigna, ideò mansuetè & clementer viuit, nihil seuerè, aut rigidè agens, sed omnia in meliorem partem accipit. Hinc fit quod fratrum errata tegat, non defendendo sed celando: non approbando, sed occultando: non augendo, sed curando: non calumniosè traducendo, sed clementer corrigendo.

B Tertiò, vt charitas tegit peccata aliorum: ita virtutum & rectè factorum est fautrix, amatrix & prædicatrix, id quod significat Paulus, cùm ait: *Charitas non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, sed congaudet veritati.* Veritas hic, vt ex antitheſi patet, est quę cernitur in vita & moribus, hoc est, virtus ipsa & quicquid bonum, iustum & laudabile est. Ficta autem charitas est, quæ prædicat quidem interdum & extollit aliorum virtutes & rectè facta, quæ alioqui celari nõ possunt: sed addit malignè correctionem, qua mox C deformat & deprimit, quę prius laudauit. Cùm interim charitas vera tegit vicia, & amplificat virtutes cum quadam voluptate. Nam virtutes aliorum suas quodammodo facit, cum ijs delectatur. rectè enim à quodam dicitur: *Quisquis etiam ipse habet, cùm amat in altero, quod ipse non habet.*

Quartò, quoniam charitas est beneuola, est etiam benefica. Studet ergo benefacere omnibus & benemereri de omnibus quouis officij genere, ex quo fit vt sit paciens, minimè inuida, D non procax, non superba, aut ambitiosa: non enim quærit quę sua sunt, sed quę sunt alioruũ. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, quæ cum pietate non pugnãt, omnia in meliorem partem interpretatur, & ἐπιείκειαν quærit in ijs, quæ duriora & asperiora videntur.

Quintò, vertit se charitas ad inferiora membra corporis mystici, id est, ad afflictos quouis modo, eorumque miseretur. Hinc nascitur mi- E sericordia, tantopere in scriptura commendata, omniumq; sanctorum exemplis comprobata, de qua subijciemus methodicam instructionẽ, quæ poterit in cœtu Christiano vtiliter ꝓponi.

De Misericordia erga proximum.

De misericordia erga proximum dicturi, hęc videtur ratio nobis commodissima, si ordine explicentur hæc quatuor. (dia.

Primùm, vnde nascatur & quid sit misericor
Secundùm, quæ nam sint misericordię gñra.
F Tertiùm, quo modo fieri debeat.
Quartùm, quibus argumentis permoueatur quis ad præstandam misericordiam.

DE PRIMO.

Misericordia hominis erga proximũ duas habet causas: vnam in illo, qui misericordiã præstat, alteram in eo, cui misericordia præstatur. In eo qui præstat misericordiam, causa est charitas, eaque vel humana tantum, vel Christiana. Illa etiam inter ethnicos locum habet & ab ijs prædicatur. Hæc filiorum Dei tantũ est. At in eo cui misericordia præstatur, causa est

miseria

miseria quæuis seu aduersitas quæ indigna videtur, vel excellentia hominis, vel dignitate filiorum Dei. Vt ergo cor hominis, cùm mouetur miseria aliena vt doleat: ita charitate impellitur ad iuuandum. Quare vt corde concipitur misericordia: ita sermone & opere ostenditur & exhibetur. Ex his principijs iam extruamus definitionem misericordiæ.

Misericordia hominis erga hominẽ, est pius affectus, ex charitate fraterna ortus, qua vt cor afficitur aliena miseria & calamitate, ita voluntas prompta est ad subleuandum afflictum, modò possit. Addo autem, Modò possit. Nam si facultas non adest, voluntas pro facto habenda est. Siquidem ex voluntatis promptitudine, non ex muneris quantitate æstimatur opus apud Deum. Ita enim Paulus ait: *Si prius adsit animus promptus, acceptus est pro eo quòd habet aliquis, non pro eo quòd non habet.* hoc est, placet Deo ista alacritas pro facultatum præsentium ratione, vt non opus sit tenuitatem prætexi à quoquam: quasi non sit gratum Deo futurum ipsius opus, nisi par sit diuitum collationibus. Christus similiter oblationem viduæ, quæ duo solummodo minuta dedit, prætulit diuitum magnis donationibus. Huc pertinet Augustini dictum: *Si potes dare, da: Si non potes, affabilem te fac: coronat Deus intus bonitatem, vbi non inuenit facultatem.* Lazarus afflictus miseretur afflicto, similiter & Cornelius facit. Ille affectu & prompta voluntate, hic & affectu & voluntate & opere. Sed vtriusque misericordia Deo vt sacrificium placuit. Illius propter affectum & promptam voluntatem: huius propter opus, quod & affectui & voluntati respondet.

Porrò, Consilium Dei cur voluerit Lazarum varijs molestijs & inopia exerceri, & Cornelium sanum esse & abundare diuitijs, vtrumque pium & Deum timentem, hoc est: Deus sapientissimus voluit Lazarum patientia, tanquam igni quodam probari, & Cornelium pro misericordia præstita, ornari. Atque ita vt Lazaro cessit sua miseria in gloriam: ita Cornelio sua misericordia in coronam. Contra verò diues ille Epulo, qui nulla tangebatur misericordia erga hulcerosum & mendicum Lazarum, propter contemptum pauperis est damnatus. Habuit enim instrumenta misericordiæ, quæ sibijpsi in laqueos propria culpa conuertit: ita pauperrimus aliquis, si frangitur aduersitate, si fremit contra Deum, si fidem abijcit desperabundus, non est illius paupertas nisi via quædam ad sempiternam miseriam.

DE SECVNDO.

Duo sunt in vniuersum genera misericordię: vnum, quo quilibet sibi misericors est.

Alterum, quo alieno afficitur malo, eiąque succurrere promptus est.

Quilibet sibi misericors dicitur, cùm propria miseria tangitur, eaque impellitur, vt ad Deum fontem misericordiæ in vera pœnitentia confugiat. quod cum facit, à sua liberatur miseria, in familiam Dei recipitur, ibiąque pane vitæ æternæ pascitur. De hac misericordia loquitur Syracides, cùm ait: *Miserere animæ tuæ placens Deo.* Hic & præceptum & modum misericordiæ habes.

Præceptum est: *Miserere animæ tuæ.*

Modus misericordiæ est, *Placere Deo*, quod fit per veram ad Deum conuersionem. Nisi hæc misericordia præcesserit, nihil te iuuerit misericordia tua erga proximum. Ideo rectè Augustinus ait: *Si vis facere eleemosynam, à te incipe. quomodo enim misericors est alteri, qui crudelis est sibi?*

Misericordia quæ præstatur homini ab homine, est quam definiuimus, & de qua hic potissimum loquimur. Huius genera sunt duo.

Prius ad corporis proximi, & vitæ conseruationem.

Posterius ad animæ proximi subleuamen & incolumitatem pertinet. vtriusque generis plures sunt modi, quos ordine notabimus & explicabimus.

Modi prioris generis.

Primus modus est remissio, qua vel pauperi debitum, vel offendenti iniuriam remittimus, ne vel corpus ipsius lædatur, vel vita periclitetur: vtraq; mandato Dei nititur. Pauperi remittendum esse debitum, quod soluere nequit, misericordiæ opus est adeò necessariũ, vt qui hanc misericordiã non præstiterit, misericordia Dei, quæ sibi decem millia talentorum condonauit, excidat. Matth. 18.

Sed dicat aliquis, Iustum ne est exigere quod iustè debetur? Iustum quidem est, modò cum charitate fieri possit: at si non potest fieri cum charitate, iniustum fit, quod per se iustum erat. Iustum fuit exigere decem millia talentorum à debitore, sed charitatis opus fuit, supplici summam totam condonare. quod factum si nos imitemur, testimonium habemus misericordiæ diuinæ, qui nobis multo maiora debita remisit. Sic ergo rem accipe. Pauper obligatur vna lege humana, vt soluat tibi quod debet. At tu duab⁹ legibus, videlicet naturę & Dei obligaris, vt pauperi supplici cõdones, quod sine suo magno incõmodo soluere nequit. Si ergo hoc facere recusaueris, & legis naturæ transgressor es, & contumax aduersus Deum. Quare etsi lege humana liber es à culpa, tamen lege ęterna obligaris ad pœnam.

Offendenti iniuriam remittendam esse, ex præcepto constat. Ita enim Dominus præcipit: *Remittite, & remittetur vobis.* Cum hac conditione precamur, dicentes: *Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.* Hic omnium primum sciẽdum est, quòd nostra remissio non sit causa remissionis, qua nobis remittit peccata Dominus: sed testimoniũ sequens, qua conscientia hominis certificatur de diuina remissione. Verùm hic obseruandum est, quòd is qui offendit, aut petit supplex veniam, aut non petit. Si petit veniã, & remissio non cedit in maius damnum, remitte illi. Nam si in maius dam-

num cedit tua remissio, vel illius qui petit veniam, vel aliorum, compensatio iusta offensæ per sequestros fiat. At si non petit veniam, sed contumaciter pergit offendere, offendentem coram Magistratu siste, peteque ferri sententiam inter te & ipsum qui te læsit, ne malum latius serpat.

Secundus modus est commodatio seu mutuatio, quæ vt lege charitatis præcipitur: ita verbo Dei omnibus pijs commendatur, vt est in Psal. 37. *Tota die miseretur ac commodat iustus & semen illius in benedictione erit.* Inter mutuationem Ethnicam & Christianam distinguit Dominus cum ait: *Date mutuum nihil inde sperantes.* hoc est, ijs mutuum date à quib. simile officium in genere saltem non expectatis. Non enim iubet Dominus dare mutuo, vt non soluatur mutuum, sed expectetur solutio, alioqui mutuum non esset, sed mera donatio. Sed vult illud gratuitum esse: ita, vt tamen si is qui mutuum accepit, non possit tibi hoc vel simili officij genere recompensare. Nam si piscatori do mutuo, vt mihi præ alijs pisces suos vel iusto precio vendat, aliquid pro officio mutuationis expecto, contra præceptum Domini, atq; ita de alijs.

Sed quibus nam mutuo dandum est, sine expectatione similis officij in genere? Iis omnibus quibus debes mutuandi officium, hoc est, tenuioribus, qui tamen possunt mutuo accepto aliquid lucrari, quo & mutuum soluant, & se honestè sustentent, quales sunt artifices qui ex manuum labore viuunt. Verùm si ditiores sunt, qui mutuum petunt, non contenti mediocritate sua, non debes illis mutuandi officium, lege charitatis Christianæ. Quare si illis des mutuo, poteris iuxta leges politicas, aliquid pro mutuationis officio petere sine peccato, modò scandalum caueri possit.

Tertius Modus est mercedis, quæ debetur laboranti, solutio, iuxta illud: *Nemini quicquam debeatis.* De hac extat præceptum Leuitici capite decimonono: *Non morabitur apud te opus mercenarij vsque ad mane.* Deuteronom. capite vigesimo quarto: *Non vim inferes mercenario pauperi & egeno fratri tuo, siue aduenæ, qui tecum moratur in terra & intra portas tuas est: sed eadē die reddes ei præmiū laboris sui, ante solis occasum, quia pauper est, et ex eo sustentat animam suam, ne clamet cōtra te ad Dominum, & reputet tibi in peccatum.* In hoc dicto primū obseruandum est duplex mandatum, quorū prius est: *Non inferes vim mercenario*, id est, non retinebis per vim aut calumniam mercedem mercenario debitam. Est enim iuxta Domini dictum: *Mercenarius dignus mercede sua.* Alterum, non differes ei solutionem, sed statim solues ante solis occasum, ne mora scilicet, noceat indigenti. Deinde ratio mandati additur quadruplex.'

Prima, à conditione mercenarij, videlicet qd sit frater, vel fortè aduena, qui scilicet charitatis lege tibi coniunctus est.

Secunda, quòd merces quæ redditur laboranti, sit iustum debitum, quod soluere ipsa iustitia postulat.

Tertia, quòd ex eo frater tuus vitam suam sustentet: qui ergo illud retinet, homicidij reus fit.

Quarta, est comminatio pœnæ. *Ne*, inquit, *clamet ad Dominum contra te, & reputetur tibi in peccatum.* Hinc Theologi quidam, detentam laborum mercedem peccatum in cœlum clamitans vocarunt, & Tobiæ 4. *Ne moretur apud te merces vllius hominis, qui tibi aliquid operatus est, sed eam ipsi statim redde, et merces mercenarij tui apud te omnino non remaneat.*

Hîc duo hominū genera grauissimè peccāt: videlicet tyranni & auari. Tyranni, qui tota mercede defraudāt homines, cogūtq; laborare gratis, prætextu iuris. Dicūt eos suos esse subditos, ideoq; gratis sibi deberi eorū labores aiunt, sed hæc excusatio coram tribunali iusti iudicis eos nō iuuerit. Hic prætereo, multos eò deueniſſe crudelitatis, vt nō solum mercedē debitam negēt, verumetiā cibum, quo miserā vitam inter laborandum sustentarēt. De horū pœna loquitur Iacob. cap. 5. cum ait: *Ecce merces operariorū qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis clamat, & clamores eorū qui messuerāt, in aures Dñi Zebaoth introierūt*, quasi diceret. Vos magni quidem Dñi haberi vultis, & propterea mercedem pauperū intercipitis: sed scitote multo potentiorē Dñm esse in cœlo, ad quē clamāt mercenarij vestri, intercepta sibi mercede, qui potest potenter potētes punire. Vocat ergo Iacobus Deum Dñm Zebaoth, in terrorem eorum qui putant pauperes nullum habere tutorem. *Tibi*, inquit Dauid, *derelictus est pauper, pupillo tu eris adiutor.* Quare in libro Iob dicitur: *Non frustra audiet Deus omnipotens, singulorum causas intuebitur.*

Auari, etsi mercedem prorsus non negant laborantibus, tamen fraudem committunt, nunc diminuendo, nunc differendo, nunc adulterando mercedem. Qui diminuit, iniustus est; qui differt, inhumanus; qui adulterat, & iniustus & inhumanus est. Adulteratur autem merces, nūc moneta falsa, nunc permutatione rerū pro debita pecunia, videlicet, cū quis pro pecunia laborauit, & tu illi obtrudis laceras vestes, aut aliud, quod tibi ipsi vsui esse non potest.

Quartus modus est, ex nostro aliquid cōferre indigentibus. Huic modo plures subiecti sunt particulares, videlicet, esurientes pascere, sitientibus potūm dare, peregrinos hospitio excipere, vestire nudos, infirmos fouere, captiuis opem ferre. Hæc officia, notæ erunt filiorum Dei in resurrectione mortuorum, & cum fertur sententia in extremo iudicio, recensebuntur à filio Dei iudice viuorum & mortuorum, vt testimonia adoptionis, fidei, & timoris Dei. Ita. n. scriptū est Matt. 25. *Venite bñdicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mūdi. Esurivi enim, & dedistis mihi māducare. Situi, & dedistis mihi bibere: hospes erā, et collegistis me: nudus erā, & operuistis mē, Infirmus erā, et visitastis mo: in carcere erā, et veniſtis ad me.* Hoc genus officiorū commendatur etiam populo Dei Esaiæ 58. *Dissolue vincula impia, solue fasciculos graues & deprimentes.* id est, onera

nera hominibus imposita grauissima, *dimitte confractos liberos*: hoc est, oppressos sub grauissima seruitute libera, *omne iugũ disrumpe, frange esurienti panem tuum, pauperes & vagos introduc in domũ tuam, cùm videris nudũ, operi eum, & à carne tua ne abscondas te.* Verùm hîc quæri potest: Cùm multa genera sint bonorum operum, quæ Dominus sua Lege requirit, cur vnius certi generis tantùm Dominus (vt ex Matthæo iam ostendimus) in sententia iudiciaria meminit? Meminit enim solius beneficentię erga proximum. Neque erga quoslibet proximos, sed erga proximos miserè afflictos: videlicet esurientes, sitientes, nudos, vagos, incarceratos, infirmos.

Huius rei duas esse causas, sciendum est.

Vnam, quia in hoc genere operum magis cernitur charitas erga proximum carere omni fuco, quæ sanè charitas, sancti timoris Dei & viuæ cordis fiduciæ certissimum & infallibile est indicium. Est proinde hoc genus bonorum operùm luculentum testimonium filiorũ Dei, qui hæredes vitæ æternæ scripti sunt.

Alteram, quòd in hoc genere operum manifestior est imitatio Filij Dei, cuius membra hæredes sunt vitæ æternæ. Nam cùm Filium Dei hoc operum genere proximè imitantur homines, haud obscurè testantur se verè filios Dei esse per Christum, cuius Spiritu mouentur ad beneficentiam miserè afflictis præstandam. Cùm igitur & adoptionis nostræ in Christo, & viuæ fidei, timorisque Dei testimonium sit perspicuum hoc genus operum: non mirum est Christum eius potissimùm memorem fore in sententia, quam ipse iustus Iudex pronunciabit in die iudicij.

His tertiam causam nõ ineptè addiderimus. Dominus ipse misericordiam anteponit sacrificio & ceremoniali cultui. Proinde hoc genus operum præcipuè requirit, vt sciamus cum eo reliqua placere, & sine eo nihil, si non præstetur, modò possit. Nam deficiente facultate præstandi, Deus affectum pium & promptam voluntatem pro facto reputat.

Modi posterioris generis.

Misericordiæ, quæ præstatur alteri in ipsius animæ subleuamen & incolumitatẽ conseruandam, modi præcipui sunt, qui sequuntur.

Primus, Correctio peccatoris, Huius modi quatuor gradus facit Dominus, Matthæi capite decimooctauo.

Primus gradus: *Si peccauerit frater tuus in te*, id est, *te conscio. Vade, & corripe eum inter te & ipsum solum. Quòd si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Quòd autẽ in hoc gradu Dominus præcipiat, vt correctio hæc fiat inter te & fratrẽ tuum solum: eò pertinet, vt isto pacto & scandalum vitetur, & consulatur famæ fratris tui. Vtrumque sinceræ charitatis opus est.

Secundus gradus correctionis fraternæ sequitur: *Si autẽ te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum, vel duos, vt in ore duorum vel trium testium consistat omne verbum.* Hic gradus eò pertinet, vt vel frater qui peccauerit, plurium voce admonitus resipiscat, vel is, qui frustrà admonet, sit extra periculum, si publicè accusauerit nolentem ad priuatam admonitionem resipiscere.

Tertius gradus subiicitur: *Si autem non audierit eos, dic Ecclesiæ*: hoc est, iis, qui nomine totius Ecclesiæ morum censores selecti sunt, seu Consistorianis, qui iudicio Ecclesiastico præfecti sunt. Hic gradus eò pertinet, vt tota Ecclesia sciat, se debere habere rationem singulorum membrorum, vt illis consulatur, quò totũ corpus sit incolume.

Quartus gradus, qui & postremus est: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus*: hoc est, Sententia Ecclesiæ eiiciatur è communione fratrum, vt tandem rubore suffusus resipiscat.

Ne quis autem hanc eiectionem è communione Ecclesiæ contemnat, addit Dominus testificationem de eius effectu, his verbis: *Amen, Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo.*

An non Paulus Christo videtur aduersari, cùm ait: *Peccantes coram omnibus argue?* Nequaquam aduersatur Paulus suo Magistro. Nam aliter peccata manifesta, aliter secreta corrigenda sunt, iuxta hanc beati Augustini regulam: *Quæ peccantur coram omnibus, coram omnibus corripienda sunt, vt omnes timeant: qui secretò peccant in te, secretò corripe. Nam si solus nosti, tunc verè solùm in te peccauit. Sed si multis audientibus tibi iniuriam fecerit, etiam in illos peccauit, quos testes suæ iniquitatis fecit.* Ergo corrigenda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus. Ipsa corrigẽda sunt secretius, quæ peccantur secretius. Vbi contingit malum, ibi moriatur.

Porrò correctio fraterna, qua peccator in viam reuocatur, nõ est minus necessaria, quàm medicina infirmo, & vinculum furioso. Vt enim infirmus sine medicina mortem incurrit, & furiosus sine vinculo magis furit, magisque & sibi & aliis nocet: ita peccator, qui non corripitur, mortem animæ accersit, iuxta illud Prouerbiorum cap. 29. *Qui corripientem se dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus.* Item: *Qui increpationes odit, morietur.*

Verùm Sapiens vult correctionis modum esse iustum, cùm ait: *Priusquam exploraueris, ne accuses quemquam: & cùm exploraueris, corripe iustè.* Iusta autem erit correctio, si sit iusta causa, iustus modus, & iustus finis: hoc est, si correctio proficiscatur ex fraterna charitate, si regatur sancta prudentia, si temperetur lenitate & benignitate, si tendat in salutem eius, qui iustè corripitur.

Vt enim peritus Medicus non solùm ferrum habet, quo incîdat vulnus, verùm etiam vnguentum, quo vulnus mitiget, & semper aliqua dulcia medicinæ admiscet amaræ, ne ægrotus à medicina prorsus abhorreat: ita iustus corrector spiritu lenitatis asperitatem corre-

ctionis mitigabit, ne is, qui corripitur, auersetur correctionem, & obdurescat in peccatis suis. Ideò Paulus ait: *Si quis homo præoccupatus fuerit in aliquo, vos qui Spirituales estis, huiusmodi erigite spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.* Et Seneca ait: *Vicia animi vt vicia corporis leniter tractanda sunt.* Teneatur & hîc diui Gregorij regula: *Sit amor non emolliens, sit rigor non exasperans, sit zelus non immoderatè seuerus, sit pietas non plus quàm expedit, parcens.*

Secundus, Instructio ignorantium. Est autem hæc animi instructio multò amplius beneficium, quàm sustentatio corporis. Nam vt anima est multò corpore nobilior: ita beneficium, quo anima subleuatur, est multò vtilius & præstantius, quàm quod corpori præstatur. Prouerbiorum octauo: *Doctrinam magis quàm aurum diligite: quia melior est sapientia gemmis, nec vllum bonum maius homini contingere potest.* Hæc collatio satis ostendit, quàm magnum beneficium sit, ignorantes docere, idq; maximè in vera pietate, cuius caput est timor Domini, ex fide Euangelij conceptus.

Verùm is, qui alium docere instituit, proponat sibi Esdræ exemplum, de quo ita scriptum est libro primo Esdræ, capite septimo: *Esdras parauit cor suum, vt inuestigaret Legem Domini, & faceret, & doceret.* Et de Christo dicitur: *Cœpit facere & docere.* Rectè ergo diuus Gregorius, cùm ait: *Tum doctrina cum omni imperio docetur, cùm prius agatur, quàm dicatur.* Nam doctrinæ fidem subtrahit, cùm linguæ conscientia contràdicit. Huc notissimus Catonis versiculus spectat:

Turpe est Doctori, cùm culpa redarguit ipsum.

Tertius, Consolatio mœstorum. Mœstos enim consolari, est animam veluti prostratam erigere, & languentem sanare. Verùm ratio consolandi non est vna, sed variat pro eorum conditione, qui mœsti sunt. Quare, vt peritus Medicus pro ratione morborum temperat medicamenta: ita consolator diligenter cauebit, ne ita solatium adhibeat, vt malum fiat magis noxium. Nihil enim periculosius est, quàm mel veneno tinctum ægrotanti porrigere. Causa ergo doloris, cui adhibebitur per consolationem remedium, peritè inuestigãda est, & pro eius conditione agendum: & in primis cauendum est, ne nostra consolatio sit deceptoria, qualis est medicina eorum, qui foris vulnus claudunt, atque intùs sanies relinquunt: sed sit nostra consolatio salutaris, vt ipsum cor verè sanet.

Quartus, Consilium, quo dubitantibus consulitur. Est autem pij & prudentis, recta consilia dare. Vtilitas bonorum consiliorum commendatur nobis Prouerbiorum 11. *Vbi non est gubernator, populus corruet: & ibi salus, vbi multa consilia.* Item Prouerb. 2. *Quòd si sapientia tibi cordi fuerit, bonum consilium te custodiet, & intelligentia conseruabit, ne declectas iter ad malos.*

Quintus, Oratio, qua bona precamur iis, quos vel corpore, vel animo laborare nouimus. Hæc & mandatum Dei habet, & promissionem.

Porrò vtrumque genus misericordiæ, quod præstatur proximis indigentibus, vocatur vsitatè Eleemosyna. Est enim Eleemosyna quouis beneficium, quo alterius miseria ex nostro commiserationis affectu subuenitur.

DE TERTIO.

Etsi autem Christiana charitas moderatrix esse potest misericordiæ exhibendæ proximo indigenti: tamẽ huc quædam adiiciam, quæ modum instum continebũt: qui cùm seruatur, eleemosyna nostra Deo fit grata.

Primum ergo omnium mundus sit, cuius eleemosyna placebit. Ita enim Dnminus ait: *Date eleemosynam, & omnia erunt munda mundis.* Hæc autem mundicies in vera cõuersione ad Deum posita est: in qua & corda fide purificantur: & quæ fiunt à purificato corde & bona conscientia, Deo placent.

Nam quicquid Deo præstatur, ex dantis mente pensatur. His ita constitutis, ante omnia excludenda est ab eleemosyna nostra hypocrisis, quæ omnia, quæ attingit, fœdat. Ideò Dominus dicit: *Facturus eleemosynam noli tuba canere ante te, vt faciunt hypocritæ.* Per tubam symbolicè significatur, quicquid videtur facere ad inanis gloriæ apud homines captationem. Item: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextra.*

Quid? An nõ vtile est alios prouocare exemplo? Scriptum est enim: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt homines videant bona opera vestra, & glorificent Patrem vestrum, qui est in cœlis.* Respondeo. Prohibitio Domini solummodò, vt diximus, excludit hypocrisin multis vsitatam: qui ideò liberaliores sunt, vt & tegant suam tyrannidem erga alios.

Deinde requiritur, vt daturus eleemosynam, citò det. Prouerb. 3. *Ne dicas amico, & reuertere: cras enim dabo, cùm statim potes dare.* & Seneca: *Quantum moræ addidisti, tantum gratiæ subtraxisti.* Da ergo citò, quia qui citò dat, bis dat. Sed inquies, Moriturus legabo pauperibus largiorem eleemosynam, tantea non: nescio enim quibus ipse indigeam. Sic mater Sanctæ Luciæ respondere filiæ, hortanti se ad præstandam eleemosynam, consueuit. Sed pia filia auarę matri respondet: *Quod moriens das mater, ideo das, quia tecum ferre non potes.*

Præterea eleemosyna pro modo facultatum est danda, iuxta regulam Tobiæ capite quarto: *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam libenter impartire stude.* Nam in beneficiis dandis id requiritur, vt liberalitas & beneficentia facultati respondeat, ne ea sit maior, quàm vt facultates ferre possint. Ideò Solomon quoque ait, Prouerbiorum quinto: *Bibe aquam ex tuis fontibus, & tu fontis riuulos bibe. Fontes tui foras deriuentur, & riui effluent in plateas. At tu dominus esto horum solus, & non alieni tecum.* Hoc Solomonis præceptum tria continet.

Primùm, mandat vt viuamus propriis laboribus.

Secundò, vult vt liberales simus in alios.

Tertiò,

Tertiò, monet vt non temerè omnia profundamus, vt nosipsi tandem egeamus, quod est extremæ stulticiæ. Verùm si his quis obiecerit: Quid proderit mihi, si parum dederim, & quid iuuerit alios exigua eleemosyna? Hæc excusatio nulla est, nec valet coram Deo. Plus enim respicit Deus (vt diuus Gregorius loquitur) affectum, quàm censum, vt de vidua Dominus ipse testatur.

Postremo, eleemosyna danda est beneuolo & hilari animo. Hilarem enim datorem diligit Deus.

DE QVARTO.

Etsi argumenta plurima sunt, quibus homo ad exhibendam homini misericordiam permoueri potest: tamen nos omnia conabimur ad septem quasi capita reuocare, quæ ordine proponemus, & declarabimus.

Primum: Mandatum Dei. is enim cùm præcipit, vt diligamus proximum nostrum vt nos ipsos, vult vt eius necessitatibus, tanquam nostris propriis succurramus. Huic mandato qui nõ obtemperat, se infra omnes creaturas, etiam vilissimas abiicit: & se prorsus hominis appellatione indignum reddit, cùm se alienum ab humanitate facto ipso declarat.

Secundum: Exempla multiplicia, inter quæ primum occurrit exemplum Dei Patris, qui ex charitate, qua nos complexus est homines, Filium dedit pro nobis. Huius exemplum Filius Dei nobis commendat, cùm ait: *Estote misericordes, sicut Pater vester cœlestis misericors est.*

Deinde occurrit exemplum Filij Dei, qui ex misericordia adeò nostri est misertus, vt pro nobis mortem ignominiosam subire non recusauerit. Commendat etiam nobis suum exemplum, lotione pedum Discipulorum, & iubet, vt suum imitemur exemplum: quæ imitatio consistit in omnis generis beneficiorum exhibitione atque largitione.

Tertiò, accedunt exempla Sanctorum omnium temporum, quæ recitare nimis longum foret.

Tertiùm: Dignitas imitationis Patris & Filij. Si laudabile est imitari hominem, cuius pietas & virtus est præclara: multò laudabilius est Deum imitari, & Deo quodammodo similem fieri, eiusque imaginem referre. Rectè enim dictum est: nulla re homines propius ad Deũ accedere, quàm beneficentia.

Quartum: Æstimatio eleemosynæ coram Deo Patre & Filio eius Iesu Christo. De Patre loquitur Solomon Prouerbiorum vigesimoprimo: *Facere misericordiam & iudicium, gratius est Domino quàm victima.* Filius ipse dicit: *Misericordiam volo, & non sacrificium.* Verùm in hoc cernitur maximè æstimatio eleemosynæ apud Filium Dei, quòd is sibi collatum affirmet, quod eius nomine detur egenis. ita enim ait: *Quatenus fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Atque ideò dicturus est iustus Iudex in extremo die ad pios: *Esurini, & dedistis mihi cibum: sitiui, & dedistis mihi potum: peregrinus eram, & collegistis me: nudus eram, & operuistis me: ægrotus eram, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.* Hæc beneficentiæ nostræ erga pauperes, præsertim eos, qui Christi membra sunt, æstimatio, meritò deberet omnes pios, præsertim ditiores, monere ad misericordiam afflictis præstandam. Nam si Filius Dei reputat sibi collatum, quod datur in sinum pauperis: crudelis est profectò, qui Christum Dominum nostrum in suis membris inanem dimittit.

Quintum: Vinculum, quo inter se copulantur homines, cogitandum est. Est autem hoc vinculum duplex: videlicet naturæ & gratiæ.

Naturæ quidem, qua omnes ab vno Deo creati sumus homines ad ipsius imaginem, adeò vt rectè alter alterius caro dicatur. Hoc enim naturæ vinculum qui rumpit, naturæ legem violat, & infra omnes bestias se abiicit, ingratus creatori, & crudelis in propriam carnem.

Gratiæ verò, qua nati sumus à Deo, & Filij Dei, & fratres inter nos. Hæc fraternitas vt nobis commendatur à Christo excitato à mortuis, cùm ait: *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, ad Deum meum, & Deum vestrum.* Ita iam testemur, cùm simul de eodem sacro pane comedimus, & de eodem sacro calice bibimus.

Sextum: Necessitas, de qua in Epistola prima Iohannis, capite quinto: *Qui habet substantiam huius mundi, & viderit fratrem necessitatem habentem, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in illo?* Vt ergo nostra liberalitas in fratres est testimonium, quòd Deum ipsum diligamus: quem si non diligimus, nec fidem in ipsum habemus. Est enim fides Spiritus Sancti opus in nobis, quo agitantur omnes verè fideles. Hîc quoque cogitentur & animaduertantur pœnæ tenacitatis, quæ sunt multæ, inter quas hæ sunt præcipuæ.

Prima, Ira Dei. Ideò Syracides ait: *Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram.*

Secunda, Maledictio. *Maledicentis,* ait Sapiens, *tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio eius: exaudiet autem eum, qui fecit illum.*

Tertia, Repulsa in nostris necessitatibus. Vt de Prouerbiorum vigesimoprimo dicitur: *Qui obdurat aures suas ad deprecationem pauperis, ipse clamabit, & non exaudietur.*

Quarta, Spoliatio donorum Dei, facultatum surreptio. Scriptum est enim: Non habenti auferetur ab eo quod habet. Is autem non habere dicitur, qui donis diuinitùs acceptis, & facultatibus in gloriam Dei & subleuationem miserorum non rectè vtitur.

Quinta, Mendicitas liberorum, aut flagitiosissima eorum vita, qui omni egestate & quauis alia miseria multò grauior est.

Sexta, Confusio in conspectu omnium aliarum creaturarum in die iudicij. Ita enim scriptum est: *Iudicium sine misericordia fiet ei, qui non fecerit misericordiam.*

Septimum, Vtilitas & fructus. *Qui ad illum redit, qui misericordem se afflictis exhibet, fœneratur. Do-*

mino, ait Solomon, *q miseretur pauperis.* Quicquid enim pauperi datur propter Deum, est & donũ & lucrum. Donum quidem, quia datur sine spe compensationis: lucrum verò, quia Dominus promisit cumulatissimam remunerationem ꝑ exiguis officiis, quæ in pauperes conferuntur. Non enim aquæ frigidæ haustus nomine Dei datus caret mercede sua. Ideò non immeritò Solomon ait: *Beneficentia ornat hominem.* Verùm quò magis incitemur ad beneficentiam indigentibus fratribus exhibendam, placet particulatim recensere præcipuos beneficentiæ fructus & vtilitates, quæ redeunt ad eum, qui liberalis est erga egenos.

Primùm ergo beneficus & liberalis erga egenos fratres diuinitùs conseruatur, ne ruat in grauia scelera. Ita enim Syracides ait: *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccato.*

Deinde iram placat, id est, Deus facit, vt potentes reddantur placidi erga liberales in pauperes, vt deponant quam conceperant in eos iram. Hoc vult Solomon, cùm ait Prouerb. 21. *Munus absconditum extinguit iram, donum in sinu pauperis indignationem maximam.*

Tertiò, Liberali erga egenos augentur bona temporalia, iuxta Christi promissionem: *Date, & dabitur vobis.* Prouerb. 11. *Alij diuidunt propria, & ditiores sunt: alij capiunt non sua, & semper in egestate sunt.*

Quartò, Impetrat à Deo beneficus erga pauperes, quæ petit, modò salutaria sint. Vnde Syracides 29. capite: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.* Hoc intelligendum est non de merito eleemosynæ, sed bonitate Dei promittẽtis: nam in solo Christi nomine precantes exaudiuntur.

Quintò, Beneficentia à periculo liberat, iuxta Psal. 41. *Beatus est qui intelligit super egenũ & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus.*

Sextò, Liberalis erga egenos benedicitur à Domino. Vnde illud Solomonis, Prouerb. 22. *Liberali oculo benedicetur, qui dat de pane suo egenti.*

Septimò, Christus ipse pronunciat beatos misericordes, cùm ait: *Beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur.*

De fructibus Christianæ charitatis.

Quoniam ea, quæ sparsim dicta sunt de fructibus operum charitatis, pertinent ad ipsam radicem, nolo hìc multis de fructibus Christianæ charitatis dicere. Sed hoc solummodò dictum Iohannis velim omnibus notissimum esse: *Deus charitas est, & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo.* Ratio huius dicti hæc est: Charitatis Christianæ affectus, modò purus sit, aliunde proficisci nequit, quàm ex diuino Spiritu, seu Spiritu fidei, ex quo fit vt certissimum indicium societatis Dei & hominis & mutuæ inhabitationis sit sincera charitas. Quàm autem hic fructus sit magnus sinceræ charitatis, nemo satis verbis expresserit. Hinc Bernhardus: *Deus charitas est, quid pretiosius? & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo, quid iucundius?*

Oremus itaque cum Ecclesia Dei, ipsum Spiritum Sanctum corde & ore, dicentes:

Accende lumen sensibus,
Infunde amorem cordibus,
Infirma nostri corporis,
Virtute firmans perpetim.
Amen.

DE TERTIO MEMBRO.

PRIMVS.

36 Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis?

Quia paulò antea dixerat Dominus, *Quò ego vado, vos non potestis venire*: Petrus solicitus pro Domino, interrogat ipsum, quónam vadat, tanquam sequi paratus. Verùm Petri fuisset de dilectionis mandato cogitare, & nõ curiosè quærere quicquam extra verbum. Nos igitur meminerimus, verbum ipsum regulam debere esse scientiæ salutis, item actionum nostrarum, atque adeò totius vitæ, relinquentes ea diuinæ prouidentiæ, quæ ipse Deus voluit nobis esse abscondita: non tamen hoc ità accipi velim, vt patrocinari videar eis, qui præ ignauia ea, quæ ex Scripturis scire possent, ignorant, atque ideò superbè traducũt eos, qui ex Scripturarum collatione veritatem eruunt, & in lucem producunt, in gloriam Dei & Ecclesiæ instructionem.

SECVNDVS.

Respondit Iesus, Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequeris autem postea.

Curiositatem Discipuli boni consulit Dominus, & simul significat obscurè, quid tandem Petro sit futurum, vbi longo tempore Apostolatus munere fuerit perfunctus: nimirũ ꝑ propter Euangelij confessionem & doctrinam debeat mortem pati, atque ità Christum sequi per mortem in gloriam, id quod clariùs ei prædixit post resurrectionem, vt infrà habetur, capite vigesimo primo.

TERTIVS.

37 Dicit ei Petrus: Domine, quare non possum te sequi modò: Animam meam pro te ponam.

Petrus intelligens ex turbatione animę Christi aliquod magnum periculum significari per ipsius abitum, ideò interrogat, & ait: *Quare non possum te modò sequi?* ac si diceret: Nihil tã arduum esse poterit, quin illud pro te feram, priusquam in periculum sinam te venire. Imò si res postulauerit, mortem pro te oppetam. Petrus hìc nimium præsumit de suis viribus, non intelligens fragilitatem carnis, quæ naturâ suâ mortem abhorret. Vtrumque ergo donum Dei est, videlicet in Christum credere, & pro Christo pati, neq; semper hæc duo coniunguntur. Quare à Christo petendum est, vt qui dedit nobis, vt in illum credere mus, det etiam vt pro illo patiamur, si necessitas confessionis hoc postulauerit.

Ita

Ita enim Paulus scribit Thessalonicensibus: *Vobis donatum est, vt non solùm in Christum credatis, verùm etiam vt pro illo patiamini.* Nos igitur humiliemur coram Domino nostro, petamus fidei incrementa, abiiciaus fiduciam carnis, implorem mus Spiritus Sancti assistentiam, si quando persecutionum procellæ nos attigerint. Ipse enim solus est robur & victoria nostra. Ideò scriptum est: *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.*

QVARTVS.

38 *Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, Non cantabit gallus, donec ter me neges.*

Præsumptionem Petri Dominus taxat, quare docet, nihil fidendum esse propriis viribus. Relicti nobis nihil valemus: puluis enim sumus. Testificatio Domini per geminatam iurationem eò pertinet, vt sciamus Christum præuidisse euentum, hoc est, prænouisse vtrumque: videlicet & se tradendum esse in manus Iudæorum eadem nocte ante gallicinium, & Petrum præ metu abnegaturum esse suum Dominum & Magistrum. Hinc ergo diuinitas Christi concluditur, qua omnia vt præsentia vidit.

Verùm hîc fortè aliquis obiiciet: Christus prædixit, quòd Petrus se esset negaturus: ergo Petrus necessitate prædictionis Christum negauit. Ad hanc obiectionem Cyrillus respondit eruditè hoc modo: *Nemo putet præter verba Christi defeciſſe Petrum, atque negasse. Nullam enim vim inde Petrus passus est.* Sed qui futura vt præsentia videt, quod futurum erat, Discipulo prædixit.

CAPVT XIIII.

SVMMA CAP. XIIII.

HVIVS decimiquarti capitis scopus, est consolatio & institutio Discipulorum Christi. Consolatur quidem Dominus Discipulos, ne despondeant animum, propter ignominiosissimam crucem, quæ ipsi imminebat, quam crucem esse abitum ad Patrem dicit, vnde redibit, & Discipulos suos assumet, vt sint in gloria cum ipso. Instruit verò eosdem ad munus Apostolicum, quo vt recte fungantur, opus est fide, dilectione, patientia, robore Spiritus Sancti: ideò de his agit subinde, idq; planè paternè, & suauissimè se accommodans Discipulorum captui.

ORDO ET PARTES CAPITIS XIIII.

Quatuor huius capitis constituamus partes, quò melius omnia in nostros vsus transferamus. Sunt autem hæ partes.

Prima: Consolatio Discipulorum, qui animis turbabantur, propter abitum Christi, & propter crucem iam imminentem.

Secunda: Interrogatio Thomæ & Philippi, cum responsis Domini, in quibus Dominus quid de se & Patre sentiendum sit, docet.

Tertia: de fide, eiusq; virtute, de dilectione & eius fructu disseritur.

Quarta: Discrimen inter mundum & Discipulos Christi, inter patrem mundi, & Christi Patrem, cui additur doctrina de Spiritu Sancto atque eius officio in Ecclesia. Harum omnium partium vnus scopus est: nimirum vt in Christo rectè agnito acquiescamus per fidem, dilectionem, & patientiam.

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARUM.

PARS PRIMA.

IN prima parte, vt diximus, erigit Dominus animos Discipulorum suorum deiectos, propter abitum ipsius ab illis. Sunt autem duo membra huius partis. Quorum prius Consolationem, posterius Promissionem continet: quæ est consolationis fundamentum. Membra autem hæc nostro more, articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 *Ne turbetur cor vestrum.*

Propositio est consolationis. Discipuli Domini mœsti erant, & turbati animis, propter mentionem abitus Magistri sui à se, vnde metuebant exilia & vitæ pericula, ablato è medio Magistro suo. Hæc turbatio mirum in modum eo aucta est, quòd dixerit, adhibito iuramento, Petrum eadem ista nocte ter se negaturum esse. Eo enim dicto magnitudinem periculorum Dominus veluti ante oculos Discipulorum posuit.

Vide hîc quàta sit infirmitas etiã in Sanctis, qui mundi à Christo pronunciabãtur. Timent exilia, metuunt vitæ suæ: ita nemo est adeò fortis, quin audita fama de persecutione Ecclesiæ, percellatur animo, ac sibi metuat, adeò infirma est caro nostra. Sed nihilne remedij est contra huiusmodi carnis infirmitatẽ? Audiamus quid ipse Medicus dicat.

SECVNDVS.

Creditis in Deum, & in me credite.

Ratio est propositionis consolatoriæ, quasi diceret Dominus: Sola fides est victoria, in quouis periculorũ genere: si ergo creditis, futurum est, vt in quouis periculo persistatis inuicti. Nemo vestrûm est, qui non dicat se in Deum credere: quòd si ita est, credite etiam in me, ita fiet vt verè demum in Deum credatis, nec vllis tempestatum procellis deiiciamini. Ex his verbis Domini sumpsit Iohannes dictum, quod est 1. Iohannis 5. *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. Quis est qui vicit mundum, nisi qui credit, quòd Iesus est Filius Dei.* Hoc dictum Iohannis & de notícia & de fiducia accipiendum est. Fiducia enim sine notícia esse non potest. Quare cùm fidei fit mentio, & notícia & fiducia comprehendenda est. Illa Christum statuimus esse victorem mortis, hac in illum firmiter recumbimus, cuius virtute nos in omnibus tentationibus & periculis persistimus inuicti. Huius ergo fidei vox est in Psal. 27. *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?* Vbi ergo caro præ infirmitate vacillat, innitemur Christo, in quo solo omnem difficultatem superabimus, vt pulcherrimè in exemplo Dauidis conspicitur, Psal. 42. in quo bis hæc verba repetit: *Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi.* Porrò cùm Scriptura dicit, Ierem. 17. *Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum.* Item Psal. 146. *Nolite confidere in Principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus.* Et Christus hoc loco ait, qui est ipsa veritas: *Creditis in Deum, & in me credite.* manifestè testatur, se non solùm hominem, verùm etiam eundem Deum cum Patre: & neminem posse in Patrem credere, nisi simul in Filiũ credat. Nam vna eademq; fides est, qua in Patrem & in Filium creditur. In Patrem quidem, qui ex dilectione dedit Filium: in Filium verò, qui deriuauit in se iram Patris, & satisfecit p peccatis nostris. Spiritus Sanctus hîc non excluditur, cùm sit vnum cum Patre & Filio. Turcæ ergo & Iudæi dicentes se in Deũ credere, cùm tamen Filium non agnoscunt, falluntur & aberrãt à vero Deo, qui est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus. Christiani soli veram fidem habent, modò sint, qui dicantur, hoc est, si reuera Christiani sint, & respondeãt promissioni in Baptismo factæ. Nam cùm baptizamur in nomen Patris, profitemur nos in vnum Deum credere, qui est Pater, qui dedit Filium, & Filius, q pro nobis passus est, & Spiritus Sanctus, q nos regenerat, & sanctificat.

TERTIVS.

2 In Domo Patris mei mansiones multæ sunt, sin minus dixissem vobis: Vado paraturus vobis locum.

Hoc dictum Domini allegoricum, multis cogitationibus Discipulorum respondet, quas ignorare non potuit, qui secreta cordium intuetur. Mœsti itaq; propter discessum Magistri sui, & propter periculum imminens, ita cogitant Discipuli absque omni dubio: Si ipse discedit à nobis ad Patrem, fruiturus cœlesti gloria & beatitudine, quid de nobis futurum est? Num hîc in perpetuo exilio errabimus? num exponemur hîc perpetuis ærumnis & miseriis? an vagabimur incertis sedibus, migrantes de loco in locum? num solus separatus à nobis fruatur lætitia & gloria cœlesti? Cur nos sibi non adiungit, vt simul cum eo ad Patrem eamus, quemadmodum hîc simul viximus, vero amore coniuncti. His & huiusmodi cogitationibus occurrit Dominus, cùm ait: *In Domo Patris mei,* id est, in Regno glorioso Patris mei, in quo est perpetua vita, lætitia & gloria, sunt mansiones multæ, hoc est, Domus Patris mei non est angusta, sed plurimùm capax, adeò vt vobis & omnibus meis Discipulis sufficiat: quò cùm ventum fuerit, ibi perpetuò manendum erit. Ideò enim mansiones vocat, vt cœlestem habitationem opponat his terrenis migrationib9 & exiliis in hac ærumnosa vita.

Sin minus, id est, nisi ita esset vt dico: nempe, nisi in Domo Patris mei non mihi vni, sed etiam vobis pateret locus, nollẽ vos hac vana spe deludere, sed ingenuè vobis id dixissem. Quòd autem vos modò mecum non assumam, caussa est, quòd præeam paraturus vobis locum. Parat autem Christus suis locum, merito mortis suæ, gloriosa resurrectione & ascensione in cœlum. Habemus sensum huius loci, quo nos consolemur in omnibus ærumnis & angustiis huius vitæ. Etiamsi enim hîc toleranda erunt exilia, magnæ ærumnæ & neces: tamẽ in cœlo vitam, læticiam & gloriam sempiternam, cum vniuersa Ecclesia habebimus. Hac ergo spe in omnibus afflictionibus nos erigamus. Porrò, qui ex verbis Domini colligunt, distinctos esse honoris gradus in Regno cœlesti pro meritorum varietate, hallucinantur. Non enim idem est dicere, esse multas mansiones in cœlo, & distinctos pro meritis honoris gradus. Nam multæ mansiones non sunt varię & dispares habitationes, quales sunt in aulis Regum, & traduntur hospitibus secundùm dignitatis gradus: sed multæ dicuntur eiusdem glorię cœlestis mansiones, quia vnum Regnum cœleste pluribus sufficit, & plurium est capax. Ideò Cyrillus rectè ait: *Multas dicit, capacitatem cœli ostendens.* Neq; tamen negamus in Regno cœlesti disparem gloriam fore Sanctorum, sed ex hoc loco illud concludi nego.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

3 Et si abiero, & parauero vobis locum, rursus veniam & assumam vos ad me, vt vbi sum ego, & vos sitis.

Hæc promissio est fundamẽtum consolationis præcedentis, cuius hic est sensus: Postquam victa morte abiero, & ascẽdero in cœlum, *rursus,* id est, in extremo die reuertar, & vos cum tota

Ecclesia

Ecclesia, resuscitatis corporibus, assumã in Regnum cœleste, vt illic mecum sitis in omnem æternitatem. Habemus ergo hîc testimonium de resurrectione mortuorum, de extremo iudicio, de gloria cœlestis beatitudinis, quã solus Christus nobis merito mortis suæ parauit. Verùm quomodo hoc dictum congruit cum illa promissione Domini: *Ecce ero vobiscum vsque ad consummationem seculi*. Augustinus respondet hisce verbis: *Secundùm præsentiam maiestatis semper habemus Christum: secundùm præsentiam carnis rectè dictum est Discipulis, Me autem semper non habebitis.* Idem: *Secundùm maiestatem suam, secundùm prouidentiam & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est: Ecce ero vobiscum vsque ad consummationem seculi: secundùm carnem verò, quam verbum assumpsit, non semper habebitis vobiscum.*

SECVNDVS.

4 Et quò ego vado scitis, & viam scitis.

Hoc est, quòd mea mors non sit corruptio, nec interitus, sed transitus ad Patrem scitis, & quòd ego sim via, quâ solâ venitur ad Patrem, similiter scitis. Significat igitur Dominus his verbis, & meritum mortis suæ, & quòd non pateat via vlli homini ad gloriam cœlestem, nisi per se solum.

SECVNDA PARS.

Huius partis duo sunt membra: quorũ prius continet Thomæ obiectionem de loco & via, cum responso Domini. Posterius habet petitionem Philippi, petentis à Domino, vt sibi & aliis Discipulis monstret Patrem: cui Dominus respondẽs, affirmat eum Patrem videre, qui videt Filium.

DE PRIMO.

PRIMVS.

5 Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò vadis, & quomodo possumus viam scire?

Thomas discendi cupidus opponit se Magistro suo, non vt eius verbis deroget, sed vt quod perfectè non sciuit, disceret. Dicit ergo se ignorare quod scit, negat se viam scire, qui in via est: negat se scire quò vadat Dominus, cùm tamen idem sequatur. Sed quomodo hęc simul stabũt? Respondeo: Obscurè & implicitè sciebat Thomas, quod clarè expliciteque non sciebat. Persuasum erat Thomæ & aliis Discipulis, quòd Iesus esset promissus Messias, qui suis daturus erat vitam æternam, iuxta confessionem Petri: *Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus, & cognouimus, quòd tu es Christus Filius Dei.*

Thomas igitur & alij in Christum crediderunt, quos ipse paulò antea pronunciat mundos esse: quod nõ fecisset, nisi credidissent. Corda enim fide purificantur. Iam si sciuerunt Christum esse donatorẽ vitæ æternæ, & crediderunt in eum, profectò sciuerunt quò abiturus erat Christus, & erant in via per fidem. Nam Christus, in quem crediderunt, ipsa via est, atq; ideò Christi dictum verissimum est: videlicet, *Et quò ego vado scitis, & viam scitis.* Verùm quia Discipuli Christi modum abitus Christi & rationem ignorarunt, verè etiã Thomas & suo & aliorum nomine dicit: *Nescimus quò vadis, & quomodo possumus viam scire?* Etsi autem Christus sæpe prædixerat Discipulis, & modum abitus sui, & rationem: tamen visus est illis tanquam in parabolis loqui. Dixerat, idque sæpius, se tradendum in manus Iudæorum, illudendum, flagellandum, crucifigendum, occidendum, & simul affirmabat, tertio die se prodituru viuum è sepulcro, atque ita iturum per gloriosam ascensionem ad Patrem, daturũ Discipulis Spiritum Sanctum, & tandem excitaturũ mortuos, & donaturum aliis vitam æternam, aliis supplicia nunquam finienda. Hæc dixerat Dominus sæpè, sed Discipuli non poterant ea satis assequi præ carnis infirmitate.

Hinc facilè intelligitur, quomodo Thomas & alij ignorabant, quòd sciebant. Ignorabant in circunstantiis suis, seu in specie: sciebant obscurè, seu in genere: sic & nos multa scimus obscurè & generatim, quæ in suis circunstantiis ignoramus. Scimus hanc carnem debere resurgere in extremo die, sed modum, quomodo ipsi pulueres sæpius mutati coeant rursus in corpora, quæ in extremo die excitabuntur, non scimus, nisi in genere: videlicet quòd id futurum sit per eam potentiam, qua potest Dominus omnia sibi subiicere. Scimus etiam animas Sanctorum mortuis corporibus in Paradisum recipi, ibiq; beatas esse: sed circunstantias loci & modi ignoramus. Augustinus de Dominico corpore loquens, ita scribit: *Vbi & quomodo sit in cœlo Dominicum corpus curiosissimum & superuacaneum est quærere, tantummodò in cœlo esse credendum est. Non est enim nostræ fragilitatis cælorum secreta discutere, sed est nostræ fidei de Dominici corporis dignitate sublimia & honesta sapere.* Ita ergo in summa sentiendum est, quòd multa sciuntur obscurè & implicitè, quæ non sciuntur clarè & explicitè, si circunstantias respicimus. Proinde nostrum erit, quotidie in schola Christi proficere, & non ideò deficere, qa omnia vno tempore exhaurire nequeamus. Statuamus verbum Dei esse normam salutaris cognitionis, quæ hîc, vt Paulus testatur, est imperfecta. *Videmus*, inquit, *nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc ego cognoscã sicut & cognitus sum.* Item 1. Cor. 8. *Si quis nunc se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire.*

SECVNDVS.

6 Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita.

Hoc Domini responsum continet summam beneficiorum Messiæ, & est interpretatio promissionis factæ Adamo post lapsum. In Adamo aberrauimus à via, in Adamo amisimus lucem, & incidimus in densissimas tenebras: in Adamo mortui sumus, & damnati. Promissio prima remedium proponit contra hæc mala: *Semen mu-*

lieris conteret caput serpentis: hoc est, via recta ducet homines ad vitam æternam, abolito regno Diaboli: pellet tenebras, adducta luce in mundum, & adferet iusticiam & vitam perpetuam. Augustinus breuissima paraphrasi illustrat hoc Domini dictum, cùm ait: *Ambulare vis? Ego sum via: falli non vis? ego sum veritas: mori non vis? ego sum vita. Hoc dicit Saluator tuus: Non est quò eas, nisi ad me: Non est quâ eas, nisi per me.* Hactenus Augustinus. Sed quid de Augustino dicimus, ipse Dominus suorum verborum interpres est, & tropum, qui est in his verbis, explicat: sed obscuritas aliqua venit ex interpellationib. Discipulorum. Sed nos, dispersa interpretationis membra colligamus hoc modo: Cur Christus est via? Respondet ipse: *Quia nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Cur Christus est veritas? Respondet: *Quia si cognouissetis me, Patrem meum vtique cognouissetis.* Cur Christus est vita? Respondet: *Quia ego viuo, & vos viuetis propter me.* Hoc ergo dicto significatur, quòd Christus solus sit initium, medium, & consummatio nostrę salutis. Est autem in primis obseruanda emphasis in nomine *Ego*. *Ego*, inquit, *sum*, id est, ego solus, & non alius, nec habeo σύνδουλον aliquem mihi adiunctum: solus ego sum Filius Dei, missus vt sim Dux, Doctor, Defensor, & Liberator Ecclesiæ, victis hostibus humani generis, peccato, morte, inferno, Diabolo. Hæc in genere sunt dicta, quomodo Christus sit nobis & via, & veritas, & vita. Iam in specie modos ex Scripturis colligemus, quo constet clarius & distinctius, quomodo Christus sit via, & veritas, & vita.

Quomodo ergo Christus est via? Tribus modis: videlicet doctrina, merito, & exemplo.

Doctrina, quia docet nos scientiam salutis, iuxta illud Iohannis: *Deum nemo vidit vnquam: Filius qui est in sinu Patris enarrabit nobis.* Paulus Epistola prima ad Corinthios, capite primo: *Factus est nobis sapientia à Deo.* Hic enim æternus Dei Filius semper adfuit Ecclesiæ, & Spiritu suo per Prophetas, vt Petrus testatur de se ipso, instruxit. Proinde qui in doctrina Christi manet, in via salutis manet: qui à doctrina Christi aberrat, in viam gehennæ incurrit. Sit igitur summum nostrum studium, sinceritatem doctrinæ Euangelij discere, amplecti & tueri, posthabitis omnibus periculis vitæ & fortunarum. Sciamus verace esse, qui dixit: *Qui perdiderit animam suam propter me & Euangelium, saluum faciam eam.*

Secundò, Christus est via merito. Huius enim solius meritis saluamur: siquidem ipse solus obedientia crucis, à peccatis nos purgat, & obedientia Legis purgatos iustificat. Nam ipse suam obedientiam, qua Legem impleuit nobis credentibus gratis imputat, vt iusti censeamur coram Deo, ac si nos ipsi Legē impleuissemus. Atque hoc est, quod Paulus ait: *Christus est finis Legis, in iusticiam omni credenti*: hoc est, omnis qui credit, habet summum illud, quod Lex requirit, nempe iusticiā, à Christo quidem præstitā, sed Isibi ex gratia imputatā, id quod Apostous per collationē copiosè explicat in Epistola ad Romanos, capite quinto: vbi summam sententiæ his complectitur verbis: *Sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: ita per obedientiam vnius multi constituentur iusti.* Et Augustinus præclarè in eandem sententiam loquitur: *Delicta nostra sua delicta fecit, vt suam iusticiam nostram iusticiam faceret.* Huius meriti Christi verè fiunt participes, qui ipsius membra efficiuntur, & ipsius corpori mystico inseruntur: hoc est, qui sua peccata agnoscunt & deplorant, & confugiunt in vera conuersione ad misericordiam Dei in Christo propositam, quâ misericordiam Euāgelium promiscuè offert omnibus credentibus. Nam vt credēs excipiatur à peccatis, merito sacrificij Christi: ita donatur iusticia, imputata ipsi obedientia Christi, & acceptatur gratis ad vitam æternam propter Christum: hoc est, vt vno verbo dicam, iustificatur. Nihil enim aliud est iustificatio, quàm credentis hominis absolutio à peccato, imputatio iusticię Christi, & acceptatio ad vitam æternam, propter Christum. Quicunque autem huic Christi merito suum assuit, tanquam iustificationis vel partem, vel caussam, vel complementum, à via salutis deflectit, iuxta illud Pauli in Epistola ad Romanos, capite decimo: *Ignorantes iusticiam Dei, & suā quærentes statuere, iusticiæ Dei non sunt subiecti.* Proinde maneamus in via meriti Christi, vt veniamus ad Patrem, & promissam beatitudinē, ne cum incredulis Iudæis & impiis Papistis, iusticia & salute excidamus.

Tertiò, Christus est via exemplo. Ita enim ipse ait: *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum feci vobis & vos faciatis.* Item: *Diligite vos inuicem, sicut ego dilexi vos.* Item: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Sequitur autem Christum, qui & doctrinā Christi amplectitur, & merito ipsius nititur, exemplum eius tanquā normam vitæ sibi proponit. Doctrina proinde mentem illuminat Christus, vt Patrem videamus. Merito iustificat, vt iusti corā Patre censeamur. Exemplo vitæ normam præscribit, vt viuamus vt decet filios Dei viuere. Hinc concluditur, q̄ Christus iustissimè vnica via salutis & beatitudinis dici mereatur.

Quomodo Christus est veritas? Tribus modis: videlicet completione prophetiarum, constantia promissorum, & verę libertatis donatione. Primùm enim in Christo omnia Prophetarum vaticinia & figuræ veteris Testamenti completa sunt, iuxta illud Iohannis: *Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est:* hoc est, quę Moses figuris adumbrauit, Christus veritate compleuit. Cùm gratia & veritas opponuntur Legi Mosis, Lex Mosis accipitur & pro maledictione Legis, & pro promissionibus de Messia venturo, figuris & typis. Quatenus pro maledictione accipitur Lex Mosis, opponitur ei gratia: quatenus pro promissionibus de venturo Messia, item pro figuris & typis accipitur, opponitur ei veritas. Proinde cùm Iohānes ait, *Gratia & veritas per Iesum Christum facta est*: sensus hic est, quòd Deus sit placatus p Filium, in quo

completa

completæ ſunt omnes promiſsiones de venturo Meſsia factæ, omnes ſimiliter figuræ & typi, quibus Chriſtus in veteri Teſtamẽto adumbratus eſt. Hinc principium illud fidei Chriſtianæ dependet, quod Auguſtinus nobis commẽdat, hiſce verbis: *Firmitas fidei in eo eſt, quia omnia quæ euenerunt in Chriſto, prædicta ſunt.* Chriſtus ipſe ait Iohan. 5. *Si crederitis Moſi, crederetis certè & mihi: de me enim ille ſcripſit.* Nobiles Theſſalònicenſes viri & mulieres audientes Paulum triduum de Chriſto prædicantem, conferunt Moſen & Prophetas cum iis, quę euenerunt in Chriſto, & explorarunt an res ita ſe haberet. Actor. 17. Hanc collationem prophetiarum cùm iis, quæ euenerunt in Chriſto, commẽdat piis Petrus, cùm ait: *Habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis, attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris*, 2. Pet. 1. Deinde Chriſtus eſt veritas, conſtantia promiſſorũ. Conſtanter enim ſuas promiſsiones ſeruat. Promiſit ſe affuturum Eccleſiæ ſuæ. Hanc promiſsionẽ complet, cùm ſuam præſentiam teſtatur mirabili Eccleſiæ conſeruatione, in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promiſit fore, vt portæ inferorum non ſint præualiturę aduerſus Eccleſiam. Hanc promiſsionem conſtanter ſeruat, etiamſi ſæpè multi ex ciuibus Eccleſiæ, à tyrannis trucidantur, quod etiam ipſa veritas prædixit fore. Promiſit ſe excitaturum mortuos, & donaturũ piis ſempiternam vitam & beatitudinem, & condemnaturum impios ad æterna ſupplicia. Hãc promiſsionem opinione hominum citiùs complebit. Nam qui fuit verax in omnibus aliis, non poterit eſſe mendax in hoc, quod eſt præcipuũ.

Tertiò, Chriſtus eſt veritas, veræ libertatis donatione. Huc illud Dominicum dictum, Iohannis cap. 8. pertinet: *Si vos manſeritis in ſermone meo, cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos:* hoc eſt, ex ſeruis peccati vos liberos Dei filios faciet, vt peccatum amplius in vos nullum ius habeat. Ideò in eodem loco ſubiicitur: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Liberat autem Filius, cùm hominem ſuo Spiritu donat, iuxta illud: *Vbi Spiritus Dei, ibi libertas.*

Quomodo Chriſtus eſt vita? Efficiẽdo in nobis vitam, deſtructa morte, & ira Dei placata. Hoc fit ſimiliter tribus modis: videlicet regenerando, ſanctificando, & glorificando.

Primùm, Chriſtus eſt vita regenerando, quia per Spiritum ſuum nos regenerat in nouos homines. Nam cùm credimus, naſcimur Filij Dei arcano quodam afflatu, & operatione Spiritus Chriſti, iuxta illud Iohannis cap. 1. *Dedit ἐξουσίαν, vt filij Dei fierent, qui credunt in nomen eius.* ἐξουσία hoc in loco non tam poteſtatem, quàm dignitatem ſignificat. Quare Nonnus rectiſsimè reddidit ἀξιοπιστίαν τιμῆς, id eſt, cœleſtem honorẽ, ſeu dignitatem. Quomodo autem hæc noua & ſpiritualis natiuitas fiat, pulcherrima ſimilitudine Chriſtus ipſe declarat, Iohannis cap. 3. in colloquio cum Nicodemo: *Ventus, inquit, quò vult ſpirat, & ſonum eius audis, ſed neſcis vnde veniat, & quò vadat. Ita eſt omnis, qui genitus eſt è Spiritu:* hoc eſt, vt venti ratio non percipitur, niſi ex ſpiratione & ſono: ita regeneratio noſtra fit occulto modo, cùm credimus: ſed percipitur ex vi & effectu Spiritus Sancti, in homine regenito. Huius nouæ regenerationis efficax ſymbolum eſt Baptiſmus.

Secundò, Chriſtus eſt vita noſtra ſanctificando. Nam regeniti indies magis magisque virtute mortis & reſurrectionis Chriſti mortificantur carne, & viuificantur Spiritu. Sic enim docet Apoſtolus in Epiſtola ad Romanos, cap. 6. cùm ait: *An ignoratis, quòd quicunque baptizati ſumus in Ieſum Chriſtum, in mortem eius baptizati ſumus. Conſepulti igitur cum eo ſumus per Baptiſmum in mortem, vt quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis in gloriam Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Quòd igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis. Quòd viuificatur ſpiritus, efficacia fit reſurrectionis Chriſti. Hæc mortificatio & viuificatio partes ſunt ſanctificationis, quæ eſt finis iuſtificationis in hac vita, & ad quam nos vocatos eſſe teſtatur Apoſtolus. Hæc ſanctificatio, id eſt, ſeparatio hominis à prophanitate gentium, per mortificationem carnis, & coniunctio eiuſdem cum Deo p viuificationem Spiritus, eſt renouatio, ſeu reparatio imaginis Dei in homine.

Tertiò, Chriſtus dicitur vita glorificando. Nam ſua potentia nos excitabit, & excitatos orabit immortalitatis gloria. Siquidem vtrumque Chriſti beneficium proprium eſt: videlicet excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, beatitudinis, in qua ipſi Chriſto conformes erimus in omnem æternitatem. Hæc conformitas Eccleſiæ cum Chriſto capite, eſt coniunctio & vnio ipſius cum Deo, & perfecta hominis vita & beatitudo, atque adeò finis hominis, ad quem & primùm conditus eſt, & deinde redemptus. Nam ſi finis hominis eſt, quòd perfectum & beatum reddit hominem totum, ità vt nihil ei deſit, nihil deficiat, & ea de cauſa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectiſsimum pertinet: profectò ſtatus hominis perfectiſsimus in æterna vita, erit illa cum Chriſto conformitas, in qua homo acquieſcet in omni æternitate beatus, nihil præterea vnquam appetens. Cùm in hunc finem Deus miſerit Filium ſuum in mundum, vult abſque omni dubio omnem hominem hunc finem aſſequi, iuxta illud: *Deus vult omnes homines ſaluos fieri.* Et quoniam vult finem Deus, vult etiam media ad finem. Ideò Paulus ſuperioribus verbis addit: *Deus vult omnes ad agnitionem veritatis venire.* Nam ſine hoc medio nemo fidem aſſequi poteſt.

Atque ità videmus, quàm aptè Dominus primam promiſsionem interpretatur, & clarè ſignificat, ſe illud promiſſum ſemen eſſe, qui victa morte, & placata ira Dei p victimam ſuam, recta via nos ducit ad vitam beatam, modò illi manum porrexerimus, & firma fiducia in illum recubuerimus.

TERTIVS.

Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

Ratio est sententiæ præcedentis: *Nemo*, inquit, *venit ad Patrem, nisi per me*. Ergo ego solus sum via, veritas & vita. Nemo proinde vel per sacrificia Leuitica (vt Pharisæi putabant) quæ Christi sacrificium adumbrabant, vt vmbræ veritatem. Nemo per iusticiam Legis (vt hypocritæ autumant) quam solus Christus habet, vt ita dicam, formaliter, & in se credentibus, eam verè imputat. Nemo propter merita aut dignitatem maiorum liberatur à peccato, morte, inferno. Nemo iustificatur, donatur vita æterna, & habet accessum ad Patrem, nisi per solum Filium. Meritò proinde solus Filius est via ad Patrem, vt qui solus habeat viam vitæ, id est, perfectam obedientiam Legis. Solus Filius est veritas, vt qui compleuerit solus, quicquid adumbrauit Lex, & inuolutum sub variis figuris & typis habuit. Solus Filius est vita, vt qui victa morte aperiat cœlum, & donet credentes vita æterna.

Obseruetur proinde hoc Domini dictum, & confirmentur animi nostri hoc dicto, aduersus omnis generis tentationes. Vocat enim Dominus omnes ad se: offert omnibus se. Si igitur peccatum habes, ipse hostia est pro peccato. Si iusticiam nō habes, ipse iustus est, iustificans impium, q̃ se ad ipsum p̃ fidem conuertit. Si mortis metus te angit, ipse vita tua est, modò in ipsum credis. Ita enim scriptū est: *Qui credit in Filiū, habet vitam æternā. Qui autem non credit Filio, ira Dei manet super eum.* Nemo sentit quàm dulcis sit hæc Christi concio, nisi qui peccati molem sentit, nisi qui conscientia scelerum perturbatus, desperare iam incipit, nisi qui metu comminationum diuinarum prostratus, sentit quodammodo dolores inferni. Hic verè sentit, quàm dulcis sit hæc Christi concio. Nam huius cogitatione erigitur aduersus omnes tentationes & terrores, concipit fiduciam, q̃ Christus sit via, per quam de peccati regno perducitur ad Patrem, fretus non sua, sed Christi iusticia, qui est finis Legis, in iusticiam omni credenti.

QVARTVS.

7 Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis.

Hoc dicto Dominus significat voluntatem Patris sui: videlicet, quòd velit saluare homines, cerni in Filio. Quicquid enim Filius agit, testimonium est de Patris voluntate erga homines. Filius inuitat omnes ad se, & omnibus promiscuè salutem promittit, & vitam. Ergo voluntas Patris est, vt ad Filium veniamus, & in eo saluemur. Nam etsi nemo vidit vnquā Deum, tamen vnigenitus, qui est in sinu Patris, reuelat nobis Patris voluntatem.

QVINTVS.

Et nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

Conclusio est argumenti, cuius assumptio omissa est hoc loco. Verùm argumentum integrum sic formabitur: Si cognouissetis me, & Patrem meū vtique cognouissetis. Sed me cognouistis, & vidistis. Igitur & Patrem cognouistis, & vidistis. Sed quomodo hoc dictū congruit cum eo: *Nemo Deum vidit vnquam.* & cum eo: *Non quòd Patrem viderit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic videt Patrem.* Respondeo: Dominus hîc loquitur de cognitione & visione non essentiæ diuinæ, sed voluntatis diuinæ, idque in genere, & implicitè, non in specie & explicitè.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

8 Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

Quòd Philippus videtur ignorare, q̃ Christus affirmat eum scire, non est repugnantia. Nam & norunt Discipuli, & nō norunt Deum. Norunt obscurè & in genere: non norunt clarè in omnibus circunstantiis, nec explicitè. Philippus contentus esse debuit verbo & testimoniis verbo additis. Sed non est contentus simplici verbo, nec testimoniis verbo additis: hoc est, miraculis: sed pergit aliis mediis Patrem inquirere. Ita ratio humana cùm non potest credere, aliis modis reddi certior vult: sed fides verbo contenta est, hæret in verbo, nec alia signa quærit, q̃ quæ ipsi Deo visum est proponere.

SECVNDVS.

9 Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me: Philippe, qui vidit me, vidit Patrem. Quomodo igitur tu dicis, ostende nobis Patrem?

Taxatur à Magistro ignorantia Discipuli. Argumentum sic concluditur: Qui vidit me, videt Patrem: Tu me iam longo tempore vidisti: Ergo Patrē meū vidisti. Stultè ergo petis vt ostendam tibi Patrem. Iam partes argumenti videamus. *Tanto tempore vobiscum sum:* i. tanto tempore vos doceo, & nondum nouistis me, id est, nondum scitis Patrem velle per me cognosci. Meum verbum esse potentiam Patris, in quo solo Pater velit cognosci. Est enim hoc mandatum Patris de me, hunc audite. *Qui videt me, videt & Patrem:* id est, cùm Pater velit innotescere per me, noli quærere aliam cognoscēdi viam, sed meo verbo crede, quòd ego is sum, qui sistam vos Patri. Crede ergo te per me venturum ad Patrem. Dum cognosces Patrem, experieris fide potentiam & misericordiam Patris, senties Patrem consolantem & viuificantem. Breuiter, intelliges voluntatem Patris esse, vt credentes in me saluentur. Huc illud pertinet: *Hæc est voluntas Patris, qui misit me, vt omnis qui credit in Filium, habeat vitam æternam.*

Porrò Filij visio dùplex: Vna salutaris, altera inanis & inutilis.

Salutaris visio Filij Dei, mentis est, idque vel solius, vt cùm Abraham dicitur vidisse Dominum,

num, & gauisus esse. De hoc visionis genere loquitur Dominus, Iohannis capite vigesimo: *Beati qui non viderunt, & crediderunt:* vel mentis & corporis simul, qualis fuit Discipulorum Christi, & Sanctorum multorum, qui Dominum versantē hîc in terra & viderunt corporeis oculis, & viderunt mente: hoc est, habuêre eius certam noticiam cum fiducia viua in ipsum.

Inanis & inutilis visio Filij Dei est, qualis fuit hostium Christi, qui eum corporeis oculis viderunt, sine vera noticia, & viua fiducia. Est quoque inanis visio Filij Dei, ipsum in verbo videre sine fiducia cordis, qualis est omnium hypocritarum, & aliorum viuentium sine pœnitentia.

TERTIVS.

10 Non credis quòd ego in Patre sum, & Pater in me est?

Rationem reddit cur cognito Filio, cognoscatur & Pater: nempe quia Filius in Patre est, & Pater in Filio, propterea quòd verbum, quo cognoscitur Filius, est potentia & Filij & Patris, iuxta dictum Iohannis capite quinto: *Quæcunque Pater facit, Filius pariter facit.* Item: *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor.* Proinde cùm cognoscitur Filius in suo verbo, necesse est eodem & Patrem cognosci. Etsi autem Dominus hîc non loquitur de essentia diuina simpliciter, sed de virtute, qua nobis Pater per Filium manifestatur: tamen rectè à virtute colligitur essentia. Cui enim tribuitur proprium, quod vni soli essentiæ conuenit, huic essentiam quoque tribui necesse est. Cùm ergo vna eademque est virtus Patris & Filij, est quoque vna eademque deitas Patris & Filij.

Obseruetur ergo hoc testimonium inter alia de deitate vna, eademque numero Patris & Filij, à quibus excludi nequit Spiritus Sanctus.

Summam ergo sententiæ teneamus hoc modo: Pater dicitur esse in Filio, quia in Filio habitat plena deitas, & virtutem suam exerit. Filius vicissim dicitur esse in Patre, quia Filius diuina virtute ostendit se esse vnum cum Patre. Græci Theologi vocârunt περιχώρησιν hâc mutuam continentiam, qua tres personæ Trinitatis vna in alia vicissim continentur, mysterio, cineri & pulueri inscrutabili.

QVARTVS.

Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera.

Iam clariùs exponit Dominus, quomodo cognoscit & videt Patrem, qui cognoscit & videt Filium: videlicet in verbo & in testimonio. De priori sic ait: *Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor:* quasi diceret, Non est quòd cum incredulis Iudæis existimetis me, vt hominē vanum mea somnia vobis inculcare: sed mea verba sunt Patris verba, quæ ipsius iussu, vt fidelis legatus loquor, vt ex ipsis cognoscatis ipsius erga vos voluntatem, qua omnes per me Filium & Mediatorem vult saluos fieri, modò in ipsum iuxta verbum credere non recusauerint. Nam verbum meum, quod & Patris est verbum, auditum & creditum, est potentia in salutem. Ideò Paulus ait: *Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti.* Nos proinde quibus salus est cordi, amplectamur hoc Christi verbum, & iuxta illud credamus Patrem nobis esse propitium, in Filio Mediatore.

Quomodo Pater manet in Christo, exponit Hilarius hoc modo: *Pater manet in Christo, quia Christus Filius est virtute, diuinitate, substantia, generatione. Opera testantur, potestates loquuntur, per progeniem in Filio Patrē esse, & per legitimè originis substantiam Filium in Patre esse. Pater videtur in Filio, & videtur non per inuisibilis nobis naturæ contemplationem, sed per operum admirationem. Filij enim opera, opera Patris sunt, non imbecillo ad ea efficienda Filio, nec diuersa virtute naturæ: sed in Filio efficiente quicquid ipse, à quo ipse est genitus, efficiat. Atque ideò per id, quod in maiestate operum Filius contemplabilis est, Pater quoque videtur in Filio.*

De posteriori in hunc modum loquitur: *Pater autem in me manens, ipse facit opera:* hoc est, opera, quę ego facio, sunt testimonia de Patre. Cùm hîc Filius Dei Patri tribuat opera, non se excludit, vt qui vnum sit cum Patre, etsi alius sit à Patre: sed discernit inter mittentem & missum, & non distinguit inter opera Patris & Filij. Ita enim alibi ait: *Opera quæ dedit mihi Pater, vt ea perficerem, ipsa inquam opera, quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater me miserit.* Et clariùs adhuc Iohannis cap. 5. *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat ita Filius quos vult viuificat.* Hîc ergo obseruetur, quòd quoties Pater dicitur quicquam dedisse Filio, quod ad œconomiam humiliationis pertineat, & respectu naturæ assumptæ dicatur, quę adum ex illo Domini dicto promptum est intelligere: *Potestatem dedit ei iudicium facere, quatenus filius hominis est.*

QVINTVS.

11 Credite mihi, quòd ego in Patre sum, & Pater in me. Sin minus, propter opera ipsa credite mihi.

Hæc ad declarationem responsi Philippo dati pertinent: *Philippe, qui me videt, Patrem videt.* Quare? *Quia ego in Patre, & Pater in me.* Huius sui responsi fidem postulat, cùm hîc ait: *Credite mihi quòd ego sum in Patre, & Pater in me:* scilicet inseparabili naturę, voluntatis, virtutis, & operationis consortio. Hæc si crederetis, non diceretis: *Ostende nobis Patrem*, sed verba mea vt verba Patris acciperetis, iisq; contenti essetis. Quicquid enim ego loquor, ex illius animo loquor: quicquid facio, ex illius sententia facio. Testantur proinde facta mea de Patris voluntate. Quare si mihi non creditis, credite operibus, quæ testantur de Patre. Nam mea opera & Patris sunt opera, & testimonia de Patris voluntate.

TERTIA PARS.

Huius partis duo sunt membra. Primũ, quanta sit vis futura fidei in Christum in Apostolis Domini. Secundum, dilectionis Christi præconium cum promissione Spiritus paracleti, & vitæ obtinendæ in Christo.

Membra nostro more articulis distinguem⁹.

DE PRIMO.

PRIMVS.

12 Amen, Amen dico vobis, Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse facit, & maiora his faciet.

Amplissima hæc promissio ad consolandos Discipulos Christi, qui propter abitum ipsius mœsti erãt, pertinet. Testificatio duplicata Christi, opponitur diffidentiæ Discipulorum, quæ ex carnis infirmitate oriebatur. quasi diceret: Scio quàm imbecillis sit vestra fides, scio quàm tristes sitis propter meum abitũ, scio quòd desperetis de vestris viribus, me à vobis discedente: sed verè dico vobis, & iuramento affirmo, futurum quod vobis promitto. Promissio hęc est, *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse facit.* Hæc promissio propriè ad ipsos Apostolos pertinet, quibus promittit Christus, quòd post suum abitum sint docturi Euangelium, miracula edituri in confirmationem Euangelij, multos adducturi in regnum Christi, per suam prædicationem. Sed quid est quod addit: *Et maiora his faciet.* Num aliquis potest opera maiora facere, quàm Christus fecit? Si ad opera Legis respicimus, nullus vnquam maiora opera fecit, quàm Christus, imò solus Christus suis operibus Legem impleuit. Si opera expiationis & saluationis consideramus, solus Christus hæc & potuit, & debuit facere. Quid ergo? Reliqua sunt opera miraculorum & doctrinæ, de quibus Christus hîc solummodò loquitur. Discipuli ergo Domini maiora facient miracula, quàm Dominus fecit? An sublimiorem doctrinam adferent, quàm Dominus attulit? Maiora intellige, non naturâ, sed numero & efficacia. Maiora, non virtute Discipulorum, sed virtute Magistri, in illis efficacis.

Christus paucos sanauit corporaliter, paucos excitauit mortuos. Discipuli autem Domini, eius tamen virtute, plures sanabant corporaliter, & plures excitabant mortuos, atq; adeò plura ediderunt miracula in confirmationem Euangelij. Christus triennium docuit Euangelium intra limites Palestinæ. Apostoli Euangelium prædicârunt longo tempore, nõ apud Iudæos tantũ, sed etiam apud Gentes. In omnem siquidem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ, verba eorum. Euangelium enim prædicatum per Apostolos, in pluribus efficax fuit, vt Dei potentia, in salutem omni credenti. Atque ita nos videmus, quomodo euentus respondeirit promissioni Christi: *Maiora his facient.* Hinc & nos fidem nostram confirmemus.

SECVNDVS.

Quia ego vado ad Patrem meum.

Caussam reddit, cur Apostoli facturi sint maiora opera, quàm ipse Christus fecit, dum in mortali carne conuersabatur cum Apostolis. *Quia*, inquit, *vado ad Patrem.* Vt hanc rationem rectiùs intelligamus, sciendum est, quòd plures sint gradus abitus Christi ad Patrem.

Primus est mors ipsa, qua redemptum est genus humanum.

Secũdus est resurrectio, qua & victor est antiqui serpentis, & vitam nobis acquisiuit.

Tertius est ascẽsio in cœlum, qua nobis viam parauit.

Quartus est sessio ad dexteram Patris, seu regnum in quo regnat vnà cum Patre.

Sensus ergo huius rationis est: Postquã morte redemero genus humanũ, & resuscitatus fuero, & assumptus in cœlum, regnaturus vnà cum Patre: adero vobis, ero opitulator & effector, ita vt doctrina vestra & miraculis plurimas gentes in regnum meum adducatis, nõ vestra virtute, sed mea, qui in vobis volo esse efficax per meum Spiritum.

Sed quomodo vadit, qui vbique est? quomodo ad Patrem, qui nusquam abest? Carne vadit ad Patrem in cœlum, vbi est thronus maiestatis eius, iuxta illud Act. 7. *Cœlum mihi thronus est.* Et ad Hebr. 1. *Sedet ad dexterã maiestatis in excelsis.* Sed de hac re suprà à nobis copiosiùs dictum est.

TERTIVS.

13 Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.

Hoc Domini dictum quinque continet. Primùm, vnde tanta vis sit in Apostolis, vt maiora opera faciant, quàm Christus fecit, cùm hîc in carne versatus est. Secundùm, quando operari possunt Apostoli. Tertiò, Christus se naturâ Deum esse affirmat. Quartò, veræ inuocationis modus præscribitur. Quintò, quis sit finis operum Apostolicorum indicatur. De hisce quinque aliquid, sed breuissimè, dicemus.

Vnde tanta vis in Apostolis, vt maiora opera faciant? Ego, inquit, faciam. Non ergo sua virtute maiora opera faciẽt Apostoli, sed Christi, qui in suo verbo vult esse efficax, & adesse ministerio, & diuinis testimoniis cõfirmare doctrinam, vt multi colligantur in regnum Christi.

Quando operari possunt Apostoli? Dum inuocant. Vt enim inuocatio est testimonium, q Apostoli Christum agnoscant effectorẽ operũ: ita eadem impetrant quicquid petierint in gloriam Dei. Vnde Petrus Act. 3. dicit claudo: *In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula.* Omnia igitur signa, quæ fecerũt Apostoli, ipse faciebat, inuocatus, & manus Domini erat cum illis.

Quomodo Christus hoc loco asseritur naturâ esse Deus? Dicit se facturum esse quicquid petunt Apostoli. Affirmat ergo se exaudire precantes, & corda hominũ introspicere, vt testãtur etiã Apostoli Act. 1. vbi in hũc modũ Christũ inuocant:

uocant: *Tu Domine καρδιογνώστα omnium*, id est, qui corda nosti omnium: & effector es omnium liberationum, quæ nobis diuinitùs donantur. Hæc sunt absque omni dubio naturæ omnipotentis, diuinæ & creatricis. Sic & suprà dixit capite quinto: *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Item: *Quæ Pater facit, hæc & Filius similiter facit.* His testimonijs muniamus nos aduersus furores Arrianorum, & Seruetianorum, qui cum hunc honorem non tribuunt Christo, Patrem negant, iuxta illud: *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit illum.*

Veræ inuocationis modus indicatur, cùm ait: *Quicquid petieritis in nomine meo*, id est, me agnito Mediatore, per quem & Pater meus agnoscitur, & propter quem preces Ecclesiæ exaudiuntur. Quicunq; ergo hunc Mediatorẽ non agnoscunt, rectè inuocare Deum non possunt.

Finis operum Apostolicorum additur: *Vt*, inquit, *glorificetur Pater in Filio*, hoc est, vt prædicetur potentia, sapientia, iusticia & misericordia, quas virtutes ostendit in eo, quod dederit Filium. Huc ergo pertinet totum ministerium verbi, vt Deo Patri tribuatur gloria, qui Filium dedit, qui sua victima placaret iram, adduceret iusticiam, & vitam æternam, victis morte, inferno, Diabolo.

QVARTVS.

14 Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.

Idem repetit, vt discipuli id fortius animis imprimant. Est enim summa consolatio Ecclesiæ, quòd habeat Mediatorem omnipotentẽ, & volentem afflictos exaudire, modò in vera fide ipsum inuocent, & ea precentur, quæ ad gloriã Dei, & ad ipsorum salutem pertinent. Modum & tempus exauditionis voluntati Mediatoris relinquamus.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

15 Si diligitis me, mandata mea seruate.

Dominus promissurus suis Spiritum Sanctum: Primùm docet, quibus detur Spiritus S. Deinde quid sit, postea quid efficiat. Cùm Dominus hîc ait: *Si diligitis me, mandata mea seruate*, quibus detur Spiritus S ostendit, argumento sumpto à necessariò coniunctis. Qui enim aliũ verè amat, eum animo complectitur, conatur se illi adiungere, optimè illi vult, voluntati ipsius obsequitur, imperata facit, & cauet ea summo studio, quæ dilecto sunt ingrata & aduersantur. Quicunq; ergo Christum verè diligit, Christũ animo complectitur, se Christo viua fide adiungit, optimè Christo vult, Christi voluntati se submittit, mandata Christi seruat, & cauet summo studio quæ Christo, quem diligit, ingrata sunt, & aduersantur, hoc est opera Diaboli. Sed quid est facere mandata Dei? Hîc inprimis tenendum est, quòd hæc concio nõ sit Mosis, sed Christi. Proinde nõ est legis, sed Euãgelij. Si est cõcio Euãgelij, seruare mãdata Christi, nihil aliud est, qnã amplecti Euangeliũ Christi, pœnitentiã agere iuxta vocẽ Euãgelij, confiteri Christum coram mũdo, fide viua & dilectione adhærere Christo, ex fide seruire Deo in iusticia & sanctitate vera, mutuã dilectionẽ habere, & per patientiã in timore Dei expectare promissam in Christo hæreditatẽ. Habemus ergo hîc verã definitionẽ discipulorũ Christi, hoc est, Ecclesiæ; nimirum quòd Ecclesia sit cœtus hominum diligens Christũ, & mãdata eius seruans, hoc est, amplectẽs Euangeliũ Christi, pœnitentiã agens iuxta vocẽ Euangelij, fide adhærens Christo, & ex fide præstans Deo obedientiam, &c. Hoc ipsum suprà alijs verbis dictũ est: *Oues meæ vocẽ meã audiunt.* Cum his cõgruit etiã Esaiæ vaticiniũ cap. 59. *Veniet ad Sion Redẽptor, & his qui redeũt ab iniqtate in Iacob dicit Dñs, hoc est fœdus meũ cum eis, dicit Dñs: Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, nec de ore seminis tui ab hoc tempore in sempiternum.* Est proinde Ecclesia cœtus visibilis, in quo sonat vox Euangelij. Tametsi autem in eo cœtu multa sunt membra mortua: tamen non dubitandum est illic veram & sanctam Ecclesiam esse, vbi sonat vox Euangelij incorrupta.

SECVNDVS.

16 Et ego rogabo Patrẽ, & aliũ paracletũ dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternũ.

17 Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non vidit eum, nec nouit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

Paulò antea dixit, idq; bis: *Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.* Hîc autem dicit, se rogaturum Patrem vt ipse faciat. Hęc minimè pugnãt, modò rectè distinguantur. Promittit se facturũ vt Deus, qui potest quicquid vult, & vult quicquid promisit. Dicit se rogaturum Patrem vt Mediator. Nam vt Pater vult oẽs saluos fieri: ita exaudit Mediatorẽ interpellantem pro omnibus. Vterq; ergo vult & facit. Pater quidẽ, quia Pater est Christi natura, noster adoptione: Filius verò, quia Mediator est, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus.

Porrò quia hæc Pericopa plura continet, eã in suas partes retexam, quo melius omnia in nostros vsus transferamus. Primùm ergo docemur hîc, quòd Christus non sit ita perfunctus suo munere, quin adhuc fungatur sacerdotio. Nam cùm tria sunt præcipua munera sacerdotis Christi, videlicet offerre, docere, & orare: accuratè distinguenda sunt, vt sciatur quatenus Christus adhuc fungatur sacerdotio, præsertim cũ Scriptura p̃dicat illum esse sacerdotẽ. Quantum aũt ad oblationẽ attinet, sciẽdum est, quòd per propriũ sanguinẽ introiuit semel in sancta, æterna redẽptione inuẽta. Heb. 9. Itẽ: *Christꝰ semel oblatus est, ad multorũ exaudiẽda peccata.* Est ergo Christꝰ ita perfunctus oblatiõis officio, vt nõ amplius se offerat p̃ pecatis. Vna. n. oblatiõe pfecit in ꝑpetuũ sanctificãdos. Vanum proinde est cõmẽtum Papistarũ, qui gloriant se Christũ offerre in suis Missis, pro viuis & mortuis.

Docuit, docet, & docebit perpetuò in Ecclesia, non in carne, vt triennium fecit, sed in Spiritu, quo & locutus est in Noe & in alijs sanctis Dei Prophetis, vt Petrus testatur. Et hodie loquitur in pijs doctoribus Ecclesiæ, semper eandem vocem Euangelij sonans, quæ est prædicatio pœnitentiæ, & remissionis peccatorum in nomine Christi.

Orauit pro nobis in horto, sudans grumos sanguineos, & hodie in cœlo vultui Patris apparet pro nobis. Rom. 8. *Qui est ad dexteram Dei interpellans pro nobis.* Item ad Heb. 9. *Semper viuens vt interpellet pro nobis.* Huc pertinet illud Iohan. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.*

Secundò, docemur hîc quomodo Christus sit regnaturus in Ecclesia. Putabât Apostoli, sicuti ex actis Apostolicis apparet, Christũ restituturũ esse regnũ Israel carnale. Verũ Christus hîc cõtra docet, & affirmat se regnaturũ in fidelib. per Spiritũ S. quẽ hîc dicit Patrẽ daturum esse Ecclesię. hic Spiritus S. semper aderit Ecclesię paracletus, hoc est, aduocatus, cõsolator, hortator. Hęc enim tria proprijsimè significat Græca vox παράκλητος. Est proinde Spiritus S. habitãs in cordib. piorũ, qui ideò tẽplum Spiritus S. dicũtur; aduocatus in tẽtationib. consolator in afflictionib. hortator in laborib. Hic quia idem numero in singulorum piorum cordib. habitat, natura Deus est vnus cum Patre, & Filio. Nam vt rectè Athanasius ait: *Solius diuinæ naturæ est, esse vbique præsentem.*

Porrò cùm Christus hîc dicit: *Et alium paracletum dabit*, significat plures esse paracletos. nam seipsum etiam paracletum affirmat, & distinguit inter se, & Spiritum S. paracletũ. Christus est paracletus, id est, aduocatus apud Patrem, merito scilicet suæ oblationis & intercessionis. Spiritus Sanctus est paracletus in nobis, nos consolans, animans, confirmans, ducens in omnem veritatem.

Præterea discernuntur hîc clarè tres personę trinitatis. Pater est alius à filio, & Spiritus S. est alius à Patre & Filio. Igitur tres distinctæ hypostases seu personæ sunt.

Tertiò, cùm Christus addit: *Vt maneat vobiscum in æternum*, docet semper Spiritum S. adfuturum Ecclesiæ. Nam Christus semper regit suam Ecclesiam verbo suo & Spiritu Sancto. Etsi autẽ visibiliter donabatur in primitiua Ecclesia Spiritus Sanctus, vt esset aspectabile testimonium, & obsignaculum veritatis Euangelij: tamen non minus hodie datur fidelibus, quàm, & si inuisibiliter, quo sancti se obsignatos esse sentiunt, dum consolatur, animat & confirmat eos. Est etiam testimonium habitantis in corde Spiritus Sancti fiducia, qua conscientia territa concipit gaudium. audito verbo remissionis peccatorum, atq; ideò ab Apostolo non timoris, sed adoptionis Spiritus dicitur.

Quartò, dicitur Spiritus Sanctus hîc à Christo, *Spiritus veritatis*, non tam q in sese verax sit, vtpote æternus Deus, quâ ab effectu, videlicet quia & docet veritatẽ, & facit veraces. Docet veritatem, non afferens nouam doctrinam, vt Papistæ putant, qui oẽs suas nugas ad magisterium Spiritus Sancti referunt, non inspirans Enthusiasmos sine verbo, vt Anabaptistæ somniãt, sed docet doctrinam Propheticam & Apostolicã, hoc est Euãgelium de remissione peccatorũ in nomine Christi, dum mentes & corda hominũ flectit ad audiendum, assentiendum & credendum, facit veraces, quia caro non nouit peccatum suum, ideò suas intentiones, sua opera iustificat, simulat se credere, cũ nõ credat; simulat timorẽ Dei, cùm tamen contemnat Deũ; simulat se quærere gloriam Dei, cùm tamen suam quærit. Itaq; omnes humanæ iusticiæ sunt mera mendacia. Verùm Spiritus Sanctus vbi illuxerit corda, eam hypocrisin reuelat, & efficit timorem ac fidem in corde. Atq; ideò de eo dicitur 1. Corinth. 2. *Nos verò non Spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, vt sciamus quæ nobis à Deo donata sunt.* Et 2. Cor. 1. *Qui confirmat nos vobiscum in Christũ, & qui vnxit nos Deus est, deditq; arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* Propter hãc causam Iohannes 1. Iohan. 2. Vocat Spiritum Sanctum, vnctionem veracem, & docentem de omnibus. Atque ideò Ecclesia piè precatur in hunc modum:

Per te sciamus da Patrem,
Noscamus atque Filium,
Te vtriusque Spiritum,
Credamus omni tempore.

Quartò, addit Christus: *Quem mundus non potest accipere, quia non videt eum nec nouit eum.* Distinguit hîc Dominus inter veram Ecclesiam & falsam, quam hic mundi nomine notat. Mundus ergo hoc loco significat omnes homines non renatos per Spiritum Sanctum. Vera Ecclesia accipit Spiritum Sanctũ; Mundus, id est falsa Ecclesia, non accipit Spiritum Sanctum, quia resistit verbo Euangelij.

Sed quid est non videre, & nosse Spiritum Sanctum? Est opera ipsius non mẽte intelligere, & in corde sentire, id est non credere Euangelio, non timere Deum, non diligere Deũ, non inuocare Deum, non prædicare Dei potentiã, sapientiam, iusticiam & misericordiam. Nam opera Spiritus Sancti sunt credere voci Euangelij, timere & diligere Deũ, eum inuocare. Cur autem credentibus detur Spiritus S. docet Paulus ad Galat. 4. cum ait: *Vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit Deus Spiritum Filij in corda vestra clamantem, Abba Pater.*

Quinto loco additur: *Vos autem cognouistis eũ, quia apud vos manet, & in vobis erit.* Cognoscebãt discipuli Spiritum Sanctum, tum quidem obscurè, attamen eo adeò præditi erant, vt nequirẽt à Christo auelli. Cõfirmarat enim eos ita in Christum, vt animis ab eo seiungi non potuerint: postea verò clarius, resuscitato Domino à

mor-

mortuis. At omnium clarissimè in die Pentecostes, & si indies magis magisq; dona Dei in illis creuerunt. Cùm dicit: *Et in vobis erit*, promissio est de perpetuitate mãsionis Spiritus Sancti in Ecclesia. Nunquam enim Spiritus S. deserit Ecclesiam, sed in ea habitando cognoscendum se præbet, qui alioqui manet in se incomprehensibilis. In effectibus ergo videtur & cognoscitur Spiritus Sanctus, non in essentia.

TERTIVS.

18 Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.

Occurrit Dominus tacitè obiectioni discipulorum. Obiectio aũt huiusmodi est: Tu promittis quidem Spiritum paracletum, Spiritum veritatis: sed hoc nos torquet, quòd tu sis à nobis abiturus vt dicis, nescimus quid de te futurũ sit, an perpetuò à nobis sis abfuturus, nobis destitutis tuo auxilio & præsentia. Respõsio ad hanc obiectionem est: *Non relinquam vos orphanos*, id est, non destituemini mea præsentia & auxilio, discedam paulisper per mortem, sed resuscitatus, iterum ad vos veniã, & adero vobis pater, patronus, defensor, adiutor, & ero vobiscũ vsq; ad cõsummationẽ seculi. Hac promissione & nos consolemur, quando videmur destituti omni humano auxilio. Nam hîc perpetua Ecclesiæ conditio, quantum ad externam speciem attinet, describitur. Ecclesia enim videtur deserta, atq; ideò à potentibus & sapientibus mũdi contemnitur, attamen Christus semper aderit Ecclesiæ tutor, defensor, adiutor. Psalm. 27. cuius principium est: *Dominus est lux mea*, luculentus commentarius esse poterit in hoc Domini dictum, vbi & ostenditur quid quilibet pius in periculis huius vitæ facere debeat, cùm ait: *Doce me Domine viam tuam, & dirige me in semita rectã propter inimicos meos, ne tradideris me in animas turbulantium me, quoniam insurrexerunt aduersum me testes iniqui, & locuti sunt aduersum me mendacia.* Hoc si vero corde precatus fueris, non carebis auxilio tutoris tui Christi. Ipse enim orphanorum tutor, suo Spiritu te confortabit.

QVARTVS.

19 Adhuc modicum & mundus me non videt, vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis.

Admonet rursus Dominus discipulos suos de sua morte & resurrectione. *Adhuc modicũ*, hoc est, restat exiguum tempus traditionis meæ, in manus Iudæorũ, mortis & sepulturæ. *Et mundus me*, sc. resuscitatũ à mortuis, *non videt*. Enallage Hebraica est, pro non videbit, hoc est, resuscitatus à mortuis, manifestabo me vobis, & nõ mundo, hoc est, incredulis Iudæis hostibus meis, qui iam mihi mortem machinantur. Rationẽ subiungit: *Quia ego viuo*. i. viuus de sepulchro prodibo, victor mortis, inferni, diaboli: *Et vos viuetis*. i. vera vita vos donabo. Est enim fructus resurrectionis Christi, vita æterna, omnium qui in ipsũ crediderint. Hi enim societatem salutarem cum Christo habẽt. Docet proinde Dñs hoc loco, vt de petamus cõsolationẽ in huius vitæ afflictionib. nimirũ à fiducia promissæ vitæ in Christo Iesu. Ideo Paulus animaturus discipulũ Timotheũ, aduersus huius mũdi erũnas, ait: *Memor esto Iesum Christũ resurrexisse à mortuis.* Vult enim Paulus, quemadmodum Dominus hoc loco, vt cùm cruce premimur in hoc mundo, nõ hæreat cogitatio nostra in præsenti cruce, sed se in cœlũ attollat, vbi Christus glorioſus victor sedet. Est proinde resurrectio Christi, veluti commune pharmacum, aduersus omnia dura, quæ in hoc mũdo pijs accidere possunt. Vt enim ille victor suarum afflictionum, iam gloria potitur æterna, ita & quotquot eum in cruce sequũtur, gloriosè, idq; breui, ab omnib. malis liberabuntur. Atque hoc est, quod Paulus alibi ait: *Si simul cum eo patimur, cum eo etiam glorificamur.* Verùm hoc cauendum est, ne ob nostram culpam pãtiamur, quemadmodum Petrus monet.

QVINTVS.

20 In illo die vos cognoscetis quòd ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

Quòd discipuli Domini sint cõsecuturi perfectiorem cognitionem de Patre & Filio post resurrectionem suã, Dominus hic monet, quo eos consolatur, qui mœsti erant, propter ipsius abitum. *In illo die*: scilicet, qñ videbitis me resuscitatum ex mortuis, victis hostibus meis, morte, inferno, peccato, Diabolo: vos discipuli mei cognoscetis me verè esse promissum Messiam & Filium Dei, qui omnia nutu & voluntate Patris agam. Nam Christum esse in Patre, est eum Patri inseparabili naturæ, voluntatis, virtutis & operationis consortio, cõiunctum esse. Et quãtum ad humanam naturam attinet, Patris nutu & Spiritu viuere & agere. *Et vos in me*, hoc est, vos nutu & Spiritu meo viuetis, toti à me pendẽtes. Sic sancti Dei homines, qui viuã in Christum collocãt fiduciã, Spiritu Christi ducũtur, viuunt & agũt. Hinc ergo quisq; intelligere poterit, verè ne discipulus Christi sit, siue nõ. Hinc est quòd Paulus ait: *Qui Spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei.* Item: *Ipse Spiritus testatur cum Spiritu nostro, quòd simus filij Dei.* Operatio aũt Spiritus Christi in homine, est efficax cognitio misericordiæ Dei in Christo, fiducia Christi, mortificatio carnis, viuificatio spiritꝰ, certificatio hereditatis nostrę in Christo, inuocatio, timor, dilectio, patientia, aliæq; virtutes q̃ sunt vera indicia Spiritꝰ Christi, habitantis in fidelibus. *Et ego in vobis*, sc. sum. Christus enim habitat in fidelib. per fidẽ, vt Paulus ait ad Ephes. 3. *Christus habitat per fidẽ in cordib. vestris.* Atq; ita videmus, quòd Christi vera cognitio, non sit ociosa contemplatio, sed efficax sensus in corde, vnde existũt motus cordis congruentes cum lege & voluntate Dei, qui motus infallibile sunt indicium, quòd Spiritu Christi ducamur.

Obseruerur præterea hîc dulcissima connexio, seu societas Patris & Filij, & Ecclesiæ, ex qua sumpsisse videtur Iohannes, in prima sua Epistola capite primo, definitionem Ecclesiæ, cùm eam definit κοινωνίαν Sanctorum cum Patre, & cum Filio, & inter se ipsos. Nam vt Spiritu Christi iunguntur & Patri & Filio: ita etiam eodem spiritu inter se iunguntur fideles.

SEXTVS.

21 *Qui habet præcepta mea, & seruat ea, ille est qui diligit me.*

Suprà dixit: *Si diligitis me, mandata mea seruate.* Hîc autem definit quid nam sit diligere Christum. Discipuli putabant diligere Christum esse, velle habere Christum semper præsentè corpore. Sed Christus aliter definit, nempe quòd diligere Christũ sit, eius præcepta habere & seruare. Diligit ergo Christũ, q̃ habet & tenet mẽte, seu intelligit p̃cepta Christi, hoc est, Euágeliũ de gratuita misericordia Dei in Christo, & seruat ea, hoc est, nitit̃ promissione Euágelij, fide recũbit in Christum mortuũ, passum, & resuscitatũ, retinet bonã conscientiã, profitetur ac propagat Euangeliũ, quantũ in se est. Vide quę suprà annotauimus in hæc verba: *Si diligitis me, mãdata mea seruate.* Hîc si antithesin instituas, apparebit illustre discrimen inter verã & falsã Ecclesiam, inter verè pios & hypocritas, inter viua Christi membra & mortua. Vera Christi Ecclesia habet & seruat mandata Christi, id est, intelligit & amplectitur Euangelium, & fide nititur promissione Euangelij. Falsa Ecclesia nomen Euangelij retinet, quod neque intelligit, neque seruat, sed persequitur potius & collocat notã Ecclesiæ in externis laruis, quæ non sunt Euangelium, sed Euangelij deformatio. Qui tales sunt, sciamus esse anathemata coram Deo, iuxta illud Pauli: *Qui aliud Euangelium prædicat, sit anathema,* id est, extremum & summum maledictum, non minus quàm diabolus fugiendum. Verè pij seruantes mandata Christi, id est, amplectentes Euágelium Christi, diligunt illum, adhærendo illi fide & bona conscientia. Hypocritæ fingunt se iustos, non fide promissionis Euangelij, sed suis traditionibus, quas anteferunt Euangelio. Viua Christi membra viuunt ex fide promissionis, & fructus edunt Euangelio dignos, hoc est, seruiunt Deo in iustitia & sanctitate vera. At mortua membra, externa professione Euágelij contẽti sunt, eaq; superbiunt. Sed Christus dicit: *Beati qui audiunt & custodiunt.* Augustinus igitur benè in hunc locũ scribit, modò rectè intelligatur. Sic enim ait: *Qui habet in memoria & seruat in vita; qui habet in sermonibus, & seruat in operibus; qui habet audiendo, & seruat faciendo: aut qui habet faciendo, & seruat perseuerando, ipse est q̃ diligit me. Opere est demonstrãda dilectio, ne sit infrugifera nominis appellatio.* Hîc rursus moneo, ppetuò retinendum esse discrimẽ inter beneficiũ Euangelij proprium, & officium renatorũ debitum, ne cum Papistis cõfundamus legem & Euangeliũ, aut transformemus Euangelium in legem.

SEPTIMVS.

Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum,

Quem fructum percipiant discipuli, atque adeò fideles omnes, ex eo quòd Euangeliũ Christi amplectantur, exponit; nimirum, quòd maiorem progressum facturi sint in pietatis cursu. Indies enim magis magisq; proficiant in fide & in vera Christi cognitione. Verùm ne quis ex his verbis colligat, dilectionem nostram præcedere dilectionem Patris & Filij, tanquam causam seu meritum, contra Paulum, qui dicit ad Rom. cap. quinto: *Cùm adhuc inimici essemus, reconciliati sumus.* Contrà; Iohannem, dicentẽ: *Non quòd priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit,* tenendi sunt gradus dilectionis, qua Deus nos homines diligat.

Primus gradus est, quo Deus totũ genus humanum diligit in Adamo ante lapsum. Huius dilectionis indicium fuit, quòd Deus Adamum condiderit ad imaginem & similitudinem suã; inspirauerit in faciem eius spiraculum vitæ; collocauerit illum in Paradiso, vbi omnibus rebus optimis abundabat; fecerit illum principem reliquarum creaturarum: dederit illi remediũ aduersus mortem, arborem vitæ. An non hæc summi amoris Dei maxima fuerunt indicia? Si primi nostri parentes non fuissent lapsi, eadem fuisset totius posteritatis gloria. Amorẽ igitur, quo Deus est complexus humanum genus ante lapsum, anteuertit hominis dilectionem, vt qui non habuerit causam in homine, sed in sola bonitate Dei.

Secundus gradus dilectionis, quo Deus homines diligit, est, quo Adamũ lapsum & nos in Adamo lapsos cõplectitur. Etsi aũt lapsi sumus & amisimus imaginẽ Dei, multis vicijs & defectibus deformati: tñ Deus nos adhuc vt suam creaturã diligit, & si corpus multis malis obnoxiũ est, & anima caligine summa obruitur, & cõtaminata est multis modis: tñ & substãtia animę & substãtia corporis, bonæ Dei creaturæ sunt. Vicia aũt hominis lapsum secuta, nec substãtia sunt, nec creatura Dei, sed malum accessorium, quo deformatus est totus homo. Deus igit̃ nos lapsos amat vt suã creaturam. Hic amor facit, vt Deus nõ solum sustẽtet humanũ genus in hac vita, foueat & cõseruet, verũetiã vt Filium dederit in mortẽ pro nobis adhuc peccatorib. Ita. n. Christus & Paulus docẽt, & euẽtus cõprobat. An nõ Christus ita ait: *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret.* Et Paulus Romanorum capite quinto: *Commendat Deus suam charitatem erga nos, q̃ cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.* Euẽtus exponit ab Euágelistis, multisq; miraculis cõfirmat̃. Hîc ratio humana mirũ in modũ offendit̃, atq; ita se sapiẽtię Dei opponit: cũ Deus ex dilectione miser̃ sit humani gũris, potuit ne, cũ sit omnipotẽs, alio mõ succurrere miseriæ humanæ, q̃ ignominiosissima filij morte? Potuit ne quos adeò dilexit dãnare? Præsertim cũ homines in hunc finem con-

cõdiderit, vt essent immortales & beati? Respõ deo. Cùm Deus sit optimus, debuit ipsius potẽtia & misericordia esse iusta, neutra aũt fuisset iusta, nisi peccatum Adæ, quo offensum erat infinitũ bonum, iustis pœnis fuisset punitũ. Nunc aũt iusticia Dei requirebat, vt aut æternùm periret homo, aut fieret compensatio offensæ, qua satisfieret iusticiæ diuinæ, vt misericordiæ ex dilectione profectæ locus foret. Inuenit ergo sapientia Dei consilium, quo iusticiæ, potentiæ, & misericordiæ satisfactũ sit, vt prædicetur potẽtissimus, sapiẽtissimus, misericordissimus, & iustissimus in oẽm æternitatem. Hoc consilium fecit, vt Deus mitteret Filium propriũ in mundum, vt fieret homo, & factus homo solueret λύτρον pro gñre humano, q̃ nulla pura creatura facere potuit. Sed de hoc mysterio aliàs copiosiꝰ.

Tertius gradus dilectionis, quo Deus nos diligit, est in Christo Dño fundatus. Ita enim ipse Pater dicit: *Hic est meus Filius dilectus, per quem placatus sum* Item Paulus ait, nos dilectos esse in dilecto. Hic gradus dilectionis superiores multũ superat. Non enim iam nos diligit tantũ vt creaturã, sed vt filios, quos adoptauit in vnigenito. Hanc dilectionem obsignat in cordibus fideliũ Spiritus S. vt Paulus ait: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum S. qui datus est nobis.* hoc est, Spiritus S. confirmat in nobis dilectionem Dei erga nos. Si igitur dilexit nos peccatores, multo magis diligit iustificatos, ad Roman. 5. Hæc Dei dilectio iuxta incrementa fidei magis magisq; sentitur in cordibus nostris, & propter hunc euentum promittit Dominus hoc loco: *Et diligetur à Patre meo, & ego diligam eum*, hoc est, sentiet se verè à Patre & à me diligi. Loquitur ergo Dominus de fructu profectus in Christi cognitione & fide.

Quartus gradus dilectionis Dei erga nos, erit in æterna vita, in qua Dñs nos diliget perfectè, sanctos & cõformes Filio suo in omnem æternitatem. Hæc dilectio quia superat omnem rationem & sensum, non est tam docenda, quàm expetenda. Quare toto pectore aspiremus eò, vbi sunt repositi thesauri bonorum, quæ Deus parauit diligentibus se.

Porrò quòd addit Dominus: *Et manifestabo ei me ipsum*, duplicem habet sensum. Nam & ad visionem corporalem, qua visuri erant discipuli Dñm post resurrectionem, quemadmodum Nonnus interpretatur, & ad manifestationem spiritualem, qua omnes fideles in Christi vera noticia proficiant, referri potest. Nam vt fides sumit incremẽta: ita clarior Christi noticia cordibus illucescit.

QVARTA PARS.

Hæc pars, vt suprà monuimus, cõtinet discrimen inter Christi discipulos & mundum. Promittit Spiritum paracletum doctorẽ; discernit inter pacem Christi & pacem mundi; solatur mœstos discipulos, propter abitum Christi: præ dicit iam iã instare mortẽ Christi, q̃ sponte subiturus erat, patri obediens. Nos docendi causa, huius partis duo cõstituamus mẽbra. Quorum primũ discrimen continet verę Ecclesiæ & mũdi. Secundum habet consolationem discipulorum, cum suis rationibus. Hæc membra nostro more articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

22 Dicit ei Iudas non ille Ischariotes: Quid factum est, quòd manifestaturus es teipsum nobis & non mundo?

Iudas interrogat de eo quod iam audiuerat. Christus enim disertè & expressè dixerat: *Qui diligit me, ei manifestabo me ipsum*: scilicet resuscitatum à mortuis. Ex quo promptũ Iudę erat intelligere, q̃ ideò Dñs se mundo nõ esset manifestaturus, quia se non diligeret, nec mãdata eius seruaret. Hæc proinde interrogatio satis ostendit, quàm fuerint adhuc rudes discipuli Dñi, quorum tamen ruditatem Dominus boni consulit. Non enim abijcit eos tãquam non idoneos ad discendum, sed eadem sæpius eis inculcat, vt aliquid tandem hæreat. Huius exemplum imitari, fuerit piorum doctorum Ecclesiæ.

SECVNDVS.

23 Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

Ad interrogationem Iudæ respondit Dominus, discernens inter eos, quibus se manifestabit resuscitatus à mortuis; & mundum, cui se non manifestabit. *Si quis*, inquit, *diligit me, sermonem meũ seruabit.* quasi diceret: Ex sermone meo est noticia mei. Iam autem quia cognitio præcedit dilectionem, & non dilectio cognitionem, necesse est vt qui diligit Christum, sermonem eius seruet. Nam vt dilectio Christi ex noticia eius concipitur, ex fiducia nascitur, ex sensu Spiritus Sancti habitantis in corde crescit, roboratur cumulo beneficiorum: ita cernitur in obedientia erga ipsum. Quare firmissima cõsecutio est à fide ad dilectionem, & à dilectione ad fidẽ. Rursus à negata fide ad remotionẽ dilectionis, & cõtra. Qui enim credit, diligit; & qui diligit, credit. Itẽ qui non credit, non diligit: & qui non diligit, non credit, nec seruat mandata eius. Hæc pulcherrima parabola pingunt Luc. cap. 7. vbi Dominus proponit duos debitores, quorum vnus debebat creditori cuidam quingentos denarios, alter verò eidem quinquaginta. Hi cùm non essent soluendo, creditor vtriq; condonauit. Hîc quærit Dominus à Simone hospite, vter horum duorum plus diligat creditorem. Respondit Simon: *existimo quod is cui plus cõdonatum est*, cui Dominus ait: *rectè iudicasti.* Huc accommodat peccatricis factum, à quo dilectionem eius summam concludit, inquiens: *Remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum. Cui autem paulum remittitur, paulum diligit. & dixit ad mulierem: Remissa sunt tibi peccata.* Item: *Fi-*

des tua te seruauit. Hîc ab vltimo ad primũ ascenditur, ab opere ad dilectionem, à dilectione ad remissionem peccatorum, à remissione peccatorum ad fidem, quæ est noticia & fiducia Christi. In quocunq; ergo est noticia & fiducia Christi, is habet remissionem peccatorum, is diligit, is operatur ex dilectione, atque ita operando seruat sermonem Christi. Huc dictum Pauli pertinet: *Fides operatur per charitatem.* hoc est, Qui credit, diligit, & ex dilectione operatur. i. seruat mandata Christi, seu sermonẽ Christi.

Porrò hæc locutio: Seruare mandata Dei, accipitur dupliciter, videlicet extra Christum, & in Christo. Extra Christum seruare mandata Dei, est perfectè implere operibus mãdata Dei, quo modo nullus in hac vita seruauit aut seruabit mandata Dei (excipio vnum Christum) id quod multis demonstrationibus Paulus ad Rom. & Gal. ostendit. De hoc modo seruandi mandata Dei, loquitur Dominus adolescenti, Matth. 19. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* A dolescens enim ille in Christum non credidit. Quare extra Christum erat, & obedientia eius non nisi perfecta placere potuit. In Christo seruare mandata Dei, est studere & conari vt ea facias, quo modo peccatrix illa, cuius modò meminimus, & omnes pij seruant mandata Dei. Nam primum omnium habent remissionem peccatorũ & obedientiam legis, à Christo quidem præstitam, sed sibi imputatam: ex quo fit, vt non sint sub lege, sed sub gratia. Deinde fides ipsa ex dilectione operatur, studetque totam vitam suam Deo approbare. Quem autem fructum percipiat, qui diligit Christum, & sermonem eius seruat, exponit Dominus cum addit: *Et Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Quanta autem hæc gloria Ecclesiæ sit, nemo satis explicare potest. Primum ait: *Pater meus diligit eum*, id est, qui diligit me, & seruat sermonem meum, sentiet indies se efficacius à Patre meo diligi, idque per Spiritum Sanctum, qui obsignat cordibus nostris dilectionem patris. Diligit ergo Pater diligentem Filium, & seruantem sermonem eius, vt iã nouum hominẽ factum, hoc est, vt Filium qui in Christo, cuius membrum existit, est adoptatus. Hunc enim honorem tribuit Pater credentibus in Filium, vt Filij Dei sint & vocẽtur. Antea eramus hostes & alienati à familia Dei, & subiecti Diabolo. Nunc autem domestici Dei & conciues sanctorum in Christo sumus. *Ad eũ*, inquit, *veniemus.* Quomodo venient, qui vbiq; præsentes sunt, & nunquam absunt? Hoc dictum Domini etiam ad nostrum sensum, quo donorum Spiritus incrementa in nobis sentimus, pertinet. Nam veniunt ad nos, dum tracti venimus ad eos, non pedibus, sed affectibus: veniunt donando, nos venimus capiendo: veniũt subueniendo, venimus obediendo: veniunt illuminando, venimus intuendo: vt sit nobis eorum non extranea visio, sed interna quę sola salutaris est. Non enim hæc visio ociosa contemplatio, sed actuosa possessio est. *Et mansionem apud eum faciemus*, hoc est, tota trinitas eligit eum, qui Christum diligit, & sermonem eius seruat, in templum. Nam cum Pater & Filius nominantur, non potest excludi Spiritus Sanctus. Nam suprà Dominus de Spiritu Sancto dixit: *Rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum.* Item: *Vos cognoscetis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.* Hic monentur fideles, vt & cogitent quantum decus sit esse templum Trinitatis, & caueant ne polluat hoc sanctæ Trinitatis templum. De vtraque loquitur Paulus 1. Corinth. 3. *An nescitis quod templum Dei estis vos, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.*

Porrò, quidam ex hoc loco eliciunt pernicio sum dogma. Trinitas, inquiunt, mansionem facit in eo qui diligit Christum, & seruat sermonẽ eius: & ipse Dominus de Spiritu Sancto suprà dixit: *Dabit vobis paracletum, vt maneat vobiscum in æternum.* Ergo, inquiunt, qui semel credidit & accepit Spiritum Sanctum, non potest amittere fidem & Spiritum Sanctum, quicquid fecerit. Quasi fides possit stare cum mala conscientia, & Spiritum Sanctum non expelleret iterata contumacia. An non Dominus ipse dicit: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit?* Item: *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint.* Et author epistolæ ad Heb. cap. 3. *Christi facti sumus participes, si initium fiduciæ eius firmum retinuerimus vsque ad finem.* Quid clarius esse poterit, quàm illud dictum ad Colos. 1. *Et vos qui eratis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis, nunc reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem, vt exhiberet vos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram se. Si modò permanetis in fide fundati & firmi, & non dimouemini à spe Euangelij.* Hîc Paulus manifestè loquitur de credentibus & reconciliatis, quibus promittit salutarem exitum, cum hac conditione, si permanent in fide, si non dimouentur à spe Euangelij. Ex hoc dicto euidenter concluditur, homines credentes & reconciliatos posse contumaciter relabi in priores sordes, & excidere gratia reconciliationis. Paulus quoque 1. Corinth. 9. de seipso loquens: *Subigo*, ait, *corpus meum, & in seruitutem redigo, ne quo modo fiat, vt cum aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar.* An non hic Paulus manifestè indicat, hominẽ posse lasciuia carnis ita ab incepto cursu abigi, vt efficiatur reprobus? Huius defectionis exempla recitat Paulus, cùm ait: *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam: quam quidam postquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt, in quorum numero est Hymenæus & Alexander.* Prætereo plurima Scripturæ dicta, de peccato in Spiritum Sanctum, quòd non esset nisi inanis vox, si nulli possent fidem amittere, postquã semel crediderũt. Hisce ergo clarissimis Scripturæ testimonijs muniamus mentes nostras, aduersus pernicioſum dogma eorum, qui statuũt hominem, qui semel fidem conceperit & donatus fuerit Spiritu Sancto, non posse fidem abijcere, & amittere rursus Spiritum Sanctũ. Nam

cùm

cùm sit vna tantùm cuiuslibet rei veritas, fieri non potest, vt eius contradictioni sit locus, sine iniuria Spiritus Sancti, qui Scripturæ author est. Sciamus ergo, Euangelium non solum proponere nobis Catholicum remedium aduersus peccatum, mortem, & damnationem; verumetiam requirit à nobis duplicem conditionem, antecedentem videlicet & consequentem. Antecedens conditio est conuersionis seu pœnitentiæ, quam prædicat Euangelium. Nam nisi quis conuersus fuerit, manet sub lege damnante, iuxtà illud: *Nisi pœnitentiam egeritis, vos omnes similiter peribitis.* Consequens conditio, est perseuerantiæ in fide, & bona conscientia.

TERTIVS.

24 Qui non diligit me, sermonem meum non seruat.

Suprà dixit: *Qui diligit me, sermonem meum seruabit.* Iam inde infert remotionem contrarij, ne quis spectro fidei seipsum decipiat. Non est enim vera fides, quæ dilectionem non habet comitem. quasi diceret Dominus: Qui me non diligit, id est, qui me non agnoscit Messiam, Saluatorem, & se mihi non viua fide, quæ dilectionē erga me operatur, adiungit, is non sermonem meum seruat, id est, non amplectitur Euangelium, nec agit pœnitentiam, iuxta vocē Euangelij. Ex prioris dicti antithesi & hoc sequitur: Et Pater meus non diliget eum, nec ad eum veniemus, nec apud ipsum mansionē faciemus. Nam qui Christum non diligit, nec Patrem diligit. Quare Pater ipsum relinquit sub legis maledictione, vt qui sit templum Sathanæ, & hostis Filij Dei. Hæc ἀντιθετικὴ collatio proponit nobis & iram, & misericordiam, item & miseriam sempiternam & beatitudinem perpetuam, vt si nobis salus curę fuerit, potiora eligamus.

QVARTVS.

Et sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

Prolepsis est. Occurrit enim prauis multitudinis hostium Christi, qui sapientię laudem sibi vendicabant, iudicijs: ne videlicet discipuli Christi, cùm videant suum Magistrum tradi in manus hostium, vacillent & hostibus se adiungant, propter multitudinem & authoritatem eorum, qui in mundo excellere videntur. Sæpè enim fit, vt id quod plures probent, habeatur verius. quasi dicat: Tametsi mundus iudicat meam doctrinam, à me tanquam nudo homine confictam esse: tamen ita non est. Nam Patris mei est, qui me misit in mundum, vt eam traderem. Quid? An non antea dicebat, sermonem suum esse, quem hìc negat suum esse? Sermo Christi & est ipsius & est Patris: & rursus; Sermo Christi non est ipsius, sed est Patris. Ipsius est & Patris, quatenus ipse ęterna Patris sapientia est, vnum cum Patre, atque ideò fons est omnis sapientiæ, cuius Spiritu afflati, locuti sunt Prophetæ Dei, qui fuerunt ab initio, quemadmodum Petrus testatur. Non est ipsius sermo, sed Patris, respectu humanæ naturæ, quā solam mundus in Christo agnouit. Deinde nō est ipsius, vt priuati hominis, sed vt legati, quem Deus in mundum miserat, vt tradat, quod illi à Patre mittente iniunctum est. Hæc nullo modo rectè dicerentur, si realis facta esset communicatio idiomatum in abstractis. Nam realis cōmunicatio in abstractis mutat naturas, vt diuina natura sit humana, & rursus humana sit diuina, quod falsissimum est. In concretis autem, realis fit idiomatum communicatio, ex qua cōcluditur personæ vnitas & actionum æstimatio. Nam quod prædicatur, reuera inest subiecto, vt Deus est passus. Hic homo Iesus est conditor cœli & terræ. Nam in his locutionibus, persona subiectum est, qui Deus & homo est vna persona. Sed de hac re aliàs à nobis dictū est.

QVINTVS.

25 Hæc locutus sum vobis, apud vos manēs.
26 Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæ dixi vobis.

Discipuli Christi, propter Magistri sui discessum tristes, minus dociles erant. Officit enim memoriæ, tristicia & metus. Ne ergo desponderent animum, quòd minus profecerint in schola Christi, quàm par erat, consolatur eos promissione Spiritus Sancti, qui illis futurus erat paraclètus, sanctificator & doctor. Hunc dicit Patrē missurum in suo nomine, hoc est, donaturum omnes, qui Filium agnouerint, Spiritu Sancto: idq; non ob merita propria, sed propter Filium & eius merita. Quia enim in Christo diligimus, accipimus & per ipsum & propter ipsum Spiritum Sanctum, qui nos adoptione filios facit. Quid autem faciet hìc Spiritus Sanctus, donatus agnoscentibus Christum, iam attigimus. Erit enim illis paracletus, sanctificator, doctor. Primùm ego erit paracletus: id est, aduocatus, consolator, hortator. Aduocatus in tentationibus, consolator in afflictionibus, hortator in laboribus. Deinde erit sanctificator. Per illum enim regeneramur, & regenerati sanctificamur, vt in nouitate vitæ ambulemus. Tertiò, erit doctor. Docebit enim discipulos, hoc est, Christū agnoscentes, omnia, quæ Christus antea ore docuerat. Habemus sententiam verborum Domini, nunc eruamus doctrinas, quæ hìc se offerūt.

Prima est, duplex mansio Christi apud discipulos, ex superiori promissione, videlicet: *Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus*, & & ex hoc loco: *Hæc locutus sum vobis, apud vos manens*, colligit. Vnde Augustinus: *Alia est illa mansio, quam promisit futuram; alia verò hæc, quam præsentem esse testatur. Illa spiritualis est, atque intrinsecus mentibus redditur; hæc corporalis, forinsecus oculis atq; auribus exhibetur.* Cyrillus autem sic: *Manet deitate, discessit humanitate.*

Secunda, est distinctio trium personarum in vna essentia diuina. Distinctè enim hìc ponitur

& discernuntur tres personæ, Pater & Filius & Spiritus Sanctus.

Tertia, Gubernatio Ecclesiæ spiritualis, communis est Patri & Filio, & Spiritui Sancto, de qua re suprà dictum est.

Quarta, ministerium Euangelij consistit in doctrina Euangelij, cui ancillantur sacramẽta, ceremoniæ & disciplina. Hæc doctrina Euangelij duobus modis traditur, foris & intus: foris quidem, vocali verbo ministrorum Ecclesię. Sicut enim Christus ore docuit: ita vult suos ministros ore docere: *Ite*, inquit, *in mundum vniuersum, & docete*. Intus verò Spiritu Sancto. Ideo Euangelium à Paulo dicitur ministerium Spiritus, & potentia Dei ad salutem omni credenti. Hæc ergo duo semper coniungẽda sunt, vox Euangelij sonans per ministros, & operatio Spiritus Sancti efficacis in cordibus ad prędicationem Euangelij. Spiritus Sanctus enim persuadet cordibus de veritate Euangelij, eaq; in eadem veritate confirmat. Huc illud Gregorij dictum pertinet: *Nisi idem Spiritus cordi adsit audientis, ociosus est sermo doctoris.*

Porrò, hoc Domini dicto: *Spiritus Sanctus docebit vos omnia*, Papistæ, Origenistæ, & Anabaptistæ, ad stabiliendos suos errores, abutuntur. Papistæ longam plurimorum errorum telam exordiuntur ex hoc dicto: *Spiritus docebit vos omnia*. Nam quicquid ceremoniarum, superstitionum, & cultuum comminiscuntur, doctrinam Spiritus Sancti esse dicunt. quod satis probari hoc dicto: *Spiritus Sanctus docebit vos omnia*, putãt. Hinc idolum missaticum, longè abominabilius statua, quam Antiochus in templo Dei collocarat. Hinc purgatorium, thesaurus monachorũ: hinc inuocatio sanctorum mortuorum, quá Epiphanius ἀρχὴν πλάνης nominat: hinc sanctorũ suffragia, adoratio statuarum, vota monastica, cœlibatus sacerdotum, delectus ciborum superstitiosus, & aliæ plurimæ cæremoniæ; quarum non paucæ manifestè pugnant cum mandato Dei, cuius generis sunt quas recitauimus. Nonnullæ etsi per se sunt adiaphoræ, opinione tamen necessitatis & cultus contaminãtur, quibus opponendum est hoc Domini dictũ Matt. 15. *Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum*. Sed negant Papistæ esse mandata hominum, & clamant Spiritum Sanctum eorum authorem esse, quia hìc scriptum est: *Spiritus Sanctus docebit vos omnia*. Sed cur Christum interpretem suorum verborum tam sacrilegè reijciunt Papistæ? An non is se interpretatur cum addit. *Et suggeret vobis omnia quæ dixi vobis*. Docebit ergo Spiritus Sanctus suggerendo Apostolis omnia, quæ Dominus illis locutus fuerat, conuersatus cum illis corporaliter in terra. Quod factum est visibiliter die Pentecostes cùm acceperunt Spiritum Sanctum, doctorem veritatis, & submonitorem omnium, quæ antea audiuerãt à Christo, quorum summã reliquerunt nobis Euangelistę & Apostoli in suis sanctissimis monumẽtis. Spiritus ergo qui docet Papistas nouos cultus, nõ est Spiritus veritatis, sed seductiõis. Ita enim Paul. ait, 1. Tim. 4. *Spiritus disertè dicit: Quòd in postremis temporibus discedant quædam à fide attendentes spiritibus seductorijs, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquẽtium mendacium, prohibentium nuptias, iubentium abstinere à cibis.*

Origenistæ ex hac ipsa tela suas anagogas & allegorias ordiuntur, quib. omnia quæ in Scripturis sunt, polluunt, dum nullam volunt retinere sententiam, quam ipsa grammatica suppeditat. Etsi autem fatendum est, multa esse anagogica & allegorica in Scripturis: tamen omnia inuoluere allegorijs, est Euangelium abolere, & verbum Dei prorsus euertere. Quare hæc regula de allegorijs teneatur: Nulla allegoria recipiatur, nisi perspicuis Scripturæ testimonijs comprobari potest. Nam verbum Dei clarũ & perspicuum, debet esse allegoriarum & fundamentum, & probatio.

Anabaptistę similiter ex hoc dicto: *Spiritus docebit vos omnia*, suos Enthusiasmos extruunt. Verùm nos scimus distinguendum esse inter Apostolos, & alios Ecclesiæ siue doctores, siue auditores. Christus hoc loco loquitur de Apostolis potissimum, qui Christum ore docentem audierant vltra triennium. His promittit Spiritum Sanctum, qui ipsos docebit omnia, quæ ipse eos antea voce docuerat. Alij omnes & doctores & auditores in Ecclesia debent obedire mandato Patris, qui ita de Filio loquitur: *Hunc audite*. Audimus autem Filium, quando vel ipsi legimus, & piè meditamur verbum Dei, vel alios in scholis & Ecclesijs docentes audimus. *Qui vos*, inquit, *audit, me audit.*

SEXTVS.

27 Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.

Quia discipuli Domini non dubitarunt sibi magna pericula imminere post abitum Magistri sui, vnde non parum turbabantur; hìc Dominus eos consolatur, & opponit periculis quę in mundo experturi erant, pacem longè iucundissimam: nempe suam pacem, & non mundi. Nam alibi dicit: *In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem*. Ad hanc Christi promissionem respicit Paulus semper initio suarum Epistolarũ, optans ijs quibus scribit gratiam & pacẽ à Deo Patre, & à Dño nostro Iesu Christo. Est aũt hæc pax non externa, sed interna, quæ duo cõplectitur: videlicet causam & effectum. Nam & causa & effectus hìc vno pacis nomine significatur. Cùm causa significatur, rectè definitur hoc modo: Pax Dei Patris, & Filij ipsius Iesu Christi cũ homine, est mutuus consensus Dei & hominis. Dei quidem, offerentis propter Christi nomen gratiam & reconciliationem: Hominis verò, oblatam gratiam & reconciliationem accipientis fide, ac promittentis in posterum obedientiam atq; gratitudinẽ. Huius pacis causa est dilectio Dei Patris, qui misertus humanæ miseriæ, dedit Filiũ, qui victima factus est, vt iratũ Patrem facta iusta offensæ compẽsatione placaret, atq;

ita

ita nos Patri recõciliaret. De hoc merito loquitur Paulus ad Epheſ. 2. *Vos qui olim eratis procul, nunc propinqui facti eſtis per ſanguinem Chriſti Ipſe enim eſt pax noſtra.* Huius pacis efficimur participes fide iuſtificati, iuxta illud Pauli ad Rom. 5. *Iuſtificati fide, pacem habemus cum Deo per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ.* Finis huius pacis vltimus & principalis eſt, vt iuncti Deo in omnem æternitatem, ipſius bonitatem cum ſanctis Angelis, & omnibus Dei electis prædicemus beati. Neq; hanc pacem interrumpit diſciplina, qua Deus pacis, ſuos confœderatos in officio cõtinet. Ideò enim caſtigat Dñs, ne obliti huius pacis, denuò nos in caſtra hoſtis Dei Sathanæ recipiamus, vaſtata conſcientia & amiſſa fide. Teneatur ergo hæc regula: *Caſtigat Deus omnem filium quem recipit.* Item: *Iudicium à domo Dei incipit.* Hanc pacem habet & nouit ſola Eccleſia, hanc pacem prædicat Euangelium, eamq; omnibus promiſcuè offert. Eſt enim Euangelium propriè huius pacis præconium. Quàm autem dulcis ſit hęc pax & magnoperè expetenda, tunc primùm ſentiemus, quando cogitamus magnitudinẽ iræ Dei propter peccatum, quando maledictionem cõmeritam reuocamus in memoriam, quãdo meditamur tyrãnidem diaboli, & ſocietatem cum ipſo, atque ſupplicia æterna, quôd peccatis noſtris debebantur. Nam hæc pax non ſolùm nos liberat ab ira Dei, à maledictione commerita, à tyrannide diaboli, à ſocietate dæmonum & ſupplicijs æternis: verumetiam cum ea ſimul habemus placatum Patrem, benedictionem, ſocietatem cum Deo, & ſanctis eius, ſalutem, vitam æternam cum perpetuæ beatitudinis poſſeſſione, in qua erit pacis perfectio. Proinde vt in hac pace permaneamus, ante omnia conandum eſt. quæ obtinetur in vera conuerſione, retinet fide, ac bona cõſciẽtia cõſeruatur.

Deinde complectitur etiam pacis vocabulũ, in hac Chriſti promiſsione, effectũ pacis, qui & ipſe pax dicitur, & definitur trãquillitas cordis hominis reconciliati cũ Deo, qua fit, vt non turbetur comminationib Legis, nec frangatur aduerſis, ſed certò expectet, iuxta promiſsionẽ diuinam, liberationem glorioſam ab omnib. quæ in hac vita moleſta ſunt. Hæc oritur à fide recõciliationis noſtri cum Deo ſeu pacis, quam habemus cum Deo per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum, Rom. 5. Fouetur ſpes, quæ non confundit: conſeruatur bona conſcientia, ſpei nutrice dulciſsima, cum qua coniungo omnia pietatis exercitia, timorem Dei, inuocationem, gratiarum actionem, & diligentiam in officio. De hac pace loquitur Paulus, cùm ait Phil. 4. *Pax Dei ſuperans omnem ſenſum & cogitationem, cuſtodiat corda veſtra.* Cùm igitur fides ſtatuit Deum eſſe propitium propter Mediatorem: cum ſpes certò expectat liberationẽ, & vitã æternã: cum bona conſciẽtia, cuſtos fidei, & nutrix ſpei, hæc bona tuet, teſtimoniũ reddẽte cordib. noſtris Spiritu S. verè hęc pax & trãquillitas cordis ſentitur, cum qua vera libertas coniuncta eſt.

Sed obijciat aliquis, cũ ſcriptum ſit, neminẽ eſſe ſine peccato, & iuſtũ ſepties in die cadere: qũo poteſt hæc trãquillitas retineri? Reſpõdeo: Etſi in Sanctis ſunt reliquiæ peccati originis, caligo, dubitationes, carnalis ſecuritas, errãtes flãmę vitioſorũ affectuũ, & ignorãtiæ vel omiſsiones non affectatę, quibus Sancti repugnant Spiritui fidei: tũ in retinentibus fidem & bonam cõſcientiã, manet hęc trãquillitas, quia nõ ſunt in ijs corruptelę fundamẽti, nec volentes & ſcientes ruũt contra Deũ, ſed quotidie precantur iuxta Dñi præceptum: *Dimitte nobis peccata noſtra,* cõfugiẽtes ad propiciatoriũ Ieſum Chriſtũ, iuxta illud Iohannis: *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propiciatio pro peccatis noſtris.*

Porrò ex vtraq; pace, videlicet reconciliationis cũ Deo, & trãquillitatis cordis hominis reconciliati, naſcitur pax fraterna, qua verè pij ſe coniungũt in Dño, cuius Spiritu viuũt & agũt, non ſecus atq; membra eiuſdem corporis, quæ viuũt & agũt eodẽ Spiritu. Vnde fit vt mutuò & proſperis & aduerſis afficiantur. Ad hãc hortatur Chriſtus Marci 9. cũ ait: *Habete in vobis ipſis ſalem, & pacem habete inter vos mutuam.* Et Paulus ſimiliter cũ ait, Epheſ. 4. *Hortor vos ego vinctus in Dño, vt dignè ambuletis in vocatione qua vocati eſtis, cum omni humilitate, & manſuetudine, cum tolerãtia ſufferentes vos inuicem in dilectione, ſoliciti ſeruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.* Hìc Paulus in fidelibus requirit 4, veluti fulcra pacis fraternæ, videlicet humilitatem, quæ nec de ſe nec de ſuis donis arroganter ſentit: Manſuetudinem, quæ ſe ab ira temperat: tolerantiam, quæ iniuriæ cedit: & mutuam per dilectionem condonationem, quæ veluti proles eſt ſuperiorũ. His fulcris nititur fraterna cõcordia, quæ pacis vinculo conſeruat. Vt enim vinculum ea quæ diſſoluta ſunt ligat & vnit, & ligata cõſeruat: ſic pax vnitatẽ facit, & factã tuetur, atq; confirmat. Huc pertinet dictum Auguſtini: *Sicut humanus Spiritus nũquam vnificat membra, niſi vnita fuerint: ita Spiritus Sanctus nunquam viuificat membra Eccleſiæ, niſi fuerint vnita per pacem.* Neq; hanc pacẽ violat diuerſitas opinionum in Paulo & Barnaba, in Paulo & Petro, in Auguſtino & Hieronymo, in Luthero & Philippo, quia illa diuerſitas non diſſuit charitatem, qua ſe complectuntur mutuo, nec diſcedit à fundamento, hoc eſt, articulis fidei. Verũ eũ diuerſitati opinionũ etiã extra fundamentũ, accedit cõtentionis libido, quæ oritur à φιλαυτία, ex quib. tanquã infeliciſsimis parentib. infelices proles naſcuntur, arrogantia, furor, proteruia, moroſitas, &c. rumpitur vinculum pacis. Vnde fit vt homines contentioſi conſcientiam vaſtent, & fidem prorſus amittant, fiantq́ue infidelibus deteriores. Hęc ſi quidam cogitarent, minus moleſti eſſent ijs, qui in ſe nihil peccarunt.

Poſſet hìc quæri. Nunquid pax cum ijs, qui ſunt extra Eccleſiam, expetenda ſit. Ad quam quæſtionem Paulus reſpondet ad Rom. 12. *Si fieri poteſt, quantũ in vobis eſt, cum omnib. hominib. pacẽ habete.* Cùm dicit, *quantũ fieri poteſt*, reſtrictio eſt,

quasi dicat, quatenus fieri potest salua pietate: ex quo sequitur, nõ rectè facere eos, qui fœdera ineunt cum hoste Christiani nominis Turca. Nam Turca absq; omni dubio hunc finem sibi propositum habet, vt possit liberius Ecclesiam Dei inuadere, & Christi nomen abolere.

Porrò cũ Christus hîc inter suam pacem & mundi distinguit, inquiens: *Non quo mundus dat pacem, ego do vobis.* Postulat hic locus, vt aliquid etiam dicamus de mundi pace, quæ est in gũre iuxta Augustini sententiam, hominũ cõcordia. Hęc cõcordia, quia & ordinata & inordinata esse poterit, duplex erit pax mũdi: videlicet ordinata, & inordinata. Illa ordinẽ naturæ seruat, in imperando & obediẽdo; hæc ordinẽ naturæ peruertit, quare nec pacis nomine propriè meretur: tametsi propter aliquam similitudinẽ pacis nomen retinet. Est aũt naturę ordo, vt digniora & superiora imperent minus dignis & inferiorib. in hũc finem, vt incolumis sit naturæ status. Ordo ergo hic suũ cuiq; locũ & officium attribuit, vt constituatur veluti quædam harmonia grata plurimarũ chordarum, consonantia constans.

Ordinata pax, triplex est: videlicet Domesticorum, Ciuium & Sociorum.

Ordinata pax Domesticorũ, est ordinata imperãdi, atq; obediẽdi cõcordia Domesticorũ, vt Mariti & vxoris, Parentũ & liberorũ, Dominorũ & seruorũ, Magistrorum, & discipulorũ. Hîc cũ digniores imperãt honesta, vtiliaq; cũ honestate coniũcta, & inferiores obediunt, ordinata pax est domesticorũ. Huius vtilitas maxima est. Nam & domos, & familias cõseruat, & ministrat vtiles personas rebuspub. & Ecclesiæ. Hæc pax domestica, si tẽperetur fide & inuocatione Dei, placet Deo, & est illi gratissimus cultus. Verũ si peruertitur imperãdi atq; obediẽdi ordo, nihil tristius inueniri põt. Adam maritus fuit, Eua vxor: cũ Eua cõtra ordinẽ naturæ imperare cœpit viro, atq; ille mulieris imperio paruit, quid mali est secutũ? Similiter si ille qui imperare debet, iuxta naturæ ordinem legẽ imperij sui flectit ad tyrannidem, à fine naturæ discedit, & pacem domesticam indignissimè turbat, adeò vt nõ amplius homo, sed belua habeatur. Ideò Syracides cap. 4. ait: *Noli esse Leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.*

Ordinata pax Ciuium, est ordinata imperandi atq; obediendi concordia ciuium, hoc est, omnium, qui vni imperio subiecti sunt, siue illud sit Monarchicon, siue Aristocraticon, siue Democraticon, siue alterius formæ. Sũt enim multæ imperandi formæ, inter quas iure locum primũ occupat Monarchia, præsertim si fuerit mixta Aristocratia. Tunc enim non facilè in tyrannidem degenerat. Hîc si gubernator paternum animum induit erga subditos, & subditi vicissim tanquam filij se gerunt, ad facienda imperata, quæ piè & honestè præcipiuntur, ordinata pax est ciuium. Verùm si in tyrannidem degenerauerit, huius generis quæuis imperandi forma, pax qdẽ durat ad tẽpus, sed inordinata. Ex quo fit vt eiusmodi imperãdi ratio nõ sit futura diuturna. Nullum. n. violentũ perpetuũ, quẽad modum pulchrè docet Seneca, in Tragœdia cui titulus est Thiestes, vbi Atreus tyrannus & seruus eius colloquũtur in hunc modum. Atreus: *Maximum hoc regni bonũ est, q. facta Dñi cogitur populus sui, quã ferre tũ laudare.* Seruus. *Quos cogit metus laudare, eosdẽ reddit inimicos metus. At qui fauoris gloriam veri petit, animo magis, quàm voce laudari velit.* Atreus. *Laus vera & humili sæpè contigit viro, nõ nisi potenti falsa, quòd nolint velint.* Seruus. *Rex velit honesta, nemo non eadem volet.* Atreus. *Vbicũq; tantum honesta dominanti licet, precario regnatur.* Seruus. *Vbi non est pudor, nec cura iuris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est.* Atreus. *Sanctitas, pietas, fides, priuata bona sunt, quà iuuat eant reges.* Hîc videmus pulchrè describi & tyrannũ, & bonum gubernatorem. In Atreo enim tyrannus pingitur: Seruus sanctũ & pium gubernatorem format, cuius sententiam approbat chorus, cũ ait: *Nulla vis maior pietate vera est.*

Ordinata pax Sociorum est, cũ iuxta honesta fœdera abstinent socij à mutua iniuria, ferunt q; sibi mutuo opem aduersus communes hostes. Hæc volebam breuissimè de mundi pace ascribere: Iurisconsultorũ est ea distinctius, & perfectius explicare.

De Secvndo.

Hoc membrum continet consolationem discipulorum Domini, cum suis rationibus, qui mœsti erant propter magistri sui abitum. In huius membri declaratione ideò breuiores erimus, quia pleraq; ab initio huius capitis explicata sunt fusius.

Primvs.

Ne turbetur cor vestrum, neq; formidet.

Repetitio est propositionis principalis huius capitis. Vide igitur quæ suprà in initio huius capitis annotauimus.

Secvndvs.

28 Audistis quòd ego dixi vobis, vado & veniam ad vos.

Causam turbationis & maximi mœroris discipulorũ ponit, vt eã inuertat, quasi diceret: dixi vobis q. sim abiturus à vobis ad breue admodũ tempus, sc. per passionẽ, mortẽ, & sepulturã. Verùm nõ dixi me perpetuò à vobis abfuturũ, sed citò rediturũ ad vos, sc. per gloriosam meam resurrectionẽ, & triũphum super morte, peccato, diabolo, inferno. Hæc res vos ideò turbat, & metũ incutit, quia carnaliter sapitis, & me carnaliter diligitis, nondũ intelligẽtes mysteriũ passionis meæ, nec cogitantes me, hac via in gloriã Patris ingressurum esse. Atq; ita videmus, quòd caro non capiat, quæ sunt Spiritus Dei.

Tertivs.

Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixi vobis, vado ad Patrem.

Hæc inuersio est argumenti mœroris discipulorum Christi. Qui diligit alium, is profectò vult benè dilecto, non inuidet ipsius commodis & honorib. sed potius gaudet ipsũ honore

&

& gloria vel maxima decorari. Iam ego ibo ad Patrem meum, qui me glorificaturus est victorem peccati, mortis, diaboli, inferni. Si ergo me verè diligeretis, sicut videri vultis, nō perturbremini meo abitu, sed potius gauderetis, cū abitus meus summam gloriam sit mihi allaturus.

QVARTVS.

Quia Pater maior me est.

Ratio est consecutionis inuersi argumēti discipulorum: *Si diligeretis me, gauderetis quòd vado ad Patrem.* Quare gauderetis? quia Pater maior me est, hoc est, quia Pater est glorificaturus me, quem ego glorifico, factus illi obediens vsq; ad mortem. Hęc, inde gloria sequitur mortē, quę gloria manifestabitur discipulis per Spiritum Sanctum. Hoc Domini dictum: *Pater maior me est*, non ad naturam diuinam referendum est simpliciter, vt Arriani mentiti sunt, sed ad conditionem præsentem, ac si diceret Dominus: Quanquam me videatis crucifigi, & extenuari, tamen Pater me glorificabit, qui me humiliato maior est. Atque ita hoc dictum accipiendum esse, Spiritus Sanctus per Paulum docet, ad Philip. 2. cùm ait: *Qui cùm esset in forma Dei, non duxit rapinam æqualem esse Deo, sed ipse se inaniuit forma serui sumpta, in similitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo, humiliauit seipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter etiam Deus ipsum exaltauit, & donauit illi nomē, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu se flectat, cœlestium, terrestrium, & inferorum, omnisq; lingua confiteatur, quòd Dominus sit Christus Iesus, ad gloriam Dei Patris.* Atq; ita videmus, quòd Spiritus Sanctus per Paulum præsens Domini dictum luculentissimè explicet, vt non indigeamus homine interprete.

Porrò hoc Domini dictum refutat manifestè eos, qui docent communicationem idiomatum, esse Physicam idiomatum trāsmutationē, quæ fieri nullo modo potest, nisi naturæ simul trāsmutētur. Iam aūt cùm post vnionē naturarū, eorū quæ vnita sunt, diuersitas discerni potest, non est facta confusio, sed inconfusa vnio. Nam si facta esset confusio ex duabus naturis vnitis, tertia esset producta, quæ nec humana nec diuina esset, sed vna composita ex vtraque. Quare vnio naturarum in Christo, cùm non confundit naturas, nec naturarum idiomata essentialia confundet, sed facit nomina communia propter vnionē personalem. Nam propter vnionē hanc cōmunia personæ euaserunt, quæ sunt propria naturarum. Idem enim Christus propter vnionē, & filius hominis, & Filius Dei: item, & Filius Dauidis, & Dominus Dauidis dicitur, attamen nominum permutatio non facit naturarum confusionem, sed tantum vnionem naturarū, non cōfusarū docet. Dictū ergo Symboli Athanasiani: *Quemadmodum caro & anima rationalis vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus*, rectè accipiendum est hoc modo. Quēadmodū caro, & anima rationalis, vnus est homo, id est, vna persona: ita Deus & homo, vnus est Christus, id est, vna persona, & non quemadmodum caro, & anima rationalis vnam naturam humanam constituit: ita deitas & humanitas vnam naturam constituunt.

QVINTVS.

29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt cùm factum fuerit credatis.

Cur hæc Dominus toties de suo abitu, & reditu inculcet ostendit, nimirū vt cū discipuli viderint euentum respondere prædictioni, magis in fide confirmentur. Nulla enim euidētior demonstratio est veritatis, quàm cū ea quæ de futuris prædicta sunt, infallibiliter eueniāt. Hinc Augustinus principium fidei Christianorum deprompsit, inquiens: *Firmitas fidei nostræ in eo consistit, quòd omnia quæ prædicta sunt de Messia, in Iesu Mariæ Filio completa sint.*

SEXTVS.

30 Posthac non multa loquar vobiscum.

His verbis significat Dominus, iamiam tempus adesse quo tradatur in manus Iudæorū, crucifigatur & interficiatur. *Posthac*, scilicet ante mortem meam, *non multum loquar vobiscum.* Rationem subijcit.

SEPTIMVS.

Venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quicquam.

Hoc est: Satanas paulò post, per suos ministros, Iudam, & satellites pontificū veniet, & me captiuū abducet, mortiq; tradet, non quidē nolentem, sed sponte me offerentem in victimam pro peccato. Nullam enim in me potestatē habet princeps huius mundi. Notetur proinde hic discrimen inter omnes alios homines mundi, & Christum. Princeps mundi, id est, diabolus, habet imperium in mundum; hoc est, in omnes homines propter peccatum. Nam peccando ipsius imperio se subiecerunt primi nostri parentes. Hic princeps mundi, in Christum nihil habet potestatis. Quare Christus solus expers peccati est, cùm alij omnes sub imperio Satanæ detineantur, propter peccatum, atq; adeò serui sint Satanę atque peccati. Ita enim veritas ipsa dicit: *Qui facit peccatum, seruus est peccati.* Nequaquam igitur Satanas est princeps mundi, iure possessionis, sed iure peccati, quo homines seipsos subiecerunt Satanæ, sub quo tantisper manent, donec fide Christo inserantur. Tunc enim liberātur à iure peccati, sicut Christus testatur: *Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis.* hoc est, diabolus nihil amplius iuris in vos habebit. Est ergo hæc prærogatiua Christi ac omnium membrorum eius, quòd princeps huius mundi nihil habeat potestatis in eos. Venit enim Christus, vt destruat regnum Satanæ, iuxta primam promissionem.

OCTAVVS.

31 Sed vt cognoscat mundus, quòd diligo Patrem: & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio.

Antipophora est. Huic enim obiectioni re-

ſpondet Dñs. Si princeps huius mũdi nihil habet in te, quî fit, ꝙ te occidat. Reſpondet Chriſtus, ꝙ permittat principi mũdi in ſe poteſtatẽ, vt ſe occidat, ꝙa diligit Patrẽ. iam aũt quia diligit Patrẽ, Patris mãdatum facere ſatagit. Mandatum aũt Patris eſt, vt moriatur pro peccato, tollatq; ſua victima peccatũ mundi. Non eſt ergo Satanæ potẽtia, ꝙ Chriſtus moritur, ſed voluntas Patris, qui peccatũ morte filij deleri voluit. Ad eundem modum, nec mundus nec Satanas habet poteſtatẽ occidendi, vel minimum membrum Chriſti, ſed voluntas Patris, vt qui ſunt in Filio dilecti, fiant oẽs conformes ipſi in cruce, Rom. 8. Alij quidem hoc, alij verò iſto modo. Nam hęc cõformitas Chriſti in cruce, nõ eſt vniformis. Baptiſta Decollatus eſt, noſter Euangeliſta inter manus dulciſsimorum diſcipulorum quietè mortuus eſt, attamen vterque erat Chriſto conformis in cruce.

NONVS.

Surgite, eamus hinc.

Hoc Chriſti dictum teſtimonium eſt, quòd Chriſtus ſe ſponte in mortem tradiderit. Iam enim properat in hortum, vbi ſcit ſe prodendum ab ingrato diſcipulo. Verùm in itinere de officio ſuo, & de Eccleſia adhuc concionatur, ſtipatus diſcipulis.

CAPVT XV.

SVMMA CAP. XV.

Idem ſcopus eſt huius capitis, qui ſuperioris & ſequentis, videlicet inſtructio & conſolatio diſcipulorum Chriſti. Inſtruit enim Dominus diſcipulos ſuos, & de ſua in fidelibus efficacia, & de officio fidelium, quod eſt in Chriſto manere per fidem, & ex fide diligere. Et quoniam inſtabat maxima perſecutio, eius cauſas Dominus exponit, vt diſcipulos erigat, ne frangantur animis, perſecutionum procellis iactati.

ORDO ET PARTES CAPITIS XV.

Tres huius capitis conſtituamus partes, quę ad ſcopum, quem indicauimus, referuntur, eumq; concludunt.

Prima eſt pulcherrima pictura, qua Eccleſia pingitur, & Chriſti efficacia in Eccleſia demonſtratur. Comparat enim ſe Chriſtus viti, patrem agricolæ, membra Eccleſiæ palmitibus.

Secunda eſt exhortatio ad dilectionem mutuam, quæ eſt germanus fructus palmitum vitis Chriſti.

Tertia, eſt conſolatio aduerſus ſcandalum crucis.

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PARS PRIMA.

IN prima parte, vt diximus, agitur de efficacia Chriſti in Eccleſia, quã depingit pulcherrima parabola. Miſcẽtur aũt in hac parte promiſſiones, adhortationes, comminationes, quæ omnia eò pertinẽt, vt nos inſeramur Chriſto per fidem, & in illo manemus, quo fructum copioſum feramus, tanquam fœcundi palmites.

Huius partis duo ſunt membra. Primũ expoſitio parabolę, qua Eccleſia pingit. Secũdum, magnitudo dilectionis, qua Chriſtus ſuos diſcipulos complectitur: ab ijs ſimul requirens, vt maneant in ſua dilectione, cuius notã apponit obſeruationẽ mandatorũ Chriſti. Mẽbra noſtro more articulis diſtinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1. Ego ſum vitis vera, & Pater meus agricola eſt.

Hîc imago veræ Eccleſiæ proponitur, quæ ſumpta eſt ex cap. 5. Eſaiæ, vbi Eccleſia, vinea Dñi Zebaoth dicitur. Vt autẽ hanc Parabolam ad noſtros vſus vtilius accommodemus, plura in ea ſpectanda ſunt, videlicet forma arboris externa, vis interna, qua rami viuificantur & fructificant, inſitio ſurculorum, purgatio, vinitor, fructus præſtantia, ſarmentorum reſectio, & combuſtio.

Primo loco Chriſtus ſe viti confert, quæ ſi formam arboris ſpectes, eſt arbor horrida & debilis: ſic Chriſti forma, dum ſuſtinuit varias miſerias in hac vita, & crucem, fuit triſtis, quẽadmodum Eſaias cap. 53. teſtatur, cùm ait: *Non forma ei atq; decor.* Item: *Deſpectus & reiectus inter homines, vir dolorum, peritus infirmitatis, quaſi abſcondimus faciem ab eo, & nihil reputauimus eum.* Etſi autem vitis, ſi externam formam reſpicis, debilis apparet: tamen ſi vim internam conſideras, pſtantiſsima arbor eſt. Saluberrimum enim liquorem gignit, quo & recreantur, & confortantur, & exhilarantur homines: ſic Chriſtus, etſi iuxta externam formam tempore crucis videbatur imbecillis, tamen gignit præſtantiſſimum fructum. Ei enim inſerti fide, naſcuntur Filij Dei. Hic quidem ſocij Chriſti in cruce, ibi vero in gloria futuri, iuxta promiſſionem, conſortes: *Si patimur cum eo, ſimul etiam cum eo regnabimus.* Emphaſis obſeruetur in epitheto. Non enim dicit ſimpliciter: Ego ſum vitis; ſed, *ego ſum vitis vera.* Num igitur per proprietatem Chriſtus

Christus vitis est, & non per similitudinē? Omnino per similitudinem. Sed ideò veram se nominat vitem, vt significet se viti proferenti fructus similem esse, & separet se ab ea, quæ expectata vt faceret vuas, & fecit labruscas, Esaiæ 5.

Comparatur ergo Christus veræ viti, & non syluestri & sterili, quia verè est efficax, vt qui per se gignat palmites, animet, vegetet & fœcundet. Hinc fideles primùm discant, Christum in se potentem & efficacem esse, ex quo ceu palmites nati & viuificati sunt. Hæc efficacia Christi significatur etiam capitis metaphora. Scriptura enim Christum caput vocat, propterea quòd omnia impleat sua virtute, & augmētet corpus, Ephes. cap. 1. Vt enim caput naturale animalis sensum, motum, & vitam quasi distillat in totū corpus, & in omnia corporis membra: ita Christus, corpus Ecclesiæ reductum ad caput, & agglutinatum suo Spiritu animat, & in singulis membris motus congruentes cum voluntate Dei ciet. Ipsius igitur Spiritu animati, & manemus in corpore, & fructum proferimus Deo gratum. Hoc Christi beneficiū maximū, vocatur à Paulo ἀνακεφαλαίωσις, i. reductio & agglutinatio ad caput.

Et Pater meus agricola est. Hîc discernit inter Patrem, & se in carne manifestatum & Mediatorem factum inter Deum & homines. Hunc Pater agricola plantauit, dum ipsum verbū suum carnem fecit, vt idem esset Deus verus & verus homo. Huic certè qui insitus est, vt viuit vitam Dei: ita pro sua vocatione fructum afferat necesse est salutarem. Inseritur autē huic viti, quisquis ex prædicatione Euangelij fidem in Christum conceperit. Nam insitionis huius instrumenta sunt, prædicatio Euangelij, & fides, quæ concipitur per Spiritum Sanctum ex prædicatione Euangelij. Nam qui credit, participatione Spiritus Sancti, per quem Saluatori coniungitur, naturæ ipsius communicat, 1. Corinth. 6. *Qui Domino adhæret, vnus Spiritus est cū eo.* 1. Ioh. 4. *In hoc cognoscimus, quòd in eo sumus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.*

Porrò Stoici & Arriani ex his Christi verbis malè detortis, sibi ipsis venenum fugunt. Illi enim conantur ex dicto Christi particularē gratiam stabilire: sed refutantur promissionibus vniuersalibus, & conditione salutis in Christo promissæ. Quare hîc longiorem istius erroris refutationem non instituam. Hi autem ex hoc loco demonstrare conantur Patrem & Filium esse diuersæ naturæ, quia agricola & vitis sunt diuersę naturæ. Nec hi sunt digni refutatione. Nō enim hîc loquitur propriè Dominus, sed figuratē, vt similitudine hac ostendat opus saluationis esse totius Trinitatis opus: interim tamen vitis Christus, respectu naturę assumptę, & palmites eiusdem naturæ sunt. Quomodo autem inseramur humanæ naturæ Christi, infrà exponemus.

SECVNDVS.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit.

Officia boni agricolæ, seu vinitoris enumerat. Ac primo loco minatur hypocritis pœnam, qui iactant se palmites esse, & non sunt. Inserti sunt quidem in Christum per Baptisma, sed literaliter tantùm. Legem enim Baptismi non seruant. Quare mirū non est, eos nullum fructum bonum proferre. Hos dicit tollendos esse de vite, id est, de corpore Christi, & de societate Sanctorum, extra quam Satanas dominatur, & habet sibi obnoxios omnes, qui non sunt Christi.

TERTIVS.

Et omnem qui fert fructum purgat, vt fructum copiosiorem ferat.

Hæc promissio opponitur superiori comminationi. Vt enim Pater agricola omnem palmitem, non ferentem fructum tollit, & in ignem abiicit, vt inutilem: ita palmitem ferentem fructum expurgat: scilicet putando & resecando per disciplinam malos affectus, & prauas actiones, tanquā luxuriantes ramos, ne fructum impediant. Deinde clauiculis consolationis eurdem erigit, & ad firmum palum, videlicet Christum, alligat, ne tempestate tentationū & persecutionum in terrā deiiciatur, ac in labruscam degeneret: sed erectus copiosiorem fructum ferat, videlicet ex fide dilectionem Dei, timorem Dei, inuocationem, gratiarum actionem, patientiam, dilectionem proximi: breuiter, obedientiam erga Deum.

QVARTVS.

3 Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.

Quos à Patre agricola dixit purgari, iam mūdos esse pronunciat, propter sermonem, quem illis locutus erat, vt se quoque agricolam esse ostendat. Cùm autem dicit, Discipulos mundos esse propter sermonem, necesse est, vt accipiatur de sermone non prolato & audito tantùm, multò minus pro non intellecto, alioqui Pharisæi mundi fuissent, qui sæpius audiuerunt Christi sermonē, sed de credito sermone. Nam fide, quæ est ex auditu verbi, purificantur corda.

Hîc discernendæ sunt locutiones, in quibus purgandi actus diuersis attribuatur. Purgat Pater, purgat Filius, purgat Spiritus Sanctus, purgat sermo Christi, purgat fides, purgat sanguis Christi, purgat Baptismus, purgat seipsum fidelis quilibet.

De Patre suprà audiuimus, quomodo videlicet purget, vt copiosiorem fructum adferant palmites. Is enim purgat, vt autor purgationis. De hoc in Ezechiele sic scribitur: *Mundabo eos, & erunt mihi populus, & ego ero illis Deus, & seruus meus Dauid super eos.*

De Filio plurima sunt dicta. ipse enim ita de seipso testatur: *Sanctifico me ipsum pro illis, vt & illi sancti sint.* Est ergo Christus effector purgationis, obtemperās Patri, idq; merito & efficacia.

De Spiritu Sancto notum est: videlicet quòd tertia persona Trinitatis dicatur Spiritus Sanctus, propterea quòd regeneret, viuificet, & sanctificet credentes; creando nouos motus in

ipsis congruentes cum suo nomine.

Purgat sermo, hoc est, Euangelium, vt instrumentum, quo purgationis meritum offertur. Nam siue scribitur, siue legitur, siue auditur sermo, nō purgat nisi accipientem, hoc est, credentem sermoni. Magorum est tribuere sermoni pronunciato efficaciam tantū, quia pronunciatur etiam sine fide audiētis. Paulus affirmat sanctificari creaturas per verbum Dei, quod ita accipiendum est: Creaturę sanctificantur per verbum Dei, scilicet docens creaturarum vsum licitum esse piis: dum videlicet illis vtuntur cum gratiarum actione, in gloriam Dei, ad vsus diuinitùs ordinatos. Quando enim sanctificatur in hunc modum creatura, seiungitur à prophano vsu, & applicatur vsui diuinitùs ordinato.

Purgat sanguis Christi, 1. Iohan. 1. *Sanguis Christi emundat nos ab omni iniquitate.* Effusio enim sanguinis Christi in ara crucis, est peccatorum expiatio in iis, qui credunt in Christum. Nam effusione sanguinis Filius Dei satisfecit iusticiæ diuinæ, quæ requirebat iustam compensationem pro offensa Dei. Vide Epistolam ad Hebræos.

Purgat fides, vt instrumētum applicans, seu recipiēs purgationē oblatam per Euangelium. Non ergo sua virtute purgat, sed purgādi actus illi tribuitur vt instrumentum, iuxta illud: *Fide purificans corda.*

Purgat Baptismus, vt Paulus ad Ephesios ait, Augustinus enarrans locū Euangelistæ, in quo modò versamur, quæstionem proponit, quam & doctissimè soluit. Hæc sunt autem Augustini verba: *Quare non ait, mundi estis propter Baptismum, quo loti estis. Sed ait, propter verbum, quod locutus sum vobis, nisi quia & in aqua verbū mundat: detrahe verbum, & quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum, etiam ipsum tanquam visibile verbum. Nam & hoc vtique dixerat, quando pedes Discipulorum lauit. Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Vnde ista tanta vis aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo: scilicet, cui credit, qui baptizatur, non quia dicitur, sed quia creditur: scilicet ab eo, qui baptizatur.*

Fidelis seipsum purgat, 1. Iohan. 3. *Qui habet hāc spem in eo purificat seipsum, sicut ille purus est.* Augustinus hoc ita exponit: *Purificat te, non de te, sed de illo, qui venit, vt habitet in te: tamen quia agis tibi aliquid voluntate, ideò & tibi aliquid tributum est.* Atque ita videmus, q tametsi pluribus tribuatur purgandi actio, modi tamen sint diuersissimi.

Porrò antithesis dicti Domini non est prætereunda. Mundi sunt, qui credūt sermoni Christi: Ergo immundi sunt omnes, qui sermonem Christi non audiunt, nec credunt.

QVINTVS.

4 Manete in me & ego in vobis.

Ex generali doctrina infert exhortationem ad præsentes auditores, hoc est, ad Discipulos suos, cui annectit promissionē. Exhortatio est, *Manete in me*: ac si diceret, Estis quidem modò in me vt palmites admodum fragiles. Vestra enim fides vacillat, & magis adhuc vacillabit, quando rapiar ad supplicium crucis: sed nolite frangi cruce mea, sed manete in me constanter. Ero enim victor mortis. Promissio verò, *Et ego in vobis manebo:* tantisper scilicet vos in me manseritis. Est enim promissio conditionalis, quę conditio infrà aliquoties expressè ponitur.

Sed quomodo manemus in Christo, & quomodo Christus in nobis manet? Donec retinemus fidem & bonam conscientiam, & nos manemus in Christo, & Christus manet in nobis. At amissa fide, nec nos in Christo manemus, nec Christus in nobis. Fide enim Christum apprehendimus, retinemus, & possidemus, vt in nobis maneat.

Verùm hîc quæritur, quomodo Christus se nobis communicet? Respondeo: Christus se nobis communicat tribus modis: videlicet merito, persona & efficacia.

Meritum Christi primum locum obtinet, de quo Paulus ad Rom. 3. *Quem constituit Deus propiciatorem per fidem in ipsius sanguine.* 1. Tim. 2. *Dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus, &c.* Hoc meritum Christi vtriusque naturæ Christi est. Etsi enim omnes actiones redemptionis, sunt personæ, atque ideò infiniti precij & valoris: tamē quędam sunt vtriusque naturæ communes: quædā propriæ alterius. Christus secundùm vtramque naturam vult præstare Patri obedientiam, Rom. 5. *Per vnius obedientiam iusti constituentur multi:* & secundùm vtramq; naturam inuocat Patrem, & impetrat nobis gratiam, semper viuens, vt intercedat pro nobis. Quædam sunt proprię alterius naturæ, vt λύτρον quidem admiranda humiliatio. Philip. 2. *Qui in forma Dei existens, non rapinam duxit æqualitatem cum Deo, sed seipsum exinanuit, formam serui assumens, similis hominibus factus, & gestu inuentus vt homo, humiliauit seipsum, &c.* humanæ verò naturę, passio. Ita enim Petrus ait: *Christus passus est in carne.* Et ad Ephes. 1. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius.*

Personæ Christi communicatio fit etiam secundum vtramq; naturam, qualis est capitis & membrorum, vitis & palmitum: seruatis tamen naturarū discriminibus. Non enim tantū Christus in nobis habitat per diuinitatem, verùm etiam nos naturæ humanę Christi inserimur: sed mediāte Spiritu Christi, vt Iohānes docet, cùm ait, 1. Ioh. 3. *In hoc cognoscimus, quòd in ipso manemus, & ipse in nobis, ex Spiritu quem dedit nobis.* Spiritus igitur Christi, seu diuinitas, est copula, qua toti Christo copulamur, secundùm vtramque naturam. Quæ enim vni tertio cohærent, inter se cohærent. Etsi ergo loci ratione, humana Christi natura à nobis abest: tamen ratione copulationis per vnum & eundem Spiritum Christi, nobis adest, eiq; arctissimè copulamur. atque hoc est, quod Augustinus doctissimè ait de verbis Domini, sermone 51. *Quemadmodum Christus in nobis hîc, sic & nos ibi in illo sumus.* Hæc sententia Augustini loquitur de Spiritu Christi, in quo & Christus in nobis hîc habitat, & quo nos ibi, id est, in cœlo, humanę naturę Christi copulamur: ita vt Christus caput, & nos mēbra, vnus Christus

ſtus ſimus. Ad Gal.3. *Omnes vos vnus eſtis in Chriſto.* Copulationem hanc Chriſti & Eccleſiæ Paulus ad Epheſ. 5. magnũ myſterium vocat, cuius quędam imago eſt maritus & vxor, vno amoris ſpiritu copulati, vt ſint vna caro. Huius myſterij & arcanæ copulationis ſymbola, ſunt Baptiſmus & Cœna Domini. De Baptiſmo habes 1. Cor.12. *In vno Spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati ſumus.* & ad Gal. *Quotquot baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* De Cœna loquitur Paulus, cũ ait: *Panis cui benedicimus, nónne cómunicatio corporis Chriſti eſt? calix cui benedicimus, nónne communicatio ſanguinis Chriſti eſt?*

Tertiò, Chriſtus ſe nobis communicat efficacia. Eſt enim in credentibus efficax ad multa facienda, quæ Deo grata ſunt, & hominibus ſalutaria. Breuiter, omnis q̃ credit, habet Chriſtum in ſe habitantem & efficacem, & eſt caro de carne Chriſti, & os de oſsibus eius. Viuit enim ipſius Spiritu, & operatur.

SEXTVS.

Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite: ſic & vos, niſi in me manſeritis.

5 *Ego ſum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.*

Ratio exhortationis ab vtili ſumpta. Omnes enim ratione vtilitatis & boni mouẽtur, & quò maior eſt vtilitas & maius bonum, eò magis & voluntas inclinatur ad conſenſum, & conatus excitatur ad obtinendum bonum, quod proponitur. Etſi autem argumentum hìc propoſitum clarius eſt & apertius, q̃ vt egeat longiori declaratione, præſertim cùm ſuprà oſtenſum eſt, qua ratione Chriſtus dicatur vitis vera, & Diſcipuli eius palmites, quisque ſit verus palmitum fructus: hìc tamen ideò collationis vis obſeruanda eſt, vt clariùs intelligatur, & magis ametur Mediatoris noſtri beneficium. Vt ergo palmites in vite ſunt, viti nihil conferẽtes, ſed inde accipientes vnde viuant, & vitis in palmitibus eſt, vt vitale alimentum ſubminiſtret eis, non ſumat ab eis: ita fideles in Chriſto ſunt, Chriſto nihil conferentes, ſed ab eo accipientes vnde viuant: & Chriſtus in fidelibus eſt, vt Spiritum vitæ ſubminiſtret eis, non autem ſumat ab eis. Qui Chriſtus vt vitis non eſſet, niſi homo eſſet: ita vitam palmitibus non præberet, niſi etiam Deus eſſet. Hic enim nos per gratiam Spiritus, quaſi per aquam irrigat & nutrit, vt poſsimus pietatis fructus edere.

Porrò etſi voluntaria eſt noſtri cum Chriſto conglutinatio, vt ait Cyrillus: tamen non ſolius voluntatis eſt fructificatio. Nam qui exiſtimat ſe ferre fructum à ſemetipſo, in vite nõ eſt. Qui in vite non eſt, in Chriſto non eſt. Qui in Chriſto non eſt, Chriſtianus non eſt, ſed potiùs putridus ramus ex putrida arbore, cui fructus ſimilis eſt, iuxta dictum Domini: *Putrida arbor fert putridos fructus.*

SEPTIMVS.

Nam ſine me nihil poteſtis facere.

Hæc ἀντιπαγία non debet extendi vltra peristaſin præſentis colloquij Chriſti & Diſcipulorum. Proinde cũ hìc ſolummodò agitur de fructu palmitum vitis veræ, quæ eſt Chriſtus: manifeſtum eſt hanc vniuerſalem reſtringendam eſſe ad certum genus operum, nempe ad opera cultus. Veriſsimum eſt enim nulla opera Deo placere vt cultũ, niſi quæ fiunt à iuſtificatis fide, hoc eſt, ab iis, qui ſunt viui palmites, generoſæ huius vitis Ieſu Chriſti. Cæterùm qui ex hoc loco concludunt, liberum arbitrium nullum eſſe, falluntur. Hìc enim Dominus non negat libertatem voluntatis, ſed facultatem præſtandi ea, quæ imperantur: imò Chriſtus his verbis vult, vt libero arbitrio & ſponte ſe ei ſubmittamus, eum audiamus, ab ipſo diſcamus, in eum credamus, & per fidem in eo maneamus, vt poſsimus fructum ferre. Nam vt ſine ipſo tanquam aridi & inutiles rami ſumus: ita non niſi ex illo quicquam boni præſtare poſſumus.

OCTAVVS.

6 *Niſi quis in me manſerit, eiectus eſt foras, ſicut palmes, & exaruit, & colligũt eum, & in ignem coniiciunt, & ardent.*

Comminatio eſt pœnæ eorum, qui à Chriſto deficiunt. Et eſt hic ſenſus: Quemadmodum palmes reſectus à vite moritur, areſcit, eiicitur extra vineam, & tandem cum aliis inutilibus ſarmentis coniicitur in ignem, & comburitur: ita hypocritæ in Eccleſia, & qui deficiunt à fide, moriuntur, areſcunt, eiiciuntur extra ſocietatem Sanctorum, & tandem in ignem æternum cum omnibus impiis terræ coniicientur, vt in perpetuis flammis ardeant. *Dupliciter*, ait Cyrillus, *ad manendum ſecum Chriſtus nos inducit, partim cupiditate gloriæ, quam fructuoſi palmites conſequentur: partim formidine ignis, cui tradentur qui ab eo ſe ſeparant.* Hiſce argumentis ſuaſoriis nulla poterant magis efficacia inueniri.

Præterita pro futuris ponuntur, more Prophetico: Eiectus eſt, pro eiicietur: Exaruit, pro areſcet, iuxta regulam: Prædictiones de futuris ſæpè vt præteritæ narrantur, propter certitudinem euentuum.

Porrò cùm Chriſtus dicit: *Niſi quis in me manſerit*, manifeſtè indicat, quòd homines qui credunt, & habẽt Spiritum Sanctum, poſsint excidere gratia, abiicere fidem, & amittere Spiritum Sanctum, contra quorundam dogma, qui docent eos, qui ſemel crediderunt, nunquam poſſe amittere fidem, & damnari. Quòd ſi ita eſſet, Scriptura non requireret duplicem conditionem ſalutis: videlicet fidei, qua obtinetur: & perſeuerantię, qua retinetur. Vide quæ ſuprà annotauimus in quarto capite, in hæc verba:

Quiſquis biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum.

NONVS.

7 Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quicquid volueritis petetis, & fiet vobis.

Alia ratio exhortationis à fructu mansionis in Christo petita Est enim magnus & glorioſus fructus mansionis in Christo, impetrare quicquid volueris. Illi ergo soli & rectè inuocant, & petita impetrant, qui in Christo manent, & in quibus verba Christi manêt. Hi enim in Christo à Patre dilecti sunt, & ꝓpter Christum Mediatorem impetrant quæ volunt. Verùm hìc duo altiùs expendenda sunt. Primùm, quid sit verba Christi in homine manere: deinde, quę sit regula petendarum.

Verba Christi in homine manere, non est hominem ea memoria solummodò tenere, qđ habent hypocritæ commune cũ Diabolis. Sed est ea & tenere mente, & iuxta ea credere corde, vitam moresq; iuxta ea formare, & in iis perseuerare vsq; ad finẽ. In quo enim sic manẽt Christi verba, is viuus palmes in vite Christo habetur, viuum Christi membrum censetur, atque adeò templum Spiritus Sancti prædicatur.

Regula petendorũ est Dei voluntas. Piorum enim est statuere voluntatem Dei esse regulam omnium eorũ, quę & velint, & agant: iuxta precandi formulam, quã Dominus suis Discipulis tradidit: *Fiat voluntas tua.* Et Iohannes dicit: *Si quid petieritis secundùm voluntatem eius, audiet vos.* Nunc autem verba Christi manentia in nobis, faciunt vt nostra voluntas submittat se voluntati Christi: vnde fit, ꝙ manẽtes in Christo non possint velle, nisi quod Christo gratum sit, & sibi salutare. Ex hac regula sequitur, primùm, ꝙ nihil sit petendum pugnãs cum verbis Christi, & alienum à salute. Secundò, quòd bona æterna & temporalia sint petenda, sed dissimiliter, ꝓpter dissimiles promissiones. Nam vt promissio gratiæ est vniuersalis, iuxta illud: *Deus vult omnes homines saluos fieri*: ita bona æterna petenda sunt absq; omni cõditione. Temporalia autem bona sunt petenda cũ conditione: videlicet nõ impeditæ gloriæ Dei, aut nostrę salutis. Voluntas enim piorum parata esse debet ad obedientiam, statuetq; Deum vt patrẽ optimum daturum ea, quæ ipse nouerit salutaria esse, iuxta illud Bernhardi: *Vnum è duobus sperare indubitanter possumus: quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis nouerit esse vtilius.*

DECIMVS.

8 In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum copiosum afferatis, & efficiamini mei Discipuli.

Alia ratio exhortationis à fructu omniũ maximo, ꝙ est gloria Dei. Nam esse palmitẽ in vite, qui est Christus, fructum ferre, multiplicari & augeri numerũ Discipulorum Christi, facit ad gloriam Dei augendam, tum in cœlo, tũ in terra. Etsi autem hoc Dñi dictum rectè accommodari potest in genere omnibus fidelibus hominibus: tamen potissimùm ad Apostolos referendum est, qui post acceptum Spiritum Sanctum in die Pentecostes sparserunt semina Euangelij, & collegerunt Ecclesiam ex Iudęis & Gentibus, glorificantẽ Deum pro dato Filio. Notetur hìc phrasis Hebraica, qua sæpe præteritum pro præsenti ponitur. Glorificatus est pro glorificatur, quod ad quoduis tempus se extendit.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

9 Sicut dilexit me Pater: ita & ego dilexi vos.

Vt Discipulos animet ad strenuè faciendum officium, suum erga eos amorẽ indicat. Naturâ enim omnes obsequuntur iis, à quibus se diligi statuunt. Similitudo dilectionis Patris erga Filium, & Filij erga Discipulos, seu Ecclesiã, accipienda est iuxta loci peristasin, hoc modo: Sicut Pater diligit Filium, vt caput Ecclesiæ: ita Filius Ecclesiam tanquã corpus suum diligit. Vt enim caput Filij in assumpta carne, est Pater: ita caput Ecclesiæ, est Christus Deus & homo. *Nõ ergo*, ait Augustinus, *æqualitatem naturæ ostendit nostræ & suæ, sicut est Patris & ipsius: sed gratiam, qua Mediator est Dei & hominum, homo Iesus Christus.*

Hìc proponitur Ecclesiæ summa consolatio: videlicet ꝙ Pater eam diligat, & Filius similiter. Omnibus ergo tentationibus opponamus hũc Patris & Filij amorem. Nam si Pater in Filio nos diligit, profectò curã nostri gerit, nec sinet nos ab hostibus ita opprimi, vt salute excidamus in Christo promissa. Si permittit nos cruce premi, Patris optimi est castigatio, q flagellat omnem filium, quem recipit. Si patitur nos à tyrannis crudelissimè interfici, ipse est vita nostra, q nos resuscitatos ornabit perpetua gloria. Non enim possunt vanæ esse promissiones eius, qui mentiri nescit, & potest præstare quicquid promisit. Sit ergo hæc asseueratio Christi nobis semper in conspectu, quam statuamus esse verisimam, cuius vsus tum demũ sentietur, cùm presi crucę sentiamus diuinas consolationes contra omnem expectationem carnis.

SECVNDVS.

10 Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione.

Dominus dixit se amare Discipulos suos, nũc aũt signum apponit, ex quo intelligere possint, an maneant in dilectione & gratia Christi, nẽcne, idq; per comparationem facit. Ego, inquit, maneo in dilectione Patris mei, qua scilicet Pater me diligit, quia seruaui præcepta ipsius, obediens illi vsq; ad mortẽ, quæ nũc mihi imminet. Vos simili modo manebitis in dilectione mea, qua vos diligo, si præcepta mea seruaueritis, id est, ex hoc scietis, quòd in dilectione mea, qua vos diligo, manetis, si mea pręcepta seruatis. Nõ ergo vt nos diligat priùs, ipsius præcepta seruamus: sed nisi nos diligat, præcepta ipsius

seruare

seruare non possumus. Præcepta autem Christi sunt, in ipsum credere, ipsum diligere, in ipso manere, eum confiteri, pericula pro confessione doctrinæ ipsius exemplo adire, proximum diligere, &c. De his enim rebus hęc Christi iamiam rapiendi ad supplicium crucis oratio intelligenda est.

Obseruetur ergo hîc certissimum signum, ex quo quilibet scire poterit, an sit in dilectione & gratia Christi, nêcne. Hoc autê signum est, obseruatio præceptorum Christi, sicut ipse claris verbis hîc indicat. Obseruatio enim præceptorum Christi, non potest magis abesse à dilectione Christi, quæ ex fide concipitur, quàm calor abigni, & claritas à Sole. Verùm hîc perpetuò tenendũ est, quòd studium & conatus, retinentium fidem, & bonam conscientiam, reputentur pro facto: & obseruatio præceptorum, accipienda sit secundùm partes, non autem secundùm gradus partium, qualis erit in futura vita, hîc autem impossibilis.

TERTIVS.

11 Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meũ in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.

Finem totius orationis suæ apponit Dominus, qui est, vt gaudium Christi in Discipulis maneat, & gaudium Discipulorum impleatur. Quoniam autem omne gaudium tale est, quale est ipsius obiectum, permagnum esse discrimen inter mundi & Christi, Ecclesiæque gaudium necesse est. Mundus gaudet vel ex alieno malo, & dicitur Græcis ἐπιχαιρηκακία, vel ex opinione boni præsentis. Verùm quia bonum hoc instabile, & incertum est, & de eo conceptum gaudium inconstans & vanum. De mundi ergo gaudiis rectè Martialis ait:

Gaudia non remanent, sed fugitiua volant.

Gaudium Christi, est lætitia in corde concepta ex eo, quòd suis Discipulis æternam salutem & beatitudinem suo sanguine acquisiuerit: victis peccato, Diabolo, morte & inferno in gloriam Patris sui. Gaudium Ecclesiæ, est lætitia in animis piorum, cùm ex præsentium bonorum adeptione, tum ex promissorum certa expectatione concepta. Proinde vt præsentia bona, quę possidet Ecclesia, sunt multa, magna & certa: ita & præsens Ecclesiæ gaudium est multiplex, magnum, & certum. Gaudet enim Ecclesia, quòd sit à iure peccati, Legis & mortis, & à captiuitate Diaboli liberata. Gaudet ex consortio Christi, habitantis in cordibus piorum per fidem. *Gaudete*, inquit Paulus, *semper in Domino*. Gaudet, quòd per eandem fidem habeat accessum ad Deum, Deũ inuocat, & exauditur. Gaudet propter verbum Dei, quod ipsi commendatum est. vnde Dauid: *Testimonia tua gaudium meum*. Gaudet, quòd Deum rectè timeat & colat. vnde Syracides: *Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium*. Gaudet ex societate, quam habet cum omnibus Sanctis & Angelis bonis. Gaudet quoque Ecclesia in cruce, qua redditur conformis imaginis Filij Dei, vnde & spem concipit futuræ gloriæ. Breuiter, Ecclesia gaudet, quòd sit familia Dei, templũ Dei, & peculium, qua gloria nulla maior esse potest. Hæc bona præsentia opponamus omnibus aduersis & ærumnis huius mundi, expectantes promissa illa bona in gloria beatitudinis, vbi conformes erimus Christo, & animabus & corporibus, in omnem æternitatem. Atque ob hanc caussam Dominus aditurus mortis suppliciũ, meminit hîc huius gaudij, vt Discipuli in persecutionibus imminentibus statuant se à Patre & Filio non defertum iri, vt non abiiciant confessionem, vt constanter omnia perferant in Apostolatu suo, propter coronã ipsis in cœlis repositam. Huius gaudij cogitatione cùm Prophetæ & Apostoli, tum omnes Martyres se sustentârunt, vt omnia pericula, cruciatus, & opprobria contempserint. Quorum exemplo & nos admoniti, pro veritate Euangelij pericula, si res ita postulauerit, adeamus.

SECVNDA PARS.

In hac parte, vt suprà indicauimus, agit Dominus de mutua Discipulorum dilectione, quę est germanus fructus fidei, & vera nota Discipulorum Christi. Hanc partem solummodò articulis distinguamus.

PRIMVS.

12 Hoc est præceptum meum, vt diligatis vos inuicem, sicut dilexi vos.

Redit Dominus ad exhortationem ad mutuam dilectionem, quam proposuit suprà capite 13. lotis Discipulorum pedibus. Verùm quia capite 13. in hæc verba: *In hoc cognoscent homines, quòd mei Discipuli sitis, si charitatem habueritis inter vos mutuam*: copiosissimè de Christiana charitate dixi, nolo eadem hîc prolixius repetere. Sed hoc solummodò admoneo, Dominum ideò toties inculcare præceptum dilectionis, vt sciamus eam vel solam, certissimam filiorum Dei notam esse.

SECVNDVS.

13 Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt quis animam suam ponat pro amicis suis.

Argumentum intimæ dilectionis hîc Dominus apponit, vt Apostolos animet aduersus imminentia pericula, quæ tanta futura erant, vt in propaganda doctrina Euangelij, pro fratribus adducendis ad Christum, mortem essent appetituri, sicut & factum est. Quòd autê Christus de hac re loquatur, ostendunt quæ paulò pòst sequuntur de mundi odio. Argumentum hoc modo formabitur. Cùm quis animam suam ponit pro amicis suis, summum dilectionis mutuæ specimen edit. Vos igitur si pro amicis vestris adducendis ad me animas vestras posueritis, intimæ dilectionis erga eos specimen præbueritis. Iohánes, 1. Ioh. 3. coniungit exemplar, & imitationis modum, cùm ait: *Per hoc cognouimus*

charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus animas pro fratribus ponere. Absolutissimum ergo exemplar charitatis est Christus, qui animam suam pro nobis redimendis posuit. De quo Paulus ad Rom. 5. *Christus, cùm adhuc essemus infirmi, suo tempore pro impijs mortuus est. Enimuerò vix pro iusto quisquam moritur. Nam pro bono forsitan aliquis mori sustinet. Commendat igitur suam charitatem erga nos Deus, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Imitatio exemplaris erit laudabilis, si & nos ex dilectione animas nostras pro fratribus posuerimus. Et Petrus 1. Petri 2. in eandem sententiam ait: *Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, vt sequamur vestigia eius.* Verùm, vt dixi, hoc nõ referendum est ad quemuis casum, sed solummodò vbi agitur salus animarum. Nicodemus non debuit animam suam ponere pro latrone liberando à crucis supplicio: nec Christus obtulit se in mortem pro adultera, quam mortem debebat legibus ciuilibus. Nec pius Iudex animam ponet pro veneficis & furibus; sed eos secundùm leges, citra personarum acceptionem puniet.

Quid si quis iniustè rapitur ad supplicium, quid tum faciendum erit? Hîc facies pro liberando proximo insonte quantũ poteris, non autem requirit dilectionis lex, vt ipsum liberes, & te in locum eius substituas, atque pro eo vitam ponas. Tum enim proximum plus quàm teipsum diligeres, & plus præstares quàm regula, quæ est Matthæi capite 7. exigit: *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Iam nemo ex charitate vult vt alius pœnas sibi debitas luat; quod profectò esset non amare, sed odisse proximum. Exemplar proinde Christi rectè accommodandum est. Christus dilexit nos, & ex dilectione mortuus est pro nobis, vt nos posimus regnare cũ Christo. Igitur & nos debemus diligere amicos: hoc est, eos qui possunt fieri ex inimicis amici, vt possint nobiscum cũ Christo regnare. Hoc ipsum sentit Cyrillus, scribens in hunc ipsum locum: *Quòd si oues & agnos Christi pascere nihil aliud est, quàm ipsum diligere, patet quòd omnis persecutio, omneq; periculum pro prædicatione veritatis subeundum sit.*

TERTIVS.

14 Vos amici mei estis, si feceritis quæcunque præcipio vobis.

Hæc Domini asseueratio expressam promissionem & tacitam comminationem habet. Promissio est cõditionalis, *Vos amici mei estis:* hoc est, ego vos diligo, & vos me diligitis, si feceritis quę præcipio vobis. Est siquidem amor amicorum reciprocus, & desinit amicitia, amore ab altera parte extincto. Saul & Dauid amici erant, donec vterque alterum amauit: sed succedente odio aduersus Dauidem, in Saule amicitia extinguebatur, tametsi amor in Dauide erga Saulem remansit, qui fuit beneuolentiæ. Benè enim voluit Dauid Sauli, etsi hosti suo. Sic pij bene volunt hostibus suis, eosque amant propter mandatum Dei, tametsi pro amore reportant pessimam gratiam: hoc est, odium & persecutionem. Comminatio tacita ex conditione expressa concluditur hoc modo: Amici estis mei, si feceritis quæ præcipio vobis. Igitur si non feceritis, quæ præcipio vobis, non estis amici mei. Si non mei amici, nec Patris mei estis. Hæretis igitur in peccatis vestris, & estis sub iure Legis & tyrannide Diaboli. Qua re nihil miserius, nihil tristius.

Quanti ergo æstimãda sit amicitia cum Christo, ex eius fructibus cognoscitur. De hoc amico omnium verissimè dici potest illud Syracidæ: *Amicus fidus medicina animæ.* Hic locus docet, quòd obedientia noua, etsi distincta est à fide iustificationis, nunquam tamen ab ea separari possit. Nam spiritus, fidei germanus est fructus. Qualis autem hæc obedientia esse debeat, suprà diximus. Quam Dominus ipse concludit sub dilectionis præcepto.

QVARTVS.

15 Non amplius vos dicam seruos, quia seruus nescit quid facit Dominus eius: Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

Probat Dominus ab effectu, seu proprio veræ amicitiæ, se esse Discipulorum suorum amicum. Verus amicus omnia secreta sui pectoris aperit amico, & nihil, quod ad eius commodum pertinet, eum celat. Ego igitur cùm omnia mysteria salutis, quæ audiui à Patre meo, vobis nota feci; satis declaro me vestrum amicum esse. Quid? An non Paulus dicit se seruũ Christi esse? An non pij omnes Christo subiecti sunt, & ab eo imperata faciũt, quod profectò seruorum est? Pij sunt & serui Christi, & non serui. Serui quidem sunt, quia ei subiecti sunt, & obtemperant, non timore, sed charitate. Quare simul etiam amici esse possunt, & sunt, propter mutuum amorem & beneuolentiam. Non serui, scilicet qui subiecti sunt, & obtemperant, non charitate, sed timore. Augustinus autem sic: *Sicut sunt duo timores, qui faciunt duo genera timentium: sic duæ sunt seruitutes, quæ faciunt duo genera seruorum. Filiorũ igitur timor facit seruos bonos & amicos: seruorum timor facit seruos malos & inimicos, qui nesciunt quid faciat Dominus eorum.*

QVINTVS.

16 Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & constitui vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat.

Vnde incœperit amicitia inter Christum & Discipulos eius, & quò tendat, exponit. Ego, inquit, dilexi vos, & ex dilectione elegi vos in Apostolos, vt passim per orbem eatis, & prædicetis Euangelium, & colligatis per prædicationem vestram Ecclesiam ex Iudęis & Gentibus in gloriam Patris mei. Nam assumptus in cœlum, armabo vos Spiritu Sancto, cuius præsidio freti, potentes ac sapientes huius mundi eripiatis è regno Diaboli, & introducatis in familiam Patris

tris mei. De hac igitur electione ad Apostolatum, accipienda sunt hæc Domini verba. Est autem duplex electio. Vna ad certa officia in Ecclesia visibili, qualis fuit Prophetarum & Apostolorum. Altera communis, qua electi dicuntur in Christo omnes, qui credunt Euangelio. Consolatione plenissimum est, quod addit: *Et fructus vester maneat*. Nam hoc dicto significat Dominus & Ecclesiam semper mansuram in mundo inuictam, vel inuitis portis inferorum: & ministerium verbi in Apostolorum successoribus fore efficax. Hoc ergo dicto erigamus animos nostros, cùm audimus mundi tyrannos in hoc totos incumbere, vt prorsus Ecclesiam deleant. Sed is qui dixit: *Et fructus vester maneat*, potentior est omnibus tyrànis & Sophistis huius mundi. Verùm quemadmodum ipse Dominus in persona sua persecutionè & crucem perpessus est, & tandè glorioſam nactus est victoriam: ita idem Christus in membris suis: hoc est, in fidelibus patietur. ideò Paulus de se ait, Colos. 1. *Adimpleo ea, quæ desunt passionibus Christi in carne mea*. Sed persecutionis istius erit lætus exitus. Nam crux iter est ad gloriam.

SEXTVS.

Vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

Occurrit infirmitati & tacitę obiectioni Apostolorum. Tu dicis nos ituros, & fructum allaturos per prædicationem nostram. Sed qui sumus nos respectu potètum & sapientum huius mundi, qui omnes nobis aduersantur. Huic obiectioni respondet Dominus, ac si in hunc modum diceret: Fateor vos infirmos esse & impotentes, si ad vestras vires proprias respexeritis: verùm si potentiam Patris mei cogitetis, eritis mundo multò potentiores. Hunc ergo si inuocaueritis, mea intercessione freti, dabit vobis quicquid petieritis. Hìc aliquis non immeritò obiecerit: Cùm gloria Patris cœlestis agitur, siquidem fructus Apostolorum cedit in gloriam Patris, cur non dat, non inuocatus? Ideò inuocari vult & dare inuocantibus salutaria, vt sciamus non humanum opus esse colligere Ecclesiam, sed diuinũ planè. Sciant ergo Ministri Euangelij se in vanũ laborare, nisi Deus simul operetur. Inuocent proinde Deum, vt ipsorum labor non sit inanis, sed cedat in gloriam Dei & multorum salutem.

SEPTIMVS.

17 *Hæc præcipio vobis, vt diligatis vos mutuò.*

Ex abundantia cordis os loquitur. Ex corde Christi pleno dilectione erga homines, manant dilectionis riuuli, hoc est, frequentes exhortationes ad mutuam dilectionem, sine qua nihil sumus. Hanc dilectionem tum demum habebimus, si rectè cognouerimus Euangelium, ac iuxta illud crediderimus, & has duas virtutes Christi humilitatem & patientiam imitati fuerimus. Ideò Paulus scribens Colossensibus, ait: *Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, postquam audiuimus fidem vestram, quæ est in Iesu Christo, & dilectionem, quæ est in omnes Sanctos propter spem repositam vobis in cœlis*. Hìc Paulus significat veram fidem, dilectionem erga Sanctos & spem glorię coniuncta esse, quorũ postremum incitamentum ad priora esse debet.

TERTIA PARS.

In hac parte Dominus prædicit Apostolis externam persecutionem, eosque suo exemplo ad fortiter ferendam persecutionem hortatur. Deinde exaggerat scelus Iudæorum persequentium Christum. Postea meminit Spiritus paracleti, qui de se testimonium feret. Hanc igitur partè in tria distinguamus membra: Quorum primum continet consolationem aduersus odium mundi, eiusque odij causas. Secundum, habet exaggerationem sceleris Iudæorum hostium Christi & Ecclesiæ. Tertium est de testimonio, quod Spiritus Sanctus & Apostoli ipsi ferent de Christo. Horum omnium vnus scopus est, vt Apostoli retineant confessionem inuicto animo, ferant persecutionem, erigentes se spe gloriæ promissæ.

DE PRIMO.

PRIMVS.

18 *Si mundus vos odit, scitis quòd me priusquam vos odio habuerit.*

Propositio est consolationis, qua Dominus consolatur Apostolos aduersus externam persecutionem, quam potissimùm à perfidis Iudæis perpessuri erant: & opponitur hæc propositio metui Apostolorum, quem conceperant propter abitum Christi, & ministerium difficillimum prædicandi Euangelij inter tot hostes. *Si mundus*, inquit, *vos odit*, consolamini vos meo exemplo, qui vester & Dominus & Magister sum. Lectio Græca est ambigua; potest enim & sic reddi: Si mundus vos odit, scitote quòd me primùm vestrum, id est, Dominum vestrum odio habuerit: sed parum refert. Nam argumenti vis eadem est, hæc videlicet: Christus patienter tulit persecutionem & crucem ab ingratis Iudæis, spe gloriæ sibi propositæ. Igitur Apostoli non debèt frangi animis propter præsentes & imminentes persecutiones: sed spe coronæ sibi propositæ se erigere; iuxta regulã: Si vnà patimur, vnà etiam glorificabimur.

Sed quænam est caussa odij mundi aduersus Christum & Apostolos eius? Communis est caussa, quam ipse Dominus explicat suprà, Iohannis capite septimo: *Me odit mundus, quia ego testimonium perhibeo de ipso, quòd opera eius mala sint*. Caussam & consolationè coniungit Dominus Matthæi capite quinto: *Beati estis cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omnia mala aduersus vos (mentientes) propter me. Gaudete in illa die, & exultate, quia merces vestra copiosa est in cœlis*. Hinc nos catholicam doctrinam pe-

tamus. Ministri Euangelij etiamsi sciant se pro officio bene præstito malam gratiam reportare: tamen propter mandatum Christi, propter charitatem erga proximum, propter officium quod requirit imitationem Christi, non desinent docere & hortari homines, vt multi conuertantur & saluentur, quo gloria Dei prædicetur & annuncietur à plurimis..

SECVNDVS.

19 Si de mundo essetis, mundus quod suũ esset diligeret. Sed quia de mundo non estis, sed selegi vos è mundo, propterea odit vos mundus.

Ratio odij mundi aduersus Apostolos exponitur, sumpta à remotione caussæ dilectionis. Habemus autem hîc integrum syllogismum hypotheticum: Si de mundo essetis, mundus vos diligeret; sed vos non estis de mundo. Ergo mundus vos non diligit, sed odit. Assumptioni apponit rationem. Sed ego selegi vos de mundo, scilicet instruens vos, donans vos Spiritu fidei, constituens vos Apostolos, vt fructum afferatis in gloriam Dei.

Mundus hoc loco potissimùm notat populum Iudaicum, sapientem quæ sunt mundi, & non quæ sunt Dei. Cùm autem dicit, *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum esset diligeret:* non sentit quod mundani homines, seu non renati, se sincerè diligant, cùm singuli quærant quæ sua sunt: sed diligere hîc per metalepsin ponitur, vt sit sensus: Mundus vos tanquam partem sui ferret & nõ persequeretur, sicut Iudæi ex odio vos propter me persequentur. Princeps enim huius mundi, hoc est, impiorum in mundo, nempe Satanas, hostis est Christi principis Ecclesię. Quare fieri non potest, vt conueniat inter mundum & Ecclesiam.

TERTIVS.

20 Mementote sermonis, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

Proposuit Dominus suum exemplum, nunc rationem imitationis addit, reuocans eis in memoriam, quod antea illis dixerat, dum pedes eorum lauisset. Argumentum autem sic concluditur: Seruus nõ potest conqueri, si ipsius conditio non sit melior quàm Domini sui. Si ergo me Dominum vestrum persecuti sunt, & verbum meum spreuerunt, profectò vos non potestis conqueri, si simili modo vos persequentur, & vestrum sermonem contemnent. Si ergo sermonem meum seruabunt, & vestrũ seruabunt. Sed nõ meum sermonem seruabunt: Ergo neque vestrum seruabunt. Loquitur Dominus, vt diximus, de Iudæis hostibus suis, & simul significat fore, vt maxima pars Iudæorum Apostolis se sit oppositura, eosque persecutura, donec eos de medio sustulerit. Hîc ergo obseruetur caussa reiectionis Iudæorum non esse fatum Stoicum, sed contumaciam eorum, vt Paulus clarè docet in Epistola ad Romanos, capitibus 9. 10. & 11.

QVARTVS.

21 Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum, qui misit me.

Caussam cur Iudæi sint persecuturi Apostolos exponit. Hæc facient vobis, id est, odio habebunt vos, persequentur vos, & doctrinam vestram contemnent, quia nõ nouerunt Patrem, qui misit me. Ignorantia ergo affectata & cæcitas in Iudęis, caussæ fuêre cur Iudæi persecuturi erant Apostolos. Huius ignorantiæ & cæcitatis caussæ fuêre anticipatæ opiniones, longo tempore confirmatę de Mose, de Lege, de sacrificiis, de Messia. Nihil enim magis impedit docilitatẽ, quàm persuasio erroris, tempore confirmata, & autoritate eorum fulcita, qui sapientia excellere videntur. Etsi igitur Iudæi oraculis Prophetarum, miraculis Christi, vita & doctrina eiusdem satis eruditi poterant de Iesu, quòd esset promissus Messias: tamen somnium de humano imperio impediuit eos, quò minùs illi crederent. Idem malum omnibus ætatibus impediuit Euangelij cursum. Citiùs Æthiopem candidum reddideris, quàm hypocritam ad Euangelij lucem adducas. Ideò Christus dicit: *Quisquis male agit, odit lucem*, Iohan. 3. Item: *Peccatores & meretrices præcedent vos in regnum Dei.*

DE SECVNDO.

PRIMVS.

22 Si nõ venissem & locutus illis fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem non habent, quod prætexant peccato suo.

Exaggeratio sceleris Iudæorum est, argumento à caussa peccati sumpto. Propositio & conclusio expressè ponuntur. Assumptio ex positis intelligitur. Argumentum integrum hoc est: *Si non venissem & locutus illis fuissem, peccatum non haberent.* Iam autem veni, & locutus sum illis. Igitur peccatum habent. Argumentum integrum, etsi admodum puerile, posui, vt quomodo peccatum hîc accipiatur certius eruamus.

Primùm ergo, quia Scriptura dicit omnes peccasse, & reos esse, non potest peccatum hoc loco progenere accipi. Quare necesse est illud ad certam speciem restringi, iuxta loci peristasin. Nam cùm Dominus dicit: *Si non venissem, & locutus illis fuissem*, satis indicat de quonam peccato loquatur. Manifestè enim his verbis exprobrat Dominus incredulis Iudęis aduentum suum, & prædicationem, sicuti postea miracula, quibus satis conuinci poterant Iudæi de veritate doctrinæ Christi, & officio eius. Videtur ergo Dominus loqui de peccato contumaciæ, quod ita Iudæorũ mentes excœcauerat, & cor-

dain-

da indurauerat, vt nec Christum ipsum, nec doctrinam ipsius reciperent. Huius contumaciæ & incredulitatis respectu reliqua peccata, etsi damnationem iustam merentur, quasi nulla esse videntur.

Etsi autem hæc interpretatio & restrictio peccati ad certam speciem commoda est: tamen ex conclusione argumẽti Dominus videtur aliud voluisse. Nam cùm dicit eos non habere πρόφασιν de peccato, hoc est, rationem, qua se nõ esse reos peccati conuincant: videtur Dominus loqui ex opinione Iudæorum, sicut sæpe facit, qui Lege & sacrificiis putabãt se iustos coram Deo, quam πρόφασιν Dominus suo aduentu & prædicatione eis ademit.

Quòd autem quidam ex verbis Domini concludunt neminem damnari, qui ex sola ignorantia peccat, ineptius est quàm vt refutatione egeat, cùm omnes homines sint naturâ filij iræ, vtpote lapsi & damnati in Adamo, communi omninm nostrorum Patre, tanquam in communi massa humanæ naturæ. Et Dauid ait: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.*

SECVNDVS.

23 Qui me odit, is & Patrem meum odit.

Alia exaggeratio sceleris Iudæorum persequentium Christum. Et ponitur propositio loco totius argumenti: *Qui me odit, is & Patrẽ meum odit.* Iudæi me oderunt: Igitur & Patrem meum oderunt. Ratio maioris duplex est. Vna, quòd Pater & Filius vnum sunt, si naturam diuinam spectes. Altera, quòd Filius in assumta natura sit legatus Patris. Nunc autem cùm iniuria quę fit legato, pertinet ad eum, qui legatum misit, fit vt odium, quo Christum legatũ persequuntur Iudęi, in Patrem legantem quoq; redundet.

Sed quare Iudæi oderunt Christum? Quia existimabant eũ suæ nocere existimationi, dum detraheret illis laruâ iusticiæ & sanctitatis, qua tumebant, cùm tamen reuera salutem ipsorum quæreret. Eandem fortunam hodie experiuntur fideles Euangelij Ministri. Quare & ipsis hoc Domini dictum rectè accommodabitur: Qui Ministros Euangelij oderunt, Christi legatos: hi quoque Christum odio habent. Dicit enim ipse: *Qui vos spernit, me spernit: qui vos audit, me audit.* Prætextum ergo sui peccati deponant, hypocritæ & tyranni, qui Christum in suis legatis persequuntur.

TERTIVS.

24 Si opera non fecissem inter eos, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt & oderunt, non solùm me, verùm etiam Patrem meum.

Exaggerat adhuc scelus Iudæorum, exprobrans eis miracula, hoc est, diuina testimonia, quibus & legationem suam confirmauit, & doctrinam suam diuinam esse demonstrauit. Ita enim ipse Dominus ait, Iohannis capite quinto: *Opera quæ ego facio, testificantur de me, quòd Pater me miserit.* Hanc demonstrationem etsi viderunt Iudæi, tamen non solùm nõ receperunt ipsum; vt diuinitùs missum legatum: sed insuper etiam contempserunt, oderunt & ipsum & eum, qui ipsum miserat, Patrem.

De miraculis Christi sæpe suprà dictum est, potissimùm in secundo, quinto & decimo capitibus. Suprà quoque ostendimus, cur dicatur Patrem videre, qui vidit Filium: & quid ad illud dictum; *Deum nemo vidit vnquam*, respondendum sit. Summa huc redit: Qui videt me, videt Patrem, hoc est, videmus Patrem non in essentia, sed in declaratione voluntatis. In Filio enim reuelauit nobis voluntatem suam, de salute eorum, qui Filium fide receperint.

Obseruetur hoc loco, quòd nõ recipere Christum, sit & ipsum & Patrem odisse, quo scelere nullum nec immanius, nec detestabilius cogitari potest. Peccatum quomodo hîc accipi debeat, ex superioribus patet. Non enim habere peccatum hoc loco, est nihil habere, quod præterant Iudęi peccato suo, quin iure sint damnabiles ob contumaciam aduersus Christum Dominum, qui suis diuinis operibus, & se diuinitùs missum ostendit, & doctrinam suam diuinam esse confirmauit. Ideò alibi dicit: *Si mihi non creditis, credite operibus meis.* Etsi autem quidam ex Iudæis peccato blasphemiæ erant obnoxij: tamen hîc Dominus de eo peccato non loquitur solummodò, sed latiùs accipitur: quia multi ex Iudæis, qui Christum persequebantur, postea conuersi sunt. Non enim frustrà orasse Dominum putandum est: *Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*, Lucæ 23.

QVARTVS.

25 Sed hoc accidit, vt impleretur sermo, qui in Lege eorum scriptus est: Odio habuerunt me gratis.

Obiectioni Discipulorum Dominus respondet, qui poterant sic obiicere: Messias est promissus Iudæis, vt sit ipsorum Rex & Dominus: Nunc autem Iudæi ipsum non recipiunt, sed oderunt, & persequuntur. Igitur meritò dubitare possunt, an tu sis Messias. Respondit Dominus, esse vnum inter alia testimonia de Messia, quòd ipsum odio persequerentur, ad quos erat missus, idq; ex Psalmo 35. confirmat. Habemus quis sit sensus verborum Euangelistæ. Quòd autem quidam ex hoc loco inferunt, necessariò peccasse Iudæos, quia sic prędictum erat, falsum est. Prædictio enim hæc prophetica non est vlla caussa euẽtus, id est, contumaciæ Iudæorum: sed solummodò indicatio, quæ ideò infallibilis est: quoniam Deus infallibiliter præsciuit euentum, quo respectu necessaria fuit prædictionis impletio. Vide quæ suprà annotauimus capite duodecimo, in hæc verba: *Vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit.* Ibi enim copiosiùs hanc tractaui quæstionem.

Sed quid est quod ait: *Odio habuerunt me gratis*. Gratis, exclusiua particula est, id est, sine caussa & merito meo, & præter omnẽ culpam meam. Etsi autem Dauid in eo Psalmo de se loquitur: tamen simul vaticinatur de Christo, cuius ipse typus erat. Quæ enim typo tribuuntur, rectè veritati accommodantur.

DE TERTIO.

PRIMVS.

26 Cùm autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

Promissione hac erigit Discipulos, ne fracti crucis scandalo, confessionem abiiciant, videntes ipsum in patibulum crucis suspendi. Vult ergo, vt cùm videant se capi & crucifigi, cogitent de hac promissione, & ea se sustentent. Sic nos in aduersis promissa bona cogitemus, eorumq; cogitatione nos in persecutionum fluctibus erigamus. Cur autem Spiritus Sanctus dicatur Paracletus, & Spiritus veritatis, dictum est suprà capite decimoquarto, in hæc verba: *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis.*

Quòd autem dicit Dominus hunc Spiritum à Patre mittendum, & à Patre procedere, eò pertinet, vt sciamus Spiritum Sanctum nihil noui allaturum, sed eadem docturum, quæ ipse Filius, qui & venit à Patre, & missus est à Patre in mundum, docuit. Quomodo autem Spiritu hic procedat à Patre & Filio, frustrà inquirimus. Hoc enim & sensuum nostrorum & rationis nostræ mensuram excedit: sed hoc firmiter tenendum est, quòd vt hîc distinguuntur personæ, Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus: ita sint reuera distinctæ, etsi vna trium est essentia numero. Quare & vnum Deum, & nõ tres Deos esse credendum est.

Ille, inquit, *testimonium perhibebit de me*. Hoc adimpletum est primùm die quinquagesima à resurrectione, quando Apostoli donati sunt visibiliter Spiritu Sancto. Deinde cùm Apostoli Spiritus Sancti impulsu animosè prædicarunt Christum in mundo, eiusque Euangelium miraculis diuinis confirmauerunt. Tum etiam in successoribus Apostolorum vsq; ad finem mundi idem Paracletus in cordibus piorum perhibebit testimonium de Christo, & multos excitabit Doctores, qui sincerè doctrinam Christi hominibus annunciabunt.

SECVNDVS.

27 Sed & vos testamini, quia à principio mecum estis.

Officium Ministrorum Christi est, de Christo testimonium perhibere, quod profectò aliunde fieri non debet, quàm ex ipsius doctrina. Non ergo Christi testes sunt Papistæ, qui peruertunt, seu potiùs abolent Euangelium Christi.

CAPVT XVI.

SVMMA CAP. XVI.

CHRISTVS odij mundi & persecutionis Discipulorum toties meminerit Dominus, exponitq; tẽdens quanta pericula propter se sint experturi post suum ab eis discessum: in quibus tamen periculis Spiritus Sanctus aderit ipsis aduocatus. Qui cùm venerit, vt mundo accusator contumaciæ aduersus Deum: ita Discipulis Domini Doctor veritatis erit. Hinc rursus, licèt obscurius, de morte sua & victoria super morte agit, monens quòd vt illa mœrorem, ita hæc gaudium Discipulis sit allatura.

Huc addit consolationem ex Patris sui fauore, quo Apostolos suos sit persecuturus, adeò vt sint impetraturi quicquid ab eo petierint. Præterea admonet Apostolos & dispersionis eorum, se à Iudeis capto, & victoria sua super mundo, vnde iubet eos bono esse animo.

ORDO ET PARTES CAPITIS XVI.

Etsi autem subinde eadem inculcantur, (vt in paternis monitionibus & consolationibus fieri consueuit) in hoc capite, vt non facilè in partes distinctas diuidi possit: tamen docendi gratiâ nos hoc caput in quatuor partes distribuemus, quæ sunt.

Prima, armat Discipulos Domini aduersus scandalum crucis & persecutionis, in qua Spiritus Sanctus aderit ipsis aduocatus.

Secunda, habet expositionem officij Spiritus Sancti, qui vt arguit mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio: ita Discipulos Domini ducet in omnem veritatem.

Tertia, obscurè repetit admonitionem de morte & resurrectione Domini: quarum illa Discipulis tristiciam, hæc læticiam adferet.

Quarta, habet commendationẽ fauoris Patris Christi erga Discipulos eius, qui etsi tantus est, vt Pater ex amore sit ipsis daturus quicquid ab eo petierint: non tamen impediet, quin capto Magistro, Discipuli dispergantur, & deficiant. Nam vt in Christo pacem, ita in mundo afflictionem habebant. Huius afflictionis exitus ideò lætus erit, quia Dominus ex mortuis resurget

get. Atque hanc ob causſam in fine clauſulam apponit: *Confidite, ego vici mundum.*

EXEGESIS CAPITIS DECIMI SEXTI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

IN hac parte, vt diximus, eſt prædictio perſecutionis Apoſtolorum, cuius duo ſunt membra.

Primùm, de ipſa perſecutione, eiusque modis.

Secundum, de abitu Chriſti ad Patrem, & eius abitus vtilitate, quę eſt miſsio Spiritus Sancti, qui Diſcipulis in perſecutione aderit aduocatus. Membra noſtro more diſtinguemus articulis.

PRIMVS.

1 *Hæc locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini.*

Cur toties odij mundi & perſecutionis Diſcipulorum meminerit Dominus, exponitur, vt cùm euentus reſponderit prædictioni, non deficiant à Chriſto, perſecutionum ſcandalo victi. Præuiſa enim tela, vt dicitur, minus feriunt. Vult ergo Dominus vt Diſcipuli præſentibus & imminentibus perſecutionibus, quibus Magiſtro ſuo efficiuntur ſimiles, opponãt promiſſam gloriam, idque ipſius exemplo, qui intuens gloriam, quæ crucem exciperet, mundi odium cõtempſit. Vtrumque exemplum Chriſti & Apoſtolorum proponatur piis omnibus, vt in præſentibus ærumnis conſolentur ſe, ſpe glorioſæ liberationis. Sciamus ergo regulam vniuerſalem eſſe: *Omnes q volunt piè viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.* Item: *Si vnà patimur, vnà etiam regnabimus.*

Hic locus monet, vt aliquid de ſcandalis dicamus. σκάνδαλον nomen, à verbis σκάζω, claudico, ſiue cado, & ἄλομαι, capio, compoſitum videtur, & eſt proprie tigillum in inſtrumentis, quibus capiuntur feræ: & inſtrumentum tõtum feris ex inſidiis poſitum: in quod cùm feræ ex improuiſo inciderint, cadunt, & capiuntur. Hinc ad genus transfertur, vt ſcandalum dicatur quoduis obſtaculum, quod ita eunti obſtat, vt ei occaſionem impingendi aut cadendi præbeat: vt vadum in mari naui fit ſcandalum, cùm in illud nauis impingit: Saxum de rupe delapſum in viam, aut lignum, euntibus fit ſcandalum: vel cùm viam claudit, ne pateat in viam aditus, vel euntes in via impedit, quò minùs inoffenſo curſu in ea pergant.

Hinc Eccleſia vocabulum transfert ad quoduis dictum, factum, exemplum, ſignum, σκῶμα, quod hominem quouis modo impedit, quò minùs vel viam Domini ingrediatur, vel ingreſſus viam Domini impediatur, vt non in ea progrediatur, ſed offenſus, vel claudicet, vel cadat, atque deficiat.

Crux Chriſti ſcandalum fuit Iudæis, vt non ingrederentur viam Domini. Ita enim Paulus ait: *Prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Græcis verò ſtultitiam*: atque ideò Chriſtus dicitur in Scripturis petra ſcandali. Impediuit enim ignominia crucis Iudæos, quò minùs crederent.

Doctrina Chriſti ſcandalum fuit multis ex Diſcipulis Chriſti, Iohannis capite ſexto, vt in via, in quam ingreſsi erant, caderent, ac planè à Chriſto deficerent. Atque his duobus modis accipitur ſcandalum in Eccleſia, vt vnum ſit eorum, qui extra Eccleſiam ſunt, alterum infirmorum in Eccleſia. Vtrumque rurſus diſtinguitur, vt aliud ſit ſcandalum datum, aliud acceptum.

Datum ſcandalum dicitur, quòd is qui peccat, ſuo dicto vel facto dat alij, ſiue is cui datur offendit, ſiue non. Cùm Dominus Matthæi capite decimoſexto prædiceret Diſcipulis ſuis de paſsione & morte ſua, Petrus cœpit illum increpare, dicens: *Abſit à te Domine, non erit tibi hoc.* Cui Dominus: *Vade poſt me Satana, ſcandalum es mihi, quia non ſapis ea, quæ Dei ſunt.* Hic Petrus quidem ſuo dicto dat ſcandalum, ſed Dominus non accipit datum: non enim ex eo claudicat, aut cadit.

Scandalum datũ triplex eſt. Primum, quod & grauiſsimum, eſt cùm quis facto aut dicto in ſe malo, dat alteri occaſionem, vel pertinaciæ in errore, vel lapſus in errorem: vnde fit, vt is, qui audit dictum, aut videt factum: vel viam Domini non ingrediatur, ſed confirmetur in ſua pertinacia: vel poſtquam ingreſſus eſt viam Domini, impediatur, quò minùs inoffenſo curſu in ea pergat. Ex quo fit, vt duplicis ſceleris ſit reus, qui huiuſmodi dat ſcandalum: videlicet proprij & alieni.

Multi, qui Chriſtiani cenſeri volunt, ſuis prauis moribus, dictis & factis dant ſcandalum externis, vt doctrinam Euangelij contemnant, eique aduerſentur, magisq; confirmentur in ſua impietate. Paulus hortatur ſeruos conuerſos ad obedientiam præſtandam ſuis dominis carnalibus non conuerſis, ne nomen Dei & doctrina blaſphemetur.

Auaritia impuritasque vitæ quorundam Miniſtrorum verbi, laicis, quos vocant, dat ſcandalum, vt illorum exempla imitantes, cadant cum illis, & damnentur, niſi ante mortem reſipiſcãt.

De hoc genere ſcãdali loquitur Dominus, cùm ait: *Væ mundo à ſcandalis.* Item: *Neceſſe eſt vt veniant ſcandala, ſed væ homini, per quem ſcandalum venit.* Cùm Dominus ait: *Væ homini per quem ſcandalum venit*, ſatis declarat de quo genere neceſsitatis loquatur. Nam malitiam voluntariam hominum cauſsam ſcandalorum eſſe, haud obſcurè indicat. Matthæi cap. 18. *Qui ſcandalizauerit vnum ex puſillis iſtis, qui in me credunt: expedit ei, vt ſuſpendatur molâ aſinaria in collum eius, & demergatur in profundum maris.* Eſt autem de hoc ſcandali genere ſciendum, quòd tametſi peccatum mortale ſit, vt quod meritum æternæ mortis inferat:

tamen multò grauius est, cùm aliquis malum facit ideò, vt alios secum in ruinam suo exemplo pertrahat, quàm cùm quis ideò tantùm peccat, vt suæ voluntati satisfaciat, non vt alios secum in ruinam trahat.

Aggrauatur & hoc scandali genus ex personarum æstimatione. Grauius enim scandalum dat Scholasticus scortator, quàm nauta: Doctor Euangelij, quàm auditor: Rex, quàm rusticus, &c.

Secundum genus dati scandali est, cùm quis vsu intempestiuo rerum mediarum, infirmis præbet occasionem ruinæ. Res medias voco eas, quæ à Chrysostomo adiaphora dicuntur, quod nomen iam vsitatum est in Ecclesia. Qui autem hoc modo offendit infirmos, legem charitatis fraternæ violat, quare & fidem amittit. Ideò Paulus dicit: *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum*. Peccatum huius scandali Paulus exaggerat, cùm ita scribit Corinthiis, in Epistola prima ad Corinthios, capite octauo: *Videte ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam; in Christum peccatis.*

Est autem obseruandum, quòd hoc genus scandali solummodo propter infirmos vitandũ sit, non autem propter pertinaces Ecclesiæ hostes. Ideò Bernhardus rectè ait: *Non omnia scandala sunt æqua lance pendenda. Aliter namq; accipienda sunt pusillorum, aliter Pharisæorum scandala. De his dicit Dominus: Sinite eos, quia cæci sunt, duces cæcorum. Illorum quippe scandalum de ignorantia, horum de malitia descendit. Illi scandalizantur, quia veritatem nesciunt: hi, quia oderunt.*

Tertium genus dati scandali est, cùm quis dicto factóue in se non malo, sed habente speciem mali, aliis præbet occasionem de se malè suspicandi, atq; ita eos offendit contra charitatis regulam. Non est malum in se, aurum, argentum, gemmas, aut pretiosas vestes gestare, sed hoc facere, præter ordinis & dignitatis decorum, speciem mali habet. Quotidie ornatum incedere præsertim ignobilem, præbet aliis occasionem impudicitiæ, vnde offenduntur. Ministrum ecclesiæ veste militari incedere, quia præter decorum est, offendit. Scholasticum tanquam sponsum ornatum in plateis obambulare, suspicionem piis præbet, quòd sit insidiator pudicitiæ virginum, aut etiam adulter. Qui sæpè conuersatur cum impiis, iudicatur à vulgo & is impius; vnde scandalizantur, qui hoc vel vident vel audiunt. Ideò Paulus ait 1. Thess. 5. *Ab omni specie mali abstinete.*

Quod dictum & ad doctrinam & ad mores rectè accommodabitur. Verùm hic una exceptio tenenda est. Minister Euangelij sæpè cum improbis & suspectis personis cogitur conuersari, edere & bibere, vt suo consilio & doctrina eos ad pietatem adducat. Qui autem hoc facit, non dat scandalum, (facit enim officium, quod negligere impietas est:) sed imperiti & ignari consilij ipsius, inde sibi scandalum sumunt: vt Pharisei scandalizati sunt, quòd Christus conuersatus sit cum publicanis & peccatoribus, & dicunt: *Hic publicanorum & peccatorum amicus est.* Simon, Lucæ capite septimo, scandalizatur, quòd Christus permittat peccatricem suos pedes lachrymis rigare, & capillis abstergere.

Acceptum scandalum est, quod quis sibi accipit, vel ex aliorum rectè dictis factisque, vel ex ceremoniis non impiis, vsu longo & autoritate approbatis, vel ex alijs rebus quibuscunque in se non malis.

Hoc quoque scandalum triplex est. nam aliud est hominum extra Ecclesiam: aliud hypocritarum in externo cœtu Ecclesiæ: aliud piorum, sed infirmorum in Ecclesia.

Mundi sapientes accipiunt sibi scandalum, vnde & pertinaciores redduntur in sua impietate: primùm ab externa & infirma Ecclesiæ specie: deinde ex absurditate doctrinæ Ecclesiæ: tum ex mole ærumnarum, quæ comitantur professionem Euangelij: præterea ex paucitate credentium. Item ex potentia, splendore, & amplitudine imperij hostium Christi, quibus Cicero motus, Ecclesiam pressam cruce contempsit, cuius hæc sunt verba in Oratione pro Lucio Flacco: *Sua cuique ciuitati religio est, nostra nobis. Stantibus Ierosolymis, pacatisq; Iudæis: tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat. Nunc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio sentiret, ostendit armis. Quàm chara dijs immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, &c.* Horum scandalum forti & inuicto animo contemnendum est, præsertim cũ sciamus hęc olim prædicta esse, & Dominum clarè dixisse Iohannis capite decimo octauo: *Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex mundo esset regnum meũ, ministri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.*

Hypocritæ qui sunt mortua Ecclesiæ membra, sana Euangelij doctrina, & reprehensione corruptelarum doctrinę offenduntur. Matthæi cap. decimoquinto, Dominus traditiones Pharisæorum pugnantes cum puritate doctrinę cœlestis reprehendit, vnde offensi fremunt aduersus Christum: quod audientes Discipuli, referunt ad Magistrum suum, & dicunt: *Domine, scis quòd Pharisæi audito hoc verbo, scandalizati sunt.* At ille respondens ait: *Omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, duces cæcorum.* Hoc ergo Pharisaico scandalo pij moueri non debent, sed sinant Pharisæos ferri pro sua libidine.

Infirmi in Ecclesia, imò etiam qui sunt præcipua Ecclesiæ lumina, accipiunt non raro scandalum à florente impiorum fortuna, & prospero eorum successu, vt Dauid ipse, vt est in Psalmo septuagesimotertio. ita enim ait: *Mei pedes penè moti sunt: quia zelo ardebam super inimicos, pacem eorũ videns, in miseria hominũ nõ sunt, & cũ hominibus non affliguntur, operti sunt violentia tanquã veste, &c.*

Et

Et paulo pòst addit: *Ergo frustra mũdaui cor meum, & laui in innocentia manus meas.* Sed quid hîc infirmi facient? Hoc idem Dauid præclarè in eodem psalmo docet: *Cogitabam*, inquit, *vt scirem hoc, sed difficile erat in oculis meis: donec veni in sanctuarium Dei, & animaduerterim in nouissima eorum.* Hîc Dauid duo requirit in infirmis, qui offenduntur prosperitate impiorum. Primùm uult eos introire in sanctuarium Dei. Deinde iubet eos in nouissima impiorum animaduertere. Sanctuarium Dei est ecclesia, cui commendata est sapientia arcana de consilio & voluntate Dei, qui suos in hac vita vult cruci subesse, vt adspirent ad gloriam sibi propositam. Hæc igitur sapientia infirmos erudire potest, modò dociles se præbuerint, vt facile contemta prosperitate impiorum credant inuisibilia, sperent promissa, amẽt Deum, atq; illi fide & amore iuncti, dicant cum psalmista: *Mihi adhærere Deo bonum est, posui in Deum spem meam, vt annunciem omnia opera eius.* Qui apud Prophetam dicit: *Montes mouebuntur, & colles contremiscent; Misericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miserator tuus Dominus.* Animaduertere in nouissima impiorum, est conferre finem tristissimum impiorum cum lætissima piorum catastrophe. Vt enim impij morte hanc vitam commutantes, rapientur ad æternos cruciatus & opprobria sempiterna: ita pij in media morte sentientes præsentiam Dei, ducatu Angelorum ex præsentis vitæ miseriis migrant in æternam vitam. Hæc cùm pij, vt decet, cogitant, desinunt zelari in malignantibus, inuidereque iniquitatem facientibus. Sperant enim in Domino, & faciunt bonum, scientes hẽreditatem suam repositam esse in cœlo.

Porrò ex verbis Domini Matth. 5. & Marci 9. *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum: Si manus tua dextra scandalizat te, abscinde eam. Si pes tuus scandalizat te, abscinde eum;* Catholica regula de vitandis omnis generis scandalis sumẽda est: videlicet, quòd nihil in mundo tam nobile, tam cõiunctum, tam charum, tam pulcrum, tam iucundum & speciosum esse debet, quin ei renunciemus potius, quàm inde occasionem lapsus sumamus, id est, quàm sinamus nos eò abduci à recto pietatis cursu. Vt autem Dominus persuadeat nobis omne huiusmodi scandalum cauendum esse, collationem facit præsentis incommodi, & æternæ pœnæ. Priuari re expetita in hac vita, quæ breuissima est, multò tolerabilius erit, quàm ea obtenta, cõiici in ignem inextinguibilem. Sensus ergo verborum Domini est: Quicquid illud est, quod ita diligis, vt pro dextro oculo, siue pro dextra manu, seu pro dextro pede illud habeas, si scãdalizat te, id est, si tibi est impedimento in via Domini, illi planè renuncia. Melius est enim eius vsu ad breue tẽpus carere, quàm coniici propter eius abusum in ignem inextinguibilem. Vult proinde Dominus, vt leuatis in cœlum mentibus, pergamus recta in uia Domini inoffensi, donec curriculum huius vitæ feliciter absoluerimus.

Porrò non est planè ociosa quæstio, quà quæritur: Num ueritas aliquando omitti possit, propter vitandum scandalum. Ad huius quæstionis determinationem, adducunt primùm regulam iuris: *Vtilius scandalum nasci permittitur, quàm ueritas relinquitur.* Deinde dictum Ieronymi: *Dimittendum est propter scandalum, omne quod prætermitti potest salua triplici veritate; scilicet vitæ, doctrinæ & iusticiæ.* De veritate vitæ, nullam admittendam esse exceptionem dicunt: tamen à specie hypocriseos abstinendum est. Non enim ipsa hypocrisis tantũ, verumetiam species hypocrisis vitanda est, vt mala. Semper ergo fideles absque specie hypocriseos piè, honestè, & iustè viuant, etiamsi totus mundus cum Cain offendatur. De veritate doctrinæ tres regulæ teneantur, quarum prima est: Falsitas nũquam docenda est. Qui enim falsa sciens & volens docet, diabolo & non Christo seruit. Secunda: Veritas ad salutem necessaria, nunquam est omittenda. Quicũq; enim necessariam doctrinam ad salutem omittit, sacrilegium committit, saluti hominum inuidet, & seipsum miserrimè condemnat. Tertia: Veritas ad salutem non necessaria, si scandalum rudium multitudini, & infirmorũ parit, si plus destruit quàm ædificat, si certamina in Ecclesia turbantia concordiam excitat, & si bona conscientia taceri potest, maximè si non interrogaris (interrogatus enim si fueris, necessaria erit veritatis confessio) non tamẽ negari vnquam debet, multo minus in gratiam hominum oppugnari. Nam qui oppugnat agnitam veritatem, Christum abnegat, & fit reus blasphemiæ in Spiritum sanctum. Hîc ergo prudentia serpentum locum habet, qũa plaga in corpore aliquando accipitur, vt caput illæsum maneat. De veritate iusticiæ solam [illegible], qua lex ad caussam flectitur, excipiunt. Hæc de scandalis adiicere volui, vt nos admoniti, non solum vitemus omne genus scandalum, quo nos vel alij impediantur in recto salutis cursu: verumetiam vt exẽplum Apostolorum, cum quibus Dominus hîc loquitur, intueamur, nobisq; accommodemus, si quando religionis caussa nobis periclitandum erit, ut nec aduersa, nec prospera in via Domini nos impediant. Nam quod Dominus suis apostolis hîc prædixit, nostris quoque temporibus non immeritò accommodabitur.

SECVNDVS.

2 Alienos à synagogis facient vos.

Suprà meminit Dominus odij, quo mundus & se & suos discipulos erat persecuturus: nunc eius odij effecta exponit, ac primùm ait: *Alienos à synagogis facient vos*, id est, mundus abreptus veternosis opinionibus de Mose, de lege, de Messia, de iusticia, deque merito vitæ æternæ, vos propter me, & meam doctrinam tanto odio persequetur, vt ne sacro quidem cœtui, docentium & discentium legem Dei, ferat uos interesse: sed tanquã indignos humana societate, arcebunt vos de synagogis suis, nec

amicitiam, nec fœdera vobiſcum colentes, idque non ſine maximo nominis mei opprobrio, & doctrinæ contemtu, ne ſpolientur vana illa gloria, qua tument. Suprà duodecimo capite, de principib. Iudæorum dictum eſt, quòd multi principes Iudæórum crediderunt in eum: ſed propter metum Iudæorum, ne expellerentur de ſynagogis, non audebant confiteri eum. Dilexerunt enim gloriàm hominum magis, quàm gloriam Dei. Eſt autem Synagoga, & conuentus ipſe, & locus in quo conuenitur docendi diſcendique cauſa. Apoſtoli poſtea Eccleſiam vocarũt, vt iſto nomine cœtum credentium diſtingueret à cœtu Iudæorũ, perſequentium Chriſtum.

Porrò hæc excluſio à Synagoga, iudicio mundi, omnium maxima fuit pœna. Quid enim triſtius homini pio accidere poſsit, quàm excludi ab eo cœtu & loco, in quo doceri & diſci verbum Dei oportet. Verùm iudicio Spiritus & veræ fidei, magna gloria eſt propter Chriſtum eiusque veritatem excludi à cœtu malignantium, & hoſtium Chriſti, qui cœtus in Apocalypſi Synagoga Sathanæ dicitur. Debemus ergo hîc diſtinguere inter excluſionem, (quam excommunicationẽ vſitatè vocamus) ſalutarem, & damnabilem. Salutaris excommunicatio eſt excludi à cœtu hoſtium Chriſti, propter confeſsionem Chriſti, de qua Dominus hîc agit. Damnabilis excommunicatio eſt excludi ab externo cœtu Eccleſiæ Chriſti, vel propter manifeſta ſcelera, vel propter hæreticam doctrinam pugnantem cum fundamento, vel propter ſchiſma aliquod, quo concordia violatur: idq; in eum finem, vt vel errans emendetur, vel contumax in aliorum exemplum, ſocietate bonorum priuetur.

Cæterùm poſtquam hæc in genere diximus, particulatim aliquid dicendum erit, tum de communione, tum de excommunicatione, quę illi ex aduerſo reſpondet. Quemadmodum autem duplex eſt communio: ita duplex erit excommunicatio, quæ illi aduerſatur.

Communio duplex eſt, interna & externa. Interna ſpiritualis eſt, vt quæ oculis non cernatur, ſed fide teneatur, & diuiditur in communionem perſonarum & rerum. Perſonarum communio eſt, qua plures perſonæ arctiſsima & ſanctiſsima ſocietate iunguntur. Hanc habent ſancti: Primũ cum Patre & Filio & Spiritu Sancto, quæ fide fit: deinde inter ſeſe, & coaleſcit Spiritu Chriſti, & mutua charitate fouetur. Communio rerum eſt: primùm, qua omnes ſancti eorundem bonorum Spiritualium in hac vita ſunt participes. Huius generis ſunt quæ Paulus recitat ad Epheſios capite quarto: *Vnum corpus, Vnus Spiritus, Vna Spes vocationis, Vnus Dominus, Vna fides, Vnum Baptiſma, Vnus Deus, & Pater omnium, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus nobis.* Hinc fit quòd preces Chriſtianæ ſint communes. De his bonis, quorum participes ſunt verè pij in hac vita, loquitur Petrus, cùm ait poſterioris, primo: *Maxima ſunt nobis & precioſa donata promiſſa, vt per hæc fieretis diuinæ conſortes naturæ, vbi refugeritis à corruptione, quæ in mundo eſt concupiſcentiæ.* Deinde, qua conſortes futuri ſunt æternæ vitæ, conformitatis cum Deo, & nunquam finiendæ fœlicitatis. Hæc communio perſonarum, cum qua rerum communio coniuncta eſt, dicitur Eccleſia in ſymbolo Apoſtolico: quæ quia non ſecũdùm potiorem ſui partem videtur oculis, creditur: qua ſanè re nihil amabilius, nihil melius, nihil glorioſius cogitari poteſt. Quid enim quæſo conferri poterit cum ſocietate illa, quam homo habet cum Deo Patre & Filio & Spiritu Sancto? præterea cum omnibus electis Dei Angelis & hominibus? Quid ſuauius participatione tantorum bonorum, tum in hac vita, tum in futura? Huius communionis internæ & ſpiritualis ſignum, teſtimonium, & obſignaculum, eſt ceremonialis communio.

Porrò huic internæ & ſpirituali communioni perſonarum & rerum, ex aduerſo reſpondet triſtiſsima excommunicatio interna & ſpiritualis, quæ eſt reſectio inutilium, & non fructificantium palmitum in Chriſto vera vite. Hoc modo ſuapte culpa reſecãtur omnes à vite, qui vaſtata conſcientia naufragium fidei faciunt, quo ſanè naufragio nihil nec triſtius, nec perniciosius cogitari poteſt. Non enim hîc periclitantur bona corporis, aut fortunæ, vt in naufragio corporali, ſed bona animæ. Siquidem anima ipſa fluctibus peccatorũ abripitur in ſempiternum interitum, ſeparata à Deo vera vite, niſi rurſus per pœnitentiam fiat inſertio in veram vitem.

Hoc genere excommunicationis ſæpè excluſi ſunt à communione ſanctorum, qui primi & ſummi in Eccleſia cẽſentur, vt qui columnæ Eccleſiæ habeantur, quales fuerunt Scribæ & Phariſæi, qui excõmunicabant eos qui adhærebant Chriſto, & de quib. Dñs ait: *Alienos à Synagogis vos facient.* His adiunguntur oẽs hypocritæ, quales ſunt hodie põtifices, cardinales, abbates, monachi, &c. Hi enim gloriãt ſe eſſe Eccleſiã Chriſti, atq; ideò omnes, qui ſe tales non agnoſcunt, fulmine excommunicationis feriunt, & Chriſtum in ſuis membris crudeliſsimè perſequuntur. Vtinam his iure non annumerarentur, qui puri Euangelij doctrinam profeſsi, prætextu religionis & pij zeli omnia turbant, cùm propter opiniones ſemel conceptas etiam extra fundamentum omnia ſurſum & deorſum ferri malunt, quàm vt tantillum de ſua exiſtimatione diſcedant. Plures enim faciunt popularem auram & conſtantiæ laudem, quàm Dei gloriam, quorũ nomina & Deus nouit, & ſuo tẽpore ſuperbiam eorum confundet.

Porrò hoc loco prætereundum non eſt, quòd quatuor hominum genera inueniantur, qui de hac interna & ſpirituali excommunicatione, ſeu abſciſsione à myſtico Chriſti corpore non rectè iudicant.

Inter hos primi occurrunt, qui negant fieri poſſe, vt qui ſemel crediderunt & acceperunt donum

donum Spiritus Sancti, rursus fidem amittãt, & excutiãt Spiritum Sanctum. Horum sententia si vera est, non est metuẽda spiritualis illa & interna separatio à cõmunione sanctorum: quam separationẽ, internam excõmunicationem vocamus. Verũm horũ dogma falsissimum esse, suprà aliquoties multis scripturæ testimonijs ostendimus. Si fieri non posset defectio à cõmunione sanctorũ interna, frustra Dñs præmoneret discipulos, dicens: *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Et Paulus sine ratione diceret: *Qui stat, videat ne cadat.* Idem parũ cautè affirmaret, quosdam vastasse conscientiam, & naufragium fidei fecisse. Præterea absq; causa cõmendaretur nobis conditio perseuerantiæ, vt in illo: *Qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit.* Item: *Participes facti sumus Christi, si fiduciam conceptam vsq; ad finem firmam tenuerimus.* His testimonijs confirmati, simus vigilãtiores, ne nostra culpa excidamus gratia: sed retineamus fidẽ & bonã cõscientiam, quę certissima indicia sunt communionis nostri spiritualis cum Christo & electis Dei.

Secundò, hîc peccant Donatistæ, & illorũ similes, Anabaptistę, qui semel lapsis post Baptismum, negant reditũ ad gratiam, qua rursus socij fiant sanctorum. Horum error refutatur, & mandato Dei, vocantis semper omnes peccatores ad pœnitentiã; & vniuersali promissione veniæ propositæ respiscentib. & multis exemplis illustribus, quale est Petri & aliorũ multorum, qui post lapsum reuersi sunt & recepti in gratiam. Authores ergo huius dogmatis abolent Euangelium de gratia Dei vniuersali, qua omnes promiscuè inuitantur ad pœnitentiam.

Tertio loco eos numero, qui in contrariam partem peccant, qui gratiam lapsis non negant, vt Donatistæ, sed tamen nimium indulgẽt peccatoribus, nimisq; faciles sunt ad recipiendos, sine manifestis resipiscentiæ signis, eos, qui subinde instar porcorum, volutabro peccatorum se inuoluunt. Hi cùm verbulo vix promittunt emendationem, sine veris resipiscentiæ signis absoluti à peccatis, & recepti, iterum in communionem sanctorum pronunciantur, & admittũtur ad sacram Christi cœnam in testimonium communionis internæ. Qui ita indulgent hominibus, faciunt vt instar canum citiùs ad propriũ vomitum redeãt, & fiant in peccatis suis obstinaciores. Hinc miseri homines consuetudine peccandi necessitatem quandam sibi paulatim acquirunt, vt cùm tandem reuocare gradum & resipiscere velint, consuetudine quodammodo in naturam mutata, non possint. Manent igitur segregati à communione spirituali, etiamsi in externam communionem recipiantur. Accidit enim illis quod Paulus de deliciante vidua affirmat: *Mulier quæ in delicijs viuit, viuens mortua est.* Optarem igitur, vt sępiùs populo inculcaretur, quàm pernicioſa sit ficta pœnitentia, quàm periculosa sit dilatio pœnitentiæ, & quàm rarò vera sit sera pœnitentia, præsertim cùm peccator vicinus morti, amplius peccare non possit.

Quarto loco colloco eos, qui hodie se Spirituales vocant, vulgò Libertini dicti. Hi enim existimant, se simul esse posse in communione sanctorum, & in societate dæmoniorum & porcorum. Nam cùm docent, nihil nocere posse carni seruire ad perpetrandas concupiscentias eius, modò statuant se istud faciendo non peccare. His furta, homicidia, adulteria, & alia carnis opera committere, non est peccatum, nisi quis ea faciendo existimet se peccare. Atque hunc dicunt de nouo cum Eua gustare de pomo. Horum error cùm manifestè pugnet cum fine iustificationis, & sit blasphemus in Filium Dei, qui mortuus est pro peccatis nostris, vt nos corpus peccati mortificemus, indignus est refutatione.

Externa communio, est societas externa & visibilis, professionis Euangelium Christi, seu articulos fidei, & vtentium sacramentis diuinitùs ordinatis. Hæc externa communio, si illi accesserit interna, cui destinatur, valde amabilis & expetenda est. At si illa caret, nihil planè iuuat, sed cedit in maiorem damnationem, iuxta illud: *Seruus sciens voluntatem Domini sui, & non faciens, vapulabit plagis multis.* Hæc externa societas seu visibilis Ecclesia, colligitur verbo; collecta regitur, alitur, conseruatur verbo, sacramentis, ceremonijs, disciplina; quæ omnia docentium pia concordia firmiora & gratiora reddũtur, vt est in Psalmo cẽtesimo trigesimo tertio. De hac communione & societate externa Ecclesiæ loquitur Dauid, cùm ait octuagesimo nono Psalmo: *Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis impiorum.* Item: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Item: *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa.* Item: *Vnam petijà Domino, & hanc requiram, vt habitem in domo Domini omnib. diebus vitæ meæ.* Huius rei causam alibi reddit, cùm ait: *Beati qui habitant in domo tua.* Quàm autem chara hæc societas Deo sit, ex eo apparet, quòd & illam appellet Deus dilectam animã suam, Ieremiæ capite duodecimo: *Dedi dilectam animam meam in manus inimicorũ eius:* & dederit filium suum pro ea, iuxta illud: *Commendat Deus charitatem suam erga nos, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.* Hæc cùm ita sint, piæ mentis erit, & cogitantis de sua salute, quærere quæ sit vera Ecclesia, vt huic se adiungat, vt huius cœtus & gregis Christi pusilli pars sit.

Sunt autem verissimæ & infallibiles notæ veræ Ecclesiæ, pura Euangelij doctrina; administratio Sacramentorum integra, iuxta institutionem CHRISTI: obedientia à multis præstita Euangelio; Confessio, Patientia, & cætera. In hoc igitur cœtu certum tenes locum, si verã doctrinã Euãgelij amplecteris, si legitimè vteris sacramẽtis, si confiteris, & pijs morib. ornas professionẽ Euãgelij. Si talem te sentis esse, testimonium habes, quòd sis viuũ membrũ in corpore Christi: at qui delitescit in hoc cœtu sine pœnitentia, sine viua fide, & sine fructibus fidei, is membrum mortuum est, & veluti pal-

mes de vite abscissus, qui reseruatur igni inextinguibili.

Porrò quia Ecclesia cruci in hoc mundo est subiecta, opponenda sunt cruci: Primum consilium Dei & prouidentia, qua Deus vult conformes fieri filio, quos olim decreuit glorificare. Deinde gloria Ecclesiæ, quæ est multiplex, videlicet inhabitatio Dei, possessio verbi Dei, exauditio diuina, perpetua conseruatio, diuinæ liberationes, vaticinia & miracula Prophetica, virtutes magnæ in multis sanctis, & tãdem hæreditas vitæ æternæ.

Huic communioni externæ opponitur excommunicatio externa, quæ est è communione Ecclesiæ visibilis separatio per legitimam senatus Ecclesiastici sententiam. Requiritur autem ad legitimam sententiam excommunicationis, personæ offendentis noticia, facti vel confessio vel conuictio, admonitio per pastorem, accusatio offendentis in Consistorio Ecclesiastico per Pastorem. Hic peccator aut resipiscit & petit veniam, aut manet pertinax in sua malitia. Si resipiscit, recipiendus est in gratiam, sine excommunicatione externa. Non est enim è communione externa separandus, qui iam per pœnitentiam post offensam Christo & sanctis se adiunxit.

Verùm si Ecclesia facto, quod est vel crimen in moribus, vel schisma, vel hæresis. (Nam βίωσις καὶ foro ciuili subijciuntur) est offensa, veniam petet reus publicè, sed per Pastorem. At si reus manet pertinax in malitia sua, authoritati Ecclesiæ per Pastorem est è communione externa separandus, nec admittendus ad sacram Christi cœnam, priusquam veris signis seriam resipiscentiam demonstrauerit, & insuper supplex deprecatus fuerit culpam. Deprecatio autem culpæ, primùm fiet apud pastorem; deinde in publico Ecclesiæ cœtu, vbi etiam fiet absolutio pædagogica, quam publicam appellamus. Olim imponebant ijs qui publicè recipiebantur in gratiam certa exercitia, vt ièiunia, erogationes eleemosynarum, & alias quas vocabant ἀσκήσεις καὶ ἱκετήρια: & quoniam his satisfiebat Ecclesiæ offensæ, vocabantur satisfactiones, quas auaritia Romani Pontificis in quæstum cõuertit. Hinc natæ sunt indulgentiæ Papales, p quas numerata pecunia, redimebátur τὰ ἱκετήρια, deinde latius Monachi indulgẽtias extenderunt, in contumeliam Filij Dei.

Sed quid si aliquis clàm commiserit scelus enorme, vt homicidium, aut aliud damnum intulerit cum multorum offensione & iniuria, quomodo cum illo agendum erit? Hic quia ignotus est, excommunicari per disciplinam Ecclesiæ non potest. Verùm Pastor nomine totius Ecclesiæ, publicè accusabit factum, & conqueretur, quòd huiusmodi scelerati homines deliteſcant in externa societate Ecclesiæ: postea grauiter significabit, quòd tales ipso facto se excluserint à Christo, & adiunxerint se diabolo hosti Christi, cum quo etiam damnabuntur, nisi conuertantur per seriam pœnitentiam, & compensent damnum aut iniuriam, si fieri possit.

Porrò fines excommunicationis externæ tres sunt proprij.

Primus, incolumitas corporis Ecclesiæ.

Secundus, correctio lapsi fratris.

Tertius, gloria Dei. De quibus legatur Enchiridion. Hi fines simul considerati, prudentem Euangelij ministrum facilè docebunt, quando tempestiua erit excommunicatio, & qñ non.

TERTIVS.

Et venit hora, vt quisquis interfecerit vos, videatur cultum præstare Deo.

Quanta sit futura persecutio discipulorum Christi, & successorum eorundem, signo ostendit, nempe quòd occisio discipulorum Christi atque adeò Christiani cuiuluis, habeatur vulgò cultus Dei, & sacrificium Deo gratissimum. Est autem hic verborum Domini sensus. Mundus iudicabit vos blasphemos in Deum, ideò persequetur vos vt blasphemos. Nam blasphemos è medio tollere, vt Deus glorificetur, est cultus diuinitùs mandatus. Scriptum est enim Leuitici capite vigesimoquarto: *Homo qui blasphemauerit nomen Domini, morte morietur.* Igitur interficientes vos, iudicabuntur blasphemos è medio tollere, & propterea cultum Deo offerre. Illustre exemplum huius generis persecutionis, vt alia taceam, in Paulo habemus, Actorum capite nono. Is enim zelo paternarum traditionum & Legis Mosaicæ, impetratis literis à principibus sacerdotum, spirans minas & cædem in discipulos Domini, profectus est Damascum, vt viros & mulieres Christianæ religioni addictos, vinctos perduceret Ierosolymam, cuius fama adeò percrebuit inter omnes pios & impios, vt Ananias admonitus à Domino, vt imponeret Paulo iam conuerso manus, quo visum reciperet, responderit: *Domine, audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis Ierusalem, & hic habet potestatem à principibus sacerdotum alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum.* Epistola prima ad Timotheum capite primo ipse de se testatur & ait: *Prius eram blasphemus, persecutor, & violentus.* Et ad Galatas capite primo: *Audiuistis aliquando conuersationem meam in Iudaismo, & supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & eam vastabam, & proficiebam in Iudaismo super multos cœquales in genere meo, cùm vehementiori studio tenerer traditionum paternarum.* Ex his dictis promptum est intelligere, quo & ipse Paulus sit nisus fundamento, quòd persecutus sit nomen Christi, & alij Iudæi, qui simili modo nomẽ Christi persequebãtur, hoc videlicet, gloriæ Dei interest è medio tollere blasphemos in Deũ. Isti apostatæ à Lege Mosis & paternis traditiõib. adhærẽtes nouæ doctrinæ seductoris Iesu, sunt blasphemi in Deũ. Igit̃ gloriæ Dei interest, istos apostatas è medio tollere. Hinc Paulus, sicut & alij Iudæi, cõcludebat se sacrificiũ Deo offerre, vastãdo Ecclesiã Christi. Verũ postq̃ Paulus miraculosè est cõuersus, & liberatus

tus ab errore Iudaico, & doctus est veritatem per reuelationem Iesu Christi, mutauit iudicium. Apostolos enim non amplius apostatas, & blasphemos iudicauit, sed Dei nuncios, & testes veritatis de Iesu Christo. Econtrà verò seipsum fuisse blasphemum, persecutorem, & violentum asserit, etsi ignorans hæc fecerit. Ignorantia enim non excusat à toto, sed à tanto. Sic multi hodie simili furore persequuntur Ecclesiam, putantes ex errore, pios doctores blasphemos esse. Iam videmus quid respondendum sit ad argumẽtum, quo Paulus ante conuersionẽ, & alij Iudęi persequentes Ecclesiam, nitebãtur. Propositio quidem vera est, sed assumptio falsissima. Non enim Apostoli sunt blasphemi, sed testes veritatis, qua Deus glorificatur.

Porrò hic locus monet, vt aliquid adijciamus de discrimine inter verum Dei cultum, & erroneum: quorum ille salutaris, hic perniciosus est. Vt autem rationem veri cultus Dei teneamus, accuratè dispiciendum est, quid illum necessariò præcedat; quodnam sit eius initium; in quibus rebus consistat; & quæ nam sit eius propria definitio.

Præcedit cultum Dei verum necessariò scientia salutis de remissione peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri. Hæc scientia salutis de remissione peccatorum fundatur in vera Christi notitia, qui iuxta Paulum, seipsum ἀντὶ παντων fecit pro omnibus. Et Euangelista noster ait: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Sine hac scientia omnium hominum opera sunt βδελύγματα corã Deo. Quare ad omne opus bonum sunt reprobi, tantũ abest vt Deum verè colant.

Quod nam est veri cultus Dei principium? Conuersio ad Deum, quæ fit per fidem in Iesum Christum, qui mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationem nostri. Hanc conuersionem mandat Deus & eam seriò ab omnibus requirit: sicuti sæpissimè in scriptis Propheticis indicatur. *Viuo ego,* inquit, *nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.* In hac conuersione homo primùm agnoscit, idq; simul & suæ faciei confusionem, & iusticiam Dei iustè punientis. Deinde prędicat misericordiam Dei, volentis hominem in gratiam recipere propter Christum, & simul Deo tribuit gloriam sapientiæ, potentiæ, iusticiæ & misericordiæ, & gloriatur in Deo per Iesum Christum, atque adeò vt palmes in vite Christo fructum fert copiosum in gloriam Dei.

In quibus rebus consistit verus Dei cultus? In sanctitate & iusticia vera. Ideò enim conuersi recipimur in gratiam, vt seruiamus Deo in sanctitate & iusticia omnibus diebus vitæ nostræ. Sanctitas est ipsa vitæ innocentia, qua separamur à prophanitate mũdi, & adiungimur Deo per IESVM Christum, oblati in hostiam placentem Deo. Iusticia, qua reddimus & Deo & homini, quæ debemus. Debiti autem huius regula est solum verbum Dei. Hoc enim præscribit, & quid Deo, & quid homini iustè debeamus.

Ex his, quod quarto loco posuimus, concludamus, nempe definitionem cultus Dei, videlicet: quòd cultus Dei sit obedientia, quæ Deò præstatur iuxta eius voluntatem. Voluntas autem Dei quæ sit, solum verbum Dei definit. Hanc definitionem distinctiõ explicamus, cùm dicimus: Cultus Dei est quodlibet opus mandatum à Deo, factũ ex fide, in gloriam Dei principaliter. Materia ergò cultus Dei, est opus diuinitùs mandatum. Efficiens fides. Forma, est ipsum opus ex fide fieri. Nam quicquid non fit ex fide, est peccatum, tantum abest vt sit cultus. Finis verò est gloria Dei, hoc est vt homo Deo gloriam tribuat, & ei se mente & corpore subijciat. Hic cultus & internus & externus est: sed vterq; spiritualis dicitur à causa, quæ est Spiritus fidei, seu regenerationis. Ex his promptissimum est colligere, quàm procul abfuerint Iudæi, persecutores discipulorum Christi, à vero Dei cultu. Primum enim fuerunt securi, hypocritæ, quorum corda non erant capacia scientiæ salutis de remissione peccatorum per vnum Iesum Christum. Fieri enim non potest, vt hypocrisis & vera salutis scientia, in vno eodemq; corde simul locum habeant. Siquidem hypocrisis omnem aditum ad salutem hominibus intercludit. Iam vbi non est scientia salutis de remissione peccatorum, non potest fieri conuersio. Nam ignoratur, & vnde initium sumat, & quomodo fiat, & quò pertineat. Adhæc vbi non fit cõuersio, illic nec inchoari quidem cultus Dei potest, nedum præstari. Quare nec Paulus ante cognitam scientiam salutis, & ante conuersionẽ, etsi ingẽti zelo ardebat, nec alij Iudæi, cultum Deo præstare poterant, etsi vulgò putabantur, sacrificia cultus Deo præstare, quando persequebantur & occidebant Christũ in suis mẽbris. Vulgus enim hominũ nõ ex veris causis, sed ex euẽtu iudicat. Iudicat abiectos esse à Deo, qui in hoc mundo abiecti & afflicti videntur.

Porrò non est difficilè, ex antithesi veri cultus Dei, concludere quid sit erroneus cultus & superstitiosus dicendus: videlicet quòd erroneus cultus sit & superstitiosus, quando discedit à regula cultus Dei, & ab obedientiâ erga Deum expressa, siue id fiat bona intentione, siue authoritate hominum, siue persuasione qualibet. Ecclesia enim est alligata verbo Dei, iuxta illud: *Ad legem & testimonium.* Item: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Ab hoc verbo qui discedit, regulam cultus diuini contemnit, nec potest quicquam facere iuxta voluntatem Dei, quantumuis opus ipsius in oculis hominum, vel maximè splendeat. Ideò Paulus vult Philippenses lucere in mundo tanquam luminaria, sermonem vitæ prætendentes. Sed rem paucis exemplis declaremus. Deus mandat eleemosynam: sed quia Pharisæus illam non præstat iuxta voluntatem Dei, non est cultus Dei verus, sed superstitiosus & erroneus. Monachus celebrat Missam: sed quia hoc opus non habet mandatum Dei, est & ra-

tione materiæ & formæ, atque adeò finis, superstitio fœda, & idololatria damnanda. Inuocatio sanctorum tribuit Angelis, & hominibus diuinum cultum; sed quia inuocatio est proprius cultus Dei, idololatræ sunt omnes qui sanctos inuocant.

Porrò quia superstitionum genera sunt plura, huc nonnulla de generibus superstitionum adijciemus. Est autem duplex superstitio: quarum vna religiosa, altera magica dici potest. Vt vtraque communem habet defectionem à vero Deo, cuius defectionis finis est sempiternus interitus: ita caussa & origo vtriusque est, ingratitudo & contumacia in Deum, cùm videlicet homines non ponunt fiduciam in vno vero & æterno Deo, qui solus & saluare & perdere potest. Vt autem clarius de vtroque genere dicamus, ordiamur à definitionibus, primũ de religiosa superstitione dicturi.

Superstitio religiosa, quæ semper habet comites superbiam & hypocrisin, vt vera religio timorem & humilitatem, est βιβλόπτης, & prophanitas habens sibi coniunctum contemptũ & ferociam, rectè definiri potest hoc modo. Superstitio religiósa est, & quicquid homines suo arbitrio instituunt religionis & cultus causa sine verbo Dei; & cùm cultibus diuinis & ritibus bene & vtiliter ordinatis, homines affingunt opiniones vanas in verum finem non intenti; & cùm creaturis cultum diuinum exhibent. Hæc superstitio religiosa dicitur, non à vera religione, à qua alienissima est: sed à fine & scopo, quem homines sibi prefigunt. Semper enim superstitiosi religionis fuco sua inuenta & nugas pingunt.

In definitione quam posuimus, quatuor modi religiosæ superstitionis se offerunt. Nam latissimè hæc pestis serpit, vt mala herba.

Primus modus est, quem Paulus ad Colossenses 2. ἐθελοθρησκείαν, id est, voluntarium cultum nominat, vt cùm homines non verbo Dei edocti, sed voluntatis arbitrio obsecuti, religiones instituunt; vt cùm Papa instituit Missas pro viuis & mortuis; cùm Monachatum supra Baptismum extollit, & perfectionis titulo ornat. Breuiter, quicquid à Papis cultus gratia institutum est, huic primo modo superstitionis subijcitur, cui semper opponamus authoritatem Dei, dicentis: *Frustra me colunt, docentes præcepta & doctrinas hominum.* Item Ierem. 20. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis Patrum vestrorum.* Vt autem Prophetæ ab hoc superstitionis modo absterrerent homines, nunc eam vanitatem, nunc mẽdacium, nunc scortationem, nunc insaniam & stulticiam nominant.

Vanitas dicitur eo quòd frustra suscipitur, & Deo summè displicet, ex quo fit, vt & impia & nefanda coram Deo habeatur. Prouocat enim iram Dei, vt pœnas sumat de superstitiosis, vt est, 3. Regum 16.

Mendacium, quia mentitur cultum Dei esse, quod non est. De hoc mendacij genere loquitur Ieremias cap. 16. cùm ait: *Vere mendacium possederunt Patres vestri, vanitatem quæ eis non profuit.*

Fornicatio dicitur ad designandam eius fœditatem. Nam sicut nihil pluris æstimat Deus, quàm nominis sui verum cultum, quo illi coniungimur, & quasi coniugali quodam amore sociamur: ita nihil magis displicet, quàm superstitio, qua homines quasi diuortium cum Deo faciunt. De hac fornicatione loquitur Oseas capite quarto: *Fornicati sunt à Deo suo.* Et 1. Paralipomenon 2. *Fornicati sunt post Deos populorum.* Iudicum 8. *Fornicati sunt cum Baalim.* Legatur totum cap. 16. Ezechielis.

Insania quoq; & stulticia nominatur superstitio. Nam qui eam sectantur, veluti mente mota faciunt, quæ recta ratio improbat, & interea maximè sibi sapere videntur: de quibus Paulus ad Roman. 1. Hæc omnia, videlicet vanitatem, mendacium, scortationem, insaniam & stultitiam superstitionis, Scriptura vno βδελύγματος, id est, abominationis vocabulo complectitur. Vocat enim Scriptura in locis pluribus superstitionem abominationem, vt Ezechielis capite decimo sexto: *Fili hominis notas fac Ierusalem abominationes suas.* Huius appellationis ratio est, quia Deus superstitionem propter fœditatem & turpitudinem non solum auersatur, tanquam nauseam sibi mouentem: verumetiam extremè execratur, tanquam fœtorem turpissimum, & rem indignissimam aspectu, quam omnes meritò auersantur & fugiunt. Nam vt abominabile est homini, quod eum ita offendit, vt illud cũ nausea auersetur & detestetur: ita quæuis superstitio Deo inuisa est & abominabilis. Sint ergo homines quantum velint sapientes, teneant primum in Ecclesia locum, salutentur successores Apostolorum, vocentur etiam, si libet, Apostolici: tamen superstitio est quicquid cultus & religionis gratia suo arbitrio præter verbum Dei instituunt. Nam si Paulus, Apostolus & Doctor gentium, dicit se non ausum esse loqui quicquam, quod non fecerit Christus per ipsum, in obedientiam gentium, sermone & opere; multo minus alijs tribuendum est, vt quid liceat ipsis instituere cultus gratia in Ecclesia, præter & contra verbum Dei. Sed quid multis? Dominus ipse & Magister noster, iubet vt caueamus nobis à falsis Prophetis, & mandat, vt oues suæ vocem suam audiant, & se sequantur, & fugiant eos, qui vocem Christi non adferunt.

Secundus modus religiosæ superstitionis est, colere quidem Deum iuxta expressum mandatum, sed non secundùm sententiam mandati. Sententia mandati est, vt Deus colatur eo modo, quo vult coli. Hic modus, quem requirit sententia mandati, nunc errore, nunc hypocrisi vitiatur, vt quod facis ex mandato, superstitione polluas, adeò vt Deus tuum opus non agnoscat à se imperatum. Potest autem hoc contingere & in ijs, quæ sunt per se cultus Dei: & in ritibus diuinitùs ordinatis, qui sunt non per se cultus, sed propter aliud. Cultus Dei per se, est inuocatio. Hæc enim & mandatum Dei habet, & opus dilectionis Dei, & facilè primũ locum

cum inter opera cultus occupat. Hoc quãtumuis prę clarum opus, polluitur nunc errore, nũc hypocrisi. Error est, cùm legitimus inuocationis modus ignoratur, quẽ Dñs definit, cùm ait: *Veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate.* Spiritu quidem, id est ex fide, cuius effector est Spiritus Sanctus. In veritate verò, hoc est, in nomine Christi, seu propter meritum Christi. Qui ergo inuocant ore sine Spiritu, polluunt nomen Dei, adeoq; cultum Dei in superstitionem abominabilem conuertunt. Hypocrisis quæ inuocationem metitur, vel certis precandi formulis, vel numero precũ, à vero modo inuocationis aberrat, nec præstat Deo cultum, sed eum potius per superstitionem contumelia afficit. Prætereo illos qui putãt recitationẽ nudã Psalmorũ, vel aliarũ precum, opus inuocationis esse. Eleemosyna habet expressum Dei mãdatũ, quæ Eleemosyna à Pharisęo præstita, superstitio vana erat: à Cornelio verò aulico, cultus Deo gratissimus. Vnde hoc accidit? Pharisæus suam Eleemosynam errore & hypocrisi polluit. Errore, quia à vero fine aberrauit, & nõ motus est vera causa: Hypocrisi verò, quia opere operato, id est, merito eleemosynæ tumebat. Cain & Abel obtulerunt Deo sacrificia, quæ fuerunt ipsis diuinitùs mandata. Nam sacrificia illorũ habuisse mandatum Dei, hinc patet: Sacrificium Abel placuit Deo. Scriptum est enim: *Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius.* Nunc autem absq; fide nihil placet Deo: fides autem verã nulla est sine verbo. Sequitur igitur utrumq; Abelem & Cainum verbum instituentis Dei, & promittentis habuisse. Nam fide vberiorem hostiã obtulit Abel, quàm Cain. Cain autẽ cuius cor impurum erat, hunc cultum Dei polluit & errore & hypocrisi. Nam & quid significabat illius oblatio ignorabat, & merito operis nitebat. Illud erroris, hoc hypocriseos erat. At Abel contrà & sciebat quid significabat sua oblatio, & nitebatur non merito operis sui, sed eius merito, quẽ adumbrabat ipsius sacrificium. Oblatio igitur Cain superstitiosa fuit, Abelis verò cultus Deo gratus. Iudæi habebant mandatũ Dei de sacrificijs. Verùm quia multi sacrificarunt non iuxta sententiam mandati, sed polluerunt opus suũ & errore & hypocrisi: Deus affirmat se nihil vnquam de istis sacrificijs præcepisse. Sacra Christi cœna diuinitùs instituta est, quæ cùm celebratur iuxta voluntatem instituentis, sacrificiũ εὐχαριστικὸν est, & cultus Deo gratus. Sed multi hanc cœnam errore & hypocrisi contaminãt. Errore, dum opus ipsum per se meritorium esse remissionis peccatorum existimant: Hypocrisi, cùm homines accedũt sacram cœnam propter fines non diuinitùs ordinatos, qui plures sunt quàm numerari possunt. Si ergo nobis animus est cauere superstitionem in operibus cultus, & ritib. diuinitùs ordinatis, faciamus quæ Deus mandat ex puro corde, conscientia bona, & fide non ficta. Ex his enim tribus Paulus vult opera cultus manare.

Tertius modus religiosæ superstitionis est, cùm ceremonijs humana autoritate ordinatis; boni ordinis & decori causa. (Nam ceremonias impias, ἀσήμους, ineptas, & histrionicas prætereo) abutuntur hypocritæ, & eas sibi in superstitionis instrumenta conuertunt. Basilius Cæsareæ, & Ambrosius Mediolani ordinarunt ἀντιψαλμῳδίας, hoc est, vt Psalmi ita canerentur, vt Choraules alternatim & κατὰ χοίχους in Choris oppositis, sibi mutuo quasi responderent, quo labor canentium alternata opera subleuaretur: Institutum non reprehendo, sed superstitionẽ inde natam, vt abominabilem damno. Institutum absque omni dubio eò pertinebat, vt Psalmi sæpiùs decantati & repetiti, fierent familiariores, eorumq; vsus magis conspiceretur, ac animis infigeretur. Certum est enim ea quæ sæpius retractantur, altius memoriæ imprimi, & apertius usum sui exhibere. Ex quo factum est, vt crebra recitatio & decantatio Psalmorum, attentis fuerit veluti flabellum, quo animi pietas est excitata. Quando intra hos fines manẽt ψαλμῳδίαι, culpandæ non sunt, sed vt vtilia exercitia, corporalia tamen, retineri possunt. Verùm qui intra hos fines non manẽt, sed cultum Dei in Psalmorum decantatione ponũt (qui cultus non solum ipsis cantillantib. verũetiam alijs applicari possit) horribili superstitione peccãt, nõ solùm cultum Dei metientes suo arbitrio, verũ etiam turpẽ quæstum faciẽtes, dum fumũ auro commutant. Institutũ ergo patrum, quamdiu manet intra suos fines, reprehendi non debet. Abusus autem, quem error & hypocrisis inuexit, tanquam prophanatio nominis diuini, execrandus est. Ieiunia in Ecclesia, pio maiorũ consilio, certis anni temporib. ordinata sunt, in hũc finẽ, vt homines castigatis corporib. ieiunio, incitarẽtur magis ad discẽda & meditãda diuina, ad ardentius precandum. Ieiunia intra hos limites inclusa, etsi cultus Dei non sunt per se, tamẽ vtilia exercitia sunt, pietati ac excitando vero cultui Dei seruiẽtia. Sed, proh dolor, paulatim venit in obliuionẽ pium maiorum consiliũ, successit error, quem hypocrisis auxit. Siquidem opinio necessitatis, cultus, iusticiæ, meriti, laudabile maiorum inuentum, conuertit in abominabilem superstitionem, quam, vt in veteri testamẽto infectati sunt Prophetę Dei: ita Christus Matthæi capite sexto repudiat. Et quoniam tantus error fuit, vt facile corrigi non potuerit, Reformatores doctrinæ Euangelij ſtata illa ieiunia prorsus aboleuerunt, hortantes homines ad piam sobrietatem. Exempla plura huius generis superstitionis omitto. Hoc in vniuersum de humanis traditionibus teneatur, quòd non sint cultus Dei per se: deinde, quòd sint libera exercitia, quæ retineri possunt, donec in abusum non rapiantur. Nam si rapiuntur in abusum, melius est eas prorsus abolere, quàm vt fiant laqui, quibus rudes & infirmi capiantur.

Quartus modus religiosæ superstitionis, est cultus idolorum, qui dicitur Græcè δαιδαλμός, quam Augustinus vertit honorem & cul-

tum dæmoniorum, quo ante Christi aduentum totus mundus plenus erat, vt Dauid testatur cùm ait: *Omnes dij populorum dæmonia: Dominus autem cælos fecit.* Dæmonium autem & ipsum dæmonem, & idolum in honorem dæmonis erectum significat, vt δαιδαιμονία sit propriè & dæmonum metus, & idolorum in ipsorum honorem erectorum cultura. Verùm postea vocabulum latius se extendit, vt omnis cultus diuinus, qui tribuitur creaturæ cuiuis, dicatur δαιδαιμονία: & idolum sit cuiuis homini id omne, cui tribuit aliquam efficaciam diuinã, absque naturalibus causis & ordinatione Dei.

Porrò superstitionis huius quo creatura loco creatoris colitur, plura sunt genera, quæ homines superstitiosi vafris cõmentis defendunt.

Primum genus huius superstitionis, est cultus brutorum, qualis fuit non solum Aegyptiorum, verumetiam multarum aliarum Gentium, adeoque totius orbis terrarum ante aduentum Christi, cuius superstitionis meminit Paulus ad Romanos capite primo. Hæc etsi crassissima superstitio fuit, plausibili tamen nitebatur fundamento. Vulgò enim persuasum erat à stultis quibusdam philosophis, totum mundum vnum Deum esse, idque non ratione corporeæ molis, sed propter animam ipsius mundi, quam Deum esse credebant.

Nam Deum nihil aliud esse, quàm animam mundi, edocti à suis philosophis, statuebant. Vide Augustinum de Ciuitate Dei, libro septimo, capite sexto. Hoc iacto fundamento, ratiocinabantur, toti mundo, & singulis eius partibus; videlicet terræ, aquæ, aeri, igni, brutis animantibus, arboribus, cœlestibus corporibus, Planetis & Stellis, Soli, Lunæ & alijs, diuinum honorem exhibendum esse. Hinc est quòd maneat adhuc hæc superstitio, vt fertur, apud Ruthenos: qui etsi Christiani videri volunt, tamen manè cum primum surrexerint, quod primum occurrit oculis adorant, siue fuerit arbor, siue bestia, siue alia quæuis res. Verùm hæc superstitio facilè refutatur, monstrata fundamenti, quo nituntur, vanitate. Non est enim mundus Deus, sed mundus creatus est à Deo, vt ipse suum creatorem solum colat, qui sua prouidentia mundum sapientissimè gubernat. Creatio ergo mundi, stultam philosophorum opinionem, quæ tam nefandæ superstitionis causa fuit, facilè refutat.

Caueamus igitur ne vel simulatè, vel ex animo defendamus philosophicas opiniones, quæ religioni sanæ aduersantur, & pugnant cum primis principijs fidei nostræ: sed potius agamus Deo gratias, qui ex immensa sua bonitate per lucem sui verbi, eduxit nos è tebris istis, ad claram sui notitiam in CHRISTO IESV.

Secundum genus cultus creaturarum, est Angelorum & hominum mortuorum, quam semper fuisse in mundo Epiphanius testatur, cùm eam ἀρχαίαν πλάνην nominat. Vt enim Ethnici dæmonas quos vocãt, & eos homines quorum gesta præclara erant, & merita erga genus humanum maxima, post mortem in numerum deorum retulerunt, eisque diuinum honorem exhibuerunt: ita Christiani loco dæmonum Angelos bonos colunt, maximo errore; & eos homines, quorum pietas erat conspicua, post mortem in sanctorum numerum referebant, eosq; tanquam Deos honorabant, eodem planè Spiritu decepti, quo olim gentes ignaræ Dei. Inter hos mortuos sanctos, primũ locum Virgini matri tribuêre, quam cultu, quem ipsi vocant ὑπερδουλίαν colunt Papistæ. Alijs autem locũ tribuebant infra Beatam virginem, & singulæ nationes suos patronos alijs prætulerunt, vt Franciscani Franciscum, Benedictini Benedictũ, Scholastici Catharinam & Nicolaum. Consilium Sathanæ, qui hunc idololatricum cultum inuexit in mundum, absque omni dubio hoc fuit, vt isto pacto vnius Mediatoris nostri IESV CHRISTI gloriam imminueret, vt ignominia afficeret demortuos sanctos, vt deniqne socios haberet olim damnationis eos, quos in hanc idololatriam pertraxerit. Ideò Chrysostomus ait, in quintum caput Iohannis, homilia trigesimosecundo: *Adorare creaturæ est, adorari non creaturæ, sed Domini est.* Epiphanius scribit: ὁ γὰρ σέβων ὑμᾶς ὁ ἀρχαία πλάνη, καταλιμπάνειν τὸν ζῶντα, καὶ προσκυνῶν τὰ ὑπ' αὐτῶ γεγενήτα. Augustinus scribens Maximo, ait: *Scias à Christianis Catholicis nullum coli mortuorum, nihil denique vt numen adorari, quod sit factum & conditum à Deo: sed vnum ipsum Deum, qui fecit & condidit omnia.* Alibi Augustinus hoc dilemmate mortuorum cultum euertit: *Homines qui hinc per mortem discesserunt, aut piè vixerunt aut non. Si vixerunt piè, omnem cultum illi soli tribui volunt, quem ipsi coluerunt in terra. Si non vixerunt piè, non sunt colendi vbicunque sunt.* Scripturæ quas Papistæ torquent, ad stabiliendam mortuorũ invocationem, nihil prorsus concludũt, donec iterit hoc nostræ religionis axioma. Matth. 4. *Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles.* Ex hoc axiomate concludit Christus, diabolũ non esse colendũ, qa non est Deus, sed creatura. Nulla igitur ex sententia Christi creatura colenda, siue sit Angelus, siue homo. Quid ergo sanctis honoris exhibendum est? Augustinus clarè respondet: *Honorandi sunt sancti imitatione, non autem colendi adoratione.*

Tertiũ genus cultus creaturarũ, est adoratio panis sacri, nũc monstrati, interdũ reposiri, qñq; circũgestati. Monstratur in Missa Papistica, vt à circũstantib. adoretur. Reponitur in monstrantiã, vt vocant, accensis corã eo candelis colitur. Circũgestatur in processionib. vt vocant, vt publicè ab omnib. adoretur. Hæc adoratio panis, seu ἀρτολατρία, cũ sit destituta prorsus mandato Dei, cũ non habeat promissionem vllam, cũ pugnet cũ ordinatione Christi, cũ aduersatur principio huic: *Dñm Deum tuũ adorabis, & illũ solum coles*, planè impia, Ethnica & sacrilega est, tametsi põtifices in ea, prã vt aiũt & puppim diuini cultꝰ collocãt. qd sanè mirũ nõ est, cũ hęc maximè ordinis Ecclesiastici dignitatem erigat, potentiam

tiam augeat, & opes. Quamobrem maxima seui tia eam defendunt. Hæc impietas cùm sit manifestissima, ab omnibus reformatæ doctrinæ doctoribus explosa est & damnata, vt quæ non dissentiat, quantum ad prophanitatem attinet, ab idolo quod Antiochus in templo Ierosolymitano in contumeliam Dei Iudæorum collocauit: & est hæc adoratio panis, præcipuum fulcrum regni Antichristi, cuius typus erat Antiochus: vide Daniel. 11. Miracula quibus Papistæ conantur cultum sui idoli stabilire, sunt præstigiæ diabolicæ, quibus hostis humani generis conatur homines abducere ab vnico nostro Saluatore Iesu Christo.

Quartum genus cultus creaturarũ, est adoratio ligni, repræsentantis figura lignũ, in quo Dominus crucifixus erat: quæ sanè adoratio, tametsi plures habeat patronos, præsertim in regno Pontificio: tamen planè impia est & execranda. Non enim lignum in quo ipse pependit Dominus, multò minus illud quod repræsentat effigiem, est adorandum: sed is qui in ligno pependit, & mortuus est ibi pro peccatis nostris. Hunc non in ligno deformatum, sed in cordibus inclusum adorabimus. Dicitur quidem Diabolus signo crucis fugari, sed sic fugatur, vt aspersione lustralis aquæ, hoc est, simulat se fugere, cùm propius accedit, hominesq; pronos ad idololatriam dolo capit. Non est enim putandum, quòd diabolus pellatur palestricis verberibus, quibus aer frustra ferit, sed viua in crucifixum fide, & ex fide, ardenti inuocatione. Ideò Christus ait: *Hoc genus dæmoniorum non ejcitur nisi ieiunio & inuocatione.* Sed dices: Constantino magno dubitanti, an exercitum duceret, accersitus à Romanis, contra tyrannum Maxentium, monstratum est signum crucis, quo diuinitùs confirmatus est. Dictum est enim ei à Domino: ἐν τούτῳ νίκα, *in hoc vince*, Proinde signi crucis videtur esse aliqua efficacitas, eaque diuina. Respondeo. Cùm Dominus dicit: *In hoc vince*, non mandat adorationem crucis, nec tribuit signo crucis aliquam efficacitatem, sed solummodo promittit victoriam contra tyrannum Maxentium, quæ non in monstrata figura crucis, sed in crucifixo posita erat. Proinde signum crucis monstratum Constantino, externum testimonium erat, quo Dominus illum certum reddidit de victoria aduersus tyrannum, & non caussa victoriæ. Nam hoc dictum immotum est: *Hæc est Victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.* Neque tamen fides à se habet, quod sit victoria mũdi, sed ab illo, quem apprehendit Iesum Christum, qui solus victor mundi est, id est regni diaboli.

Licét ne ergo, inquies, pio homini se signo crucis signare? Licét ne figuram crucis sculptã aut pictam habere? Licet quidem, modò superstitio absit. Licet, si vt symbolo, quod te de Christi victoria admoneat, figura crucis vtaris. Licet, si crucem illam loco tesseræ Christiani militis habeas, qua testaris te & profiteris hostem diabolo esse, membrorum & operum eius. Quare minimè improbo signũ crucis imprimi fronti & pectori infantis dum baptizatur, modò id fiat solummodo in signum nouæ istius naugurationis, in qua baptizatus, Christo crucifixo dat nomen, & se sub eius vexillo militaturum contrà Satanam & opera eius promittit. Licet, si illud crucis signum vt doctrinæ quoddam memoriale ob oculos ponas; Si vt μνημοσυνῳ historiæ habeas: Si veluti triumphale signum illud erigas. Contra autem non licet, vt crucem erigas coram qua te prosternas, adoraturus. Nam hoc apertè pugnat cum primo præcepto, & cum orationis forma à Domino præscripta. Non licet, vt signatæ cruci uirtutem aliquam contra morbos aut diabolum tribuas. Nã cuicunq; rei tribuitur vis aliqua absque naturalibus caussis & ordinatione Dei, ea fit idolum homini, & superstitio Deo abominabilis. Iacobitæ qui, vt fertur, inurunt signum crucis cauterio baptizandis, deplorandi sunt potius quàm refutandi. Monachi qui appellantur Crucigeri, Iacobitis cautiores, vt parcant cuti, exteriori pallio figuram crucis assuunt, religionis ergo, & gloriantur quòd crucem Christi portent. At in Turcia, qui crucem in pileis gestant, in signum professionis Christianissimi, sine opinione superstitiosa, non sunt culpãdi. Nam si crucem gestare desinerent, putarentur religioni Christianæ renunciasse, sicuti multi afflictionibus & scandalis fracti, quotidie in Turcia faciunt. Hic quæri potest, quid de lege Valentis & Theodosij Imperatorum sentiendum sit, quæ lex extat in codice, hisce verbis: *Cùm sit nobis cura diligens per omnia superni numinis religionem tueri, signũ Saluatoris Christi nemini licere vel in solo, uel in silice, vel in marmoribus humi positis, insculpere uel pingere. Et quocunq; loco reperitur tolli, grauissima pœna mulctãdo eum, qui contrarium statutis nostris tentauerit, specialiter imperamus.* Hactenus legis verba recensuimus. Iam si in figura crucis nullum est numen, nulla efficacitas, nulla vis plus quàm in aliis figuris, putà hominis, serpẽtis, bouis, &c. videtur illa lex nulla niti ratione, quæ vna cum autoritate requiritur in condendis legibus. Respondeo. Lex illa pia & probanda est, vetans calcari pedibus signum crucis, non quòd vis & efficacia aliqua sit in ea figura, sed propter significationem, quæ nobis sacrosancta haberi debet, vt interim taceam, gratum spectaculum esse diabolis, videre Christianos pedibus calcare illud signum, quod repræsentat eam crucem, in qua Dominus salutem nostram operatus est. Velim igitur pios Euangelij ministros monere populum, ne hoc signum pedibus calcandum subiiciat. Et optarem, vt magistratus noster Theodosij optimi imperatoris exemplum imitaretur, & legibus & pœnis prohiberet hanc prophanationem, à qua mens pij hominis, vel sine admonitione abhorret. Vtrumque igitur extremum fugiendum est, adoratio signi crucis, & contemptus.

Quintum genus cultus creaturarum, est statuarum & imaginum sanctorum veneratio, quę

quia altiores radices egit in multorum animis, explicanda est distinctius, quo ipsius abominatio manifestior fiat. Dicam igitur primùm de inuentione imaginum & statuarũ apud homines alienos ab Ecclesia Dei, de imaginũ cultu & veneratione, & de illorum, qui simulachra coluerunt miseria.

Deinde exponam quæ fuerit imaginum apud Christianos occasio, quomodo auctæ sint, quantũ pro illis sit pugnatũ, quomodo temporis progressu creuerit superstitio. Postremò qd pius de imaginib. statuere debeat.

In libro Sapientiæ, capite decimoquarto inuentio simulachrorum apud ignaros veri Dei, describitur hisce verbis: *Hominum ambitione simulachra inuenta sunt. Nam acerbo luctu filij præmaturè erepti, mœrens Pater efficta imagine, iam antea mortuum hominem, nunc vt Deum colere cœpit, atque subditis suis sacra ceremoniasq; tradidit. Deinde progressu temporis, inualescens impia consuetudo, pro lege seruata est, mandatisq; tyrannorum effectum est, vt sculptæ imagines religiosè colerentur, & quos præsentes ipsi homines honorare non poterant, vt procul habitantes, eorum remotam faciem, quam effinxissent, illustrem imaginem honorandi regis effecerunt, vt absentem tanquam præsentem studiosè obseruarent.* Hucusque Sapiens.

Fulgentius autem hanc historiam inuentorum simulachrorũ ex Diophane, antiquissimo antiquitatum scriptore, altius repetit. Dicit enim apud Ægyptios fuisse quendam virũ, familia substantiaq; locupletem, nomine Cyrophanem. Hic vnicũ filium ineffabili vltra quam paternitas exigebat affectu prosequebatur, quẽ mors præueniens, è viuis abstulit, vnde ad sedandam tristitiam imaginem filij fingi curauit, vt saltem filij similitudo tristiciam leuaret; cui vniuersa familia in adulationem Domini aut coronas plectere, aut flores inferre, aut thura incendere consueuit simulachro, & tandem ad illud tanquam ad asylum sontes confugere, qua si veniam petentes merebantur, & hos honores simulachro potius timore, quàm amore offerre cœperunt: de quibus Petronius:

Primus in orbe Deos, fecit inesse timor:

Deos intelligens, simulachra hominum, quos vt Deos colebãt. Augustinus quid de inuẽtione imaginũ sentiat, ipse explicat, cõtra Faustũ Manichæum scribens, his verbis: *Non mirum est, si præuaricatores Angeli, quorum duo maxima vitia sunt, superbia atque fallacia, per hunc aerem volitantes, quod vni vero Deo deberi nouerant, hoc sibi à suis sculptoribus exigerent: à quibus dij putari voluerunt, dante sibi locum vanitate cordis humani, maximo cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, vnde simulachrorum exortus est, & maiori adulatione diuini honoris deferentur, tanquam in cœlum receptis, pro quibus se in terris dæmonia colenda supponerent, & sibi sacrificari à deceptis & perditis flagitarent.* Hactenus Augustinus. Hoc ipsum indicat Sapiens in eodem capite, cùm ait: *Initium scortationis excogitatio simulachrorum est, atq; eorundem inuentio vitæ corruptela.* Facta sunt enim simulachra in creaturæ Dei abominationem, in scandala animabus hominum, & in laqueũ pedibus insipientiũ. Nam eò res admodũ citò perducta est, non solũ vt orbis terrarũ sit repletus idolis; verũetiã vt diabolus nactus occasionẽ, ex idolis multis responsa dederit, quare & in ipsis diuinus cultus est illi exhibitus. Non igit̃ mirũ est Prophetas Dei adeò vehemẽter inuectos esse in simulachra gẽtiũ, vt & artifices simulachrorũ maledictos pronũcient, & eos qui simulachra adorãt. Esaiæ 41. Baruch 6, & in multis alijs locis. Dauid Psalm. 97. ait: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulachris suis.* Et Psal. 114. *Simulachra eorum sunt argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent, sed non loquuntur; oculos habent, & non vident. Aures habent, sed non audiunt; nares habent, sed non odorant; manus habent, sed non palpant; pedes habent, sed non ambulant; non meditantur in pectore suo. Similes illis erunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* Hinc apparet quòd nulla maior miseria cogitari possit, quàm Ethnicorũ, qui colunt idola; quprum alij cogitarunt ipsas statuas esse Deos, alij alligarunt Deum ad certas statuas & cultus: alij tribuerunt diuinam potentiam hominibus mortuis, quorũ statuas coluerunt. Solus Numa secundus Romanorũ Rex, cũ templa Romæ, & ceremonias varias instituret, simulachrum nullum in eis posuit; vnde centum & sexaginta annis in templis Romæ nullum extitisse simulachrum scribitur, testibus Cyrillo & Eusebio. Hactenus diximus satis de inuentione simulachrorum apud prophanas gentes, de progressu & propagatione cultus simulachrorum, de abominatione idolorũ, & de miseria eorum, qui idola coluerunt. Nunc ad Christianos veniamus.

Circa annum Domini 180. priuatim Massalina socia Carpocratis, imagines Iesu, Pauli, Homeri, Pythagoræ & aliorum, coluit adorando, incensoq; ponendo: sed pauci id, efficientibus pijs Ecclesiæ doctoribus, exemplum sunt imitati. Quod ex eo apparet, quòd Lactantius qui vixit postea, hoc est, circa annum Domini 310. scripserit: *Non est dubium quin religio nulla sit, vbicunq; simulachrum est.* Nec postea, vsq; ad annum ferè Domini 400. imaginum vsus fuit in templo, ex quo intelligere promptum est, quòd donec fuerit purior religio, simulachrorum vsus nullus in Ecclesia fuerit. Verùm circa hæc ipsa tempora cœpit imaginũ vsus in templis Christianorum, cui rei occasionem præbuit Pontius Paulinus Nolanus Episcopus. Is enim cũ quotannis vnà cum populo natalem celebrabat diui Felicis, quo die splendidè epulari solebãt, parietes templi picturis ex veteri Testamento desumptis, ornandos curauit, vt accumbentes in communi mensa, spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exigerent. Hinc in alias Ecclesias pingendi imagines consuetudo deriuata est, quam tamen pij doctores Ecclesiæ improbarũt. Nam cùm in Antiochia imagines sanctorũ in templa inuexissent, consilio piorũ doctorũ sunt rursus euersæ, sed mox ab hypocritis resti-

restitutę, atq; ita paulatim in totum Christianũ orbem, imaginũ & simulachrorũ vsus est inuectus. Consilium Paulini in se non fuit malũ, sed euentus pessimus: ex quo intelligi potest, quàm periculosum sit sapientiæ humanæ fidere, & aliquid præter verbum Dei in Ecclesia Christi instituere. Rarò enim exitus expectationi respondet, vt in hoc Paulini exemplo videre est. Nam hac leui occasione data, cumulata sunt idola, creuit superstitio, & magna in Ecclesia certamina, schismata & scãdala secuta sunt, donec Antichristus Romanus Pontifex, imaginũ Patronus, obtinuit victoriam. Auctæ sunt enim imagines in Ecclesia, nemine ferè publicè reclamante, ab anno Domini ferè 400, vsq; ad annũ 718, quo tempore Philippicus à Iohanne Monacho edoctus, delere cœpit imagines. Mox Leo imperaror exemplum Philippici secutus, curauit concilium fieri Bizantij, inuito Pontifice Romano, in quo concilio fuere 330 Episcopi, qui communibus suffragijs statuunt idola è templis tollenda, & imagines comburendas. Sed quid hic Papa Gregorius eius nominis secundus? Concilium Romæ celebrat, præsentibus Italiæ Prælatis, in quo statuitur imagines summa veneratione, & multo maiori cultu, quàm antea factum est, obseruandas esse, contrariumq; sentientes damnandos, adeò quòd Imperatori id facere recusanti, sacris interdixerit, subditos imperatoris propter ablatas imagines, in apertam rebellionem perduxerit, totam Hisperiam, Emiliam, Liguriam, Italiam & multas alias terras, ab eius obedientia abduxerit, & vectigalia illi solui prohibuerit. Constantinus eius nominis Quintus, Leoni patri succedens, Italica Synodo permotus, omnes Græciæ doctos conuocat; in quo conuentu antistites trecenti triginta definiuerunt, non licere Deo, per Christum fidentibus vlla neque creatoris, neque creaturarum ad cultum habere idola vel simulachra; quin potius ob scandala, omnia simul esse tollenda. Quare Imperator Patrem imitatus, residua combussit, & ornamenta simulachrorum fisco ascripsit. Definitionem Concilij Paulo pontifici Romano scribit, vt & ipse imagines tollat, propereque tollat, præcipit; sed frustra, Pontifice in Pipinum regem conspirante, & Imperatorem vna cum concilio excommunicante. Mortuo autem Constantino quinto, succedit in eius locum filius Leo Quartus, qui sibi matrimonio iunxit Irænam, ex qua & filium sustulit Constantinum sextum. Huic Irænæ, Leo præmatura morte præuentus, reliquit imperium. Hęc igitur Iręna, Leone marito mortuo, & Constantino patris Leonis successore adhuc puero, Pontificis Theodori precibus expugnata, apud Nicæam Synodum tercentum, & quinquaginta Episcoporum conuocat, in qua præsentibus Romanis, decretum est, vt Romanæ Ecclesiæ ritu simulachra in Græcia haberẽtur, vtq; Constantinopolitana Synodus, quæ contrarium definierat, crederetur erronea. Verùm Constantinus sextus adultus, indignitate rei motus, non solum matri Irænæ abrogat imperium: verumetiam omnia ea deijcit, confringit, exurit, quæ Iræne mater construxerat. Sed quid accidit pio Principi? Romanus Pontifex iterum conuocat concilium, simulachra defendit. Iræne autem impia fœmina, filium Constantinum per insidias capit, oculis priuat, carceribus demandat. Neque dubium est, hanc fœminam artibus Papæ, & auxilio instructam fuisse, ad tantum facinus perpetrandum, alioqui φυσικὴ materna eam à tanto facinore auocasset.

Nicephorus Regnum Constantini adeptus, & fœdere cum Carolo Magno inito, omnes statuas Irænę comminuit, quem morem deinde omnes Constantinopolitani Imperatores obseruasse leguntur, præter vnum Theodorum Lascharem, qui in Lugdunensi Concilio ad partes Romani pontificis declinauit. Quapropter à Constantinopolitanis, dignitate, vrbe & Regno exutus est. Sed quid multis? Romanus Pontifex orbem terrarũ propter defensionem idolorum commouit, Monarchiam disipauit, proditionum & defectionum multarum author fuit; schismata fecit, potentiam Christianorum Imperatorum fregit, vt damnatam verbo Dei idololatriam tueretur, non tam solicitus pro imaginibus, quàm pro suo regno, supra omnia mundi imperia stabiliendo. Acceptam proinde Romano Pontifici feramus ruinam imperij, & Ecclesiarum Orientis, & inuectam omnis generis idololatriã in Ecclesias Occidentales. Qui hinc non intelligit, Romanum Pontificem ipsum Antichristum esse, parum profectò intelligit, præsertim cùm omnia ipsius facta cum prædictionibus Prophetarum & Apostolorum de Antichristo congruunt.

Iam reliquum est vt dicamus quid pius tutò sequi possit. Tametsi autem tutissimum iudicarem cum Luthero, nullas planè imagines aut simulachra in templis habere, propter periculum quod inde metuendum est: tamen cùm id obtineri non possit, prudenter agendum est vt rectè formetur iudicium piorum de imaginibus & statuis in templis Christianorum.

Formabitur autem iudicium rectè hoc modo. Discernendum est ante omnia inter vsum non impium imaginum, & superstitiosum. Vsus non impius in veteri Testamento, fuit partim typicus, vt Cherubim, Serpens Æneus, partim politicus, vt imaginum in moneta; partim ornatus gratia adhibitus, qualis fuit in templo Salomonis varia rerum expressio. Hic triplex vsus, donec mansit intra suos limites, nequaquam improbandus erat. Verùm cùm Rex Ezechias videret populum ad superstitionem Ægyptiacam pronum, Serpentem Æneum adorare, eum rectè destruxit, absque dubio à Prophetis Dei admonitus. Si factum Ezechiæ rectè laudatur, qui typum Christi propter ab-

usum sustulit: multo magis laudandi sunt, qui historicas & politicas imagines propter abusum abolent. Nam si hoc licuit in serpente, qui iussu Dei erectus erat, multo magis licebit in iis, quæ humana solummodò nituntur autoritate.

Vsus imaginum ferendus in nouo Testamẽto, similiter triplex esse poterit, historicus, politicus, & ornatus causa adhibitus. Hîc tametsi culpari non potest in se, donec manserit intra suos limites, quia cum nullo verbo Dei pugnat; tamen propter periculum, quod inde metui poterit, præstaret quàmpauciſsimas imagines in templis Christianorum habere.

Etsi autem Paulini factum in se malum non fuit (nam & animus instituentis pius erat, & finis bonus, vt suprà ostendimus) tamen occasio erat plurimorum malorum in Ecclesia.

Quamobrem Constantinopolitani Imperatores, & Episcopi Græciæ ferè omnes, metuentes simile periculum, opposuerunt se Romano Episcopo, nullas prorsus imagines, aut simulachra ferentes in templis Christianorum. Nam piorum est, non solùm mala præsentia cauere; verumetiam occasionibus occurrere, ne malum tempore serpat. Diabolus enim nullam occasionem negligit.

Quid? An non prohibitiones imaginum sunt vniuersales? An non hæc vox Dei est; *Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem eorum quæ sunt in cœlo desuper, & quæ sunt in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra?* Omnis præceptionis & prohibitionis finis, aut est alicubi expressus, aut non est expressus. Si nullibi est expressus finis, ratio & finis præceptionis & prohibitionis sit voluntas Dei. Prohibitio illa, qua vetitum est primis parentibus ne de fructu certæ arboris comederent, finem non habuit adiunctum, quare ratio & finis erat ipsa voluntas Dei. At si alicubi finis est expressus, ipse finis erit caussa, propter quam aliquid vel præceptum vel prohibitum est. Atque ideò finis semper præceptioni & prohibitioni aptandus est. Nam extra illum se non extendit mandatum, quia caussa cessat. Idcirco si quando aliquid fit, quod non pugnat cum fine præceptionis aut prohibitionis, nequaquam præceptum aut prohibitum existimandum est. Prohibitum est in vniuersum, si verba spectes, ne vllam similitudinem faciamus: sed quis finis est istius prohibitionis? Ne colas similitudinem illam. Hic finis caussa est prohibitionis, qui semper aptandus est prohibitioni, vbicũq; legitur, etiamsi vbique non expresè ponitur.

Nunc autem historicæ imagines, typicæ & politicæ, non pugnant per se cum fine prohibitionis, id est caussa. Quare nequaquam sub vniuersali interdicto continentur. Adhæc si prohibitio accipienda esset ὄνως, nunquam Dominus ipse mandasset serpentis similitudinem in deserto erigi, nec Cherubim super propitiatorium poni. Hæc regula etiam locum habet in politicis legibus, & est caussa ἐνιαυσίου, qua mitigatur τὸ ἀκριβὲς δίκαιον. His ita demonstratis, sequitur nec omnem vsum imaginum in Ecclesia damnandum esse: nec rectè facere eos, qui sine discrimine, non habita ratione pacis publicæ, omnes imagines in templis abradi volunt, & simulachra confringi.

Porrò cùm iam satis constat, nec sanctos, nec eorum imagines colendas esse, etiamsi eas pingi non sit prohibitum, modò ob fines fiat, quos suprà enumerauimus: adhuc tres quæstiones diluendæ sunt, videlicet: Num liceat ipsum Deum vlla imagine exprimere? An postquam Filius Dei assumpsit humanam naturã, pingatur seu sculpatur licitè, an non? Nunquid adoratio imaginis & archetypi, vt Papistæ volunt, sit eadem nec ne? De his tribus quæstionibus inter multos non conuenit.

Quantum ad primam quæstionem attinet, num fas sit ipsum Deum vlla imagine exprimere. Respondeo. Deus est inuisibilis: Igitur nulla figura visibili pingi aut sculpi potest. Deus est immensus: Igitur figuris finitis imago eius non clauditur. Deus est spiritualis essentia: Igitur corporali forma nec potest nec debet effigiari. Quicunque enim hoc facit, diuinæ maiestati iniuriam facit. Addo quòd Deus non velit vlla re externa repræsentari. Ita enim Moses ait: *Vocem verborum eius audistis, formam penitus nullam vidistis.* Deinde planè inutile est, velle Deum ipsum vllo modo exprimere, quẽadmodum Athanasius pulchrè, contrà gentes scribens, concludit hoc modo.

Dicant quæso, inquit, quo pacto per simulachra noscatur Deus? An per circumpositam illis materiam? An per inductam materiæ formam? Si ob materiam, quæ iam formæ necessitas? Vt non prius etiam, quàm illa pingeretur, per omnem prorsus materiam apparuerit Deus, cùm omnia testentur gloriam eius? Porrò si superducta effigies diuinæ cognitionis caussa est, quid iam pictura cæteraque materia opus est? Ac non magis per ipsa vera animalia, quorum formæ simulachra sunt, Deus cognoscitur? Nam clarius profectò Dei gloria innotesceret, si per animalia rationabilia, & irrationabilia, quàm per inanimata & immobilia manifestaretur. Cùm ergo, intelligendi Dei gratia sculpitis aut pingitis imagines, rem profectò minimè dignam facitis. Hactenus Athanasius.

Viderint ergo quid faciant, qui Deum Patrem barbatum, & canum senem depingunt; qui profectò non excusantur dicto Danielis; qui dixit se vidisse antiquuum die rum sedentem, &c. Danielis capite septimo. Nam ideò sic vocatur Deus, quòd sit æternus. Neque visio illa Danielis sculpta aut picta censenda est, sed talis in somno est oblata.

Secunda quęstio est, an postquam Filius Dei assumpsit humanam naturã, & factus est verus & visibilis homo, liceat illum sculpere aut pingere? Respondeo: verũ quidem esse, q̃ secũdùm formã serui, hoc est vt homo pingi & sculpi possit. Natꝰ est. n. ex Beata virgine, versatus est cum hominib. operatus est miracula, passus, crucifixꝰ mortuus,

mortuus, sepultus. Deinde ascendit in cœlum, quæ omnia, sicut secundùm veritatem gesta sunt, ita etiá visa ab hominibus, & scripta sunt. Qua ratione facilè intelligimus, quomodo infigurabilis iam figuretur: quomodo inuisibilis olim, factus sit visibilis.

Consequitur igitur iam pingi & sculpi Christum posse. Sed adhuc quæritur, an liceat. Certè si vlla occasio daretur idololatriæ, præstaret non pingi, si caueri potest, ne sub prætextu pietatis irrepat superstitio, toleretur imago Christi: quæ certè si aliud commodi non habet, monet non esse humanam naturam Christi ita deificatam, vt ampliùs non sit vera & circumscripta Christi humanitas, quemadmodum Eutyches olim, & Casparus Stencfeldius nostra ætate docuerunt.

Restat tertia quæstio, num adoratio imaginis referatur ad archetypum, nécne. Papistis placet, vt eadem sit adoratio imaginis, & rei, quę repręsentatur imagine. Imaginis, inquiunt, honor ad exemplaris transfertur honorem. Igitur cultus, qui imaginibus crucifixi & aliorum Sanctorum tribuitur, ipsi Christo & Sanctis exhibetur. Hanc suam ratiocinationem concludunt his versibus:

Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipsa:
Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Hanc putridam rationem mutuati sunt Papistę à Damasceno, qui in hunc modum libro quarto Orthodoxæ fidei, capite decimoseptimo scribit: *Quia nonnulli nobis exprobrant, quòd adoramus & veneramur Saluatoris nostri, & Reginæ nostræ Deiparæ imaginem, insuper & reliquorum Sanctorum & famulorum Christi: audiant quòd à principio Deus hominem ad suam imaginem fecerit. Huius igitur gratiâ inuicem adoramus, nisi quatenus ad imaginem Dei facti sumus. Nam, vt inquit diuiloquus & magnus in diuinis Basilius: Imaginis honor ad exemplaris transfertur honorem.*

Respondeo ad rationem Damasceni: Nulla imago potest sculpi, Christi aut alicuius Sancti, secundùm eam partem, quæ est imago Dei. Non enim homo est imago Dei secundùm externa liniamenta, sed secundùm animam, quatenus in ea lucet iusticia & sanctitas vera. Deinde quia imaginum adoratio nec mandatũ, nec promissionem habet, addo quòd etiam à Gentibus prophanis accepta, est planè inutilis, & damnatur illo dicto: *Frustra me colunt mandatis hominum.* Tertiò, ex diametro pugnat cum mandato Dei, quod est Exodi capite vigesimo, Deuteronomij capite quarto, Psalmo nonagesimo sexto. Ideò probo dictum Clementis, qui scribit, antiquum serpentem per nonnullos verba huiusmodi proferre: Nos ad honorem inuisibilis Dei, imagines visibiles adoramus.

Monachi, quò videantur acutiores, & non frustrà in palæstra Aristotelis sudasse, in hunc modum, si diis placet, concludunt. Idem est motus, quo quis fertur in imaginem rei, & in ipsam rem. Igitur eadẽ est veneratio, qua veneramur imaginem, & rem cuius est imago.

Respondeo. Monachi suis ratiocinationibus & seipsos & alios fallunt. Volunt videri sapientes, cùm stulti sint, & vani deprehendantur in suis dialogismis. Verùm pius contrà facit, quærit eum adorationis modum, quẽ verbum Dei sibi commendat: nõ quem ratio stulta sine verbo Dei fingit, Ethnicorum more. Filius Dei, quem solum Magistrum salutis agnoscimus, negat Patrem suum coli velle nisi spiritu & veritate, Iohannis capite quarto, quemadmodum suprà ostendimus. Hoc modo contenti simus, relinquentes Papistis sua idola.

Sextum genus cultus creaturarum, est veneratio reliquiarum, quas vocant, Sanctorum: vt sunt vestes, corpora, & partes corporum. Huius superstitionis fundamentum hoc iaciunt Papistæ: Nos adoramus reliquias Sanctorum, vt eum, cuius Martyres adoramus, honoremus, vt honor seruorum redundet in Dominum. Verùm hoc fundamentum valdè debile est, cùm destituatur firmitudine, quam ex verbo Dei habere deberet. Quare illud contemnamus, ac sciamus hunc vnum honorem debere reliquiis Sanctorum tribui, vt terræ, de qua sumptæ sunt, mandentur, donec iustus Iudex mandauerit, vt rursus de terra prodeant. Taceo quòd sacrilegij genus sit mortuorum corpora effodere, in partes secare, ad varia loca deferre, & vendere: quod sanè vel Phocylides, Poeta ethnicus, damnârit, qui iubet ne mortuorum reliquias effodiamus: *Quia speramus*, inquit, *mortuos rursus in lucem prodituros.*

Quàm variæ superstitiones circa reliquias Sanctorum excogitatæ sint propter quæstum, longum esset recensere. Quidam particulas ad colla suspendunt, religionis caussa. Nonnunquam in processionibus Papisticis ostendũtur, vt à populo adorentur: interdum aqua, qua ossa Sanctorum lota sunt, datur cõtra certos morbos. Hæc & plura alia aucupia Pontificij excogitârunt, quæ quoniam manifestè impia sunt, reliquias mortuorũ Papistis relinquamus. De superstitione magica edidimus peculiarem tractatum, quare de ea huc plura non adiiciemus.

QVARTVS.

3 Et hæc facient vobis, quia non nouerũt Patrem, neque me.

Indicatio caussæ est, cur Iudæi Apostolos, & cur tyranni & Sophistæ Ecclesiam Christi semper persequuntur. Est autem voluntaria & affectata ignorantiæ caussa, quòd nec Patrem, nec Filium nouerint Iudæi. Hi quidem existimant se sapere, & sapienter facere, dum Christum & eius membra ad mortem vsque persequuntur: sed miserrimè desipiunt, & stultis suis ratiocinationibus se aduersus Deum, atq; eius consilium armant in propriam pernicię & sempiternum probrum. Si Scripturas in consilium adhibuissent, & probè inter se contulissent, & Patrem & Filium nouissent. Hæ enim testantur, Patrem ex amore misisse Filium, vt genus hu-

manum ab æterno liberaret interitu, iuxta primam promissionem sæpius in Scripturis & verbis claris, & typis illustribus, & figuris multiplicibus repetitã: de quibus quia singulare scriptum edidi, cui titulus est, Demonstratio, &c. nolo hîc prolixior esse. Hoc tantùm addo, quòd hæc Christi verba: *Hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me:* & consolationem in persecutione, & commonefactionem de persecutoribus Ecclesiæ, contineant.

Consolatio hæc est: Iudæi vos persequentur, quia ignorant Patrem & me. Igitur caussa vestra bona est, & illorum mala. Si autem vestra caussa bona est, nolite dubitare, quin lætus futurus sit exitus persecutionis vestræ. Hoc pin de sit vobis satis. Hac cogitatione animos vestros sub cruce erigite.

Commonefactio est, quòd omnes qui persequuntur Ecclesiam, etsi sibi sapere videntur: tamen reuera desipiant, olim suæ persecutionis mercedem, æternum exitium reportaturi. Si ergo nobis aliquid aduersi propter confessionem Christi acciderit, veniet nobis in mentem dictum Pauli, quo ipse Philippenses consolatur, capite primo: *Vno pariter animo decertate per fidem Euangelij, nec in vlla re terreamini ab ijs, qui se opponunt: quod illis quidem est exitij ἔνδειξις, vobis verò salutis, idq; à Deo.* Solemur igitur nos communi Ecclesiæ Christi sorte, ac certissima liberatione in Christo Iesu, iuxta regulam Pauli: *Si cum illo patimur, cum illo etiam regnabimus.* Non quòd nostra afflictio sit regni caussa, sed via regni, idque ex sapientissimo consilio optimi Patris, qui vult conformes fieri Filio in cruce, quos statuit olim glorificare. Statuit autem glorificare omnes, qui in Filium crediderint, & in fide vsque ad finem perseuerauerint, iuxta promissionem Domini ac Magistri nostri: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit.*

QVINTVS.

4 Sed hæc locutus sum vobis, vt cùm venerit hora illa, memineritis eorum, quæ ego dixerim vobis.

Etsi Dominus sciuit Discipulos suos, vt iam erant turbati & mœsti propter crucem, de qua toties dixerat, non satis capere quæ dixerat: tamen hæc inculcat propter fructum, quem inde percepturi erant, cùm viderent prædictioni respondere euentum. Nam duplicem fructum inde percipient. Vnum, quòd inde colligant Magistrum suum præscium fuisse futurarũ & suarum & Ecclesiæ afflictionum. Alterum, quòd inde concipiant fore, vt promissa gloria crucem sit secutura. Si enim prædixit crucem, & euenit, haud dubiè etiam eueniet bonũ, quod prædicendo promiserat.

Hoc argumento haud dubiè consolabantur se Discipuli, & triduo illo, quo Dominus cruci affixus est, & mortuus est, & iacuit in sepulcro, & postea in ministerio Apostolatus sui, in quo experti sunt, quàm vera fuerit hæc Christi prædictio. Horum exemplo & nos colligamus fructum ex prædictionibus Christi, Prophetarum & Apostolorum. Pleraque quæ prædixerant de persecutione Ecclesiæ, partim euenerunt, partim quotidie eueniunt. Ergo haud dubiè euenient etiam, quę de gloria Ecclesiæ prædixerat, quæ omnia conclusa sunt ex dicto illo Mosis, Geneseos capite tertio: *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum, & semen eius, ipsum conteret caput tuum, & tu conteres ei calcaneum.* Vt enim Christus caput seminis mulieris vicit serpentem: ita pij, qui sunt membra seminis mulieris, tandem superabunt & Diabolum, & semen eius.

Modum victoriæ exprimit Iohannes, cùm ait: *Hæc est victoria, quæ vicit mundum, fides vestra.* Firma igitur spe promissam victoriam in Christo Iesu capite nostro expectemus, nihil morantes carnis vanas argutias.

SEXTVS.

Hæc autem vobis ab initio non dixi, quòd vobiscum eram.

Cur Dominus anteà suos Discipulos non præmonuerit de persecutione, quam erant habituri propter nomen suum, exponit. Cùm præsens vobiscum eram, carnali præsentia mea vos confirmaui: quare non opus erat, vt vos præmonerem de futura vestri persecutione. At nunc quia carne à vobis abero, præmoneo vos, ne cùm venerit persecutio, animũ despondeatis, tanquam essetis orphani & deserti. Nam tametsi à vobis subtraham carnẽ hanc visibilem, Spiritu tamen semper vobis adero.

Sed quomodo hæc congruunt cum narratione aliorum Euangelistarum, qui testantur Christum ante Cœnam & de sua & de Discipulorum persecutione prædixisse? Vna vocula, *ab initio*, quæstionem soluit. *Non dixi vobis hæc ab initio:* hoc est, statim postquam vos mihi adiunxi Discipulos, sed priùs vobis veluti elementa quædam secuturæ perfectioris institutionis tradidi.

Vel hoc modo solui potest quæstio: Etsi antea Dominus prædixit de persecutione Discipulorum in genere, non tamen expressis circunstantiis, quas hîc ponit. Ideò diuus Chrysostomus ait: *Prædixit quidem antea, quòd flagella paterentur Discipuli, non autem quòd mors eorum reputaretur, vt Dei cultura.* Augustinus hæc verba refert ad promissionẽ de Paracleto. quasi dicat: Non antea dixi vobis de Paracleto, ipsemet enim aderam vobis Paracletus.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

5 Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, quò vadis?

Prænonet Christus Discipulos suos de suo ad Patrem abitu, idque non interrogatus, vt certissimum sit Discipulis, quòd ad Patrem, qui misit

misit illum, vadat. Hîc plures circunstantiæ considerandæ se offerũt, quas breuiter ascribemus.

Sunt autem hæ: prima, quis mittit: secunda, quis mittitur: tertia, quò mittitur: quarta, quomodo mittitur: quinta, ad quid mittitur: sexta, quâ itur ad Patrẽ: septima, quò venit ad Patrẽ: octaua, quid apud Patrem facit.

Quis mittit? Pater cœlestis, amãs hominum, cupiensq; perditis succurrere. Fuit ergo amor Dei erga genus humanum caussa missionis, Iohannis cap. 3.

Quis mittitur? Filius æternus, æterni Patris, obtemperans Patri, & sitiens salutem humani generis, mittitur.

Quò mittitur? In mundum ad homines peccato immundos, vt qui à Deo proditorie defecerant ad ipsius hostem Diabolum.

Quomodo mittitur? Assumendo formam serui in vnionem personalem, eò quòd conceptus sit in vtero Virginis ex Spiritu Sancto, natus ex Virgine verus Deus, & verus homo vna persona. Nam mansit quod erat, & assumpsit quod non erat.

Ad quid mittitur? Vt sit nobis à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemptio, 1. ad Corinthios, capite primo. Attulit enim verbum Patris, continens veram sapientiam. Factus est obediens erga Patrem, cuius obedientia nostra est iusticia. Sanctificatus Patri nos sanctificat: & victor peccati, mortis, inferni, Diaboli, noster est Redemptor.

Quâ itur ad Patrem? Obedientiâ crucis, morte, sepulturâ, resurrectione & ascensione.

Quò venit ad Patrem? In cœlum, vbi est thronus maiestatis diuinę. Tametsi enim Filius nunquam abest à Patre, nec Pater à Filio. Est enim Pater in Filio, & Filius in Patre, vt qui sunt vnius & eiusdem numero essentiæ. Ex quo fit, vt Pater & Filius vnus sit Deus, qui nusquam abest: tamen carne, quam assumpsit, ascendit sursum in cœlum, & supra omnes cœlos, vbi est thronus maiestatis. Illic enim sedet ad dexteram Patris, quemadmodum Scriptura testatur. Neque tamen à nobis abest, sed semper Ecclesię suæ, iuxta promissionem, quæ est Matthæi 28. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi*, verissimè adest.

Adéstne, inquies, & abest simul? Audi Augustinum hanc ἀντιλογίαν ex Scripturis soluentem, qui ita tractatu 50. in Iohannem, ait: *Secundùm præsentiam maiestatis semper habemus Christum, secundùm præsentiam carnis rectè dictum est Discipulis: Me autem semper non habebitis.* Et alibi: *Christo discedente corporaliter, non solùm Spiritus Sanctus, sed & Pater & Filius illis affuit Spiritualiter.* Cyrillus: *Nullus ambigit, cùm in cœlos ascenderit, quamuis virtute Spiritus semper affuerit, præsentia tamẽ carnis abfuisse.*

Quid facit apud Patrem? Interpellat prò nobis, mittit suum Sanctum Spiritum in nos, dat dona hominibus, eosque sibi copulat & corporaliter & spiritualiter.

Pleraque harum circunstantiarum continentur in dicto Domini ad Nicodemum, Iohannis capite tertio: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, nõ pereat, sed habeat vitã æternam.* Vide quæ in istum locum Iohannis suprà annotauimus.

SECVNDVS.

6 Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

Etsi abitus Christi ad Patrem salutaris fuit Discipulis: tamen eis summam tristitiam attulit, cùm propter amorem quo illum præsentem prosecuti sunt, tum propter solatium, quod ex præsentis doctrina & conuersatione habebant. Verùm quia hic amor, etsi laudabilis & honestus erat: tamen quia non regebatur vero iudicio ad normam verbi, erat corrigendus. Ideò subiicitur.

TERTIVS.

7 Sed ego veritatem dico vobis: Expedit vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

Correctio erroris Discipulorum. Opponit enim vtilitatem abitus sui ad Patrem tristitiæ Discipulorum, eique mederi conatur promissione Spiritus Paracleti, quem ad eos missurum se promittit. Potest autem argumentum hoc modo concludi. Vtiliora sunt anteponenda minùs vtilibus. Vtilior vobis erit Paracletus, quem mittam vobis, quàm mea præsentia carnalis, scilicet peracto munere, propter quod missus sum. Ergo Paracletus qui ad vos mittetur, præferendus est meæ carnali præsentiæ. Proinde non oportet vos adeò tristes esse propter meum abitum, nec anteponere meam carnalem præsentiam Paracleto, quem ad vos mittam vbi abiero. Sed quomodo venit ad Discipulos Spiritus, qui nusquam nõ adest? Venit non essentia, qua vbique adest, idem Deus cum Patre & Filio: sed virtute & efficacia, item visibili forma, de qua hîc potissimùm loquitur. Vt ergo Filius Dei dicitur venire, non essentiâ diuinitatis, sed assumptione carnis, qua etiam abire dicitur, & redire: ita Spiritus Sanctus dum visibiliter apparet, venire dicitur. Quòd autem de efficacia loquatur Dominus, ostendit epitheton. Nam Paracletus dicitur propter efficaciam suam in Discipulis. Cur autem Spiritus Sanctus dicatur Paracletus, vide quæ suprà annotauimus capite decimoquarto, in hæc verba: *Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis.*

SECVNDA PARS.

Hæc secunda pars, vt suprà monuimus, expositionem officij Spiritus Sancti, & in mundo, & in Ecclesia cõtinet. Mundum arguet, Ecclesiam docebit. Huius igitur partis duo sunt membra. Primum de Spiritus Sancti officio in mundo. Secundum de Spiritus Sancti officio in Ecclesia. Vt enim contumaces cõuincit de errore: ita obsequentes ducet in omnem veritatem.

DE PRIMO.

PRIMVS.

8 Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato, de iuſticia, & de iudicio.

Cùm Dominus dicit: *Et cùm venerit ille*, ſignificatur modus quidam venturi Spiritus Sancti, hominibus antea incognitus: videlicet quòd viſibili forma ſit apparituru mundo. Nam alioqui nuſquam non adeſt, etſi inuiſibiliter. Loquitur ergo Dñs abſq; omni dubio de eo aduentu Spiritus Sancti, qui contigit quinquageſimo die à reſurrectione Domini, qui dies Pentecoſte à numero dierum dicitur. Hic autem Spiritus ſic aduenies, arguet mundum, ſcilicet per miniſterium Petri, aliorumque Apoſtolorum, quod miniſterium ſua miraculoſa apparitione à Deo eſſe demonſtrauit, ſedens ſuper ſingulos Apoſtolorum.

Miraculoſa ergo apparitio Spiritus Sancti ſuper Apoſtolos, & efficacia eiuſdem in illis, vt loquerentur variis linguis, & opponerent ſe toti mundo, loco euidentiſsimæ demonſtrationis eſt, qua mundus (id eſt, Iudæi, Pilatus & Herodes) conuincitur, etſi conuictus non credit totus. Sed qua de re arguet mundum? *Arguet*, inquit, *mundum de peccato, & de iuſticia, & de iudicio*: hoc eſt, conuincet contra mundum, peccatum eſſe quod mundus non iudicet eſſe peccatum; & conuincet contra mundum, iuſticiam eſſe, quam mundus nõ iudicat eſſe iuſticiam; & conuincet cõtra mundum iudicium eſſe, quod mundus non iudicat eſſe iudicium. Hæc interpretatio grammatica optimè cum euentu congruit, quæ deſcribitur Actorum capite ſecundo. Quare illam aliis generalioribus interpretationibus antepono, etſi eas vtiles eſſe ſuo loco non nego.

SECVNDVS.

9 De peccato quidem, quòd non credunt in me.

10 De iuſticia verò, quòd ad Patrem vado, & amplius non videbitis me.

11 De iudicio autem, quòd Princeps huius mundi iam iudicatus eſt.

Expoſitio eſt. Exponit enim & declarat quænam ſit illud peccatum, & quænam iuſticia, & quodnam iudicium, de quibus Spiritus Sanctus quinquageſimo à reſurrectione Domini die arguet mundum. Verùm hæc quia paulò obſcuriora ſunt, vt ſolent prædictiones eſſe, ſimpliciſsimè ea per collationem euentus cũ prædictionibus declaremus. Continent enim illuſtrem explicationem primæ promiſsionis de ſemine mulieris contrituro caput ſerpentis, hoc eſt, deſtructuro opera Diaboli, vt Iohannes interpretatur, 1. Iohan. cap. 3. Senſus enim horum verborum abſque omni dubio hic eſt: Spiritus Sanctus quinquageſimo à reſurrectione Domini die, conuincet aduerſus mundum, quòd Ieſus Mariæ filius ſit Chriſtus, ſeu Meſsias olim promiſſus, & quòd ſit iuſtus, & quòd ſit victor Diaboli. Hæc enim tria complectitur præſens pericopa, qua declaratur prima promiſsio, de quibus ſigillatim dicemus.

De peccato quidem, quòd non credunt in me: hoc eſt, Spiritus Sanctus aduerſus mundum teſtabitur & conuincet peccatum eſſe, non credere Ieſum eſſe Meſsiam olim promiſſum, & viua fiducia in illum non recumbere, à quo ſolo ſalus eſt expectanda. Poſuit enim Dominus conſequens pro antecedente & conſequente ſimul. Antecedit enim, ſtatuere Ieſum eſſe Meſsiam: ſequitur in illum credere, quæ duo coniuncta requiruntur ad ſalutem. Peccatum igitur mundi, hoc eſt, Iudæorum, qui Chriſtum occiderũt, eſt contumaciæ, qua ſuperbè opponunt ſe Deo Patri, qui miſit eis Filium, vt eum Meſsiam agnoſcerent, in eum crederent, & in eo ſaluarentur. Ita enim Spiritus Sanctus per os Petri Iudæos reos huius peccati peragit, Actorum capite ſecundo: *Viri Iſraelitæ*, inquit, *audite verba hæc, Ieſum Nazarenum, virum demonſtratum à Deo erga vos, virtutibus & prodigiis & ſignis, quæ fecit per illum Deus in medio veſtri, ſicut vos ſcitis, hunc definito conſilio & præſcientia Dei expoſitum, cùm accepiſſetis per manus iniquorum, crucifixum interemiſtis.* Huius proinde contumaciæ, qua Chriſtum non agnoſcerent à Patre miſſum, vt in eum crederẽt, reos peragit Iudæos Spiritus Sanctus.

Putabant quidem illi ſe bonum opus facere, dum ſe Ieſu opponerent, damnarent, crucifigerent. Nam illum cum iniquis, iuxta vaticinium, reputabant, iudicantes eum ſeditioſum aduerſus hierarchiam Moſaicam, & blaſphemum aduerſus Deum. Sed huius erroris ita eos conuincit Spiritus Sanctus die Pentecoſtes, quòd vno die vltra tria millia reſipuerint, & agnito ſuo peccato, Baptiſmum in remiſsionem peccatorum acceperint. Hæc vera & genuina ſententia verborum Domini cõſtituta, nihil vetat dictum ad theſin transferre, hoc eſt, ad generalem doctrinam de officio Spiritus Sancti, qui ſemper arguit mundum de peccato p miniſterium verbi, commendatum Eccleſiæ.

De iuſticia verò, quòd ad Patrem vado, & non amplius videbitis me: hoc eſt, Spiritus Sanctus aduerſus mundi peruerſum iudicium conuincet, quòd verè ſit iuſticia, quam mundus non putat eſſe iuſticiam. Mundus autem non putat iuſticiam eſſe obedientiam Chriſti, qua ipſe non ſolùm Legem impleuit perfectè: verùm etiam qua erat obediens Patri vſque ad mortem crucis, vt in ſe credentibus ſit iuſticia, qua iuſtificentur coram Deo. Spiritus Sanctus igitur eos de hoc errore conuincet, & Chriſtum verè iuſtum eſſe, & iuſtificatorem in ſe credentium, oſtendet.

Fuit ergo duplex in hac re Iudæorum error. Vnus, quòd Chriſtum iniuſtum & ſe iuſtos putarunt. Alter, quòd propriam iuſticiam ſtabilientes, noluerunt ſubiici iuſticiæ Dei, vt iuſtificarentur ex fide Ieſu Chriſti. Sed quomodo hoc conuincet Spiritus Sanctus, & quomodo

demonſtrabit

demonstrabit Christum esse iustum? Certissimo signo, videlicet ex eo, quòd Iesus abierit ad Patrem, hoc est, quòd victa morte resurrexerit, & ad Patrem quadragesimo die à resurrectione ascenderit. Hæc enim resurrectio & ascensio ad Patrem, argumentũ est iusticiæ Christi, quemadmodum Spiritus Sanctus ore Petri clarissimè Scripturis demonstrauit, Actorum capite secundo: *Quem Deus, inquit, suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab ea.* Rationem subiungit ex Psalmo decimosexto: *Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionẽ.* Hanc prophetiam conuincit Spiritus Sanctus completam esse in Iesu, ex quo liquidò apparet, illum sanctum & iustum esse, contra sententiam Iudæorum, qui illum tanquam iniustum condemnarunt, ipsi iniustissimi, vt qui collocarent maximam iusticiæ partem in eo, quòd Iesum crucifigerent.

Concluditur præsens argumentum breuius in hunc modum: Sanctus in se, id est, perfectè iustus non corrumpitur & putrescit in sepulchro (quia corruptio & putredo est pœna peccati.) Igitur qui nõ corrumpitur & putrescit, est sanctus, & perfectè iustus. Proinde Christus, qui anteuertit putredinẽ resurrectione sua gloriosa, sanctus & perfectè iustus est. Hanc doctrinam hodie quoque, & vsque ad vltimum diem, Spiritus Sanctus in verbo reuelat, probatque solum Christum iustum esse. 1. Iohan. cap. 2. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum: & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi.* Ex hac doctrina sequitur, quòd nullius hominis iusticia, nisi solius Iesu Christi consistat coram tribunali Dei.

Proinde nemo Legis operibus, nemo meritis suis iustificatur coram Deo. Sed hæc doctrina aliàs latiùs explicatur. Sed quid est quod addit: *Et amplius non videbitis me.* An non postea Christum viderunt Apostoli? Respondet diuus Augustinus per distinctionem: *Non videbitis me humilem, sed excelsum: non videbitis mortalem, sed sempiternum: non videbitis iudicandum, sed iudicaturum.*

De iudicio autem, quia Princeps huius mundi iudicatus est; hoc est, Spiritus Sanctus contra Iudæos, iniquè iudicantes, conuincet iudicium esse, qd illi negant esse iudicium. Negant autem victoriam Christi super Sathanam, quem sua gloriosa resurrectione superauit, esse iudicium. Sed eorum errorẽ refutabit Spiritus Sanctus quinquagesimo à resurrectionis Domini die. Nam cùm regnum Satanæ potissimùm est sub morte tenere captiuos, & Christus resurgendo vicit mortem, id quod Spiritus Sanctus conuicit: satis manifestum est Diabolum iudicatũ à Christo: hoc est, victum esse.

Obseruetur ergo in vocabulo iudicij metalepsis Hebraica. Fit autem hoc modo nominis transmutatio: Iudicium propriè est sententia Iudicis, qua is vel condemnat aliquem, vel iustificat. Condemnat quidem, pronunciando reum peccati: Iustificat verò, absoluendo à peccati reatu. Proinde vt iudicatus victus: ita iustificatus victor habetur. Cùm ergo Diabolus hîc dicitur iudicatus à Christo, significatur quòd is quidem victus, Christus verò victor sit. Hinc facile est videre, quomodo vocabulum iudicij per metalepsin transmutetur, vt significet nunc victoriam, nunc κρίμα. Porrò huius victoriæ meminit rursus Christus in fine huius capitis, cùm ait: *Confidite, ego vici mundum.* Hinc etiam desumpsit Iohannes hoc dictum: *Hæc est victoria, quæ vicit mundum, fides vestra.*

Porrò de hoc iudicio, seu victoria Christi super Diabolo, loquitur Spiritus Sanctus per os Petri, prophetiam Dauidis conferens cum euentu: *Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea.* Est enim hæc oratio victoris Christi Domini nostri.

Cæterùm iudicium mundi, hoc est, Iudæorum, qui interfecerunt Christum, est, quòd Christus mortuus, reuera esset iudicatus, & teneretur verè victus sub mortis imperio. Sed resurrectio Christi, de qua testatur Spiritus Sanctus, vanitatem Iudæorum coarguit. Hactenus diximus de sententia præsentis prophetię Christi, quam sententiam ex collatione euẽtus cum prophetia extruximus. Alij dictum Domini ad perpetuum Spiritus Sancti officium in Ecclesia referunt. Nam vt vsus miraculi, videlicet apparitio visibilis Spiritus Sancti, perpetuus est in Ecclesia: ita etiam ea coniunctio, qua Spiritus Sanctus conuicit mundum de peccato, & de iusticia, & de iudicio, perpetuum testimonium erit contra mundum, qui Christo aduersatur. Contra mundum dico, quia Spiritus Sanctus non arguit Ecclesiam de hoc peccato: quia Ecclesia credit Iesum esse Messiam. nec de iusticia, quia Ecclesia statuit Iesum esse iustum, & iustificantem credentes. nec de iudicio, quia Ecclesia nouit, & in se sentit Iesum esse victorem peccati, mortis, inferni, Diaboli, iuxta vocem eius: *Confidite, ego vici mundum.* Item Apocalypsis capite tertio: *Ego vici & sedi cum Patre meo in throno eius.* Quòd ergo Iesus sit Messias, quòd sit iustus, quòd sit victor Diaboli, materia Euangelij est: id quod Euangelista noster infrà indicat, cùm ait, capite vigesimo: *Hæc sunt scripta, vt credatis, quòd Iesus sit Christus Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Habere autẽ vitam, est esse iustum & victorẽ mundi, in Christo iusto & victore mundi.

Porrò qui ex hac Christi prophetia, de officio Spiritus Sancti, arguentis mundum de peccato, quòd non credant in Christum, probare nituntur, quòd Euangelij sit prædicare & annunciare pœnitentiam, hoc est, (vt illi quidem loquuntur) arguere peccatum, viderint ipsi quàm firmo nitantur fundamento. Certè parum conuenire videtur cum concione Petri in Actis Apostolorum, capite secundo, vbi Spiritus Sanctus complet prophetiam Domini, & conuincit Iudæos de peccato contumaciæ aduersus Deum voce Legis. Nam postquam Iudæi conuicti sunt de peccato, compunguntur

corde, propterea quòd contumaciter se opposuerint Deo, & quòd Christum innocentem à Deo missum occiderint. Sic cõpuncti & dubij quid faciant, vtpote desperationi vicini, dicunt Petro & aliis Apostolis: *Quid faciemus viri fratres?* Hæc omnia fuisse τῆς μεταμελείας, hoc est, displicentiæ facti, (quæ facti displicentia & dolor ob culpam, fuit parasceue ad μετάνοιαν, quam nos vocamus pœnitentiam; ad quam inuitat vox Euangelij) indicat responsum Petri. Nam conuictis à Spiritu Sancto, & compunctis corde, dixit: μετανοῆσαι, id est, agite pœnitentiam, seu conuertimini ad Deum. Quòd autem hanc μετάνοιαν, seu pœnitentiam, siue conuersionem vult fieri per fidem in Iesum Christum, ostendit clarissimè, cùm addit: *Et baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi, in remissionẽ peccatorum vestrorum:* hoc est, in testimonium, quòd Deus vobis pœnitentibus & conuertentibus vos per fidem in Iesum Christum remittat peccata vestra. Hinc manifestè apparet, quòd conuictio illa, qua Spiritus Sanctus conuincit hominem de peccato, non sit prædicatio pœnitentiæ, quæ in Scriptura appellatur μετάνοια, id est, conuersio cordis ad Deum per fidem in Iesum Christum: sed parasceue quædam, eaque necessaria, qua sternitur via voce Legis ad prædicationem pœnitentiæ, quæ est Euangelij propria. Verùm quia necessariò pœnitentiam, quæ est salutaris conuersio hominum, præcedit displicẽtia facti, seu contritio, & sequitur nouitas vitæ, quidam synecdochικῶς pœnitentiæ vocabulum accipiunt, ac tres eius partes faciunt: contritionem videlicet, fidem & nouitatem vitæ. Quarum prima propriè est pars antecedens. Secunda, formalis: per eam enim fit conuersio. Tertia consequẽs. Sed tunc, vt dixi, accipiunt vocabulum pœnitentiæ figuratè, & non propriè. Nam propriè conttitio est parasceue ad salutarem pœnitentiam. Nouitas vitæ effectus est necessarius. Ipsa autem μετάνοια propriè loquendo, fit per solam fidem in Iesum Christum, quemadmodum concio Petri absq; omni errore euincit.

A tanquam lac, quæ postea facta est solidus cibus. Idem enim Christus crucifixus & lac est sugentibus, & proficientibus solidus cibus, vtrisque in salutem. Ideò Paulus ait se nihil scire præter Christum, eumque crucifixum. Quare & sapientiam Dei definit esse prædicationem de Christo crucifixo credentibus in salutem.

B Quid? Potuitne Christus statim dare Spiritum Sanctum, quo per ipsum in momento plenissimè Discipuli de omnibus mysteriis informarentur? Potuit quidem, sed non voluit. Cur non voluit? Vt omnia ordine iuxta decretum diuinum fierent. Quicquid enim quis facere potest, tum demum, si sapit, id facit, quando fieri expedit. Sicut ergo voluit suam mortem & imbecillitatem carnis præcedere gloriam & potentiam regni sui, etsi aliter facere potuisset: sic voluit in Discipulis tentationes, infirmitates, pauores & elementarem veluti doctrinam præcedere victoriam, robur animi, lætitiam & absolu-

C tam ac claram mysteriorum Dei cognitionem. Ad eundẽ modum hodie nemo fit repentè mysteriorum Dei peritissimus, sed paulatim proficimus, acri studio & ardenti inuocatione Dei. Nemo ergo segnescat in schola Christi, nec desperet, si omnia mysteria statim non perceperit; sed potiùs oret, laboret, legat, audiat, quò proficiat magis. Non expectet Enthusiasmos cum Stenckfeldianis & Anabaptistis: sed ex Christi mandato & consilio Scripturas scrutetur, easq;

D interroget. Sic enim Dauid ait: *Testimonia tua Domine, viri consiliarij mei.* Item: *Lucerna pedibus meis verbum tuũ, & lumen semitis meis.* Ideò Esaias quoque mittit ad Legem & testimonium. Est enim Lex (id est, doctrina cœlestis, tradita in Mose, Prophetis & Apostolicis scriptis) & testificatio diuinæ erga nos voluntatis, & norma benè beateque viuendi.

Porrò verbis Domini, vt olim ante Papatum hæretici: ita Papistæ ad suos errores stabiliendos abusi sunt. Hæretici, vt Nicolaitæ, Libertini, Gnostici, & alij multi absurdissimas suas opiniones, indignas sanè quæ nominentur, obtrudentes Ecclesiæ, defenderunt se hoc dicto Domini: *Non potestis portare modò:* affirmãtes ea, quæ ex impuro spiritu hauserunt, esse suggestiones Spiritus Sancti, de quibus Dominus præmonuerat. Papistæ suas ceremonias & traditiones eodem tuentur argumento. Gnosticis, aliisq; eius generis hæreticis hoc sit responsum: Spiri-

F tus Sanctus non potest esse contrarius Christo, cùm sit eius spiritus, & ab eo accipiat, quæ doceat. Quicquid ergo pugnat cum concionibus Christi, cum scriptis Euangelistarum & Apostolorum, non potest istis foliis tegi. Papistas refutat textus, cùm ait: *Sed non potestis portare modò.* Quid facilius, quæso, portatu est ceremoniis? Deinde cùm regnum Christi sit spirituale, non est putandum quòd Christus de ceremoniis sit locutus. Sed quid opus est multis? Christus hîc

G loquitur de Discipulis præsentibus, & eorũ pleniori institutione, quam contigisse ipso die pentecostes, nemo pius dubitare potest. Adhæc cũ

DE SECVNDO.

Suprà dixi, hoc secundum membrum continere officium Spiritus Sancti in Ecclesia, quæ credit Iesum esse Messiam, nouit iustum, experitur victorem peccati, mortis, inferni, Diaboli. Membrũ articulis nostro more distinguemus.

PRIMVS.

12 Adhuc multa habeo quæ dicam vobis: sed non potestis portare modò.

Dominus præmoniturus Discipulos de Spiritu Sancto, ducturo eos in omnem veritatem, caussam reddit, cur ipse modò per se non doceat eos, pleneq; instruat. Caussam autem hanc esse ait, quòd adhuc minus idonei sint ad capienda ea mysteria, quorum, dato Spiritu Sancto, erũt capaces. Etsi enim antea salutis consequendæ habebant cognitionem: tamen ea cognitio fuit

Paulus

Paulus dicit: *Regnum Dei non est esca & potus.* Et rursus: *Anathema sit, qui docuerit aliud Euangelium.* sequitur q Dominus nec de ceremoniis, nec de nouo doctrinæ genere hîc agat. Simus ergo contenti Scripturis, & suspectos habeamus omnes quorumcunq; Enthusiasmos, ac firmissimè statuamus, quòd quicquid ex se ipsis proferunt homines quicunq;, nihil aliud sit quàm corruptela verbi.

SECVNDVS.

13 Cùm autem venerit ille, qui est Spiritus veritatis, introducet vos in omnem veritatem.

Hanc promissionẽ ideò sæpius inculcat Dominus, vt cùm completa fuerit, non amplius fluctuent Discipuli opinionibus: sed & firmissimè persuadeant sibi, quòd Iesus sit à Patre missus, vt in ipsum viuâ fiduciâ recumbant, quo saluentur, vt quæ coram mundo hoc, veritatis Spiritu roborati, testimonia perhibeant de Christo. Etsi autem suprà capite decimoquarto diximus, cur Spiritus Sanctus dicatur Spiritus veritatis: tamen hîc paulò distinctius idem repetemus. Possunt autem quinque causſæ numerari, cur Spiritus Sanctus, Spiritus veritatis cognominetur.

Prima, quia ipse in se verax est.

Secunda, quia testimoniũ perhibet veritati.

Tertia, quia docet veritatem.

Quarta, quia facit veraces.

Quinta, quia veraciter est efficax in Sanctis.

In se verax est, quia Pater & Filius & Spiritus Sanctus vna essentialis veritas est, vt vna bonitas. Quicquid ergo ab eo est, veritas est & vera bonitas.

Testimonium perhibet veritati, vt suprà dictum est capite decimoquinto: *Cùm venerit Paracletus ille Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Perhibet etiam hic Spiritus testimonium aduersus mendaciũ mundi, negantis Iesum esse Messiam, iustum & victorem Diaboli. Opponitur proinde hic Spiritus veritatis spiritui erroris, id est, & Diaboli, qui primos nostros parentes seduxit: & mundi, in quo Diabolus ipse efficax est.

Docet veritatem, vt hîc dicitur, ὁδηγήσει, id est, deducet vt dux itineris in omnem veritatem, id est, plenam cognitionẽ eorum, quæ salutis sunt, hoc est, in noticiam Dei, & voluntatis ipsius erga homines, in noticiam veri cultus Dei.

Veraces facit, vt homines ad Deum p fidem conuersi, veritatis sint studiosi, fugiantque mendacia vt venena Diaboli.

Veraciter est efficax in Sanctis: quomodo autem efficax sit, docent & appellationes, quas tribuit ei Scriptura & symbola, quibus visibiliter demonstratus est Spiritus Sanctus in nouo Testamento.

De Appellationibus.

In enumeratione appellationum, quæ tribuuntur Spiritui Sancto, ordinem operationum Spiritus Sancti in Ecclesia, quantum fieri potest, seruabimus: quarum hæ sunt præcipuæ, ex quibus cæteræ intelliguntur.

Prima. Dicitur Spiritus arguens. Est enim efficax Spiritus Sanctus in voce Legis, ad incutiendum terrorẽ, & omnibus peccatoribus promiscuè, vt conuertãtur: & hostibus Christi contumacibus in specie, vt condemnentur, si resipiscere nolunt. Huius operationis respectu Paulus Spiritum Sanctum vocat Spiritum seruitutis: *Non accepistis,* inquit Rom. 8. *Spiritum seruitutis rursus in timorẽ.* De hac operatione Spiritus Sancti loquitur Esaias, cùm ait: *Spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Huc & illud pertinet: *Spiritus arguet mundum de peccato.* Quòd ergo prædicatio Legis sit efficax ad mortificandum, opus Spiritus Dei est.

Secunda. Dicitur Spiritus gratiæ, scilicet fidei, regenerationis, adoptionis, & libertatis. Hęc enim quatuor cohærent inseparabiliter. Zachariæ 12. *Effundam super Ierusalem Spiritum gratiæ.* Dicitur autem Spiritus gratiæ, quia Spiritus Sanctus ad prędicationem Euangelij penetrat in animos auditorum, & instillat ipsis sensum gratiæ: vnde & viua fides concipitur, & arcana operatione Spiritus regeneratur homo credens, & efficitur Filius Dei, liber à morte, damnatione, & à tyrannide Diaboli. Spiritus fidei meminit Paulus 2. Cor. 4. *Habentes eundẽ Spiritum fidei.* Spiritus regenerationis meminit ad Tit. 3. *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti.* De Spiritu adoptionis loquitur idem Paulus Rom. 8. *Accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba Pater.* Cum hac adoptione vera libertas coniuncta est: *Vbi Spiritus Dñi, ibi libertas.*

Tertia. Dicitur Spiritus sanctificationis, hoc est, mortificationis carnis, & viuificationis Spiritus in iustificatis. Paulus Rom. 8. *Si Spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Christum à mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* Item: *Si Spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis.* Hæc sanctificatio, quæ fit p Spiritum Sanctum, pendet ex merito mortis & resurrectionis Domini. Ad Rom. 6.

Quarta. Dicitur Spiritus sapientiæ. Paulus ad Ephesios, cap. 1. *Deus Domini nostri Iesu Christi Pater gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ in agnitione ipsius.* Et Paulus suos Philippenses monet, vt magis magisque abundent in omni cognitione & sensu. Esaias cap. 11 prædicat hunc Spiritum esse sapientiæ & intelligẽtiæ, & consilij, quæ ita iuxta Patrum sententiam distinguuntur. Sapientia sita est in cognitione & dilectione summi boni. Intelligentia est donum mysteria Scripturæ eruendi & explicandi, vt Danieli data est intelligentia visionum. Et Dauid hâc precatur, cùm ait: *Da mihi intellectum, & scrutabor Legem tuam, & custodiam illam in toto corde meo.* Consilium est, quo nos possumus in rebus perplexis expedire. Sciẽtiam hoc loco collocant in conuersatione & rerum administratione.

Quinta. Dicitur Spiritus timoris, scilicet sancti, Esaiæ 11. Nascitur autem hic timor ex fide,

operante Spiritu Sancto. Hic facit vt imperata à Deo promptissimè faciamus, & vt diligentissimè vetita caueamus. Breuiter, hic timor est purus colendi Deum affectus promptissimus, iuxta illud Dauidis: *Beatus vir, qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis.*

Sexta. Spiritus roboris, seu fortitudinis dicitur, Esaiæ 11. & Psal. 51. ita enim ait: *Spiritu principali confirma me.* Spiritus ergo Sanctus nos verè fortes & inuictos reddit, vt nec illecebris vllis molles efficiamur, nec aduersis deiiciamur, nec prosperis efferamur. In his enim sita est vera animi fortitudo.

Septima. Dicitur Spiritus precum. Zachariæ cap. 12. *Effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem Spiritum gratiæ & precum.* Spiritus Sanctus, Spiritus precum dicitur, quia facit, vt cùm cruce premimur, & videmur succumbere in lucta, confugiamus ad Deum, eumque inuocemus. Ideò alibi dicitur ad Rom. 8. *Spiritus postulat sanctis interpellat gemitibus inenarrabilibus.* Et Paulus ad Gal. 4. *Quoniam estis filij, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem Abba Pater.*

Octaua. Spiritus Paracletus cognominatur, hoc est, vt antea declarauimus, aduocatus, consolator, hortator. Aduocatus in tentationibus, Consolator in afflictionibus, Hortator in laboribus. Huius vis in ardenti inuocatione Dei sentitur maximè. tum enim testimonium dat spiritui nostro de fauore, quo Pater nos in Filio complectitur.

Nona. Dicitur Spiritus amoris. Vnde Paulus: *Fructus Spiritus est charitas.* Cum hac coniungitur gaudium, pax, veritas, benignitas, bonitas, mansuetudo, temperantia. ad Gal. 5. & 1. Ioh. 4. dicitur: *Deus charitas est, & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo.* Nam vt agens naturale id intendit, vt id in quod agat, sibi simile reddat. Cùm ergo Spiritus Sanctus sit amor Patris & Filij, facit vt & nos Patri & Filio & Spiritui Sancto vero amore iungamur, & vt nos ipsi, alij alios sincero prosequamur amore. Bernhardus inquit: *Deus charitas est, quid pretiosius? & qui manet in charitate, in Deo manet, quid securius? & Deus in eo, quid iucundius?*

Decima. Spiritus arrhabonis. ad Ephes. 1. *In Christo credētes, obsignati estis Spiritu promissionis Sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionē, in laudem gloriæ Dei.* 1. Cor. 1. *Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus est, qui etiam obsignabit nos, deditq; arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* Est autem arrhabo & pacti symbolum, & pignus datum in certitudinem rei promissæ. Arrhabo ergo hæreditatis nostrę est pignus in certitudinem hæreditatis nobis donatum.

De Symbolis.

Spiritus Sanctus duobus modis missus fuisse legitur: videlicet, inuisibiliter & visibiliter. Inuisibiliter quidem, cùm mentibus hominum, seriò conuertentium se ad Deum, inhabitet, cuius præsentia & inhabitatio ex operationibus, quas enumeraui, cognoscitur. Visibiliter verò, cùm aliquo signo externo eius præsentia efficax demonstratur. Vocatur autem huiusmodi signum externum ideò symbolum, quia comparatione, siue similitudine quadam docet qualis sit actio Spiritus Sancti in hominibus. Symbolorum igitur proprietates accommodandæ sunt Spiritui Sancto, vt quid efficiat in nobis, ex similitudine actionum intelligatur. Occurrunt autem in nouo Testamento quinque symbola, quibus sensibiliter præsentia Spiritus Sancti demonstrata est, quæ ordine proponamus & declaremus.

Primum est columba. Spiritus Sanctus enim super Christum baptizatum apparuit in specie columbæ. Nam vt columba animal simplex est, pacificum, mansuetum, felle carēs, & mundum: ita Spiritus Sancti operatio est, quòd homines fideles, in quibus habitat, sint simplices, pacifici, mansueti, sine violētia & inuidia, puritati & innocentiæ studentes.

Secundum est lucida nubes in transfiguratione Domini. Matth. cap. 17. *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eum.* Hanc lucidam nubem symbolum fuisse Spiritus Sancti, nō est dubium. Nā vt in baptismo Domini, sic & in transfiguratione, mysterium Trinitatis ostenditur. Ratio symboli hæc est: Vt nubes eleuatur è terra, & pluuiam generat, & refrigerium præstat laborantibus: ita Spiritus Sanctus hominū corda sursum leuat, rigat gratiâ, & reficit.

Tertium est flatus. Iohan. 20. *Insufflauit in eos, & dixit: Accipite Spiritum Sanctum.* Nam vt flatus agilis est, velociter mouetur, & est necessarius ad vitam conseruandam: ita Spiritus Sanctus facit homines agiles ad obediendum Deo, & eorum vitam conseruat, ne deficiant.

Quartum ignis. Act. 2. *Sedit supra singulos eorum tanquam ignis.* Nam sicut ignis purgat, mollit, cōsolidat, illuminat, inflammat, calefacit: sic Spiritus Sanctus hominem, in quo est, purgat, dum à vitiis eum abstinere facit: mollit, dum ex corde lapideo carneum, id est, molle, vt Lex Dei in eo scribi possit, facit: consolidat, dum fortes reddit aduersus tentationes & crucem: illuminat, dum mentem vera Dei noticia illustrat: inflammat & calefacit, dum hominis spiritum inflammat vera dilectione Dei & proximi.

Quintum lingua, Actorum capite secundo. Nam vt lingua loquitur verba, quæ auribus capiuntur: ita Spiritus Sanctus in corde loquitur, cùm est efficax in prædicatione Euāgelij. Quòd autem dispartitæ linguæ apparuerūt, significabatur, quòd per omnes linguas nationum Christus esset prædicandus, in quibus Spiritus Sanctus futurus erit efficax.

Est & hoc notatu dignum, quòd Spiritus Sanctus nusquam conferatur terrę: sed reliquis elementis, igni, aquæ, aeri: homines autem terræ comparātur. Vt enim terra manet sterilis & infœcunda, sine calore, vapore & motu: ita homines sine Spiritu Sancto calefaciente, rigante, agitante planè steriles & infœcundi manent.

TERTIVS.

TERTIVS.

Non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunq; audierit loquetur, & quæ futura ſunt annunciabit vobis.

His verbis ſignificat Dominus, quòd Patris & Filij & Spiritus Sancti vnum ſit verbum, & vna voluntas. Filius vt Patris legatus, à Patre accepit verbum, & reuelauit hominibus verbo voluntatem Patris Spiritus Sanctus idem verbũ à Patre & Filio audit, & accipit, quia mittitur à Patre & Filio, vt Diſcipulos Domini in omnẽ veritatem ducat. Patres in hunc modũ explicant: Non loquetur à ſemetipſo, id eſt, non loquetur ſine me, & ſine meo Patriſq; arbitrio: quia non ex ſe eſt, ſed ex Patre & me procedens vtriuſque Spiritus. Auguſtinus autem in hunc modum: *Quia non eſt à ſemetipſo, ſed ab illo, à quo procedit, à quo illi eſt eſſentia, ab illo ſcientia: ab illo igitur audientia, quod nihil aliud eſt, quàm ſcientia.* Quod autẽ addit, *Et quæ futura ſunt, annunciabit vobis*: accipiendum eſt in genere de duobus regnis neceſſariis Antichriſti & Chriſti, eorumque adminiſtratione & diſſidiis.

QVARTVS.

14 Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.

Exponit Dominus quid loquatur Spiritus Sanctus, quibus, & in quem finem. Quid loquetur? Quod à Chriſto acceperit, hoc eſt, verbum Chriſti, quod eſt Euangelium. Non ergo addet Spiritus Sanctus, vel philoſophica, qualia obtrudunt Eccleſiæ Sophiſtæ, vel ceremonialia, vel pugnantia cum concionibus Chriſti, literis mandatis.

Quibus loquetur? *Annunciabit vobis*, inquit, non quidem externa voce, ſed interna inſpiratione, vnde θεοδίδακτοι dicti ſunt Apoſtoli. Nos autem quæ ab illis tradita ſunt, ordinato diuinitùs modo percipiemus, id eſt, per vocale miniſterium Eccleſiæ, acre ſtudium, & ardentem inuocationem. Nihil ergo patrocinatur hic locus Anabaptiſtis, qui fingunt ſe reuelationibus diuinis, non vocali miniſterio, inſtitui in iis, quæ ad ſalutem pertinent.

In quem finem loquetur? Vt glorificet Chriſtum. Hęc Chriſti gloria in quatuor potiſsimùm ſita eſt: videlicet, in vera cognitione Chriſti: in vero ipſius cultu: in victoria ipſius ſuper morte & Diabolo: in ſaluatione plurimorũ, id eſt, omnium credentium Euangelio.

Notetur hìc quod Euangelij miniſterium in Scholis & in Templis deſtinetur glorię Chriſti propagandæ & celebrandæ inter homines.

QVINTVS.

15 Omnia quæ habet Pater mea ſunt, propterea dixi, quòd de meo accipiet, & annunciabit vobis.

Verbo quod allaturus eſt Spiritus Sanctus, autoritatem conciliat ex eo, quòd ſit & ſuum & Patris verbum. Pater ergo & Filius & Spiritus Sanctus idem Euangelium docent. Quicquid proinde pugnat cum verbo Chriſti ab Euangeliſtis & Apoſtolis tradito, nec Patri, nec Filio, nec Spiritui Sancto tribuendum eſt. Cùm ergo idem ſit verbũ & Patris & Filij & Spiritus Sancti, eadem erit & voluntas: videlicet quòd omnes, qui crediderint, ſaluentur in vno Chriſto. Viderint Papiſtæ quo fundamẽto hìc nitantur, venditiones Miſſarum, nundinationes indulgentiarum, inuocationes mortuorum, purgatorium, & aliæ huiuſmodi nugæ, quæ manifeſtè cum Euangelio Chriſti pugnant.

TERTIA PARS.

Sententiam huius partis in argumento capitis indicauimus: videlicet quòd Chriſtus præmoneat Diſcipulos ſuos de ſua morte & reſurrectione: quarum illa triſticiam, hæc læticiam Diſcipulis erat allatura. Etſi autem Chriſti oratio Diſcipulis fuit admodum obſcura, & planè ænigmatica, nobis tamen clariſsima eſt, vt qui habeamus euentum interpretem. Quare breuiores erimus in exegeſi.

PRIMVS.

16 Puſillum & non videtis me, & iterum puſillum et videbitis me, quia vado ad Patrẽ.

Poſtquam erexit animos Diſcipulorum promiſsione Spiritus, rurſus eos præmonet de cruce ſua, vt crucis tempore cogitent de conſolatione ſecutura per reſurrectionem, & per Spiritum conſolatorem. Senſus autẽ verborum Domini hic eſt: Paulò pòſt futurum eſt, vt tradar Iudæis, condemnar, crucifigar, moriar, ſepeliar, quo tempore, hoc eſt, triduo diſperſi me non videbitis: ſed iterum breue tempus erit, hoc eſt, 40. dierum, in quo me rurſus videbitis, videlicet reſuſcitatum à mortuis. Exacto autem illo breui tempore, vobis intuentibus, ad Patrem meum aſcendam, triumphator ſuper peccato, morte, inferno, Diabolo. Sed cur, inquies, obſcurè dixit, quod clarè dicere poterat? Cur non potiùs ſilet, quàm ea inculcat Diſcipulis, quæ Diſcipuli intelligere nequibant? clarè nõ dicit, ne nimia triſticia abſorbeantur, & præ deſperatione deficiant. Inculcat ſæpius vt ſint memores dictorum, donec euentus interpres eis ſenſum aperuerit, idque vt fides eorum tum magis confirmetur. Ita enim ipſe Dominus ſuprà, cùm adhuc in domo, vbi cœnatus eſſet, ait: *Et nunc dixi vobis priuſquam fiat, vt cùm factum fuerit, credatis.* Prædictio enim futurorum tum demum homines confirmat, cùm vident euentum prædictioni reſpondere.

Porrò quia id, quod accidit Diſcipulis Domini, adumbrat quod in Eccleſia futurum erat, in hunc modum nobis hæc Chriſti concio accommodabitur. Puſillum abeſſe à nobis videtur Dominus, dum nos ſine conſolatione relinquit luctantes cum cruce. Deinde videtur rurſus, quando per Euangelium nos conſolatur, & ſui Spiritus præſentiam in precibus noſtris teſtatur. Su-

prà sæpe admonui, quomodo Christus à nobis discedit, & nihilominus apud nos manet, iuxta suam promissionem: *Ecce ero vobiscum vsque ad consummationẽ seculi.* Abest enim carne, quam in cœlum subuexit, adest verbo & Spiritu. Nam verbum Dei & gratia Spiritus Sancti sunt speculum, in quo Christus vult cõspici, donec redeat iudicatum viuos & mortuos. Ita enim Cyrillus, scribens in hunc ipsum locum, ait: *Post passionem in cœlum ascendens, Spiritum emisit. Non enim conuersari cum Apostolis carne poterat, cùm ad Patrem ascenderit.* Et paulò pòst: *Etsi abest corpore Patri pro nobis apparens, ac à dextris eius sedet: habitat tamen in Sanctis per Spiritum, neque patitur, vt dixit, illos orphanos esse.*

SECVNDVS.

17 Dixerunt ergo quidam ex Discipulis eius inter se, quid est hoc, quod dicit nobis pusillum & non videtis me, & rursus pusillum & videbitis me? & quia vado ad Patrem.

18 Dicebant ergo, quid est hoc, quod dicit pusillum? Nescimus quid loquatur.

Laudandum quidem est in Discipulis Domini, quòd ingenuè fateantur suam ignorantiam. Vitium est enim simulare te intelligere, quod non intelligis: id quod multis vsu venit, qui sua simulatione præcludunt sibi viam ad veram scientiam. Contrà verò culpandum est in Discipulis, quòd toties admoniti, non solùm typis, figuris & ænigmatibus, verùm etiam clarissimis verbis de morte & resurrectione Domini. Quid enim clarius est dicto illo Domini apud Matthæum, capite 17. *Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum, & tertio die resurget.* Quî fit ergo quòd Discipuli Domini hæc non intelligant? Duæ sunt huius rei caussæ. Vna, quòd opinio anticipata non facilè euellitur. Fuit autem opinio Discipulorum Christi, quòd Christi regnum futurũ esset humanum, in quo ipse Christus vt summus Monarcha emineret, Discipuli autem ab eo proximi essent futuri. Hanc fuisse vulgi opinionem & Discipulorum Domini, mater filiorum Zebedæi satis declarauit, quando petiit, vt alter filiorum suorum sederet Christo à dextris, alter à sinistris. Monemur ergo hac Discipulorum Christi erronea opinione, vt nos subiiciamus totos verbo Dei, cui omnes opiniones humanas cedere oportet. Altera caussa est caligo in toto humano genere, quò fit, vt nemo possit quæ Dei sunt percipere, nisi doctorem habeat Spiritum Sanctum. Sic enim Paulus ait: *Animalis homo nõ percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei.* Admoniti ergo de communi caligine, imploremus Christum, vt ipse suo Spiritu in veritatẽ spiritualem nos ducat. Quòd autem sine huius Spiritus ductu nihil proficiamus, ostendit Dauid, cùm ita precatur: *Deduc me in veritate tua, & doce me quia tu es Deus salutis meæ.*

TERTIVS.

19 Cognouit ergo Iesus quòd vellent ipsum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quòd dixi: Pusillum & non videtis me, & iterum pusillum & videbitis me.

Quia Christus non solùm homo erat, verùm etiam Deus, potuit vt Deus videre cogitationes Discipulorum suorum, & vt homo sapiens & prudens ex signis externis colligere quid inter se agitarent Discipuli.

QVARTVS.

20 Amen, Amen dico vobis, plorabitis & lamentabimini vos: mundus autem gaudebit. Vos mœrore afficiemini: sed mœror vester vertetur in gaudium.

Quia Discipuli non poterant sibi persuadere, quòd Iesus esset moriturus, qui tot signis ostenderat se Messiam promissum esse: iuramento quod dixerat de morte sua, sepultura & resurrectione, confirmat. De hac formula iurationis, vide quæ suprà notauimus.

Ploratu Discipulorum significatur mors & sepultura Christi. Nam cùm Christus capitur, crucifigitur, moritur, sepelitur, plorabunt Discipuli, quòd suum amiserint Magistrum. Gaudio mundi significatur triumphus Iudæorum occidentium Christum. Nam occiso & sepulto Domino, Pontifices & Pharisæi cum turba, quæ illis adhærebat (qui hîc per mundum designantur) putabant se tandem superasse suum aduersarium Christum, ex qua re tanquâ triumphabant. Sed cùm Christus subiungit, *Sed mœror vester vertetur in gaudium:* significat se ex morte resurrecturum. Vnde rursus Discipuli gaudium concipient, mundus autem mœrorem. Hîc notetur, quòd vt mundi gaudium excipit luctus sempiternus: ita Ecclesiæ luctum excipit gaudium nunquam finiendum. Locus de cruce Ecclesiæ suprà aliquoties est declaratus.

QVARTVS.

21 Mulier dum parit, dolorem habet, quia venit hora eius. Cùm autem pepererit puerum, iam non meminit anxietatis, propterea quòd gaudeat puerum natum esse in mundum.

22 Et vos igitur nunc quidem mœrorem habetis: sed iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum.

Similitudine aptissima declarat quod antea dixit de ploratu & gaudio Discipulorum. Ploratus quidem ex morte: gaudium verò ex resurrectione Domini conficitur. Confert autem hîc Dominus Discipulos suos mulieri parturienti, & post partum gaudenti ex nato infante in mundum. Vt enim mulier dum parturit, grauissimos dolores sentit, quos tamen fortiũ

fert,

fert propter sperata prolem: verùm postquam puerum natum vidit, tantũ percipit gaudium, quòd doloris, quem antea sensit grauissimi prorsus immemor reddatur: ita Discipuli Domini, mortuo & sepulto suo Magistro, graues in animo dolores sentiunt, tanquam parturientes, quos cogitatione promissæ resurrectionis ferunt, ita vt non prorsus succumbant. Verùm mox eo resuscitato à mortuis, ac viso, præ gaudio præteriti doloris obliuiscentur. Atque hoc est quod subiungit: *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum*, quòd me à mortuis excitatum videbitis.

Hæc similitudo aptè accõmodatur: primùm singulis membris in Ecclesia: deinde toti Ecclesiæ. Cùm singulis accommodatur, eam in quinque partes retexere licebit.

Prima: Quilibet homo dum audit verbum Dei, & illud in corde concipit, semen Dei concipit. Est enim verbum Dei incorruptibile illud semen, vnde filij Deo nascuntur.

Secunda: Quilibet ferre vterum dicitur spiritualiter, cùm retinet verbum, fidem, bonam conscientiam & confessionem.

Tertia: Parturit, quando propter confessionem, crucem in mundo ferre cogitur, ac crucis in medio spe sua damna leuat.

Quarta: Parit, dum liberatur à cruce, & fructum confessionis videt præsentiam & defensionem diuinam.

Quinta: Gaudet victoriæ corona accepta, adeò vt præsentis vitæ afflictiones pro nihilo habeat, Rom. 8.

Ecclesiæ autem toti hoc modo accommodari potest. Sicut mulier tristatur, dum parturit, vbi autem pepererit, lętatur, quia videt puerum natum esse in mundum: ita Ecclesia, dum in hac vita affligitur, parturit, dolorem mitigans, spe liberationis, dum in fine liberata fuerit, lætatur, & pleno gaudio perfunditur, quia vidit populum fidelium natum esse in regno Christi, liberatum ab omnibus calamitatibus, & ornatum immortalitatis gloria.

Sextvs.

Et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

Hoc dicto duo significat Dominus. Primùm, quòd non sit ampliùs à Iudæis interficiendus, aut ab vllis aliis, sed æternum victurus, vt Paulus ait: *Christus semel mortuus est, & amplius non moritur*. Deinde, quòd gaudium Discipulorum Christi sit futurum solidum & perpetuum, in hac quidem vita in conscientia. Nam in Christo semper pacem & gaudium habent, qui eius sunt. Siquidem regnũ ipsius est iusticia & pax, & gaudium in Spiritu Sancto. In futura verò vita, quando fruentur perpetua conuersatione cum Christo, conformes ipsi in omnem æternitatem. Notetur ergo hìc, vnde sit verum gaudium: nempe à noticia & fiducia Christi passi & resuscitati, quod quidem hìc inchoat, sed in æterna vita consummabitur.

Septimvs.

23 Et in illo die me non interrogabitis quicquam.

Hoc ad præsens argumentum solummodò referendum est: vt sit sensus: Me à mortuo resuscitato non interrogabitis, quid sit pusillum, & non videtis me, & iterum pusillum & videbitis me, quia vado ad Patrẽ. Nam euentus meorum verborum optimus erit interpres.

Qvarta Pars.

In hac postrema capitis parte commẽdat Dominus Discipulis suis fauorem Patris sui, quo ipse eos complectitur propter se: qui fauor etsi maximus est, non tamen impediet ordinem diuinum, quin in mundo afflictionem habeant; quam lætissimus exitus excipiet. Huius partis duo constituamus membra. Primum est promissio exauditionis eorum, quæ petuntur à Patre. Secundum est præmonitio de abitu suo ad Patrem, & victoria super aduersarium mundũ.

De Primo.

Primvs.

Amen, Amen dico vobis, quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Hæc in Discipulorum consolationem à Domino dicũtur. Discipuli mœsti propter abitum sui Magistri, ne desponderẽt animum, tanquam omni auxilio destituti: amorem Patris sui, quo eos suo nomine complectitur, tantum esse indicat, vt quicquid petierint in nomine suo, sint impetraturi à Patre. Quoniam autem hęc promissio pertinet ad totam Ecclesiam, distinctiùs nobis explicanda est. Sunt enim quatuor in ea ordine excutienda: videlicet iuramentum, vniuersalis particula, petendi modus, & exauditio, seu promissionis completio.

Iuramentum est, *Amen, Amen dico vobis*. Hìc primùm de iuramento, (quod est asseueratio alicuius, facta cum inuocatione Dei, in qua sicut petitur, vt Deus sit dictorum testis: ita iurans, si fallit, obligat se ad pœnam, iuxta comminationem diuinam: videlicet, *Non habebit insontẽ Deus, quisquis nomen eius in vanum vsurpauerit.*) licito & illicito admonendi sumus.

Vt autem vanitatis iuramentum, verbo Dei damnatum, est illicitum. (Eo enim prophanatur nomen Dei, cõtra secundum præceptum:) ita necessitatis iuramentum verbo Dei nobis commendatur, cùm ad gloriam Dei, qui testis adhibetur, pertineat. Voco autem vanitatis iuramentum, quando ex mala consuetudine quauis de causa, quouis modo, & quouis tempore iuratur. Ab hac iurandi vanitate dehortatur Sapiens, cùm ait: *Iuramento ne consuefacias os tuum, nec ad consuetudinem nomen Sancti sæpe adhibeas.*

De pœna idem admonet, cùm ait: *Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non discedet plaga de domo eius.* De hac ipsa iurandi vanitate loquitur Dominus Matthæi capite quinto, eam affirmãs

ex malo esse, vt quæ sit temerarius abusus nominis diuini. *Ego*, inquit, *dico vobis: Ne iuretis omnino*. Hoc Domini dictum non, vt quidam existimant, legitimum iuramentum damnat (Quî enim fieri potest, vt Filius vel aboleat Legem Patris, vel eam corrigat) Sed opponendum est errori Iudæorum, & corruptelæ Legis diuinæ. Quia enim Lex dicit, *Redde Deo iuramenta tua*: Iudæi hoc dictum sic accipiebant, ac si Lex iuberet quauis de caussa, quouis modo, & quouis tempore iurare. Hanc corruptelam corrigit Dominus, cùm ait: *Ne iuretis omnino*. Quare hoc dictum non vltrà extendi debet. At, inquies, Dominus addit clarè & perspicuè: *Sit vester sermo etiam etiam, & non non: quod his additur, ex malo est*. Proinde videtur Dominus omne iuramentum tollere. Respondeo: Dictum Domini non est extra suam peristasin rapiendum. Nam Christus hoc dicto non vult aliud, quàm vt extra necessitatem in communi sermone simpliciter affirmemus, quæ vera esse nouimus, & falsa negemus sine iuramento. Nam si hîc extra necessitatem iuramentum addimus, abutimur nomine Dei, qui abusus est ex malo, atque ideò grauissimum peccatum: nec aliter locus Iacobi accipiendus est.

Necessitatis iuramentum appello, quando in re ardua (in qua agitur vel gloria Dei, vel fama nostra, vel salus proximi, vel controuersiarum finis) Deum testem producimus in ipsius gloriam, vt veritati sit locus, quam Deus amat, & cuius defensione glorificatur, obligantes nos simul ad pœnâ si fallimus. Hoc iuramêti genus, quia habet & præceptum Deuteron. cap. 6. *Per nomen illius iurabis*. Et Exodi capite 22. cùm controuertitur de re deposita, sed ablata: præcipit Dominus, vt apud quem res deposita erat, se iuramento purget: & promissionem Psalmo 15. *Quis habitabit in tabernaculo tuo?* Hîc inter alia ponitur: *Qui iurat proximo suo, & non decipit*. Et Psalmo 63. *Laudabuntur omnes qui iurant in eo*: & laudabilia exẽpla, vt Dei Patris passim apud Prophetas, Filij Dei hoc loco & alibi sæpe. Pauli ad Romanos capite 1. & 2. ad Corinth. cap. 1. & aliorum Sanctorum, nullo modo vt impium & illicitum est improbandum, sed potiùs vt verus Dei cultus est agnoscendum.

Diximus de iuramento in genere: nunc ad formam, qua hîc vtitur Dominus, veniamus: *Amen, Amen dico vobis*. Iohannes noster suprà cap. 13. caussam reddit, cur Christus vtatur particula Amen, cùm ait: *Testificatus est, & dixit, Amen, Amen*. Est ergo Amen asseuerationis subiectæ testimonium per iuramêtum. Quare Basilius rectè docet, in asseuerationibus adhiberi & præponi particulam Amen ὡς βεβαίωσιν τῶν ἐνδοιαζομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων: id est, in confirmationem dicendorum & in certitudinem audientium. Cùm ergo hîc Christus dicit, *Amen, Amen*, sciamus confirmationem esse promissionis subiectæ, qua nulla poterit esse maior. Nam Filius Dei, qui est ipsa veritas, veritatem sistit coram tribunali Dei, eamque Deo obligat, & veluti oppignorat, cum hac conditione, vt ipsa pereat, si ipse mentiendo fallit. Statuamus proinde hanc promissionem immotam esse. Quî enim fieri potest, vt ipsa veritas fallat. Hinc confirmetur fides nostra inter precandum.

Vniuersalis particula, *quicunque*, quomodo sit restringenda, loci peristasis satis declarat. Pater est, à quo est petendum. Filij Dei & Discipuli Christi sunt, quibus petentibus fit promissio. Saluator est, in cuius nomine petere oportet. Primùm ergo si Pater est, à quo est petendum, profectò nihil ab eo petere oportet, quod paterna στοργὴ merito dare recusauerit. Nullius enim pater venena dat filiis, vel maximè petentibus. Sic enim Dominus ipse docet, Lucæ capite vndecimo: *Quis ex vobis patet, à quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro pisce dabit illi serpentem? aut si petierit ouum, num porrigit scorpium? Si ergo vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quantò magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum Sanctum petentibus*. Hinc concludimus, nec inutilia, nec inepta, nec noxia à Deo Patre esse petenda. Deinde si Filij Dei sunt, item Discipuli & fratres Christi, quibus facta est promissio: debet profectò reuerentia Filiorum erga Patrem, & Discipulorum erga Magistrum cauere, ne quid petât, quod filios tanti Patris non deceat, quod dignitate adoptionis sit indignũ, quod in filiorum dedecus vergat, denique qđ non deceat Magistrum dare Discipulis. Præterea si petendum est in nomine Iesu, id est, Saluatoris, nihil sanè quod saluti nostræ aduersatur, petendum erit.

Hinc liquet, quomodo particula Vniuersalis hoc loco restringẽda sit, quemadmodum Euangelista noster hanc restringit, Epist. 1. Iohannis capite quinto, cùm ait: *Hæc est fiducia, quam habemus erga Deum, quòd si quid petierimus secundùm voluntatem eius, audit nos*. Ex his manifestum est, ea solummodò, de quibus voluntas Dei Patris benignissimi nobis constat petenda esse, qualia sunt, quæ gloriam Dei concernunt, quæ ad nostram salutem faciunt, idque non ex carnis nostræ iudicio, sed ex sapientissima optimi Patris sententia. Nam cùm quædam sunt bona, quibus & bene & malè vti possumus: quędam, quibus non possumus, nisi bene vti. Hæc absolutè & sine conditione petenda sunt.

Est enim salutis vniuersalis promissio. Illa cum conditione scilicet, si nobis salutaria ex sententia optimi Patris iudicantur. Nam vt Augustinus ait: *Quid vtile est ægroto, magis scit medicus, quàm ægrotus*. Breuiter, forma precandi Discipulis à Domino præscripta, luculentam rerum petendarum periocham continet.

Petendi modus tertio loco sequitur, qui est, petere à Patre in nomine Christi. Debet ergo fides, quæ ex agnitione Christi nascitur, in omni petitione prælucere. Eâ enim solâ accessum habemus ad Patrem. Vt autẽ hic petendi modus melius intelligatur, duo sunt nobis hoc loco explicanda, quibus fulcris nitatur fides piè precantis: & quid ea efficiat inter precandum.

Quibus

Quibus fulcris nitatur fides? Quatuor: quē admodum ex Christi verbis colligere promptū est. Horum primum est promissio ipsa in se consyderata. Hanc enim fides intuetur, & ea ad petendum erigitur. Nam statuit eum qui promisit, nec velle, nec posse fallere. ad Romanos, capite quarto. Secundum est cogitatio paternæ storgæ, qua nos tenerrimè in Christo diligit. In Christo enim dilecto sumꝰ & nos dilecti. Ephes. 1. Hanc cum fides cogitat, spem magnam concipit vt exaudiatur. Tertium est meritū Christi, quod est infinitum, & maximè dignum propter quod exaudiamur. Hoc facit vt omnē carnis fiduciam abijciamus, ac in sola Christi intercessione acquiescamus. Quartum est Christi iuramentū, qui nunquā contra suū iuramentum facit, imò citius cœlum & terra peribunt, quàm ipsius iuramentum vanum deprehendatur. His addat exauditionis finis, qui est gloria Patris & Filij. Sic enim Dominus suprà ait: *Quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.* Precantis ergo fides si nititur hisce fulcris, nullo modo hæsitare poterit.

Fides sic fulcita, quid efficit inter precandum? Primùm: Fides ipsa dirigit orationem in vnum Deum, cùm quia Deum omnis boni fontem nouit, iuxta illud Iacobi capite primo: *Omnis donatio & omne donum perfectum est, à Patre luminum descendens desuper:* tum quia nouit solius Dei cultū esse inuocationē. Solus siquidē is est inuocādus, in quē est credendum. Ita. n. Paulus docet: *Quo inuocabūt in quē non crediderunt?* Iam aūt cùm non liceat in vllam creaturam credere: ita enim scriptum est Ieremiæ capite decimoseptimo: *Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum; & à Domino recedit cor eius:* Sequitur quòd solus Deus, in quem solum est credendum, sit inuocandus. Vani ergo sunt omnes & maledicti, q creaturas quasuis inuocāt.

Secundò: Fides facit, vt precaturus prosternat se nudum coram Deo, vt qui nihil meriti aut dignitatis in se habeat quare exaudiatur. Ideò Syracides ait: *Oratio humiliantis se, penetrat nubes.* Item Petrus: *Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam.*

Tertiò: Fides facit, vt precaturus solo merito, dignitate, & intercessione Mediatoris nostri vnici Iesu Christi nitatur, ideò ait: *Quæcunq; petieritis Patrem in nomine meo,* vt qui seipsum dederit ἀντίλυτρον pro peccatis nostris.

Notandum est in primis, quòd Dominus nō dicit simpliciter, ppter me, sed in nomine meo. Nomen enim relationem habet ad verbum, & testimonium. Quorum illud quid de Christo sentiendum sit docet: hoc doctrinam in exemplis veluti pingit. Vtrumque vt Spiritus Christi in cordibus piorum confirmat: ita sacramenta Baptismus, & Cœna Domini foris significant, testantur, obsignant. Cùm ergo Dominus hîc dicit in nomine meo, agnitionem & fiduciam sui iuxta verbum & testimonium de se complectitur, ac si diceret: Quicquid petieritis in nomine meo, id est, in agnitiōe & fiducia mei, meo merito & intercessione freti, atq; omni carnis fiducia amputata, in me solo gloriantes Saluatore. Hic ergo petendi modus non solum consolatur nos aduersus diffidentiam & indignitatem nostram, verumetiam separat Christianam inuocationē à Turcica, Mahometica, atq; adeò omnium prophanarum Gentium inuocatione, qui Christum ignorāt. Si ergo sentimus nostrā indignitatem, non turbet nos, nec ab inuocatione nos deterreat: quia non nostra, sed Christi dignitate fides nitit, cui Pater nihil negare pōt.

Quartò: Fides puras manus leuat. Vt enim manus organum est actionum: ita puritas manuum symbolum est studij innocentiæ & cordis, abijcientis peccandi propositum, & eligentis pia & grata Deo. Hoc velle Paulum 1. Tim. 2. dubium non est, cùm ait: *Volo viros orare in omni loco, sustollentes manus puras,* id est, non pollutas malo proposito. Hìc Paulus absque omni dubio respexit ad Psalmum decimumquartum, vbi dicitur: *Dirigatur oratio mea sicut thymiama in conspectu tuo. Eleuatio manuum mearum sit sicut sacrificium vespertinum.* Item ad Psal. 26. *Lauabo in innocentia manus meas, & circumdabo altare tuum Dñe.* Vt enim contaminatæ manus quicquid attingunt, polluunt: ita cor impurum proposito peccandi, & mala conscientia, orationem inquinat, & fœtore suo quasi inficit. Vt ergo oratio sit grata ac Deo placeat, fides, qua manus cordis purificantur, necessaria est. Corde purificato, accēditur studium totam vitam Deo approbandi. Atq; ideò Esaias ait: *Cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lauamini igitur, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere peruersè, discite benè facere, quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, & defendite viduam.* Nemo ergo putet se posse & orare, & habere propositum peccandi. Atq; hinc est quòd plurimorum hominum preces sint irritæ, quemadmodum Iacobus testatur, cùm ait: *Petitis & non accipitis, eo quòd malè petitis.* Et subiungit consilium suum: *Emundate manus peccatrices, & purificate corda.* Huc pertinet etiam Salomonis dictum Prouerb. 28. *Qui recusat legem audire, ipsius precatio est abominatio.*

Quintò: Fides prudenter petit. Circumfert enim animum, & diligēter considerat quæ publicè, quæ priuatim, quæ internè, quæ externè, quæ corporaliter, quæ spiritualiter prosunt, vel obsunt. Illa precatur, hæc deprecatur; & quia semper se submittit voluntati Dei, alia cum conditione, alia sine conditione petit, de qua re suprà diximus.

Sextò: Fides Deo relinqt & modū & tēpꝰ exaudiēdi. Non. n. vno tantū modo exaudit Deus. Nam interdū exaudit, dū minimè exaudire videt. Aliàs. n. interioris hominis tantū, aliàs exterioris etiā rationem habet. Interioris hominis rationem tantum habet, quando non ad votum carnis exaudit, sed prout vtile est spiritui, cum videlicet Spiritu suo intus cor confortat, vt aduersis non cedat. Hoc modo exaudiuit Stepha-

num, & infinitos martyres omnibus temporib. Exterioris hominis etiam rationem habet, quãdo non solum intus animum confortat, ne malis succumbat: verumetiã foris auxilium præstat. Hoc modo exaudiuit tres viros, quos seruauit illæsos in medijs flammis. Hoc modo seruauit Danielem in lacu leonum. Hoc modo sæpè Dauidem liberauit, & omnes sancti quotidiè talia auxilia experiuntur. Huiusmodi exempla Deus edit, quia vult manifesta testimonia extare de sua præsentia in Ecclesia. Vnde scriptũ est Numerorum capite decimoquarto: *Vt audiant Aegyptij, quòd tu Domine sis in hoc populo.* Et Dauid dimicaturus cum Goliath, primo Regum decimoseptimo capite ait: *Vt sciat omnis terra, quòd est Dominus Deus in Israel.* Esaiæ trigesimo septimo capite: *Salua nos de manu Sennacherib, vt sciant omnia regna terræ, quòd tu es Dominus solus.* Psalm. 86. *Fac mecum signum ad bonum, vt videant qui oderunt me, & confundantur, quoniam tu Domine adiuuisti me, & consolatus es me.*

Dè tẽpore hoc vnum sciendũ est, quòd Deo sapiẽti tempus exaudiẽdi relinquendũ sit, qui aliàs tardiꝰ, aliàs citiùs exaudit, prout expedire suæ gloriæ, & nostrę vtilitati videtur. Imitemur ergo hîc sanctissimæ fœminæ Iudith exẽplum, quæ reprehendit Oziam, quòd tempus quinq; dierum præscripserit Deo, intra quos si non exaudiret Deus, statueret ciuitatem tradere in manus Assyriorum.

Quarto loco sequitur promissionis completio: *Et dabit uobis.* Certissimè ergo statuendũ est, quòd semper Deus exaudiat preces ex fide viua profectas. Nam aut dat id quod petitur, aut quod est multo vtilius. Paulus vt est 2. Cor. 12. dicit se ter, id est, sæpè rogasse Dñm, vt abscederet nũcius Satanæ, quo significatur moles spiritualium tentationum, sed audit à Dño: *Sufficit tibi gratia mea.* Hinc regulam extruamus: Quod gratiæ Dei sit, si piè precantes Deus statim non exaudit ad votum. Nam Dñs aliquid quod melius est, hoc est, robur Spiritus dat piè precantib. vt ea quæ premunt, cedant pijs in bonum, iuxta dictum Pauli: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonũ.* Atq; hactenus de præsenti promissione dictũ sit. Alibi integra methodus Christianæ orationis explicatur. Hîc coronidis loco Ambrosij & Augustini dicta adijcio, vt quanta sit dignitas piè precationis cogitetur. Ambrosij hoc dictum est: *Quando oras, cum Deo loqueris; qñ legis, ipsum audis.* Augustinus autem sic: *Quando legis, Deus tibi loquitur; quando oras, tu Deo loqueris.*

SECVNDVS.

24 Hactenus non petistis quicquam in nomine meo, petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

Promissioni mandatum subiungit, vt magis discipulorum fidem excitet. Cur aũt hactenus non petierant quicquam in nomine Christi, ratio est, quia vt parum spiritualia intelligebant: ita petere ea non poterant. Gaudium plenum opponitur mundi gaudio, quod nec plenum, nec verum est; sed vt plurimùm vanum. At Christi gaudium, id est, quod ex cognitione, fiducia, spirituali fruitione Christi, & ex impetrandi à Patre quæ volumus facilitate percipitur, verum & solidum atque adeò plenum est & perfectum, in hac quidem peregrinatione. At in futura vita quale sit futurum gaudium, ex perpetua consuetudine Dei & beatorum, nemo cogitare, nedum describere potest. Ad illud ergo aspiremus, retinentes fidem, & bonam conscientiam.

TERTIVS.

25 Hæc in prouerbijs locutus sum vobis, veniet hora cùm non amplius per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre annunciabo vobis.

In prouerbijs, seu per prouerbia loqui hoc loco, cùm opponitur apertè & manifestè loqui, non potest aliud significare, quàm obscurè & rectè loqui. παροιμία seu prouerbium, dictum est sententiosum, sermone tritum, vt via trita pedibus ambulantium, seu dictum in omnium ore veluti obambulans. Hoc quia nunc apertum, nunc obscurum est, hîc pro obscurè dicto solummodo accipitur. Vsitatũ est enim Hebræis nomen speciei sæpè pro genere, quod est prima pars in definitione speciei vsurpari. Etsi autem Dominus multa de suo officio, de Patris voluntate, de fide, de dilectione, de morte, & sepultura, & resurrectione sua dixerat satis apertè: tamen discipulis obscura videbantur & tecta, donec Spiritu Sancto sunt donati discipuli, & ab eo docti, id quod cõtigit 50. die à resurrectione Domini. Ad eundem modum multi hodie audiunt Euangelium, sed sine fructu. Est enim illis obscurum & tectum, quia nec credunt, nec Spiritum Christi implorant, sine quo externa ministerij vox euanescit in auras. Nos igitur seriò cogitantes de nostra salute, demus operam vt quotidie magis magisq; proficiamus in omni cognitione, & sensu. Quod tum demum fiet, si ardentibus precibus Patrem in nomine Christi inuocauerimus.

QVARTVS.

26 In illo die, in nomine meo petetis.

Sensus est. Cùm me videritis resuscitatum ex mortuis, petetis in nomine meo. Nam resurrectio testabitur de meo verbo, de authoritate & de officio, quòd sim constitutus à Patre Mediator Dei & hominum, cuius merito precantes Patrem, exaudientur. Insuper etiam dabitur visibiliter Spiritus Sanctus, qui plenius erudiet vos, vt certificemini quòd propter me exaudiendi sitis.

QVINTVS.

Et non dico vobis, quòd ego rogaturus sim Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis & credidistis, quòd ab eo exierim.

Cùm

Cùm Christus hîc dicit se nō rogaturum patrē pro discipulis, non negat se semper intercedere pro sanctis, donec plenè consummentur; sed modos intercessionis distinguit. Sūt enim duo modi intercessionis Christi pro hominib. quorum prior est inimicis impetrare fauorē patris, de quo Christus hîc non loquitur. Quasi diceret, quia reconciliati patri meo estis, non est quòd eius fauorem vobis impetrem. Intimè enim vos diligit. Hoc ita esse, patet ex subiecta ratione: *Quia*, inquit, *vos me amastis & credidistis quòd à Deo exiuerim*, seu missus sim. Hîc quærit Augustinus in hunc modum: *Nunquid ideò amat ille, quia nos amamus? An potius quia ille amat, nos amamus? Hoc ipse Euangelista in Epistola sua dicit: Nos diligamus, quia ipse prior dilexit nos. Amat ergo nos pater, quia nos amamus, cùm à Patre & Filio accipimus, vt & Patrem amemus & Filium.* Hîc rectè ex contrario sensu colligitur: Si amantes Filiū Pater exaudit, eorum qui non amant, orationes non suscipiet. Posterior est pro reconciliatis intercedere, vt in recto cursu perseuerent, donec consummentur.

Potest etiam sic exponi dictum Domini: non quòd ego scilicet solus rogaturus sim Patrem. Nam & vos Pater exaudiet, quia me amatis, & in me creditis.

De Secvndo.

In hoc membro, veluti in epilogo, repetit Dominus quod sæpè in hac longa oratione inculcauit de suo abitu ad Patrem, per mortē, resurrectionem, & ascensionem in cœlum: item de victoria super mundo, qui sibi aduersatur.

Primvs.

28 Exiui à Patre, & veni in mundum.

Hæc narratio breuis quidem est, si verba spectes; sed amplissima, si consilium Dei, & amorē eius erga genus humanum cōsideres. Modum quomodo venerit in mundum, in 1. capite, his verbis expressit Euangelista: *Verbum caro factum est.* Huius causa & finis exprimitur Ioan. ca. 3. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum nō pereat, sed habeat vitam æternam.* Finis etiam à Iohanne ponitur, cùm ait: *Christus apparuit, vt destruat opera diaboli.* Exiuit ergo à Patre, qui semper in Patre est, & Pater in illo, non vt discedens à Patre, sed vt missus à Patre. Venit in mundum assumens in se humanā naturam in vnionem personalem, & homo factus, vt nos homines perditos redimeret. In hoc Dei admirando facto lucet maiestas diuina, quæ maximas virtutes Dei, summā sapientiam, omnipotentiam, summam iustitiā, & ineffabilem misericordiam declarat.

Secvndvs.

Iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

Rursus admonet Dominus discipulos suos de suo ad Patrem abitu. Relinquo mundum nō absentia maiestatis: sed absentia carnis, qua ad Patrem ascendam. De præsentia maiestatis perpetua in Ecclesia, loquitur ipse Dominus Matthæi capite vigesimooctauo: *Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi.* Hîc Augustinus quærit: *quomodo verum est, quod Christus abeat, & nihilominus apud nos maneat?* & respondit: *Et abijt & hîc est, & redijt & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, Maiestatem non abstulit mundo.* Item: *Secundum præsentiam maiestatis semper habemus Christum; secundum præsentiam carnis rectè dictum est discipulis: Me autem non semper habebitis.* Ad eundem modum Cyprianus: *Etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit, Maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur: Ero vobiscum vsq; ad consummationē seculi. Tunc enim, id est, in consummatione seculi in carne redibit iudicaturus viuos & mortuos, iuxta omnium electorum constantem confessionem.* Hinc manifestè cōcluditur, cōmunicationē idiomatū vnitatē quidem personę statuere; sed relinquere naturarū discrimina & proprietates. Idem exiuit à Patre & reliqt mūdum: Ergo vna persona est Deus & homo: sed à Patre exiuit secundū diuinam naturā, & reliquit mundum secundū humanam naturam. Ergo vna persona est in duabus distinctis naturis subsistens. Augustinus hunc locum sic interpretatur: *Exijt de Patre, qui de Patre est, & venit in mundum, quia mundo suum corpus ostendit, quod de Virgine assumpsit. Reliquit mundum corporali discessione, perrexit ad Patrem hominis ascensione, nec mundum deseruit præsentiæ gubernatione.* Cùm ergo reliquit locum secundū carnem, & venit ad aliū locum in eadem carne, rectè Naziānzenus dicit: *Christum incircumscriptum Spiritu, circumscriptum vero carne.* Et Tertullianus: *Circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.* Theodoretus: *Corpus Christi glorificatum habet, quam prius habuit circumscriptionem.* Galatinus: *Etsi humanitate ad Patrem ierit, in forma tamen, qua Patri est æqualis, nunquam à fidelibus suis discedit.*

Tertivs.

29 Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc scimus quòd scis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget, per hoc credimus quòd à Deo exijsti.

Ex eo quòd Christus dixerat quod discipuli apud se tacitè cogitabant, rapiuntur discipuli in admirationē eius adeò, vt ex eo quod occulta cordium eorum viderit, ratiocinantur eum verè à Deo exijsse, & esse à Deo in mundum missum. Verùm hæc discipulorum fides admodum languida fuit vsq; ad tēpus resurrectionis.

Qvartvs.

31 Respondit eis Iesus: Modò creditis.

Ironia est, quasi diceret; Modò cū nondū videtis & sentitis mala, quæ vobis impendent creditis: verùm credere in ipsis ærumnis, dum ego cruci affigor, & vos dispergimini propter me tanquam oues sine pastore, hoc opus hic labor

est. Hodie similiter non pauci, cùm ex doctoribus Ecclesiæ, tum ex auditoribus, præ se ferunt magnum fidei robur, & constantiam: insultant Turcis, Papistis, magna vocis contentione: sed quàm frigidi efficiatur, cùm hostes illorum ceruicibus imminent, res ipsa docet. Vt enim hîc credunt discipuli, sed capto Christo fugiunt: ita fit vt omnibus temporibus, quãdo confessio est libera & extra periculum, plurimi sunt qui de fide gloriantur. Verùm cùm habeat adiunctum præsens periculum fortunarum & vitæ, in admodum angustum redigitur verè credentium numerus, pluribus propter pericula deficientibus, quorum fides Matthæi 13. & Marci 4. πρόσκαιρος, id est, ad tempus durans, dicitur, quam Augustinus confert manui non viuæ, sed aridæ. Opus est ergo vt tempore pacis ita firmemus animos nostros vera cognitione verbi, & oratione ardenti, vt fidei robur inuictum consistat. Sicut. n. dies crescit per horas, teste Bernhardo: sic fides magis magisq; augetur per illuminationem diuinæ gratiæ, ne in persecutione confessionem abijciamus. Sit ergo dictum Domini omnium animis infixum: *Quicunque confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego illum coram patre meo qui in cœlis est: & quemcunque puduerit mei, & me eius pudebit coram patre meo.*

A

B

C

QVINTVS.

Ecce veniet hora & iam venit, vt dispergamini vnusquisq; in propria, & me solum relinquatis, & tamen non sum solus, quia pater mecum est.

D

Quia discipuli Domini dicebant se credere, Christus quàm sit illorum fides imbecilla ex euentu ostendit. quasi dicat: Iam iam tradar à Iuda proditore in manus peccatorum, captiuus abducar, illudar, flagellabor, crucifigar, occidar in patibulum suspensus, pontificibus, & sacerdotibus cum senioribus populi me condemnãtibus: tunc tũc inquam, apparebit qualis vestra sit fides, qui modò dicitis vos credere. Quod autem addit, *Et tamen non sum solus, quia pater mecum est:* eò pertinet, vt admoneantur discipuli de voluntate patris, qui sic voluit Christum pati, vt pater in filio, & filius in patre glorificaretur.

SEXTVS.

33 Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis.

Finem omnium quæ hactenus coram discipulis dixerat imponit: videlicet vt in Christo pacem habeant, quæ non est carnis, sed Spiritus, non externa, sed interna: videlicet reconciliatio cum patre & tranquillitas conscientiæ. Hanc pacem non senserunt discipuli tempore passionis Christi, sed post resurrectionem, accepto Spiritu Sancto. Sed de hac pace supra dictũ est.

SEPTIMVS.

In mundo afflictionem habebitis. Sed confidite, ego vici mundum.

Ne discipuli somniarent pacem carnalem, præmonet eos de afflictionibus quas perpessuri sunt in mundo, hortatur eos ad constantiam, vt sint bono animo in medio afflictionum, & afflictionibus opponit victoriam suam, quæ in ipsius gloriosa resurrectione cernitur. Hac enim ostendit mortem esse deuictam, peccatum debellatum, infernum spoliatum, principem mundi diabolum cum suis membris prostratum. Quemadmodum Spiritus Sanctus die 50. à resurrectione Domini testatus est, arguens mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio. Simus igitur præmoniti de afflictionibus Ecclesiæ in hoc mundo, bono simus animo. Nostra enim liberatio gloriosa, in victoria Christi super peccato, morte, inferno, diabolo, reposita est. Atq; hoc est, quod Euangelista noster vult, cùm in prima Epistola sua ait: *Hæc est victoria quæ vicit mundum, fides vestra.*

CAPVT XVII.

PRAEFATIO IN CAPVT XVII.

POstquam Filius Dei manifestatus in carne, & constitutus à Patre Sacerdos secundùm ordinem Melchisedech, primam officij sui partem absoluisset, hoc est, prompsisset mysterium Euangelij ex sinu Patris, veramq; salutis consequendæ viam hominibus monstrasset: secundam, quæ est precari pro se & Ecclesia, in hoc decimo septimo capite aggreditur: mox tertiam, quæ est sacrificium offerre, non pro suis, sed pro populi peccatis, absoluturus. Atque hæ tres partes officij Sacerdotis Christi, vna benedictionis voce à Mose notantur, cùm ait: *Benedicentur in semine tuo omnes nationes terræ.* Porrò hæ tres officij Sacerdotis Christi partes, adumbratæ sunt in Leuitico sacerdotio. Vt enim sacerdotes Leuitici docebant, orabant, offerebant: ita Christus, qui nactus est sacerdotium ἀπαράβατον, docet, orat, offert; non vmbraticè, sed verè; non in figura, sed in veritate; non vt successorẽ habiturus, sed vt mansurus sacerdos in perpetuum; hoc est, Doctor, Precator, Sacrificator, quemadmodum Epistola ad Hebræos, cum tota testatur Scriptura. Hæc breuiter præfati, ad enarrationem huius capitis accedamus.

SVMMA

SVMMA CAP. XVII.

Christus iamiam tradendus in manus hostium, preces ardentißimas ad Patrem fundit, petit glorificari à Patre; orat pro discipulis; postulat suum sacrificium gratum Patri fore, & intercedit pro hominibus credituris vsq; ad extremum diem.

ORDO ET PARTES CAPITIS XVII.

Quatuor huius capitis statuamus partes.

Prima, petitio qua se Filius à Patre glorificari petit.

Secunda, est oratio pro discipulis.

Tertia, Oblatio Christi in sacrificiū propiciatorium.

Quarta, est intercessio pro Ecclesia omnium temporum vsque ad consummationem seculi.

EXEGESIS CAPITIS DECIMI-SEPTIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARUM.

QVoniam aũt multa sunt in hoc capite, quę p̃bẽt hęreticis occasionẽ detrudẽdi Christũ de throno maiestatis suæ, quasi patri ęqualis nõ esset, nec eiusdẽ essentiæ cũ Patre, & Spiritu S. pauca hîc in limine enarrationis huius capitis de modis loquẽdi, de Christo vsitatis in scripturis, adijcere placuit; qui si obseruentur, facilè hæreticorũ insidias cauebimus.

Sunt autem quatuor modi loquẽdi de Christo passim in scripturis occurrentes.

Primus. Aliqñ loquitur Scriptura de Christo respectu deitatis indefinitè, vt cũ Ieremias ait: *Hoc est nomẽ quo vocabũt eũ, Iehoua iusticia nostra.* Et cùm Paulus prædicat ipsum esse Deum bñdictũ in secula. Et 1. Iohá. 5. de Christo scribens; *Hic est verus Deus, & vita æterna.* Hoc modo idẽ est cum Patre Christus Deus, etsi à Patre distincta persona, ei tamen per omnia æqualis.

Secundus. Aliquando scriptura respectu humanitatis tantum de Christo loquitur, vt cùm dicitur defatigatus esse ex itinere, esurijsse, dormiuisse, fleuisse. Hoc modo minor est Patre, vt creatura creatore.

Tertius. Scriptura aliqñ loquitur de Christo respectu Patris simpliciter, quo respectu Patri æqualis est, vt qui eiusdem essentiæ, gloriæ, virtutis, potẽtiæ & Maiestatis cum Patre. Philip. 2. *Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, se æqualem esse Deo.*

Quartus. Aliqñ Scriptura loquitur de Christo respectu Patris nõ simpliciter, sed ratione officij Mediatoris in assũpta humana natura: quo respectu ẽt Patre minor dicitur, vt qui Patri supplex sit. Nam quatenus est Deus manifestat⁹ in carne, & Mediator Dei & hominũ, mediũ quoddã inter Deũ & homines obtinẽt. Atq; hoc est quod Paulus docet ad Philip. 2. *Semetipsum exinaniuit formam serui assumens.* Ad hunc quartum modum pleraq; in hoc capite referenda sunt.

PRIMA PARS.

In hac prima parte, q̃ petitionẽ esse dixi, Dñs prę̃cipuè orat pro se ipso, exponit quid in mundo fecerit, summã Euãgelij repetit, & admiscet preces pro Ecclesia. Petitionis aũt summa hæc est: Petit se à præsenti periculo liberari, & victorẽ fieri in hoc certamine à se susceptо cõtra peccatũ, mortem, infernum, diabolum. Etsi aũt certus erat Dñs de victoria super hostib. suis, sicut in fine proximi capitis dixit: *Confidite ego vici mũdum*, vbi præterito pro futuro vlus est, propter certitudinem euentus: tamen quia pati debuit in carne, quiescente verbo, verè dolores animi grauissimos habuit, idq́ue propter grauissimas causas, quæ sunt. Prima, sciuit se sustinere personam omnium hominum, & reum esse peccatorum omnium hominum, atq; ideò premi horrenda ira Dei. Secunda, cogitauit cruciatus, lacerationes corporis & opprobria, quæ iam impendebant. Neq; enim à naturalibus affectib. quæ sine peccato esse possunt, alienus erat. Tertia, vidit ingratitudinem non solum populi Iudaici, quem Deus suum peculium nominat: verumetiam maximæ partis totius orbis terrarum. Quarta, venit illi in mentem iudicium damnationis & æternæ maledictionis in omnes qui Mediatoris beneficia non agnoscunt; sed contemnunt & derident in sui certissimam perniciem. Veruntamen sub hãc mole afflictionũ corporis, dolorum animi & opprobriorum, erexit se rursus cogitatione mox secuturæ gloriæ, quam victis hostibus erat consecuturus. Hæc igitur cogitatio fecit, vt sponte se offerret hostiī capiendum, illudendum, crucifigendum, & cętera. Exemplum hoc omnibus pijs proponatur, & cum affliguntur propter veritatem, non abijciant confessionem; sed promissione secuturæ gloriæ se erigant, ne calamitatibus & persecutionibus fracti, à Deo deficiant. Semper ergo memores simus dicti Domini: *In mundo afflictionem habebitis, sed confidite ego vici mundum.*

1 Hæc locutus est Iesus, & leuauit oculos suos in cœlum, & dixit.

Transitio, qua à doctrina conuertit se Dominus ad preces, suis relinquens exemplum, vt doctrinæ preces, & precibus doctrinam admisceant. Ita enim fiet, vt mutuis stent auxilijs doctrina & preces, quib. Ecclesia Dei in hoc mundo ædificatur.

Porrò hîc tria sunt nobis excutienda. Quid sibi velit eleuatio oculorum, quid cœlum, quid vox precantis. Nam cùm hæc scripta sint in nostram doctrinam & admonitionem, videlicet vt nos discipuli Christum magistrum imitemur, non sunt nobis tanquam ociosa prætereunda.

Quid ergo sibi vult eleuatio oculorũ? Eleuatio oculorũ externũ symbolum est eleuationis

animæ à creaturis omnibus & idolis ad Deum viuum & verum, qui se patefecit in verbo & illustrib. testimonijs. Symbolũ hoc sæpè in Psalmis repetitur, vt Psalmo centesimo vigesimo tertio: *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.* Itẽ Psal. 120. *Leuaui oculos meos ad montes, vnde venit auxiliũ meũ.* Et Iosaphat 2. Paralip. 20. *Cũ ignoramus quid agendum sit, hoc solum nobis restat, vt oculos nostros ad te dirigamus.* Res significata, Psalm. 25. ab eodem Dauide exponitur, qui ait: *Ad te leuaui animam meam.* Ratio autem symboli hæc est, quod oculi sint affectuum & indices & moderatores. Verùm oculus animę, antequam eleuari possit ad Deum, est & illustrandus & purgandus. Illustrandus quidem vera de Deo notitia & eius voluntate; purgandus verò viua fiducia in Christum. Hinc cõficitur quòd vera inuocatio Dei, sit eleuatio cordis ad Deum, aliquid à Deo petentis. Vera ergo inuocatio, non est clamor vocis, sed cordis eleuantis se ab his rebus caducis ad Deum. Eodem pertinet symbolum eleuationis manuum, de quo nuper diximus. Verùm vt symbolum re significata vacuum, nihil iuuat, sed magis nocet: ita nec oculorum, nec manuum eleuatio valet quicquam, nisi cor vnà leuetur. Ideò Ieremias ait Threnorum 3. *Leuemus corda nostra cum manibus nostris ad Deum in cœlos.* Sit ergo consensus cordis, gestus & vocis, vt vera fiat inuocatio, cui facta est promissio iuxta dictum Psal. 145. *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, inuocantibus eum in veritate.* Etsi autem Dominus tam propè adest in singulis creaturis penè, vt manibus contrectari possit Actorum capite 17. tamen propius adest cognoscentibus & inuocantibus ipsum. In illorum enim pectoribus, tãquam in templo habitat, repressurus diabolũ & seruaturus sanctos. Ideò Paulus ait: *Nolite soliciti esse, quia Dominus propè est,* scilicet inuocantibus eum in veritate, id est, sine errore, sine idololatria, sine hypocrisi, in agnitione & fiducia filij, iuxta promissionem Christi: *Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Nos igitur precaturi, cum Domino nostro Iesu Magistro nostro leuemus non solum manus & oculos, quod est hypocritarum; sed multo magis corda nostra, vt Deus nos exaudiat. Quod sanè tum demũ faciemus, vbi intellexerimus, in quibus versamur periculis. Ex his satis patet, quod vera inuocatio non sit decantatio, nescio quorum psalmorum interdum non intellectorum, nec conductitia & mercenaria opera eorum, qui pro pecunia cantillationibus mercedem exigunt.

Cur Dominus leuat oculos in cœlum ad Patrẽ, cum Pater sit vbiq; ? Deus dicitur esse in cœlo, quia ibi maximè relucet ipsius gloria, ibiq; thronus maiestatis eius est. Significat. n. cœlum hoc loco magnificũ illud palatiũ Dei, omnibus cœlis visibilib. superius, quod à Paulo vocatur tertiũ cœlum 2. Cor. 12. & lux inaccessa, q̃ Deus inhabitat, 1. Tim. 6. Secundò, Dñs leuat oculos in cœlũ, vt doceat nobis illic paratã esse nostræ beatitudinis sedem, illicq; nostrã veram patriã esse, in qua cũ Christo regnabimus. Ideò Paulus ait Philip. 3. πολίτευμα *nostrũ est in cœlis, vnde etiã Saluatorẽ expectamus Dñm Iesum Christũ, qui etiã transfigurabit corpus nostrũ humile, vt conforme fiat suo corpori glorioso, idq; ea virtute qua potest sibi omnia subijcere.* Cùm ergo precamur, dicentes, *Pater noster qui es in cœlis:* monemur, vt eò aspiremus, atque illic animis nostris versemur, quemadmodum Paulus hortatur suos Colost. cap. 3. cũ ait: *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.*

Cur requiritur vox in oratione ad Deum, cũ oratio, vt diximus, sit propriè eleuatio mentis ad Deum, & Deus intimos cordium nostrorũ affectus introspiciat? Huius rei multæ sunt causæ, quas breuiter notabimus. Prima, mãdatum Christi Luc. 11. *Cùm oratis, dicite Pater noster, &c.* Secunda, exẽplum Christi in multis locis apud Euãgelistas, & in hoc capite potissimũ. Tertia, vt cordis deuotio magis voce excitet. Quarta, vt mẽtis cogitatio certus reb. & nominatis sit intẽta. Quinta, vt sancta voluptas cordis, corpori quodãmodo misceatur. Sexta, vt sit testimoniũ cõfessionis nostrę. Septima, q̃a totus homo Dei est, totus debet Deo seruire. Ideò Paulus ait, 1. Cor. 6. *Glorificate Deũ corpore et spiritu vestro.* Octaua, vt alij nostro inuitẽtur exẽplo, ad celebrandũ Deum nobiscũ. Augustinus aũt ad quæstionẽ hanc sic breuius respondet: *Quãuis inuisibilis voluntas orãtis Deo sit nota, nec vllis indigeat indicijs, vt ei animus pãdatur humanus, qui locutionẽ cordis cognoscit: tñ homo vocib. & mẽbris sui corporis vtitur, vt sic orãdo affectus hominis humilior, deuotior, feruẽtior, crescat.* Cùm Paulus requirit preces sine intermissione, non requirit Battologiá Pharisaicam, q̃ damnat Christus Matt. 6. sed requirit perpetuã piarum mentiũ eleuationẽ ad Deũ. Quare Augustinus rectè distinguit, cùm ait: *Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus.* Illum non requirit Paulus, in quo tamen hypocritæ præcipuũ cultum Dei collocant, hunc perpetuum postulat.

PRIMVS.

Pater, venit hora, glorifica filium tuum, vt & filius tuus glorificet te.

Hic quatuor sunt excutiẽda, videlicet cõpellatio, notatio tẽporis, petitio, & petitionis finis.

Cõpellatio vna vocula *Pater* absoluit, cuius quãta vis sit, natura ipsa quodammodo nos docet, etsi est corruptissima. Tametsi. n. natura, vt dixi, corruptissima est: tamẽ in multis nõ pessimis, quædã veluti flãmula mutuæ storgæ inter Patrẽ & Filiũ relicta est; tãta videlicet, vt Pater pro Filio, & Filius pro Patre nõ dubitet vel extrema adire pericula. Quid quæso facturi, si homo in sua integritate perstitisset? Verũ hæc flãmula mutui amoris inter parentes & liberos, ideò in natura relicta est, vt aliquo modo cogitetur, quãtus sit amor Patris cœlestis, & filij inter se quorũ essentia nõ est multiplicata, vt in hominib. sed vna manet numero, sicuti fuit ab omni æternitate. Quare amorem illum mutuum æterni

terni Patris & coæterni cõsubstantialisq; Filij, A necesse est esse ineffabilem, & omnẽ mensuram excedere. De hac relatione patris æterni & filij coæterni Dei patris, extat testimoniũ. Ita enim pater ait: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Mediator ergo noster Deus & homo, verè est filius Dei secundùm utramq; naturam ratione vnionis, propriè tamen deitatis respectu: quia λόγος est ante secula à patre agnitus. λόγος enim caro factus dicitur, quia carnem induit, vt qui æternus erat Deus, idem homo quoq; mor- B talis esset: vt naturis duabus in vnam personam vnitis, ille per quẽ eramus creati, idem esset & Redemptor noster. Sed quid, inquies, ex mutuo illo amore patris & filij commodi ad nos venit? Plurimum sanè. Tria enim ad nos hinc veniunt cõmoda: videlicet adoptio, dilectio, hæreditas.

Adoptio, quòd credentes in filium Dei, censeantur & sint Filij Dei, iuxta illud: *Dedit hanc dignitatem credentibus in nomen eius, vt Filij Dei sint.* Et Paulus Gal. 4. *Misit Deus Filium suum, vt adoptio- C nem reciperemus.* Nam cùm mẽbra efficimur vnigeniti filij, ius filiorum accipimus.

De dilectione, quæ ex adoptionis gratia manat, loquitur Paulus ad Ephes. 1. *Nos sumus dilecti in dilecto.* Hæc dilectio fundata in mutuo amore patris & Filij, tanta est, vt nihil nos separare possit à dilectione patris, qui nos tenerrimè tanquã in sinu fouet. Etsi autem multæ sordes in nobis sunt: tamen optimus pater eas boni cõsulit, modò nos ipsi purgandos submittimus. D

Hæreditas quoq; nobis accidit ex eo, quòd filij simus dilecti in dilecto. *Nam si filij sumus*, vt Paulus loquitur, *sumus etiam hæredes.* Hæc bona complectitur Dominus resuscitatus à mortuis, cùm ait: *Ascendo ad Deum meum & ad Deũ vestrum, & ad patrem meum & patrem vestrum.*

Verùm hîc quatuor nobis obstrepunt, videlicet fidei imbecillitas, indignitas, sententia legis, & multiplices in hac vita calamitates.

Fidei imbecillitas magna est, id quod vel san- E ctissimi homines testantur. Nemo enim vnquã fuit sanctorum, qui non deplorauit imbecillitatem & infirmitatem fidei suæ. Verùm hanc habent consolationem, quòd legant Christum nõ abiecisse discipulos suos, quòd ipsorum fides fuerit modica: sed quòd magis eos fouerit, vt fides in ipsis cresceret, & quotidiana incrementa sumeret. Nam si non crescit quotidie, decrescere eam necesse est. Non est. n. fides ociosa quies. Verùm an quis viuam & salutarẽ fidem habeat, scire potest ex conscientiæ testimonio. Indignitas quoq; maxima est, id quod fatentur omnes, exceptis hypocritis. Verùm huic indignitati medetur dignitas & meritũ Filij Dei, cuius participes sunt omnes credentes: ideò filius Dei iubet nos non ob nostram dignitatẽ & meritum, sed propter suam dignitatem & meritum, optima quæq; sperare à liberalissimo patre. Atq; his omnia, vel durissima & tristissima, cooperant in bonũ. Ex quo fit, vt mala consilia hostiũ ecclesię, G in cõtrarios fines ab optimo patre cõuertãtur, & in capita eorũ, qui ecclesię insidiãtur, redeant.

Sententia legis terret, vt quæ maledictũ pronunciat omnem qui non fecerit, quæ lex requirit. Verùm huic similiter opponendum est meritum filij, qui nos liberauit à iure legis, dum ipse pro nobis legem impleuit, nobisq; perfectam legis iusticiam à se præstitam imputat, vt legi iã optimè satisfactum sit, iuxta illud Pauli: *Finis legis est Christus, in iusticiam omni credenti.* hoc est, omnis qui credit, habet id quod lex finaliter requirit, nempè iusticiam. Credenti enim obedientia Christi imputatur, vt sit eius iusticia. Ideò Paulus ait: *Eũ qui nõ peccauit, fecit peccatũ, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.* Huc pertinet illud Augustini: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suã iusticiã nostrã iustitiã faceret.* Cùm ergo satisfactũ est legi, adeò vt nõ simus sub lege, sed sub gratia, nõ est quĩ nos terreat sententia legis. Verùm interim & hoc diligenter tenendum est, quòd finis iusticiæ, nobis à Christo imputatæ, non debeat aut possit separari à fide iustificante, qui finis est nouitas vitæ, seu mortificatio & viuificatio, quemadmodum Paulus docet ad Rom. 6.

Multiplices in hac vita calamitates piorum (id est, eorum, qui in viua fiducia filij, sunt ad Deum conuersi) non sunt iræ, sed adoptionis certissima signa. Quis est enim pater, qui nõ flagellat filium, vt illum in obedientia contineat? Et Paulus affirmat, Sanctos ideò in hac vita variis calamitatibus castigari, vt conformes reddãtur imagini filij eius in cruce, vt suo tempore etiam gloriæ cœlestis efficiantur participes. Ita enim ait: *Si vnà patimur, vnà etiam regnabimus.*

Si quis particularitatis somnio perturbatur, opponat ei vniuersalem gratiæ promissionem, iuxta illud: *Nolo mortem peccatorum, sed vt conuertatur & viuat.*

Cùm igitur hanc dulcissimam compellationem, *Pater*, qua filius Dei patrem hoc loco compellat, cogitamus: eam ad nos etiam pertinere, qui sumus filij in filio, dilecti in dilecto, & hæredes in hærede Iesu Christo, statuamus.

Notatio temporis est. *Et Venit hora*, id est, articulus temporis, quo ex consilio tuo, ô pater tradar Iudæis illudendus & crucifigendus, vt postea à mortuis excitatus, gloriam consequar sempiternam, salutemque omnibus in me credentibus adferam. De hoc temporis articulo Petrus scribit in hunc modum: *Scrutati sunt Prophetæ, in quem aut cuiusq; temporis articulum significaret, qui in ipsis erat Spiritus Christi, prius significans venturas in Christum afflictiones, & quæ secutæ erant glorias, quibus reuelatum est, quòd non sibi ipsis, sed vobis administrabant hæc, quæ nunc annunciata sunt vobis.* Tempus ergo passionis Domini non fatis aut astris alligatum erat, sed decreto Dei, qui statuit huius temporis articulum certum. *Postquam*, inquit Paulus, *venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret.* Hîc pauca de temporum collatione, & promissionum diuinarum certitudine annotanda sunt. Quemadmodum ab edita prima promissione de Messia, vsq; ad completionem eius, multa interuenerunt secula, vt

isto pacto patrum fides exploraretur: ita à promissione aduentus Domini ad iudicium, longum interponitur tempus.

Verùm vt tempus vel longissimum non abstulit primum aduentum: ita nec vlla temporis longitudo secundum intercipiet aduẽtum.

Pia ergo mens sic apud se ratiocinetur. Vt promissus Messias statim ab initio post conditos primos homines, tandem post longum interuallum aduenit, & impleta est promissio: sic promissus est secundus aduentus. Quare verè promissio implebitur.

Qui enim non fefellit in primo, nec in secundo fallet. Est enim ipsissima veritas. Sed an breui sit aduenturus, vel dilaturus suum aduentum in longum tempus, hoc ipsius sapienti prouidentiæ relinquatur: apud quem vna dies veluti mille anni, & mille anni tanquam vnus dies. Leuemus ergo corda nostra in cœlum, & certò expectemus inde Saluatorem Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, nihil disputantes de tempore, sed securi de certitudine.

Petitio est: *Glorifica filium tuum.* Qui gloriam expetit, gradus ad gloriam non recusabit, vel difficillimos. CHRISTVS ergo cùm petat se glorificari, non recusat crucem, per quam ad gloriam ipsi conscendendum erat.

Cùm ergo hîc dicit, *Glorifica Filium tuum*, sensus est: O Pater in passione & morte, quę sunt gradus ad gloriam, me conserua, resurrectione me extolle, ascensione & sessione ad dexteram Patris exalta me super omnes creaturas, missione Spiritus testare de mea victoria super peccato, morte, diabolo, inferno.

Deinde in vniuerso mundo per prædicationem Euãgeiij me fac magnificum & illustrem, vt omnes cognoscant me esse tuum Filium, qui vitam & in meipso habeam, & alijs omnibus qui eam apud me quærunt, largiri possim. Atque ita hæc petitio generalis est, in qua continentur petitiones omnes sequentes, vsque ad finem capitis.

Finis petitionis est, *Vt & Filius tuus glorificet te:* hoc est, vt hominibus de te prædicet per suos discipulos & eorum successores vsque ad finem mundi, & eis nomen tuum & voluntatem patefaciat. Hic finis impulsiua causa est glorificationis Christi per Patrem.

Proinde hic locus nos admoneat, quónam pertineat prædicatio Euangelij, nempe vt per illud glorificetur Deus in Filio, quem dedit vt mundi Saluator esset. Statuamus ergo hanc Christi precationem efficacem esse in mundo, vsque ad extremum diem, adeò vt diabolus & omnia eius membra, vtvt tumultuantur, non possint abolere gloriam Christi, & eius Ecclesiam, quæ vel in medijs persecutionib. triũphat.

SECVNDVS.

2 Sicuti dedisti ei potestatem omnis carnis, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

Modum glorificationis, qua petit se glorificari à Patre, exponit. Sensus est: Sicut dedisti filio tuo potestatem omnis carnis, id est, in omnes homines: ita glorifica eum, vt iuxta potestatem sibi datam det eis vitam æternam, scilicet quotquot eum receperint. Hæc proinde summa & Patris & Filij gloria est, quòd Christus in se credentibus det vitam æternam, idq; ea potestate, quam habet à Patre sibi donatam. De hac potestate excitatus à mortuis, & amandaturus discipulos suos in omnem terram ad prædicandum Euãgelium, loquitur. Ita enim ait: *Mihi data est omnis potestas in cœlo & in terra. Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris, & Filij & Spiritus Sancti.* Et addit hanc dulcissimam promissionem: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Huius potestatis finis est dare omnibus vitam æternam, qui in ipsum ctediderint. Hîc in primis notandum est, quòd cùm Dominus dicit, potestatem sibi omnis carnis datam esse, particularitatem Stoicam, & prærogatiuam Iudaicam euertat. Ideò enim omnem carnem pro omni homine posuit, vt sciamus beneficium redemptionis non contractũ esse, vel ad certas mundi ætates, vel ad certos homines alijs exclusis. Eãdem ob causam alibi ponitur omnis creatura, pro omnibus hominibus. Quantum igitur ad consilium Dei & volũtatem Mediatoris attinet, beneficiũ vniuersale est: quod tamen fit particulare, eorũ hominum vitio, qui vocem Euangelij contemnunt, in quos Filius Dei suam iudiciariam potestatẽ olim exercebit. Præterea cùm Christus dicit sibi datam esse potestatem in omnem carnem, & dandi suis vitam æternam: satis indicat, quòd nõ sit tantũ homo, verũetiã verus Deus. Nulla enim creatura potest mortẽ vincere, mortuos excitare, & dare excitatis vitam æternam. Hanc proinde Christi potestatẽ, quę solius Dei est, opponamus primũ peccato, morti, inferno & diabolo, in vna fiducia Filij Dei omnipotentis. Deinde eandem potestatẽ opponamus omnibus hæreticis veteribus & nouis, qui Christũ de throno Maiestatis suæ detrudere moliũtur. Nam si eadẽ potestas est Christi, quæ Patris est, eadem sanè est maiestas & deitas laudanda in seculum. Sed fortè aliquis objiciet. Si data est illi potestas, aliquando eá non habuit. Si eam semper non habuit, profectò ex ea non probabitur ipsius deitas. Resp. Deus apud Esaiam 42. dicit: *Ego Iehoua, hoc nomen meum, gloriam meam alteri non dabo.* At nunc dat Christo hanc gloriam. Proinde Christus nõ est alter à Deo, etsi alter est à Patre. Deinde dico, ea potẽtia quam habuit Filius, eandem cum Patre & Spiritu Sancto ab omni æternitate non est illi data, si vel deitatem Christi per se, vel relationem ad Patrem simpliciter spectas. Verùm si Filium Dei, vt est manifestatus in carne, & constitutus Mediator inter Deum & homines, rectè dicitur quòd ei sit data à Patre potestas. Hoc ergo respectu Dominꝰ hic dicit, sibi datam esse potestatem omnis carnis: id est, omnium hominũ, nõ respectu Patris simpliciter,

pliciter cui est æqualis gloria & potestate, nec respectu deitatis, in quam nec æqualitas nec inæqualitas cadit, cùm sit simpliciſsima & vna numero.

TERTIVS.

3 Hæc est autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

Petiit Dominus se à patre glorificari, vt patrem vicisim glorificet. Dixit sibi potestatem datam esse à patre in omnem carnem, ad dãdam hominibus sibi datis vitam æternam: nunc exponit & quomodo pater & filius alter alterum glorificet, & qui nam sint illi, qui dantur filio à patre, & quomodo iidem uitæ æternæ fiant participes, hoc est, quomodo homines in peccatis suis mortui vitam æternam victa morte consequantur ex dono & patris & filij. Hæc enim omnia fieri per prædicationem Euangelij, quæ homines deducit in efficacem cognitionem Dei veri mediatoris Iesu Christi, affirmat. Hæc luce clarius docent non solùm, quæ nam sit gloria patris & filij, verumetiam vitam æternam gratuitum donum esse: & promissionem vitæ æternæ esse conditionalem, vt quæ pendeat ex conditione efficacis cognitionis veri Dei, & mediatoris Iesu Christi.

Verùm priusquam sentẽtiam verborum Domini distinctius explicabo, venenum quo hanc Euangelicam margaritam inficiunt Arriani abstergam, quo nobis purius reddatur, & dulcius saplat hoc Domini dictum. Etsi autem Augustini sententiam non repudio, tamen quia videtur mihi violenta, non eam opponam Arrianis. Sic enim ait Augustinus: *Ordo verborum est Vt te & quem misisti Iesum Christum cognoscant Verum Deum. Consequenter enim & Spiritus Sanctus intelligitur, quia Spiritus est patris & filij, tanquam charitas substantialis & consubstantialis amborum. Quoniam non duo dij pater & filius, nec tres dij pater & filius & Spiritus sanctus, sed ipsa trinitas Vnus solus Verus Deus.* Hæc Augustinus. Quæ tametsi piè & orthodoxè dicuntur per se: tamen simplicior videtur sententia verborum Domini, sicuti postea videbimus. Nos ergo vt explicatius sententiam Domini declaremus, pro fundamento cõtra Arrianos sumamus, quod in principio huius capitis dixi, videlicet quòd Christus in hoc capite præcipuè loquatur de se, respectu humiliationis, qua ipse Dei filius verus Deus humiliatus sit in carne, factus mediator Dei & hominum, quasi collocatus in medio gradu inter Deum & homines, quos ipse copulat. Etsi autem Christus est Mediator, quatenus est Deus in carne manifestatus, ideoq; secundùm utramque naturam, humanæ tamen naturæ ratione & propriè tribuitur personæ sacerdotis officium. Nam vt carnem suam offerens victimam, sacerdotis officio functus est in carne: ita intercedens pro nobis, humanitatis respectus potissimum habetur. Ideò Paulus ait: *Vnus mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus.* Persona ergo agens, Dei filius est, quæ nunc secundùm hanc, nunc illam naturam agit. Hoc fundamento iacto, facilè refellitur Arrianorum argumentum. Filius, inquiunt, vocat patrem solum verum deum: Ergo nec filius nec Spiritus sanctus est verus Deus. Hæc consecutio falsa est, quia pugnat cum fundamento & cum totius scripturæ consensu. Sic ergo dictum Domini ex scriptura declarandum est: Solum particula non excludit à deitate Filium & Spiritum sanctum, cùm sit patris & filij & Spiritus sancti vna essentia. In patre ergo est filius, & pater in filio, & in vtroq; spiritus sanctus, ubicunque deitatis fit mentio. Nam quia in vno Deo tres personæ sunt, ideò pater est Deus, & filius est idẽ Deus, & Spiritus sanctus est idem Deus. Siquidem essentia tota est in singulis personis perfecta. Nec epitheton Veri, filium à deitate vera excludit, cùm nomen Dei essentiam illam communem designat, quæ complectitur tres personas. Sed excludit Christus vtraque particula à deitate vera, omnia fictitia numina, quæ gentes pro diis habebant, expectantes ab eis vitam & beatitudinem, quæ dare solius veri Dei est, qui est pater, & filius & Spiritus sanctus. Deinde, si excluderet epithetõ veri, filium à vera deitate: profectò Euangelista noster qui hæc scribit, non alibi diceret, de filio loquens (alludens absque omni dubio ad Domini verba quæ hìc scribuntur) *Sumus in Vero in filio eius Iesu Christo. Hic est Verus Deus & vita æterna.* Philippus autem vt omnia purissimè, ita etiam hìc sapientissimè respondet, inquiens: *Discernit hoc dictum officium personæ missæ, quæ est Deus & homo à diuinitate mittente, in qua tres personæ intelligendæ sunt.* Hæc sunt breuiter dicta de argumento Arrianorum, nunc penitius introspiciamus Domini dictum. *Hæc*, inquit, *est Vita æterna, Vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Constructio horum verborum hæc est. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te scilicet mittentem solum verum Deum esse, & vt cognoscant Iesum esse Christum quem misisti. Vt enim Iesus hìc personæ nomen est: ita Christus officij. Sic exponit posterius membrum Euangelista noster inf. à cap. 20. inquiẽs: *Hæc scripta sunt Vt intelligatis quòd Iesus sit Christus filius Dei, & Vt credentes Vitam habeatis per nomen eius.* Monstratur ergo nobis hoc loco, quòd via qua venitur in vitam æternam, sit cognitio veri Dei, & cognitio Iesu qui est Christus ille quem pater misit, vt esset mediator inter Deum & homines. Hæc duplex cognitio aliunde haberi nequit, quàm ex uerbo Euangelij. Vt ergo quotquot in hac vita hanc cognitionem habent, vitæ æternæ sunt hæredes: ita qui eam non habent, aut non consequuntur ante mortem, manent sub mortis iure. Qui enim non credit, ira Dei manet super eum. Hìc plura ordine sunt consideranda.

Primùm, quid sibi velit cognitionis vocabulum.

Deinde, cuius rei requiratur cognitio, & vnde petatur.

Tertiò, quid pariat cognitio hęc in fideli anima; quisq; sit huius cognitionis fructus & vsus.

Cognitionis vocabulum more scripturę tria complectitur; videlicet ipsam noticiam nudã, affectum quem requirit noticia, & effectum vtriusq;. Nam noticia sine affectu & effectu prorsus inutilis est ei, qui eã habet, vt thesaurus magnus sine vsu & fructu possidentis.

Ipsa notitia est firma persuasio de re, quæ persuasio nititur demonstratione ex verbo Dei & testimonijs ex verbo petitis. Hæc in mente residet, quæ meditatione augetur & confirmatur.

Affectus requirit fiduciam, quę est in corde. Hac statuit homo verè sibi collatum iri, quod mens docta verbo Dei intelligit. Est enim hic affectus veluti sensus in corde eius persuasionis, quæ est in mente.

Effectus vtriusq; est prompta obediẽtia mẽtis, cordis & voluntatis erga Deum. Hæc tria etsi distinguũtur & habent quæque suas actiones proprias & peculiares: tamen adeó necessariò cohærent, vt nullum eorum sine alijs rectè consistere queat.

Cuius rei requiritur cognitio? Veri Dei & Iesu qui est missus à Patre, vt sit Christus noster. Hæc duplex cognitio ita necessaria est, vt sine ea nemo salutem consequi possit. Verùm priusquam ad cognitionem Dei & Mediatoris salutarem homo venire possit, & postea acceptam retinere, necesse est vt homo seipsum rectè cognoscat.

Vt autem homo seipsum rectè cognoscat, cogitare debet qualis concipiatur & nascatur, qualis sit natus, tum qualis sit renatus in se.

Qualis concipitur & nascitur homo? Concipitur & nascitur in peccatis. Psalmo quinquagesimoprimo. Item filius iræ ad Ephesios secundo, hoc est, reus natura, obnoxius morti & damnationi æternæ, propter peccatum, quo contaminata est natura & rea in omnibus posteris Adæ. Natura dico, quia ex gratia fœderis est, quod Deus natura reos ex misericordia in gratiam recipiat, quibus scilicet facta est promissio, qui semen Abrahæ censentur. De hac qualitate hominis vide ad Romanos caput quintum.

Qualis est homo natus? Homo natꝰ sine regenerationis gratia manet sub ira, manet captiuus subdiabolo, manet sub mortis ꝑpetuo iure. Ex quo fit vt nihil quicquã boni facere possit, quo Deus honore afficiatur & colatur. Siquidem & mens ipsius est polluta, & conscientia contaminata. Vnde à Paulo pronunciatur abominabilis, & ad omne bonum opus reprobus: ad Nitum 2. Ratio huius petitur Rom. 3. à remotione causarum, quæ requiruntur ad boni operis effectionem, quæ sunt, rectum iudicium, voluntas alacris & prompta, & vires ad efficiendum idoneæ. Ita enim Paulus post Dauidem ait: *Non est intelligens.* (Hic mentis sanum iudicium negatur homini non renato:) *Non est requirens Deum* (hìc voluntatis alacritas, & promptitudo adimitur:) *Simul inutiles facti sunt* (hìc vires idoneę ad efficiendum aliquid Deo gratum homini non renato negantur.) Hinc Paulus concludit hoc modo: *Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.*

Cæterùm hìc sciendum est opus bonum dici duplici respectu: videlicet vsus in hac vita, & cultus corã Deo. Respectu vsus in hac vita multa faciunt etiam non renati, quæ bona sunt vsu, qualia politicæ leges requirunt, qualiaq; fiunt à multis heroicis hominibus. Respectu cultus coram Deo, non est vsq; ad vnum (de non renatis loquor) qui faciat bonum.

Qualis est homo renatus in se? Hìc Augustini verbis respondeo. *Proni*, inquit, *sumus ad malum, et si misericordia Dei non teneret nos, in omne vitium possemus cadere, nec inde surgere, nisi misericordia Dei subsequeretur, quæ nos subleuaret. Hoc benè cognoscebat Propheta Dauid cùm dicebat: Domine misericordia tua ante oculos meos, quo me custodiat, & misericordia tua subsequetur me, quæ me erigat. Hanc cognitionem sui habuit Abraham cùm diceret: Puluis & cinis sum. Reuera enim puluis est homo. Sicut enim pulueris ex quacunque parte venti impellitur, & in aliam deijcitur, & ibi remanet; sic homo in omne vitium cadere potest, nec adijciet vt resurgat, nisi misericordia Dei ei subueniat. Cinis etiam est homo: quia sicut cinis non profert germen ex se, nec susceptum semen germinat; sic homo nec bonum facere, nec in aliquo bono perseuerare sine gratia Dei potest.* Hactenus Augustinus. Huc pertinet Pauli dictum Philip. 2. *Deus is est est, qui efficit in vobis, vt & velitis & efficiatis, pro gratuita sua beneuolentia.* Et ad Philip. 1. *Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem iudicij.* Et alibi de se ait idem Paulus: *Gratia Dei sum id, quod sum.* Breuiter, qualis sit homo renatus in hac vita, Paulus seipsum exemplum statuens, ostendit ad Roman. cap. 7.

Verùm ne qui renati sunt, remittant manus, & fiant segniores, quia sua natura sunt infirmiores, quàm vt possint quæ volunt facere: Paulus hortatur Thessal. ne extinguant Spiritum, id est, ne facem Spiritus Sancti, qua accẽduntur corda eorum ad verũ Dei timorem & sanctitatem, sua negligentia & incuria extinguant; sed dent operam potius, vt accendatur magis iuxta mandatum Christi: *Vigilate & orate.* His ita explicatis de cognitione hominis, videamus nunc qualis Dei & Mediatoris cognitio sit necessaria.

Vera & salutaris cognitio veri Dei, & Mediatoris nostri IESV CHRISTI, aliunde haberi non potest, quàm ex ipsius verbo, & testimoniis verbo additis.

Oportet enim omnino de Deo quærere ex eius verbo, & de Deo loqui per eius verbũ. Verbũ igit̃ Dei solum monstrat nobis vnũ Deum, tres personas distinguit, & voluntatem eius erga

erga homines patefacit. Hoc verbum confirmant testimonia patefactionis, vt in baptismo Christi, & in transfiguratione eiusdem. Hoc verbo & testimonijs contenti simus, firmiterque ijs credamus, etiamsi nec sensus, nec ratio mysterium illud magnum percipiat. Bernhardus piè ait: *Sacramentum hoc magnum est, & quidem venerandum, non scrutandum, quomodo pluralitas in vnitate, aut ipsa vnitas in pluralitate. Scrutari hoc temeritas est, credere pietas, nosse verò vita æterna. Nam*, vt Cyprianus ait: *Videri non potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu maior est; & ideò sic Deum dignè æstimamus, dum inæstimabilem dicimus.* Et Nazianzenus ait: *Nostra cognitio Dei est, μιγὰς φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα.* De vnitate diuinæ essentiæ, & trinitate personarum suprà dictum est in 4. & 5. capitibus.

Voluntas Dei erga nos similiter verbo & testimonijs nobis patefacta est, de qua voluntate rectè instrui salutis nostræ interest. Huius volũtatis Dei modi duo sunt. Nam est voluntas Dei antecedens, & voluntas Dei consequens. Illa paterna: hæc iudiciaria est. In antecedente Dei voluntate erga nos, consideretur quid nobis nõ velit, quid nobis velit, & quid à nobis velit.

Quid nobis non vult? Respondet ipse suo verbo: *Nolo mortem peccatoris.* Et Petrus ait: *Non vult vllos perire.*

Quid nobis vult? Respondet Paulus: *Deus vult omnes homines saluos fieri.*

Quid à nobis vult? vt cõuertamur ad ipsum, & viuamus secundum ipsius voluntatem.

Consequens Dei voluntas, iusta iudicis sententia est, quæ consequitur hominum facta, hoc est, pœnitentiam & impœnitentiam. Nam vt omnes qui agunt pœnitentiam & conuertũtur, vult saluos fieri: ita impœnitentes omnes iusto suo iudicio vult perire. Huius voluntatis Dei, vt locupletissimus testis est Filius Dei, quem ex dilectione in mundum misit: ita eandem plurima confirmant exempla, cùm veteris, tum noui Testamenti.

Mediatoris salutaris cognitio in duobus consistit, videlicet in noticia & fiducia. Noticia in quatuor sita est, iuxta doctrinam symboli; videlicet quòd sit verus Deus, qui potest quicquid vult: Quòd sit verus homo, qui nobis societate naturæ iunctus est, quare & amat nos, & vult nobis benè: Quòd sit vna persona verus Deus, & verus homo, cuius omnia opera sunt immensa, & infiniti precij: Quòd sit nobis missus, vt sit noster Rex, Sacerdos, propitiator, redemptor, iuxta verbum promissionis, & plurima testimonia.

Fiducia seu fides, quæ ex noticia dependet, vt Paulus ait: *Fides ex auditu*, est propriè motus in corde, qui facit vt in promissione gratiæ acquiescamus, nihil dubitãtes, quin Deus sit præstiturus quod in Christo promiserat. Roman. capite quarto. Et quia hæc fides ex noticia nascitur, solemus simplicissimè fidem definire hoc modo: Fides est noticia, & fiducia promissæ misericordiæ propter Christum.

Quid parit hæc cognitio Dei veri, & Mediatoris in fideli anima, quis est eius fructus & vsus? Hæc cognitio in fideli anima parit iustitiã, pacem & gaudium in Spiritu Sancto. Roman. capite 14.. Et fiducia remissionis peccatorum, & adoptionis in Christo Iesu, per quem habemus accessum ad Patrem: hoc gaudium, & hæc pax est reconciliatio cum Deo, & bona conscientia, quæ est fidei custos. Secundò, parit victoriam super peccato, morte, inferno, diabolo. Tertiò, parit nouam obedientiam, & acre studium ad commendandam Deo totam suam vitam, iuxta ipsius voluntatem. Quartò, parit patientiam sub cruce, adeò vt pia anima de cruce glorietur, ad Rom. 5. tantum abest vt sub cruce deficiat. Quintò, parit constantem confessionẽ in persecutione, quemadmodum infinita Martyrum exempla testantur. Sextò, parit ὑπόστασιν, id est, spem certissimæ victoriæ, & in lucta aduersus mundum, carnem, diabolum & in agone mortis. Hanc salutarẽ cognitionẽ veri Dei, & Mediatoris nostri Iesu Christi, tandem excipiet beata immortalitas. Hæc illustrentur collatione contrariorum effectuum, ignorantiæ Dei & Mediatoris.

QVARTVS.

4 Ego te glorificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt facerem.

5 Et nunc glorifica me tu Pater apud temetipsum, gloria quam habui apud te, priusquam hic mundus existeret.

Repetit propositionem precationis, sed inuerso ordine. Supra enim dixit: *Glorifica Filium vt Filius te glorificet.* Nunc autem dicit: Filius glorificauit te, vt tu illum vicissim glorifices. Hæc ordinis inuersio docet, quòd & Pater & Filius simul glorificentur. Quando enim Filius glorificat Patrem, vt Pater glorificet Filium, tunc simul Pater glorificat Filium, vt Filius Patrem glorificet. Simul ergo glorificantur Pater & Filius obedientia Filij, & prædicatione Euangelij. Hæc summa sententiæ est, iam singula perpendantur.

Primùm ergo dicit: *Ego glorificaui te super terrã.* Hoc loco Filius discernit inter gloriam Patris quã habet in cœlis, & gloriam Patris super terram. Gloria Patris quam habet in cœlis, non augetur aut minuitur. Perpetuas enim laudes ipsi canũt castissimi Spiritus in cœlo. Verùm postquam homo lapsus est in peccatum, desciuit à laudib. Dei, diabolo subiectus, cùm tamen conditus erat, vt vnà cum Angelis in cœlo Deũ glorificaret: venit Filius Dei in mundum, vt repararet imaginem Dei in homine, quo homo reparata in se imagine Dei, rursus Deum cum Angelis glorificaret, vtrisq; sub vnum caput redactis. Glorificat ergo Filius Patrem, vt homines in terra, liberati à captiuitate diaboli, possint cum castissimis Angelis in cœlo glorificare Patrẽ, qui adeò dilexit mundum, vt Filium daret, qui fieret victima, qua redimeretur genus humanum.

Atque hoc est, quod Filius hic dicit, *Ego glorificaui te super terram*: scilicet obedientia sub lege, & sub cruce, doctrina cœlesti, miraculis & collectione Ecclesiæ, quæ te simul glorificat. Nos, pinde qui membra Christi esse gloriamur, monemur exemplo filij, vt & nos pro nostro modulo, per omnem vitam glorificemus patrem mente, obedientia & prædicatione bonitatis ipsius.

Deinde cùm addit: *Opus consummaui, quod dedisti mihi, vt facerem*, exponit quomodo glorificauerit patrem super terram, videlicet perficiendo opus, ad quod missus erat. Fuit autem missus vt verbũ è sinu patris proferret, quo testaretur de voluntate patris erga homines; vt fieret victima pro genere humano, qua iusta ira Dei placaretur; vt intercederet apud patrẽ pro hominibus. Breuiter, vt fieret propitiator & redemptor. Sed quomodo congruit quod ait: *Consummaui opus, quod dedisti mihi vt facerem*, cùm difficillima pars adhuc restabat, nempe oblatio Christi in ara crucis? Ideò sic loquitur Dominus, vel quia respectu promptitudinis animi consummatum erat opus, vel quia præteritum esse dicit, quod iamiam erat futurum, idque prophetico more propter euentus certitudinẽ.

Tertiò subiungit: *Et nunc glorifica me apud temetipsum ea gloria, quam habui apud te, priusquam hic mundus existeret.* Augustinus hìc admonet, quosdam hoc dictum ita intellexisse, tanquam humana natura, quæ suscepta est à verbo, couertetetur in verbum, & homo mutaretur in Deum. Imò, si diligentius quod opinati sunt cogitemus, homo periret in Deo. Hæc Augustinus. Sed Christus non petit humanam naturam cõuerti in diuinam, sed vt ipsius diuina maiestas refulgeat in humana natura, quam assumpserat, id quod iam fit à tempore ascensionis eius, cùm sedeat ad dexteram Patris in throno Maiestatis in excelsis. Sed verba Domini adhuc distinctius introspiciamus. Tria enim hic facit Dominus.

Primùm petit, vt post superatam mortem, glorioſa ascensione in cœlum, & sessione ad dexteram Patris glorificetur, dum exerat suam diuinam potentiam in gubernanda Ecclesia in hoc mundo. Quod autem hæ preces filij Dei sint exauditæ, vel hic dies testatur, & extremus dies coram omnibus creaturis testabitur, quando videlicet omne genu cœlestium, terrestrium & infernorum se flectat ad nomen Christi. Deinde Christus de persona sua loquens, respectu diuinæ naturæ, distinguit inter se & creaturas. Nam si fuit antequam mundus existeret, vtique non est creatura. Si non creatura, verissimè Deus est æternus. Solus enim Deus creatura non est. Tertiò, discernit inter se & Patrem. Ergo Filius est distincta persona à Patre. Hæc pulcherrimè congruunt cum initio huius Euangelij: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt.* Notetur igitur diligenter hic locus de vera deitate filij, & de distinctione personæ filij, à persona Patris.

QVINTVS.

ó Manifestaui nomen tuum hominibus, quos mihi dedisti de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt.

Dixit Dominus se opus cõsummasse, nũc partem eius operis exponit, quæ est manifestatio nominis paterni super terram. Hìc ordine plura sunt expendenda. Primùm, quid nomine patris significetur.

Secundò, quomodo per filium patris nomen manifestatur.

Tertiò, Quibúsnam filius nomen patris manifestabit.

Quartò, quid illi vicissim fecerũt, quibus nomen patris à filio manifestatum est.

DE PRIMO.

Cùm Christus nomen patris pro ipso patre ponit, mittit nos ad verbum, quod testatur de patre, & ad testimonia quibus cõprobatur verbi veritas. Nomen enim Dei in scriptura non tam appellatio est qua Deus nominatur, quàm quicquid verè de eo dicitur, & prædicatur in scriptura & testimoniis, id est, factis ipsius comprobatur. Psalm. 86. dicitur: *Glorificabunt nomen tuũ, quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus.* Et paulò pòst: *Glorificabo nomen tuum, quia misericordia tua magna est super me.* Et infrà: *Et tu Domine Deus miserator & misericors, tardus ad iræ, & multæ misericordiæ & verax.* Ita videmus Dauidem per nomen Dei intelligere quicquid verè de Deo dicitur & prædicatur in scripturis & testimoniis, id est, factis ipsius cõprobatur. Cùm ergo Christus pronunciat patrem nos amare, charos habere qui in filium credimus, tueri velle, sanctificare, iustificare, saluare, liberare à morte æterna, & dare omnibus in filium credentibus vitam æternam, nomen patris prædicat. Hæc enim omnia, & quicquid dignè de patre dicitur, nomine patris significatur. Nomen ergo patris relationem ad verbum & testimonia de patris uoluntate & beneficiis notat.

DE SECVNDO.

Filius patrem manifestauit doctrina, miraculis, factis, exemplo vitæ. Doctrina, qua docuit se à patre missum, docuit voluntatem patris, docuit viam seu verum accessum ad patrem. Miraculis, quæ ipse patris opera vocat, ostendit patrem promtissimum esse ad iuuandum omnes, qui ad filium confugerint. Factis, cùm omnes recipiat confugientes ad se in vera fiducia, absque discrimine personarum, nationum, fortunarum & conditionum. Diuitem Zachęum confugientem ad gratiam, recepit. Pauperem Lazarum simili fauore complexus est: Hypocritam Nicodemum, sed resipiscentem non spreuit, nec Magdalenam peccatricem aspernatus est. Iairum virum honestum recipit, & sceleratum Latronum ex eadem patris beneuolentia fouet. Breuiter, factis suis ostendit filius,

lius, quòd pater absque discrimine vult in gratiam omnes resipiscentes recipere. Sola enim fides est, quæ omnes pares facit, & omnia discrimina tollit. Exemplo vitæ Filius Dei ad Patrem nos ducit, & manifestat nobis, quales requirat filios: *Discite, inquit, à me, quia mitis sum, & humilis corde.*

De Tertio.

Quibus manifestauit nomen Patris? Respondet ipse: *Manifestaui nomẽ tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.* Loquitur autẽ potissimùm de Discipulis, quos pleniùs instruxerat de volũtate Patris, vt essent custodes doctrinæ sibi traditæ. Tametsi autẽ publicè & palàm locutus erat Filius in mundo de Patre: tamen quia mundus doctrinam illius non recepit, sed aspernatus est: non loquitur Dominus de mundo, sed tantùm de iis, qui dati erant sibi à Patre. Dicuntur autem à Patre dari Filio, qui tracti à Patre veniunt ad Filium, ipsum audiunt, ei credunt, & se illi committunt.

De Qvarto.

Quid fecerunt vicissim, quibus Filius manifestauit nomẽ Patris sui? *Sermonem, inquit, tuum seruauerunt.* Seruare sermonem Patris hoc loco dicuntur, non qui vel perfectè intelligunt, vel opere implent. (Discipuli enim Domini eò perfectionis nondum peruenerant, vt sermonem Domini intelligerent perfectè, tantùm abest vt opere implerent:) sed qui fide recipiunt doctrinam, fideliter retinent, student proficere, bona conscientia profitentur & propagant, hi dicuntur sermonem Patris seruare.

Atque hæc obseruatio sermonum Patris Euangelica dicitur, quæ plurimùm differt à legali obseruatione. Nam vt Euangelica obseruatio in prompta voluntate, studio & conatu posita est, quæ tametsi non est perfecta gradibus: placet tamen, quia personæ sunt reconciliatæ: ita legalis obseruatio obedientia est perfecta, nõ solum partibus, verumetiam gradibus, qualem nemo à lapsu primorum parentum habuit, præter vnum Iesum Christum, cuius obedientia nos censemur iusti, cùm in ipsum credimus, iuxta dictum Pauli: *Christus est finis legis in iustitiam omni credenti.* Hoc ergo discrimen diligenter obseruetur inter obseruationem mandatorum Dei Euangelicam, & legalem. Illam omnes pij præstant: hanc nulli mortaliũ. Vide quæ suprà annotauimus Ioh. 14.

Sextvs.

7 *Nunc cognouerunt quòd omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt & cognouerunt verè quòd à te exiui, & crediderunt quòd tu me misisti.*

Dixit datos sibi à patre seruasse sermonem patris. Iam definit quid sit seruare sermonem patris, videlicet agnoscere opera filij esse à patre, verba filij esse verba patris, filium verè à patre missum esse, hunc accipere & credere in eum, iuxta verba quæ pater dedit filio, vt ille vicissim daret, sibi à patre datis. Ex his possumus ordinem salutis consequendæ extruere, in hunc modum: Omnium primum post agnitam iram Dei & miseriam in qua nati sumus, certò persuasum nobis esse oportet, quòd Iesus sit filius Dei à patre missus in mundum, vt mundus saluetur per ipsum. Nemo enim vnquam, quàm sit suauis Dominus, gustabit, nisi prius iræ Dei & miseriæ propriæ amaritudinem gustauerit.

Secundò, verbum Euangelij accipiendum est, eique fides adhibenda, videlicet quòd sit verbum patris, filio datum, vt illud mundo annunciet.

Tertiò, ex Euangelio patris cognitio petitur. In filio enim tanquam in imagine proponitur qualis sit pater, & quomodo sit erga homines affectus. Non enim aliunde sciri potest pater, quàm ex ipsius imagine, qui est filius eius. Atque ita patris & filij cognitio coniuncta est.

Quartò, ex cognitione patris & filij nascitur viua fiducia in corde, qua statuitur remissum esse peccatum. Nam cùm ex Euangelio scimus patrem non velle mortem peccatoris, sed conuersionem vt viuat, idque ex mera dilectione, qua dedit filium vt nos redimeret, & scimus filium esse victimam, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro peccatis mundi: Et audimus dulcissimam vocem filij in Euangelio: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos:* Et videmus neminem tam enormem peccatorem fuisse, quin inuenerit gratiam, modò confugit ad propitiatorium: concipitur in nobis viua fiducia cordis, qua acquiescimus in verbo promissionis gratuitæ misericordiæ propter Christum. Hac fiducia iustificati, reconciliati sumus patri, iuxta vocem Euangelij.

Quintò, ex fiducia nascitur gratitudo erga Deum, prædicatio bonitatis & misericordiæ Dei, amor & timor Dei. Breuiter, vera pietas, quæ vna est fundamentum, principium, dux & gubernatrix omnium virtutum.

Sextò, ex pietate erga Deum nascitur studium innocentiæ, amor iusticiæ, fraterna charitas, in vocatione diligentia, patientia sub cruce. Breuiter, exercitium pietatis omnis generis.

Qui hunc ordinem tenet, & in hoc perseuerat vsque ad finem, beatus pronunciatur in scripturis. Non est enim satis incœpisse bene, sed oportet bene progredi, indies proficere, donec ad metam ventum fuerit. Ideò autor Epistolæ ad Hebræos ait: *Participes facti estis salutis, si fiduciam conceptam vsque ad finem firmam tenueritis.* Meminerimus ergo nos in via esse, in qua si defecerimus, procul dubio salute excidemus.

Secvnda Pars.

Hanc partem suprà diximus continere præ-

cationem Domini pro Discipulis suis, vt Pater eos sanctificet, & tueatur versantes in mundo à malo, quo maneant constantes in doctrina, quã acceperant.

PRIMVS.

9 Ego pro eis rogo, nõ pro mundo rogo: sed pro iis, quos dedisti mihi, quia tui sunt.

Propositio est precationis Domini pro Discipulis suis, & ratio propositionis, quibus interseritur tristissima exclusio mundi à precatione Christi.

Propositio est, *Oro pro iis*, pro iis, inquam, *quos dedisti mihi*: hoc est, pro iis, qui me receperunt, crediderunt me à te missum, & seruauerunt sermonem tuum. Dari Filio à Patre suprà diximus, omnes eos, quotquot tracti à Patre veniunt ad Filium.

Ratio petitionis est, *Quia tui sunt.* Quid? An non omnia Dei sunt, qui est creator omnium & sustentator? Si ius possessionis spectes, verè omnia Dei sunt, eique subiecta. At si ius adoptionis consideres, illi soli dicũtur Patris esse, quos adoptionis dignitate donauit, in quorum numero sunt, qui credunt in nomẽ Filij Dei, amplectuntur & profitentur Euangelium. Hinc pij consolentur se in medio luporum, hoc est, tyrannorum, sophistarum & hypocritarum. Nam si sunt Patris peculium, profectò vel eos tuebitur aduersus mundi sæuitiam, vel assistet illis suâ gratiâ in afflictionibus, vt cùm succumbere videantur mundo, glorioſi victores corã Deo efficiantur. Deinde hæc precatio Christi pro Discipulis & Ecclesia, monet quòd nemo sit tam firmus in fide, vt consistere & perseuerare possit in pietatis cursu, nisi diuinitùs sustẽtetur. Ideò Psalmus ait: *A Domino gressus hominis dirigetur, & cùm ceciderit, nõ collidetur, quia Dominus supponit manũ suam.* Item: *Salus iustorum à Domino, & protector eorum in tempore tribulationis, adiuuabit eos, & liberabit eos ab impijs, & saluabit eos, quia sperauerunt in eo.* Ardentibus igitur precibus, piisq; votis confugiamus ad Patrem, qui bonus & propitius est, & multæ misericordiæ omnibus inuocantibus se, petentes ab eo, vt nos in pietatis cursu confirmet, ne deficiamus. Cum his cõgruit votum Pauli 2. ad Thess. 2. *Ipse Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, consoletur corda vestra, & confirmet vos in omni sermone & opere bono.* Hic Paulus vult nos tria simul cogitare: videlicet accessum nobis patêre ad Deum fide Christi: potentiam Dei, qua ipse potest nos sustentare: & paternum affectum, quo nos vt filios in dilecto complectitur.

Exclusio mundi à precatione Christi, quæ interseritur, tristissima hæc est: *Non pro mundo rogo.* Quid quæso hoc est? Excluditne Christus à sua precatione, hoc est, à salute, mundũ, ppter quem venit, vt ipsum saluaret? Nónne ipse alibi dicit: *Veni in mundum saluare quod perierat.* Periitne quęso totus mundus. Estne Christus ille Agnus Dei, qui tollit peccatum MVNDI? Annon Patris & Filij vna voluntas? Iam autem Pater dicit: *Nolo mortem peccatoris, sed vt cõuertatur, & viuat.* Nónne tu ipse, dulcissime mundi Redemptor, clamas, & dicis: *Venite ad me OMNES qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos?* Quid Paulus, Domini Apostolus, q magna asseueratione ait: *Fidelis sermo, & omni acceptatione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum, peccatores saluos facere?* Estne Scriptura quæ dicit: *Nulla personarum acceptio est apud Deum?* Annon tu ipse Iohannes, q hæc scribis, de Domino meo alicubi ais: *Si peccauerimus, aduocatum habemus apud Deum Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi.* Petrus, qui etiam hanc Domini precationem audiuit, nónne clarè pronunciat hæc verba: *Deus est longanimis, nolens VLLOS perire, sed OMNES ad pœnitentiam recipere.* Et rursus Paulus ait: *Hoc bonum & acceptum est coram Seruatore nostro Deo, quia OMNES homines vult saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Vnus enim Deus, & vnus Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, qui dedit semetipsum ἀντίλυτρον pro omnibus.* Cùm hanc Scripturam obsignauit Deus, de vniuersali gratia, de volũtate Patris volentis omnes saluos fieri, de liberalissimi Filij bonitate inuitãtis omnes ad gratiam, de ἱλασμῷ sufficiẽti pro omnibus: quid est quod suauissimus noster Redemptor hic excludit mundum à sua precatione? *Non pro mundo*, inquit, *oro.* Nam excludere mundũ à sua precatione, quid est aliud, quàm relinquere mundum sub maledictione & æternæ iræ subiectum, qua quidem re nulla maior miseria mundo accidere potest. Quidam hîc cum Zenonis familia confugiunt ad Parcarum tabulas: sed isti conantur soluere Scripturam, quæ æternùm solui non potest. Pater enim illam sanctificauit, Iohan. 10. Quæ profectò solueretur, si veritas testimoniorũ de vniuersali gratia, quæ adduximus, negaretur. Quid ergo dicemus? Audiamus Scripturam, quæ sui ipsius optimus est interpres. Cùm Filius dicit, *Sic Deus dilexit Mundum, vt Filium suum vnigenitum daret:* non est dubium hîc mundi nomine omnes homines, q sunt in mundo, intelligi. At cùm dicit hoc loco, *Non pro mundo rogo:* mundus absquè omni dubio accipitur ex circunstantia contextus, vt suprà Iohan. 16. *Vos plorabitis & flebitis, Mundus autem gaudebit:* vbi per mundum intelligit eos, qui obturabant aures suas ad veritatem Dei, de quibus ait Dominus Iohan. 15. *Si non venissem, & locutus illis fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Intelligit ergo Dominus per mundum, contumaces aduersus Christum, & simul culpã, mundi perditionis ipsius causam haud obscurè significat. Iohannes, qui hanc precationem Christi literis mandauit, alludens ad hãc Christi precationem, alibi ait: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roges.* Hoc peccatum absque omni dubio eorum est, quos Dominus hoc loco mundi nomine designat, qui ipse blasphemiam in Spiritum Sanctum, quę nec in hac, nec in futura vita remittetur, alibi nominat. Non est ergo mirũ,

quòd

quod Christus non orat pro mundo, hoc est pro iis hominibus in mundo, quorum peccatum non remittitur. Matthæi duodecimo: *Omne peccatum & omnis blasphemia remittitur hominibus. Spiritus autem blasphemia nunquam remittitur, neque in hoc neque in futuro seculo.* Quid? Superat ne ergo peccatum gratiam, contra dictum Pauli, qui ait: *Gratiam Dei superabundare super peccatum.* Absit. Dictum Pauli stabit immotum in omnem æternitatem. Nullum enim peccatum irremissibile est sua substantia. Quare nec blasphemia in Spiritum sanctum, sed circumstantia certa peccatum in Spiritum Sanctum irremisibile dicitur. Sed age, ne quis hic impingat, inquiramus, prælucente nobis scriptura, quæ nam sit ratio huius peccati, quod Christus pronunciat irremisibile. Primùm ergo definitionem peccati in Spiritum Sanctum, cuius rei peraguntur Pharisæi, trademus. Deinde partes definitionis ex scriptura interpretabimur.

Peccatum in Spiritum sanctum, seu blasphemia Spiritus, seu peccatum ad mortem. (Hæc enim tria nomina vnius rei sunt,) non est transgressio Decalogi vlla, nec vniuersalis, nec particularis, nec est contemtus, aut persecutio aut blasphemia Christi aut Euangelij, ex ignorantia cœca & incredulitate: Sed est voluntaria obstinatio ex mera malicia aduersus Christum, qui ex prophetijs, doctrina, & miraculis cognosci poterat esse promissus Messias, oppugnatio Euangelij, per Spiritum Sanctum testificantem, persecutio violenta Christi & ecclesiæ, & finalis abiectio hostiæ Christi, quę sola est peccati expiatrix.

In hac definitione duo sunt, negatio & affirmatio. Negatio indicat, quid non sit: Affirmatio docet quid sit peccatum in Spiritum Sanctum. Negationis duæ sunt partes. Vna, quod peccatum in Spiritum Sanctum non sit transgressio legis moralis seu peccati, quod sic demonstratur. prima Iohannis quinto scribitur: *Omnis ἀδικία est ἁμαρτία, sed non ad mortem.* Matthæi duodecimo: *Omnis ἁμαρτία remittetur hominibus.* Item 1. Iohannis secundo: *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi.* Iam autem prima Iohānis tertio: *ἁμαρτία* definit *ἀνομία ἁμαρτία*, inqt, est *ἀνομία*, i. legis trāsgressio. Nā qcqd vel est in nobis, vel fit à nobis, non congruens ad regulam legis, *ἀνομία* dicitur. Præterea impijssimus in Deum, & iniustissimus erga homines, veniam peccatorum est consecutus. Hæc scripturæ dicta cum exēplo Manasis, qualia sunt plurima in scriptura, concludunt euidenter, quòd peccatum in Spiritum Sanctum non sit lapsus morum, nec vniuersalis nec particularis, nec voluntarius, nec ex ignorantia, tametsi singuli lapsus contra Decalogum per se mereantur mortem. Altera pars negationis est, quòd peccatum in Spiritum Sanctum non sit contemtus & persecutio Christi & ecclesiæ, ex ignorantia cæca & incredulitate. Hoc probatur similiter & dictis & exemplis scripturæ. Christus dicit Matth. 12: *Quisquis locutus fuerit aduersus filium hominis, remittetur ei*, scilicet si pœnitentiam egerit. 1. Timoth. 1. *Prius eram blasphemus & persecutor & violentus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* Hoc Domini dictum & hoc Apostoli exemplum, cùm non sit *προσωποληψία* apud Deum, satis confirmant quòd peccatum in Spiritum Sanctum, non sit contemtus Christi aut Euangelij, nec persecutio Ecclesiæ ex ignorantia cœca & incredulitate.

Affirmationis quatuor partes sunt, quæ in Pharisæis, quibus Dominus hoc peccatum obijcit, conspiciuntur. Matthæi 12. Marci 3. Illi enim primùm erant prophetijs, doctrina Christi, & miraculis eiusdem conuicti de veritate Dei, vnde scire poterant Iesum esse Messiam olim promissum, & iam exhibitum: nisi malitia sua mentes proprias fascinassent. Deinde, non potuerant ignorare Spiritus Sancti virtute fieri diuina Christi opera, quæ tamen ex malitia tribuebant immundo Spiritui, interea suos filios, qui similia edebant miracula, defendentes, vt qui Spiritu Sancto armati ederent miracula. Tertiò, scientes & volentes verbum Euangelij odio habebant, eique rabiosè sua obstinatione se opposuerunt, oppugnantes Christo & eius verbo, sophistica & hypocrisi, extremè contemta hostia Christi.

Porrò qui diligentius scripturas scrutatur, inueniet duos peccati in Spiritū Sanctum modos: quorum vnus Pharisæorum est, qui ex malicia, reclamāte conscientia, volentes obturabāt aures, ne sapientiam Dei cognoscerent: de quo modò iam diximus. Alter modus peccati in Spiritum Sanctum, est apostatarum, qui vlterius procedit. Est enim eorum, qui doctrinam Christi cognouerant & receperant, & qui illuminati & confirmati erant per Spiritum Sanctum: sed postea volentes & scientes renunciant Christo & eius Euangelio. De hoc posteriori modo loquitur autor Epistolæ ad Hebræos capite 6. *Impossibile est eos, qui semel erant illuminati, gustauerūtq; etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus Sancti, gustauerūntq; nihilominus bonum Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt,* (scilicet renunciantes Christo & eius Euangelio) *rursus renouari ad pœnitentiam, vt qui rursus sibi ipsis filium Dei crucifigant & ludibrio exponant.* Item ad Hebr. 10. *Voluntariè peccantibus*, hoc est, deficientibus à Christo, post acceptam noticiam veritatis: *iam non relinquitur pro peccatis hostia.*

Ex his definitionem peccati in Spiritum Sanctum, quod est apostatarum, quod Paulus 2. ad Thessal. 2. apostasian nominat, petamus. Peccatum in Spiritū Sanctum, seu peccatum apostasias, est defectio volūtaria, qua quis rectè doctus de Christo saluatore, & illuminatus, confirmatusq; per Spiritū Sanctū, & verè in Christū crediderit, & fide suauitatē Euangelij & æternā salutē ꝓmissā gustauerit: desciscit à Christo duce, ita vt ei prorsus renūciēt, eum ludibrio exponat,

eius hostiâ pro peccatis peractam finaliter abijciat, & ex odio persequatur ecclesiâ, id est Christum in suis membris.

Hoc peccatum graphicè depingitur in Iuliano, quem Apostatam vocant. Hic enim rectè institutus erat in religione Christiana, cognouit veritatem Euangelij, quam & publicè professus est Baptismo suscepto: sed postea suasu quorundam malè philosophantium, Libanij, Iamblici & aliorum, defecit à Christo, fit hostis Christi, & persecutor Ecclesiæ, sacrificat idolis gentium, conaturque totis viribus abolere religionem Christianam. Diligenter autem notâda est circumstantia certa, propter quam hoc peccatum dicitur irremisibile, quæ exprimitur ad Hebræos 10. *Non est alia hostia reliqua pro peccato.* Quomodo enim is peccator renouari per pœnitentiam poterit, qui pœnitentiæ fundamentum abiecit Christum Iesum? Renouatio enim fieri non potest, nisi per fidem in Iesum Christum. Deinde peccator, qui per Christi hostiam saluari non vult, vbi inueniet aliam hostiam, per quam saluabitur? Vide quæ supra notauimus in fine 3. capitis.

Ex his facilè colligitur responsio ad argumentum, quod sumitur ex verbis Pauli 1. Corinth. 2. & 1. Timoth. 1. Paulus quia ignorans persecutus est Christum, veniam est consecutus. Cur ergo peccatum Iudæorum persequentiũ Christum, est irremisibile, cùm & illi ex ignorantia in Christum peccarunt. Ita enim Paulus loquitur: *Si cognouissent*, scilicet sapientiam Dei, *nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Respondeo. Duplex est ignorantia. Vna est ex cœcitate: altera ex malicia. Ignorantia ex cœcitate est, quando homo non rectius edoctus, inconsiderato zelo impellitur ad aliquod scelus perpetrandum, vt Paulus dum Christum persequitur. Iudicium enim Pauli ante conuersionem errore deprauatum erat: voluntas autem zelo legis inconsiderato & indocto abripiebatur. Ignorantia ex malicia est, quando homo rectius edoctus, reclamante conscientia, furore quodam ruit contra Deum, obstruit sibi aures, ne audiat & cognoscat Euangelium. Huiusmodi ignorantia fuit Pharisæorum, qui hîc mundi nomine intelliguntur, cùm Dominus ait: *Pro mundo non oro*, hoc est pro hostibus meis: qui tametsi prophetijs (doctrina mea congruente per omnia cum prophetiis) miraculis, & Spiritus Sancti testimonijs, conuicti erant de veritate Dei, videlicet quòd sim à patre missus, vt mea hostiâ pro peccato satisfaciam iusticiæ Dei: tamen me persequuntur ex mero odio: mea operà ascribunt Beelzebub: meam hostiam extremè contemnunt, propriis sacrificiis & meritis freti. Neque hac impietate contenti sunt, sed insuper etiam contra me (qui eos sæpè inuitaui ad pœnitentiam, sæpè eorum cæcitatem deploraui, volens eos congregare sicut gallina congregat pullos suos, sed frustra) iam conspirant, satellites cum Iuda emittunt, vt me captum ignominiosissima morte condemnent. Quare eos ô pater tuo relinquo iudicio, & pro illis non rogo, sed potius contra illos. Tu ergo effunde iram tuam super eos, & furor iræ tuæ comprehendat eos, fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & de dolore vulneratorum tuorum iactitât, oppone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non veniant ad iusticiam tuam, deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur: Psal. 69.

Si hanc interpretationem præsentis loci recipimus, quam ipsa circumstantia loci parit, non hinc cum quibusdam particularem gratiam, sed potius timorem Dei, acre pietatis studium extruemus. Metuamus igitur iram Dei aduersus contemtores Euangelij, & blasphemos in Christum, caueamusque ne paulatim de vno peccato in aliud prolabamur, donec tandem amissa gratia, in istud horribile peccatum blasphemię cum blasphemis Iudęis incidamus. Si enim Deus non pepercit ramis naturalibus, quanto minus parcet insititijs.

SECVNDVS.

10 Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in illis.

Ne quis ex iis, quæ Dominus dixerat de officio suo, & datis sibi à patre discipulis, inferret inæqualitatem patris & filij in natura, hoc addit de patris & filij æquali omnium rerum possessione. Epiphanius hoc ita breuiter explicat: *Quid verò est? Ea quæ patris sunt, nisi quod Deus est pater: Deus ego sum, vita est pater: vita ego sum, omnia quæ patris mei sunt, ea sunt mea.*

Et glorificatus sum in illis: hoc est, gloria mea per illa, quæ mihi & tibi communia sunt, manifestata est mundo. Nam & doctrina mea, & opera mea, tua doctrina & opera sunt, iuxta illud: *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor.* Vel glorificatus sum in illis, potest referri ad discipulos, vt sit sensus: Illi quos dedisti mihi, meum & tuum sermonem amplectuntur, & circumferent apud omnes homines: hos mei sermonis custodes à te seruari peto, hos esse meos & tuos affirmo, vt omnia alia. Hinc consolentur se omnes pij, & præcipuè præcones Euangelij, cùm affliguntur propter confessionem, modò ritè fungantur commisso munere. Nam Deus pater vnà cum filio, eorum ministerio glorificantur in mundo: imò non solum ministerio, verumetiam cruce & persecutione. Dum Iohannes Baptista mõstrat Christum, prædicat illum esse agnum tollentem peccatum mundi, glorificatur & pater & filius: dum decollatur, similiter glorificatur & pater & filius. Sic Petrus, Paulus atque alij Apostoli, eorumque successores & docendo & viuendo & moriendo glorificant patrem & filium. Horum exemplo & nos fortiter feramus, si quid pro Christi nomine ferendum erit.

TERTIVS

TERTIVS.

11 Et iam nõ ſum in mundo, & hi in mundo ſunt, & ego ad te venio.

Ratio precationis Chriſti pro diſcipulis ſuis, cuius ſenſus eſt. Quia iam mihi mundus hic relinquendus eſt, vt non diutius carnali mea præſentia, quæ illis ſolatio erat, frui poſsint diſcipuli mei, remanſuri in mundo poſt meum abitum: peto vt tu eos conſerues. Ideò autem Dominus ſe in mundo, id eſt in terra, non eſſe dicit, quia iam erat abiturus ad patrem, relicto mundo.

QVARTVS.

Pater Sancte, ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſint vnum ſicut & nos.

Repetit precationem pro diſcipulis, cui duæ inſeruntur rationes. Prima à cauſſa: altera à fine ſumta. Cauſſa indicatur, cùm ait: *Pater ſancte*. Eſt autem pater ſanctus & in ſe, & in omnibus operibus ſuis. Credentes ergo, id eſt diſcipulos Domini ſanctificat, ſeparatos à prophanitate mundi, tuetur & defendit. Cùm ergo filius hîc ait, *Pater ſancte*: rogat vt quæ ſuæ naturæ propria ſunt faciat, hoc eſt ſanctificet ſuos diſcipulos. Finis eſt duplex: prior eſt nomen patris. *Serua*, inquit, *eos in nomine tuo*, id eſt propter nomen tuum, vt tua bonitas, ſeu miſericordia, veritas promiſsionum, & gloria cognoſcatur & prædicetur inter homines. Huius nominis Dei celebratio, eſt finis cùm conditi humani generis, tum poſtea redemti per filium. Huc ergo omnia noſtra ſtudia, omnia vota & actiones dirigamus, vt gloriam Dei illuſtremus. Deinde obſeruetur quòd gloriæ nominis Dei interſit, ſeruare & tueri diſcipulos Chriſti, id eſt miniſtros Euangelij. Poſterior finis eſt, *Vt ſint vnum ſicut & nos*: id eſt, vt quemadmodum nos vno Spiritu iuncti vnum ſumus: ita illi eodem Spiritu & nobis & ſibi mutuo iuncti vnum ſint. Voluntaria enim vnio ſanctorum, eſt imago vnionis naturalis patris & filij. Spiritus autem quo iungimur patri & filio, vnitatem fidei parit. Vnitas fidei parit charitatem, quæ eſt vinculum perfectionis: hoc eſt, quo incolumitas eccleſiæ conſeruatur. De hac vnione ſcribitur Actorum quarto: *Erat credentium cor vnum, & anima vna.* Et Paulus prima ad Corinthios vndecimo capite: *Corpus vnũ & Spiritus vnus. Nam etſi multi ſumus, vnum tamen corpus in Chriſto ſumus.* Rupto igitur hoc vinculo, luxatur corpus Chriſti myſticum, & multa membra miſerabiliter à capite Chriſto reſecantur. Hinc ergo moniti, cogitemus quàm ſit neceſſarium tueri vnitatem fidei & mutuæ charitatis. Nam vt in Pſalmo eſt: Deus promiſit benedictionem & vitam vſq; in ſeculum cordibus. Hinc ex antitheſi ſequitur, diſcordes manere ſub maledictione & morte.

QVINTVS.

12 Cùm eſſem cum eis in mundo, ego ſeruabam eos in nomine tuo: Quos dediſti mihi ego cuſtodiui, & nemo ex eis periit, niſi filius perditionis, vt ſcriptura impleretur.

Exponit quid ipſe fecerit diſcipulis ſibi à patre datis, dum apud eos viſibiliter verſaretur in mundo. Ego, inquit, ſeruaui & cuſtodiui eos propter nomen tuum ô pater: æquum eſt ergo vt tu viciſsim propter idem tuum nomen eos poſt meum abitum ſerues & cuſtodias. Quomodo autem intelligendum ſit, Iudam filium illum perditũ perijſſe, vt ſcriptura impleretur, ex ijs quæ annotauimus in 12. caput, facilè intelligitur. Non enim perijt Iudas neceſsitate prædictionis: ſed ideò prædixit ſcriptura, quia Deus præuidit Iudæ malitiam, quæ erat illi futura cauſſa perditionis. Scriptura cuius hîc meminit, proponitur in Doeg Idumæo, qui typum Iudæ geſsit, Pſalm. 109.

SEXTVS.

13 Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis.

14. Ego tradidi eis ſermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non ſunt ex mũdo, ſicuti ego non ſum ex mundo.

Repetit ſuperiora, ſicut fieri ſolet in ardentibus precibus, in quibus affectus piè precantium dominantur: ex quo fit vt eadem ſæpius iterentur. Sunt autem tria præcipua in hac pericopa. Primum, cur Chriſtus locutus ſit ſuis diſcipulis. Secundum, de odio, quo mundus Chriſtum perſequitur. Tertium, de odij huius cauſſa. Primùm, Chriſtus locutus eſt ſuis diſcipulis, vt gaudium ipſorum ſit plenum. De quo gaudio vide quæ notauimus ſuprà capite decimoquinto & decimoſexto. De odio quo mundus perſequitur Chriſtum & diſcipulos eius: item de eius odij cauſſa, ſuprà in 15. ſatis dictũ eſt.

SEPTIMVS.

15 Non rogo vt tollas eos è mundo, ſed vt ſerues à malo.

16. De mundo non ſunt ſicut & ego non ſum de mundo.

Vtut mundus furit aduerſus Chriſtum & eius Euangelium: tamen ipſe Chriſtus vult manere eccleſiam in mundo, & in ea vult conſeruari doctores & propagatores Euangelij. quòd eſt ſupra modum admirandum beneficium erga mundum adeò ingratum. In hac ergo re apparet φιλανθρωπία & benignitas ſaluatoris noſtri Dei. Deinde acceptum feramus oportet huic Chriſti precationi, quòd mundus vtut rabioſè furit, non poſsit delere Euangelij miniſterium. In primitiua Eccleſia totus mundus cum omnibus diabolis oppoſuit ſe Apoſtolis Domini, & volebat eos funditus perdere: tamen vel inuitis portis inferorum, curſum ſuum abſoluerunt, ſparſo Euangelio per orbem terrarum.

Hinc

Hinc nos petamus consolationem in nostris persecutionibus, statuentes firmiter quòd mundus non possit nobis quicquam nocere, priusquam Deus hoc viderit cessurum in suam gloriam, & in sanctorum suorum salutem. Praeterea hìc obseruemus discrimẽ inter ecclesiam & alias sectas. Ecclesia non est de mundo, sed nata ex incorruptibili semine verbo Dei, conuersationem in cœlis habet: aliæ sectæ sunt de mundo. Nam quæ mundi sunt sapiunt, mundana quærunt, & in iis finem bonorum ponunt.

OCTAVVS.

17 Sanctifica eos in veritate tua. Sermo tuus veritas est.

Dixit Dominus discipulos suos esse de mundo. Iam hac precatione ostendit, quomodo de mundo exemti sint, vt non amplius de mundo esse dicantur. *Sanctifica*, inquit, *eos*: id est, separa eos à profano mundo, vt verè sint sancti. Quomodo autem id faciat exponit, cùm addit: *In veritate tua*, id est, sermone tuo. Est enim verbum Euangelij instrumentum, quo pater seperat homines de mũdo, & eos verbo credentes in suam familiam sanctificatos recipit. Dicitur autem verbum Dei veritas, cùm propter infallibilem veritatem, quæ per verbum manifestatur; tum propter irreuocabilem promissionum diuinarum & comminationum certitudinem. Fieri enim non potest, vt qui ipsa veritas est, fallat, vt qui omnipotens est, non præstet quod promiserat. Quibus autem hæc veritas sit salutaris, ostendit Dauid, cùm ait: *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas custodientibus testamentum eius & testimonia eius.* Sciamus autem hanc precationem perpetuam vocem esse filij Dei, qua filius Dei apud patrem pro ecclesia precatur. Deinde ex hac precationis forma definitionem Ecclesiæ extruere possumus, videlicet quòd Ecclesia sit cœtus hominũ, segregatus sermone Dei de mundo, vt Christo se adiungat fide, eiq; obediat.

NONVS.

18 Sicut tu me misisti in mũdum, ita & ego misi eos in mundum.

Hoc solummodo ad officium docendi referendum est, vnde plures hypotheses concludantur. Prima, Apostoli & eorum successores non aliud verbum docebunt, quàm quod Christus accepit à patre, & tradidit discipulis. Secunda, quod sit eadẽ verbi autoritas à quocunq; docea tur. *Qui*, inquit, *vos audit, me audit.* Tertia, quòd eadem sit vis verbi. Est enim alijs odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem. Quarta, quòd similis pœna maneat contemtores verbi prædicati à Christo, Apostolis, & eorum successoribus. Quinta, quod qui contemnunt precones verbi, Christum ipsum contemnant: qui honorant, Christum honorent. Sexta, Precones verbi nõ aliam expectent gratitudinem à mundo, quàm Christo exhibita est. Versantur enim vt oues in medio luporum, sed se consolentur promissione coronæ sibi à iusto iudice repositę. Septima, precones verbi, ministri Euãgelij, personam Christi sustinent. Studeant ergo fideliter in timore Dei officium facere.

TERTIA PARS.

Hæc pars ad quam tota scriptura refertur, vnico versu absoluitur. Cùr enim Christus venerit in mundum, & quid peculiare fecerit exponit: nimirũ quòd ipse sacerdos sanctus, seipsum sanctam victimam Deo obtulerit, ad sanctificandos eos omnes, qui se sacerdotem & mediatorem agnouerint.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

Quatuor hìc discernenda sunt. Filius orat patrem, vt sanctificet discipulos suos: Filius verbo tribuit sanctificandi vim, cùm ait: *In veritate tua.* Idem filius dicit se sanctificare semetipsum, vt ipsi sint sanctificati. Et Spiritus Sanctus dicitur Spiritus sanctificator. Ergo pater sanctificat, filius sanctificat, Spiritus sanctificat, & verbum sanctificat. Etsi autem vna sanctificatio est, tamen inter hos modos permagnũ est discrimen. Pater enim sanctificat vt autor: misit enim is filium. Filius sanctificat vt effector. Merito enim suo, efficacia & communicatione sui, sanctificat. Spiritus Sanctus sanctificat, vt renouator. Cor enim mundum, id est, sanctum creat in credentibus. Verbum sanctificat vt instrumentum exhibens. Hoc autem loco de ea sanctificatione agitur, quæ fit per filium, quam vt intelligamus perfectius, dicendum erit nobis: primùm quomodo sacerdotium Christi differat à Leuitico. Secũdò, quomodo filius sanctificat semetipsum pro hominibus. Tertiò, qua ratione homines huius sanctificationis fiant consortes. Postremò, quid vicissim debeant homines Christo sanctificatori.

Quomodo distinguitur sacerdotium Christi à Leuitico? Ex verbis Domini quinq; discrimina colligemus. Primum: Dominus clarissimè inter se & Leuitas discernit, cùm ait: *In veritate.* Leuitæ enim typici erant sacerdotes: Christus autem verus sacerdos, quem typi adumbrabãt. Secundum, discernit etiam Dominus inter victimas Leuitarum & suam. Illi pecora: hic seipsum offert. Tertium, discernit etiam Dominus inter effecta Leuiticorum sacerdotum & Christi. Leuitę sanctificabant externè & ceremonialiter: Christus autem sanctificauit internè & spiritualiter. Quartum, discernit etiam Dominus inter durationem sanctificationis Leuiticæ & suæ. Illa ad tempus durabat: hæc manet in æternum. *Vt sint*, inquit, id est, maneant *sanctificati.* Vna enim sanctificatione sui, id est, oblatione, cõsummauit omnes sanctificandos in æternum. Quintum, Leuitæ & pro se & pro aliis offerebant: Christus autem pro alijs tantum, non pro se. Mundus enim erat ab omni peccato.

Quomodo filius sanctificat seipsum? *Ego*, inquit, *sanctifico meipsum pro eis, vt sint & ipsi sanctificati*

cati, hoc est, ego sacerdos æternus constitutus à patre, segregatus ab hominibus, non quidem natura, qua illis coniunctum esse me oportuit: sed puritate, integritate, & excellentia coniunctus Deo vera deitate, perfecto amore & obedientia, meipsum offero patri in ara crucis, per Spiritum æternum in verè sanctam & expiatricem hostiam pro peccatis mundi, vt sim sponsor noui fœderis inter Deum & homines per sanguinem meum: hoc est, vt merito meæ solius victimæ, id est, traditi corporis & effusi sanguinis, expiem peccata eorum, qui in me crediderint, placem iram patris, ac liberem eos, separatos à prophanitate mundi, à iure peccati, mortis, inferni, diaboli: quo iuncti Deo per viuam fidem, se quoque offerant in sanctam hostiam placentem Deo: vt ita sanctificati & reconciliati Deo, vitam consequantur æternam, prædicaturi misericordiam & veritatem Dei, in omnem æternitatem. In hunc modum breue hoc Domini dictum. *Sanctifico meipsum pro ijs vt sint & ipsi sanctificati in veritate:* exponendum esse docent prophetię, typi, multa Christi & Apostolorum dicta, & præcipuè epistola ad Hebræos, vbi omnes circumstantiæ prolixè explicantur, quêadmodum in primo capite in hæc Iohannis Baptistæ verba, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*: ostendimus. Ex quibus liquet, quòd passio Domini nostri Iesu Christi, sit sacrificium propitiatorium, quo filius Dei seipsum obtulit æterno patri, vt expiaret peccata mundi. Plenam vide definitionẽ cum circũstantiis suprà cap. 1.

Quomodo homines huius sanctificationis, id est, sacrificij Christi, atque adeò huius noui fœderis fiunt participes? Hoc nouũ fœdus sanctum sanguine Christi, verbo Euangelij offertur tanquam manu Dei: fide accipitur, vt manu hominis; Spiritu Sancto in corde credentis scribitur, tanquam digito Dei: Sacramentis vt sigillis Dei obsignatur. Vide quæso quàm securos nos reddit Dominus de promissione sua. Ex his intelligi potest, quare sacerdos noster Christus dicatur ἔγγυος, id est, sponsor noui fœderis. Est enim ἔγγυος propriè qui aliquid spondet manu data. Nam vt is promittit se propitium fore homini credenti, & veluti data manu, (Manus enim loco, sunt verbum & Sacramenta) se obligat: ita homo fide accipit, ac veluti data manu obligat se ad fidem & obedientiam. Porrò fœderis huius forma, Ieremiæ vigesimoprimo, & ad Hebræos octauo describitur, his verbis: *Ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus*, scilicet per fidem mihi subiecti, *& ero propitius iniquitatibus eorum, & iniquitatum eorum non recordabor amplius.* Huc respexit Dominus in cœna, cùm diceret: *Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine.*

Hoc beneficium Mediatoris seu sacerdotis nostri Christi, tũ demũ cũ summa voluptate cogitabimus, quando gradus miseriæ humanæ recolimus, qui sunt plures. Primus, deploranda separatio hominis à Deo per peccatum. Esaiæ quinquagesimo nono capite: *Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum.*

Secundus, est societas seu coniunctio hominis cum Diabolo hoste Dei mendaci & homicida, & subiici ipsius legibus, quæ sunt mortis & damnationis.

Tertius, quòd homo factus sit domiciliũ Diaboli, referens imaginẽ eius, in quo est efficax & operatur omnem turpitudinem.

Quartus, est moles calamitatũ spiritualium & corporalium, quibus subijcitur genus humanum: vt sunt tentationes multiplices, morbi varij & tragici casus, quibus obnoxium est genus humanum.

Quintus, est conscientia scelerum. Hæc enim magis torquet animum, quàm vllus carnifex corpus torquere potest.

Sextus, est mors ipsa cum desperatione coniuncta, quæ ignorantib. Christũ est miserrima, & tristissimus aditus ad æternã maledictionẽ.

Septimnus & postremus, est sempiternũ opprobrium, perpetuus cruciatus in conscientia, in anima & in corpore, societas cum immundis Spiritibus, in obscuris flammis, id est in tenebris obscurioribus extra omnem lucem Dei, & spem veniæ. Quicunq; huius miseriæ amaritudinem cogitauerit, is intelligit quàm suauis sit Dominus noster Iesus Christus, & quàm beatus sit omnis qui confidit in eo. Sed de his copiosius uide quæ in Psalm. 84. notauimus.

Quid vicissim præstabunt homines, qui huius sacrificij Christi efficiuntur participes? Perpetuam debent & in hac vita & in futura gratitudinem. In hac vita, sententia, voluntate, fide, confessione, obedientia, seiungant se ab hostibus Christi, adiungant se Deo per Iesum Christum, offerant se hostiam rationalem & placentem Deo per Iesum Christum, ac Deum veris cultibus colant, iuxta illud: *Afferte Domino gloriam nominis eius.* In futura verò vita Christo conformes effecti, & Deo, perfectissimo amore iuncti, perpetuis laudibus cum angelis Dei in cœlo, hoc redemtionis beneficium prædicabunt sancti.

QVARTA PARS.

In hac parte Dominus orat pro tota Ecclesia vsque ad finem mundi, vt omnes fiant participes fœderis ipsius, & sint vnum, vt in eis lux doctrinæ permaneat, vt tandem gloria & vita æterna cum Christo donentur.

PRIMVS.

20 Neq; pro ijs autem rogo tantum, sed & pro ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me.

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint, vt credat mundus quòd tu me miseris.

Pro discipulis orauit Dominus hactenus, nunc autem & orat pro tota ecclesia vsq; ad extremum diem, & de applicatione suæ orationis & sacrificij agit. Et ponit duo applicationis instrumenta: videlicet verbũ Apostolorũ, i. prædi-

catio nem Euangelij: & fidem in iis qui Euangelium audiũt. Si ergo amplecteris Euangelium, & viua fide recumbis in Christum orantem pro te, & sanctificantem se pro te: scito Christi precationem & sacrificiũ ad te pertinere; pro quibus beneficiis perpetuæ sunt gratiæ reddendæ. Quamuis ergo gratia Dei, si consilium Dei spectes vt precium solutum, sit vniuersalis, vt quæ offeratur omnibus: tamen illi soli fiunt gratiæ consortes, qui Euangelium credunt esse veritatem Dei, & iuxta Euangelij uocem credunt in Christum.

Porrò finis qui huc additur, de quo supra etiam dictum est, diligenter obseruandus est, & in eo ordo considerandus. Ordo autem hic est, ut primùm vnum simus in patre & in filio, qui vnum sunt. Hoc fit, quando per fidem efficimur membra Christi, & illi spiritu vno adhęremus. Deinde vnum etiam inter nos efficimur, hoc est concordes in doctrina & vinculo mutuæ charitatis copulati. Quid autem cõmodi sequatur ex hac vnitate, indicat cùm subiungit: *Vt credat mundus quòd tu me miseris*; hoc est, quando mundus videt consensum in doctrina, & concordiã inter docentes & discentes, agnoscit quòd Iesus uerè sit à patre missus, vt sit mundi saluator, vnde plurimi fidem concipiunt, & fiunt vnum nobiscum. Hinc patet quàm grauiter peccent, qui distractiones faciunt in ecclesia hæresi, schismate, opinionum varietate. Nam cùm ista vident, qui nondum crediderũt, offenduntur adeò, vt doctrinam Euangelij fabulosam esse censeant. Discordiarum ergo autores metuant iudicium Dei, aut maturè resipiscant. Augustinus proinde rectè monet, dicens: *Teneamus vnitatem fratres, quia præter vnitatẽ, etiã q facit miracula, nihil est.*

SECVNDVS.

22. *Ego gloriam quam tu dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.*

23 *Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum, & vt cognoscat mundus quòd tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.*

Vsum verbi quod dederat discipulis, exponit. *Gloriam*, inquit, *quam tu dedisti mihi, dedi eis*, hoc est, verbum, quod verbum est lumen, quo illuminati lucis cœlestis, id est, gloriæ, hoc est veræ sapientiæ, iusticiæ & salutis fiũt perticipes. Nam cùm ex verbo fidẽ qua iustificantur, concipiũt, simul ex fide nascitur Charitas, qua in vnum coalescunt fideles. Sicut ergo pater & filius vnum sunt non solùm natura, verùm etiam affectu seu vero amore: ita fideles iũcti capiti Christo, membra ipsius efficiuntur, eius spiritu capiti copulati. Nam vt Paulus inquit: *Sumus membra corporis eius, ex carne eius & ossibus eius*, quòd appellat Apostolus magnum mysterium, adumbratum in primo coniugio. Deinde etiam affectu seu vero amore, & consensu voluntatum vnum sunt. Huc illud Hylarij pertinet: *Nos habemus cum Christo maiorem coniunctionem, nimirum per carnem eius & sanguinem, quàm sit consensus & voluntatis.* Vnde autem cognoscatur hæc vnio, habes 1. Ioh. 3. & 4. *In hoc cognoscimus, q in ipso manemus & ipse in nobis, videlicet ex spiritu quẽ dedit nobis.*

Quòd autem addit Dominus: *Vt sint consummati in vnum*, significat credentes magis magis q; vnum fieri. Vnio enim hæc non statim perficitur, sed habet suos gradus, id quod Paulus indicat, cùm ait: *Crescamus in illo per omnia, qui est caput nostrum, ex quo totum corpus compactum & connexum est.* Hîc rursus obseruetur vnionis nostræ ordo. Primum, quia Christus est per fidem in discipulis, fiunt vnum cum Christo, vt membra eiusdẽ capitis. Deinde, quia pater est in Christo, fiunt vnum cum patre & filio, eodem vtriusq; spiritu copulati. Deinde, quia discipuli sunt simul in patre & filio, fiunt etiam vnum inter sese. Atq; hæc est ἀναπεφαλαίωσις ea, de qua Paulus loquitur, Eph. 1. Finis additur, quem & supra addidit, videlicet vt mundus discipulorum vnitate & cõcordia conuictus, cognoscat Iesum esse à patre missum, & uerbum quod prædicant discipuli, verè verbum Dei esse. Eodem pertinet, quod de dilectione subiungit.

TERTIVS.

24. *Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant gloriam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.*

Dixit Dominus de gloria, quam discipulis in hac vita morantib. dederat, quæ est, vt breuissimè repetam, verbum Dei, in quo efficax est Spiritus sanctus ad illuminandas mentes, & consolanda corda credentium, dum statuunt se esse adoptatos in Christo, qua sanè adoptione maior gloria in hac vita esse nequit. Iam de gloria immortalitatis agit, ad quam tanquam ad finem vltimum cętera referuntur. Petit enim Dominus hîc, vt pater suos donet perpetuo cõsortio secum in beata vita, vt videant consortes regni, gloriam filij sedentis ad dexteram patris in excelsis. *Quem maiorem honorem*, ait Augustinus, *accipere potest adoptatus, quàm vt sit vbi est vnicus: nõ æqualis factus diuinitati, sed consociatus æternitati?* De hac gloria supra cap. 12. dictum est. *Si quis mihi ministrauerit, honorabit eum pater.* Hunc honorem seu gloriam Paulus vocat coronam iusticię, hoc est, immortalitatis, cùm vna regnabunt cum Christo, qui hîc vnà cũ Christo passi sunt. Hanc ergo gloriam opponamus præsenti ignominiæ, opprobriis, & quibusuis afflictionibus. Aeterna enim gloria abundè compensabit huius vitæ ignominiam.

Petitionis ratio subiicitur, cùm ait: *Quia dilexisti me ante constitutionem mundi.* Quantum valeat hæc ratio, etsi nemo satis explicauit, tamen fides ipsa aliquo modo dulcedinem eius gustat. Pater diligit filium ab omni æternitate incorruptè & perfectissimè, adeò vt nec Angeli, nec homines magnitudinem huius dilectionis cogitare possint. Nunc autem qui alium incor-

ruptè

ruptè diligit, cum ſumma alacritate facit, quæ grata ſunt diligenti ſe. Cùm ergo gratiſsimum ſit filio, vt pater ſe diligẽs, donet ſempiterna gloria diſcipulos ſuos, id eſt omnes in ſe credentes: fieri non poteſt, quin pater ſit facturus quæ petit filius, præſertim cùm pater ipſe dicat: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo ſum placatus.* Huc reſpexit Paulus, cùm diceret: *Nos ſumus dilecti in dilecto.* Hæc proinde dilectio ſit ancora noſtræ fiducię in omnibus tentationum & afflictionum huius vitæ procellis.

QVARTVS.

25 Pater iuſte, mundus te non cognouit. Ego autẽ te cognoui, & hi cognouerunt quòd tu me miſeris.

Compellatio hęc duplicem rationem eorum quæ ſequuntur continet. Prior eſt, *Pater.* Quia pater eſt, vera ſtorga complectitur filium & eos, quos filius charos habet. Habet autem charos omnes qui credunt, quòd pater miſerit filium. Verùm hæc noticia non nuda intelligenda eſt, ſed talis cogitanda, qualem requirit vera cognitio, videlicet quæ habeat coniunctam fiduciam ſecundùm cognitionis modum. Nam qui ſic cognoſcunt filium, cognoſcunt & patrem, & à patre amantur propter filium & in filio. filij enim membra ſunt. Poſterior, *iuſte.* Nam qui iuſtus eſt, & promiſsionem & comminationem compleuit. Promiſsionem quidem, vt cognoſcentes ſe & credentes in eum quem miſit pater, liberet, ſaluet, & gloria æterna donet. Pro his enim filius λύτρον perſoluit. Comminationem verò, quando mundum contumacem & non cognoſcentem Meſsiam, ſubijciet æternis pœnis.

QVINTVS.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, qua dilexiſti me, in ipſis ſit, & ego in ipſis.

Repetit qd' ſuperius dixerat, videlicet, quòd manifeſtauerit diſcipulis ſuis nomen patris: hoc eſt, paternum amorem, bonitatem, clemẽtiam, beneficentiam, miſericordiam, aliaſque virtutes, quæ in verbo Dei nominantur, & factis Dei comprobantur. Sed hoc in primis notandum eſt, quod dicit: *Et notum faciam*, ſcilicet externo verbi miniſterio, & interno Spiritus afflatu. Significatur enim hoc verbo, quòd nemo ita poſsit proficere in ſchola Chriſti, quin opus habeat quotidianis incremẽtis, vt magis proficiat. Sunt enim fontes Iſraelis inexhauſti. Finem noticiæ addit: *Vt dilectio*, inquit, *qua dilexiſti me in ipſis ſit, & ego in ipſis.* hoc eſt, vt & verè in cordibus ſuis ſentiant dilectionem illam, qua tu pater & me diligis, & diſcipulos meos propter me, & fiducia eius dilectionis ſtatuant, ſe à te ô pater exaudiri, ſaluari & donari gloria ſempiterna. Quotieſcunq; igitur cogitamus patrem diligere filium, cogitemus & nos eadem dilectione diligi. Nam nos vt membra filij, perfectiſsimo amore complectitur.

Te igitur pater ſancte, iuſte, miſericors, potens, qui filium tuum perfectiſsimo amore complecteris, propitius eſto peccatis noſtris, p quibus dilectus tuus filius λύτρον ſoluit, ſanctifica nos vt vnum ſimus tecum, & cum filio tuo dilecto, & inter nos Spiritu tuo Sancto & ſyncera charitate copulati, tua potẽtia nos adiuua propter gloriam nominis tui, & per & propter eundẽ tuũ filiũ dilectũ tandem immortalitatis gloria iuxta tuam promiſsionem dona. Cui tecum & Spiritui Sancto, ſoli ęterno Deo, ſit honor, virtus & imperium, in omnem æternitatem.

AMẼN.

CAPVT XVIII.

SVMMA CAP. XVIII.

CHRISTVS Dominus à Iuda proditur, capitur, ducitur primùm in domum Annæ, deinde in domum Caiphæ: tum in prætorium, in quibus locis examinatur, ridetur, percutitur, vt ipſe prædixit fore, Matth. 20. Filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & ſcribis, & condemnabũt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum & flagellandũ & crucifigendũ.

ORDO ET PARTES CAPITIS XVIII.

Quia quatuor in locis quid actum ſit cum Chriſto, in hoc capite narratur, quatuor partes pro locorum varietate huius capitis conſtituamus.

Prima, expoſitio eorum quæ in horto acta ſunt, vbi Dominus proditur, capitur & abducitur captiuus.

Secunda, ducitur Dominus primùm ad Annam pontificis ſocerum, qui mox eum ad Caipham ſummum pontificẽ mittit, nec quicquã amplius geſtũ eſt in domo Annæ.

Tertia, ducitur Dominus in domum Caiphæ, vbi examinat de doctrina & diſcipulis. In hac domo Petrus ter Dominũ negauit.

Quarta, Narratio accuſationis Ieſu coram Pilato iudice, & colloquij Chriſti & Pilati.

EXEGESIS CAPITIS DECIMI OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

MISSIS aliorum Euangeliſtarum narrationibus, ea ſolummodo declarare ſtatuimus, quæ à Iohanne noſtro narrantur. In hiſtoriæ autẽ declaratione, prædictiones, cauſſas, doctrinas & ſignificationes notabi-

mus. Nam vt collatio historiæ ad prædictiones fidem confirmat, & causſarum notatio peccati grauitatem ob oculos ponit: ita doctrinæ iudicium formant, moresq; regũt, & significationes futurorũ in eccleſia animos noſtros aduerſus ſcandala munient. Nam omnia quæ euenerunt in capite, ſuo modo corpori eius myſtico euenient. Vult enim Deus eos qui in Chriſtum credunt, fieri conformes imaginis Chriſti in cruce, vt ſuo tempore gloriæ quoq; ſint futuri conſortes. *Si vnà*, inquit Paulus, *patimur, vnà etiam regnabimus.*

PRIMA PARS.

Hac in parte narratur Domini ingreſſus in hortum: Iudæ aduentus cum cohorte armata & miniſtris ſacerdotũ ad capiendum Ieſum, armatorũ militũ proſtratio ad vocẽ Chriſti: Petri audax facinus & eius reprehenſio: comprehenſio Ieſu & eiuſdem abductio. Hanc partem articulis tantum diſtinguemus.

PRIMVS.

1 Hæc cùm dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentẽ cedron, vbi erat hortus, in quẽ introiuit ipſe & diſcipuli eius.

Dominus properans ad voluntariam mortem, pro genere humano ſubeundam, tranſit torrentem cedron, & in hortum ingreditur, vbi ſolitus erat precari noctu, non quidem vt fugeret ſupplicium, ſed vt ſe oratione ad ſupplicium præpararet. Adiunxit autem ſibi diſcipulos, vt eſſent teſtes eorum quæ agerentur. Cùm autem Iohannes dicit, *Hæc cùm dixiſſet egreſſus eſt*: ſenſus eſt, Dominus hanc orationem habuit ad patrem ante ingreſſum in hortum. Inter quam tamen orationem, & ingreſſum in hortũ, longam habuit concionem ad diſcipulos, quæ deſcribitur ab alijs Euangeliſtis, Matthæo, Marco, & Luca, in qua concione nõ tam ſpectandus eſt ordo dictorum, quàm rerum pondera.

Prædictionis vice typus fungitur. Dauid enim typus Chriſti, oppreſſus ingenti dolore & luctu, & declinans Abſolonis filij inſidias, tranſit per torrentem Cedron. 2. Reg. 15. Quo tranſitu adumbrabat hunc Chriſti tranſitum, qui ad longè difficilius certamen egreditur.

Cauſſa fugientis Dauidis & tranſeuntis Chriſti, per torrentem Cedron, qui torrens fluebat inter montem Zion & montem Oliuarum verſus orientem, diuerſa fuit. Dauid enim fugit, vt diximus, metu filij Abſolonis: Chriſtus autem cedron tranſit, vt in hortum iuxta villam Gethzemani intraret, ibi precaretur, præpararet ſe ad certamen cõtra diabolum & membra eius, vtq; in horto caperetur, & lueret quod primus Adam in horto deliciarum peccauerat. Ita enim pulchrè Albinus ait: *In horto deliciarum, id eſt in Paradiſo primus humani generis peccauit, & inde eiectus eſt in hanc vallem lachrymarũ: Ideò Chriſtus ſecundus Adam ſe in horto comprehendi voluit, vt peccatũ, quod in horto paradiſi primus homo cõmiſit, deleret.* Et Cyrillus ait in eandem ſententiá: *Hortus erat paradiſi locum deſignans. Ad priſtinum enim omnia recurrere oportebat: & vt in paradiſo malorum initiũ factum eſt, ſic in horto Chriſti paſſio incipit, per quam à malis liberati in priſtinum ſtatum reſtituti ſumus.*

Doctrina hinc petatur, vt exemplo Chriſti in periculis quæramus noſtris precibus locũ idoneum, & confugiamus ad nomẽ Domini, quod turrim fortiſsimam pronunciat eſſe Salomon, ad quam confugiet iuſtus & ſaluabitur.

Significatur abſq; omni dubio hoc loco qualis ſit futurus ſtatus eccleſiæ ante iudicium, videlicet adeò miſerabilis, vt qui velit Deum rectè colere & inuocare, neceſſe habeat quærere ſibi locum ſemotum à turba, in quo poſsit ſeiunctus ab eo cœtu, qui titulum eccleſiæ ſibi vendicat, precari, & pietatem exercere, id quod claris verbis prędixit Dominus Lucę decimooctauo: *Cùm venturus eſt filius hominis, num reperturus eſt fidem ſuper terram?* An non euentus in Papatu & in multis locis vbi antea prædicatum eſt nomen Chriſti, huic ſignificationi reſpondet? Qui ergo Deum ſtatuit verè colere, præparet ſe exemplo Chriſti aduerſus plurima pericula & ſcandala, quibus preces piorum non parum impediuntur.

Porrò non eſt prætereundum, quòd quidam hoc, quod diximus de torrente Cedron, aliter accipiant. Retinent enim propriam ſignificationem verborum, quæ in textu ponũtur. Nam textus ipſe in omnibus exemplaribus non habet τῶ κιδρὼν, vt κιδρὼν ſit nomen proprium loci, ſed τῶν κέδρων, id eſt, Cedrorum. Putant enim cedros arbores in ripa fluminis fuiſſe conſitas, etſi aliunde translatas. Sic Nonnus doctiſsimus paraphraſtes Iohannis ſentit. Addit enim Epitheton σκιερόμων, id eſt, habentium pulchras frondes. Et multi alij idem ſentiunt, inter quos eſt Lyranus diligentiſsimus ſcriptor. Hanc ſententiam, quam ipſe textus ſuppeditat, ſi ſequamur, nõ erit inepta ſignificatio, quæ in hunc modum accõmodari poteſt. Hortus Chriſti, id eſt Eccleſia, conſitus eſt cedris, hoc eſt pijs, qui ſunt ueluti cedri in eccleſia Chriſti. Chriſtus enim ipſe apud Ezechielem cap. 17. cedrus magna dicitur, vnde alię cedri propagantur, inſiti fide in magnam illam cedrum. Huc referri poteſt illud Dauidis: *Iuſtus vt palma florebit, & ſicut cedrus Libani multiplicatur.* Naturam enim Cedrorum imitantur pij. Vt enim cedri arbores ſuo odore, vt ſcribitur, fugant venenata animalia, & non ſentiunt cariem, nec putreſcunt: ſic verè pij venenum impiorum fugant, & à peccatis corruptionis ſeu putrefactionis abſtinent. Etſi autem hæc eſt concinna allegoriæ accõmodatio: tamẽ multi viri docti non dubitant textum corrigere, & ponere pro τῶν κέδρων, τῶ κιδρὼν. Sed ego potius diſſero torrentem illum, ſeu vallem binominem fuiſſe, quàm vt notam falſi textui, in omnibus exemplaribus conſentienti, inuram: cùm nõ inſolens ſit, vnam rem ſæpiſsimè in ſcripturis pluribus nominibus deſignari.

SECVNDVS.

2 Sciebat autem & Iudas, qui tradebat illum,

illum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

Apparet ex collatione Euangelistarum, q̃ Iudas instructos milites & missos cum ipso ad capiendum Iesum præcesserit paululũ, vt signo proderet magistrũ suum, & mox se receperit ad sceleratos suos socios. quo facto Dominus ipse obuiam iuit ijs qui venerant ad se capiendum.

Porrò in hoc Iuda videmus quid auaritia & ambitio exitiales istæ bestiæ faciãt. Primũ enim excæcãt hæ bestiæ mentes hominũ, & corda indurant, vt nec intelligere, quid sibi sit vtile possint, nec animaduertere quantis malis se inuoluãt. Iudas. n. hic ex auaritia & ambitione ita excæcatus fuit, vt maluerit esse discipulus diaboli, quàm Apostolus Christi: vt maluerit esse filius perditionis, quàm vas electionis, vt cõuerteret sacrilegè signũ amoris in signũ proditionis. Osculo enim, vt promiserat, Dominũ suum & magistrũ prodidit miser. *Quemcunq;* inquit, *osculatus fuero, ipse est, eũ tenete, et abducite cautè.* Hic Iudas auar⁹ & ambitiosus, vt Dominũ & magistrũ suum prodat, venit cũ faculis & laternis, ne Iesus latere posit: venit cum armis, ne quis sibi resisteret: venit assumta sibi cohorte à Pilato præside, vt turba metu publicę potestatis nihil auderet: venit adiunctis sibi ministris sacerdotum, ne zelo legis aliquis ipsum defenderet: venit nocte, vt sine strepitu caperetur. Breuiter, nihil nõ fecit, vt ingratissimus discipulus & minister optimè de se meritũ magistrũ & Dominũ perderet.

Sed quid mitissimus Iesus hic facit? Proditorem non fugit, nec osculum impuro ori proditoris negat. Accepto enim osculo à proditore, ait: *Amice ad quid venis? Osculo filium hominis prodis?* Osculum quod est signum pacis, tu proditionis facis. Signum quidem amicitiæ agnosco, etsi tu inimicum animum sub amicitiæ symbolo tegis. Ecce quàm admiranda benignitas Domini est, dulci sermone, & occulta correctione eũ emendare, qui se prodere voluit. Hinc Bernhardus meritò exclamat, dicens: *O cor durius omni adamante Iuda maledicte, quomodo ausus fuisti ore polluto labia melliflua magistri tui tangere?* Sed Iudas facinore suo dignissimas pœnas luit. Desperat enim de venia, laqueo sibi vitam adimit, ira Dei opprimitur in omnem æternitatẽ. Hæc sint breuiter de facto & exitu Iudæ dicta. Iam prædictiones, causas, doctrinas & significationes videamus.

Proditio facta per Iudã, & prædicta est à sanctis Dei prophetis, & typis quibusdam signata. Psal. 55. Dauid in persona Christi sic Iudã proditorem alloquitur: *Tu verò homo, collega meus, dux meus & notus meus, qui simul inter nos dulce capiebamus consilium, in domo Dei ambulauimus simul*, scilicet locutus es cõtra me, & me ꝓdidisti. Et Psal. 41. *Etiam homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Typus Iudæ fuit proditor Dauidis, Doeg Idumæus pastor Saulis. 1. Reg. 22. contra quem precatur Dauid in persona Christi Psal. 109. Osculum, quo Iudas Dominum prodidit, figuratum fuit osculo Ioab. 2. Regum. 20. Nam vt Ioab dolosè dixit ad Amasam: Salue mi frater, & tenens manu dextra mentum, quasi osculans interfecit eum: ita Iudas suum Dominum & magistrum osculo prodidit.

Caussa quidem proditionis in Iuda suprà est indicata, quæ fuit auaritia & ambitio: in Deo verò caussa fuit iusticia, qui isto pacto voluit punire in Mediatore, qui personam nostram sustinuit, turpissimã illam proditionem primorum parentum, à Deo, qui illos recens creauerat, & sua imagine ornauerat, deficientium ad diabolum hostem Dei. Ita enim Dominus ipse Psal. 63. fatetur, se persoluisse debitum alienũ. Quare & peccata hominum sua vocat.

Doctrinæ & admonitiones plures se hîc offerũt. Prima: Iudas collega aerearum potestatum, & socius Balaam, suo malo docet nos, vitandam esse auaritiam & ambitionem, quæ sunt viæ ad sempiternam miseriam. Cautiores ergo simus, eius damno admoniti. Secunda: Idem suo facto monet, cauendas esse domesticas insidias, ne sinamus nos blanditijs & osculis fraudulentis eorum, qui amici haberi volunt, decipi. Meminerimus ergo dicti Salomonis, qui ait: *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta odientis oscula.* Tertia, patientia Christi à proprio discipulo traditi monet, vt forti animo iniuriã feramus, si tale aliquid nobis euenerit; nos magistri nostri exemplo erigamus, Deo iusto iudici relinquentes vindictam. Quarta, Quòd Dominus osculũ Iudæ non renuit, ideò factum est, vt doceremur inimicos omnes, eosq; quos sciremus defuientes in nos, esse diligendos. Nam Dominus, qui suis præcipit Luc. 6. *Diligite*, inquiens, *inimicos vestros, benefacite iis, qui vos deuonent, & orate pro iis qui infestant vos*, hîc se exemplum statuit.

Verùm vt dilectio, qua Christus dilexit Iudã, non impediuit iusticiam: ita nostra dilectio iusta esse debet. Semp cupiamus inimicos redire ad sanam mentẽ, ne pereant: cùm necessitas postulat, eos foueamus cibo, potu, &c. pro modo facultatũ nostrarũ, memores quòd eiusdẽ naturæ consortes simus, & q̃ filius Dei mandauerit nobis, vt exemplũ patris cœlestis imitemur, q̃ facit Solem suũ oriri supra bonos & malos. His rectè cõsideratis, facilis erit ad hanc quæstionẽ: An liceat imprecari mala hostibus? respõsio. Christus benè cupiuit inimico suo Iudæ, & eũ fouit triennium. Verùm q̃a insanabilis erat, imprecatur illi interitũ, vt est in Psal. 109. ita nos primũ precemur à Deo, vt cõuertat hostes ecclesiæ, & reprimat eorũ impia cõsilia, exẽplo Dauidis, qui ait: *Infatua consiliũ Achitophel.* Deinde in personis discrimẽ est: Sanabiles optemus cõuerti, insanabiles petamus deleri, vt in Psalmo eodẽ dicitur: *Dixit maledictionẽ, et veniet ei.* Quinta, ex more Christi & discipulorũ eius, osculantiũ se mutuo, discimus Christũ primùm, deinde nos inuicẽ spiritualiter osculari. Quòd Christũ osculari nos oporteat, Psal. 2. docet, vbi pater ita mãdat omnib. hominibus: *Osculamini filiũ*, hoc est agnoscite filium regẽ vestrũ esse, illũ audite, illi copulamini fide,

amore & obediẽtia. Diuus Bernhardus docet, A
9 oporteat nos & pedes,& manus, & os domini
oſculari. Pedes Domini oſculamur,quãdo ſup-
plices proſternimus nos corã ipſo, agnoſcentes
peccata noſtra, & petentes veniã ab eo q̃ noſtrã
naturã ſibi aſſumſit, vt victima pro peccatis no-
ſtris fieret. Peccatrix,vt eſt Luc.7.lachrymis ſuis
verã teſtatur pœnitentiã, oſculatur pedes Do-
mini. Hoc oſculũ ſymbolũ eſt ſpiritualis oſcu-
li,quo nos in vera agnitione peccati ſpiritualiter
oſculamur pedes Ieſu, ſupplices cũ peccatri- B
ce ab eo petentes peccatorũ noſtrorũ veniã. Ma
nus Domini oſculamur, cùm fide accipimus ab
eo remiſsionẽ peccatorum,iuſticiã, Spiritũ San
ctum,adoptionem. Vt enim porrectio dexteræ
ad oſculandũ firmũ fœderis & conciliationis ſi-
gnũ habetur: ita promiſsio Chriſti eſt veluti ma
nus Chriſti dextera,quã manũ tum demũ oſcu-
lari dicimur,cũ eam fide accipimus,ac in ea dul-
ciſsimè acquieſcimus. Os Chriſti oſculamur,
quãdo eius verbũ corde ſyncero amplectimur, C
vero amore illi iungimur,illum ſolum noſtrum
ſponſum agnoſcimus,qui tenerrimè nos diligit,
oſculatur & fouet. De hoc oſculo mutuo Chri-
ſti ſponſi & eccleſię Salomon loquitur, cùm ait
Cantic. 1. *Oſculetur me oſculos oris ſui, quia gratiores
ſunt amores tui vino.* Oſculetur ſcil. ſponſus meus
Chriſtus,intimo amore me cõplectẽs,mihi pec-
cata remittens, ornans me ſua iuſticia, & dans
vitam æternã. Huius ſpiritualis oſculi pulcher-
rimum ſymbolum proponitur Luc.15.vbi pater D
prodigum filium reſipiſcentem, & petentẽ ve-
niam,oſculatur. Ita enim textus habet: *Cùm ad-
huc longè abeſſet, vidit eum pater ipſius, ac miſericordia
motus eſt, & accurrens incidit in collũ eius, & oſculatus
eſt eum.* Vt hic pater typus eſt Chriſti: ita prodi-
gus ille filius, eſt cuiuſuis peccatoris reſipiſcen-
tis. Vt enim hic filium reuertentem lætus am-
plectitur, & oſculatur: ita Chriſtus quemlibet
peccatorem reſipiſcentem lætus amplectitur &
oſculatur,adeò vt iam non exprobret illi culpã, E
etſi maxima erat,ſed eũ Spiritu lenitatis ſanet.

Significatum fuit facto Iudæ,quid olim euen
turum erat in eccleſia. Vt enim Iudas vnus è nu
mero Apoſtolorum in ſummo ordine & loco in
hierarchia eccleſiæ cõſtitutus,propter ambitio-
nem & auaritiam defecit à Chriſto, & adiunxit
ſe hoſtibus Chriſti: ita multi in eccleſia in ſum-
mum dignitatis gradum euecti, omnibus tẽpo-
ribus inueniuntur, qui aut prorſus ad hoſtes ec
cleſię deficiunt,aut colludunt cum aduerſarijs, F
vt ſuæ ambitioni & auaritiæ ſatisfaciant. Quis
eſt qui nõ obſeruat huius proditionis exempla
triſtiſsima in Papatu? Multi Chriſtum quidem
oſculantur,dum ipſius nomen prætendunt,ſed
ipſum ſacrilegè produnt, dum ob lucrũ doctri-
nam ipſius vel abolent,vel corrumpũt. Huc ex-
empla omnium hæreticorum pertinent. Sed
quid dico de Papatu? An non multi rectè edo-
cti in ſchola Vvitebergenſi & alibi,turpiter pro-
pter auaritiam & ambitionem deficiunt à vera G
eccleſia ad hoſtes, in quorum numero ſcelera-
tus Staphilus erat.

TERTIVS.

3 Iudas ergo cùm accepiſſet cohortem, & à Põtificibus & Phariſæis miniſtros, venit illuc cum laternis, facibus & armis.

Iudas egreſſus vrbem cùm cohorte præſidis & miniſtris ſacerdotum, præcedit nonnihil turbam: & poſtquam oſculatus eſt Chriſtum, redit ad turbam armatam, haud dubiè ſolicitans & mandans, vt mandata Pontificum & Phariſæorum exequerentur,caperentq; Ieſum, quẽ præſentem eſſe monſtrabat.

Prædictio facti præſidis & pontificum in genere habetur in Pſal.2. *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania.*

Cauſſam ſui facti habuere pontifices prætextum defendendæ religionis, quam tamen ſacrilegè impugnabãt: ſuaue Chriſti iugum, vt idem Pſalmus teſtatur, recuſantes. Nam cùm Dominus Phariſæorum corruptelas, hypocriſin, auaritiam & ambitionem damnat, ipſi ſe pelle ouina tegunt, & interim vt lupi rapaces feruntur in Chriſtum innocentem.

Docemur ergo hîc quales ſint artes hypocritarũ, & præmonemur de periculis, in quib. verſatur eccleſia, & uſq; ad finẽ mundi verſabitur.

QVARTVS.

4 Ieſus itaq; ſciẽs omnia, quæ vẽtura erãt ſuper ſe, proceſsit, ac dixit eis: Quem quæritis?

5 Reſponderũt ei, Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus: Ego ſum. Stabat autem & Iudas, qui prodebat eum, cum ipſis.

6 Vt ergo dixit eis, Ego ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt in terram.

7 Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autẽ dixerũt: Ieſum Nazarenũ.

8 Reſpondit Ieſus: Dixi vobis, quòd ego ſum. Si ergo me quæritis, ſinite hos abire.

9 Vt compleretur ſermo quẽ dixerat: Ex iis quos dediſti mihi, non perdidi quenquam.

Hæc pericopa quatuor argumenta continet, ex quibus clariſsimè concluditur, quòd Chriſtus voluntariè ſe in manus hoſtium tradiderit illudendum & occidendum, iuxta vaticinium: *Oblatus eſt, quia voluit.*

Primum: Etſi Dominus ſciuit ſe capiendum ab hoſtibus: tamen procedit eis obuiam. Ergo ſponte ſua ſe ad mortem offert.

Secundũ: interrogat Chriſtus armatos quẽnam quærant, qui cùm reſpondiſſent Ieſum Nazarenum, palàm reſpondit ſe eum eſſe, quem quærebant. Iam ſi ſua ſponte ſe nõ obtuliſſet ad mortem: vel negaſſet ſe eum eſſe quem quærebant, vel ſaltem diſsimulaſſet tacendo.

Tertium: Cùm ad vocem Chriſti, *Ego ſum*: Iudas & alij qui cum illo erant, abeunt retrorſum & cadunt in terram, tanquam mortui, quos ſuum diuina ſua potentia erigens: euidentiſsimè oſtendit quòd non inuitus, ſed volens ſe ad mortem obtulerit. Nam ſi noluiſſet, permiſiſſet eos

iacere

iacere vt erât proſtrati, & interea ſibi fuga conſuluiſſet. Verùm quia manſit in eodem loco, & proſtratos erigit, & rurſus interrogat quẽ nam quærant, & reſpondit vt antea, *Ego ſum.*

Quartum: cùm mandat diuina autoritate, vt qui ad ſe capiendum venerât, ſinant diſcipulos qui ſibi aſtabât, abire liberè, & illi obtemperât: clariſsimè docet, q̃ voluntariam paſsionẽ accedat, quemadmodum Paulus ait: *Fuit obediẽs vſq; ad mortem crucis.* Ex hac promptiſsima voluntate Chriſti ad ſubeundam mortẽ pro gñre humano, fit eius paſsio & mors ſacrificium propitiatorium, ac opus Deo longè gratiſsimũ, quo nullum ipſi gratius vnquam fuit, nec erit.

Typus Chriſti, voce proſternentis armatam turbam, præceſsit in Sangar Iud. 3. in Samſone Iud. 15. in Dauide 2. Reg. 23. Vt enim Sangar vomere vno ſexcentos occidit Philiſtæos, & proſtra uit in terrá: ſic Chriſtus vomere verbi ſui; *Ego ſum*, proſtrauit & deiecit oẽs, qui cõtra ſe venerât. Verùm ne hîc magicá virtutem putemus fuiſſe in verbis Chriſti, tenẽda eſt hęc regula. Sępè tribuit inſtrumẽto effectus, qui eſt proprius eius, qui inſtrumento vtit. Vt Samſon mille viros qui venerât ad ſe capiẽdum, mãdibula aſini occidit: ita Chriſtus fortiſsimꝰ noſter Samſon, verbo ex humanitatis ſuæ ore prolato, proſtrauit armatam manum hoſtium, qui ad ſe capiendum venerât. Vt Dauid, quaſi tenerrimus ligni vermiculus, impetu vno octingẽtos interfecit: ſic Chriſtus proſtrauit oẽm Iudæorum & gentium exercitum ad ſe capiendum miſſum. Verùm Chriſtus quos potentia proſtrauit, eoſdem miſericordia erexit, vt doceret ſe non fugere mortem, quam debuit pro humano genere redimendo ab æterna morte ſubire.

Cauſas facti Chriſti, voce proſternentis aduerſarios, iam expoſuimus.

Doctrinæ hæ ſunt præcipuæ. Prima: Quòd vires humanæ nihil poſsint aduerſum Chriſtũ & eius membra, niſi diuinitùs permittatur. Secunda: quòd Deus reprimat conatus hoſtium, quandocunq; illi viſum fuerit. Tertia: Quòd vis verbi ſit potens & ad occidendum & ad viuificandum, non quia dicitur aut profertur, ſed quia creditur, vel non creditur.

Significationes ſequuntur. Prima: Caſus cohortis & miniſtrorum ſacerdotum, ſignum fuit futuri gentis Iudaicæ caſus. Secunda: Idem caſus imago ruinæ fuit omnium, qui Chriſto aduerſantur, quibus omnino terribilis caſus immi net. Tertia: Quòd ante extremum diem illi qui volunt haberi columnæ Eccleſię Dei, ſed falsò, proſternantur voce Euangelij, qui nihiminus perſequentur, capient & occident Chriſtum in ſuis membris. Hanc ſignificationem Paulus accommodat ad regnum pontificium 2. Theſſal. 2. *Reuelabitur*, inquit, *iniquus ille quem Dominus deſtruet ſpiritu oris ſui, & abolebit illuſtri aduentu ſuo.* Primùm enim deſtruet Antichriſtũ ſpiritu oris ſui, hoc eſt, voce Euangelij, per pios Euangelij miniſtros prolata, deteget errores Antichriſti, minuet ipſius potentiam, multos reuocabit ab ipſius imperio, ſicuti hic dies docet. Deinde in extremo die, cùm ipſe Dñs ad iudicandũ veneˊrit, prorſus regnũ Antichriſti abolebit, & ſuos ornabit beata immortalitate & gloria ſempiterna. Huc illud Auguſtini pertinet: *Quid iudicaturus faciet, cùm iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit?*

QVINTVS.

10 Simon ergo Petrus, cùm haberet gladium, eduxit eum, & percuſsit Pontificis ſeruũ, & abſcidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus.

11 Dicit ergo Ieſus Petro: Immitte gladium tuum in vaginam, An non bibam calicem, quem dedit mihi Pater?

Hæc pericopa duo habet. Primũ, audax Petri facinus. Secũdum reprehẽſionẽ Petri, & reprehẽſionis rationẽ. Tertiũ addit Lucas, videlicet ſanationẽ auriculæ, q̃ abſciderat Petrꝰ Malcho. Facinus Petri in hũc modũ deſcribit: *Eduxit gladium quem habebat, & percuſsit ſeruum pontificis, & abſcidit auriculam eius dextram.* Vt autem ſeruus ille põtificis voluit primus manus inijcere Chriſto ad eum comprehendendum, vt gratiam iniret apud herum ſuum, quem mortem Chriſti ſitire nouit: ita Petrus vt exhiberet ſpecimen ſuę audaciæ & amoris erga Magiſtrum ſuum, & vt declararet facto, quod antea promiſerat, dicendo: *Domine tecum paratus ſum & in carcerem & ad mortem proficiſci.* Lucas 22. *Eduxit gladium, & auriculam pontificis ſeruo abſcidit.*

Hoc facinus Petri Dominus 4. rationibus reprehendit, vt eſt colligere ex collatione Euangeliſtarum. Quarum prima eſt: *Omnis qui acceperit gladium, gladio peribit.* Secunda: *An putas quod non poſsim nunc precari patrem, & exhibebit mihi plures, quàm duodecim legiones Angelorum?* Tertia: *An non bibam calicem, quem dedit mihi pater?* Quarta: *Quomodo implerentur ſcripturæ, quæ ſic oportere fieri prænunciarunt.* quaſi diceret Dominus: Vide Petre quid agis? Si te reſpicis, temerè facis contra vocationem tuam. Si me intueris, præter neceſsitatem agis. Si Patrem meum reſpicis, contra ipſius voluntatem interis. Si ſcripturas reſpicis, eas ſoluere conaris. De his rationibus ordine agemus, & quæſtiones quæ inde ſe offerunt decidemus.

DE PRIMA.

Prima reprehenſionis Petri ratio his verbis continetur. *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Hæc ratio pendet ab ordine iuſticiæ diuinæ, cuius regula hæc eſt: *Per quæ quis peccat, per hæc & punitur.* Sapient. 11. Vnde Geneſ. 9. ſcribitur: *Qui effuderit ſanguinẽ humanũ, per hominẽ fundetur & ſanguis eius.* Ex hac ergo regula in hũc modum Dñs colligit: Per quæ quis peccat, p hæc & puniet: Ergo oẽs q̃ peccãt gladio, gladio puniẽtur. Peccant aũt gladio, q̃ accipiunt gladiũ, eoq; vtuntur cõtra vocationem. Quid aũt ſit accipere gladiũ, pulcrè explicat Auguſtin. his verbis: *Ille gladiũ accipit, qui nulla ſuperiori ac legitima poteſtate*

te, vel iubente, vel cõcedente, in sanguinẽ alicuius se armat. Sea vt Philippus noster ait: *Accipere gladium dicũtur, qui non datũ à lege aut à magistratu seditiosè rapiũt.* His addo, q̃ etiã legitimus magistratus accipere gladium dicit̃, quando eum vel contra innocentes stringit, vel prauo aliquo affectu eius legitimum vsum corrumpit. In hunc proinde modum contra Petrum cõcluditur: Omnis qui accipit gladiũ, gladio peribit. Tu Petre accipis gladiũ: ergo gladio peribis, vt qui temerè tibi sumis gladium, qui nõ est tibi datus à legibus aut à legitimo magistratu. Hic plures se offerunt quæstiones explicandę. Prima: An Petrus acceperit gladium. Secunda: Liceátne vim vi repellere. Tertia: Num regnum Christi gladio propagari sit licitum. Quarta: Quis sit legitimus vsus gladij in Ecclesia.

Quantum ad primam quæstionẽ, an Petrus Gladiũ acceperit, attinet: in hũc modum obiici poterit, An nõ licuit tueri eũ, cui vis iniusta offerebat̃? Nonne opus charitatis est tueri alterũ, pśertim si innocẽs sit? Est ne officium pij ministri & discipuli suum Dñm ac Magistrum tueri? Resp. Circũstantię faciunt vt res eadem gñre nunc licita sit, nunc illicita, sed excusabilis: nũc planè illicita, & inexcusabilis. Latro impetũ in aliquẽ faciẽs, licitè ab eo qui inuadit̃ interficitur, quia hîc nõ relinq̃tur locus ordinariæ defensioni. Maritus aliquis interficit adulterum ὑποτροφίᾳ, q̃ ei nõ licuit: sed excusatur iusto zelo. Petrus inuadentẽ Dñm suum & magistrum putiens gladio, peccát propter circumstantias certas, quæ ab Euangelistis exponuntur. Nam Christus dominus & Magister Petri, noluit defendi gladio. Sæpè prædixit se tradendum Iudæis, illudendum, & crucifigendum: Sæpè ſignificauit se non inuitum, sed promptissima voluntate mortem subiturum. Hoc quia ignorare non potuit Petrus, seditiosè vsurpat gladium, atque ideo à Domino dicitur accepisse gladium, non sibi concessum à legibus.

De secunda quæstione: An liceat vim vi repellere: ita sentiendum est. Priuata vindicta, & necessaria defensio differunt causis & finib. Vindictę cã, est cupiditas nocẽdi in animo irritati: finis, vltio de inimico. Iam quia & cã & finis pugnát cum lege dilectionis, & quinto præcepto, omnino illicita est priuata vindicta, vt est ad Roman. 12. *Non vindicãtes vosmetipsos.* Et Syracides ait cap. 28. *Cupidum vindictæ vltio manet à Dño, & peccata eius sedulò conseruabit.* Necessariæ defensionis causa est, nõ cupiditas nocẽdi, sed defendendæ propriæ vitæ iusta voluntas. Finis aũt est, vt cohibeat in se inuadẽtem, & declinet iniustam violentiam. Hæc defensio qua in hunc modum vis vi repellitur, donec non transgrediatur limites inculpatæ tutelæ, licita est & necessaria: manans ex lege naturæ, omnibus animantibus indita. Quare etiã iuris diuini esse rectè censetur. Non ergo qui ad istum modum vim vi repellit, accipere gladium dicitur: quia ius naturæ, qd̃ est ius diuinum, cõcedit gladium ad arcendam vim iniustam, quando videlicet locus non est ordinariæ & legitimæ potestati. Quid? Annon Christus vnicus noster Magister dicit: *Ego dico vobis, ne resistatis malo. Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam, obuerte ei & alteram.* Respondeo. Christus istis verbis corrigit corruptelam legis diuinæ, de lege talionis. Lex talionis mandata erat populo Dei: sed hanc volebant priuati etiam sine legitimo iudicio exercere, quem errorem Dñs istis verbis corrigit. Deinde sciẽdum est, q̃ sit duplex resistẽdi modus: videlicet licitus, & illicitus. Licitus est, cũ innoxiè arcemus iniurias, deflectẽtes ab iniusta violentia, nõ cupidi vindictę. Illicitus aũt, cùm retaliare iniuriã nitimur, quod Deus nõ vult. Ideò Petrus mandat, ne malum pro malo reddamus. Et Paulus iubet potius vincere malum bono, quàm vt maleficiis certemus. Sed Dominus ait, inquiẽs: *Obuerte illi & alteram.* Hoc dictum non intelligendum est de externo gestu, sed comparatiuè accipiendum est, hoc modo: Obuerte illi alteram, potius scilicet, quàm vt teipsum vlciscaris.

Tertia quæstio, num regnum Christi armis propagare sit licitum, paulò difficilior est. Magni. n. autores hic inter se dissentiunt. Sunt. n. q̃ negãt, & sunt q̃ affirmãt licitũ esse. Ego aũt hîc discernẽdum iudico inter propagationẽ & defensionẽ. Propagationẽ regni Christi Deus vult fieri per ministros verbi nõ ferro, sed verbo, iuxta mãdatum Christi: *Ite prædicate Euangeliũ omni creaturæ.* Et Paulus dicit: *Arma nostra carnalia non sunt.* Et Dñs ipse hoc loco testatur suo facto, ministerium Euangelij non esse potestatẽ gladij. Etsi aũt voce Euãgelij Deus vult propagari regnum filij sui: tñ quia magistratus est custos vtriusque tabulæ, debet magistratus impios cultus, & blasphemiam nominis diuini gladio prohibere, & in locum impiorum doctorum sinceros constituere. Ideò Monarchæ possunt & debent, si quas regiones sibi subiecerint, gladio ꝓhibere externã profesionem cultuũ idololatricorum, & cogere subditos ad externam professionem veræ religionis. Vt Ottho imperator ante annos circiter sexcẽtos & quinquaginta maiores nostros ad externã fidei confessionem cõpulit, abolitis idololatricis cultib. Nam si pater familiæ vnius hoc debet, multò magis debebit, qui vult dici & haberi pater patrię. Verùm si impius fuerit magistratus, & velit subditos cogere ad colẽda idola, sequãtur subditi regulã Apostolorũ: *Magis oportet Deo obedire q̃ homini.* Imitẽtur exẽplũ Danielis & sociorũ eius, q̃ noluerũt statuã Nabogodonosor regis adorare, sed potius mortẽ oppetere, q̃ impio decreto obedire.

Quantum aũt ad defensionẽ Ecclesię attinet, hoc tenẽdum est, qd̃ Deus nõ velit priuatos sumere arma contra legitimũ magistratũ, religionis defendẽdæ gratia. Verùm quãtum ad eos attinet, q̃ sunt proximi à summo magistratu, populares magistratus dicti, quales olim fuerunt Ephori apud Lacedæmones: Dęmarchæ apud Athenienses, & apud Romanos Tribuni plebis, hodie septemuiri Electores in Romano imperio, Senatores in regno suprẽmi, & Regibus proxi-

proximi, aliter iudicãdum est. Hi enim sunt ordinati à Deo. Primùm vt sint custodes primæ & secundæ tabulæ, vt maneat veræ doctrinæ professio, vtq; seruetur honesta disciplina. Deinde, vt moderentur & refrenent, si res postulat, Monarcharũ libidinem, molientium aliq̃d siue cõtra leges, siue aduersus religionẽ veram. Tũc enim possunt & debent primũ consilijs, quantum quidem fieri potest, se opponere tyrannis, & sua sapientia illorum stultos conatus impedire. Verũ si consilijs sanis nihil effecerint, sed magis fortè tyránorum animos irritauerint, debẽt & armis tueri pios subditos, qui veram religionẽ amplexi sunt, & idola tollere, & veram religionem restituere: quod si non fecerint, fraudulenter faciunt opus Dñi. Tametsi ergo Ecclesia non propagatur armis carnalib. propriè: tñ externa vis, quæ fit cõtra religionẽ à tyrannis, põt & debet per magistratũ, q̃ est medius inter summum caput & subditos, consiliis & armis reprimi. Hoc & natura dictat, & ratio officij popularis magistratus postulat, & multa exempla sanctorum comprobant. Habeant ergo populares magistratus in conspectu dictum Domini: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.*

Quartæ quæstioni põbet occasionẽ furor Anabaptistarũ. Sunt. n. Anabaptistæ quidã, qui contẽdunt Christianis nõ licere magistratũ gerere, nec esse vllum vsum gladij in Christiana republica. Vtrũq; falsissimũ est. Nam & Christianis magistratũ gerere licet, & maximè est necessarius vsus gladij in Ecclesia. Nã si Christianis magistratu fungi nõ licet, q̃d dicemus de Abrahamo, Mose, Iosua, Dauide, Ezechia, Iosia, Ioseph, Daniele, &c. viris sanctissimis. Si dixerint eos Christianos nõ fuisse, impudẽtissimè mẽtiunt. Nam si Christianꝰ est, qui oẽm spem & fiduciã in Christũ collocat, nemo põt negare sanctissimos illos viros Christianos fuisse, re q̃dẽ ipsa, & si nomẽ Christianismi illorũ ętate in vsu nõ fuerit. Nec dubitandũ est sanctos istos viros spe & votis in cœlis versatos esse, dũ in hisce terris populum gubernabãt. Supra modũ friuolum est, quod de perfectione Christiana garriunt Anabaptistæ. Concedimus, inquiunt, gladiũ esse ordinatũ à Deo, sed extra perfectionẽ Christianã. Respondeo. Perfectionis Christianæ, si mores spectas, duplex est modus. Vnus in hac vita; alter in futura vita, de qua hoc loco nobis dicẽdũ nõ est. In hac vita pfectio Christiana est in quauis vocatiõe volũtatẽ Dei sue anteponere. Neq; enim alia lex pfectionis nobis Christianis est, posita, q̃ fuit veterib. Nam vnica lex Dei & nobis & veterib. norma vitæ est proposita. Quare vocationes, quę fuere laudabiles in veteri populo, nõ possunt Deo displicere apud Christianos.

Adhæc Dñs ipse tantum honoris tribuit magistratui, vt qui eo funguntur, Deos nominet: non quidem personarum respectu, sed propter officij dignitatem. Et Paulus fidelis Christi seruus, eos qui in eminentia sunt constituti, ministros Dei, à Deo ipso ordinatos appellat.

Quod aũt dicunt phanatici isti, vsum gladij nullũ esse in Ecclesia, propterea q̃ excõmunicatio sit extrema pœna in Ecclesia, sine morte corporali. Resp. Minister Euãgelij & magistratus ciuilis ordinati sunt à Deo, vt regãt Ecclesiã disciplina, sed vterq; suo modo. Ministro enim Euãgelij extrema pœna est excõmunicatio, ad q̃ his gradib. descẽdit; videlicet doctrina, admonitione, correptione mitiori, obiurgatione seueriori: & si his gradib. nihil efficitur, restat extrema pœna excõmunicatio, si peccatũ est in morib. Anathematismus aũt, si hæreticus admonitus, & graui Ecclesiæ iudicio damnatus, nõ resipiscit. At magistratui ciuili extrema pœna exercetur gladio. Dicit enim Paulus, gladium magistratui esse à Deo datum, vt conseruentur boni, mali puniantur. Argumenta quæ huic veræ sententiæ obijciunt Anabaptistæ, leuiora sunt, quàm vt egeant refutatione. Quare ea prætereo.

Sunt rursus alij qui in contrarium statuunt. Existimant enim in Ecclesia, vt nunc est constituta, nullum esse vsum excommunicationis. Dicunt enim magistratum Christianum esse, qualis nõ fuit tempore Pauli, cuius est in quosuis reos animaduertere. Addunt populum non esse distinctum in plures sectas, vt tẽpore Apostolorum: sed omnes esse baptizatos, & omnes de Christiano nomine gaudere. Resp. Illa quæ adferunt, nec Christi mandatum, quod ad Ecclesiam omnium temporum pertinet, tollunt. Est autem hoc Christi mandatum. Matth. 18. *Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eũ inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrẽ tuum: Sin autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum, vel duos: vt in ore duorum vel trium testium consistat omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi velut Ethnicus & publicanus.* Nec ministerium Euangelij & politicã gubernationẽ confundunt. Longè enim aliud est cõsulere cõscientijs miserorum hominum, q̃ publicã tranquillitatem in humana societate spectare. Deinde etiãsi facinorosi extra visibilem Ecclesiam eijci non possunt: tamen excommunicati arcentur à familiari conuictu piorum, ab officijs Ecclesiasticis & politicis, ab vsu cœnæ Dominicæ, & à religiosa sepultura, vt hoc damno admoniti & confusi resipiscant tandem, & rursus per publicam pœnitentiam recipiantur in Ecclesiam. Externa enim excommunicatio, si iusta fuerit, testimonium est internæ excommunicationis, qua homines scelerati excluduntur à κοινωνίᾳ sanctorum spirituali. At si iniusta fuerit excõmunicatio, plus prodest piis, quàm nocet. Quem enim Deus recepit in suam familiam, hunc frustra homo excludit.

DE SECVNDA.

Secunda reprehẽsionis Petri ratio est: *An putas Petre quòd nõ possim nũc precari Patrẽ, et exhibebit plures q̃ duodecim legiones Angelorũ?* An nõ igit̃ qd̃ facis, temerè facis, & pter necessitatẽ? Vos estis vndecim. Iudas. n. ex discipulo aduersarius est factus. Sed q̃d vestrę vires, qui homines imbelles estis, ad potẽtiã 12. legionũ Angelorũ, immõ q̃d vestræ vires cõiunctæ, aduersus potentiam

vnius Angeli. An non vnus Angelus in castris Assyriorum percussit vna nocte centum octoginta quinq; millia hostium armatorum, quid quæso facerent 12. legiones Angelorum?

Num ex hoc dicto Domini sequitur media diuinitùs ordinata, quib. pericula à nostris capitib. auertere possumus, spernēda esse? An debet paterfamil. sciens finere fures perfodere parietes, & auferre substantiam suam, relinquens curam Angelis? Nunquid rex inuadentes hostes permittet vagari quò volunt, & deprædari omnia? Nequaquam. Ius enim naturæ, ius diuinū & leges ciuiles, congruentes cum Decalogo, concedunt, imò imperant necessariam defensionem. Debet igitur & paterfamiliâs & Rex, & quilibet in suo periculo mediis diuinitùs ordinatis in vera Dei inuocatiõe vti, ad depellēdos fures & latrones. Neq; his aduersat Christi exēplū. Venerat. n. nunc plenitudo tẽporis, quo victima Christus fieret pro humano gñre. Quare nec humanis nec Angelicis p̄sidiis vti voluit, ad vitandā mortē, q̄ subire ex patris voluntate voluit pro humano gñre. Verū si periculū inciderit tale, vnde nõ possumus mediis ordinatis iustè euadere, Deo cõmendem⁹ nos, vitāq; nostrā in vera inuocatione & patiētia, certò statuētes quòd sine sapiētissimo cõsilio & volũtate optimi patris, nec diaboli, nec homines posint pilū de capite nostro tollere. In mediis ergo piculis pius cum Iob dicat: *Etiāsi me occiderit, in ipsum sperabo.* Qui. n. sperat, iuxta p̄missionē diuinā, vel in media morte beatus est. Scriptum est enim: *Spes non confundit.* Item: *Beati oēs qui cõfidunt in eo.*

De Tertia.

Tertia reprehensionis Petri ratio hæc est: *An non bibā calicem, quē dedit mihi Pater*, sc. vt bibā? An tu vis patris mei volũtatē impedire? Pater vult vt capiar & moriar, tu aũt nō vis me capi & mori. Etsi ergo zelus tuus humanus est, malus tñ est. Aduersatur. n. non solum Deo, sed propriæ tuæ saluti. Quiesce ergo Petre, & p̄mitte voluntatē patris mei fieri. Calix in scripturis in gñre significat, quicq̄d vel boni vel mali Deus homini admensus est: hoc est, certa bonorū vel malorū portio, quam Deus cuilibet destinauit. Calix ergo Christi hoc loco est, vt sustineat iram Dei, & patiatur mortem, quam ex decreto patris sustinere debuit pro genere humano. Metaphora autem sumpta est à ritu antiquorum, quo per conuiuij moderatores, sua cuique vini portio, quam ebiberent, statuebatur.

De Qvarta.

Quarta reprehensionis Petri ratio est in his verbis: *Quo implerētur scripturæ*, sc. quæ prædicũt, *quòd sic oportet fieri?* hoc est, si ego te me defendente nõ caperer, paterer & crucifigerer, scriptura nõ impleretur, q̄ impleri necesse est. Tu ergo cũ me defendere conaris, scripturæ te opponis, & armas tē aduersus Deũ scripturæ authorē. Hìc primùm quædam scripturæ testimonia producemus. Deinde huius necessitatis causas attingemus. Tum quantum interfit inter voluntatē Dei, volentis filij mortem, & Iudæorum idem volentium, indicabimus.

Testimonia scripturę de passiõe Dñi, ex multis hæc pauca hoc in loco obseruētur. Psal. 22. totus de passione & resurrectione Dñi cõcionat. Sed quia postea aliquoties ex hoc Psalmo addu cemus testimonia, nũc eius verba omitto. Esaias omniũ clarissimè cap. 53. ait: *Quis credidit auditui nostro* (. i. rumori & famæ sparsæ à nobis de Christo:) *Et brachium Dñi cui reuelatũ est? Et ascendet sicut virgultũ corā eo, & sicut radix de terra sitiēti, & non est ei species neq; decor, & vidimus eũ & nõ erat aspectus, & desiderauimus eũ, despectũ & nouissimum virorũ, virum dolorũ & scientē infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius & despectus, nec reputauimus eũ. Verè languores nostros ipse tulit, dolores nostros ipse portauit, & nos reputauimus eũ tanq̄ leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Ipse aũt vulneratus est propter iniq̄tates nostras, & propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eũ, & liuore eius sanati sumus. Oēs nos quasi oues errauimus, vnusquisq; in viam suā declinauit, & Dñs posuit in eo iniquitates omniũ nostrũ.* Hucusq; Esaias. Zachariæ 12. *Videbunt in quẽ transfixerũt.* Hęc Christi passio & mors multis aliis scripturis prædicitur, quæ scripturæ oēs manant tanquā ex vno fonte, videlicet promissione facta primis nostris parentib. post lapsũ: *Semẽ mulieris conteret caput serpētis, & ipse mordebit calcaneum eius.* Huc sacrificia omnia Mosaica pertinēt. Huc typi plurimi & figuræ, inter quas illa de serpēte æneo suspēso super ligno in primis illustris est, quam ipse Dominus sibi accommodat Iohan. 3. *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, sic oportet filium hominis exaltari, &c.*

Necessitas, cuius Dñs hic meminit, nõ est absoluta, sc. ab omni causa: sed est ex hypothesi, videlicet causarũ, p̄pter quas causas scripturæ & datæ sunt primũ, & deinde cõpletæ. Vt aũt has causas iusto ordine inq̄ramus, hoc tanq̄ fundamentũ iaciat. In vno Adamo tanq̄ in massa humani gñris cõmuni, oēs ab eo nati secũdùm cõmunē nascentiũ legem, lapsi sumus, nõ secus atque omnia mẽbra cũ capite suo labũtur. Hoc lapsu excidimus fine ad quẽ conditi eramus, hoc est ad gestandā imaginē Dei, ad p̄dicandam gloriā Dei, & ad æternā beatitudinē. Si ergo tedēpti nõ fuissemus: Primũ sapientiæ diuinæ derogatũ fuisset. Qui. n. verè sapit, nec temerè quicq̄ facit, nec fine opis defraudat. Deinde, si Deus reliquisset hominē in lapsu, & nõ succurrisset ei, nõ solũ de misericordia eius fuisset actũ, verũtiā diabolus se Deo potentiorē gloriatus fuisset. Ad hæc, si potētia sua sola fuisset vsus Dñs ad liberandũ genus humanũ sine omni cõpensatione iniuriæ, potens quidem visus fuisset, sed iniustus Iusticia enim exigit proportionē pœnæ ad culpā, & iustam cõpensationē iniuriæ. Vt igitur Deus agnoscatur & p̄dicetur, & verè sit summè sapiens, summè misericors, summè potens, & summè iustus: dedit filiũ, qui homo natus est, vt & pro culpa & pœna humani generis satisfaceret iusticiæ Dei, & restitueret bonũ amissum per lapsum primorũ parentũ. Neutrum potuis-

set,

set, nisi verus Deus fuisset, neutrũ debuisset, nisi verus homo fuisset. Vt enim vnus homo peccato suo alios reos fecit: ita requirebat iusticia Dei, vt vnius de humano genere pœnam lueret pro reliquis. Ita enim Paulus ait: *Sicut inobedientia vnius multi constituti sunt peccatores: ita vnius obedientia multi cõstituti sunt iusti.* Neutrum meruisset iustè sua morte, nisi Deus & homo vna fuisset psona. Nam æstimatio & preciũ passionis & mortis inde est, quòd passio & mors illa sit hominis, qui est Deus. Ex hac ergo hypothesi causarum est illa necessitas passionis & mortis Domini, propter quam scripturæ sunt traditæ primùm, & tandem completæ. Hanc necessitatem, si vt decet, religiosè cogitauerimus, facilè occurremus rationibus sapientum huius mundi, & erigemus nos aduersus tentationes multas, quas caro & sanguis sæpè hominibus, præsertim securis, obijciunt.

Porrò quantũ intersit inter voluntatẽ Dei, volentis filij mortẽ, & voluntatẽ Iudęorũ, eãdem mortẽ volentiũ, ex causis & finib. iudicãdũ est. Causæ. n. efficiẽtes & finales actionib. qualitatẽ nũc vitij, nũc virtutis induũt, idq; nõ solum qñ actiones sunt mediæ, verũetiam qñ imperantur à Deo. Ideò Augustinus ait: *Non officijs, sed causis efficientibus & finalibus discernũtur virtutes à vitijs.* Cùm ergo voluntas nunc impellitur praua concupiscentia carnis, & tendit in malum finẽ: nũc regitur opinione vaga, & tendit ad bonum, opinione tale: nũc proprio impetu sine ratione fertur ἀπ' βουλητὸν, id est, id quod volumus: nunc ratione docta gubernatur, & rectà tendit in bonũ & laudabilem finẽ: non est mirũ pro hac diuersitate causarum efficientium & finalium, voluntatis bonitatem & malitiam spectari, atq; adeò actiones ipsas quas eligit voluntas. Cùm ergo ex verbis Domini obijcitur: Cùm necesse fuerit scripturas, quæ prædixerunt mortem Filij Dei, impleri, non videntur peccasse Iudæi, quorum voluntas congruit cum scripturis, atq; adeò cũ voluntate & patris & filij. Volunt Iudęi, vult pater, vult filius mortem; sed causæ efficientes & finales sunt maximè dissimiles. Iudas enim praua carnis cõcupiscẽtia, qua pecuniã appetebat, impellebat vt Dominum proderet in gratiam Pontificum. Turba clamans crucifige, seducta à sacerdotibus opinione erronea, in gratiam magnatum, regebatur. Summi sacerdotes, scribæ & Pharisęi, pprio impetu siue opinione ferebãtur, vt existimationi & dignitati suæ cõsulerẽt. At Deus Pater vera ratione, hoc est, dilectione humani gñris motus, vt q perierat, morte filij redimeret, filij mortẽ voluit. Filius aũt amore patris & amore gñris humani mori voluit: vt & patrẽ obediẽtia debita honoraret, & diabolũ spoliaret, & genus humanũ in gloriam Dei patris liberaret. Iudæi ergo nullo modo sunt excusabiles, qui voluerunt mortem Dñi. Malis enim causis ad malum finem tendentibus, cõtra Deum & scripturas ferebantur. quam ob causam feces calicis Dñi ebibent, nisi fortè quidã ex illis conuersi, cum Centurione ex gratia saluantur.

Lucas solus meminit sanationis auriculæ, q̃ Petrus abscidit Malcho: quo miraculo Christus ostendit & suã diuinam potentiã, & promptitudinem animi sui ad subeundam mortẽ pro humano gñre, & benignitatẽ suam etiã erga inimicos. Non enim potuit se continere fons pietatis ab exhibitione bñficiorum erga hostes, vt nos doceret, quo erga hostes affecti esse debeamus.

Prædictiones, causæ & doctrinæ, tactæ sunt suprà in historiæ explicatione: partim in genere, partim in specie.

Significatio aũt pręter suprà annotatas, vna hoc loco in primis est obseruãda. Malchus seruus pontificis primus inuadit Christũ. quare absq; omni dubio significatũ est, q regij & potẽtes homines in mũdo, serui Romani pontificis veri Antichristi, sint futuri primi, qui iniiciẽt manus Christo in suis mẽbris. Nam diuinitùs absq; omni dubio, hic seruꝰ est nominatus Malchus, vt significatio esset illustrior. Malchus. n. à regnando nomẽ habet. Vnde significatur, q reges serui pontificis, sint militaturi pontifici Romano, vt opprimãt Christũ in suis mẽbris, id q hodiè strenuè q̃dam potẽtissimi reges & principes faciũt. Sed quid stipẽdij vicissim reportabunt tãdem? Amittẽt dexteras auriculas, ita vt nõ pateãt vllis doctrinis salutarib. & retinebũt sinistras, quib. audiẽt sinistra & mala, quæ olim cedent ipsis in certissimam ruinã. Hac significatione erigamus animos nostros, cũ videmus ẽuentus respondere, certò statuentes, Deũ fore vindicem hostium suorum, qui facilè inueniet aliquem Vespasianum, vt Muscouitarum tyrannum, & Turcicum imperatorẽ, qui sument supplicium de persecutorib. Christi in suis mẽbris. Interea defendet ipse suam Ecclesiã, etiãsi multi ciues Ecclesiæ trucidabuntur, qui non tam victi, quàm victores erunt per Christũ, cui conformes sunt in cruce in hac vita; ita quoq; conformes erunt ipsi in gloria in futura vita. Sic enim Paulus ait: *Si enim vnà patimur cum illo, vnà etiam cum illo regnabimus.*

SEXTVS.

12 *Cohors igitur, & tribunus, ac ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligarunt eum.*

13 *Et abduxerunt.*

Particula illatiua *Igitur*, nõ est ociosè ptexũda. Nam cõlequens hoc ex priorib. dictis cõcluditur, hoc modo: Christus voluit bibere calicẽ, quẽ ei dedit pater vt biberet, hoc est, voluit sustinere passionẽ & mortẽ sibi à patre decretam. Igitur comprehensus, ligatus & abductus est: alioquin minimè. Id quod satis ostenditur, cũ voce Christi tanta turba, quæ ad eum capiendum venerat, prostrata sit. Omni igitur impedimento depulso, Petro quiescente, nemine defendente, Christoq; ipso vltrò se offerente, inflati milites vincula rerum omnium Domino immittunt: qui ad nostram naturã descendit, vt à peccatorum & diaboli vinculis nos eriperet.

Prædictiones & typi plures præcesserũt. Prædictiones in genere, sunt omnes prophetiæ de passione & morte Domini. Figura illustris fuit Ioseph, qui à muliere pessima accusatus, ligatur, abducitur, & in carcerem mittitur: sed postea solutus, regiis decoratur honoribus. Sic Christus accusatus à Synagoga adultera, ligatur & abducitur. Figuræ fuerunt etiam Daniel, Ezechiel, Ieremias & alij multi, qui vincti sunt & abducti in Babylonem.

Doctrina præcipua est imitationis: videlicet vt nos, si aliquando capiamur, ligemur & abducamur ab hostibus Christi, feramus omnia patienter, sciẽtes nos membra Christi esse, cui nostra patientia tum demum pingue erit sacrificiũ & gratissimum, si sale constantis fidei & confessionis condiatur.

Significatio vna est, videlicet, quòd Christo in suis membris immineant pericula & persecutiones, idq; maximè senescente Ecclesia. Oremus ergo cum Ecclesia, vt est in Psalmo 71. *Ne proiice me in tempore senectutis meæ: cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me.*

SECVNDA PARS.

In hac secunda parte narratur, vt in argumẽto huius capitis admonui, quomodo Christus captus & vinctus, in domum Annæ sit abductus: vbi nihil memoratur gestum. Cur autem eò sit ductus primùm, in declaratione textus videbimus. Hanc partem in articulos duos distinguemus.

PRIMVS.

Et abduxerunt eum ad Annam primùm. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.

Cur non Christum captum statim abduxerint ad Caipham, tum temporis summum pontificem: qui absq; dubio satellites ad Dominum capiendum miserat, (Præerat enim concilio & apud ipsum administratio summa, quo ad ἀυτονομίαν in religione, residebat) rationem reddit Euangelista. *Erat enim*, inquit, *Annas socer Caiphæ.* Hinc duo colligere promtum est: Primùm, quòd vterq;, hoc est, Annas & Caiphas consenserint vt Dominus caperetur: penes quos cùm esset summa autoritas, non dubium est, quin pleriq; omnes sacerdotes & Leuitę illorum sententiam approbauerint. Vulgus enim hominũ se tum demum sapere rectè putat, cùm magnatum, & eorum qui magnatibus adulantur, exẽpla sequitur: nec putat errare eos, qui eorũ exẽpla sequuntur, penes quos est summa autoritas. Ideò, vt & suprà capite 7. cùm ministri Pharisęorum reuersi, referrent de Christo, quòd nũquã aliquis homo sic fuisset locutus: respõdent Pharisæi: *Nunquid & vos seducti estis? Nam quis ex principibus sacerdotum credidit in eum?* Volentes significare, exempla principum normam fidei subditorum esse debere. Verùm hunc pestilentem & vsitatum nimis errorem hæc historia refutat. Quid igitur nos hinc discamus? Vt nos, modò sapere velimus, non ex magnatum, non ex eorum qui de successione Apostolorum gloriantur, non ex vulgi, quo nihil leuius est, opinione pendeamus: sed vt potius confugiamus ad Legem & testimonium, vt monet propheta. In rebus Oeconomicis, in gubernatione ciuili, quantum ad externos mores, non pugnantes cum Decalogo, attinet; valeat autoritas humana, & suo honore emineat, aliisq; regulam agẽdi præscribat. Verùm cùm agitur religio, honor Dei, & salus animarum, sequamur Dauidem, qui ait: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* In extremo enim die nõ iuuerit ciues Ierosolymitanos, quòd summorum sacerdotum, item Pilati & Herodis exempla sint secuti: sed iustas pœnas sui erroris luent. Quare Nicodemi, Mariæ, Marthæ & aliorum paucorum, qui tum vt hęretici & insani iudicati sunt, exempla potius, quàm magnatum & multitudinis, sequamur. Non enim ex autoritate seu dignitate hominum, neq; ex vulgi opinione: sed ex verbo Dei pendere eos oportet, quibus salus curæ est. Alterum quod hinc colligendum est, ὐδικὸν & morale est. Nam cùm Euãgelista dicit, quòd sit ductus ad Annã primùm, quia erat socer Caiphæ: significat quòd gener voluerit socero gratificari. Nam cùm gener Caiphas sciret socero Annæ pergratum esse, quòd factum erat, (cui haud dubiè significatum erat ab aliquo forte satellite, hostem, vt putauit, publicum iam captum esse) mandat vt captum in Annæ domum deducant, vt isto pacto gratificetur suo socero. Atq; ita quoq; hodiè hostes Euãgelij sibi mutuo gratificantur in perdẽdo Christum in suis membris, qui suo tempore mercedem dignam suis factis reportabunt. Annæ ergo & Caiphæ exemplum, non in specie facti, sed in genere imitemur, & seruiamus & gratulemur amici amicis, affines affinibus, in rebus piis & licitis.

Hic iuxtà obseruandum est, qualis nam fuerit status tum temporis Reipublicę Ierosolymitanæ. Deus sua lege mandauerat, vt quisquis ex tribu Leui consecraretur in summum sacerdotem, maneret in eo officio ad tempus vitæ. Sed quid hîc facit auaritia, & φιλοτιμία pessimi consiliarij? Spreta lege Dei, emunt pontificatum, & eò tandem res deuenit, vt qui plus numeraret Romanis præsidibus, sacerdotium summum acciperet, idq; non ad tempus vitæ, sed annum duntaxat. Ex quo colligere promtũ est, & quanta fuerit præsidum Romanorũ auaritia, & quãtum diuitiarum pepererit istis pontificibus superstitio. Nam aurum ex Italia, & omnibes Romanorum prouinciis Ierosolymam exportatum fuisse, conqueritur Cicero; adeò superstitio ferax est, id quod etiam in papatu hodie videre licet. Verùm quia pontificatus Romanus forte non est vendibilis, arte tamen singulari, ne quis diu pontificatu fungatur, efficiunt cardinales. Neminem enim eligunt antequam compleuerit annos 55. Existimant enim tum vitæ terminum nõ procul abesse. Verùm si quis probior fuerit, & in officio diligentior, artibus Italicis illum è medio tollunt.

Porrò

Porrò de prædictione huius facti, causis, doctrina & significatione, infrà in secũdo mẽbro, tertiæ partis huius capitis, dicemus. Quis quæso hodie huius rei exempla non vidit plurima? Multi magnates, & multi qui docti haberi volunt, adulantes principibus, eos erroneis opinionibus inescant primùm: deinde pertrahunt facile multitudinem in suam sententiam: & si quis aliquando dissenserit ab eorum decretis, nõ solum pro hæretico iudicatur, verumetiã indignus, qui hũc Solem aspiciat. Hoc spectaculo non offendãtur pij, sed cogitent hoc longè antea significatum esse.

SECVNDVS.

14 Erat autem Caiphas is, qui consilium dederat Iudæis quòd expediret vnum hominem mori pro populo.

Siue plures fuerint nomine Caiphę appellati, siue nõ, parum admodũ refert. Euãgelista noster hoc ideò refert, vt ostẽdat quãto odio Christi flagrarit hic pontifex, cuius erat officiũ, Christum præ omnib. alijs tueri, eiusq; doctrinã cæteris cõmendare. Cuius exẽplum hodiè pontifex Romanus nõ segniter imitat. De cõsilio Caiphæ suprà cap. 11. actum est. Nam deliberãtibus pontificib. & Phariſæis, Caiphas, ac si solus saperet in isto septuaginta vnius virorum cõsilio, reprehẽdens illorum inscitiã, ait: *Vos nescitis quicq̃, nec cogitatis q̃ expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo, ac nõ tota gẽs pereat*, Huius arrogãtis pontificis cogitatio fuit politica. Nihil enim planè de regno spirituali Christi cogitauit. Hæc autẽ ipsius sentẽtia fuit. Expedit vobis vt istum vnũ hominẽ Iesum, tot edentẽ miracula, quib. allicit ad se quãplurimos, interficiatis, ne paulatim sibi adiuncta turba regnum inuadat: quo facto Romani offensi, bellum nobis inferent, ac victos oẽs in prædam & triumphum abducent: atq; ità actum erit de tota vestra gente. Hoc fuit somnium istius pontificis: sed Spiritus Sanctus, qui per Balaami asinam olim locutus est, longè aliud voluit.

Quæstiones quæ ex hoc loco nascuntur, videlicet: Vtrum pontificibus Spiritus Propheticus sit alligatus: An pontificib. manifestis Christi hostib. Ecclesia sit subiecta: &, An impij gubernatores moueãtur in consilijs dandis à Spiritu Sancto, suprà in 11. capite declaratæ sunt. Nobis autem hæc Scripturæ dicta sequi tutissimum erit: Psal. 119. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* Matth. 7. *Cauete à falsis Prophetis.* Ad Gal. 1. *Anathema sit vel Angelus de cælo, qui aliud Euangelium docuerit.* Horum primum normam minimè fallacem nobis commendat, quam donec sequimur, nec errare, nec falli possumus. Secundum, interdictum serium habet, cõtra quod venire nefas est. Tertiũ, monet quo in loco habendi sunt illi, qui à regula verbi Dei deflectunt ad quosuis doctores, quantumuis sancti videri volunt, & dignitatis gradu pollẽt. Sint ergo testimonia Dei nobis cum Dauide, & nostrum gaudium, & viri consiliarij.

TERTIA PARS.

In hac tertia parte narratur quid gestum sit in domo Caiphæ principis sacerdotum. Sunt autem huius partis tria membra, quorum primum potissimùm agit de prima Petri negatione. Secundum, examen continet Christi de doctrina & discipulis; & facinus improbum serui percutientis Christum in maxillam, cum accusatione facti. Tertium, habet negationem duplicem Petri. Singula membra nostro more articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

15 Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.

Postquam Annas vidisset Iesum comprehensum, non sine summa animi voluptate misit eũ sic vinctum ad Caipham pontificem, videlicet, præfectum cõsistorio sacerdotum. Quod cũ videret Petrus, secutus est eum, idque à longè, vt Matthæus ait. Quod quidem primus gradus ad negationem fuit, & alius discipulus, qui Petrũ anteuertisse videtur. Vterq; amore quo suum complectebantur magistrum moti, vt viderent quid suo Magistro accideret in Caiphæ domo. In Petri persona pingũtur pij, qui Christum in suis membris amant quidem & fouent, donec illud impunè licet: verùm periculo imminente, sequuntur à longè, & tandem metu negãt, quẽ amore fouebant. Hic quilibet nostrũm, quasi intuens Petri trepidationẽ, cogitet de propria infirmitate, & nihil tribuat nec suę sapiẽtię, nec viribus; sed in timore Dei sollicitè ambulet, oretque Deum, vt ipse faciat, quo & fidem retineat, & robur animi inuictum concipiat, & bonam conscientiam vsq; ad finem tueatur, vt soli Deo gloria tribuatur.

SECVNDVS.

Discipulus verò ille erat notus pontifici, & ingressus est cum Iesu in aulam pontificis.

Quisnam fuerit ille discipulus, quia Euangelista eum non nominat, nõ est scrupulosè inqrẽdum. Vulgò putat fuisse Ioãnes huius Euãgelij scriptor. Omissa igit disputatione de nomine, de re dicamꝰ. Quisq; fuit, & discipulus Christi erat, & notus pontifici: & quia notus erat põtifici, cum Iesu intromissus est in aulam pontificis, nõ vt hostis, sed vt amicus pontificis. Hìc meritò quæritur, num pijs (qualem hunc discipulum fuisse non est dubium) liceat amicitiam & familiaritatẽ habere cum hostib. (qualis hic Caiphas erat) verę religionis, an nõ? Si nõ licet, male videtur fecisse hic discipulus: si licet, cur Paulus prohibet conuersari cum hostib. religionis: *Quod est*, inquiens, *consortiũ iusticiæ cũ iniusticia, & quæ est cõcordia Christo cũ Belial?* Respondeo. Quoniam oẽs homines naturę lege sunt inter se deuincti, & oẽs ex bonitate Dei viuunt, cõmuniterq; bonis Dei creaturis vtuntur, debẽt sibi inuicẽ, & naturæ lege, & exẽplo Dei, humanitatis

officia, quantum quidem id fieri ſalua fide pote
rit. Nam cùm fidei negotium agitur, anathema
ſit, qui obſequēdo gratulatur hominib. quibuſ-
uis. Amicitia ergo huius diſcipuli, & Caiphæ,
extra fidei negotium erat ἐν βιωτικοῖς, id eſt, in re-
bus ad vſum huius vitæ pertinētib. Poteſt fieri
quòd hic diſcipulus piſcator fuerit, atq; ideò p-
pter vēditos piſces fuerit notus familiæ pontifi
cis, qua occaſione eſt intromiſſus. Diſcernatur
igitur inter amicitiā politicā, & religioſā. Politi-
ca, quia κατὰνομὸν eſt & βιωτικὴ, poteſt eſſe inter
quoſuis homines, propter vſum rerū ſpectantium ad hanc vitam. Turcæ cōtrahunt cum Chri
ſtianis, & Chriſtiani cum Turcis, vt olim Abra-
ham cum filijs Heth, & alijs veræ religionis ho-
ſtib. Item Ioſeph cum Aegyptijs: & Iudæi cum
vicinis nationib. Religioſa amicitia non pōt eſſe
inter eos qui Chriſti religionem ſequuntur, &
eos qui idola colunt, quemadmodum Paulus
2. Cor. 6. copioſè docet, & Iohannes in 2. Epi-
ſtola. Quapropter qui in vno quidem loco pijs
ſe adiungunt, eorumq; ſacris vtuntur; in alio ve
rò idola colunt, in gratiam amicorum, inexcuſa
biles ſunt. Hi enim nomine Chriſtiani dici poſ-
ſunt, ſed reuera ſunt Chriſti hoſtes. Quia ſcri-
ptum eſt: *Cordè creditur ad iuſticiam, ore fit confeſſio
ad ſalutem.* Huius confeſsionis duæ ſunt partes;
videlicet approbatio veræ doctrinæ, & verorū
cultuum; & improbatio falſæ doctrinæ, & fal-
ſorum cultuum.

TERTIVS.

16 Petrus autem ſtabat foris ad ianuam. Exiuit ergo alter diſcipulus, qui notus erat pontifici, & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum.

Petrus à longè ſecutus Dominū, vt videret
quid fieret de ſuo Magiſtro, tandem venit ad do
mum Caiphæ, & interceſsione diſcipuli eius, q̄
notus erat pontifici, intromittitur ab oſtiaria.
Etſi autem Petrus amore ſui Magiſtri in pericu-
lum ſe coniecit; tamen non vacat culpa temeri-
tatis. Monemur ergo vt prudenter faciamus
quæ noſtræ ſunt vocationis in timore Dei, & ca
ueamus ne præter neceſsitatem, intempeſtiuo
zelo nos aut alios in periculum conijciamus.

QVARTVS.

Dicit ergo ancilla oſtiaria Petro: Num & tu ex diſcipulis es hominis huius? Dicit illi, Non ſum.

Ecce firmiſsima illa petra ad vnius auræ le-
uem ſuſurrum, tota concuſſa tremit. Ecce cum
extra periculum erat Petrus, magnum animi
robur præ ſe tulit, ac ſe inuictum fore athletam
ſtatuit. *Etiamſi*, inquit, *omnes offendantur, at non e-
go.* Item: *Si oportuerit me commori tecum, nequaquam
te abnegabo.* Item: *Quare non poſſum te ſequi modò, a-
nimam meam pro te pono.* Sed quid fit? Poſtquam
periculum præſens videbat imminere, vnius
mulierculæ vocula ita eſt perturbatus totus, vt
ſuum Dominum ac magiſtrum turpiter abne-
garit. Non enim is tantum abnegat Chriſtum,
qui dicit eum non eſſe Chriſtum: ſed ille quoq;,
qui cùm ſit, negat ſe diſcipulum eſſe Chriſti.
Iam prædictiones, cauſas, doctrinas & ſignifica
tiones huius facti breuiter attingamus. Hæc Pe
tri negatio, vt figurata eſt in Iudæis, qui etſi Deo
promiſerant obedientiam, ſatis conſtanter di-
centes: *Omnia quæ præcepit Dominus faciemus, & e-
rimus obedientes*, tamen ipſum poſtea turpiter ne
garunt, adeò vt fabricarent ſibi vitulum, quem
Dei loco colebant: ita prædicta fuit à Chriſto,
ſicuti ſuprà audiuimus.

Cauſa fuit, vt pœna reſpōderet culpæ. Adam
enim etſi Deum Dominum ſuum agnouit, ab
eo tamen poſtea turpiter defecit. Hanc culpam
vt deleret Dominus, turpem diſcipuli abnega-
tionem non ſine maximo dolore eſt paſſus.

Doctrina eſt, quòd exemplo Petri doceamur
& admoneamur quales nam ſimus natura, no-
bis relicti. Cùm extra pericula ſumus, videmur
nobis inuicti athletæ eſſe, adeò vt etiá hoſtib. au
dacter inſultemus. Verū mox vbi ingruerit vel
leue periculum, aut negamus turpiter, aut diſſi-
mulamus aſtutè, vt noſtræ quieti conſulamus.
Hinc ergo diſcamus ſolicitè ambulare in timo-
re Dei, verè agnoſcere imbecillitatem noſtram,
ardenter rogare Deum, vt ipſe ſuo ſpiritu no-
bis adſit παράκλητος, ac nobis animi robur addat,
vt confeſsionē retineamus, & perſiſtamus for-
tes ſub cruce, ſi qua ſubeūda erit propter fidei
noſtræ confeſsionē. Deinde in ancilla oſtiaria
Caiphæ, exemplum habemus familiæ, quæ ad
exēplar ſui patris fam. mores ſuos cōponit. Vt e-
nim ancilla iſta, cū videret herum ſuū maleficis
verbis Chriſtū excipere, ipſa quoq;, vt fidamini
ſtra crederetur, Petro diſcipulo Chriſti pericu-
lum ſtruit: ſic familiæ impiorum, ſuis Domi-
nis adulātes, diſcipulis Chriſti pericula creant.

Significationes hæ ſunt. In Petro ſignificatū
eſt quid futurū ſit in extremis tēporibus. Multi
qui Petri, hoc eſt firmiſsimæ colūnæ dici & ha-
beri volunt, turpiter ad nutū etiá fœminarū im
piarū abnegabūt Chriſtū, vt ſuis reb. conſulant
& tranquille viuāt. Exiſtimo ēt ſignificatū eſſe
hoc ancillę facto, ante extremū diē mulieres fo-
re inſtrumēta pſecutiōis Chriſti, in ſuis mēbris.

QVINTVS.

*18 Stabant autem ſerui & miniſtri qui prunas congeſſerant, quia frigus erat, & cale-
faciebant ſe, erat autem cum eis & Petrus, ſtans & calefaciens ſe.*

Etſi Petrꝰ territus voce mulierculæ, negat ſe
diſcipulū Chriſti eſſe; tñ aliqua ſcintillula amo-
ris erga magiſtrū ſuū, tanq̄ cinerib. tecta, intus
in corde Petri latebat: ideò non ſtatim abit, ſed
adiūgit ſe miniſtris & calonib. vt finē videat. Nā
intra ſpē & metū fluctuabat Petri animus. Spe-
rabat fortè Petrus fore, vt miraculosè Chriſtus
ſe è manibus ſacerdotum ſubduceret. Petrus
ergo hic videtur adumbrare eos, qui Chriſtum
quidem

quidem amant, verùm vt pericula vitent, adiun A
gunt se hostium Christi ministris, vt vel isto pacto securi euentũ videant. Verùm hæc prudentia carnis nihil iuuerit. Oportet enim vtrumq; absq; fuco esse; videlicet fidem in corde, & confessionem in ore. Neq; ita calefaciendum est cor pus, vt frigeat animus: quod tũ demũ fit, si metus externam confessionem interrumpat.

De Secvndo.

In hoc secundo membro Caiphas pontifex B
interrogat Dominum de discipulis & doctrina eius; cui Dominus respondens, percutitur in maxillã à seruo pontificis: de qua iniuria Christus conqueritur, seruum istum iniustè fecisse conuincens.

Primvs.

19 Pontifex igitur interrogat Christum de discipulis eius, & de doctrina eius.

Caiphas pontificia authoritate tumẽs, Christum de discipulis & doctrina interrogat. Hîc C
primum cogitandum est ex quo fonte profluat, & quo feratur tanto impetu hæc pontificis interrogatio. Fons fuit hypocrisis, quæ semper in Ecclesia dominiũ sibi vendicat. Tumet enim titulo, ordinaria successione, splendore ceremoniarum, maiorum institutis, antiquitate, opinione sapientiæ, multitudine, dignitate personarũ, quæ suas tuẽtur partes. Ideò Caiphas hypocrita, ac si penes se solum & suum collegium docendi resideret authoritas, & hæreticum esset D
quicquid ipse non approbaret, Christum ita interrogat. Sed fallitur hypocrita. Non enim authoritas pontificia, sed verbum Domini norma doctrinæ esse debet. Finis, quo fertur tanto impetu hypocrita pontifex, est, vt Christũ blasphemum in Deum, seductorem populi, turbatorẽ pacis, & affectatorem regni persuadeat senioribus & populo; quo facilius impetret à Pilato p̃side, vt istum tanquam pestem communem è medio tollat. Habemus vnde fluat, & quo tendat pontificis interrogatio: iam videamus factum ipsius in se. Pontifex hic aut interrogat de eo quod nouit, aut de eo quod ignorat. Si hoc facit quia nouit, temerè facit. Nemo enim quod scit, vt ab altero discat, necesse habet. At si hoc facit quia ignorat, duplici iure culpandus est: & quia cùm summus sit pontifex, ignorat quid publicè doceatur; & quod hominem ad supplicium vocat propter doctrinam quam ignorat vera ne sit an falsa. Sic solent hypocritę facere. Da- F
mnant antequam cognorint, nec audire dignãtur eos qui de doctrina testificentur; vt Saul interemit Achimelech non auditum, & Rex Ioachim prophetam Vriam. Sic præcipitat Satan impiorum corda spiritu vertiginis, vt contra leges & omnem iusticiam ferãtur aduersus innocentes, non ob aliam causam, quã q; veritatẽ ferre nõ possint. Astuta ergo ista vulpecula Caiphas, omittẽs diuina doctrinæ Christi testimonia, quæ ignorare nõ potuit: videlicet miracula G
quib. Christus suã doctrinã iuxta prædictiones prophetarũ cõfirmauit, calũniandi gratia de doctrina & discipulis interrogat. De doctrina q.dẽ, vt astantib. pontificiali autoritate psuadeat, doctrinã Christi esse cõtra legẽ Mosis. De discipulis verò, vt Dñm seditionis insimulet, ac si ideò discipulos cogeret, vt seditione occuparet docendi locum in Ecclesia, & paulatim regnum inuaderet. Atq; ita non solum labefactaretur autoritas Phariseorum & Scribarum, penes quos tum temporis ius docendi erat in Ecclesia; verumetiam vt seniores & populus sibi à seditione metuerent. Etsi autem Iohannes hæc pauca refert de Caiphæ interrogatione: tñ multo plura referuntur ab alijs Euangelistis, quæ ab illis petenda sunt. Nobis enim solummodo p̃positum est historiam à Iohanne perscriptam declarare. Iam prædictiones, causas, doctrinas, & significationes huius partis historiæ, breuissime indicabimus.

Prædictiones huius facti sacerdotum, seniorum, & totius concilij, plures sunt, ex quib. pauCas ascribam: quæ quia sunt generales, singulis historiæ partibus accommodari debent. Dauid Psal. 2. hoc examen conciliabuli Iudæorũ præuidit, cùm ait: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges, & principes conuenerunt in vnũ aduersus Dñm, & aduersus Christum eius. Dirumpamus vincula eorum.* Psal. 22. *Circumdederunt me vituli multi, & tauri pingues obsederunt me, aperuerunt super me os suum, sicut Leo rapiens & rugiens. Circumdederunt me canes: concilium malignantiũ obsedit me.* Ipse quoq; Dñs post transfigurationẽ D
in monte, sæpiùs discipulos suos præmonuit de hoc Iudæorum facto. *Futurum est*, inquit, *vt Filius hominis tradatur in manus hominum, &c.* Hæ prædictiones & similes, clarissimè loquuntur de rabiosis calumniis pontificis, Phariſæorum & Seniorum in domo Caiphę, & postea in p̃torio, de quib. historia apud Lucam legatur.

Causa huius facti nõ est tam quærẽda in Pharisæis & sacerdotib. q̃ in toto humano genere. E
Nos oẽs in Adamo circumuenti sumus calumniis: Deinde ipsi calumniis deliquimus, quibus opprobrium sempiternum meruimus. Qua p̃pter prodit noster pontifex Iesus Christus, & sustinet opprobria & calumnias, vt nos ab opprobriis & calumniis liberet.

Doctrina est, vt grati simus Christo liberatori, & patiamur fortiter, si aliquando propter ipsum & ipsius doctrinam calumnias, falsa testimonia, & opprobria ferre cogamur.

Significatio est, quod Christus talia sit passurus in mẽbris, qualia passus est in persona. Admoniti ergo hac significatione, obfirmemus animos nostros, si aliquando Deus propter confessionem nos similia pati voluerit, ne tum tanquam non præmoniti frangamur animis, & abijciamus confessionem.

Secvndvs.

26 Respondit ei Iesus: Ego palàm locutus sum mundo, ego semper docui in Synagoga, & in templo, vbi omnes Iudæi conuenerunt, & in occulto locutus sum nihil.

21 Quid me interrogas? interroga eos qui audiuerunt quid locutus sum eis. Ecce hi norunt quæ dixi ego.

Quoniam Dominus sciuit ex quo fonte manaret, & in quem finem tenderet interrogatio Pontificis, responsionem personæ interroganti accómodat. Et quia interrogatio de discipulis pendet à doctrina Christi, solúmodo de doctrina respondet. Responsio autem Christi duo habet, videlicet tacitam reprehensionem pontificis, & prouocationem ad testes suæ doctrinæ. Reprehensio tacita est: *Ego palàm locutus sum mũdo*, &c. Cuius hic est sensus: Tu Caipha qui summo fungeris sacerdotio in populo Dei, si nosti quæ docuerim, frustra me interrogas: Si non nosti, iure culpádus es, qui cum caput sis ecclesiæ, tuo quidem iudicio, non nosti quid publicè doceatur. Nam ego in occulto non docui, sed palàm in synagoga & in templo, omnibus audientibus Iudæis. Dominus ergo non uolens reuocare quicquam eorum quæ docuerat, hoc responso se constantem in doctrina manere significat: suo exemplo docens, quid & nos facere oporteat, si quando ab hostibus veritatis, & in synagoga pontificia, de doctrina nostra interrogamur. Quid? An non Apostolus præcipit, vt simus parati ad reddendam rationem spei nostræ, cuiuis petenti? Hoc quidem verisimũ est, modò is qui spei nostræ rationem postulat, vel ipse non ignorantia affectata ignorat, vel non nisi calumniandi gratia interrogat, quemadmodum Caiphas fecit. Tunc enim satis est dicere: nos palàm & in occulto nihil docuisse. Verùm si existimus coram iudicibus ignaris doctrinæ nostræ, in mansuetudine & timore Dei, & bona conscientia, fidei nostræ ratione reddemus, idq; in hunc finem, vt & qui ignorarunt, nostra responsione erudiantur, & infirmi confirmentur, & nos ipsi confessione nostra veritatem doctrinæ propagemus, ac sanguine obsignemus, exemplo magistri nostri, si res ita postulauerit: quod tamen nemo præstare poterit, nisi robur animi diuinitus ei datum fuerit, vt in Petro Apostolo vidimus.

Prouocatio ad testes doctrinæ (quæ est doctrinæ manifesta confessio) est cùm ait: *Interroga eos qui audiuerunt quid locutus sum eis: Ecce hi norunt quæ dixi ego*, quasi diceret: Frustra laborat, qui rẽ omnibus notam quasi abditam scrutatur. Cùm ergo plurimi sunt qui me audiuerunt, quorum pleriq; inimici & hostes sunt, ab eis cognosce quid docuerim. Est autẽ constantis animi & cõfidentis, in examine doctrinæ prouocare vel ad ipsos doctrinæ hostes. Monemur ergo Christi exẽplo, vt primũ nobis paremus certitudinẽ doctrinæ, vt nobis ipsis cõstet de veritate q̃ docemus. Deinde vt cõfidẽter nõ solũ ad amicos, verũ etiã ad hostes prouocemus, si quãdo q̃stio de doctrina nostra oritur, vt veritas doctrinæ quã profitemur, salua maneat.

Porrò ex hoc Domini respõso q̃stio oritur. Nã Matt. 10. ipse Dominus ait: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lucẽ, & q̃ in aurẽ auditis p̃dicate super domos.* Hic aũt Dominus dicit se palàm mũdo locutũ esse: itẽ, nihil in occulto dixisse. Hęc antilogia sic soluitur, si cõsideretur scopus & finis interrogationis pontificis. Caiphas non interrogat de doctrinæ partibus, sed de docẽdi autoritate & doctrinę summa, vt caussam aliquá inueniat p̃dẽdi innocentẽ. De autoritate docẽdi mũdo locutus est Dominus, cùm se & diuinit⁹ missum demõstraret, & testimoniis diuinis se legatũ Dei esse, de quo Moses antea p̃dixerat, declararet. De doctrinæ verò summa multis modis palàm locutus est, & ostendit suá doctrinam esse Mosis & ꝓphetarũ. Atq; ita omnia de q̃b. interrogare vult Caiphas, Dñs publicè docuerat.

TERTIVS.

22 Hæc autem cùm dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicẽs: sicciné respondes pontifici?

Hoc improbi serui facto, cõprobatur veritas dicti Salomonis, dicentis: *Princeps amans mendacia, habet omnes ministros impios.* Qualis n. Domin⁹, tales plerũq; & serui. Veterator iste seruus, siue Malchus, vt Chrysostomus, Bernhardus & multi alij existimant, q̃d valde verisimile est, in gratiá sui Domini mẽdacis & impij, sæuit in Iesum, quẽ innocentẽ nouit, & ei impingit alapã ignominiosè, à quo salus & gloria gratuito offerebatur. Nõ dubiũ est, quin hic minister fuerit vnus ex iis, q̃ Iohann. 7. referuntur missi ad cõprehẽdendũ Iesum, cuius doctrinã cùm admirarẽtur, nolebant Iesum cõprehendere, q̃ res reddidit ministros Pharisæis suspectos, ac si ipsi quoq; in Christũ crederẽt. Hanc quasi maculá hic seruus volens abstergere, iniussus alapã Dño dedit. Vtinã iste nebulo multos hoc die non haberet socios. Factum huius serui exaggerat Bernhardus hisce verbis: *Ecce*, inquit, *percutitur à luto figulus, ab infimo summus, à peccatore Deus, à mãsipio Dominus, à creatura creator, ab eo quẽ redimere venerat piissimus Redemtor.* Sic mundus malũ pro bono, ignominiam p̃ gloria reponit: sed ipsi vicissim accidet, quod Salomon ait: *Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius.*

Prædictio Threnorũ 3. *Dedi maxillam meã percutienti.* Michææ 5. *Percutient maxillam iudicis Israel.*

Caussa, nostram iactantiam probrosis alapis luit Dominus. *Dedecorati*, ait Cyrillus, *peccato fuimus, quam notam iniustum Christi deterfit dedecus.*

Doctrina: vt nos qui Christi membra sumus, patienter feramus, quæ à ministris Sathanę nobis inferuntur opprobria: scientes verisimum fore, quod in Prouerbiis dicitur: *Dominus illudet illusores, mansuetis autem dabit gratiam.*

Significatio: q̃ pontificis Romani, q̃ crudelitate Caipha non est inferior, adulatores & ministri, multa sint Christo in suis mẽbris illaturi probra: non q̃ rectius nõ intelligãt, sed vt gratiã pontificis sibi cõcilient, & si qua de ipsis erat orta suspicio, eluatur. Ideò verè Bernhardus ait: *O Domine Iesu multa adhuc fiunt contra te, propter humanum fauorem.* Sed verè infelices illusores isti

sunt,

sunt, quia scriptum est: *Abominatio Domini omnis illusor.* Nos ergo illorũ præsentẽ statum, in quo felicissimi putantur, non intueamur, sed extrema eorum cogitemus.

QVARTVS.

23 *Et respondit ei Iesus, si male locutus sum, testificare de malo: sin bene, cur me cædis?*

Quia hic seruus Domini percussit innocentẽ cõtra leges & iustum iuris ꝓcessum, reprehẽditur à Dño duobus argumentis. Quorũ prius est: Malefactor quispiam prius est legitimè conuincendus, quàm puniendus. Tu ergo iniustè facis quod me non conuictum percutis. Ordo iustitiæ diuinæ postulat, vt accusatio præcedat sententiã, sententiã legitimè latã sequatur executio iuxta legũ præscriptũ. Ex huius ergo serui facto (quod iudices isti non improbant) appa ret quanta tum fuerit Iudæorum in iudicando leuitas & iniquitas, qui non ex legum præscripto, vt oportuit: sed ex affectibus condemnabant & iustificabant, quos volebant, idque sine ordine & iusto iuris processu. Posterius: Summa iniuria est innocentem cædere, quem leges iubent defendere. Tu ergo qui me rectè & benè loquentem cædis, iniuriam mihi facis. Atque ita Dominus & iudices tacitè reprehẽdit, qui hoc permittunt: & ipsum seruum apertè, qui furiosa manu in se inuasit corripit. Vtrumque opus veræ dilectionis erat, & iustitiæ.

At quomodo, dicat aliquis, hoc Christi factũ cum ipsius præcepto congruit, Matth. 5. *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, obuerte illi & alteram.* Resp. Si sensum præcepti spectes, Christus nequaquam ei aduersatur, sed potius perfectissimè satisfacit. Id enim quod voluit præcepto, hoc suo exemplo confirmauit. Nam per externum corporis gestum, internum animi affectum intellexit Dominus, quem vult alienissimum esse à cupiditate vindictæ: veluti si quis inueniretur, qui accepta vna plaga in corpore, potius alteram acciperet, quàm vel cuperet vindictam, vel se ipse vlciscereturis profectò iudicãdus esset alienus ab omni cupiditate vindictæ. Sic Dominus si percussus voluisset vindictã, facilè vel nutu prostrauisset percussorem, vel effecisset vt dæmonio agitaretur, vel terra absorberetur, vel epilepsia corriperet, vel quouis alio modo miserabiliter vexaretur: sed horũ nihil fecit, vt sua patientia præceptum à se datũ confirmaret. Sed τὸ ῥητὸν, dicat aliquis, tollis, qđ aliud videt requirere. Clarè enim dicit: *Obuerte ei & alteram, maxillam* sc. Respondeo. τὸ ῥητὸν nõ tollit, q eius sententiã scrutatur, id quod hoc pacto fieri põt. Exempla regulæ subiiciũtur, & hypotheses suis thesib. Regula est seu thesis apud Matthæum: *Ne resistatis malo*; hoc est, Paulo interprete ad Rom. 12. *Nolite malum pro malo vltiſſim reddere vosmetipsos vlciscentes; sed date locum iræ.* Regula ergo hæc, seu thesis, solummodo priuatam vindictã prohibet. Exemplum regulæ, seu hypothesis in sua thesi contenta est: *Quisquis impegerit alapam in dexteram maxillam, obuerte ei & alteram.* hoc est, vt ex regula seu thesi manifestũ est, non vicissim illi alapam impinges, sed potius alteram ei obuerte maxillam, quàm hoc facias. Exemplum ergo hoc, seu hypothesis, cũm in regulam seu thesin includi debeat, nequaquam absolutè accipi potest; sed necesse est vt comparatiuè accipiatur, alioqui plura contineret exemplum & hypothesis, quàm regula & thesis, quod esset absurdissimum. Præterea magna sequeretur absurditas, si τὸ ῥητὸν sine interpretatione conueniẽti retineretur. Quid enim aliud esset porrigere alteram maxillam, quàm magis irritare petulantiam percutientis, qui iã antea nocendi libidine plus satis esset inflammatus. Addo quòd hypocrita quispiam, seruans τὸ ῥητὸν, possit plenus esse cupiditate vindictæ, & ex animo precari malum qui se læserit, etiãsi gestu corporis obuerterit ei alteram maxillam. Proinde Christus nequaquam contra sum præceptum facit, sed potius præbet se nobis exemplum præcepti. Non enim reddit malum pro malo, sed bonum pro malo. Corripit enim benignè eum, qui iniustè læsit. Quod profecto est alteram maxillam præbere, id est, patienter sine vindictæ cupiditate ferre iniuriam. Proinde Augustinus hoc loco rectè ait: *Hinc demonstrauit quod demonstrandum erat; sua scilicet magna illa præcepta patientiæ, non ostentatione corporis, sed cordis præparatione facienda esse.*

Doctrinam suppeditat nobis factum Christi. Vt enim Christus non conniuet ad iniuriam, sed percutientem se corripit, iustè, sine cupiditate vindictæ: ita quilibet pius, dum iniustè patitur, potest de sua testari innocentia, nec debet iniustum factum probare. Interim tamen sine cupiditate vindictæ, oportet paratum expectare, quicquid iniuriarum hostes Dei ipsi illaturi sunt. Non dissimile est exemplum Pauli Actor. 23. qui cum diceret coram pontifice Anania, & aliis qui cum illo erant: *Ego omni bona conscientia versatus sum ante Deum ad hunc vsq; diem:* Ananias pontifex imperat astantibus, vt os illi percutiant. Hic Paulus non silet ad iniuriam, sed dicit Ananiæ: *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Neq; tamen cupit vindictam Paulus, sed denunciat, vt minister Dei, impio põtifici pœnã diuinitus ꝓpiniustũ factũ. *Tu*, inqt, *sedes iudicãs me secundùm leges, & contra leges iubes me percuti.* Quòd aũt addit, *Paries dealbate:* exemplum sui magistri imitatur, dicentis: *Væ vobis scribæ, pharisæi, hypocritæ.* Quid enim aliud est hypocrisis, quàm paries dealbatus? Non ergo peccant ministri Euangelij, si pio zelo detrahunt hypocritis laruam, & eos propriis coloribus depingunt, vt tandẽ resipiscãt.

Significatio est, quod Christus in suis membris iniustè & contumeliosè à seruis Sathanæ sit tractandus. Fieri enim non potest, vt Satan ferat Christum in suis membris vera & salutaria dicere. An non hodie in multis locis innocẽtes cęduntur, & malè tractantur propter veritatis confessionem? Quare si & nobis tale aliquid acciderit, sciamus hoc prius in Christi persona fuisse significatum.

QVINTVS.

24 (Miserat eum Annas vinctum ad Caipham pontificem.)

Hæc verba in parenthesi legenda sunt, & aoristus ἀπέστειλε per plusquampfectũ reddendus est. Est enim verborum transpositio. Nam Annas in sua domo, in quam videtur non esse intromissus Iesus, non examinauit Iesum: sed ipsum, vt ad se erat adductus, misit vinctum ad Caipham pontificem. Quod cùm videret Petrus, à longè secutus est, donec is quoque in domum' pontificis venit: vbi ad vocem ancillæ ostiariæ negauit Dominum primùm. Hoc ita esse, non solum ex aliis trib. Euangelistis manifestò est, verumetiam ipse Ioannes satis hoc indicat, qui non Annam, sed Caipham pontificem seu principem sacerdotum appellat.

DE TERTIO.

In hoc membro duplex negatio Petri exponitur, cũ prædictione Domini de euẽtu, dicentis: *Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis.*

SEXTVS.

25 Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se. Dixerunt ergo ei: Num & tu ex discipulis eius es? negauit ille, & dixit: nõ sum.

26 Dicit ei vnus ex seruis pontificis cognatus eius, cuius absciderat Petrus auriculam: Nónne ego te vidi in horto cum illo?

27 Iterum ergo negauit Petrus, & statim cecinit Gallus.

Quod laude dignissimum erat in Petro, hoc in probrum verterunt ministri pontificis, vt improbi facere consueuerunt. Quid enim laudabilius esse potest, q̃ esse discipulũ Christi, & cũ eo versari, qui verba vitæ habet? Verùm vt laudatissimum esse dico discipulũ Christi esse: ita ignominiosissimum & probrosissimum fuerit à Christo deficere, Christum negare, periurio attestari se Christum ne nouisse quidem. Sed Petro accidit quod est in Prouerbio: *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* Petrus in sodalitio collegarum suorum erat pius, erat innocens: Christum magistrum suum confitebatur, palam esse Filium Dei viui, verbum vitæ æternæ habentem: ex qua confessione nomen Petri accepit. Atq; adeò magnum robur animi præ se tulit hic Petrus, vt dixerit Iesu Magistro: *Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo.* At postquam ventum est in aulam pontificis, ex firmissima Petra, arundo factus est: quia leuissima aura ita est impulsus, vt Dominum & Magistrum suũ turpiter abnegauerit. Ecce quid faciat prauum sodalitium, quamque verum sit veteris poetæ dictum: φθείρουσι ἤθη χρηστ' ὁμιλίαι κακαί, id est, corrumpunt mores bonos consortia praua. Item ἤθη πονηρὰ τὴν φύσιν διαφθορά, id est, Mali mores naturam peruertunt. Rectè proinde Salomon monet, cùm ait Prouerbiorum capite vigesimosecundo: *Spinæ & laquei in via peruersi, qui procul inde discedit, custodit vitam suam.* Si Petrus abstinuisset ab aula pontificis, & non adiũxisset se impij pontificis ministris, in negationis & periurij flagitium nequaquam incidisset. Simus ergo nos, lapsu Petri admoniti, cautiores, & fugiamus impiorum consortia, ne inde aliquam labem, quod sanè facillimum erit, contrahamus.

Sed dicat aliquis: Christus prædixit fore, vt Petrus se negaret ter antequam gallus in ea nocte caneret. Ergo aliter fieri non potuit: excusandus proinde est Petrus. Resp. Petrus non ideò negauit, quia hoc Dominus prædixit: sed quia negaturus erat Petrus, Dominus qui omnia nouit, & simul omnia videt in suo æterno, hoc prædixit. Vt ergo ex prædictione Christi eius diuina sapientia, qua omnia nouit, concluditur: ita ex negatione Petri, vanitas præsumtionis illius demonstratur. Ideò Augustinus ait: *Ecce medici completa est prædictio, ægroti conuicta præsumtio. Noli ergo quisquis es, tuis niti viribus.*

Quæritur præterea, cur Dominus permiserit illum, qùi habebatur firmissimus inter Apostolos, tam turpiter labi? Huius permissionis plures possunt assignari causse. Prima, vt nemo, lapsu Petri admonitus, quãtumuis videatur sibi fortis, cõfidat suis viribus. Quod. n. Petro accidit, cuilibet facilè accidere potest. Nã de eadẽ infirmitatis massa desumti sumus oẽs. Secunda, vt extat illustre exemplũ misericordiæ Dei in Petro, qui vel grauissimè lapsos recipit in gratiam, modò cum Petro pœnitentiam egerint, & cõuersi fuerint ad Christũ misericordiæ fontẽ. Gratia enim, iuxta Pauli dictum, multum superat peccatũ. Gratia enim regnat per iustitiã in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum. Detestemur igitur errorem Donatistarum negantium lapsis veniam, & nos lapsi confugiamus ad fontem misericordię Iesum Christum, qui venit seruare quod perierat. Tertia, vt Petrus, qui futurus erat minister Christi, in propagando ipsius Euangelio, à se ipso discereret, quomodo ageret cum aliis, q̃ labuntur, vtq; successores Petri, hoc est omnes ministri Euangelij, idem faciant. Syracides ait: *Intellige ea quæ sunt proximi tui à te ipso.* Et Paulus ait: *Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi in spiritu lenitatis, considerãs teipsum.* Et 1. Timoth. 1. *Ideò misericordiam consecutus sum, vt in me primò ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar iis qui crediturí essent in ipsum, in vitam æternam.* Atq; ita videmus quòd tristissimus Petri lapsus nobis in salutarẽ medicinam cedit, modò Petri exemplum resipiscentis imitemur. Nam vt in Petro lapso nostram infirmitatem contemplamur: ita in eodẽ resipiscente misericordiam Saluatoris erga nos resipiscentes adorabimus. Habet enim mitissimus Iesus æqualem naturam. Quemadmodum enim venit vt saluaret quod perierat: ita clemẽter inuitat omnes peccatores ad pœnitentiam. Is. n. est, q̃ apud ꝓphetã dicit: *Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, sed vt cõuertat & viuat.* Difficilior quæstio oritur ex collatione negationis Petri ad dictum

dictum Domini Luc. 22. vbi Dominꝰ Petro ait: *Sathanas expetiuit vos, vt cribraret tanquã triticũ: ſed ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua.* Ex Petri facto, & hoc Chriſti dicto, videtur ſequi, ꝙ Petrus tãetſi abnegauerit Dominũ cum periurio, retinuerit nihilominus fidẽ. Si.n. nõ defecit fides Petri, nõ eſt amiſſa periurio & abnegatione ſui magiſtri. Videtur ergo fides poſſe ſtare cum quouis peccato vaſtãte cõſcientiá hominis. Verùm hoc Spiritus Chriſti in Paulo negat. Dicit.n. naufragium fieri fidei, bona cõſcientia vaſtata. Quid q̃ ſo aliud eſt fidei naufragiũ facere, q̃ fidei iacturam pati, hoc eſt, fidẽ prorſus amittere. Si ergo & dictũ Chriſti ſtabit, & dictũ Pauli, qui dictãte Spiritu Chriſti, negat fidem cõſiſtere poſſe, bona cõſcientia repulſa: quærenda eſt huius apparentis antilogiæ recõciliatio ex verbis Dñi, quæ mox in eodẽ cõtextu ſequuntur. Nã cùm dixiſſet Dominus, *Rogaui pro te ne deficiat fides tua*: mox immediatè ſubiungit, *Tu aliquãdo cõuerſus, confirma fratres tuos.* Iã aũt cum auerſus & cõuerſus ita cõtraria ſunt, vt in vno tertio ſimul eſſe nõ poſſint: Petrus qui fuit rurſus cõuertendꝰ, ꝙ neceſſario p fidem fieri debuit, fuit abſq; omni dubio prius auerſus amiſsione fidei. Donec.n. fidẽ retinemus, cõuerſi dicimur: fide aũt amiſſa, auerſi. Hinc neceſſariò concluditur, duplex fidei defectio: videlicet temporalis, & finalis. Petri defectio fuit tẽporalis, vt Dauidis: Iudæ aũt finalis, vt Saulis. Fruſtra ergo quidam ex dicto Chriſti, *Rogaui pro te ne deficiat fides tua*: extruunt dogma pnicioſum, videlicet ꝙ homo q̃ ſemel cõcepit fidẽ & credidit, nõ poſsit rurſus amittere fidẽ q̃cquid fecerit. Dicunt Dauidẽ iacentem in cœno adulterij, & in ꝓditorio homicidio retinuiſſe fidem, adeò ꝙ ſi in iſtis ſordib. fuiſſet mortuus, fide tñ fuiſſet ſaluatus. Quis nõ exhorreſcit ad tã abſurdum dogma: ſed ita neceſſe eſt facere eos, qui vnã hypotheſin falſam tanquã verã, tueri ſibi proponunt. Poſtquã.n. hanc hypotheſin falſam, Deus cõdidit certos homines ad certã dãnationẽ, adeò vt nõ poſsint, ſi vnquã vellẽt, credere & ſaluari, tanquã verã defendere cœperũt: quærebãt modũ erigendi illos, qui fulmine Stoicæ ſuæ prædeſtinationis ꝓſtrati, cœperunt deſperare. Cùm.n. aliquis apud eos cõſcientia peccatorũ ꝓſternitur, mox cogitat & palàm dicit: Ego nõ ſum p̃deſtinatus, vt mea peccata, in quibus ꝓditiſsimè vixerã, teſtãtur. Huic malo vt amuletũ adhibeãt, reſpondent: Recordare frater antiquorũ dierum, & cogita an aliq̃ndo ſenſeris in te caloré fidei: quẽ ſi ſenſiſti, ſecurꝰ eſto. Nõ.n. poteras fidem ſemel cõceptã amittere, qua fide verè ſaluaberis. Cineres iſti, hoc eſt peccata tua, fidẽ quidẽ texerũt ad tẽpus, ſed nõ extinxerũt. Dicit.n. Dominus Petro: *Simul rogaui pro te, ne deficeret fides tua.* Vide frater quid poſtea acciderit: Petrus cũ periurio abnegauit Dñm ſuum, adeò vt iuraret ſe nõ nouiſſe hominẽ iſtũ. Sic iſti doctores nugãtur, & manifeſtè mendacij arguunt Chriſtũ & Paulũ, q̃ dicũt homines peccare poſſe in Spiritũ Sanctum. Quod ſanè falſum erit, ſi non põt fides ſemel cõcepta amitti. Huiuſmodi fructũ ꝓfert doctrina Stoica de prædeſtinatione. Præter.n. hoc, quod ex Deo patre miſericordiarũ faciat tyrannum, q̃ nõ cauſſas, ſed affectus ſuos in iudicãdo ſequatur, aut carnalẽ ſecuritatem parit, quæ eſt ad certiſsimũ interitũ via: aut deſperationẽ gignit, quæ miſeriæ ſempiternę initium eſt. Nos ergo maneamus cõſtãtes in doctrina filij Dei, q̃ vult oẽs recipere in gratiã abſque omni exceptione, modò crediderint. *Quiſq; crediderit*, inq̃t, *ſaluus erit: quiſquis nõ crediderit, condẽnabitur.* Dicit.n. ſe in mundũ veniſſe ſaluare ꝙ perierat. Hãc ſalutis ꝓmiſsionẽ cõditionalẽ eſſe, vt q̃ requirat cõditionẽ fidei, multa teſtimonia oſtendunt: quẽadmodũ aliàs ſæpè à nobis demõſtratum eſt. Quare ſi manſerimus in fide, abſq; omni dubio ſaluabimur: at ſi naufragiũ fidei fecerimus, finale nihil expectandum eſt, ꝓter miſeriã ſempiternã. Qui ergo ſtat, videat ne cadat: q̃ ecidit, apprehẽdat dexterã Dei Ieſum Chriſtũ, & ſurgat. Nemini.n. eſt intercluſa ſalutis via, dum adhuc ſpirat, modò ſperare nõ recuſauerit. Nemo de Deo aliter cogitet, q̃ iuxta hãc dulciſsimam promiſsionem: *Viuo ego, dicit Dominus: nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat.* Vt ergo vita in cõuerſione, q̃ fit p fidẽ, eſt: ita mors in auerſione, quæ fit p amiſsionẽ fidei.

QVARTA PARS.

Hæc quarta pars capitis continet partem hiſtoriæ eorum quæ extra prætoriũ, & in prætorio acta ſunt corã Pilato præſide Romanorum: accuſantibus innocentẽ perditiſsimis Iudæis.

Sunt autẽ huius partis tria mẽbra. Primum exponit deductionẽ Ieſu à Caipha in prætoriũ, colloquiũ Pilati & Iudæorũ de Ieſu extra prætorium. Secundum membrũ habet colloquiũ Pilati & Ieſu in prætorio. Tertium, teſtimoniũ Pilati egreſsi ad Iudęos de Domini innocentia, recitat. Membra articulis diſtinguemus.

DE PRIMO.

In primo membro exponitur quomodo principes ſacerdotum & ſeniores populi miſerint Ieſum vinctũ in prętoriũ, ſupplicio afficiendum à Pilato præſide Romanorum. Ex interrogatione Pilati apparet, quòd Iudæi corã Pilato hoc mendacium potiſsimum vrſerint aduerſus Chriſtũ, quòd ſe regem Iudæorum diceret. Sciuerunt enim hanc calumniã efficacem fore, præſertim apud Pilatum ethnicum & præſidem Romanorum, qui potiſsimum iſtic erat conſtitutus à Romanis, vt Iudæos contineret ſub obedientia imperatoris Romani: & ſi quis videretur moliri ſeditionem contra Cæſarem, ipſe autoritate ſua, armis & pœnis ſeditionem auerteret, ne Iudæa in alterius poteſtatem, excuſſo iugo imperatoris Romani, veniret.

PRIMVS.

28 *Ducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium. Erat autem manè.*

Cõfictis calumniis, & ſubordinatis falſis teſtibus, Caiphas & totum cõcilium ſacerdotum

mittunt Iesum in prætorium, vt cõdemnetur à p̃side Romano Pilato, ac ipsi simul cateruatim sequuntur, vt facilius præsidi persuadeant, vt Iesum tanquã seditiosum & affectantem regnum è medio tollat. Circumstãtiam temporis addit, *Erat*, inquit, *mane*: vt aduersariorum Christi rabiem aduersus ipsum exprimat. Præ odio enim & cupiditate necis Christi, non expectarunt clarã diem, vt ob crimina quæ ipsi nocte confinxerãt aduersus Iesum, Pilatus mox nece innocentem puniret: adeò superstitio & hypocrisis moræ impatiens est. Festinatio Iudæorum ad tradendum Christum Pilato, olim adumbrata erat festinatione mactantium Phase.

Caussa est, vt quemadmodum totus mundus reus erat, videlicet Iudæi & gentes: ita visum est sapientiæ diuinæ, vt & à Iudæis & à Gentib. illuderetur Dominus, vt omniũ maculas elueret.

Doctrina est, vt patienter cum Christo feramus, si à nostris tradamur alijs iudicãdi, modò conscientia illæsa sit.

Significatum est hoc facto, quòd aduersarij Christi, etsi inter ipsos non optimè cõueniat, in hoc tamen cõspirabunt, vt Christ⁹ in suis membris persequantur, illudant, occidant. Præterea obseruetur hoc loco, quomodò hoc Iudæorum scelus diuinitus punitum sit. Quemadmodũ. n. Iudæi saluatorẽ omniũ, Romanis tradiderũt: sic paulò post ipsi Romanis traditi perierunt. Atq; ita pœna respõdet culpæ, vt est Ezech. 9. *Sicuti fecisti, erit retributio tua, retribuetur tibi in caput tuum.*

SECVNDVS.

Et ipsi non introierunt in prætoriũ, ne contaminarentur, sed vt ederent pascha.

Hypocrisis semper sibi similis est, foris sancta, intus prophana, manus puræ, mens polluta, in quos congruit versiculus Græcus: χῶρις μὲν ἁγναὶ, φρὼ δ' ἐχθρὰ μιάσματα. Et Dominus ipse ait de hypocritis: *Colantes culicem, & deuorantes camelum.* Non putabant se contaminari nece innocentis, & odio quo illum prosequebãtur, sed si domũ prophani præsidis ingrederentur. Ita enim ratiocinabantur: Ecce nos cum vespera aduenerit, comedemus pascha, ad quã rem lex requirit mundi tiem. Non ergo fas est vt nos ingrediamur in prætorium hominis profani, aut intersimus iudicio sanguinis, ne polluamur aut efficiamur indigni ad edendum pascha, quod non licet immundis facere. Hîc Augustinus meritò exclamat, dicens: *O impia & stulta cæcitas, habitaculo vis delicet alieno contaminarentur, & non scelere proprio. Alienigenæ iudicis prætorio contaminari timebant, & fratris innocentis sanguinem effundere non timebant.* In horum ergo hypocritarũ facto, videmus naturam hypocrisis pulcherrimè depictam, in superficiis ceremoniarum inhærentis, vt in earum externa obseruatione cultum Dei collocent, nihil prsus cogitãt de ceremoniarũ significatiõe.

Porrò hîc disputatur à doctis, quid hoc loco pascha significat. Sunt qui per pascha agnum in memoriã transitus Domini, & liberationis populi à seruitute Aegyptiaca, immolãdum certo anni tempore intelligunt. Nam propter memoriam transitus Domini obseruandã, agnus iste mactandus, dicebatur pascha, Exod. 12. Victima enim, nomine rei quã adumbrabat, appellatur more scripturæ. Alij per pascha hoc loco intelligunt, non agnum mactandum, sed azymos panes per septem dies solẽnitatis paschalis comedendos. Nec desunt argumenta in vtramq; partem. Qui per pascha azymos panes intelligunt, tuentur suã sententiã Christi facto, qui iam comederat cũ discipulis agnũ paschalẽ in principio eius diei inter duas vesperas: Nec dubitant Christum legẽ patris seruasse, q̃ nusquã legis est inuẽtus trãsgressor. Quare & alios Iudæos eodẽ tempore pascha comedisse cõcludunt. Alij aũt, diligentius rem expendentes, p̃ pascha intelligunt agnũ paschalẽ, & nõ azymos panes, & discernunt inter duplicẽ paschæ obseruationẽ: videlicet secundùm legẽ, & secundùm traditionẽ maiorum, post reditũ à captiuitate Babylonica. Filius Dei secũdùm legẽ patris 14. luna, hoc est 14. die primi mensis, q̃ eo anno fuit feria sexta, q̃ incipiebat à vespera, celebrauit suũ pascha cum discipulis: feria autem sexta incipiebatã vespere diei Iouis, & extendit se ad sequentẽ vesperã, vnde dies sabbathi initiũ sumit. Iudæi aũt secundũ maiorũ institutionẽ. (quoties. n. 14. luna incidebat in feriã sextã, vt tempore passionis Dñi cõtigit) trãstulerunt pascha in sabbatũ, atq; adeò in initio sabbathi, finita iã feria sexta, comedebant agnum paschalẽ. De qua comestione noster Euangelista intelligendus est. Hîc adorãda venit Dei sapiẽtia. Iudæi sui cõmodi caussa, pascha in diem Sabbathi, ne videlicet duob. cõtinuis diebus in initio solennitatis & duobus in fine solennitatis vacarent ab omnibus operib. seruilibus, transtulerunt. Deus aũt hoc ideò permisit fieri, vt verus agnus paschalis mactaretur, & veritas per omnia figuræ responderet. Nã si Iudæi ipsa feria sexta, in quã incidit 14. luna celebrassẽt pascha, nequaquam forensia negocia & iudiciaria isto die agitassent. Vide Burgensem Matth. 16. & Martinum Bucerum, qui Burgensis rationes probat & sequitur.

TERTIVS.

29 Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc.

Probi iudicis officio hoc loco fungitur Pilatus, in quo si cõstans mãsisset, nequaquã se innocentis sanguine polluisset. Est. n. p̃bi iudicis officium, non ad votum aduersariorũ quantumuis potentum, cõdemnare aliquẽ indicta caussa, sed expectare legitimã rei accusationẽ & conuictionem. Pilatus nõ potuit ignorare Romanis legem latam fuisse à Valerio, ne quis indicta caussa condemnaretur. Ideò recte poeta ait:

μὴ δ' ἄϊπλον ἀνάσσειν πρὶν ἀκοῦσαι μῦθον ἀνάσσων.

QVARTVS.

30 Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, haudquaquam nos tradidissemus eum tibi.

Vide

Vide hypocrisis qualis sit. Vult ita videri iusta & sancta, vt omnes sibi credãt vel sine ratione. Putat nefas esse inquirere de suis factis. Hac confidentia freti hypocritæ, dicunt iudici iusta postulanti: *Si non esset hic malefícus*, id est, seditiosus & blasphemus, *nequaquam*, quæ est nostra religio & sanctitas, *illum tradidíssemus tibi*: ac si diceret: Satis ne est Pilate, q̃ nos sacerdotes & phariſæi gubernatores religionis, & obseruantissimi Romani imperatoris, tibi eum vinctum tradamus. Vincula. n. ipsius testãtur de ipsius maleficiis. Hęc hypocrisis hodiè in multis locis dominatur, vbi inquisitores hęreticę, vt vocãt, prauitatis, leuiter, vix suspectos tradunt tyrannis mactãdos. Quod cùm videmus fieri, cogitemus hoc ita olim in his Phariſæis, tradentib. Christũ innocẽtẽ Pilato præsidi, significatũ fuisse. Deinde obseruemus, hypocritas definire maleficiũ, seditionẽ, blasphemiã, hæresim, quicq̃d illi improbãt, etiãsi in se laude sit dignissimũ & verissimũ. Iesus, si beneficia aliis præstita respicis, liberauit obsessos ab immũdis spiritib. illuminauit cæcos, sanauit leprosos, paralyticos & alios malè habentes, excitauit mortuos, prædicauit Euangeliũ pacis pauperibus, & viã monstrauit ipse vera via, ab interitu æterno ad sempiternã felicitatẽ. Si Deũ respicis, eius gloriã semper promouit, & modũ glorificandi colẽdiq̃ Deũ perfectissimè, voce & vita demonstrauit. Si ipsius personã intueris, nõ est vnquã inuentus dolus in ore eius, nec vlla macula in ipsius vita & moribus, sed vt virtutis amantissimus erat: ita eiusdẽ viuũ exẽplar extitit, oẽs ad virtutũ studia voce & vita hortatus est, & oẽs à vitiis auocauit. Hæc opera, hæc studia, hi conat⁹ fuere filij Dei, ob quæ maleficus ab hypocritis accusatur: vsq; adeò ingrata est mendacio veritas. Atq; ita hypocritæ isti malũ pro bono reddũt. Nam vinctũ tradũt præsidi, vt maleficũ, seditiosum, blasphemũ, atq; adeò indignũ hac luce. Hoc in Dauide typo Christi olim præluſum est: *Retribuebant*, inquit, *mihi mala pro bonis*. An non hodie ad eundẽ modũ nostri hypocritæ definiunt seditionẽ & hæresin? Quicq̃d. n. ipsi somniãt, vt oraculũ spiritus sancti haberi volũt. Cõtra verò, quicq̃d alij sentiunt & dicũt, etiãsi scripturę testimoniis fulciatur clarissimis: tamẽ vt seditiosum & hæreticũ dánant, vt seditionis & hæreseos nomine excitent tyrannorũ crudelitatẽ, & tãquã fulmine absterreant simplices & infirmos à ueri inq̃sitione, cognitione, approbatione, cõfessione. Quid q̃so hoc aliud est, q̃ innocẽtes lingua percutere, & veritatẽ opprimere, sicut de Ier. legitur. c. 18. *Venite cogitemus contra Ieremiã cogitationes, quia nõ peribit lex à sacerdote, & consiliũ à sapiente, & verbũ à propheta. Percutiamus eũ lingua. Non attendamus omnib. sermonib. eius.* Si ergo simile quidpiã nobis acciderit, ducamus gloriosum esse reddi nos similes imaginis filij Dei. Nã hanc momentaneã ignominiã, æternũ gloriæ põdus excipiet.

QVINTVS.

31 *Dicit ergo eis Pilatus: Accipite ipsum vos, & secundùm legem vestram iudicate eũ.*

Pilatus adhuc boni iudicis officio fungitur. Possunt autẽ verba Pilati & propriè & ironicè accipi. Si propriè accipiãtur, hic sensus erit: Leges Romanæ non puniunt quẽquã nisi de crimine conuictum. Non ergo volo contra leges hominem, quem mihi tradidistis, condemnare. Quare vobis permitto, vt si cõtra vestram legẽ, & vestrã religionẽ peccauit, secũdùm vestrã legẽ eũ iudicetis. Nã ea iurisdictio in religione, cõcessa erat Iudæis à Romanis, voluit etiã Pilatus liberã relinquere eis disciplinã, qua trãsgressores suæ legis punirent, non tamen capitali supplicio. Nã iurisdictio in pœnis capitalibus illis omnino ademta erat, sicuti ipsi fatẽtur. At si ironicè Pilati verba accipias, sensus erit: Si sufficit vestra examinatio, sufficiat & vestra sententia. Si vestra lex innocentes condẽnat, hũc etiã secundùm legem vestrã condẽnate. Atq; ita est oratio indignantis, & exprobrantis Iudæis, quòd in reb. capitalibus ipsis adẽpta fuerit iurisdictio.

SEXTVS.

Dixerunt ergo ei Iudæi: nobis non licet interficere quemquam.

32 *Vt sermo Iesu adimpleretur, quem dixit: Significans, quali morte esset moriturus.*

Iesus prædixerat fore vt traderetur gentibus illudendus & interficiendus, Matth. 20. Marci 10. Hanc prædictionem ideò adducit Euangelista, vt ostendat Iesum non inuitum, sed volentẽ mortẽ pro nobis subiisse. Verùm quoniã Iudęis tũ tẽporis non licuit quẽquã interficere, & multo minus crucis supplicio afficere, q̃ nihilominus volebãt Iesum turpissima & ignominiosissima morte plecti; dicunt sibi nõ permissum esse, quenquã mortis supplicio afficere. Huius facti duæ fuere causſæ. Vna in Phariſæis, videlicet hypocrisis & summũ odiũ. Etsi. n. animo erant plus q̃ homicidæ: (Animus. n. potius, q̃ manus, homicida est:) tamẽ putabãt, vt erãt cæci, se immunes à cæde esse, si, quẽ volebãt interfici, eũ traderent politico iudici. Sic hypocrisis q̃ foris sunt purgat, cùm intus sit plena fœtoribus, odio, auaritia, cupiditate, vindictę, ambitione, &c. Altera causſa fuit politica. Nã cùm nõ liceret ipsis quenquã interficere, ex odio tradunt Iesum Romano pſidi interficiendũ. Porrò hæc paulò altius introſpiciẽda sunt, vt nobis inde aliqua fidei nostræ confirmatio accedat. Cùm dicunt sacerdotes, *Non licet nobis interficere quenquam*: debebant de duabus rebus diligenter cogitasse, videlicet de prædictione ſtatus regni Iudaici sub aduentum Messiæ, & de præsenti seruitute Iudæorum. Harum enim rerum cogitatio altius sustulisset eorum mentes, nisi cæca ambitione, & insana hypocrisi fuissent dementati. Prædictio ſtatus regni Iudaici sub aduentum Christi, Gen. 49. hisce verbis exponitur: *Non auferetur sceptrum de Iuda & legislator de medio eius, donec veniat Silo*, id est, saluator & promissus Messias. Deinde debuissent cogitare præsentẽ seruitutẽ, qua

iam

iam subiecti erãt Romanis, iustissimam pœnam fuisse suorum peccatorum.

Cogitatio status regni, amissa iam iudiciaria potestate in capitalib. pœnis, debebat eos de p̃sentia Messiæ admonere, vt illũ iam exhibitum quærerent, & diuinis testimoniis demõstratum agnoscerent & amplecterentur. Si huc addidissent prophetiã Danielis, deprehẽdissent iã exactas esse septuaginta illas hebdomadas annorũ, quas Daniel à reditu populi ex captiuitate Babylonica numerat, vsq; ad Christum ducem.

Seruitus qua premebãtur, debebat eis detraxisse laruã hypocrisis, vt verã meditarentur pœnitentiã. Sed quid fit? Hypocrisis nec præterita cogitat, nec p̃sentia curat, nec futura rimatur, sua inflata ambitione. Horũ proinde hypocritarum dãno admoniti, simus cautiores, & agnoscamus tempus nostræ visitationis, ne ingrati cùm Iudæis iustas pœnas suo tẽpore luamus.

DE SECVNDO.

Hoc secundum membrũ, vt suprà admonui, colloquium Pilati & Christi cõtinet, in quo Pilatus Christũ interrogat an sit rex Iudæorum. Iesus autẽ respondens, quærit vicissim à Pilato, vnde hoc habeat, à se vel ab alijs. Verùm cùm Pilatus respõdit Iesum à populo suo sibi traditum esse, fatetur Iesus se regẽ esse, distinguẽs inter regnum suum, & huius mundi regna. Qua distinctione ita satisfactum est iudici, vt non putaret Iesum quicquam moliri contra Romanos, quẽadmodũ ipsius aduersarij calumniabantur.

PRIMVS.

33 Introiuit ergo iterum in Prætoriũ Pilatus, & vocauit Iesum & dixit ei: Tu es rex Iudæorum?

Apparet ex hac Pilati interrogatione, quòd postquam Pilatus noluerit indicta causa condemnare Iesum, crimina quæ Lucas recitat, obiecta sint Domino: videlicet quòd peruerteret gentem: diceret Cæsari non esse danda tributa, & affectaret regnum, vt eiecto præside Romanorum, ipse dominaretur in Iudæa. Pilatus autem, vt videtur prudens fuisse, omissis duobus prioribus, videlicet de puersione populi, & de tributo nõ dando Cæsari, de tertio quærit: num videlicet sit rex Iudæorum. Ex hac enim quæstione pendent superiores duæ. Nam si regem se Iudæorum esse fateretur, vt illi putabant inundanum, non opus fuisset postea quærere de subuersione populi, & de tributo. Qui enim regnũ aliquod affectat, is profectò & populum ad se allicere conatur, & non vult alij tributa dari quàm sibi. Nam tributorum pensio, signum est subiectionis & seruitutis. Præterea nõ dubium est Pilatum audiuisse magorũ factum, qui tum ante annos 33. venerant Ierosolymam adoraturi regem Iudæorũ, recens natum in Bethlehem ciuitate Dauid. Nec venerat crudelitas Herodis in obliuionẽ, qui plurimos innocentes pueros trucidauit, vt inter eos regem illum, de quo Magi interrogauerant, etiam interimeret. Prophetia quoq; de Messia venturo, vulgo erat notissima. De hac enim sub seruitute Romanorũ gloriati sunt. Propter has causas interrogat Iesum Pilatus, dicens: *Tu es rex Iudæorum?* id est utrũ tu es ille, quem somniãt Iudæi regem Iudæorum.

SECVNDVS.

34 Respondit Iesus: à temetipso hoc dicis, an alij dixerunt de me?

Dominus interrogationem Pilati ideò examinat; vt calumnia Iudæorum patefiat. Interrogatus ergo non statim affirmat, aut negat se regẽ esse, sed præsidem prius interrogat, à quo nam habeat, quòd se regem Iudæorum dicat. quasi diceret: Si à te ipso hoc dicis, monstra affectati regni indicia. Qui enim regnum aliquod affectat, non potest rem ita celare, quin aliqua eius rei signa appareant. At si alij tibi hoc de me dixerint, prodeant & probent quę dicunt. quasi diceret: Si producti testes fuerint, apparebit facilẽ illorũ calumnia. Exẽplo Christi discamus, nullius iudicis personam ita reuereri, vt falsa crimina per calumniã nobis impingi finamus.

TERTIVS.

35 Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & principes sacerdotum tradiderunt te mihi. Quid fecisti?

Pilatus indignabundus ad vtramque interrogationem respondet. Est autem sensus respõsionis Pilati: Iudæi tui gentiles multa inter se musitant de rege, nescio quo venturo, quorum somnia nos Romani ridemus. Cùm ergo ego non sum Iudæus, sed Romanus; alienus prorsus sum à uestris somniis, qui nescio quem regem expectatis, sed frustra. Quis enim tantus esse poterit, vt Romanis imperium excutiat? Quod autem interrogas an alij mihi hoc de te dixerint, factum tuorum gentilium ostendit. Nam gens tua Iudaica, summi sacerdotes & seniores populi, mihi te vinctum tradiderunt, tãquam affectatorem regni. Ex quo manifestum est, quòd isti tui gentiles mihi dixerint, quod interrogas. Tu ergo dic, quid feceris; An regnum affectas nec ne, vt te accusant aduersarij tui? Dic clarè & perspicuè, vt sciam an tuorum aduersariorum accusatio sit iusta, necne? Hactenus Pilatus boni iudicis officio functus est.

QVARTVS.

36 Respondit Iesus: regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertassent, ne traderer tibi. Nunc autem regnum meum non est hinc.

Dominus respondens ad interrogationẽ Pilati, non statim fatetur se regẽ esse, sed prius distinguit inter suũ regnũ & terrena regna: q̃ quia administrãtur diuersissimè, non potest vnum alteri impedimento esse per se, nec alterũ alteri per se

per se aduersatur. ac si diceret Dominus: Si essem rex terrenus, haberé satellites armatos, qui me defenderét: quales cùm nõ habeã, nec habere desiderẽ, facilè scire poteris, me regnũ mũdanũ nõ quærere. Nã si regnũ mũdanũ voluissem, non fugissem, cùm populus totus regẽ me creare voluit. Verùm hostes mei hanc calumniã fingunt, vt tu tanquã præses Romanorum furore accensus, me è medio tollas.

Obseruandũ est quòd Christus non dicit, regnum meum non est in hoc mundo, sed non est de hoc mundo, & infrà non dicit: Regnum meũ non est hîc, sed nõ est hinc. Nam regnũ Christi est hic & in hoc mundo cœtus credentium in Christum: qui cœtus non est de hoc mũdo, quatenus credit, sed est à Deo natus, vt suprà Iohannes dixit: *Dedit potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius.*

QVINTVS.

37 Dixit itaq; ei Pilatus: Ergo rex es tu?

Sensus est: Qui fatetur se regnum habere, se regem esse non diffitetur: Tu ergo cum dicis te habere regnum, manifestè te regem fateris. Qui enim regnum habet, rex est.

SEXTVS.

Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mũdum, vt testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

Conclusionem Pilati Dominus approbat, & clarè fatetur se regẽ esse. Verùm ne hoc Pilatus arrogantiæ tribuat, Dominus se purgat: asserens se in hoc natum esse, & in mundũ venisse, vt testimonium perhibeat veritati. Hic Christus apertè docet, ad quid venerit in mundum, nimirum ad destruendum regnũ mendacij, i. diaboli. Vt.n. regnũ Christi est regnũ veritatis: ita regnum diaboli est regnũ mẽdacij. Ergo hæc duo regna ita sibi aduersantur, vt nunquam inter ea conueniat. Regna autem mũdi, quatenus subiiciunt se Christo, & veritatem eius amplectuntur, Christo seruiunt. Sed quatenus mẽdacium diaboli sectantur, diabolo militant. Regna ergo mundi in se considerata, non aduersantur Christo, nec Christus iis aduersatur, sed potius defendit & conseruat. Hac illustri descriptione sui regni, Dominus satisfecit præsidi.

Porrò cùm addit Dominus: *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam:* duo docet. Vnũ quòd omnes homines, qui non audiunt & obtemperant voci Christi, hoc est Euangelio, sint mẽdaces: quales erant principes sacerdotum, & seniores qui Pilato Iesum tradiderũt. Alterum, quòd Christi doctrina sit veritas, & q veritatẽ hanc amant, sint veraces, quos veritas ipsa, vt alibi dicitur, liberos reddet, adeò vt sint verè liberi, vt pote filij Dei, & hæredes regni cœlorũ. Ex quo fit, vt regnum Christi, id est, ecclesia, sæpè à Christo nominetur regnum cœlorum: quod tametsi in mundo est, tamen de mundo non est. In mundo est loci ratione: de mundo non est, quia quæ mũdi sunt, nõ sapit, sed q̃ sunt supra mundum, hoc est, cœlestia, iuxta Pauli dictum: *Nostrum πολίτευμα est in cœlo, vnde expectamus Saluatorem Dominum Iesum Christum.*

SEPTIMVS.

38 Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?

Quòd interrogatio Pilati nõ sit cupientis discere, sed irridẽtis & fastidientis ex eo apparet, q̃ Pilatus non expectet responsum. Est ergo Pilatus hoc loco imago prophanorũ gubernatorum, q̃ tacitè apud se omnẽ religionẽ irrident & contemnunt, & putant vtrumq; stultũ esse: videlicet multũ studiũ collocare in cognoscẽda vera religione, & velle magna pericula subire, p̃ defendenda & propaganda religione. Proinde Christum vt stultũ irridet & contẽnit Pilatus, qui Christus veritatis patronus videri velit, nec recusет mortem oppetere pro eius defensione. Huic Pilato vtinam multi hoc die similes nõ essent. Verùm pij hac irrisione & contemtu non moueãtur, sed sciant veritatis studium gratum esse Deo, & veritatis constantẽ confessionẽ habituram lætissimũ exitum, iuxta dictum Apostoli: *Ore fit confessio ad salutem,* cùm interim contemtores Euangelij properẽt ad sempiternum interitum, iuxta illud: *Qui nõ crediderit, condemnabitur.* Sint omnibus piis notissimi Psalmi 37. & 73. in quibus exitus piorum & impiorum longè diuersissimus spiritu Dei prædicitur.

Porrò quid hîc respondisset Pilato Dñs, ex eo manifestum est, q̃ in hoc se natum dixerit, vt testetur de veritate, nõ quauis scilicet, sed de ea, quæ aduersatur mendacio Diaboli. Veritas ergo hoc loco est doctrina Euangelij, quam Christus è sinu Patris proferẽs, nobis reuelauit. Vnde Paulus: *Certus est sermo, & omni approbatione dignus, quòd Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.* Quicunque igitur hoc negat, mendax est, & à patre Diabolo natus, ad sempiternam miseriam properat.

DE TERTIO.

In hoc membro Pilatus Iesum innocentẽ p̃nunciat extra Prætoriũ. Verùm vt gratificetur concilio Sacerdotum accusantium Iesum, non ipsum liberat: sed facit Iudæis liberũ, vt petant sibi dimitti vnum ex duobus quẽ velint, Iesum innocentem, aut Barrabam latronẽ: sed Iudæi latronẽ flagitiosissimũ innocenti præferũt Iesu.

PRIMVS.

Et cũ hoc dixisset, iterũ exiuit ad Iudæos, & dixit eis: Ego nullam inuenio in eo causã.

Ex hac purgatione, qua Pilatus Iesum innocentẽ pronunciat, apparet q̃ Pilatus nõ solùm testes aduersus Iesum p̃ductos falsos & calumniatores iudicauerit: verũ etiã q̃ ipsos Sacerdotes, vt vt religiosi videri volebant, tanq̃ iniustos tacitè taxauerit, vt qui ex mero odio falsa cõfinxerint crimina aduersus Iesum innocentẽ, vt eũ è medio tollerent. Inuenies & hodie nõ impru-

dentes gubernatores, qui intelligunt Christum in suis membris, calumnijs ac mendacibus accusationibus deformari innocenter à pontificijs & alijs, vt oppressa veritate ipsi soli sapere & religiosi esse videantur. Cùm autem hoc videmus fieri, sciamus illud prius in his hypocritis, Iesum calumniosè accusantibus, significatum fuisse: Vnde nos patientiæ argumẽta petamus.

SECVNDVS.

39 Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in pascha. Vultis ergo vt dimittam vobis regem Iudæorum?

Hîc tripliciter peccat Pilatus in gratiam Iudæorum, accusantium Iesum innocentem. Primùm anteponit consuetudinẽ legi, quod est iniustum. Secundò, se paratum indicat ad puniendum Iesum in gratiam Iudæorum, si illum dimitti nolint, hoc est, ad cõdemnandum iustum, & iustificandum iniustos & impios accusatores. Tertiò, quòd ironicè & ex contemtu Iesum regem Iudæorum appellauerit. De his tribus pauca ascribemus.

De consuetudine hoc tenendum est; Quoties consuetudo pugnat cum lege, & expresso Dei verbo, quantumuis longa fuerit apud quosuis, mala, viciosa & damnanda est. Quod enim in se malum est, nunquam diuturnitate temporis, aut approbatione multitudinis, bonum fieri potest. Lex Dei apud Iudæos iubebat tolli sceleratos, & parci innocentibus, qua lege consulebatur incolumitati reipublicæ. Traditio autẽ pharisaica consuetudine confirmata, volebat vni alicui sceleratorum in singulis solennitatibus paschæ contra legem Dei parci: quæ sanè consuetudo mala, viciosa & damnanda erat. Cyprianus igitur rectè, cùm ait: *Non hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem. Veritati enim Dei,* vt Tertullianus ait, *nemo præscribere potest non spacium annorum, non patrocinia personarum, non priuilegia regionum: quia Christus, qui in æternum manet, veritatem se, non consuetudinem cognominauit.* Verùm in politicis rebus teneatur hæc regula de consuetudine: Vbi lex deficit, tenenda est consuetudo, si non est iniqua, hoc est, si non pugnat cum Decalogo. atq; hoc vult dictum illud: *Valere debet consuetudo longo tempore confirmata, si præter ius & non contra ius aliquid approbat. Tunc enim legis vim habere videtur.*

De parcendis sceleratis hæc teneatur regula: Quando legis extrema voluntas admittit mitigationem, & reus potest emendari sine grauiori pœna, & societas hominum non offenditur exemplo, potest Christianus Magistratus exẽplo Dei mitigare pœnam, & parcere supplici.

Quòd Pilatus in gratiam potentum aduersariorum Iesu, sit paratus ad puniendũ ipsum, quẽ tamen innocentem iudicat, horribiliter peccat, & facit ex iudicio Dei, suum iudiciũ: Atq; ita fit reus iniusticiæ & sacrilegij. Iniusticiæ quidem, quòd contra legẽ acceptor est personarum, quã ob rem pœnam sibi accersat diuinitus, iuxta illud: *Maledictus qui peruertit iudicium.* Item: *Qui iustificat impium, & condemnat iustum, vterq; est abominatio coram Domino.* Si abominatio, profectò horrendæ pœnæ sunt expectandæ. Sacrilegij verò, quòd sibi vendicet, quod Dei propriũ est. Ita enim scriptum est: *Non hominis exercetis iudiciũ, sed Dei:* apud quem non iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerũ. Habeant ergo iudices semper in conspectu mandatũ Dei: *Nolite facere aliquid iniquũ in iudicio.* Leuit. 19. In Pilato igitur pingitur, quales sint futuri iudices Christi in suis mẽbris, in extremis tẽporib. Nam tametsi nõ pauci illorũ veritatem vtcunq; cognoscunt, & innocentiã Christi in suis membris deprehendunt: tamẽ in fauorẽ hominum, qui Christo in suis membris aduersantur, innocẽtes ad supplicia vel indicta causa rapiũt. Si igitur hoc nobis vel alijs accidere viderimus, aut audiuerimus, sciamus hoc olim significatum fuisse: Vnde nos consolationem petamus.

Pilatus ironicè & ex contẽtu Iesum regẽ Iudęorum appellans, horribiliter peccat. Etsi autẽ verum est qđ dicit Pilatus, si verba spectes: tamen magnum mendacium est, si animum sceleratum Pilati cogites. Nihil enim minus putabat Pilatus, quàm Iesum esse regem Iudæorum. Ideò non tam quid dicatur, quàm quo animo dicatur, spectandum est semper. Huiusmodi sannas expectet & hodie Christꝰ in suis membris. Mũdus.n. semp sibi similis est. Si ergo & nos derideamur, cũ Christo feramus æquo animo. Tempus veritatẽ aliquãdo cõmendabit.

TERTIVS.

40 Clamauerunt ergo rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

Hîc omnes Iudęi, qui tum aderãt plurimi, expetunt mortẽ innocentis, & vitã scelerati latronis. Vtrumq; contra omnes leges diuinas & humanas: & tamen accusatores isti præferentes homicidã innocẽti, sancti & religiosi haberi volũt. Atq; ita fieri solet, cùm homines suos affectus, & prauã voluntatẽ mãdatis Dei anteponũt. Qđ, proh dolor, admodum in mundo vsitatũ est, & maximè apud eos, q pij & religiosi haberi volũt.

Prædictiones, causæ & doctrinæ, ex superioribus notæ sunt. Significationem attingemus. Præludum est enim hîc de nouissimis temporibus. Iam enim contemtui est mundo Euangelium: & quoniam extenuatur & abijcitur Christus in suis mẽbris infra oẽs homines: ideò præfertur hîc latro Christo. In papatu latronib. parcitur, & sæpè rapti ad supplicia dimittũtur liberi: sed nullo pacto parcitur Christo innocẽti in suis mẽbris. Hic oẽs clamãt, Nõ hũc, sed Barabbã dimitte. Vulgus accõmodat se affectui principis sui, & nõ cogitat quid iustum, quid iniustum sit: sed qđ principẽ velle intelligit, ad hoc se cõuertit cæco impetu. Cuicunq; ergo pietas & vera religio cordi est, expectet simile iudiciũ mundi de se, & præparet se ad ferendam similẽ cum Christo sententiam. Sed fides est victoria, qua rabies mundi vincitur.

CAPVT

CAPVT XIX.

SVMMA CAP. XIX.

IESVS varijs probris & verberibus miserabiliter à Pilato & militibus tractatur, tandem condemnatur, crucifigitur, moritur, sepelitur.

ORDO ET PARTES CAPITIS XIX.

Quatuor huius capitis constituamus partes, quæ sunt.

Prima, continet flagella, coronam spineam, vestem purpureã, alapas, insultationes & sarcasmos, quibus plectitur Iesus, & illuditur: item instantiam Sacerdotum, qua Iesum damnari ad mortem petunt.

Secunda, repetit calumniam affectati regni: quam etsi intelligit Pilatus, tradit tamẽ innocentem crucifigendum ministris.

Tertia, recitat eductionẽ Iesu ad locum caluariæ, crucifixionem, vestimentorum diuisionem, & mortem tandem.

Quarta, memorat ea, quæ iam mortuo Domino fiebant, inter quæ etiam sepultura Domini describitur.

EXEGESIS CAPITIS DECIMINONI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARUM.

PARS PRIMA.

HIVS partis duo sunt membra. In primo agitur de flagellatione, coronatione, veste purpurea, alapis, & insultatione Iesu. Secundum habet instantiam Iudæorum, petentium à Pilato vt Christus crucifigatur.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 *Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.*

2 *Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circundederunt eum.*

3 *Ac dicebant: Aue Rex Iudæorum, & dabant illi alapas.*

Exponit Euangelista, quanta fuerit crudelitas Pilati in innocentem Iesum, & quanta fuerit humiliatio Filij Dei in sanctissima sua humanitate, quam assumpserat. Pilatus, etsi Iesum innocentem iudicauit: tamen eum in gratiam Iudæorum verberibus & conuiciis petulantissimè tractat, flagellat, flagellatum spinis coronat, coronato spinis, vestem imponit purpuream, induto dat alapas: ac cùm eum talem exhiberet theatro, iubet conuicia in eum ab impuris militibus dici: *Aue Rex Iudæorum.* quasi diceret: O tu vilis homo, quid te Regem facis?

A Ecce in istum modum humiliatus est Filius Dei. Corona, purpura, & prẽconia sunt Regum insignia. In extremum igitur contemptum non auream, sed spineam coronam capiti eius imponunt: non vncto, more regio, precioso balsamo, sed proprio sanguine madenti, purpuram imponunt, ac si diceret Pilatus: Tui gentiles calumniantur te regnũ affectare, iam eis ostendo qualis Rex sis. Qualis enim est vnctio tua, qualis corona, qualis vestitus, quale homagium, talis & B Rex es. In hunc modum Pilatus agit cum innocente, sperans vt hoc extremo contemptu Iesu, & tantis conuiciis, satisfiat furori Iudæorum, ne quicquam amplius petant.

Prædictiones in genere Esaiæ 53. recitantur, & Esa. 50. dicitur: *Dorsum suum dedit in flagella, & maxillas suas in alapas.* Christus ipse aliquoties prædixit se tradendum esse gentibus flagellandum, illudendum, & crucifigẽdum. Flagellatio signo indicatur apud Esaiam, cùm ait: *Vidimus eũ tanquam leprosum & extremum virorum,* scilicet p- C pter extremum contemptũ & flagellationem, quam passus est.

Caussa huius humiliationis Christi, fuit Adæ superbia. Vt enim Adam voluit se efferre super omnes creaturas in consortium Dei: ita Filius Dei debuit humiliari infra omnes creaturas, vt & satisfaceret pro peccatis nostris, & nos extolleret secum ad summam gloriam in cœlestibus. Hęc proinde humiliatio, si personam Christi re- D spicis, summa iniuria fuit illata ipsi, à quibus optimè erat meritus. At si personam, quam in se recepit, id est nostram, cogitas, iustissima pœna erat. Ideò Esaias ait: *Dominus posuit in eo iniquitatẽ omnium nostrũm.* Flagella ergo & dedecora Dñs pertulit, cùm quia nos ea meriti eramus, tum vt à talibus nos eriperet.

Doctrina est, vt cogitãtes de peccatis nostris, humiliemur sub potẽti manu Dei, & patienter feramus, si quid Christi nomine nobis ferendũ E erit. Est enim optimi patris consilium, vt q gloriæ Christi olim sint futuri participes, non sint futuri ignominiæ eiusdem inexpertes.

Significatum est in Christi persona, quid ipse in suis membris sub extrema mundi tempora passurus sit: videlicet opprobria, verbera, insultationes, & mortẽ denique. Petamus ergo Spiritum roboris, vt si nobis aliquid de isto amaro calice bibendum erit, patiẽter feramus, memores futuræ gloriæ, quæ huius vitæ ignominiam breui excipiet. Prẽterea videtur etiam hîc significari, regnũ Christi p ludibrium Satanæ transformandum esse in politiam humanã. id quod hodie in Papatu fieri manifestum est. Papa enim Romanus triplicẽ coronam gestãs, & gemmis, auro, precioſisque vestibus o natus, gestatur. Quòd ergo Iesus in passione spinis coronatur, & p ducitur deridẽdus in regia purpura: significatum est fore, vt spreto regno spirituali, id est, oppresso Euãgelio, constituatur aliud mundanum regnum, prætextu potestatis ecclesiasticę.

SECVNDVS.

4 Exiuit ergo iterum foras Pilatus, & dixit eis: Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis quòd nullã inuenio in eo caussam.

5 Exiuit ergo Iesus foras, portans spineam coronam & purpuream vestem, & dicit eis: Ecce homo.

Pilatus Iesum in Prætorio flagellatum, coronatum, purpura vestitũ, educit foras, expectans absq; omni dubio fore, vt his iniuriis & contumeliis Iesu factis satiati Iudæi, misericordia mouerentur, & desisterẽt à crudelitate sua, & non amplius sequirent in innocentem. quasi diceret: Ecce, adduco vobis hominem, non clarum imperio, sed plenum opprobrio. Si Regi inuidetis, iam parcite, quia deiectũ videtis. Sit vobis hac pœna satisfactum.

Pilatus etsi iniustus erat puniendo eum, quẽ innocentẽ pronunciauit: dicit enim, *nullam mutio in eo caussam:* tamẽ crudelissimus non erat, vt Principes Sacerdotum. Noluit enim hominem interficere, in quo nõ inuenit caussam morte dignam. Pilato ergo multò crudeliores sunt hodie Tyranni, qui nulla iniuria affecti, nullo verbo læsi, sed tantùm affectibus indulgentes suis, parati sunt ad quãuis iniuriam Christo in suis membris inferendam. Aduersus hanc crudelitatem sola patientia ex spe gloriæ sempiternæ nata, remedium est.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

6 Cùm ergo vidissent eum Pontifices & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

Hypocrisis expers omnis misericordiæ, non potest satiari nisi sanguine Christi, & eius morte ignominiosissima. Vident Pontifices Iesum fœdissimè flagellatum, madentem vndique sanguine, ludibriis maximis affectum: tamen furor in illis nõ extinguitur, sed magis inflammatur. Ingeminant ergo vocem, clamãtes: *Crucifige, crucifige eum.* Annon tales sunt hodie Pontificij & eorũ ministri, qui hodie Christum in suis membris crucifigendum clamãt, multò crudeliores Turcico tyranno, qui vitæ Christianorũ interdum parcit. O cœca hypocrisis, dum Christum innocentem crucifigi petit, seipsam æternis pœnis & probris inuoluit. Proinde si inuidia hypocritarum nos oppresserit, doleamus vicem eorum, & nos spe futuræ gloriæ erigamus, vt Stephanus fecit.

SECVNDVS.

Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite. Ego enim non inuenio in eo caussam.

Pilatus Iudex, vt iusticiæ minister, recusat crucifigere, quem nouit innocẽtem, sed à iusticia rursus deflectit, dum accusatoribus iniustis potestatem facit, vt ipsi tollant & crucifigãt innocentem: nisi potius ironiam esse dicas, qua exprobrat Iudæis amissam iurisdictionem in causis capitalibus.

TERTIVS.

7 Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit.

Quia Iudæi nihil efficere poterãt, obiecto crimine affectati regni. (Pilatus enim eam calumniam intellexit, & cõtemsit:) ideò aliud crimẽ innocenti impingere conantur Pontifices, nempe blasphemiæ. Dicunt enim q; sibi vendicauerit diuinos honores, Filium Dei se faciens. Dicebat enim Dominus, Iudæis audientibus, vt est Iohan. 5. *Pater meus vsq; modò operatur, & ego operor.* Ex quo dicto Iudæi rectè quidem inferebãt, quòd se Filium Dei diceret, æqualem se Deo Patri faciens. Verũ Iudæi hîc malicioſè prætereunt miracula Christi & Prophetarum dicta, quibus Dei Filius monstrari poterat, cauillationibus solummodò vtentes. Atq; hoc perpetuum artificium hypocritarũ est, vt ex bene dictis extruant quod calumniis videtur obnoxium. Sed ad Legem veniamus.

Lex quidem iubet Leuit. 24. interfici blasphemos, sed Pontifices astutè genus pœnæ silent. Lex enim iubebat blasphemos lapidari: sed Põtifices volebant Iesum crucifigi, vt tolleretur è medio morte magis infamis hoc consilio, vt ipse Dñs cum sua doctrina in maiorẽ contemptum veniret apud vulgus & alios. Verùm hîc obseruandum est, quòd Lex quæ iubet blasphemos interfici, eadem Iesum Filium Dei pronunciet, Psal. 2. Atq; ita eũ à blasphemiæ crimine liberat. Falluntur ergo Iudæi, qui blasphemũ iudicant, quẽ Lex Filium Dei fatetur, & iubet audiri. Ipsa quoq; vox Dei idẽ testatur: *Hic est Filius,* inquit, *meus dilectus, in quo mihi complacitum est.* Quòd hæc testimonia non viderint Iudæi, fecit hypocrisis. Nam hypocrisis excœcauerat mentes eorum, & peruerterat, vt damnarent, quem meritò adorarent. Horrenda etiim hæc pœna hypocritas manet: videlicet quòd Deus ipsos tradat in reprobam mentẽ. Ex quo fit, vt non solùm sub veris principiis assumãt falsissimas hypotheses, & extruant conclusiones ineptissimas, quemadmodum gentiũ Philosophis accidisse testatur Paulus: verùm etiam vt repudiatis veris principiis, interdum statuant falsa: quæ cùm persuaserint indoctis & ignaris scripturę, eos veluti captiuos retinent, & ducunt quò volunt, donec eos in tartara præcipitauerint.

QVARTVS.

8 Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

Timuit Pilatus magis audiens hunc sermonẽ de Iesu, quòd se Filium Dei diceret: Ergo antea quoq; timuit. Timuit prius, accusante eum conscientia, q; videlicet innocentem hominem crudeliter tractasset. Timet rursus & magis, q; audiat eum, in quem tam crudelis erat, Filium Dei esse. Vterq; timor vt conscientiæ malæ testis erat:

ita prænuncius pœnæ imminentis fuit. Tertius A
postea timor accedit, ne scilicet si parcat innocenti & Dei Filio, incurrat in Cæsaris indignationē. Hoc timore indignatus Pilatus, damnat hominem innocentem, & Filium Dei. Hic videre est, q̄ miseri sint homines, qui metu cogūtur seruire affectibus potentum, vt vel iniquas sententias defendant, vel ferant iniquas sententias contra innocentes. Non desunt hodie Iudices & alij Pilato similes, qui metu tyrannorum fracti, Christum in suis membris contra conscientiam condemnant: sed sciant metum istum conscientiæ verber, non abiturum impunè.

QVINTVS.

9 Et ingressus est in Prætorium iterum, et dicit ad Iesum: Vnde es tu?

Pilatus perculsus animo ob dictū Iudæorū, testificantium Iesum dixisse se Filium Dei esse, variè afficitur, & sic apud se haud dubiè ratiocinatur: Hic homo claret miraculis, qualia nullus antea vnquā edidit, celebris est ob doctrinā, vita eius inculpata est, persona prę se fert singularem grauitatē. Hæc fortè sunt testimonia, q̄ sit, vt dicitur, Filius Dei. Si ergo in illum crudelem me præbuero, vindicem haud dubiè habebo Deum, cuius filium se esse dicit. Audiam proinde ipse quid de se dicat; num fateatur se Filium Dei esse, nécne. Verùm hîc sciendum est, quòd Pilatus nō cogitauit de Filio Dei, vt decuit: sed errore gentili inductus, putabat illum filium alicuius Dei gentilis esse: Apollinis videlicet, aut Martis, aut alterius alicuius.

SEXTVS.

Iesus autem responsum non dedit ei.

Dominus interdū ad interrogata respondet, interdum non. Vbi tacet, quasi agnus immolandus pro grege, patientiam præstat. Vbi verò respondet, quasi Pastor bonus pro concreditis sibi ouibus contra luporum latronumq; insidias pugnat. Augustinus ait: *Hoc silentium Domini nostri Iesu Christi nō semel factum, collatis omnium Euangelistarum narrationibus, reperitur, & apud Principem Sacerdotum, & apud Herodem, & apud ipsum Pilatū: vt non frustra prophetia de illo præcesserit: Sicut agnus coram tondente se, fuit sine voce, sic non aperuit os suum.*

Sed dicat aliquis: An non confessio est necessaria? Cùm interrogaret Pilatus Iesum de his criminibus, quibus Romanam maiestatem læsam esse, & violatas humanas leges, respondit Christus, accuratè diluēs crimina obiecta. Nam cùm criminarentur eum esse seditionis autorē, & affectare regnum, respōdit: *Meum regnum non est de hoc mundo.* Verùm cùm interrogatur à Pilato, num Filius Dei sit, an nō: nihil planè respondet. Nihil enim hoc referebat Pilati. Atque ita exemplo Christi, cùm sistimur corā Iudicibus, prudenter cogitemus quando responsio est necessaria, & quando non. Necessaria tacenda non sunt, talia possunt sine peccato fieri.

SEPTIMVS.

10 Dicit ergo ei Pilatus: Mihi nō loqueris, nescis quòd potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam absoluendi te?

Pilatus silentio Christi offensus, cū indignatione ait: *Mihi non loqueris?* quasi diceret: Quòd aliis scilicet aduersariis & calumniatoribus ad omnia non respondeas, non magnoperè reprehendo: verū q̄ mihi, mihi inquā, Iudici ac Præsidi Romanorū, in cuius manu vitæ tuæ & necis B
est potestas, non respondeas, videris salutis tuæ rationē nullam habere: quare quid quæso stultius est? Pilatus hîc dupliciter peccat: primùm superbia: deinde iniusticia. Superbia quidem, q̄ efferat se supra alios, propter munus sibi impositum ab Imperatore Romanorū. Iniusticia verò est, q̄ sibi arrogat quod Legis est proprium. Legis enim est punire sontem, & absoluere insontem, cuius minister est Iudex. Multos habet C
tales Pilatos hic vastus mundus.

OCTAVVS.

11 Respondit Iesus: Non haberes potestatē aduersus me vllam, nisi tibi datum esset è supernis: propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

12 Et ex eo quærebat Pilatus absoluere eū.

His verbis Dominus significat optimi sui Patris consilio, & sua ipsius promptissima voluntate factum esse, vt traderetur Pilato mancipio Satanæ, q̄ & Iudæos & Pilatum ad istam crudelitatem aduersus Iesum impulit. Vt ergo hîc cōsilium Patris ex dilectione, & crudelitas Satanę Iudæorumq; ex odio veritatis concurrunt: ita sciamus & hodie, quòd tametsi tyranni impellantur à Satana ad crudelitatem aduersus Christum in suis membris: nihil tamen fieri præter consilium optimi Patris, q̄ sua sapientia ita moderatur omnia, vt vel durissima quęque cedant filiis Dei in bonum, iuxta dictum Pauli: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* D E

Quòd Dominus addit, *Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet*: arguit quidem Pilatum iniusticiæ, sed discernit inter gradus peccatorum. Nam peccata non sunt paria, vt Stoici voluēre: sed distinguuntur causis, obiectis, & finibus. Pilatus ex timore peccauit: qui tradiderunt Pilato Christum, ex odio. Pilatus hunc finem habuit, vt non offenderet concilium Sacerdotum: Iudæi, vt Dominus omnino perderet cum sua doctrina. Vtrique peccārunt in Dominum, & in Christum eius, etsi Pilatus libēter absoluisset Iesum, quē sibi tradiderant Iudæi. Ideò ait Euangelista: *Exinde quærebat Pilatus dimittere eum.* F

SECVNDA PARS.

Iudæi Pilatum volentem Iesum vt innocentem absoluere, vrgent vehementius, ac ipsum planè impellunt, vt innocentem militibus crucifigendum tradat. Nam cùm dicunt calumniatores, Pilatum non fore amicum Cæsaris, si ac- G

fectatori regni parcat: victus Pilatus satisfacit illorum voluntati.

PRIMVS.

Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se Regem facit, contradicit Cæsari.

Antea accusârunt Iudæi Iesum blasphemiæ & seditionis seu affectati regni, vt ex verbis Pilati suprà collegimus: nunc rursus seductionis & affectati regni crimen innocenti impingunt. Principes Sacerdotum hîc rursus suo more sub vero principio, videlicet: *Omnis qui se Regem facit, contradicit Cæsari*, falsam hypothesin subiumunt, & concludunt: videlicet Iesus se Regem facit, & propterea contradicit Cæsari. Hoc ergo pacto Pilatum adoriuntur. Qui parcit aduersariis Cæsaris, affectantibus videlicet imperium, gratiâ Cæsaris excidit, & se hostem Cæsaris declarat. Tu ergo vide quid feceris. Iste, quem tibi tradidimus, se Regem facit, an non igitur aduersatur Cæsari, eius imperium affectans? Hæc detestanda calumnia fuit Sacerdotum, quâ & grauarũt innocentem Iesum, cuius regnum non est de hoc mundo, & adegerunt Iudicem, vt contra leges, & repugnante conscientia sententiam ferret in innocentem. Nos ergo si similia pati cogamur, exemplo Christi & causſę bonitate nos eri gamus, nec frangamur multitudine aduersariorum, nec autoritate & potentia Iudicum territi, veritatem deseramus.

SECVNDVS.

13 Pilatus autem cùm audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos: Hebraicè autem Gabbatha.

14 Erat autem parasceuę Paschæ, hora quasi sexta. Et dicit Iudæis: Ecce Rex vester.

Pilatus, qui lege Iudæorum flecti non poterat, vt occideret quem innocentem iudicauit: sed, vt suprà, turbabatur mentione Filij Dei, vt abstineret ab eius iniuria, vel inuitis Iudæis: ita hîc rursus calumnia affectati regni ita perturbabatur, vt vel reluctante conscientia innocentem damnaret. Verebatur enim ne Sacerdotes magnam sibi inuidiam apud Cæsarem calumniis excitarent. Metuebat dignitati & honori suo, ne fortè deponeretur ab officio, quod sine suo magno damno & dedecore fieri nõ posse cogitabat miser. Ideò egressus Prætorium sedit pro tribunali in loco editiori, qui in istum vsum extructus erat, vt in eo videlicet loco vice Imperatoris Tyberij, & totius Imperij Romani sententiam ferret.

Loci huius duplex est hîc appellatio: vna Græca, altera Hebræa; Græcè λιθόστρωτος, id est lapidibus stratus, vt locus esset mundior. Hebraicè *Gabbatha*, id est eminens, seu excelsum. Erat ergo locus editior propter commoditatẽ, A lapidibus stratus extra Prætorium, in quo Iudices sedebant laturi sententiam, vt & videri & audiri possent. Hîc ergo se collocat miser Pilatus, & Iesum iuxta se stantem ostendit Iudæis circunstantibus, *Ecce Rex vester*: quasi diceret, quæ signa regia in eo conspicitis, vbi equites, vbi arma, vbi diadema? Si quid stultè ab eo dictum est, hoc satis luit flagellis, corona spinea, alapis, & aliis ludibriis: qua castigatione meritò vestro furori aduersus illum satisfactum esse B deberet.

In hunc modum verba Pilati accipiunt, qui mitius ea interpretantur. At Cyrillus ait: *Allusit populo, cui insontem sanguinem sitienti gratificatur.* Nam cùm se collocat pro tribunali, se sententiam ferre velle significat. Iudices enim iudicaturi sedere debebant: vt quiescente corpore, mente circunspicerent accuratiùs causſam, ne iniustam ferrent sententiam. Nec rata habebatur sententia, si Iudices stando iudicarent.

C Quòd autem additur de tempore, *Erat autem hora quasi sexta*: videtur pugnare cum eo, quod Marcus ait: *Erat hora tertia, quando crucifixerunt eum.* Verùm hæc antilogia in hunc modum conciliatur: Quemadmodum noctem tum temporis diuidebant in quatuor φυλακὰς, id est, custodias, quibus nomina tribuebant ab ea hora, à qua exordiebantur: vt prima custodia, quæ durabat à prima hora initij noctis ad tertiam horam inclusiuè, nomine primæ horæ notaretur. D Secunda custodia, quæ à fine tertiæ horæ initium sumpsit, & extendit se ad finem sextæ, tertiæ horæ appellatione significabatur, atque ita de aliis.

Ad eundem modum diem in quatuor diuidebant quadrãtes, quorum singuli appellationes eius horæ, à qua exordiebantur, obtinebant. Quicquid ergo fiebat inter primam, à qua initium sumpsit primus quadrans diei, & tertiam horam inclusiuè, ad primam horam referebatur. Quia prima hora initium erat primi E quadrantis diei. Ad eundem modum, quia secundus quadrans diei incipiebat à tertia hora finiente iam, & durabat ad sextam inclusiuè, totum illud spacium à puncto finientis horæ tertiæ, ad sextam iam completam, nomine initij istius quadrantis appellabatur, videlicet tertia hora. Conuenit ergo optimè inter Marcum & Iohannem. Marcus dicit, Dominum crucifixum fuisse tertia hora, sed indeterminatè: non F enim certam istius quadrantis partem exprimit. Ideò Iohannes interpretatur Marcum, cùm ait: *Erat quasi sexta*, hoc est, in fine secundi quadrantis diei, cùm iam immineret tertius quadrans, qui à sexta hora, vnde exordiebatur, nomen habuit, cui nostra duodecima & meridies respondet: atque ita pulchrè Iohannes determinat tempus, quod Marcus indeterminatè tradidit. Hoc Nonnus paraphrastes Iohannis eruditè obseruasse videtur, quum præsentem locum sic reddit: ἦ δὲ τριτάτιμον ἤματος ἕρκος ἐφῆπτο ἕως ὅτε. Non dicit simpliciter Nonnus: Erat hora tertia, sed erat tertia τριτάτιμον, id est, extensa,

&

& quasi iam finiens, hoc est, vt noster Euangelista ait, *ferè sexta*. Atque ita Nonnus secutus est eandem lectionem, quam nos habemus: sed vt conciliaret Marcum cum Iohanne, sic est locutus. Liranus autem sic: Secundùm veritatem erat tempus mediũ inter tertiam & sextam. Medium autem ab vtroque extremo potest denominari, & ideò Marcus expresit illud tempus medium per horam tertiam: Iohannes verò per sextam.

De die, quæ dicitur παρασκευὴ Paschæ, suprà dictum est, quam Nonnus ex Marco definit πρὸ σαββάτου, ἦν δὲ καὶ τρίτος περισσάβατον ἐκάλειτο ἡμῖν. id est, sexta dies erat, quam vocabant Prosabbatum.

TERTIVS.

15 Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Respondérunt Principes Sacerdotum: Non habemus Regem nisi Cæsarem.

16 Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.

Hîc breuiter rabies Iudæorum petentium Iesum crucifigi, ironicum responsum Pilati exprobrãtis illis tam vilem Regem: instantia Principum Sacerdotum dicentium se nõ habere Regem, nisi Cæsarem: & condemnatio Christi ad mortem crucis, exponitur.

Rabies Iudæorum indicatur clamore. Clamant enim, *Tolle, tolle, crucifige eum*. Cùm ingeminant vocẽ, dicendo Tolle, tolle, significãt quàm impatientes fuerint moræ. Timebant enim ne vel orta seditione in populo eriperetur è manibus Pilati violenter, vel si non statim ferret sententiam, & fieret quod petebant, festo iam imminente posset incidere impedimẽtum, vt non fierent voti compotes: atq; ita aliqua occasione liberaretur Iesus. Hoc ita figuratum fuit in Lege, quæ iubebat, vt agnum Phase cum festinatione comederent. Causas huius furoris in Sacerdotibus antea sæpe attigimus, quę fuêre præcipuè ambitio, hypocrisis & cæcitas: quibus & hodie multi inflammantur aduersus Iesum in suis membris. Sed ab exemplo Christi discamus patientiam.

Ironicum respõsum Pilati est: *Regem vestrum crucifigam?* quasi dicat: Hæc vestra querela est, quòd hic homo dixerit se Regem Iudæorũ esse, in qua re vestra stultitia apparet. Qualis quæso Rex esset iste miser. Nihil minus præ se fert q̃ personam regiam & affectationem regni.

Instantia Principum Sacerdotum est: *Non habemus Regem, nisi Cæsarem*. Hîc Iudæi reiiciunt imperium Christi suauissimum, & ei præferũt crudelissimam Cęsaris tyrãnidem. Ex quo factum est, vt & regnum Dei sit ab illis ablatum, & vltio sanguinis Christi iustissimè incredibili atrocitate per Romanos sumpta sit. De hac populi sui peruersitate conqueritur ipse Deus apud Prophetam: *Duo praua fecit populus meus. Dereliquerũt me fontem aquæ viuæ, & effoderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

Caussas antè attigimus. Significatio est: cùm Euangelista dicit, Principes Sacerdotum clamasse: significat eos autores populo fuisse, vt deficeret à Christo, in quo præsumum fuit, quod hodie fit à Pontificiis. Illi enim ad præcipitia impellunt subditos, vt Christo in suis membris aduersentur.

Condemnatio Christi ad crucẽ significatur, cùm dicitur: *Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur*, scilicet suo iudicio & sententia. Quia enim intelligebat Pilatus eos non posse placari, nisi morte Iesu, impleuit quod volebant. Quare Iudæi multò magis q̃ Pilatus Christi interfectores fuerunt, vt qui fuerũt & origo & caput eius impietatis. Ideò Augustinus ait: *Ideò illis traditum dicit Euangelista, vt eos crimine implicatos, à quo alieni esse conabantur, ostenderet*. Ita enim hypocrisis sibi persuadet, q̃ non sit rea, si per alios quid fecerit, modò ipsa manum abstineat. Pilatus proinde partim importunitate Iudæorum, partim metu Cæsaris victus, innocentem condemnat. Condemnationis enim euidens signum est traditio Iesu. Tràdidit enim eum, vt crucifigeretur sua sententia & iudicio. Hîc Pilatus, quia Deum potius q̃ homines voluit offendere, hominis gratiam gratiæ Dei antepositit: iniustitiam legibus & iustitiæ prætulit. Diabolum plus q̃ Deum timuit, condemnat innocẽtem. Atq; ita videmus verissimum esse Prophetæ dictum, Abacuch 1. *Prævalente impio aduersus iustum, egreditur iudicium peruersum*, quo scilicet iustus damnatur, & iniustus absoluitur: vt hîc Pilatus absoluto sceleratissimo latrone Barabba, innocentissimũ Iesum tradit ad crucifigendum. Hunc Pilatum multi hodie referunt, qui etiamsi variis huc illuc impelluntur cogitationibus: tamẽ ad postremum Christum in suis membris condemnant, absolutis interea sceleratissimis nebulonibus.

Porrô hîc quæstionem mouent Theologi & Iurisconsulti: An Iudex possit bona conscientia iudicare secundùm allegata & probata, etiamsi sciat contrarium verum esse. Quidam Iurisconsulti sic respondẽt: In alieno facto potest Iudex bona conscientia iudicare secundùm allegata & probata, etiamsi sciat contrarium esse verum, non autem in proprio facto. Dicunt enim sufficere Iudici aliorum conscientia, quę si rea fuerit, ipsi viderint. Horum sententia si vera esset, Pilatus non damnaretur. Iudicauit enim secundùm allegata & probata multorum nobilium & sapientum vocibus & clamoribus: qui tamen sciuit Iesum esse innocentem. Sed falluntur Iurisconsulti, qui sic sentiunt. Dominus enim ipse Pilatum peccasse affirmat, vt suprà audiuimus. Theologi verò rectiùs, nitentes autoritate Dei, sic respondent: Qui contra conscientiam facit quolibet modo, peccat mortaliter. Iudex condemnans iustum, conscientiam suã vastat. Quare immunis à peccato esse non potest. Vera est enim sentẽtia: *Qui iustificat impium*, scilicet quem scit impium esse, *& condemnat iustum*, scilicet quẽ scit iustum esse, *vterque est abominatio coram Domino*. Debet ergo Iudex timens Dei potius quid-

uis pati, quàm eum condemnare, quem scit innocentem esse. Nam cum hoc facit, contra propriam conscientiam, & non contra alienam peccat. Quapropter si non potest Iudex nec autoritate sua, nec consilio falsorum testium probationes refellere, vel iudicium suspendat, vel reconciliationi partium studeat, vel rem ad superiorem Magistratum, si quis est, remittat: vel si aliter fieri non potest, abeat Iudicis officio, potius quàm iudicium Dei peruertat, & semper in conspectu habeat dictum Iosaphat Regis: *Non hominis exercetis iudicium, sed Dei: si quid iniquius iudicaueritis, in vos redundabit.*

Quæritur præterea: An Iudex possit damnare eum, quem nouit nocentem, cùm à nemine accusatur? Respondetur, distincta sunt officia accusatoris, testis & Iudicis. Accusator intendit crimen, testis probat, Iudex accusationē & probationem examinat, vt causa ritè cognita, iudicet secundùm legem, vt minister legis & iusticię executor. Tametsi igitur scit Iudex aliquē reum esse, qui non accusatur: tamen non debet eum condemnare. Nam id quod iustum est in se, iniustum fit, si non fiat legitimè. Quare Iudex conscius facti, vel relinquat reum diuino iudicio, quod non effugiet: vel si publica fama nocentem accusat, curet Iudex inquiri per alios, vt re tandem cognita per censores morum, publicè accusetur reus, vt malum tollatur de populo Dei.

Præterea quæritur: Si Iudex nouerit eum nocentem esse, qui sistitur & accusatur in iudicio, & accusator deficit in probatione, possitne tum Iudex nocentem damnare, aut non? Respondetur quòd non possit eum damnare, quia peccaret contra iuris processum legitimum: sed absoluere potius, sine tamen accusatoris periculo & damno. Etsi enim damnare iustum est peccatum: tamen iniustum aliquando absoluere, non quidem simpliciter, sed cum denunciatione iudicij diuini, quod nemo subterfugere potest, licet: quando videlicet sufficiens non est contra illum probatio. Nam occultorum iudicium sibi Dominus reseruauit.

Adhæc quæritur, vtrum accusatus de crimine aliquo, si eius criminis reus fuerit, debeat interrogatus mox veritatem fateri, annon? Respondetur. Etsi falsum dicere peccatum est: tamen verum celare, non semper est peccatum. Quare accusatus iubebit contra se testes adduci, & si tunc aliqua vel leuis probatio accesserit, debet reus non contradicere veritati, sed supplex potius veniam petere, & ferre legis sententiam, quàm iudicio Dei reluctari.

Turbat & hæc quæstio interdum hominis rei conscientiam: An cùm nullus conscius sit eius peccati, quod perpetratum est, debeátne sponte se offerre Iudici, & seipsum accusare, vt legibus det pœnas. Respondeo. Si celari factum potest, sine eius qui læsus est atroci iniuria, non debet seipsum infamem reddere, quod cederet aliis in scandalum: sed se sistat Deo Iudici, deploret peccatum, confugiat ad veniam, nec desinat prius, quàm in conscientia sua responsum de venia acceperit. At vbi factum fuerit atrocius, quàm vt ipse conscientiam suam in pœnitentia pacare possit, consulat pium aliquem & probū Ministrum Euangelij, promisso prius sanctè silentio, & ab hoc petat consolationem tanquam à Dei vicario. Nam qui seipsum infamat, nemine prius criminis conscio, peccat contra Deum, qui vult vt quilibet curam famæ suæ habeat, propter tranquillitatem communis societatis.

Quæstio etiam hæc sæpe in animos iudicum incidit: An Iudex possit aliquem condemnare propter scelus, cuius & ipse reus est. Respondeo. Discernatur inter duplicem personam hominis Iudicis, priuatā & publicam. Reus est vt priuata persona, Iudex est vt publica. Priuata ergo persona ad misericordiam Dei confugiat, & deprecetur apud eum delicti veniam, admonitus alieno peccato. Publica persona exequatur voluntatem legis, iuxta regulam: *Non hominis exercetis iudicium, sed Dei.* Sed de hac quæstione diximus copiosius suprà in cap. 8.

TERTIA PARS.

Educitur Iesus, vt crucifigatur: baiulat crucem suam: inter latrones cruci affigitur: titulus, seu causa mortis: vestimenta eius diuiduntur inter milites: Dominus matrem Iohanni Discipulo commēdat: sitit, ac tandem omnibus consummatis, in cruce moritur.

PRIMVS.

Acceperunt ergo eum, & abduxerunt.

17 Atque is baiulans crucem suam exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè autem Golgotha.

Iesus condemnatus educitur, baiulans crucem suam ad locum destinatum extra vrbem, qui locus in textu Græcè & Hebraicè exprimitur. Græcè κρανίου τόπος, locus Cranij, à craniis illic iacentibus, à malefactoribus detruncatis. Hebraicè Golgotha, id est, locus corporum rotundorum & volubilium, cuiusmodi sunt crania. In eo enim loco extra vrbem solebant seditiosi & latrones, aliique scelerati à Romanis ignominiosè supplicio affici. Hæc ignominia aliis accedit, vt planè appareat Iesus nouissimus virorum, doloribus plenus, iuxta Esaiæ vaticinium.

Quòd autem Iesus ipse portat crucem suam, & deinde eadem crux tradatur Simoni Cyrenensi portanda post Iesum, non sine singularis mysterij significatione factum est. Nam quòd Dominus ipse solus portat crucem suam primùm, aliam caussam in Iudæis, aliam in Deo habuit. In Iudæis quidem videre est, quanta fuerit eorum crudelitas, qui Christo Domino pondus suæ crucis imponunt, quod de nullo interficiendo, vel sceleratissimo vnquam antea factum est, vt coactus sit portare proprij supplicij ignominiā. Sed de latronibus hic refertur;

in

in quorum medio tanquam eorum princeps ignominiosissimè trahebatur. In Deo verò causa fuit, vt hoc gestu Christi portantis crucem suam significaretur, quòd Iesus solus esset factus maledictum pro suo populo, qui pondus peccatorum nostrorum in humeris suis gestauit, vt solus agnoscatur victima, qua expiatur peccatum mundi, iuxta illud: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* Hìc libet referre Augustini dictum, in hunc locum: *Portans crucem suam Iesus, grande spectaculum est; Sed si spectet impietas, grande ludibrium: Si pietas, grande mysterium. Si spectet impietas, grande ignominiæ documentum: Si pietas, grande fidei monumentum. Si spectet impietas, videt regem, pro virga regni, lignum sui portare supplicij. Si pietas videt regem baiulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus fuerat etiam in frontibus regum, in eo spernendus oculis impiorum, in quo erant gloriatura corda sanctorum.*

Deinde quòd crux Christi tradatur Simoni Cyrenensi portanda, similiter aliam causam in Iudæis, aliam in mysterio habuit. In Iudæis causa fuit, non quidem vt releuaretur Iesus. (Nam in hypocrisi nulla est misericordia) sed vt citiùs veniret ad locum supplicij, quo tandem ipsius ignominiosissima morte satiarentur. Nam cùm viderent Iesum sub cruce tanti ponderis premi, vt tardius incederet, obuio gentili crucem Domini imposuerunt, ne differatur supplicium. In mysterio verò significabatur, quòd postea secuturũ erat. Nam quòd crux Christi imponat̃ Simoni Cyrenẽsi, h. e. gentili, significat̃ primũ q; gloria crucis Christi esset aferẽda Iudæis, & transferenda in gẽtes, quæ per p̃dicationẽ Euágelij futuræ erãt participes salutis per crucẽ Christi partæ. Deinde significabatur, qd sit futurũ membris Christi in hoc mundo. Nam vt hic Simon (significat aũt auditorẽ & obedientẽ) fuit baiulus crucis Christi: ita oẽs pij auditores Christi, & obediẽtes Euágelio, portabunt Christi crucẽ, non vt suo merito expiẽt peccatum proprium aut alienum, sed vt sua cruce testẽtur se discipulos Christi esse. Pij proinde oẽs auditores Euágelij, animos suos præparent ad ferendã crucẽ, & ad varia certamina & pericula, quæ propter confessionem sunt sustinenda, sint parati; memores dicti Domini: *Qui vult me sequi, abneget semetipsum, tollat crucem suam, & sequatur me.* Nam qui sequitur Christum, tandem victa crucis ignominia, consequetur cum Christo gloriam sempiternam, iuxta illud Pauli Rom. 8. *Si cum illo patimur, cũ illo etiã regnabimus.*

Figura Christi portantis crucem suã, fuit Isaach, qui ligna portauit in humeris suis in summitatem montis, super quem pater eum proposuit mactandum in holocaustum. Gen. 22.

Figura exeuntis Iesu extra vrbem, fuit crematio animalium extra castra, vnde Epist. ad Heb. *Quorum animalium sanguis infertur in sancta per pontificem, horum corpora cremabantur extra ciuitatẽ: propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinẽ populum, extra portã passus est. Exeamus igitur ad eũ, improperiũ eius portãtes.* Respicit aũt Apostol⁹ ad sacrificiũ vitulæ rufæ, Leuit. 16. cuius carnes extra castra cremabãtur, & sanguis p̃ pontificẽ intra Sancta Sanctorum inferebatur, & postea in populum aspergebatur: sic Dominicum corpus extra portam passum est, & sanguis coram Patre in Sancta Sanctorum in cœlestibus est sublatus, & mundus aspersione sanguinis eius sanctificatus est.

SECVNDVS.

18 Vbi crucifixerunt eum, & cũ eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum.

Crucifigitur Dominus inter duos latrones, & pendet viuus in cruce tres integras horas, videlicet à nostra 12. vsq; ad tertiã pomœridianã. Quantus autem tum temporis fuerit cruciatus in eius sanctissimo corpore & neruis, nulla lingua effari potest. Nam quiescẽte diuinitate, humanitas atrocitati cruciatuũ subiecta erat. Crucifixionis aũt Dñi duæ fuêre causæ. Vna, malicia Iudæorũ: altera, iustitia Dei. Malitia Iudæorũ tanta fuit, vt non potuerint hypocritæ vllo mitiori supplicio quàm sanguinis, idq; in patibulo crucis, satiari. Putabant enim ista infami & turpissima morte posse efficere, vt nemo illum postea magistrum agnosceret, sed potius propter infamiam & mortis turpitudinem abominarẽtur; & quo magis omnes eum in posterum exosum haberent, eum inter duos sceleratissimos latrones, tanquam ducem & principem latronum, crucifixerũt. Iustitia Dei altera causa fuit crucifixionis Christi. Voluit enim Deus vt peccatum Adæ & nostrum, quo nihil turpius, nihil abominabilius, & nihil grauius est corã Deo, omniũ turpissima, abominabilissima & grauissima pœna vindicaret̃. Nostro n. nomine, nõ suo, cruci affixus est. Vt ergo crux Christi sũma fuit ignominia, Iudæorũ iudicio: ita summũ preciũ corã Deo erat, quo deleta est iniqtas nostra, & satisfactũ iustitiæ diuinæ, atq; adeò summa gloria nostra, q Christo nomina dedimus, & ab eo salutẽ expectamus. ideò Paulus ait: *Absit vt glorier nisi in cruce Dñi nostri Iesu Christi.* Est aũt gloriatio in cruce Christi duplex: videlicet fiduciæ & patientiæ. Gloriatio in cruce Christi, q̃ fiduciæ esse dico, est, qñ merito crucis Christi gloriamur aduersus tẽtationẽ desperatiõis, ob magnitudinẽ peccatorũ nostrorũ. Gloriatio in cruce Christi, quã patiẽtię dixi, est, quãdo in quauis afflictione erigimus nos exemplo Christi, pendentis in cruce. Nam vt eius crucem gloria excepit: ita & nostram, modò in fide Christi perstiterimus, gloria excipiet sempiterna.

Porrò typi & figurę crucis Christi multi prę cesserunt, de quibus verba Augustini ascribam: *In diluuio aquarũ, humanũ genus arca lignea liberauit. De Aegypto Dei populo recedẽte, Moses mare virga diuisit, & Pharaonẽ prostranit, & populum Dei redemit. Idem Moses lignum in aquã misit, & amaritudinẽ eius in dulcedinẽ comutauit. Ex lignea virga de spirituali petra, salutaris vnda profertur. Et vt Amalech vincere tur, Moses cõtra virgã expãsis manib. extẽditur. Et lex Dei arcæ testamenti creditur ligneæ, vt his omnib. ad li-*

gnum crucis veniatur. Hæc Augustinus. Postes & A
supliminaria sanguine agni phase delibuta, cru
cē Christi absq; omni dubio adumbrabant. Sed
omnium maximè illustris crucis Christi figura
fuit æneus serpens in ligno suspensus, quam fi-
guram Christus ipse applicat sibi & suæ cruci,
Ioan. 3. *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto: sic
oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui credit in
eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Quòd autem maximè congruum fuerit, vt
in lignum suspensus Dominus satisfaceret pro B
peccato nostro, in hymno quodam pulchrè à
Fulgentio indicatur:

De parentis protoplasti,
Fraude factum congruens.
Quando pomi noxialis
Morsu in mortem corruit,
Ipse lignum tum notauit:
Damna ligni vt solueret.
Hoc opus nostræ salutis
Ordo depoposcerat: C
Multiformis proditoris.
Ars vt artem falleret,
Et medelam ferret inde,
Hostis vnde læserat.

Quòd autem in medio latronum suspensus
est, præuisum fuit ab Esaia capite quinquage-
simotertio: *Cum sceleratis reputatus est, ipse peccata
multorum tulit, & pro iniquis orauit.* Sed quo ma-
ior fuit ignominia coram hominibus, eo maior
resurrectionis gloria secuta est. Hoc mēbra Chri D
sti cogitēt, cùm vt blasphemi, furiosi & seditiosi
à mundo condemnantur.

De significatione Christi inter latrones sus-
pensi, Augustinus sic ait: *Ipsa crux, si attendis, tri-
bunal fuit: in medio enim iudice constituto, vnus qui cre
didit, liberatus: alter qui insultauit, damnatus est: iam
figurabat quid facturus est de viuis & mortuis: alios
posiurus ad dexteram, alios ad sinistram.*

Præterea etsi tres tantum sunt hìc cruces, v-
na in qua Dominus ipse suspensus est, reliquæ E
duæ in quibus latrones erant suspensi: tamen
quia Dominus & suam propriam personam
hìc sustinet, & nostram, quatuor crucis formæ
hìc intelliguntur. Prima, respectu personæ pro-
priæ Christi, est crux planè innocentis, quæ ad
μαρτύριον refertur. Secunda, respectu personæ no
stræ, quam in se Dominus sumpserat, est crux,
quæ λύτρον dicitur, & sola meretur hāc laudem,
quòd sit precium redemptionis nostræ. Tertia,
crux fuit dextri latronis, qui in cruce Deo re- F
conciliatus est per fidem in Iesum Christum.
Huius crux etsi propriè τιμωρία fuit, (soluit e-
nim legibus debitas pœnas) tamen per accidēs,
quia iam reconciliatus erat Deo, fit δοκιμασία &
cultus Deo gratissimus. Quarta, crux fuit sini-
stri latronis iustissima τιμωρία, quæ erat præludi-
um crucis sempiternæ. Atq; ita picti sunt quo-
dammodo in his crucibus fines persecutionum
& afflictionum hominum in hac vita.

Porrò quod Ierosolymæ sit passus & crucifi- G
xus Dñs, præfiguratum fuit in sacrificiis, q̄ nul-
libi fieri debebant, nisi in ciuitate Ierusalē; quæ
sacrificia figurabāt Christi passionem, vnicum,
verum & propitiatorium sacrificium, debere
Ierosolymis fieri.

TERTIVS.

*19 Scripsit autem & titulum Pilatus, &
posuit super crucem. Erat autem scriptum:
IESVS NAZARENVS REX IV-
DAEORVM.*

*20 Hunc ergo titulum multi Iudæorum
legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, vbi
crucifixus erat Iesus. Et erat scriptū Hebrai-
cè, Græcè, & Latinè.*

*21 Dicebant ergo Pilato principes sacer-
dotum Iudæorum: Noli scribere Rex Iudæorū,
sed quòd ipse dixerit: Rex sum Iudæorum.*

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi.

Mos erat Romanis causlam mortis affigere
cruci, in qua aliquis facinorosus suspensus erat,
idq; duabus de caussis, vt videtur. Prima, vt om-
nibus spectatoribus notum fieret, quòd iustè
fuisset de aliquo snmtum supplicium. Secunda,
vt spectatores terrerentur, & exemplo admone
rentur, ne in similem pœnam propter similia fa-
cinora incurrerent. Hunc morem vtilem & lau-
dabilem seruauit Pilatus: sed ita titulum forma-
uit, vt & à se transferret culpam in Iudæos, qui
Iesum per calumniam accusarūt affectāti regni,
& quodammodo innocentem declararet. Hoc
animaduertentes principes sacerdotum, ægrè
ferunt. Petunt igitur vt Pilatus scripturam mu-
tet, scribatq; in hunc modum: *Hic dixit, Rex sum
Iudæorum.*

Sed age quid est discriminis inter has ora-
nes: *Iesus Nazarenus Rex Iudæorū*, & *Hic dixit, Rex
sum Iudæorum?* Permultum sanè. Nam hic titu-
lus, *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*: est confessio
iudicis de Christo, quæ tametsi ironica est, si a-
nimum Pilati spectes: tamē verissima est in pro-
prio verborum sensu. Verùm hæc oratio: *Hic dix-
it, Rex sum Iudæorum*: accusatio est & notatio cri-
minis affectati regni. Verùm Pilatus, qui statuit
Christum innocentem esse, noluit mutare titu-
lum, manu Dei ipsum reprimente. Quare dixit
constanter: *Quod scripsi, scripsi.* quasi dicat: Quod
scripsi, sensi; & quod sensi, scripsi, nec mutabo
quicquam. Quod autem Pilatus hìc nihil voluit
in gratiā sacerdotū facere, significat quòd Deus
voluerit hunc titulū in probrū contumaciū Iu-
dæorū, & in decus fidelium extare perpetuum.

Iam ad titulum veniamus, qui continet sum-
mā Euāgelij. Sunt autem quatuor voces in hoc
titulo, quæ diligentissimè piis mentibus per-
pendendæ sunt.

Prima, IESVS. Hoc nomen Iesus filio Dei
contento in vtero virginis, imponendum esse,
Angelus mandato Dei præcipit, quo & postea
in circūcisione nominatus est, Luc. 2. idq; ideò,
vt significaretur hoc nomine, cur filius Dei as-
sumserit humanam naturā, nimirum vt sciretur
quòd sit Deus saluator seu saluās. Iesus. n. iuxta
Etymologiā receptam in ecclesia, idē est quod
Domi-

Dominus, seu Deus Saluator à ין, id est, Deus, & יש֑ saluauit. Significatur ergo hoc nomine, quòd Iesus sit Deus & homo Saluator populi sui. Ideò Angelus matri dixit, vt est Luc. 2. *Quod nascetur à te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Et Angelus Ioseph apud Matthæum dicit: *Hoc factũ est vt adimpleretur quod dictum est à Dño per Prophetã, dicentem: Ecce virgo imprægnata pariet Filium, & vocabit nomen eius Immanuel, id est nobiscum Deus.* Fuit quidem Deus cum Patriarchis & Patribus, sed aliter fuit cum his, de quibus Propheta hoc dicit: quia conuersatus est cum ijs in carne, & audiuerunt eum viua voce loquentem, & viderunt miracula facientem, morientem, resuscitatum à mortuis, & ascendentem in cœlos. Congruunt ergo hæ appellationes Iesus, & Immanuel, si rem spectes.

Porrò huius nostri Iesu, i. Dei Saluatoris, typus fuit Oseę filius Nun, cognominatus à Mose Iesus seu Iosua. Hic. n. & nomine & facto figurá nostri Iesu gessit. Nam vt is Amalech, qui typus erat diaboli, vicit & liberauit populum ab hostib. carnaliter: ita Iesus Deus Saluator noster, reipsa Deus & Saluator est. Saluat enim populum suum à peccatis eorum.

Obseruãdum est q̃ Angelus nõ dicat absolutè saluabit populũ, sed addit suũ: significãs populũ Iesu esse eos tantũ, q̃ fidẽ & spem suã in eo ponũt. Et cũ addit, *à peccatis eorũ*, interpretat primá promissionẽ de semine cõtrituro caput serpẽtis. Cùm ergo dicit Iesus, i. Deus Saluator, sciamus nos hoc nomine admoneri, q̃ Iesus noster liberet à peccato, & spiritualia & æterna bona suis deferat. Nã liberati à peccato, à iure mortis exẽti sunt. Si sunt exẽti à iure mortis, absq; omni dubio vita beata, & ꝑpetua fruent. Hoc ꝑinde nomẽ Iesus sit impressũ cordib. piorũ. Non est enim aliud nomẽ datũ sub cœlo, in quo oportet nos saluos fieri. Plura in Catechismis legantur.

Secunda, NAZARENVS. Matthæi 2. dicitur: *Quia habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth, vt impleretur quòd dictum est per Prophetas: Nazarenus vocabitur.* Hic teneatur regula: quod tribuitur typo Christi vt typo, id verius Christo tribuitur quàm typo. Cùm ergo dicitur de Samsone typo Christi, Nazareus Dei erit puer iste, verissimè de Iesu dicitur, quòd esset Nazarenus vocãdus, non quidem in typo, vt Samson, sed in veritate. Huc respexisse Matthæus videtur. Possunt autẽ quinq; causæ numerari, propter quas Deus Pater voluit Filium suum dici Nazareũ, seu Nazarenum, quas ordine proponam & declarabo.

Prima, quia Nazarenus est nomẽ gentile, hoc est eorũ hominum, qui habitabãt in ciuitate Nazareth. Nam Nazareni dicebãtur incolę ciuitatis Nazareth, vt q̃ in hac vrbe habitant, Hafnienses dicuntur. Voluit aũt Deus hac appellatione filij admonitos oẽs pios, vt sciãt se peregrinos in terra esse. Vt enim ipse Iesus non potuit habitare in vrbe propria Bethlehẽ, sed coactus est peregrinari in Ægyptum, & inde redire in Iudæam, & habitare in Nazareth: ita ipsius mẽbra similem fortunam experiẽtur, & nusquam tutò habitabunt, nisi apud Nazarenos, id est, homines separatos ab inquinamentis huius mundi, & cõsecratos Deo. Nam vox Nazareus idem significat, quod segregatus à mundo, & consecratus Deo.

Secũda causa cur Pater voluit Iesum Nazareum vocari est, vt hac appellatione significaretur qualis fuerit vita eius & mores. Etsi autem Dominus non erat Nazareus legalis: tamen veritate, id est, vita & moribus Nazareus fuit. Nazareus legalis, id est, consecratus secundùm legẽ Mosis: Primùm abstinebat à vino inebriante, & esu vuarum dulcium. Deinde abstinebat à rasura capitis & barbę. Tertiò abstinebat à contactu rerum immundarum. Horum primo significabatur abstinentia à voluptatibus & illecebris carnis: Secundò, à superbo corporis cultu. Tertiò, ab immundis operibus Diaboli. Adhæc debebat Nazareus legalis certis ceremoniis, ablutionibus, & oblationibus consecrari Deo, qua consecratione significabatur spiritualis copulatio hominis cum Deo: quæ copulatio vt fide fit, ita in vera obedientia cernit. Christus aũt fuit Nazareus in veritate. Nam nõ solũ ab omnib. illecebris carnis, & supbo cultu corporis, & ab immundis operib. Diaboli abstinuit: verũetiã totũ se consecrauit Deo in vera fide, & perfecta obedientia, nõ animalia offerẽs, sed seipsum in hostiã Deo perfectè acceptã. Multò igitur meliori iure Iesus Christus dicẽdus erat Nazareus, q̃ illi qui secundùm legem nominabantur Nazarei.

Tertia causa, cur Nazareus dictus sit Dñs, est adumbratio officij ipsius. Nam huius Nazareni Iesu Christi officium est, vt alios omnes qui segregantur ab immundicia mundi, sanctificantur & consecrantur Deo, ipse solus separet, sanctificet & consecret, id quod contingit omni in eum credenti. Nam fide separamur, sanctificamur, consecramur. vbicunq; enim fides est in corde hominis, ibi adest Spiritus Iesu Nazareni, separans, sanctificans & consecrans.

Quarta causa cur Pater voluerit filiũ suum Nazarenum dici, est eminentia Iesu, & dignitas eius inter fratres suos, hoc est Iudęos alios q̃ homines quosuis. Nã vt Ioseph Gen. 49. dicitur Nazareus fratrũ suorũ, quia videlicet eminebat supra illos honore & dignitate: ita Christus iure dicitur Nazareus omnium hominũ respectu. Ipse enim vt verus Deus & purus homo, verus Rex & Dominus, præeminet omnibus Angelis & hominib⁹, verè Dñs dominãtiũ, & Rex regũ.

Quinta causa, cur Iesus Nazarenus sit cognominatus, est significatio imitationis. Nam vt ipse Nazareus est: ita & omnes qui sunt in ipsius corpore, id est, credentes, Nazarei esse debent, hoc est, segregati ab inquinamentis mundi, & cõsecrati Deo ꝑ fidẽ in Iesum Christũ. Hæc imitatio Nazareatus Christi, vsitatè dicitur sanctificatio, q̃ est segregatio hominis à ꝓphanitate & immũditia gentiũ ꝑ mortificationẽ carnis, & cõiũctionẽ eiusdẽ cũ Deo ꝑ fidẽ viuã, amorẽ sincerũ, inuocationẽ ardentẽ & morũ innocẽtiã. In sanctificatione hac verus Christianismus consistit,

qui definitur esse imitatio Dei & Christi, & qui ea præditus est, in scripturis dicitur sanctus, segregatus, electus, consecratus Deo, &c. Proinde nos qui ita sumus facti Nazarei imitatione, semper abstinebimus à porco, id est, ab omni immundicie carnis, & offeremus pecudes, mactabimus in nobis beluinos affectus, & nos super aram Christi Deo offeremus in hostiam placentem, cauētes ne Dalila nostra nos decipiat, atq; ita robur nostrum amittamus, quemadmodum Samsoni accidit. Capite enim eius abraso per concubinam Dalilam, id est, violato voto Nazareatus, indulgens carni, amisit vires, & venit in potestatem hostium, qui ipsum pro libito afflixerunt. Ad eundem modum Christianus voto Christianismi, id est, Nazareatus sui, violato cōtumaciter, amittit vires spirituales cōtra hostes suos, carnem, mundum & diabolum, vt hostes ipsi iam pro sua libidine ei dominentur. Verùm vt crescentibus pilis, id est, iterato voto per pœnitentiam, Samson rursus colligit vires, quibus hostes suos superauit: ita homo quilibet si post violatum fœdus baptismi, redit ad votum per seriam pœnitentiam seu conuersionem ad Deū per fidem in Iesum Christum, recuperat rursus vires, q̄bus spirituales suos hostes, pfligabit. Verùm quāto cū periculo & dāno violat votū Nazareatus nostri, in Sāsonis exemplo videre est. Quare nos ei⁹ exēplū cogitātes, cautiores simus.

Tertia vox in titulo est, *Rex*. Est autem Rex nomē dignitatis, officij & potestatis, & comparatur Soli. Nam vt Sol dignitate, splendore, efficacia, vt naturæ rex præeminet: ita regis est subditis quasi prælucere dignitate, officio, potestate, vt eius subditi benè beateq; viuant.

Verùm vt regnorum, ita & regum discrimina sunt maxima. Est regnum amplissimum terræ cœliq; ambitu contentum, cuius rex vnicus est Deus. Sunt regna mundi, quorū reges sunt homines terreni. Verùm hîc obseruandum est, quòd principio singulæ familiæ singulos reges habuerunt, vel natu maximos, vel consilio, prudentia, æquitate præstātissimos. Aliquantū post multis familiis cœpit idē rex imperare. Deinde vni eidēq; regi plures reges parebant, quos populus duces sibi rectoresq;, & veluti speculatores publici cōmodi causa eligebat. Postheç crescēte ambitione & auaritia, armati potētia plures terras & nationes singuli reges occuparunt, & subiugatos sibi victos reges, titulo regio spoliarunt, aliis atq; aliis nominibus eos vocantes. Est regnum tenebrarum, quod impropriè regnum dicitur. Est enim summa tyrannis; cuius rex est diabolus. Est regnum lucis, cuius rex est Dominus noster Iesus Christus; rex regum & Dñs dominantiū. De hoc rege Deus pater testatur, cùm ait Psal. 2. *Ego constitui regē meū super Sion montē sanctū meū*. Et Psal. 110. *Sceptrum regni tui emittes de Sion, dominare in medio inimicorum tuorum*. Hic rex Iesus Christus quia spiritualis est, spiritualis est etiā ipsius gubernatio, q̄ in his cōsistit potissimū. Primū, colligit sibi regnū, hoc est Ecclesiā, nō armis carnalib. Nā regnū eius non est carnale: Sed voce Euangelij, in qua est efficax spiritus sanctus, idq; facit omnib. temporib. mūdi, simul reprimens regem tenebrarum diabolum, qui ἀντικείμενον πάλιμον aduersus ecclesiā, id est, Christi regnum gerit. Secundò, liberat eos qui sibi homagium præstant, & Regem agnoscunt, à tristissima seruitute diaboli, à peccato & æterna morte, donatq; sua iusticia. Horum beneficiorum magnitudinem nulla lingua satis prædicauerit. Tertiò, sanctificat suos dato Spiritu sancto, id est, separat eos à prophanitate mundi, copulat eos Deo, vngit eos in reges & sacerdotes spirituales, atq; adeò filios Dei facit. Quartò, mirabiliter defendit suos contra spirituales nequitias & insidias, & sæpè eos in hac vita contra omnium expectationem eripit è maximis periculis, & si quos, vt sæpè fit, sinit interfici à diaboli mēbris: tāmen ipsis ita adest suo spiritu, vt potius victores q̄ victi videātur. Quintò, regit eos verbo & spiritu suo in hac vita, & pascit eos pane cœlesti, & ipsis in hora mortis adest, vt eorū animas ad se recipiat, ministerio sanctorum angelorum. Sūt enim Angeli administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis. Hinc Luc. 16. scribitur de Lazaro, quòd sit deportatus ab Angelis in sinum Abrahæ. Sextò, resuscitabit suos à morte in extremo die ad vitam & gloriam sempiternam. Hunc ergo regem Iesum Nazarenū agnoscamus, adiungamus nos ipsius regno, id est, ecclesiæ, fide, confessione, & officiis, & ab eo omnia salutaria expectemus: certò persuasi, quòd exitus omnium persecutionum huius vitæ sit futurus nobis glorioſus, modò ad finem vsq; in fide perstiterimus, iuxta dictum: *Diligētibus Deū omnia cooperantur in bonum*.

Cæterùm si quis velit numeris & certis notis distinguere inter regnum Christi, & regna mūdi, facile distinctionem longè clarissimam posità esse in his quatuor: in persona regia: in forma gubernationis: in beneficiis: & in stabilitate.

Si personas spectas, rex noster Iesus Nazarenus, est Deus & homo, purus ab omni peccato, semper viuens: At reges mundani sunt miseri homines, quorum spiritus egreditur, & reuertuntur in terram, atque tunc omnes cogitationes illorum peribunt.

Si formam gubernationis consideras, regna mundi opibus & exercitibus præeminent, vt in officio subditos continere possint: At Christi regnū gubernatur voce Euāgelij, per quā Deus est efficax, & multos regenerat ad vitā æternam.

Si beneficia cogitas, regū mundi summa beneficia sunt, pax corporum, & externa disciplina: At Christi regni beneficia multo maiora sunt: videlicet, remissio peccatorū, iusticia, adoptio, donatio Spiritus sancti, & vita æterna.

Si stabilitatē cogitas, regna mūdi trāsferūtur propter hominū iniquitatē: verùm regnū Christi stabile est, vt quod à Deo patre cōstitutū est, cui & Angelus testimonium perhibet, cùm ait: *Regnabit in domo Iacob in æternū, & regni eius nō erit finis*. Nō igit̄ dubitemus ecclesiā, i. regnū Christi man-

manſurum eſſe, etiamſi fractus illabatur orbis. Hac ſpe nos aduerſus diabolum & eius mẽbra erigamus, cùm audiamus Papas & mundi tyrannos minari ſe Chriſti regnum abolituros.

Quarta vox tituli, eſt *Iudæorum*. Prædicatur enim rex Iudæorvm, non carnalium, ſed ſpiritualium: Sunt enim Spirituales Iudæi omnes qui à Paulo veri Iſraelitæ, & filij non carnis, ſed promiſsionis, qui agnoſcunt & confitentur hũc Ieſum ſuum eſſe regẽ, cuius regni non erit finis. Nõ enim ſucceſſorem habet, quia ipſe viuit rex, & manet in æternum.

Quòd autem Euangeliſta addit titulum ſcriptum eſſe Græcè, Latinè & Hebraicè, partim factum eſt propter peregrinos, qui tum aderant plurimi ex Romanis, Græcis, & incolis Iudææ: partim propter ſignificationem. Significabat enim hic titulus variis linguis ſcriptus, Ieſum eſſe regẽ nõ vnius certæ gentis, ſed omniũ Gentiũ. Ná ex omnib. gentibus & nationibus, poſt reſurrectionem miniſterio Euangelij collecturus erat ſibi regnum, id eſt, eccleſiam.

QVARTVS.

23 Milites ergo cùm crucifixiſſent Ieſum, acceperunt veſtimenta eius (& fecerũt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. Erat autem tunica incõſutilis à ſummo contexta per totum.

24 Dixerunt ergo inter ſe, non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de ea cuius ſit, vt ſcriptura impleretur, dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

Chriſtus vt volens crucifixus eſt: ita & ſponte nudatus, corpus ſuum nudum probris homi nũ expoſuit, idq; tribus potiſsimùm de cauſis. Primùm, vt ſatisfaceret pro peccato primorum parentũ, qui perſuaſi à diabolo, veſte innocentiæ & ſanctitatis nudati ſunt, ſuperbiſsimè affectantes diuinitatis gloria veſtiri. Deinde, vt ipſe noſtram veſtẽ verã, qua appareamus ornati corã Deo faceret. Tum vt nos cũ gloria olim ſiſtamur corã tribunali iuſti iudicis, luce immortalitatis veſtiendi: *Victus*, ait Ambroſius, *eſt Adam, qui veſtimenta quæſiuit, vicit ille qui veſtimenta depoſuit: Et talis aſcendit, quales nos author Deo natura formauit: Qualis in Paradyſo homo primus habitauerat, talis in paradyſum homo ſecundus intrauit.*

Milites crucifixores Chriſti quatuor, accepe runt prædam veſtimenta Ieſu. Diuiſio enim in quatuor partes, numerum carnificum indicat. Euangeliſta meminit prædictionis ex Pſal. 22. vt prædictio cum euentu collata, fidem cõfirmet: *Hæc omnia*, inquit Cyrillus, *prædicta erant, vt rerũ euentibus ipſum eſſe qui venturus erat, crederemus.*

Diuiſio veſtiũ Chriſti, laceratione ſcripturæ, & translatione bonorũ Eccleſiaſticorũ ad prophanos vſus ſignificat. Incõſutilis tunica haud dubiè matris artificiũ fuit, quæ eſt imago Eccleſiæ, quæ Eccleſia debet Chriſtũ in ſuis mẽbris veſtire. Deinde, vt tunica Chriſti ſciſſa non eſt, ſed de ea ſortiti ſunt: ita nec Eccleſia ſcindi debet, quæ in vnitate fidei tota conſiſtit. Vnde Beda: *Accipitur per veſtẽ incõſutilem Dñi deſuper textã, vnitas fidei & charitatis, quæ deſuper texta eſt, quia à Deo prius proceſſit, qui prior nos ſic dilexit, vt Filiũ ſuũ vnigenitũ pro nobis daret.* Et hæc veſtis non ſcinditur, quia vnicuiq; fidei vnitas datur non ſciſſa, ſed integra datur. Et ſors ſuper eã mittitur, q̃a nulli per meritorũ elationẽ, ſed per gratiã ſolam, quę per ſortem intelligitur, datur. Chryſoſtomus putat ideò Iohannem meminiſſe tunicæ inconſutilis, vt oſtenderet vilitatem veſtimentorum Ieſu. Non enim erant ad ſuperbiam, ſed ad neceſsitatem comparata. Ieſum ergo & nos ſequamur in veſtimentorum vſu.

Cæterùm hìc iuxtà cogitemus: primũ quòd veſtis qua tegitur corpus humanũ, ſit teſtimonium nuditatis primorũ parentũ & noſtræ, i. carẽtia ſapiẽtiæ, libertatis, atq; adeò imaginis Dei & virtutum omniũ. Secũdò, q̃ veſtis noſtra ſit ſignum reatus noſtri propter peccatum. Hæ cogitationes monere debent nos, ne luxu veſtiũ ſuperbiamus. Tertiò, admoneamur de duplici veſte animæ, videlicet maculata & nigra, munda & candida. Maculata & nigra eſt immundicia & reatus, quæ veteris hominis nomine ſignificatur. Munda & candida eſt, regeneratio ſiue noua obedientia, ſiue ſanctificatio, qui nouus homo dicitur. Quartò, admoneamur deponendam eſſe nigram & maculatam illam tunicã, & induendã eſſe candidam illam, videlicet Ieſum Chriſtum, cuius indumẽti typus eſt baptiſmus noſter. Hæc veſtis ita induẽda eſt, vt Chriſti merito, iuſtitia, præſentia & ſanctificatiõe Spiritus in hac vita veſtiti, nõ nudi inueniamur in die illo corã tribunali iuſti iudicis, q̃ tum dabit nobis nouũ veſtimentũ, non conſutum, ſed integrũ, i. gloriã immortalitatis, cuius luce, quæ nunquã deficiet, pij ſunt in oẽm æternitatẽ veſtiẽdi. Præterea ẽt præluſum eſt hoc facto militũ, q̃d eſſet futurũ Chriſto in ſuis mẽbris ante extrema tẽpora. Hypocritę q̃ ſe iactant gubernatores & columnas Eccleſię eſſe, p̃ſequẽtur Chriſtũ in ſuis mẽbris, & organis diaboli, quib. ad hoc vtũtur, p̃dam relinquent poſſeſsiones piorũ, quos interficiẽt. Sed vt Chriſtus poſt reſurrectionẽ gloria & honore cœleſti indutus eſt, & factus diues ſveris poſſeſsionib. ita pij ſciãt ſe pro præſenti ignominia & ſpoliatiõe bonorũ recepturos eſſe cœleſtes honores, & nunquam deſituras diuitias.

QVINTVS.

25 Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ.

26 Cùm vidiſſet ergo Ieſus matrem & diſcipulum quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dixit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua.

Duo in hoc articulo ſunt in primis obſeruã-
da. Vnum de conſtantia harum trium mulierũ,
& eius diſcipuli, qui aſtabat, id eſt Iohannis. Al-
terum de commendatione, qua Dominus Io-
hanni diſcipulo commendat matrem ſuam.

Conſtantia harum mulierum & Iohannis,
qui ſimul aderant iuxta crucem, alijs notis Do-
mini procul ſtantibus, duobus quaſi fulcris in-
nititur: videlicet prædictionib. de Chriſti mor-
te & reſurrectione, & ſpe euentus ſecuturi. Si-
gnificat autem hæc conſtantia harum mulierũ
& Iohannis, quòd Chriſtus in ſuis membris af-
flictus, ſit habiturus aliquos etſi paucos, qui nõ
ſunt eum deſerturi in cruce. Hæ mulieres vtut
erant Chriſto addictæ, nequaquam tamen aſti-
tiſſent tam ignominioſæ cruci coram mundo,
niſi intus Spiritu Dei fuiſſent confirmatæ de
gloria crucem Ieſu exceptura. Neque enim du
bitandum eſt, in ipſis ingentem luctam fuiſſe
ſpei & timoris. Spes ex fide prędictionum Chri
ſti de ſua morte & reſurrectione fouebatur. Ti-
mor rurſus ex calamitate præſenti, & ſenſu car
nis ſuboriebatur. Hæc lucta haud dubiè in illis
durabat vſque ad Chriſti glorioſam reſurrectio
nem: ſed tamen ſemper fides, etſi admodũ lan-
guida erat, erexit ſe contra ſenſum carnis, & fo
menta ſpei ſubiecit. Dum ergo nos videmus
Chriſtum in ſuis membris variis affici modis,
non dubitemus quin aliquando rurſus glorio-
ſus appareat. Conſtanter proinde teneamus fi-
dem, quæ eſt victoria mundi per Ieſum Chri-
ſtum, qui ignominioſam ſuam mortem glorio-
ſa reſurrectione commutauit.

Factum Chriſti in cruce, commendantis Io-
hanni matrem ſuam, continet doctrinam, exẽ-
plum, & ſignificationem allegoricam.

Doctrina eſt, quòd Ieſus hic doceat, quòd i-
ſe reſuſcitatus à mortuis, non debeat humano
more, & corporali viſibiliq; præſentia conuer-
ſari inter homines, ſicut antea fecerat: ſed quòd
poſthac aliam victurus ſit vitam, & conuerſatu
rus in cœlo cum caſtiſsimis ſpiritibus, & beato-
rum animabus. Nam ſi fuiſſet iterum conuerſa-
turus humano more inter ſuos, nequaquã ma-
trem tutelæ diſcipuli tradidiſſet.

Exemplum proponitur in Chriſto pietatis li
berorum erga parentes, quæ pietas vt in Chri-
ſto experte peccati perfectiſsima erat: ita debet
ſuo modo lucere in omnib. qui ſe Chriſti mem
bra agnoſcunt. Siquidem omnis Chriſti actio,
noſtri eſt inſtructio. Nam cùm dicit Dominus
matri ſuæ, *Ecce filius tuus*: ſenſus eſt, Is qui tibi
aſtat diſcipulus meus, ſit tibi poſthac loco filij,
illum foueas ac complectaris vt filium: me enim
poſthac præſentem in carne non habebis. Et cũ
dicit diſcipulo quem diligebat, *Ecce mater tua*:
ſenſus eſt, ſta mulier (mulier hoc loco ſexum
notat) ſit tibi poſthac vice matris, geras erga il-
lam affectum filij, illam foueas, conſoleris, eiq;
de neceſſarijs proſpicias. Hoc pietatis exemplũ
Filius Dei pendens in ara crucis, vult omnibus
commendatum eſſe, & vult vt hæc pietas ſeu
τοργὴ ſit reciproca: ne cum ab vna parte malignè
deficiat, ab altera iuſtè deſeratur. Chriſtus ſuos Iu
dæos vt fratres vera ſtorga complexus eſt: at cũ
illi malitioſè à naturali ſtorga defecêre ſine re-
reſipiſcentia, Chriſtus eos iuſtè deſeruit.

Quidam hìc ex vocabulo mulieris extruunt
hanc doctrinam, videlicet, quòd in negocio ſa-
lutis non ſit diſcrimen inter matrem Domini,
& alios homines apud Chriſtum. Omnes enim
in ſe credentes, pari affectu complectitur Chri-
ſtus. Hæc doctrina confirmatur reſponſo Chri
ſti, Matthæi capite duodecimo. Nam cùm Do-
minus loqueretur turbæ, & quidam diceret, *Ec-
ce mater tua, & fratres tui foris ſtant, quærentes tibi
loqui*: ipſe reſpondens dixit illi, *Quæ eſt mater mea?
& qui ſunt fratres mei? & extenſa manu ſua in diſci-
pulos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quiſquis e-
nim fecerit voluntatem Patris mei, qui eſt in cœlis, ipſe
frater & ſoror & mater mea eſt.* Verùm an illa do-
ctrina, etſi veriſsima eſt, huc appoſitè ſatis ac-
commodetur, neſcio. Nam Dominus hìc non
ratione officij loquitur, ſed ex humano affectu.
Pari quidem amore complectitur omnes cre-
dentes Filius Dei, ſi officium Mediatoris ſpe-
ctes: ſed hoc officium naturalem affectum filij
erga matrem abolere non potuit.

Significatio allegorica eſt, mater Ieſu imago
eſt Eccleſiæ: Iohannes diſcipulus repræſentat
Eccleſiæ curatores & gubernatores. Vt ergo
mater Ieſu commendatur Iohanni, & Iohannes
rurſus commendatur matri Ieſu: ita Eccleſia à
Filio Dei commendatur pijs gubernatoribus,
& miniſtris Euangelij, vt eius ſint veluti nutri-
cij, ipſius curam gerentes: & pij miniſtri Euan-
gelij & gubernatores viciſsim cõmendãtur Ec-
cleſiæ, vt ea loco filiorum eos habeat, foueat, cõ-
plectatur. Vbi hæc mutua ſtorga eſt inter Eccle
ſiam, & eos quibus eius cura demandata eſt: ibi
verus eſt amor, vera concordia & benedictio
Dei. At vbi miniſtri Euangelij & gubernatores
ſua quærunt, in locum veri amoris, concordiæ
& benedictionis, ſuccedit odium, diſcordia, ma-
ledictio. Vtinam huius mali non tam multa a-
pud multos extarent exempla.

SEXTVS.

*28 Poſtea ſciens Ieſus, quòd omnia iam conſummata eſſent, vt compleretur Scriptu-
ra, dixit: Sitio. Vas igitur erat poſitum ace-
to plenum.*

*29 Illi verò impleuerunt ſpongiam ace-
to, & hyſſopo, & impoſitam admouerunt o-
ri eius.*

Hìc duo conſideranda ſunt, videlicet crude-
litas crucifigentium Ieſum, & ſitis Ieſu. Crude-
litas eſt, quòd Ieſu morti adiudicato, & variis
modis affligo & ſitienti, ex ingentibus dolorib.
& cruciatib. præbent potum, non qui mitiget
dolorem, ſed qui adaugeat contra leges iſtius
populi. Lyranus enim ſcribit, ſtatutum fuiſſe a-
pud Iudæos, vt vinum aromaticum & optimũ
daretur condemnatis ad mortem, vt cruciatus
fortiori animo tolerarent, idque dicit ſtatutum
eſſe

esse ex mandato Salomonis, qui Prouerb. 31. ait: *Date siceram mœrentibus, & vinum iis qui amaro sunt animo.* Sed Iudæi & statuto veteri, & mandato Salomonis spreto, dant Iesu amarissimum vinum felle & aceto mixtum, vt magis ipsum crucient, id quod diu antea prædictum fuit à Dauide Psalm. 69. Hæc ergo prædictio congruens cum euentu, ad fidei confirmationem facit. Etsi autem hæc crudelitas damnanda est in Iudæis: tamen consilium Dei hic adorandum est, qui voluit Adam secundum luere pœnas dulcis istius liquoris, quem primus Adam suxit ex pomo vetito.

Sitis Christi hoc loco duplex est cogitanda. Vna naturalis: altera spiritualis. Naturalis Christi sitis erat non solum ex vstione cordis & pulmonis: verū etiam ex sensu iræ diuinæ, propter peccatum totius mundi, quod in se susceperat. Vt ergo ingētes cruciatus & dolores vrunt cor & pulmonem, & optimos succos in toto corpore, & medullam in ossibus desiccant: ita & sensus iræ Dei multo vehementius hanc sitim auxit. Bernhardus ait: *Per totum corpus sacrati sanguinis effusione siccatus ossa habuit, sicut cremium arefacta.* Respicit autem Bernhardus ad dictum Psalmi: *Ossa mea sicut cremium seu torris adusta sunt.* Vt enim in torre seu titione nihil succi reliquū est: sic in mœsticia orta ex ingentibus cruciatibus corporis, & à sensu iræ Dei, villi cordis astringuntur, & fit arefactio natiui caloris, & tādem cor arefactū extinguitur. Quæ re nihil durius esse potest. Siquidem nullus dolor extremę siti conferri poterit.

Sitis spiritualis Iesu fuit ardentissimum desiderium nostræ salutis. Multò enim magis nostram salutem sitiuit, quàm refocillationē cordis sui in istis ingentibus doloribus. Huc facit Bernhardi dictum: *Puto quòd hoc liquido immensitatem nobis ardentissimæ charitatis voluit commendare, quia ab homine sitiente multò ardentius desideratur potus, quàm cibus ab esuriente.* In se ergo ostendens Dominus Iesus desiderium illius rei, quæ ardentissimè concupiscitur, per illam figurari ardorem suæ charitatis ostendit. Sitis ergo Christi, symbolum fuit ardentissimi desiderij salutis nostræ. Hinc proinde monemur nostri officij, vt nos etiam salutem propriam sitiamus, quam tam ardenter sitiuit dulcissimus Iesus. De hoc nostro officio admonet etiam Bernhardus, cùm ait: *Imitetur quilibet fidelis anima sponsum suum dulcissimum Iesum, tantæ amaritudinis poculum sitientem, pro ipsa pariter & bibentem; & sicut ipsa etiam pro ipso ebibat per aduersa præsentia, sitiat quoq; & ipsum dulcissimum sponsum suum, cuius dulcedinem ex amaritudinibus præsentibus melius poterit considerare, malisq; exhaustis propter eum confidentius ipsum sitire poterit, & dicere cum Propheta: Sitiuit anima mea ad te fontem viuum, quando veniam & apparebo ante faciem Dei? & iterum: Sitiuit tibi anima mea quam multipliciter tibi caro mea. Tu enim dixisti: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.*

Significatum etiam hîc est, quid facturi sint hypocritæ Christo in suis membris in extremis temporibus. Propinabunt ei vinum amarum, felle & aceto mixtū: hoc est, omnis generis molestias Christo in suis membris inferent. Sed pij exemplo Christi se sustentent.

SEPTIMVS.

30 Cùm ergo accepisset Iesus acetum, dixit; Consummatum est, & inclinato capite tradidit Spiritum.

Duo sunt etiam in hoc articulo: videlicet testificatio Christi de consummatione, & mors Iesu. Testificatio Christi de consummatione est hæc vox morientis: *Consummatum est.* Loquitur autem hîc Dominus more Scripturæ. Nam id quod statim & certissimè consummandum erat, consummatum pronunciat.

Est autem dictum de triplici consummatione intelligēdum; quarum prima fuit dolorum & cruciatuum Christi, qui in cruce consummati sunt. Mors enim Christi in cruce, consummatio omnium cruciatuum, & dolorum ipsius erat. Non enim existimandum est quòd anima Christi, vt nonnulli somniant, post mortem nouis doloribus conflictata sit, aut passa apud inferos. Dicunt enim quidam: vt in corpore passus est pro nostris corporib. redimendis: ita in anima apud inferos passus est, vt animas nostras redimeret. Sed nos sciamus q, quemadmodum Adam homo perfectus anima & corpore coniunctis peccauit: ita oportuit secundum Adamum anima & corpore coniunctis satisfacere pro peccato Adæ & nostro. Negare Iesum in anima passum esse & in horto & in cruce, extrema dementia est. In horto tanti fuerunt dolores animæ Christi, vt diceret: *Tristis est anima mea vsq; ad mortem,* & deinde sanguineas guttas suderet. In cruce tentatus, dixit: *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me:* quod dictum non est desperantis. Deum enim suum Deum fatetur: sed luctantis cum tristissima tētatione: nec loquitur, vt quidam malè sentiunt, de separatione vnionis, sed de separatione defensionis. Hi ergo dolores animę Christi, verè fuerunt dolores inferni, id est tanti, vt hominem facilè interimerent. de quibus in Psalmo prædictum fuit: *Dolores inferni circumdederunt me.* Non ergo dubitandum est quin maiores fuerint cruciatus animæ Christi, quàm corporis. Quanto enim maior est vis animæ, quàm corporis: tanto graviores sunt, qui animo quàm qui corpori inferuntur cruciatus.

Secunda consummatio, de qua hîc loquitur Christus, est impletio omnium scripturarū de passionibus Christi. Quę enim de Christo omnes Prophetæ prædixerant, per mortem & resurrectionem Christi impleta sunt, quantū quidem ad ipsius personam attinet. Nam in membris suis multa adhuc passurus est ante extremum diem, quo die omnes lachrymas absterget ab oculis suorum.

Tertia consummatio, de qua Dominus hîc loquitur, est satisfactionis. Nam Christi passio & mors sufficiens λύτρον est, & sacrificium pro-

pitiatorium ab omni parte absolutum, adeò vt nihil planè illi desit: *Dedit seipsum*, ait Paulus, ἀντίλυτρον *pro peccatis nostris, Mediator inter Deum & nos constitutus.* Et alibi: *Trádidi enim vobis in primis quod accepi, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris secundum scripturas.* Hoc ergo dicto, *Consummatum est*: Dominus condemnat ingratitudinis & impietatis omnes qui suas satisfactiones & compensationes huic Christi λύτρῳ assuere conantur. Nos igitur grata mente huius beneficij magnitudinem agnoscamus in vera fide, obedientia & patientia.

Alterum quod hic Euangelista narrat, est mors Christi, quam definit separationem Spiritus à corpore. Vt autem hanc mortem dignè æstimemus, circumstantiæ plures sunt cogitandæ: videlicet quis sit mortuus: secũdùm quid: quare sit mortuus, æstimatio huius mortis coram Deo: quibus hæc mors vtilis sit: & quæ sit eius vera meditatio vsusque in tota vita. Sed hæc breuiter attingemus, quæ aliàs fusius explicantur.

Quis est mortuus? Filius Dei mortuus est, ad cuius mentionem tota natura exhorrescit. Illo enim pendẽte in cruce tres horas, ante mortem Solis ecclipsis contra naturæ ordinem facta est, & durauit à sexta ad nonam, vnde tenebræ factæ sunt super vniuersam terram. Moriente autem Domino, velum templi scissum est, terra mota est, petræ scissæ sunt, monumenta aperta sunt, multi ex hostibus Christi conuersi sunt, adeò vt dicãt: *Hic homo iustus fuit, & verè filius Dei.*

Secundùm quid mortuus est? Christus passus est carne. Nam secundùm proprietatem naturæ sola caro mortem sensit, secundùm vnionem autem personæ Deus mortuus est, sicut in Actis dicitur: *Deus acquisiuit sibi Ecclesiam suo sanguine*, quia persona verbi in carne est, quæ mortis dispendium sensit. Etsi igitur passio & mors propriè pertinet ad carnem secundùm naturam, ad λύτρον tamen ipsum secũdum personam, quia & verbi & carnis vna est eademq; persona. Etsi igitur passionem sola caro sensit: passionis tamen & mortis iniurias etiam diuinitas pertulit.

Quæ est æstimatio huius mortis coram Deo, & vnde? Aestimationem & precium passionis & mortis Domini, id est, sacrificij summi sacerdotis, ostendit author epistolæ ad Hebræos, capite nono: *Christus semel oblatus est ad multorũ exhaurienda peccata.* Item: *Sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel peractam.* Item: *Vna oblatione consummauit in æternum sanctificandos.* Sed vnde hæc æstimatio? Ab vnione personali. Ideò enim passio & mors Christi est perfecta oblatio, quia est & voluntaria, & eius hominis qui est Deus.

Quibus vtilis est hęc Christi passio & mors? Etsi sufficiens precium est pro peccatis totius mundi: tamen illis solis accómodatur, qui Christum recipiunt & in eum credunt, ac perseuerant in fide vsq; ad finem.

Quæ est vera meditatio passionis & mortis Domini? Quia de hac circumstantia in primo capite dictum est, huc solummodo dictum Epistolæ ad Hebræos ascribam, quod summam rei continet: *Habentes fratres, fiduciam introeundi in sancta per sanguinem Iesu, via quam dedicauit nobis recentem & viuam per velum, id est, carnem suam & sacerdotem magnum super domũ Dei, accedamus cum vero corde in certitudine fidei, aspersi cordibus à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus confessionẽ spei inflexibilem. Fidelis enim est qui promisit, & consideremus nos mutuo in æmulationem charitatis & bonorum operum, non deserentes aggregationem nostram.* Augustini dictum memorabile est: *Inspice vulnera pendentis, sanguinem morientis, precium redimentis. Corpus habet inclinatum ad osculandum: Brachia extensa ad amplexandum; totum corpus expositũ ad redimendum. Hæc quanta sunt cogitate, Hæc in ilatera cordis vestri appendite, vt totus vobis figatur in corde, qui totus pro vobis fixus fuit in cruce.*

QVARTA PARS.

Postremæ partis huius capitis duo sunt mẽbra. Primum, de apertione lateris Christi, vnde exiuit sanguis & aqua. Secundum de sepultura Domini. De his membris breuiter dicemus.

DE PRIMO.

31 Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora Sabbatho. (Erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerẽtur eorum crura, & tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus erat cum eo.

33 Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.

34 Sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius: & ille scit quòd verè dicit, vt & vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis in eo. Et rursus alia Scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt.

Hypocritæ colantes culicem, & deglutientes Camelum, quia in lege scriptum est, *Si quis fuerit suspẽsus in ligno, non pernoctabit cadauer eius in ligno: sed in eadem die sepelietur, ne contamines terram tuã.* Rogant Pilatum vt frangantur suspensorũ crura, idq; ideò, vt ex dolore fractionis crurum citius expirent, & mortui sepeliantur. His obtemperans Pilatus mittit milites, qui videntes adhuc spirare latrones vtrinque suspensos, fregerunt eorum crura: qui mox ex doloris vehementia extincti sunt. Verùm vt Iesum viderunt mortuum, non putabant frangenda esse

eius

eius crura, sed vnus accessit, & lancea latus aperuit, vnde effluxit sanguis & aqua. Hæc omnia diuino facta sunt consilio, etsi homines de eo nihil cogitarunt. Mandatum erat in lege Exodi 12. de agno phase, qui typus erat Christi: *Os non comminuetis in eo.* Significat ergo Iohannes, quòd Christus fuerit verus agnus, quem agnus phase adumbrabat, sicut & Paulus cum ait: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Nam id quod de typo prædictum erat, Iohannes rectissimè veritati accommodat. Quæ enim typis tribuun B tur vt typis, verius antitypis conueniunt. Et Zach. 12. prædixit: *Videbunt in eum, quẽ pupugerunt.* Quo dicto Iohannes indicat non solùm esse cõpletum in Iesu, quod ibi prædictum erat à Propheta: verumetiam quòd is cui hæc fierent, esset verus Deus Israelis, quemadmodum textus apud Zachariam clarissimè ostendit. Hic proinde euentus respondens prædictionibus ad confirmandam fidem de Iesu: videlicet, quòd verè sit agnus Dei tollens peccata mundi, & verè sit C Deus Israelis & promissus Messias, pertinet.

Quòd autem aperto latere Christi mortui sanguis & aqua effluxerit, singulare mysterium est. Quare eius quasdam figuras recitabo, & accommodabo ad nostros vsus.

Aperitur latus Adæ dormientis, & eximitur costa, ex qua formatur Adæ sponsa: Christo in cruce iam mortuo aperitur latus, indeq; promanat sanguis, vnde nascitur & viuificatur Ecclesia, & aqua, vnde recens nata veluti lauatur. Sic D enim Augustinus ait: *Vt in exordio generis humani de latere viri dormientis costa detracta est, vt fœmina fieret (Christum & Ecclesiam tali facto iam tunc prophetari oportebat.) Sopor quippe ille viri, mors erat Christi, huius exanimis in cruce pendentis latus lancea perforatum est; atque inde sanguis & aqua profluxit, quæ sacramenta esse nouimus, quibus ædificatur Ecclesia.*

Ostium in latere arcæ Noæ factũ, per quod ingressi in arcam saluati sunt in diluuio, adE umbrabat vulnus lateris Christi, quod est ianua patefaciens rectam & compendiariam viam ad vitam beatorum.

Foramen petræ, in quo stat Ecclesia, & tegitur aduersus fulmina iræ Dei, & ignita tela Diaboli, Exodi cap. 33. *Ponam te in foramine petræ, & protegam dextera mea, donec transeat.*

Est & hoc vulnus fons vitæ. Nam ex hoc vulnere quasi quodam sancto augustoque fonte, manat omnis Ecclesiæ salus, redemptio & F consolatio.

Præterea vt ex petra in deserto non effluxit aqua, priusquam percuteretur à Mose: sic nisi Christus vera petra percussus fuisset, & de sancto eius latere sanguis & aqua manasset, vniuersus mundus sitim verbi Dei patiens, interijsset. Breuiter, eo quòd sanguis & aqua de latere Domini exiuit, indicatur à morte Christi esse omnem peccatorum expiationem expectandam, quam sanguine fieri oportuit: tum G Spiritum Sanctum aquas viuas illas, quibus in totum fideles mundantur, & ad omnem pietatem fœcundantur. Sanguis igitur ille manans de latere Christi, est λύτρον perfectissimum, emundans nos ab omni peccato: & aqua, est Spiritus Sanctus, sanctificatio & dulcissima cõsolatio. fidelis ergo anima, dum ex costa Christi haurit sanguinem & aquam, vitam & consolationem haurit, ideò Chrysostomus ait: *Vide vt tanquam ex costa Christi bibiturus accedas.* Addamus huc etiam Bernhardi dictum.

Salue latus Saluatoris,
In quo latet mel dulcoris,
In quo patet vis amoris,
Ex quo scatet fons cruoris,
Qui corda lauit sordida.

Porrò hîc quæstio agitari solet de Deitate Christi, cùm anima nunc erat in Paradiso cœlesti, comite latrone dextero, & corpus erat in terris mortuum, & sepulturæ tradendum: An diuinitas separata ab vtroque, id est, ab anima & à corpore Christi fuerit isto triduo, vel an fuerit coniuncta animæ, & separata à carne? Respondeo. Ecclesia semper retinuit hanc veram sententiam, quòd diuina natura nec ab anima migrante in paradisum, nec à corpore mortuo iacente in terris discesserit. Sic enim Damascenus ait: *Etsi mortuus est vt homo, & sancta eius anima à corpore eius diuisa est; tamen Deitas inseparabilis ab vtroque permansit. Neque ista vna ὑπόστασις in duas diuisa est.* Item: *Quod semel assumpsit λόγος, nunquam postea dimisit.* Et Fulgentius ait: *Licet in Christi morte carnem morientem anima deseruit; Deitas tamen Christi, nec ab anima, nec à corpore separata est.* Et Leo Romanus: *Tanta est vnio Dei & hominis, vt nec supplicio possit dirmi, nec morte disiungi.* Constans ergo sententia Ecclesiæ est, quod nec à corpore, nec ab anima Christi vnquam separata sit diuina natura Filij Dei post assumptionem, & tamen reuera hæc persona, quæ est Christus, mortua est, quia anima à corpore est separata.

Quomodo, inquies, fieri potuit vt & animæ, quæ erat in paradiso, & corpori quod erat in terra, diuina natura vnita fuerit. Longissimis enim locorum spacijs à se disita sunt paradisus & terra. Respondeo. Augustinus ait: *Totius trinitatis proprium est, vt vbique sit tota per spacia locorum non diuisa.* Hoc enim inter alia discrimen est inter naturam creatam, & increatam. Creata omnis aut loco certo circumscribitur, si est corporea; aut loco definitur, si est spiritualis, ideò in vno solo loco simul & semel eam esse oportet. Increata autem natura, qualis est sola diuina natura, quia nec circumscribitur, nec definitur loco, vbique simul est. Natura ergo Filij Dei diuina, quia infinita atque ideò vbiq; præsens, potuit & vniri animę Christi, quæ erat in Paradiso, & corpori ipsius, quod iacuit exangue in terra. Verùm si natura diuina Christi fuisset finita (quod repugnat Deitati) vt humana, nequaquam potuisset fuisse vnita vtrique simul, id est, animæ & corpori mortuo Christi. Quapropter cùm diuina natura sit infinita, id est, simul vbique præsens tota, nulla di-

uulsio euenit, nec ex seiunctione animæ & corporis Christi, nec ex distantia locorum. Quemadmodum enim persona Christi tota & impartibilis habitat & in nobis credentibus, qui hic sumus, & in aliis, qui per spacia locorum à nobis longissimè absunt, sine distractione diuinitatis: ita eadem natura Filij Dei, & animæ Christi in paradiso, & corpori eius mortuo vnita erat, sine diuinitatis diuulsione. Hoc tametsi nec sensus humanus, nec ratio capit: tamen fides, quæ verbo Dei nititur, sic esse firmissimè statuit.

Hîc iuxtà teneatur discrimen modorum præsentiæ Deitatis. Sunt autem tres modi præcipuè. Primus: Quælibet persona diuina est vbique essentia, potentia, præsentia, iuxta scripturam: *Cœlum & terram ego impleo.* Neque cùm sit simplicissima natura diuina, atq; ideò impartibilis, dicendus est Deus habere aliâ partem in cœlo, & aliam in terra: sed totus in cœlo, & totus in terra, non alternis temporibus, sed vtrûq; simul, quod nulla natura creata potest. Secundus: Deus est non solum essentia, potentia, præsentia, sed etiam inhabitatione, & *κατ' ἐνέργειαν* in sanctis, hoc est in credentib. sed separabiliter, iuxta promissionem Christi: *Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus.* Item: *Manete in me, & ego in vobis.* Item: *Christus habitat in cordibus credentiũ.* Tertius: diuina natura Filij nõ solum est in humana natura Christi essentia, potentia, præsentia & inhabitatione, verumetiam personali vnione (quæ personalis vnio qualis sit, frustra conamur in hac vita perspicere) vt idem Christus sit & verus Deus & verus homo. Humanitas ergo Christi propter hanc vnionem personalem excellit omnem substantiam creatam, adeò vt homo Christus verè dicatur vbiq; esse ratione personæ, etsi non naturæ, sicut pia antiquitas semper docuit.

Quæritur quoque, An Christus iam mortuus, fuerit verus homo. Respondeo. Magnum discrimen est loqui de alio quouis homine, & de homine Christo. Quiuis alius homo cũ moritur, separatur anima à corpore, vt nullo amplius nexu cohæreant anima & corpus. Verũ cũ Christus mortuus est, etsi anima & corpus separata erant, atq; ideò vera mors erat: tamen vnionis personalis nexu cohærebant, vt vita nostra verè fuerit absondita in Christo etiam mortuo. Atq; inde est quòd sanguis & aqua, manãtes de latere mortui, efficaces sint ad salutem credentium. Alij simplicius respondent, cùm dicunt Christum in isto triduo fuisse hominem materialiter, quia verè & anima & corpus extitit: in resurrectione autem reuersa anima in corpus formaliter, vt eadem omnino maneret natura humana, quæ antea fuit, mutatis conditionib.

De Secvndo.

38 Posthæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis, qui erat Discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum, vt tolleret corpus Iesu, idq; permisit Pilatus.

39 Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturã myrrhæ & aloes ad libras fermè centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

41 Erat autem in eo loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouũ, in quo nondum quisquam positus erat.

42 Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quòd in propinquo esset monumentum, posuerunt Iesum.

Vt Esaias prædixit passionem Christi ignominiosissimam: ita ipsius sepulturã gloriosam prænunciauit. Vt enim Deus voluit filiũ suum ignominia mortis satisfacere pro peccatis mundi: ita voluit sepultura gloriosa innocentiã personæ Christi declarare. ita enim Esaias ait: *Et erit sepulcrum eius gloriosum.* Quod dictum & ad sepeliendi modum, & ad resurrectionis gloriam accommodari debet. Vt autẽ omnia distinctius declarentur, hæc ordine dicèmus.

Primum: De Ioseph & Nicodemo, qui sepulchrales honores Christo exhibebant.

Secundum: De modo cultus sepulchralis.

Tertium: De loco sepulturæ.

Quartum: De sepulchro ipso.

Quintum: De tẽpore quo in sepulcro iacuit, quibus breuiter fructus & vsus adiicietur.

De Primo.

Ioseph & Nicodemus, viri nobiles, prædiuites, & discipuli Dñi, sed occulti, ppter metũ Iudæorũ, Christo mortuo sepulchrales honores exhibẽt, vt grati discipuli benemerito magistro. De Ioseph narratur q; fuerit consul seu senator, vir honestus, bonus, iustus, & expectans regnũ Dei, qui non consenserat in mortem Iesu. de Nicodemo scribitur, quòd fuerit Pharisæus, princeps Iudæorum, quòd accesserit Christũ nocte, vt ab eo disceret, & quòd postea opposuerit sẽ Pharisæis Christum contra legem condemnare volentibus, Ioh. 7. Hi tanti viri, honesti & nobiles, sepulchrales honores Christo mortuo exhibent, quem viuentum confiteri non audebant. Ex quo apparet, quanta virtus mortis Christi fuerit, quæ adeò audaces reddidit hos viros, vt non vererẽtur extrema pericula subire propter ipsum. Illi ergo diuinitus excitati & confirmati, donatum sibi corpus Iesu à Pilato accipiunt, vt non veniret in manus impurorum carnificum, qui latronum corpora ignominiosè in fœtidos puteos abiicere solebant. Hos viros nobiles & diuites imitemur, & in confessione necessaria, & in curandis membris Christi.

De Secvndo

Cùm Ioseph, haud dubiè not⁹ Pilato, vt nobilis cõsul, abiret petitũ corp⁹ Iesu, Nicodemus mixturam myrrhæ & aloes ad libras ferme 100. parat, atq; ita ambo veniũt, deponũt suis manibus Christi corpus de cruce, lauant, aromatibus precio-

precioſis condiunt,& linteis mundis obuincũt A more Iudæorum. Iudæi enim & exemplo Patriarcharum,& propter ſpem reſurrectionis,nõ biliores conditos aromatibus ſepelierunt. Vulgaribus enim hominibus iſtum honorem exhiberi facultates non permittebant. Atq; hi duo honeſti viri honorificentiſsimè ſuum magiſtrum ſepeliunt.

De Tertio.

Quòd Dominus in horto herbis & arborib. conſito, ſepultus ſit,nõ caret myſterio. Nam vt B Adam in horto ſuperbiuit:ita Chriſtus in horto ſoluto precio pro peccatis mundi quieuit. In horto itaq; ſepultus eſt Dominus, ad deſignandum quòd per mortem & ſepulturam ipſius liberemur à morte, quã incurrimus propter peccatũ Adæ, in horto paradiſi commiſſum. Vnde Cyrillus ait: *In horto eſt ſepultus, vt ſignificetur recurſus ad Paradiſum morte Chriſti præparatus.* Deinde quoq;, vt ſignificetur quàm copioſus fructus prouenturus ſit ex ipſius morte & ſepultura ad C omnes eos, qui in ipſum crediderint.

De Qvarto.

Sepulchrum in quo poſitum eſt corpus Domini,fuit lapideum, nouum, alienum,pertinẽs ad virum iuſtũ & bonũ. Lapideum, ne diceret à Iudæis, quòd diſcipuli Dñi corpus eius per cauernas terræ extraxiſſent. Nouũ in quo nullus antea fuit ſepultus, ne calumniarentur aduerſarij Chriſti, alium aliquem reſurrexiſſe,& non ipſum Chriſtum. Cyrillus addit: *Monumenti nouitas, nouum atq; inauditum de morte ad vitam reditũ ſignificat.* Alienum, quia pro aliis ſepultus eſt. Ita enim Auguſtinus ait: *Sepultus eſt in ſepultura aliena, quia pro aliena moriebatur ſalute.* Pertinebat ſepulchrum hoc ad Ioſeph virum bonum, iuſtum & diſcipulũ Domini. Qua re ſignificatur, quòd ſepultura Chriſti ſit ſalutaris omnibus fide iuſtificatis, hoc eſt, diſcipulis Chriſti. Hoc Domini ſepulchrum etiam hodiè manet inuiolatum diuina prouidentia. Tametſi enim Turcæ illud E conſeruant quęſtus gratia. (nam non parum lucri inde habent à Chriſtianis, qui eò religionis gratia ſe conferũt:) tamen Deus vult illud extare, vt ſit monumentum hiſtoriæ mortis, ſepulturæ & reſurrectionis.

De Qvinto.

Tempus, quo in ſepulchro quieuit Dominus, vnà computato tempore mortis ante ſepulturã, 40. ferè horarũ fuerit. Trib.n.horis integris F & paulo plus curatũ eſt funus & ſepulturæ traditũ. Deinde per totũ ſabbathũ, i.24. horis,& ſequẽti nocte, i.12. horis, quiuit in ſepulchro. Quadraginta ergo fermè horæ ſunt à morte ad reſurrectionẽ Dñi: & tres reputãtur dies, quia tribus horis & paulo vltra ex die Veneris,& toto Sabbatho, & dimidio diei primæ hebdomadis lapſis, reſurrexit iuxta Scripturas. Verũ quia maximum quietis tẽpus Chriſti in ſepulchro & pcipuũ fuit Sabbathũ legale, eius rei ſunt inqui- G rendæ ratiões. Nam illa per Sabbathũ quies nõ caret myſterio. Iudaicum Sabbathũ reliquis diuinitùs ordinatis feſtis excelluit, propter ſignificationes in primis conſiderandas. Admonebat enim Iudæos de tribus reb. videlicet de præteritis, de præſentib. & futuris: quarum cogitatio mirum in modum augebat & confirmabat fidẽ in ſanctis, de quibus breuiter dicemus.

Primùm, admonebat Sabbathum legale Iudæos de reb. præteritis, videlicet de quiete Domini ab operibus creationis, de prouidẽtia Dei, & de fine hominis creati ad imaginem Dei. Hęc enim ſimul cogitanda ſunt. Creatio monebat & Deũ eſſe fontẽ omnis boni, & ab eo omne bonũ eſſe expectandũ. Prouidẽtia excitabat ad inuocationẽ & gratiarũ actionẽ. Finis hominis creati ad imaginẽ Dei, dignitatem hominis commẽdabat, ſimulq; ſignificabat nihil eſſe indignius homine, quàm aliquid facere quod cũ fine creationis ipſius pugnaret.

Deinde, Iudaicum ſabbathum admonebat Iudæos de reb. præſentibus, in quib. videlicet occupati eſſe deberent die ſabbathi; videlicet de quiete corporis ab operib. ſeruilibus,& de occupatione animi in operib. ſanctis, q̃bus videlicet & Deus ſanctificaretur,& animus hominis purgaretur. Abſtinentia ſiquidẽ à ſeruilibus operibus corporis, ſymbolũ erat vacationis animi à peccatis, quibus ſeruus redditur animus. Scriptura ergo commendans Iudæis obſeruationẽ ſabbathi, voluit eos ita animis comparatos eſſe, vt & omnis carnis affectus in ipſis quieſceret, & D ſe totos Deo cõſecrarẽt. Nã, vt interdicebatur Iudæis ne ſua opera facerent in ſabbato: ita imperabatur ipſis, vt opera Dei facerent, quę ſanctificationis voce, propter finem quò pertinent, ſignificantur.

Tertiò, Iudaicum ſabbathum admonebat Iudęos de quiete Domini in ſepulchro, futura per diem ſabbathi, de quiete eccleſię in gratia noui teſtamenti: de quiete triumphantis eccleſiæ in gloria, id eſt, de perpetuo ſabbathiſmo ſanctorũ. Hic aũt in primis particula quietis Domini in ſepulchro per ſabbathum conſideranda eſt. Quemadmodũ itaq; Deus perfecto opere creationis cum ſuo ornatu die ſexta, quieuit die ſeptima: ita filius Dei peracto opere ſaluationis in cruce die ſexta, quieuit ſeptimo die in ſepulchro. Sciamus ergo admirandam quietem Domini in morte & in ſepulchro fuiſſe obedientiã filij Dei veteri ſabbatho adumbratam, & arcano conſilio Dei inde vſq; à creatione rerum decretam: quæ ſanè Chriſti quies in ſepulchro, & obedientia, & cauſſa fuit, & ſignificatio futuræ reſurrectionis noſtræ. Nam hæc admiranda quies & obedientia Chriſti in ſepulchro, meruit nobis reconciliationem & vitam æternam, & noſtram mortẽ fecit iam quietem Deo placentem, & iter ad vitam æternam. Quemadmodum enim ſex dies prȩcedentes ſabbathũ ſignificant ſex millia annorum, in quibus mundus laborat, & variis calamitatibus premitur; ita ſabbathum Domini æternam quietem ab omnibus laboribus ſignificat poſt hanc vitam. Hæc ergo ingens vtilitas diligenter conſide-

retur. Sine Christo mortui homines iacuissent & iacent in sepulchro: sed morientes in Christo iacuerunt: & iacent in sepulchro Christi, imò nos omnes statim, postquam in hac vita facta est conuersio ad Deum, iacemus in sepulchro Christi. Vnde Ambrosius ait: *Sepultura Christi quid est aliud, nisi requies Christiani?* Sed de hac re audiamus Paulum, Romanis scribentem in hunc modum: *Si mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? An nescitis quòd quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati sumus? Sepulti igitur vnà cum illo sumus per baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est à mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam si insititij facti sumus similitudini mortis eius, certè etiã resurrectionis erimus.* Est proinde mors Christi, sepultura & resurrectio, nobis donum, virtus & exemplum. Donum, quo saluamur: Virtus, qua adiuuamur: Exemplum, quo informamur.

De descensu Christi ad inferos, vide quæ in Enchiridio & Catechismo annotauimus, nec opus est subtilius de hoc articulo disputare. Satis est statuere Christũ victorẽ mortis & inferorũ, & donatorẽ vitæ æternę esse, cũ scriptura nõ planius hunc articulum explicat. Retineamus ergo patrum sentẽtiam, de hoc articulo, donec non trahatur in malam consequentiam.

CAPVT XX.

DE RESVRRECTIONE DOMINI nostri Iesu Christi.

PAulus Rom. 10. de fide resurrectionis Christi in hunc modum scribit: *Hoc est verbum fidei quod prædicamus, si confessus fueris Dñm Iesum ore tuo, & credideris corde tuo, q̃ DEVS illum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore fit cõfessio ad salutẽ.* Hìc Paulus cõmẽdat nobis fidẽ resurrectionis Christi, eáq; nõ nudã, sed vera cognitione mentis, & viuo sensu cordis vestitã. Ociosa. n. esset nuda historię notitia, minimeq; salutaris, qualẽ ipsi diaboli tantã habent, vt etiá ad eius cogitationẽ contremiscant. Idcirco Paulus non dicit simpliciter, *si credideris*, vt notitiã tantum historiæ intelligamus, quæ est cognitionis in mẽte: sed addit, *Si credideris corde tuo*: vt talẽ fidem intelligamus, quę est & cognitio firma in mẽte, & viuus sensus in corde, vnde anima fidelis viuificat, ac velut in Christo resurgit, quæ antea in peccatis mortua iacebat. Ex quo effectu viua fides nominatur. Nostrum igitur erit diligenter ex verbo Dei discere, quæ sit vera cognitio, & quis sit viuus sensus resurrectionis Iesu Christi, cuius definitionem, quæ summam omnium continebit, primo loco proponemus in hunc modum.

Resurrectio Dñi nostri Iesu Christi, est reuersio animę Christi, in corp⁹ Christi, p ipsius diuinã potẽtiã (q̃ nec ab anima Christi, nec à corpore aberat tempore mortis) vnde corpori deposita infirmitate & mortalitate, tertio die à morte, vita gloriosa & æterna restituta est, qua ipse integer & viuus prodijt è sepulchro, victor peccati, mortis, diaboli, inferni: vt glorificet Pater per Filium resuscitatum à mortuis: vt Filius resuscitatus, & sedens ad dexteram Patris in cœlestibus, Rex & æternus Sacerdos Ecclesiæ suę, viuificet omnes in se credentes, faciatq; eos nouos homines, id est Filios Dei, vtq; in extremo die resuscitatis mortuis, det omnibus renatis, id est, qui se in hac vita agnoscunt, in se credunt, ac in fide perseuerant vsq; ad finem, merito mortis ac resurrectionis suæ, lætam victoriam, immortalem vitam, & beatitudinem æternam, abiectis incredulis cum diabolis in perpetuos cruciatus. Damascenus breuius hoc modo: *Resurrectio Domini, est corporis facti incorrupti, & animæ iterata vnio.* Verùm ego, vt & distinguerem inter resurrectionem Christi, & aliorũ sanctorum, & fundamentũ firmum iacerẽ integræ doctrinæ de resurrectione Dñi, maluĩ eã copiosius describere.

Quoniam aũt tota spes nostræ resurrectiõis & salutis, in Christi resurrectione posita est, tria hic ordine dicá, quæ breuiter in definitione attigi. Primùm, historiam Resurrectionis exponam. Deinde, fructum ostendam. Tertiò, vsum resurrectionis Christi monstrabo. His enim p̃bè cognitis, percipiemus quantum thesaurum cœlestium bonorum in se contineat gloriosa Christi resurrectio.

DE HISTORIA.

Etsi autem summa historiæ breuiter in Symbolo continetur his verbis: *Tertia die resurrexit à mortuis*: tñ cùm de fidei nostrę p̃cipuo capite, & principe articulo Christianismi agit⁹, op⁹ est fusiori, ad fidei nostrę cõfirmationẽ, declaratione. Verisimũ est. n. illud Psalmi: *Declaratio sermonũ tuorũ illuminat, et intellectũ dat paruulis.* Vt igitur plenè erudiamur de historię resurrectiõis Dñicę certitudine, quatuor ordine faciem⁹: Primũ, vaticinia q̃dam, h. e. diuina testimonia p̃cedentia resurrectionẽ, recitabimus. Deinde, euentũ vaticinijs accõmodabimus. Tum euẽtus circũstantias, quę certitudinẽ fulciũt, enumerabim⁹. Postremò, testimonia cõsequentia adijciemus.

Sed, inquies, quid prodest obseruatio vaticiniorum præcedentium resurrectionem Domini, cum Euangelica historia satis sit perspicua? Hæc obseruatio in primis ad confirmandam fidem resurrectionis Dñi est necessaria: *Firmitas fidei nostræ*, ait Augustin. *in eo est, quia omnia quæ euenerũt in Christo, prædicta sunt.* Cùm ergo videmus vaticinia omnia de Messia promisso cõgruere in vnũ Iesum, habet mẽs immotã demonstrationẽ certitudinis, qd Iesus Marię Filius sit ver⁹ Messias & Saluator mũdi. Hanc demonstrationem ipse

ipse Dñs commendat Iudæis Iohan. 5. cùm ait: *Scrutamini Scripturas, quia illæ testimonium perhibẽt de me.* hoc est: Si videtis congruere in me & non in alium quempiam vaticinia Scripturarum de Messia, non potestis amplius dubitare de me, sed firmiter statuere, quòd sim promissus Messias. Et infrà in eodem capite: *Nolite putare quòd ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui accusat vos Moses, in quo speratis. Si enim credidissetis Mosi, credidissetis mihi: de mẽ enim ille scripsit.* Hanc demonstrationem Petrus etiam commendat dispersis Christianis, cùm ait 2. Pet. 1. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui rectè facitis attendentes vedut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsque dum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.* Sensus est: Cùm Mosis & Prophetarum doctrinam absq; omni controuersia iudicatis firmissimam, propter diuina testimonia, quæ habet plurima: rogo vos vt eam doctrinam conferatis cum nostra prædicatione. Quod si feceritis, videbitis summum consensum vaticiniorum de Messia, & nostræ prædicationis de Iesu Christo. Ex cuius consideratione orietur lucifer in cordibꝰ vestris, hoc est, vera noticia & fiducia Iesu Christi, quem nos Apostoli prędicamus esse promissum Saluatorem. Hanc etiam demonstrationem ad flectendas gentes in obedientiam Euangelij, vsurpat Paulus, vnde scribitur Act. 17. q nobiles Thessalonicenses susceperint verbum cum auiditate, quotidie scrutantes Scripturas, an ita se haberent, hoc est, an vaticinia congruerent in Christum, quem Paulus prædicauit. Ad hæc vaticinia Christus in cruce pendens, & exhalaturus animam, respexit, cùm diceret: *Consummatum est.* Hæc ergo scrutatio est collatio Scripturæ veteris & noui Testamenti, ex qua cognoscitur, q euentus p omnia respondeat vaticiniis & prædictionibus Mosis & Prophetarum, mirũ in modum confirmat piorum fidem, flectit multorũ animos ad assentiendum Euangelio, & munit mentes contra furores Mahometistarũ, Iudæorum, atq; omnium hominum nõ agnoscentium Iesum Mariæ filium esse promissum Patribus Messiam, id est, semen mulieris, quod contriturum erat caput serpentis: Semen in quo benedicendæ omnes gentes: fructum ventris Dauid, qui regnaturus sit super domum Dauid in æternum, id est, Christum constitutũ Regem super Zion montem sanctum Dei, id est, Ecclesiam.

Ex hoc fundamento Dominus colloquẽs cum duobus illis Discipulis euntibus in castellum Emaus, eo quo est resuscitatus die loquitur, cũ ait: *Nónne hæc oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam: & exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnib. Scripturis, quæ de se scripta erant.* Et rursus collectis Discipulis eodẽ die, ait: *Oportuit impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosi, in Prophetis, & in Psalmis de me.* In Mose igitur, in Prophetis, & in Psalmis quærenda sunt nobis testimonia de resurrectione Domini, quę testimonia nõ sunt vnius generis. Nam aliàs figuris & typis, aliàs claris verbis pronunciata est Dñi resurrectio, vt iam breuiter indicabimus.

Inter figuras seu typos, aliæ obscuriores sunt, aliæ clariores, cuiusmodi sunt quæ sequuntur: Adam soporatus, & rursus excitatus, de cuius dormiẽtis latere ædificata est mulier: typus fuit Christi mortui & resuscitati, de cuius latere aperto exiuit sanguis & aqua, vnde nata & purgata est Ecclesia. *Præfigurata est*, inquit Augustinus, *in protoplasto Adam, Christi resurrectio, quia sicut ille post soporem surgens Euam de latere suo fabricatam agnouit: ita Christus à morte resurgens, ex vulnere lateris sibi ædificauit Ecclesiam.*

Isaach similiter & oblationis Dñi sup ligno, & resurrectionis typus erat, de quo typo verba Gregorij referã. *Quid est q Isaach ad immolandũ ducitur, et ligna portat, aræ superimponitur, et viuit, nisi q redẽptor noster ad passionẽ ductus, lignũ sibi crucis ipse portauit? & sic in sacrificio pro nobis ex humanitate est mortuus, vt tamen immortalis maneret ex diuinitate.*

Ioseph in carcerẽ coniectus, vt in sepulchrũ, egreditur, & constituitur gubernator Ægypti: Christus à morte resurgens, imperium cœli & terræ à Patre accipit.

Samson obseratis portis clauditur in ciuitate: Dominus obsignato clauditur monumento. Samson fractis seris subtractisq; portis, securus euadit: Dominus aperto sepulcro, à morte liber egreditur.

Dauid eripuit ouem ex ore leonis, & occidit Goliath: Christus eripuit nos è faucibus Diaboli, & vicit mortem.

Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, & postea viuus ex aluo piscis eiicitur: Christꝰ in morte & sepulchro fuit triduũ, sed viuus rursus ꝓdit è sepulchro. Sic enim hũc typum sibi Dominus accommodat. Verùm hîc obiter notandũ est, quod admonet Augustinus de hoc triduo. *Prima dies*, inquit, *accipitur secundùm partẽ sui postremã: Secunda dies secundùm se totam & integram: tertia secundùm partem sui primã, & sic erũt tres dies, & quælibet harũ dierum suam habet noctem.*

Clara pronunciata de Christi resurrectione inter multa sunt hæc: *Semen mulieris conteret caput serpentis.* Hoc dictum, quia est promissio gratiæ contra peccatum, vitæ contra mortem, Spiritus Sancti contra Satanam, debuit semen promissum, id est, Christus, non solùm peccatum, mortem & Satanam sua morte & resurrectione vincere: verùm etiam gratiam & vitã, & Spiritum Sanctum conferre. Item: *Benedicentur in semine tuo vniuersæ cognationes terræ.* Iam autẽ vbi est benedictio, ibi nec peccatum, nec mors, nec Diabolus regnat, sed vita potius, iusticia, Deus. Debuit ergo Messias mortẽ, peccatũ, Diabolũ vincere: quod non potuit iustè facere, nisi sua morte & resurrectione. Dauid Psal. 16. in persona Christi ait: *Non derelinques animam meã in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Psal. 22. totus cõcionatur de morte & resurrectione Domini. Esaias cap. 53. ait: *Cùm posuerit animam suam hostiam pro peccato, videbit semẽ longæuũ, & voluntas Dñi in manu eius proserabitur.* Hoc Prophetæ dictum 4. in se habet. Primùm prædicit Christum moriturum esse. Nam ponere animam est mori.

Deinde definit eius mortẽ esse sacrificium pro peccato. Hebraicum enim vocabulum *Aſcham*, quo vtitur Propheta, significat & peccatum, & hostiam pro peccato. Huc respexit Paulus, cùm scriberet: *Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in illo.* Tertiò significat eum post mortem resurrecturum. Quomodo enim videret semen post mortem, nisi à morte resurgeret. Quartò, successum eius prosperũ fore indicat, ꝙ prædicationẽ Euangelij, quæ prædicatio est aureum vehiculum, quo Christus ad nos defertur cum merito suæ mortis & resurrectionis. Daniel cap. 9. dicit, Christum occidendum, & tũ attribuit ei perpetuũ regnum, in quo ablata erit iniquitas, & adducta sempiterna iusticia. Daniel ergo Christum excitatũ iri ex mortuis præuidit. Christus Dominus has prophetias intuens, sæpe præmonuit suos Discipulos de sua morte & resurrectione, vt Matth. 16. *Oportet*, inquit, *ipsum occidi, & tertia die resurgere.* Matth. 17. *Nemini dixeritis hanc visionem, donec Filius hominis à mortuis resurgat.* Et Matth. 20. ait: *Ecce ascendimus Ierosolymam, & Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum morte, sed tertia die resurget.*

Cum his prædictionibus euentus congruit, iuxta historiam quatuor Euangelistarum, iuxta testimonium Petri, Actor. 2. & Pauli, 1. Cor. 15. & aliorũ Apostolorum omnium, qui omnes vnanimiter testantur, & suo sanguine obsignant, ꝙ Iesus verè resurrexerit à mortuis. Atque hinc in Symbolo nostro confitetur Ecclesia: *Resurrexit à mortuis tertia die:* videlicet vnicus Dei Filius Dominus noster Iesus Christus, qui conceptus est de Spiritu Sancto: Natus ex Maria virgine: Passus sub Pontio Pilato: mortuus & sepultus. Hic, hic, inquã, & non alius resurrexit à mortuis tertia die. Verùm cùm hic sit & verus Deus, & verus homo, sed tamen vnus Christus: sciendum est, ꝙ resurrexit secundùm id, quod mori potuit. Nunc autẽ non potuit mori secundùm deitatem, quæ est impassibilis & immortalis. Proin de secundùm humanã naturam tantũ est mortuus. Hoc ergo idioma mori, quod est humanæ naturæ tantùm, nequaq̃ conuenit deitati Christi, tametsi personæ Christi verissimè tribuitur, propter vnionẽ personalem subsistentẽ in duabus naturis non confusis, sed distinctis: sed humanæ naturæ solummodò. Verè enim separata fuit anima à corpore, quæ separatio vera mors fuit: tametsi deitas nec ab anima, nec à corpore separata erat post assumptionem, nec separabitur vnquam.

Circunstantiæ resurrectionis Domini, quas tertio loco in historia considerandas esse diximus, clarissimè testantur Dominum verè resurrexisse à mortuis. Sunt autẽ quatuor præcipuè: videlicet tempus, signa, testes, apparitiones, de quibus breuiter agemus.

Temporis circunstãtia si dignè æstimetur, & fidem confirmat, & mores informat. In tempore autẽ spectanda sunt plura: videlicet, quo tempore à creatione mundi, quo tẽpore politię Mosaicę, quo tẽpore anni: quo die anni, quo tẽpore à morte, quo die septimanæ, qua hora diei.

Quo tempore à creatione mundi resurrexit Dñs? Christus adesse debuit in fine quarti millenarij annorũ à creatione mundi, iuxta dictum Eliæ: *Sex millibus annorũ stabit mundus: duobus millibus inane: duobus millibus Lex: duobus millibus Messias.* Illi sunt sex dies hebdomadæ coram Deo. Psal. 90. 2. Pet. 3. *Mille anni sicut vnus dies apud Dominum.* Septimus dies Sabbathũ æternũ est, sine vespera & nocte: qđ Sabbathum adumbrauit septimus dies, quo requieuit Dominus à creatione mundi. De illo enim die non dicitur, vt de superioribus sex. Factũ est vespere & mane dies primus, secundus, &c. sed tantũ diei fit mentio, ad significandum æternum illum diem, in quo beati quiescemus in Deo, sine omnib⁹ tenebris, post huius mundi labores & miserias. Cum hoc vaticinio Eliæ congruit euentus. Nam vt natus est Dñs anno mundi 3970. iuxta Basilienſem computationẽ: ita incidit ipsius Baptismus in quater millesimũ annum, & tertio anno postea mortuus est, & resuscitatus. Sed iuxta Functianam & Philippicam computationem, natus est anno mũdi 3963. & passus est, ac resurrexit anno mundi 3996. Hîc primũ notetur certitudo promissionum diuinarũ. Etsi enim promissiones diuinæ videntur longius differri, nunquam tñ veniunt in obliuionẽ apud Deum, quin suo tempore verissimè compleatur. Vnde nos confirmemus fidem nostrã de promissis adhuc non completis: videlicet de resuscitatione mortuorũ in extremo iudicio, de futura gloria Sanctorum, & de sempiterna ignominia & cruciatibus reproborum. Epicuræi etsi hæc vt vana somnia calumniantur, tamẽ nos sciamus veracem esse qui promisit, apud quem mille anni sunt tanquam vnus dies. Deinde notetur refutatio Iudæorum, qui adhuc expectãt Messiam nasciturum, quorum error manifestè refutatur circunstantia temporis, quo debebat aduenisse.

Quo tempore politiæ Mosaicæ exhibitus est Messias, mortuus & resuscitatus? Patriarcha Iacob prędixit Christum venturum adhuc stante politia Mosaica, sed inclinante ad ruinã: *Non auferetur*, inquit, *sceptrum de Iuda, & Legislator de medio eius, donec veniet Siloh*, i. Saluator. quasi diceret: Multi quidem conabuntur prorsus delere politiam Mosaicam, sed non finaliter & in totum vastabitur anteq̃ Messias venerit. Hanc prophetiã Iacob Patriarchæ, Daniel Propheta non solùm confirmat, verùm etiã ipsum annum passionis Dñi exprimit. Prædicit enim ab exitu sermonis de ædificanda Ierusalem fore 70. hebdomadas annorũ, vsq; ad Christum Ducem. Faciunt autẽ 70. hebdomades annorum, annos 490. Verba Danielis hæc sunt: *Septuaginta hebdomades determinatæ sunt super populum tuũ, & super vrbem sanctam tuã, & consummetur prænaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iusticia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur Sanctus Sanctorum. Scito ergo & animaduerte, ab exitu sermonis de reparanda & ædificanda Ierusalem vsq; ad Christum*

Christum ducẽ, hebdomades 7. & hebdomades 62. erũt. Et paulò infrà: *Post hebdomadas 62. occidetur Christus.* Vide Chronica Philippi, in quibus exactissimè & eruditissimè cõputantur istæ 70. hebdomades: in qua computatione videre licet, q̃ Daniel quasi digito mõstrauerit annum, quo Christus erat occidẽdus & adducturus sempiternã iusticiã p̃ suã mortẽ & glorioſam resurrectionẽ. Ad has p̃phetias respexit Petrus, 1. Pet. 1. *De qua salute exquisierũt & scrutatisunt Prophetæ, q̃ de gratia vobis præstita vaticinati sunt, scrutantes in quẽ, aut cuiusmodi temporis articulo significaret, qui in ipsis erat Spiritus Christi: significans venturas in Christum afflictiones, & quæ secutura erat gloria.* Huc & Paulus respexit, Galatis scribẽs in hũc modum: *Postq̃ venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suũ natũ ex muliere, factũ sub Lege, vt eos q̃ sub Lege erant, redimeret.* Hæ prædictiones de tempore, congruentes cum euentu, vt Christianorũ fidem confirmãt: ita errorem Iudæorum manifestè retundunt.

Quo tempore anni resurrexit Dominus? Verno tempore, vt tempus nos etiam admoneat de virtute mortis & resurrectionis Domini, sicut pulchrè expresit Lactantius hisce versibus:

Ecce renascentis testatur gratia mundi,
Omnia cum Domino dona rediisse suo:
Namque triumphanti post tristia tartara Christo,
Vndique fronde nemus, gramina flore fauent.

Quo die anni? Vt eo die anni Christus se obtulit in ara crucis, quo Agnus Paschalis iuxta Legem immolabatur, in signum q̃ ipse sit verus ille Agnus Dei, q̃ merito suæ hostię peccatũ mundi tollit: ita eo die anni, quo Moses cum populo suo Israelitico transiit p̃ mediũ maris rubri, & p̃uenit securus ad littus, oppresso Pharaone cum suis in mediis fluctibus: ita Dñs cũ suo populo, id est, Ecclesia, à morte transit ad vitam, p̃ suam glorioſam resurrectionẽ. Quo facto testatus est se esse victorẽ peccati, mortis, Diaboli, inferni. Et quemadmodũ egressi ab Ægypto, & liberati à seruitute Pharaonis, non statim terrã promisſam occupârunt, sed multis laboribꝰ exhaustis, ad eam tandẽ peruenerunt: ita p̃ Christum redempti à regno & seruitute Diaboli non statim adipiscuntur possessionem cœlestis patriæ, seu quietis promissæ, etsi eius ius habẽt: sed oportet eos p̃ multas afflictiones ingredi in requiẽ promissam, i. in regnum Dei. Act. 14. Quos n. Deus Pater cum Filio suo olim glorificabit, hos vult conformes fieri imagini ipsius. Si ergo cum illo patimur, cum illo etiam regnabimus: si cũ illo morimur, cũ illo etiam resurgemus. *Mortui estis,* ait Paulus, scilicet cum Christo, *& vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*

Quo tempore à morte? Tertio die, iuxta figuras & prophetias. De Iona suprà diximus. Sicut enim is fuit tribus diebus & tribus noctibus in ventre ceti: sic Filius hominis tribus diebꝰ in sepulcro fuit. Oseæ 6. *Viuificabit nos post biduum, die tertio suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.* Hoc Oseæ testimonio tanq̃ vaticinio de futura Christi resurrectione tertia die post mortẽ rectè vtũtur Patres. Nã tametsi Propheta suos Iudæos tũ temporis variis modis afflictos à potentissimis hostibus ad pœnitentiã hortatur, & pollicetur eis liberationẽ, modò resipuerint: tñ quia Prophetæ sæpius in consolationibus præsentibus longius prospiciunt, videlicet ad fontẽ omnis consolationis: Oseas spiritu prophetico virtutẽ mortis Christi, & secuturę tertio die resurrectionis contemplans, ab ea sumit liberationis fiduciam. Quasi diceret Propheta: Quemadmodum futurum est, vt Christus post̃q̃ interemptus fuerit, resurgat tertio die, & post afflictionẽ & mortem, consolationẽ & vitam recipiat: ita & vos, q̃ nunc affligimini, liberabimini gloriosè, modò resipueritis, idq̃ virtute mortis & resurrectiõis Messiæ. Sic collega Oseæ Esaias, consolaturus populum desperabundũ, petit materiã consolationis ab ipso fonte, i. à nascituro & donando Messia. Esa. 7. & 9. Iam verba Oseæ videamus: *Viuificabit,* scilicet Messias, *nos:* scilicet mortificatos, virtute suæ mortis: *& suscitabit nos,* in seipso vt membra: *die tertia,* quando ipse in sua persona à mortuis resurget. Est enim resurrectio Christi cõmunis Ecclesię vita. Ad hanc prophetiam Oseę respicit Petrus, cũ ait: *Benedictus Deus & Pater Dñi nostri Iesu Christi, qui secundùm multã suam misericordiam regenuit nos in spem viuã per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatẽ incorruptibilem & incontaminatam & immarcessibilem conseruatã in cœlis: nobis qui virtute Dei custodimur per fidem in salutem, quæ præparata est fieri tempore extremo.*

Distulit autẽ Dñs suam resurrectionẽ in tertium diem, vt constaret illũ verè mortuũ fuisse. Non vltra triduũ distulit, ne corrumperetur caro eius in sepulchro, iuxta illud: *Non dabis Sanctũ tuum videre corruptionem.* Nõ ad extremum diem, seu communẽ resurrectionẽ expectare voluit, vt esset primitiæ mortuorum, & vt fides nostra haberet certum fundamentum salutis & resurrectionis corporum per Christum futuræ.

Quo die septimanæ? Primo die, vt quo die septimanæ Deus fecit cœlum & terrã: eodem die terra gratiâ, & cœlũ gaudio resurrectionis Domini repleretur. Significatur ergo hoc primo die septimanæ, initiũ nouæ vitæ & æternæ post exantlatos labores plurimos in hac vita.

Qua hora diei? Oriente Sole, vt se verã lucem esse significet, quę illuminabit eos, qui sedent in tenebris & in vmbra mortis, ad dirigendos pedes eorum in viam pacis. Ita enim ipse dicit: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

Inter circunstantias, signis secundum locum tribuimus, quę signa simul sumpta, demonstrationem pariunt, qua Iesus verè à mortuis resurrexisse demonstratur. Sunt autẽ hæc signa tria præcipuè: videlicet terræ motus, sepulchrum vacuum, & vestes relictæ in sepulchro.

Terræmotus symbolum fuit eorũ, quæ futura erãt virtute resuscitati Christi. Primùm enim significabat iste terræmotus, quòd Christus resuscitatus à mortuis, sit ita concussurus mortalium corda prædicatione verbi sui, vt multi territi conscientia peccati sui conuertantur ad

Dominum,& ſaluentur. Huius rei ſpecimen editum eſt inſigne 50. die à reſurrectione Domini,qua die Petrus plenus ſpiritu ſancto,teſtimoniis diuinis,& efficaci teſtificatione Spiritus ſancti cõuicit Ieſum Mariæ filiũ mortuũ & reſuſcitatũ,eſſe promiſſum Meſsiã, iuſtificatorẽ hominum,& victorem peccati, mortis, diaboli,inferni,quem Meſsiam Iudæi ingrati Deo, interfecerunt. Ad quam concionem Petri adeò concuſſa multorum corda ſunt, vt iſto die ad tria millia hominum reſipuerint, & baptiſmũ receperint in remiſsionem peccatorum. Deinde, ſignificabat iſte terræmotus interitum eorum,qui Chriſtum reſuſcitatum non recipiunt. Illis enim erit petra,ſub qua cadent conterendi in ómnem æternitatem. Vtrumq; complectitur Chriſtus ſine figura, cùm ait: *Quisquis crediderit, ſaluus erit: Qui verò non crediderit,condemnabitur.* Tametſi aũt Euangelium,vt ſonat, bonus lætusq; nuncius eſt,annuncians gratiã,& peccatores blandè inuitans ad conuerſionem: tamen cùm homines arguuntur à luce,trepidare incipiunt,intelligẽtes ſibi iuſtam damnationem imminere, niſi fide ad mediatorem confugerint.

Vacuum ſepulchrum,& ingens ſaxum remotum à ſepulchro, ſunt veriſsima indicia reſuſcitati Chriſti. Deinde ſignificant etiam,quòd virtute reſuſcitati Chriſti corpora omnium,qui cũ Chriſto in hoc mundo ſepeliũtur, ſint proditura viua ex ſepulchris, vt vnà cum Chriſto glorificentur,qui hic cum illo patiuntur. Etſi autem cùm piorum, tum impiorum corpora viua prodibũt è ſepulchris, ſola virtute reſuſcitati Chriſti:tamen diſpar erit ratio piorum & impiorum, vt infrà dicetur.

Veſtes relictæ in ſepulchro, videlicet linteamina & ſudarium ſeorſim inuolutum. Primum ſunt certa ſigna reſurrectionis Domini. Deinde,mendacij arguunt cuſtodes: qui tametſi ſciuerunt ex terræ motu & aliis ſignis, Chriſtum verè reſurrexiſſe,id quod etiam principibus ſacerdotum indicarunt: tamen corrupti pecunia,mentiebantur diſcipulos Domini ipſis dormientibus veniſſe,& eum furtim abſtuliſſe,quo ſanè mendacio nihil impudẽtius fingi poterat. Nam ſi diſcipuli veſtibus ſpoliaſſent ſuum magiſtrum,& nudum abſtuliſſent, an non fuiſſent in illum crudeliſsimi? Deinde, qui furtum committunt, præſertim vbi adſunt cuſtodes, num tamdiu moram trahunt, vt poſsint veſtes ita compoſitè,& ſeorſim reponere? Et quid vanius eſt quàm pro certo referre, quod planè ignoratur? Si enim dormierunt cuſtodes, quî ſcire poterant corpus Domini furtim ablatum eſſe à diſcipulis.

Præterea eſt & hoc notandum, quòd Chriſtus hac veſtiũ depoſitione in ſepulchro,ſignificabat recuperatam eſſe innocentiam per Adam amiſſam. Nam vt veſtis primi Adami ſymbolum fuit reatus ipſius: ita depoſitio veſtium in ſecundo Adamo,id eſt,in Chriſto,indicat reſtitutam eſſe priorem innocentiam. Adhæc, ſignificatur hac veſtium depoſitione, quòd reſuſcitati in extremo die ad vitam æternam, ornabuntur loco veſtium gloria cœleſti. Vt enim ipſe Dominus gloriam & decorem cum immortalitate reſuſcitatus induit: ita nos amicti lumine tanquam veſtimento ornabimur in æterna vita:vbi nec frigus,nec calor nobis moleſta erũt, nec aliqua pars corporis futura eſt reſuſcitatis pudori: ſed potius omnes partes decorierunt. Nam ſublatis cauſsis pudoris,nullus erit dedecori locus. Sed gloriam reſuſcitatorum corporũ mens humana in hac vita non capit.

Teſtibus reſurrectionis tertium locum inter circumſtantias tribuimus, & ſunt triplices: videlicet hoſtes Chriſti, Angeli diuinitus miſsi, & diſcipuli Domini.

Hoſtes Chriſti, videlicet milites Romani, quibus cuſtodia ſepulchri à Pilato demandata fuit, teſtimonium perhibent de reſurrectione Domini. Hi enim cùm terræmotum ſentirent,cùm veluti fulgur quoddam ex apparitione Angelorum cernerent, cumq; viderent ſepulchrum vacuum,amoto lapide ab oſtio ſepulchri, intelligebant certò Ieſum reſurrexiſſe à mortuis. Re ergo cognita,conferunt ſe in vrbem, rem exponunt Pontificibus. Pontifices in ſuum malum aſtuti, milites data pecunia corrumpunt, iisq; perſuadent vt non dicant quod ſciunt verum eſſe,ſed quod falſum eſſe norũt:videlicet ſe dormientibus ſublatum eſſe per diſcipulos corpus Ieſu è ſepulchro,& ne quid metuant ſibi milites à præſide, Pontifices promittunt eis ſecuritatem. Milites igitur pecuniam, quòd vſitatum eſt iſti generi hominum,veritati anteponentes, mentiuntur audacter, dicuntq; diſcipulos Ieſu ſe dormiẽtibus corpus ipſius furtim abſtuliſſe. Sed iſtud mendaciũ ſeipſum refutat. Aut enim verum dicunt (dicentes ſe dormiuiſſe) aut falſum. Si verum dicunt, hoc eſt,ſi dormiuerunt quãdo Domini corpus euaſit è ſepulchro, quomodo ſcire poterant qua ratione euaſerit? Si falſum dicũt,hoc eſt ſi mentiuntur ſe dormiuiſſe, quis illis fidẽ niſi ſtultus habebit? Nemo enim qui ſapit,credit illi,qui vt certum prædicat, quod ex teſtimonio ipſius proprio incertum eſt. Hinc appatet vanitas cœcorum Iudæorum, qui iſti mendacio fidem habent.

Angeli Dei apparentes in veſtibus candidis, nunc in ſepulchro ſedẽtes,nũc extra ſepulchrũ ſtantes, teſtantur Chriſtum verè reſurrexiſſe. *Surrexit,*inquiunt;*non eſt hic.* Item: *Quid quæritis viuentem inter mortuos?* Angelorum miniſterio ideò vtitur Deus ad annunciandam reſurrectionẽ Chriſti,vt ſciamus vtrũq;, videlicet Chriſtũ reſuſcitatum,Dominum eſſe Angelorum,& Angelos eſſe miniſtros Chriſti, vt ſibi & eccleſiæ ipſius,ſeruiant,ad Heb. 1. Nec fruſtrà dicuntur Angeli nunc ſediſſe in ſepulchro,& nunc ſtetiſſe extra ſepulchrum. Nam quòd ſedẽt in ſepulchro,ſignificant Chriſtum victorẽ eſſe mortis, diaboli,inferni,ratione ſuæ perſonæ. Quòd autem ſtant extra ſepulchrũ, ſignificat Chriſtum pugnaturum eſſe adhuc in ſuis mẽbris, contra Diabolum,mundum,peccatum & mortẽ,& fo-

te vi-

re victorem, de qua victoria loquitur Iohannes, cũ ait: *Hæc est victoria quæ vincit mundũ fides nostra.*

Discipuli Domini, quibus apparet viuus post mortem, similiter testimonium tulerunt de gloriosa Domini resurrectione, idq; tribus modis, doctrina, moribus, & sanguine.

Quartum locum inter circunstantias tribuimus apparitionibus, quib⁹ Dominus se viuum exhibuit 40. diebus post resurrectionem. In apparitionibus autem Domini, primùm obseruetur modus: secundò, ordo qualiscunque: tertiò, quibusnam apparuit, & quibus non.

Apparitionis modus primùm obseruetur: videlicet quòd Christus in suis apparitionibus coram Discipulis, suum docendi modum sit secutus. Non enim statim in plenam cognitionẽ eos ducit, sed paulatim eos instruit, vt in ipsis excitetur & discendi studium, & proficiendi desiderium, atq; ita quasi per gradus paulatim proueh antur in pleniorem cœlestium rerum cognitionem. Non igitur apparet omnibus simul, nec clarissimè: sed primùm paucioribus, deinde pluribus atque clarius, idque 40. diebus, donec in conspectu multorum apertissimè subuectus sit in cœlum. Iam ad ordinem veniamus.

Ipso die resurrectionis quinquies ipsum apparuisse ex Euangelica historia colligitur. Primùm .n. apparuit Mariæ Magdalenæ soli: deinde apparuit pluribus mulieribus: tum Petro Discipulo soli, vt ex Paulo colligitur: quartò, Cleophę & eius socio, euntibus in castellum Emaus: quintò apparuit illis vndecim, & iis qui cum illis erant, vt refert Lucas.

Sed hîc quæritur, cur Lucas dicat Dominum illis vndecim apparuisse, cùm ex Iohanne constet Thomam non adfuisse ea vespera diei resurrectionis, quando apparuit illis vndecim. Similis ex Paulo quæstio oritur, qui affirmat Dominum primùm apparuisse Cephæ (scilicet inter viros) deinde illis duodecim, cùm tantùm vel decem, vel vndecim fuerint. Respondeo. Communi vsu loquendi societati tribui solet, quicquid vel plerisque, vel omnibus ex ea societate acciderit. Nunc autem societatem Apostolorum sacra Scriptura aliàs vocat τὸν δώδεκα, id est, illos duodecim, aliàs τὸν ἕνδεκα, id est, illos vndecim. Hinc est, quòd quicquid tribuatur, vel plerisque, vel omnibus Apostolis, dicatur tribui τοῖς ἕνδεκα, vt à Luca: vel τοῖς δώδεκα, vt à Paulo, propter communem societatis appellationem. Cùm ergo Iohãnes negat Thomam adfuisse, quando Dominus primùm apparuit Apostolis collectis, non aduersatur Lucæ, qui dicit Dominũ apparuisse τοῖς ἕνδεκα illis vndecim. Lucas enim plerisq; Apostolorum tribuit commune nomen societatis. Deinde octauo die à resurrectione apparuit Discipulis, Thoma præsente, & hæc numeratur sexta apparitio. Septima apparitio contigit apud mare Tyberiadis, vbi rursus septẽ ex Discipulis apparuit piscantibus. De his duabus apparitionib⁹ in textus explicatione dicemus. Octaua apparitio videtur facta esse in monte Galilæę, vbi apparuit illis vndecim simul. Nonò, apparuit ibidem plus quàm 500. fratrib⁹. Decimò, visus est Iacobo. Vndecimò, ipso die Ascensionis apparuit in cœnaculo, & mox duodecim Apostolis, & multis aliis Discipulis in mõte Oliueti, quando sublatus est in cœlum ab oculis eorum. Ascendit enim illis spectantibus in cœlum, vt eò assuescamus mentem, desiderium, votaque nostra omnia, vbi ipse est, mittere: & monstretur via, qua nobis est eundum, & perueniendi fiducia.

Paulus solummodò quinque apparitiones Christi ante ascensionem his verbis, 1. Cor. 15. enumerat: *Tradidi vobis in primis, quod & acceperam, quòd Christus mortuus sit p peccatis nostris, secundùm Scripturas, & quòd sepultus sit, & quòd suscitatus sit tertio die, secundùm Scripturas, & quòd visus sit Cephæ, deinde duodecim illis. Postea visus sit plus quàm quingentis fratribus simul. Postea visus est Iacobo: deinde Apostolis omnibus.* Hîc quæritur, cur Euangelistæ & Paulus non seruant similem ordinem apparitionum, sed alij alias apparitiones notãt. Respondeo. Hoc ita factum esse, vt nõ tam ordo & numerus apparitionum, q̃ veritas resurrectionis, in qua spes nostræ salutis posita est, spectetur. Adhæc varietas illa conuincit Euangelistas non ex composito scripsisse historiam resurrectionis, sed quemque suum secutum esse consilium, & hoc solo contentos fuisse, vt Dominum verè resurrexisse demonstrarent. Nec enim dubium est, Dominum multò sæpius & pluribus se viuum exhibuisse post resurrectionem q̃ scriptum est. Quòd autem scriptum est, ideò est scriptum, vt omnes credant eũ verè resurrexisse, & vt credentes vitã æternã p illum consequantur.

Sed cur non apparuit Pontificibus & Senioribus populi, penes quos summa potestas erat? Quod si fecisset, haud dubiè omnem dubitationem apud eos de sua resurrectione sustulisset, atque ipsi in eum fidem concepissent, & saluati fuissent. Respondeo. Plures possunt huius rei assignari causſæ. Prima, Regnum Christi nõ est mundanum, nec moratur mundanum patrocinium. *Regnum*, inquit, *meum non est de hoc mundo.* Noluit igitur apparere nisi iis, qui erant de suo Regno, ne videretur mundanam politiam velle constituere post resurrectionem suam. Secunda, Pontifices & Principes populi satis erãt conuicti antea Scripturis, miraculis, vita & doctrina Christi de veritate Dei: quã quia spreuerũt, amantes suas tenebras, permisit Deus suo iusto iudicio eos magis magisq; excæcari, vt implerẽt mensuram suorum peccatorum, & tandem iustas pœnas luerent. Tertia, est conditio regni Christi, quod est gratiæ, quod non obiicitur oculis corporeis, sed mentis & fidei, iuxta illud: *Beati qui non viderunt, & crediderunt.*

Quartum q̃d in historia resurrectionis spectandũ proposuimus, videlicet de testimoniis consequẽtibus: q̃ vt sunt plurima, ita nõ minus resurrectionẽ Dñi confirmant, q̃ superiora. Voco autem testimonia consequentia ascensionẽ. Omnia signa & facta Christi post ipsius gloriosam ascensionẽ in cœlũ, vt sunt, visibilis donatio

Spiritus Sancti in die Pentecostes, iuxta præmonitionem Prophetæ Ioelis, & ipsius Christi: donum linguarum, παῤῥησία & confidentia in Apostolis, adeò quòd pauci admodum ausi sunt se toti terrarum orbi opponere: efficacia Euangelij in auditoribus Apostolorum: miracula Apostolorum edita per inuocationē Christi, confirmantia vocem Euangelij de Christo triumphatore: apparitio Domini in cœlo Stephano facta, cū lapidaretur: apparitio Paulo facta cùm proficisceretur Damascum, vt illic fideles persequeretur: conseruatio Ecclesiæ iuxta promissionem Christi, *Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam:* sensus habitantis Christi in cordibus piorum, & arrhabo Spiritus. Nos igitur grati, abnegata impietate & mundanis cupiditatibus, sobriè & piè & iustè viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem & apparitionem gloriæ magni Dei, qui dedit seipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni peccato, & purificaret sibi populum peculiarē, sectatorem bonorum operum. Ad Titum cap. 2.

DE FRVCTV.

ETSI multa de fructu resurrectionis Domini in historiæ declaratione aspersimus: tamen iuxta Græcum prouerbium, *Δὶς καὶ τρὶς τὰ καλὰ*: volo hìc de fructu resuscitati Christi, integrè restituta in ipso humana natura, & exuta mortalitate dicere, hoc prius fundamento posito: videlicet quòd corpus Christi resuscitatum sit idem numero & substantia, quod iacuit in sepulchro, sed alterius gloriæ & dignitatis: quæ gloria & dignitas etsi maior est, quàm vt eam mens humana capiat, tamen diligentissimè cauendus est error Eutychis, qui naturam humanam in Christo post resurrectionem ipsius ita conuersam in λόγον, seu diuinam naturam somniauit, vt Christus non sit amplius verus homo, sed tantùm λόγος: quo sanè errore nullus alius pestilentior fingi poterat. Non enim tantùm abolet articulos fidei de vera Christi humanitate, verùm etiam omnem spem resurrectionis nostrorum corporum subuertit. Vt autem distinctius de fructu resurrectionis Domini dicamus, ad quinque respiciemus: videlicet ad Deum Patrem, ad Christum ipsum, ad Diabolum eiusque regnum, ad Angelos Dei bonos in cœlo, & ad nos homines, propter quos natus, mortuus & resuscitatus est.

Si respicimus ad Deum Patrē, Christus Dominus resurrexit in gloriam Patris, ad Rom. 6. In Christi enim resurrectione summa Patris iustitia, admiranda misericordia, adoranda sapientia, & immensa potentia conspicitur, in quibus virtutibus gloria Patris & maiestas cernitur, vt meritò de illo dicatur, quod est in Psalmo 72. *Benedictus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus: Benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & repleatur maiestate eius vniuersa terra.*

Si respicimus ad ipsum Christum: Primùm testatur eius gloriosa resurrectio, quòd verè sit olim promissus Messias, victor Diaboli, peccati, mortis, inferni, iuxta primam de Messia editam promissionem: *Semen mulieris conteret caput serpentis,* id est, vastabit Diaboli regnum, quod est peccati, mortis, inferni. Secundò, resurrectio Christi testatur, Christi passionē esse sacrificium acceptum Deo, sufficiens & placās iram Dei. Hoc enim vnico expiatur peccatum mundi, iuxta illud: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Item: *Sanguis Iesu Christi emūdat nos ab omni iniquitate.* Et Bernhardus ait: *Validissimum teneo argumentum de remissione peccatorum, Dominicam passionem.* Item: *Mors Christi, mors meæ mortis est: quia ille mortuus est, vt ego viuerem.* Item: *Sed vnde confidimus, quòd mortem abstulit? Hinc planè, quòd eam ipse, qui non meruit, pertulit.* Sed nemini mortalium persuasum fuisset, tantam virtutem mortis Christi esse, nisi resurrectio ipsius eam nobis commēdaret, confirmaret, & obsignaret. Tertiò, Christi resurrectio testatur eū perfectè iustum esse, secundùm Legem Dei, & quò ad partes, & quò ad gradus partium. Helias fuit iustus secundùm Legem, quò ad partes attinet, & nō quòd ad gradus partium, sicut alij Sancti. Nemo enim fuit vnquā, neque erit, præter solum Christum, q̄ Legi perfectam obediētiam secundùm vtrumque, id est, & secundùm partes & gradus partium præstitit, aut præstare poterit. Et quia Iesus Christus hanc obedientiam in sanctissima sua humanitate præstitit perfectissimam, nō debuit eius caro in sepulchro putrescere, quemadmodum antea à Dauide prædictum erat: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionē.* id est: Non sines Messiam in sepulchro putrescere, quia sanctus est. Quoniam ergo caro Christi sanctissima est, absque omni peccati labe, congruebat diuinæ iusticiæ, vt nō sineret eam in sepulchro corrumpi. Corruptio enim peccati pœna est. Hinc manat Pauli dictum ad Rom. 4. *Resurrexit propter iustificationem nostri.* Nam cùm resurrectio Christi sit testimonium euidens de Christi perfecta iusticia, simul testatur, q̄ eadem Christi iusticia nobis credentibus imputata, sufficiat nobis ad iusticiam coram Deo. Huc pertinet dictum Bernhardi: *Christus & peccata dimittere potuit, cùm Deus sit: & mori, cùm homo sit: & mortis moriēdo soluere debitum, quia iustus: & omnibus vnus ad iusticiam vitamq̄ sufficere, quandoquidem peccatum & mors ex vno in omnes processerit.* Idem: *Qui nostram & induit carnem, & subijt mortē, putas suam nobis negabit iusticiam?* Quartò, resurrectio Christi conuincit illum, non propter sua, sed propter aliena delicta obiisse: pro quibus cùm satisfeciſſet suo sacrificio, mors amplius in illum nō habuit potestatem vllam. hoc est quod Petrus ait Act. 2. *Quem Deus excitauit, solutis doloribus mortis, eò quòd impossibile erat eum ab ea detineri.* Quintò, vt ex superioribus sequitur, resurrectio Christi refellit Iudęorum conuicium, dicentium, cùm penderet in cruce: *Alios saluos fecit, seipsum non potest saluare.* Sed isti ingrati & blasphemi in Filium Dei, in extremo die videbunt, & suo magno malo experientur, quòd & saluare, & perdere possit, quos vult.

Si ad Diabolum & eius regnum respicimus, resurrectio Christi testimonium est, quòd Diabolus

bolus sit confusus, victus & condemnatus, vt nec Christi personæ vllo modo, nec membris Christi omni modo nocere possit. Ideò Dominus ait: *Princeps huius mundi iudicatus est.* Porrò discrimen hoc, quòd posui inter Christi personam & membra eius, ideò tenendum est, vt hęc duo cogitemus. Primùm, quòd Christus resuscitatus à mortuis, ita diabolum inuaserit & prostrauerit, vt posthac diabolus Christi personam non audeat vllis adoriri insidijs: sed trepidet ad Christi nomen, à quo scit se condemnatum ad æternas pœnas. Alterum, quòd tametsi diabolus in Christi personam nihil potest: tamen in membra Christi crudelissimè sæuit, circumiens omni momento, vt ex ea parte hominem inuadat, qua est infirmior. Sed tamen non permittitur illi, vt omni modo quo vult, noceat homini, ne impio quidem, nedum pio. Sed cur permittit Filius Dei, vt diabolus in sua membra ita grassetur? Hoc facit, vt aliquo modo reddamur ei similes, & in lucta aduersus diabolum, & in victoria, quæ victoria in fide Christi cõsistit, iuxta dictum Iohannis: *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.* Cuius victoriæ hæc causa est, quòd qui credit in Christum, præsentem habeat circa se & intra se victorem Diaboli Christum, vt pulcherrimè in Psalmo dicitur: *In circuitu Ierusalem sunt montes; sic Dominus in circuitu populi sui.*

Si ad Angelos Dei in cœlo respicimus, illi nõ solum gratulantur Christo victori: verùmetiam illi vt capiti cum omnibus pijs hominibus subijciuntur & consociantur, perpetuos hymnos Christo in cœlo canentes. Si enim præ gaudio Christo nato cecinerunt, *Gloria in excelsis Deo*; quid faciunt iam victori & triũphatori in cœlo?

Si ad nos homines respicimus, Christi resurrectio est nobis considerãda vt donum, exemplum, & causa, pignusq;.

Donum: vt enim totus Christus est nobis natus, nobis passus, & nobis mortuus, & nobis resuscitatus, atq; adeò totus nobis datus: ita fides nostra debet illum totum amplecti vt donum, ex cuius plenitudine accipimus omnia salutaria, seu (vt Iohãnes loquitur) gratiam pro gratia. Nam vt in Christo quem diligit Pater, diligimur & nos: ita in Christo gratiam consequmur ex plenitudine gratiæ, quam Pater effudit in Filium. Vt autem amplitudinem huius doni dignè æstimemꝰ, age distinctius de eo dicamus. Sunt enim huius doni quatuor præcipuè gradus, quos breuiter declarabimus. Primus est satisfactionis, eiusq; non typicæ, sed veræ: non imperfectę, sed perfectissimæ. Solus enim Iesus nobis mortuus, & nobis resuscitatus satisfecit pro peccato nostro plenissimè, ita vt nulla peccati pars sit, quæ aliunde expietur, quàm sanguine Christi. Etsi autem Scriptura interdum videtur pœnitentiæ hominis, item eleemosynis, & iustitiæ, seu bonis operibus tribuere, quòd deleant peccatum, & liberent à peccato: hoc tamen non ad satisfactionem pro peccato commisso coram tribunali Dei, referendum: sed ad remuneratio-

A nem obedientiæ, qua vitatur peccatum, ne cõmittatur, & ad pœnarum condonationẽ in hac vita. Commissum enim peccatũ solo dono Dei remittitur; quod donum obsignat nobis Christi glorioſa resurrectio. Nam resurrectio Christi, vt suprà diximus, firmissimum testimoniũ est, quòd Christi passio & mors, sit plenissimum & vnicum λύτρον pro omnibus peccatis totius mũdi. Quicunq; igitur aliunde quàm à solo Christo passo & resuscitato, quærunt donum satisfaB ctionis pro peccato: obstruunt sibi fontem gratiæ, & reddunt sibi inutilem mortem & resurrectionem Domini, qua re nihil nec esse nec cogitari potest tristius. Secundus est iustificationis, qua reputamur iusti, idq; perfectissimè coram tribunali Dei. Nam vt remissio peccatorũ est ex dono plenissimæ satisfactionis, quæ per mortem Christi facta est: ita iustificationis donũ est, quòd Christus plenissimè iustus sit nostra iustitia, eaq; perfectissima, quę Christi iustiC tia sola & vnica toti mundo sufficit. Lex vitam promittit, sed iustis: iniustis autem mortem minatur. Christus nobis donatus & perfectè iustus est, & nobis confert, quod lex iure à nobis exigit, hoc est iustitiam, quæ est via vitæ ęternę. Atq; hoc est quod Paulus ait: *Christus est finis legis, in iustitiã omni credenti.* Qui igitur credit Christum suam iustitiam esse, is habet quod lex reqrit ad vitam, nempè iustitiam: quæ tametsi non est nostra actio, sed Christi obedientia: tamen D eam ideò habemus, quia Christum nobis donatum, mortuum pro nobis & resuscitatum fide possidemus.

Tertius est sanctificationis, quæ est veluti vestis nuptialis, qua donamur à Christo sponso. Nam nacti remissionem peccatorum, & ornati iustitia Iesu Christi, nobis credentibus imputata, simul donamur Spiritu Sancto, quo regeneramur, viuificamur, sanctificamur, certificamur de gratia adoptionis, erudimur, & deduE cimur in via recta, excitamur ad obedientiam Deo præstandam, effeimur vtilia organa in Ecclesia Dei: atq; adeò custodimur in fide & bona conscientia, vsq; ad finem vitæ nostræ, quem salus animarum excipit. Hæc tanta beneficia sanctificationis nomine comprehenduntur, & nõ aliunde nobis contingunt, quàm propter meritum Iesu Christi mortui & resuscitati pro nobis. Atq; hæc sanctificatio est resurrectio nostri prima, qua virtute & merito resurrectiõis ChriF sti, & operatione Spiritus Sancti resurgimus à morte peccati, ad nouitatem vitæ, vt mors secunda nullam habeat contra nos potestatem.

Quartus est consummationis, seu glorificationis, quæ est plenissima redemptio nostri per Christum, & collatio sempiternæ beatitudinis, in qua perfecto amore iuncti Deo, fruemur ipsius conspectu in omnem ęternitatem. Ad hãc glorificationem, cum qua coniuncta est vera & æterna lætitia, viam nobis patefecit Christi reG surrectio. Ideò Spiritus Christi in Dauide, loquens de hac glorificatione, in hunc modũ ait: *Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplens lætitia vultũ*

tuum, delectationes in dextera tua in perpetuum. Hæc præsens vita nihil est, nisi assidua consumptio & iter ad mortem, iuxta illud Manilij:

Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet:

sed illa vita, ad quā viam patefacit nobis Christi resurrectio, vera vita est, beata, & nunquam finienda.

Habemus quale donum sit nobis resurrectio Christi. Nostrum iam est fide hoc donum amplecti, Christum omnibus diebus vitæ nostræ, propter hoc donum gratis nobis collatum, prædicare, & glorificare mente, corde, lingua, adeoque tota vita, qui se totum tam liberaliter nobis offert & donat, adeò vt qui vnum eius donum fide acceperit, Christum totum possideat cum plenitudine donorum ipsius, quæ dona de se mutuo testantur, sicut mutuo cohærent. Qui ergo vnum ex illis habet, reliqua habet: & qui vnum ex illis non habet, nullum habet.

Secundò, proponitur nobis Christi resurrectio, vt exemplar vitæ formandæ iuxta voluntatem Dei in hoc mundo. Vt autem hoc rectè intelligamus, imitationis laudabilis ratio iusta obseruanda est, iuxta hanc regulam: Facta laudabilia proponuntur imitanda, aliàs in genere tantum, aliàs in specie. In genere tantum, cum facta, id est exemplaria, habent personale mandatum. In specie, cùm facta, id est exemplaria continentur sub vniuersali mandato. Factum Abrahæ mactantis filium suum Isaach, quia personale mandatum habuit, imitandum proponitur in genere tantum: quod genus est, obedientiam erga Deum anteponere rebus charissimis & dulcissimis. Nam si quis in specie velit imitari factum illud Abrahæ, crudelis & impius censebitur. Christus ex singulari mandato Dei volens subijt mortem pro peccatis nostris expiandis, & resurrexit propter iustificationem nostri. Ergo hoc factum Christi in specie nullo pacto est imitādum, sed in genere solummodo: videlicet quadam similitudinis imitatione, quæ continetur sub vniuersali mandato. Christus benefecit inimicis suis, cuius factum imitandum est in specie, quia exemplum continetur in vniuersali mandato. Hac obseruata regula, recitabimus modos imitationis resurrectionis Domini. Primus, vt Dominus resurrexit à morte corporis: ita nos à morte animæ resurgere debemus. Ideò Paulus ait: *Si vnà cum Christo resurrexistis, mortificate membra vestra, quæ sunt super terram*, id est, peccata vsitata inter terrenos homines.

Secundus, vt Christus resuscitatus à mortuis non terrena, sed cœlestia sapit: ita & nos mentibus in cœlum leuatis, meditemur cœlestia, & in eorum contemplatione sedulò occupemur, quemadmodum Paulus docet, cùm ait ad Col. 3. *Si vnà surrexistis cū Christo, quæ suprà sunt quærite, vbi Christus est, in dextra Dei sedens. Quæ supra sunt sapite, non quæ super terram.*

Tertius, vt Christus resuscitatus à mortuis, vitam nouam viuit: ita nos in ipso resuscitati in nouitate vitæ ambulemus, ad Rom. 6.

Quartus, vt Christus resurrexit, & non amplius moritur: ita & nos fide Christi resuscitati caueamus ne rursus in peccatis nostris turpiter moriamur: Paulus ibidem.

Quintus, vt Christus resurrexit in bonū nostrum, ita & nos alij alijs in bonū resurgamus, vt mutuis officijs nos foueamus, & syncera charitate prosequamur.

Sextus, vt Christus surrexit in gloriam Patris: ita & nos in gloriam Dei resurgamus, eum mēte, corde, lingua atq; adeò tota vita celebrantes pro dato filio. Breuiter, sciamus neminem peruenire posse ad resurrectionem vitæ beatæ, nisi per primam resurrectionem. Hæc enim gradus est ad resurrectionem vitæ. Vt enim nemo incurrit in mortem secundam, nisi mediāte prima: ita nemo ad resurrectionem vitæ venit, nisi mediāte prima resurrectione. Mors prima est, cùm homo in peccatis suis moritur, Deo, qui est vera vita, relinquente animam eius. Huc pertinet illud Apocalyp. 3. *Nomen habes quòd vivas, sed mortuus es.* Ex hac morte venit mors secūda, nēpe gehennæ. Quicunq; ergo hanc secundā mortem, qua nihil terribilius est, vitare cupit: is surgat à prima morte, quæ est animæ, quò in extremo die surgat ad gloriam sempiternam & vitā beatissimam: *Beatus*, ait Iohannes, *qui inuenit partem in resurrectione prima.* Quomodo autē primā resurrectionem consequamur, docet ipse Dominus Iohan. 5. cùm ait: *Amen amen dico vobis, quòd venit hora & nunc est, quando mortui audiēt vocem Filij Dei, & qui audiunt, viuent.* Audire vocem Filij Dei, est ex Euangelio prædicato concipere fidem, qua fit resuscitatio à morte peccati, quæ in Apocalypsi dicitur resurrectio prima. Huc pertinet exhortatio Pauli: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Qui ita resurgūt, in eos non habebit potestatem mors secunda, sed sacerdotes Dei & Christi erunt.

Tertiò, proponitur nobis Christi resurrectio, vt pignus & causa resurrectionis nostrorū corporum, idq; eorundem numero. Corpus enim idē quod ceciderat antea, resurget in extremo die. Ideò Christus Apocalyp. 1. dicitur primogenitus mortuorum. Et Paulus 1. Cor. 15. ait: *Christus resurrexit à mortuis, primitiæ eorum qui obdormierunt.* Dicitur autem Dominus primitiæ eorum qui obdormierunt, tempore, causa, dignitate, perfectione.

Tempore, quia vt primitiæ offerebantur primùm, vt reliqui fructus suo tēpore virtute primitiarum sanctificarentur: ita Christus ante omnes alios homines tertio die à morte resurrexit ad immortalem vitā, vt reliqui homines tanquam posteriores fruges suo tempore, id est, in extremo die resurgant.

Causa, quia vt primitiæ causa erant sanctificationis reliquorum fructuū eiusdem generis: ita Christi resurrectio causa est resurrectionis aliorum hominum. Ipsius enim efficacia resurgent omnes, tum pij tum impij: *Scimus*, inquit, Paulus 2. Cor. 4. *quòd qui suscitauit Dominum Iesum à mortuis, & nos per Iesum suscitabit, & sistet vobiscū.*

Quòd

Quod autem hoc maximè cõgruat diuinæ iu- A
stitiæ, idem Paulus indicat hisce verbis, 1. Cor. 15. *Quoniam quidem per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorũ. Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita in Christo oẽs viuificabuntur.* Vt enim primitiæ eandem naturam habent cum ijs, quorum sunt primitiæ: ita & nos, quorum primitiæ Christus est, eandem naturam humanam cum illo habemus. Cùm igitur ille qui primitiæ est, resurrexit à mortuis, resurgent & alij homines, qui eiusdem naturæ sunt participes. *Vt enim mortuus est,* ait Bernhardus, *ne nos mori timeremus: ita resurrexit à mortuis, vt & nos per eum resurrecturos esse speremus.* Et Augustin. ait? *In passione quid egit? Docuit quid toleremus. In Resurrectione quid egit? Ostendit quid speremus.* Atq; hoc est quod Petrus vult, cũ affirmat nos regenerari in spem viuam per resurrectionem Iesu Christi. Est igitur resurrectio Christi, non solum pignus certissimũ, verum- B
etiam causa resurrectionis nostri efficacissima.

Dignitate, quia vt primitiæ primum sanctificabantur, vt dignitate priores, quarum sanctificatio, vt diximus, communicabatur posterioribus fructibus: ita Christi resurrectio, quę est primitiæ nostræ resurrectionis, primum fieri debuit, vt quæ dignitate emineat, vt caput membris. Neq; enim quisquam vnquã præter Christum ita resurrexit, vt esset victor mortis, & de ea triumphum ageret. Quare meritò dignitate antecellit aliorum resurrectionem. C

Perfectione deniq; Christus dicitur primitię eorum qui obdormierunt. Vt enim primitię posterioribus fructibus sunt perfectiores: ita Christi resurrectio eorum resurrectionem, qui ante illum resurrexerunt, perfectione superat. Nam tametsi Lazarus ante Christum est resuscitatus à mortuis, similiter viduæ filius, & filia Archisynagogi, & nonnulli alij ante illos & post illos: tamen illorum resurrectio nequaquam perfecta fuit. Ná resurrexerũt rursus morituri. Christus aũt resurrexit ad æternam & beatam vitã. D

Adieci, eorundem numero, propter eos qui putant quidem animas corpora recepturas, sed non eadem numero, id est, quæ sepulta erãt, sed aliunde formata & aptata animabus: quorum vanitas resurrectione Christi & decreto Dei refellit. Nam vt Christus in eodẽ corpore, in quo est mortuus, vt corpus quod crucis ignominiæ particeps fuit, fieret & gloriæ consors: ita pij resurgent cum ijsdem corporibus, in quibus in hac vita dura passi sunt. Ideò Christus dicit eos E
qui in monumento sunt, audituros vocem filij hominis, & pdituros in resurrectionẽ aut vitæ, aut iudicij. Et Paulus ait: *Transfigurabit nostra humilia corpora, vt sint conformia glorioso suo corpori, idq; ea potentia, qua potest sibi omnia subijcere.* Omitto testimonium Iob, qui dicit se visurum Redemptorem suum in carne sua. Ieronymus ait: *Qui in Christo resurgent, nec corruptionem sentient vltra, nec mortem: non natura carnis abiecta, sed conditione eius & qualitate mutata.* Verùm de resurrectione nostrorum corporum, & qualitate, copiosè F
diximus suprà cap. 5. quò remitto auditores.

Porrò sensui carnis, & rationis humanæ argutijs, hoc tetragonum fidei Christianæ fundamentum opponito; videlicet resurrectionem Christi, quæ est causa & pignus resurrectionis nostræ futurę: iustitiam Dei, qua aliquãdo reddet vnicuiq; iuxta opera sua: voluntatem Dei, quæ in promissione ipsius & firmissimo decreto cernitur: & potentiam Dei, quam opus creationis rerum & conseruationis ostendit. His enim fides resurrectionis aduersus omnem sensum carnis, & iudicium rationis confirmabitur. Sed præter hoc tetragonum, fundamẽtum pij adhuc vnum habent longè firmissimum: videlicet Spiritum Sanctum in cordibus suis, qui illis persuadet, vt adoptionis, ita & resurrectionis certitudinem: atq; ideò Paulus ad Ephes. 1. Spiritum Christi, arrhabonem hæreditatis nostræ in redemptionem & in laudem gloriæ Dei. Est enim Arrhabo pignus datum in certitudinem rei promissæ, hoc est, hereditatis cœlestis, q̃ non prius possidebimus, q̃ à morte resurrexerimus.

Secundò, resurrectio Christi est pignus immortalitatis corporum post resurrectionem. Vt enim Christus resurgens ex mortuis, non amplius moritur, nec mori potest: ita omnes homines excitati à mortuis, immortales erunt. Sciẽdum est autem quòd & Adam & Cain resurgẽt ad immortalitatem, vt non moriantur rursus. Etsi autem ille ad vitam æternam, hic ad mortẽ æternam resurget, neuter tamen morietur vnquã, sed viuet. Adam ante lapsum mori potuit, & potuit non mori. Lapsus non potuit non mori, iustitia Dei salua. Regenitus similiter non potuit non mori, propter reliquias peccati, resuscitatus in extremo die, non poterit mori. Similiter nec Cain mori poterit, sed viuet, etsi mortuus manebit in æternum. Sed quomodo, inquies, & viuet & non viuet, sed mortuus erit in æternum? Viuet naturali vita, quia anima iuncta corpori, sentiet in vtroque perpetuos cruciatus. Non viuet spirituali vita, quia Deus, qui vera vita est, illum in æternum deseret: quæ desertio mors æterna dicitur, quia qui sic moritur, caret omni sensu & motu spiritualis vitæ Deo acceptæ, atque ideò respirare non poterit vnquam. Adam autem viuet & naturali vita & spirituali, particeps fructus arboris vitæ qui est Iesus Christus. Sed hic fortè aliquis, pdiens ex schola Origenis, dicet: Indignũ optimo Deo est, vt Cain puniatur æternis pœnis. Pœnę enim æternæ excedunt mensurã peccati à Cain cõmissi. Sic enim philosophantur Origenistæ, putantes fore, vt & diaboli & impij omnes post multa seculorum spacia saluentur. Sed Origenistæ aduersantur Scripturis, quę in pluribus locis comminantur impiis omnibus, diabolis & hominibus æternam mortem: *Vermis eorum,* ait Esaias, *non extinguetur.* Et Daniel dicit cap. 12. *Multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabũt; hi ad vitã æternã, & illi ad opprobria, & ad contẽptum sempiternum.* Et vox iusti iudicis erit in extremo die ad impios: *Abite à me maledicti in ignem æternũ.* Item: *Ibunt iniusti in supplicium æternũ, iusti verò ad*

vitam æternã. Cùm autem obijciũt Origenistæ, hoc indignum esse optimo Deo, non rectè æstimant peccati magnitudinem, nec quãtum malum sit cõtemtus remedij per Christum oblati. Peccatum, id est, legis diuinæ transgressio, non clauditur terminis, vt illi putant. Tale siquidem peccatum omne, qualis is est, qui offenditur. Nunc aũt infinitũ bonũ offensum est: Proinde offensa est infinita. Si infinita, infinitas meretur pœnas. Huc accedit contemtus remedij oblati per Christum in iis, ad quos vox Euangelij peruenit. Hic contemtus multò maius peccatum est, quàm vel originale malum, vel legis transgressio in adultis. Ad hæc interest gloriæ Dei, perpetuum extare testimonium & iusticiæ ipsius & iudicij. Iusticiæ quidem, quod benefaciet in æternum bonis & rectis corde, id est, conuersis ad Deum per fidem in Iesum Christum, & in ea fide obdormientibus: Iudicij verò, quòd puniat in æternum reprobos, qui & propter originale vicium rei sunt, & legis diuinæ sanctissimæ transgressores sunt, & filium Dei remedium aduersus mortem omnibus gratis offerentem, cõtemserunt. His adde, quòd peccare non desinẽt reprobi. Semper enim cum diabolis manebunt hostes Dei, & inuidebunt saluti electorum. Atq; ita videmus quòd & pij & impij, quos per Adã & Cain intelligo, sint surrecturi in extremo die ad immortalitatẽ, vt vnusquisq; reportet, quod in corpore gesit, siue bonum siue malum.

Tertiò, resurrectio Christi est pignus conformitatis sanctorum cum homine Christo resuscitato ex mortuis, idq; & secundùm corpus & secundùm animam. De corpore loquitur Paulus, cùm ait ad Philippenses 3. *Nostra conuersatio est in cœlis, vnde expectamus saluatorem Dominum nostrum Iesum Christum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, vt sit conforme corpori gloriæ suæ.* Nã cum carnem nostrã assumsit, vt in ea fieret frater noster, particeps eiusdem naturę, & eam subuexit in cœlum glorioſam: non dubium est, quin velit carnem nostram suæ similẽ fore in gloria, modò in eo manserimus, vt mẽbra in corpore, & palmites in vite. *Corpus humilitatis*, vt ait Cyrillus, *est caro, quæ humiliatur cadens in terram. Transfiguratio autem eius, quoniam cùm sit mortalis, & corruptibilis, immortalis sit & incorruptibilis futura, non secundùm propriam substantiam, sed secundùm Dei operationem, qui potest mortali immortalitatem, & corruptibili circumdare incorruptibilitatem.* Vt ergo Christi corpus resuscitatũ est idem, verum, glorioſum, integrum: ita nostra in resurrectione erunt eadem, vera, glorioſa, integra, 1. cor. 15 Deinde quo ad animos attinet, transformabimur. Vt enim in Christi anima semper fulsit perfecta lux, in affectibus plena puritas, in volũtate summa promtitudo & alacritas, atq; in omnibus viribus animæ perfectissimum obediendi Deo studium: ita in nostris animis post resurrectionem fulgebit lux noticiæ Dei perfecta, in affectibus puritas, in voluntate alacritas, & in omnibus viribus animæ perfectissimũ obediendi Deo studiũ in omnem ęternitatem. Breuiter, in imaginẽ Christi toti transformabimur, quæ transformatio erit totius hominis perfectissima regeneratio in æterna vita, vbi apparebit illustrissima imago Dei in electis. De hac cõformitate totius hominis cum Christo, loquitur Iohannes 1. Iohan. 3. cùm ait: *Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nõdum apparuit id quod futuri sumus. Scimus autem, quòd cùm ipse apparuerit, similes ipsi erimus, quia videbimus eum sicuti est.* Etsi autem & secundùm corpus & secundùm animam, id est, toti transformabimur, vt simus conformes filio Dei: tamen hoc non est accipiendum secundùm gradus donorum & claritatis. Nam si diuersitas erit inter ipsos electos, vt Daniel & Paulus docet, vt stella à stella differt in gloria: omnino filius Dei vt caput eminebit supra omnes electos, donorum gradibus & claritate. Hæc tamen imparitas graduum inter electos neminẽ offendet. *Non erit*, inquit Augustinus, *aliqua inuidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus vnitas charitatis.* Idem: *Id etiam beata ciuitas illa magnum in se bonum videbit, quòd nulli superiori vllus inferior inuidebit, sicut nunc non inuidẽt Archangelis Angeli cæteri.* Huius rei cogitatione meritò moueri deberemus, ne nostra corpora, aut animas, quę sunt Christi membra, vllis vitiis polluamus. Non enim tam sunt nostra quàm Christi membra, qui suo nos redemit sanguine. Ideò Paulus 1. cor. 6. ait: *Non estis vestri iuris. Emti enim estis precio. Glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.* Quare vt nauigantes & nauis & artis, & venti secundi beneficio prosperè nauigant in portum: ita nos in naui, id est, in ecclesia constituti, tenentes scientiã salutis, & acti Spiritu Sancto, rectà feramur in portum salutis per Iesum Christum.

Quartò, resurrectio Christi est piis pignus & caussa æternæ beatitudinis piorum, quæ beatitudo coniuncta cum conformitate, est finis hominis, ad quem & conditus & redemtus est. Christus enim caput nostrum: igitur eiusdem beatitudinem absq; omni dubio consortes erimus. Si sumus illi consortes in ignominia in hac vita, erimus etiam in beatitudine illi consortes in futura vita: si erimus consortes diuinæ naturæ, vt Petrus ait, certè non erimus diuinæ beatitudinis expertes: si sumus filij adoptionis in Christo, profectò erimus etiam beatitudinis filiorum participes: si sumus caro de carne Christi, non erimus vacui beatitudinis ipsius. *Vos omnes*, inquit, Paulus, *vnus estis in Christo.* Quî ergo fieri poterit, vt non eiusdem beatitudinis simus participes?

Vt autem hæc beatitudo nobis magis dulcescat, pauca huc adiiciam, vt aliquo modo intelligatur, qualis sit: ac primùm beatitudinem huius mundi vanam, describemus: deinde veræ beatitudinis initium in hac vita indicabimus: tum eandem, quantum possumus, definiemus: vt illustre discimen inter vanam mundi beatitudinem, & veram ecclesiæ conspiciatur.

Beatitudo huius mundi vana, & instar fumi abiẽs, vt est Iob capite vigesimooctauo, in hisce quinque posita est, videlicet in multitudine filiorum:

liorum: in opum abundantia: in bona corporis valetudine: in ædificiorum magnificentia, & in nominis celebritate. Definit & Psalmus 144. beatitudinem huius mundi vanam, cùm introducit impios loquentes in hunc modum: *Vt liberi nostri sint sicut plantulæ crescentes in iuuentute sua: filiæ nostræ sicut anguli ædium perpoliti ad similitudinem templi. Promptuaria nostra plena, redundantia de victu ad victum. Oues nostræ fœtosæ, abundantes multis millibus in villis nostris. Boues nostri onusti, non sit præruptio neque emigratio, neq; clamor in plateis nostris. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt.* Huc & Psalmus 49. pertinet: *Hoc est cor eorum, si domus eorum sint perpetuæ, & inhabitationes eorum à progenie in progeniem, & nomen illorum sit illustre super terram.* Omitto versus Martialis vt notissimos:

Vitam quæ faciunt beatiorem, &c.

Epicurei beatitudinem collocant in his tribus: *Ede, bibe, lude.* Sicut & diues ille, Luc. 12. qui horreis impletis animæ suæ dixit: *Ede, bibe & oblectare.* Breuiter, Ratio non illuminata verbo Dei, pronunciat eos beatos esse, quos fortuna in sinu fouet. Esse autem illa, quæ Iob, & Dauid, & Poeta recitant, magna dona Dei agnosco, & benedictionem Domini esse fateor: quibus si quis rectè vtatur, habet instrumenta pietatis & virtutis exercendæ maxima. Qui verò ijs abutitur, laqueos sibi paratos habet, quibus capiatur. Fiunt enim culpa possidentis sæpissimè occasio ad sempiternam miseriam. Ideò Dauid iudicium suum de hac mundi beatitudine pronunciat, in hunc modum: *Hæc est via eorum, cùm sit stultitia.* Et Psalm. 37. *Vidi impium præfractum & elevatum vt laurum viridem, transiui & ecce non erat.*

Veræ beatitudinis inchoatio fit in hac vita, quæ est, vt in eodem Psalmo indicatur his verbis: *Beatus populus, cuius Dominus Deus est.* Sed cuius populi Deus est Dominus? Respondit Christus: *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Hîc Dominus requirit quatuor; Cognitionem verbi Dei (quã præcedit auditus:) fidem iuxta verbum; obedientiam ex fide: & perseuerantiam vsque ad finem. Nam is custodit verbum, qui nouit verbum, qui credit, qui obtemperat, qui perseuerat, iuxta illud: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.* Breuiter, qui retinet fidem & bonam conscientiam, inchoauit veram beatitudinem in hac vita, etiamsi inopia, odia potentum, exilia, & supplicia, perferenda sint. Nam hac venitur ad veram beatitudinem.

Porrò hîc nõ immeritò aliquis quæret; num tot viæ sint ad veram beatitudinem, quot sunt promissiones beatitudinis, quales sunt inter multas quæ sequuntur: *Beatus qui confidit in eo. Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Beatus qui timet Dominum. Beatus qui intelligit super pauperem. Beati misericordes. Beati pacifici. Beati qui pſecutionem patiuntur. Beatus homo qui semper est pauidus. Beatus homo qui miseretur pauperis,* &c. Sed quis põt huiusmodi promissiones recitare, cũ sint penè innumeræ? Respondeo. Vnica est via ad veram beatitudinem, nempe Iesus Christus solus, qui ita ait: *Ego sum via, veritas & vita.* Qui huius membrum efficitur per viuam fidem, in ipso viam habet, in via ambulat, & hac vna via in veræ beatitudinis possessionem ingreditur. Qui ab hac via aberrat, à vera beatitudine aberrat, & rectà properat ad sempiternam miseriam. Sed quomodo, inquies, cum hac sententia, quæ est longè verissima, stabunt tam variæ promissiones beatitudinis? Optimè sanè, modò rectè iudicaueris secundùm Christi regulam, qui dicit: arborem cognosci ex fructibus. Si bonus fructus est, bona est absq; omni dubio & arbor. Contra verò, si malus est fructus, mala erit etiam arbor. Arbor bona est, homo fidelis: fide enim purificatur cor hominis fidelis, & eadem iustificatur, vt seruiat Deo in iustitia, eique obediat, retinens fidem & bonam conscientiam. Proinde huius arboris, id est credentis, fructus, sunt opera dilectionis, id est legis: non hæc aut illa, sed omnia pariter. Nam obedientia ex fide præstanda debet esse vniuersalis, copulatiua & integra secundùm partes, etsi non secundùm gradus partium integra esse poterit in hac vita. Iam autem quia copulatiua est obedientia fidelis hominis, licet ex toto fructu simul sumpto, & ex partibus singulis arborem concludere, & quicquid est arboris: hac tamen obseruata regula: Ne fallamur hypocrisi, quæ virtutis larua, & pietatis solet se ostentare. Si quis facit opus laudabile in se, quale est eleemosyna, non statim ex hoc fructu concludes bonitatem arboris, id est hominem facientem eleemosynam esse fidelem: sed vide prius an simul etiam edat reliquos fructus arboris bonæ proprios, id est, an faciat reliqua opera legis, videlicet dilectionis Dei & proximi. Nam si reliquorum vel pluriũm vel paucorum voluntarius est transgressor, vastat conscientiam & simulata est eius eleemosyna. Non ergo valebit hæc collectio. Pharisæus largè dedit eleemosynas, soluit decimas, &c. Ergo fuit bona arbor: & quia bona arbor, beatus. Nam si reliqua cogitas, apparet illum fuisse superbum hypocritam, calumniatorem & contemptorem proximi. Ex quo cõcluditur, quòd arbor bona non fuit. Iam regulã Christi exẽplis illustremus. Fidelis homo est beatus, quia fide Christo insertus est. Hic proponitur nobis fidelis homo, vt arbor bona, cuius fructus vt dixi, est legis obedientia tota & integra, quo ad partes. Licebit ergo in hunc modum concludere. Abraham ambulat in lege Domini: Ergo Abraham est bona arbor. Abraham timet Dominũ: Ergo est bona arbor. Abraham est pacificus: Ergo est bona arbor. Abraham miseretur peregrinis: proinde est bona arbor, atq; ita de reliquis partib. legis. Iam autem quia fidelis homo, qui est instar arboris bonę, est beatus: rectè hinc cõcludes beatitudinem de singulis fructib. arboris, hoc modo. Abraham ambulat in lege Dñi: Ergo Abraham est beatus. Abraham est pacificus, Abraham miseretur; ergo est beatus. Sic de cæteris. Verùm ratio consequentiæ petetur, nõ à particularib. operibus, sed à qualitate arboris hoc modo. Abrahã miseretur pauperis; Ergo est

beatus. Quia quisquis verè miseretur pauperis, fidelis est, & ex fide manat hic fructus, videlicet misericordia. Nemo enim sine fide syncerè miseretur. Atq; ita de alijs operib. est cõcludendũ, quib. promittitur beatitudo. Quatenus. n. opus proficiscitur ex fide, beatus rectè pronunciatur quisquis illud opus fecerit, idq; nõ propter operis meritũ aut dignitatẽ, sed propter arborẽ. Verũ si quis fide caret, & opus laudabile in specie fecerit, sciendũ est quòd illud opus sit infectũ veneno incredulitatis, quẽadmodũ ex superiori regula deprehendere facillimũ erit. Quare nec promissionẽ beatitudinis habet, nec bonum corã Deo censetur, etsi vsu inter homines laudabile & bonum esse iudicatur. Breuiter, quicquid non fit ex fide, peccatũ est. Ad maiorem dictorum declarationem teneatur & hæc regula, cuius vsus in scripturis est frequentissimus. Quando plura pariter natura coniuncta sunt, vt quę simul dependeant ab vna eademq; causa, valet consequentia affirmatiuè & negatiuè: & à causa ad effectus cognatos, & ab effectibus sigillatim vel iunctim ad causam, & ab effectibus ad cognatos effectus. Cognatos effectꝰ voco, q̃ ex vna cã, tanq̃ ex vna radice & cõmuni pueniũt. Vt fides est causa seu radix omnium verè bonorum operum. Vbi ergo vera fides est, ibi omnis generis bonorum operum est fructus. Vbi bona opera, ibi similiter causa seu radix seu mater eorum est. Quicquid igitur laudis tribuitur operibus, hoc radicis respectu fit. Hactenus de beatitudine vera, sed imperfecta, quæ locum habet in hac vita, & est via ad veram & perfectam beatitudinem, quæ locum habet in futura vita.

Quæ igitur est vera illa & perfecta beatitudo? Vera beatitudo & perfecta, est æterna fœlicitas & plena, quam promittit Euangelium filijs Dei post hanc vitam. Quid est illa? Est participatio beatitudinis diuinæ. Nam pij Deo, qui primùm verè & per se beatus est, iuncti perfecto amore, fœlicitatis ipsius participes fiunt. Cuius ratio hæc est. Deus formauit hominem ad imaginem & similitudinem suam. Vult ergo Deus per communicationem & participationem suæ beatitudinis eum beatum fore, quæ beatitudo erit status hominis, ad quem conditus est perfectissimus. In quo statu benè beateq́ viuet homo in omnem æternitatem. Nam expers erit omnis doloris & laboris; erit sine metu alicuius impẽdentis mali; abundabit perfecto bono, summoq́ue gaudio, vt nihil amplius desideret; certusq́ue erit de eius summi & perfecti boni & gaudij perpetua possessione & fruitione, iuxta illud Psalm. 37. *Hæreditas eorum in æternum erit.* Item Psal. 16. *Delectationes in dextera tua in æternum.* Hoc totum complectitur Iohannes, cùm ait: *Cùm apparuerit, similes ei erimus. Videbimus enim eum sicuti est.* Et Paulus: *In eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam.* Et Petrus ait: *Participes eritis diuinæ naturæ.*

Sed dicat aliquis: Quid pergis describere, quod nec sensus, nec ratio capit? Etsi nec sensus, nec ratio hoc plenè capit in hac vita; tamen gustum quendam tantorum bonorum in hac vita nos percipere oportet, vt magis magisq́ue excitemur ad ea meditanda & expetenda, vt nostrum πολίτευμα sit in cœlo, vt quotidie expectemus illum diem, in quo beatitudo promissa reuelabitur; ac vt iuxtà cogitemus, quanta miseria sit eorum futura, qui in hac vita cum Christo à mortuis non resurgunt. Quid quæso tristius & miserius esse poterit, quàm gestare imaginem Sathanæ, iungi Sathanæ vt capiti, excludi à fruitione Dei in perpetuum, cruciari cum diabolo in omnem æternitatem, sine omni spe veniæ, & mitigationis pœnarum. Collatio ergo beatitudinis sanctorum, & miseriæ damnatorum, nos excitet ad amorem Euangelij, & ad formandam vitam dignè Euangelio, iuxta dictum Pauli ad Titum capite secundo: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, sobriè & piè & iustè viuamus in præsenti seculo: expectantes beatam illam spem & apparitionem gloriæ magni Dei, ac Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.*

DE VSV.

Vsus resurrectionis Christi dulcissimus, non est nobis prætereundus, qui est multiplex, vt breuiter indicabimus.

Primus vsus resurrectionis Dñi est arcanus in corde credentis, soli fideli animæ notus: videlicet inenarrabile gaudium conscientiæ, qd̃ nascitur ex sensu viuo remissionis peccatorum, iustificationis, donationis Spiritus Sancti, & habitationis Christi in corde credentis, iungentis se credenti, & efficacis in illo per suum Spiritũ, quo dat testimonium Spiritui nostro, quòd sumus filij Dei.

Secundus vsus resurrectionis Domini est apertus, videlicet in ore credentis per confessionem Christi mortui & resuscitati pro nobis. Ideò Apostolus ait: *Si credideris in corde tuo, & Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem.* Roman. 10. Hinc hymni à pijs Patribus conscripti, canuntur in Ecclesia, qualis est: *Victimæ paschali laudes.* Item: *Salue festa dies.*

Tertius vsus resurrectionis Dñi est efficacitas in opere iuxta legis normam; videlicet vt seruiamus Deo in iustitia & sanctitate vera, vt nos inuicẽ fraterno amore prosequamur, vt qui in Christo fratres sumus omnes, eundem Patrem cum Christo habentes. Hinc illud Pauli ad Roman. 6. *Quicunq; baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati sumus. Sepulti igitur vnà cum ipso sumus per baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus à mortuis in gloriam Patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

Quartus vsus resurrectionis Christi est iucũdus in prospero rerum successu. Nam cùm nobis in hac vita non datur satiari vllo vel prosperrimo rerũ successu, nulla copia, nulla voluptate, nul-

lis delitijs: resurrectio Domini nos monet, vt cogitemus de fœliciſsimo ſtatu, quē expectemus in futura vita, in quo ſatiabimur diuina fruitione, ſummo bono & delitijs ſempiternis, quas nulla interrumpet viciſsitudo.

Quintus vſus reſurrectionis Domini eſt prē cioſus in cruce. Eſt enim cogitatio reſurrectionis Domini remedium catholicum aduerſus oēs calamitates animæ, corporis, famæ. Vt enim aquæ amaræ factæ ſunt dulces, immiſſo ligno in aquas per Moſen: ita quælibet crux fit dulcis attactu crucis Chriſti mortui & reſuſcitati. Pius proinde homo cùm aduerſa patitur, cùm duris fatigatur, ad ſpem ſecuturæ gloriæ mentem erigat, & de Redemptoris ſui reſurrectione confidens, dicat cum Iob: *Ecce in cælo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis.* Item: *Scio quod Redemptor meus viuit, &c.* Hinc & Paulus caput conſolationis in cruce petit, Timotheo ſcribens in hunc modū: *Memor eſto Ieſum Chriſtū reſurrexiſſe à mortuis.*

Sextus vſus reſurrectionis Dñi eſt triūphus in morte. Sic enim Bernhardus ait: *Quia vtrumq; nobis neceſſarium erat, & piè viuere, & ſecurè mori: & viuendo viuere docuit, & mortē moriendo ſecuram reddidit.* Nā Chriſtus vt ſua vna morte deſtruit duplicē mortem noſtram, ſcilicet culpæ & gehennæ: ita nobis ſua reſurrectione duplicē reſurrectionem operatur, videlicet reſurrectionem animarum à peccato in hac vita, & reſurrectionē corporum in extremo die, ad beatam & immortalem vitam. Hæc de glorioſa reſurrectione Dñi præfari placuit, cuius nos participes faciat æternus Pater, vt ipſum cum Filio æterno, & Spiritu Sancto, cum omnibus ſanctis hominibus, & Angelis celebremus in omnem æternitatem.

AMEN.

SVMMA CAP. XX.

CHriſtus reſuſcitatus à mortuis ipſo die reſurrectionis, mane apparuit Mariæ Magdalenæ primum, veſpere diſcipulis, abſente Thoma: Octauo die poſtea à reſurrectione rurſus apparuit diſcipulis, præſente Thoma. Huius apparitionis finis eſt, vt credamus quòd Ieſus ſit Chriſtus, & vt credentes vitam æternam habeant per ipſum.

ORDO ET PARTES CAPITIS XX.

Quatuor ſunt partes huius capitis.

Prima, de apparitione Chriſti reſuſcitati, Mariæ Magdalenæ facta.

Secunda, de apparitione Domini coram Diſcipulis, veſpera eiuſdem diei, abſente Thoma.

Tertia, de apparitione facta octauo die, cùm Thomas vnà cum aliis aderat.

Quarta, de fine apparitionis Domini.

EXEGESIS CAPITIS VICESIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARUM.

PARS PRIMA.

MAria Magdalena veniens ad ſepulchrum, cùm vidiſſet lapidem reuolutū, cucurrit ad Petrum & Iohannem, nuncians Domini corpus ſublatum eſſe: illi confeſtim properant ad ſepulchrum, & cùm viderent vacuum ſepulchrum, & linteamina conuoluta, crediderunt. Verùm diſcedentibus diſcipulis, manſit Maria ſola, cui inſpicienti ſepulchrum, Angeli apparent. Hæc cum retroſpiceret anxia, apparet ei Dominus, quem primùm putat hortulanum eſſe. Mox autem cùm eam nominaſſet Dominus, agnouit Magiſtrum ſuum: cui Dominus mandat, vt quòd viderat diſcipulis ſuis nunciet, quod & fecit.

Huius partis duo conſtituamus membra.

Vnum de facto Mariæ, Simonis, & Iohannis.

Alterum de Maria, (manente apud ſepulchrum, diſcipulis diſcedentibus) cui Dominus apparuit.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 Primo autem die hebdomadis, Maria Magdalena venit mane, cùm adhuc tenebræ eſſent, ad monumentum, & vidit lapidem ſublatum à monumento.

Ardentiſsimus amor Chriſti lucet in hac fœmina. Etſi enim fides eius admodum languida erat: tamen ex ea ingens amoris vis ſpirabat. Fieri enim non poteſt, vt fides vel maximè languida, ſit ocioſa. Studium huius mulieris erga Magiſtrum ſuum, commendat etiam circumſtantia temporis & loci. Temporis quidē, quòd admodum manè, cùm adhuc tenebræ eſſent, venerit: loci verò, quòd ad monumentum obſignatū & militum cuſtodia munitum acceſſerit, nō metuens nec tenebras, nec militum iniurias. Cur autem venerit ad ſepulchrum Maria cum alijs, indicant alij Euangeliſtæ, videlicet, vt precioſis aromatis tota nocte præparatis, Chriſti corpus vngeret, vt diutius in ſepulchro incorruptum ſeruaretur. Hoc opus, ſi genus reſpicis, laudabile erat, quod nobis commendat curam corporis Chriſti myſtici, id eſt Eccleſiæ & membrorum eius. Verūm ſi ſpeciem intendis, inutile prorſus erat & ſuperuacaneum, & magnū argumentum, quòd Magdalena parum crediderit promiſsioni Chriſti, qui prædixerat ſe tertio die reſurrecturum à mortuis. Vſque adeò difficilè eſt credere, quod iudicio ſenſuum & rationis repugnat: id quod tamen veræ & ſalutaris fidei proprium eſt. Sed pijſsimus Ieſus infirmitatem ſuorum, modò ſcintillula fidei in corde fuerit, boni conſulit.

SECVNDVS.

2 Cucurrit ergo, & venit ad Simonẽ Petrum, & ad alium discipulum, quẽ amabat Iesus, & dicit illis: Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerunt eũ.

Quia Magdalena vidit monumentum apertum & vacuum, suspicatur corpus Domini, vel furtim ab amicis, vel violentia ab hostibus sublatum esse. Non reuocat in memoriam prædictionem Christi, quòd resurgeret tertia die. Tanta humana infirmitas est ad credẽdum ea, quæ sunt extra sensum & rationem nostram posita. Venit igitur ad Petrum & Iohannem, ijsque quod temerè suspicabatur, vt certissimum nunciat, videlicet sublatum esse corpus Domini. Huiusmodi est ingenium hominum, leuissimis indicijs in sensus incurrentibus plus credit, quàm verbis Dei infallibilibus. Sic debebat potius hæc fœmina collegisse: Veni ad sepulchrum, inueni lapidem reuolutum, & sepulchrum vacuum. Igitur haud dubiè surrexerat Dominus, iuxta suam prædictionem & promissionem. Sed vicit viciosa carnis ratiocinatio.

TERTIVS.

3 Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

4 Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus cucurrit citiùs Petro, venitq; prius ad monumentum.

5 Et cùm se inclinasset, vidit posita linteamina, & tamen non introijt.

Quia Maria Magdalene sublatum Dominũ conquesta est Petro & Iohanni, mox illi ad sepulchrum se conferunt, visuri an sic esset. Nihil enim minus cogitarunt quàm ipsum resurrexisse. Exponit ergo Euangelista primùm, quòd Petrus & alius ille discipulus venerunt ad sepulchrum: Deinde modum exponit, videlicet q̃ Petrus tardius, ille autem alius discipulus citius ad sepulchrum venerit, & inclinato corpore viderit linteamina in sepulchro posita, non tamen introijt. Cursus horum discipulorum, commendat nobis studium quærendi Christũ. Quod alter ille discipulus præcucurrit, & venit citius Petro, commendat singulis vt satagant suarum rerum, in quærendo Christo, non expectantes societatem. Allegorias quas hîc fingunt ociosi Monachi, omitto.

QVARTVS.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita.

7 Et sudariũ quod erat super caput eius, non cum linteaminib. positum, sed separatim inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introijt & ille alius discipulus, qui venerat prior ad monumentum, viditq; & credidit.

9 Nondum enim nouerant scripturam, quòd oportuisset eum à mortuis resurgere.

10 Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos.

Sensus verborum manifestus est. Doctrinæ aũt plures se hic offerunt. Prima, vestes in sepulchro relictæ, non solum testantur Dñm resurrexisse, verũetiam ad eũ statum resurrexisse, in quo nullus erit vsus vestiũ. Secunda, vestes relictæ in monumento, significant per Christum recuperatam esse innocentiam per Adamum amissam. Tertia, quòd vestes sint concinnè repositæ, & sudarium separatim in vnum locum cõuolutum, indicant vanitatem eorum, qui mentiebantur corpus Dñi furtim sublatum esse: fures enim non tantum ocij sibi sumpsissent, vt eũ vestib. exuerent, & vestes conuolutas concinnè reponerent. Quarta, quanta fuerit infirmitas & incredulitas discipulorum ex eo ostenditur, q̃ nec prædictionib. de Christi resurrectione, nec certis indicijs & signis incurrẽtib. in oculos crediderint. Ita enim ait: *Vidit & credidit*, scilicet Dominum sublatum esse, quêadmodum à Maria Magdalene audiuerat. Nondum enim nouerat Scripturã, quòd oportebat eum resurgere à mortuis. *Non enim credidit resurrexisse*, ait Augustinus, *quem nesciebat oportere resurgere.* Atq; ita videmus, quantum sensus & ratio valeant in negocio salutis sine verbo. Verùm alij sic accipiũt hunc locum. Vidit, scilicet linteamina posita & sudarium conuolutum, & credidit signis hisce, motus Dñm resurrexisse. Nam si corpus Dñi fuisset furtim sublatum, nequaq̃ fures reliquissent vestes in sepulchro, nec exuissent eum vestib. Cur aũt non antea crediderit, causa subiungit. Nondum enim nouerant Scripturã, q̃ oportuisset eum à mortuis resurgere. Atq; hac fide secuti facti de resurrectione Dñi, domũ redeunt, cũ propter metum Iudæorũ, tum propter mandatũ Christi, qui iusserat eos manere Ierosolymis. Quintò, monemur vt sepositò carnis sensu, & excluso rationis acumine, acquiescamus in verbo Dei: à quo qui aberrat, ruit in præcipitia errorum pernitiosorum. Exemplum igitur imitemur Dauidis, q̃ ait: *Lucerna pedib. meis verbũ tuũ.*

DE SECVNDO.

PRIMVS.

11 Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se in monumentum.

12 Et videt duos Angelos amictos albis sedentes. Vnum ad caput, alterum ad pedes, illic vbi posuerant corpus Iesu.

Maria Magdalene, abeuntibus discipulis, moram trahit longiorem apud monumentum, vt diligentius exploret, quò sit deportatum corpus Domini. Nihil enim minus credidit, quàm eum resurrexisse. Ploratus mulieris, magnitudinem dilectionis erga Dñm optimè de se meritũ indicat. *Viris*, inquit Augustin. *redeuntib. infirmiore sexũ in eodẽ loco fortior figebat affectus.* Quod aũt

Ange-

Angeli ſedeant in ſepulchro amicti albis, ſymbolicũ eſt. Significatur enim, quòd Angeli ſint miniſtri Chriſti & Eccleſiæ, quòd ſint teſtes reſurrectionis Chriſti, quòd ſint cuſtodes Eccleſiæ in hoc mundo, & Chriſtus ſit victor diaboli & triũphator. Sed de Angelis ſuprà dictũ eſt.

SECVNDVS.

13 Dicunt ei Angeli: Mulier quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt Dominum meum, nec ſcio vbi poſuerunt eum.

Magnum eſt quòd Filius Dei voluerit ſuos apparitores Angelos bonos apparere mulieri, quæ tãtis vitijs antea fuerit obnoxia: maius eſt quòd illam blandiſimè alloquãtur Angeli: ſed omnium maximũ eſt, & ipſe Dñs Sebaoth Rex glorię Chriſtus, & illi appareat, & illam alloquatur. Sed quid faciũt Angeli illi apparẽtes? Magdalenam interrogant cauſam ploratus, non & ignorarent cur ploraret: ſed vt mœſtam conſolarentur, nunciantes ei quòd Dominus reſurrexiſſet à mortuis. Sic enim Matthæus ait: *Reſpondens autẽ Angelus, dixit mulieribus: Nolite timere vos. Scio enim quòd Ieſum, qui crucifixus erat, quæritis, non eſt hîc*, id eſt, in ſepulchro, vbi eum quæritis. *Surrexit enim, ſicut dixit.* Cùm dicit, *ſicut dixit:* tacitè mulieris incredulitatem accuſat, vt quæ nõ crediderit prædictioni ſui magiſtri.

Porrò cùm Magdalena cauſam reddens ſui ploratus, reſpondet: *Sustulerunt Dominum meum, & neſcio vbi poſuerunt eum:* ratiocinatur ex ſenſu carnis, & non ex verbo, vt ſuprà admonui. Chriſtus prædixerat ſe reſurrecturum tertia die, qd Magdalena ignorare non potuit. Iam venit tertia die Maria ad ſepulchrũ, & inuenit illud vacuum. Ex quo ſimpliciter aliud inferre non potuit, quàm abeſſe corpus Domini è ſepulchro: idque vel per reſurrectionem, vel per violentiam hominum, vel per induſtriam amicorum. Sed quid mulier? Non ex verbis Chriſti eum reſurrexiſſe, ſed ex ſenſu carnis eum ſublatũ eſſe furtim. Hanc in nobis deploremus cęcitatẽ, qui plus quàm talpæ ſumus in negocio propriæ ſalutis. Monemur ergo vt ſuſpectum habeamus quicquid ſine verbo in doctrina ſalutis, à quocunq; tandem homine adferatur.

TERTIVS.

14 Hæc cùm dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, & vidit Ieſum ſtantẽ, nec ſciebat quòd Ieſus eſſet.

15 Dicit ei Ieſus: Mulier quid ploras? quem quæris? Illa exiſtimans quòd hortulanus eſſet, dicit ei: Domine ſi tu aſportaſti eum, dicito mihi vbi poſueris eum, & ego illum tollam.

Ardentiſsimus affectus mulieris hîc deſcribitur. Etſi autem hæc mulier non credit Dominum reſuſcitatum à mortuis, tamen amore quo proſequebatur viuum, mortuum quoque proſequitur, quod eſt verè amãtium. Conuerſa retrorſum (Angelis haud dubie adorantibus Dominum ſuum à tergo mulieris apparentem) vidit Ieſum ſtantem, ſed putat non Ieſum eſſe, ſed hortulanum. Quare ipſum interrogat, an is aſportauerit ipſum, rogatq; vt ſibi dicat vbi poſuerit eum, vt ipſum tollat & inungat aromatis, quæ ſecum attulerant mulieres. Hęc pictura eſt cultus legalis, q̃ finẽ habet reſuſcitato Chriſto.

QVARTVS.

16 Dicit ei Ieſus: Maria. Conuerſa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magiſter.

Dominus Mariam compellat ſuo nomine, & illa ex voce agnoſcit Dominum ſuum, & iam credit viuum, quem putauit eſſe mortuum ſublatum. Beatus quem Dominus proprio nomine compellat, & qui agnoſcit Dominum ſe compellantem. Compellat autem omnes & ſingulos veluti propriis nominibus, cùm ait: *Venite ad me* OMNES, *qui laboratis & onerati eſtis.* (Nam in vniuerſali particula OMNES, ſinguli ſtatuãt ſe nominatim cõpellari & inuitari, vt ad Chriſtum veniant, vt cùm ſingulariter dicitur non expreſſo nomine: *Dilige Dominum Deum tuum*, &: *Dilige proximum tuum*, ſinguli cogitare debent ad ſe nominatim vocem Domini dirigi.) Agnoſce igitur hîc Dominum te compellare nominatim, & inuitare vt ad ipſum venias, ipſum audias & in eum credas, quo in illo ſaluus fias. Hic piè quæritur, cur Mariæ Magdalenæ primum à reſurrectione apparuit Dominus. Huius rei plures cauſæ adferri poſsũt in noſtri inſtructionem. Prima, vt Chriſtus hoc facto oſtẽdat ſe reſurrexiſſe in ſolatium & ſalutem peccatorum agentium pœnitentiam, qualis hæc mulier fuit: quæ putatur peccatrix illa fuiſſe, quæ in domo Simonis leproſi remiſsis peccatis recepta eſt à Chriſto in gratiam, & à qua Dominus ſeptem dæmonia eiecerat, vt Marcus refert. Huic primum apparuit, vt quomodo velit perpetuo eſſe affectus erga peccatores reſipiſcentes, declaret. Sciamus ergo Dominum humilia & imbecillia verè diligere, iuxta illud: *Calamum quaſſatum non confringet, linum fumigans non extinguet, in veritate proferet iudicium.* Habemus proinde hîc exẽplum regulę, Vbi abundat peccatum, ibi ſuperabundat & gratia, videlicet cùm homo verè reſipiſcit, vt hæc mulier fecit. Item, quòd Deus nõ recordetur peccatorum, quæ ſemel cõdonauit, niſi cõtumaciter iterent. Tunc n. agit, vt eſt Ezechiel. 3. Miniſtri Euangelij imitẽtur magiſtri ſui exemplum, & manſuetè agant & paternè cum peccatorib. reſipiſcentib. Verùm diligenter cauẽda ſunt illis duo extrema, id eſt, ne vel nimia ſeueritate frãgam⁹ animõs debiliũ: vel blãditijs noſtris indulgeamus peccatorib. vnde in ipſis malũ magis fouet. Secunda, & beneficiũ reſurrectionis Chriſti nõ ſolum ad maſculos, vt qdã ineptiſsimè garriunt, verumetiam ad mulieres pertineat. Tertia, vt doceat Chriſtus ſe nõ habere rationẽ propagatiõis carnalis, ſed ſpiritualis ſolũmodo, qua quis credẽtes filij Dei naſcunt. Nã ſi primũ apparuiſſet matri ſuæ & cognatis, hypocritæ regnũ Chriſti ꝓpagationi carnali ac

ſucceſsioni, qualis in imperijs mundi cernitur, alligaſſent. Quarta, vt mulier in paradiſo mater noſtra, prima mortis nuncia fuit viro: ita decuit vt & mulier eſſet prima nuncia vitæ inchoatę in Chriſti reſurrectione.

QVINTVS.

17 Dicit ei Ieſus: Noli me tangere. Nondum enim aſcendi ad Patrem meum.

Cùm Maria Magdalene videret Dominum reſuſcitatum, carnali affectui indulgens, voluit eum amplecti & oſculari, eo more, qui tum vſitatus erat inter homines amicos in hoc mũdo, tanq; poſthac eſſet conuerſaturus Dominus inter homines, ſicut antea: idq; fecit, vt ſuum affectum erga Magiſtrum ſuum, hoc externo amoris ſymbo declararet. Sed Dominus eam prohibet, dicens: *Noli me tangere.* Cui prohibitioni causam ſubiungit, dicens: *Nondum enim aſcendi ad Patrem meum.* Etſi autem admodum obſcura videtur ratio huius collectionis: tamen ex ijs quę ſequuntur, poteſt hæc ſententia analoga fidei colligi. Dominus hac prohibitione & prohibitionis ratione corrigit errorem mulieris, quæ putabat Chriſtum reſuſcitatum conuerſaturum eſſe poſthac cum hominibus vt prius, & inchoaturum regnum quoddam carnale. Errat ergo hæc fœmina in fine notionis Chriſti, quem finem tactu indicabat. Hęc igitur carnalis opinio de Chriſto, ſignificabatur tactu Magdalenę: quẽ cùm non admittit Chriſtus, ſignificat quòd reſuſcitatus à mortuis non velit carnaliter tangi & coli, ſed Spiritualiter; quod tum demum ſignificat futurum eſſe, vbi aſcenderit ad Patrem. Tunc enim non carnali contactu, ſed ſpirituali contingẽdus eſt, qui fit per fidem & πνευματικὴν ſpiritualem, qua illi arctiſsimè iungimur vt palmites viti, & membra corpori, cuius typꝰ erat coniugium in paradiſo inſtitutum. Nam ideò moritur, reſurgit, & aſcendit Chriſtus, vt omnia impleat, & regnet in cordibus hominum ſpiritualiter, verè tamen. Ad hunc igitur corda noſtra leuemus, vt ipſum fide attingamus in p̃ſenti ſęculo, quo olim in cœlo eius perpetua fruamur conuerſatione, iuxta illud Pauli: *Noſtrum πολίτευμα eſt in cœlis.* Huc reſpexiſſe videtur Paulus 2. Corinth. 5. cùm ait: *Iam non amplius nouimus Chriſtum ſecundum carnem.*

Sed quomodo, inquies, cum his congruit qd Matthæus ſcribit, videlicet mulieres acceſsiſſe & tenuiſſe pedes eius? Hæc inter ſe minimè pugnant, ſed optimè potiùs conueniunt. Nam prohibitio præſens, & permiſsio iſta, differunt finibus. Finis prohibitionis fuit, ſicuti iam expoſui mus, vt doceret ſe reſuſcitatum non carnaliter colendum eſſe, ſed ſpiritualiter: non ſolum tanquam hominem excellentem, ſed verum Deũ regnantem in cordibus hominum agnoſcendũ. At finis permiſsionis erat, vt ſignificaret ſuum affectum erga mulieres nõ eſſe diminutum per ipſius glorioſam reſurrectionem. Nam ſimiliter vt ante mortem: ita & poſt reſurrectionem vero amore eſt proſecutus ſuos. Cùm igitur prohibitio & permiſsio finibus differunt, nequaquam altera alteri aduerſatur. Vt ergo prohibitio, qualem requirat Chriſtus reſuſcitatus, copulationem ſui & Eccleſiæ docet: ita permiſsio indicat Chriſtum reſuſcitatum, eundem affectũ retinere erga Eccleſiam, quem habuit cum adhuc verſaretur in hoc mũdo corporaliter. Non eſt igitur quòd putemus opus eſſe alijs interceſſoribus apud ipſum regnantem. Æquè enim nos amat regnans & humiliatus, quemadmodum ſequentia indicant.

SEXTVS.

Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meũ, & Patrem veſtrum: Deum meum, & Deum veſtrum.

Vt nuncia mortis fuit mulier: ita Dominus voluit mulierem eſſe nunciam vitæ, vt ſciamus quòd quemadmodum in Adam mortui ſumus omnes: ita in Chriſto reſuſcitato à mortuis viuificamur, & in nouos homines renaſcimur & transformamur, vt iam fratres Chriſti & Filij Dei cenſeamur. Quæ quæſo dignitas maior cogitari poteſt, quàm Filium Dei & fratrẽ Chriſti dici & eſſe? Cur autem Dominus non dicat: Aſcendo ad Patrem noſtrum & Deum noſtrum, ſed: *Ad Patrem meum, & Patrem veſtrum: & ad Deum meum, & Deum veſtrum*, duæ ſunt grauiſsimæ rationes. Prior eſt modi: quia alio modo eſt Pater & Deus Chriſti, quàm Pater & Deus noſter. Eſt enim Pater Chriſti natura; noſter gratia. Eſt Deus Chriſti, quatenus Chriſtus Mediator eſt inter ipſum & nos; noſter autem Deus eſt, quatenus ab eo creati & in gratiam recepti per Chriſtum Mediatorem ſumus. Poſterior ratio eſt ordinis: quia Chriſtus Filius eſt prior ordine, vt ab æterno à Patre natus: nos adoptiõe, poſterius, & in Chriſto, in tempore. Ergo ordine eſt prior Pater Chriſti, quàm noſter. Sic etiã eſt Deus Chriſti prius dignitate, Deus noſter gratia adoptionis per Chriſtum, & in Chriſto. Sed quomodo Deus Chriſti eſſe poterit, cùm Pater & Filius vnus ſit Deus? Eſt Deus Chriſti non ratione perſonę. (nam Filius idem eſt cum Patre Deus. Vnus enim eſt Deus, etſi perſonæ ſunt diſtinctæ & plures) ſed ratione aſſumptæ naturę, & officij Mediatoris. Quantum aũt conſolationis hinc pia mens capiat, cùm cogitet ſe communẽ Patrem & communẽ Deũ habere cũ Filio Dei, nemo verbis explicauerit. Maneamus ergo in Chriſto, vt q̃ ſuauis ſit Dñs Deus & Pater noſter omnibus in ſe ſperantibus, guſtemꝰ.

Porrò hic locus docet, quòd oẽs fideles ſint inter ſe fratres in Chriſto. In Chriſto dico, quia quatenus mẽbra Chriſti ſumus, cõmunem cum Chriſto Patrẽ habemus, etſi diſpari ratione, vt dictũ eſt. Chriſtus. n. natura, nos adoptiõe filij Deiſumꝰ. Quotquot ergo in Chriſto ſunt, ſciãt ſe fratres eſſe multo nobiliori gradu, & arctiori modo, quàm qui carnaliter nati ſunt ex ijſdem parentibus, vt Ioſeph & Beniamin. Iam ſi Filij ſunt Dei & fratres in Chriſto, eos verò amore copula-

copulari oportet, vt non secus se mutuo ament ac foueant, quàm membra eiusdem corporis se mutuò complectuntur, prima Corinthiorum duodecimo. Verùm quia spiritualis est hæc fraternitas ex Spiritualibus indicijs, quæ in vita & moribus lucent, colligendum est, qui nam sint verè fratres in Christo: & potest Psalmus 15. nobis esse instar Lydij lapidis, ad quem hæc sancta fraternitas probari poterit.

Porrò quàm sit necessarius amor mutuus fratrum, id est Christianorum, Paulus ostendit, 1. Cor. 13. Ioannes in prima Epistola, & suprà cap. 13. copiosè à nobis ostensum est. Quare huc tantum admonitionis gratia quatuor scripturæ dicta ascribam, 1. Ioahannis 4. *Deus charitas est, & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo.* Iohan. 13. *In hoc cognoscent omnes, quòd discipuli mei estis, si charitatem habueritis inter vos mutuam.* Christus Iohan. 15. ait: *Hoc est præceptum meum, vt diligatis vos inuicem, sicut ego dilexi vos.* 1. Iohan. 4. *Si quis dixerit diligo Deum, & fratrem suum odit, mendax est.* Hæc quatuor dicta semper in animo nostro circumferamus, quæ quatuor dilectionis fraternæ argumenta nobis commendant. Primũ à natura Dei Patris sumitur, qui vt est essentialis quædam charitas: ita qui in charitate manet, in ipso manet, particeps charitatis diuinæ. Secundũ à propria nota discipulorum Christi, quæ non est alia, quàm mutua dilectio, ex viua in Christum fiducia manans. Tertium à debito obligamur enim omnes ad obedientiam erga Christum, qui nobis mandat mutuam dilectionem. Quartum ab inseparabili duplicis dilectionis Dei & proximi nexu. Fieri enim nõ potest vt Deum diligat, qui proximũ odit, & ecõtra. Quam ob causam Christus in Euãgelio, secundum præceptum simile esse primo pronunciat. Vt ergo dicta ista à nobis recitata, docent qd debeamus nobis mutuo, qui fratres in Christo sumus: ita indicant vanitatem eorum hominum, qui Christiani censeri volunt: ac interim non Christianam fraternitatem, sed Cadmeam & Cainam potius sectantur. Vide quæ annotauimus suprà cap. 13.

SEPTIMVS.

18 Venit Maria Magdalene, annuncians discipulis, quòd vidisset Dominum, & ea dixisset sibi.

Maria Magdalene, læta iam facta viso Domino, nunciat quæ Dominus illi mandauit. Cuius exemplum & nos imitemur, qui ex resuscitato Christo in nostris cordibus verum gaudiũ percipimus: ita illud ipsum gaudium alijs quãtum in nobis est, doctrina, consilio, exemplo cõmunicemus, vt veros discipulos Christi decet.

SECVNDA PARS.

Primo die resurrectionis apparet Dominus discipulis absente Thoma: precatur illis pacem: ostẽdit manus, & latus: mittit eos, vt ipse erat à Patre missus: dat illis Spiritum Sanctum: armat eos potestate alligata verbo, ad remittenda & retinenda peccata.

Hoc cùm refertur ad Thomam, dicit se non crediturum, nisi miserit suum digitũ in locum clauorum, & manum in latus eius. Hãc partem in articulos solum distinguamus.

PRIMVS.

19 Cùm ergo vespera esset die illo, qui fuit primus hebdomadis, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus, stetitq; in medio, & dicit eis: Pax vobis.

20 Et cùm hæc dixisset, ostendit eis manus, & latus suum.

Quia supra de ordine apparitionum Domini diximus, nolo eadem hic repetere copiosius. In hac pericopa primùm indicatur tempus. Secundò locus. Tertiò apparitio. Quartò, salutatio Christi. Quintò, demonstratio eiusdem corporis, quod erat crucifixum.

Tempus indicatur: videlicet quòd eodẽ die quo resurrexit, apparuerit discipulis suis, idq; vespera sub crepusculum, cùm videlicet fores ẽdium essent clausæ. Neq; aliud vult Euangelista, quàm significare Dominum sub initium noctis, nõ sine miraculo, clausis foribus apparuisse, vt isto miraculo fidem faceret suæ resurrectioni. Qui hic fingunt Dominũ ingressum esse per solidos parietes domus, aut per asseres ianuæ, debili nituntur fundamento. Nam Euangelista tantum indicat quando apparuit, & non quomodo ingressus est. Ingressus est autẽ haud dubiè per ianuam miraculosè apertam, vt Petrus Act. 12. per ferream portam sponte apertã egressus est: idq; fecit Dominus, vt se verum hominẽ esse, & non spectrum ostenderet. Nam si per integros parietes aut clausas ianuas ingressus fuisset, potius illum spectrum quàm hominem credidissent discipuli. Etsi autem hunc nõ dubito esse verum sensum huius loci: tamen non litem faciam iis, qui illum per ianuas clausas ingressum esse volunt. Scio enim quæ sit Christi diuina potentia, cui omnia cedunt. Scio quòd natura rerũ cedat Creatori, cui omnia peruia. Scio quoq; quòd verum corpus palpabile & solidum, etsi immortale & gloriosum habuerit Dominus, & habeat. Cyrillus ait: *Nullus quærat quomodo clausis ianuis corpus Domini penetrauit, cùm intelligat non de homine nudo, vt modò nos sumus, sed de omnipotenti filio Dei hæc ab Euangelistã conscribi.* Nam cùm Deus verus sit, rerum naturæ nõ subiacet, quod in cæteris quoq; miraculis patet. Omnem enim mentem & rationem excedunt, quę fecit. Augustinus ait: *Moli corporis, vbi diuinitas erat ostia clausa, non obstiterunt.*

Locus significatur fuisse Ierosolymis domus aliqua, fortè in qua cœnã instituit, in qua erãt cõgregati discipuli propter metũ Iudęorũ. Metuebant. n. discipuli, ne amentes Iudæi se ad supplicium raperent. Neq;. n. Iudæis defuit volũtas: sed Dño aliud visum erat. Sic tyranni huius mundi frustra moliuntur piis mala, donec Deo visum fuerit illos tueri. Omniũ. n. tyrãnorũ potẽtia, si

cõferatur cum Deo, nihil omnino est, vt Dauid pulchrè indicat, cùm ait: *In stateris appensi, plus quàm nihilum sunt pariter.*

Apparitio est, quòd ingressus steterit corporeus, non simulatus aut fallax, idq; in medio eorum, vt ab omnibus conspiceretur.

Salutatio apparentis Domini, *Pax vobis*: summam Euangelij continet. Verùm de pace quam Christus dat, & mundus dare non potest, dictũ est suprà cap. 14. in hæc verba: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.*

Demonstratio eiusdem corporis est, quòd ostendat discipulis manus perforatas, & latus cõfossum lancea. Cur autem Dominus non mox in resurrectione vulnera sanauerit, Augustiuus indicat hisce verbis: *Cicatrices seruauit in corpore, vt vulnus dubitationis sanaret in corde.* Neq; tamẽ hinc sequitur, Christum adhuc vulnera & cicatrices habere. Nam vulnerum & cicatricum temporarius erat vsus, qui tantisper durare debuit, donec de resurrectione Domini confirmati essent discipuli, & non amplius. Veritas autem humanæ naturæ in Christo, qua nobis est ὁμοούσιος, in symbolo fidei nobis commẽdatur aduersus errorem Eutychianorum.

SECVNDVS.

Gauisi sunt ergo discipuli, viso Domino.

Hîc cõpletum videmus quod Christus prædixit Iohannis 16. *Modicum & iam nõ videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, & gaudebit cor vestrum, & nemo gaudium vestrum tollet à vobis. Lætabantur*, inquit Cyrillus, *amentes Iudæi pendere de ligno Iesum videntes. Ingenti autem mœrore cor discipulorum premebatur. Sed morte à vita destructa, Iudæorum lætitia extincta est, & mœror Apostolorum abiit, & gaudium floruit, & floret perpetuò. Nõ enim iterum, sed semel ad destructionẽ peccati Christus mortuus est.* Cùm igitur viuat semper, sempiternam in se sperantibus lætitiam præbet, quæ lætitia fructus est eius pacis, quã Dominus suis precatur: quæ non tantum se extendit ad Apostolos, verumetiam ad omnes omnibus tẽporibus, qui ipsum Dñm à mortuis resurrexisse, corde crediderint.

TERTIVS.

21 Dixit eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, ita & ego mitto vos.

Repetit salutationem, vt significet quòd Apostoli & eorum veri successores, etsi in mundo afflictionem habituri sunt: tamen Deo reconciliati per Christum, pacem conscientiarum (quę est tranquillitas cordis, orta ex fide, spe, & bona conscientia) non amittant, donec fidẽ in Christum resuscitatũ retineãt. Hæc ergo pax omnib. periculis corporis, famæ, fortunæ, opponatur.

Cùm Dominus ait, *Sicut misit me pater, ita & ego mitto vos*: ad vnam solummodo partem missionis referendum est, videlicet ad fungendum legatione nomine patris, vt ipsius voluntatem mundo annũcient: hoc est, vt quemadmodum Christus: ita & ipsi Euangelium doceant. Non autem ad expiationis opus mittuntur, ad quod solus missus fuit filius Dei, non Apostoli, aut vlla alia creatura.

Porrò hæc missio filij, monet quo in loco oporteat nos habere synceros Euangelij præcones, & eorum doctrinam. Non enim aliter accipiendi sunt ministri Euangelij, quàm legati à sublimi maiestate Dei in mundum missi. Doctrina amplectenda est non secus, atq; ipsa vox Patris, qui ait: *Hunc audite*; Et Filij, qui testatur eos qui suos legatos audiunt, se audire. Caueãt ergo ministri verbi, ne vel aliud verbum quàm Christi adferant, vel leuiter aut ridiculè, vt risus moueant, tractent. Qui ergo Euangelij ministros contemnit, Deum Patrem & Filiũ eius contẽnit. quod nequaquam impunè auferet.

QVARTVS.

22 Hæc cùm dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite Spiritum Sanctum.

23 Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis: Quorumcunq; retinueritis, retenta sunt.

Hic tria sunt diligenter obseruanda: flatus Christi, donatio Spiritus Sancti, & potestas ministerij Euangelici, de quibus breuius dicemus, quia alibi fusè explicata sunt.

Flatus Christi docet primùm hoc externo symbolo, quòd Spiritus Sanctus procedit à Patre & Filio. Nam cum halitu seu flatu, seu missione Spiritus corporalis ex pectore Christi, reuera fuit ipse Spiritus sanctus tertia persona diuinitatis, iuxta illud: *Effundam de Spiritu meo.* Secundò, cùm dare Spiritum Sanctum sit proprium opus Dei, & hîc Christus suo flatu dat Spiritum Sanctum ex sese: non dubium est, quin Christus verè & natura Deus sit. Tertiò, qualis sit Spiritus Sanctus, docet verbum *inhalauit*, vel *insufflauit*. Vt enim Filius Dei est imago à mente Patris genita: ita Spiritus Sanctus est à volũtate Patris & Filij substantialis amor, quo se Pater & Filius mutuò complectuntur. Quartò, docet qualis sit effectus Spiritus Sancti in cordibus hominum, videlicet spiratio amoris, quo pij & Deum & fratres prosequuntur, quiq; excitat tales motus in cordibus hominum, qualis ipse est. Ex quo fit, vt huiusmodi effectus Spiritus nomine designẽtur: quos effectus qui non sentit, sciat se nondum accepisse Spiritum Sanctum, nec in se regenerationem inchoatam esse.

Donatio Spiritus Sancti, cuius hîc fit mentio, non solummodo ad Apostolos pertinet, verumetiam ad ministros Euangelij omnium tẽporum. Etsi enim sæpè, proh dolor, ministri ipsi non habent Spiritum Sanctum, vt qui viuant sine pœnitentia: tamen semper adest ministerio, id est prędicationi verbi, & distributioni sacramentorum; & in omnibus audientibus Euãgelium, & vtentibus sacramentis vult esse efficax, modò ipsi suo vitio Spiritui Sancto non repugnent, quemadmodum fecerunt Iudæi, quibus hoc exprobrat Stephanus, vt est in actis Apostolicis. Quoties igitur audimus Euãgelium,

& vtimur sacramentis, cum summa reuerentia hoc faciamus, implorantes gratiam Spiritus S. quo nobis sit salutare verbũ, & vsus sacramentorum cedat nobis in salutem.

Potestas Euangelij, quæ aliàs clauium symbolo significatur, exprimitur, cùm ait: *Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorumcunq; retinueritis, retenta sunt.* Hìc ante omnia sciẽdũ est, q; hæc sublimis potestas nõ sit Apostolorũ ppria, sed Christi, vt est Matt. 28. *Mihi data est potestas omnis in cœlo & in terra*: nec sit alligata hominibus, sed verbo Christi, iuxta illud: *Qui crediderit, saluabitur: q nõ crediderit, cõdẽnabitur.* Quare vt hæc potestas est Christi propria: ita iuxta verbum Christi exercenda est, non prẽter aut cõtra verbum, sicut in papatu fit. Verbum Christi promittit remissionem peccatorum credenti. Qui hoc verbum annunciat, Christi verbum annũciat, iuxta illud: *Qui vos audit, me audit.* Quicunque ergo huic verbo, seu huic promissioni credit, habet remissionem peccatorum, propter meritũ Christi mortui & resuscitati; & qui hoc verbum annunciant, dicuntur remittere peccata, quia sua voce, sed nomine Christi testantur credentibus peccata remissa esse. Similiter dicuntur retinere peccata, quando testantur ea non remitti perseuerantibus in peccatis, & non agentibus pœnitentiam. Sic ipse Christus definit quid sit remittere peccata, & quid retinere, cùm ait Marci vltimo: *Prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò non crediderit condemnabitur.* Sic Petrus Apostolus ipso die Pentecostes tribus millibus hominum remisit peccata, quando testabatur eos remissionem peccatorum fide Christi accipere, & contra cæteris non credentibus, retinuit peccata. Fidem remissionis peccatorũ præcedit agnitio peccatorum, confessio peccatorum coram Deo, & petitio remissionis peccatorum. Sciendum est præterea, quòd hæc remissio (id est, obligationis ad mortem & damnationem solutio, & debitę pœnæ condonatio) & retentio peccatorum (id est obligatio ad mortem & damnationem propter peccata) fieri potest & publicè & priuatim. Publicè quidem, cũ verbo Dei prædicato credis: priuatim verò, cũ vel ipse fide te sustentas ex cogitatione seu lectione promissionis gratuitæ, vel à ministro Euangelij audis tibi credenti remissa esse peccata. Non ergo ad hanc remissionem peccatorum necessaria est confessio coram homine, sed vtiliter tamen retinetur disciplinæ gratia, modò rectè de eius vsu instituantur rudes, nimirum vt sciant se consequi remissionem peccatorum, non quia ea confitentur homini; sed quia credunt Euangelio, cuius rei solummodo testes sunt ministri Euãgelij, qui etiam ob eam causam dicuntur Oeconomi mysteriorũ Dei. Vt enim qui Oeconomi constituuntur in aliqua familia, ijs claues traduntur, vt aperiãt, claudant & administrẽt omnia pro arbitrio Dominorum suorum: sic ministri Euangelij dum p̃dicant Euangelium, aperiũt & claudunt regnũ cœlorum, item remittunt & retinent peccatum, vt iam dictum est.

Adhæc particula, *Quorumcunq;* diligenter obseruanda est. Nam opponitur duabus grauissimis tentationibus, videlicet de particularitate & indignitate. Nam si vel particularis esset gratia, vel promissio remissionis peccatorum non se extenderet ad omne peccati genus, nequaquam dixisset Dominus: *Quorumcunq;* Opponamus igitur vtriq; dubitationi particulam vniuersalem, & sciamus firmum esse dictum Pauli, qui ait: *Vnus est Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus.*

QVINTVS.

24 Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & mittam digitum meum in vestigium clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

Incredulitas Thomæ describitur, qui nec p̃phetijs de Christi resurrectione credidit, nec p̃dictioni Christi, quã haud dubiè sæpè audiuit. Sæpè enim post transfigurationem sui in monte dicebat discipulis, se tradendum esse Iudæis, & occidendum, & tertia die à morte resurrecturum. Insuper etiam vanitatis arguit socios suos Apostolos, qui dixerunt se resuscitatum Dominum vidisse, & crediderunt: vnde & gauisi sunt. Sed quare Thomas non credidit? Quia nec sensu, nec ratione potuit hoc admirandum factum percipere. Tales sunt omnes qui voci Euangelij non credunt. Putant omnia quæ dicuntur de resurrectione mortuorum, de beatitudine piorum, & damnatione impiorum, aniles esse fabulas.

TERTIA PARS.

In hac parte exponitur apparitio Christi, facta coram discipulis præsente Thoma, octauo die à resurrectione: confessio à Thoma editur de veritate resurrectionis: & Christi sententia de credentibus, & non videntibus apponitur.

PRIMVS.

26 Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ: Infer digitũ tuum huc, & vide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed credens.

28 Respondit Thomas, & dixit: Dominus meus & Deus meus.

29 Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: Beati q̃ nõ viderũt, & crediderũt.

De pace quam Dominus precatur suis, nuper diximus; similiter cur Thomas non crediderit. Præter hæc quatuor in hac pericopa habemus in primis obseruanda; videlicet Domini erga discipulum incredulum clementia: confirmatio Thomæ: confessio Thomæ: Responsio Christi, pronunciatis eos beatos esse qui credunt, etsi non vident.

Clementia Domini erga discipulum incredulum, consolatione plenissima est. Etsi enim dignus erat Thomas grauiori castigatione, ne dicam abiectione: tamen Dominus semper sui similis, mansuetum & humilem se præbet, iuxta illud Matth. 11. *Venite ad me, &c. & discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Quia ergo mitis seu mansuetus est Dominus, neminem à se iracundia repellit: quia humilis corde, neminem superbè contemnit. Mansuetè igitur & humiliter tractat Thomam incredulum, vt nos nō absterreamur ab illo, tanquam iracundo & superbo. Huius exemplum sibi gubernatores Ecclesiæ proponant.

Confirmatio Thomæ est, quòd viso vestigio clauorū, & immisso digito in manus, quæ trāsfixæ erāt, & immissa manu in latus aptū Dñi, crediderit verè se illud corpus cōtrectasse, quod in patibulum suffixū erat. Hoc ergo illustre signū est, quòd Dominus idem corpus habeat post resurrectionem, & habiturus sit in omnem æternitatem, quod semel assumpserat in vtero virginis, & postea tradiderat in mortem pro nobis, iuxta symbolum.

Confessio Thomę: *Dñs meus, & Deus meus*, sc. tu es; h. e. agnosco & colo te, qui Dñs & Deus meus es. Hic Thomas cū vnum Iesum alloquitur, eūq; vocat Dñm & Deū suum, quatuor manifestè illi tribuit. 1. agnoscit Iesum esse verum Deū. 2. agnoscit eundem esse verum hominem. 3. fatetur eum esse vnum Christum, i. vnam personam. 4. agnoscit illum suum Deum & suum Dñm, i. verum Messiam, Saluatorem mundi, & in hunc Saluatorem firma fide recumbit. Nam solius fidei est suum facere, quod est omnib. cōmune. Siquidem Deus, etsi omnium Deus est: tamen peculiari modo Deus est eorum, qui in se credunt. Augustinus: *Deus propriè eorum est, qui eo fruūtur, qui ei seruiunt, qui libenter sub ipso sunt.* Hanc confessionem Thomæ semper in mente & corde circumferamus, & cum Thoma hunc Iesum esse nostrum Deum & Dominum profiteamur & colamus.

Responsio Christi sequitur: *Quia vidisti me Thoma, credidisti: Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Thomas à sensu suam concipit fidem de veritate resurrectionis Domini, & sine sensus sui iudicio credere recusauit. Huic Thomę multi sunt hodie similes, qui nihil credunt, nisi qđ in sensus incurrit. Verū ita credere non est pietatis Christianorum, sed vanitatis Epicureorū. Nam Christianæ fidei est cuiuis verbo Dei credere, etiāsi quod dicitur & promittitur, & sensui & rationi, & ordini naturæ repugnet. Hanc esse veram indolem Christianæ fidei, docet Paulus in illustri exemplo Abrahami, ad Rom. 4. cuius fidei duo sunt firmissima fulcra; videlicet potentia Dei & veritas Dei. Potentia persuadetur fides, vt statuat Deum posse quiduis. Veritate, vt statuat Deum verè velle, quod liberrimè promittit. Ideò Dominus hìc dicit: *Beati qui non viderunt & crediderunt.* In beatorum ergo catalogum referendi sunt non solum Patres, Prophetæ, Moses, Abraham & alij omnes, qui in veteri Testamento crediderunt: verumetiam omnes qui aduituri sunt Euangelium, & crediturі vsque ad extremum diem. Simus ergo contenti verbo Dei, & non quæramus reuelationes extra verbum, & iuxta verbum credamus, ac vitā instituamus. Tunc enim verè futuri sumus participes eius beatitudinis, quā hic Dominus credentibus promittit.

QVARTA PARS.

30 Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.

31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei: & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.

Hìc non solum finis apparitionis Domini post resurrectionem: verumetiam totius historiæ Christi, & omnium quæ sunt de illo & in veteri Testamento prædicta, & in nouo demonstrata, ostenditur. Signa hìc vocat opera Christi, quib. se verum Messiam esse demonstrauit, vt suprà capite 5. ait: *Ipsa opera quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater miserit me.* Sunt enim opera Christi firmissima indicia, & veluti demōstrationes quædam τεκμηρώδεις, vt vocant, quibus Christus à Patre esse missus, vt sit Saluator mūdi, demonstratur. Sed de his suprà capite 2. & 5. copiosè à nobis dictum est. Sint autem studiosi memores eius demōstrationis, quam suprà tradimus: videlicet quòd is sit absque omni dubitatione verus Messias, & Saluator mundi, in quem solum competunt omnium Prophetarum oracula, de Messia promisso edita. Competunt autem in vnum Iesum Christū, & in nullum alium. Quare firmissimè concludat fides nostra, Iesum esse olim promissum Messiam, & Saluatorem mundi, & non alium expectandū esse. Atq; hic est proximus & subordinatus finis signorum seu operum Christi, sicut hìc Euangelista clarè testatur: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei.* Est ergo hic Iesus excitatus à mortuis, & verus homo, & æternus Dei Filius, & Christus ipse, hoc est Messias Patribus promissus, vt sit Saluator mundi. Hanc personæ Christi notitiam, quo sit salutaris, debet excipere fiducia cordis in ipsum, qua verè statuimus illū nostrū Saluatorē esse. Quare subiūgit Euāgelista: *Vt credentes, vitā habeatis per nomē eius.* Hic ergo est finis principalis & vltimus signorū quæ Dñs fecit, vt ijs confirmati, in Christum omnem fiduciam æternæ

vitæ

vitæ consequendæ, collocemus. Sed cur dicit Ioannes, *Per nomen eius*, & nō potius per ipsum? vt nos & ad verbum, & ad ipsius facta mittat. Nomen enim relationem includit, & ad verbū seu Scripturam de Christo, & ad facta Christi. Verbū enim, seu Scriptura veteris & noui Testamenti, quis & qualis sit docet: Facta ipsius p̄hibent verbo testimonium, & confirmant nobis quòd talis sit reuera, qualis in verbo nominatur & prædicatur esse. Dicitur enim nomen Christi, quicquid dignè attribuitur Christo, & ex quo nominatur Christus vndecunque sumatur, siue à naturis, siue à dictis & factis. Vt à naturis nominatur Deus & homo: à dictis & factis Rex & sacerdos: item miserator & misericors, Mediator, iustificator, sanctificator: item via, veritas, & vita, &c. Habere ergo vitam per nomen Christi, est per notitiam & fiduciam ipsius, vitam accipere iuxta nomen eius, quo appellatur & vita, & redemptor omnium in se credētium. Talis siquidem in verbo Dei nominatur, & plurimis factis declaratur. Philippēsium 2. *Dedit illi nomen, quod est supra omne nomen, Vt in nomine Iesu flectat se omne genu, cœlestium, terrestrium & inferorum, omnisq; lingua confiteatur quòd Dominus sit Christus Iesus, ad gloriam Dei Patris.*

Porrò notetur hìc diligenter, quòd finis fidei statuatur hìc ab Euangelista, esse vita æterna per nomen Christi, hoc est vt Petrus ait: *Finis fidei est salus animarum.* Quicunq; ergo in fide & inuocatione Christi moritur, corpore quidem moritur: sed anima ipsius veram vitam viuit, & iam æternæ salutis particeps facta est.

CAPVT XXI.

SVMMA CAP. XXI.

Exponitur in hoc capite, quòd & quomodo Dominus manifestauerit se discipulis septem ad mare Tyberiadis; quòd prandio facto Petrum interrogauerit an se amet: quòd commiserit Petro oues suas pascendas: quodq; prædixit eidem, quid pro se passurus esset: quo audito, Petrus curiosè inquirit, quid de Iohanne futurum sit.

ORDO ET PARTES CAPITIS XXI.

Tres partes huius capitis constituamus.

PRIMA: Apparitio Christi coram discipulis septem ad mare Tyberiadis, cum suis circumstantijs.

SECVNDA: Colloquium Christi & Petri, in quo colloquio, vt Petrus interrogatur à Christo an se amet: ita Petro mandatur, vt oues Christi pascæ.

TERTIA: Prædictio Christi de mortis genere, quo Petrus esset Deum glorificaturus. Has partes articulis solummodo distinguemus.

EXEGESIS CAPITIS VICESIMI PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARUM.

PARS PRIMA.

PRIMVS.

1 Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

HÆC est tertia apparitio Christi coram pluribus discipulis. Prima & secunda apparitio facta est Ierosolymis. Hæc tertia facta est in Galilæa, quò iussi erant abire discipuli. Est autem mare Tyberiadis, lacus quidam magnus, per quem transit Iordanis fluuius, qui lacus mare dicitur Hebraico idiomatismo, quo quælibet congregatio aquarum mare dicitur. Vocatur mare Tyberiadis, quia in eius littorę ædificata erat ciuitas Tyberias, quam Herodes tetrarcha in honorem Tiberij Cæsaris ædificauerat. Quòd autem manifestauerit se Dominus ad mare, symbolicum est. Nam vt Euangelio Christi resuscitati, tanquam aqua spirituali, eaque copiosissima significatur & renasci & recreari animas fidelium: ita officium Apostolorum adumbratur, de quo apud Matthæum Dominus in hunc modum loquitur: *Venite post me, faciam vos piscatores hominum.*

SECVNDVS.

2 Manifestauit aũt sic: Erat simul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alijq; ex discipulis eius duo.

Septem discipulorum fit hìc mentio, quorum quatuor fuêre Apostoli, videlicet Petrus, Thomas, & filij Zebedæi Iacobus & Iohannes: tres ex reliquis discipulis, Nathanael, & duo alij discipuli. Hi erant socij piscationis, coram quibus apparuit Dominus ad mare Tyberiadis.

TERTIVS.

3 Dicit autem ijs Simon Petrus, vado piscatum. Dicunt ei, venimus & nos tecum. Et exierunt & ascẽderunt in nauem statim, & illa nocte nihil ceperunt.

Etsi autem his discipulis iniunctum erat docendi munus, tamen nondum tempus aduenerat, quod expectare eos oportuit. Exercent igitur interea quam didicerant piscatoriam artē, vt victum sibi honestè quærant: quorum exēplo & nos discamus ignauiam fugere, & victū honestè quærere, vt est in Psalm. 37. *Spera in Domino, & fac bonitatem, & inhabita terram, & victum quære honestè.*

Quod autem nihil ceperant ea nocte, docet, quòd inanis sit hominis labor, quantumuis magnus, Deo non benedicente. Quicquid ergo agimus, initium faciamus à Deo, gratias illi agentes pro præteritis & præsentibus beneficiis: &

rogantes eum, vt laboribus nostris adsit, quo eo benedicente fructum aliquem laborum percipiamus. Notetur & hoc; Si ministri Euangelij alicubi non habent tantum pro ministerio suo, vnde honestè viuant: exemplo horum discipulorum & Pauli laborent, quo victum honestè quærant, abstinentes à turpi lucro, quod est indignum tanto ministerio.

QVARTVS.

4 Mane autem iam facto, stetit Iesus in littore, non tamen cognouerunt discipuli quòd Iesus esset.

5 Dicit eis Iesus: Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei: Non. At ille dicit eis; Mittite in dexteram nauigij partem rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebāt illud trahere præ multitudine piscium.

Hic quatuor pulcherrimè in genere videre est, quæ in omni pia vtilique actione spectare oportet, quę sunt: Mandatum Christi: promissio: obedientia erga mandatum: & merces obedientiæ. Mandatum Christi est: *Mittite in dexteram nauigij partem rete.* Promissio est: *Et inuenietis.* Obedientia est: *Miserunt ergo.* Merces: *Et non valebant illud trahere præ multitudine piscium.* Hinc ergo & nos discamus in omni vocatione & actione respicere ad mandatum Christi, fide niti ipsius promissione, sedulò iuxta mandatum officium facere: atq; ita futurum est vt non sit inanis labor noster in Domino, sed copiosa merces eum excipiat. Qui autem contrà faciunt, ordinem rerum agēdarum peruertunt, & parum aut nihil suis laboribus proficiunt.

QVINTVS.

7 Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est.

Iohannes ex signo agnoscit Dominum. Siquidem ex captura piscium intellexit Dominū fuisse, qui iusserat vt mitterent rete in dexterā nauigij partem: memor absque dubio capturę piscium, cuius fit mentio, Lucæ 5. Vbi Petrus ex iussu Domini demissis in aquam retibus, concluſit magnam piscium multitudinem. Vide hîc dissimilia dona in discipulis Domini. Iohannes perspicacior erat, vt qui potuerit ex miraculo facto, Domini præsentiam agnoscere. Petrus autem feruentior erat. Sed vterque vtilis Christi minister. Sic varia sunt dona hominum & dissimilia, quibus si rectè vtuntur homines, Deo placent, & fructum percipiunt. Exemplo Iohannis discamus mentes nostras leuare ad omnium bonorum datorem Deum, eiq́ue gratias agere, quoties nobis noster labor fœliciter succedit.

SEXTVS.

Simon ergo Petrus cùm audisset quòd Dominus esset, tunica succinxit se. (Erat enim nudus) & misit se in mari.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt. (Non enim longe aberāt à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete piscium.

Petrus & alij discipuli, cùm intellexissent Iesum Dominum in littore stare, ad eum se mox conferunt, sed dissimili modo. Petrus enim singulari zelo raptus, se in mare mittit, vt celerius ambulando vel natando ad Christum veniat. Qui putant Petrum ambulasse super mare miraculosè, & ita ad Christum venisse, debili nitūtur fundamento. Nam si sic fuisset, Iohannes tantum miraculum non præterijsset. Alij trahentes rete, in nauigio manent, atque ita tardius ad littus veniunt, vbi stetit Christus. Ita sæpè fit, quòd homines plures, qui tametsi & eundem scopum habent consiliorum & deliberationum: mediis tamen ducentibus ad metam seu scopum, vtantur dissimilibus, sicut in deliberationibus Ecclesiasticis & politicis videre est. Alij enim duriores & horridiores, alij mitiores & leniores sententias dicunt. Sic sæpè multi quidem rectè faciunt, si scopum eundem spectes: sed alij aliter, id quod ex ingeniorum & affectuum diuersitate venit.

SEPTIMVS.

9 Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

Hoc haud dubiè miraculosè factum est, ad ostendendum quod Christus eorum curam habeat, eosq́ue pascat qui suo iussui obtemperant. Post ergo laborem ex iussu Domini susceptum, descendunt è naui, & inueniunt piscem supra prunas positum, & panem iuxta paratum, vt haberent quo se fatigatos nocturna piscatione reficerent. Etsi autem Dominus non semper miraculosè suos alit: tamen hoc factum satis ostendit, quòd curam suorum nunquam deponat. Huc pertinet dictum Psalm. 55. *Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet.* Maneamus ergo in vocatione constantes, & commendemus Deo rem & euentum, nos nostraq́ue omnia ipsius fidei & misericordiæ committentes, iuxta illud Petri: *Omnem solicitudinem proijcētes in Deū, quoniam ipsi cura est de vobis.* Et Paulus ait: *Dominus propè est, nihil soliciti sitis.*

Augustinus hāc historiā de asso pisce & pane, spiritualē habere significationē autumat. Per piscē assum Christū passum intelligens, per panē, panē vitæ qui de cœlo descēdit. Et est profectò concinna allegoria. Nam alijs scripturæ clariſsimis dictis, eius veritas comprobatur. Ego addo per prunas rectè intelligi Spiritum Sanctum, qui ignem fidei in nostris cordibus accendit.

Verùm hic cibus etsi gratis nobis paratus est: tamen manet omnino insuauis, ne dicam contemnitur, nisi famem reuera senserimus. Sed quænam inquies, est illa fames, quam sentire oportet, vt hic cibus nobis sapiat? Hæc fames nō est corporis, sed animæ, ideoq́; spiritualis, quę in hunc modum ex scripturis definiri potest.

Fames spiritualis est ardens desiderium refectionis animæ oneratæ & defatigatæ sub pec-

cato, ſenſu iræ diuinæ, & metu æternæ damnationis. Hanc eandem definitionem recipit ſitis ſpiritualis. Vt autem hæc penitius intelligamus, tenendum eſt eſſe tria genera hominum. Quidam enim ſimiles ſunt ægrotis corpore: qui tametſi inanes ſunt & vacui, tamen cibum oblatum reſpuunt & abominantur. Tales ſunt Epicurei, Hypocritæ & multi ſcelerati. Epicurei tacitè omnia rident. Hypocritæ ſuis delitiis, id eſt meritis operum ſe ſatiari ſatis exiſtimant. Multi ſcelerati callum obduxerunt animo, vt peccatum ſuum non ſentiant. Qui ergò in horum numero ſunt, ad vocem Chriſti inuitantis fatigatos & oneratos, obſurdeſcunt omnino. Alij ſunt ſimiles oppreſsis oneribus & laboribus grauiſsimis: qui etſi refectione ſe opus habere ſentiunt: tamen medicum offerentem refocillationem contemnunt, deſperantes de venia. Qualis fuit Cain, Iudas, Saul, & multi alij; qui Euangelium ſpernentes, in deſperatione mortui ſunt. Alij autem etiam ſunt ſimiles fatigatis & oneratis grauiſsimis oneribus, qui & refectione ſe indigere ſentiunt, & ad Chriſtum vocantem omnes fatigatos & oneratos veniunt, & ſuppliciter refectionem petunt.

Sed quænam eſt, & qualis eſt illa refectio, qua fatigati & onerati ſub onere peccati, ſenſu iræ Dei & metu æternæ damnationis releuantur & reficiuntur? Hæc refectio tum demum fit, quando in locum peccati ſuccedit iuſtitia; in locum iræ Dei, reconciliatio cum Deo; in locum damnationis, benedictio & ſalus. His enim tollitur & ſuperatur fames illa & ſitis ſpiritualis. Nam cùm huius famis & ſitis cauſa ſit peccatum, ſenſus iræ diuinæ, & cogitatio æternæ damnationis ob peccatum, oportet profectò iuſtitiam, reconciliationem cum Deo & benedictionem Dei hanc famem & ſitim tollere, & hominem ſaturare ac ita reficere, ne amplius ita oneretur, & fatigetur ſub onere peccati deſperabundus. De hac refectione loquitur Dominus, cùm ait Matthæi capite quinto: *Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam illi ſaturabuntur.* Eſuriunt autem & ſitiunt iuſtitiam, qui cupiunt ſaturari iuſtitia, ne in peccato ſuo & iniuſtitia, oppreſsi ira Dei & damnatione æterna, moriantur. Sed vndenam quæſo illa iuſtitia, qua ita ſaturabimur? Non aliunde quàm à ſolo Chriſto paſſo & reſuſcitato. Ob quâ cauſam etiam panis ille viuus, qui de cœlo deſcendit, dicitur de quo qui ederit, viuet in æternũ.

Sed quomodo dices editur hic panis viuus? Fide, vt ipſa veritas docet Iohannis capite ſexto. Qui enim in hunc credit, non ſolum abſoluitur à peccato, liberatur ab ira Dei, & manumittitur à iure legis damnantis omnes qui legem non præſtant: verumetiam ſaturatur iuſtitia Chriſti ſibi imputata, reficitur ſenſu reconciliationis cum Deo, & certa ſpe benedictionis æternæ ſuſtentatur. Vnde oritur pax & gaudium, & ineffabilis conſolatio conſcientiarum in credentibus. Quæ ſanè bona omnibus gazis Perſarum & opibus mundi anteponenda ſunt. Breuiter, vt cibus corporalis à nobis comeſtus, inq; ventrem noſtrum tranſmiſſus, eſt noſter, noſtris corporibus coaleſcit corporaliter, vt eius virtute ſuſtentemur in hac vita: ita Chriſtus à nobis creditus, id eſt ſpiritualiter comeſtus, & in animam noſtram receptus, eſt noſter, & animabus noſtris coaleſcit ſpiritualiter, vt eius virtute ſuſtentemur ad vitam æternam.

Porrò verbum Dei & ſacramenta ſunt veluti vaſa, quibus offertur & apponitur nobis hic cibus & potus ſpiritualis, idq; per præcones Euangelij. Si hucuſq; extenderimus huius loci ſpiritualem ſenſum, non ſolum analogus fidei erit; verumetiam in primis afflictas cõſcientias conſolabitur, & eriget aduerſus deſperationẽ, quæ eſt proximus gradus ad æternam mortem & damnationem.

OCTAVVS.

10 Dicit eis Ieſus: Afferte de piſcibus quos prendidiſtis nunc.

11 Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piſcibus centum quinquaginta tribus; & cùm tot eſſent, non eſt ſciſſum rete.

Mandat Dominus adferri de piſcibus, quos ceperant. Petrus mandato mox obtemperãs, aſcendit in nauem, & trahit rete in terram, plenum magnis & multis piſcibus. Hîc duo miracula obſeruanda ſunt. Primum, captura piſciũ: alterum, quòd rete non ſit ſciſſum, cum tot & tam magni eſſent piſces. Captura piſcium miraculoſa, ſymbolum eſt capturæ hominum inſtar piſcium, miniſterio Petri & aliorum Apoſtolorum. Quòd autem rete non ſit ſciſſum, ſignificat Chriſtum conſeruaturum eſſe miniſterium Euangelij vſq; ad finem mundi. Deinde etiam monet hoc miraculum, in miniſterio Euãgelij ſchiſmata cauenda eſſe: *Ne ſint*, inquit Paulus, *inter vos ſchiſmata.* Allegoria numeri piſcium, ex qua numerum ſaluandorum concludere conatur Auguſtinus, inane commẽtum eſt. Nam poſtquam Iohannes in Apocalypſi capite ſeptimo dixiſſet, ex omnibus tribubus Iudæorum obſignatos eſſe centum quadraginta quatuor millia: adiungit illis turbam magnam, quam dinumerare nemo poteſt. Quapropter non occupemur nos in re imperſcrutabili, ſed potius demus operam, vt rete Apoſtolico capiamur & trahamur ad littus beatitudinis æternæ. Quod tum demum fit, cùm nos miniſterio Euangelij obtemperamus, diſciplinę Eccleſiæ nos ſubmittimus in fide & obedientia, perſeuerantes vſq; ad finem. Nam vt Dominus ait: *Qui perſeuerauerit vſque ad finem, hic ſaluus erit.* Hoc cùm facimus, dicimur intrare in vitam per arctam & angustã viam, & violenter rapere regnum Dei. Eſt autẽ arcta & angusta porta ſeu via, continere ſe intra limites verbi Dei, & non vagari opinionib. prẽter verbum & extra verbum, vt maxima pars mundi facit. Violenter rapere regnum Dei, eſt

aduersus iudicia sensuum & rationis humanæ, manere in simplicitate verbi Dei, perseuerare in fide & in obediẽtia erga ministerium, domitis & victis prauis affectibus.

NONVS.

12 Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discipulorum interrogare eum, dicens: Tu quis es?

13 Venit itaque Iesus, & accepit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14 Hac iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, cũ resurrexisset à mortuis.

Nemo audebat Dominum interrogare quis esset. Tanta enim erat euidentia veritatis, vt eam non solum negare, sed de ea ne dubitare quidem vllus auderet. Quoniam si quisquam dubitaret, vtiq; interrogaret. Quòd autem Christus vocat fatigatos ad prandium, iubet prandere, apponit panem & piscem: significat hoc facto non solum quòd verè resurrexit à mortuis, verumetiam symbolicè significat, se omnes refocillaturum, qui suo nomine fatigãtur in prædicatione Euangelij: quæ prædicatio aptissimè piscationi confertur, Lucæ capite quinto. Refocillaturus est autem Dominus Euangelicos piscatores, non solum in hac vita, per sustentationem & spirituales consolationes: verumetiam in futura vita, per requiem beatam in omnem æternitatem.

SECVNDA PARS.

15 Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohannis diligis me plus his? Dicit ei: etiam Domine, tu scis, quòd amem te. Dicit ei: pasce agnos meos.

16 Dicit ei rursus denuò: Simon Iohannis diligis me? ait illi: Etiam Domine tu scis quòd amem te. Dicit ei, pasce oues meas.

17 Dicit ei tertio: Simon Iohannis amas me? indoluit Petrus quòd dixisset sibi tertio, amas me: dicitq; ei: Domine tu omnia nosti, tu scis quòd amem te. Dicit ei Iesus: pasce oues meas.

Dominus sæpè confert Euangelij præcones pastoribus ouium, & eorum auditores ouibus, vt ista similitudine & curam ministrorum erga Ecclesiam, & obedientiam Ecclesiæ erga ministros Euangelij depingat, de qua re copiosè suprà dictum est cap. 10. Dominus igitur ministerium Euangelij ordinans, Petrum pastorem suarum ouium nominat, & quomodo eũ erga se cuius sunt oues propriæ, affectum esse oporteat, terna interrogatione ostendit. Ter enim Petrum interrogat, an se amet, & toties illi commendat suum gregem pascendum: significans neminem esse idoneum pascendis ouib. Christi, nisi eum qui Christum ante omnia amat. Quæ ergo hîc dicuntur Petro, sciant ministri Euangelij sibi dicta esse. Nemo enim aptus pascendo gregi Christi, vt iam diximus, nisi qui amat Christum, idq; intimè, syncerè, castè, ante omnia. Amat ergo Christum, qui eum nouit; q eum animo toto complectitur: qui ei fide adhæret: qui eius gloriam omnibus rebus anteponit: qui seruat ipsius sermones: qui imperata facit: qui se opponit ipsius aduersarijs: qui nihil facit ex proposito, quod scit illi displicere. Breuiter, qui Christum anteponit omnibus reb. mundi; videlicet opibus, honoribus, voluptatibus, ac vitæ propriæ, is Christum amare putandus est. Qui ergo opibus inhiat, honores captat, voluptates sectatur, ac vitam suam non vult venire in discrimen, abstineat à ministerio Euangelij. Amat enim vanitatem mundi magis quàm veritatem Christi. Quare nullo modo idoneus est tam augusto muneri. Christus Luc. 9. allegoria pulcherrima pingit, quales nã ministros requirat: ita enim ait: *Nemo qui manu sua admota aratro, respexit ad ea quæ à tergo sunt, aptus est regno Dei.* Hic comparantur inter se agricolæ, & ministri Euangelij: agricultura, & ministerium verbi, in hunc modum. Vt homo aliquis, qui semel se addixit agriculturę, & retrospexerit, h. e. negotiis ab agricultura alienis se inuoluerit, nõ est bonus agricola, & idoneus agriculturæ tractandæ: ita qui semel se addixit regno Dei, sc. per prædicationem Euangelij propagando, & postea auarè & ambitiosè implicatur curis huius seculi, & alienis à functione Euangelij, non est aptus regno Dei, id est, idoneus minister Euangelij. Ita pulcherrimè confertur hic ministerium Euãgelij agricolationi. Verbum est semẽ: ministri sunt agricolę: Aratrum, ipsum ministeriũ: Ager, cor hominis: Rigatio, Spiritus Sancti inspiratio. Paulus 1. Timoth. 2. confert ministerium militiæ: *Nemo*, inquiens, *militans, implicat se curis vitæ* 2. Cor. 5. dicuntur ministri Euangelij fungi legatione pro Christo. Hinc est quòd Paulus ait 1. Thessal. 2. *Quemadmodum probati fuimus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium: sic loquimur, non tanquam hominibus placentes, sed Deo probanti corda nostra. Neq; enim vnquam in sermone adulationis fuimus, quemadmodum nostis: neq; in occasione auaritiæ, Deus testis: neq; quærentes ab hominibus gloriam.* Vnde hæc in Paulo? Non aliunde quàm ab ardentissimo amore Christi, pro quo legatione fungebatur. Christus proinde cùm hîc ter Petrum interrogat an se amet, significat neminem esse, aut fore aptum Euãgelij ministrum, nisi qui ita Christum amat, vt omnia ipsius voluntati postponat: quo in negocio & ministerio sibi commisso totus occupetur, omnia ex amore faciat, omnia ex amore patiatur, omnia ex amore eò referat, vt quamplurimos lucrifaciat Christo, suo ministerio. Nam cùm toties Dominus commendat Petro pascendas suas oues, quoties eũ interrogat an se amet: vult vt cura pastoralis externa respondeat amori interno. Nam externa cura, indicium est interni amoris, quæ duo æquis gradibus concurrere in sacro ministerio par est.

Etsi autẽ hæc terna interrogatio eò pertinet,

sicuti

sicuti iam dixi, vt significetur verum, ardẽtem, & constantem amorem erga Christum requiri in ministris Euangelij, quo Christum anteponant opibus, voluptatibus, propriæ vitæ, & gloriæ sui nominis: tũ Christus eam etiã opponit ternę negationi Petri, qua Petrus Christum negauit in atrio pontificis, vt terna confessione eluat maculam fœdissimæ negationis, & in societatem Christi rursus assumatur.

Porrò quomodo debeant ministri Christi pascere oues Christi, etsi suprà ostensum est: tamen hîc breuiter est indicandum. Ante omnia teneat fidelis pastor, quod vt amore Christi ad pascendum inuitabitur: ita eodem amore regetur cura pastoralis, vt ad finem tẽdat debitum, videlicet gloriam Christi, salutem ouium & suam. Hoc autem quomodo fieri debeat, Petrus, qui hîc pascendi munus à Christo accipit, & exemplo & voce docet 1. Petri 5. cùm ait: *Presbyteros, qui inter vos sunt, hortor ego, qui simul sum presbyter, & testis afflictionum Christi, atq; idem gloriæ quæ reuelabitur consors: pascite eum qui apud vos est gregem Dei, curam eius agentes, non coactè, sed libenter: non turpis lucri gratia, sed liberaliter: neq; vt dominantes gregi, sed vt sitis exemplaria gregis.* Hîc pulchrè Petrus modum pascendi gregis Christi definit, & antithesi illustrat. Vt enim vult procul à presbyteris, id est, Episcopis & ministris verbi abesse coactionem, turpis lucri affectationem, & dominãdi in Ecclesiam libidinem: ita requirit, vt libenter, vt liberaliter, vt tanquam exemplaria gregis, officium faciant. Vult ergo Petrus, vt pastores ab amore Christi & gregis, pastorale munus auspicentur, vt per amorem Christi, in recto cursu pergãt, & propter amorem Christi ad metam properent, cùm gloriæ Dei & salutis animarum, tum propriæ gloriæ suo tempore reuelandæ, quæ erit copiosa merces laboris in pascendo præstiti. Qui aliter affecti sunt, non tã pastores, quàm mercenarij censendi sunt, quomodocunque ad pscendi officium perueniunt. Habemus quo affectu & fine bonus pastor oues Christi pascere debeat: Iam quo pabulo, & qua disciplina id fieri oporteat, vno verbo indicandum est. Pabulum debet esse verbum Dei, in libris Propheticis & Apostolicis comprehẽsum: non debet esse cumulus traditionum humanarum, quas Deus non requirit, sed abominatur potius. Nam ita vult audiri Euãgelij ministros Christus, vt ipse per eos audiatur, iuxta illud: *Qui vos audit, me audit.* Item: *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* Disciplina debet esse paterna, vt Christus, Paulus, Petrus, & alij Apostoli suo exemplo docent. Sed quia de hac re suprà capite 10. diximus copiosè, eò remitto auditores.

Cæterùm quia hunc locum torquent Pontificij ad stabiliendum Papatum, de ea re aliqd nobis dicendum est. Tametsi autem fatendum est, Dominum Petro suarum ouium curã præcipuè demandasse, & voluisse eum præcipuum ouium suarum pastorem fore: tamen ex eo non sequitur, quòd voluerit illum dominari gregi, sed pascere illum commendato sibi pabulo, hoc est Euangelio. Nam Petrus (vt modò audiuimus) se *συμπρεσβύτερον* vocat, non anteponens se alijs, sed socium eorum se agnoscens. Hinc apparet quanta sit vanitas Papæ, qui se successorem Petri esse superbè gloriatur. Nam si successor Petri esset Papa, Petrum tanquam regulam omnium actionum suarum in Ecclesia, & in tota gubernatione proponeret. Sed videmus quã omnia sint dissimilia & planè contraria, adeò vt nemo sit mentis compos, qui Papam Antichristum potius esse, quàm Petri successorem dubitet. Id quod ex collatione vtriusq; facillimè patebit. Petrus se vnà cum alijs presbyterũ vocat, & socium presbyterorum: Papa se caput Ecclesiæ gloriatur. Petrus pascit gregem Christi, & curam eius gerit: Papa à vero pabulo gregem Christi arcet, & propriam cuticulam egregiè curat. Petrus turpem quæstum prohibet, & illi aduersatur: Papa turpissimo ex lupanaribus lucro ditescit. Petrus non vult dominari Cleris, id est Ecclesiæ Christi: Papa vendicat sibi vtrunq; gladium. Petrus cum alijs subiectus est Ecclesiæ: Papa Imperatoribus & Regibus dominatur. Est proinde inanis fumus, quod iactant pontificij:

Petra dedit Petrò, Petrus diadema Rodolpho.

Sed inquies, quid si Papa rectè doceret, & piè viueret, vt Petrus, an non tunc concederes ei supremum in Ecclesia gradum? Respondeo. Concederem quidem illi supremum gradum honoris in ea Ecclesia, quam verbo & pio exemplo pasceret, non in alijs: dominium autem in Ecclesiam nequaquam illi concederem, quod Petrus & Paulus recusarunt, vt contrarium pastorali curę, qualem Christus requirit, qui solus vult esse & dici caput & dominus suæ Ecclesię, vt qui eam proprio sanguine sibi acquisiuerit.

TERTIA PARS.

Huius partis duo sunt membra: in quorum primo Dominus prædicit Petro, quo mortis genere sit glorificaturus Deum: in altero Petrum corripit, qui non sua spectauit, vt oportuit, sed erat curiosus in aliena.

DE PRIMO.

PRIMVS.

18 Amen amen dico tibi, cùm esses iunior, cingebas te, & ambulabas quò volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non vis.

19 Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum.

Christus in superioribus requirit in ministris Euangelij duo: videlicet amorem erga se, & curam pascendi gregem suum. Hîc autem tertium addit, videlicet vt sint parati ad ferendam crucem. Siquidem quod à Petro exigit Dominus, id ab omnibus exigit. Est enim par ratio ministerij in omnibus. Ratio autem, cur Christus velit suos paratos esse ad ferendam crucẽ, hęc est: cõfessio Christi & doctrinę ipsius in hoc mundo non carebit periculo. Mundus enim

Christo & eius doctrinæ se opponit. Præmonet ergo Dominus Petrum de periculo, quod illi imminebat: non quidem statim in florente ætate, sed vbi consenuerit, & sparserit Euangeliũ latè per orbem. Huic prædictioni Christi euentus respondit. Nam postquam Petrus in Ponto, Galatia, Cappadocia & Bithynia, præterea etiã in Italia (vt multi volunt) prædicasset Euangelium: Romæ tandem Nerone Imperatore, verso deorsum capite crucifigitur. Atq; ita Petrus nolens quidem ad crucem venit, sed volens eã sustinuit & vicit. Testatur proinde exemplum Petri hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, adeò naturalem esse, vt nec senectus eum Petro auferre potuerit.

Notandum est in primis, quo elogio Euangelista ornat crucem piorum: ita enim prædictioni Christi subiungit: *Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum.* Hìc vult Euangelista, vt pij rapti ad supplicia, conferant inter sese amarissimam mortem, & gloriam Dei simul: vt non solum intueantur mortis amaritudinem, sed etiam gloriæ Dei dulcedinem, quæ faciet vt vel amarissimam mortem contemnãt, tametsi eam naturali affectu, vel sanctissimi quique formidant. Pro Christo ergo pati, non est tantum gloria constantiæ in discipulo, verum etiam gloria Dei agitur, pro cuius veritate quis moritur. Nam qui ob confessionem doctrinæ Christi moritur, multa laudabilia coniungit. Primùm enim edit testimonium fidei suæ, & amoris, quo Christum complectitur, quod sane arduum opus est: præsertim quando tyranni persequuntur, & exquisitis tormentorum generibus eam abolere conantur. Deinde, veritatem doctrinæ quam profitetur, proprio obsignat sanguine. Ex quo factum est, vt supplicia piorum dicantur martyria, id est, testimonia. Testantur enim se eam doctrinam profiteri, pro qua non dubitant mori. Tum constantiæ exemplo inuitant multos, vt doctrinam illam & veram & diuinam amplectãtur, vnde fit vt à pluribus Deus glorificetur. Contra verò, qui recusant adire pericula pro veritate doctrinæ, fide & amore Christi se vacuos esse ostendunt: veritatem doctrinæ abnegant, & exemplo multis nocent.

Porrò cùm hìc cincturæ voluntariæ, & inuoluntariæ meminit Dominus, symbolicè discernit inter voluntariam disciplinam, & crucem quæ aliunde infertur. Voluntaria disciplina, qua quis affectus moderatur, & actiones regit, est quidem vtilis & laudabilis: verùm crucem aliunde allatam patienter ferre, maius decus est.

SECVNDVS.

Et cùm hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

Quos olim Dominus in cœlo glorificaturus est, eos vult in hoc mundo sibi cõformes in cruce fieri, quãtum quidem ad genus attinet. Ideò Dominus Petro dicit, *Sequere mè*: scilicet in vocatione, ad quam vocatus es: & in cruce, quæ vocationem comitatur. Hoc si feceris, futurum est vt simul mecum gloriam obtineas, qui hìc mecum passus es ignominiam. Dixi quantum ad genus attinet. Nam tametsi multi fuêre ministri verbi, qui placidè mortui sunt, vt noster Euangelista, qui hæc scribit: de quo memoriæ proditum est, quòd Epheſi placidè inter manus discipulorum mortuus sit sub Traiano, vt plurimi testantur: tamen conformes fuêre Filio Dei in cruce. Nam in vita sua multa dura pati coacti sunt, vt noster Iohannes in exilium missus erat, & alij alia patiuntur, adeò vt nemo sit expers crucis, iuxta illud Pauli: *Omnes qui volunt piè in Christo viuere, persecutionem patientur.* Taceo tentationes varias, quæ pijs molestissimæ sunt, & acerbissimæ. Taceo acerrimam luctam carnis & Spiritus, quæ vsque ad finem durat in sanctis. Taceo sensum iræ Dei, subinde orientem. Prætereo molem negociorum, sub qua sæpissimè ita fatigantur pij, vt potius mori optarent. Atq; ita pijs nunquam desunt afflictiones, quas non sibi accersunt, sed aliunde inferuntur. Cauebũt autem in primis pij, ne sibi ipsis propter res nõ necessarias crucem accersant. Quæ enim ferri possunt illæso fundamento, non præcipitent nos in discrimina non necessaria.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

20 Conuersus Petrus, videt illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna sub pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille, qui te tradet?

21 Hunc ergo cùm vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid?

Cùm Petrus ex prædictione Domini, pericula & crucem sibi imminere propter confessionem & prædicationem Euangelij intelligeret, conuertit se ad Iohannem, & quærit à Christo, quid nam sit de illo futurum: num & ille similia sit passurus, & martyrio glorificaturus Deum. Hæc interrogatio curiositatis erat inanis, & nõ piæ humilitatis. Debuisset enim Petrus pia humilitate se voluntati Domini subiicere: sed pro ingenita carnis stultitia curiosè inquirit, quæ scire ei non erat vtile. Huc pertinet dictum, 1. Thessal. 4. hortantis nos vt quiescamus, & propria agamus: hoc est, vt quilibet in sua vocatione sit sedulus & fidelis, sine curiositate.

SECVNDVS.

22 Dicit ei Iesus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?

Quia dictum Domini hypotheticum est, frustrà interpretes quidam ex eo categoricum faciunt, illudq; in hunc modum interpretantur: Volo eum manere, donec veniam, vastaturus scilicet Ierusalem per exercitum Romanorum. Etsi autem Iohannes vidit deuastationem Ierusalem: tamen ad eam non potest accommodari di-

ri dictum Domini, cùm Dominus tantummodo hoc dicto curiositatem Petri retundere voluerit. quasi diceret: Siue velim illum manere, siue non, quid ad te. Desine ergo percunctari quæ tua non refert. Hoc Domini dictum reprimat curiositatem nostram, ne inquirendis ijs quæ aliorum sunt, & non nostræ vocationis: & moneat nos, vt in timore Dei sequamur Christum, ei in vocatione nostra nos totos submittentes. Quantum autem ad exitum Iohannis attinet, scribit quod placidè sit mortuus Ephesi, tertio anno Traiani imperatoris, postquam docuisset 67. ferè annos. Tot enim anni interlapsi sunt à 18. anno Tyberij (quo tempore Saluator noster passus est, & tertio die reuixit) vsque ad tertium annũ imperij Traiani. Et cùm multas hæreses interea temporis exortas vidit Ioannes, hoc suum Euangelium scripsit, vt Ecclesia Christi haberet, quo se muniret aduersus hæreticos: quorum alij personam Christi, alij officium oppugnabant.

TERTIVS.

23 Exijt ergo sermo inter fratres, quòd discipulus ille non moreretur, & non dixerat ei Iesus: non moritur: sed si eum velim manere donec veniam, quid ad te.

Corrigit Euangelista errorem eorum, qui ex hypothetica fecerunt categoricam; significans ex nuda hypothetica nihil certi concludi.

QVARTVS.

24 Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quòd verum est testimonium eius.

Iohannes clausurus suum Euangelium hoc addit, vt fidem sibi & aliis Apostolis adhibeant lectores. Nam cum oculis tutius, quàm auribus, & oculis & auribus simul tutissimè creditur, vult Iohannes, qui & vidit & audiuit quæ scripsit, cũ aliis Apostolis, vt sibi tanquam veraci teſti credamus. In hunc modum etiam exorditur suam Epistolam: *Quod erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ (& vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam.) Quod inquam vidimus & audiuimus, id annunciamus vobis.*

QVINTVS.

25 Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur sigillatim, nec ipse opinor mundus caperet eos, qui scriberentur libros.

His verbis primùm nobis commendat Iohannis historiam Christi, ab aliis Euangelistis scriptam. Multa enim facta Christi referũt alij, quæ Iohannes omisit; qui potius occupari voluit in signandis concionibus Christi, quàm in miraculis explicandis. Deinde hyperbole significat multo plura & fecisse & dixisse Dominũ, quàm quæ scripta sunt vel à se, vel ab alijs: sed ea quæ scripta sunt, sufficere ad salutem consequẽdam, testatur in fine præcedentis capitis, cùm ait: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis quòd Iesus sit Christus ille Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.* Huic ergo Iesu Christo, Filio Dei æterno, Mediatori & Saluatori nostro vnico, vnà cum Patre & Spiritu Sancto, sit honor, virtus & gloria in omnia secula, & in omnem æternitatem. Amen.

Amen.

FINIS.

ERRATA SIC EMENDABIS.

Pag. 38. vers. e 8. pro philosophus, legè populus 41. b 6. & 42. a 1. fragrantissima 78. d 6. humiliatum 158. a 7. esto 166. e 1. ergo 186. f 3. oppetituri 191. b 9. diligeret 221. d 6 connocat 267. f 7. Titum 295. c 5. oſculo 297. f 3. nihil minus 399. b 6. ſymbolo.

LOCORVM SCRIPTVRAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI IN HISCE COMMENTARIIS EXPLICATORVM,

ELENCHVS.

Ex Veteri Testamento.

GENES.3. Semen mulieris conteret caput serpentis 2 e.143 a.370 c. Cùm audisset vocem Domini deambulantis in paradiso vespere 37.d
Genes. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo 326 g.380 a
Exod. 12 Edent carnes nocte ista 37 f. Non comedetis in eo crudum quid, nec coctum aqua 38 b
Tob. 4. Maxima sunt nobis & pretiosa dona promissa 204 a
Psal. 13. Non est intelligens: non est requirens Deum: simul inutiles facti sunt 268 a
Psal. 16. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem 380 d
Psal. 17. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis 59 d
Psal. 22. Virga tua & baculus tuus: ipsa me consolata sunt 39 e
Psalm. 27. Dominus lux mea 157 d
Psal. 34. Odio habuerunt me gratis 195 a
Psal. 41. Qui manducat panem meum, leuauit contra me calcaneum suum 101 g
Psal. 50. Asperges me Domine hyssopo 37 d
Psal. 68. Glorificabunt nomen tuum, quoniam magnus es tu. 272 c
Psal. 87. Anima mea repleta est malis, & uita mea inferno appropinquauit 59 d
Psal. 94. Hodie si vocem eius audieritis, nolite indurare corda vestra 77 b
Psal. 118. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini 70 g. Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israël 51 b
Prouer. 17. Qui iustificat impium, & condemnat iustum, vterq; est abominatio coram Domino 342 f
Prouerb. 29. Non te laudet os tuum 99 c
Ecclesiastæ 5. Redde Deo iuramenta tua 247. a. b
Ecclesiastæ 8. Cogitabam vt scirem hoc, sed difficile erat in oculis meis 201. a
Ecclesiastæ 11. Arbor in quocunque loco ceciderit, ibi erit 101. e
Ecclesiastici 11. Priusquam exploraueris, ne accuses quemquam 130. f
Ecclesiastici 29. Cõclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo 135. d
Ecclesiastici 37. Fili, effunde lachrymas super mortuo 18. d
Ecclesiastici 31. Auaricia est lignum offendiculi 92. d
Esaiæ 6. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum 76. d
Esaiæ 11. Et erit sepulchrum eius gloriosum 364. c
Esaiæ 53. Cùm posuerit animam hostiam pro peccato, videbit semen longæuum 70. a. 370 g. Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est 73. e
Esaiæ 53. Vidimus eum tanquam leprosum & extremum virorum 334. c
Ierem. 16. Ecce dies venient & non dicetur vltrà: Viuit Dominus qui eduxit filios Israel de Aegypto 35 c
Ezech. 20. In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum 29. f
Oseæ 6. Viuificabit nos post biduum, die tertio suscitabit nos 373. g. 374. b
Abacuc 1. Prævalente impio aduersus iustum, egreditur iudicium peruersum 342. c
Zachar. 9. Exulta valde Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce rex tuus veniet, &c. 52. f. 53. a
Zachar. 12. Videbunt in eum, quem pupugerunt 361. b

Ex Nouo Testamento.

MAtth. 1. Saluabit populum suum à peccatis eorum 349. c
Matth. 5. Ego dico vobis: Ne iuretis omnino 247. a. Ego dico vobis: ne resistatis malo 300. a. Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum 201 d.
Matth. 6. Pater noster qui es in cœlis 21. d. 260. a
Matth. 12. Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei 356. a
Matth. 16. Vade post me Satana, scandalum es mihi 198. c
Matth. 18. Necesse est vt veniãt scandala: sed væ homini, per quem scandalum venit 198. f
Matth. 19. Si vis vitam ingredi, serua mandata 163. c
Matth. 22. Diliges proximum tuum sicut teipsum 117. c. Quoties volui vos congregare, vt gallina pullos suos congregat 73. c
Matth. 23. Nolite vocari Rabbi 99. c. Volui te congregare, & tu noluisti 73. f
Matth. 26. Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine 90. d
Matth. 28. Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi 254. a
Lucæ 1. Visitabit Oriens ex alto, illuminans eos qui in tenebris & in vmbra mortis sedent 72. a
Lucæ 9. Nemo qui manu sua admoto aratro respexerit ad ea quæ à tergo sunt, aptus est regno Dei 415. b
Lucæ 11. Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud 389. d
Luc. 19. Veni seruare quod perierat 84. a
Ioan. 1. Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est 144. f. g. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis 76. b. Dilexerunt tenebras magis, quàm lucem 73. d
Ioan. 3. Vẽtus quò vult spirat, & sonum eius audis 145. g
Ioan. 5. Scrutamini scripturas: quia illæ testimonium perhibent de me 369. a
Ioan. 6. Amen dico vobis, quæritis me non quia vidistis signa 24. b
Ioan. 12. Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me 81. c
Ioh. 13. Diligite uos mutuo, sicut ego dilexi vos 118. a
Ioan. 15. Ego sum vitis, uos palmites 47. b. Si non venissem, peccatum non haberent 84. b
Ioan. 16. Quidquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis 21 b
Iohan. 19. Consummatum est 359. a. Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me 358. d
Actor. 2. Et baptizetur vnusquisq; vestrûm in nomine Iesu Christi 235. b
Act. 23. Percutiet te Deus, paries dealbate 318. e
Roman. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum 161. d. Vnius delicto multi mortui sunt 2. d
Rom. 8. Si spiritus eius qui suscitauit Iesum ex mortuis, habitat in uobis 47. e
Rom. 10. Christus finis est legis in iustitiam omni credenti 143. f. 262. a
Roman. 10. Non est distinctio Iudæi & Græci 55. b. Si confessus fueris Dominum Iesum ore, & credideris corde tuo, quòd Deus illum excitarit ex mortuis, saluus eris 367. a

Roman. 12. Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habete 170.g
1. Cor. 2. Si cognouissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent 279.d
1. Corinth. 6. Qui adhæret Domino, vnus Spiritus est 46.c
1. Corinth. 9. Subigo corpus meum, & in seruitutem redigo 164.e
1. Corinth. 10. Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt 35.b
1. Corinth. 15. Christus resurrexit primitiæ dormientium 13.e
2. Corinth. 13. Si linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam, &c. 116.c
Galat. 4. Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere 35.f. 88.f
Galat. 5. Fides operatur per charitatem 163.b
Ephes. 4. Hortor vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis 170.c
Ephes. 5. Membra sumus corporis eius, caro de carne eius 46.e
Philip. 2. Qui cùm esset in forma Dei, non duxit rapinam æqualem esse Deo 173.c
Philipp. 4. Nolite soliciti esse, quia Dominus propè est 259.d
Colos. 1. Et vos qui eratis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis 164.d
Coloss. 3. Charitas est vinculum perfectionis 115.c
1. Thessal. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, ne contristemini 18.d
1. Thessal. 5. Ab omni specie mali abstinete 199.f
2. Thessal. 2. Reuelabitur iniquus ille, quem Dominus destruet spiritu oris sui 297.f
1. Timoth. 1. Finis legis est charitas ex puro corde, conscientia bona, & fide non ficta 112.f
1. Tim. 2. Volo viros orare in omni loco, sustollentes manus puras 250.b
1. Timoth. 6. Radix enim malorum omnium est auaritia 92.d
2. Timoth. 2. Memor esto Iesum Christum resurrexisse à mortuis 158.a
2. Tim. 4. Bonum certamen certaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui, &c. 58.d
Hebr. 13. Quorum animalium sanguis infertur in sancta per pontificem 345.f (417.b
1. Petri 5. Pascite eum qui apud vos est gregem Dei
1. Iohan. 1. Annunciamus vobis quod audiuimus, vt & vos habeatis societatem nobiscum 47.d
1. Iohan. 2. Non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus 111.c. Quia tenebræ præterierunt, & lux vera iam lucet 111.e. Quod est verum in ipso & in vobis 111.d
1. Iohan. 3. In hoc cognoscimus, quòd in ipso manemus & ipse in nobis ex spiritu 47.c
1. Iohan. 3. In hoc cognouimus charitatem Dei, quòd ipse animam suam pro nobis posuit 118.e
1. Iohan. 3. Qui habet hanc spẽ, in eo purificat seipsum, sicut ille purus est 179.e
1. Ioan. 4. Deus charitas est: & qui in charitate manet, in Deo manet 135.f
1. Iohan. 5. Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra 139.b. 234.b

LOCORVM SCRIPTVRAE FINIS.

RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM HVIVS OPERIS LOCVPLETISSIMVS INDEX.

Abelis sacrificium cur Deo placuerit 213.c
abitus Christi modum discipuli ignorarũt 142.a
abnegare semetipsum 57.e
abominabile quid hominibus 212.d
Abraham cognitionem sui habuit 268.c
Abraham cur beatus 390.f
Abraham cur perfectus iudicetur 107.c
Abraham cur sit arbor bona 390.f
Abrahæ fides 19.b
absolutio pædagogica fit per Euangelij ministros 23.g
acclamatio non eodem modo ab Euangelistis recitatur 51.f *huius diuersitatis ratio* ibid.g
Vtrum Accusatos de crimine aliquo, si eius criminis reus fuerit, debeat interrogatus mox veritatem fateri 343.e
Achilles eum qui aliud in corde celat & aliud ore loquitur, quantopere odio habeat 73.f
Achimelech non auditus interficitur à Saule 313.f
Achitophelis consilium infatuari petit Dauid 294.f
actionem sub passiua forma significari, apud Hebræos non inusitatum 53.d
in Actione pia & Vtili quæ spectanda 411.e
actionum miraculosarum Christi adumbratio 24.a
actionum omnium norma, Dei Voluntas 64.e
Adam tales genuit, qualis ipse transgressione factus est 2.c
Adam turpiter à Domino suo agnito deficit 312.b
Adam Vinet naturali & spirituali Vita 386.e
Adæ peccatum lapsus causa 11.e
in Adamo quomodo simus lapsi 304.e
adiaphora quæ Chrysostomus vocet 199.b
adoptionis nostræ in Christo quod genus operum sit perspicuum testimonium 129.d
in Adoptionis numero qui sint 275.c
adorare est creaturæ, adorari verò Domini 216.c
adoratio duplex in Scriptura 15.e
adoratio signi crucis & contemptus Vtrumque extremum fugiendum 218.f
non in Aeternum, Scripturæ phrasis 95.c
affectiones in humana natura Vnde Vitiosæ fiant 16.f
affectus quid 267.b
affectus quam fiduciam requirat 267.b
affectum Deus plus respicit quã censum 133.c
affectum pium quando Dominus pro facultate reputet 129.e
affectus nostri Voluntati Patris cœlestis subijciendi 64.d
affectibus cur nomen pedum tribuatur 72.a
affectus suos & prauam Voluntatem mandatis Dei anteponere, in mundo admodum Vsitatum 332.e
afflictio nostra Via regni cœlorum 227.d
afflictiones humanitatis propriæ 16.f
afflictiones pijs nunquã desunt 420.
afflictiones & infirmitates piorũ sunt instrumenta gloriæ Dei 4.g

in Afflictionibus huius vitæ vnde cõsolatio petenda 158.a
in Afflictionibus omnibus qua spe nos erigamus 140.d
agnus ceremonialis 88.e
agnus cur totus edendus 38.f
agnus phasæ cur absq; macula eligi debuerit 36.c
agnus Phasæ cur anniculus esse debuerit 36.e
agnus Phasæ cur de grege fuerit accipiendus 36.g
agnus phasæ cur masculus esse debuerit 36.d
agnum paschalem edere quid sit 38.c
agnum Phasæ cur tota multitudo immolare iubeatur 37.a
agnum suum cur singulæ familiæ immolare iubeantur 37.b
agni phasæ Iudaici & Christi collatio 35.e
alacritas & reformidatio diuersa habent principia 62.c
alapis probrosis iactantiam nostram Dominus luit 316.e
Alciati de palma epigramma 50.c
allegoriis omnia inuoluere, est euangelium abolere 168.b
in Allegoriis quæ regula tenenda 168.b
amantes etiam non rogati in necessitatibus opem ferunt 4.c
amantium quid proprium 397.f
ἁμαρτία quomodo à Iohãne definiatur 277.e
ambitio & auaritia via ad sempiternam miseriam 294.b
Ambrosius de mœrore Christi 60.c.e
Ambrosij & Basilij ἀντιψαλμῳδίαν 214.a
Ambrosij locus de Christi nuditate 353.e
ambulandi verbo quid significetur 70.f
ambulare in luce quid 72.d
ambulare in via quid 70.f
in Ancilla ostiaria Caiphæ quale exemplum habeamus 312.d
amen assenerationis subiectæ testimonium 247.f
amen in assenerationibus cur adhibeatur 247.f
amicus fidus animæ medicina 188.b
amicus verus pectoris sui secreta amico aperit 188.c
amici veri aduersis amicorum afficiũtur 9.c
amicorum amor reciprocus 187.f
amicitia cum Christo quanti æstimanda 188.a
amicitiæ politicæ & religiosæ discrimen 311.a
amor affectus quo amans amato sopũlatur 4.c
amor laudabilis 57.b. vitiosus ibid.
amor omnia sæua & immania leuia facit 122.b
amor suipsius duplex 57.a
amor uerus non sentit amaritudinem 122.c
amoris argumentum est operis exhibitio 62.e
amoris Dei indicia 160.c
amoris limites sapientia Dei rectius nouit, quam rationis acumen 5.b
amoris mutui inter parentes & liberos flammula cur in natura relicta 260.f
amoris soror dulcedo 122.c
Anabaptistæ quo Domini dicto abutantur 167.c
anabaptistæ vnde suos enthusiasmos extruant 168.b
anabaptistarum enthusiasmus 156.a. 241.e
anabaptistarum error 43.b
anabaptistarum erroris confutatio 205.c
anabaptistarum furor 301.e
anabaptistarum seductio 80.e
anagogæ Origenistarum 168.a
anathemata coram Deo qui sint 159.d
angeli non fruſtra in sepulchro nunc sedisse, & nunc stetisse dicuntur 376.f
angeli resurrectionis Christi testes 397.a
angeli spiritus administratorij 352.e
angelorum cultus 213.f
angelorum ministerio cur Dominus vtatur ad renunciandum Christi resurrectionem 376.f
angelorum testimonio quomodo Christus glorificatus 65.b
anima Christi cur turbata 67.b
anima hominis victa fame spirituali quomodo rursus erigatur 91.d
anima nostra quomodo cõseruetur & reficiatur 38.a
anima nostra quomodo pascatur 48.b
anima vera charitate ignita, Deo similis est 115.f
animæ Christi cruciatus maiores corporis 358.e
de Animæ Christi perturbatione Esaiæ uaticinium 104.a
in Animæ Christi perturbatione quæ concurrant 103.e
animæ excitatæ indicium 13.d
animæ mors tristior morte corporis 22.g
animam ponere quid sit 370.g
animam suam quis amet 57.a
animam suam quis perdat 56.f
animam quis custodiat in vitam æternam 57.b
animarum resurrectio corporum resurrectionem præcedit 12.g
animãliũ extra castra crematio, Christi figura 345.f
animus Christiani militis Dei veritate est firmandus 39.b
animi fortitudo in quibus sita 239.b
animi trepidatio quid in Christo sit 62.d
animi vitia vt corporis leuiter tractanda sunt 131.a
ἀνομία quid 277.f
Antichristus Domini spiritu abolebitur 297.f
Antiochi in templo Hierosolymitano idolum 217.a
Antiochi statua in templo Dei collocatio 157.d
in Antiochia consiliopiorum doctorum imagines inuectæ, rursus sunt euersæ 218.g
ἀντιψαλμῳδίαν in ecclesia vsus 214.b
Apostoli quando operari possint 152.f
apostoli quomodo Deum inuocẽt 153.a
apostoli veritatis testes 209.b
apostoli vnde δωδεκάφυλοι dicti 241.d
apostolorum officij adumbratio 410.a
in Apostolis vnde tanta vis sit, vt maiora opera faciant 152.e
inter Apostolos & ecclesiæ doctores distinguendum 168.c
apparitionis Christi finis 393.a
apparitionum Christi cur Euangelistæ & Paulus non seruent similẽ ordinem 378.e
arboris bonæ boni fructus 390.b
arcæ Noæ ostium in latere factum quid adumbrarit 361.e
arrhabo quid 386.b
arrhabo pacti symbolum 239.f
Arrianorum argumentum quomodo refellatur 166.a
Arrianorum delirium 173.b
Arrianorum furores 153.a
Arrianorum reprehensio 103.a
Arrianorum veneni absersio 265.d
arrogantia cæca quid faciat 28.a
ἀρχιερατεία cur impia, ethnica & sacrilega 216. f. cur in eum pontifices proram & puppim diuini cultus collocent ibid.g
Aschan quid Hebræis 371.a
asellus populi gentilis adumbratio 52.e
in Asina Balaam Dei spiritus etiam loquitur 28.b
assenerationis Christi qualis 104.c
Athanasij dictum de præsentia Christi 155.d

sti 155.d
Athanasij locus de imaginibus 224.d
Athanasiani symboli dictum quo accipiendum 173.f
Atrei tyranni & serui colloquium 172.a
auarorum inhumanitas & iniustitia erga mercenarium 128.d
auaros incidere in tentationem & laqueum 92.d
auaritia cur fœda est in ministris Euangelij 92.e
auaritia & ambitio quid faciant, in Iuda apparet 293.a
auaritia malorũ omnium radix 92.d
auaritia offendiculi lignum 92.d
auersi & conuersi quomodo contraria 321.c
Augustinus duplicem Christi præsentiam facit 110.b
Augustini dictum memorabile 91.d 360.b 396.c
Augustini locus 21.g 24.d 58.c 75. 76.c.f 97.c 99.d 122.b 125.c 142.d 143.a 144.a 166.f 170.e 179.d.e 184.c 188.e 216.c.d 233.e 241.b 265.d 318.c 320.b 323.f 342.b 346.f 361.d 370.d 388.b
Augustini de amore patris erga nos locus 253.b de charitate 121.c de Christi & credentium copula 47.a de Christi sepultura 365.d de Christi silentio 337.c de Dei Voluntate 64.e de dilectione Christi 159.f de Iesu portantis crucẽ suam 345.b de petitione 251.e item Ambrosij ibid. de præsentia Christi 44.g 45.a 229.f de Vnitate 287.d de Voce cœlesti 67.a
Augustini sententiæ quomodo Christus nobis adsit, expositio 180.f
Augustini verborum de charitate expositio 119.f
auxilium cur Dominus interdum differat 5.d
Azymis cur septem diebus carnalis Israel vesci debuerit 38.e
azymos quomodo Paulus interpretetur 38.e
per Azymos panes quid significatum 38.d

B

Baculus quid symbolicè significet 39.d
Balaami ambitio & auaritia 294.b
Baptismus quid 90.c
Baptismus Christi in quem mundi annum incidat 372.c
baptismus insertionis nostri in corpus Christi testimonium 47.g
baptismus æternæ lotionis obsignatio 96.d
baptismus quomodo purget iuxta Augustini sententiam 179.d
baptismus regenerationis lauacrum 90.c
baptismo inauguramur corpori Christi 89.f
baptismo non rectè vtens indicium accipit 96.e
de Baptismo externo iudicium 98.c
Basilij & Ambrosij αὐτοψαλμῳδία 214.a
βλάσφημα & nomine Scriptura superstitionem complectitur 212.c
Beatitudo huius mundi vana in quibus posita 388.g vana quomodo à Dauide definiatur 389.e
beatitudo summa in quibus rebus sit posita 61.f
beatitudo vera & perfecta quæ 391.d quid sit ibid.
Beatitudinis causa quæ sit 101.c
beatitudinis promissiones innumeræ 389.f
beatitudinis veræ inchoatio fit in hac vita 389.d
Beatitudinem in quibus Epicurei collocent 389.b
beatitudinem veram quis in hac vita inchoet 389.e
ad Beatitudinem veram quomodo veniatur 389.e vnica via est, Christus 389.g
à Beatitudine vera qs aberret 390.a
de Beatitudine huius mundi Martialis carmen 389.b
Beatus in Scripturis quis pronuncietur 274.f
Beati qui & qui non 101.e
in Beatorum catalogum qui referendi 408.e
Beatos quos ratio non illuminata verbo Dei, pronunciet 389.c
Bedæ locus de tunica Christi inconsutili 354.a
Benedicti cultus 216.b
Benedictio maledictioni opposita 51.d
Benedictionis voce quid contineatur ibid.
Benedictiones corporales signa benedictionum spiritualium 34.g
Beneficentia ornat hominem 135.a
Beneficentiæ fructus 135.b
ad Beneficentiam indigentibus fratribus exhibendam quomodo incitemur 135.b
beneficium Christi vniuersale quorum hominum vitio fiat particulare 264.d
Beneficium quo anima liberatur multo præstantius est quàm quod corpori præstatur 131.b (132.f
in Beneficijs dandis quid requiratur Bernhardi dictum 362.b
Bernhardi exclamatio in Iudã 293.e
Bernhardi locus 135.g 269.b 316. d.g 357.c.d.e 380.b.e 385.b
Bernhardi de petitione locus 183.e de resurrectionis Domini vsu 394.a de scandalis 199.d
Bethabaræ situs 8.g
Bethaniæ à Ierusalem distãtia 9.a.b
Bibere sanguinem Christi quid sit 38.a
Blasphemos è medio tollere, cultus diuinitùs mandatus 208 ô
Bona æterna absque conditione petẽda 183.e temporalia cum conditione sunt petenda ibid.
bona æterna & temporalia dissimiliter petenda 183.d
bona corporalia symbola sunt bonorum spiritualium 24.c
Bona diuturniora præferenda sunt minus diuturnis 116.g
brachium Domini quid 76.a
brutorum cultus 215.b

C

Cæcitas iustissima peccati pœna 27.d
Cæremoniæ quæ adiaphoræ 167.e
cæremoniæ quæ cum mandato Dei pugnent 167.e
Cain cultum Dei polluit errore & hypocrisi 213.d
Caini oblatio cur superstitiosa 213.e
Caiphas astuta vulpecula 313.f
Caiphas Iosephus dictus à quo pontificatum acceperit 28.e
Caiphas pontificatum dolo & propter munera accepit 29.e
Caiphæ pontificis arrogantia 309.d item somnium ibid.e
Caiphæ consilium 28.b interrogatio quò tendat 313.a
Calamitates futuri iudicij πολλήματα 3.d
calamitates iræ diuinæ testimonia ibid.
calamitates omnes humani generis mortis vocabulo comprehenduntur 2.d
Calendarium Iulianum 87.a
Calix est κοινωνία sanguinis Christi 90.e
Caro mortem & crucem naturâ fugit 56.f
caro non capit quæ spiritus Dei sunt 172.f
Carnis infirmitas 138.f
carnis in rebus diuinis insipientia 66.c
carnis mortificatio 35.b 146.b
carnis sensus verbo Dei premi debet 39.c
Carnes edere cũ lactucis agrestib. 38.f

Catharinæ cultus 216.b
Catonis de somno dictum 7.e. Versiculus 131.d
causa effectum præcedit, non sequitur 113.a
causarum dissimilium effectus dissimilis 63.a
cedri arborum natura 292.e
cedrorum naturam quomodo pij imitentur 292.e
charitas Virtutes aliorum suas facit 124.c
charitas aliis donis excellentior 117.a
charitas Christiana caput obedientiæ erga Deum 113.e
charitas Christiana cur sit debitum 113.f
charitas Christiana cur necessaria 114.f
charitas Christiana est conseruatrix & custos bonæ conscientiæ 121.f
charitas Christiana fonti similis 121.d
charitas Christiana in homine quid operetur 121.f mater & radix omnium virtutum 122.d non debet esse inconstans, & fortunæ vices imitari 119.a. omnibus piis necessaria 113.f. operatur ἀντάρκειαν 122.a. operatur patientiam in aduersis 122.b. quæ sit 112.c. quomodo cum dilectione Dei cohæreat 115.b. quomodo suum possessorem faciat 122.a. thymiama 116.a. vnde quotidiana incrementa capiat 113.e
charitatis Christianæ affectus vnde efficiscatur 135.e. causæ 113.e. dignitas 115.e. effectus 121.d. effectorum discrimen vnde petendum 121.e. expers, frustra de fide & Spiritu Sancto glariatur 115.b. fructus 135.e. gradus 119.d. gradus quo respectu spectandi 120.a. modus 117.e. necessitas 117.d. origo 112.e. vis in quibus conspiciatur 122.e
in Charitate Christiana, qua se mutuo fideles complectuntur, quæ spectanda 112.d
charitas cùm sit benenola, est etiam benefica 124.c
charitas cur fide & spe maior 117.c. cur tegat peccatorũ multitudinem 124.a
charitas ex fide nascitur 287.f. erga proximũ in quo genere operũ maximè cernatur 129.b fautrix Virtutũ & rectè factorũ 124.b ferro ignito similis 115.f. ficta q̃ sit 121.b. fraterna iustificationis finis 113.b
charitas fraterna unde manet 113.a. germana homines coniungit vera & sancta concordia 122.e. ad hãc concordiam quæ argumenta inuitent ibid.f. similis esse debet carbunculo 119.a. gradibus variat, sicuti spes, ex qua nascitur 119.e. hypocritica quæ sit 119.b. nobilissima gemma dicitur 115.f. nostra quando sancta sit 117.f. odor bonæ fragrantiæ in Dei templo 115.g. ornamentum templi Spiritus Sancti 115.g. perfectionis vinculum 281.e. quam Christus à nobis requirit, cur dicatur Christiana 114.e. sancta, quam Christianã nominamus, vnde efficiatur 113.e. se vertit ad inferiora membra corporis mystici 124.d. signũ est q̃ iustificati sumus, & filij Dei nati 117.d. tegit peccatorũ multitudinẽ 123.f. & peccata aliorum 124.b
charitas vera discipulorũ Christi nota 112.c. quid requirat 102.f.
charitatis veræ & Christianæ definitio vnde sumi possit 118.a plena ratio in quibus rebus cõsistat 119.c.
charitatis dignitatem quibus argumentis Paulus extollat 116.a. effectorum congeriem quõ Prosper colligat 122.c. encomia apud Patres 116.f. gradus quomodo Augustinus ordinet 121.c
de Charitatis gradibus Augustini sententia 119.f
charitatis inter homines quos gradus Paulus faciat 120.a. natura quæ sit 62.b
charitati q̃ cedãt et postponãtur 116.c
charitatem quibus modis Christus nobis commendet 114.c. veram non habet nisi discipulus Christi 112.c
in Charitate oĩs pauper est dives 122.b
Christiani omnes vnum corpus mysticum faciũt 123.c. quõ à iure peccati liberentur 174.f. soli veram fidem habent 139.e
Christianissimus quid 114.b. 351.a. in qua sanctificatione consistat 350.g
Christus absolutissimum charitatis exemplar 187.a. an adsit & absit simul 229.e. hanc ἀντιλογίαν quõ Augustinus et Cyrillus soluãt ibid. an lauerit aliquorũ aut omniũ pedes, prinsquã ad Petrũ veniret, q̃stio ociosa 93.f. an vbiq; sit, quia Deus 44.f. benedictus venit in nomine Domini 51.e. bonũ pro malo reddit 318.c. cedrus magna dicitur 292.e. cum Lazaro resuscitato cur cænauerit 40.a. constantissimo amore suos diligit 118.g. crucifixus lac est sugẽtibus, & solidus cibus proficientibus 236.a
Christus cur benedictus dicatur 51.d cur crucifigi debuerit 69.cur delicta nostra sua fecerit 144.a. cur docuerit 73.b. cur in mundum venerit 83.f cur leuet oculos in cœlũ ad patrem, cũ pater vbiq; sit 259. cur miracula ediderit 73.b. cur Nazarenus vocandus 349.e. cur noluerit caput & manus Petri lauare 96.cur non apparuit post resurrectionem suã pontificibus & senioribus populi 378.d. cur nõ Iudæorum traditionẽ sit secutus, quod ad tempus comestionis agni attinet 89.cur nostra delicta sua fecerit 262.cur obscurè discipulis dixerit, quod clarè dicere poterat 242.cur panis viuus dicatur 413. hic panis quomodo edatur ibid. cur petra scandali in scripturis dicatur 198.cur proditoris sui toties mentionẽ faciat 102. cur veræ vitæ comparetur 177.a. Veritas, Via & vita 143.cur vnius certi generis operum in sententia iudiciaria meminit 129.a. cur se resurrectionem & vitam nominet 11.d. cur sit resurrectio & vita 11.f. cur suũ corpus nudum probris hominum exposuerit 353.d
Christus Dei filius natura, ab æterno patre natus 20.f
Christus diligit nos gratis 118.b
Christus dupliciter resurrectio & vita 12.b
Christus est Veritas constantia promissorum 145.b
Christus est Veritas, veræ libertatis donatione 145.d
Christus factus est pro nobis peccatum 36.a
Christus fide edendus 38.f
Christus filius hominis & Dei 173.f
Christus habitat in fidelibus per fidem 158.f
Christus homo cuius respectu vbique esse dicatur 45.e
Christus iam mortuus an verus homo fuerit 363.d
Christus impurissimi proditoris ac furis pedes lauat 93.d
Christus in asseuerationibus qua forma vtatur 104.b
Christus in mundum veniens quid fecerit 284.a
Christus in nobis per fidem habitat & vinificat nos Spiritu S. 122.a
Christus in passione factus est omnium nouissimus 93.e
Christus in peccatis mortuos ad vitã reuocat 22.e
Christus lux vera 72.d
Christus mortem suam & non suam tulit 61.d
Christus necessitatẽ suæ mortis qua similitudine ostendat 56.b

Christus nobis confert, quod lex à nobis iure exigit 382.c
Christus non solum homo, sed etiam Deus 264.d.139.d
Christus non tam verba quàm gemitus cordis se invocantium spectat 10.f
Christus nos secum ad manendum quomodo inducat 182.e
Christus noster sacerdos cur ἀγγνοεῖ dicatur 385.e
Christus verè obediens fuit usq; ad mortem 62.g
Christus omnium hominum fortissimus 62.a
Christus paratus est omnibus supplicibus misericordiam præstare 50.g
Christus pater noster est adoptionis gratia 64.d
Christus patris legatus ad quid missus 81.f
Christus pfectè sanctus et instus 233.c
Christus perfectione dicitur primitiæ eorum qui obdormierunt 385.d
Christus pro quibus non oret 277.a
Christus proditionis suæ autorem cur signo indicet 105.e
Christus propter quas causas gravissimos animi dolores habuerit 258.b.c
Christus purgationis effector 178.f
Christus qua diei hora crucifixus 340.c
Christus qua ratione tristis 176.c
Christus qualis rex 53.c
Christus qualē conuiuā habuerit 92.c
Christus quantum sitiat hominum salutem 81.a
Christus quatenus adhuc fungatur sacerdotio 154.f
Christus quatenus mediator 265.f
Christus quatenus reformidarit mortem, & non reformidarit 62.f
Christus quibus modis se nobis communicet 45.e
Christus quo anno erat occidēdus 36.a
Christus quo mundi anno natus 372.b
Christus quo plura infirmæ naturæ incōmoda in se receperit, eo magis nos amasse censendus est 62.d
Christus quo respectu patri æqualis 257.f
Christus quòd abeat, & nihilominus nobiscum maneat, Augustini responsio 254.a
Christus quomodo adsit credentibus 110.a
Christus quomodo asseratur naturâ Deus 152.f
Christus quomodo cum patre idem 256.e
Christus quomodo Deum glorificabit 65.e
Christus quomodo edatur 37.g
Christus quomodo in fidelibus sit 181.e
Christus quomodo in mundum venerit 253.d huius causa & finis à Iohanne posita ibid.e
Christus quomodo mortē timuerit, & non timuerit 61.d
Christus quomodo mortē noluerit, & non voluerit 62.f
Christus quomodo nobiscum sit usq; ad consummationem seculi, Augustini responsio 141.a
Christus quomodo nobis adsit 180.f
Christus quomodo nos diligat 118.a.b
Christus quomodo nos redimat 88.g. 89.a
Christus quomodo pater & frater noster sit 109.d
Christus quomodo patre minor 257.e.f
Christus quomodo præstantißimum fructum gignat 176.e
Christus quomodo recipiatur 67.f
Christus quomodo sacerdotis officio sit functus 265.g
Christus quomodo se credētibus communicet 46.b
Christus quomodo se nobis communicet 47.d.45.e.180.b.181.b
Christus quomodo se viti comparet 176.c
Christus quomodo sit lux 71.g.82.d
Christus quomodo sit paracletus 155.d
Christus quomodo sit regnaturus in ecclesia 155.b
Christus quomodo sit veritas 144.e via 143. d.144.d. vita 145.e
Christus quomodo suis locum paret 140.c
Christus quō vadat ad patrem 152.c
Christus quomodo vita dicatur glorificando 146.c
Christus resurrectio & vita in se omni credenti 14.b
Christus robur & victoria nostra 137.a
Christus Satana potentior 17.e
Christus secundum vtramque naturam patri obedientiā præstat 180.c
Christus seipsum charitatis regulam statuit 118.a
Christus solus caput ecclesiæ, non papa 418.a
Christus solus initium, medium & cōsummatio nostræ salutis 143.b
Christus solus mediator Dei & hominum 24.a
Christus solus peccati expers 174.e
Christus solus se dedit ἀντίλυτρον pro omnibus 21.c
Christus spiritu incircumscriptus, cur ne circumscriptus 254.d
Christus spiritu turbatus quò pertineat 103.g.104.a
Christus spiritualiter comestus animabus nostris coalescit spiritualiter 414.a
Christus sponte in mortem se tradidit 176.a
Christus sufficiens κάθαρσις ad tollendā omnium hominum mala 3.a
Christus suos diligit maximè 118.d
Christus tertia die resurrexit à mortuis 371.d
Christus verax in suis dictis 89.b
Christus verus agnus paschalis 361.a
Christus verus Deus 238.c. verus Meßias 82.f verum paschā 34.e
Christus vita nostra est sanctificando 146.a
Christus vitæ æternæ donator 23.c
Christus vivum omnis virtutis exēplar 111.d
Christus vnicus mediator 20.a
Christus voluntatem carnis subiic.t mentis voluntati 63.e
Christus vt mediator & salvator amat omnes homines ardentius 4.d
Christus vt se hosti capiendum sponte offerret, quæ cogitatio fecerit 258.d
Christi abitus ad patrem cur discipulis summam tristitiam attulerit 230.b
Christi ad patrē plures abitus 152.a.b
Christi amor constans 88.b
Christi animæ perturbatio 103.e
Christi animæ quid potißimum horrorem incutiat 103.f
Christi apparitio post resurrectionem 377.b.c
Christi assevveratio quando demū sentietur 184.e
Christi beneficium fide applicatur 96.c
Christi beneficium maximum ἀναπαλαίωσιν Paulus vocat 177.c
Christi bonitas 10.e
Christi clamor quid declaret 81.a
Christi cœna cur ægrotantibus porrigatur 90.f
Christi de consummatione vox 358.b de triplici consummatione intelligenda ibid.
Christi corā discipulis apparitio 409.
Christi corporalis præsentia 110.b
Christi corpus naturalibus necessitatibus & appetitionibus nō fuit exutum 63.e
Christi corpus post resurrectionem quale 407.a
Christi corpus quō sit in cælo, super vacuum est quærere 142.d
Christi corporis circumscriptio 8.c
in Christi dilectione & gratia manentium, signum 184.f
Christi divina p̄sentia 110.b sensibus

igno ta est mortalibus 110.c
Christi diuinitas vnde concludatur 138.a diuinitatis testimonium 8.a
Christi doctrina multis scandalum fuit 198.a
Christi dolores grauissimi 64.b
Christi dolorũ principalis causa 64.b
Christi dulcem concionem quis rectè sentiat 147.d
Christi efficacia capitis metaphora significatur 177.b
Christi & Ecclesiæ copulationem magnũ mysteriũ Paulus vocat 181.a eius symbola baptismus & cœna Domini ibid.
Christi & membrorum eius prærogatiua 174.f
Christi erga nos affectus 16.e
Christi factum quale 114.d
Christi factum in cruce, commendantis Iohanni matrem suã, quid contineat 355.d.e.f quõ eum ipsius præcepto cõgruat 317.d quõ in genere nobis accommodetur 100.c
Christi fœlicitas semper summa & perfecta fuit 61.e
Christi fremitus causæ 16.b.c
Christi fuga 31.b.e
Christi gaudium 185.d gaudiũ perfectum 252.a
Christi gloria in quibus potissimũ sita 241.e
Christi gloriosa sepultura 364.b victoria 26.d
Christi gubernatio spiritualis 351.f.g 352.a.b.c
Christi humana natura & λόγος personali vnione iunguntur 46.e
Christi humanæ naturæ quõ inseramur 177.f
Christi humanitas circũscripta 45.c cur excellat oẽm substantiam creatam 363.d
Christi humanitatis testimoniũ 16.e
Christi humiliationis causa fuit Adæ superbia 334.c
Christi humiliationem qualis gloria sit secuta 78.e
Christi in cruce conformitas non est vniformis 176.a
Christi intercessionis pro hominibus duo modi 253.a
Christi inter latrones suspensi significatio 347.d
Christi, Iudæorum & Mariæ lachrymarum discrimen 16.a
sine Christi iustitia nemo viuet 11.f
Christi lachrymæ 14.f
Christi lachrymarum causæ 16.a.d
Christi legatio diuina 23.c
Christi lucta cum Satana 17.d
Christi miraculũ quò pertineat 22.c quò tendat 23.c
Christi missionis causa 229.a in Christi missione quæ circumstantiæ considerandæ 229.a.b.c
Christi mors qualis 60.b via ad gloriam 56.b
Christi notitia vnde sit 162.d
super Christi pectus recumbere, singulare amoris signum 105.b
Christi personæ comunicatio fit secundum vtramq; naturam 180.e
Christi perturbatio vehemens & vera 104.a
Christi petitionis summa 258.a.b
Christi potentia naturæ opponenda 10.d
Christi potestas eadem, quæ patris 264.e
Christi præceptum, Dic Ecclesiæ: qñ locum habeat 102.e
Christi præcepta quæ sint 185.a
de Christi præsentia Cypriani sententia 254.b
Christi precatio 64.c precatio & sacrificiũ ad quos pertineat 287.a
Christi promissio toto pectore tenenda 12.d
ex Christi, Prophetarum, & Apostolorum prædictionib. quem fructũ capiamus 228.a
inter Christi proprium officiũ & nostrum quodnam sit discrimẽ 101.d
Christi prosternẽtis aduersarios causa 297.b
Christi quale factum in specie nullo pacto sit imitandum 383.e
Christi querimonia 63.d
Christi quõ solius sit lotio totius & partis 100.b
Christi redemptoris admirabilis bonitas in quo reluceat 105.e
Christi regnum quid 329.b quale 52.e
Christi responsio quæ contineat 315.b
Christi resurrectio meritò antecellit aliorum resurrectionem 385.c
Christi resuscitati fructus 379.c.e.f
Christi resuscitati verissima indicia quæ 375.c.d
Christi sacerdotis partes in Leuitico sacerdote adumbratæ 256.e
Christi sanguis quomodo purget. 179.b
in Christi schola quotidie proficiendum 142.e
Christi sepulchrum quale 365.c
Christi sermo quomodo non sit ipsius, sed patris 165.f
Christi sitis duplex 357.b
Christi summa humilitas 93.e
Christi terna interrogatio quò pertineat 417.a 416.f
Christi turbatio 59.c vnde venerit 16.d
Christi typo vt typo quod tribuitur, id verius Christo tribuitur quam typo 349.e
Christi vera cognitio non est ociosa contemplatio 158.f
Christi victimâ ira Dei placata 28.d
Christi victoria in gloriosa resurrectione cernitur 256.c
Christi zelus sanctis imitãdus 103.f
Christo qua ratione potestas à patre data 264.a
in Christo mansionis fructus 183.a
in Christo per fidem manere quid. 175.a
in Christo quõ maneamus, & Christus in nobis 180.a
in Christo seruare mandata Dei qd. 163.c
Christum amare quis dicatur 416.a
Christum cur Scriptura caput vocet 177.b
Christum diligens, & sermonem eius seruans, quem fructum percipiat 163.d
Christum esse in patre 158.d
Christum hominem cur pater exaudiat 20.g
Christum non recipere quid 194.b
Christum pater agricola quomodo plantarit 177.c
Christum per solidos parietes domus esse ingressum fingentes, cur debili fundamento nitantur 402.c
Christum quærendi studium 395.e
Christum qui abnegent 312.a
Christum qui diligat iuxta Augustinum 159.b.f
Christum qui recipiat 103.a
Christum qui sequatur 144.d
extra Christum seruare mandata Dei quid 163.b
Christum sequens consequetur etiam cum Christo gloriam sempiternam 345.e
Christum videre quid 82.a
Christum verum hominem esse, vnde quidam ex patribus contra hæreticos erudite confirmarint 16.f
à Christo aliquis missus quomodo agnoscatur 103.b
à Christo deficientium pœna 182.c
de Christo loquendi modi in Scriptura qui occurrant 256.d.e.f
sine Christo omnia plena dolorib. & periculis 53.b
sine Christo sumus aridi rami 182.e
Chrysostomi locus 228.e de concordia 123.b
cibus quinã gratis nobis sit paratus 412.a quam famem requirat ibid.
Cicero Ecclesiam cruce pressam cur contempserit 200.c
Ciceronis locus ibid.

circumcisio est σφραγὶς iustitiæ fidei 90.b
circumcisio fœderis signum 90.b
Clementis dictum 225.f
cœlum cur diuinæ maiestatis thronus dicatur 52.a
cœlum sedes Dei cur dicatur 65.a
cœli significatio 259.f
cœlorum secreta scrutari non est nostræ fragilitatis 142.d
cœna Christi sacra cur instituta 36.c
cœna Christi sacra quando Deo sacrificium εὐχαριστικὸν 213.f
cœna sacra in cuius rei testimonium sit instituta 38.a
cœna sacra mutuæ pactionis & fœderis obsignaculum 91.b
cœna sacra testimonium externum mansionis & habitationis Christi in nobis 48.a
cœnæ Christi significatio 89.b
cœnæ Domini definitio 91.a
cœnæ institutio 89.e
cœnam Christi sacram multi errore & hypocrisi contaminant 213.f
cœna Domini alimur noui homines effecti 89.g
de Cœna Domini iudicium 98.e
cœnâ sacrâ qui legitimè vtantur 91.a
cognitio, cui non respondet actio, ad maiores pœnas obligat 101.b
cognitio cuius rei requiratur 267.c
cognitio dilectionem præcedit 162.d
cognitio veri Dei & mediatoris Christi vnde haberi possit 268.f
cognitionis Dei & mediatoris fructus 270.a.b
cognitionis Dei gradus 54.b
cognitionis vocabulum quæ complectatur 267.a
cognitionem & sensum cur Paulus coniungat 101.b
cohortis & ministrorum sacerdotum casus signum 297.e
columbæ simplicitas 240.b
commendationis vera argumenta vnde scriptura petat 3.e
communicatio externa quid 207.b. 206.e
communio duplex 203.e
communio interna quæ 203.e eius diuisio ibid.
communionis internæ obsignaculum est cæremonialis cõmunio 204.b
communioni externæ si accesserit interna, valde est amabilis 206.c
communio personarum 203.e
communio rerum 203.f
communionis nostri spiritualis cum Christo indicia quæ 205.c
e Communione externa quis non separandus 207.c
cõcilium phariseorum & pontificũ minimum, medium & maximum 27.a.b
concordia fraterna quibus fulcris nitatur 170.d
concordiæ & vnitatis encomium psalmistæ quale 123.e
concupiscentiæ pravæ verbo Dei premi debent 39.c
ob Confessionem doctrinæ Christi moriens multa landabilia coniungit 419.b
coniunctio hæc spiritualis est, quæ figuratur cæremoniali manducatione 90.e
conscientiæ gaudiũ vnde manet 392.d
conscientiæ pax, cordis tranquillitas 403.f hæc pax periculis corporis, famæ, fortunæ opponenda 403.f
conscientiæ pax & gaudium vnde 413.
ex Conscientia mala quomodo bona fiat 112.f
consilia recta dare prudentis est 131.f
consiliorum bonorum commendatio 131.f
consiliorum bonorum vtilitas vbi nobis commendetur 131.f
consistoriani 130.a
consolandi ratio quomodo variet 131.d
consolatio nostra qualis sit 131.e
consolatio qualis esse debeat 131.e
Constantinopolitani imperat. Romano episcopo se opponẽtes nullas prius imagines in templis ferunt 223.b
Constantinus eius nominis quintus idola omnia ob scãdala esse tollenda putauit 221.d
Constantinus sextus matri Irenæ imperium abrogat, eaq; deiicit, quæ illa construxerat 222.a
Constantino signum crucis monstratum 217.d
consuetudo diuturnior, est potentior naturâ 106.g
consuetudo quando damnanda 331.c
consuetudo quando legis vim habere videatur 331.e
de Consuetudine quæ regula tenenda in rebus politicis 331.e
consummatio Christi triplex 358.b.f.g
contactus Christi spiritualis 399.d
cõtritio propriè est parasceue ad salutarem pœnitentiam 235.d
contentionis libido vnde oriatur 170.f
conuersi quare in gratiam recipiamur 209.f
conuersio ad Deũ quomodo fiat 209.d
conuersio fieri non potest, vbi non est scientia salutis de remissione peccatorum 210.c
conuersio vbi non est, illic nec inchoari cultus Dei potest 210.d
conuersionem seriò ab omnibus Deus requirit 209.d
in Conuiuiis quomodo Christum præsentem habere possimus 40.e
cor duplex qui dicatur in Scripturis habere 73.f.80.a
corda fide purificantur 141.f
Cornelius aulicus cur acceptus Domino 96.f
Cornelij aulici fides imbecillis 96.f
Corneliũ cur Deus voluerit abundare diuitiis 125.d
corporis Christi mystica cura 304.d
corporis mystici ratio ad vnitatem hortatur 123.c
corpora nostra qualia sint futura in resurrectione 387.f
correctio iusta quæ sit 130.f
correctionis fraternæ gradus 129.f. & 130.a.b
correctionis fraternæ necessitas 130.d
creatori omnia pernia 402.e
creatura nulla colenda 216.e
creaturæ legitimus vsus à Deo non damnatur 72.f
creaturæ quomodo per verbum Dei sanctificentur 179.b
creaturarũ cultus Epiphanio ἀρχαῖα πλάνη 215.g
creaturas inuocantium vanitas 249.d
credentes à Deo nati sunt filij Dei, & in Deo sunt, & Deus in illis 120.b
credentes iustitiam habent, quam lex requirit 81.d
credentes Nazarei esse debent 350.f
credentes posse contumaciter relabi in priores sordes 164.e
credentes posse excidere gratia, contra quorundam dogma 182.f
credentes quomodo Christo copulentur 46.e
credentes quomodo dicãtur Spiritum S. in legitimo sacræ cœnæ vsu accipere 106.d
credentes soli beneficiorum Christi ex pacto fiunt participes 3.a
credentium numerus quando in angustum redigatur 255.b
credentibus cur detur Spiritus sanctus 156.f
in Credentibus Christus efficax 181.b
credere Christo, credere Christum & in Christum differunt 79.b.c huius confusionis ratio ibid.
credere in Christum, & pro Christo pati, vtrumq; Dei donum 136.f
crux Christi Iudæis scandalum 198.a
crux Christi summum precium coram Deo 346.d
crux Christi, tribunal 347.d
crux iter est ad gloriam 189.c
crux quælibet quomodo dulcis fiat 393.b
crucis Christi figuræ multæ præcesserunt 346.f

crucis Christi quatuor formæ quomodo intelligantur 347.e
crucis commendatio 56.d
crucis figuram sculptam aut pictã an habere liceat 217.f.218.a.b
in Crucis figura nullum est numen 218.e
crucis longissimum tempus in hac vita, non habet rationem momenti ad æternitatem 109.a
crucis nemo exors 420.a
crucis signum Constantino monstratum, testimonium fuit victoriæ 217.e
crucis signo an liceat pio homini se signare 217.f
cruci quæ opponenda 207.a
crucem quæ gloria sequatur 227.f
crucem suam tollere 57.e
ad Crucem ferẽdam cur Christus suos paratos asse velit 418.a
in Cruce Christi nostra salus est 69.d
culpæ deprecatio quomodo fieri debeat 207.d
cultus Dei spiritualis vnde dicatur 210.b
cultus Dei verus in quibus rebus consistat 209.f
cultus Dei causa efficiens 210.a
cultus Dei definitio 210.a
cultus Dei finis 210.b
cultus Dei forma 210.a
cultus Dei materia 210.a
cultus Dei veri & erronei discrimen 209.b
cultus vcri Dei quodnam sit principium 209.d
cultus diuini regulam quis contemnat 210.f
cultus erroneus quid 210.e
cultus opera ex quibus manent 213.g
cultum Dei verum quid necessario præcedat 209.c
Cypriani locus 331.d
Cyrilli locus 140.e. 166.g. 182.e. 187.e. 243.a.b. 291.g. 340.b. 353.f. 387.e. 403.d
Cyrilli sententia de Christi in horto sepultura 365.b
Cyrilli locus de Christi præsentia 109.g
Cyrilli locus de Domini ingressu clausis ianuis 402.e
Cyrilli locus de Petri negatione 138.b
Cyrophanes filij similitudine tristitiam leuat 219.d

D

Dæmonium quid 215.a
Damasceni de imaginibus locus 225.d
Damasceni de anima Christi locus 362
Daniel in lacu leonum quomodo seruatus 251.a
Danielis septuaginta hebdomades 327.a
Dauid Christi typus 142.a. 297.c. 370.c
Dauid iustum palmæ florenti comparat 50.e
Dauid quõ se Deo submittat 96.a
Dauid Sauli etiam hosti bene voluit 187.g
Dauid vnde originem suam duxerit 29.d
Dauidis familiaris typus Iudæ 102.a
Dauid fugiẽtis & transeuntis Christi per torrentem, causa diuersa 291.e
Dauidis regnum typus regni Christi 52.b
Dauidis saltatio coram arca Domino quomodo placuerit 41.f
Decalogi virtutes dilectionis lege cõtinentur 122.e
Δεισιδαιμονία quid 215.a huius superstitionis plura genera ibid.b
deitas & humanitas vnam naturam constituunt 174.a
deitatis præsentia vbiq; 8.c
delitias rerum conditarum quatenus Deus suis concedat 43.a
denarij valor 72.d
desperatio miseriæ sempiternæ initiũ 322.a
descensus Christi ad inferos 368.a
Deus Christi quomodo esse poterit, cùm pater & filius vnũ sit Deus 400.e
Deus cognoscentibus & inuocantibus ipsum, proximus est 259.d
Deus cuius populi dominus 389.d
Deus cur filium suum Nazareum dici voluerit 349.f.350.a.d.e.f
Deus cur in cœlo esse dicatur 259.f
Deus cur in cœlis habitare dicatur 52.a
Deus cur voluerit in principio mensũ agnum Phasæ mactari 36.b
Deus curam suorum nunquam deponit 412.a
Deus & homo, vnus Christus 173.g
Deus ignis consumens 38.c
Deus non semper ad carnis votum exaudit 21.f
Deus omnis boni fons 366.b
Deus omnia in suo æterno tanquam præsentia videt 74.f
Deus optimè vult suæ creaturæ 74.a
Deus quando interioris hominis rationem tantum habeat 250.f
Deus quando hominis exterioris curã gerat 251.a
Deus quatenus cum patriarchis & patribus fuerit 349.b
Deus quomodo charitatem suam erga nos commendet 187.a
Deus quomodo excæcare & obdurare dicatur 77.f
Deus quomodo exaudierit tres viros, quos seruauit illæsos in medijs flammis 251.a
Deus quomodo impietatem hominis oderit 121.b
Deus quomodo nomen suum glorificarit 65.b
Deus quomodo Stephanum & infinitos martyres exaudierit 250.g
Deus quos deserat 77.e
Deus est vera vita 386.e
Dei beneficia qũo agnoscenda 21.e
Dei consilium in redimendo genus humanum 161.a
Dei prouidentia adoranda 9.e
Dei sapientia quæ sit Paulo 236.a
Dei spiritus quid 113.e
de Dei volũtate ex verbo certi sumus, non ex potentia de voluntate iudicemus 23.e
Deo credere & in Deum credere Hebraica phrasi idem 79.c
Deo quidquid præstatur, ex dantis mente pensatur 132.b
Deo quomodo placeamus 126.a
Deo quomodo viuamus 13.c
Deum an liceat vlla imagine exprimere 224.b
Deum diligentibus omnia in bonum cooperantur 5.a
Deum qui rectè inuocare non possint 153.b
à Deo quæ petenda 248.c.e
diabolus à Christo iudicatus 233.f
diabolus hominem obsidens qua via expellatur 107.a
diabolus inspiratione occulta hominẽ agens quomodo fugetur 107.a
diabolus Phariseorũ consiliarius 31.b
diabolus quomodo fugetur 217.d
diaboli electio 67.f
inter Diaboli & Iudæ vendentis Christum voluntatem discrimen 31.b
diabolo ex qua indignitate Christus irascatur 16.e
diaboli insidiæ tenendæ 93.a
diaboli regis tenebrarũ δουδουκία μὴν aduersus ecclesiam 352.a
diabolum hostem Dei qui imitentur 100.e
diabolum non esse colẽdum quo axiomate Christus concludat 216.e
aduersus Diabolum & eius membra quaspe nos erigamus 353.a
dies artificialis 6.f
dies Ponte costes vnde dicatur 231.b
diei custodiæ 7.b
diei & noctis mensuratio 6.f
diei inchoandæ diuersa ratio 87.e
diei in quatuor quadrantes diuisio 360.d
diei naturalis diuisio 6.e

dilectio Christi in obedientia erga eũ cernitur 162.e
dilectio Dei amor nostræ fiduciæ in omnib. afflictionibus 288.a
dilectio ex adoptionis gratia manat 261.c in quo sit fundata 261.c
dilectio fraterna necessariò cum fide cohæret 114.g
dilectio mutua germanus palmitum vitis Christi fructus 175.c
dilectio mutua germanus fidei fructus 186.c item vera discipulorũ Christi nota ibid.
dilectio nostra qualis esse debeat 294.d
dilectio nostra vt sit iusta vnde fiat. 117.f
dilectio opere demonstranda 159.f
dilectio proximi signum est q̃ Deo Patri & Filio Spiritus vinculo cohæreas 115.d
dilectio vera quando sit vera 117.g
dilectionis Dei indicia 160.b.c
dilectionis finis vnde intelligatur. 117.f
dilectionis gradus, quo Deus nos diligit 160.b.c 161.b.c.d
dilectionis mandatum quo vetus & nouum 111.b
dilectiõis modos plures Scriptura præscribit 117.e
dilectionis patris erga filium similitudo vnde accipienda 184.b
dilectionis præceptum cur toties Dñs inculcet 186.e
dilectionis proximi exemplar, & imitationis modus 118.e.f
dilectionis proximi modus est mensura tui ipsius dilectionis 117.g
in Dilectione quo modo finis, regula, & ratio spectanda sint 117.f
in Dilectione & gratia Christi esse, signũ certißimum quod sit 185.a
de Dilectione proximi Bernhardi locus 118.f
diligere Christum quid sit 159.b
Diophanes antiquißimus antiquitatum scriptor 219.c
disciplina qualis esse debeat 417.a
disciplinæ voluntariæ & crucis discrimen 419.a
discipulus ingratus est, qui non profecit quotidie 97.a
discipuli Christi loti, non indigent alia lotione 96.c
discipuli dißimili modo se ad Christũ conferunt 412.a
discipuli quomodo de mundo exempti. 283 b
discipuli qũo Deum norunt, & non. 148.c
discipuli quomodo maiora opera faciãt quã eorum magister 151.e & cur 152. a
discipuli qũo mundi per sermonẽ 175.d
discipulorũ afflictionis exitus cur lætus futurus 176.f
discipulorum Christi & mundi discrimen 161.f
discipulorum Christi officium 111.f
discipulorum Christi opinio qualis. 243.e
discipulorum erronea opinione, cuius rei admoneamur 243.e
discipulorum infirmitas ex quo appareat 396.b
discipulorum ploratu quid significetur 244.c
discipulorum ruditatem Dñs boni consulit 162.c
discipulorum suorum pedes cur Dñs lauerit 110.a
discipulorũ syncerorum munus 99.b
in Discipulis Christi quid laudandum 243.c quid item culpandum ibid.d
in Discipulis Domini dißimilia dona. 411.a
discipulos Christi nos esse, qũo declarandum 101.e
discordes manere sub maledictione. 281.f
dies epulo cur sit damnatus 43.b
dies omnis sine charitate est pauper 122. b
diuinitas nunquam à corpore nec ab anima Christi separata 362.d
docilitatem quid maximè impediat. 192.c
doctoribus Ecclesiæ Christi exemplũ imitandum 162.c
doctrina Christi quò pertineat 73.c
doctrina Christi qũo sit lux 71.f
doctrina Christi veritas 329.f
doctrina quando cum omni imperio doceatur 121.c
doctrina quomodo Christus glorificatus 65.d
doctrinæ fidem subtrahere 131.d
de Doctrinæ veritate quæ regulæ tenendæ 202.b
doctrinæ preces, & precibus doctrina admiscenda 258.f
Doeg Idumæus pastor Saulis 293.g
Doeg Idumæus Iudæ typus 92.b 282.b
doloris testes sunt lachrymæ 17.c
dolores animæ Christi, verè inferni dolores 358.e
in Doloribus nostris Christo occurrẽdum 9.f
domestici fidei alienis à familia Dei semper præferendi sunt 120.d
Dominus cur non mox in resurrectione vulnera sanauerit, quomodo Augustinus indicet 403.b
Dominus cur permiserit Petrum tam turpiter labi 320.a
Dominus cur resurrectionẽ suam in tertium diem distulerit 374.d
Dominus qua diei hora resurrexerit. 374.e
Dominus quando pusillum à nobis abesse videatur 242.f quãdo videatur rursus ibid.g
Dominus quid à nobis requirat 101.a
Dominus quod genus operum præcipuè requirat 129.d
Dominus quo anni die resurrexerit. 373.c
Dominus quo die septimanæ resurrexerit 374.e
Dñs quo tempore à creatione mundi resurrexerit 372.a
Dñs quo tempore à morte resurrexerit 374.f
Dominus quo tempore anni resurrexerit 373.c
Dñs suos iustè diligit 118.c
Domini admiranda benignitas 293.d
Dñi crucem suã portantis causa 344.f
Dñi crucifixionis duæ causæ 346.b
in Domini tractione quæ circũstãtiæ considerandæ 68.c
Donatistarum veniam lapsis negantium, error detestandus 320.d
Donatistarum erroris confutatio. 205.c

E

Ecclesia an pontificibus sit subiecta 29.c
Ecclesia cur pontificibus non sit subiecta 29.e
Ecclesia doctrinam Christi debet aliis omnib. doctrinis anteponere 99.b
Ecclesia in hoc mundo cruci subiecta 207.a
Ecclesia quæ dicatur in symbolo Apostolorum 204.a
Ecclesia singulorum membrorum rationem habere debet 130.b
Ecclesia vera vbi sit 154.c
Ecclesia verbo Dei est alligata 210.e
Ecclesia vinea Dñi Zebaoth 176.b
Ecclesiæ caput Christus Deus & homo 184.c
Ecclesiæ cũ Christo cõformitas 146.d
Ecclesiæ definitio 47.d 154.a.b 283.d
Ecclesiæ definitionem vnde Iohannes sumpserit 159.a
Ecclesiæ & Christi qualis copulatio. 46.d
Ecclesiæ gaudium quale 185.e
Ecclesiæ gaudium multiplex, magnũ & certum 185.e 186.a
Ecclesiæ partus 245.d
Ecclesiæ perpetua conditio quæ 157.c
Ecclesiæ persequutores cur desipiant. 227.b
Ecclesiæ precatio ad Spiritum Sanctum qualis 156.c

Ecclesiæ status qualis sit futurus ante iudicium 292.b
Ecclesiæ summa consolatio quæ sit. 153.d 184.c
Ecclesiæ veræ & falsæ distinctio. 156.d 159.c
Ecclesiæ veræ imago quæ sit 176.b
Ecclesiæ veræ notæ infallibiles quæ 206.f
Ecclesiam colligere, opus diuinum. 189.e
Ecclesiam hodie persequẽtium furor. 209.b
inter Ecclesiam & alias sectas quod discrimen obseruandum 283.a
in Ecclesia distractiones facientiũ pœna 287.c
in Ecclesia semper futuri Iudæ similes 43.f
edere carnem Christi quid sit 38.a
effectus cognati qui 391.c
effectus proprij causæ suæ certissima sunt indicia 112.f
egenos cur Deus in mundo semper habere velit 107.f
ἴδιον *proprie quis* 285.e
electio duplex 189.a
eleemosyna à Pharisæo præstita, fit vana superstitio 213.b
eleemosyna benenolo animo est danda 133.b
eleemosyna cuius sit simulata 390.d
eleemosyna hypocritarum cur abominatio 37.e
eleemosyna nostra quomodo Deo grata fiat 132.b
eleemosyna pro facultatum modo est danda 132.e
eleemosyna quid 132.b
eleemosynæ æstimatio in quo maximè apud filium Dei cernatur 133.f
eleemosynam facturus à se incipiat. 126.b
de Eleemosyna facienda Augustini dictum 126.b
Eliæ dictum de mundi duratione. 372.a
cum Eliæ dicto euentus congruit. 372.b
ἐμφατικῶδες *verbi significatio* 16.b
ἔφατος *vocc quid significetur* 87.d
Epiphanius quo hoc explicet, Ea quæ pacis sunt 280.d
epulo diues cur sit damnatus 125.e
Esaias Oseæ collega 374.b
Esaias vnde originem suam duxerit. 29.d
Esaiæ prædictionis euentus ineuitabilis 76.f
ἰδιολογημάτα *quid Paulo* 211.d
Euangelica obseruatio in quibus posita 273.d
Euangelistarum conciliatio 87.b
Euangelistarum veritas quo seruari possit, cùm videantur sibi contraria dicere 87.a
Euangelium alijs odor vitæ ad vitã, alijs odor mortis ad mortem 84.a
Euangelium assum igni quando dicatur 38.b
Euangelium cur à Paulo dicatur ministerium spiritus 167.b
Euangelium cur mandatum Dei dicatur 85.c
Euangelium duplicem conditionem à nobis requirit 165.a
Euangelium hodie multi sine fructu audiunt 252.d
Euangeliũ mundo est cõtemptui 332.e
Euangelium multis confusus sonus. 66.c
Euangelium pacis cur dicatur 39.d
Euangelium pacis internæ proprium præconium 169.b
Euangelium paulatim debet consumere quidquid in nobis est vitiorũ 38.c
Euangelium potentia Dei ad salutẽ omni credenti 81.e
Euangelium præconium est nostræ reconciliationis cum Deo 39.d
Euangelium qualis prædicatio 82.g
Euangelium quanta bona efficiat. 85.c
Euangelium quatenus homines accuset 84.b
Euangelium quibus crudum sit 38.b
quibus sit cõctum aqua 38.b
Euangelium quo purget 179.a
Euangelium vnde sit 81.b
ad Euangelij amorem quid nos excitare debeat 392.b
Euangelij autoritas quæ sit 81.d
Euangelij beneficiorum summa 86.a
in Euãgelij cognitione progressus quo calciamentis significetur 39.c
Euangelij confusio & obsequij quod Deo debetur, obruit Christi beneficia 111.g
Euangelij cursum quid omnibus temporibus impedierit 192.c *quid hodie impediat* 92.f
Euangelij doctrina duobus modis traditur 167.a
Euangelij etiam est iudicare & damnare 84.f
Euangelij materia quæ sit 234.e
Euangelij ministerium in quo consistat 167.a
in Euangelij ministro quæ Christus requirat 418.a
Euangelij ministri dicuntur fungi legatione pro Christo 416.a
Euangelij ministris quale exemplum proponatur 86.c
Euangelij potestas clauium symbolo vbi exprimatur 405.a *hæc potestas non est Apostolorũ, sed Christi propria* ibid.
Euangelij præcones afflicti quomodo se consolentur 280.e
Euangelij præcones cur pastoribus ouium conferantur, & eorum auditores ouibus 415.a
Euangelij præcones qua regula se consolentur 79.b
Euangelij prædicati finis 73.b
Euangelij prædicatio aptissimè piscationi confertur 415.a
Euangelij prædicatio aureum vehiculum, quo Christus ad nos defertur merito suæ mortis 371.b
Euangelij prædicatio quò pertineat. 263.f
inter Euangelij propriũ beneficium & renatorum debitũ officium discernendum 159.g
inter Euãgelij propriũ officiũ & debitum eorũ obsequium, qui recipiunt beneficia per Euangelium oblata, discernendum 111.f
Euangelij synceri ministri quo in loco sint habendi 404.a
Euãgelij vox & operatio Spiritus S. cur semper coniungenda 167.b
Euangelij voce mortui in peccatis ad vitam reuocantur 22.f
Euangelio credens Deo credit 81.d
euentus cum prædictione congruens, veritatis diuinæ obsignaculũ 102.c
Eutyches hæreticus 225.b
Eutychianorum veterum & recentiũ figmentum ineptum 88.a
exaltari filium hominis quid 69.d
exaudiendi tempus Deo sapienti relinquendum 21.f. 251.c
exauditiõis finis, patris & filij gloria. 249.b
exauditionis modus & tempus voluntati Mediatoris relinqui debet. 153.d
exclusionis salutaris & damnabilis distinctio 203.c
excommunicatio damnabilis 203.d
excommunicatio duplex 203.e
excommunicatio interna quid 204.c
excommunicatio salutaris 203.c
excõmunicationis externæ fines proprij qui 208.a
excommunicationis fulmine quos papa feriat 34.a
ad Excommunicationis legitimã sententiam quid requiratur 207.b
de Excõmunicatione spirituali, quatuor hominum genera non rectè indicant 204.f
exemplar, exemplum quid 100.a
exigere quod iustè debetur, an iustum sit 126.b

expaueſcentia animi duplex 62.a
Ezechias cur ſerpentem æneum deſtruxerit 222.f.g

F

FAcere in Scripturis quid dicatur. 107.c
fames ſpiritualis quid 412.a
famis mentio non panis, ſed verbi, cur fiat apud prophetam 38.a
fidelis homo cur beatus 390.e
fidelis quomodo ſeipſum purget 179.e
fideles quomodo Chriſti membra efficiantur 287.f
fideles omnes fratres in Chriſto 400.f
fideles quo in Chriſto ſint 181.e
fidelium fructus Euangelium Chriſti amplectentium 160.a
in Fidelibus quid Paulus requirat 170.c
fides à ſe non habet quòd ſit victoria mundi 217.f
fides cauſa eſt bonæ conſcientiæ 113.b
fides Deo relinquit modum & tempus exaudiendi 250.f
fides hominis, cùm ad πρᾶξιν ventum fuerit, ſæpe labaſcit 11.a
fides in futura vita ſuperuacanea. 117.c
fides in hac vita ad perfectionem peruenire non poteſt 119.e
fides in omni petitione prælucere debet 248.f
fides in tentationibus vnde conſolationem petat 22.a
fides inſtrumentum eſt, quo Chriſtū cum ſuis meritis apprehendimus. 12.d
fides noſtra inter precandum vnde confirmanda 248.a
fides nulla vera ſine verbo 213.d
fides ocioſa, quies 261.e
fides per illuminationem diuinæ gratiæ magis magisq; augetur 255.c
fides per ſe non purgat 98.b
fides precantis quo nullo modo hæſitare poſſit 249.c
fides prudenter petit 250.e
fides qñ perfecta ſubſtantia 119.e
fides quid 22.c 117.d 163.a
fides quid inter precādū efficiat 249.e
fides quib. fulcris nitatur 249.a
fides quorum προσωπεῖον dicatur 255.b eam Auguſtinus aridæ manui confert ibid.
fides quomodo concipiatur 177.d
fides quomodo purget 179.c
fides radix omnium bonorum operum 391.c
fides ſola eſt victoria in quouis periculorum genere 139.a
fides ſola oēs pares facit, & diſcrimina tollit 273.a
fides Spiritus Sancti opus 134.d
fides vbi ficta, ibi & charitas ficta. 113.b
fides vera, dilectio erga ſanctos, et ſpes gloriæ coniuncta ſunt 190.a
fides vera dilectionem comitem habet 165.c
fides verbo contenta eſt 148.c
fides viua cogitatione quidem à charitate ſeparari poteſt, reipſa verò minimè 115.a
fides viua quæ ſit 72.d
fides viua vnde nominetur 367.b
fides vſu cœnæ confirmatur 91.d
fidei Chriſtianæ eſt cuiuis verbo Dei credere 407.f
fidei Chriſtianæ vera indoles 407.e
fidei Chriſtianorum principium vnde Auguſtinus deprompſerit 174.b
fidei confeſſio duplex 80.c
fidei confeſſio neceſſaria fit cum periculo, vel expers eius eſt 80.c
fidei confeſſio quàm ſit neceſſaria. 80.b
fidei confeſſio temeraria cauſis variat 80.d
fidei definitio 269.g
fidei domeſticos quos Paulus vocet. 120.a
fidei duplex defectio 321.c
fidei effector Spiritus Sanctus 213.a
fidei & mutuæ charitatis vnitatem tueri quàm ſit neceſſarium 281.f
fidei finis eſt ſalus animarum 86.a
fidei finis eſt vita æterna per nomen Chriſti 409.a
fidei firmitas in quo ſit 145.a 174.b
fidei firmitas in quo eſſe Auguſtinus aſſerat 368.d
fidei gratiam ex Chriſti miraculo Iudæi conſequuntur 25.b
fidei incrementa 161.f
fidei magna imbecillitas 261.e
fidei natura 10.d
fidei naufragio nihil triſtius excogitari poteſt 204.c
fidei praxis quomodo in tentationib. ſentiatur 22.b
fidei proprium quid 394.d
fidei quæ fulcra firmiſſima 408.a
fidei vis in qua cogitatione ſentiatur 91.c
fidei vis quæ ſit 96.a
fidei vnitas charitatem parit 281.e
fidem an quis viuam & ſalutarem habeat, vnde ſciat 261.f
fidem remiſſionis peccatorū quid præcedat 405.a
à Fide ad dilectionem firmiſſima eſt conſecutio 162.e
fide Chriſtus apprehenditur, retinetur & poſſidetur 180.b
fide corda purificantur 178.e
fide & amore Chriſti qui ſe vacuos eſſe oſtendant 419.a
fide omnis promiſſio accipitur 91.a
fiducia quæ ex notitia dependet, quid. 269.f
fiducia ſine notitia eſſe non poteſt. 139.b
fiducia viua in corde vnde naſcatur. 274.c
filius cur patrem glorificet 270.f
filius Dei cur aſſumpſerit naturam humanam 348.g
filius Dei quo dicatur venire 230.e
filius Dei quo liberet 145.e
filius diſtincta perſona à patre 271.f
filius in aſſumpta natura patris legatus 193.d
filius quibus modis glorificatus 65.b. c.d.
filius quomodo patrem in terra glorificauerit 270.b
filius quomodo patrem manifeſtauerit 272.e.f
filius quomodo purget 178.f
filius quomodo ſeipſum ſanctificet. 284.g
filius ſolus eſt veritas 147.b
filius ſolus via eſt ad patrem 147.b
filius ſolus eſt vita 147.c
Filij Dei humiliatio 334.a
filij Dei petitio 20.d
filij Dei quomodo naſcamur 145.f
filij Dei viſio duplex 148.f
filij Dei viſio inanis & inutilis quæ. 149.a
filij Dei viſio mentis & corporis ſimul 149.a
filij Dei viſio ſalutaris quæ 148.g
filij & patris eadem opera 150.b
filij gloria quid 107.c.d
filij membra qui ſint 289.c
filio à patre qui dari dicantur 273.b
filiū Dei an liceat ſculpere aut pingere 224.f 225.a
filium & fratrem Dei eſſe quanta ſit dignitas 400.c
inter Filium natura & filios adoptione quomodo diſcernendum. 20.f
filium Dei qua ratione audiamus. 168.d
filium videns quomodo patrem videat 194.b
à Filio miſſum recipiens, patrem mittentem recipit 103.a
filiorum timor facit ſeruos bonos. 188.e
filius prodigus typus cuiuſuis peccatoris reſipiſcentis 295.d
Flagella & dedecora cur Dominus pertulerit 334.d
flatus ad vitam conſeruandam neceſſarius 240.d

fortis viri officium 61.g
Francisci cultus 216.b
fratres in Christo quinam verè sint 401.a
fratrum errata quomodo charitas tegat 124.a
fratrum mutuus amor quàm sit necessarius 401.b
fremitus, turbationis & lachrymarũ Christi causæ 16.d
fuga animi 31.d
fuga corporis duplex 31.e
fuga illicita quæ 31.f
fuga quæ mandatum habeat ibid.
fuga quæ semper sit in vitio 31.d
fugæ distinctio 31.d
fugæ distinctionem vnde Augustinus petat 31.f
de Fuga quo iudicandum 31.d
de Fuga regulæ 31.g 32.a
Fulgetij de anima Christi locus 362.d
Fulgentij hymnus 347.b
Functij computatio anni Iesu Christi immolandi 36.a
futurorum prædictio quando homines confirmet 242.f

G

Abbatha quid Hebræis 339.g
Galatini locus 254.d
gaudium Christi quid 185.d
gaudium Ecclesiæ quid 185.e
gaudium & pacem in Christo qui habeant 245.f
gaudium omne tale est, quale eius obiectum 185.c
gaudium verum vnde sit 245.f
gaudio mundi quid significetur 244.c
Gellij verba de palma 50.b
Gethsemani villa 291.f
gladij nullum vsum esse in Ecclesia, anabaptistarum error 302.a
gladium accipere quid sit, pulchre Augustinus explicat 298.g 299.a
gladium an Petrus acceperit 299.b
gladium quando legitimus magistratus accipiat 299.a
gloria Dei quæ sit 80.a
gloria Patris & Filij vna 65.b
gloria Patris quam habet in cœlis, nõ augetur aut minuitur 270.e
gloria præsentis vitæ ignominiæ opponenda 288.f
gloriæ cogitatio quam Deus suis communicat, quid efficiat 78.e
gloriæ Dei dulcedo mortem amarissimam sanctos continere facit 419.a
gloriæ humanæ spectrum quid faciat 79.g
ad Gloriam Dei augẽdam quid faciat 80.a
gloriã hominũ diligere 183.f
ad Gloriã paucos bonos potius sequamur, quàm infinitam multitudinẽ ad ignominiam 75.g
gloriam vitæ huius ignominia breui excipiet 334.f
in Gloria cœlesti partem cum Christo quis habiturus 95.e
gloriatio in cruce Christi 346.e
glorificatio Christi quò pertineat 65.f
glorificatio est plenissima nostri redẽptio per Christum 382.f
glorificationis Christi causa impulsiua 263.e
glorificationis Christi modus 264.a
gloriari de cœlestium rerũ cognitione 101.c
gloriatio quorũ vana sit 101.c
Gnostici quo dicto suas opiniones Ecclesiæ obtrudant 236.e
Golgatha quid Hebræis 344.e
Græcus pro gentili ponitur 55.b
Græcis non fuit inusitatum Latina vocabula in suum vsum trãsferre 72.b
gratia Dei, animæ vita 13.b
gratia & promissio remissionis peccatorum est vniuersalis 406.a
gratia lapsis non neganda 205.d
gratia promiscuè omnibus offertur fide accipienda 81.a
gratia quatenus legi Mosis opponatur 144.f
gratia spiritualis per Euangelium cõtingit 22.e
gratiæ promissio est vniuersalis 82.f 183.e
gratiæ qui soli consortes fiant 287.a
in Gratiam publicè receptorum exercitia 207.e
gratis particula exclusiua 195.a
gratitudo erga Deum vnde nascatur 113.d 274.e
gratitudo nostra erga Christum in quibus consistat 70.d
gregis Christi pascendi modus 417.a
Gregorius Papa secundus in concilio statuit imaginũ veneratione 221.c
Gregorij dictum 131.c
Gregorij de Euangelio sententia 167.c
Gregorij locus 39.e 370.b
Gregorij regula in corrigendo qualis 131.a
gubernatio nos ad vnitatem inuitat 123.b
gubernatores impij an in consilijs dandis à Spiritu Sancto moueantur 29.c 309.e.f

H

Hieronymi de resurrectione locus 385.f
Hieronymi de scandalo sententia 202.a
Hierosolymis quòd Christus passus sit sacrificijs præfiguratum 247.g
Hilarij de coniunctione Christi dictũ 287.g
Hilarij locus 150.b
hirundinum natura 119.a
historiæ Christi finis 408.a
historiam Christi quomodo nobis Ioannes commendet 421.a
Homerus & Aristophanes sacrificiũ gratulatorium vocant Euangelium 71.e
Homerus mortem somnum ferreũ vocat 7.e
homo natus qualis sit 267.f (267.d
homo qualis concipitur & nascitur.
homo qualis sit renatus in hac vita quo Paulus ostendat 268.e
homo quatenus reuera puluis 268.c
item cinis ibid.d
homo quomodo seruus peccati fiat. 106.f
homo renatus in se qualis sit 268.b
homo secundũ animam est Dei imago 225.e
ad Hominis cognitionẽ quid requiratur 267.d
hominis consuetudinẽ sequi nõ oportet, sed Dei veritatem 331.d
hominis creati & redempti ad vnitatem nos inuitat 123.b
hominis finis 398.d *ad quem primũ conditus est* 146.d
hominis infirmitatem cur Christus susceperit 64.e
hominis mandatum non obligat contra mandatum Dei 34.a
hominis primi creatio ad vnionem nos vocat 122.f
hominis status in vita æterna perfectissimus 146.e
hominis temperamentum diabolus optimè nouit 106.e
hominis vitia lapsum secuta, malum accessorium 160.e
homini pio an voluptatis gratia sumptus facere liceat 72.e
hominem quemlibet inemendabilem pio accusare & damnare licet 43.e
hominem ratione vitij, non naturæ odisse debemus 121.c
in Hominẽ quib. modis Satanas intrare dicitur 106.d.e
homines fratres sunt naturâ & gratiâ 123.d
homines impij sæpe suopte vitio faciunt sibi indicia culpæ 106.a
homines non audientes & obtemperantes voci Christi, sunt mendaces 329.f
homines nulla re propius ad Deum accedunt, quàm beneficentia 133.e
homines omnes naturâ sunt filij iræ 193.b
hominum ingenium quale 395.b
hominum inuocatio vera 20.b
hominum mortuorum cultus 215.f
hominum tria genera 413.a
hominum varia & dissimilia dona. 411.a

honorem quem tribuat Deus credentibus in filium 163.e
hora duodecima diei pars 6.g
horæ diei artificialis longioris, pauciores verò brevioris 6.e
horæ inæquales olim Iudæis & Romanis in vsu fuere 6.f
horæ καιρικαὶ 7.b
horarum differentiæ diuersitas 6.e
horas inæquales cur Græci καιρικὰς vocent 6.f
in Horto cur Christus comprehendi voluerit 291.f
in Horto cur Christus sepultus 365.b
Hoschiana 51.e
hostium suorum vindex Deus 306.d
hostibus an mala imprecari liceat 294.e
humani generis caligo 243.f
ad Humanitatis officia hominibus præstanda quæ nos excitare debeant 25.b
hypocrisis arrogans quid faciat 28.a
hypocrisis dealbatus paries 318.f
hypocrisis & vera salutis scientia cur in vno eodemq; corde locum non habeant 210.c
hypocrisis in Satanæ membris quantum possit 54.f
hypocrisis quæ foris sunt purgare solet 326.e
hypocrisis qualis sit 325.a
hypocrisis quomodo inuocationem metiatur 213.b
hypocrisis semper in Ecclesia sibi dominium vendicat 313.c
hypocrisis sibi semper similis 323.d
hypocrisis vera natura quæ esse soleat 80.a 323.f
ab Hypocriseos specie abstinendum 202.b
hypocritam ad Euangelij lucem adducere, difficile 192.d
hypocritæ cur sint liberaliores 132.d
hypocritæ mortua Ecclesiæ membra 210.e
hypocritæ quid cum diabolis commune habeant 183.b
hypocritæ quinam se Christi Ecclesiã esse glorientur 204.e quos excõmunicationis fulmine feriant 204.e
hypocritarum artes 296.c
hypocritarum cæcitas 27.a
hypocritarum ingenium 313.f
hypocritarum perpetuum artificium quodnam 336.c
hypocritarum pœna 182.d
hypocritarum scandalum 200.e
hypocritas quæ pœna maneat 336.e
ex Hypothetica nuda nihil certi concludi 421.a
hyssopus Euangelij typus 37.d
hyssopus veterib. in magno olim fuit pretio 37.e

I

Iactantiam nostram Dominus probrosis alapis luit 316.e
Iacobitæ inurentes signum crucis cauterio baptizandis, deplorandi sunt potius quàm refutandi 218.b
idolum quid 215.b
idoli missatici abominatio 157.d
idola è templis esse tollenda, in quo concilio statutum 221.b.c
idiomatum communicatio vnitatem quidem statuit, sed relinquit naturarum discrimina & proprietates 254.b
idiomatũ realis communicatio in concretis quo fiat 167.b in abstractis naturas mutat ibid.a
idiomatũ transmutatio physica 173.d
Iericho à Iordane quantum distet 8.f item à Ierusalem ibid.
Iesus cur medius inter latrones suspẽsus 345.a (70.d
Iesus cur se hominis filium nominet
Iesus mitissimus æqualem naturam habet 320.f
Iesus Nazarenus Rex Iudæorũ, &, Hic dixit, Rex sum Iudæorũ: harum orationum discrimen 348.d
Iesus nomen piorum cordib. impressum 349.d
Iesus non inuitus, sed volens pro nobis mortem subijt 326.d
Iesus redemptor noster perfectam hominis naturam assumpsit 15.f
Iesu significatio 348.g
Iesum crucifigẽtium crudelitas 356.f
ignorantes docere quantum sit beneficium 131.b
ignorantiũ instructio multo amplius bñficiũ q̃ corporis sustẽtatio 131.b
ignorãtia duplex 279.d ex cæcitate quæ sit 279.d ex malitia quæ sit 279.e
imaginis Dei in hõe renouatio 146.c honor ad exẽplaris trãsfertur honorem, authore Basilio 225.d
ad Imaginem Christi transformabimur 388.a
imagines cur in tẽplis nõ ferẽdæ 222.e historicæ, typicæ et politicæ sub vniuersali interdicto nõ cõtinentur 223.f in Ecclesia q̃n auctæ 221.b
imaginum adoratio an ad archetypũ referatur 225.b
de Imaginũ inuentione quid Augustinus sentiat 217.e
imaginum prohibitiones an vniuersales 223.c vsus ferendus triplex esse poterit 223.a vsus q̃n cæperit in Christianorum templis 218.e
de Imaginibus quo iudicium piorum rectè formandum 222.e
imitatio Christi in quibus consistat 133.e
immortalitatis gloriæ causa 58.e
immundus totus quis 97.f
imperandi formæ multæ 171.f
imperandi ratio quæ non diu futura 171.g
imperij ruina pontifici Romano accepta est ferenda 222.d
impiorum consortia vitanda 320.a
in Impiorum nouissima animaduertere 201.c
impios inemendabiles Deus permittit ferri pro libidine 107.c
inconfutilis tunicæ Christi significatio 353.g 354.a
increduli ões dicuntur non electi 102.b
incredulitatis Iudæorum causa 73.d
indigentibus ex nostro conferendum 128.e
indignitatis nostræ remedium quale sit 261.f
indulgentiæ papales vnde natæ sint 207.e
indurationis modorum distinctio. 77.c.e
inferni dolores 59.d
infirmitas humana quanta existat 59.a
infirmitatem nostram quatenus Dominus boni consulat 19.c
infirmorum scandalum 200.f
in Infirmis quid Dauid requirat 201.a
inimicorum Christi conditio 104.d
inter Inimicos quod discrimen tenendum 120.f 121.a
innocentiæ studium vnde nascatur. 274.e
iniuriæ forti animo semper ferendæ 294.c
inuocare in veritate 213.a
inuocare rectè, & petita impetrare qui dicantur 183.a
inuocatio cultus Dei per se 212.g
inuocatio Dei quid 259.b
inuocatio Messiæ ad patrem 20.a
inuocatio proprius cultus Dei 211.a
inuocatio solius Dei cultus 249.c
inuocatio vera quæ 20.b
inuocatio vera qualis esse debeat. 10.b
inuocatio vera quid 259.b
inuocationis cultus errore polluitur 213.a
inuocatiõis cultus quomodo polluatur 213.a
inuocationis, veræ modus 153.b
inuocationẽ quomodo hypocrisis metiatur 213.b
inter Inuocationem veræ Ecclesiæ & aliarum sectarum vnde præcipuũ discrimen pendeat 21.c

insidiæ domesticæ cauendæ 294.c
insitionis Christi instrumenta 177.d
instrumento sæpe tribuitur effectus, qui est proprius eius qui instrumento vtitur 297.c
intellectus lumen mera caligo 72.c
intercessionis modorum distinctio 253.a
Iohannes an rectè fecerit furem appellans collegam suum 43.d
Iohannes discipulus repræsentat Ecclesiæ curatores 356.c
Iohannes Euangelista placidè Ephesi sub Traiano mortuus 420.a 421.a
Iohannes super pectus Christi recumbit 105.b
Ionas Christi typus 370.d
Ioseph, Iacobi filius, Christi typus 370.b
Ioseph & Nicodemus Christo mortuo sepulchrales honores exhibent 362.d
Ioseph fratrum suorum dicitur Nazareus 350.e
Iosua nomine et facto Christi figurã gessit 349.b
ἵνα particula non semper est αἰτιολογικὸν, sed sæpè συλλογικὸν 75.a
Iræna Constantini quinti coniunx 221.e *Theodori pontificis precibus expugnata synodum conuocat* ibid.f
Irænæ filium suum capit 222.a
Irenæi locus 59.f
Isaac Christi figura 345.f
Isaac & oblationis Domini super ligno & resurrectionis typus 370.b
Israelitæ veri qui Paulo sint 353.a
Iudæi à cultu Dei procul abfuerunt 210.b
Iudæi cur Apostolos semper persequãtur 226.f
Iudæi cur in electis sepulchris mortuos suos sepelierint 18.b
Iudæi cur peccatum fecerint 75.d
Iudæi cur persecuti sint Apostolos 192.b
Iudæi de peccato conuicti cur compuncti sint corde 235.a
Iudæi imperio Christi suauissimo præferunt crudelissimam Cæsaris tyrannidem 341.f
Iudæi magis quã Pilatus Christi interfectores 342.b
Iudæi quare Christum oderint 193.d
Iudæi sæpè Christo insidias struxerunt 30.c
Iudæi spirituales qui 353.a
Iudæorum aduersus Christum rabies 32.f
Iudæorum contumacia 192.g *fuit voluntaria, non necessaria* 76.f
Iudæorum contumaciæ & infidelitatis causa 73.a
Iudæorum desertionis finis 78.a
Iudæorum desertionem voluntas meruit 77.f
Iudæorum duplex error 232.f
Iudæorum festinatio ad tradendum Christum Pilato, vbi olim adumbratum 323.b
Iudæorum incredulitatis causa 74.e.f
Iudæorum obdurationis causæ 33.c
Iudæorum odium quomodo in patrẽ legantem redundet 193.d
Iudæorum Messiam expectantiũ confutatio 372.d
Iudæorum rabies 341.d *eius causa* ibid.e
Iudæorum reiectionis causa 77.a 192.a
Iudæorum scandalum quo offendebãtur in persona Christi 73.e
Iudæorum sepulturæ 365.a
Iudæorum traditio iniqua 89.c
inter Iudæorum volentium filij mortem & Dei voluntatem, discrimen 305.c
Iudæos necessariò peccasse, cur falsum 194.f
Iudas cur non dicatur electus 102.b
Iudas cur tradiderit Christum 92.a.b
Iudas, facinore suo dignissimas pœnas luit 293.e
Iudas Ischariotes vnde dictus 72.d
Iudas Magistrum suum non pluris facit quàm triginta denarios 92.c
Iudas mansit immundus, licet à Domino lotus 98.b
Iudas non fato aut decreto Dei Dominum tradidit 98.a
Iudas quomodo sit Antichristus 92.f
Iudas sua culpa proditor, non aliena 98.a
Iudas quos socios hoc die habeat 43.d
Iudæ auaritia 92.c
Iudæ induratio 104.e
Iudæ proditio in Ioab figurata 294.a
Iudæ proditio typis quibus signata 293.f
Iudæ prodi i nis causa 294.a
Iudæ Vt Saulis defectio finalis 321.c
Iudam filium perditum periisse, Vt Scriptura impleretur, quomodo intelligendum 282.b
Iudam marsupium portare cur passus sit Christus 43.e.f
Iudam proditorẽ Christus signo monstrat 105.f
Iudex an possit aliquem condemnare propter scelus, cuius & ipse reus est 344.b
iudex an possit bonâ conscientiâ iudicare secundum allegata & probata 342.e
iudex an possit damnare eum quem nouit innocentem, cùm à nemine accusatur 343.a
iudex si nouerit eum nocentem esse qui sistitur in iudicio, & accusator deficit in probatione, possit ne tum iudex nocentem damnare 343.d
Iudicis probi officium 324.f
Iudici venturo nihil impossibile 23.d
Iudices quale mandatum Dei semper in conspectu habere debeant 332.a
Iudicium quid 233.f
iudicium vulgi quale 210.d
Iudicij vocabulum quomodo per metalepsin transmutetur 233.f 234.a
iudicio sensuum & rationis repugnãs difficile est creditu 394.d (27.a
iudiciorum tria genera apud Iudæos
Iuliani apostatæ peccatũ quale 279.a
iuramentum quid 246.a
iuramentum necessitatis ad gloriam Dei pertinet 246.f
iuramentum necessitatis quid 247.c
iuramentum vanitatis quid 246.f *ab hac Sapiens dehortatur* ibid.de *has vbi Dominus loquatur* ibid.g
iuramentum vanitatis cur illicitum 246.e
iuramenti genus quod præceptum habeat 247.d
iurandi corruptelam quomodo Dominus corrigat 247.b
iusiurandum asseuerationis testimonium 104.b
iurisdictio in pœnis capitalibus Iudæis adempta 326.b
iustificari cur nemo possit sine Christi obedientia 95.a
iustificatio quid 144.b
iustitia quid 209.f
iustitia Dei crucifixionis Christi causa 346.d
iustitia non est nostra actio, sed Christi obedientia 382.c
iustitia vniuersalis vnde nascatur 122.d
iustitiæ coronã quid Paulus vocet 58.e 288.e
iustitiæ diuinæ congruentia 3.a
iustitiæ diuinæ ordinis regula 298.f
iustitiæ humanæ sunt meræ mendacia 156.b
iustitiæ regula quæ sit 64.d
iustitiam imputatam habens non est sub lege damnante, sed sub gratia 81.d
iustitiam qui esuriant & sitiãt 413.a
iustitiam suam quomodo Christus credentibus conferat 11.f
ἰυλλάγματα quid 99.f

K

Κοιμητήρια à fœtoribus mundâ seruanda 18.c

ποιμενίαι cur sic vocentur 7.f

L

Labor amantibus non est grauis 122.c
labor hominis est inanis, Deo non benedicente 411.a
laborum merces detenta quale peccatum 128.a
lachrymarum quib. pij mortuos suos prosequuntur, præcepta 18.d
Lactantius quando floruerit 208.e
Lactantij versus de resurrectionis Christi tempore. 373.c
lætitia fructus eius pacis, quam Dñs suis precatur 403.e
ex Latere Christi mortui aperto sanguis & aqua effluxit 361.c eius singulare mysterium ibid.
lauare alienos pedes quid 99.e
lauare pedes alterius, humanitatis & dilectionis opus 114.c
lauari se permittere à Christo quid. 95.e
Lazarus afflictus miseretur afflicto 125.c
Lazarus excitatus à mortuis quamdiu vixerit 40.b
Lazarus velocißimo cursu ad Dominum vocantem properat 23.d
Lazari à morte reuocatio quatenus Dei gloria 19 d
Lazari infirmitas ad gloriam Dei illustrandam facit 4.c
Lazari sepulchri descriptio 17.f
Lazari suscitatio symbolum spiritualis gratiæ 22.e
Lazarum cur Deus voluerit molestiis & inopia exerceri 125.d
legalis obseruatio quid 273.e
lex quid 236.d
lex cur sæpius inculcanda 38.f
lex Mosis bona & sancta 89.a
lex Mosis quo accipiatur 144.f
legis doctrina cur Euangelij prædicationem præcedere debeat 53.c
à Legis iure quo nos filius liberauerit 262.a
legis naturæ contemptor quis 114.a
legis operib. nemo coram Deo iustificatur 233.d
legis sententiæ meritum filij opponendum 262.a
legis significatio 69.f
legi cur Filius Dei subiectus 88.g
legi Mosis quatenus gratia opponatur 144.f item veritas 144.g
legem Dei hominum auaritiæ cedere, iniquum 89.c
Leo quartus, Constantini quinti successor 221.c
Leonis Romani de anima Christi locus 362.d
Leuitica sacrificia Christi sacrificium adumbrabant 147.a
liberalis erga egenos benedicitur à Domino 135.e
liberorum mendicitas quauis miseria grauior 134.f
libertas vera cum pace coniuncta. 169.g
libertatem per mortem ingredimur. 35.a
Libertini quo dicto suas opiniones Ecclesiæ obtrudant 236.e
Libertinorum delirium 206.a
liberum arbitrium nullum esse concludentium, fallacia 182.b
libræ valor 41.g
ligni adoratio repræsentantis figurâ lignum, in quo Dominus crucifixus erat, planè impia & execranda 217.b
λιθόστρωτον quid Græcis 339.f
Locrensium legati Romanis ramos olei porrigunt 51.b
locum quomodo suis Christus paret. 140.c
loqui in prouerbijs quid 252.a
lotio Christi externa symbolum lotionis internæ 95.e
lotio literalis nihil prodest 95.e
lotionis pedum mysterium 95.d
lotionis pedum symbolo omnia opera humilitatis & dilectionis comprehenduntur 114.d
lotioni pedum discipulorum quod mysterium subsit 94.f
de Lotione discipulorum Augustini locus 97.b
lucem cur Christus doctrinam suam vocet 71.a
in Luce ambulare quid 72.d
S. Luciæ filiæ, hortanti se ad præstandam eleemosynam, quo mater responderit 132.e
lucrum turpe ministerio verbi indignum 411.a
lucta Christi vera 66.e
luctus moderatio vnde proficisci debeat 18.e
in Lumbis potißimæ corporis vires sunt 39.b
Lyranus diligentißimus scriptor. 202.d

M

Magdal ciuitas 4.a
Magistratus legitimus qñ gladium accipiat 299.a
maiestatis Christi in Ecclesia præsentia 254.e
Malchus vnde nomen habeat 306.c
malignantium cœtus synagoga Satanæ 203.c
à Malignantiũ cœtu excludi propter Christum magna est gloria 203.c
malum p bono mundus reponit 316.e
Manasses & Paulus qñ filij diabo fuerint 30.a qñ item Dei ibid.
mandatum vetus quomodo nouũ fiat 111.e
ad Mandatum Christi in omni vocatione & actione respiciẽdũ 411.a
mandata Dei facere quid sit 153.f
manducare nomen Christi, & bibere eius sanguinem quid 48.b
mãducatio cæremonialis, est spiritualis obsignatio in legitimè vtentib. cæremonia 91.e
manducatio & potatio cæremonialis quid velit 48.b
manentes in Christo quomodo nõ possint velle, nisi quod Christo gratum sit 183.d
Manilij versus 383.a
manus actionum organum 250.b
manus dexteræ porrectio fœderis signum 205.b
manus Domini quando osculemur. 295.b
manuum eleuationis significatio 20.c
manuum puritas quarum rerum symbolum 250.b
mansio corporalis & spiritualis 166.f
mansionis in Christo fructus gloriosus 183.a
mansiones multas esse in cœlo, & distinctos pro meritis hominum gradus, non idem est dicere 140.e
mare Tyberiadis qualis lacus 409.a
ad Mare cur se Dominus manifestârit 410.d
Maria, Marthæ soror 4.a
Maria pedes Dñi extersos vnguentis, quæ fuerit 3.f
Mariæ commendatio 3.e factũ vtrũ cultus opus nẽc ne 40.f 41.b
Mariæ opus liberum 41.d quale fuerit 41.e
Mariæ Magdalenæ ardentißimus amor erga Christum 394.b studium erga Magistrum suum quæ commendent ibid.c cognomen vnde 4.a ploratus 396.g
Mariæ Magdalenæ cur Dominus primùm à resurrectione apparuerit. 398.d
Marthæ de Christi cõfessio 14.b omnib. piis imitãda 14.e. 40.b quænã contineat 14.c.e
Marthæ fides 18.g inter spem & metum luctatur 10.g
Martham Christus obiurgat 19.e
martyrum etymologia 63.b
martyrib. quam gratiam Christus dederit 63.b
Massalina Carpocratis socia quo imagines coluerit 218.d
in Massilia Lazarus excitatus à mortuis Euangelium docet 48.b

mater Iesu imago est Ecclesiæ 356.c
matris filiorum Zebedæi petitio 243.e
maxillam alteram præbere quid 318.c
mediator noster Deus & homo, verè filius Dei 261.a
in Mediatore nostro quæ sint cognoscenda 14.c
membrum mortuũ quis 206.g Virum se esse in corpore Christi. Vnde quis sentiat 206.f
membrorum eiusdem corporis mutua affectio 114.b συμπάθειαν quam aliquoties nobis Paulus commendet 119.b
Menandri de somno dictum 7.f
mendacium vbi est fugiendum, ita veritas amanda 43.e
mensis cuiuslibet initium quo Hebræi supputent 86.f
mentem quomodo Christus illuminet 144.e
mercenarij solutio non differenda. 127.f eius mandati ratio ibid.
mercenarij qui censendi 417.a
merces quomodo adulteretur 128.e diurni laboris apud Iudæos 72.d
mercedis ministerij Christo præstiti definitio 58.d
meritum Christi dignũ propter quod exaudiamur 249.b fide nobis applicatur 46.a Vtriusque naturæ Christi est 180.c
meriti Christi quo participes fiamus. 144.a
merita Christi solùm credentibus applicantur 12.c
merita Christi sufficientia sunt omnibus mortalibus ad resurrectionẽ & vitam 12.c
meritis solus Christi saluamur 143.f
Messias & verus mundi Saluator quis 468.a
Messias quo tempore politiæ Mosaicæ sit exhibitus 372.e
Messiæ & aliorum inuocationis discrimen 20.a
miliare Germanicum quot stadijs constet 9.e
minister Euangelij qui non idoneus. 416.a
ministri Christi quomodo debeant oues pascere 417.a
ministri & discipuli pij an sit Dominum ac magistrum suum tueri. 299.c
ministri Euangelij imitentur magistri sui exemplum 398.f quæ duo extrema caueant ibid. officium 102.d
ministri Euangelij quam fortunam hodie experiantur 193.e
ministri verbi & eorum auditores quorum admoneantur 103.b
ministri verbi quomodo erga suos auditores affecti esse debeant 109.e
ministri verbi quomodo laicis scandalum dent 198.e
ministrorum Christi officium 23.a 99.b 196.c
ministros quales Dominus requirat. 416.a
ministerij par ratio in omnibus 418.a
miraculi vsus 25.a
miraculo quo Christus glorificatus. 65.d
miracula Christi quò pertinuerint. 73.c
miracula quibus Papistæ conantur cultum falsi idoli stabilire, sunt præstigiæ diabolicæ 217.b
miraculorum Christi vsus 193.g
in Miraculis Christi qualis anagoge sit quærenda 24.c
miseriæ humanæ gradus 285.g 286.a.b.c
misericordia hominis erga proximũ quas causas habeat 124.f Vnde nascatur 391.a 124.c Vt corde concipitur, ita sermone & opere ostenditur & exhibetur 125.a
misericordiæ definitio ex quib. præmissis extruenda 125.a duo genera. 125.f modus quis sit 125.a 129.f 130.a.b
ad Misericordiam adflictus præstandam quæ æstimatio ditiores monere debeat 134.a
misericordiam Dei Euangelium promiscuè omnib. credentibus offert. 144.b Deus sacrificio anteponit. 129.d
ad Misericordiam exhibendam quib. argumẽtis homines permoneri debeant 133.b.c
misericordiam qui non fecerit, huic iudicium fiet sine misericordia 44.b
de Misericordiæ dicturis quæ ratio nobis commoda videatur 124.c
misericors qñ quilibet sibi sit 125.g
misericordes Christo beati 135.e
mœchus quis 107.a
mœstos consolandi ratio 231.d.e
monachi crucigeri 218.f
monachorum de imaginibus cõclusio. 225.f
monarchia qñ non in tyrãnidem degeneret 171.f
mori idioma, deitati Christi non conuenit 371.e
mors æterna est Dei desertio 386.e Christi omnium cruciatuũ cõsummatio 385.c sacrificiũ pro peccato 371.a sepultura & resurrectio, nobis est donũ, virtus & exemplum 368.a vera 371.f voluntaria 52.d
mors cum desperatione coniuncta tristissimus aditus ad maledictionẽ. 286.b
mors & maledictio iusta pœna reatus 11.e
mors prima quæ 384.b ex hac venit secunda ibid. secunda in quos non habeat potestatem 384.d
mors quid 359.b.
mortis Christi circumstantiæ 359.c.d effectus 67.c finis verus quis sit. 63.g
ad Mortis Christi mentionem tota natura exhorresc it 359.c
mortis Christi quanta virtus fuerit. 362.e sententia per Nicodemum impedita 30.c
mortis definitio 8.a
sub Mortis iure qui maneant 266.g
mortis vocabulo eos calamitates humani generis cõprehenduntur 2.d
mortem cur Scriptura somnum vocet 7.e
morte amicorum non affici, alienum est ab omni pietate 28.e
mortificatio et viuificatio partes sunt sanctificationis 146.c
mortuorum reliquiæ Papistis relinquendæ 236.c tria genera 24.d
Moses vitam & salutem cum conditione promittit 84.d
mulierum & Iohannis iuxta crucem stantium, constantia 355.a
mundicies in qua re sita 132.b
mundus non est Deus, sed Dei creatura 215.e semper sibi similis 332.e totus apud antiquos pro vno Deo est habitus 215.c
mundi à precatione Christi exclusio. tristissima 275.f anima 215.a
mundi, Christi Ecclesiæq; gaudij discrimen 185.d creatio stultã philosophorum opinionem facilè refutat 215.e gaudium quale 252.a hoc excipit luctus ppetuus 244.d
de Mundi gaudijs Martialis carmen. 185.d
inter Mundi homines & Christum discrimen 174.d
mundi iudicium 67.c.d 234.b pax duplex 171.b quid iuxta Augustini sententiam 171.b
mundi princeps quo vincatur 67.d
sapientes promissiones diuinas captum rationis fugientes derident. 70.b sapientum scandalum 200.b significatio 156.d. 276.e
mutuò quibus sit dandum 127.c

N

NArdi fragrantia 42.a plures species 42.a
nativitas spiritualis quomodo fiat. 145.f

nationes singulæ suos patronos aliis prætulerunt 216.f
natura nostra multos gignit affectus 97.c
naturæ Christi quomodo quis communicet 177.d *creatæ & increatæ discrimen* 362.e *diuinæ solius est, esse vbiq; præsentem* 155.d *humanæ Christi quomodo simus coniuncti* 46.d *ordo quis sit* 171.b
naturâ obligati sumus ad nos mutuò diligendos 114.a
naturarum in Christo vnio 173.e
Nazareatus Christi imitatio Vsitatè *dicitur sanctificatio* 350.f
Nazareni Christi officium 350.d
Nazianzeni dictum 100.e *locus* 254.d *sententia* 269.b
Nicephorus omnes Irenæ statuas cõminuit 222.b
Nicolai cultus 216.b
Nizan mensis nostro Martio respondet 86.e
Nizan mensem cur Dominus initiũ anni voluerit 86.f
noctis adumbratio 37.f
noctis in quatuor vigilias æquales diuisio 7.b *item in quatuor custodias* 346.c
Noe vnde de Dei misericordia sit confirmatus 51.a
nomen Christi quid dicatur 409.a
nomen Dei in Scriptura quid 272.c *quam essentiam communem designet* 266.c *qui polluant* 213.a
nomen Domini turris fortissima 292.a *patris relationem ad uerbum & testimonia de patris voluntate & beneficiis notat* 272.e *rei cur externo signo scriptura tribuat* 90.a *relationem habet ad Verbum & testimonium* 249.f
nominis Dei abusus grauissimum peccatum 247.c *celebratio cuius finis sit* 281.d
per Nomen Christi habere Vitam quid sit 409.a
nominum in Christo permutatio non facit naturarum confusionem 173.f
Nonnus doctissimus Iohannis paraphrastes 292.d
notitia mediatoris in qbus sita 269.e *quid sit* 267.b *sine affectu & effectu inutilis* 267.b
notitiam Christi cordis fiducia excipere debet 408.a
noschabu quid Hæbræis 53.d
nubes lucida Spiritus S. symbolum 240.c
Numa nullum simulacrum in templis Romæ posuit 218.b
Nun filius Oseæ Iesu saluatoris nostri typus 349.b

O

Obdurationis Iudæorum causa 73.c
obedientia erga Deum anteponenda rebus charissimis 383.d *ex fide præstãda qualis esse debeat* 390.b *nostra via vitæ æternæ* 57.c *Vnde mercedem habeat ibid. noua à fide iustificationis distincta* 188.b
obedientiæ nouæ necessitatem oppugnantium uanitas 101.e
obedientiam suam credentibus Christus gratis imputat 143.f
obseruatio euangelica plurimum differt à legali obseruatione 273.d
oculus animæ antequam eleuari possit ad Deum, quomodo illustrandus & purgandus 259.b
oculorum eleuationis in cœlum symbolum 20.b & 258.g *eius ratio quæ sit* 259.b
odium impurissimi spiritus fœtor 115.g *Spiritum Sanctum ex hominis corde expellit* 116.a
odij mundi aduersus Christum & apostolos causa 190.f *mundi & persecutionis discipulorum cur toties Dominus meminerit* 197.c *soror amaritudo* 122.c
offendenti iniuriam esse remittẽdam 126.f
officia aliis præstita plurimorum bonorũ occasiones fiunt 25.b *quæ filiorum Dei notæ* 128.f
officiorum quod genus cõmendetur populo Dei 128.g
oliuæ frondes supplicum signa 50.f
operatio spiritus Christi in homine qualis cognitio 158.e
opiniones humanæ verbo Dei cedere debent 243.f
opus apud Deum quomodo æstimetur 125.b *bonum dupliciter dicitur* 268.b *liberum cur placeat* 41.d *quomodo usu impium fiat* 41.e
opus quodlibet ex bona intentione factum non est cultus per se 41.c
ad Operis boni effectionem quæ requirantur 267.g
opera bona quomodo peccatum deleant 381.f *Christi sunt veluti demonstrationes* ὑπομνήματα 408.a *dilectionis credentis fructus* 390.b *hominũ sine cuius scientia βλαύγματα sint coram Deo* 209.d *quorum Deo placeant* 182.b
operum Apostolicorum finis 153.b
in Operum distinctione quæ regulæ tenendæ 41.d
operum genera quomodo distinguenda 41.c
operibus legis nemo coram Deo iustificatur 223.d
orandi formam qualem discipulis Dominus præscripserit 21.d
orantis fiducia 20.d
orantes quo fundamento niti debeant 21.b *solum per mediatorem exaudiuntur* 21.c
orationis Dominicæ vnde interpretatio petenda 107.c
orationem Deo gratam quæ faciant 250.c *quæ inquinent* 250.a
in Oratione cur vox ad Deam requiratur 260.b.c *ad hanc quæstionem quomodo Augustinus respondeat ibid.c*
ordo diuinus quis sit 57.a
Origenistæ ex qua tela suas anagogas & allegorias ordiantur 168.a *quo Domini dicto abutantur* 167.c
Origenistarũ philosophia qualis 386.f
os Christi quando osculemur 295.b
osculatio spiritualis 294.f
osculum pacis signum 293.d
osculi spiritualis pulcherrimum symbolum in prodigi patre 295.c
ostia causa moli corporis Christi non obstiterunt, Augustino teste 402.f
ἀ μὴ dictionis emphasis 93.c
ὄσιαν quo Nonnus reddiderit 145.f
ouibus Christi pascendis quis idoneus 415.a

P

Pabulum boni pastoris quale esse debeat 417.a
pactio duplex in sacræ cœnæ vsu requiritur 91.a
palma arbor sempiternæ pulchritudinis & Virorũ 50.a
palmæ dactili quales 50.d
palmæ ligni ingenium 49.f
in Palma regni Christi potentia depicta 50.a
palmarum Dominica vnde dicta 34.e *rami victoribus cur præferri soliti* 49.f *surculos vnde iustitiæ germina Theologi appellent* 50.b *symboli expositio* 50.a
panis est corpus Christi 90.c *est nouatio corporis Christi* 90.b *in sacra cœna cuius consociationis symbolum* 115.d
panis adoratio in papatu cur sacrilega 216.e *præcipuum regni Antichristi fulcrum* 217.a *eius typus Antiochus ibid.*
Papa antichristus potius, quàm Petri successor 92.f. 418.a *vnde id pateat ibid.*
Papæ, qui se Petri successorem esse gloriatur, Vanitas 418.a
Papatus qua pœna hodie horribiliter puniatur 48.f
in Papatu non tam Christus quàm fiscus curatur 28.f

papistæ negant cæremonias esse mandata hominum 167.e non sunt Christi testes 196.c omnes suas ingas ad Spiritus Sancti ministerium referunt 156.a quæ propria sunt Christi, sibi sacri lege adscribunt 92.g quo Domini dicto abutantur 167.c quo argumento suas traditiones tueantur 236.e
papistarum commentum vanũ 154.g
παράδειγμα quid 99.g
paracletus cur carnali Christi præsentiæ præferendus 230.b
παράκλητος vox quæ proprie significet 155.c
Parcarum tabulæ 25.e
παροιμία seu prouerbium quid 252.c
paschа corporale æterni paschatos typus 34.f quale signum Iudæis fuerit 35.b
paschæ significatio 323.g.324.a veteris ritus 34.f
in Paschatos die cur Deus filium suũ voluerit fieri victimam pro peccato 87.d
passio & mors Christi perfecta oblatio 359.f quibus vtilis 359.f sacrificium propitiatorium 285.c meritum lotionis symbolo significatur 95.f
passionis Domini Scripturæ testimonia 304.a.c tempus decreto Dei alligatum 262.f
pastoralis cura externa respondere debet amori interno 416.a
pater Christi ordine est prior, quàm noster 400.d
pater cur nos amet 253.b
pater & Deus Christi alio modo est, quàm pater & Deus noster 400.d
pater & filius quomodo veniant ad credentes 163.f requirunt gratitudinis erga se signũ 113.d vnius & eiusdem numero substantiæ 229.d
pater, filius & Spiritus Sanctus idem euangelium docent 242.a distinctæ personæ 196.a
pater filium perfectissimè diligit 288.g quando filium, & filius patrem glorificet 270.e quomodo in Christo maneat 150.b quomodo id Hilarius exponat ibid. quomodo in filio videatur 150.b quomodo purget 178.e sanctus in se & in operibus suis 281.c
patris æterni & filij coæterni amor ineffabilis 261.a cognitio vnde petenda 274.b
patris & filij cognitio coniuncta 274.c
gloria summa 263.a
ex Patris & filij mutuo amore quid commodi ad nos veniat 261.b
patris & filij vna gloria 107.e & ecclesiæ societas 159.a
patris & filij & spiritus Sancti vnum verbum & vna voluntas 82.b.241.a
patris qui soli esse dicantur 275.c sermonem seruare qui dicantur 273.c
patrem & Deum communem habere cum filio Dei, magnam consolationem fideli adfert 400.e
patrem & filium diuersæ esse naturæ vnde Arriani demonstare conẽtur 177.e & ij quomodo refutentur ibid.a
patrem quomodo nos glorificemus 270.a quomodo videamus 194.b
patrem videns quomodo filium videat 82.a.b
in Patre & filio quando vnum simus 287.b
patronos suos nationes singulæ aliis prætulerunt 216.b
pax an cum iis qui sunt extra ecclesiã sit expetenda 170.f fraterna vnde nascatur 170.b
pax interna quæ complectatur 168.e quantopere sit expetenda 169.c quomodo foueatur 169.e quomodo obtineatur 169.d vnde oriatur 169.e
pax ordinata triplex 171.c ciuium quid 171.a domesticorũ quæ sit 171.c.d eius vtilitas maxima ibid.d sociorum 172.c
pacis causa quæ sit 168.f Christi & mundi discrimen 171.c fraternæ fulcra 170.d internæ definitio 168.f. 169.e finis vltimus & principalis 169.a quomodo participes efficiamur 169.a
pacem internam quando discipuli senserint 256.b
Paulini factum occasio plurimorum malorum in ecclesia 223.b
Paulus magistro suo non aduersatur 130.c quod persecutus est nomen Domini, quo fundamento sit nisus 208.f quomodo Timotheum armârit aduersus mundi ærumnas 158.a
Pauli conuersio 209.a fuga pastorum sit exemplum 32.a persecutio 208.d
pauperi quod datur, & donum & lucrum est 135.a remittere debitũ quod soluere nequis, misericordiæ opus 126.c
pauperum curam quatenus Dominus haberi velit 44.a piorum cura habenda 43.c
paupertas cui sit via ad sempiternam miseriam 125.f
peccandi necessitas vnde 106.g
ad Peccandum Deus neminem cogit 75.d
peccatrix quomodo pœnitentiam veram testetur 295.a
peccatricis dilectio 162.f
peccatores si Deus non amaret, nunquam carnem nostram induisset 4.d
erga Peccatores resipiscentes quomodo Christus sit affectus 398.d
peccatum à gratia deleri 24.e ad mortem quorum sit 276.g commissum solo dono Dei remittitur 382.a in Spiritum S. cur dicatur irremissibile 279.b in Iuliano apostata graphicè depingitur 279.a quid 277.c.d.f
peccatum mortis causa 12.a non clauditur terminis 387.a non habere quid 194.c solum miseriæ meritum est 61.b
peccati in Spiritum Sanctũ definitio 278.f duo sunt modi 278.d
peccati irremissibilis ratio 277.b reliquias ablui satisfactionibus nostris, figmentum 97.b
à Peccati seruitute quomodo credentes liberentur 3.b
peccati tres differentiæ 24.d
peccato quomodo moriamur 13.c
ad Peccatum quibus gradibus perueniatur 24.d
peccata manifesta aliter quàm secreta sunt corrigenda 130.c remittere & retinere quid 405.a quæ coram omnibus corrigenda 130.d quæ item secretius ibid.
de Peccatorum correptione, Augustini regula 130.c distinctio 338.e
expiatio sanguis Christi 179.b
primis motibus resistendum 98.b
pedum lotio symbolum officiorũ mutuorũ inter Christi discipulos 114.c
pedes Domini quãdo osculemur 295.a
pedes quomodo Christus lauet 100.b
persecutio discipulorum Christi quanta sit futura 208.b
in Persecutionum fluctibus quomodo nos erigamus 195.a
in Persecutionibus nostris vnde consolatio petenda 283.a
personarum in vna essentia distinctio 166.g
perturbationes in Christo minimè vitiosæ 16.g
perturbationes in sanctis quando non sint peccata 17.a
petendi modus 248.f
petendi modus qui consoletur nos aduersus diffidentiam & indignitatem nostram 250.a
petendorum regula, est Dei voluntas 183.c

pluralitas quomodo sit in vnitate, & vnitas in pluralitate, scrutari temerarias 269.a
pœnæ æternæ quæ sint 66.a
pœnitentia est occasio, non causa purgationis 97.d
pœnitentia ficta quàm sit perniciosa. 205.f per se non purgat 97.d sera raro vera 205.g
pœnitentiæ dilatio periculosa 205.g
pœnitentiæ partes 235.d
pœnitentiæ prædicatio, Euangelij propria 235.c
pœnitentiam facti displicentia necessariò præcedit 235.c
ad Pœnitentiam quæ sit parasceue. 235.a
de Pœnitentis eleemosyna quomodo iudicandum 97.e
pœnitentes quis solus purget 32.e
pœnitentibus cur venia promittatur. 97.d
petræ nomen Christus cur accipiat. 71.d
Petronij carmen 217.e
Petrus an necessitatis prædictione Christum negauerit 138.b
Petrus curiosè inquirit, quæ scire ei non erat vtile 420.a
Petrus & alij discipuli quomodo loti & mundi sint 96.c
Petrus nimium præsumit de suis viribus 136.f
Petrus quomodo in die Pentecostes 3000. hominum peccata remiserit. 405.a
Petrus scandalum dat, Dominus datum non accipit 198.c sub Nerone capite deorsum verso crucifixus 419.a vnde nomen acceperit 319.e
Petri animus inter spem & metum fluctuat 312.g audax facinus. 298.d
ad Petri concionem multorum corda concussa 375.a
Petri curiositatem Dominus boni cõsulit 136.d duplex confessio 94.c exemplo quales simus, docemur. 312.b feruentior affectus præ aliis 105.c lapsus quomodo nobis in salutarem medicinam cedat 320.f negatio quomodo figurata in Iudæis. 312.a negationẽ Dñs p̃dixit 320.b nomen vnde 94.a periculum non vacat culpa temeritatis 311.e
in Petri persona quomodo pij pinganter 310.e
Petri pertinacia 95.b reprehensio 298.d.f 302.f & 303.d.f vt Dauidis defectio temporalis 321.c
Phase cur Israel ad vesperam immolare iussus 37.d
Phasæ veteris significatio 89.b typum pulchrè Euangelista explicat 87.f
Pharisæus eleemosynã errore & hypocrisi polluit 213.c
Pharisæi an consilium Dei exequantur 30.e credentes cur non ediderint palam suæ fideĩ cõfessionẽ 72.f cur aduersati sint Christo 25.d
pharisæorum credentium confessiõis suppressæ ratio 79.d.f
inter Pharisæorum & Dei de interficiendo Christo voluntatem quãtum sit discriminis 31.a
pharisæorum ignorantia qualis 279.e impietas 27.f rabies 54.f scandalum 200.a
Philippenses quomodo Paulus consoletur 227.c
Philippicus à Iohanne monacho edoctus imagines delere cœpit 221.b
Philippus quem Psalmum pulcherrimè versibus reddiderit 123.e
Philippi Melanchthonis locus 9.a sapientissima responsio 266.d
Philonis de consuetudine dictũ 107.a
Phocylides reliquias mortuorum effodere prohibet 226.c.d
pietas quatenus flammæ similis 107.a vera omnium virtutum gubernatrix 274.e
pietatis vnum officium sæpè occasio fit vberioris gratiæ consequendæ. 25.b
pietate vera nulla vis maior 172.b
pij cedrorum naturã imitantur 292.e cur templum Spiritus Sancti dicantur 155.e cur hostibus suis bene velint 187.g fœlicitatis Dei quomodo participes fiant 291.e quomodo se in his confusionib. consolentur 85.b quomodo seruẽt mandata Dei 163.c serui Christi sunt, & non serui 188.d vnde consolationem sub cruce petant. 107.g
piorum charitas vnde proficiscatur. 119.c crucem quo elogio Euãgelista ornet 419.a cum Christo cõglutinatio voluntaria 181.f defectionis exempla vbi Paulus recitet 164.f
ad Piorum fidem confirmãdam quid plurimùm faciat 25.f
piorum officium 21.e in hac vita calamitates, adoptionis signa 262.c persecutionem gratissima liberatio excipiet 107.f supplicia cur dicantur martyria 419.a
piorum voluntas ad obedientiam parata esse debet 183.e
pijs an liceat amicitiam habere cum hostibus veræ religionis 310.f
Pilatus hominis gratiam Dei gratiæ anteponit 342.c
Pilatus imago profanorum gubernatorum 330.b
Pilatus in gratiam Iudæorum tripliciter peccat 331.b probi iudicis officio fungitur 324.f quomodo iniustitiæ & sacrilegij reus fiat. 331.f quo timore indignatus hominem innocentem damnauerit. 337.a superbiâ & iniustitiâ peccat 338.b
Pilati crudelitas in innocentem Christum 333.f
Pilati interrogationem cur Dominus examinet 328.b
Pilati purgatio 330.f
Pilati responsionis sensus 328.d
Pilatum multi hodie referunt. pagina 342.d
piscis assi & panis spiritualis significatio 412.a
piscium captura miraculosa cuius rei symbolum 414.a
piscium numeri allegoria, inane commentum 414.a
πιστικὸν à πίστις dici Theophylactus falsò putat 42.a
πολύτροπον esse quid Græcis 80.a
pontifex noster qualis esse debuerit. 36.d
pontifex Romanus vnde Antichristus esse, intelligendum 222.d
pontifices cur sint anathemata 29.e
pontificum & pharisæorum concilium quomodo collectum 27.a
pontificibus an spiritus propheticus sit alligatus 29.b manifestis Christi hostibus an Ecclesia sit subiecta 309.c
pontificatus & episcopatus in papatu hodie venales 28.f
pontificij qua cæcitate & hypocrisi cõtra Christi membra ferantur 27.d quem locum ad papatum stabiliendum torqueant 417.a quomodo Turcico tyranno crudeliores 335.e
pontificiorum zelus 26.f
pontificiam dignitatem confirmari, ridiculum 29.e
Pontius Paulinus, Nolanus Episcopus, imaginum inuentor 218.f
in Populo Dei quomodo homines ad summã dignitatẽ peruenerint 28.e
ex Potentia voluntatem Dei concludere, stultum 23.e
potestatis Christi finis 264.b
præcepta Dei quomodo instar viæ sint 70.g
præceptionis & prohibitionis finis aut est expressus aut non 223.d
præcones verbi personam Christi su-

ſtinent 284.a
prædictiones de futuris ſæpe vt præteritæ narrantur 182.c
præſentiæ deitatis modi 363.b.c
præteritum pro præſenti ſæpe Hebraica phraſi ponitur 184.a
precandi forma diſcipulis præſcripta, luculentam rerum petendarum periocham continet 248.f
precantes in ſolo Chriſti nomine exaudiuntur 135.d
precatio cordis occulta 20.e cuius ſit abominatio 250.e vera 20.e
precationis aſſiduæ vtilitas 93.a piæ dignitas 251.e
à Precatione ſua mundum excludere quid 276.d
in Precationibus ſolum Chriſti meritum locum habet 21.b
precatoris corda leuanda 259.e
preces Chriſtianæ cur ſint communes. 203.f plurimorum hominum cur ſint irritæ 250.d ſine intermiſſione quatenus Paulus requirat. 260.d ſuorum cur Deus interdũ negligere videatur 5.d
precum filij Dei exauditarum teſtimonium 271.e
primitiæ eorum qui obdormierunt, quo Chriſtus dicatur 384. e.f
proditionis triſtiſſima in Papatu exempla 295.f
proditoris ſui nomen cur ad tempus Chriſtus ſupprimere voluerit. pagina 102.e
profectio ex Aegypto per mare rubrũ cuius libertatis typus 35.a
probibitio & permiſsio Chriſti finibus differunt 400.a
promiſsio conditionalis 180.a ſine fide non accipitur, nec obſignatur. 91.a
promiſsionis verbum fidei regula, nõ rationis acumen 10.e
promiſsionẽ primam quàm aptè Chriſtus interpretur 146.f
de Promiſsiõe ſua quã ſecuros nos reddat Dominus 285.e
promiſsiones diuinæ quomodo metiendæ 19.b
promiſsionum diuinarum certitudo. 372.c
prophetæ prædictio non fuit Indæis contumaciæ neceſsitas 75.a.c præcipui vnde originẽ duxerint 29.d
prophetica prædictio de Indæorũ contumacia, infallibilis 75.e
proſabbatum 341.a
proſelyti qui dicantur 55.c
Proſper charitatis effectorum congeriem quo colligat 122.c
proximus noſter quare ſit diligendus 217.f
proximi dilectio cur debeat eſſe ſancta, iuſta & vera 118.a odium ſignum eſt, quòd Deum non diligas. 115.c
proximum non diligens nec Deum diligit 115.c
per Prunas rectè Spiritum Sanctum intelligi 412.a
purgandi actus diuerſis attribuitur. 178.e quomodo fidei tribuatur. 179.c
purgari de nouo à Chriſto 97.d
purgatorium, monachorum theſaurus 167.d
purificatio cæremonialis 32.d ſpiritualis ibid.

Q

Quicunq; particula quo ſit reſtringenda 248.a.d
Quorumcunq; particula cur diligenter obſeruanda 406.a

R

Rami palmarum victoriæ ſymbolum 50.f
ratio hominis mera caligo 72.c
recipere quem mittit Chriſtus, quid. 103.a
redemptio nos ad vitatem inuitat. 123.a
in Redemptore noſtro duæ naturæ conueniunt 59.e
refectio qua fatigati releuentur, quæ ſit 413.a
reformidatio animi duplex 62.a
regenerando quo Chriſtus ſit vita. 145.f
regeneratio noſtra quomodo fiat. pagina 146.a
regenerationis nouæ ſymbolũ baptiſmus 146.a
regnum Chriſti à terrenis regnis quo differat 328.g Chriſti an armis propagare ſit licitum 300.c cur regnum cœlorum appelletur 329.g & diaboli quomodo ſibi aduerſentur ibid.e quid ſit 245.f
regnum Chriſti quomodo ſymbolicè pingatur 53.e Chriſti vnde colligendum ſit 49.d Dei violenter rapere quid 414.a diaboli quale. 329.e Satanæ eſt, ſub morte tenere captiuos 233.f
regni Chriſti ciues 50.d decor in qb. reb. conſpiciatur 53.f & mundi diſtinctio 327.c potentia 50.b Chriſti victoris finis 52.c
regni maximum bonũ quod ſit 172.a
regno Dei qui non aptus 416.a
ad Regenerationem Spiritus Sanctus requiritur 71.d
inter Regnum Chriſti & regna mundi in quibus clariſſima diſtinctio poſita 352.d.e.f
regna mundi quatenus Chriſto non aduerſentur 329.e quatenus Chriſto ſeruiant 329.e
regnorum & regum maxima diſcrimina 351.d.e.f
regula quænam multis Scripturæ locis lucem affgrat 44.d
regulæ cuius vſus in Scripturis ſit maximus 71.b 391.b
religionis veræ comes timor & humilitas 211.c
circa Reliquias ſanctorum variæ ſuperſtitiones excogitatæ 226.d
reliquiarum quas vocant ſanctorum, veneratio 226.b huius ſuperſtitionis fundamentũ quod Papiſtæ iaciant ibid.
remiſsio noſtra eſt teſtimonium, quo conſcientia hominis certificatur de diuina remiſsione 126.f quomodo fiat 405.a
remiſsionem peccatorum quis habeat. 163.a
remittere peccata qui dicantur 405.a
renatis in hac vita opus eſt multiplici conſolatione 38.d
per Renum cincturam quid ſignificetur 39.c
reprobam mentem excipiet ſempiterna miſeria 48.g
reprobi peccare non deſinent 387.c
in Repub. quomodo accidat, vbi ſine fide res adminiſtrantur 27.f
res conditæ in quotuplici ſint differentia 72.f
rerum bonarum copia ſæpè ingens eſt malorum initium 106.a diuinarum cognitio cur non detur vlli in momento 95.a
rebus à Deo nobis conceſsis quomodo vti debeamus 43.a
reſurrectio Chriſti cauſa & pignus eſt reſurrectionis noſtræ futuræ. 386.a communis Eccleſiæ vita. 374.c eſt pignus conformitatis ſanctorum cum homine Chriſto reſuſcitato ex mortuis 387.d eſt pignus immortalitatis corporum poſt reſurrectionem 386.c firmiſsimum eſt teſtimonium, quod Chriſti paſsio ſit pleniſsimum ἱλαστήριον pro totius mũdi peccatis 382.a pijs pignus eſt & cauſa æternæ beatitudinis 388.d proponitur nobis vt exemplar vitæ formandæ iuxta voluntatem Dei 383.c proponitur nobis vt pignus & cauſa reſurrectionis noſtrorũ corporum 384.e quale pharmacum. 158.b propoſitur nobis vt donum. 381.e quomodo nobis ſit conſideranda 381.e
reſurrectio Chriſti vanitatem Iudæorum

dæorum arguit 234.c
resurrectio quid 10.d 367.c
resurrectio Domini euidens testimonium de Christi perfecta iustitia. 380.d
resurrectio & ascensio ad patrem, argumentum iustitiæ Christi 233.a & vita quomodo contingat 12.b
resurrectio prima gradus ad secundam 12.b gradus est ad resurrectionem vitæ 384.b quæ in Apocalypsi dicatur 13.a via est ad secundam ibid.d
resurrectio secunda ibid.d
resurrectionis articulus 11.b Christi circumstantiæ 371.f clara pronunciata quæ 370.e consequēs 67.d fructus 158.a imitationis modi 383.e.f. 384.a.b signa. 374.f testes 376.b.d.f
resurrectionis Domini vsus dulcissimus 392.d.e.f.g 393.a.b
resurrectionis doni gradus 381.f
resurrectionis nostræ spes in Christi resurrectione posita 368.a tria genera 24.d
resurrectionem Domini consequētia. 378.f 379.a
resurrectionem fieri Euangelij potentia 38.d
resurrectionem primam quō consequamur 384.c
resuscitati Christi fructus 379.c
rete apostolico quando capiamur & trahamur ad littus beatitudinis æternæ 414.a
rete quòd non sit ruptum, quid significet ibid.a
retinere peccata qui dicantur. pagina 405.a
reuelationes extra verbum non quærendæ 408.a
reus an seipsum accusare debeat. pagina 343.f
rex dignitatis, officij & potestatis nomen 351.c
reges pij cuiusmodi delicijs abundarint 43.a
Romani cur mortis causam cruci affigere sint soliti 348.b
Ruthenorum superstitio 215.d

S

Sabbatum Domini æternam quietem ab omnibus laboribus significat 366.g Iudaicum cur reliquis festis excelluerit ibid.a.b.c.d non caret mysterio 365.g
sabbati adumbratio 372.b
Sabellianorum hæresis 76.b hæresim quomodo Augustinus soluat ibid.c
sacerdotis tria munera 154.f
sacerdotium Christi quomodo à Leuitico distinguatur 284.e
sacramentales locutiones ad quam regulam sint exigendæ 71.e
in Sacramento omni quæ regula obseruanda 91.b
sacramenta gratiæ dei signa 89.g
sacramentorum veterum & nouorū discrimen ibid.f
sacramentis Christus se nobis communicat 47.f
sacrificij Christi præcipuum officium. 286.d quomodo homines participes fiant 285.d
sacrificia Christi passionem præfigurasse 348.a
sacrificia ἔργα νεκρὰ 7.f quæ Deo grata 213.e
sacrificijs vnde profani scriptores nomina tribuant 71.e
saluationis beneficium est solius Christi 23.g. opus totum non est nisi vnius Christi 101.d trinitatis totius opus 177.f
Saluatoris alta vox tubæ magnæ symbolum 23.b nostri benignitas in quo appareat 282.e pauor 59.a
Saluatoris totum beneficium in quib. consistat 45.e
salutis consequendæ ordo 274.a.b duplicem conditionem Scriptura requirit 182.f
in Salutis negotio inter matrem Dñi & alios homines apud Christum nullum discrimen 356.a
salutis promissio conditionalis 322.b vniuersalis 248.e
in Salutis propriæ negotio plus quàm talpæ sumus 397.e
à Salutis via qui deflectant. pagina 144.c
ad Salutem quæ requirantur. pagina 232.b
Samson abraso capite per Dalilam in hostium potestatem venit 351.b Christi typus 297.c 370.c
sanctificatio est resurrectio nostri prima 382.f est veluti vestis nuptialis, qua donamur à Christo sponso 382.d
inter Sanctificationis modos permagnum est discrimen 284.c
sanctitas quid 209.f
sanctus in Scriptura quis dicatur. pagina 351.a
sancti cur variis calamitatib. in hac vita castigentur 262.c Dei homines spiritu Christi ducuntur 158.e deplorantes fidei imbecillitatē quā consolationē habeant 261.c imitatione honorandi sunt, non aūt colendi adoratione 216.e per crucē glorificantur 94.g
sanctorum corpora cur honoranda. 18.a infirmitas 138.f
sanctorum inuocationē ἀρχῶναν πλάνην Epiphanius vocat 167.d reliquiæ intactæ relinquendæ 18.b vnio voluntaria cuius rei imago 281.e
sanctos demortuos vbi esse, papistarū sophisma 58.a
sanctuarium Dei Ecclesia 201.b
Sangar Christi typus 297.d
sanguis de latere Dñi manans λύτρον perfectissimum 362.a & aqua manantes de latere mortui, cur efficaces ad salutem credentium 363.e
sanguis & aqua quòd de latere Dñi exierit, quid significet 361.f
sanguinis Christi aspersio 37.f
sapientia melior gemmis 151.b
sathan cur princeps mundi dicatur. 68.a
satanas in hominem intrare dicitur duobus modis 106.d qua ratione princeps mundi 174.e quomodo per inspirationem hominem occupet 106.e quomodo per obsessionem homine occupet ibid.d quos sibi obnoxios habeat 178.a
sathanæ imaginem gestare, nihil tristius 392.b mancipium quomodo homo fiat 106.g
satisfactiones auaritia Romani pontificis in quæstum conuertit 207.e
Saulis & Dauidis amicitia 187.f
scandalum acceptum quid 200.a quotuplex 200.b
scandalum datum quod dicatur 198.b quotuplex 198.c
σκάνδαλον nomen vnde compositum. 197.c quid ibid.e quot modis in Ecclesia accipiatur 198.b
scandalum vocabulum quò Ecclesia transferat 197.f
scandali aggrauatio 199.a
de Scandalis omnis generis vitandis quæ regula sumenda 201.d
scandali peccatum quale 198.g dati primum genus ibid.c
scandali dati secundum genus. pagina 199.b
scandali dati tertium genus ibid.d
scandala omnia non æqua lance penadenda ibid.d
scandalorum causa 198.f
de Sceleratis parcendis quæ regula tenenda 331.e
cum Scelus clàm committentibus quō agendum 207.f
sine Scelere quod non potest fieri, non est faciendum 34.c
scelerum conscientia quantum torqueat animum 286.b
schismata in Euangelij ministerio cauenda 414.a

Scientia salutis de remissione peccatorum vbi fundetur 209.c
in Schola Christi proficiētes opus habent quotidianis incremētis 290.b
Scribæ & Pharisæi quos excommunicauerint 204.d
Scriptura suiipsius optimus interpres 276.e *veteris & noui Testamenti qualis* 409.a
Scripturam interpretandi donum ad ordinariam sedem non pertinet. 29.d
Scripturarum vsus 304.d
Securitas carnalis, via ad interitum. 322.a
ad Sedem ordinariam prophetādi donum non pertinet 29.d
Seditionem & hæresim quomodo hodie nostri hypocritæ definiant. pagina 325.e
Senecæ locus 122.b *sententia* 131.c 132.c
Sensualitas Theologorum 64.e
Sensus carnis in Christo non est peccatum, at in alijs hominibus 63.e
Sensus & ratio quantum valeant in negotio salutis sine verbo 396.c
Septuaginta hebdomadum computatio 373.a
Sepulchrum Christi cur lapideū 365.c *item nouum ibid. quale* 365.c
Sepulchrum Domini etiam hodie manet inuiolatam 365.e
in Sepulchro quamdiu Dominus quieuerit ibid.e
Sepulchra qualia esse debeant 18.c
Sepulchrorum violatores ibid.c
Sepultura Christi nihil aliud nisi requies Christiani 367.a *quibus salutaris* 365.d
Sermo Dei quomodo sanctificet 22.f *Christi est ipsius & patris* 165.f
Sermo quo purget 179.a *Christi quale indicium sit futurum in extremo die* 85.a
Sermonem patris seruare quid sit. pagina 273.g
Serpens æneus illustris Christi figura. 347.a
Serpentum prudentia vbi locum habeat 202.d
Seruare mandata Dei, locutio quotupliciter accipiatur 163.b
Seruetianorum furores 153.a
Serui Dominum cædentis improbi facto veritas comprobatur 316.c *huius factum quomodo Bernhardus exaggeret ibid.d*
Serui Dominum innocentem percutientis reprehensio 317.b
Seruorum timor facit seruos malos. 188.e
Signo quomodo Christus glorificatus 65.c
Signorum non eadem ratio. pagina 90.b
Signorum principalis & vltimus finis 408.a
Silentium Domini nostri Iesu Christi 337.e
Simonis nomen vnde 94.a *scandalum* 200.a *significatio* 345.d
Simoni Cyrenensi cur Christi crux portanda tradatur 345.c
Simpliciter aliquid dici, & comparatè differunt 79.a
Simulachrum vbicunque est, ibi religio nulla: Lactantij sententia. pagina 218.e
Simulachra cur facta 217.g
Simulachrorum inuentio in libro Sapiētiæ, quibus verbis describatur. 219.b
in Simulachra gentium cur prophetæ adeò vehementer sint inuecti. pagina 218.a
Sitis Christi naturalis 357.b *spiritualis ibid.d*
Sitis Christi symbolum ardentissimi desiderij nostræ salutis ibid.f
Siti extremæ nullus dolor conferri potest ibid.d
Societas interna quàm chara Deo sit, vnde appareat 206.e *verbo colligitur ibid.c*
Solis ecclipsis contra naturam 359.c
Somnus cur ipsa mors dicatur 7.d *mortis imago ibid.e.f mortis præmeditatio ibid.f*
Somni & mortis similitudo ibid.e
Sophistæ cur Ecclesiam semper persequantur 226.f
Species nomen pro genere vsurpari Hebræis vsitatum 252.c
Sperare & timere opposita 53.a
Spes cur in vita futura superflua. pagina 117.d
Spes non confundit, modò in fide firmi perstiterimus 3.c
Spicata nardus vnde dicta 72.a
Spiritu Christi quòd ducamur, quimotus infallibile indicium 158.g
Spiritus, fidei germanus fructus. pagina 188.b
Spiritus, non carnis ductum sequamur 66.e *propheticus non est alligatus successioni ordinariæ* 29.d *à Patre & filio procedit* 404.c *adoptionis spiritus* 238.d 155.f *Apostolos docuit suggerendo* 167.f *cuius erroris Iudæos conuincat.* 232.d
Spiritus Sanctus cuius operationis respectu Paulus vocet spiritum seruitutis 238.a *cur amoris spiritus dicatur* 239.d
Spiritus Sanctus cur argues spiritus dicatur 238.a *cur arrhabonis spiritus dicatur* 239.e *cur aquæ nomen accipiat* 71.c *cur flatui comparetur* 240.d *cur gratiæ spiritus dicatur* 238.b.e *cur ignis dicatur* 240.d.e *cur in columbæ specie apparuerit* 240.b *cur linguis dispartitis apparuerit* 240.f *cur nusquam terræ conferatur* 240.f *cur paracletus dicatur* 195.c 230.f 239.c *cur precum spiritus dicatur* 239.b
Spiritus Sanctus cur roboris & fortitudinis spiritus dicatur 239.a *cur veritatis spiritus dicatur.* 135.g 156.a 237.c.d.e
Spiritus Sanctus fidei spiritus 238.c *in effectibus videtur & cognoscitur, non in essentia* 157.a *nubi lucidæ comparatur* 240.c *nunquam deserit ecclesiam* 157.a *quid sit* 404.e *quid loquatur* 241.d. *quibus ibid. in quem finem ibid.e quibus detur* 153.e *quomodo ad discipulos venerit* 230.d *quomodo efficax sit in sanctis* 237.f *quomodo missus fuisse legatur* 239.f *quomodo sit paracletus in nobis* 155.d *quomodo purget* 178.g
Spiritus Sanctus sanctificationis Spiritus 238.d *Scripturæ autor* 165.a *Spiritus sapientiæ* 238.e *Spiritus timoris* 238.g
Spiritus Sancti apellationes 237.g *donatio cuius sit* 404.f
sine Spiritus S. ductu nihil proficimus 243.f
Spiritus Sancti gratia speculum, in quo Christus vult conspici 243.a *habitantis in corde testimonium* 155.f *officium* 230.f. 232.e *opera quæ sint* 156.c *præsentia quibus symbolis in nouo testamento sit demonstrata* 240.a *qualis effectus* 404.e *sanctificatio vnde pendeat* 238.a *venturi modus* 231.a
Spiritui Sancto cur symbolorum proprietates accommodandæ 240.a
Spiritum Sanctum à patre procedere, quò pertineat 195.c *cur Iohannes vnctionem veracem vocet* 156.c *dare proprium Dei opus* 404.d *non videre & nosse, quid* 156.e
Spiritum Sanctum posse credentes amittere, contra quorundam dogma 182.f
Spiritus mortificatio 146.b *sapientiæ, intelligētiæ & cōsilij quo inxta Patrū sententiā distinguantur* 238.f *de Spi-*

de Spiritu charitatis quomodo Bernhardus loquatur 239.e
ſtadium Vnde nomen habeat 9.b
ſtadij appellationis ratio ibid.b
Staphilus in quorum numero ſit. 295.g
ſtella indice quomodo Chriſtus glorificatus 65.c
Stenckfeldij hæreſis 225.b
Stoica doctrina de prædeſtinatione quem fructum adferat 322.a
Stoici & Arriani ex quibus Chriſti verbis venenum ſibi ipſis ſugant. 177.e
Stoicorum αὐθαδουσία cum natura pugnat 62.b
Stoicorum ἀπαθεία 17.a
ſuperliminaria cur agni ſanguine aſperſa 37.e
ſuperſtitio cur fornicatio dicatur. 212.a cur impia & nefanda coram Deo habeatur 211.f cur mẽdacium dicatur 211.g cur vanitas dicatur 211.f duplex 211.a inſania & ſtultitia cur nominetur. 212.b magica 211.b quàm ſit ferax 307.f quid 212.d religioſa. 211.a quid 211.c Vnde dicatur. 311.c
ſuperſtitiõis religioſæ primus modus 211.d ſecundus 212.f tertius. 213.g quartus 214.g
ſuperſtitionis facilis refutatio 215.e magicæ tractatus 226.e peſtis latiſſimè ſerpit 211.d
ſuperſtitionem Deus tanquam fœtorem turpiſſimum execratur 212.e quo epitheto Prophetæ ornent. 211.f
ſuperſtitionum plura genera 211.a
ſuperſtitioſi religionis fuco ſua inuenta & nugas pingunt 211.d
ſymbolum re ſignificata vacuum. 259.c
ſynagoga quid 203.b
ſynagogam Apoſtoli cur Eccleſiam vocarint 203.b
à Synagoga excluſio qualis pœna mũdi iudicio 203.b

T

TEla præuiſa minus feriunt 197.c
templi Dei ſpiritualis ſtructura vnitatem & coniunctionem poſtulat 123.d
in Templo quid faciendum 32.e
tenacitatis pœnæ quæ ſint 134.e.f
tenebrarum ſignificatio 83.b
tentationibus omnibus patris & filij amor opponendus 184.c
terræmotus quorum ſymbolum fuerit 374.f
Tertulliani locus 254.d 331.d
Theodoreti locus 254.d
Theodorus Laſchares cur à Conſtantinopolitanis dignitate, vrbe & regno exutus 222.b
θεωρῶν verbi ſignificatio 82.a
Theſſalonicenſes conferunt Moſen & Prophetas cum ijs quæ euenerunt in Chriſto 145.a
Thomas & alij diſcipuli quõ ignorabant, quod ſciebant 142.c
Thomas incredulus manſuetè à Dño tractatur 407.a
Thomas obſcurè ſciebat, quod clarè non ſciebat 141.e
Thomas Vnde dictus 8.d
Thomas Vnde fidem ſuam concipiat. 407.a
Thomæ incredulitas 406.a
Thomæ qui ſimiles ſint 406.a 407.a
timoris ſpiritus Vnde naſcatur 238.g
titulus crucis Chriſti cur Græcè, Latinè & Hebraicè ſcriptus. 253.b
titulus Chriſti, Euangelij ſumma. 348.f
tractio Dei reſpectu hominis, non eſt coactionis, ſed voluntatis. 68.g
tractio Domini quomodo intelligenda 68.a
traditio Iudæorum de transferendo feſtum in ſabbatum, fuit contra Dei mandatum 89.d
tranquillitas quõ retineatur 170.a
tranſitus ad humanam, non diuinam naturam refertur 88.a Iſraelis ex Ægypto cuius rei umbra. 87.f
tranſitus nomine cur vtatur Euangeliſta 87.g
tributorum penſio ſubiectionis ſignũ 327.f
trinitatis eſſe templum, quantum ſit decus 164.a perſonarum diſtinctio 155.e proprium quid Auguſtinus dicat 362.e tertia perſona cur Spiritus ſanctus dicatur. 178.g
triſtitia & metus memoriæ officit 166.b
turbæ teſtificantis de Chriſto exemplum imitandum 54.e
per Tubã quid ſymbolicè ſignificetur 132.c
tunicæ inconſutilis cur Chryſoſtomus putet Iohannem meminiſſe 354.b
turbatio animi duplex 62.e
Turcæ finis propoſitus quis ſit. pagina 171.a
Turcæ & Iudæi quomodo à vero Deo aberrent 21.e 139.c
Turcæ ſepulchrum Domini quæſtus gratia conſeruant 365.e
Tyberias ab Herode in Tyberij cæſaris honorem ædificata 409.d
Tyberiadis lacus cur mare dicatur 409.d
typo quæ tribuuntur, rectè veritati accommodantur 195.d
ſub Typo vero diuerſa continentur, non autem cum veritate pugnant 39.e
typorum alij obſcuriores ſunt, alij clariores 370.e
typis quæ tribuuntur vt typis, veritas antitypis conueniunt 361.b
tyranni cur Eccleſiam ſemper perſequantur 226.f
tyranni huius mundi fruſtra piis mala moliuntur 402.g
tyranni Pilato ſunt multo crudeliores 335.c
tyranni & boni gubernatoris deſcriptio 172.b

V

VAdum in mari quomodo nauiſcandalum fiat 197.f
de Valentis & Theodoſij imperatorum lege quid ſentiendum. pag. 218. d.e
Vaticiniorum præcedentium reſurrectionem Domini, obſeruatio. 368.d
non Venire quò Chriſtus venit, quid. 110.f
Verbum Chriſti potentia eſt ad ſalutem 150.a
Verbum Chriſti potentia Patris, in quo ſolo Pater velit cognoſci. 148.e
Verbum Dei clarum, debet eſſe allegoriarum fundamentum. pagina 168.b
Verbum Dei cur veritas dicatur. 283.c hæc veritas cui ſit ſalutaris ibid.d
Verbum Dei norma doctrinæ eſſe debet, non pontificia authoritas. 313.d
Verbum Dei norma ſalutaris cognitionis 142.e
Verbum Dei ſemen incorruptibile. 245.c
Verbum Dei ſpeculum, in quo Chriſtus vult conſpici 243.a
Verbum & Sacramenta ſunt veluti vaſa, quibus affertur cibus ſpiritualis 414.a
Verbum Euangelij inſtrumentum. 283.c
Verbum quo cognoſcitur filius, eſt potentia & filij & patris. pagina 149.c
Verbum regula actionum noſtrarum. 136.b

Verbi authoritas eadem, à quocunque doceatur 283.f
Verbi Dei vis 22.e
Verbi ministerium Paulus militiæ confert 416.a
Verbi vis eadem 283.f
Verbum sine fructu multi audiunt. 22.d
Verbum qui custodiat 389.e
Verbo Spiritus Sanctus est efficax. 22.d
ex Verbo de Deo omnino quærendum est 268.g
Verba Christi in homine manere qd. 183.b
Veritas ad salutē necessaria nunquā omittenda 202.c
Veritas in quibus cernatur 124.b
Veritas num aliquando omitti possit propter vitandum scandalum. 202.a
Veritatis constans confessio lætissimū exitum habebit 330.c
Veritatis demonstratio euidens quæ sit 174.b
Veritatis in Scripturis inquirendæ diligens studium 70.c
Veritatis studium Deo gratum 330.c
Veritati non credentibus datur efficax illusio 48.f
Veritatem agnitam oppugnans, Christum abnegat 202.d
Vestis, primorum parentum nuditatis testimonium 354.b
Vestium assumptionis significatio. 98.e
Vestium diuisio quid significet. 353.f
Vestium Christi in sepulchro depositio quid significārit 98.e & 375.f
Vestium in monumento relictarum significatio 396.a
Via angusta & arcta quæ sit 414.a
Via Christus est merito 143.f
Via metaphoricè in genere quid 70.f
Via qua venitur ad vitam æternam, est cognitio veri Dei & Christi. 266.f
in Via salutis qui maneat 143.e
Victoriæ Christi gloriosa adumbratio 49.f
Viduæ oblationem Christus prætulit diuitum donationibus 125.c
Vim vi repellere an liceat 299.e
viribus propriis nihil fidendum 137.b
Vindicta iusto iudici relinquenda. 204.c
Vinum aromaticum cur ad mortem condemnatis apud Iudæos dari solitum 356.g
Vinum est sanguis Christi 90.c
Vinū quale Christo Crucifixo datū. 358.a
Violentum nullum diuturnum 172.a
Virgilij de somno versus 7.e
Virginis Mariæ cultus ὑπερδουλία. 216.b
Virtus quæ meritò dignissima censeatur 117.b
Virtutes à vitijs quomodo discernantur 305.c
Virtutes Ecclesiæ Dei propriæ tres. 117.b
Vita æterna donum gratuitum 265.c
Vita & mors in potestate Domini. 10.c
Vita hæc est assidua consumptio & iter ad mortem 385.a
Vita innocentium non temerè periculis exponenda 15.c
Vita noua effectus est primæ resurrectionis 13.c
Vitæ æternæ promissio conditionalis. 265.c sola fide accipitur 86.a
Vitæ huius ignominiam abundè æternus honos compensabit 58.f
in Vitæ huius angustiis quo nos consolemur 140.d
Vitæ nouitas pœnitentiæ necessarius effectus 235.d
Vitæ totum tempus septem diebus volnitur 38.e
in Vitæ huius itinere non torpendum. 39.e
Vitam & salutem Moses cum conditione promittit 84.d
Vitam habere quid sit 234.e
in Vitam quando dicamur per arctam viam intrare 414.a
Vita pia quomodo ad beatitudinem perueniatur 71.a
Vitis arbor horrida & debilis 176.c
Vitis qua ratione præstantissima arbor 176.d (47.c
Vitis & palmitum copulæ definitio. 177.d
Viti Christo quomodo inseramur.
Vitem cur se Christus nominet 71.b
Vitulæ rufæ sacrificium, Christi typus 346.a
Vnguenti Mariæ valor 72.d
Vnio vnde cognoscatur 288.a
Vnionis gradus 288.a
Vnionis nostræ ordo 288.b
Vnitatis maior ratio quàm vnius est habenda 102.f
ex Vnitate quid commodi sequatur. 287.c
Vnum quando inter nos efficiamur. 287.b
Vni tertio cohærentia, inter se cohærent 180.f
Vocatio sua cuique sua dies 6.c
Vocationis necessitas omnibus periculis anteponenda 6.e
inter Vocationis necessitatem & temeritatem discernendum 6.a
Vocationi diuinæ parens non offendit 6.c
vocationi seruiendum 6.e
Vocis cœlestis interpretatio 66.d.e
Vocem filij Dei audire quid sit 384.d
Voce paterna quo Christus glorificatus 65.c
Voluntas Dei consequens quid 269.d
huius Voluntatis testis filius Dei. ibid. e
Voluntas Dei erga nos vnde nobis patefacta 269.b
Voluntas Dei & Pharisæorum de interficiendo Christo quantum inter se dissideant 30.f 31.a
Voluntas Domini diligentis non mutatur, vt hominum inconstantium. 88.b
Voluntas patris quæ sit 64.d
Voluntas vnde æstimetur 30.e
Voluntatis Dei duo modi 269.e (73.b
Voluntatis peruersæ in Iudæis causa.
in Voluntate Dei antecedēte erga nos quid considerandum 269.c
ex Voluntate Dei potentia concludenda est 23.c
Vria Propheta à rege Ioachim interfectus 313.f
Vterum ferre spiritualiter quis dicatur 245.c
Vtiliora minus vtilibus anteponenda 230.d
Vulgus hominum quando se rectè sapere putet 307.e
Vulgus se affectui principis sui accommodat 332.f
Vulnus Christi, fons vitæ 361.e

Z

Zachæus dives ad gratiam confugiens, receptus 272.f
Zebedæi filiorum matris petitio 243.e
zelo hypocritis laruam detrahentes, ministri Euangelij non peccant. 318.f

FINIS.

BASILEAE

PER CONRADVM VVALDKIR-

CHIVM, ANNO SALVTIS HVMANAE,

M. D. XCI. MENSE MARTIO.

LVCERNA PEDIBVS

